TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

ANADOLU YAYINCILIK

CİLT 7

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni: Prof. Dr. Oya KÖYMEN

DANIŞMANLAR: Nuri AKBAYAR, Memet FUAT, Doç. Dr. Güney GÖNENÇ
KOORDİNATÖRLER: Ayşe BABAKUŞ, İsmet Zeki EYUBOĞLU, Hasan KURUYAZICI, Hülya POTUOĞLU
KOORDİNATÖR YARDIMCILARI: Renan AKMAN, Çiğdem KARABAĞLI, Zeynep KINIK, Muzaffer ÖKTEM
YAZI VE ARAŞTIRMA: Sumru AĞIRYÜRÜYEN, Barışta ERDOST, Meltem ESENYEL, Dr. Nilgün GEDİKOĞLU, Elvan GÖKÇE, Nurdan GÜRBİLEK, Semra İZGÜ, Muhittin KARKIN, Turgut KUT, Sertaç SEZGİN, Tülay ÖZDEMİR, Gül ULKAT, Özer ÜSTEL, Füsun YARAŞ
SON OKUMA: Dr. Üstün ALSAÇ
SEKRETERLİK: Seval DEMİREL, Hüsniye ÖZDEMİR, Songül ÖZDEMİR, Gül ŞİRİN, Sabriye YAMAN

7. CİLDE YAZILARIYLA KATILANLAR

Bülent AKSOY
Doç. Dr. Ömür AKYÜZ
Erdal ALOVA
Prof. Dr. Ali ALPASLAN
Birsen ALSAÇ
Cem ATABEYOĞLU
Haşmet BABAOĞLU
Doç. Dr. Cem BEHAR
Doç. Dr. Çetin BOLCAL
Prof. Dr. Korkut BORATAV
Mete BÜYÜKAKPINAR
Dr. Reşit CANBEYLİ
Prof. Dr. Cevat ÇAPAN
Nazlı DAMLACI
Tamer DEMİRALP
Doç. Dr. Arda DENKEL
Dr. Alan DUBEN
Nureddin ELHÜSEYNİ
Hakan ERDEM
Tamer ERDOĞAN
Suha ERGANT
Cemal ESEN
Beril EYÜBOĞLU
Ali GÜNGÖR
Emel GÜNSÜR
Doç. Dr. Avadis HACINLIYAN
Emin İGÜS
Kemal İSKENDER
Sait KARAKAŞ
Doç. Dr. Dursun KOÇER
Prof. Dr. Fikret KORTEL
Füsun KUMCU
Murat KURAL
Turgay KURULTAY
Doç. Dr. Nilüfer KURUYAZICI
Doç. Dr. Günay KUT
Zihni KÜÇÜMEN
Celil OKER
Erdim ÖZTOKAT
Samih RIFAT
Necdet SAKAOĞLU
Dr. Osman SENEMOĞLU
Tarık SİPAHİ
Bülent SOMAY
Doç. Dr. Sargut ŞÖLÇİN
Yusuf TAKTAK
Dr. Cem TAYLAN
Dr. Eser TAYLAN
Dr. Hıfzı TOPUZ
Dr. Selçuk TÖZEREN
Çiğdem TUNAŞAT
Doç. Dr. Mete TUNCAY
Doç. Dr. Gürel TÜZÜN

İdari Sekreter: A. Canset AKSEL
Grafik Tasarım: Yavuz KÖSEMEN, Erkal YAVİ
Teknik Yönetmen: Yavuz KÖSEMEN

Teknik Servis: Müge ACAR, Nevzat AKKUŞ, Saliha BİLGİNER, Şemsettin BOSTANCI, Nimet ÇOBANCAOĞLU, Sefa ESENYEL, Nuran GÖRGÜNAY, Dursun HATKO, Bekir POYRAZ, Hatun SOLMAZ, Nevzat ŞEN, Nuriye YILDIRIM, Eyüp YILDIRIM, Zuhal YOLGUN, Bülent YOLGUN, H. Miray YÜZGEÇ

DİZGİ: Adam Yayıncılık ve Matbaacılık A.Ş. Dizgi Birimi
SİYAH -BEYAZ BASKI: Milliyet Yayın A.Ş.
RENK AYRIMI VE RENKLİ BASKI: Ana Basım Sanayii A.Ş.
DAĞITIM: Hürriyet Holding A.Ş.

ANADOLU YAYINCILIK
Büyükdere Cad. Uçyol Mevkii. No: 93 Maslak-İstanbul

Her hakkı saklıdır. Yazı ve fotoğraflar izin alınmadan yayınlanamaz, kullanılamaz.

KURTİÇ, Melike
(1930)

Türk ressam ve seramik sanatçısı. Küre biçimli seramikleri ve deniz kestanesi konulu resimleriyle tanınmıştır.

Melike Kurtiç Abasıyanık Adapazarı'nda doğdu. 1955'te İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Dekoratif Sanatlar Bölümü'nü bitirdi. 1960'tan 1962'ye değin bir seramik fabrikasında seramik süslemesi ve serbest biçimler üstünde çalıştı. 1963-1966 arasında çalışmalarını Kopenhag'da Danimarka Kraliyet Porselen Fabrikası'nda yürüttü. 1967'de de bir yıl Kopenhag Güzel Sanatlar Akademisi Seramik Bölümü'nde konuk sanatçı olarak sırlama üstüne çalışmalarda bulundu. 1968'de Türkiye'ye döndükten sonra girdiği Ankara Maden Tetkik Arama Enstitüsü'nde 1972'de değin görev yaptı. 1973'te Almanya'nın (FAC) Kuzey Ren Westfalya Eyaleti Uygulamalı Güzel Sanatlar Odası'na üye seçildi. Danimarka, Almanya ve Türkiye'de grup sergilerine katıldı, kişisel sergiler açtı. Devlet Mezarlığı Ulusal Proje Yarışması'nda birincilik ödülü alan projedeki mezar taşı tasarımlarını yaptı.

Kurtiç, küre biçimli seramiklerinde kabukların kendine özgü dokusal ayrıntıları ile ilgilenmiş, bu kabukları örtünme duygusunun ve erotik simgelerin dolaylı işaretleri olarak ele almıştır. Deniz kestanelerini konu alan çizimlerinde ve yağlıboya resimlerinde 1976'dan bu yana, çok ayrıntılı bir işçilik, doğaya bağlılık göze çarpar. Bu yapıtlarda karşıtlık, küre biçim, oluşum, doku ve duyum öğeleri ön plandadır. Kurtiç hem seramiklerinde, hem de resimlerinde bütün-parça, bütünlenmişlik-parçalanmışlık ilişkilerini araştırmış, yaşamın, evrenin ve biçimin özünü yansıtmayı amaçlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Seramik:** *Serbest Form* dizisi, 1966-1980. **Resim:** *Deniz Kestanesi* dizisi, 1976-1982.

KUSCH, Polykarp
(1911)

Alman asıllı ABD'li fizik bilgini. Elektronun manyetik momentinin ölçümüne ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

26 Ocak 1911'de Blankenburg (bugün DAC'de) kentinde doğdu. Çok küçük yaşta ailesiyle birlikte ABD'ye göç etti. Ohio Üniversitesi'nde fizik öğrenimi gördükten sonra Illinois Üniversitesi'nden lisansüstü ve doktora derecelerini aldı. 1931'de aynı üniversitede asistan olarak çalışmaya başladı; 1936-1937 arası Minnesota Üniversitesi'nde araştırma asistanlığı yaptı, 1937-1941 arasında da Columbia Üniversitesi'nde fizik dersleri verdi. 1941'de akademik görevlerinden ayrılan ve bir süre Westinghouse Electric Company'de mühendis olarak çalışan, bir süre de devlet adına Columbia Üniversitesi'nde askeri amaçlı araştırmalarda bulunduktan sonra 1944'te Bell Telephone Laboratories'in teknik yöneticiliğini üstlenen Kusch, 1946'da Columbia Üniversitesi'ne döndü ve 1949'da profesörlüğe yükseltildi. 1952-1960 arası bu üniversiteye bağlı radyasyon laboratuvarını yönetti. 1972'de Texas Üniversitesi'ne geçti. 1984'te aynı üniversitede fizik profesörlüğünü sürdürmekte olan Kusch, elektronun spin manyetik momentinin ölçümüne ilişkin çalışmasıyla 1955 Nobel Fizik Ödülü'nü, E.Lamb ile paylaşmıştır.

Kusch, atom fiziği alanındaki çalışmalarını atom, molekül ve çekirdeğin çeşitli fiziksel niteliklerinin ölçümleri üzerinde yoğunlaştırmıştır. Anderson'ın 1936'da mezonları bulmasıyla, bilim adamları arasında, elektrodinamiğin bazı sorulara getirdiği yanıtları yeniden gözden geçirmek gerekebileceği düşüncesi yaygınlaşmıştı. Özellikle, elektronların fotonlarla karşılıklı ilişkileri dikkate alınarak, elektronun kütle ve yük ölçümlerinin yeniden gözden geçirilmesi ve kuramsal hesaplamalardan sapmaların belirlenmesi gerekiyordu.

Kusch 1937'de Columbia Üniversitesi'nde Isidor Rabi ile birlikte, manyetik alanların atom ışıması üzerindeki etkilerini araştırmaya girişmiş ve bu araştırma sırasında radyofrekans tayf yöntemlerinden yararlanmıştı. 1947'de gene aynı yöntemlerden yararlanarak yaptığı deneylerde elektronun manyetik momentini (manyetik spin momenti) büyük bir duyarlılıkla ölçmeyi başardı ve sonucun Dirac'ın kuramsal öngörüsüyle uyuşmadığını gösterdi. Kusch'un ölçümleri, elektronun manyetik momentinin Dirac'ın 1927'de geliştirdiği kuramca öngörülen değeri olan $(e\hbar/2mc)$nin $(1+\epsilon)$ ile çarpılarak bulunabileceğini ortaya koymuştu. Elektronun yükü (e), kütlesi (m), ışık hızı (c) ve Planck sabiti / 2 $\pi(\hbar)$ cinsinden yazılan bu anlatımın düzeltilmesi için Kusch tarafından önerilen ϵ sayısının değeri daha sonra yapılan ölçümler sonucunda en fazla milyarda 27'lik bir hatayla 0,001 159 622 olarak belirlenebildi.

1955'te de hidrojen atomunun aşırı ince yapı yarılmasını, başka bir deyişle elektron ve proton spinleri aynı yönde olan hidrojen atomu ile ters yönde olan hidrojen atomunun enerjileri arasındaki farkı oldukça büyük bir duyarlılıkla ölçmeyi başaran Kusch'un bulguları, aynı yıllarda hidrojen atomundaki elektronların en düşük enerji seviyelerinin Dirac'ın öngördüğünün tersine eşit olmadığını gösteren Lamb'ın bulgularıyla birlikte kuvantum kuramının gözden geçirilmesinin gerekliliğini ortaya çıkardı.

• **BAKINIZ:** C.D.ANDERSON, COMPTON, DIRAC, GOUDSMITH, E.LAMB, RABI.

KUŞEYRÎ
(986-1072)

Horasanlı sufi. İslam sufilerinin görüşlerini içeren, tasavvuf kavramlarını açıklayan çalışmalarıyla tanınmıştır.

Horasan'ın Nişapur ili yakınlarında Ustuvâ ilçesinde doğdu, orada öldü. Gerçek adı Abdulkerim b. Havazin b. Abdulmelik b. Talha Ebulkasım'dır. Kuşeyrî adının, Araplar'ın İran'ı ele geçirdikleri yıllarda, Arabistan'dan göç ederek Horasan'a yerleşen Kuşeyrî kabilesinden geldiği, bu nedenle onun Arap kökenli olduğu söylenir. Önce Arap dili ve edebiyatı okudu, sonra maliye öğrenimi görmek için gittiği Nişapur'da, çağın ünlü tasavvuf bilginlerinden Ebu Ali el-Hasan b. Ali el-Dakkak'ın toplantılarına katıldı. Ebu Bekr Muhammed b. Bekr el-Tusi'den fıkıh, Ebu Bekr b. el-Hasan ibn Faruk'tan kelam okudu. Daha sonra, Hadis, tefsir ve tasavvuf konularında geniş kapsamlı çalışmalara koyuldu. İslam mezheplerini inceledi. Hacca gitti, Bağdat, Rey, Şam gibi o çağın bilim bakımından önemli illerini gezdi, devlet büyükleriyle, bilginlerle yakınlık kurdu.

Kuşeyrî'nin çalışmaları tefsir, *Kuran* ve tasavvuf konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar arasında ona büyük bir ün kazandıran yapıtı *Risaletü'l-Kuşeyrî*'dir. Yapıt iki ana bölümden oluşur. Birinci bölümde, sufilerin görüşlerini, kısa yaşamöykülerini anlatır, onlarla ilgili söylence niteliğindeki bildirileri sergiler. İkinci bölümde tasavvuf kavramlarını açıklar.

Kuşeyrî'ye göre tasavvuf insanı eğiten, geliştiren, olgunluğa ulaştıran, düşünce ve davranış arasında uyum sağlayan bir bilimdir. Bu bilimi öğrenen kimse bütün kötülüklerden uzak kalır, iyi ve yardımsever olur, barış içinde yaşar. Onun bu yapıtı yüzyıllar boyunca, bütün İslam ülkelerinde, tasavvufla ilgili çalışmaların başlıca kaynağı olmuştur. *Risaletü'l-Kuşeyrî* Batılı araştırıcıların da ilgisini çekmiş, üzerinde geniş kapsamlı çalışmalar yapılmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Risaletü'l-Kuşeyri*, (ö.s.), 1867, (Kuşeyri'nin Risalesi, 1981); *Tefsirü'l-Kebir*, (ö.s.), 1940, ("Büyük Tefsir"); *Letaifü'l-İşaret fi Tefsiri'l-Kur'an*, (ö.s.), 1940, ("Kuran'ın Tefsiri ve İşaretlerin İncelikleri").

KUTBEDDİN AYBEG
(? - 1210)

Türk devlet adamı. Delhi Memlûk Devleti'nin kurucusudur.

Kutbeddin Aybeg'in (Aybek) doğum yeri ve tarihi bilinmiyor. Lahor'da öldü. Küçük yaşta köle olarak, kendisini satın alan Nişabur Kadısı Fahreddin Abdülaziz Kûfi'nin yanında yetişti. Dini eğitim gördü, usta bir süvari ve okçu olarak tanındı. Daha sonra, ordusunun büyük komutanlarını Türk kölelerin arasından seçen Gûr (Gazne) Hükümdarı Muizeddin Muhammed Gûri tarafından satın alındı. Kısa zamanda yükselerek önemli görevler üstlendi. 1184'te, Harezmşahlar'la yapılan savaşlarda ve Hindistan seferinde gösterdiği yararlılıklardan ötürü Kohram sipehsâlârlığına (ordu komutanlığına) getirildi

Çok geniş bir alana yayılan devletin yönetim sorunlarıyla yakından ilgilenebilmek için Gazne'de oturmak zorunda olan Muizeddin Muhammed Gûri, Hindistan'daki topraklarının yönetimini Kutbeddin Aybeg'e bıraktı. 1184-1206 arasında, Racputlar'ın direnişini kıran Kutbeddin Aybeg, Delhi'den Kalincar ve Gucarat'a, Lahnauti'den Lahor'a kadar bütün Kuzey Hindistan'ı egemenliği altına aldı, Delhi'yi de merkez edindi.

Muizeddin Muhammed Gûri, 1206'da bir Hintli tarafından öldürülünce, askerleriyle birlikte Lahor'a giden Kutbeddin Aybeg, Delhi Memlûk Devleti'nin ilk hükümdarı olarak tahta çıktı. Firuzkûh'ta hüküm süren Gıyaseddin Mahmud Gûri, Kutbeddin Aybeg'e sultan unvanını verdi ve saltanat alameti olarak da bir çadır gönderdi. Bu arada Muizeddin Muhammed Gûri'nin kölelerinden olan ve daha sonra önemli askeri görevlerde bulunan Taceddin Yulduz da Gazne'de hükümdarlığını ilan etti. Taceddin Yulduz ile Pencap sınırında yaptığı savaşı kazanan Kutbeddin Aybeg Gazne'ye girdi. Kırk gün boyunca işgal altında tuttuğu kenti, Taceddin Yulduz'un kuvvetlerini toparlayıp yeniden saldırıya geçmesi üzerine terkederek Kuzey Hindistan'a geri döndü. Aybeg'in 1210'da cirit oynarken attan düşerek ölmesinden sonra, dört rakip güç arasında parçalanan Delhi Memlûk Devleti, Aybeg'in kızı ile evli olan Şemseddin İltutmuş tarafından birleştirilerek eski gücüne kavuşturuldu.

Kutbeddin Aybeg, köle asıllı olduğu için kurduğu hanedana Memlûk (köle) sultanlar ya da Muizziler denmiştir. Kuzey Hindistan'da Müslümanlık'ın yerleşmesi için büyük çabalar harcayan Aybeg, çoğu emirlerini ve komutanlarını Türkler arasından seçti. Türk dilinin yaygınlaşmasına çalıştı. Lahor halkının bağlılığını kazanmak amacıyla emlak vergilerini Şeriat hükümlerine uygun olarak azalttı; din adamlarına, dervişlere ve yardıma muhtaç kişilere bağışlarda bulundu. Türkler'den, Halaç kabilelerinden, Gûrlular'dan ve Hintliler'den oluşan ordusunu denetim altında tutmak için, çoğu zaman kendi payına düşen ganimetlerin büyük bir bölümünü askerlerine dağıttı.

• **BAKINIZ:** ŞEMSEDDİN İLTUTMUŞ.

KUTBEDDİN MUHAMMED [Harezmşah]
(? - 1128)

Selçuklu devlet adamı. Harezmşahlar egemenliğinin kurucusudur.

Doğum yeri ve tarihi bilinmiyor. Harezm'de öldü. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Harezm komutanı olan Anuştigin'in büyük oğludur. Merv'de iyi bir öğrenim gördü. Melikşah'ın 1092'de ölümü üzerine oğulları arasında baş gösteren taht kavgasında

Berkyaruk'a yardım etti ve onun tahtı ele geçirmesinden sonra 1098'de Harezm valiliğine atandı. Sultan Sencer döneminde (1118-1157) de yerini korudu. İyi bir yönetici ve siyaset adamı olarak, 30 yıl süren yönetimi sırasında adil bir yönetim kurdu. Halkı hoşnut etti, din ve bilim adamlarını korudu. Sultan Sencer'e karşı hep bağlı ve dürüst kalmakla birlikte, Harezm'deki konumunu sürekli sağlamlaştırdı. Yıllık vergi ve hediyelerini düzenli verip ziyaretlerini aksatmayan Kutbeddin Muhammed, yörede büyük saygınlık kazandı. Bağımsız bir hükümdar olmamakla birlikte, soyunun gelecekteki durumunu güçlendirecek sağlam bir temel oluşturdu. Selçuklular'a bağımlı ülkelerle ticari ilişkileri geliştirerek ülke gelirini artırması sonucu Harezm büyük gelişme gösterdi. Genellikle rahat ve olaysız geçen yönetimi sırasında Harezm'i bir kez Kıpçaklar'a karşı savundu.

KUTEYBE b. MÜSLİM
(669-715)

Emevi komutanı. Orta Asya'da yaptığı savaşlarla Emeviler'in sınırlarını genişletmiştir.

Ebu Hafs Kuteybe b. Müslim'in doğum yeri bilinmiyor. Fergana'da Üsrine yakınlarında öldü. Emevi Devleti'nin kurucusu Muaviye'nin yandaşlarından Müslim b.Yezid'in oğludur. 701'de Deyrü'l-Cemâcim Savaşı'nda gösterdiği başarıyla tanındı. Irak Valisi Haccac tarafından Rey valiliğine atandı. Bu sıralarda Horasan'a yerleştirilmiş Arap kabileleri arasında sürekli anlaşmazlık vardı. Kuteybe, tarafsız bir vali sıfatıyla 705 yılı sonlarına doğru Horasan'ın merkezi Merv'e giderek göreve başladı. Arap kabileleri arasındaki ilişkileri düzeltti. Türk kabilelerine karşı giriştiği seferlerle Emevi Devleti'nin sınırlarını genişletti. Yöredeki Arap egemenliğini sürdürebilmek için İranlılar'dan yararlandı.

714'te koruyucusu Haccac'ın ölümü üzerine durumu sarsıldı. Ancak Emevi Halifesi I.Velid (705-715) Haccac'ın ölümünden sonra Horasan Eyaleti'ni özerk hale getirip genel valiliğe Kuteybe'yi atadı. Kuteybe de bu durumdan güç alıp Kaşgar seferi hazırlıklarına girişti. Ancak I.Velid'in ölümü üzerine yerine geçen oğlu Süleyman (715-717), Kuteybe'nin İranlılar'a gösterdiği yakınlığı onaylamıyor, gücünden de çekiniyordu. Onu ortadan kaldırmak için önce askerlerini kışkırttı. Kuteybe, Usrine yakınlarındaki otağında baskına uğradı ve ailesiyle birlikte öldürüldü. Ölümü Orta Asya'da Emevi genişlemesinin sonu oldu.

KUTLAR, Onat
(1936)

Türk, yazar. Tek öykü kitabıyla Türk edebiyatında özgün bir yer edinmiştir.

25 Ocak 1936'da Alanya'da doğdu. Ortaöğrenimini Gaziantep'te yaptıktan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girdi. Burayı bitirmeden felsefe öğrenimi yapmak için Fransa'ya gitti. İki yıl Paris Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde okudu, Türkiye'ye döndü. *Doğan Kardeş* dergisinde sekreterlik yaptı. 1956'da *a Dergisi*'nin, 1965'te de Türk Sinematek Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. 1976'ya değin bu kurumun yöneticiliğini üstlendi. Aynı yıl Kültür Bakanlığı Sinema Yapım ve Gösterim Merkezi'nin kuruluşuna katıldı.

1952'de çeşitli dergilerde yer alan şiirleriyle tanınmaya başlayan Onat Kutlar, özellikle *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi*, ile *a Dergisi*'nde yer alan öyküleriyle ilgi topladı. İlk okunuşlarında kendilerini kolay ele vermeyen bu öyküler, yazarın ilk gençliğinin geçtiği Gaziantep yöresinin sözlü edebiyat gelenekleri-nden, masal öğelerinden yararlanmakla birlikte, çağdaş, yalın, ve önemli insani durumları, yer yer gerçeküstücü imgeler aracılığıyla aktaran yapıtlardı. Kutlar çok genç yaşta yazdığı bu öyküleri *İshak* adlı kitabında topladığında son dönem Türk öykücülüğünün eskimeyecek adları arasına girdi. Kitap 1960'ta TDK Hikâye Ödülü'nü kazandı.

Onat Kutlar uzun süre öykü yayımlamamasına karşın, eleştirmen ve okurlar arasında unutulmayan bir yazar olmayı sürdürdü. Daha sonraki yıllarda sinemaya ağırlık verdi, sinema eleştirileri ve denemeler yazdı, ilgi uyandıran senaryolar kaleme aldı.

• **YAPITLAR (başlıca): Öykü:** *İshak*, 1959, **Şiir:** *Pera'lı Bir Aşk İçin Divan*, 1981. **Deneme:** *Yeter ki Kararmasın*, 1984. **Senaryo:** *Yusuf ile Kenan* (Ö.Kavur ile), 1979; *Hazal* (A.Özgentürk ile), 1979; *Hakkâri'de Bir Mevsim* (E.Kıral ile), 1982.

KUTLUĞ KAĞAN

Bak. İLTERİŞ KAĞAN

KUTS, Vladmir
(1927-1978)

SSCB'li atlet. 5.000 ve 10.000 m koşularında dünya rekoru kırmıştır.

1950'li yıllarda uzun mesafe koşularında adını duyurdu. İlk büyük başarısını 1954'te 5.000 m'de üst üste kırdığı iki dünya rekoru ile (13:56.6 ve 13:51.2) gösterdi. Ertesi yıl bu rekoru 13:46.8'e indirmek başarısına ulaştı. 1954 Avrupa Atletizm Şampiyonası'nda 13:53.4'lük derecesiyle şampiyonluğu kazandı.

En büyük başarılarını 1956 Melburn Olimpiyat Oyunları'nda gösterdi. 5.000 m'de 13:39.6 ile ve 10.000 m'de de 28:45.6 ile olimpiyat şampiyonluklarını kazanmakla uzun mesafe koşularında iki altın madalya kazanan az sayıdaki atlet arasına katıldı. Hayranlık uyandıran temposu ve büyük finiş yeteneği ile atletizm pistlerinde unutulmaz bir iz bırakan Vladmir Kuts, 1956'da 28:30.4 ile 10.000 m'de yeni bir dünya rekoru kırdığı gibi 1957 yılında da yine kendisine ait bulunan 5.000 m'nin dünya rekorunu 13:35.0'a indirmeyi başardı. 1958'de atletizmi bıraktı.

KUTUZOV, Mihail
(1745-1813)

Rus, asker. 1812'de Rusya'yı işgal eden I.Napoléon ordularını yenilgiye uğratmıştır.

Mihail İllaryonoviç Golinişçev Kutuzov 16 Eylül 1745'te St.Petersburg'da (bugün Leningrad) doğdu, 28 Nisan 1813'te Silezya'da Bunzlau'da öldü. Babası generaldi. 12 yaşında askeri okula girdi. 14 yaşında onbaşı rütbesiyle orduya katıldıktan 2 yıl sonra asteğmenliğe yükseldi. İlk savaş deneyimlerini çariçe II.Katerina döneminde 1764-1769 arasında Polonya'da katıldığı savaşlarda kazandı. 1770-1774 arasında Osmanlı Devleti ile yapılan savaşlara katıldı. 1774-1780 arasında Kırım'da ünlü Rus generali Aleksandr Suvorov'un komutası altında görev yaptı. Strateji ve taktik konularında ondan birçok şey öğrendi. 1784'te tuğgeneral oldu. 1787-1792 arasındaki ikinci Osmanlı-Rus Savaşı sırasında 1790'da İsmail Kalesi'ni ele geçirdi.

1793'te II.Katerina tarafından İstanbul'a büyükelçi olarak atanan Kutuzov, daha sonraki yıllarda Almanya büyükelçiliği, Finlandiya valiliği ve St.Petersburg askeri valiliği görevlerinde bulundu. Askeri ve idari alanlardaki bilgi ve deneyimiyle ordu içinde saygınlık kazandı.1801'de tahta çıkanÇar I.Aleksandr kendisinden hoşlanmadığından 1802'de görevinden ayrılarak malikânesine çekildi. Ancak 1805'te Rusya, I.Napoléon'a karşı oluşturulan Üçüncü Koalisyon'a katılınca çar tarafından yeniden göreve çağrıldı. 11 Kasım 1805'te Dürrenstein'de Fransız güçlerini yenilgiye uğrattı. 2 Aralık 1805'te, çarın baskısı sonucu katıldığı Austerlitz Savaşı'nda I.Napoléon tarafından yenilgiye uğratıldı. Bunun üzerine görevinden alındı. 1806'da Kiev, 1809'da da Vilnius askeri kumandanlığına atandı. Osmanlı Devleti ile 1806'dan beri süregelen savaşı bitirmek isteyen çar tarafından 1811'de Moldavya'daki Rus kuvvetlerinin komutanlığına getirildi. Osmanlı güçlerini yenilgiye uğratan Kutuzov'un 28 Mayıs 1812'de Osmanlılar'la imzaladığı Bükreş Antlaşması ile Rusya Besarabya'yı topraklarına ekledi. Kutuzov bu başarısından dolayı kont unvanını elde etti.

24 Haziran 1812'de I.Napoléon Rusya Seferi'ni başlattı. Napoléon ordularının Moskova'ya yaklaşması üzerine, Kutuzov 9 Ağustos 1812'de Moskova'yı savunmak göreviyle Rus orduları başkomutanlığına atandı ve ertesi gün prens unvanını aldı. Kutuzov başlangıçta Fransız ordusuyla toptan bir karşılaşmadan kaçındı. Küçük saldırılarla düşman güçlerini yıpratarak geri çekilmeyi sürdürdü. Sonunda Moskova yakınlarında Borodino'da Fransız ordusuyla savaşmaya karar verdi. 7 Eylül 1812'de yapılan savaşta her iki taraf da ağır kayıplar verdiler. Napoléon'un kazandığını öne sürdüğü bu savaş Fransız ordusunu önemli ölçüde zayıf düşürmüştü. Kutuzov Moskova'yı Napoléon'a terkederek kentin güneyine çekildi. Napoléon, çarın kendisinden talep edeceğini umduğu barış görüşmesinin gerçekleşmemesi ve kışın yaklaşması nedeniyle Ekim'de Moskova'yı terketti. Mareşal Kutuzov geri çekilmekte olan Fransız ordusunu izledi. Maloyaroslavets'teki savaştan sonra Smolensk yönünde geri çekilen Fransız ordusu açlık, soğuk ve Rus asker ve köylülerinin saldırıları sonucu dağılmaya başlayarak, yanıp yıkılmış bölgelerden geçerek geri çekilmeyi sürdürdü. 1812 sonunda Fransız ordusundan sağ kalabilenlerin çok küçük bir bölümü Rusya'yı terketti. Kutuzov Fransız ordusunu izleyerek 1813'te Polonya ve Almanya'ya girdi ancak aynı yıl sağlık durumunun kötüleşmesi sonucu öldü. 1942'de SSCB, onun anısına Kutuzov Nişanı'nı oluşturdu.

• KAYNAKLAR: M.Bragin, *Field Marshal Kutuzov: A Short Biography*, 1944.

• BAKINIZ: ALEKSANDR I, KATERİNA II., NAPOLÉON I.

KUVVETLİ, Şükrü
(1891-1967)

Arap devlet adamı. Suriye'nin bağımsızlığa kavuşması için mücadele etmiştir.

Şükrü el-Kuvvetli Şam'da doğdu, 30 Haziran 1967'de Beyrut'ta öldü. Şam İdadisi'nde öğrenim gördükten sonra İstanbul'a gitti. 1913'te Mülkiye Mektebi'ni bitirdi. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı karşıtı gizli Arap cemiyetlerinde yer aldığı için, 1915'te tutuklanıp ölüme mahkûm edildi. Arap Lejyonu Şam'ı aldığı zaman serbest bırakıldı. Savaştan sonra Mısır ve Avrupa'da yaşadı.

1925'te Suriye'ye dönüp Dürzi ayaklanmasına katıldı. Milliyetçi Parti'nin desteğiyle bu ayaklanmayı ulusal bir harekete dönüştürdü. Fransızlar tarafından ölüme mahkûm edildiğinden 1927'de Mısır'a kaçtı. 1930'da yeniden Suriye'ye dönüp 1931 genel affından yararlandı. Bu arada Fransızlar yeni bir anayasa hazırladılar ve 1936'da imzalanan bir antlaşmayla Suriye'deki manda yönetimine son vermeyi kabul ettiler. Milliyetçi Parti başkanı olarak Şam milletvekili seçilen Şükrü el-Kuvvetli, Haşim el-Attasi'nin cumhurbaşkanlığı döneminde Cemil Mardum hükümetinde maliye ve ulusal ekonomi bakanlığı yaptı. İki yıl sonra meclis başkan vekili oldu. Fransızlar'ın 1939'da anayasayı askıya alması üzerine etkin bir mücadeleye girişti. 20 Mart 1941'de bağımsızlık duyurusu yayımladı. Fransızlar'ın 27 Eylül 1941'de Suriye'nin bağım-

sızlığını tanımasından sonra 19 Ağustos 1943'te yapılan seçimlerin ardından cumhurbaşkanı oldu.

Önce ulusal bir ordu kurarak Fransız birliklerinin Suriye'den çıkmasını sağladı. 1944'te Irak Başbakanı Nuri Said ile Arap Devletleri Birliği'nin kuruluşuna, Suriye, Irak, Ürdün, Lübnan ve Filistin'in bir birlik oluşturmasına ön ayak oldu. 18 Nisan 1948'de yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Ancak aynı yıl içinde Suriye ordusunun İsrail karşısında yenilgiye uğraması ülkede karışıklıklara yol açtı. 30 Mart 1949'da albay Hüsnü el-Zaim'in önderlik ettiği bir askeri darbeyle cumhurbaşkanlığından uzaklaştırıldı. Bunun üzerine önce İsviçre'ye, sonra da Mısır'a gitti. 1954 Mart'ında askeri yönetimin devrilmesinden sonra Suriye'ye dönerek 18 Ağustos 1955'te ikinci kez cumhurbaşkanı oldu. Suriye'nin Bağdat Paktı'na girmesine karşı çıkarak Mısır ve Suudi Arabistan ile yakın ilişkiler kurdu. 1956'da Ürdün'ün de bu cepheye katılmasını sağladı. Suriye ile Mısır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurması üzerine, 1 Şubat 1958'de devlet başkanlığını Nâsır'a bıraktı. Siyasetten çekildi ve 1963'e kadar Suriye'de, bu tarihten 1967'ye kadar da Lübnan'da yaşadı.

KU YEN-VU
(1613-1682)

Çinli düşünür ve tarihçi. Yeni-Konfüçyüsçü görüşleri eleştirmiş, Han İlmi Okulu'nu kurmuştur.

15 Temmuz 1613'te Kiangsu Eyaleti'nde K'unşan'da doğdu, 15 Şubat 1682'de Şensi Eyaleti'nde Hua-yin'de öldü. Ming hanedanı döneminde devlet memuru olarak görev yaptı. 1644'te Ming hanedanının yönetimi sona erip Çing hanedanından Mançular yönetimi ele geçirdikten sonra dönemin birçok aydını gibi Mançu yönetimine karşı çıktı. Yaşamını araştırmalar yaparak ve gözlem yapmak amacıyla Çin'i dolaşarak geçirdi.

Eski Ming yönetimine bağlı bir düşünür olan Ku, Ming hanedanının çökme nedenlerini araştırdı. Ku Yen-vu'ya göre, bunun nedeni Konfüçyüs düşüncesinin Yeni-Konfüçyüsçü yorumcular tarafından dar kalıplar içine sığdırılmaya çalışılmış olması ve bu nedenle siyasal ve iktisadi gerçeklere ilişkin sorunların çözümünde yetersiz kalınmasıydı. Görüşlerini 1676'da yayımlanan ünlü eseri *Jih Çih Lu*'da ("Gündelik Notlar") açıklayan Ku Yen-vu'ya göre sorun, topluma pratik yarar sağlayacak bilgilerin üretilmesinde yatıyordu. İnsan doğasının özü gibi soyut konular bir yana bırakılmalı, düşüncenin yapısı kendi içinde incelenmek yerine, bu düşünceye kaynaklık eden dış dünyaya ilişkin olgular tümevarım yöntemiyle incelenmeliydi. Böylece Yeni-Konfüçyüsçü yorumları eleştiren ve klasik metinlere, özellikle de Han hanedanı dönemi metinlerine yönelen Ku, Han İlmi Okulu'nun kurucusu oldu. Klasik metinlerin gerçek anlamlarını çözmek için dilbilimsel çalışmalara yöneldi.

Ku Yen-vu'nun geliştirdiği akım Batı'da o dönemde ortaya çıkan olgucu görüşlerle benzerlikler taşımakla birlikte daha çok etimoloji, fonetik metin çözümlemesi ve coğrafya gibi alanlarla sınırlı kalmıştır. Ku Yen-vu'nun metafizik spekülatif düşünceye yönelttiği eleştiriler Çing döneminde bilimsel düşüncenin gelişimine katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *T'ien Hsia Çün Kuo Li Ping Şu*, 120 cilt, 1662, ("İmparatorluğun Tarihsel Coğrafyası"); *Jih Çih Lu*, 32 cilt, 1676, ("Gündelik Notlar").

- **BAKINIZ:** KANG-HSİ.

KUZNETS, Simon
(1901)

Rus asıllı ABD'li iktisatçı. Milli gelir istatistiklerinin geliştirilmesine öncülük etmiştir.

30 Nisan 1901'de Ukrayna'da Harkov'da doğdu. Genç yaşta ABD'ye gitti. 1923'te Columbia Üniversitesi'ni bitirdi, 1926'da doktora derecesi aldı. 1927-1960 arasında Ulusal İktisadi Araştırma Bürosu'nda çalıştı. 1936-1954 arasında Pennsylvania Üniversitesi'nde, 1954-1960 arasında Johns Hopkins Üniversitesi'nde, 1960-1971 arasında Harvard Üniversitesi'nde iktisat profesörü olarak görev yaptı. Emekliye ayrıldığı 1971'den sonra da araştırmalarını ve iktisat üzerine yazılarını sürdürdü. Amerikan İktisat Derneği ve Amerikan İstatistik Derneği'nin başkanlıklarını yapmış, 1971'de Nobel İktisat Ödülü'nü kazanmıştır.

Kuznets'in en önemli katkılarından biri, 1930'larda geliştirdiği milli gelir istatistikleri, özellikle de GSMH'nin (Gayri Safi Milli Hasıla) ölçülmesidir. Milli gelir istatistiklerinden günümüzde hemen hemen bütün ülkeler, makro-iktisadi faaliyet düzeylerini ölçmek için faydalanmaktadır.

Kuznets'in, toplumsal değişme ve iktisadi büyümeyi etkileyen etmenlerle ilgili araştırmalarına göre, en hızlı büyüyen ülkelerden çoğu, nüfusu istikrarlı ülkelerdir. ABD'de, son bir buçuk yüzyılda nüfusun artış hızı düşerken fert başına GSMH'nin artış hızı yükselmiştir. Gene Kuznets'in bir diğer bulgusuna göre, 1960'ta ABD'de fert başına gelirin Avrupa ülkelerine göre hayli yüksek olmasına karşın, 1840-1960 arasında ABD dahil gelişmiş ülkeler arasında, fert başına gelir artışı bakımından önemli bir fark bulunmamaktaydı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *National Income and Its Composition, 1919-1938*, 1941, ("1919-1938 Arasında Milli Gelir ve Bileşimi"); *National Product Since 1869*, 1946, ("1869'dan Bu Yana Milli Hasıla"); *Income and Wealth in the U.S.: Trends and Structures*, 1952, ("ABD'de Gelir ve Servet: Trendler ve Strüktürler"); *Economic Growth of Nations*, 1971, ("Ulusların İktisadi Büyümesi") *Growth, Population and Income Distributions: Selected Essays*, 1979, ("Büyüme, Nüfus ve Gelir Bölüşümleri: Seçilmiş Denemeler").

KÜÇÜK, Fazıl
(1906-1984)

Kıbrıslı Türk siyaset adamı. Kıbrıs'ın bağımsızlığına kavuşmasından sonra cumhurbaşkanı yardımcılığı yapmıştır.

Mustafa Fazıl Küçük Lefkoşe'de doğdu,15 Ocak 1984'te Londra'da öldü. Varlıklı bir aileden geliyordu. Kıbrıs'ta başladığı ortaöğrenimini İstanbul Kabataş Lisesi'nde tamamladı. Bir süre İstanbul Tıp Fakültesi'nde okuduktan sonra İsviçre'deki Lozan Üniversitesi'ne geçip oradan mezun oldu. Paris'te beş yıl uzmanlık öğrenimi gördü ve 1938'de Kıbrıs'a döndü.

O sıralarda İngiltere'nin egemenliği altında olan Kıbrıs'ta, İngilizler adanın Yunanistan'a bağlanmasını amaçlayan Enosis hareketini bastırmakla uğraşmaktaydı. II. Dünya Savaşı başladığında Türkiye tarafsız bir tutum takınırken, Yunanistan İngiltere'nin yanında yer aldı. Bu durum Enosisciler'in daha rahat hareket etmesine yol açtı. Fazıl Küçük bu dönemde Kıbrıs Türk topluluğunun örgütlenmesi için çalışmalara başladı. 1943'te Lefkoşe Belediye Meclisi'ne seçildi ve Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu'na üye oldu. Ayrıca *Halkın Sesi* gazetesini çıkarmaya başladı. 1945'te Kıbrıs Türk Milli Partisi'ni kurdu. Bu parti 1955'te Kıbrıs Türktür Partisi adını aldı.

1954 Ağustos'unda Yunanistan, Kıbrıs'a kendi kaderini tayin hakkının verilmesi için BM'ye (Birleşmiş Milletler) başvurdu. Bu başvuru İngiltere'nin karşı çabalarıyla bir sonuç vermedi. 1955 sonbaharında İngiliz Vali Sir John Harding, EOKA'nın (Kıbrıs Ulusal Kurtuluş Örgütü) İngiliz birliklerine ve Türkler'e karşı şiddet hareketleri üzerine olağanüstü durum ilan etti. 9 Mart 1956'da da Makarios'u Şeysel Adaları'na sürgün olarak gönderdi. O sırada Evkaf Yüksek Kurulu başkanı ve Türk topluluğunun önderi durumunda olan Küçük, Türkiye hükümetiyle yakın ilişkiler kurdu, taksim tezinin benimsendiğini açıkladı ve 1958'de Türkiye'de yapılan Kıbrıs mitinglerine katıldı.

Küçük ve Makarios 1958 Kasım ayında BM Genel Kurulu'nda savundukları tezleri açıkladılar. 1959 Şubat'ında bütün ilgili tarafların katıldıkları görüşmelerde bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulması konusunda anlaşmaya varıldı. Böylece Kıbrıs'ın bölünmesi ya da Yunanistan'a katılması çözümlerini dışta bırakan Londra ve Zürich antlaşmaları imzalandı. Buna göre cumhurbaşkanı Rum, cumhurbaşkan yardımcısı Türk olacak ve % 70'i Rumlar'dan, % 30'u Türkler'den olmak üzere bir yasama meclisi oluşturulacaktı. Bütün bu gelişmelerde Kıbrıs Türk topluluğunu temsil eden Küçük, Aralık 1959'da cumhurbaşkanı yardımcısı seçildi. Bu arada Temsilciler Meclisi seçimi yapıldı ve 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edildi.

1963'te Kıbrıs'ta meydana gelen olaylardan sonra Küçük'ün cumhurbaşkanı yardımcısı olarak fiilen bir yetkisi kalmadı. Bunun üzerine kurulan Türk Topluluğu Geçici Yönetimi'nin başkanlığını yaptı. Bu görevi, 13 Şubat 1975'te Rauf Denktaş'ın Kıbrıs Türk Federe Devleti başkanlığına seçilmesiyle sona erdi. Son yıllarında etkin bir görevde bulunmamakla birlikte gazetecilik yapmıştır.

• BAKINIZ: DENKTAŞ, MAKARİOS.

KÜÇÜK, Kemal
(1901-1936)

Türk tiyatro oyuncusu. Darülbedayi'nin ilk dönemlerindeki en ünlü oyuncularındandır.

Girit'te doğdu, 23 Nisan 1936'da İstanbul'da öldü. On iki yaşında İstanbul'a geldi. İlk kez Beyazıt Türk Ocağı'nda sahneye çıktı. Amatör topluluklarda bir süre çalıştıktan sonra, 1920'de Darülbedayi'ye girdi. Darülbedayi o yıllarda para sıkıntısı, çeşitli olanaksızlıklar ve yönetimdeki düzensizlikler nedeniyle dağılma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Yönetimle sanatçılar arasındaki anlaşmazlık giderek artınca, Küçük, 1923'te birçok sanatçı arkadaşıyla birlikte topluluktan ayrıldı. Bir süre Cemal Sahir'in operetinde, Raşit Rıza'nın Türk Tiyatrosu'nda ve Fikret Sadi Karagözoğlu'nun Milli Sahne topluluğunda oynadı. Fikret Şadi'yle çıktığı Anadolu turnesi dönüşünde, İstanbul'da Kemal Film'de çalıştı. Daha sonra Ferah Tiyatrosu'nda, Muhsin ve Arkadaşları topluluğunda oynadı.1926'da yeniden, ödenekli bir kuruma dönüştürülen ve daha düzenli bir hale gelen Darülbedayi'ye girdi. Ölümüne değin bu tiyatroda sahneye çıktı.

Komediye yatkın fizik yapısıyla bu türde büyük başarı elde etti. Oyunlar çevirdi ve yazdı. Bunlar sahnelenerek büyük başarı kazandı. Kemal Küçük aynı zamanda gerek yazdığı kitap ve makaleler, gerek Sanayi-i Nefise Birliği'nce Alay Köşkü'nde düzenlenen tiyatro kursunda verdiği derslerle tiyatroyu yaymaya çalıştı, birçok oyuncunun yetişmesinde etkili oldu. Bu kursta verdiği dersleri bir kitap halinde toplayarak yayımladı.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *İç Acısı*, 1924; *Çınar*, 1935; *Gülmeyen Çocuk*, 1935; *Çocuklara İlk Tiyatro*, 1936. **Oynadığı Oyunlar:** *Mürai*,1930, *Hamlet*, 1930-1934; *Bir Kavuk Devrildi*, 1930-1935; *Fermanlı Deli Hazretleri*, 1931; *Mum Söndü*, 1931; *Hile ve Sevgi*, 1933; *Güneş Batarken*, 1933; *Cürüm ve Ceza*, 1934; *Balaban Ağa*, 1934; *Müfettiş*, 1935; *Ölçüye Ölçü*, 1935; *Mırnav*, 1935. **Kitap:** *Tiyatro*, 1930.

KÜÇÜK, Yalçın
(1938)

Türk, iktisatçı. Türkiye iktisat ve toplumsal tarihi ile sanayileşme sorunlarına ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

17 Şubat 1938'de İskenderun'da doğdu. İstanbul Kabataş Erkek Lisesi'ni bitirdikten sonra, 1956'da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne girdi. Öğrenciliği sırasında Ankara Üniversitesi Talebe Birliği yönetiminde çalıştı. 1958-1960 öğrenci hareketlerinde aktif bir biçimde yer aldı. Yükseköğrenimini tamamladıktan sonra 1960-1966 arasında Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı'nda çalıştı. 1966-1972 arasında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. 1967'de doktora derecesini alan Küçük, 1971'de doçent oldu. 1972'de öğretim üyeliği görevinden uzaklaştırıldıktan sonra, 1973-1976 arasında *Cumhuriyet* gazetesinde yazar olarak çalıştı. 1979'da öğretim üyesi olarak Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne girdi. 1983'te 1402 sayılı sıkıyönetim yasasına dayanılarak görevinden uzaklaştırıldı. *Bir Yeni Cumhuriyet İçin* adlı kitabı nedeniyle 15 Şubat 1983'te tutuklanan Küçük 11 ay hapis yattıktan sonra beraat etti.

Yalçın Küçük, *Emek, Yön, Ant* ve *Yürüyüş* dergilerine yazarlık ve başyazarlık yapmış, *Sosyalist İktidar* dergisini yayımlamıştır. Planlama, tarih, iktisat, istatistik, sanayileşme ve siyaset alanlarında çeşitli kitapları olan Küçük, bu konuları bütünsel-tarihsel bir bakış açısıyla, belgelere dayanarak işlemiş, özgün çözümlemeleriyle Türkiye'de toplumbilime katkıları olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *100 Soruda Planlama Kalkınma ve Türkiye*, 1971; *Endüstrileşme Sürecinin Temel Sorunları-Sovyet Deneyimi 1925-1940*, 1975; *Türkiye Üzerine Tezler*, 2 cilt, 1978-1979; *Bir Yeni Cumhuriyet İçin*, 1980; *Seçme Teknik Çalışmalar*, 1981; *Aydın Üzerine Tezler*, 1984.

KÜÇÜK ALİ [Hayali]
(1886-1974)

Türk Karagöz sanatçısı. Karagöz sanatının son temsilcilerindendir.

İstanbul'da doğdu, 7 Aralık 1974'te Ankara'da öldü. Asıl adı Mehmet Muhittin Sevilen'dir. 1909'da Davutpaşa Rüştiyesi'ni bitirdikten sonra PTT idaresinde memur olarak çalışmaya başladı. I.Dünya Savaşı sırasında askere alındı, terhis olduktan tonra PTT'de-

Karagöz

Hayal-i zıl (gölge oyunu) ya da kısaca hayal da denilen Karagöz, geleneksel Türk gösteri sanatları içinde önemli yeri olan bir gölge oyunudur. Kökeni ve tarihine ilişkin farklı ve çelişkili savlar vardır. Bazı kaynaklar, Karagöz'ün kökenini Orta Asya Türkleri'nin "çadır hayal" (ipli kukla) ve "kol korçak" (el kuklası) adı verilen oyunlarında arayarak, bu oyunların Suriye ve Mısır üzerinden Araplar'a, Osmanlı Türkleri'ne ve Rumlar'a geçtiğini ileri sürerler. Ancak daha yeni araştırmalar Orta Asya'da gölge oyununun bulunmadığını, "çadır hayal" ve "kol korçak"ın ise oradaki köklü kukla geleneğinin ürünü olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmalara göre, gölge oyunlarına Ortadoğu, Balkanlar, Afrika ve Avrupa'da da rastlanmakla birlikte, bu oyunlar Güney, Güneydoğu ve Uzakdoğu Asya kökenlidir. Türkler'e geçmesi 16.yy'da yine Mısır üstünden olmuş, Osmanlı kültür mirasından beslenerek 17.yy'da kendine özgü ve kesin biçimini almış, giderek imparatorluğun sınırları içinde yayılmıştır.

Karagöz oyunu, mermerşahinden yapılma ayna adı verilen 80 X 1.10 cm boyutunda bir perde arkasında, 60 cm uzunluğundaki özel değneklerle hareket ettirilen, deve ya da manda derisinden kesilmiş renkli ve yarı saydam tasvirlerle, hayali ya da hayalbaz denilen usta yardakçı tarafından söz, şarkı ve tef eşliğinde oynatılır. Perde, balmumuna batırılmış metrelerle uzunluktaki sicimden ya da yağ dolu bir kaba yerleştirilen fitilden oluşan şem'a yakılarak aydınlatılır. Tasvirlerde, genellikle vücudun bir ya da iki yeri hareket eder. Oynak yerlerdeki iğne deliklerinden ut teli geçirilip uçları düğümlenerek iki taraf birbirine tutturulur.

Oyundan önce bir tür dekor işlevi gören ve göstermelik adı verilen konak, bahçe, ağaç, meyhane gibi tasvirlerden biri bir süre perdenin üstünde tutulur. Sonra bu tasvir, nâreke adlı bir kamış düdüğün sesiyle sahneden kaldırılır ve oyun başlar. Karagöz oyunu başlıca dört bölümden oluşur: 1.Hacivat'ın semai söyleyerek perdeye geldiği, oyunun ibret verici amacını belirten bestesiz perde gazelini okuyup dua ettikten sonra Karagöz'ü perdeye çağırdığı mukaddime (öndeyiş) bölümü; 2.Karagöz'le Hacivat arasında geçen, asıl oyunun konusuyla ilgili olmayan, yanlış anlamalar, karşılıklı cinas ve nüktelerle gelişen, zaman zaman sille tokat kavgaların yer aldığı muhavere (söyleşi) bölümü; 3.Oyundaki öteki kişilerin, özelliklerini belirten türkü, şarkı ya da saz müziği eşliğinde sahneye çıktığı ve asıl olayın yer aldığı fasıl bölümü; 4.Karagöz ile

→

ki işini sürdürdü. Ankara'da Paket Postanesi'nde memurken 1944'te emekliye ayrıldı.

Karagözcülüğe çocuk yaşta heves etti. Safvet Efendi, Arap Cemal, Kâtip Salih, Sobacı Ömer Efendi, Serçe Mehmet Efendi, Arap Ömer Ağa, Behiç Efendi gibi dönemin ünlü hayal ustalarını seyrederek kendi kendini yetiştirdi. Yine dönemin usta sanatçılarından Hayali Saraç Hüseyin'in yanında Karagözcülüğe başladı. İlk kez 1900'de, henüz on dört yaşındayken, Fatih'in Draman mahallesinde Karagöz oynattı, Hayali Küçük Ali adını da o zaman aldı. Bu tarihten başlayarak altmış yıla yakın bir süre bu sanatı sürdürdü.

Hayali Küçük Ali, eski hayalilerin Karagöz'ü kaba, açık saçık konuşturmalarını benimsemedi. Yapmacıksız, samimi bir üslup geliştirdi. Karagöz oynatmanın yanı sıra tasvirler (figürler) keserek Karagöz koleksiyonları oluşturdu. Türkiye Radyoları'nda yirmi yılı aşkın bir süre yayımlanan yeni Karagöz oyunlarıyla da bu geleneksel sanatın, özellikleri bozulmadan, 20. yy'a aktarılmasını sağladı. Doldurduğu on dokuz adet ses bandı Milli Kütüphane Müzik Bölümü'nde bulunmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *Karagöz'ün Hamam Eğlencesi*, 1928; *Karagöz'ün Kâğıthane Safâsı*, 1928; *Hayal Perdesi*, 1931; *Karagöz*, 1969.

KÜÇÜKANDONİADİS, Lefter (1925)

Türk futbolcu. 50. Milli Maç Madalyası'nı alan ilk futbolcudur.

İstanbul'da doğdu. Futbola, doğup büyüdüğü Büyükada'da başladı. Küçük yaşta Taksim Kulübü'ne girdi. Bu takımda lisans çıkarabilmesi için iki yaş büyütülmesi gerekti. Taksim takımının forvet hattında çok gol atan bir futbolcu olarak kendini gösterdi. 1943'te askere gitti. II.Dünya Savaşı nedeniyle dört yıl süren askerliğini Diyarbakır'da yapıp 1947'de İstanbul'a döndüğünde Fenerbahçe'ye girdi. Sarılacivert forma altında adını duyurdu. 1951-1953 arasında İtalya'da Fiorentina ve Fransa'da Nice takımlarında oynadı. Sonra tekrar Fenerbahçe'ye döndü, 1963 yılına değin bu takımda yer aldı, kaptanlık yaptı. Başarılı futbol yaşamı boyunca 46 kez A ve 4 kez Ümit milli takımlarında olmak üzere 50 kez milli formayı giydi ve 50. Milli Maç Madalyası'nı alan ilk Türk futbolcusu oldu. 8 kez milli takımın kaptanlığını yaptı. Milli forma altında 22 gol attı. Futbol yeteneği, sürati, çalımları, şutları ve golleriyle Türk futbolunun efsaneleşen adları arasına girdi, "Ordinaryüs" adıyla ün yaptı. Fenerbahçe forması altında 400'den fazla gol attı. 1953-1954 İstanbul Profesyonel Ligi'nde "Gol Kralı" oldu. 1963'te futbolu bıraktıktan sonra Yunanistan'da Egaleo takımında ve Güney Afrika'da Johannesburg takımında antrenörlük yaptı. Türkiye'ye döndükten sonra Boluspor, Mersin İdman Yurdu,

Hacivat arasında geçen kısa bir konuşma biçimindeki bitiş bölümü.

Oyunun baş kişileri Karagöz ile Hacivat'tır. Hacivat, görgülü, terbiyeli, ölçülü, ağırbaşlı, her konuda biraz bilgisi olan, her kalıba girebilen, öğütçü ve uzlaştırıcı bir kişidir. Seçkinlerin kullandığı, Arapça ve Farsça sözcükleri bol bir dille konuşur. Karagöz ise inceliklere aklı pek ermeyen, kaba, tepkilerini hemen açığa vuran ama tok sözlü, atak, patavatsız bir tiptir. Bütün bu nitelikleriyle de özü sözü bir, okumamış halk adamının ve halk sağduyusunun simgesidir. Karagöz ile Hacivat'ın yaşadıklarına ilişkin değişik söylentiler vardır. Bunlardan birine göre Sultan Orhan döneminde yaşamışlardır. Karagöz demirci, Hacivat ise duvarcı olarak Bursa' daki Yeşil Cami'nin yapımında çalışırlarken, aralarındaki konuşmalarla öbür çalışanları güldürüp caminin yapımının gecikmesine neden oldukları için sultan tarafından öldürtülmüşlerdir. Bugün Bursa'da Karagöz ile Hacivat'a ait olduğu ileri sürülen bir de mezar bulunmaktadır.

Oyunun başka kişiler arasında Çelebi, Tiryaki, B.berubi, Zenne, Tuzsuz Deli Bekir, Zeybek gibi değişik insanları gösteren, Rum, Arnavut, Arap, Acem, Yahudi, Çerkez, Kürt, Laz ve Ermeni gibi Osmanlı toplumundaki çeşitli etnik grupların yansıması olan tipler vardır. Ayrıca canavar, cin gibi gerçeküstü yaratıklarla hayvan ve eşya tasvirleri de görülür. Karagöz'ün oyun kişileri, belli durumlarda belli davranışlar gösteren genelleştirilmiş, soyut tiplerdir. Karagöz, göstermeci tiyatro anlayışı çerçevesinde doğaçlamaya yer veren açık oyun biçimi, seyirciyle kurulan doğrudan ilişki, kalıp tip ve durumlar gibi özellikleriyle gerek geleneksel Türk halk tiyatrosu ortaoyununa, gerek İtalyan halk tiyatrosu commedia dell'arte ve Yunan gölge oyunu mimus'a benzerlik gösterir.

Karagöz oyunu, Ramazan ayında, ayrıca sünnet ve düğün gibi özel durumlarda hem sarayda, hem de halk arasında, genellikle mahalle kahvelerinde oynatılagelmiştir. Çifte anlamlar, abartma, taklit, cinas gibi güldürü öğeleri yoluyla toplumsal ve siyasal yergiye, töre ve gelenek parodilerine yer vermiştir. Güncel taşlamaları ve açık saçıklığıyla kapalı bir toplumda belli bir dokunulmazlık kazanarak gülmecenin eleştirel işlevini üstlenmiştir.

Samsunspor, Orduspor ve Konyaspor takımlarını çalıştırdı. Bir süre de genç milli takımın antrenörlüğünü yaptı.

KÜÇÜK İMAM

Bak. MEHMED EFENDİ

KÜÇÜK İSMAİL
(1854-1928)

Türk, ortaoyuncu. Tuluat tiyatrosunun kurucuları arasındadır.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. 1865 dolaylarında Kavuklu arkası rolüyle ortaoyununa başladı. Gene bir ortaoyuncu olan Terlikçi İsmail'den ayırt etmek için kendisine Küçük lakabını taktılar. Küçük İsmail, Kavuklu Hamdi'nin yanında da oyunculuğunu sürdürdü. Önceleri Acem ve Laz taklitlerine çıktı. Daha sonra Kavuklu Hamdi'nin pişekârı olarak büyük ün kazandı. Kendi anılarından öğrenildiğine göre, oyuncu olması nedeniyle kendisine kız verilmediğinden tiyatroyu bırakarak Karagözcülüğe yöneldi. Bir süre sarayda Karagözcübaşı olan Yusuf Efendi'ye çıraklık ettikten sonra yeniden tiyatroya döndü. Güllü Agop'un Türkçe metinli oyunları oynama tekelini on yıl için eline geçirmesi üzerine Kavuklu Hamdi'yle birlikte 1875'te Zuhuri Kolu adlı topluluğu kurarak tuluat türü oyunlar oynamaya başladılar. Bir yandan da Kavuklu Hamdi ile Kavas'ın Bağı denen yerde ortaoyununu sürdürdüler. Küçük İsmail 1879'da Bursa'ya giderek Ahmed Vefik Paşa'nın korumasındaki tiyatro çalışmalarına katıldı. Dönüşünde Kuledibi'ndeki Pirinççi gazinosunda Aleksanyan ile dram, Agâh ve Abdi efendilerle tuluat, Kavuklu Hamdi'yle de ortaoyunu oynadı. 1884'te gene Kavuklu Hamdi'yle *Temaşahane-i Osmani*'yi kurarak tuluat yapmaya başladılar. Ancak topluluk kısa süre sonra dağılınca Küçük İsmail temsiller vermek üzere Mısır'a gitti. İstanbul'a dönüşünde 1885'te Kadıköy Kuşdili'nde tuluat gösterileri, Edirne, Halep, Beyrut, Mersin gibi kentlerde de temsiller verdi.

• BAKINIZ: GÜLLÜ AGOP, KAVUKLU HAMDİ, KEL HASAN.

KÜHNEL, Ernst
(1882-1964)

Alman sanat tarihçisi. İslam sanatı ve arkeolojisi alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

26 Ekim 1882'de Neubrandenburg'da (bugün DAC'de) doğdu, 5 Ağustos 1964'te Berlin'de öldü. Önce, hariciyeci olmak isteğiyle Paris, Viyana ve Münih'te hukuk öğrenimi gördü. 1902'den sonra Münih Üniversitesi'nde arkeoloji derslerini izledi. 1906'da Heidelberg Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 1906-1909 arasında İtalya, Kuzey Afrika ve İspanya'da bir inceleme gezisine çıktı. 1909'da sanat tarihçisi Sarre ile birlikte Berlin Devlet Müzeleri'nde ilk büyük İslam yapıtları sergisini düzenledi. Daha sonra, Sarre'nin kurduğu Berlin Müzeleri İslam Bölümü'nde çalışmaya başladı. 1912'de yine Sarre ile Irak'ta Samarra'daki arkeolojik kazılara katıldı. 1915'te Alman yönetimi tarafından özel bir görevle Fas'a önderildi, I.Dünya Savaşı'nın sonuna değin orada kaldı. Daha sonra kısa bir süre İspanya'ya giderek çeşitli üniversitelerde dersler verdi ve İslam kültürünü inceledi. 1928 dolaylarında ABD'li bilim adamlarıyla birlikte Kresiphon kazılarına katıldı. 1930'da Berlin Üniversitesi'nde hocalığa başladı. Bir yıl sonra Berlin Müzeleri İslam Bölümü'nün yöneticisi oldu ve kısa zamanda burayı uluslararası bir İslam araştırma merkezi niteliğine kavuşturdu. 1940'a değin birçok kez Mısır'a gitti ve konuk profesör olarak çeşitli üniversitelerde dersler verdi. II.Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın ikiye ayrılmasıyla Doğu Berlin'de kalan Berlin Devlet Müzeleri'nin yerine Batı Berlin'de yeni bir müze oluşturdu. 1952'den sonra ABD'ye giderek Washington'daki Tekstil Müzesi'nde bulunan İslam halı ve kumaşları için özgün bir sınıflandırma geliştirdi. Yöneticisi olduğu bu müze 1968'de İslam Sanatları Müzesi adını aldı.

Kühnel İslam sanatının bütün dallarıyla ilgili araştırmalar yapmıştır. İspanya'daki İslam kültürü, buradaki Arap sanatının üslup özellikleri, İslam sanatındaki süslemeler ve ikonografik özellikler, çalışmalarında özellikle üstünde durduğu konular arasındadır. Araştırmalarında İslam yapıtlarını, türlerine ve üsluplarına göre özgün biçimde sınıflandırmış, özelliklerini açıklayan terimler bulmuştur. Sanatçısı bilinmeyen bazı yapıtların kim tarafından yapıldığını da ortaya çıkarmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Maurische Kunst*, 1909, ("Magrib Sanatı"); *Islamische Kleinkunst* 1925, ("İslam Elsanatları"); *Islamische Schriftkunst*, 1942, ("İslam Yazı Sanatı"); *Die Arabeske, Sinn und Wandlung eines Ornaments*, 1949, ("Arabesk Bir Süslemenin Anlam ve Değişimi"); *Die Moschee*, 1949, ("Cami"); *Cairene Rugs and Others Technically Related, 15th-17th Century*, 1957, ("15.-17.yy Kahire Halıları ve Teknik Bakımdan Benzerleri"); *Arte de Oriente Islâmico*, 1963, ("İslam Sanatı").

KÜLEY, Müfide
(1904)

Türk, hekim. Özellikle sindirim sistemi hastalıkları alanındaki çalışmalarıyla tanınır.

İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nden biyoloji lisansı aldıktan sonra, 1922'de, Tıp Fakültesi'nin kız öğrencilere öğrenim hakkı tanıması üzerine tıp öğrenimine başladı. 1928'de diplomasını alıp İstanbul Üniversitesi Tıp

Fakültesi (İÜTF) I.İç Hastalıkları Kliniği'nde asistan oldu ve iç hastalıkları dalında uzmanlaştı. 1936'da Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde iç hastalıkları şef yardımcılığına, ardından klinik şefliğine atanan Küley, 1943'e değin bu görevi sürdürdü. Aynı yıl, İÜTF'nin III.İç Hastalıkları Kliniği'nde doçentliğe, 1952'de profesörlüğe getirildi. 1960'ta Milli Birlik Komitesi'nin kararıyla 147 öğretim üyesiyle birlikte üniversiteden uzaklaştırıldıysa da 1962'de yeniden görevine döndü; bir yıl sonra I. İç Hastalıkları Kliniği'nde Gastroenteroloji Bölümü'nü kurdu ve emekli olduğu 1973 yılına değin bu klinikte görev yaptı.

Tıp Fakültesi'nin ilk kadın mezunlarından biri olan Küley, çalışmalarını sindirim sistemi hastalıkları üzerinde yoğunlaştırmıştır. Ayrıca, Haydarpaşa Nümune Hastanesi'nde görevli olduğu yıllarda, Türk yemeklerinin hazırlanmasını ve kalori değerlerini içeren geniş kapsamlı ilk bilimsel diyet kitabını ve zehirlenmelere ilişkin bir incelemesini yayımlamıştı. Prof. Dr. Tevfik Sağlam ve çalışma arkadaşlarınca hazırlanan *İç Hastalıkları* adlı kitabın mide-barsak ve karın zarı hastalıkları bölümü de Küley'in çalışmasıdır. Öğretim görevlisi ve hekim olarak üniversitedeki bilimsel etkinliğini otuz yıl sürdüren Küley, temel ilgi alanı olan sindirim sistemi hastalıkları için İÜTF İç Hastalıkları Kliniği'ne Gastroenteroloji Bölümü'nü kazandırmış, ayrıca alerjik hastalıklara önemle eğilerek klinikteki alerji bölümünün gelişmesinde etkili olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Zehirlenmeler*, 1937; *Diyet*, 1949; *Hazım Sistemi Hastalıkları*, 1962.

• BAKINIZ: SAĞLAM.

KÜLPE, Oswald
(1862-1915)

Alman, filozof ve psikolog. Kant'ın dizgesinden kaynaklanan Yeni Gerçekçilik'in öncülerindendir, psikolojide Würzburg Okulu'nun kurucusudur.

3 Ağustos 1862'de Livonya'da (bugün Letonya SSC) Kandava'da doğdu, 30 Aralık 1915'te Münih'te öldü. 1881'de Leipzig Üniversitesi'nde tarih öğrenimi gördüğü sırada Wundt'un etkisiyle psikolojiye ve felsefeye ilgi duydu. Bir süre Berlin, Göttingen ve Dorpat üniversitelerinde felsefe, tarih ve psikoloji okudu. 1886'da Leipzig Üniversitesi'nde, Wundt'un yanında psikoloji alanında çalışmalarını sürdürdü, onun yardımcısı oldu; 1887'de doktor sanını kazandı. 1894'te Leipzig Üniversitesi'nde profesörlüğe yükseldikten sonra Würzburg Üniversitesi'ne geçerek, orada bir psikoloji laboratuvarı kurdu. 1896'dan sonra Leipzig, 1909'da Bonn, 1912'de Münih üniversitelerinde psikoloji ve felsefe okuttu. I.Dünya Savaşı'nda yaralı Alman askerlerinden geçen bir salgın hastalık yüzünden öldü.

Külpe'nin felsefeyle olan ilgisi, Kant'ın yapıtlarını okumakla başlamış, E.Mach ve R.Avenarius'un olgucu görüşlerinden etkilenerek eleştiriye dayalı bir gerçekçilik anlayışı üzerinde yoğunlaşmıştır. Onun Gerçekçilik'i duyu verilerinin nesnel kaynağına inmeyi, algıyla sağlanan izlenimleri us ölçülerine göre değerlendirmeyi amaçlar. Ona göre gerçeğin kaynağına ancak duyumlara dayanılarak ve usun kılavuzluğunda varılabilir. Us, bilgiyi oluşturan süreç içinde, yaratıcı değil yönlendirici, biçimlendiricidir. Bu işlemin temelini de, duyu verilerinin düzenlenmesini, belli bir anlam içeriğine kavuşmasını sağlayan, eleştiri oluşturur.

Külpe'nin çalışmalarında, odak konu Wundt'un deneysel yönteminden kaynaklanan psikolojidir. Ona göre psikoloji yalnız içeriğe dayalı, duyumsal olmamalı, hem duyum hem de us edimlerinden yola çıkmalıdır. Bu da insanın biri ussal, öteki duyumsal nitelik taşımasındandır. Us edimleri içinde en yaygını, kesinlikle gözlemlenemeyen soyutlamadır, yalnız içebakış yöntemiyle kavransa bile gerçektir. İnsanda biri düşünme *(Denken)*, öteki düşünmekle üretilen nesne, düşünce *(Gedanke)* gibi iki psikolojik varlık bulunur. Düşünme, anlamı, yargıyı düşünmek eyleminin görünüş alanına yansımayan edimlerini içerir. Bunlar, bilincin gerçekliklerini *(Wirklichkeiten)* görünür gerçeklere *(Realitaeten)* dönüştürmeyi sağlayan etkinliklerdir.

Külpe'ye göre, soyut bir kavram olsa bile, bir nesnenin bilincine varmak, bilincin onu bulup ortaya çıkarması, kavraması anlamına gelir. Çünkü, görünmeyen bilinç içerikleri de vardır. Bunların başında anlamlar gelir. Anlam bir sözcük, bir belirti olmasa bile, bilincin akışı içinde bulunabilir. Külpe'nin kurduğu Würzburg Okulu'nun amacı yalnız bilinç akışı içinde bulunan ve bir anlam niteliğinde olan varlıkları nesnel kılmaktır. Ona göre ussal edimler, bu anlam niteliğinde olan bilinç varlıklarının bilgisini sağlar.

Külpe'nin estetiği de psikolojiden kaynaklanır, Fechner ve Wundt'un görüşlerinden esinlenir. Ona göre estetikte beğeninin temelini en üstün varlık aşamasında bulunan nesneler arası bir oran ve us oluşturur. Ancak bu konuda birtakım ön bilgilerinin edinilmesi, deneyimli olunması gerekir. Estetik beğenide düzen, uyum ve karşılıklı dengelilik önemlidir.

• YAPITLAR (başlıca): *Einleitung in die Philosophie*, 1895, ("Felsefeye Giriş"); *Die Realisierung, Ein Beitrag zur Grundlegung der Realwissenschaften*, 1912, ("Gerçek Bilimlerin Temellendirilmesi Konusunda Bir Katkı, Gerçekleştirme"); *Vorlesungen über Psychologie*, 1912, ("Psikoloji Üstüne Konuşmalar"); *Grundlagen der Aesthetik*, (ö.s.), 1921, ("Estetiğin Temelleri"); *Vorlesungen Über Logik*, (ö.s.), 1923, ("Mantık Üstüne Konuşmalar").

• KAYNAKLAR: A.Messer, *Der kritische Realismus*, 1923.

• BAKINIZ: AVENARIUS, KANT, MACH, WUNDT.

KÜLTİĞİN
(684-731)

Göktürk komutanı. Göktürk ordularına büyük başarılar kazandırmış, adına bir anıt dikilmiştir.

Kültiğin'in (Kül Tegin) doğum yeri bilinmiyor. 27 Şubat 731'de Maga Kurgan'da öldü. Göktürk Devleti'nin 681'deki yeniden kuruluşunu gerçekleştiren İlteriş Kağan'ın oğlu, Bilge Kağan'ın küçük kardeşidir. İlteriş Kağan 632'de ölünce kardeşi Kapağan Göktürk kağanı oldu. Kültiğin, gençliğinde ağabeyi Bilge ile birlikte, Kapağan Kağan'ın, Asya'daki Türk boylarını Göktürk Devleti'ne bağlamak ve Çin'i baskı altında tutmak için düzenlediği seferlere katılmaya başladı. Bilge ve Kültiğin'in komuta ettiği ordular, 710'da, Göktürk yönetimine başkaldıran Kırgızlar'ı Songa Ormanı'nda yendi. Aynı yıl içerisinde, Tola Irmağı, yöresinde oturan Bayırkular, Türgi-Yargın Gölü Savaşı'nda bozguna uğratıldı. 711'de çıkan On-ok (Kara Türgiş) ayaklanması bastırılarak, On-ok Kağanı So-ko öldürüldü. Kimi kaynaklar, 711-712 arasında, Kültiğin komutasındaki bir ordunun Maveraünnehir'i savunurken Arap orduları tarafından yenilgiye uğratıldığını ileri sürerlerse de, bu kanıtlanamamıştır.

Kültiğin, 713'te, Göktürk başkenti Ötüken'e kadar sokulan Karluklar'la yapılan savaşta, amcası Kapağan Kağan ve ağabeyi Bilge ile birlikte ordunun yönetimini üstlendi. Kapağan Kağan, 716'da, Bayırkular'ca öldürülünce, oğlu İnel (İnal) Kağan (Bökü Kağan) kağan oldu. İnel, ülkede hüküm süren kargaşa ortamını sona erdiremediğinden, Kültiğin'in önderliğindeki bir darbeyle tahttan indirilerek öldürüldü. Kağanlığa Bilge getirildi. Kültiğin, sol şad (yönetici) olarak, bütün askeri yetkileri elinde topladı. 705'ten beri devlet yönetiminden uzak olan Tonyukuk, yeniden aygucı'lığa (devlet meclisi başkanlığına) getirildi.

Çin kaynaklarına göre, halk tarafından çok sevilen Bilge Kağan, savaş sanatında usta olan Kültiğin ve bilgili bir devlet adamı olan Tonyukuk tarafından yönetilen Göktürk Devleti yeniden eski canlılığına kavuşmaya başladı. 717'te Uygurlar'ın, 718'de Karluklar'ın ayaklanmaları bastırıldı. 718'de, Kidanlar, Tatabılar ve Basmılar'la anlaşarak Göktürkler'e karşı bir savaşa hazırlanan Çin üzerine bir sefer düzenlendi. Önemli bir Çin yığınak merkezi olan Beşbalık ele geçirildi. 720'de, Çin ordusu bozguna uğratılarak, Kan-çu, Yüan-çu ve Liang-çu bölgeleri alındı. 722-723 yıllarında Kidanlar ve Tatabılar saf dışı bırakıldı. 725'te, Çin İmparatoru Hüan-çung, Göktürkler'in barış önerisini kabul ederek, Ötüken'e bir elçi gönderdi. 730-731 yıllarında, Kültiğin komutasındaki ordularla, Göktürkler'e başkaldıran Dokuz-oğuzlar arasında altı şiddetli savaş oldu. İlk beş savaşı kazanan Kültiğin, Maga Kurgan'daki karargâhına bir saldırı düzenleyen Dokuz-oğuzlar'ca öldürüldü.

Türk ve Çin kaynaklarında adı övgüyle anılan Kültiğin'in anısına bir anıt dikildi. Anıttaki yazıtın Türkçe metni Bilge Kağan ve Kültiğin'in atabeyi olan Yoligtiğin (Yollıg Tiğin) tarafından yirmi günde yazıldı. Çin İmparatorunun isteği üzerine, yazıta Çince bir metin de eklendi.

Orhun Irmağı vadisinde ve Koşu Çaydam Gölü yakınında bulunan Kültiğin yazıtı kireç taşından yapılmıştır. Türkçe metni, yukarıdan aşağıya doğru yazılmış ve soldan sağa doğru sıralanmış olan Kültiğin yazıtı, Türk tarihi ve Türk dili açısından çok önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

• BAKINIZ: BİLGE KAĞAN, İLTERİŞ KAĞAN, KAPAĞAN KAĞAN, TONYUKUK.

KÜNTAY, İsmet
(1923-1974)

Türk oyun yazarı. Yapıtlarında olayları özüne inerek yalın bir tarzda vermeye özen göstermiştir.

Artvin'de doğdu, 25 Temmuz 1974'te Ankara'da öldü. Sanat alanındaki ilk çalışmaları gülmece dalındaydı. İlk oyun denemesi *Pompa* 1968'de Devekuşu Kabare Tiyatrosu'nda sahnelendi. *Tozlu Çizmeler* adlı oyununda I.Dünya Savaşı sonrası işgal altındaki İstanbul'da, yenik Osmanlı ordusu subaylarının ulusal bir harekete hazırlanışlarını ele aldı. Siyasal ve toplumsal kargaşa içindeki kentte, yüzyılların bezginliğini taşıyan insanları, işgal güçleriyle işbirliği yapan fırsatçıları gerçekçi bir biçimde canlandırdı. *Evler Evler*'de ise değişik tabakalardan insanların evlerine uzanarak, toplumsal bir panorama çizmeyi amaçladı. Bir köy evi, balıkçılıkla geçinen bir çiftin kurmaya çalıştığı gecekondu, varlıklı bir ailenin ve bir işçinin evleri arasındaki çelişkiyi, bunlarda yaşanan umut, sevinç ve acıları karşılaştırmalı bir biçimde ele aldı. Son oyunu olan *403. Kilometre*'de ise demiryolu döşeyen işçilerin kendi aralarındaki ve yöneticileriyle olan ilişkilerini, bireysel sorunlarını ve çelişkilerini, çıkarcı güçler karşısında bilinçlenme süreçlerini sergiledi.

İsmet Küntay, tiyatronun ancak bir topluluk anlayışı ile üretildiği ölçüde saygın olabileceğini savunmuştur. Nesnel gerçekliği yansıtmayı amaçladığı oyunlarını, birlikte çalıştığı AST (Ankara Sanat Tiyatrosu) sanatçılarıyla birlikte oluşturup yazmıştır. Ölümünden sonra, her yıl bir oyun yazarına verilmek üzere adına bir ödül konmuştur.

•YAPITLAR (başlıca): *Pompa*, 1968; *Tozlu Çizmeler*, 1970; *Evler Evler*, 1972; *403. Kilometre*, 1973; *Oyunlar*, (ö.s.), 1978.

KÜRŞAD
(7.yy)

Göktürk prensi. Çin egemenliğine karşı mücadele etmiştir.

Nerede ve ne zaman doğduğu bilinmemektedir. 635 ya da 639'da öldüğü sanılmaktadır. 619-621

arasında Göktürk hükümdarı olan Çuluk Kağan'ın (Çin kaynaklarında Çu-lo) küçük oğludur. Annesi, bir Çin prensesi olan İ-çeng Hatun'dur.

Çuluk Kağan 621'de İ-çeng tarafından zehirletilerek öldürtülünce tahta kardeşi Kara Kağan (Çin kaynaklarında Kie-li) geçti ve İ-çeng ile evlendi. Kara Kağan'ın hükümdarlığı, 630'da kuşattığı bir Çin kenti önünde bozguna uğrayıp, tutsak edilerek Çin başkenti Çangan'a götürülmesiyle son buldu. Tutsakların arasında bulunan Kürşad, Çin imparatorunun saray muhafız bölüğünde görevlendirildi. Aynı yıl içerisinde, Çin İmparatoru Tai-Çung, kendisini "Türkler'in Gök Kağanı" ilan etti. Kara Kağan 634'te ölünce Göktürk kağanlığına Çin yanlısı bir prens olan Sibar getirildi. Çinliler, Kuzeybatı Çin'e yerleştirdikleri Türk boylarını "Çinlileştirme" çabalarına giriştiler. Kimi Göktürk prenslerinin Çin egemenliğini kırmak için başlattıkları ayaklanmalar şiddetle bastırıldı. Bu sırada, Tai-Çung ölünce Çin tahtına Li-Şih-Min geçti.

Çangan'da tutsak bulunan Göktürk soylularından kırk kişi, Kürşad'ın önderliğinde gizli bir örgüt kurarak, Kürşad'ın yeğeni İşpera'yı sürgünde Göktürk kağanı ilan ettiler. Örgütün amacı, her gece kılık değiştirerek Çangan'da dolaşan imparator Li-Şih-Min'i kaçırarak, Çin sarayında tutsak bulunan Türk soylularını kurtarmak ve Çinliler'in ele geçirdiği Türk topraklarını almaktı. Ancak, eylemin tasarlandığı gece patlak veren fırtına yüzünden imparator saraydan çıkmayınca, kırk kişi saraya bir baskın düzenlemeye karar verdiler. Baskın başarısızlıkla sonuçlanınca kent dışına kaçan Kürşad ve arkadaşları, peşlerinden gönderilen bir birlik tarafından Vei Irmağı kıyısında öldürüldüler.

KYAKSARES
(? -İÖ 585)

Med kralı. Med Devleti'ni bir imparatorluk durumuna getirmiştir.

Med Kralı Phraortes'in oğludur. Phraortes'in Asurlular'la yaptığı bir savaş sırasında ölmesi üzerine İÖ 633'te Med kralı oldu. Med ordusunu yeniden düzenleyerek, yerel beylerden bağımsız, profesyonel birlikler oluşturdu. İÖ 632'de, Asur başkenti Ninova'yı kuşattıysa da, kendi ülkesinin İskitler'ce işgali üzerine geri döndü. Kyaksares, Urmiye Gölü'nün kuzeyinde yaptığı savaşta İskitler'e yenildi ve İskit egemenliğini kabul etmek durumunda kaldı. İÖ 626'da İskitler'in zayıflamalarından yararlanan Kyaksares, önemli İskit beylerini bir şölen sırasında öldürttü. Uzun çarpışmalardan sonra İskitler'i ülkeden çıkardı.

Asur Kralı Asurbanipal'in İÖ 626'daki ölümü, Kyaksares'in Ninova'yı alma isteğinin canlanmasına neden oldu. Asurbanipal'ce Babil'e yönetici olarak atanan ve İÖ 625'te bağımsızlığını ilan eden Nabupolassar, Kyaksares ile bir bağlaşma yaptı. Med ve Babil orduları birlikte Ninova'yı kuşattılar. İki ordu İÖ 612'de Ninova'yı alarak Asur İmparatorluğu'na son verdi. Asur toprakları Medler'le Babilliler arasında paylaştırıldı. Kyaksares, kızını, Nabupolassar'ın oğlu II.Nabukodonosor'a (Nabukadnezar) vererek iki devlet arasındaki bağlaşmayı güçlendirdi. Babilliler Mısırlılar'la yaptıkları savaşa yardımcı birlikler gönderdi.

Sınırlarını Anadolu'ya doğru da genişletmek isteyen Kyaksares, güçlü Lidya Devleti ile karşı karşıya geldi. Kyaksares'e bağlı bir İskit birliğinin Lidya Kralı Alyattes'e sığınması ve Alyattes'in bunları geri vermemesi, Medler ve Lidyalılar arasındaki ilişkinin gerginleşmesine yol açtı. İÖ 591'de başlayan ve altı yıl süren savaş sırasında, her iki ülke de belirgin bir başarı kazanmadı. 585'teki bir savaş sırasında Güneş tutulmasının meydana gelişi Medler ve Lidyalılar'ca tanrıların savaş istemedikleri biçiminde yorumlandı. Babil'in aracılık yaptığı barış görüşmelerinde Halys (Kızılırmak) Irmağı Lidya ve Med İmparatorlukları arasında sınır olarak kabul edildi. Alyattes'in kızı Aryenis, Kyaksares'in oğlu Astyages ile evlendirildi. Lidya ile anlaşmasından yararlanan Kyaksares, Urartu Krallığı'nı tamamıyla kendisine bağladı. Kyaksares Lidya ile anlaştıktan kısa bir süre sonra öldü.

Medler'i büyük bir imparatorluk halinde örgütleyen Kyaksares, Asur İmparatorluğu'nun yıkılmasında büyük rol oynamıştır. Babil ve Lidya ile bağlaşmalar yaparak güçlü bir birlik oluşturmuştur.

•BAKINIZ: ASURBANİPAL, NABUKODONOSOR II.

KYD, Thomas
(1558-1594)

İngiliz oyun yazarı. Dramatik tekniği ile Shakespeare'i etkilemiştir.

6 Kasım 1558'de Londra'da doğdu, aynı kentte öldü. Öğrenimini Londra'daki Merchant Taylors Okulu'nda yaptı. Üniversite eğitimi görmedi. Latin klasiklerini İngilizce çevirilerinden okuduğu sanılıyor. İlk yapıtı *The Householder's Philosophy*'yi ("Ev Sahibinin Felsefesi") Tasso'dan esinlenerek yazdı. *Cornelia* adlı yapıtını uyarladığı Fransız oyun yazarı Garnier'ye karşı duyduğu ilgi, onun Lady Pembroke'un çevresi ile ilişki kurmasına yol açtı. 1589 dolayında yazdığı sanılan *The Spanish Tragedy* ("İspanyol Tragedyası"), çağında çok başarı kazandı. Thomas Kyd'in ayrıca Shakespeare'in oyununa kaynak olabilecek ve şimdi kayıp olan bir *Hamlet* yazdığını ileri sürenler varsa da, bu konuda kesin bir kanıt yoktur.

Kyd, çok açık, mert ve aykırı kişiliği, geleneklere ters düşen görüşleri, özellikle de Christopher Marlowe ile olan ilişkisi nedeniyle tanrıtanımazlıkla suçladı. 1593'te hapsedildi, işkence gördü, suçu kanıtlanamadığı için kurtuldu. Ancak bu olay nedeniyle adı ve onuru lekelenmişti. Bir yıl kadar sonra yoksulluk içinde öldü.

Marlowe ve Kyd, Shakespeare'den önce yaşamış ve onu etkilemiş iki önemli yazar olarak tanınırlar. Marlowe'un etkisi şiir alanında, Kyd'in etkisi ise tiyatro tekniği alanındadır. Ama Marlowe'un yapıtla-

rı günümüzde bile izleyicinin beğenisini kazanırken, Kyd neredeyse bütünüyle bir kenara itilmiştir. Bunda, onun çok daha az sayıda ürün vermesi kadar, yapıtlarının zor ve anlaşılması güç olması da rol oynamaktadır.

Kyd'in en önemli yapıtı *The Spanish Tragedy*'de çılgınlık, gerçek-sahte, oyun içinde oyun, melodramatik olaylar, hayaletler gibi intikam temasının tüm öğeleri vardır. İçerdiği şiddete karşın, havası ürkütücü olmaktan çok romantiktir. Dili şiirsel ama oldukça yapmacıklıdır, kişileri yeterince inandırıcı değildir. Yine de karmaşık olaylar örgüsünün ustalıkla kurulduğu bir oyundur. Sahnede şiirsel dilinden çok, dramatik yapısı ile etkileyici olur. *The Spanish Tragedy*, yazıldığı dönemden sonraki kuşaklarca dil özellikleri ve bazı bölümleri ile bir parodi kaynağı olarak kullanılmıştır. Ancak eleştiri yöntemlerinin gelişmesiyle birlikte, kaba yapısına karşın, tragedya ve intikam oyunu türünde tipik bir örnek olarak tiyatro tarihçilerinin ilgisini çekmiştir.

Kyd'in yapıtlarındaki temel özellik tarihselliktir. Bu ise İngiliz tragedyasının gelişme sürecinde bir aşamayı işaret eder. Tarihsellik oyunun kurgusunda, olaylar örgüsünün ele alınışında ve yaratılan etkileyici durumlardadır. Episod biçimini, öykünün akışını kişilere taşıtmayı, bu ilişkiden yola çıkarak kişilik gelişmesini izleyiciye ileten ilk yazar Thomas Kyd olmuştur. Bir başka deyişle Thomas Kyd, dramatik biçimde yazan ilk İngiliz yazarı sayılır.

•**YAPITLAR (başlıca):** *The Householder's Philosophy*, 1558, ("Ev Sahibinin Felsefesi"); *Soliman and Perseda*, 1589, ("Soliman ve Perseda"); *The Spanish Tragedy*, 1589, ("İspanyol Tragedyası"); *The Poisoning of Thomas Elliot, Tailor*, 1592, ("Terzi Thomas Elliot'un Zehirlenmesi"); *Cornelia*, 1594.

•**BAKINIZ:** MARLOWE.

KYRİLLOS [Aziz]
(827-869)

Bizanslı din adamı ve dilci. Kardeşi Methodios ile birlikte Kiril alfabesini bulmuş, Hıristiyanlık'ın Slavlar arasında yayılmasına çalışmıştır.

826 ya da 827'de Selanik'te doğdu, 14 Şubat 869'da Roma'da öldü. Gerçek adı Konstantin'dir. Ölümünden az önce Kyrillos adını aldı. Aynı kentte yaklaşık 815'te doğan Methodios ise 6 Nisan 885'te Velegrad'da öldü. Babaları, yüksek rütbeli bir memurdu. Kyrillos, Constantinopolis'te (İstanbul) Bizanslı tanrıbilimci Photios'un derslerini izledi. Felsefe ve dil konularında başarı gösterdi. 860'ta, rahiplik yapan kardeşiyle birlikte Hıristiyanlık'ı yaymak amacıyla Hazar Hanlığı'na gönderildi. 862'de Moravia Prensi Rostislav, Alman-Latin din çevrelerinin Germenleştirme siyasetlerine karşı, Bizans İmparatoru III.Mikhael'den yardım istedi. Patrik Photios, artık piskopos olan Kyrillos ve Methodios'u, bir Slav kilisesi kurmakla görevlendirdi. Bu sırada, Alman kilisesiyle aralarında anlaşmazlık çıkınca, iki kardeş, bilgi vermek üzere Roma'ya çağrıldı. 868'de yeni papa olan II.Adrianus anlaşmazlıkta onlardan yana oldu. Kyrillos'un ölümünden sonra kardeşi onun yolunu izledi. Devlet ve Kilise'yle zaman zaman çatışmak zorunda kaldı. O da öldükten sonra, Doğu Kilisesi onları azizler arasına aldı.

Kyrillos, Moravia'ya gittiğinde, Yunan alfabesindeki harflerden de yararlanarak, Slav dilinin özelliklerine uyum gösteren yeni bir alfabe olan Glagolit'i buldu. Bu, birtakım değişikliklerle, Bulgar, Sırp ve Rus dilinde bugün de kullanılan Kiril alfabesinin temeli oldu. *İncil* ve *Kutsal Yazmalar*'ı Slavca'ya çeviren iki kardeş, kilise törenlerinin de Slavca yapılmasını sağladılar. Bu, Hıristiyanlık'ın Slav ülkelerinde yaygınlaşmasını hızlandırdığı gibi, bağımsız bir Slav Kilisesi'nin kurulmasına da yol açtı. Kiril alfabesi ise, bu ülkelerde, yazı dilinin temeli olarak, kültür alanındaki ilişkilerin gelişmesine olanak sağladı.

•**BAKINIZ:** PHOTIOS.

LAAS, Ernst
(1837-1885)

Alman, filozof ve eğitimci. Alman Pozitivizmi'nin başlıca savunucularındandır.

16 Haziran 1837'de Fürstenwald'de doğdu, 25 Temmuz 1885'te Strassburg'da (bugün Fransa'da Strasbourg) öldü. 1872'de Strassburg Üniversitesi'nde felsefe profesörü olan Laas bu görevini ölene değin sürdürdü.

Laas düşüncelerini *Idealismus und Positivismus* ("İdealizm ve Pozitivizm") adlı yapıtında dile getirmiştir. Ona göre, felsefe tarihi Platonculuk ve Pozitivizm arasında süregiden bir tartışma olarak tanımlanabilir. Aristoteles ve İdealizm'e, onun başlıca savunucuları olan Platon, Kant, Hegel, Schelling, Leibniz, Descartes'a karşı çıkarak, Pozitivizm'i benimser. Onun Pozitivizm'i, S.Mill, Hume ve Protagoras'tan etkilenmiştir. Laas için bilgi, duyu verileriyle sağlanabilir. Algıdan bağımsız bilinç, algılama sürecinden bağımsız nesne düşünülemez. Laas, algıya bağlı ancak, bilinçten bağımsız olguların ya da nesnelerin varlığını ileri sürer. Böylece, göreli ve değişken bir evren karşısında, Kuşkuculuk'u geçersiz sayar.

Laas'ın ahlak anlayışı da Pozitivizm'i ile uyum içindedir. Ona göre ahlak öz çıkarlarla belirlenir. Ancak bu öz çıkarı biçimlendiren kişinin bencilliği değil, onun da üzerinde, toplumsal etkilerdir. Bu alandaki görüşleri L.Ziegler ve F.Jodl'u etkilemiştir.

•YAPITLAR (başlıca): *Kants Analogien der Erfahrung*, 1876, ("Kant'ta Deney Benzeşimleri"); *Idealismus und Positivismus*, 3 cilt, 1879-1884, ("İdealizm ve Pozitivizm").

•BAKINIZ: BENTHAM, JODL, KANT, PROTAGORAS, L.ZIEGLER.

LABAN, Rudolf von
(1879-1958)

Macar dansçı, koreograf, bale kuramcısı. İlk evrensel dans notasyonu sistemini geliştirmiştir.

Rudolf Laban de Varaljas 15 Aralık 1879'da Pozsony'de (bugün Bratislava) doğdu, 1 Temmuz 1958'de İngiltere'de Weybridge'de öldü. Paris'te resim, tiyatro ve dans eğitimi gördü. Bir revü topluluğuyla Kuzey Afrika'yı dolaştı. 1907-1910 arasında Almanya'nın çeşitli kentlerinde, I.Dünya Savaşı sırasında da Zürich ve Ascona'da sahneye çıktı. 1919'da Almanya'ya döndü. 1923-1925 arasında Hamburg'da çeşitli baleleri yönetti. Hamburg'da Kamertanz Tiyatrosu'nun, 1925'te de Würzburg'da Koreografi Enstitüsü'nün kuruluşunda etkin bir rol oynadı. 1930-1934 arasında Berlin Devlet Operası'nda bale yönetmenliği yaptı. 1938'de İngiltere'ye gitti. 1946'da Lisa Ullman'la birlikte Art of Movement Studio'yu (Hareket Sanatı Stüdyosu) kurdular. 1953'te Addlestone'a taşınarak Art of Movement Centre'la (Hareket Sanatı Merkezi) birleşen ve daha sonra da Laban Centre for Movement (Laban Hareket Merkezi) adını alan bu stüdyo, hareketi ve anlatımın bir aracı olarak insan bedeninin eğitilmesini temel alan birçok çalışma ve araştırma yürüttü.

Orta Avrupa Modern Dans Okulu'nun önde gelen temsilcilerinden olan Laban'ın bale kuramıyla ilgili çalışmaları, dansçılığından ve koreografllığından daha büyük bir önem taşır. Hareket üzerine yaptığı kuramsal ve teknik çalışmalar baleyle sınırlı kalmamış, sanayi ve eğitim alanlarında da uygulanmıştır. Laban'ın bale sanatına en büyük katkısı geliştirdiği dans notasyonu sistemidir. Bu sistemin uygulanması baleye koreografın dışında bir nesnellik ve evrensellik kazandırmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Kitap: *Die Welt des Tänzers*, 1920, ("Dansçının Dünyası"); *Choreographie*, 1926, ("Koreografi"); *Ein Leben für den Tanz*, 1935, ("Dans İçin Bir Yaşam"); *Modern Educational Dance*, 1948, ("Modern Eğitsel Dans"); *The Mastery of Movement on the Stage*, 1950, ("Sahnede Hareket Hakimiyeti"); *Principles of Dance and Movement Notation*, 1956, ("Dans ve Hareket Notasyonu İlkeleri"); *Choreutics*, (ö.s.), 1966.

LABARNAS I
(İÖ 17. yy)

Hitit kralı. Eski Hitit Devleti'nin kurucusudur.

Doğum ve ölüm yeri ve tarihi bilinmiyor. Hitit Kralı I.Tudhaliyas'ın (Tudhalya) oğlu ya da torunudur. İÖ 1680-1650 arasında Hitit Devleti'ni yönetmiştir. Labarnas adı kendinden sonraki hükümdarlar tarafından kral anlamında kullanılmıştır. I.Labarnas kardeşi Papadilmah'ı yenerek ülkede birliği sağladıktan sonra topraklarını genişletmeye yöneldi. Bölgedeki karışıklık ve ayaklanmaları bastırdı, kent devletleri ve küçük krallıkları daha büyük bir siyasal birlik içinde toparlamayı başardı. Kent devletlerini bir merkezden yönetilen federal bir yapı içinde birleştirdi. I.Labarnas'ın başkenti Nişa'dan Hattuşaş'a taşıyan kral olduğu da sanılmaktadır.

Daha sonra Kapadokya'daki birçok kenti egemenliği altına alarak, Güney Toros bölgesine yöneldi. Etkinlik alanını genişletmek için doğuya ve batıya çeşitli seferler yaptı. Bu seferler sonunda ele geçirdiği

topraklardan Tuwanuwa (şimdiki Bor), Landa (Karaman), Hupisna (antik Cybistra) Nenassa ve Zallara gibi bölgelerin yönetimine oğullarını getirdi. Böylece ülkenin önemli kentlerinin kendi isteği doğrultusunda yönetilmesini sağladı. Kimi kaynakların I. Hattuşil ile aynı kişi olduğunu belirttikleri I.Labarnas'ın ilk kez kendi soyundan geleceklere bir ölçüde tahta çıkma güvencesi sağlayacak bir krallık töresi kurduğu sanılmaktadır. Hitit Krallığı onunla birlikte genişleme sürecine girmiştir.

LABEO, Marcus Antistius
(İÖ 43 ? - İS 11 ?)

Romalı hukukçu. Roma hukukunun sistemli bir açıklamasını yapmıştır.

İÖ 43'ten önce doğduğu ve İS 10 ya da 11'de öldüğü sanılmaktadır. Hukukçu Pacuvius Labeo'nun oğludur. Julius Caesar'ı öldüren cumhuriyetçi Marcus Brutus'u destekleyen babası gibi, Labeo da cumhuriyetçiliği benimsedi. Roma'da tüm yetkileri kendinde toplayan Augustus yönetimine karşı çıktı. Yargıçlığa getirilmeyi kabul etmesine karşın Augustus'un önerdiği konsüllüğü reddetti.

Dört yüze yakın yapıt verdiği söylenmektedir. Yapıtlarının günümüze ulaşan bölümlerinden Labeo'nun hukuk tarihinin yenilikçi düşünürlerinden, yasa hazırlayıcılarından ve yorumcularından biri olduğu anlaşılmaktadır. Ölümünden sonra derlendiği için *Libri Posteriores* ("Ölümünden Sonra Derlenen Kitaplar") olarak anılan yapıtında Roma hukukunun sistemli bir açıklamasını yapmıştır. Aynı zamanda bir eğitmen olan Labeo, öğrencisi ve izleyicisi Proculus'un adıyla anılan Proculus Hukuk Okulu'nun temellerini atan kişi olarak da kabul edilir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Libri Posteriores*, (ö.s.), (t.y.), ("Ölümünden Sonra Derlenen Kitaplar").

LABERTHONNIÈRE, Lucien
(1860-1932)

Fransız, düşünür. Yenilikçi düşünceleriyle kilisenin tepkisini çekmiştir.

R.P.Lucien Laberthonnière 5 Ekim 1860'ta Chazelet'de (Indre) doğdu, 6 Ekim 1932'de Paris'te öldü. Ruhban eğitimi gördükten sonra 1886'da orator (vaiz) oldu. 1900'de Collège de Juilly'de rektör ve değişik okullarda öğretmen olarak çalıştı. 1905'te *Annales de philosophie chrétienne* (Hıristiyan Felsefe Yıllığı) adıyla çıkardığı dergiyi 1913'e değin sürdürdü.

M. Blondel'in eylem felsefesi ile Maine de Biran ve E.Boutroux'nun görüşlerinden etkilenen Laberthonnière Anlıkçılık *(Intellectualism)* ve spekülasyona dayalı felsefeye karşı çıkar. Laberthonnière'e göre, yaşama uyduğu ölçüde geçerli olan felsefe yaşam sorunlarına ışık tutmayı kendine erek edinmelidir. Onu yalnızca kuramsal ve soyut bir alanda sınırlamak, işlevsiz kılmaktır.

Eski Yunan felsefesi ile Hıristiyan düşüncesini karşılaştıran Laberthonnière birincisini soyut konularla uğraşan, Tanrı'yı değişmez, durağan bir varlık diye anlayan, insana içe kapalı bir yaşam öneren dizge olarak tanımlar. Hıristiyanlık ise, gerçekçiliktir; Tanrı'sı etken, yaşamın içinde bir varlıktır. Ancak Laberthonnière'in düşüncesinde din bu denli yararcı açıdan ele alınmakla birlikte salt kılgısal bir düzeye indirgenmez. Doğa ve doğaüstü arasındaki uçurumu kaldırmaya çalışırken, doğanın, varlığını Tanrı kayrasına borçlu olduğunu da savunur. Laberthonnière'in imana değgin görüşleri, Roma Katolik Kilisesi'nin Aristotelesçi yaklaşımlarına ve Thomasçılık'a ters düşmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Le réalisme chrétien et l'idéalisme grec*, 1904, ("Hıristiyan Gerçekçiliği ve Yunan İdealizmi"); *Dogme et théologie*, 1908, ("Dogma ve Tanrıbilim"); *Etudes sur Descartes*, (ö.s.), 1935, ("Descartes Üzerine Çalışmalar").

• **BAKINIZ:** M.BLONDEL, LE ROY.

LABICHE, Eugène Marin
(1815-1888)

Fransız oyun yazarı. Vodvil türünün en ünlü yazarlarındandır.

5 Mayıs 1815'te Paris'te doğdu, 13 Ocak 1888'de aynı kentte öldü. Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1834'te kısa öyküleri ve tiyatro eleştirileri yayımlanmaya başladı.1844'ten sonra tümüyle oyun yazmaya yöneldi. Ülkesindeki vodvil geleneğini, oyunlarında orta sınıfı taşlayarak sürdürdü. Giderek önemli bir komedi yazarı olarak kendini kabul ettirdi. 1861'de Légion d'honneur nişanını aldı. 1870'te Sologne'a yerleşti. 1879'da yapıtları yayımlanınca büyük ilgi gördü, kendisi de bunun sonucu ertesi yıl Académie Française'e kabul edildi. Öldüğünde geriye yüz yetmiş iki oyun bırakmıştı.

Labiche'in güldürüleri özellikle hızlı akışları ile dikkati çeker. Bu akış, ustaca çizilmiş oyun kişilerinin kısa, kesin diyalogları ile sağlanır. Oyunlarını benzer nitelikler gösteren fars türünden ayıran yan, kişilerin çizilişi ve durumların gelişme biçimidir. Labiche'in sıkça başvurduğu güldürü tekniklerinden biri de kişilerden birini bir sırrı taşıma durumunda göstermesidir. İyi düzenlenmiş sözcük oyunları ve çok anlamlı cümleler de büyük ölçüde komik öğeyi oluştururlar. Labiche, en başarılı oyunlarından biri *Le Voyage de M.Perrichon*'da olduğu gibi pek çok kez evlilik kurumunu ele almıştır. Bu tür oyunlarda erkek tipleri kadınlara oranla ön plandadır. Labiche'in kadınları çoğunlukla genç gelinler, evde kalmış kızlar, unvan düşkünü annelerdir. Erkekler ise, orta sınıftan orta yaşlı aile babalarıdır. Bencil, yarı cahil ve kendini bilmez olarak çizilen bu tiplerin yaşamdaki tek tutkuları, belirli bir parasal güce sahip olarak çocuklarının geleceğini garanti altına almaktır. Bu amaç

doğrultusunda *evlilik, aile onuru ve genç sevgililer* temalarını sıkça kullanmıştır.

Labiche, kendi çevresinden iyi tanıdığı bu tür kişileri alaya almış, onların zayıflıklarını sergilerken acımasız bir taşlamacı olmuştur. Oyun kişilerini de, onların yaşamlarını da doğal ve gerçekçi bir biçimde yansıtmıştır. Garip ve aşırı durumlardan kaçınmış, insanın olağan durumlarının gülünç yanıyla ilgilenmiştir.

Tanzimat'tan sonra büyük bir canlılık gösteren Türk tiyatro yaşamında da önceleri Güllü Agop'un, daha sonra Ahmet Fehim'in topluluklarında Labiche'in pek çok yapıtı Türkçe'ye uyarlanarak oynanmıştır. Bu durum günümüze değin sürmüş, tuluat tiyatrolarının ve vodvil oynayan toplulukların repertuarlarında Labiche'den yapılan çeviriler ve uyarlamalar eksik olmamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *M. de Coislin ou l'homme infiniment poli*, 1838, ("M. de Coislin ya da Erkeklerin En Kibarı"); *Le chapeau de paille d'Italie* (M.Michel ile), 1851, (Hasır Şapka); *Un jeune homme pressé*, 1848, (Ateşli Bir Delikanlı); *Si jamais je te pince* (M.Michel ile), 1856, ("Seni Bir Yakalarsam!"); *Le voyage de M. Perrichon* (E.Martin ile), 1860, (M.Perrichon'un Seyahati, 1953); *Les deux timides* (M.Michel ile), 1860, (İki Sıkılgan, 1954); *La Poudre aux yeux*, 1861, (Gösteriş Budalaları, 1949); *Célimare le bien-aimé* (Delacour ile), 1863, (Sevgili Célimare); *La cagnotte*, 1864, (Kumbara); *La cigale chez les fourmis* (E.Legouve ile), 1876, ("Karıncalar Arasında Bir Çekirge").

• **KAYNAKLAR:** P.Soupault, *Eugène Labiche, sa vie, son oeuvre*, 1945.

LA BOÉTIE, Etienne de
(1530-1563)

Fransız siyaset kuramcısı ve yazar. Krallık yönetimini eleştirdiği kitabıyla tanınmıştır.

1 Kasım 1530'da Perigord bölgesinde Sarlat'ta doğdu, 18 Ağustos 1563'te Germignat'ta öldü. Bordeaux'da Guyenne Koleji'nde öğrenim gördü. 16 yaşına gelinceye değin birçok Yunan klasiğini Fransızca'ya çevirdi. Fransa'da krallık yönetiminin halk üzerindeki baskısına karşı çıktı. 1552'de Bordeaux Parlamentosu'na danışman oldu. Orada 1558'de aynı göreve atanan Montaigne ile tanıştıktan sonra ikisi arasında yakın bir dostluk kuruldu.

La Boétie 16 ya da 18 yaşındayken ünlü kitabı *Discours de la servitude volontaire*'i ("Gönüllü Kölelik Üzerine Söylev") yazmıştır. La Boétie'nin bu kitabı, Machiavelli'nin 1532'de yayımlanan *Prince* ("Prens") adlı yapıtına karşı bir yanıt olarak yazdığı sanılmaktadır. Kitabında baskıcı krallık yönetimini kuramsal düzeyde eleştiren La Boétie, hümanist bir yaklaşımla insanların özgürlüklerine sahip çıkmaları gerektiğini savunmuştur. Ona göre krallık yönetimi, ancak toplumu oluşturan insanlar onayladığı sürece varlığını sürdürebilir. Diğer bir deyişle kralhğa bağımlı olmayı ifade eden siyasal kölelik, gönüllü olarak yapılan bir tercihtir. Siyasal kölelik ancak, halk krallık yönetimine verdiği desteği çekip özgürlüklerine sahip çıktığında son bulacaktır.

La Boétie, adının yaygınlaşmasını kısmen Montaigne ile olan yakın dostluğuna borçludur. Montaigne, La Boétie'nin ölümünden sonra 1571'de onun çalışmalarını yayımlamıştır. Bu derlemede yer almayan *Discours*'un tamamı daha sonra, 1576'da bir derleme içinde yayımlanmıştır. Krallık yönetiminin baskısı ve dinsel katliamlar ortamında ancak kısa bölümleri yayımlanıp, elden ele dolaşan *Discours*'a Fransız Protestanları sahip çıkmışlardır. Daha sonraki dönemlerde bu kitap krallık yönetimlerine karşı gelişen özgürlükçü hareketlere esin kaynağı olmuştur. La Boétie edebiyatla ilgili çalışmalar da yapmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Oeuvres Complètes*, (ö.s.), L. Feugère (der.), 1846, ("Toplu Eserler").

• **BAKINIZ:** MONTAIGNE.

LABRIOLA, Antonio
(1843-1904)

İtalyan, düşünür. Marxizm'in İtalya'da yayılmasını sağlamıştır.

2 Temmuz 1843'te Cassino kentinde doğdu, 12 Şubat 1904'te Roma'da öldü. Bir toprak sahibinin oğludur. Napoli'de felsefe öğrenimi gördü ve Hegelci filozof Bertrando Spaventa'nın öğrencisi oldu. Hegel ve Spinoza üzerine çalıştı. Daha sonra J.F.Herbart'ın etkisi altında kalarak onun özellikle ahlak ve pedagoji üzerine görüşlerini benimsedi. 1874'te Roma Üniversitesi'nde ders vermeye başladı ve ölümüne değin burada öğretim üyeliği yaptı.

1880'lerde Marx'ın yapıtlarını okuduktan sonra tarihsel maddeci felsefeyi benimsedi ve bu konuyu verdiği felsefe dersleri kapsamına aldı. Marxist felsefenin tanınmasına ve yoğun biçimde tartışılmasına ön ayak oldu. Toplumsal bilimlerde bir devrim olarak gördüğü *Komünist Manifesto*'nun ilk İtalyanca çevirisini yaptı. Almanya'da Karl Kautsky tarafından yayımlanan *Die Neue Zeit*'la aynı niteliklere sahip olan ve Fransa'da yayımlanan *Le Devenir Social*'e yazılar yazdı. İşçi sınıfının partisinin kurulması için de yoğun çaba gösteren Labriola, daha sonra ideolojik konularda çıkan bazı görüş ayrılıkları nedeniyle İtalyan Sosyalist Partisi'nin kuruluşuna katılmadı.

Marx ve Engels'in ardından yetişen kuşağın, Kautsky, Mehring ve Plehanov ile birlikte en ünlü kuramcılarından biri sayılan Labriola'nın temel amacı Tarihsel Maddecilik'i anlaşılır biçimde sergilemek ve sistemleştirmekti. Labriola için Tarihsel Maddecilik toplumun ileriye doğru gelişiminin felsefesidir. Tarihsel maddeci yaklaşım nesnelere karşı öznel bir eleştiri getirmez, nesnelerin kendi içlerinde taşıdıkları çelişkileri ortaya koyar. Tarih, toplumların, içlerinde barındırdıkları çelişkilerle birlikte diyalektik bir süreç içinde gelişmesidir. Bu süreç içinde insan hem neden, hem de etkidir ya da belirli koşulların hem yaratıcısı, hem sonucudur. Tarihin akışında önceden belirleme, ya da yazgı söz konusu değildir. Geleceği insanlar

kendileri yaratacaklardır. Ona göre üretimin artan toplumsallaşmasıyla (işçilerin gittikçe daha büyük işyerlerinde çalışmaları) emekçiler arasındaki dayanışma gelişecek; üretim araçlarının özel mülkiyetine son verilmesiyle adaletsizliklerin kaynağı, insanın insan üzerindeki egemenliği ortadan kalkacaktır.

Az sayıda yapıt veren Labriola'nın düşünceleri İtalya'da Benedetto Croce, Fransa'da da G.Sorel'in çabalarıyla geniş bir çevrede tanındı. Ancak daha sonra Labriola Marxizm'e aykırı görüşler taşıdıkları gerekçesiyle Croce ve Sorel'le ilişkisini kesti. Labriola'nın düşünceleri Gramsci'nin izleyicileri üzerinde etkili olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Morale e religione*, 1873, ("Ahlak ve Din"); *In memoria del manifesto dei communisti*, 1895, ("Komünist Manifesto'nun Anısına"); *La concezione materialistica della storia*, 1896, ("Maddeci Tarih Anlayışı"); *Discorrendo di socialismo et di filosofia*, 1898, ("Sosyalizm ve Felsefe Üstüne Konuşmalar").

- **KAYNAKLAR:** S.Bruzzo, *Il pensiero di Antonio Labriola*, 1942; L.Dal Pane, *Antonio Labriola: la vita e il pensiero*, 1935; S.Diambrini Palazzi, *Il pensiero filosofico di Antonio Labriola*, 1923.

- **BAKINIZ:** CROCE, HERBART, G.SOREL.

LABROUSTE, Henri
(1801-1875)

Fransız, mimar. Yapıtlarıyla çağdaş mimarlığın gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Paris'te doğdu. Fontainebleau'da öldü. Mimarlık eğitimini yaptığı Paris Güzel Sanatlar Akademisi'nde Jean Baptiste Le Bas (1782-1867) ile Léon Vaudoyer' nin (1803-1872) öğrencisi oldu. 1824'te Akademi'yi bitirdi ve Roma Ödülü'nü kazandı. 1824-1834 arasında Roma'da kaldı, Güney Avrupa'yı gezdi.

Paris'e döndükten sonra 1830-1856 arasında Akademi dışında oluşmuş bir tür özel mimarlık okulu niteliğindeki bağımsız işliklerden birinin yönetimini üstlendi. Mimarlıkta akılcı yaklaşımı savunan bu işlik kısa bir süre içinde Fransa'daki akılcı akımın merkezi durumuna geldi. Akademi çevrelerince küçümsemek amacıyla ona takılan "akılcı okul" adıyla ün kazandı. Labrouste burada daha ilerde donatılı betonu (betonarme) ilk kullanan mimarlardan biri olan Anatole de Baudot (1834-1915) ile kuramcı Guadet'nin öğretmeni oldu.

Akademi'de savunulan kimi ilkelere karşı çıkan Labrouste, yaşamının ancak son döneminde önem taşıyan yapıların tasarımını üstlenmiştir. Bu yapılar arasında en çok üstünde çalıştığı kitaplıklarda demir gibi yeni gereçlerden birini kullanarak, mühendislerin dışında yeni bir bireşime bilinçli olarak yönelen ilk mimarlardan biri olmuştur. En ünlü yapıtları *Sainte Geneviève Kitaplığı* ile *Fransız Ulusal Kitaplığı*'dır. Geçmişi daha eskilere giden kitaplıklar, 19. yy'da açık kitaplık gibi yeni bir nitelik kazanmıştı. *St.Geneviève Kitaplığı* bu tür ilk genel kitaplıklardan biridir. Okuma salonunda 420 kişilik oturma yeri vardır. Kitap sayısındaki büyük artıştan dolayı da 100.000 kitap alabilecek büyüklükte düşünülmüştür. Labrouste *St. Geneviève Kitaplığı*'nda bu büyük mekân sorununu yeni bir gereç kullanımıyla çözmüştür. Kitaplığın üzerini ince demir kolonlara oturan dökme demir kemerlerin taşıdığı bir örtüyle kapatmıştır. Demirin üstünü, öteki mimarların yaptığı gibi başka gereçlerden oluşturulmuş biçim öğeleriyle örtmek yerine açık bırakmış, ona özgü özelliklerin açıkça belli olmasını istemiştir. İçi göreceli olarak az süslemeye sahip olan yapının dışı da zamanının anlayışıyla karşılaştırıldığında yalın sayılabilecek bir düzenleme içindedir. Labrouste öteki yapıtlarında da benzer ilkeleri uygulamıştır.

Labrouste, o günlerde geçerli anlayışla, yapılarında tarihsel üsluplardan alınmış biçim öğeleri kullanmıştır. Ama bunu yaparken ölçülü olması, mimarlığında geleneksel gereç ve yapım yöntemlerinin yanı sıra yeni yapı gereçlerine ve yapım yöntemlerine yer vermesi, bunları gizlemeden, açıkça kullanması ile çağının mimarlarını ve yapıyla uğraşan mühendislerini etkilemiş, böylece de sanayi çağına özgü bir mimarlığı hazırlayan ilk tasarımcılardan biri olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Sainte Geneviève Kitaplığı*, 1843-1850, Paris; *Fransız Ulusal Kitaplığı*, 1855-1875, Paris.

- **BAKINIZ:** EIFFEL.

LA BRUYÈRE, Jean de
(1645-1696)

Fransız, ahlakçı ve yazar. Döneminin toplumsal yapısını eleştirel bir gözle ele alan yapıtıyla tanınmıştır.

16 Ağustos 1645'te Paris'te doğdu, 11 Mayıs 1696'da Versailles'da öldü. Kentsoylu bir ailenin çocuğudur. Babası kent gelirlerinin genel denetçisiydi ve varlıklı bir adamdı. Oratoryen tarikatına bağlı bir okuldan sonra Orléans'daki hukuk fakültesini bitirdi. Önce avukatlık yaptı, sonra Caen'da hazine işlerinde çalıştı. Din konusundaki görüşleri Bossuet'nin ilgisini çekince, onun önerisiyle, Dük Louis de Bourbon'un oğluna felsefe dersleri vermeye başladı. 1693'te Fransız Akademisi'ne seçildi. Ölene değin, yaşamını Chantilly Şatosu'nda kütüphaneci olarak sürdürdü. Bossuet'nin, Fénélon'un Dinginciliği'ne karşı çıkışını destekledi.

La Bruyère *Caractères* (Karakterler) adlı yapıtıyla tanınmıştır. Büyük ilgi uyandıran kitap, Théophrastos'un Yunanca *Ethikoi Kharakteges* ("Karakterler") adlı yapıtının çevirisi ile buna La Bruyère'in yazdığı bir önsözü içermektedir. XIV.Louis Fransa' sının toplumsal kurumları üzerine gözlemlerini, ince ve alaylı bir dille özdeyişler biçiminde aktaran La Bruyère, özellikle Saray ortamındaki ikiyüzlü davranışları, halkı küçük görme olgusunu eleştirdi. Bu çevreden başlayarak ahlak değerlerindeki çöküşü vurguladı, köylüler ve soyluların yaşam koşulları arasındaki uçurumu sergiledi, baskı yönetimine karşı çıktı.

La Bruyère, kitabının son bölümünde Tanrı'nın varlığına inanmayanlara çatar. Kişinin Tanrı'yı içinde duyması, var olmadığını ise duyamaması, onun varlığına yeterli bir kanıttır. Düşünce, insana, daha üstün bir varlığın verdiği bir yeti olabilir. Bu da Tanrı'nın varlığının göstergesidir.

La Bruyère'e göre mantık gerçeğe dayanır, ona giden tek, ondan uzaklaştıran binlerce yol vardır. Us ile yeteneğin farkı, tüm ile parçası arasındaki oran değişikliğidir. Us, yetenek, zevk ve sağduyu birbirinden başka ancak, uyumlu niteliklerdir. İnsanlar, olduğu gibi kalamadığından bir insanı, sürekli olarak, tek bir karakterle tanımlamak olanaksızdır.

La Bruyère, yapıtına, ondan hoşlanmayanlara da, hoşlananlara da çok şaşacağını söyleyerek son verir. *Caractères*, çağını betimleyen yapıtlardan biri olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Les Caractères*, 3 cilt, 1688, (Karakterler, 1982).
- BAKINIZ: BOSSUET, LOUIS XIV.

LACAILLE, Nicolas Louis de
(1713-1762)

Fransız astronomi ve jeodezi bilgini. Ay'ın ıraklık açısını ölçmüş, Güney yerkürenin yıldız atlasını ve yıldız kataloğunu hazırlamıştır.

15 Mart 1713'te Rheims yakınlarındaki Rumigny' de doğdu, 21 Mart 1762'de Paris'te öldü. Collége de Navare'da din eğitimi görmesine karşın, matematik ve astronomiye duyduğu ilgiden ötürü rahiplik yapmaktan vazgeçerek Paris Gözlemevi'nde çalışmaya başladı. Bu gözlemevinin kurucusu ve yöneticisi olan astronom G.Cassini'nin de desteğiyle kendini eğiten Lacaille 1739'da Collége Mazarin'de (bugün Institute de France) matematik profesörlüğüne atandı. 1746'da ise Collége de Lisieux'deki gözlemevinde görevlendirildi. 1750'de, Paris'ten gözlenemeyen güney yıldızlarını araştırmak ve Ay'ın ıraklık açısının hesaplanması için gerekli ölçümleri yapmak amacıyla Ümit Burnu' na dek süren bir deniz yolculuğuna çıktı. Dört yıl süren bu gezisinden döndükten sonra gözlem ve araştırmalarının sonuçlarını yayımlayan Lacaille Fransız Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçilmiştir.

İlk başarısını jeodezi alanında gösteren Lacaille' ın 1740'da Cassini ile birlikte yürüttüğü Fransa'nın büyük boylamının ölçülmesi çalışması, yerkürenin Descartesçılar'ın ileri sürdükleri gibi yumurta biçiminde mi, yoksa Newtoncular'ın savundukları gibi basık bir küre mi olduğu tartışmasına açıklık getirmiştir. Yapılan jeodezik ölçümler Newton'un kuramının haklılığını ortaya çıkartarak aksi yöndeki yaygın inancın değişmesi sağlamıştır.

Ümit Burnu gezisi sırasında yaptığı ölçümleri, Lalande'ın aynı boylam üzerindeki Berlin'de yaptığı ölçümlerle birleştirerek Ay'ın ıraklık açısını hesaplayan Lacaille aynı gezi boyunca Mars'la ilgili incelemeler de yapmış, Güney yarıkürede gözlenebilen 2 bin yıldızı içeren bir katalog ve 10 bin dolayında yıldız içeren bir harita hazırlamış, Avrupa'da bilinmeyen yüzlerce bitki, kabuk ve taş örnekleri toplamış, yöre halklarının yaşamları üzerine gözlemlerde bulunmuştur.

Matematik, mekanik, astronomi ve fizik üzerine yazdığı kitapları birçok dile çevrilen Lacaille'ın, kısa yaşamı boyunca tek başına, çağının astronomlarının tümünden daha fazla gözlem yaptığı söylenir.

- YAPITLAR (başlıca): *Leçons élementaires d'astronomie géométrique et physique*, 1746, ("Geometrik ve Fiziksel Astronomi Dersleri"); *Astoronomiae fundamenta*, 1757, ("Temel Astronomi").
- BAKINIZ: CASSINI, HALLEY, J.J.LALANDE, I.NEWTON.

Jacques Lacan

LACAN, Jacques
(1901-1981)

Fransız hekim, psikanaliz kuramcısı. Psikanalize yapısalcı dilbilimi uygulamasıyla tanınmıştır.

13 Nisan 1901'de Paris'te doğdu, 9 Eylül 1981'de aynı yerde öldü. Tıp öğreniminden sonra, 1932'de psikiyatri uzmanı oldu. 1951'de Paris Psikanaliz Derneği'ni kurdu. Saint-Anne Hastanesi'nde, École Pratique des Hautes Etudes ve École Normale Superieure'de seminerler verdi. 1966'da en önemli yapıtı *Écrits* ("Yazılar") yayımlandı.

Lacan,Freud sonrası psikanalizin özellikle ABD' de uğradığı dönüşüme, ayrıca organik görüş çerçevesinde gelişen geleneksel psikiyatri anlayışına karşı çıkmış, psikanalize yapısalcı dilbilimi uygulamaya çalışmıştır. Özellikle İngiliz psikanalist M.Klein'dan, dilbilim kuramcıları de Saussure ve Jacobson'dan ve Fransız antropolog Lévi-Strauss'dan etkilenmiştir.

Freud'u bir insanbilimci olarak değil, "gerçeğin doğası" sorunu ile ilgilenen bir düşünür olarak ele

alan Lacan psikanalizi "bilinçdışının bilimi" olarak tanımlamış, yapısalcı dilbilimin ise bu yeni bilimin nesnesinin kavranılmasını olanaklı kıldığını öne sürmüştür. Freud *Rüyalar ve Yorumları* adlı yapıtında "yer değiştirme" (bir imgenin diğerinin yerini tutması, onu simgelemesi) ve "yoğunlaştırma"yı (iki ya da daha çok imgenin birleşerek tek bir imge oluşturmaları süreci) bilinçdışının temel işleyiş mekanizmaları olarak göstermişti. Lacan ise bilinçdışının bir dil gibi yapılaştığını belirterek bu mekanizmaların dilbilimsel kategorilere, "eğretileme" *(metáphore)* ve "düzeğiştirmece"ye *(metonymie)* denk düştüğünü bu nedenle, bilinçdışının, unutulmuş, bastırılmış anıların üstüste yığıldığı bir depo niteliğinde olmadığını, içeriği deşifre edilebilir bir metin gibi olduğunu öne sürmüştür.

Lacan'a göre bilinçdışı sadece dil gibi yapılaşmakla kalmaz, dil olmaksızın olamaz; "dil bilinçdışının koşuludur". İnsan doğduğu andan başlayarak simgesel dizge ve onun aracı olan "dil" ile karşılaştıktan sonra biliçdışı kurulur. İnsanın doğası dilin yapısında bulunan etkilerle dokunur. Böylece insan konuştuğunda, konuşan "dil"dir. Her şey nasılsa öyle değil, fakat dilin onları ayırdığı, kurduğu biçimdedir. Örneğin yeni konuşmayı öğrenen bir çocuk için baba sözcüğünün içerdiği tüm ideolojik, toplumsal yüküyle "baba" olur. Özne konuştuğunda "öteki"dir; yani aile, toplumsal dizge, ideoloji, bilinçdışıdır. Lacan'a göre öznenin gelişiminde iki temel evre vardır: Oedipus öncesi dönem ya da ayna evresi ve Oedipus dönemi ya da simgesel dönem.

Yeni doğan bir bebek "öznesizlik" durumundadır, kendisini bir özne olarak dünyadan ayırt edemez. Dil işlemeye başladığında, çocuğa konuşulduğunda, adı söylendiğinde, çocuğun yeri annenin söylemidir. Çocuk annenin gidip-gelmesi, varlığı-yokluğuyla kendi ayrımının farkına varır. Çocuğun farklılaşması, kendini bir özne olarak ayrımsaması bir anda olmaz. Önce diğer insanların yüzlerinden, bedenlerinden etkilenir, daha sonra aynada kendi bütünleşmiş imgesini kazanır. Çocuk 6-18 aylıkken yaşadığı bu ayna evresinde annesinin arzusunu arzular. Çünkü öznesizliğin tek bedenlik durumu annenin varlığı-yokluğuyla yıkılmıştır. Bu an, "varlıkta eksiği" oluşturur. Arzu, bir kayıbın arzusu olarak anneyle bütünleşmeyi hedef alır. Klasik terimlerle söylenirse bu dönem narsisizm dönemidir.

Burada Oedipus, yani bilinçdışında bir kastrasyon (hadım etme, penisini elinden alma) yasası olarak işleyen ensest (hısımla cinsel ilişkide bulunma) yasağı, kültürel düzenin bir zorunluluğu olarak devreye girer. Mitolojiye göre Narkissos kendi imgesini yansıtan sularda kendine âşık olmuş, onun kendine aşkı, güzel Defne'nin aşkını, cinsel aşkı görmesini engellemiştir. O halde cinsel arzunun ve ona dayanan tüm kültürel düzenin kurulması narsisizmin yasaklanmasını gerektirir.

Lacan'a göre babanın kastrasyon tehdidi kültürel düzen için zorunludur. Çocuğu anne-çocuk tek benliliğinin hakim olduğu ayna evresinden çıkarmak ve onu insanların düzenine, simgesel düzene sokmak için çocuk kastrasyonla tehdit edilir. Lacan buna "insanlaştırıcı kastrasyon"der.Yani kastrasyon kompleksi sadece psikiyatri semptomlarında ortaya çıkmaz; insana diğer insanlar arasında kimliğini veren, onu insanların düzenine sokan bu tehdittir.

◄ *Bilinçdışı dil ilişkisi*

Oedipus dönemi, annenin söyleminde, Oedipus karmaşasının imleyeni *(signifiant)* olarak "babanın adı"nın geçmesiyle başlar. Bu noktada geleneksel kuramın bir boşluğu kapanır. Oedipus dönemi için gerçek bir babanın bulunması gerekmez. Dil, "babanın işlevi"ni kurmak üzere yapılaşmıştır. Öte yandan herhangi bir insan olan gerçek babayı "baba" olarak kuran söylemin belli bir biçimde yapılanmasıdır.

Anne çocuğu kendine ait olmayan bir yasaya göndermiştir: Babanın yasası. Böylece baba yoksun bırakıcı olarak devreye girer, çocuğu, arzusunun nesnesinden, annesinden ayırır. Çocuk için çözüm, onu annesinden ayıran rakip nesneyle özdeşleşmektir.

Simgesel dönem

Oedipus dönemine geçiş, simgesel döneme geçiştir. Dil kurallarına göre yapılaşmış olan simgesel düzen tüm insanlar arası ilişkileri, derinden, bilinçdışından belirler. Gerçek babayı, anneyi, çocuğu ve bunların kültüre ilişkin ideolojik ilişkilerini belirleyen simgesel yapı, tüm kimliklerin temelidir. Egonun tüm imgesel özdeşleşmeleri derinden, bilinçdışından simgesel bir konumla belirlenmiştir. Böylece ego içi boş bir maske olarak gözükür.

Oedipus dönemi tüm kültürlerin temel yasağı olarak ensest yasağı yasasını getirir. Bu kültürel düzen için zorunludur. Çünkü narsisizm döneminin dolayımsız hazzı yasaklanmazsa, cinsel hazza ve ona dayanan kültürel düzene geçmek olanaksızdır. İkili evreyi yıkan dil "varlıkta eksik" oluşturur. Babanın kastrasyon tehdidi anneyi kayıba götürdüğü gibi, insanın zevk organını da kayıba indirger. İnsanlaştırıcı kastrasyon çocuğu annesiyle dolayımsız ilişkisinden çıkarır, kültürün düzenine sokar. Bilinçdışının kategorisi olarak arzu, hep bir eksiğin arzusu olarak kurulur. Arzu yasaya boyun eğer, böylece simgesel düzen imleyenler ağınca belirlenir ve cinsel arzu, yani anneden başka bir kadın için arzu ortaya çıkar.

◄ *Ayna evresi*

Lacan'a göre nevrozlar ve psikoz, bilinçdışı simgesel düzenin bireysel yapılanmasına bağlıdır. Nevrotik kişi, kendine özgü bir biçimde de olsa simgesel düzene geçmiştir. Semptomlarında bilinçdışının özgün yapısı ortaya çıkar. Oysa psikotik kişi, tümüyle simgesel düzenin dışındakidir. Onun için "babanın işlevi" söz konusu değildir. Kısaca insanlaştırıcı kastrasyondan geçmemiştir; kültür dışıdır, "deli"dir.

Egoyu içi boş bir maske olarak gören Lacan'ın bir psikoterapi yöntemi olarak psikanalize yaklaşımı da farklıdır. Freud sonrası psikanaliz, temel olarak egonun güçlendirilmesine, etkinliğinin artırılmasına yönelmişti. Lacan'a göre ise psikanalizin işlevi bilinçdışından geçer, tedavi, bilinçdışı dilsel yapının yeniden düzenlenmesine ilişkindir, bu nedenle psikanaliz her sorunu çözebilecek bir teknik olmaktan çıkar.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Écrits*, 1966, ("Yazılar"); *Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse. Le séminaire livre XI*, 1973, ("Psikanalizin Dört Temel Kavramı. Seminer, Kitap XI").

• **KAYNAKLAR:** L.Althusser, "Freud ve Lacan", *Felsefe Yazıları*, 1981; A.Lemaire, *Jacques Lacan*, 1977.

• **BAKINIZ:** L.ALTHUSSER, S.FREUD, R.JAKOBSON, M.KLEIN, LEVI-STRAUSS, F.de SAUSSURE.

LACHELIER, Jules
(1832-1918)

Fransız, düşünür. Doğa felsefesinde tümevarımı yöntem olarak benimsemiş ve geliştirmeye çalışmıştır.

Jules Esprit Nicolas Lachelier 27 Mayıs 1832'de Fontainebleau'da doğdu, 16 Ocak 1918'de aynı kentte öldü. Babası kaptandı. 1851-1854 arasında École Normale Supérieure'de ve Sens Lisesi'nde öğrenim gördü. 1857-1858 yıllarında Toulouse'da, 1861'e değin Caen'da, 1862'de de Paris'te öğretmen oldu. 1871'de edebiyat doktoru sanını aldı. 1864'ten başlayarak felsefe dersleri verdiği École Normale'deki görevini 1875'te bırakarak Paris Akademisi müfettişi oldu. 1879'da halk eğitimi genel müfettişliğine getirilen Lachelier, 1900'de emekli olana değin bu görevde kaldı. 1896'da Ahlak ve Siyaset Bilimleri Akademisi'ne üye seçildi.

Lachelier École Normale'deki öğretmeni Ravaisson'un öncülük ettiği Fransız Yeni-Tinselciliği'nin temsilcilerindendir. Kuşkuculuk'un, ve Seçmecilik'in yetersiz bulduğu yönlerini eleştirir. Ona göre bilginin nesnelliği ustan kaynaklanır. Tümevarım ise, olguları yöneten yasaların bilgisine ulaştıracak bir yöntemdir. Doğa felsefesini, bu yöntem üzerine kuran Lachelier'ye göre doğa yasalarının iki ilkesi vardır. Biri, olguların diziler oluşturduğu, öteki dizilerin dizgeleri ortaya çıkardığıdır. Birinci ilkede, önce gelen olgu, bir sonrakinin etkin nedenidir. Bunların oluşturduğu "bütün" ise, Kant'ın da belirttiği gibi, olguların ya da dizilerin ereksel nedenidir, bu da tümevarımın temelidir.

Lachelier'ye göre her olgunun nedeni, genel yasalar içindedir. Böylece her nesne bir birliği belirleyip sınırladığınca var olur. Lachelier, metafizik özgürlük konusunda Leibniz'den etkilenmiştir. Kant'ın nedensellik ile ilgili görüşlerinin Fransa'da tanınmasını sağlamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Du fondement de l'induction*, 1871, (Tümevarımın Temeli Hakkında, 1949); *Oeuvres de Jules Lachelier*, (ö.s.), 2 cilt, 1933, ("Jules Lachelier'nin Yapıtları").

- BAKINIZ: BOUTROUX, KANT, LAGNEAU, LEIBNIZ, RAVAISSON.

LACLAU, Ernesto
(1935)

Arjantinli siyaset bilimci. Azgelişmişlik, faşizm ve ideoloji konularındaki kuramlarıyla tanınmıştır.

Buenos Aires'te doğdu. Buenos Aires ve Oxford üniversitelerinde siyaset bilimi öğrenimi gördü. 1970'lerde Arjantin üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptıktan sonra İngiltere'de Essex Üniversitesi'ne geçerek siyaset bilimi dersleri vermeye başladı. 1984'te bu görevini sürdürmekteydi.

Londra'da yayımlanan *Economy and Society* (Ekonomi ve Toplum) ve Berkeley'de yayımlanan *Latin American Perspectives* (Latin Amerika'ya İlişkin Görüşler) adlı dergilerin yazı kurullarında görev yapan Laclau, A.G. Frank'ın azgelişmişlik kuramına karşı çıkarak, kapitalizmi tanımlarken belirleyici ölçütün özgür işgücünün varlığı olduğunu; Latin Amerika ülkeleri dünya pazarlarıyla bütünleşirken özellikle kırsal kesimde yarı feodal ilişkilerin güçlendiğini, Latin Amerika'daki toplumsal yapının, kırsal kesimlerdeki kapitalizm öncesi ilişkilere dayanan işletmelerle diğer sektörlerdeki kapitalist üretim ilişkilerinin eklemlenmesiyle belirlendiğini öne sürmüştür. Laclau'nun ayrıca, ileri kapitalist ülkelerde devletin yapısı, faşizm, Arjantin ve Brezilya'da halkçılık ve faşizm ilişkisini irdeleyen çalışmaları da vardır.

- YAPITLAR (başlıca): *Politics and Ideology in Marxist Theory*, 1977, ("Marxist Kuramda Siyaset ve İdeoloji").

- BAKINIZ: A.G.FRANK.

LACLOS, Pierre
(1741-1803)

Fransız, yazar. Psikolojik incelemeye dayanan ve soylu sınıfın çöküşünü yansıtan romanıyla ünlenmiştir.

Pierre Ambroise François Choderlos de Laclos 18 Ekim 1741'de Amiens'de doğdu, 5 Eylül 1803'te İtalya'da Taranto'da öldü. Ailesi İspanyol asıllıydı. Bir asker olarak yetiştirildi. 1761'de topçu asteğmen, ardından Koloniler Tugayı'nda teğmen oldu. Fransız Devrimi sırasında siyasal ilişkileriyle sivrildi, Jacobinler'e katıldı. Pirene Orduları kurmay başkanlığı ve Hindistan'daki Fransız sömürgeleri genel yöneticiliğine getirildi. 1793'te yönetime ihanet ettiği gerekçesiyle tutuklandıysa da, geliştirdiği bir top modelini tanıtması için serbest bırakıldı. Daha sonra yeniden, bir yıl kadar tutuklu kaldı. Ordudaki görevine döndükten sonra rütbesi tuğgeneralliğe yükseltildi. Napoléon döneminde, İtalya'daki Fransız ordusunun başında Taranto savunmasına katıldığı sırada, dizanteriye yakalanarak öldü.

Laclos, yerleşik ahlak ve din kurallarının dışında davranmayı savunan Libertin akımına bağlılığıyla da tanınmıştır. Bu akımın edebiyat alanındaki en bilinen ürünü, onun tek romanı olan *Les liaisons dangereuses*"dür (Tehlikeli Alakalar). Kişilerin psikolojik olarak irdelendiği yapıt, mektuplaşma biçimindedir. Laclos aşk konusuna değişik bir yaklaşım getirmeyi amaçlamış ve soylu sınıfın çöküşünü ele almıştır. Romanın başkişisi, kadın olmasından gelen toplumsal güçsüzlüğünün bilinciyle, zekâsını kişilerin yaşamlarını etkilemek için kullanmakta ve onların mutsuzluklarıyla doyuma ulaşmaktadır. Sonunda cezalandırıldığı gösterilmekle birlikte asıl ağırlık onun kurbanları üzerindeki zaferine verilmiştir. Laclos'un bundan başka, kadınların eğitimine ilişkin bir denemesi, ordudaki

eskimiş yöntemleri alaya alan bir yapıtı ve iki de librettosu vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Les liaisons dangereuses*, 1782, (Tehlikeli Alakalar, 1944); *De l'education des femmes*, 1785, ("Kadınların Eğitimi Üzerine").

LACTANIUS
(3.yy)

Romalı düşünür ve söylevci. Hıristiyanlık'ın, ilk dönemlerindeki savunucularındandır.

250'ye doğru Kuzey Afrika'da Numidya'da doğdu, 325 dolaylarında Trèves'de öldü. Lactance olarak da bilinen düşünürün Latince adı Lucius Caecilius Firmanius Lactanius'tur. Arnobus'tan felsefe ve retorik okudu, bir söylevci olarak ünlendi. 290'da Roma İmparatoru Diocletianus tarafından Nicomedia'ya (İzmit) çağrıldı. Orada Latince retorik okutmakla görevlendirildi. Çoktanrıcı olan Lactanius'un bu yıllarda Hıristiyanlık'ı benimsediği sanılmaktadır. İmparatorun Hıristiyanlar'a karşı ağır baskısı nedeniyle 305 dolaylarında Nicomedia'dan ayrıldı. 311'de geri döndü, 317'de imparator I.Constantinus'un oğlu Crispus'un öğretmeni olarak Galya'ya gönderilene değin burada kaldı.

Hıristiyanlık'ın coşkun bir savunucusu olan Lactanius, Latince *Institutiones Divinae* ("Tanrısal Kurumlar") adlı yapıtında bilgelik ve dinin bir bütün olduğunu belirtmiş, çoktanrıcı dinlerle tanrıtanımazlığın da uzlaşma içinde bulunduğunu ileri sürmüştür. Ona göre Tanrı kendi kendini yaratmıştır. İnsan biçimindedir, tanrısal öfke, başlıca niteliğidir. Kesin bilgi yalnız bilime, o da Tanrı'ya özgüdür. Tektanrıcı dinler, özellikle de Hıristiyanlık, gerçek felsefeyi de içermektedir. Hıristiyan olmak en büyük mutluluktur.

Lactanius'un, Hıristiyanlık'ı savunan ve bu bağlamda bir tanrıbilim görüşü geliştirmeye çalışan yapıtlarında birçok çelişki bulunmuş, bu nedenle 424'te Roma'da toplanan Ruhani Meclis'te kuşkulular arasına alınmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Les Institutions divines*, (ö.s.), (çev.), 1542, ("Tanrısal Kurumlar"); *La mort des persécuteurs de L'Eglise*, (ö.s.), (çev), 1680, ("Kilise'ye Zulmedenlerin Ölümü").

• BAKINIZ: CONSTANTINUS I, DIOCLETIANUS.

LAENNEC, René
(1781-1826)

Fransız, hekim. İç organlardan gelen seslerin dinlenerek tanı amacıyla kullanılmasını sağlayan "stetoskop"un bulucusudur.

René Théophile Hyacinthe Laennec 17 Şubat 1781'de Finistère idare bölgesindeki Quimper kentinde doğdu, 13 Ağustos 1826'da aynı bölgedeki Kerlouanec'de öldü. Nantes ve Paris'teki çeşitli hastanelerde sürdürdüğü tıp öğrenimini 1804'te tamamladı. Yıllarca serbest hekim olarak çalışan, kısa bir süre Lyon başpiskoposu Joseph Fesch'in özel hekimliğini yaptıktan sonra 1814'te Necker Hastanesi hekimliğine atanan Laennec, 1882'de Collège de France'ta profesörlüğe getirildi. O tarihten sonra klinik çalışmalarını Charité Hastanesi'nde sürdürdü, 1823'te Tıp Akademisi üyeliğine seçildi, ertesi yıl da Légion d'honneur nişanını aldı. Ne var ki, gençliğinden beri iyi olmayan sağlık durumu nedeniyle 1826'da çalışmalarına ara verdi ve dinlenmek üzere gittiği Bretagne kıyılarında, 45 yaşındayken öldü.

Tüberküloza özgü doku bozukluklarının sanıldığı gibi yalnız akciğerlerde değil tüm organlarda görülebileceğini ilk kez açıklayan ve göğüs hastalıkları alanında uzmanlaşan Laennec, tıp tarihinde, özellikle kalp ve akciğerler gibi göğüs boşluğu organlarından gelen seslerin dinlenmesini sağlayan "steteskop" un bulucusu olarak anılır. Hastalıkların tanısında iç organlardan gelen seslerin değerlendirilmesi Eski Çağ, özellikle Yunan tıbbından beri başvurulan bir yöntem olmakla birlikte, kulağı hastanın göğsüne ya da sırtına dayayarak ses dinlemek çoğu kez yetersiz kalıyordu. Laennec'in bu sesleri daha iyi algılayabilmek için tasarladığı, başlangıçta yalnızca tahta bir borudan oluşan stetoskop, geliştirilmiş biçimiyle bugün bile tıbbın temel tanı araçlarından biridir. Stetoskopu tanıtıp, çeşitli akciğer ve kalp hastalıklarına özgü değişik sesleri tanımladığı *De l'auscultation médiate* ("Dolaylı Dinleme Üstüne") adlı yapıtı ise, uzun süre göğüs hastalıkları konusunda en değerli kaynak sayılmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *De l'auscultation médiate*, 2 cilt, 1819, ("Dolaylı Dinleme Üstüne").

LAFARGUE, Paul
(1842-1911)

Fransız siyaset adamı. Marxist hareketin Fransa'daki örgütlenme çalışmalarına öncülük etmiştir.

15 Ocak 1842'de Küba'nın Santiago kentinde doğdu, 25 Kasım 1911'de Paris'te öldü. Babası Küba'ya yerleşmiş bir Fransız şarap tüccarıydı. 1851'de ailesiyle birlikte Fransa'ya döndü. 1860'larda École

Supérieure de Médecin'de tıp öğrenimini gördüğü sırada sosyalist görüşleri benimsedi. 1865'te Liège'de toplanan Uluslararası Devrimci Öğrenci Kongresi'ne katıldığı için okuldan atıldı. Ertesi yıl Londra'ya giderek I.Enternasyonal'in Genel Konsey üyesi oldu. 1868'de Londra'da tıp öğrenimini tamamladı. Aynı yıl Karl Marx'ın en küçük kızı Laura ile evlendi. Daha sonra Fransa'ya dönerek I.Enternasyonal'e bağlı şubeler kurdu. Etkin olarak katıldığı 1871 Paris Komünü'nün yenilgiye uğraması üzerine İspanya'ya göç etti. Orada Bakunin yandaşlarına karşı Marxizm'i savundu. 1872'de I.Enternasyonal'in La Haye Kongresi'ne katıldıktan sonra Londra'ya dönerek devrimci çalışmalarını sürdürdü.

1880'de Marx ve Engels'in yardımlarıyla Guesde ile birlikte Fransız İşçi Partisi'nin programını hazırladı. 1882'de Komüncüler için çıkarılan aftan yararlanarak Fransa'ya döndü ve Guesde ile birlikte partiyi yönetmeye başladı. 1885-1893 arasında Lille milletvekilliği yaptı. 1905'te sol güçlerin birleşmesiyle kurulan Sosyalist Parti'de yer almakla birlikte, başta sendikalar konusu olmak üzere Guesde yandaşlarının reformcu eğilimleri ile mücadele etti. Savaş ve militarizm karşıtı propagandaya önem verdi.

Marxist hareket içinde bir militan olarak çalışmanın yanı sıra, Marx'ın ve Engels'in düşüncelerini savunmak ve yaymak amacıyla çeşitli kitaplar yazan, Marx ve Engels'in yapıtlarının çevirilerini yapan Lafargue işe yaramayacak ölçüde yaşlanmış bir kişinin yaşamasının anlamsız olduğu düşüncesiyle, karısı Laura ile birlikte intihar etmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Cours d'économie sociale*, 1884, ("Toplumsal İktisat Dersleri"); *La religion du capital*, 1887, ("Sermayenin Dini"); *Le communisme et l'évolution économique*, 1892, ("Komünizm ve İktisadi Evrim"); *La propriété, origine et évolution*, 1895, ("Mülkiyet, Kökeni ve Evrimi"); *Le socialisme et la conquête des pouvoirs publics*, 1899, ("Sosyalizm ve Kamu Erklerinin Ele Geçirilmesi"); *Le socialisme et les intellectuels*, 1900, ("Sosyalizm ve Aydınlar"); *Les trusts américains*, 1903, ("Amerikan Tröstleri"); *La question de la femme*, 1904, ("Kadın Sorunu"); *Causes de la croyance en Dieu*, 1905, ("Tanrı'ya İnanmanın Nedenleri"); *Le patriotisme de la bourgeoisie*, 1906, ("Burjuvazinin Yurtseverliği"); *La méthode historique de Karl Marx*, 1907, ("Karl Marx'ın Tarihsel Yöntemi").

- **BAKINIZ:** GUESDE, JAURÈS.

LA FAYETTE, Marie Joseph Paul (1757-1834)

Fransız asker ve siyaset adamı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda İngilizler'e karşı savaşmış, Fransız Devrimi sırasında anayasaya dayalı bir krallık yönetiminin kurulması için mücadele etmiştir.

Marie Joseph Paul Yves Roch Gilbert du Motier Marquis de La Fayette 6 Eylül 1757'de Yukarı Loire'da Chavaniac'da doğdu, 20 Mayıs 1834'te Paris'te öldü. Eski ve varlıklı bir soylu ailesinin oğluydu. Paris'in seçkin bir okulu olan Collège du Plessis'te üç yıllık bir ortaöğrenim gördükten sonra, 1771'de Fransız ordusuna girdi. 16 yaşında Ayen Dükü'nün kızıyla evlendikten sonra XIV. Louis'nin saray yaşamına katıldı.

20 yaşına gelince Amerika'ya giderek sürmekte olan bağımsızlık savaşında İngilizler'e karşı savaşmaya karar verdi. Bu kararından kısa bir süre sonra kendisine ait bir gemiyle Fransa'dan ayrıldı ve Haziran 1777'de Amerika'ya vardı. Kıta Kongresi'nin fahri tuğgenerallik rütbesi verdiği La Fayette'in komutasındaki Amerikan birlikleri, New Jersey ve Pennsylvania'da İngilizler'le yaptığı savaşlarda önemli başarılar elde etti.

La Fayette 1779 başında bağımsızlık savaşına maddi ve askeri destek sağlamak üzere Fransa'ya döndü. Çabaları sonucu Fransa Kralı XVI. Louis Fransa'nın Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na destek olmasını kabul etti. La Fayette Nisan 1780'de altı bin kişilik bir Fransız birliğinin başında Amerika'ya döndükten sonra, tümgeneral rütbesiyle Virginia'nın savunmasıyla görevlendirildi. Virginia'dan çekilmeye zorladığı İngiliz birliklerinin komutanı Cornwallis'in, Ekim 1781'de Yorktown'da George Washington komutasındaki Amerikan birliklerine teslim olmasında önemli payı oldu.

La Fayette 1782'de Fransa'ya döndükten sonra Fransız ordusunda tümgeneralliğe yükseltildi. 1784'te ABD'ye yaptığı bir gezi sırasında birçok ABD eyaletinin vatantaşı oldu. 1787-1788 yıllarında İleri Gelenler Meclisi üyeliği yaptı. Mayıs 1789'da Riom bölgesinden soyluların temsilcisi olarak États *Généraux*'ya seçildi. Bu görevleri sırasında Fransa'nın giderek derinleşmekte olan siyasi ve iktisadi sorunlarının, kralın mutlak egemenliğinin sınırlanmasıyla ve temsili bir yönetimin kurulmasıyla çözülebileceğini savunan liberal soyluların arasında yer aldı. Temmuz 1789'da toplanan Kurucu Meclis'e sunduğu İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi taslağı, üzerinde büyük değişiklikler yapıldıktan sonra Ağustos 1789'da onaylandı.

La Fayette, Kurucu Meclis'te, toprak sahibi soylularla burjuvaların, İngiltere örneğinde olduğu gibi, anayasaya dayalı bir krallık yönetimi çerçevesinde uzlaşmaları gerektiğini savunan Anayasacılar'ın önderiydi. Meclisin Kasım-Aralık 1789'da aldığı, kiliseyle kraliyet ailesine ait malların satışa çıkarılması kararına, bunun mülkiyet hakkını çiğnemek anlamına geldiğini söyleyerek karşı çıktı. La Fayette komutasındaki Paris Ulusal Muhafızları'nın kralın tahttan çekilmesini istemek için Temmuz 1791'de Chemps de Mars alanında bir gösteri düzenleyen kalabalığa ateş açmaları sonucu çok sayıda kişinin ölmesi büyük tepkiye neden oldu. Bu olaydan sonra eski popülaritesini ve saygınlığını yitiren La Fayette, Ekim 1791'de Ulusal Muhafızlar'ın komutanlığından istifa etmek zorunda kaldı.

Yasama Meclisi'nin Nisan 1792'de Avusturya ve müttefiki Prusya'ya açtığı savaş, La Fayette'e yeniden askerlik mesleğine dönme olanağı sağladı. Komutasına verilen 52.000 kişilik bir orduyla Avusturya Hollandası'nı (bugün Belçika) işgal ettiyse de kısa bir süre sonra geri çekildi. Savaşı siyasi amaçlarını ger-

çekleştirmek için bir fırsat olarak değerlendirdiğinden, Avusturyalılar'a Jakobenler'e (Jacobins) karşı ittifak önerdi ve ateşkes sağlamaya çalıştı.18 Haziran' da Paris'e dönerek Yasama Meclisi'nden Jakoben Hareketi dağıtmasını istedi. Krallığın devrilmesiyle sonuçlanan 10 Ağustos 1792 ayaklanmasından sonra, ihanet suçuyla ölüme mahkûm edileceğini düşünerek Fransa'dan kaçtı. Aynı tarihte Avusturyalılar tarafından tutuklanan La Fayette, 1799'da I.Napoléon'un iktidara gelmesine değin Fransa'ya dönemedi. Fransa' ya döndükten sonra 1814'e değin siyasetten uzak bir yaşam sürdürdü.

Restorasyon Dönemi'nde (1814-1830), 1818 ve 1827'de iki kez milletvekili seçilen La Fayette, bu görevleri sırasında Bourbon hanedanından kral XVIII. Louis ve X. Charles'a karşı yürütülen liberal muhalefetin önderliğini yaptı. X. Charles'ın Temmuz 1830'da Paris'te başgösteren ayaklanmayla devrilmesinden sonra Louis-Philippe'in kral olmasını destekledi. Yeniden kurulan Ulusal Muhafızlar'ın komutanlığına getirildiyse de kısa bir süre sonra bu görevinden ayrılarak siyasi yaşamdan uzaklaştı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Mémoires, correspondance et manuscrits du général Lafayette*, (ö.s.), F.de Corcelle (der.), 6 cilt, 1837-1838, ("General La Fayette'in Anıları, Yazışmaları ve Müsveddeleri").
- **KAYNAKLAR:** J.W.Jackson, *La Fayette, a Bibliography*, 1930; D.G.Loth, *The People's General: The Personal Story of Lafayette*, 1951; B. Whitloch, *La Fayette*, 2 cilt, 1929; W.Woodward, *Lafayette*, 1938.
- **BAKINIZ:** LOUIS XVI, NAPOLÉON I, G.WASHINGTON

LA FAYETTE, Marie-Madeleine (1634-1693)

Fransız, yazar. Yapıtları, roman türünün gelişiminde yeni bir dönemi başlatmıştır.

18 Mart 1634'te Paris'te doğdu, 25 Mayıs 1693'te aynı kentte öldü. Kızlık adı Maria-Madeleine Pioche de La Vergne'dir. Özel bir eğitim gördü. Soylu çevrelerle ilişkisi oldu, kraliçenin nedimesi olarak sarayda bulundu. Yirmi iki yaşında, kendisinden oldukça büyük olan Comte de La Fayette'le evlendi. Bir süre Auvergne'de yaşadıktan ve iki çocuk sahibi olduktan sonra Paris'e gitti; yaşamının sonuna değin kocasından ayrı olarak orada kaldı. Molière, Scarron gibi birçok ünlü yazarla tanıştı. Ménage, Segrais, La Rochefoucauld, Madame de Sévigne gibi yazarların bulunduğu bir edebiyat çevresi oluşturdu.

Madame de La Fayette, kadınların yazar olarak kabullenilmesinin güç olduğu bir dönemde yazmış, erkek arkadaşlarından aldığı destek dedikodulara yol açmıştır. Kitaplarının bir bölümü imzasız yayımlanmış, bir tanesi de Segrais'nin imzasıyla çıkmıştır. Sonradan bazı eleştirmenler bu kitapların ortak bir çalışmayla yazıldığını düşünmüşlerdir. Madame de La Fayette'in en önemli kitabı *La Princesse de Clèves*'tir (Prenses de Clèves). Kısa roman türünün klasik örneklerinden sayılan bu yapıtta, soylu bir yaşantının süslü ve yapay ortamı içinde yoğun duygu anlatımlarına ve ustalıklı benlik çözümlemelerine yer verilmiştir. Madame de La Fayette'in yapıtlarında, 19.yy Gerçekçiliği'nden oldukça farklı olsa da, idealleştirme eğilimine karşıt, gerçekçi bir yazış biçimi göze çarpar.

- **YAPITLAR (başlıca):** *La Princesse de Montpensier*, 1662, ("Montpensier Prensesi"); *Zaide*, 1670; *La Princesse de Clèves*, 1678, (Prenses de Clèves); *La Comtesse de Tende*, (ö.s.), 1724, ("Tende Kontesi"); *Lettres et les mémoires de la Cour de France pour les années 1688 et 1689*, (ö.s.), 1731, ("1688 ile 1689 Yılları Fransa Sarayı'ndan Mektuplar ve Anılar").
- **KAYNAKLAR:** H.Ashton, *Madame de La Fayette, Sa vie et ses oeuvres*, 1922; E.Magne, *Madame de La Fayette*, 1926.

LA FOLLETTE, Robert Marion (1855-1925)

ABD'li siyaset adamı. İlericiler grubunun önderlerindendir.

14 Haziran 1855'te Wisconsin Eyaleti'nde Primrose'da doğdu, 18 Haziran 1925'te Washington'da öldü. 1879'da Wisconsin Üniversitesi'ni bitirdikten bir yıl sonra baroya kabul edildi. Aynı yıl Dane bölgesi savcısı oldu. 1885-1890 arasında üç dönem Cumhuriyetçi Parti'den Temsilciler Meclisi üyeliği yaptı.

1890'da Madison'a döndü ve hukuk stajı yapmaya başladı. Bu yıllarda İç Savaş'ın ardından yaşanan hızlı sanayileşme ve kentleşmenin yol açtığı sorunlar, yerel ve merkezi yönetimlerin yalnızca çeşitli ayrıcalıklar isteyen iş adamlarının desteklediği siyaset adamlarıyla dolması, rüşvetlerin, yolsuzlukların alabildiğine artması Cumhuriyetçi Parti içinden bir grubun bu duruma tepki göstermesine neden olmuştu. La Follette'in de içinde yer aldığı ve İlericiler olarak adlandırılan bu grup demiryollarının ve şirketlerin vergilendirilmesi, çalışan kesimlere sosyal güvenlik haklarının sağlanması ve seçim sisteminin demokratikleştirilmesi gibi bir dizi reform yapılmasını istemekteydi.

La Follette, 1900'de Wisconsin valisi seçildi;1902 ve 1904 seçimlerini de kazanarak 1906'ya değin bu görevini sürdürdü. Reformcu yasalar hazırlamak konusunda üniversitelerden öğretim üyeleriyle işbirliği yaptı. 1903'te demiryollarının vergilendirilmesi ve parti adaylarının doğrudan seçilebilmesini öngören yasaları, 1905'te ise kamu hizmetlerini düzenleyen yasayı çıkarmayı başardı.

1906'da Senato'ya seçildi. Bankacılık ve büyük sermaye kesiminde düzenlemeler yapılması, sanayinin devlet tarafından denetlenmesi, meclis ve hükümet çalışmalarının halkın eleştirisine açık olması gibi yöntemlerin savunuculuğunu yaptı. Ülkede yaşanan hızlı tekelleşmeyi gözler önüne sererek ekonomiyi 100'den daha az şirketin denetlediğini ileri sürdü. 1909'da Cumhuriyetçi Parti'den çok sayıda İlerici'nin Senato'ya seçilmesi üzerine onların önderi konumuna

geldi. Aynı yıl *La Follette's Weekly* adlı haftalık dergiyi kurdu. Bir süre sonra aylık yayımlanan dergi, daha sonra *The Progressive* (İlerci) adını aldı. Cumhuriyetçi başkan W.H.Taft'ın iktisadi politikasına karşı yoğun bir muhalefet yürüttü. 1911'de Cumhuriyetçi İlerici Birlik'i kurdu ve 1912 seçimleri öncesinde Cumhuriyetçi Parti'nin başkan adaylarından biri olarak görülmeye başlandı. Ancak 1912 başlarında T.Roosevelt'in başkanlık seçimlerine katılacağını bildirmesi üzerine İlericiler, La Follette'in yerine onu desteklemeye başladılar ve Ağustos 1912'de İlerici Parti'yi kurdular. La Follette ise seçimleri kazanan Demokratik Parti'nin adayı Woodrow Wilson'u destekledi.

Wilson'un toplumsal adalet yasalarını onaylayan La Follette büyük sermaye lehine çıkarılan yasalara karşı yoğun bir muhalefet yürüttü. 1917'de ABD'nin I.Dünya Savaşı'na katılma kararına karşı çıktı ve barış yanlısı hareketin önderlerinden biri durumuna geldi. ABD'nin dış ülkelere müdahelesinin ABD'li işadamlarının uluslararası yatırımlarını korumak amacıyla düzenlendiğini ileri sürdü. Savaş harcamalarının savaştan en çok çıkar sağlayan kesimlerce karşılanmasını istedi.

İki büyük partinin izlediği birbirine benzer muhafazakâr politikaların yarattığı hoşnutsuzluktan destek alan liberaller, Cumhuriyetçi İlericiler, Sosyalistler ve emekçi kesimler 1924'te yeni bir İlerici Parti kurarak La Follette'i başkan adayı gösterdiler. La Follette yalnızca Wisconsin'de çoğunluğu sağlayabildiyse de tüm oyların altıda birini aldı. Ertesi yıl ölümünden sonra İlerici Parti de dağıldı.

- YAPITLAR (başlıca): *La Follette's Autobiography*, 1913, ("La Follette'in Otobiyografisi").
- KAYNAKLAR: B.C.La Follette, F.La Follette, *Robert M.La Follette, June 14, 1855-June 18, 1925*, 2 cilt, 1953; R.S.Maxwell, *La Follette and the Rise of the Progressives in Wisconsin*, 1956.
- BAKINIZ: T.ROOSEVELT, TAFT, W.WILSON.

LA FONTAINE, Jean de
(1621-1695)

Fransız, şair. Dünyanın hemen hemen her diline çevrilmiş fabllarıyla ünlüdür.

8 Temmuz 1621'de Château-Thierry'de doğdu, 13 Nisan 1695'te Paris'te öldü. Bir korucu olan babasıyla ormanlarda yaptığı geziler daha çocuk denecek yaşta doğayı tanıyıp sevmesine yol açtı. İyi bir eğitim gördü. Büyükbabasının kitaplığında bulunan değişik türden yapıtları okuyarak bilgisini geliştirdi. On dokuz yaşında Oratorie tarikatına katıldı. Ancak bir buçuk yıllık bir deneyimden sonra, manastırın katı düzenine alışamadı, ayrıldı. Kendini dine adadığı bu dönemde tarikatın çok önem verip incelediği ünlü düşünür Descartes'ı öğrenme olanağını elde etti. 1644'te doğduğu kente dönerek babasından kalan koruculuk görevini üstlendi. Château-Thierry'de geçirdiği on yıllık süre, yetişmesinde önemli bir yer

Jean de La Fontaine
H.Rigaud tarafından yapılmış portresi.

tuttu. Yapıtlarını etkileyen gözlemler, düşünce ve duygular, doğa ile iç içe bir ortamda yaşadığı bu dönemde biçimlendi.

Otuz yaşına doğru Paris'e gitti, karısının amcası Jeannart tarafından, Vaux vikontu ve maliye başdenetçisi Nicolas Fouquet'yle tanıştırıldı ve onun koruduğu yazarlar arasına katıldı. Fouquet gözden düşüp kral tarafından görevden alınınca da ona bağlılığını sürdürdü. Bu yüzden, Jeannart'la birlikte Limoges kentine sürgüne yollandı. Paris'e dönünce bu kez Orléans düşesinin korumasına girdi. Başkentteki sanat çevrelerinde Boileau, Molière, Racine gibi dönemin önde gelen yazarlarıyla tanıştı. 1668'de yayımladığı ilk fabllarında bu yeni dostlarının olumlu etkileri görüldü. 1669'da yazdığı *Psyché* adlı romanıyla gerçek kimliğiyle edebiyat dünyasına katılmış oldu.

Orléans düşesi 1672'de ölünce paraca sıkıntıya düşen La Fontaine, Madame de la Sablière'in koruyuculuğunda yeni bir yaşama başladı. 1682'de Académie Française'e seçildi. Ama daha önce Boileau'nun Akademi'ye seçilmesini isteyen kral, onun üyeliğini bir yıl sonra onayladı.

La Fontaine tiyatro çevrelerinden de dostlar edinmişti; oyunlar yazdı, gerçekleştiremediği bazı oyun taslakları hazırladı. 1692'de hastalanınca, gençliğinde tarikata girmesine yol açan inançları yeniden canlandı ve kendini dine adadığını açıkladı. 1693'te Madame de la Sablière'in ölümü üzerine Hervart ailesine sığındı. 1694'te *Fables* ("Fabllar") adlı yapıtının on ikinci ve sonuncu kitabını yayımladı.

Çağdaşı tüm klasik yazarlar gibi konularını, özellikle Aisopos ile Phaedrus'tan alarak Antik yazarlardan etkilenme geleneğini sürdüren La Fontaine, Doğu edebiyatından da yararlanmıştır. Başkalarından esinlenmesine, eskileri örnek almasına karşın fabl türünü, öz ve biçimdeki yetkinlik açısından doruğuna çıkarmış, kişisel duygu ve deneyimlerini yapıtlarına katmasını bilmiştir.

"Konuşturduğu" karga, tilki, karınca, aslan, eşek, kurt, vb. gibi hayvanlar, ağaçlar, bitkiler, değişik kişilik özellikleri gösteren insanları temsil ederler. La

Fontaine'e göre tüm doğa konuşur. Yapıtlarında insanlara da yer vermiştir. Çocukların, kadınların, kralların, rahiplerin, köylülerin, bilginlerin özelliklerini büyük bir incelikle sergilemiştir.

La Fontaine'in fabllarından birçoğu Türkçe'ye de çevrilmiştir. Bunlar arasında en ünlüleri Nâzım Hikmet, Orhan Veli, Sabahattin Eyuboğlu'nun yaptıkları çevirilerdir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Elégie aux Nymphes de Vaux*, 1661, ("Vaux Perilerine Ağıt"); *Fables*, 12 cilt, 1668-1694, ("Fabllar"); *Poème du Quinquina*, 1682, ("Quinquina Şiiri"). **Roman:** *Les Amours de Psyché et de Cupidon*, 1669, ("Psyché ile Cupidon'un Aşkları"); *Adonis*, 1669. **Öykü:** *Contes*, 1665, ("Öyküler"); *Nouveaux Contes*, 1671, ("Yeni Öyküler"). **Oyun:** *Ragotin*, 1684, *Le Florentin*, 1685, ("Floransalı"); *La coupe enchantée*, 1688, ("Sihirli Kupa").

• **KAYNAKLAR:** P.Clarac, *La Fontaine*, 1947; J.P.Collinet, *Le monde littéraire de La Fontaine*, 1970; F.Gohin, *L'art de La Fontaine dans ses fables*, 1929; R.Kohn, *Le goût de La Fontaine*, 1962; J.C.Lapp, *The Esthetics Negligence: La Fontaine's Contes*, 1971; G.Michaut, *La Fontaine*, 2 cilt, 1913-1914; L.Roche, *La vie de Jean de La Fontaine*, 1913.

LAFONTAINE, Louis Hippolyte
(1807-1864)

Kanadalı devlet adamı. Birleşik bir parlamentoya dayalı ilk hükümetin kurulmasında önemli rol oynamıştır.

4 Ekim 1807'de Quebec'de Boucherville'de doğdu, 26 Şubat 1864'te Montreal'de öldü. Fransız asıllı bir ailenin oğluydu. 1830'da Halk Partisi'nden Aşağı Kanada Yasama Meclisi'ne milletvekili seçilerek siyasi yaşamına başladı. Ülkedeki İngiliz egemenliğine karşı, Kanada'da yaşayan Fransız çoğunluğun çıkarlarını savunduğu bu görevini 1837'e değin sürdürdü. Louis Papineau önderliğindeki Fransız asıllı Kanadalılar'ın 1837'de koloni yönetimine karşı başlattıkları ayaklanmaya katılmamakla birlikte 1838'de tutuklandı; daha sonra kefaletle serbest bırakıldı. Ayaklanmanın başarısızlığa uğramasından sonra Papineau'nun ABD'ye kaçması üzerine reform yanlısı Fransız asıllı Kanadalılar'ın önderliğini üstlendi. Yukarı Kanadalı reform yanlısı Robert Baldwin ve Francis Hincks ile, yürütmenin, seçimle belirlenen ve çoğunluğu temsil eden yasama organına karşı sorumlu olduğu "sorumlu hükümet" biçimi konusunda görüşmeler yaptı. Kanada'da yasama meclisine dayalı bir yönetimin oluşturulması, İngiliz ve Fransız asıllı Kanadalılar arasında bir koalisyon hükümetinin kurulması için mücadele etti.

1840'ta Yukarı ve Aşağı Kanada'nın Batı ve Doğu Kanada olarak birleşmesi ve ortak bir Kanada meclisinin kurulması üzerine Fransız asıllı Kanadalılar'ın temsilcisi olarak meclise girdi. Mecliste Fransızca konuşmakta direterek, burada Fransızca konuşulabilmesini yasallaştırmayı başardı. İngiliz genel valisi tarafından kendisine önerilen başsavcılık görevini reddettiyse de, daha sonra hükümette görev almayı kabul etti. 1842'de Batı Kanada'daki (Ontario) reform hareketinin önderi Baldwin ile birlikte birleşik Kanada meclisine dayalı bir hükümet kurdu. Ancak 1843 Kasım'ında Bagot'un yerine atanan genel vali Metcalfe'in, atamalarda onayını almak gereğini duymaması üzerine, Baldwin'le birlikte bu görevinden ayrıldı.

Lafontaine dört yıllık bir muhalefet döneminden sonra, 1848'de Baldwin'le birlikte yeni bir hükümet kurdu. Doğu Kanada adalet bakanlığının yanı sıra ortak hükümet yönetimi görevini de başarıyla sürdüren Lafontaine, Kanada'da birleşik parlamenter yönetim geleneğinin yerleşmesinde etkin rol oynadı. Aynı yıl, 1837'de Fransız asıllı Kanadalılar'ın başlattıkları ayaklanmanın hükümlülerini affeden ve ayaklanmada zarara uğrayanlara yardım sağlayan bir yasa hazırladı. Yasanın genel vali tarafından onaylanması üzerine İngiliz asıllı Kanadalılar Montreal'de ayaklandılar. Lafontaine'e karşı yapılan saldırılara karşın yasanın çıkması "sorumlu hükümet" uygulamasının başarısını simgeledi.

Lafontaine tüm Kanada'yı kapsayan bir eğitim sistemi ile belediye yönetim sisteminin kurulmasını sağladı. Demiryolları yapımını başlattı. Kiliseye ayrılan toprakların devletleştirilmesi ve Quebec'deki büyük toprak mülkiyetinin kaldırılması gibi iki önemli sorunu çözmede ise başarılı olamadı. 1851 Ekim'inde görevinden ayrılmasından sonra Hincks ve Morin başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu. Doğu Kanada başyargıçlığına atanan Lafontaine 1853'te Kraliyet Mahkemesi'nin başkanı oldu. 1854'te Baron unvanını aldı. Lafontaine Fransız asıllı Kanadalılar'ın egemen olduğu Muhafazakâr Parti'nin kurucusu olarak kabul edilir.

• **BAKINIZ:** PAPINEAU.

LAFORGUE, Jules
(1860-1887)

Fransız, şair. Getirdiği yeniliklerle modern şiirin hazırlayıcılarından olmuştur.

16 Ağustos 1860'ta Uruguay'da, Montevideo'da doğdu, 20 Ağustos 1887'de Paris'te öldü. Fransa'dan göç ederek gelmiş bir ailenin beş çocuğundan biriydi. Çocukluğu, Fransa'nın güneybatısındaki Tarbes'da oturan akrabalarının yanında geçti. On altı yaşında Paris'e yerleşen ailesinin yanına gitti. Liseden sonra École des Beaux-Arts'da edebiyat eleştirmeni ve düşünür Hippolyte Taine'in derslerini izledi. Baudelaire, Heine ve Verlaine gibi şairleri okudu, izlenimci (empresyonist) ressamlara ilgi duydu. Düzenli bir işi olmadı, genellikle yalnız bir yaşam sürdü. 1881'de Alman İmparatoriçesi Augusta'nın Fransızca öğretmeni oldu. Berlin'de maddi açıdan rahat bir yaşam sürdü. Edebiyat çevrelerinden uzak kalmamak için 1886'da Paris'e döndü. Bir yıl sonra veremden öldü.

Alman felsefesi, özellikle de Eduard von Hartmann ve Schopenhauer'in kötümser düşünceleri Laforgue'u etkilemiştir. Ölüm, yalnızlık ve günlük

yaşamdan duyulan sıkıntı, şiirlerinin tekrarlanan temalarıdır. Laforgue, Baudelaire ve Rimbaud gibi simgeci şairlerden ve şair Tristan Corbière'in (1845-1875) umursamaz, alaycı üslubundan da etkilenmiştir. Şiirlerindeki alaycı üslubun arkasında hüzünlü bir kötümserlik sezilir. Özellikle son şiirlerinde, İtalyan commedia dell'arte halk tiyatrosundan alarak işlediği Pierrot tipi, komikliğinin ardındaki hüznüyle, şairin kendisinin de simgesi olmuştur.

Laforgue serbest nazımın yaratıcıları arasındadır. Şiiri günlük konuşma ritimlerine yakınlaştırmayı denemiş, dille oynamış, yeni sözcükler türetmiştir. Felsefi terimleri, imgeleri ve söz oyunlarını serbest çağrışımlarla ve şaşırtıcı bir biçimde bir araya getirmiştir. Şiirde yaptığı yeniliklerle 20. yy'ın ABD'li şairlerini, özellikle Ezra Pound ile T.S.Eliot'ı etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Les complaintes*, 1885, ("Ağıtlar"); *L'imitation de Notre-Dame la Lune*, 1886, ("Ay Meryem'i ne Öykünme"); *Le concile féerique*, 1886, ("Periler Toplantısı"); *Derniers vers*, (ö.s.), 1890, ("Son Dizeler"). **Öykü:** *Moralités légendaires*, 1887, ("Efsanevi İbretler").

• **BAKINIZ:** BAUDELAIRE, RIMBAUD.

LAGA, Mehmet Ali
(1878-1947)

Türk, ressam. İzlenimci (empresyonist) türdeki manzara ve natürmortlarıyla tanınmıştır.

Trablusgarb'da doğdu, 1947'de öldü. Ortaöğrenimini İstanbul'da askeri Kuleli Lisesi'nde yaptı. 1898'de Harp Okulu'ndan teğmen olarak mezun oldu. 1908'de II. Meşrutiyet'ten sonra Kuleli Lisesi resim öğretmenliğine getirildi. 1914'e değin burada görev yaptı. Daha sonra Bursa'daki askeri Işıklar Lisesi'ne atandı. 1919'da İstanbul'a döndü, Halıcıoğlu Lisesi'nde resim öğretmenliğini sürdürdü. 1924'te emekliye ayrıldı.

Genç yaşından başlayarak resimle ilgilenen Laga, öğrenimi sırasında Hüseyin Zekai Paşa ve Hoca Ali Rıza'dan dersler aldı. Başta Nazmi Ziya Güran olmak üzere döneminin izlenimci ressamlarıyla yakın arkadaşlık etti. Asker ressamlar kuşağının son temsilcilerinden sayılır. Yaptığı manzara ve natürmortlar ilk bakışta ürkek ve çekingen bir izlenim taşır. Ancak bu izlenimin altında alçakgönüllü, ama kendine güvenen bir kişiliğin gücü sezilir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Karlı Peyzaj*, İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi; *Çeşme; Vaniköy, Kırmızı Yalı; Bursa Yeşil Cami Şadırvanı; Bursa'da Çelebi Mehmet Türbesi; Bursa'dan Peyzaj; İskelede Gemiler.*

LAGERKVIST, Pär
(1891-1974)

İsveçli şair, roman ve oyun yazarı. 20.yy'ın ilk yarısında İsveç edebiyatının en tanınan yazarlarındandır.

Pär Fabian Lagerkvist 23 Mayıs 1891'de Växjö'de doğdu, 11 Temmuz 1974'te Stockholm'de öldü. Küçük bir kasabada dinsel inançlarına bağlı bir aile çevresinde yetişti. Uppsala'da öğrenim gördü. Giderek ailesinin inançlarından koptu. Genç yaşta yazdığı denemelerinde insanlığın çağdaş durumunu dile getirebilecek yeni biçim arayışlarına yöneldi. Tiyatroda ise Strindberg'in başlattığı dışavurumcu (ekspresyonist) anlayışı savundu.

Lagerkvist, I.Dünya Savaşı sırasında ve hemen sonrasındaki kötümser şiirler ve dışavurumcu oyunlardan oluşan ilk yapıtlarında, insanın kayıtsız bir dünyadaki endişe dolu, yalnız ve tedirgin var oluşunu dile getirdi. Bu umutsuzluğu 1920'lerde de benzer bir biçimde sürdü. 1927'de yayımlanan ve felsefi görüşlerini özdeyişlerle belirttiği *Det besegrade livet* ("Yaşama Karşı Zafer") adlı kitabında iyilik ve adalet arayışına olan inancını ortaya koydu. Umutsuzluğa karşı başkaldırıyı yaratıcı bir eylem olarak savundu.

1930'larda, Avrupa'da faşizmin baskısı Lagerkvist'in siyasal duyarlığını artırdı. Sonradan oyunlaştırdığı *Bödeln* (Cellat) adlı romanı ve *Mannen utan själ* ("Ruhsuz Adam") adlı oyununda şiddete, öfkeyle karşı çıktı. II.Dünya Savaşı'ndan sonra daha çok roman türünde ürün veren Lagerkvist'in uluslararası çapta tanınmasını sağlayan yapıtları 1944'te yayımladığı *Dvärgen*, (Cüce) adlı romanıyla 1950'de yayımlanan ve 1951'de ona Nobel Ödülü'nü kazandıran *Barabbas* adlı romanıdır. Lagerkvist gerek bu yapıtlarında, gerek daha sonra yazdığı çoğu alegorik nitelikteki başka romanlarında, tanrısız bir dünyada duyulan endişeyi ve kurtuluş arayışını yansıtmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Det eviga leendet*, 1920, ("Edebi Gülüş"); *Gäst hos verligheten*, 1925, ("Gerçeklik Konuğu"); *Bödeln*, 1933, (Cellat); *Dvärgen*, 1944, (Cüce); *Barabbas*, 1950; *Pilgrim på havet*, 1962, ("Deniz Gezgini"); *Det heliga landet*, 1964, ("Kutsal Topraklar"). **Oyun:** *Himlens hemlighet*, 1919, ("Cennetin Sırrı"); *Den osynlige*, 1923,("Görünmeyen"); *Bödeln*,1934, ("Cellat"); *Låt människan leva*, 1949, ("Bırakın Yaşasın İnsanlık"). **Şiir:** *Ångest*, 1916, ("Elem"); *Hjärtets sånger*, 1926, ("Yüreğin Türküleri"); *Aftonland*, 1953, ("Akşam Ülkesi"). **Çeşitli:** *Ordkonst och bildkonst*, 1913, ("Edebiyat ve Resim Sanatı"); *Det besegrade livet*, 1927, ("Yaşama Karşı Zafer").

LAGERLÖF, Selma
(1858-1940)

İsveçli yazar. Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan hem ilk İsveçli ve hem de ilk kadın yazardır.

Selma Ottiliana Lavisa Lagerlöf 20 Kasım 1858'de İsveç'in Värmland bölgesindeki Mårbacka'da doğdu, 16 Mart 1940'ta aynı yerde öldü. Çocukluğu Mårbacka'daki küçük bir malikânede geçti. Üç yaşında geçirdiği bir hastalık yüzünden ayağı sakat kaldı. Özel eğitim gördü, daha sonra öğrenimini Stockholm'de sürdürdü. 1885'ten başlayarak on yıl Landskrona'da öğretmenlik etti. İlk romanı *Gösta Berlings saga*'yı (Gösta Berling) bu dönemde yazdı. 1895'te bir burs kazanınca öğretmenliği bıraktı, kendini yoğun olarak yazmaya verdi. İtalya, Mısır ve Filistin'e geziler yaptı. Birbiri ardından yayımladığı çok sayıdaki roman ve öykü kitabıyla kısa zamanda İsveç'in en tanınan yazarı oldu. 1909'da Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. 1914'te İsveç Akademisi'nin ilk kadın üyesi oldu. 1940'ta Yahudi asıllı Alman kadın şair Nelly Sachs'ın toplama kampından kurtarılmasında önemli bir rol oynadı.

Lagerlöf, en tanınan yapıtlarından olan *Gösta Berling*'de Värmland bölgesindeki yaşamı, halk söylencelerinden beslenen destansı bir anlatım ve lirik bir üslupla anlatır. Günlük yaşamı masal ve söylencelerle kaynaştırarak betimler. *Jerusalem* (Kudüs) adlı romanında ise çiftliklerini satıp Filistin'e giden İsveçli köylüleri konu alır, bu insanların dinsel inançlarıyla topraklarına olan bağlılıkları arasında bocalayışlarını işler.

Gerçekle fantezinin iç içe geçtiği üslubuyla ve İngiliz eleştirmen ve düşünür Thomas Carlyle'ın etkilerini taşıyan duygulu anlatımıyla Lagerlöf, Gerçekçilik (Realizm) ve Doğalcılık'ın (Natüralizm) yaygın olduğu 1890'lar İsveç edebiyatında Romantizm'in öncüsü olmuştur. *Gösta Berling* ile *Körkarlen* ("Ölüm Arabacısı") adlı romanları sinemaya uyarlanmıştır. Çocuk öyküleri kitabı *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*'den hazırlanan çizgi film dizisi TRT televizyonunda da *Uçan Kaz* adıyla gösterilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Gösta Berlings saga*, 2 cilt, 1891, (Gösta Berling, 1949); *Jerusalem*, 2 cilt, 1901-1902, (Kudüs, 1953-1954); *Körkarlen*, 1912, ("Ölüm Arabacısı"); *Kejseren af Portugalien*, 1914, ("Portekiz İmparatoru"); *Bannlyst*, 1918, ("Sürgün"); *Löwenskölds-ska ringen*, 1925, ("Löwensköldler'in Yüzüğü"); *Charlotte Löwensköld*, 1925; *Anna Svärd*, 1928. **Öykü:** *Osynliga Länkar*, 1894, ("Görünmez Bağlar"); *Kristuslegender*, 1904, ("İsa Efsaneleri"); *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, 2 cilt, 1906-1907, (Nils Holgersson'un İsveç Gezisi, 1951), çocuk öyküleri. **Anı:** *Mårbacka*, 1922, (Marbaçka, 1952); *Ett barns memoarer*, 1930, ("Çocukluğumun Anıları"); *Dagbok för Selma Lagerlöf*, 1932, ("Selma Lagerlöf'ün Günlüğü").

LAGNEAU, Jules
(1851-1894)

Fransız, düşünür. Fransa'da Yeni-Tinselcilik'in savunucularındandır.

Metz'de doğdu, Paris'te öldü. Öğretmeni Lachelier'in etkisinde kalarak tinselci görüşe bağlandı. Spinoza'nın derin düşünme yönteminin geçerliliğine inandı. Ahlak Hareketi Birliği'nin kurucularındandır.

Lagneau, algılama ve yargı konularında yaptığı incelemelerde, derin düşünme yoluyla, ölümlü Ben'i çözümlemeye çalıştı, kişinin bu yöntemi kullanarak evrensel tine, Tanrı'ya ulaşabileceğini savundu. Ona göre ölümlü Ben, ya da düşünen özne, ilkeler toplamından başka bir nesne değildir. Ancak bu ilkeler onu ölümsüz varlığa bağlamaktadır. Öyleyse, Tanrı düşüncesi insana, dışsal, tanrısal bir duyu aracılığıyla ulaşmamıştır. O, insanda, içkin bir ahlak ilkesi olarak vardır. Tanrı birlik ve düzendir. Erdemli yaşayan insanın duyacağı sevinç, onun tanrısal tine bağlılığını sezmesinden kaynaklanır. Tüm bunlar, Tanrı'nın varlığına kanıttır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *L'existence du Dieu*, (ö.s.), 1923, ("Tanrı'nın Varlığı"); *Ecrits réunis par les soins de ses disciples*, (ö.s.), 1924, ("Öğrencileri Tarafından Derlenmiş Yazıları").

- **BAKINIZ:** LACHELIER, RENOUVIER, SPINOZA.

Joseph Louis Lagrange
Robert Hart tarafından yapılmış portresi.

LAGRANGE, Joseph Louis
(1736-1813)

Fransız astronomi, matematik ve mekanik bilgini. Matematiğin çeşitli dallarına ve gök mekaniğine katkılarıyla tanınır.

25 Ocak 1736'da İtalya'nın Torino kentinde doğdu, 10 Nisan 1813'te Paris'te öldü. Vaftiz adı

Giuseppe Lodovica Lagrangia olan, gençliğinde Lodovico La Grange ya da Luigi Lagrange adını kullanan Lagrange'ın babası, bir kuşak önce İtalya'ya yerleşmiş bir Fransız ailenin oğlu, annesi ise İtalyan'dı. Önce babasının isteğine uyarak hukuk öğrenimine başladıysa da, fizik ve matematik konusundaki yeteneğinin farkına varmakta gecikmedi ve İngiliz astronomu Halley'in bir araştırmasının da etkisiyle ilgisini bu alanlarda yoğunlaştırdı. On sekiz yaşında ilk çalışmasını tamamlamış, Fagnano (1682-1766) ve Euler'e göndermişti. Ertesi yıl değişimler (varyasyon) hesabının temelini atan başarılı bir araştırmayla hem Euler'in, hem de Torinolu bilim adamlarının ilgisini çekti ve henüz on dokuz yaşında olmasına karşın Torino'daki Kraliyet Topçuluk Okulu'nda profesörlüğe getirildi. 1756'da, en küçük ve en büyük değer problemine ilişkin bir çalışmasının Euler tarafından Berlin'deki Prusya Akademisi'nin başkanı Maupertis'e ulaştırılması üzerine Almanya'da bir kürsüye atanma şansını yakaladıysa da, Torino'dan ayrılmak istemedi. Aynı yıl Prusya Akademisi'nin yabancı yardımcı üyeliğine seçildi. 1757'de, sonradan Torino Bilimler Akademisi'ne dönüşecek olan bir bilimsel derneğin kuruluşunu gerçekleştiren genç bilim adamları arasında yer aldı.

1762'de, Ay'ın bir yüzünün Yer'den görünmemesinin nedenleri ve kendi ekseni çevresindeki dönüşü konusunda bir yarışma açan Paris Bilimler Akademisi'ne gönderdiği çalışmasıyla d'Alembert'in de hayranlığını kazanan Lagrange, aynı yıl Londra'ya gitmek amacıyla ve yaşamında ilk kez olarak Torino'dan ayrıldı. Bu yolculuk sırasında uğradığı ve büyük bir ilgi gördüğü Paris'te ağır bir hastalık geçirince, yolculuğunu yarıda bırakıp Torino'ya döndü.

Sayılar kuramı

1765'te, bilim adamlarına verdiği önemle tanınan Prusya Kralı Büyük Friedrich'ten, o sıralarda Euler, Lambert ve Johann Bernoulli'nin de görevli olduğu Prusya Akademisi'nde çalışması için son derece çekici koşullar içeren bir çağrı aldı. Bu çağrıyı hem Torino'dan ayrılmak istemediği, hem de Euler'in bulunduğu kurumda çalışmaktan kaçındığı için geri çeviren Lagrange ertesi yıl Euler'in Rusya'ya, St. Petersburg Akademisi'ne dönmesi üzerine Berlin'e gitmeye karar verdi. Berlin'de, kısa bir süre sonra başkanlığına getirildiği Prusya Akademisi'nin matematik alanındaki etkinliklerini yönetmekle ve ders verme zorunluluğu olmadan her ay bir çalışma hazırlamakla görevlendirilmişti. Prusya Akademisi'nde geçirdiği ve yaşamının en verimli dönemi olan yirmi yıl boyunca üç cisim problemi, diferansiyel denklemler, asal sayılar kuramı, olasılık, mekanik ve Güneş sisteminin kararlılığı

Mekanik

konularında çok değerli araştırmalar gerçekleştiren ve Paris Akademisi'nin açtığı yarışmalarda beş kez büyük ödülü kazanan Lagrange, Friedrich'in ölümünün ardından, 1787'de Fransa Kralı XVI. Louis'nin çağrısına uyarak Paris'e gitti. Büyük saygı gördüğü Paris'e gidişinden bir yıl sonra *Mécanique analytique* ("Analitik Mekanik") adlı ünlü yapıtını yayımladı. 1789 Fransız Devrimi başlayınca da Paris'ten ayrılmayı istemedi ve devrimin gelişimini başkentte izledi. Devrim sırasında ününün yaygınlığı, saygıdeğerliği ve bir ölçüde İtalya doğumlu olması gibi nedenlerle devrimci yönetimlerin hedefi olmaktan kurtulmakla kalmadı, önemli bilimsel görevlere de atandı. Devrimin ilk yılında, uzunluk ölçüleri sisteminde reform yapmak üzere kurulan ve çalışmaları sonunda onluk sistemi geliştiren bilim kurulunun başkanlığına, 1795'te de École Polytechnique'in matematik profesörlüğüne getirildi. Terör yönetiminin Lavoisier'yi giyotine göndermesini eleştirmekten kaçınmayan, 1799'da yönetimi ele geçiren Napoléon'un da saygısını kazanarak senatörlüğe seçilen, 1808'de yürürlüğe giren bir yasayla da kont unvanı kazanan Lagrange yaşamının son yıllarını, 18. yy matematiğini özetleyen, öğretici kitaplar yazmakla geçirdi.

Lagrange'ın üç döneme ayrılan bilimsel yaratıcılığının ilk dönemine ilişkin ürünlerin çoğu, Torino'da birkaç arkadaşıyla birlikte kurduğu derneğin Latince ve Fransızca olarak yayımladığı *Miscellanea Taurinensia* ya da *Mélanges de Turin* adlı derginin ilk üç cildinde toplanmıştır. Bu çalışmalar arasında yer alan *Recherches sur la nature et la propagation du son* ("Sesin Doğasına ve Yayılmasına İlişkin İncelemeler") adlı makalede, Newton, D. Bernoulli, Euler ve d'Alembert'in çalışmalarından yola çıkmış, ancak yepyeni bir yöntem kullanmıştı. Lagrange'ın, titreşen telin aralıklı n kadar noktadan oluştuğunu varsaymaya ve sonraki aşamalarda nokta sayısını sonsuza taşıyarak telin sürekliliğine uygun bir matematik model yaratmaya dayanan yöntemi, 20. yy'da alanların kuvantalaştırılması probleminde kullanılmıştır. Gene aynı dönemdeki önemli çalışmalarından birinde, sonraları Hamilton tarafından geliştirildiği için "Hamilton ilkesi" olarak tanınan, dinamikteki "en küçük etki ilkesi"ni açıklamış, bir başka çalışmasında da maddesel noktalar dizgesinin küçük titreşimlerini incelemişti.

Lagrange, Berlin'e gidişiyle başlayan ikinci ve en verimli döneminde, astronomi ve hidrodinamiğin yanı sıra sayılar kuramı alanında da ilginç araştırmalar yaptı, önemli sonuçlara ulaştı. Her pozitif tamsayının en çok dört tamsayının karelerinin toplamı olarak yazılabileceğini ve bir n tamsayısının asal olmasının gerek ve yeter koşulunun 1,2,3... (n-1)+1'i bölmesi olduğunu kanıtladı. Cebirsel denklemler konusunda da değerli çalışmalar yaptı ve ikinci, üçüncü, dördüncü derece denklemlerin çözümünü ortak bir temele dayandıran bir yöntem geliştirerek, 19. yy'da matematikte yeni bir çığır açacak olan Abel ve Galois'nın çalışmalarına öncülük etti. Cebirsel denklemlerden sonra daha genel denklemler için de çözümler aradı ve $a-x+f(x)=0$ biçimindeki denklemleri, bugün Lagrange-Bürmann serisi olarak anılan seriler yardımıyla çözmeyi başardı.

Lagrange, yazımını Berlin'de tamamladığı, basımını Paris'te yaptırdığı ünlü *Mécanique analytique* adlı yapıtıyla, Galilei'nin başlattığı mekaniğin sistemleştirilmesi çalışmalarına büyük bir katkıda bulundu. İlk buluşlarından biri olan değişimler hesabını kullanarak verilen her mekanik problemine ilişkin diferansiyel denklemlerin genel koordinatlarla kolayca yazılmasını sağlayan yöntemleri ve ünlü Lagrange hareket denklemlerini içeren bu kitap, 20.yy'da geliştirilecek olan tansör analizinin başlangıcı sayılabilir. Lagrange'ın, tek bir çizim bile içermeyen bu kitabında geliştirdiği yöntemlere bugün fiziğin mekanik dışındaki dallarında da başvurulur.

Lagrange'ın yaratıcılığının bir başka doruk nok-

tası da gök mekaniğiyle ilgili araştırmalarıdır. Paris Bilimler Akademisi'nin yarışmaları için yaptığı bu araştırmalarda, Güneş, Yer ve Ay üçlüsünün ve Jüpiter ile dört uydusunun devinimlerini ve birbirleri üzerindeki etkilerini inceleyen Lagrange, görece küçük cisimlerin öbürleri üzerinde iki tür tedirginlik yarattığına inanıyordu. Önce bir yönde, ardından ters yönde yörünge değişikliklerine yol açan devirli tedirginliğin zaman dilimleri içindeki net etkisinin sıfır olduğunu, etkisini tek yönde gösteren yüzyıllık tedirginliğinse yörüngenin sürekli bir değişikliğe uğramasına, dolayısıyla sistemin bozulmasına yol açtığını savunan Lagrange'ın bu çalışmalarında yanıtını aradığı temel soru, Güneş sisteminde yüzyıllık tedirginliklerin var olup olmadığıydı. Lagrange, bu soruyu olumsuz olarak yanıtlayan çalışmalarıyla gök mekaniğine önemli katkılarda bulunmakla kalmamış, evrensel kütleçekim kuvvetinin evrendeki rolüne ilişkin bilgileri de zenginleştirmiştir.

Daha yirmi beş yaşına gelmeden zamanının en büyük matematikçileri arasında kendisine yer edinmeyi başaran Lagrange, biraz mistik ve hayalci bilim anlayışıyla Newton'dan çok Leibniz'e yakın görülür. Cebirsel denklemler, sayılar kuramı, diferansiyel denklemler, gök mekaniği ve analitik mekanik alanlarındaki katkıları ve yaşamının Paris'te geçirdiği son döneminde yayımladığı, 18.yy matematiğinin sona erip 19.yy matematiğinin başlamasını simgeleyen kitaplarıyla kendisinden sonraki kuşakları büyük ölçüde etkilemeyi başarmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Oeuvres de Lagrange*, (ö.s.), J.A. Serret (der.), 14 cilt, 1867-1892, ("Lagrange'ın Toplu Yapıtları"), *Mécanique analytique*, 1788, ("Analitik Mekanik"), *Théorie des fonctions analytiques*, 1797, ("Analitik Fonksiyonlar Kuramı"), *Traité de la résolution des équations numériques de tous les degrés*, 1798, ("Her Dereceden Sayısal Denklemlerin Çözümü Üzerine İnceleme").

- BAKINIZ: N.H. ABEL, d'ALEMBERT, L. EULER, GALOIS, W.R. HAMILTON, J.F. LALANDE, LAPLACE, I. NEWTON.

LAING, Ronald David
(1927)

İngiliz psikiyatri uzmanı. Geleneksel psikiyatriye karşı çıkan görüşleriyle tanınmıştır.

7 Ekim 1927'de İskoçya'nın Glasgow kentinde doğdu. 1951'de Glasgow Üniversitesi Tıp Bölümü'nü bitirdikten sonra 1953'e değin orduda psikiyatri uzmanı olarak görev yaptı. 1953-1956 arasında Glasgow Kraliyet Akıl Hastanesi'nde ve Glasgow Üniversitesi Psikolojik Tıp Bölümü'nde çalıştı. Bu yıllarda kronik şizofrenlerin davranışlarını gözlemledi. 1956'da Londra'ya gitti ve Tavistock Kliniği'nde çalışmaya başladı. Deliliğin belirleyici özellikleri olarak kabul edilen belirtilerin anlaşılmaz olmadığını, şizofreniyi katlanılmaz bir duruma katlanmak için başvurulan bir strateji olarak anlattığı ünlü yapıtı *The Divided Self* ("Bölünmüş Kişilik") 1960'ta yayımlandı. Bu yapıttaki geleneksel psikiyatriyi sarsan görüşleri büyük yankı uyandıran Laing, 1962-1965 arasında Langnam Psikoterapi Kliniği'nde yöneticilik yaparken bir yandan da aynı akım içinde yer alan D. Cooper, A. Esterson gibi psikiyatri uzmanlarıyla "delilik sorunu" üzerinde çalışmayı sürdürdü. 1965'te, amacı akıl hastalıklarının nedenlerini, önleme yollarını araştırmak ve geleneksel tedavi yöntemlerini uygulamayan, hastayı deli kabul etmeyen hasta kabul merkezleri oluşturmak olan Philadelphia Birlik Limited Şirketi'ni kurdu. Kimilerince "anti-psikiyatri' adı verilen ve psikiyatriyi radikal biçimde eleştiren akımın önde gelen kuramcısı olan Laing, gerek uygulamalarıyla gerek yayımladığı yapıtlarıyla, radikal Angloamerikan ve Fransız düşüncesiyle, Yeni Sol akımları etkiledi.

Anti-psikiyatri görüşüne göre akıl sağlığının ölçütü, herkesçe sağlıklı kabul edilen kişilerdir. Bir kültürel çerçeve içersinde "onaylanamaz" olan deneyim ya da davranış, akıl sağlıksızlığı olarak nitelenmektedir. Bu bakımdan delilik bireysel bir olgu değil toplumsal bir olaydır. "Deli" sözcüğü kültürel, toplumsal ve siyasal bir yaftadır.

Laing, psikiyatri uzmanlarının ve psikanalistlerin hastaları çeşitli parçalara bölücü bir terminoloji ve suçlayıcı sözcükler kullandığını, akıl ve ruh hastalıkları hastanelerinin ise uyguladıkları yöntemlerle sorunu daha da ağırlaştırdıklarını öne sürdü. Bu yönüyle Laing'in çalışması Foucault'nunkiyle bir koşutluk gösterir. Laing, ailenin bir toplumsal baskı aracı olarak insan deneyimindeki yerini araştırmış ve şizofreninin aile ilişkileri ağındaki *(nexus)* baskının bir ürünü olarak ortaya çıktığını öne sürmüştür. 1967'de yayımladığı *The Politics of Experience*'dan ("Deneyimin Politikası") sonra kimilerince şizofreniyi anlamaktan çok, onu yüceltmekle ve gizemcilikle suçlanmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *The Divided Self*, 1960, ("Bölünmüş Kişilik"); *The Politics of Experience*, 1967, ("Deneyimin Politikası"); *The Politics of the Family*, 1971, ("Ailenin Politikası").

- KAYNAKLAR: A.Collier, *R.D.Laing: The Philosophy and Politics of Psychoterapy*, 1977; *Laing and Anti-psychiatry*, Robert Boyers and Robert Orrill (der.), 1972.

- BAKINIZ: M.FOUCAULT, S.FREUD, KRAEPELIN.

LAJOS I
(1326-1382)

Macar kralı. Macaristan'ı Doğu Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri durumuna getirmiştir.

5 Mart 1326'da Visegard'ta doğdu, 10 Eylül 1382'de Nagyzsombat'ta (bugün Çekoslovakya'da Trnavo) öldü. Anjou hanedanından I.Karoly'nin oğludur. Babasının 1342'de ölümü üzerine tahta çıktı.

1346'da Macaristan'ın koruması altında olan Zara'da (bugün Yugoslavya'da Zadar) Venedikliler'e

◄ *Üç cisim problemi*

yenildi. 1347'de öldürülen kardeşi Andras'ın öcünü almak üzere Napoli Krallığı'na karşı düzenlediği sefer sırasında 1348'de Napoli'yi işgal etti. Ancak veba salgını nedeniyle kentte tutunamayarak geri çekilmek zorunda kaldı. 1350'de çıktığı ikinci seferden de bir sonuç alamayınca, Napoli Krallığı'yla 1352'de fazla bir yarar getirmeyen bir antlaşma imzaladı. Dalmaçya kıyılarını ele geçirmek amacıyla Venedikliler'e karşı 1357'de düzenlediği ikinci seferde Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun, Cenova ve diğer İtalyan kentlerinin ve Habsburg hanedanının desteğini alarak zafer kazandı. Venedikliler'le 1358'de imzaladığı Zara Antlaşması'yla Dalmaçya kıyılarındaki birçok kent Macar topraklarına katıldı.

1351'den sonra yaptığı savaşlarla Litvanya'ya boyun eğdirdi. Üzerinde hak iddia ettiği Galiçya'yı dayısı Polonya Kralı III.Kazimierz'e bıraktı. III.Kazimierz'in 1370'te varis bırakmadan ölmesi üzerine, yapılan bir haneden anlaşmasına dayanarak, 17 Kasım 1370'te aynı zamanda Polonya kralı oldu. Ancak Polonya soylularına pek söz geçiremedi ve 1374'te Kassa (bugün Çekoslovakya'da Kosice) soylularına bazı ayrıcalıklar tanımak zorunda kaldı. 1378'de Venedik'e karşı başlattığı son savaşı kazandı. Ağustos 1381'de imzalanan Torino Antlaşması'yla tüm Dalmaçya kıyıları Macar Krallığı'na bağlandı.

1353'te Bosnalı Stefan Kotromonik'in kızı Elisabeth ile evlenen I.Lajos'un oğlu olmadığından, ölümünden önce tahtını kızlarının yönetimine bırakmak üzere bazı hazırlıklar yaptı. Ölümünden sonra kızı Hedwige'nin Macar tahtına, Lüksemburglu Sigismund ile evli olan kızı Maria'nın ise kocasıyla birlikte Polonya tahtına çıkmasına karar verdi. I.Lajos 1382'de aniden öldükten sonra, onun verdiği kararın tersine Maria kocası Sigismund'la birlikte Macar tahtına, sonradan Litvanya Büyükdükü Jagiellon ile evlenen Hedwige de Polonya tahtına çıktılar.

I.Lajos 1351'de yayımladığı Altın Ferman'la soyluların mülklerinin erkek varislere geçmesi, mülklerin hiçbir biçimde bölünüp satılmaması, erkek varisin bulunmadığı durumlarda ise bu mülklerin krallığa devredilmesi uygulamasını başlattı. Soyluların ayrıcalıklarını pekiştirdi. Tüm serflerin ürünlerinin dokuzda birini feodal beylere, onda birini kiliseye vermelerini zorunlu kıldı. Doğrudan krala giden bir hane vergisini yürürlüğe koydu. Ticareti destekleyerek kentlerin iktisadi gelişmelerini sağladı. 1367'de Doğu Avrupa'nın en büyük üniversitelerinden biri olan Pécs Üniversitesi'ni kurdu.

Eski Macar tarihçileri tarafından "Üç denize açılan Macar İmparatorluğu'nun kurucusu" olarak adlandırılan I.Lajos, "Büyük" unvanını taşıyan tek Macar kralıdır.

• BAKINIZ: KAROLY I, KAZİMİERZ III.

LAJOS II
(1506-1526)

Macar kralı. Mohaç Savaşı'nda Osmanlılar'a yenilmesiyle Jagiellon hanedanı sona ermiştir.

1 Temmuz 1506'da Buda'da (bugün Budapeşte) doğdu, 29 Ağustos 1526'da Mohaç'ta öldü. Jagiellon hanedanından Macar Kralı II. László'nun tek oğluydu. Babası aynı zamanda Vladislav Jagiellon adıyla Bohemya kralıydı. Erken doğduğu için yaşamı boyunca hastalıklı bir bünyeye sahip olmaktan kurtulamadı. İyi bir öğrenim görerek birkaç yabancı dil öğrendi. 1508'de Macaristan Krallığı'na, 1509'da Bohemya Krallığı'na varis ilan edildi.

Babasının 1516'da ölmesi üzerine onun yerine geçtiyse de, yaşı küçük olduğundan, ülkeyi ancak 1521'den sonra yönetmeye başladı. Kentlilerle soylular arasında süregelen nüfuz mücadelesi nedeniyle oldukça yıpranmış bir krallık devraldı. Yönetiminin ilk yılında krallık otoritesini güçlendirme yolunda bir takım başarılar elde ettiyse de, Ocak 1522'de Kutsal Roma-Germen İmparatoru V.Charles'ın (Charles Quint) kızkardeşi Maria von Habsburg ile evlendikten sonra yönetim işlerinden uzaklaşarak zevk ve sefaya daldı. Bu yüzden saray mücevherlerini satacak duruma düştü.

1521'den sonra Osmanlılar'ın Macaristan'ın içlerine düzenlediği akınlara seyirci kaldı. I.Süleyman'ın [Kanuni] kendisinden istediği vergiyi ödemeyi reddetmesi üzerine 1526 yazında ilerlemeye başlayan Osmanlı ordusuna karşı, komşu hanedanların da desteğiyle 25.000 kişilik bir orduyla harekete geçti. 29 Ağustos 1526'da Tuna kıyısındaki Mohaç'ta karşı karşıya gelen iki ordunun savaşı kısa sürdü. Macar ordusu yenilgiye uğrayıp dağıldı. II.Lajos savaş alanından kaçmaya çalışırken bir ırmakta boğuldu.

II.Lajos'un ölümünden sonra Macar Tahtı 1278'den beri Avusturyayı yöneten Habsburg hanedanından arşidük Ferdinand ile evli olan kızkardeşi Anna'ya geçti. Ferdinand'ın yapılan bir anlaşmayla Macar ve Bohemya tahtlarına oturmasıyla Jagiellon hanedanı sona ererken, Macaristan'da Habsburg monarşisinin (1699-1918) temelleri atılmış oldu.

• BAKINIZ: FERDINAND I, SÜLEYMAN I [KANUNİ].

LAKE, Molly
(1900)

İngiliz dansçı, koreograf ve bale öğretmeni. Ankara Devlet Konservatuvarı'nda uzun yıllar yöneticilik ve öğretmenlik yapmıştır.

İngiltere'nin Cornwall yöresinde doğdu. Bale öğretmenleri Astafieva ve Cecchetti'nin öğrencisi

oldu. Eğitimini tamamladıktan sonra Pavlova'nın topluluğuna katıldı, bu toplulukla dünya turuna çıktı. 1935'te Markova-Dolin Bale Topluluğu'nun solo dansçılarından oldu, 1939'da topluluk dağılıncaya değin çeşitli balelerde rol aldı. Daha sonra Ninette de Valois'nın Academy of Choreographic Art adını taşıyan özel okulunda bale öğretmeni olarak çalışmaya başladı. Ballet Guild Company'deki yöneticilik görevinin ardından 1945'te, dansçı ve bale öğretmeni olan eşi Travis Kemp'le birlikte Embassy Ballet'i kurdu. Sonradan Continental Ballet adını alan bu toplulukta yönetici ve eğitici olarak çalışmalarını sürdüren Lake ve Kemp 1954'te Türkiye'ye geldiler. Ankara Devlet Konservatuvarı Bale Bölümü'nde yirmi yıl yöneticilik yaptılar, ders verdiler. 1974'te İngiltere'ye dönen çift 1984'te Londra'da bale çalışmalarını sürdürmektedir.

Lake, Cecchetti'nin yapıtları ve eğitim sistemi üzerine edindiği geniş bilgiyi kendi eğitim çalışmalarında ustalıkla uygulamıştır. Türkiye'de öncü çalışmalar yapmış, birçok Türk dansçısının yetişmesinde emeği geçmiştir.

LAKYDES
(İÖ 3.yy)

Kyreneli filozof. Yeni Akademi'nin kurucusu ve Arkesilaos'un ardılı olarak ünlüdür.

Kyrene'de doğdu, İÖ 205 dolaylarında Atina'da öldü. Aleksandros adlı yoksul birinin oğludur. Önce Arkesilaos'un konuşmalarını dinlemiş, görüşlerini benimsemiş, onun ölümünden sonra, 241'de, okulun yönetimini eline almıştır. Bir söylentiye göre, öğretisini, Bergama Kralı Attalos'un kendisi için düzenlediği bir bahçede toplanan öğrencilerine açıklarmış.

Lakydes'e göre, bilginin kesin ve güvenilir bir ölçüsü yoktur. Stoa öğretisinin anlıkta yerleşerek kesinlik kazanan varsayımları *(katalepsis)* ölçü sayması doğru değildir. Duyulardan sağlanan bu varsayımlar, duyuların değişken, yanıltıcı olması dolayısıyla kesin geçerlik taşımaz. Ahlak konusunda başlıca kılavuz ustur, bütün davranışların, eylemlerin ona uyması gerekir.

• BAKINIZ: ARKESİLAOS, PYRRHON.

LALA

Bak. MEHMED PAŞA [Lala]
MUSTAFA PAŞA [Lala]
ŞAHİN PAŞA [Lala]

LALANDE, André
(1867-1963)

Fransız, düşünür. Gelişimin türdeşliğe yöneldiğini ileri sürmüştür.

19 Temmuz 1867'de Dijon'da doğdu, Asnières'de öldü. 1885'te École Normale Supérieure'e girdi. 1899'da felsefe doktoru sanını alarak liselerde öğretmen, 1904'te Paris Üniversitesi'nde profesör oldu.

Usçu bir görüşü benimseyen Lalande usu, kurulmuş ve kurucu olmak üzere ikiye ayırır. İlki, belirli bir tarih döneminde konulmuş kuralların oluşturduğu, öteki ise, kural ve değerlerin yaratıcısı olan ustur. Us, toplumsal bir işlevdir. Her toplumda görülen bireysel yanılmalar, daha sonraki toplumca düzeltilir. Düzeltilmeden alınan yanlışlar ise toplumda ortak sağduyunun evrimleşmesiyle ayıklanır.

Lalande'ın evrimleşmeden anladığı, H.Spencer'in görüşlerinden çok başkadır. Daha doktora tezinde, onun evrim kuramını eleştirmiştir. Ona göre, evrimleşme başkalaşmaya, türlüleşmeye değil türdeşliğe ya da çözünmeye yöneliktir. Usavurma ile türlü olguların birkaç yasaya bağlanması, uluslararası ilişkilerin gelişmesi, kast yapılarının çözünmesi, kadın-erkek eşitliğinin benimsenmesi, toplumların, türlü kurumlar açısından, "birliğe" doğru evrildiğinin kanıtıdır. Bu, doğada da süredurum yönelimi olarak kendini gösterir. Ancak, insandaki eğilim, Spencer'in evrim görüşünün tersine, bir yazgı değildir. İstencin, insanın bireysel değerlerini korumaya yönelik bir etkinliğidir. Tinden evrenselliğe olan temel yönelim, tümevarımın geçerliliğinin göstergesidir.

Lalande, evrensel bir felsefe dili kurma amacıyla, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie* ("Teknik ve Eleştirel Felsefe Sözlüğü") adlı bir çalışmaya girmiş, 1905'te Fransız Felsefe Derneği'nde, ortak anlağın temellerini araştırmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *L'idée de dissolution opposée à celle de l'évolution dans la méthode des sciences physiques et morales*, 1899, ("Ahlak ve Fizik Bilimleri Yönetiminde, Evrim Düşüncesine Karşı Çözünme Düşüncesi"); *Théories de l'induction et de l'expérimentation*, 1929, ("Tümevarım ve Deney Kuramları"). Sözlük: *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, 1926, ("Teknik ve Eleştirel Felsefe Sözlüğü").

• BAKINIZ: H. SPENCER.

LALANDE, Joseph-Jérôme
(1732-1807)

Fransız astronomi bilgini. Ay'ın ıraklık açısının ölçümüne ve Halley kuyrukluyıldızının yörüngesinin hesaplanmasına katkıda bulunmuştur.

Joseph-Jérôme Lefrançais de Lalande 11 Temmuz 1732'de Lyon yakınlarındaki Bourg-en-Bresse'de doğdu, 4 Nisan 1807'de Paris'te öldü.

Ortaöğrenimini Lyon'da tamamladıktan sonra Paris'te hukuk öğrenimine başladıysa da bir süre sonra ilgisini astronomi ve matematik alanlarında yoğunlaştırmayı, astronom Joseph-Nicolas Delisle'in Collége Royal'daki derslerini izlemeyi ve araştırmalarına yardım etmeyi seçti. 1751'de Le Monnier (1715-1753) tarafından gönderildiği Berlin'de yaptığı ve Ay'ın ıraklık açısının hesaplanmasını sağlayan gözlemlerdeki başarısı üzerine 1753'te Prusya Bilimler Akademisi'ne kabul edildi. 1762'de Paris'teki Collége Royal'de astronomi profesörlüğüne, 1795'te de Paris Gözlemevi'nin yöneticiliğine getirildi. Ölümüne dek sürdürdüğü bu görevleri sırasında yıldızlar kuramının geliştirilmesi konusunda çalışan, 1761 ve 1769'daki Venüs geçişlerinden yararlanarak Güneş'in ıraklık açısını hesaplayan, 47 bin yıldızlık bir katalog ve birçok astronomi cetveli hazırlayan Lalande yayımladığı ders kitaplarıyla astronominin herkesçe anlaşılabilir bir bilim dalı durumuna gelmesi için uğraş vermiş ve Diderot'nun *Encyclopédie*'sinin astronomi bölümlerinin yazarlığını yapmıştır.

Ay'ın ıraklık açısını hesaplamakta yararlanılacak ölçümlerin bir bölümünü gerçekleştirmek amacıyla Ümit Burnu'na giden astronom Lacaille ile eşzamanlı olarak aynı meridyen üzerinde bulunan Berlin'de gözlemler yapan Lalande, gözlemlerin değerlendirilmesi aşamasında önemli bir tartışma başlattı. Ay'ın ıraklık açısının hesaplanmasında Yer'in kutuplardaki basıklığının gerektirdiği düzeltmeler konusunda, başta Le Monnier olmak üzere çeşitli bilim adamlarıyla giriştiği bu tartışma Paris Akademisi'nce Lalande'ın haklılığının kabul edilmesiyle sonuçlandı.

Euler ve d'Alembert gibi çağın önde gelen düşünür ve bilim adamlarının da katıldıkları bir başka tartışmanın konusu da, üç cisim problemiydi. d'Alembert ve Le Monnier, Newton'un çekim yasasının batı hatalar içerdiğini savunurlarken Lalande, Güneş, Yer ve Ay'ın karşılıklı etkileşimlerinin açıklanmasını amaçlayan bu problem için, son dönemlerde geliştirilmiş matematiksel yöntemleri uygulayarak yaklaşık çözümler elde etmeyi başaran Fransız matamatikçisi Alexis Clairaut'yu (1713-1765) destekliyordu. Halley kuyrukluyıldızının dönüşü sorunu, tartışmayı birdenbire alevlendirdi. Halley 1682'de, yalnızca Güneş'in çekim gücünü göz önüne alarak yaptığı hesaplar sonucunda, aynı kuyrukluyıldızın 1758 sonunda, veya 1759 başında bir kez daha görüleceğini ileri sürmüştü. Clairaut, Halley'in, hesaplarında, gezegenlerin neden olduğu tedirginliklerin gerektirdiği düzeltmeleri yaparak bu kuyrukluyıldızın, yörüngesinin Güneş'e en yakın noktası olan günberiden geçişinin 1759 Mart'ının başlarında olacağını öngördü. Clairaut'nun, beklenen geçişin 13 Mart'ta gerçekleşmesiyle doğruluğu anlaşılan ve Newton'un evrensel kütleçekim yasası için yeni bir kanıt oluşturan çalışmasına katkıda bulunduğu bilinen Lalande, zamanının en ünlü bilim adamlarının katıldığı birçok tartışmada haklı çıkan görüşü savunanlar arasında yer almıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Traité d'astronomie*, 1764, ("Astronomi Üzerine İnceleme"); *Histoire céleste française*, 1801, ("Fransız Gök Tarihi"); *Bibliographie astronomique*, 1803, ("Astronomi Bibliyografyası").

- BAKINIZ: BESSEL, d'ALEMBERT, J.N.DELISLE, DIDEROT, HALLEY, LACAILLE, I.NEWTON.

LALO, Charles
(1877-1953)

Fransız, estetikçi. Estetik sorunlarının çözümünde Durkheim'ın toplumbilim yöntemini uygulamakla tanınmıştır.

24 Şubat 1877'de Périgueux'de doğdu, 1 Nisan 1953'te Paris'te öldü. Ortaöğrenimini doğduğu yerde gördükten sonra, Fransa'nın değişik üniversitelerinde matematik, doğabilimleri, toplumbilim, fizyoloji ve estetik okudu. 1933'te Sorbonne'da profesör oldu. Fransız Estetik Derneği'nin başkanlığına getirildi. Durkheim'ın ilkel ve çağdaş toplumları açıklamada kullandığı gözlem ve karşılaştırmaya da yer veren araştırma yöntemini estetik sorunların çözümünde uygulama gereğini savundu.

Lalo'ya göre estetik sorunlarını toplumun bütünü içinde ele alarak açıklamaya çalışmak gerekir. Çünkü estetikle ilgili değerleri yaratan, onlara geçerlik kazandıran, toplumun bağlı bulunduğu genel kurallardır. Estetik bu kurallara göre oluşur, biçimlenir. Onu, öteki bilimlerden soyutlayarak incelemek, sorunlarına çözüm getirmez. Matematik, fizyoloji, toplumbilim, psikoloji arasında bulunan bağlantı, estetiği de kapsar.

- YAPITLAR (başlıca): *Introduction a l'esthetique*, 1912, ("Estetiğe Giriş"); *L'art et la vie sociale*, 1921, ("Sanat ve Toplumsal Yaşam"), *Esthétique de rire*, 1949, ("Gülmenin Estetiği").

- BAKINIZ: DURKHEIM.

LALO, Eduard
(1823-1892)

Fransız, besteci. Güçlü bir orkestralamayla ülkesine özgü niteliklerin ağır bastığı yapıtlar vermiştir.

27 Ocak 1823'te Lille'de doğdu, 22 Nisan 1892'de Paris'te öldü. İspanyol asıllı bir ailenin çocuğuydu. Babası, oğlunun da kendisi gibi asker olmasını istiyordu. Ancak Lalo küçük yaşta müziğe ilgi duydu, keman ve viyola dersleri aldı. Daha sonra Paris Konservatuvarı'nın Lille'deki bölümüne girdi.

On altı yaşında tek başına Paris'e giderek konservatuvarda öğrenci oldu. Çok yoksul koşullarda yaşamak ve okulun sıkı disiplini altında çalışmak zorunda kaldı. Bir süre sonra konservatuvardan ayrılarak kuramsal kitaplar ve önemli bestecilerin yapıtları üzerinde özel çalışmalar yaptı. Bu dönemde, ilk önemli ürünleri sayılan çeşitli şarkılarla keman ve piyano için bir parça besteledi.

1848'de bestecilikten uzaklaşarak keman ve viyola çalışmalarını yoğunlaştırdı. Armingaud-Jacquard Dörtlüsü'ne viyolacı olarak katıldı. 1865'te evlendiği eşi onu yeniden bestecilik alanında, özellikle sahne

yapıtları üzerinde çalışmaya özendirdi. *Fiesque* adlı yapıtıyla 1866'da opera dalında açılan bir yarışmaya katıldı. Üçüncü olmasına karşın, opera kuruluşlarının ilgisini çeken yapıt, çeşitli aksilikler sonucu sahnelenemediyse de başka yapıtları, Paris'te zaman zaman seslendirildi.

1870'lerin ortalarında dünyaca tanınmış kemancı Pablo de Sarazate'nin (1844-1908) Lalo'nun iki yapıtını yorumlaması, bestecinin ünlenmesinde çok etkili oldu. Bu iki yapıt, *Keman Konçertosu* ile *Symphonie espagnole*'dur (İspanyol Senfonisi). Özellikle ikincisi, 1875'teki ilk yorumlanışından başlayarak, günümüze değin konser programlarında yer almış ve çok sevilmiştir. Senfoni adını taşımasına karşın, daha çok süit ile konçerto arasında bir biçime sahiptir. Lirik anlatımı ve çok başarılı orkestralamasıyla, Fransız bestecilerin İspanya'dan esinlenerek verdikleri yapıtlar arasında, en önemlilerden biridir.

Bu başarıları izleyen yıllarda Lalo, yeni senfonik yapıtlar verdi ve on yılı aşkın bir süre, en tanınmış operası olan *Le Roi d'Ys* (Ys Kralı) üzerinde çalıştı. Yaşamının son yıllarını sıkıntı içinde geçirdi. 1880'lerin başında geçirdiği bir felç, sağlığının giderek kötüleşmesine yol açtı. Çeşitli ödüller ve unvanlar kazanmış olduğu halde, Institut de France üyeliğine seçilmeyişi, onda manevi yönden de bir çöküntü yarattı.

İspanyol kökenli olmasına karşın, Lalo'nun müziğinde Fransız özellikleri oldukça belirgindir. Orkestra renklerindeki zenginlik, kısa, güzel ve canlı melodileriyle Bizet'ye yaklaşır. En çok esinlendiği kaynak ise, hayranlık duyduğu Haydn, Schubert gibi klasik bestecilerin oda müziği yapıtlarıdır. Fransız bestecilerde pek görülmeyen bir biçimde, Brahms'tan da her zaman övgüyle söz etmiş ve etkilenmiştir. Genellikle, romantik duyarlıktan, gerilimlerden ve kromatik seslerden uzak durmuştur. Oldukça belirgin bir tonalite yapısına sahip olan yapıtları, sağlam ve özgün bir biçim anlayışına dayanır. Başyapıtlarından sayılan *Namouna* adlı balesiyle de, Debussy, D'Indy ve Diaghilev gibi sanatçıları etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Fiesque*, 1866; *Le Roi d'Ys*, 1888, (Ys Kralı). **Bale:** *Namouna*, 1882; *Néron*, 1891. **Orkestra Müziği:** *Keman Konçertosu*, 1872; *Symphonie espagnole*, 1873, (İspanyol Senfonisi); *Allegro symphonique*, 1875; *Viyolonsel Konçertosu*, 1876; *Rapsodie norvégienne*, 1881, (Norveç Rapsodisi); *Sol-minör Senfoni*, 1885-1886; *Piyano Konçertosu*, 1889. **Oda Müziği:** 3 *Üçlü*, keman, viyolonsel ve piyano için; 2 Yaylı Çalgılar Dörtlüsü.
- **BAKINIZ:** BIZET, R.WAGNER.

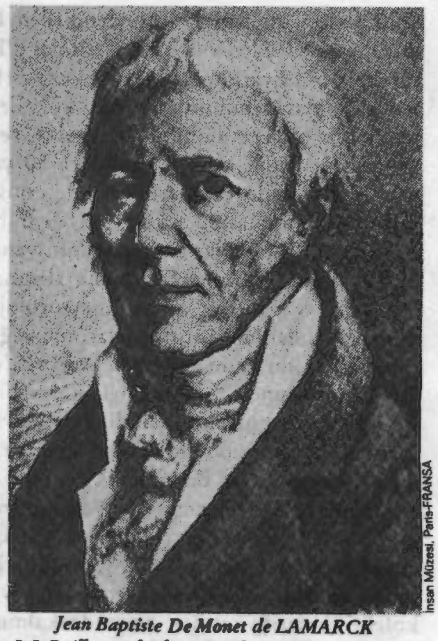

Jean Baptiste De Monet de LAMARCK
L.L.Boilly tarafından 1821'de yapılmış taşbaskısı.

İnsan Müzesi, Paris-FRANSA

LAMARCK, Jean Baptiste De Monet de (1744-1829)

Fransız, doğabilimci. Canlıların evrimini, yaşam boyu kazanılmış özelliklerin kalıtımla yeni kuşaklara aktarılması ve türlerin birbirine dönüşmesiyle açıklayan "dönüşümcülük kuramı"nın yaratıcısıdır.

Jean Baptiste Pierre Antoine De Monet, chevalier de Lamarck 1 Ağustos 1744'te Picardie bölgesindeki Bazentin -le-Petit'de doğdu, 18 Aralık 1829'da Paris'te öldü. Yoksul düşmüş küçük soylu bir ailenin on birinci ve sonuncu çocuğuydu. Ailenin hemen hemen tüm erkekleri gibi subay olmayı düşlerken, papaz olmasını uygun gören babasının isteğiyle Amiens'deki bir Cizvit okulunda başladığı din eğitimini 15 yaşında, babasının ölümü üzerine yarım bırakarak orduya katıldı. Ancak, Yedi Yıl Savaşı'nda, ardından Fransa'nın doğu sınırındaki ve Akdeniz kıyılarındaki birliklerinde geçen askerlik yaşamını, sağlığı bozulduğu için yalnızca dokuz yıl sürdürebildi ve 1768'de ordudan ayrılıp Paris'e yerleşti. Askeri görevle gittiği yerlerde ülkesinin bitki örtüsünü inceleme fırsatı bulan Lamarck, Paris'te bir bankada çalışırken bir yandan da botanik ve tıp öğrenimine başladı. Bir süre sonra tıbba duyduğu ilgiyi yitirmiş, kimya, meteoroloji ve jeolojinin yanı sıra özellikle Bernard de Jussieu ile birlikte botanik çalışmalarına ağırlık vermişti. Nitekim çok uzun bir çalışmanın ürünü olan ve 1778'de yayımlanan üç ciltlik *Flore française* ("Fransa Florası") adlı yapıtı, ertesi yıl Buffon'un önerisiyle Bilimler Akademisi'ne seçilmesini sağladı. Yalnız bilim çevrelerinin değil halkın da ilgi ve beğenisini kazanan bu yapıtıyla kısa sürede adını duyuran ve Buffon'un yönetimindeki

ünlü Jardin du Roi'da görevlendirilen Lamarck, bu kuruluşun 1793'te Muséum National d'Histoire Naturelle'e dönüştürülmesi üzerine profesörlüğe getirildi. Ancak, botanik bölümünde tüm kürsüler dolu olduğundan zooloji bölümüne "böcekler ve solucanlar" profesörü olarak atanmış, böylece 50 yaşındaki Lamarck'ın önünde, canlıların evrimi konusunda önemli çalışmalar yapmasını sağlayacak yeni bir araştırma alanı açılmıştı. Ne var ki, zoolojinin yanı sıra, ilgisini hiçbir zaman yitirmediği botanik alanında da değerli çalışmalar yapan, jeolojiden meteorolojiye dek çok değişik alanlardaki araştırmalarının ışığında "dönüşümcülük" kuramını geliştiren Lamarck'ın çalışmaları kendi yaşamında büyük ilgi görmedi. Kuramları genellikle ya göz ardı edildi ya da aykırı görüşleri savunan Cuvier gibi etkili bilim adamlarınca eleştirildi. Özel yaşamı da başarısızlık, mutsuzluk ve sağlık sorunlarıyla gölgelenen, 1818'de görme duyusunu tümüyle yitiren ve üç evliliğinden olmuş sekiz çocuğuyla yaşamının son yıllarını yoksulluk içinde sürdüren Lamarck öldüğünde, çocukları yapıtlarını ve koleksiyonlarını satmak zorunda kalmış, cenaze giderlerini bile Bilimler Akademisi üstlenmişti.

Dönüşümcülük kuramı

Lamarck'ın adıyla anılan dönüşümcülük kuramı, gerçekte, hem uzun yıllarını alan değişik alanlardaki çalışmalarının ürünü, hem de bu çalışmalar gibi, kendine özgü bir doğa felsefesinin sonucuydu. Botanikte Linnaeus'unkini aşan bir sınıflandırma yöntemiyle başta Buffon olmak üzere birçok bilim adamının ilgisini çeken Lamarck, zoqloji profesörü olduktan sonra, Linnaeus'un iyi tanımlanmamış bir kategori olarak bıraktığı böcek ve solucanların da kendi içinde incelenmeye ve sınıflandırılmaya değer olduğunu vurguladı, Cuvier'nin çalışmalarından da yararlanarak, daha sonraki araştırmalara ışık tutan titiz bir sınıflandırma hazırladı. Bu çalışmaları sırasında ilk kez "omurgalı" ve "omurgasız" terimlerini kullanan Lamarck'ın fosiller ile yaşayan türler arasındaki ilişkiyi araştırması, kendisini türlerin evrimi kavramına götürecek en önemli çıkış noktalarından biri oldu.

Bitki ve hayvan sınıflandırmaları

İlgisini botanik ve zoolojiyle kısıtlamayarak, doğayı anlamak için gerekli gördüğü birçok alanda araştırmalar yapan Lamarck, fizik ve kimyada, canlıların sınıflandırılmasındaki titiz, yeniliklere açık ve ayrıntılara önem veren tutumu yerine, daha çok genel kavram ve kuramlarla yetindi. Bunun en belirgin örneği, Lavoisier'nin kimyaya getirdiği değerli yenilikleri yadsıması, çağının kimi düşünürleri arasında hâlâ geçerli olan eski inancı bölüşerek tüm kimyayı hava, su, ateş ve toprak gibi dört öğeyle açıklamayı yeğlemesiydi. Nitekim Lamarck'ın ateşe özel bir değer veren ve Lavoisier'nin buluşlarına karşın flojiston kuramını destekleyen bu yaklaşımı sonradan evrime ilişkin görüşlerini de etkilemiş, ışık, ısı ve elektriğin kimi nemli ortamlarda kendiliğinden canlı oluşumuna yol açtığını ve ilk canlıların bu yolla türediğini ileri süren yasasının temelini oluşturmuştur.

Doğaya ilişkin çalışmaları arasında önemli bir yer tutan meteoroloji konusunda da, hava koşullarının canlıların özelliklerini belirlemekte ya da zamanla değiştirmekte etkili olabileceğini ileri sürecek denli açık görüşlü olmasına karşın, meteoroloji olgularını hemen hemen tümüyle Ay'ın etkisine bağlaması bu alana önemli bir yenilik getirmesini engellemiştir. Jeolojik zamanların sanıldığından daha eski tarihlere uzandığını düşünmekle, Yer'in oluşumunu genellikle birkaç binyıllık bir olay gibi gören çoğu çağdaş doğabilimciden ayrılan Lamarck, Lyell'inkine benzer bir görüşle, ani değişiklikler yerine sürekli etkili olan koşulların, özellikle de okyanusların yeryüzündeki hareketlerinin, bilinen jeolojik olguları zamanla bir birikim sonucu ortaya çıkarabileceğini savunmuştur.

Fosiller ile yaşayan türler arasında bağlantı kuran ilk doğabilimcilerden biri olan Lamarck, dönüşümcülük kuramını, sınıflandırdığı çeşitli canlılar arasındaki benzerlik ve süreklilikten yola çıkarak 18. yy'ın sonlarında oluşturmaya başlamış, bu konudaki ilk yapıtlarını 19. yy'ın başlarında vermişti. 1802'de *Recherches sur l'organisation des corps vivants* ("Canlıların Yapısı Üstüne Araştırmalar") adlı yapıtında işlediği evrim düşüncesini, 1809'da yayımlanan *Philosophie zoologique*'te ("Zooloji Felsefesi") geliştirmiş, yayımı 1815'ten 1822'ye değin süren 7 ciltlik dev yapıtı *Histoire naturelle des animaux sans vertèbres*'in ("Omurgasız Hayvanların Doğa Tarihi") önsözünde, sonradan "Lamarckçılık" diye adlandırılan kuramının yasalarını açıklamıştı. Kendisi "evrim" sözcüğünü kullanmayan Lamarck, daha önce Erasmus Darwin ve Buffon gibi çok az sayıda düşünür ve doğabilimcinin ancak genel çizgileriyle ele alabildiği bu konuda ilk geniş kapsamlı kuramsal çalışmayı yapan bilim adamıdır. Canlıları sınıflandırmaya çalışırken, türlerin basitten karmaşığa doğru ilerleyen gelişmelerini gözlemleyen Lamarck, evrim kuramında bitki ve hayvanların iki ayrı kökenden geldiğini düşünüyordu. Elverişli fiziksel ve kimyasal koşullarda, daha sonra yaşamı sürdürmeye yarayan özel "sıvıların" yaşamı başlatmaya da yeteceğine, böylelikle ortaya çıkan ve sonraki türlerin atası olan canlıların giderek karmaşık yapı ve işlevler kazandığına inanıyordu. Bu inancıyla "kendiliğinden türeme" kuramının yaratıcısı olan Lamarck, türlerin birbirine dönüşmesiyle canlılar dünyasında en basitten en gelişmişe doğru uzanan bu evrim sürecini dört temel yasayla özetledi. Birinci yasa doğadaki canlıların daha karmaşık bir organik yapıya doğru eğilim gösterdiğini, ikinci yasa doğaya uyum sağlama amacıyla ve çevre koşullarının etkisiyle beliren bu eğilimin yeni organların oluşmasına yol açtığını belirtiyordu. Lamarckçı evrim anlayışının can damarı olan son iki yasadan ilki, kullanılan organların güçlendiğini, kullanılmayanların köreldiğini, sonuncu yasa ise böylece kazanılmış özelliklerin sonraki kuşaklara aktarılabildiğini öne sürüyordu. Kazanılmış özelliklerin kalıtımı ya da soydan soya aktarımı diye adlandırılabilecek olan bu son yasaya Lamarck'ın verdiği ünlü örnek, zürafanın vücut yapısının evrimiydi. Beslenebilmek için ağaçların üst dallarına uzanmak zorunda olan zürafanın boynu ve bacakları giderek uzamış, bu değişiklik kalıtım yoluyla sonraki kuşaklara geçmiş ve bu kazanılmış özelliklerin kuşaklar boyu birikimi sonucunda zürafanın tipik vücut yapısı ortaya çıkmıştı. Bu örnekte olduğu gibi, küçük birikimlerin zamanla insana varıncaya dek en karmaşık türlere götürebileceğini ileri süren Lamarck, yaşanılan çevre koşullarındaki değişiklikten doğan yeni "gereksinme"lerin neden olduğu yeni "alışkanlık"ları da evrim sürecinde itici bir güç olarak görmüştü.

◄ *Lamarckçı evrimin yasaları*

Lamarck'ın kuramı, evrim kavramına karşı olan ve türlerin ayrı ayrı yaratıldığını düşünen Cuvier gibi doğabilimcilerin sert eleştirilerine uğradıktan sonra, kısa sürede unutuldu. O çağ düşünürlerinin *İncil*'in öğretilerini sarsacak bir evrim kavramına hazır olmamaları yanında, kuramındaki boşluklar da eleştirilerin başlıca hedefiydi. Nitekim çevre koşullarının etkisiyle gerçekleşen değişiklikleri tümüyle yararlı ve olumlu kabul etmesi, kazanılmış özelliklerin kalıtım yoluyla aktarıldığına ilişkin ipuçları vermemesi ve istençli davranış dışında kalan değişimlerin, örneğin zürafanın hiçbir istençli davranış, gereksinme ya da alışkanlığıyla açıklanamayacak benekli derisinin nasıl oluştuğuna ilişkin bir açıklama getirmemiş olması, olumsuz tepkilerin temelinde yatan önemli birer etkendi. Bu nedenle bilim çevrelerinde önemsenmeyen ve yıllarca unutulan Lamarckçılık, 1850'lerde Darwin'in evrim kuramını açıklamasıyla yeniden tartışma konusu olmuştu. Darwinci evrim anlayışının 19. yy'ın sonlarında başlayan egemenliğiyle geçerliliğini büsbütün yitiren bu kuram, gene de, evrime maddeci bir yaklaşımı içermesi nedeniyle zaman zaman "Yeni Lamarckçılık" biçiminde gündeme getirilmiş, bunun en yakın örneği 20. yy'da Lisenko'nun kuramında görülmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *Flore française*, 3 cilt,1778, ("Fransa Florası"); *Recherche sur les causes des principaux faits physiques*, 2 cilt, 1794, ("Temel Fizik Olgularının Nedenleri Üstüne Araştırma"); *Hydrogéologie*, 1802, ("Hidrojeoloji"); *Recherches sur l'organisation des corps vivants*, 1802, ("Canlıların Yapısı Üstüne Araştırmalar"); *Histoire naturelle des végétaux*, 15 cilt, 1803, ("Bitkilerin Doğa Tarihi"); *Philosophie zoologique*, 2 cilt, 1809, ("Zooloji Felsefesi"); *Histoire naturelle des animaux sans vertèbres*, 7 cilt, 1815-1822, ("Omurgasız Hayvanların Doğa Tarihi"); *Système analytique des connaissances positives de l'homme*, 1820, ("İnsanın Pozitif Bilgisinin Analitik Sistemi").

• KAYNAKLAR: A.S.Packard, *Lamarck, the Founder of Evolution*, 1901.

• BAKINIZ: BONNET, BUFFON, CUVIER, C.DARWIN, GEOFFROY SAINT-HILAIRE, LINNAEUS, LİSENKO, LYELL, MAUPERTUIS.

LAMARTINE, Alphonse de
(1790-1869)

Fransız şair ve siyaset adamı. Romantik akımın ilk önemli şairlerindendir.

Alphonse Marie Louis Prat de Lamartine 21 Ekim 1790'da Mâcon'da doğdu, 28 Şubat 1869'da Paris'te öldü. Belley'de Cizvitler'in yönettiği bir okulda eğitim gördü. Gençlik yıllarının büyük bir bölümünü, Fransız Devrimi sırasında giyotinden kurtulmayı başarmış bir soylu olan babasının Milly'deki şatosunda geçirdi. 1810'da İtalya'ya giderek bir süre orada kaldı. 1814'te, XVIII. Louis'nin döneminde Kraliyet Muhafız Alayı'na girdi. 1815'te yeniden tahta çıkan Napoléon'un Waterloo yenilgisinden sonra bu görevden ayrıldı, İsviçre'ye gitti. Edebiyat çalışmalarına bu sırada başladı. 1820'de en önemli yapıtlarından olan ilk şiir kitabı *Méditations poétiques* ("Şiirsel Düşünceler") yayımlandı. Aynı yıl Napoli'deki Fransız Elçiliği'nde görev aldı. 1830'da Fransız Akademisi'ne seçildi. Louis-Philippe'in tahta çıkmasından sonra diplomatik görevlerinden çekildi. Ortadoğu'da uzun bir geziye çıktı. 1833'te siyaset yaşamına atıldı. 1840'larda partiler dışı bir muhalefet çizgisini benimseyerek "işçi devrimi"ni savundu. Şubat 1848 Devrimi'yle kurulan geçici hükümette dışişleri bakanı oldu. Daha sonra Ulusal Meclis'e seçildi. Haziran 1848'de devrimci hareketler bastırılana ve görevinden alınana değin işçi haklarının savunuculuğunu sürdürdü. Bu tarihten sonra büyük bir yoksulluk içine düştü, borçlarını ödeyebilmek için çok sayıda kitap yayımladı.

İçten bir duygusallık ve romantik bir hava taşıyan ilk yapıtları, Fransız şiirine 18.yy'ın klasik kalıplarından tümüyle farklı yepyeni bir canlılık getirmiştir. Anılarını ve dinsel inançlarını doğal imgelerle anlattığı bu şiirlerinde uyumlu, kesinlikten kaçınan bir üslubu vardır. *La mort de Socrates* ("Sokrates'in Ölümü") gibi felsefe ağırlıklı yapıtlarında ise daha dolaysız bir üsluba yönelmiştir. Uzun bir epik şiir olarak tasarladığı, ama yalnızca *Jocelyn* ve *La chute d'un ange* ("Bir Meleğin Düşüşü") adlı bölümlerini tamamlayabildiği yapıtında, insan, evren ve kutsal güç arasındaki ilişkiyi lirik bir anlatımla irdelemiştir. Yoğun olarak siyasetle uğraştığı dönemde, tarih ve siyasetle ilgili incelemeler yazmış, yoksulluk içinde geçirdiği son yıllarında ise daha çok otobiyografik yapıtlar vermiştir. Klasik dönemden Romantik döneme geçişin ilk şairlerinden olan Lamartine, müzikle kaynaşan bir şiirin öncüsü olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Méditations poétiques*, 1820, ("Şiirsel Düşünceler"); *Nouvelles méditations poétiques*, 1823, ("Yeni Şiirsel Düşünceler"); *Lamort de Socrates*, 1823, ("Sokrates'in Ölümü"); *Ledernier chant du pèlerinage d'Harold*, 1825, ("Harold'un Haccının Son Şarkısı"); *Harmonies poétiques et religieuses*, 1830, ("Şiirsel ve Dinsel Uyumlar"); *Jocelyn*, 2 cilt, 1836; *La chute d'un ange*, 1838, ("Bir Meleğin Düşüşü"); *Recueillements poétiques*, 1839, ("Şiirsel İçekapanışlar"). Siyaset ve Tarih Yazıları: *Histoire des Girondins*, 8 cilt, 1847, ("Jirondenler'in Tarihi"); *Histoire de la révolution de 1848*, 2 cilt 1849, ("1848 Devrimi'nin Tarihi"); *Mémoires politiques*, 1863, ("Siyasal Anılar").

• BAKINIZ: V.HUGO.

LAMB, Charles
(1775-1834)

İngiliz, şair ve yazar. Otobiyografik nitelikli denemeleri ve Elizabeth dönemi İngiliz tiyatrosu üzerine yazdığı eleştirileriyle tanınmıştır.

10 Şubat 1775'te Londra'da doğdu, 27 Aralık 1834'te Edmonton'da öldü. İlköğrenimini Christ's Hospital'da yaptı. İlerde döneminin ünlü şairlerinden olacak S.T. Coleridge'le burada tanıştı. On beş yaşında okulu bıraktı. 1792'de Doğu Hint Kumpanyası'nda kâtip olarak çalışmaya başladı, bu görevde

otuz üç yıl kaldı. 1795'te kısa bir süre ruhi tedavi gördü. 1796'da ise kızkardeşi Mary Ann Lamb (1764-1847), geçirdiği bir ruh bunalımı sırasında annelerini bıçaklayarak öldürdü. Bu olayı izleyen yıllarda Charles Lamb kardeşinin bakımını ve tüm sorumluluğunu üstlendi. Mary de onun hem yakın arkadaşı, hem de yazarlık yaşamı boyunca yardımcısı oldu.

Lamb yazarlığa şiirle başladı, ilk yapıtları büyük ilgi uyandırmadı. 1807'de Mary Lamb ile birlikte yazdığı, Shakespeare'in oyunlarından çocuklar için düz yazı bir uyarlama olan *Tales from Shakespeare* ("Shakespeare'den Masallar") ile büyük bir başarı kazandı. Elizabeth dönemi İngiliz oyun yazarlarından seçmeleri ve eleştirel değerlendirmeleri içeren *Specimens of English Dramatic Poets Who Lived About the Time of Shakespeare* ("Shakespeare'in Çağdaşı Oyun Yazarlarından Seçmeler") adlı yapıtı ve eleştirmen Leigh Hunt'ın (1784-1859) yayımladığı *Reflector* dergisinde Shakespeare üzerine yazdığı eleştiri yazılarıyla, uzun bir süre önemsenmeyen Elizabeth dönemi İngiliz tiyatrosuna olan ilginin canlanmasını sağladı. Genellikle kısa yorumlardan oluşan eleştirilerinde, fazla işlenmemiş ve oldukça öznel değerlendirmelere yer vermekle birlikte, incelikli bir üslup kullandı. Asıl ününü *London Magazine*'de 1820-1825 arasında Elia takma adıyla yayımladığı çoğu otobiyografik nitelikli edebi denemelerine borçludur. Kişisel bir anlatım ve 17.yy düzyazı yazarlarına öykünen bir anlayışla yazdığı bu denemelerde, zengin bir hayal gücüyle ve duygulu yergici bir üslupla kendi portresini çizmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Blank Verse* (C.Lloyd ile), 1798; *Poetry for Children* (M.Lamb ile), 1803, ("Çocuklar İçin Şiirler"); *The Poetrical Works of Charles Lamb*, (ö.s.), 1836, ("Charles Lamb'in Şiirleri"). **Öykü-Masal:** *Tales from Shakespeare* (M.Lamb ile), 1807, ("Shakespeare'den Masallar"); *Adventures of Ulysses*, 1808, ("Ulysses'in Serüvenleri"); *Mrs.Leicester's School* (M.Lamb ile), 1809, ("Bayan Leicester'in Okulu"). **Eleştiri:** *Specimens of English Dramatic Poets Who Lived About the Time of Shakespeare*, 1808, ("Shakespeare'in Çağdaşı Oyun Yazarlarından Seçmeler"). **Deneme:** *Essays of Elia*, 1823, ("Elia'nın Denemeleri") *The Last Essays of Elia*, 1833, ("Elia'nın Son Denemeleri"). **Oyun:** *John Woodvil, A Tragedy*, 1802, ("John Woodvil, Bir Tragedya"); *Mr.H.*, 1806. **Çeşitli:** *Works* (ö.s.), 7 cilt, E.V.Lucas (der.), 1903-1905, ("Yapıtlar").

LAMB, Willis Eugene
(1913)

ABD'li atom fizikçisi. Hidrojen atomunun en küçük iki enerji düzeyi arasındaki farkı ölçerek 1955 Nobel Fizik Ödülü'nü Kusch ile bölüşmüştür.

12 Temmuz 1913'te California Eyaleti'nin Los Angeles kentinde doğdu. Fizik öğrenimini ve doktora çalışmasını California Üniversitesi'nde tamamlayarak 1938'de aynı üniversitede fizik dersleri vermeye başladı, 1948'de de profesörlüğe yükseltildi. 1951'de California'daki Stanford Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne atandı. 1956-1974 arasında Oxford Üniversitesi'nde, 1962-1974 arasında da Yale Üniversitesi'nde ders verdikten sonra 1974'te Arizona Üniversitesi'nde fizik ve optik bilimler profesörlüğüne getirildi. Bu görevini 1984'te de sürdürmekte olan Lamb, elektromanyetik alanın kuvantum kuramına yaptığı katkılar nedeniyle 1955 Nobel Fizik Ödülü'nü Polykarp Kusch ile bölüştü

Lamb, atom fiziği alanındaki çalışmalarını, radyofrekans tayf teknikleriyle atomların enerji düzeylerini ölçme konusunda yoğunlaştırmıştır. 1940'ların başında fizik bilgini Isidor Rabi, Dirac ve Anderson'un kuramsal ve deneysel bulgularından yararlanarak atomların, iyonların ve moleküllerin manyetik momentlerinin ölçümünü amaçlayan radyofrekans tayf deney yöntemleri geliştirmişti. Rabi'nin yöntemi, 10^6 Hertz ile 10^{11} Hertz frekans aralığında bir akım uygulanan sargının manyetik alanından geçen elektronların manyetik momentlerinde oluşan değişiklik sonucunda, atomun bir enerji düzeyinden diğerine geçmesine ve o anda yapılan alan ve frekans ölçümleriyle, "ince yapı" olarak adlandırılan düzeyler arası enerji farkının hesaplanmasına dayanıyordu.

Lamb 1947'de, Rabi'nin yönteminden yararlanarak gerçekleştirdiği deneylerle, hidrojen atomunun en düşük enerjili iki düzeyi arasındaki enerji farkını araştırdı. Dirac'ın 1927'de geliştirdiği elektron kuramına göre, bu düzeylerin enerjilerinin eşit olması gerekiyordu. Lamb'ın deneyi sonucunda ise, 1,058 MHz'lik bir ışınım uygulandığında hidrojen atomunun $2^2S_{1/2}$ düzeyinden $2^2P_{1/2}$ düzeyine geçtiği, dolayısıyla bu iki düzeyin enerjilerinin eşit olmadığı açığa çıktı.

Lamb'ın bugün "Lamb kayması" olarak bilinen bu bulgusu, elektronun manyetik moment değerinin de Dirac'ın öngörüsüne uymadığını kanıtlayan Kusch'un çalışmasıyla birlikte elektrodinamik kuramın düzeltilmesi gerektiğini gözler önüne sermiş, bu alandaki kuramsal çalışmaların yönünü etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Laser Physics* (M.Sargent ve M.O.Scully ile), 1974, ("Lazer Fiziği").

- **BAKINIZ:** C.D.ANDERSON, DIRAC, FEYNMAN, KUSCH, RABI.

LAMBERT, Johann Heinrich
(1728-1777)

Alman matematik, fizik, astronomi bilgini ve filozof. Parlaklık, evrenin yapısı ve π sayısının irrasyonelliğine ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

26 Ağustos 1728'de Alsace bölgesindeki Mülhausen'de (bugün Fransa'da Mulhouse kenti) doğdu, 25 Eylül 1777'de Berlin'de öldü. İki kuşak önce İsviçre'den Mülhausen'e göç etmiş Calvinist bir aileden geliyordu. Ailesinin yoksulluğu yüzünden on iki yaşında çalışmaya başlamasıyla yarıda kalan öğrenimini, yalnızca kendi çabasıyla sürdürmeyi başardı. 1748'de Chur'de varlıklı bir ailenin çocuklarının özel

Johann Heinrich Lambert
Gottfried Englemann tarafından yapılmış portresi.

öğretmeni olarak çalışmaya başladı. Yanında çalıştığı ailenin kitaplığından yararlanma olanağı bulduğu bu dönemde çeşitli konulardaki bilgilerini yetkinleştirmekle kalmadı, adının bilim çevrelerinde duyulmasını sağlayan araştırmalar, deneyler ve gözlemler de gerçekleştirdi. Aynı yıllarda Basel'deki İsviçre Bilim Kurumu'nun üyeliğine seçildi. 1756'da öğrencileriyle birlikte çıktığı, iki yıl süren bir eğitim gezisi sırasında uğradığı çeşitli kentlerde ünlü bilim adamlarıyla tanışmak, onların derslerini izlemek, çalışmalarını incelemek ve ilk kitabını yayımlatmak olanağı buldu. 1758'de Chur'deki görevinden ayrıldı ve beş yıl süren yoğun bir çalışma dönemine girdi. 1762'de Münih'te, Bavyera Bilimler Akademisi'nin kurulması çalışmalarını yönetmekle görevlendirildiyse de, kısa bir süre sonra bu görevi bırakıp İsviçre'ye döndü. 1765'te Berlin'deki Prusya Bilimler Akademisi'nde çalışmaya başladı. Akademiyi Avrupa biliminin en önemli odaklarından birisi konumuna getiren Büyük Friedrich'in kısa bir süre içinde hayranlığını kazanmayı başaran Lambert, yaşamının kalan bölümü boyunca hiç ayrılmadığı akademide, sayıları yüz elliyi bulan bilimsel çalışmalarını kendi sınıfının yanı sıra başka bilim adamlarının sınıflarında da okuma hakkına sahip olan tek üyeydi.

Çalışmaları, felsefe, matematik, fizik ve astronomi alanlarına yayılan Lambert'in özellikle fizik ve astronomi bilimlerine yaklaşımı felsefi görüşleriyle derinden ilişkilidir. Ana çizgileri çözümleyici ve bireşimci olan felsefi görüşlerininse matematik kavramlara ve matematiksel mantığa dayandığı, Leibniz'in etkisini taşıyan felsefe çalışmalarının mantıksal ya da kavramsal bir hesap dizgesini geliştirmeyi amaçladığı görülür. İlk felsefe çalışmalarında bilimsel bilginin matematiksel bir kesinlik kazanmasının gereklerini araştırmış, 1764'te yayımladığı *Neues Organon* ("Yeni Organon") adlı yapıtında bu konudaki düşüncelerini geliştirerek, bilginin mantıksal yapısını, düşünmenin kurallarını ve bilimsel kanıtlamanın yöntemlerini, giderek bir kuramın dizgesel niteliklerini incelemiştir.

Evrenin yapısı

Lambert'in, felsefi görüşlerini de içeren ve 1774'te gözlediği kuyrukluyıldızın yoluna ve uzaklığına ilişkin araştırmaları da içeren astronomi çalışmalarının uyandırdığı yankı açısından en önemlisi olan *Cosmologische Briefe über die Einrichtung des Weltbaues* ("Evren Yapısının Düzenlenişi Üzerine Kozmolojik Mektuplar") Gökada ve evrenin yapısıyla ilgili olarak o günler için oldukça yürekli sayılabilecek savlar içeriyordu. Gökada'nın evrenin mercek biçiminde oluşunun yarattığı bir görsel etki olduğuna inanan Lambert Yer'in Güneş'i çevreleyen binlerce yıldızın oluşturduğu bir dizgenin içinde yer aldığını Gökada'nın da bu tür birçok dizgeyi içeren bir üst dizge olduğunu ve tüm evrende insan benzeri yaratıkların yaşadığını öne sürdü. Lambert'in Gökada konusundaki görüşlerinin doğruluğu sonraları W. Herschel'in yaptığı gözlemlerle kanıtlandı.

Lambert'in ışıkölçümü, sıvı çıkışı ölçümü (hygrometri) ve ısı ölçümü (pyrometri) alanlarında odaklaşan fizik araştırmalarının en ünlü ürünü olan *Photometria* ("Işıkölçümü") ışığın çeşitli ortamlarda soğurulmasına ve yüzey parlaklığına ilişkin ilk önemli çalışmalardan biridir. Bu kitapta yer alan ve saydamlığı türdeş olan bir soğurucu ortamdan geçen ışığın şiddetindeki azalmayı anlatan üstel bağıntı bugün Lambert soğurma yasası, her yönde ışımakta olan bir düzlem yüzeyin parlaklığının görüş açısıyla yüzeye dik bir doğru arasındaki açının kosinüsüyle orantılı olduğunu belirten yasa da Lambert kosinüs yasası olarak anılmaktadır.

İrrasyonel sayılar

Lambert'in matematik alanındaki, saf ve uygulamalı matematiğin çeşitli problemlerine yayılmış ve dizgesel olmaktan uzak çalışmalarının en ünlü ürünleri, bir çemberin uzunluğunun çapına oranına eşit olan π sayısıyla, doğal logaritmanın tabanı olan e sayısının irrasyonel sayılar oluşuna ilişkin kanıtlardır. Lambert, trigonometri ve açı ölçümüyle (gonismetri) de ilgilenmiş, trigonometride hiperbolik fonksiyonların kullanım alanını genişletmiş ve açı ölçümlerine ilişkin denklemlerin sonsuz seriler yardımıyla çözümünü sağlayan yöntemler geliştirmiştir. Sonraları Monge tarafından matematiğin bir kolu konumuna getirilecek olan tasarı geometrinin öncüsü sayılan bir çalışmada sergilediği geometri bilgisini, harita yapım konusunda da kullanan Lambert, açı ve alanları koruyan izdüşüm bulma tekniklerini ilk kez matematiksel temellere oturtan bilim adamıdır. Çağdaş haritacılığın dayandığı ilkelerin pek çoğu Lambert tarafından dizgeselleştirilmiştir.

Felsefe çalışmaları

Yeni geometriler

Lambert'in ölümünden sonra yayımlanan *Theorie de Parallel-Linien* ("Paralel Doğrular Kuramı") adlı yapıtı da, Eukleides'çi olmayan geometrilerin kurulabileceğinin habercisidir. Eukleides'in parallelik postülatının kanıtının araştırılmasını amaçlayan bu çalışmada, açılarından üçü doksanar derece olan bir dörtgenin, dördüncü açısının da dik açı olduğu varsayımıyla Eukleides'in geometrisine ulaşılırken geniş ya da dar açı varsayımlarının çelişki yarattığını gösteren Lambert, ikinci varsayımın küresel, üçüncü varsayımınsa bir sanal küresel geometrinin kurulmasına uygun olduğunu öne sürdü.

Geometrinin kuruluşuna ilişkin olarak ulaştığı

sonuçları yeterli bulmadığı için yayımlamamış olmakla, Eukleides'çi olmayan geometrilerin kurulmasının öncüleri arasında anılma şansını yitiren Lambert, günümüzde daha çok sayılar kuramına ve optiğe katkılarıyla tanınmaktadır.

- YAPITLAR (başlıca): *Photometria*, 1760, ("Işıkölçümü"); *Cosmologische Briefe über die Einrichtung des Weltbaues*, 1761, ("Evren Yapısının Düzenlenişi Üzerine Kozmolojik Mektuplar"); *Neues Organon*, 1764, ("Yeni Organon"); *Beyträge zum Gebrauch der Mathematik und deren Anwendung*, 1765-1772, 4 cilt, ("Matematiğin Kullanımı ve Uygulanımı Üzerine").

- BAKINIZ: EUKLEİDES, W.HERSCHEL, LEIBNIZ, MONGE.

LAMENNAIS, Félicité
(1782-1854)

Fransız din adamı ve düşünür. Katoliklik'le Liberalizm'i uzlaştırmaya çalışmıştır.

Hugues Félicité Robert de Lamennais 19 Haziran 1782'de Bretanya'da St.Malo kasabasında doğdu, 27 Şubat 1854'te Paris'te öldü. Babası soyluluk unvanına sahip varlıklı bir armatördü. Tanrıbilim, felsefe ve tarih konularında genç yaşından başlayarak yaptığı incelemelerin sonucunda din adamı olmaya karar verdi. 1808'de kiliseye girdi. Kendisi gibi din adamı olan ağabeyiyle birlikte yazdığı çeşitli makale ve kitaplarda, Papalık'ın Fransız Kilisesi üzerindeki mutlak egemenliğine karşı çıkarak bu kilisenin özgür olması gerektiğini savunanları eleştirdi. 1816'da rahip oldu.

Lamennais 1817-1823 arasında yazdığı *Essai sur l'indifférence en matière de religion* ("Din Konusundaki Kayıtsızlık Üzerine Deneme") adlı kitabıyla büyük ün kazandı. Bu kitabında Fransız Devrimi gibi büyük bir toplumsal devrimin ancak güçlü dini inançlara sahip insanlarla amaçlarına ulaşabileceğini, insanlığın daha iyi bir geleceğe sahip olmasının yolunun, tüm dünyevi güçlerin tasfiye edilmesinden ve Katolik dmiyle Papalık'ın manevi otoritesine sığınmaktan geçtiğini savundu.

Lamennais 1830'da H.Lacordaire ve C.de Montalambert gibi liberal Katolik yazarlarla birlikte *L'Avenir* (Gelecek) adlı bir dergi yayımlamaya başladı. Dergide yayımlanan hükümetten basın ve inanç özgürlüklerinin tanınmasını, kilise görevlilerinin ve din adamlarının hükümetteki görevlerini terkederek halkın adalet, özgürlük ve eşitlik mücadelesine katılmalarını isteyen yazıları, kilise ve Louis-Phillipe yönetimi tarafından tepkiyle karşılandı. 1831'de *L'Avenir*'in kapatılmasının ardından, Papa XVI. Gregorius, Lamennais'nin görüşlerini zararlı bulduğunu ve mahkûm ettiğini açıkladı.

Bunun üzerine Bretanya'daki malikânesine çekilen Lamennais, orada *Paroles d'un croyant* ("Bir Müminin Sözleri") adlı kitabını yazmaya başladı. Kitabında Papalık'a yönelttiği sert eleştiriler 1834'te aforoz edilmesine neden oldu. Bu tarihten sonra edebiyat ve tarih konulu kitaplar yazmayı sürdürdü. 1848 Devrimi'nden sonra kurulan Ulusal Meclis'e milletvekili seçildiyse de kısa bir süre sonra bu görevinden ayrılarak inzivaya çekildi.

Lamennais'nin görüşleri Katolik siyaset adamları arasında liberal eğilimlerin güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Réflexions sur l'état de l'église de France pendant le XVIIIe siècle et sur sa situation actuelle*, 1808, ("Fransız Kilisesinin 18.yy'daki Durumu ve Bugünkü Konumu Üzerine Düşünceler"); *Essai sur l'indifférence en matière de religion*, 1817-1823, ("Din Konusundaki Kayıtsızlık Üzerine Deneme"); *De la religion considérée dans ses rapports avec l'ordre politique et social*, 1825, ("Siyasi ve Toplumsal Düzenle İlişkileri Bakımından Din Üzerine"); *Les paroles d'un croyant*, 1834, ("Bir Müminin Sözleri"); *Affaires de Rome*, 1836-1837, ("Roma Sorunları"); *Le livre du peuple*, 1838, ("Halkın Kitabı"); *L'esclavege moderne*, 1839, ("Çağdaş Kölelik"); *Le pays et le gouvernement et l'esquisse d'une philosophie*, 1841-1846, ("Ülke ve Hükümet ve Bir Felsefe Denemesi").

- KAYNAKLAR: C. Boutard, *Lamennais, sa vie et ses doctrines*, 9 cilt, 1905-1913; W.J.Linton, *Biography of Lamennais*, 1892; P.N.Stearns, *Priest and Revolutionary: Lamennais and the Dilemma of French Catholicism*, 1967.

Julien Offray de La Mettrie

LA METTRIE, Julien Offray de
(1709-1751)

Fransız filozof ve tıp bilgini. İnsan anlığını gövdeye indirgeyen bir özdekçi görüşü savunmuştur.

25 Aralık 1709'da Kuzeybatı Fransa'daki Saint-Malo'da doğdu, 11 Kasım 1751'de Berlin'de öldü. Coutances ve Caen'da insanbilimleri okudu. Sonra, Paris'te mantık öğrenimi gördü. 1728'de Collège d'Harcourt'u bitirdikten sonra tıp eğitimine başladı. 1733'te tıp doktoru sanını aldı. Bir süre Leiden'de öğrenimini sürdürdü. 1745 yılında yayımladığı *Histoire naturelle de l'âme* ("Tinin Doğal Tarihi") adlı kitabı

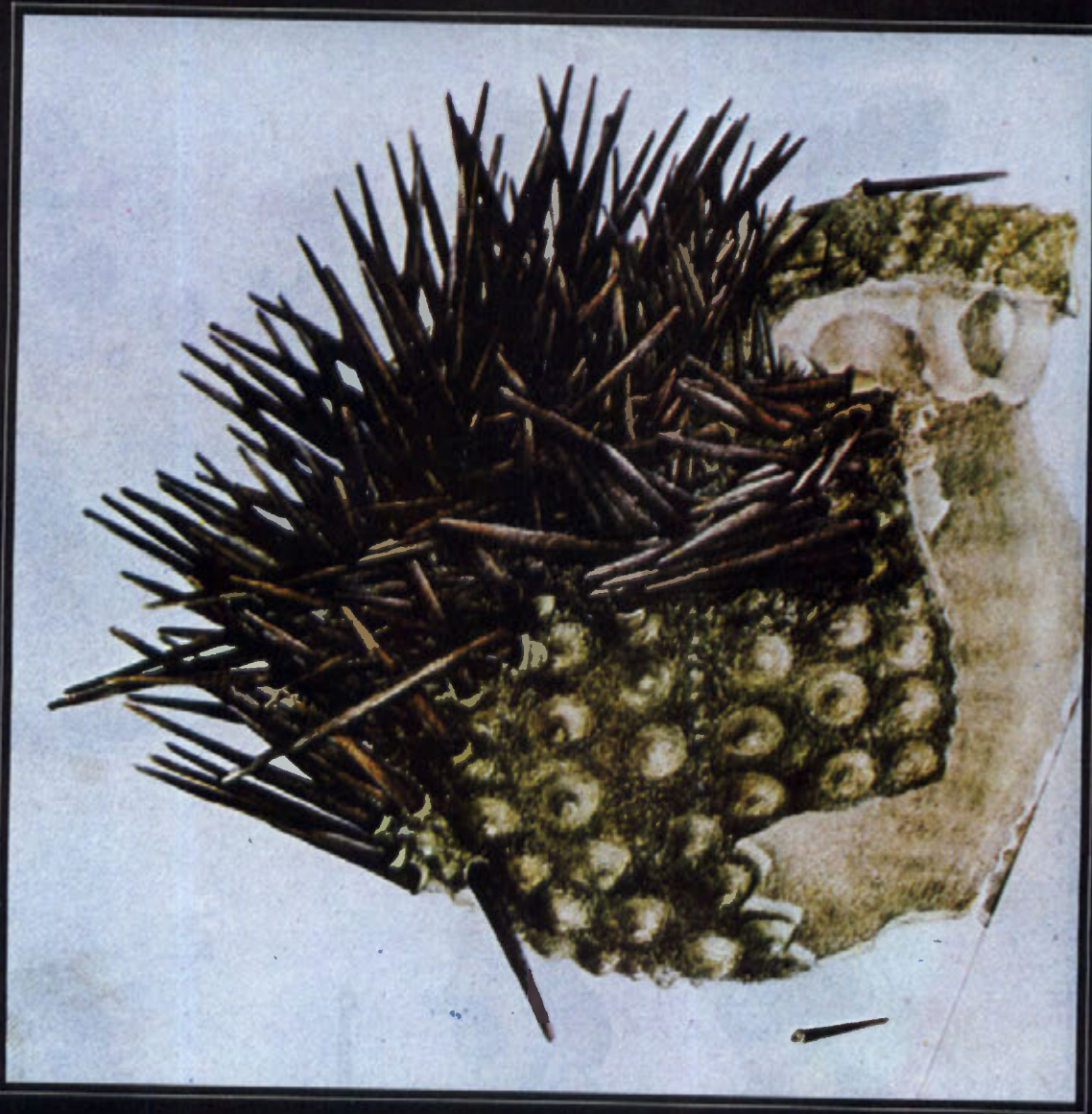

Resim 426
Melike KURTİÇ ***"Deniz Kestanesi"****, 1982, Özel Koleksiyon*

Resim 427
KÜÇÜK Ali [Hayali] Karagöz-Hacivat oyunundan tipler.

Resim 428
Mehmet Ali LAGA
"İskelede Gemiler",
Özel Koleksiyon

içerdiği özdekçi savlardan ötürü büyük tepki görünce, La Mettrie Hollanda'ya kaçtı. 1747'de *L'homme machine* ("Bir Makine Olarak İnsan") Hollanda'da yayımlanınca, orada da barınamayacak duruma geldi. Prusya Kralı Büyük Frederick'ten gelen çağrı üzerine Berlin'e gitti. Kraliyet Bilimler Akademisi'ne üye seçildi, kralın özel hekimi ve bilim danışmanı oldu.

La Mettrie, 17.yy Mekanizmi'nden özellikle Galileo Galilei'nin bu akımla ilgili görüşlerinden etkilenmiştir. Bu Mekanizm'i canlı doğaya uygulayan Descartes'ı benimserken, insanı öbür canlı türlerinden kesin biçimde ayırmayı amaçlayan İkicilik'ine karşı çıkar. La Mettrie'nin Özdekçiliği'ni etkileyen başka bir etmen de, tıptır. Doğada geçerli olan mekanik işleyişin insan gövdesi için de geçerli olduğunu ve bunun insanla ilgili her sorunu açıklayabileceğini ileri sürer.

La Mettrie'ye göre insan ve hayvan arasında kesin bir ayrım bulunamaz. Hayvanlara, duygu ve düşünceden yoksun yaratıklar oldukları için, makine demek yanlıştır. Onların da kendilerine göre duyguları vardır. La Mettrie, bu düşüncelerle ikici anlık kuramının bütün değişik biçimlerine ve dolayısıyla Descartes, Geulincx, Malebranche ve Leibniz'e karşı çıkar. Deneysel bir temelden, güvenilir gözlemden yola çıkıldığında, insanla ilgili sonuçların özdekçi olması gerektiğini vurgular. Bu alandaki en önemli gözlem, tinsel olduğu öne sürülen bütün olayların, açık bir biçimde, gövdenin durumlarından etkilendiği, onlardan kaynaklandığıdır. Gövdeyi yorarak, güçsüz ya da aç bırakarak karakterleri ve yetenekleri değişik kişiler birbirlerine benzer duruma getirilebilir. İnsan yetenekleriyle hayvan yetenekleri arasındaki ayrım nicelikseldir, bunun kaynağı da beyinlerinin büyüklüklerinde görülen değişikliktir. Beyin büyüdükçe vahşilik azalır, anlak yetenekleri artar, içgüdüler körleşir. Ayrıca, beyni büyük olan hayvanlar gerektiği gibi eğitildiğinde, ilginç beceriler kazanır. La Mettrie, maymunlara sağır-dilsiz işaretleri öğreterek onları konuşturmaya çalışmanın ilginç bir deneyim olabileceğini söyler. İnsanla hayvan arasında görünüşteki tek niteliksel ayrımın dil olduğunu, bunun da doğuştan değil sonradan öğrenmekle sağlandığını vurgular. İlkel anlamda bir dilin hayvanlar için olanaksız sayılamayacağını ileri sürer.

La Mettrie'de, gözlemlerden kaynaklanan Özdekçilik'in iki belirgin savı vardır: Birincisi, anlık ve anlıksal olayların fiziksel doğa ve doğal olaylardan bağımsız olmadığıdır. İkincisi de, anlıksal durumların gövdesel durumlarla bağlaşımlı bulunduğu, nedensel ilişki ötesinde özdeşlik taşıdığıdır.

La Mettrie, çok belirgin olmamakla birlikte, anlıksal olayları merkezi sinir sistemindeki fiziksel olaylarla özdeşleştirir. Kimi yerde bu ilişkiyi özdeşlik değil yalnızca nedensellik olarak yorumladığı da olur. Özdeşliği öne sürdüğü yerlerde, bunu bir bilimsel varsayım olarak ortaya atar. Ona göre gövdenin devinimini açıklamak için, tin kavramına gerek yoktur.

18.yy'da Özdekçi Akım

Doğabiliminin gelişmesiyle, Yeni Çağ felsefesi içinde Özdekçilik de (maddecilik) yaygınlaşmıştır. Önceleri doğaüstü ve tinsel nedenlere bağlanan pek çok olgu fiziksel verilerle açıklanabilmiştir. 17.yy'da Descartesçılık, örneğin Malebranche'ta* nesnel bir İdealizm'e götürülmüş, Locke'un* ortaya attığı Deneycilik ise Berkeley'de* bir Öznel İdealizm'e dönüşmüştü.

18.yy'da, bu kaynaklardan özdekçi felsefeler türetilmiştir. Descartes'ın* hayvanları makine olarak değerlendiren mekanist öğretisi, insanı da bir makine olarak görüp tini bu makinenin işlevine indirgeyen kuramlara yol açmıştır. Öte yandan, Locke'u belirli bir yönde yorumlayarak tüm anlıksal işlevleri duyumlara bağlayan Condillac* ve Hartley* gibi filozoflar, duyumları beyin olaylarıyla özdeş tutan bir yaklaşım için gerekli temeli sağlamışlardır.

Özdekçilik, evrendeki tek varlığın, tek tözün özdek olduğunu, tinsel ya da anlıksal sanılan her şeyin özdeğe indirgenebileceğini, özdeksel bir yöntemle açıklanabileceğini savunur. İnsan anlığına değgin konularda başvurulan tinsel açıklamalar, Özdekçilik'in başlıca sorununu oluşturmuştur. Bir yandan Descartesçı Mekanizm, öte yandan da Locke'tan türetilen Duyumculuk bu sorunun çözümünde araç olarak kullanılmıştır. John Toland* düşünceyi "beynin bir devimi" diye açıklarken, Hartley Özdekçilik'in tam sınırında durur. Onun Mekanizm'i, sinirler ve beyindeki akışkan özdeğin yarattığı titreşimin duyumların nedeni mi, yoksa duyumlarla özdeş mi olduğu sorusunu yanıtlamadan bırakır. Hartley'in Mekanizmi'nin mantıksal sonucu, onun felsefesini yaymaya çalışan Priestley'in*, Özdekçiliği'nde belirir. Priestley'e göre tinsel olaylar devimlerle özdeştir. Bu konuda Hobbes'a* yaklaşan Priestley, onun gibi, Tanrı dışında her nesnenin, insan tininin de, fiziksel bir yapı taşıdığını öne sürmüştür.

Fransız düşüncesinin en dizgesel Özdekçilik'i Baron d'Holbach'ın* Système de la Nature'ünde ("Doğanın Dizgesi") bulunur. Burada, kesin bir belirlenimcilik içinde yazgı, Tanrı ve tin yadsınır. İstenç, zorunluluk düzeyinde önsel nedenlere bağlanır. Her şey ya özdeğe ya da özdeğin devimine indirgenir. Diderot* da benzer görüşler benimsemiş, Cabanis* ise tinin beynin işlevi olduğu görüşünü temellendirmeye çalışmıştır. 19.yy Özdekçileri'nce de kullanılacak olan bu yöntem, düşünceyi, midenin sindirimle, karaciğerin de safra ile olan ilişkileri anlamında, beyine bağlar.

Kas lifleri "kendiliğinden devimsel"dir. Bunun kanıtlarından biri de tepisel devinimlerdir. İstenç özgürlüğünden söz etmek anlamsızdır. Eylemler fizyolojik zorunlukların sonucu olarak ortaya çıkar.

Ahlakta geçerli ilkenin bireyci bir Hazcılık olduğunu öne süren La Mettrie, hazların "makinenin" iyiliğini sağlayacak ölçüde tutulması gerektiğini vurgular.

La Mettrie'nin düşünceleri Fransız Aydınlanması'nın ilk özdekçi kuramını oluşturur. 18.yy ve 19.yy özdekçi akımlarını derinden etkileyen bu görüşler, 20.yy Anglosakson felsefesinde yeniden canlılık kazanmıştır. Maymunlara dil öğretme konusundaki önerisi, 1960'ların sonunda ABD'li araştırmacılar A. ve B. Gardner'ca başarılı bir biçimde gerçeğe dönüştürülmüştür.

- YAPITLAR (başlıca): *Oeuvres Philosophiques*, (ö.s.), 3 cilt, 1796, ("Felsefe Yapıtları").

- BAKINIZ: DESCARTES, DIDEROT, HOLBACH, SMART.

LÂMİÎ ÇELEBİ
(1472-1532)

Osmanlı Divan şairi. Arap ve Fars edebiyatlarından yaptığı çevirilerle tanınmıştır.

Bursa'da doğdu, aynı kentte öldü. Asıl adı Mahmud'dur. II.Bayezid dönemi (1481-1512) hazine defterdarlarından Osman Çelebi'nin oğludur. Dedesi Nakkaş Ali 15.yy'ın tanınmış süsleme sanatçılarındandı. Lâmiî, Bursa'da medrese öğrenimi gördükten sonra Nakşibendi tarikatına girdi ve şeyhliğe kadar yükseldi. Hiçbir devlet görevi almadı. Geçimini çevirileriyle ve ailesinin kurduğu vakfın gelirleriyle sağladı.

Farsça'yı ve Arapça'yı iyi bilen Lâmiî, bu dillerden manzum ve mensur pek çok yapıtı Türkçe'ye kazandırmıştır. I.Selim'e [Yavuz] sunduğu kasidelerle adını duyurduktan sonra önce onun, daha sonra da I.Süleyman'ın [Kanuni] ve devlet büyüklerinin özendirmeleriyle çeviriler yapmaya koyulmuştur. Bunların sayısı otuza yakındır. Siyer, evliya tezkiresi, maktel, menakıb, münazara, münşeat, lûgat, divan ve mesnevi türündeki bu çevirileriyle Osmanlı Divan edebiyatında başlıbaşına bir çığır açmıştır. Yapıtları olduğu gibi çevirmemiş, hemen hemen hepsine bir çok eklemeler yapmıştır. Ünlü İranlı şair Câmî'nin yapıtlarından çoğunu Türkçe'ye çevirdiği için de döneminde Câmî-i Rum (Anadolu'nun Câmî'si) olarak anılmıştır.

Mensur yapıtlarının ilki olan *Şevahidü'n-Nübüvve* çevirisini 1510'da tamamlamıştır. Hz.Muhammed'in yaşamını ve savaşlarını anlatan siyer türündeki bu yapıt Câmî tarafından yazılmıştır. Lâmiî, yine aynı yazarın 1476'daki *Nefahâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds* adlı Nakşibendi şeyhlerinin yaşamöykülerini menkabe biçiminde ele alan yapıtını, 1512-1521 arasında *Futûhü'l-Mücahidîn li-tervihi Kulûbi'l-Müşahidîn* adı ile ve eklemelerle Türkçe'ye çevirmiştir. Bu eklemelerden bazıları Şeyh Emir Ahmed Buharî, Şeyh Ebü'l-vefa Konevî, Şeyh İlahî, Hacı Bayram Veli, Yazıcızade Mehmed, Ahmed Bican, Yunus Emre ve Hacı Bektaş gibi Anadolu'da ün salmış, bazısı tarikat kurmuş kişilere ilişkindir. Beş yüz altmış yedi kişinin yaşamöyküsünü içeren ve Lâmiî'nin vermiş olduğu addan çok, *Tertüme-i Nefahatü'l-Üns* olarak tanınan yapıt aslında Ebû Abdurrahman Mahmud bin Hüseyin el-Sülemî el-Nişaburî'nin *Tabakât-ı Sûfiye* adlı yapıtına dayanmaktadır. Lâmiî'den önce de Ali Şîr Nevaî tarafından *Nesâimü'l-Mahabbe min Şemâimi'l-Fütüvve* adı ile Çağatay Türkçesi'ne çevrilmiştir.

Lâmiî'nin I.Selim'e sunduğu tasavvufi içerikli *Hüsn ü Dil* adlı yapıt, Fettah-ı Nişaburî'nin aynı addaki yapıtının çevirisidir. Münazara türünde yazmış olduğu *Münazara-i Bahar ü Şita*, baharla kış arasındaki çekişmeyi ele alır. *Hüsn ü Dil*'de olduğu gibi bunda da yer yer manzum parçalara rastlanır. Bu tür münazaralar Lâmiî'nin öbür yapıtlarında da vardır. *İbretnâme* ya da *İbretnümâ* adıyla tanınan yapıtı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm menkabe türünden birtakım bilgileri, ikinci bölüm ise öyküleri içermektedir. Bu özgün yapıt iki yüzyıl sonra Giritli Ali Aziz'in *Muhayyelât* adlı yapıtını etkilemiştir. Lâmiî'nin *Şerefü'l-İnsan* adlı yapıtı, Arapça *İhvanü's-safâ* adlı elli bir ciltlik felsefe ansiklopedisinin 21. cildinin Türkçe'ye çevirisidir. Konusu, insanla hayvanlar arasında geçen bir münazaradır. Lâmiî bu yapıtına da kendinden çok şeyler katmıştır.

Lâmiî'nin manzum yapıtları da çoktur. Câmî'nin *Absal ü Salaman* adlı mesnevisini I.Selim'in isteği üzerine Türkçe'ye çevirmiştir. Bu yapıtın konusu felsefi ve tasavvufidir. Konu daha önce Huneyn b. İshak ile İbn Sina tarafından ve İbn Tufeyl'in *Hayy bin Yakzan* adlı yapıtında da işlenmiştir. Yapıtın ana amacı insan ruhunu madde ile ilgili her şeyden arıtma ve yüceltmedir. *Vamık u Azra* mesnevisi Unsurî'nin, *Şem ü Pervane* ise Ehli-i Şirazî'nin aynı addaki yapıtlarından çeviridir. *Şem ü Pervane* Rodos'un 1522'deki fethi dolayısıyla yazılmıştır. *Vis ü Ramin* mesnevisinin konusu Fahreddin Cürcanî'den alınmıştır ve çeviri 1526'da tamamlanmıştır. *Manzume-i lugat* ya da *Tuhfe-i Lâmiî* adıyla bilinen Türkçe bir lugatı, Arifî'den bir *Gûy u Çevgân* çevirisi, konusunu Ali Şîr Nevaî'den aldığı bir *Ferhad nâme* ile Nizamî'den bir *Heft Peyker* çevirisi de Lâmiî'nin mesnevileri arasındadır. Sonuncu yapıt onun ölümü ile yarım kalmış ve damadı Ruşenîzade tarafından tamamlanmıştır. Yine mesnevi biçimindeki *Şehrengiz-i Bursa*, I.Süleyman'ın [Kanuni] Bursa'yı ziyaret edeceğinin duyulması üzerine yazılmıştır. Aslında bir kentin güzellerini konu edinen şehrengizlerden oldukça farklı olan bu yapıtta, Bursa'nın güzelleri yerine kaplıcaları, sarnıçları, Uludağ ve başka önemli yerleri anlatılmıştır.

Bunların dışında Lâmiî bir de *Divan* düzenlemiş, 1529'da bitirdiği bu yapıtı beş deftere bölmüş, birinci defterde kasidelerini, ikinci defterde musammatlarını, üçüncü defterde gazellerini, dördüncü defterde müfretlerini ve beşinci defterde mesnevilerini toplamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Tercüme-i Nefahatü'l-Üns*, (ö.s.), 1854, (yeni harflerle, 1971); *İbretnâme*, (ö.s.), 1857; *Şehrengiz-i Bursa*, (ö.s.), 1871; *Münazara-i Bahar u Şita*, (ö.s.), 1873; *Şevahidü'n-Nübüvve*, (ö.s.), 1876, (yeni harflerle, 1958); *Letâifnâme*, (ö.s.), Y. Çalışkan (yay.), 1978; *Hüsn ü Dil*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, No. 1839; *Şerefü'l-İnsan*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi Bölümü, No. 310; *Absal ü Salaman*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No. 3088; *Vamık u Azra*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No. 9287; *Vis ü Ramin*, Bursa İl Halk Kütüphanesi, No. 2278; *Divan*, Millet Kütüphanesi, Manzum No. 380; *Maktel-i Hüseyin*, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, No. 1958; *Şem ü Pervane*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, No. 2744; *Heft Peyker*, Dublin Chester Beatty Kütüphanesi No. 12.

• KAYNAKLAR: Âşık Çelebi, *Meşairü'ş-Şuara*, 1971; G. Kut, "Lâmiî Chelebi and His Works", *Journal of Near Eastern Studies*, XXXV (2), 1976; Latifî, *Tezkire-i Latifî*, 1896; N. Tezcan, "Bursalı Lâmiî Çelebi", *DTCF Türkoloji Dergisi*, XIII, 1979.

• BAKINIZ: CÂMÎ.

LAMİN BEY
(1882-1962)

Tunus beyi. Fransa'ya karşı uzlaşmacı bir siyaset izlemiştir.

Asıl adı Muhammed el-Emin'dir. Batılılar tarafından Lamin olarak anılmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında kısa bir süre Mihver Devletleri'nin işgali altına giren Tunus'un Fransızlar tarafından geri alınmasından sonra, bağımsızlıkçı bir eğilim taşıyan amcası Moncef Bey'in (Muhammed el-Munsif) yerine 1943'te beyliğe getirildi.

Habib Burgiba'nın yönetimindeki Yeni-Düstur Partisi'nin bağımsızlık için yürüttüğü mücadeleye açık destek vermekten kaçındı. Bunun yerine Fransa ile bir uzlaşma sağlanması yönünde arabuluculuk yapmaya çalıştı. Böylece 1950'de Lamin Bey'in atayacağı bir başbakanın hükümet kurması kararlaştırıldı. Ancak Fransa'nın tutumunu sertleştirmesi üzerine ülkede gösteriler ve ayaklanmalar başladı. Fransa 20 Mart 1956'da Tunus'un bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. 25 Mart'ta Ulusal Meclis seçimleri yapıldı. Habib Burgiba, Lamin Bey'in sembolik bir yönetici olarak kalmasından yana bir tutum takınmasına karşın, milliyetçilerin baskısıyla önce atama yetkileri kaldırıldı ve mallarına el kondu. 25 Temmuz 1957'de alınan bir kararla da monarşi resmen kaldırıldı. Lamin Bey, bu tarihten ölümüne kadar gözetim altında yaşadı.

LAMMASCH, Heinrich
(1853-1920)

Avusturyalı siyaset adamı ve hukukçu. Uluslararası anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü için yaptığı katkılarla tanınmıştır.

21 Mayıs 1853'te Seitenstetten'de doğdu, 6 Ocak 1920'de Salzburg'da öldü. Viyana Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü ve 1876'da bu üniversiteden doktora derecesi aldı. Aynı üniversitede, 1879'da ceza hukuku doçenti, 1882'de de ceza hukuku profesörü oldu. 1885-1889 arasında Innsbruck'da ceza hukuku profesörü olarak çalıştıktan sonra yeniden Viyana'ya döndü ve 1914'e değin burada ders vermeyi sürdürdü. Ayrıca 1899-1914 arasında Mittelpartei üyesi olarak mecliste bulundu.

Lammasch, gerek devletler hukuku alanında yazdığı kitaplarla, gerek birçok uluslararası antlaşmada danışman ya da hakem sıfatıyla etkin görev aldı.

Viyana Üniversitesi'ndeyken yazdığı *Auslieferungspflicht und Asylrecht*, ("Suçluların Geri Verilmesi Zorunluluğu ve Sığınma Hakkı") ile uluslararası sorunlara olan ilgisini ortaya koydu. Arkasından yirmi yedi devletin katıldığı I. La Haye Barış Konferansı'nda Avusturya-Macaristan kurulunun uzmanı olarak görev aldı. Bu konferansta kurulması kararlaştırılan Sürekli Hakemlik Mahkemesi'ne Avusturya' dan üye seçildi. Dört ayrı uluslararası davada mahkeme kuruluna başkanlık yaptı.

I. Dünya Savaşı'na barışçı bir tutumla karşı çıktı. Savaştan sonra devletler hukukunda bir yeniden doğuşa gerek olduğu düşüncesine vardı. Bu yöndeki düşüncelerini *Das Völkerrecht nach dem Kriege*, ("Savaş Sonrası Devletler Hukuku") adlı yapıtında ele aldı. 10 Eylül 1919'da İtilaf Devletleri'yle Avusturya Cumhuriyeti arasında imzalanan ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun çöküşünün onaylandığı Saint-Germain Antlaşması'ndan önceki görüşmelere danışman olarak katıldı, ancak eşit barış koşulları için harcadığı çabalar sonuçsuz kaldı. 25 Ekim 1919'da son Avusturya İmparatoru I. Karl tarafından başbakanlığa atandı ve 11 Kasım'da imparatorun tahttan çekilmesiyle Avusturya İmparatorluğu'nun sona erişine değin süren kısa zamanda bu görevde kaldı. Bu tarihten sonra emekliye ayrılan Lammasch kısa bir süre sonra öldü.

• YAPITLAR (başlıca): *Auslieferungspflicht und Asylrecht*, 1887, ("Suçluların Geri Verilmesi Zorunluluğu ve Sığınma Hakkı"); *Grundriss des österreichischen Strafrechts*, 1899, ("Avusturya Ceza Hukukunun Ana Hatları"); *Die Fortbildung des Völkerrechts durch die Haager Konferenz*, 1900, ("La Haye Konferansı Yoluyla Devletler Hukukunun Gelişimi"); *Das Völkerrecht nach dem Kriege*, 1917, ("Savaş Sonrası Devletler Hukuku"); *Der Friedensverband der Staaten*, 1919, ("Devletlerin Barışçı Birliği"); *Der Völkerbund*, 1919, ("Devletler Birliği").

LA MOTHE, François de
(1588-1672)

Fransız, düşünür. Aşırı bir Kuşkuculuk'u savunmuştur.

François de La Mothe Le Vayer Paris'te doğdu, aynı kentte öldü. Bütün Avrupa'yı gezdikten sonra, 1625'te devlet işlerinde görev aldı. 1639'da Fransız Akademisi'ne seçildi. 1647'de Fransız veliahtının eğitmeni oldu. Mersenne, Patin, Descartes, Gassendi ve Molière ile yakınlık kurdu.

La Mothe üzerindeki etki kaynağı Montaigne ve Sekstos Empeirikos'tur. Büyük saygıyla andığı bu yazarların yapıtlarına bir yenilik getirmemiş olmasına karşın, Kuşkuculuk'u daha da uç noktalara götürerek us dışı bir tutuma varmıştır. O da, Montaigne gibi us ve deneyle ulaşılamayacak gerçeğin inan ve içedoğuşla elde edileceğini söyler. Ancak, inan konusundaki içtenliği tartışmalıdır. Usun ve deneyin güvenilmez olduğu konusunda örnekler vermekle yetinmiştir. Yıkıcı tutumunu bütün gücüyle bilimselliğe de uygulamış, çağında kurulan yeni doğa bilimine ve Descartes'in felsefesine karşı çıkmıştır. Mantığın ve fiziğin güvenilmez, bilimin ise Tanrı'ya saygısızlık olduğunu ileri sürmüştür.

- YAPITLAR (başlıca): *Oeuvres*, 15 cilt, 1669, ("Yapıtlar").

- BAKINIZ: BAYLE, CHARRON, DESCARTES, MONTAIGNE, SEKSTOS EMPEIRIKOS.

LAMPRECHT, Karl
(1856-1915)

Alman, tarihçi. Alman iktisat tarihi ve uygarlık tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınır.

25 Şubat 1856'da Wittenberg (bugün DAC'de) yakınlarındaki Jessen kasabasında doğdu, 10 Mayıs 1915'te Leipzig'de öldü. Lutherci bir papazın oğludur. Göttingen ve Münih üniversitelerinde tarih, Almanca, Latince ve Yunanca öğrenimi gördü. 1878'de Leipzig Üniversitesi'nden Orta Çağ iktisat tarihi konusunda doktora derecesi elde ettikten sonra, bir yıl Köln'deki bir lisede tarih öğretmenliği yaptı. 1880-1890 arasında Bonn Üniversitesi'nde tarih dersleri verdi, 1885'te doçent, 1890'da profesör oldu. 1890-1891 yıllarında Margburg Üniversitesi'nde, 1891'den ölümüne değin de Leipzig Üniversitesi'nde tarih profesörlüğü yaptı.

Lamprecht, Bonn Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptığı ilk yıllarda, çalışmalarını uygarlık ve sanat tarihinin sorunları üzerinde yoğunlaştırdı. Uzun süren araştırmalar sonucunda derlediği Orta Çağ'dan kalma resimli elyazmalarını 1882'de bir monografi halinde yayımladı. Aynı yıl Felix Hettner'le birlikte *Westdeutsche Zeqtschrift für Geschichte und Kunst*'u (Batı Alman Tarih ve Sanat Dergisi) kurdu. 1882'den sonra çalışmalarının ağırlığını iktisat tarihine veren Lamprecht, 1885-1886 yıllarında yayımladığı *Deutsche Wirtschaftsleben im Mittelalter* ("Orta Çağ'da Alman İktisadi Yaşamı") adlı kitabında Mosel Vadisi ve Orta Ren dolaylarının Orta Çağ'daki iktisadi yaşamını ele aldı. Değirmenler, üzüm bağları ve kiralarla ilgili ayrıntılı istatistiksel veriler içeren bu kitabında, Orta Çağ'da hukuk, yönetim biçimi, malikâne yaşamı, zanaat birlikleri ve tarım üzerine birçok bölüme de yer verdi. 1889'da Orta Çağ'ın ilk döneminde Fransa ekonomisi üzerine benzer bir çalışma yayımladı.

Lamprecht'in en ünlü kitabı 1891-1909 arasında 14 cilt olarak yayımlanan *Deutsche Geschichte*'dir ("Alman Tarihi"). Tarih konusundaki genel yaklaşımını ve çağının tarih okullarına yönelttiği eleştirileri kapsayan bu kitabında Eski Yön olarak adlandırdığı ve Ranke'nin temsil ettiği tarih okulunu, tarih yazımında olguları, özellikle de siyasi olguları derlemekle yetindiği, bunların arkasında yatan nedenleri araştırmadığı için eleştirdi. Tarihin doğaüstü ya da manevi güçler tarafından herekete geçirilen önderlerin öyküsü olarak ele alınmasına karşı çıktı. Yeni Yön olarak adlandırdığı kendi tarih anlayışının temel özelliklerinin, birey olarak insanın değil kitlenin incelenmesi, ünlü kişilerin değil insanlığın kolektif ürünlerinin tarihinin yazılması olduğunu belirtti. Tarih çalışmalarında, sosyal bilimlerde olduğu gibi toplumun temel alınması gerektiğini savundu. Doğa bilimlerinde olduğu gibi genellemeler yapabilen, olgular arasındaki nedensellik ilişkilerini saptadıktan sonra insanlığın tüm geçmişini açıklayabilen bir tarih bilimi yaratmak için yeni bir yöntem önerdi.

Lamprecht, insanlığın tarih boyunca geçirdiği evrelerin her birine karşılık düşen kolektif bir psikoloji olduğunu ileri sürerek, belli bir döneme özgü toplu davranış ve düşünme kalıplarının ortaya çıkarılmasının, o dönemin tüm iktisadi ve toplumsal özelliklerinin anlaşılmasında anahtar rolü oynayacağını savundu. Bu görüşleri doğrultusunda Alman tarihini altı bölümde inceledi. İlkel toplumdan 10. yy'a değin uzanan dönemin kolektif psikolojisinin simgecilik, erken Orta Çağ'ınkinin tipizm, 13.-15. yy döneminkinin gelenekçilik, 16.-18. yy döneminkinin bireycilik, Romantizm ve Sanayi Devrimi döneminkinin öznelcilik, çağdaş döneminkinin ise aşırı duyarlılık ya da izlenimcilik olduğunu ileri sürdü.

Lamprecht'in kuramı ve yöntemi akademik çevrelerde büyük tartışmalara ve eleştirilere konu oldu. Hemen hemen tüm tarihçiler tarafından reddedilen görüşleri antropologlar, sosyologlar ve bazı uygarlık tarihçileri arasında destek buldu.

- YAPITLAR (başlıca): *Initial-ornamentik des VIII. bis XIII. Jahrunderts*, 1882, ("8. yy'dan 13. yy'a Değin Baş Harf Süslemeleri"); *Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter*, 4 cilt, 1885-1886, ("Orta Çağ'da Alman İktisadi Yaşamı"); *Études sur l'état économique de la France pendant la première partie du moyen âge*, 1889, ("Orta Çağ'ın İlk Bölümünde Fransa'nın İktisadi Durumu Üzerine İncelemeler"); *Deutsche Geschichte*, 14 cilt, 1891-1909, ("Alman Tarihi"); *Deutsche Geschichte der Jüngsten Vergangenheit und Gegenwart*, 2 cilt, 1912-1913, ("Yakın Geçmişin ve Bugünün Alman Tarihi").

• KAYNAKLAR: J. Hohfeld, *Karl Lamprecht*, 1930; R. Kötzschke, A. Tille, *Karl Lamprecht*, 1915; E. Spiess, *Die Geschichtsphilosophie von Karl Lamprecht*, 1921.

LAMY, Bernard
(1640-1715)

Fransız, filozof ve tanrıbilimci. Tanrıbilim sorunlarına Descartesçı yöntemle çözüm aramıştır.

Le Mans'da doğdu, 29 Ocak 1715'te Rouen'da öldü. Önce din öğrenimi gördü, sonra Paris'e giderek felsefe ve tanrıbilim okudu. Tanrıbilim ve felsefe sorunlarının çözümünde Descartesçı yönteme bağlı, kapsamlı çalışmalarıyla ilgi çekince 1674'te Collège d'Anjou'da felsefe ve tanrıbilim okutmakla görevlendirildi. Bir süre Angers'de felsefe profesörü oldu.

Lamy'in tanrıbilim konusundaki düşünceleri Aristoteles felsefesine bağlanan Descartesçi görüşü, din bakımından, sakıncalı bulan çevrelere karşı birer eleştiri niteliği taşır. Bu nedenle kilisenin görüşünü benimseyen Gezimciler onu ağır suçlamalara uğratmış, sık sık sürülmesine yol açmıştır. Onun matematik, tanrıbilim, felsefe ve kilise tarihi konularını içeren çalışmaları, sonraları, birer kaynak niteliği kazanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Nouvelles reflexions sur l'art poétique*, 1668, ("Şiir Sanatı Konusunda Yeni Düşünceler"); *Entretiens sur les sciences*, 1684, ("Bilimlere Giriş").

• BAKINIZ: ARİSTOTELES, DESCARTES.

LAND, Edwin Herbert
(1909)

ABD'li sanayici ve mucit. Küçük kristallerden oluşan sentetik polarıcı katmanları ve polaroit fotoğraf makinesini yapmıştır.

7 Mayıs 1909'da Connecticut Eyaleti'ndeki Bridgeport'ta doğdu. Harvard Üniversitesi'nde fizik öğrenimini sürdürürken, ışığı polaracak sentetik maddelerin yapımıyla ilgilenmeye başladı. Bu alandaki çalışmalarını ve deneysel araştırmalarını sürdürebilmek amacıyla öğrenimini yarım bırakarak, Harvard Üniversitesi'nin sağladığı laboratuvar olanaklarında, sıkıştırılmış küçük kristaller aracılığıyla ışığı polarmayı başardı. Buluşunu "polaroit" adıyla tescil ettirerek 1937'de Polaroid Company'yi kurdu ve üretime geçti. II. Dünya Savaşı süresince Ulusal Savunma Araştırmaları Komitesi için çeşitli askeri araç ve füzelerin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapan Land, 1947'de özellikle amatör fotoğrafçılar arasında hızla benimsenen ilk polaroit fotoğraf makinesini piyasaya sürdü. 1982'de emekliye ayrılmadan önce, kendi kuruluşunun yönetimi dışında birçok araştırma kurumunda da danışmanlık görevini üstlenmiş, pek çok ödül ve madalya almıştı.

Bazı organik madde kristallerinin, içinden geçen ışığı polardığı 19. yy'dan beri biliniyordu ve 1828'de Nicol, Kanada balsamıyla birleştirilmiş iki kalsiyum karbonat kristalinden (kalsitten) oluşan polarıcı bir prizma yapmıştı. Ancak, istenilen büyüklükte kristaller doğada ender bulunduğundan, çeşitli optik araçlarda kullanılcak Nicol prizmalarının yapımı hem güç, hem de pahalıydı. Öğrenciliği sırasında bu konuyla ilgilenen Land, tek ve büyük bir kristal yerine, aynı doğrultuda dizilmiş küçük kristaller kullanarak da istenilen sonuca ulaşılabileceğini düşündü. Gerçekten de, asetilselüloz gibi saydam ve sentetik bir reçine hamuruna katılıp haddeden geçirilerek sıkıştırılan binlerce küçük kristalden, genellikle kinin iyodosülfat yapısındaki herapatit kristallerinden oluşan katman, ışık karşısında tek bir kristal gibi davranıyor ve gelen ışığı istenilen doğrultuda polarıyordu. Land'in polaroit adını verdiği bu sentetik polarıcı prizma hızla Nicol prizmalarının yerini aldı ve polarimetre, gözlük camı, kamera filtresi yapımından başlayarak optik ve fotoğrafçılıkta yaygın bir kullanım alanı buldu.

Karanlık oda işlemlerine gerek kalmaksızın, 15 ile 60 saniye gibi çok kısa bir süre içinde pozitif fotoğraf elde edilmesini sağlayan polaroit fotoğraf makineleri ise bu yöntemin en yaygın uygulamasıdır. Bu makinede, polaroit filmin duyarlı katmanını oluşturan kimyasal maddeler, üst üste konulan negatif ve pozitif filmlerin arasına yerleştirilmiştir. Filmin üzerine ışık düşürüldükten hemen sonra bu maddeler salınır ve pozitif baskı otomatik olarak elde edilir.

• BAKINIZ: BARTHOLIN, BIOT, BREWSTER, EASTMAN, NICOL.

LANDAU, Lev Davidoviç
(1908-1968)

SSCB'li kuramsal fizikçi. Yoğun maddelerin ve özellikle sıvı helyumun üstünakışkanlığını açıklayan kuramsal çalışmalarıyla 1962 Nobel Fizik Ödülü'nü almıştır.

22 Ocak 1908'de Azerbaycan'daki Bakû'de doğdu, 1 (ya da 3) Nisan 1968'de Moskova'da öldü. Babası petrol mühendisi, annesi hekim olan Landau, zekâsını ve matematik yeteneğini çok küçük yaşta kanıtladı. 13 yaşında lise öğrenimini bitirip ailesinin isteği üzerine Bakû'deki bir yüksek teknik okula girdiyse de, ertesi yıl bu okuldan ayrılarak Bakû Üniversitesi'nin (bugün Kirov Azerbaycan Üniversitesi) Matematik-Fizik ve Kimya fakültelerine yazıldı. Gerçi bir süre sonra kimya öğrenimini yarım bıraktı ama, kimyayla ilgisini hiçbir zaman koparmadı. Bakû'deki öğreniminiiiki yılda tamamlayıp,1924'te öneri üzerine Leningrad Üniversitesi'ne giren ve 1927'de Leningrad Fizik-Teknik Röntgen Enstitüsü'nde asistan olarak çalışmaya başlayan Landau, 1929'da bir

▶ *Helyumun Üstünakışkanlığı*

Lev Davidoviç Landau

devlet bursuyla Batı Avrupa ülkelerine gitti. Bir buçuk yıl içinde Göttingen, Leipzig, Kopenhag, Zürich, Londra, Leiden gibi çeşitli kentleri dolaşarak çağın Born, Bohr, Sommerfeld gibi olgun, Heisenberg, Dirac, Pauli, Rosenfeld gibi genç ünlüleriyle tanıştı. 1931'de Leningrad'a döndü, ertesi yıl da Ukrayna Bilimler Akademisi'nin Fizik-Teknik Enstitüsü'ndeki Kuramsal Fizik Bölümü'nün ve Harkov Makine Mühendisliği Enstitüsü'ndeki Kuramsal Fizik Kürsüsü'nün başına getirildi. 1934'te fizik ve matematik bilimler doktoru unvanını alıp, ertesi yıl, henüz 27 yaşındayken Harkov Üniversitesi Genel Fizik Kürsüsü'nün profesörlüğüne ve başkanlığına atandı. 1937'de SSCB Bilimler Akademisi'nde, Kapitsa'nın başkanlığını yaptığı Fiziksel Problemler Enstitüsü'nün Kuramsal Fizik Bölümü'nün başına getirilince Moskova'ya yerleşti ve 1962'ye değin bu görevde kaldı. O yılın 7 Ocak günü geçirdiği otomobil kazasında çok ağır yaralanan Landau, uluslararası tıbbın da katkısıyla birkaç kez ölümden döndü ve ancak Nisan ayında bitkisel yaşamdan çıkabildi. Her ne kadar zihinsel yetileri ve belleği büyük ölçüde geri geldiyse de, sık sık vücudunu saran şiddetli ağrılar son yıllarında ciddi bilimsel çalışmalar yapmasını engelledi.

Batı Avrupa ülkelerini dolaştığı yıllarda çeşitli üniversitelerden gelen önerileri ve araştırma olanaklarını geri çevirerek, yeni fizikçilerin yetişmesine katkıda bulunabilmek amacıyla ülkesine dönen Landau, Stalin döneminde çalışma arkadaşlarından ve öğrencilerinden birçoğunu yitirdiği gibi, kendisi de 1938'de "Almanlar adına casusluk yaptığı" gerekçesiyle tutuklanarak hapsedildi. Bir yıl kadar sonra, umudunu ve fiziksel gücünü yitirmek üzereyken, "ya onu bırakırsınız, ya da ben fiziği bırakırım" diyerek Kremlin'e baskı yapabilen Kapitsa'nın bilimsel saygınlığı sayesinde serbest bırakıldı.

▶ *Üstünakışkanlığın kuvantum açıklaması*

Çalışmaları gerek kendi ülkesinden, gerek yabancı ülkelerden çeşitli bilim kuruluşlarının madalya ve ödülleriyle değerlendirilen, üç kez Devlet Ödülü'nü, bir kez Lenin Ödülü'nü alan, 1946'da, muhabir üyelik aşamasına gerek görülmeksizin SSCB Bilimler Akademisi'ne doğrudan üye seçilen Landau, özellikle sıvı helyumun özelliklerine açıklık getiren çalışmaları nedeniyle kendisine verilen 1962 Nobel Fizik Ödülü'nü, sağlığı elvermediği için Stockholm'e gidemediğinden Moskova'da, İsveç büyükelçisinin elinden almıştı.

1927'de Kapitsa, 4,2 K (Kelvin) sıcaklıkta sıvılaşan normal helyumun, yaklaşık 2,2 K'nin altında olağandışı, hatta "çelişkili" davranışlar göstermeye başladığını farketmişti. Sıvı helyuma, bu "geçiş" sıcaklığının üstündeyken Helyum I, altındayken Helyum II denilir. Adi sıvıların özelliklerini taşıyan He I'e karşılık olağandışı davranışlar gösteren He II'nin en ilginç özelliklerinden biri, He I'in kesinlikle geçemediği dar aralıklardan geçebilmesi ve bu geçiş sırasında hiç ağdalık (viskozite) göstermemesidir. Oysa He II'ye daldırılmış aralıklı iki levhadan birine verilen hareketin öbür levhada da bir harekete yol açması, He II'nin sonlu bir ağdalığı olmasını gerektirir. He II doldurulmuş iki kap, ağzında hafif ve oynak bir kapak bulunan ince bir boruyla birleştirilip kaplardan biri hafifçe ısıtıldığında da He II'nin ilginç özelliklerinden biri ortaya çıkar: Aradaki kapağın hareketi, ısıtılan kaptan öbürüne doğru bir akış olduğunu gösterirse de, kaplardaki sıvı miktarı hiç değişmez. Landau, bu ve buna benzer "çelişkili" davranışları "iki sıvı modeli" diye adlandırılan bir yapıyla olgusal olarak açıklayabildiği gibi, kuvantum mekaniğinin ilkelerine dayanan matematiksel kuramını da oluşturmuştur. İki sıvı modeline göre, He II'nin, biri He I ile aynı nitelikte olan, öbürü ise "üstünakışkan" özelliği taşıyan iki bileşeni vardır. Bu üstün bileşen lamda noktasının (geçiş sıcaklığının) hemen altında oluşmaya başlar ve mutlak sıfır noktasında sıvının tümünü kaplar. Üstünakışkan sıvının ağdalığı yoktur ve akışı dönme hareketini izlemez. 18. yy'da Euler'in temellerini attığı hidrodinamiğin ilkelerine göre, bu tür sıvılar akışları sırasında karşılaştıkları engeller üzerine hiçbir kuvvet uygulayamaz. Verilen ilk örnekte, dar aralıklardan kolayca geçip akan sıvı yalnızca bu "üstünakışkan"dır. Levhalar arasında hareketi taşıyan ise, He II'nin, belli bir ağdalığı olan adi sıvı bileşeni, yani He I'dir. İkinci örnekte, ısıtılan kaptaki adi bileşen kapağı iterek soğuk kaba geçerken, soğuk kaptaki sıvının üstün bileşeni, gerek ısıtılan kaptan gelen adi sıvıya, gerek kapağa hiçbir etki yapmaksızın, dolayısıyla onlardan etkilenmeksizin ters yönde akarak kaplardaki sıvı miktarının değişmeden kalmasına neden olur.

Olgusal olarak He II'nin tüm ilginç özelliklerini açıklayabilen iki sıvı modeli, aslında, Landau'nun geliştirdiği ayrıntılı kuvantum kuramına dayanır. Kuvantum mekaniği, elle tutulup gözle görülmeyen "mikrokosmos"u, başka bir deyişle ancak atom düzeyinde belirginleşmeye başlayan olayları açıklamak için kurulduğundan, üstünakışkanlığı da helyum atomlarının bireysel özelliklerine bağlamak düşüncesi doğal olabilir. Ancak, sıvı yapısı gösteren bir topluluktaki atomların sayısı milyar kere milyarı aştığından, bu düşünceden yola çıkarak ayrıntılı bir kuram oluşturmak olanaksızdır. Landau, bu olanaksızlığı, bir toplulukta görülebilecek ortak kuvantum etkilerinin, bu kez atom boyutlarına değil de "mutlak sıfır" sıcaklığına yaklaşırken ortaya çıkabileceğini öne sürerek yendi. Landau'nun açıklamasına göre, helyum atomlarının üstünakışkanlığa yol açan kuvantum özellikleri, sıcaklığı oluşturan gelişigüzel hareketleriyle perdelendiğinden, lamda noktasına gelinceye kadar kendini gösteremez. Bu sıcaklığın altında beliren en önemli özellik, helyum atomlarının "bozon"

olmasından kaynaklanır. Bozonlar, dış etkenler zorlamadıkça, topluluktaki tüm bozonlarla aynı fiziksel özellikleri taşıyarak bir arada bulunma eğilimi gösteren parçacıklardır. Bu doğal uyum gösterme eğilimi, üstün bileşeni oluşturan atomların bir bölümüne belli bir hareket verildiğinde, öbürlerinin de hiçbir eylemsizlik göstermeden kendiliklerinden bu harekete katılmalarına yol açar. Öte yandan, bu uyum içindeki atomlar gelişigüzel hareket etmediğinden, üstün bileşenin sıcaklığı mutlak sıfır olmalıdır. He II içinde her iki bileşen tamamıyla karışmış olduğuna göre, He II'nin sıcaklığı bileşenlerinin sıcaklığının ortalamasıdır, bu durumda adi bileşenin "öz" sıcaklığının He II'ninkinden daha büyük olması gerekir. Demek ki, hiçbir ısı değişikliği yapmaksızın karışımdaki bileşen oranı değiştirildiğinde üstün bileşenin miktarı azalmışsa, He II'nin sıcaklığında artış olması beklenir. Nitekim He I'in sığmadığı delikten üstün bileşeni akıtarak ölçülen farkın kuramdan beklenene uygun çıkması bu olayı kanıtlamıştır. Landau'nun bu açıklamaları, 1924'te Einstein'ın, bozonlardan oluşmuş fiziksel sistemlerin mutlak sıfır dolayında göstereceğini öngördüğü davranışlara ilişkin savını doğruladığı gibi, Nernst'in termodinamiğe getirdiği üç ilkenin geçerliliğini de kanıtlamıştır. Temellerini Boltzmann, Gibbs ve Einstein'ın attığı istatistiksel mekanik, ısıyı atom ve moleküllerin gelişigüzel hareketlerinin enerjisindeki artma ve azalma, sıcaklığı da bu hareketlerin ortalama enerjisinin ölçüsü olarak tanımlarken, Clausius'un "entropi"sini çok bileşenden oluşmuş fiziksel bir sistemdeki "kargaşalığın" ölçüsü olarak gösterir. Gelişigüzel hareketin yok olduğu üstünakışkanda sıcaklığın mutlak sıfır olması, entropinin mutlak sıfırda yok olacağını söyleyen Nernst ilkesinin ilk gözlemsel kanıtıdır.

Verdiği derslerin düzeyi ne olursa olsun anlaşılır ve akıcı anlatımıyla öğrencilerinin ilgisini canlı tutabilen, iyi bir konuşmacı ve çok değerli bir hoca olan Landau, SSCB'nin yetenekli genç kuşak fizikçilerinden çoğunun yetişmesine emek vermiş, aynı yalınlıkla yazdığı ders kitaplarının özellikle kuramsal fizik öğretilerini kapsayan dizisi pek çok dile çevrilerek temel başvuru kaynağı olmuştur. 20.yy'da fiziğin hemen her dalında başarılı araştırmalar yapmış "evrensel" fizikçilerin belki de sonuncusu olan Landau'nun deha düzeyindeki düşünsel yeteneğinin en belirgin özelliği, her şeyi en yalına indirgeme ve düzene yerleştirme çabasıydı. Doğanın davranışını anlamaya yönelik tükenmez ilgisinden ve bilime tutkusundan kaynaklanan çalışma dürtüsüyle, çağdaş fiziğin pek çok gizini gün ışığına çıkaran en değerli kuramcılardan biri olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Statisçeskaya fizika*, 1938, ("İstatistiksel Fizik"); *Teoria Polya*, 1941, ("Alanlar Kuramı"); *Mekanika zploşniki zred*, 1944, ("Sürekli Ortamlar Mekaniği"); *Kvantovaya mekanika*, 1948, ("Kuvantum Mekaniği"); *Elektrodinamika zploşniki zred*, 1951, ("Sürekli Ortamların Elektrodinamiği"); *Mekanika tekuçestiya* (E. Lifşitz ile), 1951, ("Akışkanlar Mekaniği"); *Lektstiy po teoriy atomnogo yadra*, 1955, ("Atom Çekirdeği Kuramı Üzerine Dersler").

- BAKINIZ: BOLTZMANN, CLAUSIUS, L. COOPER, DIRAC, EINSTEIN, L. EULER, GAMOV, GIBBS, HEISENBERG, KAPİTSA, NERNST, PAULI, YANG.

LANDGREBE, Ludwig
(1902)

Avusturyalı filozof. Görüngübilim yöntemine dayanarak yeni bir tarih felsefesi geliştirmeye çalışmıştır.

9 Mart 1902'de Viyana'da doğdu, Viyana Üniversitesi'nde felsefe ve tarih öğrenimi gördü. Köln Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu. Husserl-Archiv'in yöneticiliğine getirildi.

Landgrebe'nin çalışmaları görüngübilim, tarih felsefesi ve metafizik konularını içerir. Özellikle görüngübilim yöntemine dayalı, geleneksel metafiziğin vardığı sonuçlardan kaynaklanan, yeni bir tarih felsefesi geliştirme amacı güder. Görüngübilim, tarih, Marxist felsefede diyalektik sorunlar, politika felsefesi gibi değişik konular üzerinde durarak tarih öğretisine yeni bir yorum getirmeye çalışır. Dilthey'in tinsel bilimlerle ilgili kuramından yola çıkarak tarih felsefesinini gelişim çizgisini, metafizik sorunlarıyla olan bağlantısını sergiler. *Philosophie der Gegenwart* ("Çağımızın Felsefesi") adlı yapıtında insan varlığı, evren kavramı, doğa olarak evren, tarih olarak evren, sanatın felsefeyle ilgili sorunları, bilme ve davranış gibi konuları, insan açısından açıklamaya çalışır.

- YAPITLAR (başlıca): *Dilthey's Theorie der Geisteswissenschaften*, 1928, ("Dilthey'in Tinsel Bilimler Kuramı"); *Philosophie der Gegenwart*, 1952, ("Çağımızın Felsefesi"); *Das Problem der Dialektik in Marxismus-Studien*, 1960, ("Marxist Çalışmalarda Diyalektik Sorunu"); *Der Weg der Phaenomenologie*, 1963, ("Görüngübilimin Yolu"); *Phaenomenologie und Geschichte*, 1968, ("Görüngübilim ve Tarih").

LANDMANN, Michael
(1913)

Alman, filozof. Görüngübilim ve varlıkbilim yöntemlerine dayanan bir kültür felsefesi geliştirmeye çalışmıştır.

16 Aralık 1913'te Basel'de doğdu. Ortaöğrenimini doğduğu ilde, yükseköğrenimini Basel ve Berlin üniversitelerinde gördü. Antropoloji, kültür felsefesi, eski Anadolu-Yunan felsefesi, etik ve bilgi sorunları üzerinde geniş kapsamlı çalışmalara girişti, Berlin Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görevlendirildi.

Landmann'ın felsefeyle ilgili çalışmaları Husserl'in görüngübilimi ile N. Hartmann'ın geliştirdiği yeni-varlıkbilime yönelmekle başladı. Özellikle bilgi olayı, tinle yaşam arasındaki bağlantı üzerinde durdu. Felsefenin kültür sorunlarını konu edinmesi, onlara çözüm araması, kültürle insan yaşamı arasındaki varlık bağının açıklanması gereğini ileri sürdü. Ona göre bir us ve istenç varlığı olan insan, yaşamından soyutlanarak açıklanamaz. Yaşam ise kültür ürünlerini yaratan başarıların kaynağıdır. Bu nedenle başarı,

yaşam ve kültür bağlantısı, felsefenin odak sorunu durumundadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Der Sokratismus als Wertethik*, 1943, ("Değer Etiği Olarak Sokratesçilik"); *Geist und Leben*, 1951, ("Tin ve Yaşam"), *Erkenntnis und Erlebnis*, 1951, ("Bilgi ve Olgu"); *Der Mensch als Schöpfer und Geschöpf der Kultur*, 1961, ("Kültür Yaratıcısı ve Kültürün Yarattığı Bir Varlık Olarak İnsan"); *De Homine*, 1962, ("İnsan Üstüne"); *Entfremdende Vernunft*, 1975, ("Yabancılaştıran Us") *Philosophische Antropologie*, 1976, 4. bas. ("Felsefe Antropolojisi").

LANDOWSKA, Wanda
(1879-1959)

Polonya asıllı ABD'li klavsenci, piyanist ve müzik yazarı. Klavsen müziğinin 20. yy'da yeniden canlanmasını sağlamıştır.

5 Temmuz 1879'da Varşova'da doğdu, 16 Ağustos 1959'da ABD'de Connecticut Eyaleti'ndeki Lakeville'de öldü. Dört yaşında başladığı piyano eğitimini Varşova Konservatuvarı'nda sürdürdü. 1896'da Berlin'e giderek kompozisyon dersleri aldı. 1900'de, artık tanınmış bir piyanist olarak Paris'e geçti ve bir halkbilim uzmanı olan Henry Lew'la evlendi. Eşinin de desteğiyle, eski müzik gelenekleri ve klavyeli çalgılar üzerine araştırmalara girişti. Schola Cantorum' la ilişkiye geçerek, burada dersler verdi ve düzenlenen konserlerde yer aldı. 1903'te ilk kişisel konserini verdi. Avrupa'da çıktığı turnelerle, bu çalgının tanınmasını sağladı. 1909'da eşiyle birlikte 17. ve 18. yy müziği üzerine bir kitap yayımladı.

1913'ten sonra Berlin'de öğretmen olarak sürdürdüğü çalışmaları, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kesintiye uğradı. Almanya'da bir çeşit tutsaklık durumunda geçen savaş yıllarının ardından, Basel'de kısa bir süre öğretmenlik etti, daha sonra Paris'e yerleşti. 1925'te Paris yakınlarındaki Saint-Leu-la-Forêt'ye geçerek École de Musique Ancienne'i kurdu. Deneyimli müzikçilerin kendi üsluplarını geliştirmek ve eski çalgıları öğrenmek üzere katıldıkları bu okulda, 17. ve 18. yy müziğinin yorumlanması üzerine çalışmalar yapılıyordu. 1940'ta Alman ordularının Paris'e yaklaşmasıyla Landowska, önemli bir müzik etkinliği oluşturan okulunu, zengin kitaplığı ve eski çalgılar koleksiyonuyla birlikte, terketmek zorunda kaldı.

Yaklaşık bir yıl sonra ABD'ye gitti. Bu ülkenin çeşitli yerlerinde konser ve resitaller verdi. Bir süre sonra ABD uyruğuna geçerek Lakeville'e yerleşti.

Besteleri ve klavsen için düzenlemeleri de bulunan Landowska, konserler, eğitim çalışmaları ve yayım yoluyla, önemli ve özgün bir müzik etkinliği ortaya koymuştur. Çabalarıyla klavsen müziğinin yeniden doğuşunu sağlamış; Manuel de Falla, Francis Poulenc gibi besteciler onun yorumlaması için klavsen yapıtları yazmışlardır. Geçmiş dönemlerin müziğinin 20. yy'da yeniden tanınmasında rol oynayarak, müzikçileri ve genel olarak müzik yaşamını etkilemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): Kitap: *Musique ancienne* (H. Lew ile), 1909; ("Eski Müzik").

LANDSTEINER, Karl
(1868-1943)

Avusturya asıllı ABD'li hekim. İnsandaki kan gruplarını tanımlamış, serumbilim ve bağışıklıkbilim alanında öncü çalışmalar yapmıştır.

14 Haziran 1868'de Viyana'da doğdu, 26 Haziran 1943'te New York'ta öldü. 1891'de Viyana Üniversitesi'nden tıp diplomasını alıp üç yıl süreyle Almanya ve İsviçre'de kimya çalışmaları yaptıktan sonra Viyana Üniversitesi'ne döndü ve bir yıl kadar yeni kurulan Halk Sağlığı Bölümü'nde, 1897-1908 arası da Patolojik Anatomi Enstitüsü'nde asistan olarak çalıştı. 1908'de Viyana'daki Wilhelm Kraliyet İmparatorluk Hastanesi'nde görev alan, I. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkesinden ayrılıp 1919'da Hollanda'ya giden ve üç yıl La Haye'deki bir hastanede çalışmalarını sürdüren Landsteiner, 1922'de New York'taki Rockefeller Tıbbi Araştırma Enstitüsü'nün çağrısı üzerine ABD'ye yerleşerek 1929'da bu ülkenin uyruğuna geçti. 1939'da Rockefeller Enstitüsü'nden emekliye ayrılmasına karşın ölünceye değin bu enstitüde araştırmalarını sürdüren Landsteiner'in özellikle kan gruplarına ilişkin çalışmaları 1930'da Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'ne değer görülmüştü.

Frengi ve tifüs gibi hastalıklara ilişkin önemli çalışmalarının yanı sıra, 1908'den başlayarak yaklaşık on yılını çocuk felci araştırmalarına adayan ve bu hastalıktan ölmüş bir insanın beyin-omurilik sıvısını hayvanlara aşılayarak hastalık yapıcı etkenin bir virüs olduğunu ilk kez açıklayan Landsteiner, her şeyden önce kan grupları ve bağışıklık alanındaki öncü çalışmalarıyla tanınır. 17. yy'dan beri bilinen insandan insana kan nakli uygulaması, çoğu kez ölümle sonuçlandığından, 19. yy sonlarında pek çok ülkede yasaklanmıştı. Kan naklindeki ölüm nedenlerini araştırmaya başlayan Landsteiner, 1900'de tüm ilgisini, iki yıl önce Belçikalı bakteriyoloji bilgini Bordet'nin de incelediği alyuvarlar ile kan serumu arasındaki antijen-antikor tepkimelerine yöneltti. Uzun laboratuvar araştırmaları sonucunda, alyuvarlarda *A* ve *B* adını verdiği iki tür antijen (aglütinojen) bulunabileceğini açıkladı; kan serumunda bulunan ve her biri bu antijenlerden yalnızca birine özgü olan iki ayrı antikoru (aglütinin) da *anti-A* ve *anti-B* diye adlandırdı. Ardından insanları, kanlarındaki belli aglütinojen ve aglütininlerin varlığına ya da yokluğuna dayanarak dört kan grubuna ayırdı. Alyuvarlarında *A* aglütinojeni, kan serumunda *anti-B* aglütinini bulunan "*A* grubu", *B* aglütinojeni ve *anti-A* aglütinini taşıyan "*B* grubu", her iki tür aglütinojeni de olan ama serumunda aglütinin bulunmayan "*AB* grubu" ve aglütinojenleri olmadığı halde hem *anti-A*, hem *anti-B* aglütininlerini taşıyan "*O* grubu". Kan naklinde, örneğin *A* grubundan bir vericinin kanı *B* grubundan bir alıcıya aktarıldığında, alıcının serumundaki *anti-A*

aglütinini vericinin alyuvarlarındaki *A* aglütinojenini yok etmek üzere onunla birleşir ve alyuvarların çökelmesiyle (aglütinasyon) oluşan ağır bir tablo ortaya çıkar. Bu buluşuyla kan naklini sıradan bir uygulamaya dönüştürdüğü gibi bağışıklık kimyasının doğuşunu da hazırlayan Landsteiner'in 1940'ta Wiener ile birlikte bulduğu *"Rh"* faktörü de, gerek kan naklinde, gerek bağışıklık alanında temel önem taşır. Adını, bu deneylerde kullanılan Rhesus maymunundan alan *Rh* aglütinojeninin pozitif (+) ya da negatif (−) olması, babalık davalarında kan gruplarının yanı sıra önemli bir gösterge sayılır. Yeni doğmuş bebeklerde çoğu kez ölümle sonuçlanan tehlikeli sarılığın nedeni de, anne ile çocuk arasındaki *Rh* uyuşmazlığıyla açıklanmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Die Spezifitaet der serologischen Reaktionen*, 1936, ("Serolojik Tepkimelerin Özelliği").

- BAKINIZ: BORDET, P. EHRLICH, HIRSZFELD, A.S. WIENER.

LANG, Andrew
(1844-1912)

İskoç, antropolog ve yazar. Dünya masalları ve efsaneleri üzerine önemli derlemelerinin yanı sıra, din, büyü ve totemizm alanında geliştirdiği kuramla tanınmıştır.

31 Mart 1844'te Selkirk'te doğdu, 20 Temmuz 1912'de Banchory'de öldü. Öğrenimini St. Andrews Üniversitesi ve Oxford Üniversitesi'ne bağlı Balliol College'da tamamladı. Daha sonra Londra'da Merton College'dan uzun süreli bir araştırma bursu kazandı. Akademik bir çalışma yerine gazeteci ve yazar olarak yaşamını sürdürmeyi yeğledi. 1872'de *Ballads and Lyrics of Old France* ("Eski Fransız Baladları ve Lirik Şiirleri") ve 1882'de yayımladığı *Helen of Troy* ("Troyalı Helen") adlı yapıtlarıyla yetenekli bir şair, *Daily News* gazetesinde yayımladığı eleştiri yazılarıyla da iyi bir gazeteci olarak tanındı.

1878'de kurulan Folklor Kurumu'nun öncülerinden olan Lang, antropolog ve folklorcu olarak din, büyü ve mitler konusunda önemli araştırmalar yaptı. 12 ciltte topladığı dünya peri masalları derlemelerinin yanı sıra *The Gold of Fairnilee* ("Fairnilee'nin Altınları") ve *Prince Prigio* ("Prens Prigio") gibi kendi hayal ürünü olan masal kitapları, çocuk klasikleri arasına girdi.

Lang, antropolog E.B.Tylor'ın 1871'de yayımlanan ünlü yapıtı *Primitive Culture* ("İlkel Kültür") ve J.G.Frazer'in 1890'da yayımlanan *Golden Bough* ("Altın Dal") adlı yapıtlarından etkilendi, ancak ileri sürdükleri görüşlerin bazılarını eleştirerek yeni kuramlar geliştirdi. Çeşitli antropolog-etnolog ve gezginlerin notlarına dayanarak "Yaratıcı Güç-Tanrı" kavramının, evrim basamağının en altlarındaki ilkel kavimlerde bile var olduğunu ileri sürdü. Lang ilkel topluluklardan edinilen inanç ve gelenekler konusundaki verilerle, tarih öncesi insanların düşünce yapısının yeniden kurulabileceğini, öğrenilebileceğini öne sürmüştür. Bu düşünce Avusturyalı rahip-antropolog Wilhelm Mathäus Schmidt (1868-1954) tarafından geliştirilmiştir.

Lang, totemizm ile ilgili çalışmalarında, hayvanlar ya da doğal nesnelerle ilişkili totemlerin, onu seçen gruplar tarafından ata, akraba olarak benimsenmesi düşüncesini açıklamaya çalışmış, seçilen nesnenin giderek kabile üyelerince tabulaştırıldığını ve bunda grup dışı evlenmelerin önemli etkisi olduğunu öne sürmüştür.

Roman, şiir, deneme, araştırma ve mektuplarıyla döneminin en çok okunan yazarlarından olan Lang, Homeros'dan yaptığı *İlyada* ve *Odysseia* çevirileriyle de tanınır.

- YAPITLAR (başlıca): **Şiir:** *Ballads and Lyrics of Old France*, 1872, ("Eski Fransız Baladları ve Lirik Şiirleri"); *Ballads in Blue China*, 1881, ("Mavi Çin'den Baladlar"); *Helen of Troy*, 1882, ("Troyalı Helen"). **Roman:** The *Mark of Cain*, 1886, ("Kabil'in Damgası"); *The Disentanglers*, 1902, ("Çözenler") **Masal:** (Derleme): *The Blue Fairy Book*, 1889, (1.cilt), ("Mavi Peri Kitabı"); *The Lilac Fairy Book*, 1910, (12.cilt), ("Leylâk Rengi Peri Kitabı"). **Masal:** (Özgün): *The Gold of Fairnilee*, 1888, ("Fairnilee'nin Altınları"); *Prince Prigio*, 1889, ("Prens Prigio"). **Araştırma:** *Ritual Myth and Religion*, 1887, ("Tapınma Mitleri ve Din"); *The Formation of Religions*, 1898, ("Dinlerin Oluşumu"); *The Secret of the Totem*, 1905, ("Totemin Sırrı"); *History of Scotland*, 4 cilt, 1900-1907, ("İskoçya Tarihi"); *History of English Literature from Beowulf to Swinburne* , (ö.s.), 1912, ("Beowulf'dan Swinburne'e İngiliz Edebiyatı Tarihi").

- BAKINIZ: FRAZER, TYLOR.

LANG, Fritz
(1890-1976)

Alman film yönetmeni. Sinemada Alman Dışavurumculuğu'nun öncülerindendir.

5 Aralık 1890'da Viyana'da doğdu, 2 Ağustos 1976'da Los Angeles'ta öldü. Viyana'da mimarlık ve resim öğrenimi gördü. Eğitimi konusunda ailesinin baskısından kaçarak 1910'da Münih ve Paris'e sanat öğrenimi yapmaya gitti. Ardından Afrika, Çin, Japonya, Endonezya gibi ülkelerde belirli bir amacı olmadan dolaştı. 1913'te Paris'e dönerek Alman gazeteleri için desen çalışmaları yaptı. 1914'te I.Dünya Savaşı çıkınca Paris'te tutuklandı. Kaçarak Avusturya ordusuna katıldı. Dört kez yaralandı, teğmen olarak terhis edildi. Hastanede geçirdiği iyileşme döneminde tanıştığı Joe May'ın isteği üzerine bazı film senaryoları yazdı. 1918'de Berlin'e gidip Decla şirketine yazar olarak girdi, film kurgusunda çalıştı ve yönetmenliğe kadar ilerledi.

Lang'ın yönetmen ve yazar olarak ilk filmi 1919 tarihli *Halbblut* ("Melez") idi. Ardından aynı yıl iki bölümlük serüven filmi *Die Spinnen*'i ("Örümcekler") yaptı. 1920'de Thea von Harbou ile birlikte senaryolar yazmaya başladılar, 1924'te de evlendiler. Lang'ın ilk önemli başarısı 1921'de *Der müde Tod*'la ("Yorgun Ölüm") geldi. Bu filmle birlikte Lang'ın,

dekoru oyuncu kadar önemli bir anlatım aracı olarak kullandığı dışavurumcu üslubu, iyice yerleşmeye başladı. 1922 yapımı *Dr. Mabuse der Spieler*'de ("Kumarbaz Dr.Mabuse") savaş sonrası Almanya'sının toplumsal ve iktisadi durumunu çağrıştıran birçok öğeler bulunuyordu.

1924'te Lang ve von Harbou, *Siegfried* ve *Kriemhilds Rache* adlı iki bölümden oluşan *Die Nibelungen* ile 13.yy Alman şiirine ve eski destanlara yöneldiler. Büyük harcamalarla çekilen bu filmin başarısı üzerine bağlı bulunduğu UFA şirketi Lang'a *Metropolis*'i yapma iznini verdi. 1927'de tamamlanan bilim kurgu türündeki bu anıtsal yapıt hayranlıkla karşılandı. Lang'ın belli ölçüde Nietzsche'den esinlendiği bu filmleri, Alman ırkının kökenlerine, söylencelerine uzanan bir sanat anlayışının öncülüğünü yapıyordu.

Sesli film dönemi Lang için de kendini yenileme dönemi oldu. Düsseldorflu bir çocuk katili üzerine yaptığı 1931 tarihli *M* adlı filmi, *Die Nibelungen*'den bu yana çevirdiği filmleri aşan bir görsel ustalık taşıyordu. Ses de, filmin dehşet verici havasına yardımcı bir öğe olarak kullanılmıştı. Bunu izleyen *Das Testament des Dr. Mabuse*'deki ("Dr. Mabuse'ün Vasiyetnamesi") gangster çetesiyle o günlerde iktidara yeni gelmiş Nasyonal Sosyalist Parti arasındaki paralelliği sezen propaganda bakanı Goebbels, filmi gösterime girmeden yasakladı. Bu arada partiye üye olan karısından ayrılan Lang, Fransa'ya kaçtı.

Fransa'da 1935'te *Liliom*'u çevirdikten sonra ABD'ye gitti ve 1936'da *Fury*'yi ("Öfke") yönetti. 1940'ta ilk renkli filmi olan *The Return of Frank James* (Sevimli Haydudun İntikamı) adlı western'i çekti. 1943'te senaryosunu Brecht'le birlikte yazdıkları Nazi karşıtı *Hangmen Also Die*'dan ("Cellatlar da Ölür") sonra çektiği en iyi western sayılan 1952 tarihli *Rancho Notorious*'u (Yaylalar Fahişesi) gerçekleştirdi. ABD'de genellikle psikolojik yanı ağırlıkta olan ve suçlular dünyasını irdeleyen filmler çeviren Lang, 1957'de bir çağrı üzerine Almanya'ya gitti. 1921'de yazdığı bir senaryodan yola çıkarak çektiği Hindistan'da geçen iki bölümlük egzotik serüven filminden sonra 1960'taki *Die Tausend Augen des Dr.Mabuse* (Dr.Mabuse'ün Maceraları) son filmi oldu.

Fritz Lang, filmlerinde, alınyazısının kaçınılmazlığıyla belirlenen ve suçlular, psikopatlar, dengesiz kişiliklerin ağır bastığı bir dünya yaratmış, bu dünyayı aktarmadaki ustalığıyla dikkat çekmiştir. Bilimkurgu türünün ve fantastik sinemanın ilk önemli örneklerini vermiş, Alman ve Amerikan sinemalarının önde gelen yönetmenleri arasında yer almıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Halbblut*, 1919, ("Melez"); *Der müde Tod*, 1921, ("Yorgun Ölüm"); *Dr.Mabuse, der Spieler*, 1922, ("Kumarbaz Dr.Mabuse"); *Die Nibelungen*, 1923-1924; *Metropolis*, 1927; *M*, 1931; *Das Testament des Dr. Mabuse*, 1932, ("Dr.Mabuse'ün Vasiyetnamesi"); *Fury*, 1936, ("Öfke"); *You Only Live Once*, 1937, (Günahsız Katiller); *The Return of Frank James*, 1940, (Sevimli Haydudun İntikamı); *Hangmen Also Die*, 1943, ("Cellatlar da Ölür"); *Secret Beyond the Door*, 1948, (Leylaklar Açarken); *Rancho Notorious*, 1952, (Yaylalar Fahişesi); *Der Tiger von Eschnapur*, 1959, (Mihracenin Gözdesi); *Das indische Grabmal*, 1959, (Hint Mezarı); *Die tausend Augen des Dr.Mabuse*, 1960, (Dr.Mabuse'ün Maceraları).

• **KAYNAKLAR:** P.Bogdanovich, *Fritz Lang in America*, 1968; P.M.Jensen, *The Cinema of Fritz Lang*, 1969; O.Kutlar, "Fritz Lang Toplum ve Dünya ile Gerçek İlişkiler Kuramamıştı"; *Milliyet Sanat Dergisi*, (197), 1976; "Fritz Lang'la Konuşma", *Pazar Postası*, (38), 1959.

LANGE, Dorothea
(1895-1966)

ABD'li kadın fotoğrafçı. Toplumsal belge fotoğrafçılığının öncülerindendir.

New Jersey Eyaleti'nde Hoboken'de doğdu, San Francisco'da öldü. 1914-1916 arasında New York'ta bir öğretmen okuluna devam etti. 1915'te, gece ve hafta sonlarında, ünlü bir portre fotoğrafçısı olan Arnold Genthe'nin stüdyosunda asistan olarak çalıştı. 1917'de Columbia Üniversitesi'nde Clarence H.White'ın temel fotoğraf kursuna katıldı. 1918'de San Francisco'ya yerleşti. Önce bir fotoğraf laboratuvarında çalıştı, 1919'da da bir portre stüdyosu açtı. 1921-1933 arasında başarılı portre çalışmaları yaptıktan sonra belgesel fotoğrafçılığa yöneldi. 1935'te California Eyaleti'ndeki Emergency Relief Administration (Acil Yardım İdaresi) için bu kurumun yöneticisi, iktisat profesörü Paul Taylor'la birlikte göçmen tarım işçileri üstüne fotoğraflı bir rapor hazırladı. 1935-1937 arasında kurumun yöneticilerinden Roy Stryker'le işbirliği yaparak yoğun bir biçimde fotoğraf çekti. 1941'de Amerikan toplum yaşamından sahneleri fotoğraflamak üzere bir Guggenheim bursu aldıysa da ülkesinin II.Dünya Savaşı'na girmesiyle bu projeyi yarıda bıraktı. 1945-1950 arasında, hastalığı nedeniyle fotoğraf çekmeye ara verdi. 1951'den 1963'e değin, dünyanın dört bir yanında haber fotoğrafçılığı yaptı.

Lange, toplumsal belge fotoğrafı alanında en önemli ustalardan biridir. Bu konudaki ününü özellikle ABD'deki büyük iktisadi bunalım sırasında kırsal kesimde çektiği resimlerle sağlamıştır. Hepsi de belge fotoğrafı niteliğinde olan bu yapıtların hiçbirinde kuruluğa düşmemiş, olağanüstü duygusallık taşıyan bir anlatım yaratmayı başarmıştır. Bu yönüyle kendinden sonra gelen kuşağın bütün belge fotoğrafçılarına örnek olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *An American Exodus* (P.Taylor ile), 1939, ("Bir Amerikan Göçü"); *Dorothea Lange*, 1966; *Dorothea Lange Looks at the American Country Woman*, 1967, ("Dorothea Lange'ın Taşralı Amerikan Kadınına Bakışı").

• **BAKINIZ:** W.EVANS.

LANGE, Friedrich Albert
(1828-1875)

Alman, düşünür. Yeni-Kantçılık'ın öncülerindendir.

28 Eylül 1828'de Solingen yakınlarında Wald'de doğdu, 12 Kasım 1875'te Marburg'da öldü. Protestan

tanrıbilimci J.P.Lange'nin oğludur. Duisburg'da Herbart'ın öğrencisi oldu, Bonn Üniversitesi'ni bitirdi. Köln, Bonn ve Duisburg'da öğretmen olarak görev aldı. 1861'de siyasal etkinlikleri nedeniyle üniversiteden uzaklaştırıldı. Duisburg Ticaret Odası sekreterliği ve sosyal demokrat bir yayın organının yönetmenliğini üstlendi. Bu işleri de aynı gerekçeyle bırakmak zorunda kaldı. Bir süre gazete çıkardı, 1866'da İsviçre'ye gitti. 1870'te Zürich Üniversitesi'nde mantık ve edebiyat, 1873'te de Marburg Üniversitesi'ne felsefe profesörü oldu.

Lange, Bebel'in önderlik ettiği Alman sosyal demokrat işçi hareketini destekleyerek, sendikalar içinde çalışmış, Prusya'nın yayılmacılığına karşı çıkmıştır. Toplumsal sorunların işçilerin eğitimsizliğiyle ilişkili olduğu, emekçilerin gereksinmelerinin ancak toplumsal reformlarla karşılanabileceğini savunmuştur.

Lange'nin *Geschichte des Materialismus* ("Özdekçilik'in Tarihi") adlı yapıtı, Mekanikçi Özdekçilik'e getirdiği eleştiriyle önem kazanmıştır. Yapıtta, doğa olgularında bu akımın geçerli olduğunu, ancak insan davranışları ve toplumsal olaylar konusunda, dolayısıyla da bütün dünya için, açıklayıcı sayılamayacağını öne sürmüştür. Kant'ın görüşlerinden yola çıkarak bilgi öğelerinin olgulara indirgenebileceğini, biçim ve kategorilerin öznelliğini, içgözlem yoluyla tine varılamayacağını ve metafiziğin olanaksızlığını savunan Lange, Marburg'da Yeni-Kantçılık'ın başlamasına olanak sağlamıştır. Metafizik kuramların, din ve sanatın dışına çıkarak, bilimsel bilgi alanına girmemesi gerektiği konusundaki görüşleri, öğrencisi Vaihinger'i etkilemiştir. Marburglu Yeni-Kantçı düşünürlerden H.Cohen ve Natorp ise onun kimi düşüncelerini eleştirenler arasındadır.

- YAPITLAR (başlıca): *Die Arbeiterfrage*, 1865, ("İşçi Sorunları") *J.S.Mill's Ansichten über die Soziale Frage*, 1866, ("Toplumsal Sorunlar Konusunda J.S.Mill'in Görüşleri"); *Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in der Gegenwart*, 2 cilt, 1867, ("Özdekçilik'in Tarihi ve Çağımızdaki Anlamının Eleştirisi").
- BAKINIZ: BEBEL, ÇOMTE, HEGEL, SCHILLER, VAIHINGER.

LANGE, Helene
(1848-1930)

Alman, eğitimci ve yazar. Kadın hareketinin öncülerindendir.

9 Nisan 1848'de Oldenburg'da doğdu, 13 Mayıs 1930'da Berlin'de öldü. 1876'da bir kız okulunun yöneticiliğine getirildi. 1887'de yayımladığı *Gelbe Broschüre* ("Sarı Broşürler") ile dikkatleri topladı. Broşürde kadınların erkeklerle eşit ve bilimsel bir eğitim görmelerini savunarak, kadın eğitiminin yeniden düzenlenmesinin ve kadınların yükseköğrenim görmelerinin gerekliliğini vurguladı. Bu düşüncelerini gerçekleştirmek için 1889'da kadınlar için düzenlediği kursları, öğrencileri dört yıl içinde üniversiteye hazırlayan lise düzeyinde öğrenim kurumlarına dönüştürdü.

1890'da kurduğu Kadın Öğretmenler Birliği kısa zamanda güçlü bir feminist örgüt durumuna geldi.. 1893'te yayımlamaya başladığı *Die Frau* (Kadın) adlı derginin yayın yönetmenliğini yaşamının sonuna dek sürdürdü. 1902'de Alman Kadın Birliği'nin başkanlığına getirilen Lange, Alman Kadın Dernekleri Federasyonu'nun yönetim kurulunda yer aldı. Kadınların toplumsal ve siyasal özgürlüklerini kazanarak siyasi yaşama etkin olarak katılmaları için çalıştı. 1919-1920 yıllarında Hamburg kent meclisi üyesi olarak görev yaptı. I.Dünya Savaşı'nda kadınların da görev almalarını savundu. 1917-1920 arasında Hamburg'daki bir kız okulunda öğretmenlik yaptı.

- YAPITLAR (başlıca): *Gelbe Broschüre*, 1887, ("Sarı Broşürler"); *Handbuch der Frauenbewegung* (G.Bäumer ile), 1901-1906, ("Kadın Hareketi Elkitabı"); *Die Frauenbewegung in ihren modernen Problemen*, 1908, ("Çağdaş Sorunlarıyla Kadın Hareketi"); *Lebenserinnerungen*, 1921, ("Anılar"); *Kampfzeiten*, 1928, ("Savaş Günleri").

LANGE, Oskar
(1904-1965)

Polonyalı iktisatçı. Sosyalizmin iktisadi sorunlarını incelemiş, genel denge yaklaşımı ve iktisadın yöntemi konularında katkılar yapmıştır.

27 Temmuz 1904'te Tomaszow Mazowiecki kasabasında doğdu, 2 Ocak 1965'te Londra'da öldü. Babası tekstil fabrikatörü idi. Ortaöğretim yıllarından başlayarak sosyal konularla ilgilenen Lange, Krakovi, (Kraków) Jagellonian Üniversitesi'nde hukuk, iktisat ve sosyal tarih öğrenimi gördü. Bu yıllarda sosyalist harekete yakınlık duymaya başladı ve 1927'de Polonya Sosyalist Partisi'ne girdi. Üniversite öğrenimini 1928'de tamamladıktan sonra aynı kurumda asistan, 1931'de de istatistik kürsüsüne doçent oldu. 1934-1936 arasında Rockefeller bursu alarak İngiltere ve ABD'de araştırmalarını sürdürdü. 1937'de Polonya'ya dönüşünde siyasi nedenlerle üniversitedeki görevine alınmadı. Bunun üzerine ülkesinden ayrıldı; çeşitli Amerikan üniversitelerinde dersler verdikten sonra Chicago Üniversitesi'nde iktisat profesörü oldu. 1936-1945 arasında yayımladığı kitaplarla Batı iktisatçıları arasında da saygın bir yer edindi.

Lange, Polonya'nın Alman işgali altında olduğu yıllarda Polonyalı direnişçileri destekledi. II.Dünya Savaşı'nın sonunda Polonya'nın ABD ve Birleşmiş Milletler büyükelçiliğine getirildi. 1947'de Polonya'ya döndü. Önce Sosyalist Parti'nin Merkez Komitesi'ne daha sonra da bu partinin Polonya İşçi Partisi'yle birleşmesinden oluşan Polonya Birleşik İşçi Partisi'nin Merkez Komitesi'ne seçildi. Parlamento üyeliği, Devlet Konseyi başkan yardımcılığı, Yüksek İktisadi Konsey başkanlığı, Planlama ve İstatistik Yüksek Okulu rektörlüğü, Varşova Üniversitesi'nde profesörlük gibi görevlerde bulundu. Hindistan, Sri

Lanka, Irak ve Mısır hükümetlerine planlama konularında kısa süreli danışmanlık yaptı. Özellikle 1955 sonrasında çok çeşitli konularda yaptığı yayınlarla ülkesinin en etkili iktisatçılarından biri durumuna geldi.

Birinci dönemi Oskar Lange'nin bir iktisatçı olarak gelişimi ana hatlarıyla üç ayrı döneme ayrılarak incelenebilir. 1929-1933 yıllarını kapsayan dönemdeki yayınları konuları bakımından geniş bir yelpaze oluşturur. Bu dönemdeki yayınlarında sosyalizmin ve Marxist kuramın sorunları üstünde durmuş, istatistiksel ve teknik iktisat araştırmalarına yönelmiştir.

İkinci dönemi Lange'nin Batı üniversitelerinde incelemeler yaptığı ve çalıştığı 1934-1945 yıllarını kapsayan ikinci dönemdeki yapıtları, Neo-Klasik genel denge kuramının sorunsalı içinde kalmasına karşın gene de onun sosyalist görüşlerinin damgasını taşımıştır. 1936'da yazdığı *On the Economic Theory of Socialism* ("Sosyalizmin İktisadi Kuramı Üstüne") başlıklı çalışması bu özelliklerini ortaya koyan tipik ve önemli bir örnektir. Bu yapıt, Mises ve Hayek gibi Neo-Klasik iktisatçıların sosyalist bir ekonomide rasyonel hesaplamanın yapılamayacağını, dolayısıyla sosyalizmin kuramsal olarak işleyemeyeceği savlarına karşı yazılmış bilimsel bir polemiktir. Lange, burada, kaynakların kıtlık derecelerini dikkate alan sınama-yanılma yöntemleriyle denge fiyatların saptanabileceğini ve bu hesabi fiyatları rehber alarak davranan ekonomik birimlerin, tam rekabetin sağladığı etkin kaynak tahsisini gerçekleştirebileceğini göstermiştir. Lerner ve Dickinson gibi iktisatçıların da katkıda bulundukları bu tartışmada Lange etkin kaynak tahsisinin koşullarını açık bir biçimde tanımlamıştır. Ancak bu çalışmada Lange sosyalist ekonomilerin bölüşüm ve büyüme gibi yapısal ve dinamik sorunları üstünde durmamış, Neo-Klasik yaklaşımın statik sınırları içinde kalmıştır. Aynı yıllarda iktisat biliminin yöntem sorunları üzerine yazdığı yazılarda da, Marxist değer kuramının kaynak tahsisi sorunlarını yanıtlamada, Neo-Klasik genel denge kuramının yanında yetersiz kaldığını; buna karşılık doğru bir yaklaşım olarak kabul ettiği tarihsel maddeciliğin, iktisat-dışı bir tarih ve toplum öğretisi olduğunu ileri sürmüştür.

Lange'nin 1944'te yayımlanan *Price Flexibility and Full Employment* ("Fiyat Esnekliği ve Tam İstihdam") başlıklı kitabı ise, yine Neo-Klasik genel denge modelinin bakış açısıyla ancak bu kez "Keynes devrimi"ne karşı yazılmış bir denemedir. Bu çalışmada, Keynesci savların aksine, faktör fiyatlarının (ücretlerin) aşağıya doğru esnek olmasının, parayı da çözümlemeye katan belli koşullarda tam istihdamı sağlayabileceği; Keynes'in kuramının bir "genel kuram" değil, sınırlı varsayımlarda geçerli bir "özel kuram" sayılması gerektiğini belirten Lange'ye göre, günümüzde tam istihdamın fiilen gerçekleşmemesi efektif talep yaklaşımıyla değil, özellikle 1914 sonrasında yaygınlaşan tekelci-oligopolcü piyasa yapılarıyla açıklanabilir.

Üçüncü dönemi Oskar Lange'nin gelişimindeki üçüncü dönem, Polonya'ya dönüşünü izleyen 1952-1965 yıllarını içerir. Lange bu dönemde, temel olarak Marxist sorunsal içinde kalmış; ancak kaynak tahsisi konularıyla ilgilendiğinde, genel denge kuramının genel sonuçları ile uyumlu önerileri, farklı bir dil içinde de olsa savunmayı sürdürmüştür. Bu yeni yaklaşımını en iyi simgeleyen çalışmaları sosyalist ekonomi üzerindeki incelemeleri olmuştur. Bunlarda, 1936'da olduğu gibi kuramsal bir "sosyalist model"den değil, var olan sosyalist toplumların ve özellikle Polonya'nın somut gerçeğinden hareket etmiştir. Bu döneminde Lange, merkezi planlama ile piyasa göstergelerinin belli bir sentezine dayanan bir iktisadi reform modeli üstüne de katkılar yapmıştır. Ancak bu çalışmalarda piyasanın tamamen planlamanın yerine geçebileceğini hiçbir zaman savunmamış buna karşı, ölümünden hemen önce yazdığı "Bilgisayar ve Piyasa" başlıklı makalesinde, bilgisayarlar çağında piyasa yoluyla kaynak tahsisinin modası geçmiş bir mekanizma haline geleceğini ileri sürmüştür.

1952'den başlayarak Lange'nin üniversitelerde verdiği çeşitli dersler bir dizi kitap halinde yayımlanmıştır. İstatistik, ekonometri, optimum karar alma, sibernetik, birikim ve yeniden üretim modelleri konularını kapsayan bu çalışmalar, savaş sonu Doğu Avrupa iktisat yazınına, matematiksel ve sayısal teknikleri ilk kez yüksek bir düzeyde sokan yer yer özgün katkılardır. Ancak, Lange'nin en önemli yapıtı 1959'da yayımlanan *Ekonomia Polityczna I*'dır ("Politik İktisat"). Bu çalışmasında iktisadın bir sosyal bilim olarak içeriğini, yöntem sorunlarını, temel iktisat okullarının sorunsallarını ve bilimin toplumsal koşullanmasını incelemiştir.

Lange'nin yapıtlarında, kavramların kullanım biçimindeki değişmeler dışında, ana yaklaşımı bir süreklilik gösterir. 1945 öncesinde Neo-Klasik kaynak tahsisi kuramını, iktisadın ana uğraşı alanı olarak gören, Marxizm'i ise tarihsel maddecilik diye de adlandırılabilecek daha geniş bir sosyal çözümlemenin bilimi olarak değerlendiren Lange, 1950 sonrasında bu anlamda Marxizm'in bir sosyal bilim olarak politik iktisadı kapsadığını; Neo-Klasik kaynak tahsisi kuramının ise akılcı karar almayı inceleyen (ve normatif niteliği yüzünden bir sosyal bilim olmayan) praksiyolojinin bir alt dalı olduğunu öne sürmüştür. Ona göre sosyal bilim olmadığı için bu alanda Neo-Klasik iktisadın Marxist politik iktisatla çatışması söz konusu değildir. Her iki öğreti, kendi belirli alanları içinde geçerlidir. Böylece Lange, Marxist ve Neo-Klasik iktisat okulları arasında işlevsel bir sınır çizme -hatta belli bir anlamda bir sentez- girişimi yapmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Kniunktura w Zycin Gospodarczym Polski 1923-1927*, 1928; *Marxian Economics and Modern Economic Theory*, 1935, ("Marxist İktisat ve Modern İktisat Kuramı"); *On the Economic Theory of Socialim*, 1937, ("Sosyalizmin İktisadi Kuramı Üstüne"); *Price Flexibility and Full Employment*, 1944, ("Fiyat Esnekliği ve Tam İstihdam"); *The Working Principles of the Soviet Economy*, 1945, ("Sovyet Ekonomisinin İşleyiş İlkeleri"); *The Scope and Method of Economics*, 1945, ("İktisadın Kapsamı ve Yöntemi"); *Teoria Statystyki*, 1952, ("İstatistik Kuramı"); *Zagadienie Ekonomii Polityczne w Swietle Pracy J.Stalina 'Ekonomiczne Problemy Socjalizmu w ZSRR'*, 1953; *Wstep do Ekonometrii*, 1958; *Essays on Economic Planning*, 1958, ("İktisadi Planlama Üstüne Makaleler"); *Ekonomia Polityczna I*, 1959; ("Politik İktisat"); *Teoria Reprodukcji i Akumulacji*, 1961, ("Yeniden Üretim ve Birikim Kuramı"); *Calose i Rozwoj w Swietle Cybernetjki*, 1962.

• **BAKINIZ:** HAYEK, LERNER.

LANGER, Susanne
(1895)

ABD'li eğitimci ve filozof. Sanatla anlam arasında bir varlık bağlantısının bulunduğu görüşünü savunmuştur.

20 Aralık 1895'te New-York'ta doğdu. Radcliffe College'ı bitirdikten sonra Viyana ve Columbia üniversitelerinde felsefe, mantık ve pedagoji öğrenimi, Philadelphia College of Pure Arts'da lisansüstü eğitim gördü, bir süre filozof ve matematikçi Alfred North Whitehead'ın öğrencisi oldu, onun simgesel biçimlerin çözümünde, bilimle anlam arasındaki bağlantıyı açıklamaya yönelik yöntemini benimsedi.

Langer'in felsefesinde temel sorun sanat ve anlam arasındaki varlık bağlantısının açıklanmasıdır. Sanatta, belli bir öğe çevresinde toplanan, birbirinden kopuk olmayan simgelerin bilimsel dilin öbekleşen simgelerinden ayrı olduğunu vurgulayarak yeni bir anlatım yöntemi geliştirmeye çalışan Langer'e göre sanatta, özellikle müzikte, günlük konuşma diliyle açıklanamayan, daha çok sezgisel bilgilerden kaynaklanan bir simge alanı vardır. Bu alanı açıklamak için, gene simgelere dayanan, ayrı anlatım biçimi bulmak gerekir. Çünkü sanat sorunlarının çözümünde, yalnız us ilkelerine, matematik bilimlerde uygulanan yöntemlere dayanılarak, gerekli açıklamalar yapılamaz.

• YAPITLAR (Başlıca): *The Practice of Philosophy*, 1930, ("Felsefe Pratiği"); *Philosophy in a New Key*, 1942, ("Yeni Bir Boyutta Felsefe"); *An Introduction to Symbolic Logic*, 1953, ("Simgesel Mantığa Bir Giriş"); *Feeling and Form*, 1953, ("Duygu ve Biçim"); *Problems of Art*, 1957; ("Sanat Sorunları"); *Philosophical Sketches*, 1962; ("Felsefi Yazılar"); *Mind: An Essay on Human Feeling*, 1967, ("Zihin: İnsan Duyguları Üzerine Bir Deneme").

LANGERHANS, Paul
(1847-1888)

Alman anatomi ve patoloji bilgini. Pankreastaki "Langerhans adacıkları"nı tanımlamıştır.

25 Temmuz 1847'de Berlin'de doğdu, 20 Temmuz 1888'de Atlas Okyanusu'ndaki Madeira Adası'nın Funchal kentinde öldü. Jena ve Berlin üniversitelerinde, Haeckel, Virchow, Du Bois-Reymond, Cohnheim gibi çağının ünlü bilim adamlarının denetiminde sürdürdüğü tıp öğrenimini 1869'da tamamladı. Fransız-Alman savaşı sırasında bir askeri hastanede hekimlik yaptıktan sonra, 1871'de Freiburg Üniversitesi'nde patoloji doçentliğine getirildi. Ancak, akciğer tüberkülozuna yakalandığı için üç yıl sonra öğretim görevinden ayrılmak zorunda kaldı ve 1875'te Atlas Okyanusu'ndaki Madeira Adası'na yerleşerek, yaşamının geri kalan bölümünü başkent Funchal'da serbest hekimlikle sürdürdü.

Berlin Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarında, ünlü patoloji bilgini Virchow ile asistanı Cohnheim'in yönlendirmesiyle yeni doku boyama teknikleri uygulayarak histoloji alanında değerli incelemeler yapan Langerhans, adını tıp tarihine yazdıran çalışmasını da gene o yıllarda, Virchow'un patoloji laboratuvarında gerçekleştirmiştir. Gerçekten de, mikroskopla incelemeye pek elverişli olmayan pankreas dokusunu ilk kez ayrıntılı bir biçimde inceleyerek hücre düzeyindeki yapısını açıklayan Langerhans'dır. Çoğu kez yeni kesilmiş hayvanların, özellikle tavşanların taze pankreasına doku boyası emdirerek, hatta canlı hayvanların pankreas kanalına boya şırınga ederek çalışan Langerhans, 1869'da, bu salgı bezinin dokusunda ada gibi öbekler oluşturan, değişik yapıda bir grup hücrenin varlığını gözlemledi. Gerçi pankreasın özek-dokusunu oluşturan bu hücrelerin insülin salgılamak gibi temel bir işlevi olduğu çok sonra anlaşıldı ama, çokgen biçimindeki bu çekirdeksiz hücre öbekleri, pankreasın mikroskopik anatomisine dikkati çeken Langerhans'ın anısına saygı olarak 1893'te "Langerhans adacıkları" diye adlandırıldı.

• BAKINIZ: BANTING, BEST, COHNHEIM, VIRCHOW.

LANGEVIN, Paul
(1872-1946)

Fransız fizik bilgini. Gazların kinetik kuramı ve manyetizma alanındaki çalışmalarıyla kuramsal fiziğe katkıda bulunmuştur.

23 Ocak 1872'de Paris'te doğdu, 19 Aralık 1946'da aynı kentte öldü. 1891'de, Paris'teki Fizik ve Kimya Okulu'nda Pierre Curie'nin öğrencisi olarak öğrenimini tamamladıktan sonra bir süre Sorbonne'daki dersleri izledi. 1894'te École Normale Supérieure'e kabul edildi. 1897'de İngiltere'ye giderek, Cambridge Üniversitesi'ndeki Cavendish Laboratuvarı'nda bir yıl kadar Thomson ile birlikte gazların X ışınlarınca iyonlaştırılmasına ilişkin çalışmalar yaptı. Fransa'ya döndüğünde Curie'lerin laboratuvarındaki radyoaktiflik araştırmalarına katıldı ve 1902'de Sorbonne'dan doktora derecesini aldı. Aynı yıl Collège de France'ta fizik derslerini üstlenen Langevin 1904'te profesörlüğe yükseltildi, 1909'da da Sorbonne'da fizik profesörlüğüne getirildi. I. Dünya Savaşı yıllarında Fransız ordusu için sesüstü (ultrason) dalgaları üzerinde araştırmalar yaparak düşman denizaltılarının yerini belirleyen bir araç geliştirdi. Savaş sonrası Sorbonne'daki görevine döndü ve 1928'de Lorentz'den boşalan Solvay Uluslararası Fizik Kurumu başkanlığına seçildi. II.Dünya Savaşı sırasında Paris'e giden Alman orduları kendilerine bağlı Vichy Hükümeti'ni kurunca, Langevin önce görevinden alınıp tutuklandı, sonra da bir kır evinde göz hapsine alındı. 1944'te arkadaşlarının, özellikle öğrencisi ve en yakın dostu olan Frédéric Joliot-Curie'nin ısrarı ve desteğiyle İsviçre'ye kaçan, savaştan sonra ülkesine dönerek Uygulamalı Fizik ve Kimya Okulu'nun yönetimini üstlenen ve eğitim reformuna ilişkin çalışmalar yapan Langevin, pek çok bilim kuruluşunun yanı sıra

1928'de Londra'daki Royal Society'nin, 1934'te Fransız Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçilmiştir.

Langevin'in kuramsal fiziğe en önemli katkısı manyetizma alanındadır. Pierre Curie, deneysel çalışmaları sonucunda, her maddenin atom yapısı bakımından, uygulanan bir manyetik alanın yönüne karşıt, zayıf bir mıknatıslanma gösteren diyamanyetik özellik taşıdığını, atomların topluca ve birbirine yakın olarak bulunduğu katı ya da sıvılarda ise, alan yönünde zayıf mıknatıslanmanın, yani paramanyetik özelliğin oluştuğunu açıklamıştı. Ayrıca paramanyetizmanın sıcaklıkla ters orantılı olarak değiştiğini belirleyen Curie'nin bu bulgularını açıklamak için elektron kuramından yararlanan Langevin, diyamanyetik maddelerde elektronların yörünge üzerindeki hareketleri birbirini yok ettiği için net bir moleküler moment bulunmadığını, ancak manyetik bir alan uygulandığında belirli bir yönde hareket eden elektronların hızlarının arttığını, öbür elektronların hızlarının ise azaldığını, böylece alan yönüne ters, zayıf bir momentin doğduğunu ileri sürdü. Paramanyetizmayı ise, bir ya da daha fazla serbest elektron dolaştığı için her molekülü sürekli bir manyetik momente sahip olan maddelerde, dışarıdan manyetik alan uygulandığında moleküler momentlerin alan yönünde dizilmesine bağladı. Bu dizilişin oranı, alanın gücüne ve ısıl hareketin yoğunluğuna bağlıdır. Buradan yola çıkarak, zayıf alanlarda gazlardaki paramanyetik geçirgenlik için $\mu_o = m^2N/3kT$ (*m*: manyetik moment, N: birim hacimdeki molekül sayısı, k: Boltzmann sabiti, T: mutlak sıcaklık) formülünü geliştirdi. Langevin'in manyetizma alanındaki bu ilk tutarlı açıklaması, daha sonraki kuramsal gelişmelere temel oldu.

Langevin'in denizaltıların yerini belirlemek için geliştirdiği aygıt ise, ses dalgalarının yansıtılması temeline dayanır. Pierre Curie'nin tanımladığı piezoelektrik olgusundan yararlanarak radyo dalgalarını sesüstü frekansa yükseltmiş, böylece bu ses dalgalarını yansıtacak en küçük nesnelerin bile yerini belirleme olanağı sağlamıştır. Langevin'in bu buluşu, bugün yalnız askeri amaçlarla değil, balıkçılık, sualtı araştırmaları gibi çok değişik alanlarda kullanılan sonarın çıkış noktasıdır.

• BAKINIZ: BARKLA, P.CURIE, FARADAY, F.JOLIOT-CURIE, J.J.THOMSON.

LANGLEY, Samuel Pierpont
(1834-1906)

ABD'li astronomi bilgini ve havacılık mühendisi. Geliştirdiği "bolometre" ve motorlu uçak yapımına katkılarıyla tanınır.

22 Ağustos 1834'te Massachusetts Eyaleti'nin Roxbury kentinde doğdu, 27 Şubat 1906'da Güney Carolina'daki Aiken kentinde öldü. 1851'de Boston'da tamamladığı lise öğreniminden sonra üniversiteye devam etmeyip öğrenimini okul dışında sürdürdü. Uzun bir süre Chicago ve St.Louis'de inşaat mühendisliği ve mimarlık yaptıktan sonra 1865'te Boston'daki Harvard Gözlemevi'nde asistanlığa, 1866'da da Annapolis'deki Naval Academy'de yardımcı matematik profesörlüğüne getirildi. Ertesi yıl Pennsylvania Eyaleti'nin Pittsburgh kentindeki Allegheny Gözlemevi'nin yöneticiliğine ve Western University of Pennsylvania'nın (bugün Pittsburgh Üniversitesi) fizik ve astronomi profesörlüğüne atandı. Buradaki çalışmaları sırasında Güneş tayfının kızılaltı bölgesini inceledi ve 1880'de Güneş ışınımını ölçen "bolometre"yi geliştirdi. Aerodinamikle de ilgilenerek, havadan daha ağır araçların uçurulmasına yönelik birçok deney yaptı. 1887'de Washington'daki Smithsonian Institution'ın sekreterliğine getirilince bu alandaki çalışmalarını hızlandırarak, 1896'da, buharlı motorla donatılmış, havadan ağır ilk uçuş aygıtını havalandırmayı başardıysa da, 1903'te insanlı uçuş için geliştirdiği modelin başarısızlığa uğraması üzerine, çalışmalarını sürdürebilmek için gerekli parasal destekleri yitirdi. Bu başarısızlıktan birkaç yıl sonra düş kırıklığı içinde ölen Langley, 1890'da Smithsonian Astrofizik Gözlemevi'ni kurmuş, ABD'deki Ulusal Bilimler Akademisi ile Londra'daki Royal Society'nin üyeliklerine seçilmişti.

Langley astronomi alanındaki çalışmalarını Güneş ışınımı ile bu ışınımın hava koşulları üzerindeki etkilerinin araştırılması üzerinde yoğunlaştırmış ve Güneş tayfının çeşitli dalgaboylarındaki ışınım yoğunluklarını ölçmek amacıyla bolometreyi geliştirmiştir. Wheatstone köprüsü ile galvanometrenin birleşiminden oluşan bu aygıt, ışığın soğurulmasıyla ısınma sonucunda elektrik direncinin değişmesi ilkesine göre çalışır. Yüz binde bir derecelik sıcaklık değişikliklerine duyarlı olduğundan, bolometreyle, Güneş tayfının görünür ışık ile radyo dalgaboyları arasında kalan kızılaltı bölgesinin de incelenmesi olanaklı duruma gelmiştir.

Langley'in 1896'da Potomac Irmağı üstünde havalandırmayı başardığı, 1 dakika 45 saniye süreyle havada kalan ve bu süre içinde saatte yaklaşık 40 km'lik bir hızla 1.280 m yol alan insansız uçuş aygıtı, 1 BG'lik bir buharlı motorla çalışıyordu. Havadan ağır ve uçabilen motorlu araçların ilk örneği olan bu modelin ardından insanlı uçuş için geliştirdiği yeni bir modelin denemeleriyse, kalkış sistemindeki yetersizliklerden ötürü başarısızlığa uğradı. Langley'in, halkın ödediği vergilerle kurulmuş bir fondaki paraları olmayacak bir düş uğruna sorumsuzca harcamakla suçlanmasına ve Amerikan Savaş Bakanlığı'nın parasal desteğini yitirmesine neden olan bu başarısızlığından yalnızca dokuz gün sonra, Wright kardeşler ilk insanlı uçuşu gerçekleştirdiler.

• BAKINIZ: A.G.BELL, CURTISS, WHEATSTONE, O. ve W. WRIGHT.

LANGLOIS, Henri
(1914-1977)

Fransız sinema arşivcisi. Dünyanın en zengin sinema arşivi olan Fransız Sinemateki'nin ve buraya bağlı sinema müzesinin kurucusudur.

13 Kasım 1914'te İzmir'de doğdu, 13 Ocak 1977'de Paris'te öldü. Beş yaşındayken ailesiyle Fransa'ya gitti. Çocukluğundan başlayarak eski sinema filmleri toplamaya girişti. 1935'te yönetmen Georges Franju ile birlikte kurduğu Cercle du Cinéma adlı sinema kulübünde sessiz film gösterileri düzenledi. Ertesi yıl, çalışmakta olduğu bir sinema dergisinden maddi destek sağlayarak, arkadaşlarıyla Fransız Sinemateki'ni kurdu. II.Dünya Savaşı yıllarında arşivi işgal güçlerinden saklamayı ve kurtarmayı başaran Langlois'nin yöneticiliğinde gelişen Sinematek, savaştan sonra devlet desteğiyle de zengin bir koleksiyona dönüştü.

Dünyanın çeşitli yerlerinde birçok sinema kurumunun temelini atan ve büyük ün kazanan Langlois, 1964'te özel bir Oscar ödülü aldı. 1968'de kültür bakanı André Malraux tarafından görevinden alınması olaylara yol açtı. Türk Sinemateki de içinde olmak üzere çeşitli ülkelerin sinema kuruluşlarından, sinema çevrelerinden kararı protesto eden mesajlar gönderildi, büyük stüdyolar ve ünlü yönetmenler filmlerinin Sinematek'te gösterimine izin vermeyeceklerini bildirdiler. Oluşan büyük tepki karşısında hükümet kararını geri almak zorunda kaldı. Sinematek, Langlois'nın büyük sinema tutkusu ve kişisel çabasıyla gelişmiş, zengin film arşivi ve kitaplığının yanı sıra afiş, fotoğraf, el yazması, dekor, giysi ve çeşitli sinema malzemesi koleksiyonları, laboratuvarları ile tam bir araştırma merkezi olmuştur. Bu özellikleriyle, Fransız Yeni Dalga akımının gelişmesine önemli katkıda bulunmuş, Jean-Luc Godard, François Truffaut, Claude Chabrol gibi ünlü yönetmenler için bir okul işlevi görmüştür. 1972'de, Paris'te Chaillot Sarayı'nda Sinematek'e bağlı bir sinema müzesinin açılması da Langlois'nın çabalarıyla gerçekleşmiştir. Bu müze ilk sinema aygıtlarından ünlü oyuncuların eşyalarına, afiş ve fotoğraflardan senaryo taslaklarına ve mektuplara kadar tüm bir sinema tarihinden örneklerin yer aldığı evrensel bir sergidir.

Henri Langlois, Türk Sinematek Derneği'nin kuruluşuna da katkıda bulunmuş, derneğin ilk yabancı onur üyesi olmuştur.

• **KAYNAKLAR:** H.Baş (der.), "Yeryüzünün En Büyük Sinemateki", *Yeni Sinema*, (1), 1966; O.Kutlar, "Langlois, Hem Fransız Sinematek'ini Kurdu, Hem Birçok Sinema Kurumunun Açılışına Yardım Etti", *Milliyet Sanat Dergisi*, (216), 1977; "H.Langlois Olayı", *Yeni Sinema*, (18), 1968.

LANGMUIR, Irving
(1881-1957)

ABD'li kimyacı. Sanayi kimyasına ilişkin buluşları ve yüzey kimyasına yönelik çalışmalarıyla tanınır.

31 Ocak 1881'de New York'ta doğdu, 16 Ağustos 1957'de Massachusetts Eyaleti'nin Falmouth kentinde öldü. 1903'te Columbia Üniversitesi'nden metalürji mühendisliği diplomasını, 1906'da Almanya'daki Göttingen Üniversitesi'nden Nernst'in denetiminde kimya doktorasını aldıktan sonra ABD'ye dönerek, bir süre Stevens Teknoloji Enstitüsü'nde ders verdi. 1909'da göreve başladığı General Electric Company'nin Schenectady'deki laboratuvarında kırk bir yılını kimya ve fizik araştırmalarına adayan, 1950'de emekli olduktan sonra da ölünceye değin bu kuruluşun danışmanlığını yapan Langmuir, 1932'de Nobel Kimya Ödülü'nü alan ilk sanayi kimyacısı oldu. Fizik ve kimyaya değerli katkıları nedeniyle, ABD Ulusal Bilimler Akademisi ve Londra'daki Royal Society başta olmak üzere pek çok bilim kuruluşunun üyeliğine seçilmiş, 15 üniversiteden onur doktorası almış ve Royal Society'nin Hughes madalyası (1918) ile birlikte birçok ödül kazanmıştır.

Langmuir daha çok sanayi uygulamasına yönelik projeler yürütmüş ve 63 buluşunun patentini almış olmakla birlikte, uzun ve verimli araştırmacılık yaşamında vakum fiziğinden yüzey kimyasına dek çok çeşitli alanlara da katkıda bulunmuştur. General Electric'teki ilk yıllarında, elektrik ampullerinde kullanılmakta olan karbon filamanın kısa sürede yanmasını önleyerek ampulün ömrünü uzatmak için araştırmalara başlamıştır. Ampuldeki vakumun yeterli olmadığını gözlemleyen Langmuir, bu konudaki çalışmalarıyla vakum teknolojisinin gelişmesine öncülük ettiği gibi, geliştirdiği vakum pompası ve benzer buluşlarıyla elektrik ampulünün yanı sıra radyo lambalarının da daha kullanışlı hale getirilmesinde etkili oldu. Ampulün içinde tam bir vakum yaratılsa bile, o sıralar karbon yerine kullanılmaya başlanan tungsten filamanın gene de kısa sürede yandığını görerek, tungstenin buharlaşmasını yavaşlatmak için çareler aradı. Bu amaçla, çok ince bir tungsten telinin sıkı bir sarmal biçiminde kullanılmasını, ayrıca ampulün önce azot gazı, sonra da bir azot-argon karışımıyla doldurulmasını öneren Langmuir'dir.

Langmuir, elektrik teknolojisinde önemli buluşlarını gerçekleştirirken, bir yandan da bu çalışmalarından yola çıkarak gazların değişik fizikokimyasal koşullarda yüzeye soğurulmasını (adsorpsiyon) incelemeye başladı. Değişik basınç ve ısı koşullarındaki kimyasal tepkimeler ve fizikokimyasal olgular üstüne araştırmalarından da yararlanarak, yüzeye soğurulmada tek moleküllük bir tabakanın oluştuğunu gözlemledi, değişik kimyasal maddelerin ortak yüzeylerindeki tepkimeleri inceledi. Sonuçta, camlarda parlamayı önleyecek ince bir molekül tabakasının oluşturulmasından biyokimyaya dek birçok alanda önemli ipuçları sağlayan yüzey kimyasının temel olgularını ortaya çıkaran Langmuir'e Nobel Ödülü bu alandaki çalışmaları nedeniyle verildi. Bu araştırmaları sırasın-

da atom fiziğindeki gelişmeleri de izleyen Langmuir, Lewis'inkine paralel bir çalışmayla, Kekulé'nin karbon-karbon bağları biçiminde belirttiği birleşme değeri (valans) kavramını geliştirdi; atomlar arasındaki bağların, atomların elektronlarını bölüşmelerinden kaynaklanabileceğini gösterdi ve böylece elektron bağı kavramının yerleşmesinde etkili oldu.

Vakum teknolojisine ilişkin araştırmaları sonucunda gazlarda boşalım, boşalım tüplerinde elektron akımı gibi konuları da inceleyen, elektronların akım sırasındaki davranışının matematiksel anlatımını veren Langmuir, bu çalışmalarını uygulamaya da aktardı. Akkor bir filaman aracılığıyla atomlarına ayrıştırılan hidrojenin yeniden molekül biçiminde birleşmesinden doğan ısıdan yararlanarak yeni bir hidrojen kaynak lambası geliştirdi, böylece yeryüzünde Güneş'in yüzeyindekine yakın bir sıcaklık (6.000°C) elde edilmesini sağladı.

1930'lardan başlayarak atmosfer olgularıyla da ilgilenen Langmuir, kümülüs bulutlarına kristal karbondioksit ve gümüş iyodür "ekerek" yapay yağmur elde etmeyi başarmış, geniş kapsamlı çalışmalarıyla, atom düzeyinde incelediği fizikokimyasal olguların, radyo lambalarından hava koşullarının kontrolüne dek çok çeşitli alanlarda uygulanmasına olanak tanımıştır.

- YAPITLAR (başlıca); *Phenomena, Atoms and Molecules*, 1950, ("Olgular, Atomlar ve Moleküller"); *The Collected Works of Irving Langmuir*, (ö.s.), C.G. Smits (der), 12 cilt, 1960-1962, ("Irving Langmuir'in Toplu Yapıtları").

- BAKINIZ: CLAUDE, W.D.COOLIDGE, DE FOREST, EDISON, KEKULÉ, G.N.LEWIS.

LANZA, Mario
(1921-1959)

İtalyan asıllı ABD'li tenor. Filmleri ve plaklarıyla 1950'lerde büyük ün kazanmıştır.

31 Ocak 1921'de Philadelphia'da doğdu, 7 Ekim 1959'da Roma'da öldü. Asıl adı Alfredo Arnold Cocozza'dır. Müzik eğitimini doğduğu kentte özel öğretmenlerle yaptı. II. Dünya Savaşı yıllarında Amerikan ordusunda konserler verdi. 1944'te gene Amerikan ordusu için *Winged Victory* ("Kanatlı Zafer") filmini çevirdi. 1947'de Hollywood Bowl Orkestrası'na solist olarak girdi, ardından MGM film şirketi ile sözleşme imzaladı.

Hiç opera sahnelerinde görünmeyen Lanza, plakları ve filmleriyle kısa sürede büyük üne kavuştu. 1950'lerde plakları, özellikle *Be My Love* ve *The Loveliest Night of the Year* milyonlarca sattı. Oynadığı gösterişli müzikaller, operanın da iş yapan filmlerde kullanılabileceğini kanıtladı. İkinci bir Caruso olmak istedi, ama sesini geliştirip koruyacak bir özdenetimden yoksundu. Sesinin donuklaşması ve pürüzlenmesi üzerine bir bunalıma girdi, 1954'te *The Student Prince* ("Öğrenci Prens") filminde oynamak istemeyince bağlı olduğu MGM ile uyuşmazlığa düştü. Yerine Edmund Purdom oynadı, filmin şarkılarında Lanza'nın eski kayıtları kullanıldı. Lanza daha sonra İtalya'ya giderek iki film çevirdi. Aşırı şişmanlığı nedeniyle Roma'da otuz sekiz yaşında kalp krizinden öldü.

- YAPITLAR (başlıca): Film: *Winged Victory*, 1944, ("Kanatlı Zafer"); *That Midnight Kiss*, 1949, ("Şu Geceyarısı Öpücüğü"); *Toast of New Orleans*, 1950, (Amerika Yıldızı); *The Great Caruso*, 1951, (Büyük Caruso); *Because You're Mine*, 1952, (Şeref Yıldızı); *Serenade*, 1956, (Meksika Serenadı); *Seven Hills of Rome*, 1958, (Arrivederci Roma). Albüm: *Be My Love; The Loveliest Night of the Year.*

LAO-TZE
(İÖ 7.yy)

Çinli filozof. Taoculuk'un kurucusudur.

Lao-Tze'nin doğum ve ölüm yılları konusunda kesin bilgi yoktur. Kimi kaynaklara göre 604'te Po sancağındaki Kou kantonuna bağlı Khio-Jin köyünde doğmuş, 520'de ölmüştür. Konfüçyüs'ün, gençliğinde, onunla tartışmalara girdiği söylenir. Lao-Tze, Çinliler arasında Buddha gibi bir peygamber sayılmış, nurla aydınlatıldığına, anasının karnında seksen yıl durduğuna inanılmıştır. Gene, kimi tarihçilere göre, soyadı Li, adı Erh'tir. Kendisine aydınlık anlamında Po-Yang dendiği, öldükten sonra Tan (üstat) olarak anıldığı, Çin kaynaklarında Lao-Tze (yaşlı filozof) adının kullanıldığı belirtilmektedir. Bunların başka kişiler olduğu da öne sürülmüştür. Yaşamına ilişkin söylencelere karışmış pek az bilgiden biri de, Chou hanedanının arşivinde çalıştığı yolundadır. Bu sülalenin çöküş döneminde, yaşadığı yerden ayrılmış, bir geçitte, buranın bekçisinin dileği üzerine, görüşlerini anlatan *Tao-Te-Ching* (Taoizm) adlı kitabı yazmıştır. Bir öküzün sırtında Batı'ya gittiği, Çin'e hiç dönmediği söylenir.

Taocular'ın kutsal kitabı olan *Tao-Te-Ching*, Tao ve Te kavramları üzerine kuruludur. Tao, doğru yol ve ilke demektir. Te ise, Tao'nun insanda ortaya çıkışı, erdem anlamına gelir. Yapıt, 81 bölümden oluşur. Tao, önsüz ve sonsuzdur, her türlü bilginin üstündedir, adsızdır, varlığı doğuran yokluktur ve her varlık ona döner. Saltık iyi ve güzel olan doğanın da düzeni Tao'dur. Te, varlıkların Tao'dan aldıkları erdemdir. Te'nin ilkesi, bilgisizlik, arınmışlıktır. Öğrenmek için çaba göstermemek gerekir. Çünkü, Tao Vu-Vei'dir (durağan). Sırlara ulaşmak için, isteklerden arınmalıdır. Dünya varlığı önemsizdir, insan alçakgönüllü olmalıdır.

Tao'ya uygun davranan yöneticiler iyidir. Onlar, halkın karınlarını doyururlar, bilgili olmalarını önlerler. Çünkü bilgilenmek, isteklerin ve dolayısıyla da kargaşalıkların baş göstermesidir.

Bilgi kuramını ahlak öğretisiyle özdeşleştiren Lao-Tze'ye göre insanı bilen akıllıdır, kendini bilen de aydınlanmıştır. Başkasını yenen güçlüdür, kendi kendini yenen büyüktür.

Lao-Tze, çocuk, kadın ve suyu güçsüz sayar.

Ancak yalın olmakla birlikte, güçlü görünenleri çok güç tüketmeden, zaman içinde altetmeleri ve arınmışlığı yansıtmaları nedeniyle Te'nin simgesi olarak görür. Taoculuk, Lao-Tze'den sonra da pek çok yandaş bulmuş, Çin'deki büyük felsefe okullarından biri olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca); *Tao-Te-Ching*, (ö.s.),1899, (çev.), (Taoizm, 1946).

• BAKINIZ: HAN FEI TSEU, KONFÜÇYÜS.

LA PÉROUSE, Jean François (1741-1788?)

Fransız, denizci. Büyük Okyanus'ta keşif yolculukları yapmıştır.

Jean François de Galaup La Pérouse 22 Ağustos 1741'de Fransa'da Albi yakınlarında Le Gua'da doğdu, Büyük Okyanus'taki Vanikoro Adası'nda öldü. Ölüm tarihi kesin değildir. 1756'da deniz muhafızı, 1780'de albay oldu. 1782'de Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Hudson Körfezi'ndeki İngiliz güçlerini yenilgiye uğrattı. 1785'te Fransa Kralı XVI.Louis tarafından keşif yolculukları yapmakla görevlendirilen La Pérouse, 1 Ağustos'ta La Boussole ve Astrolabe adlı gemileriyle Brest'ten yola çıktı.

9 Nisan 1786'da Büyük Okyanus'un güneyinde bulunan Oster (Paskalya) Adası'na, 29 Mayıs'ta da Hawaii Adaları'na ulaştı. Oradan Kuzey Amerika'ya doğru yola çıkarak Haziran'da Alaska'nın güney kıyılarına, daha sonra da kıyıyı güneye doğru izleyerek Monterey'e vardı. Bu arada Necker Adası'nı buldu. Sonra Büyük Okyanus'u geçerek 3 Ocak 1787'de Güney Çin kıyılarındaki Makao'ya ulaştı. Daha sonra Filipinler'e gitti. 9 Nisan'da Manila'dan ayrılarak Japonya'ya doğru yola çıktı. Japon Denizi'nden geçerek Tatarki Boğazı'na ulaştı. 2 Ağustos'ta Sahalin ve Hokkaido adalarını birbirinden ayıran ve o günden sonra kendi adını alacak olan La Pérouse Boğazı'nı keşfetti. Daha sonra Kamçatka Yarımadası'ndaki Petropavlovsk'a varan La Pérouse, bu arada tuğamiralliğe yükseltildi. Yolculuk notlarını ve haritalarını bir arkadaşıyla Fransa'ya gönderdi.

La Pérouse Büyük Okyanus'un orta kısmına doğru yola çıkarak Samoa Adaları'na vardı. Orada arkadaşı de Langle ve 10 adamı yerliler tarafından öldürüldü. La Pérouse oradan Tonga Adaları'na ve Norfolk Adası'na geçti. 26 Ocak 1788'de Avustralya'nın güneydoğusunda bulunan Botany Bay koyuna ulaştı. 10 Mart'ta oradan ayrılan La Pérouse'dan uzun süre haber alınamadı. 1827'de İngiliz denizci Peter Dillon, Santa Cruz Adaları'ndan biri olan Vanikoro'da La Pérouse'a ait olduğunu sandığı bazı eşya parçaları buldu. Fransız kâşifi Dumont 1828'de Vanikoro'ya giderek La Pérouse'un gemilerinin ada yakınında battığını ve birçok denizcinin yerliler tarafından öldürüldüğünü öğrendi. La Pérouse'un da büyük bir olasılıkla bu sırada öldürülmüş olduğu sanılmaktadır.

• BAKINIZ: COOK.

Pierre Simon Laplace
Villain tarafından yapılmış portresi.

LAPLACE, Pierre Simon (1749-1827)

Fransız matematik bilgini. Güneş sisteminin kararlılığı problemine ve olasılıklar kuramına katkılarıyla tanınır.

Laplace, Mart 1749'da Normandiya'da, Beaumont-en-Ange'da doğdu, 5 Mart 1827'de Paris'te öldü. Yaşamının ilk yıllarına ilişkin bilgiler çok azdır. Yalnızca yoksul bir çiftçi ailesinin oğlu olduğu, öğreniminin daha ilk yıllarında ortaya çıkan yetenekleriyle varlıklı komşularının ilgisini çektiği, öğrenimini komşularının desteğiyle Beaumont'daki askeri okulda sürdürdüğü ve on sekiz yaşında köyünden ayrılıp Paris'e gittiği biliniyor. Paris'e gittikten sonra köyüyle tüm bağlarını koparan Laplace, mekaniğin ilkelerine ilişkin bir yazısı aracılığıyla hayranlığını kazandığı d'Alembert'in yardımıyla Paris Askeri Okulu'nda matematik profesörlüğüne getirildi. 1773'te Güneş sisteminde bulunan gezegenlerin Güneş'ten uzaklıklarının ortalamasının değişmediğini göstererek ilk başarısını kazandı ve Paris Bilimler Akademisi'nin yardımcı üyeliğine seçildi. 1796'da *Exposition du système du monde* ("Dünyanın Sisteminin Açıklanışı") adlı kitapta oldukça basit bir biçimde açıkladığı araştırmalarının sonuçlarını, ilk cildi 1789'da yayımlanan ve ancak 1825'te tamamlanan 5 ciltlik *Mecanique céleste*'de ("Gök Mekaniği") derledi. Ünlü kimyacı Berthollet ile birlikte Paris yakınındaki Arcueil'de bir tür araştırma enstitüsü kuran ve birçok genç bilim adamının yetişmesine katkıda bulunan Laplace siyasal yaşama da katılmış, ancak bu alanda yönetim değişikliklerinden zarar görmemesini sağlayacak olumsuz bir kişilik sergilemişti. 1789 Devrimi sırasında suçlanmamayı, dahası Bureau des Longitude'un başkanlığına getirilmeyi, ardından yönetimi ele geçiren Napoléon'dan da saygı görmeyi başarmıştı. Napoléon tarafından içişleri bakanlığına getirilen ancak kısa bir süre sonra bu görevden alınarak senato üyeliğine atanan Laplace, gözden düşmesi üzerine Napoléon ile ilişkisini kesip, onun

görevden alınması kararına katılarak yeni yönetimle de anlaşma ve bir anlamda da yaşamının her döneminde rahatça bilimsel çalışma yapma olanağı bulmuştu.

Astronomi, matematik ve fiziğin çeşitli alanlarına önemli katkılarda bulunan Laplace, gerçek ününü Güneş sisteminin kararlılığı probleminin çözümünü amaçlayan kuramsal astronomi çalışmalarıyla kazandı. Yıllar süren ve Fransa'nın Newton'u olarak anılmasını sağlayan çalışmalarını içeren ünlü *Mecanique celeste*'de kendi araştırmalarıyla, Euler, Lagrange, d'Alembert ve Clairaut'nun araştırmalarının bir bireşimini oluşturarak, gök mekaniği konusunda o güne değin elde edilmiş tüm sonuçları derlemeyi başardı. Ancak çalışmalarını yürütürken Lagrange ve d'Alembert ile sürekli yazıştığı bilinen Laplace, kitaplarında bu bilim adamlarından hiç söz etmeyerek bütün buluşların kendisine ait olduğu izlenimini yaratmaya çalışmakla suçlanmıştır. Köylü kökenli oluşunu da unutturmaya çalışan, kendisine yardım etmiş pek çok insanı daha sonra unutmayı seçen Laplace'ın, siyasi yaşamında sergilediği güvenilmezliğinin ve fırsatçılığının, bilimsel yaratı konusunda işbirliği yaptığı kişilere karşı tutumunda da ortaya çıktığı öne sürülmüştür.

Evrenin oluşumu

Güneş sisteminin kararlılığı

Güneş sisteminin kararlılığı en ünlü bilim adamlarının ilgisini çekmiş ve bugün de çekmekte olan bir problemdir. Newton'un evrensel çekim yasasını bulmasıyla gezegenlerin devinimlerinin Güneş'in çekim etkisinin bir sonucu olduğu anlaşılmış ancak bazı gezegenlerin yörüngelerinde gözlenen düzensizliklerin ya da düzenli sapmaların nedenleri ve kuralları açıklanamamıştı. Newton bile bu tür olayları açıklayacak hareket denklemlerinin elde edilmesini olanaksız bulmuş, dahası Güneş sisteminin kararlı olmadığını öne sürmüştü. Newton bu kararsızlık sonucunda ortaya çıkan, gök cisimlerinin çarpışması olasılığını Tanrı'nın önlediğine inandığını da belirtmişti. 1773'te bu probleme eğilen Laplace, ilk aşamada Jüpiter ve Satürn'ün yörüngelerinde gözlenen sürekli değişikliklerin nedenini araştırmaya girişti. O güne değin yapılan gözlemler Jüpiter'in yörüngesinin sürekli daralmakta, Satürn'ün yörüngesininse genişlemekte olduğunu gösteriyordu. Laplace Jüpiter'in Güneş'e çarpması ve Satürn'ün sistemden kaçmasıyla sonuçlanacak bu değişikliklerin nedenlerini araştırırken gezegenlerin Güneş'ten uzaklıklarının ortalamasının değişmediğini bularak çözüm yolunda ilk önemli adımını attı. 1786'da gezegenlerin yörüngelerinin dışmerkezliklerinin ve birbirlerine göre eğimlerinin her zaman en küçük kaldığını ve görülen sapmaların da birbirlerinin etkisini ortadan kaldıracak yönlerde olduğunu buldu. Böylece tedirginliklerin etkilerinin hem devirli hem de birbirlerinin etkisini yok edici nitelikte olduklarını ve sistemin dengesinin bozulmasına yol açmayacaklarını göstermişti. Jüpiter ve Satürn'ün yörüngelerindeki sürekli olduğu sanılan değişimlerin de gerçekte sürekli olmadığı ve bu iki gezegenin 929 yıllık bir devirle birbirlerine bir yaklaşıp bir uzaklaşmakta oldukları anlaşıldı. Bu devrin bu denli büyük olması tek yönlü olduğu inancının doğmasına neden olmuştu.

Laplace 1787'de Ay'ın ivmesiyle ilgili beklenmezliği açıklayarak Güneş sistemindeki son probleme de çözüm getirdi. Laplace'ın Ay'ın ivmesinin Yer'in dışmerkezliğiyle bağlantılı olarak değişmekte olduğunu gösteren araştırmasına göre Ay'ın, Yer'in çekiminin sonucunda ortaya çıkan ortalama açısal momentumu Güneş'in etkisiyle değişmekte, ancak Güneş'in Ay üzerindeki etkisi de, Yer'in öbür gezegenlerin yol açtığı tedirginlik sonucu oluşan dışmerkezliğinden etkilenmekteydi. Bu yüzden de Yer'in yörüngesinin daireselliği arttıkça Ay'ın ivmesi büyüyor, azaldıkça da küçülüyordu. Böylece Ay'ın deviniminde de biriken, sürekli bir değişimin var olmadığı gösterilmişti.

Laplace'ın, kuramsal astronomi alanındaki tüm çalışmalarını toplayan *Mecanique céleste*'sinde matematiksel temelleriyle açıkladığı bu buluşları Güneş sisteminin kararlılığı probleminin çözüme ulaştırıldığı görüşünün ve bu kitabın aşılamayacağı inancının yaygınlaşmasına yol açtı. Gerçekten de gök mekaniği konusunda bu kitaptan daha başarılısının yazılması yıllarca olanaklı olmadı. Ancak sonraları yeni matematiksel yöntemler yardımıyla Laplace'ın kuramında hatalar ve eksiklikler bulunduğunu saptayan bilim adamları bu konuya yeni boyutlar kazandırdılar ve kazandırmayı bugün de sürdürüyorlar.

Laplace, Güneş sistemine ilişkin buluşlarını yaygın bir okuyucu kitlesine ulaştırmak için yazdığı *Exposition du système du monde*'da evrenin yapısı ve oluşumuyla ilgili bir kurama da yer verdi. Bugün daha önce Kant tarafından geliştirilmiş evren kuramına benzerliği nedeniyle Kant-Laplace kuramı olarak anılan ve Güneş sistemindeki tüm gezegenlerin ve Güneş'in aynı yönde ve aynı düzlemde dönmekte olmalarına dayanan bu kurama göre başlangıçta varolan bir bulutsu ya da gaz bulutu kendi ekseni çevresindeki dönüşünün etkisiyle bir yandan sıkışırken bir yandan da hızlanmış, hızlanmanın artırdığı merkezkaç kuvveti de gaz kümelerinin ana kütleden kopmasına neden olmuştur. Milyonlarca yıl süren bu oluşum sırasında kopan gaz kütleleri giderek gezegenlere dönüşürken, merkezde kalan ana kütle de sıkışmayı sürdürmüş ve Güneşi oluşturmuştur. Tüm 19.yy boyunca doğruluğuna yaygın biçimde inanılan bu kuramın 20.yy başlarında yerini daha başarılı kuramlara bıraktığı sanılırken yüzyıl ortalarında Weizsäcker'in yaptığı bazı düzeltmelerle bir kez daha güncellik kazandığı görüldü.

Kuramsal astronomi çalışmalarının yanı sıra gerek kuramsal gerekse deneysel fizik alanında da yine birçoğu *Mécanique céleste*'de açıklanan önemli araştırmaları bulunan Laplace, özgül ısı ölçümüne yeni teknikler kazandırdı ve Lavoisier ile birlikte gerçekleştirdiği deneylerle solumanın bir tür yanma olduğunu kanıtladı. Ses hızının kuramsal olarak hesaplanmasında Newton tarafından geliştirilen, ancak deneysel olarak bulunan değeri vermekte başarısız kalan bir formüldeki hatanın titreşen havanın çevreyle ısı alışverişi yapamadığının göz önüne alınmayışı olduğunu saptadı ve gerekli düzeltmeleri yaparak formüle işlerlik kazandırdı. Kılcallık konusundaki incelemeleri sırasında da maddenin atomik ya da moleküler yapıda olduğunu gösterme yolunda son derece değerli görüşler öne sürdü. Kılcallığın ancak farklı iki maddenin en küçük parçaları arasında varolan, kütleçekim benzer kuvvetlerle açıklanabileceğini savunan Laplace, bu görüşlerini daha da ileri götürerek ısı, elektrik ve

mıknatıslığın da birbirlerini kimi zaman çeken, kimi zaman da iten akışkan ve ağırlıksız parçacıklar yardımıyla anlaşılabileceğini ileri sürdü. Laplace'ın bu görüşleri, "Laplace Fiziği" olarak anılan ve 1825'lere değin etkili olmayı başaran yeni bir yaklaşımın doğmasına yol açtı.

Astronomi konusundaki araştırmaları sırasında karşılaştığı, iki yuvarsı (sferoit) kütle ya da bir yuvarsıyla bir noktasal kütle arasındaki çekim kuvvetinin hesaplanması probleminin çözümünün, bir potansiyel fonksiyonun kısmi türevleri yardımıyla elde edilebileceğini göstererek, fiziğin pek çok dalı için büyük bir önem taşıyan potansiyel kuramının temellerini atan Laplace, matematiğe de, özellikle analiz ve olasılık dallarında son derece değerli katkılarda bulundu. Diferansiyel denklemlerin çözüm yöntemlerine ve integral hesaba getirdiği yeniliklerle "büyük Fransız analizcileri" olarak anılan matematikçiler grubunda yer almayı, *Théorie analytique des probabilités* ("Analitik Olasılıklar Kuramı") adlı yapıtında topladığı olasılık hesabına ilişkin araştırmalarla da, o güne değin şans oyunlarının dışına taşamamış olan bu konuyu çok daha ciddi alanlara uygulamayı başardı. Bugün bile olasılıklar kuramının temel yapıtları arasında sayılan bu kitapta, olasılık hesabının bir yandan doğa olaylarının gelişim yönünün saptanmasında nasıl kullanılabileceği araştırılırken bir yandan da istatistikteki öneminin açığa çıkarılması amaçlanıyordu.

Astronomi, fizik ve matematiğin pek çok dalında, en karmaşık ve can alıcı sorunlarının çözümüne adanan bir yaşam sonunda "Fransa'nın Newton'u" olarak anılma onuruna ulaşan Laplace, gök mekaniğinin 18.yy sonunda vardığı noktayı simgeleyen ve yıllarca aşılamayan çalışmalarıyla tüm 19.yy bilimini etkilemeyi, 20.yy'da da esin kaynağı olmayı, potansiyel fonksiyon ve olasılık kuramına katkılarıyla da uygulamalı matematiğe hız kazandırmayı başarmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Exposition du système du monde*, 1796, ("Dünya Sisteminin Açıklanışı"); *Mécanique céleste*, 5 cilt, 1798-1825, ("Gök Mekaniği"); *Theorie analytique des probabilités*, 1812, ("Analitik Olasılık Kuramı"); *Oeuvres de Laplace*, (ö.s.), Gauthier-Villars, 15 cilt, 1878-1912, ("Laplace'ın Toplu Yapıtları").

- **KAYNAKLAR:** E.T.Bell, *Men of Mathematics*, 1937.

- **BAKINIZ:** d'ALEMBERT, L.EULER, FERMAT, LAGRANGE, I.NEWTON.

LAPOUGE Georges Vacher de (1854-1936)

Fransız, sosyolog. Sosyolojide Irkçı Okul'un kolu olan Antropometrik Okul'un temsilcilerindendir.

De Lapouge, Otto Ammon'la birlikte ırkçılığı biyoloji ve antropolojinin verilerine dayanarak temellendiren Antropometrik Okul'un temsilcilerindendir. *Les sélections sociales* ("Toplumsal Ayıklanmalar") adlı kitabında Darwincilik'i eleştirerek ırkların melezleşmesinin geçici bir olgu olduğunu, ırkların arılığı ya da egemen karakterlerinin ciddi bir değişikliğe uğramadığını öne sürmüştür. De Lapouge, Avrupa halkını zoolojik anlamda üç ırka ayırmaktadır: *Homo Europaeus* ya da Ari ırk, *Homo Alpinus* ve *Homo Contractus*. Bu üç ırkı fizyolojik, psikolojik ve kültürel özellikleriyle tanımlayan de Lapouge'a göre, ırkın en ayırt edici özellikleri kafa biçimi ve renktir. Öte yandan, bu fizyolojik özelliklerle ruhsal ve zihinsel özellikler arasında çok sıkı bir bağ vardır.

De Lapouge her türlü yaratıcı eylemin *Homo Europaeus* ya da Ari ırk tarafından ortaya çıkarıldığını, belli bir toplumdaki yüksek sınıfların dolikosefal olan Ari ırka, aşağı sınıfların ise öbür ırklara bağlı olduğunu öne sürmüştür. Irk farkı salt çeşitli toplumlar arasında değil, aynı zamanda çeşitli sınıflar arasında da vardır. Bu nedenle belirli bir toplumun gelişmişliği ya da gerikalmışlığı, o toplumu oluşturan insanların ırkına bağlıdır. Ari ırktan olanların, yani dolikosefallerin çoğaldığı oranda toplum ilerler. Öte yandan, de Lapouge'a göre, soyluların kafatasları, ortalama olarak aşağı sınıflardan olanlarınkine, kentlilerinkine ve köylülerinkine oranla daha uzundur. Amerika ve İngiltere'nin ilerlemişliğini uzun kafalıların nüfusunun yüksek olmasına bağlayan de Lapouge, Fransa'nın gerilemesini de yine bu ırkın azalmasıyla açıklamaktadır.

Olasılıklar kuramı

De Lapouge'a göre, bir toplumda ırkların oranını değiştiren etmenler ikiye ayrılmaktadır: Çevre ve ayıklanma. Çevre, ırkın bedensel ve zihinsel özelliklerini ancak uzun bir zaman süresi içinde etkilemektedir. Irkın bileşiminin hızla değişmesini sağlayan ise ayıklanmadır. De Lapouge, Darwin'in doğal ayıklanma kuramını ve yaşam kavgasında ancak güçlülerin tutunabilecekleri, güçsüzlerin ise yok olacakları görüşünü kabul etmektedir. Ancak de Lapouge'a göre, insanlar arasında doğal ayıklanma, yerini giderek toplumsal ayıklanmaya bırakmaktadır. Toplumsal ayıklanma ise ırk bileşimini düzeltmekten çok bozmakta ya da soysuzlaştırmaktadır. Toplumsal ayıklanmanın toplumlar üzerindeki etkisi, toplumları geriletme yönündedir.

De Lapouge askeri, siyasi, dini, ahlaki, hukuki, iktisadi, mesleki etmenlerin ve göçlerin ortaya çıkardığı sekiz tür ayıklanmadan söz etmektedir. Bunların toplumlar üzerindeki etkisi tümüyle olumsuzdur. Çünkü bu ayıklanmalar sonucu daima üstün ırklar, yani dolikosefaller yok olmaktadır. Örneğin devrimler ve iç savaşlar özellikle dolikosefallerin, yani soyluların ölmelerine neden olmuştur. Benzer biçimde yüksek mesleklere bağlı olanlarda üreme oranı aşağı mesleklere bağlı olanlardan daha düşük olduğundan yüksek mesleklere bağlı olan dolikosefallerin sayısı azalmaktadır. Ona göre, ilerleme düşüncesi düşten başka bir şey değildir. Astronomi, paleantoloji, biyoloji ve tarih ilerlemeden söz edilemeyeceğini kanıtlamaktadır. Örneğin, astronomi Güneş'in giderek soğuduğunu, tarih büyük uygarlıkların çöktüğünü göstermektedir. Le Lapouge, toplumsal ayıklanmanın, üstün ırkları yok etmesinin özel bir biçimi olduğunu ileri sürmüştür.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Les sélections sociales*, 1896, ("Toplumsal Ayıklanmalar"); *Race et milieu social*, 1899, ("Irk

ve Toplumsal Çevre"); *L'Aryen et son rôle social*, 1899, ("Ari Irk ve Toplumsal Rolü").

• BAKINIZ: AMMON, H.S. CHAMBERLAIN, C.DARWIN, GOBINEAU.

LARBAUD, Valery
(1881-1957)

Fransız, yazar. İngiliz ve Güney Amerika edebiyatındaki yeni eğilimlerin Fransa'da tanınmasına katkıda bulunmuştur.

29 Ağustos 1881'de Vichy'de doğdu, 2 Şubat 1957'de aynı kentte öldü. Varlıklı bir eczacı olan babası, kentin ünlü kaplıcalarına adını vermişti. Sorbonne Üniversitesi'nde edebiyat öğrenimi gören Larbaud, 1908'de mezun oldu. Ailesinden kalan mirasla, başta İspanya, İtalya, İngiltere olmak üzere birçok Avrupa ülkesini gezdi. 1935'te hastalandı ve bundan sonra yaşamını yarı felçli olarak sürdürdü. 1952'de Ulusal Edebiyat Büyük Ödülü'nü kazandı.

Larbaud, daha on beş yaşındayken şiirlerini yayımlamaya başladı. Roman ve öykülerinde kişisel deneyimlerini ve yolculuk izlenimlerini aktardı. Önemli yapıtlarından sayılan *Fermina Marquez* Güney Amerikalı bir genç kızın bir erkek okulunu ziyaretini, *A.O.Barnabooth* ise, Larbaud'nun kendisiyle özdeşleştirdiği Güney Amerikalı bir zenginin yolculuk anılarını konu alır. *Amants, heureux amants* ("Âşıklar, Mutlu Âşıklar") adlı romanında, İrlandalı yazar J.Joyce'un bilinç akışı yöntemini kullanmıştır. Larbaud, roman ve şiirleriyle olduğu kadar, son dönemlerinde yazdığı İngiliz ve Fransız edebiyatına ilişkin eleştirileriyle de tanınır. Ancak ülkesinin edebiyatına asıl katkısı, Güney Amerika ve özellikle de İngiliz edebiyatından yaptığı çevirilerle olmuştur. Bunlar arasında İngiliz yazarları T.Browne ve S.Butler'ın yapıtları, ABD'li W.Whitman'ın şiirleri yer alır. J.Joyce ile yakın dostluğunun da etkisiyle, onun kendine özgü yöntemlerini iyi kavramış ve başta *Ulysses* olmak üzere birçok yapıtını başarıyla çevirmiştir.

Çalışma bakanlığı ▸

• YAPITLAR (başlıca): *Fermina Marquez*, 1911; *A.O.Barnabooth*, 1913; *Amants, heureux amants*, 1923, ("Âşıklar, Mutlu Âşıklar"); *Ce vice impuni, la lecture*, 1925-1941, ("Cezasız Kalan Bu Kötülük"); *Jaune, bleu, blanc*, 1927, ("Sarı, Mavi, Beyaz"); *Journal*, 1954-1955, ("Günce").

• BAKINIZ: JOYCE.

LARGO CABALLERO, Francisco
(1869-1946)

İspanyol siyaset ve devlet adamı. Halk Cephesi iktidarı sırasında, 1936-1937 yıllarında başbakanlık yapmıştır.

15 Ekim 1869'da Madrid'de doğdu, 22 Mart 1946'da Paris'te öldü. 25 yaşına değin geçimini sıvacılık yaparak kazandı. 1894'te PSOE'ye (Partido Socialista Obrero Espanol-İspanyol Sosyalist İşçi Partisi) üye oldu. Kısa bir süre sonra sosyalistlerin denetimindeki UGT'de (Union General de Trabajodores-Genel İşçi Birliği) çalışmaya başladı. 1905'te Madrid Belediye Meclisi'ne üye seçildi.UGT'nin ve anarşist bir örgüt olan CNT'nin (Confederacion Nacional del Trabajo-Ulusal Emek Konfederasyonu) Ağustos 1917'de başlattıkları siyasi genel grevi örgütleyen ve yöneten komitenin üyesi olduğundan, grevden sonra yaşam boyu hapis cezasına çarptırıldı. 1918'de Cortes'e (İspanyol meclisi) seçilince serbest bırakıldı. Aynı yıl UGT'nin genel sekreterliğine getirildi.

Eylül 1923'te askeri bir darbeyle iktidarı ele geçiren Prima de Rivera'nın 1930'a değin süren diktatörlük yönetimine destek olan Largo Caballero, 1923-1930 arasında devlet danışmanlığı yaptı. 1925'te UGT'nin başkanı oldu. Primo de Rivera yönetiminin son günlerinde muhalefete geçti. Aralık 1930'da cumhuriyetçi bir darbe gerçekleştirmeyi amaçlayan bir komitede yer aldığı gerekçesiyle tutuklandı. Nisan 1931'de cumhuriyetin ilanından sonra, Ekim 1931'de Azana y Diaz başkanlığında kurulan, sosyalistlerin ve sol kanat cumhuriyetçilerin katıldığı koalisyon hükümetinde çalışma bakanlığına getirildi. 1933'e değin sürdürdüğü bu görevi sırasında işçilerin grev ve toplu sözleşme haklarının sınırlarını genişletti, işlenmeyen toprakların değerlendirilmesi için önlemler aldı. Ancak, ciddi boyutlara ulaşan işsizlik sorununa çözümleyici adımlar atılamadı. ◂

1932'de PSOE'nin başkanlığına seçildikten sonra, parti içindeki reformist ve sağ yaklaşımlara karşı çıkan sol kanadın önderi oldu. Başkanlığını yaptığı UGT'nin, İşçi ve Köylü Bloku ve Komünist Sol adlı gruplarla birlikte oluşturduğu İşçi İttifakı, 1933 seçimlerinden sonra iktidar olan Lerraux başkanlığındaki merkez sağ hükümete karşı güçlü bir muhalefet yürüttü. Cumhuriyetin ilk yıllarında kabul edilen reform yasalarının çoğunluğunu yürürlükten kaldıran ve ulusal azınlıkların özerklik mücadelesini bastırmaya çalışan hükümete karşı, CGT ve UGT'nin Ekim 1934'te başlattıkları siyasi genel grevin örgütlenmesinde görev aldı. Aynı tarihte kurulan Özerk Katalonya Devleti'ni ve Asturya İşçi ve Köylü Cumhuriyeti'ni destekledi. Kısa bir süre sonra tutuklandı ve 1936'da HC (Halk Cephesi) iktidara gelene değin hapiste kaldı.

PSOE, Şubat 1936'da kurulan, Azana y Diaz başkanlığındaki ilk HC hükümetini dışarıdan destekledi. Partinin Largo Caballero önderliğindeki sol

kanadı ise, faşist tırmanışı durdurmak için hiçbir etkili önlem almayan hükümete muhalefet etti. Falanjistler'in Şubat 1936'dan sonra HC yandaşlarına karşı giriştikleri yoğun silahlı saldırılardan biri de Largo Caballero'ya karşı düzenlendi.

Largo Caballero, iç savaşın başlamasından sonra Temmuz 1936'da kurulan Jose Giral hükümetinin Eylül başında istifa etmesinden sonra başbakanlığa getirildi. Beş sosyalist, üç cumhuriyetçi, iki komünist ve birer Bask ve Katalonya milliyetçisinden oluşan yeni hükümette savaş bakanlığını da üstlendi. Hükümet, en kısa sürede bir halk ordusunun kurulmasını, kapsamlı bir tarım reformunun yapılmasını, çalışanların yaşam düzeylerinin yükseltilmesini, ulusal azınlıkların yaşadığı bölgelerin özerkliklerinin tanınmasını öngören bir programı uygulamaya koydu.

Franco yönetimindeki faşist birliklerin Kasım 1936'da Madrid'i kuşatmalarından sonra Valencia'ya taşınan hükümet, aynı tarihte, faşistlere dolaylı ya da doğrudan olarak destek olanların topraklarına el konularak topraksız köylülere dağıtılmasını öngören bir yasayı yürürlüğe koydu. Bu yolla yaklaşık beş milyon dönüm toprak dağıtımı gerçekleştirildi. Başka bir yasayla sendikalara ve siyasi partilere merkez bankasını denetleme hakkı tanındı. Başlatılan eğitim reformu çerçevesinde çok sayıda okul açıldı. Hapishanelerdeki yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik önlemler alındı. Bu dönemde kurulan halk ordusu, Kasım 1936'da İspanya'ya gelen Uluslararası Tugaylar'ın da yardımlarıyla Mart 1937'de Madrid kuşatmasını kırmayı başardı.

Largo Caballero, hükümet içerisindeki komünistlerle arasında baş gösteren anlaşmazlıklar nedeniyle, 15 Mayıs 1937'de başbakanlıktan istifa etti. Yerine yine aynı partiden Juan Negrin başkan oldu. Kısa bir süre sonra UGT ve PSOE başkanlıklarından da uzaklaştırılan Largo Caballero, Ocak 1939'da Fransa'ya göç etti. 1943-1945 arasında Oranienburg'daki bir Nazi toplama kampında tutuklu kaldı.

• BAKINIZ: AZANA Y DIAZ, FRANCO BAHAMONDE, GIL ROBLES, NEGRIN, PRIMO DE RIVERA.

LARİONOV, Mikhail Federoviç
(1882-1964)

Rus, ressam. Rayonizm akımının kurucusudur.

22 Mayıs 1882'de Odessa yakınlarında Tiraspol'da doğdu, 11 Mayıs 1964'te Paris'te öldü. Eğitimini Moskova Resim, Heykel ve Mimarlık Enstitüsü'nde yaptı. Ancak eğitimini tamamlayamadan 1908'de askere alındı. Öğrencilik yıllarında tanışıp sonradan evlendiği ressam N.Gonçarova ile birlikte aynı yıl Zolotoe Runo (Altın Post), 1910'da Bubnovyi Valet (Karo Oğlanı), 1912'de de Oslinyi Khvost (Eşek Kuyruğu) sergilerine katıldı. 1913'te İtalyan Gelecekçilik (Fütürizm) akımından esinler taşıyan Rayonizm akımını geliştirdi. 1915'te Gonçarova ile birlikte Paris'e yerleşti.

Larionov'un erken dönem yapıtları Bonnard'la Vuillard'ın ve Fovistler'in etkileriyle biçimlenmiştir ve Geç İzlenimcilik'in (Post Empresyonizm) bir tür uyarlamasıdır. Bu resimlerde Larionov, Gonçarova ile birlikte Rus halk sanatına dayanan, gelişmiş bir "ilkellik" uygulamıştır. Üslubu, Gonçarova'nınkinden daha vurucudur. 1908-1913 arasında bu üslupla yaptığı *Askerler* ve *Fahişeler* dizilerindeki gelişmiş "ilkellik", geleneksel beğeni kurallarını hiçe sayan bir tavırla ve biçim bozmalarla (deformasyon) abartılmıştır. Rayonizm'in ilkelerini bu sıralarda geliştirmeye başlayan Larionov, daha sonra soyut çalışmıştır. Rayonizm, birbiri ile kesişen hız ve ışın çizgilerinin ritmik düzeni üstüne kurulan bir üslup olduğundan, tuvalden çok sahne tasarımına uygundur. Bu nedenle Larionov da Gonçarova gibi 1914'ten sonra çalışmalarını büyük ölçüde sahneye yöneltmiş ve özellikle Diaghilev'in Rus Balesi için sahne tasarımları ve kostümler hazırlamıştır. 1961'e değin Avrupa ve ABD'nin çeşitli kentlerinde kendi yapıtlarıyla toplu sergiler düzenlemiş, karma sergilere katılmıştır.

◄ Başbakanlığı

• YAPITLAR (başlıca): *Kuafördeki Subay*, 1907; *Askerler* dizisi, 1908-1913; *Fahişeler* dizisi, 1908-1913; *Cam*, 1909, Guggenheim Müzesi, New York; *Rayonist Desen*, 1910-1911, Tate Galerisi, Londra.

• KAYNAKLAR: W.George, *Larionov*, 1966; T.Loguire (der.), *Gontcharova et Larionov*, 1971.

• BAKINIZ: DİAGHİLEV, GONÇAROVA.

LARKIN, Philip
(1922)

İngiliz, şair ve romancı. 1950'lerin önde gelen şairlerindendir.

9 Ağustos 1922'de İngiltere'de Coventry'de doğdu. King Henry Okulu'nu bitirdikten sonra burs alarak Oxford Üniversitesi St. John's College'a girdi. 1945'te ilk şiir kitabı *The North Ship* ("Kuzey Gemisi"), bir yıl sonra da *Jill* adlı romanı yayımlandı. İlk yapıtları pek ilgi görmediyse de Kingley Amis ve John Wain gibi yazarların beğenisini kazandı. Leicester ve Belfast üniversitelerinde kütüphaneci olarak çalıştıktan sonra 1955'te Hull Üniversitesi'nde kütüphane müdürü oldu. Bu tarihte yayımlanan *The Less Deceived* ("Az Aldatılmış") adlı şiir kitabıyla ün kazandı. 1961'de *Daily Telegraph* gazetesine caz eleştirileri yazmaya başladı. 1970-1971 yıllarında All Souls College'da konuk öğretim üyeliği yaptı. Aralarında Shakespeare Ödülü, Loines Şiir Ödülü ve Coventry Şiir Ödülü de olmak üzere birçok ödül kazandı.

İngiltere'de 1950 ve 1960'ların yeni şiir anlayışı, romantik olmayan yeni bir duyarlığa dayanıyordu. Larkin de, Dylan Thomas ve izleyicilerinin romantikliğine, Auden, Spender ve Day Lewis gibi şairlerin siyasal coşkularına karşı, sıradan insanların yaşantılarını ayrıntılarda işleyen, ölçülü bir şiir oluşturmuştur.

Gösterişsiz ve dolaysız bir üslupla yazdığı şiirlerinde, yaşamı olduğu gibi gören, yenilgileri kabullenen, ancak aynı zamanda güzellik ve bağlılık gibi değerleri öven bir tutumu vardır. İngiliz yazarları içinde en çok Thomas Hardy ve Edward Thomas'dan etkilenmiştir. Larkin şiirin yanı sıra iki tane de roman yazmış ancak daha sonra bu uğraşını sürdürmemiştir.

• YAPITLAR (başlıca) Şiir: *The North Ship*, 1945, ("Kuzey Gemisi"); *The Less Deceived*, 1955, ("Az Aldatılmış"); *The Whitsun Weddings*, 1964, ("Whitsun Düğünleri"); *High Windows*, 1974, ("Yüksek Pencereler"). Roman: *Jill*, 1946; *A Girl in Winter*, 1947, ("Kışta Bir Kız"). Deneme: *All That Jazz*, 1970; *Required Writing*, 1983.

LA ROCHEFOUCAULD, François VI
(1613-1680)

Fransız, ahlakçı. İnsan davranışlarının ve erdemin kökenini araştırmıştır.

15 Aralık 1613'te Paris'te doğdu, 17 Mart 1680'de bu kentte öldü. Fransa'nın eski ve soylu ailelerindendir. Babası 1650'de ölene değin Marsillac Prensi sanını taşıyan Duc de La Rochefoucauld, 16 yaşındayken İspanyollar'a ve ardından da Hollandalılar'a karşı yapılan savaşlara katıldı. Kardinal Richelieu'ye karşı girişimleri yüzünden önce Bastille'de hapsedildi, daha sonra da Paris'ten sürüldü. 1642'de Richelieu'nun ölümüyle Paris'e döndü. 1643'te kral XIII.Louis ölünce, yerine geçen çocuk kral XIV.Louis'nin naibi Anne d'Autrich ve Kardinal Mazarin'in de karşısına geçti. 1648-1653 arasındaki Fronde adlı başkaldırı olaylarında yer aldı. Taşradaki soyluların krala ve Mazarin'e karşı başlattıkları bu ayaklanma, sonunda, kralın konumunu sağlamlaştırmasına yaradı. Tuğgeneral rütbesiyle isyancı orduları yöneten La Rochefoucauld, bir süre Bordeaux kentini elinde tuttu. 1652'de Paris önlerinde savaşırken ağır yaralandı. Yaşamının bundan sonrasını Saray'dan uzak, dostu Madame de La Fayette'nin de yardımlarıyla anılarını derleyip, ünlü yapıtı *Maximes*'i (Özdeyişler) yazarak geçirdi.

La Rochefoucauld'nun, döneminin soylu yaşamını yansıtıp eleştiren yazıları döneminde yankılar uyandırdı. *Maximes*'de insan davranışlarının kökeninde özçıkarın yattığını savunan La Rochefoucauld, kahramanlık, özveri, aşk gibi konuları da bu açıdan irdeler. Erdemin rastlantı ya da insanın becerisiyle, çıkarlardan oluştuğunu, dürüst görünen birçok kişinin eksikliklerini gizlediğini, gerçek dürüstlüğün, kusurların çok iyi bilinip ortaya konması olduğunu savunur. Ona göre, ruh gücü ya da güçsüzlüğü organların iyi ya da kötü işleyişleridir. Savunduğu ahlak anlayışı, bir anlamda geleneksel ahlağın yadsınmasına yöneliktir. Görüşlerinin Seneca ve Montaigne'ninkilere benzerlikler gösterdiği söylenir.

• YAPITLAR (başlıca): *Mémoires de M.De La Rochefoucauld contenant-dans tous leurs details-les brigues pour le gouvernement à la mort de Louis XIII*, 1662, ("M.De La Rochefoucauld'nun, XIII.Louis'nin Ölümündeki Hükümet Entrikalarını Tüm Ayrıntılarıyla Kapsayan Anıları"); *Réflections, ou sentences et maximes morales*, 1664, (Özdeyişler, 1969).

• BAKINIZ: MAZARIN, MONTAIGNE, RICHELIEU.

LAROMIGUIÈRE, Pierre
(1756-1837)

Fransız, filozof. Seçmeci Tinselcilik'in savunucularındandır.

3 Kasım 1756'da Rouergue'deki Livignac'ta doğdu, 12 Ağustos 1837'de Paris'te öldü. Kısa bir süre papazlık yaptıktan sonra sırasıyla Carcasonne, Tarbes, Toulouse ve Sorbonne üniversitelerinde felsefe profesörlüğü yaptı. V.Cousin ve T.Jouffroy'nın öğretmeni olan Laromiguière özellikle mülkiyet konusundaki görüşleri nedeniyle 1789'dan sonra Devrimciler'in saygısını kazandıysa da, onların tutumlarını eleştirerek ilişkilerini gevşekleştirdi. Condillac'ın öğrencisi ve İdeologlar'ın dostu olmakla birlikte onların görüşlerini de tam anlamıyla benimsemedi.

Laromiguière'in en tanınmış yapıtı, Paris'te verdiği dersleri kapsayan *Leçons de philosophie*'dir ("Felsefe Dersleri"). Burada eleştirdiği Condillac'ın Duyumculuğu'na karşı seçmeci tinselci görüşleri savunmuştur. Ona göre, duyumların bilgiye dönüşmesi için dikkat, karşılaştırma ve uslamlama gibi, usun üç yetisine gerek vardır. Yoksa bakmak ve görmek arasında hiç ayrım olmaması gerekirdi. Duyum edilgin, dikkat etkendir. Bu üç yeti, istencin, istek, seçme ve devinim özgürlüğü gibi üç edimiyle ilişkilidir. Laromiguière, metafiziğin, düşüncelerin kökenini irdelemesi gerektiğini de savunur.

• YAPITLAR (başlıca) *Eléments de métaphysique*, 1788, ("Metafiziğin Öğeleri"); *Sur les paradoxes de Condillac*, 1805, ("Condillac'ın Paradoksları"); *Leçons de philosophie, sur les principes del'intelligence*, 1815-1818, ("Anlığın İlkeleri Üstüne Felsefe Dersleri").

• BAKINIZ: CONDILLAC, MAINE DE BIRAN, ROYER.

LARTIGUE, Jacques-Henri
(1894)

Fransız, ressam ve fotoğrafçı. Özellikle I.Dünya Savaşı öncesinde çektiği çocukluk dönemi fotoğraflarıyla tanınmıştır.

Çok küçük yaşlarda, önce resme sonra da fotoğrafa ilgi duydu. Bir amatör fotoğrafçı olan babası, ona karanlık oda tekniklerini öğretti ve yedi yaşında eline ilk fotoğraf makinesini verdi. Lartigue önceleri yakın çevresindeki kişilerin, özellikle kadınların fotoğrafla-

rını çekti. Babasının Courbevoie'daki büyük malikânesinde kardeşleri ve yeğenleriyle oynadığı oyunları, evde yapılmış su bisikletleri, kayaklar, arabalar, uçurtmalarla sürdürdükleri eğlencelerini, bir günce sürekliliğiyle fotoğrafladı. 1904'te, on yaşındayken, Fransa'da yapılan ilk başarılı planör uçuşunun, bir yıl sonra da son Gordon Bennet Kupası yarışının fotoğraflarını çekti. 1911'de ailesiyle Paris'e yerleşti. Yirmi yaşına değin, gittikçe gelişen çeşitli kameraları (kutu, stüdyo tipi, panoramik vb.) kullanarak savaş öncesi Avrupa'sının kent yaşamının en ilginç belgelerini üretti. I.Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra çalışmalarını resim alanında yoğunlaştırdıysa da tümüyle fotoğraftan kopmadı, bu uğraşını 1935'lere değin sürdürdü. Çocukluk dönemi fotoğraflarından kırk iki tanesi uzun bir unutuluştan sonra New York Modern Sanatlar Müzesi'nde 1963'te sergilendi. Üç yıl sonra da 1904-1914 arasında çektiği yüz altmış fotoğraftan oluşan bir kitabı yayımlandı. Bu fotoğrafların yayımlanmasıyla Lartigue dünya ölçüsünde bir üne kavuştu. Yeniden yoğun olarak fotoğraf çekmeye başladı. 1983'te de tüm negatiflerini ve 1906-1935 arasında kullandığı makineleri devlete bağışladı.

Lartigue'in sanat yaşamının en ilginç ürünleri çocukluk döneminin fotoğraflarıdır. Yaşından beklenmeyecek, olağanüstü bir gözlem yeteneğiyle "La belle époque" (güzel yıllar) adı verilen dönemin, 19.yy sonlarıyla 20.yy başlarındaki Yeni Sanat (Art Nouveau) akımının etkisinde kalmış bir yaşam biçiminin fotoğraflarını çekmiştir. O günlerin Paris'ini, bulvarlarda, parklarda dolaşan şık kadınları, araba yarışlarını, ilk uçakları çarpıcı bir dizi halinde görüntüleyerek yüzyılın en ilginç fotoğraf olaylarından birini gerçekleştirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca) *Boyhood Photographs of J.H.Lartigue*, 1966, ("J.H.Lartigue'in Çocukluk Fotoğrafları").

LAS CASAS, Bartolome de (1474-1566)

İspanyol tarihçi ve din adamı. Latin Amerika Kızılderilileri'ne karşı uygulanan baskıcı politikalara karşı mücadele eden ilk Avrupalılar'dan biridir.

Ağustos 1474'te Sevilla'da doğdu, 17 Temmuz 1566'da Madrid'te öldü. Latin Amerika'da İspanyol istilasının başlarında, 1502'de Batı Hint Adaları'ndan Hispaniola'ya (bugün Santo Domingo Adası) gitti. Kızılderililer'e karşı düzenlenen seferlere katılması karşılığında kendisine üzerinde yaşayan Kızılderililer'le birlikte "encomienda" denilen bir toprak parçası verildi. Kızılderililer arasında Hıristiyanlık'ı yaymaya çalıştı. 1512'de papaz oldu. Küba'nın istilasına da katılan Las Casas, sahip olduğu yerli kölelerinin sayısını artırdı.

1514'te Kızılderililer'in içinde yaşadıkları kötü koşullar karşısında, sahip olduğu Kızılderili köleleri genel valiye geri verdiğini ilan etti. 1515'te Kızılderililer'in haklarını savunmak amacıyla İspanya'ya gitti. Orada Kızılderililer'in konumunu araştırmak üzere kurulan bir komisyonda görev aldı, kolonilerde İspanyollar'ın ve yerlilerin bir arada yaşayabilmelerini ve Kızılderililer'in barışçı yollardan Hıristiyanlık'ı kabul etmelerini amaçlayan bir plan hazırladı. 1519'da İspanyol Diyeti'ne (meclis), Kızılderililer'in ve İspanyollar'ın birlikte yaratacağı yeni bir uygarlığın temeli olarak gördüğü "özgür yerli kentleri" projesini sundu. İspanya kralının projeyi onaylamasından sonra topladığı çiftçilerle birlikte yerleşim bölgesi seçilen Hispaniola'daki Paria Körfezi'ne döndü. Ancak, Hispaniolalı toprak sahiplerinin projeye gösterdikleri şiddetli tepki ve Kızılderili saldırıları sonucu proje başarısızlığa uğradı.

1522'den sonra dinsel çalışmalara ağırlık veren, 1523'te Hispaniola'da Dominikan tarikatına giren Las Casas, bu dönemde yerlilerin ezilmesinin Avrupalılar'ın "günahı" olduğunu ileri süren yazılar yazdı. Tarikatıyla birlikte "savaş toprağı" denilen ve henüz İspanyollar'ın ele geçiremediği yerli toprakları olan Tuzutlan'da (bugün Kostarika) yerleşti ve orada çok sayıda Kızılderili'yi Hıristiyan yaptı.

1539'da İspanya'ya döndükten sonra yazdığı *Brevisima relacion de la destruccion de las Indias* ("Kızılderililer'in Yok Edilmesi Üzerine Kısa Bir Rapor") adlı kitabında Hıristiyanlar'ın çok sayıda Kızılderili'yi öldürmelerinin nedenini altın elde etme ve kısa zamanda zengin olma tutkusuna bağladı. Las Casas'ın Kızılderililer'i Hıristiyanlaştırmakta gösterdiği başarıların sonucu olarak, kral, "encomineda" sistemini denetim altına alan ve köleliği yasaklayan Yeni Yasalar'ı imzaladı. Yeni Yasalar'ın uygulanması işiyle görevlendirilen Las Casas, piskopos olarak Guatemala'ya döndü. Orada Kızılderililer lehine yaptığı düzenlemeler İspanyollar'ın tepkisine neden oldu. Peru'da toprak sahiplerinin ayaklanması üzerine 1545'te İspanya'ya döndü.

İspanyollar'ın istilasını ve Kızılderililer'in sömürülmesini, Aristoteles sınıflandırmalarına dayanarak, üstün insanın doğal hakkı olarak gören Juan Gines de Sepulueda'yla tartışmaya giren Las Casas, insanların eşit olduğunu savundu. 1562'de, en önemli kitabı olan *Historia de Las Indias*'ı ("Kızılderililer'in Tarihi") tamamladı. Kitabında Kızılderililer'in nasıl yok edildiklerini belgelerle kanıtladı, topladığı etnografik bilgilere dayanarak Kızılderililer'in de Aristoteles'in ileri sürdüğü iyi yaşam biçimine layık olduğunu anlatmaya çalıştı. İspanyollar'ın Kızılderililer'e karşı işledikleri günahlardan dolayı Tanrı'nın İspanya'yı cezalandıracağını ileri sürdü. Ölümünden sonra kitaplarının yasaklanmasına karşın, Las Casas sömürge sisteminin dayandığı adaletsizliği eleştiren ilk Avrupalılar'dan birisi olarak Avrupa'da ve daha sonra Latin Amerika'da önem kazanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Brevisima relacion de la destruccion de las Indias*, 1542, ("Kızılderililerin Yok Edilmesi Üzerine Kısa Bir Rapor"); *Historia de las Indias*, 1562, ("Kızılderililer'in Tarihi").

LASHLEY, Karl Spencer
(1890-1958)

ABD'li nöropsikoloji uzmanı. Öğrenme sürecine ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

7 Haziran 1890'da ABD'nin Batı Virginia Eyaleti'nde Davis'te doğdu, 7 Ağustos 1958'de Paris'te öldü. 1914'te Johns Hopkins Üniversitesi Zooloji Bölümü'nden doktora derecesi aldı. Öğrenciliği sırasında J.B.Watson'la çalıştı ve ondan etkilendi. 1914-1917 arasında omurgalıların davranışları üzerinde çalıştı. 1920'de Minnesota Üniversitesi'nde psikoloji doçenti, 1924'te beyin işlevleri üzerine yaptığı araştırmalarıyla aynı üniversitede profesör oldu. 1926'da Çocuk Araştırma Enstitüsü Davranış Araştırmaları Vakfı'nda çalışmak üzere Chicago'ya gitti. 1929-1935 arasında Chicago Üniversitesi'nde bulunan Lashley, 1935'te Harvard Üniversitesi'ne geçti. Bu üniversitede 1937'den 1955'e değin Nöropsikoloji Bölümü başkanlığı görevinde bulundu. Aynı zamanda, 1942'den sonra Yale Primat Biyolojisi Laboratuvarı'nın yöneticiliğini yaptı.

Üç türlü bilgi

Lashley öğrenme sürecinin beyinsel temellerini incelemek için hayvanlar üstünde araştırmalar yapmıştır. Tavşanların öğrenmesini labirentler yoluyla incelediği çalışmalarının sonuçları, fizyolojik psikoloji alanında geniş bir etki yaratmıştır. Öğrenmenin karmaşıklığı ile beyin hasarları arasındaki ilişkileri inceleyen Lashley, öğrenme, zihinde tutma gibi zihinsel etkinlikleri sinirsel bir temele dayandırmaya çalışmıştır. Elindeki bulguların yetersizliğine karşın, beyinde sınırlı özgül bölgeler bulunduğu görüşünü yadsıyarak, beyinsel süreçlerin tümlüğüne ilişkin bir kuram oluşturmaya çalışmıştır. Bu kurama göre öğrenme, anatomik bakımdan beyinde belli bir bölgenin değil bütün bir beyin kabuğunun işlevidir ve beyinde hasar gören bölgelerin işlevlerini bir başka bölge devralır. Görüşlerine getirilen çeşitli eleştirilere karşın Lashley'nin kitapları, üzerinde durduğu konularda temel yapıtlar olarak kabul edilmektedir.

Temel biçim-temel içerik

- YAPITLAR (başlıca): *Brain Mechanisms and Intelligence*, 1929, ("Beyin Mekanizmaları ve Zekâ").
- BAKINIZ: J.B.WATSON.

Oluşum ilkeleri

LASK, Emil
(1875-1915)

Alman, filozof. Kendi geliştirdiği kategoriler öğretisine dayalı yeni bir metafizik kurmaya çalışmıştır.

25 Eylül 1875'te Wadowice yakınlarında Krakau'da (Kraków) doğdu, 26 Mayıs 1915'te Alman-Rus savaşında, Karpatlar'da öldü. Ortaöğrenimini doğduğu ilde gördükten sonra Freiburg ve Heidelberg üniversitelerinde felsefe ve matematik okudu, Yeni-Kantçı okulun öncülerinden Rickert ve Windelband'ın öğrencisi oldu. Nicolai Hartmann'la kurduğu arkadaşlık sonucu Husserl'in görüngübilim felsefesini benimsedi. Bade Okulu'na bağlı olan Lask bu okulun görüngübilimle olan bağlantısını geliştirmiş, felsefesinde sezgi içeriklerine dayalı bir dizge oluşturmuş, bilgi kuramı ve ahlakı odak edinmiştir.

Lask, felsefeye, Kant'ın geliştirdiği sorunlara yeni çözümler aramakla girer ve düşüncelerini bilgi konusunda yoğunlaştırır. Ona göre bilgi ile mantık arasında yakın bir bağlantı vardır. Kant'ın önsel *(a priori)* dediği ve deney bilgisinin kesin kuralları olarak nitelediği kategoriler de birer bilgi sorunu durumuna getirilebilir, onların da içeriği, kaynağı araştırılabilir. Bunu başarabilmek için yeni bir bilgi kuramı oluşturmak gerekir. Bu yeni kuram, bilginin oluşumunda, sezginin önemini vurgular. Lask bilginin üç türlü olduğu kanısındadır. Bunlardan birincisi gerçeklikle ilgili duyulur bilgidir ve mantık dışıdır. Böyle olmasına karşın kuramsal, salt bilgi niteliği taşır. İkincisi ideal, mantık dışı bilgi olup ahlak ve estetikle ilgilidir, o da salt kuramsal bir nitelik taşır. Üçüncüsü usdışı olan öz bilgisidir ve içkindir.

Oluş sorununda, Yeni-Platoncu anlayışa yaklaşan bir görüşü benimseyen Lask, sezgiye dayalı bir çözüm önerir. Bu çözümde, Kant'ın bilgi sorununun açıklanışında kullandığı eleştiri yönteminden yararlanır. Ussal olanla usdışı olanı bağdaştırmaya çalışır.

Oluş sorununda biri biçim, öteki özdek olmak üzere, iki temel öğe vardır. Biçimle özdek yapı bakımından birbirinden ayrıdır, çünkü biçim tümel özdek ise sınırlıdır. Öte yandan her ikisi de öznenin dışındadır. Lask birincisine temel biçim *(Urform)*, ikincisine temel özdek,ya da temel içerik *(Urmaterial)* adını verir. Tümel olan temel biçime "kategorik form" da denir. Bu temel biçim, kendisiyle özdeş olmayan, bir nesneye (madde) yönelir, onun içeriğini gösterir, değerlendirir. Bu yönelme her kategorinin kendi özünde kapsayacağı nesneyle kendini bütünleme gereğinden kaynaklanır. Ancak temel biçim (kategorik biçim) kendi kendisiyle ya da başka bir nesneyle ilgi kurması gereken bir varlık değil, ilişkinin kendisidir. Bu nedenle temel biçimin kendinden olmayana yönelmesi onda bir ilinti değil, önseldir. Her biçim, özdeksel olana bir yönelme, her özdeksel olan da, üzerinde biçimin izdüşümü yansıyan bir içeriktir.

Lask bu temel biçim, temel içerik kavramlarından yola çıkarak oluş sorununu çözmeye çalışır ve Yeni-Platoncu anlayışa yönelir. Ona göre her temel biçim özdeksel olanı aydınlatan bir ışın gibidir. Daha açığı her nesnel temel biçim özdek üzerinde iz bırakan bir ışın demetidir. Bu ışının kaynağı küresel bir varlıktır. Temel biçim bu küresel ışın kaynağından bir bölümdür. Bu ışın, özel bir nesne, bir içerik üzerine düşer ve onu aydınlatır. İşte özdekle biçim arasındaki ikiliği birliğe dönüştüren bu olaydır. Lask'ın bu düşünceleri Yeni-Platonculuk'un oluşu, tanrısal ışın kaynağından bir fışkınma *(emanatio)* olarak gören, tek tek nesneleri bu ışının bireysel yansımaları diye niteleyen kuramından esinlenmiştir.

Kategorik biçimlerin başka bir özelliği de, nicelik bakımından sonsuz olmaları, kendilerinden başka bir nesneye dönüşemeyişleridir. Onlar kendi kendileriyle özdeş olarak kalır. Bu dönüşmezlik temel biçimin

birliğinden kaynaklanır. Öte yandan her kategorik biçimin kendine özgü bir özdeğe yönelmesi de, kategorilerdeki ayrımlaşma kuralına göredir. Bu kurala göre kategorilerin birbiri üzerine değil, kendi özdeği üzerine yönelmesi söz konusudur.

Lask'a göre mantığın temelini oluşturan yargının yapısı, içerdiği konunun yapısıyla düzenlenmiştir. Yargıdaki kurucu öğelerin hepsi bilgiyi oluşturan öğelerle özdeştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Die Logik der Philosophie und die Kategorienlehre*, 1911, ("Felsefenin Mantığı ve Kategoriler Öğretisi"); *Die Lehre vom Urteil*, 1912, ("Yargı Öğretisi"); *Gesammelte Schriften* (ö.s.), 1923-1924, ("Toplu Yazılar")
- KAYNAKLAR: G.Pick, *Die Übergegensätzlichkeit der Werte in den logischen Schriften von Emil Lask*, 1921; H.Rosshoff, *Emil Lask als Lehrer von G.Lukàcs*, 1975.
- BAKINIZ: N.HARTMANN, HUSSERL, KANT, PLOTİNOS.

LASKER, Emanuel
(1868-1941)

Alman, satranççı. Dünya satranç şampiyonluğunu aralıksız 28 yıl elinde tutmuş, satrançta en önemli öğenin psikoloji olduğunu savunmuştur.

24 Aralık 1868'de Berlinchen'de doğdu, 11 Ocak 1941'de New York'ta öldü. Çeşitli üniversitelerde felsefe ve matematik öğrenimi gördükten sonra Heidelberg Üniversitesi'nde felsefe alanında doktorasını tamamladı. Erken yaşlarda satranca başladı ve gerek ikili karşılaşmalarda gerek uluslararası turnuvalarda büyük başarı kazandı. 1889-1936 arasında katıldığı 21 uluslararası turnuvanın 18'inde ilk üçe girdi, 12'sinde de birinci oldu. Bu turnuvalarda yaptığı 325 karşılaşmanın 192'sini kazandı, 99'unda berabere kaldı, 34'ünü kaybetti. 1889-1921 arasında yaptığı 22 ikili karşılaşmada ise oynadığı 194 oyunun 106'sını kazandı, 65'inde berabere kaldı, yalnızca 23'ünü kaybetti. Blackburne, Bird, Mieses, Marshall, Tarrasch ve Janawski gibi oyuncuları yendi. 1894'te ilk dünya şampiyonu Steinitz ile yaptığı şampiyonluk maçını kazanarak, dünya şampiyonu oldu. 1896-1897 yıllarında tekrar karşılaştığı Steinitz'i bu kez daha açık bir farkla yendi. Dünya satranç şampiyonluğunu aralıksız 28 yıl koruduktan sonra, 1921'de Havana'da oynadığı şampiyonluk maçında Kübalı Capablanca'ya yenilerek bu unvanı kaybetti. Almanya'da Hitler iktidara gelince bu ülkeyi terkederek önce İngiltere'ye ardından ABD'ye gitti. Yaşamının son yıllarında uzun süre ayrı kaldığı satranca yeniden başladı ve 1936'da 68 yaşındayken katıldığı uluslararası Moskova turnuvasında çok güçlü ve genç oyuncular karşısında başarılı maçlar çıkartarak Botvinik ve Flohr'un ardından yarım puan farkla üçüncü oldu.

Lasker satrancı iki karşıt zekâ arasında gerçek bir mücadele olarak görmüştür. Ona göre yaşamdaki mücadele, hedefe varmak için karşılaşılan güçlükleri teker teker yenebilmektir. Bu mücadelenin genel yasalarını araştıran Lasker, satrancı bir model olarak ele almıştır. Satranç kendi başına bir amaç değil, bu genel yaşam kuramının doğruluğunu sınamak amacıyla başvurulan zihinsel bir mücadele alanıdır. Gerçek yaşamdaki mücadelede olduğu gibi, satrançta da sonuca yol açan en önemli öğenin psikoloji olduğunu öne süren Lasker, satrançta belirleyici olan şeyin sinirlerin çatışması olduğunu savunmuştur. Hata yapan bir oyuncunun uğradığı ruhsal çöküntüyü, bu hata yapılmadan önce sağlayabilmenin yollarını araştırmıştır. Karşılaşacağı oyuncuların güçlü ve zayıf yönlerini incelemiş, oyun sırasında normal olarak en iyi hamleler olarak görülen hamleleri yapmaktan çok rakibinin stiline en ters gelen hamleleri yaparak, oyunun gidişini rakibinin kaçınmak istediği yönlere çekmiştir.

Harold Joseph Laski

LASKI, Harold Joseph
(1893-1950)

İngiliz, siyaset bilimci. Fabian Sosyalizmi doğrultusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

30 Haziran 1893'te Manchester'da doğdu, 24 Mart 1950'de Londra'da öldü. Varlıklı bir Yahudi ailesinin oğluydu. Daha 16 yaşında ortaöğrenimini sürdürürken yazdığı ve Temmuz 1910'da *Westminster Rewiew*'da yayımlanan makalesiyle Sir Francis Galton'un beğenisini kazandı ve 1911'de araştırmalar yapmak üzere Londra'daki University College'a kabul edildi. Aynı yıl evlenerek ailesinden ayrılan Laski, Oxford Üniversitesi'ne bağlı New College'da bir yıl fen bilimleri üzerine eğitim gördükten sonra, tarih bölümüne geçti. Orada H.A.L.Fisher ve özellikle etkilendiği Ernest Barker'la birlikte araştırmalar yaptı. Üniversite yılları sırasında, kadın hareketlerine ilgi duyduş kadınların oy hakkını elde etmek için verdikleri mücadelenin savunuculuğunu yaptı. 1914'te yükseköğrenimini tamamladıktan sonra İşçi Partisi'nin

yayın organı *Daily Herald* gazetesinde yazıları çıktı ve bu gazetenin editörlüğünü yaptı. 1914-1916 arasında Kanada'nın Montreal kentindeki McGill Üniversitesi'nde tarih dersleri verdi. Bu sırada, *Studies in the Problem of Sovereignty*, ("Egemenlik Sorunuyla İlgili İncelemeler"), adlı ilk kitabını yazdı. 1916-1920 arasını Harvard Üniversitesi'nde tarih dersleri vererek geçiren Laski, *Authority in the Modern State* ("Çağdaş Devlette Otorite") ve *The Foundation of Sovereignty, and Other Essays*'i ("Egemenliğin Temeli ve Diğer Denemeler") bu dönemde yazdı. Bu kitaplarında "her şeye yetkili devlet" anlayışına karşı çıkarak siyasi çoğulculuk öğretisini savundu. Ona göre devlet, herkesin boyun eğmesi gereken en yüce birlik değil, dernekler, birlikler vb. gibi kuruluşlardan biriydi.

Devlet anlayışı

1920'de London School of Economics'de öğretim üyesi, 1926'da da profesör oldu ve ölümüne değin bu okulda siyaset bilimi dersleri verdi. İngiltere'ye döndükten sonra, siyasetle ve siyasi tartışmalarla daha yakından ilgilenmeye başladı; *Nation* dergisine makaleler yazdı; İşçi Partisi'nin Aralık 1923 seçimleri için yürüttüğü kampanyaya etkin olarak katıldı. 1925'te en kapsamlı çalışması olan *A Grammar of Politics*'i ("Politikanın Dilbilgisi") yayımladı. Bu kitabında devletin "toplumun en temel kurumu" olduğu görüşünü benimseyen Laski, özgürlük ve eşitliğin birbirine karşıt iki kavram olduğunu ileri süren 19.yy'ın iki ünlü liberal düşünürü olan Tocqueville ve Lord Acton'un görüşlerine karşı çıkarak, "siyasi demokrasi"nin, "iktisadi demokrasi"den ayrılamayacağını savundu. Sorunlara bu temel bakışıyla Fabian Sosyalizmi çizgisinin izleyicileri arasında yer aldı.

Toplumsal mücadele-özgürlük sorunu

1925'te iktisadi ve toplumsal reformların "siyasi demokrasi"nin yöntemleriyle gerçekleşemeyeceğini düşünen Laski, 1927'de *Communism* ("Komünizm") adlı kitabında devrimin ancak egemen sınıfların sahip oldukları ayrıcalıklardan vazgeçmeleri durumunda engellenebileceğini belirtti. Temel sanayilerin kamulaştırılmasını, miras hakkının sınırlanması, ücret güvencesinin sağlanmasını, çalışma koşullarında ve eğitimde fırsat eşitliğini savundu. 1930'da yayımlanan *Liberty in the Modern State* ("Çağdaş Devlette Özgürlük") adlı kitabında, toplumsal mücadelenin karşılığının, özgürlüğün zedelenmesi olduğunu öne sürdü.

Laski 1930'larda Avrupa'da faşizmin yükselmesiyle birlikte, sosyalizme ve barış ortamına, devrim olmadan geçiş için, daha önce geliştirdiği düşünceler konusunda kuramsar olmaya başladı. Artık "siyasi demokrasi"nin çalışma biçimlerinin, kapitalizmin varlığını tehdit ettiğini, bunun için de egemen sınıfların demokrasiyi ve işçi hareketini yıkacağını ve sonuçta otoriter bir rejimin kurulacağını düşünmeye başladı.

1937-1949 arasında İşçi Partisi'nin Yürütme Komitesi'nde çalıştı. İspanya'daki iç savaş sırasında partisinin sol kanadında yer aldı. 1938-1939 yıllarını Washington ve Indiana üniversitelerinde konferanslar vererek geçirdi. İngiltere'ye döndükten sonra zamanını ders vermekle, Clement Atlee'ye yardım etmekle ve İşçi Partisi'nin toplantılarında konferanslar vermekle geçirdi. Bu döneminde, İşçi Partisi'nin savaş süresince temel toplumsal ve iktisadi reformların yapılmasında ısrar etmesi gerektiğini savundu. 1945'te İşçi Partisi'nin başkanlığına seçildi.

Laski bir yandan toplumsal adaletçi ve evrimci düşünceleriyle, diğer yandan devlet kurumuna ilişkin çözümlemeleriyle, özellikle ölümünden sonra Batı'da öğrenci gençlik ve aydınlar arasında popüler olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Studies in the Problem of Sovereignty*, 1917, ("Egemenlik Sorunuyla İlgili İncelemeler"); *Authority in the Modern State*, 1919, ("Çağdaş Devlette Otorite"); *The Foundations of Sovereignty and Other Essays*, 1921, ("Egemenliğin Temeli ve Diğer Denemeler"); *A Grammer of Politics*, 1925, ("Politikanın Dilbilgisi"); *Communism*, 1927, ("Komünizm"); *Liberty in the Modern State*, 1930, ("Çağdaş Devlette Özgürlük"); *The State in Theory and Practice*, 1935, ("Kuramda ve Uygulamada Devlet"); *The American Presidency*, 1940, ("Amerikan Başkanlığı"); *Reflections on the Revolution of our Time*, 1943, ("Zamanımızın Devrimi Üstüne Düşünceler"); *Faith, Reason and Civilisation*, 1944, ("İnanç, Akıl ve Uygarlık"); *The American Democracy*, 1948, ("Amerikan Demokrasisi"); *Trade Unions in the New Society*, 1949, ("Yeni Toplumda Sendikalar").

- KAYNAKLAR: H.A. Deane, *The Political Ideas of Harold J. Laski*, 1955; K. Martin, *Harold Laski, 1893-1950: A Biographical Memoir*, 1953; B. Zylstra, *From Pluralism to Collectivism: The Development of Harold Laski's Political Thought*, 1968.

Ferdinand Lassalle

LASSALLE, Ferdinand
(1825-1864)

Alman düşünür ve siyaset adamı. Ülkesinde Sosyal Demokrat akımının önde gelen kuramcı ve örgütleyicilerindendir.

11 Nisan 1825'te Almanya'nın Breslau kentinde doğdu, 31 Ağustos 1864'te Cenevre'de öldü. Gerçek soyadı Lasal iken, 1846'da Paris'te kaldığı sırada Fransızca'laştırarak böyle yazmaya başladı. Zengin bir Yahudi tüccarın oğluydu. 1843'te doğdu kentte liseyi bitirdikten sonra 1844'te kısa bir süre için Paris'e gitti ve Fransız sosyalistleriyle tanıştı. Aynı yıl Breslau Üniversitesi'nde felsefe, tarih, filoloji ve

arkeoloji öğrenimine başladı. Ertesi yıl, Berlin Üniversitesi'ne geçti. Burada, Hegel, Feuerbach gibi Alman düşünürlerinin ve Fransız Ütopik Sosyalistleri'nin yapıtlarını inceledi. Herakleitos konusunda bir doktora tezi hazırlamaya başladı. Bu amaçla, 1845-1848 arasında sık sık Paris'e gitti. 1848 Devrimi sırasında Marx'la tanıştı ve *Neue Rheinische Zeitung*'a yazılar yazmaya başladı. Halkı silahlı ayaklanmaya çağırdığı gerekçesiyle 1849'da Düsseldorf'ta yargılanarak 6 ay hapse mahkûm oldu. Lassalle, Paris'te Fransız sosyalisti Proudhon ve Alman ozanı Heinrich Heine ile de tanıştı. Heine aracılığıyla, Almanya'daki Genç Hegelciler grubuna katıldı.

Lassalle, avukat olmamasına karşın 1846'da Düsseldorf'ta kocasından boşanmaya çalışan Kontes Sophie von Hatzfeld'in boşanma ve nafaka davasını üstlenerek ve 11 yıl boyunca 35 kez duruşması yapılan bu davayı sonunda kazanarak bir yandan yaşamı boyunca önemli bir gelir elde edip geçim kaygısından kurtuldu, diğer yandan da kamuoyunda ve sosyete çevrelerinde ünü yayıldı. ◄ *Hukukçuluğu*

1850'lerde —1856'da yaptığı bir Doğu gezisi dışında— araştırmalarına ağırlık veren Lassalle, 1857'de Herakleitos felsefesini Hegelci açıdan incelediği *Die Philosophie Herakleitos' dargestellt* ("Herakleitos Felsefesinin Ortaya Konuşu") adlı kitabını, 1859'da da *Franz von Sickingen* adlı tragedyasını yayımladı. Burada, insan kişiliğinin tarihin akışını belirlemekteki payını vurguladı. 1861'de, *Das System des erworbenen Rechts* ("Kazanılmış Haklar Sistemi") adlı yapıtıyla, yetkin bir hukukçu olduğunu ortaya koydu.

1859'da Berlin'e yerleşti ve gazeteciliğe başladı. Marx'la bir süre mektuplaşmalarına karşın, Lassalle'ın Hegelci bir yaklaşımla kuramsal çalışmalarını sürdürmesi, Marx'la yavaş yavaş arasının açılmasına yol açtı. Lassalle ayrıca Marx'ın tersine, devrimci evrenin sona erdiğine, artık ancak yasal ve evrimci bir yaklaşımın başarı kazanma şansı olduğuna inanıyordu. ◄ *Sosyalizm görüşü*

1862'de Garibaldi'nin İtalya'da başlattığı ayaklanmanın öbür ülkelere yayılmaması, Lassalle'ı şaşırtmıştı. Ayrıca, zanaatçı kulüplerinde ve yurttaş derneklerinde söylevler verip bildiriler dağıtmanın, istediklerini gerçekleştirebilmek için yeterli bir mücadele biçimi olmadığını düşünen Lassalle, yavaş yavaş, siyasal görüşlerini işçi birliklerinde de açıklayarak kitleleri etkilemeye çalıştı. Bu dönemde, iktisatla da ilgilenmeye başladı. Anayasa sorunlarının, öncelikle hukukla değil, iktidar konusuyla bağlantılı olduğunu öne sürdü. 12 Nisan 1862'de Berlin'de bir zanaatçılar derneğinde, sonradan *Arbeiter Programm* (İşçi Programı) başlığıyla yayımlanan ve Almanya'da sosyal demokrasinin ilk başlangıcı sayılan ünlü söylevini verdi ve bunun üzerine kısa bir süre için tutuklandı. Bu programda genel oy hakkıyla desteklenen bir devlete, insanlığın özgürce gelişimi için büyük bir rol verilmişti. Leipzigli sosyalistlerin daveti üzerine Mart 1863'te bir açık mektup yayımlayan Lassalle, işçilerin bağımsız bir siyasal parti kurmasını, ayrıca kooperatif üretim örgütleri kurarak, devletten ucuz kredi sağlamalarını, bunun için de devletin genel oy hakkına dayanan bir devlet olması gerektiğini savundu. ◄ *İşçi Programı*

Lassalle 1863-1864 yıllarında bir yandan özellikle Ren bölgesinde işçi hakları için verilen mücadelenin içinde olurken, bir yandan da otoriter bir devlet adamı olan Prusya Başbakanı Otto von Bismarck'la buluşup sık sık tartışıyordu. Bismarck, 1860'ların başlarında, Prusya'daki liberal muhalefet karşısında, kendisine bağlaşıklar aramaktaydı. Lassalle ise, monarşik bir refah devleti kurulmasını istiyordu. Bunun için ise seçmenlik hakkının genişletilmesiyle bir anayasal meşrutiyet düzenine geçilebileceğini ummaktaydı.

Ren bölgesinde gelişen işçi hareketinin sonucunda 23 Mayıs 1863'te Leipzig'te sonradan SPD'nin (Sozialdemokratische Partei Deutschlands-Almanya Sosyal Demokrat Partisi) çekirdeği olan Genel Alman İşçileri Birliği (Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein) kurulduğunda Lassalle bu örgütün genel başkanlığını üstlendi. Ancak, Genel Alman İşçileri Birliği'nin yoğun propaganda çalışmalarının kısa dönemde elle tutulur sonuçlar vermemesi, Lassalle'ı hayal kırıklığına uğrattı ve Temmuz 1864'te siyaseti bıraktığını açıklayarak İsviçre'ye gitti. Orada tanıştığı Bavyeralı bir diplomatın kızı olan Helene von Dönniges'in nişanlısı, Ulah Kontu Yanko von Racowitza'yla Cenevre'de yaptığı düelloda karnından yaralanan Lassalle, üç gün sonra öldü; Breslau'ya götürülüp orada gömüldü.

Yaşamının son yıllarında, yoğun bir biçimde işçileri coşturmaya, bilinçlendirmeye ve örgütlemeye çalışan Lassalle, insanlık tarihini üç gelişim aşamasına ayırmıştır. Bunlar sırasıyla emekçinin boyun eğişi ve "özgürlüksüz dayanışma" olarak nitelendirdiği feodal düzen; dayanışmanın yıkılması pahasına özgürlüklerin arandığı, burjuvazinin egemen olduğu 1789-1848 dönemi ve birlik ilkesinin ışığında, dayanışmayla özgürlüğün uzlaştırılmaya çalışıldığı 1848 sonrasıdır. Ona göre bu son dönemde, devletin kılavuzluğu altında, üretici birliklerin örgütlenmesiyle, sosyalist ideale ulaşılacaktır. Marxistler'in reformist saydıkları Lassalle'ı, daha çok ütopik sosyalistler yüceltmişlerdir.

• YAPITLAR (başlıca): *Die Philosophie Herakleitos' dargestellt*, 2 cilt, 1857-1858, ("Herakleitos Felsefesinin Ortaya Konuşu"); *Der italienische Krieg und die Aufgabe Preussens*, 1859, ("İtalyan Savaşı ve Prusya'nın Görevi"); *Das System des erworbenen Rechts*, 2 cilt, 1860, ("Kazanılmış Haklar Sistemi"); *Arbeiter Programm*, 1862, (İşçi Programı, Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi, M. Tunçay (der.), 1. cilt, (219-243) 1976); *Gesammelte Reden und Schriften*, (ö.s.), E. Bernstein (der.), 12 cilt, 1919-1920, ("Toplu Konuşmalar ve Yazılar"); *F. Lassalle-Nachgelassene Briefe und Schriften*, (ö.s.), G. Mayer (der), 6 cilt, 1921-1925, ("F. Lassalle'ın Mektupları ve Yazıları").

• KAYNAKLAR: E. Bernstein, *F. Lassalle as Social Reformer*, 1893; E. Bernstein, *F. Lassale und seine Bedeutung für die Arbeiterklasse*, 1904; G. Brandes, *F. Lassalle, eine kritische Darstellung seines Lebens und seiner Werke*, 1876; W. H. Dawson, *German Social Democracy and F. Lassalle*, 1888; D. Footman, *F. Lassalle*, 1946; T. Ramm, *F. Lassalle als Rechts- und Sozialphilosoph*, 1953.

• BAKINIZ: BEBEL, E. BERNSTEIN, K. KAUTSKY, MARX.

LASSO, Orlando di
(1532-1594)

Flaman, besteci. Rönesans müziği geleneğinde kendinden sonra gelenleri en çok etkilemiş olan sanatçılardan biridir.

Mons'da (bugün Belçika'da) doğdu, 14 Haziran 1594'te Münih'te öldü. Adının İtalyanca'sı daha yaygın olarak kullanılmakla birlikte, Flamanca Roland de Lassus ve Latince Orlandus Lassus diye de tanınır. Küçük yaşta sesinin güzelliği ve yeteneğiyle dikkati çekti. Doğduğu kentte St.Nicholas Kilisesi'nin korosundayken, 1544'te Sicilya Genel Valisi Ferdinando Gonzaga'nın yanına verildi. Onunla Palermo ve Milano'ya gitti. Sesi, çocuk özelliğini yitirince Gonzaga'dan ayrılarak Napoli ve Roma'da, 1555'te Antwerp'te, 1556'dan sonra da Münih'te yaşadı. Burada, Bavyera Dükü V.Albrecht'in sarayında kilise korosunun şefliğine getirildi. Fransa Kralı IX.Charles ve Papa XIII.Gregorius'un övgülerini kazandı. Kutsal Roma-Germen İmparatoru II.Maximilian 1570'te onu soylu ilan etti. Koruyucusu V.Albrecht'in ölümünden sonra, yaşamının sonuna değin para sıkıntısı çekti. Ailesinde ondan sonra üç kuşak daha, tanınmış müzisyenler yetişti.

Rönesans müziğinin en tanınmış adlarından olan Lasso, İtalya'da geçirdiği yıllar boyunca çeşitli müzik türlerini ve Flaman Okulu'nun bu ülkede aldığı biçimi inceledi. Bu çalışmalar, onun besteciliğinin yetkinleşmesinde yardımcı oldu. İki bine yakın bestesi olan Lasso'nun en belirgin özelliklerinden biri, yalnızca Latince değil, Almanca, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca gibi çeşitli dillerde ve *chanson*, madrigal, motet, ilahi, *lied* gibi çeşitli türlerde yapıtlar vermiş olmasıdır. Bavyera dükünün oğlunun düğünü dolayısıyla *commedia dell' arte* türünde sahnelenmek üzere bir senaryo hazırlamış, ayrıca bir bölümünde oyuncu olarak kendisi de yer almıştır. Bu çalışma, bilinen ilk senaryo örneklerindendir. Bestelerinin arasında dinsel olanların yanında din dışı parçaların da bulunması, Reform hareketine karşı çıkanlarca tepkiyle karşılanmıştır. Özellikle gençlik döneminde din dışı yapıtlar veren Lasso'nun hastalık ve sıkıntılarla geçen yaşlılığında dinsel bestelere yöneldiği gözlenir. Bestelerinin tümünde, sözlerin anlamını müzikle vurgulama çabası belirgindir. Bu özelliğiyle 17.yy'ın başlarında gelişmeye başlayan Barok üslubun bir habercisi sayılır.

Lasso'nun beş altı ses için bestelediği motetler, en başarılı olduğu türdür. Daha sonra füg ve çeşitlemenin gelişmesini hazırlayan motet ona görece olarak daha çok özgürlük ve kişiliğini ortaya koyma olanağı sağlamıştır. Koro müziğinde, polifonik ve homofonik yöntemleri başarıyla uygulamış, gelenekleri zorlayan bir armoni ve tonalite yapısına başvurmuş, kontrpuan tekniğinin gelişmesine de katkıda bulunmuştur.

Flaman Okulu'nun önde gelen temsilcilerinden sayılan Lasso, yedi ayrı dilde yapıtlar vermiştir. İngiliz besteci Dunstable (?-1453) Flaman besteci Dufay (?-1474) ve Hollandalı Josquin des Prés'nin (?-1521) öncülük ettiği yeni çok seslilik anlayışı, Lasso'nun ve İtalyan Okulu'ndan Palestrina'nın bestelerinde, 16.yy'daki en yetkin biçimine ulaşmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Beste Kitabı:** *Neue deutsche Liedlein*, 1567, ("Yeni Alman Şarkıcıkları"); *Patrocinium musices*, 1574, 5 cilt, ("Missa"); *Psalmi Davidis Poenitentiales*, 1584; *Lagrime di San Pietro*, 1593, ("Aziz Pietro'nun Gözyaşları"); *Magnum opus musicum*, (ö.s), 1604, ("Büyük Müzik Yapıtları").

- BAKINIZ: J.S.BACH, OKEGHEM, PALESTRINA.

LASSON, Adolf
(1823-1917)

Alman, filozof. Hegel'in görüşlerini, yeni yorumlarla geliştirerek, yaymaya çalışmıştır.

12 Mart 1823'te Mecklenburg'ta doğdu, 19 Mart 1917'de Berlin'de öldü. Ortaöğrenimini doğduğu yerde bitirdikten sonra Berlin Üniversitesi'nde dilbilim, Leipzig Üniversitesi'nde hukuk okudu. 1861'de bu üniversitede doktor sanını kazandı. 1887'de Gymnasium Fredericum'da profesör olarak görevlendirildi.

Lasson'un bütün çalışmaları Hegel felsefesini yeni bir yorumla açıklama, geliştirme amacı güder. Hukuk, ahlak, estetik ve tin konularını içeren incelemeleri birer açıklama niteliğindedir. Bu arada Fichte, Eckhard ve gizemcilikle ilgili araştırmaları önemlidir. Oldukça geniş bir ilgi alanı olan Lasson'un estetik, din ve hukuk sorunlarına yönelik incelemeleri içkin gerçeği yakalamayı amaçlar. Ona göre içkin gerçeğin ussal ilkeleri vardır. Sanat yapıtlarına uyum ve bütünlük kazandıran, onları bir anlamlı varlık durumuna getiren bu içkin ve ussal özelliktir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *J.G. Fichte in Verhältniss zu Kirche und Staat*, 1863, ("Fichte'de Devlet ve Kilise İlişkisi"); *Meister Eckhard der Mystiker*, 1868, ("Gizemci Meister Eckhard"); *Prinzip und Zukunft des Völkerrechts*, 1871, ("Halk Hukukunun Geleceği ve İlkesi"); *System der Rechtsphilosophie*, 1882, ("Hukuk Felsefesinin Dizgesi").

LASSWELL, Harold Dwight
(1902-1978)

ABD'li siyasal bilimci. Davranışçı siyaset bilimine katkılarıyla tanınmıştır.

13 Şubat 1902'de Illinois Eyaleti'nde Donnellson'da doğdu, 18 Aralık 1978'de New York'ta öldü. Babası bir rahip, annesi ise öğretim görevlisiydi. 1922'de yükseköğrenimini tamamladıktan sonra 1924'e değin Chicago Üniversitesi'nde Siyasal Bilimler Kürsüsü'nde asistanlık yaptı. 1923-1925 arasında yaz aylarında Londra, Cenevre, Paris, Berlin üniversitelerinde öğrenimini sürdürdü. 1926'da Chicago

Üniversitesi'nden doktorasını aldıktan sonra bu üniversitede öğretim üyeliği yapmaya başladı. 1938'de Yale Üniversitesi Hukuk Yüksek Okulu'na geçti. 1946'da hukuk, 1952'de siyasal bilimler profesörü oldu. 1938-1945 arasında ABD Kongre Kütüphanesi'nin savaşta haberleşme ve iletişim üzerine yaptığı araştırmayı yönetti.

Lasswell, düşünce ve simgelerin yayılmasında kitle iletişim araçlarının etkisini, değer kalıplarındaki değişiklikleri, bu değişikliklerde siyasi iktidarın etkisini inceledi. *Politics: Who Gets What, When, How?* ("Siyaset: Kim Neyi, Ne Zaman, Nasıl Elde Eder?") adlı kitabında yasal görüntüleri ne olursa olsun iktidarların aslında seçkinlerin elinde olduğunu ileri sürdü. Daha sonra bu tartışmayı Abraham Kaplan'la birlikte yazdığı *Power and Society* ("İktidar ve Toplum") adlı kitabında sürdürerek birey, kişilik, grup ve kültür olmak üzere anahtar kategoriler üzerine düşüncelerini ortaya koydu. "Hukuk ve düzen", "feodal", "ilerici" gibi siyasi simgelerin çözümlemesini yaparak bunların olumlu ya da olumsuz çağrışmalarla yüklü olduğunu ve halk üzerinde duygusal tepkiler uyandırdığını ileri sürdü. Bu kitapta getirdiği yeni tanım ve önermelerle karmaşık bir terminoloji kullanması, keyfi tanım ve kavramlar yaratarak bilimselliğe ters düştüğü gerekçesiyle eleştirildi.

Freudcu psikanalizin etkisi altında kalarak, siyaset alanında psikanalizin kullanılmasıyla siyasete ilişkin önemli bilgiler elde edilebileceğini, siyaset adamlarının çocukluk dönemi cinsel deneyimleri üzerine edinilen bilgilerin, onların neden radikal, muhafazakâr ya da devrimci oldukları konusunda ipuçları verebileceğini savundu. Bu yöntemin kullanımının yaygınlaşmasıyla sorunların büyük bölümünün psikanalitik tedaviyle çözüleceğini, daha az tartışmaya gerek duyulacağını, böylece geleceğin politikasının engelleyici olmaktan çok çare bulucu bir nitelik kazanacağını ileri sürdü.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Propaganda Technique in the World War*, 1927, ("Dünya Savaşı'nda Propaganda Tekniği"); *Psychopathology and Politics*, 1935, ("Psikopataloji ve Siyaset"); *Politics: Who Gets What, When, How?*, 1936, ("Siyaset: Kim Neyi, Ne Zaman, Nasıl Elde Eder"); *Power and Society: A Framework for Political Inquiry* (A.Kaplan ile), 1950, ("İktidar ve Toplum: Siyasal Araştırma İçin Bir Çerçeve"); *Power and Personality*, 1962, ("İktidar ve Kişilik"); *Analysis of Political Behaviour: An Empirical Approach*, 1966, ("Siyasi Davranışın Çözümlemesi: Deneyci Bir Yaklaşım"); *Preview of Policy Sciences*, 1971, ("Yönetim Bilimlerinin Öngörüsü").

LATİFÎ
(1491-1582)

Osmanlı tezkire yazarı. 1568'e değin yetişmiş Osmanlı şairlerini anlatan *Tezkire*'siyle tanınmıştır.

Kastamonu'da doğdu, 13 Ekim 1582'de Kızıldeniz'de öldü. Asıl adı Abdüllatif'tir. II.Mehmed [Fatih] dönemi şairlerinden Hamdi'nin torunudur. Kastamonu'da başladığı öğrenimini yarıda bırakarak çalışmaya başladı, muhasebe ve kâtiplik işlerinde görev aldı. Defterdar İskender Çelebi'ye yazıp sunduğu bir kasidenin beğenilmesi üzerine Belgrad'ta imaret kâtipliğine atandı. 1543'te İstanbul'a döndü ve çeşitli imaret kâtipliklerinde bulundu. 1546'da bitirip I.Süleyman'a [Kanuni] sunduğu *Tezkire*'si beğenilince Ebu Eyyub-i Ensarî vakfının kâtipliğine getirildi ve 1553'e değin bu görevde kaldı. Daha sonra Rodos'a Kanuni imaretine kâtip olarak gönderildi, oradan da Mısır'a gitti. Bundan sonraki yaşamı üstüne bir şey bilinmiyor. Ancak Kefevî'nin (?-1601) *Raznâme* adlı yapıtında, Latifî'nin 1582'de Suveyş'ten Yemen'e gitmek üzere bindiği geminin fırtınaya tutulup parçalanması sonucunda boğularak öldüğü belirtilmektedir.

Latifî, *Tezkire*'sinde on iki kitap yazdığından söz eder ve bazılarının adlarını da verir. Ancak yalnız on yapıtı saptanmış durumdadır. Bunların ilki *Risâle-i Evsâf-ı İstanbul*'dur. Yapıt, 1522-1525 arasında yazılmıştır. Bir mukaddime, altı fasıl ve bir hatimeden oluşur. İstanbul'u çeşitli yönleriyle tanıtan önemli bir yapıttır.

Latifî'ye ününü kazandıran *Tezkire*'si Anadolu'da yazılmış ikinci şuara tezkiresidir. Latifî *Tezkire*'sini iki fasla ayırmıştır. Birinci fasılda Anadolu'da yetişen ve Anadolu'ya gelip yerleşen şair şeyhlerden söz edilir. Bu bölümde on üç şeyh yer alır. İkinci fasılda ise önce padişah ve şehzadelerden II.Murat, II.Mehmed [Fatih], II.Bayezid, Cem, Korkud, I.Selim [Yavuz] ve I. Süleyman [Kanuni] alınmıştır. Daha sonraki bölümde ise üç yüzden fazla şair alfabetik olarak yer almaktadır. Bu bölüm üçüncü fasıl olarak da kabul edilebilir. *Tezkire*'de verilen şairlerle ilgili bilgilerin ve yargıların doğruluğu bugünkü araştırmalarla ortaya çıkmaktadır. Latifî, yapıtının önsözünde Nevaî'nin *Mecâlisu'n-Nefâis* adlı tezkiresi ile Camî'nin *Baharistan* adlı yapıtını kendine örnek aldığını söyler, ancak Sehî'nin 1538'de yazdığı ve Anadolu'da yazılan ilk tezkire olan *Heşt Behişt* adlı yapıtından söz etmez. Sehî'nin yaşamöyküsünü yazarken de *Heşt Behişt* adlı bir tezkiresi vardır demekle yetinir.

Fusûl-i Erbaa adlı yapıtında dört mevsimin özelliklerini alegorik bir biçimde ve sanatçı bir üslupla manzum ve mensur olarak anlatır. Yapıt, *Münazara* olarak da adlandırılmışsa da, münazara türü ile hiçbir ilgisi yoktur.

Subhatü'l-Uşşak adlı yapıt yüz hadisin birer kıta ile Türkçe'ye çevirisinden oluşmaktadır. *Nazmü'l-Cevâhir* ise Hz.Ali'in iki yüz yedi sözünün birer kıta ile Türkçe'ye çevirisidir. Sözler başlangıç harfine göre alfabetik olarak dizilmiştir. *Ahval-i İbrahim Paşa* adı ile bilinen yapıt, Makbul İbrahim Paşa'nın (1493-1536) yükselişi ve acıklı sonu ile ilgilidir. *Hasbihal-i Merhum İbrahim Paşa* olarak da adlandırılmıştır. Düzyazılarda, aralara manzum parçalar serpiştirilmiştir. *Esami-i Suverü'l-Kur'an* adlı otuz üç beyitten oluşan manzum yapıtı, *Kuran* surelerinin adlarını vermektedir. *Enîsü'l-fusaha* adlı yapıtı henüz bulunamamıştır. Latifî, *Tezkire*'sinde beş yüz kadar gazeli ve otuz üç kasidesi bulunduğunu ve bir divanı olduğunu söylerse de, bu divan da henüz ele geçmemiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Münazara-i Latifî* (Fusul-i Erbaa), (ö.s.), 1870; *Tezkire-i Latifî*, (ö.s.), 1896; *Evsâf-ı İstanbul*,

(ö.s.), N.Suner (yay.), 1977; *Subhatü'l-Uşşak*,(Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, No.378); *Ahval-i İbrahim Paşa*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü,No.1904);*Esami-i Suverü'l-Kur'an*,(Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Bölümü,No.2748);*Nazmü'l-Cevâhir*, (Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, No.341).

• KAYNAKLAR: Âşık Çelebi, *Meşairü'ş-Şuara*, 1971; Kefevî *Raznâme*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, No. 5011); Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuara*, II, 1981.

• BAKINIZ: SEHÎ BEY.

LATO, Grzegorz
(1950)

Polonyalı futbolcu. 1970'lerdeki Polonya futbolunun başarılı oyuncularındandır.

Polonya'da 1970'li yılların en ünlü futbolcularından biri olan Lato, Stal Mielec takımında yetişti. Sağaçık olarak kendini gösterdi. 1974 Dünya Kupası'nda üçüncülüğü kazanan Polonya milli takımında attığı 7 golle bu kupanın gol krallığını kazandı. Başarılı futbol yaşamı boyunca 75 kez Polonya milli takımında yer aldı, kaptanlık yaptı. Futbol zekâsı, driplingleri ve süratli top sürüşleriyle olduğu kadar golleriyle de büyük bir üne ulaştı. 1981'de Belçika'nın Lokoren kulübüne geçti.

LA TOUR, Georges de
(1593-1652)

Fransız, ressam. Işığı, çok özel bir plastik etki yaratacak biçimde kullandığı yapıtlarıyla tanınmıştır.

19 Mart 1593'te Lorraine Dükalığı'nda Vic-Sur-Seille'de doğdu, 30 Ocak 1652'de Nancy yakınlarında Lunéville'de öldü. Bir fırıncının oğluydu. 1618'den önceki yaşamı üstüne kesin bilgi yoktur. Renk kullanımındaki Caravaggio etkisine bakarak, bazı kaynaklar onun 1615'te İtalya'ya, bazıları ise Gerrit van Honthorst (1590-1656) gibi Caravaggiocu Utrecht Okulu sanatçılarıyla tanıştığı Hollanda'ya gittiğini ileri sürerler. Ancak iki varsayımı da kanıtlayan bir belge bulunmuş değildir. Doğduğu kentin başressamı Claude Dogoz'nun atölyesinde resim çalıştığı biliniyor. 1618'de Lorraine Dükü II.Henry'nin maliye bakanının kızı ile evlendi, 1620'de Lunéville'e yerleşti. Bu kent Otuz Yıl Savaşları sırasında Lorraine'i işgal eden Fransızlar'a karşı yürütülen direnişin merkeziydi. La Tour karısının siyasal ilişkilerinden yararlanarak kentin ileri gelenleriyle dostluk kurdu. 1633'te, ise Nancy'yi ele geçiren Fransa Kralı XIII. Louis için çalışmaya başladı. 1638'de Lunéville'in ateşe verilmesiyle durumu bozulunca 1640'ta Nancy'ye gitmek zorunda kaldı. Aynı yıl Lorraine'ın yeni dükü de la Ferte'in isteği üzerine Nancy'de La Tour'un yapıtlarından oluşan bir sergi düzenlendi. Fırsatları değerlendirmesini iyi bilen La Tour, resimlerini La Ferte'e çok yüksek fiyatlarla sattı ve eski servetine yeniden kavuştu. 1642'de krallık ressamı oldu ve Lunéville'e geri döndü. Yaşamının sonuna kadar buradan ayrılmadı.

Yapıtları yaşadığı dönemde büyük ilgi görmüşse de, sonradan unutularak uzun yıllar Velazquez ve Caravaggio gibi sanatçıların sanılmıştır. Ancak 20.yy'da modern resimle birlikte gelişen yeni bakış açısıyla onun özgün ışık, renk ve biçim kullanımı yeniden keşfedilmiş, resimleri başka ressamlarınkinden ayırt edilmiştir. Genellikle açık renkleri kullandığı ilk yapıtlarında, gün ışığı altında günlük yaşam sahnelerini işlemiştir. 1630'larda ise kader temasını ele aldığı dinsel resimlere yönelmiştir. Bunlarda genellikle kandil ya da mum ışığıyla aydınlatılmış gece sahneleri yer alır. La Tour bu yapıtlarında iç dünyanın çelişkilerini daha kuvvetli vurgulayabilmek için ışık-gölge oyunları yapmış, kırmızı, siyah ve kahverengi renkleri, güçlü bir karşıtlık yaratacak biçimde yan yana kullanmıştır. Işık oyunlarıyla hacme, iki boyutlu geometrik biçimlerden oluşan bir yüzey etkisi vermesi, nesneleri yalınlaştırıp stilize ederek heykelimsi biçimler elde etmesi ve biçimden çok anlatımı önemsemesi yapıtlarını modern resme yaklaştırır. Bu özellik onu, günümüzde adından en çok söz edilen 17.yy ressamlarından biri yapmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Mecelli Meryem Yağ Kandili*, yks. 1628; *Marangoz Aziz Yusuf*, 1640-1645, Louvre, Paris; *Azize Irene Aziz Sebastianus İçin Yas Tutuyor*, yks. 1650, Devlet Müzesi, Batı Berlin; *Aziz Petrus'un İnkârı*, yks. 1650, Güzel Sanatlar Müzesi Nantes, Fransa; *Aziz Francesco'nun Vecdi*, Museé de Tessé, Le Mans, Fransa; *Aziz Hieronymus'un Tövbesi*, Güzel Sanatlar Müzesi, Grenoble; *Falcılar*, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Çalgıcı*, Güzel Sanatlar Müzesi, Nantes, Fransa; *Yeni Doğmuş Bebek*, Rennes Müzesi Fransa; *Çobanların Bağlılık Sunuşu*, Louvre, Paris.

• KAYNAKLAR: M.Arland, *Georges de La Tour*, 1953; A.M.Bougier, *Georges de La Tour, peintre du roi*, 1963; P.Jamot, *Georges de La Tour*, 1948; G.Pariset, *Georges de La Tour*, 1948.

LA TOUR, Maurice-Quentin de
(1704-1788)

Fransız, ressam. Portre türündeki pastel çalışmalarıyla ün kazanmıştır.

5 Eylül 1704'te Fransa'da Saint-Quentin'de doğdu, 17 Şubat 1788'de aynı yerde öldü. Mühendis olması için ailesinin yaptığı baskıya karşı koyarak on beş yaşında Paris'e gitti. Orada Flaman ressam Jean-Jacques Spoede'nin (1680-1757) atölyesine katıldı. 1724'te yapıtlarıyla Fransa'daki İngiliz büyükelçisinin ilgisini çekti ve ertesi yıl onun çağrılısı olarak Londra'ya gitti. 1727'de Paris'e döndü. Venedikli ressam Rosalba Carriera'nın (1675-1758) pastellerin-

den etkilenerek bu tekniğe yöneldi. 1736'da ilk önemli çalışması olan *Voltaire'in Portresi*'ni yaptı. Portreleriyle dönemin önde gelen kişilerinin ilgisini çekti. 1750'de XV. Louis'nin portrecisi oldu. Ağır bir sinir rahatsızlığı geçirdiği 1773'e değin bu görevini sürdürdü. Ertesi yıl dinlenmek için doğduğu kente döndü ve yaşamının bundan sonrasını orada geçirdi.

La Tour modellerini en ince ayrıntılarına dek resmetmesiyle tanınmış bir portre ressamıdır. İnsanların derindeki duygularını, kişiliklerini, hatta toplumsal konumlarından kaynaklanan yüz anlatımlarını bile yansıtmayı başarmıştır. Yumuşatılmış renk geçişleri ve akıcı çizgiler yapıtlarının en belirgin özellikleridir. Pasteli yağlıboya gibi rahatlıkla kullandığı resimleri ile bu tekniğin en önemli sanatçılarından biri olmuştur. Saint-Quentin'de adını taşıyan ve yapıtlarının büyük bölümünün sergilendiği bir müze vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Voltaire*, 1736; *Madame Leczinska*, 1744, Louvre, Paris; *Henry Dawkins*, 1750; *Kendi Portresi*, 1751, Picardie Müzesi, Amiens; *d'Alembert*, 1753, Louvre Paris; *Madame de Pompadour*, 1755, Louvre, Paris; *Mademoiselle d'Angeville* Louvre, Paris; *Rousseau; XV. Louis; Mademoiselle Camargo.*

LATTUADA, Alberto
(1914)

İtalyan film yönetmeni. Yeni Gerçekçilik akımının önde gelen adlarındandır.

13 Kasım 1914'te Milano'da doğdu. Babası, birçok filminin de müziğini yapan, ünlü besteci Felice Lattuada (1882-1962) idi. Alberto Lattuada, mimarlık eğitimi gördü. Sinema dünyasına on dokuz yaşında set dekoratörü olarak girdi. 1940'ta Mario Ferrari ve Luigi Comencini ile birlikte eski filmleri toplayarak İtalyan sinemateki Cineteca Italiana'yı kurdular. Lattuada bir süre yönetmen Mario Soldati'yle çalıştıktan sonra 1942'de ilk filmi *Giacomo l'idealista*'yı ("Ülkücü Giacomo") çevirdi. II.Dünya Savaşı'nın ardından bir dönem Yeni Gerçekçilik akımının önde gelen yönetmenlerinden oldu. Bu dönemdeki en ünlü filmleri, 1946 tarihli *Il bandito* (Haydut Istırabı) ile 1948'de yönettiği savaş sonrası İtalya'sının günlük yaşamını anlatan *Senza pieta* ("Acımasız") oldu. 1951'de Fellini'yle birlikte *Luci del varieta*'yı ("Varyete Işıkları") yönetti. Aynı yıl Silvano Mangano'nun oynadığı *Anna*'yla büyük ticari başarı kazandı. Birçok filminin senaryosunu da kendi yazan Lattuada, son yıllarda görsel yanı ağır basan hafif filmlere yöneldi.

• YAPITLAR (başlıca): *Giacomo l'idealista*, 1942, ("Ülkücü Giacomo"); *Il bandito*, 1946, (Haydut Istırabı); *Il delitto di Giovanni Episcopo*, 1947, (Katil Baba); *Senza pieta*, 1948, ("Acımasız"); *Il mulino del Po*, 1949, ("Po Değirmeni"); *Luci del varieta*, (F. Fellini ile), 1951, ("Varyete Işıkları"); *Anna*, 1951; *Il capotto*, 1952, ("Kaput"); *La tempesta*, 1958, (Büyük İsyan); *La steppa*, 1963, (Bozkır); *Bianco rosso e....* , 1973, ("Beyaz Kırmızı ve ...."); *La bambina*, 1974, ("Küçük Kız").

LAUE, Max von
(1879-1960)

Alman fizik bilgini. X ışınlarının ve kristallerin yapısına açıklık kazandıran buluşuyla 1914 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

Max Theodor Felix von Laue 9 Ekim 1879'da Koblenz kenti yakınlarındaki Pfaffendorf'ta doğdu, 24 Nisan 1960'ta Berlin'de öldü. 1898'de Strasbourg Üniversitesi'nde fizik öğrenimine başladıktan bir yıl sonra Göttingen Üniversitesi'ne, daha sonra Berlin Üniversitesi'ne geçti ve 1903'te bu üniversiteden doktora derecesini aldı. 1905'te Berlin Üniversitesi'nde Max Planck'ın asistanı olarak çalışmaya başladı. 1909'da doçentliğe yükseltildi ve bu üniversiteye bağlı Kuramsal Fizik Enstitüsü'nde görevlendirildi. 1912'de Zürich Üniversitesi'nde yardımcı profesörlüğe, 1914'te de Frankfurt Üniversitesi'nde profesörlüğe getirildi. I.Dünya Savaşı sırasında Würzburg'da askeri iletişim tekniklerinin geliştirilmesi için çalıştıktan sonra, 1919'da Berlin Üniversitesi'nde ders vermeye başladı ve Kaiser Wilhelm Fizik Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlendi. 1932'de Alman Fizik Kurumu'nun başkanlığına seçilen Laue, bir yıl sonra Hitler'in iktidara gelmesiyle Naziler'in bilim adamları üzerinde uygulamaya başladıkları baskılara karşı direnen ve "Yahudi bilimi" olarak adlandırılan görelilik kuramına yönelik suçlamalar karşısında Einstein'ı ve kuramını savunan bilim adamlarının önderliğini yaptı. 1943'te, o sıralarda Heisenberg'in başkanlığında askeri amaçlı araştırmaların odağı durumuna gelen Kaiser Wilhelm Fizik Enstitüsü'nden uzaklaşmak için emekliye ayrıldı. Savaş sonrasında, Nazi yönetimi altında etkinliğini büyük ölçüde yitirmiş olan Alman bilimsel kuruluşlarının yeniden canlandırılmasını amaçlayan çalışmaların öncülüğünü yapan ve 1951'de Berlin'deki Max Planck Fiziksel Kimya Araştırma Kurumu'nun yöneticiliğini üstlenen Laue, bir trafik kazası sonucu yaşamını yitirdiğinde seksen bir yaşındaydı.

Laue 1912'de, Münih Üniversitesi'nde optik alanında araştırmalar yaparken, bir doktora öğrencisinin ışığın kristal yapı içindeki yayılımı üzerine hazırladığı tezden esinlenerek, X ışınlarının kristallerdeki davranışıyla ilgilenmeye başladı. O yıllarda X ışınlarının ve kristallerin yapısına ilişkin bilgiler, doğruluğu henüz kanıtlanmamış birtakım varsayımlardan oluşuyordu. X ışınlarının çok kısa dalgaboyundaki elektromanyetik ışımalar olduğu, kristallerin ise moleküllerin düzenli ve bakışımlı biçimde dizilmesiyle oluştuğu varsayımlar henüz doğrulanmamıştı. Laue, bu varsayımlardan her ikisinin de doğru olması durumunda, moleküller arası uzaklığı X ışınının dalgaboyunda olan bir kristalin, molekülleri arasından geçen X ışınını kırınıma uğratacağını öne sürdü. Aynı yıl Münih Üniversitesi'nde X ışınıyla gerçekleştirilen deneyler sonucunda, bakır sülfat kristalinin kırınım deseninin elde edilmesiyle kuramının doğruluğu kanıtlandı. Sonraki yıllarda Laue, atomlar arası etkileşimleri de içeren dinamik bir yapı kazan-

dırdığı kuramını, yeni keşfedilen elektron kırınımını da kapsayacak biçimde genişletti.

Görelilik kuramının en inançlı savunucularından olmakla birlikte, kuvantum kuramının geliştirilmesi çalışmalarına katılmayan ve "Kopenhag Okulu"nun görüşlerine kuşkuyla bakan, Laue'nin, kendisine 1914 Nobel Fizik Ödülü'nü kazandıran bu buluşu çok kısa sürede, fizik ve kimyanın önemli bir dalını oluşturan yapısal çözümlemenin gelişimini başlattı. Hemen ardından da baba oğul Bragg'lar, X ışını tayf ölçüm yöntemleriyle kristallerin atom ve molekül yapılarını açıklamayı başararak, Laue'nin açtığı yolda çağdaş katı hal fiziğinin temellerini attılar.

• **YAPITLAR (başlıca)** *Gesammelte Schriften und Vorträge*, (ö.s.), 1961, ("Toplu Yazılar ve Konuşmalar").

• **BAKINIZ:** BARKLA, BECQUEREL, W.H. ve W.L.BRAGG, DEBYE.

LAUGHTON, Charles
(1899-1962)

İngiliz asıllı ABD'li tiyatro ve sinema oyuncusu. Filmlere kişiliğini vuran ustalığıyla sanat yaşamı boyunca en gözde oyunculardan biri olmuştur.

1 Temmuz 1899'da İngiltere'de, Scarborough'da doğdu, 15 Aralık 1962'de Hollywood'da öldü. I.Dünya Savaşı yıllarında tiyatroyla igilendi. Savaştan sonra Kraliyet Tiyatro Akademisi'nde okudu. İlk kez 1926'da sahneye çıktı. Tiyatrodaki ilk büyük başarısını aynı yıl Çehov'un *Vişne Bahçesi*'ndeki Epikhodov rolüyle kazandı. 1929'da ilk oyunlarında birlikte rol aldığı Elsa Lanchester'la (1902-?) evlendi. Aynı yıl sinemada da üç küçük sessiz komedide göründü. 1932'de Hollywood'daki ilk filmi *The Old Dark House*'da ("Eski Karanlık Ev") oynadı. 1933'te çevirdiği *The Private Life of Henry VIII* (Kadınlar Celladı) filmiyle Oscar kazandı.

Laughton, sinemada alışılmış beğeniye uymayan hantal görünüşüne karşın, bellibaşlı karakter rollerinde büyük başarı kazandı. Birbirinden çok farklı tipleri, kişiliklerinin tüm ayrıntılarıyla, ustaca canlandırması nedeniyle gerek sahnede, gerek beyazperdede yaşamının sonuna değin çok beğenilen oyuncu niteliğini sürdürdü. 1934'te Hugo'nun yapıtından çevrilen *Sefiller*'de Komiser Javert, 1935'te *Mutiny on the Bounty*'de (Gemide İsyan) sadist kaptan Bligh ve 1949'da yine V.Hugo'dan uygulanan *Notre Dame'ın Kamburu*'nda Quasimodo unutulmaz oyunlarından birkaçıdır.

1942'de eşiyle birlikte ABD uyruğuna geçen Laughton, 1947'de Brecht'in *Galileo Galilei*'sini İngilizce'ye aktardı, Joseph Losey'in sahneye koyduğu oyunda başrolü oynadı. 1954'te *Hobson's Choice* ("Güç Seçim") ile İngiliz sinemasına döndü. 1955'te yönettiği tek film olan *Night of the Hunters* (Caniler Avcısı) ile başarılı bir fantastik sinema denemesi yaptı. Son filmi 1962 tarihli *Advise and Consent* ("Öneri ve Onay") oldu.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar:** *Vişne Bahçesi*, 1926; *The Happy Husband*, 1927, ("Mutlu Koca"); *A Man with Red Hair*, 1928, ("Kızıl Saçlı Adam"); *Payment Deferred*, 1931, ("Gecikmiş Ödeme"); *Macbeth*, 1933-1934; *Kısasa Kısas*, 1933-1934; *Galileo*, 1947; *Major Barbara*, 1956. **Yönettiği Oyunlar:** *Galileo*, 1947. **Oynadığı Filmler:** *Wolves*, 1931, ("Kurtlar"); *The Old Dark House*, 1932, ("Eski Karanlık Ev"); *Island of Lost Souls*, 1932, ("Yitik Ruhlar Adası"); *The Private Life of Henry VIII*, 1933, (Kadınlar Celladı); *Les Misérables*, 1935, (Sefiller); *Mutiny on the Bounty*, 1935, (Gemide İsyan); *Rembrandt*, 1936; *Jamaica Inn*, 1939, (Kanlı Meyhane); *The Hunchback of Notre Dame*, 1939, (Notre Dame'ın Kamburu); *Young Bess*, 1953, (Korkusuz Kraliçe); *Hobson's Choice*, 1954, ("Güç Seçim"); *Witness for the Prosecution*, 1958, (Beklenmeyen Şahit); *Spartacus*, 1960, (Spartaküs); *Advise and Consent*, 1962, ("Öneri ve Onay"). **Yönettiği Filmler:** *Night of the Hunters*, 1955, (Caniler Avcısı).

Laurel-Hardy

LAUREL-HARDY
(1890-1965) (1892-1957)

İngiliz ve ABD'li oyuncular. Sinemanın gelmiş geçmiş en ünlü güldürü ikilisidir.

Stan Laurel 16 Haziran 1890'da İngiltere'de, Ulverston kentinde doğdu, 23 Şubat 1965'te ABD'nin California Eyaleti'nde, Santa Monica'da öldü. Asıl adı Arthur Stanley Jefferson'dır. Oliver Norvell Hardy, 18 Ocak 1892'de ABD'nin Georgia Eyaleti'nde, Atlanta'da doğdu, 7 Ağustos 1957'de California Eyaleti'nde, Hollywood'da öldü.

Sanatçı bir ailenin oğlu olan Laurel, ilk kez on altı yaşında, İskoçya'nın Glasgow kentinde sahneye çıktı. Dört yıl boyunca tiyatro oyunculuğu, dansörlük ve palyaçoluk yaptıktan sonra, 1910'da ünlü Fred Karno'nun (1866-1941) tiyatro topluluğuna girdi. Charlie Chaplin'in dublörü olarak katıldığı bir ABD turnesinden sonra İngiltere'ye dönmedi, adını Stan Laurel olarak değiştirdi ve ABD'ye yerleşti. İlk filmini çevirdiği 1917'den ikilinin kurulduğu 1927'ye değin, çeşitli film şirketleriyle çalıştı, seksene yakın filmde rol aldı.

Bir hukukçunun oğlu olan Oliver Hardy de ilk kez sekiz yaşındayken sahneye çıktı. Georgia Üniversitesi'ndeki hukuk öğrenimini yarıda bırakarak 1910'da sinema işletmeciliğine girişti. 1913'te Florida'da sinema oyunculuğuna başladı. Kısa güldürü filmlerinde, genellikle kötü adam tiplerini canlandırdı. 1917'de, *Lucky Dog* ("Şanslı Köpek") adlı filmde rastlantısal olarak birlikte oynayan Laurel ve Hardy, 1926'da Roach stüdyolarında bir araya geldiler. Yönetmen Leo McCarey'nin de (1898-1969) çabasıyla ertesi yıl sinema tarihinin en başarılı güldürü ikilisi doğmuş oldu.

Laurel ve Hardy yirmi yılı aşan beraberlikleri boyunca, bir bölümü uzun metrajlı olan iki yüz dolayında filmde oynadılar. Daha özgür çalışabilmek amacıyla 1940'ta Roach stüdyolarından ayrıldılar, ama umduklarını öbür yapımevlerinde de bulamadılar. 1945'te film çevirmeyi bıraktılar ve bir süre sahne gösterilerini denediler. Son filmleri, 1950 tarihli İtalyan-Fransız ortak yapımı *Atoll K* (Vergi Düşmanı) başarısız bir filmdi. Hardy'nin ölümü üzerine oyunculuğu bırakan Laurel, güldürü sinemasına katkılarından ötürü 1960'ta özel bir Oscar ile ödüllendirildi.

Kötü rastlantılar, kaçıp kovalamalar, tekmelemeler ve benzeri kaba güldürü öğelerine dayanan, hızlı tempolu *slapstick* türünün tipik örneklerini veren "Stan ve Ollie", zıt fiziksel ve kişilik özellikleriyle aslında birbirlerini bütünlüyorlardı. Zayıf Stan Laurel, çocuksu, beceriksiz, bir sorunla karşılaştığında gözlerini kırpıştırıp hıçkırarak ağlamaya başlayan bir tipti. Şişman Oliver Hardy ise kendini daha zeki buluyor, Laurel'a sinirlenip otoriter, kibirli tavırlarla liderlik taslıyor ama sonunda hep gülünç durumlara düşüyordu. İkilinin başları genellikle Laurel'ın yüzünden derde giriyor, kurtulmaya çalıştıkça katlanarak büyüyen ve karmaşıklaşan sorunlar, inanılmaz boyutlara varıyordu. Centilmenlik anlayışlarının simgesi olarak ikisi de melon şapka giyiyorlardı. Harekete dayalı sessiz filmlerindeki başarılarını sesli sinemaya da kolayca uyum göstererek sürdüren ikilinin *gag* (önceden hazırlanan ya da oyuncular tarafından doğaçlamayla yaratılan, beklenmedik gülünç durum) yaratıcısı ve kimi filmlerinin yönetmeni Stan Laurel idi.

Türkiye'de ünlü seslendirme sanatçısı Ferdi Tayfur hem Laurel'i, hem de Hardy'yi konuşarak büyük bir başarı sağlamış, Laurel-Hardy filmlerine bambaşka bir hava vermişti. Bu sevilen ikilinin filmlerinden yapılan derlemeler ve diziler bugün de dünya sinema ve televizyonlarında gösterilmekte ve ilgiyle izlenmektedir.

- **YAPITLAR (başlıca): Birlikte Oynadıkları Filmler:** *The Battle of the Century*, 1927, (Yüzyılın Savaşı); *Flying Elephants*, 1928, (Uçan Filler); *Our Wife*, 1931, (Karılarımız); *The Music Box*, 1932, (Müzik Kutusu); *Sons of the Desert*, 1933, (Çölün Oğulları); *Babes in Toyland*, 1934, (Periler Diyarında); *Bonnie Scotland*, 1935, (İskoçyalı) *The Bohemian Girl*, 1936, (Kaçırılan Kız); *Way Out West*, 1937, (Batı'ya Gidiyor); *Swiss Miss*, 1938, (İsviçre'de); *Block-Heads*, 1938, (Taş Kafalılar); *A Chump at Oxford*, 1940, (Mektepte); *Saps at Sea*, 1940, (Denizde); *Great Guns*, 1941, (Gönüllü); *A Haunting We Will Go*, 1942, (Hokkabaz); *The Dancing Masters*, 1943, (Dans Öğretmeni); *Nothing but Trouble*, 1945, (Baş Belası); *Atoll K/Robinsson Crusoe-Land*, 1950, (Vergi Düşmanı).

- **KAYNAKLAR:** C.Barr, *Laurel and Hardy*, 1967.

- **BAKINIZ:** CHAPLIN.

LAURENS, Henri
(1885-1954)

Fransız, heykelci. 20. yy'da ülkesinin en önemli heykelcilerinden biri olmuştur.

Paris'te doğdu, 1954'te öldü. Sanat eğitimini 1899'dan başlayarak bir dekoratörün yanında yaptı. 1902'de Paris'in Monmartre kesimine taşınarak heykele başladı. 1911'de G.Braque'la tanıştı ve Kübistler'e katıldı. 1935'te aldığı Helena Rubinstein Ödülü ile tanındı. 1952'de Venezüela'daki Caracas Üniversitesi'nin siparişi ile 4 m yüksekliğinde bronzdan *Amphion* heykelini yaptı. 1953'te Sao Paulo Bienali'nde (iki yıllık sergi) birincilik ödülünü kazandı.

Laurens önceleri Rodin etkisinde heykeller yapmış, 1911'den sonra ise Kübizm'e yakınlık duyarak, biçimlerin geometrik çözümlemelerini heykele uygulamıştır. Kütlesel nitelikli bu yapıtlarında hacimden çok doğrusal ilişkiler vurgulanmıştır. Bu dönemde ayrıca Laurens metal, tahta, kâğıt ve alçı ile çok renkli heykeller de yapmıştır. Bu yapıtları kübist natürmortların üç boyuta uyarlanması gibidirler. Laurens 1920'lerde Kübizm'in geometrik yaklaşımından ayrılmaya başlamış ve eğrisel biçimlere yönelmiştir. Fransa'nın bunalımlı yıllarında iktisadi nedenlerden ötürü daha çok pişmiş toprakla çalışmıştır. Bu malzeme aracılığıyla organik eğilimleri gerçekleştirebildiği yapıtlar üretmiş ve kendine özgü üslubunu geliştirmiş, en olgun örneklerini 1930'larda vermiştir. Kübizm'den uzaklaştıkca mitolojik konulara yakınlık duymuş ve siren gibi mitolojik figürleri simgesel anlamlarla işlemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Baş*, 1915-1918, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Pipolu Adam*, 1919, Güzel Sanatlar Birliği, New York; *Elveda*, 1941, Ulusal Modern Sanat Müzesi, Paris; *Güz*, 1948, Louise Leiris Galerisi, Paris; *Sirenler; Deniz Perisi; Su Perisi; Karyatid; Büyük Siren.*

- **KAYNAKLAR:** C.Goldscheider, *Laurens*, 1959; W.Hofmann, *The Sculpture Of Henri Laurens*, 1970.

- **BAKINIZ:** PICASSO.

LAURENT, Auguste
(1807-1853)

Fransız, kimyacı. Organik kimyaya kuramsal katkısıyla tanınmıştır.

14 Kasım 1807'de (ya da 14 Eylül 1808'de) Langres yakınlarındaki La Folie'de doğdu, 15 Nisan 1853'te Paris'te öldü. 1830'da Madencilik Okulu'ndan maden mühendisliği diplomasını alıp, bir süre kimyacı Dumas'nın asistanlığını yaptıktan sonra,

1832-1834 arası Sèvres'deki porselen fabrikasında kimyacı olarak çalıştı. 1835'te özel dersler vermek üzere Paris'te açtığı okulu bir yıl sonra kapattı. 1836-1837 arası bir parfüm üreticisiyle ortak olarak çalışırken, bir yandan da Sorbonne'daki dersleri izleyerek 1837'de kimya doktorasını aldı. 1838'de Bordeaux Üniversitesi'nde kimya profesörlüğüne getirilen Laurent, 1846'da Paris'e yerleşti, 1848'de de darphanede ayar uzmanı olarak görev aldı. 1850'de Collège de France'ta profesörlüğe atanma önerisi, yeterli oyu almasına karşın, büyük bir olasılıkla radikal siyasal görüşleri nedeniyle engellendi.

Tartışmacı kişiliği ve dönemin önde gelen kuramcılarının savlarına aykırı görüşleri nedeniyle düzenli bir akademik yaşam sürdüremeyen Laurent, gene de başarılı bir deneyci ve 19.yy'ın ortalarından başlayarak organik kimyada egemen olacak kuramsal çerçevenin hazırlayıcılarından biridir. Deneysel alanda, başta kamforik ve ftalik asitler olmak üzere çeşitli organik asitler üstüne araştırmalar yapan, Dumas ile birlikte maden kömürü katranında antrasenin varlığını bulan Laurent, yüze yakın naftalin türevinin sentezini de gerçekleştirmiştir.

Laurent'ın kuramsal çalışmaları, kimyasal bileşiklerin elektropozitif ve elektronegatif atomların ya da atom grupların birleşmesinden oluştuğunu ileri süren Berzelius'un ikicilik kuramına karşı çıkmasıyla başladı. Organik bileşikler için bu kuramın geçerli olamayacağını savunan Laurent, kimi bileşiklerde artı yüklü hidrojenin yerini eksi yüklü klorun aldığını vurgulayarak, "çekirdek kuramı" olarak adlandırılan yeni bir görüş ileri sürdü. Bu görüşe göre organik bileşikler, ana yada temel kök diye adlandırdığı gruplardan oluşuyordu. Grupları, aynı ana kökten dönüşümle elde edilebilen bileşikler olarak tanımlayan Laurent'ın kuramsal çalışmaları, Dumas'nın "tipler" kuramını geliştirmesinde etkili olduğu gibi, 1844'ten başlayarak yakın bir işbirliği kurduğu Gerhardt'ın organik bileşiklerin ana tiplerden ornatma yoluyla elde edilmesine dayalı benzeşikler kuramına da temel hazırlamıştır.

• BAKINIZ: BERZELIUS, J.B.DUMAS, GERHARDT, KEKULÉ.

LAUTARO
(1535-1557)

Şilili Kızılderili önder. Şili'yi istila eden İspanyollar'a karşı Aracua Ayaklanması'nı yönetmiş ve ulusal bağımsızlığın simgesi olmuştur.

Şili'nin güneyinde yaşayan Kızılderili Aracua kabilesindendir. İspanyollar'ın Şili'yi istilaya başladıkları yıl doğan Lautaro, çocuk yaşta İspanyollar'a tutsak düştü. İstilayı yöneten Pedro de Valdivia'nın ahırlarında seyis olarak çalıştı. Valdivia'nın 1550'de Aracua topraklarını ele geçirmek üzere güneye doğru harekete geçmesi ve Aracualar'ın ayaklanması üzerine, 1553'te kaçtı ve ayaklanmaya katıldı. Kısa zamanda ayaklanmacıların önderi durumuna geldi ve kabilelerin birliğini sağlayarak savaşın yönetimini üstlendi.

İspanyollar'ın savaş donanımlarını ve savaş yöntemlerini bilmesi, onlara karşı yapılan saldırıları başarıyla yönlendirmesini sağladı. Gizli hendek kazma, kazıklarla düşmanın çevresini sarma ve sürekli saldırılarla yıpratma gibi yöntemlerle güçlü İspanyol süvarilerini yenilgiye uğrattı. Başarılı askeri taktikleriyle teknik ve bilgi bakımından üstün olan İspanyollar'ı gerçletti ve bölgedeki en önemli kent olan Concepçion yakınlarındaki Tucapel Kalesi'ni ele geçirdi. 1554 başında kaleyi geri almaya gelenleri tuzağa düşürdü ve yok etti. Aynı tarihte eski sahibi Valdivia'yı yakaladı ve öldürdü.

Valdivia'nın yerine valiliğe atanan Francisco de Villagra'yı iki ay sonra Marigüenu'da yendi. İspanyollar Concepcion kentini terkederek kuzeye, koloninin başkenti Santiago'ya doğru çekilmeye başladılar. Aracualar, açlığın ve tifüs salgınının etkisiyle İspanyollar'ı izleyemediler. Lautaro 1556'da yeni güçler toplayarak, Santiago'ya doğru harekete geçti. İspanyollar'dan ele geçirdikleri silahları ve atları kullanmayı öğrenen Aracualar, kuzeye doğru ilerlediler. Ancak İspanyollar kendilerine bağlı Kızılderililer'in de yardımıyla Lautaro'yu, Concepcion ve Santiago arasında bulunan Maule Irmağı yakınlarında durdurdular. Lautaro buna karşın Matuquito Irmağı'na dek ilerlemeyi sürdürdü. Ancak askerleriyle birlikte kamp kurduğu bu yerde İspanyollar'ın saldırısına uğradı. 1557'de Peteroa Savaşı'nda ümitsiz bir direnmeden sonra yenildi ve öldürüldü. Öldüğünde 22 yaşında olan Lautaro'nun kesik başı Santiago'da teşhir edildi. Bu yenilgiden sonra, İspanyollar terk ettikleri bu bölgeye geri dönmeye başladılar.

Lautaro'nun ölümüne karşın Aracualar ayaklanmalarını sürdürerek 1880'e değin İspanyollar'a boyun eğmediler. Lautaro, 19.yy başında Şililer'in İspanyollar'a karşı verdikleri ulusal bağımsızlık mücadelesinin simgesi durumuna geldi. Mücadeleyi yürüten gizli localar Lautaro adını benimsediler. Lautaro, İspanyol istilasıyla ilgili en ünlü yapıt sayılan ve Valdivia'nın askerlerinden Alonsa de Ercilla y Zuniga'nın yazdığı "La Aracuana" adlı epik şiirin kahramanıdır.

LAUTRÉAMONT
(1846-1870)

Fransız, şair. Simgeci (sembolist) ve gerçeküstücü şairleri etkilemiş, çağdaş şiirin hazırlayıcıları arasında yer almıştır.

4 Nisan 1846'da Uruguay'da Montevideo'da doğdu, 24 Kasım 1870'te Paris'te öldü. Asıl adı Isidore-Lucien Ducasse'dır. "Comte de Lautréamont" adını, Fransız yazar Eugène Sue'nün (1804-1857) *Lautréamont* adlı romanının kibirli kahramanından esinlenerek almıştır. Uruguay'da Fransız Konsolosluğu'nda görevli olan babası öğrenim için onu on dört yaşında Fransa'ya yolladı. Liseyi Tarbes ve Pau'da okuduktan sonra Paris'e giderek École Polytechnique'e girdi. Ancak buradaki yıllarını ede-

biyatla ilgilenerek ve şiir yazarak geçirdi. 1869'da *Les chants de Maldoror* ("Maldoror'un Şarkıları") adlı kitabındaki şiirlerinin saldırgan ve vahşi havası yayımcıyı o kadar ürküttü ki, kitabın dağıtımından vazgeçti. 1870'te, ilerde yazacağı şiirlerin önsözü niteliğindeki *Poésies* ("Şiirler") adlı kitabını, *Préface à un livre futur* ("Gelecek Bir Kitaba Önsöz") alt başlığıyla yayımladı. Aynı yıl vereme yakalandı ve yirmi dört yaşında öldü.

Les chants de Maldoror, Paris'in gürültülü sokaklarından fırtınalı bir denize, bir ruh halinden bir başkasına ani geçişlerle dolu, imgelerin alışılagelmemiş biçimlerde iç içe geçtiği, zengin bir düş gücüne dayanır. Lautréamont yapıtta insanlığa ve Yaratan'a karşı öfke ve lanet dolu bir meydan okuyuşla garip ve vahşi bir şiir dünyası yaratmıştır. Şiirlerin kahramanı Maldoror'un kendini dışlayan evrene zalimce meydan okuyuşu gibi, Lautréamont da, bilinçaltının derinliklerinden beslenen bir başkaldırı duygusuyla şiirini bir kötülük övgüsüne dönüştürmüştür. Karabasanı andıran havası, canavarca düşleri, acıma duygusundan arınmış başkaldırışı ve okura saldıran yönleriyle onun şiiri, bir yandan kayıtsız bir dünyaya, öte yandan ise şiirin bilinen kalıplarına bir karşı çıkıştır. Ancak *Poésies*'de topladığı şiirlerinde umutsuzluğun yerini umuda, hüznün yerini cesarete bırakması gerektiğini savunmuştur.

19. yy'ın bu "lanetlenmiş şair"i, zamanının çok öncesinde olduğu söylenebilecek şiirleriyle Rimbaud, Baudelaire ve öteki simgeci şairleri etkilemiştir. Gerçeküstücü şairler de onu 19. yy'daki öncüleri olarak kabul etmişlerdir.

- YAPITLAR (başlıca): *Les chants de Maldoror*, 1869, ("Maldoror'un Şarkıları"); *Poésies*, 1870, ("Şiirler"); *Oeuvres complètes*, (ö.s.), 1963, ("Tüm Yapıtları").

- KAYNAKLAR: G.Bachelard, *Lautréamont*, 1963; M.Blanchot, *Lautréamont et Sade*, 1949; F.Caradec, *Isidore Ducasse, comte de Lautréamont*, 1970; P.Sollers, *La science de Lautréamont*, 1968; P.Souppault, *Lautréamont*.

- BAKINIZ: BAUDELAIRE, BRETON, RIMBAUD.

LAV, Ercümend Behzad
(1903-1984)

Türk, şair. Türk şiirinin yenilikçi şairlerinden biridir.

15 Kasım 1903'te İstanbul'da doğdu, 16 Mayıs 1984'te aynı kentte öldü. Ortaöğrenimini İstanbul Sultanisi'nde tamamladıktan sonra, 1919'da Darülbedayi'ye girdi. 1921-1925 arasında Berlin'e giderek Stren Müzik Konservatuvarı ve Max Reinhardt Tiyatro Akademisi'nde öğrenim gördü. Türkiye'ye döndükten sonra 1930'a değin Şehir Tiyatroları'nda aktörlük yaptı, ilk Türk filmlerinde de rol aldı. *Vakit*, *Hareket* ve *Akşam* gazetelerinde sekreterlik yaptıktan sonra, Ankara Radyosu'nda spikerlik, halkevlerinde tiyatro yönetmenliği görevlerinde bulundu. 1947'de yeniden İstanbul Şehir Tiyatroları'na döndü. Bir yandan da Belediye Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'nde öğretmenlik etti. Bu görevinden 1961'de emekli oldu.

İlk şiirlerini 1926'da *Servet-i Fünun* dergisinde yayımladı. Bu dönem şiirleriyle ölçülü uyaklı şiire karşı çıkan sanatçılardan biri oldu. Avrupa'da I.Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Gelecekçilik (Fütürizm), Kübizm, Gerçeküstücülük gibi öncü akımların motifleri içinde, toplumsal eleştiriden yergiye kadar değişik denemelere girişti. 1939'dan sonra yayımladığı şiirlerinde toplumsal temalara ağırlık vermeye başladı.

Ercümend Behzad Lav şiirlerinde geleneksel edebiyat anlayışına güçlü ve şaşırtıcı biçimde karşı çıkışıyla belirli bir yankı uyandırmış, kendinden sonra gelenlere öncü olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): Şiir: *S.O.S*, 1931, *Kaos*, 1934; *Açıl Kilidim Açıl*, 1940; *Mau Mau*, 1962; *Üç Anadolu*, 1964. Oyun: *Karagöz Steple*, 1940; *Altın Gazap*, 1971. Oynadığı Oyunlar: *Kafes Arkasında*, 1930; *Brand*, 1949; *Deli Sarayli*, 1950; *Şakacı*, 1952; *Fırtına*, 1952; *Bu Akşam Semerkant'ta*, 1953; *Bir Yaz Gecesi Rüyası*, 1954; *Hile ve Sevgi*, 1955; *Saygılı Yosma*, 1956; *Cyrano de Berjerac*, 1958; *On İki Öfkeli Adam*, 1959; *Fazilet Eczanesi*, 1960; *Tarla Kuşu*, 1961. Oynadığı Filmler: *Ankara Postası*, 1928-1929; *Bir Millet Uyanıyor*, 1932; *Karım Beni Aldatırsa*, 1933.

Pierre Laval

LAVAL, Pierre
(1883-1945)

Fransız siyaset ve devlet adamı. II. Dünya Savaşı sırasında başbakanlık yapmıştır.

28 Haziran 1883'te Puy-de-Dôme bölgesinde Châteldon'da doğdu, 15 Ekim 1945'te Paris'te öldü. Auvergne'li bir köylü ailesinin oğlu olan babası küçük bir kahvehane sahibiydi. Gençliğinde bir süre arabacılık yaptı. Hukuk dalında yükseköğrenim gördüğü sırada, özel dersler vererek ve lisede öğretmen yardımcılığı yaparak çalışmayı sürdürdü. 1903'te

Sosyalist Parti'ye girdi. 1907'de Paris Barosu'na kaydoldu ve avukatlık yapmaya başladı. Kısa zamanda sendikacıların savunmalarını üstlenen ve sendikalara hukuk danışmanlığı yapan bir avukat olarak adını duyurdu.

Naziler'le işbirliği politikası

1914'te Aubervilliers'den milletvekili seçilerek meclise girdi. I.Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Almanya ile uzlaşılarak barış yapılmasını savundu. 1917'den sonra bu görüşlerini değiştirerek milliyetçi Georges Clemenceau'nun iktidara gelmesini destekleyenler arasında yer aldı. 1919 milletvekili seçimlerinde yenilgiye uğramasının ardından 1920'de Sosyalist Parti'den ayrıldı. Bunu izleyen birkaç yıl boyunca avukatlık ve gazetecilik yaptı. Satın aldığı *Moniteur du Puyde-Dôme* adlı gazete kısa sürede önemli bir okur kitlesine sahip oldu. Bu dönemde büyük bir servet de edindi. 1923'te Aubervilliers belediye başkanlığına seçildi ve 1944'e değin bu görevini sürdürdü.

Sosyalistler'le sol kanat Radikaller'in birleşmesinden oluşan Sollar Karteli'nin kazandığı 1924 seçimlerine bağımsız sosyalist aday olarak katılan Laval, seçimleri kazanarak yeniden meclise girdi. 1925-1926 yıllarında P.Painlevé ve A.Briand hükümetlerinde bayındırlık ve adalet bakanlığı görevlerinde bulundu. 1927'de Senato'ya seçildi. 1930'da kısa süreli A.Tardieu hükümetinde çalışma bakanlığı yaptı.

İlk başbakanlığı

20 Ocak 1931'de devlet başkanı G.Doumergue tarafından başbakanlığa atandı. Bu görevi sırasında 1929 Büyük Dünya Bunalımı'nın yol açtığı iktisadi sorunları aşmak için devlet harcamalarında kısıntıya gitti ve vergileri artırdı. Bu önlemleri bunalımın daha da derinleşmesine neden oldu. Eylül 1931'de Almanya'nın Fransa'ya ödemekle yükümlü olduğu savaş tazminatlarıyla ilgili görüşmelerde bulunmak üzere Almanya'ya gitti. Böylece, Almanya'ya resmi ziyarette bulunan ilk Fransız başbakan oldu. 16 Şubat 1932'de başbakanlıktan istifa ettikten sonra 1932-1935 arasında A.Tardieu, G.Doumergue ve P.E.Flandin hükümetlerinde çalışma, sömürgeler ve dışişleri bakanlığı yaptı. Dışişleri bakanlığı sırasında, Nazi Almanya'sının yarattığı savaş tehlikesine karşı İtalya ile ittifak kurmaya çalıştı. Mussolini ile Ocak 1935'te Roma'da yaptığı görüşmelerde İtalya'ya sömürgeler konusunda bir dizi ödün verdi. Mayıs 1935'te Moskova'ya giderek, Stalin'le, olası bir savaş tehlikesine karşı iki ülke arasında karşılıklı yardımı öngören bir pakt imzaladı.

İkinci başbakanlığı

Haziran 1935'te ikinci kez başbakanlığa atanan Laval, yeni hükümette dışişleri bakanlığını da üstlendi. Bu dönemde etkisini sürdürmekte olan iktisadi bunalıma karşı aldığı deflasyonist önlemler çerçevesinde ücretleri düşürmesi, çalışan kesimler arasında büyük bir hoşnutsuzluk doğurdu. Mussolini'nin Ekim 1935'te Etiyopya'ya savaş açması ise, dış politikada büyük bir bunalıma yol açtı. Laval, muhalefet tarafından, Mussolini'ye verdiği ölçüsüz ödünlerin sonucu olarak değerlendirilen ve İngiltere ile Fransa'nın ilişkilerinin gerginleşmesine neden olan bu olaydan kısa bir süre sonra, Ocak 1936'da başbakanlıktan ayrıldı ve 1940'a değin siyasi yaşamdan uzak kaldı.

Haziran 1940'ta Fransa'nın büyük bölümünün Nazi orduları tarafından istila edilmesinden hemen sonra, mareşal Philippe Pétain başkanlığında kurulan hükümet, 22 Haziran'da Almanya'yla ateşkes imzaladı. Laval 23 Haziran'da devlet bakanı olarak Pétain hükümetine girdi. 9-10 Temmuz'da Vichy'de toplanan Ulusal Meclis'in, tüm anayasal yetkilerin Pétain'e devredilmesi ve yeni bir anayasanın hazırlanması kararlarını almasında önemli rol oynadı.12 Temmuz'da devlet başkanı Pétain'in yardımcısı oldu. Fransa'nın Almanya'nın zaferini kabul ederek işbirliği yoluyla Hitler'in "yeni düzen"inde kendisine bir yer edinmesi gerektiğini savunan Laval, bu görüşleri benimsemeyen bazı bakanların baskısı sonucu 13 Aralık'ta Pétain tarafından görevinden alındı ve tutuklandı. Ancak Almanya'nın Paris büyükelçisi Abetz'in çabaları sonucu kısa bir süre sonra bırakıldı.

Nisan 1942'de Naziler'in baskısıyla Pétain tarafından hükümet başkanlığına getirilen Laval, hükümette dışişleri, haber alma ve içişleri bakanlıklarını da üstlendi. Bu görevleri sırasında "Avrupa'nın Bolşevikleşmesini önlemek" gerekçesiyle Almanya'yla tam bir işbirliği politikası izledi. Birçok Fransız birliğini Naziler'in yanında savaşmak üzere SSCB cephesine yolladı. Fransız ağır sanayiini Almanya'nın emrine verdi; Almanlar'ın artan işgücü gereksinimini karşılamak üzere 650.000'e yakın Fransız işçisini Almanya'ya çalışmaya yolladı. Nazi gizli polis örgütleriyle işbirliği içinde, Alman işgaline karşı verilen direniş hareketini bastırmak üzere sert baskı önlemleri uyguladı.

Eylül 1942'de Pétain tarafından halef ilan edilen Laval, bu tarihten sonra yasa çıkarma ve kararname yayımlama yetkilerine de sahip oldu. Kasım 1942'de İngiliz ve ABD birliklerinin Kuzey Afrika'ya yaptıkları çıkarmadan sonra Nazi ordularının Fransa'nın geri kalan bölümünü de işgal etmelerine karşı hiçbir direniş göstermedi. Bu tarihten sonra Vichy hükümeti bütünüyle Naziler'in denetimi altına girdi.

Laval Ağustos 1944'te Almanya'nın yenilgisinin kesinleşmesinden sonra, geçici bir hükümet kurmak üzere bir parlamento toplanması için girişimlerde bulunduysa da bundan bir sonuç elde edemedi. Bunun üzerine Vichy hükümetinin bakanlarıyla birlikte, geri çekilmekte olan Nazi birliklerinin yanında Befort'a kaçtı. Mayıs 1945'te İspanya'ya geçen Laval, Temmuz'da Franco tarafından ABD birliklerine, Ağustos'ta ise Fransız yetkililerine teslim edildi. Ekim ayı başında Charles de Gaulle başkanlığındaki geçici hükümet tarafından kurulan bir mahkemede ihanet suçuyla yargılanmaya başlanan Laval, 9 Ekim'de ölüm cezasına çarptırıldı. İnfaz günü olan 15 Ekim'de kendisini zehirleme girişiminde bulunduysa da kurtarıldı ve hemen kurşuna dizildi.

• KAYNAKLAR: D.Abrahamsen, *Men, Mind and Power*, 1945; H.Cole, *Laval: A Biography*, 1963; D.Thomson, *Two Frenchmen: Pierre Laval and Charles de Gaulle*, 1951.

• BAKINIZ: CLEMENCEAU, DOUMERGUE, de GAULLE, HITLER, MUSSOLINI, PÉTAIN.

LAVATER, Johann Kaspar
(1741-1801)

İsviçreli yazar ve tanrıbilimci. Yüz çizgilerinin karakteri yansıttığı görüşünü savunmuştur.

15 Kasım 1741'de Zürich'te doğdu, 2 Ocak 1801'de aynı kentte öldü. Kuzey Almanya'da Protestan tanrıbilimci J.J.Spalding'in derslerini izledi. Bu sırada J.G.Sulzer ve M.Mendelssohn ile tanıştı. 1764'te Zürich'e döndü, dini görevler aldı. Almanya gezileri sırasında Goethe ile dostluk kurdu. 1789 Fransız Devrimi'ni desteklemekle birlikte, Fransızlar'ın İsviçre'de kurdukları hükümete karşı çıktı. Bu yüzden 1796'da Basel'e sürüldü. 1800'de yeniden Zürich'e döndüğünde kenti ele geçiren Fransızlar tarafından yaralandı ve çok geçmeden öldü.

Lavater Coşkunluk *(Sturm und Drang)* ve Aydınlanma akımlarına karşı çıkar. Tanrıtanımazlık ve Hıristiyanlık arasında bir orta yol olmadığını savunur. Tanrı ve evren İsa'da bütünleşmiştir. İnsan, dua ve duygularıyla Tanrı'ya ulaşabilir. Lavater'e inananlar onun ikinci bir İsa olduğunu bile ileri sürmüşlerdir. Yahudi olan Mendelssohn'a Hıristiyanlık'ı benimsetmeye çalışmıştır. Saltık bir gerçek olmadığını, yalnızca öznel deneyleriyle, insanın gerçeğin ölçütü olabileceğini söyleyen Lavater, duygusalcı ve Pietist olarak nitelenir.

Lavater, fizyonomi ve karakterbilim konusunda da, insanın yüz çizgilerinin karakterini yansıttığını ileri sürmüştür. Ancak bu görüşleri, birçok kimsece geçersiz sayılmış, yaşanan birçok şeyin, insanların temel yüz çizgilerini değiştireceği ileri sürülmüştür. Çok eleştirilmekle birlikte, yapıtları çağında ilgi toplamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Christliche Lieder*, 1771, ("Hıristiyan Şarkıları"); *Von der Physiognomik*, 1772, ("Fizyonomi Üzerine"); *Jesus Messias*, 1780, ("Mesih İsa").

• **BAKINIZ:** M.MENDELSSOHN.

LAVELEYE, Émile Louis Victor de
(1822-1892)

Belçikalı iktisatçı ve siyasal bilimci. Demokrasi konusundaki yapıtıyla tanınmıştır.

5 Nisan 1822'de Brugge'de doğdu, Liège'de öldü. Louvain Üniversitesi'nde felsefe, Gand Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Gand Üniversitesi'nde liberal Katoliklik'in öncüsü François Huet'in etkisi altında kaldı. 1848'den sonra iktisatla ilgilendi. Önce Liberal Parti'nin yayın organlarında, sonra da *Revue de Deux Mondes* adlı dergide yazılar yazmaya başladı. 1864'te Liège Üniversitesi'ne politik iktisat profesörü olarak atandı ve bu görevi ölünceye değin sürdürdü. 1869'da Ahlaki ve Siyaset Bilimleri Akademisi'ne muhabir üye seçildi. Ölümünden kısa bir süre önce kendisine baron unvanı verildi. Ahlaki ilkelere dayanan iktisadi görüşleriyle iktisadi kuramdan çok toplumsal reformlar üzerinde duran Laveleye, özel mülkiyetin değişmezliği görüşüne karşı özel mülkiyetin evrimi tezini benimsemiştir. Bireysel girişim ve özel işletmeden yana olmasına karşın, Spencer'in tersine, özel mülkiyetin dokunulmazlığına karşıdır. Ona göre, bireysel çıkarlarla kamu yararının çatıştığı her durumda devletin müdahale hakkı vardır. Yaşadığı dönemde, uluslararası serbest ticaret düşüncesinin egemen olmasına karşın, bu görüşe de bütünüyle katılmamıştır.

Siyasal görüşleri "demokrasi" üzerinde yoğunlaşmıştır. *Le gouvernement dans la démocratie* ("Demokratik Rejimlerde Hükümet") adlı ünlü yapıtında demokrasiyi ayrıntılı bir biçimde ele almış, Hıristiyanlık'la demokrasiyi özdeşleştirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *De la propriété et de ses formes primitive*, 1874, ("Mülkiyet ve İlkel Biçimleri Üstüne"); *Le socialisme contemporain*, 1880, ("Çağdaş Sosyalizm"); *Éléments d'économie politique*, 1882, ("Politik İktisadın Öğeleri"); *Le gouvernement dans la démocratie*, 2 cilt, 1891, ("Demokratik Rejimlerde Hükümet").

• **BAKINIZ:** MONTESQUIEU, SPENCER.

LAVELLE, Louis
(1883-1951)

Fransız, filozof. İnsan bilincinin bir edim olduğu görüşünü savunmuştur.

15 Temmuz 1883'te Saint Martin de Villeréal'de doğdu, 1 Eylül 1951'de Parranquet'de öldü. 1932-1934 arasında Sorbonne'da felsefe profesörlüğü yaptı. 1941'den ölene değin de Collège de France'taki felsefe kürsüsünde çalıştı. 1947'de Ahlak ve Siyaset Bilimleri Akademisi üyeliğine seçildi.

Le Senne ile birlikte hazırladıkları "Philosophie de l'esprit"("Tinin Felsefesi"), adlı yayında metafiziğe dayalı felsefeyi savundu. Ona göre, nesneler özneden bağımsız var olamaz. Bu yüzden, gerçeklik, ancak öznenin araştırılmasıyla, doğrudan doğruya kişinin kendi bilincini incelemesiyle kavranabilir. İnsanın bilincini bir edim olarak anlayan Lavelle, onun, Salt Edim'in bir parçası olduğunu öne sürer. Salt Edim, kendi kendinde ve kendiliğinden vardır. İnsanın gövdesi ya da özdeği, Salt Edim'in parçası olan bilincin sınırıdır. Bu nedenle, saltlığa erişmek için bu özdekten sıyrılmak gereklidir. Özgürlüğü, bilinç yoluyla insanın kendini bilmesi, böylece de yaratması, Salt Edim'in yaratıcılığına katılım olarak görür. Özgürlük insanın özüdür. Salt Edim, Salt Oluş, ya da Tanrı, bütün olasılıkları, tüm varlıkları içerir. Lavelle'in bu yaklaşımı Tinselci Varoluşçuluk olarak nitelenmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Le moi et son destin*, 1936, ("Ben ve Yazgısı"); *L'erreur de Narcisse*, 1939, ("Narkissos'un

Yanılgısı"); *Introduction à l'ontologie*, 1947, ("Varlıkbilime Giriş").

• BAKINIZ: KANT, LE SENNE, MAINE DE BIRAN.

LAVERAN, Alphonse
(1845-1922)

Fransız hekim ve parazitoloji uzmanı. Sıtma asalağını bularak, birhücreli hayvanların hastalık etkeni olabileceğine dikkati çekmiştir.

Charles Louis Alphonse Laveran 18 Haziran 1845'te Paris'te doğdu, 18 Mayıs 1922'de aynı kentte öldü. 1867'de Strasbourg Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamlayıp, askeri hekim olarak orduya katıldı. 1874-1878 arası Paris'teki Val-de-Grâce Askeri Tıp Okulu'nda ders verdikten sonra, görevle Cezayir'e gönderildi. Altı yıl kaldığı bu ülkede sıtma hastalığını inceleyerek, hastalık yapıcı asalağı tanımladı. 1883'te Paris'e döndü, ertesi yıl gene Val-de-Grâce'ta askeri sağlık bilgisi profesörlüğüne getirildi. Araştırmalarını daha elverişli laboratuvar koşullarında sürdürebilmek amacıyla 1894'te öğretim görevinden, 1896'da ordudan ayrılıp Pasteur Enstitüsü'ne girdi. Bu kuruluştaki çalışmalarıyla özellikle hastalık yapıcı birhücreliler üstüne değerli bilgiler kazandıran ve yaşamının geri kalan bölümünü tropikal hastalıkların araştırılmasına adayan Laveran 1907'de Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü almış, 1901'de Fransız Bilimler Akademisi'nin, 1916'da Lonra'daki Royal Society'inin üyeliğine seçilmiştir.

Özellikle sıcak ülkelerde yerleşik bir hastalık olan sıtmanın bir bakteriden ileri geldiği sanılmış ve araştırmalar yıllarca bu yönde yoğunlaştırılmıştı. Cezayir'de çalıştığı sıralar bu hastalığı inceleme fırsatı bulan Laveran, 1880 Kasım'ında, sıtmalı bir hastanın alyuvarlarında, saydam bir kistle çevrili olan ve uzun kamçısını titreştirerek hareket eden birhücreli hayvanların bulunduğunu gördü. Aynı yıl yayımladığı iki makaleyle, daha önce başka araştırmacıların da gözlemlediği bu kistli oluşumların, sanıldığı gibi kan hücrelerinin parçalanmasından ileri gelmediğini, alyuvarlarda asalak yaşayan ve sıtma hastalığını yapan birhücrelilerin sporları olduğunu açıkladı. Ne var ki, uzun zaman kuşkuyla karşılanan ve gereken ilgiyi görmeyen Laveran'ın bulgusu ancak 1890'lardan sonra, Ross'un aynı asalağı anofel türü sivrisineklerin mide çeperlerinde ve tükürük bezlerinde de gözlemlemesi üzerine değerlendirilebildi. Birhücrelilerin sporlular sınıfından olan ve *plasmodium* adı verilen sıtma asalağının yaşam çevrimini belirleyen Ross, hastalığın, bu asalağı taşıyan anofellerle insan ve hayvanlara bulaştığını açıkladı; Golgi de asalağın biyolojisini, özellikle eşeysiz üreme çevrimini inceledi. Böylece Laveran'ın gözlemi, bir yandan yüzyıllardır büyük bir sağlık sorunu olan sıtmayla savaşta ilk adımın atılmasını sağlarken, bir yandan da genellikle asalak birhücrelilerin neden olduğu tropikal hastalıkların yeni bir yaklaşımla incelenmesini başlattı.

• YAPITLAR (başlıca): *Traité d'hygiène militaire*, 1876, ("Askeri Sağlık Bilgisi İncelemesi"); *Nature parasitaire des accidents de l'impaludisme*, 1881, ("Sıtma Olaylarının Asalaksı Yönü"); *Du paludisme et de son hématozoaire*, 1891, ("Sıtma ve Kanda Yaşayan Birhücreli Asalağı Üstüne").

• BAKINIZ: GOLGI, R.ROSS.

LAVISSE, Ernest
(1842-1922)

Fransız, eğitimci ve tarihçi. Fransız eğitim sisteminin çağdaşlaştırılmasına katkıda bulunmuştur.

17 Aralık 1842'de Aisne'de Nouvion-en Thiérache kasabasında doğdu, 18 Ağustos 1922'de Paris'te öldü. Laon'da başladığı ortaöğrenimini Paris'teki Charlemagne Lisesi'nde tamamladı. 1865'te École Normale Supérieure'ü (Yüksek Öğretmen Okulu) bitirdi. Öğrencilik yıllarında kısa bir süre cumhuriyetçi düşüncelere yöneldiyse de, sonradan imparatorluk yanlısı oldu. III. Napoléon'un yönetimi sırasında 1868'de eğitim bakanlığı müşteşarlığına getirildi. 1868-1870 arasında sarayda III.Napoléon'un oğluna tarih dersleri verdi.

1870 Fransız-Alman Savaşı'nda Fransa'nın yenilgiye uğraması üzerine, Almanya'nın üstünlüğünün nedenlerini araştırmak amacıyla 1873'te Berlin'e gitti. Orada kaldığı üç yıllık süre içinde Alman eğitim sistemini yakından inceledi. 1878'de Paris'e döndükten sonra École Normale Supérieure'de, 1888'den sonra Sorbonne Üniversitesi'nde çağdaş tarih dersleri vermeye başladı. Sorbonne Üniversitesi'nde, tarih öğreniminde Ranke'nin seminerle öğretim yöntemini başlattı.

Bu dönemde Alman tarihi üzerine yaptığı çalışmaları Orta Çağ II. Friedrich [Büyük] dönemi ve 19. yy üzerinde yoğunlaştıran Lavisse, 1892'de Fransız Akademisi'ne seçildi. Aynı dönemde kilisenin nüfuzu altında olan Fransız eğitim sisteminde köklü reformlar yapılması için bir kampanya başlattı. Çabalarının sonucunda 1896'da değişik hukuk, tıp, edebiyat ve fen fakültelerini tek bir üniversite çatısı altında toplayan yasa yürürlüğe girdi. Lavisse eğitim reformu kampanyasını daha sonra ilk ve ortaöğrenim alanlarına kaydırdı. Yazdığı tarih ders kitapları uzun yıllar okullarda okutuldu. 1902'de École Normale Supérieure'ün yöneticiliğine getirildi, 1920'ye değin bu görevini sürdürdü.

Tarih yazarlığının ilk döneminde Almanya tarihi üzerinde yoğunlaşan Lavisse, 1893'ten sonra Fransa tarihi üzerine kapsamlı yapıtlar verdi. Bu çalışmalarıyla çağdaşı olan Fransız tarihçileri üzerinde derin bir etki bıraktı. Özellikle *Histoire de la France contemporaine depuis la revolution jusqua'à la paix de 1919* ("Devrimden 1919 Barışına Değin Çağdaş Fransa Tarihi") adlı kitabındaki XIV. Louis dönemine ilişkin ayrıntılı tarih çalışmasıyla, Voltaire ve Michelet'nin bir kahraman olarak tanıttığı bu kralın, yönetimi sırasında giderek büyüyen sefaletin başlıca sorumlusu olduğunu göstermeye çalıştı.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Essais sur l'Allemagne Impériale*, 1887, ("İmparatorluk Almanya'sı Üstüne Denemeler"); *La jeunesse de grand Frédéric*, 1891, ("Büyük Friedrich'in Gençliği"); *Le grand Frédéric avant l'avènement*, 1893, ("Tahta Çıkışından Önce Büyük Friedrich"); *Histoire générale de IVe siècle à nos jours* (A.Rambaud ile), 12 cilt, 1893-1900, ("6.yy'dan Günümüze Genel Tarih"); *Histoire de la France, depuis les origines jusqu'à la révolution*, 10 cilt, 1900-1912, ("Başlangıcından Devrime Değin Fransa Tarihi"); *Histoire de la France Contemporaine depuis la révolution jusqu'à la paix de 1919*, 9 cilt, 1920-1922, ("Devrimden 1919 Barışı'na Değin Çağdaş Fransa Tarihi").

Antoine Laurent de Lavoisier

LAVOISIER, Antoine Laurent de (1743-1794)

Fransız, kimyacı. Oksijenin kimyasal tepkimelerdeki işlevini açıklayarak flojiston kuramını çürüten çığır açıcı çalışmalarıyla çağdaş kimyanın doğuşunu hazırlamıştır.

26 Ağustos 1743'te Paris'te doğdu, 8 Mayıs 1794'te aynı kentte öldü. Babası Paris Parlamentosu'nda hukuk danışmanı, annesi varlıklı bir ailenin kızıydı. Beş yaşındayken annesini yitirince, kendisinden birkaç yaş küçük kız kardeşiyle birlikte anneannesinin ve teyzesinin yanında büyüyen Lavoisier, 1754'te, o dönem Fransa'sının en iyi okullarından Collège Mazarin'e verildi. Dokuz yıl boyunca sağlam bir klasik öğrenim gördüğü bu okulda ünlü astronomi bilgini La Caille'ın verdiği matematik ve fen derslerinden çok etkilenmesine karşılık, aile geleneğinin sürmesini isteyen babasının yönlendirmesiyle 1763'te hukuk diplomasını, 1764'te de lisans derecesini aldı. Gene de fen bilimlerine duyduğu ilgiyi yitirmemiş, botanikçi Bernard de Jussieu'nün eğitsel gezilerine katılarak,ardından jeoloji bilgini Jean-Etienne Guettard (1715-1786) ile birlikte jeoloji ve mineraloji incelemeleri yaparak ilgi alanını genişletmişti. Bu çalışmaları için kimya bilgisinin gerekliliğini görerek Guillaume François Roulle'nin (1703-1770) derslerini izlemeye başlayan Lavoisier'nin kimya konusundaki ilk önemli araştırması alçıtaşının analiziydi. 1764 sonlarında, hidratlı kalsiyum sülfat bileşimindeki alçıtaşının analizini yaptıktan sonra, sülfürik asit ve kalkeri ısıtarak bu doğal tuzun sentezini de başaran ve çalışmasını Fransız Bilimler Akademisi'ne sunan Lavoisier, 1766'da bu kez Paris sokaklarının aydınlatılmasına ilişkin ayrıntılı bir incelemesiyle altın madalya kazandı. Ardından çeşitli maden sularının analizini içeren yeni bir çalışmasıyla başarılı bir araştırmacı olduğunu kanıtlayarak 1768'de Bilimler Akademisi'nde yardımcı kimyacılığa getirildi. Üyelik aşamasının en alt basamağından katıldığı bu önemli bilim kuruluşunda hızla yükselerek 1778'de tam üyeliğe seçilecek, kısa sürede ülkesinin önde gelen bilim adamları arasında yerini alacaktı.

Akademi'ye girdiği yıl, belli bir yüzde karşılığı Fransız hükümeti adına dolaylı vergileri toplamakla yükümlü özel bir kuruluş olan "Ferme Générale"de çalışmaya başlayan Lavoisier, 1771'de, bu kuruluştaki yüksek görevlilerden birinin kızıyla, 14 yaşındaki Marie Anne Pierette Paulze ile evlendi. Bu evlilikle, mutlu bir beraberliğin ötesinde, bilimsel çalışmalarına katılan ve yapıtlarındaki desenlerin çizimini üstlenen yakın bir çalışma arkadaşı kazanmış, üstelik kayınpederinin de desteğiyle şirketteki etkinliği giderek artmıştı. Nitekim 1779'da kuruluşun sorumlu "fermier général"leri arasına katıldı. Zamanının önemli bir bölümünü alan bu görevinin, kimya çalışmalarının ve Akademi'deki yükümlülüklerinin yanı sıra 1775'te devletin barut fabrikaları müfettişliğine getirilen Lavoisier, o tarihten sonra evini ve laboratuvarını taşıdığı cephane fabrikasında hem güherçile üretimini büyük ölçüde artırdı, hem de kimya araştırmalarını aksatmadan sürdürebildi. 1772'de babası, yeni evliler için, Blois yakınlarında, soyluluk unvanıyla birlikte büyük bir toprak satın almıştı. Çalışkanlığı ve örgütleme yeteneğiyle her girişiminde başarılı olan Lavoisier 1778'de bu topraklarda örnek bir çiftlik kurdu, ülkesinde bilimsel tarımın öncülüğünü yaparak, geliştirdiği yeni yöntemlerle tarımsal üretimde büyük bir artış sağladı. 1789'da États Généraux'ya yedek milletvekili seçildi. Ertesi yıl, standart bir metrik sistem hazırlamak üzere kurulan komisyonun sekreterliğine getirildi. 1791'de de elindeki istatistik verilerinden yararlanarak Fransa'nın tarım gelirlerini incelediği ve yeni bir vergilendirme sistemi önerdiği *De la richesse territoriale du Royaume de France* ("Fransa Krallığı'nın Toprak Zenginliği Üstüne") adlı bir yapıt yayımladı. Ne var ki, 1789 Fransız Devrimi ile birlikte Lavoisier için yaşam güçleşmiş, halkın sömürülmesinin simgesi sayılarak tüm tepkileri üstüne çeken Ferme Générale'deki ortaklığı nedeniyle krallık yönetiminin temsilcisi olarak görülmeye başlanmıştı. Özellikle, 1780'de Bilimler Akademisi'ne sunduğu bir çalışmasını eleştirerek geri çevirdiği Marat'nın ağır suçlamalarıyla bilimsel kişiliği de göz ardı edilen Lavoisier 1791'de tüm görevlerinden alındı, Aralık 1793'te de Ferme Générale'in 27 ortağıyla birlikte tutuklandı. Kimyada gerçek bir devrim yapmış ve

ünü ülke sınırlarını çoktan aşmış bu büyük bilim adamının bağışlanması için bilim çevrelerinden gelen tüm baskılara karşın, 8 Mayıs 1794'te, birkaç saatlik bir duruşmadan sonra, şirketin diğer ortakları gibi giyotinle idam edildi.

Lavoisier'nin adını bilim dünyasına duyuran ilk deneylerinden biri, uzun süre ısıtılan suyun toprağa dönüştüğüne ilişkin savı deneysel olarak çürütmesiydi. Bu inanış, su, ateş, hava ve toprak gibi dört temel öğe üzerine kurulmuş Aristotelesçi doğa görüşünden kaynaklanıyordu ve yüzyıllar boyu geçerliliğini korumuştu. 1768'de Lavoisier, arıtılmış suyun hiçbir kayba uğramaksızın buharlaşıp yeniden yoğunlaşmasına elverişli bir deney kabı kullanarak, suyu bir tür çevrimsel süreçle 101 gün sürekli olarak ısıttı. Sonuçta, deney öncesi ve sonrası yaptığı duyarlı ölçümlerle, ısıtılan suyun miktarının değişmediğini, buna karşılık, dipte biriken tortunun ağırlığının hemen hemen deney kabındaki ağırlık kaybına eşit olduğunu buldu. Tasarladığı deney çok basit, ama getirdiği sonuç çok önemliydi; böylece tortu oluşumunun cam kabın erimesinden ileri geldiği kanıtlanırken, suyun toprağa dönüştüğü inancı da temelden yıkılıyordu.

Lavosier, suyun basit bir cisim değil bir bileşik olduğunu ve havadaki gazların niteliğini ortaya koyacak çalışmalarına başlarken, bu araştırmalarının önemini biliyor ve 1773 Şubat'ında araştırma defterine "deneylerinin fizik ve kimyada bir devrime yol açacağını" not ediyordu. Bu dönemde üzerinde çalıştığı konu, kimi maddelerin ısıtılması sırasında gözlemlenen fizikokimyasal olgular, özellikle de havayla temas sırasında gözlemlenen ağırlık değişiklikleriydi. Kimyacılar arasında yaygın olarak benimsenen flojiston kuramına göre, kimyasal yanma olayının nedeni "flojsiton" denilen yanıcı bir akışkandı. Tüm yanıcı maddelerin bileşiminde bulunan bu akışkan, yanma sırasında ısı ve ışık biçiminde açığa çıkıyordu. Stahl'ın öne sürdüğü bu görüş zamanla geliştirilmiş ve 18. yy'ın sonlarına değin kimyaya egemen olmuştu. Bu kuramın kimyacıları uğraştıran en önemli sorunu da, yanma sürecinde flojiston yitirildiği için madde ağırlığının azalması gerekirken çoğu kez artmasıydı. Deneysel yoldan sorunu çözemeyen kimyacıların bulduğu çıkar yol, eldeki bulguları flojiston kuramıyla bağdaştırabilmek için, flojistonun "negatif" ağırlıkta olduğunu ve birleştiği maddelerin ağırlığını azalttığını ileri sürmek oldu. Böyle bir dönemde, önce fosfor ve kükürtü, ardından kalay ve kurşunu havası boşatılmış kapalı bir kapta yakarak, her deneyde metal ağırlığının arttığını gözlemleyen Lavoisier, yanma sırasında kabın içinde bir miktar hava kaldığını ve metaldeki ağırlık artışının havadaki ağırlık azalmasından ileri geldiğini buldu.

Flojiston kuramının çöküşü

Aynı dönemde Priestley de İngiltere'de buna benzer bir deney yaparak, sülüğenin (kırmızı cıva oksiti) ısıtılması sırasında bir gazın çıktığını, bu gaza tutulan mumun havadakinden daha uzun süre yandığını gözlemlemişti. 1774'te Paris'te bulunduğu sıralar Lavoisier'nin de katıldığı bir toplantıda bu buluşunu açıklayan Priestley, deney sırasında açığa çıkan gazın, daha önce elde ettiği "azotlu hava" (azot monoksit) olduğunu sanıyordu. Sülüğen üstüne geniş bilgisi olan ve çok ilgisini çeken bu konuyu ayrıntılı bir biçimde inceleyen Lavoisier, sülüğenin yanmasıyla çıkan gazın gerçekte havadan daha arı bir gaz olduğunu buldu. 1775'te "Mémoire sur la nature du principe qui se combine avec les métaux, et qui en augmente le poids" ("Metallerle Birleşerek Ağırlıklarını Artıran Maddenin Yapısı Üstüne İnceleme") başlıklı makalesinde bu olguya değinerek yeni gazın niteliğini yoğun bir biçimde araştırırken, Priestley de yeniden bu konuya dönmüş, çıkan gazın sandığı gibi azotlu hava olmayıp, yanmayı hızlandırıcı nitelikte yeni bir gaz olduğu görüşüne varmıştı. Yapısında flojiston bulunmadığından (ya da az olduğundan) başka maddelerdeki flojistonu çekerek yanmayı hızlandırdığını sandığı için Priestley bu gaza "flojistonsuz gaz" adını verdi, Lavoisier de sonradan "oksijen" olarak adlandırdı. Oksijeni Priestley'in keşfettiği, bu konudaki önceliği kendisine mal etmek isteyen Lavoisier'nin ise araştırmalarında Priestley'in adını anmaktan kaçındığı ya da en azından katkısını küçümsediği görüşü, kimyacılar arasında bir öncelik tartışmasını başlattı. Gerçekte Lavoisier bu konuda Priestley'e olan borcunu yeterince dile getirmediyse de, araştırmalarını, yeni gazı flojiston kuramının çerçevesinde değerlendirmekte ısrar eden Priestley'den çok daha ileri götürdü, sonuçta yeni bir yanma kuramı geliştirdi. Bu arada, ancak 19.yy ortalarında düzeltilecek bir yanılgıya düşerek, asit oluşturma özelliği taşıdığına ve tüm asitlerde var olduğuna inandığı bu yeni gaza, Yunanca *oxus* (asit) ve *gennân* (oluşturmak) sözcüklerinden türettiği *oxygène* adını verdi.

Oksijen ve hidrojene ilişkin çalışmaları

1766'da Cavendish, asitlerle metallerin tepkimesinde açığa çıkan gazı "yanar hava" diye adlandırmış, 1780'lerde de bu gazla havanın birleşmesinden suyun oluştuğunu açıklamıştı. Lavoisier, matematikçi Laplace ile işbirliği yaparak Cavendish'in bulgularını sistemli bir biçimde incelemeye girişti. Sonunda, su oluşumuna yol açtığı için, Yunanca *hudôr* (su) ve *gennân* (oluşturmak) sözcüklerinden yararlanarak *hydrogène* (hidrojen) diye adlandıracağı yanar havayla oksijenin yanmasından su elde ettiği gibi, su buharını kızgın demir üzerinden geçirerek, suyun bileşimindeki gazlara dönüştüğünü de gösterdi. Böylelikle, hem sentez hem de analiz yoluyla suyun bileşik yapıda olduğunu kanıtladı. 1781-1782 arası gerçekleştirilen ve suyu element olarak kabul eden iki bin yılı aşkın bir geleneği çürüten bu deneyler, kimya tarihinde yeni bir dönemi başlatırken, Lavoisier'nin flojiston kuramını temelden yıkması için gerekli verileri de sağlıyordu.

Gerçekten de Lavoisier, ilk kez 1777 tarihli bir makalesinde eleştirdiği flojiston kuramına, 1783'te Bilimler Akademisi'nin bir oturumunda okunan ve 1786'da yayımlanan "Réfléxions sur le phlogistique" ("Flojiston Üstüne Düşünceler") başlıklı makalesinde açıkça karşı çıktı. Yanma sürecini flojiston yerine oksijenle açıklayan ve kimyada çığır açan bu makalesinde, yanma olayının, yanan maddenin havadaki oksijenle birleşmesinden kaynaklandığını, yanan maddedeki ağırlık artışının havadaki oksijen kaybına eşit olduğunu ve oksijenin yokluğunda yanmanın gerçekleşemeyeceğini vurguladı. Yanma sırasında açığa çıkan ısı ve ışığı da "kalorik" diye adlandırdığı ve "ısı maddesi" olarak tanımladığı kimyasal bir elementle açıkladı. Bu yeni kavramla flojiston yerine bir başka akışkanı kimyaya yerleştirdiğini ileri sürerek

Lavoisier'yi eleştirenler olmuşsa da, maddenin yanmasını ve metal oksitlerin oluşumunu kimyasal bir tutarlılık içinde veren Lavoisier'nin sistemindeki kalorik kavramı bile, ısı ve ışık gibi ölçülebilir somut olgulara indirgendiğinden, kimyaya flojistondan çok daha yararlı bir yaklaşım getirmişti. Isıl olguların atomların hareketinden ileri geldiği kanıtlandığında da, kalorik kavramı da geçerliliğini yitirecekti.

► Lavoisier'nin yeni yanma kuramıyla kimyada gerçekleştirdiği devrim yalnız flojiston kuramını yıkmakla kalmadı, kimyaya, adlandırmadan elementlerin tanımına dek yepyeni bir görüş ve dinamizm kazandırdı. Nitekim, başlangıçta birçok kuramcının karşı çıktığı bu yeni görüş, Fourcroy, Guyton de Morveau (1737-1816), Berthollet gibi pek az sayıda kimyacının çabalarıyla kısa bir sürede ve bilim tarihinde az rastlanan bir hızla yayılıp yerleşti. 1787'de bu grubun ortak çalışmasından doğan *Méthode de nomenclature chimique* ("Kimyasal Adlandırma Yöntemi") adlı yapıtla kimyaya yeni bir adlandırma yöntemi kazandırıldı. Aristoteles'ten başlayarak süregelen dört öğenin yerini, özelliklerine göre sınıflandırılarak adlandırılmış 55 elementten oluşan yeni bir sistem aldı. Kimyacılar arasındaki iletişimi ve bilgi aktarımını güçleştiren özel adların yerine her bileşikteki elementlerin ya da köklerin adından kaynaklanan, kimi kez elementlerin bileşimdeki oranlarını da belirten yeni bir adlandırma sistemi kimyaya yerleşmeye başladı. Lavoisier'nin ve sistemini benimseyenlerin 1789'da yayımlamaya başladıkları *Annales de chimie* (Kimya Yıllığı) dergisinin de bu gelişmede büyük katkısı oldu.

Lavoisier, kimyadaki devrimini perçinleyen *Traité élémentaire de chimie* ("Temel Kimya Kitabı") adlı yapıtını 1789'da yayımladı. Uzun yıllarını alan araştırmalarının ve kimya felsefesinin özünü açıkladığı, temel kimya yöntemlerini tanıtarak flojiston kuramının izlerinden arındırılmış yeni terimleri kullandığı bu yapıt, maddenin korunumu ilkesi ile kimyasal denklem kavramına da ilk kez yer veriyordu. *Méthode*'daki 55 elementten bir bölümünün bileşik olduğu anlaşıldığından, Lavoisier bu kitabında element sayısını 33'e indirmişti; sonradan onun listesindeki elementlerden bazılarının da bileşik olduğu anlaşılacaktı. Gene bu yapıtında, daha basite indirgenemeyen kimyasal madde biçimindeki element tanımını iyice daraltarak, elementin doğada yaygın olarak bulunması ve çok sayıda bileşik vermesi gibi bir koşul da getiriyordu. Böylece, sonraları benimsenmeyecek olan bu tanım gereğince, altın element olarak kabul edilmiyordu. Buna karşılık, birleştikleri maddelere belirli bir nitelik kazandırdıkları gerekçesiyle kimi maddeler özel bir sınıfta toplanıyor, örneğin oksijen asitlerin, hidrojen suyun, azot alkalilerin oluşumunda, ışık bitkilerin yaşamında, kalorik ise maddenin katı, sıvı ya da gaz halinde bulunmasında temel rol oynadığı için öbür elementlerden ayrılıyordu.

► Lavoisier, yanma olayında bir yandan havayı oluşturan gazların niteliğini incelerken, bir yandan da bu gazların solunumla olan ilişkisini araştırmaya başlamıştı. Yanma sırasında havadaki oksijenin tüketilmesinden sonra geriye, solunumda kullanılmayan ve başka gazlarla kolayca tepkimeye girmeyen bir gazın kaldığını gördü ve havanın yaklaşık % 75'ini oluşturduğunu saptadığı bu gaza yaşam için çok gerekli olmadığından "azot" adını verdi. 1780'lerde Laplace ile birlikte ve bir buz kalorimetresi aracılığıyla yanma sırasında açığa çıkan ısının ölçümüne girişti; alkolü ve birçok organik maddeyi inceleyerek, yanma sonucunda bu maddelerdeki karbon, hidrojen ve oksijen oranlarını bulmaya çalıştı. Laplace ile birlikte 1783'te Bilimler Akademisi'ne sundukları "Mémoire sur chaleur" ("Isı Üstüne İnceleme") adlı makalenin konusunu oluşturan ve termokimyanın öncüsü sayılan bu çalışmalarıyla insanda ve kobaylarda yanma ile solunum arasındaki ilişkiyi araştıran Lavoisier, solunumun yavaş bir yanma olayı olduğunu, hareket ve sindirim sırasında oksijen tüketiminin arttığını açıkladı. Lavoisier, temel olarak havadaki oksijenin yakılmasına dayanan solunum olayının "sabit hava" (karbondioksit) üretimiyle sonuçlandığı ve su oluşumunu da içeren bu sürecin büyük bir olasılıkla akciğerlerde gerçekleştiği görüşündeydi. Tüm dokularda gerçekleştiği sonradan saptanan bu sürecin niteliği konusundaki kimi yanılgılarına karşın, vücut ısısı, solunum ve yanma olayı arasındaki ilişkiyi inceleyerek metabolizma üstüne ilk temel araştırmaları yapan Lavoisier fizyolojik kimyanın da öncülerinden sayılır.

◄ *Element tanımı ve kimyasal adlandırma*

Yeni elementler ya da bileşikler keşfeden bir kimyacı olarak değil, kendisinin de vurguladığı gibi daha çok bir fizikçi olarak kimyaya katkıda bulunan Lavoisier, örgütleyici ve reformcu kişiliğiyle bu bilim dalına büyük ölçüde çağdaş bir düzen getirmiş, fizikte Galilei ve Newton'un, astronomide Kopernik'in yaptığı gibi kimyada gerçek bir devrim yapmıştır. Aristotelesçi felsefe ile Skolastik görüşün bileşiminden oluşan bilim anlayışının günmerkezli sistem ve evrensel kütleçekimiyle astronomi ve fizikten dışlanmasından sonra, Aristotelesçi dört öğe sisteminin ve flojiston kavramının kimyadaki egemenliğine son veren Lavoisier'nin çalışmaları, 17. yy'da başlayan Bilim Devrimi'nin son önemli aşamasıdır. 18. yy sonlarında bile simyadan kalma kimi kavram ve yaklaşımları koruyan kimya, Lavoisier'nin açtığı yolda ilerleyerek, 19.yy'ın ortalarında özellikle Dalton, Avogadro, Kekulé gibi kuramcıların çabalarıyla atomcu ve çağdaş bir temele oturacaktır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Opuscules physiques et chimiques*, 1774, ("Fizik ve Kimya Makaleleri"); *Méthode de nomenclature chimique* (G. de Morveau, Berthollet ve Fourcroy ile birlikte), 1787, ("Kimyasal Adlandırma Yöntemi"); *Traité élémentaire de chimie*, 1789, ("Temel Kimya Kitabı"); *De la richesse territoriale du Royaume de France*, 1791, ("Fransa Krallığının Toprak Zenginliği Üstüne"); *Oeuvres de Lavoisier*, (ö.s.), J-B.Dumas ve E.Grimaux (der.), 6 cilt, 1862-1893, ("Lavoisier'nin Yapıtları"); *Oeuvres de Lavoisier-Correspondances*, (ö.s.), R.Fric (der.), 1955-1964, ("Lavoisier'nin Yapıtları-Yazışmalar").

• **KAYNAKLAR:** M.Berthelot, *La révolution chimique-Lavoisier*, 1890; M.Daumas, *Lavoisier, theoricien et expérimentateur*, 1955; A.F.Fourcroy, *Notice sur la vie et les travaux de Lavoisier*, 1796; E.Grimaux, *Lavoisier 1743-1794*, 1888; L.Velluz, *Vie de Lavoisier*, 1966.

◄ *Azot'un keşfi ve solunum fizyolojisi*

• **BAKINIZ:** AVOGADRO, BERTHOLLET, BERZELIUS, J.BLACK, CAVENDISH, DALTON, FOURCROY, HALES, KEKULÉ, LAPLACE, LOMONOSOV, MENDELEYEV, J.PRIESTLEY, SCHEELE, G.STAHL.

LAVROV, Piyotr Lavroviç (1823-1900)

Rus, düşünür. Felsefi görüşleriyle Narodnikler üzerinde etkili olmuştur.

14 Haziran 1823'te Melekhova'da (bugün Pskov' da) doğdu, 6 Şubat 1900'de Paris'te öldü. Bir toprak sahibinin oğludur. 1842'de St.Petersburg'daki (bugün Leningrad) bir topçu okulunu bitirdi. 1844'ten 1866'ya değin St.Petersburg'daki çeşitli askeri okullarda matematik dersleri verdi. 1852'den sonra teknoloji, edebiyat, eğitim ve doğa bilimleri üzerine yazılar yayımladı. 1858'de albay rütbesine yükseldi. 1862'de N.Çernişevski ile tanıştı ve yaşadışı devrimci bir dernek olan Toprak ve Özgürlük'e girdi. 1866'da çar II.Aleksandr'a karşı yapılan suikastten sonra tutuklandı.Ertesi yıl Vologda Eyaleti'ne sürgüne yollandı. Sürgündeyken Mirtov takma adıyla *İstoriçeşkiye Pisma* ("Tarihsel Mektuplar") adlı ünlü kitabını yazdı.

Şubat 1870'te Paris'e kaçan Lavrov, orada I.Enternasyonal'e üye oldu. 1871 Paris Komünü'ne etkin biçimde katıldı. Görevli olarak gönderildiği Londra' da Marx ve Engels'le dost oldu. 1873-1876 arasında Zürich ve Londra'da *Vperyod* (İleri) adlı gazeteyi yayımladı. Bu dergi kitlelerin kendiliğinden devrim mücadelesine katılmayacakları saptamasından yola çıkarak, onları devrimci eyleme hazırlamak için aydınların yoğun bir siyasi ve toplumsal eğitim etkinliği yürütmeleri gerektiğini savunanların sözcülüğünü yaptı.

1877'de yeniden Paris'e döndükten sonra tarih ve sosyoloji konularında genel kitaplar yazan Lavrov, 1883-1886 arasında *Narodnaya volya*'yı (Halkın İradesi) yayımladı. Ölünceye değin çoğu takma adla olmak üzere birçok yazısı Rus dergi ve gazetelerinde yayımlandı.

Lavrov, Feuerbach'ın etkisi altında 1850'lerde felsefe üzerine yazmaya başladı. Felsefenin akılcı geleneğine dayanarak dinin ve mistik idealizmin eleştirisini yaptı. O dönemde Rus gençleri arasında giderek yayılan tek yanlı doğa bilimleri tutkusunun olumsuz yanlarına dikkat çekti. Lavrov'a göre bilimin temel amacı insanlar arasındaki toplumsal ilişkilerin yasaları olan ahlak yasalarını açığa çıkartmak ve toplumsal yaşama bilinçli olarak katılabilmeleri için gençlere yol göstermek olmalıydı.

Lavrov'un antropolojizm olarak adlandırdığı dünya görüşünün temelinde insan bireyselliği vardı. Ona göre, hayvan olan ataları gibi insanlar da temel gereksinimlerini karşılamak isterken zevk peşinde koşar, acıdan sakınırlar. Ancak bir yandan da adalet duygusu, merhamet gibi duygular da geliştirirler. İlkel insan topluluklarını bir arada tutan gelenek ve görenekleridir. Kutsal ve değişmez olan gelenek ve görenekler, kültürü oluşturur. Eleştirel düşüncenin ortaya çıkışıyla kültürün değişik aşamalarının birbirini izlemesi ise uygarlığı yaratır. Eleştirel düşüncenin taşıyıcısı aydınlardır. Aydınların sağladığı ilerleme tarih boyunca çoğunluğun çektiği acılar pahasına elde edilmiştir. Bu nedenle aydınlar insanlığa olan borçlarını ancak tüm yaşamlarını toplumsal amaçlara adayarak ödeyebilirler. Lavrov'a göre ilerlemenin tanımı "bireyin fiziksel, zihinsel ve ahlaksal gelişmesi, toplumda gerçeğin ve adaletin yerleşmesidir."

Lavrov bu ahlaksal temelden yola çıkarak sosyalizmin bu amaca giden en kısa yol olduğunu söylemiştir. Nasıl ki ilkel toplum geleneğe, kapitalist toplum çıkara dayanıyorsa, sosyalist toplum da dayanışmaya dayanacaktır. Tarihin gidişi nesnel güçler tarafından belirlenir, ancak tarihsel süreci kendine göre yorumlayan insan kendi amaçlarını ortaya koyar, kendi araçlarını seçer, nesnel olarak kaçınılmaz olanı, insan iradesinin eylemlerine dönüştürür. Özellikle kimi öznel ve idealist yaklaşımları Rusya'da Narodnikler'i (Rus Halkçıları) etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Filosofiia i sotsiologiia*, 1-2. ciltler, 1965, ("Felsefe ve Sosyoloji"); *İstoriçeşkiye Pisma*, 1968-1969; ("Tarihsel Mektuplar").

LAVROSKİ, Leonid Mihaliyoviç (1905-1967)

SSCB'li dansçı, koreograf, bale öğretmeni. Yeni Sovyet balesinin önde gelen adlarındandır.

18 Haziran 1905'te St.Petersburg'da (bugün Leningrad) doğdu, 26 Kasım 1967'de Paris'te öldü. Petrograd Bale Okulu'nu 1922'de bitirdi. GATOB'da (Gosudarstverni Akademiçeski Teatr Operi i Baleta — Devlet Opera ve Bale Akademik Tiyatrosu) çalışmaya başladı. Birçok balede başrol aldı, ayrıca öğretmenlik etti. 1930'da öğrencileriyle birlikte ilk koreografisini gerçekleştirdi. 1935-1938 arasında Maly Tiyatrosu'nda, 1938-1944 arasında da Kirov Tiyatrosu'nda bale yönetmenliği yaptı. 1944'te Moskova Bolşoy Balesi'nin bale yönetmeni oldu. 1956'ya değin ve sonra 1960-1964 arasında bu görevi sürdürdü. En önemli koreografi çalışmalarını bu sırada gerçekleştirdi. 1964'te Moskova Bolşoy Bale Okulu' nun yöneticiliğine atandı. Ayrıca Moskova Tiyatro Enstitüsü'nde koreografi dersleri verdi. 1946, 1947 ve 1950'de Stalin Ödülü'nü, 1965'te de SSCB Halk Sanatçısı unvanını aldı. Oğlu Mihail Leonidoviç de Bolşoy Balesi'nin önemli dansçılarındandır.

Lavroski'ye göre, bale sanatında sözün bulunmaması ancak dans ve mimin kaynaştırılmasıyla karşılanabilir. Sesin vurgularının yerine hareketin vurguları geçmelidir. Bu anlayışla gerçekleştirdiği en önemli koreografi çalışmalarından biri Prokofiyev'in müziğini yaptığı *Romeo ve Juliet* balesidir. Bu yapıtında Shakespeare'in dizelerini dansçıların hareketlerinde dile getirmeyi denemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Katerina*, 1935, müz. A.Rubinstein ve A.Adam; *Prisoner of the Caucasus* , 1968, müz. Asafiyev, ("Kafkas Mahkûmu"); *Romeo ve Juliet*, 1940, müz. Prokofiyev; *Giselle*, 1944, müz. A.Adam; *Raymonda*, 1945, müz. A.Glazunov; *The Red Poppy*, 1949, müz. Gliere, ("Kırmızı Gelincik"); *Taştan Çiçek*, 1954, müz. Prokofiyev; *Paganini*, 1960, müz. Rahmaninof; *Night City*, 1961, müz. Bartok, ("Gece Kenti"),

LAW, John
(1671-1729)

İskoç maliyeci, para kuramcısı ve tüccar. Para kuramını uygulamaya geçirmesi, enflasyona ve bunalıma yol açmıştır.

21 Nisan 1671'de İskoçya'da Edinburgh'da doğdu, 21 Mart 1729'da Venedik'te öldü. Servet sahibi bir sarrafın oğluydu. Genç yaşta Londra'ya yerleşti, fakat bir düellodan sonra kaçıp Amsterdam'a gitti. Bunu izleyen 20 yılı Avrupa'da gezerek geçirdi, maliye ve banka sistemlerini inceledi. 1716'da Paris'e yerleşti ve genç XV.Louis'nin Fransa naibi Orléans dükünden İngiltere Merkez Bankası'na benzeyen Banque Générale adlı özel bir banka kurma izni aldı. Banka çok başarılı oldu. 1717'de Law'a, Louisiana ile ticaret tekeli ayrıcalığı olan Compagnie d'Occident'ı (ya da ABD'de bilinen adıyla Mississippi Company) kurma izni verildi. Bir süre sonra da Fransız Doğu Hindistan Şirketi'ni satın aldı.

Bir Merkantilist olan Law'ın 1705'te yayımlanan *Money and Trade Considered with a Proposal for Supplying the Nation with Money* ("Ulusa Para Sağlamakla İlgili Bir Öneriyle Birlikte, Para ve Ticaret") adlı en önemli yapıtında ana hatlarıyla açıkladığı düşünceleri kısmen Locke, Petty, Mun, North gibi İngiliz iktisatçılardan, kısmen de 17.yy sonu ve 18.yy başı Batı Avrupa'nın içinde bulunduğu iktisadi koşullardan kaynaklanıyordu. Ulusal serveti ve devletin iktidarını artıran nedenleri araştıran Law'a göre, toprak, doğal ve sınai ürünler ile işgücü bir ülkenin servetini oluşturuyordu. Bu öğelerden faydalanılabilmesi için ticaret, ticaret için de para (kıymetli madenler) gerekliydi. Kıymetli maden miktarı sınırlı olduğu için, altın ve gümüş sikkeler yerine tekel konumu olan bir bankaca çıkarılacak kâğıt para kullanılarak para arzı ve buna bağlı olarak da istihdam artırılabilirdi.

Law tarafından kurulan, daha sonra Banque Royale adıyla devletleştirilen, fakat denetiminde Law'nın önemli rol oynadığı banka, Law'nın görüşleri için bir uygulama alanı oldu. 1719-1720 yıllarında kamu borçlarını geri ödemek için çok büyük miktarda kâğıt para basıldı. Para arzı arttıkça enflasyon şiddetlendi, Compagnie d'Occident'ın hisse senetlerinin değeri önce yükseldi, bu hisse senetlerinin spekülasyonu hızla yaygınlaştı. Başta bu senetleri ellerinde bulunduranlar büyük kârlar elde ettiler. Ancak bankanın ilk baştaki bu aşırı kârlı döneminden sonra halkın güveni sarsılmaya başladı ve ellerinde bulunan hisse senetlerini hızla satmaya çalışmaları, hisse senetlerinin değerini hızla düşürünce 1720'de Law iflas etti ve ülkeyi terketmek zorunda kaldı. Yoksulluk içinde öldü.

- YAPITLAR (başlıca): *Money and Trade Considered with a Proposal for Supplying the Nation with Money*, 1705, ("Ulusa Para Sağlamakla İlgili Bir Öneriyle Birlikte, Para ve Ticaret").
- KAYNAKLAR: P.Cayla, *Les théories de Law*, 1909; H.M. Hyde, *John Law*, 1948.
- BAKINIZ: LOCKE.

LAWLER, Ray
(1921)

Avustralyalı oyun yazarı ve oyuncu. Kıtasında uluslararası üne ulaşan ilk tiyatrocudur.

Raymond Evenor Lawler, Melbourne'un banliyösü Footscray'de doğdu. Kalabalık bir işçi ailesinin çocuğuydu. On üç yaşında okulu bıraktı ve II.Dünya Savaşı'nın sonuna değin bir mühendislik firmasında çalıştı. İlk tiyatro deneyimini 1948'de, Brisbane'deki küçük bir toplulukta edindi. Ertesi yıl, Melbourne Ulusal Tiyatro Topluluğu'na oyuncu ve yapımcı olarak katıldı. Daha sonra Melbourne Üniversitesi'ndeki tiyatro topluluğunda yönetmenlik yaptı.

Lawler önceleri, 1930'lardaki İngiliz oyunlarından etkilendiği belli olan hafif komediler yazdı. Aynı zamanda oyunculuk da yaptığı oyunu *The Summer of Seventeenth Doll* ile 1955'te Melbourne'da ve 1957'de Londra'da büyük başarı kazandı. Oyun, yazdan yaza bir araya gelebilen bir çiftin, on yedinci buluşmalarında yaşadıkları duygusal bunalımı konu ediyordu. Bunu izleyen *The Piccadilly Bushman*, yurdu Avustralya'dan kovulmuş başarılı bir oyuncunun, film yapmak için İngiltere'den dönüşünü, karısının da evlilikle yurt özlemi arasında kalışını anlatır. Oyunda, Avustralya'nın yabancı kültürlere boyun eğişinin de taşlaması yapılmaktadır.

Lawler durum ve karakter yaratmada oldukça başarılıdır. Oyunları, yalnızca duygusallığa ve ustaca kurulmuş olay örgüsüne dayanmaz. Yerel ve güncel olandan yola çıkıp evrensel sorunları da etkili bir biçimde sunduğu gözlenir.

- YAPITLAR (başlıca): *Cradle of Thunder*, 1949, ("Gümbürtünün Beşiği"); *The Summer of Seventeenth Doll*, 1955, ("On Yedinci Yaz"); *The Piccadilly Bushman*, 1959; *The Unshaven Cheek*, 1963, ("Traşsız Surat").

LAWRENCE, D.H.
(1885-1930)

İngiliz, romancı. Cinsellikten sanayileşmeye dek pek çok önemli çağdaş sorunu incelemiş ve roman sanatında yenilikler yapmıştır.

David Herbert Lawrence 11 Eylül 1885'te Nottinghamshire bölgesindeki Eastwood kasabasında doğdu, 2 Mart 1930'da Fransa'da, Nice yakınlarındaki Vence kasabasında öldü. Maden işçisi bir babayla, orta sınıftan öğretmen bir annenin ortanca oğluydu. Burslu olarak sürdürdüğü ortaöğrenimini on altı yaşındayken bıraktı. Kısa bir süre bir imalathanede kâtiplik yaptı. 1901'de geçirdiği ağır zatürreeyi atlattıktan sonra, Derbyshire ve Nottinghamshire bölgelerindeki çeşitli ilkokullarda öğretmen yardımcılığında bulundu. 1906'da bir burs kazanarak Nottingham Üniversitesi'ne girdi, iki yıl okuyup öğretmenlik

D.H.Lawrence

sertifikası aldı. 1908'de Londra yakınlarındaki Croydon'da öğretmenlik yapmaya başladı, ilk şiirleri ve kısa öyküleri ertesi yıl saygın edebiyat dergilerinden *The English Review*'da çıktı. 1910'da ilk romanı *The White Peacock*'u ("Beyaz Tavuskuşu") yazdı. Bunu yine aynı yıl *The Trespasser* (Günahkâr Ruhlar) ve *Sons and Lovers* (Oğullar ve Sevgililer) izledi.

1911'de zatürreesi tekrarlayıp onu uzun süre öğretmenlikten alıkoyunca, 1912 başlarında aslında pek bağdaşamadığı bu uğraşı bıraktı, Croydon'dan ayrılarak Nottingham'a döndü. Daha sonra Almanya'ya, arkasından da İtalya'ya gitti. Burada *Oğullar ve Sevgililer*'i bitirdi. 1913'te İngiltere'ye geri döndü. Londra'da yayıncı Edward Garnett, eleştirmen Middleton Murry ile eşi öykücü Katherine Mansfield gibi edebiyat dünyasının kalburüstü adlarıyla tanışıp dostluk kurdu. Bunu izleyen bir iki yıl boyunca ülkesiyle İtalya arasında sık sık gidip geldi. Lawrence İtalya'yı çok seviyordu. Birçok ünlü romanını bu ülkede yazdığı gibi, büyük yankılar uyandıran son romanı *Lady Chatterley's Lover* da (Lady Chatterley'in Sevgilisi) ilk kez Floransa'da özel olarak basıldı.

Eylül 1915'te çıkan *The Rainbow*'un (Yağmur Kuşağı) on beş gün içinde toplattırılması Lawrence'ı çok üzdü. Bloomsbury Grubu (adını Londra'nın aynı addaki ünlü semtinden alan bir sanatçılar grubu) çerçevesinde filozof Bertrand Russell'la birlikte verecekleri savaş karşıtı bir dizi konferansın gerçekleştirilemeyişi ise, kırgınlığını daha da artırdı. 1917'de Cornwall bölgesinde oturdukları sırada eşiyle birlikte casuslukla suçlanıp kentten kovulunca, ülkesinden iyice soğudu. 1919'da İngiltere'den ayrıldı ve üç kısa ziyaret dışında bir daha geri dönmedi. Bundan sonra ölümüne değin Seylan, Avustralya, Meksika, İtalya, İsviçre ve Fransa gibi ülkelerde değişik sürelerle yaşadı. Bu arada bir yandan yazmayı sürdürürken, bir yandan bol bol resim yaptı. Tutulduğu verem hastalığından kurtulamayarak Fransa'da bulunduğu sırada öldü.

Romancılığı ve cinsellik teması

Cinsel uyanış ya da genel olarak cinsellik, Lawrence'ın oldukça sık işlediği bir temadır. Romanlarında 19.yy Victoria dönemi ahlak anlayışının cinsel baskısından kurtulmaları üzerine kişiliklerini bulan bir dizi kadın kahramana rastlanır. *Günahkâr Ruhlar*'ın Helena'sı gibi ilk üç romanındaki kadınlar hayal dünyasında dolaşırlar. *Oğullar ve Sevgililer*'deki Miriam'ın da böyle olmasına karşılık Clara kendi cinsel uyanışından çok, romandaki otobiyografik erkek kahraman Paul'un cinsel olgunluğa erişmesine katkıda bulunuşuyla öne çıkar. *Yağmur Kuşağı*'ndaki Ursula ile Anna, *Women in Love*'daki (Âşık Kadınlar) Gudrun, *The Lost Girl*'deki (Kayıp Kız) Alvina ve *Lady Chatterley'in Sevgilisi*'deki Connie ise, cinselliği fark edip kadınlıklarının uyanmasıyla kişilikleri oluşan kahramanlardır. Lawrence cinsellik temasını kadın kahramanların görüş açısından vermeyi başarmıştır.

Sanayileşme teması

Lawrence cinselliğin yanı sıra, başka çağdaş sorunlara da el atmış ve sanatında yenilikler yapmış bir öncüdür. Örneğin sanayileşme sorunu *Yağmur Kuşağı*, *Âşık Kadınlar* ve *Lady Chatterley'in Sevgilisi*'nde önemli bir yer kaplar. Lawrence'a göre, doğadan gittikçe kopan insan, makine uygarlığında küçücük bir vida olup çıkmıştır. Bu durum, insan ilişkilerine çarpıklık getirmiştir. Oysa o, hep yalın bir kadın erkek ilişkisi düşlemiş, insanların doğallığını, dirimselliğini baskı altına alan her türlü görenek ve geleneğe karşı çıkmış, cinsel doyumu yaşamın vazgeçilemeyecek "kendini gerçekleştirme" yollarından biri saymıştır.

Lawrence'ın İngiltere'deki sınıfsal yapı ve kültürlere karşı keskin bir duyarlığı vardır. Sağlam sosyolojik bilgisiyle toplumun her katından değişik insanları çok başarılı bir biçimde vermiştir. Çizdiği yerel tipleri hem yerel lehçeyle, hem de sınıflarına uygun bir dille konuşturmuştur.

Modern roman tekniğine katkısı

Lawrence'ın ilk üç romanı, klasik olay örgüleri, alışılagelmiş kişileriyle geleneksel roman yapısındadır. Ama özellikle başyapıtları sayılan *Yağmur Kuşağı* ile *Aşık Kadınlar*'da modern romancılara özgü bir biçimde klasik olay örgüsünün dışına çıkar. Örneğin *Yağmur Kuşağı*'nda İngiltere'nin kırsal bir kesiminden bir ailenin, üç kuşak boyunca değişik bireylerinin iç yaşantıları ön plandadır. İkinci kuşaktan Anna ile üçüncü kuşaktan Ursula'nın çeşitli konulardaki uyanışlarının, yönelişlerinin verilişi, romanın akışı içinde birbirini izleyen dalgalara benzer. Belirli zamanlarda belirli duygular uyanır, insanın duyarlığı keskinleşir. İnsan, kendisinin de tam olarak anlayamadığı şeyleri yapmaya zorlanır. Sonra duygular dalgalar gibi geri çekilir, duyarlık körleşir. Böyle bir iç bilinci verebilmek için, Lawrence yeni bir teknik de geliştirmiştir. Ressam olması nedeniyle başta Gelecekçilik (Fütürizm) ve Dışavurumculuk (Ekspresyonizm) olmak üzere görsel sanatların çeşitli anlayışlarının tekniklerinden yararlanmıştır. İmge ve simgelerle yüklü cümlelerindeki sözdizimini (sentaks), bilinen dilbilgisi kurallarından çok, duyguların yoğunlaşmasına ve gevşemesine bağlı olarak biçimlendirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *The White Peacock*, 1911,

Romanda Modernizm

20.yy başlarında "modern roman" adı verilen ve kolayca belirli bir kalıba sığdırılamayan bir tür ortaya çıkmıştır. En geniş bir tanımlamayla bu, 19.yy görüşlerinden sıyrılmak demektir.

19.yy'da bireyin, toplumdan bağımsız gelişme ve bilinçlenme olanağı bulunduğuna inanılıyordu. Liberal toplumsal düşüncede birey önemli bir yere sahip olduktan sonra, romanda da bu bireyin gelişmesi anlatılmaya başlamıştı. Liberal düşünce bireyin bağımsız akıl ve vicdanına sonsuz güven duyduğu için toplumda bulunabilecek tüm sınırlı ve eksik yanlara, hatta yanlış değerlere karşın, bireyin sonunda olumlu bir kişiliğe ulaşacağına güveniyordu. Bu bakımdan, kişinin iç gelişmesini ve bilinçlenmesini anlatan 19.yy İngiliz romanları gelişim romanı (Entwicklungs roman) olarak nitelenebilir. Örneğin W.M.Thackeray'in* Pendennis'iyle C.Dickens'in* David Copperfield'ı bu gruba girer.

19.yy başındaki romanlarda bireyin özgün kişiliğine kavuşması en yoksul tabakadan gelenler için bile olanaklı kabul edilirken, yüzyıl sonundaki romanlarda böyle bir şeyin ya bütünüyle olanaksız olduğu ya da yalnızca sanatçılarca başarılabileceği görüşünün yer aldığı izlenir. Bunun nedeni Victoria dönemi İngiliz toplumunun 1870'lerde geçirdiği sosyo-ekonomik çalkantılara ve Darwin'in* evrim kuramının klasik liberalizmin iyimserliğini yıkmasına bağlanabilir. Özellikle Darwin'in ortaya attığı, türlerin evrimindeki rastlantısallık ya da şans öğesi, Victoria dönemi insanının yaşam biçimini saptarken seçme özgürlüğünü ve aklını kullanmasıyla ilgili çok ciddi kuşkular uyandırmıştı. Bunun sonucunda gelen kötümserlik 19.yy'ın gelişme ve bilinçlenme idealini büyük ölçüde sarsmıştır. Örneğin, Thomas Hardy'nin* 1895'te çıkan Jude the Obscure'unda (Asi Kalpler) Hardy'nin sergilediği, değişen dünyanın yeni koşullarına uyabilme sorunu, modern romanda çok sık işlenen bir temadır. Ancak 20.yy'da uyum zorluğu çeken "modern kahraman"ın bireysel bilinci, 19.yy'da olduğu gibi düz bir çizgi izlemez. Bu bilinç ileri geri, hatta sık sık da geçmişe yönelik bir biçimde ele alınır. İşte, böyle bir bilinci en iyi yansıtabilmek için modernizm, romanda yeni bir anlatı tekniği yaratmış ve klasik olay örgüsünü ortadan kaldırmıştır. Bu konuda, en radikal romancılar İngiliz Virginia Woolf,* D.H.Lawrence ve İrlandalı James Joyce* olmuşlardır.

("Beyaz Tavuskuşu"); *The Trespasser*, 1912, (Günahkâr Ruhlar, 1973); *Sons and Lovers*, 1913, (Oğullar ve Sevgililer, 1959); *The Rainbow*, 1915, (Yağmur Kuşağı, 1975); *Women in Love*, 1920, (Aşık Kadınlar, 1970); *The Lost Girl*, 1920, (Kayıp Kız, 1982); *Aaron's Rod*, 1922, ("Aaron'un Kavalı"); *The Plumed Serpent*, 1926, (Kanatlı Yılan, 1959); *Lady Chatterley's Lover*, 1928, (Lady Chatterley'in Sevgilisi, 1969); *Mr.Moon*, (ö.s.), 1984. Öykü: *The Prussian Officer*, 1913, ("Prusyalı Subay"); *England, My England*, 1922, ("İngiltere, Benim İngiltere'm"); *The Woman Who Rode Away*, 1928, ("Kaçan Kadın"). Şiir: *Love Poems and Others*, 1913, ("Aşk Şiirleri ve Öbürleri"); *Amores*, 1916; *Look! We Have Come Through*, 1917, ("Bak! İşte Başardık"); *Bay: A Book of Poems*, 1919, ("Körfez: Bir Şiir Kitabı"); *Nettles*, (ö.s.), 1930, ("Isırganlar"). Gezi: *Twilight in Italy*, 1916, ("İtalya'da Alacakaranlık"); *Sea and Sardinia*, 1921, ("Deniz ve Sardunya"); *Mornings in Mexico*, 1927, ("Meksika Sabahları"). Deneme: *Fantasia of the Unconscious*, 1922, ("Bilinçdışı Fantezisi"); *Studies in Classic American Literature*, 1923, ("Klasik Amerikan Edebiyatı İncelemeleri"); *Apocalypse*, (ö.s.), 1931, ("Mahşer").

• KAYNAKLAR: K.Alldritt, *The Visual Imagination of D.H.Lawrence*, 1971; F.R.Leavis, *D.H.Lawrence, Novelist*, 1955; F.R.Leavis, *Thought, Words and Creativity: Art and Thought in Lawrence*, 1976, S.Sanders, *D.H.Lawrence:The World of the Major Novels*, 1973; A.Smith (yay.), *Lawrence and Women*, 1980.

LAWRENCE, Ernest Orlando (1901-1958)

ABD'li fizikçi. Yüksek enerjili parçacık demetlerinin elde edilmesini sağlayan dairesel hızlandırıcıyı (siklotron) geliştirmiştir.

8 Ağustos 1901'de South Dakota Eyaleti'nin Canton kentinde doğdu, 27 Ağustos 1958'de California'daki Palo Alto'da öldü. 1922'de South Dakota Üniversitesi'ni bitirip, önce Minnesota, ardından Chicago Üniversitesi'nde lisansüstü öğrenim yaptıktan sonra, 1925'te Yale Üniversitesi'nden fizik dalında doktora derecesini aldı. İki yıl araştırma görevlisi, bir yıl da asistan olarak çalıştığı Yale'de deney ve gözlem yeteneğini kanıtlayan Lawrence 1928'de Berkeley'deki California Üniversitesi'ne geçti, iki yıl sonra da, henüz 29 yaşındayken profesörlüğe yükseltildi. İki öğrencisiyle birlikte ilk dairesel hızlandırıcıyı yapıp araştırmacıların kullanımına sundukları 1931 yılının üstünden daha bir yıl bile geçmeden, fizikte çığır açacak önemli buluşlar birbirini izlemeye başladı. 1936'da Berkeley'de, California Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan Radyasyon Laboratuvarı'nın yöneticiliğine getirilen Lawrence, sonradan kendi adıyla anılacak olan bu laboratuvarı büyük çapta araştırmaların yapıldığı önemli bir merkez durumuna getirdi.

ABD'nin II.Dünya Savaşı'na katılması üzerine, atom bombasının yapımını amaçlayan "Manhattan

Projesi" için Los Alamos'ta göreve çağrılan fizikçiler arasında, Berkeley Radyasyon Laboratuvarı'nın ünlü fizikçileri Lawrence ve Oppenheimer da büyük bir sorumluluk yüklenmiş, bu fisyon tipi bombanın yapımında kullanılabilecek elementlerin izotoplarına ayrılmasını araştırmışlardı. Bu amaçla, uranyum 235 izotopunun elektromanyetik yöntemle ayrılması tekniğini geliştiren Lawrence, ürettikleri atom bombasının savaşın son günlerinde Japonya'ya karşı kullanılmasını savunanlar arasında yer aldı ve Hiroşima ile Nagasaki'nin bombardımanıyla sonuçlanan savaştan sonra Berkeley'deki laboratuvarına döndü.

Bu kez hidrojen bombasının yapımı gündeme gelmiş, ancak fisyon bombasından çok daha fazla tahrip gücü olan bu termonükleer bombanın yapımı konusunda fizikçiler arasında görüş ayrılığı belirmişti. Atom Enerjisi Komsiyonu'nda Bilimsel Danışma Komitesi'nin başkanı olan Oppenheimer termonükleer silahların yapımına karşı çıktığı için görevinden alınırken, Teller ile birlikte projenin uygulanmasından yana olan Lawrence, California'nın Livermore kentinde bu amaçla kurulan laboratuvarın yönetimini üstlendi. 1958'de, nükleer silah denemelerinin kısıtlanmasını sağlamak amacıyla toplanan Cenevre Konferansı'na, başkan Eisenhower'ın önerisiyle uzman olarak katıldıysa da, konferans sona ermeden hastalandığı için ABD'ye döndü ve yapılan ameliyat sırasında öldü.

Lawrence 1934'te ABD Ulusal Bilimler Akademisi'ne seçilmiş, ayrıca İsveç ve SSCB Bilimler Akademisi'nin yabancı üyeliğine kabul edilmiş, 1937'de Londra'daki Royal Society'nin Hughes madalyasını, 1939'da Nobel Fizik Ödülü'nü almıştı. 1961'de Berkeley'de, kendi adıyla anılan Radyasyon Laboratuvarı'nda keşfedilen 103 numaralı uranyumötesi elemente de "Lawrensiyum" adı verildi.

Dairesel parçacık hızlandırıcısı: siklotron

Atomun, çekirdeğin ve temel parçacıkların yapısını inceleyebilmek için fizikte başvurulan temel yöntem, incelenecek parçacığı yüksek enerjili parçacıklarla bombardıman etmektir. Nitekim, atomun hemen hemen tüm kütlesinin, atom boyutunun yaklaşık on binde biri kadar olan çekirdekte yoğunlaştığı, atomların alfa parçacıklarıyla bombardımanından anlaşılmıştı. Rutherford, bu deneyinden bir süre sonra, azotu alfa parçacıklarıyla bombardımana tutarak ilk yapay dönüşümü gerçekleştirdi ve doğabilimlerinde yeni bir çığır açtı. Ancak, bombardıman için yalnızca doğal çekirdek tepkimeleri sırasında yayılan alfa parçacıklarının kullanılabilmesi, bu tür araştırmaların alanını büyük ölçüde kısıtlıyordu. Yeni bombardıman aracı olarak elektrik alanlarında hızlandırılan protonlar denendiyse de, kütlesi çok büyük olan protonları hızlandırabilmek için çok güçlü elektrik alanlarının yaratılması gerektiğinden bu yöntem beklenileni vermedi.

Kendisinden önce bazı araştırmacıların tasarladığı basit ve yetersiz parçacık hızlandırıcılarını inceleyen Lawrence, 1930 Eylül'ünde, parçacıkları yüksek enerjilere çıkarabilmek için manyetik rezonans yönteminden yararlanmayı düşündü. Bu amaçla, sabit bir manyetik alanla eşzamanlı salınım yapan bir elektrik alanı kullandı. Manyetik alan parçacıkları dairesel bir yörünge üzerinde tutuyor, sırt sırta yerleştirilmiş D harfi biçimindeki iki elektrota uygulanan salınımlı elektrik alanının yönü ise, hızlandırılan parçacık tam bir yarım daire çizdiği zaman tersine çevriliyordu. Böylece parçacık, D elektrotların birinden öbürüne her geçişinde iki elektrot arasındaki voltaj farkı nedeniyle biraz daha hızlanıyordu. Lawrence ve iki öğrencisinin bu ilke üzerine kurdukları ilk model protonlara 80.000 eV'luk bir enerji kazandırırken, 1932'de yapukları 70 cm çapındaki hızlandırıcı milyonlarca eV'luk enerji sağlayabiliyordu. Dairesel parçacık hızlandırıcılarının ilk örneği olan ve sonradan "siklotron" diye adlandırılan bu aygıt "yüksek enerji fiziği"nin doğuşunu müjdelerken, döteryum, nötron, pozitron gibi temel parçacıkların keşfi de birbirini izledi. Ayrıca, yeni çekirdek etkileşmelerinin ve yeni dönüşüm deneylerinin gerçekleştirilmesinde, özellikle kanser tedavisinde yaşamsal önem taşıyan yapay radyoizotopların bol miktarda üretilebilmesinde ve yeni yeni radyoaktif izotopların bulunmasında dairesel hızlandırıcıların katkısı büyük oldu.

II. Dünya Savaşı'ndan az önce 150 cm çapındaki hızlandırıcıyı yapan, ardından protonlara 100 milyon eV'luk enerji kazandıran 470 cm'lik hızlandırıcıyı geliştiren Lawrence, savaştan sonra milyar eV'luk hızlandırıcıların tasarımına yöneldi. Bu amaçla önce yarım daire (D) biçimindeki elektrotları dörtte bir daire dilimine dönüştürdü, sonra da senkronize hızlandırıcının (senkrotron) geliştirilmesine katkıda bulundu. Böylece, milyarlarca eV'luk enerjiye yükseltilmiş hızlı parçacıkların çarpışmasıyla maddenin temel yapı taşlarını inceleyen yüksek enerji fiziğinin kurucuları arasında yer aldı.

• KAYNAKLAR: H.Childs, *An American Genius: The Life of Ernest Lawrence*, 1968; N.P.Davis, *Lawrence and Oppenheimer*, 1968.

• BAKINIZ: L.W. ALVAREZ, COCKROFT, GAMOW, F.JOLIOT-CURIE, McMILLAN, OPPENHEIMER, RUTHERFORD, VAN DE GRAAFF, E.T.WALTON.

LAWRENCE, Thomas
(1769-1890)

İngiliz, ressam. Döneminde çok beğenilen portreler yapmıştır.

13 Nisan 1769'da Bristol'da doğdu, 7 Ocak 1890'da Londra'da öldü. Resme çocuk yaşta, babasının işlettiği handa karakalem portreler yaparak başladı. 1780'de ailesiyle birlikte Bath'a yerleştikten sonra ressamlığı meslek olarak benimsedi. 1787'da Londra'ya gitti ve kısa bir süre Kraliyet Akademisi'ne devam etti. Bu sıralarda yağlıboya çalışmaya başladı. 1791'de Kraliyet Akademisi'ne üye seçildi. 1810'da portreci John Hoppner (1758-1810) ölünce onun yerine İngiltere veliahtının koruması altına girdi. 1815'te kendisine şövalye unvanı verildi. 1818'de Koalisyon Devletleri'nin Napoléon'a karşı kazandıkları zaferden sonra devlet adamlarının ve yüksek rütbeli subayların portrelerini yapmak üzere veliaht tarafından Avrupa'ya gönderildi. Bu olay onun sanat yaşamında büyük bir aşama yapmasına neden oldu. 1820'de Avrupa'dan

döndükten sonra Benjamin West'in (1738-1820) ölümüyle boşalan Kraliyet Akademisi başkanlığına getirildi.

Lawrence, ünlü İngiliz ressam J.Reynolds'u izlemiş ve 18. yy portre geleneğinin son temsilcisi olmuştur. Akıcı fırça işçiliği ve parlak renkleriyle kendisinden sonra gelen portrecileri etkilemiştir. 1818'de Aachen ve Viyana'da yaptığı ve bugün İngiltere'de Windsor Şatosu'nda bulunan yirmi dört portre, dönemin en önemli belgeleri niteliğindedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Kraliçe Charlotte*, 1789, Ulusal Galeri, Londra; *Bayan Farren*, 1789, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Sir Francis Baring ve Ortakları*, 1807; *Bayan Wolff*, 1815, Sanat Enstitüsü, Chicago; *John Nash*, 1827, Jesus Koleji, Oxford.

• KAYNAKLAR: K.Garlick, *Sir Thomas Lawrence*, 1954.

• BAKANIZ: J.REYNOLDS.

LAWRENCE, Thomas Edward (1888-1935)

İngiliz, asker ve yazar. Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleştirilen 1916 Arap Ayaklanması'nın hazırlayıcılarındandır.

15 Ağustos 1888'de Galler bölgesinde Tremadoc'ta doğdu, 19 Mayıs 1935'te Dorset'te Bovington Camp'de öldü. İrlandalı bir toprak sahibinin oğluydu. 1896'da ailesi Oxford'a yerleşti. Ortaöğrenimini orada tamamlayan Lawrence, daha sonra Oxford Üniversitesi'ne bağlı Jesus College'a girdi. Bu dönemde arkeolog D.G.Hogarth ile Fransa, Suriye ve Filistin'de araştırma gezileri yaptı. "Haçlı Kaleleri" konusundaki tezi ile 1910'da tarih bölümünden birincilikle mezun oldu.

1911'de, Hitit kentlerinden Kargamış'da (Gaziantep'te) D.G.Hogarth'ın başlattığı kazılara katıldı. Daha sonra aynı kentte C.L.Woolley yönetiminde 1914'e değin sürdürülen kazılarda da çalıştı. 1914'te C.L.Woolley ile Filistin'de bir gezi yaparak Gazze'den Akabe'ye dek bu bölgenin haritalarını çıkarttı.

I.Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine bir süre Londra'daki Harita Bürosu'nda görevlendirilen Lawrence, daha sonra Kahire'ye atandı. Orada bir yıl gizli servis emrinde çalıştıktan sonra 1916'da Arabistan'a giderek Mekke Şerifi Hüseyin b. Ali ile ilişkiye geçti. Hüseyin'in oğlu ve daha sonra Irak kralı olan I.Faysal'la birlikte Osmanlı yönetimine karşı direnişi örgütledi. Araplar safında bir gerilla lideri olarak Osmanlı güçlerine baskınlar düzenledi. Özellikle Şam-Medine demiryolunun denetlenmesini sağlayarak Suriye'deki Osmanlı birlikleri ile Medine ve Yemen'deki birliklerin bağlantısının kesilmesinde etkin rol oynadı. Bu çalışmaları nedeniyle "Arap Lawrence" olarak tanındı. 1917'de Osmanlılar'a tutsak düştüyse de kaçmayı başardı.

1919'da Paris Barış Konferansı'na da katılan Lawrence, Suriye ve Lübnan'ın Fransız yönetimine bırakılmaması için uğraştı, ancak başarılı olamadı. 1921'de gözlemci olarak Ortadoğu'ya gitti. Ertesi yıl John Hume Ross takma adı ile Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne girdi ve *Seven Pillars of Wisdom* ("Aklın Yedi Dayanağı") adındaki ünlü yapıtını yayıma hazırladı. Savaş anılarını içeren bu yapıtın yayımı yasaklandıktan sonra T.E.Shaw adıyla Kraliyet Tank Kuvvetleri'ne katıldı. 1925'te yeniden Hava Kuvvetleri'ne girerek 1926'da Hindistan'a gitti. Orada bazı gizli görevlerde bulunduktan sonra 1929'da geri çağırıldı. 1935'te Hava Kuvvetleri'nden emekli olduktan kısa bir süre sonra bir motosiklet kazasında öldü.

• YAPITLAR (başlıca): *Seven Pillars of Wisdom*, (kısıtlı basım: 1926, asıl basımı: 1935), ("Aklın Yedi Dayanağı"); *Revolt in the Desert*, 1927, ("Çölde Ayaklanma"); *Crusader Castles*, (ö.s.), 1936, (Haçlı Kaleleri); *The Mint*, (ö.s.), 1955, ("Darphane").

• BAKINIZ: FAYSAL I, HÜSEYİN b. ALİ.

LAXNESS, Halldor Kiljan (1902)

İzlandalı yazar. Ülkesi çerçevesinde toplumsal sorunlara yönelik yapıtlarıyla tanınmıştır.

23 Nisan 1902'de Reykjavik'te doğdu. Asıl adı Halldor Gudjonsson'dur. Çocukluğu Laxness'te bir çiftlikte geçti. Doğduğu kentte kısa süren öğrenciliği sırasında edebiyatla ilgilenen bir çevre edindi. 1919'da babasının ölümünden sonra birçok Avrupa ülkesini içine alan bir geziye çıktı. 1924'te Katolik oldu ve manastıra kapandı. Ancak, görüşlerine ve arayışlarına uygun gelmediği için bir süre sonra bu yaşamdan vaz geçti. 1927'de ABD'ye gitti. Orada sosyalist düşünceleri benimsedi. Sol eğilimli basınla ilişkileri yüzünden ABD'den sınır dışı edilme tehlikesi belirince 1930'da ülkesine döndü. Birkaç yıl sonra SSCB'ye bir yolculuk yaptı. 1943'te Stalin Ödülü'nü, 1955'te Nobel ve 1969'da Sonning ödüllerini kazandı.

Laxness, 1921-1922 yıllarında Almanya'dayken Alman Dışavurumculuğu'ndan (Ekspresyonizm), daha sonra Paris'te J.Joyce ve Freud'dan etkilendi. Norveçli yazar S.Undsted ve İsveçli A.Strinberg de, onun kendine özgü üslubunun oluşmasında etkili oldular.

Laxness'in yapıtları balıkçısı, işçisi, çiftçisi, şairiyle kendi halkının yaşamından kaynaklanır. İlk romanlarından olan *Vefarinn mikli frá Kasmír* ("Keşmirli Büyük Dokumacı") ve *Undir Helgahnúk* ("Kutsal Dağın Eteklerinde"), onun dindar dönemini yansıtır. Daha sonraki yapıtlarıysa, toplumsal eşitsizliğin ve kurumların eleştirisine yöneliktir. Bunlar arasında başka dillere tek bir kitap halinde çevrilen *Thú vínvidur hreini* ve *Fuglinn í fjörünni* (Salka Valka) en tanınmışlarındandır. Laxness daha sonraki yapıtlarından *Atómstödin*'de ("Atom Üssü") ise, II. Dünya Savaşı sonrası, ülkesiyle ABD arasındaki ilişkileri taşlama diliyle eleştirir. İskandinavya'nın ve ülkesinin geleneksel destansı anlatımını, kendi eleştirel bakışından kaynaklanan taşlama diliyle birleştir-

miştir. Radikal siyasal düşüncelerle gerçekçi ve lirik bir üslubu yapıtlarında ustaca kaynaştırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Undir Helgahnúk*, 1924, ("Kutsal Dağın Eteklerinde"); *Vefarinn mikli frá Kasmír*, 1927, ("Keşmirli Büyük Dokumacı"); *Thú vinvidur hreini*,1931, ve *Fuglinn í fjörunni*, 1932, (Salka Valka, 1957); *Atómstöd-in*, 1948, ("Atom Üssü"); *Grikklandsarid*, 1980.

• **BAKINIZ:** STRINDBERG, UNDSTED.

LAYARD, Austen Henry
(1817-1894)

Fransız asıllı İngiliz diplomat ve arkeolog. Mezopotamya arkeolojisinin öncülerindendir.

5 Mart 1817'de Paris'te doğdu, 5 Temmuz 1894'te Londra'da öldü. Çocukluğu İtalya, İsviçre ve İngiltere'de geçti. 1833'te Londra'da hukuk öğrenimine başladıysa da daha sonra yarıda bırakarak bir avukatlık bürosunda çalıştı. 1839'da babasının görev yaptığı Seylan'a gitmek üzere yola çıktı. Türkiye, Irak, Suriye ve İran üzerinden at sırtında gerçekleştirdiği yolculuğu sırasında birçok ören yerini gezdi. Dönüşünde, 1842'de İstanbul'daki İngiltere Elçisi Sir Stratford Canning'in yardımıyla diplomatik bir göreve atandı ve ondan arkeoloji araştırmaları için maddi yardım sağladı.

1845'te Layard, düşlediği kazıları gerçekleştirmek üzere Dicle Nehri üzerinden Musul'a gitti. Musul'un güneyinde, kutsal kitaplardaki Ninuva kenti olduğunu varsaydığı Nemrut Tepesi'nde (Nimrud) kazıya girişti. Daha önce Fransız arkeolog P.E.Botta da aynı kent sanarak burada kazı yapmıştı. Layard, Nemrut'ta Asur kralları II. Asurnaşirpal'in (İÖ 884-859) ve III.Salmanester'in (İÖ 858-824) saraylarına rastladı ve çok zengin buluntular ele geçirdi. Bunları Londra'ya British Museum'a gönderdi. 1847'de Londra'ya dönüşünde bulgularını yayımladı. Başarıları ve yayınları büyük ilgi uyandırdı, Oxford Üniversitesi'nce kendisine onursal doktorluk verilmesine yol açtı.

Bir süre sonra diplomatik bir görevle İstanbul'a gelen Layard 1849'da yeni bir kazıya girişmek üzere Mezopotamya'ya gitti. Bu kez Musul'un hemen kuzeyinde, Dicle kıyısındaki Koyuncuk adlı höyükte daha önce Botta'nın bir yıl boyunca kazıp, önemli bir buluntuya rastlamadığı yerde kazılara başladı. İki yıla yakın sürdürdüğü kazılarda asıl Ninuva kentini buldu, Asur İmparatorluğu'nun en kudretli hükümdarlarından Sanherib'in (İÖ 704-681) görkemli sarayını ortaya çıkardı. Asurbanipal'in (İÖ 668-631) kraliyet arşivini de ele geçirdi. Yaklaşık 30.000 tabletten oluşan bu arşiv, döneminin kültür, ticaret, bilim ve edebiyatına ilişkin çok önemli verileri kapsamaktaydı.

Layard'ın yardımcısı Hormuzd Rassam (1826-1910) daha sonraki yıllarda Ninuva kazılarını sürdürdü. Büyük bir tapınak ve ünlü Sümer destanı Gılgameş'in metnini içeren tabletler buldu. Rassam da ele geçirdiklerini British Museum'a gönderdi.

Mezopotamya'da Babil, Borsippa, Tell Billah, Nippur ve Asur'da da sondajlar gerçekleştirdikten sonra Layard, 1851'de Londra'ya döndü. 1852'de milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 1854'teki Kırım Savaşı'nda gözlemci olarak bulundu. 1861-1866 arasında dışişleri bakanlığı müsteşarı oldu. Daha sonra İngiltere'nin Madrid temsilciliğine atandı. 1877'de İstanbul'a elçi olarak gönderildi, ancak izlediği Osmanlı yanlısı tutum nedeniyle 1880'de geri çağırıldı. Sonraki yıllarını Venedik'te İtalyan resim sanatı üstüne araştırmalar yaparak ve resim derleyerek geçirdi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Niniveh and its Remains*, 2 cilt, 1848-1849, ("Ninuva ve Buluntuları"); *Discoveries in the Ruins of Niniveh and Babylon*, 1853, ("Ninuva ve Babil Harabelerindeki Keşifler"); *Early Adventures in Persia, Susiana and Babylonia*, 1887, ("İran, Susa ve Babil'de İlk Serüvenler"); *Autobiography and Letters*, (ö.s.), 1903, ("Özgeçmiş ve Mektuplar").

• **BAKINIZ:** BOTTA.

LAYOŞ

Bak. LAJOS

LAZARSFELD, Paul Felix
(1901-1976)

Avusturya asıllı ABD'li sosyolog. Araştırma yöntemlerinin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

13 Şubat 1901'de Viyana'da doğdu, 30 Ağustos 1976'da New York kentinde öldü. Sanat ve siyaset alanında etkin bir Yahudi ailesinin oğluydu. 1925'te Viyana Üniversitesi'nden matematik doktorasını aldı. Aynı yıl öğrenciliği sırasında birlikte çalıştığı psikolog Karl Bühler'in psikoloji enstitüsünde, psikolojinin toplumsal süreçlere uygulanması için İktisat Psikolojisi Araştırma Merkezi adlı ayrı bir bölüm kurdu. Arkadaşlarıyla birlikte, 1933'te Avusturya'da büyük ölçüde yaygınlaşan işsizliği incelemek için, örnek olarak seçtikleri Viyana yakınlarında küçük bir sanayi kasabası olan Marienthal'da işsizliğin toplumsal ve psikolojik sonuçlarını araştırmak amacıyla bir anket uyguladılar. Bu araştırmada işsizliğin işçileri devrimci düşüncelere yöneltmekten çok siyasete ve toplumsal olaylara ilgisizleştirdiği sonucuna vardılar.

Lazarsfeld 1933'te ABD'ye göç etti ve Newark Üniversitesi Araştırma Merkezi yöneticiliğine getirildi. 1937'de radyonun toplumsal etkileri üzerine bir çalışma başlattı ve 1941'de yayımladığı *Radio Research* ("Radyo Araştırması") kitabı bu alanda yapılmış ilk ciddi çalışmalardan biri oldu. 1939'da Columbia Üniversitesi'ne geçen Lazarsfeld, 1944'te doçent, bir süre sonra da sosyoloji profesörü oldu. 1961'de Amerikan Sosyoloji Derneği'ne başkan seçildi. 1969'da emekli oluncaya değin, Columbia Üniversitesi'nde kalan Lazarsfeld, bu tarihten sonra zaman

zaman Pittsburgh Üniversitesi'nde toplumbilim dersleri verdi.

Akademik yaşamı boyunca Robert K.Merton, Raymond Boudon, David Riesman gibi tanınmış toplumbilimcilerle de ortak çalışmalar yürüten Lazarsfeld, işsizlik, kitle iletişimi, seçim davranışı ve yükseköğrenim alanlarında çalışmış, özellikle de yöntem ve yöntembilim alanında yoğunlaşarak, yuvarlak masa toplantılarında, kişilerin birbirlerine olan etkilerini dikkate alan "kartopu" diye adlandırılan yeni bir örnekleme yöntemi geliştirmiştir. Moris Rosenberg'le birlikte yazdığı, 1955'te yayımlanan *The Language of Social Research* ("Toplumsal Araştırma Dili") adlı yapıtı araştırmacılar için temel kaynaklardan biri olmuştur. İlk ilgi ve öğrenim alanı olan matematikle de ilgilenmeyi sürdüren Lazarsfeld, toplumbilimlerinde kullanılacak geliştirilmiş matematik yöntemler de oluşturmaya çalışmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Radio Research*, 1941, ("Radyo Araştırması"); *Studies in Radio and Film Propaganda* (R.K.Merton ile), 1943, ("Radyo ve Film Propagandası Üzerine Araştırmalar"); *The Language of Social Research* (M.Rosenberg ile), 1955, ("Toplumsal Araştırma Dili").

• BAKINIZ: MERTON, RIESMAN.

LAZARUS, Emma
(1849-1887)

ABD'li yazar. "The New Colossus" ("Yeni Görkem") adlı şiiri New York' taki Özgürlük Anıtı'nın kaidesine yazılmıştır.

22 Temmuz 1849'da New York'ta doğdu, 19 Kasım 1887'de aynı kentte öldü. İspanyol Yahudisi bir ailenin kızıydı. Özel eğitim gördü, küçük yaşta birkaç dil öğrendi. On altı yaşındayken şiir ve çevirilerden oluşan ilk kitabını yayımladı. Yapıtlarını ilgiyle izleyen ABD'li filozof ve yazar Ralph Waldo Emerson ve çevresiyle yakınlık kurdu. 1870'lerin sonunda Rusya'da baş gösteren Yahudi düşmanlığı onu Yahudiler'in mücadelesini savunmaya yöneltti. Bir süre Avrupa'da kaldı. Yaşamının son yıllarını Yahudiler'in mücadelesi için çalışarak geçirdi.

Lazarus'un yaşadığı yıllarda ABD toplumu önemli bir değişim içindeydi. Göçmenlerin de etkisiyle nüfus büyük bir hızla artıyordu. Lazarus ABD' nin, ezilen insanlar için bir kurtarıcı, bir özgürlük sığınağı olduğuna inanıyordu. Bu duyguları dile getiren "The New Colossus" adlı şiiri 1886'da New York'taki Özgürlük Anıtı'nın kaidesine yazıldı.

Lazarus'un, şiirleri dışında, Goethe'nin otobiyografisine dayanarak yazdığı ve Rus yazar Turgenyev'in övgülerini kazanan bir romanı, oyunları ve çevirileri vardır. Özellikle *Poems and Ballads of Heinrich Heine* ("Heinrich Heine'nin Şiirleri ve Baladları") adıyla yayımlanan çevirisi çok başarılı bulunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Poems and Translations*, 1867, ("Şiirler ve Çeviriler"); *Admetus and Other Poems*, 1871, ("Admetus ve Başka Şiirler"); *Alide: An Episode of Goethe's Life*, 1874, ("Alide:Goethe'nin Yaşamında Bir Dönem"); *The Spagnoletto*, 1876; *Songs of a Semite*, 1882, ("Bir Yahudi'nin Şarkıları").

LEACH, Edmund
(1910)

İngiliz, antropolog. Sosyal antropoloji alanında yapısalcı ve işlevselci görüşleri bağdaştırmaya çalışmıştır.

Edmund Ronald Leach, 11 Kasım 1910'da İngiltere'de Sidmouth'da doğdu. Marlborough College ve Cambridge Üniversitesi'nde mühendislik öğrenimini tamamladıktan sonra birkaç yıl Çin'de çalıştı. 1938'de İngiltere'ye dönerek London School of Economics'te (LSE) sosyal antropolojinin kurucusu Bronislaw Malinowski ile lisansüstü öğrenimine başladı. II.Dünya Savaşı sırasında altı yıl süreyle Birmanya'da görev aldı. 1945'te LSE'ye dönerek doktorasını tamamladı.

Leach, 1953'e değin, LSE'de Raymond Firth yönetimindeki Antropoloji Bölümü'nde dersler verdi. 1953'te Cambridge Üniversitesi'ne Meyer Fortes' un başkanlığını yaptığı Antropoloji Bölümü'ne geçti. 1954-1956 arasında Seylan'da alan araştırmaları yaptı. 1964-1966 ve 1968-1970 arasında Kraliyet Antropoloji Enstitüsü'nün başkan yardımcısı olarak çalıştı. 1966'da King's College'ın dekanlığı görevini üstlendi. Cambridge'deki okutmanlığını 1972'ye değin sürdürdü. 1972'de profesör olduktan sonra, 1978'e değin Cambridge'de ve 1979'dan itibaren King's College'da öğretim üyesi olarak çalıştı. 1975'te "Sir" unvanı aldı.

Leach ilk alan araştırmasını 1938'de Irak'ta Revandız Kürtleri arasında yaptı. Beş hafta süren alan çalışması sonucunda 1940'ta *Social and Economic Organization of the Rowanduz Kurds* ("Revandız Kürtleri'nin Toplumsal ve İktisadi Örgütlenişi") adlı ilk monografisini yayımladı. Bu yapıtında toplumdaki kalıpları, tipik davranış biçimlerini verdikten sonra bir yapısal model üzerinde toplumun işleyiş biçimini göstermeye çalıştı ve çözümlemesinde burada da Malinowski'nin "çıkarcı insan" geleneğinin sürdüğünü belirtti.

Birmanya'da Kaçin kabilesi ile altı yıl süren birlikteliği Leach'e uzun süreli gözlem olanağı verdi. Savaş sırasında alan araştırması notlarını yitirdiği halde ikinci el kaynakları ve belleğindekileri birleştirerek 1954'te ünlü yapıtı *Political Systems of Highland Burma*'yı ("Dağlık Birmanya'nın Siyasal Sistemleri") yayımladı. Yapısal-işlevselcilere karşıt olarak Leach, bölgedeki iki büyük grup olan Kaçin ve Şan kabilelerinin birbirinden önemli farklılıklar gösterdiğini ancak bunların değişim içindeki tek bir toplumsal sistem olarak ele alınması gerektiğini savundu. Leach, bölgedeki üç farklı siyasal sistemin birbirine dönüşümünü, her bir sistem içinde var olan karşıtlıkların bir tipten diğerine geçişini araştırdı. Yine bu yapıtında, mitlerin, toplumun işleyişinin önemli bir öğesi olduğunu, seçeneklerin kullanımını işlevselleştiren ve aykırılıkların çözümünde kullanılan sembolik terimleri ürettiğini ortaya koydu.

Leach'in 1954-1956 arasında Seylan'da yaptığı araştırmanın sonuçlarını içeren *Pul Eliya* adlı yapıtı 1961'de yayımlandı. Bir Seylan köyünün monografisi olarak nitelenebilecek bu yapıtında Leach, özellikle akrabalık ve mülkiyet ilişkileri üzerinde durdu. Toplumdaki gruplaşmalarda yerel ve maddi koşulların belirleyici olduğunu akrabalık ilişkilerinin ise uyumlu yaşayışı sağlayan semboller dizgesini oluşturduğunu savundu. Leach'in bu maddeci yaklaşımı, döneminin tanınmış antropologlarından Fortes, Evans-Pritchard ve Radcliffe-Brown'ın öncülüğünü yaptıkları yapısal işlevselci görüşle çelişmekteydi. Leach ile Fortes'un soy konusundaki tartışmaları *Man* dergisinde yayımlandı ve kamuoyu tarafından ilgiyle izledi.

Leach daha sonra kuramsal çalışmalara yöneldi. Antropolojideki temel akımları tartışmaya açarak yeni görüşlerin oluşturulmasına katkıda bulundu. Ünlü yapıtı *Rethinking Anthropology*'de ("Antropolojiyi Yeniden Ele Alış") antropologları, toplumları matematiksel olarak düşünmeye çağırdı. İkinci önemli rolü, Levi-Strauss'un yapısalcılığını İngiltere'deki antropolojik yaklaşımlarla uzlaştırması oldu. 1970'te yayımlanan *Levi-Strauss* adlı yapıtında, görüşlerini paylaşmamakla birlikte, onun iyi tanınması gerektiğini belirterek, yapısalcı yaklaşımının temellerini açıklamaya çalıştı. Levi-Strauss'un *Tristes Tropiques* ("Hüzünlü Tropikler") adlı yapıtının, onun açısından bir dönüm noktası olduğunu öne sürdü.

Leach, 1982'de yayımlanan *Social Anthropology* ("Sosyal Antropoloji") ile antropolojinin herhangi bir okula bağlı olmayan bir yorumunu yaparak geniş halk kitlelerince öğrenilebilmesini amaçladı. Leach, her ne kadar Malinowski'den etkilendiyse de hiçbir görüşün izleyicisi olmadığı gibi, kendisi de yeni bir okul oluşturmamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Social and Economic Organization of the Rowanduz Kurds*, 1940, ("Rovandız Kürtlerinin Toplumsal ve İktisadi Örgütlenişi"); *Political Systems of Highland Burma*, 1954, ("Dağlık Birmanya'nın Siyasal Sistemleri"); *Pul Eliya: A Village in Ceylon*, 1961, ("Bir Seylan Köyü: Pul Eliya"); *Rethinking Anthropology*, 1961, ("Antropolojiyi Yeniden Ele Alış"); *Levi-Strauss*, 1970; *Genessis as Myth*, 1970, ("Yaratılış Miti"); *Culture and Communication*, 1976, ("Kültür ve İletişim"); *Social Anthropology* (D.A.Aycock ile), 1982, ("Sosyal Antropoloji"); *Structualist Interpretations of Biblical Myth*, 1983, ("Kutsal Kitap Mitinin Yapısalcı Yorumları").

- **BAKINIZ** R.W. FIRTH, FORTES, LEVI-STRAUSS, MALINOWSKI, RADCLIFFE-BROWN.

LEAKEY, Louis Seymour Bazett (1903-1972)

İngiliz, arkeolog, antropolog ve paleontolog. Afrika'da insan evrimine ilişkin en eski verileri bulmuştur.

7 Ağustos 1903'te Kenya'da Nairobi yakınlarında Kabate'de doğdu, 1 Ekim 1972'de Londra'da öldü. Misyoner bir İngiliz ailesinin oğlu olan Leakey, çocukluğunu Kenya'da Kikuyu kabilesiyle birlikte geçirdi. On altı yaşında öğrenimi için gönderildiği İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Weymouth ve St.College'da okudu. Henüz öğrenciliğini sürdürürken 1924'te British Museum adına Doğu Afrika'da Tanganika'da arkeolojik araştırmalar yapan bir ekibe katıldı. Daha sonra araştırmalarını tek başına sürdürdü. 1929'da Kenya'da Kariandusi'de 200.000 yıl öncesine ait ilk insan fosilini ve aletlerini buldu. Bu sırada Cambridge Üniversitesi'nde öğrenimini ve doktorasını tamamladı. 1929-1934 arasında St.John's College'da öğretim üyesi olarak çalıştı.

Leakey, 1931'de Tanzanya'nın kuzeyindeki büyük bir deprem yarığı ve nehir yatağı olan Olduvay Boğazı'nda araştırmalara başladı. İlk bulguları hayvan fosilleri ve kabaca biçimlendirilmiş taş aletler oldu.

1935-1936 yıllarında Edinburg Üniversitesi'nde dersler veren Leakey, Afrika'da arkeolojik araştırmalarının yanı sıra 1936-1939 arasında Kikuyu kabilesi ile ilgili çok önemli bir etnografik araştırmayı da tamamladı.

II.Dünya Savaşı'nda Nairobi'de İngiliz askeri haber alma servisinde görev yaptı. 1945'ten sonra Nairobi Coryndon Müzesi yöneticisi olarak çalışmaya başladı. Olduvay Boğazı'ndaki araştırmalarını da 1935'te evlendiği ve kendisi gibi arkeolog olan karısı Mary (Nikol) Leakey ile birlikte sürdürdü. 1948'de Kenya'da Viktorya Gölü içindeki adalardan biri olan Rusinga'da *Proconsul africanus* adını verdiği 25-40 milyon yıl önce yaşamış ilk insansı fosilini buldu. Bu insansıya benzer bir diğer örnek de 1962'de Viktorya Gölü'nün doğusunda Fort Ternan'da yine Leakey tarafından bulundu. 14 milyon yıl önce yaşamış olduğu varsayılan bu fosil de *Kenya pithecus* olarak adlandırıldı.

Olduvay Boğazı'ndaki araştırmalar 1952'de hızlandırıldı. 1959'da daha sonra *Zinjanthropus* olarak tanımlanan insan fosiline ait ilk bulgular Mary Leakey tarafından ortaya çıkarıldı. Leakeyler'in üç oğlu da bu çalışmalara katıldı. 1960'ta National Geographic Society'nin maddi katkılarıyla çalışmanın kapsamı genişletildi. Burada yüzden fazla nesli tükenmiş hayvan fosili ve insan evrimine ilişkin çok önemli veriler derlendi.

Leakey, 1961-1963 arasında Tanzanya'da Natron Gölü'nde bulduğu ve 1964'te *Homo habilis* olarak adlandırılan, küçük beyinli, alet yapan insan fosilinin 1.750.000 ile 600.000 yıl önceye ait olduğu ve büyük olasılıkla *Zinjanthropus*'la çağdaş olduğunu ileri sürdü. Önceleri, *Zinjanthropus*'un, günümüz insanının atası olan *Homo sapiens*'in öncülü olduğunu varsayarken, daha sonra *Zinjanthropus*'un evrim sürecinde yok olduğunu ve *Homo habilis*'in, *Homo sapiens*'in gerçek atası olduğunu ileri sürdü. Bir diğer fosil buluntusu olan *Homo erectus*'un da *Zinjanthropus*'la aynı sonu paylaştığını savundu. Leakey'in bu görüşleri tartışmalıdır. Ancak bulguları, insan evriminin açıklanmasındaki kimi önemli boşlukları doldurmuştur.

Leakey, 1961'den itibaren Coryndon Müzesi'ndeki yöneticilik görevini de bırakarak tüm zamanını İngiltere ve ABD'de buluşları ve kuramları ile ilgili konferanslar, seminerler vermeye ve araştırmalarını yayımlamaya ayırdı. Bulguları nedeniyle birçok üni-

versitenin ve bilimsel kuruluşun onursal üyesi oldu ve çok sayıda ödül kazandı.

• YAPITLAR (başlıca): *Adam's Ancestors,* 1934, yenilenmiş baskı: 1953, (İnsanın Ataları, 1971); *Stone Age Africa,* 1936, ("Taş Devri Afrikası"); *White African,* 1937, ("Beyaz Afrikalı"); *Mau Mau and the Kikuyu,* 1952, ("Mau Mau ve Kikuyu"); Olduvay *Gorge: 1951-1961,* 1965, ("Olduvay Boğazı: 1951-1961"); *Unveiling Man's Origins* (V.Goodal ile), 1969, ("İnsanın Kökenlerinin Ortaya Çıkartılışı"); *Animals of East Africa,* 1969, ("Doğu Afrika'nın Hayvanları"); *The Progress and Evolution of Man in Africa* (V.Goodal ile), 1969, ("Afrika'da İnsanın Gelişimi ve Evrimi").

LEAN, David
(1908)

İngiliz film yönetmeni. İngiliz akademik sinema anlayışının önde gelen temsilcilerindendir.

25 Mart 1908'de Croydon'da doğdu. Sinemaya önce kameracı olarak girdi, sonra kurguculuğa başladı. İngiliz yönetmen Antony Asquith'in (1902-1968) yanında yardımcı yönetmen olarak çalıştı. II. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere'nin savaş başarılarını görüntüleyen çalışmalar yaptı. Yönetmen olarak ilk filmini İngiliz oyun yazarı Noel Coward'la birlikte 1942'de gerçekleştirdi. *In Which We Serve* (Denizler Hakimi) adlı bu filmden sonra Coward'ın senaryolarını yazdığı üç film yönetti. Bunlardan en ünlüsü *Brief Encounter*'da (Kısa Tesadüfler) günlük yaşamda her an karşılaşılabilecek, sıradan iki insanın olanaksız bir aşk karşısında umutsuz çırpınışları ve yenilişlerini, yalın, ama etkileyici bir dille anlattı. Bunu başarılı iki Dickens uyarlaması, 1947'de *Great Expectations* (Büyük Umutlar) ve 1948'de *Oliver Twist* (Izdırap Çocuğu) izledi. 1949'da sinema oyuncusu Ann Todd' la evlendi.

Lean'e uluslararası ün sağlayan film, 1957 yapımı *The Bridge on the River Kwai* (Kwai Köprüsü) oldu. II. Dünya Savaşı'nda Japonlar'a esir düşen bir İngiliz albayının görev duygusu ve disiplin anlayışı uğruna düşmanla işbirliği yapar durumuna düşmesini büyük bir görsel zenginlik ve teknik ustalıkla anlattı. Ona 1957 yılının Oscar'ını kazandıran bu filmin ardından yönettiği *Lawrence of Arabia* (Arabistanlı Lawrence) ile de 1962 Oscar'ını aldı. Son iki yapıtı *Doctor Zhivago* (Doktor Jivago) ve *Ryan's Daughter*'da (İrlandalı Kız) ilk filmlerindeki yalın dili terkederek büyük harcamalı, gösterişli, destansı öykülere yöneldi ve büyük ticari başarı kazandı.

• YAPITLAR (başlıca): *In Which We Serve,* 1942, (Denizler Hakimi); *This Happy Breed,* 1944, ("Şu Mutlu Kuşak"); *Brief Encounter,* 1946, (Kısa Tesadüfler); *Great Expectations,* 1947, (Büyük Umutlar); *Oliver Twist,* 1948, (Izdırap Çocuğu); *Madeleine,* 1951, (Hüküm Günü); *Hobson's Choice,* 1954, ("Güç Seçim"); *Summertime,* 1955, (Venedik Tatili); *The Bridge on the River Kwai,* 1957, (Kwai Köprüsü); *Lawrence of Arabia,* 1962, (Arabistanlı Lawrence); *Doctor Zhivago,* 1965, (Doktor Jivago); *Ryan's Daughter,* 1971, (İrlandalı Kız).

LEARY, Timothy
(1920)

ABD'li psikolog. Uyuşturucular üzerine çalışmalarıyla tanınmıştır.

22 Ekim 1920'de Massachusetts Eyaleti'nin Springfield kentinde doğdu. İnançlarına bağlı Katolik bir aileden gelen Leary, 1938'de öğrenime başladığı bir Cizvit okulu olan Holy Cross College'da bir yıl okuduktan sonra West Point Askeri Akademisi'ne girdi. Bir süre sonra buradan da ayrılarak psikoloji öğrenimine başladı. 1942'de Alabama Üniversitesi'nden mezun olan Leary, 1950'de California Üniversitesi'nden doktorasını aldı. 1950-1955 arasında aynı üniversitede öğretim görevlisi olarak bulundu. 1955-1958 arası Oakland'da Kaiser Vakfı Hastanesi'nde Psikolojik Araştırma Bölümü başkanlığı yaptı. Bu dönemde kişiler arası ilişkiler ve davranışlar üzerinde çalışan Leary'nin geliştirdiği kişilik testi, aralarında CIA'nın (Central Intelligence Agency- Merkezi Haber Alma Örgütü) da bulunduğu birçok kurum tarafından yaygın olarak kullanıldı.

1958'de ilk eşinin ölümüyle çok sarsılan Leary, işinden ayrılarak iki çocuğuyla birlikte İspanya'ya gitti. "Ölüm-yeniden doğum gezisi" adını verdiği bu aradan sonra 1959'da ABD'ye dönerek Harvard Üniversitesi'nde öğretim görevlisi oldu. Zihin ve duyular üzerinde etki yapan ve *Psychedelic* adı verilen maddelerle ilk karşılaşması, 1960'ta Meksika gezisinde oldu. Daha sonra meskalin, psilosibin adlı maddeleri kullanan Leary, Harvard'da çalışma arkadaşları, öğrencileri ve A.Ginsberg, A.Koestler gibi ünlülerle birlikte bir LSD (Lizerjik asit dietilamidin) araştırma programı başlattı. Gönüllü deneklerin ve kendisinin deneyimlerini inceledi. Bu tür bilinç sınırlarını zorlayan maddelerin alkolizm ve şizofreninin anlaşılması ve tedavisindeki yerlerini araştırdı. Bu araştırma programını onaylamayan üniversite yönetim kurulu Leary'nin görevine son verdi. 1963'te New York'a yerleşen Leary, o yıllarda giderek yaygınlaşan uyuşturucu kullanımı üzerine araştırmalar yapan kişilerin önde gelenlerinden biri oldu. 1966'da Ruhsal Keşif Birliği'ni kurdu. 1970'te uyuşturucu bulundurmaktan 10 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Altı ay sonra cezaevinden kaçarak Cezayir'e gitti. Weathermen adlı devrimci bir örgüt, kaçırmayı kendilerinin gerçekleştirdiğini açıkladı. Ekim 1970'te Cezayir hükümeti Leary'ye siyasal sığınma hakkı tanıdı. Kısa bir süre sonra da Leary'nin Cezayir'de sürgünde bulunan E.Cleaver'in kurduğu Kara Panter Partisi uluslararası bürosunda çalıştığı duyuldu.

LSD'yi mikroskopa benzeten Leary'e göre, mikroskopun biyolojideki yeriyle LSD'nin psikolojideki yeri aynıdır. Yeryüzünde bedene kaydedilmemiş hiçbir enerji formu yoktur; hücrelerdeki DNA (dezoksiribo-nükleik asit) molekülleri de anı ve bilinç birikimini kodlarlar; bu bakımdan "insanın hücreleri zihninden çok daha yaşlı ve bilgedir"; LSD ile bu bilgeliğe ulaşmak olanaklıdır. Leary bilincin fizyolojik yapıya kaydedildiğini belirtir. Her organ, her yapı, kendi evrenine, dil ve anısına sahiptir. Bu fizyolojik yapılar ve organlar kadar bilinç düzeyine sahiptir.

Amfetaminler dili uyararak sembolik düzeyi, esrar ve benzeri maddeler duyusal düzeyi, LSD ise hücre fizyolojisini uyararak "moleküler bilinci" etkiler.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Social Dimensions of Personality*, 1950, ("Kişiliğin Toplumsal Boyutları"); *Politics of Ecstasy*, 1968, ("Esrikliğin Politikası").

• **BAKINIZ:** GINSBERG, KOESTLER.

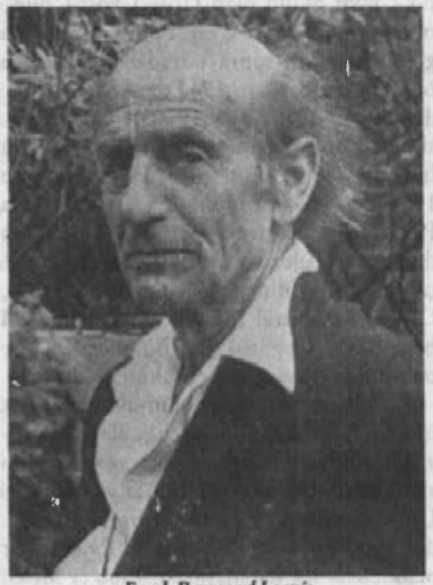

Frank Raymond Leavis

LEAVIS, F.R.
(1895-1978)

İngiliz edebiyat eleştirmeni. Çağdaş kültüre ve edebiyat eğitimine ilişkin incelemeleriyle ünlüdür.

Frank Raymond Leavis, Cambridge'de doğdu, 14 Nisan 1978'de öldü. Cambridge Üniversitesi'nde tarih ve İngiliz edebiyatı okudu. Daha sonra aynı üniversitede öğretim üyesi oldu ve 1932-1953 arasında *Scrutiny* adlı eleştiri dergisini çıkardı. 1932'de evlendiği Queeni D.Roth, Downing College çevresinde oluşturduğu grup ve *Scrutiny*'nin yazı kurulundaki yandaşlarıyla çağdaş kültür olgusunun toplumsal çözümlemesiyle ve edebiyat eğitiminin eleştirel duyarlığa katkısıyla ilgili araştırmalar yaptı. Görüşleri yüzünden profesörlük unvanını alamadan 1962'de Cambridge'den emekli oldu. Ama daha sonra 1965'te Kuzey İngiltere'deki York Üniversitesi'nde, bir yıl sonra da ABD'deki Harvard ve Cornell üniversitelerinde konuk profesör olarak ders verdi.

İngiliz edebiyatıyla ilgili ilk önemli kitabı 1932'de çıkan *New Bearings in English Poetry*'de ("İngiliz Şiirinde Yeni Yönelişler") Leavis modern İngiliz şiirinin en önemli şairlerinden T.S.Eliot'un kuramsal görüşlerini açıklayıp geliştirmiş ve 1930'lardaki İngiliz şiir dünyasının yeni bir değerlendirmesini yapmıştır. 1936'da basılan ikinci edebiyat eleştirisi kitabı *Revaluation*'da ("Yeniden Değerlendirme") gene T.S.Eliot'tan yola çıkarak geliştirdiği eleştiri ölçütlerini, tarihsel gelişimi içinde İngiliz şiirine, 1948'deki *The Great Tradition* ("Büyük Gelenek") adlı yapıtında ise İngiliz romanına uygulamıştır. Bu çalışmalar sonucunda, özgün bir yaklaşım ve değerlendirmeyle, örneğin, T.S.Eliot, George Eliot, özellikle de D.H.Lawrence gibi edebiyatçılar ön plana çıkmış, büyük olarak tanınan adlardan çoğu da geriye itilmiştir. Milton, Shelley gibi ünlü şairlerle büyük İngiliz romanı geleneğini oluşturan 19. yy İngiliz romancıları Jane Austen, Henry James ve Joseph Conrad dışında 18. ve 19. yy'ların birçok romancısı Leavis'e göre değersiz sayılır.

Leavis'in şimşekleri üstüne çeken katı seçimi, eleştiri ölçütlerinden kaynaklanır. Leavis'in çağdaş dünyayı kavrayabilmek amacıyla *Scrutiny*'yi çıkardığı yıllarda, İngiltere'de toplumsal ve kültürel çalkalanmaların oldukça yoğun olduğu bir dönem yaşanıyordu. Böyle bir ortamda Leavis edebiyat eleştirisinin, edebiyat dışı olayların eleştirisiyle bağdaştırılabileceği bir dergiye gereksinim olduğuna inanmıştı. *Scrutiny*'de kültürel eleştirilere yer veren Leavis'e göre, Batı'nın sanayileşmiş toplumlarında "yüksek kültür" ve "kitle kültürü" ya da "popüler kültür" olmak üzere iki tür kültür vardır. Kitlesel beğeniye göre her yerde satın alınabilen ve eğlendirme işlevinin dışında gerçek içsel bir değere sahip olmayan her şey "popüler kültür" kapsamına girer. 19. yy'ın ortalarında başlayan ve 1950'lerde reklam olgusunun kültürel beğeniyi belirleyeceği korkusuyla yeniden güncellik kazanan "kitle kültürü"ne ilişkin tartışmalarda Leavis doğayla iç içe yaşayan toplumlardaki "organik" bütünlüğü özlediği için gelenekçi bir tavır içinde olmuştur. Bu yüzden çağımızın en büyük yaratıcı dehası olarak kabul ettiği D.H. Lawrence'a hayranlık duymuştur.

Leavis'in edebi ve kültürel değerlerin bireşimini arayışında iki temel öğe dikkati çeker. Birincisi, yaşayan ve kapsamlı bir dile verilen önemdir. Edebiyat dili kitlenin anlayacağı dil olmalıdır, çünkü onun seçkinlere özgü duygusal klişeler durumuna dönüşmesine göz yumulması toplumu yoksullaştırmak demektir. İkincisi, eğitim görmüş topluluklarda uygar değerlerin sürekliliğini sağlayabilmek için edebiyata başvurmaktan başka çare olmadığıdır. Bu ikinci öğe 19.yy'ın önde gelen İngiliz edebiyat eleştirmenlerinden Matthew Arnold'da odaklaşan liberal düşünce geleneğinin bir uzantısıdır. Bu gelenek, toplumun organik niteliğini ve insanca bir yaşamı sağlayan ahlak, zekâ, bilgi, güzellik gibi kavramları sürdürmekte, edebiyat ve mitin önemini vurgular. Leavis'e göre bir toplumda edebiyatın var olması o toplumda insan yaratıcılığının sürdürülebildiğine ve bireylerin dili anlamlı bir biçimde kullandıklarına kanıttır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Mass Civilization and Minority Culture*, 1930, ("Kitle Uygarlığı ve Azınlık Kültürü"); *New Bearings in English Poetry*, 1932, ("İngiliz Şiirinde Yeni Yönelişler"); *Revaluation*, 1936, ("Yeniden Değerlendirme"); *Education and the University*, 1943, ("Eğitim ve Üniversite"); *The Great Tradition*, 1948, ("Büyük Gelenek"); *D.H.Lawrence: Novelist*, 1955, ("Romancı D.H.Lawrence"); *'Anna Karenina' and Other Essays*, 1967, ("Anna Karenina ve Başka Denemeler"); *English*

Literature in Our Time and the University, 1969, ("Günümüzde İngiliz Edebiyatı ve Üniversite"); *Lectures in America* (D.Leavis ile), 1969, ("Amerika'daki Konuşmalar"); *Dickens:the Novelist* (D.Leavis ile), 1970, ("Romancı Dickens"); *Nor Shall My Sword*, 1972, ("Kılıcım Bile"); *The Living Principle*, 1975, ("Yaşayan İlke"); *Thought, Words and Creativity*, 1976, ("Düşünce, Sözler ve Yaratıcılık").

• KAYNAKLAR: F. Mulhern, *The Moment of 'Scrutiny'*, 1979; L. Trilling, *Beyond Culture*, 1966; R.Wellek, *The Literary Criticism of F.R.Leavis*, 1964.

• BAKINIZ: ELIOT, D.H.LAWRENCE.

LEAVITT, Henrietta Swan
(1868-1921)

ABD'li astronomi bilgini. Değişen yıldızların devir süreleriyle gerçek parlaklıkları arasındaki ilişkiyi saptamıştır.

4 Temmuz 1868'de Massachusetts Eyaleti'ndeki Lancaster kentinde doğdu, 12 Aralık 1921'de Cambridge'te öldü. Radcliffe College'ı bitirdikten sonra bir süre daha astronomi öğrenimi gören Leavitt, gönüllü araştırma asistanı olarak girdiği Harvard Gözlemevi'nde 1902'de kalıcı bir görev edinmeyi, fotoğrafik fotometri çalışmalarının ardından da bölüm başkanlığına getirilmeyi başardı. Leavitt'in, yıldızların parlaklıklarına göre sınıflandırılmalarını sağlayan ve değişen yıldızların devir süreleriyle parlaklıkları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaran araştırmalarla dolu geçen yaşamı yakalandığı kanser hastalığı nedeniyle ve hâlâ verimli olduğu bir dönemde son buldu.

Leavitt, Harvard Gözlemevi'ndeki araştırmacılığının ilk yıllarında, Pickening'in programladığı ve yönettiği bir projede görev almış ve dördüncü kadirden yirmi birinci kadire kadar uzanan bir aralıkta yer alan sayısız yıldızın parlaklıklarına göre sınıflandırılmasına büyük katkılarda bulunmuştu. Yayımlanması Leavitt'in ölümünden sonra da süren bu çalışma, Gökada (Samanyolu) üzerine yapılan araştırmalarda kullanılan temel kaynaklardan birisi olma özelliğini 1940'a değin koruyabilmiştir.

Leavitt'in en önemli buluşu, parlaklıkları devirli olarak artıp azalan ve ilk kez Sefe takımyıldızında gözlendikleri için sefeit olarak adlandırılmış olan değişen yıldızların parlaklıklarıyla devir süreleri arasında bir bağıntı olduğunu göstermesidir. Peru'daki Areguipa gözlem noktasında yapılan gözlemlerde, çok sayıda yıldızının fotoğrafı çekilmiş olan Macellan Bulutu'nda yer alan ve Yer'den uzaklıkları eşit sayılabilecek sefeitlerin on sekizi üzerindeki incelemeleri sonucunda, devir süresi arttıkça ortalama parlaklığın da arttığını gören Leavitt, araştırmalarını yirmi beş sefeiti kapsayacak biçimde genişletti ve ortalama parlaklığın, devir süresinin logaritmasıyla orantılı olduğunu buldu. Böylece, Shapley'nin daha duyarlı ölçümlerinin de katkısıyla değişen yıldızların Yer'den uzaklıklarının bulunmasını sağlayan devir-parlaklık eğrilerinin çizilmesi olanaklı oldu. Devir-parlaklık eğrileri yardımıyla, görünen parlaklığı ve devir süresi bilinen bir sefeitin gerçek parlaklığı bulunabilmiş, Yer'den uzaklığı bilinen bir sefeitin görünen ve gerçek parlaklıklarıyla, başka sefeitlerin görünen ve gerçek parlaklıklarının karşılaştırılmasıyla da Gökada'nın büyüklüğü, çeşitli gökadalar arası uzaklıklar, kısaca evrenin büyüklüğü konusunda yeni bilgiler edinilebilmiştir.

Kendisinden önceki araştırmaların belirlediği değişen yıldız sayısının yaklaşık iki katını yalnız başına belirlemeyi başararak astronomi araştırmaları açısından çok önemli bir kaynak daha oluşturan Leavitt'in geliştirdiği devir-parlaklık eğrileri ancak, Hubble'ın 1920'li yıllardaki buluşlarıyla aşılabilmiştir.

• BAKINIZ: HERTZSPRUNG, HUBBLE, PICKERING, SHAPLEY.

LEBEDEV, Pyotr Nikolayeviç
(1866-1912)

Rus fizik bilgini. Işık basıncının varlığını deneysel olarak göstermeyi başarmıştır.

Mart 1866'da Moskova'da doğdu, Mart 1912'de aynı kentte öldü. Bir meslek okulunda geçen ortaöğreniminin ardından Moskova Teknik Yüksek Okulu'nda gördüğü mühendislik eğitimiyle yetinmedi ve 1887'de fizik okumak amacıyla Almanya'ya, Strasbourg Üniversitesi'ne gitti. Dört yıl sonra öğrenimini tamamlayıp ülkesine döndü ve Moskova Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1900'de doktor, kısa bir süre sonra da profesör oldu. 1911'de üniversite özerkliğinin eğitim bakanı tarafından çiğnenmesini kınamak amacıyla görevlerinden ayrılan öğretim üyeleri arasında yer alan Lebedev, çalışmalarını bir yardım kampanyası sonucunda kurulması sağlanan bir özel laboratuvarda sürdürdü.

Araştırmacılığının ilk yıllarında, ışık dalgalarının ve elektromanyetik dalgaların etkilerine ilişkin araştırmalar yaparken kısa dalga boyunda titreşimler yaratmakta o güne değin kullanılanlara oranla çok daha başarılı deney araçları geliştirmeyi başaran Lebedev, deneylerinde benzerine az rastlanan bir duyarlılığa ulaşmasını sağlayan yeteneklere sahipti. Lebedev'in bu yetenekleri, en önemli bilimsel katkısı olan ışık basıncının varlığının deneysel olarak kanıtlanmasını ve daha yeğinliğinin ölçülmesini sağlayan deneyleri de gerçekleştirmesinde en önemli etkenlerden biriydi.

Maxwell denklemlerinin kuramsal düzeyde yorumlanmasıyla ışığın da bir basınca sahip olduğu öngörülebilmişti, ancak bu öngörünün deneysel olarak kanıtlanmasını amaçlayan çalışmalar çeşitli zorluklar yüzünden başarısız kalmışlardı. Örneğin, varsa ışığın basıncına karşılık vermesi beklenen deney aracının deney sırasında sıcaklığının artması, içinde bulunduğu ortamda konveksiyon akımları doğuruyor, bu akımlar da deney aracının hareket etmesine yetiyorlardı. Dahası ısınan ön yüze çarpan gaz molekülleri, soğuk yüze çarpanlara oranla daha büyük bir güçle itildikleri için yine bir harekete neden

oluyorlardı ve özellikle ikinci etkinin ortadan kaldırılması mutlak bir vakum elde etmenin olanaksızlığı yüzünden başarılamıyordu.

Işığın basıncı konusundaki çalışmalarına 1891'de başlayan Lebedev, Güneş ışığının kozmik tozlar üzerine uyguladığı basınç kuvvetinin, Güneş'in çekim kuvvetini dengelediğini öne sürdü ve kanıt olarak da kuyrukluyıldızların kuyruklarının Güneş'ten uzaklaşma eğilimlerini gösterdi. Arrhenius'un, yaşamın uzaydaki yolculuğuna ilişkin düşüncelerine temel oluşturan bu savının doğruluğuna, uyguladığı basınç ışığınkinden daha büyük olan Güneş rüzgarlarının varlığı saptanana değin yaygın olarak inanılan Lebedev 1898'de, araştırmalarının yönünü kuramsaldan deneysele çevirdi. Ertesi yıl, geliştirdiği yeni deney teknikleri yardımıyla yalnızca ışığın basıncının varlığını göstermekle kalmayıp, bu basıncın yeğinliğini de ölçmeyi ve Maxwell denklemleriyle uyumlu deneysel sonuçlara ulaşmayı başarmıştı.

Bu konudaki araştırmalarını daha sonra da sürdüren ve ışık basıncının gazlar üzerindeki etkilerini de inceleyen Lebedev'in deneylerinin yinelenmesinin yeni vakum tekniklerinin geliştirildiği 1920'lere değin başarılamaması, bu bilim adamının kullandığı yöntemlerin yetkinliğini göstermiştir.

• BAKINIZ: ARRHENIUS, MAXWELL.

LEBESGUE, Henri Léon
(1875-1941)

Fransız matematik bilgini. Riemann integralini genelleştirmeyi başarmıştır.

28 Haziran 1875'te Oise idare bölgesindeki Beauvais'de doğdu, 26 Temmuz 1941'de Paris'te öldü. 1897'de École Normale Supérieure'den mezun olduktan sonraki iki yılı yalnızca araştırma yaparak geçirdi. Bir süre de Nancy'de lise öğretmenliği yaptıktan sonra 1902'de Sorbonne'dan doktorasını aldı. Aynı yıl Rennes Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. 1906'da Poitiers Üniversitesi'ne geçti. 1910'da analiz konusunda ders vermesiyle başlayan Sorbonne Üniversitesi'ndeki görevlerini 1919'dan sonra profesör olarak sürdürdü. 1921'de Collège de France'ın öğretim kadrosuna katılan, ertesi yıl Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçilen Lebesgue, kendisine birçok ödül kazandıran ve London Mathematical Society'nin onursal, Royal Society'nin yabancı üyeliklerine seçilmesini sağlayan çalışmalarının yönünü, yaşamının son yirmi yılında, çeşitli konuları kapsayan ve eğitim amacı ağır basan yayımlara çevirdi.

Topoloji, Fourier serileri, değişimler hesabı, kümelerin yapısı ve potansiyel kuramına değerli katkıları bulunan Lebesgue, çalışmalarının en önemlilerini integral konusunda gerçekleştirdi. 19. yy'ın sonlarında Riemann integralinin, grafiği çizilemeyen fonksiyonlar için de geçerli olup olmadığı sorusu önem kazanmıştı. Tanım aralığının, büyüklükleri sıfıra yaklaştırılan alt aralıklara bölünmesiyle elde edilen alanların toplamına eşit olan Riemann intergrali, sürekli ya da parçalı sürekli fonksiyonlar için tanımlanmıştı. Oysa, x'in rasyonel değerleri için 1, irrasyonel değerleri için O olarak tanımlanan fonksiyon gibi, hiçbir aralıkta sürekli olmayan fonksiyonların da var olduğu biliniyordu. Riemann integralinin bu fonksiyonları da kapsayacak biçimde genelleştirilmesiyle sonuçlanan çalışmalarında Borel'in kullandığı ölçü kavramından ve Jordan'ın geliştirdiği ölçü-kuramsal yaklaşımlardan yola çıkarak önce Lebesgue ölçümünü, ardından da Lebesgue toplamlarını ve Lebesgue integrallerini tanımlayan Lebesgue, düzgün sınırlı her dizideki terimlerin tek tek integrallerinin alınabileceğini gösterdi. Lebesgue toplamları, Riemann toplamlarına benzer bir yöntemle, ancak tanım aralığı yerine, fonksiyonun aldığı değerlerin, bir başka deyişle x değerlerinin yerine y değerlerinin alt aralıklara bölünmesiyle elde edilmişti. Çağdaş analizin en önemli gelişmelerinden biri olan Lebesgue integralleri yardımıyla ve yine Lebesgue tarafından, Riemann integrali tanımsız olan, ancak sınırlı bir türeve sahip fonksiyonların da cebirin temel teoremini, daha açık bir deyişle

$$\int_a^b f'(x)dx = f(b)-f(a)$$

eşitliğini bozmadığı, uzunlukla integral arasındaki ilişkinin bütün eğriler için geçerli olduğu ve giderek Lebesgue ölçüsü sıfır olanlar dışında bütün toplanabilir sürekli fonksiyonların türevlenebilir oldukları gösterildi.

İntegral kuramı üzerinde çalışırken trigonometrik seriler ve ölçü kavramı gibi alanlarda da önemli buluşlar yapan ve soyut matematik açısından son derece değerli kavramlar geliştiren Lebesgue, Riemann integralini genelleştirmeyi başararak, etkisi matematiğin pek çok dalına yansıyan bir devrimi gerçekleştirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Leçons sur l'intégration et la recherche des fonctions primitives*, 1904, ("İntegral Üzerine Dersler ve İlkel Fonksiyonların İncelenmesi").

• BAKINIZ: BOREL, J.B.FOURIER, JORDAN, RIEMANN.

LEBİD
(? - 661)

Arap, şair. *Muallakat-ı Seba* adlı mecmuaya şiirleri giren yedi ünlü şairden biridir.

Doğum yeri ve tarihi bilinmiyor. Ölüm tarihi de kesin değildir. Araplar arasında elinin açıklığı ile tanınan, Beni Amir kabilesinden Rebia adlı birinin oğluydu. Genç yaşta Hire Hükümdarı Ebu Kâbûs Numan'ın sarayına gönderilen kurulda yer aldı. Kabilesine karşı kötü duygular besleyen hükümdara bir şiir yazıp onu kendi kabilesinin yanına çekti. İslamiyet'in doğuşu Lebid'in kişiliğini de etkiledi ve

Müslüman oldu. İslamiyet'e 630'da girdiği sanılıyor.

İslamiyet öncesinde şiirleri Kâbe'ye asılan ünlü yedi Arap şairinin kasidelerinin toplandığı *Muallakat-ı Seba* (Yedi Askı) adlı mecmuaya kasidesi giren tek Müslüman şairdir. Hicviye, mersiye, kaside türlerinde başarılı şiirler yazmıştır. Arap şiirinde önemli bir yeri vardır. Bu nedenle belli başlı Arap dilcilerince *Divan*'ı araştırma konusu yapılmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Divan-ı Lebid el-Amiri*, (ö.s.), Yusuf Ziyaeddin (yay), 1880, *Muallaka*, (ö.s.), 1915, (Yedi Askı, Ş.Yaltkaya (çev.), 1943).

- BAKINIZ: AMR b.KÜLSÜM, ANTERE, TARAFA, ZÜHEYR b. EBU SULME.

LEBLANC, Nicolas
(1742-1806)

Fransız, kimyacı ve sanayici. Deniz tuzundan sodyum karbonat (soda) elde etmek için sanayide uygulanan yöntemi geliştirmiştir.

6 Aralık 1742'de Indre idare bölgesindeki Ivoy-le-Pré'de doğdu, 16 Ocak (ya da Şubat) 1806'da Paris yakınlarındaki Saint-Denis'de öldü. Paris'te tıp öğrenimini tamamladıktan sonra, 1780'de cerrah olarak Orléans Dükü'nün hizmetine girdi. Dükün yönlendirmesiyle, deniz tuzundan (sodyum klorür) çamaşır sodası üretimi için Fransız Bilimler Akademisi'nin açtığı yarışmaya katılarak 1789'da kendi adıyla anılan dönüştürme yöntemini geliştirdi. 1791'de Orléans Dükü'nün parasal desteğiyle Saint-Denis'de bir soda fabrikası kurdu, ancak hiçbir zaman ticari üretime geçemedi. 1789'da Devrim'den sonraki dönemde gözden düşen dük 1793'te giyotine gönderilmiş, ertesi yıl da hükümet dükün ortak olduğu fabrikayı ve Leblanc'ın geliştirdiği yöntemi kamu yararına devletleştirmişti. 1802'de Napoléon yönetimi fabrikayı sahibine geri verdiyse de, bu kez işletme sermayesini bulmakta güçlük çeken Leblanc, yoksulluk ve umutsuzluk içinde yaşamına son verdi.

Boyama sonrası kumaşların yıkanmasında kullanıldığı için özellikle dokuma sanayiinde büyük ölçüde tüketilen soda, 18.yy'ın başlarına değin ilkel yöntemlerle ya odun külünden ya da İspanya kıyılarında yetişen çalımsı bir bitkiden (denizotu) elde ediliyordu. Yüzyıllar boyu bu bitkiyi kullanan Batı ülkeleri, soda sözcüğünü de, bitkinin Arapça adı olan *suvvad*'dan türeterek dillerine katmışlardı. Ancak, giderek büyüyen dokuma, kâğıt, cam, sabun ve seramik sanayiinin soda gereksinimi hızla artmış, üstelik sodyum klorür yapısındaki deniz tuzu ile sodyum karbonat yapısındaki sodanın ortak elementler içerdiğinin anlaşılması tuzdan soda üretilebileceği düşüncesini yaygınlaştırmıştı.

Leblanc'ın geliştirdiği yöntem, sodanın basit ve iki basamaklı bir işlemle, üstelik çok düşük bir maliyetle üretimini sağladı. Bu işlemde, deniz suyundan ayrılan tuz (sodyum klorür) önce sülfürik asitle işleme sokulur. Tepkime sonucu ortaya çıkan hidroklorik asitin uçmasıyla geriye kalan sodyum sülfat bu kez kireçtaşı ve kömürle birlikte ısıtılır. Böylece oluşan ve sodyum karbonat (soda tuzu), kalsiyum sülfat ve artık kömür karışımı içeren siyah kül suyla yıkandığında, sodyum karbonat suda çözülerek külden ayrılır. Çözelti daha sonra kristalleştirilerek sodaya dönüştürülür.

Leblanc'ın adıyla anılan bu pratik ve ucuz soda üretim yöntemi uzun yıllar bu sanayiin başlıca üretim tekniğini oluşturmuş, yüzyılın sonlarına doğru yerini, Belçikalı sanayici Ernest Solvay'nın geliştirdiği amonyak-soda yönetimine bırakmıştır.

- BAKINIZ: SOLVAY.

LE BON, Gustave
(1841-1931)

Fransız, sosyolog. Kitle psikolojisi konusunda öne sürdüğü görüşlerle tanınmıştır.

7 Mayıs 1841'de Nogent-le-Rotrou'da doğdu, 13 Aralık 1931'de Marnes-La Coquette'te öldü. Tıp öğrenimini tamamladıktan sonra çeşitli Avrupa, Kuzey Afrika ve Asya ülkelerine yaptığı yolculukların ertesinde, fiziksel antropoloji ve arkeoloji konularında birçok kitap yazdı. 1870'te Fransız ordusunda başhekim olarak görev aldı. 1884'te antropolojik araştırmalar yapmak üzere Hindistan'a bir gezi düzenledi. 1893'te gezisi sırasında incelediği Buddha tapınaklarını anlatan *Les monuments de l'Inde* ("Hindistan'ın Anıtları") adlı kitabını yayımladı.

1880'lere doğru ilgi alanı köklü değişiklikler göstermeye başlayan Le Bon, bu dönemde, siyah ışıkla atomun yapısı ve enerjisi üzerine incelemeler yaptı; kayıt yapan aletler geliştirdi; kafatası büyüklüğünün çeşitli ırklarda gösterdiği değişiklikler, plan ve harita yapımında fotoğraf yönteminin kullanılması, atların deneyler yoluyla eğitimi gibi çok çeşitli konular üzerine çalıştı. Bu yıllarda *Bibliothèque de philosophie scientifique* (Bilimsel Felsefe Kitaplığı) adlı bir dergi yayımlayan Le Bon, Paris Üniversitesi'nde psikoloji profesörlüğü görevinde de bulundu. Aynı dönemde sosyal psikoloji üzerine çalışmaya başladı ve bu konuda yaptığı çalışmalarla ün kazandı.

Irkçı görüşleri

Ari ırkın üstünlüğüne dayalı bir ırk kuramı geliştirerek uygarlığın evrimini ırkçı bir yaklaşımla ele alan Gobineau'nun görüşlerinden etkilenen Le Bon, 1894'te yazdığı *Les lois psychologiques de l'évolution des peuples* ("Halkların Evriminin Psikolojik Yasaları") adlı kitabında, tarihin her ırkın bireyine kalıtımsal olarak geçen duygular, tutkular ve güdüler gibi ortak özellikler bütünü olarak tanımladığı ırksal ya da ulusal karakterin ürünü olduğunu ileri sürmüştür. Uygarlık alanındaki tüm ilerlemelerin akıl yürütme gücünden yoksun kitleler tarafından değil, entelektüel bir seçkinler grubu tarafından gerçekleştirildiğini savunmuştur. Aynı kitapta, akıl yürütme yeteneği, dikkat gücü, güdülere egemen olabilme gibi psikolojik ölçütlere dayanan ve beyaz ırkların en üstte,

siyahların ise en altta yer aldığı bir ırk hiyerarşisi geliştirmiştir. Anglosaksonlar ve Germen ırkından gelenlerle, Latinler arasında yaptığı karşılaştırmaların sonucunda, birincilerin her açıdan ikincilerden daha üstün olduğunu ileri sürmüşse de, I.Dünya Savaşı'ndan sonra bu görüşünü değiştirmiştir.

Kitle psikolojisi çözümlemesi

1895'te yazdığı ve en önemli kitabı olan *La psychologie des foules* ("Kalabalıkların Psikolojisi") adlı kitabında, insan kalabalıklarına özgü psikolojik özellikleri incelemiştir. Le Bon'a göre, kalabalıklar, onları oluşturan bireylerin bilinçlerinin alt tabakasında yaşayan ırksal ya da ulusal karakterlerin, tek tek bireylerin bilinçli davranışlarının yerini alması sonucu, kolektif psikolojik özellikler gösterirler. Kalabalığın parçası olan birey yalnız başına olduğunda baskı altında tutacağı güdülerini ortaya koyar ve sorumluluk duygusunu yitirir. Bunun temel nedenleri kalabalığın nicel gücünün bireyde yarattığı yenilmezlik duygusu, kalabalık içerisindeki her eylemin ve davranışın bulaşıcı olması ve bireyin kalabalığın yarattığı bir tür "manyetik" etkinin sonucunda telkine yatkın duruma gelmesidir.

Kalabalığın parçası olan bireylerin yalnızca davranışları değil, düşünce ve duyguları da değişir; namuslu bir kişi bir caniye, korkak bir kişi bir kahramana dönüşebilir. Kalabalıklar her zaman onları oluşturan bireylerden daha az erdemli olmakla birlikte, kendilerine yapılan telkinin niteliğine ve önderlerin davranışlarına bağlı olarak iyi ya da kötü davranışlar içine girebilirler. Bir ırkın özellikleri ne denli güçlüyse, kalabalığın bayağı özellikleri o denli az öne çıkar.

Ulusların geleceklerinin artık bir grup seçkin insan tarafından değil, siyasi yaşama katılma hakkını elde etmiş örgütlü kalabalıklar tarafından belirlendiği görüşünde olan Le Bon, kalabalıkların yönetimi ele geçirdiği ve denetlediği her dönemde uygarlığın, barbarlığa dönüştüğünü öne sürmüştür. Kalabalıkların düşük zihinsel etkinliklerinin bir sonucu olarak değerlendirdiği işçi hareketlerine ve kalabalık histerisinin ürünleri olarak gördüğü devrimlere karşı çıkmış, sosyalistleri, hayvanları, delileri, çocukları, yozlaşmış kişileri ve ilkel insanları bayağı yaratıklar olarak nitelemiştir.

Le Bon ırkçı ve anti-demokratik görüşlerine karşın, kitle davranışlarının özelliklerini saptayarak kitle psikolojisi alanındaki çalışmaların gelişmesine öncülük etmiştir.

Meşrutiyet Dönemi'nin önde gelen düşünürlerinden Abdullah Cevdet Le Bon'un görüşlerini benimsemiş, birçok kitabını Türkçe'ye çevirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *L'homme et les sociétés, leurs origines et leur histoire*, 1881, ("İnsan ve Toplumlar, Kökenleri ve Tarihleri"); *La civilisation des arabes*, 1884, ("Araplar'ın Uygarlığı"); *Civilisations de l'Inde*, 1887, ("Hindistan'ın Uygarlıkları"); *Premiers civilisations*, 1888-1889, ("İlk Uygarlıklar"); *Les monuments de l'Inde*, 1893, ("Hindistan'ın Anıtları"); *Les lois psychologiques de l'evolution des peuples*, 1894, (Halkların Evriminin Psikolojik Yasaları), *La psychologie des foules*, 1895, (Kalabalıkların Psikolojisi), (Ruhulakvam adıyla çevrilmiştir, 1907); (İlmi Ruhu İçtimai adıyla çevrilmiştir, 1924); *La Psychologie du socialisme*, 1898, ("Sosyalizmin Psikolojisi"); *Psychologie de l'education*, 1902, ("Eğitim Psikolojisi); *Psychologie politique et la défence sociale*, 1910, ("Siyasi Psikoloji ve Toplumsal Savunma"); *La révolution française et la psychologie des révolutions*, 1912, ("Fransız Devrimi ve Devrimlerin Psikolojisi").

• KAYNAKLAR: E. Picard, *Gustave Le Bon et son Oeuvres*, 1909.

• BAKINIZ: ABDULLAH CEVDET, GOBINEAU.

LE BRUN, Charles
(1619-1690)

Fransız, ressam. XIV.Louis'nin ressamı olarak, Fransız sanatını yirmi yıl yönlendirmiştir.

24 Şubat 1619'da Paris'te doğdu, 12 Şubat 1690'da aynı kentte öldü. On bir yaşındayken ressam Simon Vouet'in (1590-1649) atölyesine girdi. On beş yaşında kardinal Richelieu ona çeşitli görevler verdi. 1642'de dört yıl kadar kaldığı Roma'da Poussin'le çalıştı. Paris'e döndükten sonra Foquet ve Mazarin'in korumasına girdi. Academie Royale de Peinture et de Sculpture'ün (Kraliyet Resim ve Heykel Akademisi) XIV.Louis'nin maliye bakanı Jean Paptiste Colbert'in denetimine geçmesi ile Le Brun de 1663'te buranın başkanlığına getirildi. Aynı yıl kraliyet sarayları için halı ve mobilya üreten atölyeler, 1666'da da Roma'daki Fransız Akademisi onun başkanlığında yeniden düzenlendi. Yaşadığı yıllarda Fransa'da el sanatlarının gelişimi yeni bir hız kazandı ve üretilen mallar onun kişiliğinin ve sanat anlayışının damgasını taşıdı.

Le Brun, klasikçi bir ressam olarak Poussin'in kavramlarını benimsemiş ve süsleme sanatlarında görkemli bir üslubun temsilcisi olmuştur. Bu tutumuyla kralın beğenisini kazanınca Büyük İskender'in yaşamından sahneleri betimleyen tablolar yapmakla görevlendirilmiştir. Bu resimleri, en başarılı çalışmaları olmamakla birlikte, rahat ve yumuşak havalarıyla ilgi çekerler.

• YAPITLAR (başlıca): **Resim:** *Herkül ve Diomedes'in Atları*, 1640, Kent Müzesi ve Sanat Galerisi, Nottingham; *Horatius Cocles Roma'yı Savunurken*, 1644, Dulwich Koleji Resim Galerisi, Londra; *Banker Jabach ve Ailesi*, 1647, Prusya Kültür Hazineleri Devlet Müzesi, Berlin; *Şansölye Ségnier*, 1661, Louvre, Paris; *Darius'un Çadırı*, 1661, Louvre, Paris. **Dekorasyon:** *Apollon Galerisi*, Louvre, Paris; *Büyük Merdivenler*, 1671-1678, Versailles Sarayı, 1752'de yıkılmıştır; *Aynalı Galeri*, 1679-1684, Versailles Sarayı.

LE CHÂTELIER, Henry Louis
(1850-1936)

Fransız kimya ve metalürji bilgini. Kendi adıyla anılan, "kimyasal dengenin kararlılığı" ilkesiyle tanınır.

8 Ekim 1850'de Paris'te doğdu, 17 Eylül 1936'da Isère idare bölgesindeki Miribel-les-Échelles'de öldü.

Resim 429
Georges de LA TOUR
"Yeni Doğmuş Bebek"
Rennes Müzesi-FRANSA

Resim 430
Maurice-Quentin de LA TOUR ***"Kendi Portresi"****, 1751, Picardie Müzesi, Amiens, FRANSA*

Resim 431
Thomas LAWRENCE ***"Bayan Wolff"****, 1815, Sanat Enstitüsü, Chicago-ABD*

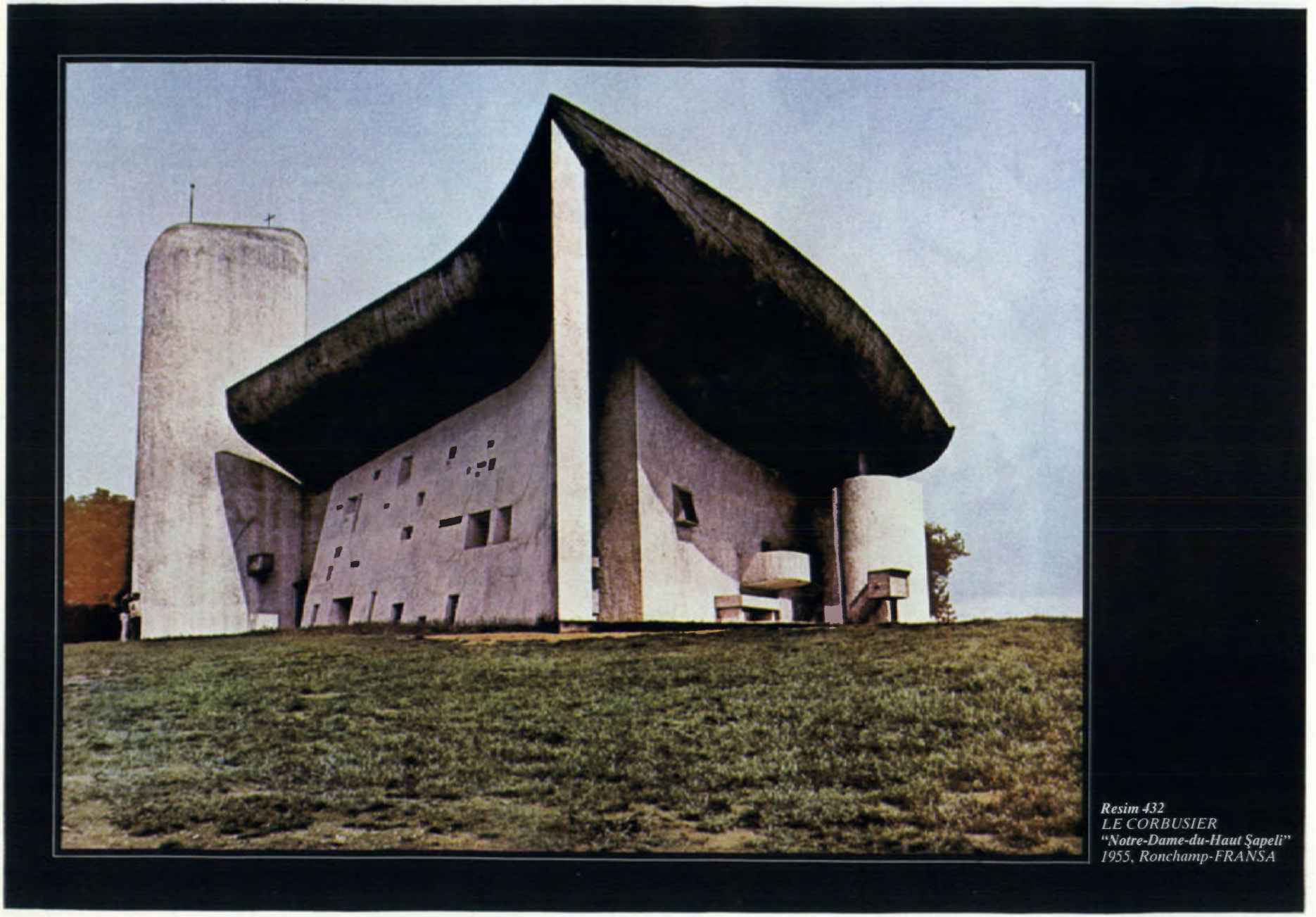

Resim 432
LE CORBUSIER
"Notre-Dame-du-Haut Şapeli"
1955, Ronchamp-FRANSA

1869'da École Polytechnique'te başladığı fizik, kimya ve mühendislik öğrenimini 1873'te Madencilik Okulu'nda tamamladı. İki yıl devlet adına Kuzey Afrika'da çalıştıktan, iki yıl da Besançon'da maden mühendisliği yaptıktan sonra, 1877'de Madencilik Okulu'nda kimya profesörlüğüne getirildi. 42 yıl boyunca bu okuldaki görevini sürdüren, ayrıca Collège de France ile Sorbonne'da da kimya ve metalürji dersleri veren Le Châtelier, 1919'da Madencilik Okulu'ndan, 1925'te Sorbonne'dan emekliye ayrıldıktan sonra çoğunlukla felsefe ve toplumsal sorunlara ilişkin yazılar yazdı. 1907'de üyeliğe kabul edildiği Fransız Bilimler Akademisi'nin yanı sıra yabancı ülkelerdeki birçok bilim kuruluşunun da onur üyeliğine seçilmişti.

Önceleri sanayi kimyasına yönelerek cam, seramik ve çimento üretimiyle ilgilenen Le Châtelier'nin en önemli başarısı, 1884'te ileri sürdüğü termodinamik kuralıdır. Daha önce Norveçli kimya bilgini Van't Hoff, dengede olan kimyasal bir sistemde, sıcaklık yükseltildiği zaman bu fazla ısının soğurulmasıyla gerçekleşen, sıcaklık düşürüldüğü zaman ise ısı salarak gelişen bir tepkimenin oluştuğunu açıklamıştı. Bu olgunun genel bir termodinamik kuralının yalnızca bir bölümü olduğunu göstererek kendi adıyla anılan ilkeyi geliştiren La Châtelier, böylece kimyasal tepkimeler termodinamiğini bütünleyen önemli bir çalışma bıraktı. Bu ilkeye göre, kararlı denge halindeki kimyasal bir sistem, ısısında ya da yoğunluğunda değişikliğe yol açarak dengesini bozabilecek bir etkenle (sıcaklık ya da basınç gibi) karşılaştığında, sistem içinde bu etkiyi yok etmeye yönelik bir tepkime gelişir. Örneğin, bir sıvı ile bu sıvının buharından oluşan bir sisteme, hacim sabit kalmak koşuluyla ısı eklendiğinde, ısı alan (endotermik) bir tepkime, yani buharlaşma başlar. Oysa, ısı değişmeden (adiyabatik) hacmin artırılması buharlaşmaya, dolayısıyla sıcaklığın düşmesine ve buhar basıncının azalmasına yol açar.

"Le Châtelier ilkesi" olarak adlandırılan bu kural çok geniş bir uygulama alanı bulmuş, kimyasal ve fiziksel süreçlerin tanımlanmasına yardımcı olmuştur. ABD'li kimya bilgini Gibbs'in de kendisinden bağımsız olarak aynı sonuçlara vardığını gören Le Châtelier, Gibbs'in çalışmalarını Fransızca'ya çevirerek tanınmasını sağlamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Recherches expérimentales sur la constitution des mortiers hydrauliques*, 1887, ("Suyla Sertleşen Alçıların Bileşimi Üstüne Deneysel Araştırmalar").

- BAKINIZ: GIBBS, VAN'T HOFF.

LECHIN OQUENDO, Juan (1915)

Bolivyalı siyaset adamı ve sendikacı. 1943'ten sonra Bolivya'nın siyasi yaşamında etkili olmuştur.

Gençlik yıllarına ilişkin yeterli bilgi yoktur. Paraguay'la Bolivya arasındaki Chaco Savaşı'na (1932-1935) katıldı. Ardından Patino Madenleri adlı şirketin takımında profesyonel futbolculuk yapmaya başladı, bu nedenle şirketin çalışanları arasında gösterildi. Chaco Savaşı'na katılmış askerlerin 1930 sonlarında kurdukları MNR (Movimiento Nacionalista Revolucionario-Milliyetçi Devrimci Hareket)adlı örgüte katıldı. Avrupa'daki faşist partilerle ideolojik olarak benzerlikler taşıyan bu partinin Radepa adlı gizli askeri bir örgütle ittifak kurarak başkan general Enrique Penaranda'ya karşı düzenlediği ayaklanmanın ön saflarında yer aldı. Penaranda'nın yerine başkan olan albay Gualberto Villaroel'in yoğun baskı ve şiddete dayanan iktidarı sırasında Cativa bölgesi yöneticiliğine getirildi. 1945'te kalay madencilerinin örgütü olan Madenciler Federasyonu'nun sekreterliğine seçildi. Bu görevini, Temmuz 1946'da Villaroel hükümetinin, muhafazakâr ve ilerici kesimlerin ittifakıyla devrilmesine ve Villaroel'in halk tarafından asılmasına değin sürdürdü. Bunu izleyen altı yıl boyunca çeşitli hükümetler zamanında birkaç kez sınır dışı edildi.

MNR 1950 başlarında faşist kanadını tasfiye ederek maden işçileri arasında önemli desteğe sahip olan Troçkist bir partiyle ittifak kurdu. MNR önderlerinden Victor Paz Estenssoro'nun 1951'de sürgündeyken devlet başkanlığına seçilmesi askeri bir cuntanın kurulmasına yol açtı. Lechin ve Hernan Siles Zuazo önderliğinde halkın da silahlandırılmasıyla Nisan 1952'de gerçekleştirilen ayaklanma sonucu iktidardaki askeri hükümet devrildi. Paz Estenssoro devlet başkanı, Siles başkan yardımcısı, Lechin de madenler bakanı oldu. Lechin aynı zamanda yeni kurulan Bolivya İşçi Merkezi'nin başkanlığına seçildi. Paz Estenssoro'nun başkanlığı döneminde ülkenin en büyük üç kalay madeninin devletleştirilmesi ve geniş çaplı bir toprak reformu başta olmak üzere önemli toplumsal reformlar gerçekleştirildi. 1956'da Siles Zuazo başkan, Lechin de başkan yardımcısı oldu. Siles çok yükselmiş olan enflasyonu durdurmak için ABD'den büyük oranda yardım aldı, sosyal harcamaları kısıtladı, işçilerin madenlerin yönetimine katılmalarını engelledi. 1960'ta Paz Estenssoro yeniden başkan oldu. Lechin de 1964'te kendisinin başkan olması konusunda söz alarak başkan yardımcılığını sürdürdü. Bir yandan da İtalya ve Vatikan'da elçilik yaptı. Ancak Paz Estenssoro'nun 1963'te üçüncü kez başkanlığa adaylığını koyacağını açıklaması üzerine MNR'den ayrılarak Ulusal Solun Devrimci Partisi adlı bir parti kurdu.

Kasım 1964'te ordunun Paz Estenssoro'ya karşı düzenlediği darbeyi destekledi. Ancak devlet başkanlığını üstlenen general Rene Barrientos'un örgütlü işçi hareketini bastırma girişimleri nedeniyle onunla anlaşmazlığa düştü. Mayıs 1965'te Madenciler Sendikası Federasyonu'nun dağıtılmasının ardından Lechin de sürgüne gönderildi. 1967'de Şili'den sığınma hakkı aldı.

Lechin 1969'da iktidara gelen general Alfredo Ovando Candia'yı destekledi ve ülkesine geri döndü. Ovando, Madenciler Federasyonu'nun örgütlenmesine izin verdi. Lechin yeniden Madenciler Sendikası'nın sekreteri ve Bolivya İşçi Merkezi'nin başkanı oldu, ama bir süre sonra onunla da anlaşmazlığa düştü.

Ekim 1970'te öğrencilerin, işçilerin ve soldaki siyasi partilerin desteğiyle iktidara gelen Juan Jose Torres'in kurduğu Halk Meclisi'nde sol kanadın önderi oldu. Ağustos 1971'de Torres yönetiminin devrilmesinin ardından yeniden sürgüne gitti. 1982'ye değin kimi zaman ülke içinde, kimi zaman ülke dışında mücadele etmeyi sürdürdü. Birbirini izleyen darbelerin sonucunda Siles Zuazo'nun 1982 seçimlerini kazanarak devlet başkanı olmasının ardından yeniden Bolivya İşçi Merkezi'nin başkanlığını üstlendi. Halen ülkedeki sol muhalefetin küçük bir kanadını temsil etmektedir.

• BAKINIZ: PAZ ESTENSSORO, SILES ZUAZO.

LECKY, William Edward Hartpole (1838-1903)

İrlandalı tarihçi. Avrupa düşünce tarihi ve 18.yy İngiltere tarihi üzerine çalışmalarıyla tanınmıştır.

26 Mart 1838'de Dublin yakınlarındaki Newtown'da doğdu, 22 Ekim 1903'te Londra'da öldü. Toprak sahibi Protestan bir ailenin oğluydu. 1859'da Dublin'deki Trinty College'ı bitirdikten sonra Londra'ya yerleşti.

Öğrencilik yıllarında tarihle ilgilenmeye başlayan Lecky, öğrenimini tamamladıktan sonra ilgisini düşünce tarihi üzerinde yoğunlaştırdı. Tarihi, düşünceler ve inançlar temelinde yorumlamaya çalıştığı *History of the Rise and Influence of Rationalism in Europe* ("Avrupa'da Akılcılık'ın Gelişmesinin ve Etkisinin Tarihi") ve *History of the European Morals from Augustus to Charlemagne* ("Augustus'tan Charlemagne'a Avrupa Ahlakının Tarihi") adlı kitaplarıyla büyük ün kazandı. Bu kitaplarında Orta Çağ'dan 18.yy'a değin uzanan bir tarihsel kesitte, akılcı düşüncenin gelişmesini ve dini düşüncenin yerini alışını inceledi. Konusunda en kapsamlı çalışma olan, *History of England in Eighteenth Century* ("18.yy'da İngiltere Tarihi") adlı kitabında ise 18.yy İngiltere'sinin toplumsal, iktisadi ve dini özelliklerini, düşüncelerin ve kuramların incelenmesine ağırlık vererek sergiledi.

1892'de Oxford Üniversitesi Çağdaş Tarih Kürsüsü başkanı olması için yapılan öneriyi reddederek siyasete atıldı. 1895'te Dublin Üniversitesi temsilcisi olarak parlamentoya girdi ve ölümüne değin bu görevini sürdürdü. Parlamentoda, oy verme hakkının mülk sahibi olmayan sınıfları da kapsayacak biçimde genişletilmesine, İrlanda'nın özerkliğine ve İrlanda'da toprak reformu yapılmasına karşı çıktı. Demokrasi ve özgürlüğün birbirini dışladığını, demokrasinin, özgürlük için zararlı olduğunu savundu. 1897'de Danışma Meclisi, 1902'de ise İngiliz Akademisi üyeliğine seçilen Lecky'ye aynı tarihte Yararlılık Nişanı verildi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *History of the Rise and Influence of Rationalism in Europe*, 2 cilt, 1865, ("Avrupa'da Akılcılık'ın Yükselişinin ve Etkisinin Tarihi"); *History of European Morals from Augustus to Charlemagne*, 2 cilt, 1869, ("Augustus'tan Charlemagne'a Avrupa Ahlakının Tarihi"); *History of England in the Eighteenth Century*, 8 cilt, 1878-1890, ("18.yy İngiltere Tarihi"); *Democracy and Liberty*, 2 cilt, 1896, ("Demokrasi ve Özgürlük").

LECLANCHÉ, Georges (1839-1882)

Fransız, mühendis ve mucit. Uzun ömürlü ilk kuru elektrik pilini geliştirmiştir.

Paris'te doğdu, 14 Eylül 1882'de aynı kentte öldü. Paris'teki Ecole Centrale des Arts et Manufactures'de mühendislik eğitimi gördükten sonra 1860'ta Compagnie de Chemin de l'Est'de çalışmaya başladı. 1866'da kendi adıyla anılan kuru elektrik pilini yaptı. Bir yıl sonra işinden ayrılarak çalışmalarını pilinin geliştirilmesi üzerine yoğunlaştırdı. Buluşunun 1868'de Belçika telgraf idaresince kullanılmaya başlanması ve geniş bir uygulama alanı bulması üzerine, batarya ve başka elektrik aygıtları üreten bir de fabrika kurdu.

1836'da İngiliz kimyacı John Frederic Daniell, Volta pilini geliştirerek, anot olarak bakır sülfat eriyiğine batırılmış bakır çubuk ile katot olarak sülfürik asite batırılmış çinko çubuğundan oluşan bir pil yapmıştı. İlk devre pilinin klasik örneği olan Daniell pili, bir kez kullanıldığında tüm gücünü yitiriyor ve yeniden yüklenemiyordu. İlk pratik yüklenebilen pili (akümülatör) ise 1859'da Fransız fizikçi Gaston Planté geliştirmişti. Yüzde onluk sülfürik asite batırılmış iki kurşun levhadan oluşan bu batarya yüklendiğinde, elektrik enerjisini depoluyor ancak, kullanılmaya başlanmasından çok kısa süre sonra tükeniyordu.

Leclanché'nin, elektroliti amonyum klorit çözeltisi olan ilk devre pilindeyse, anot olarak paslanmaya karşı civayla korunmuş bir çinko çubuk, katot olarak da bir karbon çubuktan yararlanılmış, kutuplaşmanın engellenmesi amacıyla da karbon çubuk geçirgen bir kab içinde bulunan manganez dioksit ve karbon tozu karışımıyla örtülmüştü. Bu pilde, akım başladığında anot tarafında oluşan çinko iyonları elektrolite geçerken, manganez dioksit ve mangan oksite indirgenir. Kutuplaşma yavaş olduğundan pilin ömrü de oldukça uzundur.

Leclanché'nin, kuru pilin ilk örneği sayılan bu ilk devre bataryası, sonraları geliştirilerek günümüzde kullanılan elektrik piline dönüştürülmüş ve elektronik sanayiinin gelişmesiyle de günlük yaşamın vazgeçilmez bir aygıtı durumuna gelmiştir.

• BAKINIZ: DANIELL, GALVANI, PLANTE, VOLTA.

Le Corbusier

LE CORBUSIER
(1887-1965)

İsviçre asıllı Fransız mimar, kent tasarımcısı, ressam, heykeltıraş, yazar. Ürettiği düşüncelerle çağdaş mimarlığı ve kent tasarımını etkileyen en önemli tasarımcılardan biridir.

6 Ekim 1887'de İsviçre'nin La Chaux-de-Fonds kentinde doğdu, 27 Ağustos 1965'te Fransa'da Cap Martin'de öldü. Asıl adı Charles Edouard Jeanneret'ydi. 1900-1905 arasında La Chaux-de-Fonds'daki Uygulamalı Sanatlar Okulu'nda oymacılık ve kakmacılık eğitimi gördü. Mimarlığa duyduğu ilgiyi sezen öğretmeni Charles L'Eplattenier onu özendirdi, kendi evini ona yaptırdı. Bu ilk uygulama genç Jeanneret'yi çok etkiledi, mimarlık konusunda bilgi edinmeye yöneltti. Bunu da mimarlık eğitimi veren bir okula gitmek yerine gezerek, okuyarak, zamanının ünlü mimarlarının bürolarında çalışarak yaptı. Genç yaşta kendi başına gezilere çıktı, yaya olarak Avrupa'nın büyük bir bölümünü dolaştı. Gittiği her yerde başta mimarlık yapıtları olmak üzere her şeyi inceledi, resimlerini çizdi. Aralıklarla dört yıl kadar süren bu gezileri sırasında İstanbul'a da geldi.

1907'de Viyana'ya gitti, burada Yeni Sanat'ın (Art Nouveau) öncülerinden Joseph Hoffmann'ın bürosunda çalıştı, mimarlıkta köklü değişmeleri savunan Adolf Loos ile tanıştı. 1908'de Lyon'a giderek çağdaş mimarlık ve kent tasarımı düşüncelerinin gelişmesinde öncü rolü olan Tony Garnier'nin ve Paris'e giderek donatılı betonun (betonarme) ilk uygulayıcılarından Auguste Perret'nin bürolarında çalıştı. Aldığı kitaplardan donatılı betonun hesap yöntemlerini öğrendi. 1910'da Berlin'e gitti, Peter Behrens'in bir endüstri tasarımı işliği durumundaki bürosunda çalıştı. Burada daha ilerde adlarını duyuracak olan Walter Gropius ile Ludwig Mies van der Rohe'yi tanıdı. 1911-1912 yıllarında Almanya'da uygulamalı sanatlarla güzel sanatları birleştirmeye yönelik bir kuruluş olan Alman Werkbundu adlı örgütte çalışmalar yaptı.

1917'de Paris'te yerleşti, önceleri resimle uğraştı. Ressam Amédée Ozenfant (1886-1966) ile arkadaş oldu, 1918'de onunla birlikte "Aprés la cubisme" ("Kübizm'den Sonra") adlı bir bildiri yayımlayarak Pürizm (Safçılık) adlı akımın öncüleri arasında yer aldı. 1920-1925 arasında Ozenfant ve ozan-yazar Paul Dermée (1886-1957) ile *L'Esprit Nouveau* (Yeni Ruh) adlı sanat dergisini yayımladı. 1920'de "kargaya benzeyen" anlamına gelen Le Corbusier takma adını benimsedi ve bu adla resim, mimarlık ve kent tasarımı konularında yazılar yazdı. Resim çalışmaları yanında mimarlık çalışmaları da giderek ağırlık kazandı, küçük ölçekli tasarımları uyguladı. 1921'de mimar olan kuzeni Pierre Jeanneret (1896-1967) ile 1940'a değin sürecek bir ortaklığa girdi ve tasarım çalışmalarını onunla birlikte sürdürdü. Girdiği uluslararası mimarlık yarışmalarında birincilikler kazandı. Alman Werkbundu tarafından gerçekleştirilen Weissenhof örnek konut yerleşmesine iki konut tasarımıyla katıldı. İlerici çağdaş mimarlar tarafından oluşturulan CIAM (Congrés Internationaux d'Architecture Moderne-Uluslararası Çağdaş Mimarlık Kongreleri) adlı örgütün kurulması için yoğun çaba harcadı. Bütün bunlar onu zamanın önde gelen mimarlarından biri durumuna getirdi.

1930'da Fransız yurttaşlığına geçti. CIAM toplantılarının en aktif üyelerinden biri oldu. SSCB'ye ve Güney Amerika'ya gitti. Buralarda mimar ve kent tasarımcılarıyla tanıştı, kimi tasarımlar hazırladı. 1935'te bir dizi konuşma yapmak üzere ABD'ye gitti. 1936'da danışman olarak Rio de Janeiro'ya çağrıldı. Paris'e döndükten sonra Paris ve Cezayir kentleri için hazırladığı tasarımlar üstünde çalıştı.

II.Dünya Savaşı sırasında daha çok kuramsal konular üstündeki çalışmalarına ağırlık verdi. Savaştan sonra çeşitli Fransız kentleri için tasarımlar hazırladı. 1920'lerden beri üstünde çalıştığı çok katlı konut birimlerini uygulama olanağı buldu. New York'ta yapılması düşünülen Birleşmiş Milletler Genel Merkezi için hazırlanacak tasarımı belirlemek üzere oluşturulan uluslararası kurulda çalışarak daha sonra uygulanan yapının temel ilkelerini belirledi.

1951'de P.Jeanneret ile uluslararası bir mimar ve kent tasarımcıları grubunun yöneticisi olarak Hindistan'ın Pencap Eyaleti'nin başkenti Çandigarh'ın tasarımını üstlendi, bir düzenleyici plan hazırladı ve burada yer alan kimi yapıları tasarladı. 1960'larda da Fransa ile başka ülkelerdeki tasarım ve uygulama çalışmalarını sürdürdü. 1965'te denize girerken geçirdiği bir kalp krizi sonucu boğularak öldü.

Le Corbusier 1909'da La Chaux-de-Fonds'da bir sanat işliği kurmuş ve 1914'e değin yönetmiştir. 1911-1914 arasında gene bu kentteki Uygulamalı Sanatlar Okulu'nda kurulan Mimarlık Bölümü'nde öğretmenlik etmiştir. On beş yaşında bir sanat okulu öğrencisiyken tasarladığı bir saatle 1902'de Torino'da açılan Uluslararası Süsleme Sanatları Sergisi'nin onur diplomasını kazanmıştır. 1927'de Cenevre'de yapılması düşünülen Milletler Cemiyeti, 1931'de Moskova'da yapılması düşünülen Sovyetler Sarayı nedeniyle açılan uluslararası mimarlık yarışmaları için hazırladı-

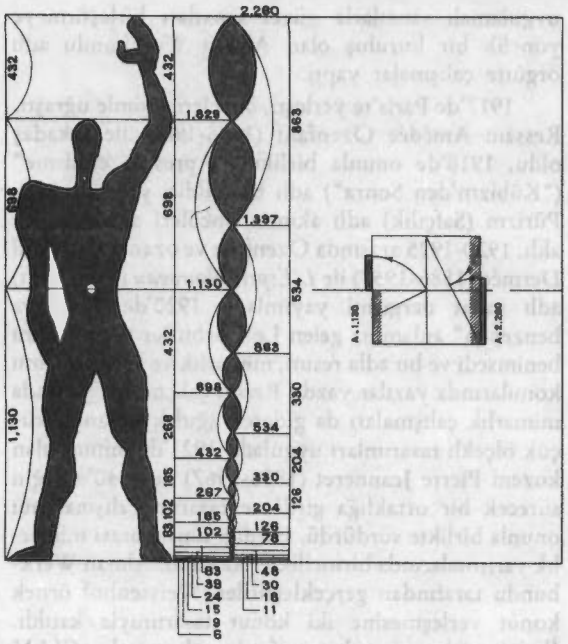

"Modulor" Oranlar Sistemi

ğı tasarımlar birincilik kazanmıştır, 1959'da RIBA'nın (Royal Institute of British Architects-Britanya Mimarları Krallık Enstitüsü) altın madalyasını almış, 1933'te Zürich Üniversitesi, 1955'te Zürich Teknik Üniversitesi, 1959'da Cambridge Üniversitesi tarafından kendisine onursal doktorluk verilmiştir. Fransa'da ise Legion d'honneur nişanının 1937'de şövalye, 1952'de kumandan ve 1963'te yüksek subay rütbeleriyle ödüllendirilmiştir.

Le Corbusier'nin mimarlıkla ilgilenmeye başladığı yıllarda mimarlık bir dönüm noktasındaydı.19.yy'da tarihsel üsluplardan esinlenmeye yönelik seçmeciliği de,Yeni Sanat'ın süslemeye ağırlık veren biçimciliği de çağdaş gereksinmeleri karşılayamaz olmuştu. Mimarlar yeni yapı gereçlerini, yapım yöntemlerini kullanıp o zamana değin mimarlığın uğraş alanı içinde görülmeyen işlevlere yönelerek sanayi çağının gereklerine uygun bir mimarlığı arıyorlardı. Kent planlaması alanında ise hızlı ve sağlıksız kentleşmenin sorunları kendini duyuruyor, yeni öneriler ise, yasal ve toplumsal ortam hazır olmadığından uygulanamıyordu. Resim sanatı da toplumsal, iktisadi, siyasal alanda süregelen karmaşıklığı yansıtırcasına çeşitlenmiş, İzlenimcilik ve Kübizm'den yola çıkarak geliştirilen çok sayıda düşünce ve akım ortaya çıkmıştı. I.Dünya Savaşı da her alandaki sorunlara yenilerinin eklenmesine neden olmuştu. Le Corbusier böyle bir ortamda önce resme, sonra da mimarlık ve kent tasarımına yönelerek adını duyurmuş, düşünceleriyle bu konulara düzen getirmek isterken de çağdaş mimarlığa ve kent tasarımına ilişkin devrimci çözüm önerilerinin yaratıcısı olmuştur.

Kent tasarımı

Le Corbusier'nin yaratıcılığı en belirgin olarak mimarlıkta ortaya çıkar. İskelet taşıyıcıların mimarlığa sağlayacağı olanakları anlamış, bu yapım yöntemini saptadığı ilkeler uyarınca kullanarak yeni bir tasarım anlayışının geliştirilmesine öncülük etmiştir. *Citrohan Evi, Stein Villası* ve *Savoi Villası* bu ilkelerini uyguladığı ilk yapıtları arasındadır. Yapı gereci olarak iskelet yapıma elverişli olan donatılı betonu kullanmıştır. Bu gereci, üstünü kaplamadan, çıplak, hatta kalıptan çıktığı kaba biçimiyle kullanmış, onun kendine özgü bir güzelliğinin olduğunu söylemiştir. Donatılı betonun plastik özelliklerinden yararlanarak *Ronchamp Şapeli*'nde neredeyse bir heykel gibi yoğrularak oluşturulmuş bir mimarlık yaratmış, *La Tourette Manastırı*'nda öngerilimli beton kullanmış, *Philips Pavyonu*'nda kabuk yapımın özelliklerinden yararlanmıştır.

Le Corbusier iki yapı öğesinin gelişmesine öncülük etmiştir. Bunlardan biri perde duvar ya da giydirme cephe olarak da adlandırılan takma yüzdür. Takma yüz, taşıyıcı olmayan gereçlerden yapılan ve yapıya asılarak taşıtılan bir dış kabuk, bir kılıftır. Bununla yapıların yüzünü büyük ölçüde cam yapma olanağı ortaya çıkmıştır. İkinci öğe ise güneş kesicilerdir. Bunlar da güneş denetimi sağlamak amacıyla yapı yüzüne yerleştirilir. Bu yapı öğelerinin kullanılması iskelet yapımın sağladığı bir olanaktır. Le Corbusier'nin *İsviçre Öğrenci Yurdu* takma yüz yapımında önemli bir aşamadır. Danışmanlığını yaptığı Brezilya Eğitim ve Sağlık Bakanlığı ise güneş kesicilerin yapı yüzüne ilginç bir üç boyutluluk kazandırdığı örneklerden biridir.

Le Corbusier'nin mimarlığa katkılarından biri Modulor adı altında geliştirdiği oranlar sistemidir. Modulor kolunu kaldırmış bir insanın vücut ölçülerinden türetilmiştir ve biri kırmızı, biri de mavi dizi diye adlandırılan iki bölme yöntemiyle elde edilen ölçülerden oluşur. Le Corbusier böylece endüstrileşmiş yapımın gereksindiği ölçüler arasında bir örnekleşmeyi sağlamaktadır. Çıkış noktası olarak insanın alınması, çağdaş mimarlığın en önemli sorunlarından biri olan "İnsan ölçeği-yapı ölçeği" sorununa çözüm getirmektedir. Le Corbusier mekân içinde insanın hareketlerini de göz önüne almasıyla daha önceki oranlama sistemlerine göre üstün olan Modulor'u II.Dünya Savaşı'ndan sonraki yapıtlarında kullanmıştır.

Le Corbusier'nin yeniliklerinden biri de "konut birimi" *(unite d'habitation)* uygulamalarıdır. Bu, bağımsız ve kendi içinde iki katlı (dubleks) konutların çok katlı bloklara yerleştirilmesinden oluşmaktadır. Bu yapılarda alışveriş, temizleme, yemek, vb. gibi çeşitli hizmetler de yer alır. İnce uzun düzenlenen bloklardaki konutlar iki yönden güneş alabilmekte, blokların ayaklar üstünde yükseltilmesiyle yoğun bir arazi kullanımı ve kesintisiz, geniş yeşil alanlar elde edilebilmektedir. Konut biriminin ilk ve en ünlü uygulaması Marsilya'da gerçekleştirilmiştir.

Le Corbusier'nin ikinci önemli etkinlik alanı kent tasarımıdır. Bu alandaki düşüncelerini Paris için yaptığı tasarımlarıyla açıklamıştır. Bunlar çok katlı yapılarla yoğun arazi kullanımını sağlayan, geniş yeşil alanlara olanak veren yaya ile araç yollarını birbirinden ayıran tasarımlardır. Bir CIAM toplantısına sunduğu "ışıldayan kent" *(la ville radieuse)* adını daha ilerki tasarımlarında da kullanmış, onu düşüncelerini anlatan bir simge durumuna getirmiştir.Le Corbusier'nin kent tasarımları, uygulama önerileri olmaktan çok geleneksel kentlerin eleştirisi niteliğindedir. Amacı yapı teknolojisinin olanaklarından yararlanarak

sanayileşme çağının gereksinmelerini karşılayacak yerleşmelerin nasıl olabileceğini göstermektir. Kimi tasarımlarına egemen olan biçimci, köktenci tutumu, onun katı bir işlevci olduğu kanısını uyandırmıştır. Oysa Rio de Janeiro ve Cezayir gibi yerlerde uygulanacağını düşündüğü tasarımlarında doğal verilere uyan, daha yumuşak öneriler geliştirmiştir.

Le Corbusier "CIAM ızgarası" adıyla bilinen bir yöntemin bulucusudur. Bu, bir kentin incelenmesi ve bir kent planının açıklanmasına yarayan bilgilerin toplanması için grafik bir sıralama ve saptama yöntemidir. CIAM ızgarası kentsel işlevlerin, iş, konut, sirkülasyon ve boş zaman adı altında dört bölümde ele alınmasını öngörür. Le Corbusier bunu çeşitli tasarımlarında, özellikle de Çandigarh düzenleyici planında uygulamıştır.

Le Corbusier bir estetikçidir. Çok küçük yaştan beri sürdürdüğü resim yapmayı hiçbir zaman bırakmamıştır. İlk resimleri geometrik yalınlığı amaçlayan natürmortlardır. Bunlar zamanla duvar resimlerinin özelliklerini almıştır. Resmi olduğu kadar heykeli ve kabartmayı da mimarlığıyla birlikte kullanmıştır. *Açık El* adını verdiği heykelleriyle ün yapmıştır. Le Corbusier'nin amacı karmaşık bir ortama akılcı ve güzel bir düzen getirmektir; resmi, heykeli, mimarlığı ve kent tasarımını bu yönde kullanmıştır. Kimi yapıtlarına bakıldığında onun bir resim ya da heykel mi, yoksa bir yapının ya da kent tasarımının maket fotoğrafı mı olduğunu söylemek güçtür, hepsinden bir şeyler vardır, hepsinin bireşimidir. Le Corbusier "makine estetiği" kavramını ortaya atmış, her biri işlevsel parçalardan oluşan makinelerin bir güzelliği olduğunu söyleyerek transatlantiklerin, uçakların bu gözle incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlam içinde sözünü ettiği "konut makinesi" kavramı ile hem iyi işleyen, hem de güzel konutlara olan gereksinimi anlatmak istemiştir.

Le Corbusier 20.yy'da tasarımın her dalında etkili olmuş evrensel bir dehadır. Çağının ilerisindeki düşünceleri kimi zaman tepki uyandırmışsa da pek çok sorunun tartışılmasına yol açmış, mimarlık ve kent tasarımında devrimci sayılacak yaklaşımlara götürmüştür.

Le Corbusier'nin Çağdaş Mimarlığa İlişkin Beş İlkesi

- *Yapılar kolonlar üstünde yerden yükseltilmeli, böylece yeşil alanların kesintiye uğramadan yapıların altında da sürmesi sağlanmalıdır.*
- *Yapıların çatıları düz yapılmalı, burada çatı bahçeleri oluşturulmalıdır.*
- *Bölme duvarlar kullanılarak planlar her yapıda ve yapının her katında taşıyıcılardan bağımsız, serbest düzenlenmelidir.*
- *Pencereler yatay bantlar biçiminde yapılmalı, böylece içeri daha çok ışık girmesi sağlanmalıdır.*
- *Yapı yüzleri taşıyıcılardan bağımsız, serbest düzenlenmelidir.*

Türkiye'yle ilişkisi

Le Corbusier çağdaş mimarlığın öncüleri arasında Türkiye'ye çağrılmış olan tek addır. Kentin düzenleyici planını hazırlamakla görevlendirilerek 1948'de İzmir'e gelmiş, bir süre çalıştıktan sonra Fransa'ya dönmüş ve bir plan önerisi ile bir rapor hazırlayıp İzmir Belediye Başkanlığı'na göndermiştir. Raporda, düzenleyici planda CIAM ızgarasının uygulandığından söz edilmekte, tasarımda da kendisinin bilinen bütün ilkelerine yer verildiği anlaşılmaktadır. Büyük bir olasılıkla CIAM ızgarasının kullanıldığı bu ilk tasarım, uygulanmadan kalmıştır.

Resim ve heykel çalışmaları

- **YAPITLAR (başlıca): Mimarlık:** *Citrohan Evi*, 1920-1922, Fransa; Weissenhof örnek konut yerleşmesinde iki konut, 1925-1927, Stuttgart, Almanya; Milletler Cemiyeti Genel Merkezi tasarımı, 1927, Cenevre, İsviçre; *Savoye Villası*, 1929-1931, Poissy, Fransa; *İsviçre Öğrenci Yurdu*, 1930-1932, Paris; *Eğitim ve Sağlık Bakanlığı* (L.Costa, O.Niemeyer, A.E.Reidy ve J.M.Moreira ile), 1937-1943, Rio de Janeiro, bugün Kültür Sarayı olarak kullanılmaktadır; *Konut Birimi*, 1946-1952, Marsilya, Fransa; *Birleşmiş Milletler Genel Merkezi* (Uluslararası bir mimarlar grubu ile), 1947-1953, New York, ABD; *Notre-Dame-du-Haut Şapeli*, 1950-1955, Ronchamp, Fransa; *Yargıtay*, 1951-1959, Çandigarh, Hindistan; *Sainte-Marie-le-laTourette Manastırı*, 1953-1959, Eveux-sur-l'Abresle, Fransa; *Brezilya Öğrenci Yurdu* (L.Costa ile), 1957, Paris; *Batı Sanatları Ulusal Müzesi* (K.Mayekava, T.Yosizaka ve J.Sakakura ile), 1957-1959, Tokyo; Brüksel Uluslararası sergisinde *Philips Pavyonu*, 1958; *Devlet Sekreterliği*, 1959, Çandigarh, Hindistan; *Le Corbusier Merkezi*, 1964-1966, Zürich, İsviçre. **Kent tasarımı:** *Üç milyon kişilik çağdaş bir kentin planı*, 1922, Paris; *Paris için Plan Voisin*, 1925, Paris; *Işıldayan Kent*, 1930; Cezayir kent tasarımı, 1930; *Stockholm için kent planı*, 1933; Paris için kent tasarımları, 1936; *Saint-Die kenti planı*, 1946-1951, Fransa; *İzmir düzenleyici planı için tasarım*, 1948; *Bogota kent planı* (J.L.Sert ve P.L.Wiener ile), 1950, Kolombiya; *Pencap Eyaleti başkenti Çandigarh düzenleyici planı*, 1951, Hindistan; *Firminy-Vert kent planı*, 1960, Fransa. **Kitap:** *Vers une architecture*, 1923, ("Yeni Mimarlığa Doğru"); *Urbanisme*, 1925, ("Şehircilik"); *La ville radieuse*, 1935, ("Işıldayan Kent"); *La Charte d'Athènes*, 1943, (Atina Anlaşması, 1969); *Le modulor*, 1950; *Modulor 2*, 1955; *Mein Werk*, 1960, ("Yapıtlarım").

- **KAYNAKLAR:** P.Blake, *The Master Builders*, 1960; W.Boesiger, *Le Corbusier: Complete Works*, 7 cilt, 1929-1965; W.Boesiger (H.Girsberger ile), *Le Corbusier*, 1967; F.Choay, *Le Corbusier*, 1960; W.Curtis, *Le Corbusier: Evolution of his architecture*, 1975; S.Gardiner, *Le Corbusier*, 1974; E. ve J.Hoag, *Masters of Modern Architecture: Frank Lloyd Wright, Le Corbusier, Mies van der Rohe and Walter Gropius*, 1977; R.F.Jordan, Le Corbusier, 1972; M.Pawley, *Le Corbusier*, 1971; J.Petit, *Le Corbusier*, 1970.

- **BAKINIZ:** BEHRENS, T.GARNIER, GROPIUS, MIES VAN DER ROHE, PERRET, F.L.WRIGHT.

LE DANTEC, Felix
(1869-1917)

Fransız biyoloji bilgini ve filozof. Bilimsel tanrıtanımazlığın savunucusudur.

16 Ocak 1869'da Lougastel-Daoulas'da doğdu, 7 Haziran 1917'de Paris'te öldü. Bir hekimin oğludur.

École Normale Supérieure'den sonra, Pasteur Enstitüsü'ne girdi ve 1891'de hücre içi sindirim konusundaki çalışmasıyla doktor sanını aldı. Bir Pasteur Enstitüsü kurmak amacıyla Brezilya'ya gitti. Döndükten sonra, 1893'te Lyon'da ders verdi. 1898'de Paris'te onun adına bir embriyoloji kürsüsü kuruldu.

Le Dantec'in felsefe konusundaki görüşleri, çağının Fransız Tinselciliği'ne karşıdır. Ona göre yaşam ve evrim değişen işlevlerin birbiri ardından gelişi olarak anlaşılmalıdır. Bu süreklilik içinde, canlıdan cansıza geçiş söz konusu olamaz. Bilinç ve bilginin kaynağı nesnel olguların, duyu sinirleriyle algılanıp, öznellik kazanmasıdır. Ona göre bireyin doğal yapısı ve yaşam koşulları arasındaki savaş, uyum olgusunu yaratır. Yaşamın ve evrenin amacı yoktur. İnsanı etkilemeyen ve onun için bilinmez olan birçok olgu vardır. Bilimin görevi bunları açıklamak değildir. Bu olguların açıklanması da, dolayısıyla, metafizik de gereksizdir. Doğuştan, mantığa dayalı ve bilimsel olmak üzere üç türlü tanrıtanımazlık olduğunu öne süren Le Dantec, sonuncuyu benimser. Tanrı ve dinin, toplumsal düzeni korumak için yaratılmış ve gelenekleşmiş olgular olduğunu savunur. Yararlı konumlarından ötürü de, bu konularla ilgili inancın süreceği kanısındadır.

- YAPITLAR (başlıca): *La déterminisme biologique et la personnalité consciente*, 1897, ("Biyolojik Belirlenimcilik ve Bilinçli Kişilik"); *Athéisme*, 1906, ("Tanrıtanımazlık"); *La science et la vie*, 1912, ("Bilim ve Yaşam").

- BAKINIZ: BERGSON, LAMARCK.

LEDERBERG, Joshua
(1925)

ABD'li genetik bilgini. Bakterilerde eşeyli üremenin varlığını gösteren genetik bilgi aktarımını açıklayıcı çalışmalarıyla bakteri genetiğinin öncülerindendir.

23 Mayıs 1925'te New Jersey Eyaleti'nin Montclair kentinde doğdu. 1944'te Columbia College'dan diplomasını, 1947'de Yale Üniversitesi'nden doktora derecesini alarak aynı yıl Wisconsin Üniversitesi'nde genetik asistanı, 1950'de doçent, 1954'te profesör oldu. 1958'de Genetik Bölümü başkanlığına getirildiği bu üniversiteden 1959'da ayrılarak, 1978'e değin Stanford Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde genetik profesörlüğünü ve bölüm başkanlığını yürüttü. 1978'de üstlendiği Rockefeller Üniversitesi'ndeki rektörlük görevini 1984'te de sürdürmekte olan Lederberg, 1957'de ABD Ulusal Bilimler Akademisi'ne, 1979'da Londra'daki Royal Society'nin yabancı üyeliğine kabul edilmiş, bakteri genetiğine ilişkin çalışmalarıyla 1958 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Beadle ve Tatum ile bölüşmüştür.

Yale Üniversitesi'nde doktora öğrencisi olan Lederberg ile aynı üniversitede mikrobiyoloji profesörü olan Tatum, *Escherichia coli* türü bakteriler üzerinde yaptıkları çalışmalar sonucunda, X ışınlarıyla değişinime (*mütasyona*) uğramış yeni soylarda ilk bireylerdeki karakterlerin değişik kombinasyonlarını gözlemlediler ve bulgularını 1946'da bir makaleyle bilim dünyasına duyurdular. Gen alışverişiyle açıklanabilen bu olgu, genetik bilginin bir bakteriden öbürüne aktarıldığını, dolayısıyla bakterilerde eşeyli üremenin söz konusu olduğunu ortaya koyuyordu. Aynı yıl, birlikte çalışan Delbrück ve Luria ile bu araştırmacılardan bağımsız çalışan Hershey de, bakteriler üzerinde asalak yaşayan virüslerde (bakteriyofajlarda) aynı olguyu gözlemlediklerini açıkladılar. Bakteri ve virüs gibi en basit organizmalarda bile genetik malzemenin eşeysel üreme yoluyla aktarıldığını ve değişik genotipte yeni döller vererek evrimleşme özelliğinin yalnızca gelişmiş canlılara özgü olmadığını açıklayan bu çalışmalar bilim dünyasında büyük bir ilgiyle karşılandı. Öğrencisi Norton Zinder ile birlikte araştırmalarını *Salmonella* türü bakteriler üzerinde sürdüren Lederberg'in 1952'de, "transdüksiyon" adını verdiği yeni bir gen alışverişini gözlemlemesi, bakteri ve virüslerdeki kalıtım mekanizmasının yeni bir halkasını daha gün ışığına çıkarıyordu. Bu süreçte bakteriyofaj parçacıkları, ilk konağı olan bakteriden aldığı kromozom bölütlerini ikinci konağa taşıyarak bakteriler arasında genetik malzeme aktarımını sağlar.

Ayrıca kanser araştırmalarına katkıda bulunan ve kalıtım mekanizmasını inceleyebilmek amacıyla bakterilere yapay yoldan yeni genlerin aktarılmasını sağlayacak bir yöntem geliştiren Lederberg'in çalışmaları molekül genetiğinde büyük gelişmelere yol açarken, sirke sineği *Drosophila* ve küfmantarı *Neurospora*'dan sonra bakterilerin de genetik araştırmalarında önemli bir deney aracı olmasını sağlamıştır.

- BAKINIZ: BEADLE, BURNET, M.DELBRÜCK, d'HÉRELLE, HERSHEY, S.LURIA, T.H.MORGAN, H.J.MULLER, TATUM.

LEDOUX, Claude-Nicolas
(1736-1806)

Fransız mimar ve kent tasarımcısı. Ülkesinde Yeni Klasik (Neo-Klasik) üslubun öncülüğünü yapmıştır.

21 Mart 1736'da Marne bölgesinde Dormans'da doğdu, 19 Kasım 1806'da Paris'te öldü. Jacques François Blondel'in (1705-1774) yanında mimarlık öğrenimi gördü. 1760'larda Paris'te birçok konut yaptı. Alınlıklar, Dor sütunları ve sütun başlıkları gibi Eski Yunan mimarlığından alınma öğelere yer verdiği bu yapıtlarıyla kısa zamanda Fransız yüksek tabakasının aranan mimarı oldu. 1770-1772 arasında Louveciennes'de gerçekleştirdiği *Madame du Barry Pavyonu*, 1772'de Kraliyet Mimarlık Akademisi'ne seçilmesini sağladı. Daha sonra çeşitli görevlere atandı. XVI.Louis'nin emriyle Chaux Ormanı'nda Arc-et-Senans'da, birçok konut ve kamu yapısından oluşan daire planlı bir tuzla kenti tasarladı. *Chaux Kenti* adını verdiği bu tasarım, 1775'te uygulanmaya başlandıysa da, ancak

çok küçük bir bölümü gerçekleştirildi.

Ledoux yüklendiği resmi görevler nedeniyle Fransız Devrimi sırasında kralcılıkla suçlandı. 1793'te hapse girdi. Hapiste mimarlığın yasalar, gelenekler ve sanatla ilişkisini ele alan bir kitap yazmaya başladı. *Chaux Kenti*'nden yola çıkarak ideal bir kentte olması gereken nitelikleri ve planları ele aldığı bu çalışmasını 1804'te yayımladı. Yapıt mimarlığa sosyolojik ve estetik açıdan yaklaşan ilk çalışmalardan olması nedeniyle büyük yankı uyandırdı. Ledoux hapisten çıktıktan sonra iş bulması engellenince, mimarlık felsefesine ilişkin yazılar yazdı.

Ledoux, geçmiş çağlardan aldığı mimarlık öğelerini geniş bir düş gücü ve özgün bir anlayışla stilize etmiş, basit geometrik biçimlerin yan yana gelmesiyle oluşan, fantastik çözümlere ulaşmıştır. Küre, silindir ve piramit biçimli kitlelerle oluşturduğu bazı tasarımları aşırı bulunarak uygulanmamıştır. Ancak, gerek tasarımları, gerek çeşitli kuramsal yazıları onun çağdaş düşünceleri etkileyen öncüler arasında mimarlık tarihine geçmesini sağlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Yapı:** *Madame Guimard Konağı*, 1770, Chausseé-d'Antin, Fransa; *Madame du Barry Pavyonu*, 1770-1772, Louveciennes, Fransa; *Madame du Barry Konağı*, 1772, Versailles; *Madeleine Guimaud Yapısı*, 1772; Benouville Şatosu, 1768-1794, Caen, Fransa; *Tiyatro*, 1775-1784, Besancon, Fransa; *Chaux Kenti*, 1775-1779, Arc-et-Senans, Fransa; *Hôtel d'Uzès*, 1776, Paris; *Hôtel Thélusson*, 1778-1783, Paris. **Kitap:** *L'architecture considérée sous le rapport de l'art des moeurs et de la législation*, 2 cilt, 1804, ("Yasalar, Gelenekler ve Sanat Açısından Mimarlık").

LED ZEPPELIN

İngiliz pop müzik topluluğu. *Hard rock* türünün en iyi örneklerini vermiştir.

Topluluğun kurucusu gitarcı Jimmy Page'dir (9 Ocak 1944). Adını ilk olarak 1960'ların en önemli İngiliz topluluklarından Yardbirds'le yaptığı çalışmalarla duyurdu. Bu topluluğun dağılması üzerine de 1968'de solist Robert Plant (20 Ağustos 1947), basçı ve klavyeci John Paul Jones (3 Ocak 1946) ve davulcu John Bonham'la (31 Mayıs 1947-1980) birlikte New Yardbirds'ü kurdular. Daha sonra adını Led Zeppelin olarak değiştiren topluluğun önceleri *blues*'dan kaynaklanan müziği giderek daha özgün bir nitelik kazandı.

Topluluğun parçalarını, güçlü sesi ve vokal tekniğiyle en iyi *rock* solistlerinden sayılan R.Plant ile bu türün en iyi yaratıcı ve yetkin gitarcılarından J.Page yazıyorlardı. 1973'te çıkan *Houses of the Holy* albümü için yaptıkları bestelerde bu ikili, artık gelenekleşmiş *blues* kökenli *rock* etkisinden sıyrılarak daha olgun, daha açık bir tarza yöneldiler. Ayrıca J.P.Jones'un klavyeli çalgıları müziğin kurgusuna katmasıyla oldukça farklı bir hava geliştirdiler. Bu yeni anlayış 1973'te çıkardıkları ve satış rekorları kıran *Physical Graffiti*'de daha da olgunlaştı.

1970'lerin sonlarına doğru *rock* müziğinde baş gösteren genel "tıkanıklık" topluluğu yeni arayışlar içine girmeye zorladı. 1980'de güçlü davul tekniği ve stili ile toplulukta önemli bir yeri olan J.Bonham'ın ölümü ve bu boşluğun doldurulamaması üzerine Led Zeppelin dağıldı. 1982'de daha önce yayımlanmamış eski kayıtlarından oluşan *Coda* çıktı. Bundan sonra plak çalışmalarını düzenli olarak yalnız R.Plant yürüttü, 1982'de *Pictures at Eleven*, 1983'te *Principle of Moments* adlı albümleri hazırladı.

Led Zeppelin on yıl boyunca sürdürdüğü çalışmalarında belirli bir türe saplanmadı. Sıradan *hard rock* topluluklarından farklı bir tavırla yumuşak parçalara da yöneldi, ama müziğinin en belirgin öğelerden biri olan gerilimi, bunlarda bile belirli bir dozun altına düşürmedi. Bunun yanı sıra birçok yerde duygusal iniş çıkışları, yumuşaklık-sertlik karşıtlığı içinde başarıyla yansıttı. Tüm bu özellikleriyle türü içinde müziğe bilinçle yaklaşan sayılı topluluklardan biri oldu.

• **YAPITLAR (başlıca): Albüm:** *Led Zeppelin I*, 1969; *Led Zeppelin II*, 1970; *Led Zeppelin III*, 1970; *Led Zeppelin IV*, 1971; *Houses of the Holy*, 1973; *Physical Graffiti*, 1975; *Presence*, 1976; *In Through the out Door*, 1979; *Coda*, 1982.

Robert Edward Lee

LEE, Robert Edward
(1807-1870)

ABD'li asker. Amerikan İç Savaşı sırasında Güney ordularını yönetmiştir.

19 Ocak 1807'de Virginia Eyaleti'nin Westmoreland bölgesinde doğdu, 12 Ekim 1870'te aynı eyaletin Lexington kentinde öldü. Babası Bağımsızlık Savaşı'nda komutanlık yapmış bir askerdi. 1829'da West Point'deki Birleşik Devletler Askeri Akademisi'ni

teğmen rütbesiyle bitirdikten sonra orduda mühendis olarak görev yaptı. 1846-1848 arasında Meksika-ABD Savaşı'na katıldı. Savaşta gösterdiği yararlıklar nedeniyle albaylığa yükseltildi. 1852-1855 arasında Birleşik Devletler Askeri Akademisi'ni yönetti. Kuzey ve Güney eyaletleri arasında özellikle kölecilik konusunda ortaya çıkan gerginliğin doruğuna ulaştığı 1859'da, Harpers Ferry'deki beyaz rahip John Brown önderliğindeki zenci ayaklanmasını bastırmakla görevlendirildi.

1860 seçimlerini Cumhuriyetçi Parti'den Abraham Lincoln'ın kazanması Güney eyaletlerinin tepkilerine yol açtı ve Kuzey-Güney ilişkilerini bir dönüm noktasına getirdi. Aralık 1860'ta Güney Carolina, tüm eyaletlerin oluşturduğu Birlik'ten ayrıldığını açıkladı. Şubat 1861'de kölecilikten yana altı Güney eyaletinin Güney Carolina'ya katılmasıyla Jefferson Davis başkanlığında Amerika Konfedere Devletleri kuruldu. Nisan 1861'de Güneyliler'in Sumter Kalesi'ne ateş açmalarıyla iç savaş başladı. Washington'a çağırılan Lee'ye Birlik'ten ayrılan eyaletlerle çarpışmak üzere kurulacak yeni bir ordunun komutanlığı teklif edildi. Virginia'nın Birlik'ten ayrılması üzerine Lee görevi kabul etmeyerek ordudan ayrıldı.

Haziran 1861'de Jefferson Davis tarafından askeri danışmanlık görevine getirildi. Haziran 1862'ye değin bu görevi sürdüren Lee, Güney orduları komutanı J.E.Johnston'ın Fair Oaks Savaşı'nda yaralanması üzerine onun yerine geçti. Üç hafta içinde Güney ordusunu yeniden düzenleyerek Amerika Konfedere Devletleri'nin başkenti Richmond'a doğru ilerlemekte olan Kuzeyliler'i Yedi Gün Savaşı'nda yenilgiye uğrattı. Kuzey'in askeri ve iktisadi üstünlüğü karşısında savunma stratejisi izleyen Lee, savaşın ilk iki yılında başarılı oldu. Ağustos 1862'de Kuzey ordusunu İkinci Manassas (İkinci Bull Run) Savaşı'nda yenilgiye uğrattıktan sonra Potomac Irmağı'nı geçerek Maryland Eyaleti'ne ulaştı. Ancak, Antietam'da uğradığı yenilgi üzerine yeniden Potamac Irmağı'nın gerisine çekilmek zorunda kaldı. Aralık 1862'de Fredericksburg'ta, Mayıs 1863'te Chancellorsville'de gösterdiği başarılara karşın çok sayıda askerini yitirdi. İkinci kez Potomac Irmağı'nı geçen Lee, Temmuz 1863'te Gettysburg'da büyük bir yenilgiye uğradı. Bir dönüm noktası oluşturan Gettysburg Savaşı'ndan sonra üstünlük Kuzey ordusuna geçti.

Mayıs 1864'te Kuzey orduları komutanlığına getirilen U.S.Grant, Güney ordularına karşı bir dizi saldırı başlattı. Bu saldırılar sonunda sayıca azalmakta olan, yiyecek ve giyecek sıkıntısı çeken Lee'nin ordusu Richmond yakınlarındaki Petersburg'a çekilmek zorunda kaldı. Haziran 1864'te Petersburg'u kuşatan Grant, Nisan 1865'te kenti ele geçirdi. 9 Nisan 1865'te Lee'nin Virginia Eyaleti'nin Appomattox bölgesinde teslim olmasıyla savaş sona erdi. Savaş bittikten sonra Arlington'daki evine çekilen Lee bir süre sonra Lexington'daki Washington College yöneticiliğine getirildi ve bu görevi yaşamının sonuna değin sürdürdü.

• KAYNAKLAR: D.S.Freeman, *R.E.Lee*, 1934-1935.

• BAKINIZ: J.DAVIS, U.S.GRANT, LINCOLN.

LEE, Stan
(1922)

ABD'li çizgi roman yazarı ve yayımcısı. Yarattığı üstün güçlü tiplerle çizgi romana yeni bir canlılık kazandırmıştır.

New York'ta doğdu. Asıl adı Stanley Lieber'dir. Küçüklüğünden beri yazar olmak istiyordu. On yedi yaşında çizgi roman dergileri yayımlayan bir yayınevinde yayın yönetmeni yardımcısı olarak çalışmaya başladı. 1942'de yayın yönetmenliğine ve metin yazarlığına yükseldi. Adı önce Timely, sonra Atlas ve daha sonra da Marvel olan bu yayınevinde 1972'den sonra yönetmen ve yayımcı olarak görev aldı.

Stan Lee 1940'larda savaş ve korku gibi, 1950'lerde bilim kurgu ve cinayet-soygun gibi, her dönemin tutulan konularında çizgi roman öyküleri yazmış, ayrıca gülmece çizgi romanlarına da yazarlık yapmıştır. Bu sırada Basil Wolverton (1909), Joe Maneely, Al Williamson (1931), Joe Orlando (1927) gibi çizerlerle çalışmıştır. Ama asıl ününü, 1961'den sonra yarattığı ve çizimleri çoğu kez Jack Kirby (1917) tarafından hazırlanmış olan üstün güçlü tipler için yazdığı metinlerle elde etmiştir. Bunlar arasında *Fantastic Four*, ("Şahane Dörtler"), *Spider-Man* (Örümcek Adam), *Thor*, *The Hulk*, *Sub-Mariner* ("Denizaltı Adamı"), *Iron Man* ("Demir Adam") gibi tipler bulunmaktadır.

Stan Lee bu tiplerle çizgi romana önemli bir yenilik getirmiştir. Doğaüstü güçlerle donatılmış olarak öteki insanların yardımına koşan bu üstün yetenekli kişilerin zayıf yanları da vardır, bu nedenle kimi durumlarda kendi sorunlarını bile çözemezler. Örneğin Örümcek Adam utangaçlığını yenemediği için kızlarla bir türlü arkadaşlık kuramaz. Yarattığı tiplere, insanlara özgü zayıflıklar katan Stan Lee, özellikle genç okuyucuların kendilerini bu tiplerle özdeşleştirmesini sağlamış, yazarlığını yaptığı çizgi romanların birdenbire çok tutularak satışlarının artmasına yol açmıştır. Çizgi romanın "kurtarıcısı" olarak nitelendirilen Stan Lee, bu dalda verilen çeşitli ödülleri kazanmış, Academy of Comic Book Arts (Çizgi Roman Dergisi Sanatları Akademisi) adlı kuruluşun kurulmasında öncülük etmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Origins of Marvel Comics*, 1974, ("Marvel Çizgi Romanlarının Kaynakları"); *Son of Origins of Marvel Comics*, 1975, ("Marvel Çizgi Romanlarının Kaynaklarının Oğlu").

LEE, Tsung-Dao
(1926)

Çin asıllı ABD'li nükleer fizikçi. Temel parçacıkların zayıf etkileşmelerinde paritenin korunumu yasasının geçersizliğini öne sürmüştür.

25 Kasım 1926'da Şanghay'da doğdu. Kveiçov'daki Ulusal Çe-Kiang Üniversitesi'nde ve Kunming'

deki Ulusal Güneybatı Birleşik Üniversitesi'nde sürdürdüğü fizik öğrenimini, 1946'da ABD'ye yerleştikten sonra Chicago Üniversitesi'nde tamamlayarak 1950'de doktora derecesini aldı. İki yıl kadar Chicago ve California üniversitelerinde, 1951-1953 arası Princeton'daki Institute for Advanced Study'de araştırma görevlisi olarak çalıştıktan sonra, 1953'te asistan olarak Columbia Üniversitesi'ne geçti, 1955'te doçentliğe, 1956'da profesörlüğe yükseltildi. 1960-1963 arası yeniden Institute for Advanced Study'de araştırmalar yapan ve 1964'te Columbia Üniversitesi'nde bugün de sürdürmekte olduğu Enrico Fermi Fizik Kürsüsü profesörlüğüne getirilen Lee, çeşitli ülkelerdeki bilim kuruluşlarının yanı sıra 1957'de Çin Bilimler Akademisi'nin, 1964'te ABD Ulusal Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçilmiş, 1957 Nobel Fizik Ödülü'nü Yang ile bölüşmüştür.

Her parçacığın, türüne göre +1 ya da −1 olabilen bir parite sayısı vardır ve temel parçacıklardan oluşmuş fiziksel bir sistemin paritesi, ayrı ayrı parçacıkların pariteleri toplamına eşittir. Başka bir deyişle, parçacıklardan oluşan ve kuvantum kuramına göre dalga fonksiyonuyla tanımlanan fiziksel bir sistem uzaysal koordinatlarına taşındığında, X ekseninin yönü değiştirildiği zaman fonksiyonun işareti değişmiyorsa söz konusu sistemin paritesi +1, değişiyorsa −1'dir. 1950'lere değin, tüm doğa olaylarında olduğu gibi nükleer fizik olaylarında da paritenin korunduğuna, dolayısıyla parçacık tepkimelerinde toplam parite değişmeyeceği için, sistemin "sağ-sol simetrisi" ya da "ayna simetrisi" denilen özelliği taşıyacağına inanılıyordu. Bu simetri yasasına göre, bir fiziksel olay, bu olaya katılan parçacıkların gelişgidiş yönünün tersine çevrilmesinden bağımsız olarak gelişir ve sağ-sol yön kendi aralarında yer değiştirdiğinde de olayın ve sistemin davranışı değişmeyeceğinden, fiziksel olay ile aynadaki görüntüsü özdeş olur.

Önce Chicago Üniversitesi'nde, ardından Institut for Advanced Study'de, kendisi gibi Çin asıllı fizikçi Yang ile birlikte çalışan Lee'nin, parçacıklar arası zayıf etkileşmelerde paritenin korunmadığını ve sağ-sol simetrisinin söz konusu olmadığını göstermesi, doğa olaylarının yorumuna yeni bir bakış açısı getirmişti. İki fizikçi, teta ve tau mezonlarının zayıf etkileşmelerini incelerken, çok benzer iki parçacık türü olan bu mezonların yalnız parçalanma biçimiyle birbirinden ayrıldığını gözlemlediler. Tau mezonu etkileşme sonucunda iki π mezonu (pion) vererek parçalanıyor, teta mezonu ise üç π mezonu oluşturuyordu. İlk dönüşümde sistemin toplam paritesi +1, ikincisinde −1'di. Teta ve tau mezonlarının gerçekte aynı parçacık (K mezonu) olduğunu ileri süren Lee ve Yang, böyle bir etkileşmede, paritenin korunumu yasasına aykırı olarak, aynı parçacığın değişik parite sayılı parçacık sistemlerine dönüştüğünü belirlediler. Bu olguyu, paritenin korunumu yasasının zayıf etkileşmeler için yeterince sınanmamış olmasına bağlayan Lee ve Yang'ın kuramsal yorumunu, Çin asıllı kadın fizikçi Wu deneysel yoldan kanıtlamaya girişti. Radyoaktif kobalt çekirdeğinden sayılan elektronlar (beta ışınları), kobalt çekirdeğinin doğal mıknatıslanmasına göre yalnızca bir yönü tercih ediyordu. Oysa sağ-sol simetrisi olsaydı, elektronlar her iki yönde de aynı oranda yayılacaktı. Wu'nun deneysel olarak kanıtladığı bu olgu, en azından zayıf etkileşmelerde paritenin korunumu yasasının geçersizliğini ortaya koyduğu gibi, nötrino kuramına da yeni bir yorum getirerek parçacık fiziğinde bir dönüm noktası oldu.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Particle Physics: An Introduction to Field Theory*, 1981, ("Parçacık Fiziği: Alan Kuramına Giriş").

• **BAKINIZ:** E.P.WIGNER, WU, C.N.YANG.

LEESE, Kurt
(1877-1965)

Alman, tanrıbilimci. Hıristiyan anlayışı ile yaşam felsefesinin kurallarını bağdaştırmaya çalışmıştır.

6 Temmuz 1877'de Gollnow'da doğdu, 6 Ocak 1965'te Hamburg'ta öldü. Hamburg Üniversitesi'nde felsefe ve doğabilimleri öğrenimi gördü. Özellikle Hıristiyanlık'ın doğuşu, gelişimi, düşünce ve inanç yapısı konularında çalıştı. 1935'ten sonra Hamburg Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görevini sürdürdü.

Leese'nin amacı Hıristiyanlık'taki Tanrı sevgisine dayanan inançla yaşam felsefesinin ilkelerini uzlaştırmak, dini yeni bir yaşam felsefesinin kaynağı durumuna getirmektir. Ona göre yaşam felsefesinin temel sorunu tinsel olmayan, doğal yaşamla tanrısal varlıkta birliğe ulaşan tin arasındaki diyalektiği açıklamaktır. Bu diyalektik içgüdü, duygu, bilinçsizlik, sevgi, gövdesellik, tinsellik, yeryüzü yaşamı, acı, ilgi gibi değişik varlıklarda, dinle bağlantısı olmayan doğa bilimlerinin sorunlarında bulunur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Philosophie und Theologie im Spätidealismus*, 1929, ("Geç İdealizmde Felsefe ve Tanrıbilim"); *Naturreligion und christliche Glaube*, 1936, ("Doğa Dini ve Hıristiyan İnancı"); *Recht und Grenzen der natürlichen Religion*, 1954, ("Hukuk ve Doğal Dinin Sınırları"); *Der Unbekannte Gott*, 1961, ("Bilinmeyen Tanrı").

LEEUWENHOEK, Antonie van

Bak. VAN LEEUWENHOEK, Antonie

LEFEBVRE, Georges
(1874-1959)

Fransız, tarihçi. Fransız Devrimi üzerine yapıtlarıyla ve tarih bilimine getirdiği yeni yöntemlerle 20.yy'ın en önemli tarihçileri arasına girmiştir.

6 Ağustos 1874'te Lille'de doğdu, 28 Ağustos 1959'da Paris'te öldü. Yoksul bir ailenin oğluydu. Maddi güçlükler nedeniyle öğrenimini ancak çeşitli

George Lefebvre

burslarla tamamlayabildi. Klasik dillerin öğretilmesine dayalı geleneksel eğitim anlayışından farklı olarak çağdaş dillere, matematiğe ve iktisada ağırlık veren bir ders programı uygulayan yerel lisede gördüğü öğrenim, onu daha genç yaşta iktisadi ve toplumsal olaylara ve sorunlara duyarlı kıldı; bağımsız ve kendisini geliştirici bir kişilik kazanmasına yardımcı oldu.

Köylülükle ilgili çalışması

1898'de Lille Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra, ailesinin geçimine katkıda bulunmak için öğretmen oldu. Önce çeşitli taşra liselerinde, daha sonra da Paris'teki Pasteur, Montaigne ve IV.Henri liselerinde sürdürdüğü bu görevi sırasında, 1904'te doktora çalışmalarına başladı. 20 yıl boyunca, binlerce yerel arşiv malzemesi, noterlik ve belediye daireleri kayıtları üzerinde çağdaş istatistik yöntemler yardımıyla yaptığı incelemelerin sonucunda, 1924'te, 1789 Fransız Devrimi ile köylülük arasındaki ilişkilerin ayrıntılı bir çözümlemesi olan *Les paysans du nord pendant la révolution française* ("Fransız Devrimi Sırasında Kuzey Köylüleri") adlı doktora tezini tamamladı.

Tarih anlayışı ve yöntemi

Lefebvre, gerek konusu gerek bu konuyu ele alışındaki yöntem açısından Fransız Devrimi tarihçiliğinin en önemli yapıtlarından biri olarak kabul edilen bu çalışmasında, Fransız Devrimi öncesindeki kırsal sınıf yapısını tüm karmaşıklığı ile ele alarak, devrimin bu yapıyı nasıl etkilediğini inceledi. Devrimle birlikte feodalitenin son bulmasının ve kiliseye ödenen ondalık verginin kaldırılmasının, kırsal kesime egemen olan mülk sahibi köylü sınıfını güçlendirdiğini ve köylüler arasındaki geleneksel dayanışma ilişkilerinin çözülmesini hızlandırdığını öne sürdü. Devrimin, devrim öncesi toplumsal değişim sürecinin getirdiği eğilimlerin tamamlayıcısı olduğunu, toprak düzeninde eskiden beri egemen konuma gelmiş olan mülk sahibi köylü sınıfını üstün konuma getirerek, bunları yeni burjuva sınıfına kattığını ileri sürdü.

Lefebvre doktorasının kabulünden hemen sonra profesör olarak Clermont-Ferrand Üniversitesi'ne atandı. Annales Okulu ve Marc Bloch'la yakın ilişki içine girdiği bu dönemdeki birbirini izleyen çalışmalarında, Fransız Devrimi'nin değişik boyutlarını ve dönemlerini incelemeyi sürdürdü. 1928'de Bloch'un yardımıyla Strasbourg Üniversitesi'ne geçtikten sonra, Sagnac'la birlikte, *Peuples et Civilisations* ("Halklar ve Uygarlıklar") dizisi için Fransız Devrimi ile ilgili ciltler hazırladı. Bunlardan ilki *La révolution française* ("Fransız Devrimi") adıyla 1930'da, ikincisi ise *La grande peur de 1789* ("1789'un Büyük Korkusu") adıyla 1932'de yayımlandı. İkinci yapıtında, olaylara iktisadi yaklaşımını zenginleştirerek, devrimin terör olgusunu, tarih yazımında yeni bir aşama olarak nitelenebilecek sosyal psikanaliz yöntemiyle ele aldı. 1935'te Sorbonne Üniversitesi'nde tarih profesörü olan Lefebvre, aynı yıl yayımladığı *Napoléon* adlı kitabında, Napoléon'a ilişkin olarak o zamana değin bilinenlerle, kendi özgün dönemsel yorumlarının yetkin bir bireşimine ulaştı. Bunu 1937'de yayımladığı *Les thermidoriens* ("Termidorcular") ve Fransız Devrimi'nin 150. yıldönümü için hazırladığı *Quatre-vingt-neuf* ("Seksen Dokuz") adlı yapıtları izledi.

Fransız Devrimi'yle ilgili çalışmaları

1937'de Sorbonne Üniversitesi'nde yeni kurulan Fransız Devrimi Tarihi Kürsüsü'nün başkanlığına getirilen Lefebvre, bu dönemde *Annales historiques de la révolution française* (Fransız Devrimi'nin Tarihsel Yıllıkları) adlı derginin genel yayın yönetmenliğini de yaptı; çeşitli makaleler ve kitap eleştirileri yazdı; Stubbs'ın *Constitutional History of England* ("İngiltere'nin Anayasal Tarihi") adlı kitabını Fransızca'ya çevirdi. 1941'de emekli olmasına karşın Vichy yönetimi sırasında, kendi ifadesine göre "yerine bir hainin ders vermesini önlemek için", Sorbonne Üniversitesi'nde para almadan devrim tarihi dersleri vermeyi sürdürdü. 1946'da ölümünden önceki son önemli yapıtı olan *Le directoire*'ı ("Direktuvar") yayımladı. Lefebvre, mali sıkıntı içinde olmasına karşın ilkeleri gereği yaşamı boyunca kitaplarından telif hakkı almadı.

Lefebvre'in yapıtlarına en genelinde Marxist tarih anlayışı egemendir. Kendisini Marxist olarak tanımlayan Lefebvre, düşünce yapısı üzerine en büyük etkiyi Fransız siyaset adamı ve düşünür Jean Jaurès'le Jules Guesde'ün yarattıklarını belirtmiştir. Lefebvre, Marxist kavramlardan yola çıkarak tarihi, itici gücünü sınıf mücadelesinin oluşturduğu diyalektik bir süreç olarak görmüş, tarihi olayların incelenmesinde iktisadi olgulara öncelik vermiş, bu olguların toplumsal, siyasi ve kültürel yapıları nasıl etkilediklerini belirlemeye çalışmıştır. Ancak iktisadi olguların üstyapı üzerindeki belirleyiciliklerinin hiçbir zaman başka etmenleri safdışı bırakmadığını da vurgulamıştır.

Yalnızca yoruma dayalı ve belgesiz bir tarih yazımının olanaksız olduğu görüşünde olan Lefebvre'in titizlikle yürütülen bilimsel araştırmalara dayalı ve sorgulayıcı yorumların egemen olduğu tarih yöntemi, 20.yy'ın iktisadi ve siyasi tarih anlayışını önemli ölçüde etkilemiştir. Lefebvre çalışmalarıyla, Fransız Devrimi tarihinin, birinci el kaynaklara dayalı bir sınıf çözümlemesine bağlı olarak yazılabileceğini göstermiştir.

Lefebvre doktora tezinde ve *La révolution française* adlı kitabında, çeşitli sınıf kategorilerini belirlemede temel kaynak olarak kullandığı servet ve gelir

verilerinin yardımıyla, devrim öncesi Fransa'sının sınıf yapısının çok çeşitli olduğunu ve bölgelere göre büyük farklar gösterdiğini ortaya koymuştur. Köylülüğün, egemen toprak sahiplerinin ve orta sınıf küçük burjuvazinin oluşturduğu bir kırsal burjuvazi ile, yoksul köylülerin oluşturduğu bir kırsal proletarya arasında ikiye bölünmüş bir yapısı olduğunu göstermiştir. *Les thermidoriens, Napoléon* ve *Le directoire* adlı kitaplarında ise, benzer bir yaklaşımla, kentsel sınıf yapısının türdeş olmadığını açıklamıştır. Lefebvre'in kentsel sınıf kategorilerine göre, kent burjuvazisi egemen orta sınıfa dayalıdır. "Popüler" sınıf olarak adlandırdığı esnaf ve zanaatkârlardan oluşan geniş halk kitleleri ise proleterlerle birlikte üç boyutlu bir toplumsal hiyerarşinin içinde yer almaktadır.

Lefebvre'in Fransa'da devrim öncesi toplumsal yapıyı incelerken çok boyutlu bir sınıflar ittifakına dayalı bir sınıfsal çözümleme geliştirmesi, ona, devrim süresince değişen sınıfsal ittifakların siyasi olaylara nasıl yansıdığını açıklayabilme olanağı sağlamıştır. Lefebvre devrimin itici gücü olarak yoksul kitlelerin, esnaf ve zanaatkârların ve küçük burjuva köylü yığınlarının içinde yer aldığı Yurtseverler'i (Sansculottes/Külotsuzlar) görmektedir. Bu kitle, köylülüğün tümü ve burjuvaziyle birlikte geniş bir cephe oluşturarak 1789 Devrimi'ni gerçekleştirmiştir. Ancak Eski Rejim'in yıkılmasından sonra, içerisindeki sınıf çatışmaları nedeniyle bu cephe çözülmüştür. Devrimin çeşitli siyasi olayları bu çatışmayı yansıtmaktadır.

Lefebvre'e göre köylülükle burjuvazi arasındaki çatışmanın temel nedeni, köylerde yaşayan küçük burjuva ve yoksul köylülerin, Eski Rejim'in devlet müdahalesine dayalı iktisat politikalarının sürdürülmesinden, kır ve kent burjuvazisinin ise rekabetçi, liberal iktisat politikalarının uygulanmasından yana olmalarıdır. Bu mücadeleyi kazanan burjuvazi olacaktır. Öte yandan köylülüğün küçük üreticiyi koruyan geleneksel köy topluluklarının hak ve işleyişlerinin korunması yolundaki istekleri de, çağdaş hukuk ilkelerinin geleneksel dayanışma geleneğine üstün gelmesiyle, gerçekleşmeyecektir. Siyasi planda bu süreç küçük üreticiyi kollayan uygulamaları sürdüren Jakobenler'in (Jacobins) güçlenen burjuvazi tarafından devrilmesi, egemenliğini yeniden sağlayan burjuvazinin köylerde yeniden otorite kurması biçiminde olmuştur. Lefebvre, kır ve kent burjuvazisinin bu mücadeleden güçlü bir bilinçle çıktığını savunmuş, bu deneyimlerin sonucunda eski soylular ve tüccarlarla birlikte geniş bir egemen sınıf oluşturan burjuvazinin, 1830'da kesin olarak yönetime gelerek Fransa'da burjuva devriminin tamamlandığını belirtmiştir.

Lefebvre, özellikle *La grande peur de 1789* adlı kitabında kullandığı sosyal psikanaliz yaklaşımı çerçevesinde, terör olayını yaratan psikolojik etmenler üzerinde durmuştur. Lefebvre'e göre terör devrimci kompleks olarak adlandırdığı, kitlelerin, özellikle de köylülerin, soyluların bir komployla yeniden iktidara gelmeleri korkusundan kaynaklanmaktadır. Savunma amacıyla başlayan bu kitle tepkisi, kısa zamanda tam bir cezalandırma eylemine dönüşerek teröre kaynak olmuştur. Bu özelliğiyle terör, tüm devrimlerde geçerli olabilecek evrensel bir psikolojik öğedir.

Lefebvre, Fransız Devrimi'ni red ya da kabul edenler arasında süren ve yaşadığı dönemde büyük bir yoğunluk kazanmış olan tartışmaların temel sorusu olan, Fransız Devrimi'nin zorunlu olup olmadığı sorusuna, farklı yaklaşımları benimseyen düşünürlerin de saygısını kazanacak yanıtlar getirmiştir. *Quatre-vingt-neuf* adlı kitabında, Eski Rejim'in tartışılmaz ölçüde işlevini yitirdiğini kanıtlamış, devrimin tek bir sınıf tarafından değil, soyluların da dahil olduğu tüm sınıflar tarafından daha devrim öncesinde başlatıldığını ortaya koymuş, devrimi doğuranın uzun erimli toplumsal gelişme süreci olduğunu göstermiştir.

◄ *Fransız Devrimi'nin sınıfsal çözümlemesi*

- **YAPITLAR (başlıca):** *Les paysans du nord pendant la révolution française*, 1924, ("Fransız Devrimi Sırasında Kuzey Köylüleri"); *La révolution française*, 1930-1951, ("Fransız Devrimi"); *La grande peur de 1789*, ("1789'un Büyük Korkusu"); *Napoléon*, 1935; *Les thermidoriens*, 1937, ("Termidorcular"); *Quatre-vingt-neuf*, 1940, ("Seksen Dokuz"); *Le directoire*, 1946, ("Direktuvar").

- **BAKINIZ:** F. AULARD, M. BLOCH, E. BURKE, MATHIEZ, TAINE.

LEFEBVRE, Henri
(1905)

Fransız, düşünür ve sosyolog. Sosyoloji ve Marxist felsefe alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

16 Haziran 1905'te Landes'da Hagetman'da doğdu. Babası devlet memuruydu. Gençliğinde taksi şoförlüğü ve işçilik yaparak geçimini sağladı. Sosyoloji ve felsefe konularında öğrenim gördü. George Politzer'le birlikte Philosophies (Felsefeler) grubunu kurduktan sonra, 1928'de Nizan, Politzer, Guterman ve Friedmann gibi tanınmış düşünürlerle birlikte Fransız Komünist Partisi'ne girdi. Kısa sürede partinin önde gelen kuramcılarından biri oldu.

1933'te Marxist dünya görüşünün yayılmasına yardımcı olmak amacıyla *Avant-poste* (İleri Karakol) adlı bir dergi yayımlamaya başladı. Ayrıca Marxist felsefenin kitleler tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmaya yönelik birçok kitap yazdı. Estetik, felsefe tarihi ve mantık üzerinde durdu. 1958'de partiden çıkarıldıktan sonra yayımladığı *La somme et le reste* ("Toplam ve Geriye Kalan") adlı kitabında felsefenin temel sorununa getirilen maddeci ve idealist çözümlerin her ikisinin de çürütülemez ve kanıtlanamaz önermeler olma niteliği taşıdığını, bu nedenle maddecilikle idealizm arasında herhangi bir mücadelenin söz konusu olamayacağını ileri sürdü.

Lefebvre 1961-1965 arasında Strasbourg Üniversitesi'nde, 1965'ten sonra da Nanterre Üniversitesi'nde sosyoloji profesörlüğü yaptı. 1973'te Paris Üniversitesi'nde profesör olarak sosyoloji dersleri vermeye başladı. Bu dönemde çağdaş toplumun yapısı üzerine sosyolojik incelemeler yaptı. Çağdaş toplumun bürokratik nitelikli ve tüketime koşullandırılmış bir toplum olduğunu savundu. Burjuva ideolojisinin yarattığı yabancılaşmanın ancak sürekli bir kültür devrimiyle aşılabileceği değerlendirmesini yaptı.

• YAPITLAR (başlıca): *La conscience mystifiée*, 1936, ("Saptırılmış Bilinç"); *Le matérialisme dialectique*, 1939, ("Diyalektik Maddecilik"); *L'existantialisme*, 1946, ("Varoluşçuluk"); *Logique formelle et logique dialectique*, 1947, ("Formel Mantık ve Diyalektik Mantık"); *Critique de la vie quotidienne*, 1947; ("Günlük Yaşamın Eleştirisi"); *Contribution à l'ésthétique*, 1953, ("Estetiğe Katkı"); *Les problèmes actuelles du Marxisme*, 1958, ("Marxizm'in Güncel Sorunları"); *La somme et le reste*, 1959, ("Toplam ve Geriye Kalan"); *Introduction à la modernité*, 1962, ("Çağdaşlığa Giriş"); *Marx philosophe*, 1964, ("Filozof Marx"); *Le language et la société*, 1966, ("Dil ve Toplum"); *Sociologie de Marx*, 1966, (Marx'ın Sosyolojisi, 1969); *Karl Marx Hayatı ve Eserleri*, (Türk. çev.), 2 cilt, 1968; *Lenin Hayatı ve Eserleri*, (Türk. çev.), 1969; *La fin de l'histoire*, 1970, ("Tarihin Sonu").

LEFEVRE, Jacques
(1450-1537)

Fransız din adamı ve düşünür. Reform'u benimsemiş, Aristoteles'in Skolastikler'ce yanlış anlaşıldığını ileri sürmüştür.

Etaples'de doğdu, Nérac'da öldü. Latince adı Faber Stapulensis'tir. Paris'te Ispartalı Hernonymos'tan Yunanca öğrendi. Collège de Cardinal-Lemoine'de felsefe okuttu. Meaux piskoposunun yardımcılığına atandı. Burada hümanist tanrıbilimci ve din adamlarından bir çevre oluşturdu. Topluluğun Reform'u benimseyen tutumu, Sorbonne Üniversitesi'ndeki tanrıbilimcilerin tepkisine yol açtı. Meaux Grubu dağıtıldıktan sonra, Strasbourg'a kaçtı. Pavia Savaşı'nda Kastilya ve Aragon kralına tutsak düşen kral I. François yurda dönünceye kadar orada kaldı. Sonra o da Paris'e giderek kralın çocuklarına öğretmen oldu. Ancak, sakıncalı görülen düşünceleri nedeniyle saray çevresinde barınamadı, kralın kızkardeşi Navarra'lı Margueritte'in yardımıyla 1530'da Nérac'a çekildi. Ölene değin orada yaşadı.

Yunanca öğrendikten sonra, Aristoteles'in yapıtlarını kendi dilinde okuyup Latince'ye çeviren Lefevre, onun Skolastik düşünürlerce yanlış anlaşıldığını ve tanıtıldığını gördü. Aristoteles felsefesine karıştırılan yabancı öğeleri göstererek Gezimcilik'in yeniden tanınmasına katkıda bulundu.

Meaux'daki arkadaşlarıyla, *İncil*'i Fransızca'ya çevirdi, Protestanlık'ı savunmamakla birlikte, Reform'u destekledi. Kutsal Yazmalar'a getirdiği yorumlar ve Ortodoksluk'a körü körüne bağlı olmayışı yüzünden dinsizlikle suçlandı. Skolastik ve Ortodoksluk konusundaki görüşlerini benimseyenler Fabristler olarak tanındı.

• YAPITLAR (başlıca): *Aristotelis Philosophiae Naturalis*, 1501, ("Aristoteles'in Doğa Felsefesi"); *Aristotelis Opus Metaphysicum*, 1515, ("Aristoteles'in Metafizikle İlgili Yapıtı"); *Introductio in Aristotelis Libros de Anima*, (ö.s.), 1558, ("Aristoteles'in Tin Üzerine Adlı Kitabına Giriş").

• BAKINIZ: FRANÇOIS I, LUTHER.

LE GENDRE, Adrien Marie
(1752-1833)

Fransız matematik bilgini. Eliptik fonksiyonlar kuramının kurucularındandır.

18 Eylül 1752'de Paris'te doğdu, 9 Ocak 1833'te aynı kentte öldü. Varlıklı bir aileden gelmesinin sağladığı olanaklar sayesinde 1770'te College Mazarin'den mezun olduktan sonra çalışmak zorunda kalmadı ve tüm zamanını araştırmalarına ayırma olanağı buldu. 1775-1780 arasında Paris Askeri Okulu'nda matematik dersleri veren Le Gendre 1782'de Berlin Akademisi'nin açtığı yarışmayı kazanarak Lagrange'ın ilgisini çekti. Ertesi yıl Fransız Bilimler Akademisi'nin mekanik bilimler bölümünde Laplace'ın yardımcı üyeliğe yükselmesiyle boşalan yere seçildi. Akademiye ardı ardına sunduğu ve hepsi de yankı uyandıran çalışmalarının da yardımıyla 1785'te akademinin yardımcı üyeliğine, 1787'de jeodezi araştırmaları yapmakla görevlendirilen bir kurulun ve Royal Society'nin üyeliklerine getirildi. 1794'te kısa bir süre sonunda kapatılacak olan Institut de Marat'da saf matematik profesörlüğüne ve eğitim kurumlarını yönlendiren bir kurumda önemli bir göreve atandı. 1799'da Lagrange'dan boşalan, Topçuluk Okulu'nun bitirme sınavı öğretmenliğine atanan ve bu görevini 1815'e değin sürdüren Le Gendre, 1813'te getirildiği Bureau de Longitudes'in başkanlığı görevini yaşamının sonuna değin sürdürdü.

Sayılar kuramı ve geometri alanlarında çok sayıda ve önemli araştırmalar yayımlayan Le Gendre kalıcı etkileri açısından en değerli çalışmalarını eliptik fonksiyonlar konusunda gerçekleştirdi. Maclaurin ve d'Alembert'in bir elips ya da hiperbol parçasıyla anlatılabilen integraller üzerindeki araştırmalarıyla matematiğe giren eliptik integraller, Euler'in diferansiyel denklemlerin cebirsel integrallerinin, konik yaylarıyla integrallenebilen benzer iki parçaya ayrılabildiklerini göstermesiyle geniş bir kullanım alanı bulmaya başlamıştı. Lagrange, bu iki konik yay yardımıyla yazılabilen integrallerin hesaplanmasını sağlayan bir yaklaşım yöntemi geliştirmiş, 1775'te de İngiliz matematikçi John Landen (1719-1790) her hiperbol yayının iki elips yayı yardımıyla ölçülebileceğini kanıtlamıştı. Le Gendre bu konudaki, büyük olasılıkla Landen'in buluşunun öğrenilmesinden önce hazırladığı ve 1789'da yayımladığı ilk çalışmasında, hiperbol yaylarının yerine elips yayları kullanımına ilişkin yeni yöntemler geliştirdi ve her elipsin sonsuz terimli bir elipsler dizisinin parçası olduğunu, dolayısıyla gelişigüzel seçilmiş iki elipsin düzeltilmesiyle bütün elipslerin düzeltilmesinin, ya da çembere yaklaştırılmasının olanaklı olduğunu gösterdi.

Le Gendre, 1793'te yayımladığı ve eliptik fonksiyonlara ilişkin bilgileri dizgeselleştirmeyi amaçlayan çalışmasında bu fonksiyonları sınıflandırdı, birbirleriyle karşılaştırdı, herbirini en sade biçimine indirgedi ve herbirinin elde edilmesi için kullanılabilecek en hızlı ve kolay yaklaşımları tanıttı. 1811'de yayımladığı *Exercises de calcul intégral* ("İntegral Hesabı Alıştırmaları") adlı kitapta trigonometriden büyük ölçüde yararlanarak her eliptik integrali anlatmaya yeten üç eliptik transandantal tanımladı. Bu transandantallerin birinci türü yardımıyla da günümüzde "kuvadratik dönüşüm" olarak bilinen dönüşümü elde etti. 1817'de, bu dönüşümü kullanarak oluşturduğu eliptik fonksiyonlar çizelgesini yayımlayan Le Gendre, yayımlanmasına 1825'te başlanan üç ciltlik *Traité des fonctions elliptiques* ("Eliptik Fonksiyonlar Üzerine") adlı ünlü yapıtında yorucu ve uzun bir çabanın ürünü olan çizelgelerin yanı sıra sayısal çözümleme açısından son derece değerli yöntemlere de yer vermişti. Le Gendre'ın açtığı yolda ilerleyen iki genç matematikçi Abel ve Jacobi'nin, Le Gendre integrallerinin ters fonksiyonlarını ve bu fonksiyonların çift devirliliklerini bulmalarıyla çağdaş anlamda eliptik fonsiyonlar kuramının kuruluşu gerçekleştirildi.

Sayılar kuramı alanında da önemli çalışmalar yapan Le Gendre, Lagrange'ın kuvadratik biçimlere ilişkin araştırmalarını sürdürmüş ve bir anlamda tamamlamış, "Fermat'nın son teoremi"nin kimi özel durumları için kanıtlar geliştirmiş ve sonradan Gauss' un yetkinleştirmeyi başaracağı ünlü kuvadratik kalanlar yasasını ilk kez ortaya atmıştır. Avrupa'nın pek çok ülkesinde temel geometri öğretiminde kullanılan ders kitabı olma özelliğini Eukleides'in *Stoikheia*'sının ("Öğeler") elinden almayı başaran *Eléments de Géométrie* ("Geometrinin Öğeleri") adlı kitabında π ve π^2 sayılarının irrasyonel olduklarını ve π'nin bir rasyonel katsayılı cebirsel denklemin kökü olamayacağının kanıtını vermiştir.

Yuvarsıların (sferoit) çekimi konusunda dört çalışma yayımlayan Le Gendre'ın kuyrukluyıldızların yörüngelerinin belirlenmesine ilişkin yeni yöntemlere yer verdiği bir kitabı da "en küçük kareler" yönteminin ayrıntılı biçimde kullanılışının ilk örneğini içermesi açısından büyük önem taşır. Gauss "en küçük kareler" yöntemi konusunda önceliğin kendisine ait olduğunu öne sürmüşse de, Le Gendre'ın daha önce "kuvadratik kalanlar yasası" için de benzeri bir savla kendisini kızdıran Gauss'un çalışmalarından gizlice yararlandığını gösteren hiçbir belgeye rastlanmamıştır.

Le Gendre'ın matematiksel fiziğin en değerli çözümleme araçlarından biri olan eliptik fonksiyonlar kuramının temellerini atan çalışmalarının, sayılar kuramına katkılarının ve sayısal çözümleme alanında bugün de yaygın olarak kullanılan yöntemlerinin yanı sıra, "Le Gendre çokterimlileri", "Le Gendre integralleri" ve "Le Gendre simgeleri" ile günümüze ulaşan adı, 19. yy matematiğinin büyük ustaları arasında anılır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Essai sur le théorie des nombres, 1798, 1808*, 2. bas., ("Sayılar Kuramı Üzerine"); *Nouvelles méthodes pour la détermination des orbites des comètes*, 1806, ("Kuyrukluyıldızların Yörüngelerinin Saptanması İçin Yeni Yöntemler"); *Exercices de calcul intégral*, 3 cilt, 1811-1817, ("İntegral Hesabı Alıştırmaları"); *Traité de fonctions elliptiques*, 3 cilt, 1825-1828, ("Eliptik Fonksiyonlar Üzerine").

• **BAKINIZ:** N.H. ABEL, L. EULER, GAUSS, K.G. JACOBI, LAGRANGE.

LÉGER, Fernand
(1881-1955)

Fransız, ressam. Çağdaş sanayileşmiş dünya içinde insanı bir nesne olarak ele alan yapıtlarında, her türlü duygusallıktan uzak figürlerle primitif ve klasik bir resim anlayışına yönelmiştir.

4 Şubat 1881'de Normandiya bölgesindeki Argentes kentinde doğdu, 17 Ağustos 1955'te Paris yakınlarındaki Gife-sur-Yvette'te öldü. 1897-1899 arasında Caen'de, 1900'den 1902'ye değin de Paris'te mimarlık bürolarında teknik ressam olarak çalıştı. Dekoratif Sanatlar Okulu'na girdi, bir yandan da Académie Julian'de derslere devam etti. 1909'da G. Apollinaire, Max Jacob, Alber Gleizes, R. Delaunay, H. Rousseau, Picasso ve Braque gibi edebiyatçı ve ressamlarla dostluklar kurdu. Section d'Or (Altın Kesim) grubu sanatçılarının bazı etkinliklerine katıldı. I. Dünya Savaşı çıkınca 1914'te silah altına alındı. 1916'da terhis edildi. 1921-1923 arasında İsveç Balesi için sahne ve kostüm tasarımları yaptı. 1924'te *Ballet mécanique* ("Mekanik Bale") adlı bir filmin çalışmalarına katıldı. 1931-1940 arasında birçok kez ABD ve Yunanistan'a gezilere gitti. Almanlar'ın Paris'i işgali sırasında geçici olarak Marsilya'ya yerleşti. Daha sonra, 1945'e değin beş yıl ABD'de kaldı. Yale Üniversitesi'nde ve California Mills College'da dersler verdi. Fransa'ya döndükten sonra hem resim, hem de yapı dekorasyonu yapmayı bir arada sürdürdü. Tiyatro için birçok sahne ve kostüm tasarımı hazırladı. Audincourte'taki Sacré-Couer Kilisesi, İsviçre'nin Courfaivre kentindeki bir kilise ve Venezuela'daki Caracas Üniversitesi için vitraylar, Assy'deki Notre-Dame-de-Taite-Grâce Kilisesi ve Belçika'daki Bastogne Savaş Anıtı için de mozaik süslemeleri yaptı. New York'taki Birleşmiş Milletler Binası, Brezilya'da Sao Paola Operası ve Fransa'da St-lâ-Manche'daki bir hastane için büyük boyutlu duvar resimleri gerçekleştirdi.

İlk dönem resimleri

Léger'nin ilk dönem yapıtlarında Cézanne ve Rousseau'nun biçim anlayışları etkili olmuş, özellikle kompozisyon kuruşu ve zengin renkleri Rousseau' dan kaynaklanmıştır. Biçime yaklaşımı ise, Cézanne' ın her şeyin geometrik kütlelere indirgenmesini öngören öğretisinin etkisindedir. Léger'de bütünleşen bu iki eğilim, onun, resimlerinde geometrik bir yapı ve metalsi bir izlenim uyandıran biçimler oluşturmasına neden olmuştur. 1910'lara doğru Kübizm'i tanıması üslubunu etkilemiş, ancak Picasso ve Braque gibi tam anlamıyla katışıksız bir Kübizm uygulamamıştır. Onun biçim anlayışı kübist özellikler taşımakla birlikte Orfizm'e daha yakındır. Öbür Kübistler gibi

biçimi parçalayarak estetik gereklere göre yeni baştan kurmak gibi çözümsel yöntemler uygulamak yerine, nesneleri mekanik bir biçimde temel özelliklerine indirgeyen bir yalınlaştırma ilkesi ile hareket etmiştir. Bütün bunlara karşın mekân ve biçimlerin oluşturulmasında birtakım yanılsama oyunlarına başvurmaktan kaçınamadığı gibi, İzlenimcilik'ten (Empresyonizm) gelen ince boya kullanma ve fırça vuruşunu plastik bir öğe olarak değerlendirme alışkanlıklarından da kurtulmuş değildir.

Makine-insan-resim ilişkisi

Léger'nin savaş sırasında bir teknisyen olarak çalışması, 1920'lere doğru üslubunun olgunlaşmasında etkili bir rol oynamıştır. Bunun sonucu, makineyi insanın doğal ve yararlı bir uzantısı olarak değerlendirmiş, insanoğluna parlak bir gelecek sağlayacak bir araç olarak görmüştür. Léger'nin makinenin yüceltilmesine dayanan biçimcilik anlayışında Dadacılar'ın "mekanik nesnelerin kişiliği" kavramının da etkileri vardır. Ancak, Léger Dadacılar gibi nesnenin romantik, dramatik ve yergici nitelikleriyle değil, yalnızca kendisiyle ya da çağdaş sanayileşmiş dünyayla gerek insani, gerek plastik açıdan tanımlanabilecek biçimi ile ilgilidir. Bu bağlam içinde makinenin bütünü, hareketlerinin ritmi ya da herhangi bir ayrıntısının görüntülenmesi, onun "Yeni Gerçekçilik" (Neo-Realizm) adını verdiği sanat anlayışı açısından yeterli bir sonuç ve içeriğe sahip olacaktır.

Resminin temel öğeleri

Léger burdan hareketle bir yandan daha büyük ve durağan biçimlere yönelirken, öte yandan da açık seçik tanımlanmış yüzey ve biçimlerin geometrik düzenlenmesine dayanan bir anlayış geliştirmiştir. Duygudan uzak, soğuk ve makineyi andıran bir etki yapan biçimlerinin yanı sıra, insanın da nesnelleştirilmesi, onun sanatının en temel özelliğidir. İnsanın nesnelleştirilmesi, çağdaş makine dünyasını temsil edebilecek bir amblem-biçim elde etme kaygusunun olduğu kadar, Eski Mısır ve Rönesans öncesi sanatlarının her türlü duygusallıktan bağımsız anıtsal figür anlayışına benzer bir insan figürü geliştirme çabasının da ürünüdür.

Léger 1930'lardan sonra "Object dans l'espace" adını verdiği dizi resimler yapmıştır. Daha önceki üslubundaki geometrik katılığın yumuşadığı bu yapıtlarında, renkle biçimi tam anlamıyla bütünleştirmek ve hareket ile kalıcılık (denge) arasında belli bir bireşime varabilmek için, nesneleri yeni bir değerler ve ölçütler bağlamı içinde ele almaya yönelmiştir. Doğal çevrelerinden soyutlanmış nesneleri, örneğin çıplak bir kadın figürü, bir anahtar destesi ve bir yaprağı bir arada soyut bir boşluk içinde, gerçek boyutlarından bağımsız oranlarda ve birbirine benzer boyutlarda vermiştir.

Léger duvar kompozisyonlarında, resimlerinden farklı soyut bir biçimcilik anlayışı geliştirmiştir. Bunun nedeni vitray, mozaik, fresk gibi duvar bezeme sanatlarını mimarlık mekânıyla bağımlı ve bu mekâna kişilik kazandıran bir işlev içinde düşünmesidir.

• YAPITLAR (başlıca): *Ormanda Çıplaklar*, 1910; *Mavili Kadın*, 1912, Sanat Müzesi, Basel; *Ağaçların Altında Evler*, 1913, Folkwang Müzesi, Essen; *Merdiven*, 1913, Sanatevi, Zürich; *Yuvarlaklar ve Kent*, 1919, Louise Leiris Galerisi, Paris; *Kent*, 1919, Philadelphia Sanat Müzesi; *Büyük Kahvaltı*, 1921, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Çiçek Tutan Kadın*, 1922, Sanat Koleksiyonu, Düsseldorf; *Kitaplı Kadın*, 1923, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Denge Eylemi*, 1926, Louis Carré Galerisi, Paris, Fransa; *Pipolu Natürmort*, 1928, Fernand Léger Müzesi, Biot; Fransa; *Anahtarlı Gioconda*, 1930, Fernand Léger Müzesi, Biot; Fransa; *İki Papağanlı Kompozisyon*, 1935, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris, Fransa; *David'e Saygı*, 1948-1949, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris, Fransa; *Üç Kızkardeş*, Devlet Galerisi, Stuttgard; *Çiçek Atan Kadınlar*, 1954, Tate Galerisi, Londra.

• KAYNAKLAR: J. Cassou (J. Leymarie ile), *Fernand Léger Drawings and Gouaches*, 1973; J. Golding (C. Green ile), *Léger and Purist Paris*, 1970; A. Maurois, *Fernand Léger*, 1970; W. Schmalenbach, *Fernand Léger*, 1976.

• BAKINIZ: CÉZANNE, DELAUNAY, PICASSO, H. ROUSSEAU.

LEGUIA Y SALCEDO, Augusto
(1863-1932)

Perulu devlet adamı. Hazırladığı demokratik anayasaya karşın ülkeyi diktatörlükle yönetmiştir.

19 Şubat 1863'te Lambayeque kentinde doğdu, 7 Şubat 1932'de Lima'da öldü. Ailesi Peru oligarşisinin ileri gelenlerindendi. Öğrenimini Şili'de Valparaiso'da yaptı. 1879-1881 arasında Peru ordusunda Pasifik Savaşı'na katıldı. Savaştan sonra New York Yaşam Sigortası Şirketi'nde çalışmaya başladı. 1896'da kendi sigorta şirketini kurdu. Daha sonra bir İngiliz şeker şirketinde yöneticilik yaptı. Ülkenin en zengin kişileri arasına girdi. 1903-1908 arasında maliye bakanlığı yaptı. Toprak sahibi ve tüccarların desteklediği Civilianist Parti'nin adayı olarak katıldığı 24 Eylül 1908'deki başkanlık seçimlerini kazandı. Bu kesimlerin istekleri doğrultusunda bir iktisat politikası güttü. 1912'de Demokratlar'ın iktidara gelmesinden sonra sürgüne gönderildi. Altı yıl boyunca Londra'da yaşadı.

Civilianistler 1919 seçimlerinde onu yeniden aday gösterdiler. 14 Temmuz'da yapılan seçimleri kazanmasına karşın Demokratlar'ın göreve başlamasına izin vermeyeceklerinden korkan Civilianistler kansız bir darbe yaparak onu cumhurbaşkanı ilan ettiler. 1920'de kabul edilen yeni anayasayla 21 yaşın üstünde okuma yazma bilen erkeklere oy hakkı, başkanın ve kongre üyelerinin doğrudan seçimi, bazı sosyal güvenlik hakları, ücretsiz ilköğrenim yasaları kabul edildi. Kızılderililer'in topraklarına el konulamayacağı ve satılamayacağı güvence altına alındı.

Leguia sanayileşmeyi özendirdi, yabancı yatırımcılara ayrıcalıklar tanıdı. ABD bankalarından aldığı borçlarla demiryolu, sulama, kanalizasyon, haberleşme projelerini gerçekleştirdi. Eğitim ve yönetim sistemiyle orduyu çağdaşlaştırma yolunda adımlar attı. Ancak 1929 Dünya Bunalımı'yla birlikte yabancı kredilerin kesilmesi ve ihracatın durması ticaret ve bankacılık kesimlerinin ondan desteklerini çekmelerine neden oldu. Dış borçlar 146 milyon dolara çıkmış,

enflasyon artmış, gelir dağılımı bozulmuştu.

Öte yandan kabul ettiği anayasanın sağladığı demokratik ilkeleri yaşama geçirmemesi, düzenlediği sözde seçimlerle kendini 1925 ve 1929'da yeniden seçtirmesi, basına sansür koyması, çok sayıda muhalifini sürgüne göndermesi ya da tutuklatması, arkasındaki halk desteğinin yavaş yavaş çekilmesine neden oldu. 1924'te Haya de la Torre tarafından kurulan APRA'nın (Alienza Popular Revolucionaria Americana-Amerikan Devrimci Halk Birliği) yürüttüğü muhalefet de güç kazanmaktaydı. 1929'da yapılan bir antlaşmayla Arica bölgesinin Şili'ye bırakılması ise aşırı milliyetçilerin tepkilerine neden oldu.

Leguia, 24 Ağustos 1930'da general Luis Sanchez Cerro'nun yönettiği askeri darbeyle devrildi. Lima cezaevinde hastalandı ve kaldırıldığı Bellaviste Deniz Hastanesi'nde öldü.

• **BAKINIZ:** HAYA DE LA TORRE.

LE GUIN, Ursula K.
(1929)

ABD'li yazar. 1960'lı ve 1970'li yıllarda ABD'de ve dünyada bilim kurgu türünün en önemli yazarlarından biri olarak ün kazanmıştır.

Oregon Eyaleti'nin Portland kentinde doğdu. Babası ünlü antropolog Alfred Kroeber, annesi ise yazar Theodora Kroeber'dir. Akademik bir çevrede büyüyen Le Guin, Radcliffe Üniversitesi'nde Fransız dili ve edebiyatı öğrenimi gördü. 1952'de aynı dalda Columbia Üniversitesi'nden lisansüstü derecesi aldı. 1950'lerin sonlarında Fransa'ya gitti. Bu sırada tarihçi Charles Le Guin ile evlendi. Aynı dönemde bilim kurgu öyküleri yazmaya başladı. İlk öyküsü "April in Paris" ("Paris'te Nisan") 1962'de *Fantastic* dergisinde yayımlandı. 1970'lerin ortalarından sonra bu alandaki çalışmalarına ara vererek yarı gerçekçi romanlar yazdı.

Le Guin'in 1960'larda yazdığı bilim kurgu romanlarının çoğu düşsel bir evrende yer alır. Bu evrende "Hain" adlı bir ırk egemendir. Her ikisi de 1966'da yayımlanan *Rocannon's World* ("Rocannon' un Dünyası") ve *Planet of Exile* ("Sürgün Gezegeni"), geri bir kültürün yaşandığı gezgenlere giden gelişmiş "Hain" kültürü üyelerini anlatır, iki kültürün karşılaşmasından doğan sorunları ele alır. *The Left Hand of Darkness* da ("Karanlığın Sol Eli") yine farklı iki kültürün karşılaşması üstüne kuruludur. Kalıp kadın ve erkek tipleri ve cins ayrımı konusundaki yaklaşımıyla bir deneme niteliğindeki bu roman, feminist tartışmalara da yol açmış, Le Guin'e bilim kurgu alanındaki en önemli ödüller olan Hugo ve Nebula ödüllerini kazandırmıştır.

İlk kez 1972'de bir derleme içinde yayımlanan "The Word for World is Forest" ("Bizde Dünyaya Orman Denir") Vietnam Savaşı üstüne bir alegoridir. Le Guin ilk kez bu romanıyla açık, antiemperyalist bir siyasal tutum takınmıştır. 1974'te çıkan *The Dispossessed* ("Mülksüzler") gelmiş geçmiş en önemli birkaç bilim kurgu romanından biri sayılmıştır ve bu özelliğini bugün de korumaktadır. Romanda Anarres ve Urras adlı ikiz gezegenler anlatılır. Birbirinin çevresinde dönen bu gezegenlerden Urras, büyük ölçüde dünyaya benzemektedir. Anarres'de ise yıllar önce Urras'tan göç etmiş isyancılar yaşar. Bunlar yarı anarşik, eşitlikçi ütopik bir düzen kurmuşlardır. Olayların gidişi içinde bu iki dünyanın karşı karşıya gelmesi anlatılırken, bir ütopyanın da kendisini sınırladıkça, kapalı bir sisteme dönüşeceği uyarısı öne çıkar. Bu niteliğiyle *The Dispossessed*, 1960 ve 1970'lerde bilim kurguda ABD'de yaygınlık kazanan ve gerek Rönesans, gerek 19. yy ütopyalarından farklı olarak değişime açık bir biçimde ele alınan "açık ütopya" denemelerinin en önemlisidir. Le Guin bu yapıtıyla da Hugo ve Nebula ödüllerini kazanmıştır.

Fantaziye de bilim kurgu kadar önem veren Le Guin, çocuklar için üç önemli fantastik roman yazmıştır. *Earthsea Trilogy* ("Yerdeniz Üçlemesi") adı altında toplanan bu romanların sonuncusu olan *The Farthest Shore* ("En Uzak Kıyı") ABD'de Ulusal Kitap Ödülü'nü almıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Bilim Kurgu:** *Rocannon's World*, 1966, ("Rocannon'un Dünyası"); *Planet of Exile*, 1966, ("Sürgün Gezegeni"); *City of Illusions*, 1967, ("Hayaller Kenti"); *The Left Hand of Darkness*, 1969, ("Karanlığın Sol Eli"); *The Lathe of Heaven*, 1971, ("Gökyüzünün Torna Tezgâhı"); "The Word for World is Forest", *Again, Dangerous Visions*, H. Ellison (der), 1972, ("Bizde Dünyaya Orman Denir"); *The Dispossessed*, 1974, ("Mülksüzler"); *The Wind's Twelve Quarters*, 1975, ("Rüzgarın On İki Mahallesi"). **Fantezi:** *A Wizard of Earthsea*, 1968, ("Yerdeniz Büyücüsü"); *The Tombs of Atuan*, 1971, ("Atuan Mezarları"); *The Farthest Shore*, 1972, ("En Uzak Kıyı"); *Orsinian Tales*, 1976, ("Orsinia Masalları"). **Eleştiri-Deneme:** *The Language of the Night*, 1979, ("Gecenin Dili").

• **BAKINIZ:** ASIMOV, LEM.

LEHAR, Franz
(1870-1948)

Macar, besteci. Operet türüne getirdiği yeniliklerle tanınmıştır.

30 Nisan 1870'te Komárno'da (bugün Çekoslovakya'da) doğdu, 24 Ekim 1948'de Bad Ischl'da öldü. Prag Konservatuvarı'nda keman eğitimi gördükten sonra, babasının mesleğini sürdürerek askeri bando şefliği yapmaya başladı. Dvořák'ın da özendirmesiyle 1890'da Avusturya'ya gitti ve orada da bir süre bando şefi olarak çalıştı. Opera besteciliğini denediyse de başarılı olamadı. Buna karşılık 1896'da bestelediği *Kukuschka* adlı opereti ilgi görünce bando şefliğini bırakarak operet çalışmalarını sürdürdü.

1905'te Viyana'da sahnelenen *Die lustige Witwe*'yle (Şen Dul), çok büyük bir başarı kazandı. Baştan sona güzel, ince melodilerle işlenmiş, Paris salonlarının havasını yansıtan ve Balkan halk ezgilerinin renkleriyle örülü bu yapıt, kısa zamanda dünya sahnelerinin birçoğunda yer aldı ve büyük bir izleyici kitlesini kendine çekti. Bu yapıtı, çoğu başarı kazanan

ve türün önemli örneklerini oluşturan başka operetler izledi. Opera yazma isteğini de bir tutku halinde sürdürmüş olan Lehar, bunu 1934'te *Giuditta* ile gerçekleştirdi. Ancak yapıt fazla ilgi görmedi.

Johann Strauss'tan sonra bir durgunluk dönemine giren operet sanatını yeniden canlandıran Lehar, bu türe zenginlik kazandıran yenilikler de getirmiştir. Örneğin, operet geleneğinin alışılmış özelliklerinden olan "mutlu son"la bitmeyen yapıtlar vermiş, daha önceki operetlerde rastlanmayan tipler çizmiştir. Ayrıca valsin yanı sıra, caz ritmlerinden ve çeşitli ülkelerin halk müziklerinden yararlanmış, dansla müziği birleştirmeye çaba göstermiş, operetlerinde *opera-comique* öğelerine yer vermiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Operet:** *Kukuschka*, 1896; *Die Juxheirat*, 1904, (Sahte Evlilik); *Die lustige Witwe*, 1905, (Şen Dul); *Der Graf von Luxemburg*, 1909, (Lüksemburg Kontu); *Zigeunerliebe*, 1910, (Çingene Aşkı); *Frasquita*, 1922; *Paganini*, 1925; *Zarewitsch*, 1926; *Friederike*, 1928; *Das Land des Lächelns*, 1929, (Tebessümler Ülkesi); *Schön ist die Welt*, 1930, (Dünya Güzeldir). **Opera:** *Giuditta*, 1934.

LEHMANN, Gerhard
(1900)

Alman felsefe tarihçisi. Bireysel bilincin toplumsal ortak bilince dayandığı görüşünü ileri sürmüştür.

10 Temmuz 1900'de Berlin'de doğdu. Berlin Üniversitesi'nde felsefe öğrenimi gördü. Felsefe tarihi, sistematik felsefe konularındaki çalışmalarıyla ilgi çekti. Bireysel bilinç ile toplumsal ortak bilinç arasındaki bağlantıyı çözümlemeye çalıştı.

Lehmann, toplum içinde yaşayan bireyin, bilinç bakımından da, yetiştiği çevreyle bağlantılı olduğu kanısındadır. Ona göre bireyin anlaşılması toplumun bilinmesine bağlıdır. Çünkü toplumsal olan ortak bilinç, bireysel bilincin kaynağı durumundadır.

Sistematik felsefeyle ilgili çalışmalarının temeli ise Kant'ın işlediği eleştiri kavramıdır. Bu kavramın çağdaş felsefe üzerindeki yönlendirici etkisi, Kant'la ilgili yorumlardan kaynaklanan öğretilerin doğmasına olanak sağlamıştır. Lehmann'ın yorumlarına göre Kant felsefesinin yönlendirici öğeleriyle kişisel düşüncenin temellendirilmesini sağlayan öğeler arasında bir bağlantı vardır. Bu bağlantı, daha sonraki felsefe çalışmaları için, dizgenin nesnel-kişisel gelişmesini gösteren bir örnek niteliğindedir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Kollektivbewusstsein*, 1928, ("Ortak Bilinç"); *Geschichte der nachkantischen Philosophie*, 1931, ("Kant-Sonrası Felsefenin Tarihi"); *Deutsche Philosophie der Gegenwart*, 1943, ("Çağdaş Alman Felsefesi").

• **BAKINIZ:** KANT.

LEHMBRUCK, Wilhelm
(1881-1919)

Alman, heykelci. Yapıtlarında biçim sorunlarını, anlatımla doğrudan bağlantılı olarak başarıyla çözümlemiştir.

4 Ocak 1881'de Duisburg yakınlarında Meiderich'te doğdu, 25 Mart 1919'da Berlin'de öldü. Sanat eğitimini Düsseldorf'ta 1895-1899 arasında Uygulamalı Sanatlar Okulu'nda, 1901-1907 arasında da Sanat Akademisi'nde yaptı. Öğrenciliği sırasında kazandığı ödüllerle 1905'te İtalya'da bir geziye çıktı. 1910-1914 arasında Paris'te yaşadı. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Almanya'ya çağrıldı. Savaş sırasında Berlin'de bir hastanede görev yaptı. Burada gördüğü acı sahneler onu büyük ölçüde etkiledi. 1917'de bir yıl kadar Zürich'te kaldı. Berlin'e döndükten sonra yaşamına kendi eliyle son verdi.

Lehmbruck'un ilk dönem yapıtlarında Rodin ve Maillol'yü izleyen bir klasik Doğalcılık (Natüralizm) egemendir. Kendi özgün üslubunu Paris'te kaldığı yıllarda geliştirmiş, bu dönemde yaptığı *Diz Çöken Kadın* adlı heykeli ile eleştirmenlerce Alman Dışavurumculuk (Ekspresyonizm) akımının en önemli ustalarından biri olarak nitelenmiştir. Malzeme olarak mermeri sık sık kullanmasına karşın, teknik olarak yontmadan çok biçimlendirmeye ve kalıplamaya yatkın olmuş, doğrudan kille çalıştığı gibi, kil dokusu elde edebilecek biçimde yapay taştan dökme heykeller de üretmiştir. Figüratif çalışmış ve özellikle çıplaklar yapmıştır. Figürlerinin vücutlarıyla kol ve bacakları uzatılmış ve boru gibi biçimlendirilmiştir. Vücutların zaman zaman çok incelmesine karşın, canlılığını yitirmediği görülür. Kadın figürlerinin yüzlerindeki düşünceli ve ağırbaşlı anlatıma karşı, erkek figürleri sanki yaşama uyum sağlayamamışçasına, acı ve yenilmişliği yansıtırlar.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Diz Çöken Kadın*, 1911, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Ayakta Duran Delikanlı*, 1913, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Genç Kız Gövdesi*, 1913-1914, Devlet Sanat Salonu, Mannheim; *Dansçı*, 1913-1914, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Dövülen Adam*, 1915-1916 ; *Oturan Delikanlı*, 1918; *Ölen Savaşçı*.

• **KAYNAKLAR:** Hoff, *Wilhelm Lehmbruck. Leben und Werk*, 1961; W. Hofmann, *Wilhelm Lehmbruck*, 1958.

Gottfried Wilhelm Leibniz

LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm
(1646-1716)

Alman, filozof ve matematikçi. Felsefe sorunlarının çözümünde matematik yöntemin uygulanması gereğini savunmuş, "monad" öğretisini kurmuştur.

21 Temmuz 1646'da Leipzig'te doğdu, 14 Kasım 1716'da Hannover'de öldü. Babası Leipzig Üniversitesi'nde hukuk profesörüydü. Leibniz, kendi anlattığı yaşamöyküsüne göre, çok erken okumaya başlamış, daha on beş yaşlarındayken Platon, Aristoteles gibi Yunan filozoflarını kendi dillerinde okumuş, sonra Descartes ve Hobbes'u öğrenmiş, Skolastik felsefeyi bütün ayrıntılarıyla kavramıştır. Kimi felsefe tarihçileri, Leibniz'in söylediği yaşlardaki bir insanın adı geçen filozofların işledikleri felsefe sorunlarını bütünüyle kavrayamayacağı kanısındadırlar. Leibniz, babasının etkisiyle önce 1661'de Leipzig, sonra Jena Üniversitesi'nde felsefe ve hukuk öğrenimi gördü, Altdorf Üniversitesi'nde de felsefe ile hukuk arasındaki bağlantıları içeren çalışmasıyla hukuk doktoru sanını kazandı. Çağrıldığı üniversitelerde görev almadı, Fransa, İngiltere ve Almanya'nın değişik eyaletlerini gezdikten sonra Hannover dükünün saray danışmanı ve kütüphanecisi olarak yaşamının sonuna değin, burada kaldı.

Leibniz'in ilgileri felsefeden matematiğe, metafizikten fiziğe değin geniş bir alanı kaplar. Çıktığı gezilerde filozof Arnauld, Malebranche, fizik ve matematik bilgini Huygens, filozof Spinoza ile tanıştı, yakın ilişkiler sağladı. Berlin Bilimler Akademisi'ni kurdu, Rus Çarı Büyük Petro'ya Petersburg'ta bir akademi kurdurmaya çalıştı. Almanya'nın birliğini sağlamaya, dinden kaynaklanan mezhep çatışmalarını önlemeye uğraştı. Özellikle Almanya'da ulusal bilincin uyanmasına olanak sağlayan, yabancı sözlerden arınmış, bir Alman dilinin geliştirilmesi yolunda öncülük etti. Dille felsefe arasındaki bağlantının önemini vurgulayarak, ulusal kültürün oluşmasında dilin etkisi üzerinde durdu.

Matematik yöntemi ve felsefe

Leibniz felsefeye yöntem sorunuyla girer. Ona göre felsefe sorunlarının çözümünde odak konu yöntemdir. Ancak bu yöntemin yeniden bulunması gerekmez, matematikten felsefeye aktarılması, sayılara uygulanan biçimiyle kavramların açıklanışında kullanılması yeterlidir. Matematikte sayıları gösteren özel simgelerin benzerleri felsefe kavramlarına da uygulanırsa evrensel bir felsefe dili doğar, böylece ulusal dilleri öğrenme gereği duymadan bütün felsefeciler, okurlar anlaşma olanağı bulabilirler. Bu yöntemin benimsenmesi bilginin açıklanmasında en güvenilir yoldur.

Bilginin dört aşaması

Matematikle ilgili bilgi kesin, genel geçerlik taşıyan, açık ve seçik olduğundan felsefeye ışık tutacak niteliktedir. Bu yöntem bir yandan elde bulunan, edinilmiş bilgileri açıklamaya, düzenlemeye, tanımlamaya bir yandan da yenileri sağlamaya yarar. Bilgi, oluşumu bakımından, birbirini izleyen dört aşamadan geçer. Bu dört aşamayı biçimlendiren de Descartes'ın ileri sürdüğü açıklık ve seçiklik ilkeleridir. Bilgi özü bakımından da biri duyusal, öteki ussal olmak üzere ikiye ayrılır. Duyularla sağlanan, duyusal bilgi bütünlükten, kesinlikten yoksundur *(cognitio imperfecta)*. Oysa usla sağlanan bilgi gerçektir, kesindir. Birinci aşamayı oluşturan duyu bilgisi son öğelerine değin çözümlenmediğinden karışık bilgidir *(cognitio confusa)*. Bu bilgi de kendi içinde bulanık ve açık diye ikiye ayrılır. Bir görülen nesne bir daha görüldüğünde kesin olarak tanınırsa açık, tanınmazsa bulanık demektir. Ancak açık olan bilginin kaynağı duyu olduğundan seçik değildir. Bu da duyu bilgisi açık olabilir seçik olamaz demektir. Bilginin ikinci aşaması budur, buna açık fakat seçik olmayan bilgi *(cognitio clara confusa)* denir. Duyu bilgisi çözümlenir, öğeleri ayrılırsa açık ve seçik bilgiye *(cognitio clara et distincta)* varılır. Ancak, bir nesneyi oluşturan öğeler son ayrıntılarına değin çözümlenir, her türlü kuşkuyu ortadan kaldıracak duruma gelinirse, bilginin son aşamasına ulaşılır. Bu aşamada bilgi upuygun bilgidir *(cognitio adaequata)*. Bu tür bilgi seçiktir, çünkü seçik olarak kavranmıştır. Matematikteki sayılar bilgisi bu niteliktedir. Ancak doğa bilgisinin kaynağı duyular ve duyumlardır.

Us doğruları, olgu doğruları

Leibniz'in mantığı da matematikten aktarılan yönteme dayanır. Mantığın temel konusu olan önermeler son öğelerine değin çözümlenir, sonunda artık daha çözümlenme olanağı bulunmayan, öteki önermelerin türetilmesinde tek güvenilir kaynak olan ilkelere varılır. Bütün önermelerin tanıtlanmasına olanak sağlayan bu son önermeler tanıtlanmaz, onlar ilk doğrulardır *(primae veritas)*. Geometrinin kavramları, sayılar, Tanrı düşüncesi, özdeşlik ve çelişmezlik ilkeleri anlığın kendinde vardır, duyularla edinilmemiştir. Bunlar öncesiz-sonrasız doğrulardır ve zorunludur. Leibniz bunlara usun doğruları adını verir. Bir de deneyden edinilen olgu doğruları vardır ki bunlar zorunlu değil, gelişigüzel bir nitelik taşır, olanaklıdır.

Monad, birey, evren

Leibniz felsefesinin öncül konularından biri de töz kavramıdır. Onun "monad" olarak tanımladığı töz, varlığın temel öğesidir ve nicelik bakımından sonsuzdur. Kendi bütünlüğü içinde bir "individuum" olan monad bölünemez, önsüz-sonsuzdur, tinsel bir niteliktedir. Her monad evrenin bütününü özünde taşır. Bu özelliği dolayısıyla bireysel *(individuum)* olanla evrensel *(universum)* olan arasında bir bağlantı vardır. Bu bağlantı bir olgudur. Öte yandan, gene her monadın özünde öteki monadları yansıtan ayrı bir özellik vardır. Bu özellik, her monadın, bütün öteki monadların çokluğunu kapsamasından kaynaklanır. Bu yüzden monad çokluk içinde birliktir. Bu çokluğun birliğe dönüşmesini sağlayan tasarımdır. Tasarım ise, her biri kendi bütünlüğü içinde bir birlik oluşturan, monadların ortak ve temel özelliğidir. Bütün monadlar tasarımlayan güçlerdir, bu tasarımlamanın konusu da evrendir. Ancak bütün monadlarda tasarım eşit ve özdeş değildir. Kiminde açık ve seçik, kiminde bulanıktır. Monadlar kendi aralarında, tasarımların açık ve seçikliğine göre aşamalanır. Bu aşama duyumlama yetisi olandan başlar, salt düşünce etkinliği taşıyan monadlarda biter. Duyumları karışık olan monadlar edilgin, açık ve seçik olanlar ise etkindir.

Tasarımlar

Monadların oluşturduğu aşamanın en alt basamağında karışık, edilgin özdek, en yüksek basamağında da açık ve seçik olan Tanrı bulunur. Tanrı salt etkinliktir, açıklık seçikliktir. Tanrı en yüce monad olması nedeniyle tektir, buna karşın öteki monadlar sonsuz niceliktedir. Ancak bütün monadlar arasında tasarım etkinliğinden doğan ve tanrısal bilinçten kaynaklanan bir uyum vardır. Bu uyum içinde

Matematik ve Felsefe

Felsefe ile matematik arasında, sorunların çözümüne dayanan, bir bağlantının bulunduğu görüşü Anadolu-Yunan filozoflarının ileri sürdükleri bir konudur. Platon*, felsefenin geometriden ayrılamayacağını belirtirken, Akademia'nın kapısına "geometri bilmeyen gelmesin" diye yazmış, diyaloglarında da bilgi kuramını geliştirirken geometri sorunlarından örnekler vermiştir. Pythagoras*, evrenle ilgili konuları açıklarken sayılardan yararlanma gereğini ortaya atmış, varlık türlerinin kurucu öğeleri olarak, sayılara dayalı bir dizgenin bulunduğunu savunmuştur. Ona göre evrende düzeni sağlayan, varlıkları belli biçimlere göre oluşturan temel ilke sayılardır.

Başlangıçta geometri, aritmetik dizgelerine dayanan bir yöntemi benimseyen felsefe, sonraki dönemlerde, daha geniş sorun alanı bulunca matematiği bir yöntem olarak değil de felsefe öğretilerinin bir bölümü diye görmüştür. Özellikle geometriye dayanan gökbilim çalışmalarının gelişmesi, evrenle ilgili felsefe sorunlarının alanını genişletmiş, Kopernik*, Kepler* gibi bilginler evren bütününün matematik bir düzene göre kurulup işlediği görüşünü savunmuşlardır. Gökbilimle ilgili buluşlar, gelişmeler, felsefenin üzerinde durduğu evren sorununa yeni boyutlar kazandırdı. Evrendeki düzenin tanrısal bir güçle ve matematik ilkelere göre kurulduğu savı tartışılmaz bir konu durumuna getirildi. Özellikle tanrıbilimin egemen olduğu dönemde bu görüş fizikle ilgili konulara yeğ tutuldu. Evren yaratılmıştır, yaratıcısı Tanrı'dır, ancak bu düzenli bütün, matematikteki değişmez ilkelere uygundur. Bu uygunluğun kaynağı da tanrısal erktir.

Giordano Bruno*, Galileo,* Descartes,* Pascal,* Spinoza* gibi bilge ve matematikçiler felsefe sorunlarının çözümünde matematiği yardımcı bilim değil de, temel öğe diye anladılar. Böylece matematik evren düzenini açıklamadan çok, felsefe sorunlarının çözümünde yöntem niteliği kazandı. Leibniz, matematikçilerin görüşlerini doğrudan doğruya felsefenin ilgi alanı içine soktu. Matematik felsefenin yardımcısı değil, kendisi olma durumuna getirildi. Spinoza, felsefe konularını içeren, Ethika adlı yapıtında uyguladığı çözüm yöntemini more geometrico (geometri yöntemi) olarak niteledi. Bu çalışmalar sonunda bir "matematik felsefesi" gelişti. Condorcet,* Kant* gibi filozoflar matematiğe, dolaylı olarak, ağırlık verdiler. Felsefe sorunlarının matematikteki gibi açık ve seçik bir nitelikte çözümünün gereğini ileri sürdüler. 19.yy'dan beri matematik ve felsefe bir bütünün iki bölümü gibi anlaşıldı. Bu görüş mantığa uygulanarak, bütün önermelerin açıklanışında matematik çözüm ilkelerine dayanma gereği ortaya atıldı. Daha sonra mantık felsefeden alınarak matematiğin ilgi alanına kaydırıldı, böylece lojik ya da lojistik adı verilen yeni bir bilim olmuştu.

19.yy sonları ve 20.yy başlarında, özellikle kimi Yeni-Kantçılar ve Viyana Okulu diye nitelenen felsefe öğretisi bütün ağırlığını matematiğe verdi. Reichenbach* mantık ve felsefeyi matematik ilkeler üzerine oturturken fizikten de, elden geldiğince, yararlandı. Poincaré,* kimi matematik sorunlarının çözümünde, felsefede önemli bir yer tutan sezgiden, kimi felsefe sorunlarının açıklanışında da matematik yöntemden yola çıktı. Whitehead* ve Bertrand Russell* felsefeye matematikten, Einstein* ve Heisenberg* ise matematik-fizik bağlantısından yaklaştılar. Bu çalışmalar sonunda 20.yy'da matematik-felsefe uzlaşımı ağırlık kazandı, sorunların çözümünde tek yönteme dayanma geleneği bırakılarak, ikisini birlikte yürütme, felsefeye matematiğe özgü bir içerik verme eğilimi yaygınlaştı.

bulunan monadların birbirini etkilemesi söz konusu değildir. Leibniz bu konuyu "monadların pencereleri yoktur" önermesiyle açıklar.

Leibniz'e göre tinle gövde ayrı tözlerdir. Tini oluşturan monadlarla gövdeyi kuranlar arasında nedenselliğe dayanan bir bağlantı yoktur, ikisi de "önceden kurulmuş uyum"a dayanır. Tin, yapısı gereği, etkin olduğundan gövdede olup bitenleri bilir, tasarlar, bu nedenle gövdeyi denetimi altına alır gibi görünür. Tanrı, başlangıçta düzenlediği "önceden kurulmuş uyum" nedeniyle evrende geçen olaylara karışmaz. Tinle gövdenin ayrı tözler oluşu gibi iki ayrı dünya vardır, biri monadlar öteki monadlarda görünen "doğa", cisimler dünyası. Ancak tin, çözülmüş, öteki varlıklarla ilgisi olmayan bir töz değildir. Organik birliğin, organik diriliğin bulunduğu her yerde bir tin, karanlık ve bulanık da olsa bir bilinç, bir duyum ve duyumdan duyuma geçiş vardır. Uzay ne denli inceden inceye araştırılırsa onda, o oranda, organik özler (tohumlar), organik birlikler bulunur, "uzayın her parçası balıklarla dolu bir havuzdur." Öte yandan her organik birlik tinsel bir birlik, duyan ve davranan bir varlıktır. Ayrıca, her tinsel birliğe algılanabilen bir nesne karşılıktır. Algıyla verilmeyen bir nesnenin bilgiye dönüşme olanağı yoktur, ancak bu algıyı gerçekleştiren, algı verilerini alan anlık önseldir, algı ürünü değildir (nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu, nisi intellectus ipse). Leibniz, algıyla ilişkili olarak, gözlem kavramı üzerinde de durur, ona yeni bir yorum getirir. Ona göre gözlem yalnız duyumlamak ve algılamak anlamına gelmez, düşünmenin kendisidir, algılanan nesnelerle ötekiler arasındaki bağlantıyı aydınlığa çıkarmadır.

Uzay töz değil, bir görünüş *(phaenomenon)*, bir süreklilik *(continuum)* olduğundan sonsuzca bölünebilir. Bu nedenle metafizik bir gerçeklik niteliği taşımaz. Töz için bölünme söz konusu değildir. Uzay, bütün zamandaş varlıkların, oluşların, birbirini karşılıklı etkileyici durumda bulunanların içinde yer aldıkları, yan yana bulunuşu sağlayan bir düzen biçimidir *(form)*. Uzay gibi zaman da bağımsız bir gerçek değil, monadlardaki tasarımların birbiri ardınca dizilişinden oluşur. Uzayın birlikte bulunuşun, bir arada oluşun formu olmasına karşılık zaman art arda sıralanışın formudur. Gerek uzay, gerekse zaman tek tek duyularla değil, bu duyuların bütün izlenimleriyle birlikte ve topluca olan bir ortak duyu ile algılanabilir. Uzay ve zamanın başka bir özelliği de eylemsel ve ussal düzen formu oluşudur.

Leibniz'in geliştirdiği kurama göre ölüm gerçek değildir, çünkü var olan bir nesnenin yok olması düşünülemez. Ölümü bir yokluk diye anlamak, enerjinin korunması yasasına aykırıdır. Özdeğin taşıdığı etkileyici yeti kalır, değişen yalnız biçimdir. Diri olan doğa kendini korur, saklar. Her yaşam, kendi özelliğini taşıyan, yeni bir yaşamı yaratır, her diri başka bir diriden ortaya çıkar. Ölüm bir yumulma durumu *(involutio)* olabilir. Bu durumdan yeni ve değişik bir duruma, çözülme durumuna *(evolutio)* geçilir, diri bir varlık oluşur. Ölümsüzlük düşüncesi de, geçmiş süreyi anımsayan, bilinçli ve tinsel bir yaşamın sürüp gitmesidir.

Ahlak sorunlarına us ilkelerine dayalı bir yöntemle çözüm arayan Leibniz'e göre kişinin eğilimlerini tasarımlar belirler, yönlendirir. Bu nedenle eğilimin değeri, onu ortaya getiren, tasarımla ölçülür. Ahlak kurallarına göre doğru ve yanlışı doğuran da tasarımların niteliğidir. Bir tasarım doğruysa ondan kaynaklanan eğilim doğru, yanlışsa yanlıştır. Ahlak alanında, belli bir güdüden doğmayan bir davranış, belirli bir öğeden kaynaklanmayan bir eylem olamaz, bu nedenle özgürlük söz konusu değildir. Tasarımları bulanık ve karışık olan bir monad edilgin olduğundan, o karışık ve bulanık eğilimlerin egemenliği altındadır, bu yüzden özgür değildir. Öte yandan bir monadın tasarımları açık ve seçik ise, o monad etkindir, onu yöneten ahlak istencidir. Bu durumda o kendi kendinin yöneticisidir, özgürdür, Özgür olmak us ilkelerine uymak, bütün eylem ve davranışlarda usun kılavuzluğunu benimsemektir. İyilik ve kötülük sorunlarının kaynağı tanrısal güç, istenç değildir. Bir nesne Tanrı yarattığı için iyi olamaz, o iyi olduğundan dolayı yaratılmıştır. İyi de usla bağlantılıdır, us taşıyan tözlerin yetkinliğine yaraşan bir durumdur. Yetkinlik ise sağlık üzerine kurulmuştur, özün yükselmesidir. Ahlakın temelinde mutluluk ve yetkinlik bulunur. Ancak gerçek bir mutluluk gerçek erdemle, yetkinlikle uyum içinde olmayı gerektirir.

Töz, tin ve gövde

Önceden kurulmuş uyum

Leibniz'de estetiğin temeli güzelliktir ve uyumla bağlantılıdır. Çünkü güzellik çoklukta birliktir. Güzellik uyumla birleşince sevgi ve hoşlanmayı yaratır. Sevgiyi doğuran başka bir öğe de düzen ve güzellik arasındaki bağlantıdır. Bir nesnenin insanda uyandıracağı sevgi eğilimi onun yetkinliğiyle orantılıdır.

Leibniz erk kavramını deyim yetkinliği olarak tanımlar, dışta bulunan bir etkenle ilgili olmadığını ileri sürer. Ona göre erk, tözde bulunan bütün tasarımlara açık ve seçik bir deyim yetkinliği kazandırmaktır. Erkin başka bir özelliği de birlikte çokluğun, bir düzenli bütünün organik yaratması oluşudur.

Uzay, zaman ve süreklilik

Leibniz'in ruhbilimi monad öğretisinden kaynaklanır. Gövdenin odak monadı durumunda bulunan tin, töz olması nedeniyle, ölümsüzdür. Odak monad, belli aşamalara göre, birtakım aşağı monadları gerektirdiğinden, bunları birbiriyle bağlantılı kıldığından, tin gövdesiz olamaz. Yüksek monadların gövdesi durumunda olan aşağı monadlarda sürekli bir değişim egemendir. Burada geçerli olan süreklilik yasasıdır. Tinin, bir gövdeden başka bir gövdeye geçmesi söz konusu değildir. Öte yandan yalnız insan tininde us bulunur.

Matematiğe katkıları

Leibniz'in sürekliyi olduğu kadar süreksizi de, başka bir deyişle her öğesi ayrı özellikler taşıyan toplulukları da incelemeye yönelen matematiksel çalışmaları bir yandan sonsuzküçükler hesabını (diferansiyel ve integral hesap) kurmayı, bir yandan da, ancak 20. yy'da matematiğin sonsuzküçükler hesabı denli önemli bir dalı durumuna gelebilecek olan katışımsal (kombinatoryal) çözümlemenin temellerini atmayı başarmıştır. 17. yy'da sonsuzküçükler hesabı alanında Cavalieri, Fermat, Wallis ve Barrow başta olmak üzere birçok bilim adamının katkısıyla önemli sonuçlar elde edilmiş, yeni yöntemler geliştirilmiş ve bunların bir kuram bütünlüğüne ulaştırılacağı kaçınılmaz ana ulaşılmıştı. Aynı yüzyılın sonlarında iki büyük bilim adamının, Newton ve Leibniz'in yaşıyor olmaları bu kaçınılmaz anın değerlendirilmesini ve matematiğin gelişiminin hiç değilse

hızlandırılmasını kolaylaştırdı. 1675'te limit alma işleminin simgesel gösterimini geliştirerek bu alandaki ilk büyük buluşunu gerçekleştiren Leibniz, 1684'te diferansiyel ve integral hesabın temel ilkesini içeren çalışmalarını yayımlamaya başladı. 1694'te kendisininkilerle birlikte başka bilim adamlarının katkılarını da kapsayan ve bu alanda yazılmış ilk dizgesel çalışma olan *Scientia infiniti*'yi ("Sonsuzluk Bilimi") yayımladı. Kıta Avrupası'nda büyük bir ilgi toplayan ve önceleri pek anlaşılır bulunmamasına ve kuşkuyla karşılanmasına karşın etkisi giderek yaygınlaşan çalışmalarıyla önemli bir matematikçiler topluluğunun önderi konumuna gelen Leibniz, İngiliz matematikçilerince, ulaştığı sonuçları ve kullandığı yöntemleri kendisinden üç yıl sonra *Principia* ("İlkeler") adlı ünlü yapıtında açıklayan Newton'un buluşlarını çalmakla suçlandı. Bugün bilim tarihçileri, Newton'un önceliği konusunda haklı gibi görünen yandaşlarının başlattığı bu tartışma içinde Newton'un bazı sonuçlarından yararlandığını kabul eden, ancak kullandığı yöntemleri kendisinin geliştirdiğini belirten Leibniz'in, başka bilim adamlarının çalışmalarının en can alıcı yönlerini ve ulaştıkları sonuçların en önemlilerini seçmekteki ve bunları yeni bir yapıyla, daha geniş bir bağlamda eriterek uyumlu ve kapsamlı bir bütüne dönüştürmekteki ustalığının, 17. yy'ın koşullarında sonsuzküçükler hesabını geliştirmeye yeterli olduğu kanısında birleşiyorlar. 19. yy'da Boole'nin 20. yy'da Whitehead ve Russell'ın çalışmalarıyla simgesel mantık ve olasılık kuramının, daha kapsamlı bir deyişle katışımsal çözümlemenin geliştirilmesiyle sonuçlanacak bir sürecin ilk büyük adımlarını oluşturan süreksiz, türdeş olmayan topluluklar matematiğine ilişkin düşünceleri ise, çağından iki yüzyıl ileride olduğunun kanıtı olarak değerlendirilmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Die philosophischen Schriften von G.W.Leibniz*, (ö.s.), 7 cilt, E.J.Gerhardt, (der.), 1875-1890, ("G.W.Leibniz'in Felsefe Yazıları").

• KAYNAKLAR: R.Böhle, *Der Begriff des Indwiduums bei Leibniz*, 1978; G.Friedmann, *Leibniz et Spinoza*, 1946; E.Hochstetter, *Zu Leibniz Gedächtnis*, 1947; R.Hönigswald, *G.W.Leibniz*, 1928; K.Müller und G. Krönert, *Leben und Werk von G.W.Leibniz*, 1969.

• BAKINIZ: ARİSTOTELES, BARROW, BOOLE, B.CAVALIERI, DESCARTES, FERMAT, LOCKE, I.NEWTON, PASCAL, B.RUSSELL, SPINOZA, WALLIS, C.WOLFF.

LEIF ERIKSSON
(970 ? - 1021 ?)

Norveçli gezgin. Kuzey Amerika kıyılarına varan ilk Avrupalı olduğu sanılmaktadır.

970'e doğru İzlanda'da doğduğu, 1021'e doğru Grönland'da öldüğü sanılmaktadır. 985'te Grönland'ı keşfeden ve oraya yerleşen ilk Avrupalı olan Norveçli Viking Kızıl Erik'in oğludur.

İzlanda destanlarından "Erik Destanı"na göre, Leif Eriksson 1000'de Grönland'dan Norveç'e dönmüş, Norveç Kralı I.Olaf Tryggvason'un isteğiyle Hıristiyanlık'ı kabul etmiştir. 1001'de kral Olaf tarafından Grönland'da yerleşmiş Norveçliler arasında Hıristiyanlık'ı yaymakla görevlendirilen Leif Eriksson gemisiyle Grönland'a doğru yola çıktı. Akıntıya kapılarak güneybatıya, bilinmeyen bir kıtaya sürüklendi. Nova Scotia (Yeni İskoçya, bugün Kanada'da) olduğu sanılan ve üzüm bağlarıyla kaplı bu bölgeye Vinland (Bağ Ülkesi) adını verdi. Yerleşmek için çok uzak bulduğu bu yerden sonbaharda Grönland'a dönen Leif Eriksson, babasının din değiştirmeyi kabul etmeyerek çoktanrılı dine bağlı kalmasına karşın, annesinin ve adada yaşayan diğer Norveçliler'in Hıristiyanlık'ı kabul etmelerini sağladı. Brattahild'de Grönland'ın ilk kilisesini yaptırdı.

"Erik Destanı"ndan daha güvenilir bir kaynak olarak kabul edilen "Grönlandlılar'ın Öyküsü" adlı İskandinav destanında, Leif'in Vinland'ı oraya 14 yıl önce giden İzlandalı Bjarni Herjulfsson'dan öğrendiği ve bunun üzerine bir Kuzey Amerika seferi düzenlediği anlatılır. Bu destana göre Leif Eriksson Kuzey Amerika'ya 1000 yılından çok sonra varmış, Vinland'ın yanı sıra, Labrador Yarımadası (bugün Kanada'da) olduğu sanılan Hellaland'ı ve Newfoundland (bugün Kanada'da) olduğu sanılan Markland'ı da ziyaret etmiştir. Vinland'a daha sonra kardeşi Thoruald ve İzlandalı Thorfina Karlsefni de sefer yapmışlardır.

13. ve 14.yy'a ait İzlanda belgeleri, Leif Eriksson'un Kuzey Amerika'ya yapılan ilk yolculuklara katılan Vikingler'den olduğunu göstermektedir. Ancak ilk seferin düzenleyicisi olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. 1963'te Norveçli Helge Ingstad yönetimindeki bir araştırma gezisinde, Newfoundland'ın kuzeyinde 1000 yılına ait Norveç tipi yapılar olduğu kanıtlanan bir yerleşim bölgesi bulunmuştur. Bu olay bu bölgenin Vinland olması ve ilk kez Leif Eriksson tarafından keşfedilmesi olasılığını artırmıştır.

• BAKINIZ: ERIK [Kızıl].

LEIGH, Vivien
(1913-1967)

İngiliz sinema ve tiyatro oyuncusu. İncelikli oyunu ve zarif görünümüyle beyaz perdenin unutulmaz sanatçılarından biri olmuştur.

5 Kasım 1913'te Hindistan'da, Darjeeling'de doğdu, 7 Temmuz 1967'de Londra'da öldü. İngiltere'de ve Avrupa'da manastır okullarında eğitim gördü. Daha sonra Londra Kraliyet Tiyatro Akademisi'ne devam etti. Londra sahnelerindeki ilk ününü 1935'te Ambassador Tiyatrosu'nda *The Mask of Virtue* (Fazilet Maskesi) ile yaptı. 1937'de *Fire Over England* ("İngiltere Ateşler İçinde") filminde Laurence Olivier ile birlikte oynadı. O sırada ikisi de evli olan oyuncular, eşlerinden ayrılıp 1940'ta birbirleriyle evlendiler. Yirmi yıl süren evlilikleri boyunca birçok

film ve oyunda birlikte rol aldılar.

1939'da çevrilen *Gone with the Wind*'deki (Rüzgâr Gibi Geçti) Scarlet O'Hara rolü için yüzlerce aday arasından seçilen Leigh, bu filmdeki oyunuyla hem New York eleştirmenlerinin En İyi Kadın Oyuncu Ödülü'nü, hem de 1939'un Oscar'ını aldı. 1940'ta *Waterloo Bridge* (Waterloo Köprüsü), 1945'te *Caesar and Cleopatra* (Nil Melikesi) gibi filmlerle sinemada yerini sağlamlaştırdı. Bir yandan da L.Olivier ile New York ve Londra'da çeşitli oyunlarda oynuyordu. 1949'da Londra'da J.Anouilh'in *Antigone*'undaki yorumuyla büyük başarı elde etti. T.Williams'ın *A Streetcar Named Desire*'ındaki (İhtiras Tramvayı) Blanche du Bois rolünü hem tiyatro, hem de sinemada oynadı ve 1951'de bu oyunuyla ikinci Oscar'ını kazandı.

L.Olivier'den ayrıldıktan sonra sık sık sinir krizleri geçirir oldu. Gittikçe bozulan sağlığı nedeniyle fazla film çeviremiyordu. Son filmleri 1965'te Stanley Kramer'in yönettiği *Ship of Fools* (Çılgınlar Gemisi) oldu.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı filmler:** *Gentleman's Agreement*, 1935, ("Centilmenler Sözleşmesi"); *Fire Over England*, 1937, ("İngiltere Ateşler İçinde"); *Dark Journey*, 1937, ("Karanlık Yolculuk"); *A Yank at Oxford*, 1937, ("Oxford'da Bir Amerikalı"); *Gone with the Wind*, 1939, (Rüzgâr Gibi Geçti); *Waterloo Bridge*, 1940, (Waterloo Köprüsü); *Caesar and Cleopatra*, 1945, (Nil Melikesi); *Anna Karenina*, 1948; *A Streetcar Named Desire*, 1951, (İhtiras Tramvayı); *The Deep Blue Sea*, 1955, ("Derin Mavi Deniz"); *The Roman Spring of Mrs. Stone*, 1961, (Roma'da Bahar); *Ship of Fools*, 1965, (Çılgınlar Gemisi). **Oynadığı oyunlar:** *Fazilet Maskesi*, 1937; *Antigone*, 1949; *İhtiras Tramvayı*, 1951; *Şahane Züğürtler*, 1963.

LEISEGANG, Hans
(1890-1951)

Alman, filozof. Helenistik dönem felsefesi konusundaki çalışmalarıyla ünlüdür.

13 Mart 1890'da Blankenburg yöresinde Langensalza'da doğdu, 6 Nisan 1951'de Berlin'de öldü. Berlin Üniversitesi'nde felsefe ve tanrıbilim öğrenimi gördü. 1930-1937 ve 1945-1948 dönemlerinde Jena Üniversitesi'nde felsefe ve din felsefesi okuttu.

Leisegang'ın çalışma alanı Helenistik felsefenin gelişimi ve içerdiği sorunlardır. Özellikle Aristoteles'ten Plotinos'a değin bu felsefenin düşünce biçimi ve evrimi konusundaki geniş kapsamlı incelemeleriyle ilgi çekmiştir. Ona göre bu dönemde felsefe dinle kaynaşarak yeni bir sorun alanı oluşturmuştur. Bu sorun alanını anlamak, çözümlemek için yalnız felsefeyle değil, onu etkileyen dinlerle de ilgilenmek gerekir. Leisegang bu amaçla Platon, Dante ve Kierkegaard'ı inceledi, Marx'ın düşüncelerini etkileyen, yönlendiren kaynakları, onların dinle olan bağlantısını araştırdı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Hellenistische Philosophie von Aristoteles bis Plotin*, 1923, ("Aristoteles'ten Plotinos'a Değin Helenistik Felsefe"); *Der Apostel Paulus als Denker*, 1923, ("Düşünür Olarak Havari Paulus"); *Die Gnosis*, 1924, ("Bilme"); *Denkform*, 1928, ("Düşünme Biçimi"); *Religionsphilosophie der Gegenwart*, 1930, ("Çağdaş Din Felsefesi"); *Lessing's Weltanschauung*, 1931, ("Lessing'in Dünya Görüşü"); *Dante und christliche Weltbild*, 1941, ("Dante ve Hıristiyan Evren Anlayışı"); *Hegel, Marx und Kierkegaard*, 1948, ("Hegel, Marx ve Kierkegaard").

LEISHMAN, William Boog
(1865-1926)

İskoç, hekim. "Kala-azar" adıyla bilinen tropikal hastalığın asalağını tanımlamıştır.

6 Kasım 1865'te Glasgow'da doğdu, 2 Haziran 1926'da Londra'da öldü. 1886'da Glasgow Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamlayarak orduya katıldı ve 1897'ye değin yedi yıl süreyle Hindistan'da tropikal hastalıklar konusunda incelemeler yaptı. İngiltere'ye döndüğünde, Netley'deki Askeri Tıp Okulu'na önce öğretim görevlisi, 1903'te de patoloji profesörü olarak atandı. Ölünceye değin ordunun çeşitli tıp kurumlarında tropikal hastalıklar ve patoloji uzmanı olarak yöneticilik görevi üstlenen Leishman 1909'da "Sir" unvanı almış, 1910'da Royal Society üyeliğine seçilmiştir.

Tifo aşısının hazırlanmasında ve I.Dünya Savaşı yıllarında İngiliz ordusunda başarıyla uygulanmasında da emeği geçen Leishman'ın adı, özellikle Hindistan'da bulunduğu sıralar incelediği tropikal hastalıklarla tıp tarihine geçmiştir. Sıcak bölgelere özgü bu hastalıklar arasında daha çok, kansızlık, karaciğer ve dalak büyümesi, deride lekeler ve yüksek ateşle seyreden "kala-azar"ın etkenini araştıran Leishman, 1900'de, bu hastalıktan ölen bir askerin dalağında hastalık yapıcı birhücreliyi gözlemledi. 1903'te Charles Donovan (1863-1951) da aynı asalağı tanımladığından ve Leishman o tarihe değin bulgusunu yayımlamadığından, kala-azarın etkeni olan asalak, iki araştırmacının anısına *Leishmania donovani* diye adlandırıldı. Günümüzde, Leishmania türü asalakların neden olduğu tropikal hastalıkların tümü "Leishmaniasis" genel adıyla anılır.

• **BAKINIZ:** LAVERAN.

LELEWEL, Joachim
(1786-1861)

Polonyalı tarihçi. Polonya tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

22 Mart 1786'da Varşova'da doğdu, 29 Mayıs 1861'de Paris'te öldü. Annesi Polonyalı, babası Alman'dı. 1804'te Vilna (bugün SSCB'de Litvanya'da Vilnius) Üniversitesi'ne girdi. Yükseköğrenimini tamamladıktan sonra, bir süre tarih ve coğrafya

öğretmenliği yaptı. 1815-1824 arasında Vilna ve Varşova üniversitelerinde genel tarih ve bibliyografya dersleri verdi. Bu dönemde öğrencileri arasında milliyetçilik, yurtseverlik ve ulusal bağımsızlık düşüncelerinin yayılması için çaba harcadı. Bu nedenle 1824'te Rus genel vali tarafından üniversitedeki görevinden uzaklaştırıldı. Bu tarihten sonra görüşlerini, tarih kitapları yazarak, Polonya'nın bağımsızlığı için mücadele eden gizli Yurtsever Dernek içinde etkin görevler alarak yaymaya çalıştı.

Rus Çarı I.Nikolay'ın 1830 Fransız Devrimi'ni bastırmak amacıyla Fransa'ya Polonyalılar'dan oluşan bir ordu yollama kararının ardından, Kasım 1830'da Polonya Ayaklanması başladı. Lelewel, ayaklanmadan sonra kurulan Ulusal Hükümet'te halk eğitim bakanı oldu. Ayaklanmanın Eylül 1831'de Rus orduları tarafından bastırılmasından sonra Paris'e yerleşti. Orada Polonyalı siyasi mültecilerin oluşturduğu Ulusal Komite'nin başkanlığına seçildi. Fransız hükümeti 1833'te ülkeyi terketmesini isteyince Brüksel'e geçti. Yaşamının geri kalan bölümünü Polonya tarihi üzerine araştırmalar yapmakla ve kitaplar yayımlamakla geçirdi.

Lelewel'in en önemli çalışması 1844'te Fransızca olarak yayımladığı *Considérations sur l'état politique de l'ancienne Pologne et sur l'histoire de son peuple*'dür ("Eski Polonya'nın Siyasi Durumu ve Halkının Tarihi Üzerine Düşünceler"). On yıl sonra Lehçe'ye çevirerek *Uwagi nad Dziejami Polski i Ludu Jej* ("Polonya'nın ve Halkının Tarihi Üzerine Düşünceler") adıyla yeniden yayımladığı bu kitabında, Polonya ulusunun en parlak çağını, köylülerle kasaba eşrafının eşit büyüklükte toprağa sahip olduğu Hıristiyanlık öncesi dönemde yaşadığını ileri sürmüştür. Lelewel'e göre Polonya tarihinin temelinde, bu iki kesim arasındaki özgürlük ve eşitlik mücadelesi ve bu mücadeleyi kazanan kasaba eşraflarıyla soylular arasındaki iktidar mücadelesi yatar. Polonya'nın Hıristiyan olmasıyla birlikte "kasaba eşrafı demokrasisi" yolundan sapmış, ülke ulusal özelliklerini yitirerek manevi bir çöküş içine girmiştir.

Lelewel, Polonya tarihini yalnız devletin değil, tüm ulusun tarihi olarak ele almış ve diğer ulusların tarihleriyle karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Çalışmalarıyla Polonya'da çağdaş tarihçiliğin temellerini atmış, Polonyalılar arasında ulus ve tarih bilincinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Ocalemie Polski za Króla Lokietka*, 1822, ("Kral Lokietka Döneminde Polonya'nın Kurtuluşu"); *Dzieje Polski Joachim Lelewel Potocznym Sposobem Opowiedziat*, 1829, ("Polonya Tarihinin Joachim Lelewel Tarafından Popüler Bir Biçimde Anlatılışı"); *Considérations sur l'état politique de l'ancienne Pologne et sur l'histoire de son peuple*, 1844, ("Eski Polonya'nın Siyasi Durumu ve Halkının Tarihi Üzerine Düşünceler"); *Polska Wieków Srednich czyli w Dziejach Narodowych Polskich Postrzezenia*, 1846-1851, ("Orta Çağ'da Polonya ya da Ulusal Polonya Tarihi Üzerine Gözlemler"); *Géographie du moyen age*, 1850-1852, ("Orta Çağ Coğrafyası"); *Uwagi nad Dziejami Polski i Ludu Jej*, 1854, ("Polonya'nın ve Halkının Tarihi Üzerine Düşünceler").

LELOIR, Luis Federico
(1906)

Arjantinli biyokimyacı. Karbonhidrat biyokimyasının anlaşılmasına katkıda bulunan çalışmalarıyla 1970 Nobel Kimya Ödülü'nü almıştır.

6 Eylül 1906'da Paris'te doğdu. Buenos Aires Üniversitesi'nde öğrenimini tamamlayıp, 1934-1935 yıllarında aynı üniversiteye bağlı Fizyoloji Enstitüsü'nde asistan olarak görev aldı. 1935'te İngiltere'ye giderek bir yıl Cambridge Üniversitesi'nde, ardından ABD'deki bazı laboratuvarlarda biyokimya araştırmaları yaptıktan sonra 1937'de Arjantin'e, Buenos Aires Üniversitesi'nin Fizyoloji Enstitüsü'ne döndü. 1946'da Biyoloji ve Deneysel Tıp Enstitüsü'ne geçtiyse de, ertesi yıl Campomar Vakfı'nın parasal desteğiyle Buenos Aires'de Instituto de Investigaciones Bioquímicas'ı (Biyokimya Araştırmaları Enstitüsü) kurup yöneticiliğini üstlendi. 1984'te de bu görevini ve 1962'de getirildiği Buenos Aires Üniversitesi Biyokimya Bölümü başkanlığını sürdürmekte olan Leloir, ülkesindeki birçok bilim kuruluşunun yanı sıra 1972'de Londra'daki Royal Society'nin, 1978'de Fransız Bilimler Akademisi'nin ve ABD Ulusal Bilimler Akademisi'nin yabancı üyeliğine seçilmiş, aldığı çeşitli ödüllere 1970'te Nobel Kimya Ödülü'nü de katmıştır.

Kuruluşunu örgütleyerek yönetimini üstlendiği Campomar Biyokimya Araştırmaları Enstitüsü'nde, süt şekeri olan bilinen laktozun üretimini gerçekleştirmeyi tasarlayan Leloir, karmaşık şekerlerin yıkımıyla basit karbonhidratların oluşmasını ve karbonhidrat metabolizmasında nükleotitlerin işlevini bu araştırmaları sırasında gün ışığına çıkardı. 1964'te, uzun nükleik asit moleküllerinin temel birimi ve karbonhidrat biyosentezinin anahtarı olan nükleotitleri buğday tanesinden ayırmayı başararak, riboz ya da dezoksiriboz gibi beş karbonlu şeker molekülü taşıyan nükleotitlerin, polisakkarit biyosentezindeki işlevini belirledi. Ardından, hayvansal dokularda karbonhidrat ve enerji kaynağı olan polisakkarit yapısındaki glikojenin sentezini gerçekleştirerek, yaşamsal önem taşıyan bu polisakkaritin karaciğer enzimleri olmadıkça vücutta üretilemeyeceğini ortaya koyan Leloir'ın çalışmaları, karbonhidrat metabolizmasının anlaşılmasında önemli bir basamaktır.

• **BAKINIZ:** Claude BERNARD, LEVENE.

LELOUCH, Claude
(1937)

Fransız film yönetmeni. *Un homme et une femme* (Bir Kadın ve Bir Erkek) adlı filmiyle ün kazanmıştır.

30 Ekim 1937'de Paris'te doğdu. Üç kuşak önce Filistin'den Cezayir'e göç etmiş Yahudi bir aileden

geliyordu. Genç yaşta tutkulu bir biçimde sinemaya atıldı. On üç yaşında çektiği kısa bir filmle Cannes'da amatörler arasında ödül kazandı. Askerliği sırasında Fransız ordu sineması için on tane kısa film yaptı. Sonra bağımsız yapımlara başladı. Ailesinden sağladığı para desteğiyle ilk uzun filmlerini çekti. Birkaç ticari başarısızlıktan sonra 1966'da *Bir Kadın ve Bir Erkek* ile kendini uluslararası alanda kanıtladı. Lelouch'un kıvrak anlatımının yanı sıra Anouk Aimée ile Jean-Louis Trintignant'ın başarılı oyunlarıyla zenginleşen film Cannes Film Şenliği'nde birincilik ödülünü, ABD'de de o yıl en iyi yabancı filme verilen Oscar'ı kazandı. Bunu 1968'de ikinci bir ticari başarı, *Vivre pour vivre* (Yaşamak İçin) izledi. 1960'larda kazandığı ünü 1970'lerde sürdüremeyen Lelouch, 1974'te romantik biçimde işlediği bir cinayet filmi olan *La Bonne Année*'yi (Yeni Yıl) çekti.

Yapıtlarının senaryo yazarlığını ve kameramanlığını da üstlenen Lelouch, filmlerini Les Films 13 adındaki kendi şirketi hesabına çekmektedir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *L'amour avec des si*, 1963, ("Eğer' lerle Aşk"); *Une fille et des fusils*, 1964, ("Bir Kız ve Tüfekler"); *Une homme et une femme*, 1966, (Bir Kadın ve Bir Erkek); *Vivre pour vivre*, 1968, (Yaşamak İçin); *Un homme qui me plaît*, 1969, (Sevdiğim Adam); *La bonne année*, 1974, (Yeni Yıl); *Le chat et les souris*, 1975, ("Kedi ve Fare"); *Si c'était à refaire*, 1976, ("Yeniden Başlasaydık"); *Robert et Robert*, 1979, (Robert ve Robert).

LEM, Stanislaw
(1921)

Polonyalı yazar ve düşünür. Bilim kurgu alanındaki felsefi kıssalarıyla olduğu kadar sibernetik ve bilim felsefesi konularındaki araştırmalarıyla da ün kazanmıştır.

Lwow'da doğdu. II. Dünya Savaşı'nda, tıp öğrenimi gördüğü sırada Alman işgali nedeniyle üniversiteden ayrılmak zorunda kaldı. 1940'ların ilk yarısında otomobil tamircisi ve kaynakçı olarak çalıştı. Savaştan sonra, 1946'da Krakov'a yerleşti. Üniversiteye dönerek tıp doktoru oldu. Aynı dönemde şiir yazmaya ve bilimsel yöntem üstüne kuramsal araştırmalara girişti. 1951'de ilk bilim kurgu romanı olan *Astronauci*'yi ("Astronotlar") yazdı. *Astronauci* ve 1955'te yayımlanan *Oblok Magellana* ("Magellan Nebulası") onun özgün üslübunun ilk belirtilerini göstermekle birlikte, toplumcu gerçekçi anlayışın da etkilerini taşıyordu. Lem 1955'te ilk ve tek gerçekçi romanı *Czas nieutracony*'i ("Kazanılan Zaman") yazdı. Bu tarihten sonra bilim kurgu, bilim felsefesi ve sibernetik konularında özgün üslubuyla birçok kitap yayımladı.

Lem'in bilim kurgu yapıtları iki ana bölümde toplanabilir. Bunlardan birincisi Swift ve Voltaire'in izinden giderek yazdığı taşlamalar ve felsefi kıssalardır. Daha çok kısa öyküler biçimindeki bu tür yapıtlarında Lem büyük bir gülmece ustası olduğunu kanıtlar, bilim kurgunun yadırgatıcı özelliğini alegori ve taşlama için kullanır. Lem bu öyküleri felsefi bir bütünlük taşıyan gruplar biçiminde ayırmıştır. Bu grupların en önemlileri "Ion Tichy" öyküleri, "Pilot Pirx" öyküleri ve "Trurl ve Klapaucius'un Serüvenleri"dir.

İlk kez 1957'de yayımlanan *Dzienniki Gwiazdowe*'de ("Yıldız Günceleri") toplanan öykülerle başlayan "Ion Tichy" dizisi, tam bir karşıt kahraman olan Tichy'nin kişiliğinde günümüz dünyasının çeşitli yönlerine getirilmiş alaycı eleştirileri içerir. Lem, "Tichy" öykülerini yazmayı 1970'lere değin sürdürmüştür. Bu dizi evrene "insan merkezli" bakışın bir taşlamasıdır. Bu eleştiri, aşırı biçimde "benmerkezli" bir kahraman olan Tichy'nin kişiliğinde somutlaşır. *Bajki robotów* ("Robot Masalları") ve *Cyrebiada* ("Siberdestan") sürekli birbirleriyle yarışan iki "robot yapıcısı" olan Trurl ve Klapaucius'un mutluluk "yapmak", iyilik "yapmak", evrensel huzur "yapmak" yolunda sonu gelmeyen çabalarını anlatır.

Lem'in ikinci tür bilim kurgu yapıtları daha çok roman biçimindedir. Bunlar gülmece niteliği taşımaktan çok felsefi bir tartışma çerçevesinde örülmüş kişilik çözümlemeleridir. 1961'de yayımlanan ve bugün de Lem'in başyapıtı sayılan *Solaris*, bu türün en iyi örneğidir. 1973'te SSCB'li yönetmen Tarkovski tarafından filme de alınan *Solaris*, insan ile yabancı ve akıllı bir yaşam biçimi arasında iletişim kurmanın akla gelmez zorluklarını ve belki de olanaksızlığını işler.

Lem'in bilim felsefesi, sibernetik, bilimsel spekülasyon ve edebiyat eleştirisi alanlarında da çeşitli çalışmaları vardır. *Summa technologiae*'de insanlığın geleceğinin toplumsal, bilimsel ve biyolojik boyutlarını kapsamlı bir felsefi bakış çerçevesinde inceler. *Fantastyka i futurologia* ("Fantazya ve Gelecekbilim") ise bilim kurgu yoluyla fantazya ile bilim arasında bağları kurmayı amaçlayan bir çalışmadır.

• **YAPITLAR (başlıca): Bilim Kurgu:** *Astronauci*, 1951, ("Astronotlar"); *Oblok Magellana*, 1955, ("Magellan Nebulası"); *Dzienniki Gwiazdowe*, 1957, ("Yıldız Günceleri"); *Solaris*, 1961, (Solaris, 1984); *Powrót s gwiazd*, 1961, (Yıldızların Dönüşü, 1984); *Pamietnik znaleziony w wannie*, 1961, ("Banyo Küvetinde Bulunan Anılar"); *Ksiega robotów*, 1961, ("Robotlar Kitabı"); *Bajki robotów*, 1964, ("Robot Masalları"); *Cyberiada*, 1965, ("Siberdestan"); *Doskonala proznia*, 1971, ("Mükemmel Boşluk"). **Sibernetik-Bilim Felsefesi-Eleştiri:** *Dialogi*, 1957, ("Diyaloglar"); *Summa technologiae*, 1964, *Fantastyka i futurologia*, 1970, ("Fantazya ve Gelecekbilim"). **Çeşitli:** *Czas nieutracony*, 1955, roman, ("Kazanılan Zaman"); *Wysoki zamek*, 1966, otobiyografi, ("Yüksekteki Şato").

• **BAKINIZ:** ASIMOV, LE GUIN, H.G. WELLS.

Edebiyatta Bilim Kurgu

Günümüzde önemli edebiyat alanlarından biri durumuna gelmiş olan bilim kurgunun kökenleri üzerine değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bilim kurgunun kültürel bir olgu olarak ortaya çıkışı ve bu adla anılması 20.yy'da gerçekleşmiştir ve öncelikle ABD ve İngiltere'de yaygınlaşmıştır. Ancak çağdaş bilim kurgu eleştirmenleri bir tür olarak bilim kurgunun kökenlerini Samosatalı Lucianus'un "Gerçek Tarih" öyküsüne kadar uzatırlar. Bilim kurgu, bir edebiyat yapıtının kuruluşunda imgelemin rolünün, yazarın ve okurların dünyasına seçenek oluşturan başka bir dünya yaratacak kadar ileriye götürüldüğü bir edebiyat türü olarak tanımlanabilir.*

Böyle bir tanımla, tarih boyunca yazılmış tüm ütopyalar ve olağanüstü yolculuk öyküleri bilim kurgunun kapsamına girer. Bilim kurguyu fantazyadan ve gotik öykü adı verilen doğaüstü öykülerden ayıran özellik ise, bilim kurgunun yarattığı düşsel dünyaların temel varsayımlarının yazıldığı çağın bilim anlayışı çerçevesinde kabul edilebilir varsayımlar olmasıdır. Fantazya ve doğaüstü öyküler okurdan "inanmamayı" öykü süresince bir kenara bırakmasını beklerken, bilim kurgu ona kendi "olabilirliğini inandırmaya" çalışır.

Bu bağlam içinde, Thomas More'un Utopia'sı ilk kapsamlı bilim kurgu yapıtı sayılabilir. Aynı çerçevede, Rönesans ütopyası örnekleri olan Francis Bacon'un* Nova Atlantis'i (Yeni Atlantis) ve Campanella'nın* Civitas Soli'si de (Güneş Ülkesi) bilim kurgunun ilk örnekleri arasında yer alır. 17.yy'da Cyrano de Bergerac'ın* yazdığı Histoire comique des états et empires de la lune ("Ay Devletlerinin ve İmparatorluklarının Komik Tarihi") ve Histoire comique des états et empires de soleil, ("Güneş Devletlerinin ve İmparatorluklarının Komik Tarihi") ise bilim kurgunun öncüsü olan olağanüstü yolculuk öyküsü türündendir. Aynı dönemde Etienne Cabet'nin* Le voyage en Icarie ("Icaria Yolculuğu") adlı yapıtı bu iki türü birleştiren bir çalışmadır. Bilim kurgunun, bu adı gerçekten hak eden ilk yapıtını Mary Shelley* vermiştir. 20.yy' da birçok kez filme alınan bu yapıt Frankenstein adını taşıyordu ve doğaüstü bir roman biçiminde yazılmıştı.*

Frankenstein'ın temeli olan varsayım (elektrik enerjisiyle bir insana can verme), o dönemin bilimsel bilgi sınırları içinde bir olasılık olarak kabul edilebilirdi ve zaten roman da elektriğin yeni keşfedildiği ve aydınlar arasında bu konuda tartışmaların yer aldığı bir dönemde yazılmıştı.

19.yy sonunda ütopya, edebiyat alanında yeniden canlandı ve Edward Bellammy, Samuel Butler*' ve William Morris* gibi yazarlar bu türde çok önemli yapıtlar verdiler. Aynı dönemde popüler edebiyat alanında da günümüzdeki bilim kurguya yaklaşan öykü ve romanlar yazılıyordu. Bu alandaki en önemli örnekler Edgar Allan Poe* tarafından ortaya kondu. 19.yy sonlarında bilim kurgunun iki atası, Fransız Jules Verne* ve İngiliz H.G.Wells,* biri bilimsel roman (roman scientifique) öbürü ise bilimsel fantezi (scientific fantasy) adını verdikleri türlerde önemli yapıtlar verdiler. Verne'in De la terra à la lune (Aya Yolculuk) ve Vingt mille lieues sous les mers (Deniz Altında 20.000 Fersah), Wells'in ise The Time Machine (Zaman Makinesi), The War of the Worlds (Dünyalar Savaşı) ve The Island of Dr. Moreau (Doktor Moro'nun Adası) romanları bugün de bilim kurgunun en önemli yapıtları arasında sayılır.*

1926'da Hugo Gernsback (1884-1967) Amazing Stories adlı ilk bilim kurgu dergisini yayımlamaya başladı. Bu tarihten sonra bilim kurgu ABD ve daha sonra İngiliz aydın çevrelerinde, teknik konularda eğitim gören üniversite öğrencileri arasında yaygınlık kazandı. John W.Campbell Jr.'un (1910-1971) yayımcılığını yaptığı Astounding Science Fiction dergisi 1938-1950 arasında teknoloji ağırlıklı bilim kurgunun en önemli örneklerini verdi. Bilim kurgunun altın çağı diye tanınan bu dönemin en önemli yazarları Isaac Asimov, Robert Heinlein (1907), Alfred Van Vogt (1912), Theodore Sturgeon (1918) ve Lester Del Rey (1915) idi.*

1950'lerden sonra bilim kurgu toplumsal ağırlıklı konulara yöneldi ve kısa öykü biçiminden uzaklaşarak romana doğru bir gelişme gösterdi. 1960'larda ise Yeni Dalga olarak adlandırılan akım bilim kurgu alanında öncülüğü ele geçirdi. Bu akımın yazarları arasında Harlan Ellison (1934), Brian Aldiss (1925), Samuel Delany (1942), Thomas Disch, Joanna Russ, Ursula Le Guin, John Brunner (1934) ve J.Ballard sayılabilir.*

1950'lerin ikinci yarısında SSCB'de ve Doğu Avrupa ülkelerinde bilim kurgu ve özellikle ütopya önemli bir edebiyat akımı haline geldi. 20.yy başında bilim kurgu alanında önemli ürünler veren, ancak 1920'lerden sonra bu konuda bir suskunluğa giren SSCB'den 1960'larda Ivan Yefremov ile Arkadi ve Boris Strugatski kardeşler gibi önemli yazarlar çıktı. Polonya'dan ise günümüzdeki bilim kurgunun önde gelen yazarlarından Stanislaw Lem yetişti.*

LEMAITRE, Abbé Georges Édouard (1894-1966)

Belçikalı astronomi bilgini. Evrenin başlangıcında bir Büyük Patlama'nın yer aldığını öne süren ilk bilim adamıdır.

17 Temmuz 1894'te Charleroi'da doğdu, 20 Haziran 1966'da Louvain'de öldü. 1914'te Louvain Üniversitesi'nde gördüğü mühendislik öğrenimini tamamlamasının hemen ardından Belçika ordusunda görev alarak I.Dünya Savaşı'na katıldı. Savaş sonrasında ilgisini fizik ve matematiğe yöneltti ve bu alanlarda doktora yaptı. 1923'te İngiltere'de, Cambridge Üniversitesi ve Massachusetts Institute of Technology'de (MIT) astrofizik öğrenimi gördü. 1925'te astrofizik dalındaki doktorasını vererek ülkesine döndükten sonra Louvain Üniversitesi'nde çalışmaya başlayan Lemaitre, bir süre sonra atandığı profesörlük görevini yaşamının sonuna değin sürdürdü.

Lemaitre'ın en önemli bilimsel katkısı olan "Büyük Patlama" kuramı Hollandalı astronom Willem de Sitter ve ABD'li astronomlar Vesto Melvin Slipher (1875-1969) ile Hubble'ın çalışmalarına dayanır. Bir yıldızın ışığının tayfın kırmızı bölgesine kaymasının nedenini yıldızın Yer'den uzaklaşmasıyla açıklayan Doppler-Fizeau olayını 1912'de Andromeda bulutsusuna, daha sonra da kırkı aşkın Gökada'ya ilişkin tayfların değerlendirilmesinde kullanarak, Andromeda dışındaki tüm Gökadalar'ın Yer'den saniyede 300 km ile 1800 km. arasında değişen hızlarla uzaklaşmakta olduklarını öne süren Slipher'in görüşünü, Einstein'ın madde miktarı değişmeyen evren modeline uymadığı için kabul edilebilir bulmayan Lemaitre, Sitter'in öne sürdüğü, bütün Gökadalar'ın birbirlerinden uzaklaşmakta olduğu savının daha başarılı olduğu inancındaydı. Sitter'in düşüncelerini Einstein'ın görüşleriyle uzlaştırma çabaları Lemaitre'ı madde miktarı değişmeden genişleyen evren kuramına götürdü. 1929'da Hubble'ın, evrendeki bütün Gökadalar'ın birbirlerinden, aralarındaki uzaklıkla orantılı olarak artan bir hızla uzaklaşmakta olduklarını kanıtlamasıyla Lemaitre'ın yaklaşımının doğruluğu anlaşıldı. İki yıl sonra Lemaitre düşüncelerini olgunlaştırdı ve ünlü "Büyük Patlama" kuramını açıkladı. Bu kurama göre evrenin genişlemesi tersine çevrilir ve zaman içinde milyarlarca yıl geriye, genişlemenin başladığı ana dönülürse evrendeki maddelerin tümünü bir arada barındıran bir "ilk atom" ile karşılaşılır. "İlk atom", Lemaitre'ın "Büyük Patlama" adını verdiği ve bugün gözlenebilen evrenin tüm parçalarının ortaya çıkmasına neden olan bir patlama sonucunda, genişlemeye başlamıştır. Lemaitre daha sonraki çalışmalarında, bu patlama sırasında Gökadalar'ın, yıldızların ve radyoaktif maddelerin dahası yüksek enerjili kozmik ışınların oluşabilmesini açıklayan ve bilinen fizik kurallarıyla çelişmeyen görüşler geliştirmeyi başardı.

Hubble'ın, evrenin yaşının iki milyar yıl olduğunu ortaya çıkaran hesaplarının, Yer'in ve kimi yıldızların radyoaktiflik yardımıyla bulunan yaşlarıyla çelişmesi gibi nedenlerle maddi dayanaklarını yitirir gibi olan "Büyük Patlama" kuramı, daha sonra Hubble'ın hesaplarındaki zaman ölçeğinden kaynaklanan hataların düzeltilmesi ve evrenin yaşının beş milyar yıldan daha büyük olduğunun belirlenmesi üzerine yeniden ilgi çekmeye başladı. 1948'de ABD'li astrofizikçi George Gamow, Lemaitre'ın kuramını geliştirmeyi ve Gold ile Hoyle'un öne sürdükleri evrenin başlangıçsız ve sonsuz bir olgu olduğunu savunan "Durağan Hal" kuramına üstünlüğü belirgin olan ve yeni tekniklerin sağladığı kanıtlarla daha da belirginleşen bir yapıya kavuşturmayı başardı.

• BAKINIZ: GAMOW, GOLD, HOYLE, HUBBLE, SITTER.

LEMMON, Jack (1925)

ABD'li sinema oyuncusu. İnceliklere dayanan oyunuyla özellikle komedi filmlerinin en başarılı oyuncularından biridir.

8 Şubat 1925'te Boston'da doğdu. Harvard Üniversitesi'nde eğitim yaparken bir yandan da tiyatro bölümünde çalıştı. Deniz kuvvetlerinde asteğmen olarak görev aldıktan sonra gösteri dünyasında ilerlemeye başladı. Radyo programları, deneme sahnelerindeki oyunlar, televizyon ve Broadway'deki kısa bir gösterinin ardından Judy Holliday'le çevirdiği iki filmle beyaz perdeye geçti. İlk önemli başarısını 1955'te Mervyn Leroy'un yönettiği *Mr.Roberts* (Belalı Kaptan) filmiyle yaptı. 1955 yardımcı oyuncu Oscar'ını kazandığı bu filmin ardından Billy Wilder'ın iki başyapıtı *Some Like It Hot* (Bazıları Sıcak Sever) ve *The Apartment* (Garsoniyer) ile ününü pekiştirdi. 1966'dan başlayarak çevirdikleri filmlerde Walter Matthau ile başarılı bir ikili oluşturdular. 1973'te *Save the Tiger* ("Kaplanı Koru") filmiyle ikinci Oscar'ını kazanan Lemmon son yıllarında dramatik oyunlarda da başarı gösterdi. 1979'da J.Bridges'in *China Syndrome* (Dünyanın Kaderi) ve 1982'de Costa Gavras'ın *Missing* (Kayıp) filmlerindeki oyunuyla Cannes Film Şenliği'nde iki kez en iyi oyuncu seçildi.

• **YAPITLAR** (başlıca): *It Should Happen to You*, 1954, (Şöhret Delisi); *Phffft*, 1954, (Alevli Halka); *Mr. Roberts*, 1955, (Belalı Kaptan); *You Can't Runaway From It*, 1956, (Kaçak Aşıklar); *Fire Down Below*, 1958, (Çıplak Ayaklı Dansöz); *Bell Book and Candle*, 1959, (Cazibeli Kadın); *Some Like it Hot*, 1959, (Bazıları Sıcak Sever); *The Apartment*, 1960, (Garsoniyer); *Irma La Douce*, 1963, (Sokak Kızı Irma); *The Great Race*, 1965, (Büyük Yarış); *The Out-of Towners*, 1970, (İki Taşralı); *Save the Tiger*, 1973, ("Kaplanı Koru"); *The Front Page*, 1974, ("Baş Sayfa"); *China Syndrome*, 1979, (Dünyanın Kaderi); *Missing*, 1982, (Kayıp).

LEMOINE, Jacques Albert
(1824-1874)

Fransız, filozof. Alışkanlık sorununun kökenini araştırmış, canlıdaki doğuştan çaba ve edimlerden kaynaklandığı görüşünü ileri sürmüştür.

8 Nisan 1824'te Paris'te doğdu, 8 Eylül 1874'te aynı kentte öldü. Charlemagne lisesinde, École Normale'de okudu. Nantes Kral Koleji'nde Nancy ve Bordeaux edebiyat fakültelerinde felsefe profesörü olarak görev yaptı. Daha sonra Bonaparte Lisesi ve École Normale'de felsefe okuttu.

Lemoine'ın çalışma alanı tinle gövde arasındaki ilişkilerin kaynağı, bu ilişkileri geliştiren nedenler ve alışkanlıktır. Ona göre felsefe sorunlarının çözümünde ruhbilim ve fizyoloji verilerinden yararlanma gereği vardır. Felsefenin temel sorunu olan insanın anlaşılmasında, alışkanlıklardan yola çıkmalı, onların insan üzerindeki yönlendirici etkisi araştırılmalıdır. Alışkanlık kişinin özüyle bağlantılıdır, bir edimin yinelenmesi sonucu oluşmamıştır. Diri varlıkta doğuştan gelen bir çaba ve bu çabadan kaynaklanan edimlerin "kendiliğinden" ortaya çıkışıdır. Çünkü devinen yalnız diri varlıklardır, alışkanlık da onlarda görülür. Bu durum devinme yetisiyle alışkanlık arasında köklü bir bağlantının bulunduğunu gösterir.

Lemoine, insanın bir çaba varlığı olduğu kanısındadır, bu çabanın kaynağı da edimlerin birikimidir. Biriken edimler gücün çoğalmasını sağlar, çoğalan güç de devinme yetisini geliştirir. Ancak her çabanın karşısında, onun tersi olan, bir direnç bulunur. Direnci kırmak için güç eyleme dönüşünce çaba azalır, edim kolaylaşır. Bu güç ve direnç karşıtlığından alışkanlık doğar. Alışkanlık kişide görev duygusunu, yetileri güçlendirir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Du sommeil*, 1855, ("Uyku Üstüne"), *L'ame et le corps*, 1862, ("Tin ve Gövde"); *L'aliéné devant la philosophie, la morale et la société*, 1862, ("Felsefe, Ahlak ve Toplum Karşısında Akıl Hastası"); *De la physionomie et de la parole*, 1865, ("Fizyonomi ve Söz Üstüne").

LE NAIN, Louis
(1593-1648)

Fransız, ressam. 17.yy köylü yaşamını betimlediği resimleriyle tanınmıştır.

Laon'da doğdu, 23 Mayıs 1648'de Paris'te öldü. Yaşamı ile ilgili bilgiler çok azdır. Üç ressam kardeşin (Antoine ykş. 1588-1648 ve Mathieu ykş. 1607-1677) ortancasıdır. Louis Le Nain, 1629'da yaklaşık bir yıl Roma'da kaldığı için Romalı diye anılır. 1633'ten sonra üç kardeş Paris'e yerleştiler ve, 1648'de, Louis ile Antoine'ın ölümünden kısa bir süre önce de Fransız Akademisi'ne seçildiler.

La Nain kardeşlerin resimlerinden yalnızca on beş tanesi tarihli ve önadlarıyla imzalıdır. Genellikle yapıtlarını soyadlarıyla imzaladıklarından resimlerini ayırmak çok zordur. Ama aralarında en sivrilen Louis olmuştu. Betimlediği kır manzaraları ve ev içi sahnelerinde özellikle basit köylü yaşamını konu almıştır. Geniş boşluklarla düzenlediği klasik ve dinsel sahnelerde çeşitli İtalyan sanatçıları ile Velasquez'in etkileri izlenir. Bu etkiler *Baküs ve Ariadne* ve *Emmaus'da Havariler* yapıtlarında açıkça görülür. Gerek manzaralarında gerek ev içi sahnelerinde egemen olan gerçekçi yaklaşımın yanı sıra melankolik bir hava da vardır. *Demirci Ocağı* ve *Yaşlı Adam Portresi* adlı resimlerinde ise usta bir portre ressamı olduğu görülür. Derin düşüncelerle yüklü olan bu portreler izleyiciyi de düşünmeye yöneltirler. İtalyan ve Flaman ressamlarının yalnızca resimsel bir tema olarak gördüğü köylüler ve köy yaşamını, Louis Le Nain üstün bir duyarlıkla işlemiştir. Bu resimlerde doğayı olduğundan daha güzelleştirmeye çaba göstermemiş, küçümseyici bir tavır da takınmamıştır.

Louis Le Nain'in sanatı zaman zaman Michelangelo ve Caravaggio'nun etkilerini de yansıtır. Ölümünden çok sonraları, Jean Baptiste Chardin, Gustave Courbet ve Paul Cézanne gibi ressamlar onun sanatına hayranlık beslemişlerdir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Demirci Ocağı*, 1641, Louvre, Paris; *Köylülerin Yemeği*, 1642; Louvre, Paris; *Figürlü Manzara*, 1643, Victoria ve Albert Müzesi, Londra; *Köylü Ailesi*, 1643, Louvre, Paris; *Yaşlı Adam Portresi*, 1644; *Çobanların Bağlılık Sunuşu*, Ulusal Galeri, Londra; *Baküs ve Ariadne; Emmaus'da Havariler.*

LENARD, Philipp
(1862-1947)

Alman fizik bilgini. Katot ışınlarına ilişkin çalışmalarıyla 1905'te Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

7 Haziran 1862'de, o dönemde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınırları içinde bulunan Pressburg (bugün Çekoslovakya'da Bratislava) kentinde doğdu, 20 Mayıs 1947'de Almanya'nın Baden-Württenberg Eyaleti'ndeki Messelhausen köyünde öldü. Viyana'daki Technische Hochshule'de başlayan Budapeşte ve Berlin üniversitelerinde süren fizik öğrenimini 1886'da Heidelberg Üniversitesi'nde bitirdi. 3 yıl Heidelberg Üniversitesi'nde asistanlık yaptıktan sonra gittiği İngiltere'de, London Central Institution'un elektromanyetik laboratuvarında 6 ay kadar araştırmacı olarak çalıştı. 1891'de Bonn'a döndü ve Heinrich Hertz'in asistanlığını üstlendi. 1894'te Breslau Üniversitesi'nde yardımcı profesörlüğe, 1895'te de Aachen'deki Technische Hochshule'de öğretim görevliliğine atandı. 1896'da profesörlüğe yükseltilerek Heidelberg Üniversitesi'nde görevlendirildikten iki yıl sonra, Kiel Üniversitesi'nde deneysel fizik profesörlüğüne ve fizik laboratuvarının yöneticiliğine getirildi. 1907'de Heidelberg Üniversitesi'nde de dersler vermeye başladı ve bu üniversitenin fizik ve

radyoloji laboratuvarının yöneticisi oldu. Bu tarihlerde şoven ve ırkçı düşünceleri savunmaya başlayan Lenard, Hitler'i destekleyen az sayıdaki bilim adamından birisi olmuş ve Einstein'ın görelilik yasasını "Yahudi bilimi" olarak suçlamış, başta hocası Hertz olmak üzere çeşitli bilim adamlarının Naziler'ce tasfiye edilmesini yürekten onaylamıştır. II.Dünya Savaşı sonrasında ise görevinden alınarak küçük bir köyde yaşamak durumunda bırakılan Lenard, katot ışınlarına ilişkin çalışmaları ve konuyla ilgili bulguları nedeniyle 1905'te Nobel Fizik Ödülü'nü almıştır.

Lenard deneysel fizik alanındaki çalışmalarını katot ışınları ve fotoelektrik olayı üzerinde yoğunlaştırmıştır. Hocası Hertz, boş bir ortamda, negatif elektrotun, kendisine uygulanan yüksek gerilimin etkisiyle saldığı katot ışınlarının, ince metallerin içinden geçebildiğini bulmuştu. Lenard 1892'de geliştirdiği bir katot ışını tüpü içine ince bir alüminyum levha yerleştirdi. Işınlar bu alüminyum "pencere"den geçerek havada bir süre yol alıyorlar ve belirli bir uzaklıkta yok oluyorlardı. Fosforışıl bir ekran yardımıyla katot ışınlarının hava ortamında ancak 8 cm. ilerleyebildiğini gözlemleyen Lenard, aynı zamanda, herhangi bir maddenin bu ışınları soğurma gücünün, maddenin kimyasal yapısına değil, yoğunluğuna ve ışınların hızına bağlı olduğunu belirledi.

Lenard metallerdeki bu geçirgenliği, atomların büyük oranda boş uzaylardan oluştuğu yolundaki savıyla açıkladı. Atomların maddesel bölümünü ise, pozitif ve negatif yüklü parçacıkların "dinamit" adını verdiği nötr çiftleri oluşturuyordu. Onun bu açıklaması, birkaç yıl sonra Rutherford'un geliştirdiği atom kuramının basit bir biçiminden başka bir şey değildi.

Lenard, ışınım enerjisi soğuran bir maddeden elektrik yüklerinin salınması olgusu olan fotoelektriğe ilişkin çalışmalarında da hocası Hertz'den esinlenmiştir. Hertz 1887'de iki metal elektrot arasında kıvılcımlanmayı başlatan en düşük voltajın, morötesi ışık uygulandığında değiştiğini gözlemleyerek fotoelektirik olayını bulmuştu. Lenard 1902'den başlayarak, bir metalin yüzeyinden salınan elektrik yüklerini inceledi ve bunların katot ışınlarını oluşturan elektronlarla aynı olduğunu ortaya çıkardı. Ayrıca, yalnızca belirli dalga boylarındaki ışığın elektron boşalımına neden olabileceğini ve deneyde kullanılan ışığın yoğunluğunun salınan elektronların sayılarını değiştirirken, kinetik enerjilerini etkilemediğini öne sürdü.

Çalışmalarıyla bütün atomların benzer yapıda olduğunun anlaşılmasına yardımcı olan Lenard, fotoelektrik olayını, metalden katot ışını yayılmasına yol açan ışıktaki atomların içinde var olduğunu düşündüğü titreşimlere bağlarken Einstein'ın, kuvantum kuramına dayanan ve sonraları doğruluğu kesinleşen açıklamasının yanlış olduğunu öne sürmüştür.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Über Kathodenstrahlen*, 1906, ("Katot Işınları Üzerine"); *Über Relativitätsprinzip, Äther, Gravitation*, 1918, ("Görelilik İlkesi, Esir, Çekim Üzerine").

- **BAKINIZ:** CROOKES, EINSTEIN, H.HERTZ, PLANCK, RÖNTGEN, RUTHERFORD.

L'ENFANT, Pierre Charles
(1754-1825)

Fransız asıllı ABD'li yapı mühendisi ve mimar. ABD'nin başkenti Washington'un planını hazırlamıştır.

Paris'te doğdu, ABD'de, Philadelphia'da öldü. Fransa'da yapı mühendisliği ve mimarlık eğitimi gördü. 1776'da Bağımsızlık Savaşı'na katılmak üzere ABD'ye giden gönüllü Fransız askerleriyle birlikte bu ülkeye gitti. George Washington'un yönetimi altında çarpışmalara katıldı. 1779'da yaralandı, bir süre tutsak kaldıktan sonra 1782'de serbest bırakıldı. Savaştan sonra New York'ta çalıştı, kimi tasarımlarını uyguladı. 1791'de Washington'un düzenleyici planını hazırlamakla görevlendirildi. Başkan Washington'a yakın olmasına karşın federal hükümet yetkilileriyle sık sık anlaşmazlıklara düşmesi nedeniyle 1792'de bu görevinden ayrıldı. Bundan sonra çeşitli mimarlık ve mühendislik işleri aldıysa da düş kırıklığına uğramış olarak yoksulluk içinde öldü.

Amerika'da ilk kurulan kentler genellikle birbirini dik kesen yollar ve bunların arasında kalan eşit büyüklükteki yapı adalarının oluşturduğu ızgara planlama ilkesine göre düzenleniyordu. Fransa'da Barok mimarlığın yolları bir merkezden dışa doğru ışınsal olarak yerleştiren uygulamalarını bilen L'Enfant, yeni başkentin planında her iki düzenleme ilkesinin bir karışımını uyguladı. Genel olarak birbirine dik yolları olan kentin önemli noktalarını, bu yol ağını çapraz kesen anayollarla birbirine bağladı, böylece ilginç bir yeni uygulama başlattı. Bir süre sonra bozulan, hatta unutulan L'Enfant'ın planı, 19.yy sonu ve 20.yy başlarında ABD'de görülen kentleri güzelleştirme hareketi ile yeniden ortaya çıkarıldı, onu bozan uygulamalar düzeltilerek gene yürürlüğe kondu. L'Enfant böylece saygınlık kazanınca 1909'da mezarı Arlington'daki Ulusal Mezarlık'a taşındı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *St. Paul Şapeli Mihrabı*, New York, ABD; *New York Hükümet Konağı*, 1788-1789, ABD; *Başkent Washington D.C. İçin Düzenleyici Plan*, 1791-1792.

- **KAYNAKLAR:** H.P.Caemmerer, *The Life of Pierre Charles L'Enfant*, 1950; J.W.Reps, *Monumental Washington, the Planning and Development of the Capital Center*, 1967.

LENICA, Jan
(1928)

Polonyalı grafik sanatçısı ve canlandırma sinemacısı. Film afişleri ve fabl türü çizgi filmleriyle tanınmıştır.

4 Ocak 1928'de Polonya'da, Poznan kentinde doğdu. Ünlü bir ressamın oğluydu. On dokuz yaşında müzik öğrenimini yarıda bırakarak altı yıl süreyle mimarlık öğrenimi gördü. Bir yandan da çeşitli

dergilere yergici niklikte desenler hazırlıyordu. 1950'lerde çalışmalarını afiş alanında yoğunlaştırdı ve afiş tasarımcısı olarak sinema dünyasına girdi. Film afişleriyle çeşitli sergilere katıldı ve birçok ödül aldı. 1961'de Paris'te kazandığı Toulouse-Lautrec Ödülü' yle bu alanda üne kavuştu.

1957'den başlayarak, çizgi film ve dekor tasarımı çalışmalarına yöneldi. *Byl sobie raz* ("Bir Zamanlar") ve *Dom* ("Ev") gibi ilk filmlerini, Polonyalı canlandırma sinemacısı ve yönetmeni Walerian Borowczyk (1923) ile birlikte gerçekleştirdi. 1962 tarihli *Labirynt* ("Labirent") adlı filmiyle uluslararası düzeyde tanındı. Filmleri ve dekor tasarımlarıyla, 1966'daki Max Ernst Ödülü başta olmak üzere birçok ödül kazandı. 1972 Münih Olimpiyat Oyunları için afiş hazırlamakla görevlendirildi. 1960'tan beri Avrupa ve ABD'de kişisel sergiler açan ve çok sayıda uluslararası sergiye katılan Lenica, 1974'te Harvard Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak ders verdi. Şimdi Paris'te yaşamaktadır.

Gerek afiş çalışmalarında, gerek filmlerinde, kesilmiş parçalar yapıştırarak kolaj tekniğinden yararlanmış, kesin, koyu çizgilerin egemen olduğu yalın, kolay anlaşılır figürlere yönelmiştir. Kısa, fabl türü filmleri, Uyumsuzluk tiyatrosu ve Gerçeküstücülük etkileri taşımaktadır. Çok yönlü bir sanatçı olan Jan Lenica, kitap resimleme çalışmaları yapmış, çocuk kitapları da yazmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Film:** *Byl sobie raz*, 1957, ("Bir Zamanlar"); *Dom*, 1958, ("Ev"); *Labirynt*, 1962, ("Labirent"); *Die Nashörner*, 1963, ("Gergedanlar"); *A*, 1964; *The Automobile*, 1970. **Kitap Resimleme:** J.Tuwim, *Die Lokomotive*, 1958; B.Lésmian, *Klechdy Sezamowe*, 1959; *Population Explosion*, 1962. **Kitap:** *Tadeusz Trepkowski*, 1959.

- **KAYNAKLAR:** Z.Kaluzynski, *Jan Lenica*, 1963; S.Schenkel, *Exploring the Cinema of Figurative Animation*, 1977.

- **BAKINIZ:** BECKETT, BRETON, BUÑUEL, DISNEY.

LENİN, Vladimir İlyiç
(1870-1924)

Rus düşünür, siyaset ve devlet adamı. 1917 Ekim Devrimi'nin önderi ve SSCB'nin kurucusudur.

22 Nisan 1870'te Volga Irmağı kıyısındaki Simbirsk (bugün Ulyanovsk) kentinde doğdu, 21 Ocak 1924'te Moskova yakınlarındaki Gorki kentinde öldü. Asıl adı Vladimir İlyiç Ulyanov'dur. Bir serfin (toprak kölesi) oğlu olan babası öğretmenlik, ilköğretim müfettişliği ve müdürlüğü yapmış bir eğitimci, bir hekimin kızı olan annesi ise dışarıdan girdiği sınavları vererek ilkokul öğretmenliği yapmaya hak kazanmış, birkaç yabancı dil bilen aydın bir kadındı. Ulyanovlar' ın altı çocuğundan ikincisi olan Lenin, dokuz yaşına gelince Simbirsk'teki ortaokula başladı. Okulda, büyük ilgi duyduğu tarih ve edebiyatın yanı sıra Latince

Vladimir İlyiç Lenin

ve Yunanca da dahil olmak üzere birçok yabancı dil konusunda bilgisini derinleştirdi; çalışkan ve yetenekli bir öğrenci olarak kendisini gösterdi. Evlerindeki kütüphanede bulunan Belinski,Herzen, Dobrolyubov ve Çernişevski gibi Rus devrimci-demokratlarının kitaplarını okuması, devrimci görüşleri benimsemesinde etkili oldu.

1887'de Halkın İradesi adlı yasadışı devrimci bir örgütün üyesi olan ağabeyi Aleksandr'ın, çara karşı bir suikast girişimine katıldığı için kurşuna dizildiği yıl liseyi bitirerek Kazan Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girdi. Ağabeyinin ölümünden çok etkilenen Lenin, üniversiteye kaydolduktan üç ay sonra, devrimci bir öğrenci hareketi içinde yer aldığı gerekçesiyle üniversiteden atıldı ve Kazan yakınlarındaki Kokuşkino (bugün Lenino) köyüne sürgüne yollandı. 1888 sonbaharında Kazan'a dönmesine izin verildiyse de, yeniden üniversiteye kaydolmasına olanak tanınmadı.

Lenin bu dönemde zamanının tümüne yakın bir bölümünü Marx'ın yapıtlarını ve ilk Rus Marxistler' inden Plehanov'un, Narodnizm'i (Rus Halkçılığı) eleştirdiği ve Marxist çözümlemelerin ışığında Rus toplumunu incelediği yazılarını okumaya ayırdı. Aynı dönemde kentte etkinlik gösteren sosyal demokrat bir gruba katıldı. Mayıs 1889'da ailesiyle birlikte Samara'ya (bugün Kubiçev) yerleştikten bir yıl sonra, annesinin çabaları sonucunda St. Petersburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni dışarıdan bitirme iznini elde etti. Bir buçuk yıl süren yoğun bir çalışmadan sonra, 1891'de üniversiteyi bitirdi ve Samara'da bir avukatın yanında çalışmaya başladı. Bu dönemde Marxizm üzerine incelemelerini yoğunlaştırdı, Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'sunu Rusça'ya çevirdi.

Lenin'in Ağustos 1893'te Samara'dan ayrılarak St. Petersburg'a (bugün Leningrad) yerleşmesi yaşamında yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Binlerce işçinin çalıştığı fabrikalarıyla bir sanayi kenti olan ve

Rusya'daki toplumsal ve siyasi hareketliliğin merkezi durumundaki başkentte etkinlik gösteren çok sayıda sosyal demokrat gruptan biri olan Stariki (Büyükler) grubuna girdi. Kısa zamanda bir örgütçü olarak topluluğun saygısını kazandı. Fabrika işçileri arasında örgütlenme ve eğitim çalışmaları yürüttü, onlara Marx'ın *Kapital*'de ortaya koyduğu sorunları yalınlaştırarak kavratmaya çalıştı.

1894'te *Çte takoye "Druzya Naroda"i kak oni voyuyut protiv Sotsial-Demokratov?* ("Halkın Dostları" Kimlerdir ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?) adlı ilk önemli kitabını yazdı. Bu kitapta, Rusya'da kapitalizmin gelişemeyeceğini, sosyalizmin ancak köy komünleri temelinde kurulabileceğini ileri süren, bireysel terör yöntemini benimseyen Liberal Narodnikler'in felsefi ve iktisadi görüşleriyle, siyasi programlarını eleştirdi; Rusya'nın toplumsal sorunlarının Marxist bir çözümlemesini yaparak, en önde gelen görevin çarlık otokrasisine ve feodal kalıntılara son vermek olduğunu, ancak bu görevin tamamlanmasından sonra kapitalizme karşı mücadele verilebileceğini ve sosyalizmin kurulabileceğini savundu. Aynı dönemde, Marx'ın kapitalist sisteme ilişkin çözümlemesinin yalnızca iktisadi boyutu üzerinde duran Yasal Marxistler'e karşı yazılar yazdı ve profesyonel kadrolarca yönetilen yeni tip devrimci bir partinin kurulması gerekliliği üzerinde durdu.

1895 ilkbaharında birkaç aylığına ülke dışına çıkan Lenin, İsviçre'de, Marxizm'in önemli temsilcilerinden ve Avrupa sosyal demokrat hareketinin önderlerinden Plehanov ve Akselrod'la, Almanya ve Fransa'da Kautsky, W.Liebknecht ve Marx'ın damadı Lafargue'la tanıştı; Eylül 1895'te, St. Petersburg'a döndükten sonra kentteki sosyal demokrat çevreleri bir araya getiren ve aralarında Martov'un da bulunduğu İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği adlı gizli bir örgüt kurdu. Ancak Aralık 1895'te örgütün diğer önderleriyle birlikte tutuklandı ve on dört aylık bir hücre hapsinden sonra, üç yıllık sürgün cezasını çekmek üzere Sibirya'nın Şuşenskoye köyüne gönderildi. Kendisiyle birlikte tutuklandıktan sonra Ufa'ya sürgüne yollanan Nadejda Krupskaya'nın cezasının geri kalan bölümünü Şuşenskoye'de çekmesine izin verilmesinin ardından, 1898'de Krupskaya ile evlendi.

Hapis ve sürgün yıllarında otuzdan fazla broşür ve kitap yazan Lenin, bu dönemde tamamladığı *Razvitiye kapitalizma v Rossi* (Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi) adlı kitabıyla, Marxist çözümlemenin azgelişmiş bir iktisadi yapıya uygulanmasının ilk örneklerinden birini verdi. Köylülüğü türdeş bir kitle olarak gören Narodnikler'e karşı, Rusya tarımında kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmeye başladığını, bu süreçte köylülüğün kırsal burjuvazi, orta köylülük ve köy proletaryası gibi katmanlara bölünerek farklılaştığını istatistiksel verilere dayanarak ortaya koydu. Aynı dönemde Struve ve Tugan-Baronovski gibi Yasal Marxistler'in aşırı "ekonomist" görüşlerini ve İsviçreli iktisatçı Sismondi'nin iktisadi kuramını eleştirdi, kapitalizmin gelişmesinde pazar sorunu üzerinde durdu. Hapisteyken bir sosyal demokrat parti program taslağı hazırlayan Lenin, sürgün yıllarında St. Petersburg'daki ve sürgündeki sosyal demokrat gruplarla sürekli bağlantı içinde oldu. Mart 1898'de Rusya'daki sosyal demokrat örgütlerin temsilcilerinin Minsk'te topladıkları kongrede RSDİP'nin (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi) kurulduğu açıklandığında, partinin kuruluş bildirgesini onayladı.

İskra dönemi

Lenin 1900 yılı başında serbest bırakıldıktan sonra, Ufa, Moskova ve St.Petersburg'daki sosyal demokrat çevrelerle ilişki kurarak, propaganda ve örgütlenme aracı olacak, parti organı bir gazetenin gerekliliği üstünde durdu. 1900 yazında Avrupa'ya geçtikten sonra Martov, Akselrod, Plehanov ve Zasuliç gibi etkili Marxistler'in onaylaması ve katılmasıyla, Aralık 1900'de *İskra* (Kıvılcım) adlı gazetenin ilk sayısı yayımlandı. 1903'e değin gazetenin yazı kurulunun en etkili üyesi olan ve gazetenin parti örgütü aracılığıyla Rusya'da gizli olarak dağıtılmasını üstlenen Lenin, ilk kez "Lenin" takma adını Aralık 1901'de *İskra*'da yayımlanan bir yazısında kullandı.

Narodnikler'in ve Yasal Marxistler'in görüşlerinin eleştirisi

1902'de yayımlanan *Çto delat?* (Ne Yapmalı?) adlı kitabında, işçi sınıfının iktisadi koşullara karşı gelişen tepkisinin kendiliğinden sosyalist bilince dönüşemeyeceğini, sendikal bilinci sosyalist bilince dönüştürecek, profesyonel devrimcilerden oluşan, disiplinli ve öncü bir partinin yaratılması gerektiğini savundu. Ekonomistler'in işçi sınıfı hareketini yalnızca iktisadi mücadeleyle sınırlamalarının siyasi mücadeleden vazgeçmek ve işçi sınıfını ücret köleliğine mahkûm etmek anlamına geldiğini belirterek, siyasi mücadeleyle iktisadi mücadelenin kaynaştırılması gerektiğini savundu.

Hapis ve sürgün yılları

RSDİP'nin 1903 yılının Temmuz-Ağustos aylarında Brüksel ve Londra'da toplanan II.Kongre'sinde, parti örgütlenmesinin ilkeleri ve parti programı konularında sert tartışmalar oldu. Lenin ve yandaşları, Martov önderliğindeki grubun öngördüğü gevşek parti örgütlenmesi anlayışına karşı çıkarak, parti yapısında ve eyleminde disiplini sağlayacak demokratik merkeziyetçilik ilkesini savundular; Martov ve yandaşlarının çarlık yönetiminin yıkılmasından sonra, "liberal burjuvazi"yle birlikte, Avrupa'da olduğu gibi "burjuva demokratik devrim" aşamasının tamamlanması gerektiği görüşüne karşı da işçi-köylü ittifakına dayalı "devrimci demokratik diktatörlük" ün kurulması gerektiğini vurguladılar. Kongre sonunda Merkez Komitesi'nde ve *İskra* yazı kurulunda çoğunluğu sağlayan Lenin ve yandaşları, bu tarihten sonra Rusça çoğunluk anlamına gelen Bolşevik adıyla anılırken, muhalifleri azınlık anlamına gelen Menşevik adıyla anılır oldular.

RSDİP'nin II. Kongre'si

Ancak kongreden hemen sonra Plehanov'un Menşevikler'e katılmasıyla Bolşevikler çoğunluğu yitirdiler ve *İskra*'nın yazı kurulundan çekilmek zorunda kaldılar. Biçimsel olarak RSDİP'nin içinde kalmakla birlikte, bu tarihten sonra iki ayrı örgüt gibi çalışmaya başlayan Bolşevikler'le Menşevikler arasındaki parti içi mücadele, 1912'de iki ayrı partinin kurulmasına değin sürdü. Lenin kongreden sonra yazmaya başladığı *Şag vperyod dva şaga nazad* (Bir Adım İleri İki Adım Geri) adlı kitabında kongre çalışmalarını değerlendirerek, Menşevikler'in parti anlayışını eleştirdi ve işçi sınıfı örgütlenmesinin en yüksek biçimi ve sınıf mücadelesinin öncü müfrezesi olarak tanımladığı işçi sınıfı partisinin sahip olması gereken nitelikler üzerine görüşlerini dile getirdi.

Lenin önderliğindeki Bolşevikler'le Menşevikler arasındaki ayrılıklar 1905 Devrimi sırasında ve sonra-

sında daha da derinleşti. Devrimin başladığı sırada Cenevre'de bulunan ve yeni bir parti kongresi toplama hazırlıkları içinde olan Lenin, 1905 sonbaharında Londra'da toplanan ve Menşevikler'in katılmadığı III.Kongre'den sonra, *Dve taktiki Sotsial-Demokraty v demokratiçeskoy revolyutsi* (Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği) adlı kitabını yazdı. Kitabında Menşevikler'in III.Kongre'yle eşzamanlı olarak Cenevre'de topladıkları konferansta aldıkları kararlar üstünde durarak Rusya'da yaşanmakta olan devrime liberal burjuvazinin öncülük edeceğini, işçi sınıfının, köylülükle değil liberal burjuvaziyle ittifak kurması gerektiğini ve bu sınıfı ürkütecek devrimci girişimlerden kaçınılmasını savunan Menşevikler'e karşı, demokrasi mücadelesinin ancak işçi-yoksul köylü ittifakıyla tutarlı bir biçimde yürütülebileceğini savundu. Bu ittifakın, başarıya ulaştıracağı demokratik devrimi, sosyalist bir devrime dönüştürecek güce sahip olduğunu vurguladı. Köylülüğü, demokratik devrimi sosyalist devrime dönüştürmek için verilen mücadeleye katmanın yolunun ise, Menşevikler'in önerdikleri gibi toprakları köy komünleri arasında bölüştürmekten değil, kamulaştırmaktan geçtiğini savundu. Devrim sırasında kurulan işçi ve asker sovyetleriyle, devrimci köylü komitelerini gerçek halk iktidarının çekirdekleri olarak tanımladı.

1905 Devrimi'ni değerlendirişi

1905 Devrimi sonrası gelişmeler

Ekim 1905'te tüm Rusya'yı saran siyasi grev dalgasının ardından, çarın bazı siyasi özgürlükleri tanıyacağını ve Duma (meclis) seçimlerinin yapılacağını açıklaması üzerine Kasım'da St.Petersburg'a dönen Lenin, parti örgütünü güçlendirmeye yönelik çalışmaları sırasında *Novaya Zhizn* (Yeni Yaşam) adlı ilk yasal Bolşevik gazeteyle, *Vperyod* (İleri) ve *Proletary* (Proleter) adlı yeraltı gazetelerinin çıkarılmasını sağladı ve Duma seçimleri için Bolşevikler'in hazırlıklarını yönlendirdi. 1905-1907 arasında siyasi baskıların yoğunluğuna bağlı olarak bazen Rusya'da, bazen de Finlandiya'da kaçak olarak yaşadı.

1905 Devrimi'nin yenilgiye uğramasının ardından Aralık 1907'de yeniden Avrupa'daki sürgün yaşamına dönmek zorunda kalan Lenin, çalışmalarını devrimci mücadelenin taktik sorunları ve felsefe konuları üzerinde yoğunlaştırdı. Devrimin yenilgisini izleyen yeni dönemde Sosyal Demokratlar'ın benimseyecekleri yeni mücadele yöntemleri konusunda parti içinde doğan görüş ayrılıkları sırasında, yasadışı tüm mücadele biçimlerine son verilmesini ve bütünüyle yasal bir işçi sınıfı partisinin kurulmasını savunan Likidatörler'le (Tasfiyeciler) tüm yasal mücadele biçimlerinin bırakılmasını ve III.Duma'daki sosyal demokrat milletvekillerinin geri çekilmesini savunan Otzovistler'e karşı yoğun bir mücadele yürüttü.

1909'da yayımladığı *Materializm i empiriokritisizm* (Materyalizm ve Ampiriokritisizm) adlı felsefi incelemesinde, aralarında Bogdanov, Lunaçarski ve Bazarov'un da bulunduğu Sosyal Demokratlar'ın, Marxizm'i, çağdaş Pozitivizm'in ifadesi olarak niteledikleri Mach'ın felsefi görüşlerine dayanarak tamamlama ve geliştirme çabalarının ve Ampiriokritisizm

Rusya'da Şubat ve Ekim Devrimleri

Şubat Devrimi Uluslararası Kadınlar Günü olan 8 Mart 1917'de (eski takvimle 23 Şubat) Petrograd'da başladı. Bolşevikler'in ve işçi kuruluşlarının o gün için herhangi bir eylem yapılmaması kararına karşın kadın işçiler 8 Mart sabahı greve gittiler ve diğer işçilerin de kendilerine katılmalarını istediler. Hızla yayılan grev dalgasına ilk gün 90.000, üçüncü gün 240.000 işçi katıldı. Bu sırada Bolşevikler, Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler de grevi desteklemeye başladılar. Grevin sloganları "Ekmek" ve "Otokrasiye ve Savaşa Son Verilsin"di. Polis ve askerlerin gösterileri bastırmaları sırasında kanlı çatışmalar oldu ve askeri birliklerin bir bölümü grevcilerin yanında yer aldı. 12 Mart'ta Petrograd kenti Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti'nin eline geçti. Bundan sonra grevler Moskova'dan başlayarak hızla diğer kentlere yayıldı. Kentlerdeki hareketlerin hemen ardından kırsal kesimde de ayaklanmalar başladı. Ordu ve donanmanın bir bölümünün de bu eylemleri desteklemesi sonucu Rusya'nın çeşitli kentlerinde işçi, köylü ve asker sovyetleri kurulmaya başladı.

15 Mart'ta Petrograd Sovyeti ile Duma Geçici Yürütme Komitesi arasında yapılan görüşmelerin sonucunda prens Lvov* başkanlığında Milyukov*, Guçkov ve Kerenski* gibi liberallerden ve ılımlı sosyalistlerden oluşan Geçici Hükümet kuruldu. Aynı gün çar II. Nikolay'ın* tahttan çekilmesiyle çarlık yönetimi son buldu. Böylece bir yandan büyük silah ve insan gücünü elinde bulunduran sovyetler, öte yandan ise sovyetler tarafından desteklenen Geçici Hükümet olmak üzere iki ayrı yönetim merkezi oluştu.

Geçici Hükümet'in kuruluşundan kısa bir süre sonra RSDİP-B (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi-Bolşevik) Merkez Komitesi, işçileri ve askerleri bir "Geçici Devrimci Hükümet" kurmaya çağırdı. 16 Nisan'da, Radek*, Zinovyev* ve Lunaçarski* gibi Bolşevik önderlerle birlikte İsviçre'den Petrograd'a dönen Lenin, ertesi gün RSDİP-B Merkez Komitesi ve Tüm Rusya İşçi ve Asker Sovyetleri Konferansı'nın Bolşevik delegeleriyle yaptığı toplantıda, hedefin parlamenter cumhuriyet değil, sovyet cumhuriyeti olması gerektiğini belirtti ve "Tüm İktidar Sovyetlere" çağrısında bulundu. Lenin'in "Nisan Tezleri" olarak bilinen bu görüşleri uzun tartışmalardan sonra RSDİP-B Merkez Komitesi tarafından da benimsendi.

adını verdiği çağdaş idealist felsefe kuramlarının çözümlemesini yaparak, Machcılar'ın, hem Maddecilik'in hem de İdealizm'in üzerinde yer alma iddialarının geçersiz olduğunu, bu çabaların Diyalektik Maddecilik'i reddederek İdealizm'i benimsemek anlamına geldiğini belirtti. Kitabında ayrıca, doğa bilimlerindeki çağdaş gelişmeleri, diyalektik maddeci öğretiyle bütünleştirdi.

Lenin, 1905-1912 arasında katıldığı II.Enternasyonal kongrelerindeki tartışmalarda sol kanatta yer aldı ve işçi sınıfı partilerinin emperyalist bir savaş tehlikesine karşı etkin bir mücadele vermeleri gerektiğini savundu. Ocak 1912'de Prag'da toplanan RSDİP VI.Kongresi'nde Menşevikler'in partiden çıkarılmalarından sonra, Mayıs 1912'de St. Petersburg'da yasal bir Bolşevik gazete olan *Pravda* (Gerçek) yayımlanmaya başlandı. Siyasal çalışmaların yeniden güç kazanmaya başladığı bu dönemde, *Pravda*, Bolşevikler'in önerdikleri siyasi çizginin kitleler arasında yayılmasında önemli rol oynadı.

I. Dünya Savaşı yılları

Lenin I.Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra, birçok II.Enternasyonal partisinin benimsediği, savaşta kendi hükümetlerine destek olma politikasına karşı yoğun bir mücadele yürüterek bunun sosyal şoven bir politika olduğunu öne sürdü. Sosyal şoven partilerin örgütü durumuna gelmiş olan II.Enternasyonal'i dağıtma ve emperyalist savaşı iç savaşa dönüştürme çağrısında bulundu. Bu önerileri, Fransa'da J.Guesde, Almanya'da K.Liebknecht, R.Luxemburg ve K.Zetkin, Bulgaristan'da D.Blagoev ve V.Kolarov gibi az sayıdaki sosyal demokrat önder dışında kalan çoğunluk tarafından reddedildi.

Lenin savaş sırasında, emperyalizmin iktisadi özünün ve emperyalist politikanın bir incelemesi olan *İmperyalizm kak noveyşy etap kapitalizma* (Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması) adlı kitabını yazdı. Kitabında kapitalizmin en son aşaması olarak değerlendirdiği emperyalizmin temel iktisadi özelliklerini, giderek yoğunlaşan tekelleşme, banka sermayesiyle sanayi sermayesinin kaynaşmasıyla oluşan mali sermayenin egemenliği ve meta ihracının yerini sermaye ihracının alması olarak belirledi. Emperyalizm aşamasında, kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası sonucunda pazar paylaşımına yönelik emperyalist savaşların kaçınılmazlığına, yine bu yasa gereğince sosyalist devrimin değişik ülkelerde değişik zamanlarda olgunlaşacağına dikkat çekti.

1917 Şubat Devrimi

Lenin 1917 Şubat Devrimi'nden sonra Nisan 1917'de Petrograd'a (daha önce St.Petersburg, bugün Leningrad) döndüğünde geniş halk kitleleri tarafından tanınan bir önder durumundaydı. Şubat ve Ekim 1917 arasındaki siyasi mücadelesi, ününü ve etkisini daha da artırdı. Geçici Hükümet'in siyasi baskıları nedeniyle Temmuz 1917'de Finlandiya'ya geçtikten sonra yazdığı *Gosudarstvo i revolyutsiya* (Devlet ve İhtilal) adlı kitabında, Avrupa'daki 1848 devrimlerinin ve 1871 Paris Komünü'nün tarihsel deneyimini, Marxist devlet kuramının sistematik bir çözümlemesiyle birleştirdi. Proletarya diktatörlüğü kavramını geliştirerek, nihai amaç olan sınıfsız komünist toplu-

Savaşı sürdürme kararında olan Geçici Hükümet, 1 Mayıs'ta Petrograd'da düzenlenen savaş karşıtı büyük protesto gösterilerinin ardından istifa etmek zorunda kaldı. Lvov başkanlığında kurulan yeni Geçici Hükümet'te Menşevikler ve Sosyalist-Devrimciler de yer aldılar. Hükümetin 29 Haziran'da Alman ve Avusturya ordularına karşı Galiçya'da başlattığı saldırı 7 Temmuz'da yenilgiyle sonuçlandı. Silahlanan işçi ve askerlerin Petrograd'daki 16-18 Temmuz tarihli ayaklanma girişimi Geçici Hükümet tarafından sert bir biçimde bastırıldı. Troçki'nin* de aralarında bulunduğu birçok önder tutuklandı, Lenin ise Finlandiya'ya kaçmak zorunda kaldı. Kerenski 20 Temmuz'da Lvov'un istifasıyla boşalan başbakanlığa getirildi.

RSDİP-B, genelkurmay başkanı Kornilov'un* 7 Eylül'de Geçici Hükümet'e karşı düzenlediği darbe girişiminin bastırılmasında önemli rol oynadı. Bu olaydan sonra kitle desteği giderek artan Bolşevikler, 13 Eylül'de Petrograd, 18 Eylül'de de Moskova sovyetlerinde çoğunluğu elde ederek yönetime geldiler. 23 Ekim'de, üç gün önce gizlice Petrograd'a dönmüş olan Lenin başkanlığında toplanan RSDİP-B Merkez Komitesi, Zinovyev ve Kamenev'in* muhalefetine karşı ikiye karşı on oyla ayaklanmaya hazırlık kararı aldı ve Troçki başkanlığındaki Petrograd Sovyeti'ne bağlı olarak kurulan Devrimci Askeri Komite'yi bu işle görevlendirdi.

Zinovyev ve Kamenev'in Menşevik bir gazeteye Bolşevikler'in ayaklanma tasarısını açıklamalarından sonra, ayaklanmayı bastırmak üzere harekete geçen Kerenski hükümeti, 6 Kasım sabahı RSDİP-B'nin merkez yayın organı Raboçi Put'un (İşçi Yolu) basımevine bir saldırı düzenletti. Aynı günün geceyarısı, Smolnyi Enstitüsü'nün binasında toplanan RSDİP-B Merkez Komitesi'nin yönetiminde Bolşevik milisler ve askeri birlikler, herhangi bir direnişle karşılaşmaksızın garları, elektrik santrallerini, silah depolarını ve basımevlerini ele geçirerek Petrograd'da denetimi sağladılar. Lenin, 7 Kasım gecesi Geçici Hükümet'in merkezi Kışlık Saray'ın ele geçirildiği sırada toplanan II.Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde iktidarın işçi, asker ve köylü sovyetlerinin eline geçtiğini açıkladı. Ertesi gün kongrenin, tümüyle Bolşevikler'den oluşan Lenin başkanlığındaki ilk Halk Komiserleri Konseyi'nin kuruluşunu onaylamasıyla dünyadaki ilk sosyalist yönetim işbaşına gelmiş oluyordu.

mun hazırlanması için işçi sınıfının kapitalist devlet mekanizmasını ele geçirdikten sonra bu devleti yıkarak proletarya diktatörlüğünü kurması gerektiğini savundu.

1917 Ekim Devrimi ve sonrası

Ekim 1917'de gizli yollardan yeniden Petrograd'a dönen Lenin'in önderliğindeki Bolşevikler, düzenledikleri bir ayaklanmayla 7 Kasım'da iktidarı ele geçirdiler. 8 Kasım'da Lenin başkanlığında kurulan Halk Komiserleri Konseyi'nde, Troçki dışişleri, Stalin milliyetler, Lunaçarski halk eğitim, Rikov içişleri komiseri olarak görev aldı. Lenin'in, aynı gün toplanan II.Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ne sunduğu ve savaşan tüm ülkelerin hükümetlerine ilhaksız ve tazminatsız, adil ve demokratik bir barış öneren Barış Kararnamesi, kongre tarafından onaylandı. Bunu, yine Lenin'in hazırladığı tüm toprakların kamulaştırılmasını öngören Toprak Kararnamesi ile, üretimde işçilerin denetiminin sağlanmasını, Rusya sınırları içinde yaşayan tüm uluslara kendi kaderlerini belirleme hakkının tanınmasını öngören kararnamelerin onaylanması izledi. Halk Komiserleri Konseyi Ocak ayı sonunda Kızıl Ordu'nun kurulduğunu açıkladı.

Almanya ile acilen barış sağlanması gerektiğini düşünen Lenin, savaşın "devrimci savaş" olarak sürdürülmesinden yana olan Troçki'nin ve bazı halk komiserlerinin direnişine karşın, Mart 1918'de Almanya'yla Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmaya muhalefet eden Sol Sosyalist Devrimciler kısa bir süre sonra hükümetteki görevlerinden ayrıldılar. Lenin 30 Ağustos'ta Sosyalist Devrimci Parti'den Fanny Kaplan adlı bir kadın tarafından silahlı saldırıya uğrayarak ağır yaralandı. Bu suikastin sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri yaşamının sonuna değin sürdü.

Lenin 1918-1920 arasında, Denikin, Kolçak ve Wrangel komutasındaki karşıdevrimcilere karşı yürütülen iç savaşın ve dış askeri müdahalenin zorladığı "savaş komünizmi" adı verilen iktisat politikalarını yönlendirdi. 1919'da kurulmasına öncülük ettiği III. Enternasyonal (Komintern) kısa bir süre içinde, dünyanın birçok ülkesinde komünist partilerin örgütlenmesinde önemli rol oynadı. 1921'de, "savaş komünizmi"nin köylüler üzerindeki yükünü hafifleten, tarımsal ürünlerin zoralımı yerine ayni bir vergiyle toplanmasını öngören ve piyasa ilişkilerine kısmi geçiş anlamına gelen Yeni İktisat Politikası'nı (NEP) yürürlüğe koydu. Aynı dönemde bu politikalara karşı parti içerisinde gelişen Troçki, Zinovyev ve Kamenev önderliğindeki sol muhalefete karşı mücadele etti. 1922 ilkbaharında bir felç geçiren Lenin, yıl sonunda ciddi olarak hastalandı. Mart 1923'e değin hasta yatağından parti ve hükümet işleriyle ilgilenmeyi sürdürdü. Ölümünden önceki son yazısı olan "Daha Az, Ama Daha İyi", 4 Mart 1923 tarihli *Pravda*'da yayımlandı.

Lenin yaşamı boyunca Marx'ın öğretisini 20.yy'ın ve Rusya'nın somut koşullarına uygulamış ve bu uygulamanın sonuçlarını kuramsal önermelere dönüştürmüştür. Özellikle parti, devrim, iktidar ve emperyalizm konularına özgün kuramsal ve pratik çözümlemeler getirmiş, ilk sosyalist devletin kurucusu olarak tarihin sayılı siyaset ve devlet adamları arasına girmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Çto takoye "Druzya Naroda" i kak oni voyuyut protiv Sotsial-Demokratov?*, 1894, ("Halkın Dostları" Kimlerdir ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?, 1976); *Razvitiye kapitalizma v Rossi*, 1896-1899, (Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi, 1975); *Agrarny vopros i "Kritiki Marksa"*, 1901-1908, (Tarım Sorunu ve "Marx'ın Eleştirmenleri", 1976); *Çto delat?* 1902, (Ne Yapmalı?, 1968); *Şag vperyod dva şaga nazad*, 1904, (Bir Adım İleri İki Adım Geri, 1969); *Dve taktiki Sotsial-Demokraty v demokratiçeskoy . revolyutsi*, 1905, (Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği, 1967); *Materializm i empiriokritisizm*, 1908, (Materyalizm ve Ampriyokritisizm, 1968); *İmperyalizm kak noveyşy etap kapitalizma*, 1916, (Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, 1965); "O zadaçakh proletariata v dannoy revolyutsi", *Pravda*, 1917, (Nisan Tezleri, 1969); *Gosudarstvo i revolyutsiya*, 1917, (Devlet ve İhtilal, 1934); *Proletarskaya revolyutsiya i renegat Kautsky*, 1918, (İşçi Sınıfı İktidarı ve Kautsky Melunu, 1934); *Detskaya bolezm "levizny" v kommunizm*, 1920, ("Sol" Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı, 1970); *Collected Works*, 45 cilt, (ö.s.), 1960-1970, ("Toplu Yapıtlar").

- **KAYNAKLAR:** E. H. Carr, *The Bolshevik Revolution*, 3 cilt, 1950-1952; R.P. Dutt, *Life and Teachings of V.I.Lenin*, 1934; N.K. Krupskaya, *Lenin'den Anılar*, 3 cilt, 1974-1975; H.Lefebvre, *V.İ.Lenin, Hayatı ve Filozofik, Ekonomik, Politik Düşüncesi*, 2 cilt, 1968; A.V.Lunacharsky, *Revolutionary Silhouettes*, 1967; G.D.Obiçkin, *V.I.Lenin A Short Biography*, 1969.

- **BAKINIZ:** AKSELROD, BOGDANOV, ENGELS, KAMANEV, KERENSKİ, KRUPSKAYA, MARTOV, MARX, NİKOLAY II, PLEHANOV, STALİN, TROÇKİ, ZİNOVYEV.

LENOIR, Etienne
(1822-1900)

Belçika asıllı Fransız mucit. Başarıyla çalışan ilk içten yanmalı motoru geliştirmiştir.

Jean Joseph Etienne Lenoir, 12 Ocak 1822'de Belçika'da Virton yakınlarındaki Mussy-la-Ville'de doğdu, 4 Ağustos 1900'de Fransa'da Seine idari bölgesindeki La Varenne-St. Hilaire'de öldü. 16 yaşındayken ailesiyle birlikte Fransa'ya yerleşti. Eğitiminin yetersizliğine karşın teknik gelişmelere karşı duyduğu ilgi nedeniyle bir yandan bulaşıkçılık, emayecilik türünden işlerde çalışırken bir yandan da kimya ve makine mühendisliği konularında bilgilenmeyi başardı. Elektrikli motorlar ve telgrafla fotoğraf iletimi üzerine çalışmalar yaptı, tren yollarında kullanılmak üzere elektrik sinyalleri geliştirdi, oksitsiz beyaz emayeyi buldu. 1859'da da en önemli buluşunu, içten yanmalı motorun yapımını gerçekleştirdi. Üç yıl sonra kendi geliştirdiği motor yardımıyla yol alan bir taşıt aracı da yapan Lenoir, küçük sanayiin bazı kesimlerinde yaygın bir uygulama alanı bulan motorlarından kısa sürede çok sayıda satmayı başarmışsa da, bu başarısını sürdürememiş ve yoksulluk içinde ölmüştür.

19. yy'ın başlarında sanayide, Savery (1650-1715) ve Watt'ın geliştirdiği buhar gücüyle çalışan makineler kullanılıyordu. Ancak kuruluşu son derece pahalı ve kullanımı zor olan buharlı makineler özel-

likle küçük güçte motorlara gereksinim duyan sanayi türleri için kullanışsızdı. Orta güçte ve bakımı daha kolay bir makine yapımına yönelen mucitlerden Denis Papin barutun, Philippe Lebon (1767-1804) havagazının yanmasından mekanik enerji elde etmekte yararlanılabileceğini öne sürmüşler, Sadi Carnot içten yanmalı motorun işleyiş ilkeleri üzerinde çalışmalar yapmıştı. Yine aynı yıllarda İngiltere'de hidrojenle hava karışımının patlatılmasından doğan basıncı piston devinimine dönüştüren, ancak çeşitli yetersizlikleri nedeniyle sanayide uygulama alanı bulamayan bir içten yanmalı motor yapımı gerçekleştirilmişti.

Lenoir'ın 1860'ta patentini aldığı makine, içten yanmalı motorların ilk başarılı örneğidir. İki pistonlu bir buhar makinesinden öykünerek geliştirilen bu motorda, yakıt olarak havagazı kullanılıyordu. İki ayrı kanaldan silindirin içine üflenen havagazı ve havanın oluşturduğu karışım, porselen bir kapta bulunan iki platin uç arasındaki gerilim farkı yardımıyle elde edilen kıvılcımla patlatılıyordu. Patlama sonucu doğan basınç pistonu hareketlendirirken, yanmış gaz da üçüncü bir kanaldan dışarı püskürtülüyordu. Ancak Lenoir'ın, havagazıyla çalıştığı için hareketli araç yapımına uygun olmayan motorundan en fazla 3 bg'lük bir güç elde edilebiliyor ve kullanılan yakıtın yalnızca yüzde dördünden yararlanılabiliyordu. Silindir içinde gaz yeterince sıkıştırılamıyor, bu yüzden de genleşme yetersiz kalıyor ve aşırı ısı kaybı oluyordu.

1862'de yaptığı, saatte ancak birkaç kilometre yol alabilen motorlu taşıt aracına ve 1883'te denediği tekneye yerleştirdiği motorlarda havagazı yerine ısıtılmış sıvı yakıttan yararlanmasına karşın başarılı sonuçlar alamayan ve motorunun sanayi dışında da kullanılmasını sağlayamayan Lenoir yine de, Alman Nikolaus Otto'nun 1877'de geliştirdiği dört zamanlı motorla başlayan içten yanmalı motor egemenliğinin yolunu açan adların başında yer almaktadır.

• BAKINIZ: S.CARNOT, N.OTTO, PAPIN, J.WATT.

LE NÔTRE, André
(1613-1700)

Fransız peyzaj mimarı. Fransız bahçesi diye anılan bahçe düzenlemesinin ilk uygulayıcılarındandır.

12 Mart 1613'te Paris'te doğdu, 15 Eylül 1700'de aynı kentte öldü. Babası ve büyükbabası kral saraylarının başbahçıvanlarıydı. Le Nôtre ressam Simon Vouet'nin (1590-1649) ve Versailles'ın başmimarı F.Mansart'ın atölyelerinde yetişti. 1637'de Tuilleries Bahçeleri'nin 1638'de de Luxembourg Bahçeleri'nin başbahçıvanlığına getirildi ve bunları yeniden düzenledi. 1640'ta soylu bir ailenin kızıyla evlenmesi resmi görevlere atanmasını sağladı. 1655'te krallık yapıları genel müdürü oldu. 1655-1661 arasında maliye bakanı Nicolas Fouquet'nin Vaux-le-Vicomte şatosunun çevresini düzenledi. Bu çalışması XIV.Louis tarafından çok beğenilince, krallığa ait birçok saray bahçesinin düzenlenmesiyle görevlendirildi. 1661-1668 arasında düzenlediği *Versailles Bahçeleri* adının başka ülkelerde de duyulmasını sağladı. Kralların çağrısı üzerine 1662'de İngiltere'ye, daha sonra Hollanda ve İsveç'e, 1679'da da İtalya'ya gitti. Bazı kaynaklarda Londra'daki *St.James Parkı*'nı da onun düzenlediği ileri sürülür.

Le Nôtre, perspektif ve optik konusundaki geniş bilgisine dayanarak, düzenlediği çevrenin çeşitli bölümleri arasında istediği oran ve ilişkileri kolayca yakalamıştır. Çalışmalarını mimar, ressam ve heykelcilerden kurulu bir sanatçılar grubuyla birlikte yürüterek düzenlemede kullandığı havuz, çeşme, heykel ve çiçek bahçesi gibi öğelerle yapı arasında bir üslup birliği sağlamıştır. Bütün düzenlemelerinde gününün en yeni teknik buluşlarından yararlanmıştır. Geniş ölçüde kullandığı su öğesi, belli bir düzen içinde yinelediği yükseklik farkları ve sürprizli mekânlarla düzenlediği bahçeleri bir düş dünyasına dönüştürmüştür. Özgün düzenleme anlayışını öğrençileri Almanya, Avusturya ve İspanya gibi ülkelere de yaymış, böylece Fransız bahçesi adı verilen yeni bir bahçe düzenlemesi türü ortaya çıkmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Veux-le-Vicomto Şatosu Bahçeleri*, 1655-1661, Melun, Fransa; *Versailles Bahçeleri*, 1661-1668, Versailles; *Meudon Bahçeleri; Maryl Bahçeleri; St-Germain-en-Laye Parkı; Fontainebleau Bahçeleri; St-Cloud Bahçeleri; Chantilly Bahçeleri; Sceaux Bahçeleri.*

• KAYNAKLAR: H.Fox, *André Le Nôtre, Garden Architect to King.*

LENYA, Lotte
(1900-1982)

Avusturyalı tiyatro oyuncusu. Epik tiyatronun en ünlü oyuncularındandır.

18 Ekim 1900'de Hitzing'de doğdu, 27 Kasım 1982'de New York'ta öldü. Sekiz yaşındayken ip cambazı oldu. 1914-1920 arasında Zürich'te bale ve tiyatro eğitimi gördü. 1920'den sonra Berlin'de oyunculuk yaptı. Özellikle Brecht'in, müziklerini Kurt Weill'in hazırladığı oyunlarındaki başarılarıyla ün kazandı. 1926'da Weill'le evlendi. 1928'de Schiffbauerdamm Tiyatrosu'nda sahnelenen *Üç Kuruşluk Opera*'daki rolünü sonraları birçok kez sahnede ve yönetmen G.V.Pabst'ın çektiği filmde yineledi.

Nasyonal Sosyalistler'in yönetime gelmesinden sonra aydınlara ve sanatçılara uygulanan baskı üzerine 1933'te kocasıyla birlikte Almanya'yı terk etti. 1933-1937 arasında Paris ve Londra'da konserler verdi. Daha sonra ABD'ye gitti. Bir süre oyunlarda rol aldıktan sonra sahneden çekildi. 1950'de, kocasının ölümünün ardından yeniden tiyatroya döndü. Başta ünlü rolü Jenny'yi oynadığı *Üç Kuruşluk Opera*'nın İngilizce uyarlaması *The Threepenny Opera* olmak üzere birçok oyunda sahneye çıktı. Filmlerde karakter rolleri üstlendi. 1962'de Lys Tiyatrosu'nda oynadığı *Brecht on Brecht* müzikalinin başarı

kazanması üzerine turneye çıkarak oyunu Londra'da Royal Court Tiyatrosu'nda da yineledi.

1965'te Carnegie Hall'da, Weill'in anısına düzenlenen bir gecede *Üç Kuruşluk Opera*'nın şarkılarını Almanca olarak söyledi. Oyunculuk dışında 1951'den başlayarak çeşitli konserler de verdi. Weill ve Brecht' in yapıtlarından oluşan plaklar doldurdu. Kocasının bestelerinin tüm dünyada tanınmasını sağladı.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar:** *Mahagony*, 1927, *Üç Kuruşluk Opera*, 1928, *Danton'un Ölümü*, 1930; *Der Aufstieg Und Fall der Stadt Mahagonny*, 1931, ("Mahagonny Kentinin Yükselişi ve Düşüşü"); *Anna'nın Yedi Ana Günahı*, 1933; *The Eternal Road*, 1937, ("Sonsuz Yol"); *Cesaret Ana ve Çocukları*, 1973. **Oynadığı Filmler:** *Die Dreigroschenoper*, 1931, ("Üç Kuruşluk Opera"); *The Roman Spring of Mrs. Stone*, 1961, (Roma' da Bahar); *From Russia With Love*, 1964, (Rusya'dan Sevgilerle); *The Appointment*, 1969, (Randevu); *Semi-Tough*, 1977.

• **BAKINIZ:** BRECHT, WEILL.

LENZ, Siegfried
(1926)

Alman, yazar. Savaş sonrası Alman edebiyatının önemli adlarından biridir.

17 Mart 1926'da Doğu Prusya'daki Lyck kentinde (şimdi DAC'de) doğdu. II.Dünya Savaşı çıkınca 1943'te askere alındı. Savaştan sonra Hamburg'ta felsefe, İngiliz edebiyatı ve edebiyat tarihi okudu. Bir süre gazetecilik ettikten sonra yazarlığa başladı. Grup 41 adlı edebiyat grubuna katıldı. Nazi dönemini eleştiren ve savaş sonrası Almanya'sını irdeleyen yapıtlarıyla yurt içinde ve dışında tanındı. 1961'de *Zeit der Schuldlosen* (Suçsuzlar Çağı-Suçlular Çağı) adlı oyununa verilen Bremen Edebiyat Ödülü başta olmak üzere birçok ödül kazandı.

Lenz bireyin totaliler güç karşısındaki çaresizliği motifini sık sık işlemiştir. Geri planda Almanya'nın geçmişinden yola çıkarak, geçmişle bugün arasındaki ruhsal ve toplumsal bağları felsefi bir sorun olarak ele almaya çaba göstermiştir. Çeşitli anlatım tekniklerine başvurmuş, dramatik öğelere ağırlık vermiş, geleneksel biçimlerden kopmamıştır. Kullandığı simgelere karşın anlaşılırlığını korumuş, yapıtlarına aydınlatıcı, uyarıcı bir işlev vermeye çalışmıştır.

Lenz'in sanatında romanla öykü eşit ağırlık taşır. Hem romanlarında, hem öykülerinde aynı motifleri farklı anlatım teknikleriyle işlemiştir. En başarılı yapıtı olarak değerlendirilen *Deutschstunde* ("Almanca Dersi") adlı romanında, geçmişin izlerini taşıyan bir gencin öyküsü çevresinde Almanya'nın sorunlarını gündeme getirerek görev sorumluluğu kavramını insani değerler açısından eleştirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Es Waren Habichte in der Luft*, 1951, ("Havada Atmacalar Vardı"); *Duell mit dem Schatten*, 1953, ("Gölgeyle Düello"); *Der Mann in Strom*, 1957, ("Akıntıdaki Adam"); *Brot und Spiele*, 1959, ("Ekmek ve Spor"); *Stadtgespräch*, 1963, (Kanlı Söylenti, 1974); *Deutschstunde*, 1968, ("Almanca Dersi"); *Vorbild*, 1973, ("Örnek"). **Öykü:** *So zärtlich war Suleyken*, 1955, ("Suleyken Sevgi Doluydu"); *Jäger des Spoots*, 1958, ("Beceriksiz Avcı"); *Das Feuerschiff*, 1960, ("Ateş Gemisi"); *Lehmanns Erzählungen*, 1964, ("Lehmann'ın Öyküleri"); *Einstein Überquert die Elbe bei Hamburg*, 1975, ("Einstein Elbe'yi Hamburg'ta Geçiyor"). **Oyun:** *Zeit der Schuldlosen*, 1962, (Suçsuzlar Çağı- Suçlular Çağı, 1974); *Das Gesicht*, 1964, ("Sarat"); *Die Augenbinde*, 1970, ("Göz Bağı"). **Radyo Oyunu:** *Haussuchung*, 1967, ("Arama Emri"). **Deneme:** *Beziehungen*, 1970, ("İlişkiler").

LEON I
(400-474)

Bizans imparatoru. İki yüz yıl sürecek dinsel çatışmaları başlatan kararları desteklemiştir.

Trakya'da doğdu, 3 Şubat 474'te Constantinopolis'te (İstanbul) öldü. Bizans ordusuna girerek Got asıllı milislerin komutanı oldu. İmparator Markianos' un ölümü üzerine yabancı asıllılardan oluşan birliklerin komutanı Aspar'ın yönlendirmesi ve Cermenler ile Gotlar'ın desteğiyle 7 Şubat 457'de imparatorluğunu ilan etti. Bizans Senatosu da bu kararı onayladı. Bu arada ilk kez İstanbul patriği tarafından taç giydirilen imparator olarak bu geleneğin başlamasına ön ayak oldu.

I.Leon döneminde gerçek iktidar Aspar'ın elindeydi. Bu dönemde, 457'de Majorianus Batı Roma imparatoru yapıldı, 461'de onun yerine geçen Libius Severus tanınmadı. Kuzey Afrika'yı Vandallar'dan geri almak amacıyla Vandal Kralı Geiserich ile arası iyi olmayan Anthemius 25 Mart 467'de Batı Roma imparatorluğuna getirildi. 468'de büyük bir donanma ve 100.000 askerle Kuzey Afrika'ya bir sefer düzenlendi. Karısı Verina'nın ve Aspar'ın etkisiyle Verina' nın kardeşi Basiliscus'u komutanlığa atadı. Geiserich Bizans donanmasını bütünüyle yok etti. Böylece sefer tam bir bozgunla sonuçlandı. Bizans hazinesi boşaldı. Oğlu Patrikios'u tahtın varisi ilan ettiği için zaten pek sevilmeyen Aspar'a karşı yenilgiden dolayı büyük bir kızgınlık uyandı. I.Leon kızı Ariadna'yı İsauria (Antalya-İçel arası) yöneticisi Zenon ile evlendirerek bu bölgeden getirttiği yerlilerden, Gotlar'a karşı yeni bir muhafız birliği oluşturdu. Sonunda Aspar'a karşı oluşan hoşnutsuzluktan yararlanarak onu gizlice öldürttü ve Cermenler'in yönetimdeki etkisine son verdi. Batı Hun İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra başlayan göç hareketleri yüzünden Tuna kıyılarında baş gösteren kargaşalıklarla uğraşmak zorunda kaldı. Kızı Leontia'yı Anthemius'un oğlu Marcianus ile evlendirerek durumunu sağlamlaştırmak istedi.

I.Leon 451'de Khalkedon (Kadıköy) Konsili'nin İsa'nın insan ve kutsal varlık biçiminde ayrılmaz iki yönü olduğunu kabul eden (Diyofizitlik) kararını benimsedi. İsa'nın yalnızca insan olduğunu savunan Monofizitlik düşüncesinin yaygın olduğu Mısır ve Suriye halkı buna şiddetle karşı çıktı. Bunun üzerine 460'ta Monofizitlik'ten yana olan Aleksandria (İskenderiye) patriğini tutuklattı. Birtakım ayak-

lanmalara karşın Khalkedon Konsili kararını desteklemeye devam etti. Bu olay bir doktrin çatışmasına dönüşerek 200 yıl kadar sürecek mezhep kavgalarının başlangıcı oldu.

Daha çok iç olaylarla uğraşan I.Leon, koyu bir Ortodoks olarak hükümdarın da tanrısal bir nitelik taşıdığını öne sürdü. İmparatorluğun Doğulu bir karaktere sahip olması gerektiğini savundu. Öldüğü zaman yerini 5 yaşında olan torunu II.Leon aldı ve onun çok kısa süren yönetiminin ardından Zenon iktidarı ele geçirdi.

Leon III
Altın sikke, 8.yy

LEON III
(680-741)

Bizans imparatoru. Kiliselere tasvir asılmasını yasaklayarak uzun yıllar süren dinsel kavgalara yol açmıştır.

Germanikeia'da (Maraş) doğdu, 18 Haziran 741'de Constantinopolis'te (İstanbul) öldü. Ailesi II. İustinianos tarafından Trakya'ya yerleştirilmişti. Burada büyük bir servet edinerek 705'te II. İustinianos'un yeniden başa geçmesine destek oldu. Spatharius unvanını alarak askeri ve siyasi kademelerde hızla yükselmeye başladı. Giderek büyük bir ün kazandı. II. İustinianos, onu uzaklaştırıp gözden düşürmek amacıyla güç bir diplomatik görevle Kafkasya'ya gönderdi. Ama oradan Hazarlar'la dostluk kurarak dönmeyi başardı. II. Anastasios döneminde (713-715) Küçük Asya'nın en büyük *thema*'sı (Bizans yönetim birimi) olan Anatholikon *strategosu* (askeri komutanı) oldu. Sonradan damadı olan Armaniokon *strategosu* Artavasdus'un yardımıyla imparator III. Theodosios'a karşı ayaklandı. Sonunda İstanbul'a giderek 25 Mart 717'de istikrar isteyen halkın desteğiyle kendisini imparator ilan etti.

Bu sıralarda Arap orduları Anadolu içlerine kadar ilerleyip İstanbul üzerine yürümeye başlamıştı. Araplar'ın 15 Ağustos 717'de karadan ve denizden başlattığı kuşatmaya karşı güçlü bir direnişe geçti. "Rum ateşi" adıyla bilinen ve suda yanıcı özelliğe sahip kimyasal bir bileşim olan gizli silahı kullandı. Bu arada Bulgar Hanı Tervel'den gelen takviye kuvvetlerin desteğinden ve zorlu kış koşullarından yararlanarak on iki aylık kuşatmadan sonra Araplar'ı geri çekilmeye zorladı. Hazar Hanı'nın yardımını alarak 733'te Araplar'ın Anadolu'daki ilerleyişine son verdi. Daha sonra 740'ta Akronion'da kazandığı büyük askeri zafer, Bizans'ın en büyük insan gücü ve maddi gelir kaynağı olan Anadolu'yu Arap istilasından kurtarmış oldu. Öte yandan iç ayaklanmalarla da uğraşan III.Leon 718'de Sicilya'da 720'de Selanik'te düzeni sağladı. İdari örgütlenmede yeni bir düzenlemeye giderek *themalar*'ı daha küçük birimlere böldü. Böylece eyaletlerdeki askeri aristokrasi arasında güçlü bir dayanak oluşturdu ve Herakiliyenler'in güçlü merkezlere sahip olmasını önledi. Daha önce tahtı damadı Artavasdus'a bırakacağına söz vermişken, 25 Mart 720'de iki yaşındaki oğlu Konstantinos'u varis ilan etti. Oğlunu daha sonra Hazar hanının kızıyla evlendirdi. I. İustinianos'un çıkardığı *Corpus Juris Civilis*'e benzer nitelikte olan *Ecloga* yasalarını çıkardı. Roma Hukuku'na Hıristiyanlık ve Doğululuk öğeleri katan bu belge, I.İustinianos döneminin hukuku ile 9. yy'da olgunlaşan Bizans hukuku arasında bir köprü görevini gördü. Günlük ihtiyaçları karşılamaya yarayan bir yasalar kitabı olarak da komşu Slav ülkeleri üzerinde derin etkiler bıraktı.

III.Leon 726'da kiliselerde İsa ve aziz tasvirlerinin asılmasına karşı bir kampanya başlattı. Resme karşı çıkan Müslümanlık ve Yahudilik öğretilerinden esinlenen bu hareket, aslında Yunan felsefesine karşı bir tepki niteliğini taşıyor ve aynı zamanda kiliselerin gücünü kırmayı amaçlıyordu. Bu bakımdan kampanyaya karşı güçlü tepkiler doğdu. Yunanistan'daki bir ayaklanmada ortaya yeni bir imparator bile çıktı. Bu ayaklanma 727'de bastırıldı. III.Leon 730'da çıkardığı bir fermanla tasvirleri resmen yasakladı. Papalık bu kararı tanımayınca, imparator olmanın yanı sıra dinsel bir yetkiye de sahip olduğunu öne sürdü. Papa'nın Karolinyen Frankları ile ittifak kurması üzerine, 733'te Papalık gelirlerine el koyarak İtalya, Yunanistan ve Balkanlar'daki bir bölüm toprakları İstanbul Patrikhanesi'ne bağladı. Bununla birlikte başta Avrupa eyaletleri olmak üzere birçok bölgede halk tasvirlere olan eski inancını sürdürdü. Böylece tarihte "tasvirler kavgası" olarak bilinen ve 843'e kadar süren bir kargaşalık dönemi başladı.

III.Leon imparatorluğunun son yıllarına doğru oğlu Konstantinos'u askeri ve siyasi konularda iktidarına ortak etti. Kurduğu Suriye hanedanı 802 yılına kadar sürdü. Yanlış olarak İsauria yerlisi olarak bilinmesine yol açan İsauria'lı lakabı aslında bu hanedan adından gelmekteydi. Tarihçiler tarafından dinsel kargaşalara yol açmasına karşı, Arap istilasını durdurması açısından önemli Bizans imparatorlarından sayılır. Kendine mal edilen çiftçi yasası, deniz yasası gibi birtakım belgelerle bir ilgisi olmadığı son zamanlarda yapılan tarih araştırmalarıyla anlaşılmıştır.

• BAKINIZ: KONSTANTİNOS V.

LEON VI
(866-912)

Bizans imparatoru. Bürokratik işleyişi güçlendirmeye ve kiliseye boyun eğdirmeye çalışmıştır.

Akıllı ya da Filozof gibi lakaplarla da tanınır. 19 Eylül 866'da Constantinopolis'te (İstanbul) doğdu, 11 Mayıs 912'de aynı kentte öldü. Makedonya hanedanından I.Basileios ile III. Mikhail'in birlikte yaşadığı Eudokia İngerina'nın oğludur. (Bazı kaynaklar asıl babasının III. Mikhail olduğunu belirtir.) 870'te babası tarafından tahtın varisi ilan edildi. İyi bir eğitim gördü. 886'da babasının ölümü üzerine onun yerine geçti. Dış sorunları diplomatik yollardan çözmeye ağırlık verdi. İtalya'da Lombardlar'a karşı başarılı bir sefer yürüten yaşlı komutan Nikephoros Phokas'ı geri çağırarak Balkanlar'daki karışıklıkları bastırmak istedi. Başarılı sonuçlar elde edemedi. 894'te ticari bir anlaşmazlık yüzünden Bulgarlar ile çatışmalar başlayınca, Tuna ve Dinyeper bölgesindeki Macarlar'ı kullanarak Bulgar yöneticisi Simeon'u ateşkes antlaşması imzalamaya zorladı. Bir süre sonra Simeon, Peçenekler'den yardım alarak önce Macarlar'ı, 896'da da Bulgarophygos'ta (bugün Babaeski) Bizanslılar'ı yenilgiye uğrattı. VI.Leon her yıl haraç vermek üzere antlaşma imzaladı. Araplar 902'de Sicilya'yı ele geçirdiler.

Arap korsanlarının Ege adalarına karşı giriştiği saldırılar üzerine, güçlü bir donanma oluşturarak Araplar'a karşı bazı başarılı sonuçlar aldı. Ancak 911-912 deniz seferlerinde Trabluslu Leon'a yenildi. 907'de İstanbul'u ikinci kez kuşatan Vrangiyenler'i bazı ticari ayrıcalıklar vererek anlaşmaya ikna etti. Deniz yoluyla İstanbul'a gelen Rus Prensi Oleg ile Rus tacirlerin Bizans'taki etkinliklerini düzenleyen bir antlaşma imzaladı.

VI. Leon erkek çocuğu olmadığı için kilise yasalarına uymayarak dört kez evlendi. 906'da yaptığı dördüncü evlilik kilise ile ciddi sürtüşmeler doğurdu ve 907'de patrik Nikolaos Mystikos'u görevinden aldı. Aslında bu çatışmanın temelinde kilisenin gücünü kırma çabası yatmaktaydı. Bu çerçevede yeni bir yönetsel örgütlenme getirerek bürokrasiyi güçlendirdi. Senato'nun yetkilerini elinden aldı. Bu arada tacirlere çeşitli kolaylıklar sağlayarak ve yönetmelikler çıkararak ticareti geliştirmeye çalıştı. Bu siyasetinin sonucu olarak 900 başlarında yerel aristokratların kışkırttığı Andronikos komutasındaki bir ayaklanma ile karşılaştı.

VI.Leon Bizans hukukunu geliştirmek amacıyla babası I. Basileios döneminde başlayan İustinianos Yasaları'nı gözden geçirme işini sürdürdü. Yaklaşık 890 yasadan ve 100'ü aşkın fermandan oluşan ve *Basilica* diye bilinen toplu yasalar kitabını hazırlattı. Bu çalışma, daha sonraki dönemde Bizans hukukunun temelini oluşturdu. Ayrıca ayin şarkıları, dinsel vaızlar ve söylevler yazdı. Dinsel konulu olmayan şiirleri ve askerlik bilimine ilişkin yazıları da vardır. *Tactica*'nın ona ait olduğu söylenir.

• BAKINIZ: BASİLEİOS I.

LEONARDO DA PISA
(1170- ?)

İtalyan matematik bilgini. Hıristiyan Batı dünyasının ilk büyük matematikçisi sayılır. Ünlü Fibonacci dizisini bulmuştur.

Leonardo Fibonacci adıyla da tanınan Leonardo da Pisa'nın Pisa'da doğduğu aynı kentte öldüğü sanılmakta ancak ölüm tarihi bilinmemektedir. Yaşamına ilişkin bilgilerin tek kaynağı olan *Liber abbaci* ("Abaküs Hesabı Kitabı") adlı kitabının önsözünde yer alan özyaşam öyküsünden öğrenildiğine göre Cezayir'in Bougie kentinde büyümüş, daha sonra Mısır, Suriye, Sicilya ve Bizans'a yapılan ticari amaçlı gezilere katılmış, gezdiği yörelerde yaşayan bilginlerle tanışma ve onların hesaplama yöntemlerini inceleme olanağını bulmuştur. 1200'lerin başlarında Pisa'ya dönmüş ve gezilerinde edindiği matematik bilgisini özgün çalışmalarıyla da zenginleştirerek *Liber abbaci*'yi ve öbür kitaplarını yazmıştır. Bazı yazılarından II.Frederick tarafından kabul edilecek denli ün kazandığı anlaşılan Leonardo da Pisa'nın yaşamının son yıllarına ilişkin olarak, Pisa kentine yararlılıklarının karşılığında kendisine aylık bağlandığını gösteren 1240 tarihli bir belgeden başka hiçbir kaynak bulunamamıştır.

Leonardo da Pisa 1202'de yazdığı ve 1228'de bir kez daha elden geçirdiği *Liber abbaci* adlı yapıtında, Araplar'dan öğrendiği biçimiyle Hint rakamlarını ve sayılama yöntemini tanıtan bölümlerden sonra satış fiyatı, kâr, ücret ve karışım hesapları gibi gündelik yaşamı ilgilendiren bölümlere, arkasından da kimi Eski Yunan, Mısır ve Çin gibi çok değişik uygarlıklardan derlenmiş, kimi de özgün, matematiksel oyun ve bilmecelere yer vermiştir. *Liber abbaci*'nin, Eukleides'in *Elemanlar*'ının II.kitabından alınmış aritmetiksel formüllerle başlayan son iki bölümündeyse karekök ve küpkök hesaplamakta kullanılan Hint-Arap algoritması ve yaklaşım yöntemi, $\sqrt{a} \mp \sqrt{b}$, $\sqrt[4]{a} \mp \sqrt[4]{b}$ ve $\sqrt{a \mp \sqrt{b}}$ benzeri Eukleides irrasyonelleri, oranlar, Pythagoras Teoremi, hacim hesapları, ve cebirsel denklemlerle ilgili pek çok kanıt ve sayısal örnek yer alır.

Leonardo da Pisa'nın adını günümüze taşıyan ve "indirgemeli dizilerin" ilk örneği olan ünlü Fibonacci sayıları ya da Fibonacci Dizisi de aynı kitapta tanıtılmıştır. Fibonacci, bir çift tavşanın her ay yeni bir çifti dünyaya getirdikleri ve bir tavşanın bir ayda olgunlaştığı varsayımlarıyla ve bir çift tavşanla başlanırsa, belirli bir süre sonra kaç çift tavşana ulaşılacağını hesaplamaya çalışmış ve 1,1,2,3,5,8,13,21,34,..... sayılarını elde etmiştir. İlk ikisinden sonraki her terimi, o terimden önceki iki teriminin toplamına eşit olan ve $a_n = a_{n-1} + a_{n-2}$ genel terimiyle anlatılabilen Fibonacci Dizisi'nin botanik ve klasik sanat açısından ilginç özellikler taşıdığı saptanmıştır. Örneğin papatya tomurcuklarının ortalarında yer alan sarmalların sayısı iki ardışık Fibonacci sayısına eşittir. Saatin dönüş yönünde 21, ters yönde ise 34 sarmal vardır.

Birçok ağacın yaprakları ve ananasın yumruları yine ardışık iki Fibonacci sayısı olan 8:13 oranını taşırlar. Ardı ardına gelen iki Fibonacci sayısının oranı da giderek, klasik sanatta çok önemli bir yer kaplayan "altın kesim"i veren 1/1, 618 sayısına yaklaşır.

Leonardo da Pisa'nın sayı kuramına ilişkin çalışmalarını içeren *Liber quadratorum* ("Dört Bağımsız Sanat") adlı kitabı gerek özgünlüğü gerek bilimsel değeri açısından en önemli yapıtı sayılmaktadır. $y^2-x^2=x^2-z^2=5$ gibi belirsiz, bir başka deyişle eşitlik sayısından daha fazla sayıda bilinmeyen taşıyan denklem dizgelerinin çözümlerine ilişkin incelemelerden oluşan bu kitabın, sayı kuramı konusunda Hıristiyan Batı dünyasında yazılmış ilk kitap olduğu kabul edilmektedir.

Yine aritmetik ve geometri üstüne iki kitabı daha bulunan Fibonacci'nin Doğulu kaynaklardan öğrenilen matematiksel kavram ve yöntemleri yaymak ve yerleştirmekteki öncülüğü ve özgün çalışmaları Hıristiyan Batı dünyasının ilk büyük matematikçisi olarak tanınmasını sağlamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Liber abbaci*, ("Abaküs Hesabı Kitabı"), 1202; *Practica geometriae*, ("Geometri Uygulamaları"), 1921; *Liber quadratorum*, ("Dört Bağımsız Sanat"), 1225.

- BAKINIZ: DİOPHANTOS, EUKLEİDES, FERMAT.

LEONARDO DA VINCI
(1452-1519)

İtalyan, ressam. Yalnız resimleriyle değil, çok çeşitli alanlardaki araştırmaları ve buluşlarıyla Rönesans ideallerini en yetkin biçimde ortaya koymuş, tüm insanlığın kültür tarihi içinde en önemli kişilerden biri olmuştur.

15 Nisan 1452'de Empoli yakınlarındaki Vinci' de doğdu, 2 Mayıs 1519'da Fransa'da Amboise yakınlarındaki Cloux'de öldü. Piero da Vinci adlı Floransalı bir noterle Caterina adlı köylü bir kadının evlilik dışı oğluydu. On beş yaşında heykelci Andrea del Verrocchio'nun yanına çırak olarak verildi. Lorenzo di Credi (yks.1456/60-1537), Botticelli ve Perugino gibi geleceğin ünlü ustalarının da yetişmekte oldukları bu atölyedeki çalışmalarının yanı sıra Pollaiuolo kardeşlerin yakınlardaki atölyesini de sık sık ziyaret ediyordu. 1472'de Floransa'daki Aziz Luka Ressamlar Birliği'ne üye kabul edildiyse de Verrocchio'nun atölyesinde dört yıl daha kaldı.

1473'ten başlayarak Floransa'da bağımsız bir usta olarak çeşitli çalışmalar yaptı. 1482'de Milano Dükü Lodovici Sforza tarafından, babası Francesco' nun at üstünde bir heykelini yapmak üzere Milano'ya çağrıldı. Bu heykel için hazırladığı kilden model sergilendiğinde çok beğenildi, ancak Fransa ile İtalya arasında çıkan savaş nedeniyle heykel bronza dökülemedi. Leonardo, Sforzalar'ın sarayında kaldığı on yedi yıl boyunca bir yandan anatomi, botanik, matematik, optik ve fizik gibi çeşitli konularda bilimsel çalışmalar yaparken, gündelik yaşamla ilgili çeşitli alanlarda da hizmet verdi.

Leonardo da Vinci—Kendi portresi, 1514.

1499'da Sforza yönetiminin sona ermesi üzerine Milano'dan ayrılmak zorunda kaldı. Bir ara uğradığı Venedik'te olası bir Türk saldırısına karşı savunma planları hazırladı. 1502'de on ay süreyle yanında askeri mühendis olarak çalıştığı dük Cesare Borgia ile birlikte Romagna, Umbria ve Toskana bölgelerini gezerek yaptığı harita ve kent planları ile haritacılığın ilk örneklerini verdi. Aynı yıllarda Osmanlı Padişahı II.Bayezid'e İstanbul Boğazı'na kurulacak bir köprü önerisi gönderdi. 1503'te Floransa'daki Vecchio Sarayı için bir fresk sipariş aldı. Bir yandan *Anghiari Savaşı* adlı bu fresk üstünde çalışırken öte yandan da her türlü bilimsel araştırmaya ek olarak Santa Maria Nuova Hastanesi'ndeki kadavralar üstünde sistematik anatomi incelemeleri yaptı.

1506'da Fransız Kralı Charles d'Amboise'dan aldığı çağrı üzerine Vecchio Sarayı'ndaki çalışmalarını yarım bırakarak ikinci kez Milano'ya gitti. Milano'da kalışı sırasında çeşitli alanlardaki çalışmalarını daha da derinleştirdi. 1513'te Giovanni de Medici'nin papa seçilmesi üzerine Roma'ya gitti. Ününün doruğunda olmasına karşın yakından tanıdığı papanın kardeşi Giuliano de Medici aracılığıyla almayı umduğu siparişler gerçekleşmeyince kuramsal çalışmalarını sürdürdü. 1517'de Fransız Kralı I.François'nın çağrılısı olarak gittiği Amboise'de büyük bir ilgi gördü. Kendisine kralın şatolarından biri ayrıldığı gibi, "kralın başressamı, mimarı ve mekanikçisi" unvanı verildi. Ellerinden birindeki titreme nedeniyle resim yapamadığı için çeşitli mimarlık tasarımları üstünde çalıştı, bilimsel araştırmalarını yürüttü. Burada öldü ve St.Florentin Kilisesi'ne gömüldü. Ancak mezarı sonradan, Fransız Devrimi sırasında yok edildi.

Leonardo'nun çeşitli ilgi alanlarına oranla resim dalında ürettikleri oldukça sınırlıdır. Onun yaptığı

Resimleri

Rönesans'ta Resim ve Heykel Sanatı

"Yeniden doğuş" anlamına gelen Rönesans'ın İtalya'da başlangıcını Giotto'ya* kadar indirmek olanaklıdır. Rönesans'ın 15.yy'ın sonuna değin olan evresine Erken, 16.yy'ın birinci yarısına Yüksek, ikinci yarısına ise Geç Rönesans denilmektedir. Avrupa'nın öteki ülkelerine ancak, İtalya'da doruk noktasına eriştiği 16.yy'da yayılmaya başlamıştır. Rönesans terimi mimarlık ve plastik sanatlarda Eski Yunan ve Roma sanatının ölçütlerine bilinçli bir geri dönüş ve bu ölçütlerin uygulanışı olarak tanımlanabilir. Amaç, buradan yola çıkarak uyum ve dengeyi sağlamak ve yetkin bir güzellik anlayışı yaratmaktır. Rönesans sanatçıları özellikle mimarlık ve heykelcilik alanlarında klasik yapıtlardan doğrudan yararlanmışlar, resim alanında ise geçmişten hiçbir örnek kalmadığı için bu yararlanma daha dolaylı olmuştur.

Erken Rönesans'ın en önemli merkezi Floransa' ydı. Massaccio*, 1420'lerde yarattığı üç boyutlu mekânlar ve hacimli anıtsal figürleri ile bu dönemin en önemli temsilcisi sayılır. Onu izleyen Uccello*, Andrea del Castagno*, Fra Angelico*, Fra Filippo Lippi* ve Botticelli* gibi sanatçılar perspektif, renk ve ışık, dramatik ve çizgisel anlatım, desen araştırmalarına girmişler, ancak bir önceki dönemin sanat anlayışından tümüyle kopamadıkları için yapıtlarında, hareketsizlik, belli bir katılık ve ifadesizlikten de kurtulamamışlardır. Floransa'dan başka Piero della Francesco* Orta İtalya'da, Antonello da Messina* Napoli'de, Crivelli* ve Belliniler* Venedik'te, Mantegna* da Padova'da etkinlik göstermişlerdir.

Yüksek Rönesans döneminde Floransa'nın yerini Roma ve Venedik almıştır. Bu dönemin en önemli üç ustası Leonardo da Vinci, Michelangelo* ve Raffaello*, sanat yaşamlarına Floransa' da başlamış, olgunluk dönemlerini Roma'da yaşamışlardır.

Yüksek Rönesans, Venedik'te Giorgione* ve Titian'ın* çevresinde gelişmiştir. Giorgione manzara ile figürün bağımsız birer tür olmasına katkıda bulunmuştur. Titian ise geleneksel kompozisyon düzenlemesinden uzaklaşmış, renk kullanımındaki ustalığı ile resme olağanüstü bir canlılık kazandırmıştır. Tüm yaşamını Parma' da geçiren bir başka Yüksek Rönesans sanatçısı da Correggio'dur*. Daha çok dinsel konuları işlemiş, figüre dekoratif bir hareket getirerek önem kazanmış ve bu niteliği ile öncü olmasa da Maniyerizm'i hazırlamıştır.

Bu dönemin öbür ressamları arasında Fra Bartolommeo (1475-1517), Mariotto Albertinelli (1474-1515), Palma Vecchie* ve Andrea del Sarto* sayılabilir. Geç Rönesans resmi ile Maniyerizm arasında kesin bir sınır çizmek çoğu kez olanaksızdır. Ancak Tintoretto* ve Veronese* gibi sanatçılar maniyerist öğeler taşımakla birlikte Geç Rönesans'ın son temsilcileri olarak da nitelenirler. Tintoretto kendinden önceki ustaların tüm özelliklerinin bir bireşimini oluşturmuş, ayrıca güçlü diyagonal çizgileri ve tek renkli (monokrom) resimlerinde ışık-gölge kullanımı ile dramatik anlatımı en uç noktaya vardırmıştır. Veronese, Tintoretto'dan daha süslemeci bir nitelikle çalışmış ve daha az dramatik bir anlatım benimsemiştir.

Heykel alanında Erken Rönesans döneminde, önceleri mimarlığa bağlı heykel anlayışı sürmüştür. Sanatçılar heykelleri, klasik mimarlık öğeleriyle donanmış nişler içine yerleştirmişlerdir. Giderek heykel yapıdan koparak bağımsız bir niteliğe kavuşmuştur. Ancak ister yapıya bağlı, isterse bağımsız olsun, Rönesans'ta heykel insan vücudunun güzelliğini ve gücünü betimlemiştir. Donatello'nun* Davud'u Antik Çağ'dan sonra yapılan ilk çıplak çalışma olarak önem kazanır. Gene bu dönemde Verrocchio*, gelişmiş tekniği ve ayrıntıcılığı ile, Antonio Pollaiuolo da (yks. 1432-1498) figürü hareketlendirmesi ile önem kazanmıştır. Ayrıca Antonio Rosselino (1427-1478), Francesco Laurana (yks. 1425-1502) ve Desiderio da Settignano (1428-1464) gibi heykelciler portre büstleri, Della Robbia* kardeşler de sırlı ve çok renkli terakota (pişmiş toprak) bezemeleri ile tanınmışlardır. Yüksek Rönesans' ın resimde olduğu gibi, heykelde de en önemli temsilcisi Michelangelo'dur. Yapıtlarında, güzellik ve uyumun yanı sıra dramatik anlatım da önem kazanmıştır.

Geç Rönesans'ta, mimarlıkta olduğu gibi heykelde de Rönesans'ın klasik ilkelerinden kopmalar başlamış, özellikle gerilim, hareket ve aşırı duygusallık önem kazanmıştır. Bu nitelikleri ile Andrea Sansovino'nun (1468-1579), Baccio Bandinelli'nin (1493-1560) ve Cellini'nin* yapıtları bir yerde Maniyerizm ile örtüşmeye başlamış, Giovagni di Bologna'nın* heykelleri ise bu akımın ilk örneklerinden sayılmıştır.

Rönesans, Avrupa'ya 16.yy'da daha çok İtalyan sanatçılar aracılığıyla yayılmıştır. Heykel alanındaki çalışmalar özellikle yapıların dış süslemelerinde ve mezar anıtlarında yoğunlaşmıştır. Resimdeki etkileşim mimarlık ve heykele oranla daha yoğun olmuş, Fransa'da maniyerist eğilimli Fontainebleau Okulu bu üslubu uygulamış, Almanya'da ise Dürer*, Grünewald*, Holbein* ve Cranach*, Rönesans üslubunu kendi Kuzeyli özellikleri ile özgün bir bireşime ulaştırmışlardır. Gotik geleneklere olan bağlılığından ötürü Hollanda'da Rönesans uzun süre etkilerini gösterememiş, ancak Lucas van Leyden*, Dürer'in baskıları aracılığı ile Rönesans üsluba yaklaşmıştır. Quentin Massys'ın* resimlerinde ise doğrudan Leonardo'nun etkileri sezilir.

kesinlikle saptanmış on yedi tane yapıtın dördü yarım kalmıştır. Sayıları onu aşmayan öbür kompozisyonları da bugün ancak elde olan taslakları ya da başka ressamların yaptığı çeşitli kopyaları aracılığıyla bilinmektedir. Resimlerinin büyük bir bölümü daha çok 1473-1500 arasındaki dönemin ürünüdür. Öte yandan günümüze Leonardo'nun sayısız çizimi kalmıştır. Çizim onun için, yalnızca resim çalışması değil, çeşitli bilimsel araştırmaları nedeniyle de, yaşamının her evresinde sürekli başvurduğu bağımsız bir anlatım aracı olmuştur. Bu çizimlerinde gösterdiği özenli işçilik, gözlem gücü, resimlerinin de temel özelliğini oluşturur.

Verrocchio'nun yanında çalıştığı sırada, onun hazırladığı *İsa'nın Vaftizi* adlı tabloda yaptığı bölümler, Leonardo'nun daha yirmi yaşındayken nasıl teknik bir beceri ve ustalığa ulaştığını gösterir. Bu resimde bütünüyle Leonardo'nun elinden çıktığı kesin olarak bilinen melek figürü, zarifliği, yumuşak renk geçişleriyle hacimlendirilişi ve doğal kumaş kıvrımları ile öbür figürlerden hemen ayrılır. Tablodaki benzerlerine oranla daha anlatımcı bir boyut taşıyan bu melek, diz çökerek oluşturduğu diyagonal hareketiyle Leonardo'nun sonraki yapıtlarının temel figürlerinden biri haline gelecektir.

Melek figürünün özellikleri olan hareket ve anlatım, *Aziz Hieronymus* adlı yarım kalmış resimdeki biçim anlayışının da temelini oluşturur. Leonardo' nun resim konusunda tuttuğu notlardan da anlaşıldığına göre azizin dramatik el kol hareketleri ve gerilmiş kas dokusuyla fiziksel görünüşü, betimlemenin ötesinde belli bir duygunun özünü ya da insanın içinde bulunduğu ruhsal durumu da anlatmayı amaçlar. Leonardo'nun özellikle bu kaygısı pek çok çiziminde de izlenir.

Bir başka bitmemiş yapıtı *Müneccim Kralların Bağlılık Sunuşu* için yaptığı çizimler, Leonardo'nun çalışma yöntemine ilişkin kesin bilgiler verir. Bunlar, figürlerin hareketlerini saptayan çeşitli taslaklar, manzarayı perspektif yapısı içinde irdeleyen bir çalışma ve tümünü bir arada konu alan kompozisyon desenlerinden oluşmaktadır. Resmin, desen kuruluşunun bütün bu hazırlık çalışmalarında varılan sonuçları olduğu gibi yansıttığı görülür. Leonardo, merkezden çevreye doğru ritmik bir biçimde dağılan hareketleri de, ön ve arka planda yer alan figür gruplarını birleştiren üçgen kompozisyonu da ilk kez bu resimde kullanmıştır. Kompozisyonun iki alt köşesindeki diz çökmüş figürler, izleyicinin bakışının merkezdeki Meryem figüründe toplanmasını, sonra da arka planda yer alan kişilikleri vurgulanmamış figürlere doğru dağılmasını sağlamak gibi temel bir işlevi yerine getirirler.

Leonardo'nun, ilkini kendi başına, ikincisini ise yardımcısı Ambrogio de Predia (1455-ykş. 1522) ile birlikte yaptığı *Kayalıklar Madonnası* adlı resimleri, olgunluk döneminin başlangıcını belirler. Resmedilen olayın gerçekçilik düzeyinden soyutlanarak doğaüstü bir hava içinde sunulması bu yapıtları çarpıcı kılan bir özelliktir. Resmin buğulu atmosferi ve Leonardo'nun büyük bir ustalıkla kullandığı hava perspektifi bu etkiyi sağlayan başlıca niteliklerdir. Sahnenin ön planı ile figürlerin arkasındaki, derinlemesine uzanan alanları aydınlatan birbirinden farklı yoğunluktaki ışıklar, farklı ve gizemli bir etki uyandırırlar. Biçimlerin dış çizgileriyle fon arasındaki yumuşak renk geçişleri *(sfumato)* Leonardo'ya özgü biçimlendirme yönteminin ve üslubunun ana belirleyicisidir.

Son Akşam Yemeği

Bugün oldukça harap bir durumda bulunan ve onarılmakta olan *Son Akşam Yemeği* adlı fresk gerek Leonardo'nun, gerekse Rönesans resminin en etkileyici örneklerinin başında gelir. Geleneksel fresk tekniği, resmin üstüne yapıldığı taze sıva kurumadan hızla çalışmayı gerektirdiğinden, yavaş ve aralıklarla çalışma alışkanlığında olan Leonardo *Son Akşam Yemeği*'nde yeni bir teknik geliştirmiş, özel bir astar tabakası sürerek hazırladığı duvar yüzeyi üstünde yağlıboya ve tempera karışımı boyalarla çalışmıştır. Ancak bu teknik başarılı olmamış ve fresk, tamamlanmasını izleyen elli yıl içinde iyice bozulmuştur. Daha sonra yapılan bilgisizce onarımlar da bozulmayı artırmıştır. Resmin büsbütün kaybolmaması ancak 20.yy teknolojisi ile sağlanabilmiştir.

Son Akşam Yemeği, daha önce Andrea del Castagna'nın da aynı konuyu işlediği freskinde geliştirdiği mekân ve kompozisyon anlayışı içinde ele alınmıştır. Milano'daki Santa Maria delle Grazie Manastırı'nın yemekhanesinde bulunan freskin, duvarında yer aldığı gerçek mekânla bütünleşmesi, bu duvardaki pencereden giren ışığın, resmin ışık kaynağıymış gibi kullanılmasıyla daha güçlü kılınmıştır. Leonardo daha da ileri giderek, masa örtüsünde manastırda kullanılan gerçek örtülerin süslerini yinelemiştir. Uzun bir masa çevresinde gerçekteki boyutlarından daha büyük resmedilen İsa ve Havari figürleri bir yandan içinde yer aldıkları mekânı tanımlarken, öte yandan da olduğundan daha geniş görünmesini sağlarlar. Leonardo'nun son dönem yapıtlarında kullandığı bu mekân yaratma ilkesi, kendisini izleyen ressamlar tarafından Klasizm'in başlıca özelliklerinden biri olarak yinelenmiştir. *Son Akşam Yemeği* bu özellikleriyle yalnızca Rönesans'ın ilk büyük örneği değil, aynı zamanda gelmiş geçmiş sanat ürünlerinin de en yetkinlerinden biri sayılagelmiştir.

Leonardo *Bakire Meryem ve Çocuk İsa Azize Anna ile Birlikte* adlı yapıtında İtalyan ressamlarının yüzyıllar boyu kullandıkları kapalı üçgen kompozisyonun en başarılı örneğini vermiştir. Rönesans'tan Yüksek Rönesans'a geçiş aşamasının dönüm noktası sayılan bu resimde tema, tümüyle yeni bir anlayış içinde ele alınmıştır. Leonardo konunun geleneksel ikonografik biçiminin tersine, İsa'nın kuzunun üstüne çıkmasını zarif bir hareketle önlemeye çalışan Meryem'i, Azize Anna'nın kucağına oturtmuştur. Bu yapıtın kompozisyonu ve figürlerin mekân derinliği yaratan hacimleri, Leonardo'yu izleyen kuşaklar üstünde büyük bir etki yapmıştır. Michelangelo, Raffaello, Andrea Del Sarto ve Fra Bartelommeo (1475-1517) gibi Yüksek Rönesans ustalarının yanı sıra Maniyeristler'in pek çoğu da bu resmi klasik kompozisyon anlayışının en ideal örneği olarak görmüşlerdir.

Kayalıklar Madonnası

Bugün ancak hazırlık desenleri ve Rubens'in yaptığı kopya aracılığıyla bilinen *Anghiari Savaşı* adlı fresk Leonardo'nun bir başka özelliğini yansıtır. Leonardo burada savaşın tüm şiddetini verebilmek için yalnızca insanlara değil, atların yüz kaslarına da korku ve şiddet dolu anlatımlar işlemiştir. Bu sonuç,

Leonardo'nun, araştırmaya dayanan bilgi ile sanatsal anlatımı ne kadar canlı bir biçimde bütünleştirdiğini gösterir.

Mona Lisa

Mona Lisa, Anghiari Savaşı ile aynı sıralarda yapılmıştır. Bu ünlü resmin geçmişi üstüne, döneminde alınmış tek bir not dışında bilgi yoktur. Adı geçen notta Leonardo'nun Francesco di Bartolommeo del Giocondo'nun karısının resmini yaptığından söz edilmektedir. Resmin öbür adı da bu kişiden gelir. Modelin donuk yüzündeki tek canlanma ya da tepki belirtisi olan ünlü gülümseyişi resimdeki "gizemli hava"nın da kaynağıdır. Öte yandan, dönemin sanatını ve Leonardo'nun ruhunu simgeleyen bu bütün zamanların en ünlü resmi, Raffaello'dan Corot'ya dek belli bir çizgideki ressamların portrelerinde işledikleri ideal kadın tipinin de ilk örneğidir.

Gene aslı kaybolduğu için kopyaları aracılığıyla bilinen *Leda ve Kuğu* Leonardo'nun mitolojik konulu tek resmidir. Bundan ötürü uzmanlar resmin gizli ya da simgesel bir anlam taşıdığı inancındadırlar. Öte yandan ayakta duran klasik kadın tipinin ilk örneği olan Leda figürü, Raffaello'dan Ingres'a dek çeşitli sanatçılar üstünde etkili olmuştur.

Leonardo'nun on dokuz tane de not defteri bulunmaktadır. Bunların küçük boyutlu olanlarını günlük notlar ve çabukluk gerektiren taslaklar, büyük boyutlularını ise bilimsel incelemeler için kullanmıştır. Uçma aygıtından kent planlamasına, insan vücudunun yapısından devri daim makinesine kadar fizik, anatomi, botanik, zooloji, kozmoloji, jeoloji, mühendislik ve mimarlık alanlarındaki çalışmalarını içeren bu defterler, onun ne kadar çok yönlü bir kişi olduğunu yansıtırlar. Matematik, edebiyat ve müzik de Leonardo'nun ilgilenmiş olduğu konular arasındadır.

Leonardo, Michelangelo ile birlikte Rönesans ve özellikle de Yüksek Rönesans'ın en büyük sanatçısıdır. Atölyesinden Boltraffio (1467-1516) ve Bernardino Luini (ykş. 1480/90-1532) gibi birçok sanatçı yetişmiştir. Başta çağdaşları Lorenzo di Credi ve Piero di Cosimo olmak üzere, çeşitli klasik sanatçılar ve eğilimler üstünde etkili olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Meryem'e Müjde,* 1472, Uffizi Galerisi, Floransa; *Ginerva di Benci'nin Portresi,* ykş. 1474, Ulusal Sanat Galerisi, Washington D.C.; *Aziz Hieronymus,* ykş. 1475, Vatikan Müzesi, Roma; *Müneccim Kralların Bağlılık Sunuşu,* 1481, Uffizi Galerisi, Floransa; *Kayalıklar Madonnası,* 1483-1486, Louvre, Paris; *Cecilia Gallerani'nin Portresi* (Erminli Kadın), 1483-1486, Ksartoryski Galerisi, Krakov; *Müzisyen Portresi,* 1485, Ambrosiana Kütüphanesi, Milano; *Kayalıklar Madonnası,* 1494, Ulusal Galeri, Londra; *Son Akşam Yemeği,* 1495-1497, Santa Maria delle Grazie Manastırı, Milano; *Anghiari Savaşı,* 1503-1506; *Mona Lisa,* 1503-1507, Louvre, Paris; *Meryem ve Çocuk İsa Azize Anna ile Birlikte,* 1508-1510, Louvre, Paris; *Leda ve Kuğu.*

- **KAYNAKLAR:** G.Calvi, *I maoscritti di Leonardo da Vinci,* 1925; A.Chastel (der.), *The Genius of Leonardo da Vinci,* 1961; K.Clark, *Leonardo da Vinci,* 1939; L.H.Heydenreich, *Leonardo da Vinci,* 2 cilt, 1954; P.Huard (der.), *Leonardo da Vinci, dessins scientifiques et techniques,* 1962; C.Pedretti, *A chronology of Leonardo da Vinci's Architectural Studies After 1500,* 1962; J.P.Richter, *The Literary Works of Leonardo da Vinci,* 2 cilt, 1939.

- **BAKINIZ:** ANDREA DEL CASTAGNA, MICHELANGELO, VERROCCHIO.

LEONCAVALLO, Ruggiero
(1858-1919)

İtalyan, besteci. Gerçekçi opera türünde yapıtlar vermiş, özellikle *I pagliacci* (Palyaço) ile tanınmıştır.

8 Mart 1858'de Napoli'de doğdu, 9 Ağustos 1919'da Floransa yakınlarındaki Montecatini Terme'de öldü. Küçük yaşta piyano dersleri aldı. Daha sonra Napoli Konservatuvarı'na girdi. On altı yaşında ilk bestelerini gerçekleştirdi. Konservatuvarı bitirdikten sonra Bologna'ya giderek üniversitede edebiyat öğrenimi yaptı.

1878'de ilk operası *Tommaso Chatterton*'u tamamladı. Ancak yapıtın sahnelenmemesi üzerine düş kırıklığına uğrayarak Avrupa'da amaçsız geziler yaptı. Bir süre Mısır'da da bulundu. Burada çıkan bir ayaklanmadan güçlükle kaçarak Paris'e gitti. *Café*'lerde piyanistlik yapıp şarkı söyleyerek başıboş bir yaşam sürdü.

Bu dönemde opera konusunda Wagner'in etkisi altındaydı. Tanınmış Fransız opera şarkıcısı Victor Manuel'le dostluk kurduktan sonra bu eğilimi değişti. Rönesans üzerine üç operadan oluşacak bir dizi tasarladı. Bu üçlemenin ilk yapıtı olan *I Medici*'yi bir yılda tamamladı.

I Medici'nin sahnelenmesini yaklaşık üç yıl boyunca bekledikten sonra, Rönesans üçlemesini tamamlamaktan vazgeçerek, gerçekçi opera (verismo) türünde bir yapıt vermeye yöneldi. Bir yıllık çalışma sonunda, başyapıtı olan *Palyaço* ortaya çıktı. Yoğun bir dramatizmle yüklü, duygulu melodilerle örülü olan bu opera konusunu gerçek bir olaydan alıyordu. 1892'de Milano'daki ilk sahnelenişinden bu yana türünün en önemli örneklerinden biri sayılageldi ve izleyiciyi her zaman etkiledi.

Palyaço ile büyük bir başarı ve ün kazanan Leoncavallo, daha sonra çeşitli siparişler almış ve opera besteciliğini sürdürmüştür. Ancak, bunlardan yalnızca *Zaza* bir ölçüde başarı kazanmıştır. Çeşitli operaların librettolarını yazmış olan Leoncavallo bir edebiyatçı olarak da dikkat çekmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Tommaso Chatterton,* 1878; *I Medici; I pagliacci,* 1892, (Palyaço); *La Bohéme,* 1897; *Zaza,* 1900.

- **BAKINIZ:** MASCAGNI, PUCCINI, R.WAGNER.

LEONE, Sergio
(1921)

İtalyan film yönetmeni. Sinemada "spagetti western" adı verilen türün yaratıcısı olmuş, Amerikan tarihinin çeşitli yönlerini ele alan yapıtlarıyla tanınmıştır.

Roma'da doğdu. İlk film yapımcılarından birinin oğluydu. 1939'da sinema dünyasına girdi ve 1940'lar

boyunca ünlü İtalyan yönetmenleriyle, 1950'lerde de ABD'deki baskılardan kaçan ve İtalya'da film çeken birçok Amerikalı yönetmenle birlikte çalıştı. Seksenin üzerinde filmde yönetmen yardımcılığı yaptıktan sonra, 1960'ta yönetmenliğe başladı.

1964'te, Akira Kurosava'nın *Yojimbo*'sundan esinlenerek gerçekleştirdiği *Per un pugno di dollari* (Bir Avuç Dolar), İtalyan sinemasında yeni bir akımın başlangıcı oldu. Gişe rekorları kıran bu filmin ardından birer yıl arayla çektiği *Per qualche dollari in più* (Birkaç Dolar İçin) ve *Il buono, il bruto, il cattivo* (İyi, Kötü ve Çirkin) ile tamamlanan üçlemesiyle Leone, "İtalyan Westerni" ya da "spagetti western" adı verilen türün yaratıcısı oldu ve dünya ölçüsünde tanındı. Clint Eastwood (1930) ve Lee Van Cleef (1925) gibi oyunculara da ün kazandıran bu filmlerinde, *western*'in temel öğelerini stilize ediyor, gerçekçi yaklaşımı, şiddete ağırlık veren etkileyici, gösterişli anlatımıyla yeni bir bireşime varıyordu.

1960'ların sonlarında, ABD tarihinin çeşitli dönemlerini irdeleyen filmler çevirmeye girişti. Sonra yönetmenliğe ara verip bir süre yapımcı olarak çalıştı. 1984'te tamamladığı, ikinci üçlemesinin son filmi olan *Once Upon a Time in America* (Bir Zamanlar Amerika) ile sinemaya gösterişli bir dönüş yaptı. 1920'lerle 1960'lar arasında Amerikan yeraltı dünyasının gelişimini masalsı bir anlatımla dile getirirken gangster filmlerinin tüm öğelerine yer veren bu üç saat kırk dakikalık büyük yapım, başta Robert De Niro olmak üzere oyuncuların üstün başarısı, titiz mekân ve görüntü çalışması ve Leone'nin hemen hemen bütün filmlerinin müziğini yapan Ennio Morricone'nin (1928) katkısıyla, bir başyapıt niteliğine ulaştı.

Gençliğinde Amerikan edebiyatından önemli ölçüde etkilenen Sergio Leone, giderek bu ülkenin tarihine, toplumsal yapısına ilgiyle ve hayranlıkla yaklaşmış, evrensel temaların orada yakalanabileceği düşüncesiyle Amerika üzerine çalışmalara yönelmiştir. Özellikle sinema tekniğine egemenliği sonucu bir biçim ustası olarak kabul edilmiş, "Dolar Üçlemesi" ve "Amerika Üçlemesi" olarak kümelenen filmleriyle büyük önem kazanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Per un pugno di dollari*, 1964, (Bir Avuç Dolar); *Per qualche dollari in più*, 1965, (Birkaç Dolar İçin); *Il buono, il bruto, il cattivo*, 1966, (İyi, Kötü ve Çirkin); *C'era una volta il west*, 1968, (Batı'da Kan Var); *Giù la testa*, 1971, (Yabandan Gelen Adam); *Once Upon a Time in America*, 1984, (Bir Zamanlar Amerika).

LEONE EBREO
(15. - 16.yy)

İbrani, düşünür. Aşkın kaynağını araştırmış, Platoncu düşünceyi benimsemiştir.

1460-1470 arasında Lizbon'da doğduğu, 1535'ten önce, büyük olasılıkla 1525'te Napoli'de öldüğü sanılmaktadır. Gerçek adı, Jehudah Abravanel ben Ishak'tır. Babası, Portekiz Kralı V.Alfonso'nun (1432-1481) danışmanı Isaac Abravanel'dir. Önce tıp öğrenimi gördü, kralın ölümünden sonra, bir suikasta karıştığı öne sürülünce ailesiyle birlikte İspanya'ya kaçan baba Abravanel, burada kral I.Ferdinando'nun (1423-1494) hizmetine girdi. 1492'de Yahudiler İspanya'dan kovulunca, baba-oğul Napoli'ye sığındı. 1495-1496 yıllarında Fransızlar İtalya'yı kuşatınca Leone, Cenova'ya, oradan da Napoli'ye babasının yanına gitti. Bir süre Napoli'de kaldıktan sonra Venedik'e geçti.

Leone Ebreo, *Dialoghi d'amore* ("Aşk Diyalogları") adlı yapıtıyla tanınır. Kitaptaki konuşmalar, seven Philo ve sevilen Sophia arasında geçer. Düşünür bu adları *philosophia* (felsefe) sözcüğünden türetmiştir. Önce sevgi ve dileğin kaynaklarını ve ayrımlarını tartışır. Gerçek sevginin dileği uyandıracağını savunur. Anlığa dayalı bu sevgi dileğin kaynağı, usun ve bilginin ürünüdür. İkinci diyalogda, sevginin evrensel olduğunu ileri sürer. İnsanlar ve hayvanlar arasında, bu konudaki ayrım, insan sevgilerinin anlık ve ahlak niteliklerinde uyuma da dayanmasıdır. Ancak sevgi göksel cisimler ve tin için de geçerlidir. Cansız nesnelerde; bir tür çekim diye açıklanabilecek bu olgu, tanrısal sevgi olarak da vardır. Tanrı'da sevgi tüm evreni bir arada tutar. Sevginin evrensel amacı, yüce güzel ve iyi olan Tanrı ile bütünleşme hazzına ulaşmaktır.

Yeni-Platonculuk'un Yahudiler arasındaki tek temsilcisi olarak tanınan Leone Ebreo, Aristoteles ile Platon'u uzlaştırmaya çalışmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Dialoghi d'amore*, (ö.s.), 1535, ("Aşk Diyalogları").

• **BAKINIZ:** FICINO, MIRANDOLA.

LEONICUS, Thomaius
(1457-1533)

İtalyan, bilgin ve tanrıbilimci. Aristoteles'in yapıtlarını yeniden düzenlemiş, bilginin bir içedoğuş olduğu görüşünü savunmuştur.

Venedik'te doğdu, Padova'da öldü. Epirli eski bir Yunan ailesinden geldiği söylenir. Yunan ve Latin düşüncesini kaynağından tanıma amacıyla bu dilleri öğrendi, bütün çalışmalarını Platon ve Aristoteles felsefesi üzerinde sürdürdü. Bir süre Galenos'un geliştirdiği hekimlik konusunda çaba gösterdi, bitkilerden, köklerden ilaç yapmayı, onlarla sağlığı korumayı öğrendi. Bu çalışmaları ve geniş bilgisi nedeniyle Padova Üniversitesi'nde tıp ve felsefe profesörü olarak görevlendirildi.

Leonicus'un ilgisini çeken konu tinlerin kaynağı ve nitelikleridir. "Doğal bilicilik" adını verdiği bilme yetisinin derin bir sezgiden kaynaklandığını, tanrısal bildiriye (vahy) benzer bir içedoğuş olduğunu ileri sürmüştür. Derin bir ilgiyle yönelinen konuda, birdenbire kişinin içinde bir ışın parlar, bilinmek isteneni aydınlatır, bilmeyi gerçekleştirir. Bu nedenle bilme

bir içedoğuş, derin bir seziştir. Sezişi sağlayan bu ışın evrenseldir, yalnız tinde yansır. Sezgiyi alan, duyan, düşünen tin her türlü eylemin odağıdır. Bu evrensel tinin etkisi, doğada bulunan bütün nesnelerde, olaylarda değişik biçimlerde kendini gösterir. Yel, ışık, yağmur, bulut, görüntü, ses gibi devinen ne varsa onun görünüşleri, girdiği değişik biçimlerdir.

• YAPITLAR (başlıca): *Opuscula et dialogi*, 1530, ("Küçük Kitaplar ve Diyaloglar").

• BAKINIZ: ARİSTOTELES, PLATON.

LEONTIEV, Vassili
(1906)

Rus asıllı ABD'li iktisatçı. Girdi-Çıktı çözümlemesini geliştirmiş ve uygulamıştır.

5 Ağustos 1906'da St.Petersburg'da (bugün Leningrad) doğdu. Küçük yaşlarında bilime ve araştırmaya büyük bir eğilim gösterdi. 1925'te Leningrad Üniversitesi'ni bitirdi. 1928'de Berlin Üniversitesi'nden iktisat doktoru derecesini aldı. Daha doktora tezini yazarken Dünya Ekonomisi Enstitüsü'nde araştırmacı olarak çalışıyordu. 1928-1929 yıllarında Nanking'de Çin hükümetine iktisat danışmanı olarak hizmet etti. 1931'de ABD'ye göç etti ve öğretim görevlisi olarak Harvard Üniversitesi'ne girdi. Bu üniversitede 1939-1946 arasında doçent, 1946-1953 arasında iktisat profesörü olarak çalıştı. Emekli olmadan önce son olarak New York Üniversitesi'nde iktisat profesörlüğü ve İktisadi Araştırmalar Enstitüsü'nün yönetmenliğini yaptı. ABD'de ve diğer ülkelerde pek çok iktisadi danışmanlık görevi üstlendi. 1968'de Légion d'honneur nişanıyla ödüllendirilen Leontiev 1970'te Amerikan İktisat Derneği'nin başkanlığına seçilmiş, 1973'te Nobel İktisat Ödülü'nü kazanmıştır.

Leontiev çok sektörlü bir ekonomide denge koşullarını bulmak amacıyla ABD ekonomisi için "Girdi-Çıktı Analizi" olarak adlandırılan bir model geliştirmiştir. Modeli geliştirirken bir ekonominin tüketicilerle üreticiler arasındaki mal alışverişleriyle yönetildiği noktasından yola çıkmış, bu karşılıklı alışverişin istatistiksel olarak ölçümünün üretici ve tüketicilerin birbirlerine ne şekilde bağlı olduğunu ortaya koyacağını savunmuştur. Kurduğu sistemi Walras'ın genel denge kuramına dayandırmış, doğrusal üretim fonksiyonunu temel almıştır. Bu üretim fonksiyonuna göre bir sektör tarafından üretilen bir ürün hem bu sektörde, hem diğer sektörlerde ara malı olarak kullanılmakta, ayrıca bir bölümü de nihai ürün olarak tüketicilerin talebini karşılamaktadır. Bir sektörün yalnızca bir mal ürettiği varsayılarak mal sayısıyla sektör sayısı birbirine eşit olarak alınmıştır. Leontiev'in modelinin ikinci önemli varsayımı her sektör için girdi çıktı oranlarının sabit kabul edilmesidir. Üretim faktörlerinin ikamesi, yani farklı teknolojilerin kullanımına modelde yer verilmemiştir.

Leontiev tarafından geliştirilen girdi-çıktı analizi çok sektörlü modeller içinde kullanımı en basit olanıdır. Bu nedenle birçok ülkede üretim planlaması için kullanılmıştır. Leontiev'in statik modeli daha sonra teknoloji seçimini de içerecek biçimde von Neumann tarafından geliştirilmiş, dinamik bir model haline dönüştürülmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *The Structure of the American Economy, 1919-1929*, 1941, ("Amerikan Ekonomisinin Yapısı: 1919-1929"); *Input-Output Economics*, 1966, ("Girdi-Çıktı İktisadı"); *The Future of the World Economy* (F.Duchin ile), 1977, ("Dünya Ekonomisinin Geleceği").

• BAKINIZ: QUESNAY.

LEOPARDI, Giacomo
(1798-1837)

İtalyan, şair. Karamsarlık ve yalnızlık temalarını işleyen şiirleriyle tanınmıştır.

29 Haziran 1798'de Recanati'de doğdu, 14 Temmuz 1837'de Napoli'de öldü. Ailesinden aldığı kont sanıyla anılır. Dindar, katı ve ilgisiz bir aile ortamında büyüdü. Babasının kütüphanesinden yararlanarak ve özel öğretmenlerle yetişti. Daha on beş yaşındayken Latince ve Yunanca'dan çeviriler yapmış, iki de tragedya yazmıştı. Ancak bu çalışmalar, doğuştan bozuk olan sağlığının büsbütün kötüleşmesine yol açtı. Felsefe, din ve bilim konularında araştırmalar yapmasının yanı sıra içe dönük kişiliğine edebiyatta, özellikle şiirde sığınak aradı, bu yolda bir gözünün körleşmesine bile önem vermedi. Yazar ve eleştirmen bir dostunun önerisiyle 1822'de evinden ayrılıp Roma'ya yaptığı yolculuktan, birkaç ay sonra kendini daha da yalnız hissederek döndü. Recanati'de yaşamaya dayanamayarak 1825-1828 arasında İtalya'nın çeşitli kentlerine gitti. Bu yolculukların hepsi de para sıkıntısı nedeniyle Recanati'de noktalanıyordu. Dostlarının yardımıyla para sorununu çözümleyince Napoli'ye yerleşti ve bir kolera salgınında ölene değin orada yaşadı.

Leopardi'nin yaşamını etkileyen karamsarlık, umutsuzluk ve yalnızlık duygusu yapıtlarına da egemendir. Çağının romantik İtalyan şairleriyle tanışmış olmakla birlikte, onlardan etkilendiği söylenemez. Yararcı ve iyimser görüşlere karşı çıkmıştır. Ona göre, güçsüzlük ve yalnızlık karşısında kayıtsız kalan doğa, insana düşünme yetisi vermekle onun mutsuzluğunu hazırlamıştır. Güçsüzlüğünü kavrayan insan için tek ve gerçek çıkış yolu da ölümdür. Ona ün kazandıran yapıtı, karamsarlık, özlem, ölüm, aşk ve umutsuzluğa ilişkin lirik şiirlerinin toplandığı *I canti* ("Şarkılar") olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Versi*, 1826, ("Şiirler"); *Operette morali*, 1826-1827, ("Ahlak Üstüne Küçük Çalışmalar"); *I canti*, 1831, ("Şarkılar"); *Zibaldone*, (ö.s), 1900.

LEOPOLD I
(1640-1705)

Avusturya imparatoru. Osmanlılar ve Fransızlar'a karşı savaşmış, Habsburg egemenliğini güçlendirmiştir.

9 Haziran 1640'ta Viyana'da doğdu, 5 Mayıs 1705'te aynı kentte öldü. III.Ferdinand'ın (1608-1657) ikinci oğludur. Gençliğinde dil, tarih, fen bilimleri ve müzikle yakından ilgilendi, koyu bir Katolik olarak yetişti.1654 yazında ağabeyi IV. Ferdinand'ın aniden ölmesi üzerine 1654'te Avusturya veliahtı, 1655'te Macaristan, 1656'da Bohemya kralı oldu. 1657'de babasının ölümünden sonra Fransa'nın muhalefetine karşın, dış politikada bazı yetki sınırlamalarını kabul ederek 1658 yazında Avusturya imparatoru seçildi.

Polonya tahtının İsveç'e geçmesini önlemek için, İsveç ve Polonya savaşında aracılık yaparak 1660'ta Oliva barışıyla İsveç ilerlemesini durdurdu. Bir türlü çözülmeyen Erdel (Transilvanya) sorunu nedeniyle 1663'te Osmanlı ordusu Avusturya topraklarına saldırarak Sekelhit ve Kolojvar gibi bazı Erdel kalelerini aldı. I.Leopold Sengotar'da (Szentgotthard) Fâzıl Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu yenerek 1664'te Vasvar Antlaşması'nı imzaladı. Bununla, aldığı kaleleri geri vermeyi, Erdel'den Osmanlı ordusuyla birlikte çekilmeyi kabul etti. 1665'te Tirol ve Vorlande'nin I.Leopold'a geçmesiyle, Habsburg toprak paylaşımının ikinci devresi kapanmış oldu (1564-1665).

1668'de I.Leopold ve Fransa Kralı XIV. Louis, İspanya tahtını paylaşma antlaşması yaptılar. I. Leopold'la birlikte yönetsel ve dini baskıların arttığı Macaristan'da ağır vergiler konulması, hak ve ayrıcalıkların geri alınması ve Protestan düşmanlığının yol açtığı mezhep çatışmaları büyük bir ayaklanmaya dönüştü. 1671'de Avusturya ordusu ayaklanmayı kanlı biçimde bastırdı, önderleri Ferec Nadasty ve çok sayıda Macar soylusu idam edildi. 1672'den sonra Fransa'ya karşı kurulan her türlü ittifaka katılan I. Leopold, 1673'te Macaristan'ı bir askeri valinin yönettiği bir eyalet haline getirdi, Orta Macar kaleleri işgal edildi. İmre Tökhöly, I. Leopold'a karşı ayaklanarak, Macaristan'ın yönetim biçimi ve kimi uygulamaların yürürlükten kaldırılması konusunda ödün vermesini sağladı. 1682'de Osmanlı ordusu Orta Macaristan'a girerek İmre Tökhöly'yi kral yaptı. 1683'te Viyana kuşatıldı. 1684'te I.Leopold Kutsal Birlik'te yer alarak, Osmanlı ordularının Macaristan'ın büyük bir bölümünden çekilmesini sağladı. Erdel kralı 1685'te I. Leopold ile gizlice Blaj Antlaşması'nı yaparak, Avusturya ordusunun Erdel'e girmesini kabul etti. 1687'de Pressburg Diyeti (meclis), Habsburglar'ın erkek soyundan tahtın varisi olacağını ilan ederek, seçimle imparator olma geleneğine son verdi. 1689'da Fransa, Köln seçicisinin (elektör) atanmasındaki anlaşmazlığı bahane ederek Osmanlılar'la savaş durumundaki Avusturya'ya saldırdı. İngiltere ve Hollanda, Avusturya'nın Fransa karşısında güç bir duruma düşmesini önlemek için Osmanlı Devleti'ni sürekli olarak barışa zorlamaya başladılar. 1690'da Erdel Krallığı'na getirilen I.Leopold'a karşı, Erdel halkının başvurusuyla Osmanlılar Tököly'yi kral ilan etti. 1696'da Erdel kesin olarak Avusturya'ya geçti. 1699'da Osmanlılar'la imzalanan Karlofça Antlaşması'yla Temeşvar Eyaleti dışında tüm Macaristan ve Hırvatistan'ı topraklarına katan I. Leopold, 1700'de İspanya Kralı II.Carlos'un, XIV.Louis'nin torununu, V. Felipe adıyla İspanya kralı ilan etmesi üzerine, Eylül 1701'de İngiltere, Hollanda, Portekiz kralları ve Savoie Dükalığı ile bir bağlaşma kurdu. Osmanlılar'la savaşı sırasında para ve asker yardımında bulunan Brandenburg dükünü de kendi safında yer alması için Prusya kralı yaptı. Aynı yıl İtalya'yı işgal ederek İspanya Veraset Savaşları'nı başlatmış oldu. Savaş I.Leopold'un ölümünden sonra da sürdü ve ancak 1712'de sona erdi.

1703'te II. Frenc Rakoczi Habsburglar'ın soy yoluyla tahta geçmesine karşı, sekiz yıl sürecek sonuçsuz bir savaş başlattı. Savaşların getirdiği mali yük altında ezilen Bohemya halkı arasında da bazı ayaklanmalar olmakla birlikte pek etkili olmadı. Sonuçta mutlak monarşik iktidarını Avrupa'nın etkin bir merkezi durumuna getirmeyi başaran I.Leopold, sanat ve mimaride büyük gelişmelere yol açan geniş bir bayındırlık hareketi başlatarak, Viyana'yı görkemli yapılarla donattırdı.

• **BAKINIZ:** FÂZIL AHMED PAŞA [Köprülü], TÖKHÖLY.

LEOPOLD I
(1790-1865)

Belçika kralı. Bağımsız Belçika'nın ilk kralıdır.

16 Aralık 1790'da Coburg'da (bugün FAC'de) doğdu, 10 Aralık 1865'te Belçika'da Laeken'de öldü. Saksonya-Coburg-Saalfeld Dükü Franz'ın oğluydu. 1795'ten beri Fransız yönetimine bağlı olan Belçika'daki birçok gönüllü gibi 1803'te çar I.Aleksandr'ın hizmetine girdi. Rusya, İngiltere, Avusturya ve Prusya'nın, I.Napoléon'un kurduğu Fransız İmparatorluğu'na karşı yürüttüğü savaşlara katıldı. İmparatorluğun 1814'te dağılmasının ardından İngiltere ve müttefikleri Fransa'nın ilerlemesini engelleyecek bir tampon bölge yaratmak amacıyla bugünkü Belçika ve Hollanda bölgesini Felemenk Krallığı adıyla birleştirerek, Orange prensini I.Willem adıyla kral ilan ettiler.

Bu tarihlerde İngiltere'ye giden Leopold 1816'da İngiltere tahtının varisi prenses Charlotte ile evlendi. Karısının bir yıl sonra ölmesinden sonra da 1831'e değin İngiltere'de kaldı. 1830'da Yunanistan'ın kralı olması istendiyse de, yeni bağımsızlığını kazanmış olan bu ülkedeki karışık durum nedeniyle teklifi reddetti. Öte yandan Felemenk Krallığı'nda eşit koşullarda temsil edilmeyen Belçikalılar'ın Hollanda yönetimine karşı muhalefetleri artmaktaydı. Fransa'da Temmuz 1830'daki işçi ayaklanmalarının ardından

Belçika'da sanayicilerin silahlandırdığı işçiler ayaklandı. İki ay kadar süren çarpışmalardan sonra Ekim 1830'da toplanan ulusal meclis Belçika'nın bağımsızlığını ilan etti. Ocak 1831'de başta İngiltere ve Fransa olmak üzere diğer Avrupa ülkeleri Belçika'nın bağımsızlığını tanıdı. Meclis Fransa Kralı Louis-Philippe'in oğlu Nemours Dükü Louis'yi kral seçti. Ancak Belçika'nın Fransa etkisine girmesini istemeyen İngiltere'nin itirazı üzerine Louis-Philippe bu seçimi engelledi. Bunun üzerine Saksonya-Coburg-Gotha Prensi Leopold 4 Haziran 1831'de I.Leopold adıyla ilk Belçika Kralı oldu. Aynı yıl Belçika'ya saldıran Hollanda Kralı I.Willem'in ordusu, Fransa'nın desteğiyle geri çekilmeye zorlandı. İngiltere ve Fransa'nın uzun süren arabuluculuk çalışmaları sonunda Hollanda 1839'da Belçika'yı tanıdı.

Leopold iktidarı sırasında İngiliz sisteminden örnek alınarak hazırlanan anayasaya dayanarak parlamento sisteminin yerleşmesi için çaba gösterdi. 1836'da yönetimdeki etkisini artırmak için parlamentodan yerel yöneticileri atama ve görevden alma yetkisi istedi. Parlamento bu isteği reddetti, büyük kentlerle kırsal bölgelere daha fazla özerklik tanındı. Hollanda yönetimine karşı mücadele etmek amacıyla birleşmiş olan Liberal ve Katolik partiler, Hollanda'nın Belçika'yı tanımasından bir süre sonra ayrılarak güçlü iki parti halinde örgütlendiler. 1848'de yeni bir seçim sistemi benimsenerek oy verme hakkı genişletildi.

Leopold tarafsız bir dış siyaset izleyerek güçlü Avrupa devletleri arasında denge kurmaya çalıştı. Belçika kralı olduktan bir yıl sonra Fransa Kralı Louis-Philippe'in kızı Orleans'lı Louise Marie ile evlendi. Yeğeni İngiltere Kraliçesi Victoria'yı bir diğer yeğeni Saksonya-Coburg-Gotha Prensi Albert ile, kızı Charlotte'u Avusturya arşidükü ve Meksika Kralı Maximilian'la evlendirdi. Prusya, Fransa ve İngiltere'yle ticaret antlaşmaları yaptı. Döneminde sanayi büyük bir hızla gelişti. 1850'de para basma yetkisine sahip ulusal bir banka kurdu. Fransa'da 1852'de iktidara gelen III. Napoléon'un yayılmacı bir siyaset izlemesi, Prusya'da da Bismarck'ın güçlenmesi, sağlamaya çalıştığı dengeyi sarstıysa da, gene de ölümünden sonra yerine geçen oğlu II.Leopold'a güçlü ve birlik içinde bir krallık bıraktı.

• BAKINIZ: ALEKSANDR I, BISMARCK, NAPOLÉON I, NAPOLÉON III, WILLEM I.

LEOPOLD II
(1835-1909)

Belçika kralı. Kongo Havzası'nı Bağımsız Kongo Devleti adı altında kişisel mülkü yapmıştır.

9 Nisan 1835'te Brüksel'de doğdu, 17 Aralık 1909'da Laeken'de öldü. Belçika'nın ilk kralı I.Leopold'un oğludur. 1846'da Brabant dükü oldu, Belçika ordusunda görev aldı. 1853'te Avusturya Arşidükü Joseph'in kızı Maria Henrietta ile evlendi. 1855'te

Leopold II

Belçika Senatosu'na girdi. Doğu'ya ve Afrika'ya yolculuklar yaptı. 1865'te babasının ölümü üzerine kral oldu.

Leopold krallığının ilk yıllarında önemli bir uluslararası sorunla karşılaştı. Bir yandan güçlenen Prusya, diğer yandan Belçika ve Lüksemburg topraklarında denetim sağlamak isteyen Fransa, Belçika için önemli tehlike yaratmaktaydı. 1869'da III. Napoléon'un Belçika demiryollarını elde etme çabaları ve olası bir Avrupa savaşı Leopold'u ülkenin savunmasını güçlendirmeye yöneltti. 1870'te uluslararası bir antlaşmayla Fransa-Prusya Savaşı'nda tarafsız kalmayı sağladı. Bu savaşta Fransa'nın yenilmesine karşın, I.Dünya Savaşı'na değin süren Fransa-Prusya rekabeti Belçika için sürekli bir tehlike oluşturdu. Leopold 1887'de doğuda Liège'i ve güneyde Namur'u silahlandırmak için parlamentonun onayını aldı.

Leopold, Belçika'da ticaretin ve sanayinin hızla geliştiği, toplumsal ve siyasi yapılarda da önemli değişikliklerin olduğu bir dönemde krallık yaptı. Zengin kömür madenleri ve demir üretimiyle Avrupa'nın sanayileşmede dördüncü ülkesi olan Belçika'da, 1857'den beri Liberaller iktidardaydı. 1879'da liberal hükümet, kilisenin etkisini azaltan ve kilise okullarından devlet desteğini kaldırarak yerine bağımsız ve zorunlu ilkokullar kurulmasını sağlayan bir yasa çıkardı. Kilisenin ve muhafazakârların şiddetli tepkisini çeken bu yasa 1880 seçimlerinde Katolik Parti'nin çoğunluğu kazanmasına yol açtı. Liberal Parti'nin sanayicilerin istekleri doğrultusunda izlediği serbest ticaret politikası, dış rekabete dayanamayan tarım kesiminin zarara uğramasına neden olmuş, bu kesimin hoşnutsuzluğu da Katolikler'in iktidara gelmesinde önemli bir etken olmuştu. Katolik Parti'nin iktidara gelmesinin ardından 1884'te eğitim yasası

yeniden kilise okullarına destek sağlayacak biçimde değiştirildi. Öte yandan 1880'lerde başlayan işçi hareketleri ve grevler, Belçika İşçi Partisi'nin örgütlenmesine ve iş koşullarını düzenleyen yeni yasaların yanı sıra 1893'te tüm erkek nüfusa oy hakkı sağlanmasına yol açtı.

Parlamentonun önemli bir güce sahip olduğu Belçika'nın iç siyasetinde çok fazla söz sahibi olamayan Leopold, hanedanını güçlendirmek amacıyla denizaşırı sömürgelere yöneldi. Yeni kurulmuş bir ülke olması nedeniyle Belçika'daki sanayicilerin henüz denizaşırı sömürge kurmaya ilgi göstermemeleri, Leopold'u çabalarını tek başına yürütmeye itti. Malezya'da Sarawak'tan Arjantin'e dek uzanan değişik bölgelerde toprak elde etmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Avrupa ülkelerinin Afrika'ya düzenledikleri keşif gezilerinin artmasıyla birlikte hızla yayılan sömürge kurma çalışmaları, onu Orta Afrika'ya yöneltti. 1874-1877 arasında Orta Afrika'da keşif gezisi yapmış olan gazeteci ve kâşif Henry Morton Stanley'le ilişki kurdu. 1876'da Brüksel'de coğrafyacı, kâşif ve bilim adamlarından oluşan uluslararası bir kongre düzenledi. Kongrede belirli bölgelerde belirli ulusal komitelerin araştırma yapması ve köle ticaretine karşı mücadele edilmesi kararlaştırıldı. Ardından Stanley'nin yardımıyla Uluslararası Orta Afrika'yı Uygarlaştırma ve Araştırma Birliği'ni kurdu. 1878'de bu birliğin yan örgütü ve Belçika komitesi olarak Kongo Havzası'nı araştırmak üzere Yukarı Kongo İncelemeler Komitesi'ni oluşturdu. Stanley ile Kongo Havzası'nda kendisi için yeni bir keşif gezisi yapması ve konaklama yerleri kurması konusunda anlaştı. Araştırma komitesi 1882'de Kongo Uluslararası Birliği adı altında ağırlıkla ticaretle uğraşmak üzere yeniden örgütlendi. Keşifler ilerledikçe diğer sömürgeci Avrupa devletlerinin de tropikal Afrika'da etkinliklerini artırması çeşitli sorunlara ve sınır anlaşmazlıklarına yol açtı. Leopold Portekizliler'in Kongo Irmağı ağzında egemenlik kurma çalışmalarını engelledi; Kongo Uluslararası Birliği'ni ABD ve Fransa'nın tanımasıyla da bu ülkelerin desteğini sağladı.

Afrika'da yoğunlaşan sömürge kurma mücadelesinin kurallarını saptamak üzere 15 ülke, 1884'te Berlin'de Batı Afrika Konferansı'nda bir araya geldi. Leopold bu konferansta Belçika'dan 80 kez daha büyük olan Kongo Havzası'nın özel mülkü olarak tanınmasını sağladı. Serbest ticaret özgürlüğünün sağlanması karşılığında diğer ülkeler Leopold'u yeni kurulan Bağımsız Kongo Devleti'nin mutlak yöneticisi olarak kabul ettiler. Leopold 1889'da hazırladığı vasiyetnameyle Kongo'yu ölümünden sonra Belçika'ya bıraktı.

Hırslı bir insan olan Leopold, Kongo Havzası'yla yetinmeyerek Nil Irmağı'nın aşağı bölgelerinin yanı sıra Moğolistan'dan, Kanarya Adaları, Etiyopya ve Sibirya'ya dek sömürgeler elde etmeye çalıştı. Bu dönemde lastik sanayiinin gelişimi Kongo'da yetişen kauçuğa talebin artmasına yol açmıştı. Tüm boş alanlara el koyan ve vergi sistemiyle yerli halkı angaryaya zorlayan Leopold, kısa zamanda büyük servet elde etti. Servetinin bir bölümünü Brüksel'in güzelleştirilmesi için kullandı. 1891'de zengin bakır yatakları bulunan Katanga'yı bölgenin kralı Msidi'yi yenerek ele geçirdi. Sömürgeci Avrupa güçleriyle sürekli değişen, sınır antlaşmaları yaptı. 1895'te bu amaçla Paris'e ve İngiltere'ye gitti.

Bir yandan Belçika şirketleri ve bankalar, diğer yandan Berlin Konferansı'nda Kongo'yu Leopold'a veren devletler, zengin bakır madenleri ve kauçuktan pay alabilmek için bu bölgeler üzerinde hak iddia etmeye başladılar. Yerli halkın ağır biçimde sömürülmesini ve vergi toplayıcıların baskılarını bahane ederek uluslararası bir muhalefet oluşturdular. Belçika'nın Kongo'yu ilhak etmesini ve uluslararası ilişkilerde hiçbir hukuki konumu olmayan Kongo'dan Belçika'nın sorumlu tutulmasını istediler. Artan iç ve dış muhalefetin sonunda 13 Ekim 1908'de Belçika Parlamentosu, Leopold'un özel mülkü olan Kongo'nun ilhak edilmesini kararlaştırdı ve Belçika Kongosu (bugün Zaire) olarak Belçika'nın sömürgesi durumuna getirildi.

Kongo Havzası'nı ele geçirmesi

Leopold bu olaydan kısa bir süre sonra öldü. Oğlu olmadığından yeğeni I.Albert kral oldu.

• **BAKINIZ:** ALBERT I, LEOPOLD I, NAPOLÉON III, H.M.STANLEY.

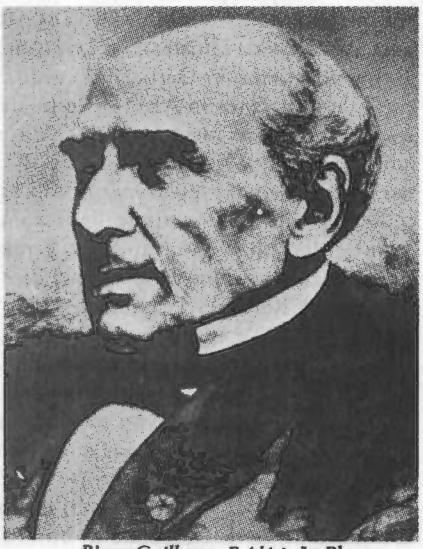

Pierre Guillaume Frédéric Le Play

Afrika'da sömürge edinme mücadelesi

LE PLAY, Frédéric
(1806-1882)

Fransız, sosyolog. Science Sociale (Sosyal Bilim) adı verilen sosyoloji okulunun kurucusudur.

Pierre Guillaume Frédéric Le Play 11 Nisan 1806'da Saint Sauveur'ün La Rivière köyünde doğdu, 5 Nisan 1882'de Paris'te öldü. Yükseköğrenimini Paris'teki Politeknik ve Madencilik okullarında tamamladı. Maden mühendisi olduktan sonra 1830-1848 arasında madencilik araştırmaları yapmak üzere Avrupa'nın çeşitli bölgelerini dolaştı. Rus hükümeti adına Ural Dağları'ndaki kömür madeni işletmelerini yeniden örgütledi. 1840'ta Madencilik Okulu'nda

profesör oldu. Gezileri sırasında çeşitli ülkelerdeki toplumsal yaşam ve doğa koşullarını gözlemledi, özellikle sanayileşmeyle birlikte giderek yoksullaşan işçi ailelerinin yaşam biçimlerini inceledi.

Bir yandan Avrupa gezilerinde yaptığı gözlemlerin, diğer yandan Fransa'da yaşanan toplumsal ve siyasal hareketliliğin ve 1830, 1848, 1871 devrimlerinin etkisiyle, maden mühendisliğini ve akademik çalışmalarını bırakarak tümüyle sosyolojiye yöneldi. Fransa'da ve Avrupa'da sürmekte olan toplumsal bunalımlara çözüm bulmak ve düzeni sağlamak için gerekli olan reformların, bilimin, özellikle de "Science Sociale" adını verdiği Sosyal Bilim'in yardımıyla saptanıp, uygulanabileceğini savundu.

Le Play, 1829-1855 arasında Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden derlediği bilgilere dayalı aile monografileri hazırladı. 1848 Devrimi'nden sonra işçi sorunlarını araştırmak ve sorunların çözümü için hükümete raporlar sunmak üzere Louis Blanc başkanlığında kurulan komisyonda görev aldı; çeşitli konularda sözcülük yaptı. 1855'te ilk büyük yapıtı sayılan, otuz altı işçi ailesinin maddi koşullarını ve toplumsal ilişkilerini içeren monografilerini *Les Ouvriers européens* ("Avrupa İşçileri")-adıyla yayımladı. Toplumsal reform önerilerini ve bilimsel çalışmalarını yaymak amacıyla 1856'da Uluslararası Uygulamalı Toplumsal İktisat Araştırmaları Derneği'ni kurdu. 1860'ta Avrupa işçilerinin yanı sıra ABD işçilerini de ele aldığı *Les ouvriers des deux mondes* ("İki Dünyanın İşçileri") adlı yapıtını yayımladı. 1864'de III.Napoléon'un isteğiyle *Les ouvriers européens* adlı kitabından din, mülkiyet, aile ve yönetimle ilgili konularda yaptığı seçmelerden oluşan ve yapılması gereken reformları incelediği *La réforme sociale en France*'ı ("Fransa'da Toplumsal Reform") yayımladı. 1867'de Senato'ya seçildi ve 1870'e değin bu görevini sürdürdü.

Toplumsal felsefesi

Reform önerileri

Le Play'in yapıtlarının ve etkinliklerinin önemli bir bölümünü, reform çalışmaları oluşturmaktadır. 1871 Fransa-Almanya Savaşı'nda Fransa'nın yenilmesi üzerine toplumsal barışı sağlamak ve reform önerilerini yaymak amacıyla yerel ve özerk gruplardan oluşan Toplumsal Barış Birlikleri'ni kurdu. Yine bu amaçla 1881'de E.Demolins'le birlikte *La réforme sociale* (Toplumsal Reform) dergisini yayımlamaya başladı. Aynı yıl düşüncelerinin bir bireşimi olan ve tüm dünyanın yeniden düzenlenmesi için gerekli olduğuna inandığı reform önerilerini kapsayan *Constitution essentielle de l'humanité*'yi ("İnsanlığın Temel Anayasası") yayımladı.

Sosyolojik yaklaşımı

Le Play "Science Sociale" adını verdiği ve bir okula dönüşen sosyolojik yaklaşımını doğa bilimleri yöntemine dayandırmıştır. Doğa bilimlerinde var olan birimlere denk düşecek bir toplumsal birim aramış ve toplumsal yaşamın özü olarak değerlendirdiği aileyi, özellikle işçi ailesini çözümlemelerinde birim olarak kullanmıştır. Aile monografilerinden yola çıkarak aile ve toplumsal yaşam arasındaki ilişkiyi değerlendirmiş ve aile tipi sınıflamasına dayalı bir toplumsal çözümlemeye ulaşmıştır.

Les ouvriers européens'deki monografilerinde temel ölçüt olarak aile bütçesini ele almıştır. Ona göre bütçe, aile yaşamının bütün yönlerinin niceliksel ifadesini verebilmektedir. Kitabın 1878'deki ikinci basımında monografilere, bütçenin yanı sıra ilkel gözlemler başlığı altında dinsel ve ahlaki alışkanlıklar, ailenin toplumsal konumu, iş ve sanayi, eğlence türleri ve ailenin tarihi gibi yeni kategoriler eklemiştir. Sınıflandırmasında mirasın babadan çocuklara aktarılma yöntemini bireşim öğesi olarak kullanmıştır. Le Play, bu sınıflandırmaya göre ataerkil aile, kök aile ve kararsız aile olmak üzere üç aile tipi saptamıştır. Ataerkil ailede, aile malı, bir kuşaktan ötekine, kök ailede de yalnızca varis olarak seçilen çocuğa, bölünmeden olduğu gibi geçtiğinden mal dağılmaz, gelenek bozulmaz, böylece ailede ve bu ailelerden oluşan toplumda düzen sağlanmış olur. Oysa kararsız ailelerde çocuklar arasında eşit olarak bölünen miras parçalanır, gelenek bozulur, ailede ve toplumda düzen ve dirlik kalmaz. Le Play'in aile sınıflandırmasında mirasın geçiş biçiminin yanı sıra, ailenin yaşam koşulları ve yapısı üzerinde etkili olan doğal çevre ve ona bağlı olarak biçimlenen iş türleri de önemli etmenlerdir. Örneğin ataerkil aile tipine daha çok bozkırlarda, kök aile tipine ise kıyı bölgelerinde rastlanmaktadır.

Toplumsal felsefesinde geleneksel Hıristiyan ahlakının savunuculuğunu yapan, Katolik dinine ve görev duygusuna bağlılığı ve otoriteye uymayı öneren Le Play'e göre toplumlarda düzenin, barışın ve mutluluğun sağlanması için Tanrı'ya ve baba otoritesine bağlılık ve malın bir kuşaktan diğerine parçalanmadan geçmesi gerekmektedir. Le Play, kök ailenin ve özellikle alt sınıflarda ataerkil aile düzeninin var olan ahlaki ve toplumsal örgütlenmeyi sürdürmek için gerekli olduğunu ileri sürmüştür. Mirasın çocuklar arasında eşit biçimde paylaşılmasını öngören 1804 Medeni Kanunu'nu, bunun ataerkil aile yapısını ve toplumsal düzeni bozduğunu ileri sürerek eleştirmiştir. Ekonomide devlet düzenlemelerine karşı çıkmış, işverenlerin ve işçilerin birlikte yeni bir iktisadi düzen kurmaları gerektiğini, üst sınıfların ödedikleri ücretlerden daha fazlasını borçlu oldukları işçilerin özgür ve rahat yaşamalarını sağlamakla yükümlü olduklarını savunmuştur. Le Play'e göre sosyalistlerin savunduklarının tersine, özel mülkiyet yaygınlaştırılmalı, ailenin kararlılığını sağlayan aile mülkü korunmalı, çalışanların kendi işlerinin sahibi olmaları sağlanmalıdır.

Toplumda mülk sahiplerinin, işverenlerin ve aile başkanlarının otoritesini güçlendirmeyi amaçlayan muhafazakâr ve gelenekçi reform önerilerini geliştiren Le Play sosyolojide ankete ve gözleme dayanan monografi yöntemini ilk uygulayan araştırmacı olmuştur. Le Play toplumsal yaşam incelemesinde aileye önem veren ve aileyi toplumsal ilişkiler bütünü içinde değerlendiren ilk sosyologtur. Aile incelemelerinden yola çıkarak toplumsal yapının ve kurumların çözümlemesine varmıştır.

Le Play'in Henri de Tourville, E.Demolins, Paul Bureau (1865-1923), Champault, Paul Roux, Paul de Rousiers, Paul Descamps gibi izleyiciler tarafından geliştirilen kuramı ve monografi yöntemi ABD'de ve İngiltere'de etkili olmuştur. Le Play Okulu'nun ABD'de kır ve aile sosyolojisi gibi alanların doğup gelişmesinde önemli katkısı vardır. Türkiye'de Le Play'in etkisi, açık olarak Prens Sabahaddin'in düşüncelerinde görülmektedir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Les ouvriers européens*, 1855, 1878,

("Avrupa İşçileri"); *Les ouvriers des deux mondes*, 1860, ("İki Dünyanın İşçileri"); *La réforme sociale en France*, 1864, ("Fransa'da Toplumsal Reform"); *L'organisation sociale*, 1870, ("Toplumsal Örgütlenme"); *Constitution essentielle de l'humanité*, 1881, ("İnsanlığın Temel Anayasası").

• BAKINIZ: DEMOLINS, SABAHADDİN [Prens], TOURVILLE.

LEPSIUS, Karl Richard
(1810-1884)

Alman, arkeolog. Mısır arkeolojisinin gelişmesine önemli katkıları olmuştur.

23 Aralık 1810'da Saksonya'da Naumburg am Saale'de (bugün DAC'de) doğdu, 10 Temmuz 1884'te Berlin'de öldü. 1829-1832 arasında Leipzig ve Göttingen üniversitelerinde arkeoloji, klasik diller, Sanskritçe öğrenimi gördü. 1833'te Berlin'de doktorasını tamamladı. Aynı yıl Paris'e giderek Mısır tarihi ve Kopt dili üstüne araştırmalara başladı. Champollion'un yöntemi ile hiyeroglif çözümlemeleri yaptı. Dört yıl kadar İngiltere, Hollanda ve İtalya'daki Mısır Koleksiyonları üstünde çalıştı. Birçok yazıtın kalıbını aldı, papirüslerin kopyalarını çıkardı.

1842'de Prusya Kralı IV.Friedrich Wilhelm'in desteğiyle Mısır ve Sudan'da arkeoloji araştırmalarına başladı. Mısır'da İÖ 3000'lere tarihlenen otuz kadar piramit saptadı. Gizeh ve Sakkara'da büyük mezarlıklar ortaya çıkardı. İÖ 2686-2160 arasındaki Eski Krallık dönemine ait, yüz otuz kadar mastaba (yeraltı mezar odası) buldu. Tell-el Amarna'da (Antik Akhetaton) firavun IV.Amenhotep'in kişiliğini ortaya koyan belgeler buldu. Kral Mezarları Vadisi denilen yerde ilk ölçüm ve çizimleri gerçekleştirdi. Burada tapınak ve mezarlardaki kabartma ve yazıtların kalıplarını çıkardı. Fayum bölgesindeki Labirentler Kenti'nde o dönemin en sistemli kazılarını sürdürerek tabakalanmayı saptadı. Sudan'da Hartum ve Sennar'a, kuzeyde Sina ve Filistin'e dek uzanan geniş bir alanda araştırmalar yaptı. On beş binin üstünde Mısır yapıtını ve kalıplarını Berlin Müzesi'ne gönderdi.

1846'da Almanya'ya döndü, Berlin Üniversitesi'nde ilk Mısır arkeolojisi profesörü oldu. 1865'te Berlin'de Mısır Müzesi'ni oluşturdu ve ilk yöneticisi olarak görev aldı. 1866'da yeniden Mısır'a gitti. Bu kez Canopus Kararnamesi denilen ve Rozetta taşı gibi Mısır ve Yunan dilleriyle yazılmış çift dilli bir yazıt buldu. 1873'te Berlin'deki Ulusal Kütüphane müdürlüğünü üstlendi.

Yüz ellinin üstünde yapıt bırakan Lepsius, Mısır tarihi ve kronolojisini ve Mısır arkeolojik verilerinin kapsamlı bir katoloğunu ortaya koymuştur. Afrika dilleri, özellikle Sudan dili dilbilgisi konusundaki çalışmaları da önemlidir.

• YAPITLAR (başlıca): *Das Totenbuch der Ägypter*, 1842, ("Mısırlıların Ölüler Kitabı"); *Die chronologie der Ägypter*, 1849, ("Mısır Kronolojisi"); *Denkmäler aus Ägypten und Äthiopien*, 1849-1858, ("Mısır ve Etiyopya Anıtları"); *Königsbuch der Alten Ägypter*, 1858, ("Eski Mısır Krallar Kitabı"); *Nubische Grammatik mit einer Einleitung über die Völker und Sprachen Afrikas*, 1880, ("Afrika Dilleri ve Halkları Üzerine Bir Girişle Sudan Dili Grameri").

• BAKINIZ: CHAMPOLLION.

LEQUIER, Jules
(1814-1862)

Fransız, filozof. Özgürlüğün ilk gerçek olduğunu savunmuştur.

Joseph Louis Jules Lequier, Britanya'da Quintin' de doğdu, Plérin'de öldü. Collège de St.Stanislas'da ve École Polytechnique'te öğrenim gördü. Önce asker oldu, 1838'de ordudan ayrılarak kendini felsefeye verdi. Yaşamı süresince hiçbir kitabı basılmamıştır.

Katolik olan Lequier, "insanın elindeliği" sorununa önem verir. Tanrı, insanı kendinden bağımsız, özgür ve bilinçli bir varlık olarak yaratmıştır. Ancak, insan hangi ediminin özgür olduğunu bilemez. Ona göre, ilk gerçek, özgürlük ya da zorunluluk gibi sorunlar özgür ya da zorunlu diye nitelenip onaylandıktan sonra tartışılmalıdır. Çünkü bilginin koşulu olan özgürlük gene özgürlükle olumlanabilir. Özgürlüğe derin düşünmeyle ulaşılabilir. Kuşku, bir yönteme dayandığı oranda yararlıdır, ancak inanç onun da üzerindedir. Görüşleri, arkadaşı Renouvier üzerinde etkili olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Oeuvres complètes*, (ö.s.), J.Grenier (der.), 1952, ("Tüm Yapıtları").

• BAKINIZ: RENOUVIER.

LERMONTOV, Mihail Yuryeviç
(1814-1841)

Rus, şair. Devrimci Romantizm eğiliminin Puşkin'den sonra en önemli temsilcisidir.

15 Ekim 1814'te Moskova'da doğdu, 27 Temmuz 1841'de Pyatigorsk'ta öldü. Ailesi İskoç asıllıydı. Annesi genç yaşta ölünce anneannesinin yanında büyüdü. Çok zengin bir kadın olan büyükannesi ona Almanca, Fransızca, İngilizce, Yunanca dersleri aldırttı. Lermontov küçük yaşlarda bu dillerde şiir yazabilecek kadar yabancı dil bilgisini geliştirdi. 1830'da Moskova Üniversitesi'ne girdi. İki yıl sonra buradan ayrılarak askeri okula yazıldı. 1834'te mezun olunca St.Petersburg'daki (bugün Leningrad) hassa alayına atandı. 1837'de Puşkin'in ölümü üzerine yazdığı ve yüksek tabakayı yeren bir şiiri nedeniyle Kafkasya'ya sürüldü. Orada Kafkasya'nın olağanüstü güzelliklerini yakından görme olanağı buldu. Bir yıl sonra St.Petersburg'a dönmesi için izin çıktı. 1840'ta

Fransız konsolosunun oğluyla yaptığı düello yüzünden yeniden Kafkasya'ya sürüldü. Burada yaptığı başka bir düelloda öldürüldü.

Lermontov şiire Byron, Puşkin gibi büyük romantik şairlerin etkisi altında başladı. *Angel* ("Melek") adlı ilk şiirini yazdığında on dört yaşındaydı. Bundan dört yıl sonra yazdığı *Pesnya pro tsarya Ivana Vasilyeviça, molodogo opriçnika i udalogo kuptsa Kalaşnikova* ("Çar İvan Vasilyeviç'le Genç Muhafızı ve Yiğit Tüccar Kalaşnikov'un Şarkısı") adlı şiirinde daha özgün bir yapıya yöneldi. Rus Romantizmi'nin en iyi örneklerinden biri olarak değerlendirilen *Mtsiri* (Mtsiri) adlı destanında zorla kapatıldığı manastırdan kaçan bir çocuğun üç gününü anlattı. *Mtsiri*'de özgürlük başlıca temaydı, ama Kafkasya'nın doğal güzelliklerinin etkisi, büyüleyici gücü, bunların uyandırdığı imgeler, izlenimler de yoğun bir biçimde duyumsanıyordu.

Lermontov 1840'ta Rusya'da ve tüm Avrupa'da büyük ün kazanan *Geroi naşego vremeni* (Zamanımızın Kahramanı) adlı romanını yayımladı. Bu romanda Peçorin'in kişiliğinde, gerçekte değerli özelliklere sahip olan, ama yaşadığı dönem yüzünden olumsuz bir kişiliğe doğru sürüklenen insanın simgeleştirildiği izleniyordu. Bundan bir yıl sonra çıkan *Demon* (İblis) adlı destanında da aynı bakış açısı vardı. Çok genç yaşta ölmesine karşın, verimli bir yazar olan Lermontov oyunlar da yazdı.

19.yy'ın birinci yarısında Rus edebiyatında Puşkin'le birlikte en önemli iki şairden biridir. Avrupa, özellikle İngiliz Romantizmi'nin etkisi altında, kendine özgü bir kişilik geliştirmiştir. Edebiyat tarihçileri, onun Rus şiirine ateşli, canlı, yiğit bir tavrı soktuğu konusunda birleşirler.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Angel*, 1831, ("Melek"); *İsmail-Bey*, 1832; *Parus*, 1832; *Haci Abrek*, 1835; *Pesny protsarya Ivana Vasilyeviça, molodogo opriçnika i udalogo kuptsa Kalaşnikova*, 1837, ("Çar İvan Vasilyeviç'le Genç Muhafızı ve Yiğit Tüccar Kalaşnikov'un Şarkısı"); *Borodino*, 1837; *Mtsiri*, 1840, (Mtsiri); *Demon*, 1841, (İblis). **Roman:** *Geroi naşego vremeni*, 1840, (Zamanımızın Kahramanı, 1944). **Oyun:** *Strannyu çelovek*, 1831, ("Tuhaf Bir Adam"); *Maskarad*, 1835, ("Maskeli Balo").

• **KAYNAKLAR:** A.Behramoğlu, "Lermontov ya da Acıya Öfkeye Bulanmış Demirden Bir Şiir", *Yazko Çeviri*, 1982; B.Eichembaum, *Stat'io Lermontov*, 1961, C.E. L'ami (A.Welikotny ile), *Michael Lermontov: Biography and Translation*, 1967; Y.Lavrin, *Lermontov*, 1959; J.Mersereau, *Mikhail Lermontov*, 1962.

LERNER, Abba Ptchya
(1903)

Rus asıllı ABD'li iktisatçı. Piyasa sosyalizmi tezinin öncülerindendir.

28 Ekim 1903'te Basarabya'da doğdu. Yükseköğrenimini İngiltere'de London School of Economics'de 1932'de tamamladı. 1938'de ABD'ye geçti. Lisans ve yükseklisans öğrenimi sırasında araba tamirciliği, İbranice eğitim yapan bir okulda öğretmenlik ve ticaret yaptı. 1943'te doktorasını aldı. 1942-1946 arasında New School of Social Research'de doçent, daha sonra Chicago'da Roosevelt ve diğer pek çok üniversitede iktisat profesörü olarak görev yaptı. 1955-1956 yıllarında İsrail'e mali danışmanlık yaptı. 1963'te Amerikan İktisat Derneği başkan yardımcısı oldu.

Keynesci bir iktisatçı olan Lerner'in en önemli kitabı *Economics of Control*'dur ("Denetim İktisadı"). Marshallcı fiyat kuramını ve J.Robinson'un eksik rekabet tezini diyagramlar yardımıyla yaygınlaştırdığı bu yapıtında, A.Marshall'ın çözümlemelerinden ve refah iktisadı ölçütlerinden faydalanarak bir tür "piyasa sosyalizmi" önerdi. Bu teze göre, merkezi otoritenin, sadece etkin kaynak tahsisi için optimallik koşullarını gerçekleştiren fiyatlar dizisini hesaplaması ve fabrika yöneticilerine kârlarını azamileştirmelerini emretmesi yeterliydi. Böylece, ona göre, ayrıntılı merkezi denetimin yol açtığı maliyeti yüksek idari yük ve istenmeyen bürokratik müdahaleler önlenebilecekti.

Lerner, piyasanın tekelci özelliklerini göstermekte (Fiyat-Marjinal Maliyet) /Fiyat oranıyla belirlenen bir gösterge geliştirmiştir. Değişkenlerinin ikisi de pozitif olan bu oranın değeri, fiyatla marjinal maliyetin eşit olduğu tam rekabet koşullarında sıfırdır. Fiyatın marjinal maliyetten büyük olduğu tekelci piyasa koşullarındaysa sıfırdan büyüktür ve fiyatla marjinal maliyet arasındaki fark arttıkça 1'e yaklaşır. Dolayısıyla da, 0 ile 1 arasında değerler alabilen bu oranın 1'e yakınlığı piyasanın tekelci özelliklerinin baskınlığının ya da firmaların tekelci güçlerinin büyüklüğünün göstergesidir.

Lerner bunlara ek olarak, bir devalüasyonun, ihraç ve ithal mallarının talep ve arz esneklikleriyle ilgili hangi koşulların gerçekleşmesi durumunda başarılı olacağını da incelemiştir. Ayrıca, ithal edilen bir mal üzerine konan bir gümrük vergisinin hangi durumda, bu vergiyi koyan ülkenin dış ticaret hadleri indeksini bozabileceğini de araştırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Economics of Control*, 1944, ("Denetim İktisadı"); *The Economics of Employment*, 1951, ("İstihdam İktisadı"); *Essays in Economic Analysis*, 1953, ("İktisadi Çözümleme Konusunda Denemeler").

• **BAKINIZ:** KEYNES, O. LANGE, A. MARSHALL, Joan ROBINSON.

LE SENNE, René
(1882-1954)

Fransız, filozof. Hıristiyan anlayışıyla Varoluşçuluk'u uzlaştırmaya çalışmıştır.

8 Temmuz 1882'de Elbeuf'da doğdu, 1 Ekim 1954'te Paris'te öldü. 1903-1906 arasında École Normale Supérieure'de O.Homelin ve Rauh'un öğrencisi oldu. 1930'da doktor, 1942'de ahlak felsefesi profesörü sanını alarak Paris Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. 1948'de Ahlak ve Siyaset Bilimleri Akademisi üyeliğine seçildi.

Le Senne, birlikte çalıştığı Lavelle gibi, varoluşu, Evrensel Varoluş'un bir bölümü ve düşüncenin edimi olarak tanımlar. Bilinç ve istenç içinde davranmak, var olmayı sağlar. Evrensel Ben, toplumun, bilginin ve değerlerin kaynağıdır. Ben ve Ben-Olmayan bireysel bilinçte iç içedir. Hıristiyanlık, insanın, bireysel bilincini aşarak Evrensel'e katılmasının yolunu gösterir. Le Senne'in düşüncesinde "karşıtlık" önemli bir öğedir. Kuşku, insanı karşıtlıkları çözmek amacıyla, bireşimler aramaya yöneltir. Düşünce bu süreç içinde oluşur. Bilim ve ahlak ilişkilidir, aralarında karşıtlık yoktur. Le Senne'in görüşleri, insanı odak sayan Tinselcilik'e ve bilinç yoluyla kendini yaratma olgusuna inanmayan Pozitivizm'e karşıdır.

• YAPITLAR (başlıca): *Le devoir*, 1930, ("Ödev"); *Obstacle et valeur*, 1934, ("Engel ve Değer").

• BAKINIZ: BERGSON, HAMELIN, LAVELLE.

LESSEPS, Ferdinand
(1805-1894)

Fransız, diplomat ve girişimci. Süveyş Kanalı'nı açmıştır.

Ferdinand Marie de Lesseps 19 Kasım 1805'te Versaillles'da doğdu, 7 Aralık 1894'te Indre yakınlarında La Chênaie'da öldü. Çocukluğu babasının konsolosluk yaptığı İtalya'nın Pisa kentinde ve Paris'te geçti. Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra 1825'te dışişlerinde çalıştı. 1849'a değin Akdeniz ülkelerinin çeşitli kentlerinde diplomat olarak görev yaptı. Bu arada iki kez İskenderiye konsolos yardımcılığı, 1833-1838 arasında da Kahire konsolosluğu görevlerinde bulundu. Bu sırada Enfantin önderliğindeki bir grup Saint-Simoncu'nun ve Fransız mühendislerinin Akdeniz ile Kızıldeniz'i birleştirecek bir kanal açmayı tasarladıklarını öğrendi. Mısır'da geniş bir çevre edindi ve Mısır Valisi Abbas Paşa'nın oğlu Said ile yakın bir dostluk kurdu. 1848 Nisan'ından 1849 Şubat'ına değin Madrid'te Fransa'nın tam yetkili temsilciliğini yaparak diplomatlık mesleğinde önemli bir noktaya geldi. 1849'da Mazzini Cumhuriyeti ile Papalık arasında arabuluculuk yapmak üzere Dışişleri Bakanlığı temsilcisi olarak Udine'ye gönderildi. Ancak başarısız olunca diplomatlık görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Daha sonra La Chênaie'ye yerleşti.

1854'te Mısır valisi olan Said Paşa'ın davetlisi olarak aynı yıl Mısır'a gitti. Kanal açma düşüncesini uygulamaya sokmak için çalışmaya başladı. Mahkemelerle kurduğu kişisel ilişkilerden de yararlanarak, Kasım 1854'te Said Paşa'dan 60.000 hektarı bulan bir arazi üzerinde imtiyaz hakkı aldı. Buna göre kanaldan elde edilecek gelirin yüzde on beşini Mısır'a vermek kaydıyla 99 yıl boyunca bu imtiyazdan yararlanacaktı. 200 milyon Frank sermayesi olan Uluslararası Kanal Şirketi'ni kurduktan sonra projesine destek bulmak amacıyla Fransa'da konferanslar vermeye başladı. Bu sırada İngiltere, Hindistan ile yeni bir bağlantı yolu açarak stratejik çıkarlarını altüst edecek olan bu girişimin durdurulması için Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaya başladı. Tüm güçlüklere karşın hazırlıklarını yürüten Lesseps, 1858'de şirket adına 400.000 hisse çıkardı. Hisselerin dörtte üçünü Fransız hükümetine, dörtte birini de Said Paşa'ya sattı. 25 Nisan 1859'da Akdeniz'deki Port-Said iskelesini Kızıldeniz'deki Süveyş limanına bağlayacak olan 162.5 km'lik kanalın kazı çalışmalarına başladı. Ancak 1863'te vali olan İsmail Paşa, İngiltere'nin baskısıyla, kanal yapımında Mısırlı işçilerin çalıştırılmasını yasaklayarak ve arazi üzerinde verilen imtiyaz hakkını geri isteyerek kanal çalışmalarını durdurmak istedi. Lesseps, III. Napoléon'un müdahalesini sağlayarak bu engeli aştı. Ayrıca, makine kullanımına geçerek kanalın açılması işini daha da hızlandırdı. 17 Kasım 1869'da yapımı tamamlanan Süveyş Kanalı Fransa İmparatoriçesi Eugenie, Fransa İmparatoru François-Joseph, Büyük Britanya ve Prusya veliaht prensleri ve ünlü sanatçılarla yazarların da hazır bulunduğu büyük bir törenle ulaşıma açıldı.

Lesseps tanınmış ve zengin bir kişi olarak 1875'te Kraliyet Derneği'ne, 1884'te de Fransız Akademisi'ne üye seçildi. 1876'da Panama'da bir kanal açmak amacıyla hazırlıklara başladı. Bu amaçla Mayıs 1879'da Paris'te uluslararası bir konferans topladı ve yeni bir şirket kurdu. Ancak kanalın yapımında ortaya çıkan güçlükler nedeniyle kazı işleri aksamaya başladı. Maliyetleri karşılamak için alınan büyük borçlar ise şirketin Şubat 1889'da iflas etmesiyle sonuçlandı ve çalışmalar bütünüyle durdu. Lesseps, 1891'de oğlu Charles ile birlikte Paris'teki bir mahkeme tarafından dolandırıcılıkla suçlanarak beş yıl hapse ve ağır para cezasına çarptırıldı. Sonradan Temyiz Mahkemesi zaman aşımına uğrayan bu kararı bozduysa da Lesseps bunu öğrenemeden yoksulluk içinde öldü.

• BAKINIZ: DISRAELI, ENFANTIN, İSMAİL PAŞA [Hıdiv].

LEROUX, Pierre
(1798-1871)

Fransız, filozof. Felsefeyle tanrıbilimin özdeş olduğunu ileri sürmüş, her ikisinin de insanı geliştirme amacını güttüğü görüşünü savunmuştur.

16 Nisan 1798'de Brocy'de doğdu, 12 Nisan 1871'de Paris'te öldü. Yoksul bir ailenin çocuğuydu. Önce Charlemagne Lisesi'nde, sonra Rennes'de, bir süre de École Polytechnique'te okuduysa da öğrenimini bitiremedi. 1824'te *Globe* gazetesinde dizgici olarak çalışmaya başladı. Bir yandan da kendi kendini yetiştirmek için felsefe, tanrıbilim ve din konularında incelemelere girişti. Saint-Simon'un yapıtlarını okuyunca onun etkisi altında kaldı. Evlenmenin kaldırılmasını, kadınların özgürlüğünü savunan Enfantin'e karşı Bazard'ın düşüncelerini savundu, George Sand ile arkadaş oldu. 1845'te Boussac'ta toplumsal eşitliği yayma ve savunma amacını güden bir basımevi kurdu. Milletvekili seçilerek Kurucu Meclis'e, sonra

Yasama Meclisi'ne girdi. Proudhon'la çatışınca, 1851'de sürgüne gönderildi. Önce Londra'da, sonra Lozan'da yaşadı. 1869'da Fransa'ya döndü.

Felsefe ve din

Leroux'un düşünceleri insanın bağımsızlığı, toplum içinde mutluluğu, düşünme özgürlüğü, toplumsal eşitlik, demokrasi ve sosyalizm gibi konularda yoğunlaşır. Bu konular, insanın toplum içindeki durumuna, yerine göre işlenir. Bütün sorunlara insan varlığından yola çıkarak çözüm aradığı için felsefe, tanrıbilim ve din özdeştir. Felsefenin başlıca görevi insanı anlamak, toplum yaşamında mutlu olmasını, geleceğe güvenini ve barış içinde bulunmasını sağlamaktır. Bu niteliği dolayısıyla felsefe yönetime yol göstericidir.

Duyum, duygu, bilgi

Felsefe, tanrıbilim ve din arasında ortaya çıkan üçlü birliğin kaynağı insan tinidir. Leroux bu konuyu metafizik bir öğreti durumuna getirerek işlemiş, çözmeye çalışmıştır. Duyum, duygu ve bilgi gibi üç öğeden kurulan insan da bu üçlü birliğin ürünüdür. Felsefe, bu üçlü birliğin gelişimini açıklama gereğindedir. Bu gelişim, kendi alanında, bir yasa niteliği taşır. Bu yasa yaşamın içindedir. Felsefe bu yasayı açıklamak için insan yaşamını bir bütün olarak incelemeli, soyut düşüncenin değil de yaşamın bilimi olduğunu göstermelidir. Bu nedenle, hangi alanda olursa olsun, bütün insan başarıları felsefenin konusudur. Tanrıbilim ve din de bu olaylarla ilgilenme gereğinde olduğundan felsefeden ayrı değildir.

Yurt, aile, iyelik

Leroux'ya göre insan tek başına yaşayamadığı gibi, tini de yaşamın dışında gelişme olanağı bulamaz. Tin için gerçek olan toplum, dış evren, gövde ve yaşamdır. Bu gerçeklerin kavranması da üç türlüdür. Önce duyum dış nesnelerle, somut varlıklarla ilgilenmeyi gerektirir. Bu gerekimin tek koşulu iyeliktir. Sonra duygu kişiye bir aile bütünlüğü içinde yaşama olanağı sağlar. Üçüncü tür olan bilgi de bireyi çevreleyen büyük bir topluluk içinde gelişebilir. Bu büyük topluluğun varlığı da bir yurdu gerektirir. İşte duyum, duygu ve bilgi üçlüsüyle yurt, aile, iyelik arasındaki varlık bağlantısının temelini oluşturan onların birliğidir. ▸

Bilinç ve gerçek

Leroux'nun Tanrı kavramından anladığı sınırsız bir ilerleme biçiminde görünüş alanına çıkan matematiksel bir sonsuzluktur. İnsan Tanrı'yı içinde yaşadığı doğa aracılığıyla bilebilir. Ancak doğa da sürekli bir gelişim gösteren değişim içindedir. Tanrı bütün varlıkları kuşatır, onlardan ayrı, olduğu gibi kalan bir töz değildir. İnsanlık denen bütün içinde insan neyse Tanrı da evrende görülen olaylar ve varlıklar için öyledir. İnsanlık bütün bireylerin içinde, sürekli biçim değiştirmelerle ortaya çıkan ilke, töz ve Ben görünümünde olan varlıktır. "Kişinin kendi varlığı olarak bildiği, ölümden sonra bile yaşadığını sezdiği bu Ben insanlık denen bütünden başka bir nesne değildir". İnsanlık, somut değil soyut bir gerçekliktir, her bireyde yüce örneğine benzeyen, ancak onu eksik olarak yansıtan izdüşümü bulunan, bir "idea" niteliğindedir. Leroux kişinin gelişimini açıklarken, tanrısal yaratma eyleminin sürekli olmadığını, her doğan bireyin tinsel bakımdan, yeniden yaratılmadığını, tinin gövdeden gövdeye göçtüğünü Pythagoras, Platon, *Tevrat* ve *İncil*'de geçen yaratılış öykülerinden örnekler getirerek kanıtlamaya çalışır.

İlke, töz, ben

Sezgi ve bilgi

- **YAPITLAR (başlıca):** *Sept discours sur la situation actuelle de la société et de l'esprit humaine*, 1841, ("İnsan Tini ve Toplumun Edimsel Durumu Üstüne Yedi Söylev"); *d'Un religion national ou du culte*, 1846, ("Bir Ulusal Din Ya da Tapma"); *Du Christianisme et de ses origine democratiques*, 1848, ("Hıristiyanlık ve Onun Demokratik Kaynakları"); *De l'egalité*, 1848, ("Eşitlik Üstüne"), *Malthus et les économistes*, 1849, ("Malthus ve İktisatçılar").

- **KAYNAKLAR:** H.Mougin, *Pierre Leroux*, 1938.

- **BAKINIZ:** MALTHUS, PLATON, PROUDHON, SAINT-SIMON.

LE ROY, Edouard
(1870-1954)

Fransız, filozof ve matematikçi. Bilimle dinin uzlaşmasından kaynaklanan bir felsefe öğretisi geliştirmeye çalışmıştır.

18 Haziran 1870'te Paris'te doğdu, aynı kentte öldü. Önce yazınla ilgilendi, 1892'de École Normale Supérieure'e girerek matematik öğrenimi gördü. 1898'de felsefeye ağırlık veren çalışmalara başladı. Paris'te değişik liselerde matematik okuttu. 1919'da Ahlak ve Siyasal Bilimler Akademisi'ne üye seçildi. 1921'de Collége de France'ta Bergson'dan boşalan kürsüde profesör olarak görevlendirildi.

Bergson'un sezgiciliğinden esinlenerek dinle bilimleri uzlaştırmaya çalışan, bu uzlaşmadan yeni bir felsefe öğretisi oluşturmayı amaçlayan Le Roy'a göre bilim kesin ve güvenilir bilgi sağlayamaz. Bilimsel bilgi yüzeyseldir, olayların görünen yanlarıyla ilgilidir, varlığın özünü kavrayacak nitelikte değildir. Bu durum uygulanan yöntemden kaynaklanmaktadır. Oysa gerçek, usa dayalı dizgelerin ötesindedir. Bu gerçeği derin sezgiyle, bilincin akışı içinde, kavrama olanağı vardır. Çünkü bu gerçek bilincin özünde ◂ dolaysız olarak bulunur. Bu gerçeğin bulunduğu varlık alanına ancak *cogito* (düşünüyorum) ile girilebilir. Bilincin dolaysız bir verisi olan bu gerçeği tinin ve nesnelerin yaşanmış birliği oluşturur. Öte yandan bu gerçek özdeksel de değildir, sürekli bir düşünce-edim bağlantısıdır, bölünemezdir. Onun özünde biçim özdekten, uzay zamandan bağımsız değildir.

Le Roy, somut varlığın yanlız sezgiyle kavranabileceği kanısındadır. Deney bilimlerinin yöntemi kendi özel araçlarıyla sürekli bir gelişme sağlama amacını güder, ancak bu araçlar bilimin kendi kendini aşmasına yeterli değildir. Bilim gerçeğin nesne ile anlık arasında bir uygunluk olduğunu ileri sürer, oysa gerçek nesneyle anlığın uyumu değil, birliğidir. Bu özellik, gerçekliğin, en yetkin sınıra varmış, tinsel bir durumun sezgiyle bağlantılı ürünü oluşundan kay- ◂ naklanır. Gerçeklik öğretilemez, onu konu edinen felsefe de yeni bir kavrama yöntemi niteliğindedir. Bu yöntemin dayandığı sezgi nesnelerin son biçimlerini almış durumda değil, oluş akışı içinde yakalamayı başarır. Bu sezginin, gerçek ve kesin bilgiye ulaşmak için, aşama aşama yükselen bir ilerleyiş süreci vardır, bu da tinsel bir çalışmadır.

Le Roy, Tanrı sorununa tinin varlığından yola çıkan bir görüşle yaklaşır. Ona göre tin konusu, Tanrı sorununun ilk aşamasıdır. Tanrı soyut bir varlık değil, diri, yaratıcı bir tözdür. Onun varlığı ne us ilkelerine dayanılarak, ne de birtakım kuramsal görüşlere bağlanarak kavranabilir. Tanrı yaşamın kendisidir, onun özünü oluşturan, biçimlendiren, ancak tanımlanamayan bir tözdür. Bu nedenle yaşamak Tanrı'nın varlığına inanmaktır. "Tanrı'nın gerçekliği başka bir nesneye dönüştürülemeyen, özerk, ahlakla ilgili gerçekliğin onayıdır. Birey, bu gerçekliğin dışına çıkamadığı gibi, onu yadsıyacak durumda da değildir. Çünkü yaşayan Tanrı'ya inanandır. Tanrı'yı bilmek, yaşam akışı içinde bulunan varlığın bilincine varmaktır."

Bilim konusunda, Le Roy, gene sezgiye dayanır. Bilimin kesin gerçeği bilemeyeceği görüşünü savunur. Bütün gelişim aşamalarına karşın, bilim gerçeği gereğince kavrayamamıştır. Bilim uygulama yeteneği olan tinin bir ürünüdür, onun kurduğu bir yapıdır. Bilimsel olgu da kesin bir gerçek değildir, gerçekliği belli bölümlere ayıran anlığın çalışmasından doğan bir üründür. Nitekim kendi başına bir varlık olmayan ısı, ağırlık, biçim de anlığın gerçeklikten soyutladığı öğelerdir. Sözgelişi hastalık yoktur, ancak hastalar vardır. Hastalığı hastanın dışında, ondan bağımsız olarak düşünmek anlığın soyutlamasıdır. Nesnelerde belli bir düzen olmadığı gibi belirlenimcilik de söz konusu değildir. Bütün bu nitelikler düş gücünün buluşlarıdır.

Le Roy'un ortaya attığı bu düşünceler daha önceleri Duns Scotus, Pascal gibi bilgelerce de ileri sürülmüş, ancak daha değişik bir yönteme göre açıklanmıştır. Bergson'dan kaynaklanan, sezgiciliği bilime uygularken H.Poincaré'nin matematikte kullandığı yöntemden de yararlanmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Dogma et critique*, 1906, ("Sanı ve Eleştiri"); *Un philosophie nouvelle, Henri Bergson*, 1912, ("Yeni Bir Felsefe, HenriBergson"); *Le probléme de Dieu*, 1929, ("Tanrı Sorunu"); *La pensée intuitive*, 1930, ("Sezgisel Düşünce"); *Les origine humaine et l'evolution de l'intelligence*, 1931, ("İnsanın Kaynağı ve Anlığın Gelişimi").

- **KAYNAKLAR:** A.Cuillier, *Manuel de philosophie*, 1928; P.Foulquié, *Précis de philosophie*, 1941.

- **BAKINIZ:** BERGSON, DUNS SCOTUS, PASCAL, H.POINCARÉ.

LEROY-BEAULIEU, Pierre-Paul
(1843-1913)

Fransız, iktisatçı. Ülkesinde iktisadi liberalizmin öncülerindendir.

9 Aralık 1843'te Maine-et-Loire'da, Saumur'da doğdu, Paris'te öldü. Liseyi bitirdikten sonra bir süre Roma'da kaldı, 1864-1865 yıllarında Bonn ve Berlin üniversitelerinde eğitimini sürdürdü. Fransa'ya dönünce iktisat öğrenimine başladı. 1867'de yayımlanan *De l'influence de l'état moral et intellectuel des populations ouvrières sur le taux des salaires* ("İşçi Kitlelerinin Ruhsal ve Düşünsel Durumlarının Ücret Haddi Üzerindeki Etkisi") adlı yapıtıyla Ahlak ve Siyaset Bilimleri Akademisi'nin ödülünü kazandı. 1869'dan itibaren *Revue des deux mondes* adlı dergiye yazılar yazmaya başladı, 1871'de *Journal des débats* adlı derginin yazı kuruluna girdi. 1872'de École Libre des Sciences Politique'e kamu maliyesi profesörü olarak atandı. 1873'te *Économiste Français* dergisini kurdu ve yayın yönetmenliğini üstlendi. 1880'de, College de France'ta politik iktisat profesörü olarak ders vermeye başladı. 1878'de Ahlak ve Siyaset Bilimleri Akademisi'ne üye seçildi. Légion d'honneur nişanıyla ödüllendirildi.

◄ *Tanrı ve yaşam*

Leroy-Beaulieu, Fransa'da iktisadi liberalizmin en önemli temsilcilerinden biridir. *Traité théorique et pratique d'économie politique* ("Kuramsal ve Uygulamalı Politik İktisat Kitabı") adlı yapıtında temel olarak klasik iktisatçıların öğretisini izler. *Essaie sur la répartition des richesses* ("Servetin Bölüşümü Üstüne Deneme") adlı yapıtında Ricardo'nun rant kuramının ve ücretlerin demir yasasının uygulama alanı bulunmadığını öne sürdü. Değer konusunda, Marjinalist Okul'un öğretisini benimseyen, devlet müdahalesine karşı olan Leroy-Beaulieu sömürgeci bir yayılmayı ve nüfusun artması için devletin çok nüfuslu ailelere mali yardımda bulunmasını önermiştir.

◄ *Anlık ve Soyutlama*

- **YAPITLAR (başlıca):** *De l'influence d l'etat moral et intellectuel des populations ouvrières sur le taux des salaires*, 1867, ("İşçi Kitlelerinin Ruhsal ve Düşünsel Durumlarının Ücret Haddi Üzerindeki Etkisi"); *Traité de la science des finances*, 2 cilt, 1877, ("Maliye Bilimi Kitabı"); *Essaie sur la répartition des richesses*, 1881, ("Servetin Bölüşümü Üstüne Deneme"); *Traité théorique et pratique d'économie politique*, 4 cilt, 1895, ("Kuramsal ve Uygulamalı Politik İktisat Kitabı").

LESAGE, Alain-René
(1668-1747)

Fransız, yazar. Gerçekçi romanlar ve yergi türünde oyunlar yazmıştır.

6 Mayıs 1668'de Sarzeau'da doğdu, 17 Kasım 1747'de Boulmogne-sur-Mer'de öldü. Vannes'de bir Cizvit okulunda öğrenim gördü. 1682'de yetim kaldı. Paris'te hukuk okumuş olmakla birlikte, baba mesleği olan avukatlık onu pek ilgilendirmiyordu. Papaz olan bir dostundan İspanyolca öğrendi, onun İspanyol edebiyatına ilişkin bilgisinden yararlandı. Giderek yaşamını kalemiyle kazanan bir yazar oldu ve tanındı. Commédie Française ve Théâtre de la Foire için birçok oyun yazdı.

Lesage'ın ilk çalışmaları, İspanyolca'dan yaptığı çevirilerdir. Bunlar arasında *Don Kişot*'un ikinci bölümü de yer alır. *Crispin, rival de son maitre* ("Efendisinin Rakibi Crispin") ilk özgün yapıtıdır. Tek perdelik bu komedi o dönemde sarsılmaya başlamış olan katı sınıfsal yapıyı yansıtmaktadır. İspanyol yazarı Luis Velez de Guevara'nın (1579-1644) aynı adlı yapıtından uyarladığı *Le diable boiteux* ("Topal Şeytan") Fransız toplumuna yönelik

yergi türünde bir romandır. *Turcaret ou le financier* (Turcaret) adlı güldürüsü ise büyük başarı kazanmış ve Moliére'in yapıtlarıyla kıyaslanmıştır. *L'histoire de Gil Blas de Santillane* (Gil Blas de Santillane'ın Maceraları) ilk gerçekçi ve pikaresk roman örneklerinden sayılır. Yapıtta, dolaylı olarak naiplik dönemi Fransa'sının aksak yönleri eleştirilmiştir.

Lesage'ın hemen hemen tüm yapıtları İspanyol edebiyatının etkisinde olup konuları bu ülkede geçer. Ama onun asıl amacı topluma, özellikle de kendi toplumuna ilişkin gözlemlerini yansıtmaktır. Toplumun tüm kesimlerine ince bir eleştiri diliyle yaklaşırken, toplumsal tip yaratmanın da güçlü örneklerini vermiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Le diable boiteux*, 1707, ("Topal Şeytan"); *L'histoire de Gil Blas de Santillane*, 1715-1735, (Gil Blas de Santillane'in Maceraları, 1945, 1946). **Oyun:** *Crispin, rival de son maitre*, 1707, ("Efendisinin Rakibi Crispin"); *Turcaret ou le financier*, 1709, (Turcaret, 1946).

• **BAKINIZ:** CERVANTES, LOUIS XV., A.F. PREVOST.

LESSING, Doris
(1919)

İngiliz, yazar. 20. yy'ın toplum ve bireye ilişkin sorunlarını ele alan romanlarıyla tanınmıştır.

22 Ekim 1919'da İran'ın Kirmanşah kentinde doğdu. O sırada babası İngiliz ordusunda görevli bir kaptan olarak İran'da bulunuyordu. 1924'te ailece Güney Rodezya'ya giderek bir çiftliğe yerleştiler. Lessing, 1949'a değin burada yaşadı, sonra İngiltere'ye gitti.

1950'de yayımlanan ilk romanı *The Grass is Singing*'le (Türkü Söylüyor Otlar) büyük başarı kazandı. Yapıtta, Rodezya'daki ırk ayrımına karşı çıkıyordu. Yeniden bu ülkeye gittiğinde hiçbir şeyin değişmediğini gördü. *Going Home* ("Eve Gidiş") bu duruma tepkisinin bir ürünüdür. Uzun yıllar sosyalist siyasal eylemlere katıldı. *Children of Violence* ("Şiddet Çocukları") adını verdiği dizisinde yüzyılın bireyin karşısına çıkardığı sorunlara çözüm arayışı göze çarpar. Dizi, *Martha Quest*, *A Proper Marriage* ("Uygun Bir Evlilik"), *A Ripple From the Storm* ("Fırtınayla Gelen Dalga"), *Landlocked* ("Kuşatılmış"), *The Four-Gated City* ("Dört Kapılı Kent") adlı beş kitaptan oluşmaktadır. Lessing II. Dünya Savaşı sonrasında, özellikle gençlerin siyasal konulara ilgisizliği, kadınların bağımsızlığı gibi konuları gerek bu dizide, gerek öteki yapıtlarında işlemiştir. Dizinin son kitabında, gizemcilik ve bilim kurgu karışımı bir yaklaşım ortaya koymuş, bunu sonraki yapıtlarında da sürdürmüştür. Kimi yapıtları filme alınan Lessing, 1982'de Shakespeare Ödülü'nü kazanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *The Grass is Singing*, 1950, (Türkü Söylüyor Otlar, 1983); *Children of Violence*, 1952-1969, ("Şiddet Çocukları"); *Going Home*, 1957, ("Eve Gidiş"); *The Golden Notebook*, 1962, ("Altın Defter"). **Öykü:** *Five*, 1953, ("Beş"); *Collected Stories I: To Room Nineteen*, 1978,("Toplu Öyküler I: On Dokuz No'lu Odaya"); *The Sentimental Agents in Volyen Empire*, 1983. **Oyun:** *Play with a Tiger*, 1962, ("Kaplanla Oyun").

Ulusal Arşiv, Washington D.C.

Gotthold Ephraim Lessing

LESSING, Gotthold Ephraim
(1729-1781)

Alman oyun yazarı, edebiyat kuramcısı ve filozof. Alman Aydınlanma düşüncesini doruk noktasına ulaştırmış, us ilkeleriyle tanrısal bildiriyi (vahy) uzlaştırmaya çalışmıştır.

22 Ocak 1729'da Oberlausitz bölgesinde Kamenz'de doğdu, 15 Şubat 1781'de Braunschweig'da öldü. Bir rahibin oğluydu. Meissen'de soyluların okuduğu, o çağın en ünlü okulu Fürstenschule St.Afra'ya gitti. 1746'da Leipzig'de tanrıbilim ve tıp okuduğu yıllarda şiir, tiyatro, felsefe ve estetik sorunlarıyla ilgilendi, bir yandan da Leipzig'de etkinliğini sürdüren Neuber'in tiyatro grubuyla ilişki kurdu. 1748'de Berlin'e giderek Gottsched, Klopstock ve Voltaire'le tanıştı, onların görüşlerini eleştiren yazılar yazdı, çeşitli edebiyat ve tiyatro dergilerinde çalıştı, yazarlık ve yazı işleri müdürlüğü yaptı. 1754'te *Theatralische Bibliothek* adlı dergiyi çıkarmaya başladı. II. Friedrich'in konuğu Voltaire'le çatışması üzerine kralla arası açılınca 1755'te Leipzig'e giderek Koch tiyatro topluluğuyla ilişki kurdu. Yoksulluk içinde geçen iki yıldan sonra 1758'de Berlin'e döndü. Yayımcı F.Nikolai ve düşünür Moses Mendelssohn'la birlikte *Briefe, die neueste Literatur betreffend* ("En Yeni Edebiyata İlişkin Mektuplar") adlı eleştiri yazılarını yayımladı.

1760-1765 arasında Breslau'da general Teuentzien'in özel kâtibi oldu.1767'de, Ulusal Tiyatro'da danışman ve eleştirmen olarak çalışmak üzere Hamburg'a çağrıldı. Bu arada yüz dört tiyatro eleştirisini

içeren *Hamburgische Dramaturgie* ("Hamburg Dramaturjisi") adlı yazı dizisini yayımladı. Kendi başına bir yayınevi kurmak için uğraştıysa da başaramadı ve 1770'te Wolfenbüttel'e yerleşti, kütüphaneciliğe başladı. 1776'da Eva König adlı zengin bir dulla evlendi. Karısının iki yıl sonra doğum yaparken ölmesi üzerine yaşamının bundan sonraki yıllarını yalnızlık içinde geçirdi.

Lessing'in ilgileri tanrıbilimden felsefeye, şiirden edebiyata ve tiyatroya, eleştiriden estetik ve tarihe değin oldukça geniş bir alanı kapsar. Edebiyatla ilgili kuramsal yazılarının başında, *Briefe, die neueste Literatur betreffend* adı altında yayımladığı, hayali bir dosta yazılmış mektuplar gelir. Bunların içinde özellikle "17. Mektup" 18.yy Alman edebiyatında çığır açıcı niteliktedir. Lessing burada, kendisinden önce edebiyat alanında kesin kurallar koyan, bu kurallara uyan herkesin yazar olabileceğini savunan çağdaşı Gottsched'i eleştirmiş, onun sanattaki akılcı tutumunun karşısına, yaratıcı bir güce doğuştan sahip olan "deha" kavramını koymuş, böylelikle de salt aklın gücüne ve aklın koyduğu kurallara dayanan Aydınlanma düşüncesini aşmıştır.

Tiyatro ile ilgili görüşlerini ortaya koyduğu *Hamburgische Dramaturgie* adlı tiyatro eleştirilerinde Lessing, Aristoteles'in "katarsis" kavramından yola çıkarak tragedyanın izleyiciyi nasıl etkilemesi gerektiğini irdeledi. Ona göre tragedyanın amacı, canlandıracağı iyi ve kötü yanları olan gerçek kişilikler aracılığıyla insanları sarsıp, "korku ve acıma" duyguları uyandırmaktır. İnsanlar böylelikle bu gibi tutkulardan arınacaklar, bu tutkuların birer "erdem"e dönüşmesiyle ruhsal açıdan eğitilmiş olacaklardır.

Bir başka kuramsal yapıtı olan *Laokoon oder über die Grenzen der Malerei und Poesie*'de (Laokon) ise Lessing, Rodoslu üç sanatçının yaptığı, Geç Helenizm dönemine ait *Laokoon* heykel grubundan yola çıkarak plastik sanatlarla edebiyat yapıtları arasındaki başkalığı araştırmış, estetik konusundaki görüşlerini sergilemiş, genellikle güzellik kavramı üzerinde durmuştur. Ona göre resmin amacı gövde güzelliğini en iyi biçimde açıklamak, yansıtmaktır. En yüce güzellik ancak "ideal insan"da bulunabilir, bitkilerde, öteki cansız doğa varlıklarında bulunamaz. Anlatımın, müzik ve şiirinde de önemli olduğunu ve güzelliğin temelini oluşturduğunu öne sürmüştür.

Lessing, tiyatro alanındaki kuramsal düşüncelerini, hem komedi, hem de tragedya türünden oyunlarında uygulamıştır. Salt iyi ya da salt kötü tipleri değil de gerçek yaşamda karşılaşılabilecek türden değişik kişilikleri canlandırdığı *Minna von Barnhelm* adlı komedisi, bu türün Alman edebiyatındaki ilk kalıcı örneğidir. Onun, tragedya türüne getirdiği yenilik ise *Miss Sara Sampson* ve *Emilia Galotti* gibi, burjuva sınıfının ahlak sorunlarını işleyen ve Alman edebiyatında "burjuva tragedyası" olarak adlandırılan yapıtlar vermesi olmuştur.

Lessing'in tiyatro alanında başka bir önemli yapıtı da manzum bir dram olan *Nathan der Weise*'dir (Bilge Nathan). Bu yapıtı, din konusundaki görüşlerini açıklayan kuramsal yazılarının yasaklanması üzerine yazmış ve yeryüzündeki dinlere ilişkin görüşlerine dolaylı olarak yer vermiştir. Aydınlanma döneminin "hoşgörü" kavramının işlendiği bu oyunun teması Hıristiyanlık, Müslümanlık, Musevilik gibi tektanrılı dinlerin üçünün de Tanrı'nın gözünde eşdeğerli olduğudur. Tek tek insanlara düşen görev, kendi dinlerini yüceltmek için çalışmak, birbirlerini sevmek ve kendilerini sevdirmeye çalışmaktır. Bu oyun Alman edebiyat tarihinde insanlık idealinin işlendiği ilk yapıttır.

Us ve din ilişkisi

Lessing'e göre bir us varlığı olan insanı tek bir uğraşı alanıyla sınırlama olanağı yoktur. Düşünen bir varlık olarak insanın başlıca özelliği bağımsızlığı, düşünce bakımından özgürlüğüdür. İnsanla ilgili bütün sorunların us ilkelerine göre çözümü gerekir. Bu sorunların başında, insanı bütün yaşamı boyunca etkileyen; din gelir.

Kuramsal yazıları

Ona göre dinin us ilkelerine dayanması, tanrısal bildirinin (vahy) usla bağdaştırılması kaçınılmazdır. Çünkü tanrısal bildiri insanı eğitmek, geliştirmek, olgunlaştırmak için bir araç niteliğindedir ve belli bir dönemin gereksinimlerini karşılar. Tanrısal bildirinin başlıca özelliği usun ağır yürüyen bir gelişim sonucu varacağı yeri daha önceden göstermesidir. Bu nedenle ustan kaynaklanması gereken din ile tanrısal bildiri arasında bir uyum vardır. Tanrıbilim ya da felsefenin görevi bu uyumu aydınlığa çıkarıp uzlaşmayı sağlamaktır. İnsanlık üç gelişim aşaması üzerinde ilerleyen bir süreçtir. Bu sürecin ilk aşaması *Eski Antlaşma*'dır *(Tevrat)*. Bu aşama insanlığın çocukluk dönemidir, burada usa uygunluk gelişme durumundadır. İkinci aşama *Yeni Antlaşma*'dır *(İncil)*, bu evrede ortaya çıkan İsa insanlığın mutlu geleceğine giden yolu göstermiştir. Üçüncüsü ise sonsuz bir mutluluk dönemidir ve bu iki evreden sonra aşılması gereken en yüksek aşamadır. İnsanlığın birinci gelişim aşamasında tanrısal bildiri bir yasa niteliğindedir, uyana ödül, uymayana ceza verilir. İkinci evrede egemen değer iyiliktir ve "ötedünya" içindir, tinsel evrende beklenen mutluluğa yöneliktir. Son evrede iyilik, belli bir karşılık, gelecekteki mutluluk için değil, yalnız iyilik olduğu için gerçekleştirilir.

Tiyatro ile ilgili görüşleri

Öbür Aydınlanma düşünürleri gibi insanın en önemli varlığının akıl olduğuna inanan, ancak "mantıklı düşünme"nin yerine "eylemde bulunma"yı koyan Lessing'e göre insanın görevi, iyi ve güzel olanı gerçekleştirmek, doğru olanı aramaktır. Alman edebiyatını Fransız etkisinden kurtarmayı amaçlayan çalışmaları Alman aydınlarında ulusal dil ve sanat bilincinin uyanmasına olanak sağlamıştır. Edebiyatın bir tarih anlayışından, ulusun kendini bulma bilincinden kaynaklandığını düşünmüştür. Bu alanda ondan esinlenenler arasında Goethe, Fichte, Herder, Schelling, Hegel, Schleiermacher gibi Alman düşüncesinin önde gelen aydınları vardır.

• **YAPITLAR** (başlıca): **Kuramsal:** *Briefe, die neueste Literatur betreffend*, 1759, ("En Yeni Edebiyata İlişkin Mektuplar"); *Laokoon oder über die Grenzen der Malerei und Poesie*, 1766, (Laokon, 1935); *Die Hamburgische Dramaturgie*, 1767-1769 ("Hamburg Dramaturjisi"); *Erziehung des Menschengeschlechts*, 1780, ("İnsan Soyunun Eğitimi"). **Oyunlar:** *Miss Sara Sampson*, 1755, (Miss Sara Sampson, 1948); *Philotas*, 1759, (Philotas, 1961); *Minna von Barnhelm*, 1767, (Minna von Barnhelm, 1942); *Emilia Galotti*, 1772, (Emilia Galotti, 1955); *Nathan der Weise*, 1779, (Bilge Nathan, 1966).

• **KAYNAKLAR:** A.Baumann, *Studien zu Lessing's Literaturkritik*, 1951; J.Clivio, *Lessing und das Problem der*

Tragödie, 1928; P.Lorenz, *Lessing's Philosophie*, 1915; W.Oehlke, *Lessing und seine Zeit*, 1919; C.Schrempf, *Lessing als Philosoph*, 1921.

• BAKINIZ: ARİSTOTELES, FICHTE, GOETHE, GOTTSCHED, HEGEL, HERDER, SCHELLING, SCHLEIERMACHER, SPINOZA.

LEUKİPPOS
(İÖ 5.yy)

Eski Yunan bilgesi. Demokritos'un geliştirdiği Atomculuk öğretisinin öncüsüdür.

Leukippos'un yaşamıyla ilgili kesin ve yeterli bilgi yoktur. Diogenes Laertius'un bildirdiğine göre, doğum yeri Elea, Abdera (Batı Trakya) ve Miletos illerinden biridir. 5.yy sonlarına doğru yaşadığı, Elealı Zenon'un öğrencisi olduğu, Protagoras ve Demokritos'un onun görüşlerinden yararlandığı, felsefe tarihinde yaygın bir kanıdır. Leukippos'tan yazılı yapıt kalmamış, yalnız düşüncelerini aktaran, açıklayan kaynaklardan Atomculuk öğretisinin öncüsü olduğu, felsefe tarihinde atom kavramını ilkin onun kullandığı öğrenilmektedir. Kimi araştırıcılara göre, onun düşünceleri sonradan, Demokritos'unkilerle karıştırılmıştır.

Leukippos, Elea Okulu'nun öğrencisi olmasına karşın ayrı bir düşünce geliştirmiş, bu okulun benimsediği varlık öğretisini eleştirmiştir. Ona göre evreni, bütün varlık türlerini kuran temel öğe atomdur. Atom doluluk anlamına gelir, onun karşıtı ise yokluk olan boşluktur. Bu da atomların devindiği ortamdır. Bu boşluk olmasa, atomlarda devinme olanağı kalmazdı. Devinme tek türden bir olay değildir, çoğalma, büyüme, beslenme, yayılma, gelişme, daralma, genişleme gibi bütün eylemleri içerir. Sözgelişi açlığın giderilmesi boşalan organa besinlerin doluşu, soluk alıp verme gövdenin boşalıp dolmasıdır. Bu da çıkan atomların yerine gövdeye yenilerin girmesi biçimindedir. Atomların yoğun, gevşek gibi özellikleri vardır. Yoğun atomlar ağır nesneleri, gevşek atomlar ağır olmayan varlıkları oluşturur.

Duyularla gövdeye, anlığa gelen atomlar algı verilerini sağlar. Görme nesnelerden çıkan ve onların çok küçük birer örneğini yansıtan birtakım görüntülerin göze gelmesi sonucudur. Bu görüntüler de çok küçük atomlardan kuruludur. İşitme de kulağa gelen bir atom akışı niteliği taşıyan sesin algılanışıdır. Bunun gibi dokunma, tatma, koku alma hep ilgili duyularla gelen atomların oluşturduğu birer olaydır.

• BAKINIZ: DEMOKRİTOS, EPİKUROS, LUCRETIUS, PARMENIDES, PROTAGORAS.

LEUPIN, Herbert
(1916)

İsviçreli grafik sanatçısı. Daha çok reklam afişi türünden çalışmalarıyla tanınmıştır.

20 Aralık 1916'da İsviçre'de, Hallwiller Gölü kıyısındaki Beinwill kasabasında doğdu. Önce Basel'deki Uygulamalı Sanatlar Okulu'nda, daha sonra da Paris'te Paul Colin'in yanında öğrenim gördü. 1937'de Basel'de kendi adına bir atölye açtı. Burada yaptığı afişlerle kısa zamanda adını duyurdu. 1957'de Offenbach'da ilk kişisel sergisini açtı. Daha sonra başta ABD olmak üzere çeşitli ülkelerdeki sergilere katıldı. 1961'de Toronto'daki tarım sergisi için hazırladığı İsviçre peynirini tanıtan afişiyle aldığı birincilik ödülü, 1973'te de Almanya'da açılan En İyi Büyük Afiş Yarışması'nda aldığı altın madalya başta olmak üzere birçok ödül kazandı. 1970'ten bu yana ressam olarak çalışmaktadır.

Leupin afiş tasarımı, *taşbaskı* (litografi) ve kitap kapağı tasarımı alanlarında çalışmıştır. *Grimm Kardeşler'den Masallar, Hansel ile Gretel, Kahraman Terzi* gibi çocuk kitapları resimlemiştir. Yapıtlarındaki renk kullanımı ve çizim tekniği bir ressam duyarlığıyla ele alınmıştır.

LEVEND, Agâh Sırrı
(1894-1978)

Türk,yazar ve araştırmacı. Dil ve edebiyat tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla ün kazanmıştır.

26 Ocak 1894'te Rodos'ta doğdu, 28 Ekim 1978'de Ankara'da öldü. Öğrenimine Edirne'de başladı. 1906'da Mülkiye Rüştiyesi'ni, 1909'da Askeri Rüştiye'yi bitirdikten sonra, İstanbul Kabataş İdadisi'nde başladığı ortaöğrenimini 1913'te Konya İdadisi'nde tamamladı ve İstanbul Darülfünunu Edebiyat Şubesi'ne girdi. I.Dünya Savaşı'nda askere alınmasıyla yarım kalan yükseköğrenimini 1919'da bitirdi. 1922'te İstiklâl Sultanisi'ni kurdu. Burada ve İstanbul Erkek Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1927-1930 arasında Mehmet Servet ile birlikte *Felsefe ve İçtimaiyat* adlı dergiyi çıkardı. 1935'te Eminönü Halkevi başkanı oldu ve ertesi yıl çıkarmaya başladığı Halkevi'nin yayın organı *Yeni Türk* dergisini dört yıl süreyle yönetti. 1940-1946 arasında Aydın milletvekili olarak TBMM'de bulundu. 1945'te görevlendirildiği *İnönü Ansiklopedisi*'nin genel sekreterliğinden, yapıtın adının *Türk Ansiklopedisi* olarak değiştirildiği 1951'de ayrıldı. 1949'da TDK yönetim kurulu üyeliğine seçildi ve 1951-1960 arasında kurumun genel sekreteri olarak çalıştı. Bu dönemde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde, profesörler kurulu kararıyla, edebiyat tarihi dersleri verdi. 1961-1963 arasında *Türk Ansiklopedisi*'nin genel sekreterliğini ikinci kez üstlendi. 1963-1966 arasında TDK başkanlığını

yürüttü. 1951'de yayımlanmaya başlayan TDK'nın *Türk Dili* dergisinde çalıştı ve bir dönem yönetmenliğini yaptı. İlki 1953'te yayımlanan *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*'nın yönetmenliğini de 1975'e değin sürdürdü.

Agâh Sırrı Levend, gençliğinde müzik ve resimle ilgilenmiş, şiir, öykü ve bir de roman yazmış, daha sonra çalışmalarını dil, edebiyat tarihi, eleştiri alanlarında yoğunlaştırmıştır. 1913'te Konya'da *Babalık* gazetesinden başlayarak çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan yüzlerce yazısından eğitim üzerine olanları *Maarifimiz ve Milli Terbiyemiz* kitabında, eleştiri yazılarından bir bölümünü *Eserler ve Şahsiyetler, Tahlil ve Tenkit*, dil konusundaki yazılarını da *Dil Üstüne* adlı yapıtlarında toplamıştır. Özenli ve ciddi çalışmasıyla bilinmeyen bazı eski yapıtları gün ışığına çıkardığı gibi, daha önce yapılmış bazı yanlışları da düzeltmiştir. On cilt olarak tasarladığı *Türk Edebiyatı Tarihi*'nin ise ancak birinci cildini yayımlayabilmiştir.

Edebiyat tarihine, onu kişilerin tarihi olmaktan kurtarmak amacıyla eğilen, kişileri edebi türlerin gelişimi içinde incelemeye önem veren Levend, Fuad Köprülü'nün öncülüğüyle başlayan ve ondan sonra da bir durgunluk dönemine giren sistemli edebiyat tarihi araştırmalarına canlılık kazandırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Araştırma-İnceleme:** *Edebiyat Tarihi Dersleri*, 3 cilt, 1931-1938; *Maarifimiz ve Milli Terbiyemiz*, 1940; *Eserler ve Şahsiyetler, Tahlil ve Tenkit*, 1940; *Nabi'nin Surnâmesi*, 1944; *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları*, 1949; *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, 1956; *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*, 1958; *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun Hikâyesi*, 1959; *Tarih Boyunca Türk Dili*, 1961; *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, 1964; *Ali Şir Nevaî*, 4 cilt, 1965-1968; *Şemsettin Sami*, 1969; *Dil Üstüne*, 1973; *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 1973. **Roman:** *Acılar*, 1928.

• **KAYNAKLAR:** İ.Ulçugür, *Agâh Sırrı Levend*, 1982, (bibliyografya içerir).

LEVENDOĞLU, Tarık
(1913-1978)

Türk sahne tasarımcısı. Hazırladığı kostüm ve dekorlarla Ankara Devlet Tiyatrosu'nun çalışmalarına başlangıç yıllarından beri önemli katkılarda bulunmuştur.

9 Eylül 1913'te İstanbul'da doğdu. 8 Eylül 1978'de aynı kentte öldü. Asıl soyadı olan Sevenler'i, kayınpederi Agâh Sırrı Levend'e duyduğu saygı ve yakınlık nedeniyle Levendoğlu'na çevirmiştir. Önce İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) resim öğrenimi, daha sonra da kazandığı bir bursla, İtalya'da Brera Güzel Sanatlar Akademisi'nde sahne tasarımı öğrenimi gördü.

1940'ta bugünkü Devlet Tiyatro ve Operası'nın çekirdeği olan Tatbikat Sahnesi'nin kuruluşunda teknik müdür oldu. 1945'e değin de aynı kuruluşta, birçok oyun yönetti, çok sayıda oyunun dekor ve kostümlerini hazırladı.

Bunun yanı sıra İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda ve Dormen Tiyatrosu, Gen-Ar, Site Tiyatrosu gibi özel topluluklarda dekorcu ve yönetmen olarak çalıştı. Ayrıca bazı oyunların çevirilerini yaptı. 1948-1963 arasında Devlet Konservatuvarı'nda öğretmenlik etti. 1951'de Chicago Uluslararası Fuarı'nda yer alan Türk pavyonunun dekorasyonunu hazırladı. Uygulama için ABD'de kaldığı süre içinde, Chicago'daki De Pol Üniversitesi'nde de dekor ve kostüm öğretmenliği yaptı. 1953-1954 yıllarında Anıtkabir'in tavan fresklerini gerçekleştirdi. 1959-1960 yıllarında Ankara'da kurulan Yeni Salınc'nin düzenlenmesini tasarladı ve uyguladı. İzmir Uluslararası Fuarları'na katılan bazı yerli ve yabancı kuruluşların pavyonlarını hazırladı. 1938'de İtalya'da kazandığı En İyi Dekor Ödülü ve 1969'daki Sanat Sevenler Derneği Ödülü başta olmak üzere, yurt içinde ve dışında çok sayıda ödül aldı. 1970'te özgün tiyatro çalışmalarıyla Türk-İtalyan kültür ilişkilerine yaptığı katkılar nedeniyle kendisine İtalyan hükümetinin Cavalliere nişanı verildi. Levendoğlu o yıllarda hastalandı ve tedavi için Londra'ya gönderildi. Ancak bütün çabalara karşın kurtarılamayarak Türkiye'ye döndükten sonra öldü.

• **YAPITLAR (başlıca): Dekor ve Kostüm:** *Antigone*, 1942; *Kral Oidipus*, 1943; *Bizim Şehir*, 1945, 1946, 1948; *Otelci Kadın*, 1946; *Köroğlu*, 1949, 1961, 1973, 1976; *Fatih*, 1953, 1973, 1974; *Trafik Cezası*, 1956; *İki Efendinin Uşağı*, 1958; *Gönül Avcısı*, 1959; *Cephede Piknik*, 1964; *Savunma*, 1965; *Akvaryum*, 1969; *Hırsızlar Balosu*, 1969; *Yeryüzü Cenneti*, 1970; *Kahvehane*, 1971; *Mikadonun Çöpleri*, 1971, 1972, 1978; *Bellac Apollonu*, 1972. **Yönettiği Oyunlar:** *Gönül Avcısı*, 1959; *Cephede Piknik*, 1964; *Savunma*, 1965; *Akvaryum*, 1969; *Hırsızlar Balosu*, 1969; *Kahvehane*, 1971; *Mikadonun Çöpleri*, 1971, 1972, 1978; *Bellac Apollonu*, 1972; *Chailot'daki Deli*, 1972.

LEVENE, Phoebus Aaron Theodor
(1869-1940)

Rus asıllı ABD'li kimyacı. Kalıtım mekanizmasının temelini oluşturan nükleik asitlerin yapısına ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

25 Şubat 1869'da Rusya'da Sagor kentinde doğdu, 6 Eylül 1940'ta ABD'nin New York kentinde öldü. Asıl adı Fişel (Fyodor) Aaronoviç Levin'dir. 1886'da St.Petersburg'daki Askeri Tıp Akademisi'nde öğrenime başladı ve 1891'de ailesiyle birlikte ABD'ye göç etmesine karşın, eğitimini tamamlamak amacıyla yeniden Rusya'ya dönüp bu okuldan tıp diplomasını aldı. 1892'de New York'a, ailesinin yanına giderek bir yandan serbest hekimlik yaptı, bir yandan da Columbia Üniversitesi'nde kimya öğrenimi gördü. Bir süre bir patoloji enstitüsünde çalıştıktan sonra hekimlikten vazgeçip, biyokimya araştırmaları yapmak üzere Avrupa'ya giden ve Emil Fischer, Albrecht Kossel gibi ünlü kimyacıların yanında çalışan Levene, ABD'ye dönünce 1905'te görev aldığı Rockefeller Tıbbi Araş-

tırmalar Enstitüsü'ndeki araştırmalarını 1939'da emekli oluncaya değin sürdürdü.

Çalışmalarının büyük bir bölümünü biyokimya açısından önemli temel maddelerin, özellikle bileşik proteinlerin incelenmesine ayıran Levene, 1900'lerden başlayarak araştırmalarını nükleik asitler üstünde yoğunlaştırdı. 1871'de keşfedilmesine karşın, bitki ve hayvan hücrelerinde yaygın olarak bulunan nükleik asitler konusunda edinilmiş bilgiler oldukça kısıtlıydı. Levene, 1950'lerde Watson ve Crick'in kalıtım mekanizmasına ilişkin bulgularıyla derin bir anlam kazanan bu asitlerin yapısının anlaşılmasında en önemli katkıyı yapan kişilerden biridir. Hücrelerde iki ayrı tür nükleik asit olduğunu bulan Levene biramayasından elde ettiği nükleik asiti hidroliz yöntemiyle parçalayarak, pürin ya da primidin gibi bir baz ile şeker ve fosforik asit gruplarından oluşan nükleotitlerin varlığını ortaya çıkardı. Sonradan ribonükleik asit (RNA) diye adlandırılacak olan birinci türden nükleik asitte temel yapı birimi olarak dört tür nükleotit elde ederek, nükleik asitlerin nükleotitlerin birbirine zincirlenmesinden oluşan polimer yapısını açıkladı. 1909'da, bira mayasındaki nükleik asitin karbonhidrat bölümünün 5 karbonlu bir şeker olan D-ribozdan oluştuğunu belirledikten sonra, yıllarca süren araştırmaları sonucunda, dezoksiribonükleik asit (DNA) diye adlandırılacak ikinci tür nükleik asitteki şekerin, D-ribozdan bir oksijen atomu eksiği olan 2-dezoksi-D-Riboz ya da dezoksiriboz olduğunu buldu.

Levene, 700'ü aşkın makalesiyle önemli katkıda bulunduğu biyokimya alanında, yalnızca kalıtım mekanizmasının temelini oluşturan nükleik asitlerin yapısını incelemekle kalmamış, lipit, glikoprotein ve şekerler üstüne, analiz ve sentezi birlikte ele alan temel araştırmalar da yapmıştır.

• BAKINIZ: BEADLE, CRICK, KOSSEL, LELOIR, MIESCHER, TODD, J.D.WATSON.

LE VERRIER, Urbain
(1811-1877)

Fransız astronomi bilgini. Uranüs'ün yörünge dolanımındaki tedirginliklere dayanarak, Neptün gezegeninin varlığını ve bulunması gereken yeri belirlemiştir.

Urbain Jean Joseph Le Verrier 11 Mart 1811'de Manche idare bölgesindeki Saint-Lô kentinde doğdu, 23 Eylül 1877'de Paris'te öldü. Yerel yönetim kadrosunda küçük bir memur olan ve oğlunu Paris'in en iyi öğretim kurumlarından birinde okutabilmek için evlerini satacak kadar özverili davranan babasının isteğiyle girdiği École Polytechnique'i 1835'te mühendis olarak bitirdi. İki yıl kadar devlet tütün işletmelerinde çalıştıktan, bir süre de Gay-Lussac'ın laboratuvarında kimya araştırmaları yaptıktan sonra, 1837'de kimya öğretmenliği için başvuruda bulunduğu École Polytechnique'te astronomi öğretmenliğine getirilince, kimyayı bırakıp zamanını yalnızca astronomi çalışmalarına adadı. Gök mekaniği, Güneş sisteminin kararlılığı ve gezegen hareketlerindeki düzensizliklere ilişkin çalışmalarıyla 1846'da Fransız Bilimler Akademisi'ne kabul edildi. Aynı yıl Neptün gezegeninin keşfindeki değerli katkılarıyla ünü giderek büyüyen Le Verrier'nin yaşamında yeni görevler ve ödüller birbirini izledi. Önce Sorbonne'da kendisi için kurulan gök mekaniği kürsüsünün başına getirildi; 1849'da Manche milletvekili olarak Yasama Meclisi'ne, 1852'de Senato'ya seçildi; yükseköğretim genel müfettişliğine, 1854'te de, Arago'nun ölümüyle boşalan Paris Gözlemevi yöneticiliğine atandı. Bu arada, Royal Society'nin Copley madalyasıyla ve iki kez Londra'daki Krallık Astronomi Derneği'nin altın madalyasıyla ödüllendirilmişti. Yönetimini ve bireyci tutumunu onaylamayan çalışma arkadaşlarıyla arasındaki anlaşmazlık ve huzursuzluk sonucu 1870'te Paris Gözlemevi'nin yöneticiliğinden ayrıldıysa da, üç yıl sonra yeniden göreve çağrıldı ve ilginç bir rastlantıyla, gene bir 23 Eylül günü, Neptün'ün keşfinin tam 31. yıldönümünde öldü.

Neptün'ün keşfi, astronomi tarihinin hem en büyük, hem de en tartışmalı başarılarından biri olmuştur. 1781'de Herschel'in bulduğu Uranüs gezegeninin kuramsal yörüngesindeki yaklaşık 1,5 dakikalık sapmayı, Newton'ın gök mekaniği ve kütle çekim yasalarına dayanarak Jüpiter ve Satürn gibi komşu gezegenlerin çekim etkisiyle açıklayamayan astronomlar, bu tedirginliğin nedenini, bilinmeyen, yakın bir gezegenin varlığına bağlamışlardı. 1845'te, Paris Gözlemevi'nin yöneticisi Arago'nun önerisi üzerine bu konuya eğilen Le Verrier, sorunun son derece karmaşık olan matematiksel analizini başararak ve yalnızca Uranüs'ün hareketindeki tedirginlik verilerinden yararlanarak, bu bilinmeyen gezegenin yerini, kütlesini, görünür çapını ve yörünge elemanlarını hesapladı. 1846 Haziran'ında sonuçlandırdığı, 31 Ağustos 1846'da bir makaleyle duyurduğu çalışmasını sınamak ve yerini hesaplarla belirlediği gezegenin varlığını gözlemlerle doğrulayabilmek için Berlin Gözlemevi'nden Galle'ye yazarak yardım istedi. 23 Eylül 1846'da teleskopunu Le Verrier'nin belirlediği noktaya çeviren Galle, belirtilen konumdan yalnızca 1/2 (ya da 1) derece kadar geride, 8. kadirden bir yıldız gözlemledi ve elindeki yeni gök haritasında belirtilmeyen bu yıldızın söz konusu gezegen olduğunu Le Verrier'ye bildirdi. Ancak, dokuz ay kadar önce İngiltere'de, Cambridge Üniversitesi'nden Adams'ın da Le Verrier gibi matematiksel analizle aynı sonuçlara varmış olmasına karşın, üniversiteye bağlı gözlemevi hem Adams'ın çalışmasını değerlendirmekte gecikmiş, hem de Galle'nin elindeki gibi bir gök haritası olmadığından olumlu bir sonuca varamamıştı. 19. yy'ın en büyük bilimsel tartışmalarından birine yol açan bu olay, öncelik hakkının Le Verrier'de olduğunu savunarak gezegene onun adının verilmesi için direten Arago'nun tutumuna karşılık, Adams'ın çabalarını yadsımayan ve "Neptün" adını öneren Le Verrier'nin uzlaşmacı tavrıyla sonuca bağlanabildi.

Le Verrier ve Adams'ın, Neptün gezegeninin varlığını ve yerini hesaplarla belirlemeleri Newton mekaniğinin en büyük başarılarından biriydi.

Resim 433
Fernand LÉGER ***"Ağaçların Altında Evler"****, 1913, Folkwang Müzesi, Essen-FAC*

Resim 434
*Fernand LÉGER "**Kitaplı Kadın**", 1923, Modern Sanatlar Müzesi, New York-ABD*

Resim 435
Fernand LÉGER
"Çiçek Atan Kadınlar",
1954,
Tate Galerisi,
Londra-İngiltere

Resim 436
Wilhelm LEHMBRUCK
***"Dansçı"**, 1913-1914,*
Modern Sanatlar Müzesi,
New York-ABD

Resim 437
Louis LE NAIN
"Figürlü Manzara",
1643, Victoria ve Albert Müzesi, Londra-İngiltere

Resim 438
LEONARDO DA VINCI ***"Cecilia Gallerani'nin Portresi"*** *ya da* ***"Erminli Kadın"****, 1483-1486, Ksartoryski Galerisi, Krakovi-Polonya*

Resim 439
LEONARDO DA VINCI ***"Müzisyen Portresi"****, 1485, Ambrosiana Kütüphanesi, Milano-İtalya*

Resim 440
*LEONARDO DA VINCI "**Kayalıklar Madonnası**"ndan ayrıntı, 1506 (yklş.), Ulusal Galeri, Londra-İngiltere*

1930'da, gene tedirginlik hesaplarından yola çıkarak, Güneş sisteminin en uzak gezegeni olan Plüton'un keşfedilmesi ise külte çekim kuramının son zaferi oldu. Buna karşılık, Merkür'ün günberi noktasının her yüzyılda 43 saniye kadar ilerlediğini saptayan Le Verrier'nin Newton mekaniğiyle açıklayamadığı bu olgu, ancak 20. yy'da Einstein'ın görelilik kuramıyla açıklanabilecekti.

• BAKINIZ: J.C.ADAMS, ARAGO, EINSTEIN, GALLE, F.W. HERSCHEL, P.LOWELL, I.NEWTON, TOMBAUGH.

LEVI-CIVITA, Tulio
(1873-1941)

İtalyan matematik bilgini. Tansör analizinin kurucularındandır.

29 Mart 1873'te Padova'da doğdu, 29 Aralık 1941'de Roma'da öldü. 1894'te Padova Üniversitesi'nin Matematik Fakültesi'nden mezun oldu. Bir süre Pavia Üniversitesi'ne bağlı bir öğretmen okulunda çalıştıktan sonra 1897'de, Padova Üniversitesi'nde mekanik dersleri vermeye başladı. 1918'de, Roma Üniversitesi'nde yüksek analiz profesörlüğüne, iki yıl sonra da aynı üniversitede mekanik profesörlüğüne getirildi. Roma Üniversitesi'ndeki derslerini yirmi yıl sürdüren Levi-Civita, 1938'de Yahudiler'in bu tür görevlerde kalmasına olanak bırakmayan ırkçı faşist uygulamaların bir sonucu olarak görevinden uzaklaştırıldı.

Hidrodinamik, analitik mekanik, gök mekaniği, esneklik, elektromanyetiklik ve atom fiziğiyle ilgili uygulamalı ve kuramsal matematik alanlarında yaklaşık iki yüz makale yayımlayan ve adiyabatik değişimler, değişken kütleli cisimlerin devinimleri, Maxwell dağılımının parçacık dizgelerine uyarlanması, bir sıvı içinde devinen cisimlere sıvının uyguladığı direnç ve durgun devinim konularında değerli bilimsel katkılarda bulunan Levi-Civita, en önemli çalışmasını bugün tansör analizi olarak adlandırılan salt diferansiyel hesap konusunda gerçekleştirdi.

Kökleri ünlü Alman matematikçi Riemann'ın diferansiyel geometrisinde yatan salt diferansiyel hesap, Christoffel ve Beltrami'nin (1835-1900) çabalarıyla matematiğe girmiş, Levi-Civita'nın öğretmeni Curbastro Gregorio Ricci'nin (1853-1925) katkılarıyla dizgesel bir kurama dönüşmüştü. Koordinat sisteminin değiştirilmesinden etkilenmeyen bağıntıları konu edinen tansör analizi konusunda Ricci ile birlikte çalışan Levi-Civita Ricci'nin diferansiyel geometrinin sınırları dışına taşmayan önceki araştırmalarını genelleştirmeyi ve hem Eukleidesçi hem de Eukleidesçi olmayan uzaylarda geometrik ve fiziksel yasaları anlatabilen algoritmalar içeren yeni bir hesap konumuna getirmeyi başardı. Levi-Civita'nın önceleri pek önemi kavranamayan yöntemleri Einstein tarafından genel görelilik kuramının matematiksel yapısını yansıtmakta başarıyla kullanılınca büyük bir ilginin odağı oldu ve diferansiyel geometri başta olmak üzere matematiğin birçok dalında geniş kullanım alanları buldu.

Levi-Civita 1917'de genel eğri uzaylarda koşut yer değiştirme kavramını matematiğe sokarak salt diferansiyel hesabın tansör analizine dönüşmesini sağlarken, elektromanyetiklik ve kütleçekim kuramlarının bütünleştirilmesinin en temel aracını da geliştirmiş oluyordu. Saf matematikte ve topolojide çağdaş diferansiyel genelleştirilmiş uzaylar kuramının gelişiminde de büyük bir rol oynayan bu koşutluk kavramı günümüzde Levi-Civita'nın adıyla tanınmaktadır.

Birbirlerine çekim kuvveti uygulayan üç cismin devinimlerine ilişkin araştırmaları sırasında, bu üç cismin çarpışabilecekleri noktalardaki tekillikleri yok etmeyi başararak klasik üç cisim probleminin çözümüne de katkıda bulunan Levi-Civita, 20. yy'ın en önemli ve etkili matematikçilerinden biridir.

• BAKINIZ: CHRISTOFFEL, EINSTEIN, M.S. LIE, RIEMANN.

LEVINE, David
(1926)

ABD'li karikatürcü. Ünlü kişilerin portre karikatürlerini yaparak bu sanatı yeniden canlandırmıştır.

New York'ta doğdu. 1943'te Philadelphia'da başladığı resim eğitimini savaş nedeniyle yarıda bırakmak zorunda kaldı. II. Dünya Savaşı sırasında haritacı olarak askerlik yaptı. Ordu gazetelerinde karikatürleri yayımlandı. Savaşın bitiminden sonra eğitimini sürdürdü ve sanat okulunu 1949'da bitirdi. Ressam olarak çalışmaya başladı, bir yandan da karikatür çiziyor, yaşamını bu yolla sağlıyordu. 1950'lerde, II. Dünya Savaşı sırasında bir süre kaldığı Avrupa'ya gitmek istediyse de, solcu derneklerde çalışmış olması nedeniyle çeşitli engellerle karşılaştı. 1963'te kısa bir süre önce çıkmaya başlayan ve ilerici aydınların yayımladığı bir dergi olan *New York Review of Books*'da çalışmaya başladı ve başta yazarlarla sanatçılar olmak üzere çeşitli ünlülere ilişkin portre karikatürleriyle adını duyurdu.

Bir kişinin yüzündeki belirgin özellikleri abartarak, çoğu kez de gülünçleştirerek çizgiyle gülmece yapma demek olan portre karikatürü, çok eski çağlardan beri bilinen, özellikle çizime konu olan kişiyi eleştirmek, yermek, gülünç duruma düşürmek ve kızdırmak amacıyla kullanılan bir sanattır. Kimi aşırı örneklerde, çizilen yüzün bir bitkiyi ya da hayvanı anımsatmasını sağlayacak biçim bozmalarından da yararlanılır. 18. yy İngiliz ve 19. yy Fransız karikatürcüleri portre karikatürünü kullanmışlardır. Özellikle André Gill (1840-1885) baş ile gövde arasındaki oranı bozarak, yani çok büyük bir başın altına küçücük bir gövde iliştirerek bir abartı biçimi yaratmıştır.

Başka anlatım araçlarının gelişmesiyle 20. yy'da önemini yitiren portre karikatürcülüğü Levine'nin yapıtlarıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Onun çizimleri dış görünümün abartılması yanında, ele aldığı

David Levine, "Woody Allen", 1979.

"Yapı" anlayışı

kişilerin iç özelliklerini de yakalamaya, yansıtmaya yöneliktir. Kimi zaman ancak ikinci kez bakıldığında görülen küçük bir ayrıntı, portreye ünlünün umulmadık bir özelliğini, bir zayıflığını katıverir. Yapıtlarını çok ince çizgilerle, çok ince taramalarla oluşturan Levine'nin karikatürleri *New York Review of Books*' da yayımlanmakta, zaman zaman dünyanın ileri gelen dergi ve gazetelerinde de çıkmaktadır. Kitap biçiminde derlemeleri de vardır.

LÉVI-STRAUSS, Claude
(1908)

Fransız, antropolog ve etnolog. Antropolojide Yapısalcılık akımının kurucusudur.

28 Kasım 1908'de Brüksel'de doğdu. Aydın bir Yahudi ailesinin oğludur. O doğduğunda Brüksel'de oturan ailesi, kısa bir süre sonra Paris'e döndü. Portre ressamı olan babası, aynı zamanda her türlü ilginç eşyayı toplamaya meraklı bir koleksiyoncuydu. Babasını örnek alarak, küçük yaşta uzak kültürlere ait sanat nesnelerini ve müzik aletlerini toplamaya merak sardı. Bir yandan müzikle ve antikacılardan ilginç nesneler toplamakla uğraşırken, diğer yandan da klasik bir öğrenim gördü. 1927'de Sorbonne Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girdi. Öğrencilik yıllarında Sosyalist Parti'de çalıştı. Hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra 1931'de felsefe doçenti oldu. Daha sonra Mont de Marsan ve Laon'daki liselerde felsefe öğretmenliği yaptı. Bu sıralarda bir rastlantı sonucu okuduğu, ünlü ABD'li etnolog ve antropolog R.Lowie' nin *Primitive Society* ("İlkel Toplum") adlı kitabı, etnolojiyi, tüm düşünsel birikimini uygulamaya koyabileceği ve çelişik gibi görünen yaklaşımları kaynaştırabileceği bir alan olarak görmesine ve benimsemesine yardımcı oldu.

1935'te Saõ Paolo Üniversitesi'nde sosyoloji dersleri vermek üzere Brezilya'ya çağrıldı. Oraya gider gitmez Brezilya içlerinde kısa yolculuklara çıkmaya başladı. 1936'da antropoloji üzerine ilk kitabı olan *Contribution à étude de l'organisatin sociale des Indiens Bororo*'yu ("Bororo Yerlilerinin Toplumsal Örgütlenmesinin İncelenmesine Katkı") yayımladı. 1938'de etnolojik incelemelerde bulunmak üzere çıktığı ilk yolculuğu sırasında aylar boyunca, Amazon ve Matto Grosso bölgelerinde Nambikwara ve Tupi-Kavahib gibi yerli topluluklarıyla birlikte yaşadı. Ancak 1939'da askere çağrılınca Fransa'ya dönmek zorunda kaldı. Fransız ordusu Alman işgalinden sonra 1941 ilkbaharında terhis edilince Nazi işgali altındaki Fransa'dan kaçarak, yeniden ABD'ye döndü. R.Lowie aracılığıyla, New York'taki New School for Social Research'te öğretim üyeliğine başladı. Aynı zamanda, kendisi gibi sürgünde bulunan Roman Jakobson'un dilbilim dersleri verdiği New York'taki School of Advanced Studies'de çalışmalarda bulundu. Jakobson'la tanışması, Lévi-Strauss için önemli dönüm noktalarından biri oldu. Ferdinand de Saussure' un ortaya attığı ve Jakobson'la Prag Dilbilim Çevresi' nin geliştirdiği "yapı" kavramına açıklık getirmeye çalıştı. İşlevselciler'in, yapının, gerçekliğin bir görünümü olduğu saptamasını onaylamakla birlikte, yapıların gözle görülür ve doğrudan incelenebilir bir gerçeklik olmadığını savundu. Yaşananın çözümlenmesinin bir ilk adım olduğunu, ancak İşlevselciler'in yaptıkları gibi bunu betimlemekle yetinmeyip, gerçek olanla yaşananı birleştirmek, yaşananın altındaki yapıları, yani toplumsal sistemin mantığını ve gizli düzenini anlamaya çalışmak gerektiğini vurguladı.

1944'te Fransa'ya dönen Lévi-Strauss, 1946'da kültür danışmanı göreviyle yeniden New York'a gönderildi. 1947'de Paris'teki İnsanlık Tarihi Müzesi' nin müdür yardımcılığına atandı. 1949'da yayımlanan ve ilk önemli yapıtı olan *Structures élémentaires de la parenté*'de ("Akrabalığın Temel Yapıları") ensestin (yakın akrabalar arasında cinsel ilişki) yasaklanması kuralını çözümleyerek, bunun bir toplumun var olabilmesi için ana koşul niteliğindeki "dışardan evlenme" *(exogâmie)* kuralının tersine çevrilmiş, olumsuz biçimi olduğunu öne sürdü. 1950'de Paris Üniversitesi'ndeki École Pratique des Hautes Études' ün müdürlüğüne getirildi. Bu sırada mitlerin incelenmesiyle ilgilenmeye başladı. Giderek, özgün bir çözümleme yöntemi geliştireceği bu alanda yoğunlaştı. 1955'te *Tristes tropiques* ("Hüzünlü Tropikler") adlı ünlü kitabını yazdı. Etnoloji açısından olduğu kadar, bir özyaşam öyküsü olarak da değer taşıyan bu kitap, bilimsel çözümlemelerinin yanı sıra, toplum ve yaşam üstüne düşüncelerini yansıtmasıyla da ilgi çekti; 20.yy'ın en önemli düşünürlerinden ve Fransız-

Claude Lévi-Strauss

ca'nın yetkin yazarlarından biri olarak kabul edilmesine yardımcı oldu.

1958'de, daha önce dergilerde çıkmış yazılarından ve konuşmalarından oluşan *Anthropologie structurale* ("Yapısal Antropoloji") adlı derleme kitabının ilk cildini yayımladı. Çağdaş antropolojinin yönünü belirleyen birkaç yapıttan biri olan bu kitabında yer alan "Antropolojinin Toplum Bilimleri İçindeki Yeri ve Öğretiminin Ortaya Koyduğu Sorunlar" başlıklı yazısında, antropolojide süren kavram kargaşasına son vererek, etnografya, etnoloji, fiziksel antropoloji, toplumsal ve kültürel antropoloji, folklor ve benzeri terimlerle antropolojinin yöntemsel ilkelerini açıklığa kavuşturdu. Ayrıca antropolojinin, tarih, sosyoloji, dilbilim ve diğer insan ve doğa bilimleri karşısındaki konumu ve karşılıklı ilişkileri sorununun belirsizlikten çıkarılmasına önemli katkıda bulundu. Kitabının diğer önemli bir bölümünü oluşturan "Büyü ve Din" başlığını taşıyan yazılarında mitosların yapısını belirleyebilmek için, dizileme yöntemini ortaya koydu. ▶ Bu yönteme göre her mitos önce kendi içinde çözümlenmelidir; olayların gelişimi olabilecek en kısa tümceler biçiminde yazılmalı ve her tümce fişlenerek anlatıdaki yerine göre numaralandırılmalıdır; daha sonra bu tümceler çıkınlar *(paquets)* biçiminde bir araya getirilmelidir. Mitosu oluşturan öğeler gerçek anlamını ancak bu çıkınlar arasındaki bağıntılar yardımıyla bulur ve mitosun yapısını ortaya koyma olanağı doğar.

Lévi-Strauss, 1959'da Collège de France'ta Toplumsal Antropoloji Kürsüsü ve Laboratuvarı başkanlıklarına getirildi. Her iki görevi de yirmi yılı aşkın bir süre boyunca kesintisiz olarak sürdürdü. 1962'de yayımlanan *Le totemisme aujourd'hui* ("Günümüzde Totemcilik") adlı çalışmasında, antropologların ve etnologların tartışageldikleri totemin tanrısallığı tartışmalarına yeni bir boyut kazandırdı. Radcliff-Brown'ın, "totemle, ona bağlı olanlar arasında kuttörensel *(ritual)* bir ilişki" olarak gördüğü totemciliğin yalnızca antropologların yanılsaması olduğunu savundu. Totemin, kültürel yaşamın verileriyle doğal yaşamın olguları arasında koşutluk kurmak için yabanıl düşüncenin yararlandığı kendine özgü bir sınıflandırma biçimi olduğunu saptadı. Aynı yıl yayımlanan *La pensée sauvage*'da ("Yabanıl Düşünce") yabanıl düşüncenin yabanıl ya da ilkel insanların düşüncesi değil, insan zihninin sanat ya da şiirle dile gelen evrensel bir özelliği olduğunu ileri sürdü. Mitosların da yabanıl düşüncenin dile geliş biçimlerinden biri olduğunu, mitolojiler sözcüğünün anlam olarak hem mitolojileri, hem de mitosların mantığını *(mythologiques)* içerdiğini belirtti. 1964'te yayımlanan *Le cru et le cuit*'de ("Çiğ ve Pişmiş") Kuzey ve Güney Amerika yerlileri arasında yaptığı uzun alan çalışmalarının sonuçlarına uyguladığı dizileme yöntemiyle çok sayıda mitosu çözümleyerek, tropikal Amerika yerlileri için çiğ ve pişmiş karşıtlığının, hayvandan insana, doğal yaşamdan kültürel düzene geçişi simgelediğini öne sürdü.

1973'te Fransız Akademisi üyesi olan Lévi-Strauss, 1975'te *La voie des masques* ("Maskelerin Yolu"), 1982'de *Le regard éloigné* ("Uzaktan Bakış"), 1984'te de *La parole donnée* ("Verilmiş Söz") adlı kitaplarını yayımladı.

Model kavramı

Lévi-Strauss'un yaklaşımının asıl özgün yanı, model ve yapı kavramlarını açık bir biçimde tanımlamasıdır. Lévi-Strauss'a göre yapı, doğrudan gözlemlenebilen somut bir veri değil, araştırmacının modeller biçiminde kurguladığı bir soyutlamadır. Bir modelin yapı niteliği kazanabilmesi için dört özelliğe sahip olması gereklidir. İlk olarak yapının her öğesi karşılıklı ilişki içindedir, bir öğedeki değişiklik diğer tüm öğelerde değişikliklere yol açar; ikinci olarak, her model, herbiri aynı diziden bir modelde karşılık bulan bir değişim kümesine bağlıdır, bu dönüşümlerin bütünü de bir modeller kümesi oluşturur; üçüncüsü, bu özelliklerin, öğelerden birinde bir değişiklik olduğu zaman, modelin nasıl bir durum alacağının önceden kestirilmesini sağlamasıdır; son olarak, model gözlemlenen tüm olguları kapsayacak ve anlaşılır kılacak biçimde kurulmuş olmalıdır.

Mitoslar ve totemler

Lévi-Strauss'un kuramına yöneltilen eleştiriler, temel olarak insan toplumlarında evrimi önemsemediği ve incelediği olguların işlevlerini göz ardı ettiği gibi iki noktada odaklaşır. Kendisini bilimsel açıdan ◀ en sert eleştirenlerden biri olan Maurice Godelier, eleştirilerine karşın Lévi-Strauss'un çalışmalarının akrabalık ve ideolojiler kuramının üzerinde köklü bir değişime yol açtığını belirtmiş, bu iki alandaki ilerlemenin ancak onun vardığı sonuçların ve düştüğü yanılgıların yardımıyla sağlanabileceğini vurgulamıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Contribution à l'étude de l'organisation sociale des Indiens Borroro*, 1936, ("Borroro Yerlilerinin Toplumsal Örgütlenmesinin İncelenmesine Katkı"); *La vie sociale et familiale des indiens Nambikwara*, 1948, ("Nambikwara Yerlilerinin Toplumsal ve Ailevi Yaşamı"); *Les structures élémentaires de la parenté*, 1949, ("Akrabalığın Temel Yapıları"); *Race et histoire*, 1952, ("Irk ve Tarih"); *Tristes tropiques*, 1955, ("Hüzünlü Tropikler"); *Anthropologie structurale*, 2 cilt, 1958-1973, ("Yapısal Antropoloji"; bazı bölümleri Söylenlerin Yapısı, 1975 ve Din ve Büyü, 1983 adlarıyla çevrilmiştir); *Le totemisme aujourd'hui*, 1962, ("Günümüzde Totemcilik"); *La pensée sauvage*, 1962, ("Yabanıl Düşünce"); *Le cru et le cuit*, 1964, ("Çiğ ve Pişmiş"); *Du miel aux cendres*, 1967, ("Baldan Küllere"); *L'origine des manières de table*, 1968, ("Sofra Âdetlerinin Kökeni"); *L'homme nu*, 1971, ("Çıplak Adam"); *La voie des masques*, 2 cilt, 1975, ("Maskelerin Yolu"); *Le regard éloigné*, 1982, ("Uzaktan Bakış"); *La parole donnée*, 1984, ("Verilmiş Söz").

• KAYNAKLAR: C.Backès-Clément, *Lévi-Strauss ou la structure et le malheur*, 1974; C.Charbonnier, *Entretiens avec Claude Lévi-Strauss*, 1961; E.Leach, *Lévi-Strauss*, 1970; Y.Simonis, *Claude Lévi-Strauss ou "la passion" de l'inceste: Introduction au structuralisme*, 1968.

• BAKINIZ: EVANS-PRITCHARD, GODELIER, JAKOBSON, LEACH, LOWIE, MAUSS, RADCLIFF-BROWN, SAUSSURE.

LEVNÎ
(? -1732)

Türk, minyatürcü. Osmanlı klasik minyatürünün son büyük temsilcilerinden biri olmuş, bu sanata yenilikler getirmiştir.

Edirne'de doğduğu sanılıyor, İstanbul'da öldü. Doğum tarihi bilinmemektedir. Ölüm tarihini de, altında imzası bulunan bazı padişah portrelerine dayanarak 1773'ten ileriye götüren kaynaklar vardır. Asıl adı Abdülcelil'dir. Yaşamı üstüne bilgi çok azdır. Edirne'den İstanbul'a oldukça genç yaşta geldi, saraya girerek nakkaşhanedeki önemli ustaların yanında müzehhip (süsleme sanatçısı) olarak yetişti ve icazet aldı. Ancak daha sonra minyatür alanında ilerleyerek kısa sürede sarayda başnakkaş oldu.

Levnî minyatürlerinde bir yandan geleneksel kalıplara uyarak klasik çizgiyi sürdürürken, birçok bakımdan da zamanının ilersinde sayılacak yenilikler denemiştir. Bunların en önemlisi mekânın perspektif derinliğine yer verme çabasıdır. Portrelerinde kişinin yüz anlatımını da işlemeye yönelmesi, vücut hareketlerine kazandırdığı doğal kıvraklık, dikkati belirli bir noktaya toplamak yerine bütün resim yüzeyine yaymaya yönelik kompozisyon anlayışı, onun resimlerinin hemen algılanan ve başka minyatürcülerinkilerden ayırt edilmelerini sağlayan özellikleridir. Levnî' nin resim bütünü içinde renk uyumuna çok özen gösterdiği de gözden kaçmaz.

Pek çok minyatürcü gibi Levnî de resimlerinin büyük çoğunluğunu kitap levhaları halinde yapmıştır. Bunların en önemlisi III.Ahmed'in şehzadelerinin 1720'deki sünnet düğününü anlatan surname için hazırlananlardır. Şair Seyyid Vehbi'nin şiir ve düzyazı karışık olarak yazdığı kitap on beş gün süren bu düğün nedeniyle yapılan şenlikleri anlatır. Levnî de bu yazmanın sayfaları kadar, yaklaşık 37 cm x 26 cm boyutlarında levhalar halinde yaptığı minyatürlerde bu şenlikleri canlandırmıştır.

Çeşitli esnaf loncalarının geçit törenleri, gündüz ve gece düzenlenen eğlenceler, Haliç'te su üzerinde yapılan gösteriler, düğün şölenleri bu yüz otuz yedi minyatürün konularını oluşturur. İnce ayrıntılarıyla çizilmiş resimler bir yandan da dönemin toplumsal yaşamından giysilere kadar bilgi edinilmesini sağlamaktadır. Levnî'nin daha başka minyatürleri de bir silsilename'de (padişahlar albümü) yer alan ve Os-

Minyatür Sanatı

Derinliksiz bir mekân anlayışıyla yapılan resmi anlatmak için kullanılan minyatür sözcüğü, Latince'de "kırmızıyla boyamak" anlamına gelen "minare"den kaynaklanır. Parşömen, fildişi ve kâğıt üstüne küçük boyutta yapılan resimlere minyatür dendiği gibi, bir şeyin küçük ölçüdeki kopyası ya da modeli de minyatür olarak adlandırılır.

En eski örnekleriyle Eski Mısır ve Yunanistan' da karşılaşılan minyatür, Roma döneminde Vergilius'un* ve Terentius'un* elyazmalarında kullanılmıştır. Yunan minyatür geleneği daha sonra Hıristiyan temalarıyla karışarak 5. ve 6.yy'da Bizans, Süryani ve Kıpti sanatlarını etkilemiştir. Batı'da minyatürde ilk gelişme 6. ve 7.yy'da İrlanda'da olmuş, Orta Çağ boyunca sürerek bütün Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Doğu'da ise Çin, Moğol, Arap, İran, Hint ve Türk minyatür sanatı büyük gelişme göstermiştir. İslam kültür çevresinde bu sanatı ilk uygulayanlar arasında Türkler'in de bulunduğu kabul edilmektedir. 8.yy'da Doğu Türkistan'da yaşayan Uygurlar arasında minyatür sanatı gelişmişti. 9.yy'da Bağdat'a giden Uygur sanatçıları bu sanatı da birlikte götürmüşlerdir. Büyük Selçuklu sultanlarının emrinde çalışan Uygur Türkleri arasında minyatürcülerin de bulunduğu bilinmektedir.

Anadolu Selçukluları'nda İran Selçuklu Üslubu sürmüştür. Çoğu 13.yy'dan kalma bu minyatürlerde ayrıca Antik Yunan ve Bizans kültürlerinin izleri de sezilir. Selçuklular'ı izleyen Osmanlılar'dan, İstanbul'un fethine kadarki dönemden kalmış minyatür örneği yoktur. 15.yy'ın bilinen en önemli minyatürcüsü Sinan Bey'dir*. 16.yy başında I.Selim'in* [Yavuz] İran seferinden birlikte getirdiği sanatçılar arasındaki minyatürcüler, bu sanata İran etkisini sokmuşlardır. 16.yy'ın ikinci yarısında I.Süleyman* [Kanuni] döneminde Türk minyatürü parlak bir noktaya ulaşmış, giderek İran etkisinden çıkmaya başlamıştır. 16.yy'ın en önemli minyatür sanatçıları Matrakçı Nasuh*, Nigârî* ve Nakkaş Osman' dır*. 17.yy'da büyük bir değişiklik göstermeden gelişmesini sürdüren Osmanlı minyatürü son doruğunu 18.yy başında, Lale Devri'nde yaşamıştır. Bu dönemin en önemli sanatçısı da Levnî'dir . Bu yüzyılın sonlarına doğru, Batılılaşma hareketi ile minyatür sanatı da yerini →

manlı Devleti'nin kurucusu I.Osman'dan [Gazi] III. Ahmed'e kadar padişah portreleridir. Yine başka bir albümde bulunan kırk altı resimden kırk üçü Levnî'nin yapıtlarıdır. Yaklaşık 25 cm x 15 cm boyutlarındaki bu resimlerde daha çok tek insan figürleri ya da birkaç kişilik gruplar ele alınmıştır. Yine o dönemin giysileriyle çizilmiş kadın ve erkeklerden başka Avrupalı ve İranlı tipler de konu edilmiştir. Kadın müzikçiler, dans eden genç kızlar, feraceli kadınlar, kahve tutan, sarık saran ya da ağaç altında oturan delikanlılar gibi çeşitli figürlerdeki en dikkat çekici yan, insanların hareketlerinin yaptıkları işlere tam bir uygunluk içinde çizilmiş olmasıdır.

Levnî edebiyatla da uğraşmış, şiirler yazmıştır. Bir kasidesini III.Ahmed'e sunduğu bilinmektedir. Ayrıca Türk atasözleri ve deyimlerinin bir araya getirilmesiyle yazılmış bir şiirin de onun yapıtı olduğu kabul edilmektedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** Vehbî Surnamesi'ndeki 137 minyatür, (Topkapı Sarayı Kütüphanesi, III.Ahmed Bölümü, No. 3593); Padişahlar Albümü'ndeki portre minyatürler (Topkapı Sarayı Kütüphanesi, III.Ahmed Bölümü No. 3109); Levnî Albümü'ndeki 43 minyatür, (Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine Bölümü No. 2164).

- **KAYNAKLAR:** C.Öztelli, "18.yy'ın Büyük Sanatçısı Levnî", *Türk Dili*, (65), 1957; C.Öztelli, "Ressam Levnî Üzerine Yeni Bilgiler", *Türk Dili*, (176), 1966; C.Öztelli, "Ressam-Şair Levnî", *Türk Folklor Araştırmaları*, XIII (263), 1971; S.Ünver, *Ressam Levnî Hayatı ve Eserleri*, 1949; S.Ünver, *Levnî*, 1951; S.Ünver, *Ressam Levnî'den Münir Nureddin Selçuk'a Armağan*, 1951; S.Ünver, *Ressam Levnî. Fatih Sultan Mehmed ve Babası ile Oğlu*, 1953.

LEVSKİ, Vasil
(1837-1873)

Bulgar siyaset adamı. Bulgaristan'ın bağımsızlığı için mücadele etmiştir.

18 Temmuz 1837'de Karlovo'da doğdu, 18 Şubat 1873'te Sofya'da öldü. Asıl adı Vasil İvanov Kunçev' dir. Yoksul bir zanaatçının oğluydu. Maddi olanaksızlık nedeniyle öğrenimini yarıda bırakarak önce rahip daha sonra da papaz yardımcısı oldu. Bulgaristan'ın bağımsızlığı için verilen ulusal mücadelenin önderlerinden Georgi Sava Rakovski'nin görüşlerinden etkilenerek 1862 ilkbaharında gizlice Belgrad'a gitti. Orada, bağımsızlık için mücadele edenlerin askeri eğitim gördüğü Bulgar Gönüllüler Örgütü'ne girdi. Eğitimi sırasında gösterdiği başarı nedeniyle kendisine Levski (aslan) adı verildi.

Bulgaristan'a döndükten sonra 1864'te rahipliği bırakan Levski, 1866'ya değin öğretmenlik yaptı. 1867'de Bulgar devrimci komitelerinin örgütlendiği Romanya'ya gitti. 1868-1869 yıllarında Bulgaristan'a yaptığı yolculuklar sırasında ülkenin çeşitli yörelerinde yeraltı komiteleri kurdu. Bulgar ulusal kurtuluş

---

giderek Batı anlamındaki resme bırakmıştır. Minyatür resminde genelde bir şemalaştırma eğilimi izlenir. Örneğin padişahlar gibi bilinen kişilerin resmi çizilirken, asıllarına benzetmeye çaba gösterilirse de, yüzlere herhangi bir anlatım verilmez. Belirli kavramlar belirli kalıplarla anlatılır. Bir kadının güzelliği "yay" gibi ince kaşlar, "hokka" gibi küçük bir ağız, "badem" gibi gözler, uzun saçlarla betimlenir. Her türlü doğa öğesi çok ayrıntılı, ama stilize edilerek verilir. Gerek insan, gerek hayvan figürlerinin hareketleri de stilize edilir. Resimde yaratılmak istenen hava — örneğin bir savaş sahnesinde askerlerin kalabalığı, ya da bir tören sahnesinde padişahın çevresindeki dizi dizi saraylılar gibi — kompozisyon düzeni ile sağlanır. Gölge kullanılmadığı gibi, perspektif derinlik de gözetilmez. Özellikle insan figürleri, resim yüzeyine yakın ya da uzak olmalarına göre değil, önemlerine göre büyük ya da küçük çizilir. Yapı ya da eşya gibi figürlerin paralel çizgilerinin derinlik duygusu yaratabilmek için, geriye doğru gittikçe birbirine yaklaşacak biçimde çizilmesi tekniği uygulanmaz. Derinlik etkisi daha çok, bazı figürlerin yarıları bir kayalığın, bir evin ya da bir ağacın arkasında kalacak gibi çizilmesiyle elde edilir. Kompozisyonun bütünü içinde her öğenin, ayrı ayrı en iyi verilebileceği biçimde çizilmesine özen gösterilir. Bunun sonucu olarak da aynı resmin çeşitli bölümleri başka başka noktalardan bakılmışçasına düzenlenebilir. Örneğin bir havuzun tam tepeden, hemen onun çevresinde duran insanların ise karşıdan görüldüğü gibi çizilmesi olağandır. Bütün bu nitelikler minyatüre daha çok çizgisel, iki boyutlu bir görünüm getirirlerse de, renkler her zaman çok canlı ve parlaktır.

Osmanlı minyatürlerinde en çok padişahların, bazen de vezirlerin yaşamlarından sahneler konu edilmiştir. Manzaralar, portreler ya da edebiyat yapıtlarında yer alan öyküler de önemli minyatür konuları arasındadır. Din, tıp, astroloji, hayvanbilim, bitkibilim vb. konulu kitaplarda da, anlatılanları açıklayıcı nitelikte minyatürlere yer verilmiştir. Bundan da anlaşılacağı gibi minyatür daha çok kitap resmi niteliğinde uygulanagelmiştir. Nakkaş ya da musavver denilen minyatür ressamları saraydaki nakkaşhanede (resim atölyesi ve okulu) yetişmiş ve nakkaşbaşının yönetiminde çalışmışlardır. Çoğu kitabın içinde yer alan minyatürler böyle toplu çalışmalarla üretilmiştir.

hareketinin yurt dışı merkezi olan Bükreş'te, Bulgar Devrimci Merkez Komitesi'nin kurulmasında, program ve belgelerinin hazırlanmasında önemli rol oynadı; bağımsızlık mücadelesinin yurt içi ve yurt dışı güçlerini birleştirmeye çalıştı.

1872'de yardımcısı Dimitr Obşti'nin, Levski'nin karşı çıkmasına karşın Arabakonak (bugün Botevgrad) Geçidi'nde Osmanlı postasını soyması üzerine, örgüt ortaya çıkarıldı. 27 Aralık 1872'de Osmanlı yetkilileri tarafından yakalanan Levski kurulan özel bir mahkemede yargılandıktan sonra asıldı.

• BAKINIZ: BOTEV, KARAVELOV, G.S.RAKOVSKİ.

LÉVY, Léopold
(1882-1966)

Fransız, ressam ve gravürcü. Türkiye'deki eğitim çalışmaları ile birçok sanatçının yetişmesine katkısı olmuştur.

Paris'te doğdu, aynı kentte öldü. Ailesi Courbet ve Corot'nun resim koleksiyonlarına sahipti. 1897'de ressam olmaya karar verdi. Önce École des Arts Decoratives, sonra da École des Beaux-Arts'da eğitim gördü. 1900'lerde Matisse, Marquet ve Derain'le arkadaş oldu. Bu sıralarda gravür çalışmalarına başladı. Yaşamını boyacılık, gülmece dergilerinde ressamlık ve bir fabrikada desinatörlük yaparak kazandı. 1920'de R.Dufy ve Jean Marchand (1882-1941) ile tanıştı. 1923-1926 arasında La Ciotat'ya yerleşti. 1936'dan 1949'a değin İstanbul'da Güzel Sanatlar Akademisi'nde (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Resim Bölümü başkanlığı yaptı. Paris'e döndükten sonra 1951'de bir toplu sergi düzenledi. Daha sonra Fransız hükümetince Légion d'honneur nişanıyla onurlandırıldı.

Lévy akademik bir ressam değildir. Gelişmelere açık olmakla birlikte çağdaş akımları geçici olarak nitelemiştir. Corot ve Derain çizgisinde çalışmış ve sanat yaşamının en verimli dönemini 1927-1936 arasında yaşamıştır. Lévy'nin Türkiye'deki eğitim çalışmaları, bir dönem Türk resim sanatını biçimlendirici bir rol oynamıştır. Akademi'ye resim bölümü başkanı olarak atandıktan sonra İbrahim Çallı, Hikmet Onat gibi sanatçıların atölyelerini korumuş, ayrıca Bedri Rahmi Eyuboğlu, Cemal Tollu, Zeki Faik İzer, Nurullah Berk ve Sabri Berkel gibi genç kuşak ressamlarını da Akademi öğretim kadrosuna almıştır. Öğretmenliği sırasında doğanın akıl ve duyguyla yorumlanmasını temel öğreti olarak kabul etmesine karşın, öğrencilerini kendi üsluplarını geliştirmede özgür bırakmış ve gelişimlerindeki farklılaşmaları desteklemiştir. 1940'ta Yeniler grubunu kuran ressamlar da onun atölyesinden yetişen öğrenciler olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Rıhtım*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Manzara*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Natürmort*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

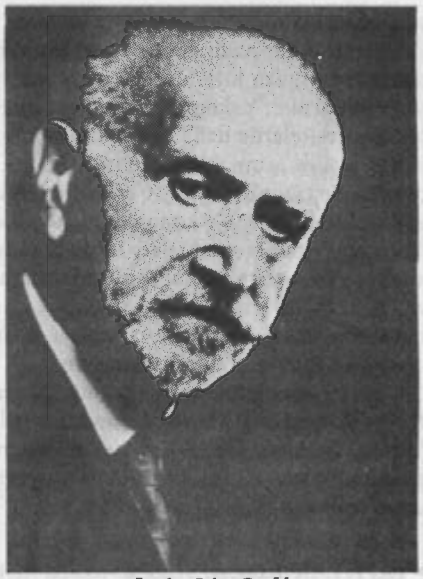

Lucien Lévy-Bruhl

LÉVY-BRUHL, Lucien
(1857-1939)

Fransız, antropolog ve düşünür. İlkel insanla uygar insanın düşünme biçimleri üzerine çalışmalarıyla tanınmıştır.

10 Nisan 1857'de Paris'te doğdu, 13 Mart 1939'da aynı kentte öldü. 1879'da École Normale Supérieure'de felsefe öğrenimini tamamladıktan sonra Poitiers ve Amiens'de felsefe öğretmenliği yaptı. 1884'te *L'idée de responsabilité* ("Sorumluluk Düşüncesi") adlı teziyle Paris Üniversitesi'nden doktorasını aldı. 1899-1927 arasında profesör olarak Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe dersleri verdi. 1904'te Sorbonne Üniversitesi'nin Çağdaş Felsefe Tarihi Bölümü'nün başkanlığına getirildi. 1916'dan başlayarak *Revue Philosophique*'in (Felsefi Dergi) genel yayın yönetmenliğini yaptı. 1925'te Marcel Maus ve Paul Rivet'yle birlikte Émile Durkheim'ın anısına Sorbonne'da Etnoloji Enstitüsü'nü kurdu. 1927'de hem Sorbonne Üniversitesi'ndeki öğretim üyeliği görevinden, hem de enstitüden ayrılarak zamanının büyük bölümünü kitap yazmaya ve gezilere ayırdı. Emekliye ayrıldıktan sonra çeşitli zamanlarda Harvard, Johns Hopkins ve California üniversitelerinde ders verdi.

Lévy-Bruhl ilk çalışmalarını ahlak felsefesi üzerinde yoğunlaştırmış, ardından ilkel insanlarla uygar toplumlardaki insanların düşünme biçimleri üzerine çalışmış, son yıllarında ise görüşlerini yeniden gözden geçirerek bazı değişiklikler yapmıştır.

Lévy-Bruhl'e göre evrensel olarak geçerli bir ahlak anlayışı yoktur. Auguste Comte'un pozitivizminin etkilerini taşıyan *La morale et la science des moeurs* ("Ahlak ve Töreler Bilimi") adlı kitabında ister metafizik, ister bilimsel kökenli olsun, ahlak üzerine geliştirilen tüm kuramların başarısızlıklarının kaçınılmaz olduğunu, çünkü kuram geliştirilirken farklı uygarlıklarda insan doğasının farklılıklar gös-

terdiğinin ve ahlak anlayışının zamana ve yere göre değiştiğinin göz ardı edildiğini savunmuştur. Yapılması gerekenin farklı törelerin nesnel olarak gözlenmesi ve bunların yasalarının ortaya koyulması olduğunu, belirli sosyolojik koşullar altındaki davranış biçimlerine ait kuralların ancak bu yolla saptanabileceğini ileri sürmüştür. Bu kitabıyla çoğulcu ve görece-li sosyolojinin temellerini atmıştır.

Lévy-Bruhl düşünsel gelişiminin ikinci evresinde yayımladığı *Les fonctions mentales dans les sociétes primitives* ("İlkel Toplumlarda Zihinsel İşlevler") ve *Le surnaturel et la nutare dans la mentalité primitive* ("İlkel Zihniyette Doğaüstü ve Doğa") adlı kitaplarında insanlar arasında çeşitli zihniyet tiplerinin var olduğu görüşünü temel almıştır. Ona göre bunu kanıtlamanın en iyi yolu uygar insanın zihniyeti ile ilkel denilen toplumlarda yaşayan insanın zihniyetini karşılaştırmaktır. Burdan yola çıkarak ilkeller üzerine araştırmalara başlayan Lévy-Burhl, ilkel zihniyetle uygar zihniyetin yalnızca ayrıntılarda değil, temelde bir ayrılık gösterdiğini öne sürmüştür. Böylece farklı uygarlıklardaki insanların aynı biçimde düşündüklerini savunan İngiliz Animist Antropoloji Okulu'na karşı çıkmıştır. Ona göre ilkel insanların usavurma süreçlerindeki en önemli farklılık bireysel değil, kolektif olarak düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu kolektif düşünce gizemsel bir nitelik taşımaktadır; duyularca algılanamayan etkilere ve güçlere inancı içerir. İlkellerin bu gizemcilikleri onların algılamalarını sakatlar, bu nedenle ilkel zihniyete mantık kuralları egemen değildir. Lévy Bruhl'ün mantık öncesi zihin olarak adlandırdığı ilkel insan zihni, katılım yasası adını verdiği bir ilke tarafından yönetilir. Bu ilkeye göre bir nesne ya da varlık aynı zamanda hem kendisi hem başkası olabilir. İlkel zihin ve uygar zihin arasında katılımın açıkça görülmediği, ama temsil edildiği, ya da simgeleştirildiği ara aşamaların olduğunu belirten Lévy-Bruhl'ün ikici yaklaşımı böylece evrimci bir bakış açısı içine yerleşmektedir. Ona göre, insanın zihninde akılcı düşünceyle gizemci düşünce bir arada bulunmaktadır. Birbirini tümüyle dışlayan iki zihniyet söz konusu değildir.

Durkheim'in izleyicileri, ilkellerin kolektif düşünceleriyle toplumsal yapı arasındaki bağı ortaya koymadığı, Marcel Mauss ilkel denilen topluluklar arasındaki farkları görmediği, Evans-Pritchard ise tutarlı antropolojik araştırmalar yerine misyonerlerin, gezginlerin kitaplarından yararlandığı için Lévy-Bruhl'ü eleştirmişlerdir.

Lévy-Bruhl ilkel zihniyet üzerine yazdığı ilk kitaptan başlayarak içlerinde Durkheim'in de bulunduğu kalabalık bir antropolog ve sosyolog grubuyla giriştiği canlı tartışma sonucunda 1931-1938 arası aynı konuda üç çalışma daha yayımlamıştır. İlk çözümlemesindeki temel kavramları terketmemekle birlikte, bu kez insan zihninin temel yapısının her yerde aynı olduğunu, ilkel insanın kavramlara sahip olmasına karşın, bilgisini akılcı biçimde sınıflandırmadığını, örgütleyemediğini vurgulamıştır. İlkel insanda bu eksiklik duygusal, coşkusal öğeler ve doğanın gizemci kavranılışıyla doldurulmaktadır. Yaşamının son döneminde yeni bir kitap için tuttuğu ve ölümünden sonra yayımlanan notlarında ise "mantık öncesi" teriminden vazgeçebileceğini belirtmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *L'idée de responsabilité*, 1884, ("Sorumluluk Düşüncesi"); *La philosophie d'Auguste Comte*, 1900, (Auguste Comte, Felsefesi ve Sosyolojisi, 1970); *La morale et la science des moeurs*, 1903, ("Ahlak ve Töreler Bilimi"); *Les fonctions mentales dans les sociétés primitives*, 1910, ("İlkel Toplumlarda Zihinsel İşlevler"); *Le surnaturel et la nature dans la mentalité primitive*, 1931, ("İlkel Zihniyette Doğaüstü ve Doğa"); *La mythologie primitive*, 1935, ("İlkel Mitoloji"); *L'experience mystique et les symboles chez les primitifs*, 1938, ("İlkellerde Mistik Deneyim ve Simgeler"); *Les carnets de Lévy-Bruhl*, 1949, (ö.s.) ("Levy-Bruhl'ün Not Defterleri").

• BAKINIZ: A.COMTE, DURKHEIM, EVANS-PRITCHARD, FRAZER, LÉVI-STRAUSS, TYLOR.

Kurt Lewin

LEWIN, Kurt
(1890-1947)

Alman asıllı ABD'li psikolog. Geliştirdiği "alan kuramı" ve deneysel sosyal psikolojiye katkılarıyla tanınmıştır.

9 Eylül 1890'da Prusya'da Mogilno'da (bugün Polonya'da) doğdu, 12 Şubat 1947'de Massachusetts Eyaleti'nde Newtonville'de öldü. Freiburg ve Münih üniversitelerinde felsefe ve psikoloji öğrenimi gördü. 1914'te Berlin Üniversitesi'nden felsefe doktoru sanını aldı. I.Dünya Savaşı sırasında orduya katıldı. 1921-1933 arasında Berlin Üniversitesi'nde ders verdi. 1932'de kısa bir süre için ABD'de Stanford Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak bulundu. 1933'te Almanya'ya döndü. Yahudi olan Lewin aynı yıl Hitler'in iktidarı ele geçirmesi sonucu ülkesini terkederek ABD'ye göç etmek zorunda kaldı. Geçici bir süre Cornell Üniversitesi'nde çalıştıktan sonra 1935'te Iowa Eyalet Üniversitesi'ne çocuk psikolojisi profesörü olarak atandı. 1945'te bu görevinden ayrıla-

rak Massachusetts Institute of Technology'ye geçen Lewin, burada Grup Dinamiği Araştırma Merkezi'ni kurdu. California, Berkeley ve Harvard üniversitelerinde konuk öğretim üyesi olarak dersler verdi.

Lewin felsefe ve kuramsal psikoloji konularında öğrenim görmüş olmakla birlikte kuramsal varsayımlarını gündelik deneylerden yola çıkarak oluşturmuş, yaşadığı toplumsal çevrenin gereklerine uygun araştırma yöntemleri benimsemiştir. Bir kahvedeki garsonların müşterilerce verilen siparişleri akılda tutma güçleri, bir küçük çocuğun davranışları, gruplarda demokratik ve otoriter önderliklerin oluşması gibi konular, onun araştırmalarının kapsamı içinde yer almış; insan deneyiminin ve davranışının tüm ampirik gerçeklerini yansıtan matematiksel bir kuram oluşturmayı amaçlamıştır.

Alan kuramı

Lewin, geliştirdiği "alan kuramı" ile tanınmıştır. Bu kuramın en temel varsayımı birey ve çevresinin ayrılmaz bir bütün oluşturduğudur. İnsan davranışı bireyin ve çevrenin bir fonksiyonudur. Ancak insan davranışını etkileyen çevrenin tümü değil, Lewin'in "yaşam alanı" olarak adlandırdığı bölümüdür. Yaşam alanı bireyden ve çevrenin birey üzerinde psikolojik olarak etkide bulunan bölümünden oluşur; zaman içinde bireyin ilgi alanlarının ya da bireyin karşılaştığı çevre koşullarının değişmesine bağlı olarak yaşam alanı da değişir. Bu kurama göre bireyin davranışı o anda var olan güçlerin bir fonksiyonudur. Geçmiş deneyimler ya da geleceğe yönelik beklentiler ancak bireyin o andaki yaşam alanı içine yansıdıkları ölçüde bir etkiye sahiptir.

Lewin'e göre bireyi etkileyen olayların tümü bireyin çevresinde bir dinamik alan rolü oynar. Birey ve çevresi kendi içinde bölgelere ayrılır. Her bölge bireyin olası bir eylemini, durumunu ya da yerini temsil eder. Farklı bölgeler birbirleriyle çeşitli ilişkilere girer. Bu ilişkilerin niteliği, bu bölgelerin sahip oldukları merkezi konum, birbirlerinden uzaklıkları gibi etkenlerce belirlenir. Bölgelerin sayısındaki bir artış psikolojik çevredeki bir değişim anlamına gelir. Davranışın açıklanması yaşam alanının bölgeleri arasındaki hareketin açıklanması anlamına gelir.

Alan kuramının dinamikleri

Alan kuramına göre, hareket, birey üzerinde etkide bulunan güçlerin bir sonucudur. Bazı güçler (gereksinimler) bireyin kendi içinden doğar. Diğerleri birey üzerinde etkide bulunan çevrenin neden olduğu uyarılmış güçlerdir. Bireyin fiziksel ve fiziksel olmayan gereksinimleri yaşam alanının hangi bölgesinin psikolojik hareketin o andaki amacını teşkil ettiğini ve çeşitli bölgelerin birbirlerini etkileme kapasitesini (olumlu, olumsuz ya da nötr) belirler. Birey uyarılmış güçlerin yokluğunda amaçlanan ya da birbirlerini olumlu olarak etkileyen bölgelere doğru hareket eder, birbirlerini olumsuz olarak etkileyen bölgelerden uzaklaşır. Bununla birlikte uyarılmış güçler bu tür bir "doğal" hareketi engelleyebilir ya da yolunu saptırabilir. Farklı güçler birbirlerine karşı durabilir ya da önceden tahmin edilemeyecek bir biçimde yeni güçler oluşturmak üzere birleşebilir. Lewin bölgeleri ve psikolojik hareketi belirlemek için matematiğin bir dalı olan topolojinin araçlarını kullanmıştır.

Lewin'in dinamik kuram ya da topolojik psikoloji adıyla da anılan alan kuramı psikolojinin birçok alanında etkili olmuştur. İlk uygulama alanını algı, dikkat, bellek gibi *Gestalt* psikolojisinin geleneksel olarak ilgilendiği konularda bulan alan kuramı, daha sonra güdüleme sorunlarına (çalışmanın kesintiye uğramasının etkileri, çalışmanın başka şeylerin yerine geçme olasılığı, doyum, özenme düzeyi vb.) ilişkin olarak uygulanmıştır. Lewin'in ikilem ya da çatışma durumlarının tanımlaması ve bunların çözümlerine ilişkin öne sürdüğü görüşleri, insan ve çevresi arasındaki dengenin bozulması sonucu ortaya çıkan sinirlilik ya da gerginlik durumlarına ilişkin olarak yaptıkları çalışmalar çocuk psikolojisi alanında etkili olmuştur.

Lewin ABD'ye gittikten sonra özellikle toplumsal eylem ve sorunlarla ilgilenmiş, alan kuramını davranış değişikliği, önyargı, kültürel değerlerdeki değişiklikler, grup davranışı ve dinamiği, çevrebilimin davranış üzerindeki etkisi gibi birçok toplumsal soruna uygulanabilecek bir biçimde geliştirmiştir. Lewin ve öğrencilerinin bu konudaki çalışmaları daha sonraki dönemde sosyal psikoloji alanında yapılacak araştırmalara temel oluşturmuştur. Lewin'in alan kuramı onun ölümünden sonra bir sistem olarak etkisini koruyamamıştır. Buna karşın önemli toplumsal sorunlarla uğraşarak ve özgün yöntemler kullanarak, çalıştığı alana önemli katkılarda bulunmuştur. Kuruluşuna katıldığı Ulusal Eğitim Laboratuvarı'nda ve öğrencilerinin grup çalışmalarında izlenen toplumsal sorunların çözümüne ya da bireysel gelişmenin teşvik edilmesine ilişkin çalışmalar, daha sonra da yaygın olarak benimsenmiştir. Öğrencilerinin çoğu araştırma ve öğrenmeyi bir arada yürütmüşler, toplumsal sorunların çözülmesi için çaba göstermişlerdir. Lewin'in davranış değişikliği ve grup dinamiği alanlarındaki "eylem araştırması" yöntemi, deneysel öğrenme yöntemlerinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Principles of Topological Psychology*, 1936, ("Topolojik Psikolojinin İlkeleri"); *Resolving Social Conflicts: Selected Papers on Group Dynamics*, (ö.s.), 1948, ("Toplumsal Çatışmaların Çözülmesi: Grup Dinamiği Üzerine Seçme Yazılar"); *Field Theory in Social Science: Selected Theoretical Papers*, (ö.s), D.Cartwright (der.), 1963, ("Sosyal Bilimde Alan Kuramı: Seçme Kuramsal Yazılar").
- **KAYNAKLAR:** W.Leeper, *Lewin's Topological and Vector Psychology: A Digest and a Critique*, 1943; A.J.Marrow, *The Practical Theorist: The Life and Work of Kurt Lewin*, 1969.

- **BAKINIZ:** ALLPORT, HEIDER, W.KÖHLER.

LEWIS, C.S.
(1898-1963)

İngiliz, yazar ve eleştirmen. Orta Çağ ve Rönesans edebiyatı üstüne incelemeleri ve dinsel temaları tartışan fantezileriyle tanınmıştır.

Clive Staples Lewis 29 Kasım 1898'de Kuzey İrlanda'da Belfast'da doğdu, 22 Kasım 1963'te Oxford'da öldü. Özel eğitim gördü, bir yıl da Malvern

College'da okudu. Daha sonra Oxford Üniversitesi'ndeki University College'da klasik edebiyat ve İngiliz edebiyatı öğrenimi gördü. I.Dünya Savaşı sırasında orduya katıldı. 1925-1954 arasında Oxford Üniversitesi'ndeki Magdalen College'da öğretim üyeliği yaptı. 1954'te Cambridge Üniversitesi'nde Orta Çağ ve Rönesans dönemi İngiliz edebiyatı profesörü oldu.

Hawthornden Ödülü'nü kazanan *The Allegory of Love* ("Aşk Alegorisi") adlı yapıtı alegorinin tarihsel gelişiminin yanı sıra, Orta Çağ'daki aşk anlayışı ile edebi biçimler arasındaki etkileşimi ele alan ilginç bir incelemedir. Lewis'in edebiyat eleştirisi anlayışında dinsel inançlarının etkisi görülür. *A Preface to Paradise Lost* ("Yitirilen Cennet'e Önsöz") adlı kitabında Milton'ın *Paradise Lost* ("Yitirilen Cennet") adlı uzun şiirini, çağdaş yorum ve eleştirilere karşı, bir Hıristiyan destanı olarak ele alıp savunur. Lewis'in ayrıca, dinsel temalar çevresinde dönen alegorik fantezi romanları, Hıristiyanlık'ın savunmasını yaptığı incelemeleri ve çocuk kitapları da vardır.

• YAPITLAR (başlıca): Edebiyat Eleştirisi: *The Allegory of Love*, 1936, ("Aşk Alegorisi"); *A Preface to Paradise Lost*, 1942, ("Yitirilen Cennet'e Önsöz"); *English Literature in the Sixteenth Century*, 1954, ("On Altıncı Yüzyılda İngiliz Edebiyatı"); *Studies of Medieval and Renaissance Literature*,(ö.s.),1966, ("Orta Çağ ve Rönesans Edebiyatı İncelemeleri"). Çeşitli: *The Pilgrim's Regress: An Allegorical Apology for Christianity, Reason and Romanticism*, 1933, ("Hac Dönüşü: Hıristiyanlık, Akıl ve Romantizm' in Alegorik Bir Savunması"); *Out of the Silent Planet*, (kurgu bilim romanı), 1938, ("Issız Gezegenden Öteye"); *That Hideous Strength*, 1945, (roman) ("Şu Korkunç Güç"); *Surprised by Joy*, (Otobiyografi), 1955, ("Sevinç Şaşkınlığı").

• KAYNAKLAR: J.Gibb (der.), *Light on C.S.Lewis*, 1965.

LEWIS, Carl
(1958)

ABD'li atlet. 1984 Los Angeles Olimpiyat Oyunları'nda 4 altın madalya kazanmıştır.

Birmingham'da doğdu. Babası atletizm antrenörü idi. Küçük yaşta atletizme başadı. Sürat koşuları ve uzun atlamada adını duyurdu. 1983'te ABD milli takımına girdi. O yıl Helsinki'de yapılan Dünya Atletizm Şampiyonası'nda 100 m, uzun atlama ve 4x100 m bayrak yarışlarında üç altın madalya kazandıktan sonra atletizm dünyasının gözleri bu ABD'li siyah atletin üzerine çevrildi. Atletizm yaşamının en büyük başarısına 1984 Los Angeles Olimpiyat Oyunları sırasında erişti. 100 m, 200 m, uzun atlama ve 4x100 m bayrak yarışlarında dört altın madalya kazanarak, 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları'nda ünlü ABD'li siyah atlet Jesse Owens'ın kırdığı "dört altın madalya rekoru"nu aradan 46 yıl geçtikten sonra tekrarlamış oldu. Kızkardeşi Carol Lewis de ABD olimpiyat takımında yer alan bir atlettir.

LEWIS, Clarence
(1883-1964)

ABD'li filozof. Kipler mantığının kurucularındandır. Kantçılık ile Pragmacılık'ı bağdaştırmaya çalışmıştır.

Clarence Irwing Lewis, 12 Nisan 1883'te Massachusetts'teki Stoneham'da doğdu, 3 Şubat 1964'te California'da öldü. Yükseköğrenimini Harvard Üniversitesi'nde Josiah Royce ve William James'in yanında bitirdi. 1910'da doktor sanını kazandı. 1911'de California Üniversitesi'nde öğretim üyesi, 1920'de Harvard Üniversitesi'nde profesör oldu. 1953'te emekliye ayrılınca California'ya yerleşerek Stanford Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu.

Lewis'in düşüncesi üzerinde Pragmacılık'ın yanı sıra Descarteşçi ve Kantçı etkiler de görülür. Saltık bilgiyi temel alan kuramı ile bilgiyi belli bir ölçüde yaşam koşullarına bağlayan Pragmacılık'ı bağdaştırma amacını güden bir felsefe geliştirmiştir. Felsefesinin temelini ahlak, mantık, bilgi kuramı oluşturur. Ahlak alanında Pragmacılık'la Kantçılık'ı uzlaştıran bir yaklaşımı benimsemiştir. Mantıkla ilgili yapıtında hem bu konunun tarihini incelemiş hem de sıkı gerektirme *(strict implication)* kavramıyla, zorunluluk ve olabilirliğe değgin düşünceyi simgeleştirerek Kipler mantığının temelini atmıştır.

Lewis, bilgi sorununu *Mind and the World-order*'de ("Anlık ve Dünya-Düzeni") ortaya koymuştur. Lewis'e göre, yanılgının olanaksızlığı bilgiyi de olanaksız kılar. Bu nedenle deneyim ilk verileri, yanılgı içermediği ölçüde, bilgi de değildir. Bilgi, bu verilerin yorumu aşamasında söz konusu olur. Bu yorum için zorunlu olan kimi kavramlar önseldir *(a priori)*. Ancak bu önsellik Kant'taki gibi anlığın, doğası gereği değil, Pragmacı yollarla bulunur. Bilgi ile gerektirdiği önsel kavramlar, ancak eylem ve sonuçları bağlamında ortaya çıkar.

Lewis'in öncülüğünü yaptığı Kipler mantığı 1960'larda geniş bir çalışma ve tartışma ortamı oluşturmuş. Bilgi alanında ABD'li felsefecileri etkilemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *A Survey of Symbolic Logic*, 1918, ("Sembolik Mantığın Gözden Geçirilmesi"); *Mind and the World-order*, 1929, ("Anlık ve Dünya-Düzeni"); *Symbolic Logic*, 1932, ("Sembolik Mantık"); *An Analysis of Knowledge and Valuation*, 1946, ("Bilgi ve Değer Yargısının Bir Çözümlemesi")

• BAKINIZ: W.JAMES, R.B.PERRY, ROYCE, SANTAYANA.

LEWIS, David Kellog
(1941)

ABD'li düşünür. Uzlaşım kavramını çözümlemeye çalışmıştır.

28 Eylül 1941'de Ohio'daki Oberlin'de doğdu. Yükseköğrenimini Swarthmore College'da bitirdi. 1964'te Harvard Üniversitesi'nde okudu, doktor sanını aldı. 1966'da Los Angeles'daki California Üniversitesi'ne öğretim üyesi, 1970'te girdiği Princeton Üniversitesi'nde 1973 yılında profesör oldu.

Lewis'in ele aldığı ilk felsefe konusu uzlaşımdır. Uzlaşım, bir insan topluluğunda geçerli olan herhangi bir davranış yinelenmesi ya da düzenliliğidir. Ona göre uzlaşım kişilerin ortak bir amaca yönelik davranışlara girdikleri ortamlarda belirir. Bir bireyin davranışı başka bireylerin davranışlarına bağlıdır, bu nedenle, ilgili tüm bireylerin çıkarlarının özdeş noktada kesiştiği bir durum vardır. Böyle durumlar bir uyumlama sorununun bulunduğu koşullardır. Kişiler sık sık uyumlama sorunlarıyla karşılaşır. Örneğin, bir toplantıya gidilirken nasıl giyinileceği, ya da iki insanın bir yerde buluşmaları, çözülmesi gereken uyumlama sorunlarını doğurur. Bu sorunlarla karşılaşan bireyler, kendi davranışlarını, öteki bireylerin tutumlarını, önceden kestirebildiklerine göre düzenleme gereğini duyarlar. Kestirmenin başarısına göre davranış da başarılı olur. İlgili her bireyin en iyi kestirme ile en iyi davranışı bulduğu ortamda uyumlama sorunu çözülmüş, davranışlar uyumlanmıştır. Bireyler karşılaşmalarında yaptıklarını yinelerlerse, çözümün özdeş olacağını önceden bilmek durumundadırlar. Bu hepsi için bir ortak bilgidir. Öyle ise, bu bireylerin özdeş sorunla ilgili karşılaşmalarında aynı davranışta bulunmak için ussal nedenleri vardır. Ussal nedene bağlı olarak çözülen uyumlama sorunlarında seçilen davranış bir uzlaşımdır.

Lewis, uzlaşım kavramıyla ilgili çözümlemesine dayanarak Grice'ın kuramına benzer bir anlam kuramı ortaya atmıştır. Onun katkıda bulunduğu başka bir alan kipler mantığındaki özcülük sorunudur.

- YAPITLAR (başlıca): *Convention*, 1969, ("Uzlaşım"); *Counterfactuals*, 1973, ("Olgu Karşıtları").

- BAKINIZ: KRIPKE, QUINE.

LEWIS, Gilbert Newton
(1875-1946)

ABD'li kimyacı. Atomların elektron paylaşımına dayanan kimyasal bağ kavramını geliştirmiştir.

25 Ekim 1875'te Massachusetts Eyaleti'ndeki Weymouth'da doğdu, 24 Mart 1946'da California'nın Berkeley kentinde öldü. Yükseköğrenimine Nebraska Üniversitesi'nde başlayan Lewis, iki yıl sonra Harvard Üniversitesi'ne geçerek 1896'da lisans, 1899'da da kimya doktorasını aldı. 1901-1904 arası Harvard'da öğretim üyesi olarak bulunduğu sıralar bir süre Almanya'da Nernst ve Ostwald ile birlikte, 1904'te de bir yıl süreyle Filipinler'de çalıştıktan sonra 1905'te Massachusetts Institute of Tecnology'de öğretim üyeliğine getirildi. 1912'de Berkeley'deki California Üniversitesi'nin Kimya Bölümü başkanlığını üstlenen Lewis, ölünceye değin tüm çalışmalarını bu kurumda sürdürdü.

İlk önemli araştırmalarını termodinamik konusunda gerçekleştiren Lewis, serbest enerjiye ilişkin değerli veriler toplayarak, kimyasal sistemlerin dengesine açıklık getirdi, özellikle kimyasal maddelerin bir kimyasal sistemde değişiklik yapma eğilimini, Culdberg ve Waage'nin kütlenin etkisi kuramından daha iyi açıklayan "etkinlik" kavramını geliştirdi. 1923'te, gerçek kimyasal sistemler ile kuram arasındaki farkı azaltmaya yönelik çalışmalarını da içeren ve kimyasal termodinamiğin klasikleri arasına giren *Thermodynamics and the Free Energy of Chemical Substances* ("Termodinamik ve Kimyasal Maddelerin Serbest Enerjisi") adlı yapıtını M.Randall ile birlikte yayımladı.

Lewis'in önemli bir çalışması da, kimyasal bağların atom yapısına ilişkin kuramıydı. 19.yy ortalarında Frankland'ın araştırmalarıyla yerleşmeye başlayan kimyasal değer kuramı, Kekulé ve Couper'nin çalışmalarıyla organik maddelere de uygulanmış, karbonun başka elementlerin atomlarıyla birleşme değerlerinin bulunmasıyla bu alanda kuramsal ve deneysel gelişmeler hızlanmıştı. Ne var ki, atomların bir bileşik oluşturmak üzere nasıl birleştiği, özellikle de yapı formüllerinde atomlar arasında çizgilerle gösterilen bağların fizikokimyasal niteliği ve sağlamlığı konusunda hemen hemen hiçbir şey bilinmiyordu. Kimi moleküller elektrolizle zıt yüklü iyonlara ayrıştırılarak (örneğin sodyum klorürdeki artı yüklü sodyum ve eksi yüklü klor iyonu gibi), kimyasal bağların elektrik yüküyle ilişkisi vurgulanmış, çekirdeksel atom modelinin geliştirilmesiyle, bu tür bağlar (elektrovalans bağı) atomlar arasındaki elektron alışverişiyle açıklanmıştı. Gene de, açıklamanın her madde için geçerli olmadığı, örneğin karbonhidrat moleküllerindeki birleşme değerlerini açıklamakta yetersiz kaldığı bir gerçekti. Lewis, 1916'da yayımladığı önemli bir makaleyle, kimi bileşiklerde molekülleri oluşturan atomlar arasındaki bağların, elektron değişimi yerine elektron paylaşımından kaynaklanabileceğini öne sürdü. Bu kuramda, atomlar arasındaki kimyasal bağ (kovalans bağı), bir çift elektronun iki atom tarafından paylaşılması biçiminde tanımlanıyor, atomlar bu ortak elektronlarla dış tabakalarındaki elektron sayısını sekize tamamlayarak kimyasal etkileşmeye girmeyen soygazlar gibi kararlı duruma geliyordu.

Sonradan Langmuir'in katkısıyla geliştirilen ve "Lewis-Langmuir kuramı" olarak da bilinen bu sekizli (oktet) modelle, kimi moleküllerdeki birleşme mekanizması tutarlı bir biçimde açıklanabilmişti. Ancak, atomu statik bir biçimde ele alan Lewis'in kuramı, Bohr'un atom modelini geliştirmesinden sonra, kuvantum mekaniği ilkelerini kimyasal birleşmeye de uygulamayı amaçlayan kuramcıların çalışmalarıyla, özellikle Pauling'in katkısıyla yeniden ele alınarak yorumlandı.

Lewis, elektrokimyayla uzun yıllar ilgilenmiş, ışık fiziğini incelemiş, asit ve bazları bir çift elektron alabilen ya da verebilen maddeler olarak tanımlayarak bu alana açıklık getirmiştir. 1930'larda hidrojenin izotoplarını incelemeye başlayan ve 1933'te hidrojen yerine döteryum izotopunu içeren ağır suyu ilk kez elde etmeyi başaran Lewis, kuramsal çalışmalarının yanı sıra Urey, Calvin, Giaque gibi değerli kimyacılar yetiştiren büyük bir eğitmen olarak da tanınmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Thermodynamics and the Free Energy of Chemical Substances* (M.Randall ile birlikte), 1923, ("Termodinamik ve Kimyasal Maddelerin Serbest Enerjisi"); *Valance and the Structure of Atoms and Molecules*, 1923, ("Kimyasal Birleşme Değeri ve Atomlar ile Moleküllerin Yapısı").

• **BAKINIZ:** ABEGG, BRÖNSTED, COUPER, FRANKLAND, GIBBS, GULDBERG, KEKULÉ, LANGMUIR, NERNST, PAULING.

LEWIS, Jerry
(1926)

ABD'li sinema oyuncusu, yönetmen, senaryo yazarı, yapımcı. Güldürü sinemasının ustalarındandır.

16 Mart 1926'da New Jersey Eyaleti'nin Newark kentinde doğdu. Asıl adı Joseph Levitch'dir. Sahne sanatçısı bir ailenin oğluydu. Ortaöğrenimini yarıda bırakarak çeşitli işlerde çalıştıktan sonra, sahnelerde komedyenlik yaptı. 1946'da şarkıcı ve oyuncu Dean Martin (1917) ile birlikte çalışmaya başladı. Martin'in söylediği şarkıların, Lewis'in türlü çılgınlıklarıyla sürekli kesilmesi üstüne kurulu gösterileriyle, kısa zamanda ülkenin en sevilen güldürü ikilisi oldular. 1949'da Paramount şirketiyle anlaşarak film çevirmeye başladılar. Sahne ve televizyonda kazandıkları başarıyı sinemada da sürdürdüler. Türkiye'de "Canciğer Kardeşler" adıyla tanınan ikili, ayrıldıkları 1956'ya değin, çoğu eski ünlü güldürü filmlerinin uyarlaması olan on yedi filmde oynadılar. Lewis, 1957'den sonra filmlerinin yapımcılığını ve yönetmenliğini de üstlenmeye başladı. Bir bölümünün senaryosunu da yazdığı, kendisinin ya da Frank Tashlin'in (1913-1972) yönettiği filmleriyle 1960'lar güldürü sinemasının önde gelen adlarından biri oldu. 1970'lerde uzaklaştığı sinemaya 1979'da yeniden döndü.

Jerry Lewis, filmlerinde, pandomimden kaba güldürüye dayalı *burlesque* ve *slapstick* türlerine kadar birçok kaynaktan yararlanmış, sessiz sinema döneminden beri süregelen çeşitli güldürü öğelerini, yeni boyutlar katarak kullanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *My Friend Irma*, 1949, (Arkadaşım Irma); *That's My Boy*, 1951, (Canciğer Kardeşler Futbolcu); *Scared Stiff*, 1953, (Canciğer Kardeşler Perili Evde); *Three Ring Circus*, 1954, (Cambazhaneler Kralı); *Artists and Models*, 1955, (Çılgın Modeller); *Partners*, 1956, (Çapkın Ortaklar); *The Delicate Delinquent*, 1957, (Yaman Hafiye); *The Geisha Boy*, 1958, (Jerry Lewis Kore'de"); *Don't Give Up the Ship*, 1959, (Gemimi Terketmem); *Visit to a Small Planet*, 1960, (Uzay Fatihi); *It's Only Money*, 1962, (Para Budalası); *Who's Minding the Store?*, 1963, (Aptal Tezgâhtar); *Boeing Boeing*, 1965; *Don't Raise the Bridge-Lower the River*, 1968, (Jerry Gider Tersine); *King of Comedy*, 1983, (Kahkahalar Kralı). **Yönettiği ve Oynadığı Filmler:** *The Bellboy*, 1960, (Asansörcü); *The Nutty Professor*, 1963, (Aşk Hocası); *The Family Jewels*, 1965, (Yedi Yüzlü Adam); *Three on a Couch*, 1966, (Divanda Üç Kişi); *The Big Mouth*, 1967, (Geveze Hafiye); *Hardly Working*, 1979. **Yönettiği Filmler:** *One More Time*, 1970, (Tuz, Biber ve Elmas). **Kitap:** *The Complete Film-Maker*, 1971.

LEWIS, John
(1920)

ABD'li besteci ve piyanist. Caz ile klasik müziği kaynaştıran Modern Caz Dörtlüsü'nün kurucusudur.

3 Mayıs 1920'de ABD'nin Illinois Eyaleti'nde La Grange'da doğdu. Küçük yaşta piyano eğitimi almaya başladı. New Mexico Üniversitesi'nde antropolji ve müzik eğitimi gördü. 1942-1945 arasında orduda görev yaptı. Daha sonraki yıllarda cazda yenilikçi ve deneysel bir anlayışı benimseyen Dizzy Gillespie'nin orkestrasında piyano çaldı. İlk önemli bestesi *Trompet ve Orkestra İçin Tokata* ilk kez 1947'de Carnegie Hall'da bu orkestra tarafından seslendirildi. Ayrıca, cazda geleneksel kalıpları yıkmayı amaçlayan saksofoncu Lester Young, trompetçi Miles Davis ve Charlie Parker gibi sanatçılarla birlikte plak yaptı. 1951'de Modern Caz Dörtlüsü'nü kurdu. 1958-1959 yıllarında Monterey Caz Şenliği'nin düzenleyiciliğini üstlendi. 1959'da *Odds Against Tomorrow* adlı filmin müziğini yaptı.

Piyanist John Lewis, vibrafoncu Milt Jackson (1923), davulcu Connie Kay ve basçı Percy Heath'den oluşan Modern Caz Dörtlüsü, caz ile klasik müzik öğelerini kaynaştıran bir bireşimi amaçlamıştır. J.Lewis, geniş klasik müzik kültürü olan bir müzikçidir. P.Heath, Philadelphia'daki Granoff Müzik Okulu'nda okumuştur. M.Jackson ise Michigan Eyalet Üniversitesi'nde müzik öğrenimi görmüş, 1940'ların ünlü klarnetçi, saksofoncu ve orkestra şefi Woody Herman'ın (1913) topluluğunda çalışmıştır. Modern Caz Dörtlüsü, klasik müzik teknikleriyle füg ve kanon gibi klasik müzik formlarını kullanarak cazın teknik olanaklarını zenginleştirmeyi amaçlamış, Bach ve Vivaldi gibi Barok dönem bestecilerini yorumlamıştır. Topluluk, cazın doğaçlama ve *blues*'dan kaynaklanan niteliklerinden ayrılmadan, popüler cazın ateşli, duygulu ve enerjik havasının yerine daha incelmiş ve entelektüel bir anlatımı geçirmeyi denemiştir.

LEWIS, John Llewelya
(1880-1969)

ABD'li sendikacı. Yarı nitelikli işçilerin sendikalaşmasına katkıda bulunmuştur.

12 Şubat 1880'de Iowa Eyaleti'nde Lucas'ta doğdu, 11 Haziran 1969'da Washington'da öldü. Galli bir göçmen ailesinin oğluydu. 15 yaşında öğrenimini yarıda bırakarak maden ocaklarında çalışmaya başladı. Çeşitli eyaletlerde çalıştıktan sonra 1909'da Illinois'deki kömür madeni bölgesine gitti, burada etkin olan UMWA (United Mine Workers of America-Amerikan Birleşik Maden İşçileri) adlı sendikada çalışmaya başladı. İşçiler lehine elde ettiği kazanımlarla kısa zamanda etkili sendikacılardan biri durumuna geldi. 1916'da UMWA'nın baş istatistik uzmanı, 1917'de başkan yardımcısı, 1920'de de başkanı oldu.

Franklin D.Roosevelt'in 1932 başkanlık seçimlerini kazandıktan sonra iktisadi bunalıma çare olarak yürürlüğe koyduğu Yeni Düzen (New Deal) politikası, işçi işveren ilişkilerini düzenleyen yasalar da içermekte ve işçilere kendi istedikleri sendikalara katılma hakkı tanımaktaydı. Bu yasanın çıkmasından sonra Lewis'in başkanlığını yaptığı UMWA ve AFL'ye (American Federation of Labor - Amerikan İşçi Federasyonu) bağlı diğer 7 sendika maden, çelik, otomotiv, plastik ve kimya sanayilerinde sendikasız olan yarı nitelikli ve niteliksiz işçileri örgütleme çalışmalarını başlattılar. AFL'nin 1935'teki kongresinde Lewis'in kitle üretimi yapan fabrikalardaki işçileri örgütleme planı yalnızca nitelikli işçileri üyeliğe kabul eden AFL'nin ilkelerine ters düştüğü gerekçesiyle kabul edilmedi. Lewis bunun üzerine CIO'yu (Committee for Industrial Organization-Sınai Örgütlenme Komitesi) kurarak örgütlenme çalışmalarını sürdürdü. CIO'ya bağlı sendikalar rakip bir örgüt haline geldikleri savıyla 1938'de AFL'den çıkarıldı. CIO bundan sonra fabrikalarda oturma grevleri ve benzeri mücadele araçları kullanarak önemli çelik ve otomotiv fabrikalarında yetki aldı ve güçlü bir sendika durumuna geldi. CIO'nun çabalarıyla 1932-1941 arasında ABD'deki sendikalı işçi sayısı üç katına çıktı. Önceleri Cumuriyetçi Parti yanlısı olan Lewis 1932 ve 1936 devlet başkanlığı seçimlerinde demokrat Franklin Roosevelt'i desteklemişti. 1940'ta F.Roosevelt'in üçüncü kez aday olmasına karşı çıkan Lewis, seçimleri kazanması durumunda CIO başkanlığından ayrılacağını ilan etti ve F.Roosevelt'in yeniden başkan seçilmesi üzerine istifa etti. 1942'de onun önderliğindeki UMWA CIO'dan ayrıldı. 1960'ta UMWA başkanlığından ayrılan Lewis ölümüne değin sendikanın sosyal yardım ve emeklilik fonu mütevelli heyeti başkanı olarak görev yaptı.

• **KAYNAKLAR:** S.Alinsky, *John L.Lewis*, 1949; C.L. Sulzberger, *Sit Down with John L.Lewis*, 1938; A.Wechsler, *Labor Baron: A Portrait of John L.Lewis*, 1944.

• **BAKINIZ:** S.GOMPERS, F.D.ROOSEVELT.

LEWIS, Sinclair
(1885-1951)

ABD'li romancı. I.Dünya Savaşı sonrasında ülkesinde yaygınlaşan yaşam biçimini eleştiren romanlarıyla tanınmıştır.

Sinclair Harry Lewis 7 Şubat 1885'te Minnesota Eyaleti'nin Sauk Centre kentinde doğdu, 10 Ocak 1951'de Roma'da öldü. Babası hekimdi. Yale Üniversitesi'ne giren Lewis, 1907'de öğrenimine ara vererek New Jersey'de Upton Sinclair'in öncülüğündeki sosyalist topluluğa katıldı. 1908'de üniversiteyi bitirdi. Ardından *The Saturday Evening Post* ve başka gazetelerde yönetmen ya da gazeteci olarak çalışmaya başladı. İki kez evlenip ayrıldıktan sonra yalnız ve içe dönük bir yaşam sürdü. Son yıllarını Avrupa'da geçirdi. 1930'da Nobel Ödülü'nü kazanarak bu ödülü alan ilk ABD'li yazar oldu.

Lewis, 1920'de yayımlanan *Main Street* ("Ana Cadde") adlı romanıyla tanınmaya başladı. Yapıtta, ABD'deki tekdüze ve tutucu kasaba yaşamını, aynı zamanda da bu olguya karşı koymakta yetersiz kalan yüzeysel aydın tutumunu eleştirdi. *Babbitt*'te ise, kişiliğini böyle bir toplum yaşamı içinde yitirmiş ve bundan da şikâyeti olmayan bir emlakçının öyküsünü anlattı. *Arrowsmith*'te işine bağlı, dürüst bir bilim adamının, bilimin de ticaretin bir parçası durumuna geldiği bir ortamla çelişkisini konu adı. Roman, Pulitzer Ödülü'nü kazandıysa da Lewis bu ödülü geri çevirdi. Lewis, özgür ve açık düşünceye karşı her tutumu, özgürlüğe değer veren ülke olarak kabul ettiği ABD'li bir yurtseverin gözüyle eleştirmiştir. Dili, büyük ölçüde gazeteciliğinden, kimi zaman da Dickens'ın üslubundan etkilenmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Our Mr. Wren*, 1914, ("Bizim Bay Wren"); *Main Street*, 1920, ("Ana Cadde"); *Babbitt*, 1922; *Arrowsmith*, 1925; *Elmer Gantry*, 1927; *Dodsworth*, 1929; *It Can't Happen Here*, 1935, ("Burada Olamaz"); *Kingsblood Royal*, 1947;*World so Wide*, 1951, ("Kocaman Dünya").

• **BAKINIZ:** S.ANDERSON, DICKENS, SINCLAIR.

LEWIS, Wyndham
(1882-1957)

İngiliz, ressam, romancı ve eleştirmen. Özellikle non-figüratif resimleri ve sanat üstüne yazdığı yazılarıyla ün yapmıştır.

Percy Wyndham Lewis 18 Kasım 1882'de Nova Scotia'da Amherst yakınlarında doğdu, 7 Mart 1957'de Londra'da öldü. 1898-1901 arasında Slade Sanat Okulu'nda eğitim gördükten sonra Avrupa'nın çeşitli ülkelerini gezdi. 1909'da İngiltere'ye döndü, 1911'de Camden Town Grubu'nun kurucu üyeleri arasında yer aldı. 1913'te Roger Fry'ın Omega işliğinde çalıştı. 1914'te Londra Grubu'nun kuruluşuna katıldı, aynı yıl Vortisizm akımını ortaya attı. Bu akımın organı olan *Blast* dergisinin iki sayısını hazırladı. I.Dünya Savaşı çıkınca 1916'da orduya alındı, savaş resimleri yapmakla görevlendirildi. Savaştan sonra 1919'da Grup X'i kurdu. 1921'de *The Tyro*, 1927-1929 arasında da *The Enemy* adlı dergileri yayımladı. Önemli kitaplarını da bu yıllarda yazdı. 1939-1940 yıllarında ABD'nin New York ve Buffalo kentlerinde, 1940'tan 1945'e değin de Kanada'da Toronto'da yaşadı, 1945'te İngiltere'ye döndü, 1946-1950 arasında da *The Listener*'e sanat eleştirmeni oldu. 1950'de görme duyusunu yitirdi.

Lewis, Avrupa'da ilk non-figüratif örnekler veren sanatçılardandır. Kendi özgün üslubunu ve Vortisizm akımının ilkelerini geliştirirken Kübizm'den ve Gelecekçiler'den (Fütüristler) bazı öğeler almış, ancak iki akımın düşüncelerine de tümüyle katılmamıştır. Yapıtlarının çoğunda dikey bir eksen üstüne kurulmuş bir iskelet vardır. Bu yapıtlar heykelsi niteliklerinin yanı sıra, taşıdıkları totemi andıran havayla, adeta kendi ruhları ve yaşamları olan gizemli nesneleri andırırlar. Bu nitelik Lewis'in non-figüratif yapıtlarında olduğu kadar portre ve doğalcı (natüralist) kompozisyonlarında da izlenir. Lewis, 1914'ten sonra soyut resim yapmaktan giderek uzaklaşmaya başlamıştır. 1920'lerde çağdaş yaşamın sorunlarını irdelediği yirmi kadar desenini yayımlamış, ayrıca çok sayıda da kurşunkalem portre yapmıştır.

Lewis yaşamı boyunca resim çalışmalarını ve yazarlığı birlikte sürdürmüştür. Roman, öykü, anı türlerindeki ürünlerinin yanı sıra, edebiyat eleştirisinden siyaset kuramına kadar çeşitli alanlarda inceleme ve denemeler yazmıştır. Roman ve denemelerinde görülen ortak özellik, bireysel bilinci ve iradeyi öldürdüğünü düşündüğü çağdaş toplum ve uygarlığa karşı öfke dolu bir karşı çıkıştır. Yer yer oldukça sert, yergi dolu bir üslubu vardır. Liberal kültüre karşı duyduğu tepki, 1930'larda onu bir süre için faşist

Vortisizm

Vortisizm İngiltere'de oluşan ilk örgütlü soyut sanat hareketidir. W.Lewis 1913'te R.Fry* ile anlaşmazlığa düşerek Omega işliğinden ayrılınca, Frederick Etchells (1886-1973), Cuthbert Hamilton (1884-1959) ve Edward Wadsworth (1889-1949) gibi ressamlar da onu izlemiş ve kendilerine "asiler" adını vererek 1914'te Asi Sanat Merkezi'ni (Rebel Art Center) oluşturmuşlardır. "Asiler", Fry'ın estetik kuramlarına karşı çıkmışlar ve Gelecekçiler'e (Fütüristler) yakınlık duymuşlardır. 1914'te Londra Grubu'nun, sanatta farklı tutumların anlaşabileceği ortak bir noktanın var olduğu ilkesinden hareketle düzenlediği karma sergide, bu sava karşı çıkmışlar, yapıtlarını ayrı bir odada sergilemişlerdir. Ressam David Bomberg (1890-1957) gruba bu sergi ile katılmış, onu heykelci J.Epstein* ve yazar Ezra Pound* ile Thomas Ernest Hulme (1883-1917) izlemiştir. "Asiler"e Vortisist adını "vortex" (girdap) sözcüğünden esinlenerek Pound vermiştir. Vortisizm'in temelinde yatan düşünce, yenilikçi kuramların karmaşası içinden girdap gibi dönen bir güçle tüm olumlu öğelerin yeni bir bireşiminin ortaya çıkarılmasıdır. Bu düşünce, gelecekçi ressam Boccioni'nin tüm sanatsal yaratıların duygusal bir girdap sonucu oluştuğunu savunan savına yakınlık gösterir. Vortisist yapıtlarda kurgu sert, köşeli ve diyagonal bir çizgi üstünde yer alır.

Vortisistler, Gelecekçiler'in kinetik dinamizmi ile Kübizm'in anıtsal statikliğini birleştirmiştir.

Ancak Lewis, Gelecekçiler'i insan ve makineye "romantik" bir tavırla yaklaşmakla suçlamış ve yayın organları Blast'ta İngiliz yaşam biçiminin rahatlığa olan düşkünlüğünü kınayarak, "otlaşmış insanlığın" ve duygusallığın tümüyle yok edilip yerine "büyük bir makine odası" yaratılmasını önermiştir. Çağdaş kent yaşantısını ele alan vortisist yapıtlarda, bu amaçla kullanılan mekanik ve salt geometrik öğeler, rahatlatıcı nitelikten ve duygusallıktan uzak rahatsız edici bir duygu yaratmaktadır.

Asi Sanat Merkezi'nin bütünlüğü bir ara Lewis' le T.E. Hulme arasındaki tartışmalardan ötürü bozulmuş, ancak öbür sanatçıların bu tartışmalara katılmamasıyla birlik yeniden sağlanmıştır. Vortisizm'in kökenindeki bu çalkantılar, tartışmalar ve karışıklıklar, Dada, Gelecekçilik ve Gerçeküstücülük gibi birçok sanat akımının oluşum döneminde de izlenmiş gerçeklerdir.

Ancak I.Dünya Savaşı, Vortisizm'in öbür akımlar gibi gelişmesini ve sorunlarını çözümleyerek olgunlaşmasını engellemiştir. Savaşın sona erdiği yıllarda akım etkinliğini tümüyle yitirmiş Lewis'in yeni bir atılımıyla Grup X adı altında yeniden canlandırılmak istenmişse de bu grup da kısa ömürlü olmuştur.

görüşlere yakınlaştırmışsa da, bu uzun süreli olmamıştır. 1920'lerin kültürel yaşamının sert bir yergisini içeren *The Apes of God* ("Tanrı'nın Maymunları") adlı romanı en tanınmış yapıtları arasındadır. Lewis, çağdaş edebiyat üzerine değerlendirmelerini içeren *Time and Western Man*'de ("Zaman ve Batılı İnsan") yergisini bu kez James Joyce ve Virginia Woolf gibi yazarlarda örneğini bulan öznelci edebiyat eğilimlerine yöneltmiş, bu eğilimlerin çağdaş edebiyatı yozlaştırdığını ileri sürmüştür. *The Childermass, Monstre Gai* ve *Malign Fiesta* romanlarından oluşan *The Human Age* ("İnsanlık Çağı") adlı üçlemesi ise, düşü andıran garip atmosferi, inandırıcı ve güçlü anlatımı ve anlamı zenginleştiren simgesel üslubu ile çağdaş edebiyatın önemli ürünleri arasında yer alır.

• **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Kompozisyon*, 1913, Tate Galerisi, Londra; *Kırmızı İkili*, 1914; *İşlik*, 1914-1915, Tate Galerisi, Londra; *Bağdat: Bir Levha*, 1927; *Kırmızı Sahne*,1933; *Günbatımı Atlası*, 1934; *Edith Sitwell'in Portresi*, 1935; *Barselona'nın Teslimi*, 1936. **Roman:** *Tarr*, 1918; *The Human Age*, 1928-1955, ("İnsanlık Çağı"); *The Apes of God*, 1930, ("Tanrı'nın Maymunları"). **Deneme-İnceleme:** *The Art of Being Ruled*, 1926, ("Hükmedilme Sanatı"); *The Lion and the Fox*, 1927, ("Aslan ve Tilki"); *Time and Western Man*, 1927, ("Zaman ve Batılı İnsan"); *The Writer and the Absolute*, 1952, ("Yazar ve Mutlak").

• **KAYNAKLAR:** J.Farrington, *Wyndham Lewis*, 1980; C. Handley-Read (der.), *The Art of Wyndham Lewis*, 1951; W.Michel, *Wyndham Lewis*, 1971.

• **BAKINIZ:** BOCCIONI, PICASSO.

LEYLA GAMSIZ
(1921)

Türk, ressam. Renk ve biçimi denge içinde kullandığı figürleri ile tanınmıştır.

Leyla Gamsız Sarptürk İstanbul'da doğdu. Ortaöğrenimini Sıvas'ta tamamlayıp İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nde okudu. Resme başlayışı 1943'e rastlar. Coğrafya Bölümü'nü bitirdikten sonra Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Resim Bölümü'ne girdi. Burada Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun öğrencisi oldu. 1947'de bu atölyenin öğrencileri ile birlikte On'lar Grubu'nu kurdu. Aynı yıl akademiyi bitirdi. Daha sonra Fransız hükümetinin bursuyla Paris'e gitti. Orada André Lhote ve Fernand Léger'nin atölyelerine devam ederek eğitimini pekiştirdiği gibi, çağdaş sanatlarla da ilgisini yoğunlaştırdı. Milletlerarası Türk Kadın Sanatçılar Kulübü'nün üyesi oldu. Yurt içinde ve dışında pek çok karma sergiye katıldı, kişisel sergiler açtı.

Leyla Gamsız'ın yapıtları biçim ve teknik özellikler açısından ilginç bir görünümdedir. Asıl kişiliğini vurgulayan yapıtları kalın boya tabakasıyla oluşturulmuş ve gri tonlarla hacimlendirilmiştir. Kimi zaman grilerin arasından fırlayan renkli biçimler dengeyi sağlar. Gamsız'ın dünyası, birbirine geçen tonlarla duygulu bir görünümdedir. Renkleri zor elde edilmiş renklerdir ve biçimlerinde ürkek bir tavrı vardır. Geometrik bölmeler arasına simgeler yerleştirir.

Matisse'i çağrıştıran son dönem resimlerinde poz veren kadınları ele almıştır. Bütün yapıtlarında biçimi çevreleyen çizgiye önem verdiği görülür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *İstasyon*, 1963, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Sarı Saçlı Kız*, 1981; *Deve Dikeni*, 1981; *Mavi Nü*, 1982; *Üçlü Figür*, 1982; *Natürmort*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Peyzaj*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

LEYLÂ HANIM
(? - 1848)

Osmanlı Divan şairi. 19.yy'ın en tanınmış kadın şairlerindendir.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Doğum tarihi bilinmiyor. Kazasker Moralızade Hamid Efendi'nin kızıdır. Yaşamı üstüne fazla bilgi yoktur. Dayısı Keçecizade İzzet Molla'dan ders gördü. İlk şiir zevkini ondan edindiği, şiirlerini ona düzelttirdiği söylenir. Mevlevi tarikatına bağlı idi. Yaptığı evliliğin bir hafta sonra boşanmayla bitmesi tüm yaşamı süresince onu çok etkilemiştir. Şiirlerinden, dilediğince yaşadığı, eğlenceye bol zaman ayırdığı, özgürlüğü sevdiği, çevresinden gelen eleştirilerin hiçbirine aldırmadığı; II.Mahmud'a ve kızkardeşi Esma Sultan'a yazdığı kaside ve manzumeden de son yıllarında geçim sıkıntısına düştüğü anlaşılmaktadır.

Divan'ındaki münacat, na't, mersiye, gazel ve şarkılarında sanattan çok içtenlik görülür. Sultan Abdülmecid'in kızlarının doğumlarına, saray kadınlarının, tanınmış kişilerin ölümlerine ve dönemin belirli olaylarına tarihler düşürmüştür. İzzet Molla'ya nazireleri vardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Divan-ı Leylâ Hanım*, 1844.

LEYLA HANIM

Bak. SAZ, Leyla

LEYLE'L-AHYELİYE
(7.yy)

Arap, şair. Yazdığı mersiyelerle tanınmıştır.

Doğum ve ölüm tarihleri bilinmiyor. Ukayl b. Ka'b kabilesinden Abdullah b.Rahhâl'in kızıdır. Atmaca anlamına gelen el-Ahyel lakabıdır. Babası tarafından sevgilisi Tevbe b.Hümeyyir ile evlendirilmeyerek, son derece kıskanç olduğu belirtilen Savvâr b.Avfâ'ya nikâhlandı. Savvâr, başkalarıyla konuşma-

sını önlemek için onu kabilesinden çok uzaklara götürdü.

Tevbe b.Hümeyyir için yazdığı mersiyelerin Arap edebiyatında büyük yeri vardır. Ayrıca Halife Ömer'in ölümüne (644) de bir mersiye yazmıştır. Nabiga el-Ca'di'nin kocasına ve kendisine yazdığı hicivlere şiddetle karşılık vermiştir. Mersiyeleriyle üne kavuştuktan sonra, Emevi halifelerinden Muaviye (661-680) ile Abdülmelik'in (685-705) ve devlet adamı Haccac b.Yusuf'un (661-714) saraylarında bulunmuş, onları öven şiirler söylemiştir.

Kadın şairler arasında yalnız el-Hansa'nın ondan üstün olduğu ileri sürülür. Bir söylentiye göre, iyice yaşlandığı sırada Horasan Valisi Kuteybe b.Müslim'in yanına giderken yolda ölmüştür.

L'HERMINIER, Nicolas
(1657-1719)

Fransız, tanrıbilimci. Tanrı varlığının Descartesçı yöntemle kavranamayacağı görüşünü savunmuştur.

11 Ekim 1657'de Saint Ulphace'da doğdu, 1719'dan sonra aynı kentte öldüğü sanılmaktadır. Yaşamına değgin ayrıntılı bilgi yoktur. Tanrı varlığının bilinmesi konusunda us ilkelerine dayanan ve töz kavramından yola çıkan Descartesçı, Spinozacı kuramlara yönelttiği eleştirilerle ün kazanmıştır.

L'Herminier'ye göre Tanrı sonsuz, yüce bir varlıktır, insan usu ve onun ürettiği düşünceler ise sonludur. Sonlunun sonsuzu, bir bütün olarak, kapsama olanağı yoktur. Bu nedenle Descartes'ın ileri sürdüğü yetkinlik kavramından yola çıkarak tanrısal varlık bilinemez. Tanrı sorununa salt varlık düşüncesine dayanılarak çözüm aranabilir. Böylece Tanrı'nın özü değil varlığı düşünülür. Anlıkta beliren varlık kavramı Tanrı'ya inanmanın nedeni olabilir. L'Herminier Tanrı konusunu işleyen düşüncelerinin toplandığı *Somme de theologie* adlı yapıtı usçuluğa karşı çıkan tanrıbilimcilerin başlıca kaynağı olmuştur.

•**YAPITLAR (başlıca):** *Somme de theologie*, 1719, ("Tanrıbilim İçin Toplu Yapıt").

L'HOSPITAL, Guillaume de
(1661-1704)

Fransız matematik bilgini. Diferansiyel hesap konusunda ilk ders kitabını yazmıştır.

Guillaume François Antoine de L'Hospital (ya da L'Hopital) Paris'te doğdu, 2 Şubat 1704'te aynı kentte öldü. Çok küçük yaşta ortaya çıkan matematik alanındaki yeteneğini, yakını görmekte çektiği zorluk nedeniyle ayrılmak zorunda kaldığı orduda çalıştığı kısa süre içinde daha da geliştirdi. 1691'den sonra İsviçreli matematikçi Jean Bernoulli'nin yardımıyla, o günlerde olgunlaşmakta olan sonsuzküçükler hesabına ilişkin araştırmalar yapmaya başladı. Kısa zamanda kimi önemli problemlere ünlü çağdaşları Newton, Leibniz ve J.Bernoulli ile aynı zamanlarda çözüm bulmayı başaracak denli egemen olduğu bu konudaki çalışmalarını 1696'da *Analyse des infiniment petits pour l'intelligence des lignes courbes* ("Eğri Çizgilerin Kavranması İçin Sonsuzküçükler Çözümlemesi") adlı kitapta derledi. Bu kitabın devamı niteliğinde ve integral hesaba ilişkin bilgileri kapsayacak ikinci bir kitabın yazımından, Leibniz'in de benzeri bir kitap yazmayı tasarladığını öğrenince vazgeçen L'Hospital'in yaşamı, son yıllarında üzerinde çalıştığı konik kesitlerin denklem çözümüne uygulanımını konu edinen kitabı yayımlamasına yetmedi.

17.yy'ın sonlarında diferansiyel ve integral hesaba ilişkin olarak Cavalieri, Fermat, Wallis ve Barrow'un geliştirdiği pek çok önemli sonuç ve yöntemin bir araya getirilmesi, dizgeselleştirilmesi ve temel ilkelere dayandırılması aşamasına gelinmişti. Kıta Avrupası'nda Leibniz, İngiltere'de de Newton, kısa bir süre içinde matematiğin en önemli dallarından birisi konumuna gelecek olan sonsuzküçükler hesabının temel ilkelerini formüle etmeyi başardılar. Aynı yıllarda Jean Bernoulli ve Huygens gibi bilim adamlarının da çeşitli katkılarda bulundukları sonsuzküçükler hesabı konusundaki ilk ders kitabını yazmaksa L'Hospital tarafından gerçekleştirildi. L'Hospital'in etkisini birkaç kuşak boyunca koruyabilen *Analyse des infiniment petits* adlı ders kitabının tanım ve aksiyomların tanıtımını amaçlayan başlangıç bölümlerinde değişken,değişmez ve fark (diferansiyel) kavramları tanıtılıyor, birincisi aralarında sonsuz küçük farklar bulunan niceliklerin birbirlerinin yerine kullanılabileceğini, ikincisi de her eğrinin kenar uzunluğun sonsuz küçüklükte çokgenlerle gösterilebileceğini ve eğriliği anlatmakta da ortak köşeye sahip kenarlar arasındaki açıdan yararlanılabileceğini belirten iki aksiyoma yer veriliyordu. Diferansiyel hesabın temel kurallarının tanıtılmasından sonra da bir eğriye belirli bir noktada teğet çizilmesi, en küçük ve en büyük değer problemleri ve dönüm noktası gibi çeşitli uygulamalar örneklerle anlatılıyordu. L'Hospital'in adını günümüze taşıyan ünlü kural da yine bu kitapta açıklanmıştı. $x=x_0$ için 0/0 ya da ∞/∞ belirsiz biçimlerinden birini alan $f(x)/g(x)$ oranının, $x=x_0$ için $f'(x)/g'(x)$ oranına (f' f'in g' de g'nin x'e göre birinci türevidir) eşit olduğunu belirten bu kural bugün de, L'Hospital (L'Hopital) kuralı olarak tanınmaktadır.

Adı sonsuzküçükler hesabının gelişimine katkıda bulunan matematikçiler arasında anılan L'Hospital, zamanının büyük matematikçileri tarafından bir anlamda küçümsenmişse de etkisini, önemi uzun yıllar boyunca azalmayan kitabıyla yaygın biçimde sürdürmeyi başarmıştır.

•**YAPITLAR (başlıca):** *Analyse des infiniment petits pour l'intelligence des lignes courbes*, 1696, ("Eğri Çizgilerin Kavranması İçin Sonsuzküçükler Çözümlemesi").

•**BAKINIZ:** BARROW, J.BERNOULLI, CAVALIERI, FERMAT, HUYGENS, LEIBNIZ, NEWTON.

LHOTE, André
(1885-1962)

Fransız, ressam. Kübist resimlerinin yanı sıra kuramsal çalışmaları ve eğitimciliği ile de tanınmıştır.

5 Temmuz 1885'te Bordeaux'da doğdu, 24 Ocak 1962'de Paris'te öldü. On yıl kadar ahşap oymacı olarak çalıştı ve dekoratif heykeller yaptı. Delacroix'nın *Günce*'si ve Baudelaire'in estetik üstüne yazıları onu resme yöneltti. Ayrıca 1906 dolaylarında gördüğü zenci heykelleri ve Gauguin'in resimlerinden de etkilenmişti. 1908'de Paris'e yerleşti, 1909'da R.Dufy ve G.Apollinaire'le tanıştıktan sonra 1911'de Kübistler'e katıldı. 1917'den başlayarak eleştiriler ve kuramsal yazılar yazdı. 1922'de kendi özel sanat okulunu açtı ve etkinliklerini burada sürdürdü.

Lhote ilk döneminde Fovist akımdan etkilenen resimler yapmış, ancak Cézanne'a olan hayranlığı ve enerjik yapısı onu Kübizm'e yöneltmiştir. Nesnelerin ve figürlerin geometrik biçimlere uyarlanması, dış çizgiler ve renk aracılığı ile düzlemlerin net bir biçimde birleştirilmesi ve hiyerarşik bir kompozisyon anlayışı, üslubunun özellikleridir. Manzaralar, natürmortlar, ev içleri, mitolojik sahneler ve portreler gibi çok çeşitli konularda çalışmış, ama günlük nesne ve sahnelerle spor etkinliklerine özel bir ilgi duymuştur. Gerek resimlerinde, gerek kuramsal çalışmalarında benimsediği ilkeleri inançla savunmuş, bu nedenle de yapıtlarının birçoğu kuramlarını kanıtlayan uygulamalara dönüşmüştür.

Lhote'un Paris'teki okulunda, Nurullah Berk, Cemal Tollu, Zeki Faik İzer, Bedri Rahmi Eyuboğlu, Hamit Görele ve Hasan Kavruk gibi birçok Türk sanatçısı eğitim görmüştür.

•**YAPITLAR:** (başlıca) **Resim:** *Masa Çevresinde Kadınlar*, 1910; *Dul*, 1910; *Çağrı Limanı*, 1912, Petit-Palais, Paris; *Rugby Oyunu*, 1917, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris. **Kitap:** *Traité du paysage*, 1939, ("Peyzaj İncelemesi"); *Traité de la figure*, 1950, ("Figür İncelemesi").

•**KAYNAKLAR:** P.Courthion, *André Lhote*, 1926; A.Jakovsky, *André Lhote*, 1947.

•**BAKINIZ:** PICASSO.

LIBBY, Willard Frank
(1908)

ABD'li kimyacı. Radyoaktif karbonla tarihlendirme yöntemini geliştirmiştir.

17 Aralık 1908'de Colorado Eyaleti'ndeki Grand Valley'de doğdu. Berkeley'de California Üniversitesi'nden 1931'de lisans, 1933'te kimya doktorasını alarak aynı kurumda fiziksel kimya derslerini üstlendi. II.Dünya Savaşı sırasında, atom bombasının yapımı için Columbia Üniversitesi'nde yürütülen araştırmalara katıldı ve giderek ilgi duyduğu nükleer kimya çalışmalarını 1945'ten sonra Chicago Üniversitesi'nde, Fermi'nin kurduğu Nükleer Araştırmalar Enstitüsü'nde sürdürdü. 1954-1959 arası Carnegie Enstitüsü'nün jeofizik laboratuvarında ve ABD Atom Enerjisi Komisyonu'nda görev alan Libby, 1959'da California Üniversitesi'nde kimya profesörlüğüne atandı, 1960'ta da karbonun radyoaktif izotopuyla tarihlendirme olanağı yaratan çalışmaları Nobel Kimya Ödülü'ne değer görüldü.

Araştırmalarını çekirdek fiziği ve kimyası üzerinde yoğunlaştıran, radyoaktif izotopların ayrıştırılmasını, nükleer dönüşümlerdeki yüksek enerjili atomların davranışını inceleyen Libby'nin en değerli çalışması radyoaktif karbon izotoplarına ilişkindir. 1930'ların sonlarına doğru, atmosferin yukarı katmanlarında havanın atomlarıyla etkileşen kozmik ışınların yoğun bir nötron yayımına neden olduğu, atmosferdeki azot izotoplarının da bu nötronları yakalayarak, normal karbon atomunun (karbon-12 ya da ^{12}C) ratyoaktif izotopu olan karbon-14'e (^{14}C) dönüştüğü belirlenmişti. Böylece oluşan ^{14}C, çok yavaş bir yarılanma süreciyle (yarı ömür) yeniden azota dönüşmeden önce havanın oksijeniyle birleşerek karbondioksit oluşturuyordu. Bu radyoaktif karbonun, önce karbondioksit soluyan bitkilerin, sonra da bu bitkilerle beslenen tüm canlıların dokusuna yerleşeceğini, canlının ölümünden sonra yarı ömrünü tamamlayarak azota dönüşeceğini düşünen Libby, ölü organizmada karbondioksit alışverişi olmayacağına göre, bitki ve hayvan kalıntılarındaki ^{14}C oranına dayanarak ölüm tarihinin belirlenebileceğini tasarladı. II.Dünya Savaşı'ndan sonra Chicago'da yapay radyoizotoplarla gerçekleştirebildiği ölçümlerle, radyoaktif karbonun yarı ömrünün yaklaşık 5700 yıl olduğunu saptadı ve 1947'de, fosillerin dokusunda bulunan, azota dönüşmemiş ^{14}C miktarını kendisinin geliştirdiği bir tür Geiger sayacıyla ölçüp, yaşı bilinen örneklerdeki ^{14}C miktarıyla karşılaştırılarak fosillerin tarihlendirilebileceğini kanıtladı.

Libby'nin araştırmaları, bitki ve hayvan fosilleri, ağaç kabukları, kemik, tohum gibi organik madde kalıntılarının incelenmesiyle, yazılı tarihöncesine uzanan yaklaşık 60 bin yıllık bir döneme ışık tutarken, jeolojik katmanlar arasındaki bu tür malzeme aracılığıyla, deniz ve buzul hareketleri, yanardağ püskürmesi gibi önemli jeofiziksel değişimlerin de daha iyi incelenebilmesine olanak tanıdı.

Hidrojenin bir izotopu olan trityum (^{3}H) üstüne de araştırmalar yapan, radyoaktif yarılanmanın ölçümünü kolaylaştıracak yeni teknikler geliştiren Libby, araştırmalarıyla, fizik, kimya, biyoloji ve tıp gibi alanlarda büyük önem taşıyan radyoaktif izotop tekniklerinin jeolojiye ve özellikle arkeolojiye de uygulanmasını sağlamıştır.

•**BAKINIZ:** L.W.ALVAREZ, ESİN, HEVESY, E.O.LAWRENCE.

LICHTENBERG, Georg Christoph
(1742-1799)

Alman, filozof. Aydınlanma felsefesinin öncülerindendir.

1 Temmuz 1742'de Darmstadt yakınlarında Oberramstadt'ta doğdu, 24 Şubat 1799'da Göttingen'de öldü. Bir papazın oğludur. Darmstadt'ta ortaöğrenimini bitirdikten sonra 1763'te girdiği Göttingen Üniversitesi'nde doğabilimleri ve matematik okudu. Başta İngiltere olmak üzere Avrupa'nın birçok yerini gezdi. Doğayla ilgili gözlemlerde bulundu. Bir aralık yayımcılıkla uğraştı. 1769'da Göttingen Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görevlendirildi.

Lichtenberg'in felsefesinde odak sorun insan yaşamının anlam ve önemini kavramak, evren bütünü içinde insanın yerini, değerini açıklamaktır. Ona göre insan bir us varlığıdır, bu nedenle bütün eylemlerinde usu kılavuz edinmesi, onun aydınlığından yararlanması gerekir. İnsan önce kendini bir felsefe sorunu durumuna getirmeli, anlaşılması için gerekli çözüm yöntemlerini uygulamalıdır. Evreni tanımanın yolu insandan geçer. Evren bir bütündür, insan da bu bütünün içindedir. "Her nesne özdeştir, her bölüm bütünü yansıtır. Tasarımlar bile bir yaşam ve bir evrendir. Her insan kendi kendinin hakimi ve savunucusudur."

•**YAPITLAR (başlıca):** *Vermischte Schriften*, (ö.s.), 9 cilt, 1805, ("Karma Yazılar"); *Aphorismen*, (ö.s.), 1966, ("Özdeyişler).

LICHTENSTEIN, Roy
(1923)

ABD'li ressam, heykelci ve grafik sanatçısı. Çizgi roman tekniklerini kullandığı resimleriyle Pop Art'ın önde gelen temsilcilerindendir.

27 Ekim 1923'te New York'ta doğdu. 1939-1940 yıllarında Art Students' League'de Reginald Marsh'la (1898-1945) çalıştı. 1940'ta girdiği Ohio Üniversitesi'nden 1943'te mezun oldu, 1949'da da lisansüstü öğrenimini tamamladı. 1951-1957 arasında Cleveland'da resim yaparken bir yandan da serbest tasarımcı olarak çalıştı. New York'a yerleştikten sonra önce Oswego'da Eyalet Üniversitesi'nde sonra da Rutgers Üniversitesi'nde öğretmenlik etti.

Lichtenstein kısa bir süre Soyut Dışavurumculuk (Abstre Ekspresyonizm) doğrultusunda resimler yapmış, 1957'deyse Pop Art'a yönelmiştir. A.Kaprow ve öbür Oluşum (Happening) sanatçılarının sanayi ürünlerinden yararlanma eğilimlerini benimseyerek, duyarlıktan uzak, toptan üretimle hemen yok olabilen imgelere ve tüketim mallarına ilgi duymuştur. Soyut Dışavurumcular'ın kişisel ve romantik öznelliğini kınayarak imgeleri, kişisel olmayan, neredeyse anonim bir dille tuvale aktarmıştır. Çizgi romanlardan ya da turistik afişlerden seçtiği sahneleri öyküsel bağlamlarından soyutlayıp imge olarak almış, sonra bu imgeleri asıllarında kullanılmış aynı tipografik teknikle, büyüterek vermiştir. Öyle ki, bu yapıtlar küçültülerek basıldıklarında özgünlerinden hiçbir farklılık göstermezler.

Lichtenstein, *Bir Kadın Portresi*'nde görüldüğü gibi 1970'lerde Die Brücke, (Köprü) Kübizm ve Gerçeküstücülük gibi akımların üslup, tema ve anlatım özelliklerini alarak kendi üslubuna uyarlamıştır. Bu yapıtlarda 1960'ların anonimliği kaybolmuş, Lichtenstein'in özgün resim dili ve öznel anlatımı belirginlik kazanmıştır.

Lichtenstein, 1960'larda lamba, çaydanlık ve fincan gibi günlük olağan nesneleri konu aldığı bir dizi seramik, ayrıca çelik üstüne emaye boyalı heykeller de yapmıştır. Bu nesnelerin ucuz, zevksiz ve bayağı biçimlerini, duygusallığa kaçmadan, olduğu gibi ve usta bir teknikle vermiştir.

•**YAPITLAR (başlıca):** *Kız ve Top*, 1961; *Golf Topu*, 1962; *Sanat*, 1962, Locksley Shea Galerisi, Minneapolis; *Günaydın Sevgilim*, 1964, Leo Castelli Galerisi, New York; *Apollo Tapınağı*, 1964; *Ateş Açtığımda*, 1964, Stedelijk Müzesi, Amsterdam; *Kendi Portresi*, 1978, Leo Castelli Galerisi, New York; *Bir Kadın Portresi*, 1979, Leo Castelli Galerisi, New York; *Orman Manzarası*, 1980, Leo Castelli Galerisi, New York.

•**KAYNAKLAR:** R.Morphet, *Roy Lichtenstein*, 1969; D.Waldman, *Roy Lichtenstein. Drawings and Prints*, 1971.

•**BAKINIZ:** DINE, KAPROW, WARHOL.

LICHTHEIM, George
(1912-1973)

Alman, gazeteci ve yazar. Sosyalist düşünce tarihine ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

Berlin'de doğdu, 1973'te öldü. Yahudi bir ailenin oğluydu. Heidelberg Üniversitesi'nde öğrenimini sürdürdüğü sırada Hitler'in iktidara gelmesi üzerine öğrenimini yarıda bırakarak Almanya'yı terketti. Bir süre ABD'de yaşayan Lichtheim 1934'te Filistin'de bulunan ailesinin yanına giderek burada İngilizce yayımlanan *Palestine Post* adlı gazetede çalışmaya başladı.

1943'te yaşamının büyük bir bölümünü geçireceği Londra'ya yerleşti. 1940-1950 arasında çeşitli İngiliz ve Amerikan yayın organlarına yazılar yazdı. Londra'da yayımlanan *Twentieth Century* ve New York'ta yayımlanan *Commentary* dergilerinin genel yayın yönetmenliğini yaptı. 1955'te G.L.Arnold takma adıyla yayımladığı *The Pattern of World Conflict* ("Ana Hatlarıyla Dünyadaki Uzlaşmazlıklar") adlı ilk kitabı soğuk savaşın ve az gelişmiş ülkelerin değerlendirilmesi niteliğindeydi. 1961'de yayımladığı ünlü kitabı *Marxism: An Historical and Critical Study* ("Marxism: Tarihsel ve Eleştirel Bir Çalışma") ile

adını geniş kitlelere duyuran Lichtheim 1966 sonrasında çalışmalarını sosyalist düşünce tarihi üzerinde yoğunlaştırdı. Bu alanda yazdığı ilk kitabı *The Origins of Socialism*'i ("Sosyalizmin Kökenleri") diğerleri izledi. 1972'de yayımladığı son kitabı *Europe in the Twentieth Century* ("Yirminci Yüzyılda Avrupa") adlı kitabında Avrupa'nın tarihini inceledi.

Gençlik yıllarında Hegelci ve Marxist görüşlerden etkilenen Lichtheim daha sonraki yıllarda Frankfurt Okulu'na yakınlık duydu. Siyasal ve düşünsel eğilimlerinin Frankfurt Okulu'na büyük ölçüde benzerlikler göstermesine karşın yaşamının son yıllarında J.Habermas'la olan ilişkisinin dışında bu okulun temsilcileriyle doğrudan ilişki kurmadı.

•**YAPITLAR (başlıca):** *The Pattern of World Conflict*, 1955, ("Ana Hatlarıyla Dünyadaki Uzlaşmazlıklar"); *Marxism: An Historical and Critical Study*, 1961, ("Marxism: Tarihsel ve Eleştirel Bir Çalışma"); *The New Europe: Today and Tomorrow*, 1963; ("Yeni Avrupa: Bugün ve Yarın"); *Marxism in Modern France*, 1966, ("Modern Fransa'da Marxism"); *The Origins of Socialism*, 1969, ("Sosyalizmin Kökenleri"); *A Short History of Socialism*, 1970, ("Sosyalizmin Kısa Bir Tarihi"); *From Marx to Hegel*, 1970, ("Marx'tan Hegel'e"); *Europe in the Twentieth Century*, 1972, ("Yirminci Yüzyılda Avrupa").

•**BAKINIZ:** HABERMAS.

LICINIUS
(250-325)

Roma imparatoru. 313-324 arasında Constantinus'la birlikte imparatorluğu yönetmiştir.

Valerius Licinianus Licinius, İllirya'da (Orta Yugoslavya) doğdu. Doğum tarihi kesin değildir. Ekim 325'te öldü. Ölüm yeri bilinmiyor. Köylü kökenliydi. Ordu içinde yükselerek 308'de Galerius' un konsül seçilmesinden sonra *augustus* (imparator) unvanını aldı. Galerius onun Batı Avrupa'daki toprakları yönetmesini istiyordu. Ancak oraları paylaşıldığından Licinius'a Pannonia (Kuzey Yugoslavya) bölgesi verildi. Maximinus Daia, Licinius'un buraya getirilmesine karşı çıktı ve çok geçmeden o da *augustus* oldu. Böylece iki *augustus* iki *caesar* sistemi sona erdi. Galerius başkandı ve altı *augustus*'la birlikte Roma İmparatorluğu'nun yönetimini paylaşıyordu. Bu yeni sistem genel bir anlaşma temeline dayanmadığı için sağlam değildi.

311'de Galerius'un ölümünden sonra, Maximinus Daia Asya'daki toprakları ele geçirerek İstanbul'a doğru yürüyüşe geçti. Licinius da boğazın karşı kıyısına ilerledi, ancak burayı aralarında sınır kabul ederek anlaştılar. Licinius öteki *augustus* Constantinus'a destek olmak için 313'te üvey kızkardeşi Constantia ile evlendi. Licinius'un Constantinus'un müttefiki olması üzerine Maxentius ve Maximinus bir araya geldiler. Maximinus'un boğazları geçerek Avrupa'da ilerlemesi üzerine Licinius Milano'dan orduyla hareket ederek 30 Nisan 313'te Campus Serenus'ta Maximinus'un ordusunu büyük bir bozguna uğrattı. Böylece bütün Doğu, Licinius'un eline geçti. İmparatorluk Licinius ve Constantinus arasında bölündü. Ancak ikisi arasındaki anlaşma bir süre sonra bozuldu. Constantinus Licinius'a savaş açtı. İki ordu 314'te Cibalae yakınında karşılaştı. Licinius'un ordusu yenildi. Licinius'a Avrupa'da yalnız Thrakia (Trakya) kaldı. Licinius ile Constantinus arasındaki zoraki anlaşma sekiz yıl daha sürdü, Licinius'un Hıristiyanlık'ı öbür dinlere eşit tutan Milanon Buyruğu'na uymayarak Hıristiyanlar'a karşı baskı uygulaması ve *caesar* seçimi konusundaki anlaşmazlık iki imparator arasında savaş çıkmasına neden oldu. Constantinus, Licinius'u 325'te önce Hadrianopolis'te (Edirne) sonra da Chrysopolis'te (Üsküdar) yenilgiye uğrattı. Licinius 300.000 askerle Nicomedia'ya (İzmit) kaçtı. Constantia kocasının hayatının bağışlanmasını sağladı. Thessalonika'ya (Selanik) sürülen Licinius, Ekim 325'te ayaklanma ve devlete ihanet suçundan idam edildi.

•**BAKINIZ:** CONSTANTINUS I.

LICINIUS CRASSUS
(İÖ 115-53)

Romalı siyaset adamı. Birinci Triumvirlik'in kurucularındandır.

Marcus Licinius Crassus Dives'in doğum yeri bilinmiyor. İÖ 9 Haziran 53'te Karrhai (bugün Irak'ta) yakınlarında öldü. Genç bir subayken siyasete atıldı. Sulla ile Gaius Marius arasındaki savaşta Sulla'yı destekledi. Marius İÖ 87'de Roma'yı ele geçirince kentten kaçtı. Sulla İÖ 82'de yönetime geçince Roma'ya döndü. Sulla'nın diktatörlüğü bir iç savaşa yol açınca bu duruma son vermek ve yeni bir hükümet kurmak için Sulla'ya karşı mücadeleye girişti. Sulla'nın ölümünden sonra yaptığı servetini artırdı. İş alanındaki başarılarıyla dönemin en önemli kişilerinden biri oldu.

İÖ 73'te *praetor*'luğa getirildi ve Spartacus önderliğinde Campania'da başlayan büyük ayaklanmayı bastırdı. İÖ 70'te Pompeius'la birlikte konsüllüğe seçildi. Pompeius'un güçlenmesi Licinius Crassus ile Caesar'ı korkutuyordu. Önceleri Catilina'nın Pompeius'a karşı düzenlediği darbe girişimlerini desteklediyse de İÖ 63'teki girişime arka çıkmadı.

İÖ 60'ta Licinius Crassus, Pompeius ve Caesar aralarında gizli bir antlaşma yaptılar. Birinci Triumvirlik adı verilen bu antlaşma ile bütün siyasi sorunlarda birlikte hareket etmeye karar verdiler. Licinius, İÖ 55'te Pompeius ile birlikte konsül oldu. Ardından Partlar'la savaşmak üzere büyük bir orduyla doğuya gitti. Fırat Irmağı'nın ötesinde büyük topraklar elde etmek istiyordu. Mezopotamya'ya dek ilerledi. Fırat'ı geçerek Dicle üzerindeki Seleukeia'ya girmek istediğinde büyük bir direnmeyle karşılaştı. Karrhai'ye çekildi, buradan ayrılmak için hareket ettiğinde Part süvarilerinin hücumuna uğradı. Part komutanıyla yaptığı konuşma sırasında öldürüldü.

•**BAKINIZ:** CAESAR, CATILINA, POMPEIUS, SULLA.

LIE, Marius Sophus
(1842-1899)

Norveçli matematik bilgini. Kendi adıyla tanınan dönüşüm gruplarını tanımlamıştır.

17 Aralık 1842'de Nordfjordeide'de doğdu, 18 Şubat 1899'da Kristiania'da (bugün Oslo) öldü. 1865'te Kristiania Üniversitesi'nde tamamladığı yükseköğrenimi sonrasında bir süre özel dersler vererek geçimini sağladı. 1868'de tanıdığı Poncelet ve Plücker' in çalışmalarının içinde uyandırdığı araştırma tutkusu 1868'da Berlin'de Klein, ertesi yıl Paris'te Darbaux (1842-1917) ve Jordan ile tanıştıktan sonra daha da arttı ve iki yıl geçmeden en ünlü buluşu olan kontakt dönüşümleri tanımlamasıyla ilk ürünlerini vermeye başladı. 1870'te Fransa ile Prusya arasında başlayan savaş Klein'ın Berlin'e dönmesine neden olduktan sonra da bir süre daha Paris'te kalan, bir ara İtalya'ya gitmek üzere yola çıktıysa da casus zanlısı olarak yakalanıp bir ay gözaltında tutulan Lie serbest bırakıldıktan sonra İtalya üzerinden Berlin'e, Klein'ın yanına döndü. 1871'de Kristiania Üniversitesi'nin verdiği burstan yararlanarak lisansüstü öğrenimine başladı. Ertesi yıl doktorasını tamamlamış, özellikle kısmi diferansiyel denklemlerin integrallerinin bulunmasına ilişkin araştırmalarıyla ilgi çekmeyi başarmış ve Kristiania Üniversitesi'nde ders vermeye başlamıştı. Kristiania'da kontakt dönüşümler, dönüşüm grupları ve diferansiyel geometri konularında son derece önemli araştırmalar yapmasına karşın, araştırmalarıyla öğrencilerinin ve çalışma arkadaşlarının ilgisini çekemeyen Lie, 1884'te, F.Engel'in kendisiyle birlikte çalışmak üzere Klein tarafından Kristiania'ya gönderilmesiyle bir ölçüde yalnızlığından kurtulabildi. 1886'da Leipzig Üniversitesi'nde Klein'dan boşalan profesörlüğe atandı. Araştırmalarıyla ilgilenen öğrenciler bulabildiği Leipzig'de çeşitli konularda ders kitapları yazan Lie, 1898'de Kristiania Üniversitesi'ne döndükten kısa bir süre sonra öldü.

Poncelet'nin tasarı geometrisinin ve Plücker'in nokta yerine doğru kullanımına dayanan yeni geometriler kurmayı amaçlayan çalışmalarının etkisiyle matematik araştırmalarına yönelen Lie'nin, kontakt dönüşümleri tanımlamasıyla ilk ürünlerini veren yaratıcılığı, Kristiania'daki ilk yıllarında dönüşüm grupları kuramına, ardından diferansiyel geometriye, yaşamının sonlarına doğru da geometrinin temellerinin araştırılmasına yönelmişti. Kişiliğindeki savrukluk, çalışmalarını yalnız başına derlemesini ve dizgeselleştirmesini engellediği için ancak bir yardımcı bulduğu dönemlerde düzenli ürünler verebilen, Engel'in yardımıyla dönüşüm gruplarına, Scheffers'in yardımıyla da diferansiyel denklemlere ve kontakt dönüşümlerin geometrisine ilişkin çalışmalarını yayımlayabilen Lie, 19.yy'ın gözde dili olan çözümleyicilikteki becerisinin azlığı yüzünden, integraller kuramıyla ilgili önemli buluşlarını çağdaşlarına anlatma olanağı bulamamış, yalnızca kendi adıyla anılan dönüşüm gruplarının kuramcısı olarak tanınmakla yetinmek zorunda kalmıştır.

Lie grupları

1870'lerde oldukça yeni olmasına karşın olgunlaşmaya başlamış olan gruplar kuramı konusundaki ilk düşüncelerini Klein ile birlikte olduğu bu dönemde geliştiren Lie, hemen aynı yıl içinde "sonlu sürekli gruplar" olarak adlandırdığı genel dönüşüm grupları tanımına ulaştı. Sonlu sayıda parametre içerdiği için "sonlu", o günlerde süreklilikten her mertebeden türeve sahip olmak anlaşıldığı için "sürekli" olarak betimlediği bugünse Lie grupları olarak tanınan bu grupların en güzel uygulamalarından birisini de, Helmholtz'un 1868'de Eukleides geometrisi yerine, gruplar kuramına dayalı yeni bir geometri kurmayı amaçlayan uzay problemindeki gösterimlerinin başarısızlığını ve çözümünün yanlışlığını kanıtlarken sergiledi.

1890'larda başka matematikçilerin de ilgisini çekmeye başlayan Lie grupları, Elie Cartan tarafından sınıflandırıldıysa da, anlatım biçimi açısından Lie'ye benzeyen Cartan'ın da çağdaşlarına seslenmeyi başaramaması yüzünden uzun yıllar hakettiği ölçüde etkili olamadı. 1922'de Weyl'in çalışmalarıyla yeniden gündeme gelen ve 1950'ye değin süren araştırmalarla türevlenebilme koşullarından arındırılan bu grupların Chevalley tarafından genelleştirilmesiyle, cebirsel gruplar kuramı geliştirilebildi. Kuvantum fiziğinde bulduğu kullanım alanı giderek genişleyen Lie gruplarının, topolojiyi cebire bağlamaktaki başarısı, öneminin hiç değilse 20. yy'da anlaşılmasını sağladı.

•YAPITLAR (başlıca): *Gessammelte Abhandlungen*, (ö.s.), F.Engel, P.Heegaard (der.), 6 cilt, 1922-1937, ("Toplu Yapıtlar").

•BAKINIZ: CARTAN, GALOIS, HELMHOLTZ, KLEIN, WEYL.

LIE, Trygve Halvdan
(1896-1968)

Norveçli devlet adamı. 1946-1952 arasında Birleşmiş Milletler'in ilk genel sekreteri olarak görev yapmıştır.

16 Temmuz 1896'da Kristiania'da (bugün Oslo) doğdu, 30 Aralık 1968'de Geilo'da öldü. Babası marangozdu. Küçük yaşta Norveç İşçi Partisi'ne katıldı. 1919'da Oslo Üniversitesi Hukuk Fakültesi' nden mezun oldu. İşçi Partisi içinde hızla yükselen Lie 1935'te milletvekili seçilerek İşçi Partisi hükümetinde adalet bakanı oldu. 1939'da ticaret bakanı, II.Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra gemicilik ve donatım bakanı olarak görev yaptı.

1940'ta Almanya Norveç'i işgal ettiğinde diğer hükümet üyeleriyle birlikte İngiltere'ye kaçtı. Londra'da bulunan sürgündeki Norveç hükümetinde dışişleri bakanı olarak görev yaptı. Savaştan sonra Birleşmiş Milletler'in (BM) kuruluş çalışmalarına katılan Lie, Nisan 1945'te San Francisco'daki BM konferansına katılan Norveç heyetine başkanlık etti. BM Anayasası'nın taslağını hazırlayan konferans komisyonunun başkanlığını yaptı. 1 Şubat 1946'da

BM Genel Kurulu tarafından 5 yıllık bir süre için BM genel sekreterliğine seçildi.

İlk görevi Kuzey İran'da bulunan SSCB askeri güçlerinin bu bölgeyi boşaltmasını denetlemek oldu. 1947'de İsrail devletinin kurulmasıyla sonuçlanan Filistin sorunuyla, 1948-1949 yıllarında ise Hindistan ile Pakistan arasındaki Keşmir sorunuyla uğraştı. 1950'de SSCB'nin Çin Cumhuriyeti'ni (Tayvan) BM'den çıkarma çabalarına karşı çıktı. Çin Halk Cumhuriyeti'nin BM'ye kabul edilmesi için çaba gösterdi. Ancak ABD'nin baskısı sonucu ÇHC'nin üyeliği gerçekleşmedi.

1950'de BM'nin SSCB'nin muhalefetine karşın Kore'ye askeri birlikler göndermesi üzerine SSCB, askeri müdahaleyi destekleyen Lie'nin görevinin ikinci bir dönem için uzatılmasına karşı çıktı. SSCB'nin Lie'nin yeniden seçilmesini BM Güvenlik Konseyi'nde veto edeceği ortaya çıktığında BM Genel Kurulu yeniden seçime gitmeksizin Lie'nin görev süresini 3 yıl uzattı. Bu karara karşı çıkan SSCB Lie'yi genel sekreter olarak tanımayacağını ilan etti. Bu sırada ABD'li senatör J.R.McCarthy de BM örgütünün ABD vatandaşı komünistleri bünyesinde çalıştırdığını öne sürerek örgütün genel sekreterliğini suçladı. Bu olay ve SSCB'nin kendisini tanımayışı üzerine Lie 10 Kasım 1952'de görevinden istifa etti. Yerine Dag Hammarskjöld seçildi. BM'deki görevinin sona ermesinden sonra Norveç'e dönen Lie anılarını yazdı, çeşitli hükümetlerde bakan olarak görev yaptı.

•**YAPITLAR (başlıca):** *In the Cause of Peace*, 1954, ("Barış Yolunda").

•**BAKINIZ:** D.HAMMARSKJÖLD, McCARTHY.

LIEBERMANN, Max
(1847-1935)

Alman ressam ve grafik sanatçısı. Barbizon Okulu ve İzlenimcilik (Empresyonizm) gibi yabancı etkilere açılmasıyla Alman sanatına yeni bir boyut getirmiştir.

20 Temmuz 1847'de Berlin'de doğdu, aynı kentte öldü. 1866-1868 arasında Berlin Üniversitesi'nde, 1868-1873 arasında da Weimar Sanat Akademisi'nde eğitim gördü. 1872'de Paris'e gitti. Bu sıralarda karşılaştığı Macar ressamı Mihaly von Munkácsy'den (1844-1900) etkilendi. 1873 yazını Barbizon'da geçirdi. Burada J.F.Millet'yle tanıştı, Corot ve manzara ressamı Charles-François Daubigny'nin (1817-1879) yapıtlarını inceledi. 1878-1884 arasında Münih'te yaşadı, sonra Berlin'e yerleşti. 1898'de Berlin Akademisi'nin üyesi oldu, sonra başkanlığına getirildi. 1899'da Yeni Sanat (Art Nouveau) doğrultusundaki Berlin Sezession grubunun başkanı oldu. Bu grupta birlikte çalıştığı Lovis Corinth'le uzun yıllar dostluğunu sürdürdü.

Liebermann, 1870'lerde Alman Doğalcılık (Natüralizm) geleneğini aşması ve dış etkilere karşı açık görüşlülüğüyle Alman sanatını geleneksellikten kurtarmıştır. İlk döneminde kullandığı koyu renkler, Barbizon Okulu sanatçılarının etkisiyle yerlerini parlak renklere bırakmıştır. Hollanda gezilerinde Franz Hals'dan ve Hollandalı açık hava ressamlarından etkilenmiş ve özellikle manzara ressamı Jozef Israels'in (1824-1911) resimlerindeki gerçekçi havaya yakınlık duymuştur. Bu dönemde Millet'yi anımsatan konulara yönelmiş, yetimhaneleri, akıl hastanelerini, köylü ve işçileri işlemiştir.

Liebermann 1890'larda Fransız İzlenimcileri'nin etkisine girmiş, ışıltılı, açık renkler kullanarak ton farklılıklarına önem vermeye başlamıştır. Ayrıca daha hareketli bir fırça kullanımı geliştirmiştir. Ancak, ışık ve rengi resmine egemen kılmadığından hiçbir zaman tam anlamıyla izlenimci bir ressam olmamıştır. Yaşamının son yıllarında portreciliğe yönelen Liebermann bir dönemde dış etkilere açık olmasına karşın, 1900'lerin başlarında Almanya'da gelişmeye başlayan Dışavurumculuk'a (Ekspresyonizm) ayak uyduramamış ve bu akımın tepki gösterdiği gelenekselliğe yönelmiştir.

•**YAPITLAR (başlıca):** *İki Kardeş*, 1876, Resim Galerisi, Dresden; *Yaşlılar Akıl Hastanesi*, 1881; *Keten İpliği Eğirenler*, 1887, Ulusal Galeri, Doğu Berlin; *Ağ Onaranlar*, 1889, Sanat Salonu, Hamburg; *Papağancı*, 1902, Resim Koleksiyonu, Essen; *Uhlenhorst Vapur İskelesi*, 1910, Sanat Salonu, Hamburg; *Kendi Portresi*, 1925, Devlet Müzesi, Berlin; *Domuz Pazarı*, Devlet Sanat Salonu, Mannheim; *Bavyera'da Bir Kasaba Lokali*, Modern Sanat Müzesi, Paris.

•**KAYNAKLAR:** M.J. Friedländer, *Max Liebermann*, 1924; F.Stuttman, *Max Liebermann*, 1961.

•**BAKINIZ:** HORTA, F.MILLET, MONET.

LIEBERT, Arthur
(1878-1946)

Alman, filozof. Felsefe tarihi alanında önemli katkıları olmuştur.

10 Kasım 1878'de Berlin'de doğdu, 5 Kasım 1946'da aynı kentte öldü. Ortaöğrenimini bitirdikten sonra Berlin Üniversitesi'nde felsefe okudu. 1910-1933 arasında Kant-Gesellschaft (Kant Derneği) başkanı oldu. 1928-1933 arası Berlin, 1934-1939 döneminde Belgrad, 1939-1946 yıllarında da Birmingham ve gene Berlin üniversitelerinde felsefe profesörü olarak görev aldı.

Liebert Yeni-Kantçı öğretiyi benimsemekle birlikte, daha çok, felsefe tarihi alanında çalıştı. Pico Della Mirandola, Fichte, Strindberg, Goethe, Kant ve Dilthey üzerinde sürdürdüğü geniş kapsamlı incelemeleriyle ilgi çekti. Çalışma alanının ikinci bölümünü değer sorunu, tarih felsefesi, bilgi kuramı ve metafizik oluşturur. Ele aldığı sorunların çözümünde, onlarla ilgili tarihsel gelişmeden yola çıkarak, bireşimci ve karşılaştırmalı bir yöntem uygulamıştır.

Liebert için önemli olan, felsefe sorunlarına tarih boyunca aranan çözüm ve bu çözümün doğurduğu yeni sonuçlardır. Özellikle bilgi kuramının gelişme-

sinde diyalektik yöntemin önemini vurgulamış, maddeci tarih anlayışının doğuşunu sağlayan toplumsal ilişkileri açıklamaya çalışmıştır.

•YAPITLAR (başlıca): *Das Problem der Geltung*, 1914, ("Değer Sorunu"); *Der Geltungswert der Metaphysik*, 1915, ("Metafiziğin Değer Bakımından Geçerliliği"); *Geist und Welt der Dialektik*, 1929, ("Tin ve Diyalektik Evren"); *Materialistische Geschichtsphilosophie*, 1931, ("Maddeci Tarih Felsefesi"); *Erkenntnistheorie*, 1932, ("Bilgi Kuramı"); *Der universale Humanismus*, 1946, ("Evrensel Humanizm").

LIEBIG, Justus von
(1803-1873)

Alman kimya bilgini. Kuramsal ve deneysel katkılarıyla organik kimyanın gelişmesinde önemli rol oynamış, tarım kimyasının öncülüğünü yapmıştır.

12 Mayıs 1803'te Darmstadt'ta doğdu, 18 Nisan 1873'te Münih'te öldü. Kimyasal madde ticareti yapan babasının laboratuvarında küçük yaşta kimyaya ilgi duyan ve bir süre bir eczacının yanında çırak olarak çalıştıktan sonra 1820'de Bonn Üniversitesi'nde kimya öğrenimine başlayan Justus Liebig, öğrenimini Erlangen'de sürdürerek, 1822'de henüz 19 yaşındayken doktora derecesini aldı. Bilgisini artırmak amacıyla, o dönemde kimya araştırmalarının en önemli merkezi olan Paris'e giderek, Thénard ve Gay-Lussac ile birlikte çalıştı. 1824'te ülkesine dönünce, Humboldt'un önerisiyle öğretim görevlisi olarak atandığı Giessen Üniversitesi'nde 1826'da kimya profesörlüğüne getirildi. Giessen'de kısa zamanda dönemin en önemli eğitim ve araştırma laboratuvarlarından birini, belki de en önemlisini kuran Liebig, bir çeyrek yüzyıl boyunca dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen birkaç kuşak kimyacının yetiştiği bu merkezde yoğun araştırmalar yaptı. 1845'te "baron" unvanı alarak soyadına "von" takısını ekleyen Liebig, 1852'de, yaşamının sonuna değin çalışacağı Münih Üniversitesi'ne geçti. Ancak, iyi donatılmış, büyük bir laboratuvarı olmasına karşın, o tarihten sonra deneysel çalışmalarını büyük ölçüde azaltarak, edebiyat, tarım sorunları gibi başka uğraşılara ağırlık verdi.

Organik kimyanın çok çeşitli alanlarında çalışmalar yapan Liebig, kimyasal yapıya ilişkin kuramsal katkılarının yanı sıra, birçok maddenin sentezini ve analizini gerçekleştirmiş, sonradan uzun yıllar kullanılacak araştırma teknikleri geliştirerek, karbonhidrat analizi, kimyasal kökler, metabolizma, biyokimya, bitki ve tarım kimyası gibi alanlarda öncü nitelikte araştırmalar yapmıştır. Gelecekteki araştırmalarına ışık tutan ve anorganik kimyaya göre oldukça karmaşık olan organik kimyaya öncelik vermesine yol açan önemli bir olay, gümüş siyanat ile fülminatın aynı bileşimde olduğunun anlaşılmasıydı. Wöhler'in incelediği gümüş siyanat ile Liebig'in üzerinde çalıştığı gümüş fülminatın aynı atom türlerini aynı oranda içerdiğini Gay-Lussac'ın farketmesi üzerine, ilk kez, aynı bileşimde olan iki kimyasal maddenin değişik atom yapısında olabileceği ve bu yapının maddeye değişik kimyasal özellikler kazandırabileceği anlaşılmış, sonradan Berzelius bu tür bileşiklere "izomer" adını vermişti. Bu olgunun anlaşılmasından sonra kimyasal yapıların incelenmesine ağırlık veren ve 1824'te tanıştığı Wöhler ile uzun yıllar sürecek önemli bir işbirliğini başlatan Liebig, Gay-Lussac'tan öğrendiği analiz tekniklerini daha da geliştirerek, karbonhidratların yıkımıyla oluşan karbondioksit ve su miktarından, bu maddelerin bileşimindeki karbon ve hidrojen miktarının belirlenmesini sağlayan yöntemler geliştirdi ve bu yöntemler için, kimi değişikliklerle bugün de kullanılan deney araçları tasarladı.

Organik kökler kavramı

1830'larda kloroform ve klorali bulan Liebig, başta ürik ve hipürik asit olmak üzere birçok konuda Wöhler ile işbirliği yaptı. Acıbadem yağından (benzaldehit) birçok türev elde eden iki araştırmacı, bu çalışmaları sonucunda, "benzoyl kökü" diye adlandırdıkları bir atom grubunun (C_7H_5O) tepkimelerde tek bir atom gibi davrandığını ve değişmeden kaldığını bularak, bileşiklerin oluşumunda köklerin rolünü araştırdılar. Daha sonra bir "etil" kökü üstünde çalışan Liebig, bu kök, eterin yapısı ve benzer sorunlar nedeniyle Dumas ve Berzelius gibi dönemin önde gelen kuramcılarıyla uzun tartışmalara girişti. Gene de, kimyasal yapıda köklerin göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulayarak, başta Dumas olmak üzere, Laurent, Gerhardt ve daha sonra Kekulé'nin yapısal kuram konusundaki çalışmalarına temel hazırlayan araştırmalar yaptı.

1840'lardan başlayarak daha çok biyokimya araştırmalarına ağırlık veren ve zamanla bitki kimyası ile tarım kimyası alanında değerli çalışmalar yapan Liebig, yaşamsal önem taşıyan bileşikleri, kan ve idrar gibi sıvıları, bitki ve hayvan dokusunu inceledi. Lavoisier'in öncülüğünü yaptığı metabolizma kimyasına ilişkin çalışmaları geliştirerek, hayvanlarda vücut ısısının karbonhidratların yakılmasından kaynaklandığını vurguladı. Bu dönemdeki çalışmalarından yola çıkarak kimi zaman eldeki verileri aşacak genellemeler yapabilen ve görüşlerinin tartışma konusu yapılmasını hoşgörüyle karşılamayan Liebig'in, mayalanmayı tümüyle kimyasal bir süreç olarak ele alan ve mayanın bir organizma değil kimyasal bir ferment olduğunu ileri süren savı zamanla Pasteur'ün çalışmalarıyla çürütüldü. Bu konuda kimyasal mekanizmalara ağırlık vermesine karşın, Liebig, hayvanlardaki biyokimyasal süreçlerin açıklanmasında giderek etkinliğini yitiren dirimselci görüşe daha yakındı.

Tarım kimyasına yönelik çalışmaları

Liebig'in, uygulamada çok önemli sonuçlar doğuran çalışma alanlarından biri de tarım kimyasıdır. British Association for the Advancement of Science'ın, kendisinden tarımsal üretim ve tarım kimyası konusunda bir rapor hazırlamasını istemesi üzerine bu konuya eğilen ve tarımsal üretimi kimyasal yöntemlerle güçlendirme düşüncesini benimseyen Liebig, çeşitli bitkilerin, yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli karbondioksit, su, mineraller ve azotu havadan ve topraktan nasıl aldığını inceledi. Özellikle yalnızca topraktan alınabilen fosfor, potasyum gibi minerallerin bitkilerce tüketildiği için zamanla azalacağını vurgulayan Liebig, gerekli minerallerin kimyasal yöntemlerle sağlanabilmesi için yapay gübreler geliştirdi,

böylelikle tarım kimyasında önemli bir dönemi başlatmış oldu. Ancak, bitkilerin gereken azotu yağmur suyundaki amonyaktan da alabildiğini düşünerek yanılgıya düşmüş ve yapay gübrelerde nitratlara gereken önemi vermemişti.

Milletvekilliği

Liebig, poliasitler üstünde de çalışmalar yapmış, Lavoisier'nin asitliği oksijenin varlığına bağlayan kuramının çürütülerek, asitlerde hidrojenin rolünü vurgulayan görüşün güçlenmesinde etkili olmuştur. Geniş kapsamlı çalışmaları, 1832'de yayımlamaya başladığı, bugün de *Annalen der Chemie* adıyla süregelen kimya dergisi, ünlü laboratuvarı ve Kekulé, Hoffman, Wurtz gibi değerli kimyacıların yetişmesindeki katkısıyla Liebig, 19.yy'ın en önemli kimyacılarından, özellikle organik kimyanın kurucularından biri olmuştur.

•KAYNAKLAR: J.Carrière (der.), *Berzelius und Liebig Ihre Briefe von 1831-1845*, 1893; A.W.Hofmann, *The Life-Work of Liebig*, 1876; J.Volhard, *Justus von Liebig*, 2 cilt, 1909.

Spartakistler'in oluşması

•BAKINIZ: BERZELIUS, BUCHNER, COUPER, J.B.DUMAS, GAY-LUSSAC, GERHARDT, KEKULÉ, LAURENT, LAVOISIER, PASTEUR, WÖHLER.

LIEBKNECHT, Karl
(1871-1919)

Alman siyaset adamı. Almanya Komünist Partisi'nin kurucularındandır.

I. Dünya Savaşı sonrası gelişmeler

13 Ağustos 1871'de Leipzig'de doğdu, 15 Şubat 1919'da Berlin'de öldü. Alman sosyalist hareketinin önde gelen temsilcilerinden Wilhelm Liebknecht'in oğludur. Gençliğinde doğayla, şiirle, güzel sanatlarla ve müzikle ilgilendi. Leipzig ve Berlin üniversitelerinde hukuk ve politik iktisat öğrenimi gördü, felsefe doktoru oldu. 1893-1894 yıllarında Potsdam'da İmparatorluk Öncü Muhafızları Birliği'nde askerliğini yaptıktan sonra Westfalya'da avukatlığa başladı. 1898'de Berlin'e döndükten iki yıl sonra SPD'ye (Sozialdemokratische Partei Deutschlands-Almanya Sosyal Demokrat Partisi) katıldı.1904'te Königsberg'deki bir mahkemede Çarlık Rusyası'na gizli olarak sosyalist propaganda malzemesi sokmaktan yargılanan Doğu Prusya köylülerinin savunmasını üstlendi.

Rusya'da 1905 Devrimi'nin gerçekleşmesinden sonra partinin 1905 Jena Kongresi'nde siyasi kitle grevinin işçi sınıfının en önemli mücadele aracı olduğunu savundu. Partinin çoğunluğu tarafından benimsenmeyen bu görüş, partinin bölünmesiyle sonuçlanacak görüş ayrılıklarının en önemlilerinden biri oldu.

1907'de Stuttgart'ta Sosyalist Gençlik Enternasyonali'nin kurucuları arasında yer aldı ve 1910'a değin örgütün başkanlığını yürüttü. 1907'de yayımlanan *Militarismus und Antimilitarismus* ("Militarizm ve Antimilitarizm") adlı broşüründe emperyalizmin belirleyici özelliklerinden biri olarak tanımladığı militarizmin yapısını inceledi ve antimilitarist propagandanın önemine dikkat çekti. Aynı yılın sonunda bu kitap nedeniyle yargılanarak 18 ay hapis cezasına mahkûm oldu. Silezya'da Glaz'daki cezaevindeyken Berlin'den Prusya Eyalet Meclisi'ne üye seçildi.

1912'de Reichstag'a (imparatorluk meclisi) seçildi. Halkı yaklaşan savaş tehlikesine karşı sürekli uyararak silah sanayicilerini eleştirdi. Almanya'nın Ağustos 1914'te I.Dünya Savaşı'na katılma kararı almasından sonra Aralık'ta II.Wilhelm'in savaş bütçesi için yapılan oylamada Reichstag'da 110 milletvekiliyle temsil edilmekte olan SPD içinde bütçeye olumsuz oy veren tek milletvekili oldu. Lenin'in çağrısına uyarak Alman halkını uluslararası emperyalist savaşı ulusal sınıf savaşına dönüştürmeye çağırdı. Derhal askere alındı ve savaşmayı reddettiğinden 1915 Ekim'inde gücü tükeninceye değin ağaç kesme, patates soyma ve cesetleri gömme gibi işlerde çalıştırıldı. Bir yandan da savaş aleyhtarı propagandayı sürdürdü. Liebknecht'in yanı sıra aralarında R.Luxemburg, Mehring ve K.Zetkin'in de bulunduğu SPD'nin azınlık grubu savaşın başlamasından itibaren yayımladıkları Spartakus imzalı bildiriler nedeniyle Spartakistler adıyla anılmaya başlandılar.

Aralık 1915'te Kautsky ve Bernstein önderliğinde 20 kadar savaş aleyhtarı sosyalist milletvekilinin SPD'den ayrılmalarının ardından Ocak 1916'da Spartakistler SPD'den çıkarıldı. Reichstag'dan Berlin işçilerine seslenen Liebknecht onları savaşa son verilmesi amacıyla 1 Mayıs gösterilerine katılmaya çağırdı. Savaşı sürdüren hükümetin devrilmesinin istendiği gösterilerin sonunda tutuklandı ve 4 yıl 1 ay hapis cezasına mahkûm oldu.

I.Dünya Savaşı sonunda Baden Prensi Max başkanlığında oluşturulan koalisyon hükümeti tarafından Ekim 1918'de serbest bırakıldı. Rusya'dakine benzer bir devrimin gerçekleşebilmesi için Almanya'da da koşulların olgunlaştığını düşünerek USPD (Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands-Almanya Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi) ve Spartakus Birliği önderliğinde işçi ve asker konseylerinin kurulmasına öncülük etti. 9 Kasım 1918'de Sosyal Demokratlar tarafından cumhuriyet ilan edildi. SPD ve USPD anlaşarak geçici Halk Komiserleri Konseyi'ni kurdular. Liebknecht bir yandan devrimci ayaklanmalar içinde yer alırken bir yandan da Luxemburg'la birlikte Almanya Komünist Partisi'nin kuruluş çalışmalarını yürütmekteydi. Aralık ayında *Rote Fahne* (Kızıl Bayrak) adlı gazete yayımlanmaya başlandı. 30 Aralık 1918-1 Ocak 1919 günlerinde yapılan kongrede AKP'nin (Almanya Komünist Partisi) kurulduğu açıklandı.

Sosyal Demokratlar'ın bir kurucu meclis toplama hazırlıklarına karşılık tüm yetkinin Rusya'da olduğu gibi işçi ve asker sovyetlerine verilmesini isteyen AKP, ordunun devrimci milislere dönüştürülmesi isteğiyle bir genel grev çağrısı yaptı. Sosyal demokrat hükümetin başbakanı Ebert savunma bakanı Noske'yi ayaklanmayı bastırmakla görevlendirdi. 6 Ocak'ta silahlı çatışmalar başladı. 15 Ocak'ta Luxemburg'la Liebknecht monarşist subaylarca tutuklandılar ve kaçmaya çalıştıkları savıyla öldürüldüler. Mart ayında ise Berlin genel grevi 1200 işçi ve asker öldürülerek bastırıldı.

•YAPITLAR (başlıca): *Militarismus und Antimilitarismus*, 1907, ("Militarizm ve Antimilitarizm"). *Klassenkampf gegen den Krieg*, 1919, ("Savaşa Karşı Sınıf Mücadelesi"); *Ausgewählte Reden, Briefe und Aufsätze*, (ö.s.), 1952, ("Seçme Konuşmalar, Mektuplar ve Makaleler");

•KAYNAKLAR: W.Bartel, *Karl Liebknecht*, 1971; W.Pieck, *Karl Liebknecht: Ein wahrer deutscher Patriot*, 1961; H.Schumann, *Karl Liebknecht*, 1923.

•BAKINIZ: F.EBERT, KAUTSKY, LENİN, LUXEMBURG.

LIEBKNECHT, Wilhelm
(1826-1900)

Alman siyaset adamı. Almanya'da Sosyal-Demokrat Parti'nin kurucularındandır.

29 Mart 1826'da Hesse'de Giessen'de doğdu, 7 Ağustos 1900'de Berlin'de öldü. Protestan Reformu'nun başlatıcısı Martin Luther'in soyundan geliyordu. Ataları arasında önemli rahipler, bilim adamları ve kamu görevlileri vardı. Giessen, Marburg ve Berlin üniversitelerinde öğrenim gördü. Saint-Simon, Fourier ve Proudhon'un geliştirdikleri Fransız Sosyalist düşüncesine ilgi duydu. 20 yaşlarındayken İsviçre'de bir okulda öğretmenliğe başladı. Aynı yıllarda hukuk öğrenimi yaparak avukat olmaya karar verdiyse de Paris'te 1848 Devrimi başlayınca oraya gitti. Ancak devrime katılma konusunda geç kalmış olduğunu görünce Almanya'ya geçerek oradaki ayaklanmalara katıldı. Baden'de kışkırtıcılık yapmak suçundan tutuklandı ve 8 ay hapis yattı.1849'da serbest bırakılınca İsviçre'ye döndü.

Avusturya ve Prusya hükümetlerinin baskısı sonucu Cenevre'den sürüldü, İngiltere'ye gitti. Londra'da Komünistler Birliği'ne katıldı; Marx ve Engels' le birlikte çalıştı. Aynı zamanda, *Augsburger allgemeine Zeitung*'un Londra muhabiriydi. 1862'de Prusya hükümeti af çıkarınca Berlin'e döndü ve *Norddeutsche allgemeine Zeitung*'a yazmaya başladı. Kısa zamanda etkili bir sosyalist düşünür haline geldi. 1862'de Bismarck başbakan olunca, bütün sosyalistlerden olduğu gibi, Liebknecht'ten de kendisini desteklemesini istedi. Bunu başaramayınca, 1865'te onu Prusya'dan sürdürdü. Bunun üzerine, Liebknecht de Saksonya'da Leipzig'e yerleşti. 1863'te Lassalle'in kurduğu Genel Alman İşçileri Birliği'ne (Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein) katıldı. Bu arada August Bebel'le dost oldu. İki sosyalist önderin arasında yıllarca sürecek bir arkadaşlık kuruldu. Birlikte kitleleri eğitmek amacıyla *Demokratisches Wochenblatt* adlı dergiyi çıkardılar. Dergi bir süre sonra Alman İşçi Dernekleri Birliği'nin gazetesi haline dönüştü.

1866'da Bebel'le birlikte Saksonya Halk Partisi'ni kurdu. Bir yıl sonra Almanya'nın demokratik bir çatı altında örgütlenmesinin savunuculuğunu yapan bu partiden Kuzey Alman Konfederasyonu Kurucu Meclisi'ne seçildi. 1869'da Bebel'le birlikte örgütledikleri Eisenach Kongresi'nde Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (Sozialdemokratische Arbeiterpartei) kurulmasında ve partinin I.Enternasyonal'e katılmasında önemli rol oynadı. Parti gazetesi *Volksstaad*'ın (Halkın Devleti) yayın yönetmeni oldu.

1870'ten sonra aralıklarla Alman Reichstag'ında (imparatorluk meclisi) üyelik yaptı. 1870 Fransa-Prusya Savaşı'nda, Lassalleciler'in tersine, savaş bütçesine oy vermedi ve savaş karşıtı yazılar yazdı. Almanya'nın Alsace-Lorraine'i ele geçirmesine karşı çıktığı için vatan hainliği suçlamasıyla tutuklandı ve 1872'de Bebel'le birlikte 2 yıl hapse mahkûm oldu.

Serbest bırakıldıktan sonra Bismarck'ın sosyalistlere karşı izlediği yıldırma politikası karşısında, Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Lassalleciler'le birleşmesi için çaba gösterdi. İki grup, 1875'te Gotha Kongresi'nde birleşerek Almanya Sosyalist İşçi Partisi'ni (Sozialistische Arbeiterpartei Deutschlands) kurdular. Bu parti için hazırlanan uzlaşma programı, Marx tarafından sert bir dille eleştirildiyse de 16 yıl yürürlükte kaldı.

Almanya Sosyalist İşçi Partisi 1877'de genel seçimlerde 1,5 milyon oy alarak 12 milletvekilliği kazandı. Bismarck, 1878'de "Sosyal Demokrasi'nin Tahriklerine Karşı Genel Savunma Yasası"nı çıkartarak tüm sosyalist kuruluş ve sendikaları ve sosyalist yayınları yasakladı. Liebknecht, 1890'a değin yürürlükte kalan bu yasanın getirdiği 12 yıllık baskı dönemi boyunca bir yandan koğuşturma kurbanlarına yasal yardımlarda bulunurken, bir yandan da bilimsel yapıtlar yayımladı.

Bismarck'ın 1890'da başbakanlıktan alınmasının ardından parti çalışmaları yeniden yasallık kazandı, parti organı olarak *Vorwärts* (İleri) gazetesi kuruldu. Liebknecht gazetenin sürekli yazarlarından oldu. 1890'da Halle Kongresi'nde partinin adı Almanya Sosyal Demokrat Partisi olarak değiştirildi. 1891'de Erfurt Kongresi'nde benimsenen programda ise Lassalle'in tezleri terkedilerek Marxist ilkeler kabul edildi. Baskı döneminde azalan sosyalist oylar yavaş yavaş eski düzeyini buldu. Bu gelişmede önemli payı olan Liebknecht,1889'da II. Enternasyonal'in de kurucuları arasında yer aldı. Genç yaşta Sosyal Demokrat Parti'ye katılan oğlu Karl Liebknecht onun mücadelesini sürdürerek sosyalist hareketin önde gelen temsilcilerinden biri oldu.

•YAPITLAR (başlıca): *Zur Grund-und Bodenfrage*, 2. basım 1876, ("Temel Sorun ve Toprak sorunu Üzerine"); *Geschichte der französischen Revolution*, 1887-1890, ("Fransız Devrimi Tarihi"); *Robert Blum und seine Zeit*, 1888, ("Robert Blum ve Dönemi"); *Gegen den Militarismus und gegen die neuen Steuern* (A.Bebel ile), 1891, ("Militarizme ve Yeni Vergilere Karşı"); *Was die Sozialdemokraten sind und was sie sollen*, 1894, ("Sosyal Demokratlar Nedir, Ne Olmalıdır").

•KAYNAKLAR: K.Eisner, *Wilhelm Liebknecht, sein Leben und Wirken*, 1900; K.H.Leidigkeit, *Wilhelm Liebknecht und August Bebel in der deutschen Arbeiterbewegung 1862-1869*, 1958.

•BAKINIZ: BEBEL, LASSALLE, K.LIEBKNECHT.

LIEPMANN, Wilhelm
(1878-1939)

Alman, hekim. İstanbul Üniversitesi'nde kadın hastalıkları ve doğum kliniklerinin örgütlenmesine katkıda bulunmuştur.

5 Aralık 1878'de Danzig'de (bugün Polonya'da Gdansk) doğdu, 18 Mart 1939'da İstanbul'da öldü. 1896'dan başlayarak Berlin, Cenevre, Münih ve Würzburg üniversitelerinde tıp öğrenimi gördü. Önce patolojik anatomi, ardından Koch'un yanında mikrobiyoloji alanında deneyim kazandıktan sonra Berlin Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde kadın-doğum hekimliği alanında uzmanlaştı. 1918'de aynı üniversitede profesörlüğe getirilen, ayrıca 1925'te Charlottenburg'daki Cecilienhaus Kadın Hastalıkları ve Doğum Enstitüsü ile bu enstitüye bağlı kliniğin yöneticiliğini üstlenen Liepmann, 1933'te profesörlük çağrısıyla geldiği İstanbul Üniversitesi'ndeki görevini beş yıl sürdürdü.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne bağlı kliniklerin, Üniversite Reformu çerçevesinde yeniden düzenlendiği ve yeni kliniklerin kurulduğu aşamada göreve başlayan Liepmann, Haseki Hastanesi I.Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniği'nde kürsü başkanlığını üstlenerek, öğretim görevinin yanı sıra kliniği çağdaş bir yapıya kavuşturmak için de yoğun bir emek verdi. Dölyatağı yırtıkları, miyomları, kanserleri ve röntgen uygulamaları konusunda değerli araştırmalar yayımlayan, birçok hekim yetiştiren ve ebe eğitimine de önemle eğilen Liepmann'ın çabalarıyla Çapa Guraba'da yapımına başlanan ikinci bir kadın-doğum kliniği ise ancak onun ölümünden üç yıl sonra, 1942'de tamamlanarak açılabildi.

•**YAPITLAR (başlıca):** *Gynaekologische Seminar,* 1924, ("Jinekoloji Semineri").

• BAKINIZ: KAZANCIGİL.

LIFAR, Sergey
(1905)

Rus asıllı Fransız dansçı, koreograf ve bale yönetmeni. Modern Fransız balesinin kurucuları arasındadır.

2 Nisan 1905'te Kiev'de doğdu. B.F.Nijinska'nın yanında yetişti. Dansı ile Diaghilev'in ilgisini çekince onun çağrısı üzerine 1923'te Paris'e gitti ve Rus Baleleri Topluluğu'na katıldı. Bir yandan da E.Cecchetti, Nicolai Gustavovich Legat (1869-1937) ve Pierre Vladimirov (1873-1970) gibi dansçılarla çalıştı. 1925'te Rus Baleleri Topluluğu'nun başdansçısı oldu. Danslarındaki duygulu, lirik yorumu ve adaleli vücudu arasındaki karşıtlıkla da ilgi çekerek kısa zamanda büyük ün kazandı. 1929'da Diaghilev'in ölümü üzerine Rus Baleleri Topluluğu dağılınca çalışmalarını Paris Opera'sında sürdürdü. 1945'e değin burada başdansçı ve koreograf olarak çalıştı, topluluğun repertuarını yeniden ele aldı, haftalık bale gösterileri düzenledi. 1945'te, II.Dünya Savaşı sırasında Fransa'daki işgalci Alman birlikleriyle işbirliği yapmış olmakla suçlanarak görevinden alındı. Aynı yıl Paris'ten ayrıldı ve Monaco'ya giderek Nouveaux Ballet de Monte Carlo'da sanat yönetmenliği yapmaya başladı. Burada *Aubade, Chota Roustaveli, Nautéos* gibi baleleri sahneye koydu. 1947'de Paris'e döndü ve yeniden Paris Operası'na girdi. 1956'da *Giselle*'i son kez yorumlayarak dansı bıraktı. Ancak 1958'e değin koreograf ve sahneye koyucu olarak çalışmalarını sürdürdü. 1959'dan sonra da bağımsız çalışmaya başladı. Hollanda Balesi, Buenos Aires'teki Theatro Colón, Batı Berlin Operası ve Milano'daki La Scala'da birçok bale sahneye koydu. Bale tekniğini geliştirmeye yönelik çeşitli kitaplar yazdı. 1947'de kurduğu Paris Koreografi Enstitüsü, 1957'de kurduğu Dans Üniversitesi ve Paris Güzel Sanatlar Akademisi başta olmak üzere çeşitli sanat kuruluşlarında görev aldı.

Lifar bir bale yorumunun başarılı olabilmesi için, dansın kendi ritminin yeterli olduğunu, başka hiçbir sanatın desteğinin gerekmediğini savunmuştur. 1935'te düzenlediği *İkarus* adlı müziksiz balesi bu düşünceleri doğrultusunda bir yapıttır.

•**YAPITLAR (başlıca): Koreografi:** *Prometheus'un Yaratıkları,* müz. Beethoven; *Bacchus ve Ariadne,* 1931, müz. Roussel; *Salata,* 1935, müz.Milhaud; *L'après-midi d'un faune,* 1935, müz, Debussy, (Bir Faun'un Öğleden Sonrası); *İkarus,* 1935; *Harnasie,* 1936, müz.Szymanowski; *Le cantique des cantiques,* 1938, müz. Honegger, (İlahilerin İlahisi); *Entre deux rondes,* 1940, müz. M.Samuel-Rousseau, (İki Rond Arasında); *Bolero,* 1941, müz. Ravel; *Suite en blanc,* 1943, müz. Lalo, (Beyaz Süit); *Aubade,* müz. Poulenc; *Dramma per musica,* müz. Bach; *Chota Roustaveli,* müz. Honegger; *Çıplak Dağda Bir Gece,* 1946, müz. Mussorgski; *Le chevalier errant,* 1950, müz. Ibert, (Gezgin Şövalye); *Pamuk Prenses,* 1951, müz. Yvain; *Ateş Kuşu,* 1954, müz. Stravinski; *Romeo ve Juliet,* 1955, müz. Prokofiev. **Kitap:** *La danse,* 1938, ("Dans"); *Traité de danse academique,* 1949, ("Akademik Dans Bilgisi"); *Histoire du Ballet Russe,* 1950, ("Rus Baleleri Tarihi"); *Traité de choregraphie,* 1952, ("Koreografi Bilgisi"); *Musique par la danse,* 1955, ("Dans Yoluyla Müzik"); *Au service de la danse, à la recherche d'une science: la choreologie,* 1958, ("Dansın Hizmetinde Bir Bilim Yaratma Çabası: Koreoloji"); *Histoire du balet,* 1966, ("Bale Tarihi").

LIGNAC, Joseph
(1710-1762)

Fransız, filozof. Dinle ilgili sorunların açıklanmasında felsefe yöntemlerinden yararlanma gereğini savunmuştur.

Poitier'de doğdu, Paris'te öldü. Önce Cizvit tarikatına uygun bir öğrenim gördü, sonra Descartes ve Malebranche gibi filozofların görüşlerini benimsedi. Onların etkisiyle din sorunlarına us ilkelerine dayalı bir yöntemle çözüm arama gereğini ileri sürdü.

Lignac'ın felsefeye getirdiği başlıca yenilik, so-

runların çözümünde, karşılaştırmalı eleştiriye ağırlık vermesidir. Tinselcilik'i, dini savunmasına karşın, onlarla ilgili açıklamalarında, felsefenin dayandığı us ilkelerinden kaynaklanan yöntemin önemini vurgulamıştır. Öte yandan doğa bilimleriyle metafizik arasında bir bağlantının bulunduğunu ileri sürerek, bütün sorunlara maddeci bir yaklaşımla çözüm arayan öğretilerin geçersizliği görüşünü savunmuştur. Ona göre duyumların çözümlenmesi kimi sorunlara açıklık getirecek, tanrısal bildirinin önemi de daha kolay anlaşılacaktır. Çünkü doğa ve us kuralları tanrısal bildirinin (vahy) doğruluğunu kanıtlar niteliktedir.

•YAPITLAR (başlıca): *Elements de metaphysique tires de l'experience ou lettres à un materialiste sur la nature de l'ame*, 1753, ("Deneyle Edinilmiş Metafizik Bilgiler Ya Da Bir Maddeciye Tinin Özü Üstüne Mektuplar"); *Témoignage du sens intime et de experience*, 1760, ("İçduyumun ve Deneyin Bildirdikleri").

LILIENTHAL, Otto
(1848-1896)

Alman, mucit. Kanatlı "süzülme uçuşu" nun ve planörcülüğün öncülerindendir.

24 Mayıs 1848'de Prusya'nın Anklam (bugün DAC'de) kentinde doğdu, 10 Ağustos 1896'da Rhinow (bugün DAC'de) yakınlarında öldü. Potsdam ve Berlin'de ticaret ve iktisat eğitimi gördü, 1870-1871 arasında Fransa'yla savaşan Prusya ordusunda görev yaptı. On yıl kadar sanayi kuruluşlarında çalıştıktan sonra kendisini tümüyle havacılığa ve sonunda ölümüne neden olan uçma denemelerine verdi.

Lilienthal çok genç yaşlardan başlayarak uçmaya karşı büyük bir ilgi duymuştu. Önceleri de pek çok kişi kuşların uçuşuna öykünmüş, 17.yy'da Hezarfen Ahmed Çelebi Galata Kulesi'nden Üsküdar'a dek süzülmeyi başarmış, 18.yy'da ise Portekizli Cizvit Gusamo, Sen Nehri'ni geçmeye çalışan Bacqueville markizi ve papaz Deforges uçma tutkularını yaşamlarıyla ödemişlerdi. Balonun yaygınlaşmasından sonra 1856'da, Jean-Marie Le Bris (1812-1872) planörün atası sayılabilecek bir araçla başarılı bir "süzülme uçuşu" denemesinde bulunmuştu.

Lilienthal 1868'de kollarına taktığı kanatları çırparak uçuş denemelerine girişti. Sonraları kuşların, özellikle de leyleğin uçuşunu, kanat çırpmadan havada süzülüşünü inceleyerek kavisli kanatlarla ve rüzgârın itmesine gerek kalmadan, hava akımlarının yardımıyla yatay uçuşların yapılabileceği kanısına vardı. 1877'de kanatlarla süzülme uçuşu denemelerine girişti. Asıl başarısına ise 1891'de geliştirdiği kanatlı bir uçuş aracıyla ulaştı. Çıtalar arasına gerili bezlerden oluşan, kanat ve kuyruk takımının ağırlığı 20 kg'ı, eni 7 m'yi, yüzey alanı ise 14 m²'yi bulan aracının orta kısmında bulunan bir çembere asılan Lilienthal koşarak hız alıyor ve bir tepenin üzerinden kendisini boşluğa bırakıyordu; havadayken de vücut hareketleriyle yönünü ve dengesini sağlayarak bir süre süzülüyordu. 1883'ten 1886'ya dek 2 binin üstünde uçuş gerçekleştiren Lilienthal 300 m'lik erime ve saatte 15 km'lik bir hıza erişebilmiş, bu başarısıyla planörcülüğün hızla yayılmasına ve dönemin gözde spor dallarından birine dönüşmesine yol açmıştı.

1895'te çift kanatlı araçlarla uçma çalışmaları yapan Lilienthal, 1896'da kanatlara hareket sağlayacak bir motor kullanmayı düşündü. Ne var ki, Stollerier Dağı'nda giriştiği deneme sırasında, aeorodinamik yapısı motorlu uçuşa uygun olmayan aracı havada parçalanınca yere çakıldı ve aldığı ağır yaralar sonucu öldü.

•BAKINIZ: O. ve W. WRIGHT.

LIMA, Jorge de
(1893-1953)

Brezilyalı şair. Afro-Amerikan şiirinin en önemli temsilcilerindendir.

Alagoas'da doğdu, 1953'te öldü. Rio de Janeiro ve Bahia kentlerinde tıp öğrenimi gördü. Yaşamı boyunca, mesleği olan doktorluğu sürdürdü, şairliğinin yanı sıra resim ve heykel yaptı. İlk kitabını 1914'te yayımladı. Uzun bir aradan sonra 1928'de *Essa negra Fulo* ("Zenci Kadın Fulo") ve dört yıl sonra da *Poemas escolhidos* adlı yapıtları çıkardı. 1936'da şair-diplomat Murillo Mendes'le birlikte *Tempo e eternidade* ("Zaman ve Sonsuzluk") adlı kitabı yazdı.

1920'lerde özellikle Brezilya ve Karayip bölgelerinde gelişen ve Poesia Negra adıyla anılan Afro-Amerikan şiirinin Porto Rikolu Louis Pales Matos, Kübalı Nicolas Guillen ve Emilio Ballagas'ın yanı sıra en önemli şairlerinden birisi de Jorge de Lima olmuştur. Bütün bu şairler zenci ırkın kültürel özelliklerinden etkilenen beyaz Latin Amerikalılar'dı. Öbür Latin Amerikalı şairler gibi Jorge de Lima da zencilerin Portekizce'yi ya da İspanyolca'yı konuşma biçimlerinden, söyleyiş tarzlarından etkilenerek bunları ilk kez şiire sokan şairlerden biridir. Lima'nın şiirinde genellikle zencilerin iç dünyaları, ruhsal yaşamları görülür. Başka bazı Afro-Amerikan şairlerinde izlenen toplumsal temalara yakınlık onda yoktur.

•YAPITLAR (başlıca): *Essa negra Fulo*, 1928, ("Zenci Kadın Fulo"); *Poemas escolhidos*, 1932; *Tempo e eternidade* (M.Mendes ile), 1936, ("Zaman ve Sonsuzluk"); *A tunica inconsutil*, 1938, ("Dikişsiz Kaftan"); *Invençao de Orfeu*, 1952, ("Orfeus İçin Yaratış").

LIMAN VON SANDERS, Otto
(1855-1929)

Alman, asker. I.Dünya Savaşı sırasında Çanakkale ve Filistin cephelerinde Osmanlı ordularına komutanlık etmiştir.

17 Şubat 1855'te Stolp'da (bugün Polonya'da Slupsk) doğdu, 22 Ağustos 1929'da Münih'te öldü. 1874'te Essen muhafız birliğinde subaylığa başladı. 1911'de generalliğe yükseldi.

Osmanlı ordusunda yenilik yapmak için Almanya'dan istenen kurulun başkanı olarak 14 Aralık 1913'te İstanbul'a geldi. Önce Osmanlı I.Kolordu komutanı oldu. Ancak Çarlık Rusyası'nın bunu resmen protesto etmesi üzerine, bu görevinden ayrılarak müfettiş general adı altında 1914'e kadar Osmanlı ordusunda bazı reform çalışmaları yaptı. Ağustos 1914'te I.Ordu komutanı, Mart 1915'te de Çanakkale'de V.Ordu komutanı oldu. Verdiği yanlış tabya sistemi çok büyük kayıplara yol açtı. 1917-1918 yıllarında bu kez Filistin Cephesi'nde IV., VII. ve VIII. ordulardan oluşan Yıldırım Orduları Grubu komutanlığına getirilen Liman von Sanders, İngiliz generali Allenby'nin saldırılarına karşı koyamadı. Eylül 1918'de Filistin Cephesi yarılınca kuvvetlerini Halep'e kadar çekti.

Mondros Mütarekesi'nden sonra bir süre İstanbul'da gözaltında tutuldu. Alman askerlerinin geri gönderilmesi çalışmalarını üstlendi ve daha sonra kendisi de Almanya'ya döndü. Son yıllarını anılarını yazarak geçirdi.

•**YAPITLAR (başlıca):** *Fünf Jahre in der Türkei*, 1920, (Türkiye'de Beş Sene, 1921, yeni harflerle: 1968).

•**BAKINIZ:** ALLENBY.

LINCOLN, Abraham
(1809-1865)

ABD'li devlet adamı. İç Savaş sırasında devlet başkanlığı yapmıştır.

12 Şubat 1809'da Kentucky Eyaleti'nin Hardin bölgesindeki Hodgenville'da doğdu, 14 Nisan 1865'te Washington'da öldü. Çiftçilik ve marangozluk yaparak yaşamını kazanan yoksul bir babanın oğluydu. 1816'da çiftliklerinin büyük bir kısmının ellerinden alınması üzerine aile Indiana'ya göç etmek zorunda kaldı. Bu yıllarda düzensiz aralıklarla okula devam edebilen Lincoln, sınırlı bir öğrenim gördü.

1830'da aile ikinci kez göç ederek Illinois'e yerleşti. Önce New Orleans'a daha sonra New Salem'e yerleşerek çeşitli işlerde çalıştı. 1832'de Kızılderililer'in ayaklanması üzerine çıkan Black Hawk Savaşı'na gönüllü olarak katıldı ve bölgedeki diğer gönüllüler tarafından komutan seçildi. Savaşın sona

Abraham Lincoln

ermesinden sonra Whig Partisi'nin adayı olarak Illinois Yasama Meclisi seçimlerine katıldıysa da kazanamadı. 1834'te yeniden aday olan Lincoln seçimleri kazanarak dört dönem üst üste Yasama Meclisi'ne seçildi. Seçim kampanyası sırasında Whig Partisi'nin bölgedeki önderi durumundaki J.T.Stuart'ın dikkatini çekerek desteğini kazandı. Springfield'in ünlü avukatlarından olan Stuart'ın etkisiyle hukuk alanında kendisini yetiştirmeye başladı ve 1836'da baroya kabul edildi. Eyaletin başkentinin Vandalia'dan Springfield'e taşınmasında etkin rol oynadı. 1837'de Springfield'e taşınarak Stuart'la ortak çalışmaya başladı.

Yasama Meclisi'nde bulunduğu yıllarda, köleliğe karşı olmakla birlikte, köleliğin tümüyle kaldırılmasından yana olanlara da (Abolitionists) karşı çıktı. Köleliğin tümüyle kaldırılması yerine sınırlandırılmasını savunarak, köleliğin belirli sınırlar içinde tutulması halinde kendiliğinden yok olacağını ileri sürdü.

1847'de Meksika Savaşı'nın başladığı bir dönemde Whig Partisi'nden Illinois temsilcisi olarak Kongre'ye seçildi. Başkan Polk'un savaşın Meksika tarafından başlatıldığına ilişkin görüşlerini eleştirerek Meksika ile savaşın sürdürülmesine karşı çıktı. Meksika Savaşı sonunda yeni toprakların Birlik'e katılması Kuzey-Güney ilişkilerinin daha da gerginleşmesine neden oldu. Kuzey, köleliğin sınırlarının Missouri Antlaşması ile çizildiğini ve bu sınırların dışına çıkılmamasını savunurken, Güney, Birlik'e yeni katılan topraklarda köleliğin anayasaya aykırı olmadığını ileri sürdü. Meksika'da köleliğin yasaklanmasını öngören Wilmot Tasarısı'nı destekleyen Lincoln, savaşa karşı olmakla birlikte savaş kahramanı Taylor'ı başkanlık seçimlerinde destekledi. Columbia Bölgesi'nde kölelerin aşamalı olarak özgürleştirilmeleri için Kongre'ye sunduğu tasarı hem köle sahiplerinin hem de köleliğin kaldırılmasından yana olanların tepkilerine yol açtı.

Lincoln'ın Meksika Savaşı'na karşı çıkması ve Columbia bölgesi yasa tasarısı, Illinois'li seçmenlerin

desteğini yitirmesine neden oldu. 1848 seçim kampanyası sırasında kendisine uzaktaki Oregon bölgesinin valiliği teklif edilince görevi kabul etmeyerek avukatlık mesleğini sürdürmek üzere Springfield'e döndü.

1854'te Demokratik Parti'den Illinois temsilcisi Stephen A.Douglas'ın Kansas-Nebraska Antlaşması'nın Kongre'de kabul edilmesi, beş yıl süreyle siyasi yaşamdan uzak kalan Lincoln'ı köleliğe karşı kampanyaya katılmaya itti. 1820 Missouri Antlaşması'nı kaldırarak Kansas ve Nebraska eyaletlerinde köle kullanımını serbest bırakan bu antlaşma Illinois ve diğer Kuzeybatı eyaletlerinde tepkilere yol açtı. Antlaşmanın bir diğer sonucu da Kuzey'in ve Batı'nın muhafazakâr sanayici ve tüccarları ile Güney'in çiftçilerini bünyesinde toplayan Whig Partisi'nin bölünmesi oldu. Parti içindeki görüş ayrılıklarının daha da keskinleşmesi nedeniyle Kuzeyliler Whig Partisi'nden ayrılarak Cumhuriyetçi Parti adıyla yeni bir parti kurdular.

1856 seçimlerinden kısa bir süre önce Cumhuriyetçi Parti'ye giren Lincoln başkan yardımcılığı için aday gösterildiyse de seçimleri kazanamadı. 1858 seçim kampanyası sırasında rakibi Douglas'la köleliğe ilişkin tartışmaları geniş yankılara yol açtı. Lincoln, Senato'ya giremedi ancak bu tartışmalarla adını tüm ülkede duyurdu.

Mayıs 1860'ta yapılan parti kongresinde başkan adayı seçilen Lincoln, seçimleri kazanarak Mart 1861'de ABD'nin 16. devlet başkanı olarak göreve başladı. Lincoln'ın devlet başkanı seçilmesi Güneyliler'in tepkilerine yol açtı ve Lincoln'ın görevine başlamasından bir süre önce Güney Carolina Birlik'ten ayrıldığını açıkladı. Bir uzlaşma sağlamak ve diğer Güney eyaletlerinin Birlik'ten ayrılmalarını önlemek amacıyla John J.Crittenden tarafından Kongre'ye sunulan tasarı ise sonuçsuz kaldı. Crittenden Uzlaşması olarak anılan bu tasarı Missouri Antlaşması'nın sınırlarının Büyük Okyanus'a kadar genişletilmesini, eyaletlerin köleci ve özgür olarak ikiye ayrılmalarını öngörüyordu.

Kuzey-Güney ilişkilerinin gerginleşmesi

Güney Carolina'yı izleyerek Birlik'ten ayrılan Alabama, Louisiana, Georgia, Florida, Missisipi ve Texas eyaletlerinin temsilcileri Alabama Eyaleti'nin Montgomery kentinde toplanarak Jefferson Davis başkanlığında Amerika Konfedere Devletleri'nin kurulduğunu açıkladılar. Virginia'nın Konfederasyon'a katılmasından sonra başkent Richmond'a taşındı.

İç Savaş

Konfederasyon kendi sınırları içinde kalan Birleşik Devletler'e ait askeri tesislere el koyarak bunların boşaltılmasını istedi. Charleston'daki Sumter Kalesi'nin boşaltılmasının reddedilmesi üzerine Güneyliler'in Nisan 1861'de Sumter Kalesi'ne ateş açmalarıyla İç Savaş başlamış oldu. Lincoln'ın gönüllü toplamaya

Amerikan İç Savaşı

19.yy'ın başında ABD'nin siyasal ve toplumsal yaşamı Kuzey ve Güney bölgeleri arasındaki dengeye dayanıyordu. Gelişmekte olan sanayiini gümrük duvarlarıyla korumakta olan Kuzey köleliğe karşıydı. Köle emeğine ve geri teknolojiye dayalı tarımın geliştiği Güney ise iktisadi yapısı gereği kölelikten yanaydı. Batı'ya doğru genişleme, teknoloji ve ulaşım alanındaki gelişmeler bu dengenin Kuzey lehine bozulmasına neden oldu. Demiryollarının yapımı Kuzey'i ulaşım ve haberleşme ağının merkezi durumuna getirirken, yeni buluşlar sanayiini geliştirerek iktisadi gücünü artırdı. Bu gelişme nüfusa da yansıdı ve ABD'ye gelen göçmenlerin büyük bir kısmını kendine çeken Kuzey ABD'nin en kalabalık bölgesi durumuna geldi. Güney, gelişen Kuzey'e karşı iktisadi ve siyasi gücünü korumanın yolunu daha fazla toprak ve köle elde etmekte buluyordu. Bu nedenle köle kullanımını serbest hale getirecek yasal düzenlemelerin gerçekleşmesi için çalışıyor ve yayılmacı politikaları destekliyordu.

1820'de kabul edilen Missouri Antlaşması'yla 36° 35' paralelin kuzeyinde ve Missisipi'nin batısında kölelik yasaklanmıştı. 1854'te Güney'in baskısıyla Missouri Antlaşması kaldırılarak 36° 35' paralelinin kuzeyinde kalan Kansas ve Nebraska eyaletlerinde kölelik serbest bırakıldı. Kansas-Nebraska Antlaşması, Kuzey eyaletlerinin tepkilerine yol açarak Kuzey-Güney ilişkilerini daha da gerginleştirdi. Bu gelişme sonucu Batı'nın ve Kuzey'in muhafazakâr sanayicileri ile Güneyli çiftçileri bünyesinde toplayan Whig Partisi ikiye bölündü. Whig Partisi'nden ayrılan Kuzeyliler'in Cumhuriyetçi Parti'yi kurmalarıyla ABD siyasal yaşamının temel özelliği olan ikili parti sistemi kurulmuş oldu. Güney'de köklü geleneği olan Demokratlar köleliği desteklerken, Kuzeyli sanayicilerin desteklediği Cumhuriyetçi Parti köleliğe karşı çıktı.

1860 seçimlerini Cumuriyetçi Parti'nin adayı Abraham Lincoln'ın kazanması üzerine Güney Carolina, Birlik'ten ayrıldığını açıkladı. Şubat 1861'de Güney Carolina'yı izleyen Alabama, Texas, Georgia, Florida, Missisipi, Lousiana eyaletleri, Jefferson Davis başkanlığında Amerika Konfedere Devletleri'nin kurulduğunu açıkladılar. Nisan 1861'de Güney birliklerinin Charleston'daki Sumter Kalesi'ne ateş açmalarıyla İç Savaş başladı. İç savaşın başlamasından sonra Güney Virginia, Arkansas, Tennessee ve Kuzey Carolina da Konfederasyon'a katıldı. Kentucky ve Missouri eyaletleri ise Birlik'e bağlı kaldılar.

1861'den 1865'e değin süren iç savaşı Kuzey'in kazanması Birlik'in korunmasını ve köleliğin kaldırılmasını sağladı. 1865'te yapılan bir anayasa değişikliğiyle ABD'nin her yerinde kölelik yasaklandı.

başlaması üzerine Virginia, Arkansas, Tennessee ve Kuzey Carolina Birlik'ten ayrıldıklarını açıkladılar. Kentucky ve Missouri eyaletleri ise kölelikten yana olmalarına karşın Birlik'e bağlı kaldılar.

Savaşın ilk yıllarında tek büyük çarpışma Temmuz 1861'de Bull Run'da meydana geldi ve Kuzey'in yenilgisiyle sonuçlandı. Kuzey'in amacı denizden kurulacak ablukayla Güney'i yaşamsal kaynaklardan yoksun bırakmak ve Richmond'u ele geçirmekti. Savaşın ilk yıllarında Kuzey'in asker ve kaynak üstünlüğüne karşın Güney büyük başarılar kazandı. Ancak, Eylül 1862'deki Antietam ve Temmuz 1863'teki Gettysburg yenilgilerinden sonra üstünlük Kuzey ordularına geçti. Mart 1864'te Kuzey orduları komutanlığına getirilen General U.S.Grant'ın Güney ordularına karşı başlattığı bir dizi saldırı sonucu Richmond ele geçirildi. Nisan 1865'te Lee'nin Appomattox'da teslim olmasıyla dört yıl süren İç Savaş Güney'in yenilgisiyle sona erdi.

Başlangıçta Lincoln'ın amacı, kölelerin özgürlüğü değil Birlik'in korunmasıydı. Ancak, Kongre'de köleliğin kaldırılmasından yana olan Radikal Cumhuriyetçiler'in güçlenmesi ve köleliğin kaldırılmasının savaşın kazanılmasında etkili olacağı düşüncesi kölelerin özgürleştirilmesini savaşın ikinci amacı durumuna getirdi. Köleliğin kaldırılmasının bir diğer amacı da Avrupa'nın desteğini kazanmak ve Kuzey ordularına yeni insan gücü kazandırmaktı. Lincoln, köleliğin kaldırılmasının yol açacağı iktisadi ve toplumsal güçlükler nedeniyle köleliğin aşamalı olarak kaldırılmasını ve köle sahiplerine ödeme yapılmasını öngörüyordu.

Köleliğin kaldırılması

Lincoln, Eylül 1862'de açıkladığı ilk Özgürleştirme Bildirisi'yle (Emancipation Proclamation), Ocak 1863'te Birlik'ten ayrılan eyaletlerde köleliğin kaldırılacağını açıkladı. Kasım 1864'te yeniden başkan seçilen Lincoln bu bildiriyi yeterli görmeyerek köleliğin kaldırılması için gerekli anayasal değişikliğin yapılması için çalıştı. Şubat 1865'te Kongre'de anayasada 13. düzeltmenin yapılarak ABD'de köleliğin kaldırılması için eyaletlerin onayına başvurulması kabul edildi.

Lincoln, Nisan 1865'te Washington'daki Fort Tiyatrosu'nda J.Wilkes Booth adlı Güneyli bir aktör tarafından vurularak öldürüldü. Anayasada yapılması öngörülen 13. düzeltme ölümünden altı ay sonra eyaletlerin üçte ikisi tarafından onaylanarak ABD'de kölelik yasaklandı.

•**YAPITLAR (başlıca):** *The Collected Works of Abraham Lincoln*, (ö.s.), R.P.Basler (der.), 9 cilt, 1953-1955, ("Abraham Lincoln'ın Toplu Yapıtları").

•**KAYNAKLAR:** P.M. Angle, *A Shelf on Lincoln Books: A Critical Selective Bibliography of Lincolniana*, 1946; B.P. Thomas, *Abraham Lincoln*, 1952; C.Sandburg, *Abraham Lincoln: The Prairie Years*, 2 cilt, 1926.

•**BAKINIZ:** CALHOUN, H.CLAY, J.DAVIS, S.A. DOUGLAS, U.S.GRANT, R.E.LEE, POLK.

LINDBERGH, Charles Augustus
(1902-1974)

ABD'li pilot. Atlas Okyanusu'nun üzerinden durmaksızın uçan ilk kişi olarak havacılık tarihine geçmiştir.

4 Şubat 1902'de Michigan Eyaleti'nin Detroit kentinde doğdu, 26 Ağustos 1974'te Hawaii'nin Maui Adası'nda öldü. 1922'de makine mühendisliği öğrenimi görmekte olduğu Wisconsin Üniversitesi'nden ayrılarak Nebraska Eyaleti'nin Lincoln kentindeki bir havacılık okuluna girdi. Uçuş eğitimini tamamladıktan sonra I.Dünya Savaşı'ndan kalma bir uçak satın alarak bir süre Amerika'nın güneybatı eyaletlerinde gösteri uçuşları yaptı. 1924'te ABD Hava Kuvvetleri'nin Texas'daki uçuş okuluna kabul edildi ve bir yıllık bir eğitimin ardından Chicago ile Missouri Eyaleti'nin St.Louis kenti arasında hava postası pilotu olarak çalışmaya başladı.

O sıralarda, New York'tan Paris'e, Atlas Okyanusu üzerinden hiç durmaksızın uçacak kişiye 25 bin dolar ödül verileceği açıklanmıştı. Birçok kişi tarafından denenen ancak sonuçlandırılamayan, bu arada kimilerinin yaşamlarını yitirmeleriyle sonuçlanan bu yolculuğu gerçekleştirmeye karar veren Lindbergh, St.Louis'li bir grup işadamının da desteğini sağlayarak, tek kanatlı yeni bir uçak satın aldı. "Spirit of St.Louis" (St.Louis Ruhu) adını verdiği bu uçakla 20 Mayıs 1927'de New York'taki Long Island'dan havalandı ve 33.5 saat süren, 4.200 km'lik bir yolculuktan sonra Paris yakınlarındaki Le Bourget hava alanına inmeyi başardı. Bir anda çağın kahramanı ilan edilen Lindbergh birçok ülke hükümetince ödüllendirildi ve ABD'ye dönüşünde büyük gösterilerle karşılandı. Aynı yıl Washington'dan Meksika'nın başkenti Mexsico'ya kadar durmaksızın uçtu, Karayipler'i ve birçok Orta Amerika ülkesini dolaştı. Transcontinental Air Transport ve Pan American Airways şirketlerinin teknik danışmanlığını üstlenen Lindbergh eşiyle birlikte yaptığı uçuşlarda bu şirketlerin koyduğu pek çok yeni sefere öncülük etti, okyanus üzerinde uçuşlar düzenleyerek uygun hava yollarını araştırdı, denizaşırı ülkeleri ziyaret etti.

Lindberghler'in bu canlı yaşamları 1932'de acı bir olayla sarsıldı. Mart ayında iki yaşındaki oğulları kaçırıldı ve 50 bin dolar fidye ödenmesine karşın öldürüldü. Olay kamuoyunda büyük çalkantılara yol açtı, Kongre, federal polisin yetkilerini artırdı, ayrıca hükümete bu tür kaçırma olaylarında idam cezası isteminde bulunma hakkını tanıdı. 1936'da, kaçırma ve öldürme olayından suçlu bulunarak idam edilen bir kişinin suçluluğu konusundaki kuşkular, kamuoyunun duygularının tersine dönmesine yol açınca Lindbergh ailesi bir süre için ABD'den uzaklaşmak ve Fransa'da yaşamak zorunda kaldı.

Fransa'da geçirdiği yıllar içinde Lindbergh, Fransız cerrah ve fizyoloji bilgini Alexis Carrel ile birlikte, kalp ve diğer dokuları vücut dışında canlı tutabilmek amacıyla fizyolojik sıvı dolaşımını sağlayacak bir cam pompa (perfüzyon pompası) geliştiril-

mesi üzerine çalışmalar yaptı. Öte yandan, Avrupa'da savaş rüzgârları esiyor ve Hitler ülkesini hızla silahlandırıyordu. Lindbergh, Hermann Göering'in çağrısına uyarak Almanya'ya gitti ve Alman Hava Kuvvetleri'nde incelemeler yaptı. Gezisinden sonra Nazi hava gücünün yenilmezliğini savunması ve 1938'de Alman hükümetince ödüllendirilmesi, aleyhindeki hoşnutsuzluğun artmasına neden oldu. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın başlarında verdiği, ABD'nin Avrupa'daki kendisini "ilgilendirmeyen" bu savaşa katılmaması gerektiği temasını işleyen demeçleri nedeniyle Başkan Roosevelt tarafından kamuoyu önünde açıkça eleştirilen Lindbergh, ABD Hava Kuvvetleri Komisyonu üyeliğinden istifa etmek durumunda kaldı. 1941'de Japonlar'ın düzenlediği Pearl Harbour baskını üzerine savaş konusundaki görüşünü değiştirerek ABD'nin hava gücünü geliştirme çalışmalarında görev aldı. Danışmanlığını üstlendiği Ford Motor Company ve United Aircraft Company'nin uçak üretimini yönlendirdi, Büyük Okyanus üzerinde askeri amaçlı birçok uçuş yaptı.

Savaşın ardından dingin bir yaşamı seçerek önce Connecticut'a, daha sonra da Hawaii'ye yerleşen Lindbergh, bir yandan yeniden getirildiği Hava Kuvvetleri'ndeki ve Pan American World Airways şirketindeki teknik danışmanlık görevlerini yürütürken bir yandan da anılarını yazdı.

ABD Kongresi'nin Onur Madalyası ve Fransız hükümetinin Légion d'honneur nişanının yanı sıra pek çok ödül kazanan, tarihsel uçuşunun öyküsünü anlatan *The Spirit of St.Louis* adlı kitabıyla da Pulitzer Armağanı'nı alan Lindbergh'in sivil hava taşımacılığının yaygınlaşmasını sağlayan başarısı, insanlığın gökleri egemenliği altına alma çabasının yürekli bir örneği olarak havacılık tarihine geçmiştir.

• BAKINIZ: CARREL.

LINDE, Karl von
(1842-1934)

Alman, mühendis ve sanayici. Soğutucu yapımına ve gazların sıvılaştırılmasına ilişkin buluşlarıyla tanınır.

11 Haziran 1842'de Bavyera Eyaleti'nin Berndorf kentinde doğdu, 16 Kasım 1934'te Münih'te öldü. 1861-1864 arasında Zürich'teki Eidgenössische Polytechnikum'da mühendislik eğitimi gördü. 2 yıl kadar Berlin yakınlarındaki kimi sanayi kuruluşlarında çalıştıktan sonra, 1868'de Münih'teki Polytechnische Schule'de (bugün Technische Hochschule) asistanlığa atandı. 1872'de kuramsal mühendislik profesörlüğüne getirildiği ve Almanya'nın ilk mühendislik laboratuvarına sahip olmasını sağladığı bu okuldaki araştırmaları sırasında geliştirdiği soğutucunun ticari üretimini gerçekleştirebilmek amacıyla 1879'da akademik görevinden ayrıldı. Wiesbaden'de kurduğu fabrikada on yıl içinde 1200 kadar soğutucu yaparak satmayı başaran Linde, 1891'de emekli olarak öğretim üyeliğine ve araştırmalarına geri dönmüş, havanın sıvılaştırılmasını ve oksijen ile azotun birbirlerinden ayrılmasını sağlayan teknikler geliştirmiş, sıvı oksijen ve azot üreten fabrikalar kurmuştur.

Araştırmalarını ısı kuramı ve gazların soğutulması alanlarında yoğunlaştıran Linde, 1874'te metil eterle, 1876'da ise sıkıştırılmış amonyakla çalışan soğutucular yapmıştı. Bu aygıtlarla, daha önce geliştirilmiş, ancak günlük yaşama sokulamamış olan soğutma makinelerinin teknik yetersizliklerini aşarak soğutucuların pratik kullanımını yaygınlaştıran Linde, havanın sıvılaştırılması işleminde de Joule-Thomson olayından yararlanmıştı. Sıkıştırıldıktan sonra bir anda genleştirilerek soğutulan bir gazı, ikinci bir gazın ilk sıcaklığının düşürülmesinde kullanmış; daha sonra bu ikinci gazı da sıkıştırıp genleştirerek daha düşük sıcaklıklara ulaşmış; gerektiğince yinelenen bu aşamalı soğutma tekniğiyle de sonuçta havayı sıvılaştırmıştır. Onun bu yöntemiyle sıvı havanın bol miktarda üretilebilmesi ve sanayide kullanılması olanaklı duruma gelmiş, özellikle, sıvı havadan ayrıştırmayı başardığı saf sıvı oksijen, ağır sanayinin birçok alanında yaygın bir kullanım alanı bulmuştur.

• BAKINIZ: CLAUDE, JOULE, KAMMERLINGH-ONNES, KELVIN.

LINDSAY, Nicholas Vachel
(1879-1931)

ABD'li şair. Dinsel uyanış şiirleriyle tanınmıştır.

10 Kasım 1879'da Illinois Eyaleti'nde Springfield'de doğdu, 5 Kasım 1931'de aynı kentte öldü. İskoç kökenli bir ailedendi. Annesi koyu bir Hıristiyan'dı. Lindsay'in çocukluğu dindar ve sanatla ilgili bir çevrede geçti. 1879'da liseyi bitirdikten sonra Ohio' daki Hiram College'a gitti. O günlerde sanatla, özellikle de şiirle ilgilenmeye başladı. 1900-1903 arasında gündüzleri geçimini sağlamak için çalışırken, geceleri de Chicago Sanat Enstitüsü'ne devam etti. 1904-1905 yıllarında New York School of Art'ta okudu. 1906'da yürüyerek ülkenin güney bölgelerini dolaştı. New York'da YMCA'de (Young Men's Christian Association-Hıristiyan Gençler Örgütü) konuşmalar yaptı. 1908'de gene Illinois'a döndü. Burada da iki yıl süreyle, alkol kullanmaya karşı bir örgüt olan Anti Saloon League adına dinsel konuşmalar yaptı. Fazla ilgi görmeyen ilk şiir kitabından sonra 1914'te yayımladığı *The Congo and Other Poems* ("Kongo ve Başka Şiirler") büyük bir yankı uyandırdı. 1920'de şiirlerini okuması için İngiltere'ye çağrıldı. Aynı yıl Çin hiyeroglifi, sinema ve T.Jefferson'un demokrasi anlayışı gibi çok çeşitli konularda araştırmalar yaptı.

Lindsay yapıtlarında hiçbir zaman kesin bir mesaj ortaya koymamış, duygulu, idealist tavrıyla vaazcı bir şair olarak belirmiştir. Şiirlerinde konuşma ve şarkıyı birleştirerek insanları dinsel uyanış yolunda özendirici bir yaklaşım izler. *The Golden Book of Springfield* ("Springfield'in Altın Kitabı") ve *The Art*

of the Moving Picture ("Sinema Sanatı") adlı yapıtları, sanatının en önemli aşamasını oluşturur. Son yıllarında kendini yinelemiş, süslü ama önemsiz şiirler yazmıştır. Geç yapıtlarından *Going-to-the-Sun* ("Güneşe Yolculuk") adlı kitabını kendisi resimlemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *General William Booth Enters into Heaven and Other Poems*, 1913, ("General William Booth'ın Cennete Girişi ve Başka Şiirler"); *The Congo and Other Poems*, 1914, ("Kongo ve Başka Şiirler"); *The Art of the Moving Pictures*, 1915, ("Sinema Sanatı"); *A Handy Guide for Beggars*, 1916, ("Dilenciler İçin El Kitabı"); *The Golden Book of Springfield*, 1920, ("Springfield'in Altın Kitabı"); *Going-to-the-Sun*, 1923, ("Güneşe Yolculuk"); *Every Soul is a Circus*, 1929, ("Her Ruh Bir Sirktir").

LINKE, Paul Ferdinand
(1876-1955)

Alman, filozof. Belli bir ereğe yönelme eyleminden kaynaklanan bir varlıkbilim oluşturmaya çalışmıştır.

15 Mart 1876'da Stassfurt'ta doğdu, 19 Haziran 1955'te Brandenburg'da öldü. Ortaöğrenimini doğduğu kentte bitirdikten sonra Jena Üniversitesi'nde felsefe öğrenimini gördü, daha sonra bu üniversitede felsefe profesörü olarak göreve başladı.

Linke'nin ilgi alanı ahlak, etik, bilgi kuramı ve varlıkbilim sorunlarını içerir. Çalışmalarının odağını yönelmişlik *(Intentionalität)* eyleminden kaynaklanan bir varlıkbilim felsefesi oluşturur. Ona göre var oluş sürecinde bir çelişme yoktur. İnsan yaşamının anlamı, bu yaşamın içinden dışa vuran çelişkileri açıklamak ve ortadan kaldırmaktadır. Gerçeklerin en güvenilir ve inandırıcı biçimde aydınlatılması, açıklanması yaşam için gereklidir. Gerçeğin ortaya çıkışı kendiliğindendir, insan bilincinden bağımsız bir olaydır. İnsan yaşamını temellendiren, ona varlık kazandıran gerçeğin aydınlığa çıkışıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Grundfragen der Wahrnehmungslehre*, 1928, ("Algı Öğretisinin Temel Sorunları"); *Verstehen, Erkennen und Geist*, 1936, ("Anlamak, Tanımak ve Tin"); *Niedergangserscheinungen in der Philosophie der Gegenwart*, (ö.s.), 1961, ("Çağdaş Felsefede Çöküş Belirtileri").

LINNAEUS, Carolus
(1707-1778)

İsveçli doğa bilgini. Bitkilerde eşeyliği temel alan sınıflandırmanın ve doğabilimlerinde ikili adlandırma sisteminin öncülerindendir.

23 Mayıs 1707'de Småland bölgesindeki Södra Råshult'ta doğdu, 10 Ocak 1778'de Uppsala'da öldü.

Carolus Linnaeus

Önceleri Carl Linné, soyluluk unvanı aldıktan sonra Carl von Linné olan adını çağının geleneğine uyarak Latince'ye dönüştüren Carolus Linnaeus, küçük bir köy papazının oğluydu ve babasının aşıladığı doğa sevgisi yaşamına yön veren temel güdülerden biri oldu. Matematik, doğabilimleri, edebiyat ve klasik dillere ağırlık veren temel eğitimini aldıktan sonra, 1727'de Lund Üniversitesi'nde tıp öğrenimine başladıysa da, fen derslerinin düzeyini yeterli bulmadığından ertesi yıl Uppsala Üniversitesi'ne geçti. Bu üniversitede hiç değilse zengin bir botanik bahçesi ile yönelimini destekleyecek birkaç hoca bulan ve özlemini duyduğu botanik çalışmalarına başlayan Linnaeus, 1730'da, botanik derslerini veren Olof Rudbeck'in yardımcılığına getirildi. 1732'de Laponya'nın bitki örtüsünü incelemek üzere Uppsala Bilim Derneği'nce gönderildiği uzun bir inceleme gezisinde yüzlerce bitki örneği derledi. İki yıl sonra İskandinavya'da yeni bir geziye çıkan, 1735'te Hollanda'ya giderek Harderwijk Üniversitesi'nden tıp doktorasını alan ve 1738'e değin bu ülkede kalan Linnaeus, inceleme gezilerinin sonuçlarını da içeren bazı çalışmaları yayımladığı ve dönemin ünlü bilim adamlarıyla dostluk kurduğu o yıllarda başarılı bir botanikçi olarak tanınmaya başladı. 1736'da İngiltere'ye, 1738'de Fransa'ya giderek Fransız botanik bilginleri Jussieu kardeşlerle tanıştı; aynı yıl İsveç'e dönerek evlendi ve Uppsala Üniversitesi'nde tıp profesörlüğüne atandığı 1741 yılına değin Stockholm'de serbest hekimlik yaptı. 1742'de aynı üniversitede botanik kürsüsüne kavuşan ve ölümünden birkaç yıl öncesine değin öğretim görevini sürdüren Linnaeus, 1759'dan sonraki çalışmalarını, kendisi gibi botanikçi olmayı seçen oğluyla birlikte yürüttü. 1747'de saray hekimliğine getirilen, 1762'de soyluluk unvanı aldıktan sonra Carl von Linné adını kullanan Linnaeus, birçok bilimsel kuruluşun, bu arada Fransız Bilimler Akademisi'nin yabancı üyeliğine seçilmiş, kurucuları arasında yer aldığı İsveç Bilimler Akademisi'nin de ilk başkanlığını üstlenmiştir.

Linnaeus, botanikte dönüm noktası sayılabilecek

bitki sınıflandırma yöntemine ilişkin çalışmalarına Uppsala'daki öğrencilik yıllarında başlamıştı. Bitkilerdeki eşeylik olgusunun henüz tartışmalı olduğu 1720 yıllarında bile, çiçeği bitkinin eşey organı olarak kabul eden Camerarius, Grew ve Ray'in bu görüşünün önemini kavrayıp tartışmasız benimsemiş ve bitki sınıflandırmasının temelini bu olgu üzerine kurmuştu. Sınıflandırma çalışmalarının ilk ürünlerini 1730'larda vermeye başlayan Linnaeus, duyarlı bir gözlem ve titiz bir çalışma ürünü olan önemli yapıtlarından çoğunu Hollanda'da bulunduğu yıllarda yayımladı. Doğabilimlerinin başyapıtlarından biri olan, 1735'te yayımladığı *Systema naturae* ("Doğa Sistemi") de gene bu üretken dönemin ürünüdür. Bu yapıtında hayvan, bitki ve mineraller için sistemli bir sınıflandırma yöntemi geliştiren Linnaeus, bitkileri, erkek üreme organlarının (stamen ya da ercik) sayısına ve konumuna göre yirmi dört sınıfa ayırmış, sonra her sınıfı dişi organına (pistil) göre takımlara bölmüştü. Bu sınıflandırma kısa sürede tüm doğa bilginlerince benimsenecek ve bazı küçük değişikliklerle yüzyıllar boyu egemenliğini koruyacaktı. Bu kabulleniş, neredeyse bir gezginler çağı olan 18. yy'da dünyanın çeşitli bölgelerinden Avrupa'ya getirilmiş, hiç tanımadıkları sayısız bitki türüyle karşı karşıya kalan botanikçilerin sağlam ve yalın bir sistematiğe gereksinim duymalarının doğal bir sonucuydu. 16. yy sonlarında Cesalpino'nun meyve ve tohumların yapısal özelliklerine dayanarak yaptığı bitki sınıflandırması da, 17. yy sonlarında İngiliz doğa bilgini Ray ile Fransız botanik bilgini Joseph Pitton de Tournefort'un (1656-1708) taçyapraklarını temel alan sistematikleri de botanikçiler arasında tam bir görüş birliği sağlayamamıştı. Kendisinden önceki ve sonraki tüm sistematikçiler gibi bu bilginlerin çalışmalarından da yararlanan Linnaeus, bilim çevrelerinde büyük yankı uyandıran *Systema naturae* adlı geniş kapsamlı çalışmasında tanıttığı sistemini, iki yıl sonra yayımladığı ve birçok bitki cinsini betimlediği *Genera plantarum* ("Bitki Cinsleri") ile pekiştirdi.

Gerçi Linnaeus öncelikle büyük bir botanik bilginiydi ve bitki sınıflandırmasıyla değerini kabul ettirmişti ama, yalnız botanikte değil tüm doğabilimlerinde devrim yaratan ve ününü yüzyılların ötesine taşıyan çalışması "ikili adlandırma" sistemi oldu. 1753'te yayımlanan *Species plantarum* ("Bitki Türleri") adlı çalışmasında 8.000 bitki türüne uyguladığı bu yöntem, 1620'lerde İsviçreli botanik bilgini Bauhin'in tasarladığı adlandırma sisteminin geliştirilmiş bir uygulamasıydı ve tüm canlıların Latince olarak, ilki cinsini, ikincisi türünü belirten çift adla adlandırılmasına dayanıyordu. Uygulamada büyük kolaylıklar sağlayan bu yöntem de bilim çevrelerince hemen benimsenerek, *Systema naturae* ile *Species plantarum* botanik ve zooloji alanında taksonomi biliminin temel yapıtları arasında yerini aldı. Linnaeus, bitkilerde olduğu gibi tek bir temele oturtmasa da, özel işlevi olan organlarına dayanarak tüm hayvanları memeliler, kuşlar, balıklar, solucanlar, amfibyumlar, böcekler olmak üzere altı sınıfa ayırdı ve ilk kez balinanın memeli bir hayvan olduğunu belirtti. Bu sınıflandırmada insanı gelişmiş maymunlarla aynı grupta ele almasına karşın, Linnaeus önceleri, çağdaşı Buffon gibi evrim düşüncesine yakınlık duymadı; uzun zaman türlerin ayrı ayrı yaratıldığına ve değişmez olduğuna inandı. Ancak sonradan, özellikle bitkiler dünyasında melezleme yoluyla yeni türlerin oluşabileceğini, her cinste yalnızca bir türün yaratılmış olduğunu, öbür türlerin ondan geliştiğini savundu.

Bitki sınıflandırması

Yaşamı boyunca araştırmacı ve öğretmen kimliğini yitirmeyen, kendine özgü canlı üslubuyla zenginleştirdiği dersleri ve gelenekleştirdiği botanik gezileriyle öğrencilerine bilim sevgisini aşılayan Linnaeus, aynı zamanda doğabilimlerinin hemen hemen her alanında dev yapıtlar vermiş çok verimli bir yazardı. Botanik ve zooloji dışında, özellikle kristal yapıya önem veren mineraloji sınıflandırması, doğum ve ölüm oranına dayanan doğa dengesini incelediği ekoloji, birçok fosili tanımladığı paleontoloji, hastalıkların sınıflandırılmasına dayanan sistematik nozoloji alanındaki yapıtlarının sayısı otuzu bulur. Linnaeus'un ölümünden sonra oğlu Carl von Linné'ye kalan, onun ölümünden sonra da 1783'te genç bir İngiliz hekimine satılan zengin kitaplığı, elyazmaları, herbaryumu ve koleksiyonları bugün Londra'daki Linnean Society'de özenle korunmaktadır.

Çağında doğabilimlerinin gelişmesine yön veren ve tüm bitkiler dünyasını sistemli bir yapıya oturtan Linnaeus'un botanik sınıflandırması ardıllarınca geliştirilerek büyük değişikliklere uğradıysa da, doğabilimlerine kazandırdığı ikili adlandırma sistemi bugüne değin hazırlanmış en yetkin adlandırma kabul edilerek değiştirilmeden kullanılmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Systema naturae*, 1735, ("Doğa Sistemi"); *Fundamenta botanica*, 1736, ("Botaniğin Temelleri"); *Bibliotheca botanica*, 1736, ("Botanik Kitaplığı"); *Flora Lapponica*, 1737, ("Laponya Florası"); *Critica botanica*, 1737, ("Botanik Eleştirisi"); *Genera plantarum*, 1737, ("Bitki Cinsleri"); *Classes plantarum*, 1738, ("Bitki Sınıfları"); *Flora Suecica*, 1745, ("İsveç Florası"); *Materia medica*, 3 cilt, 1749-1763, ("İlaç Maddeleri"); *Philosophia botanica*, 1751, ("Botanik Felsefesi"); *Species plantarum*, 1753, ("Bitki Türleri").

- **KAYNAKLAR:** T.M. Fries, *Linné*, 2 cilt, 1903; K. Hagberg, *Carl Linnaeus*, 1951; J.M. Hult, *Bibliographia Linnaeana*, 190?; W. Junk, *Linné im Lichte neuerer Forschung*, 1925.

İkili adlandırma sistemi

- **BAKINIZ:** BAUHIN, BUFFON, R.CAMERARIUS, CANDOLLE, CESALPINO, CUVIER, EICHLER, ENGLER, Leonhard FUCHS, GREW, HALLER, JUSSIEU, J.RAY.

LINTON, Ralph
(1893-1953)

ABD'li antropolog. Kültürel antropolojinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

27 Şubat 1893'te Philadelphia'da doğdu, 24 Aralık 1953'te Connecticut Eyaleti'nde New Haven'da öldü. 1912'de Swarthmore College'da öğrenimini sürdürürken, New Mexico'da, Colorado'da ve Guatemala'da yapılan tarihöncesi arkeoloji çalışmalarına katıldı. 1915-1916 yıllarında New Jersey Eyaleti'nde Haddenfield'de ve New Mexico Eyaleti'nde Aztec'de

etnolojik alan araştırmaları yaptı. İlgi alanını arkeolojiden etnolojiye kaydıran Linton, 1920-1922 yıllarında Büyük Okyanus'ta Markiz Adaları'nda etnolojik çalışmalarını sürdürdü.

1925'te Harvard Üniversitesi'nden doktorasını alan Linton 1927'ye değin süren, Madagaskar'ı ve Doğu Afrika'yı kapsayan bir geziye çıktı. Bu gezinin sonucunda, *The Tanala, A Hill Tribe of Madagascar* ("Tanala, Madagaskar'da Bir Tepe Kabilesi") adlı kitabını yayımladı. 1934 yazında Antropoloji Laboratuvarı'nca Oklahoma'daki Comanche Kızılderilileri'ni incelemek üzere düzenlenen geziye katıldı. 1928-1937 arasında Wisconsin Üniversitesi'nde, 1937-1953 arasında Yale Üniversitesi'nde antropoloji profesörü olarak dersler verdi. 1946'da Amerikan Antropoloji Derneği'nin başkanlığına seçildi. 1951'de Ulusal Bilimler Akademisi'ne girdi.

1936'da yayımladığı ve en önemli kuramsal yapıtı sayılan *The Study of Man*'de ("İnsanın İncelenmesi") antropoloji, psikoloji ve sosyoloji kuramlarından yararlanarak insan kültürü üzerine bir bireşime vardı. Belirli toplumsal çevrelerde bireyler arasındaki etkileşimi ayrıntılarıyla inceledi. Kültürü bireylerin öğrendikleri ve paylaştıkları davranışların bir bütünü, bir toplumun tüm yaşam biçimi olarak tanımladı. Linton toplumu oluşturan ayrı ve bütünleyici öğeleri değerlendirebilmek için statü ve rol kavramlarını geliştirdi. Statüyü bireyin toplumdaki yeri, yani hak ve görevlerinin tümü, rolü de bir statüdeki davranışların dinamik yönü, yani hak ve görevlerin eyleme geçirilmesi olarak tanımladı. Bu yapıtıyla Linton, birey ve kültürel sistem arasındaki bağı kuracak bir davranış kuramının temellerini oluşturdu. Yapıtlarını antropoloji öğrenimi görmeyen kişilerin de anlayacağı biçimde yazdı.

1937'de Columbia Üniversitesi'nde antropolog ve psikanalist Abram Kardiner'la (1917) birlikte bireyin kişiliği ve toplum arasındaki ilişkinin doğasıyla ilgili çalışmalar yaptı. *The Psychological Frontiers of Society* ("Toplumun Psikolojik Sınırları") adlı ortak yapıtta Kardiner'ın "temel kişilik" kavramını etnografik çözümlemelerle geliştirdi. 1945'te yayımladığı *The Cultural Background of Personality* ("Kişiliğin Kültürel Temeli") adlı ünlü yapıtında, Kardiner'ın temel kişilik konusundaki psikanalitik yaklaşımını eleştirdi. Temel kişiliğin oluşumunda toplumsal rolün önemine dikkat çekerek, "statü kişilikleri" kavramını geliştirdi. Statü kişiliklerini standartlaşmış kültürel rollerin oluşturduğunu ileri sürdü. Bir gruptaki statü kişiliklerinin ortak öğelerinin o kültürün "temel kişilik" tipi olarak değerlendirilebileceğini söyledi. 1955'te yayımlanan *The Tree of Culture* ("Kültür Ağacı") adlı yapıtında insanın kökenlerini inceledi ve maymunlardan başlayarak insanın biyolojik gelişiminin kültürel davranışlarla ilişkisini kurmaya çalıştı.

Linton çok çeşitli bölgelere yaptığı gezilerle ve çalışmalarıyla Batı uygarlığının dışındaki diğer kültürlerin tanınmasına ve öğrenilmesine katkıda bulunmuş, bazı kültürlerin ilkel olarak tanımlanmasına ve diğer uygarlıklardan ayrı incelenmesine karşı çıkmış, kültürel antropolojinin birbirinden ayrı çalışma alanlarının birleştirilmesi için çaba göstermiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Tanala, A Hill Tribe of Madagascar*, 1933, ("Tanala, Madagaskar'da Bir Tepe Kabilesi"), *The Study of Man*, 1936, ("İnsanın İncelenmesi"), *The Cultural Background of Personality*, 1945, ("Kişiliğin Kültürel Temeli"), *The Psychological Frontiers of Society* (A.Kardiner, Cora Du Bois, J. West ile) 1945, ("Toplumun Psikolojik Sınırları"); *The Tree of Culture*, (ö.s.),1955, ("Kültür Ağacı").

LIPCHITZ, Jacques
(1891-1973)

Polonya asıllı Fransız, heykelci. Biçimin duygusal simgeselliğini en uç noktalara kadar irdelemiştir.

Chaim Jacob Lipchitz 22 Ağustos 1891'de Litvanya'da, Druskininkai'da doğdu, 26 Mayıs 1973'te İtalya'da, Capri Adası'nda öldü. 1906-1909 arasında Litvanya'da Vilna'da mühendislik öğrenimi gördü. 1909'da Paris'e gitti. Burada Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda taş yontma ve anatomi dersleri aldı ve heykelci Jean Antoine Injalbert'in (1845-1933) öğrencisi oldu. Bir yandan da Académie Julian'de heykel, Académie Colarossi'de ise desen derslerine katıldı. 1912-1913 yıllarında Rusya'da askerlik yaptı. 1913'te Paris'e geri döndü. 1914'te Diego Rivera ile birlikte önce Majorca'ya sonra da Madrid'e gitti. Burada Goya, Bosch ve El Greco'nun yapıtlarını inceledi. Kübistler'le bu sıralarda dostluk kurdu ve bir heykelci olarak ünlenmeye başladı. 1941'de New York'a yerleşerek çalışmalarını burada sürdürdü.

Lipchitz'in Mısır, eski Yunan ve Gotik dönem sanatı ile Afrika ve Okyanusya heykellerine olan ilgisi, üslubunun gelişmesini büyük ölçüde yönlendirmiştir. 1913-1916 arasında bu doğrultuda çalışmış, Afrika sanatının ve Gotik üslubun izlerinin görüldüğü bronz heykeller üretmiştir. Bu yapıtlarında kesin tanımlanmış düzlemlerle eğri yüzeyler arasında ritmik bir denge oluşturmuştur.1916'dan sonra Kübizm' in etkisi altına girerek, kübist ressamların palyaço ve müzisyen figürleriyle müzik aletlerini konu aldıkları natürmortları, birbiri üstüne binen ve kesişen düzlemler halinde heykele ve kabartmaya uyarlamıştır. 1920'lerin ortalarında bu eğilimden uzaklaşarak daha akıcı ve yuvarlak biçimlere yönelmiş ve "saydam" heykeller yapmıştır. Bunların çoğu metal şeritlerle oluşturulmuş, kafese benzeyen açıklık ve dolulukların dengesine dayanan grup heykelleridir. Eğilip bükülen yumuşak konturlu bu metal çizgiler, karmaşık bir ağ düzeni içinde kaligrafik izlenimler uyandırırlar. Bu döneminin tipik ve en bilinen örneği *Sesli Harflerin Şarkısı*'dır. İlk dökümü 1931-1932 yıllarında gerçekleştirilmiş sonra iki kez daha dökülmüştür.

Lipchitz'in mitolojik konulara ilgisi 1930'larda çoğalmış, II.Dünya Savaşı öncesi Avrupa'nın içinde bulunduğu karmaşık durumu bu konularla simgelemiştir. Örneğin *Prometheus* adlı heykelinde, Prometheus Avrupa'yı, boğuştuğu akbaba ise Nasyonal Sosyalizm'i temsil etmektedir. Lipchitz, "saydam heykel" anlayışını 1940'larda da sürdürmüş, ancak bu kez çok ince bir işçilikle daha yetkin ve zengin simgesel anlamlara yönelmiştir. 1950'lerin sonlarına

doğru küçük nesnelerle bütünleşen bir dizi fantastik bronz heykel yapmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Baş*, 1915, Tate Galerisi, Londra; *Gitarlı Denizci*, 1917-1918; *Oturan Gitarlı Adam*, 1922; *Müzik Aletleri*, 1924; *Çift*, 1928-1929; *Figür*, 1930, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Sesli Harflerin Şarkısı*, 1931-1932, Sanatevi, Zürich; *Bahar*, 1943, Sanat Müzesi, Cleveland, ABD; *Prometheus'un Akbaba ile Boğuşması II*, 1944-1953, Philadelphia Sanat Müzesi; *Kurban II*, 1948-1952, Whitney Müzesi, New York; *Sesli Harflerin Şarkısı*, 1952-1953.

• KAYNAKLAR: R.Goldwater, *Jacques Lipchitz*, 1959; A.M.Hammacher, *Jacques Lipchitz: His Sculpture*, 1961.

• BAKINIZ: PICASSO.

LIPMANN, Fritz Albert
(1899)

Alman asıllı ABD'li biyokimyacı. Koenzim A'yı ayırıp tanımlayarak, enzim biyokimyasına ve metabolizma süreçlerinin aydınlatılmasına katkıda bulunmuştur.

12 Haziran 1899'da Königsberg'de (bugün SSCB'de Kaliningrad) doğdu. Königsberg Üniversitesi'nde başladığı, Münih ve Berlin üniversitelerinde sürdürdüğü tıp öğrenimini 1922'de tamamlayıp, Berlin Üniversitesi'nden doktorasını aldığı 1927 yılından başlayarak üç yıl süreyle biyokimyacı Otto Mayerhof ile birlikte laboratuvar araştırmaları yaptı. Naziler'in güç kazanması üzerine ülkesinden ayrılarak Danimarka'ya giden ve 1932'den sonra çalışmalarını Kopenhag' daki Carlsbergfondets Biologiske Institut'da sürdüren Lipmann, 1939'da ABD'ye göç etti ve 1941'e değin New York'taki Cornell Tıp Okulu'nda araştırmalarını sürdürdü. 1941'de Boston'daki Massachusetts Hastanesi'nde Biyokimya Araştırmaları Bölümü'nün yöneticiliğini üstlendi, 1944'te ABD uyruğuna geçti ve 1949'da Harvard Tıp Okulu'nda biyolojik kimya profesörlüğüne getirilerek her iki görevi 1957'ye değin birlikte yürüttü. Bu tarihten başlayarak da, sonradan Rockefeller Üniversitesi'ne dönüştürülen Rockefeller Enstitüsü'nde görev aldı.

20. yy başlarında, biyokimyasal tepkime süreçlerinin anlaşılmasına ışık tutan araştırmalar yoğunlaştıkça, enzim kimyasına ilişkin bilgiler de giderek zenginleşmiş, özellikle Harden ve Cori'lerin başlattığı çalışmalar karbonhidrat metabolizmasında önemli rol oynayan fosfat gruplarının işlevini ortaya koymuştu. 1941'de bu konuya eğilen Lipmann, fosfat esterlerinin düşük ve yüksek enerjili iki fosfat grubuna ayrılabileceğini gösterdi. Biyokimyasal tepkimelerdeki enerji süreçlerinin işleyişi üzerine değerli veriler sağlayan bu çalışmalarının ardından, araştırmalarını enzim etkinliği yönünde derinleştirdi. 1949'da, koenzim A adını verdiği, katalizör işlevi gören bir maddeyi güvercin karaciğerinden ayırmayı başardığı gibi, molekül yapısını açıklayarak molekülde yer alan pantotenik asit (B_5 vitamini) ile ilişkisini de belirledi. Krebs'in açıkladığı, canlıda temel metabolizma olaylarından biri olan ve "Krebs çevrimi" olarak adlandırılan sitrik asit çevriminde koenzim A'nın işlevini ortaya koyarak bu biyokimyasal sürecin tüm basamaklarının anlaşılmasını sağlayan Lipmann, bu değerli çalışması nedeniyle 1953 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Krebs ile bölüşmüştür.

• BAKINIZ: C.F. ve G.T. CORI, ELVEHJEM, EULER - CHELPIN, HARDEN, KREBS.

LIPPI, Fra Filippo
(1406-1469)

İtalyan, ressam. Dinsel resimleri ile Masaccio ve Fra Angelico arasında bir bağlantı oluşturmuştur.

Floransa'da doğdu, Ekim 1469'da Spoleto'da öldü. Ölüm günü kesin değildir. 1421'de Karmelit tarikatına girerek rahip oldu. Ancak manastır dışında çalışma yetkisine de sahipti. Bu yıllarda Masaccio'nun Brancacci Şapeli'ndeki resimlerini ve Masolino da Panicale'nin (yks.1383-1447?) çalışmalarını izledi. 1431'de kendi atölyesini kurdu. Bu dönemiyle ilgili kesin bilgiler olmamasına karşın bir olasılıkla sürgüne yollanan Cosimo d'Medici ile birlikte Padova'ya gittiği sanılmaktadır. 1456'da Prato'da Santa Margherita Manastırı'nın şapel papazlığıyla görevlendirildi. Ancak yapısı bir din adamı olmaya uygun değildi. Bu manastırdan, sonradan evlendiği ve kendine modellik eden Lucrezia Buti adlı rahibeyi kaçırınca hem sivil hem kilise yetkilileriyle arası açıldı.Kilise çevresinden uzaklaşmakla birlikte yapıtlarında dinsel kökenini belirten Frater Philippus imzasını kullanmayı sürdürdü. Bu evlilikten doğan oğlu Filippino (yks. 1457-1504) daha sonra ünlü bir ressam oldu. Lippi yaşamının son yıllarını Spoleto Katedrali freskleri üstünde çalışarak geçirdi.

Lippi'nin ilk yapıtları Masaccio'nun etkilerini taşır. 1437 tarihli *Tarquinia Madonnası* olarak da anılan *Madonna ve Çocuk*'ta sıradan bir kadın tipini Meryem olarak betimlemesi, iç mekânı yatak ve benzeri basit öğelerle tanımlamaya yönelmesi ve koyu gölgeler kullanması bu etkinin tipik göstergeleridir. Metalik kırmızı, yumuşak yeşiller ve dumanlı patlıcan moru Lippi'nin çok kullandığı renklerdir. Yer yer serpiştirilen sarı, turuncu ve altın rengi, bu renk düzenine canlılık kazandırır. Figürleri dolgun ve hacimlidir. Lippi'nin bu döneminin en ünlü yapıtı *Meryem'e Müjde*'dir. 1440'larda yapılan bu resimde gene Lippi'ye özgü renkler egemendir. Arka planda görünen iç bahçede başarılı bir perspektif anlayışı uygulamıştır.

Lippi yaklaşık 1452'de yaptığı *Madonna ve Çocuk*'ta eski dolgun tipli Madonna'dan uzaklaşmış ve dönemin modasına uygun zarif bir tip canlandırmıştır. 1455'te yaptığı başka bir *Madonna ve Çocuk*' ta Masaccio'dan gelen koyu-açık karşıtlığı yok olmuş, figürler sert gölgeler yaratmadan, yumuşak ve yaygın bir ışıkla aydınlatılmıştır. Bu yeni uygulama Lippi'nin

önceki yapıtlarında var olan hacimselliği de azaltmıştır.

Lippi en önemli iki fresk dizisinden Prato Katedrali fresklerine 1452'de başlamış, çalışmasını 1466'da Spoleto'ya gitmesine değin sürdürmüştür. Bu tarihte daha tamamlanamamış freskleri yardımcısı Fra Diamanta bitirmiştir. Bu fresklerdeki *Vaftizci Yahya'nın Ailesi ile Vedalaşması* ve *Herodes'in Şöleni* adlı bölümlerde Lippi'nin ayrıntı ustalığı, yumuşaklığı ve sıcaklığı en olgun düzeye ulaşmıştır. 1467'de başladığı Spoleto Katedrali fresklerini de ölümü nedeniyle tamamlayamamıştır.

Lippi'nin olgun dönemindeki yapıtlarında egemen olan incelik ve doğalcı bir yaklaşımla yaşamdan tat alma duygusu, daha sonra Botticelli'de doruk noktasına ulaşacaktır.

- YAPITLAR (başlıca): *Trivulzio Madonnası*, yk.1434, Castello Sforzesco Müzesi, Milano; *Madonna ve Çocuk*, 1437, Ulusal Galeri, Roma; *Madonna ve Çocuk Melekler ve Azizlerle*, 1437, Louvre, Paris; *Meryem'e Müjde*, yk.1440, San Lorenzo Kilisesi, Floransa; *Meryem'in Taçlandırılması*, 1441-1447, Uffizi Galerisi, Floransa; *Madonna ve Çocuk*, yk.1452, Pitti Galerisi, Floransa; *Vaftizci Yahya'nın Ailesi ile Vedalaşması*, 1452-1466, Prato Katedrali; *Herodes'in Şöleni*, 1452-1466, Prato Katedrali; *Madonna ve Çocuk*, 1455, Uffizi Galerisi, Floransa.

- KAYNAKLAR: M.Pittaluga, *Filippo Lippi*, 1949; E.C. Strutt, *Fra Filippo Lippi*, 1906.

- BAKINIZ: BOTTICELLI, MASACCIO.

LIPPMAN, Walter
(1889-1974)

ABD'li gazeteci ve yazar. Dış politika üzerine makaleleriyle tanınmıştır.

23 Eylül 1889'da New York'ta doğdu, 14 Aralık 1974'te aynı kentte öldü. ABD'ye yerleşmiş varlıklı bir Alman Yahudisi ailenin oğluydu. Harvard Üniversitesi'nde felsefe ve dil öğrenimi gördü. Bu dönemde Harvard Sosyalist Kulübü'nün kuruculuğunu ve başkanlığını yaptı, *Harvard Monthly* adlı üniversite dergisini yönetti. 1910'da öğrenimini tamamladıktan sonra Harvard Üniversitesinde asistan olarak kaldı, W.James ve G.Santayana gibi felsefecilerle birlikte çalıştı.

1911'de *Everybody's Magazine* adlı derginin yayımcısı L.Steffens'in yanında sekreterlik yapmaya başlayan Lippman, 1913'te yayımladığı ilk kitabı *A Preface to Politics* ("Siyasete Giriş") ile adını duyurdu. Ertesi yıl Herbert Croly ve Walter Weyl ile birlikte *New Republic* adlı dergiyi çıkarmaya başladı. 1917'de savaş bakanı N.D.Bakter'in yardımcılığını yapan Lippman, 1919'da başkan Wilson tarafından Versailles Antlaşması görüşmelerine katılmakla görevlendirildi. 1918'de askeri haberalma örgütündeki görevi sırasında, Wilson'nın On dört Maddelik Programı ve Paris Barış Konferansı'nın hazırlıkları üzerinde çalıştı.

1920'de *New Republic*'den ayrılarak yazar ve yayımcı olarak *New York World*'e geçti. 1931'de *New York World*'ün yayımını durdurması üzerine meslek yaşamının 30 yılını geçireceği *Herald Tribune* gazetesinde çalışmaya başladı. İlk kez Eylül 1931'de yayımladığı "Today and Tomorrow" ("Bugün ve Yarın") başlığını taşıyan köşe yazılarıyla adını tüm dünyaya duyurdu ve iki kez Pulitzer Ödülü'nü kazandı. Yazarlığı süresince kimi zaman Cumhuriyetçi, kimi zaman Demokrat başkan adaylarını destekleyen Lippman, Kore Savaşı'na, Mc Carthy Senato soruşturmalarına ve Vietnam Savaşı'na karşı çıktı. N.Kruşçev ve C. De Gaulle ile kişisel yakınlıklar kurdu.

- YAPITLAR (başlıca): *A Preface to Politics*, 1913, ("Siyasete Giriş"); *Public Opinion*, 1914, ("Kamuoyu"); *The Good Society*, 1937, ("İyi Toplum"); *The Cold War*, 1947, ("Soğuk Savaş"); *Western Unity and the Common Market*, 1962, ("Batı Birliği ve Ortak Pazar").

LIPPMANN, Gabriel Jonas
(1845-1921)

Fransız fizik bilgini. Geliştirdiği renkli fotoğraf tekniğiyle 1908'de Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

16 Ağustos 1845'te Lüksemburg'un Hollerich kentinde doğdu, 12 Temmuz 1921'de bir deniz yolculuğu sırasında öldü. École Normale Supérieure'de gördüğü fizik öğreniminin ardından Almanya'daki laboratuvarı incelemek ve bu laboratuvarlarda araştırma yapmakla görevlendirildi. Heidelberg Üniversitesi'ndeki araştırmaları sırasında hazırladığı elektrokılcallığa ilişkin tez, Fransa'ya dönüşünde Sorbonne Üniversitesi'nce doktora çalışması olarak kabul edilen ve 1875'te doktora derecesini alan Lippmann bir süre École Normale Supérieure'de ders verdikten sonra, 1883'te Sorbonne Üniversitesi'nde matematiksel fizik profesörlüğüne 1886'da da deneysel fizik profesörlüğüne getirildi. Daha sonra aynı üniversitenin araştırma laboratuvarının yöneticiliğini de üstlenen ve ölümüne dek bu görevlerini sürdüren Lippmann, Fransız Bilimler Akademisi'nin ve Londra'daki Royal Society'nin üyeliklerine seçilmiş, geliştirdiği renkli fotoğraf çekme tekniğiyle 1908'de Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

Lippmann Almanya'da görevliyken tanıştığı fizyoloji profesörü Wilhelm Kühne'nin (1837-1900) araştırmalarından esinlenerek çalışmalarını elektriksel kutuplaşma ile yüzey gerilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi alanında yoğunlaştırdı ve 1873'te çok duyarlı bir ölçüm aygıtı olan kılcal elektrometreyi geliştirdi. Bu aygıtla voltun binde biri oranındaki gerilim farkları ölçülebildiği gibi, o dönemde kullanılan ilk elektrodiagramlarda da bu elektrometreden yararlanılmıştır. Astronomi ve sismoloji alanlarında da çalışmalar yapan Lippmann, gökyüzünün belirli bir kesiminin uzun bir süre gözlemlenmesini olanaklı kılan kolostatı ve denksiz (astatik) galvanometreyi geliştirdi, telgraf sinyalleri yardımıyla yer sarsıntılarını belirleyen ve yayılma hızlarını ölçen bir sismograf

üzerinde kuramsal araştırmalar gerçekleştirdi.

Lippmann 1893'te, aynı yıllarda, J.W.S. Rayleigh tarafından da ana çizgileri belirlenebilmiş ancak bazı teknik güçlükler nedeniyle uygulanamamış bir yöntemden yararlanarak renkli fotoğraf çekmeyi başardı. Bir levhadan yansıyan ışık dalgalarının levhaya gelen dalgalarla oluşturduğu girişim düzlemlerinin fotoğraf filmi üzerindeki etkisine dayanan bu yöntemin karşılaştığı zorluklardan birisi ışığın dalga boyundan daha küçük parçacıklardan oluşan gümüş tozunun elde edilmesi, ikincisi de filmle yansıtıcı arasındaki optik temasın sağlanmasıydı. Bu güçlüklerin her ikisini de yenmeyi başaran Lippmann, ışığa duyarlı tabakanın arkasında yansıtıcı olarak cıva tabakası kullanmıştı. Cıva tabakasından yansıyan dalgalarla fotoğrafı çekilen cisimden gelen dalgaların üst üste binmesiyle oluşan duraklı dalgalar, etkiledikleri gümüş parçacıklarının yarım dalgaboyu aralığında katmanlar oluşturacak biçimde kristalleşmelerine yol açıyordu. Filmin yıkanmasından sonra kalıcı duruma gelen bu yapı ışığı farklı dalgaboylarında yansıtabildiği için fotoğrafın renkli görünmesini sağlıyordu.

Lippmann'ın bu buluşu ilk kaba renkli fotoğraf elde etme tekniği olmasına karşın poz süresinin çok uzun olması ve çoğaltmaya elverişli olmaması nedeniyle, yaygın uygulama alanı bulamamıştır.

• BAKINIZ: BECQUEREL, RAYLEIGH.

LIPPS, Hans
(1889-1941)

Alman, filozof. Günlük konuşma dilinden kaynaklanan yeni bir dil felsefesi geliştirmiştir.

22 Kasım 1889'da Pirna'da doğdu, 10 Eylül 1941'de, SSCB'de öldü. Ortaöğrenimini doğduğu ilde bitirdikten sonra, Almanya'nın değişik üniversitelerinde felsefe, antropoloji ve mantık okudu. 1936'dan sonra Frankfurt Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak çalışmalarını sürdürdü. II. Dünya Savaşı'nda öldü.

Lipps önce mantık, felsefe ve antropoloji sorunları üzerinde durdu, sonra günlük konuşma diline dayalı bir felsefe öğretisi kurmayı amaçladı. Varoluşçuluk'tan yola çıkan bu dil felsefesine göre konuşmanın temeli dil mantığı değil, kişinin kullandığı sözcüklerden kendince çıkardığı anlamdır. Bu anlam kişinin davranışlarını yönlendirir, başkalarıyla kurduğu ilişkilerin temelini oluşturur. Bu da insan varlığıyla bağlantılı bir olgudur. Bu nedenle dil, günlük yaşam gerçeklerinden soyutlanarak değil, kişisel eylemlerin akışı içinde ele alınmalıdır.

• YAPITLAR (başlıca): *Urtersuchungen zur Phänomenologie der Erkenntnis*, 1928, ("Bilgi Görüngübilimi Konusunda Araştırmalar"); *Hermeneutische Logik*, 1938, ("Açıklamaya Dayalı Mantık"); *Die Verbindlichkeit der Sprache*, (3.basım, 1973), ("Dilin Yükümlülüğü); *Die Wirklichkeit der Menschen*, (2.basım, 1976), ("İnsanların Gerçekliği").

LIPPS, Theodor
(1851-1914)

Alman, filozof, psikolog ve estetikçi. Psikolojiye dayalı bir felsefe ve estetik anlayışı geliştirmiştir.

28 Temmuz 1851'de Wallhalben'de doğdu, 17 Ekim 1914'te Münih'te öldü. Tübingen, Utrecht ve Bonn'da tanrıbilim, felsefe, doğa bilimleri okudu. 1877-1890 arasında Bonn Üniversitesi'nde felsefe öğretim görevlisi, ardından dört yıl süreyle Breslau Üniversitesi'nde profesör olarak çalıştı. Sonra ölene değin araştırmalarını sürdürdüğü Münih Üniversitesi'ne geçti.

Lipps'e göre psikoloji felsefenin temelidir. Deneysel psikoloji alanında, örneğin optik yanılmalar konusunda araştırmalar yapmış, felsefenin yöntemi olarak içdeneyi, içgözlemi benimsemiştir. Ancak, Lipps'in önemi estetik alanındaki yapıtlarında belirir. Özdeşleyim *(Einfühlung)* ilkesini estetiğe uygulamıştır. Bu kavramı, insanın kendini, algıladığı bir nesnenin iç..ıde duyması diye açıklar. Estetik haz bu duygu üzerinde kurulmuştur. Anlık, kişinin deneylerinin bir birlik oluşturacak biçimde düzenlenmiş durumudur. Yeni bir deney nesnesiyle karşılaşan anlık, özdeşleyim yoluyla, bu nesneye ya uyum ya da uyumsuzluk gösterir. Lipps, bunun sonucu oluşan beğeninin, kişide gözlemlenebilir tepkiler yarattığını ortaya koydu. İnsanın estetik duygularına karşı uyumsuz bir olgunun, gerilime neden olduğunu gösterdi.

Bu düşüncelerini *Ästhetik*'te ("Estetik") açıklayan Lipps, Alman estetik anlayışını etkilemiştir. Komik ve trajik olgular üzerinde de incelemeler yapmış, komik olgunun kendiliğinden estetik değeri bulunmadığı sonucuna varmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Komik und Humor*, 1898, ("Komedi ve Mizah"); *Leitfaden der Psychologie*, 1903, ("Psikoloji Kılavuzu"); *Ästhetik*, 2 cilt, 1903-1906, ("Estetik"); *Philosophie und Wirklichkeit*, 1908, ("Felsefe ve Gerçeklik").

• BAKINIZ: JOUFFROY, HUSSERL.

LIPSET, Seymour Martin
(1922)

ABD'li sosyolog. Siyaset sosyolojisi üzerine çalışmalarıyla tanınmıştır.

18 Mart 1922'de New York'ta doğdu. 1949'da Columbia Üniversitesi'nde felsefe doktorasını tamamlayan Lipset Columbia ve Berkeley'deki California üniversitelerinde sosyoloji profesörlüğü yaptı. 1954-1956 arasında Uygulamalı Toplum Araştırmaları Bürosu başkan yardımcılığı, 1962-1966 arasında Uluslararası İncelemeler Enstitüsü başkanlığı görevlerini sürdürdü. 1973'te Villanovo Üniversitesi'nde hukuk doktoru sanını alan Lipset 1966'dan bu yana Harvard Üniversitesi'nde öğretim üyesidir.

Çeşitli dergilere kitle hareketleri, siyasi partiler ve toplumsal sınıflar üzerine yazılar yazan Lipset 1950'de yayımladığı *Agrarian Socialism* ("Tarımsal Sosyalizm") ile adını duyurdu. 1960'ta yayımladığı *Political Man* (Siyasi İnsan) adlı ünlü kitabında ABD ve diğer kapitalist ülkelerde demokrasinin hangi koşullar altında oluştuğunu ve yol açtığı sonuçları karşılaştırmalı çözümleme yöntemine başvurarak inceledi. Demokrasiyi salt ulusal toplum düzeyinde değil tüm insan grupları düzeyinde inceleyerek yöneticilerin kitlelerin oylarıyla değiştirilebilmesinin demokrasinin ölçütü olduğunu vurguladı.

- YAPITLAR (başlıca): *Agrarian Socialism*, 1950, ("Tarımsal Sosyalizm"); *Union Democracy* (M.Trow ve J.S. Coleman ile), 1956, ("Sendika Demokrasisi"); *Political Man*, 1960, (Siyasi İnsan, 1964); *Sociology*, 1961, ("Sosyoloji"); *The First Revolution*, 1968, ("İlk Devrim"); *The Revolution and Counterrevolution*, 1968, ("Devrim ve Karşıdevrim"); *The Politics of Unreason*, 1970, ("Mantıksızlığın Siyaseti"); *The Confidence Gap*, 1982, ("Güven Boşluğu").

- BAKINIZ: MICHELS.

LIPSIUS, Justus
(1547-1606)

Flaman, düşünür. Roma-Stoacılığı'nı çağının felsefe anlayışına göre yeniden dizgeleştirmeye çalışmıştır.

18 Ekim 1547'de Bruxelles yakınlarındaki Overijse'de doğdu, 23 Nisan 1606'da Louvain'de öldü. Gerçek adı Joost Lips'tir. Köln ve Louvain'de felsefe ve edebiyat öğrenimi gördü. 1572'de Katoliklik'i yadsıyarak Protestan Jena Üniversitesi'nde tarih profesörü oldu. Bu Lutherci üniversite, Protestanlık'a olan bağlılığından kuşkulanınca, 1578'de Calvinci Leiden Üniversitesi'ne geçmek zorunda kaldı. Siyasal ve dinsel baskılar yüzünden burada da sürekli kalamadı, Avrupa'nın birçok kentini dolaştı. Sonunda Louvain Üniversitesi'nde Latin Edebiyatı ve Tarih Kürsüsü'ne çağrıldı. 1592'den ölene değin çalışmalarını burada sürdürdü.

Lipsius'un Plautus, Tacitus ve Seneca üzerindeki araştırmaları, yazın türünü ve felsefe konularındaki yaklaşımını belirler. Bu çalışmalarından sonra, Seneca'dan etkilenerek Stoacılık'a ilgi duymuştur. Ancak, Rönesans'ın bu son döneminde, Aristoteles ve Platon'un düşünceleri karşısında Stoacılık'ın önemi azalmıştır. Bu nedenle, kendini bu akımın savunucusu değil, tarihini inceleyen birisi gibi tanıtmaya çalışır. Ona göre, ahlak konusunda, o zamana kadar geliştirilmiş en yetkin dizge Stoacılar'ınkidir.

Lipsius'un çalışmaları, Stoacılık'a yeniden önem kazandırmış, Montaigne, F.Bacon gibi düşünürleri etkilemiştir. Lipsius, bir hümanist ve zaman zaman Lutherci olarak tanınmakla birlikte, monarşi ile ilgili görüşleri bu konumuyla çelişir görünmektedir. Bir yandan yöneticilere, devletin dinini benimsemeyenlere ağır cezalar vermelerini öğütlerken, öte yandan, bir tek kişinin tanrısal yetkileri elinde bulundurur görünmesini kınar.

- YAPITLAR (başlıca): *Manuductio ad Stoicam Philosophiam*, 1604, ("Stoa Felsefesinin Elkitabı"); *Physiologia Stoicorum*, 1604, ("Stoacılar'ın Fizyolojisi"); *Opera Omnia*, (ö.s.), 4 cilt, 1675, ("Tüm Yapıtları").

- BAKINIZ: SENECA, TACITUS, ZENON [Kıbrıslı].

LIST, Friedrich
(1789-1846)

Alman, iktisatçı. Klasik İngiliz Okulu'nun görüşlerine karşı çıkmış, yeni sanayileşmekte olan ülkelerin ulusal pazarlarını korumaları gerektiğini savunmuştur.

Reutlingen'de Württemberg'de doğdu, 1846'da öldü. Bir dericinin oğluydu. Genç yaşta Aydınlanma Dönemi düşünürlerinin etkisinde kalan ve yüksek düzeyde kamu görevlisi olmayı başaran List 1818'de Tübingen Üniversitesi'nde politik iktisat profesörü olduysa da bir yıl sonra bürokrasiye karşı çıkan ve meşruti yönetimi savunan yazıları nedeniyle üniversiteden istifa etmek zorunda kaldı. 1819'da Frankfurt am Main'de kuruluşuna katkıda bulunduğu Alman Ticaret ve Sanayi Birliği'nin danışmanlığını üstlendi. Bu kuruluş 365 bağımsız prenslik ve krallığa bölünmüş Alman devletleri arasında gümrüklerin kaldırılmasını, ulusal bir Alman pazarının oluşturulmasını ve öbür ülkelere karşı gümrüklerin yükseltilerek korumacı bir iktisat politikasının güdülmesini, Alman sanayiinin gelişmesi için gerekli görüyordu. 1820'de Württemberg Yasama Meclisi'ne seçilen List, burada feodal vergilere karşı çıktığı, bürokraside radikal reformlar önerdiği, yargının kamuoyuna açık olması gerektiğini savunduğu için "kamu düzenini" bozmaktan on ay hapis cezasına çarptırılınca ülke dışına kaçtı; 1824'te geri döndüğünde tutuklandı. ABD'ye göç etmesi koşuluyla serbest bırakıldıktan sonra 1825'te New York'a gitti.

Pennsylvania'daki çiftçilik girişimi başarısızlığa uğrayınca Reading'de *Der Adler* adlı bir gazetenin yayın yönetmenliğini yapmaya başladı. Pennsylvania İmalatçıları ve Mekanik Ustalarını Geliştirme Derneği'nin isteği üzerine, gazetedeki yazılarını 1827'de topluca *Outlines of American Political Economy* ("Amerikan Politik İktisadının Ana Hatları") adı altında yayımladı. Kongre üyelerine de dağıtılan bu kitabın etkisiyle 1828'de Koruma Yasası çıkarıldı.

Bu yıllarda Pennsylvania yakınındaki Tamaqua'da bir kömür madeni bulup, başarıyla işleten List, 1831'de madeni kente bağlayan ve ilk kez yolcu ve yük taşıyabilen bir demiryolu hattını da işletmeye açtı.

1832'de ABD'nin önce Leipzig daha sonra Hamburg konsolosu oldu. Bu dönemde Alman demiryollarının gelişmesi için büyük çaba harcadı. 1834'de 17 Alman devleti arasında 24 milyon kişiyi kapsayan Zollverein'in (gümrük birliği) kurulmasıyla List'in yıllardır savunduğu düşünceleri yaşama geçmiş oluyordu. Alman ulusal pazarının oluşması yolundaki bu ilk adımdan sonra demiryolu yapımına hız verildi, bu

süreçte Kıta Avrupa'sının ilk demiryollarından biri olan Leipzig-Dresden hattı 1837'de büyük ölçüde List'in katkılarıyla işletmeye açıldı.

1837-1840 arasını Paris'te geçiren List, 1840'ta Almanya'ya döndü. 1843'ten sonra sanayileşme sorunlarına ilişkin görüşlerini yaygınlaştırmaya çalıştığı *Das Zollvereinsblatt* dergisini çıkardı. Üç yıl sonra parasal sıkıntıya düşen ve yeterince siyasal etkisi olmadığını düşünen List, yaşamına son verdi.

1841'de yayımlanan başyapıtı *Das nationale System der politischen Ökonomie*'de ("Politik İktisadın Ulusal Sistemi") evrensel ve mutlak olarak genel geçerliği olan iktisat kuramları olduğunu öne süren Klasik İngiliz iktisatçılarına karşı çıkarak bunların İngiltere'nin sanayi ve ticari üstünlüğünü yansıttığını ve temel aldığını; Almanya, Fransa ve ABD gibi yeni sanayileşmekte olan ülkelere uygulanamayacağını, bu ülkelerin sanayileşmeleri için ulusal pazarlarını dış rekabete karşı yüksek gümrük duvarlarıyla korumaları gerektiğini savunmuştur. İktisat politikalarının oluşturulmasında, ülkelerin tarihsel gelişim özelliklerinin ve içinde bulundukları gelişim aşamasının göz önünde tutulmasının önemini vurgulayan List'in görüşleri 19. yy ortalarından başlayarak yeni sanayileşmeye başlayan ülkelerde etkili olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Outlines of American Political Economy*, 1827, ("Amerikan Politik İktisadının Ana Hatları"); *Das nationale System der politischen Ökonomie*, 1841, ("Politik İktisadın Ulusal Sistemi"); *Schriften, Reden, Briefe*, (ö.s.), E. von Beckerath (der.), 10 cilt, 1927-1936, ("Yazılar, Konuşmalar, Mektuplar").

- KAYNAKLAR: F.Lenz, *Friedrich List: Der Mann und das Werk*, 1936; H.Ritschl, *Friedrich Lists Leben und Lehre*, 1947; A. Sommer, *Friedrich Lists System der politischen Ökonomie*, 1927.

- BAKINIZ: HILDEBRAND.

LISTER, Joseph
(1827-1912)

İngiliz, cerrah. Antisepsinin ilkelerini ve yöntemlerini belirleyen öncü çalışmalarıyla cerrahide yeni bir dönemi başlatmıştır.

5 Nisan 1827'de Essex'deki Upton'da doğdu, 10 Şubat 1912'de Kent'teki Walmer'da öldü. "Quaker" ya da "Dostlar Toplumu" adıyla bilinen, barışçı, püriten bir Hıristiyan mezhebine bağlı bir ailenin dördüncü çocuğu olarak dünyaya geldi. Babası Joseph Jackson Lister, Royal Society üyeliğine seçilmiş, fizik ve doğabilimlerine ilgi duyan zengin bir şarap tüccarıydı. Sık sık bilim çevrelerinden kişilerin de katıldığı aydın bir aile ortamında yetişen ve babası tarafından doğabilimlerine özendirilen Lister, küçük yaşta mikroskop kullanmayı öğrendi, ardından anatomiye ilgi duyarak cerrah olmaya karar verdi. Matematik, doğabilimleri ve dil eğitimine ağırlık veren Quaker kurumlarında üniversite öğrenimine hazırlandıktan sonra, 1844'te Londra'daki University College'a yazıldı. Dört yıllık edebiyat ve sanat lisansını tamamlayıp 1848'de tıp öğrenimine başladı ve geçirdiği ağır bir hastalık nedeniyle bir yıl kadar kesintiye uğramasına karşın, başarılı bir öğrencilik devresinden sonra 1852'de Londra Üniversitesi'nden tıp diplomasını aldı. Ertesi yıl cerrahi deneyimini artırmak amacıyla Edinburgh'a giderek dönemin en ünlü cerrahlarından James Syme'ın (1799-1870) asistanlığını yapan Lister, 1856'da Syme'ın büyük kızıyla evlendi, birkaç ay sonra da Edinburgh Kraliyet Hastanesi'nin cerrahlığına atandı. Kısa sürede başarılı bir cerrah ve değerli bir hoca olarak kazandığı ün, 1860'ta hem Royal Society üyeliğine, hem de Glasgow Üniversitesi'nde cerrahi profesörlüğüne getirilmesini sağladı. Ertesi yıl Glasgow Kraliyet Hastanesi'nde yeni kurulan cerrahi bölümünün yöneticiliğini de üstlenerek antisepsi konusundaki en önemli denemelerine başlayan Lister, 1869'da Edinburgh Kraliyet Hastanesi'nde Syme'dan boşalan klinik cerrahi kürsüsünü devralmak üzere yeniden Edinburgh'a döndü. 1877'de bu kez Londra'daki King's College'ın çağrısını kabul ederek, 1893'te emekli oluncaya değin klinik cerrahi kürsüsünün başkanlığını yürüten, 1883'te baronet, 1897'de baron unvanı verilen Lister, 1895-1900 arası Royal Society'nin başkanlığını yaptı ve 1902'de yeni verilmeye başlayan liyakat nişanını ilk alanlardan biri oldu.

Joseph Lister

1840'larda, eter, diazot monoksit (güldürücü gaz) ve özellikle kloroformun duyu sinirlerini ya da merkezlerini etkileyici özelliğinin anlaşılması ve anestezi uygulamalarının başlamasıyla, tedavide cerrahi yöntemleri giderek ağırlık kazanmış, ancak ameliyat sonrası enfeksiyonla yaşamını yitiren hastaların sayısı da ciddi boyutlara ulaşmıştı. Enfeksiyonun vücuda yayılmasından ileri gelen ve çoğu kez ölümle sonuçlanan "hastane humması"na doğrudan doğruya kirli havanın neden olduğu düşünüldüğünden, yaranın havayla teması önlenmeye çalışılıyor, baş, göğüs ve karın boşluklarında ise ilke olarak hemen hemen hiç ameliyata başvurulmuyordu.

Lister, 1861'de, büyük bir sanayi kenti olan Glasgow'daki Kraliyet Hastanesi'nde cerrah olarak çalışmaya başladığında, çoğunlukla iş kazası geçirmiş kişilerden oluşan hastaları arasında ameliyat sonrası

ölüm oranı % 45-50 gibi çok yüksek bir sayıya ulaşıyordu. Yaralardaki iltihaplanmaya havadaki oksijenin ya da başka bir gazın yol açtığına ilişkin yaygın inancı bölüşmeyen Lister, 1865'te, mayalanma ve çürüme olayından havadaki tozlarla da taşınabilen küçük canlıların (mikroorganizmaların) sorumlu olduğunu açıklayan Pasteur'ün çalışmasını öğrendiğinde, soruna bu açıdan yaklaşması gerektiğine inandı. Alınacak önlem, ameliyat yarasını oksijenden uzak tutmak değil, bu küçük canlıları yok edecek uygun bir kimyasal maddeyle temizlemek olmalıydı. Kanalizasyon bölgelerinde koku giderici olarak kullanılan fenolün, o çevredeki insanları ve sığırları salgın hastalıklara karşı belli bir ölçüde koruduğunu öğrenen Lister, "antiseptik" olarak bu maddeden yararlanmayı düşündü. Katışıksız fenolün canlı dokuyu zedelediğini ilk denemelerinde anladıktan sonra, % 5'lik sulu çözeltisini yara temizliğinde ve ameliyat gereçlerinin dezenfeksiyonunda, yağdaki çözeltisini de pomat ve sargılarda başarıyla uygulayan ve 1866 sonlarına doğru antisepsinin ilkelerini belirleyen Lister'in aldığı sonuçlar cerrahide dönüm noktası sayılabilecek düzeydeydi: Fenol uygulamasından önce % 50'ye varan ameliyat sonrası ölüm oranı % 15'e düşmüştü. Ne var ki, başarısının çarpıcılığına karşın, mikroorganizmaların varlığını kuşkuyla karşılayan, sulandırılmış bile olsa fenolün zehirli ve dokulara zararlı olduğunu, üstelik öteden beri yara temizliğinde kullanıldığını öne süren bazı meslektaşlarının suçlamalarıyla kendi ülkesinde oldukça geç benimsenen Lister'in yöntemi, önce Almanya, Fransa ve ABD'de, ardından tüm ülkelerde uygulanarak ameliyatı güvenilir bir tedavi yöntemine dönüştürdü.

Antisepsinin doğuşu ve ilk antiseptik: fenol

Günümüze değin cerrahinin temel ilkelerinden biri olarak önemini koruyan antisepsinin yaygınlaşması için büyük bir uğraşı veren ve yeni cerrahi gereçleri tasarlayarak geliştiren Lister, bakteriyoloji alanındaki değerli çalışmalarıyla da anılmaktadır.

- YAPITLAR (başlıca): *The Collected Papers of Joseph, Baron Lister*, 2 cilt, 1909.
- KAYNAKLAR: H.C.Cameron, *Joseph Lister, the Friend of Man*, 1949; R.J. Godlee, *Lord Lister*, 1917; J.R. Leeson, *Lister as I Knew Him*, 1927.
- BAKINIZ: MACEWEN, W.T. MORTON, PASTEUR, J.Y.SIMPSON.

LISZT, Franz
(1811-1886)

Macar, besteci ve piyanist. Piyano müziğine getirdiği yenilikler ve yapıtlarıyla Romantik dönemin en önemli bestecilerinden biri olmuştur.

22 Ekim 1811'de Raiding'de doğdu, 31 Temmuz 1886'da Almanya'da Bayreuth'de öldü. Babası Ádám Liszt, Estherhazy Sarayı'nda Prens Nicolas'ın hizmetinde çalışan ve dönemin ünlü müzikçilerinden Haydn, Cherubini ve Hummel'le dostluğu olan amatör bir müzikçiydi. Oğlunun müziğe olan eğilimi sezince onun bu alanda başarılı olabilmesi için büyük çaba harcadı. Franz ilk piyano resitalini dokuz yaşındayken verdi. Sopron ve Pozsony'deki başarılı resitallerinden sonra birkaç işadamı onun öğrenimini Viyana'da sürdürmesini sağladılar. Liszt 1821'de ailesiyle birlikte Viyana'ya gitti. Orada Carl Czerny'den piyano, Antonio Salieri'den kompozisyon dersleri aldı. Çalışmalarının yanı sıra konserler vermeye devam etti. Müzik eleştirmenlerince geleceğin en büyük piyanisti olarak tanımlanıyordu.

Franz Liszt
Nadar tarafından çekilmiş portresi, (1886).

1823'te Paris Konservatuvarı'na girmek amacıyla Paris'e gitti. Fransız vatandaşı olmaması nedeniyle konservatuvara kabul edilmedi. Ancak dönemin ünlü öğretmenlerinden Ferdinando Paer'le piyano, Anton Reicha'yla kuram konusunda çalışarak eksiklerini gidermeyi başardı. Berry düşesinin, Orleans dükünün salonlarında çaldı. 1824'te İngiltere'ye gitti, Londra'da başarılı konserler verdi. Kral IV. George'un önünde çaldı. Bu konserlerden sonra ünü tüm Avrupa'ya yayıldı. 1825'te Paris Operası onun bir perdelik *Don Sanche* adlı yapıtını seslendirdi. 1827'de Paris konserlerine hazırlandığı sırada babasını yitirdi. Bu olay onun yaşamında önemli bir boşluğa yol açtı, bir süre çalışmalarına ara verdi. 1830'da H.Berlioz'un *Symphonie Fantastique* (Fantastik Senfoni) adlı yapıtının ilk seslendirilişi, 1831'de Paris'te izlediği Paganini konseri ve Chopin'in verdiği ilk resital Liszt'i çok etkileyen müzik olaylarıydı. *Fantastik Senfoni* ileride geliştireceği senfonik şiir formu için önemli bir veri oldu. Kısa bir süre sonra yeniden yoğun bir konser programı başlattı.

1834'te kontes Marie d'Agoult'la tanıştı. On yıl birlikte yaşadılar. Bu beraberlikten üç çocukları dünyaya geldi. Bunlardan Cosima sonradan Richard Wagner'le evlendi. Liszt, Marie d'Agoult'la birlikte olduğu yıllarda çıktığı konser gezileri sırasında aralarında İstanbul da olmak üzere Avrupa'nın en önemli kentlerini dolaştı. Aynı dönemde birçok piyano yapıtı besteledi.

1847'de konserler vermek için gittiği Rusya'da prenses Carolyne Sayn-Wittgenstein ile tanıştı, aralarında duygusal bir ilişki başladı. Prenses kocasından

ayrılıp Liszt'le evlenmek istediyse de, bu isteği gerçekleşmedi. Uzun yıllar süren beraberlikleri sırasında prenses, Liszt'in besteciliğe daha fazla ağırlık vermesini sağladı. 1848'de Weimar'a yerleşen Liszt burada kilise müziği yönetmenliği ve orkestra şefliği görevlerini üstlendi. Weimar'ı, prenses Carolyne'in yardımıyla Avrupa'nın en önemli müzik merkezi haline getirdi. Aynı yıl Wagner'le tanıştı, aralarında giderek ilerleyen bir dostluk ilişkisi başladı. Weimar'da kaldığı süre içerisinde çağdaşı bestecilerin yapıtlarını seslendirmeyi ve tanıtmayı amaç edindi. Wagner'in çok güç anlar yaşadığı günlerde onun *Tannhäuser* ve daha sonra da *Lohengrin* adlı operalarını yönetti. Schumann'ı destekledi. Berlioz haftası düzenleyerek *Romeo ve Juliet*'i, *Vaverly, Kral Lear* ve *Benvenuto Cellini* uvertürlerini çaldırdı. Beethoven'in *Fidelio*'sunu, Weber'in *Euryanthe*'sini yönetti. En önemli yapıtlarını da Weimar'da kaldığı yıllarda besteledi, senfonik şiirler, missalar ve sonatlar yazdı.

1861'de Roma'ya yerleşti. Roma'da daha çok dinsel içerikli yapıtlar besteledi. Lazarius rahiplerinin yanında inzivaya çekildi. 1865'te rahip oldu. Yaşamının kalan yıllarını Roma, Budapeşte ve Weimar'da geçirdi. 1875'te Macar Müzik Akademisi'nin başkanlığına getirildi. 1883'te Wagner'in ölüm haberi onu çok üzdü. 1886 Haziran'ında Bayreuth'te Wagner'in *Tristan* operasını izledikten kısa bir süre sonra sağlığı iyice bozuldu ve burada öldü.

Liszt'in yapıtları üç ayrı başlık altında toplanır: piyano yapıtları, orkestra müziği ve dinsel içerikli yapıtlar. Gençlik yıllarında daha çok piyano için müzik yazmıştı. 1835-1837 arasında bestelediği *Années de pèlerinage*'da (Hac Yılları) şiirsel bir anlatımı denemiştir. *Années de pèlerinage* Romantik dönemin özelliklerini en iyi yansıtan yapıtlardan biridir. 1834-1850 arası ünlü ozan Lamartine'in şiirlerinden esinlenerek *Harmonies poétiques et religieuses* (Şiirsel ve Dinsel Armoniler) adlı yapıtını bestelemişti. Schubert'in valsleri ve Bellini, Donizetti, Verdi gibi bestecilerin operalarından seçmeler yaparak bunları piyanoya aktarmıştır. Macar Çingene müziğine özel bir ilgi göstermiştir. Bu müzikten derledikleriyle on beşi 1851-1855, beşi de 1879-1886 arasında olmak üzere 20 tane *Macar Rapsodisi* bestelemiştir.

Orkestra müziğine kazandırdığı senfonik şiir, klasik düzene karşıt, anlatıma dayanan bir türdür. Bu alanda Liszt'in başlıca etki kaynağı Berlioz'dur. Senfonik şiirle klasik senfoninin yapı düzenini yıkarken, yerine başka bir yapı anlayışı getirmiştir. Bir ana düşünceden yola çıkarak bu düşüncenin özgürce geliştirilmesi ilkesine dayanan yapıtlarında daha çok Goethe, Schiller, Shakespeare, Lamartine ve Victor Hugo gibi edebiyatçılardan esinlenmişti. 1849'da tamamladığı *Mazeppa* adlı yapıtı, onun senfonik şiir formuna olan yaklaşımını göstermesi açısından önemlidir. Liszt bu yapıtında Victor Hugo'nun aynı adı taşıyan şiirini olanaklar ölçüsünde gerçekçi bir içeriğe oturtarak resimlemeyi amaçlamıştır. Böyle sesli bir resimleme çabasının, o güne değin süregelmiş geleneklerle bağdaşıp bağdaşmadığı tartışma konusu olmuştur. 1854'te Lamartine'in bir şiirinden esinlenerek bestelediği *Les préludes* dünya ölçüsünde bir ilgi gördü. 1857'de Goethe'nin aynı adı taşıyan yapıtından yola çıkarak bestelediği *Faust Senfonisi* ise en başarılı yapıtlarından biri oldu. 1860'tan sonra dinsel içerikli yapıtları ağırlık kazandı. Missalar ve oratoryalar besteledi. *Die Legende von der heiligen Elisabeth* (Azize Elizabet Efsanesi) oratoryosu Trocadero'da 7000 kişi önde seslendirildi. Bunu 1866'da tamamladığı *Christus* (İsa Oratoryosu) izledi.

Müziğinin niteliği

Liszt 19. yy Romantizmi'nin simgesi bir besteci ve piyanisttir. Yorumcu olarak ulaştığı üstün düzey, yeni bir dönemin başlamasına yol açmış, Hans von Bülow, Anton Rubinstein, Saint-Seans, Busoni ve Risler onun tarzını benimsemişlerdir. Çoğu kez piyano müziğiyle anılmasına karşın, orkestra için yazdığı müzikleri de önemlidir. On iki senfonik şiiriyle bu biçimin öncüsü ve geliştiricisi olmuştur. Ancak orkestra yapıtları sağlam bir yapıdan uzaktır. Orkestra müziklerindeki bu eksiklik, zaman zaman piyano yapıtlarında da görülür. Aşırı süsleme ve çarpıcılık uğruna anlatımda bazı olumsuzluklar belirir. Bu eksikliklerine karşın Liszt Romantik dönemin önde gelen bestecilerinden biri olmayı başarmıştır. Kendinden sonra gelen bestecilerin birçoğunu etkilemiştir. Özellikle Richard Strauss'a olan etkileri önemlidir. Romantik Rus bestecileri onun yapıtlarına yakınlık duymuşlardır. Ravel de piyano yapıtlarında Liszt'ten yararlanmıştır.

Piyano yapıtları

- **YAPITLAR (başlıca): Orkestra Müziği:** *1.Piyano Konçertosu*, 1849; *20 Macar Rapsodisi*, 1851-1886; *2. Piyano Konçertosu*, 1861, ilk yazılışı 1839; *Faust Senfonisi*, 1957. **Senfonik Şiir:** *Mazeppa*, 1849; *Les préludes*, 1854, (Prelüdler). **Piyano Müziği:** *Apparitions*, 1834, (Hayaletler); *Album d'un voyageur*, 1835-1836, (Bir Yolcunun Albümünden); *Années de pèlerinage*, 1835-1837, (Hac Yılları); *Harmonies poétiques et religieuses*, 1845-1852, (Şiirsel ve Dinsel Armoniler); *Études d'éxecution transcendante*, 1851, (Üstün İcra Etütleri); *Si-minör Sonat*, 1852-1853. **Oratoryo:** *Christus*, 1855-1866, (İsa Oratoryosu); *Die Legende von der heiligen Elisabeth*, 1857-1862, (Azize Elizabet Efsanesi).

- **KAYNAKLAR:** H.Searle, *The Music of Liszt*, 1966; P. Raabe, *Franz Liszt*, 2 cilt, 1968; A.Walker, *Franz Liszt: The Man and His Music*, 1970.

- **BAKINIZ:** BERLIOZ, DEBUSSY, RAVEL, R. STRAUSS, R.WAGNER.

Senfonik şiir

LITT, Theodor
(1880-1962)

Alman, filozof ve eğitimci. Kültür sorunlarının çözümünde Hegel'den esinlenen bir diyalektik yöntem uygulamıştır.

27 Ocak 1880'de Düsseldorf'ta doğdu, 16 Temmuz 1962'de Bonn'da öldü. Ortaöğrenimini doğduğu kentte bitirdikten sonra Bonn ve Berlin üniversitelerinde felsefe okudu. Bir süre Köln'de başöğretmen olarak çalıştı, sonra Bonn Üniversitesi'nde felsefe ve pedagoji profesörü oldu. 1920-1937 arasında Leipzig Üniversitesi'nde 1947'de Bonn Üniversitesi'nde Pedagoji profesörü olarak görevlendirildi.

Litt, genellikle, tarih, kültür tarihi, birey, toplum, bilgi, yaşam gibi sorunlar üzerinde durmuş,

onlara Hegel'den kaynaklanan bir diyalektik yöntemle çözüm aramıştır. Dilthey'in incelediği konuları gene bu diyalektik yöntemle yeniden açıklamaya çalışmıştır. Ona göre bireyle toplum arasındaki ilişkileri anlamak için geçmişin derinliklerine inmek, tarih süreci içindeki gelişim çizgisini izlemek gerekir. İnsan Ben'i ancak içinde yaşadığı çevrede kavranabilir. Çünkü bireyde egemen olan eğilim bir ben-sen bağlantısı içinde belirir. Bu ilişki gelişerek önce küçük, sonra büyük insan topluluklarını, toplumu oluşturur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Geschichte und Leben*, 1918, ("Tarih ve Yaşam"), *Einleitung in die Philosophie*, 1933, ("Felsefeye Giriş"); *Geist und das Christentum*, 1937, ("Tin ve Hıristiyanlık"); *Denken und Sein*, 1948, ("Düşünme ve Oluş"); *Naturwissenschaft und Menschenbildung*, 1952, ("Doğabilimi ve İnsanın Kültür Oluşumu").

LITTIN, Miguel
(1942)

Şilili film yönetmeni. Sinemaya gerçekçi ve deneysel yaklaşımı ile tanınmıştır.

Santiago'da doğdu. 1959-1962 arasında Şili Üniversitesi'nde tiyatro ve sahne dekoru öğrenimi gördü. *A Valparaiso* ve *The Victory Train* ("Zafer Treni") filmlerinde yönetmen Joris Ivens'le birlikte çalıştı. 1963'te Şili Üniversitesi'nde televizyon yönetmenliği yaptı. 1965'te, toplum dışı gençlerin sorunlarını irdeleyen kısa metrajlı bir filmi yönetti. 1968'de Şili Üniversitesi Görsel-İşitsel Çalışmalar Bölümü'nde öğretmenlik etti.1969'da *El chacal Nahuetoro* ("Nahuetoro Çakalı") adlı uzun metrajlı filminde gerçek bir olaydan yola çıkarak sınıfsal adaletin işleyişini inceledi. 1970'te Televizyon İşçileri Sendikası başkanı seçildi. 1971'de başkan Allende, onu Devlet Sinema Kurumu yöneticiliğine atadı. Littin, başkanın yaşamını anlatan *Camarada presidente* ("Yoldaş Başkan") adlı uzun metrajlı bir film çevirdi. 1972'de *La tierra prometida* ("Vaadedilmiş Toprak") adlı filminde, biri fakirlerin, öbürü zenginlerin yanını tutan iki azizenin öyküsünü anlattı.1973'teki hükümet darbesi sırasında yurt dışında bulunuyordu. Bundan sonra ülkesine dönmedi ve Meksika'ya yerleşti. 1976'da *Les actas de Marusia*'yı ("Maruşia Girişimi") çevirdi.1984'te Yunanistan'da müziğini Teodorakis'in hazırladığı bir film gerçekleştirdi. Bu filmde, Yunanistan'dan kalkıp Güney Amerika'ya göç eden kendi dedesinin yaşamından ve deneyimlerinden yararlanarak otobiyografik bir öykü anlattı.

Littin, tarihi açıklamak için gerekli öğelerin, halkın içinde olduğuna inanmıştır. Sinemacının, yapmak istediğini açık seçik bir biçimde bilmesi ve kendi siyasal bilincinden emin olması gerekliliğini savunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *El chacal Nahuetoro*, 1969, ("Nahuetoro Çakalı"); *Camarada presidente*, 1971, ("Yoldaş Başkan"); *La tierra prometida*, 1972, ("Vaadedilmiş Toprak"); *Les actas de Marusia*, 1976, ("Maruşia Girişimi").

LITTLEWOOD, Joan
(1914)

İngiliz tiyatro yönetmeni ve oyuncusu. Siyasal ve deneysel oyunlarıyla tanınmıştır.

Joan Maud Littlewood, Londra'da doğdu. Öğrenimini Royal Academy of Dramatic Arts'ta tamamladı. Folk şarkıcısı ve tiyatrocu olan kocası Evan MacColl ile birlikte 1933'te, Manchester'da Theatre of Action ve 1934'te de Theatre Union topluluklarını kurdu. II.Dünya Savaşı sırasında radyo için belgesel programlar hazırladıysa da sonraları siyasal düşünceleri nedeniyle BBC'den uzaklaştırıldı. 1945'te Manchester'da ünlü Theatre Workshop topluluğunu kurdu. Bu toplulukla İngiltere'de ve Avrupa'nın birçok ülkesinde oyunlar sahneledi. Film yapmak için bir yıl tiyatroya ara verdi.

Yönettiği oyunlardaki yorumlarında Brecht'ten etkilendiği görülür. Seyircinin oyuna katılmasına önem vermiştir. Oyuncuları, metnin yorumlanmasında özgür bırakmış, topluluk içinde ortak çalışmayı benimsemiştir. Topluluğun dönemin popüler şarkıları ile gazete manşetlerini kullanarak gerçekleştirdiği, I.Dünya Savaşı'nı eleştiren *Oh What a Lovely War!* ("Ah Ne Güzel Bir Savaş") adlı oyun, metnin hazırlanmasından sahnelenmesine kadar böyle ortak bir çalışmanın ürünüdür.

• **YAPITLAR (başlıca): Yönettiği Oyunlar:** *Aslan Asker Şvayk*, 1955; *Cesaret Ana Ve Çocukları*, 1955; *The Quare Fellow*, 1956, ("İdamlık"); *The Hostage*, 1958, (Gizli Ordu); *Fings Ain't Wot They Used T'Be*, 1959, ("Hiçbir Şey Eskisi Gibi Değil"); *Oh What a Lovely War!*, 1961, ("Ah, Ne Güzel Bir Savaş"). **Yönettiği Filmler:** *Sparrows Can't Sing*, 1963; *Oh What a Lovely War!*, 1969, ("Ah, Ne Güzel Bir Savaş").

• **KAYNAKLAR:** H.Goorney, *The Theatre Workshop Story*, 1981.

LIVERPOOL, Robert Barks
(1770-1828)

İngiliz devlet adamı. 1812-1827 arasında başbakan olarak görev yapmıştır.

7 Haziran 1770'te Londra'da doğdu, 4 Aralık 1828'de aynı kentte öldü. Asıl adı Robert Barks Jenkinson'dur. Birinci Liverpool kontu Charles Jenkinson Liverpool'un oğludur. Oxford Üniversitesi'ne bağlı Christ Church'te öğrenim gördü. 1790'da Avam Kamarası'na girdi. Kısa zamanda Avam Kamarası'ndaki muhafazakâr Tory grubunun önde gelenlerinden biri oldu. 1799-1801 arasında kraliyet darphane müdürlüğü görevinde bulundu.

1801'de Henry Addington hükümetinde dışişleri bakanı olan Liverpool, bu görevi sırasında Mart 1802'de Fransa ile İngiltere arasında 1793'ten beri

sürmekte olan savaşa son veren Amiens Antlaşması'nı imzaladı. Ancak İngiltere'nin savaş sırasında ele geçirdiği tüm toprakları Fransa'ya bırakmasını öngören bu antlaşma muhalefet tarafından sert bir biçimde eleştirildi. Liverpool 1804'te Pitt'in [Genç] kurduğu hükümette içişleri bakanı oldu ve 1806'da Pitt'in ölümüne değin bu görevini sürdürdü. 1807-1809 arasında Portland hükümetinde içişleri bakanlığı, 1809-1812 arasında da Perceval hükümetinde savaş ve sömürgeler bakanlığı yaptı. 1808'de babasının ölümü üzerine Liverpool kontu unvanını aldı ve bu tarihten sonra bu adla anıldı.

Liverpool 1812'de Perceval'in bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra başbakan oldu. Aynı yıl İngiltere'nin silah kaçakçılığını önlemek gerekçesiyle ABD gemilerini denetlemeye kalkışması üzerine ABD İngiltere'ye savaş açtı. İki ülke arasındaki anlaşmazlıklara çözüm getirmeyen bu savaş 1814'te sona erdi. 1815'te I.Napoléon'un Waterloo Savaşı'nda yenilgiye uğramasıyla, İngiltere ile Fransa arasında 1804'ten beri sürmekte olan savaş da son buldu.

Bu dönemde I.Napoléon'un İngiltere'ye açtığı iktisadi savaş çerçevesinde İngiliz mallarının Avrupa pazarlarına girmesini engellemesi İngiltere'de büyük bir iktisadi bunalım doğurdu. Öte yandan savaş harcamalarının karşılanması için vergilerin artırılması ve tahıl dışalımının sınırlanması nedeniyle tahıl fiyatlarının yükselmesi yoksul halk kitleleri arasında hoşnutsuzlukları artırdı. Muhalefeti sert önlemlerle bastırmaktan yana olan Liverpool, 1817'de keyfi tutuklama ve hapsetme tehlikesini önleyerek kişi özgürlüklerini güvence altına alan *habeas corpus*'u askıya aldı, toplantı ve basın özgürlüklerini kısıtladı. İşçilerin Ağustos 1819'da Peterloo'da düzenledikleri bir gösteriyi kanlı bir biçimde bastırdı. Aynı dönemde İrlanda'da Katolikler'in sürdürdüğü bağımsızlık mücadelesine karşı sert önlemler aldı. 1827'de felç geçirdikten sonra başbakanlıktan ayrılan Liverpool'un yerine George Canning başbakan oldu.

• KAYNAKLAR: W.R.Brock, *Lord Liverpool and Liberal Toryism, 1820-1827*, 1941; Sir C.Petrie, *Lord Liverpool and His Times*, 1954; C.D.Yonge, *Life and Administration of Robert Banks, Second Earl of Liverpool*, 3 cilt, 1868.

• BAKINIZ: GEORGE III, W.PITT [Genç].

LIVINGS, Henry
(1929)

İngiliz oyun yazarı. Gerçekleri çarpıcı bir biçimde veren farslarıyla yeni kuşak oyun yazarları arasında önemli bir yeri vardır.

20 Eylül 1929'da Lancashire'daki Prestwich'te doğdu. Anne ve babası işçiydi. Liverpool Üniversitesi'nde iki yıl öğrenim gördü. Hava Kuvvetleri'nde askerlik yaptıktan sonra çeşitli işlerde çalıştı. 1956'da Joan Littlewood'un Theatre Workshop topluluğuna katıldı. Rol aldığı oyunlar arasında B.Behan'ın *The Quare Fellow* ("İdamlık") adlı oyunu da vardı. Buradaki çalışmaları yazarlığı üzerinde etkili oldu.

Livings genellikle gerçekleri çarpıcı bir biçimde vermeyi amaçlar. Televizyon ve sahne için yazdığı bazısı alegorik, bazısı fars yapısındaki oyunlarda konuşma dilini ustalıkla kullanır. Bunlardaki ilişkisiz görünen bölümleri birbirine bağlayan kurgu, ancak sonda belirginleşir. Kendi başına bir anlamı yokmuş gibi görünen konuşmalar ise, oyunun akışı içinde yoğun bir anlatım gücü kazanır.

1961'de sahnelenen ilk oyunu *Stop It, Whoever You Are* ("Kes Artık, Her Kimsen"), Livings'in de Osborn gibi yeni kuşak oyun yazarları arasında yer almasını sağlamıştır. *Eh?* ("Eee?") adlı komedisi bazı eleştirmenlerce Bernard Shaw'dan sonra yazılmış en iyi İngiliz farsı olarak nitelendirilmiştir. Alışılmışın dışındaki üslubu ve yaklaşımıyla tanınan Livings'in oyunları Royal Shakespeare Company tarafından da sahnelenmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Jack's Horrible Luck*, 1958, ("Jack'ın Berbat Talihi"); *Stop It, Whoever You Are*, 1961, ("Kes Artık, Her Kimsen"); *Big Soft Nellie*, 1961, ("Büyük Yumuşak Nellie"); *Kelly's Eye*, 1963, ("Kelly'nin Gözü"); *Eh?*, 1964, ("Eee?"); *Pennine Tales*, 1983, ("Pennine Masalları").

• BAKINIZ: BEHAN, LITTLEWOOD, OSBORN, WESKER.

LIVINGSTONE, David
(1813-1873)

İskoç, kâşif. Güney Afrika'da yaptığı keşiflerle tanınmıştır.

19 Mart 1813'te İskoçya'da Blantyre'de doğdu, 1 Mayıs 1873'te Güney Afrika'da Chitambo'da (bugün Zambiya'da) öldü. Yoksul ve dindar bir ailenin oğluydu. 10 yaşında Blantyre'deki bir pamuk fabrikasında çalışmaya başladı. Daha sonraki yıllarda misyoner olmaya karar veren Livingstone 1836'da Glasgow Üniversitesi'nde misyonerlik için gerekli olan tıp ve tanrıbilim öğrenimi görmeye başladı. 1840'ta öğrenimini tamamladı ve Londra Misyoner Derneği'ne kabul edildi.

1840 yılının sonunda Londra Misyoner Derneği tarafından Güney Afrika'ya gönderilen Livingstone Mart 1841'de Cape Town'a ulaştı. 1849'da yeni yerler keşfetmek ve Hıristiyan dinini yaymak amacıyla iki arkadaşıyla birlikte ilk yolculuğuna çıktı. Kalahari Çölü'nü aşarak Ağustos 1849'da Ngami Gölü'nü buldu. 1851'de yaptığı ikinci bir yolculuk sonunda ise Zambezi Irmağı'na ulaştı. Yeni ticaret yollarının yasal ticareti olanaklı kılarak köle ticaretine son vereceğine inanan Livingstone Haziran 1852'de Cape Town'dan yola çıkarak Mayıs 1856'da Hint Okyanusu kıyılarındaki Quelimane'ye ulaştı. Bu yolculuğu sırasında ülkenin doğası, kabileleri ve coğrafyası ile ilgili bilgi topladı, İngiltere Kraliçesi Victoria'nın adını verdiği Zambezi'deki çağlayanları buldu.

Aralık 1856'da İngiltere'ye dönen Livingstone çeşitli kuruluşlar tarafından ödüllendirildi. 1857'de *Missionery Travels and Researches in South Africa*

("Güney Afrika'da Misyoner Yolculukları ve Araştırmaları") adlı ilk kitabını yayımladı. Aynı yıl keşiflere fazla zaman ayırmasını istemeyen Londra Misyoner Derneği'ndeki görevinden istifa etti.

İngiliz hükümeti tarafından Zambezi Bölgesi'nde araştırmalar yapmakla görevli bir keşif kurulunun başına getirilen ve Quelimane konsolosluğuna atanan Livingstone Mart 1858'de Afrika'ya döndü. Altı yıl süren zorlu yolculuğun sonunda Shirwa ve Nyasa göllerini keşfetti. Daha sonraki yıllarda İngiltere tarafından işgal edilerek sömürgeleştirilecek olan Nyasa Gölü çevresinin misyonerlik ve ticari etkinlikler için uygun olduğu sonucuna vardı.

1864'te İngiliz hükümetinin keşif kurulunu geri çağırması üzerine İngiltere'ye döndü. 1865'te ikinci kitabı *Narrative of an Expedition to the Zambesi and Its Tributaries* ("Zambezi ve Kollarının Keşfinin Öyküsü") adlı kitabını yayımladı. Ardından Kraliyet Coğrafya Derneği tarafından Afrika'da yeni bir keşif yolculuğuyla görevlendirildi. Ocak 1866'da Zanzibar'a giderek Nyasa Gölü ve Tanganika çevresini ineleyen Livingstone, daha sonra Mweru ve Bangweulu göllerini keşfetti. Araştırmalarını sürdürdüğü sırada ciddi bir biçimde hastalanarak 1871'de Tanganika Gölü'nün doğusundaki Ujiji'ye yerleşti. Burada kendisini arayan gazeteci Stanley ile karşılaşarak onunla birlikte Tanganika Gölü'nün kuzeyini araştırdı. Araştırmalarının sonuçlarını Stanley ile İngiltere'ye gönderen Livingstone sağlığının bozukluğuna karşın araştırmalarını, özellikle Nil Nehri'nin kaynağını aramayı ölümüne değin sürdürdü.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Missionary Travels and Researches in South Africa*, 1857, ("Güney Afrika'da Misyoner Yolculukları ve Araştırmları"); *Cambridge Lectures*, W.Monk (der.), 1860, ("Cambridge Dersleri"); *Narratives of an Expedition to the Zambesi and Its Tributaries*, 1865, ("Zambezi ve Kollarının Keşfinin Öyküsü"); *Last Journals of David Livingstone in Central Africa: From 1865 to His Death*, (ö.s.), H.Waller (der.), 1874, ("1865'ten Ölümüne Değin David Livingstone'nun Orta Afrika'da Son Günleri").

• **KAYNAKLAR:** W.G.Blaikie, *The Personal Life of David Livingstone*, 1880; G.Seaver, *David Livingstone: His Life and Letters*, 1957.

LİANG Çİ-ÇAO
(1873-1929)

Çinli siyaset adamı ve yazar. Çin'de anayasaya dayalı bir monarşi yönetimi kurulması için mücadele etmiştir.

23 Şubat 1873'te Kvangtung Eyaleti'nin Kanton (Kwangçu) kenti yakınlarındaki Hsinhui'de doğdu, 19 Ocak 1929'da Pekin'de öldü. Bir köylü ailesinin oğluydu. Genç yaşında devlet memurluğu sınavlarını verdikten sonra, 1890'da Konfüçyüsçü düşünür Kang yu-vei'nin öğrencisi oldu. Onun reformcu görüşlerinden etkilendi. 1895'te Kang'la birlikte Çin'de eğitim, iktisat ve yönetim konularında reformlar yapılması için mücadele eden Ulusal Güçlenme İncelemeleri Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı; derneğin gazetesinin çıkarılmasına katkıda bulundu. 1898'de imparator Kuang-hsü tarafından ülkede reformlar yapmakla görevlendirilen Kang'ın aynı yıl başlattığı reform hareketinde ona yardımcı oldu. Eylül 1898'de, Tzu Hşi önderliğindeki muhafazakâr güçlerin imparator Kuang-hsü'yü devirerek reform hareketine son vermelerinden sonra Japonya'ya kaçtı.

Liang Japonya'da geçirdiği on üç yıl boyunca, imparatoriçe Tzu Hşi'nin baskıcı yönetimine karşı mücadele etti; devrik imparator Kuang-hsü'yü yeniden iktidara getirerek Çin'de anayasal bir monarşi yönetimi kurmak için çalıştı. Bu amaçla 1899'da İmparatoru Koruma Derneği adlı bir örgüt kurdu; birçok dergi yayımladı ve çok sayıda kitap yazdı. Gizli yollardan Çin'e sokulan yazıları Çin gençliği üzerinde büyük etki yarattı.

1912'de Çin cumhuriyetinin kurulması üzerine Çin'e dönen Liang, ertesi yıl İlerici Parti'yi kurdu ve adalet bakanı olarak hükümete girdi. Cumhurbaşkanı Yüan şih-kai'nin Aralık 1915'te cumhuriyete son vererek kendisini imparator ilan etme girişimine karşı başlayan ayaklanmaya katıldı. Yüan'ın iktidardan uzaklaştırılmasından sonra kurulan hükümette maliye bakanı oldu. Kısa bir süre sonra siyasi yaşamdan çekilen Liang, 1920'de Nankai Üniversitesi'nde tarih profesörü oldu ve yaşamının sonuna değin bu görevini sürdürdü. Bu dönemde Çin'in düşünce tarihi üzerine çok sayıda kitap yazdı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Intellectual History of the Manchu Dynasty*, 1921, ("Mançu Hanedanının Düşünce Tarihi"); *The Philosophy of Motze*, 1922, ("Motze'nin Felsefesi"); *History of Political Thought Before the Ts'in Period*, 1923, ("Ts'in Döneminden Önce Siyasi Düşünce Tarihi") *Essays on the History of Chinese Buddhism*, 1923, ("Çin Buddhacılığının Tarihi Üzerine Denemeler"); *History of Chinese Political Thought During the Early Ts'in Period*, (ö.s.),1930, ("Erken Ts'in Döneminde Çin Siyasi Düşünce Tarihi").

• **BAKINIZ:** KANG YOU-VEİ, KUANG-HSÜ, SUN YAT SEN, TZU HŞİ.

LİANG KAY
(1140-1210)

Çinli ressam. Çien-pi adı verilen bir resim tekniği geliştirmiştir.

Şantuna Bölgesi'nde Tung-p'ing'de doğdu. Ressam Li-Lung-Mien'in (1040-1160) yanında yetişti. Daha sonra imparatorluk Resim Akademisi'ne kabul edildi. Ancak daha sonra Akademi'den ayrılarak, Hangçow dolaylarında, Liu-t'ung'daki bir Çan (Zen) Budist manastırına girdi.

Liang Kay'ın yapıtları birbirinden çok farklı iki üslubun özelliklerini yansıtır. *Sakyamuni Özgürlüğe Doğru Yol Alıyor* gibi, sanat yaşamının ilk dönemine ait yapıtlarında, Güney Sung Okulu'nun akademik üslubunun geleneksel kalıpları egemendir. Rahip olduktan sonra ise, Çan düşünüşünün bütün çarpıcı, şiddetli tutkularını yansıtan, anlatıma ağırlık veren, dramatik üslubunu geliştirmiştir. *Bir Sutra Tahrip*

Etmek, Bir Bambu Kesmek ve başyapıtı *Şair Li Tai-Po*, bu dönemin özelliklerinin en belirgin olduğu resimleridir. Bu çalışmalarında yeni bir teknik geliştirmiş, sulandırılmış mürekkebi kesik fırça vuruşuyla kullanmıştır. Gelişigüzel çizilmiş izlenimi uyandıran taslak niteliğindeki birkaç çizgiyle biçimden çok anlatımı ön plana çıkarmış, dramatikliği daha belirgin kılmak için, koyu leke ile açık ton arasında güçlü karşıtlıklar yaratmıştır. Çin tarihinin önemli kişilerini konu aldığı bu üsluptaki yapıtları, Konfüçyüs düşünüşünün egemen olduğu Çin'de alıcı bulamamış, Zen Okulu'nun etkili olduğu Japonya'da ise büyük ilgi görmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *Sakyamuni Özgürlüğe Doğru Yol Alıyor; Bir Sutra Tahrip Etmek; Bir Bambu Kesmek*, Ulusal Müze, Tokyo; *Şair Li Tai-Po*.

Lİ ÇAO-TAO
(670-730)

Çinli ressam. Kuzey Okulu üslubundaki manzara resimleriyle tanınmıştır.

Yaşamı üstüne kesin bilgi yoktur. Ressam Li Su-Hsün'ün oğludur. Babasından ayırmak için Küçük Li diye de anılır. Resimlerinde babasının kurmuş olduğu Kuzey Okulu üslubu doğrultusunda mavi, yeşil, sarı ve beyazın en parlak tonlarını yan yana kullanmıştır. Doğayı ayrıntıcı ve süslemeci bir anlayışla ele almıştır. Düş gücünün de etkisiyle, yapıtlarına gizemli bir hava kazandırmayı başarmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Bir Dağ Manzarasında Yolcular*.

• BAKINIZ: Lİ SU-HSÜN.

LİE-TSEU
(İÖ 5-4. yy)

Çinli filozof. Taoculuk öğretisini yeni yorumlarla geliştirmeye çalışmıştır.

Yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur. Kimi kaynaklarda İÖ 5-4.yy dolaylarında yaşadığı, Lie-Yu-Keou adıyla da anıldığı belirtilmektedir. Bir söylentiye göre Cheng Eyaleti'nde doğmuş, gençlik çağından başlayarak, kırk yıl içine kapalı bir yaşam sürmüş, Taoculuk'un olgunluğa ulaşmak için, "geçici varlıkların etkisinden ve duygulardan arınma" kuramını kendi benliğinde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Tartışmalı olmakla birlikte, *Tchouang Tcheou* ("Boşluk Soyut Oluş") adlı kitabın yazarı olduğu ileri sürülür.

Lie-Tseu ile ilgili açıklamalara göre, Taoculuk'u yeni bir yorumdan geçirerek geliştirmeye çalışmış, bu öğretiye daha tutarlı bir içerik kazandırma amacını gütmüştür. Onun düşüncelerinin temelini varlık sorunu oluşturur. Ona göre doğan varlığın sonu da vardır. Doğmamak ya da sonsuz olmak varlığın kendi elinde değildir. Diri varlıkları kuran, biri tinsel öteki gövdesel iki töz vardır. Özdek niteliği taşıyan bu tözlerden tinsel olanı çok incedir, arınmıştır, salttır, gökyüzüyle ilişkilidir, gereğinde kurucu öğelerine ayrışır. Gövdesel olan ise toprakla ilgilidir, karışıktır, birleşici niteliktedir. Diri varlıkları oluşturan bu iki töz, sonunda kendi özlerine, kendi kaynaklarına döner.

Lie-Tseu'nun ahlak anlayışına göre insan alçakgönüllü ve sevecen olmalıdır. Varlığı sonsuz olan ilkeyi, ölümsüzü kavramaya çalışarak kendi önemsizliğini anlamalıdır. Kişide büyüklük duygusu geliştikçe küçüklüğü çoğalır.

• BAKINIZ: LAO-TZE.

LİFİJ, Hüseyin Avni
(1886-1927)

Türk, ressam. Simgeci (sembolist) bir yaklaşımla lirik resimler yapmıştır.

Samsun'da doğdu, 2 Haziran 1927'de İstanbul'da öldü. Resme ilgisi çocuk yaşlarda başladı. Doğumundan kısa bir süre sonra ailesi İstanbul'a geldi. Nümune-i Terakki Mektebi'nde eğitim gördüğü yıllarda ilk resimlerini yaptı. Kısa bir süre Sanayi-i Nefise Mektebi'nde (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) eğitim gördü, sonra Osman Hamdi Bey'in önerisi üzerine Şehzade Abdülmecit tarafından Paris'e gönderildi. 1909-1912 arasında, akademik anlayışta resimler yapan Fernand Cormon'un (1845-1924) atölyesinde öğrenim gördü. Ancak bu atölyedeki katı kuralcı tutumu benimsemedi, simgeci Fransız ressam Puvis de Chavannes'ı kendine model aldı. 1912'de Türkiye'ye döndü ve 1923'e değin çeşitli liselerde resim öğretmenliği görevinde bulundu. 1914-1918 arasında dönemin hükümetince Şişli'de kurulan bir atölyede Nazmi Ziya, Namık İsmail, Hikmet Onat ve İbrahim Çallı ile birlikte bir süre çalıştı, savaş resimleri yaptı. 1924'te Sanayi-i Nefise Mektebi'nde öğretmen oldu. 1926'da bir ay Paris'te kaldı ve dekoratif sanatlar öğretimi ile ilgili incelemeler yaptı. İstanbul'a döndükten sonra aynı kurumda süsleme dersleri verdi.

Lifij romantik ve simgeci yaklaşımı ile 1910 kuşağı sanatçılarından farklı bir üslup geliştirmiştir. Daha çok akşam ışıkları içinde resimlediği manzaraları izlenimci (empresyonist) bir yaklaşımı anımsatsa da, bunlardaki doğa, İzlenimciler'in bilimsel renk çözümlemeleriyle baktıkları doğadan farklı, ışığın bir anlık değişimiyle yakalanan bir zaman kesitidir. Lifij renkleri ustaca kullanarak ışığın gizemli etkisiyle şiirsel bir atmosfer yaratmıştır. Işığı renklere ayrıştırmasıyla izlenimci, özellikle büyük figürlü kompozisyonlarındaki kurgu ve desenleriyle akademik konuları ele alış biçimiyle de simgeci bir tutum içinde olmuştur. Ancak bütün bu özelliklerin bireşimi niteli-

ğindeki resmi sonuçta daha çok Simgeciler'e yaklaşır. Lifij yağlıboya çalışmalarının yanı sıra çok sayıda figür, yapı ve doğa desenleri de çizmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Kadir Gecesi*, 1903; *Kendi Portresi*, 1907, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Yeşilköy'den Peysaj*, 1912; *Alegori*, 1916, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Armoni*, 1917; *Karagün*, 1924, Ankara Resim ve Heykel Müzesi; *Türbe Kapısı*, İzmir Resim ve Heykel Müzesi; *İstanbul'da Sabah*, İş Bankası Koleksiyonu; *Testili Kadın*, İş Bankası Koleksiyonu; *Peysaj*, İş Bankası Koleksiyonu; *Evler*, İş Bankası Koleksiyonu; *Kalkınma*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

Lİ HSİEN NİEN
(1905)

Çinli asker ve devlet adamı. Çin parti ve devlet mekanizmasında eski kuşağın bir temsilcisi olarak yer almaktadır.

Hupey Eyaleti'ne bağlı Huang-an'da doğdu. Bir köylü ailesinden geliyordu. Gençliğinde marangozluk yaptı. 1927'de Çin Komünist Partisi'ne (ÇKP) katıldı.

1920 sonlarında köylüler arasında örgütlenme çalışmaları yürüttü. 1934-1935 yıllarındaki Mao Zedung önderliğindeki Uzun Yürüyüş'e katıldı. Çeşitli parti ve ordu kademelerinde görev aldı. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Hupey valiliği ve Wuhan belediye başkanlığı yaptı. 1954'te başbakan yardımcısı ve maliye bakanı oldu. 1956'da ÇKP Politbüro üyeliğine, 1958'de Merkez Komite sekreterliğine getirildi. 1950'li ve 1960'lı yıllarda Çu En-lay'ın yakın bir çalışma arkadaşı olarak iktisadi işlerin yürütülmesinde Politbüro düzeyinde sorumluluk üstlendi. 1967'de Kültür Devrimi sırasında eleştirilere uğrayıp gözden düştü. Ancak Çu En-lay'ın etkisiyle Ağustos 1973'te yapılan ÇKP X.Kongre'sinde yeniden Politbüro üyeliğine seçildi ve aynı yıl Ulusal Halk Kongresi tarafından onaylanan hükümette başbakan yardımcısı oldu. Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra bu ülkeyle yapılan görüşmeleri yürüttü. Mao'nun ölümünün ardından "dörtlü çete" diye adlandırılan gruba karşı, başbakanlık ve parti başkanlığı görevlerini üstlenen Hua Kuo-feng'i destekledi. Daha sonraları parti ve devlet içinde en etkili kişi durumuna gelen Deng Hsiao-ping'in ekonomide liberal iktisat politikalarından yana olmasına karşı çıkıp ağır sanayinin geliştirilmesini savunmayı sürdüren Li Hsien Nien, zamanla bu alandaki yetkilerini kaybetti. Bununla birlikte Hua Kuo-feng başbakanlık görevinin sona ermesinden sonra yönetimden bütünüyle uzaklaştırılmadı. Haziran 1983'te Ulusal Halk Kongresi tarafından Mao'nun ölümünden sonra yeniden oluşturulan ve sembolik bir değeri olan devlet başkanlığı görevine getirildi.

• **BAKINIZ:** ÇU EN-LAY, DENG HSİAO PİNG, HUA KUA- FENG.

Lİ HUNG-ÇANG
(1823-1901)

Çinli devlet adamı ve diplomat. Çin'i çağdaşlaştırma yolunda girişimlerde bulunmuştur.

15 Şubat 1823'te Anhvey Eyaleti'nde Hofei'de doğdu, 7 Kasım 1901'de Pekin'de öldü. Konfüçyüs klasiklerine dayalı geleneksel öğrenimini tamamladıktan sonra, 1844'te Pekin'de girdiği devlet memurluğu sınavlarını verdi. 1847'de Hanlin Akademisi'ni bitirdi.

Eylül 1851'de Kavangsi Eyaleti'nde başlayan ve iki yıl içinde Hunan ve Hupei eyaletlerini de içine alan geniş bir bölgeye yayılan Tay P'ing ayaklanmasının başlamasından sonra, babasıyla birlikte ayaklanmacılara karşı savaşacak yerel bir milis örgüt kurmak üzere Pekin'den Anhvey'e döndü. Uzun yıllar Tay P'ingler'e karşı başarılı savaşlar verdi.1859'da Anhvey'den ayrılarak Kyangsi Eyaleti'nde Tay P'ingler'e karşı savaşmakta olan Tseng Kuo-fan'ın birliklerine katıldı. 1861'de yeniden Anhvey'e döndükten sonra topladığı yeni orduyla, 1862'de Kyangsu Eyaleti'ndeki Şanghay kenti üzerine yürüyüşe geçti. Aynı yıl Kyangsu Eyaleti'nin valiliğine atandı. 1864'te İngiliz C.G.Gordon ve ABD'li F.T.Watt gibi yabancıların komutasındaki paralı Çinli askerlerden oluşan ordularla birlikte Tay P'ing ayaklanmasını bastırdı.

Li Hung-çang 1865-1868 arasında orta, kuzey ve batı Çin'de baş gösteren yeni ayaklanmaların da bastırılmasında önemli rol oynadı. 1870'te Hunan ve Hupei eyaletlerinin genel valiliğine atandı. 25 yıl boyunca sürdürdüğü bu görevi sırasında, Batılı ülkelerin baskısıyla ticarete açılan kuzey limanlarındaki ticari etkinliklerin denetlenmesi görevini de yürüttü. Çeşitli savaşlar ve yabancı müdahaleler sonucu imparatorluk otoritesinin zayıfladığı bu dönemde, yabancılarla sürdürülen tüm ticari ilişkilerden sorumlu kılınması, Çin'in dış politikasının yürütülmesinde de önemli sorumluluklar üstlenmesine neden oldu.

Li Hung-çang, Çin'i Batılı devletlerden gelen saldırılardan korumanın yolunun, bu ülkelerin teknolojik gelişmişlik düzeyine ulaşılmasından geçtiği görüşündeydi. Çin'in iktisadi olarak güçlenmesi doğrultusundaki ilk girişimi, 1872'de Buharlı Ticari Gemi Şirketi'ni kurdurmak oldu. Bunu gemilerin yakıt gereksinimlerini karşılamak üzere 1877'de Kaiping kömür madenlerini işletmeye açması izledi. Çıkarılan kömürün limanlara ulaştırılmasını sağlamak üzere 1880'de Çin'de ilk demiryolu hattını ulaşıma açtı. 1882'de ilk telgraf hatlarının döşenmesine, ertesi yıl da ilk pamuklu dokuma tezgâhlarının üretime geçmesine öncülük etti.

Li Hung-çang çeşitli diplomasi yöntemleri kullanarak Çin'i Batılı devletlerle savaştan uzak tutmak istedi. Ancak 1884'te Fransa ile, 1894'te Japonya ile savaş çıkmasına engel olamadı. Her iki savaşta da, güçlü olduğunu düşündüğü yeni Çin donanması ve ordusu yenilgiye uğradı ve Annam Fransa'ya, Kore ise Japonya'ya bırakıldı. 1895'te Çin adına Japonya'yla Şimonoseki Antlaşması'nı imzalayan Li Hung-

çang, ertesi yıl Rusya, Almanya, İngiltere, ABD ve Kanada gibi ülkelere yaptığı ziyaretler sırasında bu ülkelerin önde gelen yöneticileriyle diplomatik görüşmelerde bulundu.

Li Hung-çang, diplomatik başarısızlıklarıyla uzaklaştırıldığı genel valilik görevine 1899'da yeniden getirildi. Haziran 1900'de Çin'de yaşayan yabancılara karşı başlayan Boxer ayaklanması, aynı yıl Çin'i işgal eden İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Avusturyalı, Rus, Amerikan ve Japon birlikleri tarafından bastırıldı. Li Hung-çang Çin adına imzaladığı Boxer Protokolü'yle bu ülkelere ağır bir tazminat ödemeyi ve ülkede yaşayan yabancıların can güvenliğini sağlamayı kabul etti. Kısa bir süre sonra öldü.

• KAYNAKLAR: A.W.Hummel, *Eminent Chinese of the Ch'ing Period*, 2 cilt, 1943; S.Spector, *Li Hung-chang and the Huai Army*, 1964; J.L.Rawlinson, *China's Struggle for Naval Development 1839-1895*, 1967.

• BAKINIZ: ÇANG Çİ-TUNG, HUNG HSİU-ÇUAN, KUANG HSÜ, TSENG KUO-FAN, TZU HŞİ.

Lin Piao

LİN PİAO
(1907-1971)

Çinli (ÇHC) asker ve devlet adamı. Savunma bakanlığı yapmış, Kültür Devrimi olarak adlandırılan hareketin önderleri arasında yer almıştır.

5 Aralık 1907'de Hupey Eyaleti'nde doğdu, 13 Eylül 1971'de Moğolistan'da öldü. Asıl adı Lin Yi-yung'dur. Ortaöğrenimi sırasında Mayıs 1919 öğrenci hareketleri sonrasında yaygınlaşan milliyetçi akımlardan etkilenen Lin, daha sonraki yıllarda sosyalist düşünceyi benimseyerek Sosyalist Gençlik Birliği'ne üye oldu.

1925'te öğrenimini tamamladıktan sonra Vampoa Askeri Akademisi'nde öğrenim görmek üzere Kanton'a gitti. Çan Kay Şek yönetimindeki bu akademi, Sun Yat Sen yönetiminin Çin Komünist Partisi'yle (ÇKP) ittifak kurarak SSCB ile askeri ve siyasi yakınlaşması sonucu oluşturulmuştu. Akademide öğrenim gördüğü yıllarda Çan Kay Şek'ten askeri strateji, Çu En Lay'dan siyaset bilimi dersleri alan Lin bu yıllarda adını "kaplan" anlamına gelen Lin Piao olarak değiştirdi.

Ekim 1926'da öğrenimini tamamladıktan sonra, Çan Kay Şek'in ulusal birliği sağlamak ve savaş beylerini ortadan kaldırmak amacıyla başlattığı Kuzey Harekâtı'na katıldı. 1927'de Çan Kay Şek'in Komünistler'e karşı bir tasfiye hareketine girişmesi üzerine başlatılan Nançang ayaklanmasına katıldı. Komünistler'in ilk büyük eylemi olarak nitelendirilen Nançang ayaklanması Çan Kay Şek birlikleri tarafından bastırıldı.

1928'de Mao Zedung önderliğindeki Kızıl Ordu'ya katılarak 1934'e değin Çan Kay Şek birliklerine karşı savaştı. 1931'de Kiangsi Eyaleti'nde Sovyet yönetimi kuran Mao Zedung komutasındaki ordu, Çan Kay Şek birliklerinin yoğun saldırıları üzerine 1934'te geri çekilmek zorunda kaldı. "Uzun Yürüyüş" olarak bilinen bu geri çekilme harekâtı bir yıl sürdü. Uzun Yürüyüş'e katılan Lin, 1935'te Şensi Eyaleti'ne ulaşılmasından sonra buradaki Kızıl Ordu Akademisi'nin yöneticiliğine getirildi.

1937'de Çin-Japon Savaşı'nın başlaması üzerine ÇKP, Çan Kay Şek önderliğindeki Milliyetçiler'le, Japonlar'a karşı ittifak kurdu. Lin Piao savaş sırasında Kızıl Ordu'nun üç tümeninin komutanlığını üstlendi. 1938'de yaralanması üzerine SSCB'ye giderek üç yıl süreyle tedavi gördü.

1942'de ülkesine dönen Lin Piao, ertesi yıl Yenan'daki Askeri ve Siyasi Akademi'nin yöneticiliğine getirildi. 1945'te Çin-Japon Savaşı'nın sona ermesinden kısa bir süre önce ÇKP Merkez Komitesi üyeliğine atandı. Çin-Japon Savaşı'nın sona ermesinden sonra Mançurya'da Çan Kay Şek birliklerine karşı savaştı. Yönetimindeki orduyla 1948'de Mançurya'yı tümüyle ele geçirdikten sonra Kuzey'e yöneldi. Ordusuyla Ocak 1949'da Pekin'e, Mayıs'ta Vuhan'a, Ekim'de Kanton'a girdi.

Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra altı eyaletin yönetimiyle görevlendirildi. 1950'de Kore Savaşı'na katılan Lin Piao, 1954'te merkezi hükümetin kurulmasından sonra Ulusal Savunma Konseyi'nin ve Devlet Konseyi'nin başkan yardımcılıklarına getirildi. Ertesi yıl mareşal sanını aldı ve ÇKP Politbüro'suna seçildi. 1958'de Politbüro'nun yedi kişiden oluşan yürütme kuruluna ve ÇKP Merkez Komitesi başkan yardımcılığına atandı.

Eylül 1959'da görevinden alınan Peng Di-Huai'nin yerine savunma bakanı oldu. Sovyet tipi bir ordu kurmanın ve orduyu modern silahlarla donatmanın gerekliğine inanan Peng'in aksine siyasi eğitime ağırlık verilmesinden yanaydı. Savunma bakanlığı döneminde askerlerin siyasi eğitimine ağırlık verdi ve Mao'nun görüşlerinin askerler arasında yayılmasına çalıştı. Lin Piao yönetimindeki ordu, Kültür Devrimi'nin başlangıcında toplumun diğer kesimlerine örnek olarak gösterildi.

1965 sonlarında başlatılan Kültür Devrimi'nin önderleri arasında yer alan Lin Piao Ağustos 1966'da devlet başkanı Liu Şao Çi'nin ağır eleştirilere uğrayıp gözden düşmesinden sonra Mao'ya en yakın kişi oldu. Kültür Devrimi'nin sona erdiğinin açıklandığı ÇKP'nin 1969'da yapılan IX.Kongresi'nde Mao'nun halefi olarak nitelendirildi.

Temmuz 1972'de Mao Zedung tarafından Lin Piao'nun 13 Eylül 1971'de bir uçak kazası sonucu öldüğü açıklandı. Yapılan açıklamada Mao'ya karşı başarısız bir suikast girişiminde bulunduğu ve ülkeden kaçarken geçirdiği uçak kazası sonucu öldüğü belirtildi.

• KAYNAKLAR: M.Ebon, *Lin Piao: The Life and Writings of China's New Ruler*, 1970; D.W.Klein ve A.B. Clark, *Biographic Dictionary of Chinese Communism*, 1921-1965.

• BAKINIZ: ÇAN KAY ŞEK, LİU ŞAO-Çİ, MAO ZEDUNG, PENG Dİ HUAİ.

LİN TSE-HSÜ
(1785-1850)

Çinli devlet adamı ve düşünür. Afyon ticaretini engellemesi sonucu gelişen olaylar İngiltere ile Çin arasında Afyon Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur.

30 Ağustos 1785'te Fukyen Eyaleti'nde Houkuan'da doğdu, 22 Kasım 1850'de Kvangtung Eyaleti'nde Çaoyang'da öldü. Babası öğretmendi. Konfüçyüs klasiklerine dayalı bir öğrenim gördü. 1811'de en üst düzey devlet memurluğu sınavını vererek imparatora devlet işleri konusunda danışmanlık yapan Hanlin Akademisi'nin üyesi oldu. 1820'den sonra devlet bürokrasisi içinde hızla yükselmeye başladı. 1837-1838 yıllarında Hunan ve Hupei eyaletlerinin genel valiliğini yaptı.

Çin'den önemli miktarlarda ipek ve çay dışalımı yapan İngilizler, bu ülkeyle olan dış ticaretlerindeki açığı kapatmak için Hindistan'da ürettikleri afyonu 1780'lerden başlayarak yasadışı yollardan Çin'e sokmaya başlatmışlardı. 1830'ların sonlarında çok büyük boyutlara ulaşan afyon kaçakçılığı, hem önemli miktarda gümüş paranın Çin dışına çıkmasına neden olarak ülke ekonomisine zarar veriyor, hem de halk sağlığı üzerinde büyük bir tehlike oluşturuyordu. Tüm çabalarına karşın bu durumu engelleyemeyen imparator Tao-Kuang, Lin'in 1838'de kendisine yaptığı afyon kaçakçılığının sert önlemlerle bastırılması önerisini kabul ederek onu imparatorluk görevlisi olarak atadı. Lin 1839'da afyon ticaretinin merkezi olan Kanton'a giderek İngiliz tüccarları ellerinde bulunan afyon stoklarını teslim etmeye zorladı ve bu stokları imha etti. Lin'in bu uygulamasıyla Doğu Asya'daki ticari çıkarları tehlikeye giren İngiltere aynı yıl Çin'e savaş açtı. Afyon Savaşı olarak bilinen bu savaşın Çin'in yenilgisiyle sonuçlanmasının kesinleşmesi üzerine 1840'ta imparator Lin'i görevinden aldı ve ülkenin kuzeybatı sınırına sürdü. Savaşı yitiren Çin 1842'de İngiltere ile imzaladığı Nanking Antlaşması'yla İngiltere'ye ağır bir savaş tazminatı ödemeyi kabul etti, Hong Kong'u İngilizler'e bıraktı ve çok sayıda limanı dış ticarete açtı. 1845'te yeniden yüksek bir göreve atanan Lin, 1849'da emekli oldu. 1850'de güneyde baş gösteren kıtlığın neden olduğu karışıklıkları bastırmakla görevlendirildi. Güneye giderken yolda öldü.

• BAKINIZ: Çİ YİNG, PALMERSTONE.

Lİ-PO
(701-762)

Çinli şair. Romantik, hüzünlü şiirleriyle tanınmıştır.

Li Tai-Po'nun doğum yeri belli değildir. Anhvei'de öldü. Çocukken ailesi Sezuan'a yerleşti. Li-Po küçük yaşta şiire başladı ve o dönemde edebiyatçı olmak için kazanılması gereken geleneksel edebiyat sınavlarına girmedi. 742'de imparatorla tanışıp saray akademisine kabul edildi. 744'te saray yaşamından bıkıp iki yıl süren bir yolculuğa çıktı. Bu yolculukta Çin'in o dönemdeki en büyük şairlerinden Tu Fu ile tanıştı. An Lu-Şan ayaklanması sırasında Prens Yung'un danışmanıydı. İmparatorun prensi öldürtmesinden sonra sürgüne gönderildi. Daha sonra bağışlanıp geri çağırıldı. Çok içkili olduğu bir gece gölün sularında yansıyan ayı kucaklamak isterken boğuldu.

Hang hanedanı döneminde yaşamış olan Li-Po en tanınmış şiirlerini kutlama törenlerinde ve şenliklerde yazmıştır. Derin sezgisi ile lirik duyguların sözcüsü olmuştur. Romantizm tüm şiirlerinde görülür. Yolculuk ve macera düşkünlüğü, yaşamın anlamını arama tutkusu, doğa ile iç içe yaşama isteği, şiirlerine hüzünlü bir boyut getirmiştir. İnsan yaşamının boşa geçmesine, yeteneklerin karşılıksız kalmasına karşı duyduğu üzüntü şiirlerine yansımıştır. Soyluları ve devlet memurlarını küçümseyen şiirleri de vardır.

Li-Po içkiye aşırı düşkündü. Şarap onun için bir yaratı kaynağı idi. İçki içerken yarattığı özgür, kendiliğinden dizeleri, sınır tanımaz duygularının ve engin düş gücünün kanıtı olmuştur. Şiirleriyle okuyuculara dinginliği ve doğanın yalın coşkusunu iletmiştir. Halka yakınlığı yapıtlarına ayrı bir canlılık katmıştır. Taoizm'e duyduğu ilgi şiirlerine yansıdıkça, gençlik dönemindeki ateşli yaklaşımının yerini ölçülülük almıştır. Şiirlerinde serbest bir anlatımla dilin tüm olanaklarından yararlanmıştır.

• KAYNAKLAR: S.Obata, *The Works of Li Po, the Chinese Poet*, 1922; A.Waley, *The Poetry and Career of Li Po*, 1950.

Trofim Denisoviç Lisenko

LİSENKO, Trofim Denisoviç
(1898-1976)

SSCB'li biyoloji bilgini ve tarım uzmanı. Türlerin evriminde çevre koşullarının etkisini ve kazanılmış özelliklerin kalıtımla sonraki kuşaklara aktarılabileceğini savunarak Mendel yasalarına karşı çıkmasıyla tanınır.

Eylül 1898'de Ukrayna'da, Poltava bölgesindeki Karlovka kasabasında doğdu, 20 Kasım 1976'da öldü. 1917'de Poltava, 1921'de Umansk tarım okullarını bitirip, bir süre Bielaya Zerkov Deneme İstasyonu'nda çalıştıktan sonra, öğrenimini Kiev Tarım Enstitüsü'nde sürdürerek 1925'te tarım bilimi doktorası aldı. 1925-1929 arası Azerbaycan'daki Gence (bugün Kirovabad) Deneme İstasyonu'nda, 1929'dan 1934'e değin Odessa Bitki Yetiştirme ve Genetik Enstitüsü'nün fizyoloji bölümünde uzman olarak bulunan Lisenko, 1935-1936 arası bu enstitünün bilimsel yöneticiliğini, 1936-1938 arası da yöneticiliğini üstlendi. 1940'tan 1965'e değin de SSCB Bilimler Akademisi'ne bağlı Genetik Enstitüsü'nün yöneticisiydi. Sekiz kez Lenin nişanını, üç kez Stalin Ödülü'nü kazanan Lisenko, 1938-1956 ve 1961-1962 arası iki kez Lenin Tarım Bilimleri Akademisi'nin başkanlığını da yaptı.

1930'lardan başlayarak SSCB'de tarım politikasının oluşturulmasında önemli bir rol üstlenen, tarımsal gelişmeye yönelik birçok araştırma programını yöneten ve uygulama projelerini yönlendiren Lisenko, tarım ve hayvancılıkta verimin artırılması, daha geniş alanların tarıma açılması, kışa dayanıklı bitkilerin yetiştirilmesi ve ağaçlandırma gibi konularda etkili oldu. Lisenko'nun bir bilim adamı olarak kısa zamanda yaygın bir üne kavuşmasını ve düşüncelerinin benimsenerek ülke çapında uygulanmasını sağlayan ilk önemli girişimi, kış tahılını SSCB'nin ağır kış koşullarına hazırladığını ileri sürdüğü bir yöntem geliştirmesiydi. Sonbaharda ekilmesi gereken kış buğdayının tohumunu don olaylarından korumayı amaçlayan bu yöntemde, tohum toprağa ekilmeden önce uzun süre nemli tutulup çimlendirildikten ve dondurularak depolandıktan sonra ilkbaharda ekilir ve yazın ürün alınır. 1929'da Sovyetler Birliği'nin tarım politikasına dönüştürülen, ancak sonraları umulan verim artışını sağlamadığı görülecek olan bu yöntem, aslında çiçekli bitkilerde uygulanan benzer bir teknikten pek farklı değildi. Soğuğun, büyük bir olasılıkla hormon salgılanmasını düzenleyerek, yol açtığı hızlı gelişmenin, elverişsiz koşullarda bitki ve tahıl yetiştirmede kullanılabileceği birçok ülkede bilinen ve kimi alanlarda kullanılan bir yöntemdi. Ne var ki, Lisenko'nun adını duyuran ve tartışmalı bir bilim adamı olmasına neden olan girişimi, tohum hazırlama yönteminden çok, bu yönteme dayanarak geliştirdiği kalıtıma ilişkin savlarıydı. Lisenko, kış tohumunu dondurarak hazırlama sürecinin tohumu kalıtsal yönden etkilediğini, bu süreçten geçen buğdayın bir süre sonra yeniden dondurma işlemi gerektirmeden kış koşullarına uyum göstereceğini, kış ve ilkbahar tohum türlerinin kalıtsal yönden birbirine dönüştürülebileceğini ileri sürdü. 1930'larda Mendel'in kalıtım yasalarını ve kalıtımın biyolojik temeline ilişkin kromozom (gen) kuramını yadsıyan Lisenko, böylelikle Lamarck'ın, kazanılmış özelliklerin kalıtımı yasasına benzer bir ilkeyi yeniden gündeme getirmiş oluyordu.

Tarımsal üretimi artırma girişimleri

Kalıtım mekanizması konusunda genelde bir tür Darwinci yaklaşımı benimseyen Lisenko, Mendel yasalarının ve kalıtımın önceden belirlenmiş özellikler biçiminde kuşaktan kuşağa aktarıldığını vurgulayan kromozom kuramının, Darwin'in doğal ayıklama mekanizmasıyla çeliştiği görüşündeydi. Bu bağlamda, çevrenin organizma üzerinde önemli bir rolü olduğunu ve organizmanın da çevresiyle etkileşiminde edilgen değil, etkin bir rol oynadığını savunan Lisenko, bir organizmanın gelişiminin çeşitli evrelerden geçtiğini, bir evrenin çevrece belirli bir biçimde etkilenmesiyle tüm diğer evrelerin de buna tepki ile değişim göstermesiyle canlının bir uyum sağlamaya çalıştığını vurguluyordu. Organizmanın gelişiminin belirli evrelerinde yapılacak aşılama, melezleme ya da tohum dondurma gibi işlemler ya da çevre koşullarının köklü bir biçimde değiştirilmesiyle, önce organizmanın kendi gelişiminin, dolaylı olarak da ondan sonraki kuşakların kalıtsal özelliklerinin etkilenebileceği görüşündeydi.

Lisenkocu kalıtım ve evrim kuramı

Lisenko'nun evrim görüşü 1930'larda kimi çevrelerde ilgiyle, kimilerinde tepkiyle karşılandı. Aşılama yöntemiyle bitkilerin kalıtsal özelliklerinin değiştirilebileceğini ileri süren Miçurin gibi kimi kuramcıların daha önceden hazırladıkları ortamdan da yararlanan Lisenko, 1930'lardan başlayarak, Sovyetler Birliği'nde kendi görüşlerinin egemen olması için uzun yıllar uğraştı. Mendelci yaklaşımın temsilcileri, özellikle de Vavilov ile uzun yıllar süren tartışmalarında, düzenlediği konferanslar ve Stalin'den aldığı politik destekle başarıya ulaşarak, 1940'ta Vavilov'un sürgüne gönderilmesini, 1948'de de, Mendel yasalarının yerine kendi görüşlerinin kalıtım biliminin temel ilkesi olarak benimsenmesini sağladı. Mendel'in öğretilerinin akademik programlardan kaldırıldığı ve Li-

senkoculuğun yaygın olarak benimsendiği bu dönem, Stalin'in ölümünden sonra, Kruşçev'in iktidarı sırasında da sürdü. Kalıtıma katı bir mekanik yaklaşım getiren Lisenko'nun etkisiyle bu dönemde yapılan araştırmalarda kesintili "sıçrama" yoluyla tür oluşumu, virüslerin bakterilere dönüşümü gibi savlarla aşırılığa kaçılması ve ileri sürülen görüşlere yeterli bilimsel desteğin sağlanamaması, Lisenkoculuğun giderek yıpranmasına neden oldu. Bunun yanı sıra, tarımda önerdiği yöntemlerin başarısızlığa uğraması ve karşı görüşlülerin artan eleştirileri sonucu Lisenko 1965'te akademik unvanını korumakla birlikte politik gücünü tümüyle yitirdi. Aynı yıl, SSCB'de genetik bilimi konusundaki akademik etkinliklerin hızlandırılması, bu konuda enstitüler kurulması ve bir derginin yayımlanmasına tanık oldu.

• KAYNAKLAR: J.Huxley, *Soviet Genetics and World Science: Lysenko and the Meaning of Heredity*, 1949; D.Joravski, *The Lysenko Affair*, 1970; A.Medvedev, *The Rise and Fall of T.D. Lysenko*, 1969.

• BAKINIZ: C.DARWIN, LAMARCK, MENDEL, MİÇURİN, T.H.MORGAN, VAVILOV.

Lİ SU
(İÖ 280 ? - İÖ 208)

Çinli devlet adamı. İmparatorun danışmanı ve başbakanı olarak birçok reform çalışmasına öncülük etmiştir.

Doğum tarihi kesin değildir. Orta Çin'de doğduğu sanılmaktadır. Hsien-yang'da öldü. Konfüçyüsçü bilginler tarafından yetiştirilmesine karşın, Konfüçyüsçülük'ün muhafazakâr geleneklerinin bütünüyle terkedilmesini savunan "Hukuk Okulu"nun ilkelerini benimsedi. İÖ 247'de devlet hizmetine girdi. İÖ 221'de Çin'e ilk kez tümüyle egemen olan ve merkezi bir imparatorluk kuran Ch'in sülalesinin (İÖ 221-206) imparatoru Çe Huang-Ti'nin danışmanı ve başbakanı oldu.

Bu görevi sırasında derebeyliklerin merkezi bir idari sistem altında toplanmasında ve güçlü bir devlet kurulmasında etkili oldu. İmparatorluk topraklarını 36 eyalete, bunları da illere ve bucaklara bölerek, her bölgenin ve ilin merkezden atanmış resmi görevliler tarafından yönetilmesi uygulamasını başlattı. Onun önerileriyle imparator para, ağırlık ve ölçü birimlerini standartlaştırdı; yasaları yeniden düzenledi. Hunlar'ın saldırılarını durdurmak için Büyük Çin Seddi'nin yapımını başlattı; ulaşımı kolaylaştırmak amacıyla yeni yollar açtırdı. İmparatorluk sınırları içerisinde kullanılan farklı yazıları tekleştirdi ve başka yazıların kullanılmasını yasakladı. İÖ 213'te eski derebeylik düzenine dönülmesini isteyen Konfüçyüsçü bilim adamlarının muhalefetini engellemek için imparatorluk kütüphanesinde bulunan kitaplarla tarım, tıp ve kâhinlikle ilgili kitapların dışında kalan tüm kitapların yakılmasını emretti; tarih öğrenimini yasakladı. İÖ 210'da imparatorun ölümünden sonra, haremağası Chao Kao ile birlikte tahtın gerçek varisinin yerine, etkisi altında olan imparatorun küçük oğlu Erh-Şih-huang-ti'yi tahta çıkardı. Bir süre sonra Chao Kao tarafından öldürüldü.

• BAKINIZ: ÇE HUANG-Tİ, ŞANG YANG.

Lİ SU-HSÜN
(651-716)

Çinli ressam ve devlet adamı. Çin resminde Kuzey Okulu adı verilen üslubun doğmasında etkili olmuştur.

General Li ya da Büyük Li diye de tanınır. Tang hanedanındandır. Ressam Li Çao-tao'nun babasıdır. Tang yönetimi sırasında, siyasal etkinlikleri nedeniyle, sivil olmasına karşın general rütbesi verilerek ödüllendirilmiştir.

Resimlerinde Güney Okulu'nun tersine, doğayı gerçekçi bir biçimde ele almış, kesin çizgili, özenli ve okunaklı desenler oluşturmuştur. Genellikle doğadan görüntülere yer verdiği bu çalışmalarında, yeşil, mavi ve beyazı, ya da yeşil ve sarıyı bir arada kullandığı düzenlemeler yapmıştır. Özellikle *Manzaralar* adlı büyük dizisiyle Tang hanedanı zamanında, manzara resmine yönelinmesinde Kuzey Okulu ya da Mavi ve Yeşil diye tanınan yeni bir üslubun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Kısa bir süre sonra bu üslup Japon resmini de etkisi altına almıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Manzaralar* dizisinden resimler, Ulusal Saray Müzesi, Formoza/Güzel Sanatlar Müzesi, Boston.

Lİ Şİ-MİN
(599-649)

Çin imparatoru. Tang hanedanının ikinci imparatorudur. İktidarı sırasında Çin, tarihinin en görkemli dönemlerinden birini yaşamıştır.

Bazı kaynaklar doğum tarihini 600 olarak vermektedir. Çin'in kuzeybatısındaki Şansi Eyaleti'nde Ta-Hsing-çeng yakınlarında doğdu, 10 Temmuz 649'da Çang-an'da (bugün Sian) öldü. Çin'in 589'da Sui hanedanı tarafından birleştirilmesinden önce ülkenin kuzeyine egemen olan bir aileden geliyordu. O doğduğunda, Sui hanedanının (581-618) hizmetinde yüksek dereceli bir memur olan babası Li Yüan'ın (566-635) görevi ayaklanmaları bastırmak ve kuzey topraklarını göçebe Türkler'in saldırılarından korumaktı.

Li Şi-min, 617 başında, babasını Sui yönetimine karşı ayaklanmaya özendirdi. Li Yüan ve Li Şi-min aynı yılın sonunda Türkler'in de yardımıyla Sui başkenti Çang-an'ı ele geçirdiler Li Yüan 618'de Tang hanedanını (618-907) kurarak imparator oldu. Ancak,

Li Şi-min

Li Şi-min entrikalarla kardeşlerini öldürttü ve 626'da babasına zorla tahtı bıraktırarak imparator oldu. Bu tarihte Tai Tsung (Büyük Yaratıcı) adını alan Li Şi-min'in imparatorluk dönemi Tang hanedanının en parlak dönemini yaşadığı yıllar oldu. Bu yıllarda, Çin'de merkezi yönetim yeniden kuruldu. Çinliler uzun yıllar sonra Çin Seddi'nin kuzeyinde ve Orta Asya'da yaşayan yabancı halkları kendilerine yeniden bağımlı kıldılar.

Tang hanedanının kurulmasından kısa bir süre sonra, Li ailesinin iktidarı ele geçirmesine yardımcı olan Türkler'le Tanglar'ın arası bozuldu. Türkler 626'da başkent Çang-an'a dek Çin'i istila ettilerse de Li Şi-min 630'da Doğu Göktürkler'e boyun eğdirdi ve kendisini Türkler'in Kutlu Han'ı ilan ettirdi. 639-640 ve 647-648 yıllarında yaptığı büyük seferlerle Tarim havzasını Batı Göktürkler'in elinden alarak bölgeyi Çin'e bağladı. Bu başarısında o sırada Batı Göktürkler'den ayrılmış olan ve Tanglar'ın Orta Asya'daki askeri gücünü oluşturan Uygur Türkleri önemli rol oynadılar. Batı Göktürkleri'nin yenilgisinin ardından Türk boylarının Hindistan'a, Batı Asya'ya ve Avrupa'ya göçleri başladı. Li Şi-min döneminde Çin'in etkisi zamanla Pamir'den ileriye Amuderya, Siriderya vadilerine kadar uzandı, Tibet, Tanglar'ın yönetimi altına girdi.

Tang hanedanından önceki çeşitli hanedanlar, devlet mülkü sayılan tarım toprağının vergi karşılığında eşit olarak köylülere dağıtılmasından oluşan eski Çin toprak düzeninin, bürokrasiye egemen olan büyük toprak sahibi eşraf tarafından bozulmasını önleyememişlerdi. Tang hanedanının kurulduğu dönemde uzun yıllardır süren siyasi çalkantılar, devletin vergi gelirini sağlayacak toprak sahibi köylülerin sayısında önemli bir azalmaya yol açmıştı. Li Şi-min imparator olduktan sonra, 624'te babasının başlattığı ve devlete tarım kesiminden düzenli vergi geliri gelmesini sağlamaya yönelik tarım reformlarını sürdürdü. Devletin el koyduğu büyük toprak sahiplerine ait arazilerin küçük köylülere dağıtılmasıyla vergi ödeyenlerin sayısının artması sağlandı. Eşit Kuyu Sistemi olarak adlandırılan toprak düzenine göre, her aile kendisine verilen 100 *mou* (yaklaşık 84 dönüm) toprağın ancak ufak bir bölümüne sahip olabiliyor, devlet adına vergi karşılığı işletilen geri kalan bölüm ise aile reisinin ölümünden sonra yeni bir dağıtım için devlete dönüyordu. Vergi, tahıl, ipek, kumaş ve angarya gibi çeşitli biçimlerde ödeniyordu.

Yerel yönetim reformları

Aynı dönemde, gerçekleştirilen reformlarla yerel yönetimler de yeniden düzenlendi. Beş ailenin bir mahalle *(Lin)* beş mahallenin bir köy *(Li)*, beş köyün de bir dernek *(Tang)* oluşturduğu yeni bir yerel yönetim sistemi kuruldu. Yöresel ve hukuksal sorumluluklar taşıyan, daha sonra askeri işlevler de yüklenen mahalle birimlerine dayalı bu toplumsal örgütlenme biçimi, Tang hanedanını izleyen hanedanlar tarafından da benimsendi; çağdaş Çin'in yerel örgütlenme sisteminin temelini oluşturdu.

Li Şi-min aynı dönemde, geleneksel Konfüçyüsçü bürokrasi yapısını güçlendirmeye yönelik bir dizi önlem aldı. Sınavla devlet memuru alma uygulamasını yaygınlaştırdı ve devlet yönetiminde yerel soyluların yerini üst düzey bürokratların almalarını sağladı. Konfüçyüs klasiklerine dayalı bir eğitim veren devlet okullarının sayısını artırdı.

Li Şi-min, babası Li Yüan'ın kurduğu basit yönetim aygıtını koruyarak, yönetim işlerinin olabildiğince az masrafla yürütülmesini sağladı. 1000 parayı, 30 gram gümüşü, bin çuval tahılı ve bir top ipeği eşdeğer kabul etmesi iç ticaretin canlanmasına yardımcı oldu. Pirinç ve tahılın bir bölgeden diğerine taşınmasında kullanılan kanallar sistemini onarttı; güney ve kuzey Çin'in iktisadi bütünlüğünü sağlayan Büyük Kanal'ın yapımını tamamlattı. 624'te Li Yüan'ın yürürlüğe koyduğu ve başta Li Şi-min olmak üzere tüm Tang imparatorları tarafından kullanılan Tang Yasaları, Uzakdoğu'nun 20.yy'a değin süren hukuk düzeninin temelini oluşturdu. Belirli suçlar için belirli cezaların uygulanmasını öngören, devlet yönetiminin genel kurallarını belirleyen bu yasalarla, ceza uygulamaları ve yönetim kuralları arasındaki farklılıklar son buldu.

Türkler'le ilişkileri

Li Şi-min yaşamının son yıllarını, taht kavgasına girişen oğullarına karşı mücadele etmekle geçirdi. Ölümünden sonra yönetime el koyan cariyesi Vu, Tanglar'ın gücünü korudu. Ancak, sonraki imparatorlar Li Şi-min döneminin gücünü koruyamadılar; zamanla Çin Orta Asya üzerindeki egemenliğini yitirdi. Tang hanedanının üç yüz yıl süren egemenliğinin sona ermesiyle Orta Asya, Türk-İslam etkisi altına girdi.

Toprak düzeni

• **KAYNAKLAR:** C.P.Fitzgerald, *Son of Heaven: A Biography of Li Shih-min, Founder of the T'ang Dynasty*, 1933; D.J. Li, *The Ageless Chinese*, 1965; J.Meskill, *An Introduction to Chinese Civilization*, 1973; A.F.Wright, *Perspectives on the T'ang*, 1971.

• **BAKINIZ:** AN LU-ŞAN, HSÜAN-TSUNG.

LİTVİNOV, Maksim Maksimoviç (1876-1951)

SSCB'li diplomat ve devlet adamı. Silahsızlanmanın ve "Toplu Güvenlik"in savunucusu olmuştur.

17 Temmuz 1876'da Bialystok'ta (bugün Polonya'da) doğdu, 31 Aralık 1951'de Moskova'da öldü. Asıl adı Meier Henock Wallach-Finkelstein'dır. Yoksul bir Yahudi ailesinin oğluydu. Genç yaşında Bialystok'tan ayrılarak Ukrayna'ya gitti. Çarlık ordusunda hizmet ederken Marxizm'den etkilenerek, 1898'de yeni kurulmuş olan RSDİP'ye (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi) girdi. 1900'de partinin Kiev Bölge Komitesi üyesi olduktan bir yıl sonra devrimci etkinlikleri nedeniyle tutuklandı. 1902'de on kadar arkadaşıyla hapisten kaçarak İsviçre'ye sığındı. Orada RSDİP'nin yayın organı *Iskra*'nın (Kıvılcım) gizlice Rusya'ya sokulması işini üstlendi. Yurt Dışı Devrimci Sosyal Demokratlar Birliği'nin yönetiminde görev aldı. 1903'te parti içinde baş gösteren bölünme sırasında Bolşevikler'e katıldı. Bunu izleyen on beş yıl boyunca çeşitli Batı ülkelerinde, Kuznetsov, Papaşa, Feliks ve Maksimoviç gibi takma adlar altında devrimci etkinliklerde bulundu. 1908'de Bolşevikler'in Londra grubunun sekreteri oldu.

1917 Ekim Devrimi'nden sonra, Rusya Federe Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin İngiltere temsilciliğine getirildi. Kasım 1918'de Sovyet yönetimini tanımayan İngiliz hükümeti tarafından, devrimci propaganda etkinlikleri gerekçe gösterilerek tutuklandı. Ocak 1919'da, Moskova'da tutuklu bulunan bir İngiliz ajanının serbest bırakılması karşılığında serbest bırakıldı ve ülkesine döndükten sonra Dışişleri Komiserliği Kurulu'nda görev aldı. 1920'de Estonya büyükelçiliğine atandı. 1921'de dışişleri komiseri Çiçerin'in yardımcılığına getirildi. Bu görevi sırasında Çiçerin'le birlikte 1922 Cenevre Konferansı'na katıldı; aynı yıl toplanan La Haye Konferansı'nda Sovyet Kurulu başkanlığı, Moskova Uluslararası Silahsızlanma Konferansı'nda ise konferans başkanlığı yaptı. 1927-1930 arasında Cenevre'deki Dünya Silahsızlanma Konferansı Hazırlık Kurulu'nda görev aldı. Silahsızlanmanın sınırlandırılması yerine, toptan silahsızlanmanın sağlanması önerisinde bulundu. Çiçerin'in Temmuz 1930'da bozulan sağlık durumu nedeniyle emekli olmak zorunda kalması üzerine dışişleri komiseri oldu.

1932'de Cenevre'de toplanan Dünya Silahsızlanma Konferansı'na Sovyet Kurulu'nun başdelegesi olarak katıldı. 1933'te Londra'da yapılan Dünya İktisat Konferansı'nda Sovyet delegasyonuna başkanlık etti. Naziler'in 1933'te iktidara gelmesinin yarattığı tehlike karşısında, çabaları sonucunda, 1933'te SSCB ile ABD arasında diplomatik ilişki kuruldu. 1934'te SSCB Birleşmiş Milletler'e kabul edildi. Litvinov 1934-1938 arasında Birleşmiş Milletler'de, SSCB'yi temsil ettiği sırada, ister kapitalist ister sosyalist olsun, faşizme karşı olan tüm devletler arasında ortak çıkarlara dayalı bir güçbirliği oluşturulması ve "Toplu Güvenlik" adını verdiği politikanın yaşama geçirilmesi gerektiğini savundu. 1935'te, Fransa ve Çekoslovakya ile SSCB arasında ortak savunma antlaşmaları imzaladı. 1936'da diplomasi alanındaki başarılarından dolayı kendisine Lenin nişanı verildi.

Ancak, başlıca Batı Avrupa devletlerinin izledikleri Nazi Almanya'sıyla uzlaşma politikasının Eylül 1938'de imzalanan Münih Antlaşması'yla resmiyet kazanmasından sonra, izlediği dış politika SSCB'de sert eleştirilere hedef oldu. Litvinov Mayıs 1939'da dışişleri komiserliği görevinden ayrıldı ve yerine bu göreve getirilen Molotov'un yardımcısı oldu. Kasım 1941-Ağustos 1943 arasında SSCB'nin ABD büyükelçiliğini yaptı. SSCB'ye döndükten sonra 1946'da emekli olana değin dışişlerinde çeşitli görevler aldı. Bu tarihten sonra ise hiçbir resmi görev üstlenmedi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Za vseobshcheye razoruzheniye*, 1928, ("Genel Silahsızlanmadan Yana"); *Publi V bor'be za mir*, 1931, ("Barış İçin Mücadele"); *Vneshnyaya politika SSSR. Rechi i zayavleniya 1927-1937*, 1938, ("SSCB'nin Dış Politikası, 1927-1937"); *Protiv agressii*, 1938, ("Saldırıya Karşı").

- **BAKINIZ:** G.V.ÇİÇERİN, MOLOTOV.

LİU PANG (İÖ 256 - İÖ 195)

Çin imparatoru. Han hanedanının kurucusu ve ilk imparatorudur.

Doğum ve ölüm yerleri bilinmemektedir. Kao Tsu adıyla da anılır. Çin'in doğusunda yaşayan bir köylü ailesinin oğluydu. Ch'in hanedanı döneminde (İÖ 221-206) güvenlik görevlisi oldu. Çin'de yaşayan toplulukları ilk kez bir imparatorluk düzeni altında birleştiren Ch'in İmparatoru Çe Huang-Ti'nin İÖ 210'da ölümünün ardından başlayan iç savaşa katıldı. Ayaklanmanın önde gelen önderlerinden olan Liu Pang, Batı Çin'de kurulan Han Krallığı'nın denetimini ele geçirdi. İç savaşın önderi olarak tanınan ve Ch'in ordularını yenerek imparatorluk yönetimini ele geçiren eski müttefiki Hsiang-Yü'yü yenilgiye uğrattı ve egemenliğini pekiştirdi.

Liu Pang İÖ 202'de imparator oldu ve Han sülalesini (İÖ 202-İS 220) kurdu. Ch'in sülalesinin son yıllarında bağımsızlıklarını kazanan krallıklara karşı savaşlar yaptı ve imparatorluğun birliğini yeniden sağladı. Ch'in hanedanının yönetim biçimini büyük ölçüde benimsemesine karşın, Doğu Çinli akrabalarına ve yandaşlarına beylikler vererek, bir yanda yeni derebeylerinin, diğer yanda da bucak ve illere bölünmüş olan ve merkezi bürokrasinin denetimi altında bulunan idari yapının bir arada bulunduğu karmaşık bir yönetim düzeni oluşturdu. Ch'in hanedanı döneminde başlayan eski derebeylik düzeninin yıkılması ve yerine merkezi bürokratik bir imparatorluk düzeninin kurulması süreci Liu ve daha sonraki

on bir Han imparatoru döneminde sürdü. Eski düzenin parçalandığı ve toprak alım satımının başladığı bu dönemde, toprak sahibi varlıklı köylülerin, tüccarların ve kiracı köylülerin sayısı hızla arttı. İktisadi ve siyasi yapıda eski derebeylerinin yerini soylu olmayan derebeyleri ve varlıklı toprak sahipleri almaya başladı. Liu kırsal iktisadi yaşamı canlandırmak ve köylülerin vergi yükünü hafifletmek için özel çaba harcadı. Merkezi devletin yönetimi, memurlar ve öğrenim görmüş görevliler gerektirdiğinden hor görmesine karşın, eğitime ve geleneksel öğretilere karşı esnek bir tavır aldı. Liu döneminden başlayarak, Han hanedanı boyunca Konfüçyüsçülük yeniden canlandı ve resmi devlet öğretisi durumuna geldi.

Bu sırada Çin'in kuzeyinde yaşayan göçebe Türk kabileleri bir konfederasyon altında birleşerek Hun (Hsiung-nu) Devleti'ni kurmuşlardı. Göçebe yaşamı için gerekli yiyecek ve diğer maddeleri Çin'den sağlamak istediklerinden Çin'i tehdit ediyorlardı. Liu İÖ 200'de kendisini devirmek isteyen Çinli bir kralın Hunlar'ın önderi Mete'ye (Mao-tun) sığınması üzerine Hunlar'a savaş açtı. Bu savaştan bir sonuç elde edemeyince Mete'ye talandan vazgeçmesi karşılığında istediği kadar yiyecek maddesi ve kumaş vermeyi kabul ettiğini bildirdi. Antlaşmayı Mete'yle bir Çinli prensesi evlendirerek sağlamlaştırdı. Bu Doğu Asya'da iki büyük devlet arasında imzalanan ilk uluslararası antlaşma oldu.

Liu Pang İÖ 195'te kendisine karşı ayaklanan bir derebeyiyle savaşırken öldü. Ölümünden sonra kendisine Kao Tsu (Büyük Ata) adı verildi. Karısı imparatoriçe Lü yönetimi eline aldı ve imparator olan oğullarını geri plana iterek İÖ 179'a değin imparatorluğa egemen oldu.

• BAKINIZ: ÇE HUANG-Tİ, Lİ SU, METE.

LİU ŞAO Çİ
(1898-1974)

Çinli (ÇHC) devlet adamı. Kültür Devrimi sırasında sosyalizme ihanetle suçlanıp devlet başkanlığı görevinden uzaklaştırılmıştır.

Hunan Eyaleti'nde Ning-nsiang'da doğdu, 1974'te öldü. Zengin bir köylü ailesinin oğluydu. Şanghay ve Pekin üniversitelerinde öğrenim görerek öğretmen oldu. Mayıs 1919'daki anti-emperyalist nitelikli öğrenci hareketlerine katıldı. 1920'de Moskova'ya giderek Uzakdoğu Üniversitesi'nde öğrenim görmeye başladı. Ertesi yıl Çin Komünist Partisi'ne (ÇKP) girdi.

1922'de Çin'e dönerek Kiangsi-Hunan sınırındaki Anyuan kömür madenlerindeki grevleri örgütledi. 1925'te Çin İşçi Sendikaları Federasyonu başkan yardımcısı oldu. 1927'de ÇKP ile Koumintang arasındaki ittifakın bozulması üzerine yeraltına geçti ve ÇKP Merkez Komitesi'ne seçildi. 1932'de Mao Zedung'un Kiangsi-Hunan sınır bölgesinde kurduğu Sovyet hükümetinde görev aldı ve Çin İşçi Sendikaları Federasyonu başkanlığına getirildi. Parti içinde kısa zamanda yükseldi, 1934'te ÇKP Politbüro üyesi, 1936'da partinin Kuzey Çin Bürosu sekreteri, 1943'te ÇKP Merkez Komitesi sekreteri oldu.

Eylül 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti kurulunca yeni kurulan hükümetin başkan yardımcılığına getirildi. 1949-1954 arasında Çin-Sovyet Dostluk Derneği Merkez Kurulu başkanlığı yaptı, Ağustos 1954'te Birinci Ulusal Halk Kongresi'nin Yürütme Kurulu başkanlığına seçildi. Daha sonraki yıllarda parti hiyerarşisi içinde ikinci sıraya yükselerek Mao'nun halefi olarak nitelendirilen Liu, Mayıs 1959'da Mao'nun yerine devlet başkanı oldu.

Devlet başkanlığı döneminde uygulamaya konan ve "Büyük Sıçrayış" olarak adlandırılan iktisadi politikayı başlangıçta desteklemekle birlikte zamanla beklenen sonuçlar elde edilemeyince bu politikaya karşı çıkmaya başladı. Aralık 1964'te görev süresi yeniden uzatıldıysa da, ÇKP Merkez Komitesi'nin Ağustos 1966'da yapılan toplantısında Kültür Devrimi'yle ilgili olarak alınan bir karardan sonra, Mao ile Lin Piao'nun ağır eleştirilerine uğradı. Burjuva revizyonizmini savunmak ve kapitalizmi yeniden kurmaya çalışmakla suçlanıp, aynı yıl yapılan Merkez Komitesi genişletilmiş toplantısında alt kademelere indirildi. Ekim 1968'de "Çin'in Kruşçev'i" olarak nitelendirilerek devlet başkanlığından düşürüldü ve bütün görevlerinden alınarak partiden çıkarıldı. Bu karar ÇKP Kongresi'nde onaylandı. Çin'de Deng Hsiao-ping'in yönetime egemen olmasından sonra saygınlığı kısmen geri verildi.

1974'te ölümüyle ilgili söylentilerin yaygınlaşmasından sonra, Hong Kong'da yayımlanan bir gazetede 31 Ekim 1974'te öldüğü duyuruldu.

• YAPITLAR (başlıca): *The Collected Works of Liu Schao-ch'i*, 3 cilt, 1969, ("Liu Şao Çi'nin Toplu Yapıtları").

• BAKINIZ: DENG HSİAO-PİNG, LİN PİAO, MAO ZEDUNG.

LİVANELİ, Zülfü
(1946)

Türk, müzikçi. Halk müziğinin kaynaklarından yararlandığı özgün beste denemeleri yapmıştır.

20 Haziran 1946'da Konya'da Ilgın'da doğdu. Ankara Cumhuriyet Lisesi'ni bitirdi. 1972'de İsveç'e gitti. 1974-1975 yıllarında Stockholm Birkagorden Müzik Yüksek Okulu'na devam etti. Çalışmalarını müzik alanında yoğunlaştırdı. 1977'de *Eşkıya Dünyaya Hükümdar Olmaz* ve *Merhaba* adlı, tek saz kullandığı plaklarını yayımladı. 1978'de *Nâzım Türküsü* ve 1979'da *Atılım Türküsü* adlı plaklarındaki bestelerinde geleneksel Türk halk müziği sazlarıyla Batı sazlarını birlikte kullanarak, armoni konusunda Batı'dan etkilenen, ama taklitçi olmayan yeni bir bireşime varmaya çalıştı. Sonraki yıllarda Avrupa ve Türkiye'de on uzunçalar doldurdu, on beş filme müzik yaptı. Norveç, Danimarka, Almanya, İsveç,

Libya, Fransa, Yunanistan gibi çeşitli ülkelerde iki yüzü aşkın konser verdi. 1978'de *Sürü* filminin müziğiyle İstanbul-SİYAD (Sinema Yazarları Derneği) ve 1982'de *Yılanı Öldürseler* filminin müziğiyle de Ankara-SİYAD'nin en iyi film müziğine verdiği ödülleri kazandı. 1983'te Yunanlı sanatçı Maria Farandouri ile birlikte yaptığı plak önce Atina basınınca, sonra da Alman Plak Eleştirmenlerince yılın plağı seçildi ve Hollanda'da Edisen Ödülü'nü kazandı.

• **YAPITLAR (başlıca) Albüm:** *Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz*, 1977; *Merhaba*, 1977; *Nâzım Türküsü*, 1978; *Atlının Türküsü*, 1979; *Günlerimiz*, 1983; *Ada*, 1984. **Film Müziği:** *Sürü*, 1978; *Yılanı Öldürseler*, 1982. **Kitap:** Arafatta Bir çocuk, 1978.

LİYAKAT ALİ HAN
(1895-1951)

Pakistanlı devlet adamı. Pakistan'ın bağımsız bir devlet haline gelmesinde etkin bir rol oynamış ve ilk başbakanı olmuştur.

1 Ekim 1895'te Doğu Pencap'ta bulunan Karnal' da doğdu, 16 Ekim 1951'de Karaçi'de öldü. Babası İran kökenli soylu bir aileden olan Rüstem Ali Han'dı. 1910'a kadar evde geleneksel eğitim gördükten sonra, Aliyar'da resmi okula başladı. Daha sonra girdiği Allahabad Üniversitesi'ni 1919'da bitirdi. Londra'ya gidip Oxford Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü ve 1922'de avukat oldu.

O zaman İngiltere'nin bir sömürgesi olan ve bugünkü Pakistan topraklarını da içine alan Hindistan'a dönüp siyasete atıldı. Müslüman Birliği'ne (Moslem League) girdi. 1926'da Muzaffernigar milletvekili olarak Birleşik Eyalet Yasama Konseyi'ne seçildi ve 1940'a kadar Demokratik Parti'nin bir yöneticisi olarak bu görevini sürdürdü. Bu arada altı yıl Eyalet Yasama Konseyi başkan yardımcılığı yaptı. 1936'da Müslüman Birliği genel sekreteri olduktan sonra, Müslümanlar'ın önderi durumunda olan Muhammed Ali Cinnah'ın sağ kolu durumuna gelerek ünü arttı. 1942'de Merkezi Yasama Meclisi'ne girdi. Bu sıralarda İngiltere'den bağımsızlığın elde edilmesinden sonra Pakistan'ın ayrılması yönünde çalışmalara girişti.

1946'da İngiliz hükümeti Hindistan'da yeni bir anayasa hazırlanmasına yardım etmek üzere bir kurul gönderdi. Bu kurul Müslümanlar'la Hindular arasındaki anlaşmazlıkları gidermeye çalıştı. 15 Mart 1946'da İngiltere Başbakanı J.Atlee, Hindistan'ın bağımsızlığına kavuşacağını açıkladı. Bu sırada Müslüman Birliği örgütü birleşik bir Hindistan kurulması için Kurucu Meclis'te ve geçici hükümette yer almayı kabul etti. Bunun üzerine Liyakat Ali Han bu hükümette maliye bakanı oldu. Bu görevdeyken toplumsal adalete ve eşitliğe ağırlık veren bir bütçe hazırladı. Yeniden ayrılma eğiliminin güçlenmesi üzerine Aralık 1946'da Londra'da yapılacak konferansa katılacak dört kişilik Hindistan kurulunun üyeliğine seçildi. Bu konferansın sonunda Hindistan'ın ayrı devletlere bölünmesi kabul edildikten sonra oluşturulan Ayrılma Konseyi'ne Pakistan temsilcisi olarak katıldı. Böylece 14 Ağustos 1947'de Hindistan'ın bağımsızlığının ilan edilmesinin hemen ardından Pakistan ayrı bir devlet halinde örgütlendi. Cinnah genel vali olurken, Liyakat Ali Han da başbakan oldu. 11 Eylül 1948'de Cinnah ölünce, Pakistan'ın en önde gelen yöneticisi durumuna geldi.

Bağımsızlıktan hemen sonra Pakistan ve Hindistan arasında iki tarafa da bağlanmayan bölgeler konusundaki anlaşmazlık alevlenince bu konuda ılımlı bir siyaset izleyen Liyakat Ali Han, Ortak Savunma Konseyi'nin üyeleri olarak Hindistan Başbakanı Nehru ile birlikte Pencap'ta ortak bir inceleme yapmayı kabul etti. Nüfusunun çoğunluğu Müslüman olmasına karşılık mihrace Sir Hari Singh'in yönetiminde olan bu eyalet, Pakistan ve Hindistan'ın dışında kalmaya karar verdi. Öte yanda Keşmir sorunu da gerilimi artıran bir olay oldu. Pakistan'ın desteğiyle Patan aşireti Keşmir'e girdi. Hindistan da buradaki askeri birliklerini tutma konusunda diretti. Pakistan'da savaş yönünde büyük gösteriler yapıldıysa da, hükümet tutumunu biraz sertleştirmekle yetindi. Bu arada Afganistan ile Paştunistan konusunda çıkan anlaşmazlık yüzünden Liyakat Ali Han bir Afganlı tarafından öldürüldü.

Liyakat Ali Han ortaya çıkan dış sorunlarla uğraşırken, muhaliflerince İngiliz yanlısı olmakla ve toprak sorununu çözmekten kaçınmakla suçlandı. 1933'te evlendiği eğitimci ve iktisatçı Raha Begüm, sonradan Pakistan'ın siyasi yaşamında önemli bir rol oynadı.

• **BAKINIZ:** CİNNAH, M.GANDİ, NEHRU.

LİZİTSKİ, Eliezer Markoviç
(1890-1941)

SSCB'li mimar ve ressam. Devrimci bir sanatın geliştirilmesi doğrultusunda çalışmalar yapmıştır.

10 Kasım 1890'da Polşinok (bugünkü Smolensk) dolaylarındaki Vitebsk'de doğdu, Moskova'da öldü. 1909-1914 arasında Almanya'da Darmstadt Teknik Üniversitesi'nde mimarlık eğitimi gördü. I.Dünya Savaşı başlamadan önce Rusya'ya döndü ve bitirme çalışmasını Moskova'da yaparak 1915'te mimar oldu. O tarihte Vitebsk kenti güzel sanatlar komiseri olan M.Chagall tarafından 1917'de bu kentteki Sanat Akademisi'ne çağrıldı. Burada Rus sanatçıları Maleviç ve Tatlin ile tanıştı. 1921'de Moskova Güzel Sanatlar Akademisi'ne öğretim üyesi atandı ve Mimarlık Bölümü başkanlığına getirildi. Sanatta aşırı yönelişlere karşı oluşan tepkiler üzerine ülkesinden ayrıldı, Berlin'e gitti. Burada kaldığı 1922-1923 yıllarında L.Moholy-Nagy ile tanıştı, İlya Ehrenburg ile birlikte, ancak üç sayı çıkabilen *Vesc-Gegenstand-Objet* (Nesne) adlı bir dergi yayımladı. Almanya ve İsviçre'de yaptığı gezilerde van Doesburg, Mies van der Rohe, Werner Graeff, Kurt Schwitters gibi zamanının önde

gelen mimar ve sanatçılarıyla tanıştı. Ozan Mayakovski ile birlikte çalışmalar yaptı. 1925'te Hans Arp ile *Die Kunstismen 1914-1924* ("Sanatta İzmler 1914-1924") adlı bir kitap yayımladı. Gene bu yıl içinde kısa bir süre için SSCB'ye döndü ve Moskova Güzel Sanatlar Akademisi'nin Mimarlık Bölümü'nde dersler verdi. 1926-1929 arasında Almanya'nın çeşitli kentlerinde açılan sergilerin salonlarını düzenledi. 1929'da yeniden SSCB'ye dönerek ölümüne değin çalışmalarını burada sürdürdü.

Lizitski'nin ilk yapıtları resim ve grafik sanatlar alanındadır. Bunu Moskova için yapmış olduğu sokak süslemeleri izler. Ayrıca ilk Sovyet bayrağının tasarımı da onundur. 1920'den sonra ise kuramsal çalışmalara ağırlık vermiş, yeni sanatın nasıl olması gerektiğine ilişkin düşünceler geliştirmiştir. İki boyutlu resimden üç boyutlu mekân düzenlemesine geçiş aşaması olarak nitelendirdiği ve "proun" adını verdiği bir kavram ortaya atmıştır. Bunu, içinde dolaşılarak kendini sınırlayan öğeler üstünde yer alan sanat yapıtlarının algılanabildiği üç boyutlu bir çerçeve olan *proun mekânı* adlı yapıtlarında gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu mekânları, birincil öğeler ve renkler saydığı çizgiler, düzlemler, çubuklar, küpler, küreler ile beyaz, siyah ve grilerle düzenlemiş, resim sanatıyla mimarlık arasında bir ilişki kurmak, bir birlik oluşturmak istemiştir. Lizitski'nin ortaya attığı kavramlardan bir başkası da Latince kökenli "nasci" sözcüğüdür. Olmak, oluşmak anlamındaki bu sözcük kendi gücüyle gelişen ve hareket eden nesneler için kullanılmaktadır. Lizitski bu kavramla donmuş ya da durağan olmak yerine kendi kendini yenileyen, devingen bir sanatı anlatmak istemiştir. Bu tür kuramsal çalışmalarının yanı sıra özellikle taşbaskısı yapıtlarıyla dikkatleri üstüne çekmiştir. Bunların arasında *İki Dörtgenin Öyküsü*, *Güneşe Karşı Zafer* gibi diziler bulunmaktadır.

İlk yapıtları

El Lizitski'nin mimarlık yapıtları yapımcı (kons-

Yapımcılık (Konstrüktivizm)

Yapımcılık, I.Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'de geliştirilerek öteki ülkelere de yayılan sanat akımıdır. Yapımcılık iki SSCB'li heykelci olan Naum Gabo* ve Antoine Pevsner* kardeşlerin yapıtlarından ve kuramsal çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Bu sanatçılar 1920'de Yapımcılık'ın ilkelerini belirleyen bir bildiri yayımlamışlardır. Yapımcı sanatçılar bir resim ya da heykel oluşturmak yerine, mekân içinde bir yapım (konstrüksiyon) oluşturmayı amaçlarlar. Resimde daha çok geometrik biçimler arasındaki ilişkileri araştıran Yapımcılık, heykelde kitle ile boşluk arasındaki oranlarla estetik bir etkiye ulaşmak ister. Mimarlıkta ise, bu alandaki üç bileşen olan, biçim-işlev-yapım'dan üçüncüsünün vurgulandığı bir görünüm alır. Yapılarda yapımın açıkça gösterilerek ön plana çıkarıldığı, hatta salt yapımdan oluşan yapıların önerildiği tasarımlar bulunmaktadır.

Yapımcı sanatçılar eğik, çapraz düzenleme ve yerleştirmeler kullanarak yapıtlarında gerilimi yüksek bir hareketlilik etkisi elde etmişlerdir. Yapımcılık, heykelde geleneksel malzeme ve biçimlendirme yöntemleri yerine çeşitli madenler, cam, plastik ve naylon gibi teknoloji çağının ürünü malzemelerle kimi endüstriyel üretim yöntemlerini kullanmasıyla da yenilik getirmiştir.

Sanatta devrimi amaçlayan bir akım olmasına karşın, Yapımcılık SSCB'de benimsenmemiştir. Akımın öncüleri düşüncelerini gittikleri ülkelerde uygulamaya çalışmışlar, böylece de çağdaş sanat ve mimarlığı etkilemişlerdir.

Gabo ve Pevsner'in bildirisinden sonra mimar El Lizitski'nin 1922'de Berlin'de yaptığı çalışmalar Yapımcılık'ı uluslararası düzeye çıkarmıştır. Yapımcılar'ın Almanya'da zamanın en ilerici tasarım okulu olan Bauhaus'un öğretmen ve öğrencileriyle ilişkileri olmuştur.Hollanda'da ise De Stijl akımının kurucusu T. van Doesburg* ile bu akıma bağlı C.v. Eesteren*, G.T.Rietveld*, P.Mondrian* ve Georges Vantongerloo (1886-1965) gibi sanatçı ve mimarlar yapımcı düşüncelere yakınlık duymuşlar, bu akımın öncüleriyle birlikte çalışmalar yaptıkları gibi, yazılarıyla da desteklemişlerdir. Yapımcılık, çağdaş yaşamda makinelerin önemini vurgulaması, makinelerin de bir estetiği olduğunu söylemesiyle Fransız mimarı Le Corbusier'nin* düşüncelerine de yaklaşır.

Ressamların ve heykelcilerin Yapımcılık ilkelerini vurguladıkları yapıtları olmasına karşın, yapımcı mimarların ilginç tasarımlarından pek azı uygulanmıştır. Uygulanmayanlar arasında heykelcilikten mimarlığa yönelmiş Rus sanatçısı V.E.Tatlin'in* 1920'de Moskova'da toplanan Üçüncü Enternasyonal için tasarladığı anıt da vardır.Eğik ve sarmal bir biçimde 400 m'ye dek yükselen çelik taşıyıcıların oluşturduğu bu anıtın altında toplantı salonları vardır. Lizitski'nin Lenin İçin Konuşma Kulesi, Vesnin* kardeşlerin Leningrad'ta Pravda Gazetesi, İ.İ. Leonidov'un Lenin Enstitüsü, Marcel Breuer'in* Harkov Tiyatrosu ve J.Çernikov'un çeşitli sanayi yapılarına ilişkin tasarımları uygulanmamış olan, ama mimarlıkta yapımcı yaklaşımı en iyi yansıtan örneklerdir. Yapımcılık, amaca uygun bir yapımın güzel bir mimarlığın oluşmasını sağlayacağına ilişkin kimi düşüncelerle günümüz mimarlığında da yaşamaktadır. İtalyan mimarı P.L.Nervi'nin* düşünceleri bu doğrultudadır. Yapımcılığın Türk sanatı ve mimarlığı üstünde önemli bir etkisi olmamıştır. Kimi yapıtlarda bu akımın ilkelerini anımsatacak izlere rastlanırsa da, genelde ağırlığı olan bir eğilime dönüşmemiştir.

Mimarlık alanındaki çalışmaları

trüktivist) sanat düşüncelerini yansıtmayı amaçlayan sergi düzenlemelerinden, bir de uygulanmamış tasarımlardan oluşmaktadır. Bunların en ünlüleri 1923'te Berlin'deki sergi için düzenlemiş olduğu *Proun Odası* ile 1926'da Dresden ve 1927'de Hannover kentleri için tasarlamış olduğu *Soyut Sanatlar Odası* adlı yapıtlarıdır. Lizitski'nin uygulanmamış tasarımlarından biri *Lenin İçin Konuşma Kulesi* adını taşır. Bu tasarımda yapımcı anlayıştaki başka mimar ve heykelcilerin bazı yapıtlarında kullandıkları eğik yerleştirme yinelenmektedir. Kule, aşağı yukarı yerküre ekseninin yaptığı açı kadar bir eğimle yükselen yalın bir çelik kafes taşıyıcısının üstüne yerleştirilmiş bir kürsüden oluşmaktadır. El Lizitski'nin başka bir tasarımı da Mart Stam ile birlikte hazırladıkları *Bulut Askısı*'dır. Burada kalın ve yüksek ayaklar üstüne yerleştirilmiş yatay bloklar önerilmiş, işyeri olarak kullanılacak bu yapıların var olan kent dokusunu bozmadan onun üstünde yer alacakları düşünülmüştür.

Lizitski 1920-1930 arasında ilerici bir mimarlık ve sanatın gelişmesi için çalışmış Rus tasarımcılarından biridir. Ama düşünceleri bir süre sonra Neo Klasisizm'e (Yeni Klasikçilik) yönelen ülkesinde tepkiyle karşılanmıştır. O da yaşamının son dönemini kitap resimleri yapmakla, dizgi sanatçısı olarak çalışmakla geçirmiştir. Buna karşılık, başka Avrupa ülkelerine giden Rus mimar ve sanatçıları arasında çağdaş mimarlığı ve sanatı en çok etkileyenlerden biridir. Bu etkisi yapıtları ve kuramsal çalışmalarıyla olduğu kadar, 1923'te en önemli çağdaş tasarım okulu olan Bauhaus'un öğretim kadrosuna katılmış olan Moholy-Nagy aracılığıyla da olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *İki Dörtgenin Öyküsü* dizisi, 1920; *Proun 12 E, Proun 23 N, Proun 1 A, Proun 1, Proun 2 B, Proun 5 A,* 1920-1921; *Güneşe Karşı Zafer* dizisi, 1923. **Mimarlık:** *Lenin İçin Konuşma Kulesi* tasarımı, 1920; *Proun Mekânı,* 1923, Berlin'deki bir sergi için düzenleme; *Bulut Askısı* tasarımı (M. Stam ile), 1924; *Soyut Sanatlar Odası,* 1927, Hannover'deki Sanat Müzesi için düzenleme. **Kitap:** *Die Kunstismen 1914-1924* (J.Arp ile), 1925, ("Sanatta İzmler 1914-1924"); *Russland - die Rekonstruktion der Architektur in der Sowjetunion,* 1930, ("Rusya-Sovyetler Birliği'nde Mimarlığın Yeniden Kuruluşu"); *Russland: Architektur für eine Weltrevolution,* (ö.s.), 1965, ("Rusya: Bir Dünya Devrimi'ne Mimarlık").

- **KAYNAKLAR:** H.Richter, *El Lissitzky. Sieg über die Sonne. Zur Kunst des Konstruktivismus,* 1958.

- BAKINIZ: GROPIUS, MALEVİÇ, MOHOLY-NAGY, TATLİN, VAN DOESBURG.

LLERAS CAMARGO, Alberto (1906)

Kolombiyalı devlet adamı. 1945-1946 yıllarında ve 1958-1962 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

3 Temmuz 1906'da Bogotá'da doğdu. Ülkenin ileri gelen ailelerinden birinin oğluydu. 16 yaşında gazetecilik yapmaya başlayan Lleras bir süre sonra ülkesinin ünlü gazetecileri arasına girdi. Liberal Parti'ye girerek siyasi yaşama atıldı, parti içinde etkin görevler aldı. 1936-1958 arasında Kongre üyeliği yapan Lleras, 1943'te ABD büyükelçiliğine atandı. 1944-1945 yıllarında içişleri bakanlığı yaptı.

1945'te istifa eden devlet başkanı Alfonso Lopez'in yerine geçerek 1946'da yapılan seçimlere değin devlet başkanı olarak ülkeyi yönetti. 1948'de antikomünist eğilimli Amerikan Devletleri Örgütü'nün kurulmasına katkıda bulundu. Güney Amerika ülkeleri arasında iktisadi, toplumsal ve kültürel işbirliğini öngören bu örgütün altı yıl süreyle Washington'da genel sekreterliğini yaptı.

1946 seçimlerini, Liberaller'in bölünmesi üzerine, Muhafazakâr Parti'nin adayı Mariano Ospina Pérez kazandı. 1948'de Liberal Parti'nin radikal sol kanadının önderi J.E. Gaitán'ın öldürülmesi yıllarca sürecek olan ve binlerce kişinin yaşamını yitirdiği "Şiddet Dönemi" nin (La Violencia) başlangıcı oldu. 1950 seçimlerini kazanarak iktidara gelen muhafazakâr L.Gómez'in başkanlık döneminde şiddet hareketleri daha da yaygınlaştı. Gómez 1953'te Rojas Pinilla önderliğindeki askeri bir darbeyle görevinden alınarak İspanya'ya sürgüne gönderildi.

Lleras, Amerikan Devletleri Örgütü'ndeki görevini tamamlayıp ülkesine döndükten sonra Liberal Parti'nin başkanlığına getirildi. Temmuz 1956'da İspanya'ya giderek sürgündeki Gómez ile Pinilla diktatörlüğüne karşı işbirliği konusunda anlaştı. 1957'de Pinilla'nın askeri bir darbeyle görevinden uzaklaştırılmasından sonra, Gómez önderliğindeki Muhafazakârlar'la birlikte "Ulusal Cephe"yi oluşturarak Sitges Bildirgesi'ni imzaladı. 1974'e değin yürürlükte kalacak olan bu bildirge Muhafazakârlar'ın ve Liberaller'in dört yılda bir dönüşümlü olarak iktidar olmalarını öngörüyordu.

İlk olarak iktidar olmaları öngörülen Muhafazakârlar'ın başkanlığa aday göstermemeleri üzerine Ulusal Cephe tarafından aday gösterilen Lleras seçimleri kazanarak Ağustos 1958'de görevine başladı. Başkanlık döneminde tarım reformu yapıldı, planlı ekonomi uygulaması başlatıldı. Güney Amerika ülkelerine iktisadi ve toplumsal yardımı öngören İlerleme İçin İttifak programı çerçevesinde ABD'den büyük miktarda yardım alan Kolombiya'nın, ABD'ye iktisadi bağımlılığı giderek arttı. Kahve fiyatlarındaki düşüşün neden olduğu iktisadi sorunlar 1962'de ülke ekonomisini tam bir durgunluk noktasına getirdi. İktisadi sorunların ve işsizliğin kitlelerde yarattığı hoşnutsuzluk 1962 seçimlerini Muhafazakâr Parti'nin adayı Guillermo Leon Valencia'nın kazanmasıyla sonuçlandı.

- BAKINIZ: GAITÁN, L.GÓMEZ, ROJAS PINILLA.

LLEWELLYN, Karl Nickerson
(1893-1962)

ABD'li hukuk felsefecisi. Hukukta Gerçekçilik düşüncesinin önde gelen temsilcilerindendir.

22 Mayıs 1893'te Washington Eyaleti'nde Seattle kentinde doğdu, 13 Şubat 1962'de Chicago'da öldü. Lisans ve lisansüstü öğrenimini Yale Üniversitesi Hukuk Okulu'nda tamamlayarak 1920'de doktorasını aldı. New York barosuna girerek 1922'ye değin bir hukuk bürosunda staj gördü. 1922-1923 yıllarında Yale Üniversitesi'nde ticaret hukuku dersleri verdi. Ardından New York'ta banka ve firmalarda hukuk danışmanlığı ve avukatlık yaparak deneyimini artırdı. Yeniden Yale'e döndükten sonra yazdığı yazılarda ticari uygulamalar ve iktisadi koşullarla, yasalar arasındaki ilişki üzerinde durdu. 1925'te Columbia Üniversitesi'ne geçti. 1927'de profesör oldu. 1926-1951 arasında tek tip eyalet yasaları hazırlama çalışmalarına katılarak New York komitesinde görev aldı. ABD'de halen geçerli olan tek tip ticari yasaların oluşturulmasına önemli katkıda bulundu. 1951'de Chicago Üniversitesi'ne geçti.

Hukukta Gerçekçilik düşüncesinin önde gelen temsilcilerinden olan Llewellyn'e göre hukuk, kitaplarda yer alan kurallar değildir. Yargının işleyişini ve yasaların toplumdaki işlevini anlayabilmek için hukuk bilimcilerinin yasaları, uygulama aşamasında incelemeleri gerekmektedir. Ona göre, Gerçekçilik bir yöntemdir; bu yönteme göre yasaları değerlendirebilmek için öncelikle olanla olması gereken arasında geçici bir ayrım yapılır; mahkemelerin geçmişteki uygulamaları incelenir, hukuksal öğretilere uyulup uyulmadığı sınanır. Bu araştırmanın amacı yasayla, yasanın kapsamına giren alanda yaşanan gerçekliğin ilişkisini kurmak, buradan elde edilecek sonuçla izlenen hukuksal politikayı değerlendirmek, son olarak da yasanın ne olması gerektiği konusunda bir karar vererek onu iyi hazırlanmış bir yasama ya da yargı kuralı haline getirmektir.

Llewellyn, hukuk kurallarının davranışları denetlemek ve yönlendirmek konusunda vazgeçilmez bir işleve sahip olduğunu, bu işlevi yerine getirebilmek için yasanın yanında ne amaçla hazırlandığına ilişkin bir açıklamanın da yer alması gerektiğini savunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Cases and Materials on the Law of Sales*, 1930, ("Satış Yasaları ile İlgili Davalar ve Hukuksal Malzemeler"); *The Bramble Bush: On Our Law and Its Study*, 1930, ("Dikenli Çalı: Yasalarımız ve İncelenmesi Üstüne"); *A Realistic Jurisprudence: The Next Step*, 1930, ("Bir Gerçekçi Hukuk Bilimi: Gelecek Aşama"); *Jurisprudence: Realism in Theory and Practice*, 1962, ("Hukuk Bilimi: Kuramda ve Uygulamada Gerçekçilik").

LLOYD, Harold
(1893-1971)

ABD'li oyuncu. Sessiz sinema döneminin en tanınmış güldürü sanatçılarından biridir.

20 Nisan 1893'te Nebraska Eyaleti'nde Burchard'da doğdu, 8 Mart 1971'de California Eyaleti'nde Hollywood'da öldü. Gezici bir fotoğrafçı olan babasıyla birlikte California'nın San Diego kentine yerleşti ve çeşitli işlerde çalıştıktan sonra 1912'den başlayarak kısa güldürü filmlerinde küçük roller aldı. Bir süre Mack Sennett'in ekibinde çalıştıktan sonra, önceden de birlikte çalıştığı yapımcı ve yönetmen arkadaşı Hal Roach'un film şirketine girdi. Önce Willie Work diye bir tip ardından da Roach ile birlikte, Chaplin' den etkilenmeler taşıyan Lonesome Luke (Yalnız Luke) adını verdiği ikinci bir tip yarattı. Bu sonuncusundan ikisi de yeterince hoşnut olmamakla birlikte, izleyicinin tutması üzerine 1916-1917 yıllarında, çocuğunu Roach'un yönettiği yüz kadar kısa filmle Lonesome Luke dizisini sürdürdüler.

Lloyd, 1918'de yeni bir tip yarattı. Büyük, yuvarlak çerçeveli gözlüğü, hasır şapkası, düzgün giysisiyle utangaç, dürüst, iyi niyetli bir genç adamı canlandırdığı filmleriyle kısa sürede büyük ün kazandı ve 1920'lerin en yüksek ücret alan oyuncusu oldu. Güldürü yeteneğinin yanı sıra, akrobatik becerisi ve cesareti ile de dikkati çekiyordu. 1920'de bir film çekimi sırasında geçirdiği kaza sonucu sağ elinin baş ve işaret parmağını kaybetmiş olmasına karşın, hiç dublör kullanmadan son derece tehlikeli sahnelerde oynuyor, yüksek yapıların çatılarında asılı kalıyor, hareket halindeki araçların tepesinde gözüküyordu. 1923'ten sonra filmlerinin yapımcılığını da üstlendi ve sonraki filmlerinin tüm haklarını elinde tutarak büyük bir servete kavuştu. 1947'de son filmini çeviren Lloyd, 1952'de, güldürü sinemasına katkılarından ötürü özel bir Oscar ile ödüllendirildi. 1962 ve 1963'te, eski filmlerinden derlenen çeşitli sahnelerle iki filmi gerçekleştirildi.

Görünümünü ve canlandırdığı kişiliği bütünleyen çocuksu sesiyle sesli sinemaya da kolayca uyum gösteren Lloyd'un başarısının doruğu, temel olarak sessiz sinema dönemine rastlar. Charlie Chaplin'le başlayıp gelişen tek kişilik güldürü geleneğinin en önemli tamsilcilerindendir. Chaplin, Buster Keaton ve Harry Langdon'la (1884-1944) birlikte, ABD sessiz sinemasının dört büyük ustasından biri olmuştur. Heyecan öğesini katarak güldürü türüne yenilik getirmiş, ilk kez fiziksel tehlikeyi güldürü kaynağı olarak kullanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *Willie*, 1914; *Willie Goes to Sea*, 1915, ("Willie Denize Gidiyor"); *Lonesome Luke*, 1915, ("Yalnız Luke"); *Luke Joins the Navy*, 1916, ("Luke Donanmaya Katılıyor"); *Rainbow Island*, 1917, ("Gökkuşağı Adası"); *Somewhere in Turkey*, 1918, ("Türkiye'de Bir Yer"); *The Marathon*, 1919, ("Maraton"); *High and Dizzy*, 1920, ("Yüksek ve Baş Döndürücü"); *Now or Never*, 1821, ("Şimdi ya da Asla"); *Dr. Jack*, 1922; *Safety Last*, 1923, ("Sonunda Emin Yerde"); *Girl Shy*, 1924, ("Utangaç Kız"); *The Freshman*, 1925, ("Üniversiteli"); *The Kid Brother*, 1927,

("Küçük Kardeş"); *Speedy*, 1928, ("Hızlı"); *Welcome Danger*, 1929, ("Hoşgeldin Tehlike"); *Movie Crazy*, 1932, ("Film Delisi"); *The Cat's Paw*, 1934, ("Kedinin Pençesi"); *Mad Wednesday*, 1947, ("Çılgın Çarşamba"); *Harold Lloyd's World of Comedy*, 1962, derleme, (Komedi Dünyası); *Harold Lloyd's Funny Side of Life*, 1963, derleme.

• BAKINIZ: CHAPLIN.

LLOYD, Seton
(1902)

İngiliz, arkeolog. Mezopotamya ve Anadolu'da önemli kazılar gerçekleştirmiştir.

Seton Howard Frederick Lloyd, 30 Mayıs 1902'de Birmingham'da doğdu. Uppingham'da mimarlık öğrenimi gördü. 1928-1930 arasında mimar olarak Mısır'da kazılara katıldı. Daha sonra 1937'ye değin Chicago Doğu Enstitüsü'nün Irak'taki Diyala Vadisi ve Horasabat kazılarında çalıştı. Anadolu'daki ilk çalışmasını John Garstang ile 1937-1939 arasında Mersin'deki Yümüktepe'de (Soğuksutepe) yaptı.

1939'da Irak Eski Yapıtlar Genel Müdürlüğü danışmanı olarak göreve başladı. On yıl boyunca burada Iraklı arkeologlardan Fuat Safar ve Taha Bagir'in de katılmasıyla çeşitli kazılar yönetti. Bunlardan Bağdat yakınlarındaki Tell Ugair'de yaklaşık İÖ 3000'lere tarihlenen Uruk dönemine ait bir tapınak ortaya çıkarıldı. Kuzey Irak'ta, Musul'un güneyindeki Hassuna'da kendine özgü biçim ve bezemeleri olan çanak çömleğiyle Geç Neolitik ve Kalkolitik (İÖ 6.-5. bin) çağlara ait buluntular elde edildi. Bağdat dolayındaki Harmal kentindeki kazılarla burasının İÖ 2. bin yıldaki Esnunna Krallığı'nın kırsal kesiminin yönetim merkezi olduğu anlaşıldı ve özellikle hukuk, matematik ve tarih listeleri içeren zengin bir tablet koleksiyonu bulundu. İlk kez kazılan Eridu'nun, Güney Irak'ın en eski kutsal kentlerinden biri ve Sümerler'in ünlü tanrısı Enki'ye ait olduğu saptandı. İÖ 4500 ile İÖ 2000 arasına tarihlenen Eridu'da, bir ziggurat ve çok sayıda tapınak kalıntısı ele geçirildi.

1949'da Türkiye'ye gelen Lloyd, 1961'e değin Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün yöneticiliğini yaptı. Polatlı'da ve Urfa yakınlarında Sultantepe'deki kazılarda O.R.Gurney'le birlikte çalıştı. 1954-1959 arasında James Mellaart'le birlikte Denizli'nin Çivril kazasına bağlı Beycesultan yerleşmesini kazdı. Çifte höyük durumunda olan Beycesultan'da kazı batıdaki höyükte yoğunlaştırıldı ve Son Kalkolitik'ten Geç Bronz Çağı'na kadar kırk ayrı kültür tabakası saptandı. Hititler'e komşu olan Arzava Devleti'nin başkenti varsayımıyla kazılan bu yerleşmede 11 m'lik Son Kalkolitik Çağ tabakaları büyük yer tutmaktaydı. Kazılarda özellikle Orta ve Geç Bronz Çağ'a ait tabakalardaki araştırmalara önem verilmiş, bir saray bulunmuş, ama hiçbir yazılı belge ele geçmeyince, burasının Arzava'nın başkenti olduğu düşüncesinden vazgeçilmiştir.

Lloyd, 1961'de ülkesine döndü. Londra Üniversitesi'nde Batı arkeolojisi profesörü olarak ders vermeye başladı. 1965'te yeniden Türkiye'ye gelerek bir Urartu yerleşmesi olan Muş'un Varto ilçesine bağlı Kayalıdere'de C.A.Burney ve M.van Loon'la birlikte bir mevsim çalıştı. 1969'de emekliye ayrıldı, ancak üniversitedeki öğretim görevini sürdürdü, 1974'te Arkeoloji Bölümü'nün başkanı oldu. 1978'den sonra Irak'taki İngiliz Arkeoloji Okulu'nda başkanlık yaptı.

Arkeolojiye katkıları nedeniyle 1971'de ülkesinde madalya almış, 1973'te de Türkiye Üstün Hizmet Sertifikası ile ödüllendirilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Mesopotamia*, 1934; *The Gimilsin Temple*, 1940, ("Gimilsin Tapınağı"); *Ruined Cities of Iraq*, 1942, ("Irak'ın Yıkılmış Kentleri"); *Twin Rivers*, 1943, ("İkiz Nehirler"); *Foundations in the Dust*, 1948, ("Toprak İçindeki Temeller"); *Early Anatolia*, 1956, ("Erken Anadolu"); *Art of the Ancient Near East*, 1961, ("Yakın Doğu Sanatı"); *Beycesultan* (J.Melaart ile), 2 cilt, 1962-1964; *Mounds of the Ancient Near East*, 1963, ("Eski Yakındoğu Höyükleri"); *Early Highland Peoples of Anatolia*, 1967, ("Anadolu'nun Erken Yayla İnsanları"); *Archaeology of Mesopotamia*, 1978, ("Mezopotamya Arkeolojisi").

LLOYD GEORGE, David
(1863-1945)

İngiliz devlet adamı. 1916-1922 arasında başbakanlık yapmıştır.

17 Ocak 1863'te Manchester'da doğdu, 26 Mart 1945'te Galler'de bulunan Carnarvonshire Kontluğu'na bağlı Llanystumdwy'da öldü. Öğretmen olan babası William George'u bir yaşında yitirdi. Ayakkabıcılık yapan dayısı Richard Lloyd tarafından büyütüldü, onun liberal görüşlerinden etkilendi. 1884'te Portmadoc'ta hukuk sınavlarını vererek avukat oldu. Daha sonraki yıllarda avukatlık mesleğinin yanı sıra çiftçi sendikalarının kurulmasına katkıda bulundu, gazetelerde toprak reformu üzerine makaleler yazdı.

1890'da Carnarvon seçim bölgesinden Avam Kamarası'na seçilerek siyasi yaşama atıldı. Bir süre sonra Liberal Parti'nin radikal kanadının önderliğini üstlenen Lloyd George, Galler'de İngiliz Kilise'nin kaldırılmasına çalıştı. Boer Savaşı'na karşı çıkarak Muhafazakâr hükümeti suçladı. 1905'te Liberal Parti'nin iktidar olması üzerine Sir Henry Campell-Bannerman başkanlığındaki hükümette ticaret bakanlığına getirildi. 1908'de ise Campell-Bannerman'ın yerine geçen Herbert Henry Asquith'in hükümetinde maliye bakanı oldu. 1909'da büyük servet ve toprak sahiplerinin vergi yükünü artıran "halk bütçesi"ni hazırladı. Bu bütçenin Muhafazakâr Parti'nin güçlü olduğu Lordlar Kamarası'nda reddedilmesi anayasa bunalımına neden olarak 1911'de Lordlar Kamarası'nın yetkilerini kısıtlayan Parlamento Yasası'nın çıkartılmasında etkili oldu. Aynı yıl Alman modeline dayalı yeni bir sosyal sigorta sisteminin kurulmasına öncülük eden Lloyd George'un adı 1913'te bir yolsuzluk olayına karıştı. Daha sonra suçsuzluğu kanıtlandıysa da, bu olay saygınlığını büyük ölçüde yitirmesine neden oldu. Dünya Savaşı'nın başlama-

Resim 441
LEYLA GAMSIZ
"Natürmort"
Özel Koleksiyon

Resim 442
André LHOTE ***"Rugby Oyunu"****, 1917,*
Ulusal Modern Sanatlar Müzesi,
Paris-FRANSA

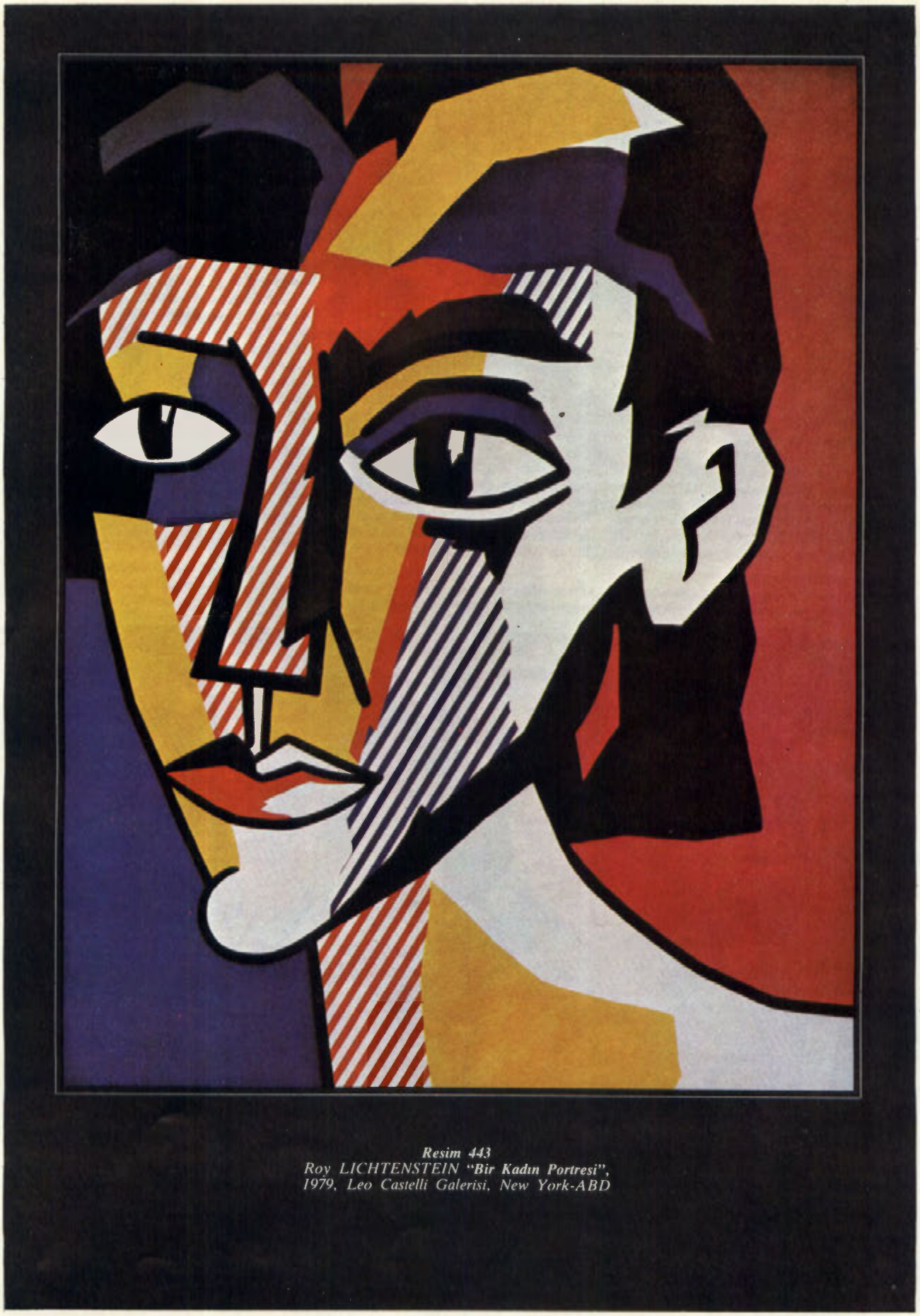

Resim 443
Roy LICHTENSTEIN ***"Bir Kadın Portresi"****,*
1979, Leo Castelli Galerisi, New York-ABD

Resim 444
Max LIEBERMANN ***"Papağancı"****, 1902, Resim Koleksiyonu, Essen-FAC*

Resim 445
*Jacques LIPCHITZ "**Sesli Harflerin Şarkısı**", 1952-1953, Özel Koleksiyon-ABD*

Resim 446
*Fra Filippo LIPPI "**Trivulzio Madonnası**, 1434,*
Castello Sforzesco Müzesi, Milano-İTALYA

Resim 447
Fra Filippo LIPPI
*"**Madonna ve Çocuk**", 1452,*
Pitti Galerisi,
Floransa-İTALYA

Resim 448
Hüseyin Avni LİFİJ ***"Kendi Portresi"****, 1907,*
İstanbul Resim Heykel Müzesi

Resim 449
Hüseyin Avni LİFİJ
"Kalkınma"*dan bir bölüm,*
İstanbul Resim Heykel Müzesi

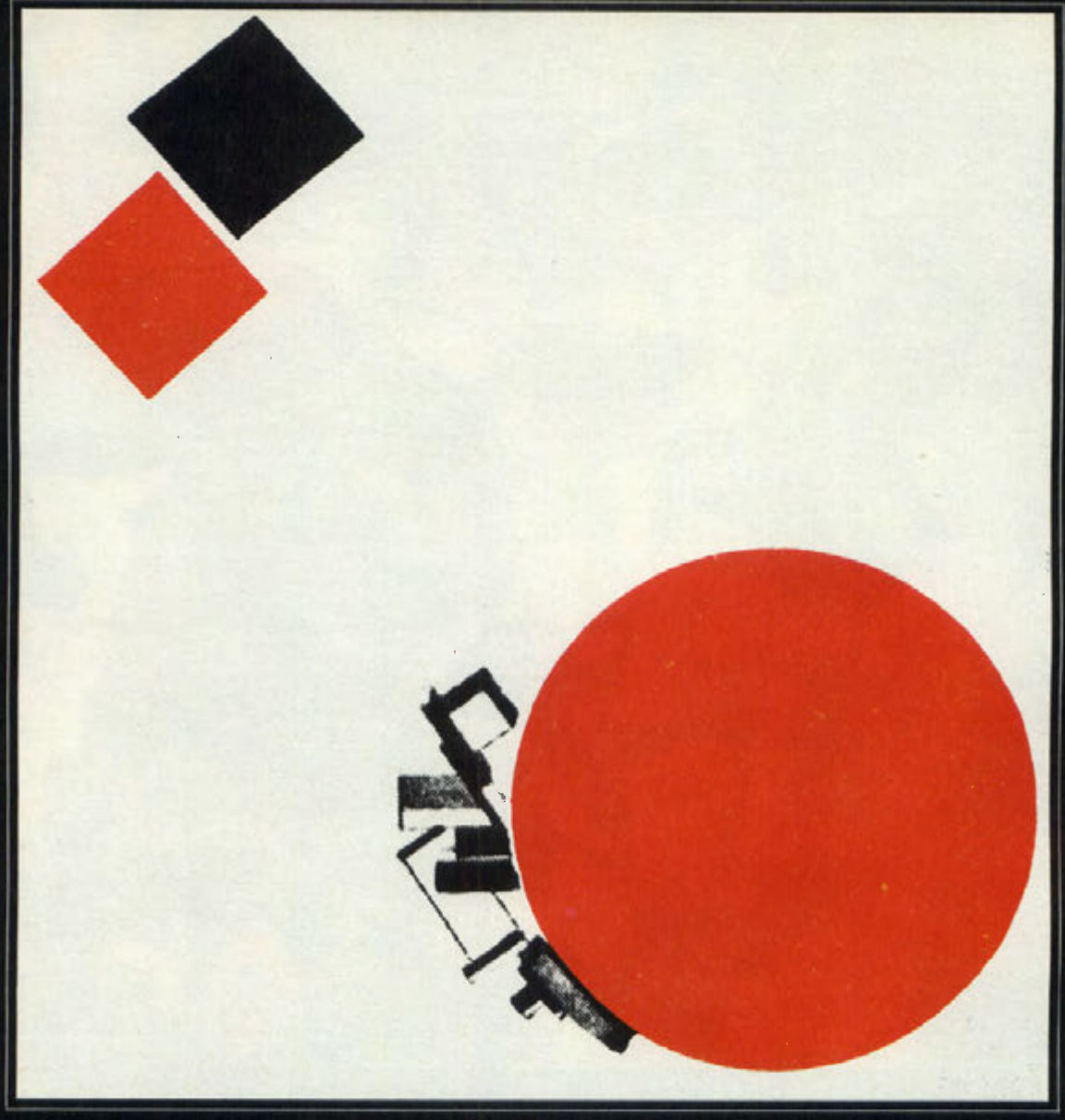

Resim 450
Eliezer Markoviç ***LİZİTSKİ*** *"**İki Dörtgenin Öyküsü**"*
dizisinden bir kompozisyon, 1920, Vitebsk-SSCB

sından sonra 1915'te Asquith'in başkanlığındaki koalisyon hükümetinde kısa bir süre savaş gereçleri bakanı olarak görev yapan Lloyd George, 1916'da savaş bakanlığına getirildi. Aynı yılın sonunda Muhafazâkar Parti'nin desteğini yitiren Asquith'in yerine başbakan oldu. Göreve başlamasından hemen sonra savaşa ilişkin kararların alınmasını hızlandırmak amacıyla hükümet içinde küçük bir hükümet niteliğindeki beş kişilik "savaş hükümeti"ni kurdu. Savaş sonrasında ABD Devlet Başkanı W.Wilson ve Fransa Başbakanı G.Clemenceau ile Versailles Konferansı'na katıldı. ABD ve Fransa arasında orta bir yol izleyerek İngiltere'nin çıkarlarını ustalıkla savundu. 1921'de İrlanda ile yapılan antlaşma sonucu Özgür İrlanda Devleti'nin kurulması Muhafazakârlar'ın tepkilerine yol açtı. Türk Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanistan yanlısı bir siyaset izleyen ve Yunanlılar'ın İzmir'e çıkmasını destekleyen Lloyd George bu siyasetin 1922'de başarısızlıkla sonuçlanması üzerine istifa etmek zorunda kaldı. Bu olay Asquith ve Lloyd George yanlıları arasındaki görüş ayrılıklarının keskinleşmesine ve Liberal Parti'nin ikiye ayrılmasına neden oldu. Bu bölünmeden sonra Liberal Parti İngiltere siyasi yaşamı içindeki etkinliğini yitirerek üçüncü parti durumuna geldi.

Yaşamının sonuna değin milletvekilliği görevini sürdüren Lloyd George 1936'da Hitler'i ziyaret ettiyse de daha sonraki yıllarda Hitler'in karşısında yer aldı. 1944'te çocukluk günlerini geçirdiği Llanystumdwy'a yerleşti, Ocak 1945'te kont sanını aldı.

- YAPITLAR (başlıca): *War Memoirs*, 1933-1936, ("Savaş Anıları"); *The Truth about the Peace Treaties*, 1938, ("Barış Antlaşmalarının İçyüzü").
- KAYNAKLAR: W.George, *My Brother and I*, 1958; T.Jones, *Lloyd George*, 1951; F.Owen, *Tempestuous Journey: Lloyd George His Life and Times*, 1954.
- BAKINIZ: N.CHAMBERLAIN, Winston CHURCHILL.

LOBAÇEVSKİ, Nikolay İvanoviç (1792-1856)

Rus matematik bilgini. Eukleidesçi olmayan geometriler kurulmasının öncülerindendir.

2 Aralık 1792'de Nijni Novgorod'da (bugün Gorki) doğdu, 24 Şubat 1856'da Kazan'da öldü. Babasının ölümünün ardından artan geçim zorluğu nedeniyle Kazan'a taşınan annesinin ve iki kardeşinin yardımıyla iyi bir ilköğrenim görme ve liseyi burslu olarak okuma fırsatı buldu. On dört yaşında üniversite eğitimine hazır duruma gelmişti. 1807'de yine burslu olarak Kazan Üniversitesi'nde öğrenime başladı. 1805'te kurulmuş olan ve bilimsel düzeyi öğrencilerinkinden pek de yüksek olmayan bir kadroyla öğrenime başlayan Kazan Üniversitesi'ne, Almanya'dan Gauss'un da öğretmenliğini yapmış olan Johann Martin Bartels (1769-1836) ve sonradan Viyana Gözlemevi'nin yöneticiliğine getirilecek olan J.J.Littrow'un gelmesiyle yeteneklerini geliştirebileceği bir ortama kavuşan Laboçevski, başlangıçta amaçladığı tıp öğreniminden vazgeçerek temel bilimler, özellikle de matematiğe yöneldi. 1811'de lisansüstü derecesini aldıktan sonra da Kazan Üniversitesi'nden uzaklaşmadı ve Bartels'in desteğiyle bir yandan Gauss ve Laplace'ın en karmaşık yapıtlarını incelemeyi bir yandan da, özgün araştırmalar yapmayı sürdürdü. 1814'te yine Bartels'in yardımıyla atandığı öğretim görevliliğinin daha ilk yıllarında, birinci sınıf öğrencilerinin temel matematik bilgilerini geliştirmeyi amaçlayan derslerinde var olan kitaplar yerine kendi hazırladığı ders notlarını kullanması Lobaçevski'nin matematiğin temellerini araştırmaya ve Eukleides geometrisinin yapısını irdelemeye başlamasına yol açtı. 1816'da yardımcı profesörlüğe atanan Lobaçevski, kısa süre sonra matematik derslerinin yanı sıra astronomi ve fizik dersleri de vermeye başlamış, çar I.Aleksandr'ın üniversiteleri düzene sokmakla görevlendirdiği Magnitzki'nin aldığı sert önlemler sonucunda bilimsel çalışma ve öğretim ortamının ortadan kalktığını gören Alman profesörlerin Kazan'ı terketmesinin ardından 1822'de, Bartels'in yerine kuramsal matematik profesörlüğüne, matematik ve fizik bölümlerinin başkanlığına ve üniversitenin kitaplık ve müzesinin yöneticiliğine getirilmişti. Öğrencilerin ve çalışma arkadaşlarının siyasal görüşlerini saptamayı ve ilgililere iletmeyi de içeren ve I.Aleksandr'ın öldüğü 1825 yılına değin süren bu görevleri sırasında, bir yandan hiç kimseye zarar vermemeyi, bir yandan da kitaplık ve müzeyi düzenlemeyi başardı. 1827'de üniversitelere daha rahat çalışma olanağı tanıyan yeni yöneticiler tarafından rektörlüğe getirildi. Aralıksız on dokuz yıl süren ve yoğun bir çalışmayla geçen bu süre içinde geometride bir devrim yaratan çalışmalarını da yayımladı. 1846'da rektörlükten ve üniversiteden uzaklaştırılması ve Kazan ve çevresindeki okulların denetmenliği gibi istemediği bir göreve atanması Lobaçevski'nin son yıllarını mutsuz geçirmesine ne-

Nikolay İvanoviç Lobaçevski

den oldu.

Paralellik aksiyomu

Eukleides'in yaklaşık iki bin yıl önce yazdığı *Stoikheia* ("Elemanlar") adlı kitapta, başlıca beş aksiyom ve beş genel tanıma dayalı olarak kurulmuş ve iki bin yıl boyunca geçerliliğinden hiçbir kuşku duyulmamış olan geometrisinin dayandığı aksiyomlardan yalnızca birinin ünlü "paralellik aksiyomu"nun bir teorem, daha açık bir deyişle öbür dört aksiyom yardımıyla doğruluğu kanıtlanabilecek bir önerme olabileceği matematikçilerin tümününün hemen hemen ortak kanısıydı ve birçok matematikçi bu aksiyomu bir teorem olarak ele alıp kanıtlamaya çaba harcamışlardı. Ancak bu çabaların hiçbiri yeterli olmamış ve Eukleides tarafından "bir doğru başka iki doğruyu kestiğinde oluşan iç açılardan kesen doğrunun hangi tarafında kalan ikisinin toplamı iki dik açının toplamından küçükse, söz konusu iki doğru, kesen doğrunun o tarafında kesişirler" biçiminde verilen daha sonraysa "bir doğruya dışındaki bir noktadan bir ve yanlız bir paralel doğru çizilebilir" anlatımına eşdeğer olduğu anlaşılan ve kimilerince paralellik postülatı olarak adlandırılan bu aksiyomun kanıtlanması başarılamamıştı.

Matematik ve doğa

Geometri'nin Kopernik'i

Kazan Üniversitesi'nde çalışmaya başladığı yıl matematiğin temellerini, bu arada Eukleides geometrisini de irdelemeye girişen Lobaçevski de önceleri bu aksiyomu kanıtlama çabalarına katılmış ve öğrencilerine oldukça değerli yaklaşımlar içermesine karşın, doğru olmadığı bilinen bir kanıt da sunmuştu. Sonraları bu kanıtın yanlışlığını farkeden Lobaçevski, bilim tarihinde benzerine çok az rastlanan köktenci bir yaklaşımı seçerek, astronomide Kopernik'in gerçekleştirdiği devrimin bir eşini geometride gerçekleştirmenin ilk ve en önemli adımını attı. Binlerce yıl doğruluğundan hiçbir kuşku duyulmayan bir inancın yanlışlığını varsaydı ve beşinci aksiyomun doğru olmadığı düşüncesinin geometriye getireceği yenilikleri araştırmaya yöneldi. Uzun yıllar süren araştırmalarının sonuçlarını kapsayan ve 1823'te Petersburg Bilimler Akademisi'ne sunulan makalesi, o dönemlerde bilim adamlarına siyasal nedenlerle güvensizlik duyan kimi yöneticilerin baskısıyla ve makalede kullanılan metrik sistemin Fransız Devrimi'nden etkilendiğinin bir belirtisi olarak görülmesi nedeniyle geri çevrilen Lobaçevski, I. Aleksandr'ın ölümünden sonra oluşan görece özgür ortamın da yardımıyla 1826'da, Kazan Üniversitesi'nin fizik ve matematik bölümünün bir toplantısında, yeni geometrisini açıklayan Fransızca olarak yazılmış bir bildiriyi okudu. Üç profesörden oluşan bir kurul tarafından incelenen, ancak anlaşılır bulunmayan bu çalışmanın daha kapsamlı bir benzerini 1829'da, üniversitenin çıkardığı bir dergide ve 1840'ta Berlin'de yayımladıysa da, buluşunun öneminin anlaşıldığını göremedi.

Genel görelilik ve geometri

Eukleides'in bir aksiyom sayılamayacak denli karmaşık bulunan ve öbür aksiyomlar yardımıyla kanıtlanabileceğine inanılan, beşinci aksiyomunun kanıtlanamamasının bunun gerçekten de bir aksiyom olmasıyla açıklanabileceğinden yola çıkan Lobaçevsi, bu aksiyomun yerine bir başkasının konmasıyla yeni geometriler kurulabileceği sonucuna varmış ve geometrisini, "bir doğruya, dışındaki bir noktadan çizilebilecek paralel doğruların sayısının sonsuz olduğu" aksiyomu üzerine kurmuştu. Aynı yıllarda genç Macar matematikçi Bolyai de benzer bir yaklaşımla yeni bir geometri kurmuş, Bolyai'nin çalışmasını öğrenen Gauss ise yıllarca önce aynı sonuca ulaştığını, ancak açıklamadığını belirtmişti. Buluşunu yayımlama ve açıkça savunma açısından Gauss ve Bolyai'den önce davranan Lobaçevski'nin görüşleri, birincisi paralellik aksiyomunun kanıtlanamayanağının kesinlik kazanmaması, ikincisi de yeni geometrinin tutarlılığının gösterilememesi olan iki temel noktada eleştiriliyordu. Sonraları Klein tarafından çürütülecek olan bu eleştirilerin kaynağı da matematiğin doğayı betimlemekten öteye gitmediği, doğaya uygun bir bilim olduğu inancında yatmaktaydı. O güne değin geometrinin insanı çevreleyen fiziksel uzayı, insanın algıladığı biçimiyle betimlemeyi amaçladığı düşüncesinin dışına çıkılamamıştı. Lobaçevski'nin kurduğu geometrinin bu görüşe ters düşmesi anlaşılmasını güçleştirdiği ölçüde de önemini artırmıştır. İlk kez matematiğin, insanın doğayı betimlemekte kullandığı araçlardan biri olmanın ötesinde, doğadan edinilen izlenimlerden yola çıkan bir soyutlama olduğu ve bu soyutlamanın gözlem sınırlarını aşarak doğada bulunmayan yeni yapılar kurma yeteneği taşıdığı anlaşılmış, insan düşüncesinin doğaya bağımlılığının kırılması ve sınırsız genellikte bir matematik kurulması için gerekli düşünsel bağımsızlığın kazanılmasının ilk adımı atılmıştı. Çeyrek yüzyıl kadar sonra Bolyai ve Lobaçevski'ninkilere benzer bir tutumla, paralellik aksiyomunun yerine bir başkasını, "bir doğruya dışındaki noktadan paralel doğru çizilmesinin olanaksızlığı" önermesini koyarak kendi adıyla anılan geometriyi kuran Riemann'ın giderek ulaştığı $n-$ boyutlu eğri uzay kavramının, Einstein'ın genel görelilik kuramına uygunluk açısından Eukleides geometrisine oranla çok daha başarılı olduğunun anlaşılmasıyla, önemi konusunda her türlü kuşkudan arınan Eukleidesçi olmayan geometrilerin açtığı yol, matematiğin başka alanlarında da yeni soyutlamalara gidilmesine, doğadan alınan sayılardan çok farklı türde sayıların, karmaşık, aşırıkarmaşık ve sonluötesi sayılar gibi kavramların oluşturulmasına ve yeni cebirlerin geliştirilmesine ortam hazırlamıştır.

Lobaçevski'nin, sonraları geniş ağızlarından birbirine yapıştırılmış iki borazanın öbür uçlarından sonsuza uzatılmasıyla elde edilebilecek cisime benzer bir biçime sahip ve üzerindeki üçgenlerin içaçılarının toplamı 180°'den küçük olan "yalancı küre" olarak tanınan bir uzayda geçerli olduğu anlaşılan geometrisiyle başlayan Eukleidesçi olmayan geometrilerin, Eukleides geometrisini de kapsayan daha genel bir geometrinin özel durumları olduklarının Klein tarafından gösterilmesiyle de gerçeğin tek olmadığı ve seçilen aksiyomların farklı "gerçeklere" varılmasına yol açacağı düşüncesine ulaşılmış, belirli koşullarda bu gerçeklerden birinin öbürlerinden daha yararlı olabileceği anlaşılmıştı.

Einstein tarafından Eukleidesçi olmayan geometrilerin evrenin yapısını yansıtmakta daha başarılı olduğunun kanıtlanmasından sonra da görece küçük uzay parçaları için geçerli olduğu kabul edilebilen Eukleides geometrisinin yerine yeni bir geometri koymayı ilk düşünen bilim adamı olmasa bile, bu düşüncesinin büyük bir bilimsel yetkeye sahip ve görece özgür bir ortamda yaşamakta olmasına karşın

açıklamaktan çekinen Gauss'un tersine davranan ve karşılaştığı eleştiri ve suçlamaları göğüslemekten kaçınmayan Lobaçevski, yaşadığı yıllarda görevinden uzaklaştırılmasına neden olan bu çabalarının karşılığını ölümünden sonra da olsa almış ve kendisine, insan düşüncesine özgürlük kazandırmak gibi onurlu bir işlevin akla getirdiği seçkin kişilikler arasında yer verilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Polnoe sobranye soşinenii po geometrii*,(ö.s.), 2 cilt, 1883-1886, ("Toplu Geometri Yapıtları"); *Polnoye sobranye soşinenii*, (ö.s.), 5 cilt 1946-1951, ("Toplu Yapıtları").

• BAKINIZ: BOLYAI, EINSTEIN, EUKLEIDES, GAUSS, C.F.KLEIN, RIEMANN.

LOBENGULA
(1836-1894)

Matebeleland kralı. İngilizler'e tanıdığı ayrıcalıklarla krallığın sonunu hazırlamıştır.

Lobengula (Lo-Benguella) Mosega'da (bugün Güney Afrika Cumhuriyeti'nde) doğdu, Ocak 1894'te Bulawayo (bugün Zimbabwe'de) yakınında öldü. Kral Mzilikazi'nin oğlu olup ülkesinin ikinci ve son hükümdarıdır. 1868'de ölen babasının ardından çıkan iç savaş nedeniyle ancak 1870'te kral oldu. 1880'lerden sonra İngilizler'le ve özellikle Cecil Rhodes'un kurduğu İngiliz Güney Afrika Şirketi ile uğraşmak zorunda kaldı. 1887'de Transvaal Devlet Başkanı Kruger'in girişimiyle, Boerler'e madencilik imtiyazları veren bir antlaşma yaptı. Lobengula beyazlar içinde yalnızca misyonerlere güven duyduğundan, Rhodes, ünlü bir misyonerin oğlu olan John Moffat'ı göndererek, onu 1888'de özel bir dostluk antlaşması imzalamaya ikna etti. Ekim 1888'de Rhodes'a maden arama imtiyazı veren hükmün, antlaşmaya eklenmesini de kabul eden Lobengula, ilerde krallığına son verecek adımı da atmış oldu. Rhodes, 1889'da İngiliz hükümetinden aldığı beratla İngiliz Güney Afrika Şirketi'ni kurdu ve Güney Afrika topraklarında idari denetimin genişletilmesi konusunda yetkili kılındı. Temsilcisi L.S.Jameson aracılığıyla Lobengula'yla olan ilişkisini de sürdürdü. Yerlileri Koruma Derneği, Lobengula'yı uyarmak ve engellemek istediyse de Jameson'ın etkilemesi sonucu maden aramalarına izin verildi. 1890'da Kap Kolonisi Başbakanı Rhodes'un gönderdiği öncü birlikler Matebeleland'a ve oradan Mashonaland'a yürüdü. Düzenlenen seferin çapı, sürekli bir işgalin amaçlandığını gösteriyordu. Lobengula'yı denetlemek ve yatıştırmak için o sırada başkent Bulawago'da bulunan Jameson'ın Ekim 1893'te bilinçli olarak kışkırttığı savaş, Matebeleland krallığının sonu oldu. Lobengula bilinmeyen koşullarda öldürüldü. Toprakları daha sonra Rodezya (bugün Zimbabwe) adını aldı.

• BAKINIZ: KRUGER, RHODES.

LOCATELLI, Pietro
(1695-1764)

İtalyan, kemancı ve besteci. Kemanda teknik ustalığı öne çıkarmıştır.

3 Eylül 1695'te Bergamo'da doğdu, 30 Mart 1764'te Amsterdam'da öldü. Küçük yaşta Roma'ya giderek Corelli'nin öğrencisi olması dışında, yaşamının ilk dönemiyle ilgili bilgi yoktur. Corelli'yle çalışmasının ardından konser kemancısı olarak Avrupa'nın birçok ülkesini dolaştı ve ünlendi. 1721 dolaylarında yerleştiği Amsterdam'da, *12 Konçerto Grosso* yayımladı. Düzenli olarak konserler verdi ve bestecilik çalışmalarını sürdürdü.

Döneminin önde gelen keman virtüözlerinden olan Locatelli, bu çalgının tekniğinin gelişmesinde rol oynamış, bu yönüyle Paganini'ye dek uzanan yaygın bir etkisi olmuştur. Kemanda yayın aynı anda iki tel üstünde kullanılması ve çok yüksek tonların çalınması, özellikle ustalaştığı tekniklerdi. Locatelli'nin kemandaki bu ustalığı, besteciliğini bir ölçüde olumsuz yönde etkilemiştir. Yapıtlarından *capriccio*'ları ve etüdleri, daha çok bir teknik ustalık gösterisi sunmak amacıyla yazılmıştır ve müzik değeri yüksek sayılamayacak aşırılıklarla doludur. Buna karşılık, sonatları ve konçertoları incelikle işlenmiş, duygulu bölümler içeren başarılı yapıtlardır.

• YAPITLAR (başlıca): *12 Konçerto Grosso*, 1721; *Flüt Sonatları*, 1732; *L'arte del violino*, 1733, (Keman Sanatı); *6 Konçerto*, 1735; *6 Üçlü Sonat*, 1737; *Sonat*, 1737, solo keman için; *6 Dörtlü Konçerto*, 1741; *Üçlüler*, 1741, iki keman ve sürekli bas için.

• BAKINIZ: CORELLI.

LOCKE, John
(1632-1704)

İngiliz, filozof. Deneycilik öğretisini kurmuş, toplumsal yönetim kavramını temellendirerek çağdaş demokrasinin doğmasına öncülük etmiştir.

29 Ağustos 1632'de Somerset'deki Wrinton'da doğdu, 28 Ekim 1704'te Oates'da öldü. Babası, İç Savaş'ta I.Charles'a karşı Parlamento'nun yanında yer almış bir avukattı. 1646'da Westminster School'da Yunan, Latin, İbrani ve Arap dillerini öğrendi. 1652'de Oxford Üniversitesi kolejlerinden Christ's Church'te başladığı felsefe öğrenimini 1656'da bitirdi. 1664'te, bu kurumda öğretim üyesi oldu. Kimyacı Robert Boyle ve hekim T.Sydenham ile kurduğu arkadaşlık sonucu tıp öğrenimi gördü. Ülke dışında diplomatik görevler aldı. Shaftesbury Kontu Lord Ashley ile tanışınca 1677'de onun özel hekimi, danışmanı oldu, oğlunun ve sonradan ünlü bir filozof olan torununun da öğretmenliğini üstlendi. Shaftesbury kontu, Stuartlar'a karşı direnişi yüzünden, 1681'de Hollanda'ya kaçınca 1683'te Locke da onu

Duyum ve içduyum

John Locke

izlemek zorunda kaldı. Kral II. James'in, 1688'de, devrilmesi üzerine Orange prensesinin yanında İngiltere'ye döndü. Bir süre önemli devlet görevlerine getirildi. Son yıllarında liberal eğilimli Whigler'in düşünce alanında öncüsü oldu.

Locke'un düşünceleri Orta Çağ felsefesinden kaynaklanır. Oxford'ta gördüğü öğrenim, büyük ölçüde, Skolastik düşünceyi içerir. Deneyci yaklaşımın kurucusu olmasına karşın, Locke için önemli olan us ilkelerine bağlanmadır, Cambridge Platoncuları'ndan, özellikle, Ralph Cudworth'ten etkilenmiş, ancak Descartes ve Gassendi'nin yapıtlarını inceleyince, onların geliştirdiği öğretiyi temel almıştır. Descartes'tan usa uygunluk, açıklık, seçiklik, çözümsellik ve varlıkbilim kavramlarını almış, Gassendi'den de deneycilik, Atomculuk konularında yararlanmıştır. Devlet kuramında Hobbes'tan esinlenmiştir.

Cisimlerin nitelikleri

Deneycilik

Locke'un bilgi kuramının ana kavramı tasarımdır (ide). O anlığın doğrudan doğruya kavradığı algı, düşünce ya da duygulanımı tasarım olarak tanımlar. Bu tanıma göre, bilgi de bütünüyle tasarımlardan oluşur. Tüm bilginin deneyle sağlanan tasarımlardan kaynaklandığı görüşü felsefesinin temelidir. Locke, Deneycilik'i kurarken Descartes'ın usçuluğuna karşı çıkar, onun, doğuştan tasarımlar *(ideae innatae)* savını yadsır. İnsan anlığının doğuşta düz bir levha *(tabula rasa)* olduğunu, tüm tasarımların ona sonradan deney yoluyla geldiğini ileri sürer. Ona göre, anlıkta doğuştan tasarımlar bulunsaydı, insan bunların bilincine varırdı. Oysa küçük çocuklar, eğitilmemiş kişiler ya da vahşiler anlıkta doğuştan bulunduğu söylenen bu "apaçık doğrulardan" bütünüyle yoksundur. Kimi apaçık doğruların anlıkta bilinmeden de bulunabileceği öne sürülürse de, bunların doğuştan olup olmadıklarını belirleme olanağı yoktur. Ayrıca doğuştan olduğu savunulan pek çok ilke, bütün insanlarca benimsenmiş birer kanı olmaktan uzaktır. Birçok kimse için görev sayılan kimi ilkeler, başka yer ve çağın insanlarınca, suç olarak nitelenmiştir.

Bilgi

Varlık

Locke'a göre yalın ve bileşik olarak ikiye ayrılan tasarımların iki deneysel kaynağı vardır. Bunlardan ilki beş duyu organından yararlanarak, anlığa dış dünyadan izlenimler sağlayan, dış dünyayı konu edinen tasarımları üreten, duyum *(sensation)*, ikincisi de içduyumdur *(reflection)*. İçduyumun konusu anlığın kendi işlemleri, içerikleri ve tasarımlarıdır. Anlığın bu kaynaklardan sağladığı tasarımlar yalındır, onun bunları yinelemek, karşılaştırmak ve birleştirmek yetisi vardır. Bu işlemlerle bileşik tasarımlar elde edilir. Anlıkta bulunan bütün tasarımlar yalnızca duyum ve içduyumla sağlanan yalın tasarımların birleştirilmesinden doğar. Bu nedenle bilginin bütün öğeleri deneyden kaynaklanır. Anlıkta yeni, yalın tasarım üretme, imgeleme olanağı yoktur. Yeni olarak nitelenen her nesne yalın tasarımların yeni bileşkesidir. Kimi yalın tasarımlar düzenli olarak bir arada algılanır; bunlarla oluşturulan bileşik tasarımlar da bu algılanıştaki bir aradalığı yansıtır. Uzam, biçim, devim, girilmezlik gibi tasarımlar görme ve dokunma duyuları ile ayrı ayrı kavranabilir. Renk görme, ısı ise yalnızca dokunma ile edinilir. Yalnız iç deneyle kazanılan tasarımlar düşünme ve istençle ilgilidir. Hem iç hem dış deneyle edinilenler de haz, acı, birlik, varlık, güç ve zamandır. Anlık yalın tasarımları edinirken edilgin, bileşik tasarımları oluştururken etkindir. Tin yalın tasarımlardan bileşikleri oluştururken üç edimi gerçekleştirir. A- Birkaç tasarımı bileşik duruma getiren, bağlayan edim. B- Yalın ya da bileşik tasarımları bir araya getiren, düzenleyen edim. C-Bir tasarımı ötekilerden ayıran, soyutlayan edim.

Duyumdan edinilen tasarımların nedeni dış dünyadaki cisimlerin nitelikleridir. Kimi tasarımlar, kendilerine neden olanlara benzer; ancak bu tasarımların çoğunlukla insanı çevreleyen dış dünyadaki herhangi bir nesneye benzediği söylenemez. Bu niteliklerin kimileri gerçekten nesnelere özgüdür. Locke, bu nesnelere özgü, onlardan ayrılamayan nitelikleri "birincil nitelikler" olarak adlandırır. Birincil nitelikleri, gerçekte nesnelerde nitelik olarak bulunmayan, ancak nesnelerin insanda renk, ses, koku, tat ve dokunum gibi nitelik tasarımları oluşturan güçlerinden ayırır. Bu sonunculara "ikincil nitelikler" adını verir.

Bileşik tasarımlar, tözler, bunların kipleri ve ilişkileri olarak üç başlık altında toplanabilir. Töz kavramı açık ve seçik değildir. Ancak kimi yalın tasarımları hep bir arada algılayan anlık, bunların karşılığı olan niteliklerin bir arada bulunmasını, bir dayanağa *(substratum)* bağlar. İşte töz kavramının kökeni budur. Locke'a göre bilgi, tasarımların, uyumu, bağlantısı, uyumsuzluğu ya da karşıtlığının anlıkça kavranmasıdır. Bilginin sağlamlık ve güvenilirliğini gösteren üç aşama vardır. Sezgisel bilgi, anlığın iki tasarımın birbirine uygunluğunu doğrudan doğruya, kendiliğinden, kavrar. Anlık akın kara olmadığını, altının sarı olduğunu böyle bilir. Ussal bilgi, anlığın iki tasarım arasındaki ilişkiyi, başka tasarımlar yardımıyla, kavramasıdır. Bu dolaylı bilgi türü, kesin kanıtlara götürebilmesine karşın, açık ve seçik değildir. Algıya dayanan, ancak kesin olmayan ve gerçek bilgi değeri taşımayan duyusal bilgi, insanı çevreleyen, gerçek bir dış dünyanın bulunduğuna değgin inancı konu edinir. Varlıkbilim açısından yalnızca "ben" ve Tanrı'nın bilgisi kesinlik taşır.

Locke'un, Descartes'tan esinlenen varlıkbilim anlayışına göre insanı, algıların kaynağı olan, gerçek bir dış dünya çevreler. Bu dış dünyayı oluşturan tözler cisimler ve tinler olmak üzere iki türlüdür; Bunlar nitelik ve eylemlerin odağıdır. Cisimler, öz-

deksel tözlerdir, birincil nitelikleri de girilmezlik, uzam, devinimdir. Locke, boş uzay kavramına inanır. Tinsel tözlerin niteliği, düşünmek, kavrayış ve devimi başlatan istençtir. Locke, düşünceyi anlığın öz niteliği değil eylemi, etkinliği diye değerlendirir. Salt tin Tanrı'dır ve yalnızca etkindir. Öte yandan özdek yalnızca edilgindir. Algı özdeğin tini etkilemesi, eylem ise tinin özdeği etkilemesidir.

Mekanik yasalara göre devinen, cisimler nedensel ilişkilere bağlıdır. Locke'a göre özdeşlik bağlantısı bir nesnenin, değişik zaman ve yerlerde, kendisiyle olan ilişkisidir. Uzay ve zaman içinde süreklilik özdeşliği verir. Kişinin özdeşliği bilincin öteki canlıların özdeşliği de yaşamın sürekliliğine bağlıdır.

Locke'un ahlak anlayışı Hazcılık'tan kaynaklanır. Ona göre haz veren iyi, acı veren kötüdür. Ancak insanlar belirli bir eylemin ileride getireceği hazzı önden kestiremedikleri için çok kez kısa süreli küçük bir haz uğruna kendilerine uzun süre acı çektirecek eylemlere girişebilirler. Ölçülü düşünülür, davranılırsa iyiyi çoğaltacak ve ahlak açısından en geçerli olacak davranışlar seçilebilir. Doğuştan edinilen hiçbir ahlak ilkesi yoktur. Bu ilkeler, yasalar, deneysel olarak kurulur ve öğrenilir. Haz ve acı, ahlak ilkelerinin kuruluşunda geçerli olan etmenlerdir. Vicdan, insanın eylem konusundaki inançlarıdır.

Locke'a göre üç tür yasa vardır. Birincisi görev ve günahların temeli olan insanların nasıl davranmaları gerektiğini kurala bağlayan, tanrısal yasadır. İkincisi suçsuzluk ve suçluluğun temelini oluşturan, devletin kolluk güçleri ve mahkemelerince uygulanan devlet yasasıdır. Kamu yasası ise bir toplumu mutluluğa götüren eylemlerle ilgili deneysel genellemelerdir. Bu yasa erdem ve kötülük düşüncelerini temellendirir. Devlet yasası ile kamu yasasının birbiriyle örtüşen değerlendirmeleri temelde yararcıdır. Tanrısal yasa ise yararcı değildir.

Locke, özgürlük ve eşitliğin insanların doğal hakkı olduğunu ileri sürer. Doğa durumunda devletin kurulmasıyla, insanın özgürlüğü elinden alınamaz. Doğa durumu, insanların bir devlet örgütü altına girmeden, yalnızca ahlak temeline göre bir arada yaşadıkları düşünülen durumdur. Locke bunu, devletin düzenlediği kurallardan bağımsız, insanlar arası ilişkileri çözümleyecek bir varsayım olarak görür. Doğa durumunda insanların hem özgürlüğü hem de eşitlikleri söz konusudur. Doğa yasası ya da ussallık, herkesin eşit ve bağımsız olmasından ötürü, birbirine zarar vermemesini gerektirir. Locke bu konuda "İnsan insanın kurdudur" diyen Hobbes'a karşıdır. Yaşam, özgürlük ve mülkiyet doğal olarak korunur. Herkesin kendini en iyi biçimde tutması koruması ve kendi yararı sarsılmadan başkalarını da gözetmesi doğaldır. Doğa yasasına karşı gelenlerin doğa durumu içinde cezalandırılmaları da söz konusudur. Ceza, kötülüğü yapanın eyleminden çıkar sağlamasını önlemelidir. Doğa durumu bir savaş değil, barış, dayanışma, güven ve eşitlik ortamıdır. Bu durum, hakların eşit dağılımı ve herkesin herkese tam bir yansızlıkla davranmasını sağlayacak nitelikte değildir. İnsanlar kendilerine daha uygun bir ortam kurmak için ortak onayla, bir toplumsal anlaşmaya giderler. Bu anlaşma, eşit ve özgür kişiler arasında yapıldığından, doğa durumunda elde bulunan yetkileri daha etkili bir biçimde korumaya yöneliktir. Devlet ya da toplum böyle oluşur. Bu toplumda her birey, doğa durumunun sağladığı yaptırım gücünü topluma, devlet yapısına aktarır. İnsanlar bu koşullar altında eşitlik, özgürlük ve haklarını yitirmeden bir devlet içinde bir araya gelirler. Bunun sonucu çoğunluğun oyuna uyma kuralı benimsenir. Böylece, çoğunluğun tuttuğu yasaları, gerekirse güç kullanarak, uygulamak bir ussal temele dayandırılır.

Devlet ve toplum

Locke, doğa durumunda, doğadaki her nesnenin insanların ortak mülkü olduğunu söyler. Ancak doğal nesneler ile emeğini karıştıran insan, nesneyi doğal durumundan çıkararak kendi malı yapar. Mülkiyetin temeli budur.

Çağdaş demokrasi ve özgürlükçü devlet düşüncesinin kökenini Locke'un devlet felsefesi oluşturur. Ahlakta İngiliz düşüncesine hazcı ve yararcı bir doğrultu vermiş, doğuştan ahlaklılık inancını yıkmıştır. Ancak felsefede en büyük etkisi, deneyciliğiyle olmuş, İngiliz Deneycileri'ne yön verdiği gibi, 18.yy Fransız Aydınlanma Felsefesi'ni de etkilemiştir. 19.yy Pozitivizm'inin kökenleri de Locke'un deneyciliğindedir.

Hazcı ahlak

- YAPITLAR (başlıca): *An Essay Concerning Human Understanding*, 1690, ("İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme"); *Two Treatises of Government*, 1690, ("Yönetim Üzerine İki İnceleme"); *The Reasonableness of Christianity*, 1695, ("Hıristiyanlığın Usa Uygunluğu").

- KAYNAKLAR: R.Aaron, *John Locke*, D.J. O'Connor, *John Locke*, 1952; G.Ryle, *Locke on the Human Understanding*, 1933.

- BAKINIZ: F.BACON, BERKELEY, BOYLE, CONDILLAC, DESCARTES, GASSENDI, HOBBES, HUME.

Doğa durumu

LOCKYER, Joseph Norman (1836-1920)

İngiliz astronomi bilgini. Güneş tayfına ilişkin çalışmaları ve Güneş atmosferinde helyum gazını buluşuyla tanınmıştır.

17 Mayıs 1836'da Warwickshire bölgesindeki Rugby kentinde doğdu, 16 Ağustos 1920'de Devonshire bölgesindeki Salcombe Regis kasabasında öldü. Ortaöğreniminin ardından, 1857'de Savaş Dairesi'nde memur olarak çalışmaya başlayan Lockyer, bir yandan da özel ilgi duyduğu astronomi alanında çalışmalar yapıyordu. 1861'den başlayarak kendi başına yürüttüğü Güneş tayfına ilişkin araştırmalarıyla bazı çarpıcı başarılara ulaşınca, önce Bilim ve Sanat Bakanlığı'na bağlı bir memuriyete, daha sonra da Güney Kingston'daki Güneş Fiziği Gözlemevi'nin yöneticiliğine atandı. 1911'de bu gözlemevi Cambridge'e taşınınca emekliye ayrıldı, ancak araştırmalarını bırakmadı ve Salcombe Regis'de, ölümünden sonra Norman Lockyer Gözlemevi adıyla Exeter Üniversitesi'ne bağlanacak olan Hill Gözlemevi'ni kurdu. 1869'da kurduğu *Nature* (Doğa) adlı derginin yayın yönetmenliğini ölümünden bir yıl öncesine değin

sürdüren Lockyer, 1869'da Royal Society'nin üyeliğine seçilmiş, 1874'te bu kuruluşun Rumford madalyasıyla ödüllendirilmiş ve 1897'de "Sir" unvanını almıştır.

Güneş'in tayfölçümü (spektroskopi) yöntemleriyle incelenmesine girişen ilk astronomlardan biri olan Lockyer, 1860'lardan başlayarak Güneş lekeleri üzerindeki araştırmaları sırasında elde ettiği kimi tayflarda parlak çizgilere rastlanmayışına dayanarak bazı bölgelerdeki karartmaların, o bölgelerdeki yayınım yeğinliğinin düşüklüğünden değil, soğurma oranının yüksekliğinden kaynaklandığını öne sürdü. Daha sonra, o güne değin yalnızca tam tutulma olayları sırasında gözlemlenebilen Güneş püskürmelerinin başka zamanlarda da incelenmesini sağlayacak yöntemler üzerinde çalışmaya başlayan Lockyer, atmosfere yayılmış Güneş ışığı tayfının zayıflatılmasıyla püskürme tayfının parlak çizgilerinin görünür kılınabileceği varsayımına dayanan araştırmalarını iki yıl içinde sonuçlandırdı ve geliştirdiği bir prizmalı tayfölçerle Güneş püskürmelerini gözlemlemeyi başardı. Onun bu buluşundan iki ay kadar önce, Fransız astrofizikçi Pierre Jules César Janssen (1824-1907) de aynı gözlem yöntemini geliştirmişti. İki bilim adamının birbirlerinden habersiz olarak aynı konferansta sundukları birer bildiriyle açıkladıkları bu buluş, sonraları Janssen-Lockyer yöntemi olarak adlandırılmış ve Huggins, Hale ve Deslandres tarafından geliştirilmiştir.

Geliştirdiği fotoğraf çekme yöntemlerinden yararlanarak Güneş'in bir fotoğraf atlasını hazırlamakta olan Janssen, 1868'deki tutulma sırasında saptadığı Güneş tayfında yer alan ve hangi elemente ilişkin olduğunu saptayamadığı bir çizgiyle ilgili bilgileri Lockyer'e iletmişti. Bu çizgiyi bilinen tüm elementlerin tayf çizgileriyle karşılaştıran Lockyer, bunun bilinmeyen ve büyük bir olasılıkla yeryüzünde bulunmayan bir elemente ait olduğunu ileri sürerek, bu yeni elemente Yunanca'da Güneş anlamına gelen "helyum" adını verdi. O dönemde bilim adamlarının karşı çıktıkları bu buluş ancak 1895'te, William Ramsay tarafından helyumun yerkürede bulunuşuyla kanıtlanabilmiştir.

1881'de, elementlerin tayf çizgilerinin çok yüksek sıcaklıklarda kalınlaşmasını, belirli sıcaklık ve basınç koşullarında elementlerin daha küçük bölümlere ayrılabilmeleriyle açıklayarak, atomun parçalanamazlığına ilişkin inancın yıkılması ve çağdaş elektron kuramının geliştirilmesi yolunda önemli bir adım atılmasını sağlayan Lockyer, astronominin birçok tartışmalı konusuna da el atmış, yıldızların sınıflandırılmasına ve Yer'in oluşumuna ilişkin tezler ileri sürmüş, on bir yıllık Güneş lekeleri çevrimleri ile hava koşulları arasındaki bağıntıları araştırmıştır. Evrenin yapıtaşlarının meteorlar olduğu düşüncesine dayanan kuramsal çalışması bugün ilginçliğini yitirmiş de olsa, Lockyer'in, yaşadığı dönemin en yaratıcı bilim adamlarından biri olduğunu kanıtlamaya yetmektedir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Contributions to Solar Physics*, 1874, ("Güneş Fiziğine Katkılar"); *Chemistry of the Sun*, 1887, ("Güneş'in Kimyası");

• **BAKINIZ:** HALE, HUGGINS, RAMSAY.

LODGE, Henry Cabot
(1850-1924)

ABD'li devlet adamı. ABD'nin I.Dünya Savaşı sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti'ne katılmasını engellemiştir.

12 Mayıs 1850'de Massachusetts Eyaleti'nde Boston kentinde doğdu, 9 Kasım 1924'te aynı kentte öldü. Harvard Üniversitesi'nde tarih ve hukuk öğrenimi gördü. 1873-1876 arasında *North American Review* adlı derginin genel yayın yönetmeni yardımcısı olarak çalıştı. Ardından Harvard Üniversitesi'nde Amerikan tarihi dersleri verdi. 1880'de Massachusetts Yasama Meclisi'ne seçilerek siyasi yaşama atıldı. 1886-1893 arasında Temsilciler Meclişi'nde Cumhuriyetçi Parti milletvekili olarak görev yaptıktan sonra Senato'ya seçildi ve bu görevi 30 yıl sürdürdü.

Temsilciler Meclisi'nde görev yaptığı dönemde zencilerin oy verme hakkının korunmasını amaçlayan seçim yasasından ve işletmelerin aralarında birleşerek ticarete sınırlamalar getirmelerini yasaklayan Sherman Anti-Tröst Yasası'ndan yana oy kullandı. İktisadi gelişmenin yayılmacılıkla gerçekleşebileceğine inanan Lodge, ABD'nin 1890 sonrasında izlediği yayılmacı siyaseti destekledi. I.Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra barışın korunması için uluslararası bir örgütün kurulmasının gerekliliğini savunduysa da başkan Wilson'ın Ocak 1918'de Kongre'ye sunduğu on dört maddelik bildirisinde yer alan uluslararası anlaşmazlıkları çözmekle görevli bir örgütün kurulması önerisine karşı çıktı. Aynı yıl Dış İlişkiler Komitesi başkanlığına getirildi.

Kasım 1918'de ateşkesin ilan edilmesinden sonra Paris'teki barış görüşmelerine katılan başkan Wilson "Milletler Cemiyeti" önerisinin Versailles Antlaşması kapsamına alınmasını sağladı. Temmuz 1919'da ABD Kongresi'ne sunulan antlaşma Lodge'un önderliğindeki Cumhuriyetçiler'in muhalefetiyle karşılaştı. Lodge, Milletler Cemiyeti'nin ABD'nin dünya üzerindeki etkisini azaltacağını ileri sürerek Milletler Cemiyeti'nin Versailles Antlaşması kapsamına alınmasına karşı çıktı. Lodge'un antlaşmada yapılmasını öngördüğü değişiklikler başkan Wilson tarafından kabul edilmedi. Mart 1920'de yapılan son oylamada antlaşmanın reddedilmesiyle ABD, Milletler Cemiyeti'nin dışında kaldı.

1920 başkanlık seçimlerini Cumhuriyetçi Parti'nin adayı W.G.Harding'in kazanmasından sonra Lodge etkinliğini sürdürdü. 1921'de Washington'da düzenlenen Silahların Sınırlandırılması Konferansı'na katıldı. Başkan Harding'in Uluslararası Adalet Örgütü'ne katılma önerisine karşı çıkması tepkilere neden olduysa da 1922'de yeniden Senato'ya seçildi.

• **KAYNAKLAR:** J.A.Garraty, *Henry Cabot Lodge, a Biography*, 1953; W.Lawrence, *Henry Cabot Lodge : A Biographical Sketch*, 1925; K. Schriftgiesser, *The Gentleman from Massachusetts*, 1944.

• **BAKINIZ:** CLEVELAND, B.HARRISON, Mc KINLEY, T.ROOSEVELT, T.W. WILSON.

LODGE, Oliver Joseph
(1851-1940)

İngiliz, fizikçi. Elektromanyetik dalgalar üzerinde çalışmalar yapmış ve radyonun atası sayılabilecek bir alıcı aygıt geliştirmiştir.

12 Haziran 1851'de Staffordshire kenti yakınlarındaki Penkhull'da doğdu, 22 Ağustos 1940'ta Salisbury yakınlarındaki Lake kasabasında öldü. On dört yaşına değin özel eğitim gördükten sonra bir süre babasının yanında ticaretle uğraştıysa da fiziğe duyduğu ilgi nedeniyle, 1873'te Londra'daki University College'da yeniden öğrenime döndü. 1875'te lisans, 1877'de doktora derecesini aldı. 1879'da da aynı okulda uygulamalı matematik dersleri vermeye başladı. 1881'de Liverpool'daki University College'da fizik ve matematik profesörlüğüne atandı. 1900'de yeni kurulmuş olan Birmingham Üniversitesi'nin rektörlüğüne getirilen ve 1919'da emekli olana değin bu görevini sürdüren Lodge, elektromanyetikliğe ilişkin çalışmaları nedeniyle Royal Society'nin Rumford madalyasını kazanmış, 1902'de "Sir" unvanını almış, değişik zamanlarda Physical Society ve British Association for the Advancement of Science'ın başkanlığını yapmıştır. Yaşamının son yıllarında, bilimi metafizikle kaynaştırmayı amaçlayan araştırmalara yönelmiş, ölülerle iletişim kurulabileceğini kanıtlamaya ve bu arada I.Dünya Savaşı'nda yitirdiği oğluna ulaşmaya çalışmıştır.

Lodge, Clerk Maxwell'in geliştirdiği elektromanyetik dalgalar kuramından esinlenerek, bu dalgaların kablolardaki yayılımını araştırmaya yönelmişti. 1887-1888 yıllarında yaptığı deneylerle, Leiden şişesindeki elektrik boşalımı sırasında oluşan salınımların kablolarda dalgalar ve duran dalgalar yarattığını buldu ve bu dalgaların dalgaboylarının Maxwell'in kuramsal çözümlemeleri yardımıyla hesaplanabileceğini gösterdi. Aynı yıllarda Heinrich Hertz, elektrik dalgalarının havada da tıpkı ışık dalgaları gibi yayıldığını ortaya çıkarmış, Fransız fizikçi Édouard Branly (1844-1940), 1890'da, metal tozlarıyla dolu bir tüpün yakınında oluşan bir elektrik boşalımının, metal tozlarının birbirlerine yapışmalarına ve sistemin ısıtma ya da titreştirme sonucu bozulabilen geçici bir iletkenlik kazanmasına neden olduğunu bulmuştu. Rezonans olayı üzerinde yıllardır çalışmakta olan Lodge, Branly'nin "*koherör*" adını verdiği buluşundan yararlanarak hem verici hem de alıcı olarak kullanılabilen bir aygıt geliştirdi. Saptayıcı olarak kullanılan bir Branly *koherör*'ü taşıyan bu aygıtın getirdiği temel yenilik, yalnızca istenilen dalgaboyundaki elektromanyetik dalgalar tarafından uyarılmasının sağlanabilmesiydi. Böylece alıcıya, etki alanında bulunduğu elektromanyetik dalgalar arasında seçim yapma ve seçilen boydaki dalgaları güçlü biçimde alma yeteneği kazandırılmış, başka bir deyişle radyo teknolojisinin zorunlu bir öğesi olan istasyon ayarının ve alınan işaretin yeğinliğini artırmanın yolu bulunmuştu. Lodge, ABD patentini 1898'de Marconi Şirketi'nden aldığı bu buluşunu geliştirip, pek çok kişinin katkıda bulunduğu radyonun icadı sürecini sonuçlandırmayı başaramamışsa da Marconi ve Popov tarafından sonuçlandırılacak olan bu sürece hız kazandırmayı başarmıştır.

• BAKINIZ: H.HERTZ, MARCONI, MAXWELL, POPOV.

LOEB, Jacques
(1859-1924)

Alman asıllı ABD'li biyoloji ve fizyoloji bilgini. 19. yy'ın biyoloji bilimlerine damgasını vuran "mekanikçi" görüşün başlıca temsilcilerindendir.

7 Nisan 1859'da Prusya'daki Mayen'de (bugün FAC'de) doğdu, 11 Şubat 1924'te Bermuda Adaları'ndaki Hamilton kentinde öldü. 1884'te Strasbourg Üniversitesi'nden tıp diplomasını alıp, iki yıl sonra Würzburg Üniversitesi'nde fizyoloji asistanlığına getirildi. Bu kurumda başladığı biyoloji araştırmalarını 1889'dan sonra Napoli'deki Deniz Biyolojisi Araştırma İstasyonu'nda sürdüren Loeb, 1891'de ABD'ye göç etti ve 1892'den 1902'ye değin Chicago Üniversitesi'nde, 1902-1910 yılları arasında da Berkeley'deki California Üniversitesi'nde fizyoloji profesörlüğünü üstlendi. 1910'da New York'taki Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsü'ne (bugün Rockefeller Üniversitesi) geçti ve ölünceye değin enstitünün Fizyoloji Bölümü başkanlığını yürütmesine karşın, deneysel çalışmalarının çoğunu Massachusetts Eyaleti'nin Woods Hale kasabasındaki Deniz Biyolojisi Laboratuvarı'nda gerçekleştirdi.

Almanya ve İsviçre'de tıp öğrenimini tamamladıktan sonra, 1897'de ağabeyinin ardından ABD'ye giderek, 1915'ten 1937'ye değin Washington Üniversitesi'nde karşılaştırmalı patoloji profesörlüğünü ve bölüm başkanlığını üstlenen kardeşi Leo Loeb (1869-1959) da, özellikle doku kültürü ve kanser araştırmaları alanındaki öncü çalışmalarıyla tanınır.

Evrendeki tüm canlı ve cansız maddelerin oluşumunda rol oynayan güçleri ve yaşamın başlangıcını araştırmak, yüzyıllar boyu hem düşünürlerin, hem biyoloji bilginlerinin temel uğraşılarından biri olmuştur. Eski Yunan düşünürlerinden başlayarak değişik görüş ve kuramların çatışmasına dönüşen bu arayış, 19. yy'da özellikle "mekanikçi" ve "dirimselci" yaklaşımları karşı karşıya getiren büyük bir tartışma ortamının doğmasına yol açmıştı. Canlı-cansız tüm maddesel evreni biçimlendiren güçlerin aynı fiziksel ve kimyasal süreçler olduğunu savunan mekanikçi görüş, felsefede maddeci (materyalist) ve nedenselci düşünce akımlarıyla da desteklenirken, Dirimselcilik'i (Vitalizm) benimseyenler, cansız maddenin varlığından sorumlu olan mekanik güçler ile canlıların oluşumunu sağlayan dirimsel güçler arasında kesin bir ayırım yapıyor ve canlılığın nedenini bir "yaşam özü"nde arıyorlardı. Biyoloji bilginlerinin tartışması, doğal olarak, yaşamın başlangıcı kabul edilen yumurta üzerinde odaklaşmış ve yumurtanın her bölümünün bütünü oluşturacak öğeleri içinde taşıdığını savunan dirimselci görüş, 1891'de Driesch'in bir

denizkestanesi yumurtasını bölerek, her parçadan bütün bir larva oluştuğunu kanıtlamasıyla ezici bir üstünlük kazanmıştı. 1899'da, döllenmemiş denizkestanesi yumurtalarının, çevre koşullarında yaratılan fiziksel ve kimyasal değişikliklerle larvaya dönüştüğünü açıklayan Loeb'in başarısı, mekanikçi görüşün kesin zaferi oldu. Döllenmemiş yumurtadan bir canlının oluşmasıyla sonuçlanan ve yalnızca fizikokimyasal etkenlerle gerçekleştirilen bu yapay partenogenez (döllenmesiz çoğalma), canlı maddede var olduğuna inanılan yaşam özünü tümüyle geçersiz kılarak, 20. yy'ın başlarında mekanikçi yaklaşımın bilime ve düşünce akımlarına egemen olmasıyla sonuçlandı.

Würzburg Üniversitesi'nde bulunduğu yıllarda, bitkilerin fiziksel ve kimyasal uyarılara yönelimini (tropizm) inceleyen Loeb'in, hayvan ve insanda da kimi istemsiz ya da içgüdüsel davranışların yönelim olgusuyla açıklanabileceğini ileri sürmesi, çağdaşları arasında büyük tartışmalara yol açmıştı. Tüm yaşam olaylarını metafizik yorumlardan arındırıp, fizik ve kimya yasaları üzerine oturtma kaygısından kaynaklanan bu yaklaşımı kalıtıma ve evrime ilişkin araştırmalarında da yansıtan Loeb, çağdaş bilim anlayışına geçişin simgesel adlarından biridir.

- YAPITLAR (başlıca): *Dynamics of Living Matter*, 1906, ("Canlı Maddenin Dinamiği"); *The Mechanistic Conception of Life*, 1912, ("Mekanikçi Yaşam Anlayışı"); *Artificial Parthenogenesis and Fertilization*, 1913; ("Yapay Partenogenez ve Döllenme"); *Proteins and the Theory of Colloidal Behavior*, 1922, ("Proteinler ve Koloidal Davranış Kuramı").

- BAKINIZ: BONNET, DRIESCH, DU BOIS-REYMOND, HAECKEL, HOBBES.

LOEWI, Otto
(1873-1961)

Alman asıllı ABD'li farmakoloji ve fizyoloji bilgini. Sinir impulslarının iletiminde kimyasal aracıların işlevini açıklayan temel çalışmalarıyla nörofizyolojiye büyük bir katkıda bulunmuştur.

3 Haziran 1873'te Frankfurt am Main'da doğdu, 25 Aralık 1961'de New York'ta öldü. 1896'da Strasbourg Üniversitesi'nden tıp diplomasını alıp bir süre analitik ve fizyolojik kimya okuduktan, bir yıl da Frankfurt'taki bir hastanede asistan hekim olarak çalıştıktan sonra, 1898'de Marburg Üniversitesi'nde farmakoloji asistanı oldu. 1905'te, uzun yıllar çalışacağı Avusturya'ya giderek Viyana Üniversitesi'nde önce farmakoloji asistanlığına, iki yıl sonra da doçentliğe getirildi. 1909'da farmakoloji profesörü ve bölüm başkanı göreviyle Graz Üniversitesi'ne geçti. En önemli çalışmalarını bu üniversitede gerçekleştiren ve sinir impulslarının kimyasal iletim mekanizmasına ilişkin araştırmalarıyla 1936 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Dale ile bölüşen Loewi, 1938'de Almanya'nın Avusturya'yı işgali sırasında, Yahudi asıllı tüm bilim adamları gibi tutuklandı. Birkaç ay sonra Nobel Ödülü'nün parasını Naziler'e devretmesi koşuluyla Avusturya'dan ayrılmasına izin verilince, bir süre Belçika ve İngiltere'de kaldıktan sonra, 1940'ta ABD'ye giderek New York Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde farmakoloji araştırma profesörlüğüne getirildi. 1946'da ABD uyruğuna geçen ve ölünceye değin aynı üniversitedeki görevini sürdüren Loewi, 1954'te Londra'daki Royal Society'nin, ayrıca birçok ülkedeki bilim kuruluşlarının üyeliğine seçilmiş, Nobel'in dışında çeşitli ödüller ve beş üniversiteden onur doktorası almıştı.

Karbonhidrat metabolizması, içsalgı sistemi, idrar söktürücü ilaçların böbrekler üzerindeki etkileri ve hayvanlarda aminoasitlerden protein üretimi gibi konularda çok geniş kapsamlı araştırmalar yapan Loewi'nin sinirsel iletime ışık tutan değerli çalışmaları, kalbin işleyişinde sinirlerin rolüne ilişkin araştırmalarından kaynaklandı. 18. yy'da Galvani'nin deneyleriyle başlayan araştırmalar, uyarıların (stimulus) sinir sistemi ile organlar arasındaki iletiminin elektrik impulsları biçiminde gerçekleştiğini ortaya koymuş, 1904'te ise T.R.Elliott (1877-1961) impulsların elektriksel iletimine ayrıca kimyasal bir iletimin eşlik etmesi gerektiğini öne sürmüştü. Ancak, tüm araştırmalara karşın, bu varsayımı doğrulayarak kimyasal aracıların varlığını ya da işlevini açıklayacak herhangi bir sonuç alınamamıştı. 1921'de, iki gece üst üste uykusunun arasında tasarladığı bir deneyi sabaha karşı gerçekleştirerek, sinir uçlarından salgılanan kimyasal bir maddenin uyarıların iletiminde önemli rol oynadığını kanıtlayan Loewi oldu. Biri sinirleriyle birlikte, öbürü sinirsiz olarak hayvanın vücudundan çıkarılıp alınmış ve özel bir çözelti içine konulmuş iki kurbağa kalbi üzerinde yaptığı bu ünlü deneyde, birinci kalbin, kalp atışlarını yavaşlatan vagus siniri uyarıldığında ikinci kalbin çalışması da yavaşlıyordu. Sinirleri alınmış olan ikinci kalpte sinirsel bir uyarı söz konusu olmadığına göre, atışların yavaşlaması, ancak birinci kalbin sinir uçlarınca salgılanan ve çözeltiye karışarak ikinci kalbin kaslarını etkileyen kimyasal bir maddeyle açıklanabilirdi.

Aynı deneyi bu kez kalp atışlarını hızlandıran sinirleri uyararak yineleyen ve birinci kalbin sinir uçlarından salgılanan kimyasal maddenin ikinci kalbi de hızlandırdığını gözlemleyen Loewi, böylelikle kalp atışlarını denetleyen sinirlerin kalbi uyarıcı (hızlandırıcı) ve ketleyici (yavaşlatıcı) işlevinde iki ayrı kimyasal aracının söz konusu olduğunu gösterdi. İlk deneyde vagus sinirinin uyarılmasıyla salgılandığı için Loewi'nin "vagus maddesi" diye adlandırdığı yavaşlatıcı maddenin gerçekte asetilkolin olduğu Dale ve çalışma arkadaşlarının araştırmalarıyla doğrulandı. Sonradan Loewi de kalbi hızlandıran kimyasal aracının adrenalin olduğunu saptadı. Loewi'nin deneyi ve getirdiği sonuçlar hem temel araştırmalar, hem de klinik uygulamalar açısından nörofizyolojinin en önemli buluşlarından biri olarak bu alanda bir dönüm noktası sayılır.

- YAPITLAR (başlıca): *From the Workshop of Discoveries*, 1953, ("Buluşların Yapıldığı Odadan"); *The Excitement and Fascination of Science: A Collection of Autobiographical Essays*, (ö.s.), 1965, ("Bilimin Heyecanı ve Büyüsü: Otobiyografi Denemelerinden Bir Derleme").

• BAKINIZ: ADRIAN, CANNON, DALE, ECCLES, GALVANI, HODGKIN, B.KATZ.

LOGAN, Joshua
(1908)

ABD'li oyun yazarı, film ve tiyatro yönetmeni. Çok sayıda tiyatro yapıtını sinemaya uyarlamıştır.

5 Ekim 1908'de Texas Eyaleti'nde, Texarkana'da doğdu. Üç yaşındayken babası ölünce ailece Louisiana'ya yerleştiler. Culver Askeri Akdemisi'nden sonra Princeton Üniversitesi'ne giren Logan'ın ilgisi tiyatro üzerinde yoğunlaşmaya başladı. 1928'de içlerinde Henry Fonda ve James Stewart'ın da bulunduğu bir grup arkadaşıyla University Players adlı bir topluluk kurdu. Ardından kazandığı bir bursla SSCB'ye giderek Moskova Sanat Tiyatrosu'nda K.Stanislavski ile çalıştı. 1932'de ABD'ye döndükten sonra Broadway'de birçok oyun sahneledi. 1936'da ise senaryo yazarı, yönetmen ve yapımcı olarak Hollywood'a gitti. II. Dünya Savaşı çıkınca, 1942'de Hava Kuvvetleri'ne katıldı. Savaşın bitiminde önce tiyatroya döndü, 1955'ten başlayarak da gene sinemayla ilgilendi.

Logan ABD sinema ve tiyatro dünyasının verimli yönetmenlerinden biridir. Broadway'de hem oyuncu, hem yazar, hem de yönetmen olarak çalışmış, özellikle bu sonuncu alandaki başarısıyla tanınmıştır. Yazımına da katıldığı *South Pacific* (Pasifik Şarkısı) adlı müzikalle 1950'de Pulitzer Tiyatro Ödülü'nü kazanmıştır. Sinemada gösterişli filmlere yönelmiş ve birçok tiyatro yapıtını da sinemaya uyarlamıştır. Ancak bu alanda tiyatrodaki kadar başarılı olamamıştır. Marlon Brando'nun yer aldığı *Sayonara* (Sayonara), William Holden'in oynadığı *Picnic* (Piknik), Marilyn Monroe'nun en iyi oyunlarından sayılan *Bus Stop* ("Otobüs Durağı") en tanınmış filmleridir.

• **YAPITLAR (başlıca): Yazımına Katıldığı ve Yönettiği Oyunlar:** *Higher and Higher*, 1939; *Mister Roberts* (T. Heggen ile), 1948, (Zafer Madalyası); *South Pacific* (D.Hammerstein ile), 1948, (Pasifik Şarkısı); *Fanny*, 1954, ("Fanny"). **Yönettiği Oyunlar:** *On Borrowed Time*, 1938, ("Ödünç Alınmış Zamanda"); *Charlie's Aunt*, 1940, (Teyzesi); *Annie Get Your Gun*, 1945, ("Annie Silahına Davran"); *Picnic*, 1953, (Piknik); *Miss Moffatt*, 1974, ("Bayan Moffatt"). **Yönettiği Filmler:** *Higher and Higher*, 1944; *Mister* Roberts (M.Leroy ile), 1955, (Belalı Kaptan); *Picnic*, 1955, (Piknik); *Bus Stop*, 1956, ("Otobüs Durağı"); *Sayonara*, 1957, (Sayonara); *South Pacific*, 1957, (Pasifik İncisi); *Fanny*, 1960-1961, (Marsilya Aşıkları); *Camelot*, 1966-1967.

LOMBARDI, Franco
(1906)

İtalyan, filozof. Yeni-İdealizm'den kaynaklanan eleştirici bir gerçekliği savunmuştur.

26 Haziran 1906'da Napoli'de doğdu. Roma Üniversitesi'nde felsefe, ahlak ve felsefe tarihi öğrenimi gördü. 1943'te bu üniversitede felsefe tarihi ve ahlak profesörü olarak görev aldı.

Lombardi'nin felsefeyle ilgili çalışmaları eleştirel bir gerçekliği geliştirmeye yöneliktir. İtalyan Yeni-İdealizmi'nden yola çıkan bu gerçekliğin kaynağı Kant ve Hegel felsefesindeki ana kavramların Yunan düşüncesinden doğduğu görüşüdür. Lombardi, idealist felsefenin en eski kavramlarını araştırarak, onlarla ortaya konan düşüncenin gelişimini açıklamaya çalışır. Ona göre Avrupa felsefesine yeni bir içerik, yeni bir biçim kazandırmak için, onun kaynağına dönmek, kavramlarının geçirdiği değişiklikleri aydınlığa çıkarmak gerekir. Batı kültürünün anlaşılması böyle bir çalışmaya bağlıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *La liberta del Volere e l'individuo*, 1958, ("İstenç Özgürlüğü ve Birey"); *La posizione dell' uomo nell'universo*, 1963; ("Evrende İnsanın Durumu"); *Kierkegaard*, (2. basım, 1967), ("Kierkegaard"); *Concetto e problemi della storia della filosofia*, (3. basım, 1970), ("Felsefe Tarihinin Kavramı ve Sorunları").

LOMBROSO, Cesare
(1835-1909)

İtalyan, hukukçu. Çağdaş kriminolojinin kurucusudur.

6 Kasım 1835'te Verona'da doğdu, 19 Ekim 1909'da Torino'da öldü. Yahudi bir aileden geliyordu. 1858'de Pavia Üniversitesi'ni tıp doktoru olarak bitirdi. 1859'da Cenova Üniversitesi'nde cerrahlık öğrenimi gördükten sonra bir süre askeri cerrah olarak çalıştı. Beyin anatomisi üzerine incelemeleri psikoloji ve psikiyatriye ilgi duymasına yol açtı. 1862-1872 arasında Pavia Üniversitesi'nde psikiyatri alanında ders verdi. 1871'de Pesaro Akıl Hastanesi yöneticiliğini üstlendi. Bu yıllarda akıl hastalarının fizyolojik özellikleri üzerine ilgisi arttı. Bir yandan da İtalya'da sağlık mevzuatı ve suç olgusu üzerine çalışmalarını yoğunlaştırarak mahkûmlar üzerine araştırmalar ve ölen suçlular üzerinde otopsi yoluyla incelemeler yaptı. Paul Broca'nın antropometri teknikleri ve araçlarını kullandı. 1876'da Torino Üniversitesi'ne geçerek adli tıp, kamu sağlığı ve psikiyatri konularında, 1906'dan sonra suç antropolojisi konusunda ders verdi. Kurucusu olduğu *Psikiyatri ve Antropoloji Arşivi* dergisinin yayımını ölümünden sonra damadı sürdürdü.

Lombroso'nun düşüncelerinde Auguste Comte'un pozitivizminin, Charles Darwin'in evrimciliğinin,

Cesare Lombroso

► *Suç kavramı*

Fransız akıl hastalıkları uzmanı Benedict Morel'in (1809-1873) dejenerasyon kuramının ve karşılaştırmalı anatomi uzmanı Bartolomoe Panizza'nın izlerini görmek mümkündür. Öğrencisi ve dostu Enrico Ferri'yle uzun süre birlikte çalışmış, onun "doğuştan suçlu" kavramını benimseyerek kuramını bu temel kavram üzerinde geliştirmiştir.

Doğuştan suçlu kavramı

Lombroso çeşitli gözlem ve araştırmalarının sonucu olarak 1876'da yayımladığı *L'uomo delinquente* ("Suçlu İnsan") adlı ünlü kitabında suçun tanımı ve suç işleyen insanın özellikleri üzerinde durmuştur. Lombroso'ya göre insan organizmasının belirli özelliklerinin ürünü olan suç, doğum ve ölüm gibi doğal bir olaydır. Nasıl bazı hayvanlar yırtıcı, bazı bitkiler asalak oluyorsa bazı insanlar da suçlu doğarlar. Lombroso doğuştan kusurlu olmanın çağdaş insanlık için doğal olmadığına, bunun ilkel ırkların özelliği olduğuna inanmış, suçlu kişinin ortaya çıkışının evrimin erken dönemine biyolojik bir geri dönüş olduğunu yazmıştır. Bu nedenle suçlu insanı antropolojik bir tip olarak tanımlamış, onu çağdaş toplumun yasalarını çiğneyen bir varlık olarak görmüştür.

Lombroso'ya göre "doğuştan suçlu" anatomik, biyolojik ve psikolojik özellikleriyle kolayca tanınır. Anatomik anormallikler vahşi ve sert bakışlar, küçük ve brakisefal kafatası, dar bir alın, çukur ve eğri gözler, uzun ve geniş bir yüz, maymuna benzer özellikler, genellikle bol saç; biyolojik anormallikler tat alma ve acı duymada daha az duyarlılık ve bazı organların işleyişlerinin farklılığı (görmede ve hareketlerde anormallikler, kadınlaşma ve erkekleşme gibi oluşum bozuklukları); psikolojik anormallikler ise ahlak duygusunun zayıflığı, ya da yokluğu, bencillik, öçalma, hırs duyguları, kumar, alkol, sefahat alışkanlıklarında ihtirasa dönüşme olarak ortaya çıkar.

Lombroso görüşlerine yöneltilen eleştiriler ve tepkiler sonucu kuramında bazı değişiklikler yapma gereği duymuş, "doğuştan suçlu"yu tek suçlu tipi olarak görmekten vazgeçerek suça yol açan nedenler arasında biyolojik dejenerasyon da olabileceğini ileri sürmüştür. Suçlu tiplerini geri zekâlı suçlu, saralı suçlu, sahte suçlu, rastlantısal suçlu, alışkanlık sonucu suç işleyen, öfke ya da hırsla suç işleyen ve dış etmenlerin etkisiyle suç işleyen "kriminoloid tip"i içerecek biçimde genişletmiş, ancak "doğuştan suçlu" ya verdiği önemi hiçbir zaman azaltmamıştır. 1899'da yayımlanan *Il Crimine, causa e remedi* ("Suç, Nedenleri ve Çareleri") adlı kitabında çevrenin etkisine de belirli bir önem vermiş, toplumun suça teşvik eden özellikleriyle kısmen sorumluluk taşıdığına değinmiştir.

Lombroso'ya göre suç iradeden bağımsız bir olay olduğundan suçluya da hasta olarak bakmak gerekir. Ceza suçu işleyen kişi, fiziksel ve doğal güçlerle başa çıkamayacağına göre, ceza yerine sağlığı koruma önlemleri daha etkili olacaktır. Mahkûmların toplumla ilişkileri konusunda da çalışan Lombroso, suçluları toplumdan tümüyle ayırmak yerine onları üretime sokmak için çaba göstermiş, İtalyan ceza yasasında bu yönde düzenlemeler yapılması için çalışmıştır. Suçluların kurbanlarına bir anlamda "geri ödeme" yapabilecekleri bir çalışma programı önermiştir. ◄

Lombroso'nun, başta Cesare Beccari olmak üzere katı ceza hukuku uygulamalarına, gerekçesiz tutuklamalara, savunma olanaklarının sınırlılığına, işkenceye karşı çıkarak çeşitli reformlar öneren 18.yy hukukçularından farkı, kriminolojiye bilimsellik kazandırma çabası olmuş, birinci elden gözlemlere, cezaevindeki suçlular üzerinde incelemelere önem vererek 19.yy'ın ikinci yarısında ceza hukuku konusunda pozitivizme dayanan yeni bir anlayışı başlatmıştır. "Doğuştan suçlu" kavramı çerçevesinde geliştirdiği kuramı ve suçluların fiziksel özellikleriyle ayırt edilebilecekleri savı geçerliliğini yitirmiş olsa da suçun tanımını dinin ve metafiziğin sınırları dışına çıkararak suçluların özelliklerini bilimsel bir temele oturtma çabası nedeniyle suç antropolojisinin ve çağdaş kriminolojinin kurucusu sayılmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Genio e follia*, 1864, ("Deha ve Delilik"); *La medicina legale dell'alienazione studiata secondo il metodo sperimentale*, 1873, ("Deneysel Yöntemle Akli Dengesizlik Üzerine Adli Tıp Çalışması"); *L'uomo delinquente in rapporto all'antropologia, alla giurisprudenza ed alle discipline carcerarie*, 1876, ("Psikiyatri, Hukuk ve Antropoloji Açısından Suçlu İnsan"); *La donna delinquente, la prostituta e la donna normale* (G.Ferrero ile), ("Suçlu Kadın: Fahişeler ve Normal Kadınlar"); *Genio e degenerazione: Nuovi studi e nuove battaglie*, 1897, ("Deha ve Dejenerasyon"); *Il crimine, causa e remedi*, 1900, ("Suç, Nedenleri ve Çareleri").

• **BAKINIZ:** BECCARI, E.FERRI.

Mihail Vasilyeviç Lomonosov

LOMONOSOV, Mihail Vasilyeviç (1711-1765)

Rus yazar ve bilim adamı. Başta fizik ve kimya olmak üzere birçok bilim dalına katkıda bulunmuş, ülkesinde bilimsel araştırma ve eğitimin gelişmesine öncülük etmiş, şiirleri ve kuramsal çalışmalarıyla Rus dili ve edebiyatında çığır açmıştır.

19 Kasım 1711'de Arhangelsk Eyaleti'ndeki Mişaninskaya'da doğdu, 15 Nisan 1765'te St.Petersburg'da öldü. Birkaç teknesi olan bir balıkçının oğluydu. Doğayla iç içe, özgür bir çocukluk yaşadıktan sonra, doğduğu küçük balıkçı köyünün kısıtlı olanaklarıyla yetinemeyeceğini anlayarak, 1730'da evden kaçıp yaya olarak Moskova'ya gitti. Nasıl başardığı bilinmiyorsa da, o çağ Rusya'sının en büyük eğitim kurumlarından biri olan, Slav, Yunan ve Latin Akademisi'ne girdi. Okuldaki soylu çocuklarınca hor görülen, üstelik parasızlık nedeniyle öğrenimini güç koşullarda sürdüren Lomonosov, sekiz yıllık okulu beş yılda başarıyla bitirince 1735'te St.Petersburg Akademisi'ne gönderildi. Ertesi yıl Almanya'ya giderek, üç yıl Marburg Üniversitesi'nde düşünür ve matematikçi Christian Wolff ile çalıştı, 1739'da da Freiburg'da bir yıl kadar mineraloji, metalurji ve cam yapımcılığı konusunda uzmanlık kazandı. 1740'ta Almanya ve Hollanda'nın çeşitli kentlerini dolaştı, 1741'de, birkaç ay önce Marburg'ta evlendiği karısıyla birlikte Rusya'ya dönerek, yaşamının sonuna değin çalışmalarını sürdüreceği St.Petersburg Akademisi'nde göreve başladı. İki yıl sonra, bu kurumdaki bürokratlarla aralarındaki bir uzlaşmazlık nedeniyle hapse atılan, sekiz ay sonra, iki od yazıp sunduğu çariçe Yelizaveta Petrovna'nın aracılığıyla hapisten kurtulan Lomonosov, 1745'te St.Petersburg Akademisi'nde kimya profesörlüğüne, 1758'de de Coğrafya Bölümü'nün başkanlığına atandı.

Edebiyat ve dilbilim çalışmaları

Puşkin'in "Rusya'nın ilk üniversitesi" diye tanımladığı Lomonosov, edebiyattan kimyaya, ülkesinin tarihini yazmaktan renkli cam üretimine varıncaya dek çok çeşitli alanlarda çalışmış, üretken ve çok yönlü bir bilim adamıydı. Edebiyatçı kişiliği, bilimsel çalışmaları ve eğitimci yanı, ayrılmaz bir bütün olarak tüm yaşamında aynı önemi korumuş, hiçbiri öbürlerini geri plana itmemiştir. Daha Avrupa'da öğrenciyken şiir yazmaya başlamış ve 1739'da "Hotin Kalesi'nin Alınması Üstüne Od" adlı şiiriyle ilgi uyandırmıştı. O dönemde çariçe Yelizaveta Petrovna'ya yazdığı şiirlerle çar ailesinin de ilgisini çeken Lomonosov, vurgulu hecenin kullanımıyla Rus şiirine yeni bir soluk getiren en etkili şairlerden biri sayılır. Kilise dilinin egemenliğine karşı çıkarak Rusça'nın bir bilim ve edebiyat dili olarak gelişmesi için çalışan, 1748'de yayımladığı *Ritorika* ("Retorik") ve 1755'te yazdığı *Rossiyskaya grammatika* ("Rus Grameri") adlı yapıtlarıyla Rus dilinin önde gelen kuramcılarından biri olan Lomonosov, "Tamire ve Selim" (1750) ile *Demefon* (1751) adında iki tragedya yazmış, kimi bilimsel çalışmalarını, örneğin camın kullanımına ilişkin bir yapıtını da koşuk biçiminde kaleme almıştır.

1746'da ülkesinde ilk kez bir fizik konferansını Rusça veren, 1748'de bilimsel araştırmaya yönelik ilk kimya laboratuvarını kuran Lomonosov, 1755'te, kendi önerisi üzerine gerçekleştirilen Moskova Üniversitesi'nin (bugün Lomonosov Üniversitesi) kurulmasında da önemli bir rol oynadı. Freiburg'da öğrendiği cam yapım tekniklerini laboratuvar deneyleriyle geliştirerek, 1750'lerin sonlarına doğru ülkesinin ilk renkli cam ve boncuk fabrikasını kurdu, bu camlardan gene ilk kez mozaik yapımını gerçekleştirdi. Ayrıca astronomi gözlemleri yaparak, 1761'de Venüs'ün atmosferi olduğunu açıklayan Lomonosov, Rusya'nın özel coğrafi yapısı ve iklim koşulları nedeniyle astronomi ve jeolojiye önem verilmesi gerektiğini vurguladı, 1760'larda astronomi ve denizcilik için gerekli birçok aygıt geliştirerek, otomatik kayıt yapan bir pusula icat etti.

Fizik ve kimyaya atomcu yaklaşımı

Lomonosov'un bilimsel kişiliğinin en önemli yanı, fizik ve kimya alanında, çoğu kez Batı Avrupa'nın önde gelen araştırmacı ve kuramcılarından önce ve büyük ölçüde onlardan bağımsız olarak gerçekleştirdiği öncü çalışmalardır. Fizikte bir yandan katı bir Newtoncu yaklaşımı, öte yandan Leibniz'inki gibi idealist bir fizik felsefesini yadsıyarak maddeci (materyalist) bir yaklaşımı benimseyen Lomonosov, bu çerçevede hem Leibniz'in monadlarına, hem de "elle tutulup gözle görülemeyen" esir gibi kavramlara karşı çıkarak fizik ve kimyaya bakışını atomcu ve atomların devinimini ön plana çıkaran kinetik bir yaklaşım üstüne kurdu. Böylelikle, ısının nedenini, kimi kuramcıların ileri sürdüğü "kalorik" ya da "termojen" gibi gözlemlenemeyen bir element ya da bir etkenle değil, atomların devinimiyle açıklayan Lomonosov, kimyayı da fizik açısından değerlendirdi, kuramsal bir temele oturtulması gerektiğine inandığı bu bilim dalında temel öğe olarak, atomcu görüşünden kaynaklanan elementleri aldı. Böylece, Lavoisier'nin yüzyılın sonlarında gerçekleştireceği devrimin temel ilke-

lerini 18. yy'ın ortalarında benimseyerek, flojiston kuramına Lavoisier'den önce karşı çıktı, gene bu ünlü kimyacıdan önce "maddenin korunumu" ilkesini fiziğe bakış açısının bir gereği ve temel bir öğesi olarak önerdi. Atomcu bir yaklaşımla incelediği sıvılarda kristalleşme ve donma olayını araştıran, elektrikle ilgilenerek yıldırımın niteliğini araştıran Lomonosov, 1753'te elektriğin matematiksel kuramını, 1756'da da ışığın dalga kuramını geliştirdi.

Lomonosov, ülkesinin eğitim açısından hızla ilerlemesi için, başta Moskova Üniversitesi'nin kuruluşu olmak üzere yükseköğrenim kurumlarının gelişmesinde etkili olmuş, St.Petersburg Akademisi'nde ve tüm akademik kurumlarda çoğu Alman olan yabancı profesörlere karşı çıkarak, ülkesinde bilim adamlarının yetiştirilmesi için uğraşı vermiş, bu konuda ve tüm bilimsel çalışmalarında, yapıtlarını ilgiyle izleyen matematikçi Euler'den destek görmüştür. Ölümünden sonra büyük bir törenle gömülmesine karşılık, yayımlanmamış çalışmaları çariçe II. Katerina'nın isteği doğrultusunda incelenerek, din kurumlarına, *serfliğe*, *soylular* ve cahil din adamlarınca halkın sömürülmesine ilişkin görüşleri yapıtlarından çıkarılmış, bu büyük edebiyat ve bilim adamının gerçek kişiliği ve düşünceleri ancak 20. yy'da yeniden değerlendirilebilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Meditationes de Caloris et Frigoris Causa*, 1747, ("Sıcak ve Soğuğun Nedenleri Üstüne Düşünceler"); *Ritorika*, 1748, ("Retorik"); "Tamire ve Selim", 1750; *Rossiyskaya grammatika*, 1755, ("Rus Grameri"); *Slovo o proiskozdeni sveta*, 1756, ("Işık ve Renklerin Kökeni"); *Theoria Electricitatis*, 1756, ("Elektrik Kuramı"); *Demofon*, 1757.

• BAKINIZ: BÖYLE, FRANKLIN, LAVOISIER, LEIBNIZ, I.NEWTON, T.YOUNG.

LONDON, Fritz
(1900-1954)

Alman fizik ve kimya bilgini. Kovalans bağının, üstüniletkenliğin ve üstünakışkanlığın anlaşılmasında önemli katkıları olmuştur.

7 Mart 1900'de Prusya'nın Breslau (bugün Polonya'da Wroclaw) kentinde doğdu, 30 Mart 1954'te ABD'nin North Carolina Eyaleti'ndeki Durham kentinde öldü. Bonn'da tamamladığı ortaöğreniminin ardından Bonn, Frankfurt ve Münih üniversitelerinde klasik bir öğrenim gördü ve 1921'de felsefe dalında doktora derecesini aldı. Öğretmenlik yaparak geçirdiği üç yıllık bir dönemden sonra 1925'te, kuramsal fizik alanında çalışmaya başladı. Önce Münih Üniversitesi'nde Arnold Sommerfeld'in yanında, ardından Stuttgart, Zürich ve Berlin'de, 1933'te Nazi baskısı nedeniyle Almanya'dan ayrılmak zorunda kaldıktan sonra da, İngiltere'de Oxford ve Fransa'da Henri Poincaré Enstitüsü'nde çalıştı. 1939'da ABD'de, Durham'daki Duke Üniversitesi'nde kuramsal kimya, daha sonra fiziksel kimya profesörü oldu ve ölünceye kadar bu görevde kaldı.

"Bilgi kuramı" üzerine hazırladığı felsefe doktorasının etkisiyle fizik araştırmalarında hep genel ilkeleri aramaya yönelen London'ın 1925 ile 1934 arasında ilgilendiği konular, spektroskopi ve kuvantum mekaniğiydi. 1927'de W.Heitler ile birlikte, hidrojen molekülüne ilişkin kuvantum kuramının ana ilkelerini ortaya koymayı başarırken, moleküllerde iki atom arasındaki bağlanmanın, atomların paylaştığı iki elektronun oluşturduğu "kovalans bağı" yoluyla olduğunu da kanıtladı. Bunu yaparken, kuvantum mekaniğine önemli yaklaşık hesap yöntemleri kazandırdı ve ilk kez elektronların "ayırt edilemezliği" ilkesini kullandı. Bir süre moleküller arası kuvvetlerin hesaplanmasıyla uğraşan London, 1932'de kardeşi Heinz London'ın da üzerinde çalışmakta olduğu üstüniletkenlik konusuyla ilgilenmeye başladı. F. ve H. London, manyetik akının üstüniletkenlere işlemediğini gösteren Meissner olayını açıklayabilmek için yaptıkları çalışmaları sonucunda, ideal bir üstüniletken silindirdeki elektrik akımının tümünün yüzeyde toplanmasına karşın, elektronların dalga fonksiyonunun silindirin içindeki her noktada aynı olduğunu gösterdiler. Bu durumu, elektronların kinetik enerjilerinin mutlak sıfırda yok olmamasına yol açan belirsizlik ilkesinin doğal bir sonucu olarak yorumlayan London, sıcaklıkla birlikte gelişigüzel hareketlerin de azalmasının ve düzenliliğin artmasının tüm elektronların momentumlarının aynı değere yaklaşmasıyla açıklanabileceğini, dolayısıyla üstüniletken bir halkadan geçen manyetik akının kuvantalaşması ve kuvantumunun değerinin, *hc/e*'ye (Planck sabiti×ışık hızı/elektron yükü) eşit olması gerektiğini öne sürdü. Ancak bir süre sonra yapılan ölçümler bu değerin yarısını verdi.

Üstünakışkanlığın Bose-Einstein istatistiğine uyan parçacıklardan oluşmuş bir sistemin, Einstein'ın önerdiği gibi belli bir sıcaklığın altında hep aynı fiziksel duruma yığılmasından doğduğunu öne sürerek bu konuya da değerli bir katkıda bulunan London, Bose-Einstein sıvısının termodinamiğine ilişkin incelemeleri sonunda yığılma sıcaklığını He I-He II geçiş sıcaklığına oldukça yakın bir değer olan 3,1 Kelvin olarak buldu. Kardeşiyle birlikte yaptığı çalışmalarda üstünakışkanların entropi taşımadığını göstermesi London'ın bu savını desteklerken, mikroskopik kuramına da ters düşüyordu. London, Fermi-Dirac istatistiğine uyan sıvı He-3'ün üstünakışkanlık göstermediğinin kanıtlanmasının bu çelişkiyi ortadan kaldıracağını belirtmiş, ancak bu kez de gene kendisine ait olan, üstüniletkenliğin üstünakışkanlıkla bağlantılı olduğu savına ters düşmüştü. Bu çelişkilerin üstesinden gelinmesi, London'ın ölümünden iki yıl sonra gerçekleşebildi. 1956'da Bardeen, Cooper ve Schriffer tarafından geliştirilen BCS kuramı, üstüniletkenliğin de bir Bose-Einstein dağılımı olabileceğini, çünkü elektronların bozonlar gibi davranan "Cooper çiftleri" oluşturduklarını gösteriyordu. Böylelikle London'ın hesapladığı akın kuvantumunun, gözlenenin iki katı büyüklüğünde olmasının nedeni de anlaşılmıştı.

• BAKINIZ: BARDEEN, S.N.BOSE, L.COOPER, DIRAC, EINSTEIN, FERMI, HEITLER, LANDAU, G.N.LEWIS, H.LONDON.

LONDON, Heinz
(1907-1970)

Alman asıllı İngiliz fizik bilgini. Üstüniletkenlik ve üstünakışkanlığın anlaşılmasına önemli katkıları olmuş, mutlak sıfır sıcaklığa 0,02 K derece yaklaşan soğutma düzenini önermiştir.

7 Kasım 1907'de Almanya'da, Bonn'da doğdu, 3 Ağustos 1970'te, İngiltere'de, Oxford'da öldü. Yüksek öğrenimine 1926'da Bonn'da başladı, Berlin ve Münih'te devam etti. 1931'de Breslau'da (bugün Polonya'da Wroclaw) başladığı doktorasını 1934'te tamamladıktan sonra, Naziler'in artmakta olan baskısı yüzünden İngiltere'ye göçtü. İki yıl Oxford Üniversitesi'nin Clarendon Laboratuvarı'nda, ardından 1940'a değin Bristol Üniversitesi'nde çalıştı. Bir süre de Atom Bombası Projesi'nde yer alan ve daha sonra Birmingham Üniversitesi'ne geçen London 1946'da çalışmaya başladığı ve başaraştırmacı yardımcılığına kadar yükseldiği Harwell Atom Enerjisi Araştırma Kurumu'ndaki görevlerini ölümüne değin sürdürdü.

Üstüniletkenlerin değişken akıma karşı direnç gösterip göstermediğini araştırmayı amaçlayan doktora çalışmalarından sonra uzun süre üstüniletkenlerin manyetik özelliklerini inceleyen London, Meissner'in üstüniletkenliği, direncin yok olması yerine, aşırı yüksek bir diyamanyetiklik olarak belirlemesine yol açan deneylerinin ardından ağabeyi Fritz London ile birlikte, bu olgunun kuvantum kuramına dayalı açıklamasını yapmaya girişti. İki bilim adamı, üstüniletkenlerdeki elektronların dalga fonksiyonlarının taşıdığı kimi özellikleri belirleyerek, Bardeen, Cooper ve Schriffer'in 1956'da geliştirecekleri mikroskopik kurama (BCS kuramı) ışık tutarlarken, üstüniletkenlerin termodinamiği üzerindeki araştırmalarıyla da Landau ve arkadaşlarının yeni bir üstüniletkenlik tipi önerirken yararlanacakları sonuçlara ulaştılar.

Üstünakışkanların bazı özelliklerinin sıvı He II'de gözlenmesinden sonra bu konuyla ilgilenmeye başlayan London, Landau ve Tisza'nın "iki-sıvı" modellerine termodinamiğin ikinci ilkesini uygulayarak, "fıskiye olayı" olarak tanınan, üstünakışkan He II'nin kılcal borulardan kendiliğinden fışkırması olgusunun açıklamasını yaptı ve He II'nin yüksek ısı iletkenliğinin "iki sıvı"nın birbirleri içindeki konveksiyonlarının sonucu olduğunu öne sürdü. He-3 izotopun keşfinden sonra, bu izotopun He II içine katıldığında "Fermi gazı" olarak davranacağını öngördü ve 1963'te, G.R.Clarke ve E.Mendoza ile birlikte, He II içinde bulunan He-3 miktarının çevrimsel olarak değiştirilmesiyle 0,02 K sıcaklığa kadar inebilen soğutucular yapılabileceğini gösterdi.

• BAKINIZ: BARDEEN, L.COOPER, FERMI, LANDAU, KAPİTSA, F.LONDON, SCHRIFFER.

LONDON, Jack
(1876-1916)

ABD'li yazar. Doğa-insan ilişkisini ele aldığı ve toplumsal sorunları irdelediği öykü ve romanlarıyla dünya edebiyatının önde gelen yazarlarından biri olmuştur.

12 Ocak 1876'da San Francisco'da doğdu, 22 Kasım 1916'da California Eyaleti'nin Oakland kentinde öldü. Asıl adı John Griffith London'dır. Evlilik dışı bir çocuktu. Soyadını, annesinin, o sekiz aylıkken evlendiği kocasından aldı. Çocukluğu yoksulluk içinde, küçük yaştan başlayarak çeşitli işlerde çalışarak geçti. Amerikan toplumunun aşağı tabakasının insanlarını tanımasına olanak veren gazete satıcılığı, tayfalık, balıkçılık, deniz polisliği gibi işlerde çalıştı. 1894'te Washington'a doğru yürüyüşe geçen işsizler ordusuna, 1896'da Alaska'da Klondike bölgesinde altın arayanlara katıldı. Kısa bir süre hapis yattı. Liseye yazılıp bir yıl okuduktan sonra California Üniversitesi'nin sınavını kazandı. Ancak öğrenciliği bir yarıyıl sürdü.

1898'den sonra çeşitli dergilerde öyküleri çıktı. 1903'te yayımladığı *Call of the Wild* (Vahşetin Çağrısı) kitabıyla oldukça tanınan bir yazar oldu. Artık kitaplarının geliriyle geçinebiliyordu. Bu dönemden sonra yalnızca yazarlık yapmaya başladı. Çeşitli üniversitelerde konferanslar vermek ve 1904'te Rus-Japon Savaşı'nda gazete muhabirliği yapmak için kısa süreli ayrılmalarının dışında Oakland'daki çiftliğinde yaşadı. 1913'te artık Amerika'nın ve bir ölçüde de dünyanın en çok okunan, en çok telif ücreti alan yazarı haline gelmişti. Ancak gençlik günlerinden gelen iki alışkanlığı, çok çalışmak ve aşırı içki içmek, sağlığını ve sinirlerini oldukça yıpratmıştı. En çok okunan romanlarından *Martin Eden*'in kahramanının yaptığı gibi, kendi yaşamına kendi eliyle son verdi.

Jack London'un ilk dönem roman ve öyküleri, sert doğa koşullarında ya da acımasız bir toplumsal çevrede özveriye ve güçlü bir yaşama iradesine sahip kahramanların, serüven dolu romantik yaşamlarını konu alır. Kendi altın arayıcılık günlerinden esinlenerek Alaska'nın doğasını, Kızılderililer'in beyaz işgalcilere karşı direnişini ve yenilgilerini, dönemin yarı yasadışı koşullarında yaşama savaşı veren insanların öykülerini dile getirir. Deniz ve deniz tutkusu da bu dönem yapıtlarının ana temalarındandır.

Martin Eden ve *The Iron Heel* (Demir Ökçe) Jack London'ın hem devrimci yazar kişiliğini, hem de bireysel başkaldırıya dayanan yaşam felsefesini otaya koyduğu en önemli iki romanıdır. Martin Eden'in, kendi sınıfının dışındaki bir toplumsal ilişkiler ağı içinde başarıyı arayışı, kaçınılmaz olarak kendini öldürmesiyle sonuçlanır, *Demir Ökçe*'de ise ezilen sınıfların, oligarşinin sınırsız egemenliğine karşı çıkma çabaları ve direnişleri güçsüz ve ezilmeye mahkûm bir görünümde ortaya konur.

Jack London ABD edebiyatında Mark Twain ve Walt Whitman'ın ilerici, demokrat geleneklerini sürdürmüştür. Dünya görüşünü her şeyden önce gençlik

yıllarında yaşadığı, gördüğü olaylar çevresinde oluşturmuş, düşünsel olarak toplumcu bir dünya görüşüne ulaşmıştır. Yazdıklarıyla ABD edebiyatının 20. yy'ın ilk otuz yılındaki toplumcu eğilimini etkilemiş, Dos Passos, Upton Sinclair, Sinclair Lewis ve John Steinbeck gibi yazarların yolunu açmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Son of the Wolf*, 1900, (Kurt Kanı); *The God of His Fathers*, 1901, ("Babasının Tanrısı"); *Call of the Wild*, 1903, (Vahşetin Çağrısı); *The People of the Abyss*, 1903, (Uçurum İnsanları, 1968); *The Sea Wolf*, 1904, (Deniz Kurdu); *Before Adam*, 1906, (Âdem'den Önce); *Love of Life*, 1907, ("Yaşamı Sevmek"); *The Iron Heel*, 1907, (Demir Ökçe, 1974); *Martin Eden*, 1909, (Martin Eden); *John Barleycorn*, 1910; *South Sea Tales*, 1911, ("Güney Denizi Öyküleri"); *The Little Lady of the Big House*, 1916, ("Büyük Evin Küçük Hanımı").

LONGFELLOW, Henry Wadsworth
(1807-1882)

ABD'li şair. 19. yy ABD şiirinin tanınmış adlarındandır.

27 Şubat 1807'de Maine Eyaleti'nin Portland kentinde doğdu, 24 Mart 1882'de Massachusetts Eyaleti'ne bağlı Cambridge'de öldü. New England'lı varlıklı bir ailenin çocuğuydu. Babası tanınmış bir avukattı. On beş yaşında Bowdoin College'a giren Longfellow 1825'te burayı bitirdi. Avrupa'ya yaptığı üç yıllık bir geziden birçok dil öğrenerek döndü ve 1829'da Bowdoin College'da modern diller profesörü oldu. 1835'te Harvard Üniversitesi'nin sağladığı bir olanakla ikinci kez Avrupa'ya gitti. Almanya'dayken Alman Romantizmi'ni inceledi. 1837'de Harvard'da Fransız ve İspanyol dilleri profesörlüğüne getirildi. 1854'te kendini özel çalışmalarına vermek üzere bu görevden ayrıldı.

Longfellow, ilk döneminde Amerika'nın tarihinden kaynaklanan uzun şiirlerin yanı sıra, gündelik yaşamın üzüntü ve sevinçlerini yansıtan kısa şiirler yazmıştır. İlk yapıtlarından *Voices of the Night* ("Gecenin Sesleri") genellikle Alman şairleri Novalis ve Goethe'nin etkisindeki, çoğu popülerleşmiş şiirlerini kapsar. *The Song of Hiawatha* ("Hiawatha'nın Şarkısı") Kızılderililer'i ele alan ve Fin destanı *Kalevala*'nın yazıldığı ölçüyle yazılmış bir uzun şiirdir. Gene bu türden *Evangeline: A Tale of Acadie* ("Evangeline: Acadia'nın Öyküsü") Kuzey Amerika'daki Acadia'ya yerleşmiş Fransız göçmenlerin buradan sürülüşlerini anlatır.

Özellikle ikinci eşinin 1861'de bir kaza sonucu ölmesinden sonra Longfelleow Püriten bir anlayışla dinsel temalara yönelmiştir. Dante'nin *Divina Commedia*'sını (İlahi Komedi) çevirmiş, *Christus: A Mystery* ("İsa:Bir Gizem") adlı bir üçleme yazmıştır. *The Tales of a Wayside Inn* ("Han Öyküleri") ise İngiliz şair Chaucer'ın *Canterbury Tales*'de ("Canterbury Öyküleri") kullandığı anlatıma benzer bir yapı gösterir. Yüzeysel ve öğretici üslubuyla Longfellow, usta bir şair sayılmasa da, New England edebiyatçıları diye anılan çevrenin sevilen adlarından biri olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Voices of the Night*, 1839, ("Gecenin Sesleri"); *Evangeline: A Tale of Acadia*, 1847, ("Evangeline: Acadia'nın Öyküsü"); *The Song of Hiawatha*, 1855, ("Hiawatha'nın Şarkısı"); *Tales of a Wayside Inn*, 1863, ("Han Öyküleri"); *Christus: A Mystery*, 1872, ("İsa: Bir Gizem"). **Roman:** *Hyperion*, 1839.

LONGİNUS, Dionysius
(210?-273)

Eski Yunan, filozof ve retorikçi. Yeni Platonculuk'un gelişmesinde önemli katkıları olmuş, felsefeyle yazını uzlaştırmaya çalışmıştır.

Longinus'un yaşamıyla ilgili bilgiler azdır. Doğduğu yer de tartışmalıdır. Ancak Palmyra kraliçesi Zenobia'nın sarayında kalıp ona Yunan ve Latin düşüncesini öğretmeye çalıştığına göre Palmyralı olduğu kanısı ağır basar. İskenderiye'de Ammonius Sakkas'ın öğrencisi, Platinos ve Origenes'in arkadaşıdır. Roma İmparatoru Aurelianus, Palmyra'yı ele geçirip kraliçe Zenobia'yı tutsak edince, Longinus'u başını kestirerek öldürtmüştür.

Longinus felsefeyle ilgili düşüncelerini, *peri to akro agatho* ("Yüce İyi Üstüne") adlı yapıtında sergilemiştir. Öğrencisi Porphyrios'un kimi bölümlerini aktardığı bu yapıt bulunamamıştır. Söylev konusunu işleyen ikinci yapıtı da *Tekhne Retorike*'dir ("Söylev Sanatı"). Longinus'un olduğu ileri sürülen *Peri Hypsous* ("Yücelik Üstüne") adlı yapıtın, Yeni-Platoncu görüşleri içermesine karşın yazarı tartışmalıdır.

Longinus'un felsefe tarihi bakımından önemi, Yeni-Platoncu görüşü yaymadaki başarısı ve bu görüşe getirdiği eleştiridir. Düşüncelerini akıcı, süslü, etkili, sürükleyici bir dille açıklayan Longinus felsefeye bir yazın türü niteliği kazandırmıştır. Onun üzerinde durduğu başlıca konu yüceliktir. Yüceliği bilgi, erdem, bilgelik ve doğruluk gibi değerlerden oluşan bir tinsel yetkinlik sayar. Bu bireşimde güzellik en belirgin nitelik olarak açıklanır.

Longinus'un ikinci önemli katkısı da söylev (retorik) türündedir. Ona göre güzel konuşmanın temeli uyum, ölçü ve akıcılıktır. Söylevin etkisini yaratan bu üç öğedir. Bir düşünce ne denli kolay, açık, uyumlu olursa etkisi de o oranda artar.

LONGO, Luigi
(1900-1980)

İtalyan siyaset adamı. 1964-1972 arasında İtalyan Komünist Partisi'nin genel sekreterliğini yapmıştır.

15 Mart 1900'de Kuzey İtalya'da Alessandria Eyaleti'nde Fubine Monferrato köyünde doğdu, 16 Ekim 1980'de Roma'da öldü. Küçük bir toprak sahibi olan ailesi İtalya'nın en önemli sanayi kentlerinden

Peri Hypsous-On The Sublime-Yücelik Üstüne

Peri Hypsous, Aristoteles'in* Poetika'sıyla birlikte, edebiyat eleştirisi tarihinin en önemli klasik yapıtları arasında değerlendirilen bir kitaptır. Bilinen en eski elyazması 10. yy'a aittir. Bunda, yazarının Dionysius ya da Longinus olduğu belirtilir. Önceleri, Peri Hypsous'un 3. yy'da yaşamış Eski Yunanlı retorikçi Dionysius (Cassius) Longinus'un olduğu sanılmıştır. Ancak kitabın 1. yy'da yaşamış Sicilyalı retorikçi Caecilius'un kuramındaki bazı yanlışlıkları düzeltmek amacıyla yazıldığı, dolayısıyla da, 1. yy'ın ortalarına ait olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır. Yazarının kimliği konusunda kesin bir sonuca ulaşılamamakla birlikte, birçok uzman yapıtın, adı Longinus olduğu varsayılan, 1. yy'da yaşamış bilinmeyen bir yazara ait olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Kitabın elyazmasının üçte biri kaybolmuştur.

Peri Hypsous anlatımda yücelik kavramını temel ilke olarak alır. Yetkinlik, olgunluk, uyumluluk, düzenlilik gibi anlamlara gelen hypsous, felsefe ve edebiyatta bir düşünceyi en iyi, en etkili biçimde anlatmayı amaçlar. Anlatımın içeriğini oluşturan öğeler arasında tutarlılık, duygu zenginliği, aşırılıktan kaçış, söyleyiş kolaylığı, akıcılık, açıklık, ses ve anlam uyumu başta gelir. Bunlar Homeros*, Demosthenes*, Platon* gibi Klasik dönem yazarlarının incelenmesi yoluyla edinilebilecek özelliklerdir. İlgi, süsleme, coşku gibi okuyucuyu çekici nitelikte olan öğeler ikinci aşamada yer alır. Üslup üzerine birçok örnek de içeren yapıt böylelikle Sappho'nun* bir od'u da dahil, Klasik dönemin birçok ürününün günümüze kalabilmesini sağlamıştır. Longinus'un hypsous kavramından çıkardığı başka bir anlam da, incelenen yapıtın içerdiği konudaki düşünce ağırlığı ve soyluluğudur. Ortaya konan düşünce belli bir ide çevresinde gelişerek, tabandan doruğa, basamak basamak yükselip, son biçim olan yüceliğe varır. Kendi bütünlüğü içende bir sanat niteliği taşıyan düşünce eylemi, yapıtı oluşturan, değişik öğeleri bir araya getirirken dilin anlatım olanaklarından elden geldiğince yararlanmayı gerektirir. Bu özellik, doğrudan doğruya, ortaya konacak yapıtın oluşumuyla ilgilidir. Bu nedenle Peri Hypsous yaratıcı eylemin yapıcı olmasını öngören bir eleştiri niteliği taşır. Edebiyat ve felsefe konularında olduğu gibi, söylev sanatında da yüceliği temel ilke alan Peri Hypsous'a göre, konuşmada uyumu sağlayan sesle anlam arasındaki bağlantıdır. Bu bağlantıyı oluşturan ölçülülük, düzen, etki ve duygusal tutarlılık gibi öğelerdir.

Peri Hypsous'un 10. yy'dan kalma elyazması ilk kez 1554'te basılmış, Fransız şair ve eleştirmen Nicolas Boileau-Despréaux* tarafından 1674'te Fransızca'ya çevrilmiştir. 18. ve 19. yy'larda, özellikle İngiltere'de, edebiyat eleştirisinin en önemli kaynaklarından sayılmıştır. Longinus'un yapıtının önemi yazar ile okuyucusu arasındaki duygusal iletişimi, coşku, ruh zenginliği ve düş gücü gibi özellikleri öne çıkarmasındadır. Bu ise klasik modelleri, kuralları izlemeyi ve akla uygunluğu edebiyatın temel ölçütleri olarak savunan 18. yy'ın yeni klasik (neo-klasik) edebiyat eleştirisi anlayışından farklı bir tutumdur.

Peri Hypsous bu nitelikleriyle 18. yy ortalarında gelişmeye başlayan ve Romantizm'de tam anlamını bulan yeni bir anlayışın temel kaynaklarından biri olmuş, Yeni Klasikçilik'ten Romantizm'e geçilirken edebiyat ölçütlerinde görülen büyük değişimi önemli ölçüde etkilemiştir.

biri olan Torino'ya taşınarak lokanta işletmeye başlayınca, Longo da orada yetişti. Torino Teknoloji Enstitüsü'nde öğrenim gördü. I. Dünya Savaşı sırasında orduya alınarak, Parma'daki askeri okulda subay olarak yetiştirildi. 1920'de askerlik hizmeti sona erince Torino'ya döndü; Fiat fabrikasında çalışmaya başladı. Aynı yıl İtalyan Sosyalist Partisi'ne girdi. Antonio Gramsci ve Palmiro Togliatti ile tanıştı. Onların Ocak 1921'de İtalyan Komünist Partisi'ni (İKP) kurmalarından sonra yeni partiye katıldı. KGF'nin (Komünist Gençlik Federasyonu) Merkez Komitesi üyeliğine seçildi. Ekim 1922'de iktidara gelen Mussolini'ye karşı muhalefetten 1923'te tutuklandı. Mart 1924'te serbest bırakıldıktan sonra KGF'nin yayın organı *L'Avangardia*'nın (Öncü) yayın yönetmenliğini üstlendi. 1926'da İKP'nin III.Kongresi'ne KGF delegesi olarak katıldı ve Merkez Komite'ye seçildi. Kasım 1926'da İKP'nin yasaklanışının ardından çalışmalarını gizli olarak sürdürdü. Moskova'daki Komünist Gençlik Enternasyonali Yürütme Komitesi'ne seçildi. Fransa'da İKP Dış Bürosu'na bağlı olarak gençlik çalışmalarını yürüttü. Daha sonra İtalya'ya dönerek yeraltı muhalefet hareketini yönlendirdi. 1932'de Moskova'da III.Enternasyonal Yürütme Komitesi'nde İKP temsilcisi olarak bulundu. 1935'te Fransa'ya döndü, İtalyan göçmenleri arasında yürütülecek çalışmaların sorumluluğunu üstlendi.

1936'da İspanya İç Savaşı başlayınca Madrid'e giderek anti-faşist gönüllülerin oluşturduğu uluslararası tugayların örgütlenmesinde önemli rol oynadı. Aralık 1936'da uluslararası tugayların genel müfettişi oldu. 1939'da Cumhuriyetçiler'in yenilgisi üzerine Fransa'ya döndü. Sürgündeki anti-faşist İtalyanlar'ın örgütü olan İtalyan Halk Birliği'nin başkanlığını üstlendi. Ancak çok kısa bir süre sonra Fransız hükümetince sürgündeki birçok komünistle birlikte tutuklandı. Haziran 1940'ta Fransa'nın yenilgisinden sonra İtalya'ya teslim edildi. Temmuz 1943'te Mussolini'nin devrilmesine değin Ventotene Adası'nda tutuklu kaldı. Serbest bırakıldıktan sonra 1943-1945

arasında Alman işgali altındaki Kuzey İtalya'da partizan direnişini örgütledi. Tüm partizan grupları komutan yardımcısı ve komünist partizanların oluşturduğu Garibaldi tugayının başkomutanı olarak savaştı.

II.Dünya Savaşı'nın bitişinden sonra 1946'da toplanan İKP kongresinde Togliatti genel sekreter, Longo da genel sekreter yardımcısı seçildi. Aynı yıl İtalya Cumhuriyeti'nin anayasasını hazırlayacak olan Kurucu Meclis'e seçildi. 1948-1973 arasında da İtalya'nın ikinci büyük partisi olan İKP'nin temsilcisi olarak Ulusal Meclis üyeliği yaptı. 1964'te Togliatti'nin ölümünden sonra İKP genel sekreterliğine seçildi. 1972'de bu görevi Berlinguer'e bıraktı ve onursal bir nitelik taşıyan parti başkanlığına getirildi.

İktisadi ve siyasi konularda önemli kitapları da bulunan Longo, 1973'te Berlinguer tarafından "tarihsel uzlaşma" biçiminde dile getirilen ve İKP'nin Hıristiyan Demokratlar'ı da içerecek bir ittifakın içinde yer alabileceği görüşünü benimsemiş, İtalya'da sosyalizme, laik ya da Katolik tüm çalışanların ve demokratların birliğiyle ulaşılacağını savunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Un popolo alla macchia*, 1947, ("Tuzağa Düşmüş Bir Ülke"); *Sulla via dell'insurrezione nazionale*, 1954, ("Ulusal Ayaklanmanın Yolu Üzerine") *Le brigate internazionali in Spagna*, 1956, ("İspanya'da Uluslararası Tugaylar"); *Revisionismo nuovo e antico*, 1957, ("Revizyonizm, Yeni ve Eski"); *Il miracolo economico italiano e la critica marxista*, 1962, ("İtalyan İktisadi Mucizesi ve Marxist Eleştiri").

• BAKINIZ: BERLINGUER, GRAMSCI, TOGLIATTI.

LONGUS
(? 2-3 yy)

Eski Yunan, yazar. Bilinen ilk pastoral romans olan *Dafni ile Khloe*'nin yazarıdır.

Yaşamı üstüne kesin bilgi yoktur. İS 2. ya da 3. yy'da yaşamış olduğu sanılmaktadır. 2. yy ile 5. yy arasında herhangi bir dönemde yaşamış olabileceğini ileri süren kaynaklar da vardır. Ege Denizi'nin doğusundaki adaların birinden, büyük bir olasılıkla da Lesbos'dan (Midilli) olduğu sanılmaktadır. Tek bilinen yapıtı *Dafni ile Khloe* adlı pastoral romanstır.

Yapıt, Lesboslu çobanlar tarafından bulunarak büyütülen Dafni ve Khloe arasındaki aşkı anlatır. Birçok talihsizliklerle gelişen ve olağanüstü olaylara yer veren romans, iki kahraman arasındaki aşkın gelişimini psikolojik bir derinlikle ele alır. İlk yılların çocuksu duyguları giderek aşka dönüşür ve mutlu bir evlilikle son bulur. Doğayı stilize bir biçimde yansıtan kırsal manzara betimlemeleri Longus'un yapıtının önemli bir bölümünü oluşturur.

Kır yaşamını idealize ederek betimleyen pastoral edebiyatın ilk örnekleri Eski Yunanlı şair Theokritus'un (İÖ 310-İÖ 250 dolayları) şiirlerinde görülür. Bu alandaki ilk düzyazı örnek ise *Dafni ile Khloe*'dir. Rönesans dönemi yazarları da, Philip Sidney, John Lyly ve Thomas Lodge (1558-1625) gibi Elizabeth dönemi İngiliz yazarları da düzyazı romanslarında onu örnek almışlardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Dafni ile Khloe*.

LON NOL
(1913)

Kamboçyalı siyaset adamı. Prens Sihanuk'u devirerek Kmer Cumhuriyeti'ni kurmuştur.

13 Kasım 1913'te Kamboçya'nın güneyinde Vietnam sınırında Prey Veng'de doğdu. Kamboçya kraliyet ailesinin üyelerinin öğrenim gördüğü Saygon'daki (bugün Ho Şi Minh) Chasselaup-Laubat Lisesi'ni 1934'te bitirdikten sonra Fransız sömürge yönetiminin hizmetinde çeşitli kamu görevleri üstlendi, Kratie ve Battambang bölgelerinin yöneticiliğini yaptı. 1951'de ulusal polis örgütünün yöneticiliğine getirildi. 1952'de yarbay rütbesiyle Fransızlar'a karşı bağımsızlık mücadelesi veren Viet-Minh'e (Vietnam'ın Bağımsızlığı İçin Devrimci Birlik) karşı savaştı.

Kamboçya'nın 1953'te bağımsız olmasından sonra, Halkın Sosyalist Topluluğu (Sangkum Reastr Niyum) adlı bir parti kurarak 1955 seçimlerine katılan Prens Sihanuk'u destekledi. Sihanuk'un yaklaşık 15 yıllık iktidarı boyunca Kmer Kraliyet Silahlı Kuvvetleri genelkurmay başkanlığı, başbakan yardımcılığı ve savunma bakanlığı gibi görevler üstlendi. 1966'da başbakan oldu. Toprak isteyen halkın ayaklanmasının sert biçimde bastırılmasının doğurduğu muhalefet nedeniyle 1967 başında istifa etmek zorunda kaldıysa da kısa bir süre sonra savunma bakanı olarak yeniden hükümete girdi, Temmuz 1969'da da ikinci kez başbakan oldu.

Mart 1970'te Prens Sihanuk'un yurt dışında bulunduğu sırada içişleri bakanı Sirik Matak'la birlikte ABD'ye karşı savaşan Kuzey Vietnam ve Vietkong birliklerinin Kamboçya'da karargâh kurmalarına karşı olan 19 yerel yöneticiyle bir toplantı yaptı. Bu toplantının ardından düzenlenen kitle gösterileri sırasında Vietnam elçiliğine ve karargâhlarına saldırılarda bulunuldu. Ulusal Meclis 18 Mart 1970'te Sihanuk hükümetine karşı güvensizliğini belirterek tüm yetkileri başbakan Lon Nol'a bıraktı. 9 Kasım 1970'te monarşi yönetimine son verilerek Kmer Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edildi.

Lon Nol önce Çin Hindi Savaşı'nda tarafsız kalacaklarını tüm dünyaya duyurduysa da monarşi yönetimine karşı savaşmakta olan Kızıl Kmerler'in başkent Pnom Pen'e yaklaşmaları sonucu her türlü dış yardıma açık olduklarını belirtti. Bunun üzerine Mayıs 1970'te ABD ve Güney Vietnam birlikleri Kamboçya'ya girdi ve Kamboçya doğrudan Çin Hindi Savaşı'na katılmış oldu. Lon Nol'un "dinsiz Vietnamlı komünistlere karşı Budizm'i korumak" amacıyla silahlandırdığı Kamboçyalılar, Kuzey Vietnam ve onları destekleyen Kızıl Kmer güçleri karşısında yenildiler. Lon Nol bu siyasi ve askeri başarısızlığın ardından 20 Nisan 1971'de başbakanlık görevlerini

Sirik Matak'a bırakarak, göstermelik olarak hükümet başkanlığını sürdürdü.

Kızıl Kmerler'le Sihanuk yanlılarının sağladığı ittifak sonucu kurulan KUBC'nin (Kamboçya Ulusal Birleşik Cephesi) Kamboçya'nın yaklaşık % 80'inde denetimi ele geçirmesi sonucu Ekim 1971'de olağanüstü durum ilan etti ve baskıyı artırdı. 1972 ilkbaharında yapılan başkanlık seçimlerinde oyların % 55'ini aldığı açıklandı. Muhalefet partileri seçimlere hile karıştırıldığı gerekçesiyle Eylül 1972'deki genel seçimlere katılmadılar. İktisadi durumun bozulması nedeniyle ancak dış yardımla ayakta durabilen Lon Nol yönetiminin ABD'den aldığı yardım 1973 başında haftada 5 milyon dolara ulaşmıştı. Durumunu güçlendirmek için bazı muhalefet liderlerini de içerecek biçimde hükümeti yeniden düzenlemesi de bir sonuç vermedi. 1971 ortasında KUBC'yi barış görüşmelerine çağrısı Sihanuk tarafından geri çevrildi. 10 Nisan 1975'te KUBC birliklerinin başkentin birkaç kilometre yakınına gelmeleri üzerine ülkeyi terkederek Endonezya'ya gitti. KUBC birlikleri Pnom Pen'e girerek iktidarı ele geçirdi. Lon Nol daha sonra ABD'ye yerleşti.

• BAKINIZ: HENG SAMRİN, NORODOM SİHANUK, POL POT.

LOON, Mauritz van

Bak. VAN LOON, Mauritz

LOOS, Adolf
(1870-1933)

Avusturyalı mimar. Çağdaş mimarlıktaki yalınlaşma düşüncesinin öncülerindendir.

10 Aralık 1870'te, Brünn'de (bugün Çekoslovakya'da Brno) doğdu, 23 Ağustos 1933'te Viyana dolaylarında Kalksburg'da öldü. Reichenberg Meslek Okulu'ndaki öğrenimini yarım bırakarak Dresden Teknik Üniversitesi'ne girdi. Burada mimarlık öğrenimi yaptıktan sonra Viyana'ya giderek çeşitli bürolarda çalıştı. 1893'te ABD'ye gitti ve üç yıl kaldı. Ülkesine döndükten bir süre sonra Viyana Teknik Üniversitesi'nde asistan oldu. Aynı zamanda bir firma için mobilyalar tasarladı. 1897'de ilk önemli çalışması olan *Ernest Ebenstein Lokali*'ni yaptı. Yapıdaki geometrik yalınlık, o günlerde bir yandan Yeni Sanat'ın (Art Nouveau), öbür yandan da seçmeci mimarlığın süslemeci tutumlarının yaygın olduğu Avrupa'da geniş yankı uyandırdı. Loos bundan sonra birçok konut düzenledi, çeşitli dergi ve gazetelere makaleler yazdı. 1912'de Viyana'da bir yapı okulu kurdu. Ancak I.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bu kurumu kapatmak zorunda kaldı. Gönüllü olarak orduya katılma isteği, kulaklarının ağır işitmesi nedeniyle geri çevrilince sivil savunmaya giderek Viyana'da halk mutfakları kurdu.

Loos savaş sonrasında Avrupa'daki konut sorununa yönelik çözüm önerileri geliştirdi. Bu öneriler başka yerlerde olumlu yankılar uyandırdıysa da ülkesinde gereken ilgiyi görmedi. 1923'te Salon d'Automne'un davetlisi olarak Paris'e gitti ve göçmenlerin sorunlarıyla ilgilendi. Ancak 1926'da ortaya çıkan sinirsel rahatsızlığı üzerine, 1928'de Viyana'ya dönmek zorunda kaldı. Yaşamının geri kalan beş yılında mimarlıkla yalnızca kuramsal düzeyde ilgilenebildi.

Loos mimarlığı, bir sanat dalından çok, yapıtlarının çıkış noktası olarak aldığı insana çağdaş yaşamın olanaklarını sağlayacak bir araç olarak ele almıştır. Özellikle ABD'den döndükten sonraki yazı ve konferanslarıyla bu ülkedc gördüğü eşitlik anlayışını ve "kullanışlı olan güzeldir" düşüncesini kendi kültür çevresinde de yaymaya çalışmıştır. Düşünceleriyle olduğu kadar, yapılarıyla da hem Yeni Sanat'a, hem de seçmeci tutuma karşı çıkmıştır. Yapılarında her türlü süslemeden kaçınarak, işlevden ortaya çıkan yalın bir estetiğe yönelmiştir. Yapılarda süslemenin iktisadi ve toplumsal bir suç, mal sahibi açısından bir savurganlık, işçi için de zaman kaybı olduğunu ileri sürdüğü 1908 yılındaki "Ornament und Verbrechen" ("Yapıda Süsleme Cinayettir") adlı konferansı şiddetli tepkilere yol açmış, bazı kurumlar öğrencilerine Loos'un derslerine katılmayı yasaklamış, birçok yerleşme tasarımı resmi makamlarca geri çevrilmiştir. Loos bütün bu baskılara karşın, düşüncelerinden ödün vermeden çalışmalarını sürdürmüş, çağdaş mimarlığın kurucularından biri olmuştur.

• **YAPITLAR: (başlıca): Mimarlık:** *Ernest Ebenstein Lokali*, 1897; *Goldman ve Salasch Erkek Moda Evi*, 1898, Viyana; *Dr. Hugo Haberfeld Evi*, 1899, Viyana; *Turnowsky Evi*, 1900, Viyana; *Villa Karma*, 1903-1906, Vevey, İsviçre; *Allgemeine Verkehrsbank*, 1904, Viyana; *Dr. Schwarzwald Evi*, 1905, Viyana; *Friedmann Evi*, 1906, Viyana; *Hirsch Evi*, 1907, Pilsen, Çekoslovakya; *Kärtner Barı*, 1908, Viyana; *Steiner Villası*, 1910, Viyana; *Büro Yapısı*, 1910-1911, Michael Alanı, Viyana; *Manz Kitapevi*, Viyana, 1912; *Café Capua*, 1913, Viyana; *Erich Mandl Villası*, 1916, Viyana; *Hugo ve Alfred Spitz Kuyumcu Mağazası*, 1918, Viyana. **Kitap:** *Ins Leere gesprochen*, 1897-1900, ("Boşluğa Söylenen Sözler"); *Trotzdem*, 1900-1930, ("Gene de"); *Architektur*, 1909, ("Mimarlık").

• **KAYNAKLAR:** F.Glück, *Adolf Loos*, 1931; H. Kulka (yay.), *Adolf Loos. Das Werk des Architekten*, 1931.

LOPE DE VEGA
(1562-1635)

İspanyol oyun yazarı. Calderon de la Barca ile birlikte İspanyol tiyatrosunun "Altın Çağ"ının en önemli yazarlarından biridir.

Lope Felix de Vega Carpio 25 Kasım 1562'de Madrid'te doğdu, 27 Ağustos 1635'te aynı kentte öldü. Kuzey İspanya'daki Santander yöresinden gelip Madrid'e yerleşmiş bir ailenin çocuğuydu. Daha okula gitmeden okumayı öğrenmişti. İlköğrenimine Cizvit papazlarının gözetiminde başladıktan sonra kısa bir süre de Avila piskoposu Jeronimo Manrique'

nin hizmetinde bulundu. 1572'de girdiği Alcala de Henares Üniversitesi'ndeki öğrenimini 1583'te tamamladı. Dizginleyemediği serüven tutkusu yüzünden birçok savaşa katıldı, evli kadınlarla ilişkiler kurdu, bu kadınların bazılarından evlilik dışı çocukları oldu, sık sık hapse girdi, sürgüne yollandı. Lope de Vega gençlik yıllarındaki bu düzensiz yaşayışı yüzünden önceden tasarladığı gibi rahip olarak Kilise'ye giremedi. Başından geçen aşk serüvenlerinin hemen hemen hepsi yazdığı şiirler ve oyunlar için esin kaynağı oldu. Çok küçük yaşta yazarlığa başladığı için daha on beş yaşındayken profesyonel tiyatrolarda oyunları oynandı.

İlk kez 1588'de soylu bir ailenin kızı olan Dona Isabela de Urbino ile evlenen Lope de Vega, aynı yıl İspanyol Armada'sı ile savaşa katıldı. Savaştan döndükten sonra karısıyla Valencia'ya yerleşti ve oradaki tiyatrolar için çok sayıda oyun yazdı. 1590'da Alba dükünün hizmetine girerek Toledo'ya taşındı. 1595'e değin bu kentte kaldıktan sonra o yılın baharında karısının ölmesi üzerine iki kızını da yanına alarak yeniden Madrid'e döndü. 1596'da Malpica markisinin ertesi yıl da Sarria markisinin sekreterliğini yaptı.

1598'de ikinci kez evlendi. Sarria markisinin yanından ayrıldıktan sonra zamanının bir bölümünü Madrid'te karısı Dona Juana'nın, bir bölümünü ise Sevilla'da Micaela'nın ve ondan olan çocuklarının yanında geçirdi. 17.yy'ın başında ülkesinde yaygın bir üne kavuşmuş olmasına karşın geçim sıkıntısından büsbütün kurtulamadı. 1604-1605 yıllarında Toledo'da oturan Lope de Vega bu dönemin sonunda yeniden Madrid'e yerleşerek Sessa dükünün hizmetine girdi. 1610'da karısı ile oğlunu da yanına aldı.

Karısı 1613'te kızlarını doğurduktan kısa bir süre sonra öldü. Kadınlara düşkünlüğünden bir türlü kurtulamayan Lope yaşamına bir düzen vermek için 1614'te rahip olarak kendini Kilise'ye adadıysa da, bu döneminde de bir yandan oyunlar yazdı, bir yandan da aşk ilişkilerini sürdürdü. Sevgilisi Dona Marta de Nevares Santoyu (Amarilis) evli bir kadındı ve ondan bir kız çocuğu doğurduktan iki yıl sonra kocası ölünce, bu çocuk da çocukluk yıllarının büyük bir

İspanyol Tiyatrosu'nun "Altın Çağı"

Rönesans'la birlikte gelişen ulus kavramının sanat alanına getirdiği bir özellik de geniş alanlara yayılmış insan topluluklarına ortak yasalar, değerler ve inançlar çevresinde gelişme olanakları sağlamasıydı. Bu dönemde İspanya ve İngiltere edebiyat ve tiyatro alanında da parlak sanatçıları yetiştiren toplumlar oldular. Özellikle 16. yy İspanya'sında, V.Carlos ve H.Felipe* zamanında ele geçirilen yeni topraklardan gelen zenginlik, sarayın ve Kilise'nin kesin egemenliğine karşın orta tabakanın ve köylülerin de ulusal yaşamın canlılığından pay almalarını sağlıyordu. Bu dönemde İspanyol edebiyatı ve tiyatrosu daha sonraki yüzyıllarda bir daha görülemeyecek doruklara ulaştı. İspanyollar'ın "El Siglo de Oro" dedikleri bu "Altın Çağ"da anlatı türünde Cervantes*, tiyatro türünde ise Lope de Vega gibi iki dev yetişti. Lope de Vega'nın yazmaya başladığı yıllarda İspanya'da Orta Çağ'dan sürüp gelen dinsel oyunlar, soyluların desteklediği saray geleneği ve pazar yerlerinde gelişen bir halk tiyatro geleneği vardı. Ancak Aristoteles* kuramının ve Seneca'nın* tragedyalarının etkisi altında İspanyol tiyatrosunun yerli geleneği önemini yitirmek üzereydi. İşte bu yıllarda yeniden yerli gelenekten esinlenen Lope de Vega, özellikle halkın büyük ilgi gösterdiği konulardan yola çıkıp tarihsel oyunlar, (comedias historicas) kılıç ve pelerin oyunları (comedias de capa y espada), dinsel (comedias divinas) ve pastoral (comedias pastorites) türde yapıtlar yazarak ulusal İspanyol tiyatrosuna yeni bir soluk kazandırdı.

Lope de Vega'nın çağdaşları arasında Tirso de Molina* ile Ruiz de Alarcon y Mendoza* onun başlattığı geleneği sürdürmüşler, "Altın Çağ"ın ikinci döneminde ise Calderon de la Barca yüce duygulara, Hıristiyanlık inancına ağırlık veren oyunlarıyla İspanyol tiyatrosuna ayrı bir görkem kazandırmıştır. İspanya'da da, öbür Avrupa ülkelerinde olduğu gibi tiyatronun kaynağı Kilise'de ortaya çıkan dinsel oyunlarla kasabadan kasabaya dolaşan gezici toplulukların sergiledikleri basit oyunlardı. Dinsel oyunlarla din dışı konuları işleyen oyunlar zamanla nasıl bir bireşim yarattılarsa, kiliselerde oynanan oyunlar da oradan pazar yerlerine ve özel olarak yaptırılan tiyatrolara geçerek bu tiyatrolara gelen her türden seyircinin beğenisine karşılık verecek biçimde nitelik değiştirdi. İspanya'da tiyatro mekânı olarak kullanılan ilk yerler Güney ve Doğu İspanya'da evlerin arkalarındaki patio denilen avlulardı. Daha sonra han avlularında ilk tiyatrolar kuruldu, bunların ardından da avlu biçiminde tiyatro yapıları yapılmaya başlandı. Kuzey kentlerinde ise patio'lar bulunmadığı için oyun alanı olarak evlerin birbirine bakan ve corral denilen arka bahçeleri kullanılıyordu. Bu nedenle 1579'da cofradia denilen ve tiyatroyu destekleyen yardım derneklerinin yaptırdıkları ilk tiyatro yapısı, Corral de la Pacheca adlı tiyatro olarak kullanılmış bir yapıyı örnek almıştı. Seyircilerin düş gücüne dayanan bu dönem oyunlarının sahnelenmesi ayrıntılı dekor ve teknik olanaklar gerektirmiyordu. Gezici kumpanyalar döneminden beri kadın oyuncuların da yer aldığı oyunlarda genellikle çağdaş giysiler kullanılıyor, oyuncuların güzel konuşmaları ve sahnede canlı hareket etmeleri başarılı olmalarına yetiyordu.

Lope de Vega
De Caxes tarafından yapılmış portresi.

bölümünü Lope'nin yanında geçirdi. Lope kendisini çekemeyen öbür yazarların sık sık saldırılarına uğramasına karşın, sarayın ve Kilise'nin sürekli desteğini sağladı. Aziz İsidoros'un Madrid'te azizliğe kabul edilmesiyle ilgili törenlerde papa XV.Gregorius'un isteğiyle onun da iki oyunu sahnelendi. Bu dönemde Lope, Calderon de la Barca ile Tirso de Molina'nın katıldıkları bir şiir yarışmasında birinciliği kazandı. 1627'de papanın kendisini tanrıbilim doktorası ile onurlandırması üzerine oyun yazarlığını bıraktı. Sevgilisi Amarilis'in 1632'de ölmesi, daha sonra oğlunun boğulması ve kızının bir soylu tarafından kaçırılması Lope de Vega'nın büyük bir karamsarlığa kapılmasına ve avuntuyu dinde aramasına yol açtı. Yaşamının son üç yılını tam bir çilekeş gibi geçirdi. Kendisine uyguladığı işkenceler sonunda sağlığı bozularak öldü.

Tiyatro tarihinin en verimli yazarı olarak bilinen Lope de Vega'nın iki bine yakın oyun yazdığı sanılıyor. Bunlardan beş yüzü günümüze ulaşmıştır. Aralarında *auto sacramental* türündeki dinsel oyunlar da olan bu yapıtlarının büyük çoğunluğu onun yaygınlaştırdığı "pelerin ve kılıç" oyunları adı verilen türün örnekleriydi. Klasik İtalyan ve İspanyol edebiyatı ile halk kaynaklarından esinlenilerek yazılan bu oyunlar, düşünsel ve psikolojik çözümlemelerden çok eyleme ağırlık veren, sağlam kurgulu, yazarın lirik niteliğiyle ince güldürü anlayışını dengeleyen yapıtlardı.

Lope de Vega koşuk diliyle yazdığı *Arte nuevo de hazer comedias en este tiempo* ("Oyun Yazarlığının Yeni Yöntemi") adlı yapıtında doğayı örnek alarak klasik Aristoteles kuramından niçin uzaklaştığını, halkın beğenisine neden önem verdiğini açıklar. Geleneksel dört ya da beş perde yerine üç perdelik oyun biçimini benimsemesi ve acıklı sonlardan kaçınması da onun ilginç bir özelliğidir. O dönemde İspanya'da kadın oyuncuların sahneye çıkabilmeleri, Lope de Vega'nın oyunlarında kadın kahramanların önemli bir yer tutmasını sağlamıştır. Halkın gündelik yaşayışı, inançları, töreleri ve türküleri bu oyunların başlıca esin kaynağı olmuş, bu yüzden de Lope de Vega hem kendi ülkesinde, hem de başka ülkelerde her zaman tutulan ve sevilen bir yazar olmayı başarmıştır. Çağının İspanyol yazarlarının işlediği bütün temaları kullanan Lope de Vega tarihsel, dinsel, pastoral oyunlar yazmış, mitologyaya, İtalyan Rönesansı'na ilişkin konuları işleyen yapıtlar vermiştir. Çok geniş bir ilgi alanı olduğu için hemen hemen bu türlerin hepsinde de başarılı örnekler ortaya koymuş, özellikle *Fuenteovejuna* ("Koyun Çeşmesi"), *Peribañez y el comendador de Ocaña* ("Peribanez ile Ocana Komutanı") ve *El castigo sin venganza* ("Öcü Alınmayan Ceza") gibi oyunlarında Shakespeare'le karşılaştırılabilecek bir derinliğe ve evrenselliğe ulaşmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *El postrer godo de Espana*, 1599-1603, ("İspanya'daki Son Got"); *El Alcade de Zalamea*, 1600, (Zalamea Kadısı); *La corona merecida*, 1603, ("Hak Edilmiş Taç"); *La noche Toledana*, 1605, ("Toledo Gecesi"); *El perro del hortelano*, 1613, ("Bahçıvanın Köpeği"); *El acero de Madrid*, 1613, ("Madrid Çeliği"); *La dama boba*, 1613, ("Aptal Kadın"); *El caballero de Olmedo*, 1615, ("Olmedo Şövalyesi"); *La estrella de Sevilla*, 1617, ("Sevilla Yıldızı") *Fuenteovejuna*, 1618, ("Koyun Çeşmesi"); *Amor sin sube a quien*, 1620, ("Aşk İçin Aşk"); *El mejor alcalde el rey*, 1635, ("Kral, En Büyük Alcalde").

- KAYNAKLAR: J. de Entambasaguas, *La vida de Lope*, 1936; A.Flores, *Lope de Vega: Monster of Nature*, 1930; F.A.de Icaza, *Lope de Vega, sus amores y sus odios*, 1925.

- BAKINIZ: CALDERON DE LA BARCA, CERVANTES, TIRSO DE MOLINA.

LÓPEZ, Carlos Antonio
(1792-1862)

Paraguaylı devlet adamı. 1844-1862 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

4 Kasım 1792'de Asunción'da doğdu, 10 Eylül 1862'de aynı kentte öldü. Colegio Seminario de San Carlos'ta felsefe ve tanrıbilim öğrenimini tamamladıktan sonra aynı üniversitede felsefe dersleri vermeye başladı. Diktatör Rodriguez Francia'nın bu üniversiteyi kapatması üzerine hukuk işleriyle uğraşmaya başlayan López 1826'da zengin bir toprak sahibinin kızıyla evlenerek karısının topraklarının bulunduğu Rosario'ya yerleşti. 1840'ta Francia'nın ölümü üzerine başkente döndü.

Mart 1841'de 500 üyeli bir meclis oluşturularak López ve albay Poque Alfonso başkanlığında bir konsül yönetimi kuruldu.1811'de Paraguay bağımsızlığını kazanmış ancak bunu resmen ilan etmemişti. 1842'de konsül yönetimi Paraguay'ın bağımsızlığını resmen ilan etti. 1844'te yeni bir anayasa kabul edilerek devlet başkanlığına López getirildi.

López devlet başkanlığı döneminde komşu ülkelerle siyasi ve iktisadi ilişkiler kurarak Francia döneminde kapanmış olan ülke sınırlarını yeniden yabancılara açtı. Köleliği kaldırdı, orduyu ve kiliseyi yeniden düzenledi. 1845'te ulusal bilincin oluşturucusu olarak gördüğü Paraguay'ın ilk süreli yayını *El Paraguaya Independiente*'yi (Bağımsız Paraguay) yayımlamaya başladı. Ülke dışından askeri ve teknik uzmanlar getirerek Güney Amerika'nın ilk

demiryolu hattı ve telgraf sistemi ile tersane ve demir fabrikasını kurdurdu.

Ülkeyi 1844 anayasasının kendisine verdiği büyük yetkilerle yöneten López öldüğünde arkasında ekonomisi güçlendirilmiş bir ülke bıraktı.

• BAKINIZ: FRANCIA, F.S.LÓPEZ.

LÓPEZ, Francisco Solano
(1826-1870)

Paraguaylı siyaset adamı. Paraguay Savaşı sırasında devlet başkanlığı yapmıştır.

24 Temmuz 1826'da Asunción'da doğdu, 1 Mart 1870'te Cerro Corá'da öldü. Babası devlet başkanı Carlos Antonio López'in gözetiminde iyi bir eğitim gördü. Küçük yaşlardan başlayarak devlet işlerinin içinde bulundu. 18 yaşında tuğgeneral oldu. Babasının ülkeyi çağdaşlaştırma programının bir parçası olarak 1853'te iktisadi ilişkiler kurmak, antlaşmalar yapmak üzere bir yıl için Avrupa'ya gitti. 1862'de babası ölünce, meclisin yeni bir başkan seçmesine değin üçlü yönetimin bir üyesi ve ordu komutanı oldu. Kısa sürede kendini başkan olarak kabul ettiren López'in başkanlığı meclisce onaylandı.

Devlet başkanlığının ilk yıllarında babasının iç politikasını sürdüren López, Güney Amerika'nın iki büyük devleti Arjantin ve Brezilya'nın da büyük ölçüde karıştığı Uruguay İç Savaşı sırasında tarafsızlığını koruyamadı. Brezilya'nın 1864'te Uruguay'ı işgali üzerine Brezilya'ya savaş ilan ederek Mato Grosso bölgesini işgal etti. Mart 1865'te ise Uruguay'da bulunan Brezilya birlikleri ile savaşabilmek için Arjantin topraklarından geçme izni istedi. Gerekli izni alamayınca Arjantin'e savaş ilan etti. Mayıs 1865'te Brezilya ve Arjantin'in Uruguay'daki yönetimle anlaşarak Paraguay'a karşı üçlü bir ittifak kurmaları savaşın gidişini değiştirdi. Paraguay Savaşı olarak adlandırılan bu savaş sırasında Paraguay büyük kayıplar verdi, nüfusunun yarısını yitirdi. Savaş, devlet başkanı López'in Cero Corá'da savaş alanından ölmesinden sonra sona erdi.

• BAKINIZ: C.A.LÓPEZ.

LÓPEZ, Narciso
(1798-1851)

Venezuela asıllı Kübalı asker. Küba'nın ABD'ye katılmasına çalışmıştır.

13 Eylül 1798'de Venezuela'da doğdu, 1 Eylül 1851'de Küba'da Havana'da öldü. Küçük yaşta Güney Amerika'daki ayaklanmaları bastırmakla görevli İspanyol sömürge ordusuna girerek ünlü yurtsever Simon Bolivar'a karşı savaştı. 1823'te Venezuela'dan çekilmek zorunda kalan İspanyol birlikleri ile Küba'ya geçti. Yüksek rütbeli bir İspanyol memuru olan Conde de Pozos Duices'in kızıyla kısa süreli bir evlilikten sonra İspanya'ya giderek orada yerleşti. VII.Fernando'nun çıkardığı yasaları tanımak istemeyenlerin başlattığı Carlist (Carloscu) ayaklanmaya karşı Krallık Ordusu'nda görev aldı. 1839'da Valencia valisi, ertesi yıl general oldu.

1841'de Küba'ya dönen López kişisel dostu olan Küba askeri valisi general Geronimo Valdés tarafından Trinidad valiliğine getirildi. Bu arada askeri mahkeme başkanlığı da yaparak siyasi muhalifleri sert cezalarla sindirdi. 1843'te Küba'ya yeni bir askeri vali atanınca görevinden alındı. Giderek İspanyol sömürge yönetimiyle arası açılan López, 1848'de Küba'nın ABD'ye katılmasını savunan muhaliflerle ilişki kurdu. Küba'nın çeşitli bölgelerinde ayaklanmalar örgütleyerek ABD'ye katılmasını sağlama planı, İspanyol yönetiminin bu planı öğrenmesi ve ABD'nin Küba'yı parayla satın alma siyasetini benimsemesi üzerine gerçekleşemedi. Geniş bir tutuklama kampanyasının başlaması üzerine ABD'ye kaçtı. 1850'de Güneyli köle sahiplerinin desteğini alarak 600 kişilik bir kuvvetle Küba'nın Metanzaz Eyaleti'ne bağlı Cárdenas liman kasabasına çıktı. İspanyol birliklerini yenerek kasabayı ele geçirdiyse de, halktan yeterli destek görmediği için geri çekilmek zorunda kaldı. Ertesi yıl önemli bir bölümü Güneyli askerlerden ve az sayıda Küba, Macar ve Alman göçmenlerinden oluşan 400 kişilik bir kuvvetle Pinar del Rio'ya çıktı. Ancak, bu kez de halkın desteğini sağlayamaması nedeniyle yenilgiye uğrayan López, İspanyol birliklerince yakalandı. Havana'da halkın önünde boğularak öldürüldü.

• BAKINIZ: BOLİVAR, CÉSPEDES.

LOPEZ DE AYALA, Pedro
(1332-1407)

İspanyol tarihçi ve devlet adamı. Hizmet ettiği dört Kastilya kralının iktidar yıllarını anlatan kitabıyla tanınmıştır.

Bask'ta Vitoria'da doğdu, Calahorra'da öldü. Amcası kardinal Barroso tarafından eğitildi. 21 yaşındayken, daha sonra Kastilya kralı olacak olan prens Pedro'nun hizmetine girdi; onun 1350'de kral olmasından sonra da hizmetini sürdürdü. Pedro'yla üvey kardeşi Tastamara Prensi Enrique'in arası açılınca Enrique'in yanına geçti ve onun bayraktarı olarak 1367'deki Nàjera Savaşı'na katıldı. Pedro'nun yanında savaşan İngilizler'e tutsak düşerek İngiltere'ye götürüldü. Bir süre sonra fidye karşılığı serbest bırakıldı. Kastilya'ya dönünce, 1369'da kardeşi Pedro'yu öldürerek tahta geçen II.Enrique'in hizmetine girdi. Daha sonra sırasıyla II.Enrique'in oğlu I.Juan'a ve III.Enrique'e diplomat ve asker olarak hizmeti ona çeşitli unvanlar ve servet kazandırdı. 1385'te Aljubarrota'daki savaşta bu kez Portekizliler tarafından tutsak alındı. Kastilya'ya geri döndükten sonra kendi-

sine yeni unvanlar verildi. 1398'de III.Enrique onu Kastilya büyük mühürdarı yaptı. Lopez de Ayala, ölünceye değin bu görevde kaldı.

Lopez de Ayala, asıl ününü tarihçi olarak kazanmıştır. *Crònicas de los reyes de Castillas* ("Kastilya Krallarının Kronikleri") adlı kitabında hizmet ettiği dört kralın saltanat dönemlerini anlatmıştır. *Rimado de Palacio*'da ("Saray Şiirleri") ise dönemin toplumsal ve siyasal sorunlarını ele almış, devlet ve kiliseye ilişkin taşlamalara yer vermiştir.

Lopez de Ayala, İspanya'nın ilk çağdaş tarihçilerinden biri olarak kabul edilir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Cronicas de los reyes de Castillas*, (ö.s.), 1779-1780, ("Kastilya Krallarının Kronikleri"); *Rimado de Palacio*, (ty), ("Saray Şiirleri").

Federico Garcia Lorca

LORCA, Federico Garcia
(1899-1936)

İspanyol şair ve oyun yazarı. İçinde yetiştiği geleneğin zenginliği ile çağının karmaşıklığını yapıtlarında usta-ca birleştirmiştir.

5 Haziran 1899'da Granada'da, Fuentevaqueros kasabasında doğdu, Ağustos 1936'da Granada yakınlarında öldü. Babası Federico Garcia Rodriguez varlıklı bir çiftçi, annesi Vicenta Lorca ise öğretmenlik yapmış kültürlü bir kadındı. Küçük yaşta evde özel öğrenim gören Lorca, ailesinin Granada'ya taşınması üzerine Colegio del Sagrado Corazon de Jesus adlı Cizvit okuluna gitti. 1914'te de Granada Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesi'ne yazıldı. Üniversitede hukuktan çok edebiyat, resim ve müzikle uğraştı, şiir yazmaya bu dönemde başladı. 1916'nın yazında üniversite profesörlerinden Martin Dominguez Berrueta'nın yönetiminde öğrenci arkadaşlarıyla çıktığı inceleme gezilerinde İspanya'yı tanıma olanağını buldu. Bu gezilerin izlenimlerini 1918'de *Impresiones y paisajes* ("İzlenimler ve Görünümler") adlı ilk kitabında topladı.

Sanat ve edebiyat çevrelerinin ilgisini çeken Lorca, ertesi yıl Granada'daki El Centro Artistico'nun (Sanat Merkezi) yönetmeni Fernando de los Rios'un önerisi üzerine Madrid Üniversitesi'ne yazılarak sanat ve edebiyat alanındaki yeniliklere açık genç aydınların bir araya geldiği Residancia de Estudiante denilen öğrenci yurduna yerleşti. Burada ondaki yeteneği gören Luis Buñuel, Rafael Alberti, Pedro Salinas ve Guillermo de Torre gibi sanatçıların desteğiyle çalışmalarını hızlandırdı. İlk oyunu *El maleficio de la mariposa* ("Pervanenin Nazarı") 1920'de sahnelendikten sonra Granada'da yazmaya başladığı ilk şiirlerini *Libro de poemas* (Şiirler Kitabı) adıyla 1921'de yayımladı. Bunu 1927'de *Mariana Pineda* adlı oyunun sahnelenmesi ve *Canciones* (Şarkılar) başlıklı şiir kitabının yayımlanması izledi.

Lorca 1924-1928 arasında sık sık Barcelona'ya gitti, Salvador Dali, Jorge Guillen ve Alberti gibi sanatçı ve şairlerle dostluğunu geliştirdi. Edebiyat ve müzik dışında resim alanında da çalışmalar yaptı. 1927'de birçok ünlü İspanyol şairiyle birlikte Altın Çağ'ın ünlü şairi Gongora'nın 300. ölüm yıldönümü törenine katıldı. Bu nedenle Guillen, Alonso, Salinas ve Gerardo Diego ile birlikte "1927 Kuşağı" şairleri arasında anılmaya başladı. 1927'de açtığı, desenlerinden oluşan bir sergi büyük başarı kazandı. 1928'de hem İspanya'da, hem de İspanyolca konuşulan bütün ülkelerde büyük başarıya ulaşan *Romencero gitano* adlı şiir kitabını yayımladı. Lorca bu kitabında geleneksel romans biçiminde, her iki dizede bir ses benzeşmesiyle yazdığı, çoğunluğu çingene konularıyla ilgili türküleri bir araya getiriyordu. Aynı yıl içinde bir süredir çıkarmayı düşündüğü *Gallo* (Horoz) adlı dergiyi yayımlamaya başladıysa da, ancak iki sayı çıkarabildi. Bu iki sayı bile Granada sanat çevrelerine belli bir canlılık getirdi, büyük tartışmalara yol açtı.

Lorca 1929 Haziran'ında eski öğretmeni ve dostu Fernando de los Rios'la birlikte Paris, Londra ve İskoçya üzerinden New York'a gitti. Columbia Üniversitesi'nde İngilizce kurslarına yazıldı. Bu konudaki başarısız denemelerden sonra dil öğrenmekten vazgeçerek arkadaşlarına İspanyol halk türküleri öğretmeye çalıştı. New York'u, müzeleri, sinemaları, tiyatroları, yoksul göçmen mahallelerini özellikle de Harlem'i ve caz müziğini tanıyarak *Poeta en Nueva York* (Ozan New York'ta) kitabındaki şiirlerini yazdı. Mart 1930'da Havana'ya gitti, orada konferanslar verdi. Haziran'da İspanya'ya döndüğü zaman, ülkeyi siyasal bir kaynaşma içinde buldu. Miguel Primo de Rivera'nın diktatörlüğü sona ermiş, demokrat eğilimli politikacılar cumhuriyeti kurmaya hazırlanıyorlardı.

14 Nisan 1931'de İspanya'da cumhuriyet ilan edildikten sonra Lorca da yeni yönetimin kültür ve sanat işlerinde daha etkin bir rol oynamaya başladı. Kültür bakanlığına Fernando de los Rios'un getirilmesiyle Lorca bir süredir tasarladığı gezici tiyatro topluluğu kurma düşüncesini gerçekleştirdi. Alejandro Casona'nın yönetimindeki Teatro del Pueblo ile Lorca'nın yönetimindeki La Barraca adıyla tanınan

Teatro Universitario, İspanya'nın tiyatrodan yoksun bölgelerini dolaşarak klasik ve modern oyunlar sahneleyeceklerdi. La Barraca 1932'de ülkenin dört bir yanında Lope de Vega,Tirso de Molina, Calderon gibi ünlü yazarların oyunlarını oynamaya başladı. Bu oyunlardan bazılarını Lorca kendisi yönetiyordu. Kendi oyunlarının sahnelenmesi hem çok vaktini alıyor, hem de La Barraca'nın çalışmalarına katılmasını engelliyordu. Ünlü güldürülerinden *El amor de don Perlimplin con Belisa en su jardin* (Don Perlimplin ile Belisa'nın Bahçede Sevişmesi) ile *Bodas de sangre* (Kanlı Düğün) adlı tragedyası 1933'ün başlarında Madrid'te sahnelendi. Lorca aynı yıl içinde Rio de Janeiro, Montevideo ve Buenos Aires gibi Güney Amerika kentlerine gitti. *Kanlı Düğün*'ün buralarda sahnelenmesi Lorca'nın uluslararası üne kavuşmasını sağladı. 1934'te *Llanto por Ignacio Sanchez Mejias* (Ignacio Sanchez Mejias'a Ağıt) adlı uzun şiirini yazdı. Aynı yıl içinde ikinci büyük tragedyası *Yerma* sahnelendi.

Sanatının niteliği

1934'ün sonuna doğru İspanya yeni bir siyasal bunalımın içine girmek üzereydi. 1935-1936 yıllarında Cumhuriyet yönetimi, sağcıların kurduğu Falange partisinin militanlarınca sürekli saldırıya uğramaya başladı, siyasal cinayetler sıklaştı. 1936 yazında saldırgan sağcıların İspanya'nın güneyinde çok güçlü olduğunu ileri süren arkadaşlarının uyarılarına karşın Lorca tatilini geçirmek üzere Granada'ya gitti. Bundan kısa bir süre sonra general Franco'nun önderliğindeki bazı birlikler yönetime karşı ayaklandılar. Granada'daki birliklerin de bu ayaklanmaya katılması üzerine Lorca'nın eniştesi olan kentin belediye başkanı Manuel Fernandez Montesinos 3 Ağustos'ta tutuklanarak kurşuna dizildi. Kısa bir süre sonra Lorca'yı da ele geçiren Falange militanları onu öbür tutuklularla birlikte Vienar-Alfacar yolu üstünde, büyük bir olasılıkla 19 Ağustos 1936'da, kurşuna dizdiler.

Oyunları

Lorca'nın İspanya İç Savaşı'nın başladığı dönemde siyasal bir cinayete kurban gitmesi, ününün bütün dünyadaki özgürlükçü çevrelerde yayılmasını sağladı. Lorca'nın şiir ve oyunlarının çağdaş edebiyatta benzeri olmayan bir başarı kazanmasının temelinde, onun doğal benzetmelerle dolu halk dilini büyük bir ustalıkla özümleyerek bu kaynaktan özgün bir bireşim yaratması yatmaktadır. Lorca'nın ilk şiirlerinden ölümünden sonra yayımlanan *Divan del Tamarit*'e kadar yazdığı şiirlerin hemen hemen hepsinde dış dünyaya çocuksu bir yalınlıkla bakan bir sanatçıyla çağdaş dünyanın karmaşıklığını kavramaya çalışan özgün bir düşünürün gerçeküstücü imgeleri şaşırtıcı bir canlılıkla yan yana getirilmiştir. Doğal yaşamın yaratıkları çoğu zaman birer insan kimliğine bürünerek ilkel söylencelerin etkisini yaratırlar. Endülüs'te yaşayan çingenelerden esinlenilerek yazılan *Romancero gitano*'da da halk inançlarına göre davranan ilkel ve yalın insanların dünyası ile çağdaş yaşamın şiddet ve karmaşası birleşerek Lorca'nın duyusal şiir dilini oluşturur. Özellikle doğal yaşama biçiminin geleneksel düşmanı sayılan kolluk kuvvetlerinin ele alınışı, onun şiirindeki dramatik gerilimin etkili bir simgesi olarak kullanılır. Lorca'nın ölüm saplantısı da *Ozan New York'ta* ve *Ignacia Sanchez Mejias'a Ağıt* şiirlerinde başarıyla dile getirilir. Lorca'nın belki de en büyük başarısı, aynı zamanda geleneksel, çağdaş ve kişisel bir şiir dili yaratmış olmasıdır.

Geleneksel halk şiirinden, Gongora ve öbür klasik İspanyol şairleriyle çağdaş dünya şairlerinden yararlanarak yarattığı kişisel üslup, onun benzer kaynaklardan yola çıkarak gene oldukça özgün bir oyun dili bulmasını da kolaylaştırmıştır. İlk oyunla-

Şiirde Halk Kaynaklarından Yararlanma

Şiir sanatının gelişme sürecinde bireysel sesini bulmuş birçok büyük şairin geleneksel halk kaynaklarından yararlandığına sık sık rastlanmıştır. Avrupa'nın değişik ülkelerinde Orta Çağ'ın sonuna doğru ulusal edebiyatların oluşmasında adı bilinmeyen halk ozanlarının da büyük payı olduğu söylenebilir. Özellikle İngiltere ve İspanya gibi Rönesans döneminin edebiyat alanında parlak ürünler ortaya koymuş iki ülkesinde hem şiir, hem de tiyatro türünde başarılı yapıtlar veren sanatçıların halk şiir geleneği ile kökü Eski Yunan ve Latin edebiyatına uzanan Yüksek Rönesans edebiyatından güçlü bir bireşim yarattıkları görülür. Lope de Vega*, Tirso de Molina*, Calderon*, Shakespeare*, Ben Jonson*, François Villon* gibi sanatçılar böyle bir bireşimin belki de en ünlü temsilcileridir. 18.yy sonunda ortaya çıkan Romantizm' le birlikte Avrupa'da bazı yazarların, kapitalizmin yabancılaştırmasına karşı, halk sanatının bireyle ortak duyarlığı bütünleştirici özüne yeniden yöneldikleri dikkati çeker. Ne var ki, ilk bakışta kentleşmenin, sanat yapıtlarının metaya dönüşmesinin yozlaştırıcı etkisine sağlıklı bir tepki gibi görünen bu eğilim aynı zamanda günümüze kadar süren bir kavram kargaşası yaratmış ve halk sanatının eleştirel yaklaşımdan yoksun, sorumsuz bir tutumla kullanılmasına yol açmıştır. İspanyol şairi ve oyun yazarı Federico Garcia Lorca ise 20.yy'da, W.B.Yeats*, Anna Abmatova*, Sergey Yesenin* gibi ülkelerinin halk şiiri geleneğinden yaratıcı bir biçimde yararlanan şairlerin başında gelir.

Yeni Türk şiirinde de halk kaynaklarından ve gelenekten yararlanan birçok sanatçıya rastlanır. Bunlar arasında Faruk Nafiz Çamlıbel*, Ömer Bedrettin Uşaklı*, Kemalettin Kamu*, Ahmet Kutsi Tecer* gibi halk şiirinin daha çok biçimsel özelliklerini yineleyen şairlerin yanı sıra, Nâzım Hikmet*, Orhan Veli*, Oktay Rifat*, Melih Cevdet Anday*, Behçet Necatigil*, Cahit Külebi* ve Ceyhun Atıf Kansu* gibi bu kaynağı daha özgün ve yaratıcı bir biçimde kullanan şairler özellikle dikkati çeker.

rındaki lirik ve deneysel öğeler o yıllar moda olan orta tabaka gerçekçiliğine karşı bir tepki olarak değerlendirilebilir. 1930'da yazdığı *La zapatera prodigiosa* (Eskicinin Tazesi) adlı oyunu, Cocteau, Valle Inclan ve daha başka çağdaş oyun yazarlarından etkilenerek yazdığı ilk oyunları ile baskı altında yaşayan İspanyol kadınlarının cinsel dramlarını dile getirdiği *Kanlı Düğün, Yerma* ve *Bernarda Alba'nın Evi* gibi olgunluk dönemi tragedyaları arasındaki geçiş döneminin başarılı bir örneğidir. *Dona Rosita la soltera*, (Kızkurusu Gül Hanım) adlı güldürüsü de aynı konuyu orta tabaka çevresinde ve daha ölçülü bir biçimde ele alır. Lorca'nın ilk iki tragedyası yirminci yüzyılın koşuk diliyle yazılmış başarılı ender oyunları arasındadır. *La casa de Bernarda Alba* (Bernarda Alba'nın Evi) ise şiirselliğini düzyazı diliyle pekiştiren gerçekçi bir tragedya örneğidir. Her üç oyunda da yoğun duyguların yarattığı aşırı gerilim, duyusal aşk, analık duygusu ve onur yasalarının getirdiği kısıtlama arasındaki çatışmadan kaynaklanır. Lorca'nın sahne tekniği konusundaki şaşmaz sezgisi, konuya uygun düşen imge zenginliği ve oyunların sağlam kurgusu çağdaş tiyatroda benzeri olmayan bir tragedya türü yaratır.

Lorca'nın ilk oyunu *El maleficio de la mariposa* ("Pervanenin Nazarı") çocuksu duyarlıkla ele alınmış bir masalın oyunlaştırılmasıydı. 1923'te yazdığı *Mariana Pineda*'da ise tarihsel bir konuyu şiirsel bir dille oyunlaştırmayı ve dramatik yapının inceliklerini öğrenmeyi deniyordu. Lorca olgunlaşma süreci içinde çingenelerin *flamenco* müziği ve danslarıyla birlikte, bireyle toplum arasındaki derin çatışmayı da keşfetmekte gecikmedi. Bu dönemde yazdığı şiir kitabına *El poemo del cante jondo* ("Derin Türkünün Şiiri") adını vermesi özel bir anlam taşır. Lorca ülkesinin toplumsal yaşayışındaki bu trajik içeriği hammadde olarak şiirlerinde kullandı. Sanayinin geliştiği toplumlarda hızlı kentleşme, insanın işine ve çevresine yabancılaşması, sanatçının da kendisini besleyen geleneksel kaynaklardan kopmasına yol açmıştı. Lorca'nın İspanya gibi kırsal kültürün canlılığını koruduğu bir ülkede yetişmesi, bu kaynaklardan daha dolaysız yararlanmasını sağladı. İspanya'nın modern dünya ülkeleri içinde görece bir durağanlık göstermesi, gündelik yaşamın değişmez kalıplar içinde sınırlanması, Lorca'nın tragedyaları için inandırıcı bir model oluşturdu. Ancak kendisi çağdaş sanattaki gelişmeleri de yakından izleyip özümleyebilecek bir yeteneğe sahip olduğu için, yapıtlarında köy-kent çatışmasının dramını da yansıtmayı başardı. Olgunluk dönemi şiirlerinde ve köy tragedyalarında görüldüğü gibi, toprağa bağlı bu şair, insanlığa ölümlü olmanın tragedyasını anımsatırken, bu yazgıya karşı daha canlı, daha coşkulu yaşamak gerektiğini çarpıcı bir biçimde dile getiriyordu.

Atlının Türküsü

Kurtuba
Uzakta tek başına

Ay kocaman at kara
Torbamda zeytin kara
Bilirim de yolları
Varamam Kurtuba'ya

Ovada geçtim yel geçtim
Ay kırmızı at kara
Ölüm gözler yolumu
Kurtuba surlarında

Yola baktım yol uzun
Canım atım yaman atım
Etme eyleme ölüm
Varmadan Kurtuba'ya

Kurtuba
Uzakta tek başına

(Federico Garcia Lorca;
Türkçesi: M.C.Anday- S.Eyuboğlu)

- **YAPITLAR** (başlıca): **Şiir:** *Libro de poemas*, 1921, (Şiirler Kitabı); *Poema del cante jondo*, 1921-1922, (Cante Jondo Şiiri); *Primeras canciones*, 1922, (İlk Şarkılar); *Canciones*, 1921-1924,(Şarkılar); *Romancero gitano*, 1924-1927,(Çingene Romencerosu "Çingene Baladları"); *Poeta in Nueva York*, 1929-1930, (Ozan New York'ta), *Llanto por Ignacia Sanchez Mejias*, 1935, (Ignacio Sanchez Mejias'a Ağıt); *Divan del Tamarit*, 1936, (Tamarit Divanı). **Oyun:** *El Maleficio de la mariposa*, 1919-1920, ("Pervanenin Nazarı"); *Mariana Pineda*, 1925, (Mariana Pineda); *La zapatera prodigiosa*, 1926, (Eskicinin Tazesi); *El passeo de Buster Keaton*, 1928, ("Buster Keaton Geziniyor"); *La tragicomedia de don Cristobal y la sena Rosita*, 1928, (Don Cristobita ile Dona Rosita'nın Acıklı Güldürüsü); *El amor de don Perlimplin con Belisa en su Jardin*, 1928, (Don Perlimplin ile Belisa'nın Bahçede Sevişmesi); *Bodas de Sangre*, 1932, (Kanlı Düğün); *Yerma*, 1934, (Yerma); *Dona Rosita la soltera*, 1935, (Kızkurusu Gül Hanım); *El publico*, 1935, ("Seyirciler"); *La casa de Bernarda Alba*, 1936, (Bernarda Alba'nın Evi); **Çeşitli:** *Impresiones y Paisajes*, 1918, ("İzlenimler ve Görünümler").
- **KAYNAKLAR:** A.Barea, *Lorca: the Poet and His People*, 1944; A. de la Guardia, *Garcia Lorca: persona y creacion*, 1941; E.Honig, *Garcia Lorca*, 1944.

◄ *Şiirleri*

LOREN, Sophia
(1934)

İtalyan sinema oyuncusu. 1950' lerden bu yana güzelliği ve yeteneğiyle beyaz perdedeki ününü sürdürmüştür.

20 Eylül 1934'te Roma'da doğdu. Gerçek adı Sofia Scicolone'dir. Evlilik dışı bir çocuktu. Roma'nın yoksul mahallelerinde büyüdü. Başarı kazanamamış bir oyuncu olan annesi kızını yıldız yapmak amacıyla güzellik yarışmalarına soktu. 1949'da *Quo Vadis*'te ve daha birçok filmde ana-kız birlikte küçük rollerde göründüler. Önemsiz filmlerde soyunarak ün kazanmaya çalışan Loren'in, yapımcı Carlo Ponti'nin ilgisini çekince birdenbire yıldızı parlayıverdi. 1954'te

yalnız Avrupa'da değil, Amerika'da da tanınmaya başlamıştı. Değişik tipi ve oyunu Hollywood yapımcılarını da etkileyince 1958'de ABD'ye gitti. 1959'da *The Black Orchid* (Siyah Orkide) filmiyle Venedik Film Şenliği'nde en iyi oyuncu seçildi.

1961'de yeniden İtalya'ya döndü ve mesleğinin unutulmaz oyunlarından birini, De Sica'nın *La ciociara* (İki Kadın) filminde verdi. Bu rolüyle hem Cannes Şenliği'nde en iyi kadın oyuncu seçildi, hem de o yılın Oscar'ını kazandı. 1964'te Moskova Film Şenliği'nde *Matrimonio all' Italiana* (İtalyan Usulü Evlenme) ile ödül aldı.

Birçok ünlü yönetmenle film yapan Loren, 1957'de Carlo Ponti ile evlenmiş, ama Katolik Kilisesi'nin, Ponti'yi ilk eşinden boşanmış saymadığı için tanımadığı bu evlilik, ancak her ikisinin de Fransız vatandaşlığına geçmesinden sonra 1966'da yasallaşmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler: *Aida*, 1952; *L'oro di Napoli*, 1954, ("Napoli Altını"); *Pane, amore e...*, 1955, (Aşk ve Ekmek); *The Pride and the Passion*, 1957, (Gurur ve İhtiras); *Desire Under the Elms*, 1958, (Karaağaçlar Altında Arzu); *The Key*, 1958, (Anahtar); *The Black Orchid*, 1959, (Siyah Orkide); *La ciocciara*, 1960, (İki Kadın); *El Cid*, 1961; *Boccacio '70*, 1962; *I sequestrati di Altona*, 1962, (Altona Mahkûmları); *Matrimonio all'Italiana*, 1964, (İtalyan Usulü Evlenme); *Lady L*, 1965; *Arabesque*, 1966, (Casuslar); *A Countess From Hong Kong*, 1967, (Hong Kong'lu Kontes); *Il viaggio*, 1974, (Yolculuk); *Una giornata speciale*, 1977, (Özel Bir Gün); *Revenge*, 1979, ("Öç"). Kitap: *Sophia-Living and Loving: Her Own Story*, 1979, ("Sophia-Yaşarken ve Severken: Kendi Öyküsü").

LORENTZ, Hendrik Antoon
(1853-1928)

Hollandalı kuramsal fizik bilgini. Elektromanyetiklik kuramının geliştirilmesinde ve maddenin elektriksel yapısının anlaşılmasında önemli katkıları olmuştur.

18 Temmuz 1853'te Arnhem'de doğdu, 4 Şubat 1928'de Haarlem'de öldü. Birinciliklerle dolu ilk ve ortaöğrenimini Arnhem'de tamamladıktan sonra Leiden Üniversitesi'nde yükseköğrenime başlayan Lorentz, üç yıl gibi kısa bir sürede doktora yeterlilik sınavını vermeyi başardı. 1875'te henüz yirmi bir yaşındayken hazırladığı doktora çalışmasının büyük bir yankı uyandırması üzerine hem Utrecht Üniversitesi'nin matematik kürsüsünden, hem de Leiden Üniversitesi'nin birkaç yıl önce kurulmuş olan kuramsal fizik kürsüsünden çağrı aldı. O yıllarda tüm Avrupa'da ancak birkaç üniversitede benzeri bulunan kuramsal fizik kürsüsünün çağrısını kabul etmekle bilimsel geleceğinin yönünü de belirleyen Lorentz en önemli kuramsal çalışmalarını Leiden Üniversitesi'nde çalıştığı yıllarda gerçekleştirdi. 1902'de Nobel Fizik Ödülü'nü Zeeman ile paylaştı. 1912'de Leiden Üniversitesi'nden ayrıldı ve Haarlem'deki Teyler Enstitüsü'nün araştırma yöneticiliğini üstlendi.

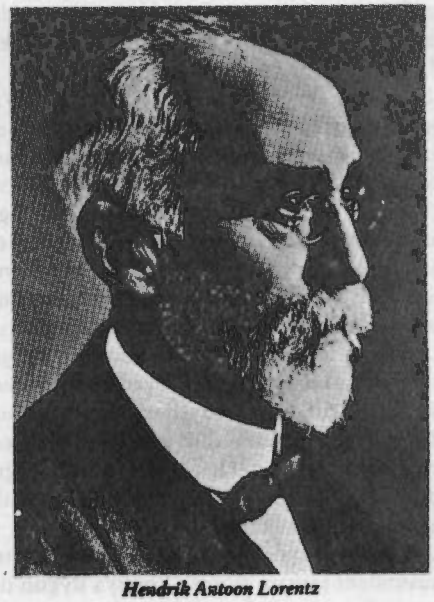

Hendrik Antoon Lorentz

Onursal profesörlüğünü sürdürdüğü Leiden Üniversitesi'nde düzenli olarak konuşmalar da yaptığı bu dönemde, Teyler Enstitüsü'nün laboratuvarını geliştiren, 1919 ile 1926 yılları arasında üniversite sınavlarının iyileştirilmesi gibi konularda çalışmalar yapan bir komisyonda çalışan Lorentz, 1921'de bu komisyonun yükseköğretim ile ilgili bölümünün başkanlığına getirildi.

1920'den sonra Zuider Zee'de denizden tarıma uygun arazi kazanılmasını amaçlayan projenin yöneticiliğini yapan Lorentz, Hollanda Akademisi'nin Fizik Bölümü'nün başkanlığında bulunmuş, Zeeman ile paylaştığı Nobel Ödülü'nün yanı sıra, Royal Society'nin Rumford ve Copley madalyalarını almış, Alman Fizik Derneği ve Royal Society üyeliklerine seçilmiş, Paris ve Cambridge üniversiteleri tarafından onursal doktor unvanıyla ödüllendirilmiştir.

Hollanda'nın uluslararası bilimsel kuruluşlarda etkinlik göstermesini ve uluslararası bilimsel işbirliğinin, I. Dünya Savaşı'nda yenik düşen ulusları da kapsayacak biçimde genişletilmesini sağlamak amacıyla yoğun çabalar harcayan, uluslararası Solvay Konferansları'nın örgütlenmesine ve yönetilmesine büyük katkılarda bulunan Lorentz, bu konferanslarda ortaya çıkan karmaşık bilimsel sorunları özetlemekteki başarısıyla kuramsal fizik alanının gerçek önderi konumuna yükselebilmiştir. Aralarında Einstein ve Schrödinger gibi dehaların da yer aldığı bir bilim adamları topluluğu Lorentz'in görüşlerine her zaman önem vermişler ve fiziğin amacının tüm olaylara, temel ilkelere dayalı basit açıklamalar getirmek olduğuna inanan bu bilim adamına sık sık danışmak gereğini duymuşlardır.

Lorentz'in başlıca ilgi alanları olan elektromanyetik ve optik konularında 1870'lerde, birbirleriyle çelişen görüşler, kuramlar ve yanıt bekleyen soruların oluşturduğu bir karmaşa egemendi. Optik konusunda esneklik kuramını andıran bir kuram geçerliydi. Ancak esnek ortamlarda hem dik hem de uzunlamasına dalgalar olmasına karşın optikte yalnızca dik dalgaların bulunması problemine çözüm bulunama-

mıştı. Elektrik alanında ise, kuvvetin merkezi olup olmaması, etkileşmenin uzaktan ya da alan aracılığıyla olması, elektrik akımında kaç tane sıvının bulunduğu, ışıkla elektrik arasında bağlantının var olup olmadığı, kuvvetlerin mutlak mı göreli hızla mı bağımlı olduğu, elektrik dalgalarının içinde yayıldığı bir esirin bulunup bulunmadığı gibi sorulara verdikleri yanıtlarla birbirlerinden ayrılan, en etkilisi Weber'in geliştirdiği olmak üzere birçok kuram savunuluyordu. Maxwell' in elektromanyetiklik kuramı da optikle elektromanyetik kuram arasındaki ilişkiyi ciddiye almasına karşın, geometrik optikteki yansıma ve kırılma yasalarını açıklayamaması ve elektrik yükünün özelliğine ilişkin bir açıklamada bulunmaktan kaçınması gibi nedenlerle eleştirilmiş, ancak bu kuramı uzaktan etkilemeli bir kuram olarak yorumlayan Helmholtz'un katkılarıyla karmaşadan kurtarılabilmişti.

Lorentz, Fresnel'in kırılma ve yansıma formüllerinin, Maxwell kuramının Helmholtz tarafından yorumlanan biçiminden elde edilebileceğini kanıtlayan doktora çalışmasıyla hem optikteki esneklik kuramının yerini elektromanyetiklik kuramının almasını, hem de madde ile elektromanyetik alanın birbirlerinden ayrılmasını sağladı. Daha sonra yoğunluk ile kırılma indisi arasındaki bağıntıyı buldu, esirin özelliklerini inceledi ve ısı kuramıyla ilgili önemli araştırmalar yaptı.

Elektromanyetik ışımanın nedenini elektrik yüklerinin titreşimine bağlayan Maxwell kuramının, radyo dalgaları için doğru olduğunun 1887'de Hertz tarafından kanıtlanmasının ardından, ışığın da maddenin içerdiği yüklü parçacıkların titreşiminin doğurduğu bir elektromanyetik ışıma olduğunu göstermeyi amaçlayan Lorentz'in çalışmaları 1896'da, öğrencisi Zeeman'ın gerçekleştirdiği bir deneyle doğrulandı. Lorentz'in savı doğruysa, ışığın güçlü bir manyetik alandan etkilenmesi gerektiği görüşüne dayanan Zeeman deneyinin en önemli sonucu atomda yüklü parçacıkların bulunduğunu göstermesiydi. Birkaç yıl sonra J.J. Thomson'un elektronun varlığını kesin olarak saptamasıyla önemi daha da belirginleşen buluşları Lorentz ve Zeeman'ın 1902 Nobel Fizik Ödülü'nü almalarını sağladı.

1895'te tamamladığı bir çalışmada Maxwell denklemlerine günümüzde kullanılan vektörel biçimlerini kazandıran, bu dört denklemin alan hareket denklemleri olduğunu öne süren ve alanın maddeyle etkileşmesinin kendi adıyla anılan bir kuvvet denklemi yardımıyla anlatılabileceğini gösteren Lorentz, o yıllarda gerçekleştirilen Michelson-Morley deneyinin sonuçlarını yorumlarken ünlü "kısalma" (büzüşme) varsayımını ortaya attı. Aynı zamanlarda Fitzgerald tarafından da geliştirildiği için Lorentz-Fitzgerald büzüşmesi olarak anılan bu varsayıma göre hareket eden cisimler hareket yönünde kısalırlar. Lorentz daha sonra da hareket halindeki ortamlarda elektromanyetik formüllerin dönüşümünü sağlayan Lorentz dönüşümlerini buldu ve bu dönüşümler yardımıyla bir yüklü parçacığın kütlesinin hızla birlikte artacağını, hızı ışık hızına yaklaşırken hacminin sıfıra, kütlesininse sonsuza yaklaşacağını dolayısıyla bu parçacıkların hızının ışık hızını aşamayacağını gösterdi. Poincaré, Lorentz dönüşümlerinin göreli hareket halinde olan elektromanyetik sistemlerde geçerli bir ilke olduğunu öne sürdü. Einstein ise Lorentz dönüşümlerinin hem mekanik hem de elektromanyetik kuramlarda ve hem yüklü hem de yüksüz parçacıklar için geçerli genel bir ilke olduğunu ve bu dönüşümlerin özel görelilik kuramından elde edilebileceğini gösterdi.

Lorentz'in bir başka katkısı da mekanik kütleyi açıklamakta elektronun enerjisiyle ilgili hesaplardan yararlanma girişimini başlatmasıydı. Abraham Larmor ve Wien'le birlikte, elektromanyetik kuramın tüm fiziği birleştiren tek kuram olduğu kanısına ulaşan ve bir süre için fizikçilerin görevinin kuramsal buluşlara uygulama alanı bulmakla sınırlı kalacağına inanan Lorentz, Poincaré'nin elektromanyetik kuvvetlerin yalnız başına kararlı denge sağlayamadığını göstermesi ve klasik kuramın açıklayamadığı "siyah cisim ışıması" probleminin Planck'ın kuvantum kuramıyla açıklanabildiğinin anlaşılması üzerine kuvantum kuramını savunmaya başladı ve 1911'de başkanlığını yaptığı Solvay Konferansı'nda elektron kuramının kuvantum kuramı ile uyumlu hale getirilmesinin gerektiğini öne sürdü.

Lorentz, çağdaş kuramsal fiziğin ve özellikle elektromanyetik kuramın gelişmesine önderlik eden çalışmalarının yanı sıra, bilim adamları arası ve uluslararası bilimsel işbirliğinin yaygınlaştırılmasına katkılarıyla da unutulmayacak adlar arasında yer almaktadır.

Yüklü parçacıkların titreşimi

• YAPITLAR (başlıca): *H.A.Lorentz, Collected Papers*, (ö.s.), P.Zeeman, A.D.Fokker (der.), 9 cilt, 1935-1939, ("H.A.Lorentz, Toplu Makaleler").

• BAKINIZ: BECQUEREL, EINSTEIN, G.F. FITZGERALD, FRESNEL, HELMHOLTZ, H.HERTZ, MAXWELL, MICHELSON, H.POINCARÉ, J.J.THOMSON, ZEEMAN.

LORENZ, Konrad
(1903)

Avusturyalı zooloji ve etoloji bilgini. Hayvanların doğal yaşam ortamındaki davranışlarını inceleyen etolojinin kurucularındandır.

Lorentz-Fitzgerald büzüşmesi

Konrad Zacharias Lorenz 7 Kasım 1903'te Viyana'da doğdu. Babasının isteği üzerine seçtiği ve ABD'de, Columbia Üniversitesi'nde başladığı tıp öğrenimini Viyana Üniversitesi'nde sürdürüp 1928'de diplomasını aldıktan sonra, kendi yönelimine uyarak zooloji öğrenimine başladı ve 1933'te aynı kurumdan zooloji doktorasını aldı. 1937-1940 arası Viyana Üniversitesi'nde karşılaştırmalı anatomi ve hayvan psikolojisi derslerini üstlendi, 1940'ta da Almanya'daki Königsberg Üniversitesi'nde psikoloji profesörlüğüne ve bölüm başkanlığına atandı. İki yıl sonra, II. Dünya Savaşı nedeniyle hekim olarak Alman ordusuna katılan Lorenz, 1944'ten 1948'e değin SSCB'nin savaş tutsağıydı. Serbest bırakılınca Avusturya'ya döndü ve 1949-1951 arası Altenberg'deki Karşılaştırmalı Etoloji Enstitüsü'nün yöneticiliğini yürüttü. 1951'de yeniden Almanya'ya giderek, Max Planck

Deniz Biyolojisi Enstitüsü'nün Buldern'deki Davranış Fizyolojisi Araştırma İstasyonu'nu örgütleyip başkanlığını üstlendi. 1956'dan 1973'e değin Seewiesen'deki Max Planck Davranış Fizyolojisi Enstitüsü'nün yöneticiliğini, 1973-1982 arası Avusturya Bilimler Akademisi'ne bağlı Karşılaştırmalı Etoloji Enstitüsü'nde Hayvan Sosyolojisi Bölümü'nün başkanlığını yaptı. 1982'de de gene Akademi'ye bağlı olarak kendi adına kurulan Konrad Lorenz Enstitüsü Etoloji Araştırmaları İstasyonu'nun yöneticiliğine getirildi. Çeşitli Avrupa üniversitelerinden onursal profesörlük unvanı alan, 1964'te Londra'daki Royal Society'nin yabancı üyeliğine seçilen Lorenz, 1973 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü von Frisch ve Tinbergen ile bölüştü.

Davranış kalıpları

Lorenz, Nobel Ödülü'nü bölüştüğü von Frisch ve Tinbergen ile birlikte, hayvanların yaşayış biçimlerini, alışkanlık ve davranışlarını kendi doğal ortamlarında incelemeyi, evrimlerini bireyoluş ve soyoluş açısından değerlendirmeyi amaçlayan çağdaş etolojinin kurucularındandır. Önceleri yalnızca insanlara yararlığı ya da insanlarla ilişkileri açısından incelenen hayvan davranışlarının, kendi doğal çevresinde ve kendi mantığıyla incelenmesi gerektiğini vurgulayarak etolojiye karşılaştırmalı bir bilim dalı niteliği kazandıran Lorenz, birçok hayvan türünün ortak alışkanlıklarını sistemli bir biçimde inceledi, temel güdülerin davranışları nasıl biçimlendirdiğini araştırdı. Bu araştırmaları sırasında ortaya çıkardığı önemli bir nokta, hayvanlarda, genellikle basit refleks zincirlerinden oluştuğu sanılan davranışların çok daha karmaşık ve çevre koşullarıyla çok daha köklü bir etkileşim içinde olduğunu gözlemlemesiydi. Doğuştan gelen davranış modeli diye adlandırdığı bu davranış kalıplarının her türde ayrı ve kendine özgü olduğunu açıklayan Lorenz, bu davranış modellerinin tıpkı anatomik yapı gibi türleri birbirinden ayırmakta kullanılabileceğini, buna karşılık kimi organlardaki benzerlik ve işlevsel eşdeğerliliğin bu davranış kalıpları için de geçerli olduğunu savundu.

Lorenz, başta Tinbergen olmak üzere birçok etoloji bilginiyle yaptığı ortak çalışmalarla davranış kalıplarının merkezi bir sinir mekanizmasıyla denetlendiğini ve bu kalıpları basit reflekslerden ayıran temel özelliğin, hiçbir uyarıya bağlı olmaksızın kendiliğinden ortaya çıkabilmesi olduğunu gösterdi. Gene de bu kalıpların dışa vurulmasının belirli çevre koşullarına ve belirli türden "salıverme uyarıları"na bağlı olduğunu vurguladı. Örneğin, kimi hayvanlarda erkeğin dişiye "kur" yapması ve doğacak yavrular için bir yuva hazırlaması, dişiden aldığı belirli bir uyarıyla ya da bir uyarı kümesiyle eyleme dönüşmekteydi. Bu davranış kalıplarının, "sabit eylem modeli" diye adlandırılan ve büyük ölçüde "salıverme uyarılarına" bağımlı olan, hayvanın çevresini daha iyi | algılamasını ve ilgisini gerekli uyarılara odaklamasını sağlayan bir "yönlenme davranışı"ndan oluştuğunu Lorenz ve Tinbergen ortak çalışmalarıyla açıkladılar.

Saldırganlık güdüsü ve kritik dönem kavramı

Lorenz'in etolojiye en önemli katkılarından biri, türlere özgü davranış profillerini çıkarmış olmasıdır. Özellikle 20. yy'ın başında davranış psikolojisi bilginleri, türler arasındaki davranış farkını en aza indirgeyen ve davranışların biçimlenmesinde çevrenin etkisi ile hayvanın öğrenme yeteneğinin büyük bir rolü olduğunu vurgulayan bir yaklaşımı benimsemişlerdi. Bu yaklaşımın yanılgısını ortaya koyan Lorenz'in çalışmaları, türler arasında önemli davranış farklılıkları olduğunu, bunların öğrenmeyle kazanılmayıp doğuştan geldiğini kanıtladı. Davranış kalıplarını incelerken özellikle saldırganlık olgusuna ağırlık veren Lorenz, türdeşler arasında, yiyecek, avlanma, bölge egemenliği ve eş seçimi için verilen savaşımı araştırarak, saldırganlığın yaygın ve kimi durumlarda kalıplaşmış olduğunu, öğrenmeden çok doğuştan var olan mekanizmalardan kaynaklandığını belirtti. Son yıllarda, bu bulgularını ve düşüncelerini insan davranışlarına uygulayarak, kendi doğal yapısı ile uygarlığın getirdiği koşulların çeliştiği ölçüde insanın psikolojik ve etolojik açıdan zor durumda kaldığını, kavga ve savaş eğiliminin doğuştan gelme kaçınılmaz bir güdü olduğunu ve insanın bu güdüyü toplum açısından kabul edilebilir kimi etkinliklere yöneltmesi gerektiğini öne sürmesi düşünürler ve sosyologlar arasında büyük tartışmalara yol açtı.

Lorenz'in tanımladığı önemli olgulardan biri de, kimi türlerde çevrenin etkisine ve öğrenmeye açık bir "kritik" dönemin varlığıdır. Özellikle ördek ve kaz palazları üzerinde yaptığı araştırmalarla, yumurtadan çıkan yavruda belli bir anne kavramının olmadığını, yaklaşık ilk 30-35 saatlik kritik dönemde gerçek annesini gördüğü için onun ardından gittiğini, bu süre içinde devingen herhangi bir nesnenin de "anne" olarak algılanabileceğini gösterdi. İlk izlenim *(imprinting)* olarak adlandırılan bu olgu yalnız etolojide değil, psikolojide de önemli bir araştırma konusudur.

Son yapıtlarında aşırı nüfus yoğunluğu, çevre kirlenmesi, toplumsal şiddet olayları, nükleer silahlanma gibi çağdaş toplumun sorunlarını ele alıp, insanın çevreyle uyum içinde ve savaşsız bir dünyada yaşamasını sağlamak için çözüm arayan Lorenz, giderek geniş okuyucu kitlelerine ulaştı. İnsan davranışlarının çözümlenmesindeki kimi genellemeleri aşırı, kültür yozlaşması konusundaki kimi görüşleri ırkçı, özellikle insandaki saldırganlık güdüsüne ilişkin yorumu temelsiz ve aşırı kötümser bulunarak eleştirilmişse de, Lorenz karşılaştırmalı hayvan ve insan etolojisinin yeni bir araştırma alanı olarak gelişmesinde en etkili bilim adamlarından biridir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Er redete mit dem Vieh, den Vögeln und den Fischen*, 1949, ("Memelilerle, Kuşlarla ve Balıklarla Konuşurdu"); *So kam der Mensch auf den Hund*, 1950, ("İnsan Köpeği Böyle Eğitti"); "Phylogenetische Anpassung und adaptive Modifikation des Verhaltens", *Zeitschrift für Tierpsychologie*, (18), 1961, ("Davranışın Soyoluş Açısından Uyumu ve Uyarlayıcı Değişiklikleri") (1965'te, *Evolution and Modification of Behaviour* adıyla kitaplaştırıldı); *Das sogenannte Böse: Zur Naturgeschichte des Aggression*, 1963, ("Kötülük Denilen Şey: Saldırganlığın Yapısı Üstüne"); *Über Tierisches und Menschliches Verhalten*, 1965, ("Hayvanların ve İnsanların Davranışı Üstüne"); *Civilized Man's Eight Deadly Sins*, 1973, ("Uygar İnsanın Sekiz Büyük Günahı").

• **BAKINIZ:** K.von FRISCH, N.TINBERGEN.

LORENZETTI,
Pietro (1280 ?-1348)
Ambrogio (? -1348)

İtalyan, ressam kardeşler. Yapıtlarında Siena ve Floransa okullarının özelliklerini birleştirmişlerdir.

Pietro Lorenzetti'nin Siena'da doğduğu, aynı kentte öldüğü sanılmaktadır. Giotto ve Duccio'nun öğrencisi oldu. Siena, Floransa, Piza, Pitora ve Arezzo'da bulundu. Bilinen en eski yapıtı 1320'de yaptığı Arezzo'da Santa Maria della Pieve Kilisesi'ndeki mihrap arkalığıdır.

Ambrogio Lorenzetti'nin Siena'da doğduğu, aynı kentte öldüğü sanılmaktadır. 1314-1348 arasında etkinlik gösterdi. Bu dönemde yaptığı, onun olduğu kanıtlanabilmiş beş yapıtı vardır. Sienalı ressam Starnina'nın öğrencisiydi. Siena'dan başka Floransa ve Cortona'da çalıştı. Siena'da 1337-1339 arasında dekorasyonunda çalıştığı Palazzo Pubblico'da yaptığı duvar resimleri sanatının doruk noktası sayılır. İki kardeşten 1348'den sonra söz edilmemesi nedeniyle her ikisinin de o yıllarda veba salgınında öldükleri sanılmaktadır.

Lorenzettiler resimlerinde erken Siena ustalarının renk uyumları ve anlatımcı desenleri ile Pisano ve Giotto'nun gerçekçiliğini birleştirmişlerdir. Floransa resminden ise hacimlere önem vermeyi ve heykelsi yalınlığı almışlardır. Pietro erken dönem fresklerinde Giotto'dan etkilenmiş, daha sonraki çalışmalarında ise Siena sanatına yeni bir anıtsallık getirmiştir. Ambrogio, Palazzo Pubblico'daki dört büyük freskinde Orta Çağ'ın alegorilerini somut bir dille işlemiştir. Bu resimler onun Aristoteles felsefesinin izleyicisi olduğunu gösterir. Klasik anlayışla betimlenmiş olan figürler incelik ve yaşam doludur. Bu yapıtlar Siena Okulu'nun en olgun örnekleri arasında sayılır.

Lorenzetti kardeşler, Giotto'nun kompozisyon konusundaki yetkinliğine en çok yaklaşan Sienalı sanatçılar olmuşlardır. Üsluplarının birbirine çok benzemesine karşın, Ambrogio daha klasik nitelikli, Pietro ise anlatımcı eğilimlidir.

• **YAPITLAR (başlıca): Pietro Lorenzetti:** *Mihrap Arkalığı*, 1320, Santa Maria della Pieve Kilisesi, Arezzo, İtalya; *İsa'nın Acıları* fresk dizisi, yks. 1320-1330, Aşağı San Francesco Kilisesi, Assisi, İtalya; Karmelitler Kilisesi mihrap arkalığı, 1329, Pinakotek, Siena, İtalya. **Ambrogio Lorenzetti:** *Madonna ve Çocuk*, 1319, Brera Müzesi, Milano; *Palazzo Pubblico* freskleri, 1338-1339, Siena, İtalya; *Tapınakta Sunuş*, 1342, Uffizi Galerisi, Floransa; *Meryem'e Müjde*, 1344, Pinakotek, Siena, İtalya.

LORIMER, James
(1818-1890)

İskoç hukukçu ve siyaset kuramcısı. Doğal Hukuk öğretisini savunmuş, demokrasinin gelişmesine karşı çıkmıştır.

4 Kasım 1818'de Perth bölgesinde doğdu, 13 Şubat 1890'da Edinburgh'da öldü. Perth Lisesi'ni bitirdikten sonra sırasıyla Edinburgh, Berlin ve Bonn üniversiteleriyle Cenevre Akademisi'nde öğrenim gördü. Üniversite öğrenimi sırasında felsefeyle ilgilenmeye başladı, ayrıca jeoloji ve kimya dersleri aldı.

Eğitimini tamamladıktan sonra İskoçya'ya dönerek baroya girdi. Ancak hukukun kuramsal yönü avukatlıktan daha çok ilgisini çekiyordu. Çeşitli dergilere edebiyat, tarih, siyaset ve eğitim konularında denemeler yazdı. 1857'de *Political Progress not Necessarily Democratic* ("Demokratik Olması Gerekmeyen Siyasal İlerleme") ve 1865'te *Constitutionalism of the Future* ("Geleceğin Anayasalcılığı") adlı kitaplarıyla adını duyurdu. 1865'te Edinburgh Üniversitesi'nde kamu hukuku profesörü olarak ders vermeye başladı. Bu görevini ölünceye değin sürdürdü.

Hukuk felsefesi üzerine yoğunlaşan Lorimer, İngiltere'de o dönemde egemen olan pozitivist hukuk anlayışının tersine doğal hukuk görüşüne bağlı kaldı. 1872'de yayımlanan *The Institutes of Law* ("Hukukun Kurumları") adlı kitabında toplum yaşantısını düzenleyen ilkeler, kurallar, yasalar ve değerlerin Tanrı vergisi olan insan doğası tarafından belirlendiğini savundu. Bunlar somut toplumsal koşullardan ve devletten bağımsızdı. Öte yandan insan doğasının yasalarıyla kimyasal ya da biyolojik yasalar aynı idi. Böylece insan doğasından kaynaklanan toplumsal ilişkiler doğadaki düzen kadar mutlak ve değişmezdi. Ayrıca toplumdaki mülkiyet eşitsizliği de doğa yasalarına uygundu.

1883-1884 arasında *The Institutes of the Law of Nations: a Treatise of the General Relations of Separate Political Communities* ("Devletler Hukukunun Kurumları: Ayrı Siyasal Toplulukların Genel İlişkileri Üzerine Bir Tez") adlı kitabı yayımlandı. Bu yapıtında Hugo Grotius'un yaptığı gibi doğal hukuk öğretisini devletler hukukuna uyguladı. Buna göre devletler hukuku, ulusların doğasında yer etmiş ve tarihsel koşullardan bağımsız kuralların bir bütünüydü. Lorimer bu kitabında, insanlar arasında eşitsizliğin doğal olması gibi uluslararasında da eşitsizliğin doğal olduğu ilkesinden yola çıkarak bir ulusun diğerine müdahale etme ya da içişlerine karışma hakkını savundu.

Savunduğu siyasal reformlar üzerine çeşitli gazete ve dergilerde çıkan yazıları, ölümünden sonra *Studies, National and International* ("Ulusal ve Uluslararası Konulardaki İncelemeler") adıyla toplandı. Muhafazakâr Parti üyesi olan Lorimer, bu yazılarında genel oy hakkına karşı çıkarak, zenginlerin, eğitim görmüş kişilerin, yaşlıların ve seçkin bir mesleğe sahip olanların birden fazla oy hakkına sahip olması gerektiğini savundu; toprak reformuna karşı çıktı.

Lorimer, 19.yy İngiltere'sinde yazılarıyla demokrasinin geliştirilmesine karşı tutum almış, devletler hukuku alanında İngiltere'nin sömürge politikasına uygun hukuksal düzenlemeler önermiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Political Progress not Necessarily Democratic*, 1857, ("Demokratik Olması Gerekmeyen Siyasal İlerleme"); *Handbook of the Law of Scotland*, 1862, ("İskoçya Hukuku Elkitabı"); *Constitutionalism of the Future*, 1865, ("Geleceğin Anayasacılığı"); *The Institutes of Law*, 1872, ("Hukukun Kurumları"); *The Institutes of the Law of Nations: a Treatise of the General Relations of Seperate Political Communities*, 2 cilt, 1883-1884, ("Devletler Hukukunun Kurumları: Ayrı Siyasal Toplulukların Genel İlişkileri Üzerine Bir Tez"); *Studies, National and International*, (ö.s), 1890, ("Ulusal ve Uluslararası Konulardaki İncelemeler").

LORİS-MELİKOV, Mihail Taryeloviç
(1826-1888)

Rus asker ve devlet adamı. 1880-1881 yıllarında çar II.Aleksandr'ın içişleri bakanlığını yapmıştır.

1 Ocak 1826'da Rusya'da Tiflis (Tbilisi) kentinde doğdu, 24 Aralık 1888'de Fransa'nın Nice kentinde öldü. Ermeni bir tüccarın oğluydu. St.Petersburg'daki (bugün Leningrad) Lazarev Doğu Dilleri Okulu'nda ve askeri bir okulda öğrenim gördü. 1847'de Kafkasya bölgesine atandı. Bölgede baş gösteren Şeyh Şamil ayaklanmasına karşı düzenlenen askeri harekâta ve 1853-1856 Kırım Savaşı'na katıldı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kafkasya Cephesi'nde Büyük Dük Mihail'in kurmay başkanlığını ve Kafkasya'daki bir kolordunun komutanlığını yaptı. Bir ara Kars'ı zaptetti. Savaşta gösterdiği yararlılıklardan dolayı kendisine kont unvanı verildi.

1879'da Aşağı Volga bölgesindeki Astrahan, Saratov, Samara ve Markov kentlerinin genel valiliğini yaptığı sırada, köylüler arasında devrimci propaganda etkinliklerinde bulunan Zemlya i Volya (Toprak ve Özgürlük) adlı örgütün üyelerine karşı yoğun bir mücadele yürüttü. Aynı tarihte çar II.Aleksandr'a, toplumsal hoşnutsuzlukları azaltmak amacıyla yönetsel ve iktisadi konularda bir reform programı taslağı sundu. Narodnaya Volya (Halkın İradesi) adlı gizli örgütün 1880'de çar II.Aleksandr'a karşı düzenlediği başarısız iki suikast girişiminin ardından, çarın devrimci hareketi bastırmakla görevlendirdiği ve olağanüstü yetkilerle donattığı Yüksek Yönetim Komisyonu'nun başkanlığına getirildi.

Komisyonun kısa bir süre sonra dağıtılmasından sonra Kasım 1880'de içişleri bakanlığına ve jandarma başkomutanlığına atanan Loris-Melikov, bu görevi sırasında bir yandan devrimcilere karşı yoğun bir sindirme politikası izlerken, diğer yandan da liberal kamuoyunun desteğini kazanmak için ceza önlemlerini azaltıp muhalefet üzerindeki baskıları bir ölçüde hafifletti; basına sınırlı bir özgürlük tanıdı. Çar II.Aleksandr'a sunduğu, yeni yasaların hazırlanmasında Zemstvo (Yerel Yönetim Kurulu) üyeleri ile Devlet Konseyi üyeleri arasında işbirliğini ve üyelerinin bir bölümünün iki aşamalı seçimle belirlendiği bir yasama organının kurulmasını öngören reform programı taslağı, çar tarafından benimsendi. Ancak çar reformların uygulamaya koyulacağı gün olan 13 Mart 1881'de bir suikast sonucu öldürüldü. Yerine geçen III.Aleksandr'ın reform programını reddetmesi üzerine Mayıs 1881'de içişleri bakanlığından ayrılan Loris-Melikov, aynı tarihte Rusya'dan ayrıldı ve Nice kentine yerleşti.

• **BAKINIZ:** ABDÜLHAMİD II, ALEKSANDR II, ALEKSANDR III, NİKOLAY I.

Joseph Losey

LOSEY, Joseph
(1909-1984)

ABD'li film yönetmeni. Çeşitli türlerde toplumsal içerikli yapıtlar vermiş, sinema sanatının sayılı ustalarından biri olmuştur.

14 Ocak 1909'da Wisconsin Eyaleti'nin La Crosse kentinde doğdu, 22 Haziran 1984'te Londra'da öldü. Hollanda asıllı bir hukukçunun oğluydu. New Hampshire'daki Dartmouth College'da ve Harvard Üniversitesi'nde okudu. 1930'da Harvard Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı üzerine lisansüstü öğrenimini tamamladı. Aynı yıl tiyatro oyunlarında küçük roller almaya, çeşitli yayın organlarında kitap ve oyun eleştirileri yazmaya, 1932'de de tiyatro yönetmenliğine başladı. 1935'te, gösteri sanatları gazetesi *Variety*'nin muhabiri olarak Avrupa'da bulunduğu sırada, Moskova'ya giderek Sovyet yönetmen ve sinema kuramcısı Sergey Ayzenştayn'ın derslerine katıldı. Ertesi yıl ABD'ye döndü ve 1930'larla 1940'larda radyo oyunları yönetti, tiyatro oyunları sahneye

koydu. 1939'dan başlayarak kısa eğitim filmleri ile belgesel filmler çekti. Sahnedeki en büyük başarısı 1947'de yönettiği ve ünlü oyuncu Charles Laughton'ın başrolünü üstlendiği, Bertolt Brecht'in *Galileo Galilei*'si oldu. Hazırlıklarını o sıralarda ABD'de bulunan Brecht ile yakın bir işbirliği içinde yürüttüğü oyunun başarısı üzerine, ertesi yıl ilk uzun metrajlı filmini çekme olanağını buldu.

Irk ayrımı ve savaşın etkileri üzerine bir film olan *The Boy With Green Hair*'ın ("Yeşil Saçlı Çocuk") ardından, toplumsal temalar içeren heyecan filmleri çekti. 1950 tarihli *The Lawless*'da (Kanunsuz) yine ırkçılığı eleştiriyor, ertesi yıl gerçekleştirdiği, Fritz Lang'ın başyapıtlarından olan *M* filminin ikinci çeviriminde ise, Düsseldorf'ta geçen bir çocuk katili öyküsünü, olayları Los Angeles dekoruna taşıyarak, farklı bir dinamizmle aktarıyordu. Ayrıntılı kişilik incelemelerine dayalı, toplumsal temalar işleyen yapıtlarıyla kısa zamanda önemli bir yönetmen olarak belirdi.

1951'de bir film çekimi için İtalya'da bulunduğu sırada Amerikan Aleyhtarı Etkinlikler Komitesi'nce sorgulama için çağrıldığını öğrendi. Komite, solcu olmakla suçladığı yüzlerce sinemacıyı sorguya çekerek arkadaşlarının, yakınlarının adlarını vermeleri için baskı yapıyor, direnen ve kara listelere geçen az sayıda sanatçının ise sinema sanayii içinde barınmaları, mesleklerini sürdürmeleri engelleniyordu. Suçlamaları reddeden ve programını bozmayıp çekimini tamamladıktan sonra geri dönen Losey, kara listeye alındığını ve çalışma olanaklarının ortadan kalktığını gördü. Ülkesini terkederek yerleştiği İngiltere'de de Amerikan pazarının baskıları sürdü ve 1957'ye değin takma adlar kullanarak çalışmak zorunda kaldı. Bu tarihten sonra ise, özellikle 1960'larda verdiği yapıtlarla hızla doruğa tırmandı.

1960 tarihli *The Criminal* (Suç Altında), hapishane yaşamını ve Londra yeraltı dünyasını ele alıyor, ABD'den ayrıldıktan sonraki döneminin ilk eleştirel başarısını getiriyordu. 1963'te, ünlü oyun yazarı Harold Pinter ve sonraki filmlerinin de en önemli oyuncusu olan Dirk Bogarde ile ilk ortak çalışmasını gerçekleştirerek *The Servant*'ı (Genç Hizmetçiler) çekti. Genç bir İngiliz soylusuyla uşağının ilişkisini, giderek konumlarının yer değiştirmesini, efendinin uşağın egemenliği altına girmesini anlatan filmde, olayların yaşandığı evin mimarisi de ustaca değerlendiriliyordu. Film Losey'nin, çok ilgisini çeken İngiliz toplumsal sınıf yapısını ve ilişkilerini irdelediği kapalı mekânlı filmlerinin ilginç örneklerinden biriydi.

Casus filmlerinin ve dönemin popüler James Bond dizisinin parodisi olan 1966 tarihli *Modesty Blaise*'in (Dişi Bond) ardından, yine Pinter'ın senaryosuna dayanan, Bogarde'ın yetkin bir oyun sergilediği *Accident* (Kaza Gecesi) geldi. Losey bu filmde iki Oxford profesörünün, bir öğrencilerinin kız arkadaşını baştan çıkarmak üzere giriştikleri rekabeti sınıfsal özellikler temelinde anlatıyordu. 1971'deki *The Go-Between*'de (Arabulucu), cinsel ve sınıfsal karşıtlıkları bu kez yüzyıl başı İngiltere'sinde işledi. *Arabulucu*, 1971 Cannes Film Şenliği'nde büyük ödülü kazandı.

Troçki'nin öldürülmesini, yorum yapmaktan kaçınarak verdiği *The Assassination of Trotsky* (Meksika'da Cinayet), Ibsen uyarlaması *A Doll's House* (Bebek Evi), uzun zamandır yapmayı düşündüğü *Galileo* gibi filmlerle geçen 1970'lerin sonunda Losey'in gerçekleştirdiği Mozart uyarlaması *Don Giovanni*, sinema tarihinin en başarılı opera filmlerinden biri oldu. 1982 yapımı *La truite* (Alabalık) filminde de, ön plandaki ilişkilerin gerisinde, bu kez Fransız toplumunun incelenmesine yöneldi. 1984'te son filmi *Steaming*'i İngiltere'de tamamladıktan kısa süre sonra öldü.

İlk filmleri

Joseph Losey, hem kişisel hem de toplumsal düzeyde derin incelemelere girdiği yapıtlarında, dekoru ve özellikle iç mekânları ustaca kullanmış, yarattığı küçük toplum modelleri içinde çağının temel sorunlarını işlemiştir. Yararlanacağı kaynakları, birlikte çalışacağı insanları özenle seçmiş, yetkin sanatçılarla kurduğu verimli ilişkiler sonucu sağlam yapılı ürünler vermiştir.

Dönüm noktası

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Boy With Green Hair*, 1948, ("Yeşil Saçlı Çocuk"); *The Lawless*, 1950, (Kanunsuz); *M.* 1951; *The Gypsy and the Gentleman*, 1958, (Kanlı Çingene); *Blind Date*, 1959, (Kaderin Cilvesi); *The Criminal*, 1960, (Suç Altında); *The Damned*, 1961, (İstenmeyenler); *Eva*, 1962, (Aldatan Kadın); *The Servant*, 1963, (Genç Hizmetçiler); *Modesty Blaise*, 1966, (Dişi Bond); *Accident*, 1967, (Kaza Gecesi); *Boom*, 1968, (Aşkı Arayan Kadın); *The Go-Between*, 1971, (Arabulucu); *The Assassination of Trotsky*, 1972, (Meksika'da Cinayet); *A Doll's House*, 1973, (Bebek Evi); *Galileo*, 1974; *Mr.Klein*, 1976, (Kaderi Arayan Adam); *Don Giovanni*, 1979; *La truite*, 1982, (Alabalık); *Steaming*, 1984.

- **KAYNAKLAR:** S.Çapan, "Amerikan Sinemacıların En Avrupalısı", *Gösteri*, (45), 1984; A.Dorsay, "Yitik Kuşağın Sürgün Sinemacısı Joseph Losey Artık Günümüzün Büyük Ustalarından Sayılıyor", *Milliyet Sanat Dergisi*, (255), 1977; J.Leahy, *The Cinema of Losey*, 1967; T.Milne, *Losey*, 1968; F.Özgüven, "Video'da Joseph Losey", *Videosinema*, (3), 1984; V.Sayar, "Joseph Losey Adlı Bir Savaşçının Ardından", *Milliyet Sanat Dergisi*, (99), 1984.

LOTI, Pierre
(1850-1923)

Fransız, yazar. Doğu ülkelerindeki gezilerinden kaynaklanan yapıtlarıyla tanınmıştır.

14 Ocak 1850'de Rochefort'da doğdu, 10 Haziran 1923'te Hendaye'de öldü. Asıl adı Louis Maria Julien Viaud'dur. Aile çevresinde koyu bir Protestan eğitimi almıştı, ama sonradan inancını yitirdi. 1867'de Paris'te denizcilik okuluna girdi. 1869'dan sonra Akdeniz, Hint Okyanusu ve Büyük Okyanus'ta seferlere katıldı. 1906'da kaptan oldu. 1910'da emekliye ayrıldıysa da, I.Dünya Savaşı sırasında yeniden donanmaya girdi. Subay ve ateşe olarak birçok kez İstanbul'a ve Selanik'e gitti. 1876'da bu iki kentte on altı ay, 1903'te ise yeniden gittiği İstanbul'da iki yıl kaldı. 1891'de Fransız Akademisi'ne seçildi. Yazar olarak kullandığı ve okyanus adalarında açan bir çiçeğin adından gelen kalem adını, yolculukları sırasında almıştır.

Son dönem yapıtları

Loti'nin yarı otobiyografi nitelikteki yapıtları

Batı'ya yabancı kültürlerin havasını taşır. İzlenimci (empresyonist) bir anlayışla yazar ve ayrıntılara ancak bir imge oluşturacak kadar önem verir. Ölümlülük, derin aşkların yanında yer alan yalnızlık onun ana temalarındandır. *Pêcheur d'Island* (İzlanda Balıkçısı) ile kendini Avrupa edebiyat çevrelerine kabul ettiren Loti'nin *Madame Chrysanthème*, (Madam Krizantem) adlı yapıtı ise Puccini'nin *Madame Butterfly* operasına temel olmuştur.

Loti, Osmanlı yaşam biçiminden ve İstanbul'dan büyülenmişcesine etkilenmiş, Osmanlı aydınlarının Batılılaşma özlemini tepkiyle karşılamış, bu doğrultudaki düşünce ve duygularını yapıtlarında dile getirmiştir. Türkler'le ilgili ilk çalışmaları İstibdad döneminde, sonrakilerse II.Meşrutiyet'ten Kurtuluş Savaşı'na uzanan yıllarda geçer. İlk romanı *Aziyade* (Aziyade) Selanik'te âşık olduğu bir cariyenin öyküsüdür. *Les désenchantées* (Nâşâd Kızlar) özgür olmak isteyen Osmanlı kadınlarını anlatır. Ankara hükümetini Avrupa'da savunmaya çalışan Loti, *Suprêmes visions d'orient*'da bu konudaki yazılarını toplamıştır.

Pierre Loti'nin Türkiye'de yaygın bir ünü olmuştur. 1920'de bir Pierre Loti Cemiyeti kurulmuş, İstanbul'da Divanyolu semtindeki bir caddeye ve Eyüp semtinde çok sevdiği bir kahveye adı verilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Journal intime*, 1878-1881, ("Özel Günce"); *Aziyade*, 1879, (Aziyade, 1940); *Le roman d'un Spahi*, 1881, ("Bir Sipahinin Romanı"); *Pêcheur d'Island*, 1886, (İzlanda Balıkçısı, 1901); *Madame Chrysanthème*, 1887, (Madam Krizantem, 1901) *Fantôme d'orient*, 1892, ("Doğunun Hayaleti"); *Les désenchantées* 1906, (Nâşâd Kızlar); *La Turquie agonisante*, 1913, (Can Çekişen Türkiye, 1913); *Suprêmes visions d'orient*, 1921.

LOTZ, Johannes
(1903)

Alman, filozof. Katolik görüşüne dayanan ve varlıkbilimden kaynaklanan bir felsefe geliştirmeye çalışmıştır.

2 Ağustos 1903'te Darmstadt'ta doğdu, ortaöğrenimini orada gördükten sonra Almanya'nın değişik üniversitelerinde felsefe, metafizik, varlıkbilim ve antropoloji okudu. Münih Felsefe Yüksekokulu'nda, sonra Roma Gregoriana Üniversitesi'nde profesör olarak görevlendirildi.

Lotz'un üzerinde durduğu sorunların odağını metafizik, varlıkbilim ve antropoloji oluşturur. Bu dizgelerle ilgili konuları incelerken Varoluşçuluk'un geliştirdiği insan kuramından yararlanır. Skolastik felsefenin Rönesans'tan sonraki Avrupa düşüncesini etkileyen öğelerini araştırır. Özellikle *Kant und die Skolastik heute* ("Kant ve Bugünkü Skolastik") adlı yapıtında metafizik sorunların gelişimini sergiler. Ele aldığı sorunların geniş bir alanı kapsamasına karşın, hepsini Katolik inancından esinlenen bir odak üzerinde yoğunlaştırdığı, insanı bir inanç varlığı olarak yorumladığı görülür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Das Urteil und das Sein*, 1938, ("Yargı ve Oluş"); *Kant und die Skolastik heute*, 1955, ("Kant ve Bugünkü Skolastik"); *Metaphysika operationis humanae*, 1958, ("İnsan Eylemlerinin Metafiziği"); *Ontologia*, 1962, ("Varlıkbilim"); *Sein und Existenz*, 1965, ("Oluş ve Varlık"); *Der Mensch im Sein*, 1967, ("Oluş İçinde İnsan"); *Die Identität von Denken und Sein*, 1972, ("Düşünme ve Oluşun Özdeşliği").

LOTZE, Rudolf Hermann
(1817-1881)

Alman filozof ve fizyoloji bilgini. İnançla bilimi bağdaştırmaya yönelik bir görüş geliştirmiştir.

21 Mayıs 1817'de Bautzen'de doğdu, 1 Temmuz 1881'de Berlin'de öldü. Ortaöğrenimini doğduğu kentte gördü, 1834'te Leipzig Üniversitesi'nde tıp ve felsefe okudu. 1838'de bitirdiği bu üniversitede doçent oldu. 1844'te Göttingen Üniversitesi'nde, filozof Herbart'tan boşalan felsefe kürsüsüne getirilerek, profesörlüğe yükseltildi. Her iki üniversitede, değişik dönemlerde, tıp ve felsefe okuttuktan sonra Berlin Üniversitesi'ne atandı.

Lotze'nin felsefeyle ilgili düşünceleri Leibniz'in monad kuramından kaynaklanır. Bu kurama dayanarak inançla bilimi uzlaştırmaya çalışır. Bireysel tinle Tanrı arasında dolaysız bir bağlantının bulunduğunu, monad öğretisini bu anlamda düşünmenin gerektiğini savunur. Ona göre felsefenin görevi varlıklar arasındaki bütünleyici bağlantıyı açıklamaktır. Evreni kavramak için, yapı bakımından ona benzeyen, insandan yola çıkmak gerekir. Bütün gerçeklik tinselliktir. Tin saltık tözdür, bütün nesneler onun değişimleridir *(Modification)*. Bu saltık töz yetkin bir kişilik *(Persönlichkeit)* olarak anlaşılmalıdır. Üç kesin gerçeklik vardır. Birincisi olabilir gerçekliğin kaynaklandığı tümel ve zorunlu varlıklar evreni, ikincisi algıyla kavranan ve tekil gerçeklikler, üçüncüsü de evrenle ilgili sezginin kaynağı olan ve onun birliğini sağlayan değerler evreni. Lotze'nin estetiği, sanatta biçimin temel öğe olduğu görüşüne dayanır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Medizinische Psychologie oder Physiologie der Seele*, 1852, ("Tıp Ruhbilimi ya da Tinin Fizyolojisi"); *Mikrokosmos, Ideen der Naturgeschichte und Geschichte der Menschheit*, 3 cilt, 1856-1864, ("Küçük Evren, Doğa Tarihinin İdeleri ve İnsanlığın Tarihi"); *System der Philosophie, Logik*, 1874, ("Felsefenin Dizgesi, Mantık") *Metaphysik*, 1879, ("Metafizik").

LOUIS I
(778-840)

Frank kralı. Karolenj İmparatorluğu'nun bütünlüğünü koruma çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Akitanya'da (bugün Gironde) Casseuil-sur-Garonne'da doğdu. Bazı kaynaklar doğum yerini Poitiers yakınlarında Chasseneuil olarak vermektedir. 20 Haziran 840'ta Ingelheim (bugün FAC'de) yakınlarında öldü. Dindar lakabıyla tanınır. Frank kralı Charlemagne'ın en küçük oğluydu. 781'de Akitanya kralı ilan edildi. Dindar ve bilgili bir kişi olarak yetiştirildi. Ağabeyleri Charles ve Pépin'in 806-813 arasında kısa aralıklarla ölmeleri üzerine, Eylül 813'te Charlemagne tarafından tahtın varisi ilan edildi ve Karolenj İmparatorluğu'nu onunla birlikte yönetmeye başladı. Ocak 814'te Charlemagne'ın ölmesi üzerine imparator oldu.

817'de, Frank gelenekleri gereğince topraklarını oğulları I.Lothar, Pépin ve II.Louis [Alman] arasında paylaştırdı. Ancak imparatorluğun toprak bütünlüğünü korumak amacıyla I. Lothar'ı tahtın varisi yaptı ve diğer iki oğluyla, Charlemagne'ın 810'da İtalya kralı yaptığı yeğeni Bernard'ı ona bağımlı kıldı. Bu kararına karşı ayaklanan Bernard'ı 818'de kör ederek öldürttü. 829'da Almanya'daki topraklarının büyük bir bölümünü birinci karısının ölümünden sonra evlendiği Bavyeralı Judith'ten olan oğlu II.Charles'a [Dazlak] vermek istemesi üzerine kendisine karşı ayaklanan diğer oğulları tarafından tahttan indirildi. Ancak oğulları arasında birlik olmadığından kısa bir süre sonra yeniden tahta çıkmayı başardı. 832'de Akitanya'yı Pépin'den alarak II.Charles'a vermesi üzerine oğullarının başlattığı ikinci bir ayaklanma sırasında bir kez daha tahttan çekilmek zorunda kalan I.Louis, ayaklanmaya yardımcı olan papanın bu desteği geri çekmesi ve oğullarının birbirlerine düşmeleri üzerine, 834'te yeniden tahta çıktı. Bu tarihten sonra da süren taht kavgaları, ölümünden sonra oğulları arasında bir kardeş kavgasına dönüştü ve 843'te Karolenj İmparatorluğu'nun parçalanmasına neden oldu.

I.Louis kilise reformları yoluyla din adamlarının ahlaki ve manevi yaşamlarını düzenlemek amacındaydı. 816 ve 817 yıllarında imparatorluk başkenti Aix-la-Chapelle'de (bugün FAC'de Aachen) toplanmasına öncülük ettiği iki konsilde, kilise yasalarının manastır yaşamının disiplinini artıracak biçimde yeniden düzenlenmesi, kilisenin Karolenj İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra da birliğini korumasında önemli rol oynadı.

• BAKINIZ: CHARLEMAGNE.

LOUIS VI
(1081-1137)

Fransa kralı. Feodal senyörlere karşı mücadele ederek krallık otoritesini güçlendirmeye çalışmıştır.

Doğum yeri bilinmemektedir. 1 Ağustos 1137'de Paris'te öldü. Şişman lakabıyla tanınır. Capet hanedanından Fransa Kralı I.Philippe ile Hollandalı Bertha'nın oğludur. 1098'de tahtın varisi ilan edildi. Babasının ölümü üzerine 1108'de onun yerine geçti.

VI.Louis başa geçer geçmez krallık toprakları olan Paris ile Orléans arasındaki yolu güvenlik altına almak amacıyla İle-de-France bölgesindeki senyörlere karşı savaş açtı. Uzun yıllar süren bu savaşın sonucunda Puiset, Montlhéry Crécy ve Coucy senyörlerini etkisiz duruma getirdi. Normandiya'yı topraklarına ekleyen İngiltere Kralı I.Henry'ye karşı mücadele eden Robert Curthose'u ve oğlu William Clito'yu desteklemek amacıyla 1106-1120 arasında, I.Henry ile yaptığı savaşlardan bir sonuç elde edemedi. İngilizler ile ittifak kuran Kutsal Roma-Germen İmparatoru V.Heinrich'in 1124'te Champagne'a yaptığı saldırıyı büyük derebeylerin desteğiyle durdurdu.

VI.Louis denetimi altına aldığı, İle-de-France bölgesindeki işlenmeyen toprakların kullanılır hale gelmesi için bu bölgelere yerleşenlere ayrıcalıklar tanıdı. Kendisine ait topraklarda da ayrıcalıklı köy birlikleri kurarak köylüleri bu bölgelere çekmeye çalıştı. Öte yandan senyörlerin elinden kurtardığı din adamlarıyla da iyi ilişkiler kurdu. Uzun süredir krallığın yönetiminde söz sahibi olan Garlande ailesi üyelerini görevlerinden alarak, yerlerine din adamlarını ve kentlilerin ileri gelenlerini yerleştirdi. 1132'de başdanışmanı yaptığı, eski hocası St.Dennis Manastırı başrahibi Suger'a biyografisini yazdırdı. Ölmeden kısa bir süre önce yerine geçecek olan oğluVII. Louis'yi Akitanya Krallığı'nın varisi olan Alienor ile evlendirerek Capetler'in egemen oldukları toprakların sınırlarını genişletme yolunda önemli bir adım attı.

• KAYNAKLAR:R.Fawtier, *The Capetian Kings of France Monarchy and Nation, 987-1328*, (İng.çev.), 1960; C.E.Petit-Dutaillis, *The Feudal Monarchy in France and England from the Tenth to the Thirteenth Century*, (İng. çev.), 1936.

• BAKINIZ: HENRY I.

LOUIS IX
(1214-1270)

Fransa kralı. Fransa'da iç ve dış barışı sağlamış, Müslüman Doğu'ya karşı iki başarısız Haçlı seferi düzenlemiştir.

25 Nisan 1214'te Paris yakınlarındaki Poissy'de (bugün Fôret des Yvelines) doğdu, 25 Ağustos

Louis IX
Giotto tarafından yapılmış fresk'ten

1270'te Tunus'ta öldü. Aziz Louis adıyla da tanınır. Babası Fransa Kralı VIII.Louis (1187-1226) annesi ise Kastilyalı VIII.Alfonso'nun kızı Blanca idi. Özel öğretmenler tarafından din, coğrafya ve eski edebiyat konularında eğitildi. Çok dindar olan annesinin etkisi altında koyu bir Hıristiyan olarak yetişti. Babasının Kasım 1226'da ölmesi üzerine tahta çıktı. Ancak yaşı küçük olduğundan ülke yönetimini naibe sıfatıyla annesi Blanca üstlendi.

İç politikası

Blanca naibeliği döneminde Toulouse Kontu VII.Raymond ile İngiltere Kralı III.Henry'nin (1207-1272) desteklediği Bretanya Dükü Pierre Mauclerc ve IX.Louis'nin amcası Boulogne Kontu Philippe Hurepel'in önderliğindeki feodal derebeylerinin ayaklanmalarına karşı mücadele etti. 1229'da Toulouse kontu ile, karşılıklı birtakım evliliklere ve toprak düzenlemelerine dayanan Meaux Antlaşması'nı imzalayarak sonuçta en büyük düşmanına boyun eğdirdi. Krallık topraklarının Akdeniz'e doğru genişlemesini de sağlayan bu antlaşmadan sonra, IX.Louis komutasındaki Fransız ordusu Dreux'lü Pierre'in desteğiyle III. Henry'nin Bretanya'ya yaptığı çıkarmayı durdurdu. 1234'te IX.Louis'yi Provence Kontu IV. Raymond Bérenger'nin kızı Marguerite ile evlendirerek krallığın konumunu daha da güçlendiren Blance, IX.Louis'nin yönetimi üstlenebilecek yaşa gelmesine karşın, 1242'ye değin ülkeyi yönetmeyi sürdürdü.

Dış politikası

IX.Louis 1242'de yönetimi üstlendiğinde, Fransa, feodal lordların kralın yetkilerini kısıtlamak istemeleri nedeniyle bir iç kargaşa içinde olan İngiltere'den ve II. Friedrich ile Papalık arasındaki yetki kavgası yüzünden büyük bir otorite boşluğu dönemi yaşamakta olan Almanya'dan çok daha güçlü durumdaydı. IX.Louis aynı tarihte III.Henry'nin kışkırttığı güneyli feodal derebeylerinin yeni bir ayaklanmasıyla karşı karşıya kaldı. Fransa topraklarına yeni bir çıkarma yapan III.Henry komutasındaki İngilizler'i Taillebourg ve Saintes'de yenilgiye uğratarak II. Henry'yi geri çekilmeye zorladı ve uzun süredir sürmekte olan feodal beylerin ayaklanmalarına da son verdi.

VII. Haçlı seferi

Müslümanlık'a karşı bağnaz bir tutum benimseyen IX.Louis, 1244'te geçirdiği bir hastalık sırasında iyileşmesi durumunda Kudüs'ü ele geçirmek üzere bir Haçlı seferi düzenlemeye yemin etti. 1246'da başladığı hazırlıkları tamamladıktan ve yönetimi annesine bıraktıktan sonra, VII.Haçlı seferini başlatmak üzere Ağustos 1248'de 35.000 asker ve 100 kadar gemiyle Fransa'nın güneyindeki Aigues-Mortes'den denize açıldı. Kışı Kıbrıs'ta geçirdikten sonra, o sırada Müslüman dünyanın en güçlü merkezi sayılan Mısır'ı ele geçirmek amacıyla Haziran 1249'da Dimyat'a çıktı. Kısa sürede kenti ele geçirdikten sonra kardeşi Artois'lı Robert'in telkinlerine uyarak Kahire yerine İskenderiye üzerine yürüdü. Ancak Eyyubî Hükümdarı Turan Şah tarafından Şubat 1250'de Mansure'de tuzağa düşürülen ordusu bozguna uğradı; kardeşi öldü, kendisi de tutsak düştü. Çok geçmeden Dimyat'ı geri verme ve yüklü bir fidye ödeme karşılığında serbest bırakılan IX.Louis, Mayıs 1250'de Suriye'ye geçti. Orada geçirdiği dört yıllık süre içinde daha önceki Haçlı seferlerinde ele geçirilen kaleleri sağlamlaştırdı; fidye ödeyerek Müslümanlar'ın elinden kurtardığı Hıristiyan tutsakları bu yerleşim bölgelerinde toparlamaya çalıştı. Annesinin Kasım 1252'de ölmesi üzerine Nisan 1254'te Fransa'ya döndü.

IX.Louis Fransa'ya döndükten sonra devlet ve toplum yaşantısını düzene sokmak amacıyla bir dizi reforma girişti.1247'den başlayarak halkın şikâyetlerini dinlemek ve krallık görevlilerinin yolsuzluklarına son vermek üzere ülkenin her yanına görevliler gönderdi. Memurları sıkı bir denetim altına alarak rüşvet ve yolsuzluğa karşı savaş açtı. Yayımladığı fermanlarla fuhuşu, kumarı, küfürü ve düelloyu yasakladı. Feodal mahkemelerde alınan kararların kraliyet mahkemelerinde temyiz edilebilmesi uygulamasını başlattı. Feodal derebeylerinin yanı sıra özel görevliler ile uzmanların da katıldığı, yönetim ve adaletle ilgili sorunların ele alındığı saray oturumlarına sürekli bir nitelik kazandırarak *parlement* denilen bir tür meclisin doğmasına ön ayak oldu. Altın ve gümüş sikkelerin gerçek değerlerine göre bastırılmasını ve ülke çapında tek bir para sisteminin kurulmasını sağladı.

Hıristiyan dünyada sürekli bir barıştan yana olan IX.Louis, Fransa'ya karşı düşmanca bir tutum izleyen III.Henry ile ilişkilerini düzeltmek amacıyla 1254'te onunla barış görüşmelerine başladı. Bu görüşmelerin sonunda Aralık 1259'da imzalanan Paris Antlaşması'yla, III.Henry'nin Akitanya dükü unvanını alarak Fransa Krallığı'na bağlılığı kabul etmesini ve Normandiya'daki tüm hak iddialarından vazgeçmesini sağladı. Buna karşılık İngiltere'ye Périgord'u ve Limousin'i bıraktı. Böylece İngiltere ile Fransa arasında Fransa Kralı II.Philippe ile İngiltere Kralı John [Yurtsuz] döneminden beri süre gelen anlaşmazlığa son verdi. 1258'de Aragon kralıyla imzaladığı Corbeil Antlaşması'yla da Aragon'un Fransa topraklarındaki hak iddialarından vazgeçmesi, karşılığında, Katolonya'daki tüm haklarından vazgeçti. Bu antlaşmalarla Hıristiyan dünyada adil bir kişi olarak büyük bir saygınlık kazanan IX.Louis, bu tarihten sonra Avrupa'da çıkan birçok anlaşmazlık konusunda hakemliğine başvurulan bir kişi oldu. 1256'da Flandre Kontluğu'nda sürmekte olan veraset savaşının barışla sonuçlanmasına yardımcı oldu; 1264'te III.Henry ile ona karşı ayaklanan İngiliz lordları arasında hakemlik yaparak barışın sağlanmasında önemli rol oynadı.

Hıristiyanlar tarafından kutsal bir emanet olan Dikenli Taç'ı büyük bir para karşılığında Constantinopolis'teki (İstanbul) Latin İmparatoru II.Baudouin'den satın alarak yeni yaptırdığı ünlü Saint-Chapelle Kilisesi'ne yerleştirdi.

İlk Haçlı seferinin yenilgiye uğradığı tarihten beri Kudüs'e yeni bir sefer düzenlemeyi planlayan IX.Louis'nin bu tasarısı saray çevresi ve feodal derebeyleri tarafından hoş karşılanmadı. Yakınlarının bu girişimin bir çılgınlık olacağı uyarısını dinlemeyerek, Temmuz 1270'te VIII.Haçlı seferini başlatmak üzere yine Aigues-Mortes'tan denize açıldı. Bu kez Tunus'u alarak bir üs durumuna getirmek ve oradan Mısır üzerine yürümek amacındaydı. Ancak Kartaca'ya çıktıktan sonra baş gösteren bir veba salgını ordusunu kırıp geçirdi, kendisi de aynı tarihte vebadan öldü. Yerine oğlu III.Philippe (1245-1285) geçti. 1297'de Papa VII. Bonifacius tarafından aziz olarak kutsandı.

IX.Louis, kralın Tanrı'nın yeryüzündeki en yüce yargıcı olması gerektiği görüşündeydi. Din ilkelerine dayalı adil bir yönetim biçimi kurmaya çalışırken feodal derebeylerini kendisine bağlayarak merkezileşme yönünde önemli adımlar attı. İktidarı sırasında Paris'te, Vincennes'da, Saint-Germain'de büyük yapılar yaptırdı, kültür ve sanat etkinliklerinin gelişmesini özendirdi; Paris Üniversitesi yabancı öğrencilerin öğrenim gördüğü, yabancı bilim adamlarının ders verdiği önemli bir kültür ve bilim merkezi oldu.

• KAYNAKLAR: M.W.Labarge, *Saint-Louis: Louis IX, Most Christian King of France*, 1968; J.Levron, *Saint Louis ou l'apogée du Moyen Age*, 1969; H.Wallon, *Saint Louis et son temps*, 2 cilt, 1875.

• BAKINIZ: FRIEDRICH II, JOHN [Yurtsuz].

LOUIS XIII
(1601-1643)

Fransa kralı. Otuz Yıl Savaşı sırasında Habsburglar'a karşı savaşmıştır.

27 Eylül 1601'de Fontainebleau'da doğdu, 14 Mayıs 1643'te Saint-Germain-en-Laye'de öldü. Fransa Kralı IV. Henri ile Marie de Medici'nin oğluydu. Babasının Mayıs 1610'da öldürülmesi üzerine, 9 yaşındayken tahta çıktı. Yaşının küçüklüğü nedeniyle naibe sıfatıyla ülke yönetimini üstlenen annesi, 1614'te reşit ilan edilmesinden sonra da onu yönetim işlerinden uzak tutmayı sürdürdü. Marie de Médici'nin izlediği Habsburg hanedanıyla yakınlaşma politikası gereğince 1615'te Avusturyalı Anna ile evlendirilen XIII. Louis, annesinin iç ve dış politikasına karşı duyulan hoşnutsuzluktan yararlanarak, 1617'de Luynes Dükü Charles d'Albert'in yardımıyla gerçekleştirilen bir darbeyle yönetimi ele geçirdi. Sürgüne yolladığı annesinin 1620'deki ayaklanma girişimini bastırdıktan sonra ülke yönetiminde tam bir denetim sağladı. 1624'te Kraliyet Meclisi'nin başına getirdiği kardinal Richelieu, XIII.Louis'nin iktidarı boyunca izlediği politikaların belirlenmesinde önemli bir rol oynadı.

XIII. Louis 1625 ve 1627 yıllarında Fransa'nın güneyinde baş gösteren Protestan ayaklanmalarını 1628'de bölgeye düzenlediği bir seferle bastırdı ve IV. Henri'nin 1598'de yayımladığı Nantes Fermanı ile Protestanlar'a tanıdığı surlarla çevrilmiş kentler kurma ve silahlı asker bulundurma haklarını geri aldı. Katolik Habsburg hanedanı ile Protestan Alman prensleri arasında 1618'den beri sürmekte olan Otuz Yıl Savaşı'nda ise en büyük rakibi olarak gördüğü Habsburglar'ı zayıflatmak amacıyla Protestanlar'ı destekledi. Annesi Marie de Medici ile kardeşi Orléans Dükü Gaston'un, bu politikanın başlıca uygulayıcısı olarak gördükleri Richelieu'yü görevden alması için Kasım 1630'da kendisine karşı düzenledikleri darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Bu olaydan sonra sürgüne yolladığı annesi bir daha Fransa'ya dönemedi.

◄ *VIII. Haçlı seferi*

1630'da Otuz Yıl Savaşı'na katılan İsveç Kralı II.Gustaf'ın Habsburglar'a karşı sürdürdüğü savaşta İsveçliler'e maddi destek sağlayan XIII.Louis, 1635'te, Richelieu'nün önerisiyle savaşta üstünlüğü ele geçiren Habsburglar'a savaş açtı. 1636'da İspanyollar'ın Paris üzerine düzenledikleri saldırıyı durdurdu. Aynı dönemde savaşın getirdiği mali yükü karşılamak üzere koyduğu ağır vergilerin neden olduğu büyük köylü ayaklanmalarını sert bir biçimde bastırdı. Fransa'nın Otuz Yıl Savaşı'nda üstünlüğü sağlamasından kısa bir süre sonra ölen XIII.Louis'nin yerine oğlu XIV.Louis geçti.

• BAKINIZ: GUSTAF II, LOUIS XIV, MARIE DE MEDICI, MAZARIN, RICHELIEU [Kardinal].

LOUIS XIV
(1638-1715)

Fransa kralı. Mutlakiyet yönetimini güçlendirmiş, hegemonyacı bir dış politika izlemiş, sanat ve edebiyatta bir yükseliş çağı başlatmıştır.

5 Eylül 1638'de Saint-Germain-en-Laye'de doğdu, 1 Eylül 1715'te Versailles'da öldü. Büyük Louis ve Güneş Kralı olarak da anılır. Fransa Kralı XIII. Louis ile Avusturyalı Anna'nın uzun bir bekleyişten sonra doğan ilk oğludur. XIII.Louis Mayıs 1643'te ölünce beş yaşındayken tahta çıktı. Yaşının küçüklüğü nedeniyle naibe sıfatıyla yönetimi üstlenen annesi, yönetimi âşığı başbakan Mazarin'in eline bıraktı. Mazarin, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na karşı uzun zamandır sürdürülen Otuz Yıl Savaşı ile 1635'te başlayan İspanya Savaşı'nı 1648'de Westfalya 1659'da da Pireneler barış antlaşmalarıyla sonuçlandırarak Fransa'ya büyük bir askeri ve diplomatik zafer kazandırdı. Bu zaferi XIV. Louis'yi İspanya Kralı IV.Felipe'nin kızı Avusturyalı Maria Theresa ile evlendirerek pekiştirdi. Ayrıca Parisli soyluların 1648'de başlattıkları Fronde ayaklanmasını da 1653'te bütünüyle bastırdı.

Fronde ayaklanması nedeniyle Paris'ten uzaklaşmak zorunda kalan XIV.Louis, 1660'ta Paris'e dön-

Louis XIV

dü. Ertesi yıl Mazarin'in ölmesi üzerine başbakanlık sistemini kaldırdığını ve yönetim işlerinin sorumluluğunu üstlendiğini açıkladı. Üyelerini kendisinin atadığı Yüksek Konsey'i kurarak bu konsey aracılığıyla bütün yetkileri elinde topladı. Konseyde yer alan Le Tellier'yi askeri işleri, Colbert'i iktisadi işlerin yanı sıra din, kültür, denizcilik ve sömürgelere ilişkin işleri, Fouquet'yi ise mali işleri yürütmekle görevlendirdi. Güvensizlik duyduğu bu sonuncu danışmanın yerine 1671'de Le Tellier'nin oğlu Louvois'yi getirdi. Dönemin Avrupa'sının en büyük düzenli ordusu olan Fransız ordusunda güçlü bir disiplin anlayışı kurdu ve sömürgeler için yeni bir donanma oluşturdu. Sanayiyi ve ticareti destekleyerek ekonomiyi canlandırmaya çalıştı. Ancak 1681'den sonraki ağır savaş harcamaları, iktisadi yaşamın durgunluğa girmesine ve özellikle köylülerin ağır vergiler altında ezilmelerine yol açtı. Sanatçılar ve yazarları koruyarak Fransa'da parlak bir kültürel çağın doğmasına ön ayak olan XIV.Louis, Molière, Corneille, Racine, La Fontaine gibi ünlü yazarlara destek oldu. 1663-1671 arasında çeşitli güzel sanatlar, edebiyat ve mimarlık akademileri kurdu. Jean-Baptiste Lully'nin saray bale ve operasını kurmasına yardımcı oldu. Louvre Sarayı'nın ardından Môtel des Invalides ve Versailles gibi görkemli yapılar inşa ettirdi. Debdebeli saray yaşantısı için daha uygun bulduğu Versailles'ı 1685'te sürekli ikametgâhı yaptı.

Dış politikası

Büyük bir imparatorluk kurma amacında olan XIV.Louis, iktidar süresince komşularına karşı saldırgan bir dış politika izledi. Bu politikası sonucu eski gücünü yitirmekte olan İspanya'ya, İngiltere Kralı II.Charles'a, Alman ve İtalyan prenslere boyun eğdirdi. 1665'te kayınabası IV.Felipe'nin ölmesi üzerine İspanyol Hollandası (bugün Belçika) üzerinde hak iddia ederek 1667'de Hollanda'ya karşı Veraset Hakkı Savaşı'nı başlattı. Savaşta Hollanda ile ittifak kuran İngiltere ve İsveç'le 1668'de imzaladığı Aix-la-Chapelle Antlaşması ile İspanyol Hollandası'nın stratejik öneme sahip bazı kentlerini ele geçirdi. Ardından 1672'de Fransa'nın en güçlü ticari rakibi olan Birleşik Eyaletler'e (Hollanda) karşı bir sefere çıktı. Kısa zamanda elde ettigi zafere dayanarak ağır istekler öne sürünce, İspanya ile ittifak kuran Avusturya İmparatoru I.Leopold ile savaşa tutuştu. Ancak 1678'de İngiltere'nin de bu ittifaka katılması tehlikesi belirince isteklerinden vazgeçerek uzlaşma yoluna gitti. 1678-1679 Nijmegen antlaşmaları ile İspanyol Hollandası'nda ve Franche-Comté'de yeni topraklar kazandı. Bir süre sonra Alsace'a ve Ren Irmağı'nın doğu yakasındaki topraklara göz diken XIV. Louis, 1681'de Strassburg'u (bugün Fransa'da Strasbourg) ele geçirdi. 1682'de Lüksemburg'a karşı saldırıya geçerek, bir yıl süren bir savaştan sonra bu önemli bölgeyi de topraklarına kattı. 1684'te I.Leopold ile Regensburg Ateşkesi'ni imzalayarak, ele geçirdiği topraklara yirmi yıl boyunca sahip olmak koşuluyla savaşa ara verdi.

XIV.Louis'nin tüm bu askeri başarılarına karşın, siyasi koşullar giderek Fransa'nın aleyhine gelişmekteydi. Avrupa'nın her yanında XIV.Louis'nin hegemonyacı tutumuna karşı büyük bir tepki doğmaya başlamıştı. Almanya'nın güneyi Fransa'nın etkisinden çıkmaya başlamış, Türkler'in Viyana Kuşatması'nı kırarak Macaristan'ı geri alan Habsburg hanedanının etkisi altına girmeye başlamıştı. Ekonomisi giderek güçlenen İngiltere Krallığı'nın başına ise Fransa yanlısı Stuart hanedanını deviren III.William [Orange'lı] geçmişti. XIV.Louis'nin 1685'te Protestanlar'a inanç özgürlüğü ve bir dizi hak tanıyan Nantes Fermanı'nı yürürlükten kaldırmasının ardından, 1686'da İngiltere, İspanya, İsveç, Hollanda ve bazı Alman prenslikleri nin Augsburg Birliği adıyla Fransa'ya karşı kurdukları siyasi ittifak, 1689'da askeri bir ittifaka dönüştü. Aynı yıl başlayan Augsburg (Büyük İttifak) savaşı Fransa'yı yıpratmaya başlayınca, XIV.Louis 1697'de toprak isteklerinden vazgeçerek Rijswijk Barış Antlaşması'nı imzaladı.

Bundan sonra güç dengesini korumaya yönelik bir dış politika izlemeye çalıştı. Ancak varisi olmayan İspanya Kralı II.Carlos'un (1661-1700) ölümünden sonra, vasiyeti gereği İspanya tahtına XIV.Louis'nin torunu V.Felipe'nin geçmesi, tahta oğlu arşidük Karl'ın (1685-1740) geçmesini isteyen Avusturya İmparatoru I.Leopold'ün tepkisine neden oldu. XIV. Louis'ye karşı birleşen Avusturya, İngiltere, Birleşik Eyaletler, Alman prensleri ve sonradan bu ittifaka katılan Portekiz ve Savoie ile Fransa arasında 1701'de başlayan İspanya Veraset Savaşı 1714'e değin sürdü. XIV.Louis'nin savaşa son verme çabaları I.Leopold'ün ölümünden sonra Avusturya imparatoru olan I.Joseph'in (1678-1711) bunu kabul etmemesi yüzünden sonuç vermedi. I.Joseph'in 1711'de ölmesiyle VI.Karl adıyla Avusturya tahtına çıkan arşidük Karl ise XIV.Louis ile barış yapmayı kabul etti. 1613'te imzalanan Utrecht ve 1714'te imzalanan Rostatt antlaşmalarıyla Avusturya, V.Felipe'nin İspanya kralı olmasını onayladı; karşılığında İspanya, Avusturya'ya İtalya ve Hollanda'daki topraklarını bıraktı.

Din politikası

Uyruklarını kendisine bağlamak için koyu Katolik bir tutum takınan XIV.Louis'nin, 1685'te Nantes Fermanı'nı yürürlükten kaldırması Calvinist Protestanlar'ı kitle halinde göçe zorladı. Bu olaydan bir süre sonra kendisine karşı bir tehdit oluşturmaya başlayan aşırı tutucu Katolik Jansenist tarikatıyla uğraşmak zorunda kaldı. Zaman zaman baskılarla

sindirmeye çalıştığı bu tarikatı sonunda 1709'da papa XI.Clemens'in bir fermanına dayanarak dağıttı. Bu arada Korsikalı muhafızların elçisine hakaret ettiği gerekçesiyle 1664'te papa VII.Alexander ile, daha sonra da din görevlilerinin atanması konusunda papa XI.Innocentius ile sürtüşmeye girdi. 1682'de Fransız Katolik Kilisesi'nin Papalık'tan bağımsız davranabileceğine ilişkin Dört Madde Bildirgesi'ni çıkararak çatışmayı Papalık'tan kopmanın eşiğine getirdiyse de, 1693'te karşılaştığı dış güçlüklerin etkisiyle bu kararından döndü.

XIV.Louis iktidarı süresince saray çevresinin ve hatta ailesinin yönetimde etkili olmasına izin vermeyerek mutlak otoritesini kurmuş; mutlakiyet yönetimini ve merkezi devlet bürokrasisini güçlendirmiştir. 1715'te öldüğü zaman kendisinden sonraki iki kuşak hayatta olmadığından yerine torununun beş yaşındaki oğlu XV.Louis geçmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Oeuvres*, J.Longnon (der.), (ö.s.), 1927, ("Yapıtlar").

• KAYNAKLAR: P.Erglangen, *Louis XIV*, 1965; J.Roujon, *Louis XIV*, 1943; F.M.Voltaire, *Le siècle de Louis XIV*, 2 cilt, 1751; J.B.Wolf, *Louis XIV*, 1968.

• BAKINIZ: COLBERT, EUGÈNE [Savoie'li], FELİPE V, LEOPOLD I, LOUIS XIII, LOUIS XV, MAZARIN, WILLIAM III [Orange'li].

LOUIS XV
(1710-1774)

Fransa kralı. İktidarı sırasında krallık otoritesi zayıflamış, Fransa uluslararası alanda güç yitirmiştir.

15 Şubat 1710'da Versailles'da doğdu, 10 Mayıs 1774'te aynı yerde öldü. XIV.Louis'nin torunu olan Bourgogne Dükü Louis'nin üçüncü oğluydu. Dedesi, babası ve tüm kardeşleri ölmüş olduğundan, XIV.Louis'nin ölmesi üzerine Eylül 1715'te tahta çıktı. Sonradan kardinal olan Fejus Piskoposu Fleury tarafından eğitildi. XIV.Louis'nin vasiyeti gereği ülke yönetimini üstlenmesi gereken naipler kurulunu feshederek ülkeyi tek başına yöneten Orléans Dükü II.Philippe, onu 1721'de İspanya Kralı V.Felipe'nin kızı Mariana ile nişanladı.

1723'te Orleans dükünün ölmesi üzerine başbakan olan Bourbon-Condé Dükü Louis Henri tahtın Orléans hanedanına geçmemesi için 1725'te nişanı bozarak, XV.Louis'yi Polonya Kralı I.Stanislaw'ın kendisinden yaşça büyük olan kızı Marie Leszczynska ile evlendirdi. XV.Louis'nin 1726'da başbakan yaptığı eski hocası kardinal Fleury başlık parası olarak Polonya'ya verilen Lorraine'i geri almak amacıyla 1733'te Polonya Veraset Savaşı'na karıştı. 1738'de Avusturya ve Prusya ile Fransa arasında imzalanan Viyana Antlaşması'yla, I.Stanislaw'ın ölümünden sonra Lorraine'in Fransa'ya geçmesi sağlandı.

XV.Louis 1743'te Fleury'nin ölmesi üzerine başbakanlığı kaldırıp Krallık Konseyi'ni işlemez duruma getirerek tek başına hüküm sürmek istediyse de başarısız oldu. İktidarı boyunca birlikte yaşadığı kadınların etkisi altına girerek saray hizipleri arasındaki iktidar mücadelelerinin aleti oldu. Avrupa'da bir casuslar ağı oluşturarak dış politikada "gizli diplomasi" olarak adlandırılan bir politika güttü. Fransa'yı 1740'ta İngiltere ve Avustarya'ya karşı Avusturya Veraset Savaşı'na sokmasına karşın, 1748'de imzalanan Aix-La-Chapelle Antlaşması ile hiçbir kazanım elde edemedi. 1756'da Avusturya ile ittifak kurarak Prusya ve İngiltere'ye karşı Yedi Yıl Savaşı'nı başlattı. Kolonilerde İngiltere'ye, Avrupa'da ise Prusya'ya karşı yürüttüğü bu savaşın sonucunda Fransa Orta Avrupa'daki nüfuzunu yitirdi ve Kanada ile Hindistan'daki topraklarını İngiltere'ye bırakmak zorunda kaldı.

1757'de kendisine karşı düzenlenen Damiens suikastından sonra muhaliflerine karşı sertleşen XV.Louis, 1759'da *Ansiklopedi*'nin yayımını yasakladı. 1771'de, savaş harcamalarının getirdiği yükü hafifletmek için başlatmayı düşündüğü mali reformları engellemeye çalışan Paris Parlamentosu'nu (uzmanlardan oluşan yüksek adalet mahkemesi) dağıttı ve üyelerini sürgüne yolladı. Parlamento üyelerine, Aydınlanmacı düşünürlere ve başta Jansenistler olmak üzere Katolik tarikatlara karşı aldığı sert önlemlerle çeşitli muhalefet kesimlerinin kendisine karşı birleşmesine yardımcı olan XV.Louis, gençliğinde halk arasında "Sevgili Louis" adıyla anılmasına karşı iktidarının son yıllarında sevilmeyen bir kişi oldu. Ölümünden sonra yerine torunu XVI.Louis geçti.

• BAKINIZ: DIDEROT, FRIEDRICH II [Büyük], LAW, LOUIS XIV, LOUIS XVI.

LOUIS XVI
(1754-1793)

Fransa kralı. 1789 Fransız Devrimi'nden önceki son kraldır.

23 Ağustos 1754'te Versailles'da doğdu, 21 Ocak 1793'te Paris'te öldü. XV.Louis'nin torunu, veliaht Louis ile Saksonyalı Maria Josepha'nın oğluydu. Berry dükü iken, 1765'te babasının ölmesi üzerine tahtın varisi oldu. Öğretmeni La Vauguyon dükünün ilgisizliği nedeniyle iyi bir öğrenim göremedi. 1770'te Avusturya İmparatoru I.Joseph'in kızı arşidüşes Marie-Antoinette ile evlendi. 10 Mayıs 1774'te dedesi XV.Louis'nin ölmesi üzerine tahta çıktı.

Kral olur olmaz yetkilerini geri verdiği Parlamentolar (uzmanlardan oluşan yüksek adalet mahkemeleri), XIV.Louis'nin tüm iktidarı süresince, gerçekleştirmeyi planladıkları reformları engelleyen ve otoritesini sınırlayan bir güç oluşturdular. Maliye genel müfettişi yaptığı Turgot'nun önerileriyle loncaları kapatması, ülke içi tahıl ticaretini serbestleştirmesi ve köylülerin krala olan angarya yükümlülüklerini kaldırması Parlamentolar'ın ayrıcalıklı soylulardan ve din adamlarından oluşan üyelerinin büyük muhalefetine neden oldu. Bu muhalefetle başedemeyen XVI. Louis 1776'da Turgot'yu görevden almak zorunda kaldı. Yerine getirdiği Necker'in Fransa'nın 1778'den başlayarak katıldığı Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın

mali yükünü karşılamak amacıyla çok büyük oranda borçlanmaya gitmesi ise mali sorunları daha da derinleştirdi. Necker'in XVI.Louis'ye saray harcamalarının ve israfların büyüklüğü ile ilgili bir rapor sunmasının ardından harekete geçen saray soyluları bu kez de Necker'in görevden alınmasını sağladılar. XVI.Louis, 1783'te maliye genel müfettişliğine getirdiği Calonne'un büyüyen mali sorunların çözümü için vergi ödemeyen ayrıcalıklı sınıfları vergilendirmek gerektiğini açıklamasının ardından yükselen tepkiye boyun eğerek, 1787'de onu da görevden aldı.

Ülkenin sorunlarını tek başına çözemeyeceğini anlayan XVI.Louis, çözümü 175 yıldır toplanmayan États-Généraux'yu (Kral tarafından düzensiz olarak toplantıya çağrılan danışma meclisi) toplamakta buldu. Mayıs 1789'da toplanan bu meclisin burjuvalardan, esnaf ve zanaatkârlardan, köylülerle emekçi halktan oluşan temsilcilerinin 17 Haziran'da Ulusal Meclis'i, kısa bir süre sonra da kurucu Meclis'i ilan etmeleri üzerine, soyluların yanında yer alarak meclisi dağıtmaya çalıştı. 14 Temmuz 1789'da Paris'in kenar mahallelerinde başlayan ayaklanma Bastille Hapishanesi'ne yapılan saldırıyla doruğuna çıktı. Bunu izleyen gelişmeler sonucunda Fransa'da anayasal bir monarşi yönetimi kuruldu.

Devrimin amansız düşmanı kesilen XVI.Louis, Kurucu Meclis'in reformcu kanadıyla işbirliği yapmaya yanaşmayarak küçük kardeşi Artois Kontu Charles'ın çevresinde toplanan karşıdevrimcilerle ittifak kurmaya çalıştı. Kurucu Meclis'in 4 Ağustos 1789'da aldığı feodal ayrıcalıklara son veren kararlarını ve 26 Ağustos'ta kabul ettiği İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'ni onaylamayı reddedince, ayaklanan Paris halkı tarafından, Versailles'dan Paris'e taşınmaya zorlandı. Bu olaydan sonra yurt dışına kaçmayı, Avusturya ordusu ile birleşerek Paris üzerine yürüyüp meclisi dağıtarak yeniden mutlak iktidarını kurmayı planlamaya başladı. 20 Haziran 1791 gecesi Metz'e kaçmaya çalışırken, Varennes'de halk tarafından tanınıp yakalandı ve Paris'e geri getirildi.

Artık tüm umudunu dış müdahaleye bağlamaya başlayan XVI.Louis, bu nedenle Avusturya ile savaş siyasetini kışkırttı. Meclisteki ılımlı anayasacıların işbirliği çağrılarını geri çevirdi. Avusturya-Prusya orduları komutanı Brunswick dükünün kral ailesine dokunulması durumunda Paris'i yıkacağı tahdidine karşın, XVI.Louis'nin Avusturya ile gizlice görüşüp bir antlaşma yaptığının anlaşılması üzerine 10 Ağustos 1792'de ayaklanan Paris halkı Tuileries Sarayı'nı bastı. Meclise sığınmak zorunda kalan XVI.Louis'nin tüm yetkileri askıya alındı ve ailesiyle birlikte hapsedildi.

21 Eylül'de Ulusal Konvansiyon adını alan Yasama Meclisi aynı gün monarşiye son vererek cumhuriyeti ilan etti. Ulusal Konvansiyon'un Kasım 1792'de vatan hainliği suçuyla yargılanmasına karar verdiği XVI.Louis, 11 ve 22 Aralık tarihlerinde iki kez meclisin önüne çıkarıldı. Jirondenler'in (Girondins) yaşamını kurtarma çabalarına karşın, artık "Yurttaş Capet" adıyla çağrılan XVI.Louis, 18 Ocak 1793'te Ulusal Konvansiyon tarafından 334'e karşı 387 oyla ölüme mahkûm edildi. Ertesi gün infazın ertelenmesi için yapılan görüşmelerde de aynı doğrultuda karar alınınca, 21 Ocak 1793'te Paris'teki Devrim Alanı'nda (bugün Concorde Alanı) giyotinle idam edildi.

• KAYNAKLAR: G.Lefebvre, *Quatre-vingt-neuf*, 1939; S.K.Padover, *Life and Death of Louis XVI*, 1939; M.Reinhard, *La chute de la royauté*, 1969.

• BAKİNİZ: DANTON, LA FAYETTE, LOUIS XIV, LOUIS XV, MARIE ANTOINETTE, ROBESPIERRE, TURGOT.

LOUIS XVIII
(1755-1824)

Fransa kralı. Restorasyon Dönemi'nde (1814-1830) anayasaya dayalı bir krallık yönetimi kurmuştur.

17 Kasım 1775'te Versailles'da doğdu, 16 Eylül 1824 te Paris'te öldü. XV. Louis'nin torunu veliaht Louis ile Saksonyalı Maria Josepha'nın oğlu, XVI. Louis'nin kardeşiydi. 1771'de Savoie'lı Louise Marie Josephine ile evlendi. Provence kontu iken, ağabeyi XVI. Louis'nin tahta çıktığı 1774 yılında tahtın varisi ilan edildi. Bunu izleyen yıllarda etkin bir biçimde siyasetle uğraşmaya başladı. Ansiklopediciler'e yakın bir tutum takınarak kendisini aydın çevrelere kabul ettirmeye çalıştı, XVI. Louis'nin Parlamentolar'a (Uzmanlardan oluşan yüksek adalet mahkemeleri) ayrıcalıklarını geri vermesine karşı çıktı.

1781'de XVI. Louis'nin bir oğlunun olması üzerine veliahtlığı sona erdikten sonra, 1787'de İleri Gelenler Meclisi'ne, 1789'da États Généraux'ya (Kral tarafından düzensiz olarak toplantıya çağrılan danışma meclisi) girdi. Fransız Devrimi sırasında XVI. Louis'nin, Fransa'dan kaçmaya çalıştığı gün olan 20 Haziran 1791'de Paris'ten Brüksel'e kaçmayı başararak devrime karşı mücadele eden küçük kardeşi Artois Kontu Charles ile birleşti. Koblenz'e (bugün FAC'de) geçerek sürgündeki karşıdevrimci güçleri çevresinde toplamaya ve kendisini naip olarak kabul ettirmeye çalıştığı yabancı hükümdarlardan devrime karşı mücadele etmek için yardım almaya çalıştı. XVI. Louis'nin 21 Ocak 1793'te idam edilmesi üzerine yeğeni XVII. Louis'yi (1785-1795) kral, kendisini de naip ilan etti. 1794'te Fransa'nın güneyinde sürdürülen kralcı etkinlikleri denetleyebilmek amacıyla Venedik Cumhuriyeti'ndeki Verona'ya yerleşti. Hapiste bulunan XVII. Louis'nin 8 Haziran 1795'te ölmesi üzerine XVIII. Louis adını alarak krallık iddiasında bulunmaya başladı.

1796'da Verona'dan çıkarılan XVIII. Louis, Alman sınırında bulunan Condé'nin ordusuna katılarak, 1797'ye değin Blanckenberg'de Brunswick dükünün yanında, ardından 1801'e değin Rus Çarı I.Pavel'in izniyle Lettonya'daki Mitau'da (bugün Yelgava) kaldı. İngiltere'de bulunan kardeşi Artois kontuyla ve diğer kralcılarla ilişkilerini sürdürdü. Napoléon Bonaparte'dan Bourbon hanedanını yeniden tahta çıkarması için kendisine yardımcı olmasını istediyse de bundan bir sonuç alamadı. 1801'de çar tarafından Mitau'dan ayrılmaya zorlandığı için Varşova'ya geçip üç yıl orada kaldı. Mayıs 1804'te Napoléon'un

imparator unvanını alması üzerine, İsveç'in Kalmar kentinde buluştuğu kardeşiyle birlikte bu olayı protesto eden bir bildirge yayımladı. Dönüşünde Varşova'ya girmesine izin verilmediğinden, yeni Rus Çarı I. Aleksandr'a başvurarak yeniden Mitau'ya yerleşti. Ancak 1807'de Rusya ile Fransa arasında Tilsit'te imzalanan barış antlaşmasının ardından İngiltere'ye geçmek zorunda kaldı.

I.Napoléon'un kendisine karşı birleşen Avrupa devletleri karşısında yenilgiye uğraması üzerine, diplomatik ilişkilere girişerek Bourbon Hanedanının yeniden tahta çıkması koşuluyla devrimin getirdiği bazı değişiklikleri kabul etmeye hazır olduğunu açıklayan bir bildirge yayımladı. Mart 1814'te Paris'e giren müttefik orduları Talleyrand'ın arabulucuğu ve İngiltere'nin baskısıyla Bourbon hanedanının başa geçmesini sağlayarak geri çekildiler. 2 Mayıs 1814'te Calais'de yayımladığı Saint-Quen bildirisiyle iki meclisli, tüm yurttaşlara anayasal haklar tanıyan bir anayasa hazırlayacağına söz veren XVIII. Louis, ertesi gün Fransa kralı olarak Paris'e girdi.

Haziran 1814'te yürürlüğe giren yeni anayasayla Fransa'da İngiltere'dekine benzer bir anayasal monarşi yönetimi kuruldu ve Restorasyon Dönemi (1814-1830) başladı. I. Napoléon'un Mart 1815'te sürgünde olduğu Elbe Adası'ndan Fransa'ya dönmesi üzerine Paris'ten Belçika'ya Grand'a kaçan XVIII. Louis, onun yüz gün süren iktidarı sırasında orada yaşadı. Waterloo Savaşı'nda I.Napoléon'u yenilgiye uğratan müttefik orduların desteğiyle Temmuz 1815'te yeniden tahta çıktı. Yeni iktidar döneminde mutlakiyet yönetimine geri dönüşü amaçlayan kralcı Aşırılar'la, Cumhuriyetçiler ve Liberaller arasında bir denge kurmaya çalıştı. 1816'da Aşırılar'ın çoğunluğu oluşturduğu meclisi dağıtarak, Plessis ve Decazes gibi bakanlarının yardımıyla liberal ve ılımlı bir politika izlemeye başladı.

Ancak 1820'de yeğeni Berry dükünün bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine Decazes'ı başbakanlıktan uzaklaştırmak ve Aşırılar'dan oluşan bir hükümetin kurulmasına izin vermek zorunda kaldı. Fransa'nın, 1820'deki liberal ayaklanmayla ülkede anayasal bir yönetim kurmaya zorlanan İspanya Kralı VII. Fernando'yu desteklemek üzere 1823'te İspanya'ya yaptığı müdahalenin başarıya ulaşması üzerine daha da güçlenen Aşırılar, 1824'te mecliste ezici bir çoğunluk kazandılar. Aynı yıl XVIII. Louis'nin ölmesiyle ve yerine X. Charles (1757-1836) adını alan kardeşi Artois Kontu Charles'ın geçmesiyle ülkede yeniden mutlak morarşi yönetimi kuruldu.

• **KAYNAKLAR:** J.Lucas-Dubreton, *Louis XVIII*, 1925; J.H.Stewart, *The Restoration Era in France 1814-1830*, 1968.

• **BAKINIZ:** ALEKSANDR I,M.J.LA FAYETTE, LOUIS XVI, LOUIS- PHILIPPE, NAPOLÉON I, ROBESPIERRE, TALLEYRAND, PERIGORD.

LOUIS, Joe
(1914-1981)

ABD'li boksör. 1937-1949 arasında dünya ağır sıklet boks şampiyonluğunu elinde tutmuştur.

13 Mayıs 1914'te Alabama Eyaleti'nde Lexington'da doğdu, 12 Nisan 1981'de Nevada Eyaleti'nde Las Vegas'ta öldü. Asıl adı Joseph Louis Barrow'dur. Boksa küçük yaşta başladı. Sert yumrukları ve boks yeteneği ile adını duyurdu. 1934'te profesyonel oldu. 22 Haziran 1937'de Chicago'da James Braddock'u sekizinci raundda nakavtla yenerek dünya ağır sıklet boks şampiyonu oldu. Dünya şampiyonluğu unvanını 12 yıl elinde tutan siyah boksör, bu süre içinde yaptığı 27 unvan maçının 19'unu nakavtla, 4'ünü teknik nakavtla, 1'ini diskalifiye ile ve 3'ünü de sayı hesabıyla kazandı. 1949'da boksu bıraktı. 1950'de kendisine yapılan ısrarlar sonucu yeniden boksa başlayan Louis, New York'ta yapılan maçta yeni şampiyon. Ezzard Charles'a sayı hesabıyla yenildi.

LOUIS-PHILIPPE
(1773-1850)

Fransa kralı. Temmuz Monarşisi olarak adlandırılan iktidar dönemi 1848 Devrimi'yle sona ermiştir.

6 Ekim 1773'te Paris'te doğdu, 26 Ağustos 1850'de İngiltere'de Surrey Kontluğu'nda Claremont'da öldü. Orléans Dükü Louis-Philippe Joseph'in oğluydu. 1789 Fransız Devrimi sırasında 1790'da Jakobenler (Jacobins) Kulübü'ne girdi. Nisan 1792'de Avusturya ile Fransa arasında savaş başlayınca Dumouriez komutasındaki Kuzey Ordusu'na katıldı. Tümgeneral rütbesiyle Valmy ve Jemappes zaferlerinin kazanılmasında önemli rol oynadı. 1793'teki Neerwinden yenilgisinden sonra, Jakobenler'in kendisini tutuklayacağını düşünerek Dumouriez ile birlikte Avusturyalılar'a sığındı. Ancak sürgündeki karşıdevrimci soylularla birlikte Fransa'ya karşı savaşmayı reddetti ve İsviçre'ye geçerek bir lisede takma adla, coğrafya, matematik ve yabancı dil öğretmenliği yapmaya başladı. 1795-1809 arasında Hamburg'da, İskandinav ülkelerinde, ABD'de ve İngiltere'de yaşadı. İngiltere'de bulunduğu sırada I.Napoléon'a karşı bir muhalefet hareketi örgütlemeye çalıştıysa da bunda başarılı olamadı. 1809'da Napoli Kralı IV.Ferdinando'nun kızıyla evlendikten sonra Sicilya'ya yerleşti.

I.Napoléon'un devrilmesinden sonra 1814'te Fransa'ya döndü. Kendisine Orléans ailesinin büyük servetini ve soyluluk unvanını geri veren XVIII. Louis'nin I.Napoléon tarafından iktidardan uzaklaştırıldığı Yüz Gün sırasında İngiltere'ye sığındı. Temmuz 1815'te XVIII.Louis'nin yeniden tahta çıkmasının ardından Paris'e döndü. Ancak kralcı Aşırılar'a karşı yürüttüğü etkin muhalefet nedeniyle 1815'te iki

yıllığına İngiltere'ye sürgüne yollandı. 1817'de Paris'e döndükten sonra Palais-Royal'e yerleşti. Saray yaşamından uzak kaldığı bu dönemde, sahip olduğu büyük servete karşın sade ve basit bir yaşam sürmesiyle, burjuvalar gibi giyinmesiyle ve çocuklarını devlet okullarına göndermesiyle dikkat çekti. 1824'te XVIII.Louis'nin ölümünden sonra tahta çıkan X.Charles'ın (1757-1836) baskıcı ve otoriter mutlakiyet yönetimine karşı burjuvaların yürüttüğü muhalefetin en önemli destekçilerinden biri oldu. X. Charles'ın 1830 Devrimi'yle devrilmesinden sonra tahta çıktı.

Ağustos 1830'da Millet Meclisi tarafından "Fransızlar'ın kralı" ilan edilen Louis-Philippe, 1814 Anayasası'nda yaptığı değişikliklerle sansürü kaldırdı ve olağanüstü hal mahkemelerini kapattı. Seçim vergisini ve seçmen yaşını, burjuva seçmenlerin temsil oranını yükseltecek biçimde yeniden belirledi. Katoliklik'i devlet dini olmaktan çıkardı. İktidarının en önemli rakipleri olan Kralcılar'a ve Cumhuriyetçiler'e yasal muhalefet olanağı tanımadı. Muhalefetteki Cumhuriyetçiler'in ve işçilerin 1831, 1832 ve 1834 yıllarındaki gösterilerini Ulusal Muhafızlar'ın yardımıyla sert bir biçimde bastırdı. 1835'te kendisine karşı düzenlenen bir suikastten sonra çıkardığı yasalarla basın, toplantı ve örgütlenme özgürlüklerini sınırladı.

İngiltere-Fransa ilişkilerini yumuşatmaya yönelik bir dış politika izleyen Louis-Philippe döneminde, Fransız birlikleri Cezayir'in işgalini tamamladılar. Louis-Philippe'in 1847'de başbakanlığa getirdiği Guizot'nun, muhalefetin eşit ve genel oy hakkı için yürüttüğü mücadeleye karşı takındığı uzlaşmaz ve baskıcı tutum, aynı yıl tarımda baş gösteren ve kısa bir süre içinde Fransız ekonomisinin tüm kesimlerini etkisi altına alan bunalımla birleşince, yönetim karşıtı eylemler çoğaldı. Şubat 1848'de Guizot'nun görevden alınması için düzenlenen bir gösteride halka ateş açılmasıyla başlayan 1848 Devrimi, Louis-Philippe'in tahttan çekilmesiyle ve cumhuriyetin ilanıyla sonuçlandı. İngiltere'ye kaçan Louis-Philippe orada öldü.

• BAKINIZ: GUIZOT, LOUIS XVIII, NAPOLÉON I, NAPOLÉON III, THIERS.

LOVELL, Bernard
(1913)

İngiliz astronomi bilgini. Radyo dalgalarının meteorlarca yansıtıldığını kanıtlamış, dünyanın en büyük radyo teleskopunu kurmuştur.

Alfred Charles Bernard Lovell 31 Ağustos 1913'te Bristol yakınlarındaki Gloucestershire kentinin Oldland Common köyünde doğdu. Fizik öğrenimi gördüğü Bristol Üniversitesi'nden 1933'te mezun oldu, 1936'da doktora derecesini aldı. Bir yıl kadar Manchester Üniversitesi'nde fizik dersleri verdikten sonra, bu üniversitede kozmik ışınlar üzerine araştırmalar yapan bir gruba katıldı. II. Dünya Savaşı başlayınca Havacılık Bakanlığı'na bağlı bir araştırma kuruluşunda görevlendirildi ve burada radar kullanımına ilişkin değerli çalışmalar yaptı. Savaştan sonra, 1945'te Manchester Üniversitesi'ne dönerek yeniden fizik dersleri vermeye başlayan Lovell, ordudan sağladığı bir radar takımıyla kozmik ışın araştırmaları yapmaya başladı. Ancak kentteki radyo yayınlarının yarattığı sorunlar yüzünden deney istasyonunu Manchester yakınlarındaki Jodrell Bank bölgesine taşıyarak çalışmalarını burada sürdürdü. 1951'de Manchester Üniversitesi'nin ilk radyo astronomi profesörlüğüne atandı. Aynı yıl içinde yöneticiliğine getirildiği Jodrell Bank laboratuvarında dünyanın en büyük radyo teleskopunu kurmaya girişti ve girişimini altı yıllık bir çaba sonunda, 1957'de sonuçlandırdı. Otuz yıl süreyle, bugün Nuffield Radyo Astronomi Laboratuvarlar'ı durumuna getirilen Jodrell Bank Deney İstasyonu'nun yöneticiliğini yapan ve halen Manchester Üniversitesi'nde, 1980'de getirildiği emeritus profesörlüğünü sürdürmekte olan Lovell, birçok üniversite ve akademinin yanı sıra, 1955'te Royal Society'nin üyeliğine seçilmiş, 1960'ta bu kuruluşun Royal madalyasıyla ödüllendirilmiş ve 1961'de "Sir" unvanı almıştır.

1930'larda radyo astronomiyle uğraşan kimi bilim adamları, meteor yağmurları sırasında radyo dalgalarının meteorlarca yansıtıldığına ilişkin bazı belirtiler bulmuşlardı. Ancak gözlemlenen meteorların, alınan radyo yankılarından daha az sayıda olması, radyo dalgalarının meteorlarca yansıtılmasına dayanan yöntemlerin sağlığına ilişkin kuşkuların doğmasına neden olmuştu. Radyo dalgalarının gerçekten meteorlarca yansıtılıp yansıtılmadığını araştırmak için deneylere girişen Lovell, 1946 Ekim'inde, özellikleri oldukça iyi bilinen bir meteor yağmuruna yöneltiği radyo dalgalarının yankılandığını, ayrıca, gözlemlenen meteorların sayısı azaldıkça alınan radyo yankılarının da azalmakta olduğunu belirledi. Yalnızca gündüzleri görüş alanında bulundukları için optik teleskoplarla gözlemlenemeyen meteorlar üzerindeki araştırmalarıyla bir yandan radyo teleskopun üstünlüğünü sergilerken bir yandan da meteor yörüngelerinin elips biçiminde olduğunu saptayarak meteorların yıldızlar arası uzayın değil, Güneş sisteminin öğeleri olduğunu kanıtladı. Uzaydaki, yıldızlar arası bölgelere yayılmış iyonlaşmış hidrojen bulutları olduğu sanılan radyo kaynaklarının özelliklerini de araştıran Lovell, Albert Michelson'ın geliştirdiği girişimölçümü (interferometri) yöntemleriyle sürdürdüğü gözlemler sonucu bu kaynakların gerçekte sürekli yayınım yapan "noktasal enerji kaynakları" olduğunu ve kaynaklarda görülen dalgalanmaların iyonosferin elektromanyetik etkisiyle oluştuğunu belirledi.

Lovell'in yapımını 1957'de tamamladığı Jodrell Bank'deki radyo teleskop, benzerlerinin en büyüğüdür. Yaklaşık 80 m. çapındaki bu aygıt, yatay olarak dakikada 20 derecelik bir açıyı dönebilmekte, yansıtıcısı ise dikey olarak dakikada 24 derece hareket edebilmektedir. SSCB'nin Ekim 1957'de uzaya fırlattığı ilk yapay uydu Sputnik 1'in izlenmesi sırasında üstünlüğü kanıtlanan bu aygıtla, Yer yörüngesindeki yapay uyduların ve uzay gemilerinin yerleri belirlenebilmekte, insanlı uçuşlar izlenebilmekte ve uzay araçlarından Yer'e gönderilen mesajlar alınabilmektedir.

1980'lerde zonklayan yıldızlar gibi, uzayın derinliklerindeki cisimlerin radyo yayınımlarına ve çok uzaklardaki "kazar"ların açısal çaplarının hesaplanmasına ilişkin çalışmalarını sürdürmekte olan Lovell, dersleri, radyo konuşmaları ve kitaplarıyla da bilimin geniş kitlelere ulaştırılmasına ve uzay sorunlarının herkesçe kavranabilmesine katkıda bulunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *The Exploration of Space by Radio*, 1957, ("Uzayın Radyoyla Keşfi"); *The Exploration of Outer Space*, 1962, ("Dış Uzayın Keşfi");

• BAKINIZ: MICHELSON.

LOVETT, William
(1800-1877)

İngiliz siyaset adamı. Chartist hareket içinde ılımlı mücadele yöntemlerini savunmuştur.

8 Mayıs 1800'de Penzance yakınlarındaki Newlyn'de doğdu, 8 Ağustos 1877'de Londra'da öldü. Önce bir halatçının yanında çırak olarak çalıştıktan sonra 1821'de Londra'ya giderek marangozluk yapmaya başladı. Kendi kendine iktisat ve siyaset bilimi üzerinde çalıştı.

Lovett, İngiltere'de Sanayi Devrimi'nin yol açtığı yoksullaşmaya tepki duyarak kooperatifleri toplumun adım adım sosyalizme dönüştürülmesinin bir aracı olarak gören Robert Owen'ın düşüncelerinden etkilendi. 1820'lerde onun katkısıyla yoksulluğa karşı bir mücadele aracı olarak yaygınlaşan kooperatif hareketi içinde yer aldı. 1829'da ilk işçi sınıfı örgütlerinden olan Kooperatif Bilgisinin Yaygınlaştırılması İçin İngiliz Derneği'nin onursal sekreteri seçildi.

Lovett binlerce emekçinin genel oy hakkı ve parlamento reformu istekleriyle harekete geçmelerinin ardından 1836 da kurulan Londra Çalışanlar Derneği'nin örgütleyicileri arasında yer aldı. 1837'de parlamentoya halkın isteklerini içeren bir program *(Charter)* sunan bu dernek, Chartist Hareket'in ilk örgütü oldu. Kısa zaman sonra Londra Çalışanlar Derneği içinde izlenecek yöntem konusunda görüş ayrılıkları çıktı. "Manevi Güç" grubu olarak adlandırılan Lovett ve izleyicileri, halkın tüm kesimlerinin desteğini alarak bildiriyi barışçı yöntemlerle kabul ettirmek gerektiğini savunurken, "Maddi Güç" grubu olarak adlandırılan O'Connor yanlıları ise zaferin silahla kazanılacağına inanmaktaydı. Örgüt içinde etkisi azalan Lovett, yine de 1839'daki ilk Chartist Kongre'nin sekreterliğini yaptı. Kongrenin Mayıs ayında Birmingham'a taşınmasından sonra bir Chartist ayaklanma olunca Lovett tutuklandı, 12 ay hapis cezasına mahkûm olarak Warwick cezaevinde yattı. Orada aynı gerekçeyle tutuklu bulunan John Collins ile birlikte *Chartism: a New Organization of the People* ("Chartizm: Halkın Yeni Bir Örgütü") adlı kitabı yazdı. Bu kitabın, siyasal mücadeleden çok ahlaksal eğitime önem veren yaklaşımı O'Connor ve diğer Chartist önderler tarafından ihanet olarak değerlendirildi.

Lovett 1840'ta Ulusal Charter Birliği'nin kurularak dağınık grupların birleştiği yıl, Chartist hareketten çekildi. 1841'de Halkın Siyasal ve Toplumsal İlerlemesini Sağlamak İçin Ulusal Dernek'i kurdu. 1857'den sonra işçi kökenli öğrenciler için ders kitapları yazdı.

• YAPITLAR (başlıca): *Chartism; a New Organization of the People*, 1840, ("Chartizm; Halkın Yeni Bir Örgütü").

LOWELL, Percival
(1855-1916)

ABD'li astronomi bilgini. Mars gezegeninde yaşam olduğunu savunmuş ve tedirginlik hesaplarıyla Plüton gezegeninin varlığına dikkati çekmiştir.

13 Mart 1855'te Massachusetts Eyaleti'nin Boston kentinde doğdu, 12 Kasım 1916'da Arizona'daki Flagstaff'ta öldü. Boston'ın varlıklı ailelerinden birinin oğluydu. 1876'da Harvard Üniversitesi'ni bitirince, yedi yıl kadar büyükbabasının pamuklu dokuma fabrikalarında çalıştı. Uzakdoğu halklarının geleneklerini, dillerini ve dinlerini incelemek amacıyla 1883'ten 1893'e değin bu ülkeleri dolaşıp, dışişleri sekreterliği ve müsteşarlık gibi diplomatik görevler üstlendikten sonra astronomiyle ilgilenmeye başladı. Özel bir gözlemevi kurmak amacıyla ABD'ye dönerek, Kuzey Amerika'da gözleme en elverişli hava koşullarının Arizona'da bulunduğuna karar verip Flagstaff kasabasının yakınlarında bir toprak satın aldı. 1894'te gözlemevinin yapımı tamamlanmış ve aynı yıl Lowell, yörüngesi üzerinde Yer'e en yakın karşı konuma gelen Mars gezegeninin ilk gözlemlerine başlamıştı. Güneş sistemindeki diğer gezegenleri de gözlemlemekle birlikte, Lowell on beş yıl boyunca kesintisiz olarak Mars'ı inceledi ve bu gezegende yaşam olduğunu öne sürerek kamuoyunda büyük bir ilgi uyandırdı. Başlangıçta 45 cm'lik, daha sonra 60 cm'lik bir teleskopla donatılan Lowell Gözlemevi özellikle gezegenler astronomisinin önemli merkezlerinden biri durumuna geldi ve 1902'de konuk astronomi profesörü olarak Massachusetts Institute of Technology'de sunduğu konferans dizilerinin dışında Lowell ölünceye değin gözlemevindeki araştırmalarını sürdürdü.

1877'de Mars'ı gözlemleyen Giovanni Schiaparelli'nin gezegenin yüzeyinde kanallar bulunduğunu ileri sürmesi, Lowell'i astronomiye çeken temel nedenlerden biri olmuştu. 1894'ten başlayarak gezegeni gözlemleyen ve çok ayrıntılı fotoğraflarını çeken Lowell, bu kanalların doğal oluşumlar değil sulama kanalları olduğunu öne sürerek, gezegende oldukça ileri bir uygarlık düzeyine ulaşmış canlıların yaşadığını savundu. Gezegenin yüzeyinde kimi bölgelerin açık, kimi bölgelerin daha koyu renk gözükmesini de bir bitki örtüsünün varlığına bağladı. Açık renk bölgeleri çorak, bitkisiz kesimler olarak tanımladı;

karanlık bölgelerdeki mevsimlik renk değişikliklerini de ilkbaharda sıklaşıp yapraklanan bitki örtüsünün sonbaharda seyrelmesiyle açıkladı. Yer'e komşu gezegenlerden birinde canlıların yaşadığı düşüncesi çok uzun yıllar kamuoyunun ilgi ve heyecan odaklarından biri olmayı sürdürürken, Mars'taki sulama kanalları ve ileri uygarlık savı astronomlar arasında kesinlikle benimsenmedi. Buna karşılık, hiç değilse mantar ve likenlerden oluşmuş bir bitki örtüsünün varlığına 1950'lere değin inanıldı. 1960'larda Mars'a gönderilen Mariner uzay araçlarının gönderdiği verilere dayanarak, bugün, kanal olduğu sanılan çizgilerin gerçekte gezegenin yüzeyindeki lekelerden ileri gelen optik bir yanılsama olduğu, Mars'ta bitki örtüsü bulunmadığı ve Lowell'in "vaha"larındaki renk değişikliklerinin gezegen yüzeyindeki kimi kayaçların atmosferdeki su buharı yüzdesine bağlı olarak renk değiştirmesinden kaynaklandığı biliniyor.

Mars gözlemleri dışında Merkür ve Uranüs'ün dolanım sürelerini hesaplayan, Satürn halkalarının yapısını inceleyen, Jüpiter'deki bulutsu oluşumların tayfölçümünü yapan ve gezegenlerin oluşma tarihlerini görece olarak belirleyen Lowell'ın adı, Plüton'un keşfiyle sonuçlanan öncü çalışmalarıyla da anılır. Yaşamının son yıllarında, Neptün'ün yörünge dolanımındaki tedirginlikleri göz önüne alarak, daha önce kuramsal yoldan Neptün'ün keşfini hazırlayan Le Verrier ve Adams gibi, Neptün'ün ötesinde bilinmeyen bir gezegenin bulunduğunu öne sürdü. Lowell, "X" adını verdiği bu gezegeni belirlediği yerde gözlemleyemediyse de, onun ölümünden on dört yıl sonra, 1930'da, Lowell Gözlemevi'nin astronomlarından Tombaugh, bu Neptün ötesi gezegeni gözlemledi ve Percival Lowell'in adının baş harflerini kullanarak yeni gezegene Plüton adı verildi.

Lowell, astronomi öğrenimi görmeden, amatörce başladığı araştırmalarında iyi bir gözlemci olmayı başarmış, özellikle atmosfer koşullarının gözlem sonuçları üzerindeki etkisini önemle vurgulayarak, havadaki nem ve toz oranı, çevredeki kent yerleşmelerinin ışık ve dumanları gibi etkenleri göz önüne alan ilk astronomlardan biri olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Sound of the Far East*, 1888, ("Uzakdoğu'nun Sesi"); *The Solar System*, 1903, ("Güneş Sistemi"); *Mars and Its Canals*, 1906, ("Mars ve Kanalları"); *Mars as the Abode of Life*, 1908, ("Canlıların Yaşadığı Bir Gezegen: Mars"); *The Evolution of Worlds*, 1909, ("Dünyaların Evrimi"); *The Genesis of the Planets*, 1916, ("Gezegenlerin Doğuşu").

- **BAKINIZ:** J.C.ADAMS, BRAHE, LE VERRIER, SCHIAPARELLI, TOMBAUGH.

LOWELL, Robert
(1917-1977)

ABD'li şair. II.Dünya Savaşı sonrası Amerikan şiirinin en önemli adlarındandır.

Traill Spence Robert Lowell 1 Mart 1917'de Boston'da doğdu, 12 Eylül 1977'de New York'ta öldü. Boston'un seçkin ailelerinden birinden geliyordu. Bu kentte Püriten bir çevre içinde yetişti. Harvard Üniversitesi'nde ve Ohio'daki Kenyon College'da öğrenim gördü. Kenyon College'da biçimci şiirin önde gelen temsilcilerinden John Crowe Ransom'un öğrencisi oldu. O dönemde bir süre için Katoliklik'i benimsedi. II.Dünya Savaşı sırasında, ABD'nin bazı ülkelerde sivil halka saldırmasına karşı çıkarak askere gitmeyi reddetti. Bu nedenle beş ay süreyle hapiste kaldı. 1960'larda insan hakları hareketi ve savaş karşıtı etkinliklere katıldı, ABD'nin Vietnam politikasına karşı çıktı. Üçü de yazar olan Jean Stafford, Elizabeth Hardwick ve Caroline Blackwood ile evlendi, ruhsal bunalımlarla dolu çalkantılı bir kişisel yaşamı oldu.

1944'te yayımlamaya başladığı şiir kitaplarından *Lord Weary's Castle* ("Lord Weary'nin Şatosu") ile 1947 Pulitzer Şiir Ödülü'nü, *Life Studies* ("Yaşam İncelemeleri") ile Ulusal Kitap Ödülü'nü Avrupa şiirinden çevrilerini içeren *Imitations* ("Öykünmeler") ile Bollingen Çeviri Ödülü'nü, *The Dolphin* ("Yunus") ile de 1974 Pulitzer Şiir Ödülü'nü kazandı.

Lowell hapisane deneyiminden tedavi gördüğü akıl hastanelerine, hesaplaşmaya çalıştığı geçmişinden siyasal sorunlara dek çok çeşitli konularla beslenen şiirinde çağının toplumsal ve bireysel gerilimlerini ustalıkla dile getirmiş, içinde bulunduğu ruhsal karmaşayı içtenlikle ve yoğun bir biçimde ifade etmiştir. Yer yer konuşma ve söyleşi havasına bürünen itiraflarla dolu şiirleri, teknik ustalıkları açısından da dikkati çeker. Robert Lowell, çağdaşı Theodore Roethke, Sylvia Plath, John Berryman (1914-1972), Elizabeth Bishop (1911) ve Anne Sexton (1928-1974) gibi şairlerle birlikte, İngiliz dilinde yazan genç kuşak şairlerini önemli ölçüde etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Land of Unlikeness*, 1944, ("Karşıtlıklar Ülkesi"); *Lord Weary's Castle*, 1946, ("Lord Weary'nin Şatosu"); *Mills of the Kavanaughs*, 1951, ("Kavanaughlar'ın Değirmenleri"); *Life Studies*, 1959, ("Yaşam İncelemeleri"); *For the Union Dead*, 1964; *Near the Ocean*, 1967, ("Okyanusun Yakınında"); *Notebook 1967-1968*, 1969, ("1967-1968 Defteri"); *History*, 1973, ("Tarih"); *The Dolphin*, 1973, ("Yunus"); *For Lizzie and Harriet*, 1973, ("Lizzie ve Harriet İçin"); *Day by Day*, 1977, ("Günbegün").

LOWIE, Robert Harry
(1883-1957)

Avusturya asıllı ABD'li antropolog ve etnolog. Kuzey Amerika'nın yerli kültürleri üzerine yaptığı araştırmalarla tanınmıştır.

12 Haziran 1883'te Viyana'da doğdu, 21 Eylül 1957'de California Eyaleti'nde Berkeley'de öldü. Ailesi 1893'te ABD'ye göç etti. New York'ta City College'da sürdürdüğü öğrenimini 1901'de tamamladı ve birkaç yıl New York'ta öğretmenlik yaptı. 1904'te Columbia Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde lisansüstü çalışmasına başladı. Döneminin ünlü antropologlarından Franz Boas'ın öğrencisi oldu. İlk

Robert Harry Lowie

alan araştırmasını 1906'da New York Doğa Tarihi Müzesi adına, Idaho'da akültürasyon (başka bir kültüre benzeme) gösteren Kızılderili kabilesi Lemhi Shoshoniler (Şoşoni) üzerine yaptı. 1908'de bu konudaki teziyle doktorasını verdi. 1917'ye değin Doğa Tarihi Müzesi Antropoloji Bölümü'nde çalışarak çok sayıda etnografik araştırma gerçekleştirdi. Bunlar içinde özellikle 1907-1916 arasında yaptığı Crow yerlileri ile ilgili çalışması önemlidir. 1916-1917 yıllarında Amerikan Folklor Kurumu ve 1920-1921 yıllarında Amerikan Etnoloji Kurumu'nun başkanlığını yapan Lowie daha sonra Alfred Kroeber'in çağrısı ile California Üniveritesi'nde ders vermeye başladı. 1921'de California Üniversitesi'nde doçent, 1925'te aynı yerde profesör oldu. 1946-1950 arasında Antropoloji Bölümü başkanlığını üstlendi. 1950'de emekliye ayrıldıktan sonra Columbia, Harvard, Washington ve Hamburg üniversitelerinde dersler verdi. Lowie Kuzey Amerika'nın Kızılderili kabileleri üzerine yaptığı araştırmalarla bu alanın önde gelen uzmanlarından olmuştur. Ova yerlileri ile yaptığı alan araştırması tek kabile ile gerçekleştirilen en yoğun ve sürekli çalışmalardan biridir. Çeşitli Kızılderili grupları arasında yaptığı etnografik araştırmalarını 18 monografide toplayan Lowie, Crow dili konusunda da önemli derlemeler yapmıştır. 1935'te yayımlanan *The Crow Indians* ("Crow Yerlileri") ve 1954'te diğer araştırmacıların sonuçlarını da içeren yapıtı *Indians of the Plains* ("Ovaların Yerlileri") bu konudaki yayınların en önemlilerindendir.

Alman felsefesinin etkisinde, Avrupa'da geliştirilen antropoloji ve psikoloji kuramlarının yorumlanmasında ve ABD'de tanınmasında önemli rol oynayan Lowie F.Boas'ın etkisindeki Amerikan Antropoloji Okulu'nun izlerini taşıyan ilk kuramsal yapıtı *Culture and Ethnology*'de ("Kültür ve Etnoloji") Boas'ın "kültür"e yaklaşımını ırk, dil, çevre gibi çeşitli etkenlerle tamamlamaya çalışmıştır. 1920'de yayımlanan *Primitive Society* ("İlkel Toplum") adlı ünlü yapıtındaysa akrabalık, mülkiyet, yönetim gibi konuların yanı sıra kültürel yayılım konusunu işlemiş, toplumsal örgütlenme biçimlerine ilişkin varsayımları antropologlar arasında çok uzun süre etkili olmuştur. Akrabalık ve aile konusunda, ünlü ABD'li antropolog Lewis Henry Morgan'ın *Systems of Consanquinity and Affinity of the Human Family* ("İnsan Ailesinde Soy ve Evlilik Sistemleri") adlı yapıtını eleştirmekle birlikte, Morgan'ın akrabalık terminolojisi ile ilgili kuramının geçerliliğini savunan Lowie'nin, L.H.Morgan ve evrimcilere yönelttiği en önemli eleştirilerden biri evrimsel şemalarının kanıtlanamaz oluşu ve genellikle yanlış verileri temel almaları olmuştur. Değişimlerin, bağımsız özelliklerinden çok yayılma ya da kültürler arası takas ile gerçekleştiğini savunmuştur. Morgan'ın evrim şemasının tam tersinin de geçerli olabileceğini ileri sürmüştür. Lowie, 1948'de *Primitive Society*'yi ayrıntılı ve güncel verilerle zenginleştirerek *Social Organization* ("Toplumsal Örgütlenme") adı altında yayımlamıştır.

ABD'de Lowie ve İngiltere'de William Halse Rivers, 20. yy başlarında akrabalık ve soy ile ilgili çalışmaları bilimsel temellere oturtan antropologlar olarak değerlendirilmektedir. Lowie, antropolojinin siyasetle de yoğun ilişkisi olduğunu, antropoloji biliminin kapsamının sadece ilkel topluluklarla sınırlı olmadığını, çağdaş toplumu da içerdiğini savunmuştur. *Are We Civilized?* ("Biz Uygar mıyız?") bu konudaki yapıtlarından biridir.

Kendisini antropologdan çok etnolog olarak tanımlayan Lowie, antropolojiye katkıları nedeniyle çeşitli ödüller kazanmış, 1931'de Ulusal Bilimler Akademisi'ne üye seçilmiş, 1960'ta Berkeley'de adına bir antropoloji müzesi oluşturulmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Societies of the Crow, Hidatsa and Mandan Indians*, 1913, ("Crow, Hidatsa ve Mandan Yerli Toplumları"); *Culture and Ethnology*, 1917, ("Kültür ve Etnoloji"); *Primitive Society*, 1920, ("İlkel Toplum"); *Primivite Religion*, 1924, ("İlkel Din"); *The Origin of the State*, 1927, ("Devletin Kökeni"); *Are We Civilized?*, 1929, ("Biz Uygar mıyız?"); *Introduction to Cultural Anthropology*, 1934, ("Kültürel Antropolojiye Giriş"); *The Crow Indians*, 1935, ("Crow Yerlileri"); *The History of Ethnological Theory*, 1937, ("Etnoloji Kuramının Tarihçesi"); *The German People*, 1945, ("Almanlar"); *Social Organization*, 1948, ("Toplumsal Örgütlenme"); *Indians of the Plains*, 1954, ("Ovaların Yerlileri"); *Robert H. Lowie, Ethnologist: A Personal Record*, (ö.s.), 1959; ("Robert H. Lowie, Etnolog: Kişisel Kayıt").

- **KAYNAKLAR:** Marvin Harris, *The Rise of Anthropological Theory*, 1968; R.F.Murphy, *Robert H.Lowie*, 1972.

- **BAKINIZ:** BOAS, KROEBER, L.H.MORGAN, W.H.RIVERS.

LÖWITH, Karl
(1897-1973)

Alman, filozof. Çağdaş felsefenin yayılması konusundaki çalışmalarıyla ünlüdür.

9 Ocak 1897'de Münih'te doğdu, 24 Mayıs 1973'te aynı kentte öldü. Doğduğu kentte ortaöğrenimini bitirdikten sonra Münih, Heidelberg ve Marburg üniversitelerinde felsefe okudu. Önce Marburg, sonra Japonya ve Amerika üniversitelerinde, daha sonra Heidelberg Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak çalıştı.

Löwith'in ilgi alanını çağdaş felsefe sorunları, özellikle insan bireyinin toplum içindeki durum ve eylemleri oluşturur. Ona göre çağdaş felsefenin en önemli sorunu insan bireyinin soydaşları içindeki durumudur. İnsanlık denen bütünü ve bireylerden oluşan toplumu anlamak için tek tek insanları *(Individiuum)* incelemek gerekir. İnsanlık ve toplumun özü bireydir. Devletten ya da toplumdan yola çıkarak insanı anlama olanağı yoktur. Bütün insan başarılarının kaynağı bireyin varlığıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Das Individuum in der Rolle des Mitmenschen*, 1928, ("Toplum Bütününde Birey"); *Von Hegel bis Nietzsche*, 1941, ("Hegel'den Nietzsche'ye"); *Wissen, Glaube und Skepsis*, 1956, ("Bilgi, İnanç ve Kuşku"); *Die Hegelsche Linke*, 1962, ("Hegelci Sol").

LUBBOCK, John
(1834-1913)

İngiliz arkeolog, doğa bilimci, banker ve siyaset adamı. Özellikle antropoloji alanında yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

30 Nisan 1834'te Londra'da doğdu, 28 Mayıs 1913'te Kent Kontluğu'nda Kingsgate Castle'da öldü. Önemli bir bankacı ve astronom olan J.W. Lubbock'un (1803-1865) oğluydu. On dört yaşında babasının bankasında çalışmaya başladı. 1865'te Avebury Baronu unvanını aldı. 1870'te Liberaller'in desteğiyle Maidstone'dan parlamentoya seçildi. 1872-1880 arasında Londra Üniversitesi'nde rektör yardımcılığı yaptı. 1880'de yeniden parlamentoya seçildi. Bu görevini 1900'de Lordlar Kamarası'na girene değin sürdürdü. Banka Tatilleri Yasası, Tahvil Yasası ve Tarihi Anıtları Koruma Yasası gibi bir dizi önemli yasanın kabul edilmesini sağladı.

Siyaset adamlığının ve bankerliğin yanı sıra arkeoloji ve antropoloji alanlarında yaptığı çalışmalarla da tanındı. Avrupa müzelerindeki tarihöncesi bulguları inceleyerek 1865'te yayımladığı *Prehistoric Times* ("Tarihöncesi Çağları") adlı yapıtında Danimarkalı arkeologların önerdiği insanın evrimini Taş, Bronz ve Demir çağları olarak birbiri ardı sıra gelen teknolojik evrelere ayırarak açıklayan görüşü benimsedi. Bu ayırıma, Taş Çağı'nı ikiye ayırarak, Eski Taş Çağı (Paleolitik) ve Yeni Taş Çağı (Neolitik) kavramlarını ekledi. Ölümüne değin çeşitli eklemelerle yedi kez basılan yapıtı, arkeolojinin bilimsel temele oturtulduğu ve evrimci kuramların gelişmeye başladığı 19.yy'da bu ayırımın İngiltere'de benimsenmesini sağladı.

1866'da Avusturya'da 1846'dan beri kazılan ve Avrupa'nın Geç Bronz Çağı'ndan Demir Çağı'na geçiş evresine ait çok önemli bir yerleşme olan Hallstadt'da bir grup arkeologla birlikte o da kazılar yaptı, mezarlar ortaya çıkardı. 1870'te yayımlanan *The Origin of Civilization and the Primitive Condition of Man* ("Uygarlığın Kökeni ve İnsanın İlkel Durumu") adlı kitabında tarihöncesi insanlara ait arkeolojik kanıtları ve Avrupalılar'ın ilkel atalarının örnekleri saydığı yerli topluluklarına ilişkin antropolojik bilgileri bir araya getirerek evrimci görüşünü geliştirdi. Döneminin ünlü antropologlarından E.B.Tylor ve A.Lang'e karşı çıktı, ilkel topluluklarda dinin varlığını yadsıdı.

Doğa bilimleriyle de ilgili çalışmalar yapan Lubbock böceklerin kökeni ve başkalaşmasını, karıncaları, arıları ve yabanarılarını, yabani çiçekleri inceleyen yapıtlar verdi. *On the Sense, Instincts and Intelligence of Animals* ("Hayvanların Duyuları, İçgüdüleri ve Zekâları Üzerine") adlı kitabı onu, hayvan davranışlarının incelenmesi alanında öncüler arasına sokmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Prehistoric Times*, 1865, ("Tarih öncesi Çağları"); *The Origin of Civilization and the Primitive Condition of Man*, 1870, ("Uygarlığın Kökeni ve İnsanın İlkel Durumu"); *The Origin and Metamorphoses of Insects*, 1873, ("Böceklerin Kökeni ve Başkalaşımı"); *British Wild Flowers*, 1875, ("İngiltere'deki Yabani Çiçekler"); *Ants, Bees and Wasps*, 1882, ("Karıncalar, Arılar ve Yabanarılar "); *On the Senses, Instincts and Intelligence of Animals*, 1888, ("Hayvanların Duyuları, İçgüdüleri ve Zekâları Üzerine"); *Marriage, Totemism and Religion*, 1911, ("Evlilik, Totemizm ve Din").

LUBETKIN, Berthold
(1901)

Rus asıllı İngiliz mimar. İngiltere'de çağdaş mimarlığın başlamasında etkili olmuştur.

Gürcistan'da, Tiflis'te doğdu. Moskova'daki mimarlık öğreniminin ardından, Paris'e giderek August Perret'nin öğrencisi oldu. Ülkesinde bir süre mimarlık ettikten sonra yeniden Paris'e döndü ve Ginsberg'le birlikte çalışmaya başladı. 1930'da İngiltere'ye yerleşti. İki yıl sonra Tecton adıyla tanınan mimarlar grubunu kurdu. Anthony Chitty, Lindsey Drake, Michael Dugdale, Val Harding, Godfrey Samuel ve R.F.Skinner gibi genç mimarlardan oluşan grubun ilk önemli yapıtı, 1935'te Londra'da yapılan *Highpoint Apartmanları* oldu. Yalın dış yüzü ve malzemeleri doğal biçimleniş koşullarına uygun kullanmasıyla bu yapı, özellikle Almanya, Hollanda ve Fransa'da, mimarlık alanındaki çağdaş hareketin o güne değin tümüyle dışında kalmış olan İngiltere'de büyük yankı uyandırdı. Grubun, Londra Hayvanat Bahçesi için tasarladığı *Goriller Evi* ve *Penguenler Havuzu* da plastik yönleri çok güçlü olan yapıtlardı. Tecton, Whipsnade ve Dudley'de de çeşitli hayvanat bahçesi yapıları yaptı. Bunların gördüğü ilgi, başka İngiliz mimarlarını da çağdaş mimarlık ilkeleri doğrultusunda çalışmaya yöneltti. Lubetkin, II.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Tecton grubu dağılınca, Cloucestershire'da çiftçiliğe başladı. Savaştan sonra Skinner ve Bailey'le birlikte grubu yeniden oluşturdu. 1948'de İngiltere'nin ilk çağdaş kent tasarımı çalışmalarından biri sayılan County Durham Yerleşmesi'nin planlanmasıyla görevlendirildi.

Tasarım o zamanki bahçeli konut yerleşmelerinden farklı olarak, yüksek yapılardan oluşan ve nüfus yoğunluğunun daha fazla olduğu bir çözüm öneri-

yordu. Bu çalışma, bazı siyasal ve iktisadi gerekçelerle uygulanamadı. Ancak İngiltere'de kent tasarımcılığı alanında yeni ve çağdaş bir hareketin başlamasında etkili oldu.

• YAPITLAR (başlıca): *Londra Hayvanat Bahçesi Goriller Evi*, 1934; *Londra Hayvanat Bahçesi Penguenler Havuzu*, 1935; *Highpoint Apartmanları*, 1935, Londra; *Finsbury Sağlık Merkezi*, 1939, Londra.

LUBITSCH, Ernst
(1892-1947)

Alman asıllı ABD'li film yönetmeni. Avrupa bulvar oyunlarından esinler taşıyan filmleriyle Hollywood türü güldürünün kurucularından olmuştur.

28 Ocak 1892'de Berlin'de doğdu, 30 Kasım 1947'de Hollywood'da öldü. Ünlü bir terzinin oğluydu. Gündüzleri çeşitli işlerde çalışıp geceleri kabarelerde sahneye çıkıyordu. Sinema dünyasına ilk kez on yedi yaşında Berlin'de girdi, küçük rollerde göründü. Ardından 1911'de Max Reinhardt'ın tiyatro topluluğuna katıldı. Bir süre sonra tanınmış bir oyuncu olarak sinemaya döndü. Bir dizi güldürü filminde Meyer adında bir Yahudi tüccarı canlandırdı. Senaryolarını da yazdığı bu dizideki başarısı üzerine bağlı bulunduğu UFA şirketi onun daha büyük yapıtları yönetmesini istedi. Lubitsch 1918'de *Carmen*, 1919'da *Madame du Barry* gibi üstün yapımlar denedi. Reinhardt'dan aldığı eğitimle kalabalık sahnelerini çok ustaca yönettiği her iki filmde de başoyuncu Pola Negri idi.

Bu filmlerin ABD'de tutulması üzerine Negri'yle birlikte Hollywood'a gittiler. Lubitsch'in yaygın ünü, Amerika'ya varır varmaz Mary Pickford'la bir film yapmasına yetti. 1923'te yönettiği *Rosita* adındaki bu film pek tutmadı, ama hemen ardından çevirdiği *The Marriage Circle* ("Evlilik Çemberi") onun için bir dönüm noktası oldu. Artık büyük dekorları, kalabalık oyuncu kadrosunu bir yana bırakmış, birkaç kişinin yaşamının gizleri üzerine kurulu eğlenceli konulara el atmıştı. Bu filmle birlikte üslubu da belirginleşmeye başladı. Oyuncuların yüzlerine iyice yaklaştırarak, etkili ve akıllıca bir biçimde kullandığı kamerayı yergici bir anlatımın önemli aracı durumuna getirdi. 1928'de sesli film döneminden az önce çektiği ve başrolünü Emil Jannings'in oynadığı *The Patriot* ("Yurtsever") ile Hollywood yapımcılarına epey para kazandırdı. Böylece iş yapan bir yönetmen olarak da kendini kanıtlamış oldu. Onun bu başarısı birçok başka Alman yönetmenini de ABD'ye çekti.

Sesli filme geçişle birlikte Lubitsch müzikale yöneldi. Çoğunda Maurice Chevalier ve Jeanette Mac Donald'ın (1902-1965) oynadığı müzikli filmlerde şarkıları konunun doğal bir uzantısıymışcasına yerleştiren ilk yönetmen oldu. Bu dönemdeki güldürülerinde yeniden görkemli saray eğlenceleri havasına döndü. 1937'de sinemaya yirmi beş yıllık katkısı nedeniyle özel bir Oscar'la ödüllendirildi. 1939'da Greta Garbo'nun oynadığı tek güldürü olan *Ninotchka*'yı (Gülmeyen Kadın), 1942'de Carole Lombard'ın (1908-1942) uçak kazasında ölmeden önce beyazperdede son göründüğü Nazi karşıtı *To Be or Not To Be*'yi (Olmak veya Olmamak) yönetti. Son filmi *That Lady in Ermine* ("Beyaz Kürklü Kadın") ölümüyle yarıda kaldı ve yönetmen Otto Preminger tarafından tamamlandı.

Lubitsch bugün daha çok ince esprilere dayanan ve Amerikan ahlak anlayışını alaya alan güldürü filmleriyle anılmaktadır. Adı bu tür filmlerle eşanlam kazanmış ve sinema diline "Lubitsch usulü" diye bir de deyim yerleşmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Carmen*, 1918; *Madame du Barry*, 1919; *Das Weib des Pharao*, 1922, ("Firavunun Karısı"); *Rosita*, 1923; *The Marriage Circle*, 1924, ("Evlilik Çemberi"); *Lady Windermere's Fan*, 1925, ("Lady Windermere' in Yelpazesi"); *The Patriot*, 1928, ("Yurtsever"); *The Smiling Lieutenant*, 1931, ("Gülümseyen Teğmen"); *Trouble in Paradise*, 1932, ("Cennette Kargaşalık"); *The Merry Widow*, 1934, (Şen Dul); *Ninotchka*, 1939, (Gülmeyen Kadın); *To Be or Not To Be*, 1942, (Olmak veya Olmamak); *Cluny Brown*, 1946, (Aşka Dönüş); *That Lady in Ermine*, 1947, ("Beyaz Kürklü Kadın").

LUCAS VAN LEYDEN
(1494-1533)

Hollandalı ressam ve grafik sanatçısı. Portreleri ve dinsel konulu resimleriyle tanınmıştır.

Lucas Mugensz ya da Lucas Jacobsz Leiden'de doğdu, aynı kentte öldü. İlk resim derslerini babası Huif Jacobsz'dan aldı. Sonra Cornelis Engelbrechtsen'in (1468-1533) öğrencisi oldu. İlk tahta baskı oymalarını dokuz yaşında yaptı. 1514'te Leiden'de Ressamlar Loncası'na girdi. 1521'de Antwerp'e gitti, burada Albrech Dürer'le yolculukları sırasında tuttuğu defterden öğrenildiğine göre, Dürer, Lucas'ın bir portresini çizmişti. Ayrıca aralarında baskı resim değiş tokuş etmişlerdi. Lucas'ın 1522'de Antwerp Ressamlar Loncası'na katıldığı sanılmaktadır. 1527'de Felemenk ülkelerine bir gezi yaptı, pek çok sanatçı ile tanıştı. Bu tarihten sonra sağlığı giderek bozuldu. Onun olduğu belirlenen yüz yetmiş iki tane metal gravür, çeşitli tahta baskıları ve yirmi kadar resim vardır.

Lucas Van Leyden'in baskı ve gravürleri Dürer'in düzeyinde bir sanatçı olduğunu gösterir. Bu yapıtlarında mekân ve gruplandırma sorunlarını büyük bir teknik beceri ile çözümlemiş, ayrıca işlediği mimarlık öğelerinde gelişmiş bir perspektif anlayışı kullanmıştır. Resimlerinde ise Hollanda Maniyerizmi'nin egemen olduğu görülür. Lucas, Hollanda resminde izlenen İtalyanlaşma hareketinde etkin rol oynamasına karşın, kendi üslubunu erken Flaman gelenekleri doğrultusunda, güçlü bir gerçekçilik anlayışıyla geliştirmiştir. Çoğunlukla tarihsel konular ve günlük yaşamdan sahneleri resimlemiş, dinsel konularda bile gerçekçilikten uzaklaşmamıştır. Portrelerinde kişileri idealize etmemiş dramatik bir anlatımı

seçmiştir. Resimlerinde Havariler, Olimpus tanrıları, soylular, dilenciler, savaşçılar, köylüler, kibar kadınlar, dişleri dökülmüş yaşlılar, keşişler, soytarılar ve hacılar gibi çok çeşitli tipler kullanmıştır. Bu çeşitleme içinde tipleri çirkin bile olsalar onlara derin anlamlar yüklemiştir. Dinsel konulu çalışmaları içinde *Son Yargı* adlı resmi en ünlüsüdür. Parlak bir ışığın egemen olduğu bu resimde geniş ölçüde çıplaklara yer vermesi bir dereceye kadar İtalyan Rönesansı'ndan da esinlendiğini gösterir.

• **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Aziz Antonius'un Baştançıkarılışı*, 1511, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel; *Madonna ve Çocuk, Meleklerle*, yklş. 1515, Devlet Müzesi, Berlin; *Madonna ve Çocuk, Mecdelli Meryem ve Bir Bağışçı ile*, 1522, Eski Pinakotek, Münih; *Son Yargı*, 1526, Belediye Müzesi, Leiden; *Vaiz*, 1930, Rijk Müzesi, Amsterdam; *İsa ve Jericho'lu Kör Adam* 1531,Hermitaj, Leningrad; *Aziz Lut ile Kızları*, Louvre, Paris. **Tahtabaskı ve Gravür:** *Muhammed ve Keşiş*, 1508; *Ecce Homo*, 1510; *Adam Portresi*, 1518, Louvre, Paris; *Kitap Okuyan Kız*, 1522, Albertina Grafik Koleksiyonu, Viyana; *Kendi Portresi*, 1525.

• **KAYNAKLAR:** M.J.Friedländer, *Lucas van Leyden und andere holländische Meister seiner Zeit*, 1932.

• **BAKINIZ:** DÜRER.

LUCİANUS
(2.yy)

Eski Yunan, yazar. Yergileriyle tanınmıştır.

Roma İmparatorluğu'nun Suriye Eyaleti'nde Samosata kentinde (bugün Adıyaman'da Samsat kasabası) doğdu, Mısır'da öldü. Doğum ve ölüm tarihleri kesin değildir. 120 dolaylarında doğduğu, 190 dolaylarında öldüğü sanılmaktadır. Heykelcilikle uğraşan bir aileden geliyordu. Kendi de bir süre bu sanatla ilgilendikten sonra, Batı Anadolu'ya gitti. Anadili Aramî idi, Batı Anadolu'da Yunanca ve retorik konusunda ustalaştı, iyi bir konuşmacı olarak ün kazandı.Yunanistan, İtalya ve Galya gezilerinin ardından 165 dolaylarında Atina'ya yerleşti. Yunan edebiyatı ve felsefe üstüne incelemeler yaptı. Kynik filozof Menippos'un yapıtlarından etkilendi. Yaşamının son döneminde, Romalı yönetici dostlarının yardımıyla İskenderiye'de yüksek bir göreve getirildi.

Lucianus düzyazı, şiir ve diyalog biçiminde seksen kadar yapıt vermiştir. Öykülerini, çoğunlukla Roma İmparatorluğu'nun parlak dönemlerini yansıtan bir dekor içine yerleştirmiştir. Bunlarda ikiyüzlülüğü, boş inançları, kimi felsefecilerin zayıflıklarını ve kurumların aksak yönlerini yerer. Yapıtları arasında, dostu *kynik* düşünür Peregrinus'un kendini öldürmesini anlatan, bir yalancı peygamberi konu edinen ve tarih yazımını ele alan kitaplar vardır. "Gerçek Tarih" adında, Ay'a yolculuk üstüne ilginç bir öyküsü de bulunmaktadır. Lucianus'un yapıtları, Rabelais ve Voltaire gibi yergi yazarlarını etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Lucianus ex recensione*, 3 cilt, (ö.s.), C.Iacobitz (der.), 1852-1853.

• **BAKINIZ:** MENIPPOS.

LUCKENBILL, Daniel David
(1881-1927)

ABD'li arkeolog. Asur ve Babil tarihi araştırmaları ile tanınmıştır.

21 Haziran 1881'de Hamburg'da doğdu, 2 Haziran 1927'de Chicago'da öldü. 1903'te Pennsylvania Üniversitesi'nde başladığı öğrenimini 1905'te Berlin Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra lisansüstü çalışmasını Chicago Üniversitesi'nde sürdürdü. 1907'de doktorasını verdi. 1908-1909 yıllarında Kudüs'teki Amerikan Arkeoloji Okulu'nda çalıştı. Daha sonra Chicago Üniversitesi'nde öğretim görevlisi ve 1923'te de Semitik dil ve edebiyatı profesörü oldu. 1919-1924 arasında Irak'ta Chicago Üniversitesi ve British Museum'un gerçekleştirdiği bazı kazılara epigraf (yazıt uzmanı) olarak katıldı. Ölümüne değin Haskell Müzesi Asur Koleksiyonu'nun da yöneticiliğini yaptı.

Luckenbill, çivi yazılı tabletlerin çözümü ve özellikle Semitik dillerin dilbilgisi konusunda uzmandı. Toplumsal ve iktisadi yaşamla ilgili bilgileri içeren pek çok eski metni okudu, yorumladı ve yayımladı. Asur ve Babil'in iktisat tarihine ilişkin yazıları ve dersleri ile tanındı. Babil kültürünün, özellikle de dininin *İncil* üzerindeki etkilerini araştıran makaleleri yayımlandı. Asur Kralı Sennacherib'e (İÖ 704-681) ait, dönemin siyasal tarihini açıklayan kraliyet yıllıkları ile ilgili yayımı ve Asur ve Babil kayıtlarını içeren yapıtı önemlidir. Hitit tarihine ilişkin araştırmaları da vardır.

Chicago Doğu Bilimleri Enstitüsü'nde başlatılan Asurca sözlük çalışmalarına, ölümüne değin başkan olarak katılmıştır. Bu çalışmalar, onun ölümünden sonra, onun öngördüğü biçimde sürdürülüp tamamlanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** "Hittite Treaties and Letters" *American Journal of Semitic Languages*, XXXVII, 1921, ("Hitit Tezleri ve Mektupları"); *The Annals of Sennacherib*, 1924, ("Sennacherib'in Yıllıkları"); *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, 2 cilt, 1926-1927, ("Asur ve Babil'in Eski Kayıtları").

• **BAKINIZ:** KRAMER.

LUCRETIUS
(İÖ 96 - İÖ 55)

Latin, ozan ve filozof. Atomculuk'u şiir türünde açıklayan yapıtıyla geliştirmiş, ilerki çalışmalara başlıca kaynak olmuştur.

Roma'da doğdu, aynı kentte öldü. Gerçek adı Titus Lucretius Carus'tur. Babasının atlı savaşçılardan olduğu söylenir. Önceleri yalnız şiirle ilgilendi, eski Roma ozanlarını okudu, sonra Atina'ya giderek Epikurosçu öğretiyi benimseyip yaymaya çalışan bilgelerle tanıştı, onların Epikuros'la ilgili yorumlarını öğrendi. Bu öğretinin etkisinde kalarak bütün

çalışmalarını Epikuros'un görüşleri üzerinde yoğunlaştırdı. Ondan önceki atomcu filozofların yazılarını inceledi. Bir söylentiye göre, 41 yaşındayken, ruhsal dengesinin bozulması sonucu kendini öldürmüştür.

Lucretius'un felsefe tarihi bakımından önemi Atomculuk, Epikurosçuluk gibi akımları en ince ayrıntılarına değin, şiir diliyle açıklayan, *De Rerum Natura* (Evrenin Yapısı) adlı yapıtın yazarı olmasıdır. Bu yapıtında evrenin oluşu, görme, duyma, tatma, koku alma, düş, uyku, Tanrı, düşünme, devinim, ölüm, yaşam, bilgi gibi felsefenin, doğa bilimlerinin, ruhbilim ve toplumbilimin ilgilendiği konuları atom öğretisine göre açıklamaya çalışarak Epikuros'un görüşlerini sergiler. Bunlara kendi görüşlerini katarak yeni bir anlatım ve yorum örneği verir. Ona göre nesnelerin özünü kuran öğeler *(primordia)* özdeksel-dir, atomdur. Evrende biri dolu, öteki ise atomların içinde devindiği, boşluk olmak üzere iki ilke vardır. Atom varlık, boşluk ise onun karşıtı olan yokluktur. Nesnelerin türlülüğü, onları kuran öğelerin değişik biçimli oluşundan kaynaklanır. Bu öğeler yuvarlak, köşeli, düz, sivri, çengelli gibi çok değişik niteliktedir. Acı veren, dokununca ağrı, sızı yaratan nesnelerin kurucu öğeleri çengelli, sivri ya da keskin köşelidir. Tatlılık veren nesnelerinkiler ise, genellikle yuvarlak ya da düzdür. Kurucu öğelerin devinimi kendiliğindendir *(sponte sua)*, onların dışında, devindirici bir etken yoktur.

Varlıklar tinsel ve özdeksel olmak üzere ikiye ayrılır, ancak hepsinin kurucu öğeleri özdeştir. Tinsel varlıkları oluşturan öğeler çok incedir, özdeksel nesneleri kuran öğeler ise daha kalındır. Özdeğin dışında bir kurucu öğe yoktur. Tanrılar, tinler hep bu çok ince öğelerden kurulmuş, gözle görme olanağı bulunmayan, somut nesnelerdir.

Lucretius'a göre bilginin kaynağı duyulardır *(sensus)*. Bütün nesnelerden, biçim ve yapı bakımından, özdeşleri olan birtakım görüntüler çıkar. Bu görüntüler, duyular aracılığıyla beyne *(mens)* gider, böylece bir nesne çok küçük ölçüdeki benzeri *(simulacra)* dolayısıyla bilinir. Görme olayı göze, duyma olayı kulağa, dokunma ve tad olayı da ilgili organlara gelen bu görüntüler sonucu gerçekleşir. Çünkü ışık, ses gibi nesneler de, özdeksel öğelerden kurulmuştur. Her duyu organı, kendi yapısına uygun olan görüntüyü aldığından ışık göze, ses kulağa, tat dile, yumuşak ya da katı öteki dokunma duyularına göredir. Lucretius, nesnelerden yayıldığını ileri sürdüğü görüntülere *figura, imago, simulacra, copia* gibi değişik adlar verirse de bunlar anlam bakımından özdeştir.

İnsanların birbirlerini tanımaları da, gövdelerinden çıkan ve insanlarla özdeş olan, görüntüler yüzündendir. Her kişinin gövdesinden kendini yansıtan çok küçük ölçüde bir görüntü *(imago, simulacra)* çıkar. Nesneler arasında sürekli bir görüntü alışverişi vardır. Bir nesnenin başka bir nesneye benzemesi, onu andırması bu nedenledir.

Lucretius düş, düş kurma olaylarını da görüntülerle açıklar. Ona göre nesnelerden, sürekli bir akış biçiminde karşılıklı olarak yayılan görüntüler uykuda beyne gelir, böylece düş ortaya çıkar. Düş, gerçekte, özdeksel ve duyusal bir olaydır. İstenç olayları da dıştan gelen görüntülerle oluşur. Dış görüntü duyular aracılığıyla tine *(animus)* gelir, onu devindirir, böylece devinenle devindiren arasındaki doğal bağlantı ortaya çıkar, tin devindiren nesneye karşı eğilim duyar. Bu eğilim istencin oluşmasını sağlar. Sevgi ilişkilerinin kaynağı da görüntülerdir. Bir insandan çıkan görüntüler başka bir insanın tininde yoğunlaşırsa ona karşı bir eğilim uyanır, bu sevginin kökenidir. Yağmur, fırtına, kar, Ay ve Güneş tutulmaları gibi doğal olayların nedeni de bu kurucu öğelerden oluşan görüntülerdir.

- YAPITLAR (başlıca): *De rerum natura*, (ö.s), 1871, (Evrenin Yapısı, 1974).
- KAYNAKLAR: O.Regenbogen, *Lucretius*, 1932; M.Rozelar, *Lucretius*, 1941.
- BAKINIZ: DEMOKRİTOS, EPİKUROS.

◄ *Kurucu öğeler*

◄ *Görüntüler ve nesnelerin yapısı*

◄ *Bilginin kaynağı*

LUDENDORF, Erich
(1865-1937)

Alman asker ve devlet adamı. I. Dünya Savaşı'nda komutanlık yapmış, askerliğe ilişkin görüşleriyle tanınmıştır.

9 Nisan 1865'te Posen (bugün Polonya'da Poznan) yakınlarındaki Kruszewnia'da doğdu, 20 Aralık 1937'de Bavyera'da Tutzing'de (bugün FAC'de) öldü. Babası yoksul düşmüş bir askerdi. Askeri okullarda öğrenim gördükten sonra 1882'de orduya katıldı. Ordu içinde kısa zamanda yükselerek 1894'te genelkurmaya atandı. 1908-1912 arasında general Helmuth von Moltke'nin yönetimindeki genelkurmayda harekât dairesini yönetti, Schlieffen Planı olarak adlandırılan Fransa'ya saldırı planını yeniden düzenledi.

1914'te I.Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Batı'daki II. Ordu'nun kurmay başkanlığına getirilen Ludendorf Belçika'da Liegé saldırısının başarıyla sonuçlanmasında etkili oldu. Ardından Doğu Prusya'daki Hindenburg yönetimindeki VIII. Ordu'da komutan oldu. Hindenburg'la birlikte Tannenberg'de Ruslar'ı büyük yenilgiye uğratan Alman ordusuna komutanlık etti.

Ağustos 1916'da Almanlar'ın Verdun'de büyük bir yenilgiye uğramaları üzerine görevinden alınan genelkurmay başkanı Falkenhayn'ın yerine Hindenburg, yardımcılığına ise Ludendorf getirildi. 1917'de İtilaf Devletleri'ni yenilgiye uğratmak için İngiltere'ye karşı denizaltı savaşının başlatılması kararlaştırıldı. Ludendorf'la Hindenburg'un bu kararına başbakan Bethmann Hollweg, ABD'nin tarafsızlığını bozacağı gerekçesiyle karşı çıktı. Denizaltı savaşı, ABD'nin savaşa girmesine neden olarak Almanya'nın yenilgisini hızlandırdı.

Ludendorf, 1918 sonbaharında Almanya'nın yenilgisinin kesinleşmesi üzerine ateşkes görüşmelerine başlanmasını istedi. Ancak, antlaşmanın koşullarını uygun bulmayarak savaşın sürdürülmesinde direndi. Bu isteğinin kabul edilmemesi üzerine Ekim 1918'de Alman İmparatoru II. Wilhelm'e istifasını verdi.

Kasım 1918'de imparator II. Wilhelm'in tahtını bırakıp Hollanda'ya kaçışı ve cumhuriyetin ilanı üzerine İsveç'e giderek birkaç ay orada yaşadı.

1919'da ülkesine döndükten sonra siyasetle ilgilenmeye ve askerlik üzerine kitaplar yazmaya başladı. 1920'de W.Kapp'ın Weimar Cumhuriyeti'ne karşı düzenlediği başarısız darbe girişimine, 1923'te Hitler'in Münih birahane baskınına katıldı. 1925'te Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSAİP) tarafından Hindenburg'a karşı aday olarak gösterildiyse de seçimleri kazanamadı. 1924-1928 arasında mecliste (Reichstag) NSAİP milletvekili olarak görev yaptı.

Daha sonraki yıllarda karısı Mathilde von Kemnitz ile birlikte Yahudiler'e, Cizvitler'e Masonlar'a ve Marxistler'e karşı mücadeleyi amaçlayan bir dernek kuran Ludendorf, Almanya'da kalkınmanın ancak Yahudiler'in ve Masonlar'ın yok edilmesi ve kiliselerin kaldırılmasıyla gerçekleşeceğini savundu. Savaşa ilişkin görüşlerini 1935'te yayımladığı *Der Totale Krieg* ("Topyekün Savaş") adlı kitabında belirtti. Carl von Clausewitz'in siyaseti savaşa üstün tutan görüşlerine karşı çıkarak, savaşın siyasete yön verdiğini savundu.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Meine Kriegserinnerungen*, 1919, ("Savaş Anılarım"); *Kriegsführung und Politik*, 1922, ("Savaş Yönetimi ve Siyaset"); *Das Geheimnis der Jesuitenmacht und ihr Ende* (Mathilde Ludendorf ile), 1929, ("Cizvit Egemenliğinin Gizemi ve Sonu"); *Mein militärischer Werdegang*, 1933, (Askeri Geçmişim); *Der Totale Krieg*, 1935, ("Topyekun Savaş").

- **KAYNAKLAR:** Margarethe Ludendorf, *Als Ich Ludendorfs Frau War*, 1929.

- **BAKINIZ:** BETHMANN HOLLWEG, CLAUSEWITZ, HINDENBURG, KAPP, MOLTKE, WILHELM II.

LUDWIG, Emil
(1881-1948)

Alman, yazar. Ünlü kişilerin yaşamöyküleri üzerine yazdığı kitaplarla tanınmıştır.

25 Ocak 1881'de Almanya'da Breslau kentinde (bugün Polonya'da Wroclaw) doğdu, 17 Eylül 1948'de İsviçre'de, Ascona yakınlarında Moscia'da öldü. Babası Hermann Cohn o zamanın Yahudiler'inde çok görülen bir âdete uyarak ailesinin soyadını Ludwig olarak değiştirmişti. Emil Ludwig, önce hukuk öğrenimi gördü, daha sonra ticaretle uğraştı. I.Dünya Savaşı'nın başlamasından önce Londra'ya giderek 1914'te *Berliner Tageblatt* adlı gazetenin Londra muhabiri oldu. Bir yandan da çağdaş sanattaki gelişmeleri izledi.

Yirmi beş yaşından beri oyunlar ve şiirler yazıyordu. 1918-1919 yıllarında *Diana* adlı bir romanı yayımlandı. Ancak asıl ününü önemli kişilerin yaşamöykülerini kaleme alarak kazandı. Çekici bir üslup ve insancıl bir yaklaşımla ele aldığı tarihsel kişileri, şatafatlı sözler ve parlak betimlemeler yerine, ruhsal motiflere ağırlık vererek anlatıyor, onları iç dünyalarıyla okuyucuya tanıtırken, kesin çıkarsamadan çok, karışık çözümlemeleri yeğliyordu.

1906'dan sonra İsviçre'ye yerleşen Emil Ludwig, 1932'de İsviçre uyrukluğuna geçti ve Nazi Almanya'sına karşı çıktı. Yahudi asıllı olması nedeniyle Almanya'da kitapları yakıldı. Son yapıtlarını 1940'ta sığındığı ABD'de yayımladı. 1929'da Türkiye'ye de giden Emil Ludwig, Atatürk'le bir görüşme yapmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Bismarck*, 1912, (Bismark Nasıl Düştü,1932); *Wagner oder die Entzauberten*,1913, ("Wagner ya da Büyüden Kurtulanlar"); *Richard Dehmel*,1913; *Diana*, 1918-1919; *Goethe*, 1920; *Napoleon*, 1925, (Napolyon, 1931); *Michelangelo*, 1930; *Schliemann*, 1932; *Gespräche mit Masaryk*, 1935, ("Masaryk'le Konuşmalar"); *Roosevelt*, 1938; *Three Portraits: Hitler, Mussolini, Stalin*, 1940, ("Üç Portre: Hitler, Mussolini, Stalin"); *Beethoven, Life of a Conquerer*, 1943, ("Beethoven: Bir Fatihin Yaşamı"); *Bolivar*, 1943; *Doctor Freud, an Analysis and a Warning*, 1947, ("Doktor Freud, Bir Çözümleme ve Bir Uyarı").

LUDWIG, Carl Friedrich
(1816-1895)

Alman fizyoloji bilgini. Fizyolojide fizikokimyasal yaklaşımın ve grafik yöntemlerinin öncülüğünü yapmıştır.

Carl Friedrich Wilhelm Ludwig 29 Aralık 1816'da Witzenhausen'de (bugün FAC'de) doğdu, 23 Nisan 1895'te Leipzig'te (bugün DAC'de) öldü. Marburg ve Erlangen üniversitelerinde sürdürdüğü tıp öğrenimini 1840'ta tamamlayarak, ertesi yıl Marburg Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde laboratuvar yardımcısı olarak çalışmaya başladı, 1846'da da fizyoloji profesörlüğüne getirildi. 1849'da fizyoloji ve anatomi profesörü olarak Zürich Üniversitesi'ne geçen Ludwig, 1855-1865 arası aynı görevi Viyana'daki Joseph Askeri Tıp Akademisi'nde sürdürdü. 1865'te de Leipzig Üniversitesi'nde yeni kurulan Fizoyoloji Kürsüsü'nün başkanlığını üstlendi. Ülkesindeki bilim kuruluşlarının yanı sıra, 1875'te Londra'daki Royal Society'nin yabancı üyeliğine seçilmiş, 1884'te derneğin Copley madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

Marburg Üniversitesi'nde, böbreklerin işlevine ilişkin ilk çalışmalarında, böbrek borucuklarının yüzeyinin kanı süzerek idrarı oluşturmak üzere bir tür süzgeç işlevi gördüğünü ve yayınımla gerçekleşen bu olayda kan basıncının etkin rol oynadığını ileri süren Ludwig'in ilk kez 1849'da yayımladığı bu çalışması, günümüze değin geçerliliğini koruyarak çağdaş kuramların temelini oluşturdu. İdrardaki azot oranının vücuttaki protein metabolizmasına ilişkin bir gösterge olduğunu belirten Ludwig, 1851'de, tükürük bezlerinin ilgili sinirlerin uyarılmasıyla salgılama etkinliğine başladığını ve salgı basıncının kan basıncından bağımsız olduğunu ortaya koydu.

Yaygın ününü kalp ve dolaşım fizyolojisi konusundaki çalışmalarına borçlu olan Ludwig'in fizyolojiye yaklaşımı, fizik, kimya ve anatomiyi kapsayıcı nitelikteydi. Bir organın fizyolojisini, anatomik yapı-

sıyla bağlantılı olarak ve işlevi sırasındaki fiziksel ve kimyasal değişikliklerle birlikte ele aldı, laboratuvarlarını nicel ölçümlere elverişli biçimde örgütleyerek, vücuttaki organlara ve sistemlere ilişkin değerleri saptamak üzere yeni araçlar geliştirdi. 1847'de, kan basıncı değişikliklerini grafik olarak kaydetmek amacıya tasarladığı kimograf, Ludwig'in öncülüğünü yaptığı grafik yöntemle fizyoloji araştırmalarında yeni bir dönemi başlattı. 1867'de, belli bir zaman biriminde damarlardan geçen kan miktarını saptayan bir akımölçer geliştiren Ludwig'in, solunum fizyolojisine ilişkin araştırmaları sırasında, kandaki gazları ayırmak üzere tasarladığı bir aygıt da sonradan oksijen ve diğer kan gazlarının işlevlerinin açıklanmasında etkili oldu. Kılcal damarlarda ilk kez kan basıncı ölçümünü gerçekleştiren, kalbin çalışmasında etkili olan sinirleri ve soğanilikte dolaşım sistemine ilişkin bir merkezin varlığını saptayan Ludwig, 1871'de ABD'li fizyoloji bilgini Henry Bowdich ile birlikte, uyarılan bir kalp kasının yalnızca maksimum kasılma ya da yanıtsızlık biçiminde tepki verdiğini ortaya koyarak, bu olguyu "hep ya da hiç yasası" diye adlandırdı. Fizyolojiye grafik yöntemi kazandıran ve yeni araştırma tekniklerinin öncülüğünü yapan Ludwig, 1856'da, bileşimi plazmanınkine benzeyen bir eriyiğin içinde kurbağa kalbini çalıştırmayı başararak, organların vücut dışında da canlılığını koruyabileceğini gösteren ilk tıp bilginlerinden biri olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Lehrbuch der Physiologie des Menschen*, 2 cilt, 1852-1856, ("İnsan Fizyolojisi Elkitabı").

LUGNÉ-POË, Aurélien
(1869-1940)

Fransız tiyatro oyuncusu ve yönetmen. Döneminde sahneye çıkardığı yeni oyunlar nedeniyle "yazar kâşifi" olarak anılmıştır.

Aurélien Marie Lugné-Poë Paris'te doğdu, Villeneuve-les-Avignon'da öldü. Tiyatroya lisedeyken başladı. Sonra konservatuvara yazıldı. Théâtre Libre'de Antoine'la, daha sonra Théâtre d'Art'da Paul Fort ile çalıştı. Bu tiyatronun yöneticiliğine geldikten sonra geliştirip ünlü Théâtre L'Oeuvre'u kurdu. Burada 1893'ten 1929'a değin birçok yeni oyunun Fransa'da tanınmasını sağladı. Maeterlinck, Ibsen, Strindberg, Gorki, Hofmannsthal ve Hauptman'ın oyunlarını sahneledi. *L'annonce faite à Marie* ("Meryem'e Müjde") oyununu sahneleyerek Claudel'in ün kazanmasını sağladı. Bir yandan genç oyun yazarlarını desteklerken, başka ülkelerin çağdaş oyunlarından en iyi örnekleri de sunarak modern Fransız tiyatrosunun gelişmesine yardım etti. Oyuncu olarak en son 1908'de, Londra'da sahneye çıktı. Daha sonraları uzun süre Eleonara Duse'un menecerliğini yaptı.

• **YAPITLAR (başlıca): Yönettiği Oyunlar:** *Pellas et Mélisande; L'Intruse; Intérieur*, ("İç"); *Rosmerskolm; Monna Vanna; Salome; Kral Übü*, 1896; *L'annonce faite à Marie*, 1912, ("Meryem'e Müjde"). **Kitap:** *La parade*, 4 cilt, 1930-1946, otobiyografi, ("Geçit").

LUKA [Aziz]
(? - 70)

Hıristiyan din yayıcılarından. Kendi adıyla anılan *İncil*'in yazarıdır.

Antakya'da ya da Suriye'de doğduğu sanılmaktadır. Yaklaşık 70'te öldü. önce hekimlikte uğraştı, otlardan ilaç yaparak hastaları sağlığa kavuşturmaya çalıştı. Sonra Aziz Paulus'la tanıştı, onun en yakın arkadaşı ve öğrencisi oldu, kendini dine verdi, İsa'nın getirdiği tektanrıcı inancı yaymaya çalıştı. Bu amaçla, kendi adıyla anılan ve *Üçüncü İncil* olarak da nitelenen kitabı ve *Havarilerin İşleri*'ni yazdı.

Luka'ya göre Tanrı birdir, yaratıcıdır, ölümsüzdür. İsa, Kutsal Ruh aracılığıyla, onun oğludur. Bu nedenle Tanrı-Kutsal Ruh-İsa üçlemesi gerçektir. İsa'yı, Kutsal Ruh'un etkisiyle "Bakire Meryem" doğurmuştur. İsa, günün birinde, kurtarıcı (mesih) olarak yeryüzüne gelecek, insanlığı mutluluğa kavuşturacaktır.

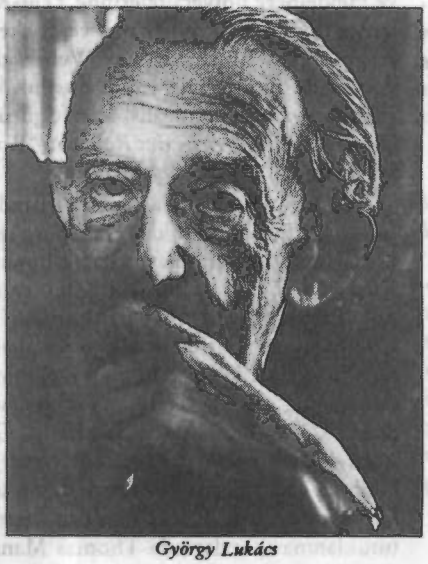

György Lukács

LUKÁCS, György
(1885-1971)

Macar, düşünür ve eleştirmen. 20.yy'da Marxist bir estetiğin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

13 Nisan 1885'te Budapeşte'de doğdu, 4 Haziran 1971'de aynı kentte öldü. Bankacı Yahudi bir babanın dört çocuğundan biriydi. Genç yaşta oyun yazmaya

başladı. 1904'te iki arkadaşıyla birlikte Budapeşte'de Thalia Tiyatrosu'nu kurdu; oyun yazarlığını bırakarak eleştiri türüne yöneldi. Budapeşte Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördüğü 1902-1906 arasında sağlam bir eleştiri anlayışı geliştirebilmek amacıyla tarih, toplumbilim ve felsefe ile yakından ilgilendi. İlk eleştiri yazıları, üyesi bulunduğu Társadalomtudományi Társaság'ın (Sosyal Bilimler Derneği) organı olan *Huszadik Század*'da (Yirminci Yüzyıl) yayımlandı. İlk özgün denemesi "A dráma formája" ("Tiyatroda Biçim") ise *Szerda* (Çarşamba) adlı dergide çıktı.

"Geschichte und Klassenbewusstsein"ın önemi

İlk önemli yapıtı ve Almanya'ya geçişi

1906'da, Budapeşte Üniversitesi'ndeki hukuk öğrenimini bitirdikten sonra, Kolozsvár (bugün Romanya'da Cluj) Üniversitesi'nden hukuk doktoru unvanını aldı. Daha sonra Berlin'e giderek 1907-1908 yıllarında tiyatroyla ilgili kuramsal ve pratik araştırmalarını içeren ilk önemli yapıtı *A modern dráma fejlödésének története*'yi ("Çağdaş Tiyatronun Gelişim Tarihi") yazdı. Aynı dönemde, Macar miliyetçiliğine karşı çıkarak Avrupalılaştırılmış bir Macaristan özlemini dile getiren ve yazarları arasında kendisini çok etkileyen ünlü Macar şair Endre Ady'nin de bulunduğu *Nyugat* (Batı) adlı dergide yazmaya başladı. Ancak bir süre sonra, antikapitalist tutumu nedeniyle derginin yazı kuruluyla çelişkiye düştü. Bu onu Almanya'da yandaşlar bulma çabasına götürdü. 1909'da Budapeşte Üniversitesi'nden felsefe doktorası almasına karşın (bu unvan 1920'de Horthy rejimi döneminde geri alınmıştır) 1910-1914 arasında Berlin ve Heidelberg üniversitelerinde Yeni-Kantçı felsefecilerden Simmel, Windelband ve Rickert'in derslerini izledi. Ernst Bloch ve Max Weber gibi önde gelen Alman düşünürleriyle yakın dostluk kurdu. 1916'da yazdığı ve Hegel'in idealist felsefe görüşünün etkilerini taşıyan *Die Theorie des Romans*("Roman Kuramı") adlı yapıtı 1920'de yayımlandı.

Blum Tezleri

Yeni-Kantçılık'ın ve Hegelcilik'in etkileri

Siyasal etkinlikleri

I.Dünya Savaşı'nda cephe gerisinde hizmet veren Lukács, 2 Aralık 1918'de, Habsburg rejiminin yıkılıp Macaristan'da cumhuriyet ilan edilmesi üzerine Béla Kún önderliğinde kurulan MKP'ye (Macar Komünist Partisi) girdi. 1919'da kurulan Macar Sovyet Cumhuriyeti tarafından Doğu Cephesi'ndeki V.Tümen'in siyasal komiserliğine ve eğitim komiser yardımcılığına atandı. Cumhuriyet deneyinin çöküşünden 1923'te Berlin'de yayımlanan *Geschichte und Klassenbewusstsein* ("Tarih ve Sınıf Bilinci") adlı kitabına kadar uzanan dönemi yoğun siyasal etkinlikler içinde geçirdi. Macaristan'dan kaçması, Viyana'da tutuklanması, aralarında Thomas Mann'ın da bulunduğu bir grup aydının aracılığı üzerine serbest bırakılması, MKP içinde Kún'a karşı muhalefet oluşturması, Moskova'daki III.Komintern Kongresi'nde Lenin'le karşılaşması gibi yaşamındaki önemli olaylar bu yıllara rastlar. 1920-1921 yıllarında Komintern'in yayın organında Macaristan deneyine ve dünya devrimine ilişkin görüşlerinin yer aldığı yazılarını yayımladı. Toplumsal ve iktisadi sorunlara bakışını ahlaki öğeleri de içeren bir anlayışla bağdaştırmaya çalıştığı bu dönem yazılarında, ilk dönem yazılarının şiirli üslubu, yerini siyasal yazıların gerektirdiği daha kesin ve etkili bir üsluba bırakmıştı.

Almanya ve SSCB'deki dönemi ve Macaristan'a dönüş

Arkadaşlarının birçoğu gibi Lukács da Macar Devrimi'nin tek kalmayacağını, devrim dalgasının kısa zamanda tüm Avrupa'yı saracağını umuyordu. Bugüne değin en çok tartışılan kitabı olan *Geschichte und Klassenbewusstsein*, Lukács'ın Macar deneyinin çöküşünü izleyen yıllarda içine girdiği derin düşünme ve değerlendirme döneminin ürünüdür. Buradaki bazı görüşlerini, özellikle de şeyleştirme *(reification)* kuramını sonradan eleştirmekle birlikte, bu kitap onun sonraki yapıtlarının, özellikle de estetik kuramının dayandığı kavramsal yapıyı hazırlayan temel bir yapıt olma niteliğini korur. Lukács bu yapıtında, sınıf bilincinin, sınıfın toplum içindeki konumunun mekanik bir biçimde yeniden üretilmesini temsil etmediğini, belirli bir durumda sınıfın içinde bulunduğu olanakların etkin bir ürünü, başka bir deyişle, onun "üstüne atılmış"ya da "yüklenmiş" bir bilinç olduğunu ileri sürer.

Estetik ve roman kuramı

Lukács, Marxizm'deki çıraklık döneminin "Blum" takma adıyla yazdığı "Blum Tezleri"yle sona erdiğini söyler. Macar toplumunun temel niteliklerinden yola çıkarak mücadele olanaklarını değerlendiren ve kuramlaştırmaya çalışan bu tezler MKP için bir program taslağı olarak düşünülmüş, ancak hem 1929'daki parti kongresinde hem de Komintern tarafından reddedilmiştir.Bunun üzerine bir özeleştiri yapmasına karşın, Lukács "Blum Tezleri"nin temel ilkelerinden ayrılmadığını öne sürmüştür. 1929-1931 arası Moskova'da Dr. Riazonov yönetimindeki Marx-Engels-Lenin Enstitüsü'nde Marx ve Lenin'in yapıtlarının yayımlanmasında çalışmıştır. Bu dönemde inceleme olanağı bulduğu Marx'ın ilk dönem yapıtları Lukács'ın gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir.

Lukács, 1931-1933 arasını Berlin'de, 1933-1944 arasındaki dönemi de SSCB'de geçirdi. Moskova'da edebiyat kuramına ilişkin araştırmalarını derinleştirdi. Bertolt Brecht ile, Dışavurumculuk (Ekspresyonizm) üzerine daha önce Berlin'de başlayan tartışmalarını sürdürdü. 1945'te ülkesine döndü, parlamentoya ve Macar Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi. Budapeşte Üniversitesi'nde estetik ve kültür felsefesi profesörlüğüne getirildi. 1949-1951 döneminde Parti ve Macar Yazarları Kongresi tarafından Marxizm'den "sapma" ile suçlandı. 1956'da Imre Nagy hükümetinde kültür bakanı olan Lukács, 1950'lerde değişik aralarla eleştirilere hedef oldu, özeleştiriler yapmak durumunda kaldı. *Die Eigenart des Ästhetischen* ("Estetiğin Özgüllüğü") adlı kapsamlı çalışması bu dönemin ürünüdür.

Lukács'ın yapıtlarında 1930'dan sonra büyük bir tutarlılığın olduğu, özellikle estetik kuramının ana çizgileriyle kesintiye uğramadan sürdüğü söylenebilir. Onun estetiğinin odak noktası roman kuramıdır. Romanı değerlendirme ölçütü ise yazarın "nesnelliği" olarak adlandırdığı kategoriye bağlıdır. Bu, yazarın ele aldığı toplumsal bütünü "nesnel" bir tavırla anlatmasıdır ki, bu da ancak Marxist bir görüşle olabilir. Ancak bu tavır da yazarın içinde yaşadığı dönem ve toplum tarafından belirlenir. Lukács, tarihselci *(historisist)* eğilimini yansıtan bir başka yapıtı *A történelmi regény*'de ("Tarihsel Roman"), nesnellik ölçütünü, yazarın nesnelliğinin ötesinde, dönemin ya da toplumun nesnelliği olarak ele alır. Bu sonuçlar, edebiyat yapıtının değerlendirilmesini edebiyat dışı alanlara çeker ve tek ölçüt olarak tarihi ön plana çıkarır.

Lukács'ın hemen hemen katıksız Hegelci denilebilecek tarih anlayışının bir uzantısı da "tip" kuramında belirir. Ona göre, toplumdaki değişik düzeyler ve yapılar birer ayna gibi birbirlerini ve "dönemin toplumsal özünü" yansıttıkları için, edebiyatın yapması gereken şey de, bütün bu yansımaları yeniden kendinde yansıtabilecek "tip"i bulmaktır. Burada yapılan, "tip" kategorisi yoluyla tarihi, bireyde içkin kılmaktır. Buna, karakterler ve durumlardaki tümel ile tikeli organik bir biçimde birbirine bağlayan bir bireşim de denilebilir. Büyük edebiyat, temsilciliği en geniş boyutlara varan tiplerle mümkün olabilir. Lukács, bu görüşlerinden yola çıkarak Zola'yı ve Doğalcılık'ı (Natüralizm) eleştirir. Ona göre, sanat bir yansıtma olduğu için, Doğalcılık da Gerçekçilik (Realizm) gibi toplumsal gerçekliği yansıtmaya çalışır. Ancak Doğalcılık, gerçekliğin belirleyicisi ile belirleyicisi olmayanı ayırt edemediği için, ayrıntılar içinde kaybolur.

Lukács'ın estetiğinin romanla sınırlı olduğu ileri sürülmüş, ölümünden beş yıl önce, iki kez reddettiği *Geschihte und Klassenbewusstsein*'daki bilgi kuramını (epistemoloji) yeniden kabullenişi tutarsızlık olarak nitelenmiştir. Bütün bunlara karşın Lukács'ın klasik Hegelcilik'i özümsemiş bir düşünür olarak, Marxist estetiğin oluşumuna katkısı olmuştur. Lukács, 1948 ve 1955'te Macaristan'da Kossuth Ödülü'nü, 1970'te de Geothe Ödülü'nü almıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *A dráma formája*, 1909, ("Tiyatroda Biçim"); *A lélek ès a formák*, 1910, (Alm. *Die Seele und die Formen*, 1911; "Ruh ve Biçimler"); *A modern dráma fejlödésének története*, 1911, ("Çağdaş Tiyatronun Gelişim Tarihi"); *Die Theorie des Romans*, 1920, ("Roman Kuramı"); *Geschichte und Klassenbewusstsein*, 1923, ("Tarih ve Sınıf Bilinci"); *Lenin*, 1924, (Lenin'in Düşüncesi); *Irástudók felelössége*, 1944, ("Aydınların Sorumluluğu"); *Goethe és kora*,1946, (Alm. *Geothe und seine Zeit*, 1947; "Goethe ve Çağı"); *A történelmi regény*, 1947, (Alm. *Der historische Roman*, 1955; "Tarihsel Roman"); *Der Junge Hegel*, 1948, ("Genç Hegel"); *Essays über Realismus*, 1948, ("Gerçekçilik Üzerine Denemeler"); *A realizmus problémai*, 1948, (Alm. *Probleme des Realismus*, 1955; "Gerçekçilik'in Sorunları"); *Der russische Realismus in der Weltliteratur*, 1952, ("Dünya Edebiyatında Rus Gerçekçiliği"); *Adalékok az esztétika történetéhez*, 1953, (Alm. *Beiträge zur Geschichte der Ästhetik*, 1954,("Estetik Tarihine Katkılar"); *Die Eigenart des Ästhetischen*, 1962, ("Estetiğin Özgüllüğü"); *Der junge Marx*, 1965, ("Genç Marx"); *Zur Ontologie des gesellschaftlichen Seins*, 1971, ("Toplumsal Varlığın Ontolojisi Üzerine").

- **KAYNAKLAR:** H.Althaus, *Georg Lukács oder Bürgerlichkeit als Vorschule einer marxistichen Ästhetik*, 1962; G.Lichteim, *Lukács*, 1970; L.Mészáros, *Lukács Concept of Dialectic*, 1972; G.H.R.Parkinson, *Georg Lukács: The Man, His Work and His Ideas*, 1970; G.H.R.Parkinson, *Georg Lukács*, 1978; V.Zmegač, *Kunst und Wirklichkeit: Zur Literaturtheorie bei Brecht, Lukács und Broch*, 1969.

- **BAKINIZ:** HEGEL, LENIN, K.MARX, SIMMEL.

LUKASIEWICZ, Jan
(1878-1956)

◄ *Tip kuramı*

Polonyalı mantıkçı. Varşova Mantık Okulu'nun kurucularındandır.

21 Aralık 1878'de Lemberg'de doğdu, 23 Şubat 1956'da Dublin'de öldü. Lvov Üniversitesi'nde felsefe ve matematik öğrenimi gördü, 1902'de felsefe doktoru oldu. Önce bu üniversitede, 1915'ten sonra Varşova Üniversitesi'nde felsefe ve mantık okuttu. 1918'de I.Paderewski hükümetinde eğitim bakanlığı yaptı. 1919'da üniversiteye döndü, 1939'a değin felsefe profesörü, iki dönem de rektör olarak çalıştı. 1945'te Münster ve Brüksel'e, 1946'da İrlanda hükümetinin çağrılısı olarak Dublin'e gitti. İrlanda Kraliyet Akademisi'nde matematiksel mantık okuttu. Polonya Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi.

Lukasiewicz ilk yapıtında Aristoteles'te çelişme ilkelerini inceler ve onda üç önemli çelişme ilkesi bulur. Bunlardan mantıksal olan, iki çelişen önermenin aynı anda doğru olamayacağını; varlıkbilimsel olan, bir nesneye, bir özelliğin, tek bir yönden, hem yüklenebilir hem de yüklenemez olamayacağını; psikolojik olan ise, çelişik önermelere dayalı iki inancın bir kişice benimsenemeyeceğini ileri sürer. Bu ilkelerin doğruluğunu, tutarlılığını araştıran Lukasiewicz' in ana inceleme alanı önermeler mantığı olmuştur. Bu arada, Stoa mantığını inceler ve önermeler mantığının temel ilkelerinin Stoacılar'ca bilindiğini görür. Bu çalışmaları Eski ve Orta Çağ mantığında bulunmayan alanları ortaya koymuş ve ilgi uyandırmıştır.

Lukasiewicz'in önemi, önermeler mantığına katkıları nedeniyledir.Bu mantıkta, verilen bir önerme ya doğru ya da yanlıştır. Bu da, önerme iki değerli olabilir, demektir. Lukasiewicz, değişmez doğru, değişmez yanlış değerlerinin yanı sıra, bir üçüncü değerin, "değişmez olanaklı"nın varlığını benimser. Bu, üç değerli önermeler mantığının gelişmesi yanında çok değerliliğe doğru bir açılım da sağlar.

- **YAPITLAR (başlıca):** *O zasadzie sprzecznosci u Arystotelesa*, 1910, ("Aristoteles'te Çelişmezlik İlkesi Üzerine"); "O logice trojwartosciowej" *Ruch Filozoficzny*, V, 1920, ("Üç-değerli Mantık Üzerine"); *Elementy logiki matematycznej*, 2. basım, 1929, ("Matematiksel Mantığın Temelleri").

- **BAKINIZ:** ARİSTOTELES, TARSKI.

LULLUS, Raymundus
(1235-1315)

Katalan, tanrıbilimci. Müslümanlar arasında Hıristiyanlık'ı yaymaya çalışmış, tanrıbilimle felsefenin özdeşliğini savunmuştur.

12 Ocak 1235'te Majorca Adası'nda Palma'da doğdu, 29 Haziran 1315'te Bougie'de (Cezayir'de Bejaia) ya da 25 Mart 1316'dan önce Majorca'da öldü.

Otuz yaşında kendini dine adadı ve tüm mal varlığını çevresindekilere dağıttı. Fransisken tarikatına girdi. Müslümanlar'a Hıristiyanlık'ı benimsetmek amacıyla Arapça öğrendi. Majorca, Kuzey Afrika ve Anadolu' daki Müslümanlar arasında gezerek amacını gerçekleştirmeye çalıştı. Birkaç kez tutuklandı. Bu işi tek başına başaramayacağını anlayınca, başta papa IV. Honorius olmak üzere, birçok papa ve krala haçlı seferi düzenletmeye çalıştı. 1315'te gene Kuzey Afrika'ya gittiğinde, Müslüman halk tarafından yakalanıp, taşlanarak öldürüldüğü söylenir.

Tüm Hıristiyan dünyasında birliğin sağlanması gerektiğini düşünen Lullus, Hıristiyan olmayan halkların Papalık'ın yönetimi altında birleştiği bir dünya düşlemekteydi. Yahudi ve Müslümanlar'a kendi dininin usa uygun olduğunu göstermeye çalıştı. Tanrıbilim ve felsefenin birliğini savunarak, İbn Rüşd'ün görüşlerine ve Hıristiyan dünyasında onu destekleyenlere karşı çıktı. Ona göre, felsefe, tanrıbilim ve tüm bilimlerin kaynağı Tanrı'nın iyilik, yücelik, güç, istenç gibi yüklemleridir. Bu yüklemler varlık ve bilginin de ilkeleridir. İstenç ustan üstündür. Lullus, düşüncelerini kanıtlamak için, türlü simgeler ve mekanik yöntemler kullanır. Bu görüşlerini yaymayı amaçlayan 4000'e yakın kitap yazdığı söylenirse de 500 dolayında kitabı bilinmektedir. Bunların en tanınmışı *Ars magna*'dır ("Büyük Sanat"). Lullus'un Gizemcilik, Kabalacılık ve Gerçekçilik gibi akımlardan etkilenen düşüncesi iki yüzyıl kadar canlılığını korumuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Raymundi Lulli Opera Omnia*, (ö.s.), 8 cilt, I.Salzinger (der.), 1721-1742, ("Raymundus Lullus'un Bütün Yapıtları").

- **BAKINIZ:** BRUNO, İBN RÜŞD.

LULLY, Jean-Baptiste
(1632-1687)

İtalyan asıllı Fransız besteci. Fransız opera müziğinin öncüsüdür.

29 Kasım 1632'de Floransa'da doğdu, 22 Mart 1687'de Paris'te öldü. On dört yaşında Paris'e gitti. Aşçı yamağı olarak girdiği sarayda bir süre sonra müzikçilerin arasına katıldı. 1652'de kral XIV. Louis' nin saray orkestrasının başına geçirildi. Ayrıca bir de oda orkestrası kurdu. 1653'te saray bestecisi oldu. 1661'de müzik işleri yönetmen yardımcılığına getirildi. Aynı yıl Fransız vatandaşlığına geçti.

1663'te Molière'le tanıştı. İkisinin işbirliği "komedi-bale" diye adlandırılan müzikli sahne yapıtlarının ortaya çıkmasını sağladı. 1664'te sahnelenen *Le Mariage Forcé* (Zoraki Evlenme) ve 1670'te tamamlanan *Le Bourgeois Gentilhomme* (Kibarlık Budalası) bu türün en başarılı örnekleri oldu. Lully 1669'da Paris Operası'nı kurdu. 1670'ten sonra beste çalışmalarında ağırlığı opera dalına kaydırdı. Yapıtlarında Corneille ve Racine'in şiirlerinden esinlendi. 1673'te bestelediği *Cadmus et Hermione* (Cadmus ve Hermione) başarıyla sahnelendi.

Lully Fransız operasının öncüsüdür. Örneğini Caccini'nin operalarından almış, sözle müziğin birleşmesinde Fransızca'nın özelliklerini göz önünde tutmuştur. Orkestranın rolünü o güne değin ulaşılamamış bir düzeye yükseltmiştir. Opera uvertürleriyle bu biçimi sağlamlaştırmış ve Klasik dönem senfoni biçiminin hazırlayıcısı olmuştur. Yapıtlarıyla başta Jean Philippe Rameau olmak üzere birçok Fransız bestecisini etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Les fêtes de l'amour et de Bacchus*, 1672, (Aşk ve Baküs Şenlikleri); *Cadmus et Hermione*, 1673, (Cadmus ve Hermione); *Alceste*, 1674; *Thesé*, 1675; *Atys*, 1676; *Isis*, 1677; *Psyché*, 1678; *Armide*, 1686; *Acis et Galatée*, 1687, (Acis ve Galatée).

- **KAYNAKLAR:** J.Chancel, *Lully*, 1938; H.Purinières, *Lully. La vie illustre et lilertine de Jean-Baptiste Lully*, 1929.

- **BAKINIZ:** RAMEAU.

Louis Lumière

LUMIÈRE,
Auguste (1862-1954)
Louis (1864-1948)

Fransız mucit kardeşler. Film çeken ve görüntüyü perdeye yansıtan aygıtı geliştirerek ilk genel film gösterilerini gerçekleştirmişler ve sinemanın öncüsü olmuşlardır.

Auguste Lumière 19 Ekim 1862'de Besançon'da doğdu, 10 Nisan 1954'te Lyon'da öldü. Louis Lumière 5 Ekim 1864'te Besançon'da doğdu, 6 Haziran 1948'de Bandol'de öldü. Eskiden ressam olan babaları Antoine Lumière (1840-1906) fotoğrafçılıkla ilgilenmiş, Lyon'a yerleştikten sonra da fotoğraf malzemesi üretimine girişmişti. Aynı kentteki Martinière adlı

Sinema Tekniğinin Gelişimi

1895'te, çektikleri filmleri hareketli olarak perdeye yansıtarak Sinema Çağı'nı açan Lumière'ler, kendilerinden önce yaşamış birçok mucit ve araştırmacının görüntü üzerine yaptıkları deneylerden ve elde ettikleri sonuçlardan yararlanıyorlardı. Bu deney ve buluşlar, görüntüyü yansıtmaya ve görüntüyü saptamaya yönelik çabalar olarak incelenebilir.

Firavunlar döneminde Mısır'da ve Roma İmparatorluğu döneminde İtalya'da kullanıldığı bilinen "büyülü fener", içindeki ışık kaynağı yardımıyla önündeki camın üstüne çizilmiş görüntüyü yansıtan, bugünkü göstericinin ilkel biçimiydi. Leonardo da Vinci'nin* çizimleri arasında, bir yansıtma aygıtının tasarımı da vardı. 1646'da Alman Cizvitleri'nden Athanase Kircher (1601-1680), görüntüyü 150 m uzaklıktaki yüzeye yansıtabilen bir büyülü fener yaptı. 18.yy'a gelindiğinde, o günlerde özellikle Almanya'da tanınıp yaygınlaşan Çin gölge oyununun yanı sıra, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde büyülü fener gösterileri yapılıyordu.

Bugünkü fotoğraf makinesinin ve sinema alıcısının (kamera) ilkel bir örneği olan camera obscura (karanlık kutu) ise, üstünde küçük bir delik bulunan bir kutuydu. Bu delikten giren ışınlar, dışarıdaki bir cismin görüntüsünü deliğin karşısındaki iç duvara ters olarak yansıtıyordu. İlk kez, Arap filozof ve bilgini İbn Heysem* tarafından gerçekleştirilen karanlık oda deneyleri, Batı'da 16.yy ortalarından sonra geliştirildi.

1820'lerde bulunan thaumatrope, disk biçiminde, bir yüzünde kuş, ötekinde kafes resmi bulunan ve çapının çevresinde hızla döndürüldüğünde, kuşu kafesin içinde gösteren bir oyuncaktı. Bu sıralarda, gözün ağtabakası üstüne düşen görüntünün, bunu oluşturan nedenin ortadan kalkmasından sonra hemen kaybolmayıp, çok kısa bir süre daha kaldığı kanıtlandı. "Ağtabaka izlenimi" denen, sinemanın dayandığı bu temel özelliği açıklayan Belçikalı Joseph Plateau (1801-1883), 1829'da phénakistiscope'u, 1832'de de bunun daha gelişmiş bir şekli olan phantascope'u yaptı. Saniyede 10'dan fazla birbirini izleyen görüntünün gözde uyandırdığı hareket izlenimine dayanan bu aygıtların birçok benzerleri de yapıldı.

19.yy başlarında Fransa'da, camera obscura'ya ilişkin çalışmalar yapan Daguerre'in*, Niepce* ile birlikte fotoğrafı bulması, sinema yolunda atılmış en önemli adımlardan biriydi. Amerika'da, İngiliz asıllı Eadweard Muybridge (1830-1904), koşan bir atın fotoğraflarını, yirmi dört ayrı fotoğraf makinesi kullanarak, saniyenin altı binde biri kadar bir hızla çekti. Fransız Marey* bu hareket çözümlemesinden esinlenerek ve Jules Janssen'in (1824-1907) Venüs gezegeninin hareketlerini saptamak üzere geliştirdiği "fotoğraf tabancası"ndan yararlanarak, 1882'de, aynı cam levha üstüne saniyede on iki resim kaydeden "fotoğraf tüfeği"ni gerçekleştirdi. Marey, beş yıl sonra da, Eastman* tarafından 1884'te üretilmiş olan, gümüş bromür kaplı kâğıt şeritlerden oluşan filmleri kullanarak, saniyede yüz kadar resim çekebilen chronophotographe'ı yaptı. Eastman birkaç yıl sonra, sinemanın temel gereksinimlerinden birini karşılayan saydam selüloit filmi üretti.

Öte yandan, Fransız Emile Reynaud (1844-1916), daha önceki praxinoscope'unu geliştiriyor, şeritler üstündeki çizimleri perdeye yansıtan "optik tiyatro" ile canlandırma sinemasının öncüsü oluyordu. İngiliz W.K.L.Dickson'ın (1860-1935) yöneticiliğinde, Edison'un* laboratuvarlarında 1888'de geliştirilen çekim makinesi kinetograph ve 1894'te yapılan göstericisi kinetoscope'tan sonra, Lumière kardeşler, film çeken, basan ve gösteren cinématographe'larıyla ilk sinema gösterisini yaptılar. Lumière'lerle birlikte sinema hızla yaygınlaştı ve 20.yy'da da yedinci sanat olarak gelişti.

Fransız Raoul Grimoin-Sanson (1860-1941) 360 dereceye tamamlanan silindirik bir perde ve eşzamanlı çalışan on ayrı gösterici kullanarak yarattığı cinéorama'yı, 1900'deki Paris Sergisi'nde sundu. Çepeçevre perdenin ortasındaki izleyiciler, balondan çekilmiş olan filmleri, balonun sepetindeymişcesine izliyorlardı.

1900'lü yıllarda gerçekleştirilen ilk renk işlemi kinemacolor, objektifin önünde döndürülen kırmızı ve yeşil filtrelere dayanıyordu. Birçok yöntemin denenmesinden sonra, ABD'de Daniel F.Comstock ve Herbert T.Kalmus (1881-1963) tarafından 1910'larda geliştirilen technicolor, en başarılı, en dayanıklı renk işlemi olarak yerleşti. Gösterim sırasında bir müzik yayınının, icrasının ya da Japonya'da olduğu gibi anlatıcıların eşlik ettiği filmlerden sonra, 1920'lerdeki seslendirme çabalarıyla sinema yeni bir döneme girdi.

1926'da seslendirilmiş ilk film, 1928'de de konuşmalı ilk film gösterildi. 1950'lerde geliştirilen cinérama ve cinemascope yöntemleriyle genişleyen görüntü ve birden fazla kanala kaydedilen sesler, sinemaya yeni bir boyut kazandırdı.

1960'larda gerçekleştirilen üç boyutlu görüntü yaygınlık kazanmadı. Bugün Lazer ışınından yararlanmaya yönelik çalışmalar, sinema için henüz deneme aşamasında bulunmaktadır.

Sinemanın doğuşu-genel ve ücretli ilk film gösterisi

Lumière kardeşler 1900'deki Paris Sergisi için hazırladıkları dev sinema perdesinin önünde.

endüstri okulunun başarılı öğrencileri olan Lumière kardeşler, genç yaşta babalarının laboratuvarında da çalışmaya, fotoğraf tekniği üzerine araştırmalar yapmaya başladılar. Louis Lumière on yedi yaşındayken, kuru fotoğraf levhaları üretimi üzerine yeni bir yöntem geliştirdi. İş hacmini genişleten ve kısa sürede dünya çapında ticari başarı sağlayan Lumière'ler, 1890'ların ortalarına gelindiğinde, yılda on beş milyon adedi bulan levha üretimine ulaşmışlardı.

Kinetoskoptan sinematografa

1894'te Thomas Alva Edison'ın *Kinetoscope*'unun (kinetoskop) Paris'te sergilenmesi, Lumière kardeşleri harekete geçirdi ve bu aygıtı geliştirme çalışmalarına yöneltti. Edison laboratuvarındaki araştırmacılarca gerçekleştirilmiş olan kinetoskop, içinde hareket eden resimlerin bir göz deliğinden ve tek kişi tarafından izlenebildiği bir kutuydu. Lumière kardeşler, yoğun çabaları sonucu, hem alıcı (kamera), hem gösterici işlevini gören, hem de basım işlemini gerçekleştiren bir aygıt yaparak görüntüyü perdeye yansıtmayı başardılar. *Cinématographe* (sinematograf) adını verdikleri bu aygıtın başka üstünlükleri, taşınmaz kinetoskopa göre oldukça hafif olup tek kişi tarafından taşınabilmesi, elektrikle çalışan kinetoskopun saniyede kırksekiz karelik alıcı hızına karşılık, saniyede on altı kare geçiren ve elle çalışan bir hareket mekanizmasına sahip olması, böylece de daha az film harcanması ve göstericinin daha kolay, daha sessiz çalışmasının sağlanmasıydı. Yine Lumière'lerin geliştirdiği bir eter lambası sayesinde, elektriğin henüz ulaşmadığı bölgelerde de gösterim olanağı doğuyordu.

Filmleri

İlk özel film gösterisi

13 Şubat 1895'te sinematografın patentini alan Lumière kardeşler, 22 Mart'ta da ilk özel film gösterisini gerçekleştirdiler ve kendi fabrikalarındaki işçileri görüntüleyen *La sortie des usines Lumière* ("Lumière Fabrikaları'ndan Çıkış") adlı ilk filmlerini bir derneğin (Société d'Encouragement pour l'Industrie Nationale-Ulusal Endüstriyi Özendirme Derneği) üyelerine gösterdiler. Asıl ilgi alanları fotoğrafçılık olan ve renkli fotoğrafa yönelik araştırmalara ağırlık veren Lumière'ler, sinamayla ilgili buluşlarını aynı derecede önemsemiyorlardı. Bu ilk filmlerini de, Louis Lumière'in renkli fotoğraf üzerine verdiği bir konferans sırasında, yalnızca bir "yenilik" olarak sunmuşlardı. Yine de, Haziran ayında Lyon'da yapılan bir fotoğrafçılar kongresindeki ikinci film gösterisini, yıl içinde başka gösteriler izledi. Sinemaya daha meraklı olan ve bu alandaki buluş ve katkılarda daha çok payı olan Louis Lumière, filmleri kendisi çekiyor, banyo işlemlerini ve kendisi yapıyordu.

Tarihçi ve araştırmacılarca dünya sinemasının doğum günü olarak kabul edilen 28 Aralık 1895 tarihinde, Lumière kardeşler, halka açık ve ücretli ilk film gösterisini gerçekleştirdiler. Paris'te, Capucines Bulvarı'ndaki Grand Café'de yapılan gösteriyi izleyenler arasında, Georges Méliès'nin de içinde olduğu bir sanatçılar ve gazeteciler topluluğu bulunuyordu. On kısa filmden oluşan yirmi dakikalık seansların yirmi kez tekrarlandığı günlük gösterilerden elde edilen gelir, 33 frankla başlayıp, üç haftalık bir süre sonunda günde 2.500 franga ulaştı. Kendilerininkiler dışında filmlerin gösterimi için ikinci bir sinema salonu açan Lumière kardeşler, çok sayıda kameraman yetiştirerek oluşturdukları ekipleri de dünyanın çeşitli yörelerine gönderdiler. Bu yetenekli insanlar, sinematografı dünyaya tanıtıp, Lumière filmlerinin gösterimini yapmakla kalmıyor, gittikleri yerlerde çektikleri filmlerle geri dönüyorlardı. Bu arada, Lumière kardeşlerin film alanındaki tekelci konumu, Gaumont, Pathé Kardeşler gibi yapımcıların ortaya çıkması ve Méliès'nin ilginç filmlerinin rekabetiyle, giderek zedeleniyordu. 1898'den sonra film çekmeyen Louis Lumière, 1900 yılındaki Paris Sergisi için, -daha önce yapılmış olan- Eiffel Kulesi'nin ayakları arasına gerilecek çok büyük bir perde üzerinde film göstermeyi tasarladı. Buna izin verilmeyince, bu büyük tasarı, kulenin bulunduğu Mars Alanı'nda ve dönemin üstü örtülü en geniş açıklıklı yapısı -gene daha önce yapılmış olan- Makineler Salonu'nda (Halle des Machines) asılan dev ölçülü perdeler üstünde gerçekleştirildi. Sinemanın geleceğinden hep kuşku duymuş olan Louis Lumière, bu tarihten sonra film yapımcılığını da tümüyle bıraktı ve çalışmalarını fotoğrafçılık üzerinde yoğunlaştırdı.

Lumière filmleri, alıcının fotoğraf makinesi gibi hareketsiz tutulduğu, genellikle dış çekimlerin yeğlendiği, gündelik yaşamdan görüntüler saptayan, kısa, belgesel nitelikte filmlerdi. İzleyici, *Le repas de bébé* ("Bebeğin Yemeği") filminde çocuklarını besleyen anne ve babayı izliyor, *L'arrivée d'un train en gare de La Ciotat* ("La Ciotat Garı'na Bir Trenin Girişi") filminde ise, kameraya doğru hızla yaklaşan trenin görüntüsü karşısında dehşete düşüyordu. İlk öykülü film sayılan *L'arroseur arrosé*, aynı zamanda sessiz sinema güldürüsünün de ilk örneğiydi. Filmde, bir bahçıvan, haylaz bir çocuğun oyununa gelerek elindeki hortumla kendi kendini ıslatıyordu. Lumière'lerin çeşitli ülkelere dağılan kameramanları da birbirinden ilginç filmler çekmişler, Moskova'da Çar II.Nikolay'ın taç giymesinden Washington'da başkan William McKinley'in göreve başlamasıyla ilgili törenlere kadar birçok olayı filme almışlardı. 1896 yazında İstanbul'a gelen ünlü kameraman A.Promio (1870 ?-1927), askerlerin geçit törenlerini, Haliç'i ve Boğaziçi'ni görüntüleyen filmler çekti.

Fotoğraf tekniği üzerine araştırmalarını sürdüren Lumière'ler, renk işlemini gerçekleştirdiler ve ürettikleri üç renkli fotoğraf levhalarının patentini 1904'te aldılar. 1914'te *Résumé des travaux scientifiques, 1887-1914* ("Bilimsel Çalışmaların Özeti") başlıklı kitaplarını yayımladılar. Louis Lumière'in, I.Dünya Savaşı sırasında, havacılıkta kullanılmak üzere geliştirdiği bir ısıtma düzeni, sonradan sivil havacılıkta geniş

kullanım alanı buldu. Louis Lumière,1919'da Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi. Auguste Lumière ise biyoloji çalışmalarına yöneldi. Kendi adına bir klinik açtı ve yaşamının büyük bir bölümünü fizyoloji laboratuvarında çalışarak geçirdi.

İlk filmlerinde görünen kapıların hâlâ yerinde durduğu Lyon'daki Lumière fabrikası, sonradan müzeye dönüştürüldü.

Lumière kardeşler, buluşlarıyla sinema tarihinde bir çağı kapatmışlar, hareket eden fotoğrafları kutunun içinden çıkararak, sinemanın bir sanat dalı olarak gelişeceği ve geniş izleyici kitlelerine ulaşacağı yeni bir çağı başlatmışlardır. Adları hep birlikte anılırsa da, sinema sanatı ve tarihi açısından bakıldığında katkısı daha büyük olan Louis Lumière, çektiği altmış kadar kısa film ve yapımcılığını üstlendiği iki bin dolayında filmle, haber filmciliğinin ve belgesel sinema geleneğinin de öncüsü sayılmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Résumé des travaux scientifiques, 1887-1914*, 1914, ("Bilimsel Çalışmaların Özeti").

• KAYNAKLAR: C.W.Ceram, *Eine Archäologie des Kinos*, 1965; B.Duca ve L.Duca, *Auguste and Louis Lumière*, 1948; G.Sadoul, *L'invention du cinéma, 1832-1897*, 1946; G.Sadoul, *Les Pionniers du cinéma, 1897-1909*, 1947; G.Sadoul, *Louis Lumière*, 1964.

• BAKINIZ: MÉLIÈS.

Patrice Lumumba

LUMUMBA, Patrice
(1925-1961)

Kongolu (Zaire) devlet adamı. Belçika'ya karşı verilen bağımsızlık mücadelesinin önderidir.

Patrice Emery Lumumba, 2 Temmuz 1925'te Kasai bölgesindeki Katoka-Kombe'de doğdu, Ocak 1961'de Katanga'da öldü. Yoksul bir Katolik ailenin oğluydu. 1938'de Protestan misyonerler okulunda öğrenim görmeye başladı. İki yıl sonra öğrenimini yarıda bırakarak Kindu kentine gitti ve bir kalay şirketinde çalışmaya başladı. Bu dönemde bir Belçika sömürgesi olan Kongo'nun gelişmesinin tek yolunu Belçikalılar'la işbirliğinde gören Lumumba, Belçika yurttaşlık belgesi aldı. Leopoldville (bugün Kinşasa) ve Stanleyville (bugün Kisangani) kentlerinde posta memuru olarak çalıştı.

1955'te Belçika İşçi Sendikaları Federasyonu'ndan bağımsız bir memur sendikasının Orientale bölgesi başkanı oldu. Aynı yıl Kongo'daki Belçika Liberal Partisi'ne girdi. Kongo'ya gelen Belçika kralıyla tanışarak Kongo'nun sorunlarını tartıştı. Bağımsızlıkçı akımların gelişmekte olduğu bu yıllarda bağımsızlık düşüncesini benimsemeye başladı. 1956'da Belçika sömürgeler bakanının davetlisi olarak Belçika'ya gitti. Dönüşünde postanedeki bir yolsuzluğa karıştığı gerekçesiyle tutuklandı. Bir yıl sonra serbest bırakılarak bir bira fabrikasında çalışmaya başladı.

Kongo Ulusal Hareketi partisini kurması

Bu sırada bağımsızlık hareketi güç kazanmış, çeşitli siyasi partiler kurulmuştu. Lumumba da Ekim 1958'de MNC (Mouvement National Congolais — Kongo Ulusal Hareketi) adlı partiyi kurdu. Aralık 1958'de Gana'nın başkenti Akra'da yapılan Afrika Halkları Toplantısı'na MNC adına katıldı. Ardından Akra'da Afrika'nın bağımsızlığına ilişkin alınan kararları halka anlatmak için çeşitli mitingler düzenledi. Bağımsızlık hareketinin giderek yaygınlaşması üzerine Belçika hükümeti Ocak 1959'da bir bildiri yayımlayarak Aralık 1959'da yapılacak belediye ve eyalet seçimlerinden sonra Kongo'nun aşamalı olarak bağımsızlaşacağını açıkladı. Bu açıklamayı yeterli görmeyen Lumumba önce geçici bir hükümetin kurulmasını daha sonra seçimlere gidilmesini istedi ve aksi halde seçimleri boykot edeceklerini açıkladı. Lumumba'nın bu kararı diğer siyasi partiler tarafından da desteklendi. Boykot kararı Belçika hükümetinin Kongo halkı üzerindeki baskıları daha da artırmasına neden oldu. Ekim 1959'da Stanleyville'de çıkan olaylarda 30 kişi öldü ve Lumumba halkı ayaklanmaya kışkırttığı gerekçesiyle sömürge yönetimi tarafından tutuklandı.

MNC kararını değiştirerek partinin gücünü göstermek amacıyla seçimlere katıldı ve büyük başarı kazandı. Ocak 1960'ta Brüksel'de Kongo'daki tüm parti başkanlarının katıldığı bir yuvarlak masa toplantısı düzenlendi. Toplantının amacı bağımsızlığın tarihini ve koşullarını saptamaktı. MNC ileri gelenlerinin Lumumba olmadan toplantıya katılmayacaklarını bildirmeleri üzerine serbest bırakılan Lumumba toplantıya katıldı. Toplantı sırasında Belçika hükümetinin desteklediği Conakat Partisi başkanı Çombe'nin Kongo'da yarı özerk bir eyaletler konfederasyonu kurulması önerisine karşı çıkarak güçlü merkezi bir hükümetin kurulmasını savundu. Toplantı sonunda Lumumba'nın önerileri kabul edilerek Mayıs 1960'ta seçimlerin yapılması ve 30 Haziran'ın bağımsızlık günü olması karara bağlandı.

Başbakan olması

Ulusal seçimlerin sonunda MNC Kasavubu önderliğindeki ABAKO (Alliance des Ba-Kongo-Bakongolar İttifakı) ile ortaklaşa bir yönetim kurdu. Lumumba başbakan, Kasavubu cumhurbaşkanı oldu. Çombe başkanlığındaki Conakat Partisi Ulusal Meclis'e çok az sayıda milletvekili sokabilmesine karşı

Katanga Eyalet Meclisi'nde çoğunluğu elde etti. 5 Temmuz 1960'ta Belçikalılar tarafından kurulmuş olan Kamu Gücü adlı güvenlik örgütünde ayaklanma çıktı. Birkaç gün sonra ise Kongo'nun maden yataklarına sahip en zengin bölgesi Katanga'da Çombe bağımsızlığını ilan etti. Kongo ve Katanga birlikleri arasında çatışmaların şiddetlenmesi üzerine Belçika, yurttaşlarının can ve mal güvenliğini sağlamak gerekçesiyle, Kongo'ya asker gönderdi. Belçika birliklerinin Katanga'ya destek sağlaması üzerine Lumumba, Birleşmiş Milletler'e başvurarak Belçika birliklerinin Kongo'dan çekilmesini ve bölgeye barış gücü gönderilmesini istedi. Kongo'ya gönderilen barış gücünün Katanga'ya karşı etkin olamaması üzerine SSCB'den yardım isteyeceğini açıklayan Lumumba, 5 Eylül 1960'ta cumhurbaşkanı Kasavubu tarafından görevinden alındı. Görevinden ayrıldığını öğrenen Lumumba radyoevine giderek yaptığı konuşmada Kasavubu'yu vatana ihanetle suçladı. 14 Eylül 1960'ta bir darbe yaparak yönetimi ele geçirin Mobutu'yla anlaşan Kasavubu görevini sürdürdü.

2 Aralık 1960'ta Mobutu yönetimi tarafından yakalanan Lumumba, 17 Ocak 1961'de bir uçağa bindirilerek Katanga'ya gönderildi ve birkaç gün sonra işkence edilerek öldürüldü. 1966'da onu ölüme yollayan Mobutu tarafından ulusal kahraman ilan edildi.

• KAYNAKLAR: G.Heinz ve H.Donnay, *Lumumba: The Last Fifty Days*, 1970; J.V.Lierde, *La Pénsee politique de Patrice Lumumba*, 1963; Topuzoğlu, *Kongo Kurtuluş Savaşı*, 1964.

• BAKINIZ: ÇOMBE, KASAVUBU, MOBUTU.

LUNAÇARSKİ, Anatoli Vasilyeviç (1875-1933)

SSCB'li yazar ve edebiyat kuramcısı. SSCB'nin ilk halk eğitim komiseridir.

23 Kasım 1875'te Poltava'da (bugün Ukrayna SSC'de) doğdu, 26 Aralık 1933'te Fransa'da Menton'da öldü. Soylu bir ailenin oğluydu. Çocukluğu sosyalist hareketin önemli merkezlerinden biri olan Kiev'de geçti. 1892'de daha lise yıllarındayken sosyal demokrat gruplardan birinde aktif olarak çalışmaya başladı. 1895-1898 arasında İsviçre, Fransa ve İtalya'da yaşadı. Zürich Üniversitesi'nde felsefe ve estetik öğrenimi gördüğü yıllarda kendisini çok etkileyen R.Avenarius'un öğrencisi oldu; Avenarius'un geliştirdiği empiriokritisizm kuramıyla Marxist öğretiyi kaynaştırmaya çalıştı. Paris'te dinler tarihi okuduktan sonra 1899'da Rusya'ya döndü. İlerici düşüncelerinden ötürü birçok kez tutuklandı; sürgün cezalarına çarptırıldı. 1903'te Kiev'e gitti; Rusya Sosyal Demokrat Partisi'nin Bolşevik kanadında yer alarak *Vperyod* (İleri) dergisinde ve *Kievskia Otliki* gazetesinde yazmaya başladı. Lenin ve Bogdanov'un çağrısı üzerine 1904'te bir süre için Cenevre'ye gidip çalışmalarını orada sürdürdükten sonra Rusya'ya geri dönüp, *Novaya Jizn* (Yeni Yaşam) gazetesinde çalışmaya

Anatoli Vasilyeviç Lunaçarski

başladı. 1905 Devrimi'nde tutuklandı. Aynı yıl yurt dışına çıkan Lunaçarski, İkinci Enternasyonal'in 1907 Stutgart ve 1910 Kopenhag kongrelerinde Bolşevikler'i temsil etti. 1909'da Gorki ve Bogdanov ile birlikte Capri'de bir "parti okulu" kurdular. Bu dönemde yeni bir toplum düzeninde dinin rolü üstüne çalıştı ve 1909'da *Outlines of a Collective Philosophy* ("Kolektif Felsefe Taslağı") adlı kitabını yayımladı.

I. Dünya Savaşı yıllarında Troçki, Manuilski ve Antanov-Ovssenko'yla birlikte *Naçe Slovo* gazetesini çıkardı. 1915-1916 yıllarında İsviçre'de yaşadı. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Rusya'ya dönen Lunaçarski, Lenin tarafından eğitim bakanlığı görevinin karşılığı olan eğitim komiserliğine getirildi ve 1929'a değin bu görevini sürdürdü. Eğitim komiseri olarak görevlendirildiği bu dönemde, 1919 parti programında yer alan eğitim programını uygulamaya koydu. Program zorunlu ve parasız eğitimi, N.Krupskaya'nın geliştirdiği Birleşik Üretim Okulları'nın (Yedinaya Trudovaya Şkola) kurulmasını, işçi fakültelerinin açılmasıyla işçilere siyasal bilinç kazandırılması konularını kapsamaktaydı. 1927'de Milletler Cemiyeti'nin silahsızlanma konferansında Sovyet heyetinin başkanlığını yapan Lunaçarski, 1929'da Akademik Komite'nin başkanlığına getirildi. 1933'te Madrid büyükelçiliğine atandı. Görevine giderken Fransa'da öldü.

Lunaçarski döneminde Sovyet tiyatrosu ve sineması önemli bir gelişme göstermiştir. 1919'da tüm tiyatroların devletleştirilmesine ön ayak olmuş, Devlet Tiyatrosu'nun başına ünlü tiyatro adamı Meyerhold'u getirmiştir. Lunaçarski'nin eğitim komiserliği döneminde Sovyet sineması büyük atılımlar yapmış, S.Ayzenştayn, V.Pudovkin, D.Vertov, A.Dovçenko, Ester Şub (1894-1949) gibi sinemacılar parlak yapıtlar vermişlerdir. Sinema ve tiyatrodan başka bu dönemde müzik, güzel sanatlar ve edebiyat alanlarında da önemli gelişmeler olmuştur.

Lunaçarski yeni kurulan bir toplumda Marxist estetiğin ilkelerini halka yaymaya çalışmış, gerek bu yapıtlarında, gerek başka kitap ve yazılarında Heine,

Swift, Proust, Shakespeare, Shaw, Renoir gibi Avrupalı yazar ve sanatçıları yeni bir yaklaşımla değerlendirmiştir. Lunaçarski klasik ve çağdaş edebiyat ve müzik üzerine 1500'e yakın yazı yazmış, yapıtlarıyla Sovyet toplumunun kültür yaşamını etkilemiştir.

• YAPITLAR (başlıca) Kitap: *Principles of Positive Aesthetics*, 1904, ("Pozitif Estetiğin Temelleri"); *Marxism and Aesthetics: A Dialogue on Art*, 1905, ("Marxizm ve Estetik: Sanat Üstüne Bir Diyalog"); *The Tasks of Social-Democratic Artistic Work*, 1907, ("Sosyal Demokratik Sanatın Görevleri"); *Religion and Socialism*, 2 cilt, 1908-1911, ("Din ve Sosyalizm"); *Atheism*, 1908; *Philistinism and Individualism*, 1909; *Outlines of a Collective Philosophy*, 1909, ("Kolektif Felsefe Taslağı"); *Letters on Proletarian Literature*, 1914, ("Proletarya Edebiyatı Üstüne Mektuplar"); *From Spinoza to Marx*, 1925; *Baruch Spinoza and the Bourgeoisie*, 1933, ("Baruch Spinoza ve Burjuvazi"); *Socialist Realism*, 1933, ("Sosyalist Gerçekçilik"). Oyun: *The Royal Barbar*, 1906; *Faust and the City*, 1918; *The Chancellor and the Locksmith*, 1921.

• BAKINIZ: AVENARIUS, A.BOGDANOV, KRUPSKAYA.

LUNCEFORD, Jimmie
(1902-1947)

ABD'li orkestra şefi ve saksofoncu. Büyük orkestra cazının ve *swing*'in başarılı uygulayıcılarındandır.

6 Haziran 1902'de ABD'nin Missouri Eyaleti'nde Fulton'da doğdu, 13 Temmuz 1947'de Oregon Eyaleti'nde Seaside'da öldü. Büyük orkestra cazının ve *Swing*'in öncülerinden Fletcher Henderson'ın orkestrasında çaldı. 1929'da kendi orkestrasını kurdu. Orkestra "Organ Grinder Swing", "Margie" ve "Annie Laurie" gibi parçalarla kısa zamanda ünlendi.

Jimmie Lunceford orkestrası, 1920'lerin sonları ile 1930'ların başlarındaki ilk büyük zenci orkestralarındandır. Bennie Moten (1894-1935), Chick Webb (1909-1939) ve Cab Calloway (1907) orkestraları gibi Fletcher Henderson'ın açtığı çığırdan ilerleyen öteki zenci orkestralarıyla birlikte, büyük orkestra cazının oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Alto saksofoncu Willie Smith, tenor saksofoncu Joe Thomas, tromboncu James Young ve vurmalı çalgılarda James Crawford gibi müzikçilerden oluşan topluluk, Sy Oliver'ın düzenlemeleriyle kısa zamanda başarılı olmuş, 1935-1942 yıllarını kapsayan *Swing* döneminde Count Basie ve Duke Ellington orkestralarının düzeyine ulaşmıştır.

• BAKINIZ: B.GOODMAN, F.HENDERSON.

LUNS, Joseph
(1911)

Hollandalı diplomat ve devlet adamı. 1971-1984 arasında NATO genel sekreterliği yapmıştır.

Joseph Marie Antoine Rubert Luns 28 Ağustos 1911'de Rotterdam'da doğdu. Leiden ve Amsterdam üniversitelerinde öğrenim görerek 1937'de hukuk doktoru oldu.

1938-1940 arasında dışişleri bakanlığında çalıştıktan sonra Hollanda'nın Bern büyükelçiliğinde görevlendirildi. II.Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Hollanda'yı işgal etmesi üzerine Londra'da kurulan sürgün hükümeti tarafından 1941'de Lizbon'a ikinci kâtip olarak gönderildi. 1943'te kısa bir süre dışişleri bakanlığının Londra'daki merkez örgütünde çalıştıktan sonra Londra elçiliği birinci kâtibi oldu. 1949-1952 arasında Hollanda'nın Birleşmiş Milletler daimi delegesi, 1952'de ise İşçi Partisi Başkanı Williem Drees'in koalisyon hükümetinde sandalyesiz dışişleri bakanı olarak görev yaptı. 1956'da bağlı olduğu Katolik Halk Partisi'nin iktidara gelmesi üzerine dışişleri bakanı oldu ve bu görevi 1971'e dek sürdürdü. Bu dönemde Hollanda ile Endonezya arasında ortaya çıkan Yeni Gine sorunuyla uğraştı. 1957'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasını sağlayan Roma Antlaşması'na imza attı. İngiltere'nin bu topluluğa katılmasına karşı koyan De Gaulle ile sert bir mücadele yürüttü.

4 Haziran 1971'de Manliyo Brosio'dan boşalan NATO genel sekreterliğine getirildi. 1 Ekim'de göreve başladıktan sonra Türk-Yunan anlaşmazlığı, İngiltere-İzlanda balıkçılık sahası anlaşmazlığı gibi sorunlarla uğraştı. Dünya barışının güç dengesine bağlı olduğunu savunarak, Sovyet SS-20 füzelerine karşı Batı Avrupa'ya füze yerleştirilmesini ve nötron bombasını destekledi. NATO'nun yıllık askeri harcamalarında yüzde üç artış yapılması yönünde çaba gösterdi. 1979'da Hollanda Nazi Partisi'nin eski kayıtlarında adının çıkması üzerine, bunu haberi olmaksızın kardeşinin yaptığını öne sürdü. NATO genel sekreterliği görevinden ayrılan Luns'un yerine Haziran 1984'te Lord Carrington geçti.

LURÇAT, André
(1894-1970)

Fransız, mimar. Ülkesinde İşlevci akımın öncülerinden olmuştur.

Bruyères'de doğdu, Sceaux'da öldü. Ressam Jean Lurçat'nın kardeşidir. Paris'te École des Beaux-Arts'da öğrenim gördü. 1934-1937 arasında SSCB'de mimarlık etti. Ülkesine dönünce, Ulusal Direnişçi Mimarlar Cephesi'ni kurdu. II.Dünya Savaşı'ndan sonra birçok yapının onarımı ve yeniden planlanmasıyla görevlendirildi. Bunun yanı sıra çeşitli yerleşme planları hazırladı.

İlk yapıtlarında öğrenim gördüğü kurumun geleneksel tutumunun izleri görülür. 1925-1935 arasında gerçekleştirdikleri ise Uluslararası üslubun akılcı anlayışı doğrultusundadır. Lurçat'nın bu yapıtlarında estetik kaygılar ikinci plana atılmış ve işleve ağırlık verilmiştir. II.Dünya Savaşı'ndan sonraki çalışmaları konut yerleşmesi ve kent planlaması konularında yoğunlaşmıştır. Özellikle 1945-1950 arasında yeniden düzenlediği *Maubeuge Yerleşmesi,* savaş sonrasında Fransa'daki yeni kent planlama çalışmalarını büyük ölçüde etkilemesi açısından önemlidir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Betrand Evi,* 1924-1928, Paris; *Huggler Evi,* 1924-1928, Paris; *Guggenbühl Evi,* 1926, Paris; *Hotel Nord-Sud,* 1930, Calvi, Fransa; *Bir Konut Grubu,* 1932, Viyana; *Karl Marx Okulu,* 1931-1932, Villejuif, Paris; *Maubeuge Yerleşmesi,* 1945-1950; *Paul-Langevin Sitesi,* 1947-1950, St.Denis, Fransa; *Paul-Eluard Sitesi,* 1952-1958, St.Denis, Fransa.

LURÇAT, Jean
(1892-1966)

Fransız, ressam ve tasarımcı. Fransa'da goblen sanatını yeniden canlandırmıştır.

1 Temmuz 1892'de Vosges yakınlarında, Bruyères'de doğdu, 6 Ocak 1966'da Saint-Paul'de öldü. Mimar André Lurçat'nın kardeşidir. Nancy'de bir süre tıp eğitimi gördükten sonra Güzel Sanatlar Yüksek Okulu Müdürü Victor Prouvé'den resim dersleri aldı. 1912'de Paris'e gitti ve grafik sanatçısı Bernard Naudin'le (1876-1946) çalıştı. 1920'lerde İspanya, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Büyük Sahra'ya yaptığı geziler üslubunun gelişmesinde önemli bir rol oynadı. 1930'dan sonra resmi bırakarak goblen tasarım ve uygulamaları yaptı.

Lurçat'nın çöl manzaraları ile İspanyol ve Yunan mimarlığından esinlenerek yaptığı resimlerinde, birbirine uymayan gerçeklerin fantezisi egemendi. Bu eğilim onun 1930'larda bir süre Gerçeküstücüler'e katılmasına neden olmuştur.

Lurçat asıl önemini Fransa'da duvar halısı (goblen) sanatını yeniden canlandırarak kazanmıştır. 1939'da ressam Toussaint Dubreuil ve Marcel Gromaire'le birlikte eski goblen kenti Aubusson'a giderek orada yeni bir dokuma merkezinin kurulmasını sağlamıştır. Goblen tasarımlarında böcekler ve sebzelerin fantastik betimlemesini yapmış, bunları insanlık tarihinin yüceltilmiş temalarıyla birleştirerek kullanmıştır. Bu çalışmalar ayrıca Orta Çağ'ın dinsel goblenlerindeki stilizasyonla çağdaş dönemin soyutlamasını bir arada içerirler.

Lurçat goblen çalışmalarının yanı sıra tiyatro için sahne ve kostüm tasarımları, seramik, kitap resimlemesi, taşbaskılar (litografi) yapmış, şiirle ilgilenmiş, goblen konusunda kitaplar yazmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca) Duvar Halısı:** *Dört Mevsim,* 1940; *Mahşer,* 1948, Assy Kilisesi; *Direniş ve Toplama Kampında Ölenlerin Anısına,* 1954, Paris Kenti Modern Sanat Müzesi; *Dünyanın Şarkısı,* 1957-1964; *Sıcak ve Soğuk,* 1960.

• **KAYNAKLAR:** C.Roy, *Jean Lurçat,* 1956, Vercors (der.), *Tapisseries de Jean Lurçat, 1939-1957,* 1957.

LURIA, Salvador
(1912)

İtalyan asıllı ABD'li biyoloji bilgini. Bakteri ve virüslerdeki genetik süreçlere ilişkin çalışmalarıyla Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'ne ortak olmuştur.

Salvador Edward Luria 13 Ağustos 1912'de Torino'da doğdu. Torino Üniversitesi'ndeki tıp öğrenimini 1935'te tamamladıktan sonra Fransa'ya giderek, 1938-1940 arası Paris Radyum Enstitüsü'nde araştırmacı olarak çalıştı. 1940'tan 1942'ye değin ABD'de, New York'taki Columbia Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde araştırma asistanı, 1942-1943 arası Guggenheim bursuyla Vanderbilt ve Princeton üniversitelerinde araştırma görevlisi olarak bulundu. 1943'te bakteriyoloji okutmanı olarak göreve başladığı Indiana Üniversitesi'nde 1947'de doçentliğe getirilen ve aynı yıl ABD uyruğuna geçen Luria, 1950'den 1959'a değin Illinois Üniversitesi'nde mikrobiyoloji profesörlüğünü, 1959-1964 arası Massachusetts Institute of Technology'de (MIT) Mikrobiyoloji Bölüm başkanlığını üstlendi. 1984'te, MIT'deki profesörlüğünü ve 1965'te danışman üyeliğine getirildiği Salk Enstitüsü'ndeki görevini sürdürmekteydi. ABD ve Avrupa'daki çeşitli bilim kuruluşlarının madalyaları dışında, bakteri genetiğine katkıları nedeniyle 1969'da Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Delbrück ve Hershey ile bölüştü.

ABD'ye gittiği yıl biyoloji bilgini Max Delbrück ile tanışan ve 1917'den beri varlığı bilinen bakteriyofajlar (bakteri virüsleri) üzerinde ortak araştırmalara başlayan Luria, 1942'de elektron mikroskobu yardımıyla bakteriyofajı görüntüledi. Elde ettiği mikrograf, bakteriyofajın, yuvarlak bir baş ile bir kuyruktan oluştuğuna ilişkin önceki tanımları destekler nitelikteydi. 1943'te Delbrück ve Luria'nın, bakteri virüslerindeki değşinim olgusunu ve bu virüslerde genetik malzemenin değişikliğe uğradığını açıklamaları bilim çevrelerinde geniş yankılar uyandırdı. Ardından, bakteriyofajlara konak olmuş bakteri kültürlerinde beliren dirençli türlerin değşinim sonucu ortaya çıktığını ve doğal seçme yoluyla varlığını sürdürdüğünü gösteren, 1945'te bakteri hücreleri içinde yaşayan virüslerin de değşinime uğradığını, böylece bu basit canlılarda da evrimleşme yeteneğinin bulunduğunu kanıtlayan Luria ve Delbrück'ün çalışmaları, bakteri genetiğindeki hızlı gelişmenin yolunu açan önemli bir adımdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *General Virology,* 1953, ("Genel Viroloji").

• **BAKINIZ:** M.DELBRÜCK, d'HÉRELLE, HERSHEY, LEDERBERG, LWOFF.

Resim 451
Loos ADOLF ***"Büro Yapısı"****, 1910-1911, Michael Alanı, Viyana-Avusturya*

Resim 452
Ambrogio LORENZETTI ***"Madonna ve Çocuk"****, 1319 , Brera, Milano-İtalya*

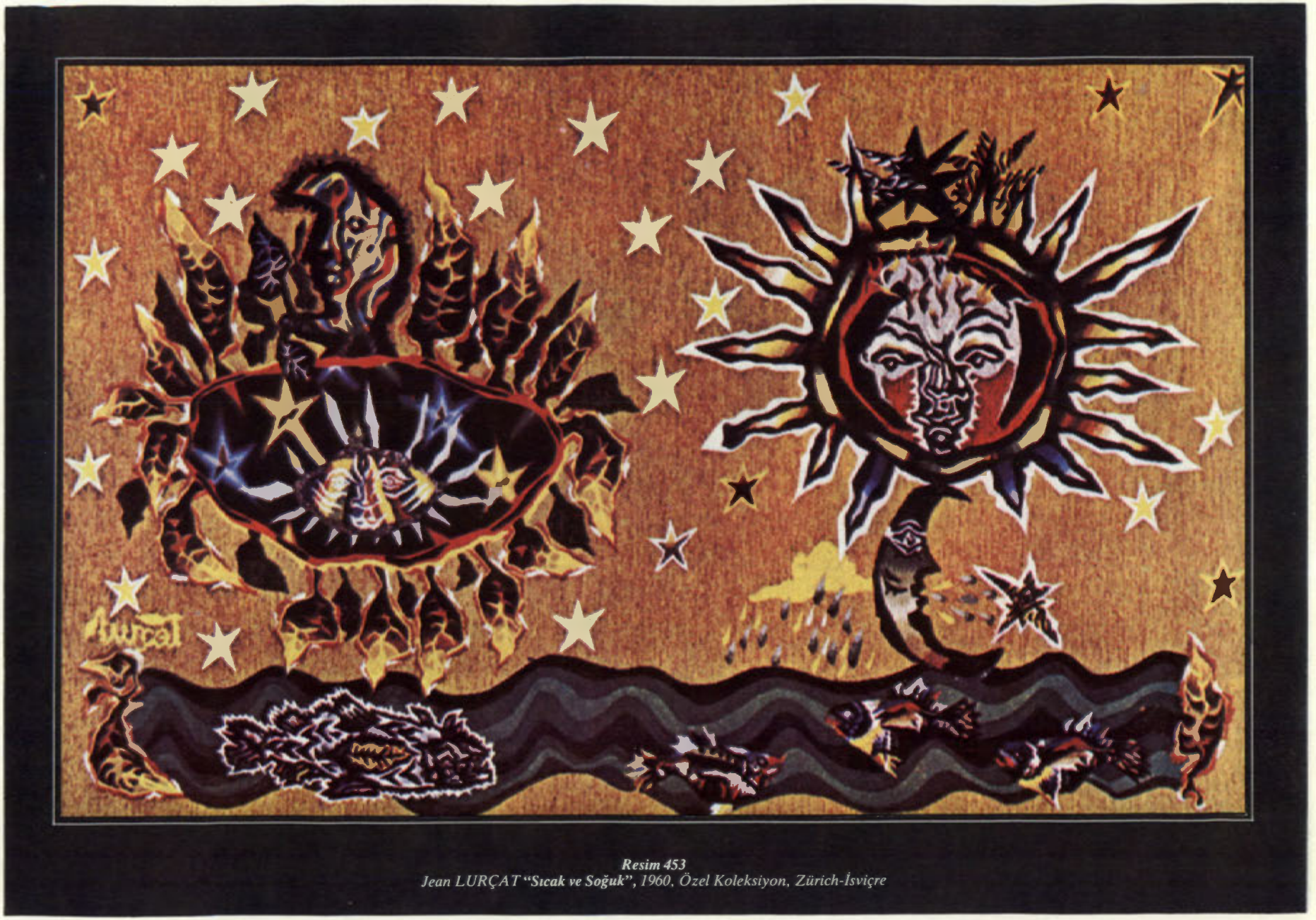

Resim 453
*Jean LURÇAT "**Sıcak ve Soğuk**", 1960, Özel Koleksiyon, Zürich-İsviçre*

Resim 454
Pietro LORENZETTI ***"İsa'nın Acıları"*** *Fresk dizisi'nden*
"Çarmıhtan İndiriliş"*, Aşağı San Francesco Kilisesi, Assisi-İtalya*

LURİA, Aleksandr Romanoviç
(1902-1977)

SSCB'li hekim, psikolog. Nöropsikolojinin kurucularındandır.

16 Temmuz 1902'de Kazan'da doğdu, 1977'de öldü. 1921'de Kazan Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümü'nden mezun oldu. O dönemde yeni bir bilim dalı olan psikoloji alanında çalışmaya başladı. Rusya'da Pavlov ve Behterev'in, Almanya'da Wilhelm Wundt'un, ABD'de E.L.Thorndike'ın sürdürdüğü çalışmaların nesnel yöntemlerine hayranlık duyan Luria, Freud ve Jung'un yapıtlarından da etkilendi. 1932'de yayımlanan *The Nature of Human Conflicts* ("İnsandaki Çelişkilerin Doğası") adlı kitabında heyecanların salt fizyolojik bir olgu olarak ele alınıp, laboratuvar koşullarında incelenmemesi gerektiğini, tersine heyecanların, insanın doğal yaşamında yaptığı gibi isteyerek denetlediği davranışlar üstündeki etkilerinin araştırılmasının anlamlı olduğunu öne sürmüştür. Zekânın gelişimi, zihinsel süreçlerin gelişiminde konuşmanın rolü gibi konular üzerinde de duran Luria, 1924'te L.S.Vigotski ile çalışmaya başladı. Vigotski çalışmalarında psikolojiyi tarihsel ve kültürel bir çerçeve içine yerleştirmeye önem vererek psikologların görevinin bir yandan biyolojik yapıdan, öte yandan toplumdan etkilenen insanın karmaşık işlevsel yapısını incelemek olduğunu savunuyordu. 1930'ların başından başlayarak Luria da psikolojik etkinliğin toplumsal boyutlarıyla ilgilendi ve Vigotski ile birlikte Orta Asya'ya yaptığı iki araştırma gezisinde, tarımdaki kolektifleşme hareketinin ve yaygın okul eğitiminin geleneksel kırsal yapıyı nasıl etkilediğini araştırdılar. Vigotski'nin 1934'te ölümünden sonra Kazan'da yarım bıraktığı tıp öğrenimine yeniden başladı ve 1937'de Moskova Üniversitesi Tıp Bölümünü'nden mezun oldu.

II.Dünya Savaşı sırasında başından yaralanan askerlerin beyin işlevleri üzerinde yaptığı araştırmalar, bir nöropsikolog olarak Luria'nın dünya çapında ünlenmesini sağladı. 1945'te Moskova Üniversitesi'nde profesör, 1967'de aynı üniversitede Nöropsikoloji Bölümü başkanı oldu. 1969'dan 1972'ye değin Uluslararası Bilimsel Psikoloji Birliği'nin ikinci başkanlığını yapan Luria, 1968'de ABD Ulusal Bilimler Akademisi'ne yabancı üye olarak seçildi. Yönettiği laboratuvarlarda, ölümüne değin, zihinsel süreçlerin beyin hasarlarının incelenmesi yoluyla anlaşılmasını olanaklı kılacak çalışmalarını sürdüren Luria'nın yapıtları birçok dile çevrilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Nature of Human Conflicts*, 1932, ("İnsandaki Çelişkilerin Doğası"); *Speech and the Development of Mental Processes in the Child: An Experimental Investigation* (F.Y.Yudoviç ile), 1959, ("Çocukta Konuşma ve Zihinsel Süreçlerin Gelişimine İlişkin Deneysel Araştırma"); *Restoration of Function After Brain Injury*, 1963, ("Beyin Zedelenmesinden Sonra İşlevin Yeniden Kazanılması"); *Basic Problems of Neurolinguistics*, 1976, ("Nörolengüistiğin Temel Sorunları").

- **BAKINIZ:** BEHTEREV, PAVLOV, THORNDIKE, VİGOTSKİ, WUNDT.

LUT
(İÖ 19.yy)

İbrani peygamberi. Sodom ve Gomore kavminin sapıklıklarını önlemek için Tanrı'ca görevlendirildiği söylenir.

Kutsal kitaba göre, Harun peygamberin oğlu ve İbrahim peygamberin yeğenidir. Önce İbrahim'le Mısır'a gitti, sonra Ürdün'e dönerek Sodom'da yerleşti. Hiçbir ahlak kuralı tanımayan, her türlü tanrısal buyruğa karşı çıkan Sodom ve Gomore kavmi arasında yaygın olan eşcinsellik nedeniyle, Tanrı halkı uyarmak, doğru yola getirmek için Lut'u peygamber olarak görevlendirdi. Halk Lut'u yalancılıkla suçladı, alışkanlıklarını bırakmayacağını söyledi. Lut, Tanrı'ya yakardı, bu durumdan kurtarılmayı diledi. Tanrı, onun yakarışı üzerine evine eşsiz güzellikte melekler gönderdi. Halk bu erkek kılıklı melekleri görünce, Lut'un evine saldırdı, onlarla eşcinsel ilişkilerde bulunmak istedi. Lut, bu saldırısı karşısında, "işte kızlarım onlarla sevişin, genç ve güzel erkek konuklarıma dokunmayın" dedi. Melekler, gizlice Lut'a çoluğunu çocuğunu alıp evinden çıkmasını, güvenli bir yere gitmesini bildirdi. Lut evden çıkınca Tanrı buyruğuyla ona karşı çıkan Sodom ve Gomore kavmi yok edildi. Eski Ahit'ten alınan Lut olayı *Kuran*'ın "Şuara suresi"nde kısaca anlatılır.

LUTFİ PAŞA
(1488-1564)

Osmanlı devlet adamı ve tarihçi. Devlet yönetimi hakkında yazdığı *Asafnâme* adlı yapıtıyla tanınmıştır.

Nerede doğduğu bilinmiyor. 27 Mart 1564'te Dimetoka'da (bugün Yunanistan'da) öldü. Arnavut asıllıdır. II.Bayezid döneminde Avlonya taraflarından devşirme olarak İstanbul'a getirildi. Sarayda eğitim gördü. I.Selim 1512'de tahta çıkınca müteferrikalık ile saraydan ayrıldı. I.Süleyman [Kanuni] dönemi (1520-1566) başlarında Kastamonu, Aydın, Yanya sancakbeyliklerinde bulundu. 1529'da I.Viyana kuşatmasına katıldı. 1533'te Karaman beylerbeyliğine atandı. Irakeyn seferinde Karaman Eyaleti kuvvetlerini yönetti. Önce Anadolu, 1536'da da Rumeli beylerbeyliğine getirildi. 1537'de donanma serdarı olarak Barbaros Hayreddin Paşa ile birlikte Korfu seferine çıktı. Ertesi yıl ikinci vezirliğe yükseltilip padişahın yanında Buğdan seferine gitti. 13 Temmuz 1539'da Ayas Paşa'nın yerine sadrazam oldu.

I.Selim'in [Yavuz] kızı, I.Süleyman'ın [Kanuni] kızkardeşi Şah Sultan ile evlendi. Bir kadına uygulattığı insanlık dışı cezadan ötürü karısı ile araları açıldı. Çıkan tartışmadan sonra Şah Sultan'ın adamları tarafından dövüldü. Olay padişaha yansıyınca Lutfi Paşa karısından boşatılıp sadrazamlıktan azledildi ve 1541'de Dimetoka'ya sürüldü.

Lutfi Paşa'nın *Asafnâme* adlı yapıtı sadrazamlara devlet yönetiminin doğru yollarını göstermeye çalışan bir çeşit siyasetname niteliğindedir. *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı yapıtı ise Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1554'e kadar geçen olayları içerir. Büyük bölümü daha önce yazılmış anonim tarihlere dayanır. Ayrıca dinsel konularda yirmiye yakın Arapça ve Türkçe yapıtı vardır.

Papalık ve Hıristiyanlık'la ilgili görüşleri

• **YAPITLAR (başlıca):** *Asafnâme*, (ö.s.), Ali Emiri, (yay), 1908; *Das Asafnâme des Lutfi Pascha*, (ö.s.), R.Tschudi (yay), 1910; (yeni harflerle A.Uğur (yay), 1982); *Tevârih-i Âl-i Osman*, (ö.s), Ali Bey, (yay), 1925.

Martin Luther
Lucas Cranach tarafından 1526'da yapılmış portresi.

Dinde yenileşme önerileri

LUTHER, Martin
(1483-1546)

Alman tanrıbilimci ve din reformcusu. Bütün Hıristiyanların eşit olduğunu, Papa egemenliğinin gereksizliğini ileri sürmüş, kilisede köklü bir yenileşme gereğini savunmuştur.

10 Kasım 1483'te Thüringen yakınında Eisleben'de doğdu, 18 Şubat 1546'da aynı kentte öldü. Yoksul bir maden işçisinin oğluydu. İlk gençlik yıllarını geçirdiği Mansfeld'te, inançlarına çok bağlı olan annesinden etkilenerek din konularına eğilim gösterdi. 1497'de Magdeburg Latin Okulu'na, 1498'de Eisenach'a gönderildi. Daha sonra Erfurt Üniversitesi'nde tanrıbilim, hukuk ve felsefe öğrenimi gördü. Bir süre liselerde felsefe öğretmeni olarak çalıştı. 1505'te Erfurt'ta Augustinusçuluk'u yaymaya çalışan bir topluluğa katıldı. 1507'de papaz oldu, 1510'da önce Roma'ya, sonra Wittenberg'e görevle gönderildi. 1511'de tanrıbilim doktoru sanını kazanınca felsefe ve tanrıbilim okutmakla görevlendirildi. 1513'te Wittenberg Üniversitesi'nde tanrıbilim kürsüsüne atandı. 1515'te Augustinusçular'ın piskopos yardımcılığı görevini üstlendi.

Luther, bir din adamı ve tanrıbilimci olarak, önce Hıristiyanlık'ın temel sorunlarıyla ilgilendi, dua, çile gibi kurumların kaynağını araştırdı, bunları tanrıbilim yöntemiyle açıklamaya çalıştı. Bu konulardaki araştırmaları sonunda gerek Papalık'ın, gerek öteki Hıristiyan kurumlarının, *İncil*'le bildirilen gerçeklere uymadığını gördü. Oysa Hıristiyanlık'ın özünü oluşturan *İncil*'e, özellikle Paulus'un mektuplarında dile getirilen inanç ilkelerine göre davranma gereği vardı. Papalık ve öteki din kurumları Hıristiyanlık'ı yeryüzü egemenliği olarak anlamış, bir yarar ve çıkar kurumu durumuna getirmiş, insanlar arasında, dinin öngördüğü eşitliği, kardeşlik duyguları ve barış içinde yaşamayı savaşa, inanç çekişmelerine dönüştürmüştü. Luther'in anlayışına göre, gerçek bir Hıristiyan kendini her zaman suçlu gören, her zaman doğruya bağlanmış bilen, her zaman yaptıklarından dolayı üzüntü duyan kimsedir *(semper peccator, semper iustus ac semper poenitens)*. Bu üç kavram Luther'in görüşlerini odaklaştıran birer ilke durumundadır.

A- Tanrı salt sevgidir, insan onun yüce varlığını düşününce, evrende bulunduğu durum dolayısıyla, kendini suçlu sayar. Bu suçluluk, insanın kendi özünü bilmesinden, Tanrı sevgisine yaraşır bir varlık olmadığını anlamasından kaynaklanır *(peccator)*. B-Tanrı insanı, Oğul'un (İsa'nın) izinden yürümekle görevlendirmiş, onun buyruğu altına girmekle yükümlü kılmıştır. İnsan bunu bilip imanla onayladığı, ona bağlandığı sürece doğru yoldadır, *(iustus)*. C- İnsan, kendisine her şeyi veren Tanrı karşısında, kendisinin bu kutsal bağışa yaraşır bir iş yapamadığını, karşılığını gereğince veremediğini anlar, boyuna saygısızca davranışlarda bulunduğunu duyar ve durumundan dolayı üzülür *(poenitens)*.

Luther, görüşlerini belli bir dizge bütünlüğüne kavuşturduktan sonra, Avrupa'nın, özellikle Almanya'nın değişik bölgelerinde gezilere çıktı, düşüncelerini açıklayan konuşmalar düzenledi. Önce Almanya'da, Roma'da yapılmakta olan San Pietro kilisesi için vaazlar vererek Tanrı'dan yardım dileyen, Tetzel'in tutumunu eleştirdi. Tanrı'nın bu tür işlere karıştırılmasının Hıristiyanlık'la bağdaşmadığını ileri sürdü. 1517'de Wittenberg şatosu kilisesinin kapısına, kendi düşüncelerini içeren 95 bölümlük yazısını astı. Bu yazı, onun giriştiği dinde yenileşme (reform) olayının başlangıcıdır. Bir süre sonra, Reform'un gerekçelerini açıklayan konuşmalarını sürdürmeye, kiliselerin tutumuna karşı halkı uyarmaya başladı. 1518'de Papa'ya başvurarak dinle ilgili düşüncelerini, özellikle dinde bir yenileşmenin kaçınılmazlığını bildirdi. Augsburg Diyeti sırasında Caietanus ile, 1519'da Leipzig'te Johann Eck ile tartışmalara girişti. Papa, yazdığı karşılık yazısında Luther'den düşüncelerini bırakmasını istedi. Luther, Papa'nın yazısını *(Exsurge domine/* papalık fermanı), 1520'de, Wittenberg alanında yaktı, Papa'nın önerilerinin geçersizliğini, *İncil*'in özüyle bağdaşmadığını ileri sürdü. Papa da Luther'i aforoz etti. Bu olay üzerine Luther, konuşmalarını sıklaştırdı, düşüncelerini halkın konuştuğu Almanca ile açıklamayı sürdürdü. 1521'de İmparatorluk Diyeti önüne çıkarılan Luther, daha önce açıkladığı düşüncelerini değiştirmeyeceğini, doğru yolda ve Hıristiyanlık'ın özüne uygun davrandığını ortaya attı. Papa'nın etkisi altında kalan yetkili kurumlar, Luther için soruşturma açınca, o da Saksonyalı Friedrich'in önerisi

üzerine kaçtı, Wartburg şatosunda saklandı. On yıl süren bu gizlenme döneminde *İncil*'i Alman halk diline çevirdi; 1534'te biten çeviri toplumda büyük ilgi uyandırdı.

► Luther, Hıristiyanlık'ın özünü kavramada, Paulus'un düşüncelerinden yola çıkarak evrensel bir dinin bütünleyici, barışçı, uzlaştırıcı olması gereğini savunur. Bu nedenle, evrenselliğe karşı çıkan, yalnız İbrani toplumunun dini olduğunu ileri süren Yahudilik'i eleştirir, bütünleyici değil bölücü, çıkarcı bir nitelik taşıdığını, bu nedenle insanlık için sakıncalı bulunduğunu vurgular. Ona göre Hıristiyanlık da Papa'nın elinde evrenselliğini yitirmiş, belli ve mutlu bir azınlığın egemenlik sağlama aracı durumuna gelmiştir.

► Hıristiyanlık'ı gerçek özüne uygun bir nitelikte anlamak, yaymak ve benimsetmek için, önce Papalık'ın yeryüzü egemenliğine son vermek gerekir. Çünkü, bütün Hıristiyanlar birbirine eşittir, Tanrı katında, insan olarak kimse kimseden üstün ve ayrıcalıklı değildir. Tek egemen güç evrensel tinselliktir (ruhaniyet), oysa Papalık bir yeryüzü egemenliği kurmuş, gerçekten ayrılmıştır. Hıristiyanlık, onu benimseyen bütün insanlar için olduğundan kutsal yazıların da bütün Hıristiyanlarca anlaşılması gerekir. Papalık'ın, kutsal yazılarını yalnız din uzmanları anlayabilir, açıklayabilir savı tutarsızdır. Öte yandan dinle ilgili toplantıları yalnız Papalık'ın düzenlemesi de *İncil*'in özüne aykırıdır, geçerli değildir. Gerek Papalık, gerek elinde bulunan yönetim düzeni, yenileştirilmeli, özellikle papazlara evlenme koşulu getirilmeli, eğitimde çağın gereksinmelerine uygun bir düzenleme ve yenilik yapılmalı, ruhban sınıfının denetiminden kurtulmuş, özgür düşünceli bir insan topluluğunun oluşturulması yoluna gidilmelidir.

► Luther'e göre kesin ve insanları aydınlatıcı bir devrim ancak gönüllerde gerçekleşebilir. Papalık'ın dinde uyguladığı yöntem böyle bir yenileşme ve gelişmeyi önlemektedir. Vaftiz, tövbe, yaptığından dolayı üzüntü duyma gibi insanın tinsel özüyle bağlantılı işler doğru olabilir, kilisenin öteki uygulamaları gereksizdir. Din törenleri de (ayinler) Tanrı'ya bir sunuş değildir, özellikle töz değişikliği görüşü *İncil*'e aykırıdır. Gerçek Hıristiyan özgür ve kendi kendinin egemenidir, başkalarına boyun eğmesi, böyle bir eğitimden geçirilmesi doğru değildir. Tinsel olgunluk ve yetkinlik bakımından Hıristiyan bir görev insanıdır, herkese karşı yumuşak davranır, boyun eğer. İnsan yalnız inançla, tanrısal kayrayı kazanmakla, tanrısal yardımla mutlu olabilir. Onun mutluluğu başkalarının aracılığını gerektirmez *(sola gratis, sola fide)*.

Luther'in öne sürdüğü düşünceler, sonradan, Hıristiyan toplumunda yeni bir mezhebin kurulmasına olanak sağlamış, *İncil*'in ulusal dillerde okunmasına yol açmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Von Luther's Werken*, 1826-1857, 67 cilt, (ö.s.), ("Luther'in Yapıtları").

• **KAYNAKLAR:** L.Boehmer, *Der junge Luther*, 1925; O.Dittrich, *Luther's Etik*, 1930; F.Lötzsch, *Vernunft und Religion, luthersches Erbe bei Kant*, 1976; G.Ritter, *Luther, Gestalt und Symbol*, 1925.

LUTHULİ, Albert
(1898-1967)

Güney Afrikalı siyaset adamı. Irk ayrımına karşı sürdürülen mücadelenin önderlerindendir.

◄ *Evrensel din*

Albert John Mvumbi Luthuli Rodezya'da (bugün Zimbabwe) doğdu, 21 Temmuz 1967'de Güney Afrika'da Stranger'de öldü. Bir Zulu kabilesi olan Groutville kabilesindendi. 10 yaşında Rodezya'da çevirmenlik yapan babasını yitirince Güney Afrika'ya döndü. Groutville kabilesinin şefi olan amcasından Zulu geleneklerini öğrenen Luthuli, Adams College'da öğrenim görerek öğretmen oldu. Bir süre Adams College'da öğretmen olarak çalıştıktan sonra Groutville kabilesinin şefliğine getirildi.

◄ *İnanç ve eşitlik*

Bu dönemde çeşitli dini ve mesleki derneklerde etkinlik gösterdi. Hıristiyan dinine ve Zulu geleneklerine bağlılığının da etkisiyle, Güney Afrika'da 1894-1914 arasında ırk ayrımına karşı mücadeleye önderlik etmiş olan Mohandas Gandi'nin ırk ayırımına karşı şiddete dayalı olmayan mücadele biçimini benimsedi. 1945'te ırk ayrımına karşı mücadele eden yerli halkın kurduğu AUK (Afrika Ulusal Kongresi) adlı örgüte üye olarak siyasi yaşama atıldı. Ertesi yıl Yerli Temsilciler Konseyi'ne atandı. Hükümete Afrika'ya ilişkin sorunlarda danışmanlık yapmak üzere oluşturulan bu konseyin üyeleri yerli aydınlar ve kabile reisleri arasından seçilmekteydi.

◄ *Törenler ve gerçek*

1948'de ırk ayırımı politikasını savunan D.F.Malan başkanlığındaki Milliyetçi Parti'nin iktidara gelmesi, yerli halk üzerindeki baskıların daha da yoğunlaşmasına ve ırk ayırımını destekleyen bir dizi yasanın uygulamaya konmasına neden oldu. 1951'de Luthuli AUK'nin Natal bölgesi başkanlığına getirildi. Ertesi yıl AUK Güney Afrika Hintli Kongresi ile birlikte hareket ederek ırk ayırımını destekleyen yasalara karşı kampanya açtı. Irk ayrımına karşı sürdürülen mücadele içinde etkin olarak yer alması üzerine hükümet, Luthuli'den kabile şefliğinden ya da AUK'deki görevinden istifa etmesini istedi. Luthuli görevinden ayrılmayı reddedince hükümet tarafından kabile şefliği görevine son verildi.

1952'de AUK'nin başkanlığına seçilen Luthuli aynı yıl iki yıl süreyle Groutville'de zorunlu ikâmet cezasına çarptırıldı. 1956'da 156 kişi ile birlikte vatana ihanetle suçlanarak yargılandıktan sonra 1957'de suçsuz bulunarak serbest bırakıldı. Bu yıllarda sürdürdüğü kararlı mücadele ile adını dış dünyaya duyurdu ve Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterildi. 1959'da beş yıl süreyle Groutville'den ayrılması ve toplantılara katılması yasaklandı. Aynı yıl şiddete dayalı olmayan mücadele biçiminde ısrar etmesi örgüt içinde eleştirilere yol açtı ve R.M. Sobukwe AUK'den ayrılarak PAK'yi (Pan Afrika Kongresi) kurdu.

1960'ta Sharpeville'de kimlik yasasını protesto eden göstericilerin üzerine polisin ateş açması üzerine ulusal matem çağrısında bulunan Luthuli tutuklandıysa da hastalığı nedeniyle cezası para cezasına çevrildi. 1960 olayları sonucu AUK ve PAK yasadışı ilan edildi.

Zürich yılları

Luthuli 1961'de Groutville'den kısa bir süre için ayrılmasına izin verilmesi üzerine Oslo'ya giderek Nobel Barış Ödülü'nü aldı. Bu ödülü alan ilk Afrikalı olan Luthuli yaşamının sonuna dek polis gözetiminde yaşadı. Temmuz 1967'de bir tren kazası sonucu öldü.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Let My People Go*, 1962, ("Bırakın Halkım İlerlesin").
- **KAYNAKLAR:** M.Benson, *Chief Albert Luthuli of South Africa*, 1963; E.Callan, *Albert John Luthuli and the South African Race Conflict*, 1962.
- **BAKINIZ:** M.GANDİ, HERTZOG, MALAN, MANDELA.

Almanya Sosyal Demokrat Partisi'ne girmesi

Rosa Luxemburg

LUXEMBURG, Rosa
(1871-1919)

Polonya asıllı Alman düşünür ve siyasetçi. Avrupa Sosyal Demokrat hareketinin önderlerindendir.

5 Mart 1871'de Polonya'nın Lublin ilinin Zamość kasabasında doğdu, 15 Ocak 1919'da Berlin'de öldü. Babası varlıklı, Yahudi kökenli bir tüccardı. Kültürlü, Almanca, Rusça ve Lehçe konuşan bir aile çevresi içinde yetişti. İlk ve ortaöğrenimini Varşova'da tamamladıktan sonra 1889'da İsviçre'ye geçerek bir yıl sonra Zürich Üniversitesi'ne girdi; felsefe, siyaset bilimi, tarih, kamu hukuku ve iktisat öğrenimi gördü; 1897'de doktorasını aldı.

Bir yıl sonra *Die industrielle Entwicklung Polens* ("Polonya'nın Sınai Gelişimi") adıyla yayımlanan tezinde Polonya sanayiinin Rus ekonomisiyle yakın ilişkisini inceleyerek Polonya burjuvazisinin ulusal bağımsızlıktan yana olması için nesnel koşulların bulunmadığını, bağımsız Polonya sisteminin küçük esnaf ve yıkılmakta olan soylu toprak sahiplerince desteklendiğini öne sürdü.

Daha lise öğrencisi iken devrimci hareketlerin içinde yer alan Luxemburg, uluslararası sosyalist hareketin önemli merkezlerinden biri olan Zürich'de Plehanov, Akselrod ve Jogiches gibi sürgündeki Rus ve Polonyalı Marxistler'le tanıştı. Polonya Sosyalist Partisi'nin, Polonya'nın Rusya'dan tam bağımsızlığını savunmasına karşı, Polonya'nın Rusya bütünlüğünde özerkliğini savunan Luxemburg 1894'te, Rus sosyal demokrat hareketinin bir kolu olarak düşündüğü Polonya Krallığı Sosyal Demokrasi Partisi'nin (Socjaldemokracja Królestwa Polskiego) kuruluşuna katkıda bulundu. Bu parti 1899'dan sonra Polonya ve Lituanya Krallığı Sosyal Demokrasi Partisi adını aldı. Luxemburg kitle tabanı olmamasına karşın II.Enternasyonal'e kabul edilen partinin temsilcisi olarak 1896'dan sonra Enternasyonal'in tüm kongrelerine katıldı.

1898'de Berlin'e geçen Luxemburg bir muvazaalı nikâh yaparak Alman vatandaşlığına kabul edildi; Almanya Sosyal Demokrat Partisi'ne girdi ve sürekli olarak partinin sol kanadında yer aldı. Kısa sürede uluslararası sosyal demokrasi hareketinin önderleri arasına girmeyi başardı. O dönemin Marxist gazetesi olan *Die Neue Zeit*'ın (Yeni Çağ) yazarları arasına katılan Luxemburg, Alman Sosyal Demokrasisi saflarındaki ilk mücadelesini, Kautsky ve Bebel ile birlikte Bernstein'ın temsil ettiği görüşlere karşı verdi. Bernstein, 1899'da yayımladığı *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*, ("Sosyalizmin Varsayımları ve Sosyal Demokrasinin Görevleri") adlı kitabında Marx'ın temel tezlerini eleştirmiş, sosyalizme, parlamenter demokrasi yoluyla yavaş yavaş varılabileceğini savunmuştu. Luxemburg aynı yıl yayımladığı *Sozialreform oder Revolution?* (Sosyal Reform ya da Devrim) adlı kitabında, Bernstein'ın görüşlerine karşı çıkarak, kapitalizmin, çöküntü ve bunalımlar dönemine girdiğini, savaşların ve devrimlerin kaçınılmazlığını vurguladı. Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin 1899 Hannover, 1901 Lübeck ve 1903 Dresden kongrelerinde bu alandaki tartışmayı sürdürerek Kautsky'le birlikte Bernstein'ın tezlerinin reddedilmesinde etkili oldu.

Luxemburg, Leninist parti anlayışına göre daha gevşek ve daha geniş bir örgütlenme biçimine yakın olduğu için 1903'te Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Bolşevikler ve Menşevikler olarak ikiye ayrılışını eleştirdi. 1905 Rus Devrimi'ni heyecanla karşıladı ve devrimin Polonya'ya yayılması doğrultusunda çalışmak için 1906 başında sevgilisi ve dava arkadaşı Jogiches ile birlikte Varşova'ya gitti. İki ay süreyle devrimci hareketler içinde çalıştıktan sonra Jogiches ile birlikte tutuklandı. Birkaç ay sonra serbest bırakılmasının ardından Finlandiya'da kısa bir süre kalan Luxemburg, bu arada Lenin'le tanıştı. 1905 Devrimi'nde Bolşevikler'in tavırlarına yakınlık duydu; Enternasyonal'in kongrelerinde zaman zaman Lenin'le yakın bir işbirliği içinde oldu.

Luxemburg, Varşova'daki 1905-1906 ayaklanmalarının ardından "kitle grevi"ni işçi hareketini devrime götüren temel bir eylem biçimi olarak görmeye başladı ve bu görüşlerini 1906'da yayımlanan *Massenstreik, Partei und Gewerkschaften* (Kitle Grevleri, Sendikalar, Partiler) adlı kitabında geliştirdi.

II.Enternasyonal'in 1907 Stuttgart Kongresi'nde,

Lenin'le birlikte emperyalist devletler arasındaki savaşlarda, kapitalizmi devirmek için devrimci mücadelenin sürmesi gerektiği tezini savunan Luxemburg, Almanya Sosyal Demokrat Partisi yönetiminin artan parlamentarist eğilimleri ve yaklaşan savaşa karşı giderek milliyetçi bir tavra yönelmesi karşısında 1910'dan itibaren parti üst kademeleri ile ve bu arada Kautsky ile çatışmaya girdi. 1913'te en önemli kuramsal yapıtı olan *Akkumulation des Kapitals*'i (Sermaye Birikiminin Tarihsel Koşulları) yayımladı. Luxemburg, burada Marx'ın *Das Kapital*'inin ikinci cildindeki yeniden üretim şemalarını ele alarak genişletilmiş yeniden üretimin (büyüyen bir ekonominin) denge koşullarının sürekli olarak gerçekleşmesi durumunda ekonominin genişleyen üretim kapasitesinin tam olarak kullanılabilmesi için talebin nereden kaynaklanacağı sorusu üzerinde durdu. Sorunun, Tugan-Baranowski'nin yaptığı gibi kapitalistlerin diğer kapitalistlere sürekli artan miktarlarda üretim malı satabileceğini ileri sürerek çözülemeyeceğini, kapitalistlerin kesintisiz birikime yönelmelerinin, ancak yatırım yaptıkları dalların ürünleri için sürekli genişleyen bir piyasa talebi olması durumunda mümkün olacağını öne sürdü. Bu açmaza, "kapitalizm dışından" kaynaklanan taleple geçici bir çözüm bulunabileceğini, bunun da küçük üreticiliğin yaygın olduğu kırsal kesimlerin ve dünya ekonomisinin geri kalmış bölgelerinin uluslararası sermaye tarafından "fethedilmesiyle" gerçekleşeceğini, dünya çapında pazar paylaşılması mücadelesinin ise kapitalizmin varlığını uzatmanın son çaresi olduğunu belirtti. Pazarların paylaşılmasının siyasi ve silahlı çatışmalarla gerçekleşmesinin ise savaş giderlerini artırarak kapitalist sistem için ek bir talep oluşturduğunu, ancak kapitalizmin tüm dünyayı fethettiği, kendi üretim biçimini fethedilen ulusal ekonomilere ve pre-kapitalist kırsal kesimlere egemen kıldığı zaman, bu çözüm yolunun tıkanacağını ve kapitalizmin dünya çapında bir sistem olarak bunalıma sürüklenerek çöküntüye uğramasının kaçınılmaz olduğunu öne sürdü.

1914'te Almanya Sosyal Demokrat Partisi milletvekillerinin topluca savaş kredileri lehine oy kullanmaları, Luxemburg'un parti ile bağlarının kopmasında son halkayı oluşturdu. Savaş aleyhtarı mücadelesinden ötürü 1914-1918 yıllarının büyük bir bölümünü hapiste geçiren Luxemburg, 1916'da K.Liebknecht, Jogiches, Zetkin ve Mehring ile birlikte Spartakus Birliği'nin kuruluşunda önemli rol oynadı. Kasım 1918'de hapisten çıkar çıkmaz, Almanya'da devrim koşullarının doğmuş olduğunu savundu ve Spartakus Birliği'nin Almanya Komünist Partisi'ne dönüşmesini gerçekleştirecek kongrenin hazırlıklarına katıldı. Yeni partinin programını hazırladı. 1 Ocak 1919'da Almanya Komünist Partisi'nin I.Kongre'sinin son bulmasından sonra, aslında erken bulduğu için onaylamadığı ve birkaç gün sonra bastırılacak olan Berlin ayaklanmasına, işçi ve asker sovyetleriyle dayanışma içinde olmak için katıldı. Sosyal Demokrat Ebert hükümetince hakkında tutuklanma kararı çıkarıldı. 15 Ocak 1919'da Karl Liebknecht'le birlikte tutuklandı ve aynı gün onları hapishaneye götürmekle görevli askerlerce dövülerek öldürüldüler.

20.yy başlarında sosyalist hareketin ve Marxist düşüncenin önemli temsilcilerinden biri olan Luxemburg, Polonya ve Almanya sosyal demokrasi hareketinin ön saflarında bulunduğu yaklaşık yirmi yıl boyunca sürekli olarak bu hareketlerin sol kanadında yer almış, siyasi yazılarıyla bu hareketin içindeki milliyetçi, reformcu ve parlamentarist akımlara karşı mücadele vermiştir. Luxemburg, benimsediği enternasyonalizm düşüncesi doğrultusunda Polonya'nın bağımsızlığını savunan Sosyalist Parti'ye ve Bolşevikler'in, ulusların kendi kaderlerini belirleme hakkına dayanan programına, Ekim Devrimi'nden önce ve sonra karşı çıkmıştır. Buna karşı I.Dünya Savaşı karşısındaki tutumu Bolşevikler'in çizgisi ile birleşmiştir.

Sermaye birikimi üstüne görüşleri

1906'dan itibaren "kitle grevi"ni işçi hareketini devrime götüren temel bir biçim ve en güçlü silah olarak değerlendiren Luxemburg, yirmi yıl kadar önce Friedrich Engels'in genel grevi bir devrim aracı olarak kullanabilecek örgütlenme ve disiplin düzeyine ulaşmış bir işçi sınıfının, böyle bir noktada temel olarak genel grevsiz de iktidara el koyabilecek durumda olacağını, dolayısıyla genel grevin siyasi öneminin abartılmaması gerektiği yolundaki görüşlerini, ekonomizme saplanmış bir sendika hareketi ile parlamentarizme saplanmış bir siyaseti benimseyen Alman Sosyal Demokrasisi'nin devrimci mücadeleden kaçmak için bir bahane olarak kullandığını öne sürmüştür.

Kendiliğinden gelişen kitle hareketlerinin taşıdığı devrimci potansiyele duyduğu kuvvetli inanç, Luxemburg'un siyasi görüşlerinin belirleyici bir özelliğini oluşturmuştur. Kendi parti anlayışı doğrultusunda Rusya'da, 1917 Devrimi'nden sonra sınıf egemenliğini ifade eden temel örgütlenmenin partiden çok, işçi ve asker sovyetleri olduğunu savunmuştur.

Luxemburg'un bunalım ve emperyalizm üstüne geliştirdiği görüşler hem çağdaşı, hem de sonraki kuşakların Marxistler'inin bir bölümü tarafından eleştirilmiş, Marx'ın büyüme modeli oluşturmaya elverişli yeniden üretim şemalarından bir kriz modeli türetmenin tutarsızlıklara yol açtığı öne sürülerek, Luxemburg'un tutarsızlıklarından birinin, üretim malları üreten sektörün genişlemesinin, bu sektörde daha fazla işgücü kullanılmasına yol açarak, tüketim malları üreten sektöre ek bir talep yaratacağını görmemesi olduğu belirtilmiştir. Ancak bu sorunu irdelemiş olması bile, *Akkumulation des Kapitals*'in yazılışından 40-50 yıl sonra, J. Robinson ve Kalecki gibi Keynes ile Marx arasında yer alan iktisatçılar tarafından önemli bir katkı olarak değerlendirilmiştir.

I.Dünya Savaşı'na karşı tutumu

Siyasi görüşlerinde oldukça iradeci bir yaklaşımı benimseyen Luxemburg, kapitalist ekonominin geleceğine ilişkin çözümlemelerinde iktisadi belirlenimciliğe ağırlık tanımıştır.

Rosa Luxemburg, çok yönlü kişiliği, ilkelerinden ödün vermeyen yaşamı, pek çok önemli sorunu gündeme getiren ve doğru yanıtlara kapı aralayan iktisatçı boyutları ile 20.yy başlarının en etkili sosyalistlerinden biri olarak önem taşımaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Die industrielle Entwicklung Polens*, 1898, ("Polonya'nın Sınai Gelişimi"); *Sozialreform oder Revolution?*, 1899, (Sosyal Reform ya da Devrim, 1975); *Organisationfragen der russischen Sozialdemokratie*, 1903, ("Rus Sosyal Demokrasisinin Örgütlenme Sorunları"); *Massenstreik, Partei und Gewerkschaften*,

1906, (Kitle Grevleri, Sendikalar, Partiler, 1976); *Die Akkumulation des Kapitals*, 1913, (Sermaye Birikiminin Tarihsel Koşulları, 1984); *Die Krise des Sozialmdemokratie*, 1916, ("Sosyal Demokrasinin Bunalımı"); *Die Akkumulation des Kapitals oder was die Epigonen aus der Marxschen Theorie gemacht haben. Eine Anti-Kritik*, (ö.s.), 1921, ("Sermaye Birikimi ya da Marx'ın İzleyicileri Onun Kuramını Nasıl Ele Aldılar Bir Anti-Kritik"); *Gesammelte Werke*, (ö.s.), 1922-1928; *Einführung in die Nationalökonomie*, (ö.s.) 1925, ("Politik İktisada Giriş"); *Hapishane Mektupları*, 1970; *Sevgiliye Mektuplar*, 1984.

- **KAYNAKLAR:** T. Cliff, *Rosa Luxemburg*, (Türkçe çev.) 1968; P. Frölich, *Rosa Luxemburg: Her Life and Work*, 1940; L.Kautsky, *Rosa Luxemburg: Ein Gedenkbuch*, 1929; P.Nettl, *Rosa Luxemburg*, 1966.

- **BAKINIZ:** E.BERNSTEIN, BUHARİN, ENGELS, KAUTSKY, LENİN, K.LIEBKNECHT, MARX.

LVOV, Georgiy Yevgenyeviç
(1861-1925)

Rus siyaset adamı. 1917 Şubat Devrimi'nden sonra kurulan Geçici Hükümet'te başbakanlık yapmıştır.

2 Kasım 1861'de Tula Eyaleti yakınlarında Popovka'da doğdu, 6 Mart 1925'te Paris'te öldü. Eski bir soylu ailesinin oğluydu. Moskova Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenim gördü. 1886-1893 arasında İçişleri Bakanlığı'nda çalıştı. 1902-1905 arasında Tula Eyaleti'nde Zemstvo (Yerel Yönetim Kurulu) başkanlığı yaptı. 1861'de serfliğin kaldırılmasından sonra toprak sahibi soyluların köylülere toplumsal hizmet götürmek amacıyla oluşturdukları Zemstvolar'ın, aynı dönemde toplanan kongrelerine katıldı. 1904-1905 Rus-Japon Savaşı sırasında Rusya'daki tüm Zemstvolar'ın yaralı askerlere yardım göndermeleri için bir kampanya örgütledi. 1905'te Kadet (Konstitutsiyonnaya Demokratiçeskaya-Anayasacı Demokratlar) Partisi'ne katıldı ve Mayıs 1906'da toplanan I.Duma'ya (meclis) milletvekili seçildi. I.Dünya Savaşı başlarında Tüm Rusya Zemstvoları Birliği'nin başkanlığını yaptı; resmi hizmetlerin aksamaması için çeşitli gönüllü çalışma birlikleri kurdu.

1917 Şubat Devrimi'nden sonra 15 Mart'ta kurulan Geçici Hükümet'te başbakanlık ve içişleri bakanlığı görevlerini üstlendi. Anayasacı demokratlardan ve liberallerden oluşan hükümetin, dışişleri bakanı Milyukov aracılığıyla, savaşı sürdürme kararında olduğunu açıklaması üzerine 1 Mayıs'ta Petrograd'da başlayan savaş karşıtı büyük kitle gösterilerinin ardından, Milyukov ve savaş bakanı Gruçkov hükümetten ayrıldılar. Lvov 18 Mayıs'ta Sosyalist Devrimciler'in ve Menşevikler'in de katıldığı yeni bir koalisyon hükümeti kurdu.

Lvov, giderek güçlenen devrimci kitle hareketlerini denetim altına alamayan ve Temmuz ayında Alman ve Avusturya ordularına karşı düzenlediği Galiçya saldırısı başarısızlıkla sonuçlanan hükümete karşı 16 Temmuz'da Petrograd'da başlayan ayaklanmanın ardından, 20 Temmuz'da başbakanlıktan istifa ederek yerini Aleksandr Kerenski'ye bıraktı. Ekim Devrimi'nden sonra tutuklandıysa da kaçmayı başararak bir süre karşıdevrimci Beyaz Ordular'ın örgütlenme çalışmalarına katıldı. 1918'de Fransa'ya kaçtıktan sonra, 1918-1920 arasında iç savaş süresince Paris'te karşıdevrimci etkinliklerini sürdürdü.

- **BAKINIZ:** ALEKSANDR II, MİLYUKOV, KERENSKİ, LENİN, NİKOLAY II.

LWOFF, André
(1902)

Fransız biyoloji ve genetik bilgini. Virüs ve bakteriler üzerindeki çalışmalarıyla hücre genetiğine değerli veriler kazandırmıştır.

8 Mayıs 1902'de Allier idare bölgesindeki Ainay-le-Château'da doğdu. Fransa'ya yerleşmiş Rus-Polonya asıllı bir ailenin çocuğudur. Paris Üniversitesi'nden 1921'de fen lisansını, 1927'de tıp diplomasını, 1932'de de doktora derecesini aldı. 1921'de araştırmacı olarak çalışmaya başladığı, 1938'de Mikrop Fizyolojisi Bölümü'nün başkanlığına getirildiği Paris Pasteur Enstitüsü'ndeki görevini 1984'te de sürdürmekteydi. II.Dünya Savaşı'nda Alman işgaline karşı ulusal direniş hareketine katılan ve savaştaki yararlılıkları nedeniyle Direniş madalyasıyla onurlandırılan Lwoff, Pasteur Enstitüsü'ndeki görevine ek olarak 1959'dan 1968'e değin Paris Üniversitesi'nde mikrobiyoloji profesörlüğünü üstlendi. Ayrıca, 1962'de Uluslararası Mikrobiyoloji Dernekleri Birliğinin başkanlığına seçildi, 1968-1972 arası Bilimsel Kanser Araştırmaları Enstitüsü'nün yöneticiliğini yaptı ve Avrupa Moleküler Biyoloji Örgütü'nün kurulmasında etkin bir rol oynadı. 1958'de Londra'daki Royal Society'nin, 1976'da Fransız Bilimler Akademisi'nin üyeliğine kabul edilen Lwoff, molekül genetiğine katkıları nedeniyle 1965 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Jacob ve Monod ile bölüşmüş, 1966'da Légion d'honneur'ün büyük haç nişanıyla ödüllendirilmiş, 1967'de Einstein Ödülü'nü almıştır.

1910'larda ilk kez d'Hérelle'in tanımlayıp "bakteriyofaj" diye adlandırdığı bakteri virüslerinin, kendisine konak olarak seçtiği bir bakteri hücresinin zarını özel bir enzim salgısıyla eritip, baş bölgesindeki genetik malzemesi DNA'yı bu konak bakteri hücresinin içine bıraktığı ve sonunda bakteri hücresinin parçalanıp yok olmasına yol açtığı, 1940'larda özellikle Hershey, Delbrück ve Luria'nın çalışmalarıyla anlaşılmıştı. 1950'den sonra, zaman zaman Monod ve özellikle Jacob'un da katıldığı kalabalık bir çalışma ekibiyle birlikte Pasteur Enstitüsü'nde bu konuyu araştırmaya başlayan Lwoff'un, bakteri hücresinin yıkımıyla sonuçlanan bu olayda "lizojeni" adını verdiği bir sürecin varlığını ve niteliğini açıklaması, bakteri genetiğinde çok önemli aşamaların başlangıcı oldu. Lwoff'a göre bu süreç, hücre zarından içeri sızan virüs kromozomunun, konak bakterinin kromozomuyla birleşerek etkisiz ve "gizil" duruma geçmesiyle başlar. Bu etkisiz durumu ne kadar

sürdüreceği bilinmeyen böyle bir virüs kromozomunun bulunduğu bakteri hücresine "lizojen bakteri" denir.Virüs kromozomu etkisiz kaldığı sürece lizojen bakteri yıkıma uğramayacağı gibi, büyüme hızında ve bölünerek yeni döller verme etkinliğinde de hiçbir değişiklik olmaz. Ancak, lizojeni durumu kalıcı ve sürekli değildir; "uyuyan" virüs kromozomu herhangi bir anda kendiliğinden etkin duruma geçebilir ve hücre içinde hızla çoğalan virüs parçacıkları konak hücrenin zarını eritip, her biri yeni bir konak bakteriye yerleşmek üzere çevreye dağılabilir. Gene Lwoff ve çalışma arkadaşlarının deneylerinden anlaşıldığı gibi, gizil virüs kromozomlarını hızla etkin duruma getirerek konak bakterinin yıkımına yol açan en güçlü etken morötesi ışınlardır.

Bakteri hücresine girip, bu konak hücrenin kromozomuyla birleşen virüs kromozomu parçacıklarını "epizom", lizojen bakterinin içinde gizil durumda barınan bakteri virüslerini "profaj" diye adlandıran Lwoff'un çalışmaları, bakterilerden ileri gelen hastalıkların önlenmesi ve tedavisi için yeni bir umut ışığı olduğu kadar, hücre genetiğinin gizlerini çözebilecek önemli gelişmelerin de çıkış noktası 'oldu. Lizojen bir bakteri hücresinin bölünerek çoğalması sırasında, profaj kalıtsal yolla oğul hücrelere iletileceğinden, yeni döllerin de lizojen olacağını Lwoff açıklamıştı. Lizojen bir bakteri hücresi ile lizojen olmayan bir bakteri hücresi arasındaki eşeysel üreme sırasında, genetik verici durumunda olan lizojen bakterinin, taşıdığı virüs DNA'sını öbür bakteriye (genetik alıcı) aktardığı ve değişik genotip yapıda yeni döllerin türeyebileceği de özellikle Lederberg ve Delbrück'ün araştırmalarıyla gün ışığına çıktı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Evolution physiologique*, 1944, ("Fizyolojik Evrim"); *Problems of Morphogenesis in Ciliates, Reproduction and Evolution*, 1950, ("Kirpiklerde Morfogenez Sorunları, Üreme ve Evrim"); *Biological Order*, 1962, ("Biyolojik Düzen").

- **BAKINIZ:** M.DELBRÜCK, DULBECCO, d'HÉRELLE, HERSHEY, F.JACOB, LEDERBERG, S. LURIA, MONOD, TWORT.

LYAUTEY, Louis
(1854-1934)

Fransız asker ve devlet adamı. Görevi sırasında Fas'taki Fransız yönetimini güçlendirmiştir.

Louis Hubert Gonzalve Lyautey 17 Kasım 1854'te Nancy'de doğdu, 21 Temmuz 1934'te Thorey'de öldü. Babası mühendisti. 1873'te Saint-Cyr Askeri Akademisi'ne girdi. Burada Albert de Mun'un Katolik sosyal reformcu görüşlerinden etkilendi. Bir süre Châteaudun'daki bir süvari alayında görev yaptıktan sonra 1880'de Fransız sömürgesi Cezayir'e gitti. 1882'de Fransa'ya dönen Lyautey yüzbaşı oldu. 1887'de Saint-Germain'de bir kolordunun başına getirildi.

1894'te Çin Hindi'ne gönderildi. Tonkin'de Fransız komutanı J.S.Gallieni ile tanıştı; onun gibi sömürgeciliğin uygarlaştırıcı bir işlevi olduğu görüşünü benimsedi. 1897'de Madagaskar genel valisi olan Gallieni ile birlikte oraya gitti. Tuğgeneral rütbesiyle adadaki Fransız yönetimini güçlendirmek için çaba harcadı. 1902'de Fransa'ya dönerek Alençon'daki XIV. alayın komutanı oldu. 1904'te Cezayir genel valisi Celestin Jonnart onu Ain-Sefra bölgesi komutanlığına atadı. 1903'te general oldu. 1906'da Oran' daki tümenin başına getirilen Lyautey 1907'de Ucda' yı işgal ederek bölgedeki yerli kabilelerin ayaklanmalarını bastırdı. 1910'da Fransa'ya döndükten sonra Lyautey Rennes'deki kolordu komutanlığına atandı. 1912'de Fransız Akademisi'ne seçildi.

1912'de Fas'ın Fransa ve İspanya'nın ortak sömürge yönetimi altına girmesinden sonra Fransız bölümü genel valiliğine atandı. Yerli halkın ayaklanmalarını bastırarak kıyı bölgelerde denetimi sağladı. Yönetimi sırasında yerlilerin elindeki toprakların 900.000 hektarına el kondu. Fransız şirketleri çiftliklerin, madenlerin, demiryollarının, limanların sahibi oldu. Lyautey ayaklanmaları engellemek için yerli halkın inançlarına ve geleneklerine saygı gösterdi, yerel kurumların çalışmalarını engellemedi. I. Dünya Savaşı sırasında da Fas'ta kalan Lyautey Aralık 1916-Mart 1917 arasında A.Briand hükümetinde savaş başkanı olarak görev yaptı, ama istifa ederek Fas'a döndü. 1921'de mareşal oldu.

Fransa'da 1924'te Sollar Karteli'nin iktidara gelmesinden sonra görevini bırakmaya hazırlandığı bir sırada Rif Cumhuriyeti'nin saldırısıyla karşılaştı. Dağlık bölgelerde yaşayan Berberiler'in İspanyol sömürgecilerine karşı mücadele ederek 1921'de Abdülkerim Hattabi önderliğinde kurdukları Rif Cumhuriyeti, Fransız sömürge yönetimi için de bir tehdit oluşturuyordu. Bunun üzerine Fransa ve İspanya ortak hareket etmeye karar verdi. Fransa'nın Temmuz 1925'te mareşal H.P.O. Petain'i Fas'a göndermesi üzerine Lyautey kendisine güvensizlik gösterildiği gerekçesiyle istifa etti ve Eylül'de Fransa'ya döndü.

Lorraine'de 1927-1931 arasında bir sömürge sergisi düzenledi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Du rôle social de l'officier dans le service militaire universel*, 1891, ("Evrensel Askeri Hizmette Subayın Toplumsal Rolü Üzerine"); *Du rôle colonial de l'armée*, 1900, ("Ordunun Sömürgeci Rolü Üzerine"); *Dans le sud de Madagascar, Pénetration militaire, situation politique et economique*,("Madagaskar' ın Güneyinde Askeri İstila, Siyasi ve İktisadi Durum").

- **BAKINIZ:** HATTABİ, P.PETAIN.

LYELL, Charles
(1797-1875)

İskoç jeoloji bilgini. Jeolojik olguların doğal nedenlerden kaynaklanan uzun bir süreç sonucunda ortaya çıktığını savunmuş, çalışmalarıyla çağdaş jeolojinin temelini atmıştır.

14 Kasım 1797'de Forfarshire'daki Kinnordy'de doğdu, 22 Şubat 1875'te Londra'da öldü. 1816'da

öğrenime başladığı, Oxford Üniversitesi'ne bağlı Exeter College'da uygulanan klasik eğitim programından çok jeolojiyle ilgilenerek, bu konudaki başyapıtları okudu, jeoloji ve mineraloji derslerini büyük bir ilgiyle izledi. Gene de, yalnızca yaz tatillerini jeoloji gözlemlerine ayırarak hukuk öğrenimini tamamladı ve 1822'de baroya girdi. 1820'lerin başından 1860'lara değin kendi ülkesinin yanı sıra İtalya, Fransa, İskandinavya ve Kuzey Amerika'da uzun araştırma gezilerine çıkan Lyell'e, çoğu kez, 1832'de evlendiği karısı da eşlik etti. Birkaç yıl avukatlık yaptıktan sonra tüm zamanını jeoloji araştırmalarına adayan ve 1831-1833 arası Londra'daki Kings College'ın ilk jeoloji profesörü olan Lyell, bir amatör olarak ilgilenmeye başladığı jeolojinin 19.yy'daki en önemli kuramcı ve gözlemcilerinden biri olarak kendini kabul ettirdi. 1826'da üyeliğine seçildiği Royal Society'nin 1834'te Royal, 1858'de Copley madalyalarıyla ödüllendirildi, 1848'de "Sir", 1864'te de "baronet" unvanı aldı.

Evrim kuramına katkıları

19. yy'ın ilk yarısında, yerkabuğunun katmanları, kayaçların oluşumundaki değişik süreçler, yanardağlar ve fosiller üstüne oldukça zengin bir veri birikimi sağlanmış, ancak bu verileri sağlam bir mantık bütünlüğüne kavuşturarak jeolojinin bir bilim dalı olarak gelişmesine yön verecek tutarlı bir kuramsal yapı oluşturulamamıştı. Bu konuda belki de en güçlü görüş, Lyell'in 1820'lerde Paris'te tanıştığı Fransız doğabilimcisi Cuvier'nin, jeolojik olayları zaman zaman görülen olağanüstü etkenlere (doğal afetlere) bağlayan kuramıydı. Yer'in ve insanın geçmişini birkaç bin yıl içine sığdıran, bitki ve hayvan türlerinin evrim sonucu oluşmadığını, ayrı ayrı yaratılıp geliştiğini ve doğal afetlere bağlı olarak belli türlerin yok olduğunu ileri süren bu görüşün benimsenmesinde, *İncil*'deki yaratılış öyküsüyle uyum içinde olmasının da büyük etkisi vardı. Jeoloji olgularını daha olağan etkenlere bağlayan ilk kuramcılardan biri Hutton olmuş, yerkabuğundaki oluşumları doğal süreçlerle açıklamaya çalışan Hutton'ın yaklaşımı kimyacı Lyon Playfair (1748-1819) tarafından geliştirilmişti. Fransa'da bile, Cuvier gibi etkili bir bilim adamının görüşüne karşı çıkarak, jeolojik olguları bir birikimle açıklamayı yeğleyen kuramcılar çıkmış, bunlardan Constant Prévost (1787-1856) Lyell'a araştırmalarında destek sağlamıştı.

Jeolojide "tekdüzelilik" kuramı

Başta Vezüv ve Etna yanardağları olmak üzere, yerkabuğundaki çeşitli oluşumları inceleyip, değişik yörelerdeki ve değişik jeolojik zamanlardan kalma oluşumları birbiriyle karşılaştıran Lyell, yerkabuğundaki değişimlerin kısa sürede gerçekleşmediği ve nedeni bilinmeyen olağanüstü etkenlerden kaynaklanmadığı, belki de yüz milyonlarca yıl süren doğal olayların birikimiyle ortaya çıktığı sonucuna vardı. 1830'da birinci cildini, 1831 ve 1833'te öbür iki cildini yayımladığı *Principles of Geology* ("Jeolojinin İlkeleri") adlı üç ciltlik yapıtında, ısı, yanardağ etkinlikleri, deniz ve buzulların hareketi ve nehirler gibi birçok etkenin yerkabuğu katmanlarının oluşumunu, bu katmanların kimi yerlerde ve dönemlerde alçalıp kimi durumlarda yükselmesini, sıradağların oluşumunu ve genel olarak tüm jeolojik olguları açıklayabileceğini savundu. Lyell'in, geçmişteki oluşumların nedenini kendi zamanında da süregelen fizikokimyasal süreçlere bağlayan ve "tekdüzelilik" (üniformitaryanizm) olarak adlandırılan bu görüşü, en eski jeolojik zamanlardaki olguların yerkürenin bugünkü yapısına ve eldeki bilgilere dayanarak incelenmesine olanak tanıyor, Buffon, Erasmus Darwin ve Lamarck gibi doğabilimci ve düşünürlerin geliştirdiği evrim kavramını da doğal olarak içeriyordu.

Lyell'in, daha sonraki verilerin ışığında geliştirip, on bir kez yeni basıma hazırladığı *Principles*'i kısa zamanda geniş bir etki yarattı, özellikle Charles Darwin'in jeolojiye ilişkin gözlemlerine ve evrim kavramına destek sağlayarak 19. yy'da doğabilimleri konusunda yayımlanmış en değerli yapıtlar arasına girdi. Evrime ilişkin çalışmalarında Darwin'i destekleyen, ancak inançları ve toplumsal konumu nedeniyle türlerin evrimi kavramını güç benimseyen Lyell, sonunda Darwin'in görüşlerine katıldı. İnsanın evrimine yönelik çalışmalar yaparak, 1863'te Darwin'in görüşlerini etkileyen *The Geological Evidences of the Antiquity of Man*, ("İnsanın En Eski Geçmişine İlişkin Jeolojik Bulgular") adlı yapıtını yayımladı, böylelikle Darwinci evrim kuramının yaygın olarak benimsenmesine katkıda bulundu.

Üçüncü (tersiyer) zamanı dört çağa bölüp, eyosen, miyosen, erken pliyosen ve geç pliyosen olarak adlandıran, yanardağ etkinliklerinin yerkabuğu oluşumları üzerindeki etkisini ayrıntılı bir biçimde inceleyen Lyell, gene de jeolojiye ilişkin önemli keşiflerinden çok, eldeki verileri tutarlı bir biçimde bütünleştiren bir kuram geliştirmekle tanınmış, doğabilimlerinin temel yapıtlarından birini hazırlayarak, özellikle de doğayı incelemek için gerekli kuramsal çerçeveyi geliştirerek çağdaş jeolojinin kurucularından olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Principles of Geology*, 3 cilt, 1830-1833, ("Jeolojinin İlkeleri"); *The Geological Evidences of the Antiquity of Man*, 1863, ("İnsanın En Eski Geçmişine İlişkin Jeolojik Bulgular").

- BAKINIZ: L.AGASSIZ, BUFFON, CUVIER, C. ve E.DARWIN, HUTTON, LAMARCK.

LYLY, John
(1553-1606)

İngiliz oyun yazarı. İngiliz tiyatrosunun gelişiminde özellikle komedilerinin önemli bir yeri olmuştur.

Canterbury'de doğdu, Kasım 1606'da Londra'da öldü. Babası bir din adamıydı. Lyly öğrenimini Oxford'da tamamladı. Akademik yaşamını yarıda bırakıp Oxford kontunun korumasına girdi. Burada yazdığı ilk romanı *Eupheus: The Anatomy of Wit* ("Eupheus: Zekânın Anotomisi") büyük başarı kazandı. Onu *Eupheus and his England* ("Eupheus ve İngilteresi") izledi. Daha sonra sekiz komedi yazdı. Marlowe ve Shakespeare'in ünlenmesiyle ikinci plana düştü. Birkaç kez parlamentoya seçilmesine karşın son yılları yoksulluk içinde geçti. Kraliçeden yardım isteyen mektuplar yazdı.

Birbirinin devamı olan *Eupheus*'larda Lyly Londra'da o çağda yaygın olan İtalyan modasına kapılanları taşlamıştır. Romanlarındaki olaylar birbirlerine uzun konuşmalarla bağlanmıştır. Bu iki yapıttaki, daha sonra *euphuism* adı verilen özentili üslup, birçok başka yazar tarafından da kullanılmıştır. Lyly ayrıca soyluları konu alan, kelime oyunlarıyla süslü komediler de yazmış, bunlarla Elizabeth dönemi tiyatrosunun gelişmesine katkıda bulunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): Roman: *Eupheus: Anatomy of Wit*, 1578, ("Eupheus: Zekânın Anatomisi"); *Eupheus and his England*, 1580, ("Eupheus ve İngilteresi"). Oyun: *Sappho and Phao*, 1583; *Mother Bombie*, 1590, ("Bombie Ana"); *Eudimion, the Man in the Moon*, 1591, ("Eudimion, Aydaki Adam"); *The Woman in the Moon*, 1595, ("Aydaki Kadın").

• KAYNAKLAR: G.K.Hunter, *John Lyly: The Humanist as Courtier*, 1962; P.Saccio, *The Court Comedies of John Lyly*, 1969.

LYNCH, John
(1917)

İrlandalı devlet adamı. 1966-1973, 1977-1979 arasında başbakanlık yapmıştır.

15 Ağustos 1917'de Cork'ta doğdu. Cork'taki University College'da başladığı hukuk öğrenimini Dublin'de sürdürdü. 1945'te öğrenimini tamamladıktan sonra baroya kabul edildi.

Öğrencilik yıllarında ünlü bir sporcu olarak adını tüm ülkeye duyuran Lynch o dönemin başbakanı De Valera'nın etkisiyle siyasi yaşama atıldı. 1948'de Fianna Fáil Partisi'nden (Cumhuriyetçi Parti) İrlanda Meclisi'ne (Dáil Éireann) seçildi. 1951'de Fianna Fáil Partisi'nin iktidara gelmesi üzerine toprak bakanı ve parlamento sözcüsü oldu. Partisi 1954 seçimlerini yitirince siyasi yaşamdan çekilerek bir süre avukatlık yaptı. 1957 seçimlerinde Fianna Fáil Partisi'nin başarısı ve De Valera'nın ısrarı üzerine yeniden siyasi yaşama döndü. 1957-1966 arasında adalet, eğitim, sanayi ve ticaret, maliye bakanı olarak görev yaptı. Bu görevleri sırasında yabancı sermayeyi İrlanda'ya çekmek için uğraş verdi. İrlanda'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılmasını savundu ve Avrupa Konseyi Danışma Meclisi başkan yardımcılığı yaptı.

1966'da başbakan Lemass'ın istifasından sonra onun yerine Fianna Fáil'in başkanı ve başbakan oldu. Başbakanlık döneminde yapılan halk oylamasıyla seçmen yaşı 18'e indirildi, metrik sistem kabul edildi. İngiltere ile yakınlaşma siyaseti izleyen Lynch 1969'da İngiltere'ye bağlı Kuzey İrlanda'da çıkan olaylar üzerine Birleşmiş Milletler'e başvurarak bu bölgeye barış gücü gönderilmesini istedi. 1973 seçimlerini Fine Gael Partisi'nin (Birleşik İrlanda Partisi) kazanması üzerine başbakanlık görevinden ayrıldı ve yerine L.Cosgrave geçti. Aralık 1977 seçimlerini kazanarak yeniden başbakan oldu. Bu dönemde de İngiltere ile yakın ilişkileri sürdürdü ve IRA'nın (İrlanda Kurtuluş Ordusu) şiddet eylemlerine dayalı bağımsızlık mücadelesine karşı çıktı. Aralık 1979'da istifa etti ve yerine C.J.Haughey geçti.

• BAKINIZ: DE VALERA, HAUGHEY.

LYNEN, Feodor
(1911-1979)

Alman, biyokimyacı. Kolesterol ve yağ asitlerinin metabolizmasına ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

Feodor Felix Konrad Lynen, 6 Nisan 1911'de Münih'te doğdu, 6 Ağustos 1979'da aynı kentte öldü. 1937'de Münih Üniversitesi'nden doktora derecesini alıp, 1941'de aynı üniversitede öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1947'de biyokimya profesörlüğüne, ardından Biyokimya Bölümü başkanlığına getirilen ve 1956'da üstlendiği Max Planck Enstitüsü Biyokimya Bölümü yöneticiliğini ölünceye değin sürdüren Lynen, kolesterol ve lipit metabolizmasının anlaşılmasına katkıda bulunan çalışmaları nedeniyle 1964 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Konrad Emil Bloch ile bölüşmüştür.

Lipit metabolizması üzerinde yoğunlaştırdığı araştırmalarıyla, önce kolesterol ve yağ asitlerinin oluşumunda önemli bir görev üstlenen asetilkoenzim A'yı ayırmayı başaran Lynen, daha sonra çalışma arkadaşlarıyla birlikte, özellikle hayvansal dokuda bulunan ve yağ asitlerinin biyosentezinde rol oynayan, birbirine bağlı enzimler sisteminin ortak katalizör etkisini tanımladı. Çoğu kimyasal tepkimelerde katalizör görevini üstlenen, değişik yapı ve işlevdeki enzimlerin hücre sitoplazmasına dağılmış olarak ayrı ayrı bulunmasına karşın, yağ asitlerinin senteziyle sonuçlanan bu biyokimyasal tepkimede rol oynayan enzimler bir protein kümesi biçiminde bir arada bulunur. Bu nedenle bu enzim topluluğu, "mültienzim kompleksi" ya da "yağ asitleri sentezleyici sistemi" olarak adlandırılır. Bu enzim sisteminin temel bileşenlerinden biri olan biyotinin (H vitamini) yağ asitleri sentezindeki katalizör etkinliğini tanımlayan, ayrıca kolesterol, terpenler, steroitler gibi birçok maddenin biyosentezini açıklığa kavuşturan Lynen, bir aminoasit olan sistinin sentezi ve karaciğerde asetoasetik asit oluşumu üzerinde de çalışmıştır.

• BAKINIZ: K.E.BLOCH, KREBS, LIPMANN.

LYOT, Bernard
(1897-1952)

Fransız astronomi bilgini. Koronografı ve tek renk süzgecini geliştirmiştir.

27 Şubat 1897'de Paris'te doğdu, 2 Nisan 1952'de Kahire'de öldü. 1917'de École Supérieure d'Électrici-

té'yi bitiren Lyot, bir süre École Polytechnique'te fizik asistanı olarak çalıştıktan sonra astronomiyle ilgilenmeye başladı ve 1925'te Meudon Gözlemevi'ne geçti. 1930'da astronom, 1943'te de başastronom oldu. 1939'da Bilimler Akademisi'ne seçilen, aynı yıl Royal Astronomical Society, 1947'de de Astronomical Society of Pacific tarafından altın madalyayla ödüllendirilen Lyot, 1952'de Güneş tutulmasını gözlemlemek amacıyla gittiği Kahire'de öldü.

Doktora konusu olarak "gezegenlerin yüzeyinden yansıyan ışınların polarımı" promlemini seçen Lyot, bu polarılmayı belirleyebilmek için o güne değin kullanılan araçlara oranla on kez daha duyarlı bir polariskop geliştirdi. Lyot'un, bu araç yardımıyla gezegenlerin yüzeyinden algıladığı polarılmış ışınımı laboratuvar koşullarıyla karşılaştırarak gezegenlerin yüzey yapılarına ilişkin veriler elde etmeyi amaçlayan çalışmasının en ilginç sonuçlarından biri Ay yüzeyinin volkanik tozlardan oluştuğunun anlaşılması oldu.

O yıllarda Güneş tacının (korona) gözlemlenebilmesi ancak Güneş tutulması sırasında ve kısa bir süre için olanaklıydı. Taçtan gelen ışınımı, Güneş diskini bir engelle kapatarak toplamak ise, ışığın Yer atmosferinde saçınıma uğraması yüzünden başarılamamıştı. Bu başarısızlığın gözlem araçlarındaki yetersizliklerden kaynaklandığı kanısına varan Lyot, 1930'da Güneş tacının gözlemlenebilmesini olanaklı kılan "koronograf" adlı aracı geliştirdi. Koronografta eksiksiz bir görüntü elde etmenin yollarını araştırırken de kendi adıyla anılan tek renk süzgecini yapmayı başardı. Günümüzde de püskürmeler gibi, kromosferde büyük bir hızla oluşan olayları gözlemlemekte Lyot'un 1933'te geliştirdiği tek renk süzgeçlerinden yararlanılmaktadır.

Buluşlarıyla astronominin gözlem olanaklarını genişletmeyi başaran Lyot'un geliştirdiği araçlardan bir bölümünün yarım yüzyılı aşan bir süre sonunda da kullanılıyor oluşu, bu bilim adamının yaşadığı yıllarda var olan teknik yetersizlikleri yenmekteki başarısının büyüklüğünü göstermektedir.

LYSANDROS
(? - İÖ 395)

Ispartalı asker ve devlet adamı. Isparta'nın Atina üzerinde denetim kurmasında büyük rol oynamıştır.

Doğum yeri ve tarihi bilinmiyor. Haliarthos'da (Orta Yunanistan'da) öldü. O dönemde etkin olan Sofizm akımına bağlı olarak yetişti. Bir yandan da Isparta'nın geleneksel disiplinli eğitiminden geçti. Asker ve diplomat olarak ün kazandı. Isparta donanmasının komutanlığına getirildi. Bu görevde iken Persler'le işbirliği yaptıkları için Ispartalılar'ı cezalandırmak amacıyla harekete geçen Atinalılar'la karşı karşıya geldi. Ünlü Atinalı komutan Alkibiades'in yönetimindeki donanmanın bir kolunu İÖ 407'de Anadolu kıyısındaki Nation'da (Ahmetbeyli) yenilgiye uğrattı. Alkibiades komutanlıktan ayrılmak zorunda kaldı. Lysandros da süresi dolduğu için donanma komutanlığı görevinden çekildi. Yerine geçen Kallikraditas İÖ 406'da Midilli Adası'nın güneyinde Atina donanmasıyla yaptığı savaşta yenildi. Ancak Atina donanması da çıkan fırtınada birçok gemi yitirdi.

Atina'nın öc almasından korkan Ispartalılar Lysandros'un komutasına verilen bir donanmayı Anadolu'ya gönderdiler. Lysandros Çanakkale Boğazı'na gitti. Lampsakos'u (Lâpseki) ele geçirerek boğazı kapattı. Boğazı açmaya gelen Atina donanmasını Aigospotamoi'de (Cumalıdere) büyük bir yenilgiye uğrattı. Ardından donanmasıyla Atina'ya yürüdü. Hem karadan hem denizden kuşatılan Atina teslim olmak zorunda kaldı.

Atina üzerinde denetim kuran Isparta'nın bunu tüm Yunanistan'a yayabilmesi için Persler'in parasına ve insan gücüne ihtiyacı vardı. Batı Anadolu satrabı Kiros'un Pers tahtını ele geçirmek için kardeşi Artakserkses Mnemon ile yaptığı savaşta Lysandros, Kiros'a yardım etti. Bu olay Persler'le Ispartalılar'ın arasını açtı. Küçük çarpışmalar halinde başlayan savaş Lysandros tarafından korunan Isparta Kralı Agesilaos Anadolu'ya gelince daha genişledi. Agesilaos İÖ 395'te Sardes'de (Sart-Salihli) Pers satrabı Tisafernes'i yendi. Yunanistan'da da İÖ 386'ya değin sürecek olan Korint savaşları başladı. Atinalılar Thebaililer'le birleşerek ayaklanınca Ispartalılar Haliarthos savaşında yenildi. Lysandros da bu savaşta öldü.

• BAKINIZ: ALKİBİADES.

LYSİPPOS
(İÖ 4. yy)

Eski Yunan, heykelci. Yunan sanatındaki Klasik dönemin son büyük heykelcisidir.

Sikyon'da doğdu. Yaşamıyla ilgili sınırlı ve çelişik bilgiler Romalı yazar Plinius'un yazılarından derlenmiştir. 4. yy'ın ilk on yılı içinde doğduğu ve sonuna doğru da öldüğü sanılmaktadır. Kuyumcu çırağı olarak yetişti. Heykel sanatını doğayı inceleyerek öğrendi. Yirmi yıl kadar Büyük İskender için çalıştı. *Agias* gibi ilk dönem ürünlerinde Polykleitos'un biçim ve oran düzenleri ile geleneksel bir hacimlendirme anlayışının etkileri görülür.

Kendi elinden çıkmış hiçbir heykeli günümüze kalmamıştır. Yapıtları ve üslubu çoğunlukla Roma döneminde yapılan kopyalar aracılığıyla bilinmektedir. Olgunluk döneminin en ünlü yapıtı sayılan *Apoksyomenos* adlı atlet heykelinde figüre ince ve uzun bir görünüş kazandıran yeni bir oran anlayışı uygulamış, Polykleitos'ta boy ile baş uzunluğu arasında 1/7 olan oranı, 1/8'e dönüştürerek kullanmıştır. Bu yeni oran anlayışını ressam Euphranor, günümüze ulaşmayan bir yazısında ele alarak ayrıntılarıyla incelemiştir.

Lysippos'un kendinden önceki ustalara oranla başları küçültmesi, gövdeleri daha ince, kas dokularını da daha az belirgin kılarak işleyişi, figürlerinin olduğundan daha uzun ve zarif görünmesini sağlar. Öte yandan figürün belli bir hareket anında betimlen-

Vatikan Müzesi-İTALYA

"Apoksyomenos", İÖ 325-300, Roma kopyası

mesi ve kasların yönlendirilişindeki karşıtlıklar nedeniyle heykelin bütününün kavranabilmesi, çevresinde dolaşmayı gerektirir. Bu uygulama, onun gerçekte durgun olan heykellerinin, boşluk içinde dönüyormuş gibi bir izlenim uyandırmalarını sağlar.

Lysippos mitolojik tanrıları konu alan birçok heykel yapmıştır. Ancak bugün elde olanların bir bölümünün gerçekten onun elinden çıkıp çıkmadığı tartışma konusudur. Günümüze kalan ve Lysippos'un yapıtlarından yapıldığı bilinen kopyalar ise onun gerçek gücünü yansıtacak yetkinlikte değildir. Yalnız çok kez yinelediği Herakles heykelleri, trajik ve yorgun ifadeleri ile öbürlerinden ayrılır. Lysippos'un üslubu genel olarak gerçekçi bir tutum ile idealizmin bütünleştirilmesine dayanan bir anlayış üstüne temellenir. Onun için de, insanları oldukları gibi değil, göründükleri gibi betimlemeye çalıştığını söylemiştir. Öte yandan Büyük İskender büstlerinde hem tanrısal bir imge oluşturmak, hem de imparatorun bireysel özelliklerini yansıtmak gibi ikili bir amaç güder. Buna karşın portreciliğinin en belirgin özelliği, keskin bir gözlem gücü ile beslenen gerçekçiliğidir.

Lysippos temelde klasik bir anlayışla çalışmakla birlikte Helenizm döneminin üslup özelliklerinin de ilk uygulayıcısı olmuştur. Bu yüzden Eski Yunan heykel sanatında Klasik ve Helenistik dönemler arasında bir köprü oluşturur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Agias*, Arkeoloji Müzesi, Delfi, Yunanistan; *Apoksyomenos*, Vatikan Müzesi, Roma; *Sandaletlerini Bağlayan Hermes*, Ny Carlsberg Gliptoteği, Kopenhag; *Büyük İskender'in Büstü*, Louvre, Paris; *Çocuk Dionysos ve Seilenos*, Louvre, Paris; *Farnase Heraklesi*, Ulusal Müze, Napoli.

- **KAYNAKLAR:** M.Collingnon, *Lysppe*, 1905; F.P.Johnson, *Lysippos*, 1927.

- **BAKINIZ:** POLYKLEİTOS.

LYSİS
(İÖ 5.yy)

Tarantolu filozof. Pythagorasçı öğretinin yayılmasına çalışmıştır.

Yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur, yalnız İÖ 5.yy'da Taranto'da doğduğu bilinmektedir. Pythagorasçı öğretinin yayılmasını önlemek isteyen Kroton ili yöneticileri, onu benimseyenlere karşı acımasız bir kıyıma girişmişti. Arkhippos ile kaçarak canını kurtaran Lysis önce Akhaia'ya, sonra Thebai'ye gitmiş, orada ünlü kumandan Epameinondas'ın öğretmeni olmuş, ona felsefe ve Pythagorasçı görüşleri öğretmişti.

Lysis yazılı bir yapıt bırakmamış, yalnız gittiği yerlerde Pythagoras'ın düşüncelerini yorumlayarak yaymaya çalışmıştır. Özellikle Epameinondas'la kurduğu yakın ilişki, bu öğretinin Thebai'de gelişmesine olanak sağlamıştır. Platon'un dostluğu konu edinen bir diyaloğu da *Lysis* adını taşır.

- **BAKINIZ:** PLATON, PYTHAGORAS.

M

MAANOĞLU FAHREDDİN

Bak. FAHREDDİN b. KORKMAS

MABILLION, Jean
(1632-1707)

Fransız din adamı ve tarihçi. Din tarihi alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

23 Kasım 1632'de Reims yakınlarında bir köyde doğdu, 27 Aralık 1707'de Paris'te öldü. 1653'te Benediktin tarikatına bağlı Saint-Remi manastırına girdi ve bir yıl sonra keşiş oldu. 1660'ta rahipliğe atanan Mabillion, kilise ve Orta Çağ tarihine olan ilgisi nedeniyle 1664'te Paris'e St. Germain-des-Prés manastırına gönderildi. Bu manastır Katolik tarihini yazmak amacıyla 1618'de Saint-Maur tarafından kurulan ve Benediktin manastırlarından toplanan keşişlerin oluşturduğu dinsel örgütün merkeziydi.

Mabillion'un ilk önemli çalışması, Benediktin azizlerinin yaşamlarıyla ilgili 1668-1701 dönemi belgelerini kullanarak, her azizin yaşamının o dönemdeki dinsel ve toplumsal olaylar ile bağlantısını kurduğu dokuz ciltlik yapıtı oldu.

Cizvit tarikatına bağlı Daniel Papebroch'un, Merovenj krallarının Benediktin keşişlerine manastır kurmak üzere verdikleri toprakları gösteren belgelerin sahte olduğunu öne sürmesi üzerine, bu savı çürütmek amacıyla Benediktin tarikatına ait el yazmalarını incelemeye başladı. Sekiz yıl süren çalışmalarını 1681'de *De Re Diplomatica* ("Diplomatik Üzerine") adlı yapıtında topladı. Resmi belgelerin ve el yazmalarının güvenilirlik derecesini ve tarihlerini belirlemek için birtakım kurallar saptayan Mabillion eski belgeleri çözme ve gerçeğe uygunluğunu belirleme bilimi (diplomatik) ve onu tamamlayan Orta Çağ Latin paleografyasını kurdu.

Tarih incelemelerinin bir bilgi dalı olarak kabul edilmediği bir dönemde tarih yazıcılığını ve manastırlarda tarihsel çalışmalara önem vermenin gerekliliğini savunan Mabillion, Benediktin tarikatının tüm tarihini yazmak üzere başladığı *Anneles Ordinis s. Benedicti* ("Benediktin Tarikatının Tarih Olayları") adlı dev yapıtını bitirmeden öldü.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Acta*, 9 cilt, 1668-1701, ("Belgeler"); *Vetera Analecta*, 1675-1685, ("Eski Seçme Eserler"); *De Re Diplomatica*, 1681, ("Diplomatik Üzerine"); *Traite des etudes monastiques*, 1691-1692, ("Manastır Çalışmaları Üzerine İncelemeler"); *Annales Ordinis s. Benedicti*, 1703-1707, ("Benediktin Tarikatının Tarihi Olayları").

MABLY, Gabriel Bonnot de
(1709-1785)

Fransız, düşünür ve tarihçi. Düşünceleriyle Fransız Devrimi'nin hazırlanmasına katkıda bulunmuştur.

14 Mart 1709'da Grenoble'da doğdu, 23 Nisan 1785'te Paris'te öldü. Fransız filozof Etienne Bonnot de Condillac'ın kardeşiydi. Lyon'da Cizvit okulunda din öğrenimi gördüyse de ancak papaz yardımcılığına kadar yükselebildi. 1741'de akrabası Tencin Kardinali Pierre Guerin'in yardımıyla Dışişleri Bakanlığı'nda görev aldı ve diplomatik görevlerde bulundu.

Resmi görevleri sırasında gözlemlediği siyasi ilişkilerdeki yozlaşmalara, rüşvete ve saraydaki lükse karşı tavır alan Mably, uluslararası düzenin ahlaki temelleri üzerine iki kitap yazdı. 1746'da yayımladığı ve 1648-1748 arasında yapılan uluslararası antlaşmaların bir özetini de içeren *Droit public de l'Europe* ("Avrupa Kamu Hukuku") adlı kitabıyla uluslararası ilişkiler konusunda Grotius ve Pufendorf gibi ünlü hukukçularla birlikte bu alanın uzmanlarından sayıldı. 1746'da Katolik olmasına karşın Protestan bir kadınla evlenmesi üzerine kardinal Guerin'le anlaşmazlığa düştü, 1748'de saraydaki görevlerinden ayrılarak zamanını kitap yazmaya ayırdı. Fransız Akademisi'ne girmeyi reddetti.

Mably'nin yapıtları arasında tarih üzerine incelemeleri önemli bir yer tutar. Roma ve Fransa tarihi üzerine kitaplar yazmış, farklı toplum biçimleri arasında karşılaştırmalar yaparak eski uygarlıkları, özellikle Isparta ve Roma'yı övmüştür. Anayasalar üzerine de incelemeleri bulunan Mably, 1770'te Polonya anayasasının hazırlanmasında görev almıştır. Ancak asıl ününü diplomatik görevlerinden uzaklaştıktan sonra siyaset felsefesine yönelerek Fransa'nın sorunlarına çözüm bulma amacıyla kaleme aldığı kitaplarıyla kazanmıştır. Bu alanda Platon, Cicero, Locke, Rousseau ve kardeşi Condillac'ın görüşlerini derinlemesine incelemiştir.

Mably'ye göre siyaset, ahlak ve psikoloji doğal hukukun farklı görüntülerinden başka bir şey değildir. Doğal hukukun birinci ilkesinin eşitlik olduğunu ileri sürerek insanların doğuştan eşit olduklarını bu yüzden toplum içinde de eşit olmaları gerektiği sonucuna varır. Ancak iktisadi ilişkilerde eşitlik sağlanmadan siyasi ve hukuki eşitliğin sağlanamayacağını savunur. Çağdaşı Morelly gibi Mably de özel mülkiyeti tüm toplumsal sorunların nedeni olarak görmüş ve mülkiyetin bir hak değil, tam tersine devlet tarafından verilmiş bir ayrıcalık olduğunu, dolayısıyla da sınırlandırılabileceğini ileri sürmüştür. Bu nedenle Rousseau'nun toplum sözleşmesi kavramına ve mülkiyetin doğal bir hak olduğu savına karşı çıkarak onu iyimserlikle suçlamıştır. →

Çözüm olarak mülkiyetin daha eşit bölüştürülmesini isteyen Mably, eşitlikçi bir toplumun kurulabilmesi için ticaret ve sanayinin sınırlandırılmasını, miras hakkının yalnızca birinci dereceden akrabalara verilmesini, tarımda denetimi artıran yeni yasaların geliştirilmesini önermiştir. Bunun yanı sıra eğitimin yaygınlaştırılmasını ve daha insancıl bir hukuk düzeninin yerleştirilmesini savunmuştur.

Fransa'da cumhuriyetçi monarşi adını verdiği düzenin sağlanabilmesi için yeni bir anayasanın gerekliliği üzerinde duran Mobly mutlakiyet yönetimine karşı büyük bir güvensizlik duymuş, yasama yetkisinin ulusça seçilmiş tek bir mecliste toplanmasını, kralın mali ve askeri konularda karar verme hakkının bu meclise bırakılarak kralın yalnızca yürütmeyle görevlendirilmesini savunmuştur. 1758'de yazdığı *Des droits et des devoirs du citoyen* ("Yurttaşın Hakları ve Ödevleri Üzerine") adlı kitabında Fransız Devrimi'yle sonuçlanan süreç ve devrimin aşamaları üzerine tutarlı öngörülerde bulunmuştur. Mably'nin görüşleri devrim öncesi ve sonrası pek çok düşünürün, özellikle de F.N.Babeuf'ün görüşlerini etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Droit public de l'Europe*, 1746, ("Avrupa Kamu Hukuku"); *Des droits et des devoirs du citoyen*, 1758, ("Yurttaşın Hakları ve Ödevleri Üzerine"); *Observations sur l'histoire de France*, 1765, ("Fransa Tarihi Üzerine Gözlemler"); *De la legislation*, 1776, ("Yasama Üzerine").

- **BAKINIZ:** BABEUF, CONDILLAC, J.J.ROUSSEAU.

McADAM, John Loudon
(1756-1836)

İngiliz karayolu yapımcısı. Geliştirdiği yol yapımı yöntemleriyle kara taşımacılığının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

21 Eylül 1756'da İskoçya'nın Ayr kentinde doğdu, 26 Kasım 1836'da Dumfriesshire bölgesindeki Moffat'ta öldü. 1770'te, o sıralarda İngiltere'nin yönetimi altında bulunan New York'a, amcasının yanına giderek ticaret yaşamına atıldı. Oldukça önemli bir servet kazanmasını sağlayan Bağımsızlık Savaşı'nın kolonilere bağımsızlık tanıyan antlaşmayla sonuçlanması üzerine 1783'te İskoçya'ya döndü ve Ayrshire bölgesindeki Sauhrie'ye yerleşti. Yaşadığı bölgenin yollarının bakımından sorumlu bir kuruluşun yöneticiliğine getirildiği bu yıllarda yol yapımına ilişkin yeni yöntemler geliştirmek amacıyla ve yalnızca kendi olanaklarını kullanarak çeşitli deneyler gerçekleştirdi.1798'de Cornwall bölgesindeki Falmouth'a taşındıktan sonra kamu kuruluşlarının da yardımıyla sürdürdüğü deneylerinin sonunda, Türkiye'de "makadam" olarak tanınan yol yapımı yöntemini geliştirmeyi başaran McAdam 1815'te, Bristol Belediyesi'nce bölgedeki karayollarının genel gözlemciliğine getirilince, kendi yöntemini yaygın biçimde uygulamaya başladı. 1823'te açılan bir parlamento soruşturması sonucu yöntemlerinin onaylanmasının ardından 1827'de Metropoliten Yollar Genel Gözlemciliği'ne atandı ve yaşamının sonuna değin ulusal yolların yapım ve bakımını yönetti.

18.yy'ın ortalarına değin Avrupa'da, karayolu yapımında parke taşlarının döşenmesine dayalı oldukça eski yöntemlerden yararlanılıyordu. 1764'te Fransız mühendis Pierre Trésaguet (1716-1796), yükün yolun yüzeyinden alttaki toprak zemine aktarılmasını sağlayan yeni yöntemler kullanmaya başlamış, aynı yıllarda İngiltere'de John Metcalf (1717-?) da, kuruma koşullarının geliştirilmesine ilişkin uygulamalara girişmişti. Bir başka İngiliz mühendis, Thomas Telford (1757-1834) ise, uygun eğim oranlarında ve en ağır yükleri bile taşıyabilecek nitelikteki yolların yapımını amaçlayan çalışmalar yapıyordu.

Kendisine Trésaguet'nin buluşlarını çıkış noktası seçmekle birlikte bu yeniliklerin hemen hemen tümünden yararlanan McAdam'ın yapımını gerçekleştirdiği yolların iki yanına, tabanın çevresine oranla daha yüksekte kalmasını sağlayan kanallar açılmış ve üst döşemeye belirli bir eğim verilmişti. Böylece tabanının kuru ve sert kalması sağlanan bu yolların üst döşemesi de üç kattan oluşuyordu. Adını bulucusunun adının okunuşundan alan makadam döşeme yönteminde, yolun tabanı üzerine parçalanmış kayalar yerleştirilir, ardından daha küçük taşlardan oluşan bir kat döşenir bu katın üstü de ince çakıl ya da mıcırla örtülür. Sıkışmanın gerçekleşmesi için ise, yapım aşamalı biçimde yürütülür. İlk katman belirli bir süre kullanım sonucu bastırılıp sıkışınca, ikinci katmanın, daha sonra da üçüncü katmanın döşemesi yapılır. Mc Adam 25 cm'lik bir döşeme kalınlığının, dönemin en ağır yükleri için bile yeterli olduğuna inanmıştı.

Yol yapımında mühendisliğin yanı sıra iyi bir yönetimsel örgütlenmenin zorunluluğunu da vurgulayan McAdam'ın getirdiği yenilikler karayoluyla yapılan taşımacılık ve ulaşımın hızlanmasına ve önemli ölçüde ucuzlamasına yol açmıştır.

MACARTHUR, Douglas
(1880-1964)

ABD'li asker. II. Dünya Savaşı ve Kore Savaşı sırasında komutanlık yapmıştır.

26 Ocak 1880'de Arkansas Eyaleti'ne bağlı Little Rock'ta doğdu, 5 Nisan 1964'te Washington'da öldü. Babası askerdi. 1903'te West Point Askeri Akademisi'nde öğrenimini tamamladıktan sonra Filipinler'e gönderildi. Ertesi yıl teğmen olan Macarthur, Japonya ve Uzakdoğu'da çeşitli askeri görevlerde bulundu.

ABD'ye döndükten sonra ordu içinde kısa zamanda yükselerek 1906'da başkan T.Roosevelt'in yaverliğine, 1913'te genelkurmaya atandı. I.Dünya Savaşı sırasında askeri başarılarıyla dikkati çekerek savaş sonrasında tuğgeneralliğe yükseltildi ve West Point Askeri Akademisi yöneticiliğine getirildi. Filipinler'deki kısa bir görevden sonra 1930'da genelkurmay başkanı olan Macarthur bu görevi 1935'e değin sürdürdü. 1935'te Filipinler'de askeri danışman ola-

rak görev yapmaya başladı. İki yıl sonra Amerikan ordusundan resmen ayrılmakla birlikte bütünüyle ilişkisini kesmedi.

Temmuz 1941'de yeniden göreve çağrıldı ve tümgeneral olarak Uzakdoğu'ya gönderildi. Yönetimindeki ordu Japonlar'ın Aralık 1941'de Filipinler'e ani saldırısı üzerine yenilgiye uğrayarak geri çekildi. Japonya'nın Uzakdoğu'daki etkisinin giderek artması üzerine Mart 1942'de Güneybatı Pasifik Müttefik Kuvvetler komutanı olarak Avusturalya'ya gönderildi. 1943-1944 yıllarında yönetimindeki ordu Yeni Gine'den kuzeye ilerleyerek 1944 yılı sonlarında Filipinler'i geri aldı ve bölgedeki Japon egemenliğine son verdi. Macarthur, 2 Eylül 1945'te Tokyo Körfezi'nde Amerikan zırhlısı Missouri'de, Japonya'nın teslimini kabul etti. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra başkan H.Truman tarafından Japonya'daki Müttefik Kuvvetler komutanlığına getirildi. Altı yıl süren komutanlık döneminde yeni bir anayasanın hazırlanmasına, sağlık, eğitim konularında çeşitli reformların gerçekleşmesine katkıda bulundu.

1950'de Kore Savaşı'nın başlaması üzerine Birleşmiş Milletler (BM) kuvvetlerinin komutanlığına getirildi. Güney Kore'nin yanında Kuzey Kore birliklerine karşı çarpışan BM gücü Kuzey Kore topraklarına girerek Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile Kuzey Kore arasında sınır oluşturan Yalu Irmağı'na dek ilerledi. General Macarthur'un Yalu Irmağı'nı geçerek ÇHC'yi işgal etme isteğine karşı çıkan başkan Truman, Nisan 1951'de Macarthur'u görevinden alarak yerine general Ridgway'i atadı.

Ülkesine döndükten sonra özel bir şirketin yönetim kurulu üyeliğine getirilen Macarthur yaşamının sonuna dek New York'ta siyasetten uzak yaşadı.

• KAYNAKLAR: D.Clayton James, *The Years of Macarthur, vol. 1, 1880-1941*, 1970; F.Hunt, *The Untold Story of Douglas Macarthur*, 1954.

• BAKINIZ: KİM İL SONG, T.ROOSEVELT, TRUMAN.

McCARTHY, Joseph
(1908-1957)

ABD'li devlet adamı. Soğuk savaş yıllarında solculara karşı yaygın bir suçlama kampanyası yürütmüştür.

Joseph Raymond McCarthy 14 Kasım 1908'de Wisconsin Eyaleti'ne bağlı Grand Chute'da doğdu, 2 Mayıs 1957'de Maryland Eyaleti'nin Bethesda kentinde öldü. 1935'te Marquette Üniversitesi'nde hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra Wisconsin Eyaleti'nde avukatlık yapmaya başladı.1940-1942 arasında gezici mahkemelerde üyelik yapan McCarthy, II. Dünya Savaşı sırasında donanmada görev aldı. Senatör La Folette'e karşı Cumhuriyetçi Parti'den adaylığını koyduğu 1946 seçimlerini kazanarak Senato'ya girdi.

McCarthy Şubat 1950'de yaptığı bir açıklamada elinde Dışişleri Bakanlığı'nda görevli 205 komünistin listesi bulunduğunu iddia etmesiyle dikkatleri üzerinde topladı. 1938'de kurulan ve McCarthy'nin de içinde etkinlik gösterdiği Amerika'ya Karşı Çalışmaları Araştırma Komitesi'nin diğer tüm çalışmalarında olduğu gibi sanıkların sorguları televizyonda yayınlanarak büyük bir gösteriye dönüştü. İddiaların hiçbiri kanıtlanamadıysa da Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevlilerden birçoğu kamuoyu önünde suçlanarak işlerini kaybettiler. McCarthy, daha sonra suçlamalarını birlikte çalıştığı kişilerin soruşturulmasına karşı çıkan dışişleri bakanı Dean Acheson'a ve eski savunma bakanı George Marshall'e yöneltti. McCarthy kısa zamanda komünistlik suçlamasıyla yaygın bir baskı ve sindirme kampanyasının sürdürüldüğü dönemin simgesi durumuna geldi.

1952'de başkan Eisenhower'in desteğiyle yeniden Senato'ya seçilen McCarthy, 1953'te Senato Araştırma Altkomitesi başkanlığına getirildi. Bu dönemde denetimindeki radyo, televizyon ve basın aracılığıyla suçlama kampanyasını sürdürerek saldırılarını orduya yöneltti. Bu suçlamalar 22 Nisan-17 Haziran 1954 arasında televizyonda yayınlandı. Orduyu karşısına alması Cumhuriyetçi Parti içinde McCarthy'ye karşı tepkilerin doğmasına neden oldu.

1954'te Cumhuriyetçiler'in de oylarıyla Senato'dan uzaklaştırılan McCarthy bu tarihten yaşamının sonuna değin siyasetten uzak kaldı.

• KAYNAKLAR: J.Anderson ve R.W.May, *McCarthy: The Man, the Senator, the Ism*, Eric Bentley (der.), 1952; R.Hofstadler, *The Paranoid Style in American Politics*, 1965; *İhanet Yılları*, 1975.

• BAKINIZ: D.ACHESON, EISENHOWER, F.D. ROOSEVELT, J.ROSENBERG, TRUMAN.

McCAY, Winsor Zenic
(1869-1934)

ABD'li grafik sanatçısı. Çizgi roman ve çizgi film alanlarındaki öncü yapıtlarıyla tanınmıştır.

26 Eylül 1869'da Michigan Eyaleti'nde, Spring Lake'de doğdu, 26 Temmuz 1934'te öldü. Küçüklüğünden beri ilgi duyduğu resim yapma konusundaki ilk bilgileri on altı yaşındayken John Goodeson adlı resim öğretmeninden aldı, bir yıl sonra da bir sirkte afiş ressamı olarak çalışmaya başladı. Chicago'ya geldikleri zaman sirkten ayrıldı. Afişçilik ve tabelacılık yaparak yaşamını kazanırken bir yandan da resim dersleri aldı. Fotoğrafın yaygın olmadığı bir dönemde onun yerini tutan grafik sanatların her dalında çalıştı. Büyük panolar, fon resimleri çizdi, gazetelerde haber ressamlığı, karikatürcülük, grafikçilik yaptı. Başlık resimlerini yaptığı *Enquirer* gazetesinin sanat yönetmenliğine getirildi. İlk çizgi romanları 1903'te bu gazetenin pazar eklerinde yayımlandı. Aynı yıl New York'a gitti. 1905'te *New York Herald* için *Little Nemo in Slumberland* ("Küçük Nemo Düşler Ülkesinde") ve *Evening Telegram* için de Silas takma adıyla *Dreams of the Rarebit Fiend* ("Peynirli Tost

Tutkununun Düşleri") adlı çizgi romanlarına başladı. 1911-1914 arasında W.R.Hearst'in gazeteler grubuna geçti, *Little Nemo*'yu burada *In the Land of Wonderful Dreams* ("Harika Düşlerin Ülkesinde") adıyla sürdürdü.

1909'da çizgi film yapmaya başladı, ilk filmi olan *Little Nemo*'yu Walt Disney'in yapıtlarından önceki en popüler çizgi film olan *Gertie, the Trained Dinosaur* ("Terbiyeli Dinazor Gertie") ve başkaları izledi. 1920'ye değin çizgi film yapmayı sürdürdü, bu arada gazetelerde siyasal karikatürleri yayımlandı. 1920'lerde reklamlar için çizimler hazırladı. 1924-1927 arasında Little Nemo'yu *Herald*'da yeniden çizdi. Bundan sonra gene Hearst'in gazetelerinde siyasal karikatürler yaptı, yayımlanan yazıları resimledi.

McCay gerek konuları, gerek yetkin çizim tekniğiyle başlangıç yıllarında çizgi romanın sınırlarını genişletmiş ve büyük okuyucu kitlesince sevilmesine yol açmıştır. İki başyapıtının konusu da düşler evrenidir. Birincide küçük bir çocuk olan Nemo her akşam bu evrene dalar ve akla gelmedik maceralar yaşar. İkincisinde ise öyküden öyküye değişen tipler akşam yedikleri peynirli tostun etkisiyle çeşitli düşler görürler, sonunda da istek ve korkularını yansıtan bu düşlerden heyecanla uyanırlar. McCay böylece çizgi romana "olağandışı" olgusunu getirmiş, bunu da en ince ayrıntıları veren, Yeni Sanat (Art Nouveau) üslubundaki çizimlerle iletmiştir. Bilim alanında S.Freud'un, öteki sanatlarda da Gerçeküstücülük'ün düşler, bilinçaltı gibi konular üstünde durmaya başladıkları bir dönemde, bu konuların çizgi roman ortamındaki temsilcisi olmuştur. Son yıllarda yapıtlarının yeni basımları kitap olarak da yayımlanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *Little Nemo*, (ö.s.), A. Garzanti (yay.), 1969, ("Küçük Nemo"); *Aus der Traumküche des Winsor McCay*, (ö.s.), A.Praesent (der.), 1979, ("Winsor McCay'in Düş Dünyasından"). **Çizgi Film:** *Little Nemo*, 1909, ("Küçük Nemo"), *How a Mosquito Operates*, ty, ("Bir Sivrisinek Nasıl Çalışır"); *Gertie, the Trained Dinosaur*, ty, ("Terbiyeli Dinazor Gertie"); *The Sinking of the Lusitania*, 1917, ("Lusitania'nın Batışı"); *The Flying House*, 1920, ("Uçan Ev").

McCLINTOCK, Barbara
(1902)

ABD'li bitki genetikçisi. Kalıtım mekanizmasında "sıçrayan genler" nedeniyle gerçekleşen değşinime ilişkin çalışmalarıyla Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü kazanmıştır.

16 Haziran 1902'de Connecticut Eyaleti'nin Hartford kentinde doğdu. Cornell Üniversitesi'nde botanik öğrenimi görerek 1927'de doktora derecesini aldı ve 1931'e değin aynı üniversitede öğretim görevlisi olarak çalıştı. O tarihten sonra National Research Council, Guggenheim Vakfı, Cornell Üniversitesi ve Almanya'daki Freiburg Üniversitesi'nde burslu araştırma üyesi, 1936-1941 arası Missouri Üniversitesi'nde botanik asistanı olarak görev alan McClintock, 1941'de Cold Spring Harbor'daki Washington Carnegie Institution'a geçti. Bu kurumdaki araştırmalarını ve 1965'te atandığı Cornell Üniversitesi'ndeki profesörlük görevini 1984'te de sürdürmekteydi. Bu görevlerine ek olarak, 1953-1954 arası California Institute of Technology'de konuk botanik profesörlüğünü ve 1962'den 1969'a değin Rockefeller Vakfı Tarım Bilimleri Programı'nın danışmanlığını üstlenen McClintock, ülkesindeki önemli bilim kuruluşlarının madalya ve ödülleri dışında 1983 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü kazanmıştır.

Genel çerçevesi Mendel yasalarıyla belirlenen kalıtımın hücre düzeyindeki temel mekanizmasını oluşturan kromozomların niteliklerinin yoğun bir biçimde araştırıldığı bir dönemde bitki genetiğine yönelen McClintock, daha 1930'lardan başlayarak mısır bitkisinin özellikleri ile kromozom yapısı arasındaki ilişkiyi incelemeye başladı. Kromozomları mikroskopla inceleme yöntemleri geliştirip, büyük bir sabır ve titizlik gerektiren bu çalışmalarını uzun yıllar sürdürerek, yeni döllere geçecek kalıtsal özelliklerin, meyoz bölünme sırasında erkek ve dişi eşeylik hücreleri arasındaki kromozom parçacıklarının alışverişiyle gerçekleştiğini gösterdi. Mısır yaprağının ve tanesinin özelliklerindeki kimi değişkenliklerin kalıtım mekanizmasındaki bir değşinime (mütasyon) bağlı olduğunu belirleyen McClintock, mısır kromozomunda bu tür değşinime neden olan iki tür devingen öğenin bulunduğunu ortaya çıkardı. Daha sonra "sıçrayan genler" olarak adlandırılan bu öğeleri inceleyerek, devingen kromozom öğelerinden birinin kendiliğinden kromozom içinde yer değiştirdiğini ve sonuçta ikinci bir öğenin de yer değiştirmesine neden olduğunu buldu. Bu ikinci öğenin, mısır tanesine rengini veren genin yanına yerleşmesiyle genin etkinliğinin bastırıldığını, bu konumdan uzaklaşmasıyla genin yeniden etkili olduğunu göstererek, benekli mısır tanesinin oluşumunu kalıtsal yoldan açıkladı.

McClintock'un 1940 ve 1950'lere değin uzanan deney ve bulgularının, kalıtım bilimi açısından taşıdığı önem, ancak Watson ve Crick'in DNA'nın (dezoksiribonükleik asit) molekül yapısını çözümlemeleri, ardından 1960'lardan başlayarak DNA kodlama mekanizmasının ve genlerin özelliğinin açıklığa kavuşturulmasıyla anlaşılabilmiş, bitki genetiğinde çok kısıtlı bir alanda geçerli olduğu sanılan sıçrayan gen olgusunun doğada sanıldığından çok daha yaygın olduğunun belirlenmesinden sonra McClintock'un çalışmaları gereğince değerlendirilebilmiştir.

• BAKINIZ: CRICK, DOBZHANSKY, EAST, MENDEL, T.H.MORGAN, J.D.WATSON.

McCORMICK, Cyrus Hall
(1809-1884)

ABD'li mucit ve sanayici. Geliştirdiği mekanik ekin biçme aygıtıyla tarımda makineleşmenin öncüleri arasına girmiştir.

15 Şubat 1809'da Virginia Eyaleti'ndeki Rockbridge County'de doğdu, 13 Mayıs 1884'te Illinois Eyaleti'nin Chicago kentinde öldü. İlköğrenimini bölgesel okullarda gören McCormick, daha sonra baba mesleği olan çiftçilik ve demircilikle uğraşmaya başladı. O yıllarda, oldukça eski yöntemlerin ve ilkel araçların kullanıldığı tarım alanında işgücünün verimliliğini artıracak yeni makinelerin geliştirilmesini amaçlayan çeşitli çalışmalar yapılıyordu. McCormick'in babası da benzeri bir çalışma yapmış, ancak başarıya ulaşamamıştı. Patrick Bell (1799-1869) adlı bir İngiliz'in, ilkini 1826'da geliştirdiği biçme makinelerinden birini gören McCormick, babasının yarım bıraktığı tasarımı yeniden ele almaya karar verdi ve daha 22 yaşındayken, 1831'de, mekanik bir biçer geliştirmeyi başardı. Aygıt, temel olarak bıçak ve çark sistemlerinden oluşuyor, hayvan gücüyle çekilerek çalışıyordu. İki tekerlek arasındaki dingile yerleştirilen çark tekerleklerle birlikte dönerek ekinleri bıçak ağzına çekiyor, oynak biçimde düzenlenmiş bir dizi bıçak da ekinleri biçiyor ve arkadaki bir tablada toplanmalarını sağlıyordu. McCormick makinesini çevredeki çiftliklerde denedi ve bazı yetersizliklerine karşın başarılı sonuç aldı.

1833 sonlarında, tarım aletleri yapan Obed Hussey'in (1792-1859) benzer bir biçerin patentini aldığını öğrenen McCormick derhal başvuruda bulunup 1834 Haziran'ında kendi makinesinin patentini aldıysa da, buluşunun üretimini yapmak yerine demir ocağında çalışmayı seçti. 1837 bunalımı sırasında ocak kapanıp aile ağır bir borç altına girince McCormick biçer makinesinde bazı geliştirmeler yaparak üretime başladı ve 1841-1844 arasında bunlardan 90 kadarını satmayı başardı. Öte yandan, birçok makine imalatçısına da patent hakkını satmıştı. Gerek bu imalatçıların üretimde yeterli özeni göstermemeleri, gerek çıktığı bir gezi sırasında geniş tarım arazilerine sahip Orta Batı eyaletlerinin makinesi için iyi bir pazar oluşturacağını görmesi sonucu, kendisine sermaye sahibi bir ortak bularak 1847'de Chicago'da bir fabrika kurdu. Bu arada, aygıtı üzerinde yeni değişiklikler yapmış ve bunların patentlerini de almıştı; ama 1848'de makinesinin asıl patentinin süresi dolmuş ve buluşu kamulaştırılmıştı. Birkaç kez mahkemeye başvurduysa da, başta rakibi Hussey olmak üzere, öbür yapımcıların engellemesiyle, patent hakkını yenileyemedi. Bunun üzerine rakiplerini rekabet yoluyla dize getirmeye yöneldi ve seri üretime geçti, yenileştirmeler yaptı, yaygın bir reklam kampanyası açtı, garanti belgeleri dağıttı ve müşterilerine kredi olanakları sağladı, kısacası satışlarını hızla artırmak için her yolu denedi. Sonuçta büyük bir başarı kazandı.

İki ezeli rakip, McCormick ve Hussey, 1851'de Londra'da düzenlenen Büyük Sergi'de bir kez daha karşı karşıya geldiler ve McCormick'in biçeri, Bell'inkiyle birlikte, büyük ödülü kazandı. Aynı başarıyı 1855'teki Paris Uluslararası Sergisi'nde de yineleyen McCormick, III.Napoléon tarafından Légion d'honneur nişanıyla ödüllendirildi. Buluşu artık yalnız ABD'de değil, Avrupa'da da tanınıyor ve kullanılıyordu. 1871 Chicago yangınında fabrikası tümüyle yandıysa da, o zamana kadar yaptığı servetle fabrikayı yeniden kurmayı ve son günlerine değin çalışmayla geçen yaşamının sona ermesinden sonra daha da büyüyerek 1902'de oğlunun elinde International Harvester Company'ye dönüşecek olan firmasının temellerini sağlamlaştırmayı başardı.

Buluşuyla tarımda makineleşmeyi hızlandıran McCormick'i 1878'de Fransız Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçen kurul onu, "yaşayanlar arasında tarıma en büyük katkıyı yapan kişi" olarak da ilan etmişti.

McCULLERS, Carson
(1917-1967)

ABD'li yazar. Fantastik betimlemeleri yanı sıra yalın bir anlatım dili ile kaleme alınmış psikolojik incelemeleriyle ünlüdür.

19 Şubat 1917'de Georgia Eyaleti'nin Columbus kentinde doğdu, 29 Eylül 1967'de New York Eyaleti'nin Nyack kentinde öldü. New York'ta Columbia Üniversitesi'nde ve Juilliard Müzik Okulu'nda müzik eğitimi gördü. Öğrenciliği sırasında bir yandan okul parasını kazanmak için çeşitli işlerde çalışırken, bir yandan da öyküler yazdı. İki kısa öyküsünün satın alınması, bu uğraşı meslek olarak seçmesinde etkili oldu. 1937'de J.Reeves McCullers ile evlendi. 1943'te Amerikan Sanat ve Edebiyat Akademisi'nin ödülünü kazanan kadın sanatçılardan biri oldu.

E.Allan Poe, N.Hawthorne ve H.Melville gibi yazarlarla aynı çizgide kabul edilen McCullers, roman ve tiyatro oyunları da yazmakla birlikte öykü yazarı olarak tanınmıştır. Psikolojik incelemelerin ağır bastığı yapıtlarında çoğunlukla yalnız ve toplum dışı insanların iç dünyalarını ve yaşamla çelişkilerini konu edinmiştir. Georgia Eyaleti'nde küçük bir kasabadaki askeri kampta yaşayan kimi itilmiş ve yalnız kişilerin öyküsü olan ilk romanı *The Heart is a Lonely Hunter* (Yalnız Bir Avcıdır Yürek) birçok eleştirmence en üstün yapıtı kabul edilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Öykü:** *The Ballad of the Sad Cafe*, 1951, (Küskün Kahvenin Türküsü, 1967); *The Clock Without Hands*,1952, ("Yelkovansız Saat"); *Sweet as a Pickle and Clean as a Pig*, 1964, ("Turşu Gibi Tatlı ve Domuz Gibi Temiz"). **Roman:** *The Heart is a Lonely Hunter*, 1940, (Yalnız Bir Avcıdır Yürek, 1973); *The Member of the Wedding*, 1946, ("Nikâh Şahidi"). **Oyun:** *Reflections in a Golden Eye*, 1941, ("Altın Gözdeki Yansımalar"); *The Square Root of Wonderful*, 1958, ("Harikanın Kare Kökü"); *The Ballad of the Sad Cafe*, 1963, ("Küskün Kahvenin Türküsü").

McCULLOCH, John Ramsay
(1789-1864)

İskoç, iktisatçı. İngiltere ekonomisi üzerine ansiklopedik çalışmalarıyla tanınmıştır.

1 Mart 1789'da İskoçya'da Wigtown'da Whithorn kasabasında doğdu, 11 Kasım 1864'te Londra'da öldü. Küçük bir toprak sahibinin oğludur. Edinburgh'da hukuk öğrenimi gördü, ama daha sonra ilgi alanı olarak politik iktisadı tercih etti. 1818-1820 arasında liberal bir gazete olan *Scotsman*'in yayın yönetmenliğini yaptı. Zamanın ünlü dergilerinden *Edinburgh Review*'e 1816'dan başlayarak yirmi yıl boyunca sürekli yazı yazdı. Faiz oranları ile ilgili bir yazısı, ünlü iktisatçı Ricardo ile yazışmalarının başlamasına neden oldu. 1820'de Londra'ya giderek Klasik iktisatçılarla ilişkiye geçti. Ricardo'nun 1823'te ölümünden sonra onun anısına özel dersler verdi.

19.yy'ın ortalarına doğru, İngiliz üniversitelerinde politik iktisat, ahlak felsefesinin bir dalı olmaktan çıkmaya ve ayrı bir bilim dalı olarak tanınmaya başlamıştı. 1828'de, yeni kurulan Londra'daki University College'da politik iktisat kürsüsüne profesör olarak atandı, ancak kürsünün mali olarak desteklenmemesi nedeniyle dört yıl sonra istifa etmek zorunda kaldı. 1838'de gazeteciliği de bırakarak bir kamu kuruluşunda hesap denetleyicisi olarak çalışmaya başladı. İktisadi konularda kitaplar yayımlamayı sürdürdü.

McCulloch iktisadi kurama özgün katkıda bulunmamakla birlikte, ansiklopedik derleyici ve iktisadi düşünce tarihçisi olarak, istatistiksel ve tanımlayıcı yapıtlar verdi. Aynı zamanda ticaret tarihi, deniz hukuku, para, faiz ve toprak mülkiyeti konularıyla da ilgilendi. İngiliz ekonomisi üzerine ansiklopedik bilgisinin yetkinliğini gösteren *A Dictionary of Commerce and Commercial Navigation* ("Ticaret ve Ticari Denizcilik Sözlüğü") ve *A Descriptive and Statistical Account of the British Empire* ("İngiliz İmparatorluğu Üzerine Tanımlayıcı ve İstatistiksel Bir Döküm") adlı yapıtları, halen başvuru kaynağı olarak önemini korumaktadır.

Quesnay, Smith ve Ricardo'nun yaşamları ve yapıtları üzerine araştırmalar yapan McCulloch, Ricardo üzerine tanıtıcı yayınlarıyla, onun zamanın iktisadi düşüncesi üzerinde etkili olmasında rol oynamıştır. Yine de Ricardo'nun kimi düşüncelerine katılmamış, sonraki yıllarda Ricardo sisteminde eksiklikler olduğunu ileri sürmüştür.

Emek tasarruf eden buluşların sanayiye uygulanmasının yarattığı işsizlik sorununun Klasik iktisatçıları kuramsal olarak uğraştırdığı bu dönemde, makineleşmenin doğrudan ya da dolaylı olarak ürün artışına ve istihdam edilmeyen emeğin yeniden emilmesine yol açacağını savunmuştur. Teknolojik işsizliğin, otomatik olarak telafi edici uyarlamaları da gündeme getireceğini 1820'lerde net olarak ilk kez McCulloch formüle etmiştir. Ona göre işçileri yerlerinden eden makineler, aynı miktarda işçiyi çalıştırmaya yetecek kadar sermayeyi serbest bırakır. Fazla emeğin emilmesi sürecinin yavaş olması ve bu sürede işsizliğin sürmesi nedeniyle de, birçok Klasik iksisatçı gibi işsizlere devlet desteğini zorunlu görmüş, 1834'te Yoksul Yasası'nın kaldırılmasına karşı çıkmıştır.

İlk profesyonel iktisadi düşünce tarihçilerinden biri olarak kabul edilen McCulloch, tümevarımcı yöntemin benimsendiği İskoç geleneğinin izleyicisi sayılır. İktisadi genellemelerin gerçek olgular ve ampirik verilerle sınanması gerektiği konusundaki titizliğini, sonraları Ricardo'nun etkisinde kalarak terketmekle birlikte, tümdengelimci yöntemin savunucusu olmamıştır. Ricardo çevresinin diğer üyelerinin tersine, siyasal radikalizme de kaymayan McCulloch, toprak reformu çalışmalarına ve serbest ticaret yanlısı olmasına karşın tahıl dışalımını sınırlayan Tahıl Yasaları'nın birden ve tümüyle feshedilmesi doğrultusundaki görüşlere katılmamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *A Discourse on the Rise, Progress, Peculiar Objects and Importance of Political Economy*, 1824, ("Politik İktisadın Yükselişi, İlerleyişi, Özel Amaçları ve Önemi Üzerine Bir Söylev"); *The Principles of Political Economy*, 1825, ("Politik İktisadın İlkeleri"); *An Essay on the Circumstances Which Determine the Rate of Wages and the Conditions of the Labouring Classes*, 1826, ("Ücret Oranını Belirleyen Koşullar ve Emekçi Sınıfların Durumu Üzerine Bir Deneme"); *A Dictionary Practical Theoretical and Historical of Commerce and Commercial Navigation*, 1832, ("Pratik, Kuramsal ve Tarihsel Ticaret ve Ticari Denizcilik Sözlüğü"); *A Descriptive and Statistical Account of the British Empire*, 1837, ("İngiliz İmparatorluğu Üzerine Tanımlayıcı ve İstatistiksel Bir Döküm"); *The Literature of Political Economy*, 1845, ("Politik İktisat Yazını"); *A Treatise on the Principles and Practical Influence of Taxation and the Funding System*, 1845, ("Vergileme ve Fon Sisteminin İlkeleri ve Uygulamadaki Etkisi Üzerine Bir Tez"); *Letters of John Ramsay McCulloch to David Ricardo 1818-1823*, (ö.s.), J.H. Hollander (der.), 1931, ("John Ramsay McCulloch'un David Ricardo'ya Mektupları 1818-1823").

- BAKINIZ: RICARDO.

MACDONALD, John Alexander
(1815-1891)

İskoç asıllı Kanadalı siyaset adamı. İngiliz sömürgelerinin birleştirilmesiyle oluşturulan Kanada Dominyonu'nun ilk başbakanı olmuştur.

11 Ocak 1815'te İskoçya'da Glasgow'da doğdu, 6 Haziran 1891'de Kanada'da Ottawa'da öldü. Ailesiyle birlikte 1820'de İngiliz sömürgesi Yukarı Kanada'ya (Ontario) göç etti. Kingston ve Adolphustown'da öğrenim gördükten sonra 1836'da baroya kabul edildi. 1844'te Kingston temsilcisi olarak 1840'ta kurulmuş olan Birleşik Kanada Eyaleti (Ontario ve Quebec) Yasama Meclisi'ne seçildi ve Muhafazakârlar'ın yanında yer aldı.

Fransızlar'ın çoğunlukta olduğu Aşağı Kanada'nın önde gelen siyaset adamlarından George Etienne Cartier (1814-1873) ile işbirliği içine girdi, izlenecek siyaset konusunda anlaşmaları sonucunda 1854'te

MacDonald'ın başkanlığında Liberal-Muhafazakâr Parti doğdu. 1860'larda Kuzey Amerika'daki İngiliz sömürgelerini birleştirmeyi amaçlayan Konfederasyon Hareketi güç kazandı. MacDonald bu amaç doğrultusunda Liberal-Muhafazakâr Parti'yle George Brown'ın önderliğindeki Reform Partisi'nin güç birliği oluşturmalarında önemli rol oynadı. MacDonald'ın temsilci olarak katıldığı İngiltere'yle yapılan bir dizi görüşmeden sonra 1867'de yayımlanan İngiliz Kuzey Amerikası Yasası'yla Nova Scotia, New Brunswick ve Birleşik Kanada Eyaleti'nin oluşturduğu Kanada Dominyonu kuruldu. Kanada Dominyonu'nun anayasası yerine de geçen yasa, MacDonald'ın ötedenberi savunduğu biçimde Kanada için federal bir yapı ve İngiltere'ye benzer parlamenter monarşi öngörüyordu.

MacDonald Kanada Dominyonu'nun ilk başbakanı oldu ve sınırları genişletmeye yönelik bir siyaset izledi. Önce Hudson's Bay Şirketi'ne ticaret yapabilmesi için İngiltere tarafından bağışlanmış toprakları satın aldı ve 1870'te yayımladığı bir yasayla bu toprakları Manitoba Eyaleti adıyla Kanada Dominyonu'na kattığını açıkladı. Bu topraklarda yaşayan Avrupalı ve Kızılderili melezlerin Louis Riel (1844-1885) önderliğindeki ayaklanmasını bastırdı. 1871'de İngiliz Columbiası'nı, 1873'te de Prens Edward Adası'nı Kanada topraklarına kattı.

İngiliz Columbiası'nın Kanada'ya eklenmesiyle ülkenin sınırları Atlantik Okyanusu'ndan Pasifik (Büyük) Okyanusu'na değin uzandı. Sanayi ve ticareti geliştirecek ve ulaşımı kolaylaştıracak büyük bir demiryolu projesi hazırlandı. Ancak hükümetin Pasifik demiryolunu yapacak şirketten rüşvet aldığının ortaya çıkması üzerine MacDonald başbakanlıktan istifa etti, yerine Reform Partisi'nden Alexander Mackenzie başbakan oldu.

Muhalefette olduğu beş yıl boyunca yaşanmakta olan iktisadi bunalıma çare bulmakta yetersiz kalan Mackenzie hükümetinin uyguladığı serbest ticaret politikasına karşı korumacı politikaların savunuculuğunu yaptı. 1878 seçimlerinde Muhafazakâr Parti'nin çoğunluğu elde etmesinden sonra ikinci kez başbakan oldu. 1885'te Pasifik demiryolunun yapımı tamamlandı. Aynı yıl Riel önderliğinde melezlerin yeni bir ayaklanması bastırıldı ve Riel ihanet suçuyla asıldı.

Ölümüne değin başbakanlık görevini sürdüren MacDonald, İngiliz Uluslar Topluluğu içinde kalmanın savunuculuğunu yapmış, ABD'ye yakınlaşma politikasına karşı çıkmıştır. İngiltere'ye hizmetleri nedeniyle kendisine Sir unvanı verilmiştir.

• BAKINIZ: A.MACKENZIE.

Ramsay MacDonald

MacDONALD, Ramsay (1866-1937)

İngiliz siyaset ve devlet adamı. Ülkesinin ilk İşçi Partisi hükümetini kurmuş, 1924'te ve 1929-1935 arasında başbakanlık yapmıştır.

James Ramsay MacDonald 12 Ekim 1866'da İskoçya'da Morayshire'ın Lossiemouth köyünde doğdu, 9 Kasım 1937'de Güney Amerika yolculuğu sırasında öldü. Bir köylü ile ev hizmetkârının evlilik dışı çocuğu olan MacDonald'ı annesi ve güçlü dini inançları olan anneannesi büyüttü. Doğduğu köyde ilköğrenimini tamamladıktan sonra 1885'te Bristol'e çalışmaya gitti. Burada Sosyal Demokratik Federasyon'un Bristol şubesinin çalışmalarına katılınca kendini sosyalist düşüncelerin tartışıldığı bir ortamda buldu. 1886'da Londra'ya gitti ve bir depoda kâtip olarak çalışmaya başladı. Fen lisansı derecesi de almaya çalıştığı bu yıllarda, reformcu sosyalistlerin kulübü niteliğindeki Fabian Society'ye, sendikalar arası ilişkiyi sağlamak amacıyla kurulmuş bulunan Londra Meslek Konseyi'ne ve 1894'te de BİP'e (Bağımsız İşçi Partisi) katıldı.

1897'de tanınmış bir bilim adamının kızıyla evlendikten sonra parasal sıkıntılardan kurtulan MacDonald'ın evi önde gelen sendikacıların ve sosyalistlerin uğrak yeri haline geldi. MacDonaldlar'ın sık sık dünya seyahetlerine çıkmaları ise Ramsay MacDonald'a üst sınıfların yaşam biçimini ve diplomasi alanının inceliklerini tanıma olanağı sağladı.

Sendikaların BİP'i desteklemesi için yoğun çaba harcayan MacDonald, 1900'de sendikaların işçi milletvekillerini sürekli olarak Avam Kamarası'na sokabilmek için oluşturdukları İTK'nın (İşçi Temsil Komitesi) birinci sekreteri oldu. 1906 seçimlerinde 29 milletvekili çıkarmayı başaran İTK, İşçi Partisi'ne (İP) dönüştü.

1911'de Keir Hardie'den sonra İP Avam Kamarası grup başkanı olan MacDonald, 1914'te İngiltere'

▸ *İlk milletvekilliği* ◂

nin Almanya'ya karşı savaşa girmesini ahlaki açıdan yanlış bulduğunu açıklayınca yerini A.Henderson'a bırakarak istifa etmek zorunda kaldı. 1914'te dış politika üstünde parlamento denetimi sağlamayı amaçlayan Demokratik Denetim Birliği'nin kuruluşuna katkıda bulundu. 1918 seçimlerinde milletvekili olamadıysa da, 1922'de yeniden Avam Kamarası'na girdi ve İP parlamento grubu başkanı oldu.

► MacDonald Ocak 1924'te Liberaller'in desteğiyle ilk İşçi Partisi hükümetini kurduktan sonra silahsızlanmayı amaçlayan ve Milletler Cemiyeti'nin 2 Ekim 1924'te kabul ettiği Cenevre Protokolü'nün hazırlanmasına katkıda bulundu. Özgür İrlanda Devleti'nin altı Kuzey eyaleti üstünde hak iddia etmesinden vazgeçmesine karşı borçlarını iptal etti. SSCB'yi tanıdıktan sonra bu ülkeyle ticari ilişkiye de girmek istemesi yoğun bir muhalefete neden olunca 4 Kasım 1924'te istifa etmek zorunda kaldı ve Muhafazakârlar ► işbaşına geldi. 1929 seçimlerini İP'nin büyük bir çoğunlukla kazanmasının ardından Haziran'da yeniden başbakan olan MacDonald, 1930'da ABD'yle deniz güçlerini sınırlamaya yönelik bir antlaşma imzalamayı başardı. Ancak, Büyük Dünya Bunalımı'nın İngiliz ekonomisi üstündeki olumsuz etkileri karşısında çaresiz kalıp Ağustos 1931'de istifa etmeye kalkıştıysa da kralın ve öbür parti önderlerinin baskısıyla Muhafazakârlar ve Liberaller'le birlikte bir "ulusal koalisyon" hükümeti kurunca, kendi partisi tarafından dışlandı. MacDonald 1935'te yerini hükümetin en etkili üyelerinden biri olan muhafazakâr Baldwin'e bıraktı.

• KAYNAKLAR: G.Elton, *Life of James Ramsay MacDonald*, 1939; L.MacNeill Weir, *The Tragedy of Ramsay MacDonald in Thought and Action: An Architect for a Better World*, 1952.

• BAKINIZ: S.BALDWIN, HARDIE, A.HENDERSON.

McDOUGALL, William
(1871-1938)

İngiliz, psikolog. Bilinçli ya da bilinçsiz insan davranışlarının belli bir amaca yönelik etkinlikler olduğunu ileri sürmüştür.

22 Haziran 1871'de İngiltere'de Lancashire'da Chadderton'da doğdu, 28 Kasım 1938'de ABD'nin Kuzey Carolina Eyaleti'nde Durham'da öldü. Bir kimya fabrikatörünün oğluydu. İlk ve ortaöğrenimini İngiltere'de ve Almanya'da tamamladıktan sonra, Manchester ve Cambridge üniversitelerinde biyoloji öğrenimi gördü. 1897'de Londra'da St.Thomas Hastanesi'nde çalışırken psikolog William James'in yapıtlarından etkilenerek psikoloji okumaya karar verdi. Cambridge Üniversitesi'ne bağlı St.John's College'da psikoloji dalında doktora çalışmalarına başladı.

1899'da Avustralya ile Yeni Gine arasındaki Torres Boğazı'na yapılan bir antropolojik araştırma gezisine katıldı. Gezi sırasında yöredeki yerlilere psikolojik testler uyguladı. Daha sonra Almanya'da Göttingen Üniversitesi'nde renk algılaması üzerine araştırmalar yaptı. 1901'de asistan olarak Londra'daki University College'ın psikolojik araştırma laboratuvarına girdi. 1904'te Oxford Üniversitesi'nde okutmanlık yapmaya başladıktan sonra 1905'te *Physiological Psychology* ("Fizyolojik Psikoloji") adlı kitabını yayımladı. Kitabında "ruh"un eter benzeri bir yapı olduğunu, bu yapıyı sinirsel etkinliğin harekete geçirdiğini savundu. 1911'de kalıtım, evrim, bellek ve öğrenme, parapsikoloji gibi konuları ele aldığı ünlü kitabı *Body and Mind: A History and Defence of Animism*'i ("Beden ve Zihin: Animizmin Tarihi ve Savunması") yayımladı. I.Dünya Savaşı sırasında orduda görev yaparken, savaşın yol açtığı bir ruhsal çöküntü türü olan ve *shell-shock* adı verilen bir histeri biçimi üzerinde çalışmalar yaptı. 1920'de ABD'ye giden McDougall, aynı yıl Harvard Üniversitesi'nde, 1927'de de Durham'daki Duke Üniversitesi'nde psikoloji profesörü oldu.

◄ *Hükümeti kurması*

◄ *İkinci başbakanlık dönemi*

McDougall bilinçli ya da bilinçsiz tüm davranışların amaçlı oldukları ve bir ereğe doğru yöneldikleri savına dayanan amaçlılık *(hormic)* psikolojisine katkıları, ereksel biyolojik enerjinin yönlendirdiği kalıtımsal içgüdülerden ve duygulardan oluşmuş kişilik anlayışı ve bireylerin etkileşmesiyle ortaya çıkan ve grubun psikolojik davranışını yönlendiren "grup zihni" kavramıyla, psikoloji tarihinde özgün bir yer edinmiştir. Yazılarıyla ve etkili polemikleriyle, birçok psikologun biyolojik ve toplumsal psikolojiyi önemsemesinde ve bu alanlarda çalışmaya yönelmesinde etkili olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Physiological Psychology*, 1965, ("Fizyolojik Psikoloji"); *An Introduction to Social Psychology*, 1908, ("Toplumsal Psikolojiye Giriş"); *Body and Mind: A History and Defence of Animism*, 1911, ("Beden ve Zihin: Animizmin Tarihi ve Savunması"); *The Group Mind*, 1920, ("Grup Zihni"); *An Outline of Psychology*, 1923, ("Psikolojinin Anahatları"); *Psychoanalysis and Social Psychology*, 1936, ("Psikanaliz ve Sosyal Psikoloji").

• BAKINIZ: W.JAMES, LAMARCK, J.B.WATSON.

MACELLAN, Ferdinand
(1480-1521)

Portekiz asıllı İspanyol kâşif. İlk kez gemiyle dünyanın etrafının dolaşıldığı yolculuğun başlatıcısıdır.

Kuzey Portekiz'de Oporto'da doğduğu sanılmaktadır. 27 Nisan 1521'de Filipinler'deki Sebu'da öldü. Soylu bir aileden geliyordu. Bir süre Lizbon'da kraliçe Leonora'ya el ulağı olarak hizmet verdikten sonra 1505'te Portekiz kuvvetlerine girdi. İslam deniz gücünün egemenliğini kırmaya yönelik bir sefere katılarak Hindistan'ın Malabar kıyılarında çarpıştı; 1509'da Hint Okyanusu'nda Portekiz'in gücünü pekiştiren Diu Savaşı'nda bulundu. 1511'de Macellan'ın da yer aldığı Malakka seferinin başarıyla sona ermesiyle Doğu'nun zenginlikleri Portekizliler'in kurduğu deniz üsleri kanalıyla Avrupa'ya kolayca gönderilme-

Ferdinand Macellan

ye başlandı. 1512'de Lizbon'a dönen Macellan, Faslılar'ın kalesi Azemmur'a karşı yapılan saldırıda ayağından yaralandı ve yaşamı boyu sakat kaldı. Macellan bundan sonra iki kez kraldan maaşının artırılmasını ve rütbesinin yükseltilmesini istediyse de bu isteği reddedildi. Bunun üzerine 20 Ekim 1517'de Portekizli kozmograf Rui Faleiro'yla birlikte İspanya'ya giderek İspanyol uyruğuna geçti ve hizmetini daha sonra V.Charles (Charles Quint) adıyla Kutsal Roma-Germen imparatoru olacak olan İspanya Kralı I.Carlos'a sundu.

Molukkalar seferi

1517'de Sevilla'nın önemli devlet adamlarından birinin kızıyla evlendi. Macellan ve Faleiro sürekli batıya giderek büyük zenginlik kaynağı olarak düşündükleri Yeni Hollanda'nın (bugün Avustralya) kuzeyindeki Molukkalar'a (Baharat Adaları) ulaşılabileceğini, bu adaların dünyayı Portekiz ile İspanya arasında bölüştüren Papalık'ın 1494 Tordesillas Antlaşması'na göre çizilen hattın batısında kaldığını ve böylece İspanya'ya ait olduğunu iddia ediyorlardı. Mart 1518'de İspanya kralınca onaylanan bu sefere Macellan ve Faleiro ortak kaptan olarak atandılar. Seferin amacı Molukkalar'a giden bir İspanyol yolu bulmaktı. Yeni keşfedilen yerlerin yönetimi babadan oğula geçmek üzere Macellan ve Faleiro'ya veriliyor ve bu seferden elde edilecek kârın 1/20'si de onlara bırakılıyordu. İspanyol denizciler bir süredir Portekizliler'in elindeki Ümit Burnu'na uğramadan sürekli batıya giderek doğuya ulaşılacağına inanıyorlardı. Macellan da Atlas Okyanusu'nda Tierra del Fuego Adası'nın bulunduğu yerden bir kanal aracılığıyla güneydeki denizlere inilebileceğini düşünüyordu.

Trinidad, San Antonio, Conception, Victoria, Santiago gemileriyle 9 ülkeden 270 denizcinin katıldığı bu sefer 20 Ekim 1519'da başladı; filo 13 Aralık'ta Rio de Janeiro'ya ulaştı. Güneye doğru inerek bir geçit aramaya başladılar. 21 Ekim 1520'de daha sonra Macellan Boğazı adı verilen boğazı zor koşullara dayanabilen 3 gemiyle ve bir ayda geçerek Büyük Okyanus'u gördüler. Açlık ve hastalıklarla da uğraşarak bir süre Şili kıyılarından kuzeye doğru yol aldıktan sonra Filipinler'e doğru yöneldiler; 6 Mart 1521'de Büyük Okyanus'taki Guam Adası'nda demirleyerek 99 gün sonra ilk taze yiyeceklerini sağlayabildiler ve Mart 1521'de Filipinler'e ulaştılar. Burada yerlilerle yapılan bir savaşta Macellan'ın ölmesi üzerine ancak 2 gemi Molukkalar'a ulaşabildi. Elcano'nun yönetimindeki baharat yüklü Conception gemisi 8 Eylül 1522'de, 17 denizci ve 4 yerliyle Ümit Burnu'ndan dolaşarak Sevilla'ya ulaştı. Dünyanın yuvarlak olduğunu somut olarak gösterme başarısı Elcano'nun oldu ve imparator V.Charles tarafından ona üstünde "benim çevremi ilk kez sen dolaştın" yazısı bulunan bir küre verildi.

Macellan'ın projesi İspanya'ya hemen büyük maddi çıkarlar sağlamamış, ayrıca Papalık Molukkalar'ın Portekiz'e ayrılan alana düştüğünü saptadığından bu adalar Portekiz'e satılmıştır. Ancak daha sonra İspanyollar'ın Filipinler'i sömürgeleştirmeleri sürecinde bu adalar üstündeki kimi haklar geri alınmıştır. Büyük Okyanus'u ilk kez doğudan batıya geçen bir seferin başlatıcısı olan Macellan, Yeni Dünya'dan sadece birkaç gün batıya giderek Doğu Hint Adaları'na ulaşılabileceğine ilişkin yaygın inancın yıkılmasına da yol açmıştır. Bu seferin ayrıntılı anlatımı sefere katılan Antonio Pigafetta tarafından yapılmıştır.

• **KAYNAKLAR:** E.F.Benson, *Ferdinand Magellan*, 1829; F.H.H.Guillemard, *The Life of Ferdinand Magellan and the First Circumnavigation of the Globe, 1480-1521*, 1971; Lagoa, *Fernão de Magalhães: A sua Vida e a sua Viagem*, 2 cilt, 1938; J.A.Robertson (der.), *Magellan's Voyage Around the World by Antonio Pigafetta*, 2 cilt, 1906.

McENROE, John
(1959)

ABD'li tenisçi. 1980'lerin en başarılı sporcularındandır.

16 Şubat 1959'da New York'ta doğdu. 1970'li yılların sonlarında adını duyurmaya başladı. 1979'da ABD tek erkekler tenis şampiyonu oldu. 1980'li yıllarda uluslararası turnuvalarda başarılı sonuçlar aldı. 1981'de dönemin en başarılı tenisçilerinden olan İsveçli Björn Borg'u yenerek dünyanın en önemli tenis turnuvası olan Wimbledon Tenis Turnuvası'nda tek erkekler şampiyonluğunu kazandı. 1983 ve 1984'te bu turnuvada iki kez daha birinci oldu.

MACEO, Antonio
(1845-1896)

Kübalı asker. Küba'nın bağımsızlığı için savaşmıştır.

14 Haziran 1845'te Santiago de Cuba'da doğdu, 7 Aralık 1896'da Havana yakınlarındaki San Pedro'da öldü. Çocukluğunu babasının Oriente Eyaleti'ndeki çiftliğinde çalışarak ve bu arada özel öğretmenlerden ders alarak geçirdi. 1864'te ürünlerin satılması için sık

sık gittiği Santiago'da bir mason locasına girip Kübalı yurtseverlerle ilişki kurdu. Carlos Manuel de Céspedes'in önderliğinde ülkenin bağımsızlığı için İspanyol yönetimine karşı Ekim 1868'de başlatılan 10 Yıl Savaşı'na ilk katılanlar arasında yer aldı.

Gerilla savaşındaki üstün yeteneğiyle dikkati çekerek kısa zamanda yüzbaşılığa ve ardından yarbaylığa yükseldi. 1872'de general rütbesini aldı ve hareketin önderleri arasına girdi. General Maximo Gomez'le birlikte önerdiği ülkenin batısına saldırı planı, Maceo'nun bir zenci cumhuriyeti kuracağı kuşkusuna kapılan toprak sahibi ve tüccarların engellemeleri nedeniyle gerçekleşemedi. 10 Şubat 1878'de imzalanan Zanjon Antlaşması'yla İspanya Küba'da bazı idari reformlar yapmaya söz verdi ve 10 Yıl Savaşı sona erdi. Ardından Baraguá Protestosu adıyla bilinen bir toplantı düzenleyen Maceo, İspanyol birlikleri komutanı Arsenio Martinez Campos'a Küba'ya bağımsızlık verilmedikçe ve kölelik kaldırılmadıkça silahları bırakmayacaklarını bildirdi. Ordusuyla savaşı sürdürmeye çalıştıysa da durumun kötüye gitmesi üzerine önce Jamaika'ya, ardından New York'a gitti.

General Calixlo Garcia ile 1879'da Küba'ya düzenlediği seferin başarısızlığa uğramasından sonra, Orta Amerika'ya geçerek bölge ülkelerini dolaştı. Bir süre Dominik ordusunda görev aldı. 1893'te bağımsızlık için yeniden örgütlenme çalışmalarını başlatan Jose Marti'nin çağrısına uyarak Şubat 1895'te başlatılan Bağımsızlık Savaşı'nın hazırlıklarının yürütülmesinde önemli bir rol oynadı. Savaşın başlamasından bir ay sonra Küba'ya çıktı. Hareketin siyasi önderliğini üstlenen Jose Marti'ye ve başkomutanlık görevini yürüten Gomez'e bağlı olarak Oriente bölgesinde askeri komutanlık görevini aldı. Savaşı ülkenin batısına kaydırarak, Ocak 1896'da Pinar de Rio ve Havana'da İspanyol birliklerine karşı büyük başarı kazandı. Aralık 1896'da yeni bir saldırı hazırlıkları içindeyken küçük bir çarpışma sırasında vurularak öldü.

• BAKINIZ: CÉSPEDES, M.GOMEZ, MARTI.

MACEWEN, William
(1848-1924)

İskoç, cerrah. Ameliyatlarda asepsi yönteminin ilk uygulayıcılarından, kemik, akciğer ve beyin cerrahisinin öncülerindendir.

22 Haziran 1848'de Rothesay'de doğdu, 22 Mart 1924'te Glasgow'da öldü. 1872'de Glasgow Üniversitesi'nde tıp doktorasını tamamlayıp, üç yıl sonra Glasgow Kraliyet Hastanesi'nde cerrah yardımcılığına, 1877'de de cerrahlığa atandı. 1892'de cerrahi profesörü olarak Glasgow Üniversitesi'ne dönen ve aynı yıl üstlendiği Western Hastanesi'ndeki cerrahlık görevi ile bu üniversitedeki öğretim görevini birlikte sürdüren Macewen, 1895'te Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçilmiş, 1902'de "Sir" unvanını almıştır.

Pasteur'ün, hastalık yapıcı mikroorganizmaların varlığını ve bulaşma yollarını açıklamasından sonra, ameliyat yaralarındaki iltihaplanmadan bu mikroorganizmaların sorumlu olduğunu düşünen Lister, 1860'larda Glasgow Kraliyet Hastanesi'nde ameliyat yaralarını fenol gibi antiseptik (mikrop öldürücü) maddelerle temizleyerek cerrahide ilk kez antisepsi uygulamasını başlatmıştı. Glasgow Üniversitesi'nde Lister'ın öğrencisi olan Macewen da, çoğu tıp otoriteleri mikroorganizmaların varlığını ve antisepsi yöntemlerini kuşkuyla karşılarken, hocasının ilkelerini ilk benimseyenlerden biri olmuştu. Glasgow Kraliyet Hastanesi'nde daha cerrah yardımcısı olduğu yıllarda, ameliyat yaralarından vücuda sızarak iltihaplanmaya yol açan mikroorganizmaların yok edilmesine dayanan antisepsi yöntemleri yerine, yaralara mikrop bulaşmasını önlemek üzere ameliyatların tümüyle mikroorganizmalardan arındırılmış ortamlarda yapılmasını önerdi. Bu amaçla, ameliyat salonunun, cerrahların giysilerinin ve ellerinin, sargı bezlerinin ve iğne-ipliğe varıncaya dek ameliyat sırasında kullanılan tüm gereçlerin mikropsuzlaştırılmasını (sterilizasyon) başlatarak, mikroorganizmalardan korunma yöntemi olan asepsinin öncülüğünü yaptı. Sterilizasyon için önceleri kaynatma tekniğinden yararlanırken, 1890'dan sonra Alman hekimlerinin tıp dünyasına tanıttığı sıcak buharla sterilizasyon yöntemini benimseyen Macewen, aseptik cerrahinin öncüleri arasında yer aldı ve ameliyatlarda başarı olasılığını büyük ölçüde azaltan en önemli ölüm nedenlerinden birini ortadan kaldırarak, cerrahi uygulamalarının güvenilir bir tedavi yöntemi olmasını sağladı.

Başarılı bir cerrah olarak ülkesinde büyük ün kazanan Macewen, beyin cerrahisinin de öncülerindendir. Beyindeki herhangi bir lezyonun yerini saptamanın bile çok güç olduğu o dönemde, başta beyin apsesi, beyin-omurilik zarı urları ve iltihaplanmaları olmak üzere en tehlikeli cerrahi girişimleri gerçekleştiren ve bu tür ameliyatlarda neredeyse % 100'e varan ölüm riskini hızla azaltarak, 18'i başarıyla sonuçlanmış 21 beyin ameliyatını kapsayan bir dizi olguyu 1888'de yayımlayan Macewen'ın bu başarısında, uyguladığı asepsi yöntemlerinin de büyük payı vardır. Nitekim, o güne değin çoğunlukla tahtadan yapılan ameliyat araçlarını kaynatma yoluyla sterilizasyona elverişli çelik gibi gereçlerden yapmış, 1876'da kemik ameliyatlarında kullanılmak üzere gene çelikten "osteotom" adını verdiği bir araç geliştirmişti. Ortopedi dalındaki başarılı uygulamaları arasında, raşitizm sonucu bacak kemiklerinde ortaya çıkan biçim bozukluklarının ameliyatla düzeltilmesi ve bir hastasının deforme olmuş kol kemiği yerine bacaktan alınmış kaval kemiğini aşılayarak uyguladığı ilk kemik nakli denemesi özellikle anılmaya değer. Ayrıca, 1895'te, bir hastasının tüberkülozlu akciğerini ameliyatla alarak hastalığın sağlam akciğere bulaşmasını engelleyen Macewen, günümüzde de uygulanan bu pnömonektomi ameliyatlarının öncüsü olmuş, ortakulak ameliyatlarından beyin ve akciğer ameliyatlarına varıncaya dek çok değişik alanlardaki öncü girişimleriyle cerrahinin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Osteotomy*, 1880, ("Kemik Hastalıkları"); *Pyogenic Infective Diseases of the Brain and Spinal Cord*, 1893, ("Beyin ve Omuriliğin İltihaplı Enfek-

siyon Hastalıkları"); *The Growth of Bone*, 1912, ("Kemiğin Gelişmesi"); *The Growth and Shedding of the Antlers of the Deer*, 1920, ("Geyik Boynuzlarının Büyümesi ve Değişimi").

Duyular ve gerçeklik

• BAKINIZ: H.V.CUSHING, LISTER, PASTEUR.

Ernst Mach

MACH, Ernst
(1838-1916)

Avusturyalı fizikçi ve filozof. Bilimin erek ve kaynağının yaşamla ilgili gereksinimlerin giderilmesi olduğu görüşünü savunmuştur.

Ben, gövde, evren

Nedensellik

Bilginin kaynağı

18 Şubat 1838'de Mähren yakınında Turas'da doğdu, 19 Şubat 1916'da Münih'te öldü. Ortaöğrenimini doğduğu yerde bitirdi. Prag ve Viyana üniversitelerinde önce fizik, fizyoloji ve psikoloji, sonra felsefe okudu. 1860'tan sonra mekanik, ısı ve optik konularını içeren incelemeleri yanında fizyoloji ve fiziğe dayanan bir felsefe öğretisi geliştirmeye başladı. Geniş kapsamlı çalışmalara koyuldu. Özellikle fiziğin gelişimi, tarihi üzerindeki araştırmalarıyla ilgi çekti. 1864-1867 arasında Prag ve Gratz üniversitelerinde fizik profesörü olarak görevlendirildi, 1895-1901 arasında Viyana Üniversitesi'nde felsefe okuttu. Özellikle Avenarius'un ileri sürdüğü deneysel eleştiri (Empriokritisismus) üzerinde durdu, bunu bir yöntem olarak fizik, fizyoloji ve felsefe sorunlarının çözümünde kullanmayı amaçladı.

Bilim ve felsefe

Mach'ın felsefeyle ilgisi, Kant'ın yazılarını okumakla başlamış, Spinoza, Herbart, Fechner üzerindeki çalışmalarıyla sürmüştür. Çağdaş felsefede Bilimcilik adı verilen öğretinin kurucusu olan Mach için bütün bilimler arasında ortak bir konu vardır. Yaşamdan, insandan kaynaklanan bu konu, bilimlerin birliğini ve bütünlüğünü sağlar. Yöntemlerin değişikliği, üzerinde durulan sorunların türlülüğü bilimlerin birbirinden bağımsız,kopuk olmasını gerektirmez.Mach'a göre duyularla algılanan *evren* gerçektir, onun gerçekliği fiziğin ortaya koyduğu verilerle anlaşılmıştır. Nesneler yalnız duyularla algılanır, bu nedenle bilginin kaynağı da duyulardır. Somut varlıklar duyumlar karmaşıklığından oluşan gerçeklerdir. Ses, renk, sıcaklık, koku, uzay, zaman, dokunma birer duyum ürünüdür. Felsefe bu konuları, ayrı ayrı yöntemlerle inceleyen bilimler arasında bütünlüğü sağlayan bir araştırma alanı, bir bilimdir. Bilimlerin dışında, bağımsız bir felsefe söz konusu değildir.

Dışevren duyumlarla kavranan ve uzayla bağlantılı olan bir karmaşık bütündür. Dışevrenin karşısında insan Ben'i bulunur. Ben de gövdesel duyumların oluşturduğu bir varlıktır. Dışevrenle Ben zamanın sürekliliği içinde varlığını sürdürür. Özdek, nitelikleri boyuna değişen, ancak kendisi olduğu gibi kalan bir tözdür. Ona göre, düşünce akışı dışında kalan bir gerçeklik yoktur.

Mach'ın kuramına göre nesnelerle olaylar arasında, nedensellik ilkesine dayanan, bir etki yoktur. Nedenselliğin kaynağı ilkel insandaki dirimcilik *(Animismus)* inancıdır. Bu inanca göre bütün nesneler canlıdır ve birbirini etkiler, bu etki bir olayın ötekinin nedeni olduğu kanısına yol açar. Öte yandan tinin gövdeyi, gövdenin tini etkilemesi de boş bir sanıdır. Çünkü, ikisinin de yapısı ayrıdır, oysa etki özdeş yapıda varlıklar için söz konusu olabilir. Mach, süreklilik kavramının da, birçok filozof ve bilginin ileri sürdüğü gibi olmadığı kanısındadır. Bir diziyi, bir bütünü oluşturan üyeler ya da öğeler arasında, türlülüklerinin niceliğiyle orantılı olarak, aralıklar vardır. Süreklilik kavramının kökeni bu aralıklar arasındaki orandır. Aralıklar, öğelerin birbirine yaklaşmasıyla azalır, bir yerde büsbütün yok olur. Öğeler arasında uzaklaşma başlayınca aralıklar da çoğalır. Deneyle saptanan bu iki karşıt olay süreklilik kavramının hangi koşullar altında oluştuğunu gösterir.

Bilginin kaynağı yaşam ve duyularla sağlanan duyumlardır. İnsanda, tinsel yaşam diye nitelenen alan, belli bir gelişim çizgisi üzerinde yürüyen evrimin doğal sonucudur. Bilgiyle ilişkili bulunan bu yaşamın ne olduğunu anlamak için halkın bilgisini incelemek yeterlidir. Bu bilgi, en ilkel ve doğal yaşamın insanı etkileyen belirtileriyle bağlantılıdır. Çünkü her duyum, yaşamda, belirli bir edimi, eylemi, belli bir ereği karşılar. İşte bilginin öncül öğeleri de bu edim, eylem ve ereği karşılayan duyu verileridir. İnsan için algılamak, bir varlığın ne işe yarayabileceğini öğrenmektir. Bu olay da metafizikçinin salt bilgi kuramının ne denli geçersiz olduğunu gösterir. İnsan anlığında doğuştan düşünceler *(ideae innatae)* yoktur, düşünce yaşamla ilgili bir nesnedir, onu üreten düşünmek eylemi de bilinçli varlığın dirimsel edimleridir. Anlık da yaşamın doğal koşullarına bağlıdır, soyut bir kavram ya da gövdenin gelişimi dışında kalan bağımsız bir yeti değildir.

Mach'ın geliştirdiği kuram bilimle felsefenin bağlaşımını öngörür, sorunların çözümünde başta fizik olmak üzere, bütün deney bilimlerinin yöntemlerini geçerli sayar. Bu özelliği dolayısıyla H.Hertz, O.Külpe, H.Poincaré, A.Einstein, P.Duhem, M.Planck, M.Schlick gibi fizik, matematik ve felsefe arasında, varlığa yönelme bakımından, bir bağlantının

bulunduğunu öne süren bilim adamlarıyla benzer bir anlayıştadır. Daha sonra Reichenbach da bu çevreye katılmıştır.

Mach'ın fiziğe başlıca katkısı aerodinamikte ses hızının rolünü ve önemini ortaya koymasıdır. Sesten hızlı devinen cisimlerin hareketlerini incelemiş, hava akımlarının ve şok dalgalarının fotoğraflarının çekilmesi konularında çalışmıştır. Hareket eden cismin ekseniyle hava içinde oluşturduğu dalgaların zarf yüzeyi arasındaki açıya "Mach açısı" adı verilir, bu açı cismin hızının ses hızına oranı ile ilişkilidir. Bir akışkan (örneğin hava) içinde sesüstü hızlarda devinen bir cismin hızının o akışkan içindeki ses hızına oranını veren sayı da "Mach Sayısı" olarak anılır. Örneğin, deniz seviyesinde, normal atmosfer koşullarında sesin hızı saatte yaklaşık 1200 kilometre olduğundan, bu koşullarda, bu hız "Mach 1" olarak, bunun iki katı kadarlık bir hız "Mach 2" olarak anılır. Mach, ayrıca, atomların varlığını yadsıyan ve tartışmalara yol açan görüşleriyle de tanınmıştır.

Fiziğe katkısı

• YAPITLAR (başlıca): *Die Mechanik in ihrer Entwicklung*, 1883, ("Mekanik ve Kendi İçinde Evrimi"); *Die Analyse der Empfindungen*, 1886, ("Duyumların Çözümlenmesi"); *Erkenntnis und Irrtum*, 1905, (Bilgi ve Hata).

• KAYNAKLAR: J.Bardley, *Mach's Philosophie und Naturwissenschaft*, 1974; H.Dingler, *Die Grundgedanken der machschen Philosophie*, 1924; R.Hönigswald, *Zur Kritik der machschen Philosophie*, 1903.

• BAKINIZ: AVENARIUS, EINSTEIN, H.HERZT, KANT, KÜLPE, LENİN, PLANCK, H.POINCARÉ.

MACHADO, Gerardo
(1871-1939)

Kübalı devlet adamı. 1924-1933 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

Gerardo Machado y Morales 29 Eylül 1871'de Las Villas bölgesinde Santa Clara'da doğdu, 29 Mart 1939'da ABD'de Florida Eyaleti'nin Miami Beach kentinde öldü. Çocukluğunu ailesinin sığır çiftliğinde geçiren Machado sınırlı bir öğrenim gördü. Ülkenin bağımsızlığı için İspanyol yönetimine karşı verilen 10 Yıl Savaşı'na katılmış olan babasının yolunu izleyerek 1895'te başlayan Bağımsızlık Savaşı'na katıldı. Savaş sırasında gösterdiği yararlılıklar nedeniyle tuğgeneralliğe yükseltildi.

1899'da Küba'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra Santa Clara belediye başkanlığı yaptı. Jose Miguel Gomez'in devlet başkanı olduğu 1909-1913 arasında ordu müfettişliği ve içişleri bakanlığı görevlerinde bulundu. 1920'de Liberal Parti'ye giren Machado 1924 seçimlerini kazanarak devlet başkanı oldu.

Şeker üretiminin hızla arttığı refah dönemine rastlayan ilk yönetim yıllarında karayolu, hükümet binası yapımı, Havana Üniversitesi'nin genişletilmesi, sağlık kurumlarının yaygınlaşması gibi yatırımları gerçekleştirdi. 1927'de gümrük tarifelerinde reform yaparak Küba sanayiini korumaya yönelik önlemler getirdiyse de, ülke ekonomisini şeker üretimine ve ABD tekellerinin yatırımlarına bağımlılıktan kurtaramadı. 1928 seçimlerinde muhalefetteki Muhafazakâr Parti ile Halkçı Parti'ye karşı baskıcı bir politika uyguladı. Daha sonra rüşvet ve tehditle yasama ve yargı güçlerine boyun eğdirerek devlet başkanlığı süresini altı yıla çıkardı ve 1928'de yeniden devlet başkanlığına seçildi. Bu sırada başlayan büyük iktisadi bunalımın etkisiyle şeker üretiminin düşmesinden doğan hoşnutsuzlukları da baskıyla sindirmeye başladı. 1931'de eski başkanlardan Mario Garcia Menocal'in giriştiği ayaklanmayı ve Oriente'deki olayları orduyu kullanarak kanlı biçimde bastırdı. Üniversite öğrencilerinin kentlerde giriştiği muhalefet hareketlerine karşı sert polisiye önlemler getirdi. Giderek ülkedeki bütün siyasi güçlerle karşı karşıya gelmesi üzerine, ABD arabuluculuk yapmak üzere Sumner Welles adlı temsilcisini Küba'ya gönderdiyse de başarılı olamadı. Genel grevin başlaması ve ordunun desteğini çekmesi üzerine Ağustos 1933'te ABD'ye kaçan Machado orada öldü.

• BAKINIZ: BATISTA Y ZOLDIVAR.

MACHADO DE ASSIS, Joaquim Maria
(1839-1908)

Brezilyalı yazar. Ruhsal çözümlemelere ağırlık veren romanlar yazmıştır.

21 Haziran 1839'da Rio de Janerio'da doğdu, 29 Eylül 1908'de aynı kentte öldü. Edebiyata gençliğinde şiirle başladı. 1860'larda yazdığı roman ve öykülerle başarı kazandı. 1876'da çıkan ve romantik yönelişli bir roman olan *Helena*'da büyük kentlerde yaşayan kadınların karmaşık ruhsal durumlarını ele aldı. 1881'de yazdığı *Memòrias pòsthumas de Braz Cubas*'da ("Bras Cubas'ın Ölümünden Sonra Yayımlanan Anıları") bir aşk öyküsünü tümüyle gerçekçi bir yaklaşımla anlattı. 1891'deki *Quincas Borba*'da mutsuz bir taşralının büyük kentte kötü alışkanlıklar edinişini, parasını ve düşlerini yitirişini ele aldı. 1897'de Brezilya Edebiyat Akademisi'nin kuruluşuna katıldı, bu kuruluşun başkanı seçildi ve ölümüne değin bu görevini sürdürdü. 1899'da çıkan ve en çok okunan kitabı olan *Don Casmurro*'da ("Bay Aksi") insanın aşkın yapısı üstüne beslediği kuşkuları konu etti.

Machado'nun yapıtlarında ince ve acı bir gülmece anlayışı içinde kuşkuculuk ve karamsarlık izlenir. Yaşam tüm iyi ve kötü yanlarıyla, olduğu gibi yansıtılmıştır. Mutsuz, zayıf kişiliklerin ruh durumlarının incelenmesine romanlarında sık sık karşılaşılır. Bu nedenle Machado de Assis Brezilya'nın psikolojik yöne ağırlık veren ilk gerçekçi romancısı sayılmıştır. Ancak ilgisi toplumsal sorunlara yönelmemiştir. Romanlarında ağırlık harekette değil, düşüncede yoğunlaşmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Roman: *Helena*, 1876; *Memòrias pòsthumas de Braz Cubas*, 1881, ("Bras Cubas'ın Ölümünden Sonra Yayımlanan Anıları"); *Quincas Borba*,

1891; *Don Casmurro*, 1899, ("Bay Aksi"). **Anı:** *Memorial de aires*, 1908. **Şiir:** *Crisàlidas*, 1864; *Falenas*, 1870; *Americanas*, 1875.

MACHADO Y RUIZ, Antonio
(1875-1939)

İspanyol, şair. Döneminin umutla umutsuzluk arasındaki gerilimini yansıtan yapıtlar vermiştir.

26 Temmuz 1875'te Sevilla'da doğdu, 21 Şubat 1939'da Colliuse'da öldü. Babası ünlü bir halkbilimciydi. Öğrenimini Madrid'te, Institucion Libre de Ensenanza'da tamamladı. 1889'da çevirmenlik yaparak yaşamını kazandığı Paris'te O.Wilde'la ve dönemin ünlü simgeci ve parnasçı şairleriyle tanıştı. 1903'te Verlaine'in etkisi altında kalarak yazdığı ilk şiirlerinden oluşan *Soledades*'i ("Yalnızlıklar") yayımladı. 1907'de bohem yaşamını bırakıp Fransızca öğretmenliği yapmaya başladı ve Soria'ya yerleşti. Komşularından birinin çok genç yaştaki kızıyla evlendi. Bu yıllarda *Campos de Castilla*'yı ("Castilla Ülkesi") yazmaya girişti. 1911'de Paris'te, sonraları etkisi altında kaldığı Bergson'un yazı ve konferanslarını izledi. Ertesi yıl karısının ölümü üzerine Baeza'da oturmaya başladı. 1919'da Segovia'ya yerleşti ve kardeşiyle birlikte başarılı tiyatro oyunları yazdı. 1936'da Valencia'ya geçti ve iç savaşta General Franco'ya karşı savaşan Cumhuriyetçiler için *Hora de Espana*'yı ("İspanya Zamanı") yayımladı.1939'da annesiyle birlikte başka mülteciler arasında sınırı geçip Fransa'ya sığındığı yıl öldü.

Machado ilk şiir kitabından sonra melankolik ve hüzünlü üslubundan uzaklaşmıştır. 1912'de yazdığı *Campos da Castilla*'da konularını İspanya ve doğadan almış, hem kederi, hem sevinci işleyen bir üslup oluşturmuştu. *La tierra de Alvargonzalez* ("Alvargonzalez'in Toprağı") baladında umut ve umutsuzluk arasındaki gerilimi ustaca yansıtmıştır. *Campos de Castilla*'nın 1919'daki ikinci baskısına eklediği şiirlerinde İspanyol halkının yaşama karşı gösterdiği kayıtsızlığı ince bir zekâyla eleştirmiştir. Bergson'dan etkilenerek yazdığı felsefi şiirleri de bu kitapta bulunmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Soledades*, 1903, ("Yalnızlıklar"); *Campos de Castilla*, 1912, ("Castilla Ülkesi"); *Hora de Espana*, 1936, ("İspanya Zamanı"); *La tierra de Alvargonzalez*, ("Alvargonzalez'in Toprağı").

MACHEL, Samora
(1933)

Mozambikli siyaset ve devlet adamı. Ulusal kurtuluş hareketinin önderi olarak bağımsızlıkla birlikte devlet başkanı olmuştur.

Samora Moises Machel 29 Eylül 1933'te Lourenco Marquez'de (bugün Maputo) doğdu. Şangan kabilesindendir. Bir süre hastabakıcılık yaptıktan sonra, 1962 Haziran'ında üç ayrı grubun birleşmesiyle kurulan FRELİMO'ya (Mozambik Ulusal Kurtuluş Cephesi) katılarak Portekiz sömürgeciliğine karşı etkin mücadeleye girişti.

Aynı yıl iki yüz elli FRELİMO militanı ile birlikte askeri eğitim görmek üzere Cezayir'e gönderildi. Daha sonra komşu Tanzanya topraklarında gerilla eğitim kamplarının kurulması çalışmalarında yer aldı. 25 Eylül 1964'te Cabo Delgado ve Niassa bölgelerinde başlatılan silahlı mücadelede üstün başarılar göstererek 1966'da FRELİMO gerilla kuvvetlerinin başkomutanı oldu. Güçlenen birlikleri düzenli bir ordu haline getirerek 1968'de Tete bölgesinde yeni bir savaş cephesi açtı. FRELİMO'nun kurucusu ve başkanı Eduardo Chivambo Mondlane'ın 3 Şubat 1969'da öldürülmesi üzerine onun yerine geçti ve Mayıs 1970'te bu göreve resmen seçildi. Batılı devletlerin yanı sıra ırkçı Güney Afrika ve Rodezya'dan yardım alan Portekiz'in 1972'de 70.000 kişilik bir kuvvetle başlattığı geniş çaplı saldırının boşa çıkarılmasından sonra bir dizi askeri başarı elde edildi. Böylece 1973'e gelindiğinde FRELİMO ülke topraklarının yaklaşık dörtte birlik bir bölümünde bağımsız bir yönetim kurdu. Portekiz'deki faşist yönetimin 25 Nisan 1974'te askeri bir darbeyle yıkılmasından sonra kurulan yeni hükümet sömürgeler sorununu barışçı bir yoldan çözmeyi benimseyince aynı yıl içinde ateşkes antlaşması yapıldı. Eylül 1974'te başlayan görüşmelerde Mozambik kuruluna başkanlık eden Machel, bağımsızlığın ilan edildiği 25 Haziran 1975'te devlet başkanlığına seçildi. Beyazlardan oluşan ordu ve polis örgütü içindeki eski faşist rejim yanlılarının başlattığı ayaklanmayı bastırdıktan sonra, siyah çoğunluğa dayalı yeni bir yönetim biçimi kurmaya ve iktisadi alanda sosyalizme yönelik bir kalkınma programı uygulamaya koyuldu. SSCB ve ÇHC'den büyük çapta yardım aldı. 1976'da öbür komşu ülkeler gibi denize çıkışını Mozambik üzerinden sağlayan ırkçı Rodezya'ya sınırlarını kapattı. 1977'de komşu ülkelerle bir cephe oluşturarak Rodezya'daki beyaz yönetime karşı çarpışan gerillaların Mozambik topraklarından saldırılar düzenlemesine yardımcı oldu. Buna misilleme olarak kışkırtılan MNR (Mozambik Ulusal Direnişi) adlı karşıdevrimci hareketi etkisiz kılmak için ülke çapında halk milisleri kurdu. Aynı yıl FRELİMO'yu sosyalist bir parti haline getirme çalışmalarına girişti. Ancak çeşitli alanlarda atılan adımların pek başarılı sonuçlar vermemesi üzerine 1980'de bir düzeltme kampanyası açarak daha ılımlı ve yumuşak yöntemler izlemeye başladı. Özel mülkiyetin sınırlarını genişletti ve Batılı devletlerle bozulan ilişkilerini canlandırarak kredi almaya çalıştı, 1983'te savunma bakanlığı görevini de üzerine aldı.

- **BAKINIZ:** MONDLANE.

Niccolò Machiavelli
Santi di Tito tarafından yapılmış portresi.

MACHIAVELLI, Niccolò
(1469-1527)

İtalyan siyaset adamı ve yazar. Özellikle *Il Principe* (Hükümdar) adlı yapıtı ile kendisinden sonraki siyasal düşünceyi etkilemiştir.

3 Mayıs 1469'da Floransa'da doğdu, 2 Haziran 1527'de aynı yerde öldü. Yoksullaşmış bir toprak sahibi ailedendi. Babası bir hukuk doktoru olan Machiavelli'nin çocukluk yılları üzerine çok az şey bilinmektedir. Çeşitli öğretmenlerden evde Latince öğrendi; daha çok okuduğu kitaplarla kendisini yetiştirdi ve böylece dönemin eğitiminde ağır basan hümanist bilgilenmeden etkilenmedi.

15.yy İtalya'sının Venedik'le birlikte en zengin kenti, kültür ve ticaret merkezi olan küçük Floransa Devleti'nde, 1494'te Dominiken Papazı Savanarola ve yandaşları Medici ailesinin iktidarına son vererek cumhuriyeti kurmuşlardı. 1498'de Savanarola'nın öldürülmesi ve karşıtlarının yönetime geçmesini izleyen günlerde, Machiavelli, Floransa'yı yöneten Barış ve Özgürlük Onlar Kurulu'nun ikinci sekreterliğine seçilerek devlet hizmetine girdi. 1502'de cumhuriyetin sürekli başkanı Pietro Soderini'nin takdirini kazanan Machiavelli, cumhuriyetin 1512'de sona ermesine değin, içişleri, dışişleri ve askeri konularda önemli bir yeri olan bu görevde kaldı. Bu süre içinde, Fransa'yı, İsviçre'yi, Almanya'yı ve birçok İtalyan devletini görmesini sağlayan otuzdan fazla diplomatik görev üstlendi. Görüp yaşadığı olaylardan, özellikle de Floransa elçisi olarak görüştüğü Valentino Dükü Cesare Borgia'dan gelecekteki düşüncelerini belirleyecek denli etkilendi.

O yıllarda Almanlar, Fransızlar, İspanyollar, İsveçliler tarafından aralıklarla saldırıya uğrayan İtalya, tarihinin en güç dönemlerinden birini yaşamaktaydı. Yabancılardan ve paralı askerlerden kurulu orduların yararına inanmayan Machiavelli, 1505'te bir askeri milisin kurulması için Soderini'yi ikna etti. 1506'da milisi denetlemek için oluşturulan Dokuzlar Kurulu'nun başına getirildi. Bu tarihten sonra askeri sorunlarla çok yakından ilgilendi.

Bir süre sonra X.Leo adıyla papa olacak olan kardinal Giovanni de Medici, 1512'de İspanyollar'ın da askeri desteğiyle Floransa'yı ele geçirdi: Soderini hükümeti düştü, Mediciler yeniden iktidara geçtiler. Cumhuriyete bağlı kalan Machiavelli görevinden uzaklaştırıldı. Bir ayaklanma hazırlığına katıldığı gerekçesiyle birkaç ay hapis yattı. Bir süre sonra da ailesinin San't Andrea'daki topraklarında gözetim altında yaşamaya mahkûm edildi. Orada tutkuyla bağlı olduğu siyasal yaşam üzerine bilgilenmeyi sürdüren Machiavelli, zamanının büyük bölümünü siyasal düşüncelerini ortaya koyacak yapıtlarını yazmaya ayırdı. 1513'de en ünlü yapıtı *Il Principe*'yi (Hükümdar) yazdı; aynı yıl başladığı öteki ünlü yapıtı *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*'yu ("Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler") 1517'de tamamladı. Bu iki kitap ölümünden sonra, 1531 ve 1532'de Roma ve Floransa'da yayımlandı ve Avrupa'da geniş yankı uyandırdı. Askeri konulardaki görüşlerini ise 1516-1520 arasında yazdığı *L'arte della guerra*'da ("Savaş Sanatı") ortaya koydu. Mediciler'e uzun süre cumhuriyetçi geçmişini unutturamayan Machiavelli, sonunda Giulio de Medici tarafından Floransa tarihini yazmakla görevlendirildi. 1525'te *Istorie florentine* ("Floransa Tarihi") adlı kitabı tamamlayan Machiavelli, aynı yıl yeniden devlet görevine çağırıldı. Ancak iki yıl sonra Mediciler devrilince görevden alındı. Aynı yıl hastalanarak öldü.

"Il Principe"

Cumhuriyetçi olmasına karşın ancak güçlü bir devletin ve ordunun İtalya'yı kuzeyden gelen saldırılara karşı koruyacağına ve ülkenin siyasal birliğini sağlayacağına inanan Machiavelli, kimilerine göre bunu gerçekleştirecek kişinin Giulio de Medici olduğunu düşünüyordu. Kimi yorumcular ise Machiavelli'nin yazılarıyla Medici ailesinin dikkatini çekmeyi ve bağışlanarak bir devlet görevine getirilmeyi umduğunu öne sürmüşlerdir. Ünlü yapıtı *Il Principe*'yi önce Giulio, onun ölümü üzerine de Lorenzo de Medici'ye adamıştır. Özgün başlığı *De principatibus* olan *Il Principe* yirmi dört bölüme ayrılmış küçük bir kitaptır. Kitabın başlangıcında yönetim biçimlerini hükümdarlıklar ve halk yönetimleri olarak ikiye ayıran Machiavelli, hükümdarlıkları da babadan kalmalar ya da yeni hükümdarlıklar olarak ayırır ve ilgisini yeniler üzerinde yoğunlaştırır. İktidara yükselmeyi, onu ele geçirmeyi başarmış kişileri ve yönetimlerini birer örnek olarak ele alıp bir hükümdarın nasıl olması gerektiği üzerine savlar ileri sürer. Kendi gücüne güvenen hükümdarlara Keyhusrev, Romulus gibilerini, yalnız zor gücüyle değil, yönetsel becerileriyle, başkalarının yardımlarıyla ve kurnazlıkla iktidara gelen hükümdarlara Cesare Borgia'yı örnek gösterir. Bir hükümdarda iyi sayılan niteliklerin bulunması herkesin hoşuna gider, ancak insan doğası tüm iyiliklerin bir kişide toplanmasına, sonuna dek iyi olarak kalmaya elverişli değildir. Bu nedenle hükümdar devletin varlığını tehlikeye sokacak kötü huylardan ve uygulamalardan kaçınmalı, fakat iktidarını sürdürebilmek için kötü ve aldatıcı eylemlerden kaçınmamalıdır. "İyi olmayan sayısız insan arasında tam iyi olma sevdasına kapılacak bir adam mahvol-

maktan hiçbir zaman kurtulamaz." Yurttaşlarını birlik içinde tutmak isteyen bir hükümdar merhametsizlikle suçlanmaktan korkmamalıdır. Hem sevilen hem de korkulan bir insan olmanın en iyisi olduğunu belirten Machiavelli, ikisinin bir arada bulunmasının güçlüğü yüzünden birisinden vazgeçilecekse, korkulan insan olunmalı der. Korkulmak sevilmekten daha emin bir yoldur. Hükümdarlar halkta kin uyandıracak uygulamaları başkalarına yaptırmalı, kendileri iyi etki bırakacak işlerle uğraşmalıdır; en çekinmeleri gereken şey ise uyruklarının mülkiyet hakkını çiğnemek olmalıdır, çünkü insanlar yakınlarının ölümlerini bile unuturlar da mallarını, topraklarını yitirmenin acısını unutmazlar. *Il Principe*'nin son bölümünde, yaşanan günlerin İtalya'da yeni bir hükümdara şan kazandıracak en uygun zaman olduğunu söyleyen Machiavelli, İtalya'nın barbarlara yenilmekten nasıl kurtulabileceğini anlatır.

"Discorsi"

Machiavelli'nin öteki önemli yapıtı üç ciltlik *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*'dur. Bir Roma tarihçisi olan Titus Livius'un *Roma Tarihi*'nden otuz beş kitabı Machiavelli'nin yaşadığı döneme kalabilmiştir. Bir bakıma kenar notları niteliğindeki bu kitabında *Roma Tarihi*'nin cumhuriyet dönemini anlatan ilk on kitabını ele alan Machiavelli, Livius ve öteki antik tarihçilerin görüşleri üzerine yorumlar yaparak kendi siyasal görüşlerini etkili bir üslupla ortaya koyar. Devletlerin oluşumu ve cumhuriyet yönetimlerini konu alan kitap, devletin ortaya çıkışı gibi konularda eski Yunan ve Roma düşünürlerinin söylediklerine yeni bir şey eklemez. Devlet biçimleri konusunda ise oligarşilere, tiranlıklara karşı krallıkları, soyluların yönetimini ve demokrasiyi yeğler. Machiavelli'ye göre cumhuriyetin varlığı, halkla onu temsil eden kurum olan senato arasındaki uyuma ve bunu sağlayan başkanın gücüne dayanır. Görüşlerinden kendisinin savunduğu cumhuriyet yönetiminin demokrasi değil, yasal temelinde hükümdarla temsil kurumlarının birbirlerini dengeleyecekleri karma bir yönetim olduğu anlaşılır. *Discorsi*'nin birinci kitabında din ve devlet ilişkisine eğilen Machiavelli, Hıristiyan ahlakının siyasal idealleri zayıflatıcı özelliklerine dikkat çeker, Papalık'ın İtalya'nın siyasal birliğini önlediğini belirtir. İkinci kitap devletin büyümesi ve gelişmesini ele alır. Bu kitabın önsözünde geçmişteki olayların iyi bilinmediğinden, tarihçilerin olayları yan tutarak anlatmış olmalarından yakınır. *Discorsi*'nin üçüncü kitabında konu daha çok devletin çöküşüdür; bir cumhuriyetin üzerinde yükseldiği ilkeler, devlete karşı işlenen suçlar, ayaklanmalar, dış düşmanlar söz konusu edilir.

Il Pirincipe geniş eleştirilere yol açmış, değişik yorumlara konu olmuştur. Kimileri kitabın "şeytanın eliyle yazıldığını", zorbalığın, ahlaksızlığın övgüsünü yaptığını söylemişler, "Tiranlar için elkitabı" olduğunu ileri sürmüşlerdir. Prusya Kralı II.Friedrich [Büyük] bile *Anti-Machiavelli* adlı kitabında Machiavelli'yi yüzeysel ancak çok sert bir biçimde eleştirmiş, onu "insanlığı mahvedecek bir canavar"a benzetmiştir. Kimi yazarlar ise onun iyi bir vatandaş, dürüst bir yazar olduğu kanısındadırlar. Rousseau, Machiavelli'nin halka hükümdarların gerçek yüzünü göstermek istediğini öne sürer; kitabın kahramanı olarak "o iğrenç" Cesare Borgia'nın seçilmesi bile asıl amacını açıkça göstermektedir. Asıl tartışmaya yol açan ise *Il Principe*'deki görüşlerle *Discorsi*'deki cumhuriyetçi, özgürlük yanlısı Machiavelli arasındaki çelişki olmuştur. Aslında iki kitap da aynı konunun değişik yönlerini ortaya koymaktadır. Devletlerin çöküş ya da yükselişleriyle yöneticilerin devleti kalıcı kılabilmek için izlediği yollar işlenmiştir. Bu ayrım *Il Principe*'nin başındaki devlet sınıflamasına da denk düşer. Machiavelli'nin kendisi bir halk hükümetinden yana olmasına karşın yaşadığı çağda İtalya için bunun uygulanabilir olmadığı kanısındadır.

Rönesans insanı öne çıkarmış, insanların birbirleriyle ilişkilerini, Tanrı'yla ilişkilerinden daha önemli saymıştır. Dünya artık Tanrı'nın tasarısının durağan görünümü değil, doğal güçlerin devingen alanıdır. Tanrı tarafından belirlenmiş ahlaksal düzeni yadsıyan Machiavelli, bu yanıyla tam bir Rönesans düşünürüdür. Onun gözünde en iyi yaşam ün, şan, üstünlük getiren yaşamdır. İktidar bu amaçlar için gereksinilen, sahip olunan, kuramlar yoluyla icra edilen bir şeydir.

Machiavelli, daha sonra Hobbes'un yapacağı gibi ayrıntılı ve kuramsal biçimde olmasa da, insan doğası konusuna da eğilir. İnsan edimlerini hangi güdülerin belirlediği ve nelerin insan için değerli olduğu sorularının yanıtları, yalnızca ne tür bir devletin uygun olduğunu değil, iktidarını pekiştirmek isteyen yöneticinin siyasetini de ortaya koyar. Korku ve sevgi iki temel güdüdür; sevilen birisi korkulandan daha etkilidir, ancak korkulana daha çok itaat edilir; insan bağımsız olmak ister, bunu sağlamanın en sağlam yolu başkalarını bağımlı kılmaktır; yani onlara egemen olmaktır. Bu yüzden devletlerle bireyler arasında, çatışma kaçınılmazdır. Bir kısım insanın özgürlük arzusu karşı tarafın ezilmesine neden olur; siyaset insanın kendi korkularını önlemek için ötekilere korku verdiği bir alandır.

L'Arte della guerra'da Machiavelli'nin siyaset anlayışı daha belirgin biçimde görülür. Savaş sanatı ve yönetme sanatı, planlama, gizlilik, esneklik, yürütme kararlılığı, sürpriz ve hileye tanınan değer bakımından birbirlerine benzerler.

Machiavelli gerçek anlamıyla bir kuramcı değildir. Yapıtları siyaseti iyi bilen birinin uygulamaya ilişkin yargıları ve öğütleri niteliğinde olmakla birlikte, insanın ve devletin doğasından söz ettiği yerlerde bir iktidar kuramına çok yaklaşır. O, başarının tek ölçütü olarak gördüğü siyasal iktidarın güçlülüğü, kalıcılığı dışında kalan her şeye karşı kayıtsız kalmıştır.

Machiavelli devletin ve siyasetin insanın tutkuları ve tutumlarıyla anlaşılabilir olduğu ve başarılı bir yöneticinin bu güçleri denetleyebileceği görüşüyle siyasal düşünce geleneğinde yeni bir dönem açmış, siyasetçileri ve siyasal felsefeyi yüzyıllar boyu derin biçimde etkilemiştir.

Machiavelli bir siyaset yazarı olmasının yanı sıra bir edebiyatçıdır. Şiirler, öyküler ve oyunlar da yazmıştır. Ünlü komedi yapıtı *La Madragola*, 1520'lerde önce Floransa'da, sonra başka ülkelerde sahnelenmiş ve büyük başarı kazanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Il Principe*, 1513, (Hükümdar, 1955); *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*, 3 cilt, 1513-1517, ("Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler"); *L'arte della guerra*, 1516-1520, ("Savaş Sana-

tı"); *Vita di Castruccio Castrocani*, 1520, ("Castruccio Castracani'nin Yaşamı"); *La Mandragola*, 1520; *Istorie florentine*, 8 cilt, 1520-1525, ("Floransa Tarihi").

• **KAYNAKLAR:** H.Butterfield, *The Statecraft of Machiavelli*, 1956; D. Erskine, *Machiavelli and His Times*, 1936; A. H. Gilbert, *Machiavelli's Prince and Its Forerunners*; G.Mounin, *Machiavel*, 1958; J.Namer, *Machiavel*, 1961; R.Ridolfi, *Vita di Niccolò Machiavelli*, 1955; L.Russo, *Machiavelli*, 1957; J.H.Whitfield, *Machiavelli*, 1947.

• **BAKINIZ:** BORGIA, GUICCIARDINI, HOBBES, J.J.ROUSSEAU.

MACHLUP, Fritz
(1902-1983)

Avusturya asıllı ABD'li iktisatçı. Uluslararası para iktisadı üzerine çalışmıştır.

15 Aralık 1902'de Viyana'nın güneyinde Wiener Neustadt'da doğdu, 30 Ocak 1983'te ABD'de New York'ta öldü. 1923'te Viyana Üniversitesi'ni bitirdi. 1933'te Rockefeller bursu ile ABD'ye gitti ve 1936'da iktisat profesörü olarak New York Buffalo Üniversitesi'ne girdi. II. Dünya Savaşı yılları dışında, 1947'ye değin bu görevini sürdürdükten sonra, 1947-1960 arasında Baltimore'da Johns Hopkins Üniversitesi'nde politik iktisat, 1960-1971 arasında Princeton Üniversitesi'nde iktisat ve uluslararası maliye dersleri verdi. 1971'de New York Üniversitesi'ne geçti. 1942-43 yıllarında çalışma sorunları, 1965-1977 arasında da mali konularda hükümete danışmanlık yaptı.

Viyana'dan ayrılmadan önce Gottfried von Haberler ve Hayek gibi iktisatçılarla yakın ilişkiye girerek fiyat kuramı, para, dolar standardı konularıyla ilgilendi. 1931'de Avusturya'nın en büyük bankası Kreditanstalt'ın iflas etmesiyle birlikte, diğer bazı Avrupa ülkeleri gibi Avusturya da döviz darboğazına girdi. Machlup *Börsenkredit Industriekredit und Kapitalbildung*'u ("Borsa, Sanayi Kredisi ve Sermayenin Oluşumu") bu dönemde yayımladı ve *Neues Wiener Tagblatt* gazetesine yazdığı yüz elliye yakın makalede ticaretin serbestleştirilmesini savundu.

ABD'ye gittikten sonra firma kuramı ve sınai örgütlenme konularıyla ilgilendi ve *The Political Economy of Monopoly* ("Tekelin Politik İktisadı") adlı kitabında Amerikan ekonomisinde tekelci sermayenin örgütlenmesini çözümledi. 1950'de birçok ülkede kronik ödemeler dengesi açıkları başgöstermeye başlayınca, en belirgin katkıda bulunduğu konu olan uluslararası para iktisadı konusuna döndü. 1960'larda uluslararası parasal sorunların daha da artması üzerine, resmi ve akademik iktisatçıların katıldığı bir dizi konferans düzenledi ve sunulan bildirileri derledi.

Viyana'dayken ilişkiye girdiği Kaufman ve Schutz gibi düşünürler onun yöntembilim ve bilim felsefesine ilgi duymasını sağlamışlardı. *Essays on Economic Semantics* ("İktisadi Anlambilim Üzerine Denemeler") ve *Methodology of Economics and Other Social Sciences* ("İktisat ve Diğer Toplumbilimlerde Yöntembilim") adlı kitaplarında, yöntembilimi, ileri sürülen bilimsel önermelerin kabul ya da reddedilmesinde kullanılacak ölçütlerin temelini oluşturan nedenlerin incelenmesi olarak tanımlamış ve önermelerde kullanılan yöntemlerin incelenmesinin yöntembilimin konusu dışında kaldığını savunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Börsenkredit Industriekredit und Kapitalbildung*, 1940, ("Borsa, Sanayi Kredisi ve Sermayenin Oluşumu"); *International Trade and the National Income Multiplier*, 1943, ("Uluslararası Ticaret ve Ulusal Gelir Çarpanı"); *The Political Economy of Monopoly*, 1952, ("Tekelin Politik İktisadı"); *Essays on Economic Semantics*, 1963, ("İktisadi Anlambilim Üzerine Denemeler"); *Remaking the International Monetary System*, 1968, ("Uluslararası Para Sisteminin Yeniden Oluşumu"); *Methodology of Economics and Other Social Sciences*, 1978, ("İktisat ve Diğer Toplumbilimlerde Yöntembilim").

McILWAIN, Charles Howard
(1871-1968)

ABD'li tarihçi ve siyasal bilimci. Yasama ve yargının birliğine dayalı Orta Çağ İngiliz anayasa sistemini savunmuştur.

15 Mart 1871'de Pennsylvania'da Saltsburg'da doğdu, 1968'de öldü. 1894'te Princeton Üniversitesi'nde hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra, özel bir okulda Latince ve tarih öğretmenliği yapmaya başladı. 1901-1903 arasında Harvard Üniversitesi'nde sürdürdüğü doktora çalışmaları sırasında Latince, tarih ve hukuk konularındaki bilgisini derinleştirdi. Doktorasını tamamladıktan sonra, 1903-1905 arasında Miami Üniversitesi'nde, 1905-1910 arasında ise Princeton Üniversitesi'nde tarih dersleri verdi. 1911'de Harvard Üniversitesi'nde tarih ve yönetim bilimi dalında doçent, 1916'da da profesör oldu. *The American Revolution: A Constitutional Interpretation* ("Amerikan Devrimi: Anayasal Bir Yorum") adlı kitabıyla 1924 Pulitzer Tarih Ödülü'nü kazandı. 1936'da Amerikan Tarih Derneği'nin başkanlığına seçilen McIlwain, 1946'da emekli olana değin çeşitli Amerikan ve Avrupa üniversitelerinde ders vermeyi sürdürdü.

McIlwain Orta Çağ İngiliz hukuku üzerine yaptığı çalışmalarla yalnızca bu dönemin anlaşılmasına değil, aynı zamanda anayasacılık ve egemenlik gibi siyasi kavramların da açıklık kazanmasına katkıda bulunmuştur. 1910'da yayımladığı ve Orta Çağ İngiliz mahkemelerini incelediği *High Court of Parliament* ("Parlamento Yüksek Mahkemesi") adlı kitabında Orta Çağ İngiltere'sinde hukuksal işleyişin güçler ayrımı ilkesine değil, yasama ve yargı işlevlerinin tek bir organ tarafından yerine getirilmesine dayalı olduğunu ortaya koymuştur. Aynı kitabında ABD'li yargıçların sahip oldukları büyük takdir hakkı yetkisinin tarihsel köklerinin İngiliz hukuk biliminde bulunduğunu, İngiliz Orta Çağ mahkemelerinin de benzer yetkilere sahip olduğunu savunmuştur.

1940'ta yayımladığı *Constitutionalism: Ancient and Modern* ("Eski ve Çağdaş Anayasacılık") adlı kitabında anayasacılık konusundaki görüşlerini sergileyen McIlwain, anayasal yönetimi yasayla sınırlan-

mış yönetim olarak tanımlamıştır. McIlwain'e göre, çağdaş dünyada güçlendirilmesi gereken bir yönetim biçimi olan anayasal yönetim, güçlerin dağılmasına ve işleyişte etkinliğin azalmasına neden olan denetimlerle ve yasama ve yargı güçleri arasında denge kurmaya yönelik güçler ayrımı ilkesiyle zayıflatılmamalıdır. Bununla birlikte yönetimlerin yetki sınırları dikkatlice belirlenmeli ve bu sınırların aşılmasını engelleyici önlemler alınmalıdır.

McIlwain'in, Orta Çağ'ın aynı zamanda hem yüksek yetkilere sahip hem de sınırlı yönetim düşüncesinin çağdaş anayasacılığın temel ilkelerini içerdiği yolundaki görüşleri, yönetimi sınırlamada toplumdaki güç ve çıkar ilişkileri sorununu çözümsüz bıraktığı için eleştirilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *The High Court of Parliament*, 1910, ("Parlamento Yüksek Mahkemesi"); *The American Revolution:A Constitutionel Interpretation*, 1923, ("Amerikan Devrimi:Anayasal Bir Yorum"); *The Growth of Political Thought in the West from the Greeks to the End of the Middle Ages*, 1932, ("Yunanlılar'dan Orta Çağ'ın Sonuna Değin Batıda Siyasal Düşüncenin Gelişimi"); *Constitutionalism and the Changing World*, 1939, ("Anayasalcılık ve Değişen Dünya"); *Constitutionalism:Ancient and Modern*, 1940, ("Eski ve Çağdaş Anayasalcılık").

MACIVER, Robert Morrison
(1882-1970)

İskoç asıllı ABD'li sosyolog ve siyasal bilimci. Siyasi kurumlar ve toplumun işleyişi arasındaki etkileşimi incelemiştir.

17 Nisan 1882'de İskoçya'da Stornoway'de doğdu, 15 Haziran 1970'te ABD'de New York'ta öldü. Edinburgh ve Oxford üniversitelerinde klasik edebiyat, felsefe ve dil öğrenimi gördü. 1907-1915 arasında Aberdeen Üniversitesi'nde siyasal bilim ve sosyoloji dersleri verdi. 1915-1927 arasında Toronto Üniversitesi'nde siyasal bilim profesörlüğü ve bölüm başkanlığı yaptı. 1927'de ABD'ye gitti ve 1929'a değin Columbia Üniversitesi'ne bağlı Barnard College'ın İktisat ve Sosyoloji Bölümü'ne başkanlık etti. 1929'da Columbia Üniversitesi'ne geçerek 1950'ye değin siyasal felsefe ve sosyoloji profesörlüğü görevlerinde bulundu. 1940'ta Amerikan Sosyoloji Derneği'nin başkanı olan Maciver,1963-1966 arasında New York'taki New School for Social Research'ün başkanlığını yaptı.

Maciver sosyoloji ve siyasal bilim üzerine çalışmalarıyla toplumsal, siyasi ve ahlaki felsefenin çeşitli kuramsal sorunlarına çözüm bulmaya çalışmıştır. Maciver'in siyaset kuramına en önemli katkısı, devleti daha kapsamlı bir birlik olan toplum tarafından yaratılan ve ona hizmet eden bir araç olarak görmesi alanında olmuştur. Ona göre devlet toplumsal düzeni sağlamak için kurulan bir birliktir. 1926'da yayımladığı *The Modern State* ("Çağdaş Devlet") adlı kitabında toplumsal bir kurum olan devletle, diğer kurumların ve topluma egemen olan sınıf sisteminin karşılıklı olarak birbirini belirlediğini savunmuş, siyasi yapılar ve süreçler ile değer sistemleri arasında derin ilişkiler olduğunu vurgulamıştır.

1931'de yayımladığı *Society* ("Toplum") adlı kitabında toplumu, meşru değer sistemleri olan yerleşmiş geleneklerde ve yasalarda, değişik örgütlenme biçimlerinde ifade edilen çıkarların bütünü olarak ele almıştır. Maciver'in toplumsal çıkarlarla ilgili sınıflaması bireyler arası ilişkilerin,grup örgütlenmelerinin temellerinin ve toplumsal bağların niteliğinin açıklanmasına katkıda bulunmuştur. İki tür toplumsal örgütlenme biçimi tanımlayan Maciver, tüm toplumsal örgütlenmeye biçim verici türe "cemiyet" ve bunun içinde gelişen özgün örgütlenmelere de "birlik" adını vermiştir.

Maciver özellikle antropolog Goldenweiser tarafından kendisine yöneltilen eleştirilere karşı, toplumsal evrim kavramının geçerliliğini savunmuştur. Toplumların, işlevsel olarak farklılaşmamış ve komünal bir yaşam sürdüren ilkel toplum tipinden, farklı işlevlere göre bölünmüş ve kurumsal olarak çeşitlenmiş ve birey ilişkilerinin daha az komünal, daha çok "birlikler"den oluşan bir toplum tipine doğru evrim gösterdiğini ileri sürmüştür. Değişimin düzen içinde gerçekleştiğine inanan Maciver'e göre birey ve toplum arasında ilişkiler uyuma dayanır. Bireysellik ve toplumsallık bir arada gelişirler.

Maciver bilimsel çalışmalarının yanı sıra iş ilişkileri ve uluslararası ilişkiler alanlarında etkinlik gösteren, barışın, azınlık dinlerinin ve akademik özgürlüklerin savunulması ve çocuk suçluluğunun önlenmesi için kurulan çeşitli örgütlerde çalışmış, bu konularda araştırmalar yapmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Community: A Sociological Study*, 1917, ("Topluluk: Sosyolojik Bir İnceleme"); *The Modern State*, 1926, ("Çağdaş Devlet"); *Society*, 1931, ("Toplum"); *Leviathan and the People*, 1939, ("Leviathan ve Toplum"); *Social Causation*, 1942, ("Toplumsal Neden"); *The Web of Government*, 1947, ("Yönetim Ağı"); *As a Tale That is Told*, (otobiyografi), 1968, ("Anlatılan Bir Masal Gibi").

MACKE, August
(1887-1914)

Alman, ressam. Dönemin egemen Fransız sanat akımlarını özümseyerek kişisel bir üslup oluşturmuştur.

3 Ocak 1887'de Meschede'de doğdu, 26 Eylül 1914'te Perthesles-Hurlus'ta öldü. 1904-1906 arasında Düsseldorf Akademisi'nde sanat öğrenimi yaparken bir yandan da sahne ve kostüm tasarımları üstünde çalıştı. 1907'de Paris'e gitti, o sıralarda yaygın olan Fovizm'e yakınlık duydu. Aynı yıl Berlin'de Lovis Corinth'in öğrencisi oldu. 1909-1910 yıllarında Münih'te Kandinsky ve Marc'la tanıştı. Der Blaue Reiter (Mavi Atlı) grubunun kuruluş çalışmalarına katıldı. 1912'de Marc ile birlikte Paris'e yaptığı bir başka gezide R.Delaunay'ın renk kullanımından etkilendi. 1914'ün başında Klee ve Louis Moilliet'yle (1880-1962) Tunus'a gitti. Aynı yıl I.Dünya Savaşı'na katıldı ve cephede öldü.

Macke'nin sanatı, *Yeşil Ceketli Kadın* ve *Ağaçlar Altında Kızlar* gibi resimlerinde de görüldüğü gibi İzlenimcilik (Empresyonizm), Fovizm ve Orfizm etkilerinin öznel bir bireşimini ortaya koyar. Yapıtlarında neşeli bir hava ve dışavurumcu (ekspresyonist) bir tavır yansır. Macke bu dönemde Münih'te yaygın olan ruhsallığa ve doğaüstü sorunlara ilgi duymamış, yaşadığı dünyanın gerçeklerine bağlı kalmıştır. 1913'te bir ara non-figüratif soyutlama deneyleri yapmışsa da temelde figüratif çalışmış ve Alman sanatçıları içinde Fransız sanatına en yaklaşan ressam olmuştur. Son yapıtları Tunus gezisinde gerçekleştirdiği ve Delaunay etkileri taşıyan suluboyalardır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Yeşil Ceketli Kadın*, 1912, Wallraf-Richartz Müzesi, Köln; *Palyaço Kılığında Kendi Portresi*, 1913; *İki Kadın*, 1913, Städel Sanat Enstitüsü, Frankfurt; *Ağaçlar Altında Kızlar*, 1914, Devlet Modern Sanat Galerisi, Münih; *Kairovan I*, 1914, Devlet Modern Sanat Galerisi, Münih; *Tunus'da Liman*, 1914; *İnek ve Develi Manzara*, 1914, Sanat Evi, Zürich.

• **KAYNAKLAR:** E.Erdmann-Macke, *Erinnerung an August Macke*, 1962; G.Vriesen, *August Macke*, 1957.

• **BAKINIZ:** DELAUNAY, MARC, MATISSE, MONET.

MACKENZIE, Alexander
(1822-1892)

İskoç asıllı Kanadalı siyaset ve devlet adamı. Başbakanlığı sırasında izlediği liberal politikayla Kanada'da özgürlüklerin gelişmesine katkısı olmuştur.

28 Ocak 1822'de Perth bölgesinde Logierait'de doğdu, 17 Nisan 1892'de Toronto'da öldü. Ailesinin yoksulluğu nedeniyle on dört yaşında öğrenimini yarıda bırakarak bir taş ustasının yanına çırak olarak girdi. 1842'de İngiliz sömürgesi olan Yukarı Kanada'ya (Ontario) göç etti. Bir süre Kingston'da inşaat malzemeleri ticaretiyle uğraşıp zenginleştikten sonra Sarnia'ya yerleşti ve müteahhitlik yapmaya başladı. Aynı sıralarda liberal-reformcu eğilimleri doğrultusunda siyasete atıldı.

Mackenzie, *Toronto Globe*'un yayın yönetmeni ve Reform Partisi'nin başkanı George Brown ile tanıştıktan sonra kendisini bütünüyle siyasete verdi. 1852-1854 arasında reformcuların görüşlerini dile getiren *Lambton Shield* dergisini yayımladı. Giderek dostluğunu geliştirdiği Brown'un yardımıyla 1861'de Birleşik Kanada Eyaleti (Ontario ve Quebec) Yasama Meclisi'ne seçildi. 1864'te Kuzey Amerika'daki İngiliz sömürgelerinin birleştirilmesini isteyen Konfederasyon Hareketi'nin önde gelen savunucuları arasında yer aldı. 1867'de Birleşik Kanada Eyaleti, Nova Scotia ve New Brunswick'in Kanada Dominyonu olarak birleştirilmesinden sonra Lambion milletvekili olarak Dominyon Halk Meclisi'ne girdi. Meclisteki çalışmalarıyla liberal muhalefetin önderi durumuna geldi. 1871'de aynı zamanda *Ontario Eyaleti* Yasama Meclisi'ne girerek ikili meclis sisteminin kaldırıldığı 1872'ye değin hazine bakanlığı görevini yürüttü. O sırada başta bulunan muhafazakâr John A.Macdonald hükümetinin Pasifik demiryolu yapımında ortaya çıkan bir yolsuzluk nedeniyle düşürülmesi üzerine, 7 Kasım 1873'te başbakanlığa getirilerek ilk liberal hükümeti kurdu. Ancak 1873 iktisadi bunalımına rastlayan başbakanlık dönemi büyük iktisadi güçlükler içinde geçti. Aynı zamanda kamu işleri bakanlığı görevini de üstlendi ve partisine bağlı milletvekillerinin muhalefetine karşın 1881'de tamamlanmasına söz verilen Pasifik demiryolu projesini gerçekleştirmeye koyuldu. Kısıtlı kaynaklar yüzünden kestirme bir demiryolu hattı kurmaya çahştı. Bunalımın derinleşmesi üzerine harcamaları daha da kısmak zorunlu hale geldiğinden yapım sürekli gecikti. Bu arada 1874'te ABD ile ticari ilişkileri canlandırmak için gösterdiği yoğun çabalar da sonuçsuz kaldı. Ortaya çıkan hoşnutsuzlukları gideremedi ve partisini bir arada tutmada yetersiz kaldı. Tüm bu başarısızlıklarına karşın bağımsızlık hareketinin gelişmesi ve özgürlüklerin genişletilmesi yönünde önemli adımlar attı. 1875'te adalet bakanı Edward Blake ile birlikte Yüksek Mahkeme'nin kuruluşunu gerçekleştirerek İngiltere'nin atadığı genel valinin sahip olduğu yetkilerin belirlenip sınırlanmasını sağladı. Seçme hakkını genişleterek gizli oy açık sayım yöntemini getirdi. Kanada Kraliyet Askeri Koleji'ni kurdu.

1878 seçimlerinde koruyucu gümrük tarifeleri sloganı ile ortaya çıkıp halkın desteğini yeniden kazanan muhafazakâr J.A.Macdonald karşısında yenilgiye uğradı. İki yıl kadar muhalefet önderi olarak mücadele ettikten sonra yerini E.Blake'e bırakıp etkin siyasetten uzaklaştı. Bununla birlikte ölümüne değin Halk Meclisi üyeliğini sürdürdü. Ekonomide koruyuculuğun amansız bir düşmanı olarak serbest ticaret ilkesinin ısrarlı bir savunucusu oldu.

• **BAKINIZ:** J.A.MACDONALD, W.L.MACKENZIE.

MACKENZIE, William Lyon
(1795-1861)

İskoç asıllı Kanadalı gazeteci ve siyaset adamı. Reformcu hareketin radikal kanadına önderlik ederek İngiliz egemenliğine karşı bağımsızlık için mücadele vermiştir.

12 Mart 1795'te İskoçya'nın Dundee kenti yakınlarında bulunan Springfield'de doğdu, 28 Ağustos 1861'de York'ta (bugün Toronto) öldü. Yerel papaz okulunda öğrenim gördükten sonra genç yaşta iş yaşamına atıldı. 1817'de bir kanal şirketinde yönetici kâtibi oldu. 1820'de İngiliz sömürgesi Yukarı Kanada'ya (Ontario) göç etti. Çok sayıda kitap okuyarak İskoç liberallerinin ve radikallerinin derin etkisi altında kaldı.

Yukarı Kanada'da önce Queenstown'a yerleşen Mackenzie, 1824'te çıkarmaya başladığı *Colonial Advocate* (Sömürge Sözcüsü) gazetesinde, İngiltere'nin atadığı, iktisadi ve siyasi ayrıcalıklara sahip dar

yönetici kesimi eleştiren yazılar yazmaya başladı. Bir yıl sonra gazetesini York'a taşıdı. Birbirlerine aile ilişkileriyle bağlı olmaları nedeniyle "Kaynaşmış Aile" olarak adlandırılan, İngiltere kralına sadık sömürge yöneticilerinin kışkırtmasıyla 8 Haziran 1826'da matbaası bir grup gencin saldırısına uğrayıp yıkıldı. Ancak bu olay halk arasında daha fazla tanınmasına ve görüşlerinin yaygınlık kazanmasına yol açtı. 1828'de York temsilcisi olarak Yukarı Kanada Yasama Meclisi'ne girdi. Yönetime yönelttiği sert eleştiriler yüzünden muhafazakâr çoğunluk tarafından altı kez meclisten atıldı ve her seferinde halk tarafından yeniden seçilerek meclise döndü. Üyesi olduğu Reform Partisi'nin 1834'te çoğunluğu elde etmesinden sonra meclisin etkili bir üyesi haline geldi. 1835'te York'un ilk belediye başkanı oldu. Aynı yıl halkın reform isteklerini içeren bir raporun düzenlenmesine öncülük etti. Seçimle işbaşına gelecek ve çoğunluğu temsil edecek bir hükümetin kurulmasını, kişi özgürlüklerinin tanınmasını, bağımsız mahkemeler kurulmasını ve Anglikan Kilisesi'nin ayrıcalıklarına son verilmesini istedi. Aşağı Kanada (Quebec) Eyaleti'nde reform hareketine önderlik eden Louis Joseph Papineau ile görüşerek bir güç birliği oluşturulmasını sağladı. Ancak yeni genel vali Francis Bond Head ile Muhafazakârlar'ın kendisine yönelttiği ağır suçlama kampanyasının genç göçmen kitlesini etkilemesi yüzünden 1836 seçimlerinde milletvekili seçilemedi.

Bu yenilgi üzerine daha sertleşerek Reform Partisi'nin radikal kanadının öncüsü haline gelen Mackenzie, 4 Temmuz 1836'da *Constitution* (Anayasa) adıyla yeni bir gazete yayımlamaya başladı. Yoğunlaşan iktisadi bunalımla birlikte özellikle köylerde büyük destek kazandı. 1837 yazında kitle gösterileri düzenledi. ABD Anayasası'ndan esinlenerek bir anayasa taslağı hazırladı ve silahlı bir ayaklanmayı yönetmek üzere hazırlık komiteleri kurdu. Bu sırada Aşağı Kanada'da ayaklanma başlayınca, İngiliz genel valisi kralcı milisleri harekete geçirerek henüz yeterli örgütlenme düzeyine ulaşmamış olan Mackenzie yandaşlarını kısa sürede dağıttı. Bunun üzerine ABD'ye kaçan Mackenzie, Niagara Nehri üzerinde bulunan Navy Adası'na sığınarak geçici bir hükümet kurduğunu ilan etti. Sınırda giriştiği sızma hareketleri ABD ile Kanada arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine yol açtı. ABD hükümeti tarafından 1839'da tarafsızlık yasalarını çiğnediği gerekçesiyle 12 ay hapse mahkûm edildi. Daha sonra gazetecilikle uğraşarak güçlükler içinde geçimini sağlamaya çalıştı. Birleşik Kanada Eyaleti adıyla 1840'ta birleştirilen Aşağı ve Yukarı Kanada'ya 1848'de yürütme erkinin seçimle belirlendiği ve çoğunluğu temsil eden bir yasama organına karşı sorumlu olduğu "sorumlu hükümet" kurma hakkı verilmesinin ertesi yılı genel af çıkarılması üzerine ülkesine döndü. 1851'de Haldimand milletvekili olarak Birleşik Kanada Eyaleti Yasama Meclisi'ne girdi. Ancak büyük iş çevreleriyle işbirliği yapıp İngilizler'e karşı ılımlı bir tutum benimseyen Reform Partisi'nin çoğunluğa sahip liberal kanadıyla uyuşamadığından etkili olamadı. 1858'de siyasetten çekildi.

Jeffersoncu demokrasi anlayışına sonuna kadar bağlı kalan Mackenzie, giriştiği ayaklanmayla Kanada'da değişim yolunu açmış, görüş ve tutumlarıyla Kanada'nın siyasi yaşamında derin izler bırakmıştır.

► *İktisat politikası*

• BAKINIZ: L.H.LA FONTAINE, J.A.MACDONALD, A.MACKENZIE, PAPINEAU.

William McKinley

McKINLEY, William
(1843-1901)

ABD'li siyaset ve devlet adamı. ABD'nin denizaşırı yayılmasını başlatmıştır.

29 Ocak 1843'te Ohio Eyaleti'nde Niles'te doğdu, 14 Eylül 1901'de New York Eyaleti'nde Buffalo'da öldü. 1861-1865 Amerikan İç Savaşı sırasında Kuzey ordusunda albay Rutherford Hayes'in emir subayı olarak savaştı. Daha sonra ABD'nin 19. başkanı seçilen Hayes onun siyasi kariyerinde de etkili oldu. Binbaşı rütbesiyle terhis olduktan sonra Albany Hukuk Okulu'nda öğrenim gördü. 1867'de Ohio'da Canton'da baroya kabul edildikten iki yıl sonra Stark ilçesi savcısı olarak kamu hizmetine girdi. Aynı yıllarda Cumhuriyetçi Parti yandaşı olarak siyasete atıldı. 1877-1890 arasında aralıklı olarak Temsilciler Meclisi üyeliği yaptı.

İç Savaş sonrası sanayinin hızla geliştiği bu yıllarda çiftçilerle sanayicilerin çıkarına olan iktisat politikaları çelişmekte, izlenecek para politikası konusunda yoğun bir tartışma sürmekteydi. İki parti içinde de tam bir görüş birliği olamamasına karşın genel olarak Demokratik Parti borçlanmadan ve enflasyonist politikalardan yana olan çiftçilerin ve gümüş madeni sahiplerinin istemleri doğrultusunda, hükümetin bol miktarda gümüş satın alarak karşılığında kâğıt para basmasını savunuyordu. Sanayicilerin sözcüsü durumundaki Cumhuriyetçi Parti'nin büyük bölümü *ise doların altına* bağlanmasını, böylece para istikrarının sağlanmasını istiyordu.

McKinley kongrede bulunduğu yıllarda sanayinin yüksek gümrüklerle korunmasının ve gümüşe dayalı kâğıt para basımının sınırlandırılmasının savu- ◄

nuculuğunu yaptı. 1889'da yeni bir gümrük yasası hazırlamak amacıyla oluşturulan komitenin başkanlığına getirildi. 1890'da kabul edilen McKinley Gümrük Yasası'yla gümrük oranları % 50 yükseltildi, bazı tarım ürünleri de korunan mallar listesine alındı. Ancak yeni yasa o yıllarda tarım kesiminin en büyük sorunu olan tarım ürünlerindeki sürekli fiyat düşüşlerini engelleyemedi. Buna ek olarak girdi fiyatlarının artması çiftçilerin gelirlerini düşürdü. Bu olay 1890 seçimlerini Demokratik Parti'nin kazanmasında en büyük etken oldu.

McKinley 1890 seçimlerini kazanamayınca Ohio'ya döndü. Zengin bir Clevelandlı işadamı olan Mark Hanna onu valilik seçimleri için destekledi. 1891-1895 arasında iki dönem Ohio valiliği yapan McKinley, bu dönemde iktisadi görüşleri doğrultusunda güçlü bir siyasi taban oluşturdu. 1890-1893 iktisadi bunalımının yol açtığı sorunlara çare bulmak için işçiler lehine bazı yasalar çıkarttı, bir grev fonu oluşturulmasına katkıda bulundu. Yine Mark Hanna'nın desteğiyle 1896'da Cumhuriyetçi Parti'nin başkan adayı oldu. Demokratik Parti ve Popülist Parti'nin adayı William Jennings Bryan'la aralarında geçen çekişmeli seçim kampanyası boyunca sanayinin yüksek gümrüklerle korunmasının ülkeye bolluk ve refah getireceğini savundu. Hanna'nın büyük işadamlarından topladığı olağanüstü miktardaki paralarla harcamaları karşılanan seçim kampanyası sonunda, büyük bir çoğunlukla başkan seçildi. Kurduğu hükümette işadamlarına da yer verdi. Öncelikle 1890 McKinley Gümrük Yasası'nı ele alarak yeniden düzenledi. 1900 yılına doğru iktisadi bunalımın sona ermesiyle tarım ürünleri fiyatlarının ve ihracatının yükselmesi, ayrıca altın üretiminin artması, ekonomiye yeniden canlılık getirdi. 1900'de doları altına bağlayan Altın Standardı Yasası fazla muhalefetle karşılaşmadan kabul edildi ve altınla gümüş arasındaki savaş sona erdi.

► McKinley döneminin en önemli olayı 1898 İspanyol-Amerikan Savaşı ve savaş sonrası gelişmeler oldu. Küba'da İspanyol sömürge yönetimine karşı verilen bağımsızlık mücadelesi 1895'ten sonra hız kazanmış, bu olay farklı gerekçelerden kaynaklansa da ABD kamuoyunda İspanya'ya karşı ortak bir muhalefet doğurmuştu. Dışa açılmak isteyen Amerikan işadamları Atlantik ve Pasifik (Büyük) Okyanusu'ndaki İspanyol sömürgelerine göz dikmişlerdi ve İspanyollar'ın Kübalılar'a kötü davrandıklarını bahane ederek İspanya'ya savaş açılmasını istiyorlardı. Basın "İspanyol vahşetine uğramış Kübalılar'a" ilişkin heyecan yaratıcı haberler vererek kamuoyunun savaş isteğini desteklemesinde önemli bir rol oynuyordu. McKinley hemen savaşa yanaşmayarak İspanya'yı Küba'ya özerklik vermesi konusunda ikna etmeye çalıştı. Ancak Şubat 1898'de Havana limanında demirlemiş bir ABD gemisinin batırılması, olayların gidişini hızlandırdı. İspanya ABD'yle savaşa girmektense önemli ödünler vermeye hazırdı. Ancak kamuoyunun baskısı İspanya'nın kararını bildirmesini engelledi. McKinley'nin 20 Nisan 1898'de Kongre'ye sunduğu Küba'ya müdahale planı hemen onaylandı.

Çok kısa süren savaş sırasında ABD önce Filipinler'de, sonra Küba'da İspanyol donanmasını ve kara ordusunu yendi. Ardından Puerto Rico ele geçirildi. Barış görüşmelerine sıra geldiğinde İspanyol sömürgelerinin ne olacağı konusunda yeni bir tartışma ortamı doğdu. ABD'nin savaşa toprak elde etmek amacıyla girmediğini, İspanyol sömürgelerini ele geçirmenin ABD'nin özgürlükçü geleneğiyle bağdaşmayacağını savunanlar azınlıkta kaldı; ABD'nin ulusal çıkarlarının yayılmada olduğunu savunanlar baskın çıktı. Aralık 1898'de imzalanan Paris Antlaşması'yla İspanya, Puerto Rico ve Guyana'yı ABD'ye bıraktı. Küba'ya resmi olarak bağımsızlık tanındıysa da ülkedeki ABD işgali sürdü ve 1901'de kabul edilen anayasayla ABD'ye ülke yönetimine ilişkin birçok konuda söz sahibi olma hakkı tanındı. Sanayiciler Manila limanından Uzakdoğu ticaretine açılabileceklerini düşündüklerinden Filipinler'in de ABD'ye verilmesinde ısrar ediyorlardı. McKinley sonunda 20.000.000 dolar karşılığında Filipinler'i İspanya'dan satın aldı. Filipinliler'in direnişi nedeniyle burada tam anlamıyla denetimin sağlanması ancak 1901'de gerçekleşti.

Savaş ortamından yararlanılarak Temmuz 1898'de yapılan bir açıklamayla ABD'nin ötedenberi ele geçirmek için çeşitli yollar denediği Hawaii Adaları'nın ABD'ye katıldığı duyuruldu. Böylece ABD Pasifik'te önemli bir güç durumuna geldi. ABD'li işadamları Çin pazarına girebilmek için sabırsızlanıyordu. McKinley Çin ticaretini tekellerine almış bulunan İngiltere, Fransa, Rusya ve Japonya'yla, ABD'ye de eşit ticaret ve yatırım olanakları tanınması, Çin'in kapılarının açılması konusunda görüşmeler yaptı. Bu konuda ABD'ye de bazı haklar tanındıysa da Çin'in tam anlamıyla serbest ticarete açılması 1922'de imzalanan, ABD'nin de içinde yer aldığı Dokuz Güç Antlaşması'yla sağlandı.

1900 seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti'nin tartışmasız başkan adayı olan McKinley, ikinci kez büyük bir çoğunlukla başkan seçildikten sonra tekellerin denetlenmesi ve dış ticarete hız kazandırılması doğrultusundaki görüşlerini açıklamak için çıktığı turun son durağı olan Buffalo'daki Pan-American sergisinde, Leon F.Czolgosz tarafından öldürüldü.

◄ *İspanyol-Amerikan Savaşı*

McKinley döneminde ABD ilk kez denizaşırı yayılmacı bir siyaset uygulamış ve sömürgeci devletlere rakip olarak bir dünya gücü olmasının yolu açılmıştır.

• KAYNAKLAR: M.Leech, *In the Days of McKinley*, 1959; H.W.Mdrgan, *William McKinley and His America*, 1963.

• BAKINIZ: BRYAN, CLEVELAND, ESTRADA PALMA.

MACKINTOSH, Charles Rennie
(1868-1928)

İskoç, mimar ve dekoratör. Yeni Sanat'ın (Art Nouveau) İngiltere'deki en önemli temsilcilerindendir.

7 Haziran 1868'de Glasgow'da doğdu, 10 Aralık 1928'de Londra'da öldü. On altı yaşında, John Hutchinson adlı bir mimarın yanında çalıştığı sırada Glasgow Sanat Okulu'nun gece kurslarına katıldı. 1890'da kazandığı bir bursla İtalya ve Fransa'ya gitti. Aynı yıl, ilerde evleneceği dekoratör Margaret Macdonald (1865-1933) ve kızkardeşi Frances'le (1874-1921) gelecekteki kocası mimar Herbert McNair'in katılmasıyla *The Four* (Dörtler) adlı bir grup kurdu. Grup yaptığı süslemeler, afişler ve mobilya tasarımlarıyla kısa zamanda tanındı. Mackintosh 1897'de, Glasgow Sanat Okulu'nun yeni yapısı için açılan proje yarışmasında birinci geldi ve İngiltere'de Yeni Sanat üslubundaki bu ilk özgün yapıtıyla mimar olarak büyük ün kazandı. Daha sonra dekoratif sanatlara yöneldi. 1897-1898 yıllarında Miss Cranston için hazırladığı çay salonu, malzeme olarak meşenin kullanılmasıyla büyük ilgi toplayınca, bu alanda birçok sipariş aldı. 1889'da katılmış olduğu Honeyman ve Keppil firmasına 1904'te ortak oldu ve buradaki çalışmalarını 1913'e değin sürdürdü.1920'de dinlenmek için Fransa'ya Port Vendres'e gitti ve yaşamının geri kalan yıllarını orada suluboya resimler yaparak geçirdi.

Yeni Sanat üslubunda çalışmış olmasına karşın, gerek mobilyaları, gerek yapıları son derece yalın tasarımlardır. Yapılarında Yeni Sanat'ın süsleme öğelerinden çok, eğri ya da kırık çizgilerle biçimlenen yapı öğelerine ve simetrik olmayan düzenlemelere yer vermiştir. Basit geometrik biçimlerden oluşturduğu iç mekânı dışa da yansıtması, ilerde gelişecek işlevci ve akılcı mimarlık düşüncelerinin hazırlayıcısı olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Köşe Kulesi*, 1894, Herald Building, Glasgow; *Miss Cranston Çay Salonu*, 1897, Glasgow; *Buchanan Caddesi Çay Salonu*, 1897-1898, Glasgow; *Glasgow Sanat Okulu*, 1898-1909, Glasgow; *Glasgow Sanat Okulu Kitaplığı*, 1907-1909.
- **KAYNAKLAR:** T.Hawarth, *Rennie Mackintosh and the Modern Movement*, 1952; N.Pevsner, *Charles Rennie Mackintosh*, 1950.
- **BAKINIZ:** HORTA.

MACKINTOSH, James
(1765-1832)

İskoç, filozof ve hukukçu. Ahlakta sezgi ve yarar ilkelerini bağdaştırmaya çalışmıştır.

24 Ekim 1765'te Inverness'te doğdu, 30 Mayıs 1832'de Londra'da öldü. Hukuk eğitimi gördükten sonra 1789'da İskoç barosuna girdi. O dönemde, Fransızlar'ı savunan bir kitap yayımladı. Bunun sonucunda Fransız yurttaşlığına alındı. Daha sonra, Bombay'a, yargıç olarak atandı. Altı yıl sonra geri döndüğünde parlamentoya seçildi. Tarih alanında da yazıları vardır.

Mackintosh'un felsefede başlıca çalışma alanı ahlaktır. Ahlakın temelde değişmez bir yapı taşıdığına ve böyle kalacağına inanmıştır. Ona göre insan davranışları, doğal duygu, deney ve yansız yargıların bileşimiyle temellenen değişmez ve kesin kurallara göre yönetilmelidir.

Tüm davranışları yöneten, köken olarak, ilkel isteklerdir. Bunlar yaşamın başlangıcında bencildir, giderek, kişinin kendi dışındakilere yönelik bir durum alır. Hazlar isteklerden sonra gelir; isteklerin hazlara yönelmesi, çağrışımlara temel olan bağlantılarla gerçekleşir. İstekler anlıksal eğilimlere de yöneltilir. Ahlaklı eylem, alışkanlık yoluyla anlıkta yerleşen, bu eğilimlerden kaynaklanır. Doğuracağı sonuçlar düşünülerek yapılan eylem ahlaklı sayılamaz. Bu düşünce Mackintosh'un sezgi ve yarar ilkelerini uzlaştıran yönteminin temelidir. Ona göre, ahlakta doğru ile yanlışı, doğru ile yanlış düşünüldüğünde edinilen, duygulardan ayırt etmelidir. Ancak kuralların temel ilkesi yarardır. Bu, insanın eylemlerini biçimlendiren kalıcı kuralların oluşmasını sağlar. Ahlakta onay, gene ahlaka dayanan, bir duygu olayıdır. Her şeyden üstün olan vicdan kimi ahlak duygularının bir bileşiğidir. Gelenekler, ödevler, erdemler bu bileşik içinde yer alır.

Mutluluk, istencin vicdanın sesine uymasıdır. Sempati vicdanı yönelttiğinden mutluluğun temelidir. Vicdan, bencillik ve genel yarar arasında uyum sağlar.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Dissertation on the Progress of Ethical Philosophy*, (ö.s.), 1851, ("Ahlak Felsefesinin Gelişimi Üzerine Çalışma").
- **BAKINIZ:** S.BUTLER, HARTLEY.

McLAREN, Norman
(1914)

İngiliz asıllı Kanadalı canlandırma sinemacısı. Sürekli yenilediği tekniğiyle bu alana değişik boyutlar getirmiştir.

11 Nisan 1914'te İskoçya'da Stirling'de doğdu. On dokuz yaşında Glasgow Güzel Sanatlar Okulu'nda okurken kısa filmler çekmeye başladı. İngiliz belge sinemacısı John Grierson, 1936'da amatörler için yapılan bir film şenliğinde yapıtlarını görünce, onu Posta Bakanlığı Sinema Servisi'ne çağırdı. McLaren burada belgesel film çalışmalarına katıldı. 1939'da ABD'ye,1941'de Grierson'un çağrısıyla yeni kurulan Ulusal Film Merkezi çalışmalarına katılmak üzere Ottawa'ya gitti. Burada çoğu soyut olan ve ince alay içeren, son derece kişisel filmler yaptı. Ulusal Film Merkezi'nde birçok yeni sinemacının yetiştirilmesinde de çaba gösterdi. UNESCO'nun isteği üzerine

1949'da Çin'e, 1953'te Hindistan'a giderek öğrenciler yetiştirdi.

Canlandırma sinemasını hareket eden çizgiler sanatı yerine, çizilmiş hareket sanatı olarak tanımlayan McLaren çalışmalarını çeşitli yönlerde sürdürdü. Önce Emile Cohl ve Len Lye gibi sanatçıların yolunu izledi. Kamera kullanmadan boş filmin üstünde elle çalışarak ortaya çıkan biçimleri, uygun bır müzikle eşleme yöntemini geliştirdi. 1946'da *La poulette grise*'de ("Kül Renkli Piliç") "pastel yöntemi" olarak adlandırdığı bir biçimi denedi. Kameranın karşısına astığı kartonun üstüne pastelle bir resim çizdi. Bir yandan boyayla resmi geliştirirken, 15 dakikada bir resmin fotoğrafını çekti. Üç hafta süren bu yöntemle sürekli gelişen bir resim elde etti. Aynı yöntemle Fransız-Kanada şarkıları üzerine de bir dizi film hazırladı. Bir başka yöntem olarak da boş film üstüne renkli mürekkeplerle biçimler çizerek canlı resimler elde etti. Bu biçimlere uygun müziği de, yine filmdeki ses kuşağının üstüne çizdiği çizgilerle elde ettiği bir çeşit yapay müzikle sağladı.

1952'de *Neighbors* ("Komşular") filmiyle aldığı Oscar da içinde olmak üzere birçok uluslararası ödül kazanan McLaren resim kazıma, pastel, yapay ses, üç boyutlu çekim gibi denemeleriyle çağdaş canlandırma sinemasının en büyük ustalarından biri olarak kabul edilmektedir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Camera Makes Whoopee*, 1935, ("Kamera Şamata Ediyor"); *Mail Early for Christmas*, 1941, ("Noel İçin Erkenden Postala"); *Hen Hop*, 1942, ("Danseden Tavuk"); *Five for Four*, 1943, ("Dört İçin Beş"); *Dollar Dance*, 1944, ("Dolar Dansı"); *Alouette*, 1944, ("Tarla Kuşu"); *La poulette grise*, 1946, ("Kül Renkli Piliç"); *Neighbors*, 1952, ("Komşular"); *Il était une chaise*, 1957, ("Küçük Bir İskemle Vardı"); *Mosaic*, 1965, ("Mozaik"); *Spheres*, 1969, ("Küreler").

McLAUGHLIN, John
(1942)

İngiliz, gitarcı. Hem akustik, hem de elektrikli gitardaki güçlü tekniğiyle modern cazın en önemli sanatçılarından biri olmuştur.

1 Nisan 1942'de Yorkshire'da doğdu. Çocukluğu yeraltı gençlik hareketleri içinde, zenci *Blues*'una ilginin hızla geliştiği bir dönemde geçti. Tanınmış zenci *blues* gitarcılarından etkilenerek gitar çalmaya başladı, on altı yaşındayken bir topluluğa katılarak çıktığı turne sırasında Londra'da Alexis Korner, Eric Clapton (1945) ve Ginger Baker (1940) gibi ünlü İngiliz *blues* müzikçileriyle tanıştı ve onlarla *rhythm and blues* türünde çalışmalar yaptı. Bu dönemde, Miles Davis'in geliştirmeye başladığı *cool jazz* türü onu çok etkiledi. Almanya'da Gunter Hampel ile yaptığı *free jazz* denemelerinin ardından, 1969'da New York'a giderek davulcu Tony Williams (1945) ve orgcu Larry Young'la (1940) birlikte *jazz rock*

1970'lerde Caz

Genel çizgileriyle ragtime, New Orleans, swing, bebop, cool, hard bop ve free form caz akımlarının birbirini izleyerek ortaya çıkması ve önem kazanması biçiminde özetlenebilecek caz müziğinin evrimi, 1970'lerde, bir tek akım yerine aynı ağırlıktaki birçok eğilimin bir arada bulunduğu bir döneme varmıştır. Bu dönemde en az beş farklı eğilim olduğu izlenir:

— yeni kuşak free form jazz
— jazz rock ya da fusion
— estetikleştirilmiş caz
— mainstream jazz (cazın ana akımı)
— world music (dünya müziği)

Geleneksel cazın, çağdaş Batı müziğinin, romantik dönem Batı müziğinin, Hint müziği gibi egzotik müzik kültürlerinin, rock ve blues'un öğelerini bir araya getiren bu eğilimleri arasında sayısız geçişler ve bağlantılar söz konusudur. 1960'larda ortaya çıkan free-form jazz, 1970'lerde daha bilinçli ve programlı olarak Afrika'daki köklerine doğru yöneldi. Chicago'da AACM'yi (Association for the Advancement of Creative Music-Yaratıcı Müziğin İlerlemesi Birliği) kuran yeni kuşak free jazz müzikçilerinden bir grup, caz yerine "büyük siyah müzik" (great black music) tanımını kullanmaya başladılar. Klasik kalıplara köktenci bir başkaldırının ürünü olan free form jazz 1970'lerde belirli bir yapı kazandı. Bu yapı caz müzikçisine klasik armonik ve ritmik kalıpların zorunlu otomatikliğinden kurtulmanın yanı sıra, gerektiğinde onları kullanabilme özgürlüğünü de getiriyordu. Jazz rock (fusion) ise 1960'ların ikinci yarısında Gary Burton Dörtlüsü, Fourth Way, Free Spirits, Lifetime, Chicago ve Blood, Sweat and Tears gibi topluluklarla belirmeye başladı. Ama caz ile rock'un dengeli ve müzikal açıdan doyurucu ilk birleşimini 1970'te çıkardığı Bitches Brew adlı albümle Miles Davis* gerçekleştirdi. Bunu 1971'de Mahavishnu Orchestra ve Wedther Report gibi elektronik çalgıların ağırlık kazandığı rock caz gruplarının kurulması izledi. İki piyanist, Chick Corea (1941) ve Herbie Hancock (1940) elektrikli piyano, synthesizer gibi elektronik klavyeli çalgılar ve yaylı çalgılarda geliştirdikleri yeni teknikleri sergiledikleri çalışmalarıyla bu türün yaygınlaşmasında önemli rol oynadılar. Rock'un caz üzerindeki etkisi, çalgıların elektronikleşmesi, rock ritmlerinin kullanılmaya başlaması, soloya yeni bir yaklaşımın oluşması ve bununla ilintili olarak da bir

→

akımının ilk gruplarından biri olan Lifetime'ı kurdu. Aynı zamanda Miles Davis, Chick Corea (1941), Jack De Johnette, Gil Evans gibi döneminin önemli cazcılarıyla birlikte çalma olanağı buldu. Bu dönemde yaptığı *My Goals Beyond* adlı albüm caz tarihinde solo gitar müziğinin öncüsü oldu. 1971'de davulcu Billy Cobham (1944), kemancı Jerry Goodman, basçı Rick Laird (1959), klavyeli çalgılarda Jan Hammer'la (1948) birlikte *jazz rock (fusion)* akımının en önemli topluluklarından biri olan Mahavishnu Orchestra'yı kurdu.

McLaughlin bir yandan da sitarcı Ravi Şankar gibi Hint müziğinin usta sanatçılarından bu müziğin inceliklerini öğreniyordu. Üç Hintli müzisyenle birlikte kurduğu Shakti topluluğunda Hint müziğinin makam yapısı ve karmaşık ölçüleriyle batı armonilerinin ilginç bir bireşimini gerçekleştirdi.

İlk Mahavishnu Orchestra'nın dağılmasından sonra başka müzikçilerle ikinci Mahavishnu Orchestra'yı kurdu ve *Visions of the Emerald Beyond* ve Londra Senfoni Orkestrası eşliğinde *Apocalypse* gibi senfonik öğeler de içeren albümler hazırladı. 1976'da Paris'e yerleşmesinden sonra çalışmalarını akustik gitar üstünde yoğunlaştırdı. Çoğunluğu Fransız müzikçilerden oluşan çeşitli topluluklarla yaptığı çalışmaların yanı sıra, yine bir caz gitarcısı olan Al Dimeola ve ünlü flamenko gitarcısı Paco de Lucia ile kurduğu üçlü, gitar müziğine yeni boyutlar kazandırdı.

• **YAPITLAR (başlıca): Albüm:** *My Goals Beyond; Birds of Fire*, 1973; *Inner Mounting Flame*, 1973; *Apocalypse*, 1974; *Visions of the Emerald Beyond*, 1975; *A Handful of Beauty* (Shakti ile), 1976; *Electric Dreams*, 1979; *Friday Night in San Francisco*, 1980; *Bella Horizonte*, 1981; *Passion, Grace and Fire*, 1983; *Music Spoken Here*, 1983.

• **BAKINIZ:** COLTRANE, M.DAVIS, ŞANKAR.

MACLAURIN, Colin
(1698-1746)

İskoç matematik bilgini. Kendi adıyla anılan kuvvet serileriyle tanınır.

Şubat 1698'de İskoçya'daki Kilmodan'da doğdu, 14 Ocak 1746'da Edinburgh'da öldü. Bir papaz olan amcasının gözetiminde köklü bir klasik eğitim görmüştü. On bir yaşında girdiği Glasgow Üniveritesi'nde bir yıl tanrıbilim öğrenimi gördükten sonra matematiğe yöneldi. 1715'te kütleçekimi konusundaki başarılı bir tezle lisansüstü derecesini aldı ve 1717'de, daha yirmi yaşına gelmeden Aberdeen'deki Marischal College'da matematik profesörü olarak çalışmaya başladı. 1919'da Royal Society'nin üyeliğine seçildi, ertesi yıl da ilk kitabını yayımladı. 1722'de gittiği ve üç yılını geçirdiği Fransa'dan dönüşünde Marischal College'daki görevini yitirdiğini öğrenince Edinburgh'a geçti Newton'ın da yardımıyla, Edinburgh Üniversitesi'nin matematik profesörü James Gregory'

yandan beste ve düzenlemenin doğaçlamadan daha ön plana çıkması, öte yandan kolektif doğaçlamanın önem kazanması biçiminde kendini gösterdi. Cazın New Orleans'tan free form jazz'a kadar bütün evrelerinde geçerli olan solo doğaçlama anlayışı, yerini kolektif doğaçlama anlayışına bıraktı.

1970'lerin ilk yarısında, caz müzikçisinin yabancılaşma ve yalnızlaşmasının yansıdığı, ritm grubunun eşliği olmaksızın yapılmış solo ya da duo çalışmalarından oluşan, kolektifleşmenin karşıtı bir akım da gittikçe güçlendi. Romantik dönem Batı müziğinin etkilerini taşıyan bu akım, caz için vazgeçilmez sayılan enerji, sertlik, başkaldırma, dışavurum isteği gibi niteliklerin terkedildiği, bunların yerini bireysel duyarlıkların yansıtılmasının aldığı, cazı estetikleştiren romantik bir eğilimdi. Gary Burton, Keith Jarrett (1945) Chick Corea, McCoy Tyner (1938), Cecil Taylor (1933), Oscar Peterson (1925), Archie Shepp (1937), Steve Lacy (1934), Anthony Braxton (1945), John McLaughlin, John Abercrombie (1944), Ralph Towner (1940) ve Terje Rypdal (1947) bu türden solo ve duo çalışmalarıyla önemli müzisyenler olarak belirdiler.

1970'lerde caz müziğindeki bütün bu çeşitlenmelerin yanı sıra, New Orleans cazından L. Armstrong'a, Miles Davis* ve J.Coltrane'e* dek uzanan main stream jazz da (cazın ana akımı) varlığını sürdürdü. Arthur Blythe, Oliver Lake (1944), Dewey Redman (1931), Barry Altschul (1943) gibi birçok genç müzikçi free jazz deneyimlerinden edindikleri yaklaşımların ışığında bebop türünü yeniden ele aldılar. Uzun süre suskun kalan Art Farmer (1928) Red Mitchell (1927), Mal Waldron (1926), J.J.Johnson (1924) gibi eski bebop müzikçileri de bu yeni akıma katıldılar.*

Bu dönemin caza getirdiği en önemli yeniliklerden biri de, müziğinde cazı sadece bir çıkış noktası, birçok başka bileşenden yalnızca biri olarak ele alan, çeşitli kültürlerin müziğinden öğelere yer veren yeni bir müzikçi tipinin ve world music (dünya müziği) kavramının oluşması oldu. Trompetçi Don Cherry (1936), piyanist McCoy Tyner, gitarcı Egogrto Gismonti, gitarcı Colin Walcott (1945), vibrafoncu Karl Berger (1935), tromboncu Roswell Rud (1935) bu türün önde gelen müzikçileri arasında yer aldılar.

nin yardımcılığına getirildi. 1725'te Gregory'den boşalan profesörlüğe atanan Maclaurin, Newton'ın görüş ve yöntemlerine ağırlık veren derslerini, Jakobitler olarak anılan İskoç kralı II.James yandaşlarının kenti kuşattığı 1745'e değin sürdürdü. Savunma çabalarına büyük katkılarda bulunduğu Edinburgh'un isyancıların eline geçeceği anlaşılınca İngiltere'ye kaçtı. Ertesi yıl geri döndü, ancak bu olayların da etkisiyle sağlığı giderek bozulduğundan birkaç ay sonra öldü.

1720'de yayımladığı ilk kitabı, *Geometrica organica sive descriptio linearum curvarum universalis*'te ("Organik Geometri ya da Genel Eğri Çizgilerin Tanımlanması") geleneksel geometri yöntemleri yardımıyla koniklerin ve yüksek dereceden düzlemsel eğrilerin genel özelliklerini irdeleyen ve büyük bir bölümü Newton'dan alınmış birçok önemli teoremin kanıtını tanıtan Maclaurin, Edinburgh'ta ders vermeye başladıktan sonra, görüş ve yöntemlerine büyük bir hayranlık duyduğu Newton'ın çalışmalarını tanıtmayı ve savunmayı görev edinen matematikçiler arasına katıldı. George Berkeley'in 1734'te yayımladığı bir araştırmasında Newton'a yöneltiği eleştirileri yanıtlamak amacıyla 1742'de yayımladığı *Treatise of Fluxions* ("Flüksiyonların İncelenmesi") adlı yapıtıyla da, Newton'ın geliştirdiği sonsuzküçükler hesabına ilişkin ilk dizgesel çalışmayı ortaya koydu. Leibniz tarafından geliştirilmiş, o yıllarda Kıta Avrupası'nda yaygın olarak kullanılmakta olan gösterimler yerine Newton'ın noktalı gösterimlerinden yararlanılan bu kitapta geometri, statik ve çekim kuramına ilişkin pek çok problemin çözümü açıklanıyor, Newton'ın ünlü *Principia*'sında ("İlkeler") yer alan ilkelerin büyük bir bölümü ve sonsuz seriler son derece ayrıntılı biçimde inceleniyordu.

Sonsuz serilerin incelenmesine ayırdığı bölümde kendi adıyla anılan bir yakınsaklık ölçütüne ve fonksiyonların, daha önce Taylor tarafından biraz da sezgisel olarak elde edilmiş seri açılımlarının özel bir durumu olan

$$f(x) = f(0) + \frac{x}{1!}f'(0) + \frac{x^2}{2!}f''(0) + \frac{x^3}{3!}f'''(0) + \dots$$

serisine de yer veren Maclaurin, fonksiyonların en küçük ve en büyük değerlerinin ayırt edilmesine ilişkin ilk doğru kuramın yer aldığı bu kitabında, dönen cisimlerin kararlılığı konusunda da ilginç sonuçlara ulaştı. Bilimler Akademisi'nin 1740'ta açtığı bir yarışmada büyük ödülü Euler ve Daniell Bernoulli ile paylaşmasını sağlayan bir çalışmanın devamı olan bu bölümde, bir iç noktadaki çekim kuvvetinin etkisindeki ve kendi ekseni çevresinde dönen türdeş akışkan kütleler için kararlı biçimin dönel elipsoit olduğunu göstermeyi başarmıştı.

Çalışmalarında çoğunlukla Newton'ın buluşlarından yola çıkan, matematik ve fiziğin birçok probleminin çözümünde Newton'ın geliştirdiği yöntemlerin yeterli olduğunu kanıtlamayı amaçlayan Maclaurin bu çabasında büyük ölçüde başarılı olmuştur. Öte yandan, çabalarını Newton'ın yöntemlerinin Leibniz'in yöntemlerinden üstün olduğunu göstermekte yoğunlaştıran 18.yy İngiliz matematikçilerin birçoğu gibi *Pirincipia*'da kullanılan geometrik yaklaşımla yetinip, Kıta Avrupası'nda geliştirilen çözümleyici yaklaşımları kullanmaktan özellikle kaçınarak, ülkesinde sonsuzküçükler hesabının gelişmesini ve en azından bir yüzyıl boyunca büyük matematikçilerin yetişmesini engelleyici nedenlerden biri olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Geometrica organica, sive descriptio linearum universalis*, 1720, ("Organik Geometri ya da Genel Eğri Çizgilerin Tanımlanması"); *The Treatise of Fluxions*, 2 cilt, 1742, ("Flüksiyonların İncelemesi").

- **BAKINIZ:** LEIBNIZ, NEWTON.

MacLEISH, Archibald
(1892-1982)

ABD'li şair ve yazar. Çağdaş Amerikan şiirinin en önemli temsilcilerinden biridir.

7 Mayıs 1892'de Illinois Eyaleti'nin Glencoe kentinde doğdu, Mayıs 1982'de Massachusetts Eyaleti'nin Boston kentinde öldü. Gönüllü olarak katıldığı I.Dünya Savaşı'nda Fransa'da topçu olarak çarpıştı. Savaştan sonra Yale ve Harvard üniversitelerinde hukuk öğrenimi gördü. 1919'da Harvard'tan mezun oldu. Boston'da bir süre avukatlık ettikten sonra 1923'ten 1928'e değin Fransa'da yaşadı. Meksika'ya yaptığı uzun bir yolculuktan sonra, 1930'da ABD'ye geri dönerek New York'ta *Fortune* dergisinde yönetmen olarak çalışmaya başladı. Önemli devlet görevlerinde bulundu. 1939'da Başkan Roosevelt tarafından Amerikan Kongre Kitaplığı'nın müdürlüğüne getirildi. II.Dünya Savaşı'ndan sonra UNESCO'nun kuruluş çalışmalarında ABD heyetinin başkanı olarak yer aldı. 1949'da Harvard Üniversitesi'nde profesör oldu, 1972'ye değin bu görevde kaldı.

MacLeish'in ülkesi dışındayken yazdığı ilk şiirlerinde Ezra Pound, T.S.Eliot gibi yurdundan uzak bulunan şairlerin etkisi görülür. MacLeish, yazar olarak kendi işlevini, her türlü güncel konu üzerinde yorum yapmak biçiminde görmüştür. Yapıtlarında, içinde yaşadığı dönemin siyasal ve toplumsal konularını işlemiştir. ABD'ye yerleştikten sonra temalarını Amerika'ya özgü sorunlar oluşturmuştur.

Meksika gezisi sırasında yazdığı ve İspanyol komutanı Cortes'in bu ülkedeki fetihlerini konu alan ilk toplumsal içerikli şiir kitabı *Conquistador* ("Fatih") ile 1932'de, 1917-1952 arasındaki şiirlerini derlediği *Collected Poems* ("Toplu Şiirler") ile de 1953'te iki kez Pulitzer Ödülü'nü kazanmıştır. Bu ikinci yapıt ayrıca Bollingen ve Ulusal Kitap ödüllerine de değer bulunmuştur. MacLeish 1959'da *J.B.* adlı toplumsal içerikli manzum tiyatro oyunuyla Pulitzer Ödülü'nü üçüncü kez almıştır. Columbia, Dartmouth ve Illinois üniversitelerince onursal doktorluk unvanı verilen MacLeish 1977'de de Presidential Medal of Freedom nişanıyla onurlandırılmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** Şiir: *Streets in the Moon*, 1926, ("Aydaki Yollar"); *Conquistador*, 1932, ("Fatih"); *The Land of the Free*, 1938, ("Özgürler Ülkesi"); *Collected Poems 1917-1952*, 1952, ("Toplu Şiirleri 1917-1952");

Songs for Eve, 1954, ("Havva İçin Şarkılar"). **Oyun:** *Panic*, 1935, ("Panik"); *The American Story*, 1944, ("Amerika Öyküsü"); *J.B.*, 1959, (Eyüb Üzerine Oyun); *Herakles*, 1967. **Deneme-İnceleme:** *The American Cause*, 1941, ("Amerikan Davası"); *Poetry and Opinion: The "Pisan Cantos" of Ezra Pound*, 1950, ("Şiir ve Düşünce: Ezra Pound'un "Pisan Cantos"u"); *Poetry and Experience*, 1961, ("Şiir ve Deneyim").

McLENNAN, John Ferguson
(1827-1881)

İskoç, etnolog. Anaerkil aile tipinin evrensel olarak ataerkil aileden önce geldiğini savunmuştur.

14 Ekim 1827'de Inverness'te doğdu, 16 Haziran 1881'de Kent'te Hayes Common'da öldü. Aberdeen King's College'da ardından Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'da okudu. Londra'da iki yıl gazetecilik yaptıktan sonra 1857'de Edinburgh'a gidip avukatlık yapmaya başladı. 1871'den sonra bir süre İskoç parlamentosu için teknik ressamlık yaptı.

1857'de *Encyclopedia Brittanica*'nın sekizinci baskısı için hazırladığı "hukuk" maddesiyle ilgili araştırmaları sırasında Isparta ve Roma evlilik biçimlerine karşı ilgi duymaya başladı. Bu uygarlıklarda görülen göstermelik kız kaçırma törenlerinin daha eski evlilik biçimlerinin simgesel bir devamı niteliğinde olduğu sonucuna vararak, bu yönde araştırmalarını derinleştirdi. 1865'te yayımladığı *Primitive Marriage: An Inquiry into the Origin of the Form of Capture in Marriage Ceremonies* ("İlkel Evlilik: Evlilik Törenlerinde Kız Kaçırma Biçiminin Kökeni Üzerine Bir Araştırma") adlı ilk kitabında bu konudaki görüşlerini ortaya koydu. McLennan akrabalık ilişkileri konusundaki çalışmaları sonucu, geleneksel kabile-içi evliliğin *(endogamy)* kız çocukların öldürülmesi nedeniyle ortaya çıkan kadın kıtlığından dolayı azalarak yerini kız kaçırma biçiminde gerçekleştirilen kabile-dışı evliliğe *(exogamy)* bıraktığını ileri sürdü. Çok kocalılıkta baba sıfatının belirsiz olması nedeniyle de rasgele cinsel ilişkiden soyun kadın tarafından belirlendiği aile tipine geçildiğini savundu. Böylece J.Bachofen'dan ve L.H.Morgan'dan habersiz olarak anaerkil ailenin evrensel olarak ataerkil aileden önce geldiğini ortaya attı. Henry James Sumner Maine'in toplum ve devletin ilkel ataerkil ailenin evrimiyle oluştuğu biçimindeki tezine karşı çıkarak genel bir kabul gören bu görüşün sarsılmasında önemli bir rol oynadı. Morgan'ın soyun evrimi konusundaki görüşlerine yöneltiği eleştirilerde akrabalık terimlerinin sosyolojik bir öneme sahip olduğu görüşüne karşı çıktı.

McLennan çoğu tanıtlanamayan ilginç savlarıyla ilkel topluma ilişkin araştırmaların hızlanmasında itici bir rol oynamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Primitive Marriage: An Inquiry into the Origin of the Form of Capture in Marriage Ceremonies*, 1865, ("İlkel Evlilik: Evlilik Törenlerinde Kız Kaçırma Biçiminin Kökeni Üzerine Bir Araştırma"); *Patriarchal Theory*, (ö.s.), 1885, ("Ataerkil Kuram"). *Studies in Ancient History*, (ö.s.), 1896, ("Antik Tarih İncelemeleri");
- **BAKINIZ:** BACHOFEN, H.J.MAINE, L.H.MORGAN.

MACLEOD, John
(1876-1935)

İskoç fizyoloji bilgini. İnsülinin elde edilmesine ilişkin çalışmalarıyla Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'ne ortak olmuştur.

John James Richard Macleod 6 Eylül 1876'da Perthshire Eyaleti'nin Dunkeld kenti yakınlarındaki Cluny'de doğdu, 16 Mart 1935'te Aberdeen'de öldü. Aberdeen Üniversitesi ve Marischal College'daki tıp öğrenimini 1898'de tamamlayıp, 1900-1902 arası London Hospital'da fizyoloji ve biyokimya asistanı olarak görev aldıktan sonra ABD'ye giderek, 1903'ten 1918'e değin Cleveland'daki Western Reserve Üniversitesi'nde fizyoloji profesörlüğünü üstlendi. 1918'de aynı görevle Kanada'daki Toronto Üniversitesi'ne geçen ve uzun yıllar fizyoloji laboratuvarının yöneticiliğini yürüten Macleod, bu laboratuvarda Banting ve Best'in çalışmalarına katılarak, insülinin elde edilmesindeki katkıları nedeniyle, 1923'te Banting ile birlikte Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü aldı. Banting, ödülden payına düşen parayı çalışma arkadaşı Best ile bölüşürken, Macleod da araştırmalarında yardımcı olan biyokimyacı James Bertram Collip (1892-1965) ile paylaştı. Aynı yıl Royal Society üyeliğine seçilen Macleod, 1928'de ülkesine dönerek, ölünceye değin Aberdeen Üniversitesi'nde fizyoloji profesörü olarak görev yaptı.

Macleod, Toronto Üniversitesi'nde fizyoloji laboratuvarının yönetimini üstlendiği yıllarda, solunum fizyolojisi alanındaki çalışmalarının yanı sıra, karbonhidrat metabolizması, şeker hastalığı ve karaciğer ile pankreasın kandaki şeker oranının denetlenmesindeki rolüne ilişkin araştırmalarıyla tanınmıştı. Pankreastaki Langerhans adacıklarından salgılanan ve kan şekerinin belli bir düzeyde tutulmasını sağlayan etkin maddeyi pankreas salgısından ayırmayı tasarlayan Banting de, bu konudaki bilgisinden ve laboratuvar olanaklarından yararlanmak amacıyla Macleod'a başvurarak yardımını istedi. Macleod, doğrudan işbirliğini benimsememekle birlikte, 1921 Mayıs'ında laboratuvarını Banting'e açtı ve aynı üniversitede tıp öğrencisi olan Best'in de katılmasıyla çalışmalara başlandı. Altı ay sonra iki araştırmacı, Banting'in tasarladığı biçimde, bir köpeğin pankreas kanallarını bağlayıp salgısını onikiparmak bağırsağına boşaltmasını engelledikten sonra, pankreas dokusunda biriken salgıdan "insülin" adı verilen etkin maddeyi ayırmayı başardılar. Macleod ve Collip'in de katkılarıyla, pankreas kanallarını bağlamaksızın daha kısa sürede ve daha bol miktarda, katışıksız olarak elde edilen insülin 1922'den başlayarak şeker hastalığının tedavisinde başarıyla kullanıldı. O güne değin tedavisi olanaksız olan bu hastalığın denetim altına alınmasında tıbba

yeni olanaklar kazandıran bu buluş bir yıl sonra Nobel Ödülü'ne değer görülürken, içsalgı biliminin de en büyük başarılarından biri olarak tıp tarihine yazıldı.

- YAPITLAR (başlıca): *Practical Physiology*, 1903, ("Uygulamalı Fizyoloji"); *Physiology and Biochemistry in Modern Medicine*, 1918, ("Modern Tıpta Fizyoloji ve Biyokimya").

- BAKINIZ: BANTING, BEST, LANGERHANS, O.MINKOWSKI, SANGER.

McLUHAN, Marshall
(1911)

Kanadalı iletişim uzmanı. İletişim teknolojisindeki gelişmelerin insanın düşünme biçimini etkilediğini ileri sürmüştür.

Herbert Marshall McLuhan 21 Temmuz 1911'de Kanada'da Alberta Eyaleti'nin Edmonton kentinde doğdu. Mühendis olmak amacıyla girdiği Manitoba Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatına ilgi duydu. 1933'te üniversitenin İngiliz Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Ertesi yıl yükseklisans derecesini elde etti. 1936'da İngiltere'ye giderek Cambridge Üniversitesi'ne girdi ve öğrenimini Orta Çağ ve Rönesans edebiyatı konularında sürdürdü. 1942'de doktorasını tamamladı. 1936-1937 yıllarında ABD'deki Wisconsin ve St.Louis üniversitelerinde ders verdi. 1944'te Kanada'ya döndü ve bir süre sonra Toronto Üniversitesi'ne bağlı St.Michael College'da öğretim üyesi oldu. 1952'de aynı üniversitede profesör olan McLuhan, edebiyat ve iletişim konularında çalışmalar yaptı.

1951'de yayımladığı *The Mechanical Bride: Folklore of Industrial Man* ("Mekanik Gelin: Sınai İnsanın Folkloru") adlı ilk kitabında, iletişim alanında kullanılan basın, radyo, sinema ve reklamcılık gibi mekanik araçların insanlar üzerinde yarattığı baskıyı eleştirdi. 1953-1955 arasında kültür ve iletişim konuları üzerine bir seminer hazırladı. İletişim konusunda uzman olarak ün kazanan McLuhan, 1959-1960 yıllarında ABD'de Eğitim Dairesi'nde ve radyo yoluyla eğitim yapan bir kuruluşta görev aldı.

1962'de yayımladığı *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man* ("Gutenberg Galaksisi: Matbaanın İnsanı Biçimlendirmesi") adlı kitabında, iletişim araçlarının insanın gelişimi üzerindeki etkilerini ve matbaanın bulunmasının Batı Avrupa kültürü üzerinde yarattığı etkiyi inceledi. Basının sözlü iletişimin yerini almasıyla, gözün kulağın yerini alarak en önemli duyu organı durumuna geldiğini, bu gelişmenin insanın ben-merkezli olmasına ve toplumun parçalanmasına yol açtığını ileri sürdü.

20.yy'da, elektronik alanındaki büyük gelişmelerin özellikle de televizyonun bulunmasının iletişimde hızlanmaya yol açtığını ve tek tek insanların davranışlarını giderek daha çok birbirine benzer kıldığını savundu. Televizyon, radyo, telefon, bilgisayar gibi elektronik iletişim araçlarının insanların düşünme tarzlarını etkileyerek uygarlığı nasıl yeniden biçimlendirdiklerini gösterdi. Çağdaş toplumların yazılı kültürden görsel kültüre yöneldiğini ve iletişimdeki önemlerini giderek yitiren kitapların çağdışı kaldıklarını savundu.

1967'de yayımladığı *The Medium is the Massage: An Inventory of Effects* ("Araç Masajdır: Etkilerinin Bir Dökümü") adlı kitabında iletişime ilişkin tüm kuramlarının bir özetini yaptı. İletişim aracının yapısının ve niteliğinin, ilettiği mesajı belirlediğini açıklayan "araç mesajdır" deyişine denk düşen mizahi bir benzetmeyle, kuramını "araç masajdır" deyişiyle özetleyen McLuhan, iletişim araçlarının insanları istenen kalıba döktüğünü ileri sürdü.

- YAPITLAR (başlıca): *The Mechanical Bride: Folklore of Industrial Man*, 1951, ("Mekanik Gelin: Sınai İnsanın Folkloru"); *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*, 1962, ("Gutenberg Galaksisi: Matbaanın İnsanı Biçimlendirmesi"); *The Medium is the Massage: An Inventory of Effects*, 1967, ("Araç Masajdır: Etkilerinin Bir Dökümü").

MAC-MAHON, Edme Patrice Maurice de
(1808-1893)

Fransız asker ve devlet adamı. Paris Komünü'nün bastırılmasında görev almış, 1873-1879 arasında cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

13 Temmuz 1808'de Fransa'da Autun yakınlarında Sully'de doğdu, 17 Ekim 1893'te Loiret'de Montargis yakınlarında öldü. İrlanda asıllı bir ailenin oğluydu. 1827'de Saint-Cyr Askeri Okulu'nu bitirerek orduya girdi. 1830'dan başlayarak Cezayir'in fethi için düzenlenen seferlere ve 1854-1855 yıllarındaki Kırım Savaşı'na katıldı. 1859'da İtalya'ya giren Fransız ordusu ile Avusturya ordusu arasındaki Magenta çarpışmasında gösterdiği başarı nedeniyle III.Napoléon tarafından mareşalliğe yükseltildi ve Magenta dükü unvanını aldı. 1864-1870 arasında Cezayir genel valiliği yaptı. 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı'nda I.Ren Kolordusu'na komuta etti. Ağustos 1870'te Weissenburg'da ve Froeschwiller'de Prusya ordusuna yenilmesine karşın, ordusunu toparlamayı başaran Mac-Mahon, III.Napoléon tarafından Châtons'da kurulan yeni bir ordunun komutanlığına getirildi. Ancak 1 Eylül'de Sedan'da ağır bir yenilgiye uğradı ve tutsak düştü.

III.Napoléon'un teslim olması ve 4 Eylül'de III.Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle sonuçlanan Sedan yenilgisinden sonra Şubat 1871'de cumhurbaşkanlığına seçilen Thiers'in isteği üzerine serbest bırakıldı. Kısa bir süre sonra komutanlığına atandığı Versailles ordusu Mayıs 1871'de Paris Komünü'nü bastırdı. Paris Komünü'nün bastırılmasında oynadığı rol nedeniyle muhafazakâr çevrelerin güvenini kazanan ve kralcı olmasıyla tanınan Mac-Mahon, Thiers'in Mayıs 1873'te cumhurbaşkanlığından istifa etmesi üzerine Kralcılar'ın çoğunluğu oluşturduğu Ulusal Meclis

tarafından aynı gün cumhurbaşkanlığına getirildi.

20 Kasım'da cumhurbaşkanlığı süresi yedi yıl uzatılan Mac-Mahon'un yönetimi sırasında 1875'te III.Cumhuriyet anayasası yürürlüğe kondu. 1876 seçimlerinde Cumhuriyetçiler'in mecliste çoğunluğu elde etmesi üzerine Kralcılar ve Cumhuriyetçiler arasında yoğunlaşan mücadele, Mac-Mahon'un, cumhuriyetçi başbakan J.Simon'a Mayıs 1877'de görevinden istifa etmesine neden olan bir muhtıra vermesiyle daha da keskinleşti. Bu olay cumhuriyet yönetimindeki hükümetin denetimini, devlet başkanının mı, yoksa parlamentonun mu elinde bulundurması gerektiği sorusunu gündeme getirdi. Mac-Mahon, kuruluşunu onayladığı muhafazakâr bir hükümetin güvenoyu alamaması üzerine Haziran 1877'de meclisi dağıttı. Ancak aynı yılın Ekim ayında yapılan seçimlerde mecliste ve senatoda Cumhuriyetçiler'in yeniden çoğunluk sağlamaları üzerine 28 Ocak 1879'da cumhurbaşkanlığından istifa etmek zorunda kaldı.

III.Cumhuriyet süresince, Mac-Mahon'dan sonra gelen hiçbir cumhurbaşkanı anayasanın cumhurbaşkanına tanıdığı meclisi dağıtma yetkisini kullanmadı.

• BAKINIZ: GAMBETTA, NAPOLÉON III, THIERS.

McMANUS, George (1884-1954)

ABD'li çizgi romancı. *Güngörmüşler* adlı çizgi romanın yaratıcısıdır.

23 Ocak 1884'te St.Louis'de doğdu, 22 Ekim 1954'te California'da, Santa Monica'da öldü. On altı yaşındayken St.Louis gazetelerinde karikatürcülüğe başlayarak, ilk çizgi romanlarını yayımladı. 1904'te New York'a gitti ve J.Pulitzer'in yayımladığı *World*'e girdi. 1912'de W.R.Hearst'in çıkardığı *New York American*'a geçti. Çeşitli çizgi roman denemeleri yaptı, bunlardan *Bringing Up Father* (Güngörmüşler) büyük bir başarı kazanınca ünü iyice yayıldı.

Güngörmüşler'in başkişileri: Şaban ile Tonton.

İlk kez 1913'te çıkan *Güngörmüşler*, gazetelerde 1916'dan sonra, pazar eklerinde de 1918'den sonra düzenli olarak yayımlanmaya başladı. Çizgi roman, at yarışlarından kazandıkları parayla toplumsal konumları birdenbire değişen bir karı kocanın — duvarcı Jiggs'le (Şaban) çamaşırcı Maggie'nin (Tonton) — çevresinde gelişen öykülerden oluşur. Tonton yeni konumuna, geçmişini yadsıyıp kibarlık taslamakla uyum göstermeye çalışırken, Şaban bu rolden hoşnut değildir, eski arkadaşlarıyla buluşmak için fırsat kollar. Gülmecesini sonradan görme yeni zenginlerin neden olduğu çelişkiler gibi evrensel bir konu üstüne kurmuş olan McManus, *Güngörmüşler*'in ABD dışında üne kavuşan ilk çizgi roman olmasını sağlamıştır.

McManus'un ince, ayrıntılara kadar inen ve Yeni Sanat (Art Nouveau) izleri taşıyan bir çizgisi vardır. Onun ölümünden sonra Frank Fletcher (1919), Vernon van Atta Greene (1908-1965) ve Hal Campagna gibi sanatçılar tarafından sürdürülen *Güngörmüşler*'in metin yazarlığını Bill Kavanagh üstlenmiştir. En eski çizgi romanlardan biri olan *Güngörmüşler*'in tiyatro ve sinema uyarlamaları da vardır. 1948'den beri Türkiye'de de yayımlanmaktadır.

MACMILLAN, Daniel (1813-1857) Alexander (1818-1896)

İngiliz, yayımcılar. Macmillan ve Ortakları Şirketi'nin kurucusudurlar.

Daniel Macmillan 13 Eylül 1813'te İskoçya'da Arran Adası'nda doğdu, 27 Haziran 1857'de Cambridgeshire Kontluğu'nda Cambridge'de öldü. Alexander Macmillan 3 Ekim 1818'de İskoçya'da Ayr Kontluğu'nda Irvine kasabasında doğdu, 26 Ocak 1896'da Londra'da öldü. Daniel Macmillan babasının ölümü üzerine, daha on bir yaşındayken Irvine'deki bir kitapçının yanında çalışmaya başladı. 1831'de Glasgow'a, iki yıl sonra da Cambridge'e giderek aynı işi sürdürdü. 1837'de Londra'daki Messieurs Seeley adlı kitabevinde iş buldu ve 1843'e değin orada çalıştı. 1843'te kardeşi Alexander Macmillan ile birlikte Aldersgate'de bir kitapçı dükkânı açtı. Ardından Cambridge'te Newsby adlı kitapçı dükkânını satın aldı ve Macmillan ve Ortakları adlı kitabevini kurdu. Ertesi yıl yayım çalışmalarına atılan Macmillan kardeşler, sürekli yükselen bir başarı çizgisi tutturarak kısa sürede zenginleştiler ve iki yıl içinde en büyük yerel rakiplerini saf dışı ettiler.

1844'ten başlayarak ders kitapları yayımlamaya başlayan Macmillan kardeşler, 1855'te Charles Kingsley'in *Westward Ho!* ("Haydi Batıya") romanını bastılar. 1857'de yayımladıkları Thomas Hughes'in *Tom Brown's School Days* ("Tom Brown'ın Okul Günleri") adlı romanı beş baskı yaparak en çok satan ilk kitapları oldu.

Daniel Macmillan'ın ölümünden sonra işleri daha da büyüten Alexander Macmillan, 1863'te Londra'da bir şube açtı. Bu şube, zamanla, İngilizce

konuşulan ülkeleri bir ağ gibi saran güçlü bir yayımcılık şirketinin merkezi durumuna geldi. Alexander Macmillan ayrıca 1859-1907 arasında *Macmillan's Magazine* adlı bir edebiyat dergisi yayımladı; 1869'da, yayımını günümüze değin sürdüren *Nature* (Doğa) adlı bilimsel bir dergi çıkarmaya başladı.

Aynı yıl açtığı şirketin New York şubesi bir süre sonra New York Macmillan Şirketi adlı bağımsız bir işletme oldu. Bunu, şirketin Kanada'da, Avustralya'da ve Hindistan'da açılan şubeleri izledi. 1876'da şirketin ortağı olan Daniel Macmillan'ın oğlu Frederick Orridge Macmillan (1851-1936) 1893'te şirketin başına geçti. Onun ölümünden sonra şirketin başkanlığını kardeşi Maurice Crawford Macmillan'ın (1853-1936) oğlu Daniel de Mendi Macmillan (1886-1965) üstlendi. 1964'te yapılan bir düzenlemeden sonra Macmillan ve Ortakları Şirketi'nin kitap yayımları bölümünün başına İngiltere'nin eski başbakanlarından Harold Macmillan getirildi.

• BAKINIZ: H.MACMILLAN.

McMILLAN, Edwin Mattison
(1907)

ABD'li fizikçi. İlk uranyumötesi element olan neptünyumu ve parçacık hızlandırıcılarında önemli gelişme sağlayan "senkrotron" ilkesini bulmuştur.

18 Eylül1907'de California Eyaleti'nin Redondo Beach kentinde doğdu. California Institute of Technology'den 1928'de fizik dalında lisans, ertesi yıl yükseklisans derecesini aldı. Princeton Üniversitesi'nde yaptığı doktora çalışmasını 1932'de tamamladıktan sonra Berkeley'deki California Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1934'te aynı üniversitenin Radyasyon Laboratuvarı'nın elemanları arasına katıldı. Ertesi yıl üniversitenin fizik bölümünde yardımcı profesörlüğe getirildi. II.Dünya Savaşı sırasında çeşitli askeri araştırmaların yanı sıra Los Alamos'ta, Manhattan Projesi olarak bilinen atom bombası yapımı çalışmalarında da görev aldı. 1946'da California Üniversitesi'nde profesörlüğe yükseltildi. 1954'te, yeni adıyla Lawrence Radyasyon Laboratuvarı'nın başkan yardımcılığına, 1958'de de başkanlığına getirildi. 1973'e değin bu görevi ve California Üniversitesi'ndeki öğretim üyeliğini birlikte sürdüren McMillan, bugün de aynı üniversitenin Emeritus profesörleri arasında yer almaktadır.

1947'de ABD Ulusal Bilimler Akademisi'ne seçilen McMillan, yeni elementlerin bulunmasına katkıları nedeniyle, Glenn Seaborg ile birlikte 1951 Nobel Kimya Ödülü'nü, senkrotron ilkesinin gelişimine katkısı nedeniyle de 1963'te, SSCB'li fizikçi Vladimir İ.Veksler ile birlikte Barış İçin Atom Ödülü'nü bölüşmüştür.

Uranyum çekirdeğinin bölünmesinin 1939'da Hahn ve Meitner tarafından keşfinin ardından bölünme ürünlerinin çeşitli özelliklerini incelemeye girişen McMillan, bir deste sigara kağıdının en üstündekine sıvadığı ve siklotronda hızlandırılmış protonların lityumla girdikleri tepkimeden çıkan hızlı nötronlarla dövdüğü uranyumun bölünmesinden çıkan ürünlerin, boş kâğıt destesindeki dağılımını ölçtü. Bölünme ürünlerinin dağılımının büyüklük ve hızlarıyla orantılı olduğunu gösteren radyoaktiflik ölçümleri yalnızca uranyumla kaplanmış olan tabakada şaşırtıcı bir sonuç vermişti. Bu tabakanın radyoaktifliği, ne uranyumunkine ne de öbür tabakalarınkine uymaktaydı. Bu umulmayan sonucu bölünme sırasında, varlığını ilk kez E.Fermi'nin öngördüğü 93 atom numaralı elementin oluşmasıyla açıklayan McMillan, fiziksel kimya bilgini P.H.Abelson ile birlikte yürüttüğü araştırmalar sonunda ayrıştırmayı başardığı bu elementin kimyasal özelliklerinin de yeni olduğunu saptadı. Atom numarasının 93 olduğu da belirlenebilen bu yeni elemente, Güneş sistemindeki gezegenlerden, uranyuma adını veren Uranüs'ten sonraki Neptün gezegeninin adından esinlenerek "neptünyum" adı verildi.

Varlığı saptanan ilk uranyumötesi element olan neptünyumun oluşma süreci, atom ağırlığı 238 olan uranyum izopotu U-238'in bir nötron yakalayarak U-239'a dönüşmesiyle başlar ve 92 protonu olan U-239 izotopunun nötronlarından birinin beta bozunmasına uğraması, yani bir elektron ve bir nötrino salarak protona dönüşmesi ve atom numarasının 93'e çıkmasıyla sonuçlanır. Bir uranyum izotopunun farklı kimyasal özellikler taşıyan yeni bir elemente dönüşmesiyle sonuçlanan bu süreç daha önce de pek çok deneyde oluşmuştu ancak, bu deneylerde bölünme ürünleri yerlerinde kaldıkları ve bir yandan bunların radyoaktifliğinin neptünyumun oluşmasına işaret eden beta bozunmasına oranla çok daha yeğin olduğu, bir yandan da uygulanan kimyasal ayırma yöntemlerinde doğru bir "taşıyıcı-gösterici" kullanılmadığı için göze çarpmamıştı. McMillan'ın deneyinde, görece hafif bölünme ürünlerinin daha başlangıçta U-238 ile kaplı tabakadan uzaklaşmaları sağlanmış olduğundan, oluşan U-239'ların farkına varılabilmişti.

McMillan, Los Alamos'ta bulunduğu dönemde de parçacık hızlandırıcıları üzerinde çalıştı ve özellikle siklotronlarda hızlanan parçacıklardaki kütle artışının yavaşlatıcı etkilerini ortadan kaldıracak yöntemler geliştirmeyi amaçlayan araştırmalar yaptı. Özel görelilik kuramının öngördüğü gibi, hızlanmakta olan parçacıkların kinetik enerjilerinin artışı kütlelerini, başka bir deyişle "eylemsizlikleri"ni de artırır ve bu yüzden, verilen birim enerji başına, hız artışı giderek düşer. Oysa siklotronlarda, her yarım turda yönü değişerek parçacıklara enerji veren elektrik alanının değişme frekansı sabit tutulduğundan, kütlesi artmaya başlayan parçacık, yarım turunu tamamlayamadan alan yön değiştirmeye ve dolayısıyla da hızı artırıcı değil azaltıcı etki yapmaya başlar. Bu uyumsuzluğu önlemek için, McMillan ve bağımsız olarak bir yıl önce Veksler, alanın değişme frekansını giderek değiştiren bir düzenek kullanımını önerdiler. Böylece doğan senkrotron ilkesi, siklotronların kullanım sınırının aşılmasını sağlayarak çekirdek ve çekirdek altı olayların anlaşılmasında olağanüstü gelişmelere yol açmıştır. Adi siklotronlarla ulaşılan en yüksek proton

enerjileri 20-30 MeV düzeyindeyken, senkrotron ilkesinin kullanılmasından sonra, gelişmeleri özellikle üstüniletkenliğin sağladığı çok yüksek manyetik alanların yardımıyla çok hızlanan hızlandırıcılarla 500.000 MeV mertebesine ulaşılabilmiştir.

• BAKINIZ: ABELSON, L.W.ALVAREZ, E.O.LAWRENCE, VEKSLER, WALTON.

Harold Macmillan

MACMILLAN, Harold
(1894)

İngiliz siyaset ve devlet adamı. 1957-1963 arasında başbakanlık yapmıştır.

Maurice Harold Macmillan 10 Şubat 1894'te Londra'da doğdu. Macmillan ve Ortakları adlı yayımcılık şirketinin kurucusu Daniel Macmillan'ın torunudur. Eton'da ve Oxford Üniversitesi'ne bağlı Balliol College'da öğrenim gördü. I.Dünya Savaşı sırasında Greadier Muhafız Birliği'nde görev aldı. 1919-1920 yıllarında Kanada genel valisinin yaverliğini yaptı. İngiltere'ye döndükten sonra ağabeyi Daniel de Mendi Macmillan'ın yönettiği yayınevinde çalışmaya başladı.

1924'te Muhafazakâr Parti'den milletvekili seçilerek Avam Kamarası'na girdi. 1929-1931 dışında 1964'e değin kesintisiz olarak sürdürdüğü bu görevi sırasında yazdığı kitaplarla muhafazakâr çevrelerce benimsenen görüşlerin dışına çıkarak, yaygın işsizliğin ve iktisadi bunalımın, ekonomiye daha fazla devlet müdahalesini öngören Keynesci önlemlerle aşılabileceğini savundu. II.Dünya Savaşı öncesinde Winston Churchill'le birlikte Muhafazakâr Parti'nin başkanı Neville Chamberlain'ın Hitler Almanya'sına karşı izlediği uzlaşma politikasına muhalefet etti. Churchill'in Mayıs 1940'ta başbakan olmasından sonra, 1940-1942 arasında İkmal Bakanlığı'nın parlamento sekreterliğini yaptı. 1942'de kısa bir süre sömürgeler bakanı yardımcılığı yaptıktan sonra,1942-1945 arasında Kuzeybatı Afrika Müttefik Kuvvetler Karargâhı'nda İngiltere'yi temsil etti.

1951 genel seçimlerinde Muhafazakâr Parti'nin yeniden üstünlüğü elde etmesinden sonra, Churchill başkanlığında kurulan hükümette,1951-1954 arasında iskân ve yerel yönetim, 1954-1955 yıllarında savunma, 1955'te de dışişleri bakanlığı görevlerinde bulundu. 1955'te Churchill'in yerine başbakan olan A.Eden tarafından maliye bakanlığına getirildi ve 1957'ye değin bu görevini sürdürdü. Ocak 1957'de A.Eden'in istifasıyla boşalan başbakanlığa getirilmesinden kısa bir süre sonra, Muhafazakâr Parti'nin başkanlığını da üstlendi.

Başbakanlığı sırasında Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirmesinin ardından İngiltere'nin Fransa ve İsrail'le birlikte Mısır'a askeri müdahalede bulunmasından sonra gerginleşmiş olan ABD-İngiltere ilişkilerini yumuşatmak için çalıştı. İngiltere'yi AET'ye (Avrupa Ekonomik Topluluğu) sokmak için yoğun çaba harcadı. Ancak, Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle, Aralık 1962'de ABD ile İngiltere arasında imzalanan ve ABD'nin İngiliz denizaltılarını nükleer silahlarla donatmasını öngören Nassau Antlaşması'ndan sonra, İngiltere'nin AET'ye girmesini veto ederek bu çabasını engelledi. Öte yandan ödemeler dengesi açığını kapatmak için 1961'den sonra uygulamaya koyduğu deflasyonist iktisat politikaları muhalefeti güçlendirdi. Savunma bakanı Profumo'nun adının bir casusluk olayına karışmasının ardından sert eleştirilere uğrayan Macmillan, Ekim 1963'te başbakanlıktan istifa etti. Kendisine önerilen lordluk unvanını ve Lordlar Kamarası üyeliğini reddederek 1964'te parlamentodan da ayrıldı. Bu tarihten sonra ailesinin sahip olduğu yayımcılık şirketinde çalışmaya başladı. Aynı dönemde otobiyografik bir anı dizisi yayımladı.

• YAPITLAR (başlıca): *Reconstruction: A Plea for a National Policy*, 1933, ("Yeniden İnşa: Ulusal Bir Politika İçin Bir Savunma"); *The Middle Way*, 1938, ("Orta Yol"); *Economic Aspects of Defence*, 1939, ("Savunmanın İktisadi Boyutları"); *Winds of Change*, 1966, ("Değişim Rüzgarları"); *The Blast of War*, 1967, ("Savaş Fırtınası"); *Tides of Fortune*, 1969, ("Kaderin Gelgitleri"); *Riding the Storm*, 1971; ("Fırtınayla Birlikte"); *Pointing the Way*, 1972, ("Yol Gösterme"); *At the End of the Day*, 1973, ("Gün Bitiminde"); *The Past Masters*, 1975, ("Geçmişin Ustaları").

• BAKINIZ: N.CHAMBERLAIN, Winston CHURCHILL, EDEN, D.MACMILLAN.

MacMILLAN, Kenneth
(1929)

İngiliz, dansçı ve koreograf. İngiliz Kraliyet Balesi'nin gelişiminde önemli rol oynamıştır.

11 Aralık 1929'da İskoçya'da, Dunfermline'da doğdu. Sadler's Wells Okulu'nda bale öğrenimi gördü. 1946-1948 arasında Sadler's Wells Tiyatro Balesi'nde, ardından Sadler's Wells Balesi'nde dans etti. 1953'te koreografılık yapmaya başladı. 1956'da bu toplulukların İngiliz Kraliyet Balesi adı altında birleştirilmesinden sonra, 1965'te bu kurumda koreograf oldu. 1966-1969 arasında Berlin'de Deutsche Oper'in

yöneticiliğini üstlendi. 1970'te, ünlü koreograf Ashton'dan sonra İngiliz Kraliyet Balesi'nin yöneticiliğine getirildi. 1977'de başkoreograf oldu. 1983'te Sir unvanını aldı.

MacMillan, Ashton'ın yalın ve lirik-klasik üslubunun büyük ölçüde etkisinde kalmıştır. Ancak yeni bir anlatım arayışı içinde klasik üslup özelliklerini modern dansın dinamik ve özgür tutumuyla birleştirmiştir. Prokofiev'in müziğini kullandığı *Triad* adlı balesi bu bireşime iyi bir örnektir. Tanınmış çalışmalarından *Anastasia* ile *Romeo ve Juliet*, öncülüğünü Ashton'ın yaptığı üç perdelik uzun bale yapıtı biçiminde düzenlenmiştir. Béla Bartók'un vurmalı çalgılar ve iki piyano için bir sonatından alınan *Rituals*'da ("Ayinler"), geleneksel Japon tiyatrosunun özelliklerinden esinlenmiştir.

Usta bir tekniğin yoğun bir müziksel duyarlıkla yoğrulduğu koreografilerinde kendine özgü çarpıcı bir üslup yakalayan MacMillan, İngiliz Kraliyet Balesi'nin 20.yy bale toplulukları arasında seçkin bir yer kazanmasında rol oynamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Danses concertantes*, 1955, müz. Stravinski; *Yeryüzü Şarkısı*, 1965, müz. Mahler; *Romeo ve Juliet*, 1965, müz. S.Prokofiev; *Concerto*, 1966, müz. Şostakoviç; *Anastasia*, 1971, müz. Çaykovski, Martinu; *Triad*, 1972, müz. Prokofiev; *Manon*, 1974, müz. Massenet; *Elite Syncopations*, 1974, müz. S.Joplin; *Rituals*, 1975, müz. Bartok, ("Ayinler").

- **BAKINIZ:** ASHTON, CRANKO.

McNAMARA, Robert Strange
(1916)

ABD'li devlet adamı. Savunma bakanlığı ve Dünya Bankası başkanlığı yapmıştır.

9 Haziran 1916'da California Eyaleti'nin San Francisco kentinde doğdu. California ve Harvard üniversitelerinde iktisat ve felsefe öğrenimi gördü. 1940-1943 arasında Harvard Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. II.Dünya Savaşı sırasında ABD Hava Kuvvetleri'nde çarpıştı. 1946'da Ford Motor Şirketi'nde çalışmaya başlayan McNamara 1960'ta şirketin genel müdürlüğüne getirildi.

Ocak 1961'de başkan Kennedy tarafından savunma bakanlığına atandı. Savunma bakanlığı döneminde karşılaştığı ilk önemli sorun Küba'ya yerleştirilen nükleer başlıklı Sovyet füzeleri oldu. İki ülke arasındaki füze sorununun neden olduğu gerginlikler SSCB'nin füzeleri çekmeye karar vermesi ve Ağustos 1963'te Moskova'da nükleer denemelerin durdurulmasını öngören bir antlaşmanın imzalanmasıyla son buldu.

McNamara 1964'te başkan Johnson ile birlikte Johnson-McNamara Planı olarak adlandırılan ve Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'ne (Kuzey Vietnam) doğrudan müdahaleyi öngören planı hazırladı. Mart 1965'te ABD Hava Kuvvetleri'nin Kuzey Vietnam topraklarını bombalamaya başlamalarıyla bu plan uygulamaya kondu. Yaklaşık üç yıl süren saldırı boyunca ABD uluslararası antlaşmalarla yasaklanmış kimyasal ve zehirli gazlar kullanarak tüm dünyanın tepkisini çekti.

1968'de savunma bakanlığı görevinden istifa eden McNamara, Dünya Bankası başkanlığına atandı. Başkanlığının ilk yıllarında üçüncü dünya ülkeleriyle bağları sıklaştırmak amacıyla bankanın yapısı yeniden düzenlendi ve bölgesel örgütlenmeye gidildi. 1977'de yeniden Dünya Bankası başkanlığına getirilen McNamara, bu görevi Haziran 1981'e değin sürdürdü.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Essence of Security*, 1968, ("Güvenliğin Esası"); *One Hundred Countries, Two Billion People: The Dimensions of Development*, 1975, ("Yüz Ülke, İki Milyon Kişi: Gelişmenin Boyutları"); *The McNamara Years at World Bank*, 1981, ("McNamara'nın Dünya Bankası'ndaki Günleri").

- **BAKINIZ:** L.B.JOHNSON, J.F.KENNEDY.

MACQUARIE, Lachlan
(1761-1824)

İngiliz asker ve devlet adamı. 1809-1821 arasında İngiltere'nin Avustralya'daki Yeni Güney Galler Kolonisi'nin valiliğini yapmıştır.

31 Ocak 1761'de İskoçya'da Argyllshire'a bağlı Ulva Adası'nda doğdu, 1 Temmuz 1824'te Londra'da öldü. Genç yaşta İngiliz ordusuna bağlı Kuzey İskoçya Alayı'na girdi. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Amerika'ya ve Antil Adaları'na gitti. 1784'te savaşın bitiminde teğmen olarak İskoçya'ya döndükten sonra Avrupa ve Mısır'da görev aldı. 1788-1803 ve 1805-1807 arasında askeri görevli olarak Hindistan'da bulundu.

1808'de İngiltere'nin Avustralya'daki Yeni Güney Galler Kolonisi valisi W.Bligh'ın kolonideki askeri birliklerin düzenledikleri bir ayaklanma sonucu görevinden alınması üzerine, 1809'da koloninin valiliğine atandı. Görevine başladıktan sonra ilk olarak ayaklanmayı çıkaran Yeni Güney Galler birliklerini dağıttı ve İngiltere'den getirdiği Kuzey İskoçya Alayı'nın ve eski birliklerin askerlerinden oluşan düzenli bir askeri güç oluşturdu. Bayındırlık alanında başlattığı bir program çerçevesinde çok sayıda bina inşa ettirdi ve yeni yollar açtırdı. O dönemde bir mahkûm yerleşim bölgesi olan Sydney'in düzenli bir kasaba olarak yeniden inşa edilmesini ve önemli bir yerleşim merkezi durumuna gelmesini sağladı.

Koloninin mali yönetimini de yeniden düzenleyen Macquarie, 1813'te koloniye ait bir para birimini dolaşıma çıkardı; 1817'de koloninin ilk bankası olan Yeni Güney Galler Bankası'nı kurdurdu. Blue Mountains çevresine düzenlenen keşif gezilerini ve yeni yerleşim bölgelerinin kurulmasını özendirdi. Koloninin kurulduğu tarih olan 1787'den beri yerli halka karşı izlenen sert politika yerine liberal bir politikayı benimsedi.

Büyük Britanya İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinden gönderilen mahkûmların nüfusun önemli bir bölümünü oluşturduğu Yeni Güney Galler'de büyük toprak sahiplerinin ve koyun yetiştiricilerinin oluş-

turduğu zengin azınlığın ve onları destekleyen resmi görevlilerin egemenliği sürmekteydi. Macquarie cezalarını tamamlamış ya da affedilmiş olan eski mahkûmların, toplumsal yaşama kazanılması gerektiğini savundu. Ona göre koloninin gelişmesi ancak eski mahkûmların özgür çiftçiler olarak tarıma yönelmeleriyle mümkündü. Bu görüşleri eski mahkûmları ucuz işgücü olarak çalıştıran büyük toprak sahiplerinin çıkarlarına ters düstüğü için çok sert bir muhalefete yol açtı. Eşitlik isteyen eski mahkûmlarla zengin azınlık arasında hızla büyüyen çatışma, İngiliz hükümetinin koloniye müdahale etmesine neden oldu. 1819'da araştırma yapmak üzere Yeni Güney Galler'e gönderilen J.Bigge'in 1821'de toprak sahiplerini destekleyen bir rapor hazırlaması üzerine, Macquarie İngiltere'ye geri çağrıldı. Savunması ancak ölümünden sonra 1828'de açıklandı.

Macquarie'nin adı Avustralya'daki Lachlan ve Macquarie ırmaklarına, Macquarie Gölü'ne, Büyük Okyanus'un güneyindeki Macquarie Adaları'na ve Avustralya'nın Güneydoğusu'ndaki Tasmanya Adası'nın Macquarie Limanı'na verildi.

• KAYNAKLAR: M.F.Barnard, *Macquarie's World*, 1946; M.H.Ellis, *Lachlan Macquarie: His Life, Adventures and Times*, 1947.

MACREADY, William Charles
(1793-1873)

İngiliz tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. İngiliz tiyatrosunun gelişmesine büyük katkıları olmuştur.

Londra'da doğdu, Cheltenham'da öldü. İrlandalı tiyatro yöneticisi bir oyuncunun oğlu olduğu için çocukluğu tiyatrolarda geçti. İlk kez on yedi yaşında Birmingham'da Romeo rolü ile sahneye çıktı, sonra Hamlet'i oynayarak turnelere çıktı. 1816'da Londra'da Covent Garden Tiyatrosu'nda çalışmaya başladı. Trajik rollerdeki başarısı ile yükselerek 1819-1820 yıllarında oynadığı III.Richard, Coriolanus ve Hamlet rolleriyle dönemin en büyük trajedi oyuncularından biri oldu ve Edmund Kean ile karşılaştırılacak kadar ün kazandı. 1826-1827 yıllarında ABD'de, 1828'de Paris'te oynadı. 1828-1839 arasında Covent Garden, 1841-1843 arasında da Drury Lane tiyatrolarında yönetmenlik yaptı. Sahneye son kez 26 Şubat 1851'de Drury Lane Tiyatrosu'nda Macbeth rolüyle çıktı.

Kültürü ve üstün oyunculuğunun yanı sıra yönetmen olarak İngiliz tiyatrosunun çağdaşlaşmasına hizmet etmiştir. Shakespeare'in yapıtlarını Restorasyon döneminde yapılmış olan değişikliklerden arındırma yönündeki çabalarıyla da tanınmıştır. Ölümünden sonra derlenerek yayımlanan ve yaşadığı dönemdeki Londra tiyatro çevresinin canlı bir tablosunu çizen günlüğü, tiyatro tarihçileri için değerli bir belge niteliği taşımaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar: *Romeo ve Juliet*, 1810; *Hamlet; III.Richard; Coriolanus; Kral Lear; Macbeth; Strafford; Richelieu*, 1839. Kitap: *Macready as I Knew Him*, (ö.s.).

MACROBIUS, Aurelius
(4.-5. yy)

Latin, yazar ve düşünür. Yeni-Platoncu düşüncenin Hıristiyan dünyasınca tanınmasına katkıda bulunmuştur.

Ambrosius Aurelius Theodosius Macrobius'un Ege kıyıları ya da Afrika'da doğduğu sanılmaktadır. Yaşamına ilişkin yeterli bilgi yoktur. 4. ve 5.yy'da yaşadığı, 399'da İspanya'da *praetor prefeci*, 410'da Kartaca'da *proconsul* ve ardından Roma'da imparatorluk mabeyincisi olarak yüksek devlet görevlerinde bulunduğu bilinmektedir.

Yeni-Platonculuk'a bağlanan Macrobius, yapıtlarında bu felsefenin türlü yönlerini ele alır. Ona göre, varlıkların en üstünü *Tagathon*'dur (Yüce İyilik). Daha altta *Nous* (Anlık) bulunur ki, bu kendine yöneldiğinde Tin'i ortaya çıkarır. Tin tüm tikel tinleri kapsar. Bu tinlerden kimileri, gövdelere girmek isteğiyle, kaynaklarından ayrılır ve dokuz kat olan göksel kürelerden geçerler. Her kürede gövdesel yaşam için gerekli yetiler kazanırlar. Gövde ölümlü, tanrısal özden kaynaklanan tin ölümsüzdür. *Saturnalia* ("Satürn Törenleri") adlı yapıtındaysa, döneminde, Roma'nın siyasal ve düşünsel yapısını betimler.

• YAPITLAR (başlıca): *De diferentiis et societatibus Graeci Latinique verbi*,(ty), ("Latin ve Yunan Sözcüğünün Ayrım ve Benzerlikleri Üzerine"); *Commentarii in Somnium Scipionis*,(ty), ("Scipionis'in Düşü Üzerine Yorumlar"), *Saturnalia*, (ty), ("Satürn Törenleri").

• BAKINIZ: CICERO, PLATON, PLOTINOS.

McTAGGART, John
(1866-1925)

İngiliz, filozof. Gerçekliğin bütünüyle tinsel, nesneler, uzay ve zamanın yalnızca görüntü olduğunu öne sürmüştür.

John McTaggart Ellis, Londra'da doğdu, Ocak 1925'te Cambridge'de öldü. Öğrenimini Clifton okulundan sonra Cambridge Üniversitesi Trinity College'da bitirdi. 1891'de bu kurumda öğretim üyesi oldu.

McTaggart'a göre felsefenin konu edindiği temel gerçeklik tinseldir. Bu gerçeklik tinler, anlıklar ve bunların kapsadığı olaylardan oluşur. Görünüşteki nesneler, bunlarla bağlantılı olaylar, uzay ve zaman bir aldanmadır. Sağlıklı bir usavurmayla bunların bir tür algı yanılgısından öte anlam taşımadığı gösterilebilir. Gerçekte, nesne olarak görünen, tindir. Tinleri, uzay ve zaman içinde, özdeksel bir evren olarak

görmek kapsamlı ve dizgesel bir yanılgıdır. Mc Taggart, *The Nature of Existence* ("Varlığın Doğası") adlı kitabında, bu savları karmaşık uslamlamalarla kanıtlamaya çalışır. Uzay, çıkarım, yargı, duyum ve özdeksel nesnelerin varlığını yadsıyan uslamlamalar geliştirir. Bu uslamlamalar arasında en önemlisi zamanın varlığını yadsıyandır. Zaman içinde yer almak, olaylara karışmak, ya "önce-sonra" ya da "geçmiş-şimdi-gelecek" nitelemesiyle dile getirilebilir. Değişim zamanın özündedir. Değişimsiz zaman söz konusu olamaz. Oysa, önce-sonra değişmez. Bir olay bir başkasından önce ise, aradaki sürenin uzunluğu olduğu gibi kalır. Öte yandan geçmiş-şimdi-gelecek değişkendir. Değişim zaman için zorunlu olduğuna göre, geçmiş-şimdi-gelecek nitelemeleri değişmediği sürece hiçbir şey değişemez. Bu nitelemeler olmadan zaman da olamaz. Ancak geçmiş-şimdi-gelecek ile nitelenen belirli bir olaylar dizisinin varlığını öne sürmek, sonsuz bir gerileme getirecektir. Belirlenen değişiklikten ötürü, bu dizinin her bir öğesi, geçmiş-şimdi-gelecek niteliklerinin hepsini taşıyacaktır. Oysa bu nitelikler, bir arada bağdaşamaz. Güçlüğü, her bir öğenin bu değişik nitelikleri değişik zamanlarda taşıyacağını vurgulayarak gidermeye çalışmak, zamanı açıklamada yine zaman kavramını kullanmak döngüsünü içerir.

McTaggart'a göre, zamanın gerçek olmamasına karşın kişilerin ölümsüz olduğunu öne sürmek anlamsız değildir. Kişiler arasındaki ilişki, bir doğrudan-algılama olarak belirlenen sevgidir. Sevgi gerçek bir duygulanım durumudur. McTaggart Tanrı'yı yadsır. Bütün anlıkları kapsayan bir üst anlık bulunmasının bir gereği olmadığını düşünür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *A Commentary on Hegel's Logic*, 1910, ("Hegel'in Mantığı Üzerine Açıklama"); *The Nature of Existence*, 2 cilt, 1921-1927, ("Varlığın Doğası").

MADACH, Imre
(1823-1864)

Macar, şair. Şiirsel bir dram olan *İnsanın Tragedyası* ile ün kazanmıştır.

21 Ocak 1823'te Alsósztregova'da doğdu. 5 Ekim 1864'te Balassagyarmat'ta öldü. Hukuk öğrenimi gördü. Öğrenimini izleyen yıllarda Avusturya-Macaristan monarşisine karşı düşünceleri nedeniyle tutuklandı. Tutukluluğunun sona ermesinden sonra edebiyat uğraşının yanı sıra bir süre avukatlık, noterlik yaptı, kamu görevlerinde bulundu, 1861'de parlamentoya girdi.

Şiirlerinde karamsar idealist bir felsefenin etkileri gözlenir. Macaristan'ın bu tür şiirler yazan en büyük şairi kabul edilen Madach, asıl ününü şiirsel bir dram olan *Az ember tragédiája*'nın ("İnsanın Tragedyası") yazarı olarak kazanmıştır. İnsanın yaşam savaşında bireysellik ve toplumsallık arasındaki çelişkileri ve insanlık tarihi boyunca önem kazanmış çeşitli konuları irdeleyen bu yapıt, felsefi içeriği, simgesel anlatımıyla Goethe'nin *Faust*'una benzetilmektedir. Yirmiyi aşkın dile çevrilmiş, Madach'a uluslararası ün kazandırmıştır. Yazarın oynanmak için düşünmemesine karşın, ilk kez 1883'te Budapeşte Ulusal Tiyatrosu'nda olmak üzere sayısız kez sahnelenmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Az ember tragédiája*, 1860, ("İnsanın Tragedyası").

MADEN, Sait
(1931)

Türk grafik sanatçısı, şair ve çevirmen. Türkiye'de kitap kapağı tasarımına ilk kez gerçek bir grafik ürün niteliği kazandırmıştır.

Çorum'da doğdu. Aynı kentteki ortaöğrenimi sırasında resim ve hat sanatıyla ilgilendi. 1949-1955 arasında İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Resim Bölümü'nde öğrenim gördü. 1954'ten başlayarak tiyatro dekorları, sinema ve sergi afişleri hazırladı. Daha sonra tümüyle grafiğe yöneldi. Önceleri *Kim*, *Yön* gibi dergilerin kapaklarını çizdi. Aynı zamanda çok sayıda kitap kapağı hazırladı. 1958-1963 arasında çeşitli gazetelerde yazar ve grafik sanatçısı olarak çalıtı. 1964'te kendi özel atölyesini kurdu ve bugüne değin beş binin üstünde kitap kapağı, birçok afiş ve amblem çizdi. Çeşitli kitap, dergi, gazete, ansiklopedi gibi yayınlarla, katalog ve broşürlerin grafik düzenlemelerini yaptı, tanıtma kartları, takvimler, ambalajlar ve gazete reklamları hazırladı.

Sait Maden grafiğin yanında şiirle de uğraştı. Şiir yazmaya 1946'da öğrenciliği sırasında başladı. 1950'de Varlık Yayınevi'nin açtığı çeviri şiir yarışmasında Baudelaire'in bir şiiriyle birincilik kazandı. Şiirlerini *İstanbul*, *Varlık*, *Yansıma*, *Gösteri*, *Soyut* gibi dergilerde yayımladı. Ayrıca Blaise Cendrars, Octavia Paz, Pablo Neruda, Federico Garcia Lorca, Louis Aragon, Eugenio Mondale ve Paul Éluard gibi ünlü şairlerin şiirlerini çevirdi. Grafik alanındaki titiz işçiliğini çevirilerinde de gösterdi. Aragon'dan çevirdiği *Elsa'ya Şiirler*'le 1976 TDK Çeviri Ödülü'nü kazandı.

Şiirlerinde dildeki yenileşme eğilimine büyük önem verdi, simgelere ve gerçeküstücü öğelere dayanan özgün bir anlatım geliştirdi.

• **YAPITLAR (başlıca):** "Türk Grafik Sanat Tarihi", *Çevre*, (1,2,3,4,5,8,9,10), 1979-1981.

MADERNO, Carlo
(1556-1629)

İtalyan, mimar. Erken Barok mimarlığının en önemli temsilcilerindendir.

Lugano Gölü kıyısında, Capolago'da doğdu, 30 Ocak 1629'da Roma'da öldü. Adı Maderna olarak da

geçer. 1588'de Roma'ya gitti. Orada amcası sanatçı Domenico Fontana'nın (1543-1607) yanında alçı süslemecisi olarak yetişti. 1597'de Roma'da yapımına başladığı *Santa Susanna Kilisesi*'nin ön yüzü ilk mimarlık çalışması oldu. Bu yapıtın beğenilmesi üzerine birçok sipariş aldı. İlk olarak Gicomo della Porta'nın başladığı *Chigi Sarayı*'nı tamamladı. 1603'te yapımı süren *San Pietro Kilisesi*'nin sorumlu mimarı oldu. Din çevrelerinin baskısıyla orta nefi uzatarak, Michelangelo'nun merkezi şemalı, kolları eşit uzunluktaki Yunan haçı planını, Latin haçına dönüştürdü. Planda yapılan değişikliğin bu kadar büyük boyutlara ulaşması, sanat çevrelerince şiddetle kınandı. Maderno 1607'de papa V.Paulus'un resmi mimarı oldu ve bu dönemde sanatının doruğuna eriştı. Aynı yıl *San Pietro Kilisesi*'nin ön yüzünün düzenlenmesiyle görevlendirildi. Yaptığı ön yüz büyük boyutları ve ayrıntılarının çokluğuyla Michelangelo'nun tasarımı olan kubbenin görsel etkisinin azalmasına yol açtı ve eleştirilere neden oldu. Bu ezici etki ilerde ön yüzün iki yanına eklenen, ama tamamlanamadan kalan kulelerle daha da belirgin hale geldi. Ancak 1657'den sonra Bernini'nin yapının önündeki alanı çevreleyecek biçimde düzenlediği kolonadın kilisenin dış görünüşüne katılmasıyla, ön yüzün ağırlığı azaldı ve kubbenin algılanması güçlendi.

Maderno'nun adı tasarımcı olarak pek çok yapıyla birlikte anılır. Ancak bunların çoğu başkasının başlayıp onun bitirdiği, ya da kendisinin başlayıp yarım bıraktığı yapılardır. Yalnızca yapımı 1608'den 1620'ye değin süren *Santa Maria della Vittoria Kilisesi* bütünüyle onundur. 1625'te Roma'daki en önemli barok saraylardan biri olan *Barberini*'nin yapımına başlamış, ancak ölümüyle yapı yarım kalmış, sonradan Bernini ve Borromini tarafından tamamlanmıştır.

Maderno düzenlediği yapı yüzlerinde oluşturduğu girinti ve çıkıntılarda güneşin yönünü de göz önüne alarak, ışık ve gölge oyunları yaratmaya çalışmıştır. Bu özellik, yapıtlarına birer heykel etkisi kazandırarak onu barok mimarlığın en ünlü yapı yüzü tasarımcılarından biri haline gelmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Santa Susanna Kilisesi*'nin ön yüzü, 1597-1603, Roma; *Chigi Sarayı*, Roma; *Mallei di Giove Sarayı*, 1598-1618, Roma; *San Pietro Kilisesi*'nin ön yüzü, 1607-1626; Roma; *Santa Maria della Vittoria Kilisesi*, 1608-1620, Roma; *Santa Maria della Pace Kilisesi*, mihrabı, 1611-1614, Roma; *Barberini Sarayı*, 1628, Roma; *Sant Andrea della Valle Kilisesi* kubbesi, Roma.

- **KAYNAKLAR:** N. Caflisch, *Carlo Maderno*, 1934; U.Donati, *Carlo Maderno*, 1957.

- **BAKINIZ:** BERNINI, BORROMINI.

MADERO, Francisco (1873-1913)

Meksikalı devlet adamı. Porfirio Diaz'ın diktatörlük yönetimine karşı başlatılan halk ayaklanmasına önderlik etmiştir.

Francisco Indalécio Madero 30 Ekim 1873'te Coahulia Eyaleti'nin Parras kentinde doğdu, 22 Şubat 1913'te Mexico City'de öldü. Büyük topraklara sahip soylu bir ailenin oğluydu. Fransa ve ABD'de öğrenim gördükten sonra Meksika'ya dönerek çiftçilik yapmaya başladı. Demokrasiye olan inancı devlet başkanı Diaz'ın diktatörlük yönetimine karşı ılımlı bir muhalefeti başlatmasına neden oldu. 1905'te eski devlet başkanlarından Juáres'in adını taşıyan Benito Juáres Demokratik Derneği'ni kurdu ve bu derneğin haftalık yayın organı *El Demócrata*'da Diaz yönetimine karşı yazıları yayımlandı. 1908'de yayımladığı *Le sucesión presidencial de 1910* ("1910 Başkanlık Başarısı") adlı kitabında 1857 anayasasına uyulmasını ve başkan yardımcısının 1910'da yapılacak seçimler sonunda halkın oylarıyla seçilmesini istedi.

Daha önce siyasi yaşamdan ayrılacağını açıklayan Diaz'ın, 1910 seçimlerine katılacağını açıklaması tepkilere yol açtı. Bunun üzerine Madero devlet başkanının iki kez üst üste seçilmesine karşı çıkan Yeniden Seçim Aleyhtarı Parti'yi kurdu ve başkanlık seçimleri için bu partiden aday oldu. Seçim kampanyası sırasında halkı ayaklanmaya kışkırttığı gerekçesiyle tutuklanarak San Luis Potosi'de hapsedildi. Serbest bırakıldıktan sonra sınırı geçerek ABD'de San Antonio'ya gitmeyi başardı. Ekim 1910'da San Antonio'da San Luis Potosi Planı olarak adlandırılan bildiriyi yayımlayarak kendisini devlet başkanı ilan etti. Bildiride serbest genel seçimlerin yapılabilmesi için Diaz yönetiminin ortadan kaldırılması gerektiği belirtiliyor ve halk silahlı ayaklanmaya çağrılıyordu.

20 Kasım 1910'da Chihuahua Eyaleti'nde Pascual Orozco ve Pancho Villa önderliğindeki devrimci gruplar ayaklanmayı başlattılar. Ayaklanmayı bastırmayı başaramayan Diaz'ın Mayıs 1911'de Fransa'ya kaçması üzerine Francisco de la Barra başkanlığında geçici bir hükümet kuruldu.

Ekim 1911'de yapılan seçimler sonunda devlet başkanı olan Madero başkan ve başkan yardımcısının iki kez üst üste seçilmesini yasaklayan bir yasa çıkardı. Ancak Madero'nun, Diaz'ın 35 yıl süren diktatörlüğünün doğurduğu siyasal ve toplumsal sorunları çözmedeki başarısızlığı hem toprak sahiplerinin, hem de ayaklanmayı gerçekleştiren devrimci grupların tepkilerine yol açtı. Toprak reformunun gerçekleştirilip toprak sahiplerinin etkisinin kırılmaması, ülkenin güneyinde yaşayan köylülerin Emiliano Zapata önderliğinde ayaklanmalarına neden oldu.

Olaylar giderek yaygınlaştı ve 10 Şubat 1913'te Madero'nun iktidara gelişinden tedirgin olan toprak sahiplerinin kışkırtmasıyla ordu içinde ayaklanmalar başladı. Ayaklanmaları bastırmakla görevlendirilen general Victoriano Huerta'nın taraf değiştirerek ayaklananların yanında yer alması üzerine Madero tutuklandı ve hapishaneye gönderildiği sırada öldürüldü.

• YAPITLAR (başlıca): *Le sucesión precidencial de 1910*, ("1910 Başkanlık Başarısı"), 1908.

• KAYNAKLAR: C.C. Cumberland, *Mexican Revolution: Genesis under Madero*, 1952; R. Ross, *Francisco I Madero: Apostle of Democracy*, 1955.

• BAKINIZ: P.DIAZ, HUERTA, ZAPATA.

MADHVA
(1197-1276)

Hintli filozof ve tanrıbilimci. Varlık bütününün tin, özdek ve Tanrı gibi üç tözden oluştuğu görüşünü savunmuştur.

Hindistan'ın batı kesiminde, Mangalore yakınında, Udipi'de doğdu, 1276'da öldü. Yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur, bilinenlerin çoğu da söylencelerle karışmıştır. Düşüncelerini içeren kimi yazılarının incelenmesinden eski Hint felsefesinj, tektanrıcı dinleri, özellikle Hıristiyanlık'ı çok iyi bildiği anlaşılmaktadır.

Madhva'nın felsefesi Brahma-Sutra ve Samkhya öğretilerinden kaynaklanır. Geleneksel Hint düşüncesine uygun bir mantık ve metafizik geliştiren bu öğretilere yeni bir yorum getiren Madhva'ya göre varlık denen bütünü oluşturan Tanrı, tin ve özdek gibi üç temel töz vardır. Bu tözlerin her biri, kendi kendisiyle sınırlıdır, ayrı bir nitelik ve yapı taşır, kendiliğinden vardır. Tin *(jiva)* düşünen, düşündüren, devinen ve devindiren güçtür, anlığı vardır. Tanrı *(İsvara)* bütün varlıklardan üstündür, ayrı bir varlık alanı oluşturur. Özdek *(acit)* ise anlıksız ve bilinçsizdir. Evren, bu özdeksel tözlerin bireşiminden oluşan, yaratılmayan, tanrısal tözün dışında kalan, bir bütündür. Onun başlıca varlık nedeni doğadır.

Madhva'ya göre tinlerle Tanrı özdeş değildir, birer ayrı varlıktır. Bu nedenle varlık Tekçilik'le *(advaita)* değil İkicilik'le açıklanabilir. Öte yandan tinlerle özdeksel tözler arasında bir ayrım vardır. Varlık bütününde, beş aşamalı bir ayrım söz konusudur. Bu aşamaların doruğunda Tanrı-tin bağlantısını oluşturan varlık bulunur. İkinci aşamada tin-tin, üçüncüsünde Tanrı-özdek, dördüncüsünde özdek-özdek, sonuncusunda da tin-özdek yer alır. Bu aşamalar, evren bütününde, birbirinden kopuk değil, karşılıklı ilişki içindedir. Bütün tözler gibi tinlerin ayrı ayrı nitelikleri vardır, her biri tikel bir varlıktır, bu nedenle tümeller değil tikeller gerçektir. Tümel kavramı tözlerle ilgili niteliklerin benzer oluşundan kaynaklanır. Ancak, nitelik ya da özelliklerin tözlerle özdeş olduğu da ileri sürülemez. Bütün tözler Tanrı'ya bağlıdır, Tanrı ise yalnız kendi kendisiyle bağımlıdır.

• YAPITLAR (başlıca): *Vedanta-Sutras*, (ö.s.), 1936, ("Vedanta Öğretisi Üstüne Yorumlar").

MADISON, James
(1751-1836)

ABD'li siyaset adamı. 1787 anayasasının hazırlayıcılarındandır ve ABD'nin dördüncü başkanıdır.

16 Mart 1751'de Virginia Eyaleti'nde Port Conway'de doğdu, 28 Haziran 1836'da Montpelier'de öldü. Büyük toprak sahibi bir aileden geliyordu. College of New Jersey'de (bugün Princeton Üniversitesi) tarih, klasik diller, matematik, edebiyat, ahlak ve coğrafya okudu. Dört yıllık bu okulu iki yılda bitirerek 1771'de lisans diploması aldı ve kamu hizmetine girdi. Erken yaşta siyasete atıldı. 1776'da I. Kıta Kongresi'nde bağımsızlığın ilan edildiği yıl Virginia Meclisi'ne, 1777'de Virginia Valilik Konseyi'ne seçildi. Bu yıllarda Jefferson'ın din özgürlüğü konusundaki yasa tasarısını destekledi. 1780'de Kıta Kongresi'ne seçildi ve dört yıl boyunca devrimin başarıya ulaşması için güçlü bir merkezi hükümet kurulmasının savunuculuğunu yaptı. 1784'te yeniden Virginia Meclisi'ne döndü. 1787'de Virginia delegesi olarak Philadelphia'da toplanan Kurucu Meclis'e katıldı. Derin tarih bilgisiyle, çevresindekileri etkiledi. Anayasanın hazırlanmasına çok önemli katkıları nedeniyle daha sonra anayasanın filozofu olarak anıldı. Tartışmaları izlerken tuttuğu notlar, ölümünden sonra 1840'ta yayımlandı ve meclisin tek tutanağı oldu.

Federal bir yapıyı öngören anayasanın tek tek bütün eyaletlerce onaylanması aşamasında A. Hamilton ve J.Jay'le birlikte *The Federalist* adlı 85 makaleden oluşan diziyi hazırladı. Özgürlük ve hakların en iyi federal bir cumhuriyette sağlanabileceğini kanıtlamaya çalıştı; bunu gerçekleştirmenin temel mekanizmasının doğrudan seçime dayanan siyasal sistem olduğunu savundu.

Temsilciler Meclisi üyeliği

Madison, yeni yönetimin ilk Temcilciler Meclisi'nin üyesi oldu. 1797'ye değin süren bu görevi sırasında yeni anayasaya kişi hak ve özgürlükleri konusunda ilk on ek maddenin yazılmasında önemli rol oynadı. Yasama dönemi sona erince, Virginia'ya çekildi. Cumhuriyetçi Parti'nin (bugün Demokratik Parti) adayı Jefferson başkanlık seçimlerini kazanınca Madison'ı dışişleri bakanı yaptı. Madison, Jefferson'ın iki başkanlık dönemi boyunca bu görevi sürdürdü. Dışişleri bakanlığı döneminin en önemli olaylarından biri 1803'te Louisiana'nın Fransa'dan satın alınması oldu. Madison demokrasinin bir oligarşiye ya da benzeri baskıcı yönetimlere dönüşmemesi için ülke genişliğini bir güvence sayıyor, böyle bir ülkede birbirleriyle çatışan bölgesel çıkarların çokluğunun baskıcı yönetimlerin kurulmasına engel olacağını düşünüyordu. İngiltere ile Fransa arasındaki savaş sırasında Jefferson'ın bu iki ülkeyi barışa zorlamak ve ABD'yi tarafsız tutmak için onlarla ticareti kesen Ambargo Yasası'nı destekledi. Ancak ambargonun ABD için savaşa girmekten daha fazla maliyetli olması üzerine Jefferson'ın başkanlığının son günlerinde yasanın yürürlükten kaldırıldığını açıkladı.

Başkan oluşu

Madison 1808'de Jefferson'ın yerine başkan olduktan sonra hem Fransa hem de İngiltere'yle yeniden ticareti başlatabilmek için girişimlerde bulundu.

Ancak İngiltere'nin uzlaşmaz tutumu ve Fransa'yla ticaret yapacak ABD gemilerine saldırma tehdidi tüm çabalarını sonuçsuz kıldı. Güneyli çiftçiler Florida'nın, Kuzeyli çiftçiler ise Kanada'nın ele geçirilmesi için baskı yapıyor ve İngiltere'yle savaşa girilmesini istiyorlardı. Madison 1810'da İspanyol bölgesi olan Batı Florida'nın Louisiana'nın bir parçası olarak ABD'ye katıldığını açıkladı. Savaşa karşı çıkan tüccarların ve onların sözcüsü durumundaki Federalist Parti'nin güçlü muhalefetine karşın 1812 seçimlerini kazanarak ikinci kez başkan oldu. Aynı yıl İngiltere'yle savaş başladı. Her iki tarafın da ağır kayıplara uğradığı savaş 1814'te Gand (Ghent) Barışı'yla sona erdi. Savaş öncesi sınırların geçerliliğini onaylayan bu antlaşma İngiltere açısından eski sömürgelerini yeniden ele geçirme ümidini tümüyle yıkarken, ABD'ye ulusal saygınlığını kazandırıyordu. Savaşın ABD açısından başarıyla sonuçlanması Madison'ın popülaritesini artırmış, Federalist Parti ise savaşa karşı çıkmış olması nedeniyle halk arasındaki desteğini yitirmişti.

İç politikası

Madison savaş harcamalarını karşılamak için kaynak yaratılması sorunu gündeme geldiğinde, eskiden beri şiddetle karşı olduğu halde, ulusal nitelikte bir banka kurdurmaktan başka çare bulamadı. Cumhuriyetçi Parti daha önce Hamilton tarafından kurulmuş olan bankaya anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle karşı çıkmışken 1816'da ikinci bir bankanın (Second Bank) kurulmasını onayladı; ayrıca sanayinin desteklenmesi, gümrüklerle korunması, güçlü bir ordunun ve donanmanın kurulması gibi Federalistler'in iktisat politikaları uygulanmaya başlandı. Federalist Parti'nin görüşlerinin Cumhuriyetçi Parti tarafından savunulması Federalist Parti'nin kısa bir süre sonra ABD siyasi yaşamından silinmesinde önemli bir etken oldu.

Madison 1817 başlarında, ikinci dönem cumhurbaşkanlığı süresi dolunca, Virginia'daki Montpelier malikânesine çekildi. Virginia Üniversitesi'nin kuruluşunda Jefferson'a yardım etti. Onun ölümünden sonra da, bu kurumun rektörü oldu. Bir yandan da, yeni cumhurbaşkanı Monroe'ya dışişleri konularında danışmanlık yaptı. Görev başında olduğu döneme ilişkin belgeleri, ölümünden sonra basılmak üzere yayıma hazırladı.

Madison birçok zenci kölesi de bulunan büyük bir toprak sahibi olmasına karşın, köleliğe karşıydı. Zenci kölelerin sahiplerinden satın alınarak özgür kılınmaları ve eski anayurtları olan Afrika'ya yerleştirilmeleri yolundaki girişimleri ve 1816'da bu amaçla kurulan Amerikan Kolonileştirme Derneği'ni destekledi. Başkan Monroe zamanında Afrika'da kurulan Liberia Cumhuriyeti'ne azatlı zenciler gönderilmesi projesinin gerçekleşmesinde önemli rol oynadı. Son günlerinde siyasal vasiyeti niteliğinde olan *Advice to My Country*'yi ("Ülkeme Öğütler") yazdı.

- YAPITLAR (başlıca): *The Writings of James Madison*, (ö.s.), Gaillard Hunt (der.), 9 cilt, 1900-1910; ("James Madison'ın Yazıları"); *The Papers of Madison*, (ö.s.), W.T.Hutchison ve W.M.E.Rachal (der.), 1962, ("J.Madison'ın Makaleleri").
- KAYNAKLAR: I.Brant, *James Madison*, 6 cilt, 1941-1961; R.Ketcham, *James Madison*, 1971.

- BAKINIZ: A.HAMILTON, JAY, JEFFERSON, J.MONROE.

MAETERLINCK, Maurice (1862-1949)

Belçikalı şair ve oyun yazarı. Simgecilik (Sembolizm) akımının en önemli temsilcilerindendir.

Maurice-Polydore-Marie-Bernard Maeterlinck 29 Ağustos 1862'de Gand'da doğdu, 6 Mayıs 1949'da Fransa'da, Nice'de öldü. Ortaöğrenimini bir Cizvit okulunda yaptıktan sonra Gand Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Daha öğrenciliği sırasında yazı yazmaya başlamıştı. Avukat olduktan sonra Flaman geleneğine yönelik Belçika edebiyat çevresiyle ilişki kurdu. Ancak 1885'te Paris'e yaptığı bir gezi, yazı üslubunda bir değişikliğe yol açtı. İlk şiir kitabı *Serres chaudes*'da ("Sıcak Seralar") Gerçekçilik'ten (Realizm) Simgecilik'e (Sembolizm) doğru bir geçiş olduğu gözlenir. 1897'de Fransa'ya yerleşti. Doğal yaşam üzerine fantastik bir deneme olan *La vie des abeilles* (Arıların Yaşamı) ona başarı ve ün kazandırdı. 1901-1909 arasında makaleler ve oyunlar kaleme aldı. En ünlü oyunu *L'oiseau bleu*'yü (Mavi Kuş) bu dönemde yazdı. 1911'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan ilk Belçikalı yazar oldu.

1914'te, I.Dünya Savaşı'nın başında orduya katılmak için Belçika'ya döndü. Ancak yaşı nedeniyle başvurusu geri çevrildi. Bunun üzerine Müttefikler lehinde konuşmalar yapmak amacıyla İtalya, İspanya, İngiltere ve ABD'ye gitti. Savaştan sonra 1920'de Belçika Akademisi'ne seçildi. Bu dönemde daha çok felsefi yazılar yazıyordu. Savaş sonrasının dünyası onda düş kırıklığı yaratmıştı. Toplumsal yaşamdan giderek uzaklaşmış ve daha önceki sosyalist düşüncelerinden vazgeçmişti. Bu arada yazdığı *La vie des termites* ("Beyaz Karıncaların Yaşamı") adlı bir başka denemesinde komünizmden duyduğu korkuyu dile getirdi. Giderek faşist ilkelere yakınlık duydu. II. Dünya Savaşı'nın arifesinde, aynı ilkeler doğrultusundaki Salazar'ın yönetiminde bulunan Portekiz'e gitti. Ancak bir süre sonra Belçika ve Fransa'nın Almanlar'ca işgali ve Naziler'in savaştaki vahşeti onu düş kırıklığına uğrattı. Bu kez ABD'ye geçerek burada savaşın sonuna değin kaldı. 1947'de Nice'e, harabolmuş evine döndü. 1948'de son yapıtı *Mémoires*'ın ("Anılar") yayımlanmasından bir yıl sonra öldü.

Maeterlinck çağdaş tiyatronun simgeci kanadına önemli katkılarda bulunmuş bir yazardır. Aldığı kuralcı, katı eğitim ve kültürel geçmişi, kafasındaki sorulara her zaman net ve kesin yanıtlar aramasına yol açmıştır. Bu yüzden dünyaya bakış açısında zaman zaman ani dönüşler ve sapmalar olduğu izlenir. İçinde bulunduğu düşünsel kargaşa, yapıtlarında bazen Gizemcilik'e (Mistizm), bazen bilimsel Doğalcılık'a (Natüralizm), bazen bağnaz bir Hıristiyanlık'a yönelmesine neden olmuştur.

İlk şiirlerinde ölüm ve kader teması sık sık yinelenir. İmgelemleri romantiktir. Dili müzikal ve ritmik tekrarlardan oluşur. Böyle bir dil kullanmasındaki amaç, atmosfer yaratmak, görünmeyen varlıklara göndermeler yapmak ve dolaylı yoldan bir iletişim sağlamaktır. Canlı oyuncuların kendi amaçladığı me-

Simgeci Tiyatro

Simgeci tiyatro, temel olarak simgeci şiirin değerleri ve tekniklerini sahnede uygulamak amacını güden bir tiyatro biçimidir. Bir akım olarak Fransız kökenlidir. Ama gelişme süreci içinde belli başlı tüm Batı Avrupa tiyatrolarını etkilemiştir. 1870-1920 arasında varlığını sürdüren bu tiyatro akımının, simgeci şairler tarafından yazılan oyunları da içermekle birlikte, kapsadığı alan çok daha geniştir.

Simgeci tiyatro bir bakıma, 19.yy tiyatrosunun, gerçek yaşamı olduğu gibi yansıtma kaygısının sıkıcı boyutlara varmasına karşı bir tepki olarak değerlendirilebilir. Gerçekçi tiyatronun inandırıcı kişiliklerin davranışlarını sergileyen, karmaşık entrikalarla örülü, iyi kurulmuş oyunları yaşamın dış görünüşü ile yakın paralellikler kuruyordu. Bu tür oyunlar günlük yaşamın aynası, yaşanan gerçekliğin sahneye yansıtılmasıydı. Simgeciler, dramatik oyunun maddi olaylar ve durumlar üstüne kurulmasına karşı çıktılar. Özgür ve daha yaratıcı bir tiyatro kavramını geliştirmeye çalıştılar. Bu yeni tiyatroda düş ve gizemli yaşantı yeni bir rol oynayacaktı.

Simgeci tiyatro, yaşamın dış görünüşünün yansıtılmasının yerine, iç yaşantının araştırılmasına yöneldi. Bir olayı öykülemenin yerini atmosfer yaratma, doğrudan anlatımın yerini dolaylı anlatım aldı. Şiiri ve teatral anlatımı bir arada verebilmek için lirik tiyatro biçimleri kullanıldı. Simgeci şiirin temel özellikleri oyunlara da yansıtılırken, bir yandan da yaşamla dolaylı bağlantılar kurularak varoluşun gizemi, ölümlülerde sonsuzluğun varlığı araştırıldı. Müzik de, görsel sanatlar gibi dolaylı anlatım ve uyarıcı amaçlar için kullanıldı. Oyunların gizemliliğini yansıtacak bir sahne tasarımı üslubu geliştirildi. Richard Wagner*, simgeci tiyatronun ilk ve en etkin öncülerinden biri oldu. Wagner, müzik tiyatrosunun mitolojik ve törensi niteliği üstünde ısrarla durmasına karşın, tiyatroda şiirin rolünü azalttı. Müziği, sözlü tiyatroya baskın kıldı. Sahnede mitolojik temalar, dramatik bütünlüğün ruhsal ve duygusal ilkeleri, tiyatronun içerdiği tüm başka sanatların karmaşık iç ilişkilerinin bütünlüğü Wagner'den sonra A.Strindberg* ve P.Claudel* gibi oyun yazarları A.Appia*, G.Craig* ve Robert Edmond Jones (1887-1954) gibi yönetmen ve sahne tasarımcılarınca da ele alındı. S.Mallarmé* tiyatroda şiirin merkez olarak alınması ve dil, mimik, müzik gibi öğelerin sahneyi büyülü bir güçle donatacak biçimde bir arada kullanılması gerektiğini ileri sürdü. P.Valery* ve W.Stevens* gibi bazı simgeci şairler simgeci düşünce ve anlatım biçimleri ile oyunlar yazdılar ve tiyatro konusunda kuramlar ileri sürdüler. Ama bunların oyunlarının çoğu, şiirlerinin uzantısı niteliğindeydi. M.Maeterlinck, H.v. Hoffmanstal* ve Yeats* gibi birkaç yazarın dışında Simgeciler yapıtlarında edebiyat ve tiyatro öğelerini başarılı bir biçimde kaynaştıramadılar.

sajı iyi iletemeyeceği düşüncesiyle Maeterlinck kukla oyunları da yazmıştır. *Intérieur* (Evin İçi) bunlardan biridir. Ama sahne yapıtları arasında en ünlüsü *L'oiseau bleu*'dur (Mavi Kuş). Şiir dolu bu simgesel oyun ilk kez Stanislavski tarafından Moskova Sanat Tiyatrosu'nda sahneye konmuştur. Yine önemli yapıtlarından masalsı bir oyun olan *Pelléas et Mélisande*'ı (Pelléas ve Mélisande) Debussy seslendirmiştir. Uzun ve kısa pek çok oyunu olmasına karşın Maeterlinck asıl ününü deneme türündeki yapıtlarıyla kazanmıştır. Bunlarda doğanın ve insanın bilinmeyen yanlarına yönelmiş, mutluluğun kökenini insanoğlunun iç dünyasında aramıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *La princessa Maleine*, 1889, ("Prenses Maleine"); *L'intruse*, 1890, ("Araya Giren"); *Les aveugles*, 1891, (Körler, 1955); *Pelléas et Mélisande*, 1893, (Pelléas ve Mélisande, 1944) *Ariane et Barbe-Bleue*, 1901, (Ariane'la Mavi Sakal, 1945); *Monna Vanna*, 1902, (Monna Vanna, 1930); *Le miracle de Saint-Antoine*, 1903, ("Sen Antuan'ın Mucizesi"); *Intérieur*, 1894, (Evin İçi, 1948); *L'oisseau bleau*, 1908, (Mavi Kuş, 1937); *Le Bourgmestre de Stilemonde*, 1918, ("Stilemonde Belediye Başkanı"); *La puissance des morts*, 1926, ("Ölülerin Gücü"); *Jeanne d'Arc*, 1948; *Les trois justiciers*, 1959, ("Üç Yargıç"). **İnceleme:** *Le vie des termites*, 1926, ("Beyaz Karıncaların Yaşamı"). **Şiir:** *Serres chaudes*, 1889, ("Sıcak Seralar"). **Anı:** *Mémoires*, 1948, ("Anılar").

MAGENDIE, François
(1783-1855)

Fransız fizyoloji bilgini. Deneysel fizyolojinin ve farmakolojinin öncülerindendir.

6 Ekim 1783'te Bordeaux'da doğdu, 7 Ekim 1855'te Paris yakınlarındaki Sannois'da öldü. Oğlunun da kendisi gibi cerrah olmasını isteyen babasının önerisiyle, 16 yaşındayken Paris'teki bir hastanede bir cerrahın yanına yardımcı olarak verildi. 1803'te de Saint-Louis Hastanesi'nde tıp öğrenimine başladı. 1808'de tıp doktorasını aldıktan sonra, bitkisel zehirlerin hayvanlar üzerindeki etkilerini araştıran ilk deneysel çalışmalarını Fransız Bilimler Akademisi'ne sunarak dikkati çeken Magendie, 1811'de Paris Tıp Fakültesi'nde anatomi laboratuvarının asistanlığına getirildi. 1813'te bu görevinden ayrılıp, bir yandan hekimlikteki başarısı, bir yandan da düzenlediği özel fizyoloji kurslarıyla adını duyurmaya başladı ve 1821'de Bilimler Akademisi ile Krallık Tıp Akademisi'nin üyeliğine seçildi. 1830'da Paris'in ünlü hastanelerinden Hôtel-Dieu'de görev aldı, bir yıl sonra da

Collège de France'ta fizyoloji profesörlüğüne atandı. 1848'de Halk Sağlığı Danışmanlık Komitesi'nin başkanlığına getirilen Magendie'nin ölümünden sonra Collège de France'taki kürsüsünü öğrencisi Claude Bernard devraldı.

Yaşamı boyunca deneysel çalışmaya ağırlık veren ve bitkisel kökenli zehirli maddelerin deney hayvanları üzerindeki etkilerini incelediği ilk araştırmalarından sonra bu konudaki çalışmalarını sürdüren Magendie, striknin, kinin, morfin, kodein gibi maddelerin hem zehirleyici etkilerini, hem de tıpta tedavi amacıyla kullanımlarını araştırarak farmakolojiye değerli veriler sağlamıştır.

Özellikle 1813'ten sonra deneysel fizyoloji araştırmalarına yoğunluk veren Magendie, bu bilim dalının gelişmesinde etkili olmuş başlıca araştırmacılardan biridir. Sinir sistemi fizyolojisindeki en önemli bulgularından biri, İskoç anatomi ve fizyoloji bilgini Charles Bell ile aynı zamanda, omurilik sinirlerinin arka köklerinin duyu, ön köklerinin ise hareket (motor) siniri işlevi gördüğünü deneysel yoldan kanıtlayarak, sinirler arasındaki işlevsel ve temel ayrımı vurgulamasıdır. 1821'de *Journal de Physiologie Expérimentale* (Deneysel Fizyoloji Dergisi) adı altında ilk süreli deneysel fizyoloji yayınını kuran Magendie, çalışmalarını aralıksız sürdürerek yutma fizyolojisini, memelilerin protein gereksinimini, karaciğerin zehirli maddeleri etkisiz kılma işlevini, pankreas özsuyunun sindirimdeki görevini, midenin kusmadaki rolünü ve atardamarların esnek yapısını açıkladı. Gene sinir sistemine ilişkin deneylerinde omurilik düzeyindeki beyin kesitinin etkilerini inceledi, beşinci kafa çifti sinirinin işlevini, beyinciğin vücut dengesindeki rolünü gösterdi, beyin-omurilik sıvısının yapısını ve dolaşımını araştırdı. Ayrıca, beyinde dördüncü karıncık ile örümceksi zarın altındaki boşluk arasında yer alan geçiti tanımladı; delik biçimindeki bu açıklık bugün Magendie'nin adıyla anılır. Tavşanlara yumurta albümini şırınga edildiğinde, ilk uygulamada olumsuz etki yaratmamasına karşın, aynı işlem tekrarlandığında hayvanın ölümüne yol açtığını saptayan Magendie, böylelikle ilk kez serum hastalığını ya da aşırı duyarlık olgusunu gözlemlemiş oldu.

Magendie, hemen hemen tümü deneysel nitelikteki çalışmalarıyla tıpta yeni bir dönemi başlattığı kadar, çağdaş fizyolojinin kurucusu sayılan Claude Bernard'ın da öncüsü olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Précis élémentaire de physiologie*, 2 cilt, 1816-1817, ("Temel Fizyoloji Bilgisi"); *Leçons sur les fonctions et les maladies du système nerveux*, 2 cilt, 1841, ("Sinir Sisteminin Çalışması ve Hastalıkları Üstüne Dersler"); *Phénomènes physiques de la vie*, 4 cilt, 1842, ("Yaşamın Fiziksel Olguları"); *Recherches physiologiques et cliniq ues sur le liquide céphalo-rachidien on cérébrospinal*, 1842, ("Beyin-Omurilik Zarları Sıvısı Üstüne Fizyolojik ve Klinik Araştırmalar").

- **BAKINIZ:** C.BELL, Claude BERNARD.

MAGNANI, Anna
(1908-1973)

İtalyan sinema oyuncusu. Yeni Gerçilik akımı içinde, sokaktan gelme, yepyeni bir tragedya kahramanı örneği vermiştir.

7 Mart 1908'de İskenderiye'de doğdu, 26 Eylül 1973'te Roma'da öldü. Mısırlı bir babayla İtalyan bir annenin evlilik dışı çocuğuydu. Roma'nın kenar mahallelerinde büyükannesinin yanında yoksulluk içinde büyüdü. Kısa bir manastır eğitiminden sonra Roma Tiyatro Akademisi'ne girdi. Bir yandan da kenarda köşede kalmış gece kulüplerinde açık saçık şarkılar söyleyerek yaşamını kazanıyordu. 1926'da tiyatrolarda çalışmaya başladı. 1927'de bir Arjantin turnesinden sonra küçük bir rolle ilk kez beyaz perdede göründü. 1934'e değin bir daha filmlerde rol almadı, yalnızca sahne oyuncusu ve şarkıcı olarak çalıştı, deneyimini geliştirdi ve ünlendi. 1935'te yönetmen Goffredo Alessandrini ile evlendi. Kocası, sinema oyunculuğu için tipini uygun görmediğinden ona ufak tefek roller verdi. Magnani savaş yıllarında ünlü komedyen Toto ile birlikte tiyatroda çalıştı. 1941'de Vittorio da Sica'nın çevirdiği *Teresa Venerdi* filminde ikinci kadın rolünü üstlenerek sinema dünyasına kendini benimsetti.

1945'te Rosselini'nin İtalyan Yeni Gerçekçiliği'ni haber veren *Roma, città aperta* (Roma, Açık Şehir) filmindeki rolüyle uluslararası bir ün kazandı. Aynı yönetmenin 1948 yapımı iki bölümlük *L'Amore* ("Aşk") adlı filmi de tam anlamıyla bir Magnani gösterisi oldu. Daha sonra Visconti, Renoir gibi büyük yönetmenlerle filmler yapıp 1955'te Hollywood'a gitti. Burada Tennessee Williams'ın oyunundan uyarlanan *The Rose Tattoo* (Kırmızı Gül) filmindeki çarpıcı oyunuyla 1955'in Oscar'ını ve New York Eleştirmenleri Ödülü'nü kazandı. Hollywood'da çevirdiği bir dizi filmdeki rolleri *Kırmızı Gül*'deki kadar parlak olmadı. 1962'de *Mamma Roma*'da ("Roma Ana") Pasolini, onun tüm yeteneğini en iyi biçimde değerlendirdi. Magnani bir süre ayrı kaldıktan sonra *The Secret of Santa Vittoria* (Kasabanın Sırrı) ile 1968'de yeniden sinemaya döndü. Beyaz perdede son kez Fellini'nin *Roma*'sında, kendini canlandırdığı küçük bir rolde göründü.

Magnani, dolgun ve kısa vücut yapısı, taranmamış kuzguni siyah saçları, kaba saba görünümüyle alışılagelmişin dışında bir kadın yıldız tipiydi. Klasik güzellik kurallarına uymayan bu dış görünüşe karşın, taşkın ve çoşkulu yaratılışı, canlandırdığı kişiliklere kattığı ince bir gülmece duygusuyla çekici ve unutulmaz bir oyuncu olmayı başarmıştı.

- **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *La cieca di Sorrento*, 1934, ("Sorrento'lu Kör Kadın"); *Teresa Venerdi*, 1941; *Roma, città aperta*, 1945, (Roma, Açık Şehir); *Il Bandito*, 1946, (Haydut Isırabı); *L'Amore*, 1948, ("Aşk"); *Bellissima*, 1951, ("En Güzeli"); *Le carosse d'or*, 1952, ("Altın Araba"); *The Rose Tattoo*, 1955, (Kırmızı Gül); *Wild is the Wind*, 1958, (Vahşi Aşk); *The Fugitive Kind*, 1959, (Yılan Derili Adam); *Mamma Roma*, 1962, ("Roma Ana"); *The Secret of Santa Vittoria*, 1968, (Kasabanın Sırrı); *Roma*, 1972. **Oynadığı Oyunlar:** *Anna Christie*, 1945-1946; *Maya*, 1945-1946; *La Lupa*, 1965, ("Kurt").

MAGRITTE, René
(1898-1967)

Belçikalı ressam. Doğrucu (veristik) Gerçeküstücülük'ün Belçika'daki en önemli temsilcisidir.

René-François-Ghislain Magritte, 21 Kasım 1898'de Lessines'te doğdu, 15 Ağustos 1967'de Brüksel'de öldü. 1916'da Brüksel'deki École des Beaux-Arts'a girdi. Burada Pierre-Louis Flouquet (1900-1967) ve E.L.T.Mesens (1903-1971) gibi öncü sanatçılarla tanıştı. G.de Chirico'nun *Aşk Şarkısı* adlı yapıtının bir kopyasını görmesi, onu büyük ölçüde etkiledi ve sanat yaşamında bir dönüm noktası oldu. 1924'te Mesens ile birlikte *Oesophage* adlı bir dergi yayımladı. Bu dergi onun, Fransız Gerçeküstücüleri'nin eylemlerine benzer çalışmalara başlamasına neden oldu. Gerçeküstücü nitelikteki ilk resmi *Kayıp Jokey*'i 1925'te yaptı ve bundan sonra kendini tümüyle resme verdi. 1927'de Paris'e gitti, A.Breton, P.Éluard gibi sanatçılarla dostluk kurdu. 1930'da Belçika'ya döndü, öncü sanatçılarla işbirliğini sürdürdü. Giderek ünlendi, yapıtları bu dönemde bütün gerçeküstücü sergilerde yer aldı. Magritte, II.Dünya Savaşı sırasında Avrupa'da kaldı ve çalışmalarını sürdürdü. 1945'te Belçika Komünist Partisi'nin, 1946-1948 arasında da devrimci Gerçeküstücüler'in eylemlerine katıldı. 1957-1961 arasında duvar resimleri yaptı. 1952'den 1957'ye değin *Carte d'après nature*, 1961'den 1964'e değin de *Rhétorique* adlı dergileri yayımladı. Yaşamının son yıllarında bronz heykel denemelerine girişti.

Magritte, daha *Kayıp Jokey* ile birlikte sanat yaşamı boyunca sürdüreceği üslubu bulmuştu. İnsanların ruhsal durumlarını ve davranışlarını, bilinçaltını, us, mantık, töre, din ve toplumsal baskılardan özgür kılarak tuvale yansıttığı resimlerinde soğuk ve serinkanlı bir hava vardır. Konularını ayrıntılara inen gerçekçi bir tutumla ve özenli bir biçimde betimlemiş, ton farklılıklarına gitmeden düz renkler kullanmıştır. Sanat gelişimi Doğrucu Gerçeküstücülük doğrultusunda sürmüş, ancak dönem dönem bazı temaları yinelemiş ve çeşitli evreler geçirmiştir. Örneğin *Popüler Panorama, Günümüzün Açıklanması* ve *Göğüs* gibi resimlerinde terkedilmiş ev temasını işlemiş, bir döneminde de fetiş nitelikli nesnelere yer vermiştir. 1930'larda ise biçimleri üst üste bindirme yöntemini kullanmıştır. Bu yöntemle yaptığı *İnsanlık Durumu*'nda bir pencereden görünen manzarayı, pencerenin önünde duran tuvalin üstünde de devam ettirmiştir. *Sürekli Devinim*'de ise bir haltercinin yüzünü, havaya kaldırılmış halterin bir ucundaki ağırlıkla üst üste vermiştir. 1940-1946 arasında yer alan ve "Renoir dönemi" olarak adlandırılan evresinde ise Van Gogh'u andıran bir fırça işçiliğine yönelmiştir.

Magritte, yılana dönüşen bir Orta Çağ kulesi, bacakları kadın, üstü balık, ters bir deniz kızı, kartal başlı buzul, eğik Pisa Kulesi'ni destekleyen bir kuş tüyü gibi hem doğru, hem de anlamsız olan birtakım imgeleri kullanarak efsaneleri andıran bir anlatıma ulaşmıştır. Değişmez doğa ve fizik kurallarını resimlerinde gözardı etmekten çekinmemiştir. Örneğin *Pirene'lerdeki Şato*'da ağır bir kayayı boşlukta asılı gibi çizerken, birçok resminde de ağaçları, tek yapraklar biçiminde vermiştir. Bütün bunlarla Magritte, sanatında ussal ile usdışı arasındaki kesin çizgiyi kaldırmayı amaçlamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Kayıp Jokey*, 1925; *Pencere ve Kuka*, 1925-1930, André François Petit Galerisi, Paris; *Saldırı Tehdidi*, 1926, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Münzevi Yolcunun Düşünceleri*, 1926-1927; *Sözcüklerin Kullanılışı, I*, 1929, Los Angeles Sanat Müzesi; *Düşlerin Anahtarı*, 1930; *Sürekli Devinim*, 1934; *İnsanlık Durumu*, 1934; *Şifacı*, 1937, Urvater Galerisi, Brüksel; *Mükemmel Gemi*, 1946, André François Petit Galerisi, Paris; *Yatak Odasında Felsefe*, 1947; *Büyük Aile*, 1947; *Pirene'lerdeki Şato*, 1959; *Göğüs*, 1960.
- KAYNAKLAR: S.Gablik, *Magritte*, 1970; M.Hammacher, *René Magritte*, 1974; R.Passeron, *Magritte*, 1964; J.T.Solby, *René Magritte*, 1965; H. Torczyner, *Magritte: The True Art of Painting*, 1979; P.Waldberg, *René Magritte*, 1965.
- BAKINIZ: CHIRICO, DALI.

MAHALANOBIS, Prasanta Çandra
(1893-1972)

Hintli iktisatçı. Hindistan'da 1950' lerden bu yana uygulanmakta olan, ağır sanayi öncelikli büyüme modelinin kurucusudur.

29 Haziran 1893'te Kalküta'da doğdu, 27 Haziran 1972'de aynı yerde öldü. Bengalli toprak sahibi bir ailenin oğluydu. Kalküta'daki Presidency College'da fizik dalında yükseköğrenim gördükten sonra 1913'te Cambridge Üniversitesi'ne bağlı King's College'a girdi ve istatistiğe ilgi duymaya başladı. Hindistan'a döndükten sonra Presidency College'da okutmanlığa başladı ve fizik araştırmalarına son verdi. 1931'de Hindistan İstatistik Enstitüsü'nü kurdu ve yaşamının sonuna değin enstitünün yönetiminde bulundu. İstatistik dergisi *Sankhya*'yı kurdu ve yönetti. 1949-1967 arasında istatistik ile ilgili sorunlarda hükümete danışmanlık ve 1955-1967 arasında Hindistan Planlama Komisyonu üyeliği yaptı.

Planlama çalışmaları sırasında Doğu ve Batı ülkelerinden birçok iktisatçıyı ve planlamacıyı Hindistan İstatistik Enstitüsü'ne davet ederek canlı bir araştırma ortamının doğmasını sağladı. Bu araştırmalar sırasında doğrusal programlamanın ilk çok sektörlü uygulama tekniklerinden bazıları oluşturuldu; Hindistan ekonomisi için, çeşitli yıllar ve çeşitli hacimlerde girdi-çıktı tabloları hazırlandı.

Mahalanobis'in büyüme kuramına katkısı, iki ve dört sektörlü büyüme modelleridir. G.A.Feldman'ın SSCB'de geliştirdiği modelle benzer özellikler taşıyan ve Feldman-Mahalanobis büyüme modeli olarak da anılan bu model tüketim ve yatırım malları olarak iki sektörlüdür. İki sektördeki üretimin birbirlerinden bağımsız olduğu, teknik değişimin olmadığı bir kapalı

ekonomi varsayımıyla kurulan büyüme modelinde, sermaye malları sektörüne yapılacak yatırımın toplam yatırıma oranı özel bir öneme sahiptir. Bu oran planlamacılar tarafından saptanan dışsal bir değişkendir ve ne kadar yüksekse büyüme o kadar hızlı olur. Ekonomide gelir ve tüketimin artış oranları, yatırımın büyüme oranından düşük olmakta ve bu oranlar ancak uzun vadede eşitlenmektedir. Yatırımın büyüme oranı ne kadar yüksek olursa, bu süre o kadar kısalmakta, ancak bu durumda tüketimdeki artış hızı ilk yıllarda düşük kalmaktadır. Bu saptama, Mahalanobis'i temel ve ağır sanayilere öncelik veren, emek yoğun küçük ölçekli sanayilerin ise tüketim malları ve istihdam sağladığı bir gelişme stratejisi önermeye yöneltmiştir. Hindistan hükümeti tarafından da benimsenen bu sanayileşme stratejisi 1950'lerin ortalarından bu yana anahatları değişmeksizin uygulanmaktadır.

Mahalanobis'in dört sektörlü büyüme modeli iki sektörlü modelin genişletilmiş biçimidir. Bu modelde tüketim malları sektörü, çağdaş sanayi, tarımsal üretim dahil küçük ölçekli sanayi ve hizmetler olarak üçe bölünmekte ve alternatif yatırımların istihdam üzerindeki etkilerini ölçmek için kullanılmaktadır.

İşgücünün kıt olmadığı yeni kurulmuş sosyalist ülkelerde ve kimi azgelişmiş ülkede, hızla gelişmek ve sanayileşmek amacına yönelik olarak uygulanma olasılığı bulunan Mahalanobis'in büyüme modeli kapalı ekonomi varsayımı ve dış ticaretin gözardı edilmesi nedeniyle bazı iktisatçılar tarafından kısıtlayıcı bulunmuştur. Öte yandan bu modelin, Hindistan'ın toplumsal sorunlarını ön planda tutarak sanayileşmesi açısından taşıdığı önem yadsınmamaktadır.

Mahalanobis, yalnızca iktisadi büyüme ile değil, büyümenin farklı toplumsal katmanlar üzerindeki etkileri ile de ilgilenmiş ve planlı kalkınmanın halkın yaşam düzeyi üzerindeki etkisini ölçmek için, Hindistan İstatistik Enstitüsü aracılığı ile, ailelerin tüketim harcamaları üzerine yıllık sayımlar yapmış, iktisadi gelişmenin gelir bölüşümüne ilişkin sonuçlarının siyasal otoritelerce onaylanmasını sağlamıştır. Mahalanobis'in çalışmaları sonucunda, Hindistan'a ilişkin istatistiksel veriler güvenilir ve yeterli duruma gelmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Some Observations on the Process of the Growth of National Income*, 1953, ("Ulusal Gelirin Büyüme Süreci Üzerine Bazı Gözlemler"); *Talks on Planning*, 1961, ("Planlama Üzerine Konuşmalar"); *The Approach of Operational Research to Planning in India*, 1963, ("Hindistan'da Planlama Konusunda İşlemsel Araştırma Yaklaşımı").

MAHAN, Alfred Thayer
(1840-1914)

ABD'li asker ve tarihçi. ABD'nin denizaşırı yayılmacı siyasetinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

27 Eylül 1840'ta New York Eyaleti'nde West Point'te doğdu, 1 Aralık 1914'te aynı eyaletin Quogue kentinde öldü. Annapolis'teki Deniz Askeri Akademisi'nde öğrenim gören Mahan, 1861-1865 arasındaki ABD İç Savaşı'na katıldı. İç Savaş'ın denizcilikle ilgili tarihini anlattığı *The Gulf and Inland Waters* ("Körfez ve İç Sular") adlı ilk kitabını 1883'te yayımladı. 1884'te New Port'da yeni kurulan Deniz Harp Okulu'nda denizcilik tarihi ve strateji dersleri vermeye başladı ve 1886-1889 arasında bu okulun yöneticiliğini yaptı. 1898'de İspanyol-Amerikan Savaşı'nda Donanma Savaş Heyeti'nde danışman olarak görev aldı. 1902'de Amerikan Tarih Derneği başkanı oldu; 1912'de Washington'da Carnegie Enstitüsü'ne üye seçildi.

Deniz Harp Okulu'nda ders verdiği dönemde, ABD'nin uluslararası müdahalelerden uzak durarak savunmaya ağırlık vermesi biçimindeki görüşlerini terkederek yayılmacılığı savundu. 1890'da yayımladığı *The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783* ("Deniz Gücünün Tarih Üzerindeki Etkisi, 1660-1783") adlı ünlü kitabında deniz gücünün bir ulusun tarihindeki askeri ve ticari önemini vurguladı. ABD'nin ulusal gücünü artırmak için güçlü bir deniz gücüne sahip olmasının gerekliliğini ileri sürerek yayılma siyasetinin gerçekleştirilebilmesi için donanmanın geliştirilmesini önerdi.

Askeri tarih ve strateji uzmanı Henri de Jomini'nin, Napoléon'un ve İngiliz amiral Nelson'un strateji anlayışlarından etkilendi. İngilizler'in denizdeki üstünlüğünün ve ticaret yollarının denetimini ellerinde bulundurmalarının Napoléon Fransa'sının karadaki üstünlüğünü nasıl etkisiz bıraktığını gösterdi. Görüşleri 1898-1914 arasında denizaşırı yayılmacılık eğilimini ve donanmaların gelişimini etkiledi.

• YAPITLAR (başlıca): *The Gulf and Inland Waters*, 1883, ("Körfez ve İç Sular"); *The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, 1890, ("Deniz Gücünün Tarih Üzerindeki Etkisi, 1660-1783"); *The Influence of Sea Power on the French Revolution and Empire, 1793-1812*, 1892, ("Fransız Devrimi ve İmparatorluk Üzerinde Deniz Gücünün Etkisi, 1793-1812")

• BAKINIZ: JOMINI, NAPOLÉON I, H.NELSON.

MAHLER, Gustav
(1860-1911)

Avusturyalı besteci. Orkestradaki çalgıları alışılagelmişin dışında kullanmış ve oda senfonisi biçiminin gelişmesine öncülük etmiştir.

7 Temmuz 1860'ta Bohemya'da Kalischt köyünde doğdu, 18 Mayıs 1911'de Viyana'da öldü. Yoksul bir Avusturya Yahudisi ailenin çocuğuydu. Doğumundan birkaç ay sonra ailesi Jihlava kentine göç etti. Mahler'in çocukluğu ve gençliği burada geçti. Çekler, Almanca konuşan Avusturya azınlığından olduğu için, Avusturya azınlığı ise Yahudi olması nedeniyle onu dışlıyorlardı. Sert yaratılışlı babası, kültürlü bir aileden gelen annesinin toplumsal üstünlüğünü çekemediği için aile içinde sürekli huzursuzluk yaratıyordu. Mahler'in de yaşamı bu gerilim nedeniyle karma-

Gustav Mahler

karışıktı. Huzursuzluk kaynağı babasından iyice soğumuş, buna karşılık annesine hastalıklı bir düşkünlükle bağlanmıştı.

Jihlava'da evlerinin yakınındaki bir kışlada çalan bando ve Çek işçilerinin söylediği halk türküleri, müziğe olan ilgisini besledi. Bu parçaları akordeon ve piyanoyla tekrarlayarak ilk bestelerini yapmaya başladı. On yaşında Jihlava'da ilk piyano konserini verdi. 1875'te Viyana Konservatuvarı'na yazıldı. Bu arada bir difteri salgınında beş küçük kardeşi, iki yıl sonra da bir başka kardeşi öldü. Yaşamı süresince felaketler Mahler'in arkasını hiç bırakmadı. Tiyatrolarda orkestra yöneticiliği yapan bir kardeşi kendini öldürdü. Ağabeysi de çıldırarak öldü. On bir kardeşinin ölümlerinin ve hastalıklarının yarattığı ruhsal baskı, onu ileriki yıllarda Sigmund Freud'un düzenli tedavi ettiği hastalar arasına kattı. Yine aynı nedenle, ilk önemli bestesi 1880 tarihli *Das klagende Lied*'den (Kederli Şarkı) başlayarak tüm yapıtlarında derin bir kişiselliğin ve ruhsal acıların izleri yer aldı.

Mahler 1880'den sonra çeşitli orkestralarda yöneticilik yaptı. Laibach, Olmütz, Kassel, Prag, Leipzig, Budapeşte ve Hamburg'daki çalışmalarının ardından 1897'de Brahms ve Guido Adler'in önerisiyle Viyana Operası'nın müzik yöneticiliğine getirildi. Eşine güç rastlanır bir orkestra yöneticisi olarak, bozulmaya yüz tutmuş bu kuruma yeniden saygınlık kazandırdı. Çalınan yapıtları kusursuzluğa ulaştırmak, bestecinin amacını eksiksiz olarak dinleyiciye aktarmak kaygısıyla orkestra üyelerini usandırıncaya kadar çalıştırması, çevresinde büyük bir düşmanlığın doğmasına neden oldu. Yine de bu alanda bir okul yarattı ve başta Bruno Walter olmak üzere birçok orkestra yöneticisine öncülük etti. Bu arada ilk yapıtlarını vermeye başlamıştı. Ancak *I.Senfoni*'si büyük bir başarısızlığa uğradı. Bestelerinin dinleyiciyle iletişim kuramaması, hemen hemen bütün yaşamı boyunca sürdü.

1902'deki evliliğinden olan iki kızından büyüğünün 1906'da ölmesi, Mahler'in ruhsal yapısını daha da sarstı. Ekim 1907'de New York Metropolitan Operası'nın müzik yöneticiliğini kabul ederek Viyana'dan ayrıldı. Ayrıca New York Filarmoni Orkestrası'nın kurulmasıyla da görevlendirildi. 1910'da Münih'e giderek *8.Senfoni*'nin ilk çalınışını yönetti, Bu olayla besteciliğinin en büyük zaferini gördü. Kalbi gittikçe zayıflıyordu, sık sık kriz geçirmeye başlamıştı. New York'da geçirdiği son bir kriz üzerine geri döndüğü Viyana'da öldü.

Müziğinin niteliği

Avusturya-Alman senfonisinin son önemli temsilcisi sayılan Mahler'in müziği, genel durumu bakımından yüzyıl sonunu yansıtmaktaysa da, bir yandan da müziğin daha sonraları geçireceği aşamaların bir habercisi niteliğindedir. Bu nedenle, çağdaş Viyana Okulu'nun kaynaklarından en önemlisi olarak görülür. Ürünlerini vermeye bağladığı dönem Romantik akımdan çağdaş müziğe geçiş evresine rastladığı için, müziğinin aşırı romantik abartmalarla süslü olması uzun yıllar olumsuz eleştiriler almasına yol açmıştır. Öte yandan onu, senfoni alanında, çok etkilendiği Bruckner'le ve Beethoven'la, lied türünde Schubert'le karşılaştıran eleştirmenler de vardır.

On senfonisine de, *Das Lied von der Erde* (Yeryüzü Şarkısı) adlı senfonik yapıtına da ruhsal acılar ve ölüm düşüncesi egemendir. Bu büyük hacimli on bir yapıttan beşinde insan sesine başvurmuş, söylemek istediklerini doğrudan söz aracılığıyla iletmeye yönelmiştir. Anlatımcı müziğinin orkestralaması, öncüllerinden çok daha değişik bir anlayışla kaleme alınmış, oda senfonisi denen bir türün doğmasına yol açmıştır. Onun senfonilerinde tüm çalgıların solo geçitleri, başlıbaşına öbürlerinden ayrıymışçasına korunmuştur. Bunun sonucu, orkestra bir solo çalgılar grubuymuş etkisi yapar ve en kalabalık kadrolu orkestralar bile bir oda müziği topluluğu gibi tını verir.

Çalgıları kullanması

Mahler'in çalgıları kullanması da önceki ustaların geleneğinden ayrılır. Flüt, artık eskisi gibi duygu yaratma aracı olmaktan uzaklaşmış, sesi, tanımlanamaz bir yerlerden gelir gibi kullanılır olmuştur. Mi-bemol klarnet çoğu senfonilerin solisti durumuna gelmiş, obua ise melankolikliğini yitirerek, şarkısını doğal orta tonda, sınırlanmadan söyler. Tüm uzmanlar Mahler'in, kornonun ustalarından biri olduğunda birleşirler. Bu çalgı ondan önce bu kadar önemli bir rol hiç oynamamıştı. Bruckner'in de kullandığı fanfar benzeri trompet motifleri, çocukluk günlerindeki kışlayı sık sık anımsaması nedeniyle Mahler'de neredeyse bir tanrısallık kazanmıştır. Geleneksel orkestralamada, bir müzik cümlesinin güçlendirilmesi için birçok çalgının bir arada kullanıldığı durumlarda Mahler, cümlenin berraklığını toplu seslerin karmaşık etkisinden korumak için bir tek trompete, temayı yoğun bir tutkuyla çaldırtır.

Mahler'le birlikte yükselen oda senfonisi türü A.Schoenberg, A.Webern, D.Şostakoviç, B.Britten, H.W.Henze gibi çok değişik türdeki besteciler üzerinde büyük bir etki bırakmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Vokal Müzik:** *Das klagende Lied*, 1880, (Kederli Şarkı); *Das Lied von der Erde*, 1908, (Yeryüzü Şarkısı). **Orkestra Müziği:** *I.Senfoni*, 1888; *2.Senfoni*, 1894; *6.Senfoni*, 1904; *8.Senfoni*, 1905. **Şarkı Dizileri:** *Lieder einet fahrenden Gesellen*, 1885, (Yalnız Adamın Yolculuk Şarkıları); *Kindertotenlieder*, 1902, (Çocuk Ölümü Şarkıları).

MAHMUD I
(1696-1754)

Osmanlı padişahı. Lâle Devri'nde başlayan yenilikleri sürdürmeye çalışmış, İran, Rusya ve Avusturya'ya karşı yürütülen savaşlarda başarılar kazanmıştır.

2 Ağustos 1696'da İstanbul'da doğdu, 13 Aralık 1754'te aynı kentte öldü. II. Mustafa'nın oğludur. 22 Ağustos 1703'te tahttan indirilen babasıyla birlikte hapsedildi. Daha sonra amcası III. Ahmed tarafından sarayda yetiştirildi. Patrona Halil ayaklanmasıyla tahttan indirilen III. Ahmed'in yerine, 1 Ekim 1730'da tahta çıktı. Devletin kilit noktalarına kendi adamlarını yerleştiren ve kimi ulema ve devlet adamlarınca da desteklenen Patrona Halil ve yandaşlarını 15 Kasım 1730'da öldürterek etkinliklerine son verdi. 25 Mart 1731'deki yeniçeri ve cebeci ayaklanması ve 2 Eylül'deki yine bunların ayaklanma girişimi bastırıldıktan sonra, doğuda İran'la süregelen savaşlara ağırlık verdi. 30 Temmuz 1731'de Kirmanşâh, 16 Eylül'de Kûrican, 18 Eylül'de Hemedan, 15 Kasım'da Urmiye, 4 Aralık'ta Tebriz alındı. 10 Ocak 1732'de II. Tahmasb'la yapılan Ahmed Paşa Antlaşması ile, savaşla alınan Tebriz, Erdelan, Kirmanşâh, Hemedan, Huveyze, Lûristan İran'a verilirken Aras nehri sınır alınarak, İran'ın elindeki Revan, Gence, Tiflis, Şirvan, Şemahî, Dağıstan Osmanlılar'a bırakıldı. Tebriz'in verilmesine karşı çıkan I.Mahmud, 6 Ekim 1732'de İran'a yeniden savaş açtı. Antlaşmayı beğenmeyen Nadir Han da 1733 başlarında Erbil'i alarak, Kerkük'e yürüdü. 12 Ocak'ta Bağdat'ı kuşattı ama yenilerek 20 Temmuz'da geri çekildi. Osmanlılar'a geçen Tebriz'i geri aldıktan sonra Bağdat'ı yeniden kuşattı. 28 Ağustos'ta Şirvan ve Şemahî'yi, Kasım'da Kerkük, Şehrizur ve Derne'yi aldı. 14 Haziran 1735'te Osmanlı ordusunu Arpaçay'da yenerek Gence, Tiflis ve Revan'a girdi. Osmanlı-Rus ilişkilerinin gerginleştiği bu sırada, Nadir Han'ın yaptığı barış önerisi uygun bulunarak görüşmelere başlandı.

Ruslar, 30 Mart 1736'da Azak Kalesi'ni kuşatarak Kırım içlerine değin ilerlediler. Osmanlı Devleti 2 Mayıs'ta savaş ilan etti. Rus orduları 13 Temmuz'da Azak Kalesi'ni, ardından Gözleve, Kılburnu ve Kırım'ın kilit noktası sayılan Urkapı'yı işgal ettiler.

Osmanlı-İran barış görüşmeleri bu sırada sonuçlanarak 24 Eylül 1736'da İstanbul Antlaşması yapıldı. Osmanlı Devleti, Rus-İran ittifakına son verilmesi, Ruslar'ın Dağıstan'a karışmamaları koşuluyla, 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla saptanan sınırları kabul etti. Safevîler yerine Afşar hanedanını tanıdı.

Haziran 1737'de Avusturya Rusya'yla birlikte genel bir saldırıya geçti. Niş'i, Banyaluka ve İzvornik'i ve Bükreş'i aldı. 11 Temmuz'da Özi Kalesi Ruslar'a geçti. Osmanlı ordusu, Ağustos'ta Banyaluka'yı, Ekim'de Niş'i, 1738 ortalarında Muhadiye ve Semendire'yi geri alarak, Oskola ve Adakale'yi kuşattı, Tamışvar'a akınlar yaparak, Şebeş ve Leğos kalelerini yakıp yıktı. 17 Ağustos 1738'de Adakale alındı. Turla'yı geçmek isteyen Ruslar, Temmuz 1738'de engellendi ve Kırım açıklarındaki donanmaları yenilgiye uğratıldı. Özi ve Kılburnu kaleleri geri alınarak Banyaluka, İzvornik ve Öziçe bölgelerinde üstünlük sağlandı. 1739'da Polonya, İsveç ve Prusya ile Osmanlı Devleti arasında başlayan ticari işbirliği yakınlaşması siyasi dengeyi Osmanlılar lehine etkiledi. Osmanlılar'ın 25 Temmuz 1739'da Belgrad'ı kuşatması üzerine Avusturya, Fransa'nın aracılığıyla barış istedi. 1 Eylül 1739'dan geçerli olmak üzere imzalanan Belgrad Antlaşması'na göre, Avusturya, Banat yaylası dışında, Pasarofça Antlaşması'yla aldığı yerleri Osmanlı Devleti'ne bıraktı. Bu sırada Prut'u geçerek Yaş'ı alan Ruslar da Avusturya'nın çekilmesi ve diğer Avrupa devletleriyle Osmanlılar arasındaki olumlu ilişkilerin de dayatmasıyla Fransa aracılığıyla barış görüşmelerine katıldılar. 18 Eylül 1739'da kesinleşen Belgrad Antlaşması'na göre Ruslar Azak Denizi ve Karadeniz'de ticaret ve savaş gemisi bulundurmayacak, kalesi yıkılmak koşuluyla Azak kendilerinde kalacak, Osmanlı Devleti, Rus çarlarını imparator olarak tanıyacaktı.

4 Ocak 1740'ta Osmanlı-İsveç İttifak Antlaşması yapıldı. Barış görüşmelerine aracılık eden Fransa'ya 30 Mayıs 1740'ta yeni ticari haklar tanınarak, kapitülasyonlar yenilendi. Avrupa devletleriyle ilişkilerinde göreceli bir denge ve barış ortamını kuran Osmanlı Devleti, Hindistan seferinden dönen Nadir Şah'la yeniden savaşa tutuştu. Nadir Şah 29 Mayıs 1743'te Irak'a girerek, 23 Haziran'da Hille'yi, Temmuz'da Kerkük'ü aldı, 26 Eylül'de Musul'u, Temmuz 1744'te de Kars'ı kuşattı. 9 Ekim 1744'e değin uzayan savaşlar sonunda geri çekilmek zorunda kalan ve 10 Ağustos 1745'te Revan yakınında kuşatılan Nadir Şah'la 4 Eylül 1746'da, 1639 Kasr-ı Şirin ve 1736 İstanbul Antlaşması'nı temel alan bir antlaşma yapıldı.

I. Mahmud, Avusturya, Rusya ve diğer Avrupa devletleriyle dostluk antlaşmalarını yeniledi. Bundan sonra içerde saray ağaları olayı, Anadolu'da eşkiya hareketlerinin bastırılması, Şam'da Seyyid Fethî'nin öldürülmesi, Niş kalesi yeniçerilerinin ayaklanması, Necd'deki Vehhabî sorunlarıyla uğraştı. Askeri ıslahatın gereğine inanmakla birlikte ayaklanmalarından çekinerek yeniçeri ve kapıkulu ocaklarına dokunamadı. Humbaracı Ocağı'nı kurdu. Lâle Devri'nde başlayan yenilik hareketlerini sürdürmeye çalıştı. Şair ve iyi bir bestekâr olan I. Mahmud'un günümüze değin gelen besteleri vardır.

• **BAKINIZ:** AHMED III, NADİR ŞAH, PATRONA HALİL.

MAHMUD II
(1784-1839)

Osmanlı padişahı. Devlet yönetiminde köklü yeniliklere girişerek Tanzimat'ın hazırlanmasına öncülük etmiştir.

20 Temmuz 1784'te İstanbul'da doğdu, 1 Temmuz 1839'da aynı kentte öldü. I.Abdülhamid'in oğludur. Annesi, Fransız asıllı olduğu sanılan Nakşı-

II.Mahmud

dil Sultan'dır. Babası 1789'da öldüğünde Mahmud beş yaşındaydı. Yetişmesi ile yeni padişah, amcasının oğlu III. Selim ilgilendi. Özenli bir öğrenim gördü. Bir yandan da III. Selim'in giriştiği yenilik hareketlerini izledi. Fransa'dan gelen ve sarayla yakın ilişkileri bulunan danışman ve subaylardan yararlanarak Batı'yı tanıma olanakları elde etti.

1807'de, tahta ağabeyi IV. Mustafa geçti. Kabakçı Mustafa ayaklanması, Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelişi, III. Selim'in öldürülmesi, IV. Mustafa'nın tahttan indirilmesi olaylarından ve öldürülmekten kıl payı kurtulduktan sonra 28 Temmuz 1808'de tahta çıktı. Özel ordusu olan Alemdar Mustafa Paşa'yı zorunlu nedenlerle sadrazam yaptı. Önce Kabakçı Mustafa ile öteki elebaşlarını ortadan kaldırttı. Sonra, Osmanlı tarihinde benzerine rastlanmayan bir yönteme başvurarak, sık sık ayaklanan Rumeli'nin ve Anadolu'nun ünlü âyanlarını İstanbul'a çağırdı. 29 Eylül 1808'de bunlara, devlete bağlı kalacaklarına ve yardımcı olacaklarına ilişkin Sened-i İttifak belgesi imzalattırıldı. II. Mahmud bu fırsattan yararlanarak ülkesinin değişik bölgelerine egemen olan güçlü kişileri yakından tanıdı. Âyanlar, kendileriyle ilgili birtakım bağlayıcı kuralların yanı sıra, bozulan Yeniçeri Ocağı'nın düzelmesi konusundaki isteklerini söz konusu ortak bildiride belirttiler. Bunun bir gereği olarak, dağıtılan Nizam-ı Cedid yerine, Sekban-ı Cedid adlı yeni askeri birlikler kurulmaya başlandı. Bu gelişmeler, Yeniçeri Ocağı'nı, II. Mahmud'a karşı cephe almaya götüren ilk olaydı.

Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın, İstanbul'da çok sıkı önlemler almasının etkisiyle yeni bir bunalım başladı ve 14 Kasım 1808'de ayaklanmaya dönüştü. Yeniçeriler'in öncülük ettiği ayaklanma Alemdar'ın öldürülmesi ile sonuçlandı. Ayaklanmacılar, IV. Mustafa'yı yeniden padişah yapmak niyetinde olduklarından, II. Mahmud ağabeyini boğdurttu ve Osmanlı hanedanının biricik temsilcisi durumuna geldi. Sarayı kuşatan Yeniçeriler'e de ocaklarına ilişilmeyeceği, yeni eğitim yöntemlerinin kendilerine uygulanmayacağı konularında söz verdi.

II. Mahmud'un tahta çıktığı yıllarda Osmanlı Devleti'nin çevresinde düğümlenen olaylara koşut son derece önemli dış gelişmeler de söz konusuydu. Sırp ve Hicaz'daki Vehhabî ayaklanmalarının yanı sıra İngiltere ve Rusya ile savaş durumu sürmekteydi. İlkin İngiltere ile bir barış imzalandı. Ancak Ruslar, Eflâk ve Boğdan'ı istemekteydiler. Fransa ise, Rusya'ya yaklaşma eğilimindeydi. İstanbul'da Alemdar Vakası'nı önceleyen günlerde I.Napoléon (Bonaparte) ve çar I.Aleksandr, Erfurt Antlaşması'nı imzaladılar. Bu belge, Eflâk ve Boğdan'ın Rusya'ya ait olduğunu onaylıyor, böylece Osmanlı Devleti topraklarının da Avrupa'daki görüşmelerde artık söz konusu edilmeye başlandığını gösteriyordu.

Ruslar'la Tuna deltasında dört yıl süren savaş ancak I.Napoléon'un Rusya'ya karşı sefere çıkması ile sonuçlanabildi. 1812'de imzalanan Bükreş Antlaşması, II. Mahmud'a umulmadık sonuçlar kazandırdı. Ruslar, Besarabya dışında, işgal ettikleri toprakları bıraktılar. Bunu, birtakım ayrıcalıklar tanınması koşulu ile Sırplar'ın devlete bağlı kalmayı kabul etmeleri izledi. Nihayet son bir başarıyı, Mısır'da kendisine uzun vadede bir bağımsızlık hazırlayan Mehmed Ali Paşa [Kavalalı] kazandırdı. Mehmed Ali Paşa'nın yerli Memlûk beylerini yok ettikten sonra 1813'te Hicaz'da Vehhabî ayaklanmasını bastırarak, Osmanlı padişahlarının duyarlı oldukları Haremeyn-i Muhteremeyn'nin (Mekke ve Medine) Vehhabî hareketlerinden kurtarılması, II. Mahmud'un saygınlığını artırdığı ölçüde, Mehmed Ali Paşa'yı da güçlendirdi.

Anadolu ve Rumeli eyaletlerinde paşaların ve derebeylerinin ayaklanmaları 1820'lere değin sürdü. Bu ayaklanmalar kanlı bir biçimde bastırıldı. Bu arada Halet Efendi, Rumlarla sürdürdüğü gizli pazarlıklar sonucu Mora'da ilan edilecek bir Rum bağımsızlığına da hizmet ediyordu. 1814'te Odesa'da kurulan Etniki Etarya Cemiyeti'ne üye yazılan zengin ve saygın Fenerli Rumlar'ın yanı sıra Halet Efendi de bu cemiyete üye olmuştu. Cemiyetin kendisine verdiği gizli görev gereği, padişahla Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın arasını açtı. Yunanistan için bir düzen öğesi olan Tepedelenli ortadan kaldırıldı. Bunu, 1821'de önce Aleksandr İpsilanti'nin Eflâk'daki ayaklanması, hemen ardından da Mora ayaklanması izledi. II.Mahmud, olayların nasıl geliştiğini ve kendisinin nasıl yanıltıldığını, Tepedelenli'yi ortadan kaldırttıktan sonra farkedince Halet Efendi'yi, Fener Rum Patriği Grigorios'u ve elebaşı durumundaki metropolitleri astırdı. Devletin, ordu ve donanma bakımından çok güçsüz durumda oluşu Yunanistan'ın 13 Ocak 1822'de Epidauros'ta bağımsızlığını ilanını kolaylaştırdı. Olay, Avrupa'da heyecan uyandırdı. Başta İngiltere, birçok devlet Rumlar'ın yanında olduklarını açıkladılar.

Yunan ayaklanması

II. Mahmud, Mehmed Ali Paşa'yı bir kez daha yardıma çağırmak zorunda kaldı. Kavalalı, oğlu İbrahim Paşa'yı, bir donanma ve orduyla Mora'ya gönderdi. İbrahim Paşa, 1824'te Mora'daki ayaklanma odaklarına saldırdı. Bu sırada İngiltere ile Rusya, St.Petersburg'ta (bugün Leningrad) bir antlaşma imzalayarak Mora'da, Bâbıâli'ye vergi ödeyen yarı bağımsız bir devlet kurulmasını öngördüler.

Yönetime egemen olması

1826'da ulema, devlet adamları, esnaf, hatta ocak ağalarından geniş bir destek sağlayan II. Mahmud Yeniçeri Ocağı'nı kaldırma girişiminde bulununca

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması

Yeniçeriler gene ayaklandı. Ancak bu kez halk, esnaf, Ocaklı dışındaki askerler, Sancak-ı Şerif'in altında toplanarak 16 Haziran 1826'da Yeniçeriler'e savaş açtılar. Kent içinde sokak çatışmaları başladı, Yeniçeri kışlaları topa tutuldu, ve Vaka-ı Hayriye (hayırlı olay) denen bu eylemle Osmanlı Devleti'nin en eski ve önemli bir kurumu ortadan kaldırıldı. Ancak Asakir-i Mansure-i Muhammediye adı altında örgütlenmesi düşünülen yeni ordu için henüz köklü bir hazırlık yoktu. Bu sırada Rusya bir ültimatom vererek, iki devlet arasında askıda bulunan konuların hemen çözümlenmesini istedi. 27 Ekim 1826'da Akkerman Mukavelenâmesi imzalandı. Buna göre Eflâk-Boğdan'daki Osmanlı birliklerini geri çekmeyi, Sırbistan'a yönetsel bağımsızlık vermeyi, Rus ticaret gemilerinin Boğazlar'dan serbestçe geçmesini kabul etti. Bu sırada, İbrahim Paşa'nın Mora'daki harekâtı sürüyordu. Rusya, Akkerman görüşmelerinde bu konuyu özellikle gündeme getirmedi. Ancak İbrahim Paşa 1827'de Atina'yı alınca, İngiltere ve Fransa ile birlikte Yunanistan sorununu yeniden gündeme getirdi.

Üçlü müttefikler Londra'da bir antlaşma imzalayarak Yunan Devleti'nin kurulması için gerekeni yapacaklarını duyurdular. Bu amaçla Akdeniz'deki donanmalarını Mora'ya gönderdiler. Navarin'deki Osmanlı-Mısır donanmasını kuşatmaya aldılar ve 20 Ekim 1827'de ateşe verdiler. Bunun üzerine II. Mahmud, tüm düşman devletlere karşı "Cihad-ı Ekber" (kutsal seferberlik) kararını aldı. Rusya, İngiltere ve Fransa'ya, aradaki antlaşma gereği Boğazlar' dan ve Balkanlar'dan Osmanlı Devleti'ni sıkıştırmayı, İstanbul'u işgal etmeyi önerdi. Fakat İngiltere ve Fransa buna yanaşmadılar. Çar I.Nikolay, ordularını Eflâk ve Boğdan üzerinden Balkanlar'a indirirken doğuda da Kars ve Aşkale'yi işgal ettirdi. 10 Ağustos 1829'da Edirne düştü. Dört gün sonra imzalanan Edirne Antlaşması, Ruslar'ın girdikleri topraklardan (Poti ve Anapa dışında) çıkmalarını, buna karşılık bağımsız bir Yunan Devleti'nin kurulmasını öngörüyordu.

Ülkedeki yenilikler

Fransızlar, 1830'da Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü bunalımlardan yararlanarak Cezayir'i işgal etti. Öte yandan, Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mora harekâtını üstlenirken Girit ve Mora valiliklerinin oğlu İbrahim Paşa'ya, Suriye (Şam) valiliğinin de kendisine verileceğini umuyordu. Oysa, kendisine çok pahalıya mal olan bu seferde donanmasını yitirdiği gibi umduklarını da elde edemedi. Bu yüzden II.Mahmud'la bozuştu. İzin istemeden askerlerini Mora'dan geri çekti.

Mısır sorunu

Mehmed Ali Paşa, 1831'de oğlu İbrahim Paşa'yı disiplinli Mısır ordusunun başında, Suriye'ye gönderdi. Gerekçesi, bu bölgede yıllardan beri, büyük yetkilerle valilik etmekte olan Abdullah Paşa'yı (Cezzar Ahmed Paşa'nın oğlu) yola getirmekti. Bir yıl süren bu harekât, Kavalalı'ya Suriye'nin denetimini kazandırdı. Halktan destek göreceğini öğrenen İbrahim Paşa, 1832'de benzer bir gerekçe ile Anadolu'ya girdi. Konya Ovası'nda Sadrazam Mehmed Reşit Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu yendi ve sadrazamı tutsak aldı.

Bu tehlikeli gelişme karşısında II.Mahmud Rusya'dan yardım istedi. İngiltere ve Fransa'nın o günkü çıkarları Mısır'a yakınlık duymalarını gerektirdiğinden II.Mahmud için çar I.Nikolay ile anlaşmaktan başka seçenek de yoktu. 1833'te, bir Rus donanması İstanbul'a gelince İngiltere ve Fransa diplomatik zorlamalarla II.Mahmud'u, valisi ile antlaşma imzalamaya (Kütahya Antlaşması) razı ettiler. Bunu, 8 Temmuz 1833'te Ruslar'la imzalanan ve karşılıklı savunma koşullarını içeren Hünkâr İskelesi Antlaşması izledi. Bu antlaşma ile Rusya, Osmanlı Devleti'ne ne zaman sıkışırsa yardımı öngörüyor, buna karşılık Rusya'nın düşmanlarına karşı Boğazlar'ın kapalı tutulması kabul ediliyordu.

II.Mahmud, askeri ve diplomatik alanlardaki başarısızlıkların, devletin zayıflığından kaynaklandığını görerek 1833'ten sonra, bir dizi yenileyici ve düzenleyici önleme yönelme gereğini duydu. Kurmaya çalıştığı yeni ordunun, yabancı askeri danışmanlar tarafından eğitilebilmesi için Prusya'dan subaylar getirtti. Kuvvetli diplomatların ve yöneticilerin yetişebilmesi için de Avrupa'ya öğrenci gönderdi.

Bundan sonra Hafız Paşa komutasında bir orduyu Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın üstüne gönderdi. Suriye sınırına doğru ilerleyen Osmanlı birlikleri, 24 Haziran 1839'da Nizip Ovası'nda İbrahim Paşa'nın ordusuna yenildi. II.Mahmud, bu acı haber İstanbul'a ulaşmadan, uzun süreden beri çekmekte olduğu veremden öldü.

II.Mahmud, Osmanlı Devleti'nin köklü yeniliklere gereksinim duyduğu 18.yy'ın ikinci yarısından sonra, bu yolda atılımlarda bulunan ancak biçimsel değişikliklerde bile başarısız kalan bir dizi padişahtan sonra, ilk reformcu padişahtır. Ama saltanatı boyunca karşılaştığı olaylar, tasarladıklarını gerçekleştirebilmesini büyük ölçüde engellemiştir.

Yenilikler konusunda ise, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri en önemli iki kurumu sayılan ve gelenekçi çizgiden ayrılmayan ulema ve Yeniçeri Ocağı'nın tepkisiyle karşılaştı. II.Mahmud'un başardığı yeniliklerin ilk sırasında eğitim alanındaki girişimleri yer alır. Gelenekçi medreselere ilişmeksizin sıbyan mekteplerini (ilkokul) açarak bunlara devam zorunluluğunu getirmiş, halka ilköğrenim düzeyinde bir öğretim verilmesini öngörmüştür. Buna dayalı Rüştiye ve Mülkiye adlı orta dereceli okulların yanı sıra, Tıbbiye ve Harbiye gibi yükseköğrenim kurumlarını da açtırmıştır.

Çeviri yolu ile kaynak yapıtların Türkçe'ye (daha çok askerliğe ve fen bilimlerine ilişkin) kazandırılması, için Tercüme Odası kurulmuştur. Amacı, yeniliklere ve Batılılaşma'ya sahip çıkacak aydın bir kuşak yetiştirmekti. Buna koşut olarak, devlet örgütünün yenileştirilmesi ve bir ölçüde de olsa Batı yöntemlerinin benimsenmesi için ilk kurullar oluşturulmaya başlandı. Bunlardan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye bir anlamda devlet memurlarının yargılanması görevini; bir yandan da önemli iç sorunlarda yönetime ve padişaha görüş vermeyi üstlenmiş bir kurumdu. Askerlik işleri için de Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî kurulmuştu. Bu kurulları, heyet-i vükelâ'nın (bakanlar kurulu), nezaretlerin (bakanlıklar), kuruluşu izledi, geleneksel divân kaldırılarak ilk kez "personel rejimi" uygulanmaya başlandı ve memurluk bir meslek statüsüne kavuşturuldu. Ülke genelinde yeni bir yönetsel örgütlenmeye gidildi.

Böylece eski eyalet ve sancak sistemine son verildi.

II.Mahmud, ümmet kavramı yerine millet kavramını benimseyerek eşit yükümlülükleri ve eşit hakları olan bir teba oluşturmayı amaçlamıştır.

Ordunun eğitimi için Batı'dan uzman subaylar getirtirken genç Osmanlı subaylarını da uzmanlık için Avrupa'ya göndermiştir. Donanmanın yenilenmesi amacıyla Amerika'dan gemi mühendisleri getirtmiş; Batı'yı tanıyan aydın devlet adamlarından layihâlar (önergeler) isteyerek yeni düşünceler edinmek istemiş; Mustafa Reşid Paşa'nın bu tür çalışmalarından yararlanarak basının ve kamuoyunun Batı'daki ağırlığını öğrenmesi üzerine Osmanlı Devleti'nde de benzeri bir gelişmeyi yerleştirmek için *Takvim-i Vekayi* adlı ilk resmi gazetenin yayımlanmasına ön ayak olmuştur. 1831'de yaptırdığı ilk genel nüfus sayımı gerçi ülkedeki yalnızca erkek nüfusu ve vergi ve asker yükümlüsü sayısını belirlemeyi amaçlamıştır ama, yine de önemli bir aşamadır. İlk posta ve itfaiye örgütlerinin kurulması da II.Mahmud'un dönemine rastlar. Yatırımlara, savaş harcamaları yüzünden fazla olanak bulamayan II.Mahmud, ordunun giysi gereksinmesi için dokuma sanayiine önem vermiş, ancak 1838 ticaret antlaşması ile İngiltere'ye tanınan ayrıcalıklar yerli sanayiin çökmesine, ülkenin bir açık pazar haline gelmesine yol açmıştır.

- KAYNAKLAR: Âsım Efendi, *Tarih-i Âsım*, 2 cilt, ty; Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 12 cilt, 1884-1891; A.C.Eren, *II.Mahmud Zamanında Bosna-Hersek*, 1965; Esad Efendi, *Üss-i Zafer*,1876; E.Z.Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, 1947; H.Moltke, *Türkiye Mektupları*, 1960; S.Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II, 1983.

- BAKINIZ: ABDÜLMECİD, ALEMDAR MUSTAFA PAŞA, ALİ PAŞA [Tepedelenli], HUSREV MEHMED PAŞA, KABAKÇI MUSTAFA, MEHMED ALİ PAŞA [Kavalalı], MUSTAFA IV, MUSTAFA REŞİD PAŞA, SELİM III.

MAHMUD [Gazneli]
(970-1030)

Gazneli hükümdarı. Devleti en geniş sınırlarına ulaştırmış, İslamiyet'i Hindistan'da yaymıştır.

14 Kasım 970'te Buhara'da (bugün Özbekistan'da) doğdu. 30 Nisan 1030'da Gazne'de (bugün Afganistan'da) öldü. Babası Sebüktigin, Isık-göl dolaylarında yaşayan Barsgan Türkleri'nden Çok Kara Beçkem'in oğluydu. Bir baskın sırasında tutsak düşen Sebüktigin, Gazne Valisi Alptigin'e satılmıştı. On iki yaşında Müslüman olmuş, özgürlüğe kavuştuktan sonra da Alptigin'in kızı (Mahmud'un annesi) ile evlenmişti. Sebüktigin başarılı bir komutan olarak ün yaptı. Horasan valisi oldu. 1077'de merkezi Gazne olan Zâbülistan'da çıkan karışıklıkları önledi. Sâmânoğulları Devleti adına burayı yönetmeye başladı. Bu sıralarda henüz çocuk yaşta bulunan Mahmud'un öğrenimine özen gösterildi. Kısa zamanda Arapça ve Farsça öğrendi. İran edebiyatına ve İslam bilimlerine ilgi duyarak yetişti. Yunan filozoflarının kitaplarını okudu.

İlk gençlik yıllarında babası ile birlikte bölgesel savaşlara katıldı. Lamagan Savaşı'nda yararlık gösterdi. Babasının son yıllarında Sâmânoğulları Devleti'nin iç ve dış politikasında etkin olmayı başardı. Bu devletin, Karahanlı baskısı ile parçalanması tehlikesini önledi ve 994'te "Seyfüddevle" (devletin kılıcı) sanıyla Horasan valiliğine atandı. 995'te Horasan'a yönelen Simcuroğulları saldırısını durdurdu. Sebüktigin 997'de ölünce Nişabur'da bulunan Mahmud, Gazne yöneticiliğinin kendisine ait olduğunu ileri sürdü. Uzlaşma sağlanamayınca amcası Boğracık'ın, en küçük kardeşinin ve birçok komutanının desteğini alarak yürüyüşe geçti. Sebüktigin'in yerine geçen küçük oğlu İsmail teslim oldu.

Hükümdarlığı ele geçirmesi

Mahmud 998 Mart'ında Gazne hükümdarlığını ele geçirdi. Bağlı bulunduğu Sâmânoğulları ile, özerklik istediği bölgeler konusunda anlaşamadı ve Horasan'a yürüdü. Ancak, kendi müdahalesine fırsat kalmadan, Sâmânoğulları Devleti, Karahanlı saldırısı ile 999'da yıkılınca tam bağımsızlığına kavuştu. Gazne'yi, doğuya ve özellikle de Hindistan'a egemen kılacak girişimlerine hemen başladı.

İlk başarıyı, Saffaroğulları'nın elindeki Sitan bölgesini alarak gösterdi. Sonra Karahanlılar'la bir barış antlaşması imzaladı ve Ceyhun Irmağı iki ülke arasında sınır sayıldı. Karahanlı hükümdarı İlig Han'ın kızı ile de evlenen Mahmud, kuzey sınırlarının güvenliğini sağlamış olarak "Hint Seferleri"nin ilkini 1001'de başlattı. Pencab'da büyük bir zafer kazanarak çok miktarda altın, gümüş, mücevherat ele geçirdi. İkinci Hint Seferi'ni 1002'de yaptı ve Vayhand kentini aldı. Zengin ganimetler ve fillerle Gazne'ye döndü. Mâverâünnehir'deki karışıklıkları yatıştırdıktan ve Sâmânoğulları'na son darbeyi vurduktan sonra 1004'te Üçüncü Hint Seferi'ni gerçekleştirerek Kuzey Hindistan'da Bhâtiya'yı aldı. 1005'te Multan'a yürüdü. Bu Dördüncü Hint Seferi'nin amacı, İslamiyet'i Hindistan'a yerleştirmekti. Multan halkını Müslüman yaptıktan sonra Gazne'ye döndü. İki yıl kadar, kayınpederi İlig Han'ın Horasan'ı işgal etme girişimini önlemeye çalıştı. 1008'de Belh yakınındaki Katar'da Karahanlı ordusunu yenilgiye uğrattı. Bu yılın kış aylarında Beşinci Hint Seferi'ni yine Multan'a yaparak ayaklanan racayı değiştirdi. Sonbaharda, "Racalar İttifakı"na karşı Altıncı Hint Seferi'ne çıktı. En çetin savaşları bu seferde verdi ve Hindu direnişini hayli zayıflattı. Bhîm Nagar (Nagarkot) Kalesi'ni alarak buradaki putları parçalattı. Ele geçen altın, gümüş, mücevher ve değerli eşyaları Gazne'ye getirdi. Yedinci Hint Seferi'nde, ticari açıdan önemli Narâyan-Pur'u aldı. 1010'daki Sekizinci Hint Seferi'nde Multan'a bir kez daha indi. Karmatîler'e ağır bir darbe vurduktan sonra 1011'de Kuzeydoğu'daki engebeli Gûr bölgesine girdi ve Gûrlular'ı ezmeye çalıştı. Gûrlular'la yaptığı son savaşta, komutanlarını tutsak aldı. Bölge halkını Müslümanlaştırmak için çok sayıda din adamı görevlendirdi. Kusdâr ve Garcistan yörelerini de ele geçirdikten sonra, 1012'de diplomatik girişimlerle egemenliğini Kirman bölgesine dek genişletti.

İslamiyet'i Hindistan'da yayması

1013'te Dokuzuncu Hint Seferi'ni düzenleyerek Keşmir'i ele geçirdi. Geçtiği yörelerdeki Hindular'ı, İslamiyet'e ısındırmaya çalıştı. Tapınaklarını camiye çevirtti. 1015'teki Onuncu Hint Seferi'nde Delhi'ye

girdi. Kutsal Tânisâr kentindeki büyük Buda heykelini, birçok değerli ganimetle birlikte Gazne'ye getirdi. Keşmir Racası Sangrâmaraca'ya karşı düzenlediği On Birinci Hint Seferi'nde, ilk kez başarısızlığa uğrayarak şiddetli kış koşullarında ağır kayıplar verdi ve geri çekildi.

Bu sarsıntı Mahmud'u bir süre Hint seferlerinden alıkoydu. Karahanlılar'a ve Harezmşahlar'a karşı uzlaşmacı ve dostça bir siyasetle yaklaşarak bu komşu devletlerin hükümdar aileleri ile akrabalık bağları kurdu. Fakat Harezmşahlar'ın, kendisini "büyük" tanımamalarını ve Karahanlılar'ın "Büyük Kağanlık" çekişmesini çok iyi değerlendirdi. Sonuçta, önce Harezm'e girdi ve 1017'de Gürgenç'i zaptetti. Asya'nın önemli ticaret bölgelerinden olan bu yöreyi ülkesine kattıktan sonra, Karahanlılar'ı bir süre daha kendi iç çekişmelerinde yıpranmaya bırakarak On İkinci Hint Seferi'ni düzenledi. Zengin bir bölge olan Kanavc'a (Kanûç) yöneldi. Cumna ile Ganj arasındaki çok geniş toprakları zaptetti. Birçok raca ve binlerce Hindu Müslüman oldu. Raca Racyanpâl'ın bırakıp kaçtığı Kanavc'a giren Mahmud, buradaki sayısız Buda heykelini kırdırdı. On üçüncü seferine çıkmazdan önce, 1019'da ilkin Afganlı soyguncu kabilelere karşı bir harekâtta bulundu. Sonra, Karahanlı Yusuf Kadir Han'ın yardım isteğini, ordusuyle Mâverâünnehir'e girerek yerine getirdi. Yusuf Kadir Han'ın, bu davranışından alınarak rakibi Mansur Han'la anlaşması ve Horasan'a saldırması üzerine de her ikisini 1020'de Belh'de yenilgiye uğrattı.

Önemi ve değeri

On Üçüncü Hint Seferi'ni Kalincar racasının önderliğinde bir araya gelen racaları bir kez daha yenmek için yaptı. Önemli geçitlerdeki direnişleri kırdıktan sonra Hindistan'a girdi ve 150.000 kişilik bir Hint ordusunu çevirerek imha etti. Binlerce tutsak, altı yüz fil ele geçirildi. Hint ordusunun zengin karargâhı yağmalandı. 1021'deki On Dördüncü Hint Seferi'nde Keşmir'in kilit noktalarından Lohkot Kalesi kuşatması başarısız kaldı. 1022'deki On Beşinci Hint Seferi'nde, Kalincar Racası Ganda'nın tutunduğu ve içinde 500.000 insan, 20.000 asker ve beş yüz fil barınabilen, sarplığı ile ünlü Kalincar Kalesi kuşatıldı. Raca Ganda, değerli hediyeler sunarak barış istedi ve bağlılık bildirdi. Muhmud bunu kabul ederek Gazne'ye döndü.

1022-1024 yılları boyunca Mâverâünnehir sorunlarıyla yakından ilgilenmek gereğini duydu. Karahanlılar, iç çekişmelerle yıpranırken Selçuklular da bölgede yeni bir rakip olarak güçlenmekteydiler. Mahmud bu nedenle Karahanlı Yusuf Kadir Han'ın yeni bir çağrısını kabul ederek 1024'te Mâverâünnehir'e geçti. Bölge emirlerinin bir bölümü bağlılıklarını sunarlarken bir bölümü de kaçtı. Semerkant'ta buluşan Mahmud ve Yusuf Kadir Han, önemli kararlar aldılar. Kadir Han'ın kızı ile Mahmud'un oğlu evlendirildi. Mahmud, Kadir Han'dan Selçuklular'la ilgili geniş bilgi aldı. Selçuklular'ın güçlenmelerini önlemek için, reislerinden Arslan Yabgu'yu, dostluk kurmak vadiyle yanına getirterek tutuklattı ve Kalincar Kalesi'ne gönderdi. Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmenler'i Horasan'a yerleştirtti. Bu olay, Selçuklu-Gazneli düşmanlığının başlangıcı oldu.

1025'te On Altıncı Hint Seferi'ne çıkarak yarımadanın batı kıyılarına dek indi. Somnath (Sumnat) kentine girdi. İslam dünyasında büyük yankılar yapan bu görkemli seferinde, Tanrı Siva'nın büyük heykelini ve yüzlerce putu parçalattı. Tapınaklar yıkıldı. Brahmanlar o güne değin Mahmud'un öteki Hint kentlerindeki başarısını Tanrı Siva'nın birer cezası sayıyorlardı. Ama, tüm Hindistan'ın bu en saygın tapınağı ve tanrı heykeli de aynı akibete uğrayınca inançları sarsıldı. Mahmud, Siva heykelinin parçalarını Mekke'ye gönderdi. Dönüşte, Mansura-Pencâb arasında İndus Catları'nın saldırıları, Gazne ordusunu sarstı. Bu nedenle 1027'deki on yedinci ve sonucu seferde savaşçı ve gözüpek Catlar'la savaşıldı. Mutlan'da büyük bir nehir donanması yaptıran Mahmud, bunlara okçular ve neftçiler yerleştirerek Cat donanmasını yendi.

Kuzeydeki Keşmir'den, Pencab ve İndus vadileri boyunca güneyde Karaçi ve Bombay'a kadar, doğuda Ganj kollarının suladığı geniş bölgeleri ülkesine katan, hazineleri Gazne'ye taşıyan ve Müslümanlık'ı Hindistan'da yayan Mahmud, son yıllarında İran ve Horasan sorunlarıyla ilgilendi. Sağlığının giderek bozulmasına aldırmadan 1029'da İslam dışı inançları İran ve Irak'ta yaygınlaştırmaya çalışan Büveyhoğulları'na savaş açtı. Başta Rey olmak üzere, İsfahan, Kazvin, Sâve, Zencân, Ebher'i aldı. Tâberistan'ı ülkesine kattı. Nişabur-Belh üzerinden Gazne'ye döndü. Sürekli savaşmaktan ve yorgunluktan yakalandığı veremden öldü.

Gazneli Mahmud, Gazneliler Devleti'nin en büyük hükümdarıdır. Öldüğünde, doğuda Hindistan'ın kuzey bölgeleri, batıda bütün Horasan, İran, Mâverâünnehir'in bir kısmı, Harezm ve Sicistan'ı içine alan bir devlet bırakmıştır. Gazneli Mahmud, İslam tarihinde yepyeni bir dönemi belirler. Mısır'da Tolunoğlu Ahmed ile görülen Türk kökenli askerlerin siyasal egemenlikleri, doğudaki örneğini Gazneli Mahmud ile en açık ve güçlü biçimde göstermiştir.

Gazneli Mahmud, İran'da yerli egemenliğin İran kökenli sülalelerden Türkler'e geçmesini sağlamıştır. Böylece İslam dünyasında, Türkler'in önderliğinin ilk halkası da sayılabilir. Doğu İslam ülkelerindeki yönetim biçimi, Mahmud zamanında son biçimini almıştır. Bu yönetim biçiminin daha da olgunlaşmasında, Selçuklu veziri Nizamülmülk gibi katkısı olanlar da, sık sık Gazneli Mahmud'dan ve onun yönetim biçiminden örnekler verirler.

Mahmud'un Hindistan seferleri, tüm Asya'yı etkilemiştir. İslamiyet Hindistan'a girmiş, yönetici olarak da Türkler ve öteki Müslümanlar yerleşmeye başlamışlardır. Bu oluşum ve gelişim, özellikle Gazne'ye yakın yörelerde daha kesin biçimde gerçekleşmiştir. Nitekim, Gazneli Mahmud'un açtığı yolun, son halkasını Timur'un torunlarından Babür oluşturacaktır.

• **KAYNAKLAR:** V.Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, 1981; Y.H.Bayur, *Hindistan Tarihi, I.* 1946; G.E.Bosworth, *The Ghaznevids, their Empire in Afganistan and Eastern Iran*, 1963; P.K.Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, III, 1980; Z.V.Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1970, İstanbul.

• **BAKINIZ:** ALPTİGİN.

Resim 455
*August MACKE "**İki Kadın**", 1913, Städel Sanat Enstitüsü, Frankfurt-FAC*

HOMEROS

İLYADA

SANDER KİTABEVİ

Resim 456
Sait MADEN "İlyada", 1965. (Kitap kapağı)

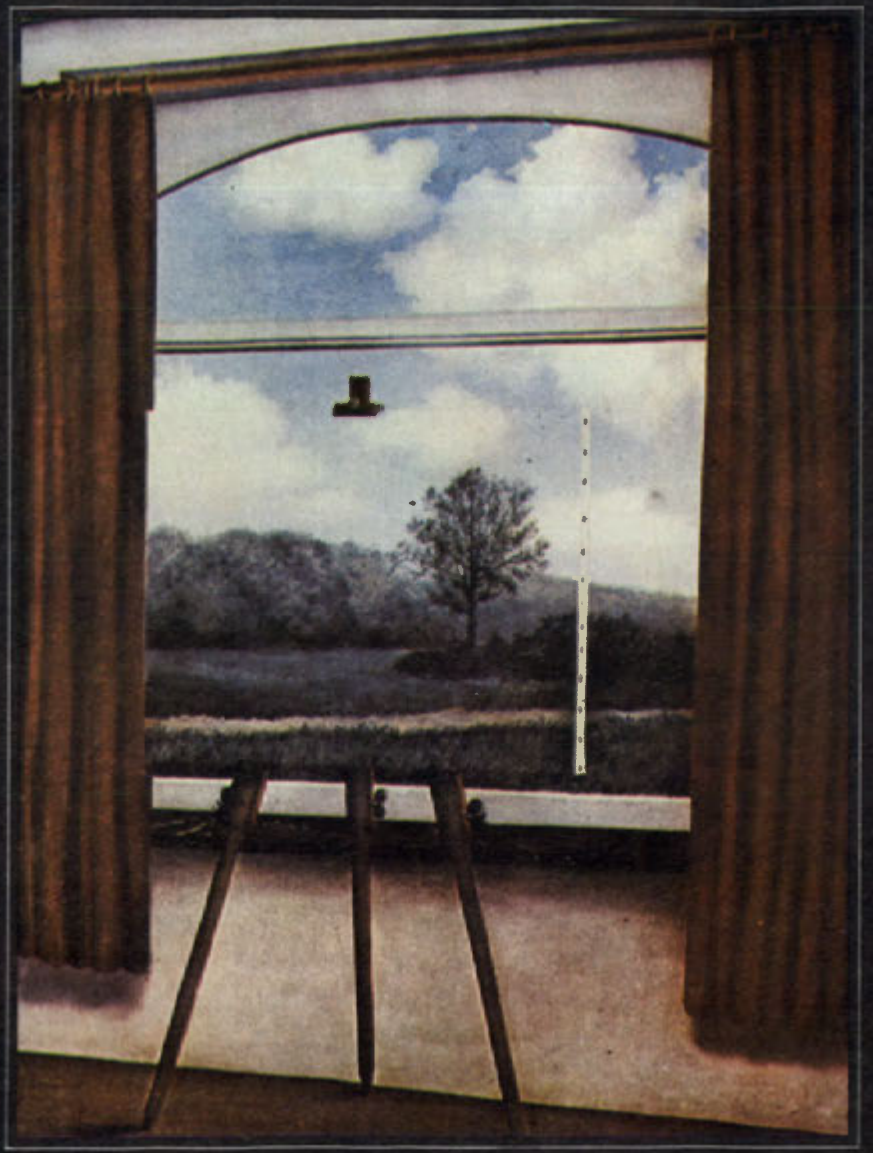

Resim 457
René MAGRITTE ***"İnsanlık Durumu"****, 1934. Özel Koleksiyon-Fransa*

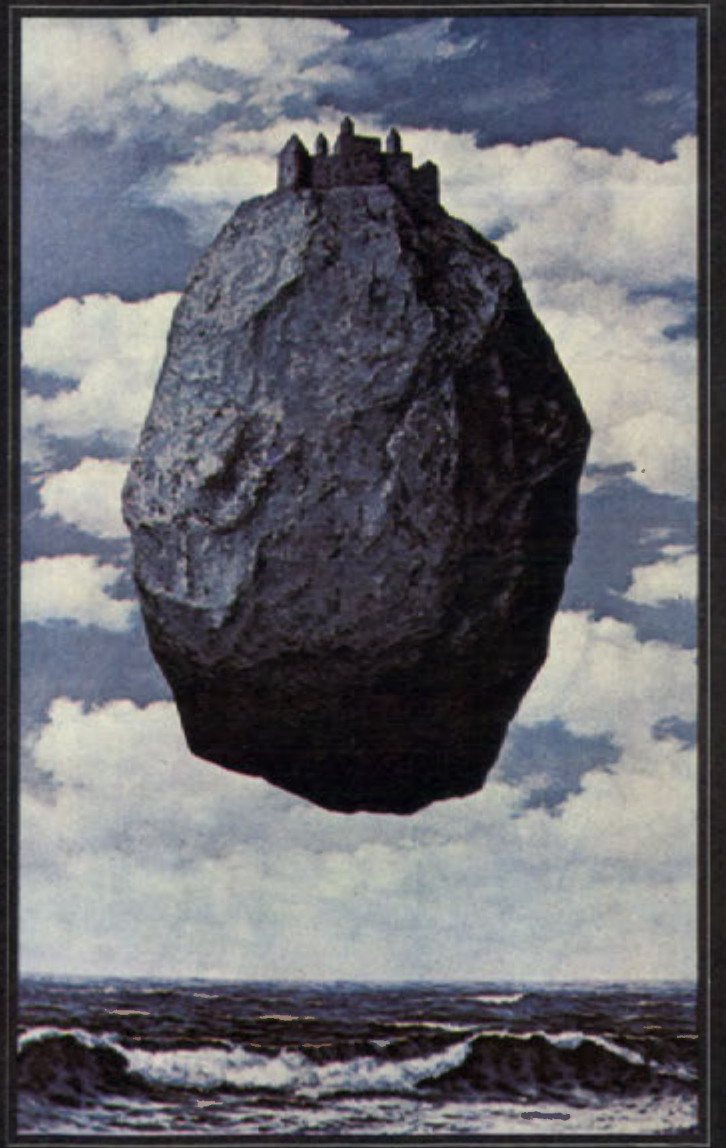

Resim 458
René MAGRITTE ***"Pirene'lerdeki Şato"****, 1959. Özel Koleksiyon, New York-ABD*

Resim 459
MAHMUD CELÂLEDDİN "Celi Sülüs Levha", Özel Koleksiyon

Resim 460
Aristide MAILLOL "Gece", 1902-1909 (bu kopyası 1944), Özel Koleksiyon-ABD

MAHMUD CELÂLEDDİN
(? - 1873)

Türk, hattat. Celî yazıda kendine özgü bir üslup yaratmıştır.

Dağıstan'da doğdu, İstanbul'da öldü. Yaşamı üstüne bilgi çok azdır. Şeyh Mehmed adlı bir kişinin oğluydu. İstanbul'a ne zaman geldiği belli değildir. Buradaki öğrenimi üstüne de bilgi yoktur. Sülüs ve nesih yazıları Ak Molla Ömer Efendi'den ya da Hoca Mahmud Rasim Efendi'nin öğrencisi Abdullatif Efendi'den öğrendiği söylenir. Yine söylentilere göre mağrur ve dikbaşlı bir kişiliği olduğu için ünlü hattatlardan Yamakzade Salih Efendi ve Ebu Bekir Raşid Efendi ona yazı dersi vermekten kaçınmışlardır. Çağdaşı hattat Mustafa Rakım'ın ağabeysi olan hattat İsmail Zühdî ile yakınlığı olduğu bilindiğine göre hat konusunda ondan yararlanmış olduğu da düşünülebilir. Ama büyük bir olasılıkla yazıyı ünlü hattatların yapıtlarını inceleyerek öğrendi. İlk büyük Türk hattatı Şeyh Hamdullah'ın yazılarından hoşuna giden harfleri seçerek celî sülüs yazıda kullandı. Yazıyı kimseden meşketmediği için de hiç kimsenin etkisinde kalmadan ayrı bir üslup oluşturdu.

Onun bu kendine özgü üslubuyla yazdığı celî yazılarda kişiliğindeki gurur ve sertlik yansıdığı gibi, garip bir yalnızlık duygusu da vardır. Ancak sert görünümlü üslubu, bir kusur sayılmadığı gibi, Türk hat tarihine ayrı bir çeşitlilik de katmıştır.

Ustalık bakımından gelmiş geçmiş Türk hattatlarının en büyüklerinden sayılan Hafız Osman'la bir tutulan Mahmud Celâleddin'in çok yapıtı vardır. Örneğin III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan'ın Eyüp'teki türbesinin yazılarını o yazmıştır. Üslubu, karısı Esma İbret (1780-?), Sultan Abdülmecid (1839-1861), Mehmed Tahir Efendi (?-1845) ve Çukurcumalı Mahmud Celâleddin gibi onun yolunda yürüyen hattatların ölümünden sonra tarih sahnesinden silinmiştir.

• KAYNAKLAR: S.Ünver, *Mahmud Celâleddin Efendi*, 1953.

MAHMUD HAYRANİ
(? - 1268)

Türk, sufi. Anadolu'da insan sevgisinden kaynaklanan bir inancın yayılmasına öncülük edenlerdendir.

Yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur. Akşehir'de öldü. Gerçek adı Mahmud'dur. Seyyid ve Hayrani sanlarını Hacı Bektaş Veli ile tanıştıktan sonra almıştır. Bir söylentiye göre önce Mevlânâ Celâleddin Rûmi'yle yakınlık kurmuş, sonra Hacı Bektaş Veli'nin ününü duyunca bir arslanın sırtına binmiş, canlı bir yılanı da kamçı olarak eline almış, çevresine toplanan Mevleviler'le Sulucakarahöyük'te onu görmeye gitmiş. Onun geldiğini duyan Hacı Bektaş Veli de bir kayaya binerek karşılamaya çıkmış. Mahmud, kayayı yürüten Hacı Bektaş Veli'yi görünce utanmış, saygısızlık ettik, biz canlı arslana bindik, o cansız kayayı yürütüyor diyerek Hacı Bektaş Veli'nin eteğine kapanmış. Hacı Bektaş Veli de ona "hayranım" demiş, onun adı böylece Mahmud Hayrani kalmış. Peygamber soyuna olan yakınlığı ya da aşırı sevgisi nedeniyle "seyyid" sanını da almıştır.

Bütün yazılı kaynaklarda Seyyid Mahmud Hayrani olarak geçen Mahmud'un başlıca özelliği bir inanç niteliğine bürünen insan sevgisiyle dolu oluşu, onu yaymaya çalışmasıdır. Özellikle Hacı Bektaş Veli'yle sağladığı yakınlık Bektaşiler arasında büyük bir saygınlık kazanmasına yol açmıştır. Akşehir'de, kendi adını taşıyan mahallede, bir türbesi vardır.

MAHMUD NEDİM PAŞA
(1818-1883)

Osmanlı devlet adamı. İki kez sadrazamlık yapmıştır.

İstanbul'da doğdu, 14 Mayıs 1883'te aynı kentte öldü. Döneminin geleneksel öğrenimini tamamladıktan sonra 1831'de Sadaret Mektubi Kalemi'ne girdi. 1841'de Amedi Kalemi'ne geçti. Mustafa Reşid Paşa'nın ilk sadrazamlığında 1847'de sadaret mektupçuluğuna atandı. 1854'te Sadaret müsteşarlığı ve hariciye nezareti müsteşarlığı yaptı. 1855-1858 arasında Sayda, Şam, İzmir valiliklerinde bulundu. 1858'de Meclis-i Tanzimat üyeliğine getirildi. Aynı yıl ticaret nazırlığı yaptı. 1860'ta isteği üzerine Trablusgarb valiliğine atandı. 1867'de İstanbul'a döndü. Meclis-i Vâlâ üyeliği, deari nazırlığı, sadaret müsteşarlığı yaptı. 1867'de doğrudan padişah Abdülaziz tarafından bahriye nazırlığına atandı. Bu görevi sırasında sarayla ilişkilerini geliştirdi. 14 Eylül 1871'de Âli Paşa'nın ölümü üzerine sadrazam oldu. Tanzimattan beri ülke yönetiminde etkin olan Bâbıâli'nin otoritesinden ödün vererek padişahın kişisel yönetim eğilimini güçlendirdi. Tanzimat ilkelerine aykırı olarak yargılanmadan görevden alınma ve sürgün uygulamalarını başlattı. Sürekli atamalar ve yer değiştirmelerle bürokraside tedirginlik yarattı. Rus elçisi İgnatiev'le sıkı ilişkisi Rus yanlısı tanınmasına yol açtı. 31 Temmuz 1872'de görevden alınarak Kastamonu valiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı.

Daha sonra hazineyi zarara soktuğu iddiasıyla İstanbul'a getirtilerek yargılandı. Sorumluluğunu gerektirecek bir durum olmamasına karşın Trabzon'a sürgün edildi. 1873'te Adana valiliğine atandı. 1875'te Şura-yı Devlet başkanlığına getirildi. Hersek ayaklanmasını siyasi yollardan yatıştıracağına söz vermesi üzerine 26 Ağustos 1875'te ikinci kez sadrazamlığa getirildi. Ancak bir süre sonra ayaklanma bölgesine asker göndermek zorunda kaldı. Artan askeri giderleri ve bütçe açığını karşılamak amacıyla İngiltere ve Fransa elçilerinin de onayını alarak Osmanlı Devleti'nin borç faizlerini yarıya indirdi. Bu karar Avrupa'da tepkilere yol açtı. Bu sırada Selanik'teki Fransız ve Prusya konsoloslarının öldürülmesi de uluslararası

durumu gerginleştirdi. Fransa, Almanya, Avusturya, İtalya ve Rusya, Selanik'e savaş gemileri gönderdi. 11 Nisan 1876'da İstanbul'da medrese öğrencileri hükümete karşı bir gösteri düzenlediler. Mahmud Nedim Paşa, 12 Nisan 1876'da görevden alınarak önce Çeşme'ye, sonra Sakız Adası'na sürüldü. II. Abdülhamid döneminde bağışlanarak İstanbul'a döndü. 1879'da dahiliye nazırlığına getirildi. 26 Şubat 1883'te hastalığı dolayısıyla görevden alındı.

MAHMUD PAŞA
(? - 1474)

Osmanlı vezirazamı. Askeri ve diplomatik alandaki başarılarıyla tanınmıştır.

Doğum yeri ve tarihi bilinmiyor, İstanbul'da öldü. Kökeni konusunda çeşitli söylentiler vardır. Yaygın olan görüş, Sırp despotu Angelos ailesinin Tesalya kolundan geldiğidir. Novo-Bordo'dan Semendire'ye giderken tutsak edilerek Edirne'ye getirildi. Şehzade Mehmed'in hizmetine verilerek öğrenimini Edirne sarayında tamamladı. II.Mehmed'in [Fatih] padişahlığında ocak ağalığı rütbesi verildi. İstanbul'un kuşatılması sırasında Anadolu beylerbeyi İshak Paşa'nın yanında surların Yedikule ile Edirnekapı arasındaki bölümünde savaşa katıldı. 1455'te vezirazam oldu. 1456 Belgrad kuşatmasından sonra, Rumeli beylerbeyliğini de üstlendi. 1458'de Sırbistan seferine çıktı. Reseva, Kuruca kalelerini aldıktan sonra Sırbistan'ın başkenti Semendire'yi kuşattı. Ostroviç (Sivricehisar) ve Rudnik kalelerinin ardından Güvercinlik'i alarak güçlendirdi ve Minnetoğlu Mehmed Bey'i Macaristan üzerine akına yolladı. 1459'da Semendire'nin alınmasıyla sonuçlanan Sırbistan seferine, 1460'ta Mora ve Mistra seferlerine, 1461'de Amasra, Sinop, Trabzon seferlerine katılarak büyük yararlık gösterdi.

1462'de Eflâk'ı ve Midilli Adası'nı Osmanlı egemenliğine kattı. Bu sırada Bosna seferinde olan II.Mehmed tarafından Jajcza'ya (Yayça) kaçmış olan Bosna Kralı Stefan Tomaşeviç'i yakalamakla görevlendirildi. Kralın ve kalenin güvence verilerek teslim alınmasına kızan padişah, kralı idam ettirdi. Mora'daki Rum kentlerini ayaklanmaya kışkırtan Venedikliler'e karşı Mora'ya çıkarak Germe-Hisar kalesini alan Mahmud Paşa, Turhanoğlu Ömer Bey'e Venedik topraklarını yağmalattı. 1464'te Midilli Adası'nı kuşatan Venedik donanmasını Eğriboz Adası'na değin kovaladı. Aynı yıl padişahın isteği üzerine Macaristan'a sefere çıkan Mahmud Paşa, 1465'te Venedikliler'le görüşmeleri yürüttü. 1466'da Arnavutluk seferine katıldıktan sonra Edirne yakınlarındaki Hasköy'e çekildi.

1468'de Karamanoğulları'na karşı düzenlenen seferde, izlemekle görevlendirildiği Pir Ahmed Bey'in kaçmasına fırsat vermek, Karaman'dan göç ettirilecek halkın bir bölümünden rüşvet alarak yerinde bırakmak gibi suçlamalar sonucu vezirazamlık ve beylerbeyilikten alındı. 1470'te Eğriboz Adası'na düzenlenecek seferden önce kendisine Gelibolu Sancağı ile birlikte donanma komutanlığı verildi. Mahmud Paşa, Eğriboz ve Şira adalarının alınmasını sağladı. Orta Anadolu'da yayılmasını sürdüren Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'a karşı yapılacak sefer öncesi 1472'de yeniden sadrazamlığa getirildi, ancak ordu komutanlığını kabul etmedi. Nisan 1473'te padişahla birlikte çıktığı sefer sırasında Şebinkarahisar'ın alınmasını önerdiyse de kabul edilmedi. Rumeli Beylerbeyi Has Murad Paşa komutasında ikincil bir görevle katıldığı Otlukbeli Savaşı'nda, gerek Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmed Mirza'nın yenildiği çarpışmada, gerek Davud Paşa'nın askerleriyle birlikte katıldığı asıl savaşta büyük yararlık gösterdi. Savaş sonrasında Akkoyunlu ordusunun izlenmesini önlemesi, komutanlığı kabul etmemesi, Pîr Ahmed Bey'i yakalayamaması gibi nedenler öne sürülerek 1473'te görevden alındı. 1474'te Yedikule'de idam edildi. Bilime ve sanata değer veren, İstanbul'un kültürel yaşamında olumlu katkıları bulunan Mahmud Paşa'nın Adni mahlasıyla yazdığı bir divanı vardır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Divan*, (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No. 1962).
- **BAKINIZ:** MEHMED II.

MAHMUD ŞEVKET PAŞA
(1856-1913)

Osmanlı asker ve devlet adamı. 31 Mart ayaklanmasının bastırılmasında etkin görev almıştır.

Bağdat'ta doğdu, 11 Haziran 1913'te İstanbul'da öldü. Basra Mutasarrıfı Kethüdazade Süleyman Bey'in oğludur. İlk ve ortaöğrenimini Bağdat'ta yaptıktan sonra İstanbul'a gitti ve 1882'de Harbiye Mektebi'ni erkân-ı harbiye (kurmay) yüzbaşısı olarak bitirdi. Kısa bir süre Girit'te görev yaptıktan sonra 1883'te Harbiye Mektebi'nde öğretmenliğe başladı. Bir yıl Alman Askeri Kurulu'yla birlikte çalıştı ve silah satın alma komisyonu üyesi olarak Almanya'ya gitti. 1884'te kolağası, 1886'da binbaşı 1889'da kaymakam (yarbay) oldu. 1891'de miralaylığa (albay) yükseldi ve Almanya'ya gitti. 1899'da yurda döndü ve mirliva (tümgeneral) olarak Tophane-i Âmire muayene komisyonu başkan vekilliğine getirildi. 1901'de ferikliğe (korgeneral) yükselerek Hicaz'a gitti. 1902'de İstanbul Tophane'deki görevine döndü. 1905'te birinci ferik (orgeneral) rütbesiyle Kosova valiliğine atandı. 1908'de, II.Meşrutiyet'ten sonra III. Ordu komutanlığı ve Rumeli vilayetleri müfettiş-i umumiliği vekâletinde bulundu. İstanbul'da meydana gelen ve 31 Mart Vak'ası adıyla bilinen ayaklanmaya karşı Selanik'te oluşturulan Hareket Ordusu'nun komutanlığını üstlenerek 11 Nisan (24 Nisan) 1909'da İstanbul'u işgal etti. II.Abdülhamid'in tahttan indirilmesinde rol oynadı. Ardından I. II. ve III. ordular müfettişliğine getirildi. 12 Ocak 1910'da İbrahim Hakkı Paşa hükümetinde harbiye nazırı oldu, 9 Temmuz 1912'de istifa etti. 23 Ocak 1913'teki Bâbıâli Baskını'nın

ardından V.Mehmed [Reşad] tarafından sadrazamlığa atandı. Bir suikast sonucu yaşamını yitirdi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Fenn-i Esliha*, 1885; *Osmanlı Teşkilat-ı ve Kıyafet-i Askeriyyesi*, 2 cilt, 1909.

MAHREMÎ [Tatavlalı]
(? - 1535/36)

Osmanlı Divan şairi. 16.yy'daki Türkî-i basit akımının iki önemli temsilcisinden biridir.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Doğum tarihi bilinmiyor. Tatavla semtinde (bugün Kurtuluş) doğduğu için Tatavlalı Mahremî olarak bilinir. Mahremî'nin adı değil, lakabı olduğu sanılmaktadır. Âşık Çelebi'nin *Meşairü'ş-Şu'ara* adlı tezkiresine göre biraz öğrenim gördükten sonra yirmi yıl Galata naibliğinde (kadı vekilliği) bulundu. Müderris Piripaşazade Mehmed Çelebi'ye yazdığı bir dörtlük yüzünden görevinden alındı. Bir ara Galata kadısı bulunan Hasan Çelebi, Selanik kadılığına atanınca Mahremî'yi naiblikle oraya götürdü. Mahremî, deniz yoluyla İstanbul'a dönerken Frenk korsanlarınca ailesiyle birlikte tutsak edildi. Ailesine kurtarmalık bulmak üzere serbest bırakıldı. Eğriboz Adası'na giderek dostu şair Esirî'den yardım istedi. Bu sırada seferden dönüp İstanbul'a giden Barbaros Hayreddin Paşa yanında Seydi Ali Reis ve Nakkaş Haydar Reis ile adaya uğramıştı. Mahremî onlarla İstanbul'a geldi. Ancak topladığı parayı ailesine ulaştıramadan öldü.

Mahremî'nin yanında Türkî-i basit akımının öteki temsilcisi Edirneli Nazmî'dir. Mahremî ile Nazmi, Fars edebiyatının gittikçe artan etkisine karşı yalın Türkçe'yle de şiir yazılabileceğini göstermişlerdir. Mahremî'nin Türkçe sözcüklerle *Basitnâme* adlı bir yapıtı olduğu bilinirse de bugüne değin ele geçmemiştir. Şair Keşfî ile karşılıklı hezel yollu şiirler yazmışlardır. En önemli yapıtı, I.Süleyman'ın tahta geçişinden Bağdat'ın fethine (1520-1535) kadar geçen olayları anlatan *Süleymannâme*'sidir. Ayrıca II.Bayezid'in seferlerini konu eden *Şehnâme* adlı bir kitabı vardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Süleymannâme*, (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan No. 1287); *Şehnâme*, (Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Yazma No. 77).

• **KAYNAKLAR:** F.Köprülü, *Milli Edebiyat Tarihinin İlk Mübeşşirleri ve Divan-ı Türkî-i Basit*, 1928; A.S.Levend, *Gazavât-Nâmeler*, 1956.

• **BAKINIZ:** NAZMİ [Edirneli].

MAHTUM KULU
(1733 - ?)

Türkmen Divan şairi. Çağatayca'nın etkisinden kurtulup Türkmence yazan şairlerin öncüsüdür.

Türkmenistan'da Etrek Nehri boyunca Gerkez köyünde doğdu, aynı yerde öldüğü sanılmaktadır. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmiyor. Mezarı İran'da Horasan bölgesindeki Ak Tokkay köyündedir. Azadî mahlası ile şiirler yazan Türkmen şairlerinden Dövlet Memet'in oğludur. Göklen boyunun Gerkez koluna bağlıdır. Yaşamının büyük bölümünü doğduğu yerde geçirdi. Önce babasından, sonra Niyaz Salih Hoca adlı birinden öğrenim gördü. Bir yandan da aile mesleği olan gümüşçülük ve saraçlığı öğrendi. Türkmenistan'ın Lebab ilinin Kızıl Ayak köyündeki İdris Baba Medresesi'nde okuduktan sonra Buhara Kökildaş Medresesi'ne devam etti. Burada bir yıl kalıp Şir Gazi Han Medresesi'ne gitti. Kısa sürede bilgisi, çalışkanlığı ile dikkati üstüne çekti. Daha ilk yılında kalfa (asistan) durumuna geçti. Medresede Türkmenler için özel bir bölüm açılmasını sağladı. Üç yıl sonra köyüne döndü. Köy medresesinde ders verdi, ayrıca gümüşçülük yaptı.

Mahtum Kulu, çok erken yaşta Pırağı (Firakî) mahlası ile şiir yazmaya başladı. Ancak kendisi bütün şiirlerini derlemediğinden, şiirlerinin kesin sayısı bilinmiyor. Şiirlerini daha çok dörtlükler halinde yazdı. Türkmence'nin bütün zenginliklerini değerlendirebilmek için atasözleri, masallar ve folklor öğelerinden yararlandı. Ayrıca konuşma dilinden, edebi yönden aksaklık yaratmadan geniş biçimde yararlanması, şiirlerinin daha da kolay yayılmasını sağladı. 18. yy'da Türkmen yazılı edebiyatı en gelişmiş biçimini almış, en verimli çağını yaşamıştır. Daha önce Çağatayca'nın etkisinden kurtulamayan Türkmen şairleri bu dönemde Türkmence yazmaya başlamışlardır. Mahtum Kulu bu şairlerin öncüsüdür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Mahdum Kulu Divanı ve Yedi Asırlık Türkçe bir Manzume*, (ö.s.), Şeyh Muhsin-i Fani (yay.), 1924; *Mahdum Kulu'nun Kemil Divanı*, (ö.s.), M.D. Gazi (yay.), 1963.

MAIER, Heinrich
(1867-1933)

Alman, filozof. Varlık sorunlarının çözümünde eleştiriye dayalı bir gerçeklik ileri sürmüştür.

5 Şubat 1867'de Heidenheim'da doğdu, 28 Kasım 1933'te Berlin'de öldü. Ortaöğrenimini doğduğu ilde gördükten sonra Berlin Üniversitesi'nde felsefe okudu. Almanya'nın değişik üniversitelerinde felsefe profesörü olarak görev aldı, 1922'de Berlin Üniversitesi'ne atandı.

Maier felsefede eleştiriye dayanan bir gerçekçiliği

savunur. Ona göre düşüncelerin oluşmasında duyularla istenç birlikte iş görür, ne yalnız duyularla ne de yalnız istençle düşünce üretmek söz konusudur. Duyularla alınan izlenimler eş süre içinde istencin işbirliğini gerektirir. Bu işbirliğinde duyu ile istenç arasında öncelik-sonralık yoktur. Genellikle, bilgi, gerçeklik ve tarih sorunları üzerinde duran, Maier bunların açıklanışında deney bilimlerinin verilerinden yararlanma gereğini vurgulamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Syllogistik des Aristoteles*, 3 cilt, 1896-1900, ("Aristoteles Tasımı"); *Sokrates*, 1913; *Das geschichtliche Erkennen*, 1914, ("Tarihsel Bilgi"); *Philisophie der Wirklichkeit*, 1926, ("Gerçekliğin Felsefesi").

MAILER, Norman
(1923)

ABD'li yazar. Romanın öznel zenginliğini, düşsel ve karmaşık yapısını kullanarak gerçek olayları ilettiği yapıtlarıyla belge-roman türünü geliştirmiştir.

31 Ocak 1923'te New Jersey Eyaleti'nde, Long Branch'da doğdu. Çocukluğu New York'ta yoksul bir çevrede geçti. 1943'te uçak mühendisi olarak Harvard Üniversitesi'nden mezun oldu. Edebiyata ilgisi üniversitede başladı. 1941'de ilk öyküsü yayımlandı. II.Dünya Savaşı çıktıktan sonra 1944'te orduya yazılarak 1946'ya değin Pasifik'te görev yaptı.

1948'de kendi savaş deneyimlerinden yola çıkarak yazdığı *The Naked and the Dead* (Çıplak ve Ölü), eleştirmenlerce II. Dünya Savaşı ile ilgili en iyi Amerikan romanı olarak değerlendirildi. Mailer, Hemingway ve Dos Passos gibi ünlü yazarlarla karşılaştırıldı. 1969'da New York kenti valiliğine adaylığını koydu. 1969 ve 1980'de iki kez Pulitzer Ödülü'nü kazandı.

Mailer'in Amerika'daki güncel toplumsal ve siyasal olayları kendi bakış açısından anlatan yapıtları, belgesel romanın önde gelen örneklerini oluşturur. Kimi yapıtları eleştirmenlerce edebi değerleri açısından çok tartışılmışsa da, uyarıcı ve yol gösterici nitelikleri, geniş bir okur kitlesince benimsenmelerine neden olmuştur. Mailer, romanlarında genellikle çağdaş Amerikan toplumunun belirgin özelliklerini yansıtır. Paranın egemen olduğu bu toplum içinde kişinin giderek benliğini yitirişini, merkezi otoritenin ve kurulu düzenin kişiler üzerindeki yoğun baskısını vurgular. Bu yozlaşma ve baskının da ancak bireysel özgürlüğü ön plana çıkaran varoluşçu bir tutumla yok edilebileceğini savunur.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *The Naked and the Dead*, 1948, (Çıplak ve Ölü, 1970); *Barbary Shore*, 1951, (Barbarlık Kıyısı, 1980); *The Deer Park*, 1955, (Geyikli Park, 1973); *An American Dream*, 1965, (Amerikan Rüyası, 1970); *Why Are We in Vietnam?*, 1967, ("Neden Vietnam'dayız?"); *The Armies of the Night*, 1968, ("Gecenin Orduları"); *The Executioner's Song*, 1979, (Celladın Şarkısı, 1981); *Ancient Evenings*, 1983, ("Eski Akşamlar"); *Tough Guys Don't Dance*, 1984, ("Sert Erkekler Dans Etmez"). **Deneme:** *The Presidential Papers*, 1963, ("Başkanlık Dosyası"); *Cannibals and Christians*, 1966, ("Yamyamlar ve Hıristiyanlar"). **Çeşitli:** *Advertisements for Myself*, 1959.

MAILLART, Robert
(1872-1940)

İsviçreli yapı mühendisi. Bulduğu yeni taşıyıcı strüktürlerle donatılı betonu hem daha iktisadi hem de daha güzel biçimler içinde kullanmıştır.

6 Şubat 1872'de Bern'de doğdu, 5 Nisan 1940'ta Cenevre'de öldü. 1890-1894 arasında Zürich Teknik Üniversitesi'nde yapı mühendisliği öğrenimi gördü. Birçok tanınmış mühendislik firmasında çalıştıktan sonra, 1902'de Zürich'te kendi bürosunu açtı. 1912'de yerleşmek amacıyla Rusya'ya gitti. Ancak Devrim'in ardından 1919'da ülkesine dönmek zorunda kaldı. Aynı yıl Cenevre'de bir mühendislik bürosu açtı. Bunu izleyen yıllarda, Bern ve Zürich'te açtığı şubelerle kuruluşunu daha da genişletti.

Maillart uzun yıllar donatılı betonun (betonarme) dayanıklılığı üzerine çeşitli deneyler yapmış, direnebileceği en yüksek gerilimi araştırmıştır. Bu çalışmalarına dayanarak 1901'de Zuoz'da ilk köprüsünü gerçekleştirmiştir. Bunu izleyen kırk yıl süresince de İsviçre Alpleri'nde birbirinden farklı tekniklerde, ancak strüktürün neden olduğu benzer bir estetik anlayışı çerçevesinde birçok köprü yapmıştır.

Zuoz'daki köprüsü, donatılı betondan yapılmış üç mafsallı ilk kemer köprü olarak büyük ilgi toplamıştır. Yol ile taşıyıcıların organik bir biçimde bütünleşmesi ilk kez bu yapıda gerçekleşmiştir. *Tavanasa Köprüsü*'nde ise Maillart mafsallandırılmış sandık kirişleri kullanmıştır. Donatılı beton yapımında önemli bir adım sayılan bu yöntemi, *Salginatobel* ve *Rossgräben* köprülerinde de uygulamıştır.

Maillart'ın köprü yapımına en önemli katkısı, asma köprülerin taşıyıcı sistemini tersine çevrilmiş gibi düşünerek, bu sistemde çekmeye çalışan yapı öğelerini basınca çalıştırmak, ortaya çıkan yeni taşıyıcı sistemi de donatılı betona uyarlamak olmuştur. Böylece donatılı betonla çok daha hafif ve dolayısıyla iktisadi çözümlere ulaşmıştır. Bu yöntemi *Val de Tachiel* ve *Schwandbach* köprülerinde kullanarak çubukla pekiştirilmiş kemer köprüler elde etmiştir. Bunlardan ikincisi çağdaş mühendisliğin başyapıtlarından biri olarak nitelendirilir.

Maillart köprülerden başka, fabrikalar ve mağazalar da yapmıştır. Zürich'teki *Giesshubel Mağazası*, mantar döşemenin ilk uygulandığı yapı olarak önemlidir. Kolonu, mantar biçimindeki başlığı ve kirişsiz döşemesiyle bir bütün oluşturan bu sistem, kısa zamanda başka mimarlar tarafından da benimsenerek uygulanmaya başlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Zuoz Köprüsü*, 1901, İsviçre; *Tavanasa Köprüsü*, 1905, İsviçre, 1927'de yıkıldı; *Giesshubel Mağazası*, 1910, Zürich; *Val de Tschiel Köprüsü*, 1925, Grisson Kantonu, İsviçre; *Salginatobel Köprüsü*,

1929-1930, Schiers, İsviçre; *Rossgräben Köprüsü*, 1932, Bern Kantonu, İsviçre; *Schwandbach Köprüsü*, 1933, Bern Kantonu, İsviçre; *Arve Köprüsü*, 1936, Versey, Cenevre.

MAILLOL, Aristide
(1861-1944)

Fransız ressam, heykelci ve baskı sanatçısı. Rodin ile modern heykel arasındaki geçişin en özgün temsilcisi sayılır.

18 Ocak 1861'de Banyuls-sur-Mar'da doğdu, 27 Eylül 1944'te aynı kentin yakınlarında öldü. 1882'de Paris'e gitti. Burada École des Beaux-Arts'da önce Jean-Léon Gérôme'un (1824-1904), sonra da Alexandre Cabanel'in (1823-1889) öğrencisi oldu. 1883'te Gauguin'le tanıştı. Sanat çalışmalarına resim ve duvar halısı tasarımı ile başladı. Gauguin'in etkileri bu dönemde yaptığı duvar halısı tasarımlarında yansıdı. 1886'da Banyuls'da küçük bir duvar halısı atölyesi kurdu. 1893'te Nabiler'le tanıştı ve 1903'e değin sergilerine katıldı. Heykele 1900'lerde başladı. 1908'de Yunanistan'a yaptığı bir gezide bu ülkenin doğasından ve klasik sanat yapıtlarından etkilendi. Bu etkiler çizimlerine ve heykellerine yansıdı. 1910'dan sonra ünü yayıldı ve çok sayıda sipariş aldı. 1939'da yeniden resim çalışmalarına başladıysa da heykelciliği her zaman ön planda tuttu. Ayrıca 1920 ve 1930'larda, tahta baskı tekniğiyle Latin yazarlarının kitaplarını resimledi.

Maillol, Rodin'deki yoğun duygusal romantizmi klasik ölçütlerle yumuşatmış, heykeli öyküsel ilişkilerden de mimarlıktan da bağımsız kılmış, çevresinde dönülebilen heykel kavramını bilinçli bir biçimde gerçekleştirmiştir. Yunanistan'dan döndükten sonra gerçekleştirdiği çıplak kadın heykellerinde sınırlandırılmış bir duygusallık ve net bir kompozisyon anlayışı içinde durgun ve berrak yüzeyler oluşturduğu izlenir. Anıtsal kadın heykelleri, erken 20. yy heykelcilerini kütle ve biçim çözümlemesini irdelemeye yöneltmiş ve çağdaş soyut heykel arayışına ışık tutmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Akdeniz*, yks. 1901, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Gece*, 1902; *Zincirleme Hareket*, 1906, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Bisikletçi*, 1907-1908, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Nehir*, yks. 1939-1943, Modern Sanatlar Müzesi, New York.
- KAYNAKLAR: W.George, *Aristide Maillol*, 1965; J.Rewald, *Maillol*, 1939.
- BAKINIZ: RODIN.

MAIMON, Salomon
(1753-1800)

Polonyalı filozof. Her türlü gerçek bilginin uzay ve zaman koşullarına dayandığını ileri sürmüştür.

Litvanya'nın Nieszewicz kentinde doğdu, 22 Kasım 1800'de Nieder-Siegersdorf'ta öldü. Yoksul bir ailenin çocuğuydu. Önce İbrani dinini, özellikle *Talmud*'u inceledi. Sonra Yahudi tanrıbilimiyle ilgisini kesti, kendini felsefeye verdi. Berlin'e gitti, Wolff'un yapıtlarını okudu, kendisi gibi bir Yahudi olan filozof Mendelssohn ile tanıştı, onun düşüncelerinden yararlandı. Bir süre Kant'ın yazılarına ilgi duydu, onun bilgi kuramı ve eleştirel yöntemini inceledi. Bu nedenle Kant'ın ilgisini çekti.

Maimon'un ileri sürdüğü kurama göre, Kant'ın kendinde varlık *(Ding an sich)* dediği nesneyi bilme olanağı yoktur. Öte yandan insandaki bilme yetilerinin de ne olduğu kesinlikle bilinemez. Zaman ve uzay duyulur varlıklarda nesnel olanı oluşturan iki ilkedir. Bu iki ilke nesnelerin kendi aralarında ortaya çıkan dış ilişkileri kavramaya yarar. Öte yandan bütün gerçek bilgilerin koşulu da uzay ve zamandır. Bunlar dışında bilgi edinme olanağı yoktur. Duyularla ilgili verilerden kaynaklanan tasarımların ayrımı da uzay ve zaman gibi koşullara dayanılarak yapılabilir. Uzay düşüncesi, somut varlıkları yansıtan kavramlarda nesnel olarak bulunur. Belli bir nitelik kazanmış, belirlenmiş her düşüncenin dayanağı zaman kavramıdır.

Maimon nesnel gerçekliğin yalnız matematikte bulunduğu kanısındadır. Ona göre salt bilinç alanında bulunan yalnız matematiktir.

- YAPITLAR (başlıca): *Versuch über die Transzendentalphilosophie*, 1790, ("Aşkın Felsefe Üstüne Deneme"); *Versuch einer neuen Logik oder Theorie des Denkens*, 1794, ("Yeni Bir Mantık Ya Da Düşünme Kuramı Üstüne Deneme"); *Kritische Untersuchungen über den menschlichen Geist*, 1797, ("İnsan Tini Konusunda Eleştirel Araştırmalar").
- BAKINIZ: H.COHEN, KANT, C.WOLFF.

MAINE, Henry James Sumner
(1822-1888)

İngiliz hukuk tarihçisi. Karşılaştırmalı hukuk ve özellikle antropolojik hukuk ile ilgili çalışmalarıyla ünlüdür.

15 Ağustos 1822'de İskoçya'da Roxburgh kentinin Kelso kasabasında doğdu, 3 Şubat 1888'de Fransa'da Cannes'da öldü. 1840'ta Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Pembroke College'a girdi. 1847-1854 arasında Cambridge Üniversitesi'nde medeni hukuk profesörü iken baroya girdi. Londra'da avukatlık stajı yapma hakkını veren bir kurum olan Inns of Court'da

Roma hukuku ile ilgili dersler verdi. 1863-1869 arasında Hindistan'da Sömürge Genel Valilik Konseyi'nde üyelik yaptı ve bu dönemde Hint yasalarını derledi. Daha sonra İngiltere'ye dönerek Oxford Üniversitesi'nde ilk kez karşılaştırmalı hukuk dersleri verdi. 1887'de devletler hukuku profesörü olarak Cambridge Üniversitesi'ne geçti.

Maine en ünlü kitabı olan *Ancient Law*'da ("Antik Hukuk") Roma hukuku, Batı ve Doğu Avrupa toplumsal sistemleri, Hint yasaları ve ilkel topluluklarda hukuk üzerine yaptığı incelemelerden yola çıkarak, antik hukuk kurallarına yansıdığı biçimiyle ilkel insanların düşünceleriyle çağdaş insanların düşünceleri arasındaki ilintiyi irdelemiş, Roma hukukunu doğuran ve gelişimini belirleyen koşulları, geleneklerin etkilerini yitirme sürecini, uygarlığın düzen ve özgürlüğün bileşimi olarak yerleşmesini ele almıştır. Daha sonraki araştırmacılar tarafından geçersizliği kanıtlanan bazı yargılar içermesine karşın hukuk biliminin tarihsel gelişimi üzerine önemli bilgiler içeren bu kitabında, üç önemli genelleme yapmıştır. Bunlardan birincisi, hukukun gelişiminin tanrısal yargı, gelenek ve yasa yolunu izlediğidir. Maine'e göre, eski insanın yaşamında gelenek yoktur, tanrısal yargı sistemli bir bütünlüğü olmaksızın yaşamı düzenler. Toplumsal evrim sürecinde kralın dinsel gücünü yitirmesi ve kral soyundan gelmeyen soyluların siyasi etkilerinin artması ile "geleneksel hukuk dönemi" başlamış, bunu izleyen sistemli yasalar döneminde ise yasalar yazılı hale gelmiş ve hukukun kendiliğinden gelişimi sona ermiştir. Böylece hukukun gelişmesi, değişen toplum ile "donmuş yasalar" arasındaki boşluğu doldurma çabasının ürünü olmaya başlamıştır.

Hukukun tarihsel gelişimi

Maine'in ikinci genellemesi, hukukun gelişmesine ve en eski hukuk biçimlerinin değişikliğine izin veren araçların kurgu, emsal ve yasama olduğudur. Maine'in hukuksal kurguyu ele alış tarzının özel bir önemi vardır. Hukuksal kurgu, bir hukuk kuralının ifade biçimi değişmeden kalırken, özünün, yani işlevinin değişmesi gerçeğini gizleyen herhangi bir varsayım olarak tanımlanmıştır. Kurgu hukuksal değişimin olası görülmediği zamanlarda yasaların farklı uygulanmasına olanak vermektedir. Maine, kurguyu, onu izleyen emsalden daha ilkel bir araç olarak görmüştür. Emsal, yasalarda boşluk olduğunda, evrensel geçerliliği olduğuna inanılan yeni bir ilkeler bütününe başvurulmasıdır; önceden var olan medeni hukuk ile birlikte vardır, zaman içinde onun yerini alır. Gelişme için son değişim mekanizması yasamadır. Maine'e göre yasama, önceki tüm hukuk kaynaklarından, kendi ilkelerinden bağımsız bir yaptırım gücüne sahip olmasıyla ayırt edilir.

Özgür köy toplulukları

Maine'in üçüncü ve en önemli genellemesi, gelişen toplumların deviniminin statüden anlaşmaya *(contract)* doğru olduğu şeklindedir. Maine, bu düşüncesini, Darwin'in evrim kuramının toplumbilimleri üzerinde yaygın etkisinin olduğu bir dönemde, kendi evrimci modelinin temel önermesi olarak ileri sürmüştür. *Ancient Law*'da toplumsal ilişkilerin statü tarafından belirlendiği ilkel topluluklar ile toplumsal ilişkilerin anlaşmalarla belirlendiği karmaşık toplumların karşılaştırılmasına özel ağırlık vermiştir. Statü ile kişilerin tüm ilişkilerinin aile ilişkileri şeklinde oluştuğu toplum durumu kastedilmektedir. Bu ilişkiler kişiye, birbirlerine kan bağı ile bağlı grubun bir üyesi olmaları nedeniyle, soydan soya aktarılarak dayatılır. Anlaşma ile bireylerin özgür ilişkilerinden doğan bireysel yükümlülük anlatılmak istenmektedir. İlkel topluluklarda, birey kendisi için ya sınırlı ölçüde hak ve görev yaratır ya da hiç yaratmaz, statüyü belirleyen geleneksel kurallara ve aile reisinin buyrukları olan yeni kurallara bağımlıdır.

Toplumların statüden anlaşmaya doğru devinimi

Maine, diğer eski uygarlıklar ile ilgili verilerin çok sınırlı, ya da hiç olmadığını ileri sürerek, Yunan ve Roma hukuk belgeleriyle yetinmiştir. Eski Roma'da anlaşmaya dayalı topluma geçiş sürecinin diğer eski toplumlardaki sürece benzeyebileceğini düşünen Maine, bununla birlikte evrim geçiren her toplum için evrensel geçerliliğe sahip bir kuram olamayacağı inancıyla çok-doğrusal *(multilinear)* evrim kavramını kullanmıştır.

Maine'in hukuk sistemlerinin tarihsel gelişiminin statüden anlaşmaya doğru olduğunu göstermesi, 19. yy'ın ilk yarısında İngiltere'de egemen olan analitik hukuk görüşünün etkisinin azalmasına yol açtı. Maine'e göre, John Austin'ın kurduğu ve Analitik Hukuk Okulu olarak bilinen akım, tarihsel araştırma yerine akıl yürütme üzerine kurulu olduğu için, İngiltere'de 19. yy'da var olan anlaşma sisteminin eski çağlarda da var olduğunu varsayıyordu. Oysa Roma ve Hint hukuk sistemlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, Analitik Hukuk Okulu'nun savunduğunun tersine, hukuksal ilişkilerin başlangıçta, bireyi değil aileyi temel aldığını ortaya çıkarmaktaydı. Bireysel mülkiyetin her zaman var olmadığı, aile ya da grup mülkiyetinin tarihsel olarak bireysel mülkiyetten önce geldiği gerçeği, Analitik Hukuk Okulu'nun ileri sürdüğü gibi hukuksal ilişkilerin eski çağlardan beri var olan, vazgeçilmez ve doğal insan özellikleri olmadığını ortaya koymuş, zamana ve mekâna bağlı olarak değiştiği, yani mutlak değil göreli olduğu düşüncesine temel hazırlamıştır.

Maine, düşüncelerini, kurumların kökenlerine ilişkin tarihsel bir çalışma olan *Village Communities in the East and West*'de ("Doğuda ve Batıda Köy Toplulukları") geliştirdi. Geniş ölçüde Alman bilim adamlarının özellikle G. von Maurer'in çalışmalarına dayanarak Kuzey Almanya'da ve Güney Danimarka'da feodalizmden önce uzun süre özgür köy toplulukların yaygın olduğunu ileri sürdü. Maine'in bulgularını, o zamana değin Orta Çağ tarihi konusunda otorite sayılan Stubbs'ın İngiltere'ye uygulaması yoğun tartışmalara neden oldu. İlkin, William James Ashley'nin çalışmaları, Orta Çağ İngiltere'sinde özgür köy topluluklarının varlığı konusunda ciddi kuşkular doğurdu, sonra Fustel de Coulanges bu kuramın Almanya için bile geçerli olamayacağını ileri sürdü.

Maine'in çalışmaları ilkel hukuk üzerine tartışmalı görüşleri ile antropoloji içinde de önemli bir yer tutmaktadır ve çağdaş antropolojik yöntemlerin tohumlarını taşımaktadır. Kan bağına dayalı kabile örgütlenmesi ile siyasal örgütlenme arasındaki farkı Morgan'dan önce gözlemlemiştir. İlkel kanbağı örgütlenmesinin atasoylu ve otokratik olduğunu, aile reisinin buyruklarının *patria potestas*'ın (baba egemenliği) otoriter ifadesi olduğunu ileri sürmüştür.

İlkel toplulukta, ilişkilerin *patria potestas* tarafından sınırlandığını, kan bağının da *potestas*'ın başladığı yerde başladığını savunarak, bu nedenle kan bağına dayalı örgütlenme içinde anaerkilliğin yeri olmadığını iddia etmiştir. Ataerkil ailenin ilkel topluluk örgütlenmesinin temeli olduğu savına, Morgan, Bachofen, McLennan ve Lubbock karşı çıkmışlar, anaerkil ailenin evrensel olarak ataerkil aileden önce geldiğini savunmuşlardır.

Maine'e göre, kan bağının belirleyici olduğu ataerkil topluluklardaki statünün karşıtı, I.İustinianos dönemindeki karmaşık Roma kent toplumu örneğindeki gibi, anlaşmaların belirlediği bir toplumsal sistemdir. Zaman içinde ve mekânsal olarak uç toplumsal biçimleri tanımlamak için kullandığı karşıt tipler *(polar types)* kavramı, kendisinden sonra gelen bazı antropologlar ve toplumbilimciler tarafından da kullanılmıştır. Bu kavramı Morgan, *societas/civitas* (topluluk/yurttaş) karşıtlığını formüle etmek için, Durkheim, "organik dayanışma"nın belirlediği toplum ile "mekanik dayanışma"nın belirlediği toplumu karşılaştırmak için kullanmıştır. Bazı ampirik araştırmalarla, Maine'in kimi tarihsel genellemelerinin geçerli olmadığı ileri sürülmüşse de, karşılaştırmalı tarihsel yöntemi ve bazı kavram ve formülasyonları, hukuk, antropoloji ve toplumbilim için yeni çözümleme olanakları sağlamıştır.

► *Ataerkil aile*

- YAPITLAR (başlıca): *Ancient Law*, 1861, ("Antik Hukuk"); *Village Communities in the East and West*, 1871, ("Doğuda ve Batıda Köy Toplulukları"); *Lectures on the Early History of Institutions*, 1875, ("Kurumların İlk Tarihi Üzerine Dersler"); *Dissertations on Early Law and Custom*, 1883, ("İlkel Hukuk ve Gelenek Üzerine Tezler"); *Popular Government*, 1885, ("Halkçı Yönetim").
- BAKINIZ: J.AUSTIN, McLENNAN, MAITLAND, L.H.MORGAN.

MAINE DE BIRAN
(1766-1824)

Fransız filozof ve devlet adamı. İçdeneyin en önemli bir bilgi kaynağı ve öğrenmenin temeli olduğunu öne sürmüştür.

Marie François Pierre Gonthier de Biran Maine'deki Chateau Gonthier'de doğdu, Paris'te öldü. Périgueux'deki Askeri Kolej'e gönderildi. Burada, matematikteki yeteneğiyle ilgi çekti. Meşrutiyeti savunan kralcılar arasında öğrenim gördü, kendi de bu düşünceyi benimsedi. 1784'te kral muhafızlarına katıldı. Fransız Devrimi'nde kralı savunurken yaralandı. Soylular tutuklanmaya başlanınca, 1793'te Maine'e döndü. Burada felsefe çalışmalarına başladı. 1797'de 500'ler Meclisi'ne seçildi. Cabanis ve Destutt de Tracy ile tanıştı. Felsefe yayınları yanı sıra siyasal etkinliklerini de sürdürdü. Restorasyon döneminde mecliste görev aldı.

Felsefe ile ilgilenmeye başladığı ilk dönemlerde Locke ve Condillac'ı izlemiş, sonra bu filozofların düşüncelerini yeterli bulmamıştır. Maine de Biran'ın

Maine de Biran
B.Duvivier tarafından yapılmış portresi.

bu deneycilere karşı çıktığı konu, dışduyuma verdikleri önemle ilgilidir. İçdeney, Maine de Biran için, en önemli bir bilgi kaynağıdır. *"Sens intime"* adını verdiği içdeney, özellikle, "istençli çaba" konusunda bilgi sağlar. İstençli çaba ise bilginin, bilincin, "ben"in, tinin, nedensellik ve özgürlüğün temelini oluşturur.

Duyum ve algı

Maine de Biran bu görüşünü dizgeleştirmek amacıyla iki ayrım çizer. Bunlardan ilki, izlenimi canlı olan renkler ve tatlar gibi duyumlarla içdeneyde kavranan, gövdeyi istençli olarak devindirme işlevlerini oluşturan algılardır. Özel bir anlamda kullandığı "algı"ya sesli konuşma ve kendi kendine duymayı örnek gösterir. Algı, istençle başlatılan gövdesel devimlerle ilgili çabalar konusunda bilgi veren yetidir. Bu ilk ayrım, bir anlamda, dışdeney ile içdeney arasındadır. İkinci ayrım ise ilk ayrımdaki yetilerin içerikleriyle bağlantılıdır. Ona göre, dış izlenimleri çaba duygusundan ayırmalıdır. Her iki ayrımda da dışdeneyin edilgin, içdeneyin etkin olduğunu vurgular. Yinelenme ve alışkanlığın bu ayırt edilenlerle ilişkisini araştıran Maine de Biran, duyumun yinelenmeyle gücünü yitirdiğini, gözlemlemiştir. Örneğin süregiden sesler, kokular bir aşamadan sonra duyulmaz olur. Oysa, algıyla ilgili yineleme ve alışkanlıkların, becerileri artırdığı, onları, daha sağlam bir kesinlik, büyük bir açıklık ve seçikliğe ulaştırdığı vurgulanmalıdır. Konuştukça daha iyi konuşur, yürüdükçe, belirli oyunları oynadıkça bu işlevlerde daha büyük beceri ve başarı sağlanır. Maine de Biran, bu gözlemlere dayanarak, öğrenmenin algılara ya da içduyuma dayandığını, edilginlikten etkinliğe geçişin böylece sağlandığını öne sürmüştür.

Ben ve nedensellik

İstençli çaba, bu özel anlamdaki algı ile kavranır. Bu ise, deneycî düşünürlerin kuşkulu bularak yadsıdıkları, kimi olgunun daha kolay açıklanmasına olanak sağlar. İstencin algısı yanı sıra, istence karşı direnen, gövdenin bu direnişi de algılanır. Bu karşıtlığın yarattığı gerilimin odağı, kişi ya da "ben"dir. Özdeşlikle ilgili düşüncelerin kaynağı da istence karşı direnen gövdenin algısıdır. İster nesnelerden ister

matematiksel özdeşlikten sözedilsin, bu kavramın kaynağı değişmez. Nedensellik düşüncesi de istenç ve gövde arasında algılanan ilişkiye dayanır. Bu ilişkinin algısı temel alınarak dış dünyadaki olay çiftleri yorumlandığında "nedensel ilişki" denen bağlantı düşüncesi doğar. İstenç ve gövde ilişkisi zorunlu olduğundan, neden-etki ilişkileri de zorunlu olarak değerlendirilir. Maine de Biran'a göre nedensellik ilkesinin kaynağı içdeneydir.

- YAPITLAR (başlıca): *Oeuvres philosophiques de Maine de Biran*, (ö.s.), 1841, ("Maine de Biran'ın Felsefi Yapıtları").
- KAYNAKLAR: H.Gouthier, *Les Conversions de Maine de Biran*, 1947; P.Hallie, *Maine de Biran Reformer of Empiricism*, 1959.
- BAKINIZ: CABANIS, CONDILLAC, DESTUTT DE TRACY, HUME, LOCKE.

MAISTRE, Joseph Marie de
(1753-1821)

Fransız, düşünür. Katolik ve monarşi yanlısı görüşleri doğrultusunda Aydınlanma felsefesine ve Fransız Devrimi'ne karşı çıkmıştır.

1 Nisan 1753'te Fransa'da Chambéry'de doğdu, 26 Şubat 1821'de İtalya'da Torino'da öldü. Sardinya Krallığı'na bağlı Savoie'nın ileri gelen ailelerinden birinin oğluydu. Cizvitler'in yanında din öğrenimi gördü ve Torino'da hukuk okudu. 1774-1792 arasında Savoie Adalet Divanı'nın üyeliği yaptı. 1789 Fransız Devrimi'nden sonra Fransız ordusu 1792'de Savoie'yı işgal edince, İsviçre'nin Lausanne kentine gitti ve yaşamı boyunca sürgünde kaldı. 1799'da yerleştiği Sardinya'da kral IV.Carlo-Emanuele'nin hizmetine girdi. 1803-1817 arasında Sardinya Krallığı'nın St.Petersburg (bugün Leningrad) elçiliğini yaptı. Rusya'dan dönüşünde yerleştiği Torino'da başyargıçlık ve bakanlık gibi görevlerde bulundu.

Maistre'nin kitaplarının büyük bir bölümünü Aydınlanma felsefesine ve Fransız Devrimi'ne yöneltiği eleştiriler oluşturur. Maistre 18.yy'ın Aydınlanma Dönemi'nin filozoflarının eşitlik, özgürlük ve adalet ilkelerine, akla ve deneye dayalı yöntemlerine karşı iman, sezgi ve dinsel dayanışma gibi geleneksel Katolik öğretileri savunmuş, krala ve dine karşı bir suikast olarak değerlendirdiği Fransız Devrimi'ne karşı çıkmıştır. Ona göre devrimin neden olduğu karışıklıklara ancak Tanrı'nın kutsal iradesinin yön vermesiyle, yeniden mutlak monarşinin kurulmasıyla ve dinsel otoritenin sağlanmasıyla son verilebilir.

Maistre 1796'da yazdığı *Considérations sur la France* ("Fransa Üzerine Düşünceler") ile 1814'te yazdığı *Essai sur le principe générateur des constitutions politiques* ("Siyasi Anayasaların Yaratıcı Özelliği Üzerine Bir Deneme") adlı kitaplarında, Fransız Devrimi'nin eleştirel bir çözümlemesini yapmış ve J.J.Rousseau'nun toplum sözleşmesi kuramını eleştirmiştir. Kâğıt üzerinde hazırlanan anayasaların insanlara haklar tanımayacağını, eğer bir toplumun tarihsel ve siyasi geçmişinde haklar ve özgürlükler gelenekleri yoksa, bunun yazılı belgelerle sağlanamayacağını öne sürmüştür.

Maistre'ye göre tarihi yalnızca Tanrı'nın kutsal iradesi belirler ve insanlar buna uymak zorundadır. Papa ve kilise kutsal iradenin yeryüzündeki temsilcileridirler. Siyasi ve toplumsal kurumlar insan aklının ürünleri değil, kutsal iradenin sunduğu düzenin parçalarıdır. Belli bir toplumsal ve siyasi kurumu değerlendirmede tek ölçüt bu kurumun ömrünün uzunluğu ve kutsal iradeye uygun olmasıdır. Mutlak olarak iyi bir yönetim biçimi olmadığını savunan Maistre, her ulusun ruhuna uygun bir yönetim biçimi olduğunu ve çoğu durumda bunun, en uzun ömürlü ve en sık rastlanan yönetim biçimi olan monarşi yönetimi olduğunu ileri sürmüştür.

Maistre'nin toplumun ahlaksal ve tarihsel olarak bireyden önde geldiğine ilişkin görüşleri, Comte ve Durkeim gibi pozitivist sosyologların görüşleri üzerinde etkili olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Considérations sur la France*, 1796, ("Fransa Üstüne Düşünceler"); *Essai sur le principe générateur des constitutions politiques*, 1814, ("Siyasi Anayasaların Yaratıcı Özelliği Üzerine Bir Deneme"); *Du Pape*, 2 cilt, 1819, ("Papa Üstüne"); *Soirées de Saint-Petersbourg*, 2 cilt, 1821, ("St. Petersburg Gece Toplantıları"); *Examen de la Philosophie de Bacon*, (ö.s.), 1826, ("Bacon Felsefesi Üstüne İnceleme"); *Lettres sur l'inquisition espagnole*, (ö.s.), 1838, ("İspanyol Engizisyonu Üzerine Mektuplar"); *Oeuvres complètes*, (ö.s.), 14 cilt, 1884-1886, ("Toplu Yapıtlar").
- KAYNAKLAR: E.Demenghem, *Joseph de Maistre mystique*, 1923; E.Gianturco, *Joseph de Maistre and Giambattista Vico*, 1937; G.Goyau, *La pensée religieuse de Joseph de Maistre*, 1921.
- BAKINIZ: J.J. ROUSSEAU.

MAITLAND, Frederic William
(1850-1906)

İngiliz hukuk tarihçisi. Orta Çağ hukuksal kayıtları üzerine yaptığı tarihsel çalışmalarıyla ünlüdür.

28 Mayıs 1850'de Londra'da doğdu, 19 Aralık 1906'da Kanarya Adaları'nda Las Palmas'ta öldü. Aydın bir aile ortamında yetişti. Babası gibi dedesi de avukattı ve aralarında Orta Çağ'da dinsel inançlara aykırı düşüncelere ilişkin önemli bir kitabın da bulunduğu birçok kitabın yazarıydı. Maitland'ın yerleşmiş inançlara karşı kuşkucu ve belgesel kanıtlarda ısrarcı ve titiz bir tarihçi kişiliği geliştirmesinde dedesinin tarih anlayışı etkili oldu. Eton'da ve Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'da öğrenim gördü. 1873'te lisans, 1876'da yükseklisans derecesi aldı ve baroya girdi. 1880'lerin ilk yıllarında hukuk tarihi ile ilgilenmeye başladı ve özgün elyazması hukuk kayıtlarını inceleyerek *Pleas of the Crown for the County of Gloucester*'i ("Gloucester Piskoposluğu İçin Hükümdar Kararları") yayımladı.

1884'te İngiliz hukuku okutmanı olarak Cambridge Üniversitesi'ne girdi. 1887'de 13. yy İngiliz yasa ve geleneklerinin irdelenmesinde önemli bir payı olan ve iki bine yakın davayı içeren üç ciltlik *Bracton's Note Book*'u ("Bracton'un Not Defteri") yayımladı. 1888'de profesör oldu ve ölümüne değin Cambridge Üniversitesi'nde ders vermeyi sürdürdü.

Maitland, kendinden önceki hukuk tarihçilerinden, Orta Çağ hukuksal belgelerini sistemli bir biçimde derleyerek yayımlaması ve birçok tartışmalı konuyu aydınlatması ile ayrılır. Ona göre, İngiliz hukuk tarihinin o güne değin yazılamamasının nedeni, henüz Orta Çağ yıllıklarının ve diğer hukuk kaynaklarının derlenmemiş oluşudur. Maitland İngiliz hukukunun evrimini, daha önce çözümlenmiş olan, ancak anlaşılması güç olan eski yasaları, toplumsal ve kurumsal tarih içine yerleştirerek ve Avrupa hukuk biliminin gelişimi ile bağlantısını kurarak, düzenli bir biçimde incelemiştir.

İngiliz hukuk tarihi ile ilgili belgelerin derlenmesi ve geliştirilmesi amacıyla 1887'de oluşturulan Selden Society'nin kuruluş çalışmalarına katılmış ve I.Edward döneminden Tudor dönemine değin krallık mahkemelerindeki tartışmaların bir dökümü olan yıllıkların yayımını üstlenmiştir. Frederick Pallock ile yayımladığı ve klasik bir metin niteliği kazanan *History of English Law Before the Time of Edward I*'de ("I.Edward Döneminden Önce İngiliz Hukuk Tarihi") on yıllık bir sürede topladığı verilerin sentezini yapmıştır.

Tarihçiler, İngiltere'nin Norman istilasından önceki dönemi ile ilgili araştırmalarda, istiladan yirmi yıl sonra yapılan bir tür tarım sayımının bulgularını kullanmaktaydılar. *Domesday Book* ("Domesday Kitabı") olarak adlandırılan ve 1086'da kral William'ın emri ile yaptırılan tarım sayımını içeren kitapta, köylülerin kişisel yükümlülüklerine ilişkin bir kayıt olmayışı, bazı İngiliz tarihçilerinin o dönemde özgür köy topluluklarının yaygın olduğu konusundaki savlarına temel hazırlıyordu. Bu konudaki tartışmalar, Maitland'ın 1879'da, *Domesday Book and Beyond: Three Essays in the Early History of England*'ı ("Domesday Kitabı ve Ötesi: İlk Dönem İngiltere Tarihi Üzerine Üç Deneme") yayımlamasına değin sürdü. Maitland'ın bulguları Norman istilasından önceki dönemde özgür köy topluluklarından söz edilemeyeceğini gösteriyor ve bu dönemin belirgin niteliğinin feodalizm olduğunu kanıtlıyordu. Ancak Maitland hukuku tarihsel gelişimin önemli bir öğesi olarak ele almış ve feodalizmi, vasallık ve anlaşmalara dayalı feodal toprak hukuku sistemi olarak yorumlamıştır.

Maitland, Alman Tarihçi Hukuk Okulu'nun öncülerinden Gierke'nin *Das deutsche Genossenschaftsrecht*("Alman İşbirliği Hukuku") adlı 44 ciltlik kitabının bir bölümünü *Political Theories of Middle Age* ("Orta Çağda Siyaset Kuramları") adıyla İngilizce'ye çevirmiş ve yazdığı girişte kendi kullandığı "güven" kavramı ile Gierke'nin işbirliği hukuku kavramı arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları açıklamıştır. Gierke'nin hukuk anlayışına koşut olarak, önce 14.yy'a değin, daha sonra da 15. yy'da İngiliz örf ve adet hukuku ile Roma hukukunun karşılaştırmasını yaparak, geleneksel İngiliz hukukunun Roma hukukundan ne ölçüde etkilendiğini araştırmış, yine Gierke'nin görüşleri ile uyum içinde, devlet ve hukukun iki ayrı varlık olarak tarihsel gelişmenin en önemli etmenleri olduğunu savunmuştur.

Roman Canon Law in the Church of England ("İngiltere Kilisesi'nde Roma Kilise Hukuku") adlı kitabında kilisenin siyasi etkinliğine karşı çıkmamakla birlikte kiliselerin donmuş yargılarını tümüyle yadsıyarak bir dizi tanrıbilimsel yargının geçersizliğini göstermiş ve aklın, geleneksel kavramların kısıtlayıcı etkisinden kurtulmasının önemine dikkat çekmiştir. Maitland, bu yönüyle hiçbir önyargı ve öncülden yola çıkmayan belgesel tarihçiliğin titiz bir savunucusu olmakla birlikte, o dönemde Oxford Okulu'nun benimsediği aşırı ampirizme de kaymadan, kendi döneminde hukuk kurumlarında etkin olan düşüncelerin kökenlerini sorgulamaya yönelik, geçmişi ele alan bir bakış açısı geliştirmiştir.

Orta Çağ hukuku üstüne çalışmaları

Maitland'ın hukuksal tarihin iktisadi ve siyasal tarih ile bağlantısını kurma çabası, bir dizi anlaşılması güç ve karışık belgeyi çözümleyebilmesine olanak sağlamıştır. Hukuk tarihini bir düşünce tarihi gibi ele alması nedeniyle de ilkel insanların düşüncelerinin ve kurumların canlı bir tablosunu çizmiştir. Tarih ve hukukun yanı sıra felsefe öğrenimi görmüş olması, birçok yabancı dile eski metinleri çözebilecek kadar hâkim olması, güvenilir ve yetkin bir tarihçi kimliği kazanmasına ortam hazırlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Pleas of the Crown for the County of Gloucester*, 1884, ("Gloucester Piskoposluğu İçin Hükümdar Kararları"); *Bracton's Note Book*, 1887, ("Bracton'un Not Defteri"); *The History of English Law Before the Time of Edward I* (Pollock ile), 1895, 2 cilt, ("I.Edward Döneminden Önce İngiliz Hukuk Tarihi"); *Domesday Book and Beyond: Three Essays on the Early History of England*, 1897, ("Domesday Kitabı ve Ötesi: İlk Dönem İngiltere Tarihi Üzerine Üç Deneme"); *Roman Canon Law in the Church of England*, 1898, ("İngiltere Kilisesi'nde Roma Kilise Hukuku").

• **BAKINIZ:** GIERKE.

MAKAL, Mahmut
(1930)

Türk öykü ve deneme yazarı. Yayımlandığında büyük ilgi yaratan *Bizim Köy* adlı kitabıyla köy enstitüsü çıkışlı edebiyatçılar dönemini başlatmıştır.

Niğde Aksarayı'nın Demirci köyünde doğdu. 1947'de Konya Ereğlisi İvriz Köy Enstitüsü'nü bitirdi. Altı yıl kadar köy öğretmenliği yaptıktan sonra Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'ne (şimdi Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi) girdi. 1956'da buradan mezun oldu. Ardından çeşitli kentlerde ilköğretim müfettişliği, İstanbul Sağır ve Dilsizler Okulu'nda Türkçe öğretmenliği görevlerinde bulundu. 1968'de öğretmenlikten ayrılarak Bizim Köy yayınlarını kurdu ve yönetti. 1971-1972 yıllarında Venedik Üniversitesi'nde Türk dili ve edebiyatı derslerini okuttu. 1974'te çalışmaya başladığı Karadeniz Bakır İşletme-

Gierke'nin çalışmalarını değerlendirişi

leri Genel Müdürlüğü'ndeki görevinden 1976'da emekli oldu. *Bizim Köy 1975* adlı kitabıyla Türk Dil Kurumu 1977 Gezi Ödülü'nü kazandı.

Mahmut Makal, Türk edebiyatında belirli bir dönemi başlatan "köy notları"nı 1948'de Aksaray ilçesinin Nurgüz köyünde öğretmenlik ederken *Varlık* dergisinde yayımlamaya başladı. Bu notlar, bir köyün günlük yaşamından aktardığı gerçekçi izlenimlerle, o güne kadar belirli bir romantizmle algılanan köy gerçeğini, ilk kez ağırlıklı olarak köyden çıkmış bir aydının bakışıyla sergiliyordu. Hem dergide çıktığı süre içinde, hem 1952'de kitap olarak yayımlandıktan sonra günlük gazetelerden üniversitelere kadar toplumun birçok kesiminde tartışılan bu notlarla Makal, yaşadığı yoksul, karanlık ve unutulmuş Anadolu köyünün gerçeklerini dolaysız biçimde aktararak kendisinden sonra gelen ve çoğu köy enstitüsü çıkışlı yazarlara köy edebiyatı akımının yolunu açmış sayıldı.

Mahmut Makal köy notlarından başka makale ve deneme, röportaj, gezi ve öykümsü notlar biçimindeki yazılarıyla köy gerçeğini işlemeyi sürdürdü.

• YAPITLAR (başlıca): *Bizim Köy*, 1950; *Köyümden*, 1952; *Memleketin Sahipleri*, 1954; *Kuru Sevda*, 1957; *17 Nisan*, 1959; *Köye Gidenler*, 1959; *Kalkınma Masalı*, 1960; *Eğitimde Yolumuz Nereye*, 1960; *İplik Pazarı*, 1964; *Kamçı Teslimi*, 1965; *Yer Altında Bir Anadolu*, 1968; *Kokmuş Bir Düzende*, 1970; *Bizim Köy 1975*, 1976; *Köy Enstitüleri ve Ötesi*, 1979; *Bir İşçinin Günlüğünden*, 1980.

Gorki Birliği'nin kurulması ▸

MAKARENKO, Anton
(1888-1939)

SSCB'li eğitimci ve yazar. Suçlu çocukların eğitilerek topluma kazandırılması için yeni yöntemler geliştirmiştir.

Anton Semyonoviç Makarenko 13 Mart 1888'de Ukrayna'da Harkov bölgesinde Byelopolya kentinde doğdu, 1 Nisan 1939'da Moskova'da öldü. Babası boyacıydı. İlkokulda sınıftaki başarısıyla dikkat çeken Makarenko, ayrıca keman çalıyor, okul korosunda şarkı söylüyor ve güzel resim yapıyordu. 1900'de ailesiyle birlikte Kryukov'a taşındı. 1904'te ortaöğrenimini başarı ödülleriyle tamamladıktan sonra, ilkokul öğretmeni olabilmek için bir yıllık bir eğitim gördü. 1905'te demiryolu işçilerinin çocukları için açılan iki sınıflık bir okula öğretmen olarak atandı. 1905 yılının siyasal olaylarından etkilenerek çarlık rejiminin baskıcı niteliğine tepki duydu. 1911'de Bolinskaya Demiryolları Okulu'na denetçi olarak atandı. 1914'te açılan Poltava Pedagoji Enstitüsü'nün giriş sınavını kazandı ve 1917'ye değin orada yükseköğrenim gördü.

"Bizim" kavramı ▸

1917 Ekim Devrimi'nden sonra daha önce öğretmenlik yaptığı Kryukov'daki okula müdür olarak atandı. Ülkede iç savaş sürüyordu. Alman işgal güçleri ve karşıdevrimciler bu bölgede olumlu çalışmalar yapılmasını güçleştiriyordu. 1920'de Kızıl Ordu'nun Kryukov'a girmesiyle tüm Ukrayna'ya Sovyet-

Anton Semyonoviç Makarenko

ler egemen oldu. Aynı yılın Eylül'ünde Makarenko'ya suçlu gençleri topluma yeniden kazandırmak için kurulan üretim çiftliği türünden bir kampın yöneticiliği önerildi. Makarenko bu görevi hiç duraksamadan kabul etti. Ancak verilen binaların kapısı ve penceresi bile olmadığından her şeye sıfırdan başlamak gerekti. İki ay süren yoğun bir çalışmadan sonra kampa 16-17 yaşlarında altı delikanlı alındı. Bunlar gösterişli giysiler içinde, çevrelerindekileri umursamayan, hırsızlık ve cinayet türünden suçlar işlemiş gençlerdi. Giderek kampta sayıları çoğaldı. Eğitim kitaplarında bu gençlere nasıl davranılması gerektiğine ilişkin hiçbir bilgi yer almadığından, Makarenko, içinde bulunduğu durumu değerlendirerek yeni yöntemler bulmak zorunda kaldı.

Makarenko bir işi tüm boyutlarıyla ele alarak sonuca ulaşabilmek için, herkesin yararına inandığı ortak bir amaç uğrunda çalışmakta yarar görüyordu. Onun yönlendiriciliğinde pedagoji alanında benzeri olmayan bir denemeye girişildi. Kamp sakinlerinin güncel sorunlarını çözücü ve yaşamlarını iyileştirici kısa ve uzun erimli hedefler saptanarak, hep birlikte bu yönde çalışmalara başlandı. Çocukların çalışmalara ve yönetime katılmalarını, her alanda sorumluluk yüklenmelerini sağlayıcı bir örgütlenmeye gidildi. Disiplini ve düzeni sağlayan, gelecek için planlar yapan ve yürüten, gençlerin kendileri olmalıydı. Daha güzel bir yaşam için birbirlerini uyarıcı, karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan bir ilişkiler ağı örülmeliydi.

Kampta yaşayanlar, bu ilkelerden kalkarak, öğretmen ve öğrencilerin uyum içinde çalıştığı ve üyesi olmaktan onur duyduğu bir toplumsal birim oluşturdular. Uygulamadan yeni kuramlar doğdu. Eğitimde "bizim" kavramının benimsetilmesi için, çocuklar, içinde bulundukları topluluğun her işiyle ilgilenmeye, her alanda sorumluluk almaya yöneltildiler. "Bizim" kavramı geliştikçe, iç savaş döneminin güç koşullarında yollarda gözcülük yaparak, yerel kulaklara karşı sürdürülen mücadeleye katılarak, kaçak votka üretici-

lerine baskınlar yaparak öncü bir gençlik örgütü gibi çalıştılar.

Eğitimlerinde okumaya çok büyük önem veriliyordu. Okudukları yapıtların içinde Gorki'nin kitaplarının ayrı bir yeri vardı. Gorki'nin yaşamı içlerinden her hangi birinin yaşamından farksızdı. Gorki'den esinlenilerek okula Gorki Birliği adı verildi. Birlikteki uygulama öyle ilginç ve öğreticiydi ki, iki yıllık uygulamadan sonra Makarenko bunun kuramsal temelini oluşturma zorunluğunu duydu. Bu konudaki ilk raporunu 1922'de hazırladı. 1925'e gelindiğinde Gorki Birliği gerek eğitim, gerek üretim alanındaki başarılarıyla dikkati çekiyordu. Derslerin yanı sıra tarlalarda ve domuz üretme çiftliğinde çalışılıyor, öğrencilerin tiyatro, müzik ve benzeri alanlardaki ilgilerine yönelik çalışmalar yapılıyordu. Çocukların yaptıkları olumlu çalışmaların yanı sıra, kişiliklerinde ve görünümlerinde de önemli değişiklikler olmuş, bir zamanlar teker teker ya da kümeler halinde birliğe gönderilmiş olan yersiz yurtsuz serseriler, temiz giyimli, sevecen, neşeli, disiplinli ve çalışkan çocuklara dönüşmüştü.

Makarenko'nun ikinci önemli girişimi 1931'de kurulan Dzerjinski Üretim Birliği oldu. Bu yeni eğitim kuruluşunun amacı tüm yersiz yurtsuz çocukların barındırılması için başlatılan kampanyanın öncülüğünü üstlenmekti. Verilen eğitim gençleri topluma yeniden kazandırmanın yolunun onları yalnızca çalıştırmaktan değil, üretime katkıda bulunmalarını sağlamaktan ve kişiliklerini geliştirici, nitelikli bir eğitim vermekten geçtiği ilkesine dayanıyordu. Dzerjinski Üretim Birliği'ndeki gençler kısa zamanda kendi kendilerini yönetme, kişisel gereksinmelerinden çok birliğin çıkarlarını gözetme, örgütlenmede gösterdikleri başarı ve geleceğe duydukları güvenden ötürü hem kendi ülkelerindeki hem de ülke dışındaki eğitim çevrelerinin dikkatini çektiler.

Makarenko'nun eğitim konusunda çok sayıda makalesinin yanı sıra gerek edebiyat gerek eğitim açısından önem taşıyan yapıtları vardır. Makarenko'ya göre kişi ile toplum arasında bağlayıcı bir öğe bulunmalıdır. Bu öğe özel olarak kurulan toplumsal bir hücre, yani "birlik"tir. Bu birlik toplumun çıkarlarından yana bir düzenin en temel özelliklerini taşır; birlikteki bireyler toplumun çıkarlarını kendi çıkarları ile özdeşleştirerek, birlik ruhunun oluşması için çaba gösterirler. Sosyalist toplum gibi "birlik" de yeni bir oluşumdur. Makarenko'ya göre sosyalist toplum yapısı olmadan birliğin gerçekleşme ve yaşama olanağı söz konusu değildir. Sosyalist toplum da birlik ilkesini temel aldığından, her kişinin gelişmesi toplumun gelişmesi ile doğrudan bağlantılıdır. Birlik toplumsal bir mikro-yapı olup, toplumdaki tüm ilişkileri yansıtır. Birlikteki ilişkiler toplumdan farklı olarak yüz yüze ve doğrudandır. Birliğin üyeleri birbirlerine karşılıklı olarak bağlı olduklarından, sorumluluk duygusu ve "herkese elini uzatma ilkesi" önem kazanır.

Birliğin en önemli geleneklerinden biri polis soruşturmasından geçerek kampa getirilen çocuklara ve gençlere geçmişlerine ilişkin bir şey sormamaktır. Yeni gelen biri yapıp ettiklerini öğünerek anlatacak olursa önemsenmez, hatta yüzüne gülünür. Yeni gelenlere kampın bir cezaevi olmadığı, kendileri gibi gençler tarafından yönetildiği anlatılır.

Makarenko için birliğin en yüksek amacı, kişilerinin her yönden gelişmesi için gerekli koşulları ve ortamı sağlamaktır. Bir kişiliğin oluşması için onu yakından tanımak ve özenle yetiştirmek gerektiğini, kişilerde birlik bilinci geliştirilmezse, onlara bu ruh aşılanmazsa, bir arada bir şey yapmanın olanaksızlaşacağını savunur. Eğer kişi kalıcı bir birliğin içinde yer almazsa, sürekli kendisi için en uygun ortamı arayacak olursa, daha ilerde kişisel çıkarları ile toplumun çıkarlarını uyumlu kılmakta güçlük çekecektir.

Makarenko birliğin başarısını topluma yararlı olma koşuluna bağlar. Ona göre pedagoji çalışmalarının hedefini toplumsal gelişme yasaları belirler. Pedagoji sosyalist toplumun yeni insanının yetiştirilmesi için öncülük etmelidir. Makarenko için hiçbir eğitim yöntemi mutlak değildir. Bir eğitim yönteminin farklı durumlarda aynı etkiyi yaratacağı ya da yararlı olacağı kesinlikle söylenemez. Bir eğitim kurumunun yöneticisi tutarlı bir eğitim programı uygulamakla yükümlüdür. Kurumun işleyişine ve çocukların geleceğine damgasını vuracak olan yöneticidir. Kişinin kendini geliştirmesi ile, birlik içinde kişiliğini geliştirmesinin eşzamanlı olarak gerçekleşmesinde, öğretmenin yetkinliği büyük önem taşır.

Makarenko'nun amacı her insanın özündeki en değerli niteliklerin ortaya çıkmasına yardımcı olmaktır. Öğrencilerinin kişiliklerini oluşturan olumlu eğilimleri ve güçlü yanları keşfetmeye çalışmış, öğretmenlerin de iyi yetiştirilmiş, bilgili ve anlayışlı olmalarına önem vermiştir.

Ailede çocuk yetiştirme

Makarenko *Kniga dlya raditeley* (Ailede ve Okulda Çocuk Eğitimi) adlı kitabında ailede çocuk yetiştirme konusunu ele almıştır. Bu kitabında ailenin eğitsel etkinliğinin toplumda (Sovyet toplumu) uygulanan eğitim sisteminin uzantısı olması gerektiğini savunur. Çocuğun yaşamının her anında karşılaştığı etkileri, bilinçle ve sürekli olarak yönlendirmek ana-babanın görevidir. Çocuk fiziksel ve zihinsel bakımdan geliştikçe daha karmaşıklaşacak bu yönlendirme işinin de üstesinden gelebilmek için aile de kendini yetiştirmelidir. Evin genel havasının çocuk açısından önemi büyüktür. Eğitim yöntemleri ne denli doğru ve iyi olsa da, ana-baba arasındaki ilişki karşılıklı saygıya dayanmıyorsa, sevgi, dayanışma ve anlayıştan yoksunsa, çocuk üzerinde etkili olamaz. Ana-baba düşüncelerinde, davranışlarında ve amaçlarında tutarlı olamazlarsa, çocuklarının üzerinde etkili olamazlar. Aile bireyleri arasındaki ilişkinin doğal ve üstün amaçlara yönelik olması önemlidir. Çocukları küçük yaşta düzenli bir yaşama, zamanında iş yapmaya, disipline, sözünde durmaya ve aile otoritesine saygıya alıştırmak gerekli dir.

Kuramsal yaklaşımı

Makarenko 10 yılda tamamladığı *Putevka v zhizn, pedagogicheskaya poema* (Yaşam Yolu) adlı kitabında ise kendi yaşamöyküsüyle, üretim birliklerindeki deneyimlerini anlatmıştır. Kitabının kahramanları olan çocuklar gerçek yaşama atıldıklarında edindikleri eğitimin etkisi ile yüklendikleri görevleri başarı ile sürdürmüş, onun suçlu çocuklara yaklaşımındaki cesur girişimini haklı çıkarmışlardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Rutevka v zhizn, pedagogicheskaya poema*, 1933-1935, (Yaşam Yolu, 1. cilt, 1984); *Kniga*

dlya roditeley, 1937, (Ailede ve Okulda Çocuk Eğitimi, 1979).

• **KAYNAKLAR:** *Anton Makarenko, His life and His Work on Education*, 1976.

Makarios

"Enosis"in önderi olması

MAKARİOS
(1913-1977)

Kıbrıslı Rum din ve siyaset adamı. İngiliz egemenliğine karşı mücadele etmiş ve bağımsızlıktan sonra cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

Sürgüne gönderilmesi

13 Ağustos 1913"te Paphos'a (Baf) bağlı Panayia köyünde doğdu, 3 Ağustos 1977"de Lefkoşe'de öldü. Asıl adı Mikhail Khristodolous Mouskos'dur. Babası yoksul bir çobandı. Papaz adayı olarak girdiği Kykoss Manastırı'nın bursuyla tanrıbilim öğrenimini tamamladıktan sonra 1938'de diyakosluğa atandı. 1943'te Atina Üniversitesi'ni bitirdi. 1946'da papazlığa yükseldi. Yükseköğrenimini sürdürmek amacıyla gittiği ABD'de Boston Üniversitesi İlahiyat Okulu'nda iken 1948'de Kition (Limasol ve Larnaka) piskoposluğuna atandığından Kıbrıs'a döndü. Ekim 1950'de ölen II.Makarios'un yerine Kıbrıs Ortodoks Kilisesi başpiskoposluğuna ve Kıbrıs Rum toplumu başkanlığına seçildi.

Osmanlılar'ın 1571'de fethedip 1878'de Çarlık Rusyası'na karşı destek almak için İngiltere'nin yönetimine bıraktığı Kıbrıs Adası, I.Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine bu ülke tarafından ilhak edilmişti. Yunanistan'ın 1915'te Sırbistan'a savaş açma karşılığında adaya sahip olma önerisinin İngiltere tarafından geri çevrilmesinden sonra Kıbrıs 1924 Lozan Antlaşması ile resmen İngiliz egemenliği altına girdi ve 19 Mayıs 1925'te bir Kraliyet kolonisi haline geldi. İngiliz yönetiminin ilk yıllarından itibaren adada çoğunluğu oluşturan Rum toplumunun ortaya attığı Yunanistan'la birleşme *(enosis)* isteği 1931'de Lefkoşe'deki İngiliz hükümet binasının yakılmasıyla yeniden canlandı. İngiltere Kıbrıs Yasama Konseyi'ni dağıtarak bu isteği bastırdı. Ancak II.Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin yanında çarpışmak üzere Kıbrıs Gönüllü Alayı'nın kurulması ve komünist eğilimli AKEL'in (Emekçi Halkın Reform Partisi) kurulmasına izin verilmesi *enosis* hareketinin de güçlenmesini sağladı. İngiltere 1943'te belediye seçimleri yaparak ve 1946'da bazı anayasal reformlara hazırlanarak ada halkının yönetime katılmasına yönelik bir siyaset izleyerek *enosis* yanlılarını yatıştırmak istediyse de Rum toplumu direnmeyi sürdürdü.

1950 başlarında Kıbrıs Ortodoks Kilisesi adına *enosis*'in büyük çoğunlukla onaylandığı bir halk oylaması düzenleyen Makarios, başpiskopos seçildikten sonra değişik siyasi grupların desteğini alarak bu hareketin önderi durumuna geldi. 1952'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Kıbrıs sorunu üzerinde konuştu ve ABD yetkililerinden Kıbrıs'a kendi kaderini tayin hakkının verilmesine yardımcı olmalarını istedi. 1953'te açıkça İngiliz yönetimine karşı çıkmaya başladı. Ertesi yıl Yunan Başbakanı Aleksandros Papagos ile görüşerek sorunun Birleşmiş Milletler'e götürülmesi için baskı yaptı. Ancak bu girişimi sonuç vermedi. Nisan 1955'te Endonezya'nın Bandung kentinde yapılan Asya-Afrika Konferansı'na katılarak bu kortuda Üçüncü Dünya'nın desteğini kazanmaya çalıştı. 1 Nisan 1955'te Yunan ordusunda albay olan Georgios Grivas başkanlığında kurulan EOKA'nın (Kıbrıs Ulusal Kurtuluş Ordusu) şiddet eylemlerine girişmesi üzerine sivil valinin yerine feldmareşal Sir John Harding atandı. Makarios adaya yeni İngiliz birlikleri getirerek olağanüstü durum ilan eden ve çok sayıda kişiyi tutuklayan Harding ile görüşmelere oturdu. Ancak 9 Mart 1956'da EOKA ile ilişkili olduğu gerekçesiyle Hint Okyanusu'ndaki Seychelles (Seyşel) Adaları'na sürgün olarak gönderildi. Bu olay şiddet eylemlerinin yaygınlaşarak artmasına yol açtı. Bunun üzerine 1957'de Kıbrıs'a dönmemesi koşuluyla serbest bırakıldı. Daha sonra Atina'ya yerleşerek hareketi oradan yönetmeyi sürdürdü. Süveyş Kanalı bunalımı sırasında yediği darbeden sonra büyük harcamalarla yapılmış üslerin bulunduğu son dayanağını yitirmek istemeyen İngiltere, Kıbrıs'ta siyasi bir çözüm bulmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulundu. Bu sırada Rumlar ile iç içe yaşayan Kıbrıs Türk toplumu da *enosis* tehlikesine karşı örgütlenmeye başladı ve Türkiye taksim tezini ortaya attı. Sorunun Türkiye ile Yunanistan arasında bir anlaşmazlığa dönüşmesi adadaki şiddet hareketlerinin yer yer toplumlar arası bir çatışma biçimine bürünerek yeniden alevlenmesine yol açtı. Ancak Makarios'un *enosis*'ten vazgeçip adanın bağımsız bir devlet haline gelmesini savunmaya başlaması ve NATO'nun soruna müdahale etmesi barışçı bir çözüm ortamı yarattı.

Şubat 1959'da Türkiye ve Yunanistan'ın Zürich'te yaptığı ikili görüşmelerde ilke anlaşmasına varıldıktan sonra, Londra'da bütün tarafların katıldığı bir konferansta kesin anlaşma sağlandı. Buna göre İngiltere'nin Dikelya ve Akrotiri üslerindeki egemenliği saklı kalmak üzere adanın bağımsız bir cumhuriyet haline gelmesi kabul edildi. Bir Rum cumhurbaşkanı ve bir Türk cumhurbaşkanı yardımcısı altında ortak bir hükümet, nüfusla orantılı bir Temsilciler Meclisi ve ortak bir ordu kurulması kararlaştırıldı. Makarios 13 Aralık 1959'da yapılan seçimle cumhurbaşkanı oldu. Haziran 1960'ta yapılan meclis seçimlerinden sonra Kıbrıs'ın resmen bağımsızlığını kazandığı 16 Ağustos 1960'ta yeni anayasa da kabul edildi. Ancak bir süre sonra Makarios'un cumhurbaşkanı yardımcısına tanınan veto hakkının kaldırılması, tek bir belediye sistemi kurulması ve mali bütçenin genel çoğunlukla kabul edilmesi yönünde anayasayı değiştirmek istemesi gerginliğe yol açtı. 1963'te iki topluluk arasında başlayan çatışmalar Grivas'ın Şubat 1964'te adaya dönmesiyle daha da yoğunlaştı. Bunun üzerine Kıbrıs'a Birleşmiş Milletler Barış Gücü gönderildi. Bazı Türk köylerinin basılmasına misilleme olarak Türkiye'nin adaya yaptığı hava saldırısından sonra ABD'nin arabuluculuğuyla yapılan bir dizi görüşme bir sonuç getirmedi ve 1967 sonlarında Türk toplumu Fazıl Küçük başkanlığında geçici bir yönetim kurdu.

Makarios, 1968 seçimlerinde *enosis*'i savunan Takis Evdakos karşısında büyük bir çoğunlukla yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Bu arada Klerides ve Denktaş arasında yürütülen toplumlar arası görüşmeler sonuçsuz kaldı. Makarios, Ulusal Cephe adıyla yeniden örgütlenen eski EOKA'cıların hedefi haline geldi ve dört kez suikaste uğradı. 1972'de cumhurbaşkanlığı ile ruhani önderliğin birlikte yürütülemeyeceği gerekçesiyle bazı piskoposların muhalefetiyle karşılaştı. Ancak 1973 seçimlerinde yine çoğunlukla cumhurbaşkanı seçildi. Yunanistan'daki askeri cunta ile ilişkileri iyice bozuldu ve 15 Temmuz 1974'te Yunan subaylarının denetimindeki Kıbrıs Rum Ulusal Muhafız Birliği *enosis*'i gerçekleştirmek amacıyla bir darbe düzenledi. Makarios Malta'ya oradan da Londra'ya geçti. Darbeciler eski bir terörist olan Nikos Sampson'u cumhurbaşkanı ilan ettiler. Türkiye'nin 20 Temmuz'da başlattığı Barış Harekâtı'ndan üç gün sonra Atina'daki cuntanın devrilmesiyle birlikte Sampson çekilmek zorunda kaldı ve Temsilciler Meclisi Başkanı Glafkos Klerides geçici olarak devlet başkanlığını üstlendi. 25 Temmuz'da İngiltere, Yunanistan ve Türkiye bir araya gelerek 30 Temmuz'da ateşkes imzaladıysa da, görüşmelerin çıkmaza girmesi üzerine Türk ordusu harekâtını sürdürerek adanın yüzde kırkına yakın bir bölümünü denetim altına aldı. Makarios 7 Aralık 1974'te Kıbrıs'a dönerek cumhurbaşkanlığı görevini yeniden üstlendi. 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulmasına karşı çıkarak adanın eski konumuna dönmesi yönünde çalıştı.

• KAYNAKLAR: H.F.Alasya, *Kıbrıs Tarihi*, 1977; D.Alastos, *Cyprus Guerilla: Grivas, Makarios and the British, 1960*; F.H.Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi*, 1963; S.Bilge, *Le Conflit de Chypre et les Chypriotes Turcs*, 1961; F.Crouzet, *Conflit de Chypre (1946-1959)*, 2 cilt, 1973; A.Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs*, 1960; Ş.S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi*, I, 1984; N. Zia, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, 1975.

• BAKINIZ: DENKTAŞ, GRİVAS, KİPRİYANU, F.KÜÇÜK.

MAKAVEJEV, Dusan
(1932)

Yugoslav film yönetmeni. Sinemaya özgür ve cesur yaklaşımıyla tanınmıştır.

13 Ekim 1932'de Belgrad'da doğdu. 1955'te Belgrad Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nü bitirdikten sonra Film Tiyatro Radyo ve TV Akademisi'ne girdi. Daha okuldayken yaptığı bir kısa filmi 1957 Cannes Film Şenliği'nde gösterildi. 1959'da akademiden mezun oldu. 1962-1964 arasında toplumsal içerikli iki belgesel film çekti. 1965' te ilk uzun metrajlı filmi *Čovjek nije tica*'da ("İnsan Kuş Değildir") özgün üslubunu ve ince bir alaycılığa dayanan sağlam gülmece anlayışını ortaya koydu. 1971 yapımı *WR-misterije organizma* ("WR-Organizmanın Gizleri") Yugoslav Pula Film Şenliği'nde gösterilecekken, resmi makamların hoş karşılamaması nedeniyle yasaklandı.

Makavejev sinemayı bir tür gerilla savaşı olarak görmektedir. Ona göre nasıl bir gerilla her tür silahı kullanırsa, bir yönetmen de sinemada elinin altında olan her malzemeyi kullanabilir. Öyküler, belgeler, aktüalite haberleri, gazete başlıkları onun bu tür silahlarıdır. Makavejev sinemada önemli olanın üslup olmadığını ileri sürer. Şaşırtıcı ve çarpıcı öğeleri özellikle art arda kullanmaktan hoşlanır. Filmleri geniş izleyici kitlesince tutulmuş ve benimsenmiştir.

◄ *Cumhurbaşkanı olması*

• YAPITLAR (başlıca): *Čovjek nije tica*, 1965, ("İnsan Kuş Değildir"); *Ljubavni slučaj ili tragedija službenice PTT*, 1967, ("Kayıp Santral Memuru Olayı"); *WR-misterije organizma*, 1972, ("WR-Organizmanın Gizleri"); *Nevinost bez zaštite*, 1968, ("Korunmasız Masumluk"); *Sweet Movie*, 1974, ("Tatlı Sinema").

MAKKABİ
(? - İÖ 160)

Yahudi, önder, savaşçı. Selevkos kralların karşı verilen bağımsızlık savaşına önderlik etmiştir.

Yuda (Judas) Makkabi'nin doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. Elasa'da (bugün İsrail'de) savaş alanında öldürüldü. Aile adı Hasmonim (Hasmonean) olan Yahudi rahibi Mattathias'ın beş çocuğundan üçüncüsüdür. Yuda, Yahudiler'in işgale ve Helenleştirilmeye karşı başkaldırışına önderlik ettiği ve düşmanlarını yenilgiye uğrattığı için "Makkabi" adını almış ve aile bundan sonra "Makkabiler" diye anılmıştır.Makkabi'nin İbranice'de çekiç anlamına geldiği sanılmaktadır. Kimi yorumcular da bu adın İbranice

makkabyahu (Tanrı Yehova'nın işaretlediği) sözcüğünün kısaltılmışı olduğunu ileri sürerler.

Büyük İskender'in ölümünden sonra Selevkos kralları, işgalleri altındaki Filistin'i Helenleştirme çabalarını sürdürdüler. IV. Antiokhos (İÖ 175-164) Yahudilerin inançlarına da karışmaya başladı, halkın direnmesi üzerine de zor kullanmaya girişti.İÖ 167'de Yeruşalim'deki (Kudüs) Yahudiler'in kutsal tapınağının yanına bir garnizon yerleştirdi; geleneksel şenliklerin ve kutsal Sebt gününün kutlanmasına izin vermedi; On Emir'in bir kopyasının bulundurulmasını, çocukların sünnet ettirilmesini yasakladı; Zeus için çeşitli yerlerde ve Kutsal Tapınak'ta sunaklar yaptırdı. İÖ 167 sonlarında, Yeruşalim'in kuzeybatısındaki küçük Modin kentine gelen IV. Antiokhos'a bağlı bir görevli pagan sunağa ilk kurbanı yaşlı rahip Mattathias ve oğullarının sunmasını istedi. Bunu reddeden Mattathias görevliyi öldürüp, sunağı yıktıktan sonra oğullarıyla dağa çıktı ve orada öteki direnişçi Yahudi gruplarıyla birleşerek bir tür gerilla savaşı başlattı. İÖ 166'da ölümü üzerine önderliği oğullarından Yuda aldı. Yuda kısa zamanda, yendikleri Selevkos askerlerinden aldıkları silahlarla iyi bir ordu kurdu, üzerine gönderilen birlikleri Yeruşalim çevresinden geri püskürttü. Ardı ardına kazanılan küçük zaferlerin Yahudiler'i güçlendirdiğini gören IV. Antiokhos 165'te naibi Lysias komutasında büyük bir ordu gönderdi, fakat yine yenildi. IV. Antiokhos'un öldüğü İÖ 164 yılı sonbaharından başlayarak Yuda'nın etkisi tüm Filistin'e yayıldı. Yahudiler'e yeniden inanç ve tapınma özgürlüğü tanınmasına karşın Yuda ve yandaşları, dinsel olduğu kadar siyasal bakımdan da özgür oluncaya değin savaşmaya kararlıydılar. Yuda son zaferini İÖ 161'de yeni Selevkos Kralı I.Demetrios'un ordularına karşı kazandı, ancak bir süre sonra bir çarpışmada öldürüldü. Kardeşleri direnişi sürdürerek Yahudiler'e siyasal bağımsızlıklarını kazandırdılar.

Kutsal Kitap'ın Eski Ahid bölümünün resmen kabul edilmemiş (apokrypha) kitaplarından dördü "Makkabiler" adını taşır. I. ve II. Kitaplar Yuda ve kardeşlerinin özgürlük mücadelelerini anlatır.

MAKONNEN, Ras
(1852-1907)

Etiyopyalı devlet adamı. 1895-1896 direniş savaşında önemli görevler yapmıştır.

8 Mayıs 1852'de Tigre Eyaleti'nde doğdu, 22 Mart 1907'de Harar yakınlarındaki Qulubi'de öldü. Tanınmış bir komutan olan Mikael Guddessa ile 1813-1847 yıllarında Şawa hükümdarlığı yapan Sahla Selase'nin kızı prenses Tenagne'nin oğludur.

1875'te balambara sanıyla kale komutanı oldu. 1881'de saray haznedarlığına getirildi. Daha sonra Wabari'ye vali olarak gönderildi. 1887'de çoğu soylular Harar emirine yenilen II. Menelik'i terkederken, ona bağlı kaldığı için göze girerek dayazmah sanıyla Harar valiliğine getirildi. Göçmenlerden oluşturduğu bir orduyla Somali topraklarını fethederek Etiyopya'nın doğudaki sınırını Batılı devletlerin işgali altında olan kıyı limanlarına kadar genişletti. 1888'de Fransızlar'la işbirliği yaparak Cibuti'yi kurdu. II.Menelik'in en yakın danışmanı olarak İtalya ile 2 Mayıs 1889'da imzalanan Ucciali Antlaşması'nın hazırlanmasında önemli bir rol oynadı. Aynı yıl ras sanını aldı. 1890 sonlarında antlaşmanın 17. maddesini ileri sürerek Etiyopya'yı himayesi altına almak isteyen İtalya ile beş yıl süren diplomatik görüşmeleri yürüttü. Nisan 1895'te gizlice Cibuti'ye giderek diğer Batılı ülkelerden yardım almaya çalıştı. Aden'e geçme girişiminde başarısızlığa uğradı. II. Menelik'in Ucciali Antlaşması'nı iptal etmesi üzerine Tigre Eyaleti'ni işgal eden İtalyan birliklerini bölgeden çıkarmak amacıyla yapılan Amba Alasa ve Mekele savaşlarına katıldı. 1896'da Aduva'da (Adova) kesin saldırıya geçen İtalyan birliklerinin bozguna uğratılmasında ve İtalya'nın Etiyopya'nın bağımsızlığını tanımasında diplomat olarak önemli bir rol oynadı. 1897'de Mavi Nil'in batısında zengin altın yataklarına sahip Assusa bölgesini fethetmeye gönderildi. 1902'den sonra bir süre Paris ve Roma'da elçilik yaptı. Büyük oğlu Yilma'nın ölümü üzerine 1907'de sonradan Haile Selassie adıyla imparator olacak olan ikinci oğlu Tafari'ye ras sanının verilmesini sağladı.

Haile Selassie'nin çevresi tarafından 1895-1896 direniş savaşının büyük kahramanı gibi gösterilen Makonnen, gerçekte bu savaş sırasında daha çok cephe gerisinde bulunmuş ve diplomatik ilişkileri yürütmüştür. İmparator II. Menelik gibi Batı'ya dayanarak güçlü bir Etiyopya yaratma siyasetini benimsemiştir.

• BAKINIZ: HAİLE SELASSİE, MENELİK II.

MAKRİDİ, Theodor
(1872-1940)

Osmanlı, arkeolog ve müzeci. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin, Çinili Köşk'ün düzenlenmesinde ve eski yapıtların derlenmesinde önemli katkıları olmuştur.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. 1889'da Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra bir süre İstanbul Reji İdaresi'nde çalıştı. 1892'de İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fransızca kâtipliğine atandı. 1897'de kazı komiseri olarak Avusturya ve İngiliz ekiplerinin çalıştığı Efes'e gönderildi. 1897-1898 ve 1902-1906 arasında burada çalıştı. 1900'den 1902'ye değin de Lübnan'da Almanlar'ca gerçekleştirilen Baalbek kazılarında müzeyi temsil etti. Bu dönemde Sidon'da (bugün Sayda) Osman Hamdi Bey'in verdiği yetkiyle kazılar yaparak değerli yapıtlar buldu ve İstanbul'a gönderilmesini sağladı.

1905'te Suriye'de Rakka'da kazılar yaptı ve bugün İstanbul'da Çinili Köşk'te sergilenen İslam çanak çömleği ile başka küçük buluntular ortaya çıkardı. Aynı yıl Alman arkeologu Hugo Winckler'in

Boğazköy araştırmalarında gözlemci olarak görevlendirildi ve beş yıl süreyle bu çalışmalara katıldı. 1907'de Alacahöyük'te *Sfenksli Kapı*'nın ortaya çıkarılmasını sağladı. 1907'de müze muhafızlığına getirildi, 1909'da tasnif memuru ve daha sonra da Yunan, Roma ve Bizans sanatları uzmanı olarak görevlendirildi.

1910'da Selanik yakınlarında bir tümülüs kazısı yaparak Bronz Çağı'na ait bir mezar odası ile zengin buluntuları ortaya çıkardı. İstanbul'da Bizans dönemine ait önemli yapılarda kazılar yürüttü. 1925'te Maarif Bakanlığı adına yapılan ilk kazı olan Ankara tren istasyonu arkasındaki tümülüs kazılarını yönetti. 1930'da müzedeki görevinden emekli oldu. Ayrıca T.C. hükümetinin izniyle Atina'da Benaki Müzesi'nin düzenlemesini de Makridi Bey gerçekleştirdi.

• YAPITLAR (başlıca): "Le temple d'Echmoun à Sidon", *Revue Biblique*, 1902, ("Sayda'da Eşmun Tapınağı"); "La porte des Sphynx à Euyük", *Mitteilungen der Vorderasiatischen-Aegyptischen Gesellschaft*, XIII, 1908, ("Alacahöyük'te Sfenksli Kapı"); "Ankara Höyüklerindeki Hafriyata Dair Rapor", *Maarif Vekaleti Mecmuası*, (7), 1926; "Les récentes fouilles de Constantinople", *Archaeologisches Institut des Deutschen Reiches Bericht über die Jahrhundertfeier*, 1930, ("Konstantinopolis'deki Son Kazılar");

• BAKINIZ: OSMAN HAMDİ BEY.

MALAN, Daniel
(1874-1959)

Güney Afrikalı siyaset adamı. Bütün dünyaya meydan okuyan tutumuyla ırk ayrımının simgesi haline gelmiştir.

Daniel François Malan, 22 Mayıs 1874'te Riebeeck West yakınlarında doğdu, 7 Şubat 1959'da Stellenbosch'ta öldü. Stellenbosch'ta tanrıbilim öğrenimi gördükten sonra Hollanda'ya giderek Utrecht'te felsefe doktorası yaptı. Daha sonra Güney Afrika'ya dönerek Hollanda Kilisesi'nde papazlık yapmaya başladı. Güney Afrika'ya özgü Felemenkçe dil hareketinde etkin olarak yer aldı ve Boer ayaklanması sırasında siyasete atıldı. 1915'te James Hertzog'un kurduğu Milliyetçi Parti'nin yayın organı olan *Die Burger*'in başına geçti.

1918'de parlamentoya girdikten sonra 1924'te Hertzog'un kurduğu ilk hükümette görev aldı. 1933'te Hertzog'un Jan Christian Smuts başkanlığındaki Güney Afrika Partisi ile Birleşmiş Parti adı altında yeni birlik kurması üzerine, hükümetten ayrılıp Milliyetçi Partiyi'yi kurdu. II. Dünya Savaşı sırasında Güney Afrika'nın İngiltere'nin yanında yer almasına karşı çıkarak Naziler'le ilişki kurdu. 1948 seçimlerinde beyazların üstünlüğüne dayalı ırk ayrımını açıkça savunarak seçimleri kazandı ve başbakan oldu. Bunun üzerine Güney Afrika zencileri arasında büyük bir kaynaşma başladı. Nobel Barış Ödülü almış olan Albert Luthuli gibi şiddet aleyhtarı önderler bile "yeni mücadele yöntemleri" için çağrı yapmak zorunda kaldılar. Ancak Malan, yönetimi boyunca süren hareketleri baskıyla sindirmeye çalışarak başlıca sanayi bölgelerinde büyük çatışmalara yol açtı. Çıkardığı yeni yasalarla mülk sahibi olma, seçme ve seçilme, okuma gibi birçok alanda kesin bir ırk ayrımı sistemini yerleştirmeye çalıştı. Afrika'daki sömürgelere bağımsızlık verilmesine sert biçimde karşı çıktı. Ancak Basutoland, Bechuanaland ve Swaziland'in Güney Afrika'ya katılması için yaptığı yoğun baskılar sonuç vermedi. 1954 sonlarında parti başkanlığından ve başbakanlıktan çekildi.

Kendisinden önceki sömürgeci yönetim biçimini her alanda insanlık dışı bir ırk ayrımı sistemine dönüştüren Malan'ın görüşleri, ölümünden sonra hazırlanan Güney Afrika Birliği Anayasası'na ideolojik bir temel oluşturmuştur.

• BAKINIZ: BOTHA, HERTZOG, LUTHULİ, SMUTS.

MALAPARTE, Curzio
(1898-1957)

İtalyan, gazeteci ve yazar. Bir dönem faşizmin en önde gelen yazarlarından biriyken sonradan tutum değiştirmiş, yapıtları üstünde çok tartışılmıştır.

9 Haziran 1898'de Floransa yakınlarında Prato'da doğdu, 19 Temmuz 1957'de Roma'da öldü. Asıl adı Kurt Erich Suckert'tir. Cicognini Koleji'nde okudu, ama bitiremedi. I. Dünya Savaşı'na gönüllü olarak katıldı. 1922'de Ulusal Faşistler Partisi'ne yazıldı ve D'Annunzio'dan sonra bu partinin en güçlü yazarı olarak ünlendi. Kimi Fransızca olmak üzere romanlar, kısa öyküler, oyunlar ve değişik dergilerde yayımlanan siyasal makaleler yazdı. 1940'lardan sonra faşizmden uzaklaştığı için partiden çıkarıldı. 1941'de gazeteci olarak Rus cephesine gitti. Cepheden yolladığı yazılarını derlediği yapıtı *Il Volga nasce in Europa* (Volga Avrupa'dan Doğar) yetkilileri kızdırdığı için Finlandiya'ya sürüldü. İtalya'ya döndükten sonra Napoli'nin işgali sırasında Müttefikler'e yardımcı oldu. Sürgünde iken yazdığı *Kaputt* (Kaputt) adlı romanında Avrupa'nın çöküşünü, savaşın ürkütücülüğünü çok gerçekçi bir biçimde gözler önüne serdi. Bunu izleyen romanı *La pelle*'de (Can Pazarı) yine savaşın yol açtığı acıları ve yıkımları gerçeküstücü bir anlatımla aktardı.

Malaparte'nin yapıtlarında canlı ve güçlü bir anlatım görülür. Ancak savunduğu değerlerin çok açık seçik olmayışı, inanç ve düşüncelerinde zaman zaman görülen belirsizlik, yazdıklarının çok tartışılmasına neden olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): **Roman:** *Avventure di un capitano di Sventura*, 1927; *Sodoma e Gomorra*, 1931; *Sangue*, 1937, (Kan, 1955); *Il sole é cieco*, 1941, ("Güneş Kördür"); *Kaputt*, 1944, (Kaputt, 1969); *La pelle*, 1949, (Can Pazarı, 1950). **Oyun:** *Anche le donne hanno perso la guerra*, 1954, (Kadınlar da Savaşı Yitirdi, 1965). **Çeşitli:** *Technique du coup d'état*, 1931, (Hükümet Devirme Tekniği, 1966); *Il Volga nasce in Europa*, 1943, (Volga Avrupa'dan Doğar, 1967).

MALCOLM X
(1925-1965)

ABD'li zenci önder. Irk ayrımına karşı sürdürülen mücadelenin önderlerindendir.

19 Mayıs 1925'te Nebraska Eyaleti'ne bağlı Omaha'da doğdu, 21 Şubat 1965'te New York'ta öldü. Asıl adı Malcolm Little'dır. Babası, zenci önder Marcus Garvey'in görüşlerini benimsemiş Baptist bir rahipti. Küçük yaşta ırkçı Klu Klux Klan örgütünün saldırıları üzerine ailesiyle Michigan Eyaleti'ne bağlı Lansing'e taşındı. Lansing'de bulunduğu yıllarda Klu Klux Klan tarafından evleri yakıldı, babası öldürüldü. Annesinin akıl hastası olması üzerine bir yetimhaneye verildi ve yatılı devlet okullarında öğrenim gördü.

On beş yaşında öğrenimini yarıda bırakarak kızkardeşiyle birlikte Boston'a yerleşti. Burada yaşamını hırsızlık, uyuşturucu satıcılığı gibi yasadışı işlerle sürdürdü. 1946'da hırsızlık suçundan tutuklanarak 10 yıla mahkûm oldu. Hapishanede bulunduğu yıllarda Elijah Muhammed'in önderliğindeki Kara Müslümanlar örgütünün görüşlerinden etkilendi, İslam dinini benimsedi. 1952'de serbest bırakıldıktan sonra Chicago'ya giderek Elijah Muhammed'le tanıştı. Örgüte kabul edilerek Malcolm X adını aldı ve Elijah Muhammed'in öğrencisi oldu.

Kara Müslümanlar örgütü içinde kısa zamanda yükselerek ikinci adam durumuna geldi ve örgütün sözcülüğünü üstlendi. Yaptığı konuşmalarda zencileri beyazların dini olarak gördüğü Hıristiyan dininden ayrılarak Müslüman olmaya çağırdı. Beyazların zenciler üzerindeki şiddete dayalı baskısı karşısında Martin Luther King yandaşlarınca sürdürülen pasif direniş yöntemlerinin yeterli olmadığını savundu.

Kasım 1963'te başkan Kennedy'nin öldürülüşünü destekler biçimde bir konuşma yapması üzerine Elijah Muhammed tarafından örgüt içindeki etkinliğine son verildi. Malcolm X, Mart 1964'te Kara Müslümanlar örgütünden ayrılarak Müslüman Cami adıyla yeni bir örgüt kurduğunu açıkladı. Ardından Afrika Amerikan Birliği adıyla bir örgüt daha kurarak Afrika ülkelerinin parasal desteğini sağladı. Mekke'ye gidip hacı olduktan sonra El Hacı Malik El Şahbaz adını alarak tüm insanların kardeşliğine inandığını ve beyazları artık düşman olarak görmediğini belirtti.

Kara Müslümanlar ve Müslüman Cami örgütleri arasında süren düşmanlık nedeniyle evi bombalandı, tehditlere uğradı. 21 Şubat 1965'te Harlem'de düzenlediği bir toplantı sırasında öldürüldü. Arkadaşı gazeteci Alex Haley'e yazdırdığı otobiyografisi ölümünden sonra yayımlanarak geniş yankı uyandırdı.

Düşüncelerin kökeni

- YAPITLAR (başlıca): *The Autobiography of Malcolm X*, (ö.s.). Alex Haley (haz,), 1965.

- BAKINIZ: GARVEY, LUTHER.

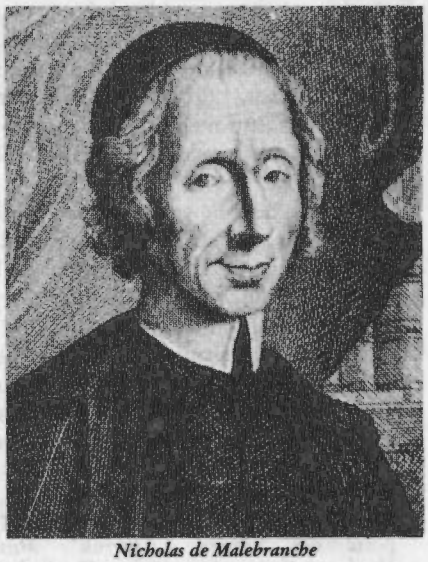

Nicholas de Malebranche

MALEBRANCHE, Nicholas de
(1638-1715)

Fransız filozof ve din adamı. Evrendeki tek etkin ilkenin ve tek gerçek nedenin Tanrı olduğunu, her şeyin Tanrı'da görüldüğünü öne sürmüştür.

6 Ağustos 1638'de Paris'te doğdu, 13 Ekim 1715'te aynı kentte öldü. Önce Collége de la Marche' ta, sonra Sorbonne Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Augustinusçu Oratoire tarikatına girdi. 1664'te rahip oldu. Büyük ölçüde etkilendiği Descartes'ın yapıtlarını incelemeye başladı. Bu çalışmalar sonunda yazdığı *De la recherche de la vérité* (Hakikatın Araştırılması) 1674'te yayımlandı. Büyük ilgi gören bu kitap başka dillere de çevrildi ve dönemin sayılı düşünürleriyle Malebranche arasında yazılı tartışmalar başlattı. Amacı, Descartes'ın görüşlerini dine daha uygun duruma getirmek olmasına karşın, kilise kendisini dışladı, yapıtlarını yasak kitaplar listesine aldı. Spinozacılık'la da suçlanan Malebranche, kimi yazışmalarında görüşlerinin Spinoza'nınkilerden ayrıldığı konuları belirginleştirmeye çalıştı. Leibniz ise anlıkla ilgili düşüncelerinin, Malebranche'taki aranedencilikle uyuşmadığını görmüş, onun devim yasaları konusundaki görüşlerini eleştirerek yanlışlarını göstermiştir.

İde kavramını yerine göre düşünce, tasarım olarak anlayan Malebranche'ın düşünce dizgesi Descartes ve Augustinus'un kimi öğretilerinin bir bireşimi olarak görülebilir. O, Descartes'ın savlarını tutarlı olarak geliştirmiş ve bunları dinsel-Augustinusçu sonuçlarla uzlaştırmıştır. Ona göre, var olmayanın hiçbir niteliği de olamayacağından, düşünen "Ben"in var olması gerekir. Oysa "Ben" nedir? Ben gövde olamaz, çünkü uzamı yoktur. "Ben"in bilinen tek niteliği düşünmek olduğuna göre "Ben" kavramı gövde kavramından bütünüyle ayrıdır. Öyleyse, insanlar özdeksel gövdeler olarak düşünülemez. Öte

yandan, insandaki düşüncelerin özdeksel bir dış dünyadan kaynaklandığını söylemek için de geçerli bir neden bulunamaz. Düşüncelerin konularını doğrudan vermediği ve yetkin olmayan birer yansımadan başka bir nitelik tanımadığını her filozof onaylamıştır. Ancak nereden geldiklerine değgin bir görüş birliği yoktur. Düşüncelerin dış dünyadan geldiği savı, böyle bir dış dünyanın varlığı kanıtlanamayacağından, temelsizdir. Düşünceler özdeksel olmayan varlıklardır. Öte yandan, bilginin tümü de düşüncelerle sınırlıdır. İnsan nesneleri değil, yalnızca düşünceleri bilir. Bütün özdeksel nesneler yok olsa, ya da hiçbir zaman var olmasa bile düşünceler yine olabilir.

Düşüncelerin nedeni özdeksel bir dış dünya değilse insanın kendisi olmaz mı? Düşünceleri insanın kendisi yaratmaz mı? Durum böyle olursa, düşünce denilen bu gerçek varlıkların yalın olan bir bölümünü, insanın yoktan var ettiğini söylemek gerekir. Oysa yoktan var etmek Tanrı'nın yetisidir, insan anlığının değil. Nesnelerin tasarımlarını yaratabilmek için anlığın bunları bilmesi, tanıması gerekir. Ancak nesneleri tasarımlardan bağımsız olarak bilmeye olanak yoktur, anlığın tasarımları yaratabilmek için başka tasarımlardan yararlanması kaçınılmazdır. Tasarımları yaratabilmek yine onlara dayanmak gerekirse, insanın kendi tasarımlarının nedeni olması, sonsuz bir döngü durumu doğuracak, olanaksız kalacaktır.

Tasarımların fiziksel bir dış dünyadan ya da insanın kendi anlığından kaynaklandığı söylenemeyeceğine göre, Descartes'ın ileri sürdüğü gibi, bunların doğuştan oldukları düşünülebilir mi? Tasarımlar, insan doğarken, onunla birlikte yaratılmış, onun anlığına yerleştirilmiş olamaz mı? Doğuştan düşünceler olduğunu onaylamak, anlıkta doğuştan "sonsuz sayıda düşünceler sonsuzluğu"nun bulunduğunu varsaymayı gerektirir. Çünkü, düşünülebilecek değişik biçimlerin sayısı sonsuzken, bir üçgen de, sonsuz değişik boy ve biçimlerde düşünülebilir. Bu güçlük bir yana, tasarımlar anlıkta doğuştan olsalardı, anlığın hangi nesneyi, hangi düşünce ile tasarımlayacağını bilebilmesi için temel, ya da örnek olarak kullanacağı başka tasarımlara gereksinim duyacak, böylece yine bir sonsuz döngü doğacaktı. Malebranche, böylece Descartes ile birlikte, tasarımları insanın yaratamayacağını onaylarken, ondan ayrılarak bunların dış dünyadan ya da doğuştan olabileceklerini de yadsımıştır. Malebranche'a göre tasarımlar nesneldir ve her insanda ortaktır. Bu nesnellik ve ortaklık, Descartes'ın düşüncelerde gördüğü, her insanda özdeş olan nitelikleri, doğuştan düşünceler savını varsaymayı gerektirmeden, açıklamaya olanak sağlar. Aritmetik gibi bilgilerin her insanda ortak ve özdeş olması, zorunlu doğruluklar, tasarımların doğuştan olmasından değil hem ortak hem de nesnel olmalarındandır. Malebranche'a göre insanın algıladığı düşünceler, Tanrı'nın evreni yaratmak için kullandığı, bu yaratışta örnek aldığı, O'nun anlığındaki *(ante rem)* tasarımlardır. İnsan, Tanrı'nın anlığındaki tasarımları algılar, tasarlar. İnsanın bildiği, tasarımladığı her şey ona Tanrı'nın varlığını kanıtlar. Ancak Tanrı'nın doğası, kendisi hiç bilinemez. Bu, insanın insan olarak, yaşamı içinde, kavrayabileceği bir şey değildir.

Bilgiyi oluşturan tasarımlar gerçek anlamıyla insanın tasarımları değil, Tanrı'nın nesnel düşünceleridir. Her insan bu düşünceleri tasarımlar. İnsan, Tanrı'nın onu aydınlatmak istediği ölçüde bilebilir. Doğruluk, tasarımları Tanrı'da görmektir, bu nedenle ancak Tanrı'da olanaklıdır. Çünkü doğruluk bütünüyle Tanrı'daki tasarımlara özgü bir durumdur.

Malebranche, Tanrı'nın anlığındaki düşünceler yüzünden nesneler dünyasını yaratmış olmasının bir zorunluluk olmadığını savunur. Böyle bir zorunluk, ona göre, Tanrı'nın sonsuz yetkinliği ile bağdaşamaz. Tanrı sonsuz nitelikleri arasında, salt etkinliktir, yaratıp yaratmamak onun istencine bağlıdır. Evrendeki tek etkin varlık Tanrı'dır, çünkü başka bir etkin varlığın daha bulunması O'nun salt ve sonsuz eylem yetisini sınırlandırır.

Nesneler edilgindir

Malebranche, nesnelerin etkileyici güçleri olduğu ve nedensel ilişkilerin bundan kaynaklandığı görüşünü yadsır. Ona göre neden ve etkiyi, neden olan nesnenin içindeki güçlerle değil de, Tanrı'nın koyduğu kimi genel devinim yasalarına uygun devinimle açıklamalıdır. Bir nesne ya da olay, bir başkasına, yasalara göre devinmekle neden olur. Bu yasaları Tanrı koymuştur ve yine Tanrı onları etkin olarak uygular. Nesneler içinde etkin güçler bulunduğunu söylemek gereksizdir. Böyle bir gücün açık ve seçik bir tasarımı olmadığı gibi bilindiği de söylenemez. Belirli bir nesnenin tasarımında o nesnenin hangi etkileri getireceği düşüncesi bulunmaz. Nesnelerin birbirleriyle nedensel olarak ilişkili biçimle gözlemlendiği yerlerde de, gözlemlenen bütün olgu, olaylar arasındaki biraradalık ve sürekli bağlılaşımdır.

Tasarımlar doğuştan değildir

Nesnelerin varlığı Tanrı'ya bağlı ise, Tanrı nesneleri yalnızca yaratmakla kalamaz; onları aynı zamanda korumalı, varlıklarını sürdürmelidir. Tanrı nesnelerin varlıklarını sürdürecekse, onları zaman boyunca ya aynı yerde ya da değişik yerlerde sürdürecek, ya durağan ya da devinim içinde var edecektir. Tanrı'nın, durağan ya da devimsel olarak, sürdürdüğü varlığı değiştirecek başka bir güç söz konusu değildir, devimi başlatacak, durduracak, Tanrı dışında bir ilke yoktur. Bu nedenle nesneler bütünüyle edilgendir. Nesneleri devindiren tanrısal istençtir. Nedensel ilişki içinde görünen iki nesne, olay söz konusu olduğunda, birinin öbürünü devindirmesi düşünülmemelidir. Burada bir nesne, bir olay ötekinin devinimine aranedendir *(cause occasionelle)*.

Aranedencilik

İkinci nesne ya da olayın devinmesinin gerçek nedeni *(cause réelle)* Tanrı'dır. Nesnelerin devinimi, Tanrı'nın koyduğu devinim yasalarına göredir, bu yasaların etkin uygulayıcısı da Tanrı'dır. Devinen bir nesne, bir başkasına çarptığında, onun devinmesini sağlayan, gerçek neden olur, bu da doğal bir sonuçtur.

Bu ilkeler, gövde ve anlık arasındaki ilişki için de geçerlidir. Ne anlık gövdede ne de gövde anlıkta değişim veya devim oluşturabilir. Bunlar arasındaki ilişkinin görünüşteki nedenleri, gerçek nedenler değil, ancak aranedenlerdir. Kişi, ya da "Ben", gövdesindeki devimin gerçek nedeni olsaydı, bu devimi hangi yolla oluşturduğunu da bilirdi. Oysa, insanlar eylemlerini genellikle kendiliğinden gerçekleştirirler. Belirli bir eylemde bulunmayı istemek, o eylemin ortaya çıkmasının aranedeninden öte bir etkinlik taşımaz. Eylemin gerçek nedeni, kendi koyduğu devim yasalarına göre gövdeyi devindiren, Tanrı'dır. Nesneler de, edilgin varlıklar olarak, anlıkta etki bırakamaz. Nesnelerin

görünürdeki etkileri, araneden olma da, gerçekte Tanrı'dan kaynaklanır.

Tanrısal istenç

Bütün evren, Tanrı'nın istencine göre işler. Bu işleyişe, Tanrı'ca, düzenli ve yasallaşmış bir biçim verilmiştir. Tanrı isterse her şeyi her an değiştirebilir. Bu, O'nun, etkin bir varlık oluşunun sonucudur. Ancak Tanrı kendi koyduğu bir ilkeye göre davrandığından, etkiler de yasaya uygun biçimde gerçekleşir. Doğa biliminin konusu bu yasaları araştırmadır, ancak bu yasaların nedenine ulaşamayacağından açıklamaya değil, betimlemeye yönelik olmalıdır.

Malebranche, çağdaşları ile olan tartışmalarında, görüşlerine büyük değer verilmiş, ancak en önemli etkiyi, kendisinden sonra gelen Berkeley ve Hume üzerinde bırakmıştır. Berkeley, Fransa'ya yaptığı gezilerde, Malebranche'ı tanımış ve kendisiyle tartışmış, Hume ise yapıtlarını okumuştur. Fiziksel bir dış dünyanın var olsa bile bilinemeyeceği, neden ve etkiler arasında zorunlu ilişkilerin gözlemlenmediği, gözlemlenenin sürekli bir bağlaşım olduğu, "Ben" kavramının açık ve seçik olmadığı düşünceleri de Hume'un yaklaşımında önemli bir yer tutmuştur. Felsefesini uslamlamalara dayandırmış olan Malebranche'ın pek çok konu ile ilgili usavurmaları günümüz düşünürlerine de esin kaynağı olmaktadır.

- YAPITLAR (başlıca): *De le Recherche de la vérité*, 1674, (Hakikatın Araştırılması, 1947); *Conversations Chrétiennes*, 1677, ("Hıristiyanca Konuşmalar"); *Éclaircissements*, 1678, ("Aydınlanmalar"); *Traité de la nature et de la grâce*, 1680, ("Doğa ve Kayra Üzerine İnceleme"); *Entretiens sur la métaphysique et sur la religion*, 1688, (Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler, 1946).

- KAYNAKLAR: H.Gouthier, *La Philosophie de Malebranche*, 1948; M.Gueroult, *Malebranche*, 1955.

- BAKINIZ: ARNAULD, AUGUSTINUS, BERKELEY, DESCARTES, FOUCHER, HUME, LEIBNIZ, PLATON.

MALENKOV, Georgi Maksimilianoviç
(1902)

SSCB'li devlet adamı. 1953-1955 arasında bakanlar konseyi başkanlığı yapmıştır.

8 Ocak 1902'de Orenburg'da (bugün Rusya Sovyet Sosyalist Federe Cumhuriyeti'nde) doğdu. 1918-1920 arasındaki İç Savaş sırasında Kızıl Ordu'ya girerek karşıdevrimcilere karşı savaştı. 1920'de RKP(B)'ye (Rusya Komünist Partisi-Bolşevik) üye oldu. 1922-1925 arasında Moskova'daki Yüksek Teknik Okul'da mühendislik öğrenimi gördü. 1925'ten sonra, 1924'te SBKP(B) (Sovyetler Birliği Komünist Partisi-Bolşevik) adını alan RKP(B)'nin Merkez Komitesi'ne bağlı olarak çalışmaya başladı. 1932'de Stalin'in özel sekreterlerinden biri oldu. 1934'te SBKP(B) Merkez Komitesi'ne bağlı Üst Düzey Parti Örgütleri Komitesi başkan yardımcılığına, 1936'da SBKP(B) Merkez Komitesi'ne ve buna bağlı Örgütlenme Bürosu'na üye seçildi. 1941'de Politbüro aday üyesi oldu.

Haziran 1941'deki Nazi işgalinden sonra kurulan Devlet Savunma Komitesi'nin uçak sanayiinden sorumlu üyesi oldu. 1943'te Nazi işgalinden kurtarılan bölgelerde iktisadi etkinliği canlandırmakla görevli bir komitenin başkanlığına getirildi. Mart 1946'da Politbüro üyesi, bakanlar konseyi başkan yardımcısı ve SBKP(B) Merkez Komitesi 2.sekreteri oldu.1947'de A.Jdanov'la birlikte Kominform'un kuruluş çalışmalarına katıldı. Mart 1953'te, aynı tarihte Stalin'in ölümüyle boşalan SBKP 1.sekreterliğine ve bakanlar konseyi başkanlığına (başbakanlık) getirildi.

Kısa bir süre sonra parti 1.sekreterliği görevini N.Kruşçev'e bırakan Malenkov, Prezidyum (1952'ye değin Politbüro) üyeliğini korumakla birlikte, bu tarihten sonra parti örgütü üzerindeki denetimini önemli ölçüde yitirdi. Öte yandan, uygulanmasını istediği tüketim malları üretimine öncelik veren sanayi politikası ve parti örgütünün güçlendirilmesi konularında Kruşçev'le çelişkiye düştü. Öncelikle tarımsal üretimi artırmak gerektiği görüşünde olan Kruşçev'in, 1954'te Merkez Komite'nin onayıyla uygulamaya koyduğu tarım politikası kısa bir süre sonra başarısızlıkla sonuçlandı.

Malenkov, Şubat 1955'te toplanan Merkez Komitesi genişletilmiş toplantısında, Kruşçev'in önderliğini yaptığı bir grup Merkez Komite üyesi tarafından, tarım araçları ve traktörler gibi ağır sanayi mallarının üretimine gereken önemi vermeyerek tarım programının başarısızlığa uğramasına neden olmakla ve parti örgütünü ihmal etmekle suçlandı. Bunun üzerine bakanlar konseyi başkanlığından istifa ederek yerini Bulganin'e bıraktı ve enerji istasyonları bakanlığını üstlendi. Ancak Kruşçev'e karşı yürüttüğü muhalefet nedeniyle, Haziran 1957'de Molotov ve Kaganoviç'le birlikte "anti parti bir hizip" kurmakla suçlanarak Prezidyum'dan ve Merkez Komite'den çıkarıldı. Aynı tarihte Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ndeki Ust-Kamenogorsk'ta bulunan bir enerji istasyonunun yöneticiliğine atandı. 1963'te emekliye ayrıldıktan bir yıl sonra, artık SBKP üyesi olmadığı açıklandı.

- BAKINIZ: BERİA, BULGANİN, JDANOV, KRUŞÇEV, MOLOTOV, STALİN.

MALEVİÇ, Kazimir
(1878-1935)

SSCB'li ressam ve sanat kuramcısı. Geometrik soyut anlayışın ülkesinde ve Avrupa'da benimsenmesinde öncü olmuştur.

Severinoviç Kazimir Maleviç 11 Şubat 1878'de Kiev'de doğdu, Leningrad'da öldü. Eğitimini önce Kiev Sanat Okulu'nda, 1905'ten sonra da Moskova Güzel Sanatlar Akademisi'nde yaptı. Bu sıralarda izlenimci (empresyonist) bir yönde çalıştı. 1908 dolaylarında Larionov ve Gonçarova ile tanışması,

üslubunda köklü bir değişime neden oldu.1913-1914 yıllarında Bireşimci Kübizm'den esinlenerek Picasso ve Braque türü yapıştırma resimler (kolaj) yaptı. 1915'te Suprematizm akımını geliştirdi. 1919-1921 arasında Moskova ve Leningrad'da resim öğretmenliği yaptı. 1921'de Sanat Kültürü Enstitüsü'nün (INKHUK) Vitebsk kolunun başına getirildi, 1922'de aynı kuruluşun Leningrad merkezinde çalıştı. 1926'da Varşova ve Dessau'ya gitti. Dessau'da iken Bauhaus okulunda ders vermekte olan J.Arp ve K.Schwitters'le tanıştı. Aynı yıl Leningrad'a yerleşti ve yeniden figüratif resme döndü. 1927'de kuramsal çalışmalarını *Die Gegendstandslose*, ("Nesnesiz Dünya") adlı kitabında topladı. 1930'larda arkadaşlarının ve ailesinin bir dizi portresini yaptı.

Maleviç sanat yaşamının başlarında Fransız ustaların etkisiyle kısa bir süre uyguladığı izlenimci üsluptan sonra, Gonçarova ve Larionov'un etkileriyle gelişmiş bir "ilkellik"e yönelmiş ve köylüleri konu aldığı resimler yapmıştır. Giderek Kübizm'in etkisine girmiş ve aynı konuları düzlemlere bölerek işlemeye başlamıştır. *Kırda Yağmur Sonrası Sabahı* ve *Tahta Rendeleyen Adam* gibi resimlerinde özellikle Léger'nin boruları anımsatan biçimlerin ve parlak renklerle karşıt tonların kullanıldığı bir üslubun varlığı gözlenir. Düzlemlerin ve hacimlerin düzenlenmesi kaygısı önem kazanmaya başlayınca, konu giderek önemini yitirmiştir. Bu gelişmeye Gelecekçilik'in etkileri de katılınca Maleviç, Kübik Gelecekçilik (Kübo-Fütürizm) adını verdiği bir üslup geliştirmiştir. Kübik Gelecekçilik 1912-1914 arasında edebiyat alanında Mayakovski'nin, resimde de Maleviç'in öncülüğünde gelişmiştir. Maleviç, bir süre de "Anlamsız Gerçekçilik" adını verdiği yapıştırma resim denemeleri yapmış, bu yapıtlarında, mantık dışı söz oyunlarına yer veren Mayakovski ve Kruçyenik gibi şairlerden esinlenerek birtakım nesnelerle sözcük parçalarını bir arada betimlemiştir. Soyutlamayı, giderek daha yoğunlaştıran Maleviç 1914'ten sonra tümüyle nonfigüratif bir soyuta yönelmiştir. 1913'te Kruçyenik'in *Güneşe Karşı Kazanılan Zafer* adlı operası için yaptığı dekor ve kostüm çalışmaları, Suprematizm'in kuramlarını geliştirmesinde etkili olmuş, 1915'ten sonra sergilediği *Sekiz Kırmızı Dikdörtgen* ve *Beyaz Üstünde Beyaz* gibi suprematist resimleriyle tümüyle geometrik bir soyutlama ortaya koymuştur.

Maleviç'in Suprematizm'den amaçladığı, sanat yapıtının temsili öğelerden arıtılması ve toplumsal, siyasal ya da işlevsel hiçbir amaç taşımamasıdır. Suprematist felsefenin temelinde yatan, insanın doğaya üstünlüğü düşüncesini Maleviç, geometrik biçimlerle simgelemiş, doğada hiçbir örneği bulunmayan kareyi suprematist düşüncenin temel öğesi olarak nitelemiştir. Sanatçının ruhsal açıdan bağımsızlığını koruması gerekliliğini savunmuş, bu düşüncesini *Beyaz Üstünde Beyaz* adlı tuvalinde doruk noktasına ulaştırmıştır. Burada kullandığı beyaz kare, insanın sonsuzlukla birleşmesini simgeler.

• **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Çiçekçi Kız*, 1904-1905, Rus Müzesi, Leningrad; *Yıkanan*, 1910, Stedelijk Müzesi, Amsterdam; *Kırda Yağmur Sonrası Sabahı*, 1911, Guggenheim Müzesi, New York; *Kovalarla Kadın*, 1912, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Tahta Rendeleyen Adam*, 1912, Guggenheim Müzesi, New York; *Sekiz Kırmızı Dikdörtgen*, 1914, Stedelijk Müzesi, Amsterdam; *Sarı Dikdörtgen*, 1917-1918, Stedelijk, Amsterdam; *Beyaz Üstünde Beyaz*, 1918, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Beyaz Üstünde Büyük Haç*, yklş. 1920, Stedelijk Müzesi, Amsterdam. **Kitap:** *Die Gegendstansdlose*, 1927, ("Nesnesiz Dünya").

• **KAYNAKLAR:** T.Andersen (der.), *K.S.Malevich. Essays on Art, 1915-1933*, 2 cilt, 1969; D.H. Karshan (der.), *Kasimir Malevich. The Graphic Work: 1913-1930*, 1975; A.R.Nakov, *Malevich*, 1976.

• **BAKINIZ:** BOCCIONI, GONÇAROVA, KANDINSKY, LÉGER, PICASSO.

Bronislaw Malinowski

MALINOWSKI, Bronislaw
(1884-1942)

Polonya asıllı İngiliz antropolog ve etnolog. Sosyal antropolojinin kurucularındandır.

Kaspar Bronislaw Malinowski, 7 Nisan 1884'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda Krakovi kentinde (bugün Polonya'da) doğdu, 16 Mayıs 1942'de ABD'de Connecticut Eyaleti'nde New Haven'de öldü. Babası Lucyan Malinowski (1839-1898) Polonyalı ünlü bir dilbilimci ve Slav felsefesi profesörü idi, ayrıca folklor ve etnografya ile de ilgilenmişti. Krakovi'de Jagellonia Üniversitesi'nde öğrenim gören Malinowski, 1908'de fizik ve matematik alanında üstün başarı ile doktorasını tamamladı. James George Frazer'in *The Golden Bough* ("Altın Dal") adlı yapıtına duyduğu ilgi onu antropolojiye yöneltti. İki yıl kadar Leipzig Üniversitesi'nde ünlü Alman psikoloğu Wilhelm Wundt ile deneysel psikoloji üzerine çalıştıktan sonra 1910'da London School of Economics'e (LSE) gitti. Charles Gabriel Seligman ve Edward Westermarck gibi dönemin ünlü antropologlarından dersler aldı. 1913-1914 yıllarında LSE'de ilkel dinler ve sosyal psikoloji dersleri verdi. Aynı dönemde Yeni Gine'de bir alan araştırmasına başladı. Yeni Gine'nin doğusunda Solomon Denizi'nde yer alan Trobriand Adaları'nda gerçekleştirdiği araştırmalarıyla 1916'da bilim doktoru unvanını aldı. Güney

Pasifik'teki çalışmalarını 1918'e değin sürdürdü. Bir süre Kanarya Adaları ve Güney Fransa'da kalarak araştırmalarının derlenmesi ve yayımını hazırladı. 1921'de yeniden LSE konferanslarına başladı ve 1924'te okutmanlığa atandı. 1927'de Londra Üniversitesi'nde antropoloji profesörü oldu ve 1938'e değin bu görevde kaldı. Malinowski 1930'lardan itibaren Afrika kültürleri ile ilgilenmeye başladı ve 1934'te Afrika'da araştırma yapan öğrencilerini ziyarete giderek çalışmalarını izledi. Uluslararası Afrika Enstitüsü ile yoğun ilişkisini sürdürdü. Konuk öğretim üyesi olarak 1938'de ABD'ye gitti, Yale Üniversitesi'nde ders vermeye başladı ve ölümüne değin bu dersleri sürdürdü. 1941-1942 yıllarında Meksika'da alan araştırmaları yaptı.

Trobriand Adaları araştırmaları

Malinowski, Trobriand Adaları'nda yaklaşık dört yıl sürdürdüğü etnografik çalışması sırasında çağdaş araştırma yöntemlerinin temellerini attı. Araştırmalarını yerli dilini kullanarak sürdüren ve uzun süre yerlilerle aynı yaşam biçimini paylaşan ilk antropolog oldu. Verilerini derlemede uyguladığı yöntemler ve bunları sistemleştirmesi antropologlar için model oluşturdu. Trobriand araştırmalarını 1922-1935 arasında yazdığı 7 kitapta toplayan Malinowski, kitapların her birinde aile yaşamı ve çoğalma, değer yargıları, kula denen hediye takası gibi yerli yaşamının farklı öğelerine ağırlık verdi. Ancak bunları birbirinden soyutlamadan çeşitli geleneklerin nasıl bütünleştiğini açıklamaya çalıştı. Öncelikle kültürün farklı boyutlarının kendi bütünselliğinde kavranması gerektiğini savundu. Malinowski'nin kültür yaklaşımının ikinci öğesi, toplumsal yaşamın kurallarının toplumsal gerçekliğin kendisi olmadığını vurgulaması idi. İnsanların söyledikleriyle yaptıkları ve düşündükleri arasındaki ayrılıkların, gerçekliğin farklı aşamaları olduğunu ve bir etnografın bunları ayırt edebilmesinin zorunluğunu gösterdi. Üçüncü olarak da ilkeller ya da vahşiler denilen insanların çağdaş insanlar gibi akılcı kişiler olduğunu ve olasılıkları kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirebildiklerini belirtti. İlkel insanın faydacı yaklaşımına dayanan bu görüş, Malinowski'nin işlevselci kültür yaklaşımının özünü oluşturmaktaydı. Örneğin büyü, mantıkdışı olmaktan çok işlevseldi ve bilinmeyen karşısında duyulan korkuları, tedirginliği gidermeye yönelikti. Bunun gibi kültürü oluşturan her öğe, her gelenek bir amaca yönelmişti ve bunlar bir bütün içinde birbirleri ile tutarlıydı. İnsan kültürünün öncelikle insanın biyolojik gereksinimleri üzerine kurulmuş olduğu varsayımından yola çıkarak en temel biyolojik gereksinimlerini kültür araçları ile doyuran insanın, davranışlarına yeni belirleyiciler eklediğini, yeni yeni istekler geliştirdiğini ileri sürdü. Malinowski'ye göre ilkel insan yiyecek toplama ve üretim eylemlerini, bilgi aracılığıyla düzenlemek zorundaydı. Bu da bilim gereksinmesini ortaya çıkardı. Deneysel eylemler başarılarla kanıtlandıkça kurumlaştı, yerleşti. Büyü, din gibi kurumlar da bu tür gereksinimlerden doğdu, Malinowski'nin kültürün, bilimin, dinin oluşumunu açıklamaya yönelik bu basite indirgeyici yöntemi daha sonra çok eleştirildi. Özellikle kültür değişimleri gösteren topluluklarda bu şematik yaklaşım modelinin yeterli olmadığı öne sürüldü. Malinowski ayrıca, toplumsal sisteme kavram olarak bile değinmemesi ve kuramsal genellemeleri nedeniyle de eleştirildi. Malinowski'nin işlevselciliği Durkheim'dan etkilenen Radcliffe-Brown gibi antropologların savundukları sosyolojik işlevselciliğin tersine daha çok psikolojik ve bireysel özellikler taşımaktaydı.

Yöntemi ve etkisi

Kültür kavramı

Malinowski için birey ve onun amaçları önemli idi ve toplumu bireylerin toplamı olarak görme eğilimindeydi. Geleneklerin işlevinin tüm toplum için değil, birey için ne anlama geldiği konusuyla ilgileniyordu. Bunun araştırılmasında işlevselci yaklaşımı bir araç olarak görüyordu.

Psikolojik yaklaşımında Wundt'un savunduğu halk psikolojisinin yanı sıra S.Freud'un görüşlerinin de önemli etkisi olmuştu.Malinowski, 1927'de yayımlanan *Father in Primitive Psychology*'de ("İlkel Psikolojisinde Baba") Freud'un Oedipus kompleksi varsayımının ilkel topluluklardaki yansımasını araştırmıştı. Trobriand yerlileri anasoylu topluluklardı ve bu nedenle güç sembolü baba değil, dayı idi. Erkek çocuklar, Freud'un varsaydığı gibi babalarını değil dayılarını rakip görürlerdi. Bu sonuçlar Freudcu yaklaşımın sınırlılığını göstermesi açısından önemli bulunmuştur.

Malinowski, toplumlar üzerinde uzun süreli ve sistemli araştırmalar yapmaksızın varsayımsal yaklaşımlar öneren evrimcilerin ve yayılmacıların *(diffusionists)* görüşlerine kesinlikle karşı çıkmıştır. Bir araştırmacının her şeyden önce yerli insanın görüş açısını, yaşamla olan ilişkilerini, "kendi" dünyasını "kendisinin" nasıl gördüğünü anlaması ve yansıtması gerektiğini savundu. Antropolojiye getirdiği bu yeni ve insancıl bakış açısı ile yöntemleri bütün bir kuşağı etkiledi. Özellikle İngiltere'de antropoloji biliminin yeniden ele alınmasını sağladı ve sosyal antropoloji bilim dalının kurulmasında etkin oldu. LSE'de verdiği seminerlerle çeşitli bilim dallarından araştırmacıları da etkileyen Malinowski'nin yetiştirdiği öğrenciler üzerindeki etkisi de çok güçlü idi. Leach, Fortes, Evans-Pritchard, Montagu, Firth gibi daha sonra antropoloji alanına önemli katkıları olan bir antropologlar kuşağının yetişmesini sağladı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Argonauts of the Western Pacific*, 1922, ("Batı Pasifik Argonotları"); *Myth in Primitive Psychology*, 1926, ("İlkel Psikolojisinde Mit"); *Sex and Repression in Savage Society*, 1927, ("Vahşi Toplumda Cinsellik ve Baskı"); *The Father in Primitive Psychology*, 1927, ("İlkel Psikolojisinde Baba"); *The Sexual Life of Savages in North-Western Melanesia*, 1929, ("Kuzeybatı Melanezya'da Vahşilerin Cinsel Yaşamı"); *Coral Gardens and their Magic*, 2 cilt, 1935, ("Mercan Bahçeleri ve Bunların Büyüsü"); *The Foundations of Faith and Morals*, 1936, ("İnanç ve Ahlakın Temelleri"); *A Scientific Theory of Culture*, (ö.s.), 1944, ("Bilimsel Kültür Kuramı"); *The Dynamics of Culture Change*,(ö.s.),1945,("Kültür Değişiminin Dinamikleri"); *Freedom and Civilization*, (ö.s.), 1947,("Özgürlük ve Uygarlık"); *Magic, Science, and Religion and Other Essays*, (ö.s.), 1948, ("Büyü, Bilim, Din ve Diğer Yazılar").

- **KAYNAKLAR:** Evans-Pritchard, *A History of Anthropological Thought*, 1981; Firth, *R.Man and Culture: An Evaluation of the Work of Bronislaw Malinowski*, 1957; A.Kuper, *Anthropologists and Anthropology: The British School, 1922-1972*, 1973.

- **BAKINIZ:** FRAZER, S.FREUD, RADCLIFFE-BROWN, E.R.SELIGMAN, WESTERMARCK, WUNDT.

Malik b. Enes

MALİK b.ENES
(712-795)

Arap din bilgini. Maliki mezhebinin kurucusudur.

Medine'de doğdu, aynı kentte öldü. Tam adı Ebu Abdullah Malik b. Enes b. Ebi Âmir'dir. İlk din bilgilerini amcasından edindikten sonra Rabia b. Ferruh'tan fıkıh, Nafi b. Nuaym'dan kıraat okumuştur. O dönemde en ünlü fıkıh bilginlerinin, Medine'de düzenledikleri toplantılara katılmış, fıkıh konularını içeren açıklamalardan yararlanmış, bir yandan da bu alandaki özel çalışmalarını sürdürmüştür. Malik b. Enes fıkıhtan başka Hadis, tefsir konularıyla da ilgilenmiş, türlü sorunlarla ilgili fetvalarında Peygamber'in yolunu (sünnet) izlemiştir.

Malik, İslam hukukunda, Medine Okulu diye adlandırılan çığırın öncüsüdür. Bu çığır, Medine'de eski ve geleneksel Arap hukukunun İslam dini ilkelerine göre, yeniden düzenlenmesi temeline dayanır. Hukukla yaşam arasında, dinden kaynaklanan bir bağlantının bulunduğu görüşünden yola çıkan bu öğretiye göre, insan davranışlarını yönlendiren *Kuran* yargıları ve Hadis'ler (sünnet) olmalıdır. *el-Muvatta* adlı yapıtında hukuk sorunlarını, yeniden düzenlerken, halkın benimsediği geleneksel kuralları göz önünde bulundurmuş, peygamber ve dört halife döneminden beri Medine halkının uyduğu *icma* yöntemini (başkalarının görüşlerini alma) kıyas'ı (tasım) işlemiş, hukuk sorunlarının açıklanışında bu iki yönteme başvurmanın yararını vurgulamıştır.

Malik'e göre insanın imanı ile eylemleri arasında bağlantı vardır, iman yalnız bir kavram, bir soyut inanç anlamını içermez. İnanan kimsenin eylemlerinde de imanına uyması, onu kılavuz edinmesi gerekir. İslam dininde imanı başka, davranışı başka olmak gibi bir durum yoktur. Kişinin imanı eylemlerine yansır. Öte yandan insan kendi eylemlerinin yaratıcısı değildir, yazgı vardır. Tanrı engin bilgisiyle insanın ne yapacağını önceden bilir, yazgı bu tanrısal bilmenin açıklanışıdır. Kişi, Tanrı öyle buyurduğundan dolayı eylemde bulunmaz, hangi tür eylemde bulunacağını Tanrı önceden bildiği ve bunu yazgıya dönüştürdüğü için öyle davranır.

Suçun niteliği kişiyi dinsiz saymaya yetmez. Mümin büyük bir suç işleyebilir, bu durumda doğruluktan ayrılmış olur, imansız sayılmaz, imana aykırı davranır. Ancak imana aykırı davranmak, imanla eylem arasındaki bağlantının ortadan kalkması değil, belli bir süre için, gevşemesidir. Tanrı böyle davranan bir kimseyi dilerse bağışlar, dilerse cezalandırır.

Malik, Tanrı'nın görünüş alanına çıkamayacağını ileri süren mezheplere karşı çıkarak, dilediği kimseye görünebileceğini söyler.Bu konuda *Kuran*'dan örnekler getirir. Tur-i Sina'da Musa'ya göründüğünü, ahrette bütün müminlere görüneceğini açıklar. Ona göre, Tanrı görünmez demek doğru değildir, çünkü görünüp görünmemek Tanrı'nın istencine bağlıdır, bunu da insan bilemez.

İmam ve seçim

İmamlık konusunda, Malik, Kureyş kabilesini tutmuştur, imamın ancak o kabileden gelen bir kimse olabileceği görüşünü savunmuştur. Bu konuda "imam Kureyşliler arasından seçilmelidir" anlamını içeren Hadis'e bağlanmıştır. Ona göre bütün Müslümanlar'ın Kureyş kabilesinden seçilecek bir imamı tanımaları gerekir. Bunun karşıtı Müslümanlar arasında çekişmelere, bölünmelere yol açacağından, doğru değildir.

Malik'in kurduğu Maliki mezhebi Mısır, Kuzey Afrika ve Sudan'da yayılmış, Hicaz'da yandaşlar bulmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Kitabu'l-Muvatta*, (ö.s), 1863, ("Savaşta Ezilmişlerin Kitabı"); *Kitabu's-Sünen*, yazma, ("Uyulacak Kurallar Kitabı"); *Kitabu'l-Menasık*, ("Hac Kılavuzu"); *Kitabu'l-Mücalese*, ("Toplantılar Kitabı"), yazma.

- **KAYNAKLAR:** İ.A. Çubukçu, N. Çağatay, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 1976; De Lacy O'Leary, *İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri*, 1971.

Medine Okulu

MALİNOVSKİ, Aleksandr Aleksandroviç

Bak. BOGDANOV, Aleksandr Aleksandroviç

MALLARMÉ, Stéphane
(1842-1898)

Fransız, şair. Simgecilik (Sembolizm) akımının öncülerindendir.

İnsan ve eylem

18 Mart 1842'de Paris'te doğdu, 9 Eylül 1898'de Paris yakınlarındaki Valvins'de öldü. Beş yaşında annesini yitirdi. Ortaöğrenimini, on yaşında yatılı olarak girdiği Sens Lisesi'nde yaptı. 1860'ta liseyi bitirdi. İlk şiirlerini de bu dönemde yazdı ve Baudelaire'in *Fleurs du mal* (Elem Çiçekleri) adlı yapıtından çok etkilendi. Yine çok beğendiği Edgar Allen Poe'yu daha iyi anlamak için İngilizce öğrendi. 1863'te

Stéphane Mallarmé

İngiltere'ye gitti ve orada evlendi. Bir süre sonra, İngilizce öğretimi dalında yeterlik belgesi aldı. Fransa'ya döndükten sonra Tournon Koleji'nde öğretmenliğe başladı. Günlük yaşamının sıradanlığından kaynaklanan bunalımı, ne mutlu aile düzeniyle, ne de 1864'te doğan kızının varlığıyla yok oldu. Sürekli biçimde, "ulaşılmaz" bir şiirsel idealin peşinden koştu.

Bir süre, 1866'da yerleştiği Besançon'da kaldıktan sonra Avignon'a, oradan da 1871'de Paris'e atandı. 1880'den sonra, her salı Paris'teki evinde dostlarıyla toplantılar düzenledi. Parnas Okulu'nun önderi ve kurucusu sayılan Théodore de Banville (1823-1891), Auguste Villiers de l'Isle-Adam (1838-1889) ve Léon Dierx (1838-1912) gibi şairlerle dostluk kurdu. 1884'e değin değeri pek bilinmedi, ancak çok sınırlı bir çevrede tanınıp beğenildi. Verlaine'in *Les poètes maudits* ("Lanetlenmiş Şairler") ve Huysmans'ın *À rebours* ("Tersine") adlı yapıtlarında yazdıkları övgülerle birdenbire üne kavuştu. Genç simgeci (sembolist) ozanların ustası olarak görülmeye başladı. Salı toplantıları, onun müzik ve şiire ilişkin görüşlerini dinlemek isteyen hayranlarıyla doldu. Bu hayranlar grubu içinde, Gustave Kahn (1859-1936), Jules Laforgue, Maurice Barrès, Paul Claudel, André Gide ve Paul Valéry de bulunuyordu. Konuşmalarıyla çevresindekileri çok etkiliyor, onlarda "çağdaş bir Socrates"le karşılaştıkları izlenimini uyandırıyordu. 1895'te öğretmenlikten emekli oldu. Böylece edebiyat çalışmalarına daha çok zaman ayırabileceğini umuyordu. Ancak bu düşü uzun sürmedi, üç yıl sonra yaşamını yitirdi.

Hérodiade ve Bir Faun'un Öğleden Sonrası

Esseinte İçin Düzyazı

Bir Zar Atımı Rastlantıyı Hiçbir Zaman Ortadan Kaldırmaz

Şiir görüşü

Tüm yaşamını "şiire göre" ve "şiir için" düzenleyen Mallarmé, çevresindeki değişken nitelikli dış görünümler yerine, nesnelerin özüyle ilgilenme yolunu seçmiş ve bu amacına erişmek için çok çaba harcamıştır. Gençliğinde etkilendiği Baudelaire'in yanı sıra Edgar Allen Poe'nun da katkısı, 1862-1865 arasında yazdığı şiirlerinde açıkça görülür. Bu dönemin ürünlerinden "Les fenêtres" ("Pencereler") metafizik anlamda bir ideal arayışını dile getirir. Bu iki sanatçıya olan yakınlığına karşın Mallarmé, bireysel sanat ve şiir anlayışıyla kısa sürede dikkati çekmiştir. Gelişen şiir tutkusu onu, parça parça yazılmış şiirlerle yetinmek yerine, tüm deneyimini yansıtacağı bir kitap yazma düşünü gerçekleştirmeye sürüklemiştir. Çünkü dünya ona göre güzel bir kitap oluşturmak için yaratılmıştır, bunun yanı sıra gerçek ve kalıcı olan soyut düşüncelerdir. Düşüncelerin soyut niteliği, zamanın yıkımından etkilenmez. Ne var ki, tasarladığı bu birliğe ve bütünlüğe ulaşması, özlediği soyutluğu anlatıma dökmesi kolay olmamıştır. Bu amaçla yazmaya koyulduğu "Hérodiade" ve "L'après-midi d'un faune" ("Bir Faun'un Öğleden Sonrası") çok zamanını almıştır. Aşırıya kaçan ve donuk saflığıyla "Hérodiade" Mallarmé'nin kafasını kurcalayan ulaşılmaz güzelliğin simgesi gibidir. Buna karşılık, 1876'da yayımlanan ve Claude Debussy'nin de etkilenip bir prelüd besteleyerek ününü daha da yaygınlaştırdığı "L'après-midi d'un faune", "Hérodiade"a oranla değişik, ama onu bütünleyen bir türde yazılmıştır. Ana teması da, dünyayı anlatan Mallarmé'nin içine düştüğü suskunluğu dile getirir.

Evriminin bu aşamasında Mallarmé'nin şiiri kapalı bir nitelik kazanmış, yapıları karmaşık bir biçime bürünmüştür. Örtülü simgeler, çeşitli yorumlara açık bir özellik gösterir. Mallarmé, Théodore de Banville'in öncülük ettiği Charles Marie Leconte de Lisle'in (1818-1894) *Poèmes antiques*'e ("Antik Şiirler") yazdığı önsözle kesin ilkelerini bulan Parnas şiir okuluna da yakınlık duymuştur. Bu yakınlığa karşın, Parnasçılık'tan çok izlenimci (empresyonist) özelliklerin ağır bastığı şiirleri, "L' après -midi d'un faune"la birlikte daha belirgin ve değişik bir nitelik kazanmış ve 1876'dan sonra Mallarmé, Parnasçı şairlerle tüm ilişkilerini kesmiştir.

"La prose pour des Esseintes" ("Esseinte İçin Düzyazı"), Mallarmé'nin öteki yapıtlarına oranla daha da güç anlaşılır ve kapalı, sekiz heceli dizelerden oluşan bir şiirdir. Görünenden gizlenmiş gerçeğe atlama sanatının, onun yapıtlarındaki yeri vurgulaması açısından önem taşır. Ancak Mallarmé gizlenmiş gerçeği, başka bir deyişle "özü" ararken, sürekli olarak "boşluğa" düşme tehlikesini de yaşar. Bunun başlıca nedeni evrenin yüce ve yetkin bir düzeni olmayışı ya da evrendeki olağanüstü uyumun anlatılmazlığıdır.

Şiirsel etkinliğinin son aşamasında Mallarmé, evrenin karmaşıklığıyla ve şiirsel dilin gizemiyle çatışan düşüncenin tükenmez çabasını hem göze, hem de kulağa yatkın bir biçimde aktarmaya çalışır. Bu yaklaşımın en ünlü ürünü "Un coup de dés jamais n'abolira le hasard"dır. ("Bir Zar Atımı Rastlantıyı Hiçbir Zaman Ortadan Kaldırmaz"). Bu şiirde kullandığı özel dizgi düzeni (tipografi) cümlenin ritmiyle anlamı arasında bir bağlantı kurmayı amaçlar.

Giderek daha güç anlaşılır ve daha kapalı bir şiire yönelen Mallermé'nin bu eğilimi üç temel nedene dayanır: Doğallık eğilimi, şiir dilini yalnızca bu konuyla yakından ilgilenenlerin anlayacağı bir yapıya büründürme çabası ve bu tür şiirsel bir etkinliğin doğasından kaynaklanan özellikler. Seçkin ve karmaşık anlatımı çok seven Mallarmé sıradan, gündelik konuları küçümsemiş, yoğun anlatımı yeğlemiş ve bir düşünceyi geliştirip açıklamayı gereksiz bulmuştur. Ona göre her kutsal olay gibi, şiir de gizem dolu olmalıdır. Bu nedenle "kapalılık" ve "anlaşılmazlık" şiirin özüdür. Kavramları simgelerle aktarma, nesneleri adlarıyla belirtme yerine okurda söz konusu

nesnelere ilişkin bir izlenim uyandırma çabası, Mallarmé'ye özgü şiir anlayışının temelini oluşturmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Poésies*, 1887, ("Şiirler"); *Album de vers et de prose, pages*, 1887, ("Düzyazı ve Şiir Albümü, Sayfalar"); *Divagations*, 1897, ("Gelişigüzel Düşünceler"); *Oeuvres complètes*, (ö.s.), H.Mondor ve G.Jean-Aubry (der.), 1945, ("Tüm Yapıtları").

• KAYNAKLAR: P.Beausire, *Essai sur la poésie et la poétique de Mallarmé*, 1942; C.Chadwick, *Mallarmé, sa pensée dans sa poésie*, 1962; J.Gengoux, *Le symbolisme de Mallarmé*, 1950; R.Goffin, *Mallarmé vivant*, 1956; J.K.Huysmans; *A rebours*, 1884; G.Michauld, *Mallermé*, 1953; H.Mondor, *Vie de Mallarmé*, 2 cilt, 1941-1942; A.Thibaudet, *La poésie de Stéphane Mallarmé*, 1923; P.Valery, *Varieté, II*, 1929; P.Verlaine, *Les poètes maudits*, 1884; P.D.Walzer, *Essai sur Stéphane Mallarmé*, 1953; G.Wooley, *Stéphane Mallarmé*, 1942.

MALLE, Louis
(1932)

Fransız film yönetmeni. Değişik türlerde çok ilginç filmler çekmiştir.

30 Ekim 1932'de Thumeries'de doğdu. Varlıklı bir sanayici ailenin çocuğuydu. Ortaöğrenimini yarıda bırakarak on sekiz yaşında IDHEC'e (Institut des Hautes Études Cinématographiques-Yüksek Sinema Araştırmaları Enstitüsü) girdi. İki yıl sonra Jacques-Yves Cousteau'nun 1956 yapımı sualtı belgeseli *Le monde du silence* (Sessiz Dünya) ve Robert Bresson'un *Un condamné à mort s'est échappé* ("Bir İdam Mahkûmu Kaçtı") filmlerinde asistanlık yaptı. Ardından *Paris-Match* dergisince bir başka sualtı belgeseli çekmekle görevlendirildi, ama dalışlardan birinde kulaklarının zedelenmesiyle bu konuda çalışmayı bıraktı.

1957'de yönetmen olarak ilk filmini çekti. *Ascenseur pour l'échafaud* (İdam Sehpası) adlı bu filmin öyküsü bir cinayet olayı çevresinde gelişiyordu ve müzik olarak ünlü cazcı Miles Davis'in trompeti kullanılmıştı. Büyük başarı kazanan ve o yılın Louis Delluc Ödülü'nü alan filmle yalnız Malle'ın yeteneği değil, Jeanne Moreau'nun da üstün oyunculuğu ortaya çıktı. Bir yıl sonra çevrilen *Les amants* ("Âşıklar") ile Malle ve Moreau hem Fransız sinemasına yerleştiler, hem de uluslararası alanda tanındılar. 1962 yapımı, başrolünü B.Bardot'nun oynadığı *La vie privée* ("Özel Yaşam") düş kırıklığı yarattı. Ardından gelen, bir alkoliğin yaşamının son birkaç gününün anlatıldığı 1963 yapımı *Le feu follet* ("Bataklık Yakamozu") daha çok beğenildi. 1965'te Malle'ın, Moreau ve Bardot'yu karşılıklı oynattığı ve bir ihtilal fantezisi olan *Viva Maria* eleştirmenleri ikiye bölerken, görsel güzellikleri ve eğlendiriciliğiyle izleyicilerin çok tuttuğu bir film oldu, büyük ticari başarı kazandı. 1967'de Vadim ve Fellini ile birlikte Edgar Allen Poe'dan uyarlanan birer öyküyü yönettikleri *Histoires extraordinaires*'dan (Şeytanın Kurbanları) sonra Hindistan'a giderek altı ay kaldı. Bu gezi sonucu ortaya *Calcutta* adında bir film ile yedi bölümlük TV belgeseli *L'Inde fantôme* ("Hayal Hindistan") çıktı. Dizi Avrupa ve ABD'de çok beğenildi. 1975'te Lewis Carrol'un *Alice Harikalar Diyarında* kitabından esinlenerek çevirdiği *Black Moon*'dan ("Kara Ay") sonra ABD'ye gitti. Orada, tartışmalar yaratan, ama yine de iyi iş yapan *Pretty Baby*'i ("Sevimli Kız") yönetti.

Çok değişik konuları zaman zaman eğlendirici, ama yalın bir üslupla, zaman zaman da fantezi öğesine ağırlık vererek anlatan Malle'ın filmlerinin çoğunda yaşama bağlılık ve canlılık egemendir.

• YAPITLAR (başlıca): *Ascenseur pour l'échafaud*, 1957, (İdam Sehpası); *Les amants*, 1958, ("Âşıklar"); *Zazie dans le Metro*, 1960, ("Zazic Metroda"); *La vie privée*, 1962, ("Özel Yaşam"); *Le feu follet*, 1963, ("Bataklık Yakamozu"); *Viva Maria*, 1965, *Le voleur*, 1967, (Hırsız); *Histoires extraordinaires*, 1967, (Şeytanın Kurbanları); *Calcutta*, 1968; *L'Inde fantôme*, 1968, ("Hayal Hindistan"); *Lacombe Lucien*, 1973; *Black Moon*, 1975, ("Kara Ay"); *Pretty Baby*, 1978, ("Sevimli Kız").

• KAYNAKLAR: H. Chapier, *Louis Malle*, 1964.

MALLOWAN, Max Edgar Lucien
(1904-1978)

İngiliz, arkeolog. Mezopotamya'da önemli kazılar gerçekleştirmiştir.

6 Mayıs 1904'te Londra'da doğdu, 19 Ağustos 1978'de öldü. Oxford Üniversitesi'ne bağlı New College'da arkeoloji öğrenimi gördü. 1925'te ünlü arkeolog Leonard Woolley'in Irak'ta Ur kentinde gerçekleştirdiği kazılara katıldı. 1930'a değin Ur'da çalışmalarını sürdürdü. Aynı yıl dedektif romanları yazarı Agatha Christie ile evlendi. 1931-1932 yıllarında British Museum adına gene Irak'taki Ninuva kentinde R.Campbell Thompson ile çalıştı. Burada sorumlusu olduğu derinlik sondajında, sonradan Hassuna çanak çömleği olarak adlandırılan ve İÖ 6000-5000 yıllarına tarihlenen tarihöncesi buluntuları elde etti.

1933'te Suriye'de Musul yakınlarında Tell Arpaçiyah'ta kazı yaptı. İÖ 5000-4000 arasına tarihlenen bu Kalkolitik Çağ yerleşmesinde önemli bulgular elde etti. Bunların -ilk kez Tell Halaf kazılarında ortaya çıkardığı için bu adla anılan- Halaf kültürüne ait olduğunu saptadı. 1934-1936 arasında Suriye'de Çagar Bazar ve yakınlarındaki Brak yerleşmelerini kazdı. Yine Halaf kültürü verilerinin ele geçtiği bu yerleşmelerden Brak'ta *Göz Tapınağı*'nı ve özgün bir grup oluşturan göz motifli binlerce idol (kutsal heykelcik) ortaya çıkardı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Londra Üniversitesi'nde Batı Asya arkeolojisi profesörü olan Mallowan, 1947-1961 arasında Irak'taki İngiliz Arkeoloji Okulu'nun müdürlüğünü yaptı. Bu dönemde, 1948 ve 1955'te, Zab Vadisi'nde kazılar gerçekleştirdi. Daha önce A.H.Layard'ın kazdığı Nemrut Tepesi'nde (Nimrud) 1949'dan 1954'e değin sürdürdüğü kazılarla II. Aşurnaşirpal'in (İÖ 884-859) sarayının tümünü ortaya çıkardı. Mimarlık konusundaki çok önemli saptamaların yanı sıra binlerce bezemeli fildişi parça gibi ilginç buluntular da ele geçirdi.

1962'de Londra Üniversitesi'nden emekliye ayrıldı. 1962-1971 arasında Oxford Souls College'da emeritus profesör olarak öğretim görevini sürdürdü. 1948'den 1971'e değin *Iraq* adlı arkeoloji dergisinin yöneticiliğini üstlendi.

Mallowan, 1954'te İngiliz Akademisi üyeliğine seçilmiş, 1960'ta Order of British Empire nişanı ve 1968'de Sir unvanı ile onurlandırılmıştır. Birçok bilimsel kuruluşun da üyeliklerinde bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Twenty-five Years of Mesopotamian Discovery: 1932-1956* (L.Woolley ile), 1956, ("Mezopotamya'da Yirmi Beş Yılın Keşifleri: 1932-1956"); *Early Mesopotamia and Iran*, 1965, ("Eski Mezopotamya ve İran"); *Nimrud and its Remains*, 2 cilt, 1966, ("Nemrut ve Buluntuları"); *Elamite Problems*, 1969, ("Elam Sorunu"); *Ivories From Nimrud* (G.Hermann ile), 1974, ("Nemrut Fildişi Eşyaları"); *Mallowan's Memoirs*, 1977, ("Mallowan'ın Anıları").

• **BAKINIZ:** LAYARD, THOMPSON, WOOLLEY.

MALORY, Thomas
(1408-1471)

İngiliz, yazar. Kral Arthur destanlarından yaptığı çevirilerle İngiliz edebiyatının ilk düzyazı örneklerini vermiştir.

Kimliği üstüne kesin bilgi yoktur. Yapılan araştırmalardan sonra bugün, Galli olduğu, Warwickshire'da doğduğu, oranın eski bir soylu ailesinden geldiği kabul edilmektedir. 1455'te Warwickshire parlamentosunda üye olduğu sanılan Malory'nin, daha sonraki yıllarda karıştığı çeşitli işlerden dolayı sekiz kez tutuklandığı, iki kez de hapisten kaçtığı bilinmektedir. 1468'de IV.Edward'ın çıkardığı genel affın dışında tutulduğu ve tutukluluğunun yaşamı boyunca sürdüğü sanılmaktadır.

Malory'nin, Kral Arthur destanından İngilizce'ye uyarladığı *Morte d'Arthur* ("Arthur'un Ölümü"), İngiliz edebiyatının ilk düzyazı şiir kitabıdır. 1469'da yazımı biten ve 1485'te İngiliz basımcı William Caxton tarafından ilk baskısı yapılan bu yapıt, başta Tennyson olmak üzere birçok İngiliz şairini etkilemiştir. *Morte d'Arthur* sekiz destandan oluşan yirmi bir kitap halindedir. İlk kitaplarda Fransızca kaynağa mutlak bir bağımlılık gözükürken, Malory'nin ustalığının giderek arttığı, daha sonraki kitaplarda özgün bir anlatım diline ve üsluba ulaştığı izlenir. Bu yalın, düzenli ve ritmik düzyazı üslubuyla Fransızca kaynağın dilindeki sınırlılığı aşarak öykülerin değerini yükselten düzenlemeler yapmış, destanı konuşma diline çevirmiştir. Mallory özellikle sonuncu kitap olan "The Most Piteous Tale of the Morte d'Arthur"u, ulaştığı güçlü şiirsellik ve kahramanın ölümünü betimlemedeki yetkinlik ile İngiliz edebiyatının en görkemli ürünlerinden biri haline getirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Morte d'Arthur*, (ö.s.), 1485, ("Arthur'un Ölümü").

• **KAYNAKLAR:** E.Hicks, *Sir Thomas Malory, His Turbulent Career*, 1928; E.Vinaver, *The Works of Sir Thomas Malory*, 3 cilt, 1947.

Marcello Malpighi

MALPIGHI, Marcello
(1628-1694)

İtalyan hekim, anatomi ve biyoloji bilgini. Kılcal damarların varlığını ortaya koymuş, canlı dokunun incelenmesinde mikroskop kullanımına öncülük ederek dokubilimin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

10 Mart 1628'de Bologna yakınlarındaki Crevalcore'de doğdu, 29 Kasım 1694'te Roma'da öldü. 1646'da girdiği Bologna Üniversitesi'nde 1649'da tıp öğrenimine başlayarak, Bartolomeo Massari'nin evinde, kadavra ve canlı kobaylar üzerinde yapılan anatomi çalışmalarına katıldı. 1653'te tıp ve felsefe doktorasını aldıktan sonra da, aynı üniversitede bir yandan mantık dersleri verirken, bir yandan da anatomi çalışmalarını sürdürdü. 1656'da Pisa Üniversitesi'nin çağrısını kabul ederek kuramsal tıp profesörlüğünü üstlenen ve bu üniversitede tanıştığı Borelli ile uzun yıllar sürecek bir dostluğu başlatan Malpighi'nin bundan sonraki öğretim ve araştırmacılık yaşamı, birbirini izleyen parlak başarılar ve bu başarıların çevresinde yarattığı kıskançlık ve tedirginlikten doğan çalkantılarla iç içe geçti. Yalnızca çevresindeki meslektaşlarının çalışmalarını gölgelemekle kalmayıp, çağının düşüncesini de aşan buluşlarını ve görüşlerini benimsetmesi hiç kolay olmadı. Pisa Üniversitesi'ndeki üç yıllık öğretim görevinden sonra 1659'da yeniden Bologna Üniversitesi'ne dönen Malpighi 1662'de Borelli'nin desteğiyle Messina Üniversitesi'nde profesörlüğe getirildi. Ne var ki, bu çevrede de araştırmalarının kıskançlık ve tepkiyle karşılanması üzerine Ocak 1667'de bir kez daha Bologna Üniversitesi'ne dönüp, klinik hekimliği ve uygulamalı tıp kürsüsünde göreve başladı. Ününü ülke sınırlarının ötesine yayan çalışmalarıyla İngiltere'de de ilgi uyandırdığı bu dönemde, Royal Society'den yapıtlarının

yayımlanması konusunda bir öneri alan Malpighi, 1668'de bu bilim derneğinin onur üyeliğine seçilen ilk İtalyan bilim adamı oldu ve aynı yıl derneğin *Philosophical Transactions* adlı dergisinde çalışmalarını yayımlamaya başladı. Ancak, araştırmalarını onaylamayan kimi tutucu çevrelerin giderek artan baskısı ve hoşgörüsüzlüğü karşısında 1680'lerde yavaş yavaş sağlığını yitiren, 1684'te tüm laboratuvar araçları, kitapları ve araştırma notlarıyla birlikte evinin yakılıp yıkıldığına tanık olan Malpighi, 1691'de Papa XII. Innocentius'un çağrısı üzerine Roma'ya gitti. Kontluk unvanı verilerek papanın başhekimliğine atandığı bu son yıllarını başkentte, büyük saygınlık gördüğü bir çevrede yaşadı.

Malpighi, 16.yy'ın sonunda geliştirilen, ancak 17.yy'ın başlarında Galilei'nin de katkısıyla yararlı ve güvenilir bir gözlem aracı niteliğini kazanmaya başlayan mikroskopu ilk kez dokuların incelenmesine yönelten bilim adamlarından biridir. Hayvan, bitki ve böcek dokularını çeşitli yöntemlerle hazırlayarak mikroskop altında inceleyen Malpighi, böylelikle, gözle görülmeyen bir dünyanın varlığının ve zenginliğinin keşfedilmesinde önemli bir rol oynadı. İlk önemli araştırması, Borelli'ye iki mektupla açıkladığı, kanın dolaşımına ve akciğerin yapısına ilişkin çalışmasıdır. 1661'de yayımladığı *De pulmonibus* ("Akciğerler Üstüne") adlı bu çalışmasında akciğerin yapısını ilk kez ayrıntılı bir biçimde ele aldı, çoğunlukla köpekler üzerinde yaptığı araştırmalarla akciğerlerdeki hava keseciklerinin (alveollerin) varlığını ve bu keseciklerin kan damarlarıyla beslendiğini ortaya koydu. Bu konudaki en önemli buluşu, atardamarlar ile toplardamarlar arasında kanın geçişini sağlayan kılcal damarları gözlemlemesidir. Harvey 1628'de, Malpighi'nin doğduğu yıl yayımladığı ünlü incelemesinde kanın vücutta dairesel bir hareket çizdiğini açıklayarak kan dolaşımının temel ilkelerini ortaya koymuş, ancak atar ve toplardamarlar arasındaki bağlantıyı gösterememişti. Tıpkı Harvey gibi, bu iki damar sistemi arasında kan geçişini sağlayacak bir bağlantı olması gerektiğini düşünen, ancak köpekler üzerindeki incelemelerinden olumlu bir sonuç alamayan Malpighi kılcal damarların varlığını kanıtlamasını, kurbağa ve kaplumbağa akciğerlerinde yaptığı mikroskop gözlemlerine borçludur.

Çevrimin gizli kalmış son halkasını da bularak kan dolaşımının eksiksiz bir biçimde anlaşılmasını sağlayan bu önemli çalışmasından sonra damarlara ve kanın yapısına ilişkin gözlemlerini sürdüren Malpighi, kanın pıhtılaşma sürecini inceledi, kanın rengini yapısındaki kırmızı "atom"lardan aldığını ileri sürerek ilk kez alyuvarların varlığına dikkati çekti. Gene bu dönemde duyu sistemlerini de inceleyerek, dil ve derinin dokusuna ilişkin buluşlarını 1665'te yayımladığı iki incelemesinde özetledi. Bu yapıtlarında tanımladığı dokulardan, dildeki ağsı tabaka ile üst derinin en alt tabakası bugün onun adıyla anılır.

Büyük gözlem yeteneğini ve titiz çalışmasını mikroskopun sunduğu zengin olanaklarla destekleyen Malpighi, dolaşım ve duyu sisteminden sonra ilgisini sinir sistemi dokularına yöneltti. 1665 ve 1666'da yayımladığı *De cerebro* ("Beyin Üstüne") ve *De cerebri cortice* ("Beyin Kabuğu Üstüne") adlı yapıtlarında, beyindeki beyaz ve gri maddeleri incelerek aralarındaki ayrımı belirledi, beyaz maddenin sinirlerle aynı yapıda olduğunu, değişik yapıdaki gri maddenin ise daha çok salgılama işlevi gördüğünü, gri maddede üretilen sıvıların sinir telleriyle mekanik olarak beyinden vücudun değişik organlarına ve kaslarına taşındığını ileri sürdü. Malpighi'nin dokubilim açısından belki de en değerli çalışmaları iç organlara ilişkin gözlemleridir. 1666'da yayımladığı ve karaciğer, dalak, böbrek gibi iç organların yapısını incelediği *De viscerum structura exercitatio anatomica* ("İç Organlar Üstüne Anatomi İncelemesi") adlı yapıtında, karaciğer lopçuklarının bu organın temel yapısını oluşturduğunu, salgılamanın karaciğerin önemli bir işlevi olduğunu ileri sürdü; safranın sanıldığı gibi safra kesesinde değil karaciğerde üretildiğini, buradan bir kanalla safra kesesine boşaltılarak depolanan salgının daha sonra büyük bir olasılıkla sindirime yardımcı olmak üzere bağırsaklara akıtıldığını gösterdi. İçindeki damar dağılımını incelediği dalağın bir salgı organı olmadığı sonucuna vardı ve dalak atardamarlarının iç çeperinde yer alan, lenf dokusundaki küçük cisimcikleri ("Malpighi cisimcikleri") ilk kez tanımladı. Böbreğin, özellikle kabuk bölümünü oluşturan böbrek kapsülünün yapısını ve doku özelliklerini ayrıntılı bir biçimde inceleyerek, idrar süzme işlevinden söz ettiği, ancak gözlem araçlarının yetersizliği nedeniyle böbrekteki bağlantılarını tümüyle gözlemleyemediği, "Malpighi yumacıkları ya da piramitleri" diye anılan oluşumları tanımladı.

Kılcal damarların bulunuşu

Başta kurbağa, köpek ve kaplumbağa olmak üzere birçok kara ve deniz hayvanı üzerinde anatomi çalışmaları yapan Malpighi, böcekleri de mikroskopla ilk inceleyen araştırmacılardan biridir. Basit yapıları nedeniyle iç organlarının bulunmadığı sanılan böceklerin karmaşık iç yapılarını ortaya çıkaran ve bu konuda belki de en önemli çalışmasını 1669'da *De bombyce* ("İpekböceği Üstüne") adıyla yayımlayan Malpighi, koza, krizalit ve kelebek evrelerini incelediği ipekböceğinin iç organlarını, çok bölmeli kalbini, solunum mekanizmasını, sinir ağını ve ipek üreten bezini tanımlayarak entomolojiye değerli veriler kazandırdı.

Embriyoloji ve botanik araştırmaları

Organ ve dokuların oluşumuna ışık tutacak bilgiler edinmek umuduyla embriyolojiye ve hayvanlara ilişkin bulgularını tüm canlılara yaygınlaştırmak amacıyla bitkilere de ilgi duyan Malpighi, araştırmalarıyla tüm canlılar dünyasını kapsayacak kadar çok yönlü bir doğa bilginidir. 1672 ve 1675'te yayımladığı *De formatione pulli in ovo* ("Civcivin Yumurtadaki Oluşumu") ve *De ovo incubato* ("Kuluçkadaki Yumurta Üstüne") adlı yapıtlarında tavuk yumurtasının gelişme evrelerini ve bu evrelerdeki yapısal değişiklikleri ayrıntılı bir biçimde incelemiş, ancak, büyük bir olasılıkla uzun süre Güneş ışığı almış bir yumurtanın yol açtığı yanılgı sonucunda, döllenmiş yumurtada embriyonun tam bir taslağının bulunabileceğini sanarak, organların belirli evrelerde geliştiğini savunan sıralıoluş görüşüne karşı, embriyonda tüm organların belirli bir biçimde önceden var olduğunu ileri süren önoluş yanlısı doğabilimcilerine destek sağlamıştı.

Mikroskopla ilk doku gözlemleri

İngiliz botanik bilgini Nehemiah Grew ile birlikte 17.yy'ın önde gelen botanik araştırmacılarından sayılan Malpighi, bitki dokusunu ayrıntılı bir biçimde

tanımlayarak, kimi kez yanılgıya düşmekle birlikte solunum ve sıvı dolaşımı açısından önemli sonuçlara vardı, sonradan tanımlanacak tek ve çift çenekli tohumların gelişmesindeki farklılıkları gözlemleyerek, tohumun beslenmesini ve filizlenmesini araştırdı, genellikle bitkilerin hücre yapısı ile hayvan dokusu arasındaki benzerlikleri vurguladı.

Vücutta salgılama işlevinin ve salgı bezlerinin yaygınlığına dikkati çekerek, incelediği çoğu organları bu açıdan değerlendiren ve dokuların temelinde salgı birimlerinin yattığını düşünen Malpighi, anatomik yapılar ile fizyolojik işlevler arasında bağ kurmuş, dokubiliminin (histoloji) doğuşunda önemli rol oynamış, botanik, embriyoloji, nöroloji ve hematoloji konularında öncü çalışmalar yapmıştır. Mikroskopun tıp ve doğabilimlerine yeni yeni girmeye başladığı dönemde, Hooke, Swammerdam ve Leeuwenhoek gibi birkaç araştırmacıyla birlikte mikroskopla gözlem yöntemlerinin öncülüğünü üstlenen Malpighi, bu bilim dallarının çağdaş gelişme düzeyine gelebilmesi için gerekli temel gözlemleri yapmış, gözle görülemeyen, işlev ve nitelikleri tam kavranamayan doku ve yapılarla uğraştığı için araştırmalarını engellemeye çalışan tutucu çevrelere karşın, bir yaşam boyu yılmadan gerçekleştirdiği incelemeleriyle tıp biliminin en değerli araştırmacılarından ve öncülerinden biri olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *De pulmonibus*, 1661, ("Akciğerler Üstüne"); *Epistolae anatomicae de cerebro*, 1665, ("Beynin Anatomisi Üstüne İnceleme"); *De externo tactus organo anatomica observatio*, 1665, ("Dış Duyu Organları Üstüne Anatomi Gözlemleri"); *De viscerum structura exercitatio anatomica*, 1666, ("İç Organlar Üstüne Anatomi İncelemesi"); *Dissertatio epistolica de bombyce*, 1669, ("İpekböceği Üstüne İnceleme"); *De formatione pulli in ovo*, 1673, ("Civcivin Yumurtadaki Oluşumu"); *De ovo incubato*, 1675, ("Kuluçkadaki Yumurta Üstüne"); *Anatomes plantarum pars prima*, 1675, ("Bitki Anatomisi, İlk Bölüm"); *Anatomes plantarum pars altera*, 1679, ("Bitki Anatomisi, İkinci Bölüm"); *De structura glandularum*, 1689, ("Salgı Bezlerinin Yapısı Üstüne"); *Opera omnia*, 1686, ("Tüm Yapıtları"); *Opera posthuma*, (ö.s.), 1697, ("Ölümünden Sonra Yayımlanmış Yapıtları).

- **KAYNAKLAR:** H.B.Adelmann, *Marcello Malpighi and the Evolution of Embryology*, 1966; E.Toffoletto, *Discorso sul Malpighi*, 1965.

- **BAKINIZ:** ARANZI, BAER, BICHAT, BONNET, BORELLI, COLOMBO, DE GRAAF, FABRICIUS, GALENOS, GREW, HARVEY, HOOKE, İBNÜNNEFİS, KROGH, SERVETUS, SWAMMERDAM, VAN LEEUWENHOEK.

MALRAUX, André
(1901-1976)

Fransız yazar ve devlet adamı. Yazarlığının yanı sıra siyasal eylemleri ve bağımsız tutumuyla yaşadığı dönemin önde gelen bir düşünce adamı olmuştur.

3 Kasım 1901'de Paris'te doğdu, 23 Kasım 1976'da aynı kentte öldü. 1919'da liseyi bitirdiği sıralarda okuduğu kitaplardan Uzakdoğu'daki yaşam ilgisini çekti. Oralara gitmek, değişik uygarlıkları tanımak istediği için Écoles de Langue Orientales'e (Doğu Dilleri Okulu) girdi. Bu arada ilk romanlarını da yazıyordu. 1923'te bir arkeolog grubuyla birlikte Kamboçya'ya gitti. Orada yaşayarak Uzakdoğu'yu yakından tanıdı. Sosyalizme olan yakınlığından ötürü 1926'da Çin'deki devrim hareketlerine katıldı. Bir yandan yazmayı da sürdürüyordu. *La tentation de l'occident* ("Batı Ayartması") adlı kitabı bu dönemde yayımlandı. 1933'te *La condition humaine* (İnsanlığın Hali) adlı romanı ile en önemli yapıtlarından birini verdi. 1936'da İspanya İç Savaşı çıkınca, general Franco'nun birliklerine karşı savaşan Cumhuriyetçiler'e katıldı. İspanya'daki yabancı hava kuvvetlerinin komutanı oldu. *L'Espoir* (Umut) adlı romanında bu savaşı anlattı. İç Savaş sona erince 1939'da Fransa'ya döndü. Aynı yıl çıkan II.Dünya Savaşı'nda Almanlar'a tutsak oldu. Kaldığı tutsak kampından 1940'ta kaçmayı başardı. Savaş anılarını bir dizi roman halinde yazmak istediyse de ilk iki kitap olan *La lutte avec l'ange* ("Melekle Savaş") ve *Les noyers de l'Altenburg*'dan ("Altenburg'un Ceviz Ağaçları") sonra dizi tamamlanamadı.

Savaş sürerken çeşitli yerlerde direnişçileri yönetti. Almanlar'la çete savaşına girişti, yeraltı gruplarını örgütledi ve direnişte büyük başarılar elde etti. Daha sonra Alsace ve Almanya'da çarpışmalara katıldı. Alsace-Lorraine tugayına komuta etti. Savaş bitince 1945-1946 yıllarında geçici hükümetin haberalma bakanı oldu. 1947'de General de Gaulle'ün kurduğu RPF'nin (Rassemblement du Peuple Français-Fransız Halkının Topluluğu) genel sekreterliğini yaptı. Romandan uzaklaşarak kendini sanat estetiği üzerine çalışmalara verdi. *Psychologie de l'art* ("Sanat Psikolojisi") başlığı altında üç ciltlik bir yapıt yazdı. Bu ve bunu izleyen öbür yapıtları sonradan bazı eklemelerle 1951'de *Les voix du silence* ("Sessizliğin Sesleri") adıyla üç cilt olarak yayımlandı.

1958'de general de Gaulle'ün ikinci kez devlet başkanlığına gelmesi üzerine önce devlet bakanı, sonra da kültür işleriyle görevli devlet bakanı oldu. Bu görevini Georges Pompidou'nun kurduğu bütün kabinelerde sürdürdü. Ekim 1962'den sonra "5.Cumhuriyet İçin Birlik" adlı kuruluşun başkanlığını üstlendi. 1969'da de Gaulle'ün başkanlıktan ayrılmasıyla o da bakanlık görevini bıraktı.

Malraux, romanlarında az sayıda tip yaratmıştır. Ancak bunlar her zaman yaşamın içinden alınmış, derinlemesine çizilen kişiler olmuştur. Üslubunda bir gazeteci anlatımı olmasına karşın hiçbir zaman sanat kaygısından uzaklaşmamıştır. Devrimci kişiliğini ilk kez *La tentation de l'occident*'da ortaya koymuş, kitapta genç bir Fransız'la bir Çinli arasında geçen konuşmalarla Batı inançlarının iflas edişine değinmiştir. 1933 tarihli *İnsanlığın Hali*'nde Uzakdoğu serüvenlerinin deneyimlerine dayanarak Şanghay Devrimi'ni anlatmış, devrimin insan ruhunda yarattığı etkileri psikolojik açıdan incelemiştir. İspanya İç Savaşı'nı konu aldığı *Umut*'ta ise tüm İberik Yarımadası'nı altüst eden çarpışmaları ve vahşeti etkileyici bir biçimde dile getirmiştir.

Kültür bakanlığı yaptığı sıralarda gerek özel tiyatrolara çıkarttığı ödeneklerle, gerek Fransa'nın

her yanına dağılan dev kültür evleriyle yararlı hizmetlerde bulunmuştur. Ayrıca bölge tiyatrolarının açılmasına öncülük ederek yıllardır sadece Paris'te toplanmış olan tiyatro etkinliğinin bütün Fransa'ya yayılmasını sağlamıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): **Roman:** *Lunes en papiers*, 1921, ("Kâğıttan Aylar"); *Ecrit pour une idole à trompe*, 1921, ("Borulu bir İdol İçin Yazı"); *La tentation de l'occident*, 1926, ("Batı Ayartması"); *Les conquérants*, 1928, (Kantonda İsyan); *La voie royale*, 1930, (Büyük Yol); *La condition humaine*, 1933, (İnsanlığın Hali, 1934); *Le temps de mépris*, 1935, ("Küçümseme Çağı"); *L'espoir*, 1937, (Umut, 1969). **Anı:** *La lutte avec l'ange*, 1943, ("Melekle Savaş"); *Les noyers de l'Altenburg*, ("Altenburg'un Ceviz Ağaçları"); *Anti-mémoires*, 1967, ("Karşı Anılar"); *Les chênes qu'on abat*, 1971, ("Devirilen Çınarlar"). **Deneme-İnceleme:** *Psychologie de l'art*, 1947, ("Sanatın Psikolojisi"); *La musée imaginaire*, ("İmgesel Müze"); *La création artistique*, 1948, ("Sanatsal Yaratı"); *La monnaie de l'absolue*, ("Mutlakın Değeri"); *Les voix du silence*, 1951, ("Sessizliğin Sesleri"); *Le triangle noir*, 1971, ("Kara Üçgen").

• **KAYNAKLAR:** J.Delhomme, *Temps et destin: Essai sur André Malraux*, 1955; W.M.Frohock, *André Malraux and the Tragic Imagination*, 1952; C.Mauriac, *Malraux ou le mal du héros*, 1946; G.Picon, *Malraux par lui-même*, 1954; A.Rousseaux, *La Révolution d'André Malraux*, 1949; M.Savane, *André Malraux*, 1946; R.Stéphane, *Portrait de l'aventurier*, 1950.

British Museum, Londra - İNGİLTERE

Thomas Robert Malthus
J.Linnel tarafından yapılmış portresi.

MALTHUS, Thomas Robert
(1766-1834)

İngiliz, iktisatçı. Nüfus kuramı ile tanınmıştır.

14 Şubat 1766'da Dorking yakınındaki Surrey'de doğdu, 23 Aralık 1834'te Haileybury'de Herfordshire'da öldü. Babası Daniel Malthus, o dönemin, Rousseau, Condorcet, Godwin gibi ileri görüşlü pek çok düşünürü ile tanışan bir soyluydu. Özel bir öğrenimden sonra Cambridge Üniversitesi'ne kaydolan Malthus, 1788'de üniversiteden başarılı bir matematikçi olarak mezun oldu. Daha sonra tanrıbilim öğrenimine başladı ve bunu da 1793'te tamamladı. Aynı yıl Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Jesus College'daki ilerici bir din adamı olan William Fund, siyasi görüşlerinden ötürü görevinden alınınca onun yerine atandı. Dört yıl sonra Surrey'de rahiplik yapmaya başladı.

Malthus'un, Condorcet ve Godwin'i eleştiren tartışmalarına tanık olan babası, oğlunu, bu görüşlerini yazması için teşvik etmekteydi. Malthus, nihayet, 1798'de, *An Essay on the Principle of Population* ("Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme") başlıklı kitabını takma adla yayımladı. 1803'te, bu kez kendi adıyla aynı çalışmanın geliştirilmiş bir biçimini, *On Population* ("Nüfus Üzerine") başlığı altında yayımladı. Bu kitap Malthus'a büyük bir ün kazandırdı ve 1805 yılında Doğu Hint Kumpanyası'nın Haileybury'deki kolejine politik iktisat profesörü olarak atandı ve yaşamının sonuna değin bu görevde kaldı.

Nüfus kuramı

Ricardo ile çok sayıda tartışma ve yazışma yapan, iktisadi görüşleri nüfus, değer ve gelir sorunları üstüne yoğunlaşan Malthus, nüfus kuramını, denetlenmediği durumda, nüfusun geometrik bir oranla, gıda maddelerinin ise, yalnızca aritmetik bir oranla artabileceği savları üzerine kurmuştur. Ona göre, gıda maddelerinin artış hızını sınırlayan etken, tarımdaki azalan verimler ilkesidir. Bu nedenle nüfusun, gıda üretiminin artış oranını aşması olanaksızdır. 1798'de yayımladığı kitabında yüksek nüfus artış hızının, "pozitif" ve "önleyici" diye nitelendirdiği iki grup engelle karşılaşacağını ileri sürüyordu. Pozitif engeller, savaş, kıtlık, açlık ve bulaşıcı hastalıklar gibi ölüm oranlarını artıran, önleyici engeller ise, kürtaj, yeni doğan çocukların öldürülmesi gibi doğumları düşüren etkenlerdi. Godwin, bu modeli, zengin ülkelerde asgari geçim düzeyinin üzerine çıkan işçilerin durumunu açıklayamadığı için eleştirince Malthus, 1803 yılındaki çalışmasına bir de "manevi sakınma"yı ekleyerek bunu yoksul sınıfların evliliği ertelemelerine ve evlilikten önce cinsel ilişkilerden sakınmalarına bağlamıştır.

1796'da yürürlüğe giren ve yoksul ailelere çocuk sayılarına göre yardım edilmesini öngören Yoksul Yasası'na ve her türlü sosyal reform önerisine karşı, nüfus kuramını kullanarak karşı çıkan Malthus, bu önlemlerin nüfusu artırarak yoksulluğu yaygınlaştırmaktan başka bir sonuç vermeyeceğini ileri sürmüştür.

Değer kuramı

Malthus, değer kuramını ise Ricardo'nun emek-değer kuramına bir alternatif olarak geliştirmiştir. Emeği, mübadele değerlerinin büyüklüğünü açıklayan değişken olarak gören Ricardo'nun aksine Malthus'ta emek, sadece değerin "ölçüsü"dür. Bir malın değerini satın alabileceği emek miktarıyla tanımlayan, malların mübadele oranlarını da arz-talep ilişkisiyle belirleyen Malthus "değerin belirleyicisini" araştıran emek-değer kuramının yerine, üretim maliyetlerinin üzerine, arz-talep durumuna göre değişebilecek kârın eklenmesiyle oluşan fiyat çözümlemesini koymuştur.

Bölüşüm sorunu

Malthus bölüşüm sorununa yaklaşımı bakımından da Ricardo'dan ayrılır. Ricardo'nun iktisadi çözümlemesinin odak noktalarından birini oluşturan net hasılanın ücret, kâr ve rant arasında paylaşılması, yani işçilerin, kapitalistlerin ve toprak sahiplerinin paylarını belirleyen süreçlerin araştırılmasına karşı, Malthus, hasılanın düzeyini incelemeyi temel almıştır. Böylece Ricardo'nun çözümlemesinde hasıla veri alınıp, kâr, ücret ve rantın toplam hasıladaki payları arasında karşıt bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılırken, Malthus, hem kârların, hem ücretlerin birlikte artıp azalabileceği toplam hasıladaki hareketlerle ve bunların açıklanmasıyla ilgilenmiştir. Malthus, buradan hareketle, J.B.Say'in, "her arz, kendi talebini yaratır" savıyla özetlenen yasasına ve Ricardo'nun üretim hacminin kısa dönemde daralmayacağı önermesine karşı çıkar. Ona göre, üretimin sürekli artabilmesi için, üretim maliyetleri üzerinde belli bir fiyat düzeyi oluşturabilecek efektif talep gereklidir. Sürekli yatırılsa bile, tasarrufların belli bir düzeyi aşması tıkanmaya yol açabilir; çünkü artan üretim kapasitesi arzı artırıp fiyatları baskı altında tutar ve üretim artışlarını teşvik edecek kâr marjının oluşmasına engel olabilir. Toplam (efektif) talep, böylece, stratejik bir değişken olarak Malthus'un çözümlemesine girer. Ona göre işçi ücretleri ve kapitalist sınıfın tüketim talebi, bir durgunluk durumunu aşmak için yetersiz olduğundan, yatırımlar ise, temel olarak tüketim talebine bağlı bulunduğundan, bu iki sınıfın dışından kaynaklanan talep bir çıkış yolu olabilir. Rantiyeler, din adamları, serbest meslek sahipleri ve bu grupların (A. Smith'in "üretken olmayan işçiler" diye nitelendirdiği) hizmetkârları, toplam hasılanın artışının süregelmesini sağlayan ek talebi oluşturabilirler. Klasik iktisadın bakış açısında verimsiz ve asalak nitelikleri ön plana çıkarılan bu gruplar, böylece, Malthus'ta kapitalizmin kronik bir durgunluğa mahkûm olmasını önleyen olumlu etkenler olarak değerlendirilirler.

Malthus'un aşırı nüfus artışının, yaşam düzeyini baskı altında tutabileceği önermesine dayanan nüfus kuramı, 18.yy sonlarında İngiltere'de nüfus artışında gözlenen belirgin yükselmenin yarattığı kaygı ortamında büyük bir etki yaratmıştır. Emekçilere dönük sosyal yardımların ve reformların aleyhine geliştirdiği tezleri, yerel yönetimlerin destekleyeceği konut programlarına, "dikkatsiz evlilikleri teşvik edeceği" gerekçesiyle karşı çıkan görüşleri ve tarım kesiminin gümrüklerle korunmasını savunan düşünceleri, yönetimce ve özellikle soylu büyük toprak sahiplerinin önemli bir bölümünce benimsenmiştir.

Buna karşılık, arz-talep ilişkilerince belirlenen piyasa fiyatlarını ve toplam hasıla düzeyinde efektif talebin belirlediği değişmeleri incelemeyi üstlenen Malthus'un bakış açısı, Neo-Klasik ve Keynesçi iktisatla büyük yakınlık taşımaktadır. Özellikle, tasarrufun olumsuz sonuçları ve efektif taleple ilgili savları Keynes tarafından övgüyle karşılanmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *An Essay on the Principle of Population*, 1798, ("Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme"); *An Investigation of the Present High Price of Provisions*, 1800, ("Gıda Maddelerinin Şimdiki Yüksek Fiyatlarına İlişkin Bir Araştırma"); *On Population*, 1803, ("Nüfus Üzerine"); *Observations on the Effects of Corn Laws*, 1814, ("Tahıl Yasaları Üstüne Gözlemler"); *An Inquiry into the Nature and Progress of Rent and the Principles by Which It is Regulated*, 1815, ("Rantın Niteliği, Gelişimi ve Düzenlenme İlkelerinin İncelenmesi"); *Principles of Political Economy Considered with a View to their Practical Application*, 1820, ("Politik İktisadın Uygulamaya Dönük Olarak Ele Alınan İlkeleri"); *The Measure of Value Stated and Illustrated with an Application of its Alterations in the Value of the English Currency since 1790*, 1823, ("Değerin Ölçümü ve 1790'dan İtibaren İngiliz Parasının Değerindeki Değişimlere Uygulanması"); *Definitions in Political Economy*, 1827, ("Politik İktisatta Tanımlar").
- **KAYNAKLAR:** J.Bonar, *Malthus and His Work*, 1924; G.T. Griffith, *Population Problems of the Age of Malthus*, 1926.
- **BAKINIZ:** GODWIN, KEYNES, RICARDO, A. SMITH.

MALUS, Étienne Louis (1775-1812)

Fransız, mühendis ve fizikçi. Işığın çift kırılmasını incelemiş ve polarılmayı keşfetmiştir.

23 Temmuz 1775'te Paris'te doğdu, 24 Şubat 1812'de aynı kentte öldü. Önce özel, sonra askeri öğrenim gördü. 1794'te, o yıl kurulan École Polytechnique'te mühendislik öğrenimine başladı. 1796'da istihkâm subayı oldu. 1798'de Napoléon'un Mısır seferine katıldı. 1802-1808 arasında Fransa'nın çeşitli kentlerinde çalıştıktan sonra Paris'e çağrıldı ve 1810'da başmühendisliğe getirildi. 1805'ten başlayarak École Polytechnique'in bitirme sınavı öğretmenleri arasında yer alan Malus, 1810'da Institut de France'ın birinci sınıf üyeliğine seçilmiş ve kısa yaşamının son yılında Londra'daki Royal Society'nin Rumford madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

Işığın yapısına ve yayılmasına ilişkin araştırmalarında hep, Newton'ın parçacık kuramına uygun açıklamalar geliştirmeye çalışan ve 1807'de yayımladığı *Traité d'optique* ("Optik İncelemesi") adlı makalesinde de, daha sonra yanlış olduğu anlaşıldığı halde W.R. Hamilton'ın ışın-dalga yüzeyi kuramına temel oluşturabilecek ilginçlikteki "Malus teoremini" ileri süren Malus, aynı yıl Fransız Bilimler Akademisi'nin açtığı bir yarışma nedeniyle çift kırılmaya ilişkin deneyler yapmaya başladı.

İçinden geçen ışığı ikiye ayıran "İzlanda spatı" kristallerinin ilk kez Erasmus Bartholin tarafından gözlenen çift kırıcılığını dalga kuramıyla açıklayabilen Huygens'in görüşlerinin yerine Newton'ın parçacık modeline uygun bir kuram geliştirmeyi amaçlayan Malus, ışığın yansıma sonrasında polarıldığını öne süren çalışmasıyla yarışmayı kazandı. Akademi'ye sunduğu *Théorie de la double réfraction* ("Çift Kırılma Kuramı") adlı çalışmada, Laplace'ın 1809 yılında ışık "parçacıkları" için geliştirdiği "en küçük eylem" yönteminden yararlanan ve çift kırıcılığı kristalin ışık parçacıklarına uyguladığı kısa menzilli kuvvetlerle açıklayan Malus, deneyleri sırasında biraz da rastlantı sonucu olarak saydam yüzeylerden belirli açılarda yansıyan ışığın çift kırıcıdakine benzer biçimde iki farklı ışına ayrıldığını bulmuştu. "Olağan" ve

"olağandışı" adlarını verdiği bu ışınlardan birincisinin, çift kırıcının asal kesiti yansıma düzlemine paralelken, ikincinin ise dikken yansımadan kırılarak saydam cismin içine geçtiğini saptayan Malus, bu durumu, ışık parçacıklarının yansıma ve kırılma sırasında sıralanması ve yansıma ya da kırılma sonrasında da bu sıralanmanın korunmasıyla açıkladı. Bu sıralanmayı açıklamak için de ışığı oluşturan parçacıkların mıknatısın kutupları gibi iki tür "kutup" yapısında olduğunu öne sürdü ve bu olaya da polarılma *(polarisation)* adını verdi. Polarılmış bir ışın, yansımaya uğradığı düzleme dik bir düzlem içinde yeniden yansımaya zorlanırsa, gelme açısı belli değere eşit olduğunda yansıma görülmez. Bu tür polarılmalara "dik" polarılma adını veren Malus, böylece çift kırılmada oluşan iki ışının da tam ve dik polarılmış olduğunu gösterdi. Polarılmış bir ışın ilk polarılma düzlemiyle 90°'den farklı bir açı yapan bir düzlem içinde yansımaya uğrarsa polarılması değişerek yeni düzleminkine uyar. Malus yeni ışığın yeğinliğinin gelen ışığınkine oranla, polarılma düzlemleri arasındaki açının kosinüsünün karesiyle orantılı olarak değiştiğini de gösterdi.

Daha sonra metal yüzeylerinin bugün dairesel polarılma olarak bilinen çok değişik bir polarmaya yol açtığını da gösteren Malus'den sonra Arago, Biot ve Brewster'in önemli katkılar yaptığı polarılma konusuna önce Fresnel'in dalga kuramıyla, ardından da Maxwell'in elektromanyetizma kuramıyla kesin açıklama getirilebildi.

• BAKINIZ: ARAGO, BIOT, BARTHOLIN, BREWSTER, FRESNEL, HAMILTON, HUYGENS, LAPLACE, MAXWELL.

MAMIANI, Terenzio
(1799-1885)

İtalyan filozof ve devlet adamı. Kant felsefesinin İtalya'da yayılmasını sağlamış, İtalyan Felsefe Akademisi'ni kurmuştur.

29 Eylül 1799'da Pesaro'da doğdu, 22 Mayıs 1885'te Roma'da öldü. Roma Üniversitesi'nde hukuk, politika ve felsefe öğrenimi gördükten sonra, politikaya atıldı. İtalyan Birliği'nin kurulmasında, iç ayaklanmaların giderilmesinde etkili görevler üstlendi. 1831'de Bolonya geçici hükümetinde bakan oldu. Papa IX.Pius ve Avusturya ordularının baskısı üzerine Paris'e sığındı. Paris'te bulunduğu sürece, çalışmalarını politika ve felsefe olmak üzere iki doğrultuda sürdürdü. Halkın eğitilmesi ve yönetimde etkili olması görüşünü savunan yazılar yayımladı. Papa IX. Pius'un savaşı bırakması sonucu yeniden İtalya'ya döndü, ılımlı liberallerden oluşan bir partinin başına getirildi. 1848'de içişleri bakanlığına atandı, papanın karşı çıkışı üzerine Turin'e gitti. Papa kaçtıktan sonra yeniden göreve başlayıp sıra ile dışişleri, maliye ve içişleri bakanlıklarına atandı. 1860'ta eğitim bakanı, 1864'te senato üyesi seçildi. Bir süre Turin Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görev aldı.

Mamiani İtalyan felsefesine, Kant'ın görüşlerinden kaynaklanan bir içerik kazandırmaya çalışmış, özellikle yöntem sorunu üzerinde durmuştur. Onun felsefesi temelinde yöntem bulunan bir dizge niteliği taşır. Ona göre, felsefede bütün sorunların çözümüne uygulanabilecek, bir tümel yöntemin ya yenilik getirici, bulucu ya da öğretici olması gerekir. Yenilik getirici yöntemin temelini oluşturan da öğreticiliktir. Bu nedenle her iki türlü yöntem arasında bir bağlantı vardır. Öğretici yöntem düşünme yetisinin, birbiri ardınca dizilen, aşamalarını içerir. Bu aşamalar beş tanedir. Birincisi bilimin ilk basamağı, girişi niteliğindedir. Anlığı önyargıların baskısından, yanılmalardan korur. Bu aşama bir hazırlık dönemidir. İkinci aşama buluş, ortaya koyuş yeridir, bilim alanına giren ilk olumlu ilerlemeyi sağlar. Üçüncü aşamayı oluşturan tümevarım, olayları belli bir diziye göre düzenlemeye, aralarında birlik sağlamaya yarar. Dördüncüsü saptama aşamasıdır, yalın ve bileşik düşüncelerin uzlaşmasına çalışır, bileşimi gerçekleştirir. Burada tümel ve zorunlu ilkelere göre işleyen tasım geçerlidir. Son aşamada tine açıklık, seçiklik kazandırma işlemi gerçekleşir. Burada tin kendi kendini denetler, her yetinin sınırları ve içerikleri belirir. Bu beş bölümün birleşmesinden, bütün bilimlerde ve felsefede uygulanan, doğal yöntem oluşur.

Mamiani'ye göre felsefe anlığın işleyişini, verilerini konu edinen bir araştırma alanıdır. Burada bilginin kaynağı, insan eylemleriyle bağlantısı, insanın doğal süreç içindeki gelişimi, sorunların çözümünde uygulanan yöntem, bu yöntemin düzenlenmesi gibi konular yer alır. Felsefe ile psikoloji arasında bir birlik, bir görev özdeşliği vardır. Çünkü psikoloji, ele aldığı sorunlar ve onlara aradığı çözüm nedeniyle, varlıkbilimden önce gelir, onun temelini kurar. Psikoloji usa dayalı, her türlü bilginin temel ilkelerini araştırır ve açıklar. Çünkü gerçeğin ölçüsü içduyumun sezgiden kaynaklanan apaçıklığıdır, her türlü kesinliğin tabanı da budur. Düşüncenin kendisi ilkel de olsa salt bir gerçekliği içerir. Usa dayalı her gerçeklik, içduyumun doğruluğuna, dolayısıyla düşüncenin ussal içeriğine uyma gereğindedir. İçduyumun, onun sağladığı düşüncenin gerçekliği dolaysızdır, bu özelliği yüzünden de apaçıktır. Bir de dolaylı apaçıklık vardır ki onun da kaynağı dolaysız apaçıklıktır.

Psikoloji insan bilgisinin gerçekliğini, doğruluğunu içeren bir bilgi alanıdır, nesnelerin varlığı ve yapısını aydınlatmaya yarar. Bu işi başarırken de apaçıklığın tek kaynağı olan içduyudan yararlanır. Gerçekliğin kavranmasını sağlayan psikoloji yöntemine dolaysız sezgi denir. Bu yöntem tinin kapsadığı düşünceleri bilmeyi sağlar, insanın dolaysız olarak kendi kendini algıladığını gösterir.

Mamiani'nin ahlak kuramı Tanrı kavramından kaynaklanır. Ahlakın temel ilkesi saltık iyinin varlığıdır, bu da tanrısal özle bağlantılıdır. Tanrı yaptırıcı ve erekli nedendir. Yaptırıcı neden olduğundan bütün varlık türlerinin kaynağıdır, salt yetkinlik, gerçeklik ve doğruluktur, en yüce iyidir, onun iyiliği saltık kesinliğinden, en yüksek mutluluk oluşundandır. İşte ahlakın konusu bu tanrısal nitelikleri açıklamak, onlara göre bir davranış kuralı oluşturmaktır.

Mamiani'ye göre tin yalın bir tözdür, salt güçtür, bu nedenle bölünemez, ölümsüzdür, sürekli devinim içindedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Del rinnovamento della filosofia antica italiana*, 1836, ("Eski İtalyan Felsefesinin Yenileşmesi Üstüne"); *Dialogi di sciénza prima*, 1846, ("Öncül Bilgi Üstüne Konuşmalar"); *Principi della filosofia del diritto*, 1869, ("Gerçek Felsefenin İlkeleri Üstüne"); *Kant e l'ontologia*,1870, ("Kant ve Varlıkbilimi"); *Filosofia della realita*, 1880, ("Gerçekliğin Felsefesi").
- **KAYNAKLAR:** D.Gaspari, *Vita di Terenzio Mamiani*, 1888.
- **BAKINIZ:** KANT.

Pasquale Stanislao Mancini

MANCINI, Pasquale Stanislao (1817-1888)

İtalyan hukukçu ve devlet adamı. İtalyan Birliği'nin sağlanması için mücadele etmiştir. Devletler hukukunda İtalyan Okulu'nun kurucusudur.

17 Mart 1817'de Campania Eyaleti'nde Avellino kentinde Castel Baronia'da doğdu, 26 Aralık 1888'de Roma'da öldü. Napoli Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. 1841'de Mamiani della Rovere'yle (1799-1885) hukuk biliminin kökeni ve özellikle ceza hukuku konusunda mektuplaşmaları büyük bir ün kazanmasına yol açtı. Ahlaki adaletin toplumun çıkarlarıyla uyum içinde olması gerektiğini ve cezanın amacının yalnızca işlenen suçun karşılığını vermek değil, aynı zamanda suçu engellemek olduğunu savundu.

1848 Devrimi'nin etkisiyle İspanyol Bourbon hanedanından II.Ferdinando'nun İki Sicilya Krallığı'nda 1812 liberal anayasasını yeniden yürürlüğe koymaya zorlanmasından sonra Napoli parlamentosuna seçildi. 15 Mayıs 1848'de İki Sicilya Krallığı'nı yöneten Bourbonlar'a karşı sert bir protesto bildirisi kaleme aldı. Devrimin bastırılarak meclisin Mart 1849'da dağıtılmasından sonra Torino'ya sürgüne gönderildi. İtalya'nın ulusal birliğinin sağlanması ve anayasal bir monarşiye geçilmesi yolunda propaganda yapmayı sürdürdü. Güneydeki sürgünlerin en ünlülerinden biri oldu. Torino Üniversitesi'nde onun için açılan devletler hukuku kürsüsünde ders vermeye başladı. 22 Ocak 1851'de kürsünün açılışında yaptığı ünlü konuşmasında millet olarak var olabilmenin en temel ilkesinin dil, ırk, toprak gibi tarihsel ve doğal etmenlerden çok "milliyet bilinci"ne ulaşmak olduğunu savundu. Bu konuşması İtalyan Birliği hareketine ideolojik açıdan yapılan en ciddi katkılardan biri olarak değerlendirildi.

1860'ta Sardunya-Piyemonte meclisine seçildi. Garibaldi'nin önderliğinde Napoli, Sicilya ve Umbria'nın Sardunya-Piyemonte Krallığı'yla birleşmesinden sonra 1861'de Napoli'ye gitti ve adalet bakanı olarak görev aldı. Cizvitler'e karşı mücadele ederek Engizisyon'un yasaklanmasında, papalık ile yapılan antlaşmaya karşı çıkarak kilise mülkiyetindeki toprakların devlete devredilmesinde ve papanın dünyevi gücünün sınırlandırılmasında önemli rol oynadı. 1862'de Torino'ya dönerek Roma ve Venedik dışında birliği tamamlanan İtalya'nın ilk parlamentosuna katıldı. Mart 1863'te Urbano Rattazi (1808-1873) başkanlığındaki hükümette 18 gün süreyle eğitim bakanlığı yaptı. 1865'te idam cezasının uygulanma alanlarının sınırlanmasını sağlayarak önemli bir başarı kazandı. Meclisteki sol kanadın önderi Agostino Depretis'in başbakan olmasından sonra 1876-1878 arasında adalet bakanlığı yaptı. 1881'de kurulan yeni bir Depretis hükümetinde bu kez dışişleri bakanlığını üstlendi. 20 Mayıs 1882'de İtalya'nın Kuzey ve Doğu Afrika'daki sömürgeci yayılması konusunda Avusturya'yla uzlaşma sağlama siyasetinin bir sonucu olarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Almanya'yla Üçlü İttifak Antlaşması'nı imzaladı. Siyasi gerekçelerle savunduğu bu ittifakın Almanya ve Avusturya'nın içe yönelik gerici politika önerilerine yol açmasına karşı çıktı. İttifakın kısa zamanda beklenen sonucu vermeyerek halk arasında hoşnutsuzluğa yol açması üzerine Haziran 1885'te dışişleri bakanlığından istifa etti.

İtalyan birliğinin sağlanmasında özellikle kuramsal açıdan önemli katkıları olan Mancini'nin bu müçadele sırasında milliyet üzerine geliştirdiği düşünceler onun devletler hukuku konusundaki düşüncelerinin biçimlenmesinde de önemli bir etken olmuştur. Milliyet ilkesini devletler özel hukukuna uygulayarak devletler hukukunda İtalyan Okulu'nun kurucusu olmuştur. Buna göre ülkesi dışına çıkan her kişinin birey olarak hakları saklıdır. Ülkesi dışında bulunan yabancılar kendi ülkelerinin yasalarına göre yargılanırlar. Mancini bu temel ilkeler doğrultusunda 1866'da İtalyan Medeni Kanunu'nun hazırlanmasına katkıda bulunmuştur.

Mancini 1872'de Devletler Hukuku Enstitüsü'nü kurmuş, 1873'te bu enstitünün başkanı olmuş, ayrıca Napoli ve Roma üniversitelerinde ders vermiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Diritto internazionali: prelezioni*,

1873, ("Devletler Hukuku").

• BAKINIZ: DEPRETIS, GARIBALDI.

MANCO CAPAC
(12.yy)

İnka imparatoru. İnka İmparatorluğu'nun kurucusudur.

Doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. Güney Amerika'nın And Dağları yöresinde yaşayan İnkalar, İspanyol istilasından sonra yazıya geçirilen mitolojilerine göre, 12.yy sonlarında Titicaca Gölü civarından daha kuzeye göç ederek, Cuzco vadisinin 15 mil güneyine Paqari-tampu'ya gelmişlerdir. İnka inanışına göre Paqari-tampu, Virococha'nın insanları yaratmasından sonra İnkalar'ın yeryüzüne çıktığı üç mağaranın bulunduğu yerdir. İnka hanedanının kurucusu Manco Capac, üç erkek ve dört kızkardeşi ile ortadaki mağaradan çıkmıştır. İnkalar öbür mağaralardan çıkan on değişik kabilenin önderliğini ele geçirip yıllarca verimli toprak bulmak amacıyla dolaşmışlardır.

Üç erkek kardeşini saf dışı bırakan Manco Capac, kızkardeşlerinden Mama Ocllo ile evlendi ve ondan Sinchi Roca adlı bir oğlu oldu.Cuzco civarında verimli bir bölgeye rastlayan İnkalar buradaki yerleşik halka saldırdılar ve onları topraklarından sürdüler. Cuzco'ya yerleştikten sonra komşu kabilelerin içişlerine karışmaya ve özgürlükleri karşılığı vergi ödemeye zorlamaya başladılar. Manco Capac, 1200'lerde atası ve koruyucusu Güneş tarafından kutsandığını ileri sürerek kendisini imparator ilan etti. Ölümünden önce, tahtını en büyük oğlu Sinchi Roca'ya bıraktı. Diğer bir oğlunu da Chima adını verdiği sülalesinin korunması işiyle görevlendirdi. Cuzco'daki kabilelere Güneş dinini ve tarımı Manco Capac'ın yönetimindeki İnkalar'ın öğrettiği sanılmaktadır.

MANDEL, Ernest
(1923)

Belçikalı iktisatçı. Kapitalizmin, özellikle II.Dünya Savaşı sonrası döneme özgü özellikleri ve iktisadi bunalım üzerine araştırmalar yapmıştır.

Belçika'da doğdu. Brüksel Üniversitesi'nde ve École Pratique des Hautes Études'de öğrenim gördü. Naziler'in Belçika'yı işgal etmesi üzerine direniş hareketine katıldı ve 1944'te yakalanarak Almanya'daki bir toplama kampına gönderildi. Troçki ve yandaşları tarafından 1938'de kurulan IV.Enternasyonal'in 1946'da yapılan II.Kongre'sinde bu kuruluşun yönetimine seçildi ve Troçkist hareketin önderlerinden biri oldu. 1955-1963 arasında, Belçika Ulusal Sendikalar Federasyonu'nun İktisadi Çalışmalar Komisyonu'nda üyelik yaparak sendikacılık sorunlarıyla ilgilendi. Sosyalist Parti'nin içindeki bir kanadın haftalık yayın organı olan *Le gauche*'un (Sol) yönetmenliğini yaptı. Halen, (1985) Brüksel'deki Université Libre'de iktisat profesörlüğü yapmaktadır.

Mandel, II.Dünya Savaşı sonrasının en çok tanınan Marxist iktisatçılarından biridir. En önemli kitabı olan Der *Spätkapitalismus*'un ("Geç Kapitalizm") ön çalışmaları sayılabilecek kitaplarından, *Traité d'économie marxiste*'te (Marxist Ekonomi El Kitabı) Marx'ın iktisadi ilkelerini 20.yy kapitalizmine uygulamaya çalışmış, *Die EWG und die Konkurrenz Europa Amerika*'da (Avrupa Amerika'ya Karşı) Ortak Pazar'ın gelişmesi ile emperyalistler arası rekabetin yoğunlaşmasını ve ABD'nin dünya pazarı üzerindeki mutlak hegemonyasının zayıflamasını vurgulamıştır. Kapitalizmin II.Dünya Savaşı sonrası döneme özgü temel iktisadi özelliklerini irdelediği *Der Spätkapitalismus* ise, Marx'ın ortaya koyduğu kapitalizmin gelişim yasalarının geçerliliğini kanıtlamaya yönelik bir çalışmadır. Bu kitabında, emperyalizmin savaş sonrası hızlı büyüme evresinin sonuna geldiğini öne sürmüştür. 1974-1975 yıllarında tüm gelişmiş Batılı ülkelerin eşanlı olarak durgunluğa girmeleri üzerine, bu durgunluğun kapitalist bunalım kuramı bağlamında bir incelemesi olan *Ende der Krise oder Krise ohne Ende?*'yi ("Bunalımın Sonu mu Sonsuz Bunalım mı?") yayımlamıştır. Kapitalist ekonominin işleyişine ve iktisadi bunalım devrelerine ilişkin kuramsal ve ampirik araştırmalarını derinleştirdiği *Long Waves of Capitalist Development* ("Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları") Cambridge Üniversitesi'nde verdiği derslerden oluşmaktadır. Mandel kendisiyle çeşitli zamanlarda yapılan söyleşilerden oluşan ve siyasal görüşlerinin bir derlemesi olan *Revolutionary Marxism Today*'de ("Günümüzde Devrimci Marxizm"), gelişmiş kapitalist ülkelerde proletarya devriminin stratejisi, sürekli devrim kuramı, geri ülkelerde anti-emperyalist ve demokratik devrimle sosyalist devrimin içiçeliği, sosyalist ülkelerde bürokrasiye karşı anti-bürokratik siyasal devrimin gerekliliği üzerine görüşlerini, IV.Enternasyonal'in siyasetiyle koşutluk içinde açıklamıştır.

Uzun dalgalar kuramı

Mandel'e göre, kapitalist ekonominin tarihinde uzun dalgalar kuramı, Marxist kökenli olmasına karşın, Kondratieff, Schumpeter, Simiand ve Dupriez gibi Marxist olmayan iktisatçılar tarafından kullanılmaya başlanmasından bu yana Marxistler bu kavrama sırt çevirmişlerdir. Ancak Mandel, uzun dalgalanma kuramcılarından, bu dalgalanmaları belirleyen öğeler konusunda ayrılır. Ona göre, kapitalizmin tarihsel gelişiminde uzun dalgalar fiyat hareketlerine dayandırılamaz. Hatta, Sanayi Devrimi'ni izleyen üç teknolojik devrim de, sınai büyümenin uzun dönemli yükselişlerinin nedeni değildir. Marxist uzun dalgalar kuramı, yalnızca bir sermaye birikimi kuramı, diğer bir deyişle kâr oranı kuramı olabilir. Kâr oranının üç belirleyicisi ise, sermayenin organik bileşimindeki, artı-değer oranındaki ve sermaye tedavül oranındaki dalgalanmalardır. Mandel'in uzun dalgalara ilişkin tarihsel dönemlemesi şöyledir: 1826-1847 arasında iktisadi bunalım, 1848-1873 arasında zirve, 1874-1893 arasında iktisadi bunalım, 1894-1913 arasında zirve, 1914-1939 arasında iktisadi bunalım,1940 (1948)-1967 arasında zirve, 1968 sonrası bunalım.

Mandel'e göre, kâr oranlarının düşmesinden kaynaklanan sorunlarla, artı-değerin gerçekleştirilmesi sorununun kaynaştırılması gerekmektedir. Çünkü artı-değerin üretimi otomatik olarak artı-değerin gerçekleşmesini içermemektedir. Kitlelerin eksik tüketimi (tüketim mallarının fazla üretimi) ve fazla birikim (üretim araçları üretiminde genişleme için kârların yetersiz kalması) olguları ayrı ayrı bunalımı açıklayamazlar. İki olgu da, kapitalist üretimde organik olarak birbirlerine bağlıdırlar. Mandel bu iki nedeni birlikte ele alır ve bunalıma karşı uygulanacak politikalar bağlamında, yalnızca talep artışının, eğer kâr oranları da artmıyorsa, pazarın genel genişlemesini sağlamayacağını, öte yandan eğer toplam talep genişlemiyorsa, yalnızca kârlardaki ve üretimdeki artışın, bunalımın aşılmasını sağlayamayacağını ileri sürer.

Mandel'e göre ABD'de 1940'ta, Batı Avrupa ve Japonya'da ise 1948'de başlayan ve 1960'ların sonlarına kadar süren uzun iktisadi canlanma dalgasının tersi 1974-1975 yıllarında tüm gelişmiş Batılı ülkeleri eşanlı olarak etkileyen durgunluk olmuştur. Mandel'e göre, II.Dünya Savaşı sonrası, bu uzun süreli iktisadi genişlemenin nedeni, faşizm ve savaş (ABD'de soğuk savaş) nedeniyle işçi sınıfının olağanüstü sömürüsüdür. Bu, artı-değer oranında ve dolayısıyla kâr oranında büyük bir artışa, sermaye birikiminin yükselmesine ve Mandel'in 3.teknolojik devrim olarak adlandırdığı elektronik ve nükleer devrime yol açmıştır.

Kredi devresi

Mandel'e göre 35 yıldan beri işlev gören ve geç kapitalizmin temel özelliklerinden biri olan kredi devresinin *(credit cycle)* sınai devreden görece özerkliği, 1974-1975 bunalımının boyutlarının 1929 Büyük Dünya Bunalımı kadar geniş olmamasını sağlamıştır. 1945'ten bu yana, hükümetlerin esas olarak kullandığı para arzını genişletme politikası, dönemsel fazla üretim bunalımının boyutunu daraltan bir öğe olmuştur. Ancak hızlanan enflasyonun, doların altına konvertibilitesini ortadan kaldırmasıyla simgeleşen uluslararası para sisteminin çökmesinden sonra, tüm Batılı hükümetlerin eşanlı olarak enflasyon karşıtı politikalara başvurmaları, sınai devrenin uluslararası yayılışına yol açmıştır. 1974-1975 durgunluğu, hükümetlerin iktisadi bunalımları önleyebileceği inancının geçersizliğini göstermiştir. Aynı zamanda hükümetlerin bunalıma karşı güttükleri politikalar, 1974-1975 durgunluğunu yumuşatmayı başararak birçok bankanın ve büyük şirketin iflasını önlemiş, ama kapitalist bunalımların nesnel işlevi yerine gelmediği ve kapitalist ekonomiyi budamadığı için 1974-1975 durgunluğunu yeni bir iktisadi canlanma izlememiştir.

Mandel'e göre, savaş sonrası iktisadi canlanmanın sona ermesi aynı zamanda, emperyalist sistemin bunalımında yeni bir dönemi ifade etmektedir. Emperyalizm, 25 yıldır doğrudan egemenlikten dolaylı egemenliğe, sömürgecilikten yarı-sömürge ve bağımlı ülkelerdeki egemenliğe geçerken, dünya artı-değerinin emperyalist burjuvazi ve yarı-sömürge ülkelerin egemen sınıfları arasındaki bölüşümünü genel olarak düzenleyememiştir. Petrol ihraç eden ülkelerin egemen sınıflarının petrol fiyatlarını artırarak, dünya artı-değerinin daha büyük bir kısmına el koymalarıyla bu girişim sonuçta başarısız kalmıştır.

Mandel'e göre, emperyalist dönemde, büyük tekellerin destekleyicisi olarak, devletin rolü çok önemlidir. Durgunluk, tekellerin kâr oranlarındaki düşme eğilimini engelleyemediklerini göstermiştir. Bu koşullarda devletin olağanüstü kârların güvencesini sağlamadaki rolü, tekeller için yaşamsal öneme sahiptir. Öte yandan Mandel, "tekelci devlet kapitalizmi" kavramının karışıklıklara ve çelişik yargılara neden olduğunu ileri sürmüştür. Bu kavramın çağdaş kullanımının ardında yanlış bir çözümlemenin yattığı görüşünde olan Mandel, bunun yerine geç kapitalizm kavramını kullanışının nedenini açıklarken tekelci devlet kapitalizmi kavramının II.Dünya Savaşı'ndan bu yana kapitalizmin gelişmesinde yeni bir aşama olmadığı görüşünü ifade ettiğini, öte yandan devletin göreli özerkliğinin bu kavramla abartılı bir biçimde vurgulandığını, oysa kapitalist üretim biçiminin şimdiki gelişme aşamasının temel özelliklerinin devletin rolü ile değil, sermayenin iç mantığı ile açıklanması gerektiğini ileri sürmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Traité d'économie marxiste*, 1962, (Marxist Ekonomi El Kitabı, 1969); *Die EWG und die Konkurrenz Europa Amerika*, 1968, (Avrupa Amerika'ya Karşı, 1974); *La formation de la pensée économique de Karl Marx*, 1970, ("Karl Marx'ın İktisadi Düşüncesinin Oluşumu"); *Der Spätkapitalismus*, 1972, ("Geç Kapitalizm"); *Ende der Krise oder Krise ohne Ende?*, 1977, ("Bunalımın Sonu mu Sonsuz Bunalım mı?"); *Long Waves of Capitalist Development*, 1980, ("Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları").

• **BAKINIZ:** TROÇKİ.

MANDELA, Nelson
(1918)

Güney Afrikalı siyaset adamı. Irk ayrımına karşı mücadelenin önderlerindendir.

Nelson Rolihlahla Mandela, Transkei Eyaleti'nin başkenti Umtata'da doğdu. Tembu kabilesinin başkanının 13 çocuğundan biridir. 12 yaşındayken babası öldü. 23 yaşındayken onu aile içinde evlenmeye zorladılar. Johannesburg'a kaçan Mandela orada ezilen, sömürülen zencilerle birlikte yaşadı; madenlerde ve çeşitli işlerde çalıştıktan sonra beyaz olmayanların gidebildiği tek üniversite olan Fort Hare'e girerek hukuk öğrenimi gördü. 1952'de karaderili ilk Güney Afrikalı avukat olarak Johannesburg'da hukuk stajına başladı.

1944'te ırk ayrımına karşı mücadele eden yerli halk tarafından kurulmuş olan AUK'ya (Afrika Ulusal Kongresi) katıldı. 1951'de AUK Gençlik Birliği'nin başkanı seçildi.

AUK'nın 1951-1952 yıllarında başlattığı direniş hareketine katılarak ırk ayrımına ilişkin yasaları sistemli olarak çiğneyen gönüllülerin başında yer aldı. Bu olay nedeniyle 6 ay zorunlu ikamete ve dokuz ay hapse mahkûm edildi.

1956'da aralarında AUK başkanı Luthuli'nin de yer aldığı 155 kişiyle birlikte tutuklandı ve vatana ihanetten yargılandı; dört yıl süren dava sanıklar

aleyhinde kanıt bulunamadığından düştü.

1960'ta Transvaal'in güneyinde Sharpeville'de, polisin kimlik yasasını protesto eden halkın üzerine ateş açarak 69 kişinin ölümüne, 180 kişinin de yaralanmasına yol açmasından sonra, AUK ulusal matem çağrısında bulundu. Mandela ve diğer önderler hakkında yeni bir kovuşturma başlatıldı. AUK ve bir yıl önce AUK'dan ayrılanların kurmuş olduğu Pan Afrika Kongresi yasaklandı. Pasif direniş döneminin sona erdiğini gösteren Sharpeville olayları, AUK içinde 1950'den beri tartışılan farklı mücadele yöntemleri konusunu yeniden gündeme getirdi.

► Mandela 1961'de AUK'nın bir yan örgütü niteliğinde olan, Umkonto We Sizwe'nin (Ulusun Mızrağı) kurucuları arasında yer aldı ve amacı çeşitli sabotajlar düzenleyerek Güney Afrika yönetimini ırk ayrımına son vermeye zorlamak olan bu örgütün başkanlığına seçildi. Öncelikle enerji istasyonları, ulaştırma ve haberleşme merkezleri gibi yerlere sabotajlar düzenleyerek ülkedeki yabancı sermayenin kaçırılması ve ülke ekonomisinin güç duruma düşürülmesi hedefleniyor, bundan bir sonuç alınamazsa, hükümet binaları, polis merkezleri, askeri üsler gibi ırkçı politikayı temsil eden kurumlara yönelinmesi düşünülüyordu. Eylemler planlanırken ya da gerçekleştirilirken hiç kimsenin öldürülmemesi kararlaştırılmıştı. Bu yolla yabancı ülkelerin dikkatinin Güney Afrika üzerine çekilmesi ve hükümet üzerinde baskı oluşturulması hesaplanmıştı. Yeni mücadele yönteminin hükümeti siyahlara karşı çok daha acımasız davranmaya iteceği de göz önüne alındığından, olası bir iç savaş için hazırlık yapılması da kararlaştırıldı.

AUK o zamana değin çeşitli harcamalarını karşılamak için yalnızca iç kaynaklarla yetinmişti. Ama artık daha fazla yardıma gereksinimi vardı. Mandela Ocak 1962'de yurt dışına çıkarak bazı Afrika ülkelerinden ve sosyalist ülkelerden para ve silah yardımı aldı. İngiltere'de İşçi Partisi ve Liberal Parti önderleriyle görüştü. Kasım 1962'de geri döndüğünde ülkeyi gizli olarak terketmekten ve halkı Güney Afrika yönetimine karşı kışkırtmaktan tutuklandı. Mahkeme sırasında, kendini, halkının hiçbir biçimde temsil edilmediği bir parlamento tarafından hazırlanmış yasalara uymak zorunda hissetmediğini söyledi. 5 yıl hapis cezasına mahkûm edildi ve Pretoria Merkez Cezaevi'nde bir hücreye kapatıldı.

► Güney Afrika polisi 11 Haziran 1963'te Johannesburg'un kenar mahallelerinden Rivonia'ya baskın yaparak AUK'nın önde gelen yöneticilerini tutukladı. Ekim 1963'te aralarında 7 aydır tutuklu olan Mandela'nın da olduğu dokuz önder için sabotajlar, suikastler düzenlemek ve ülkeye yabancı güçler sokarak yönetimi devirmeye çalışmak suçlarıyla yeni bir dava açıldı. Nisan 1964'te başlayan savunmalar sırasında ilk sözü alan Mandela, konuşmasında kabile farkı gözetmeden Afrikalılar'ın birliğini ve doğdukları ülkede siyasi iktidara katılmalarını amaçlayan AUK'nın, 50 yıl boyunca siyah halkın taleplerini iletmek için zora başvurmadan tüm yolları denediğini, ama hiçbir talebinin dikkate alınmadığı gibi sürekli baskı ve şiddetle karşılaştığını, bu durumun siyahlara zora başvurmaktan başka bir yol bırakmadığını anlattı. Umkonto We Sizwe'nin bu nedenle kurulduğunu ancak amaçlarının terörizm olmadığını söyledi.

Mandela mahkemede 1950'de yayımlanmış olan, her türlü muhalefet eylemini komünist olarak niteleyen ve komünistleri ülkede her hangi bir siyasal, iktisadi ya da toplumsal değişikliği yasal olmayan yollardan gerçekleştirmek isteyen kişiler olarak tanımlayan, böylece tüm karaderili muhaliflerin tutuklanmasını sağlayan Komünizmi Ezme Yasası'na ilişkin görüşlerini de dile getirdi. AUK'nın bir siyasi parti değil, ortak amaçları ulusal kurtuluş olan Afrikalılar'ın parlamentosu olduğunu ve ideolojisinin Afrika milliyetçiliği olduğunu, gelirin adaletli biçimde yeniden dağılımını, madenlerin, bankaların ve büyük tekellerin millileştirilmesini öngördüğünü ve sınıfların uyum içinde bir arada yaşamasını amaçladığını belirtti. Siyahların siyasi hakları için mücadele eden tek siyasi parti olan Komünist Parti'yle işbirliği içinde olduklarını, Afrikalı komünistlerin AUK'ya üye olarak yönetim organlarında görev aldıklarını, ancak bunun Komünist Parti'yle AUK'yı özdeşleştirmeye yetmeyeceğini vurguladı.

◄ *Ulusun Mızrağı'nın kurulması*

Kendini en başta Afrikalı bir yurtsever olarak tanımlayan ve önlerinde duran birinci görevin ırk ayrımına son verilmesi ve demokratik hakların sağlanması olduğunu düşünen Mandela, İngiliz Parlamentosu'nu dünyadaki en demokratik kurum olarak görüyor, hem Batı'daki hem de Doğu'daki sistemlerden örnek alınacak birçok şeyin olduğunu düşünüyordu. Haziran 1964'te ömür boyu hapis cezasına çarptırılarak Robben Adası'nda Pollsmoor Cezaevi'ne gönderildi.

İlk kez 1977'de adalet bakanı Jimmy Kruger serbest bırakılarak doğduğu yerde "ev hapsi"ni kabul etmesini istedi. Güney Afrika yönetiminin sık sık başvurduğu bu yöntem, bir yandan etkili önderlerin serbest bırakıldığı izlenimini doğurarak uluslararası kamuoyunu yanıltıyor, diğer yandan onların herhangi bir etkinlikte bulunma riskini ortadan kaldırarak onları, tek başlarına bir evde kapalı kalmaya zorluyordu. Koşullu serbest bırakılmayı kabul etmeyen Mandela, Transkei'nin başbakanı, Kaiser Matanzima'nın çeşitli zamanlarda yaptığı çağrıları da reddetti. En son olarak 1984 sonunda, tutukluluğunun 22.yılında ve 66 yaşındayken avukatları aracılığıyla yaptığı duyuruda, Afrika hükümetinin koşullu salıverme önerilerinin hiçbirini kabul etmeyeceğini, işbirlikçi vatan hainleri olarak gördüğü Transkeili kabile başkanları ile hiçbir ilişkisi olamayacağını belirtti.

◄ *Görüşleri*

Mandela'ya çeşitli üniversiteler onursal doktorluk unvanları vermiş, 1979'da Hindistan'ın Javaharlal Nehru Ödülü'nü, 1983'te UNESCO'nun Simon Bolivar Ödülü'nü almıştır.

Mandela'nın ve diğer önderlerin mahkûm edilmesinden sonra, siyahların bir süre için kesintiye uğrayan mücadelesi 1970'lerde Steve Biko önderliğindeki Siyah Bilinç hareketiyle yeni bir ivme kazanmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *No Easy Walk to Freedom*, 1965, ("Özgürlüğe Giden Yol Kolay Değil").

• **BAKINIZ:** BIKO, LUTHULI, VERWOERD.

MANDELŞTAM, Osip Emilyeviç
(1891-1938)

SSCB'li şair. Akmeizm akımının önde gelen temsilcilerindendir.

Varşova'da doğdu, ölüm yeri belli değildir. Yahudi kökenli, tüccar bir ailenin oğluydu. Ailesi bir süre sonra St.Petersburg'a (bugün Leningrad) taşındı. Mandelştam bu kentte dönemin önemli okullarından Tenişev Akademisi'ne yazıldı. Öğrenim görmek amacıyla Fransa, İtalya ve Almanya'ya gitti. 1909-1910 yıllarında Heidelberg Üniversitesi'nde Kant felsefesi ve eski Fransızca üzerine verilen derslere katıldı. St.Petersburg'a dönünce Petersburg Üniversitesi'ne girdi. Burada Fransızca ve edebiyat öğrenimi gördü. 1917 Ekim Devrimi'nden bir süre sonra Güney Rusya'ya gitti. İç savaş bitince St.Petersburg'a geri döndü. 1928'den sonra Sovyet Ermenistanı'na gönderildi.1930'da buradaki izlenimlerini anlattığı notlarını yayımladı. 1934'te Stalin üzerine yazdığı bir şiirinden ötürü tutuklandı. Önce Urallar'daki küçük bir kasabaya, oradan da Voronezh'e sürüldü. 1937 Mayıs'ında sürgün süresi bitince Moskova'ya döndü. Bir yıl sonra ikinci kez tutuklanarak beş yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. Cezasını çekeceği kampa giderken, yolda kalp krizinden öldüğü bildirildi.

Nikolay Gumilev ve Anna Ahmatova'yla birlikte, Akmeizm denilen ve Simgecilik'i (Sembolizm) aşma çabasıyla başlatılan edebiyat akımının başlıca şairlerinden olan Mandelştam ilk kitabı *Kamen*'i ("Taş") 1913'te yayımladı. Bu kitabında Akmeizm'in etkileri belirgin olarak görülür. Mandelştam'ın "dünya kültürüne duyulan hasret" olarak nitelendirdiği Akmeizm, yine kendisinin deyişiyle "organik bir okul"du. Bu akımın temsilcilerine göre imgeler somut, şiirin bildirisi kesinkes mantıksal olmalıydı. Mandelştam, Kırım'dan döndükten sonra 1922'de *Tristia*'yı ("Keder") yayımladı. Bu kitabında lirizm daha belirgindir. 1928 yılı onun için çok verimli oldu. Bu yıl iki kitap çıkardıktan başka, 1921-1925 arasında yazdığı şiirleri de bir araya getirerek bastırdı.

- YAPITLAR (başlıca): *Kamen*, 1913, ("Taş"); *Tristia*, 1922, ("Keder"); *Poems*, (çev.), 1928, ("Şiirler"); *The Egyptian Room*, (çev.), 1928, ("Mısır Odası"); *About Poetry*, (çev.), 1928, ("Şiir Üstüne").
- KAYNAKLAR: C.Brown ve W.S.Merwin, *Osip Mendelshtam, Selected Poems*, 1977.
- BAKINIZ: AHMATOVA, MAYAKOVSKİ.

MANDEVILLE, Bernard
(1670-1733)

İngiliz, düşünür. Bencilliğin kamusal yarar sağladığını savunmuştur.

Kasım 1670'te Rotterdam'da doğdu, 21 Ocak 1733'te Hackney'de öldü. Hollanda'da yaşayan Fransız kökenli bir ailedendir. Rotterdam'daki Erasmus Okulu'ndan sonra Leyden Üniversitesi'ni tıp ve felsefe okuyarak bitirdi. 1691'de tıp alanında doktor sanını kazandı. Kısa süre sonra İngiltere'ye yerleşti ve doktor olarak çalışmaya başladı.

Mandeville, bencilliğin genel iyiliğe özgecilikten daha olumlu katkıda bulunduğunu öne sürmüştür. Bu bağlamda Hobbes'un bencil görüşlerini geliştirenler arasında sayılır. *The Fable of the Bees* ("Arı Masalı") adlı yapıtında, bir kovanın öyküsünü anlatır. Buradaki arılar tutkulu, kendini beğenmiş, lükse, tüketime düşkündür. Aralarındaki ilişkilerde doğruluğu temel almazlar. Dışarıdan bakıldığında, kovanın durumu imrenilecek gibidir. Kovan, gelişmişlik, bolluk ve güçlülük içinde yüzmektedir. Bir gün Tanrı bu arıların ahlakını değiştirir. Onları ahlakçıların istediği değerlerle donatır. Artık hepsi azla yetinir, namuslu ve alçak gönüllü davranır. Saldırganlık unutulur, alışverişte doğruluk temel yapılır. Bunun sonucu ise tümünün yoksulluğu olur. Mandeville bu öyküyle ahlakçılara dünyanın gerçeklerini göstermeyi amaçlar. Özellikle Shaftesbury'ye karşı çıkarak, bencilliğin insan için doğal bir nitelik olduğunu, ahlak ile mutluluğun bir araya gelmediğini göstermeye çalışmıştır.

Mandeville özgür ticaretin önemine değinirken, bir devletin başka bir devletten mal alabilmesinin kendi malını satmasına bağlı olduğunu vurgular. Sınırlanan ticaret ise işsizliğe yol açar ve gelişmeyi önler. Eğer amaç mutluluk, bolluk ve gelişme ise, yöneticilerin halka iş bulması gerekir. İş yaratmak içinse, temel gereksinim mallarını üretmekle yetinilmemeli, lüks mallar üretilmeli, tüketime hız verilmelidir.

Mandeville'e göre yoksullar eğitilmemelidir. Çünkü bilgi, istekleri çoğaltır. Oysa az bilen insanlar azla yetinebilir ve istekleri de daha kolaylıkla karşılanabilir.

- YAPITLAR (başlıca): *The Fable of the Bees; Or Private Vices, Public Benefits*, 1729, ("Arı Masalı ya da Özel Kötülükler, Kamusal Yararlar").
- BAKINIZ: BENTHAM, HOBBES, HUTCHESON, SHAFTESBURY, A.SMITH.

MANEN, Hans van
(1932)

Hollandalı dansçı ve koreograf. Hollanda Ulusal Balesi'nin önemli adlarındandır.

11 Temmuz 1932'de Nieuwer Amstel'de doğdu. Rus asıllı Hollandalı dansçı Sonia Gaskell (1904-1974) ve Rus asıllı Fransız dansçı Nora Kiss (1908) ile çalıştı. 1952'de Amsterdam Opera Balesi, 1959'da R.Petit topluluğunda dans ettikten sonra 1960'ta Hollanda Dans Tiyatrosu'nun sanat yönetmeni ve koreografı oldu. 1970'te Hollanda Ulusal Balesi'ne girdi. 1973'te de topluluğun koreograf ve bale ustası olarak çalışmaya başladı. Bu arada İngiliz Kraliyet Balesi, Köln Tanz-Forum, Münih Devlet Opera Balesi, Pennsylvania Balesi, Hollanda Dans Tiyatrosu gibi topluluklar için koreografiler yaptı.

Hollanda Ulusal Balesi'nin kuruluş döneminde çok çeşitli türlerdeki oyunlardan oluşan bir repertuarı vardı. Bu topluluğa ilk kez Rudi Van Dantzig (1933) bir kimlik kazandırmıştı. Manen, modern dansa daha yakın olan bu kimliğin geliştirilmesine büyük katkıda bulunmuştur. Koreografileri yetkinlik açısından tanınmış koreograf Ashton ile karşılaştırılır. Çalışmalarında, ışık ve sinemayı etkileyici bir biçimde kullanmış, müzikte ritm öğesini vurgulayan düzenlemeler yapmıştır. *Twice* ("İki Kez") en yetkin yapıtlarından biridir. Hollanda Dans Tiyatrosu'nun sahnelediği en başarılı yapıtlardan sayılan *Mutations*'u Hollanda'nın Nazi işgalinden kurtuluşunun 25.yıldönümü dolayısıyla hazırlamıştır. Özgürlüğü anlatan bir balenin özgür olması düşüncesinden yola çıkarak çıplaklığı kullanması, büyük ilgi uyandırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Twice*, müz. H.Mann, J.Brown, Steve Miller Orkestrası, Santana Topluluğu, 1970, ("İki Kez"); *Mutations*, müz. K.Stockhausen, 1970; *Tilt*, müz. Stravinski, 1972; *Grosse Fuge*, müz. Beethoven, 1972, ("Büyük Füg"); *Adagio Hammerklavier*, müz.Beethoven, 1973.

MANET, Edouard
(1832-1883)

Fransız, ressam. İzlenimciler'le (Empresyonistler) bir etkileşim içinde olmasına karşın, onlara tümüyle de katılmamış, çalışmalarını bağımsız olarak sürdürmüştür.

25 Ocak 1832'de Paris'te doğdu, 30 Nisan 1883'te aynı kentte öldü. Ailesinin isteği ile başladığı denizcilik mesleğini 1850'de bırakarak ressam Thomas Couture'ün (1815-1879) atölyesine girdi. Genelde tarihsel konuları işleyen bu ressamın yanında altı yıl çalıştı ve sağlam bir teknik kazandı. Bir yandan da Louvre'da eski ustalardan Velasquez ve Ribera'nın resimlerinden kopyalar yaptı. Bu çalışmalarını İtalya,

Edouard Manet

Hollanda, Almanya ve Avusturya'ya yaptığı geziler sırasında da sürdürdü. 1858'de şair Baudelaire'le tanıştı. Bu dostluğun etkileri 1858-1859 yıllarında yaptığı *Absent İçen Adam* adlı resminde görülür. Yapıtları, bu dönemde gerçi resmî Salon Sergileri'nden geri çevrilmekteydi, ama dostluk kurduğu Monet, Sisley, Renoir, Frédéric Bazille (1841-1870) ve Cézanne gibi ressamların hayranlığını kazanmıştı. 1859'da İspanyol resmi etkisindeki ilk yapıtı *Kirazlı Çocuk*'u yaptı. Bunu *İspanyol Balesi* ve *Lola de Valencia* izledi. 1865'te *Olympia* adlı resmi Salon'a kabul edildiyse de, izleyicilerin büyük tepkilerine neden oldu ve Manet Paris'i terk ederek uzun zamandır görmek istediği İspanya'ya gitti. Burada Velasquez ve Goya'yı yakından inceledi. Goya'da umduğunu bulamamasına karşılık, Velasquez'e hayranlığı bir kat daha arttı. O sıralarda Meksika İmparatoru Maximilian'ın idam edilmesinden büyük ölçüde etkilendi ve Goya'nın *3 Mayıs Kıyımı*'ndan esinlenerek *İmparator Maximilian'ın İdamı* adlı resmini yaptı. 1870'te Fransa-Prusya Savaşı'na katıldı. 1871 Paris Komünü sırasında kentin dışında yaşadı. 1872'de Paris'e döndü. 1874'te Argenteuil'de kaldı ve Monet'nin etkisiyle açık havada çalışmaya başladı. 1875'te Venedik'e kısa bir gezi yaptı. 1879'dan sonra sağlığı giderek bozuldu ve çalışması güçleşti. Bu son döneminde çoğunlukla küçük boyutlu pasteller yaptı. 1881'de Legion d'honneur nişanı ile ödüllendirildi. Son yapıtı *Folies Bergère Barı*'nı ölümünden bir yıl önce 1882'de tamamladı.

İzlenimciler'le ilişkisi

Manet, İzlenimciler'le (Empresyonistler) yakın bir dostluk kurmasına karşın, onların grubuna girmedi, sergilerine katılmadı. Amacı, resmî Salon tarafından tanınmaktı. Ancak İzlenimciler'le Manet arasında karşılıklı bir etkileşim olduğu da yadsınamaz. O, tüm sanat yaşamı boyunca Gerçekçilik (Realizm) anlayışına bağlı kalmış, mitolojik ve tarihsel konuların gerektirdiği düşselliğe girmeden, gördüğünü betimleme yolunu seçmiştir. Ancak uyguladığı gerçekçilik eski ustalarınkinden oldukça farklı ve yenilikçidir. Örneğin giyimli iki erkekle biri çıplak, bir de yarı çıplak iki kadının yer aldığı *Kırda Öğle Yemeği*,

geleneksel gerçekçilik anlayışından oldukça uzaktır. Raffaello'nun *Paris'in Yargılanması* ve Giorgione'nin *Champetre Konseri* adlı yapıtlarından esinlenerek gerçekleştirdiği bu resimde Manet, o dönemin yaşam biçimini yansıtan daha çağdaş bir gerçeği betimlemiştir. Titian'ın *Urbino'lu Venüs*'ünden esinlenerek yaptığı *Olympia*'da da gene çağdaş yaşamın bir yorumunu amaçlamıştır. Her iki yapıt da dönemin yaşam biçimini yansıtmasına karşın, ahlak kurallarına uygun görülmediğinden büyük tepkilere neden olmuştur. 1865'ten sonra Manet'nin yapıtlarında İspanyol etkilerinin yanı sıra Japon baskılarının da izleri görülmeye başlar. *Flüt Çalan Çocuk* ve *Émile Zola'nın Portresi* gibi yapıtlarında düz renkler, dış çizgiler (kontur) ve iki boyutluluk egemendir.

Renk kullanımı

Manet, renk kullanımında, koyudan açığa doğru boyama tekniğini benimseyen akademik yöntemin tersine, tuvale önce ışıltılı açık renkleri sürmüş, yarı tonları ve koyu renkleri sonradan boyamıştır. Giderek yarı tonlardan vazgeçerek açık grilere yer vermeye başlamış, en çok kobalt mavisi, Hint kırmızısı, toprak rengi, sarı ve yeşili kullanmıştır. İzlenimciler'in tersine, gri, kahverengi ve siyahı paletinden hiç eksik etmemiştir. Beyazla ten renginin karışımında İzlenimciler'den etkilenmiş, ancak onların noktalama tekniğini benimsemeyerek geniş boya yüzeylerini yeğlemiştir. *Kırda Öğle Yemeği* ve *Olympia* adlı resimlerinde görülen kırık beyazla siyah karşıtlığını, *Bir Demet Menekşe ile Berthe Morisot* adlı yapıtında daha da geliştirerek büyük bir ustalıkla kullanmıştır. 1871'den sonra açık havada yaptığı *Yüzen Atölyesinde Resim Yapan Monet* gibi resimlerinde bile koyu renklere yer vermiştir. 1880'lere doğru yeniden atölye içinde çalışmaya başlamıştır. *Nana* ve *Limonlukta* bu dönem resimlerindendir. *Mosnier Sokağı Kaldırımları* ve *Bayraklarla Donanmış Mosnier Sokağı* adlı resimlerini de atölyesinin penceresinden yapmıştır.

Manet yaşamı boyunca bağımsız bir ressam olarak çalışmayı sürdürmüş ve daha çok modern resim yapma yöntemlerini araştırmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Absent İçen Adam*, 1858-1859; *Kirazlı Çocuk*, 1859; *Tuileries Bahçeleri'nde Konser*, 1862, Ulusal Galeri, Londra; *Lola de Valencia*, 1862, Louvre, Paris; *Kırda Öğle Yemeği*, 1862-1863, Jeu de Paume Müzesi, Paris; *Olympia*, 1863, Louvre, Paris; *Şakayıklar*, 1864, Louvre, Paris; *Flüt Çalan Çocuk*, 1866, Louvre, Paris; *İmparator Maximilian'ın İdamı*, 1867-1868, Devlet Sanat Salonu, Mannheim; *Émile Zola'nın Portresi*, 1867-1868, Jeu de Paume Müzesi, Paris; *Stüdyoda Yemek*, 1868, Eski Pinakotek, Münih; *Yüzen Atölyesinde Resim Yapan Monet*, 1874, Eski Pinakotek, Münih; *Morisot*, 1874, Jeu de Paume Müzesi, Paris; *Nana*, 1877; *Limonlukta*, 1878; *Mosnier Sokağı Kaldırımları*, 1878; *Bayraklarla Donanmış Mosnier Sokağı*, 1878; *Folies Bergère Barı*, 1881-1882, Courtauld Galerisi, Londra; *İspanyol Balesi*, Magyar Nemzeti Galerisi, Budapeşte.

- **KAYNAKLAR:** G.Bataille, *Manet*, 1955; G.H.Hamilton, *Manet and His Critics*, 1954; H.Perruchot, *Manet*, 1962; D.Rouart, *Manet*, 1960; N.G.Sandblad, *Manet: Three Studies in Artistic Conception*, 1954.

- **BAKINIZ:** MONET, VELASQUEZ.

MANIU, Luliu
(1873-1953)

Rumen siyaset ve devlet adamı. Transilvanya'nın Romanya ile birleşmesine öncülük etmiş, 1928-1933 arasında iki kez başkanlık yapmıştır.

8 Ocak 1873'te Şimleu Silvaniei'de (bugün Romanya'da) doğdu, Haziran 1953'te Galati'de öldü. Bazı kaynaklar ölüm tarihini, 1955, ölüm yerini de Bükreş olarak vermektedir. Bir köylü ailesinin oğluydu. Cluj, Viyana ve Budapeşte'de hukuk öğrenimi gördü. 1906'da Transilvanya'dan seçildiği Macar Meclisi'nde diğer Rumen milliyetçileriyle birlikte, Rumenler'e eşit haklar tanınması için mücadele etti.

I.Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ordusunda Rus ve İtalyan cephelerinde savaştı. Mayıs 1918'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Transilvanya'nın bağımsızlığını tanıması ve Romanya ile birleşmesini onaylaması için Rumen birlikleri içinde bir ayaklanma düzenledi. Aralık 1918'de Transilvanya Yönetim Konseyi'ne başkan seçildikten kısa bir süre sonra Transilvanya'nın Romanya ile birleştiğini açıkladı. Aynı tarihte Romanya Meclisi'ne girdi. Önderliğini yapmakta olduğu Milliyetçi Halk Partisi,1926'da Ion Mihalache'in Köylü Partisi ile birleşerek Milliyetçi Köylü Partisi adını aldı. Partisinin, Aralık 1928'de yapılan ilk serbest genel seçimlerde büyük bir çoğunluk elde etmesiyle başbakan oldu. Başbakanlığı sırasında 1929 Büyük Dünya Bunalımı'nın da etkisiyle, parti programında yer alan tarım reformunu yaşama geçiremedi, iktisadi ve toplumsal istikrarı sağlayamadı. Haziran 1930'da sürgünde bulunan Romanya Kralı II.Carol'ün ülkeye dönüşünü onayladıktan kısa bir süre sonra, Ekim 1930'da başbakanlıktan istifa etti. Ekim 1932'de yeniden başbakanlığa getirildiyse de parti içi görüş ayrılıkları nedeniyle Ocak 1933'te yeniden istifa etmek zorunda kaldı.

1940'ta faşist bir örgüt olan Demir Muhafızlar'la işbirliği yaparak general Antonescu'nun iktidarı ele geçirmesine yardımcı oldu. SSCB'nin 1940'ta işgal ettiği Beserabya'nın geri alınması için 1941'de bu ülkeye savaş açılmasını destekledi. Ancak Beserabya'nın alınmasından sonra SSCB topraklarına girilmesine karşı çıktı ve Nazi Almanyası'na karşı Müttefikler'le işbirliği yapılması gerektiğini savunmaya başladı. Ağustos 1944'te Liberaller'in önderi Dino Bratianu ile birlikte kral I.Mihail'in Antonescu'yu iktidardan uzaklaştırmasıyla sonuçlanan darbeye katıldı. Mart 1945'te Petru Groza başkanlığında kurulan Ulusal Demokratik Cephe hükümetine girmeyi reddetti. Aralık 1947'de Romanya Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından hemen önce, Kasım 1947'de casusluk ve vatana ihanet suçuyla tutuklanarak yaşam boyu hapis cezasına çarptırıldı. Hapisteyken öldü.

- **BAKINIZ:** ANTONESCU, GROZA.

MANİ
(216-276)

İranlı din adamı. Manicilik'i kurmuş, insanın iyi ile kötünün savaş alanı olduğu inancını geliştirmiştir.

İran'ın güneybatı bölgesinde doğdu, Babil yakınlarında öldürüldü. Yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur. Kimi kaynaklar Çinli olup sonradan İran'a yerleştiğini bildirir. Doğu ülkelerinde, güzel resim yaptığından dolayı, Mani-i Nakkaş (ressam Mani) olarak büyük bir ün kazanmış, kişiliği çevresinde birçok söylence oluşturulmuştur. Mani, önceleri otlardan, köklerden ilaç yapmayı öğrenmiş, etkili bir hekim diye ün salmış, Sasani kralı Şapur'ca saray hekimi olarak görevlendirilmiştir. Kralın ağır bir hastalığa yakalanan kızını sağlığa kavuşturamayınca İran'dan kovulmuş, ancak Hürmüz yönetimi ele alınca İran'a dönmüştür. Mani, bir söylentiye göre, 242'den sonra yeni bir din kurma amacıyla ortaya çıkmış, etkili konuşmaları, sürükleyici düşünceleriyle çevresinde büyük bir kalabalık toplamıştır. Geliştirdiği inanç düzeninde Hıristiyanlık, Zerdüştlük ve çoktanrıcı Asya-Anadolu dinlerinden öğeler vardır. Kimi araştırıcılara göre Mani'nin düşüncelerinin kaynağı Sinoplu filozof Markioncu görüşlerdir.

Mani'nin düşünceleri "Erjeng" adlı, resimlerle süslü yazmasındaki özdeyişlerle dile getirilmiştir. Onun üzerinde durduğu başlıca konu iyilik ve kötülük arasındaki karşıtlıktır. Ona göre evren, evrene benzeyen insan, iyi ile kötünün savaş alanıdır. Evrende görülen bütün olayların kaynağı iyi ile kötüdür. Bu nedenle iyi ile kötü birer varlık ilkesidir. Bu iki ilkenin ayrı özellikleri vardır. Aydınlık, tin, ışık, güzellik, iyinin görünüşleridir. Karanlık, gövde, özdek ve şeytan ise kötünün duyulur evrendeki yansımalarıdır.

İnsan gövde ile tinden (aydınlıkla karanlıktan) kurulu bir bütündür. Gövde kötülüğün, tin iyiliğin simgesidir. İnsanla ilgili bütün eylemlerin kaynağı bu iki ilke arasındaki savaştır. İnsanın mutlu olabilmesi için bu iki karşıt güç arasında bir dengenin sağlanması gerekir. Denge sağlanınca çatışma durur, uzlaşmaya varan bir evre başlar. Dengeden uzlaşmaya, ondan da birliğe geçilince mutluluğun temelini oluşturan durgunluk ortaya çıkar. İnsanın niteliğini belirleyen bu iki güçten birinin üstünlüğüdür. İyilik üstünlük kazanırsa insan iyiye, kötülük egemen olursa kötülüğe yönelir. İyilik mutluluğu, kötülük mutsuzluğu doğurur.

Mani'ye göre insanın kötüyü yenmesi, mutlu olması biraz da, kendi istencine bağlıdır. İnsan, bütün istencini kullanarak, iki karşıt güç arasında denge kurar, birliği gerçekleştirirse, derin bir özlem içinde aradığı mutluluğa giden yolu bulur. Birlik ise ancak derin düşünce, gönül bilgisi (irfan) ve duyuşla sağlanabilir. Önce özdeğe, sonra geçici olan varlıklara, gösterişe ilgi duymayan, yalandan kaçınan, iyiyi ve güzeli seven, alçakgönüllü, sevecen olan, arabozuculuktan kaçınan, başkalarını küçük görmeyen, yardımsever kimse birliğe giden yolu bulabilir. Gönül bilgisi kişinin kendini bilmesi, kendinde savaşan iki karşıt gücün niteliklerini kavraması, yetkinleşmek, olgunlaşmak için gereken düşünce öğelerini sağlamasıyla kazanılır. Bu bilgi dıştan edinilmez, içte sezilir. Bu sezgide başlıca etken, ustan üstün bir güç taşıyan, sevgidir. Sevgi kardeşliğin, uzlaşmanın, barışın ve eşitliğin de tek kaynağıdır. Nitekim iyiyi, güzeli sevmek mutluluğu dilemektir.

Mani'nin düşünceleri, bir din oluşturma amacını taşımakla birlikte, iyi ve güzelden kaynaklanan bir ahlak öğretisi oluşturur. Bu öğretiye göre insanlar kardeşçe ve barış içinde yaşamalı, dünya varlıklarından ortaklaşa yararlanmalı, aşırı kazanç ardında koşmamalı, herkes kendi emeğiyle geçinmeli, sömürü yoluna gidilmemelidir. Yardımseverlik, alçakgönüllülük birer erdemdir, insan davranışlarında kılavuz öğe diye anlaşılmalıdır.

Mani'nin ileri sürdüğü din, bir süre Augustinus'u derinliğine etkilemiştir. Sonradan bu etkiden kurtulan Augustinus onu eleştirmiştir. Doğu sanatında Mani ressam olarak büyük bir örnek sayılmıştır.

- YAPITLAR (başlıca) "Erjeng" (yazma).
- KAYNAKLAR: H.H.Schaeder, *Ursprung und Fortbildung des manischen Systems*, 1924; V.Wesendonck, *Die Lehre des Mani*, 1922; G.Widengren, *Mani und der Manichäismus*, 1961.
- BAKINIZ: AUGUSTINUS, MARKION, PLATON.

MANKIEWICZ, Joseph Leo
(1909)

ABD'li film yönetmeni. Filmlerinde diyalog öğesini çok ustaca kullanmasıyla tanınmıştır.

11 Şubat 1909'da Pennsylvania Eyaleti'nde, Wilkes-Barre'da doğdu. 1928'de *Chicago Tribune* gazetesinin muhabiri olarak Berlin'e gitti. Orda UFA film şirketi hesabına sessiz filmleri İngilizce'ye çevirdi. 1930'da, senaryo yazarı olan kardeşi Herman Mankiewicz'in (1898-1953) yanına, Hollywood'a döndü. 1942'ye değin Paramount, MGM ve RKO şirketlerine senaryolar yazdı. Yönettiği ilk film, yapımcılığını Ernst Lubitsch'in üstlendiği, 1945 tarihli *Dragonwyck* (Canavar Şatosu) oldu. Filmlerinin senaryolarını kendi yazdı. 1949'da *A Letter to Three Wives* ("Üç kadına Bir Mektup") filminin senaryosuyla o yılın Oscar'ını kazandı. Ertesi yıl aynı ödülü yönetmen ve senaryocu olarak *All About Eve* (Perde Açılıyor) filmiyle kazandı. New York tiyatro çevresini anlatmadaki başarısı ve Bette Davis'in unutulmaz oyunuyla hep anımsanan bu filmin ardından sinema tarihinin en başarılı Shakespeare uyarlamalarından birini,1953'te *Julius Caesar* (Jül Sezar) ile yaptı. 1962'de, Rouben Mamoulian'ın (1897) ayrılmasından sonra *Cleopatra*'nın yönetimini üstlendi. Son filmi 1972 yapımı *Sleuth* (Hafiye) idi. Tek bir mekânda ve Laurence Olivier ile Michael Caine'in canlandırdıkları iki kişi arasında geçen bu polisiye film, gerilimi baştan sona değin korumasıyla dikkati çekti.

Mankiewicz filmlerindeki etkiyi her zaman diyaloglardan sağlayan bir yöntem kullanmıştır. Bol konuşmaya dayalı edebi metinleri, sinemada en usta kullanan yönetmenlerden biri olarak kabul edilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca) *Dragonwyck*, 1945, (Canavar Şatosu); *The Ghost and Mrs. Muir*, 1947, ("Hayalet ve Mrs.Muir"); *A Letter to Three Wives*, 1949, ("Üç Kadına Bir Mektup"); *No Way Out*, 1950, (Can Düşmanı); *All About Eve*, 1950, (Perde Açılıyor); *Julius Caesar*, 1953, (Jül Sezar); *The Barefoot Contessa*, 1954, (Çıplak Ayaklı Kontes); *Guys and Dolls*, 1955, (Gönül Yolu); *Suddenly Last Summer*, 1959, (Bir Yaz Macerası);|*Cleopatra*,1963; *There Was a Crooked Man*, 1970, (Cezanı Çekeceksin); *Sleuth*, 1972, (Hafiye).

MANN, Felix
(1893)

Alman asıllı İngiliz fotoğrafçı. Basın ve haber fotoğrafçılığının önde gelen ustalarındandır.

30 Ekim 1893'te Almanya'da doğdu. Asıl adı Hans Baumann'dır.Çok küçük yaşlarda fotoğrafa ilgi duydu. I.Dünya Savaşı çıkınca, 1915'te askere alındı. Orduda bulunduğu sırada askerlerin yaşamını fotoğrafladı. 1924'te piyasaya çıkan ve Leica'dan önceki ilk taşınabilir röportaj kamerası olan Ermanox'u kullanmaya başladı. 1926-1928 arasında spor fotoğrafçılığı yaptı. Aynı yıl Almanya'da kurulan ilk ve önemli basın-fotoğraf ajansı Dephot ile çalışmaya başladı. İlk röportaj dizileri olan "Yüzme Havuzu Lunaparkı" ve "Geceyarısından Şafağa Kurfürstendamm'da" adlı çalışmalarını yayımladı. *Münchner Illustrierte* dergisi için Mann-Dephot imzalı seksene yakın röportaj gerçekleştirdi. 1930'larda Toscanini, Max Slevogt, Stravinsky, Liebermann gibi tanınmış kişilerle röportajlar yaptı. 1931 tarihli "Mussolini ile Bir Gün" bunların en ünlüsüdür.

Hitler yönetime geldiğinde Felix Mann, *Berliner Illustrierte* için dış ülkelerde fotoğraf çekiyordu. Almanya'ya dönmeyerek İngiltere'ye geçti. 1937'de *Lilliput*, 1938'de *Picture Post* dergileri için çalıştı. 1945'e değin *Weekly Illustrated* dergisinin fotoğraf bölümünü yönetti. 1948'de *Picture Post*'un renkli fotoğraf uzmanı oldu. Aynı yıl İngiliz vatandaşlığına geçti. 1950'de renkli fotoğrafla ilk röportajı gerçekleştirdi. *Life* dergisi için çalıştı. Fotoğraf çalışmalarının yanı sıra grafik sanatlara ilgi duydu; 1801'den başlayan çok zengin bir taşbaskı (litografi) koleksiyonu oluşturdu. 1953'te *Eight European Artists* ("Sekiz Avrupalı Sanatçı") adlı, Picasso, Moore, Chagall, Braque gibi sanatçılar üstüne yapılmış fotoğraf çalışmalarından oluşan bir kitap yayımladı. Giderek fotoğraftan uzaklaştı ve çalışmalarını grafik sanatlar üstünde yoğunlaştırdı. Halen (1984) İsviçre'de yaşamını sürdürmekte ve *Europäische Graphic* adlı yıllığın yayıncılığını yapmaktadır.

Mann, Erich Salomon ve Alfred Eisensteadt ile birlikte Almanya'da başlayan ve daha sonra başka ülkelere yayılan bir akım içinde etkinlik göstermiştir. Yalın ve doğrudan anlatımı, haber niteliği taşıyan olayların özünü yakalamaya, kişilerin iç dünyalarını vermeye yönelik çabalarıyla 20.yy röportaj fotoğrafçılığının öncülerinden biri olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *150 Years of Artists' Lithographs*, 1953, ("Sanatçı Taşbaskılarının 150 Yılı"); *Eight European Artists*, 1953, ("Sekiz Avrupalı Sanatçı").

• BAKINIZ: EISENSTEADT, SALOMON.

MANN, Heinrich
(1871-1950)

Alman, romancı. Hümanist bir temele dayanan toplumculuk anlayışı doğrultusundaki yapıtlarıyla tanınmıştır.

27 Mart 1871'de Lübeck'te doğdu, 27 Mart 1950'de ABD'de, California'da, Santa Monica'da öldü. Yazar Thomas Mann'ın kardeşidir. 1890-1892 arasında Fischer Yayınevi'nde çalıştı. Bunu izleyen yıllarda kardeşiyle İtalya'ya gitti. 1925'te Berlin'de yaşamaya başladı. Prusya Edebiyat Akademisi'nin başkanı olduysa da, 1933'te bu görevinden uzaklaştırıldı. Birçok başka yazar gibi Nasyonal Sosyalistler'ce kitapları yakılınca ülkesinden ayrıldı. Önce Çekoslovakya'ya gitti, sonra Fransa'ya geçti ve İspanya üzerinden ABD'ye gitti. 1949'da Alman Sanat Akademisi'nin başkanlığına seçildi.

Heinrich Mann, edebiyat anlayışında Fransız geleneğini benimsemiştir. Stendhal, Flaubert ve d'Annunzio ona örnek olmuşlardır. Mann, daha II.Wilhelm zamanından başlayarak Alman burjuvazisini amansızca eleştirmiş, bu tutumunu Weimar Cumhuriyeti'nde de, Nasyonal Sosyalist yönetim sırasında da sürdürmüştür. Onun burjuvazi karşıtı bu tavrı, *Die Göttinen oder die drei Romane der Herzogin von Assy* ("Tanrıçalar ya da Assy Düşesinin Üç Romanı") adlı üçlemesinde açıkça belli olur. Bu yapıt Diana gibi bilime ve güce erişmek için çabalayan, Minerva gibi sanatı ilerleten ve Venüs gibi kendini aşka adayan bir kadın kahramanın öyküsüdür. *Im Schlaraffenland* ("Tembeller Ülkesinde") finans dünyasını, basını ve Berlin'deki moda edebiyat akımlarını alaya alan bir romandır. *Professor Unrat oder das Ende eines Tyrannen* ("Profesör Unrat ya da Bir Zalimin Sonu") ise burjuva ahlak anlayışını yerer. Mann'ın bu en tanınmış romanı *Mavi Melek* adıyla birkaç kez filme de alınmıştır. *Die Armen* ("Yoksullar") ve *Der Kopf*'la ("Kafa") birlikte, yine bir üçleme olan *Das Kaiserreich*'i ("İmparatorluk") oluşturan *Der Untertan*'da ("Uyruk") II.Wilhelm döneminde imparator ve Kilise'nin buyruğu altında yaşayan, onursuz bir uyruk ruhu ile davranan, ama kendinden daha zayıflara baskı yapıp, onları sömüren, güç hayranı, milliyetçi bir burjuva tipi anlatılır.

Mann, Alman toplumu içindeki Nasyonal Sosyalizm'e doğru gidişi çok öncelerden sezmiş, bunu yapıtlarına yansıtmıştır. Bu anlamdaki milliyetçiliğe

ve militarizme karşı çıkmıştır. Yurdundan uzakta yaşadığı dönemde sosyalist düşüncelere yakınlık duymuştur.

• YAPITLAR (başlıca): Roman: *Im Schlaraffenland*, 1900, ("Tembeller Ülkesinde"); *Die Göttinnen oder die drei Romane der Herzogin von Assy*, 1903, ("Tanrıçalar ya da Assy Düşesinin Üç Romanı"); *Professor Unrat oder das Ende eines Tyrannen*, 1905, (Mavi Melek, 1960/"Professör Unrat ya da Bir Zalimin Sonu"); *Das Kaiserreich*, 1914-1925, ("İmparatorluk"); *Die Jugend und die Vollendung des Königs Henri IV.*, 1935, ("Kral IV.Henri'nin Gençliği ve Olgunluğu"); *Empfang bei der Welt*,(ö.s.),1956.Öykü: *Pippo Spano*, 1905; *Kobes*, 1925. Oyun: *Die grosse Liebe*, 1912, ("Büyük Aşk"); *Madame Legros*, 1913. Deneme: *Macht und Mensch*, 1919, ("Güç ve İnsan"); *Geist und Tat*, 1931, ("Ruh ve Eylem"); *Der Hass*, 1934, ("Kin"); *Mut*, 1939, ("Cesaret").

• KAYNAKLAR: H.Ihering, *Heinrich Mann*, 1951.

MANN, Horace
(1796-1859)

ABD'li eğitimci. Bağımsızlık sonrasında çeşitli eğitim reformlarının uygulanmasına öncülük etmiştir.

4 Mayıs 1796'da Massachusetts Eyaleti'nin Franklin kentinde doğdu, 2 Ağustos 1859'da Ohio Eyaleti'ne bağlı Yellow Springs'de öldü. 1819'da Brown Üniversitesi'nde öğrenimini tamamladıktan sonra Wrentham'daki bir akademide hukuk öğrenimi görmeye başladı. Ertesi yıl öğrenimine ara vererek bir yıl süreyle Brown Üniversitesi'nde Latince ve Yunanca dersleri verdi. Ardından Connecticut Eyaleti'nin Lichtfield kentindeki ünlü hukuk okulu Tapping Reeve'ye devam ederek öğrenimini tamamladı ve 1823'te baroya kabul edildi.

1827-1833 arasında Massachusetts Temsilciler Meclisi üyeliği yapan Mann, 1835'te Massachusetts Senatosu'na seçildi. Bu dönemde eyalet içinde çeşitli toplumsal reformların gerçekleşmesine çalışarak Worcester'da ABD'nin ilk akıl hastanesinin açılmasına öncülük etti. Massachusetts Eyaleti'ndeki devlet okullarındaki eğitim sisteminin yetersizliği bu okullardaki devlet denetiminin artırılarak eğitimin düzeltilmesi yolunda bir kampanyanın başlatılmasına neden oldu. Mann'ın başını çektiği bu kampanya sonucu 1837'de Massachusetts Eğitim Kurulu oluşturuldu. Devlet okulları hakkında gerekli bilgiyi toplayıp değerlendirdikten sonra yıllık raporlar halinde eyaletin Temsilciler Meclisi'ne iletmekle görevli bir kurulun başına Mann getirildi. Mann, eğitim sistemine ilişkin görüşlerini 1838'de yayımlamaya başladığı *Common School Journal* adlı dergide ve Massachusetts Eğitim Kurulu'nun yıllık raporlarında belirtti. Eğitimin temel amacının kişilerin ruhsal ve fiziksel sağlıklarının geliştirilmesi olduğunu belirterek toplumların özgürlüklerini eğitilmiş yurttaşlar aracılığıyla koruyabileceklerini ileri sürdü. Kız ve erkek öğrencilerin birlikte öğrenim görecekleri karma bir eğitim sisteminden yana olan Mann, özgür toplumlardaki eğitim sisteminin laik olması gerektiğini savundu. Eğitim reformunun ancak öğretmenlerin eğitilmesiyle gerçekleşebileceğine olan inancı nedeniyle 1839'da bir arkadaşının parasal yardımıyla Lexington'da ABD'nin ilk öğretmen okulunun açılmasını sağladı. Mann'ın çabaları sonucu 1843'te Massachusetts Temsilciler Meclisi'nin aldığı bir kararla iki öğretmen okulu daha açıldı. Mann'ın eğitime ilişkin görüşleri bazı din adamlarının ve eğitimcilerin eleştirilerine uğradıysa da eyalet sınırlarını aşarak ülke düzeyinde etkili oldu.

1848'de Kongre'ye seçilerek Eğitim Kurulu başkanlığından istifa etti. Kongre'de bulunduğu yıllarda köleliğe karşı çıkan Mann, 1853'te kendisine önerilen Ohio Eyaleti'ndeki Antioch College'ın yöneticiliği görevini kabul ederek yaşamının sonuna dek bu görevi sürdürdü.

• YAPITLAR (başlıca): *Lectures on Education*, 1845, ("Eğitim Üzerine Dersler").

• KAYNAKLAR: C.S.King, *Horace Mann: A Bibliography*, 1966; J.Messerli, *Horace Mann*, 1972.

Thomas Mann

MANN, Thomas
(1875-1955)

Alman, yazar. 20.yy Alman romanının en büyük temsilcilerindendir.

6 Haziran 1875'te Lübeck'de doğdu, 12 Ağustos 1955'te Zürich yakınlarında Kilchberg'de öldü. Yazar Heinrich Mann'ın kardeşidir. Lübeckli büyük ve soylu bir aileden gelir. Portekiz kökenli ince ruhlu bir kadın olan annesi, Thomas Mann üzerinde çok etkili olmuştur. Babası ise, dedesının kurduğu büyük bir

tahıl firmasının yöneticisiydi. Onun 1891'de ölmesi ailenin yaşamında bir dönüm noktası oldu. Ticaretten çok sanata eğilimleri olan Heinrich ve Thomas kardeşlerin babalarının işini sürdürmemeleri üzerine aile 1893'te Münih'e taşındı. Thomas Mann burada bir sigorta şirketinde çalışmaya başladı. Bir yandan da edebiyat dergilerine yazılar yazıyor ve bağımsız bir yazar olarak çalışıyordu. 1895-1897 arasında kardeşi Heinrich Mann'la birlikte İtalya'ya gitti. İlk uzun öykülerini toplu olarak yolladığı Fischer Yayınevi'nden uzun bir roman yazması için destek görünce, *Buddenbrooks* (Buddenbrook Ailesi) üzerinde çalışmaya başladı. 1900'de, yirmi beş yaşında bu ilk romanını tamamladı. Bu romanla sağladığı başarı Mann'ın tüm yaşantısını değiştirdi. Ününe uygun bir yapıt verememe korkusu, onun ikinci büyük romanını ancak yirmi beş yıl sonra yazabilmesine neden oldu. 1905'te varlıklı ve kültürlü bir aileden gelen Katja ile evlendi. Bu evliliğin kendisine sağladığı maddi olanaklara dayanarak tüm zamanını çalışmalarına ayırabildi. Bir süre Oberammergau, Tölz ve Davos'da, 1914-1933 arasında gene Münih'te yaşadı. Bu arada, 1929'da Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı. Nasyonal Sosyalistler'in yönetime gelmelerinden sonra, onları benimsememesi nedeniyle vatan haini sayıldı ve 1933'te Almanya'dan uzaklaşmak zorunda kaldı. Zürich, Strasbourg ve Prag'da bir süre dolaştıktan sonra Zürich Gölü kıyısına yerleşti. 1938'de yapılan çağrıya uyarak ABD'ye gitti ve New Jersey'deki Princeton Üniversitesi'nde edebiyat profesörü olarak ders verdi. *Joseph und seine Brüder* ("Yusuf ile Kardeşleri") dörtlemesini, *Lotte in Weimar*'ı ("Lotte Weimar'da") ve *Doktor Faustus*'u bu yıllarda yazdı. II.Dünya Savaşı'ndan sonra 1952'de tekrar Avrupa'ya döndü, ama Almanya dışında yaşadı ve büyük saygı gördü. 1949'da Goethe'yi anma törenlerine katılmak için Almanya'ya geçtiyse de, burada soğuk karşılandı. 1954'te yeniden Zürich Gölü kıyısına yerleşti ve son romanı *Der Erwählte*'yi ("Tanrı'nın Seçtiği") yazdı. Son yıllarının önemli bir olayı, doğduğu kent Lübeck'i ziyaret etmesi oldu. Ani bir hastalık üzerine İsviçre'ye gönderildi ve orada öldü.

Büyülü Dağ

Yusuf dörtlemesi

Buddenbrook Ailesi ve burjuva-sanatçı çatışması

Thomas Mann'ın yapıtlarının çoğu iç içe oluşmuştur. Tasarlanmaları yazarın gençlik yıllarına kadar geri gider. Büyük romanlarının çoğunu uzun öykü biçiminde planlamış olmakla birlikte, yazarken romana dönüştürmüştür. *Buddenbrook Ailesi*, *Zauberberg*, ("Büyülü Dağ") ve *Joseph und seine Brüder*, onun sanatındaki gelişmeyi gösteren üç büyük romanıdır. "Bir Ailenin Çöküşü" altbaşlığını taşıyan *Buddenbrook Ailesi*, 1835'ten 1877'ye, kırk yıllık bir süre boyunca Lübeckli bir büyük tüccar ailesinin dört kuşağını anlatır. Özellikle üçüncü kuşağın, Thomas Buddenbrook'un üzerinde durur. Onun döneminde aile ve firma, saygınlığının doruğuna erişmiş gibi görünürse de, içten içe bir çöküş başlamıştır. Bu, dış koşullardan çok, geleneksel beğeni ve toplum ölçülerine yabancılaşmaya başlayan Thomas'ın duyarlı kişiliğinden kaynaklanan bir çöküştür. Bu duyarlık ondan sonra gelen kuşakta, bir müzisyen olan oğlu Hanno'da daha da artacak ve bu da büyük burjuva ailesinin çöküşü olacaktır. Thomas Mann'ın kendi yaşamöyküsünün belirgin çizgilerini taşıyan roman, aynı zamanda çağının toplumsal gelişmesini yansıtan bir "çağ romanı" niteliği de taşır. Sanatçının düzene ve çalışma temelleri üzerine kurulu burjuva yaşamına ters düşerek yaşamla çatışmasından doğan ve ilk kez bu romanında ortaya çıkan sorunsal, Thomas Mann'ın daha sonraki *Tristan*, *Tonio Kröger* ve *Tod in Venedig* (Venedik'te Ölüm) adlı uzun öykülerinin de ana temasını oluşturur.

Thomas Mann'ın edebiyat yaşamının bir ikinci doruk noktası da 1924'te yayımlanan *Zauberberg* ("Büyülü Dağ") romanıdır. Konusu Alpler'in tepesinde bir sanatoryumda geçen yapıt, kahramanı Hans Castron'un ruhsal gelişmesini anlatan bir oluşum romanı niteliğindedir. Psikolojik yaklaşımının yanı sıra, içinde geçtiği çağı eleştirmesiyle bir "çağ romanı" niteliği de kazanır. Genelde zaman kavramını değişik bir biçimde ele alır ve bunu anlatım tekniğine de yansıtır.

Gerek yararlandığı malzemenin bolluğu ve dile getirdiği düşüncelerin zenginliği, gerek taşıdığı sanatsal değer açısından Thomas Mann'ın en önemli yapıtı, insanlık tarihinin günümüze değin gelen bir öyküsü olan ve dört bölümden oluşan *Joseph und seine Brüder* dörtlemesidir. Roman, karşılaştırmalı bir din ve kültür tarihi araştırmasının ürünüdür. Hazreti Yusuf söylencesinden etkilenen Mann, hem mitolojik malzemeden, hem de *Tevrat* kaynaklarıyla *İncil* metninden yararlanmıştır.

Goethe'nin sanatçı kişiliği ve yapıtları Thomas Mann'ın sürekli ilgisini çekmiştir. Goethe'ye duyduğu büyük hayranlıktan kaynaklanan iki romanı vardır. Bunlardan *Lotte in Weimar*, kahramanı Goethe olan bir "sanatçı romanı"dır. *Doktor Faustus* ise, halk edebiyatından başlayarak Goethe'ninki de dahil olmak üzere Faust'la ilgili tüm yapıtların malzeme olarak işlendiği ve Faust tipinin çağdaş Avrupa insanıyla özdeşleştirildiği bir büyük romandır. Yapıt, bir yaşamöyküsü biçiminde besteci Adrian Leverkühn'ün yaşamını, Nasyonal Sosyalizm'in coşkusuna kapılmış Almanya'nın alınyazısıyla koşutluk içinde anlatır.

Romanlarının dışında Thomas Mann'ın Goethe, Tolstoy, Wagner, Schiller gibi yazar ve düşünürlerle ilgili çalışmalarını ve siyasal yazılarını kapsayan önemli denemeleri de vardır. Thomas Mann edebiyat yaşamında özellikle Tolstoy'dan çok etkilenmiştir. Ondan öğrendiği *Leitmotif* ve ayrıntılı anlatma tekniği onun üslubunu belirleyen iki önemli öğe olmuştur. Hemen hemen tüm yapıtları kendi yaşamöyküsünü temel alır. Ama Mann bunların hiçbirinde öznellik çerçevesinde sıkışıp kalmamış, hepsine evrensel bir anlam katmayı bilmiştir. Onun sanatının bir başka özelliği de, anlattıklarına nesnellik sağlayan ince alaycı üslubudur.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Buddenbrooks*, 1910, (Buddenbrook Ailesi, 1970); *Königliche Hohheit*, 1909, (Sarayda Bir Macera, 1976-1977); *Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull*, 1922, ("Palavracı Felix Krull'un İtirafları"), 1936 ve 1954'te iki kez yeniden yazılmıştır; *Der Zauberberg*, 1924, ("Büyülü Dağ"); *Joseph und seine Brüder*, 1933-1942, ("Yusuf ile Kardeşleri"); *Lotte in Weimar*, 1939, ("Lotte Weimar'da"); *Der Erwählte*, 1941, ("Tanrı'nın Seçtiği"); *Doktor Faustus*, 1947. **Uzun Öykü:** *Tristan*, 1903, (Tristan, 1983); *Der Tod in Venedig*, 1913, (Venedik'te Ölüm, 1952); *Tonio Kröger*, 1914, (Tonio Kröger, 1945). **Çeşitli:** *Gesamtwerk*, 12 cilt, 1955, ("Bütün Yapıtları").

• KAYNAKLAR: P.Altenberg, *Die Romane Thomas Manns*, 1961; E.Heller, *The Ironic German*, 1958; K.W.Jonas, *Fifty Years of Thomas Mann Studies*, 1955; H.Koopmann, *Die Entwicklung des intellektualen Romans bei Thomas Mann*, 1962; L.Leibrick, *Thomas Mann, une recherche spirituelle*, 1974; H.Meier, *Thomas Mann*, 1950; G.Wensel (yay.), *Volendung und Grösse Thomas Manns*, 1961.

MANNERHEIM, Carl
(1867-1951)

Finlandiyalı asker ve devlet adamı. 1944-1946 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

Carl Gustav Emil von Mannerheim 4 Haziran 1867'de Turku yakınlarındaki Villnas'da doğdu, 27 Ocak 1951'de İsviçre'nin Lozan kentinde öldü. İsveç asıllı soylu bir ailenin oğluydu. 1887'de Helsingfors Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Rusya'ya giderek St.Petersburg'da (bugün Leningrad) bir süvari okulunda öğrenim gördü. Rus ordusu içinde kısa zamanda yükselerek tümgeneral rütbesiyle Rus-Japon Savaşı'na ve korgeneral olarak I.Dünya Savaşı'na katılan Mannerheim 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Finlandiya'ya döndü.

Ekim Devrimi'nden yararlanan Finlandiya'nın Aralık 1917'de bağımsızlığını ilan etmesi iç savaşın başlamasına neden oldu. Devrimci güçlere karşı Beyaz Ordu'yu örgütleyen Mannerheim bu ordunun komutanlığını üstlendi. SSCB'nin Ocak 1918'de Finlandiya'nın bağımsızlığını tanımasından iki hafta sonra büyük kentlerde etkinliği sağlayan devrimci güçler Halk Komiserliği Konseyi adı altında bir devrim hükümeti kurdular. Ancak, Mannerheim komutasındaki Beyaz Ordu, Almanya'nın da yardımıyla Mayıs 1918'de devrim hareketini bastırdı. Aralık 1918'de yeni cumhuriyet anayasasının oluşturulup seçimlerin yapılmasına değin devletin başına getirilen Mannerheim, seçimleri K.J.Stahlberg'in kazanması üzerine Temmuz 1919'da bu görevinden ayrıldı.

Bir süre siyasetten uzak yaşadıktan sonra 1931'de Ulusal Savunma Konseyi başkanlığına getirildi. 8 yıllık görev süresi içinde Mannerheim Hattı olarak bilinen SSCB sınırındaki 135 km'lik sınır savunma hattının yapımını gerçekleştirdi. 1939-1940 yılları arasındaki Sovyet-Fin Savaşı sırasında Fin ordusuna komutanlık etti.

1940'ta Nazi Almanyası birliklerine topraklarından geçiş hakkı tanıyan Finlandiya ertesi yıl Almanya'nın yanında yer alarak SSCB'ye savaş ilan etti. Bu dönemde de Fin ordusuna komuta eden Mannerheim 1942'de Finlandiya tarihinde mareşal unvanını alan ilk komutan oldu.

Temmuz 1944'te devlet başkanı Risto Ryti'nin istifasından sonra devlet başkanlığı görevine getirildi. Devlet başkanlığının ilk aylarında SSCB ile ateşkes antlaşmasını imzalayan Mannerheim 1946'da sağlığının bozukluğu nedeniyle istifa etti.

• YAPITLAR (başlıca): *Across Asia From West to East in 1906-1908*, 2 cilt, 1910, ("1906-1908 Arasında Batı'dan Doğu'ya Asya"); *Memoirs of Marshall Mannerheim*, (ö.s.), 1954, ("Mareşal Mannerheim'ın Anıları").

• BAKINIZ: PAASİVİKİ, STAHLBERG.

MANNHEIM, Karl
(1893-1947)

Alman, filozof ve sosyolog. Bilgi sosyolojisinin kurucularındandır. Çağdaş toplumda planlamanın gerekliliğine ilişkin düşünceleriyle tanınmıştır.

27 Mart 1893'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içindeki Budapeşte'de doğdu, 9 Ocak 1947'de Londra'da öldü. Annesi Alman, babası bir Macar Yahudisi'ydi. 1910-1925 arasında Budapeşte, Berlin, Paris, Freiburg ve Heidelberg üniversitelerinde felsefe, bilgi kuramı, iktisat, hukuk, sosyoloji ve dilbilim öğrenimi gördü. Macaristan'da György Lukacs ve Bela Zalia'nın, Almanya'da Emil Lask, Heinrich Rickert, Edmund Husserl ve Max Weber'in öğrencisi oldu. 1926'da Heidelberg Üniversitesi'nden doçentlik unvanı aldıktan sonra orada ders vermeye başladı. 1930'da sosyoloji profesörü ve sosyoloji bölümü başkanı olarak Frankfurt Üniversitesi'ne geçti. 1933'te Almanya'da Naziler iktidara gelince İngiltere'ye göç etti. London School of Economics'te sosyoloji dersleri verdi. 1944-1947 arasında da Londra Üniversitesi'ne bağlı Eğitim Enstitüsü'nde eğitim felsefesi ve eğitim sosyolojisi profesörlüğü yaptı. Ölümünden kısa süre önce UNESCO müdürlüğüne atandı, ancak bu görevine başlayamadı.

Mannheim'ın çalışmaları Almanya'da bulunduğu yıllarda ağırlıklı olarak üzerinde durduğu bilgi sosyolojisi ile İngiltere'ye gittikten sonra ele aldığı çağdaş toplumun yapısı ve demokratik planlamaya ilişkin incelemeleri olmak üzere iki ana başlık altında incelenebilir.

Bilgi sosyolojisinin kurucuları arasında sayılan Mannheim, tarihsel-sosyolojik temelli bir bilgi kuramı geliştirmeye çalışırken, bir yandan Dilthey, Rickert, Troeltsch ve Max Weber'in "tarihselci" *(historicist)* görüşlerinden, öte yandan Max Scheler'in "bilgi tipleri" kuramından etkilenmiştir. Toplumsal yapının düşünce ve davranışlara yön vermesi konusunda Karl Marx'ın görüşlerinden de etkilenmiş olan Mannheim, birçok noktada ondan ayrılır ve öğretisini Marxist sosyoloji eleştirisinden hareketle geliştirir.

Bilgi sosyolojisi

Mannheim'ın çalışmalarının odak noktası, düşünce yapıları ve bilgi tipleri ile toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkiyi bir "bilgi sosyolojisi" içinde ele almak ve temellendirmektir. Her şeyi kapsama savında olan bir tarih felsefesi olarak gördüğü Marxizm'in iktisadi alt yapıyı bağımsız değişken olarak alıp üst yapıyı alt yapıya bağımlı bir değişken olarak görmesini yetersiz bulur; bu ilişkinin tek yanlı olmadığını, anlamların, değerlerin ve düşüncelerin kimi zaman alt yapıyı etkileyebildiklerini öne sürer. Buna ek olarak toplumdaki bölünmüşlüğün yalnızca sınıf çatışması ve karşılıklı güvensizlikle açıklanamayacağını, düşün-

ce biçimlerindeki ve gerçeği değerlendirme ölçütlerindeki farklılıkların, ayrılıkları doğuran önemli etkenler olduklarını savunur. Marxistler'i hem her sınıfın kendisine özgü bir düşünce tarzı ve ideolojisi olduğunu söyleyip, hem de sadece proletaryanın düşünce biçiminin tarihsel geçerlilik ve "doğruluk" taşıdığını öne sürmeleri nedeniyle eleştirir. Ona göre bir tarihçi, ya da sosyolog belli bir grup veya sınıfın üyesi olarak kendi yargısını tüm tarih ve toplum için genelleştiremez. Bir toplumda çok çeşitli düşünce yapıları olabilir ve bunlar her ne kadar toplumsal gerçeklikten kaynaklanırlarsa da bazıları bundan bağımsızlaşabilir. Bu bakımdan düşünce yapılarını ideolojiler ve ütopyalar olmak üzere ikiye ayırmak gerekir.

İdeoloji ve ütopya

Mannheim *Ideologie und Utopie* ("İdeoloji ve Ütopya") adlı kitabında ideolojiyi sistemle uyum içinde olmayan, ama vaat ettiklerini de bütünüyle gerçekleştiremeyen düşünce yapısı olarak tanımlar. Her ideolojide bir ütopya bulunabilir, ama ideoloji zamanla bir kabuk, bir çadır haline gelebilir, hatta bir yalana dönüşebilir. Oysa ütopya daima içinden çıktığı toplumsal durumu değiştirmeye yöneliktir.

Her ideoloji bazı değer yargıları içerir. Bu yüzden ideolojiler, kendilerini "bilim" olarak sunmaya çalışsalar bile, gerçekte özel "uygulama" kuramları ve eylem araçları olmaktan kurtulamazlar. Bu nedenle bir ideolojinin doğruluğunda asla söz edilemez. İdeolojiler, grup veya sınıfların istek ve taleplerine uygun dünya görüşleridir ve bu nitelikleriyle düşünce yapıları ve bilgi tipleri ile toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkilere yönelen bir "bilgi sosyolojisi"nin konusu olabilirler. Mannheim, ideolojiler "ideolojiden arınmış" bir bakış açısı altında, yani birer fenomen olarak ele alınabilirler mi sorusunu, sınıf ilgilerinden bağımsız, değer yargılarını işe karıştırmayan bir bakış açısının olanaklı olduğu ve düşünce yapılarını ele alacak bir "bilgi sosyolojisi"nin ancak böyle bir bakış açısı altında gerçekleşebileceği biçiminde yanıtlar. Her sınıf veya grup doğal bir eğilimle belli bir dünya görüşüne sahiptir. Ama hangi sınıftan olurlarsa olsunlar, bireyler kendi sınıflarının önyargılarından bağımsızlaşabilirler.

Mannheim, Marx'ın düşüncelerin toplumsal gerçeklikten kaynaklandığı ve her toplumsal grup ya da sınıfın kendi dünya görüşünü ürettiği düşüncesini benimser. Ancak Marx'ın tersine bunlardan hiçbir tanesinin tek başına doğru kabul edilemeyeceğini, olsa olsa perspektifler olarak ele alınabileceğini düşünür. Ona göre her ideolojide kısmi doğrular vardır ve eğer doğruluktan söz edilebilecekse bu ancak tüm kısmi doğruların toplamında görülebilir.

Mannheim'ın bilgi sosyolojisinin ana özelliği de burada belirir. O, kendi öğretisini "perspektivizm" ve "ilişkinlikçilik" *(relationalism)* olarak adlandırır. Bilgi sosyolojisinin temel görevi, "perspektifler"le toplumsal gerçeklik arasındaki bağı incelemek, çeşitli bilgi tipleri aracılığıyla bu bağı görebilmeyi sağlamaktır. Bu noktadan bakıldığında, artık Mannheim için tüm düşünce yapıları ideoloji ve ütopya ile sınırlı tutulamaz. Örneğin doğabilimsel ve teknik düşünce, ideoloji ve ütopyadan farklıdır. Bunlar sıçramalarla değil, birikimle gelişirler. Oysa sanatsal düşünce ve sanatsal yaratıcılık kuralsızdır. Hatta bu yüzden sanatsal düşünce, çoğu kez toplumsal gerçeklik karşısında bağımsız bir değişken olabilir. Doğabilimsel ve teknik düşüncenin birikim yoluyla gelişmesi ile sanatsal düşüncedeki kuralsız sıçramalar arasında ahlaksal, hukuksal, iktisadi ve toplumbilimsel düşünce yapıları yer alır ve tüm bu düşünce yapıları kendi aralarında karşılıklı bir etkileşim içinde bir düşünce sistemine kadar giderler. Ama her zaman yeni ve daha kapsayıcı bir düşünce ortaya çıkıp var olan sistemi dönüştürebilir. Aslında tüm sistemleşmiş düşünce yapıları belli bir yaşam deneyimini dile getirir. Bilgi sosyolojisinin görevi, bu yapıları, tüm tarihsel-toplumsal gerçeklik bakımından bir bütünlük içinde çözümleyebilmektir.

Mannheim'a göre klasik bilgi kuramında bilgi, olgulara gidilerek mantıksal kurallara uygun biçimde elde edilen bir şeydir. Ancak Mannheim bu bilgi tanımını benimsemez. Çünkü ona göre bilgi, her zaman, çeşitli "perspektifler"in ürünü olmuştur. Özellikle de değer yargılarıyla bezenmiş siyasi ve iktisadi kuramlar asla "doğru" veya "yanlış" olarak adlandırılamazlar. Her felsefe, her toplumsal öğreti, gerçekliğe belli bir "perspektif"ten bakar ve bu bakış onun tarihsel konumuyla sınırlıdır. Ama bu durum, yeni bir bilgi kuramı için bir çıkış noktası oluşturabilir: Özgür hareket edebilen, tarafsız olabilen bir kafa, gerçek anlamıyla bir "özgür aydın", tüm bu özerk yapıları bir bireşime getirebilir. Burada artık ideolojiler ve kuramlar "bilgi araçları" olurlar; sosyoloji, başta felsefe, siyaset ve iktisat olmak üzere tüm bilgi alanlarının ve bilimlerin birleştiği bir bilim olur. Sosyolojik açıdan bilgi, artık soyut ve kuramsal değildir, daha çok toplumsal eylem üzerine kurulmuştur. Öyleyse "gerçek" bir bilgi kuramı da, bilginin çeşitli türlerindeki gelişmeyi, toplumsal eylemin gelişmesi olarak, toplumsal ilişkilerdeki değişmelerle bir arada ele almak zorundadır. Böyle bir bilgi kuramı da bilgi sosyolojisinden başka bir şey olamaz. Bilgi sosyolojisi, her zaman göreli, perspektife bağlı bir şey olarak oluşan bilgi ile toplumsal gerçeklik arasındaki bağı "ilişkinlik" olarak göstermeye çalışır.

Mannheim'ın öğretisi kendi içinde bir çelişki taşıması nedeniyle eleştirilmiştir. Mannheim, bir yandan tüm gerçeklerin göreli ve tarihsel açıdan yanlı olduğunu söyleyen Diltheyci göreceliği benimserken, öte yandan çeşitli bilgi tiplerinin, düşünce yapılarının toplamı olarak söz edilebilecek bir "doğru" bilginin, "gerçeğin bilgisi"nin olanaklı olabileceğini de belirtmektedir. Yani Mannheim için yine de göreli olmayan bir düşünce yapısı vardır. Bu konudaki eleştirilere "ben düşüncelerin tüm olarak göreli olduğunu söylemiyorum; düşüncelerin ancak tarihsel bir perspektif altında 'doğru' veya 'yanlış' olarak değerlendirilebileceğini savunuyorum" biçiminde yanıt vermiştir.

Mannheim'ı İngiltere'ye göç etmeye iten nedenler, yani Almanya'da bir Nazi diktatörlüğünün kurulması, onun çalışmalarını yeni bir alana yöneltmesinin de başlıca nedeni olmuştur. Mannheim yaşamının bu ikinci evresinde çağdaş toplumun yapısını incelemiş, hızlı toplumsal değişimlerin getirdiği sorunların ne ölçüde denetlenebileceği sorusuna yanıt aramıştır. Mannheim'ın düşüncelerindeki değişimde ikinci önemli etken İngiltere'de karşılaştığı sosyal bilimler alanındaki pragmatik ve ampirik yaklaşım olmuştur.

Mannheim'ın başta Almanya olmak üzere dün-

yada tanık olduğu gelişmeler, onun tarihin çatışan güçlerden bir bireşim ve uyum çıkarma yeteneğine olan inancını sarsmıştır. Çünkü totaliter güçler uyum ve bireşim yaratma olanağını ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle Mannheim, tarihin yaratıcı ve olumlu bir nihai güç olduğu görüşünü bırakarak, tarihi süreç içersinde bir çare aramak yerine tarihin ortaya çıkardığı bu güçleri denetleyebilmek için tarih dışından çözümlere gerek duyulduğu sonucuna varmıştır. Toplumsal sürecin psikolojik yönüne ilgisi artmış, bireysel davranışın toplumun genel durumu ve kuramsal çevre tarafından nasıl etkilendiğini anlamak yoluyla yıkıcı, zarar verici davranış yerine akılcı ve faydacı davranışı getirmenin yollarını aramıştır. Bu arayış onu toplumsal planlama düşüncesine getirmiştir. Planlamayı bireyi ve toplumu patolojik gelişmelere karşı koruyacak, bireysel özgürlüğü, bireyin kendi kendini gerçekleştirmesini sağlayacak bir etkinlik olarak düşünmüştür. Mannheim planlı toplumu, laissez-faire (bırakın yapsınlar) biçiminde somutlanan liberal toplumun ve totaliter toplumun dışında "Üçüncü Yol" adını verdiği yeni bir demokratik toplum olarak sunmuştur. Ölümünden sonra yayımlanan *Freedom, Power and Democratic Planning* ("Özgürlük, İktidar ve Demokratik Planlama") adlı kitabında yeni toplumun dayanacağı genel ilkeleri yeni kurumlar, yeni değerler ve yeni insanlar olarak tanımlamaktadır.

Planlamanın totaliter olmasını engelleyecek, etkili bir planlamanın yürütülmesine olanak tanıyacak koşulların yaratılması için tüm topluma yayılmış, kendiliğinden ortaya çıkan bir uzlaşma amaçlamıştır. Bu uzlaşmanın sağlanabilmesi için bireylerin kolektif talepler içinde bireysel taleplerini kendiliklerinden sınırlayabilecekleri bir noktaya varmalarını, bunun da etkili bir eğitimle bilinçli olarak yaratılabileceğini düşünmüştür. Eğitimi, yavaş ve masraflı bir yol olmakla birlikte, uzun vadede insanlarda temel becerileri, düşünce ve davranışı yaratmakta en emin yol olarak görmüştür. Bunu gerçekleştirme aşamasında ümidini toplumsal yönden bağlılıkları ve sorumlulukları olmayan aydınlara bağlayan Mannheim, bu aydınların kısmi perspektiflerden bir bireşime vararak gerçeğin akılcı olarak anlaşılmasına yardım edeceklerine inanmıştır.

Mannheim uzlaşmanın sağlanacağı planlı toplumda dine ve ahlaka da özel bir önem verir. Hurafelerden kurtarılmış olan ve tüm insani etkinliklerin bütünleştiricisi olarak gördüğü dinin, insanların kendi kendilerini sınırlamalarında önemli bir rol oynayacağına inanır. İnsan beyninde mantık ve bilimle erişilemeyecek olan bazı bölgeler vardır. Bu nedenle planlamanın insanlara ilişkin yönü söz konusu olduğunda sosyoloji ve sosyal felsefe dini görmezlikten gelemez.

Tarih sürekli bir uyum süreci olduğuna göre yeni toplum gerçek değerlerin rehberliğinde uyum sağlayacak olan insanın ortaya çıkışı ile gerçekleşecektir.

Mannheim'ın hızlı toplumsal değişimin yarattığı sorunlara ilişkin olarak çözüm yolları arayışı ve gelişmelerin ne ölçüde denetlenebileceği konusundaki incelemeleri, İngilizce konuşulan ülkelerde makrososyoloji araştırmaları için başlangıç olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Ideologie und Utopie*, 1929-1931, ("İdeoloji ve Ütopya"); *Wissenssoziologie*, 1931, ("Bilgi Sosyolojisi"); *Mensch und Gesellschaft im Zeitalter des Umbaus*, 1935, ("Değişim Çağında İnsan ve Toplum"); *Die Gegenwartsaufgabe der Soziologie*, 1932, ("Sosyolojinin Güncel Sorunu"); *Diagnosis of Our Time*, 1943, ("Çağımızın Tanısı"); *Freedom, Power, and Democratic Planning*, (ö.s.), H.Gerth ve E.K. Bramstedt (der.), 1950, ("Özgürlük, İktidar ve Demokratik Planlama"); *Systematic Sociology*, (ö.s.), 1957, ("Sistematik Sosyoloji").

• KAYNAKLAR: R.Aron, *Deutsche Soziologie der Gegenwart*, 1969; G.Childe, *Society and Knowledge*, 1956; H.Dahlke, *The Sociology of Knowledge*, 1940; H.J.Lieber, *Sein und Erkennen zur philosophischen Problematik der Wissenssoziologie bei Karl Mannheim*, 1949; J.J.Maquet, *Sociologie de la connaissance*, 1949; P.Sorokin, *Social and Cultural Dynamics*, 1957.

• BAKINIZ: DILTHEY, F.MEINECKE, SCHELER, TROELTSCH, M.WEBER.

Toplumsal planlama

MANSART, François
(1598-1666)

Fransız, mimar. 17.yy Fransa'sında Klasik mimarlığa belirleyici özelliklerini kazandırmıştır.

23 Ocak 1598'de Paris'te doğdu, 23 Eylül 1666'da aynı kentte öldü. Mimar Jules Hardouin Mansart'ın büyük amcasıdır. Coulommiers'de mimar Salomon de Brosse'un (1575-1626) yanında çalıştı. İlk olarak 1623'te Paris'te *Feulliants Kilisesi*'nin ön yüzünü düzenledi. Bir yıl sonra Berny'de yaptığı bir şatoyla mimar olarak ilgi çekti. 1626'da ise, *Balleroy Şatosu*'nun tasarımında, açık ve okunaklı bir plana basit mekân ve detay çözümlerine dayanan kendi özgün üslubunu ortaya koydu. *Blois Sarayı*'na ek olarak yaptığı Orléans kanadı onun hem ustalık döneminin ilk önemli çalışması, hem de üslubunun daha belirginleştiği bir yapıdır. Yalnızca orta bölümü ile kolonadı tamamlanan bu yapıda Mansart, kendi adıyla anılacak yeni bir çatı biçimi geliştirdi. Bu çatının yüzeyleri, önce, içine bir çatı katının sığabilmesi için oldukça dik bir eğimle yükseliyor, bir insan başı kurtaracak yükseklikten sonra ise, bir kırıklık yaparak daha az bir eğimle tepede birleşiyordu. Mansart çatı kısa zamanda başka mimarlarca da uygulanmaya başlandı.

Mansart 1645'ten sonra Paris'in önde gelen aileleri için konutlar yaptı. Bunlar çok beğenildi. Ancak çalışmalarını tasarım aşamasından ileri götürmeyerek, tüm ısrarlara karşın tam ve açıklayıcı bir plan çizmemesi, hatta zaman zaman yapılan bazı bölümleri yıktırıp yeniden yaptırması zamanla müşterilerini kaybetmesine yol açtı. 1643'te kardinal Mazarin tarafından kendisine verilen bir görev yine bu nedenle başka mimarlara devredildi. Yapımına 1645'te başladığı *Val-de Grâce Kilisesi*'ni de tamamlamadı. 1664'te de kendi isteklerinde diretmesi üzerine, *Louvre Sarayı*'nın doğu kanadı da başka bir mimara yaptırıldı.

Çalışmalarında büyük yapı bloklarını yan yana getirirken, planla perspektif arasında büyük bir denge

oluşturmuş, yalın mekânlar ve dış yüzeyler elde etmiştir. Oval planlı yan kanatlarıyla ilgi çeken ve başyapıtı sayılan *Maisons-Laffitte*, onun yalınlık anlayışını göstermesi açısından özellikle önemlidir.

• **YAPITLAR** (başlıca): Feulliants Kilisesi ön yüzü 1623, Paris; *Berny Şatosu*, 1924, Berny, Fransa; *Balleroy Şatosu*, 1626, Calvados, Fransa; *Ste-Marie-de-la-Visitation Manastırı ve Kilisesi*, 1632-1634, Paris; Blois Şatosu'nun Orléans kanadı, 1635-1638, Blois, Fransa; *Maisons Laffitte*, 1642-1650, Paris; *Hôtel de la Vrilliére*, 1635-1638, Paris, şimdi Banque de France; *Val-de-Grace Kilisesi*, 1645, Paris.

• **KAYNAKLAR:** A.Blunt, *François Mansart and the Origins of French Classical Architecture*, 1941.

MANSART, Jules Hardouin
(1646-1708)

Fransız, mimar. XIV.Louis dönemi Fransız mimarlığının en önde gelen adlarındandır.

16 Nisan 1646'da Paris'te doğdu, 11 Mayıs 1708'de Paris dolaylarında Marly-le-Roi'da öldü. Mimar François Mansart'ın kardeş torunu, heykelci Germain Pilon'un (1528-1590) torunu ve Versailles'daki *St.Louis Katedrali*'nin mimarı Jacques Hardouin-Mansart de Sagonne'un (1703-1776) babasıdır. F.Mansart'ın ve mimar Libéral Bruant'ın (1635-1697) yanında yetişti. 1668'de büyük dayısının soyadı olan Mansart'ı aldı. İlk kez, Paris'teki *Hôtel de Vendôme*'un merdivenlerini yaptı, 1674'te de *Val Şatosu*'nun yeniden yapımını üstlendi. Tasarımının beğenilmesi üzerine, André Le Nôtre tarafından kral XIV.Louis'ye tanıştırıldı. Aynı yıl kral tarafından *Clagny Şatosu*'nun yeniden yapımıyla görevlendirildi. Bir yıl sonra saray mimarlığına getirildi. 1685'te başmimar, 1699'da da krallık yapıları genel müdürü oldu. Aynı yıl kendisine Sagonne Kontu unvanı verildi.

Mansart, 1678'de *Versailles Sarayı*'nın onarımı ve genişletilmesiyle görevlendirildi. Yıllar süren çalışması boyunca, yapının bahçeye bakan yüzünü değiştirdi. *Aynalar Salonu*'nu, *Savaş Salonu*'nu, *Barış Salonu*'nu, *Kraliçe Merdivenleri*'ni, *Büyük Trianon*'u, kuzey ve güneydeki iki büyük kanadı, kiliseyi, limonluğu, parktaki kolonadı ve Armes Alanı'ndaki büyük ahırları gerçekleştirdi. Aynı zamanda Fransa'nın çeşitli yerlerinde çok sayıda kilise ve şato yaptı, parklar ve alanlar düzenledi. 1679-1706 arasında Libéral Bruant'un yapmış olduğu *Hôtel des Invalides*'e kubbeli bir kilise ekledi. Merkezi planlı bu yapı onun barok ve klasik anlayışları ustalıkla bütünleştirdiği kişisel üslubunu en iyi gösteren yapıtı olarak önemlidir.

Mansart sanat yaşamının sonlarına doğru simetrik olmayan kıvrımlar, parlak renkler ve yaldızla yapılmış süslemelere ağırlık vermiş, özellikle *Versailles Sarayı*'nda yaptığı salonlarla Rokoko üslubunun başlamasında önemli bir rol oynamıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Hôtel de Vendôme* merdivenleri, Paris; *Val Şatosu*, 1674, St.Germain, Fransa; *Clagny Şatosu*, 1675-1683; *Versailles Sarayı* eklemeleri, 1678-1708; *Invalides Kilisesi*, 1679-1706, Paris; *Victoires Alanı*, 1685, Paris; *Conquêtes Alanı*, 1699, Paris, bugün Vendôme Alanı; *Dampierre Şatosu*, Jura, Fransa; *Kent Kapısı*, Neuf-Brisach, Fransa; *Etats Alanı*, Dijon, Fransa; *Komün Şapeli*, St.Séverin, Fransa; *Chantilly Kilisesi*, Oise, Fransa; *Vaubrun Şapeli*, Serrant, Fransa.

• **KAYNAKLAR:** P.Bourget, *Jules Hardouin-Mansart*, 1960.

Arif Müfid Mansel

MANSEL, Arif Müfid
(1905-1975)

Türk, arkeolog. Türkiye'de klasik arkeoloji öğretiminin başlaması ve gelişmesinde önemli katkıları olmuş, Side ve Perge gibi Antik kentlerin kazılarını gerçekleştirmiştir.

İstanbul'da doğdu, 18 Ocak 1975'te aynı kentte öldü. Ortaöğrenimini İstanbul'da Saint Benoit Fransız Lisesi'nde yaptıktan sonra 1925-1930 arasında Berlin Üniversitesi'nde arkeoloji okudu. 1930'da doktorasını tamamlayarak Türkiye'ye döndü. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü Aziz Ogan'ın yardımcısı olarak çalışmaya başladı ve on beş yılı aşkın bir süre buradaki görevini sürdürdü. Bu dönemde İstanbul Üniversitesi Eski Çağ Tarihi Kürsüsü'nde ders verdi. 1936'da doçent, 1944'te profesör oldu. 1946'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Klasik Arkeoloji Kürsüsü'nü kurarak başkanlığını üstlendi. 1956'da ordinaryüs profesörlüğe yükseltildi. Ölümüne değin Ege ve Yunan tarihi derslerini sürdürdü.

Mansel, 1930'da İstanbul'da Balaban Ağa Mescidi'nde başladığı kazı çalışmalarını Atatürk'ün yakın ilgi ve desteği ile sürdürdü. 1932'de Yalova Kaplıcala-

rı'nda ve 1936'dan başlayarak Trakya bölgesinde araştırmalar yaptı. Alpullu, Lüleburgaz-Umurca yöresindeki tümülüslerde (mezar tepesi) kazılar gerçekleştirdi ve bu yörede sık rastlanan tümülüslerin Traklar'ın mezarları olduğunu saptadı. Trak sanatına ilişkin önemli verilerin derlenmesini sağladı. Alpullu Höyüğü'nde gerçekleştirdiği araştırmalarda Erken Bronz Çağı'na tarihlenen ve Ege kültürleri ile Balkanlar arasında bir geçiş dönemini yansıtan buluntular ortaya koydu.

1938'de Türk Tarih Kurumu üyeliğine seçilen Mansel, 1943'ten sonra kurum adına Pamfilya (Antalya) bölgesinde yüzey araştırmalarına başladı. Bu araştırmalar sonucunda kazı yapılması öngörülen Perge'de 1946'da, Side'de de 1947'de kazılara başlandı. Türk Tarih Kurumu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün katılmasıyla yapılan kazılar 1975'e değin Mansel'in, onun ölümünden sonra da Jale İnan'ın başkanlığında sürdürüldü.

► Antalya'nın 18 km doğusunda yer alan Perge'de aralıklarla yirmi dört yıl süren kazılarda pek çok yapı ve önemli buluntu ortaya çıkartıldı, bazı yapılar restore edildi. Perge, doğudan batıya tüm Pamfilya'yı geçerek Antalya üstünden Psidya'ya bağlanan ticaret yolu üstündeki yeri ve o dönemde ulaşıma elverişli olan Aksu Irmağı'na (Kestros) yakınlığı nedeniyle bölgenin en önemli kentlerinden biriydi. 2. ve 3.yy'larda Roma egemenliğinde en parlak dönemini yaşayan kent 4.yy'da Hıristiyanlık'ı kabul etti ve 7.yy'a değin önemli dinsel merkezlerden biri olarak ününü sürdürdü. Perge, akropol ve aşağı kent olarak iki bölümde gelişmiş ve Helenistik dönemde surlarla çevrilmişti. Bu surlar dışında yer alan yaklaşık on beş bin kişilik tiyatro ve kent içinde çok iyi korunmuş on bir bin kişilik stadyum, Mansel döneminde temizlenerek onarıldı. Helenistik döneme ait kent giriş kapısında kazılar yapıldı, birçok Roma heykeli bulundu. Kuzey-güney ve doğu-batı yönlerinde uzanan sütunlu caddeler ve kent agorası, 4.yy'a ait iki bazilika, palaestra (cimnastik avlusu), Septimus Severus'a ait bir çeşme ile akropolün eteğinde anıtsal boyutlu başka bir çeşme de yine bu dönem kazılarında ortaya çıkarıldı. 1946'dan başlayarak sürdürülen nekropol (mezarlık) kazılarında önemli buluntular ve mermer lahitler ele geçirildi. Antik kaynaklarda değinilen ünlü Artemis Tapınağı saptanamadı, ancak 1968'den sonra Mansel'in yönettiği kazılarda kentin güneydoğusundaki bir kutsal alanda Dor düzeninde küçük bir tapınak bulundu.

► Antalya'nın 80 km doğusunda bir yarımada üstünde kurulu olan Side, İlk Çağ'da Pamfilya'nın en önemli liman kentiydi. İÖ 7.yy'da yerleşildiği bilinen kent, özellikle 2. ve 3.yy'larda Roma yönetiminde en parlak dönemini yaşadı, ticaret merkezi olduğu kadar bilim ve kültür alanında da ileri gitti. Mansel başkanlığındaki Side kazıları 1947'den 1967'ye değin kesintisiz sürdürüldü, daha sonra çeşitli aralıklarla onarım ve kazı çalışmaları bir arada yürütüldü. Kazılarda kentin kapıları, sütunlu caddeleri, agorası, hamam ve çeşmeleri ile bazilikaları ve piskoposluk sarayı ortaya çıkarıldı. Doğu ve batı nekropollerinde (mezarlık) sürdürülen kazılarda mausoleum (anıt mezar) yapıları bulundu. Athena, Apollon ve Men'e adanmış kentin önemli tapınakları, ve kent kapısının karşısında Anadolu'nun en büyük Antik çeşmesi de *(nymphaeum)* kazılarla ortaya çıkartıldı. 2.yy'a tarihlenen yirmi bin kişilik tiyatro ve kente su getiren kemerler onarıldı.

Mansel, bu kazılarda bulunan yapıtların korunması ve onarım çalışmalarıyla da uğraşmış ve araştırma olanaklarının artırılması için 1954'te Antalya Bölgesi Arkeoloji Araştırmaları Merkezi'nin kurulmasını sağlamıştır. 1973'te X.Uluslararası Klasik Arkeoloji Kongresi'nin başkanlığını yapan Mansel, kazıları ve yetiştirdiği öğrencileri ile bu alanda çok önemli katkılarda bulunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Stockwerkbau der Griechen und Römer*, 1932, ("Yunan ve Romalılar'da Çok Katlı Yapılar"); *İran'ın Tarih ve Arkeolojisi*, 1932; *Yalova Kılavuzu*, 1936; *Mısır ve Ege Tarihi Notları*, 1938; *Trakya'nın Kültür ve Tarihi*, 1938; *Silifke Kılavuzu*, 1943; *Eski Doğu ve Ege Tarihi'nin Anahatları*, 1945; *Ege ve Yunan Tarihi*, 1947; *Perge'de Kazı ve Araştırmalar* (A.Akarca ile), 1949; *Die Ruinen von Side*, 1963, ("Side Harabeleri"); *Side Kılavuzu*, 1967; "Perge'de Yapılan Kazılar ve Araştırmalar", *Atatürk Konferansları IV*, 1971; *Side 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları*, 1975. ◄ *Perge kazıları*

• KAYNAKLAR: T.T.K, *Mansel'e Armağan* (bibliyografya içerir), 3 cilt, 1974; E.Akurgal, "Ord.Prof.Dr.Arif Müfid Mansel", *Belleten*, XXXIX, 1975.

• BAKINIZ: J.İNAN.

MANSFIELD, Katherine
(1888-1923)

İngiliz, yazar. Kısa öykünün edebi bir tür olarak gelişmesine katkısı olmuştur.

Kathleen Mansfield Beauchamp 14 Ekim 1888'de Yeni Zelanda'da, Wellington'da doğdu, 9 Ocak 1923'te Fransa'da, Fontainebleau'de öldü. Wellington'da başladığı öğrenimini Londra'da Queen's College'da sürdürdü. Okulu bitirdikten sonra Yeni Zelanda'ya döndüyse de 1908'de yeniden İngiltere'ye giderek Londra'ya yerleşti. Bu kentteki ilk yılları kısa süren mutsuz bir evlilikle ve geçim sıkıntısı içinde geçti. Öykülerini yayımcılara kabul ettirmekte güçlük çekiyordu. Sağlığı da bozulmuştu. Almanya'ya gitti. 1911'de yayımlanan *In a German Pension* ("Bir Alman Pansiyonunda") adlı kitabındaki öykülerde, kişisel mutsuzluğunun ve uğradığı düş kırıklıklarının etkisiyle, Almanya'daki yaşamı acı bir alaycılıkla karikatürize etti. Ancak daha sonra tüm parasal sıkıntılarına karşın bu öykülerin bir daha yayımlanmasına izin vermedi. Londra'ya döndükten sonra deneme yazarı ve eleştirmen John Middleton Murry'nin yönettiği *Rhythm* ve *The Blue Review* gibi edebiyat dergilerinde öyküleri yayımlandı. 1915'te çok sevdiği erkek kardeşinin savaşta ölmesi onun için büyük bir yıkım oldu. Bu olayın etkisiyle geçmişe dönüp Yeni Zelanda'daki çocukluk günlerini konu alan duygusal öyküler yazdı. Önce *The Aloa* ("Ödağacı"), daha sonra da *Prelude* adı altında yayımlanan bu öyküler, 1918'de *Bliss and Other Stories* ("Mutluluk ve Başka Öyküler") kitabında toplandı. Mansfield ◄ *Side kazıları*

1918'de John Middleton Murry ile evlendi. Sanatında sürekli olarak kendini aşma çabası içinde idi. En önemli öykülerini içeren *The Garden Party and Other Stories* ("Garden Parti ve Başka Öyküler") 1922'de yayımlandı. Sağlığı giderek kötüleşiyordu. Yaşamının son günlerini tedavi için gittiği Fransa'da geçirdi.

Mansfield'in öykülerinin geleneksel, sağlam bir yapısı vardır. Nesne ve olayları simgesel olarak kullanması, fiziksel ayrıntıları eksiksiz vermesi, kişilerin iç çatışmalarını derinlemesine yansıtmasıyla Çehov'un etkisinin izlerini taşır. Bu etkinin ötesinde ise öykülerini kendine özgü bir duyarlık ve zengin bir düş gücü ile örmüştür. Yarattığı kişiler canlı ve inandırıcıdır. Bu kişileri betimleme yolu ile değil, öykü boyunca konuşmaları, davranışları ve tepkileri ile ustaca tanıtır. Kimi zaman yergi yanı ağır basan, soğuk bir tonda yazmışsa da, yapıtlarına genelde duygu yüklü, şiirsel bir anlatım egemendir.

Değişik yapıtlarından seçilmiş kimi öyküleri Türkçe'ye çevrilerek *Yolculuk* (1953, aynı çevirinin ikinci basımı *Ölü Albayın Kızları*, 1983), *Seçme Hikâyeler* (1963), *Seçme Hikayeler II* (1974) adlı kitaplarda toplanmıştır.

İç ayaklanmalar

• **YAPITLAR (başlıca):** *In a German Pension*, 1911, ("Bir Alman Pansiyonunda"); *Bliss and Other Stories*, 1920, ("Mutluluk ve Başka Öyküler"); *The Garden Party and Other Stories*, 1922, ("Garden Parti ve Başka Öyküler"); *The Dove's Nest and Other Stories*, (ö.s.), 1923, ("Güvercin Yuvası ve Başka Öyküler"); *Journal*, (ö.s.), J.M.Murry (yay.), 1927, ("Günce"); *Letters*, 2 Cilt, (ö.s.), J.M.Murry (yay.), 1928, ("Mektuplar").

MANSUR
(? -775)

Abbasi halifesi. Abbasi egemenliğini güçlendirmiş, Bağdat kentini kurmuştur.

Ebu Cafer el-Mansur'un doğum yeri ve tarihi belli değildir. Mekke yakınında Bî'r Meymûn denen yerde öldü. Hz. Muhammed'in amcası Abbas'ın dördüncü kuşaktan torunudur. Babası Muhammed, ilk Abbasi Halifesi Ebu'l-Abbas es-Seffah'ın kardeşiydi. Kimi kaynaklarda Mansur'la Seffah kardeş olarak gösterilir.Yetişmesi konusunda da bilgi yoktur. Küçük yaşlarda iken hileciliği ve çıkarlarını kollamadaki becerisinden ötürü ailesince kendisine "Miklas" (o dönemin çok ünlü bir hırsızı) denildiği, bilime düşkün olduğu, eğlencelerden uzak kaldığı bilinmektedir.

Mansur, halifelik kurumu konusunda bir yüzyıldan fazladır süren mücadelenin Emeviler'le olan son aşamasında önemli rol oynadı. Amcaları İbrahim ve Ebu'l-Abbas es-Seffah'ın Emevi ailesine karşı savaşlarında görev aldı. Emevi Halifesi II.Mervan'ın yandaşı olan İbn Hübeyrâ'nın savunduğu Vâsıt Kalesi'ni kuşatan birliklere komuta etti. Abbasi halifeliğinin kuruluş yıllarında Ebu'l-Abbas es-Seffah tarafından Doğu eyaletlerinin yönetimine gönderildi. Bu bölgelerde, Abbasi egemenliğine başkaldıranlarla uğraştı. Seffah'ın siyasetini uygulayarak kan dökmekten çekinmedi. 754'te hacca gitti. Dönüşünde Seffah'ın öldüğünü ve Abbasi ailesinin ileri gelenlerince halife adayı seçildiğini öğrendi. O yılın Haziran ayında halife oldu. İlk tepki, amcası Abdullah b.Ali'den geldi. Devletin kuruluşunda ve özellikle Emeviler'le olan mücadelelerdeki katkısı tartışmasız olan Abdullah b.Ali ile doğrudan savaşmayı göze alamayan Mansur, bu görevi Ebu Müslim Horasani'ye verdi. Abdullah b.Ali, Nusaybin yakınlarındaki savaşı yitirince Basra'ya kaçtı. Burada yakalanarak tutuklandı. Mansur, onu öldürmekten çekindiği için, hapsedildiği binayı çökerterek hileyle öldürttü. Ancak Abdullah b.Ali'den ele geçirilen Suriye hazinelerinin kendisine gönderilmesini isteyince Ebu Müslim'le araları açıldı. Ebu Müslim, Suriye'den ayrılarak Horasan'a gitti ve Abbasiler'in hizmetinden çıktığını duyurdu. Bu durumun, devlet için büyük bir tehlike oluşturacağını sezen Mansur, üst üste elçiler göndererek Ebu Müslim'in/gönlünü almaya ve Irak'a dönmesini sağlamaya çalıştı. Halifenin içtenliğine inanarak Haşimiye'ye gelen Ebu Müslim, resmi kabul sırasında öldürüldü. Abbasi egemenliğinin kuruluşunda büyük rol oynayan Ebu Müslim'in acıklı sonu, Mansur'a karşı genel bir güvensizlik duygusu uyandırdı. Bunun bir sonucu olarak da ülkenin her tarafında bir dizi ayaklanma ortaya çıktı.

Ayaklanmaların en büyüğü Horasan'da başladı. Mansur, halifeliğin en çetin sınavını buradaki ayaklanmaların bastırılması sırasında verdi. Yürüyüşe geçen Türkmenler, İran asıllı Sunbaz komutasında, geçtikleri her yeri teröre boğarak Medine'ye dek ilerlemeyi başardılar. Üzerlerine gönderilen ordular yenildi. Ancak, Abbasi ordularının komutanı Cevher, Hemedan yakınındaki son savaşta Sunbaz'ı yendi ve ordusunu dağıttı. Ancak bu kez de Cevher ayaklandı. 756'da üzerine gönderilen Muhammed b.el-Eş'as ile yaptığı savaşı yitirince, Mansur da önemli bir tehlikeyi daha atlatmış oldu. Öte yandan, Haricîler'in el-Cezîre'de sürdürdükleri ayaklanma giderek yayılıyordu. Üst üste gönderilen orduların yenilmesi ve Haricî önderi eş-Şeybanî'nin Irak'ı istila etmeye başlaması karşısında Mansur tüm güçlerini bu ayaklanmaya yöneltti. Komutanlarından Hâzım b.Hüzeyme, eş-Şeybanî'nin ayaklanmasını ancak 756 sonlarında bastırabildi. Bu kez de Râvendîler denilen bir başka mezhebe bağlı kişilerin halifelik başkenti Haşimiyye'deki ayaklanmaları başladı. Bu ayaklanma da şiddet kullanılarak bastırıldı.

Yine bu sırada, Kuzey Afrika ve Endülüs'te (İspanya) siyasal amaçlı bir başka ayaklanma sürüyordu. es-Seffah'ın katliamından kurtularak önce Kuzey Afrika'ya oradan da İspanya'ya geçmiş bulunan Emevi ailesinden Abdurrahman, bağımsızlığını duyurdu. 756'daki bu gelişme, Abbasiler'den ilk önemli kopuş oldu ve çevresindeki ayaklanmalarla uğraşan Mansur, hiçbir tepki gösteremedi. Endülüs Emevi Devleti böylece kuruldu. 760'a doğru Basra dolaylarında Aleviler'in başlattığı karışıklıklar kısa zamanda yayıldı. Abdullah b. Hasan'ın 762'de Medine'yi ele geçirmesi ve burada ilk Alevi halifesinin seçilmesi, Mansur'un iktidarı için önemli bir tehlikeydi. Üst üste gönderilen ordular, Medine'yi yeniden alarak ayaklanmayı bastırabildiler. Irak'ta ortaya çıkan kü-

çük çaplı daha birçok ayaklanmayla da uğraşan Mansur, halifeliğinin ilk on yılını bunalımlarla dolu geçirerek ancak 765'e doğru kısa bir huzur ortamına kavuşabildi.

Kûfe yakınındaki Haşimiyye denen halifelik merkezini yeterli görmeyerek savunma olanakları olan yeni bir başkent yapımı tasarısını bu dönemde ele alabildi. İktidarda giderek etkinliği artan İranlı Bermeki ailesinin ve özellikle Mansur'a danışmanlık yapan Halid Bermekî'nin önerisiyle eski bir kent kalıntısının üzerinde Bağdat kentinin yapımını başlattı. Dinsel bir merkez olması öngörülen bu yeni kent bir süre el-Mansuriyye adını taşımıştır. Mansur, bu büyük yatırıma koşut olarak askeri harekâtlara da önem vermeye, Emeviler döneminde sürdürülen ve Müslümanlık'ı yayma amacını güden gazalara yönelmeye de çalıştı. Bir yandan, Endülüs Emevi Devleti'ne bağlılığını duyurarak Abbasiler'den kopan Kuzey Afrika eyaletleri üzerine Yezid b.Hâtim komutasında güçlü bir ordu gönderirken kendisi de halifelik ordusu ile Deylem ve Tâberistan bölgelerini denetim altına almak düşüncesiyle peş peşe seferler düzenledi. Yezid b.Hâtim, uzun bir kuşatmadan sonra Kayrevan'ı zaptetti ve Mansur'un buyruğu gereği Kuzey Afrika valisi olarak Libya'dan Atlas Dağları'na dek otoriter bir yönetim kurmayı başardı. Mansur da Deylem'deki ayrılıkçı güçlerin ayaklanmalarını yatıştırdı. 764'teki Tâberistan Seferi'nde ise, bu yörenin eski hükümdar ailesini ortadan kaldırarak yeni bir eyalet örgütü kurdu. Kuzeyden inen Hazarlar, Tiflis yakınlarında bir kısım Abbasi tümenlerini yenilgiye uğrattılarsa da arkadan gönderilen kuvvetler karşısında kendi yurtlarına çekilmek zorunda kaldılar. Böylece Abbasiler'in İran'ın batı kesimindeki egemenliği güvenceye alındı.

Seferlerini başarıyla noktalayarak Irak'a dönen Mansur, 767'de, Şiiler'in Horasan'da başlattıkları ayaklanmayı yatıştırmada güçlüklerle karşılaştı. Bu ayaklanma giderek biçim ve amaç değiştirdi ve yayıldı. Peygamberliğini duyuran Ustazasis, üzerine gönderilen orduları birkaç kez yendi. Bu sırada, Bizans'a karşı açılan gazalar da sürüyordu. Ancak bu savaşların ve gönderilebilen küçük birliklerin yeni yerler alma amacı yoktu. Asıl hedef sınır güvenliğini sağlamak, dinsel ve siyasal açılardan yeni kurulan Abbasi Devleti'nin üstünlüğünü duyurmak ve türlü inançların yaygın bulunduğu bir ortamda egemenliğini ayakta tutmak ve talanlarda bulunmaktı. Mansur, Abbasi-Bizans sınırları boyunca yeni kalelerin yapımına da önem verdi. Malatya ve Tarsus kaleleri, döneminde yapılan en büyük kaleler oldu. Müslümanlık'ı yaygınlaştırma ve uzak ülkelere götürme amacına bağlılığını da, Mâveraünnehir'e ve Hindistan sınırlarına ordular göndererek kanıtlamak isteyen Mansur, bu konuda hiçbir başarı elde edemedi.

Halifeliğinin son yıllarında devlet hazinesinin zenginleşmesine özen gösterdi. Koyu bir Müslüman olarak da dinsel törenlere katılmaya ve eski gelenekleri canlandırmaya çalıştı. Birkaç kez hacca gitti. Bu ziyaretlerinin sonucunda, Bağdat-Mekke yolculuğu sırasında Ekim 775'te Bi'r Meymûn denen konak yerinde rahatsızlandı ve öldü. Cenazesi Mekke'ye götürülerek gömüldü. Yerine oğlu Mehdi halife ilan edildi.

Mansur yirmi bir yıl süren halifeliği döneminde, yeni kurulmuş bulunan ve inançsal, siyasal ve ailesel düşmanlıkların odağı durumunda olan Abbasiler'in güçlenmesi için çalışmıştır. Bu konudaki siyasetini ise, akılcı önlemlerden çok hileye dayandırmıştır. Daha kuruluş yıllarında bütün Ortadoğu'ya ve Arap yarımadası ile Afrika'nın bir bölümüne ve İspanya Yarımadası'na egemen olan devletin birdenbire çözülmeye başlaması karşısında iyi bir haber alma örgütü kurmuştur. Buna karşılık dinsel açıdan bütünlüğü korumada yardımcı olabilecek ve manevi gücünden yararlanılabilecek İmam-ı Âzam Ebu Hanife'yi karşısına almış, onu tehdit ve işkence ile güdümünde tutmaya çalışmıştır. Bu tutumu, sonraki yıllarda yeni bir takım kutuplaşmaların da başlangıcı olmuştur.

Bağdat'ın kuruluşu

Mansur döneminde, Araplar'ın yönetim kadrolarındaki ağırlıkları hızla azalmıştır. Bunların yerlerini Türk ve İran asıllı aydınlarla soylular almaya başlamışlardır. Mansur'un, Ebu Müslim'i öldürterek devlet yapısındaki yabancı asıllıların ağırlığına son verme girişimi beklenen sonucu vermemiş, sonraları kendisi de Bermekiler örneğinde olduğu gibi yeni yabancı kökenlileri iktidarına ortak etmiştir.

• KAYNAKLAR: P.H.Hitti, *İslam Tarihi*, II, 1980; G.Le Strange, *Baghdad during the Abbasid Caliphate*, 1895; G.Le Strange, *The Land of the Eastern Caliphate*, 1930; B.Üçok, *Emeviler-Abbasiler*, 1968.

• BAKINIZ: EBU HANİFE, EBU'L-ABBAS, EBU MÜSLİM HORASANİ, MEHDİ.

MANSUR
(1549-1603)

Fas şerifi. Ülkesinin topraklarını genişletip, ticareti canlandırmaya çalışmıştır.

Fas'ta (Fez) doğdu, orada öldü. Sultan Muhammed el-Mehdi'nin oğludur. Hz.Muhammed'in soyundan geldiklerini iddia eden Fas şeriflerinin Sadi kolundandır. Asıl adı Ahmed b.Muhammed'dir. Kazandığı zaferlerden ötürü el-Mansur diye bilinir.

Mansur, büyük kardeşi Abdullah 1557'de tahta çıkınca, öteki kardeşleri Abdülmelik ve Abdülmümin ile birlikte kaçıp Tlemsen'e gitti. Babalarının sağlığında yapılan anlaşmaya göre tahta sülalenin en büyüğü geçecekti. Abdullah 1574'te öldü. Abdülmelik tahtta hak ileri sürdü. Bu amaçla İspanya Kralı II.Felipe'ye başvurdu, ama bir yanıt alamadı. İstanbul'a giderek II.Selim'den destek gördü ve Cezayir Beylerbeyi Ramazan Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu ile 1576'da Fas'a girdi.

Abdülmelik ilk iş olarak Mansur'u kendine varis seçti. Bu sırada Portekizliler daha önce Afrika'da uğradıkları yenilginin öcünü almak için, Kuzey Afrika kıyısında Asila'ya çıktılar. Mansur, 1578'de Kasrülkebir'de Portekizliler'i bozguna uğrattı. Aynı yıl Abdülmelik ölünce yerine geçti. Kabileler arasındaki çatışmaları bastırdı. Tutsak edilen soylu askerleri büyük paralar karşılığında Portekizliler'e geri verdi. Bu sırada Osmanlılar ile anlaşmazlık baş göstermeye

başladı. Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa Fas'a karşı savaş açmak istiyordu. Mansur bunu önlemek amacıyla 1581'de İstanbul'a elçiler yolladı. Ancak Kılıç Ali Paşa'nın 1587'de ölümünden sonra rahatladı.

San Zeno mihrap panosu resimleri

Fas ticaretinin gelişmesi için, Toskana büyük dukası, İngiltere Kraliçesi Elizabeth, Fransız ve Hollandalı tüccarlar ile sıkı ilişkiler kurdu. Bunlar arasında en iyi durumda olan İngilizler 1585'te tekel hakkına sahip olmak koşuluyla Barbary Company'yi kurdularsa da bu şirket uzun süre yaşayamadı. Mansur, 1590'da Teğaza tuz kuyularının mülkiyeti yüzünden Sudan Krallığı'nı (bugün Senegal) yakıp yıktı. Gao'daki Afrika Krallığı'nı (bugün Mali Cumhuriyeti) ortadan kaldırdı. Fas'taki birçok şeker imalathanesinin mülkiyetini elinde tuttu. Dilediğince Museviler'e, Hıristiyanlar'a kiraladı. Esir ticaretinden, sürekli artırdığı gümrük vergileri ile büyük servet edindi. Endülüslü Müslümanlar ve dönmelerden oluşan güçlü bir ordu kurdu. Ancak tüm çabalarına karşın donanma kurmayı başaramadı. Döneminin en zengin hükümdarlarından biri oldu. Son yıllarında çocuklarından eş-Şeyh'i tahtına varis seçti. el-Faris'i de hükümdar naipliğine getirdi. Ülkenin geri kalan bölgelerini valiliklere ayırarak öteki şehzadelere verdi. Bu bölüşme birkaç kez değişikliğe uğradı. Çocukları arasında sık sık anlaşmazlıklar çıktı. Onların arasını bulup barıştırmak için gittiği Fas'ta vebaya yakalanıp öldü.

MANTEGNA, Andrea
(1431-1506)

İtalyan, ressam ve gravürcü. Perspektif bilgisi ve Roma dönemi kalıntıları üstünde yaptığı incelemelerle Rönesans sanatının gelişmesini etkilemiştir.

Padova'da Isola di Carturo'da doğdu, 13 Eylül 1506'da Mantova'da öldü. Resmi, onu küçük yaşta evlat edinen Francesco Squarcione'nin atölyesinde öğrendi. 1411-1445 arasındaki bir tarihte Padovalı ressamlar loncasına girdi. 1448'de (başka üç ressamla birlikte) Padova'da *Eremitani Kilisesi*'ndeki *Overati Şapeli*'nin fresklerinin yapımını üstlendi. 1454'te ressam Jacopo Bellini'nin (yklş. 1400-yklş. 1470) kızı ile evlendi. 1457-1459 arasında Verona'daki *San Zeno Kilisesi*'nin çok parçalı mihrap panosu üstünde çalıştı. 1460'ta Ludovico Gonzaga'nın hizmetine girerek on dört yıl çalıştı. 1484'te I.Lorenzo Medici'nin [Muhteşem] koruması altına girdi ve Floransa'ya yerleşti. 1486-1492 arasında *Sezar'ın Zafer Alayı* adlı resim dizisi üstünde çalıştı. Bu arada papa VIII. Innocentius' un özel kilisesini resimledi. Son yıllarını Sigismondo Gonzoga'nın isteğiyle Mantova'daki *Sant' Andrea Kilisesi*'ni süslemekle geçirdi.

Overati Şapeli freskleri

Mantegna'nın *Overati Şapeli*'ndeki freskleri, Squarcione'nin atölyesinde gördüğü klasik öğrenimin yanı sıra, Andrea del Castagno, Filippo Lippi ve Paolo Uccello'nun etkilerini taşır. Roma dönemi arkeolojik kalıntılarına karşı duyduğu sevgi, bu dizideki Roma giysileri içindeki figürler ve o dönem üslup özelliklerini yansıtan yapılarla belirginleşir. Figürler, heykeli çağrıştıran kütlesel hacimleriyle dikkati çeker. *Overati Şapeli* fresklerinin büyük bir bölümü II.Dünya Savaşı sırasında yok olmuştur.

San Zeno mihrap panosunda klasik bir biçim anlayışı egemendir. Donatello'nun Padova'daki *Sant' Antonio Kilisesi* mihrap resminden esinlenilen bu panonun Meryem, İsa ve azizleri gösteren ana bölümünde Mantegna'nın mimarlık öğelerini en ince ayrıntılarına dek işleme tutkusunun, bir tür "arkeolojik mistikliğe" dönüştüğü görülür. Şaşırtıcı bir yanılsama boyutu içinde ele alınan yapı ayrıntıları, resmin mekânı ile gerçek mekânın birbirine bağlanmasını sağlayarak derinlik duygusunu güçlendirir. *İsa'nın Çarmıha Gerilmesi*, *Bahçede Acı Çekme* ve *İsa'nın Dirilmesi* gibi panonun öbür parçalarında biçimin kütlesel bir boyutta ele alınışı ve ayrıntının tüm kesinliğiyle aktarılışı nedeniyle konu olağanüstü dramatik bir gerilim kazanır. Özellikle, *İsa'nın Çarmıha Gerilmesi*'nde taştan yontulmuş izlenimi uyandıran figürlerin dondurulmuş hareketleri ile bütünleşen kayalık manzara, yoğun bir lirizm duygusu yaratır.

Mantegna, küçük boyutlu resimlerinde Toskanalı ustalardan kaynaklanan biçimsel özellikleri özümsemeye devam etti. Özellikle *Ölü İsa*'sında derin bir kısaltma boyutu içinde sunulan İsa figürü, onun perspektifi kullanma konusundaki sınırsız becerisini gösterir.

San Zeno mihrap resminin kompozisyon şemasının tekrarlandığı *Dukalar Sarayı*'ndaki *Camera degli Sposi* (Gelin Odası) fresklerinde Andrea del Castagno ve Piero della Francesca'nın etkisiyle perspektifin daha da dinamikleştiği görülür. Bütün duvarları süsleyen resimlerin perspektifinin odanın merkezindeki bir noktadan bakıldığına göre düzenlenmesi izleyicinin mekân yanılsamasını etkili bir biçimde algılamasına yol açar.

Sezar'ın Zafer Alayı'nı oluşturan büyük boyutlu dokuz resimde, müzisyenler, kurbanlık öküzler, filler, askerler, tutsaklar, Sezar'ın zafer arabası vb. gibi bütün törendekiler birbiri ardısıra görüntülenmiştir. Kompozisyonda, törenin panoramik olarak yansıtılmasının yarattığı hareketlilik, tam anlamıyla yetkin bir biçim ve içerik bütünlüğü oluşturur.

Mantegna'nın *Zafer Madonnası*, döneminin en önemli mihrap resmi sayılır. Bu yapıtta Mantegna'nın üslubu 16.yy resminin gelişimi doğrultusunda renk uyumuna dayanan bir nitelik kazanır. Katı ve kesin perspektifin göreli yumuşaması, hacim etkisinin azalması ve parlak renkler, onun son dönem üslubunun başlıca özelliklerindendir. Bu dönem ürünleri arasında önemli bir yer tutan mitolojik konulu resimler renk uyumlarının yetkinliği ve biçimsel anlatımlarının akıcılığıyla 16.yy Klasikçiliği'nin gelişmesinde etkili olmuştur. Mantegna, Venedik Okulu'nun özelliklerini de içeren heykelsi biçim anlayışıyla kayınbiraderi Giovanni Bellini'yi ve Bartolomeo Vivirani'yi etkilemiş, sanatıyla da Alman ressamlarının ve özellikle de Dürer'in, İtalyan resmini ve Antik dönemi tanımasına aracılık etmiştir. Öte yandan Mantegna 15.yy'da yeni gelişen gravürde bakır kazıma tekniğini deneyen ilk Rönesans sanatçılarından biridir.

• YAPITLAR (başlıca): *Overati Şapeli* freskleri, 1448-1451, Eremitani Kilisesi, Padova, İtalya; *San Zeno Kilisesi* çok parçalı mihrap panosu, 1457-1459, Verona, İtalya, bugün çeşitli parçaları çeşitli müzelerdedir; *Camera degli Sposi* freskleri, 1468-1474, Dukalar Sarayı, Mantova, İtalya; *Sezar'ın Zafer alayı*, 1486-1492, Hampton Court Sarayı, Londra; *Zafer Madonnası*, 1495-1496, Louvre, Paris; *Parnassus*, 1497, Louvre, Paris; *Erdemin Zaferi*, ykş. 1502, Louvre, Paris; *Ölü İsa*, ykş. 1506, Brera Müzesi, Milano.

• KAYNAKLAR: R.Ciprioni, *Tutta la pittura del Mantegna*, 1956; C.Paccagnini ve M.Salmi, *Andrea Mantegna*, 1961; E.Tietze-Conrat (yay.), *Mantegna*, 1955.

• BAKINIZ: ANDREA DEL CASTAGNO, F.LIPPI, PIERO DELLA FRANCESCA, UCCELLO.

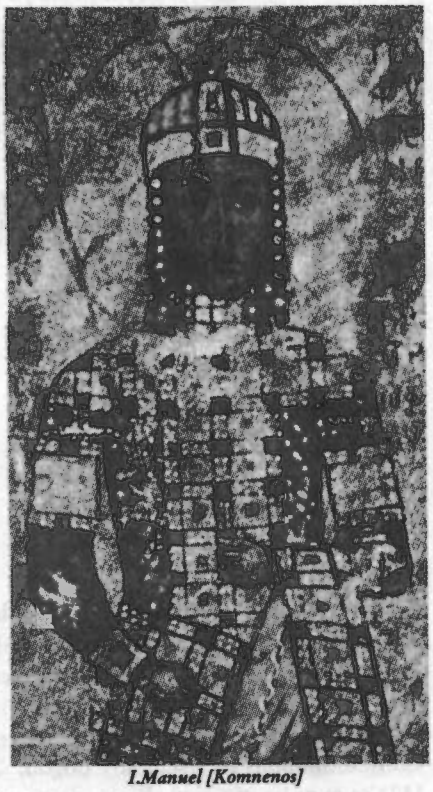

I.Manuel [Komnenos]

MANUEL I
(1123-1180)

Bizans imparatoru. Etkin bir dış politika izlemiş, Selçuklular'ı Anadolu'dan çıkarmak için çalışmıştır.

I.Manuel Komnenos, Constantinopolis'te (İstanbul) doğdu, 24 Eylül 1180'de aynı yerde öldü. Bizans İmparatoru II.İoannes Komnenos'un oğludur.

Babasının 1143'te ölümü üzerine Bizans imparatoru oldu. Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı Danişmendli Beyliği ile bir antlaşma yaptı ve Batı Anadolu'yu Türkmenler'in işgalinden kurtarmaya çalıştı. 1147'de, Selçuklu başkenti Konya üzerine yürüdü. Doğuda seferde olan Sultan I.Mesud'un (1116-1155) geri dönmesi üzerine kente giremedi. Dönüş yolunda Türkmenler, Bizans ordusuna önemli kayıplar verdirdiler. Yeni bir Haçlı seferi yapılacağının duyulması üzerine, Selçuklular'la Bizanslılar arasında barış yapıldı.

Batı politikası

I.Manuel, Sicilya'yı egemenlikleri altında tutan Normanlar'a karşı, Alman Hohenstaufen Kralı III. Konrad ile bir antlaşma yaptı. Musul Atabeyi İmadeddin Zengi'nin, 1144'te Edessa (Urfa) Haçlı Kontluğu'na son vermesi Avrupa'da geniş yankılar uyandırdı. Fransa Kralı VII.Louis'nin önderlik etmesiyle yeni bir Haçlı seferi yapılması kararlaştırıldı. Manuel'in karşı çıkmasına karşın, III.Konrad da Haçlılar'a katıldı. İkinci Haçlı Seferi'nin yine kara yoluyla, İstanbul üzerinden yapılmasına karar verildi. Alman birlikleri İstanbul'a ulaşınca, Manuel, Almanlar'ı vakit yitirmeden Anadolu yakasına geçirdi. Haçlı ordusu, 25 Ekim 1147'de, Selçuklular'ca Eskişehir yakınlarında ağır bir yenilgiye uğratıldı. Haçlılar'ın ancak küçük bir bölümü Nicaea'ya (İznik) dönebildi.

Alman baskısından kurtulan Sicilya Kralı II.Roger, Bizans topraklarına saldırarak Korfu Adası'nı ele geçirdi. Korint ve Thebes kentlerini alarak, bu kentlerdeki ipek dokuyucularını Palermo'ya götürdü. Bu sırada Anadolu yakasına geçen VII.Louis ise, Alman ordusunun yenildiğini ancak o zaman öğrendi. Alman ordusunun kalıntılarıyla birleşen Louis, Suriye'ye gitmek için Selçuklu topraklarına geçmekten vazgeçip, Efes-Denizli-Antalya yolunu izledi. III.Konrad, Filistin'de Haçlı ordusundan ayrılarak, Selanik'te bulunan ve Roger'e karşı savaş hazırlığı içinde olan Manuel ile buluştu. Manuel, Konrad ile olan antlaşmasını yeniledi. Roger'in İtalya'da güçlenmesini istemeyen Venedikliler de kendisine katıldı. II.Roger de, Sırplar, Macarlar ve Fransızlar ile anlaştı.

Manuel, 1149'da, Venedik gemilerinin yardımıyla Korfu Adası'nı geri aldı. 1152'de, Konrad'ın ölümü üzerine Alman imparatoru olan I.Friedrich Barbarosa, Bizans ile olan antlaşmayı yenilemedi. 1154'te Sicilya Kralı olan I.Guillaume ise Venedik ile bir bağlaşma yaptı. İtalya'daki eski Bizans topraklarını ele geçirmek için karar vermiş olan Manuel, bunlara karşı, 1155'te Ancona'ya bir filo göndererek İtalya'ya asker çıkardı. Bizans ordusu bazı önemli başarılar elde ettiyse de, I.Guillaume 1156'da, Brindisi'de Bizanslılar'ı kesin bir yenilgiye uğrattı. Manuel, 1158'de, Guillaume ile 30 yıl süreli bir antlaşma yaparak İtalya'dan çekilmek durumunda kaldı.

Doğu politikası

Manuel'in dış politikasının önemli bir öğesi de Kilikya'daki Ermeni Prensliği'ni ve kutsal topraklardaki Haçlı devletlerini denetimi altında tutmaktı. 1158'de, Ermeni Prensi II.Thoros'un ayaklanması üzerine, Manuel, bu bölgeye gitti. Thoros, Antakya Haçlı Kontu Regiuauld ve Chatillon ve Kudüs Kralı III.Boudouin, Bizans egemenliğini kabul ettiler.

Doğu sınırlarını güvence altına alan Manuel, 1164'te Macarlar'la anlaştı. 1167'de Dalmaçya, Bosna ve Hırvatistan'ı denetimi altına aldı. Venedik'in desteğini yitirdiği için, 1169'da Cenevizliler, 1170'te Pisalılar'la ilişki kurdu. 1171'de imparatorluk sınırları içindeki Venedikliler'in tutuklanmasını ve mallarına el konulmasını emretti. Venedik bu davranışı Khios (Sakız) ve Lesbos (Midilli) adalarını yağmalamakla yanıtladı. Venedik ile olan anlaşmazlık 1177'ye değin sürdü.

Myriokephalon Savaşı

Manuel, 29 Mayıs 1176'da, Legnano'da Friedrich'in kuvvetlerini yenilgiye uğratan Kuzey İtalya kentlerine uzun bir süredir yardım etmekteydi. Manuel'e karşı destek arayan, I.Friedrich Barbarosa ise, 1173'te Anadolu Selçuklu Sultanı II.Kılıç Arslan ile ilişki kurdu. Bizans-Selçuklu ilişkisi 1175'te koptu. Selçuklular'ı kesin olarak Anadolu'dan çıkarmak isteyen Manuel, 1176'da savaşı başlattı. Konya üzerine yürümekte olan Manuel, Eğridir gölünün kuzeyinde dar bir geçit olan Myriokephalon'da (Kumdanlı), Kılıç Arslan'ın kurduğu pusuya düştü. 17 Eylül 1176'da yapılan savaş sonucunda Bizans ordusu ağır bir yenilgiye uğradı. Bu savaşla, Bizans'ın Türkler'i Anadolu'dan atmak yolundaki tüm ümitleri yok oldu. Savaştan sonra İstanbul'a çekilen Manuel, eski girişkenliğini yitirerek saltanatının son yıllarını sessizlik içerisinde geçirdi. Manuel'in Avrupa ve Anadolu'da güttüğü dış politika ve yaptığı savaşlar imparatorluğu yıpratmış, savaşlar dolayısıyla yapılan harcamalar Bizans ekonomisini iflasın eşiğine getirmiştir.

• KAYNAKLAR: M.L.Levtchenko, *Bizans*, 1979; G.Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 1981; O.Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 1971; A.A.Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, 1964.

• BAKINIZ: FRIEDRICH I, İMADEDDİN ZENGİ, KILIÇ ARSLAN II, MESUD I.

MANUEL I
(1469-1521)

Portekiz kralı. Denizaşırı Portekiz İmparatorluğu'nun temellerini atmıştır.

31 Mayıs 1469'da Alcochete'te doğdu, 13 Aralık 1521'de Lizbon'da öldü. Talihli lakabıyla da anılır. Portekiz Kralı V.Afonso'nun kardeşi Viseu Dükü Dom Fernando'nun dokuzuncu oğluydu. Doğumundan kısa bir süre sonra babası ölünce, V.Afonso onu koruması altına aldı. 1481'de tahta çıkan kuzeni ve kayınbiraderi II.João tarafından Beja dükü yapıldı. Tüm yasal varisleri ölmüş olan II.João'nun 1491'de veliaht ilan ettiği Manuel, 1495'te I.Manuel adıyla Portekiz tahtına çıktı.

Veraset yoluyla İspanya tahtını ele geçirmek amacında olduğundan, 1495'te, Kastilya ve Aragon Kraliçesi I.Isabella ile V.Fernando'nun kızları Isabella ile evlendi. Bu evliliğin gerçekleşmesi karşılığında, Fernando ve Isabella'nın 1492'de Kastilya'dan sürdükleri ve II.João'nun Portekiz'e yerleşmelerine izin verdiği Yahudiler'i ülkesinden çıkarmaya söz verdi. Aralık 1496'da yayımladığı bir fermanla tüm Yahudiler'den on ay içerisinde Portekiz'den ayrılmalarını istedi. Ülkede kalmayı yeğleyen Yahudiler'i ise Katolik olmaya zorladı. 1498'de Isabella'nın erkek kardeşinin ölmesi üzerine, karısıyla birlikte Kastilya tahtının varisi oldu. Aynı yıl Isabella ölünce, onun kızkardeşi Maria ile evlendi. Bu evlilikten dokuz çocuğu oldu.

I.Manuel'in krallığı sırasında, Vasco da Gama ve Pedro Alvares Cabral gibi Portekizli denizcilerin Batı Afrika kıyılarına, Brezilya'ya ve Hindistan'a yaptıkları seferlerin sonucunda, denizaşırı Portekiz İmparatorluğu'nun temelleri atıldı. I.Manuel'in Hindistan'da kurulan Portekiz ticaret merkezlerinin genel valiliğine atadığı Francesco de Almeida ve Afonso de Albuquerque, Müslüman tacirlerin Hint Okyanusu'ndaki egemenliğine son vererek, Portekizli ve Venedikli tacirlerin Uzak Doğu'da ve Avrupa ile Hindistan arasında yapılan baharat ticaretinin denetimini ele geçirmelerini sağladılar.

I.Manuel yönetimi sırasında, hukuk alanında değişiklikler yaparak, soyluları aylık bağlama yoluyla saraya bağımlı kılarak, hükümet işlerinde ücretli devlet memurlarına Cortes'den (meclis) daha fazla söz hakkı vererek krallık otoritesini güçlendirmeye ve merkezi bir devletin temellerini atmaya çalıştı. Denizaşırı ticaretten elde edilen büyük serveti kullanarak Lizbon'u Avrupa'nın en bayındır kentlerinden biri, sarayını ise bir edebiyat ve kültür merkezi durumuna getirdi. Belem Manastırı'nın ve Elvas Katedrali'nin yapımında Manuel üslubu olarak adlandırılan gösterişli bir Gotik üslup kullanıldı.

I.Manuel, arz fazlasının baharat fiyatlarını düşürerek bu malın ticaretinin kârlılığını büyük ölçüde azaltmaya başladığı bir sırada öldü. Yerine oğlu III.João geçti.

• KAYNAKLAR: E.Sanceau, *The Reign of the Fortunate King, 1495-1521*, 1969.

• BAKINIZ: P.A.CABRAL, GAMA.

MANUEL II
(1350-1425)

Bizans imparatoru. Devleti ayakta tutmak için gösterdiği yoğun diplomatik çabalar bir sonuç vermemiştir.

II.Manuel Palaeologos 27 Haziran 1350'de Constantinopolis'te (İstanbul) doğdu, 21 Temmuz 1425'te aynı kentte öldü. Bizans imparatoru V.İoannes'in ikinci oğludur. Selanik yöneticisi olduğu sıralarda tahtın varisi ilan edilmesi üzerine büyük kardeşi IV.Andronikos 1376'da onu ve babasını tutuklatıp tahta geçti. Ancak babası 1379'da tahtı yeniden ele geçirdi ve oğullarına karşı baskıcı bir tutum benimsedi. 1382-1387 arasında ikinci kez Selanik yöneticiliği yapan Manuel, 1391'de babası öldüğü zaman rehin olarak Edirne'de Osmanlı sarayında bulunmaktaydı. Hemen İstanbul'a kaçma yolunu bularak kendisini imparator ilan etti. Bunun üzerine İstanbul üzerine yürüyen Osmanlı Padişahı I.Bayezid'in başlattığı kuşatmaya yedi ay dayandıktan sonra haraç ödemeyi kabul ederek kurtulabildi. Bundan sonra varlığını sürdürmek için Osmanlı korumasına girdi.

Gizlice yürüttüğü çabalar sonucunda Osmanlılar'ın ilerleyişini durdurmak üzere Batılı devletlerin yeni bir Haçlı seferine girişmelerini sağladı. Ancak Macar Kralı Sigismund'un komutasındaki Haçlı ordusu 25 Eylül 1396'da Niğbolu'da yapılan meydan savaşında büyük bir bozguna uğradı. Bunun üzerine

tahtını yeğeni VII.İoannes'e bırakarak yeniden destek sağlamak amacıyla İtalya, Fransa ve İngiltere'ye gitti. Ancak İngiliz-Fransız anlaşmazlığı ve mezhep kavgaları yüzünden bölünmüş olan Avrupa'dan yalnız bir takım vaatlerle dönebildi. Bir süre sonra I.Bayezid 1402 Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilince, Osmanlı baskısının hafiflemesinden yararlanarak 1403'te Selanik'i yeniden Bizans egemenliği altına aldı. Osmanlı şehzadeleri arasında başlayan taht kavgası sırasında Çelebi Mehmed'i destekledi ve onunla yakın ilişki kurarak dostluğunu kazandı. Çelebi I.Mehmed'in padişah olduğu 1413'ten sonra Osmanlılar ile dostluğunu sürdürdü. Bizans yönetim sistemini düzeltmek için çalışmalar yaptı. Bu arada Mora'ya kuvvet göndererek buradaki Bizans ileri karakollarını sağlamlaştırdı. Korent Boğazı boyunca inşa ettirdiği bir surla bu bölgeyi Batı'dan gelen saldırılardan korumak istedi. Ancak 1421'de II.Murad'ın tahta geçmesiyle barış dönemi sona erdi. Ertesi yıl İstanbul'un kuşatılması üzerine yeniden Osmanlı himayesini kabul etmek zorunda kaldı. Papa V.Martinus'un kiliselerin birleştirilmesi koşuluyla yaptığı yardım önerisini geri çevirdi. 1423'te Mora yağma edildi. Aynı yıl oğlu Andronikos düşmek üzere olan Selanik'i Venedikliler'e sattı. 1425'te tahtı VIII.İoannes'e bırakarak Matthaeos adıyla bir manastıra çekildi. Orada öldü.

Aydın ve kültürlü bir kişiliğe sahip olan II.Manuel yönetici olarak da akıllı bir siyaset izlemesine karşın, giderek güçten düşen imparatorluğun iyice küçülmesini önleyemedi. Sanat ve edebiyata yatkınlığı dolayısıyla çeşitli dinsel yapıtlar yazdı. Bu yapıtlarında hümanist düşünceleri işledi. Çeşitli devlet yöneticilerine yazdığı mektuplar da tarihsel önem taşır.

MANUZIO, Aldo
(Ykş. 1449-1515)

İtalyan, yayımcı. İtalik harflerini geliştirerek Yunan ve Roma klasiklerinin yaygın olarak basımını sağlamıştır.

Roma yakınlarındaki Bassiano'da doğdu, 6 Şubat 1515'te Venedik'te öldü. Roma ve Ferrara'da öğrenimini tamamladıktan sonra 1482'de Mirandola'ye giderek soylu ailelerin çocuklarına öğretmenlik yapmaya başladı. 1490'da Venedik'e yerleşen Manuzio tipo baskıyı öğrendi ve bir yayınevi kurdu. Yunan klasiklerinin basımını hazırlayabilmek için çevresine Yunanca dil uzmanları topladı.

1495'te yayımladığı ilk kitabı Lascaris'in *Erotema*'sını üç yılda bitirdiği Aristoteles'in 5 ciltlik yapıtı izledi. 1499'da Francesco Colonna'nın *Hypnerotomachia Poliphili* ("Uyku ile Aşkın Savaşı") adlı yapıtını yayımladı. Bu baskı, çeşitli tahta baskı desenleri ve güzel harfleriyle üstün bir yapıt olarak nitelendirilmektedir.

Özellikle bilginler için maliyeti düşük, küçük boyutlu kitaplar çıkarmak amacında olan Manuzio, el yazısına benzer biçimde, bir harf genişliğine 2-5 harf sığdıracak ölçüde, Yunan alfabesinin matbaa harflerini hazırladı. Ardından Latince metinlerde yer kazanmak amacıyla el yazısına benzer şekilde matbaa harfleri yaptırdı. Bu çalışmaların sonucu 1501'de aldino ya da italik denilen eğik harflerin geliştirilmesi oldu. Ayrıca, sekiz sayfalık formaları da ilk kez kullanarak Vergilius'un bir kitabını bastı.

1500'de Manuzio, Aldin Akademisi olarak bilinen bir akademi kurdu. Yönetmeliği Yunanca yazılan ve üyelerinin Yunanca bilmek zorunda olduğu akademi, antik yazarların yapıtlarını derlemek, el yazmalarını incelemek ve titiz bir şekilde basıma hazırlamak amacını güdüyordu. Manuzio'nun basımevi kendisinin ölümünden sonra oğlu ve torunu tarafından yürütüldü.

Manuzio, Rönesans'ın başlangıç aşamasında klasik yapıtların titiz bir basımını yaparak, kültürel gelişmeye önemli bir katkıda bulunmuştur.

•BAKINIZ: GUTENBERG.

MANZÙ, Giacomo
(1908)

İtalyan, heykelci. Doğalcı (natüralist) bir benzerlik yerine özdeki benzerliği yakalamaya çalışarak yaptığı figür ve portre-büstleriyle tanınmıştır.

22 Aralık 1908'de Bergamo'da doğdu. Bir ayakkabı tamircisinin oğlu idi. Küçük yaşta resim çizmeye ve kil yoğurmaya büyük yeteneği olduğu anlaşıldı. On bir yaşından başlayarak önce bir marangozun, sonra sırasıyla bir ahşap oymacının, altın kaplamacının ve alçı bezeme ustasının yanında çalıştı, çeşitli elsanatlarını öğrendi. Bir yandan da hem resim yaptı, hem Fantoni Ticaret Okulu'nda gece derslerine devam etti. 1920'lerin başında resimli kitaplardan Maillol'un, Donatello'nun ve Michelangelo'nun yapıtları ile eski Yunan heykellerinin örneklerini tanıdı ve klasik heykel geleneğine bir yakınlık duydu. 1927'de askerlik görevi için Verona'ya gitti. Burada San Zeno Maggiore Kilisesi'nin Roman üslubundaki kapılarından etkilendi. Bu sıralarda olanak buldukça Accademia Cignaroli'de derslere devam etti. Heykel çalışmak üzere 1928'de Paris'e gitti. Ancak maddi olanaksızlıklardan ötürü burada yalnızca üç hafta kalabildi ve sınır dışı edildi. İtalya'ya dönüşünde Milano'ya yerleşti. 1930'da Milano Katolik Üniversitesi için bir dizi dinsel heykel ve kabartma yaptı. 1933'ten sonra Medardo Rosso'nun (1858-1928) yapıtlarına ilgi duydu ve portre-büstler yapmaya başladı. 1936'da kısa bir süre için gittiği Paris'te Louvre'daki Mısır ve Yunan heykellerini inceledi. 1937'de Roma'da açtığı ilk kişisel sergisiyle büyük başarı kazandı. 1940'ta Milano'daki Brera Akademisi'nde heykel profesörü oldu, bir yandan da Torino Akademisi'nde öğretmenlik etti. Bu dönemde faşist yönetimi yeren yapıtlar üretti. 1954'te Kültür Bakanlığı'na sunduğu bir uluslararası sanat okulu önerisi geri çevrilince Brera'daki görevinden ayrıldı. Aynı yıl Salzburg'daki Uluslararası Yaz Akademisi'nde ders vermek üzere bir çağrı aldı. Bu görevi 1960'a değin sürdürdü. 1957'de

Salzburg Katedrali'nin kapılarını gerçekleştirdi. 1961'de ABD'ye gitti. 1966'da Lenin Barış Ödülü'nü kazandı.

Manzù, 1930'ların başında yaptığı dinsel konulu ilk kabartmalarından sonra giderek kendi üslubunu bulmuş ve portre heykelciliğine yönelerek bu alanda ürünler vermişti. Yaptığı kalıplardan yalnızca tek bir döküm almayı ilke edinmiş, ancak aynı temayı farklı uyarlamalarla yinelediği olmuştur. Örneğin ilk kez 1936'da yaptığı ve 1945'ten sonra zaman zaman işlediği *Kardinaller* dizisinde yaklaşık elli heykel üretmiştir. Bu yapıtlarını, derin anlamlar yüklemeden, birer natürmort niteliğinde ele almış ve Kilise'nin yüceliğinden çok, biçimin yüceliğini dile getirmeye çalışmıştır. Manzù, alçak ve yüksek kabartmalarıyla, Antik dönemden sonra Donatello ve Agostino di Duccio gibi sanatçılarla süren bu tekniği, 20.yy'da yeniden canlandıran heykelci olmuştur. Kendi kendini yetiştiren bir sanatçı olarak öncü akımlardan uzak durmuş, Akademizm'in izlerini taşımayan, çağdaş nitelikli heykeller üretmeyi başarmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):Kabartma:** *Müjde*, 1931; *Sirk Sahnesi*, 1932; *Mezara Konuş*, 1932; *İsa İle Bizim İnsanlığımız*, 1941. **Heykel:** *İskemlede Oturan Kız*, 1947, Modern Sanat Müzesi, Torino/1955, Ulusal Galeri, Toronto/1955, Ulusal Geleri, Oslo; *Kardinaller* dizisi, 1948, Tate Galerisi, Londra/1950, Ulusal Galeri, Oslo/1951, Modern Sanat Müzesi, Sao Paolo/1954, Wallraf-Richartz Müzesi, Köln; *Papa XXIII. Johannes*, 1963, Vatikan Müzesi, Roma.

• **KAYNAKLAR:** M.De Micheli, *Giocomo Manzù*, 1971; J.Rewald, *Giocomo Manzù*, (Bibliyografya içerir), 1967.

• **BAKINIZ:** DONATELLO.

MAO ZEDUNG
(1893-1976)

Çinli siyaset ve devlet adamı. Çin Komünist Partisi'nin önderi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusudur.

26 Aralık 1893'te Hunan Eyaleti'nin Şao-şan köyünde doğdu, 9 Eylül 1976'da Pekin'de öldü. Orta halli bir köylünün oğlu idi. İlkokulu köyünde bitirdikten iki yıl sonra, 1908'de Hunan'ın merkezi olan Çung-şa kentine gitti ve ortaöğrenimini burada sürdürdü. 1911'de, bir yıl önce Sun Yat-Sen'in kurduğu, ulusçuluk, demokrasi ve toplumsal adalet ilkelerini benimseyen Kuomintang (KMT) partisinin önderliğinde gelişen hareket içinde yer alan Mao, Konfüçyüs felsefesinin değerlerini reddeden gençlerin sembolik eylemine katılarak saç örgülerini kesti; devrimci orduya katıldı. 1911 Devrimi'nin başarıya ulaşıp Mançu hanedanının yıkılmasından ve cumhuriyetin ilanından sonra, 1913'te Çung-şa'daki öğretmen okuluna girdi. Aydınlanmacı Batılı yazarları okumaya başladı. Çen Tu-hsui'nun çıkardığı *Yeni Gençlik* dergisini okuyarak sosyalist düşüncelere yakınlık duymaya başladı. İmzalı ilk yazısı olan "Beden Eğitimi Üzerine Bir İnceleme" 1917 yılında *Yeni Gençlik*'te çıktı. İşçilerin eğitilmesini amaçlayan Yeni Yurttaşlar derneğini kurdu ve okulundaki öğrenci derneğinin başkanı oldu. Çung-şa öğretmen okulundan 1918'de mezun olduktan sonra Pekin Üniversitesi'ne girdi ve burada daha sonra komünist hareketin önderleri olacak olan Li Ta-şao ve Çen Tu-hsiu ile tanıştı. Altı ay süreyle Pekin Üniversitesi kitaplığında yardımcı kütüphaneci olarak çalıştığı sırada Çinli düşünürlerin yapıtlarının yanı sıra Kropotkin'in, Bakunin'in, Marx'ın ve Kautsky'nin yapıtlarını okudu.

Mao Zedung

1919-1922 arasında Çung-şa'da öğretmen okulunda öğretmenlik ve bu okula bağlı ilkokulun müdürlüğünü yaptı. 1921'de Yang Kai-Hui ile evlendi. Bu dönemde solcu dergilerde yazılar yazmaya başladı. Çung-şa Sosyalist Gençlik Örgütü'nü ve bir komünist çalışma grubunu kurdu. 1921'de Şanghay'da toplanan Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) kuruluş kongresine delege olarak katıldı; kongre sekreterliğine ve Hunan Eyaleti parti sekreterliğine seçildikten bir yıl sonra okul müdürlüğünden istifa etti. Hunanlı işçilerin örgütlenmesi için aktif bir çalışmaya giren Mao, bir süre sonra eyaletin sendikalar birliğinin başkanı oldu. Bir grev örgütlenmesi nedeniyle hakkında tutuklama kararı çıkarılınca Çung-şa'dan ayrıldı.

ÇKP'ye katılması ▸

Bu dönemde Komintern'in önerisini benimseyen ÇKP, KMT ile yakın bir işbirliği içine girmişti. ÇKP üyeleri bireysel olarak KMT'ye de girebiliyor ve yönetim organlarında görev alıyorlardı. Bu çerçeve içinde Mao, 1924-1927 arasında ÇKP tarafından KMT üst kademelerinde çalışmakla görevlendirildi; KMT'nin Merkez Yürütme Komitesi'ne yedek üye seçildi. Mao'nun köylü sorunlarına ilk yönelişi de bu yıllara rastlar. ÇKP'nin Kırsal Bürosu'nun ve Köylü Sendikaları'nın başkanı oldu.

"Devrimci bölgeler" tezini uygulaması ▸

1927 Nisan'ında Çang Kay-şek'in ani bir kararla KMT-ÇKP ittifakına son vermesinden ve Çin'in çeşitli kentlerinde yaygın bir komünist kıyımını başlatmasından sonra, Komintern'in çizgisini izlemeye çalışan ÇKP genel sekreteri Çen Tu-hsiu'nun karşı çıkmasına karşın Mao, köylülerden bir silahlı güç

örgütleyerek başarısız bir ayaklanmaya girişti. Bu girişimi yüzünden partinin politbürosundan çıkarıldı. Yenilgiye uğrayan güçlerini Hunan ve Kiangsi eyaletlerinin sınırındaki dağlık bir bölgede toplayan Mao'ya diğer yörelerdeki benzer ayaklanmaların önderleri olan Çu Teh, Çen Yi ve Lin Piao'nun kuvvetleri de katıldı.

Mao, 1928-1935 arasında sürekli olarak ÇKP'nin merkez organlarında görev yapmış olmakla birlikte, parti hiyerarşisinde etkili bir konumda olmadı. 1930'da kentlerde işçi sınıfına dayanarak devrimin burjuva-demokratik aşamasının hızla aşılmasını savunan Li Lisan çizgisinin partice benimsenmesine karşı çıktı. Parti kararına uymayarak ayaklanma sırasında Kiangsi'deki üssüne çekildi. Ayaklanma yenilgiye uğradıktan sonra, Mao'nun karısı ve kızkardeşi öldürüldü; oğlu kayboldu. Mao, bundan sonra Ho Tzu-çen ile evlendi; ikinci karısından 1938'de boşandı ve 1939'da üçüncü evliliğini tiyatro oyuncusu Çiang Çing ile yaptı.

Kasım 1931'de Kiangsi Eyaleti'nin bir bölümünde Çin Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulduğunun açıklanmasının ardından 1930-1934 arasında Çang Kay-şek, devrimci bölgeler üzerine tümü başarısızlığa uğrayan beş büyük sefer düzenledi. Ancak Hunan-Kiangsi bölgesinin daha fazla korunamayacağı anlaşılınca, Ekim 1934'te Kuzeybatı Çin'i hedef alan ve 100.000 kişi ile başlayan bir "büyük yürüyüş"e karar verildi. Çetin doğa ve iklim koşulları ve KMT kuvvetlerinin sürekli saldırıları altında sürdürülen, 12.500 km sürecek olan bu olağanüstü göç bir yıl sonra tamamlandı. Şensi, Şansi, Ninghsia eyaletlerinin birleştiği alan ÇKP'nin yönetimine geçti. Bu büyük operasyonun planlanmasında ve uygulanmasında başrolü oynayan Mao'nun parti içinde etkisi hızla arttı ve 1935'te "büyük yürüyüş"ün sürdüğü bir sırada politbüro başkanlığına getirildi. Bu tarihten ölümüne değin ÇKP'nin önderi durumunda oldu.

Kuzeybatıdaki "devrimci bölge"nin kurulmasından sonra Mao'nun tüm çabası, 1931 yılından beri Mançurya'yı işgal altında tutan Japonya'ya karşı tüm "milli" sınıfları ve KMT'yi içeren bir ortak cephe oluşturulması doğrultusunda yoğunlaştı. ÇKP'nin programı bir milli cephenin kurulmasını kolaylaştırmak amacıyla yumuşatıldı. 1937-1945 arasında Çan Kay-şek'in KMT kuvvetleri ile Kızılordu Japon istilasına karşı birlikte silahlı mücadele verdiler. 1937'de 40.000 kişiden oluşan Kızılordu, Japonya'nın savaştan çekildiği 1945'te 1.000.000 kişilik bir güç durumuna gelmişti.

Savaşın bitiminden sonra Çan Kay-şek'in ÇKP'nin silahsızlanmasında ısrar etmesi üzerine 1946'da iç savaş başladı. Üç yıldan kısa bir süre içinde Çin'in tümü ÇKP'nin denetimine girdi ve 1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kurulduğunun açıklanmasının ardından Mao, Çin Halk Danışma Meclisi'nin kararıyla cumhurbaşkanı seçildi; 20 Eylül 1954'te yeni anayasanın ilanıyla cumhurbaşkanlığı kesinleşti.

1926-1949 arasında yazdığı yazılarda Marx'ın ve Lenin'in geliştirdiği öğretiyi bir yarı-feodal köylü toplumu olarak değerlendirdiği Çin'in koşullarına uygulamaya çalışan Mao, Çin'deki toplumsal sınıfları çözümlerken özellikle kırsal bölgelerdeki sınıfsal yapının üstünde durmuş, çeşitli sınıf ve tabakaların öznel-siyasi tavırlarına zaman zaman belirleyici bir ağırlık tanımıştır. Bu çalışmaları ÇKP'nin programının kırsal bölgelere yönelik bölümünün oluşmasında ve uygulanmasında belirleyici olmuş, toprak reformunun çeşitli aşamalarında kullanılan çok ayrıntılı bir kırsal tabakalaşma şemasının oluşmasına katkı yapmıştır. Mao'nun 1939'da "Çin Devrimi ve Çin Komünist Partisi" 1940'ta "Yeni Demokrasi" ve 1949'da yayımlanan "Demokratik Halk Diktatörlüğü Üzerine" adlı yazılarındaki görüşlere göre, burjuva demokratik devriminden geçmemiş ve burjuvazisi devrimci olmayan geri bir toplumda, sosyalist hareket öncelikle demokratik devrimin amaçlarını gerçekleştirmelidir. Çin'de ise demokratik hedefler, anti-emperyalist hedeflerin de eklenmesiyle genişletilmelidir.

ÇHC sonrası gelişmeler

1949 yılı ile ölümü arasında ÇHC'nin ve ÇKP'nin "büyük rehber"i olan Mao, Çin toplumunun devrim sonrası gelişimindeki tüm dönemeçlere kişisel damgasını vurmuştur. 1956'ya kadar SSCB'nin ağır sanayiye öncelik tanıyan iktisat politikasını yakından izleyen Mao, 1956-1957 yıllarında "yüz çiçek açsın; yüz düşünce akımı yarışsın"sloganıyla bu politikadan ayrılmaya başlamış ve "On Büyük İlişki" yazısıyla Çin'e özgü bir kalkınma ve sosyalizm anlayışını ortaya koymuştur. Mao kendisine karşı parti içinde gelişen muhalefetin de etkisiyle 1958'de, parti başkanlığını koruyarak, cumhurbaşkanlığını Liu-Şao Çi'ye bırakmış, aynı yıl "büyük sıçrayış ve halk komünleri" kampanyasını başlatmıştır.

Büyük yürüyüş

1960'ta tarıma öncelik verilen bir iktisat politikasının güdüleceğinin açıklanmasının ardından Mao Zedung, SSCB'yi açıkça eleştirerek bu ülkenin "kapitalizme döndüğünü" öne sürdü. 1966-1969 arasında "kültür devrimi" adlı politikayı yönlendirerek yeniden parti içinde etkili bir konuma gelen Mao'ya göre, parti ve devlet yetkililerinin "kapitalist yolu" tutmamaları için bunlarla sürekli olarak siyasi ve ideolojik mücadele gerekliydi; parti önderleri ve aydınlar düzenli olarak fabrikalarda ve köylerde kol işçiliği yapmaya gönderilmeli; halkın yaşayışını paylaşmaya zorlanmalıydılar. Bu dönemde "düşünce kitlelere ulaştığı zaman maddi bir güç olur, dünyayı değiştirir" tezi benimsendi. Bu yıllar aynı zamanda Başkan Mao'ya bağlı genç Kızıl Muhafızlar'ın parti örgütlerine ve kadrolarına karşı şiddet eylemlerine de tanık oldu.

ÇHC-SSCB arasındaki gerginliğin artması sonucu ÇHC, 1960'tan sonra ABD ve diğer Batılı ülkeler ile yakınlaşma politikası gütmüş ve ulaşılan bu aşama "Üç Dünya Kuramı" ile açıklanmıştır. Buna göre dünya üçe bölünmüştür. "Birinci Dünya"da ABD ve SSCB olmak üzere iki "süper devlet"; "İkinci Dünya"da Japonya, Batı Avrupa ve Kanada; "Üçüncü Dünya"da ise Çin dahil geri kalan azgelişmiş ülkeler bulunmaktadır. İki "süper devlet" "Üçüncü Dünya" üstünde egemenlik kurmaya çalıştığından "İkinci Dünya", "Üçüncü Dünya" ile ittifaka girmelidir.

Düşünceleri

Ölümünden sonra, son yıllarında yönetimde etkin olmaya başlamış olan ve aralarında eşi Çiang Çing'in de yer aldığı grup işbaşından uzaklaştırıldı ve tutuklanarak ağır cezalara çarptırıldı. Deng Hsiao-Ping'in yönetime ağırlığını koyduğu bu dönemde Mao'nun kendine yeterli bir ulusal güç oluşturma

politikası terkedildiği gibi, kendisi de eleştirildi. Tek kişi diktatörlüğü kurmakla, Çin'de sosyalizmin güçlenmesini, Çin'in bir sanayi toplumu haline gelmesini engellemekle suçlandı. Adından ve düşüncelerinden gittikçe daha az söz edilir oldu.

Mao Zedung, dünyanın en kalabalık ve en büyük ülkelerinden olan Çin'in yeni bir toplum düzenine yönelişteki önderi olarak 20.yy'ın sayılı devlet adamları arasına girmeyi başarmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Selected Works*, 4 cilt, 1961-1965, (Seçme Eserler, 5 cilt, 1975-1978); *Yayınlanmamış Yazılar, 1956-1971*, 1976.

• KAYNAKLAR: S.Ch'en, *Mao and the Chinese Revolution*, 1965; R.Payne, *Portrait of a Revolutionary: Mao Tse-tung*, 1961; S.R.Schram, *Mao Tse-tung*, 1967.

• BAKINIZ: ÇAN KAY-ŞEK, ÇİANG ÇİNG, ÇU EN-LAY, ÇU TEH, DENG HSİAO-PİNG, HUA KUA-FENG, KRUŞÇEV, LİN PİAO, LİU ŞAO-Çİ, SUN YAT-SEN.

MARAT, Jean Paul
(1743-1793)

Fransız bilim ve siyaset adamı. 1789 Fransız Devrimi'nde yoksul kesimlerin çıkarlarının temsilciliğini yapmıştır.

24 Mayıs 1743'te İsviçre'nin Neuchâtel Kantonu'nda Boudry'de doğdu, 13 Temmuz 1793'te Paris'te öldü. Babası Sardinyalı bir hekim, annesi ise Cenevreli bir Protestan'dı. Fransa'nın Bordeaux ve Paris kentlerinde tıp öğrenimi gördüğü sırada Rousseau ve Montesquieu gibi Aydınlanmacı düşünürlerin görüşlerinden etkilendi. Öğrenimini tamamladıktan sonra 1767'de İngiltere'ye giderek doğa bilimleri ve tıp konularında çalışmalar yapmaya başladı. Bir yandan hekimlik yaparken, diğer yandan da felsefe ve siyaset konularında kitaplar yazdı. 1774'te yayımlanan *The Chains of Slavery* ("Köleliğin Zincirleri") adlı kitabında, krallık despotizmini yererek halk egemenliğini savundu. Aynı yıl mason oldu. 1775'te İskoçya'daki St.Andrews Üniversitesi'nden fahri tıp doktoru unvanını aldı. 1777'de Fransa'ya döndükten sonra, sonradan X.Charles adıyla Fransa kralı olacak olan Artois Kontu Charles'ın özel muhafız birliğinin hekimliğini yapmaya başladı ve hekim olarak büyük bir ün kazandı. 1780'de yazdığı *Plan de législation criminelle*'de ("Ceza Yasaları Planı") adalet alanında bir dizi reform önerdi. 1783'te hekimlik yapmayı bırakarak optik ve elektrik üzerine bilimsel çalışmalara yöneldi. Bu çalışmalarıyla B. Franklin'in dikkatini çekti ve takdirini kazandı.

1789 Fransız Devrimi'nin başlamasıyla bilimsel çalışmalarını bir yana bırakarak, tüm zamanını siyasi çalışmalara ayırmaya başladı. Eylül 1789'da çıkarmaya başladığı *Ami du peuple* (Halkın Dostu) adlı gazetede yayımlanan yazılarında, devrime son vererek yeniden Eski Rejim'i kurmaya yönelik etkinliklerde bulunan soyluların ve devrimin kazanımlarını kendi çıkarları için kullananların sert bir biçimde cezalandırılmalarını istedi. XVI.Louis'nin ve ailesinin Ekim 1789'da zorla Varsailles'dan Paris'e getirilmeleri olayına karıştığı için tutuklandı. Kasım'da serbest bırakıldıktan sonra, kralın maliye bakanı Necker'e yönelttiği sert eleştiriler nedeniyle güvenliği tehlikeye düşünce, Ocak 1790'da Londra'ya kaçmak zorunda kaldı.

Mayıs 1790'da Paris'e döndükten sonra Kordölyeler (Cordeliers) Kulübü'ne üye oldu. Devrimi daha da ileri götürmekten kaçınan büyük burjuvazinin temsilcileri Jirondenler'e (Girondins) karşı sürdürdüğü mücadele sırasında, devrimin toplumsal ve iktisadi alanlarda, işçiler ve yoksul kesimler yararına bazı değişiklikler getirmesi gerektiğini vurguladı. XVI.Louis'nin Haziran 1791'deki Fransa'dan kaçma girişiminden sonra, önderliğini yaptığı Kordölyeler Kulübü'nün, kralın tahttan çekilmesi için Temmuz 1791'de Champs de Mars alanında düzenlediği gösterinin ateş açılarak dağıtılması ve çok sayıda kişinin öldürülmesi üzerine, krallığa son verilmesini ve devrimin korunması için geçici bir diktatörlüğün kurulmasını istedi. Yurt dışına kaçmış olan siyasi sürgünlerin ve Kralcılar'ın karşıdevrimci etkinliklerine ve Avrupalı hükümdarların XVI.Louis'yi yeniden tahta çıkarmak üzere Fransa'ya karşı bir müdahalede bulunabileceklerine dikkat çekerek, devrim düşmanı olduklarından şüphe edilenlerin öldürülmeleri gerektiğini savundu. Aralık 1791'de yeniden Londra'ya kaçmak zorunda kaldı.

Mayıs 1792'de Paris'e döndükten sonra Paris Belediyesi Denetleme Komitesi'ne seçilen Marat, Fransız ordusunun Avusturyalılar karşısında aldığı yenilgiler nedeniyle galeyana gelen halkın 2-9 Eylül 1792'de rahiplere ve soylulara karşı düzenlediği kitle katliamında önemli rol oynadı. 10 Ağustos'ta krallığa son verilmesinden sonra cumhuriyetin ilan edilmesiyle kurulan Ulusal Konvansiyon'a Paris milletvekili olarak girdi. Aynı tarihte gazetesinin adını *Journal de la république française* (Fransız Cumhuriyeti'nin Gazetesi) olarak değiştirdi. Ulusal Konvansiyon'da Dağlılar (Montagnards) arasında yer alan Marat, vergilerin gelirlere oranla toplanmasını, devletin işçiler için mesleki öğrenim olanakları yaratmasını ve askerlik hizmetinin süresinin kısaltılmasını isteyerek yoksul halkın desteğini kazandı ve kısa zamanda Ulusal Konvansiyon'un en etkili üyelerinden biri oldu.

XVI.Louis'nin idam edilmesine karşı çıkan Jirondenler'le Dağlılar arasındaki ilişkilerin giderek gerginleştiği bu dönemde, Jirondenler'e yönelttiği eleştirilerle onların tepkisini çekti. Nisan 1793'te Jirondenler'in çabalarıyla Devrim Mahkemesi'ne çıkarıldıysa da beraat etti. Bu olaydan sonra Jirondenler'e karşı mücadelesini daha da yoğunlaştıran Marat, onları iktidardan uzaklaştıran 2 Haziran 1793 ayaklanmasında önemli rol oynadı. Ancak tutulduğu bir deri hatalığı nedeniyle sürekli sıcak su banyosu yapmak zorunda olduğundan bu tarihten sonra Ulusal Konvansiyon çalışmalarına fiilen katılamadı. 13 Temmuz 1793'te banyo yaptığı sırada evine giren Jironden sempatizanı Charlotte Corday tarafından öldürüldü. Cenazesi Paris'te büyük bir kalabalık tarafından kaldırıldı.

- YAPITLAR (başlıca): *Essay on the Human Soul*, 1771, ("İnsan Ruhu Üzerine Deneme"); *A Philosophical Essay on Man*, 1773, ("İnsan Üzerine Felsefi Bir Deneme"); *The Chains of Slavery*, 1774, ("Köleliğin Zincirleri"); *Plan de légistation criminelle*, 1780, ("Ceza Yasaları Planı"); *Oeuvres*, (ö.s.), 1869, A.Vermorel (der.), ("Yapıtlar"); *Les pamphlets de Marat*, (ö.s.), 1911, ("Marat'nın Yergi Yazıları").

- KAYNAKLAR: E.Belfort Bax, *Jean Paul Marat: The People's Friend*, 1900; L.R.Gottschalk, *Jean Paul Marat: A Study in Radicalism*, 1927; J.Massin, *Marat*, 1960.

- BAKINIZ: DANTON, HÉBERT, M.J. LA FAYETTE, LOUIS XVI, MIRABEAU, NECKER, ROBESPIERRE.

MARC, Franz
(1880-1916)

Alman, ressam. Simgeci (sembolist) anlayışta bir renk kullanımıyla yaptığı at resimleriyle tanınmıştır.

8 Şubat 1880'de Münih'te doğdu, 4 Mart 1916'da Fransa'da Verdun'da öldü. Dinbilim ve felsefe çalışırken, ressam olan babasının etkisiyle 1900'de Münih Akademisi'ne girdi. 1903 ve 1907'de Paris'e yaptığı gezilerde İzlenimciler (Empresyonistler) ve Geç İzlenimciler'le (Post Empresyonistler) ilişki kurdu. 1910'da A.Macke, 1911'de de Kandinsky ile tanışarak Yeni Sanatçılar Birliği'ne (Neue Künstlervereinigung) katıldı. Aynı yıl Kandinsky ile birlikte bu topluluktan ayrılarak Der Blaue Reiter (Mavi Atlı) grubunun kuruluşuna yardımcı oldu. 1912'de A.Macke ile birlikte Paris'e gitti ve R.Delaunay'la tanıştı. I.Dünya Savaşı'nda askere alındı ve iki yıl sonra cephede öldü.

Marc ilk döneminde İzlenimciler'e yakınlık duymuşsa da Van Gogh'un resimleri sanatı üstünde daha etkili olmuştur. Özellikle 1909'da yaptığı resimlerde bu etkiler çok açıktır. Marc, sahip olduğu dinsel kişilik nedeniyle, görüntüden çok, nesnelerin ardındaki gerçeklerle gizemli bir birliğe ulaşmaya çalışmıştır. Bu nedenle uzun süre doğayı yakından izlemiş ve düş gücünü derinleştirmeye çalışmıştır. Düş gücü aracılığıyla doğaya uygun birtakım yaratıklar geliştirmiştir. A.Macke ile tanıştıktan sonra renk kullanımı üstüne düşünmeye başlamış ve renkteki dışavurumcu güçle ilgili kuramsal çalışmalar yapmıştır. Bu deneylerini daha çok hayvan resimlerinde uygulamıştır. *Kırmızı Atlar* ve *Mavi Atlar* gibi resimlerinde de görüldüğü

Der Blaue Reiter (Mavi Atlı)

1909'da Kandinsky*, Jawlensky* ve Gabriele Münter'in (1877-1962) öncülüğünde Münih'te Yeni Sanatçılar Birliği (Neue Künstlervereinigung) kurulmuştu, ama ortaya çıkan anlaşmazlıklar sonucu, Kandinsky ve Marc 1911'de bu topluluktan ayrıldılar. Onları Münter, Macke* ve Alfred Kubin de (1877-1959) izledi. Bu sanatçılar, Klee,* Jawlensky ve Marianne von Werefkin'in (1870-1938) de katılmasıyla aynı yıl Der Blaue Reiter (Mavi Atlı) adı altında toplandılar. Der Blaue Reiter, Kandinsky ve Marc'ın yenilikçi tutumlarını benimsedi ve sanatçının iç dünyasını belli biçimlere bağlı kalmaksızın, kendi eğilimlerine göre çok çeşitli biçimlerde anlatabileceğini savundu. Belirli bir sanat programı saptanmayarak yeni deneylere açık olmak ön planda tutuldu.

Grubun tüm çalışmaları, ancak bir kez yayımlanabilen yıllık çevresinde oluştu. Mayıs 1912'de Kandinsky ile Marc'ın yönetiminde çıkan yıllığın kapağında yer alan Kandinsky'nin mavi ve siyah atlısı, topluluğa adını vermişti. Bu ilk sayıda, plastik sanatların dışında müzik, şiir ve tiyatro üstüne yazılar yer almış, Alman sanatçılarının yanı sıra Fransız ve Rus sanatçılarına da yer verilmişti. Ayrıca ilkel sanattan, Bavyera halk sanatlarından, Mısır sanatından ve çocuk desenlerinden örnekler de konmuştu. Bu denli yaygın bir örnekleme, grubun her türlü sanat biçiminin saptanması ve yeniden değerlendirilerek kalıcı niteliklerin belirlenmesi yolundaki düşüncesini destekleyen bir tutumdu. Müzik alanında grubu destekleyen sanatçılar arasında A.Berg*, A.Schönberg*, A.Skriyabin* ve A.Webern* vardı. Yıllık, bu sanatçıların yazılarından başka beste örneklerine de yer vermişti. Tüm yazılardaki ortak nitelik, eleştiri ve tanıtma yerine sanatın irdelenmesiydi.

Grubun yıllık yayımlama çalışmalarının yanı sıra önemli ikinci bir işlevi de sergi düzenlemekti. İlk sergisini Aralık 1911-Ocak 1912 arasında açan Der Blaue Reiter'in, kırk üç yapıttan oluşan ikinci sergisi Berlin'de koleksiyoncu Herwarth Walden'in (1878-1941) Der Sturm (Fırtına) galerisinde, Mart 1912'de açıldı. Bu sergi daha sonra Köln, Frankfurt ve Hagen'e götürüldü. Aynı yılın Nisan ayında Münih'te düzenlenen bir başka sergi ise grafik sanatlara ayrıldı ve üç yüz on beş yapıt sergilendi. Grubun dağılmasından uzun yıllar sonra 1949'da Münih'te, 1960'ta Edinburgh'ta 1962'de de New York'ta olmak üzere üç toplu yapıtlar sergisi düzenlendi.

Der Blaue Reiter yıllığının ikinci sayısının basımı Marc'ın önsözü ile tasarlanmış, ancak I.Dünya Savaşı'nın başlaması, Macke ve Marc'ın bu savaşta yaşamlarını yitirmesi, Kandinsky'nin Almanya'dan ayrılmasıyla gerçekleşememiş, grup da dağılmıştır. Sanat tarihinde Der Blaue Reiter, Almanya'daki Dışavurumculuk (Ekspresyonizm) akımının ulaştığı en yetkin aşama olarak nitelendirilir.

gibi rengi doğalcı (natüralist) olmaktan çok, simgeci bir anlamda kullanmıştır. Hayvanları her zaman insanlardan daha güzel ve tinsel olarak değerlendirmiştir. R.Delaunay'la tanıştıktan sonra rengi daha soyut yönde kullanmaya başlamış ve 1914'lerde Kübizm'in de etkisiyle tümüyle soyuta yönelmiştir. Bu dönemde temsili öğeleri resminden çıkartarak yalnızca iç dünyasından kaynaklanan soyut resimler yaratmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Kırmızı Atlar*, 1911; *Mavi Atlar*, 1911, Walker Sanat Merkezi, Minneapolis, ABD; *Mavi At I*, 1911, Devlet Modern Sanat Galerisi, Münih; *Hayvanların Yazgısı*, 1913, Sanat Müzesi, Basel; *Mavi Atların Kulesi*, 1913, Devlet Resim Koleksiyonu, Berlin; *Tirol*, 1913-1914, Devlet Modern Sanat Galerisi, Münih; *Kavga Eden Figürler*, 1914, Devlet Modern Sanat Galerisi, Münih. **Kitap:** *Aufzeichnungen und Aphorismen*, (ö.s.), 1946, ("Görüşler ve Özdeyişler"); *Briefwechsel mit August Macke*, (ö.s.),1964, ("August-Macke ile Mektuplaşmalar").

• **KAYNAKLAR:** K.Lankheit, *Franz Marc*, 1976; M.Robinson, *Franz Marc*, 1963.

• **BAKINIZ:** DELAUNAY, MACKE, VAN GOGH.

MARCEAU, Marcel
(1923)

Fransız pandomim sanatçısı. Tüm insanları simgeleyen Bip tipinin yaratıcısıdır.

22 Mart 1923'te Strasbourg'da doğdu. Charles Dullin ile Etiénne Decroux'dan ders aldı. Dullin ona söz söyleme, sanatını, sahneyi tanımayı ve doğaçlamadan oyunculuğu öğretti. Decroux'dan da kendi bedenini tanımayı, hareketlerini disiplin altına almayı öğrendi. 1946-1949 arasında Compagnie Renaud-Barrault'da çalışarak oyunculuk ve özellikle pandomim yeteneğini geliştirdi. 1947'de Charles Dickens'in ünlü romanı *Great Expectations*'dan (Büyük Umutlar) esinlenerek, halk tiyatrosundaki soytarının özelliklerini taşıyan ve Bip diye adlandırdığı bir tip yarattı. Bundan sonra bütünüyle sözsüz oyun alanında çalıştı.

Ben ve Başkası

Bip tipinin herhangi bir sınıfsal niteliği yoktur. Benliğinde tüm insancıl özellikleri toplamıştır. İzleyicinin karşısına beyaza boyanmış yüzü, kıpkırmızı dudakları, yay gibi çizilmiş kaşlarıyla, başında eski bir şapka ve elinde kocaman bir çiçekle çıkar. Görünüşüyle tipik bir soytarı olan Bip, Marceau'nun, sevgisini, acısını, sevincini ve kaderini iletmek için kullandığı bir masktır. Marceau, onu canlandırırken tüm bedenini kullanarak izleyici ile ilişki kurmayı amaçlar. Marceau sahnede var olmayan nesnel gerçekliği, bedeninin hareketleri ve yüzünün anlatımıyla yeniden yaratır. Böylece izleyicinin gözleri önünde bir merdiven, bir duvar ya da bir canlı varlık somutlaşır. Ancak Marceau'nun pandomim sanatına getirdiği asıl yenilik, yarattığı bu nesnel gerçekliğe şiir, duygu ve anlatımı katması olmuştur.

Ben-Ben Olmayan

• **YAPITLAR (başlıca):** *Manto*, 1951; *Park*, 1955; *Küçük Sirk*, 1958; *Gülen Paris, Ağlayan Paris*, 1959; *Mahkemede*, 1963; *Don Juan*, 1964.

• **KAYNAKLAR:** J.Kott, *Theater Notebook 1947-62*, 1968.

Gabriel Marcel

MARCEL, Gabriel
(1889-1973)

Fransız, filozof. Fransa'da dinden kaynaklanan bir Varoluşçuluk öğretisi geliştirmiştir.

7 Aralık 1889'da Paris'te doğdu, 8 Ekim 1973'te aynı kentte öldü. Paris'te ortaöğrenimini gördükten sonra 1910'da bitirdiği Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe okudu. Bir süre İsviçre'de kaldı ve değişik kurumlarda felsefe okuttu. I.Dünya Savaşı'nda Kızılhaç'ta görev aldı. Sonra Paris'te Condorcet Lisesi'nde, 1919-1923 arası Sens Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak çalışmalarını sürdürdü. II.Dünya Savaşı'nda Lion'da yaşadı; daha sonra, Fransa dışında, değişik üniversitelerde ders verdi.

Marcel'in felsefesi varlığa ulaşmayı amaç edinen, temelinde "ben" ve "başkası" gibi iki kavram bulunan, bir düşünce dizgesidir. Ona göre, insan bir umut varlığıdır, geleceğe, yaşama, çevresine, kendi "ben"inden "başka"larına karşı bir bekleyiş içindedir. Bu bekleyiş onu gerçeğe götürecek, ereğine ulaştıracak olan bir varlık koşuludur. Umut insanda varoluş duygusunu oluşturur, kendi gövdesiyle bir ilişki içinde bulunduğunun bilincine varmayı sağlar. Bu bilinç insanda "ben"den başka "ben"lerin, başka nesnelerin varlığına ulaşmak, onları kavramak için gerekli bir araç niteliğindedir. İnsanı kendi gövdesi, kendi gövdesi dışında kalan başka varlıklarla karşı karşıya getiren, başkalarıyla bağlantı kurarak kendi "ben"ini daha açık bir biçimde anlamaya olanak sağlayan yalnız bu bilinçtir.

İnsanın temel varlığı Ben'dir, onun karşısında bulunan nesneler Ben-Olmayan'dır. İşte, bir insan başka bir nesnenin, Ben-Olmayan'ın varlığını onaylarsa, o nesneyi kendi gövdesine uyduruyor, ona

Resim 461
Kasimir MALEVİÇ
"Kırda Yağmur Sonrası Sabahı",
1911, Guggenheim Müzesi, New York-ABD

Resim 462
Kasimir MALEVİÇ
"Sekiz Kırmızı Dikdörtgen",
1914, Stedelijk Müzesi,
Amsterdam - Hollanda

Resim 463
Edouard MANET ***"Kırda Öğlen Yemeği"****, 1862-1863, Jeu de Paume Müzesi, Paris - Fransa*

Resim 464
Edouard MANET ***"Yüzen Atölyesinde Resim Yapan Monet"****, 1874, Eski Pinakotek, Münih-FAC*

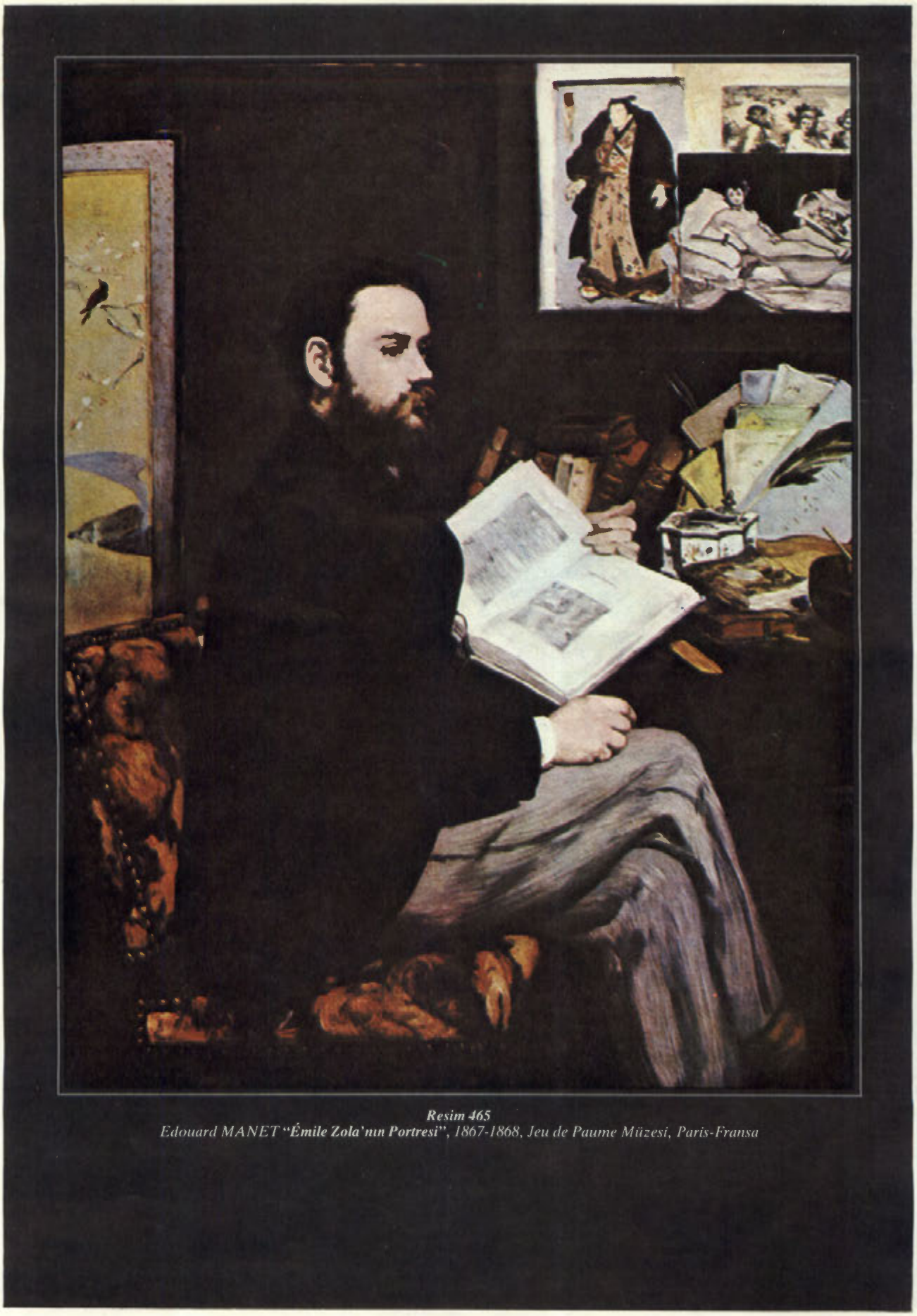

Resim 465
Edouard MANET ***"Émile Zola'nın Portresi"****, 1867-1868, Jeu de Paume Müzesi, Paris-Fransa*

Resim 466
Andrea MANTEGNA ***"Ölü İsa"****, ykş. 1506, Brera Müzesi, Milano - İtalya*

Resim 467
Franz MARC ***"Mavi Atlar"****, 1911, Walker Sanat Merkezi, Minneapolis-ABD*

dokunuyor, onu kendi Ben'inin karşısında, dolaysız bir başka varlık olarak anlıyor demektir. Bu olayda, kişinin gövdesi başka nesnelerin varlığını kavramada temel öğe durumundadır. Çünkü kişinin Ben'i ile gövdesi arasındaki bağlantının gizemli niteliği, onu, var oluş konusunda, vereceği yargıya götürmektedir.

Marcel'e göre insanın ne olacağı daha önceden belirlenmiş, son biçimini almış değildir. Her kişinin ne olacağını, kendi Ben'i dışında bir varlık değil, ancak kendi bireysel özü belirleyebilir. Çünkü insanın var oluşu, belli ve değişmez koşullara bağlı bir gerekimi içermez, var olan kişi var olmayabilirdi de. Gerçekte insan, kendi istenciyle var olmayı seçen, yeğleyen bir varlıktır. Marcel, kişinin var olmayı yeğlediğini açıklarken, yaşanmış bir olaydan yola çıkarak: "Bir dükkânın önünden geçerken, yere uzanmış bir köpek gördüğüm zaman kendi kendime şöyle dedim: Ben var olmayı yeğledim" demektedir. Bu yeğleme, kişinin kendi Ben'i karşısında, başka bir nesnenin bulunmasından doğan onaylamadır. Kişi kendi gövdesi dışında, kendinden ayrı, bir nesnenin var olduğu bilincine ulaşıyor, var olmayı yeğlemesinde başka nesne bir basamak durumuna geliyor. Çünkü "var olmak, kendini aşarak, kendini ortaya koymaktır".

► Kişi yaratıcı bir varlıktır, "ancak onun yarattığı nesne kendi dışında bulunan ve bağımsız bir varlık biçimi almaya elverişli bir yapıt değil, gerçekte kişinin kendi kendisidir". Yaratıcılık kişiyi Tanrı ile karşı karşıya getirir. Çünkü kişi kendini aşarak, yaratıcılığının yöneldiği kaynağın ne olduğunu sorarsa, bu soru onu Tanrı ile karşılaştırır. Burada kişinin kendini aşması ile saltık bir varlık olan Tanrı'ya yönelmesi arasında bağlantı vardır. Saltık olana yönelmek, ona doğru yükselmek kendini aşmadır, kişi kendini aşınca yaratıcı gücünü doğuran kaynağın bilincine varır.

► Tanrı vardır, ancak onun var oluşunu kanıtlamak için, önce var oluş kavramının anlamını açık seçik olarak bilmek gerekir. Öte yandan nesnel varlıkla var oluş özdeş olmadığı gibi Ben'le gövde de özdeş değildir. Ben'le gövde ayrılığının en açık kanıtı nesnelleşme *(incarnation)* olayıdır. Bu olayda biri sorun, öteki giz olmak üzere iki konu bütün açıklığıyla belirir. Sorun, kişinin karşısında olduğundan, onu nesnel olarak izleme kolaydır, ancak giz kişinin bağlandığı bir öğedir, onun kişi dışında var olduğu düşünülemez. İşte felsefe için önem taşıyan bu gizdir. Bu nedenle felsefe nesnel olanların ötesindedir, kişiseldir.

Marcel'e göre, insan varlığını anlamak için, insan ilişkilerinden yola çıkma gereği vardır. Bu da Ben'in karşısında ikinci kişinin, Sen'in bir gerçek olarak bulunduğunu yeterince kavramaya bağlıdır. İnsan kendini öldürebilir, bu olay metafiziğin başlangıcıdır. Ancak bu ussal ya da sezgiye dayanan bir metafizik değildir, bu alanda derin düşünme *(reflexion)* gereklidir.

• **YAPITLAR** (başlıca) *Journal métaphysique*, 1914-1923, ("Metafizik Günlük"); *Etre et Avoir*, 1935, ("Varoluş ve Elde Bulunduruş"); *Homo viator*, 1945, ("Yolcu İnsan"); *Les hommes contre l'humain*, 1951, ("İnsanca Olana Karşı İnsanlar"); *Le mystère de l'être*, 1951, ("Var Oluşun Gizi").

• **KAYNAKLAR:** R.Troisfontaines, *De l'existence a l être La philosophie de G. Marcel*, 1953.

• **BAKINIZ:** HEIDEGGER, JASPERS, KIERKEGAARD.

MARCHAIS, Georges
(1920)

Fransız siyaset adamı. 1972'den bu yana Fransız Komünist Partisi'nin genel sekreterliğini yapmaktadır.

René Louis Georges Marchais 7 Haziran 1920'de Calvados'ta La Hoguette'te doğdu. Bir maden işçisinin oğludur. 20 yaşındayken bir uçak fabrikasında tornacı-tesviyeci olarak çalışmaya başladı. 1942'de, II.Dünya Savaşı'nın başlangıcında Fransa'yı işgal etmiş olan Naziler tarafından işçi olarak Almanya'daki zorunlu çalışma kamplarından birine gönderildi. Bir yıl sonra kamptan kaçarak Fransa'ya döndü. 1946'da Issy-les-Moulineaux'daki Metal İşçileri Sendikası'nın genel sekreterliğine seçildi. Ertesi yıl FKP'ye (Fransız Komünist Partisi) girdi.

1956'da Metal İşçileri Birliği Paris Bölgesi sekreteri ve FKP Merkez Komitesi aday üyesi olan Marchais, 1959'da Merkez Komite üyeliğine, 1961'de ise Politbüro üyeliğine ve Merkez Komite sekreterliğine yükseldi. 1973 genel seçimleri öncesinde FKP ile FSP (Fransız Sosyalist Partisi) arasında ortak bir hükümet programının hazırlanması için yürütülen görüşmelerde FKP kuruluna başkanlık etti. Görüşmelerin sonucunda, Haziran 1972'de FKP adına Ortak Hükümet Programı'nı imzaladı. Marchais, Aralık 1972'de toplanan XX.Kongre'de, FKP genel sekreterliğinden ayrılan Waldeck-Rochet'nin yerine bu göreve seçildi. 1973'te FKP'nin Val-de-Marne milletvekili adayı olarak katıldığı genel seçimleri kazanarak Ulusal Meclis'e girdi.

◄ *Yaratıcılık*

FKP'nin 1976'da toplanan XXII.Kongre'sinde proletarya diktatörlüğü kavramının Fransa koşullarına uygun bir sosyalist iktidar biçimini tam olarak ifade etmediği, Fransa koşullarında demokratik bir biçimde sosyalizme ulaşmanın, merkezinde solun ortak programının yer aldığı bir ittifak politikasının izlenmesinden geçtiğini savundu.

◄ *Tanrı ve nesne*

Mayıs 1981'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde FKP'nin cumhurbaşkanı adayı olan Marchais, ilk turda 4.5 milyona yakın oy aldı. İkinci turda ise FKP'nin ve Sol Radikaller Hareketi'nin desteklediği FSP adayı François Mitterand en çok oyu alarak cumhurbaşkanı seçildi. Haziran 1981'de yapılan Ulusal Meclis seçimlerinde FKP önemli ölçüde oy yitirerek, Ulusal Meclis'teki sandalyelerinin yarıya yakın bir bölümünü yitirdi. Seçimlerden sonra FSP'li Pierre Maurroy başkanlığında kurulan hükümete, 45 yıllık bir aradan sonra, dört FKP'li bakan girdi.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Qu-est-ce que le parti communiste français?*, 1970, ("Fransız Komünist Partisi Nedir?"); *Les communistes et les paysans*, 1972, ("Komünistler ve Köylüler"); *Le défi démocratique*, 1973, ("Demokratik Meydan Okuma"); *La politique du parti communiste français*, 1974, ("Fransız Komünist Partisi'nin Politikası"); *Parlons franchement*, 1977, ("Açık Konuşalım").

• **BAKINIZ:** MITTERAND.

MARCIANO, Rocky
(1924-1969)

ABD'li boksör. En başarılı ağır sıklet şampiyonlarından biridir.

1 Eylül 1924'te Massachusetts Eyaleti'nde Brockton'da doğdu, 31 Ağustos 1969'da Iowa Eyaleti'nde Newton'da öldü. Asıl adı Rocco Francis Marchogiano'dur. II.Dünya Savaşı sonrasında adını duyurmaya başladı. 1947-1956 arasında dünyanın en iyi profesyonel boksörlerinden biri olarak kendini gösterdi. Profesyonel boks yaşamında yaptığı 49 maçın tümünü kazandı. Bunların 43'ünde rakiplerini nakavt etti. 23 Eylül 1952'de Joe Walcott'u on üçüncü raundda nakavtla yenerek eline geçirdiği Ağır Sıklet Dünya Şampiyonluğu'nu 1956 yılına değin sürdürdü. Bu süre içinde yaptığı 6 unvan maçını da kazandı. 27 Nisan 1956'da boksu bıraktı. Profesyonel boks ringlerinden 4 milyon doların üzerinde para kazandı. Boks dünyasının az sayıdaki beyaz şampiyonundan biri olarak ün yaptı. Iowa Eyaleti'nin Newton kenti yakınlarında geçirdiği bir uçak kazası sonucu öldü.

MARCONI, Guglielmo
(1874-1937)

İtalyan, mucit. Elektromanyetik dalgaların iletişimde kullanılmasına öncülük etmiş, buluşları ve girişimleriyle radyonun geliştirilmesinde etkili olmuştur.

25 Nisan 1874'te Bologna'da doğdu, 20 Temmuz 1937'de Roma'da öldü. Babası toprak sahibi, varlıklı bir İtalyan, annesi İrlandalı'ydı. Ailenin ikinci oğlu olan Marconi, özel öğretmenlerce eğitildikten sonra bir süre Livorno'daki bir teknik okula devam ettiyse

Radyo Dalgalarıyla İletişim

Elektromanyetik dalgalar (radyo dalgaları) aracılığıyla uzak mesafeler arasında sinyal ve ses iletimini sağlayan telsiz telgraf ve radyonun doğuşu, Faraday'ın elektrik ve manyetik alanlar arasındaki ilişkiyi ortaya koyduğu yıllardan başlar. Faraday, bir devreden geçen elektrik akımının yakın bölgede bir manyetik alan yarattığını ve bu alandaki enerjinin, akım kesildiğinde geri dönerek devrede bir akım oluşturduğunu 1837-1846 arasında deneysel olarak göstermişti. Bu bulguların kuramsal açıklamasını, 1864'te yayımladığı ünlü makalesinde, elektrik ve manyetik olayların karşılıklı etkileşimini dört diferansiyel denklemle belirleyen J.C.Maxwell* yaptı. 19.yy fiziğinin en büyük gelişmelerinden biri olan bu buluşla Maxwell, elektrik ve manyetik olgularda ilk kez "alan" kavramını ortaya atıyor ve elektromanyetik alandaki bir değişmenin uzayda dalga biçiminde ve ışık hızıyla yayılacağını öngörüyordu.*

Maxwell'in varlığını kuramsal olarak öngördüğü elektromanyetik dalgaları ilk kez üretip, ayrıntılı biçimde inceleyen H.Hertz oldu. 1886-1889 arasında, elektromanyetik dalgaların tıpkı ışık gibi sonlu bir hızla ve doğrusal olarak hareket ettiğini, yansıma, kırınım, girişim ve polarılmaya uğradığını deneysel olarak gösteren Hertz'in tüm bulguları Maxwell'in öngörülerine uygun düşüyordu. Hertz, deneylerinde, elektromanyetik dalgaları bir indükleme bobinine bağlanmış bir kıvılcım aralığında oluşturduğu kıvılcımla elde ediyordu. Oluşan ve yayılan bu dalgalar birkaç metre öteye yerleştirilen bir başka kıvılcım aralığında oluşan kıvılcımın varlığıyla saptanıyordu. 1891'de Fransız fizikçi Édouard Branly (1846-1940), "koherör" adını verdiği, içine ince metal talaşı doldurulmuş küçük bir cam tüpten oluşan bir aygıt geliştirdi. Elektrik alanının etkisiyle metal tozları geçici olarak birbirine yapıştığında aygıtın elektrik direnci binlerce kez azalıyor, böylece elektromanyetik dalgaların varlığını kolayca saptama olanağı doğuyordu. "Radyo" terimini de ilk kez kullanan Branly'nin bu buluşu, 1894'te O.J. Lodge* tarafından daha da geliştirildi. 1895'te "koherör"ü de kullanarak Hertz'in deneylerini yineleyen Marconi, Hertz'in aksine, elektromanyetik dalgaların haberleşmede kullanılabileceğini öngörmüş ve konunun ticari önemini kavramıştı. Kısa sürede verici ile alıcı arasındaki uzaklığı birkaç kilometreye çıkarmayı başardı. Aynı yıllarda Rusya'da A.S.Popov* da benzer deneyleri gerçekleştirirken, 1901'de Marconi, Cornwall'daki Poldhu vericisinden Kanada'daki Newfoundland'e ilk okyanus aşırı telsiz sinyallerini göndermeyi başardı. Elektromanyetik dalgalar aracılığıyla haberleşme bundan sonra büyük bir hızla gelişti. 1904'te J.A.Fleming'in*, elektrik akımını bir yönde geçiren iki elektrotlu lambayı (diyot) ve 1906'da L.De Forest'in* üç elektrotlu lambayı (triyot) bulmaları, triyot lambanın elektrik titreşimlerinin güçlendirilmesinde yükselteç olarak ve bu titreşimlerin üretilmesinde osilatör olarak kullanılabileceğinin anlaşılması büyük olanaklar yarattı. İlk kez sesin radyo dalgalarıyla iletimini de, 1906'da, Edison'ın araştırma laboratuvarlarında çalışan ABD'li elektrik mühendisi Reginald Aubrey Fessenden (1866-1932) gerçekleştirdi. 1912'de, bir yükselteç devresinde güçlendirilen titreşimleri devrenin girişine yeniden verme*

→

de yükseköğrenim diploması almadan bu okuldan ayrıldı. 1894'te, Bologna Üniversitesi fizik profesörü Augusto Righi'nin derslerini izlerken, elektromanyetik dalgaların varlığını kanıtlayan Heinrich Hertz'in deneylerini öğrendiğinde, uzak mesafeler arasında telsiz telgraf haberleşmesi için bu dalgalardan yararlanılıp yararlanılamayacağını araştırmaya başladı. Kısa sürede başarılı sonuçlar almasına karşın, İtalyan hükümetinin buluşuyla ilgilenmesini sağlayamadığından 1896'da İngiltere'ye giderek, İngiliz Posta İdaresi'nin desteğiyle buluşunu geliştirmeye çalıştı. O yılın Haziran ayında yaptığı patent başvurusuyla 1897 Temmuz'unda ilk patentini alan, aynı yıl sonradan "Marconi's Wirelesse Telegraph Company" adını alacak olan şirketi kuran ve 1901'de okyanus aşırı ilk telsiz telgraf iletişimini gerçekleştirerek büyük bir başarı kazanan Marconi, ABD'de ve birçok Avrupa ülkesinde etkinliğini sürdüren şirketleri ve araştırma laboratuvarları aracılığıyla, kısa sürede, radyoyla iletişim konusunda dünyanın en ünlü yatırımcılarından biri oldu. I.Dünya Savaşı sırasında telsiz iletişimin askeri amaçla kullanımına ağırlık verdi, 1921'den sonra da incelemelerinin büyük bir bölümünü, özel donatılmış "Elettra" adlı yatında sürdürdü. Buluşları nedeniyle birçok ödül kazanan ve 1909 Nobel Fizik Ödülü'nü K.F.Braun ile bölüşen Marconi, ülkesi adına çeşitli diplomatik görevler üstlenmiş, 1919'daki Paris Barış Konferansı'na İtalyan delegesi olarak katılmış, 1929'da faşist yönetimden "marki" unvanı almış, aynı yıl senato üyeliğine, bir yıl sonra da İtalyan Krallık Akademisi'nin başkanlığına seçilmiştir.

Telsiz telgrafın doğuşu

Hertz'in, Maxwell'in elektromanyetik kuramında öngördüğü elektromanyetik dalgaların (radyo dalgalarının) varlığını kanıtlamasından sonra, birçok araştırmacı konunun büyüsüne kapılıp Hertz'in deneylerini yinelemiş,bu dalgaları üretmek, yaymak ve saptamak için çeşitli düzenekler tasarlamıştı. Ancak, konunun ticari önemini kavrayarak, sinyal taşıyıcı olarak kullanılan bu dalgaları uzak mesafelere iletmenin pratik yollarını araştıran ve öbür araştırmacılar gibi konuya bilimsel merakla yaklaşmayıp, girişimci-

(pozitif geri besleme) tekniğinin bulunmasıyla alıcıların duyarlığı büyük ölçüde artmıştı. Bu tekniği bulan E.Armstrong 1918'de de süperheterodin alıcı türünü geliştirdi. Bu tür alıcıda alınan işaret, frekansı düşürülerek kolaylıkla güçlendirilebilmektedir ve günümüzde kullanılan bütün radyo alıcıları süperheterodin türündendir. Transistörün 1948'de J.Bardeen*, W.H.Brattain* ve W.B.Shockley* tarafından bulunması ve kısa sürede radyo lambalarının yerini almasıyla, radyo alıcıları giderek daha küçük hacimli, daha ucuz, daha az güç tükettiği için pilli ve daha duyarlı olmaya başladı. İletilecek işaretin, örneğin sesin, gönderilen elektromanyetik dalganın genliğini değiştirmesi (genlik modülasyonu, AM) yerine frekansını değiştirmesi (frekans modülasyonu, FM) yoluyla dalgaya bindirilmesi tekniği de 1937'de gene Armstrong tarafından geliştirildi. Frekans modülasyonu özellikle yüksek nitelikli, ses frekans bandı geniş, karışımdan ve parazitten arındırılmış radyo yayınlarında kullanılır.*

Elektromanyetik dalgalar aracılığıyla haberleşme, önce telsiz telgraf ve telsiz telefon biçiminde başlamıştı. 1904'te fotoğrafların iletimi sağlandı. Kamuya yayın yapmak üzere ilk radyo istasyonları 1919'da İngiltere ve Hollanda'da kuruldu. Bundan sonra radyo yayıncılığı tüm dünyada hızla gelişti. Radyo yayınları ABD ve Kanada'da 1920'de, Avustralya, Yeni Zelanda ve Danimarka'da 1921'de, SSCB ve Fransa'da 1922'de başladı. Türkiye'de ilk radyo istasyonları, biri Ankara'da, biri İstanbul'da olmak üzere, 1927'de yayına girdi.

Elektromanyetik dalgalarla haberleşme alanındaki başka uygulamalar arasında, J.L. Baird' in öncülüğüyle 1920'lerde gerçekleştirilen televizyonu özellikle anmak gerekir. Gökcisimlerinden yayılan radyo dalgalarının saptanarak Gökada' nın ve genel olarak uzayın incelenmesini konu alan radyoastronomi ise, 1931-1940 yılları arasında özellikle K.G.Jansky* ve Grote Reber'in (1911) çalışmalarından doğdu. Uzaktaki cisimlerden yansıyarak geri dönen elektromanyetik dalgaların izlenmesiyle bu cisimlerin uzaklığını, konumunu, hızını ya da niteliğini belirleme tekniği olan, 1930'larda geliştirilen ve askeri nedenlerle ayrıntıları uzun süre gizli tutulan radarın gelişmesinde de R.A.Watson-Watt'ın* önemli katkısı olmuştur. İnsan yaşamı için tehlikeli olan ya da insanın ulaşmasının olanaksız olduğu yerlerdeki ölçüm sonuçlarının elektromanyetik dalgalar aracılığıyla uzaktan okunmasını sağlayan radyotelemetre tekniği, nükleer enerji üretiminin denetlenmesinde, stratosfer, iyonosfer ve dış uzayda gerçekleştirilen ölçümlerde yaygın bir uygulama alanı bulmuştur. Kara, deniz ve hava taşıtlarının bulunduğu yeri ya da yönünü saptama olanağı veren ve elektromanyetik dalgalar aracılığıyla çalışan "radyo seyir" aygıtları da çağdaş ulaşımın vazgeçilmez birer yardımcısıdır. Özel alıcı-verici aygıtlar kullanarak aralarında haberleşme bağlantısı kuran amatör radyocular ise, elektromanyetik dalgaların yayılması ve iyonosferden yansıması konularındaki bilgi birikimine zaman zaman çok önemli katkılarda bulunmuşlardır. 1910'lardan bu yana hemen hemen bütün dünyada gelişen ve yaygınlaşan amatör radyoculuk konusunda Türkiye'nin uyguladığı yasaklama, amatörlüğe olanak sağlayan yeni bir yasayla 1983 Ekim'inde kaldırılmıştır.*

Guglielmo Marconi

liğiyle ilk telsiz telgraf iletişimini gerçekleştiren Marconi oldu. Böylece, Hertz'in deneylerinden yaklaşık otuz yıl sonra, önce mors, sonra ses sinyallerini taşıyan elektromanyetik dalgalarla kıtalar arası iletişim sağlanırken, birçok bilim adamının katkısıyla gelişen bu büyük buluş, "radyonun babası" unvanını kazanan Marconi'nin adında simgeleşiyordu.

1894'te, babasının Pontecchio yakınlarındaki malikânesi Villa Griffone'de elektromanyetik dalgaların uzağa iletimi konusunda deneylere başlayan Marconi, verici devresinde Hertz'in kullandığına benzer bir indükleyici ile bir kıvılcım osilatörü, alıcı olarak da Fransız fizikçi Édouard Branly'nin (1844-1940) tasarladığı, elektromanyetik dalgalarla elektrik akımına direnci değişen, içi maden talaşıyla doldurulmuş iletken bir tüp (Branly koherörü) kullandı. Osilatörün salınımını bir mors anahtarıyla sinyale dönüştürüp, verici devrenin bir ucunu yerden yükselttiğinde sinyalin daha uzaklara taşındığını gözlemleyerek, hem verici hem de alıcı devrelerde düşey antenlerden yararlanmaya başladı. 1895 yazında, koherör tüpün boyunu iyice kısaltıp yaklaşıp 2 mm'ye indirdiğinde ve içine % 96 nikel, % 4 gümüş talaşı doldurduğunda, 2,4 km uzaklıktan sinyalleri almayı başardı. İrlandalı olan annesinin de yardımıyla, denizaşırı sömürgeleriyle haberleşme açısından telsiz iletişimin İngiltere'de daha büyük ilgi uyandıracağını düşünerek araştırmalarını orada sürdürdü ve 1899'da İngiltere'nin güneyinde kurulan bir vericiden, Fransa'nın kuzeyinde, yaklaşık elli kilometre uzaklıktaki bir alıcıya sinyal iletmeyi başardı.

İlk okyanus aşırı haberleşme

Ne elektromanyetik dalgaların, ne alıcının, ne de vericinin Marconi'nin buluşu olduğunu öne süren araştırmacıların itirazları, patent kavgaları, özellikle 1895'te yayımladığı bir makaleyle benzer bir alıcı-verici sistemini tanıtan ve 1896'da sinyal iletimini gerçekleştiren Popov'un önceliği konusundaki tartışmalar giderek büyürken, Marconi, radyotelgraf işletmeciliğinde ilk ticari kuruluşu örgütleyip, sisteminde yaptığı değişikliklerle verici ve alıcıların gücünü giderek artırıyor ve art arda yeni patentler alıyordu. 1900'de aldığı 7777 numaralı ünlü patentle birçok istasyonun aynı anda değişik dalgaboylarında iletişim kurmasını sağlayan bir sistem geliştirdi; aynı yıl sinyallerin ulaşabileceği uzaklığı 250 km'ye çıkardı ve birçok bilim adamının, düz bir çizgi boyunca yayılan elektromanyetik dalgaların yeryüzünün eğriliği nedeniyle en çok 300 km uzaklığa iletilebileceği gerekçesiyle olanaksızlığını vurguladıkları okyanus aşırı telsiz iletişimini gerçekleştirdi. 12 Aralık 1901'de, İngiltere'nin güneybatı ucundan, Cornwall'deki Poldhu vericisinden gönderilen mors kodundaki "S" sinyali yaklaşık 2.900 km ötede, Kanada'nın Newfoundland kıyılarında bir balonla yükseltilmiş bir anten aracılığıyla alınınca, 27 yaşındaki Marconi birden dünya çapında üne kavuştu. Bu tarihi olay, telsiz telgrafın bir iletişim aracı olarak değerini çarpıcı biçimde ortaya koyarken, bilim adamlarını da elektromanyetik dalgaların bu kadar uzağa nasıl iletilebildiğini açıklama sorunuyla karşı karşıya bıraktı. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar, 1902'de Heaviside ve Kennelly'nin atmosferde varlığını ileri sürdükleri, 1924'te de Appleton'ın varlığını kanıtladığı iyon katmanının elektromanyetik dalgaları yeryüzüne yansıtarak yönlendirdiğini, böylelikle radyo sinyallerinin menzilini artırdığını ortaya çıkardı. Marconi de 1902'de yaptığı bir okyanus aşırı gezi sırasında, radyo sinyallerinin saptanabildiği uzaklığın geceleri gündüze oranla üç kat arttığını gözlemledi; daha sonra bu olgunun, gündüz gönderilen sinyallerin, atmosferin alt tabakalarında ışığın etkisiyle oluşan iyonlaşma sonucu soğurulup üst tabakalarca yansıtılmasının engellenmesinden ileri geldiği anlaşıldı.

1897'de İtalya'ya dönmesine karşın, buluşlarıyla radyonun gelişmesine önemli katkıda bulunacak değerli araştırmacıları bir araya toplayan araştırma laboratuvarlarının ve birçok ülkeye yayılmış şirketlerinin yönetimine ağırlık veren Marconi, daha yaygın ve kullanışlı bir elektromanyetik iletişim ağı kurabilmek için çalışmalarını aralıksız sürdürdü. 1902'de, iletken tüp alıcısından çok daha duyarlı bir manyetik alıcının patentini aldı, birkaç yıl sonra da sinyalin belirli bir yönde yoğunlaştırılmasına olanak tanıyan, yönlendirilebilen yatay anteni geliştirerek sinyal menzilini artırma çabalarını hızlandırdı. Bu çalışmaları sonucunda, 1910'da İrlanda'daki bir vericiden yaklaşık 10.000 km uzaklıktaki Buenos Aires'e radyo sinyalleri gönderebilen Marconi, 1911'de de sürekli elektromanyetik dalga üretimini sağlayan bir kıvılcım sistemini benimsedi.

Başlangıçta telsiz iletişim için uzun dalgalar kullanan, örneğin İrlanda-Arjantin arasında 8.000 m dalgaboyundaki taşıyıcı dalgalarla sinyal iletimini gerçekleştiren Marconi, giderek daha kısa dalgalarla iletişim olanaklarını araştırdı. I.Dünya Savaşı sırasında askeri amaçlarla kullanılan kısa dalgalı yayınları sonraki yıllarda daha da geliştirip, dalgaboyu bir metreden kısa (yüksek frekanslı) sinyallerle iletişimi sağlayarak ve sinyali istenilen yönde yoğunlaştıracak anten sistemini geliştirerek, çağdaş telsiz iletişimin temellerini attı. Elektromanyetik dalgaların varlığını öğrendiği an konunun önemini kavrayan Marconi'nin başarılı girişimciliğinde, telsiz telgraftan sonra ses iletimini sağlayacak araştırmacıların da katkılarıyla radyo verici istasyonları birbirini izledi ve 1920'lerin sonuna gelindiğinde tüm dünyayı kapsayan bir iletişim ağı kurulmuş oldu.

• KAYNAKLAR: D.Coe, *Marconi, Pioneer of Radio*, 1943; A.E.Dunlap, *Marconi, The Man and His Wireless*, 1907; D.Marconi, *My Father, Marconi*, 1962; W.P. Jolly, *Marconi*, 1972.

• BAKINIZ: APPLETON, E.ARMSTRONG, K.F.BRAUN, DE FOREST, EDISON, FARADAY, J.A.FLEMING, HEAVISIDE, H.R.HERTZ, A.E. KENNELLY, O.J.LODGE, MAXWELL, MORSE, POPOV.

MARCO POLO

Bak. POLO, Marco

MARCOS, Ferdinand
(1917)

Filipinli devlet adamı. 1965'ten bu yana ülkeyi diktatörlükle yönetmektedir.

Ferdinand Edralin Marcos 11 Eylül 1917'de Ilocos Norte Eyaleti'ne bağlı Sarrat'da doğdu. Papaz olan babasının Kongre üyeliğine seçilmesi üzerine ailesiyle birlikte 1925'te Manila'ya yerleşti. Filipinler Hukuk Fakültesi'nde sürdürdüğü öğrenimini 1939'da tamamlayarak avukat oldu.

II.Dünya Savaşı sırasında general MacArthur yönetimindeki Amerikan ordusunda istihbarat subayı olarak görev yaptı. Japonya'nın Filipinleri işgali sırasında yaralanarak esir düştü.

ABD'nin vesayeti altındaki Filipinler'in 1946'da bağımsızlığını kazanmasından sonra devlet başkanı Manuel Roxas'ın teknik danışmanlığına atandı. 1949'da Liberal Parti'den Temsilciler Meclisi'ne seçildi. 1959'a değin bu görevi sürdürdükten sonra Senato'ya seçildi ve 1963'te Senato başkanlığına getirildi. 1964'te Liberal Parti'den ayrılarak Milliyetçi Parti'ye geçti. Devlet başkanı D.Macapacal'ın rakibi olarak katıldığı başkanlık seçimlerini kazanarak Kasım 1965'te devlet başkanı oldu.

Devlet başkanlığının ilk yıllarında tarım reformu, sanayiin geliştirilmesi, yolsuzluklarla savaş gibi konulara ağırlık verdi. ABD'nin Vietnam'ı işgalini destekledi. 1969'da ikinci kez başkan seçildikten sonra 1972'de komünizm tehlikesi gerekçesiyle sıkıyönetim ilan eden Marcos aralarında Liberal Parti önderi B.Aquino'nun da bulunduğu çok sayıda kişiyi tutuklattı. 1973'te parlamentoyu dağıtarak tüm yetkilerin elinde toplanmasını sağlayan bir anayasayı kabul ettirdi. Ancak, kendisine karşı sürdürülen muhalefetin güçlenmesi üzerine 1981 başlarında sıkıyönetimi kaldırmak zorunda kaldı ve Nisan 1981'de anayasada yapılan değişikliklerle yeniden parlamenter sisteme geçildi. Haziran 1981'de yeniden devlet başkanı seçilen Marcos'a karşı sürdürülen muhalefet hareketi, uygulanan baskı rejimi ve büyük boyutlara ulaşan enflasyon ve işsizlik karşısında giderek güçlendi.

1983'te yurt dışında bulunan muhalefetin önderi Aquino'nun ülkesine döndüğü gün öldürülmesi, olaydan Marcos'un sorumlu tutulmasına ve yaygın protesto gösterilerine neden oldu.

Marcus Aurelius

MARCUS AURELIUS
(121-180)

Roma imparatoru ve filozof. Stoacı felsefeden etkilenmiş, kendi düşüncelerini taşıyan birçok yasa çıkartmıştır.

26 Nisan 121'de Roma'da doğdu, 17 Mart 180'de Vindobana'da (Viyana) öldü. Kimi kaynaklar ölüm yerini Sirmium (Mitrowitz) olarak gösterir. Asıl adı M.Annius Catilius Severus'tur. İmparator Hadrianus ona ilk önce Annius Verisimus adını verdi, altı yaşında atlı sınıfına aldı, sekiz yaşında Saliler'in okuluna gönderdi. 15 yaşında Annius Verus adını aldı. Hadrianus onu manevi oğlu Lucius Ceionius Commodus'un kızı Fabia ile nişanladı ve kent prefektliğine (komutanlığına) getirdi. Bu arada çağının ünlü bilginlerinden retorik,edebiyat, politika, hukukçu Moeciannus'tan hukuk, Yunan filozofu Apollonius'tan felsefe öğrendi. Önce Anadolu-Yunan felsefesinin ilk filozoflarını,sonra Eski ve Orta Stoa öğretilerini, en sonra da Seneca, Epiktetos gibi Yeni Stoa okulunun öncülerini inceledi. 138'de Hadrianus'un buyruğuyla Antoninus Pius tarafından evlat edinildi. Annius yerine M.Aelius Aurelius Verus diye adlandırıldı. Hadrianus'un ölümünden sonra yeni imparator Antoninos Pius onun Fabia ile nişanını bozdurdu ve kendi kızı Faustina ile nişanladı. Pius tarafından 140 yılı konsüllüğüne aday gösterilerek seçildi ve *caesar* unvanını aldı. Caesarlığa yükseltildiği için rahipler meclisine girdi. 145'teki ikinci konsüllüğü sırasında Faustina ile evlendi. Marcus, 161'de Pius'un ölümünden sonra, manevi kardeşi Commodus'u Lucius Aurelius Verus Commodus Antonius adıyla, Caesar ve Augustus yaptı. Roma tarihinde ilk kez çifte imparator olarak göreve başladılar.

İmparatorluğu

Doğuda Pius zamanından beri beliren Part tehlikesi vardı. Pius'un ölümünü fırsat bilen Part Kralı III.Vologases yeniden savaş açmıştı. Partlar Suriye'ye saldırarak buradaki Roma kuvvetlerini yendiler. Bu olaylar üzerine Marcus savaş hazırlıklarına başladı.

Tiber'in taşması nedeniyle imparatorlardan birinin Roma'da kalması gerekiyordu. Askerlikte daha başarılı olduğu için Commodus savaşa gitti. Roma ordusu 164'te Mezopotamya'nın büyük bir bölümünü ele geçirdi. 165'te Selevkia ve Ktesiphon da (Medain) alınınca Partlar'la olan savaş sona erdi ve böylece doğu sorunu uzun bir zaman için çözümlendi.

Evrensel yasa ve istenç

Commodus doğu seferinden döndükten sonra Germenler'le savaş kararı alındı. Kuzey sınırları Part savaşı için buradan alınan askerler nedeniyle zayıftı. Bu yüzden kuzey kavimleri İtalya'yı istilaya giriştiler. Marcus Aurelius savaş için Filistin, Mısır ve Anadolu' dan asker getirtti. Bunu öğrenen Germenler geri çekilip barış istediler. Marcus Aurelius da 169'da Roma'ya döndü. Ancak dönüş yolunda Commodus öldü. Marcus Aurelius bundan sonra da uzunca bir süre başkaldıran çeşitli kavimlere bağlı kabilelerle uğraştı. 175'te Suriye'de Avidius Cassius, Marcus Aurelius'un öldüğü yolundaki söylentiler üzerine imparatorluğunu ilan etti. Bunun üzerine karısı Faustina ve oğlu Commodus'la doğuya hareket etti. Senato Cassius'u vatan haini ilan ederek Marcus Aurelius'a etkili biçimde destek oldu. Onun ölmediğini gören yandaşları Cassius'u öldürdüler. Marcus Aurelius Suriye'de iyi karşılandı, sonra karısı ile Mısır'a gitti, bir süre Mısır'da kaldı. Ayrıca doğudaki birçok kenti gezdikten sonra 176 da Roma'ya döndü. 177'de oğlu Commodus'u kendine ortak ilan etti. Aynı yıl Germen kabileleri arasında ayaklanmalar baş gösterdi, yerel yöneticiler bunlarla başa çıkamaz oldu.

Doğaya uyma

Marcus Aurelius 178'de oğluyla birlikte Roma'dan ayrılarak kuzeye gitti. Marcomanlar, Hermundiriler ve Quadlar'la savaşa girişti. Sarmatlar ve Hermundriler'le barış yapıldı. Marcomanlar ve Quadlar'la olan savaş ise sürdü. Marcus Auerelius yeni sefer hazırlıkları sırasında öldü.

Marcus Aurelius merkezi yönetim sistemini geliştirdi. Senato'ya saygılı davrandı, hiçbir senatörü haksız yere cezalandırmadı. Onlarla dış ve iç politika sorunlarını tartıştı. Kendi düşüncelerine dayanan birç κ yeni yasa çıkarttı. Adli ve mali yönetimde yenilikler yaptı. Savunma için gerekli yolların yapımına, ticaretin gelişmesine, kalelerin inşasına, kentlerin gereksinimlerinin karşılanmasına önem verdi. Eğlencelerin her kentin varlığına göre düzenlenmesini istedi. Bu oyunlarda kan dökülmesinden hoşlanmadığı için gladyatörlerin kör kılıçla döğüşmesi kuralını koydu. Hıristiyanlar'a karşı özel önlemler almadı. Ancak dünya görüşlerinden ve Roma tanrılarına tapmadıklarından dolayı onları suçlu buldu. İnançlarını açıkladıkları zaman yasaları uyguladı.

Felsefesi

Marcus Aurelius'un felsefesi ahlak ilkelerine dayanır ve yaşamdan kaynaklanır. Yetiştiği dönemde, imparatorluk ettiği süre içinde Roma toplumunun bozukluğu, bunalımlar, çöküşe doğru hızla sürüklenme, onda yaşamla felsefe arasında bağlantı kurma gereğini vurgulayan bir görüş yaratmıştır.

Marcus Aurelius'a göre insan gövde, tin ve us gibi üç öğeden kurulu bir istenç varlığıdır. Gövde, ölümle, çözülür toprağa karışır, tin de hava içinde dağılır. Ancak, tin tanrısal bir nitelik taşıdığından, yok olmaz evrensel kaynağa döner, onun bütünlüğüne karışır. Tin, yapısı gereği, yüksek nitelikler taşıyan bir özdektir, onda bulunan us da özdekseldir. Bu durum nesnel olanla gerçekliğin özdeşliğinden kaynaklanır. Gerek tin, gerek us evrende içkin olarak bulunur.

Evreni yöneten bir tanrısal töz vardır. İyi, yetkin, düzenleyici, birleştirici olan bu töz doğanın dışında değil içindedir, onunla bir bütünlük oluşturur. Evrenin değişmeyen, genel geçerlik taşıyan, kesin yasaları bu tanrısal ve evrensel tözle bağlantılıdır. Bu töz evrensel ustur, istençtir, temel ilkedir, başka bir anlamda özgürlüktür. Önsüz-sonsuz olan bu yönetici ilke tanrısal bir kaynaktan gelmiş gene ona dönecektir. Bu ilke yönettiği bireyle olan bağlantısı yüzünden geçicidir, ölümlüdür, evrensel usla olan ilişkisi yönünden ölümsüzdür.

Marcus Aurelius'un anlayışına göre nesnelerin doğasını, kaynağını bilme olanağı yoktur, bu nedenle onları belli bir felsefe sorunu durumuna getirerek düşünmek gereksizdir. İnsan tini, doğası bakımından, Tanrı tözüyle özdeş olduğundan, kişi kendi özünü bildiği oranda evrensel olanı da bilebilir. Bu nedenle nesneleri değil insanın kendini bilmeye anlamaya çalışması gerekir. Evrende değişmeyen, zorunlu yasalar vardır. Bunlar evrenin özü gereğidir, bütün olaylar, eylemler, nesneler bu kesin ve evrensel yasaların egemenliği altındadır. Doğada görülen dengesizlikler, karşıtlıklar, evrensel usla, istençle bağlantısız gibi sanılan olaylar, aykırılıklar gerçek değil birer yanılmadır. Bu yanılmanın kaynağı da insanın bilgisizliğidir, doğayı yeterince bilmeyişidir.

İnsan bir istenç varlığı olduğundan, bütün eylemlerinde davranışlarında usunu, istencini egemen kılmalıdır. İnsan için önemli olan düşünceyle yaşam arasında, us ilkelerinden kaynaklanan, bir bağlantı kurmak, doğanın gösterdiği yolda gitmektir. Tanrısal ve evrensel yasalara göre düzenlenen doğaya uymak *(naturam sequi)* insanı yanılmalardan, ahlaka aykırı davranışlardan, tutkuların baskısından kurtarır. İstencin egemen olduğu yerde tutku, tutkunun ağır bastığı yerde istencin anlamı yoktur. Marcus Aurelius için yaşamak erdemli olmaktır, erdem de doğanın evrensel yasalarına uyma demektir. Erdemli kişinin ölümü beklemesi bile gereksizdir, yaşamdan ona doymuş olarak ayrılmalı, olgunluğun, doymuşluğun son aşamasında kişi yaşamına kendi eliyle son vermelidir. Acılara, üzüntülere, yıkımlara katlanmalı, onlar karşısında dengeli olmalı, sarsılmamalı. Bütün bunlar, bir us ve istenç varlığı olan, insan için uyulması gereken kurallardır.

Marcus Aurelius'un devlet görüşü de evrensel doğa yasaları doğrultusunda bir toplum düzenini içerir. Yeryüzünde evrensel bir devlet olmalı, bütün insanlar eşit, barış ve kardeş duygularıyla sağlanan bir anlayış içinde yaşamalıdır. İnsanların birbirini egemenlikleri altına almaları doğa düzenine aykırıdır, birey özgürlüğünü sınırlayıcıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Meditationes*, (ö.s.), 1559, ("Düşünceler").

• **KAYNAKLAR:** O.Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi (MÖ 27-MS 192)*, 1976; A.Birley, *Marcus Aurelius*, 1968; W.Görlitz, *Marcus Aurelius Kaiser und Philosoph*, 1954.

• **BAKINIZ:** APOLLONİOS, [Tyana'lı] EPİKTETOS, HADRIANUS, SENECA.

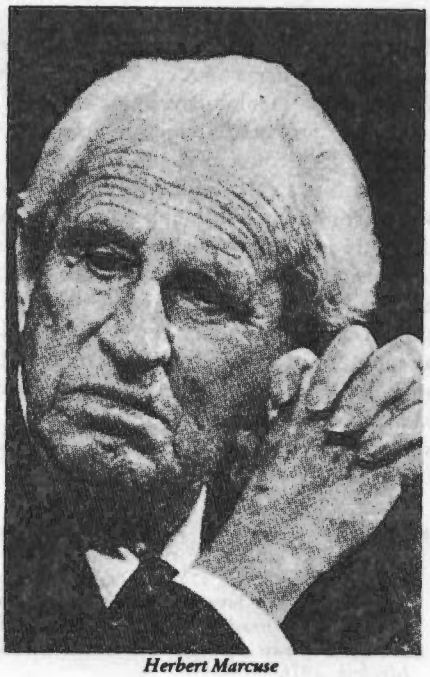

Herbert Marcuse

MARCUSE, Herbert
(1898-1979)

Alman asıllı ABD'li düşünür. Eleştirel felsefi yaklaşımı ve psikolojik çözümlemeleriyle Batı'daki 1960'lar öğrenci hareketlerini etkilemiştir.

19 Temmuz 1898'de Berlin'de doğdu, 29 Temmuz 1979'da Stranberg (FAC'de) kentinde öldü. Varlıklı bir Yahudi ailesinin oğlu olan Marcuse, 1918'de üye olduğu Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nden, bir yıl sonra, K.Liebknect ve R.Luxemburg'un askerlerce öldürülmelerinin ardından ayrıldı. 1922'de Freiburg Üniversitesi'nden Hegel üstüne hazırladığı bir tezle felsefe doktoru sanını aldıktan sonra, 1922-1932 arasında aynı üniversitede felsefe araştırmalarını sürdürdü ve Frankfurt Okulu'nun kuruluşuna katkıda bulundu; burada T.W.Adorno ile birlikte 1936'da Paris'te yayımlanan "Otorite ve Aile" konulu araştırmayı gerçekleştirdi. 1927'de Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin organı sayılan *Gesellschaft* dergisinde kısa bir süre için çalıştı.

1933'te Hitler'in iktidara gelmesinden sonra, önce Cenevre'ye daha sonra Paris'e, 1934'te de ABD'ye gitti ve Columbia Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. 1940'ta ABD uyruğuna geçen Marcuse, II.Dünya Savaşı yıllarında Stratejik Hizmetler Bürosu'nda çalıştı ve 1950'ye değin bu büronun Orta Avrupa Haber Alma Araştırmaları Bölümü'nün yöneticiliğini yaptı.

1951-1954 arasında Columbia, 1954-1965 arasında Brandeis üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptıktan sonra 1965'te California Üniversitesi'ne geçti.

1941'de yayımlanan *Reason and Revolution* ("Mantık ve Devrim") adlı kitabında kimilerince faşist düşüncelerin yaratıcısı olarak suçlanan Hegel'i savunan Marcuse, Liberalizm'i kapitalizmin rekabetçi evresinin, Faşizm'i de tekelci evresinin ideolojisi olarak tanımlayarak, Liberalizm ile Faşizm arasında yakın ilişkiler bulunduğunu öne sürdü. 1958'de *Soviet Marxism* ("Sovyet Marxizmi") adlı kitabında, bu ülkeyi ABD gibi sanayi toplumu olmayı amaçladığı ve baskıcı bir yönetimi olduğu gerekçeleriyle eleştirdi. Aynı yıl yayımlanan ünlü *Eros and Civilisation* (Aşk ve Uygarlık) kitabında da Freudcu ve Marxist kavramları kullanarak yabancılaşma sorununu irdeledi, cinselliğin baskı altında tutulduğu çağdaş sanayi toplumlarını eleştirdi ve "baskısız uygarlık"ın olanaklı olduğu görüşünü savundu. 1964'te yayımladığı *One Dimensional Man*'de (Tek Boyutlu İnsan) ise özellikle ABD'deki baskıcı düzen üstünde durarak ürünlerin ve hizmetlerin bolluğunun yabancılaşmayı beslediğini, kişilerin bir araç, dolayısıyla da "köle" durumuna geldiğini öne sürdü; çağdaş sanayi toplumlarında "eleştirici bilinç"in eksikliğinden yakındı.

Marcuse'e göre, toplumsal özgürleşme ancak toplum dışına itilmişlerin, ayaklanma benzeri büyük çaplı baskısıyla olanaklıydı. Gandi ve M.L.King'in pasif direniş yöntemlerini onaylamayan Marcuse, demokrasi denilen düzenlerde oy verme, basına açık mektup yazma ya da protesto gösterilerine katılma gibi yurttaş haklarının kullanılmasının, gerçekte var olmayan özgürlükleri varmış gibi gösterdiği için, baskıcı yönetimleri güçlendirmeye yaradığını öne sürdü.

Counterrevolution and Revolt, ("Karşıdevrim ve Ayaklanma") kitabında, toplumsal çözümlemelerinde estetiğe çok az yer verdikleri için Marxistler'i eleştirmiş, sanatın, dengeli toplumsal bilincin gelişimi ve kişilerin haz duygusunun doyumu bakımından önemini vurgulamıştır. Sanatta öbür insan etkinliklerinden daha fazla özgürlük alanı olduğuna inanan Marcuse, tek boyutlu toplumda sanatın, insanın son eleştirel sığınağı olduğunu öne sürmüştür.

Marcuse'ün düşünceleri özellikle Avrupa'daki 1968 öğrenci hareketlerinin önderleri arasında etkili olmuştur. Marcuse de öğrenci hareketlerini "devrim" olarak nitelemiş, bu hareketleri, "hayali gerçeğe uygulamak çabası" olarak gördüğü için, günümüz toplumunun gelişmesinde bir dönüm noktası olarak değerlendirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Reason and Revolution*, 1941, ("Mantık ve Devrim"); *Eros and Civilisation*, 1958, (Aşk ve Uygarlık, 1968); *Soviet Marxizm*, 1958, ("Sovyet Marxizmi"); *One Dimensional Man*, 1964, (Tek Boyutlu İnsan, 1968); *A Critique of Pure Tolerance*, 1965, ("Saf Hoşgörünün Eleştirisi"); *Negations*, 1968, ("Yadsımalar"); *An Essay on Literature*, 1969, ("Edebiyat Üstüne Deneme"); *Counterrevolution and Revolt*, 1972, ("Karşıdevrim ve Ayaklanma"); *The Aesthetic Dimension*, 1978, ("Estetik Boyut").
- **KAYNAKLAR:** K.H.Wolff ve B.Moore Jr. (der.), *The Critical Spirit: Essays in Honor of Herbert Marcuse*, 1967; A.Macintyre, *Herbert Marcuse: An Exposition and a Polemic*, 1970; R.W.Marks, *The Meaning of Marcuse*, 1970.

- **BAKINIZ:** T.W.ADORNO, HABERMAS, HORKHEIMER.

MARDİN, Şerif
(1927)

Türk, siyaset bilimci ve sosyolog. Özellikle Osmanlı düşünce tarihiyle ilgili araştırmalarıyla tanınmıştır.

13 Şubat 1927'de İstanbul'da doğdu. 1940'ta Galatasaray Lisesi'ne girdi. Ortaöğrenimini 1944'te gittiği ABD'de tamamladı. Washington and Lee Üniversitesi'nde bir buçuk yıl biyokimyaya hazırlık dersleri okuduktan sonra 1946'da California'daki Stanford Üniversitesi'ne geçti ve konusunu değiştirerek Siyasal Bilimler Bölümü'nü bitirdi. 1950'de Washington'daki Johns Hopkins Üniversitesi'ne bağlı Uluslararası Yüksek Araştırmalar Okulu'ndan uluslararası ilişkiler alanında lisansüstü derecesi aldı. Aynı yıl Stanford Üniversitesi'nde doktora programına başladı. 1952'de Türkiye'ye döndü ve 1954'te asistan olarak girdiği Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Yeni Osmanlılar'ın düşünsel yapıtları konusundaki doktora tezi çalışmalarını sürdürdü. 1956'da üniversiteden ayrılarak Hürriyet Partisi'ne girdi ve genel sekreterlik müşavirliği yaptı. 1957 seçimlerine de aynı partinin Eskişehir adayı olarak katıldı.

1958'de Stanford Üniversitesi'nden doktora derecesini alan Mardin, Princeton ve Harvard üniversitelerinde araştırma asistanlığı yaptı. 1961'de Türkiye'ye dönerek Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde anayasa hukuku asistanı oldu. 1964'te doçentliğe, 1969'da profesörlüğe yükseldi. 1972'de Ankara Üniversitesi'ndeki görevinden ayrıldı. 1973'ten beri Boğaziçi Üniversitesi'nde siyaset bilimi ve sosyoloji dersleri vermekte ve halen (1984) Kamu Yönetimi Bölümü başkanlığı görevini sürdürmektedir. Ayrıca ABD'de Columbia, California (Los Angeles) üniversiteleri ile İngiltere'de Oxford Üniversitesi'nde konuk profesör olarak ders vermiştir. 1975-1980 arasında Uluslararası Orta Doğu Çalışmaları Dergisi'nde yayın kurulunda görev almış ve çok sayıda bilimsel kongreye katılmıştır.

Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought, a Study in the Modernisation of Turkish Political Ideas* ("Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, Türkiye'de Siyasal Düşüncelerin Modernleşmesi") adlı ilk kitabında düşüncelerin toplum yapısıyla ilişkisini inceleyen "siyasi fikir akımları" yaklaşımını kullanarak, Osmanlı tarihinin önemli düşünce akımlarından birini oluşturan Yeni Osmanlılar'ı incelemiştir. Mardin bu kitabında Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin bir siyasi kuruluş olarak hangi aşamalardan geçtiğini ve Yeni Osmanlılar'ın kullandıkları "İslami" kavramların hedefledikleri iş için elverişlilik derecesini araştırmış ve bir seçkin aydınlar grubu olarak ele aldığı Yeni Osmanlılar hareketini etkileyen ve oluşturan kuramsal değişiklikleri çözümlemiştir.

Jön Türklerin Siyasi Fikirleri adlı yapıtında Jön Türk akımının düşünsel gelişimini ve içinde biçimlendiği tarihsel ve toplumsal ortamı incelemiştir. Osmanlı siyasi ve toplumsal yapısı üzerinde de çalışmalar yapan Mardin, toplumsal değişim çözümlemesinde merkez-çevre ilişkileri kavramlaştırmasını kullanmıştır. *Din ve İdeoloji* adlı yapıtında Türkiye'de halkın dinsel inançlarının siyasal eylemi etkilemesine ilişkin bir kavramlaştırma modeli kurmuştur. *İdeoloji* adlı yapıtında ise, ideoloji kavramını kültür ve sembolleştirme olguları çerçevesinde sınırlayarak, toplumsal değişim ve ideoloji ilişkisini irdelemiştir.

Mardin, siyaset biliminin, ele aldığı konuları, salt siyaset bilimi olarak hiçbir zaman aydınlatmadığını ileri sürerek, konuyu daha derinden irdeleyen bilimler arasında önce sosyolojinin daha sonra da sosyal antropolojinin siyaset biliminden daha anlamlı yaklaşımları olduğunu savunmuştur. Bundan dolayı kendi alanının "fikirler" konusundaki yöntemsel boşluğunu sosyoloji ve sosyal antropolojiden aldığı ilkelerle kapatmaya çalışmış, bütün bunların tarihi süreç içerisinde değerlendirilmesi gerektiğine de dikkati çekmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Genesis of Young Ottoman Thought, a Study in the Modernisation of Turkish Political Ideas*, 1962, ("Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, Türkiye'de Siyasal Düşüncelerin Modernleşmesi"); *Türkiye'de İktisadi Düşüncenin Gelişmesi*, 1962; *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, 1964; *Din ve İdeoloji*, 1969; *İdeoloji*, 1976.

MARÉCHAL, Joseph
(1878-1944)

Belçikalı filozof. Varoluşun özne ile nesne arasındaki bağlantıyı doğruladığı görüşünü savunmuştur.

1 Temmuz 1878'de Charleroi'da doğdu, 11 Aralık 1944'te Louvain'de öldü. Cizvit okulunda öğrenim gördükten sonra, 1905'te Louvain Üniversitesi'nde, yükseköğrenimini bitirip doktor sanını kazandı. 1910'da gittiği Almanya'da psikoloji üzerinde çalıştı. I.Dünya Savaşı yıllarında İngiltere'ye gitti, 1919'da Belçika'ya dönerek 1935'e değin Louvain Cizvit Okulu'nda psikoloji, tanrıbilim ve felsefe tarihi okuttu.

Maréchal'in felsefesi Kant'ın eleştiri kuramıyla Thomasçılık'ın anlıkla ilgili görüşünden yeni bir öğreti oluşturma anlayışına dayanır. Bu öğretide özne ile nesne iki temel kavramdır. Ona göre var olmak, özne ile nesne arasındaki bağlantının gerçekliğini, ortaya koymaktır. Bu gerçeklik de duyularla edinilen izlenimlerin birbiriyle olan ilişkisini anlıkta bütünlüğe ulaştırmakla son ve kesin biçimini alır. Çünkü var olmak yalnız duyu izlenimleri ya da öznel duygularla bağlantılı değildir, ikisi arasındaki birliktir. Bu nedenle psikologların, öznel olanı nesnel olana egemenmiş gibi göstermeleri yanlıştır. Gerçeği kavramak için nesne olanı bilme gereği vardır. Bu eksiksiz yapılırsa, gerçek olanla olmayan, kuşkulu ile kesin, öznel ile nesnel birbirinden ayırt edilir.

Maréchal bilgi sorununa da Kant'ın, bu konuyla ilgili, eleştiri anlayışından yola çıkarak yaklaşır. Kant'tan önce ve sonra, bu soruna değgin görüşleri inceler ve Thomasçı bir yöntemle çözüm bulmaya çalışır. Özellikle Kant'ın, bilginin oluşumunda, duyu verile-

rine dayanan eleştirici yöntemine karşı Thomasçılık'ın anlığa geniş yer veren görüşünü benimser.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Le Point de départ de la métaphysique. Leçons sur le développement historique et théorique du problème de la connaissance*, 5 cilt, 1922-1947, ("Gizemciliğin Başlangıç Noktası. Bilgi Sorununun Tarihsel ve Kuramsal Gelişimi Üzerine Dersler"); *Etudes sur la psychologie des mystiques*, 2 cilt, 1924-1937, ("Gizemciler Üzerine Psikolojik İncelemeler"); *Précis d'histoire de la philosophie moderne*, 1933, ("Modern Felsefenin Kısa Tarihi").

MARÉCHAL, Pierre Sylvain
(1750-1803)

Fransız, filozof ve ozan. Özdekçi öğretinin gelişmesinde önemli katkıları olmuştur.

15 Ağustos 1750'de Paris'te doğdu, 18 Ocak 1803'te orada öldü. Önce hukuk, tanrıbilim, felsefe ve metafizik öğrenimi gördü, sonra bütün çalışmalarını dinden bağımsız bir ahlak ve metafizik öğretisi geliştirme konusunda yoğunlaştırdı. Özdekçi Latin ozanı Lucretius'un *De Rerum Natura* (Evrenin Yapısı) adlı yapıtından esinlenerek düşüncelerini şiir türünde sergiledi. Bir süre parlamento avukatı olarak görevini sürdürdü, sonra kendini felsefeye verdi.

Maréchal, genellikle, Tanrı, evren, doğa, bilinç, duyu verileri, iyilik, sevgi, erdem ve doğruluk gibi kavramlar üzerinde durmuş, bunlara kendi özdekçi (maddeci) anlayışına göre yorumlar getirmiştir. Ona göre dinlerin ileri sürdükleri nitelikte bir Tanrı yoktur. Tanrı insan düşüncesinin yarattığı bir kavramdır. Gerçekte Tanrı doğadır, evrendir, duyularla verilen ve bilinçte biçimlenen bir varlıktır.

Evren ve onun kuşattığı doğa duyularla algılanan, kendi yasalarına göre, düzenlenmiş bir gerçektir. Doğa için yaratılma, kendi dışında başka bir güç eliyle yönetilme düşünelemez. Duyularla alınan izlenimler bilinçte biçimlenir, yeni bir düzene girer. Bilginin duyular ve bilinç dışında bir kaynağı yoktur.

Maréchal'in geliştirdiği ahlak öğretisinin temelini iyilik, sevgi ve erdem oluşturur. Ona göre insan iyi olduğu, başkalarını sevdiği, davranışlarında erdemi kılavuz edindiği sürece ahlakın genel ilkelerine uyan bir varlık olabilir. İnsanın iyi, erdemli, doğru, yardımsever bir varlık olması için dine,tanrıbilim önerilerine bağlanma gereği yoktur. Us ve bilinç erdemli olmaya yeter. Ahlakta çıkar, yarar söz konusu değildir. Belli bir çıkar ve yarar için doğru olmak, iyiliksever görünmek erdemle bağdaşmaz. Bilge, yetkin bir insan için ustan başka din, us tanrıçasından başka tapılacak bir varlık yoktur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Fragments d'un póeme moral sur Dieu*, 1771, ("Tanrı Konusunda Bir Ahlak Şiirinden Bölümler"); *Livre de tours les âges*, 1779, ("Bütün Çağlar İçin Kitap"); *Code d'une société d'hommes sans Dieu*, 1791, ("Tanrısız Bir İnsan Topluluğunun Yasası"); *Le culte et la loi des hommes sans Dieu*, 1798, ("Tanrısız İnsanların Tapım ve Yasası"); *Dictionnaire des athées*, 1799, ("Tanrıtanımazlar Sözlüğü").

• **BAKINIZ:** DIDEROT, d'HOLBACH, LUCRETIUS.

MAREY, Étienne Jules
(1830-1904)

Fransız fizyoloji bilgini. Fizyolojik olguların incelenmesinde grafik kayıt yöntemlerinin kullanımına öncülük etmiş, sinema tekniklerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

5 Mart 1830'da Côte-d'Or idare bölgesindeki Beaune'da doğdu, 15 Mayıs 1904'te Paris'te öldü. 1857'de Paris Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden doktora derecesini aldıktan sonra özel bir laboratuvar kurarak deneysel fizyoloji araştırmalarına başladı. 1868'de Collège de France'ta doğa tarihi profesörlüğüne atanan ve ölümüne değin bu görevi sürdüren Marey, 1878'de Fransız Bilimler Akademisi'nin üyeliğine, 1895'te de başkanlığına seçildi. Grafik gösterimin yalnız fizyolojide değil tüm deneysel bilimlerde yerleşmesi, yeni grafik kayıt aygıtlarının geliştirilmesi ve bu amaçla kullanılan teknik donatım ile parametrelerin standartlaştırılması için büyük çaba gösteren Marey'nin önerisi üzerine, Fransız hükümetinin, Paris belediyesinin, Londra'daki Royal Society'nin ve çeşitli bilim akademilerinin bağışlarıyla Paris'te kurulan Marey Enstitüsü, bugün de bu alandaki en önemli araştırma merkezlerinden biridir.

1857'den başlayarak, solunum, kan dolaşımı, kalp atışı ve kas kasılmasının mekaniğini incelemek amacıyla grafik kayıt teknikleri üzerinde çalışan Marey, fizyolojik süreçlerin açıklanmasında olduğu kadar klinik tanıda da bu grafik yöntemlerden yararlanmayı düşünüyordu. 1860'ta "sfigmograf" adını verdiği bir aygıt geliştirerek, nabız atışlarını ve atardamarlardaki kan basıncı değişikliklerini grafik olarak kaydetmeyi başardı. 1868'de insan ve hayvan hareketlerinin mekaniğiyle ilgilenmeye başlayarak, kuşların ve bazı böceklerin uçuşunu inceledi. Uçuş hareketinin grafiğini çıkarmak için önce "kimograf" denilen aygıtı kullanan ve düzgün hareketle dönen bir silindirin üzerine kayıt yapacak yazıcı ucu hareket ettirmek için hava basıncıyla çalışan "Marey tamburu"nu geliştiren Marey, 1880'lerde bu araştırmalarında daha ileri bir tekniği uygulamaya başladı. 1882'de, kuşların uçuş hareketini çözümlemek için, döner bir cam levhanın üzerine saniyede on iki görüntü çekebilen "fotoğraf tüfeği"ni geliştirdi. Birkaç yıl sonra da, gümüş bromürlü film şeritlerini kullanarak, saniyede yaklaşık yüz görüntü çekebilen ve çağdaş sinema kameralarının atası sayılan "kronofotoğraf"ı gerçekleştirdi. Bu aygıtla çektiği ilk bilimsel filmleri 1888'de Fransız Bilimler Akademisi'nde gösterime sunan Marey, hareket fizyolojisinin sinema tekniğiyle incelenmesinde öncülüğü üstlendiği gibi, 1890'da ilk kez hızlı hareketleri yavaşlatma ve yavaş hareketleri hızlandırma tekniğini geliştirerek çağdaş sinemanın doğuşuna da büyük katkıda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca)** *Physiologie médicale de la circulation du sang*, 1863, ("Kan Dolaşımının Tıbbi Fizyolojisi"); *Études physiologigues sur les caractères graphiques des battements du coeur et des mouvements respiratoires*, 1865, ("Kalp Atışlarının ve Solunum Hareketlerinin Gra-

fik Özellikleri Üstüne Fizyolojik İncelemeler"); *Du mouvement dans les fonctions de la vie*, 1868, ("Yaşam Fonksiyonlarındaki Hareket Üstüne"); *La machine animale, locomotion terrestre et aérienne*, 1873, ("Hayvan Denilen Makinenin Karadaki ve Havadaki Hareketi"); *La méthode graphique dans les sciences expérimentales*, 1878, ("Deneysel Bilimlerde Grafik Yöntem"); *Physiologie du mouvement: le vol des oiseaux*, 1890, ("Hareket Fizyolojisi: Kuşların Uçuşu"); *Le mouvement*, 1894, ("Hareket").

• BAKINIZ: K.F.LUDWIG, LUMIÈRE.

MARIANA, Juan de
(1536-1624)

İspanyol siyaset felsefecisi. İnsanın doğası ve toplum yönetimi konusundaki düşünceleri çağında ilgi uyandırmıştır.

Toledo'ya bağlı Talavera'da doğdu, 16 Şubat 1624'te Toledo'da öldü. Alcala'da tanrıbilim öğrenimi gördü. 18 yaşındayken Cizvit tarikatına girdi. 1561'de papaz olduktan sonra Roma, Paris ve Sicilya'da dersler verdi. 1574'te Toledo'ya döndü ve çalışmalarını burada sürdürdü.

Mariana, insanların, doğal durumda, hiçbir toplumsal kuruma gereksinim duymadan, örgütlenmemiş bir yaşam sürdüklerini, ancak bilim ve sanatın gelişmesinin özel mülkiyet, kıskançlık ve kavgaları doğurduğunu ileri sürer. Bu nedenle insanlar, kavgalara son vermek amacıyla kendilerini yönetecek birini seçmişlerdir. Bu yönetici, halkının istekleri, iyiliği doğrultusunda davranmak durumundadır. Tersi ortaya çıktığında, halkın hükümdarı devirme yetkisi vardır. Mariana'nın bu son görüşü o dönemde monarşi ile yönetilen Avrupa ülkelerinde yankılar uyandırmış, 1609'da Engizisyonca tutuklanmış, daha sonra bağışlanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *De rege et regis institutione*, 1598, ("Kral ve Krallık Kurumu Üstüne"); *Historiae de rebus Hispaniae*, 1592, ("İspanya Genel Tarihi"); *De mutatione monetae*, 1602, ("Paradaki Değişimler Üstüne").

• BAKINIZ: HOBBES, MACHIAVELLI, J.J.ROUSSEAU.

MARIA THERESIA
(1717-1780)

Avusturya imparatoriçesi. Prusya'ya karşı Habsburglar'ın gücünü korumaya çalışmış, bazı reformlar başlatmıştır.

13 Mayıs 1717'de Viyana'da doğdu, 29 Kasım 1780'de aynı kentte öldü. Avusturya Arşidükü ve Kutsal Roma-Germen İmparatoru VI.Karl'ın (Charles) kızıydı. VI.Karl tek oğlunun ölümü üzerine yayımladığı bir fermanla en büyük kızı Maria Theresia'yı Habsburg topraklarının varisi ilan etti ve bunu tüm Avrupa devletlerine onaylattı. Maria Theresia 1736'da Lorraine Dükü Franz Stephen'le evlendi. Franz Stephen evlilik nedeniyle Lorraine'in Habsburg topraklarına katılmasına Fransa'nın karşı çıkması üzerine burayı Tuscany Büyük Dükalığı'yla değiştirmek zorunda kaldı.

Maria Theresia

VI.Karl Ekim 1740'ta ölünce Maria Theresia Avusturya arşidüşesi, Macaristan ve Bohemya kraliçesi oldu. Kocasını ortak yönetici ilan etti. Babasının Habsburg topraklarının tek varisi olmasını güvence altına almış olmasına karşın onun ölümünden sonra komşuları çeşitli taleplerde bulunmaya başladılar. Bavyera Seçicisi Karl Albrecht ve İspanya Kralı V.Felipe Maria Theresia'nın varislik hakkını tanımak istemediler. Aynı yıl Prusya kralı olan II.Friedrich [Büyük] Silezya'nın Prusya'ya verilmesi karşılığında Avusturya'ya yardım önerdi. Maria Theresia'nın bu öneriyi kabul etmemesi üzerine Aralık 1740'ta Aşağı Silezya'yı işgal etti. Bavyera ve onu destekleyen Fransa da saldırıya katıldı. Böylece sekiz yıl sürecek olan Avusturya Veraset Savaşları başladı.

Fransa, Bavyera, İspanya, Saksonya ve Prusya 1741'de Avusturya'ya karşı bir ittifak oluşturdular. Aynı yıl Fransa ve Bavyera ordusu Bohemya'ya girerek Saksonlar'ın da ittifakıyla Prag'ı ele geçirdi. Karl Albrecht Linz'de kendini arşidük ilan etti; 1742'de de VII.Karl adıyla Kutsal Roma-Germen imparatoru oldu.

Maria Theresia ise Macaristan'a gitti, oradaki derebeylerine Avusturya'ya vergi ödememe ayrıcalığı tanıyarak bağlılıklarını sağladı. İngiltere'yle de anlaşmaya vardı. 1742'de Fransa ve Bavyera'ya karşı gücünü toplayarak onları Bohemya'dan çıkardı.

1745'te VII.Karl'ın ölümü üzerine Maria Theresia'nın kocası Franz Stephen, Kutsal Roma-Germen imparatoru seçildi. 1748'e değin süren Veraset Savaşları Aix-La-Chapelle Antlaşması'yla sona erdi. Avusturya İtalya'daki Parma, Piacenza ve Guastallo'yu Fransa'ya bıraktı. Avusturya'nın en sanayileşmiş bölgesi olan Silezya'nın Prusya'da kalması da onaylandı. Böylece Habsburglar'ın en büyük rakibi olacak olan Prusya'nın Avrupa'da büyük bir güç olmasının yolu açılıyordu.

Maria Theresia savaşın bitmesinden sonraki sekiz yıllık barış döneminde önemli reformlar başlattı. Saray soylularının yerleşmiş olduğu üst düzeyli devlet memurlukları ve ordu komutanlıkları görevlerinin gerektiği gibi yerine getirilmediğine tanık olmuştu. Bu nedenle savaş bittikten sonra önemli yönetim kademelerine yeteneklerine güvendiği kişileri getirdi. Danışmanlarından kont Friedrich Wilhelm Haugwitz'in önerileri doğrultusunda büyük ve sürekli bir ordu kurmak için harekete geçti. Birçok soylunun muhalefetine karşın Macaristan dışındaki birçok bölgede feodal beylerin yerel gücünü sınırladı. Bunun sonucu olarak feodal beyler merkezi hükümete daha çok asker ve vergi göndermeye başladı. Mali ve adli konularda görev yapacak yetkin memurların yetişmesi için yükseköğrenime önem verdi.

1753'te başbakan olan kont Wenzel von Kaunitz'e dış politika konusunda sınırsız yetki verdi. Kaunitz Fransa'da Avusturya elçisi olarak bulunduğu yıllarda Avusturya'nın yenilgisinin müttefiklerini yanlış seçmiş olmasından kaynaklandığı sonucuna varmıştı. Prusya'yı yalnız bırakacak güçlü bir ittifak kurarak bu ülkeyi yenebileceklerini düşünüyordu. 1755'te Avusturya'yı eski düşmanı Fransa'yla anlaşmaya sokarak İngiltere'ye sırt çevirdi. Avusturya gibi Fransa da, kuzeyde saldırgan Prusya'nın güçlenmesini kendisine yönelik önemli bir tehdit olarak görüyordu. Rusya'yla da bir antlaşma yapıldı. Son olarak da İsveç koalisyona katıldı. Bunun sonucu olarak Prusya da İngiltere'yle karşı ittifak içine girdi. Avusturya'nın başlıca amacı olan Silezya'yı geri almak için girdiği Yedi Yıl Savaşı 1756'da başladı. Prusya karşısında çok güçlü gibi görünen koalisyon 1762'de Rusya Çariçesi Yelizaveta'nın (Elizabeta) ölümü üzerine tahta çıkan kocası Prusya hayranı III.Pyotr'un (Peter) Rusya'yı savaştan çekmesiyle önemli bir darbe yedi. 1763'te yapılan antlaşmayla Avusturya, Silezya'nın Prusya'da kalmasını ikinci kez onaylamak zorunda kaldı. Savaş Prusya'nın tartışılmaz olarak Avrupa'nın büyük güçleri arasına girmesinin bir göstergesi oldu.

Maria Theresia 1765'te kocasının ölümü üzerine ülke yönetimini oğlu Joseph'e bırakmayı düşündüyse de, başta Kaunitz olmak üzere danışmanlarının ısrarıyla bu düşüncesinden vazgeçti. Ülkeyi II.Joseph adıyla tahta çıkan ve Kutsal Roma-Germen imparatoru olan oğluyla birlikte yönetmeye başladı. Babasının tersine siyasi işlere aktif biçimde katılmak isteyen Joseph'e ordu reformu ve dış ilişkiler konusunda sorumluluk verdi. Ancak çeşitli konularda anlaşmazlıkları oldu. Maria Theresia, Joseph'in de onayladığı 1772'de Polonya'nın Prusya-Rusya ve Avusturya arasında paylaştırılması kararını benimsemediği halde bu karara göz yumdu. 1778'de Joseph'in Bavyera'yı ele geçirmek amacıyla başlattığı başarısız seferi ise desteklemedi.

Koyu bir Katolik olan Maria Theresia Yahudiler ve Protestanlar üzerinde yoğun bir baskı uygulamış, buna karşılık devletin Katolik Kilisesi karşısında üstünlüğünü benimsemiştir. 1777'de Cizvitler'i topraklarından kovmuş, daha önce Cizvitler'in denetiminde olan üniversitelerde ders kitaplarının kullanılmasını başlatmıştır. Devletin uyruklarının düşünsel yaşamlarını denetlemek zorunda olduğunu düşünen Maria Theresia, fakültelerin seçtikleri dekanları veto etme ve çeşitli yayınlar üzerinde hükümet sansürü gibi uygulamaları başlatmıştır. 1768'de kabul edilen yeni ceza yasasıyla yargılama usulleri ve cezalar standartlaştırılmış, 1776'da işkence yasaklanmıştır.

Maria Theresia döneminde başlatılan reformlar, Aydınlanma Felsefesi'ne karşıydı. Bu reformlar Aydınlanma Despotizmi olarak anılan dönemin yolunu açmış, ölümünden sonra oğlu II.Joseph de tek başına ülkeyi yöneterek annesinin politikasının izleyicisi olmuştur.

• KAYNAKLAR: A.von Arneth, *Geschichte Maria Theresias*, 10 cilt, 1863-1879; E.Guglia, *Maria Theresia: Ihr Leben und ihre Regierung*.

• BAKINIZ: FRIEDRICH II [Büyük], JOSEPH II.

MARIE, Pierre
(1853-1940)

Fransız hekim ve nöroloji bilgini. Özellikle hipofiz bezinden kaynaklanan büyüme bozukluklarını inceleyerek, iç-salgı biliminin ve klinik nörolojinin gelişmesini yönlendirmiştir.

9 Eylül 1853'te Paris'te doğdu, 13 Nisan 1940'ta Cannes'da öldü. Önce hukuk, sonra tıp öğrenimini tamamlayarak, 1878'de Paris'teki Şalpêtrière Hastanesi'nde ünlü nöroloji bilgini Charcot'nun yanında stajyer hekim olarak çalışmaya başladı. Kısa sürede Charcot'nun en gözde öğrencileri arasına katılıp, özel asistanı olarak laboratuvar ve klinik şefliğine getirildi. 1889'da Paris Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde öğretim görevlisi oldu, 1897-1907 arası da Bicêtre Düşkünler Evi'nde kurduğu nöroloji servisinin yöneticiliğini üstlendi. 1907'den başlayarak on yıl boyunca Paris Tıp Fakültesi'nde patolojik anatomi profesörü olarak çalışan Marie, 1918'de atandığı Salpêtrière Hastanesi'ndeki klinik nöroloji profesörlüğünü emekli olduğu 1925 yılına değin sürdürdü.

Marie'nin meslek yaşamının başlangıç yıllarında, Charcot'nun öncülüğünde temel bir tıp dalı niteliğini kazanmakta olan nöroloji alanında yeni tanı ve tedavi yöntemleri geliştiriliyor ve giderek güçlenen bir klinik nöroloji geleneği yerleşiyordu. Hocasının izinden giden ve Charcot geleneğinin en başarılı klinik hekimlerinden biri olarak yaygın bir ün kazanan Marie'nin adı, ilk kez onun gözlemleyip tanımladığı bir dizi hastalıkla tıp tarihine geçmiştir. Özellikle hipofiz salgısındaki düzensizliklerden ya da patolojik oluşumlardan ileri gelen bozuklukları ilk kez sistemli bir biçimde inceleyen Marie, 1886'da, hipofiz bezindeki bir tümörden kaynaklanan salgı artışına bağlı olarak kemik dokusunun, baş, yüz, el ve ayakların aşırı büyümesiyle belirginleşen "akromegali" hastalığını tanımladı. Aynı yıl Charcot ile birlikte, kas dokusunun yeterince beslenmemesi nedeniyle kasların giderek incelip güçsüzleşmesiyle sonuçlanan "Charcot-Marie tipi" kas atrofisini tıp literatürüne tanıttı. 1890'da, çoğu kez kronik akciğer ve kalp

hastalıklarına ya da beslenme yetersizliklerine bağlanan bir tür kemik ve eklem iltihabını (hipertrofili akciğer osteoartropatisi),1893'te beyincik atrofisi nedeniyle kaslarda koordinasyon bozukluğu ve istemli hareketlerde düzensizlikle ortaya çıkan kalıtsal beyincik ataksisini (Marie ataksisi), 1897'de de köprücük ve kafatası kemiklerindeki oluşum bozukluklarını tanımladı.

Konuşma bozuklukları ve konuşma yitimi (afazi) konusunda da önemli incelemeleri olan Marie, klinik çalışmalarının yanı sıra değerli bir hoca olarak tanınmış ve çağdaş nörolojinin temellerini atan bilim adamları arasında yer almıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Leçons sur les maladies de la moelle épinière*, 1892, ("Omurilik Hastalıkları Üstüne Dersler"); *Neurologie*, 2 cilt, 1923, ("Nöroloji").

- **BAKINIZ:** BABINSKI, BROCA, CHARCOT, H.W.CUSHING.

MARIE ANTONIETTE
(1755-1793)

Fransa kraliçesi. Fransız Devrimi sırasında kocası XVI.Louis ile birlikte giyotinle idam edilmiştir.

2 Kasım 1755'te Viyana'da doğdu, 16 Ekim 1793'te Paris'te öldü. Kutsal Roma-Germen İmparatoru I.Franz ile imparatoriçe Maria Theresia'nın kızıydı. Viyana Sarayı'nda eğitildiği sırada Fransızca öğrendi. 16 Mayıs 1770'te, imparatoriçe Maria Theresia ve Fransa Kralı XV.Louis arasında yapılan bir anlaşma uyarınca Fransa veliahdı Louis ile evlendi. Fransa-Avusturya ilişkilerini güçlendirmeye yönelik bu evlilik, Fransa'daki Avusturya karşıtları arasında büyük bir tepki doğurdu. Kocasının 10 Mayıs 1774'te XVI.Louis adıyla tahta çıkması üzerine Fransa kraliçesi oldu. Lüks içinde yaşamaya başlayan ve Parisli soyluların eğlence hayatına katılan Marie Antoinette, kısa zamanda halkın tepkisini çekti. Soyluların ve kilisenin de vergilendirilmesini önerdiği için bir devrimci olarak gördüğü maliye bakanı Turgot'nun Mayıs 1776'da azledilmesinde rol oynadı. Ağustos 1785'te piskopos Rohan'dan hediye olarak bir elmas gerdanlık aldığı yolundaki söylentiler, halkın gözündeki saygınlığını daha da yitirmesine yol açtı.

Ağustos 1788'de başlangıçta XVI.Louis'nin de karşı çıkmasına karşın, Jacques Necker'i maliye bakanlığı görevini üstlenmesi konusunda ikna etti. XVI.Louis'nin États-Généraux'yu (Kral tarafından düzensiz olarak toplantıya çağrılan meclis) toplamayı ve soylu olmayanların da mecliste temsil edilmesini kabul etmesinden sonra États-Généraux Mayıs 1789'da Versailles'da toplandı. 14 Temmuz 1789'da Bastille Hapishanesi'nin halk tarafından alınması üzerine, kocasını ordusuyla birlikte Metz'e kaçmaya ikna etmeye çalıştıysa da bunda başarılı olamadı. Ekim 1789'da çoğunluğunu yoksul kadınların oluşturduğu bir kalabalık tarafından Versailles'dan ayrılarak ailesiyle birlikte Paris'e dönmeye zorlandı. Marie Antoinette, Mayıs 1791'de Ulusal Meclis üyelerinden Mirabeau ile ilişki kurarak, krallık ailesinin kalmaya zorunlu tutulduğu Tuileries Sarayı'ndan ayrılmasını sağlamaya çalıştı. Mirabeau'nun Nisan 1791'de ölümünden sonra, yurt dışındaki karşıdevrimci siyasi sürgünlerin yardımıyla Fransa'dan kaçmaya karar verdi. 20 Haziran 1791'de Paris'ten ayrılan krallık ailesi ertesi gün Varennes'de devrimciler tarafından durduruldu ve Paris'e geri gönderildi.

Bu tarihten sonra karşıdevrimci çabalarını yoğunlaştıran Marie Antoinette, kardeşi Kutsal Roma-Germen İmparatoru II.Leopold'den Fransa'ya savaş açmasını istediyse de bu girişimi sonuçsuz kaldı. Fransa'nın Nisan 1792'de Avusturya'ya savaş ilan etmesi onda yeni bir umut uyandırdı. Ancak ayaklanan halk kitleleri, 10 Ağustos 1792'de Tuileries Sarayı'nı basarak Fransa'da monarşi yönetimine son verdiler. Aynı tarihte ailesiyle birlikte Temple Sarayı'na götürülerek hapsedilen Marie Antoinette, XVI. Louis'nin 21 Ocak 1793'te idam edilmesinden sonra 1 Ağustos 1793'te tek başına Conciergerie Hapishanesi'ne nakledildi. Kendisini hapisten kaçırmak için yapılan girişimler sonuçsuz kaldı. 14 Ekim 1793'te Devrim Mahkemesi önüne çıkarıldı. Düşmana yardım etmek ve iç savaş çıkarmak suçlarından idam edilmesine karar verildi. İki gün sonra giyotinle idam edildi.

- **KAYNAKLAR:** A.Castelot, *Marie Antoinette*, 1957; C.Kunstler, *La vie privée de Marie-Antoinette*, 1938; S.Zweig, *Marie Antoinette*, 1942.

- **BAKINIZ:** LOUIS XVI, MARIA THERESIA, MIRABEAU, NECKER.

MARIE DE MEDICI
(1573-1642)

Fransa kraliçesi. Oğlu XIII.Louis'nin naibesi olarak 1610-1617 arasında ülkesini yönetmiştir.

26 Nisan 1573'te İtalya'da Floransa'da doğdu, 3 Temmuz 1642'de Köln'de (bugün FAC'de) öldü. Toskana Büyük Dükü Francesco de Medici'nin kızıydı. Ekim 1600'de Fransa Kralı IV.Henri (1553-1610) ile evlendi. Kocasının Mayıs 1610'da öldürülmesi üzerine oğlu XIII.Louis'nin naibesi olarak Fransa'yı yönetmeye başladı.

Gözdesi Ancre Dükü Concini'nin etkisiyle IV. Henri'nin danışmanlarını görevden aldı; IV.Henri'nin dış politikasını bütünüyle terkederek İspanya ve Papalık'la yakınlaşma politikası izlemeye başladı. İzlediği siyasete karşı çıkan nüfuzlu kişilerin Ocak 1614'teki silahlı ayaklanma girişiminden sonra États-Généraux'yu (Kralın düzensiz olarak toplantıya çağırdığı danışma meclisi) toplamak zorunda kaldı. Ancak États-Généraux'da, temsil edilen sınıflar arasındaki çıkar çelişkilerinin neden olduğu görüş ayrılıklarından yararlanarak kısa sürede ülke yönetiminde yeniden denetim sağladı.

→

Reşit olmasına karşın yönetimden uzak tutmayı sürdürdüğü XIII.Louis'nin 1617'de gerçekleştirdiği bir darbeyle yönetimi ele geçirmesinden sonra Blois' ya sürgüne yollandı. Şubat 1619'da sürgünden kaçarak, ilişki kurduğu bazı soylularla birlikte XIII. Louis'ye karşı başlattığı ayaklanma, Ağustos 1620'de yenilgiye uğradı. Kısa bir süre sonra XIII.Louis tarafından affedildi ve Paris'e yerleşmesine izin verildi. 1622'de yeniden Kraliyet Danışma Meclisi'ne giren Marie de Medici, XIII.Louis'nin başbakan yaptığı kardinal Richelieu'nün izlediği iç ve dış politikaya karşı çıkarak onu kralın gözünden düşürmeye çalıştı. Kasım 1630'da XIII.Louis'den Richelieu' yü görevden almasını istediyse de bunu kabul etmeyen XIII.Louis tarafından Şubat 1631'de Compiègne'e sürgüne gönderildi. Temmuz 1631'de sürgünden kaçarak Brüksel'e geçen Marie de Medici, önce Londra'ya daha sonra da Köln'e giderek, burada yerleşti. Richelieu'ye karşı entrikalarını sürdürdüyse de bundan bir sonuç elde edemedi ve ölümüne değin bir daha Fransa'ya dönemedi.

Marie de Medici güzel sanatların gelişmesine destek olmuş, başta Paris'teki Lüksemburg Sarayı olmak üzere birçok yapı yaptırmıştır.

• BAKINIZ: LOUIS XIII, RICHELIEU [Kardinal].

MARIETTE, Auguste François
(1821-1881)

Fransız, arkeolog. Mısır'daki arkeoloji çalışmalarına bir yön vermiş ve Bulak'ta ilk Mısır müzesini kurmuştur.

11 Şubat 1821'de Boulogne'da doğdu, 19 Ocak 1881'de Kahire'de öldü. 1841'de Boulogne College'da öğretim görevlisi oldu. 1849'da Louvre Müzesi Mısır Bölümü'ne asistan olarak girdi. Ertesi yıl Louvre adına eski Kopt metinleri satın almak için Mısır'a gönderildi. Mısır'ın tarihsel yapıt zenginliğinden etkilenerek buraya yerleşti, kazılar yaptı ve Mariette Paşa olarak tanındı. 1858'de Mısır Hıdivi Sait Paşa (1854-1863) tarafından eski yapıtlar müdürlüğüne atandı. Hıdivi bir müze oluşturmanın önemine inandırdı. 1859'da Bulak'ta bir yapı yaptırarak o zamana değin ele geçmiş yapıtları buraya taşıttı. Bu müze, 1902'de Kahire'de kurulan büyük Mısır Uygarlığı Müzesi'nin çekirdeğini oluşturdu.

Mariette ilk kazısını Sakkara'da o güne değin yeri saptanamamış *Sfenksli Yol*'da gerçekleştirdi. İki tapınağı birbirine bağlayan bu yolun iki yanına dizili yüz kırk bir sfenksi ortaya çıkardı. Sakkara'da Osiris-Kutsal Apis boğalarının yer altı mezarlarını da buldu. Bu buluş Mısır'daki en büyük hayvan kültü olan Apis kültünün de öğrenilmesini sağladı. Mariette yine Sakkara yakınlarında bulduğu bir zengine ait mezarda çok zengin duvar resimleriyle İÖ 2600'lerde Mısır'daki günlük yaşam üstüne bilgi edinilmesine yol açtı. 1859'da Tebes yakınlarında kraliçe Aahhotep'in mezarını ve zengin takı koleksiyonunu ortaya çıkardı. Bundan başka, Giza, Abidos, Karnak, Medinet-et Habu, Deyr-el Bahri ve Edfu'da da kazılar yapan Maritte, 1867'de Paris'te büyük bir Mısır yapıtları sergisi düzenledi.

1850'de Mariette'in Mısır'a geldiği dönemde Karl Lepsius gibi bazı Mısırbilimciler burada sistemli kazılara girişmişti. Ancak bunlar ele geçirdikleri yapıtları kendi müzelerine götürmeyi amaçlıyorlardı. Bunların dışında da büyük bir eski yapıt yağması sürmekteydi. Mariette, eski yapıtlar müdürü olduğu dönemde otuzdan çok önemli eski yerleşmeyi kazmış ve Mısır'da başka kazı yapılmasını önleyerek, eski yapıtların yurt dışına kaçırılmasını büyük ölçüde engellemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Mémoire sur la mère d'Apis*, 1856, ("Apis'in Anası Üstüne Bir Araştırma"); *Le Serapeum de Memphis*, 2 cilt, 1857-1864, ("Memfis'te Serapeum Tapınağı"); *Abydos*, 3 cilt, 1870-1879, ("Abidos"); *Les papyrus egyptiens du Musée de Boulag*, 2 cilt, 1871-1873, ("Bulak Müzesi'ndeki Mısır Papirüsleri"); *Les mastabas de l'ancien Empire*, 1889, (ö.s.), ("Eski Krallık Mastabaları").

• BAKINIZ: MASPERO.

MARIGNAC, Jean Charles Gallisard de
(1817-1894)

İsviçreli kimyacı. Atom ağırlıklarının saptanmasıyla ilgili çalışmalarıyla tanınmıştır.

24 Nisan 1817'de Cenevre'de doğdu, 15 Nisan 1894'te aynı kentte öldü. Cenevre'de tamamladığı ortaöğreniminin ardından Paris'te École Polytechnique ve École des Mines'de mühendislik öğrenimi gördü. Bir yıl kadar Kuzey Avrupa'da madenlerde, ardından Giessen'de Leibig laboratuvarında, kısa bir süre de Sevres'deki bir porselen fabrikasında çalıştıktan sonra 1841'de döndüğü Cenevre'de Cenevre Akademisi'nin kimya profesörlüğüne atandı. 1845'te mineraloji kürsüsünün de başına getirildiği akademideki görevlerini, akademinin Cenevre Üniversitesi'ne dönüştürülmesinden sonra bir süre daha sürdüren Marignac 1878'de emekliye ayrıldı. Otuz yıla yakın bir süreyle nemli bir bodrumda çalışmasından kötü yönde etkilenen sağlığı yüzünden yaşamının son on yılını hasta olarak geçiren Marignac, 1881'de üyeleri arasına katıldığı Royal Society'nin Davy Madalyası'nı kazanmıştır.

Silisyum oksidin formülünü SiO_2 olarak belirleyen araştırmalarıyla minerolojiye, değişik derişikliklerdeki çeşitli çözeltileri karıştırmanın ısıl etkilerini inceleyerek fiziksel kimyaya değerli katkılarda bulunan Marignac, en önemli çalışmalarını inorganik kimya dalında gerçekleştirdi. Otuza yakın elementin atom ağırlığına ilişkin, o günün teknik olanaklarının elverdiği ölçüde duyarlı ölçümler yaptı, nadir toprak elementlerinin özelliklerini araştırdı ve bu elementleri sınıflandırdı, iterbiyum ve gadolinyum elementlerini buldu.

İngiliz kimyacı Prout'un 1815'te ortaya attığı her elementin atom ağırlığının hidrojen atomunun atom ağırlığının bir tamsayı katına eşit olduğunu öne süren ünlü "Prout varsayımı", daha sonra Berzelius, J.B.A. Dumas ve J.S. Stas'ın yaptığı ölçümlerle uyuşmazlıklar gösterince eleştirilmeye başlamıştı. 1842'de bu varsayımın doğruluğunu göstermeyi amaçlayan çalışmalarına başlayan Marignac yaptığı oldukça duyarlı ölçümler sonucunda elde ettiği atom ağırlıklarına dayanarak, Prout varsayımının ideal bir yasa olduğu ve bazı tedirginlikleri hesaba katmadığı için deneysel sonuçlarla tam bir uyum içinde görünmediği sonucuna varmış, bu yasanın reddi yerine düzeltilmesi yoluna gidilmesi gerektiğini savunmuştur. Prout varsayımının deney sonuçlarına uygunluğunu sağlamak amacıyla hidrojenin atom ağırlığının yarısının esas alınmasını öneren Marignac, deneysel olarak saptanan atom ağırlıklarıyla katlı oranlar yasasının öngördüğü değerler arasındaki farka neden olabilecek bir tedirginlik olarak atomaltı parçacıkların varlığından 1860'larda söz etmiş ve ancak 1920'lerde olgunlaştırılabilecek bir kuramın temellerini atmıştır.

• BAKINIZ: BERZELIUS, J.B. DUMAS, PROUT, STAS.

MARINETTI, Emilio Filippo Tommaso (1876-1944)

İtalyan şair, roman ve oyun yazarı. 20.yy'ın ilk yarısında gelişen Gelecekçilik (Fütürizm) akımının kurucusudur.

22 Aralık 1876'da Mısır'da, İskenderiye'de doğdu, 2 Aralık 1944'te İtalya'da, Bellagio'da öldü. Öğrenimini Mısır, Fransa, İtalya ve İsviçre'de yaptı. İlk yazılarını Milano'da çıkan bir dergide yayımladı. 1905'te *Poesia* dergisini çıkarmaya başladı. Yaşamını daha çok Fransa'da sürdürmekle birlikte, sık sık İtalya'da da bulundu. Her iki dilde de yapıt verdi. I. ve II. Dünya savaşlarına katıldı.

1904'te *Destruction* ("Yıkma") adlı kitabında topladığı ilk şiirleri, biçimle özgürce oynadığı şiirlerdir. Daha sonraki yıllarda da bu tutumunu sürdürmüş, 20 Şubat 1909'da Paris'te çıkan *Le Figaro* dergisinde yayımladığı "Manifeste du Futurisme"de (Gelecekçilik Bildirgesi) geçmişle bağların kopartılmasını, tüm geleneksel kural ve kalıpların yıkılarak dinamik ve yeni bir sanatın oluşturulmasını savunmuştur. Kuralsız ve düzensiz bir teknikle yazdığı *Mafarka le futuriste* adlı romanı ile *Le Roi bombance* ("Kral Şölende") ve *Anti-neutralità* ("Tarafsızlığa Karşı") adlı oyunları, Marinetti'nin bildirgede açıkladığı gelecekçi görüşlerinin bir uygulamasıdır. 1916'da yayımladığı *Teatro sintetico futurista* ("Gelecekçi

Edebiyatta Gelecekçilik (Fütürizm)

Marinetti'nin Paris'te çıkan Le Figaro dergisinde yayımladığı Gelecekçilik Bildirgesi'nin yayım tarihi 20 Şubat 1909, Gelecekçilik'in başlangıç tarihi olarak kabul edilir. Marinetti bu bildirgede, sanatçıları geçmişle tüm bağlarını koparmaya, geçmişin sanatını yıkarak değişimi temel alan yeni bir sanat kurmaya çağırıyordu. Bu görüşler kısa sürede İtalya'da yayıldı. Aldo Palazzeschi (1885-1974), Corrado Govoni (1884-1965), Ardengo Soffici (1879-1964) ve Giovanni Papini (1881-1956) gibi İtalyan şairler Marinetti'nin izleyicisi oldular. Gelecekçilik plastik sanatlar alanında da etkili oldu, Marinetti'nin yönetiminde Boccioni*, Russolo*, Carra*, Balla* ve Severini* gibi ressamlar 11 Şubat 1910'da Gelecekçi Resmin Bildirgesi'ni yayımladılar.

Geçmişten kopuşu, yenilik ve değişikliğe yönelişi simgeleyen gelecekçilik sözcüğü Marinetti tarafından ortaya atılmıştı. Gelecekçiler müzeleri, kütüphaneleri ve akademik kurumları geçmişin bir parçası olarak görüyor ve yok edilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Sanattaki tüm akademik ve geleneksel kuralların, kalıpların, alışılagelmiş anlatım biçimlerinin yıkılmasından yanaydılar. Çağdaş yaşamın dinamizmini, hızını, gerilimini dile getirebilecek kurallardan arınmış, durağan olmayan, yeni ve enerjik bir anlatım biçiminin arayışı içindeydiler. Zaman ve mekân kalıplarının, mantıksal akıl yürütmenin, gerçekliği durağan bir biçimde yansıttığını, yaratıcılığı engellediğini savunuyorlardı. Marinetti, "Sözdizimine, noktalamaya, sıfata, zarfa hayır!" sözcükleriyle başlayan Gelecekçilik'in Teknik Bildirgesi'nde, yazarları her türlü dilbilgisi kuralını yıkmaya çağırıyordu. Gelecekçilik'in estetiği, özgürce seçilen sözcüklerden, düzensiz imgelerden, kuralsız bir anlatımdan oluşacaktı. Dinamik bir estetiğin peşine düşen gelecekçi yazar ve şairler, sözcüklerin işitsel ve görsel çarpıcılığından yararlanmışlar, doğadaki seslerin tekrarını şiirin temel öğelerinden biri yapmışlar ve değişik yazı karakterlerini kullanarak yeni bir yazış tekniğine yönelmişlerdi.

→

Yapay Tiyatro") adlı kitabında da gelecekçiliği tiyatroya uygulamıştır.

Marinetti, 1915'te yayımladığı *Guerra sola igiene del mundo* ("Dünyanın Tek Sağlıklı Yanı Savaş") adlı şiir kitabında, I.Dünya Savaşı'nı coşkuyla karşılamış, İtalya'nın savaşa girmesinden yana olmuştur. Giderek faşist görüşlere yakınlaşarak Mussolini'yi desteklemiş,1924'te yayımladığı *Futurismo e fascismo* ("Gelecekçilik ve Faşizm") adlı siyasal yapıtında faşizmin Gelecekçilik'in doğal bir uzantısı olduğunu savunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** Şiir: *Destruction*, 1904, ("Yıkma"); *Guerra sola igiene del mundo*, 1915, ("Dünyanın Tek Sağlıklı Yanı Savaş"). Oyun: *Le Roi bombance*, 1909, ("Kral Şölende"); *Anti-neutralità*, 1912, ("Tarafsızlığa Karşı"). Çeşitli: *Mafarka le futuriste*, 1910, roman; *Teatro sintetico futurista*, 1916, ("Gelecekçi Yapay Tiyatro"); *Futurismo e fascismo*, 1924, ("Gelecekçilik ve Faşizm").

- **BAKINIZ:** APOLLINAIRE, BOCCIONI, MAYAKOVSKİ.

MARINI, Marino
(1901-1980)

İtalyan, heykelci ve ressam. 20.yy'da İtalya'da heykel sanatının yeniden öne çıkmasına neden olmuştur.

27 Eylül 1901'de Pistoia'da doğdu, Ağustos 1980'de öldü. Floransa Güzel Sanatlar Akademisi'nde Domenico Trentacoste (1859-1933) ile resim ve heykel çalıştı. Yaklaşık 1928'e değin daha çok grafik alanında ürün verdi. 1929'da Monza'daki Scuola d'Arte di Villa Reale'de, heykelci Arturo Martini'nin (1889-1947) öğretmenlik görevinden ayrılması üzerine onun yerine geçti. 1930'larda Avrupa ve ABD'ye geziler yaptı. 1940'ta Scuola d'Arte'deki görevinden ayrılarak Milano'da Brera Akademisi'nde heykel profesörü oldu. 1942-1946 arasında İsviçre'nin Ticino kentinde bulunması dışında yaşamının büyük bölümünü Milano'da geçirdi. 1954'te Roma'daki Accademia die Lincei'nin büyük ödülünü kazandı.

Marini sanat yaşamı süresince hiçbir akıma katılmamış, arkaik sanata ilgi duymuş ve bu sanatı çok iyi özümsemiştir. Yapıtlarında ilkel sanatı anımsatan özelliklerle çağın dinamik canlılığını birleştirebilmiştir. 1930'larda yapmaya başladığı at ve atlı heykellerinde, Gotik heykelin güzellik anlayışıyla Etrüsk heykelinin dokulu yüzeyini kaynaştırmıştır. Bu yapıtlar içsel bir enerjiyle yüklüdür. Marini'nin işlediği ikinci bir konu da kadın figürü olmuştur. Güçlü ve duyumsal kütlelere yakınlık duyan Marini kadını, güçlü ve enerjik olarak betimlerken, kütleye zarif bir hafiflik kazandırabilmiştir. Renk açısından heykelle resim arasında bir ayırıma gitmeden heykelde de çok renkliliği yeğlemiş ve farklı teknikleri bir arada kullanmaktan kaçınmamıştır. Malzeme olarak bronza ağırlık vermiştir. Ya çekiçleyerek ya da çürütücü boya kullanarak bu tür yapıtlarının yüzeylerindeki dokusal etkiyi güçlendirmiştir.

Marini ayrıca portre heykelleriyle de ün yapmış, Fransız heykelci Despiau'dan sonra en duyarlı portreci olarak ünlenmiştir.

Gelecekçilik, çağdaş toplumun estetiğini oluşturma çabası olarak tanımlanabilir. Kentleşme, sanayileşme, makineleşme, teknolojideki ilerlemeler Gelecekçilik'in başlıca etki kaynaklarıydı. Çağdaş dünyanın her an değişen görünümü, baş döndürücü hızı, karşıtlıklar ve gerilim üreten gelişimi, Gelecekçiler'in konularını ve biçimlerini önemli ölçüde etkilemişti. Onlar için güzel olan, sokağın gürültülü kalabalığı, dönen tekerlekler, tüten fabrika bacaları, kulakları delercesine gürültüyle işleyen makinelerdi. Çağdaş yaşam, şantiyeleri, tersaneleri, köprüleri, lokomotifleri, uçaklarıyla hızlı, hareketli, dolayısıyla da güzeldi. Marinetti, Gelecekçilik Bildirgesi'nde, bir yarış otomobilinin Semenderek Nikesi'nden (bu adada bulunmuş Yunan dönemine ait bir zafer heykeli) daha güzel olduğunu ileri sürüyordu. Geçmişle birlikte, duygusal ve lirik olan her şeye karşı çıkmayı da savunuyordu. Yeni şiirin temel öğeleri, korkusuzluk, gözüpeklik, tehlike tutkusu, ataklık ve başkaldırıydı. Marinetti, "edebiyat şimdiye dek düşünce ve miskinliği, uyku ve düşü yüceltti, bizim amacımız saldırgan enerjiyi, ateşli uykusuzlukları, dev adımları, büyük hamleleri, yüzde şaklayan tokadı ve yumruğun gücünü yüceltmektir" diye yazıyordu. Tutucu, durağan bir geçmişten kaçış, dinamizm ve mücadele tutkusu, Gelecekçiler'i, savaşı da yüceltmeye vardırmıştı. Nitekim Marinetti bildirgede savaştan "dünyanın tek sağlıklı yanı" olarak söz ediyor, militarizmi övüyordu. Daha sonraki yıllarda Gelecekçilik ile faşizm arasında bir bağlantı araması da rastlantı değildi.

I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde başlayan İtalyan Gelecekçilik'i, Fransa'da, Apollinaire*, Max Jacob*, Reverdy*, Cendrars*, Larbaud* gibi Simgecilik'i (Sembolizm) aşma çabasındaki yenilikçi şairler, Rusya'da da Mayakovski'nin öncülüğünü yaptığı Rus Gelecekçiliği'ne bağlı şairler üzerinde etkili olmuştur. Dışavurumculuk (Ekspresyonizm), Gerçeküstücülük ve Dadacılık gibi yenilikçi akımlar üzerinde belli etkileri olmakla birlikte Gelecekçilik, 20.yy'ın ikinci yarısında etkisini yitirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Heykel:** *At ve Binici*, 1937, Ulusal Müze, Stockholm; *At ve Binici*, 1947, Sanat Müzesi, Düsseldorf; *Dansçı*, 1949-1954, Devlet Müzesi, Duisburg, Almanya; *At*, 1951; *Dansçı*, 1953, Albright-Knox Sanat Galerisi, Buffalo, New York; *Boğa*, 1953, Modern Sanat Müzesi, Rio de Janeiro; *Anıtsal Atlı*, 1957-1958, Bouwgelus Malikânesi, Den Haag; *Mucize*, 1959-1960, Sanat Evi, Zürich. **Resim:** *İgor Stravinski*, 1951, Sanat Enstitüsü, Minneapolis; *Curt Valentin*, 1954, Sanat Salonu, Hamburg.

• **KAYNAKLAR:** P.Bardi (der.), *Marino Marini. Graphic Work and Paintings*, 1960; E.Trier, *The Sculpture of Marino Marini*, 1961.

MARIOTTE, Edme
(1620-1684)

Fransız deneysel fizik ve bitki fizyolojisi bilgini. Çok geniş bir alana yayılan çalışmalarıyla bilimde deneyciliğin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Bazı kaynaklara göre Dijon'da doğdu. 12 Mayıs 1684'te Paris'te öldü. Yaşamının büyük bir bölümüne ilişkin bilgiler çok sınırlıdır. Côte-d'Or bölgesindeki bir manastırda rahiplik yaptığını belirten ve kimi kaynaklarda sözü edilen belge de bulunamamıştır. 1668'de Dijon'dan Fransız Bilimler Akademisi'ne ve Huygens'e gönderdiği mektuplarla ve çalışmalarıyla bilim dünyasınca tanınmaya başladı. Daha sonra Akademi'den aldığı çağrıya uyarak 1670'te Paris'e gitti ve yaşamının geri kalan bölümünü bu kentte geçirdi.

Mariotte, bilinen ilk çalışmalarında bitkilerdeki sentez olayının kimyasal süreçlerle gerçekleştiğini belirlemiş, hayvanlardaki kan dolaşımıyla benzerlik kurduğu özsu dolanımının basıncını araştırmıştır. Gene bu dönemde, göz üzerinde araştırmalar yapmış, ışığın optik sinirlerce algılanmasına ilişkin deneyleri sonucunda kör noktayı bulmuş, gözün çeşitli kesimlerinin işlevlerini incelemiştir. Deneysel fizik alanında ilk kapsamlı çalışması olan, 1671'de Bilimler Akademisi'ne sunduğu, cisimlerin çarpışmasına ilişkin incelemesinde kütlelerin esnek ve esnek olmayan çarpışma yasalarını ortaya koymuş, bunları çeşitli fizik problemlerinin çözümüne uygulamış, "görece hız" kavramını geliştirmiştir. Sarkaçların ve merkeze doğru düşen cisimlerin hareketlerini de inceleyerek, Galileo'nun cisimlerin düşme hızlarını yükseklige bağlayan teoremini tartışmış, düşme olgusunu sıvı ortamlar içinde de araştırmıştır.

Havanın niteliğine ilişkin deneylerinin sonuçlarını ise 1676'da açıklayan Mariotte'un ele aldığı havanın ağırlığı, esnekliği ve suda çözünebilirliği konuları daha önce, başta Boyle olmak üzere başka bilim adamlarınca da incelenmişti. Mariotte'un cıvalı barometreyle gerçekleştirdiği ve çoğu bu alanda varılan sonuçları doğrulamakla birlikte bazı yeni katkılar da sağlayan deneylerinden on beş yıl kadar önce, 1662'de Boyle, gazların sıkıştırılabilirliğinin basınçla ters orantılı olduğunu gözlemlemiş, belli hacimdeki havaya uygulanan basınç iki katına çıkarıldığında hacmin yarıya düştüğünü, hava basıncı azaltıldığında da hacmin genişlediğini bulmuş, gazın hacmi *(V)* ile basıncı *(P)* arasındaki bağıntıyı, *k* bir sabit olmak üzere $PV=k$ olarak belirlemişti. Mariotte, "Boyle yasası" olarak bilinen bu olguyu yeniden kanıtladığı gibi, havanın sıcaklık arttıkça genleştiğini, sıcaklık düştükçe büzüldüğünü de göstererek bu yasanın ancak sabit sıcaklıklarda geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu nedenle bu yasa genellikle "Boyle-Mariotte yasası" adıyla anılır.

Mariotte, barometreden meteoroloji alanında da yararlanılabileceğini düşünmüş, barometrik basınç ile rüzgârlar ve hava koşulları arasındaki ilişkiyi araştırarak, barometre kullanımıyla hava tahminlerinde bulunulmasına öncülük etmiştir. Havanın hacmi ile basıncı arasındaki ilişkiler üzerinde çalışırken atmosferin yüksekliğini hesaplamaya yönelmiş, deniz düzeyinde belirli bir hacimdeki havanın, üzerindeki basıncın kalkmasıyla yaklaşık dört bin kez genişleyeceği ve yükseklik arttıkça basıncın düzenli bir biçimde azalacağı varsayımlarına dayanarak, atmosferi 4.032 tabakaya ayırmış, her tabakanın, deniz düzeyinde 71 cm olan barometre cıva yüksekliğinde, 0,18 mm'lik bir düşüşe yol açtığını belirlemiş ve böylece atmosferin 60 km yüksekliğinde olduğunu hesaplamıştır. Havanın renksiz değil, mavi olduğu savını da ileri sürdükten sonra araştırmalarını optik alanında yoğunlaştırmış, 1679-1681 arasında gökkuşağını ve ışığın merceklerce kırılmasını incelemiş, renk olgusunu açıklamaya çalışmıştır.

Mariotte, önemli çalışmalarından birinde de, suyun ve havanın niteliklerinin yanı sıra meteoroloji ve jeoloji verilerinden yola çıkarak Fransa'ya düşen yıllık yağmur miktarına ve büyük nehirlerin toplam su hacmine ilişkin hesaplar yapmıştır. Sıvılarda ağırlık, esneklik ve vurma gücü konularını ele almış, "evrensel mekanik kuralları"nı sıvılar için araştırmıştır. Bir kapta açılan deliklerden suyun fışkırmasını inceleyerek, fışkırma hızı ve akma gücü ile kaptaki suyun yüksekliği ve deliğin çapı arasındaki ilişkileri araştıran, Galileo'nun eğik atışa ilişkin yasasını sıvılara uygulayarak, 1640'larda kendi adıyla anılan yasayı geliştiren Torricelli'nin bulgularını gözden geçiren Mariotte, tüm bu çalışmalarıyla çağında deneyci yöntemin ve deneysel bilimin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Oeuvres de Mariotte*, (ö.s.), 2 cilt, 1717, ("Mariotte'un Toplu Yapıtları").

• **BAKINIZ:** BOYLE, GALILEI, TORRICELLI.

MARITAIN, Jacques
(1882-1973)

Fransız, felsefeci. Orta Çağ skolastik düşünürü Aquino'lu Thomas'ın öğretisine yeni bir yorum getirmiştir.

18 Kasım 1882'de Paris'te doğdu, 28 Kasım 1973'te Toulouse'da öldü. Babası Katolik olmasına karşın Protestan olan annesinin etkisiyle tam bir

Protestan olarak yetiştirildi. Lycée Henri IV'den sonra gittiği Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe okudu. Collège de France'ta Sezgicilik öğretisinin temsilcisi Henri Bergson'un derslerine girdi. Maritain "mutlak" bilgiyi arıyordu. Önce etkilendiği Bergson'un felsefesine, Hıristiyan öğretisi ile bağdaşmadığını ileri sürerek daha sonra karşı çıktı. 1906'da Katoliklik'i benimsedi. 1906-1908 arasında Almanya'da Heidelberg Üniversitesi'nde biyoloji okudu, Driesch'in öğrencisi oldu, onun Dirimselcilik öğretisine ilgi duydu. Paris'e döndükten sonra Aquino'lu Thomas'ın felsefesini inceledi. 1914-1939 arası Collège Stanislas'da felsefe dersleri verdi. Aynı dönemde bir süre Institut Catholique'de modern felsefe profesörü olarak görev yaptı. Kanada, Toronto'da Institute of Medieval Studies'de ve ABD'de Princeton, Columbia, Chicago üniversitelerinde de dersler verdi. 1920'de yayımlanan kitabı *Art et scolastique* ("Sanat ve Skolastik") sanat üzerine görüşlerini içeriyordu. Felsefesini açıkladığı en önemli yapıtı *Distinguer pour unir, ou les degrés du savoir* ("Bilginin Dereceleri") ise 1932'de yayımlandı. 1945-1948 arası Fransa büyükelçisi olarak Vatikan'da bulundu. 1948'de ABD'ye yerleşti ve Princeton Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine başladı. Emekli olduktan sonra Paris'e döndü.

Aristoteles'den ve birçok klasik ve çağdaş felsefeciden etkilenmiş olmakla birlikte, Maritain aradığı zihinsel ve ruhsal doyuma Aquino'lu Thomas'ın felsefesi ve bu felsefenin çağdaş yorumu olan Yeni Thomascılık ile ulaştı. Nesnel gerçeklikle metafiziği bağdaştıran bu öğretiye göre Tanrı'nın bildirdiği doğrular önce benimsenir, ondan sonra us yoluyla kavranır. Maritain, nesnel gerçekliği kavramanın yollarının bilim, felsefe, şiir ve mistik düşünceden geçtiğini, ancak, bilimin dinsel inanlara aykırı hiçbir sav ileri sürmemesi gerektiğini savundu. Thomascılık'ı Varoluşçu Anlakçılık olarak tanımlayıp,var olmanın eylem demek olduğunu ileri sürdü. Hıristiyan topluluğunun olduğu kadar birey olarak insanın da büyük önem taşıdığına inandı ve toplumsal adaletin savunuculuğunu yaptı. Birçok sanatçı ile de yakın ilişki kurdu ve bir sanat felsefesi kurmak için çaba harcadı.

Maritain'in felsefe, siyaset ve sanat konularında ellinin üzerinde yapıtı vardır. ABD'nin Indiana Eyaleti'nde Notre Dame Üniversitesi'nde, felsefesi doğrultusunda araştırmalar yapmak üzere Jacques Maritain Merkezi kurulmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *La philosophie bergsonienne*, 1914, ("Bergsoncu Felsefe"); *Art et scolastique*, 1920, ("Sanat ve Skolastik"); *Distinguer pour unir, ou les degrés du savoir*, 1932, ("Bilginin Dereceleri"); *La philosophie de la nature*, 1935, ("Doğa Felsefesi"); *Frontières de la poésie et autres essais*, 1935, ("Şiirin Sınırları ve Diğer Denemeler"); *Humanisme intégral*, 1936; *Creative Intuition in Art and Poetry*, 1953, ("Sanat ve Şiirde Yaratıcı Sezgi"); *La philosophie morale*, 1960, ("Ahlak Felsefesi").

- **BAKINIZ:** BERGSON, DESCARTES, DRIESCH, THOMAS [Aquino'lu].

Gaius Marius

MARIUS, Gaius
(İÖ 157-86)

Romalı asker ve devlet adamı. Orduda reformlar yapmıştır.

Orta İtalya'da Arpinum (Arpino) yakınlarında doğdu, İÖ 13 Ocak 86'da Roma'da öldü. Bir çiftçi ailesinden gelmektedir. İÖ 134-133'te, Scipio Aemilianus'un komutasında bir asker olarak, İspanya'da, Numantia kuşatmasına katıldı. İÖ 123'te askeri tribün seçildi. Quintus Caecilius Metellus'un (Balearicus) yönetiminde Balear adalarına yapılan bir sefere katıldı. İÖ 122'de Roma'ya dönerek kendisini *quaestor* (defterdar) seçtirdi. Roma'nın güçlü ailesi Metelliler'in desteğini alarak İÖ 119'da halk tribünü seçildi. Bağımsızca davranması soyluların desteğini yitirmesine neden oldu. İÖ 116'da *praetor* seçildiyse de, İÖ 115'te görev süresinin bitiminden sonra Uzak İspanya Eyaleti'nin valisi *(propraetor)* yapılarak Roma'dan uzaklaştırıldı.

İÖ 109'da Caecilius Metellus'un (Numidicus) defterdarı olarak, Numidia'ya (Tunus-Cezayir arasında) karşı yapılan sefere katıldı. Metellus'un Numidia Kralı Jugurtha (Iugurtha) karşısında başarılı olmadığı görüşünü yaymaya başladı. İÖ 108'de başkente dönen Marius, tüccar sınıfının *(equites, equestrians)* ve halk kitlelerinin desteğini kazanarak, İÖ 107 yılı için konsül seçildi. Aynı yıl gönüllülerden oluşan bir ordunun başında olarak Afrika'ya gitti. Jugurtha, Roma ordusunun baskısına dayanamayarak Mauretenia (Cezayir-Fas) kralına sığındı. İÖ 105'te Marius, *questor* Lucius Cornelius Sulla'yı bir antlaşma yapması amacıyla Mauretenia'ya gönderdi. Sulla'nın Jugurtha'nın teslim olmasını sağlaması, Gaius Marius ile kendisi arasında bir rekabetin başlamasına neden oldu. Batı Numidia, Mauretenia'ya bırakıldı. Ülkenin doğusu ise Roma'ya bağımlı bir devlet durumuna getirildi.

Orduda reform

Gaius Marius, yasalara aykırı olmasına karşın, henüz Afrika'dayken ikinci kez konsül seçildi. Roma'ya döndüğünde bir süreden beri Romalılar'ı uğraştıran Cermen kabileleri Tötonlar ve Cimbriler ile savaşmakla görevlendirildi. İÖ 103 ve İÖ 102 yılları için yeniden konsüllüğe getirilen Marius, savaşa hazırlanmak amacıyla, Roma ordusunda önemli reformlar yaptı. Vatandaşların askeri hizmet zorunluluğunu kaldırdı. Gönüllülere dayanarak asker toplama yoluna gitti. Savaş gereçlerinin devletçe verilmesini sağladı. Gladyatör okullarını örnek alarak orduya düzenli eğitim yaptırmaya başladı. İÖ 102'de, Alp Dağları'nı aşarak İtalya'ya girmeye hazırlanan Tötonlar'ı, Aquae Sextiae'de (bugün Fransa'da Aix-en-Provence) ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu savaştan sonra beşinci kez konsül seçildi. Diğer konsül Lutatius Catulus'un ordusu ile birleşerek, 101'de Vercellae'de (Vercelli) Cimbriler'i de yenerek, İtalya'nın işgal edilmesini önledi.

Marius, İÖ 100'de, altıncı kez konsül olmak için aday olduğunda, aristokratlar ile anlaşmazlığa düştü. Bunun üzerine Appuleius Saturninus ve Servilius Glaucia'nın önderlik ettiği Demokratlar'la anlaştı. Marius, konsül seçildiyse de, Saturninus'un *praetor* seçimindeki rakibi askerlerce öldürüldü. Saturninus bu olaya karşın *praetor* ilan edildi. Ardından, Marius'un eski askerlerine Galya'da toprak verilmesi, Makedonya ve Sicilya'da yeni koloniler kurulması, bu kolonilere yerleşecek olan askerlerin ve İtalyanlar'ın Romalılar'la eşit haklara sahip olmaları gibi öneriler taşıyan bir yasa tasarısını Senato'nun onayına sundu. Tasarıyı onaylamayı reddeden Metellus Numidicus, Roma'dan ayrıldı. İÖ 99'daki konsüllük seçimlerinde, Glaucia'nın rakibini öldürtmesi üzerine, Senato, Marius Saturninus ve Glaucia'yı cezalandırmakla görevlendirdi. Marius tarafından teslim alınan Saturninus ve Glaucia soylularca öldürüldü. Siyasi desteğini yitiren Marius, İÖ 98'de Roma'dan ayrılarak doğu bölgelerine gitti.

İç Savaş

Kendilerine vatandaşlık hakkı verilmesini isteyen İtalyanlar, İÖ 91'de Asculum'da ayaklandılar. Roma'ya dönen Marius, İÖ 90'da Romalılar ve diğer İtalyan kabileleri arasında süren iç savaşta, konsül Rutilius Lupus'un birliklerinin bir bölümüne komuta etti. Kuzey İtalya'da kazandığı başarılar ile yeniden adını duyuran Marius, rakibi Sulla'nın 88'de konsül seçilmesini önleyemedi. Anadolu'da Pontus Kralı VI.Mitridates'e karşı savaşan ordunun başına geçmek istediyse de, Senato bu görevi Sulla'ya verdi. İtalyanlar'a vatandaşlık hakkı verilmesinden yana olan tribün Sulpicius Rufus, Marius'un desteğini kazanmak amacıyla, Senato'nun bu kararını tanımadı. Komutanlığın, Marius'a verilmesi için çalışmaya başladı. Nola'da bulunan Sulla, emrindeki büyük bir orduyla Roma üzerine yürüdü. Marius ve Sulpicius'u halkın düşmanı ilan etti. Marius, karşı koyamayarak Afrika'ya kaçmak zorunda kaldı.

İtalyanlar'a vatandaşlık hakkı verilmesi için çalışan konsül Cornelius Cinna da, diğer konsül Gnaeus Octavius tarafından Roma'dan uzaklaştırıldı. İÖ 87'de Roma üzerine yürümeye başlayan Cinna, Afrika'dan dönen Marius ile anlaştı. Etruria bölgesinde bir ordu toplayan Marius, Cinna'nın ordusuna katıldı. Octavius'un teslim olması üzerine Cinna, Roma'ya girerek yeniden konsül oldu. Cezasının halk tarafından kaldırılmasını bekleyen Marius kendisine bağlı bir köle birliğinin başında Roma'ya gitti. Öç almak amacıyla harekete geçen Marius, karşıtlarını öldürtmeye başladı. Cinna, Marius'un 86 yılı için yedinci kez konsül seçilmesini sağladı. Doğuya gidecek olan ordunun yönetimini de üstlenen Marius, görevine başlayamadan öldü.

Gaius Marius'un orduda yaptığı reformların Roma tarihi açısından önemli sonuçları olmuştur. Ordunun gönüllülere dayanması toprak sahiplerinin savaşlara katılmasını önlemiş, profesyonel bir ordu oluşmuştur. Aynı zamanda çiftçilerin topraklarının başında kalarak tarımla uğraşmaları sağlanmıştır. Bunlara karşın, askere alınanlar belirli bir komutana bağlılıklarını sürdürmüş, ordu siyasi bir yapı kazanmıştır. Ordunun siyasi bir araç olarak kullanılmaya başlanması Roma'da cumhuriyetin yıkılış nedenlerinden biri olmuştur.

• **KAYNAKLAR:** H.L.Havell, *Republican Rome*, 1914; F.B.Marsh, *A History of the Roman World*, 1957; R.E.Smith, *The Failure of the Roman Republic*, 1955.

• **BAKINIZ:** SULLA.

MARIVAUX, Pierre de
(1688-1763)

Fransız tiyatro yazarı ve romancı. 19.yy'daki Romantik akıma geçişin öncülerindendir.

Pierre de Carlet de Chamblain de Marivaux, 4 Şubat 1688'de Paris'te doğdu, 12 Şubat 1763'te aynı kentte öldü. Soylu ve zengin bir ailedendi. Hukukçu olan babası oğlunun da aynı uğraşa yönelmesini istediğinden Marivaux bir süre hukuk okudu. Bir yandan da tiyatro ile ilgilendi. İlk oyununu yazdığında daha yirmi yaşındaydı. Parisli soyluların evlerinde düzenledikleri edebiyat toplantılarına katılması belirli bir üslup edinmesinde yardımcı oldu. 1717'de gazete ve dergilere deneme türünde yazılar yazmaya başladı. 1720'de parasının bulunduğu banka iflas edince tüm varlığını yitirdi, yaşamını yalnızca yazarlıkla sürdürmek zorunda kaldı. Başarısız birkaç dergi çıkarma girişiminden sonra yine oyun yazarlığına döndü. Önceleri değişik türler denedi. Parodiler, alegoriler, satirik fanteziler yazdı. 1727'de Comédie-Française tiyatrosu koşukla yazdığı bir tragedya olan *Annibal*'i sahneledi. Ancak Marivaux'nun gerçek yeteneği yine Paris'teki bir İtalyan tiyatro topluluğu için yazdığı oyunlarda ortaya çıktı. Bu topluluk tarafından sergilenen ilk başarılı güldürüsü *Arlequin poli par l'amour* (Aşk ile İncelen Arlequin) idi.

1742'de Académie Française'e üye seçildi. 1740'lardan sonra önemli sayılabilecek bir yapıt ortaya çıkaramadı ve geçim sıkıntısı içinde öldü.

Marivaux'nun güldürülerinde romantik bir dekor içinde, düşsel ülkelerde geçen öyküler yer alır. Başlıca öğe olan aşk, coşku ve yoğunluktan yoksun olmasına karşın, hoş ve huzur verici bir duygu

niteliğindedir. Derinliği pek yoktur, ama basit ya da önemsiz de değildir. Olaylar zekâ ve incelik dolu sözcüklerden oluşan ve "marivaudage" deyimiyle anılan Marivaux'ya özgü bir üslupla anlatılır. Oyun kişileri doğallığın dışına çıkmaz. Kaba güldürü ya da soytarılığa yer olmadığından, izleyici hiçbir zaman kahkahaya boğulmaz. İncelikli konuşmalar aracılığıyla olaydan olaya ustaca geçişler yapılır.

Marivaux, o dönemde gözde olan töre romanı türünde yazdığı romanlarına ise insan ruhuna ilişkin irdelemelerle psikolojik bir derinlik kazandırmıştır. Başlayıp da tamamlayamadığı üç romandan ilki olan *La vie de Marianne*'da ("Marianne'in Yaşamı") kadının duygusallığı ve duyarlığını yüceltir. Bitmemiş olmasına karşın bu yapıt, roman türünün gelişimi içinde önemli bir yer tutar. Marivaux yapıtlarında genelde ahlakçı bir kaygı gütmüştür. Ancak, bu dinsel baskıdan değil, insanın doğasından kaynaklanan bir ahlakçılık anlayışıdır.

Yeni Klasik akımın Fransa'da geçerliliğini koruması ve bu akımın gözde türünün tragedya olması, Marivaux'nun yaşadığı günlerde yeterince ün kazanamamasına neden olmuştur. Ancak 19.yy'da eleştirmen Sainte-Beuve'un yapıtlarını yeniden değerlendirmesiyle tanınmıştır. Günümüzde Fransa'da Molière'den sonra oyunları en çok sahnelenen tiyatro yazarıdır.

• YAPITLAR (başlıca): Oyun: *La surprise de l'amour*, 1722, ("Aşkın Sürprizi"); *Arlequin poli par l'amour*,1723, (Aşk ile İncelen Arlequin, 1961); *Annibal*, 1727; *La jeu de l'amour et du hasard*, 1730, (Gönül ve Kısmet Oyunu, 1946); *Le legs*, 1736, (Bağış, 1945); *Les fausses confidences*, 1737, (Sahte Sırdaşlar, 1949); *L'épreuve*, 1740, ("Sınama"). Roman: *La vie de Marianne*, 1731-1741, ("Marianne'in Yaşamı"); *Le paysan parvenue*, 1734-1735, ("Sonradan Görme Bir Köylü"); *Pharamond*, 1737.

MARİNUS
(5.yy)

Yunan, filozof. Yeni-Platonculuk'un gelişmesinde önemli katkıları olmuştur.

Filistin'de, Neapolis kentinde doğdu, Atina'da öldü. Yaşamı konusunda pek az bilgi bulunan Marinus, Atina'da öğrenim görmüş, filozof Proklos'un öğrencisi olmuş, sonra okulun yönetimini eline almıştır.

Marinus'a göre felsefe insan değerlerinin bilimidir, onun başlıca konusu erdem, bilgelik, yücelik, iyilik ve yetkinliktir. Filozof ise bu nitelikleri özünde toplamış kişidir, onda tanrısal yetenekler bulunduğundan birtakım olağanüstü başarılar gösterebilir. İnsan, yeryüzünden başlayarak, göklerin tanrısal katlarına değin yükselen birtakım gelişim aşamalarından geçer. Her aşama, bir alttakine göre, yeni bir yetkinlik basamağıdır. Varoluş tanrısal özden fışkırmadır *(emanatio)*. Bu fışkırma, en yetkinden, en altta bulunana doğru değişik aşamalarla gerçekleşir, her aşama yeni bir varlık katını oluşturur. Tanrı ölümsüzdür, en yetkin varlıktır, bilgedir, salt ışındır, salt anlıktır, salt ustur. İnsan taşıdığı yetiler dolayısıyla tanrısal varlıkla özdeştir.

Marinus'tan yazılı yapıt kalmamış, görüşlerini öğrencileri birer özdeyiş olarak aktarmışlardır.

• BAKINIZ: PLATON, PROKLOS.

MARK, Mary Ellen
(1940)

ABD'li fotoğrafçı. Belgesel ve röportaj fotoğrafı alanlarında çağdaş ustalardan biridir.

Philadelphia'da doğdu. Pennsylvania Üniversitesi'nde resim öğrenimi gördükten sonra fotoğrafa ilgi duydu ve bu alana yöneldi. 1965'te bir Fullbright bursu ile Türkiye'ye geldi, bir yıl kaldı. Türkiye'de çektiği fotoğraflar, basılan ilk yapıtları oldu. Konularına yaklaşmadaki ustalığı *Look* dergisi yöneticisi Patricia Carbine'in dikkatini çekti. Önce *Look*, sonra da *Paris-Match*, *Ms*, *Esquire* ve benzeri dergiler için fotoğraf işleri yaptı. Dünyanın dört bir yanında siyasal ve askeri bunalımların, Bangladeş ve Kuzey İrlanda iç savaşlarının fotoğraflarını çekti. Uyuşturucu kullananların dünyasından akıl hastanelerine, Uzakdoğu genelevlerine varan geniş bir konular dizisini, doğrudan, içten ve duygusal bir üslupla görüntüledi. *Ragtime*, *Apocalypse Now*, *Satyricon* gibi birçok ünlü filmin set fotoğrafçılığını yaptı. Halen foto-röportaj çalışmalarını sürdürmektedir.

Mark genç kuşak röportaj fotoğrafçılarının yapıtlarına kadınca bir duyarlığı en iyi yansıtanlardan biridir. Genellikle Leica kamera kullanır. Kaçamak kareler yakalamaktansa, insanları, onlarla doğrudan bir ilişki kurarak fotoğraflamayı yeğler. Çok değişik ortamlardan, hepsi de şiirsellik taşıyan ilginç yapıtlar üretmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Ward 81*, 1981, ("Gardiyan 81"); *Falkland Road*, 1981, ("Falkland Yolu").

MARKER, Chris
(1921)

Fransız belgesel film yönetmeni. Siyasal sinemanın önde gelen temsilcilerindendir.

29 Temmuz 1921'de Neuilly-sur-Seine'de doğdu. Asıl adı Christian François Bouche-Villeneuve'dir. Kendisi, çocukluğu ve gençliği üzerine kesin bilgi vermemektedir. Direniş hareketi içinde yer aldığı II.Dünya Savaşı'ndan sonra *Esprit* dergisinin yazı kadrosuna girdi. Derginin film eleştirisi köşesini André Bazin'le paylaştı, ayrıca şiirler, kısa öyküler, müzik üzerine yazılar ve siyasal yorumlar yazdı. Yazılarıyla *Cahiers du Cinéma* dergisine katkıda bulundu. Çeşitli ülkeleri gezip fotoğraf çekerek, her

cildini bir ülkeyle ilgili izlenimlerine ayırdığı bir dizi kitap yayımladı. 1952'de Helsinki'ye giderek, *Olympia 52* adlı ilk filmini çekti.

Alain Resnais ile birlikte çektiği, Fransız sömürgeciliğini eleştiren *Les statues meurent aussi* ("Heykeller de Ölür") filminin gösterimi uzun bir süre engellendi. 1955'te Çin'deki yeni toplumsal düzeni görüntüleyen *Dimanche à Pékin*'i ("Pekin'de Pazar"), 1961'de Küba'ya giderek devrimin ikinci yıldönümü için *Cuba si!* filmlerini çekti. *Cuba si!*'nin kurgu işlemi sırasında, ABD, Fidel Castro'yu devirmek için Domuzlar Körfezi çıkarmasına girişince, Marker, filmine Amerikan karşıtı bir bölüm ekledi ve film Fransız yetkililerince yasaklandı. 1963'te, fotoğraflardan oluşan ve bilim kurgu özellikleri taşıyan şiirsel yapıtı *La jetée* ile Jean Vigo Ödülü'nü kazandı. 1967'de SLON (Société pour le Lancement des Oeuvres Nouvelles-Yeni Yapıtları Tanıtma Topluluğu) adlı topluluğu kurdu. Godard, Ivens, William Klein (1926), Lelouch ve Resnais gibi yönetmenleri bir araya getiren bu toplulukça önce yapımcılığını ve kurgusunu Marker'in üstlendiği *Loin du Vietnam* ("Vietnam'dan Uzakta"), ardından daha başka siyasal içerikli filmler gerçekleştirildi.

Çeşitli kültürel kuruluşlar adına birçok ülkeye giderek belgesel filmler çeken Marker, bunların çoğunun metinlerini kendi yazmış, zaman zaman da bu açıklama metinlerini filmlerinden fotoğraflarla birlikte kitap olarak yayımlamıştır. Fransa'da belgesel sinemacılığın yeniden canlanmasını sağlamış, SLON bünyesinde kolektif filmciliğin gelişmesine öncülük etmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Film:** *Olympia 52*, 1952; *Les statues meurent aussi* (A. Resnais ile), 1953, ("Heykeller de Ölür"); *Dimanche à Pékin*, 1955, ("Pekin'de Pazar"); *Lettre de Sibérie*, 1958, ("Sibirya Mektubu"); *Les astronautes* (W.Borowczyk ile), 1960, ("Astronotlar"); *Cuba si!*; 1961; *Le joli mai*, 1963, ("Güzel Mayıs"); *La jetée*, 1963, ("Dalgakıran"); *Si j'avais quatre dromadaires*, 1966, ("Dört Devem Olsaydı"); *La sixième face du Pentagone*, 1968, ("Pentagon'un Altıncı Yüzü"); *Les mots ont un sens*, 1970, ("Sözcükler Anlamlıdır"); *Le train en marche*, 1973, ("Tren Gidiyor"); *Le fond de l'air est rouge*, 1977, ("Havanın Dibi Kırmızıdır"). **Kitap:** *Le coeur net*, 1950, ("Açık Yürek"); *Commentaires*, 1961, ("Açıklamalar"); *Commentaires II*, 1967.

MARKION
(2.yy)

Anadolulu tanrıbilimci. Hıristiyanlık'ı Yahudilik'in etkisinden kurtarmaya çalışmıştır.

2.yy'ın başlarında Sinop'ta doğdu, 160'a doğru Ankara yakınlarında öldü. Sinop piskoposunun oğlu olduğu, zengin bir gemiciyken 140'ta Roma'ya giderek Hıristiyanlar'ın arasına katıldığı söylenir. Ancak burada, görüşleri yüzünden 144'te kiliseden çıkarıldı.

Markion'un suçlanmasına, *Tevrat* ve *İncil*'de sözü geçen tanrıların özdeş olmadığı, *İncil*'le *Tevrat* arasında ilgi bulunmadığını ileri sürmesi yol açmıştır. Onun bilinirci Hıristiyan Cerdo'un etkisindeki bu ikici yaklaşımına göre, *Tevrat*'taki Tanrı, özdeksel evrenin ve insan gövdesinin yaratıcısıdır. Doğruluk en belirgin niteliğidir, ancak yetkin değildir. *İncil*'deki Tanrı ise iyilik, bağışlayıcılık gibi niteliklerle tanımlanır. O, Yaratıcı-Tanrı'dan üstün, Yüce-Tanrı'dır. Oğlu İsa aracılığıyla insanlara görünerek, onlara tinlerini özdeksel dünyadan kurtarma yollarını açıklamıştır. Markion, Tanrı'ya ulaşmak için Çilecilik'i salık verir. Özdeksel evrenin üzerine çıkabilmenin gizemli yolları olduğunu da savunmuştur. Kilise örgütünün yeniden düzenlenmesi ve *İncil*'in *Tevrat*'tan bağımsız bir kutsal kitap olduğunun kanıtlanması için çalışmıştır. Onun ilk *İncil* yazarlarından olduğu da söylenir.

MARKOS
(? -67)

Filistinli din adamı. Kendi adıyla anılan *İncil*'in yazarı, on iki havariden biridir.

Gerçek adı Yahuda Markos'tur, doğduğu yıl bilinmiyor. Mısır'da, inançlarını yayarken, öldürüldüğü söylenir. Markos'un 65'te yazdığı kitap dört *İncil*'den ikincisidir, 16 bölümden oluşur ve "Allah'ın oğlu İsa Mesih'in İncili'nin başlangıcıdır" sözleriyle başlar. Din tarihçilerine göre Markos'un *İncil*'i havari Petrus'un anlattıklarıyla, *Matta İncili*'nin özetinden oluşur.

Markos *İncil*'ine göre İsa Tanrı'nın oğludur, peygamberdir, gençliğinde Yahudi inançlarına bağlı kalmış, Havra'ya gitmiş, sonra Tanrı'nın buyruğu üzerine yeni inançları yaymaya, halkı uyarmaya başlamıştır. Tin ölümsüzdür, gövde geçicidir, evren Tanrı'nın istenciyle yaratılmıştır. Her insan eylemlerinden dolayı Tanrı'ya karşı sorumludur. Dinin özünü iyilik, yücelik, alçakgönüllülük, yardımseverlik, azla yetinme, dine bağlılık ve sevgi oluşturur.

• BAKINIZ: MATTA.

MARKOVA, Alicia
(1910)

İngiliz, dansçı. Romantik dansın usta balerinlerindendir.

1 Aralık 1910'da Londra'da doğdu. Asıl adı Lilian Alicia Marks'tır. S.A.Astafyeva (1876-1934) ve Cechetti ile çalıştı. On dört yaşında Diaghilev'in Rus Baleleri'nde profesyonel olarak çalışmaya başladı ve 1929'a değin bu toplulukta kaldı. 1931'de Rambert Balesi'ne, 1933'te, sonradan İngiliz Kraliyet Balesi adını alan Vic-Wells Balesi'ne katıldı. 1935'te A.Dolin ile kendi topluluklarını kurdular. Üç yıl Markova-Dolin Balesi'nde başbalerin ve yönetici olarak çalıştıktan sonra dört yıl kadar da Monte Carlo Rus Baleleri'nde dans etti. 1941-1946 arasında ABD'de

Ballet Theatre'da, 1948-1950 yıllarında yeniden A.Dolin ile ABD ve İngiltere'de bale yaşamını sürdürdü. 1950'de kurucuları arasına katıldığı Londra Festival Balesi'nin bir yıl süreyle başbalerini oldu. İngiliz Kraliyet, La Scala, New York Metropolitan Operası balelerinde konuk balerin olarak bulundu. 1963'te sahnelerden ayrılarak altı yıl Metropolitan Opera Balesi'ni yönetti. 1970'te Cincinnati Üniversitesi Müzik Konservatuarı'nda profesörlüğe getirildi. 1963'te Order of British Empire nişanıyla onurlandırıldı.

Markova, romantik bale geleneğinin en tanınmış adlarından biridir. Henüz on dört yaşındayken Balanchine'in koreografisini yaptığı *Le chant du rossignol*'de ("Bülbülün Şarkısı") büyük başarı kazanmış, daha sonra *Giselle* ve *Kuğu Gölü*'ndeki danslarıyla bu türün en iyi örneklerini vermiştir. Ayrıca, bu son iki balede başrol oynayan ilk İngiliz dansçıdır. Sıçramalarındaki tüy hafifliği, hareketlerdeki gerilimi doruğa yükseltmedeki ustalığı, dansçılığının en belirgin özelliklerindendir. Asthon, Massine, Tudor de Valois gibi koreografi ustalarının yapıtlarında dans etmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Baleler:** *Le chant du rossignal,* müz. Stravinski, 1925, ("Bülbülün Şarkısı"); *Les rendezvous,* müz. Auber, 1933, ("Randevu"); *Lysistrata,* müz. Prokofiev, 1932; *Kuğu Gölü,* müz. Çaykovski, 1934; *The Rake's Progress,* müz. C.Gordon, 1935, ("Serserinin Gelişimi"); *Seventh Symphony,* müz. Beethoven, 1938, ("Yedinci Senfoni"); *Aleko,* müz. Çaykovski, 1942; *Romeo ve Juliet,* müz. Prokofiev, 1943; *Giselle,* müz. A.Adam, 1955. **Kitaplar:** *Giselle and I,* 1960, ("Giselle ve Ben").

MARKOVİÇ, Svetozar
(1846-1875)

Sırp siyaset adamı ve yazar. Sırbistan'da sosyalist düşüncelerin benimsenmesinde etkili olmuştur.

21 Eylül 1846'da Sırbistan'da Jagodina'da (bugün Yugoslavya'da Svetozarevo) doğdu, 10 Mart 1875'te Trieste'de öldü. Babası bir rahipti. 1863-1870 arasında önce Belgrad'da, ardından St.Petersburg (bugün Leningrad) ve Zürich'te teknik okullarda öğrenim gördü. St.Petersburg'da bulunduğu yıllarda Nikolay Çernişevski'nin etkisi altında kaldı. Zürich'teyken ise Karl Marx'ın görüşlerine ilgi duydu. I.Enternasyonal'in Rusya bölümü adına çeşitli çalışmalara katıldı ve muhabirlik yaptı.

1871'de Sırbistan'a döndü ve Balkanlar'ın ilk sosyalist gazetesi olan *Radenik*'i (İşçi) yayımlamaya başladı. 1872'de karşılaştığı baskılar nedeniyle Macaristan'a kaçtı, ancak kısa bir süre sonra dönerek Karagujevac'da *Yavnost* (Kamuoyu) adlı siyasi bir gazete çıkardı. Bir yıl geçmeden kapatılan gazetenin yayımını *Glas Yavnosti* (Kamuoyunun Sesi) adıyla sürdürdü. 1874'te tutuklandı, 9 aylık hapis cezası sırasında hücresinden *Rad* (Emek) dergisinin çıkarılmasını yönlendirdi. Serbest bırakıldıktan sonra da *Oslobodjenje* (Kurtuluş) dergisini yayımlamaya başladı. Birçok işçi sendikası, emekçi derneği, üretici ve tüketici kooperatiflerinin örgütlenmesine de katkıda bulunan Markoviç, yakalandığı hastalıklar nedeniyle çok genç yaşta öldü.

Markoviç, bir tarım ülkesi olan Sırbistan'da Çernişevski'nin görüşlerinin uygulanabileceğini düşünmekteydi. 1875'te yayımlanan *Nacela narodne ekonomije* ("Halk Ekonomisinin İlkeleri") adlı kitabında Sırp *zadruga*'larını Rusya'daki *mir*'lere (köy komünü) benzetti ve tüm toprağın tek bir *zadruga*'ya dönüştürülmesiyle kapitalist üretim aşamasına ve sınıf savaşına gerek duyulmadan komünist topluma geçilebileceğini savundu.

Halkı kamu işlerinden uzaklaştıran, yoksullaştıran baskıcı bir yönetimin aracı olarak gördüğü bürokrasiye, üst düzeydeki devlet memurlarına, yazılı yasalara cephe aldı. Bir köylü devrimiyle Sırbistan'da monarşinin yıkılarak yerine demokratik bir cumhuriyetin kurulmasını, yerel yönetimlere geniş özerklikler verilmesini istedi. Ayrıca Güney Slav halklarının ulusal kurtuluş mücadelelerini destekleyerek Balkanlar'da özgür ve eşit cumhuriyetlerden oluşacak bir federasyon kurulması düşüncesini ortaya attı.

Mücadeleci kişiliği ve düşüncelerini kitlelere yalın biçimde anlatma yeteneğiyle Sırbistan'da sosyalist bir genç kuşağın yetişmesinde önemli rol oynayan Markoviç iktisadi ve siyasi konuların yanı sıra edebiyat alanında da etkili olmuştur. *Pevanfe i Mişljenje* ("Şiir ve Düşünce") ve *Realnost u Poeziji* ("Şiirde Gerçekçilik") adlı kitaplarında savunduğu görüşlerle Sırp edebiyatında eleştirel gerçekçilik akımının ilk temsilcilerinden sayılmış, aydınlarla halk kitlelerinin ilişkisinin ve işbirliğinin artmasında önemli rol oynamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Pevanfe i Mişljenje,* 1868, ("Şiir ve Düşünce"); *Realnost u Poeziji,* 1870, ("Şiirde Gerçekçilik"); *Nacela narodne ekonomije,* 1875, ("Halk Ekonomisinin İlkeleri"); *Celokupna dela Svetozar Markoviç,*(ö.s.), 8 cilt, 1888-1893, ("Svetozar Markoviç'in Toplu Yapıtları").

• **BAKINIZ:** ÇERNİŞEVSKİ.

MARLBOROUGH, John Churchill
(1650-1722)

İngiliz, asker. İspanyol Veraset Savaşı sırasında İngiliz ordularını başarıyla yönetmiştir.

26 Mayıs 1650'de Devonshire'da, Musbury yakınlarındaki Ashe'de doğdu, 16 Haziran 1722'de Windsor yakınlarındaki Cranbourne Lodge'da öldü. 1640'lardaki iç savaşta kralı desteklemesi nedeniyle ağır bir para cezasına çarptırılarak yoksul düşmüş olan Sir Winston Churchill'in oğluydu. Dublin Free School'da başladığı eğitimini, 1665'te St.Paul'un okulunda tamamladı. Ardından, kızkardeşi aracılığıyla 1685'te II.James olarak tahta geçecek olan York dükünün sarayına alındı.

1667'de orduya girdi. 1668-1669 arasında gönül-

lü olarak Fas'ta görev yaptı. Döndükten sonra 1672'de başlayan Hollanda Savaşı'na katıldı. İki yıl süren ve hangi tarafın kazandığı belli olmayan bu savaşta gösterdiği yararlıklar nedeniyle ordu içinde kısa zamanda yükseldi. 1685'te ordunun başlıca generallerinden biri oldu ve İngiltere'nin güneyinde Monmounth dükünün başlattığı ayaklanmayı bastırmakla görevlendirildi. Aynı yıl II.James'in tahta geçmesi üzerine baron sanını aldı.

1688'de II.James'in tahttan indirilip yerine III. William'ın geçmesi üzerine Protestan olması nedeniyle William'ı desteklemeye başladı. Kralın özel meclisine alındı ve kendisine Marlborough kontu sanı verildi. Ancak 1692'de II.James'i yeniden tahta geçirmek isteyenlerle işbirliği yapmakla suçlanarak ordudan atıldı, tüm görevlerinden alındı ve bir süre hapsedildi.

1698'de ordudaki görevi geri verildi ve yeniden kralın özel meclisine kabul edildi. 1700'de ölen İspanya Kralı IV.Felipe'nin tacını XIV.Louis'nin torunu Anjou düküne bırakması İngiltere, Hollanda ve Avusturya'nın İspanya ve Fransa'ya savaş açmasına neden oldu. İspanya Veraset Savaşı olarak adlandırılan bu savaşın başlaması üzerine Marlborough, İngiliz orduları başkomutanlığına getirildi. 1702'de III.William'ın ölümü üzerine karısının yakın dostu prenses Anne'in tahta geçmesinden sonra Marlborough dükü sanını aldı ve yaşamında parlak bir dönem başladı. Yönetimindeki orduyla 1704'te Fransız ordusunu Orta Avrupa'da Blenheim yakınlarında yenilgiye uğratarak Avrupa'da Fransız egemenliğini sona erdirdi. Bunu izleyen 1706'daki Rammillies ve 1708'de Oudenard başarılarıyla İngiltere, 16.yy'dan beri ilk kez Kıta Avrupa'sında etkin bir askeri varlık göstermiş oldu.

Herhangi bir partiye bağlı olmamakla birlikte kraliçe Anne ile olan yakın dostluğu nedeniyle Whig'leri destekledi. 1711'de Torry'lerin yönetime gelmesinden sonra komutanlıktan uzaklaştırıldı ve zimmetine para geçirme suçlamasıyla çok büyük bir para cezası ödemeye mahkûm edildi. Bunun üzerine yurt dışına giden Marlborough, ancak 1714'te kraliçe Anne'in ölümünden sonra ülkesine geri döndü. Hannover hanedanından I.George'un tahta çıkmasıyla birlikte tüm görev ve payeleri geri verildiyse de yaşamının sonuna dek siyasetten uzak yaşadı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Memoirs of Marlborough*, (ö.s.), W.Coxe (der), 3 cilt, 1847-1848, ("Marlborough'nun Anıları"); *Letters and Despatches of Marlborough*, (ö.s.), G.Murray (der.), 5 cilt, 1845, ("Marlborough'nun Mektupları ve Yazışmaları").

- **KAYNAKLAR:** C.T.Atkinson, *Marlborough and the Rise of the British Army*, 1921; W.S. Churchill, *Marlborough, His Life and Times*, 4 cilt, 1933-1938.

- **BAKINIZ:** ANNE STUART, CHARLES II, WILLIAM III.

MARLEY, Bob
(1946-1981)

Jamaikalı müzikçi. *Reggae* adı verilen müzik türünün yaratıcılarındandır.

Jamaika'nın başkenti Kingston'da doğdu, 11 Mayıs 1981'de ABD'de, Miami'de öldü. Kurduğu The Wailers adlı toplulukla *reggae*'nin öncülüğünü yaptığı gibi, Rastafaricilik denen siyasal ve dinsel akımın savunucusu oldu. Jamaikalı zenciler arasında yaygınlık kazanan bu hareket, Etiopya'nın son imparatoru Haile Selassie'yi (tahta çıkmadan önceki adıyla Ras Tafari) mesih kabul etmektedir. Rastafariciler, inançlarını *Tevrat*'a dayandırmakta ve Tanrı'nın onları günahları yüzünden anayurtları "İsrail"den sürüp zenci yaptığını, ancak birgün geri döneceklerini düşünmektedirler. Anayurtları ya da "İsrail"leri de Afrika'dır. Haile Selassie'nin onlara Afrika'ya geri dönüş yolunu açacağına inanırlar. 1975'te imparatorun ölümünden sonra Rastafariciler'in bir kolu Bob Marley'i mesih olarak görmeye başladı. Beyazları karşısına alan akım 1960 ve 1970'lerde Jamaika'da siyasal bir nitelik kazandı. Ülkedeki iki partiden iktidardaki PNP'yi (People's National Party-Ulusal Halk Partisi) destekleyen grup üyeleri, 1976 seçimleri arifesinde kendilerine düzenlenen bir suikastten kurtuldularsa da, Bob Marley, daha sonra genç yaşta kansere yenildi.

Marley'in öncülük ettiği *reggae* türü, *ska* ve *rock steady* adlı iki müzik türünden kaynaklanmaktadır. Jamaikalı müzikçilerin özellikle *blues*'dan etkilenerek ortaya koydukları *ska*, trombon, trompet ve tenor saksofon gibi nefesli çalgılarla sunulmaktaydı. Buna bas ve elektrikli gitar tınılarının eklenmesi ve ritmdeki küçük değişikliklerle *rock steady* ortaya çıktı. Bob Marley ve Jimmy Cliff ise 1960'larda bu türü, senkoplu, ritmik bir dalgalanma duygusu uyandıran *reggae*'ye dönüştürdüler. Marley ve The Weilers'in ilk şarkısı, "Judge Not" büyük ilgi uyandırdı. Konserler, beyaz güce karşı düzenlenen Rastafaricilik ayinlerine dönüştü. Marley de bu müziğin ve inanışın ilahıydı. Ölümünden sonra, topluluğun eski üyelerinden Peter Tosh, onun yerini almaya çalıştıysa da pek başarılı olamadı. Son yıllarda ise Marley'in eşi Rita Marley'in *reggae* şarkıcısı olarak yıldızı parlamaya başladı. *Reggae*, bir müzik türü olarak, pop müziğini etkilemiş, Paul Simon, Stevie Wonder, Eric Clapton, Eagles, Led Zeppelin, Police gibi sanatçı ve toplulukların repertuarlarında yer almıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** "Judge Not", 1961; "Simmer Down" 1964; "Rude Roy", 1967; "I Can See Clearly Now", 1973; "I Shot the Sheriff", 1974; "Catch a Fire", 1975; "Natty Dread", 1976.

Christopher Marlowe
1585 tarihli portrenin ressamı bilinmiyor.

MARLOWE, Christopher
(1564-1593)

İngiliz şair ve oyun yazarı. İngiltere'de burjuvalaşma sürecinin varlığını ve çelişmelerini, yazdığı tragedyalarda ilk dile getiren oyun yazarı olmuş ve Shakespeare'in olgunluk döneminin habercisi sayılmıştır.

6 Şubat 1564'te Canterbury'de doğdu, 30 Mayıs 1593'te Depthford'da öldü. Babası sonradan kilisede görev alan bir kunduracı, annesi ise bir Anglikan papazının kızıydı. 1579'da Canterbury'deki King's School'a giren Marlowe 1581'de de Canterbury başpiskoposunun kurduğu vakfın sağladığı bir bursla, Cambridge Üniversitesi'ndeki Corpus Christi College'da öğrenimini sürdürdü. Özellikle din, tarih ve felsefe konularıyla ilgilenirken bir yandan da Fransızca öğrendi ve klasik yazarları okudu. 1584'te lisans diplomasını aldıktan sonra lisansüstü öğrenimi için üç yıl daha Cambridge'de kaldı. Ancak daha önce Saray'dan verilen gizli bir görevle bir süre üniversiteden ayrıldığı sırada Katoliklik'i benimsediği gerekçesiyle üniversite yöneticileri ona lisansüstü diplomasını vermek istemediler. Marlowe diplomasını ancak kraliçenin yetkili adamlarının araya girmesiyle alabildi. Üniversitede, Kilise'de görev almak üzere yetiştirilmesine karşın, öğreniminden sonra Londra'ya yerleşerek oyun yazarlığına başladı. İlk oyunu *Dido, Queen of Carthage*'ı ("Kartaca Kraliçesi Dido") Cambridge'deyken yazdığı sanılıyor. *Tamburlaine the Great* ("Büyük Timurlenk") Marlowe'un Londra'ya yerleşmesinden kısa bir süre sonra sahnelendi ve öyle büyük bir başarı kazandı ki, üzerinden bir yıl geçmeden Marlowe'un yazdığı ikinci bölüm de seyircinin karşısına çıktı. İki bölümlük bu oyunu 1588'de *Doctor Faustus* (Doktor Faustus), 1589'da *The Jew of Malta* ("Maltalı Yahudi") ve 1591'de *Edward II* (İkinci Edward) tragedyaları izledi. Son yazdığı oyunu *The Massacre of Paris* ("Paris Kıyımı") 1593'te tamamlandıysa da, bu oyunun ancak çok kötü bir kopyası günümüze ulaştı. Marlowe bu dönemde yazdığı *Hero and Leander* ("Hero ile Leander") ve *The Passionate Shepherd to His Love* ("Ateşli Çobandan Sevgilisine") şiirleriyle bu türün de büyük bir ustası olduğunu kanıtladı.

Yazarlık yaşamı altı yılı geçmeyen Marlowe, Londra'daki yeraltı dünyası ile yakın ilişkiler kurduğu bu yıllarda kavgacılığı, tanrıtanımazlığı yüzünden sık sık mahkemelik oldu ve hapse atıldı. Sarayda kendisini tutan güçlü koruyucuları olduğu için hep kolaylıkla özgürlüğüne kavuşabildi. Ama sonunda arkadaşlarıyla gittiği Depthford'daki bir meyhanede hesap yüzünden çıkan bir tartışmada hafifçe yaraladığı Ingram Frizer'ın bir hançer darbesiyle yaşamını yitirdi.

Oyun dili

Marlowe'un, Elizabeth dönemi tiyatrosunun ilk büyük oyun yazarı sayılmasının nedeni uyaklı, ölçülü oyun diline karşı çıkıp daha özgür, daha esnek bir oyun dili yaratmasıdır. Rönesans insanının bilgi, zenginlik ve siyasal güç alanında Orta Çağ'ın koyduğu sınırları aşma tutkusunu simgeleyen Timurlenk, Doktor Faustus ve Barabas gibi oyun kahramanlarıyla özdeşlik kurması da Marlowe'un oyun diline yepyeni bir canlılık kazandırdı. Ancak kahramanlarına kendi kimliğinin karmaşıklığını yansıtan bu özdeşlik, daha önemsiz oyun kişilerinin gerçekliğini yansıtmada Marlowe'u büyük ölçüde engelledi.

Oyun kahramanları

Marlowe'un tragedya kahramanları genellikle soylu olmayan ailelerin çocuklarıdır. Bu oyun kişileri kendi hırs ve yetenekleriyle bir üstün insan durumuna gelirler. Marlowe üç oyununda insan gücünün sınırlarını ele alır. *Tamburlaine*'de oyun kahramanının tutkusu savaş yoluyla ülkeler fethetmektir. Timur'un sınırsız gücü ancak ölüm karşısında boyun eğer. *The Jew of Malta*'da, Machiavelli'den esinlenen yazar o çağın para ve mal düşkünlüğünü sergiler. *Doktor Faustus* ise Rönesans insanının bilgi edinme tutkusunu kilise yetkililerinin yasakladığı alanları da kapsayan boyutlarıyla yansıtır. Marlowe *II.Edward*'da büyük bir olasılıkla Shakespeare'in *Henry VI* adlı üçlemesinin etkisi altında kalmış, ancak bu oyununda kahramanının siyasal sorunlarından çok kişisel durumuyla ilgilenmiştir. Shakespeare'in de *Richard II* oyununu yazarken Marlowe'un bu oyunundan etkilendiği söylenebilir.

Marlowe, özellikle Timur, Barabas ve Doktor Faustus gibi Rönesans insanını simgeleyen oyun kişileriyle gününün yerleşmiş dinsel inançlarına ve toplumsal değerlerine karşı çıkmasıyla geleceğin yeni düşünsel bireşimlerini etkilemiştir.

Oyunları

- **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Dido, Queen of Carthage*, 1585, ("Kartaca Kraliçesi Dido"); *Tamburlaine I-II*, 1586-1587, ("Timurlenk I-II"); *The Jew of Malta*, 1589, ("Maltalı Yahudi"); *The Massacre at Paris*, 1590, ("Paris Kıyımı"); *Edward II*, 1591, (İkinci Edward, 1945); *The Tragedya of Doctor Faustus*, 1592, (Doktor Faustus, 1943). **Şiir:** *Hero and Leander*, 1598, ("Hero ile Leander"); *The Passionate Shepherd to His Love*, 1599, ("Ateşli Çobandan Sevgilisine").

- **KAYNAKLAR:** U.Ellis-Fermor, *Christopher Marlowe*, 1926; P.H.Kocher, *Christopher Marlowe*, 1946; H.Levin, *The Overreacher, a Study of Christopher Marlowe*, 1952.

- **BAKINIZ:** G.CHAPMAN, NASH, SHAKESPEARE.

MAROT, Clément
(1496-1544)

Fransız, şair. Latin şiirinin biçim ve imgelerini kullanarak kendinden sonra gelen Fransız şairleri üzerinde etkili olmuştur.

Fransa'da, Cahors'da doğdu, Eylül 1544'te İtalya'da, Torino'da öldü. Babası Jean Marot, kral I.François'nın saray şairi idi. Marot, 1514'te kralın kâtibi Nicolas de Neufville'in, daha sonra da kızkardeşi Margaret d'Angoulême'in hizmetine girdi. Amacı saray şairi olarak babasının yerini almaktı. 1526'da paskalyadan önce büyük oruç sırasında orucunu bozmakla ve Protestan olmakla suçlanıp tutuklandı. Bu deneyimini anlattığı uzun şiiri "L'enfer" ("Cehennem") adalet üzerine alegorik bir yergidir ve edebi değerinden çok, o dönemde dinden kaynaklanan siyasal baskıyı yansıtması açısından önemlidir. 1527'de bir tutuklunun kaçmasına yardım ettiği için ikinci kez tutuklandı. Mektup türünde yazdığı "Epître au roi pour le delivrer de prison" ("Hapisten Kurtarması İçin Krala Mektup") kral tarafından bağışlanmasını sağladı. 1532'de şiirlerini topladığı *L'adolescence clémentine* ("Clément'ın Erginliği") yayımlandığında ünü yaygınlaşmıştı. 1534'te belirli kentlere ve sarayın kapılarına Katolik ayinlerine karşı çıkan protestolar yapıştırılması olayına karıştığı için Navarra'ya kaçtı. Daha sonra İtalya'da Fransız Protestanları'nı koruyan Ferrara Düşesi Renée de France'ın yanına sığındı.Bir süre sonra I. François'nın tüm Protestanlar'ı bağışlaması üzerine yeniden saraydaki görevine döndü. 1542'de *Zebur* surelerini çevirdi ve *Trente pseaulmes de Dâvid* ("Hz. Davud'un Otuz Mezmuru") adlı kitapta topladı. Bu yapıtı ile de Katolikler'i kızdırdığı için İtalya'ya Torino'ya sürgüne yollandı ve orada öldü.

Marot önceleri Orta Çağ şiirinin etkisinde, çoğunluğu aşktan söz eden baladlar ve *rondo*'lar yazmıştır. Sonraları genelde kahramanlık öykülerini koşuk düzeninde anlatan şarkı *(chanson)* biçimini denemiştir. Bu şiirler, ince, duygulu dillerine karşın, yeterince lirik değildirler.

Marot bir yandan da İtalyan edebiyatından etkilenmiştir. Fransızca'da sone biçimini ilk olarak kullanan yazarlardan biridir. Ayrıca *eleji*'yi kırsal yaşamı anlatan *eglog*'u ve amacı iğnelemek olan kısa şiir türü *epigram*'ı Fransız edebiyatına sokmuştur. 16.yy'da Ronsard'ın da içinde bulunduğu küçük bir topluluk oluşturan Pléiade şairleri, Marot'nun tanıttığı bu biçimleri kullanarak Fransızca'da zengin bir koşuk dili yaratmaya çalışmışlardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *L'adolescence clémentine*, 1532, ("Clément'in Erginliği"); *La suite de l'adolescence clémentine*, 1533, ("Clément'ın Erginlik Sonrası"); *Les oeuvres*, 1538, ("Yapıtlar"); *Trente pseaulmes de Dâvid*, 1542, ("Hz. Davud'un Otuz Mezmuru").

MARQUET, Albert
(1875-1947)

Fransız, ressam. Fransız sahillerini şiirsel bir anlatımla işlediği tablolarıyla tanınmıştır.

27 Mart 1875'te Bordeaux'da doğdu, 14 Haziran 1947'de Paris'te öldü. 1890'da Paris'te École des Arts Decoratifs'e girdi. 1892'de, yaşamı boyunca dostluğunu sürdürdüğü Matisse'le tanıştı. 1895'te École des Beaux-Arts'a geçti. 1897'de G.Moreau'nun atölyesinde çalışmaya başladı. Burada Matisse, Charles Camoin (1879-1965) ve Henri Charles Manguin'in (1874-1949) oluşturduğu çevreye katıldı. 1900'de Matisse ile birlikte Grand Palais'nin dekorasyonu üstünde çalıştı. Matisse'in öncülüğünü ettiği Fovistler'e katıldı. 1912'de Fransa sahillerini dolaştı, 1913'te Matisse ve Camoin ile Fas'a gitti, 1920 ve 1930'larda pek çok gezi yaptı.

Temelde bir manzara ressamı olan Marquet, özellikle limanları, kumsalları ve rıhtımları işlemiştir. Sanat yaşamının başlarında Yeni İzlenimciler'in (Neo-Empresyonistler) katışıksız renk kullanımlarından etkilenmiş ve bu birikimini bir süre Fovizm doğrultusunda uygulamıştır. Ancak resmi yapmaya başladığında kullandığı canlı renkler, resim tamamlanırken giderek grileşmiştir. Öbür yandan, anlatımı renkle güçlendirme yerine,belirgin dışçizgilerle (kontur) kompozisyona bir düzen verme kaygısı onu kısa sürede Fovizm'den uzaklaştırmış ve dingin bir İzlenimcilik'e (Empresyonizm) yaklaştırmıştır. Yalınlık ve yumuşak gölgeler resimlerine şiirsel bir nitelik kazandırmıştır. Marquet, 1925'ten sonra daha çok suluboya resimler yapmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Fov Adlı Çıplak*, 1898, Güzel Sanatlar Müzesi, Bordeaux; *André Rouveyre'in Portresi*, 1904, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Matisse, Manguin'in Atölyesinde Modelden Resim Yaparken*, 1905, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Fécamp'da Kumsal*, 1906, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris.

• **KAYNAKLAR:** F.Jourdain, *Marquet*, 1959.

MARSHALL, Alfred
(1842-1924)

İngiliz, iktisatçı. İktisatta Neo-Klasik Okul'un oluşmasına en büyük katkıyı yapmıştır.

26 Temmuz 1842'de Londra'da doğdu, 13 Temmuz 1924'te Cambridge'de öldü. Cambridge Üniversitesi'ne bağlı St.John's College'da matematik öğrenimi gördü. Cambridge Üniversitesi'nde 1865'te matematik dalında 1868'de de ahlak bilimleri dalında öğretim üyeliğine atandı. 1877-1881 arasında Bristol' daki University College'ın yöneticiliğini yaptı. Bu yıllarda iktisat üzerinde çalışmaya başladı ve 1879'da eşiyle birlikte yazdığı *The Economics of Industry*'yi

("Sanayi İktisadı") yayımladı. 1883'te Oxford Üniversitesi'ne bağlı Balliol College'da politik iktisat dalında öğretim üyesi olan Marshall, 1885'te profesör olarak Cambridge Üniversitesi'ne döndü. 1891-1894 arasında Kraliyet Çalışma Komisyonu üyeliği yapan Marshall, 1908'de üniversitedeki görevinden emekliye ayrıldı.

Marshall'ın iktisadi kurama ilgi duymaya başladığı yıllarda, bir yanda kapitalist sistemin yoğun bir eleştirisine dayanan Marxist iktisat güçlenirken, diğer yanda, öznelci değer kuramına dayanan ve daha sonra iktisatta "marjinal devrim" olarak adlandırılan akım Avrupa'nın çeşitli akademik merkezlerinde yeni yeni filizleniyordu. 1870'lerde, marjinalizmin kurucuları olarak bilinen Jevons, Menger ve Walras, malların değerini marjinal faydanın belirlediğini ileri sürerek, değişim (mübadele) değerini fayda ile, yani kullanım değeri ile açıklamaya çalışmaktaydılar. "Marjinal devrim" yeni analitik araçlarla iktisadi kuramda yöntembilimsel bir dönüşüm getiriyor ve matematiksel yöntemlerin kullanımını yaygınlaştırıyordu. Marshall, 1890'da, esas olarak Marjinalist Okul'un temel kavramlarından yola çıkarak, ancak klasik iktisadın bu çerçeveyle uyum sağlayabilecek öğelerini de kullanarak, neo-klasik iktisat kuramının ilk sistemli sunuluşu olarak kabul edilen *The Principles of Economics*'i ("İktisadın İlkeleri") yayımladı.

Marshall piyasa fiyatını belirleyebilmek için talep kadar arza da önem verir; arz ve talep fonksiyonlarını inceler. Tüketicilerin tatminlerini, firmaların da kârlarını azamileştirmeye çalışacakları varsayımıyla, tüketicinin marjinal faydasının talebi, üretim maliyetinin de arzı belirlediğini ileri sürer. Piyasa fiyatı, arz ve talep eğrilerinin kesişmesiyle matematiksel olarak saptanmaktadır. Marshall, bireyin sahip olduğu para miktarı ve bu paranın satın alma gücü ve tüketici zevki veri iken, azalan marjinal fayda ilkesinden negatif eğimli bir talep eğrisi çıkarmakta ve bunların toplamından piyasa talep eğrisine ulaşmaktadır. Öte yandan arzı belirleyen gerçek maliyet kavramı da öznel bir nitelik taşımaktadır. Ona göre üretimin gerçek maliyeti, çalışmanın zahmeti (disutility) ile sermaye sahibinin tüketim tatminini ertelemekten dolayı katlandığı özveriden oluşur. Çalışmanın zahmetinin karşılığı ücret, tasarruf ederek tüketim tatminini erteleme özverisinin karşılığı ise faizdir.

Marshall tüketicilerin ve firmaların davranışlarının nedenlerini ve sonuçlarını irdeleyebilmek için, belirli bir piyasada fiyatın oluşumunu diğer piyasaların koşullarından soyutlayarak incelemiş ve kısmi dengeyle ilgilenmiştir. Böylece marjinal çözümlemede eksik kalan firma ve üretim kurumlarını tamamlamıştır. Marshall'ın kısmi denge modelinin önemli bir özelliği zaman unsurunu göz önüne almış olmasıdır. Günümüzde neo-klasik iktisatta kullanılan kısa-orta-uzun dönem ayrımının kökeni Marshall'a dayanmaktadır. Piyasa dengesi, arz edilen miktarın değiştirilemediği piyasa dönemi, arzın stoklar elverdiği ölçüde değiştirilebildiği kısa dönem ve üretim kapasitesinin değiştirilebildiği uzun dönem için, farklı etkenlerle ayrı ayrı belirlenmektedir. Marshall, uzun dönemde saptanan denge fiyatını normal fiyat olarak adlandırmaktadır. Tek başlarına arz ve talebi, dolayısıyla fiyatı etkileyemeyen sonsuz sayıdaki firma ve tüketici tam rekabet koşulları altında ve uzun vadede istikrarlı dengeyi sağlamaktadır. Böylece klasik iktisatçıların makro yaklaşımları bırakılmakta, marjinal faydasıyla tüketici, marjinal maliyeti ile firma, mikroekonominin çözümleme birimleri haline getirilmektedir.

İktisada "yoksulluğun nedenlerini anlamak ve nasıl ortadan kaldırılabileceğini araştırmak" için başladığını söyleyen Marshall, çalışmalarının sonunda "ekonomideki güçlerin servet dağılımını iyileştirici yönde çalıştıkları" yargısına ulaşmıştır. Marshall'a göre bölüşüm, emekten, topraktan ve sermayeden oluşan üretim faktörlerinin fiyatlanmasına bağlıdır. Bu anlamda, bölüşüm kuramı fiyat kuramının üretim faktörlerine uygulanmasından başka bir şey değildir. Üretim faktörlerinin marjinal üretkenlikleri onlara olan talebi, gerçek marjinal maliyetleri ise arzı belirleyecektir. Farklı dönemlerde dengenin nasıl oluşacağını inceleyen Marshall, faktör miktarlarının sabit olduğu kısa dönemlerde diğer faktörlerin de toprak rantına benzer gelir elde edebileceklerini ileri sürmüştür. Bu "rant benzeri" kavramı, Marshall'ın getirdiği yeniliklerden birisidir. Ancak, Marshall esas olarak talep kuramını üretmekte kullandığı marjinal fayda kuramından, refah ile ilgili önermeler çıkarmaktan kaçınmıştır.

Marshall üretim sürecinin çözümlenmesinde bir yanda üreticilerin üretim faktörlerini nasıl ve hangi oranda kullanacağı, öte yanda değişen piyasa koşullarına nasıl uyum gösterileceği sorunlarıyla ilgilenmiştir. Üretim ölçeği büyüdükçe birim maliyetlerin düşmesi anlamına gelen ölçek ekonomilerinin, tekelleşmeye yol açarak rekabetçi iktisadi sistemin varlığını tehlikeye düşüreceğini ve iktisatçıların kullandığı modelin geçerliliğini yitireceğini görmüş ama çözümlemesini aynı çerçeve içinde sürdürmüştür. 1920'lerde, İngiliz üniversitelerinde Marshall'ın mutlak egemenliği sürerken, ilkin P.Sraffa, ardından da J.Robinson tarafından artan, sabit ve azalan getiri yasaları söz konusu edilerek, tam rekabet koşulları varsayımının bırakılması gerektiği, piyasada egemen olan rekabet biçiminin eksik rekabet olduğu ileri sürülmüştür.

Piyasa fiyatı

Ölçek ekonomileri

1960'lara değin egemen iktisat öğretisi olma özelliğini koruyan Neo-Klasik Okul'un kuramsal bir bütün olarak çıkış kaynağı Marshall'dır. Marshall serbest piyasa ekonomisi ve serbest dış ticaret gibi konularda klasik iktisat geleneğine bağlı kalmış, ancak bu kuramın özünü oluşturan emek-değer kuramına seçenek olarak kendisinden önce formüle edilen öznelci marjinal fayda kuramını kullanmıştır. Neo-Klasik iktisat 20.yy'ın başlarında, İngiltere, Avusturya, İsveç ve ABD'de çeşitli iktisatçıların katkılarıyla üretim, sermaye ve bölüşüm kuramlarını içerecek biçimde geliştirilmiştir. 1960'lı yıllarda, Neo-Klasik kuram, içsel tutarlılığı, varsayımları ve yöntemi açısından ciddi eleştirilere konu olmuştur.

Kısmi denge

- **YAPITLAR** (başlıca): *The Economics of Industry* (M.P. Marshall ile), 1879, ("Sanayi İktisadı"); *The Principles of Economics*, 1890, ("İktisadın İlkeleri"); *Industry and Trade*, 1919, ("Sanayi ve Ticaret"); *Money Credit and Commerce*, 1923, ("Para Kredi ve Ticaret").

- **BAKINIZ:** JEVONS, KEYNES, C.MENGER, J.S.MILL, J.V.ROBINSON, SRAFFA, WALRAS.

MARSHALL, George
(1880-1959)

ABD'li asker ve devlet adamı. Marshall Planı'nın yaratıcısıdır.

George Catlett Marshall 31 Aralık 1880'de Pennsylvania Eyaleti'nin Uniontown kentinde doğdu, 16 Ekim 1959'da Washington'da öldü. Virginia Askeri Enstitüsü'nde öğrenimini tamamladıktan sonra teğmen rütbesi ile Amerikan ordusuna katıldı. 1902-1903 yıllarında Filipinler'de görev aldı. I. Dünya Savaşı sırasında Fransa'da I. Ordu harekât dairesi başkanlığı, savaş sonrasında ise general J.Pershing'in yaverliğini yaptı. 1924-1927 arasında Çin'de görevlendirilen Marshall, ABD'ye döndükten sonra Georgia Eyaleti'nde Fort Bennig Piyade Okulu'nda ders vermeye başladı.

1 Eylül 1939'da, II. Dünya Savaşı'nın başladığı gün, başkan Roosevelt tarafından ABD ordusu genelkurmay başkanlığına getirildi. II. Dünya Savaşı boyunca Amerikan savaş stratejisinin ve dış politikasının biçimlenmesinde etkili olan Marshall, danışmanlık göreviyle, başkan Franklin Roosevelt'in yanında, Kazablanka, Quebec, Tahran ve Yalta konferanslarına katıldı. 1945'te Roosevelt'in ölümünden sonra, yeni başkan Harry Truman'ın yönetimi altında da görevini sürdürerek Haziran 1945'te Potsdam Konferansı'nda yer aldı.

Kasım 1945'te genelkurmay başkanlığı görevinden istifa eden Marshall, Truman'ın özel temsilcisi olarak Çin'e gönderildi. Çin Komünist Partisi ve Milliyetçi bir parti olan Kuomintang arasında yaptığı arabuluculuk girişimleri bir sonuç vermeyince ABD'ye döndü. Ocak 1947'de dışişleri bakanlığına getirildi. Temmuz 1947'de, savaşın getirdiği yıkımdan Avrupa'nın kurtarılmasını amaçlayan ve kendi adıyla anılan planı komuoyuna açıkladı. 1947-1951 arasını kapsayan dört yıllık bir süre içinde 17 Avrupa ülkesine yardımı öngören Marshall Planı Nisan 1948'de yasalaştı. Marshall, başlangıçta bu planın kapsamına alınmamış olan Türkiye'ye yardım yapılmasında etkili oldu. İsrail'in bağımsız bir devlet olarak tanınması ve NATO'nun kurulması için çalıştı. Ocak 1949'da görevinden ayrılan Marshall, Eylül 1950'de savunma bakanlığına atandı. Kore Savaşı sırasında Birleşmiş Milletler gücüne komuta eden general MacArthur'un Yalu Irmağı'nı geçerek Çin Halk Cumhuriyeti'ni işgal etme isteklerine karşı çıkarak MacArthur'un bu görevden alınmasını istedi. Haziran 1951'de senatör McCarthy'nin vatana ihanet suçlamalarına hedef olan Marshall, Eylül 1951'de savunma bakanlığı görevinden ayrıldı.

Marshall Planı aracılığıyla Avrupa'nın iktisadi gelişimine katkıda bulunduğu gerekçesiyle 1953 Nobel Barış Ödülü'nü aldı.

• KAYNAKLAR: F.C.Pogue, *George C.Marshall*, 2 cilt, 1963-1967.

• BAKINIZ: MACARTHUR, McCARTHY, F.D.ROOSEVELT, TRUMAN.

MARSHALL, John
(1755-1835)

ABD'li hukukçu ve devlet adamı. ABD dördüncü başyargıcı olarak Yüksek Mahkeme'nin yetkilerinin belirlenmesinde ve anayasanın işlerlik kazanmasında etkili olmuştur.

24 Eylül 1755'te Virginia'da Germantown'da (bugün Midland) doğdu, 6 Temmuz 1835'te Philadelphia'da öldü. Westmoreland'de bulunan bir akademide kısa bir süre öğrenim gören Marshall, bilgisini babasından aldığı özel derslerle genişletti. 1775'te İngiliz sömürgeciliğine karşı Bağımsızlık Savaşı'nın başlatılması üzerine teğmen rütbesiyle savaşa katıldı. Savaş sırasında New Jersey, New York ve Pennsylvania'da George Washington'ın yanında görev yaptı. 1779'da birliğiyle birlikte Virginia'ya dönerek burada çeşitli askeri görevler aldı.1780'de William and Mary College'da George Wyhte'ın verdiği hukuk derslerini izleyen Marshall, baroya kabul edilerek 1781'de askerlik görevinin sona ermesinden sonra avukatlık yapmaya başladı. Avukatlık mesleğinde kısa zamanda yükselerek Richmond barosu başkanlığına getirildi ve 1782'de Virginia Temsilciler Meclisi'ne seçildi.

1787'de yeni anayasayı hazırlamak üzere Philadelphia'da toplanan Kurucu Meclis'e Virginia temsilcisi olarak katıldı. Anayasanın onaylanmasından sonra başkan olan G.Washington tarafından kendisine önerilen Virginia savcılığı görevini reddeden Marshall,1789'da yeniden Virginia Temsilciler Meclisi'ne seçildi.

Siyasi görüş ayrılıklarının belirginleşip Cumhuriyetçi ve Federalist partilerin ortaya çıkması üzerine güçlü merkezi bir hükümeti savunan Federalistler'in yanında yer aldı. 1797'de Fransız hükümetiyle ilişkileri güçlendirmekle görevli bir komisyonda görev alarak Fransa'ya gönderildi. Bu görevi sırasında bir rüşvet olayını ortaya çıkarması Marshall'a ülke çapında ün kazandırdı. 1799'da Richmond bölgesinden Federalist Parti'nin adayı olarak Temsilciler Meclisi'ne seçildi. 1800'de başkan J.Adams tarafından dışişleri bakanlığına getirilen Marshall, ertesi yıl Yüksek Mahkeme başyargıçlığına atandı ve bu görevi yaşamının sonuna dek sürdürdü.

Anayasanın henüz dokunulmamış yazılı bir belge niteliği taşıdığı bir dönemde başyargıç olan J.Marshall, kararlarıyla devletin hukuki yapısının biçimlenmesinde önemli bir rol oynadı. 1803'te Kongre'den geçen bir yasanın anayasaya aykırı olduğunu öne sürerek yasama erki üzerinde yargısal denetimin doğmasını sağladı. 1807'de vatana ihanetle ilgili bir davada kişisel hak ve özgürlüklerin daha kesin güvencelere bağlanması yönünde yürütme erkine önemli sınırlamalar getirdi. 1809'da federal mahkemelerin yorum yapma yetkisine sahip olduğu görüşünü kabul ettirdi. Çeşitli ticari davalarda devlet müdahalesini sınırlayan ve özel girişimin önünü açan kararlarıyla Amerikan kapitalizmine uygun bir hukuki temelin oluşmasını sağladı.

• YAPITLAR (başlıca): *Life of George Washington*, 1804-1807, ("George Washington'ın Yaşamı").

• KAYNAKLAR: A.J.Beveridge, *The Life of John Marshall*, 4 cilt, 1916-1919.

• BAKINIZ: JAY, JEFFERSON, G.WASHINGTON.

MARSHALL, John Hubert
(1876-1958)

İngiliz, arkeolog. Hindistan arkeolojisinin öncülerindendir.

19 Mart 1876'da Chester'da doğdu, 17 Ağustos 1958'de Guilford'da öldü. Dulwich College ve Cambridge Üniversitesi'ne bağlı King's College'da öğrenim gördü. 1898-1901 arasında Atina'da İngiliz Arkeoloji Okulu'nda çalıştı ve Girit kazılarına katıldı. 1902'de Hindistan Arkeoloji Araştırmaları ekibinin başkanlığına getirildi. Bu çalışmalarını 1934'te emekliye ayrılana değin sürdürdü.

Hindistan'ın tarihöncesi ve tarih dönemlerine ilişkin büyük kültürel birikimini araştırma görevi, oldukça geniş kapsamlıydı ve daha önce bu alanda sistemli bir girişim yoktu. Marshall, öncelikle yer üstü kalıntıların temizlenmesi ve onarımı ile işe girişti. Daha sonra, 1913'te, şimdiki Pakistan'da Ravalpindi yakınlarındaki eski Taksila kentinde kazılara başladı. Burada ilk kazılar 1863-1864 ve 1872-1873 yıllarında İngiliz asker ve araştırmacı Alexander Cunningham (1814-1893) tarafından yapılmıştı. Marshall bu kazılara yirmi yılı aşkın bir süre ayırdı ve İÖ 500-İS 500 arası bir dönemi kapsayan yerleşmede birçok saray, tapınak, manastır ve anıtı ortaya çıkardı. Hint, İran ve Yunan kültürlerinin birbiriyle kaynaştığı, ünlü Kral Yolu ve başka önemli kervan yollarının kesiştiği bir merkez olan Taksila'da ele geçen zengin buluntular, o dönem günlük yaşamının öğrenilmesini sağladı. Saray bölgesindeki kazılar 1944'te başka bir İngiliz arkeoloğu olan Mortimer Wheeler tarafından sürdürüldü.

1922'den sonra Marshall ekibi İndus Vadisi'nde Pencap ve Sind bölgelerinde önemli keşifler yaptı. Pencap'ta Harappa yerleşmesi ve Sind'de Mohenjo-Daro'da İÖ 3.binyıla tarihlenen ve İndus Vadisi uygarlığı olarak adlandırılan bir kültürü ortaya çıkardı. Hindistan arkeolojisinin bilinen en eski uygarlığının merkezi olan Mohenjo-Daro'da çok önemli anıtlar bulundu. Ayrıca geometrik planlı kentlerin ve burada yaşamış bir orta sınıfın varlığının saptanması da başka ilginç bulgulardandı. Bu kültürün genel çizgileri Marshall'ın 1931'de 3 cilt olarak yayımladığı *Mohenjo-Daro and Indus Civilization* ("Mohenjo-Daro ve İndus Uygarlığı") adlı yapıtıyla dünyaya tanıtıldı.

Marshall, Hindistan'da gerçekleştirdiği bu önemli kazılarının yanı sıra yaptığı onarım çalışmalarıyla da ünlendi. Bu onarımların en önemlisi Orta Hindistan'da ünlü Budist kenti Sançi'de İÖ 2.yy'a ait yapılar ve heykeller üzerinde yapılan onarımlardır. Buradaki deneyimlerinden yola çıkan Marshall, geniş kapsamlı bir eski yapıtlar yasası taslağı hazırladı. İngiliz egemenliğindeki ülkelerde yapılacak koruma, onarım ve kazı çalışmalarının koşullarını saptayan yasa, bu taslağı temel alarak hazırlandı.

Hizmetlerinden ötürü 1914'te Sir unvanı verilen Marshall, 1927'de King's College onur üyesi seçildi.

• YAPITLAR (başlıca): *Mohenjo-Daro and the Indus Civilization*, 3 cilt, 1931, ("Mohenjo-Daro ve İndus Uygarlığı"); *The Monuments of Sanchi*, 3 cilt, 1939, ("Sançi Anıtları"); *Taxila*, 3 cilt, 1951.

• KAYNAKLAR: M.Wheeler, "Sir John Hupert Marshall", *Dictionary of National Biography, 1951-1960*, 1960.

• BAKINIZ: WHEELER.

MARSHALL, Thurgood
(1908)

ABD'li hukukçu ve siyaset adamı. Devlet okullarında ırk ayrımının kaldırılması için çalışmıştır.

2 Temmuz 1908'de Maryland Eyaleti'nin Baltimore kentinde doğdu. Pennsylvania'daki Lincoln Üniversitesi'ni 1930'da bitirdikten sonra Washington'daki Howard Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi görmeye başladı. 1933'te öğrenimini tamamladıktan sonra Maryland barosuna kabul edildi. 1936'da zenci haklarını korumak için 1909'da kurulmuş olan NAACP'nin (National Association for the Advancement of Coloured People-Zencilerin İlerlemesi İçin Ulusal Birlik) Baltimore örgütünde çalışmaya başladı. 1938'de ise NAACP'nin New York'taki genel merkezinde görev alarak örgütün avukatlığını üstlendi.

1954'teki ünlü "Brown ile Topeka Eğitim Kurulu" davasını kazanarak, eğitimde "ayrı fakat eşit" ilkesinin anayasaya aykırı olduğunu kabul ettirdi. Böylece 60 yıldan beri zencilerle beyazların ayrı okullarda okutulmasının gerekçesi olan ilke yürürlükten kaldırıldı.

Marshall, 1961'de başkan Kennedy tarafından Yargıtay'a aday gösterildi ve 1962'de yargıç olarak oradaki görevine başladı. 1965'te, bu göreve getirilen ilk zenci olarak, ABD başsavcısı oldu. 1967'de ise başkan Johnson onu, ilk zenci üye olarak, Yüce Divan'a aday gösterdi. Senato'da bazı Güneyliler'in muhalefetine karşın üyeliği onaylandı.

Irkçılığa karşı yasal sınırlar içinde mücadele etmeyi savunan Marshall devlet okullarında zenci-beyaz ayrımının kaldırılmasını sağlayarak zencilerin yurttaşlık haklarının ilerlemesine önemli katkıda bulunmuştur.

• BAKINIZ: M.L.KING.

MARSILIO [Padovalı]
(1275 ? -1343 ?)

İtalyan siyaset kuramcısı. Kuvvetler ayrılığı ilkesine dayalı laik bir devleti savunan ilk Orta Çağ düşünürlerindendir.

Padova'da doğdu, Almanya'nın Münih kentinde öldü. Padova Üniversitesi'nde öğrenimini tamamladıktan sonra Fransa'ya giderek öğrenimini Paris Üniversitesi'nde sürdürdü. 1313'te Paris Üniversitesi rektörlüğüne atandı.

Paris'te çalışmalarını tanrıbilim üzerine yoğunlaştıran Marsilio papalığın devlet işlerine karışmasına ve tüm Hıristiyan devletleri üzerinde egemenlik iddia etmesine karşı çıktı. 1322'de papa XXII.Johannes'in Bavyera kralı seçilen IV.Ludwig'i tanımaması üzerine kralla papa arasında çıkan çatışmada kraldan yana bir tutum içine girdi. 1324'te tamamladığı *Defensor pacis* ("Barışın Savunucusu") adlı ünlü kitabında papalığı sert bir biçimde eleştirdi. 1327'de papa tarafından aforoz edilmesi üzerine Ludwig'in koruması altına girdi. Kral IV.Ludwig ile birlikte İtalya'ya giden Marsilio onun Roma halkı tarafından imparator ilan edilmesinden sonra Roma'da onun yardımcısı oldu. Daha sonraki yıllarda IV.Ludwig ile birlikte Almanya'ya döndü ve yaşamının sonuna dek kralın sarayında yaşadı.

Defensor pacis adlı incelemenin ilk kitabında devletin kökeninde tanrının varlığını savunan yerleşik Orta Çağ düşüncesine karşı çıkarak devletin iç barışı sağlamak amacıyla toplumsal bir sözleşme sonucu ortaya çıktığını savundu. Marsilio'ya göre devlet seçim yoluyla iş başına gelecek bir hükümdar tarafından yönetilmeliydi. Yetişkin erkek yurttaşlar tarafından seçilecek bir yasama organı hükümdarı seçmeli, denetlemeli ve yasaları çıkarmalıydı.

İncelemenin ikinci kitabı ise papalığın yetkisinin sınırlandırılması üzerineydi. Marsilio papalığın devlet işlerine karışmasının devletin temel işlevi olan iç barışı sağlamasını engellediğini ileri sürdü. Papalığın aforoz etme hakkına da karşı çıkarak dine karşı gelenleri cezalandırma hakkının da hükümdara ait olması gerektiğini savundu. Kilise ile ilgili tüm atamaları ve rahiplerin denetlenmesini yasama organı içinden seçilen bir konsey yapmalıydı.

Defensor pacis'in etkisi yazıldığı çağın ötesine taştı. 14.yy'da İngiltere'de Wycliffe ve 16.yy'da Almanya'da Luther, papa tarafından Marsilio'nun görüşlerini benimsemekle suçlandılar. Marsilio'nun yapıtı, İngiliz Kralı VIII.Henry'nin kilise ile çatışması sırasında Thomas Cromwell tarafından 1535'te İngilizce'ye çevirtildi. Adçılık'ın öncülerinden sayılan Marsilio evrensel bir devlet kuramının gelişmesine katkıda bulunmuş, din kurumlarında yenileşmenin kaçınılmazlığını vurgulamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Defensor pacis*, (ö.s.), 1522, ("Barışın Savunucusu"); *Defensor minor*, ("Küçük Savunucu").

- **BAKINIZ:** T.CROMWELL.

MARSTON, John
(1576-1634)

İngiliz şair ve oyun yazarı. Yapıtlarında dönemindeki duygusal değerler ve felsefi düşünceleri alaycı bir dille eleştirmesi büyük tepkiler uyandırmıştır.

Ekim 1576'da Coventry'de doğdu, Londra'da öldü. Oxford'ta hukuk öğrenimi gördü. 1594'te mezun olduktan sonra bir süre Middle Temple Enstitüsü'ne devam etti. Buradaki öğrenimini yarıda bırakarak şiir yazmaya başladı. Yazdığı felsefi yergi şiirleri, dönemin geçerli düşüncelerine uymadığı için büyük tepkilere neden oldu ve yasaklandı. Marston, bunun üzerine tiyatroya yöneldi. Ama *yazdığı ilk* komedilerde yaşam, aşk, tutku gibi konulara alışılmışın dışındaki alaycı yaklaşımı, dili ve üslubuyla edebiyat çevrelerinde tepki uyandırdı. Daha sonra bir dönem tragedyalar yazdı. Ancak bunlarda bile güldüren, alaycı bir ton vardı. İlk oyunlarını, dönemin ünlü oyun yazarı Ben Jonson'un beğenmemesi üzerine, Marston da ona eleştiriler yöneltti. Böylece aralarında amansız bir çatışma başladı. Ama daha sonra bu iki yazar barıştılar ve George Chapman'ın da katılmasıyla 1605'te *Eastward Ho!* ("Haydi Doğuya") adlı oyunu yazdılar. Bu oyunda kral I.James ile alay ettikleri savıyla üçü de 1608'de tutuklandı. Bir yıl sonra Marston aftan yararlandı, tiyatroyu bırakarak din eğitimi için Oxford'a geri döndü ve rahip oldu. Yaşamının bundan sonraki yirmi beş yılını rahiplik yaparak geçirdi. 1631'de emekli oldu ve Londra'ya yerleşti.

1603'te Children of Paul's topluluğu ve 1604'te de Globe Tiyatrosu tarafından oynanan *The Malcontent* ("Memnun Olmayan") Marston'un en ünlü yapıtıdır. Üç temasını acı bir alaycılıkla işleyen bu yapıt, dilinin eskiliğine karşın bugün bile tiyatro tarihinin önemli yapıtları arasında yer almaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Antonio and Mellida*, 1599, ("Antonio ve Melida"); *Antonio's Revenge*, 1599, ("Antonio'nun Öcü"); *The Dutch Courtesan*, 1603, ("Hollandalı Saray Yosması"); *The Malcontent*, 1604, ("Memnun Olmayan"); *Eastward Ho!* (G.Chapman ve B.Jonson ile), 1605, ("Haydi Doğuya"). **Şiir:** *The Metamorphosis of Pygmalion's Image*, 1598, ("Pygmalion İmgesinin Değişimi"); *The Scourge of Villainy*, 1598, ("Alçaklığın Cezası").

- **KAYNAKLAR:** A.Caputi, *John Marston, Satirist*, 1961.

MARTENS, Georg
(1756-1821)

Alman, hukukçu. Kendi adıyla anılan uluslararası antlaşmalar derlemesiyle tanınmıştır.

Georg Friedrich von Martens 22 Şubat 1756'da Hamburg'da doğdu, 21 Şubat 1821'de Münih'te öldü.

Göttingen, Regensburg ve Viyana üniversitelerinde öğrenim görerek 1783'te Göttingen Üniversitesi'nde hukuk profesörü oldu. 1808-1813 arasında Westfalya Krallığı için devlet danışmanlığı yapan Martens, 1814'te Hannover Prensi III. Georg'un özel danışmanı oldu. 1816'dan ölümüne dek Alman Konfederasyonu Meclisi (Bundestag) üyeliği yaptı.

Çalışmalarını devletler hukuku üzerinde yoğunlaştırarak 1791-1801 arasında 1761 sonrasındaki uluslararası antlaşmaları kapsayan *Recueil des traités* ("Antlaşmalar Derlemesi") adlı yedi ciltlik kitabını yayımladı. 1802-1808 arasında yeğeni Karl Martens'in katkısıyla bu diziye dört yeni cilt ekleyen Martens, kitaplarını uluslararası ilişkilerde geçerli dil olması nedeniyle Fransızca yazdı. Martens'in ölümünden sonra da yeni antlaşmaların eklenmesiyle sürdürülen ve Martens Derlemeleri olarak da tanınan bu dizi *Nouveau recueil général des traités* ("Yeni Genel Antlaşmalar Derlemesi") adıyla günümüze değin gelmiştir.

Martens, Bynkersoek tarafından başlatılıp J.J.Moser tarafından sürdürülen pozitivist devletler hukuku akımının temsilcilerindendir. Devletler hukukunun doğal hukukun soyut yasalarına değil akla ve sağduyuya dayandırılarak dönemin siyasal ve toplumsal gerçekliklerine uygun düzenlenmesinin gerekliliğini vurgulamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Précis du droit des gens modernes de l'Europe*, 1789, ("Çağdaş Avrupa Devletler Hukukunun Özeti"); *Recueil des traités*, 1791-1808, ("Antlaşmalar Derlemesi").

- **BAKINIZ:** BYNKERSOEK, MOSER.

MARTÍ, José
(1853-1895)

Kübalı şair. Ülkesinin ulusal kurtuluş savaşına öncülük etmiştir.

José Julían Martí y Pérez 28 Ocak 1853'te Havana'da doğdu, 19 Mayıs 1895'te Dos Rios'ta öldü. 1869'da İspanyol sömürgecilerine karşı olduğu için altı ay kürek cezasına çarptırıldı. 1871'de cezası sürgüne çevrilince Madrid'e gönderildi. Madrid ve Zaragoza üniversitelerinde hukuk, felsefe ve filoloji öğrenimi gördü. 1873'te yazdığı bir yazıda Küba'nın bağımsızlığını açıkça savundu. 1874'te Latin Amerika ülkelerini dolaştı, özellikle Meksika'da kalarak gazetecilik etti. Dört yıl sonra ülkesinde barış sağlanınca Küba'ya döndü. Aynı yıl bir kez daha tutuklanarak İspanya'ya sürüldü. 1880'de İspanya'dan Kuzey Amerika'ya geçti. Burada göçmen olarak yaşadı. 1882'de karısı Martí'yi orada bırakarak çocuğuyla Küba'ya döndü. Bu olay Martí'yi çok etkiledi. *Ismaelillo* adlı kitabında bu etkiyi dile getirir. Bundan sonra kendisini tümüyle çalışmalarına verdi. Yirmi yedi cilt tutan tüm yapıtlarını on beş yıl gibi bir sürede yazdı. 1892'de *Patria* (Vatan) gazetesini çıkarmaya başladı. Aynı yıl kurulan Küba Devrimci Partisi'nin önderliğine seçildi. 1895'te ulusal kurtuluş savaşına çağrı niteliğinde olan Monte Kristo Bildirisi, Martí'nin imzasıyla yayımlandı. Martí 1895'te general Maksimo Gomez'le birlikte gizlice Küba'ya girdi ve Antonio Maceo'nun başlattığı kurtuluş savaşına katıldı. Bu savaşta çarpışırken öldü.

Bolivar, Hidalgo gibi Latin Amerika'nın ulusal kahramanlarıyla birlikte anılan José Martí, daha on altı yaşındayken *Abdala* adlı manzum dramını yayımladı. Bu yapıtında özgürlük, yurtseverlik gibi temaların filizlendiği görülür. 1871'de İspanya'da sürgündeyken yazdığı "El presidio politica en Cuba" ("Küba'da Siyasal Zindanlar") adlı broşür, Küba'daki siyasal tutukluların içinde bulunduğu koşulları etkili bir üslupla anlatır. 1882'de yayımladığı ilk önemli yapıtı *Ismaelillo* yalnız Küba değil, tüm Latin Amerika şiirinde yeni bir olay olarak karşılandı. Ayrılık, özellikle oğlundan bir süre ayrı kalmanın verdiği acı, bu şiirlerin başlıca konusudur. Kısa kısa dizelerle yazılmış bu şiirlerde halk edebiyatı kaynağını çağdaş biçimde kullanma çabaları görülür. Jose Maria Heredia ve Rafael Mendive'nin etkileri de açıktır.

Kuzey Amerika'da kaldığı yıllarda Martí'yi etkileyen önemli olaylar Walt Whitman, Emerson, Longfellow, Mark Twain gibi yazarlarla tanışmasıdır. Martí bu tanışmanın etkisiyle Walt Whitman'ı Latin Amerika'da tanıtan yazılar yazmıştır. Martí'nin 1880'lerde bir araya getirdiği ve *Versos libres* ("Özgür Şiirler") adını verdiği şiirleri ancak 1913'te basılabilmiştir. Gerçekçi (realist) denilebilecek bir anlayıştaki bu şiirlerde, baskıcılara başkaldırı, toplumsal eleştiri ve kişisel konumlar, tutkularla birlikte örülmüştür. Martí bu kitabında şiirdeki tutumunu da belirterek "resmi kalıplar"a karşı "yaşamın bilge içgüdüsü"nü savunmuştur. 1895'te *Mahvolan Dostluk* adlı otobiyografik bir roman yazmış, aynı yıl *Edad de oro* (Altın Çağ) adlı bir de çocuk dergisi çıkarmıştır. 1891'de yayımladığı *Versos sencillos* ("Basit Şiirler") adlı kitabındaki açık, anlaşılır şiirlerinin çoğu türküleşmiş, Latin Amerika'da halkın ağzında dilden dile dolaşarak yaygınlaşmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Abdala*, 1869; *Ismaelillo*, 1882; (*"Mahvolan Dostluk"*), 1895; *Versos sencillos*, 1891, ("Basit Şiirler"); *Versos libres*, (ö.s.), 1913, ("Özgür Şiirler").

- **BAKINIZ:** MACEO.

MARTIN, Archer John Porter
(1910)

İngiliz, biyokimyacı. Biyokimyanın temel analiz yöntemlerinden biri olan ve pek çok alanda uygulanan kromatografi tekniklerini geliştirmiştir.

1 Mart 1910'da Londra'da doğdu. Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Peterhouse College'da kimya öğrenimi görerek 1932'de diplomasını, 1936'da doktora derecesini aldı. Daha doktora öncesi dönemden başlayarak, 1933-1938 arası aynı üniversitenin Besin Laboratuvarı'nda çalıştıktan sonra, yün ve ilaç sanayiine yönelik iki kuruluşta on yıl kadar kimyacı ve

araştırmacı olarak görev aldı. 1948'den 1952'ye değin gene Cambridge Üniversitesi'ndeki Medical Research Council'ın araştırma kadrosunda yer alan, 1952-1956 arası Londra'daki Ulusal Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nün Fiziksel Kimya Bölümü başkanlığını, 1956-1959 arası da kimya danışmanlığını üstlenen Martin, 1959'dan 1970'e değin Abbotsbury Laboratories Limited'in yöneticisi, 1970'ten 1973'e değin de Wellcome Araştırma Laboratuvarları'nın danışmanıydı. Aynı süre içinde öğretim görevini de birlikte yürüterek, 1965-1973 arası Eindhoven Teknik Üniversitesi'nde biyokimya profesörü, 1973-1978 arası Sussex Üniversitesi'nde konuk profesör, 1980'den sonra da İsviçre'deki Lozan Federal Politeknik Okulu'nda konuk kimya profesörü olarak ders verdi. 1950'de Royal Society üyeliğine seçilen Martin'in çalışmaları 1951'de İsveç Tıp Derneği'nin Berzelius altın madalyası, 1952'de Synge ile bölüştüğü Nobel Kimya Ödülü, 1960'ta Britanya İmparatorluğu nişanı (CBE) ve 1963'te Royal Society'nin Leverhulme madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

1941'de Martin, araştırmacı olarak çalıştığı yün şirketi adına yün proteinlerinin aminoasit bileşimini incelemeye başladığında, bilinen kimyasal analiz yöntemleri, uzun bir aminoasit zincirinden oluşan protein moleküllerini ayırıp her aminoasiti tanımlamaya elverişli değildi. İngiliz biyokimyacı Richard Laurence Millington Synge (doğ. 1914) ile birlikte çalışan Martin, 1900'lerin başında Rus kimyacı Tsvet'in bitki pigmentlerini ayırmak için uyguladığı kromatografi tekniğinden yararlanmayı düşündü. Ancak, hareketli bir sıvının içinden geçirilen kimyasal bir bileşikteki her maddenin yüze soğurulma (adsorpsiyon) oranının değişik olmasına dayanan bu ayırma tekniği, bitki pigmentleriyle karşılaştırılamayacak kadar karmaşık olan aminoasitlerde yeterince duyarlı sonuçlar vermediğinden, Martin ve Synge yöntemde bazı değişiklikler yaptılar. "Dağılma kromatografisi" denilen bu teknik için, birbirine karışmayan ve iki ayrı faz oluşturan, biri hareketli, öbürü durağan iki ayrı sıvı kullandılar. Durağan sıvı (su) için taşıyıcı görevini üstlenen, ince toz halindeki gözenekli bir katıyı (soğurma gücü yüksek silis jeli) bir cam tüpe doldurup, içinden ayrılacak aminoasit karışımını taşıyan hareketli sıvıyı (kloroform) geçirdiklerinde, karışımdaki maddelerin iki sıvıdaki çözünürlük derecesi farklı olduğundan, moleküller iki sıvı faz (çözücü) arasında dağılıyordu. Bir süre sonra, durağan sıvıyı taşıyan gözenekli katı ortamdaki silis jeli yerine filtre kâğıdı kullandılar. Ayrılacak aminoasit karışımı, su emdirilmiş ve dikey olarak asılmış bu kâğıt şeridin üst ucuna damlatılıp kurumaya bırakılıyor, kâğıdın alt ucu da özel bir çözücüye batırılıyordu. Bu çözücü, kılcallık nedeniyle kâğıt boyunca ilerleyip yükselirken karışımdaki aminoasitleri de birlikte sürüklüyor ve taşıdığı her aminoasiti çözünürlük derecesine bağlı olarak kâğıt üzerindeki ayrı bir noktada bırakıyordu. Sonradan bu kâğıt şerit özel renklendiricilerden geçirildiğinde, aminoasitlerin yeri kâğıt üzerinde ayrı ayrı saptanarak, karışımdaki aminoasit sayısı kolayca belirlenebiliyordu. Martin ve Synge'in 1944'te başarıyla uyguladıkları "kâğıt kromatografisi", aminoasit karışımlarının analizini olanaklı kıldığı ve çağdaş biyokimya araştırmalarına yeni bir boyut kazandırdığı gibi, kısa sürede bilimsel araştırmadan sanayi uygulamalarına dek çeşitli alanlarda yaygın olarak kullanılmaya başladı. Damıtma, süblimleştirme, kristalleştirme gibi eski ayırma tekniklerinden çok daha duyarlı ve çabuk sonuç veren, bu ucuz ve kolay yöntem günümüzde biyoloji, kimya ve tıp bilimlerinde büyük gelişmelere yol açan temel analiz yöntemlerinin başında gelir. Molekül ağırlıkları birbirine çok yakın olan, biyolojik kökenli kimyasal bileşikleri ayırmak için bu tekniği daha geliştirerek, kâğıt şeridi 90° döndürüp ikinci bir çözücü uygulayan ve böylece laboratuvarlara "iki boyutlu kâğıt kromatografisi"ni kazandıran Martin'in 1952'de tasarladığı "gaz kromatografisi" de, uçucu bileşiklerin, organik asit ve aminlerin ayrılmasında yeni olanaklar sağlayan en başarılı tekniklerden biridir.

• BAKINIZ: E.H.FISCHER, SANGER, TSVET, WILLSTAETTER.

MARTIN, Pierre Émile
(1824-1915)

Fransız metalurji mühendisi ve sanayici. Nitelikli çelik üretimini olanaklı kılan Siemens-Martin yönteminin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

18 Ağustos 1824'te Bourges'da doğdu, 23 Mayıs 1915'te Fourchambault'da öldü. Babasının Sireuil'deki demir çelik fırınında çok genç yaşlarda çelik üretim yöntemlerini öğrenen ve zamanının büyük bir bölümünü bu yöntemlerin geliştirilmesine ayıran Martin, 1856'dan sonra W.Siemens'in İngiltere'de kurduğu açık ocak fırınlarla ilgilenmeye başladı. 1864'te gerekli izni alarak kurduğu ve Siemens'inkine bazı yenilikler ekleyen açık ocak fırınında hurda çelik ve pik demirden yüksek nitelikli çelik üretmeyi başardı. 1867'de, kendi yöntemleriyle ürettiği çelik ürünleriyle Büyük Paris Sergisi'nde altın madalya kazanarak adını duyurdu. Martin'in patent almak için yaptığı başvurular, yeni bir yöntem geliştirmemiş olduğu savıyla geri çevrilirken, geliştirdiği fırının Bessemer dönüştürücülerinden üstün olduğu anlaşılmış ve kullanımı hızla yaygınlaşmıştı. Geliştirdiği yöntemler dünya çelik üretiminde en yaygın kullanılan yöntem olarak benimsenir ve pek çok çelik üreticisinin büyük servetler kazanmasını sağlarken, tüm parasını patent alabilmek için harcayan ve yoksulluğa itilen Martin'in katkısının büyüklüğü ancak seksen üç yaşına geldiğinde, 1907'de kabul edildi ve Fransız Dökümevleri Komitesi, Martin'e parasal yardımı amaçlayan uluslararası bir kampanya başlattı. Martin, ölümünden bir hafta önce de Londra'daki Demir ve Çelik Enstitüsü'nün Bessemer madalyasıyla ödüllendirildi.

Bessemer ve Kelly'nin birbirlerinden habersiz olarak 1850'lerde geliştirdikleri, hava üflemesiyle dökme demiri çeliğe dönüştürme yöntemi hızla yaygınlaşmış ve çelik üreticisi kuruluşların büyük bir bölümü, ergimiş demir filizindeki karbonun ve başka katışkıların yakım havasının oksijeniyle yakılmasını

sağlayan "Bessemer dönüştürücülerini" kullanmaya başlamıştı. Ne var ki, bu yöntemle yapılan üretim sırasında dönüştürme işlemi çok hızlı tepkimelerle gerçekleştiğinden istenilen nitelikte çeliğin elde edilmesi son derece güçtü. Öte yandan sanayide değerlendirilmeyi bekleyen hurda çeliği ergitebilmek için 1700°C'lik bir sıcaklığa ulaşmak ve bu sıcaklığı dönüştürme işlemlerinin sonuna değin korumak gerekiyordu. Siemens 1856'da, yakım havasını önceden ısıtarak ergitme alevini yoğunlaştırmayı amaçlayan ve yakım havasının ısıtılmasında fırındaki artık sıcak gazların kullanılmasına dayanan "yenileme" (rejenerasyon) yöntemini geliştirerek bu güçlüklerin yenilmesinde önemli bir adım atmıştı. Ancak, hava dolanımını sağlayan boru düzeninin yetersizliği ve katı yakıt kullanımı gibi nedenler Siemens'in açık ocak fırınlarında da istenilen verim düzeyine ulaşılmasını engelliyordu.

Martin, 1864'te kurduğu fırının iki yanına içleri 1200°C'ye dayanıklı ve soğurduğu ısıyı uzun süre koruyabilen silisli tuğlalarla örülü birer ısıtma ocağı yerleştirerek, bugün Siemens-Martin işlemi olarak tanınan yöntemi uygulamaya başladı. Bu yöntem temelde, gaz yakıtla ısıtılan fırında açığa çıkan artık sıcak gazlar yardımıyla sıcaklıkları yükseltilen ısıtma ocaklarının birinde yakıt gazının, birinde de yakım havasının ısıtılmasına dayanıyordu. Isınan yakıt gazı ve yakım havası fırında kullanıma alındığında, soğuyan ocaklar fırındaki artık sıcak gazlarla yeniden ısıtılıyor, "yenileme" işlemi, fırındaki hurda ve pikin ergimesi ve dönüştürülmesi bitene dek sürdürülüyordu.

Yakım havasındaki oksijenle birlikte yakıt gazı, fırının içinde oksitleyici bir atmosfer yaratıyor, fazla oksijen ile fırın gazlarındaki karbondioksit, metali ve katışkı maddelerini oksitleyerek demirli cüruflar oluşturuyordu. Siemens, oksitlenmeyi hızlandırmak ve fazla karbonu cürufa çıkartabilmek için ergimiş metale bir miktar demir filizi atıyordu. Martin ise bu işlem için seyreltikleştirme yöntemini kullandı ve eriyik metale kattığı belirli miktardaki hurda çelik ile istenilen karbon oranını elde etmeyi başardı. Katışkı maddeleri oksitlenerek cürufa çıkartıldıktan ya da gaz haline dönüştürülerek yok edildikten sonra da, istenilen kimyasal bileşim için gerekli alaşım maddeleri ve indirgeyiciler eklenerek çok düşük azot ve cüruf katışkıları içeren, yüksek kalitede çelik elde edilebiliyordu.

Her türlü demir filizi ve hurda çelikten yüksek kalitede çelik elde edilmesini olanaklı kılan açık ocak fırınlar hızla yaygınlaşarak Bessemer dönüştürücülerinin yerini almıştı. 19.yy sonlarında açık ocak fırınlara oranla daha nitelikli çelik üretilmesini sağlayan bazik oksijen fırınlarının ve elektrikli ark ocaklarının geliştirilmesi bile, Siemens-Martin yönteminin yaygınlaşmasını engelleyememiş, 20. yy ortalarına dek dünya çelik üretiminin büyük bir bölümü bu yöntemle elde edilmiştir.

• BAKINIZ: BESSEMER, W. KELLY, SIEMENS.

MARTIN, Rudolf
(1864-1925)

Alman, antropolog. Fiziksel antropolojiye yaptığı katkılarla tanınmıştır.

1 Temmuz 1864'te Zürich'te doğdu, 11 Temmuz 1925'te Münih'te öldü. Freiburg Üniversitesi'nde doğabilimleri ve felsefe öğrenimi gördü. Zürich Üniversitesi'nde antropoloji doçenti oldu, aynı üniversitede 1899-1911 arasında profesör olarak ders verdi. 1917'de Münih'e geçti ve hocası Leopold von Ranke' nin yerini aldı.

Kafatasının içgüdü ve yeteneklerle olan ilgisini inceleyen kraniyoloji, insan bedeni ve kafatası ölçümlerine dayanan antropometri gibi fiziksel antropolojiye bağlı bilim kollarının yöntemleri ve önermeleri üzerine çalışmalar yapan Martin, bu konudaki çeşitli görüşleri *Lehrbuch der Anthropologie in systematischer Darstellung mit besonderer Berüchsichtigung der anthropologischen Methoden* ("Antropolojinin Sistematik Ele Alınışı ve Antropolojik Yöntemler Üzerine Ders Kitabı") adlı kitabında ele aldı. Fiziksel antropolojide bugün de geçerli olan bazı yöntemler önerdi. Bu bilim dallarında standart bir ölçme yöntemi geliştirerek, çeşitli araştırmaların dağınık sonuçlarını eleştirel bir yaklaşımla bir araya getirdi. Beden ve kafatası ölçümleri için geliştirdiği aletler ve göz rengi tabloları antropologlarca yaygın olarak kullanıldı.

Die Inlandstamme der malayischen Halbinsel ("Malaya Yarımadası'nda Kabileler") adlı yapıtında yerlilerin ırksal kökenlerini araştırdı; bunların Vedda ve Negrito ırklarından gelmekte olduklarını ileri sürdü. Yaşamının son yıllarında okul çocuklarının beden ölçümleriyle ilgili başarılı çalışmalar yaptı. Martin, Almanya'daki tanımlama ve karşılaştırma yöntemlerine dayalı klasik antropolojinin son yetkin temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Yapıtlarının yeni baskıları fiziksel antropolojinin temel yapıtlarından sayılmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Lehrbuch der Anthropologie in systematischer Darstellung mit besonderer Berüchsichtigung der anthropologischen Methoden*, 1914, ("Antropolojinin Sistematik Ele Alınışı ve Antropolojik Yöntemler Üzerine Ders Kitabı"); *Die Inlandstamme der malayischen Halbinsel*, 1905, ("Malaya Yarımadasında Kabileler"); *Anthropometrie*, 1925, ("Antropometre").

MARTIN, Thomas
(1813-1884)

Fransız, filozof. Doğa felsefesiyle dinlerin uzlaşamayacağı görüşünü savunmuştur.

Thomas Henri Martin 4 Şubat 1813'te Belléme' de doğdu, 9 Şubat 1884'te Renne'de öldü. École Normale Superieure'de öğrenim gördü. 1838'de edebiyat doktoru sanını kazandıktan sonra Renne Edebiyat Fakültesi'nde eski edebiyat profesörü olarak

görevlendirildi. Bu kurumda 1880'e değin, profesörlük yanında, yönetim işlerinde de çalıştı.

Martin'in felsefeye karşı ilgisi Platon'un yapıtlarını okumakla başladı. Özellikle Platon'un *Timaios* adlı yapıtı üzerindeki incelemesiyle ün kazandı. Felsefenin, çağlar boyunca, geçirdiği gelişim aşamalarını, değişik öğretiler arasındaki tartışmaları bir dizge bütünlüğü içinde sergilemeye çalışırken kendi kişisel görüşlerini de açıkladı. Ona göre tektanrıcı dinlerle doğa felsefesini uzlaştırma olanağı yoktur. Us ilkelerine ve deney verilerine dayanan doğa felsefesi, yalnız inançtan kaynaklanan dinlerle bağdaşamaz. Martin'nin yapıtları, felsefe tarihi bakımından, önemli birer kaynak niteliğindedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Etudes sur le Timee de Platon*, 1841, ("Platon'un Timaios'u Üstüne İncelemeler"); *La philosophie spiritualiste de la nature*, 1849, ("Doğanın Tinsel Felsefesi"); *Les hypothéses astronomiques des plus anciens philosophes de la Gréce*, 1878, ("Eski Yunan Filozoflarının Gökbilimle İlgili Varsayımları").

• BAKINIZ: PLATON.

MARTIN DU GARD, Roger
(1881-1958)

Fransız romancı ve oyun yazarı. Yaşadığı dönemin toplumsal çalkantılarını yapıtlarında tüm boyutlarıyla yansıtmıştır.

23 Mart 1881'de Neuilly-sur-Seine'de doğdu, 22 Ağustos 1958'de Bellême'de öldü. Öğrenimine 1892'de bir Katolik okulu olan École Fénelon'da başladı. Ailesinde hukukçuluğun bir gelenek olmasına karşın, Sorbonne Üniversitesi'nde edebiyat okudu. Daha sonra aynı üniversitenin içinde bulunan École des Chartes'da tarih öğrenimi gördü. 1905'te arşivcilik ve eski yazı bilimi dallarında diploma aldı. Vieux Colombier tiyatrosunda yazar ve yönetmen Jacques Copeau ile çalışmaya başladı. I.Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine cepheye gitti. Savaş bitince bir süre yine aynı tiyatroda çalıştıktan sonra inzivaya çekildi ve kendini tümüyle yazarlık uğraşına verdi. 1937'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

Martin du Gard 19.yy'ın geleneksel roman yapısını benimsemişti. Yapıtlarında bu tür romanın psikolojik ve doğalcı özelliğini korudu. 1908'de, yazar olmak isteyen, ancak yetenekleri tutkusu kadar çok olmayan bir gencin yaşamını anlattığı ilk romanı *Devenir!* ("Olmak") yayımlandı. Ancak asıl ününü 1913'te çıkan *Jean Barois* adlı romanı ile sağladı. Bu yapıtında dinsel inançla bilimsel kuşkuculuk arasında bocalayan bir bilim adamının arayış içinde geçirdiği evreleri anlattı. Bu kahramanının kişiliğinde, bir bakıma kendi kuşağından birçok aydının da bunalımlarını ve çelişkilerini yansıttı. Ayrıca o dönemde güncel olan Dreyfus olayının Fransız kamuoyundaki etkisini de bu romanda dile getirdi. 1922'de sekiz bölümlük on ciltten oluşan geniş hacimli romanı *Les Thibault*'ya ("Thibault'lar") başladı. Ancak 1940'ta tamamlayabildiği bu yapıtını nehir roman (romanfleuve) türünde yazdı. Bir kişinin ya da bir ailenin belirli bir zaman içindeki yaşamını art arda birçok ciltte anlatan nehir romanlardan ayrı olarak, bu türü destansı bir boyuta ulaştırdı. Yalnızca Thibault ailesinin değil, tüm burjuva sınıfının savaş sırasında uğradığı çöküntüyü, yaşadığı çelişkileri gerçekçi ayrıntılarla verdi. İnsan ilişkilerini, tüm karmaşıklığı içinde, sabırla inceledi.

Martin du Gard cinselliğin yaşamdaki etkisini de açıkça yansıtmaktan kaçınmamıştır. 1941'de başlayıp yaşamının son on sekiz yılında yazmayı sürdürdüğü ancak tamamlayamadığı bir başka büyük romanı "Le journal du colonel Maumort" ("Albay Maumort'un Günlüğü") ile mektupları ve güncesi kendi istemediği için ölümünden sonra da yayımlanmamıştır. *Les Thibault* adlı yapıtının ilk iki cildi 1982'de *Gri Defter* ve *Yetiştirme Yurdu* adı altında Türkçe'ye çevrilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): **Roman:** *Devenir!*, 1908, ("Olmak"); *Jean Barois*, 1913, (Jean Barois, 1963); *Les Thibault*, 1922-1940, ("Thibault'lar"). **Oyun:** *Le testament du Père Leleu*, 1913, ("Leleu Baba'nın Vasiyetnamesi"); *La Gonfle*, 1928; *Un taciturne*, 1931, ("Sessiz Bir Adam"); *Vieille France*, 1933, (Postacı). **Çeşitli:** *Notes sur André Gide*, 1951, ("André Gide Üzerine Notlar"); *Souvenirs autobiographiques et littéraires*, 1955, ("Yaşamıma ve Edebiyata İlişkin Anılar").

MARTINET, André
(1908)

Fransız, dilbilimci. Yapısal dilbilim çizgisinde gelişen İşlevsel Dilbilim Okulu'nun en önemli kuramcılarındandır.

Fransa'nın Savoie bölgesinde doğdu. Çocukluğunu geçirdiği yörede çeşitli ağızların konuşulması iki dilliliğin daha o zamandan ilgisini çekmesine neden oldu. Sorbonne Üniversitesi'ne giderek İngilizce Bölümü'nü bitirdi. 1937'de doktorasını verdi. Aynı yıl Kopenhag'da, Germen dillerinde ünsüz ikilenmesi üzerine bir çalışma olan ilk kitabı *La gémination consonantique d'origine expressive dans les langues germaniques*'i ("Germen Dillerinde Anlatımsal Kökenli Ünsüz İkilenmesi") yayımladı. 1938'de École Pratique des Hautes Études'de dilbilim dersleri vermeye, sesbilim (fonoloji) incelemeleri yapmaya başladı. II.Dünya Savaşı'nda tutsak oldu. Bulunduğu kamptaki Fransız tutsakların konuşmalarını inceledi ve bu çalışmasını 1945'te *La prononciation du français contemporain* ("Çağdaş Fransızca'nın Telaffuzu") adıyla yayımladı. 1946'da ABD'ye gitti. New York'ta *Word* adlı derginin çıkartılmasında önemli rol oynadı ve bu dergiyi 1960'a değin yönetti. 1947'de New York'taki Columbia Üniversitesi'nin Dilbilim Bölümü başkanlığına getirildi. 1949'da sesbilime işlevsel bir açıdan yaklaştığı *Phonology as Functional Phonetics*'i ("İşlevsel Sesbilgisi Olarak Sesbilim") yayımladı.

Martinet, Amerika'da bulunduğu sürede yapısal-

cı dilbilimin gelişmesini yakından izledi. 1955'te Paris'e döndü, yeniden École Pratique des Hautes Études'de derslerine başladı. Aynı yıl artsüremli (diakronik) sesbilim görüşlerine yer verdiği ve en önemli kuramsal yapıtlarından biri olan *Économie des changements phonétiques*'i ("Sesbilgisel Değişikliklerde Tutumluluk") çıkardı. 1962'de yayımlanan *A Functional View of Language*'de ("Dilin İşlevsel Bir Görünümü") dile işlevsel yaklaşımın uygulanmasını anlattı. 1965'te birlikte çalıştığı arkadaşlarıyla *La Linguistique* adlı bir dergi çıkardı. Bu dergi 1977'de, Martinet'nin öncülüğünü yaptığı İşlevsel Dilbilim Okulu'nu tanıtmak ve yaymak amacıyla Paris'te kurulan ve Martinet'nin onursal başkanı bulunduğu SILF'in (Société Internationale de Linguistique Fonctionelle - Uluslararası İşlevsel Dilbilim Derneği) resmi yayın organı oldu. Martinet 1980'de Türkiye'ye geldi ve İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Yabancı Diller Yüksek Okulu'nda (bugün Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Eğitim Bölümü) ve Ankara'da Türk Dil Kurumu'nda işlevsel dilbilim üzerine konuşmalar yaptı.

Martinet, Prag Dilbilim Okulu'nun çalışmalarını yakından izlemiştir. 1932-1938 arasında bu okulun kurucularından N.Trubetzkoy ile ilişkilerini geliştirmiştir. Prag Dilbilim Okulu'nun görüşlerinden etkilenmiş, özellikle Trubetzkoy'un sesbilimde ortaya attığı işlevsel anlayışı benimsemiş ve bunu bir dilbilim çözümleme yöntemi olarak geliştirmiştir. Ona göre doğal dillerin konuşuldukları topluluklar içindeki temel işlevi, bildirişimi sağlamaktır. Bir dilin yapısını incelemek ise dil sistemi içindeki öğeleri ve bu öğelerin birbirleriyle olan bağıntılarını, bildirişimdeki işlevleri açısından saptamakla olabilir. Martinet dillerin çift eklemli özelliğe sahip olduğunu vurgular. Birinci eklemlemede dil en küçük anlambirimlerine (monem) bölünür. İkinci eklemlemede bu anlambirimlerini oluşturan sesbirimleri (fonem) vardır. Böylelikle, insanlar sınırlı sesbirimleri ve anlambirimleri ile sınırsız bildirişimler gönderebilirler. İşlevsel dilbilimdeki çalışmalarını önce sesbirimler düzleminde yürüten Martinet, 1956'dan sonra anlambirimler düzlemine de geçerek sözdizimi (sentaks) araştırmalarına başlamıştır.

Martinet'ye göre diller birbirinden ayrıdır ve her dilin kendine özgü bir yapısı vardır. Her dil dış dünyayı kendine göre ifade eder. Böylelikle Martinet, temelde dillerin özdeş olduğu görüşünü savunan üretici-dönüşümsel dilbilgisi kuramına karşı çıkar. ABD'li dilbilimci Chomsky'nin geliştirdiği bu dilbilim kuramını önsel (a priori) olmakla ve biçimsellikle suçlar. Dil incelemelerinin mantık kalıplarına uydurulma tasası taşımaması, somut gözleme ve deneye dayalı olması gerektiğini söyler.

Martinet işlevsel dilbilim görüşünü artsüremli dilbilime de uygulamış, dillerdeki ses değişmelerini sesbilimsel karşıtlıkların işlevsel ağırlıklarına bağlamıştır. İşlevsel ağırlığı az olan bir sesbilimsel karşıtlık zamanla yok olacaktır. Buna karşılık, işlevsel ağırlığı fazla olan sesbilimsel karşıtlıkların ise yok olmaları beklenemez. Ancak Martinet'nin ses değişmelerine getirdiği bu işlevsel açıklamaya uymayan birçok somut örnek bulunmuş ve onun bu görüşü bir anlamda geçerliliğini yitirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *La gémination consonantique d'origine expressive dans les langues germaniques* 1937, ("Germen Dillerinde Anlatımsal Kökenli Ünsüz İkilenmesi"); *La prononciation du français contemporain*, 1945, ("Çağdaş Fransızca'nın Telaffuzu"); *Initiation pratique à l'anglais*, 1947, ("İngilizce'ye Pratik Giriş"); *Phonology as Functional Phonetics*, 1949, ("İşlevsel Sesbilgisi Olarak Sesbilim"); *Economic des changements phonétiques*, 1955, ("Sesbilgisel Değişikliklerde Tutumluluk"); *Élements de linguistique générale*, 1960, ("Genel Dilbilim Öğeleri"); *La linguistique synchronique*, 1965, ("Eşsüremli Dilbilim") *Le Français sans Fard*, 1969, ("Yapmacıksız Fransızca"); *Initiation pratique à l'allemand*, 1967, ("Almanca'ya Pratik Giriş"); *Studies in Functional Syntax*, 1975, ("İşlevsel Sözdizim İncelemeleri").

• **BAKINIZ:** CHOMSKY, TRUBETZKOY.

MARTINEZ SIERRA, Gregorio
(1881-1947)

İspanyol tiyatro yazarı ve yönetmeni. 20. yy'da İspanyol tiyatrosunun canlandırılmasına katkısı olmuştur.

İşlevsel anlayış

6 Mayıs 1881'de Madrid'te doğdu, 1 Ekim 1947'de aynı kentte öldü. Edebiyata şiirler, kısa öyküler yazarak başladı. İlk şiir kitabı yayımlandığında daha on yedi yaşındaydı. Oyun yazarlığına geçişi 1905'te yazdığı *Teatro de ensueño* ("Düş Tiyatrosu") ile gerçekleşti. 1911'de, öksüzler evine bırakılmış bir bebeği anlatan duygusal oyunu *Canción de cuna* ("Beşik Şarkısı") ile adını İspanya dışında da duyurdu. Oyunlarında, bir yazar olan karısı María de la O Lajárraga'nın büyük katkısı vardır. Bu nedenle genellikle güldürü türündeki bu yapıtlarda kadınsı bir duyarlığı yansıtan derinlemesine gözlemler yer alır.

1915'te *El reino de Dios* ("Tanrı'nın Gücü") adlı oyunu ile başarısını pekiştiren Martínez Sierra, yazarlığının yanı sıra Shakespeare ve Maeterlinck başta olmak üzere birçok yazardan İspanyolca'ya çeviriler de yaptı. Oyunlarını çevirdiği Bernard Shaw'un İspanya'da tanınmasını sağladı. Bu arada bazı edebiyat dergilerinin çıkarılmasına katkısı oldu. 1917'de Madrid'teki Eslava Tiyatrosu'nun yöneticiliğine getirildi. 1928'e değin bu görevi yürüttü. Şiir ve düzyazılarında yenilikçiliği benimsediyse de, asıl ününü töre komedyası türünde yazdığı oyunlarla sağladı. Yalın bir olay örgüsü içinde, şiirsel bir üslupla yazılmış bu oyunlarda, duygusallığa kaçmadan, güzel bir dünya sundu. Çoğunluğu kadın olan insancıl ve inandırıcı kişiler yarattı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Teatro de ensueño*, 1905, ("Düş Tiyatrosu"); *El ama de la casa*, 1910, ("Ev Kadını"); *Canción de cuna*, 1911, ("Beşik Şarkısı"); *El reino de Rios*, 1915, ("Tanrı'nın Gücü"); *Sueño de une noche de agosto*, 1918, ("Bir Ağustos Gecesi Düşü"); *Don Juan de España*, 1921, *Triángulo*, 1930, ("Üçgen").

MARTINI, Jacob
(1570-1649)

Alman, filozof. Aristoteles'in Gezimcilik'ini savunmakla ilgi çekmiş, Skolastik düşüncenin ondan kaynaklandığını ileri sürmüştür.

Langentein'da doğdu, 30 Mayıs 1649'da Wittemberg'te öldü. Doğduğu kentin üniversitesinde filozof Melanchthon'un öğrencisi olarak felsefe ve tanrıbilim okudu. 1591'de, gene bu üniversitede, öğretim üyesi olarak görevlendirildi. 1602'de kendisine karşı Cizvitler'in baskısı sonucu, Langentein'dan ayrılarak Wittemberg'e gitti. 1623'e değin kaldığı bu kentte en önemli yapıtlarını yazdı.

Martini'nin felsefe tarihindeki önemi Aristoteles felsefesine getirdiği yeni yorumlar ve onunla Skolastik düşünce arasındaki bağlantıyı sergilemesindedir. Ona göre dış nesnelerin algılanışı türler ve cinslerle ilgili varsayımlara bağlıdır. Bu nedenle tinsel ve soyut varlıklar birer tasarım olmaktan öteye geçemez. Anlıkta bulunan bütün tinsel varlıklar, daha önceden ortaya konmuş tasarımların birikimidir. Ona göre mantık, gramer ve mekanik felsefeyi ilgilendirmez.

Martini'nin yapıtları Skolastik düşüncenin öğrenilmesinde önemli birer kaynak niteliğindedir. Onun görüşleri uzun süre eleştirilmiş, ancak etkisi azalmamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Miscellanearum disputationum libri quattuor*, 1613, ("Dördüncü Kitap Konusunda Karışık Konuşmalar"); *Exercitationum metaphysicorum libri duo*, 1613, ("İkinci Kitap Konusunda Metafizik Araştırmalar").

MARTOV, L.
(1873-1923)

Rus siyaset adamı. Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Menşevik kanadının başlıca önderlerindendir.

24 Aralık 1873'te Constantinapolis'te (İstanbul) doğdu, 4 Nisan 1923'te Berlin'de öldü. Asıl Adı Yuli Osipoviç Zeberbaum'dur. Yahudi bir ailenin oğluydu. 1891'de girdiği St.Petersburg Üniversitesi'nde devrimci eylemlere katıldı. 1893-1895 arasında Vilna'ya sürüldü; orada Yahudi işçi hareketini örgütlemeye çalıştı ve Yahudi işçilerin diğer işçilerden ayrı örgütlenmesi gerektiğini savundu. 1895'te St.Petersburg'a döndükten sonra Lenin'le birlikte İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği adlı örgütü kurdu. Bu nedenle Lenin'le birlikte, yeniden Sibirya'ya sürüldü. Sosyal demokrat Yahudiler'in Bund (Birlik) adlı örgütlenmesine katıldı ve bu grupla birlikte, 1898'de kurulan RSDİP'ye (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi) girdi. Sürgünden sonra ülke dışına çıkarak, 1900'de Plehanov ve Lenin ile birlikte *İskra* (Kıvılcım) adlı gazeteyi çıkarmaya başladı.

Martov'un *İskra*'da Lenin'le işbirliği, partinin 1903'teki II.Kongre'sine değin sürdü. Lenin ve yandaşı Bolşevikler'in savundukları görüşlere karşı Martov'un önderliğindeki Menşevikler, Çarlık Rusyası gibi geri bir ülkede "liberal burjuvazi"yle ittifak yapılması ve temel olarak diğer partilerin anayasal bir yönetim kurulması için yürüttükleri çabaların desteklenmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Martov'a göre, sosyalist mücadele ancak kapitalist dönüşümler gerçekleştikten sonra verilebilirdi. 1905 Devrimi'nin başarısızlığa uğramasından sonra, Menşevikler'in bir kanadı partinin yeraltı örgütlerinin varlığını gereksiz, hatta zararlı görmeye başladığında, Martov bu görüşü desteklemedi.

1905 Devrimi'nde sosyalist bir gazeteci olarak etkin çabalar gösteren Martov, 1906-1907 yıllarında toplanan I. ve II.Duma'larda (Meclis) sosyal demokrat temsilciler arasında yer aldı. I.Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Avrupa'daki sosyal demokrat partilerin çoğunun kendi ulusal çıkarlarını düşünerek savaşı destekleme politikalarına karşı çıkan Martov, Zimmerwald ve Kienthal uluslararası sosyalist kongrelerinde "zafersiz barış" tezini savundu.

1917 Şubat Devrimi'nden sonra Rusya'ya dönen Martov, Menşevik çoğunluğunun "devrimci savunmacılık" görüşüyle savaşın sürdürülmesinden yana olmasına karşı çıktı. Bolşevikler'in de yer alacakları bir "sosyalist koalisyon" düşüncesini savundu. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra, Menşevik Partisi'nin başkanlığına seçildi. Bolşevikler'e karşı çıkmakla birlikte onlara karşı silahlı mücadele yürütülmesi önerilerini benimsemeyerek 1920'de bir grup Menşevik'le birlikte yurt dışına çıktı. Berlin'e yerleşerek, orada ölümüne değin *Sotcialistçeski Vestnik* (Sosyalist Haberci) adlı dergide yayımladığı yazılarla Bolşevik hükümete karşı muhalefetini sürdürdü. Bu arada, 1921-1923 yıllarında etkinlik gösteren Viyana Enternasyonali'nin de önderlerinden biri oldu.

Yazılarında, Ekim Devrimi'nin küçük-burjuva ve antifeodal bir nitelik taşıdığını ileri süren Martov, Rusya'nın gelişme düzeyinde, "proletarya diktatörlüğü"nün gerçekleşmesinin olanaksız olduğunu belirterek, bunun ancak yeterince gelişmiş kapitalist ülkelerin nüfusunun çoğunluğunu oluşturan işçi sınıfları tarafından gerçekleştirilebileceğini savunmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Obşçestvennie i umstvennie techeniya ve Rossii 1870-1905 godov*, 1924, ("1870-1905 Arasında Rusya'da Toplumsal ve Entelektüel Akımlar"); *Istoriya rossiyskay sotsial-demokratii*, 2.basım, 1923, ("Rus Sosyal Demokrasisi'nin Tarihi").
- KAYNAKLAR: I.Getzler, *Martov*, 1967.
- BAKINIZ: LENİN, LUNAÇARSKİ, TROÇKİ, PLEHANOV.

MARUF KERHÎ
(? -815)

Arap, mutasavvıf. İbadetin Tanrı sevgisinden kaynaklanan bir görev olduğu inancını yaymaya çalışmıştır.

Bağdat'ın Kerh ilçesinde doğdu, aynı kentte öldü. Kimi kaynakların bildirdiğine göre önce Hıristiyan'dı, sonra o dönemin ünlü mutasavvıflarından Ali b. Musa'l-Rıza'nın etkisiyle İslam dinini benimsedi, tasavvuf yoluna girdi. İbnü'l Cevzi'nin *Menakıbu Maruf Kerhî* ("Maruf Kerhî'nin Menkıbeleri") adlı yapıtında ondan aktarılan özdeyişlere göre dinin Tanrı ve insan sevgisine dayandığı, ibadetin kuru bir görev değil bir sevgi işi olduğu görüşünü benimsemiş, yaymaya çalışmıştır.

Maruf Kerhî, tasavvuf inançlarını benimseyenleri çağlar boyunca etkilemiş, özellikle tekke edebiyatında Tanrı sevgisinden kaynaklanan bir düşüncenin öncüleri arasında sayılmıştır. Dicle kıyısındaki türbesi mutasavvıfların olduğu gibi Şeriat'a bağlı kimselerin de önemli bir ziyaret yeridir.

MARVELL, Andrew
(1621-1678)

İngiliz şair ve yergi yazarı. Lirik aşk şiirleri ve keskin yergi yazılarıyla ün kazanmıştır.

31 Mart 1621'de İngiltere'nin Yorkshire bölgesinde, Winestead'da doğdu, 16 Ağustos 1678'de Londra'da öldü. 1633'te girdiği Cambridge Üniversitesi Dil Bilimleri Fakültesi'ni 1638'de bitirdi. 1642'de babasından kalan mirasla İngiltere'de dört yıl sürecek olan bir geziye çıktı. 1642'de kral ve parlamento yanlıları arasında çıkan iç savaşta, parlamento kuvvetlerinin yanında yer aldı, ün kazanan şiirlerinden birçoğunu bu dönemde yazdı. 1659'da Avam Kamarası üyesi oldu ve ölümüne değin bu görevde kaldı.

Yayımlanan ilk yapıtları lirik aşk ve doğa şiirleriydi. İleriki yıllarda yazdığı siyasal yergi yazıları ve toplumsal içerikli şiirleri ile üne kavuştu. 1660'ta II.Charles ikinci kez tahta geçince önce Monarşiyi savunduysa da, kısa bir süre sonra düşünceleri değişti, kralın ve hükümetin etkinliklerini yeren yazılar yazmaya başladı. İmzasız ve gizli olarak basılan bu yazılar uzun süre elden ele dolaştı. Daha sonra kendi adını kullanarak yazdığı yergiler 1673'te *The Rehearsal Transposed*, ("Ertelenen Prova") adlı ve iki bölümden oluşan kitapta yayımlandı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Miscellaneous Poems*, 1681, ("Çeşitli Şiirler"); *Poems on Affairs of the State*, 1689, ("Devlet İşleri Üzerine Şiirler"); *Horation ode to Cromwell*, 1776; *The Rehearsal Transposed*, 1672-1673, ("Ertelenen Prova").

- **KAYNAKLAR:** V.Sackville-West, *Andrew Marvell*, 1929; M.C.Bradbrook ve M.G.L.Thomas, *Andrew Marvell*, 1940.

Karl Marx

MARX, Karl
(1818-1883)

Alman iktisatçı, düşünür ve siyaset adamı. Kendi adıyla anılan okulun öğretisiyle uluslararası sosyalist hareketi etkilemiş ve bu hareketin başlıca önderlerinden biri olmuştur.

5 Mayıs 1818'de Rhine Eyaleti'nin Trier kasabasında doğdu, 14 Mart 1883'te Londra'da öldü. Yahudi asıllı bir avukat olan babası, Marx altı yaşında iken Protestanlık'ı benimsemişti. 1830'da girdiği Trier'deki Friedrich-Wilhelm Gymnasium'dan 1835'te mezun oldu. Aydın ve liberal düşünceli aile çevresinin sağladığı ortam içinde çok genç yaştan itibaren felsefeye ve sosyal konulara karşı yoğun bir ilgi göstermeye başladı. Önce Bonn'da, sonra Berlin Üniversitesi'nde hukuk, felsefe ve tarih okudu. 1841'de Jena Üniversitesi'ne "Demokritos ve Epikuros'un Doğa Felsefeleri Arasındaki Fark" konulu tezini sunarak felsefe doktoru oldu.

Berlin Üniversitesi'nde okuduğu yıllarda ileri düşünceli aydınların büyük bölümü, "Genç Hegelciler" diye anılan grupta toplanmışlardı. Baskıcı Prusya yönetimi ise bu grubun üniversiteler içindeki etkinliğine son vermeye çalışmaktaydı. Ludwig Feuerbach, henüz Hegel'in solcu bir izleyicisi iken 1832'de Üniversiteden atılmış; Marx'ın Berlin Üniversitesi'ne kaydolduğu 1836'da eski kürsüsüne dönmesi engellenmişti. Marx'ın doktorasını tamamladığı yıl, bir diğer Genç Hegelci filozof olan Bruno Bauer de Berlin Üniversitesi'nden uzaklaştırılmıştı. Bu koşullar altında Marx, öteden beri istediği akademik mesleğe girmekten vazgeçti.

1842'de siyasi iktidara muhalif çevrelerce Köln'de çıkarılan *Rheinische Zeitung* gazetesinde yazarlığa başladı ve birkaç ay içinde gazetenin belli başlı yazarlarından biri oldu. Gazetenin radikal demokrat tutumu 1843 yılı ortalarında hükümet tarafından kapatılmasına yol açtı. Aynı yıl Jenny von Westphalen ile evlendi ve Paris'e yerleşti. Burada Alman

Genç Hegelciler'den kopuşu

mülteci işçi ve zanaatçılarının kurduğu Doğrular Birliği'nin önderleriyle ve Fransız Ütopik Sosyalistleri'nden Cabet, Blanc, Proudhon, Rus siyasetçilerinden Bakunin gibi kişilerle tanıştı. 1844'te A.Ruge ile birlikte yayımladığı ancak sadece bir sayı çıkabilen *Deutsch-Französische Jahrbücher*'in çalışmaları sırasında ilk kez 1842'de tanışmış olduğu ve daha sonra mektuplaştığı Friedrich Engels ile yeniden buluşması, bir yaşam boyu sürecek olan derin dostluğun ve verimli düşün arkadaşlığının başlangıcı oldu.

Marx'ın 1844'te yayımlanan *Zur Judenfrage* (Yahudi Meselesi) ve *Zur kritik der hegelschen Rechtsphilosophie, Einleitung* ("Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisine Katkı, Giriş") adlı yapıtları, onun Genç Hegelciler'den kopuşunu ve maddeci bir tarih görüşüne geçişini simgeleyen çalışmalar oldu. Aynı yıl Alman siyasi mültecilerinin organı olan *Vorwärts* gazetesinin yayımlanmasına katkıda bulu-

I. Enternasyonal

28 Eylül 1864'te, Polonya'daki bağımsızlık hareketini desteklemek ve ucuz yabancı işgücünün ücretleri düşürmesi karşısında ortak bir tavır almak amacıyla İngiliz sendikacılarının Londra'da uluslararası bir toplantı düzenlemeleriyle I. Enternasyonal'in temelleri atılmış oldu. Bu toplantıya, İtalya'daki cumhuriyetçi Mazzini* yandaşlarından, İngiliz radikal burjuvazisinin temsilcilerine, İspanyol Anarşistleri'ne, Proudhon*, Lassalle* ve Louis Blanqui* taraftarlarına, Owenciler ve Chartistler'den Marx ve arkadaşlarına kadar Avrupa solunun hemen hemen bütün akımlarının temsilcileri katıldı. Toplantının sonunda Avrupa işçi hareketleri arasındaki ilişkileri düzenlemek ve dayanışmayı sağlamak için Enternasyonal Emekçiler Derneği'nin (Enternasyonal) kurulması kararlaştırıldı. Ekim 1864'te Marx tarafından kaleme alınan kuruluş bildirgesi ve tüzüğü derneğin Genel Konsey'ince kabul edildi.

Genel Konsey'in Avrupa'daki grevleri desteklemesine Lassalle ve Proudhon yandaşları, sendikaların rolünü küçümseyerek, ücretlerin artmasının olanaksız olduğunu, bu yüzden grevleri faydasız hatta zararlı bulduklarını öne sürerek karşı çıktılar. Marx 1865 Haziran'ında toplanan Genel Konsey'e "Ücretler, Fiyat ve Kâr" adlı raporu sunarak bu görüşleri eleştirdi. Aynı sıralarda siyasi mücadeleden kaçınarak yalnızca sendikaların iktisadi mücadele ile yetinmesi gerektiğini savunan İngiliz sendikacılarına da karşı çıkarak, siyasi ve iktisadi mücadelenin bütünlüğünü vurguladı. Enternasyonal'in Eylül 1866'daki Cenevre Kongresi'nde, emekçilerin özgürlük mücadelesinin amaç ve yöntemleri değişik sol grupların onayını alabilecek bir genellikte tanımlanarak, benimsendi. Cenevre ve 1867'deki Lozan kongrelerinde bazı önemli maddelerin karara bağlanmasında çoğunluğu sağlayacak kadar güçlü olan Proudhoncu grup bu tarihten sonra yavaş yavaş etkisini kaybetmeye başladı.

Çeşitli ülkelerdeki işçi hareketlerinin diğer ülkelerdeki işçi örgütlerince izlenebilmesi için özel bültenler ve gazeteler yayımlayan Enternasyonal'in, kısa bir süre içinde İsviçre, Belçika, Hollanda, İtalya, İspanya ve 1867'den sonra ABD'de de şubeleri açıldı.

1868 Brüksel Kongresi'nde ilk kez sosyalist ilkeler açıkça benimsendi, toprakların, demiryollarının ve madenlerin ortak mülkiyeti istemler olarak karara bağlandı. Bu sırada Sosyalist Demokrasi Birliği adı altında bir grup kuran Bakunin'in* Enternasyonal'e girmek için yaptığı başvuru bu örgütün programındaki "sınıfların eşitlenmesi" ve siyasi mücadeleden kaçınılması konularına, Marx'ın karşı çıkması üzerine kabul edilmeyince, Bakunin örgütünü dağıtarak yandaşlarını Enternasyonal'e sokmaya başladı.

Enternasyonal ilk yıllarında, Polonya ve İrlanda'daki bağımsızlık hareketlerine ve Fransa-Prusya Savaşı'na ilişkin tavır alma gereğiyle karşı karşıya kaldı. Bu konular örgüt içinde çeşitli görüş ayrılıklarının da ortaya çıkmasını belirginleştirdi. Proudhoncular Polonya konusunda görüş bildirilmemesinden yanayken, İngiliz sendikacılar Polonya'nın bağımsızlık istemlerinin desteklenmesini ancak İrlanda'nın bağımsızlığı konusunda taraf olunmamasını savunuyorlardı. 1870 Fransa-Prusya Savaşı konusunda ise Lassalleciler savaşın sürdürülmesinden ve Bismarck'la* uzlaşmadan yanaydılar. Marx ve yandaşları bu tartışmalarda bir yandan, ulusların kendi kaderini belirleme hakkını, öte yandan, Fransa-Prusya Savaşı'nda tarafsız kalınması gereğini savundular.

1869'da Eisenach Kongresi'nde Enternasyonal'in ilkelerini benimseyen Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kuruluşunun ardından 1871 Paris Komünü ile etkinlikleri doruk noktasına ulaşan Enternasyonal, Komün'ün yenilgiye uğramasından sonra gerilemeye başladı. Bu tarihten sonra hem örgüt içi ve dışı sol grupların şiddetli eleştirilerine, hem de çeşitli ülkelerde yoğun polis baskılarına ve kovuşturmalara uğradı. 1872 La Haye Kongresi'nde örgüt merkezinin ABD'ye taşınması kararı alındı; Temmuz 1876 Philadelphia Kongresi'nde de dernek kendini feshettiğini açıkladı.

Enternasyonal kuruluşundan başlayarak siyasi ve iktisadi mücadelenin birlikteliğini ve bağımsız işçi partilerinin kurulması gereğini savunmuştur.

nan Marx, yazı kurulunun bazı üyeleriyle birlikte Fransa'dan sürülünce Şubat 1845'te Brüksel'e yerleşti. 1845 ve 1846 yıllarında Engels'le birlikte Genç Hegelciler'i eleştirdikleri *Die heilige Familie, oder, Kritik der kritischen Kritik, gegen Bruno Bauer und Consorten*'i (Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi Bruno Bauer ve Hempalarına Karşı) ve *Die deutsche Ideologie*'yi (Alman İdeolojisi) yazdılar. Marx gene bu dönemde, Fransız solu içinde yaygın bir etkisi bulunan Proudhon'un *Système des Contradictions économiques ou la philosophie de la misère*, ("İktisadi Çelişkiler Sistemi ya da Sefaletin Felsefesi") başlıklı kitabına karşı *Misère de la philosophie* (Felsefenin Sefaleti) adlı kitabını yazdı. Bu yapıtlar, Marx'ın Paris ve Brüksel'de bir yandan politik iktisat, öte yandan Fransız sosyalizmi üzerindeki incelemelerinin ürünüydü. Avrupa'daki sosyalistler arasındaki ilişkiyi sağlamak amacıyla 1846'da Brüksel Haberleşme Komitesi'ni kuran Marx, 1847 yılının başında, kökeni Doğrular Birliği'ne dayanan Komünist Birlik'in kuruluş hazırlıklarına katıldı. Birliğin ikinci kongresinin Marx ve Engels'den bir parti programı hazırlamalarını istemesi üzerine 1848'de *Manifest der kommunistischen Partei*'ı (Komünist Manifesto) yazdılar.

1848 devrimci hareketleri sırasında Belçika'dan sürülen Marx, Paris'e geçti; burada Komünist Birlik'in merkez komitesi başkanlığına seçildi, Nisan 1848'de Engels ile birlikte Almanya'ya gitti ve Haziran 1848'den başlayarak bir yıl süre ile Köln'de *Neue Rheinische Zeitung*'u çıkardı. Prusya hükümetince sürülmesi üzerine, önce Paris'e, sonra da Ağustos 1849'da, sürekli olarak yerleşeceği Londra'ya gitti. Burada ancak Engels'in maddi desteğiyle ailesinin ve kendisinin yaşamını çok zor koşullarda sürdürebilen Marx, 1848 devrimlerinin ve devrim sonrası dönemin deneyimlerini, *Die Klassenkämpfe in Frankreich* (Fransa'da Sınıf Mücadeleleri) ve *Der Achtzehnte Brumaire des Louis Napoléon* (Louis Bonaparte'ın Darbesi) adlı kitaplarında çözümledi. 1851'de *New York Daily Tribune* gazetesinin Avrupa muhabirliğini üstlendi ve 10 yıl süreyle bu işi sürdürdü. Ayrıca, 1852'de dağılan Komünist Birlik'in eski kadroları, İngiltere'deki Chartist hareketin sol kanadı ve Almanya'daki sosyalist hareketin temsilcileri ile bu dönemde yakın ve sürekli ilişki içinde oldu. 1850'li ve 1860'lı yıllarda politik iktisat alanındaki çalışmalarına ağırlık verdi, bu çalışmalarının ilk taslaklarını oluşturan "Grundrisse"yi yazdı. 1859'da *Zur Kritik der politischen Ökonomie*'yi (Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı) ve 1867'de *Das Kapital*'in (Kapital) birinci cildini yayımladı. 1864'te Birinci Enternasyonal olarak anılan Enternasyonal Emekçiler Birliği'nin kuruluşunda öncü bir rol oynayan Marx ile Engels aynı dönemde Alman sosyalizminin partileşme aşamaları içinde de yer aldılar.

1871 Paris Komünü'nü ilk başarılı işçi devrimi olarak değerlendiren Marx, bu deneyimin çözümlemesini *The Civil War in France* (Fransa'da İç Savaş) adlı kitapta yaptı. Almanya'daki çeşitli sosyalist grupların Sosyal Demokrat Parti çatısı altında toplanmasını amaçlayan Gotha Kongresi'nde kimi Lassalleci görüşlerin benimsenmesi üzerine Marx, ancak ölümünden sonra kitap olarak yayımlanan *Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei*'ı (Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi) yazdı. Bu yıllar, aynı zamanda Marx'ın *Das Kapital*'in II. ve III. ciltleri üzerindeki çalışmalarını geliştirdiği bir dönem oldu. Ancak bu ciltler, Marx'ın ölümünden sonra Engels tarafından yayıma hazırlandı.

Karl ve Jenny Marx'ın yedi çocuğu olmuş; bunlardan dördü çok erken yaşlarda ölmüş; öbür üç kızı, Avrupa'da sosyalizmin önderlerinden Aveling, Longuet ve Lafargue ile evlenmişlerdir.

Marx'ın öğretisi, felsefe, iktisat ve siyaset alanlarında 19.yy'a damgasını vurmuş üç temel kaynağa — Alman felsefesine, İngiliz politik iktisadına ve Fransız sosyalizmine — dayanır; Marx bunları geliştirmiş ve bir bireşimde toplamıştır.

Felsefesi

Marx'ın felsefi yaklaşımı, Hegel'in diyalektiği ile en tipik temsilcisi L.Feuerbach olan Alman Maddeciliği'nin bir bileşkesidir. Hegel'de "gerçeğin yaratıcısı olarak görülen düşünce" anlayışının, yani İdealizm'in tam karşıtı olarak, Marx'a göre "düşünce, gerçekteki hareketin yansımasıdır." Ona göre, insan düşüncesinden, algılamasından bağımsız olarak var olan maddi dünya, doğa, öncüldür ve düşünceyi belirler. Öte yandan, Feuerbach'ın temsil ettiği mekanik Maddecilik'e Marx diyalektik bir boyut getirir. Düşüncenin gelişme yasalarını konu alan Hegelci diyalektik, Marx'ta maddi dünyanın ve özellikle insan toplumlarının ve tarihin kavranmasını kolaylaştırmak üzere kullanılır ve bunlara bağlı olduğu için insan düşüncesini de açıklamış olur. Hem dış dünyanın, hem insan düşüncesinin genel yasalarını kapsayan Marx'ın diyalektiği, hareket ve gelişme içindeki madde ve düşüncelerin kavranmasında rehberlik etmeyi amaçlar. Hareketin ve gelişmenin, "çöküntüler, devrimler, niceliklerin niteliklere dönüşmesi ile doğrusal değil helezoni bir biçimde", "çelişkilerin yol açtığı dinamiklerle", "belli bir olguyu oluşturan ve etkileyen farklı güçlerin ve tüm öğelerin karşılıklı bağlantıları içinde" oluşması, Marx'ın diyalektiğini belirleyen önermeler arasındadır.

Marx'ın geliştirdiği Maddeci Diyalektik'in toplumsal çözümlemelere uygulanmasına Tarihsel Maddecilik denmiştir. Bu anlayışa göre toplumsal varlık, toplumsal bilinci belirler. İnsanın doğayla ilişkisinin ve doğayı geliştirmesinin temel araçlarından (teknoloji ve insan bilgisinden) oluşan "üretim güçleri", toplumdaki mülkiyet ilişkileriyle belirlenen artıdeğere el koymanın farklı biçimlerini açıklayan "üretim ilişkileri" ve bu iki kavramın birlikte ifadesi olan "üretim biçimi" ile siyasi ve hukuki kurumlardan ve toplumsal bilinç-ideolojiden oluşan "üstyapı", Tarihsel Maddecilik'in temel çözümleme kavramlarını oluşturur. Marx, bunların arasında, üretim güçlerinden başlayıp ideolojiye kadar uzanan bir temel belirleme-belirlenme doğrultusu önerir. Her üretim biçimine özgü sosyal sınıflar temel öğeler olarak ele alınır ve tarih, sınıf mücadelelerinin tarihi olarak değerlendirilir.

İktisadi görüşleri

Marx'ın iktisadi görüşleri Klasik İngiliz iktisadının ve özellikle Ricardo'nun kavram ve çözümlemelerinin geliştirilmesine dayanır. Marx, iktisadi çözümlemelerinin büyük bölümünde, kapitalist toplumun iktisadi gelişim ve devinim yasalarını ortaya koyma amacını güder. Bu çözümleme, "bir malın üretilmesi için sosyal bakımdan gerekli emek zamanı" ile tanım-

Ütopik Sosyalizm'i değerlendirişi

lanan "değer" kavramına; bu kavramın mübadele ilişkilerinin açıklanmasında kullanılmasıyla ulaşılan (ve aslında malların değil, insan emeklerinin mübadeleye konu olduğunu belirterek bunun gerisinde gizlenen sosyal ilişkilere ulaşan) "emek-değer kuramı"na, "değer yasası"na ve kapitalist sistemdeki temel sınıflar arasındaki sömürü-bölüşüm ilişkilerini açıklayan "artı-değer kuramı"na dayanır. Bu yaklaşımın temelinde, insan etkinliğinin "üretken" ve "verimsiz" biçimlere ayrılabileceği ve üretim süreci sonunda yaratılan tüm ürünlerin sadece üretken insan emeğinden (dolaysız üreticiler) kaynaklandığı önermesi yatar. Ona göre, sınıflı toplumlarda, dolaysız üreticiler toplumsal hasılanın sadece bir bölümüne sahip çıkabilirken, kalanına üretken olmayan sınıflar el koyar. Üretken sınıflar emeklerinin belli bir bölümünü kendileri için, belli bir bölümünü de üretken olmayan sınıflar için harcıyorlarsa, sömürü ilişkisi vardır; sömürünün tam olarak ölçülmesi ise, üreticilerin kendileri ve öbür sınıflar için çalıştıkları zaman sürelerinin; yani "gerekli emek" ile "artı-emek"in zaman cinsinden karşılaştırılması ile olanaklıdır. Her üretim biçiminde, dolaysız üreticilerin artı-emeğine el konulması farklı mekanizmalarla gerçekleşmekle birlikte tüm toplum biçimlerinde, artı-emeğin, gerekli-emekle karşılaştırılabilmesi; yani sömürü ilişkisinin nicel boyutunun ortaya çıkması için, üretilen her üründe gerçekleşen emek zamanlarının bilinmesi gerekir. Marx, düşüncelerini önce, sömürü olgusunu etkileyebilecek tüm arızi etkenlerden arınmış soyut bir modelle açıklamaya başlar. Üretim kolları arasında teknolojik farklılaşma olmadığı ve tam rekabetin geçerli olduğu varsayılır ve bu koşullarda mallar değerlerine göre mübadele edilir. Kapitalist üretim biçiminde, sermaye ile karşılaşan "serbest" (ve mülkiyetsiz) işgücünün kendi değeri (ücret) dışında değer yaratan bir meta olması, "artı-değer" kavramı ile açıklanan kapitalist sömürünün anahtarıdır. Ona göre, bu saf modeli bozan tekelci ve teknolojik çarpıklıklardan kaynaklanan "eşitsiz-mübadele" koşullarında, gerçek bölüşüm-sömürü ilişkileri, ancak değerler bilindiği zaman doğru olarak kavranabilir. Teknolojik çeşitlilik ve farklı tekelleşme dereceleri içeren bir ekonomide, piyasa fiyatları ile hesaplanan bölüşüm ilişkileri kuramsal olarak sadece değerler ile yapılan bir hesaplama ile saptanabilir. Marx, *Das Kapital*'in III.cildinde, değerlerden hareketle piyasa fiyatlarına; işgücünün değerinden ücrete; artı-değerden, kâr, faiz ve ranta geçişin gerçekleştiği bir kapitalist ekonomi modeli kullanarak I.ciltteki çözümlemesini, geliştirmiştir.

Marx, değer ve bölüşüm kuramları çevresinde geliştirdiği kuramsal modelini, teknolojik gelişmenin ücret ve kâr hadleri ile işgücünün verimi üzerindeki etkilerini birlikte ele aldığı bir kriz modeline bağlar. *Das Kapital*'in II.cildinde, daha sonra iktisat yazınında büyük önem kazanacak olan "yeniden üretim şemaları", iki sektörlü bir büyüme modelinin ana öğelerini içerecek biçimde ortaya konur. Kapitalizmin sermayenin toplulaşması doğrultusundaki gelişme eğilimleri üzerinde de çeşitli ipuçları içeren ve bu yönüyle sonraki emperyalizm kuramlarına bir köprü kuran Marx'ın iktisadi çözümlemesi böylece, kendisine özgü kavramlar çerçevesinde, bütünlüğü olan bir iktisat öğretisi olarak biçimlenmiş olur.

Marxist öğretinin üçüncü temel kaynağı, Fransız ütopik sosyalizmidir. Ütopik Sosyalistler'in ortak özelliği, adil ve eşitlikçi ideal bir toplum biçiminin ancak egemen sınıfların ve aydınların sağduyusuna seslenmekle gerçekleşebileceğine inanmaları idi. Ütopik Sosyalistler'e karşı Marx, kapitalizmin bağrından doğacak olan yeni (sosyalist) toplum biçiminin ancak işçilerin, burjuvaziye karşı yürütecekleri bir mücadeleyle gerçekleşebileceğini savunmuştur. Marx'a göre sosyalizm, kapitalizmin doğal gelişmesi içinde, emek süreçlerinin giderek artan "sosyalizasyonu" ile üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin çelişkisinin çözümü aşamasında tarihsel bir zorunluluk olarak ortaya çıkacaktır.

Doğanın, toplumun ve insan düşüncesinin gelişiminin genel yasalarını kapsayan Diyalektik ve Tarihsel Maddecilik öğretisinin kurucusu olan Marx, yaşadığı dönemde Avrupa ve Rusya'da gelişmekte olan sosyalist hareketlerin önderleri arasında, kuramcı ve örgütçü olarak, büyük bir saygınlık kazanmış; öğretisi, belli başlı düşünce sistemlerinden biri olarak 20.yy'da da etkisini sürdürmüştür.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Zur Judenfrage*, 1844, (Yahudi Meselesi, 1968); *Zur Kritik der hegelschen Rechtsphilosophie, Einleitung*, 1844, ("Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı - Giriş"); *Die heilige Familie, oder, Kritik der kritischen Kritik, gegen Bruno Bauer und Consorten* (Engels ile), 1845, (Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi Bruno Bauer ve Hempalarına Karşı, 1976); *Misère de la philosophie*, 1847, (Felsefenin Sefaleti, 1966); *Manifest der kommunistischen Partei* (Engels ile), 1848, (Komünist Manifesto, 1976); *Lohnarbeit und Kapital*, 1849, (Ücretli Emek ve Sermaye, 1975); *Die Klassenkämpfe in Frankreich*, 1850, (Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, 1967); *Der Achtzehnte Brumaire des Louis Napoléon*, 1852, (Louis Bonaparte'ın Darbesi, 1967); *Zur Kritik der politischen Ökonomie*, 1859, (Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, 1970); *Herr Vogt*, 1860, ("Bay Vogt"); *Das Kapital*, 1. cilt, 1867, 2. cilt, 1885, (ö.s.), 3.cilt, (ö.s.), 1894, (Kapital, 3 cilt, 1975-1978); *The Civil War in France*, 1871, (Fransa'da İç Savaş); *Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei*, (ö.s.), 1891, (Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi içinde, 1969); *The Eastern Question*, (ö.s.), E.E. Aveling (der), 1897, (Doğu Sorunu, 1977); *Value Price and Profit*, (ö.s.), 1898, (Ücret, Fiyat ve Kâr, 1975); *Theorien über den Mehrwert*, 3 cilt, (ö.s.), 1905-1910, ("Artı Değer Teorileri"); *Karl Marx-Friedrich Engels: Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, 11 cilt, 1927-1935, ("Karl Marx-Friedrich Engels, Tarihsel-Eleştirel Toplu Basım"); *Marx-Engels, Sochineniya*, 21 cilt, 1928-1946, ("Marx-Engels Yapıtlar"); *Die deutsche Ideologie* (Engels ile), (ö.s.), 1932, (Alman İdeolojisi, I.Bölüm, 1968); *Zur Kritik der Nationalökonomie mit einem Schlusskapitel über die hegelsche Philosophie*, (ö.s.), 1932, (1844 Elyazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe, 1976); *Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie*, (ö.s.), 1939, (Grundrisse, 1979); *Marx-Engels Werke*, 41 cilt, 1968; ("Marx-Engels Yapıtları"); *Marx-Engels Selected Works*, 3 cilt, 1969-1970, (Seçme Yapıtlar 3 cilt, 1976, 1977, 1979).

- **KAYNAKLAR:** M.Beer, *Karl Marx Hayatı*, 1968; P.N.Fedoseyev, I.Bakh, C.I.Golman, N.Y.Kolpinsky, B.A.Krylov, I.I.Kuzminov, A.I.Malysh, V.G.Mosolov, E.Stepanova, *Karl Marx-Biyografi*, 1976; D.Fernbach (Ed.) *Surveys from Exile*, 1973; H.Lefebvre, *Karl Marx Hayatı ve Eserleri*, 1968; J.Lewis, *The Life and Teaching of Karl Marx*, 1967.

- **BAKINIZ:** ALTHUSSER, BAKUNİN, B.BAUER, E.BERNSTEIN, BORTKIEWICZ, ENGELS, P.J.FEUERBACH, HEGEL, LASSALLE, LENİN, PROUDHON, RICARDO.

"Üç Ahbap Çavuşlar Opera'da" filminden soldan sağa: Harpo Chico, Groucho.

MARX KARDEŞLER
Chico (1886-1961)
Harpo (1888-1964)
Groucho (1890-1977)
Zeppo (1901-1979)

ABD'li oyuncu kardeşler. Birlikte çevirdikleri filmlerle uyumsuzluk (absurd) anlayışının önde gelen temsilcileri olmuşlar, güldürü sinemasını önemli ölçüde etkilemişlerdir.

Chico 26 Mart 1886'da doğdu, 11 Ekim 1961'de öldü. Asıl adı Leonard Marx'dır. Harpo 21 Kasım 1888'de doğdu, 28 Eylül 1964'te öldü. Arthur olarak bilinirse de, ilk adı Adolph'dur. Groucho 2 Ekim 1890'da doğdu, 20 Ağustos 1977'de öldü. Asıl adı Julius Henry Marx'dır. Zeppo 25 Şubat 1901'de doğdu, 30 Kasım 1979'da öldü. Asıl adı Herbert Marx'dır. Hepsi New York kentinde doğan kardeşlerin doğum yılları kimi kaynaklarda farklı olarak verilmektedir.

Babaları Alsace kökenli bir Yahudi terzi idi. Marx Kardeşler, anneleri vodvil oyuncusu Minna Marx'ın yoğun çabası ve özendirmesiyle yetiştiler ve küçük yaşta sahne yaşamına atıldılar. Gummo adıyla tanınan beşinci kardeşleri Milton Marx (1893-1977) I.Dünya Savaşı sonrasında topluluktan ayrıldı. Çeşitli yerlerdeki gösterilerinden sonra Marx Kardeşler 1924'te Broadway'de sahneye çıktılar. Art arda gelen başarılı müzikal güldürülerle ün kazandılar. Bu yıllarda her biri, daha sonra filmlerin de de sürdürecekleri özgün birer tip yarattı ve geliştirdi.

Doğaçtan konuşma ustası ve sözcük oyunu meraklısı Groucho, boyalı bıyıkları, tel çerçeveli gözlüğü, kalın purosu ve zevksiz giysileriyle topluluğun ön plandaki üyesiydi. Sahnede çok heyecanlandığı için dilsiz bir tip geliştirmiş olan Harpo, hiç konuşmuyor, abartılı pandomim hareketleriyle oynuyor, harp çalıyordu. Kıvır kıvır takma saçları, olmadık zamanlarda çaldığı eski otomobil kornası ve türlü çılgınlıklarıyla topluluğun haylaz çocuğuydu. Uyumsuz giysili Chico ise, Harpo'nun hareketlerini yorumlaması, İtalyan ağzıyla renklendirdiği bozuk İngilizce konuşması ve alışılmadık bir biçimde piyano çalışıyla ünlüydü. 1929 tarihli *The Coconuts* ("Hindistancevizleri") ile başlayarak, topluluğun ilk beş filminde beceriksiz romantik tipler canlandıran Zeppo, 1933'ten sonra oyunculuğu bıraktı.

Marx Kardeşler, yarattıkları çılgın dünyaları ve kural tanımayan, her türlü düzeni altüst eden, yer yer gerçeküstü bir niteliğe varan güldürü anlayışlarıyla, güldürü sinemasında önemli bir aşama oluşturdular. Hem aydın kesimlere, hem de geniş kitlelere seslenebilen filmler yaptılar. 1950 yapımı *Love Happy* (Üç Ahbap Çavuşlar Elmas Peşinde) filminden sonra dağıldılar ve yalnızca 1957'deki *The Story of Mankind* ("İnsanlığın Öyküsü") ile 1959'daki *The Incredible Jewel Robbery* ("İnanılmaz Mücevher Soygunu") adlı televizyon filminde bir araya geldiler. Zaman zaman perdede ve televizyonda konuk oyuncu olarak gözüken kardeşlerden, sinema oyunculuğunu tek başına sürdürebilen yalnızca Groucho oldu. Kendisine 1972'de Cannes Film Şenliği'nde özel bir ödül verildi.

Marx Kardeşler, uyumsuz *slapstick* güldürüsünün yetkin örneklerini vermişlerdir. Özellikle 1930'larda güldürü filmlerine ağırlıklarını koyarak sinema tarihine geçmişlerdir. Türkiye'de "Üç Ahbap Çavuşlar" olarak bilinen kardeşlerden Chico "Kıvırcık", Harpo "Dilsiz", Ferdi Tayfur'un seslendirdiği Groucho da "Arşak Palabıyıkyan" adıyla tanınmış, filmleri ilgiyle izlenmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Oynadıkları Filmler:** *The Coconuts*, 1929, ("Hindistancevizleri"); *Animal Crackers*, 1930, ("Hayvan Hırsızları"); *Monkey Business*, 1931, ("Maymun İşi"); *Horse Feathers*, 1932; *Duck Soup*, 1933; *A Night at the Opera*, 1935, ("Üç Ahbap Çavuşlar Operada"); *A Day at the Races*, 1937, (Üç Ahbap Çavuşlar At Yarışlarında); *At the Circus*, 1939, (Üç Ahbap Çavuşlar Sirkte); *Go West*, 1940, (Üç Ahbap Çavuşlar Altın Arayıcısı); *A Night in Casablanca*, 1946, (Üç Ahbap Çavuşlar Casablanca'da); *Love Happy*, 1950, (Üç Ahbap Çavuşlar Elmas Peşinde); *The Story of Mankind*, 1957, ("İnsanlığın Öyküsü"). **Groucho'nun Oynadığı Filmler:** *Copacabana*, 1947, (Palabıyıkyan Tiyatrocu); *Double Dynamite*, 1951, (Çifte Dinamit); *A Girl in Every Port*, 1952, (Her Limanda Bir Sevgili); *Skidoo*, 1968. **Kitap:** Groucho, *Groucho and Me*, 1959, ("Groucho ve Ben"); *Groucho Memoirs of a Mangy Lover*, 1964, ("Sefil Bir Âşığın Anıları") Groucho, *The Groucho Letters*, 1967, ("Groucho'nun Mektupları"); Harpo, *Harpo Speaks!* 1961, ("Harpo Konuşuyor").
- **KAYNAKLAR:** K.Crichton, *The Marx Brothers*, 1950; A.Dorsay, "Üç Ahbap Çavuşların En Ünlüsü Groucho'nun Ölümüyle Marx Kardeşler Efsanesi Sona Erdi", *Milliyet Sanat Dergisi*, (243), 1977; A.Eyles, *The Marx Brothers: Their World of Comedy*, 1966; B.Goldblatt ve P.D.Zimmerman, *The Marx Brothers at the Movies*, 1968; A.Marx, *Life With Groucho*, 1952; A.Marx, *Son of Groucho*, 1972.
- **BAKINIZ:** CHAPLIN, LAUREL HARDY.

MARY I
(1516-1558)

İngiltere kraliçesi. Katoliklik'i yeniden resmi din ilan etmiştir.

18 Şubat 1516'da Greenwich'te doğdu, 17 Ekim 1558'de Londra'da öldü.İngiltere Kralı VIII. Henry ile karısı Aragonlu Catherine'in kızıydı. İyi bir eğitim gördü. Latince, Fransızca, İspanyolca, İtalyanca ve Yunanca öğrendi, astronomi, doğa bilimleri ve matematik okudu. Müzikle ilgilendi. VIII. Henry döneminde İngiltere rakip Avrupa ülkeleriyle sürekli bir mücadele içinde olduğundan İngiltere'nin ittifaklarını güçlendirecek bir evlilik yapabilmesi için yoğun bir arayış içine girildi. 1525'te Galler prensesi ilan edildi. Ancak babasının 1533'te Catherine'den ayrılarak Anne Boleyn'le evlenmesi tüm yaşamını değiştirdi. Bu boşanmayla İngiltere'nin Roma Katolik Kilisesi'yle bağları kopuyor ve İngiliz Reformu başlıyordu. Yeni kraliçenin etkisiyle Mary'nin prensesliği geri alındı ve gayri meşru ilan edilerek vârislikten yoksun bırakıldı. Katolik olan annesiyle görüşmesi de yasaklandı.

VIII. Henry 1536'da Anne Boleyn'i öldürttükten sonra Mary'ye kendisini İngiltere Kilisesi'nin başı olarak tanıması koşuluyla affedileceğini söyledi. Kuzeni V. Charles'ın [Charles Quint] ısrarıyla bu öneriyi kabul eden Mary yeniden saraya kabul edildi. VIII. Henry'nin üçüncü evliliği sırasında doğan oğlu Edward'ın vaftiz annesi ilan edildi. 1544'te parlamentonun yayımladığı Veraset Yasası'yla Edward'dan sonra tahta geçme hakkı tanındı.1547'de VI. Edward'ın tahta geçmesinden sonra Protestanlık'ın güçlendirilmesi doğrultusunda uygulanan siyaset Mary için yeniden güç günlerin başlangıcı oldu.1553'te Edward'ın ölümünden sonra onun başyardımcısı Northumberland dükü bir darbeyle VIII. Henry'nin akrabası Lady Jane Grey'i tahta çıkardı. Norfolk'a, kaçan Mary, İngiliz halkının onu gerçek kraliçe olarak görmesi ve Tudor hanedanının sürmesini istemesi nedeniyle birkaç gün sonra 3 Ağustos 1553'te Londra'ya giderek tahta çıktı.

Katoliklik'i yeniden resmi din yapmak ve Papalık'a bağlanmak için harekete geçti. Öte yandan V. Charles'ın oğlu ve İspanya tahtının varisi Felipe'yle (II. Felipe) evlilik hazırlıklarına girişti. VIII. Henry'nin reformları sırasında manastırların topraklarını satın alarak zenginleşmiş olan soylular bu toprakların ellerinden alınacağı kaygısıyla Katoliklik'e geri dönülmesini ve Katolik İspanya'yla ittifak kurulmasını kaygıyla karşılıyorlardı. Mary Temmuz 1554'te Felipe'yle evlendikten altı ay sonra babasının çıkardığı ve onu İngiliz Kilisesi'nin başı ilan eden Üstünlük Yasası'nı kaldırdı. Katolik dininin gerektirdiği eski yasaları yürürlüğe koydu ve Roma'ya bağlılığını bildirdi.

Mary'nin izlediği siyaset ve yaptığı evlilik birbirini izleyen ayaklanmalara yol açtı. Ocak 1554'te Sir Thomas Wyatt önderliğinde 3000 kadar köylü Londra yakınlarına geldi. Wyatt yenildi ve öldürüldü, ancak onu başka ayaklanmalar izledi. Mary ayaklananlara karşı çok sert davrandı. Aralarında ünlü Protestan önderlerin de bulunduğu 300 kişi yakıldı, binlercesi öldürüldü ya da hapsedildi.

Mary'nin kocası evlenmelerinden bir yıl kadar sonra İspanya'ya gitmiş, 1557'de kısa bir süre için İngiltere'ye dönerek Mary'yi İspanya'nın yanında Fransa'ya karşı savaşa girmesi için ikna etmişti. Ancak savaş İngiltere açısından kötü sonuçlar doğurdu ve İngiltere 1558'de Avrupa kıtasındaki son toprağı olan Calais'yi de kaybetti.

Halk tarafından sevilmeyen ve tarihe kanlı Mary adıyla geçen kraliçe çeşitli başarısızlıklarına ek olarak erkek çocuğu olmamasının doğurduğu üzüntüyle aşırı derecede yıpranarak hastalandı. İngiltere'yi yöneten ilk kadın olan I. Mary, daha sonra Tudor hanedanının en başarısız hükümdarı olarak değerlendirilmiştir. Ölümünden sonra yerine geçen üvey kızkardeşi I. Elizabeth'in döneminde Protestanlık yeniden güç kazanmıştır.

- **KAYNAKLAR:** H.F.M. Prescott, *Mary Tudor*, 1953; J. M. Stone, *The History of Mary I. Queen of England*, 1901.

- **BAKINIZ:** ELIZABETH I, HENRY VIII.

MARY STUART
(1542-1587)

İskoçya kraliçesi. İngiltere'de Katolik dininin yeniden yerleştirilmesi çabalarının son dayanağı olmuştur.

8 Aralık 1542'de İskoçya'da Linlithgow'da doğdu, 8 Şubat 1587'de İngiltere'de Northamptonshire'de öldü. İskoçya Kralı V. James ile Fransız Guise ailesinden Mary'nin tek çocukları olan Mary Stuart, doğumundan altı gün sonra babasının ölümü üzerine İskoçya kraliçesi oldu. Beş yaşındayken Protestan İngiltere'ye karşı Katolik dinine dayanan Fransız-İskoç ittifakına uygun olarak Fransa tahtının vârisi François'yla nişanlandı ve eğitim görmek üzere Fransa'ya gönderildi. 1558'de veliahtla evlenen Mary, bir yıl sonra kocasının II. François adıyla tahta çıkması üzerine İskoçya ve Fransa kraliçesi oldu. Aynı yıl ölen İngiltere Kraliçesi I. Mary'nin yerine tahta çıkan I. Elizabeth'i tanımadı ve kral VIII. Henry ile akrabalığını ileri sürerek İngiltere ve İrlanda kraliçesi unvanını da kullandı. 1560'ta kocasının ölümü üzerine Fransa'da etkisi azaldı ve 1561'de İskoçya'ya döndü.

Koyu bir Katolik olan Mary'nin dönüşü, 1560'ta Katolik kilisesine karşı ayaklanarak Protestanlık'ı resmi din yapan soylulara ve onları destekleyen İngiltere'ye karşı bir tehdit oluşturdu. İngiltere tahtında hak iddia etmekten vazgeçmeyen Mary, bu amaçla kendisinden sonra İngiltere tahtına en yakın vâris olan kuzeni Darnley kontu ile evlendi. Bu evlilik bir yandan I. Elizabeth'in durumunu sarsmakta, diğer yandan da Mary'nin üvey kardeşi Moray kontunun İskoçya tahtındaki haklarını tehdit etmekteydi. Mary, Elizabeth'in desteğiyle ayaklanan Moray'ı yendi. 1566'da James adlı bir oğlunun doğması, konumunun

güçlenmesine ve siyasi nedenlerle yaptığı evlilikten kopmasına neden oldu. 1567'de kocası Darnley'nin kuşkulu bir biçimde öldürülmesinin hemen ardından sevgilisi Bothwell kontu ile evlenmesi tepkilere yol açtı. Halkın desteğini yitiren Mary, Moray önderliğinde ayaklananlar karşısında yenildi. Loch Leven Adası'nda hapsedilerek tahtını bir yaşındaki oğlu James'e bırakmak zorunda kaldı. 1568'te hapisten kaçarak üvey kardeşi Moray'a savaş açtı, ancak Langside Savaşı'nda yenildi. 16 Mayıs 1568'te İskoçya'yı terketmek zorunda kalarak rakibi Elizabeth'in yönetimindeki İngiltere'ye sığındı.

Bir yandan Elizabeth'ten sonra İngiltere tahtına en yakın vâris olması, diğer yandan İngiliz Katolikleri'nin İspanya desteğinde ayaklanıp yeniden Katolik dinini egemen kılma ve Mary'yi tahta geçirme planları, Mary'nin İngiltere için tehlike oluşturmasına ve bu nedenle de 18 yıl tutsak yaşamı sürdürmesine yol açtı. Elizabeth'e karşı düzenlenen birçok komploya karışan Mary 1586'da aleyhinde toplanan delillere dayanılarak ölüme mahkûm edildi ve Elizabeth'in idamı onaylamasından sonra Fotheringhay Kalesi'nde idam edildi. Oğlu, VI. James adıyla İskoçya ve I. James adıyla da İngiltere kralı oldu.

• BAKINIZ: ELIZABETH I, MARY I.

MASACCIO
(1401-1428)

İtalyan, ressam. Işık-gölge ve açık-koyunun birleştirilmesine dayanan hacimlendirme anlayışıyla Rönesans resminin temellerini atmıştır.

21 Aralık 1401'de San Giovanni Valdarno'da doğdu, Roma'da öldü. Asıl adı Tommaso di Giovanni di Simone Guidi'dir. Kısa süren yaşamı üstüne çok az bilgi vardır. 1422'de Arte dei Medici e Speziale ve 1424'te de Campagnia di San Luca adlı ressam loncalarına kabul edildi. Floransa'da kendini kanıtladıktan sonra 1426 dolaylarında Pisa'da *Santa Maria del Carmine Kilisesi*'ndeki mihrap resmi üstünde çalıştı. İki kez Roma'ya gitti.

Masaccio ile ilgili belgelerin azlığı nedeniyle yapıtlarının kronolojik olarak sıralanması oldukça güçtür. Vasari'ye göre Floransa'daki *Santa Maria del Carmine Kilisesi Brancacci Şapeli* freskleri ve öbür bazı yapıtlar üstünde birlikte çalıştığı Masolino'nun (ykş. 1383-1447?) yanında yetişmiştir. Cassia di Reggola'daki *San Giovanale Kilisesi*'ndeki *Tahtta Madonna, Azizler ve Tapınan İki Melek ile Birlikte* adlı triptikon (üç kanatlı pano) ilk yapıtı sayılmaktadır. Ancak biçim bakımından Floransa geleneğinin izlerini taşıyan bu resim, Masolino'nun değil, Donatello'nun etkisi altındadır. Bazı uzmanlar ise *Tahtta Madonna ile Çocuk İsa, Aziz Mikhael ve Vaftizci Yahya ile Birlikte* adlı yapıtı Masaccio'nun ilk resmi sayarlar. Bazıları ise bu resmin Francesco d'Antonio'nun olduğunu öne sürerler. Öte yandan Vasari'nin söylediklerinden yola çıkılarak uzun yıllar Masaccio'ya ait olduğu sanılan Uffizi'deki *Bakire ve Çocuk İsa, Azize Anna ile Birlikte* adlı resmin, 1935-1954 arasındaki onarım çalışmaları sırasında, Masolino ve Masaccio tarafından ortaklaşa yapıldığı anlaşılmıştır. Ancak hangi figür ya da parçaların kimin elinden çıktığı tartışmalıdır. Genel kanı, Bakire Meryem'le meleklerin yüzlerindeki yumuşak anlatımın ve yakın tonlarla elde edilmiş kabartma gibi hacimlerin, Çocuk İsa ve Azize Anna figürlerinin kaba, ama kütlesel biçimlerinden farklı nitelikte olduğu doğrultusundadır. Resmin önemi, figürlerin art arda sıralanmasının yarattığı derinlik duygusu ve kütlesel biçim anlayışından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan o güne değin gerçekleştirilmiş benzerlerinin en ileri örneğidir.

Pisa çok parçalı panosu

Masaccio'nun 1426'da Pisa'daki *Santa Maria del Carmine Kilisesi* mihrabı için yaptığı ve Pisa çok parçalı panosu olarak bilinen triptikon, 18. yy'da parçalara ayrılmış, çeşitli yerlere dağılmıştır. Bugün yeniden ele geçen on bir parçası çeşitli müzelerdedir. Londra Ulusal Müze'deki *Tahtta Oturan Bakire ve Çocuk İsa* ile Napoli Capodimente Müzesi'ndeki *Çarmıha Geriliş* adlı yapıtlar Pisa panosunun ana parçalarıdır.

Masaccio ilk yapıtında Donatello'nun alçak kabarmalarından kaynaklanan bir biçim anlayışı ve perspektif kullanımının etkisi altındadır. Ancak Pisa panosunda Donatello etkisindeki özelliklerin iyice olgunlaşmasının yanı sıra, dış çizgilerin de özellikle vurgulandığı görülür.

Brancacci Şapeli freskleri

Floransa *Santa Maria del Carmine Kilisesi Brancacci Şapeli*'ndeki fresk dizisi Masaccio'nun başyapıtı sayılır. Bu freskler de Masolino'nun yönetiminde gerçekleştirilmiştir. Ancak Masolino'nun Macaristan'da bulunduğu 1426 yılı boyunca Masaccio burada tek başına çalışmıştır. Masolino Macaristan'dan gelince, Masaccio bir ara Pisa panosu üstünde çalışmış ama daha sonra yeniden Floransa'ya, Masolino'nun yanına dönmüştür. Bu karmaşık geliş gidişlerden ötürü hangi freskin kime ait olduğu ve hangisinin ortaklaşa yapıldığı konusunda çeşitli görüşler vardır. Masaccio'nun ölümüyle yarım kalan son yapıt Filippino Lippi tarafından bitirilmiştir. Son yıllarda yapılan araştırmalar, fresklerdeki renklerin 1771'deki bir yangın yüzünden bir hayli kararmış olduğunu, oysa gerçek renklerin çok daha güçlü ve aydınlık olduğunu göstermiştir. Bu dizi içinde en ünlü freskler *Vergi Parası* ve *Cennetten Kovuluş*'tur. Özellikle ilki, klasik kurallara göre oluşturulmuş kompozisyonu ile Raffaello ve Fra Bartellommeo gibi Yüksek Rönesans dönemi sanatçılarının en yetkin biçimine kavuşturdukları merkezi kompozisyonun ilk örneklerinden biridir. Masaccio bu resimde üç bölümden oluşan bir öyküyü tek bir çerçeve içinde ele almıştır. Bu, Uluslararası Gotik'in sık sık başvurduğu bir yöntemdir. Ancak Masaccio'nun burada ışık-gölgeye bağlı bir açık-koyudan yola çıkarak yarattığı gerçekçi hacim anlayışı ve figürlerle mekân arasındaki bütünlük, Uluslararası Gotik'in çok ilerisindedir. *Vergi Parası* da dahil, Masaccio'nun bu dönemine kadar sürdürdüğü perspektif anlayışı Donatello'nun deneylerinden kaynaklanır. Oysa *Teophilus'un Oğlunun Yükselişi*'ndeki perspektif Brunelleschi kökenlidir. Bu anlamdaki perspektif sanatçının son yapıtlarından biri olan Santa Maria Novella Kilisesi'ndeki *Bakire, Aziz*

◄ *Yapıtlarının saptanmasındaki belirsizlik*

Yahya ve Bağışçılar adlı yapıtta en yetkin biçimine ulaşır.

Sanatının nitelikleri

Masaccio'nun sanatı, Floransa Okulu'nun geliştirdiği biçimsel yeniliklerin, yarı bilimsel bir boyut içinde birleştirilerek olgunlaştırılmasına dayanır. Kaynağı ise, bu yenilikleri daha önce, anıtsal bir biçimcilik kapsamında bütünleştirmeyi başaran Giotto'dur. Masaccio'nun, Uluslararası Gotik'in geçerli olduğu bir ortamda, Giotto'nun Floransa'daki *San Croce Kilisesi* ve Padova'daki *Santa Maria Anunziate dell'Arena Kilisesi* fresklerinde biçim ve anlatım sorunlarına getirdiği çözümün kökenlerine inmesi, ışık, açık-koyu karşıtlığı ve geometrik perspektif gibi öğelerin kullanılmasıyla olmuştur. Işığın tek bir kaynaktan yayılıyormuşçasına düzenlenişine ek olarak, figürün ve onu çevreleyen öğelerin izleyiciye tek bir bakış açısı sunan geometrik perspektifin kurallarına göre biçimlendirilişi iki yenilik getirmiştir: Giotto'nunkine oranla daha kütlesel bir biçim anlayışı ve kuruluşu bütünüyle ressamın denetiminde olan daha akılcı bir mekân çözümlemesi. Bu mekân içindeki her şey, yalnızca kompozisyonun öneminin vurgulanmasını sağlayacak bir dizilişte ve geometrik bir şemaya göre ele alınmıştır. Masaccio, Güney resminin tipik davranışlarından biri olarak dış görünüşe özgü maddesel özellikleri vurgulamış, figürlerin kişiliklerini ve hareketlerini genelleştirerek onları tipler haline dönüştürüp anlatmıştır.

Masaccio devrimi diye adlandırılan bu biçimsel yenilikler onu, Bizans sanatı, Uluslararası Gotik ve Erken Rönesans arasındaki gelişim zinciri içindeki olgunlaşmanın dönüm noktasına yerleştirir. Bizans sanatı ve Uluslararası Gotik'te bu dünyanın gerçeklerinin ötesinde bir ruhsallığın kurallarına göre düzenlenen resim, Masaccio'da bir odanın penceresinden görülen gerçek dünyanın bir parçasının karşılığıdır.

Avrupa sanatının gelişiminde Masaccio, Donatello ve Brunelleschi'den oluşan ressam, heykelci ve mimar üçlüsü Rönesans'ın temellerini atmıştır. Bu temeller, Batı sanatının 20. yy'a değin süregelen gelişimini besleyen en verimli kaynak olmuştur.

Masaccio çeşitli dönemlerde etkisi duyulmuş bir sanatçıdır. Paolo Uccello, Andrea del Castagno, Fra Filippino Lippi ve Benozzo Gozzoli üstünde doğrudan Botticelli, Leonardo da Vinci, Michelangelo ve Raffaello üstünde de dolaylı etkileri olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Bakire ve Çocuk İsa Azize Anna ile Birlikte*, yks, 1424, Uffizi Galerisi, Floransa; Pisa çok parçalı panosu resimleri, 1426, Santa Maria del Carmine Kilisesi, Pisa, bugün çeşitli parçaları çeşitli müzelerde; *Santa Maria Novella Kilisesi* fresk dizisi, Floransa; *Brancacci Şapeli* fresk dizisi, 1426-1428, Santa Maria del Carmine Kilisesi, Floransa.

- **KAYNAKLAR:** L. Berti, *Masaccio*, 1967; D. Hendy, *Masaccio, Frescoes in Florence*, 1957; R. Offner, "Masaccio's Classicism", *Studies in the History of Art*, 1959; U. Procacci, *Tutta la pittura di Masaccio*, 2. baskı, 1952; K. Steinbart, *Masaccio*, 1948.

- **BAKINIZ:** BRUNELLESCHI, DONATELLO, GIOTTO, PISANELLO.

MASANOBU, Okumura
(1686-1764)

Japon, ressam. Renkli baskı tekniğini ilk kullananlardandır.

Yaşamı üstüne kesin bilgi yoktur. Asıl adı Genroku Gembaçi'dir. Ukiyo-e Okulu ressamlarındandır. Aynı zamanda bir şair ve *beni-e* (kitap resimleme) ustasıdır. Kitap resimleme alanında en önemli yapıtı, 1717'de yayımladığı *Genji Öyküleri* adlı altı ciltlik bir dizidir. Bundan üç yıl sonra, Edo'da (bugünkü Tokyo) kendi yayınevini kurmuş ve çok sayıda *haiku* (üç dizelik bir çeşit Japon şiiri) yayımlamıştır.

Yapıtlarında çeşitli malzemeler kullanmış, birbirinden farklı konuları işlemiş, ancak hep aynı üslupta çalışmıştır. Bunlarda, Ukiyo-e Okulu'nun kurucusu olan ressam H.Morunobu'nun titiz ve zarif deseninin etkileri görülür. Ancak Masanobu buna ek olarak, ilk kez bir Ukiyo-e resminin arka planında Batı anlamındaki perspektife yer vermiştir. Ayrıca, öğrencisi olan Okumura Toşinobu'nun (1717-1750) yaygınlaştırıp tanıttığı, resmin üstüne saydam bir cila sürerek renklere canlılık kazandırma tekniği olan *uruşi-e*'nin de bulucusunun o olduğu sanılmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca): Kitap Resimleme:** *Genji Öyküleri*, 1717.

- **BAKINIZ:** MORUNOBU.

MASANOBU KANO
(1434-1530)

Japon, ressam. Kano Okulu'nun kurucusudur.

Şizuoka bölgesinde Kano'da doğdu, 1530'da öldü. Babası Kagenobu Kano ve oğlu Motonobu Kano (1476-1539) da ressamdılar. Masanobu babasının ve Tenso Şubun'un yanında yetişti. Liang Kay gibi önde gelen Çin ressamlarının yapıtları üzerinde çalıştı. Şirojiro ve Omusuke adını kullandığı ilk yapıtlarıyla Şogun Yoşimasa Aşikaga'nın ilgisini çekerek sarayın başressamı oldu. Bir süre sonra da Japonya'da en üst düzeydeki sanatçılara verilen Hogen unvanıyla onurlandırıldı.

Masanobu başlangıçta, Budist rahiplerce desteklenen ve Çin etkisinde olan Suiboku Okulu'nun resim anlayışına bağlı kalmıştır. Zen düşüncesinin şiddetli tutkularını yansıtan ve anlatıma ağırlık veren dramatik resimler yapmıştır. Çin resim geleneğinden yola çıkarak bazen beyaz zemin üstüne siyah mürekkeple çalışmış, bazen de canlı ve yapay renkleri büyük bir uyum içinde yan yana getirerek çok renkli düzenlemeler oluşturmuştur. Ancak bu yapıtlarında konularını, aynı dönemde Tosa Mitsunobu'nun (1434-1525) kurduğu ve eski Japon resim geleneğini sürdüren Tosa Okulu ressamları gibi Japon kültüründen alarak

işlemiştir. Süsleme ağırlıklı, ayrıntıcı ve özenli çalışmalarıyla, bazı kaynaklarca Suikobu ve Taso okullarının bireşimi olarak tanımlanan Kano Okulu'nun kurucusu sayılmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Şu-Moşuko Lotüslere Bakarken.*

MASARYK, Jan
(1886-1948)

Çekoslovakyalı devlet adamı. 1940-1948 arasında dışişleri bakanlığı yapmıştır.

14 Eylül 1886'da Prag'da doğdu, 10 Mart 1948'de aynı kentte öldü. Çekoslovakya'nın ilk devlet başkanı Tomáş Masaryk'in oğludur. 1918'de Çekoslovakya Cumhuriyeti'nin kurulmasından bir yıl sonra Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başladı. 1921'de dışişleri bakanı Edvard Beneş'in sekreteri oldu. 1925-1938 arasında Çekoslovakya'nın İngiltere büyükelçiliği görevinde bulundu. Çekoslovakya'nın 1939'da Naziler tarafından işgal edilmesi üzerine ülke dışına çıkan devlet başkanı Beneş'in, 1940'ta Londra'da kurduğu geçici hükümette dışişleri bakanı oldu. Çekoslovak halkını Nazi işgaline karşı direnişe çağıran radyo konuşmaları 1944'te *Speaking to My Country* ("Ülkeme Sesleniş") adıyla yayımlandı.

Savaştan sonra Çekoslovakya'ya dönen Masaryk, Mayıs 1945'te kurulan ve Naziler'le işbirliği yapmamış olan tüm siyasi partilerin temsilcilerinin katıldığı geçici Ulusal Cephe hükümetine dışişleri bakanı olarak girdi. Haziran 1945'te Çekoslovakya adına Birleşmiş Milletler'in kuruluş çalışmalarına katıldı. Mayıs 1946 seçimlerinden sonra başbakan olan Klement Gottwald'ın kurduğu ve geçici hükümete katılan siyasi partilerden oluşan koalisyon hükümetinde yeniden dışişleri bakanı oldu. 2 Şubat 1948'de Komünist olmayan on bir bakanın görevlerinden istifa etmeleriyle doğan siyasi bunalım sırasında, dışişleri bakanlığından ayrılmadı. Devlet başkanı Beneş'in yeni hükümeti kurmakla görevlendirdiği Gottwald'ın 25 Şubat 1948'de kurduğu Yenilenmiş Ulusal Cephe hükümetinde de dışişleri bakanı oldu. İki hafta sonra Dışişleri Bakanlığı binasının penceresinden atlayarak intihar etti.

• YAPITLAR (başlıca): *Speaking to my Country*, 1944, ("Ülkeme Sesleniş").

• BAKINIZ: BENEŞ, GOTTWALD, T. MASARYK.

Tomáş Garrigue Masaryk
Vojteck Hynais tarafından yapılmış portresi, 1919.

MASARYK, Tomáş
(1850-1937)

Çekoslovakyalı siyaset ve devlet adamı. Çekoslovakya Cumhuriyeti'ni kurmuş, 1918-1935 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

Tomáş Garrigue Masaryk 7 Mart 1850'de Moravya'da Hodinin'de (bugün Çekoslovakya'da) doğdu, 14 Eylül 1937'de Prag yakınlarında Lány'de öldü. Babası Slovak bir arabacı, annesi ise Çek bir hizmetçiydi. Ailesinin geçim güçlükleri nedeniyle genç yaşta bir çilingirin yanında çalışmaya başladı. Sonradan öğretmen olmasına karar veren ailesi tarafından 1865'te Brno'daki bir ortaokula gönderildi. Ortaöğrenimini Viyana'da tamamladıktan sonra, 1872'de Viyana Üniversitesi'nde felsefe öğrenimine başladı. Üniversite yılları milliyetçi duygularının geliştiği, felsefi görüşlerinin olgunlaştığı yıllar oldu. Görüşlerinden derin bir biçimde etkilendiği Platon üzerine yazdığı bir tezle 1876'da felsefe dalında doktora derecesi elde etti. Bir süre sonra Leipzig Üniversitesi'ne geçti. Orada tanıştığı ABD'li bir öğrenci olan Charlotte Garrigue ile evlendikten sonra, karısının soyadını kendisine ikinci ad olarak aldı. Aynı dönemde ulusal özelliklerine daha uygun bir din olarak gördüğü Protestanlık'ı benimsedi.

1879'da felsefe dalında okutman olarak Viyana Üniversitesi'ne atandı. 1881'de *Der Selbstmord als soziale massenersheinung der modernen Zivilisation* ("Çağdaş Uygarlıkta Kitle Davranışı Görünümü Almış Toplumsal Bir Sorun: İntihar") adlı ilk önemli kitabını yayımladıktan bir yıl sonra, Prag'da yeni kurulan Çek Üniversitesi'nde felsefe profesörlüğüne atandı. Felsefe üzerine çalışmalarıyla büyük bir ün kazandığı bu dönemde, Çekler'in ulusal ve kültürel tarihi üzerine incelemelerde de bulundu; *Athenaeum* adlı bir eleştiri dergisiyle, *Naşe Doba* (Çağımız) adlı siyasi dergiyi çıkarttı. Aynı yıllarda yoğun bir biçim-

de siyasetle de ilgilenmeye başlayan Masaryk, Ulusal Parti'nin Avusturyalılar'la uzlaşma yanlısı olan muhafazakâr kanadı Yaşlı Çekler'den uzaklaşarak, aynı partinin liberal kanadını oluşturan Genç Çekler'e yakınlaşmaya başladı. 1891'de bu partiden Avusturya Parlamentosu'na (Reichsrat) seçildi. Ancak kısa sürede Genç Çekler'in milliyetçilik anlayışıyla ters düşerek 1893'te bu görevinden ayrıldı.

Mart 1900'de daha sonra İlerici Parti adını alacak olan Gerçekçi Parti'yi kuran Masaryk, 1907'de bu partiden yeniden Avusturya Parlamentosu'na seçildi. Avusturya-Macaristan İmparatoru I.Franz Joseph'in Balkanlar'da izlediği yayılma politikasına karşı çıkarak Slav muhalefetin önde gelen kişilerinden biri oldu. Aynı dönemde Çekoslovakya'nın tam bağımsızlığı düşüncesini benimsedi. I.Franz Joseph'in Almanya ile ittifak politikasına karşı çıktı ve 1914'te Sırbistan'a savaş açılmasını engellemeye çalıştı. I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Aralık 1914'te Viyana'dan ayrılarak İsviçre'ye geçti.

Çekoslovak Ulusal Konseyi'nin kuruluşu

Kısa bir süre sonra Londra'ya yerleşen Masaryk'in, yurt dışında yaşayan Edvard Beneş ve Milan Štefanik gibi Çek ve Slovak önderlerle kurduğu ilişkilerin sonucunda, 1916'da Londra'da Çekoslovak Ulusal Konseyi kuruldu. Bu konseyin başkanlığına seçilen Masaryk'in Mayıs 1917'de Rusya'ya giderek oradaki Çek savaş tutsaklarından oluşturduğu Çek Lejyonerleri, İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa katıldılar. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Masaryk'in Fransa'ya geçirmeye karar verdiği Çek Lejyonerleri, o sırada Sovyetler Birliği'nde başlayan iç savaşta karşıdevrimcilere destek oldular.

Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra Mayıs 1918'de ABD'ye geçen Masaryk, orada başkan W.Wilson'la görüşerek ondan Çekoslovakya'nın bağımsızlığını destekleyeceği konusunda güvence aldı. Aynı tarihte ABD'de bulunan Slovak önderlerle Pittsburgh'da yaptığı görüşmelerin sonucunda onlarla bağımsızlıktan sonra ortak bir devletin kurulması konusunda anlaşmaya vardı. Çekoslovak Ulusal Konseyi, Çekoslovakya'nın Haziran 1918'de İtilaf Devletleri tarafından müttefik bir güç olarak tanınmasından sonra, 14 Ekim'de geçici hükümetin kurulduğunu, 18 Ekim'de ise bağımsızlığın ilan edildiğini açıkladı. Bu sırada, Temmuz 1918'de Prag'da kurulmuş olan Prag Ulusal Komitesi, Prag'da iktidarı ele geçirdi ve 28 Ekim'de Çekoslovakya Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti. Slovak Ulusal Komitesi'nin de bu kararı onaylamasından sonra Kasım'da toplanan meclis Masaryk'i Çekoslovakya Cumhuriyeti'nin devlet başkanlığına seçti.

Çekoslovakya Cumhuriyeti'nin kuruluşu

Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra toplanan Ulusal Meclis'in Nisan 1919'da kabul ettiği toprak reformu yasasıyla, çoğu yabancılara ait olan 1.200.000 dönüm toprak kamulaştırılarak köylülere dağıtıldı. Haziran 1919'da imzalanan Versailles ve Eylül 1919'da imzalanan Saint-Germain antlaşmalarıyla Çekoslovakya'nın sınırları güvence altına alındı. Ancak Şubat 1920'de kabul edilen merkeziyetçi anayasayla ülke nüfusunun % 32'sini oluşturan Slovak, Alman-Macar ve Ruthenyalı azınlıklara özerklik tanınmaması, azınlıkların hoşnutsuzluklarını derinleştirdi. Bu huzursuzlukların ve ülkedeki siyasi çekişmelerin sonucu olarak Nisan 1920 genel seçimlerinden sonra, ülke uzun yıllar koalisyon hükümetleri tarafından yönetildi.

1927 ve 1934 yıllarında iki kez daha devlet başkanlığına seçilen Masaryk, Aralık 1935'te bozulan sağlık durumu nedeniyle bu görevinden ayrıldı. Yerine cumhuriyetin kurulduğu tarihten beri dışişleri bakanlığı yapmakta olan Edvard Beneş geçti.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung der modernen Zivilisation*, 1881, ("Çağdaş Uygarlıkta Kitle Davranışı Görünümü Almış Toplumsal Bir Sorun: İntihar"); *The Spirit of Russia*, 1913, ("Rusya'nın Ruhu"); *Russia and Europe*, 1913, ("Rusya ve Avrupa"); *The New Europe*, 1918, ("Yeni Avrupa"); *The Making of a State*, 1927, ("Bir Devletin Kuruluşu").

- **KAYNAKLAR:** R.Birley, *Thomas Masaryk*, 1951; K.Capec, *President Masaryk Tells His History*, 1934; V.Cohen, *The Life and Times of Masaryk, The President-Liberator*, 1941, R.J.Kerner, *Masaryk*, 1938; P.Selver, *Masaryk: A Biography*, 1940.

- **BAKINIZ:** BENEŞ, HODZA, J.MASARYK.

MASCAGNI, Pietro
(1863-1945)

İtalyan, besteci. Operalarıyla ünlüdür.

7 Aralık 1863'te Livorno'da doğdu, 2 Ağustos 1945'te Roma'da öldü. Müzik öğrenimine Livorno'da başladı. Baron de Landarel'in yardımıyla Milano Konservatuvarı'na girdi, dönemin ünlü öğretmeni Ponchielli'nin yanında öğrenim gördü. 1884'te Milano Konservatuvarı'ndan ayrılarak gezginci bir operet topluluğunun orkestra yöneticisi oldu. Bir süre sonra Cerignola'ya yerleşti, burada belediye bandosunun yöneticiliğini ve piyano öğretmenliğini üstlendi. 1895-1903 arasında Pesaro'daki müzik lisesinin müdürlüğünü yaptı. Daha sonra da Roma Ulusal Müzik Okulu'nun yöneticiliğine getirildi.

Mascagni, gençlik yıllarında hem senfonik nitelikte, hem de opera türünde birçok yapıt bestelemişse de başarılı olamamıştır. 1880'de bestelediği *Pinotta* adlı iki perdelik operası ancak 1932'de seslendirilmiştir. 1885'te yazdığı *Guglielmo Ratcliff* adlı yapıtı ise ilk olarak 1894'te seslendirilmiş, ama beğenilmemiştir. Ona opera alanında dünya ölçüsünde ün sağlayan yapıtı *Cavalleria Rusticana*'dır. Bu yapıtı Sonzogno Müzik Basımevi'nin açmış olduğu bir yarışma için bestelemiştir. Birincilik ödülü alan yapıt 1890'da Roma'daki ilk seslendirilişinde büyük ilgi uyandırmıştır. 1892'den sonra da Leoncavallo'nun *I Pagliacci* (Palyaço) operasıyla birlikte oynanması gelenek haline gelmiştir.

Mascagni melodik yapı açısından geleneksel İtalyan operasını benimsemiştir. Yapıtlarında orkestranın kullanımını geliştirmeye çalışmıştır. Yalın bir anlatımı olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Pinotta*, 1880, *Guglielmo Ratcliff*, 1885; *Cavalleria Rusticana*, 1888; *Iris*, 1896; *Isabeau*, 1911; *Lodoletta*, 1917. **Operet:** *Si Roma*, 1919; *Il piccolo Marat*, 1921, (Küçük Marat).

MASINA, Giulietta
(1920)

İtalyan sinema oyuncusu. Özellikle Fellini'nin yönettiği filmlerle büyük ün kazanmıştır.

Bologna'da, San Giorgio di Piano'da doğdu. Asıl adı Giulia Anna Masina'dır. Edebiyat fakültesinde okudu. 1941-1942 mevsiminde Roma'da Guf tiyatro topluluğunda sahneye çıktı. 1943'te yönetmen Federico Fellini ile evlendi. Fellini'nin yazdığı bir radyo oyunu dizisini seslendirdikten sonra 1946'da Rosselini'nin *Paisa*'sında ("Hemşehri") beyazperdede ilk kez küçük bir rolde göründü. İlk büyük rolünü Lattuada'nın 1947 yapımı *Senza pietà*'sında ("Acımasız") oynadı. Bu oyunuyla İtalyan Eleştirmenleri Ödülü'nü kazandı. Aynı ödülü 1950'de Fellini ve Lattuada'nın birlikte yönettikleri *Luci del varietà* ("Varyete Işıkları") ile de aldı. Ardından kocasının yönettiği filmlerle, özellikle de 1954 tarihli *La strada*'da (Sonsuz Sokaklar) canlandırdığı geri zekâlı ve duygulu Gelsomina rolü ile uluslararası üne kavuştu. 1957'de *Le notti di Cabiria* ("Cabiria'nın Geceleri") ile Cannes Film Şenliği'nde En İyi Oyuncu Ödülü'nü aldı. 1965 yapımı *Giulietta degli spiriti*'de ("Ruhların Jülyet'i") Fellini'nin anlatımıyla "otuz beş yaşında, Katolik, çocukluğundan beri sütünü emdiği öğretiden kurtulamayan bir burjuva kadını"nı başarıyla çizdi.

Masina çocuksu yüzü, kimi zaman gülünç, ama çabuk kırılıverecek duygusu uyandıran görünümüne dayandırdığı oyunu ile birçok önemli İtalyan filmine değişik bir tat katmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *Senza pietà*, 1947, ("Acımasız"); *Luci del varietà*, 1950, ("Varyete Işıkları"); *Le sceicco bianco*, 1952, ("Beyaz Şeyh"); *La strada*,1954,(Sonsuz Sokaklar); *Il bidone*, 1955,(Kalpazanlar Çetesi); *Le notti di Cabiria*, 1956, ("Cabiria'nın Geceleri"); *Nella citta l'inferno*, 1959, ("Şehirde Cehennem"); *La gran'vita*, 1960, ("Büyük Yaşam"); *Giulietta degli spiriti*, 1964, ("Ruhların Jülyet'i"); *The Madwoman of Chaillot*, 1969, (Çılgın Kadın). **Oynadığı Oyunlar:** *Angelica*, 1947; *Aşıklar*, 1951.

MASLOW, Abraham H.
(1908-1970)

ABD'li psikolog. Geliştirdiği güdü kuramı ve "kendini gerçekleştirme" kavramıyla tanınmıştır.

1 Nisan 1908'de New York Eyaleti'nde Brooklyn'da doğdu,8 Temmuz 1970'te California Eyaleti'nde Menlo Park'ta öldü. Yükseköğrenimini Wisconsin Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde tamamladı. Maymunların toplumsal ve cinsel davranışlarında hükmetmenin rolü üzerine bir tezle aynı üniversiteden 1934'te doktorasını aldı. 1935'te bir araştırma bursuyla Columbia Üniversitesi'ne geçti. Bir süre sonra öğretim üyesi olarak girdiği Brooklyn College'da on beş yıla yakın bir süre kalan Maslow, 1951-1969 arasında Brandeis Üniversitesi Psikoloji Bölümü başkanlığında bulundu. 1967-1968 yıllarında Amerikan Psikoloji Derneği'nin başkanlığını yaptı.

Güdüleri, açlık, susuzluk, cinsellik gibi bireyin korunmasını ya da türün çoğalmasını sağlayıcı temel güdüler ve ikincil ya da türeme güdüleri olarak ikiye ayıran geleneksel psikolojinin güdü anlayışını yetersiz bulan Maslow, bu konu üzerine eğilmiş ve geliştirdiği yeni bir kuramla bir hiyerarşik güdüler sınıflaması oluşturmaya çalışmıştır. 1943'te ortaya attığı "bütüncü-dinamik" güdü kuramını 1950'lerde geliştirmiştir. Ona göre sevgi ve benzeri "yüksek" güdülerin, türün tüm üyelerinde görülmemelerinin nedeni, bunların temel ya da birincil olmamaları değil, diğer güdülere göre daha az güçlü olmalarıdır. Fizyolojik kökenli gereksinimler bile kimi zaman birbirleri üzerinde üstünlük sağlarlar. Örneğin aç birisinin birden soluyacak havadan yoksun kalması açlık dürtüsünü bastırır; gücü azalan açlık dürtüsü hava gereksinimi giderilinceye değin yok olur. Aynı süreç insana özgü gereksinimler için de geçerlidir. Fizyolojik gereksinimlerin karşılanmasından sonra güvenlik güdüsü, sonra sevgi ve ait olma güdüsü, daha sonra da öz-beğeni gelir. Gereksinimler, dürtüler ve güdüler davranışları yönetirler, kavrama ve algıyı çarpıtırlar.

Eksiklikten doğan tüm gereksinimler doyurulduğunda davranış artık güdülmez, algı ve kavrama çarpılmaz, kişi sahip olduğu en yüksek potansiyeli harekete geçirir; bu "kendini gerçekleştirme"dir *(self-actualizing)*. Maslow kendini gerçekleştirmeye Einstein, Lincoln, Walt Whitman, A.Schweitzer gibi kişileri örnek gösterir. Bu kişilerde ortalama bireyden farklı olarak gerçekliği etkili bir biçimde algılama ve gerçeklikle daha rahat ilişki kurma, kendini, doğayı ve başkalarını oldukları gibi kabul etme, yalın ve doğal olma, kendisini tüm insanlıkla özdeş tutma, felsefi, düşmanca olmayan bir mizah anlayışına ve özgünlüğe, yaratıcılığa sahip olma gibi özellikler vardır. Ancak bu tür kişiler tam anlamıyla yetkin değildirler ve tüm endişe ve çatışmalardan kurtulmamışlardır. Bununla birlikte güdüleri sıradan bir bireyde olduğu gibi maskelenmemiştir ve doyurulmamış gereksinimlerin baskısı altında değildirler.

Maslow 1960'larda organizmacı, insan doğasının potansiyellerinin araştırılmasını konu alan yaklaşımını "hümanistik psikoloji" diye adlandırmıştır. 1961'de *Journal of Humanistic Psychology*'yi yayımlamaya başlamış, ertesi yıl Amerikan Hümanistik Psikoloji Derneği'ni kurmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Motivation and Personality*, 1954, ("Güdü ve Kişilik"); *The Psychology of Science: A Reconnaissance*, 1965, ("Bilim Psikolojisi: Bir İrdeleme"); *Toward a Psychology of Being*, 1968, ("Bir Varlık Psikolojisine Doğru").

• **KAYNAKLAR:** J.F.T.Buqental, *Challenges of Humanistic Psychology*, 1967; A.Lowry, *A.H.Maslow: An Intellectual Portrait*, 1973.

• **BAKINIZ:** A.ADLER, ROGERS.

MASON, Otis Tufton
(1838-1908)

ABD'li antropolog. Amerikan yerli kültürü üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

10 Nisan 1838'de Washington Eyaleti'nde Eastport'da doğdu, 5 Kasım 1908'de aynı eyalette Washington kentinde öldü. 1861'de Columbian College'ı (bugün George Washington Üniversitesi) bitirdi. 1872'de Smithsonian Institution'da antropoloji konusunda araştırmacı olarak çalışmaya başladı. ABD Ulusal Müzesi'nin kuruluş çalışmaları sırasında 1884'ten başlayarak kendi alanı ile ilgili araştırmaları yönetti. 1902'de ABD Ulusal Müzesi'nin Antropoloji Bölümü'nün yöneticisi oldu.

Amerikan yerlilerinin el sanatları teknolojisi üzerinde çalışan Mason'un çalışmalarında kullandığı ayrıntılara önem veren yöntem, özellikle sepetçilik sanatı üzerine yaptığı yayımlar, daha sonraki araştırmalar için model oldu. Yabanıl hayvanları yakalamak için kullanılan tuzakları incelediği araştırmasında yerlilerin teknik becerilerini olduğu kadar, psikolojik tutumlarını da ortaya koymasıyla ilgi çekti. İlkel kültürde kadınların katılımını incelediği çalışmasında, kadınların erkeklerden daha aşağı bir toplumsal konumda olmadıklarını, ancak erkekler savaş sanatlarında uzmanlaşırken, onların üretime ilişkin el sanatlarında uzmanlaştıklarını ileri sürdü.

Amerikan kültürlerini sınıflandıran ilk antropologlardan biri olan Mason, ele aldığı malzeme üzerindeki çalışma yöntemiyle kendisinden sonraki antropologlar kuşağını etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Woman's Share in Primitive Culture*, 1894, ("İlkel Kültürde Kadının Katılımı"); *The Origins of Invention: a Study of Industry Among Primitive Peoples*, 1895, ("İcadın Kökenleri: İlkel İnsanlarda Zanaat Üzerine Bir İnceleme").

MASPERO, Gaston
(1846-1916)

İtalyan asıllı Fransız arkeolog. Mısır arkeolojisinin önde gelen uzmanlarındandır.

Gaston Camille Charles Maspero, 23 Haziran 1846'da Paris'te doğdu, 30 Haziran 1916'da aynı kentte öldü. İtalyan bir ailenin çocuğuydu. École Normale'de öğrenim gördü. 1869'da École Pratique des Hautes Études'te Mısırbilimi okutmaya başladı. 1873'te doktorasını tamamladı ve ertesi yıl Collège de France'ta Mısır dili ve arkeolojisi profesörü oldu. 1880'de Fransız Doğu Arkeolojisi Enstitüsü'nce oluşturulan bir ekibin başkanı olarak Mısır'a gitti. 1880'de Mariette'in ölümüyle boşalan Mısır eski yapıtlar müdürlüğü ve Bulak Müzesi yöneticiliğini üstlendi. Altı yıl Mısır'da çeşitli kazılar yaptı ve başka bilimsel kuruluşların araştırmalarına da olanak sağladı. 1886'da Paris'e dönerek Mısır'daki araştırmalarını yayına hazırladı ve akademik çalışmalarını sürdürdü.

1899'da Mısır'a döndü ve eski yapıtlar müdürlüğü görevini yeniden üstlendi. Bulak Müzesi'nin katalog çalışmalarını başlattı, Kahire'de yapılmakta olan yeni müzenin hazırlıklarını denetledi ve zengin koleksiyonların katalog yayımını yönetti. *Cairo Catalogue* ("Kahire Müzesi Kataloğu") adlı bu dev yapıtlardan yaklaşık elli tanesi Maspero'nun ölümünden önce yayımlandı. Maspero'nun 1902'de Kahire'de açılan yeni müzenin kuruluşuna önemli katkıları oldu. 1907-1909 arasında Nubia bölgesinde büyük bir yüzey araştırması gerçekleştirdi. 1912'de rahatsızlığı nedeniyle emekliye ayrıldı ve Paris'e döndü.

Maspero, Unas'ta gerçekleştirdiği II.Pepi ve Teti piramitleri kazılarında piramitler içinde hiyeroglif yazıtların varlığını ilk kez saptadı. En eski Mısır dinsel yazılarından dört bin satırı bu piramitlerin duvarlarında buldu.

1881'de mezar soyguncuları tarafından bulunan bir mezarlığı, bu kaçakçıları izleterek ortaya çıkardı. Luksor'da Krallar Vadisi ile Deyr-el Bahri yakınlarındaki bu büyük yeraltı mezarlığından İÖ 2.binyıla ait, aralarında I.Seti, I.Amenhotep, II.Ramses, III. Tutmosis gibi firavunlar da bulunan kırk mumya çıktı. Bezemeli odalarda, yazıtlı lahitler içinde yer alan mumyaların yanı sıra çok sayıda değerli ölü armağanı da ele geçirildi. Giza'daki Sfenks'te, Luksor Tapınağı'nda, Sakkara'da kazılar yöneten Maspero, Mısır dili, kültürü, tarihi ve sanatı ile ilgili çok sayıda yapıt bıraktı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *L'inscription dédicatoire du Temple d'Abydos*, 1867, ("Abidos Tapınağı Adak Yazıtı"); *Histoire ancienne des peuples de l'orient*, 1875, ("Eski Doğu İnsanlarının Tarihi"); *L'Archéologie égyptienne*, 1887, ("Mısır Arkeolojisi"); *Contes populaires de l'Égypte ancienne*, 1882, ("Eski Mısır Halk Öyküleri"); *Les momies royales de Deir-el Bahari*, 1889, ("Deyr-el Bahri'deki Kral Mumyaları"); *Inscriptions des pyramides de Saqqarah*, 1894, ("Sakkara Piramitleri'ndeki Yazıtlar"); *Études de mythologie et d'archéologie*, 8 cilt, 1893-1916, ("Arkeoloji ve Mitoloji Çalışmaları").

• **BAKINIZ:** MARIETTE.

MASSENET, Jules
(1842-1912)

Fransız, besteci. Hafif ve kolay anlaşılır türdeki operalarıyla geniş dinleyici kitlelerine ulaşmıştır.

Jules Emile Fréderic Massenet 12 Mayıs 1842'de Saint-Étienne yakınlarında, Montaud'da doğdu, 13 Ağustos 1912'de Paris'te öldü. Bir demirci ustasının oğluydu. İlk müzik bilgilerini annesinden aldı. On bir yaşında Paris Konservatuvarı'na girdi. Orada ünlü opera bestecisi Ambroise Thomas'nın öğrencisi oldu. 1863'te *David Rizzio* kantatıyla Roma Büyük Ödülü'nü kazandı. Birkaç önemsiz bestesinin ardından 1867'de *La grand tante* ("Büyük Hala") operasının sahnelenmesiyle bu alanda seçkinleşmeye başladı.

1878'de Paris Konservatuvarı'na kompozisyon öğretmeni olarak atandı. Debussy, Charpantier, Alfred Bruneau (1857-1934) gibi bestecileri yetiştirdi. Daha sonra A.Thomas'dan boşalan konservatuvar yöneticiliğine getirilmek istendiyse de bu öneriyi geri çevirdi ve kurumdan ayırdı. Bir süre sonra Fransız Akademisi üyeliğine seçildi. 1910'da da Akademi'nin başkanlığına getirildi. Bu arada Franc, Fauré, St.Seans, Henri Duparc (1848-1933) gibi bestecilerle birlikte Fransız müziğinin yabancı etkilerden kurtulması amacıyla çalışmak üzere Ulusal Müzik Kurumu'nu kurdu ve önemli Fransız yapıtlarının çalınıp halka tanıtılmasına çaba gösterdi.

Massenet'nin yirmi dört operası arasında, Abbé Prévost'un romanına dayanarak 1884'te bestelediği *Manon,* başyapıtı sayılır. Bu yapıtta, aynı konuyu işleyen Puccini'de olduğu gibi, etkileyici ve hüzünlü aryalar düzenlenmiş, orkestranın yalın biçimde eşlik etmesi yerine dramatik yolda kullanılması temel alınmıştır. Yapıt, duygulu melodileri, temaları ve motifleriyle, başlıca roller arasında uyum sağlamadaki başarısıyla günümüze değin kalabilmiştir.

Massenet opera besteciliği alanında Meyerbeer ile Gounod'dan etkilenmiş, ama yaratma gücü bu iki sanatçıya göre daha yüzeysel, hafif, kolay anlaşılır bir hava içinde gelişim göstermiştir. Bu yüzden halk tarafından kolay benimsenen üslubuyla Fransız lirik opera sanatının temsilcisi durumuna gelmiş, tiyatroya yatkın müziğiyle beğeni kazanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *La grand tante,* 1867, ("Büyük Hala"); *Hérodiade,* 1881; *Manon,* 1884; *Le Cid,* 1885; *Esclarmonde,* 1889; *Werther,* 1891; *Thaïs,* 1894; *La Navarraise,* 1894, ("Navarralı Kız"); *Ariane,* 1906; *Thérèse,* 1907; *Sapho,* 1909; *Don Quichotte,* 1910; *Bacchus,* 1910. **Vokal Müzik:** *David Rizzio Kantatı,* 1863. **Sahne Müziği:** *Les Érinnyes,* 1875, ("İntikam Perisi Erinys'ler"); *Le crocodile,* 1886, ("Timsah"); *Le manteau du roi,* 1907, ("Kralın Mantosu"). **Kitap:** *Mes souvenirs,* (ö.s.), 1912, ("Anılarım").

MASSEY, William Ferguson
(1856-1925)

İrlanda asıllı Yeni Zelandalı devlet adamı. 1912-1925 arasında başbakanlık yapmıştır.

26 Mart 1856'da İrlanda'da Londonderry kentinde doğdu, 10 Mayıs 1925'te Yeni Zelanda'da Wellington'da öldü. 1870'te ailesiyle birlikte Yeni Zelanda'ya göç etti ve Auckland yakınlarında çiftçilik yapmaya başladı. 1894'te parlamentoya seçilerek siyasete atılmadan önce çiftçilerin oluşturdukları bir örgütte yöneticilik yaptı. Parlamentoda hiçbir partiye bağlı olmayan Muhafazakârlar'la birlikte muhalefet grubunda yer alan Massey, 1903'te muhalefet önderi oldu. 1909'da Reform Partisi'ni kurduktan sonra 1912'de başbakan oldu ve ölene değin bu görevini sürdürdü.

Massey başbakan olduğunda, ülkeyi 21 yıldır Liberal Parti yönetmekteydi. Reform Partisi, kiracı köylülere işledikleri toprağın mülkiyetinin satılacağı vaadiyle, özellikle kuzeydeki kırsal nüfustan oy alarak 1912'de iktidara geldi ve iktidarı boyunca çiftçilerin meslek örgütleriyle sıkı ilişkiler içinde oldu. Massey'nin iktidara gelmesinin hemen ardından,Waihi'de maden işçileri, Wellington'da liman işçileri hakem kurulunun saptadığı ücret düzeyini yaygın grevlerle protesto etmeye başladılar. Sendikal hareketin büyümesi üzerine, yönetim grevleri zor kullanarak bastırdı. Massey iktidarının işçilere karşı takındığı sert tutum Liberal Parti içindeki sol grubun bu partiden ayrılarak İşçi Partisi'ni kurmasında etkili oldu.

I.Dünya Savaşı'nda Yeni Zelanda, İngiltere'yi hem asker hem de gıda ve yün yollayarak destekledi. Savaş aleyhtarı muhalefeti etkisizleştirebilmek ve iktidarını sürdürebilmek için Liberal Parti'yle koalisyon hükümeti kuran Massey 1917-1918 yıllarında, Liberal Parti başkanı Ward ile, İngiltere'de Lloyd George'un oluşturduğu "savaş hükümeti"nin toplantılarına katıldı. Savaş yıllarında, dış pazarların genişlemesi ve yüksek fiyatlar nedeniyle ihracatta başarı kazanılırken, savaşı izleyen yıllarda İngiltere'nin tarım ürünleri talebinin düşmesiyle çiftçiler sıkıntıya girdiler. Massey iktisadi sorunları çözebilmek için devlet denetimini artırmaya çalıştıysa da yüksek fiyatlar nedeniyle kentlerdeki ve kırsal kesimdeki huzursuzluklar başbakanlığının sonuna değin sürdü.

1919'da yapılan seçimlerde Reform Partisi salt çoğunluğu sağlayınca Massey, hükümeti tek başına oluşturdu. Savaş sonrasında Yeni Zelanda'nın barış konferansına delegasyon göndermesi, Versailles Antlaşması'nı onaylaması ve Milletler Cemiyeti'ne girmesi gibi uluslararası gelişmeler, ülkenin egemen devlet statüsü kazanmasının ilk adımlarını oluşturdu. Ancak Reform Partisi önderleri, İngiliz Uluslar Topluluğu içindeki dominyonların tek tek egemenlik statüsü elde etmelerine sürekli karşı çıktılar. Massey, partisinin yeniden seçimleri kazandığı 1925 seçimlerinden kısa bir süre önce öldü.

MASSIAS, Nicolas
(1764-1848)

Fransız, filozof. İnsanda doğuştan yetilerin ve ilkelerin bulunduğu görüşünü savunmuştur.

Massias Nicolas le Baron 2 Nisan 1764'te Villeneuv'd Agen'de doğdu, 23 Ocak 1848'de Bade'da öldü. Tanrıbilim, metafizik ve felsefe öğrenimi gördükten sonra 1787'ye değin Soissons'da, askeri okul ve kolejlerde retorik okutmakla görevlendirildi. 1796'da albay olarak orduya katıldı, 1800'den 1811'e değin diplomatik görevlerle Danzing'te bulundu.

Massias'a göre, insanda doğuştan yetiler ve birtakım ilkeler, kavramlar vardır, ancak kimi filozofların ileri sürdükleri gibi doğuştan düşünceler *(ideae innatae)* yoktur. Bu ilkel kavramlar, yetilerle eşzamanda belirir. İnsan anlığının büsbütün boş olduğu görüşü de tutarlı değildir. Bir toplum içinde yaşayan insanların birtakım hakları vardır, bu haklar gereksinmeler-

den doğar. Haklarla birlikte bulunan görevlerin kaynağı da yetilerdir.

Massias, estetiğin güzel kavramına dayandığını, güzelin de bir orantı olduğunu ileri sürer. Ona göre bu orantı insan tiniyle bağlantılı ve zorunludur. Bilgi ise bir özdeşlik duygusudur. İnsanın içinde ve dışında ortaya çıkan her olay algıya dayanmakla birlikte, insan Ben'iyle özdeştir. İnsan, doğa ve Tanrı ayrı varlıklardır. Felsefenin görevi bu varlıklarla ilgili inançları açıklamaktır.

• YAPITLAR (başlıca): *Rapport de la nature a l' homme et l'intelligence et la vie*, 1821, ("İnsan-Doğa Bağlantısı, Anlık ve Yaşam"); *Théorie du beau et du sublime*, 1824, ("Yüce ve Güzel Kuramı"); *Probléme de l' esprit humain ou origine du développement et certitude de nos connaissance*, 1825, ("İnsanın Tinsel Sorunu ya da Bilincimizin Gerçeklik ve Gelişiminin Kaynağı").

MASSINE, Léonide
(1895-1979)

Rus asıllı ABD'li dansçı ve koreograf. Klasik baledeki yenileşmenin önemli temsilcilerindendir.

8 Ağustos 1895'te Moskova'da doğdu, 15 Mart 1979'da Almanya'da (FAC) Westfalya bölgesinde Weseke bei Borken'de öldü. Asıl adı Leonid Fedoroviç Miassin'dir. 1912'de Moskova Çarlık Bale Okulu'nu bitirip Bolşoy Balesi'nde çalıştığı sırada, Diaghilev'in çağrısı üzerine 1914'te Paris'teki Rus Baleleri'ne katıldı. Birkaç ay Cecchetti'den ders aldı ve başrollerde dans etti. 1915'te Diaghilev'in yönlendirmesiyle Nijinski'nin yerine koreograf oldu. 1920'de Ida Rubinstein (1885-1960) ile çalışmaya başladı. 1932'de Balanchine ile birlikte, Colonel de Basil (1888-1951) ve René Blum'ün (1878-1942) kurduğu Monte Carlo Rus Baleleri'nin koreografılığını kabul etti. 1938'de Basil ile arası açılınca bağımsız bir topluluk kurarak 1942'ye değin Monte Carlo'da kaldı. II.Dünya Savaşı sırasında ABD'ye gitti ve Russe Highlights Balesi adlı bir topluluk kurdu. 1947'de Avrupa'ya döndü. İngiltere Kraliyet Balesi'nde dersler verdi. 1966'da yeni kurulan Monte Carlo Balesi'nin sanat yönetmeni ve koreografı oldu. Oğlu Lorca (1944) ve kızı Tatiana da bale dünyasının tanınmış adlarındandır.

Massine, o yıllarda Avrupa'nın en başarılı topluluklarından olan Rus Baleleri'nde, Fokine'in başlattığı yenilikçi tutumu sürdürdü. Halk danslarından ve klasik balenin yarı-karakter danslarından yararlanarak anlatım ve tipleme alanında hem bireysel, hem de toplu figürlere zenginlik kattı. Kendisi de özellikle dramatik tiplemelerde başarılı bir dansçı olarak tanındı. Diaghilev ve Fokine'nin plastik sanatları bir bütün olarak gören yaklaşımlarını benimsemişti. Bu anlayışın en başarılı ürünlerinden biri, koreografisini onun yaptığı ve gerçeküstücü sanatın baledeki ilk uygulamalarından sayılan *Parade*'dır ("Geçit"). Yapıt, Erik Satie'nin müziği, Picasso'nun dekor ve giysileri ve Cocteau'nun metni ile ilginç bir işbirliği örneğidir.

Massine, daha sonraki koreografilerinde Picasso, Matisse, de Falla ve Stravinski gibi tanınmış adlarla çalışmayı sürdürmüştür. 1930'larda senfonik müziği balede kullanmayı denemiştir. Bunun ilk örneği olan, Çaykovski'nin *5.Senfoni*'si üzerine yaptığı *Les Présages* ("Kehanet") büyük başarı kazanırken, Brahms'ın *4.Senfoni*'si ile düzenlediği *Choréartium*, alışılmışı zorlayan yapısıyla tepki uyandırmıştır. Ancak, bu türde çalışmalarını sürdüren Massine, sahne düzenlemesi ve kostüm anlayışındaki sınırlamalarda da değişikliklere yol açmıştır. *Hoffmann'ın Masalları* gibi film koreografileriyle da başarılı olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): Bale: *Soleil de nuit*, müz.Rimsky-Korsakov, 1915, ("Gece Güneşi"); *Parade*, müz.E.Satie, 1917, ("Geçit"); *Üç Köşeli Şapka*, müz. M.de Falla, 1919; *Le chant du rossignol*, müz.Stravinski, 1920, ("Bülbülün Şarkısı"); *Pulcinella*, müz.Stravinski, 1920; *Les présages*, müz. Çaykovski, 1934, ("Kehanet"); *Choréartium*, müz. Brahms,1934; "7. Senfoni", müz. Beethoven, 1938. Kitap: *My Life in Ballet*, 1960, ("Bale Yaşamım").

• BAKINIZ: DİAGHİLEV, FOKINE, NİJİNSKİ.

MASSINGER, Philip
(1583-1640)

İngiliz tiyatro yazarı. Düşünsel içerikli, yetkin bir olay örgüsüyle kurulu oyunlar yazmıştır.

Kasım 1583'te Salisbury'de doğdu, Mart 1640'ta Londra'da öldü. Babası soylu bir ailenin hizmetinde çalışıyordu. Massinger 1602'de Oxford Üniversitesi'ne gönderildi. Öğrenimini tamamlayamadan Londra'ya gitti. 1610'larda başladığı oyun yazarlığını, başta John Fletcher olmak üzere birçok yazarla ortak ürünler vererek sürdürdü. *The False One* ("Yanlış Kişi") adlı tragedya Fletcher'la birlikte yazdığı en önemli yapıtlarındandı. 1620'lerde tek başına yazmaya başladı ve ölümüne değin ünlü bir tiyatro topluluğu olan King's Men'in sürekli oyun yazarı oldu. Güldürü, trajik-güldürü ve tragedyalardan oluşan elliyi aşkın oyun yazdı ya da yazılışlarına katkıda bulundu. Ancak bunların tümü zamanımıza değin ulaşamamıştır. Temelde güldürü olmakla birlikte konusu eğlendirici olmayan ve yergi yanı ağır basan yapıtı *A New Way to Pay Old Debts* ("Eski Borçları Ödemenin Yeni Yolu") günümüzde de İngiltere ve Amerika sahnelerinde oynanmaktadır. Zalim bir Roma imparatorunun trajik sonunu anlattığı tarihsel tragedyası *The Roman Actor* ("Romalı Oyuncu") ile, erdem, onur ve aşk üçgeni içindeki bir genç kızın öyküsü olan *The Maid of Honour* ("Onurlu Genç Kız") en yetkin yapıtları arasındadır.

Massinger o dönemin edebiyatındaki belirgin durgunluğun tümüyle dışında tutulamaz. Bununla birlikte zaman zaman yerleşmiş kalıpların dışına çıkması, çağının toplumsal ve siyasal sorunlarını yansıtması, oyunlarına özgün ve düşünsel bir nitelik kazandırır. Retorik ve didaktik özellikler içeren bu oyunlar, duygusal derinlikten yoksun olmalarına karşın sağlam bir yapıya sahiptir.

• YAPITLAR (başlıca): *The Duke of Milan*, 1621-1622,

("Milano Dükü"); *The False One* (J.Fletcher ile), 1620, ("Yanlış Kişi"); *Virgin Martyr* (T.Dekker ile), 1622; *The Maid of Honour*, 1622, ("Onurlu Genç Kız"); *The Spanish Curate* (J.Fletcher ile), 1622; *The Bondman*, 1623, ("Köle"); *A New Way to Pay Old Debts*, 1625, ("Eski Borçları Ödemenin Yeni Yolu"); *The Roman Actor*, 1626, ("Romalı Oyuncu"); *The Bashful Lover*, 1636, ("Utangaç Âşık").

MASSON, André
(1896)

Fransız, ressam. Gerçeküstücülük'ün en önemli temsilcilerindendir.

Oise yönetim bölgesindeki Balagny-sur-Thérain' de doğdu. Brüksel'de Académie des Beaux-Arts'ta resim öğrenimi gördü. 1912'de Paris'e gitti ve École des Beaux-Arts'a girdi. I.Dünya Savaşı'na katıldı, 1917'de yaralandı. Bu olay onu büyük ölçüde etkiledi. 1919'da yeniden Paris'e döndü ve 1922'den sonra kendini tümüyle resme verdi. Aynı yıl Miro ve Ernst gibi Gerçeküstücüler'le ilişki kurdu. 1924'te bu akıma katıldı, ama A.Breton ile düştüğü bir anlaşmazlık sonucu 1928'de onlardan ayrıldı. 1929-1932 arasında Almanya ve Hollanda'ya gitti. 1934'ten 1937'ye değin İspanya'nın Katalonya bölgesinde yaşadı. Cervantes' in *La Numancia* adlı oyununun sahne tasarımını yaptı. 1937'de Paris'e döndükten sonra da sahne tasarımları üstüne çalışmalarını sürdürdü. 1940'ta II.Dünya Savaşı nedeniyle bazı başka gerçeküstücü sanatçılarla birlikte New York'a gitti. Burada, yapıtlarıyla Soyut Dışavurumculuk'un (Abstre Ekspresyonizm) ilk dönemini etkiledi. 1946'da Fransa'ya döndü ve Aix-en-Provence'e yerleşti. 1955'te Ulusal Sanat Büyük Ödülü'nü kazandı. En önemli toplu yapıtlar sergisi 1976'da New York'ta Modern Sanatlar Müzesi'nde açıldı.

Masson, Paris'e geldiği ilk dönemlerde Kübizm' in etkisinde resimler yapmıştır. Gerçeküstücüler'e katıldıktan sonra desenleri ve çizgileri akıcılık kazanmıştır. Bu akımın otomatizm kavramından etkilenmiş ve akımdan ayrılmasına değin bilinçaltının özgürlüğüne ve çağrışımların egemenliğine dayanan yapıtlar üretmiş, ayrıca resme düş öğesini (oneirik) sokmuştur. 1927'de, tuvale zamk sürüp üstüne gelişigüzel renkli kumlar serperek ilk kum resimlerini gerçekleştirmiştir. 1930'larda hayvan yaşamından kaynaklanan, vahşet ve şiddet dolu sahneler işlemeye başlamıştır. Bu eğilimini, İç Savaş sırasında bulunduğu İspanya'da da sürdürmüş, vahşeti simgeleyen ve aynı zamanda erotik anlamlar taşıyan resimler yapmıştır.

Masson ABD'de bulunduğu yıllarda biyolojik konulara yönelmiş, özellikle yaprakları ve bitkileri işlemiştir. J.Pollock'un Hareketli Soyut (Action Painting) resimleri ile Masson'un kum resimleri arasında benzerlikler bulmak olanaklıdır. Masson 1960'lardan sonra yaptığı *Balık Cümbüşü* ve *Kötü Niyetli Mucize İşçileri Halkı Yukardan Tehdit Ediyor* gibi resimleriyle sanatının en olgun ve verimli dönemini yaşamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca) Resim:** *Önemli Noktalar*, 1924, Louise Leiris Galerisi, Paris; *Balıkların Savaşı*, 1926, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Balık Yiyen Çocuklar*, 1928, Rupf Vakfı, Bern; *Tutsaklar*, 1932, Louise Leiris Galerisi, Paris; *Dünya*, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Kuşlar Oteli*, 1939; *Goethe Doğanın Seslerini Dinliyor*, 1940, Louise Leiris Galerisi, Paris; *Elma Yiyen Adam*, 1943; *Balık Cümbüşü*, 1962; *Kötü Niyetli Mucize İşçileri Halkı Yukardan Tehdit Ediyor*, 1964, Louise Leiris Galerisi, Paris. **Sahne Tasarımı:** *La Numancia; La faim*, 1937; *Médée*, 1937; *Hamlet*. **Kitap:** *Le plaisir de peindre*, ("Resim Zevki").

• **KAYNAKLAR:** J.Cassou, *Masson*, 1965; O.Hahn, *Masson*, 1965.

• **BAKINIZ:** BRETON.

MASSYS, Quentin
(1465-1530)

Flaman, ressam. Antwerp Okulu' nun kurucusudur.

Louvain'de doğdu, Antwerp'te öldü. Doğum tarihi kimi kaynaklarda 1466 olarak belirtilmektedir. Matsys ya da Metsys olarak da tanınır. Gençliğine ilişkin kesin bilgi yoktur. Babası demirci olduğundan, önce bu meslekte yetiştiği, ressam olmaya sonradan karar verdiği sanılmaktadır. 1491'de Antwerp'e giderek tanınmış ressam Bouts'un oğlu Albrecht'in atölyesinde çalışmış, iki yıl sonra da ressamlar loncasına girmiştir. 1514-1519 arasında İtalya'ya yapmış olabileceği bir gezi dışında, ölene değin Antwerp'ten ayrılmamıştır.

Massys'in döneminde Antwerp, Erasmus gibi hümanist düşünürlerin de etkisiyle yeniliklere açık bir kent görünümündeydi. İtalya ile ticaret ilişkilerinin gelişmesi, gravür tekniğindeki ilerleme, Dürer ve Holbein gibi ressamların ziyaretleri, Gotik resim geleneğine sıkı sıkıya bağlı Flaman resmine Rönesans' ın etkilerini taşımıştı. Massys, bu etkiyi yansıtan ilk Flaman ressamı olarak, Antwerp'te gelişen yeni anlayışın öncüsü sayılır. Flaman Primitifleri'nin ölçülü ve titiz üslubunu korumakla birlikte, özellikle dinsel konularda, gizemciliğe kaçmayan bir duygusallıkla, laik ve yürekli bir yaklaşım ortaya koymuştur. Dinsel temalardaki kompozisyonlarında simetrik gruplamalar, sakin anlatımlı figürler egemendir. Dış çizgilerdeki (kontur) gelenekçi kesinlik yumuşaklığa yönelmiş, nesnelerin doymuş öz renkleri ise yerlerini soluk ve saydam eflatun, mavi, yeşil gölgelere bırakmıştır. Massys, bu tür yapıtlarında büyük ölçüde Geertgen tot Sint Jans (15.yy), Rogier van der Weyden, Jan van Eyck ve R.Campin gibi Flaman ressamların etkisindedir. Birçok yapıtının arka planlarının çiziminde J.Patinir ile ortak çalıştığı sanılmaktadır. *Azize Anna* ya da *Kutsal Aile* adlı triptikonun (üç parçalı pano) arka planında yer alan İtalyan üslubundaki kubbeli ve kemerli yapılar, Massys'in Rönesans mimarlığını bildiğinin açık kanıtıdır. *İsa'nın Gömülmesi* adlı bir başka triptikon resmi, Yaşlı Bruegel'den önceki Flaman resminin en güçlü örneklerinden sayılır.

Massys'in günlük yaşamı konu alan resimlerinde, özellikle de portrelerinde Leonardo da Vinci'nin

etkisi görülmektedir. Leonardo'nun geliştirdiği yumuşak renk geçişi *(sfumato)* tekniği, portrelerinde başka etkilere göre daha belirgindir. Massys güzellikle çirkinlik, gençlikle yaşlılık arasındaki karşıtlığı, görünür anlamların ardındaki gerçeği yansıtmaya çalışmış, tiplemelerinde de Leonardo'ya öykünmüştür. *Tefeci ile Karısı* J.van Eyck'in üslubuna benzemekle birlikte yüzlerdeki anlatımın güçlülüğü, renk ve ışığın uyumuyla Flaman resminde yeni bir anlayışın ürünüdür. Massys'in portrelerinde göze çarpan başka bir özellik de, kişilerin onları belirleyen çevreler içinde yer almalarıdır. Dostu Erasmus'un portresi bunun güzel bir örneğidir. Massys'in Rönesans gerçekçiliği ile Gotik gelenekçiliği kaynaştıran üslubu birçok Flaman ressamı etkilemiştir.

Massys'in on iki çocuğundan iki tanesi ressamdı. Her ikisi de 1531'de loncaya giren oğullarından Jan Massys (1509-1575) Kilise'nin görüşlerine aykırı düştüğü için 1543-1558 arasında Antwerp'ten uzakta yaşamak zorunda kaldı. Babasının üslubunu sürdüren ve günlük yaşamı konu alan yağlıboya tablolarıyla tanındı. Cornelis Massys (1513-1579) ise manzara resimleri ve köylü yaşamından sahneleri ince bir alaycılıkla işlediği yapıtlarıyla Yaşlı Bruegel'in habercisi sayılır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Azize Anna* triptikonu, 1509, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel ve Lichtenstein Koleksiyonu, Vaduz, Lichtenstein; *Ölü İsa'ya Ağıt*, 1511, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Antwerp; *Yaşlı Bir Adamın Portresi*, 1513, Jacquemart-André Müzesi, Paris; *Tefeci ile Karısı*, 1514, Louvre, Paris; *Rotterdamlı Erasmus*, 1517, Corsini Galerisi, Roma; *Tahtta Madonna ve Çocuk*, yks 1520, Devlet Müzesi, Berlin.

- **BAKINIZ:** BOUTS, CAMPIN, DÜRER, ERASMUS, HOLBEIN, LEONARDO DA VINCI, VAN EYCK, WEYDEN.

MASTROIANNI, Marcello
(1924)

İtalyan, oyuncu. İtalyan sinemasının dünyaca tanınan usta oyuncularındandır.

28 Eylül 1924'te Fontana Liri'de doğdu. Yoksul bir köylü ailenin oğluydu. II.Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından gönderildiği çalışma kampından kaçarak Venedik'te saklandı. Savaştan sonra Roma'ya yerleşti ve Roma Üniversitesi'ne girdi. Muhasebeci olarak çalışırken, bir yandan da akşamları üniversitenin tiyatro topluluğuyla sahneye çıkmaya başladı. 1947'de, Victor Hugo'nun romanından uyarlanan *I miserabili* ("Sefiller") filminde rol aldı. Ertesi yıl Luchino Visconti'nin tiyatro topluluğuna katıldı ve kısa sürede ülkesinin önde gelen tiyatro ve sinema oyuncularından biri oldu. 1957'de Visconti'nin *Le notti bianchi* (Beyaz Geceler), 1960'ta Federico Fellini'nin *La dolce vita* (Tatlı Hayat) ve ertesi yıl Michelangelo Antonioni'nin *La notte* (Gece) filmleriyle dünya çapında üne kavuştu. 1960'lar ve 1970'lerde, çeşitli tür filmlerdeki başarılı tiplemeleriyle, sinemada çağdaş Avrupalı'nın simgesi haline geldi.

Mastroianni, İtalyan sinemasının Visconti, Fellini, Antonioni ve Scola gibi usta yönetmenleriyle çalışmış, her zaman İtalya'da ve Avrupa'da kalmayı yeğlemiştir. Sorunlar içindeki ve kafası karışık çağdaş kent insanlarını başarıyla canlandırdığı filmleriyle, 1950'ler sonrası Avrupa sinemasının seçkin oyuncularından biri olarak sivrilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *I miserabili*, 1947, ("Sefiller"); *Domenica d'agosto*, 1950, ("Ağustos Pazar'ı"); *Parigi e sempre Parigi*, 1951, ("Paris Her Zaman Paris'tir"); *Sensualità*, 1952, (Sansüalite); *Cronache di poveri amanti*, 1954, (Fakir Âşıkların Romanı); *Il bigamo*, 1956; *Le notti bianchi*, 1957, (Beyaz Geceler); *La loi*, 1958, (Asi Kadın); *La dolce vita*, 1960, (Tatlı Hayat); *La notte*, 1961, (Gece); *Divorzio all'Italiana*, 1961, (İtalyan Usulü Boşanma); *Otto e mezzo*, 1963, ("Sekiz Buçuk"); *Matrimonio all'Italiana*, 1964, (İtalyan Usulü Evlenme); *Casanova '70*, 1965; *Lo straniero*, 1967, (Yabancı); *Leo the Last*, 1969, ("Sonuncu Leo"); *Che?*, 1972, ("Ne?"); *L'événement le plus important depuis que l'homme a marché sur la lune*, 1973, (Kocam Hamile); *La donna della domenica*, 1976, ("Pazar Gününün Kadını"); *Una giornata speciale*, 1977, (Özel Bir Gün); *La città delle donne*, 1979, (Kadınlar Kenti); *La nuit de Varennes*, 1982, (Varennes Gecesi).

- **BAKINIZ:** FELLINI, L.VISCONTI.

MATHIEU, Georges
(1921)

Fransız, ressam. Lirik soyutlamanın yaratıcısı olarak nitelenir.

Pas-de-Calais yönetim bölgesindeki Boulogne-sur-Mer'de doğdu. Hukuk ve felsefe öğrenimi gördü. 1942'de resim çalışmalarına başladı. Giderek non-figüratif resim üstünde yoğunlaştı. 1950'den sonra büyük boyutlu resimlere yöneldi. İlk kişisel sergisini 1952'de önce Paris'te, sonra da New York'ta açtı. Sanat üstüne düşüncelerini, yazdığı dört kitapta topladı.

Mathieu, soyut türde çalışmış, ancak geometrik soyutlamaya karşı çıkarak non-figüratif soyutlamayı benimsemiştir. Yapıtları Soyut Dışavurumculuk'la (Abstre Ekspresyonizm) benzerlikler taşıyan Art Informel akımı içinde yer alır. Önceden tasarlamadan, son derece hızlı bir biçimde çalışan Mathieu, anlık coşkularını tuvale aktarmayı amaçlamıştır. "Hız estetiği" adını verdiği bu yöntemle oluşturduğu büyük boyutlu resimlerinde, ruhsal izlenimlerini, tek renkli zemin üstüne kaligrafik bir nitelikle işlemiştir. Önceleri tuvalin üstüne sıktığı boyayı elle ya da bezle yaymış, sonraları ise tüpten çıktığı gibi kullanarak lirik ağırlıklı bir soyutlama yaratmıştır. André Malraux bu yapıtları ile Mathieu'yu "Batılı bir hattat" olarak nitelemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Resim*, 1953, Guggenheim Müzesi, New York; *Dâna*, 1958, Ludwig Müzesi, Köln. **Kitap:** *Analogie de la non-figuration*, 1952, ("Non-figürasyonun Analojisi"); *D'Aristote à l'abstraction lyrique*, 1959, ("Aristo'dan Lirik Soyutlamaya"); *De la dissolution des formes*, 1960, ("Biçimlerin Çözülmesi Üzerine"); *Au-delà du tachisme*, 1963, ("Taşizm'in Ötesinde").

• KAYNAKLAR: J.Charpentier, *Georges Mathieu*, 1965.

• BAKINIZ: KANDINSKY, J.POLLOCK.

MATHIEZ, Albert
(1874-1932)

Fransız, tarihçi. Fransız Devrimi tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

10 Ocak 1874'te Haute-Saône'da La Bruyère'de doğdu, 25 Şubat 1932'de Paris'te öldü. Bir hancının oğluydu. 1897'de École Normale Supérieure'ü bitirdikten sonra, uzun yıllar çeşitli taşra liselerinde öğretmenlik yaptı. 1900'lerde doktora çalışmaları için Paris'e gitti. Fransız tarihçi F.A.Aulard'ın yönetiminde sürdürdüğü doktora çalışmalarını 1904'te tamamladı.

1907'de hocası Aulard'la, Fransız Devrimi'nin önderlerinden Danton ve Robespierre'in tarihsel kişilikleri ve devrimde oynadıkları rolle ilgili olarak derin bir görüş ayrılığına düşerek bozuştu. Hocasının bir yurtsever olarak yücelttiği Danton'un gerçekte yoz bir demagog olduğunu, diktatör olarak karaladığı Robespierre'in ise tutarlı bir demokrat olduğunu öne sürdü. Bu konudaki görüşlerini yaymak amacıyla 1908'de Robespierre İncelemeleri Derneği'ni kurdu ve *Annales révolutionnaires* (Devrimci Yıllıklar) adlı dergiyi yayımlamaya başladı. Bu dergi 1924'ten sonra *Annales historiques de la révolution française* (Fransız Devrimi'nin Tarihsel Yıllıkları) adıyla yayımlandı. Mathiez, arşivlerden elde ettiği bulguları ustaca değerlendirip Robespierre'in yaşamını ve kişiliğini karalayan görüşleri çürütmeye ve Danton'un devrim düşmanlarına karşı teslimiyetçi bir tutum izlediğini göstermeye çalıştı.

1920 başlarında Marxizm'in etkisinde kalarak Fransız Devrimi'nin iktisadi tarihi üzerine incelemeler yapmaya başlayan Mathiez, devrimin gelişimi içinde ortaya çıkan siyasal olayların iktisadi ve toplumsal koşullarla ilintisini somut bir biçimde ortaya koydu. Fransız Devrimi'nde sınıf mücadelesinin önemini ve Jakobenler'in diktatörlüğünün rolünü vurguladı. 1922-1927 arasında, geniş bir okuyucu kitlesine seslenen anlatı türünde bir çalışma olan *La révolution française*'i ("Fransız Devrimi") yayımladı. Sonraki yıllarda, bazı dönemleri daha ayrıntılı olarak inceleyen yeni kitaplarla bu çalışmasını geliştirdi.

I.Dünya Savaşı sırasında hükümeti sert bir biçimde eleştirmesi ve Sovyetler Birliği'nde kurulan sosyalist yönetimi desteklemiş olması yüzünden akademik çevreler tarafından dışlanan Mathiez, 1919-1926 arasında Dijon Üniversitesi'nde profesörlük yaptıktan sonra, ders vermek üzere Sorbonne Üniversitesi'ne çağrıldı. Konusunun en önde gelen uzmanı olmasına karşın Fransız Devrimi Tarihi Kürsüsü'nün başına getirilmedi. Şubat 1932'de ders verdiği bir sırada kalp krizi geçirerek öldü.

Eleştirel tarih anlayışının güçlü bir temsilcisi sayılan Mathiez, usta ve inandırıcı anlatım biçimiyle de tarih yazımına yenilik getirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *La révolution et l'église*, 1911, ("Devrim ve Kilise"); *Autour de Robespierre*, 1915, ("Robespierre'in Çevresinde"), *Études Robespierristes*, 1917-1918, ("Robespierre Üzerine İncelemeler"); *La révolution française*, 3 cilt, 1922-1927, ("Fransız Devrimi"); *La vie chère et le mouvement social sous la terreur*, 1926, ("Terör Döneminde Hayat Pahalılığı ve Toplumsal Hareket"); *La réaction thermidorienne*, 1929, ("Thermidorcu Gericilik"); *Le directoire*, 1934, ("Direktuvar").

• BAKINIZ: AULARD.

Henri Matisse

MATISSE, Henri
(1869-1954)

Fransız, ressam ve heykelci. 20.yy sanatının en önemli ustalarından biridir.

Henri Emile-Benoit Matisse 31 Aralık 1869'da Kuzey Fransa'daki Le Cateau-Cambrésis'de doğdu, 3 Kasım 1954'te Nice'te öldü. Çocukluğu Bohain-en-Vermandois'da geçti. St.Quentin Lisesi'nde klasik bir öğrenim gördükten sonra Paris'te hukuk öğrenimi yaptı. 1888'de bir süre St.Quentin'de bir avukatlık bürosunda çalıştı. 1890'da resim yapmaya başladı. Ertesi yıl mesleğini bırakarak yeniden Paris'e, bu kez resim öğrenimi yapmaya gitti. Önce Académie Julian'de ressam Adolphe Bouguereau (1825-1905) ile çalıştı, sonra École des Beaux-Arts'da G.Moreau'nun atölyesine girdi. Burada Marquet, Henri Charles Manguin (1874-1949), Charles Camoin (1879-1965) ve G.Rouault ile tanıştı. 1897'den sonra İzlenimciler'in (Ekspresyonistler) etkisi altına girdi ve resminde renk önem kazanmaya başladı. 1899'da Londra'da Turner'ı inceledi. Aynı yıl Académie Carrière'de

çalışırken Derain'le tanıştı. 1900'de maddi açıdan sıkıntılı bir döneme girdi. Bir yandan Grand Palais dekorasyonu gibi işlerde çalışırken öte yandan da yoğun bir biçimde üslubunu geliştirmeye çaba gösterdi. İlk heykel çalışmalarını bu sıralarda gerçekleştirdi. Aynı zamanda, daha sonra Fovistler adını alacak olan grubun öncüsü durumuna geldi. İlk kişisel sergisini 1904'te açtı. Aynı yılın yaz aylarını Yeni İzlenimci (Neo Empresyonist) ressam P.Signac'la birlikte Saint-Tropez'de geçirdi. 1905'te ilk fovist sergiye katıldı. Bu tarihten sonra yapıtları ünlü koleksiyoncular tarafından satın alınmaya başladı. 1910'da Londra'da R.Fry'ın düzenlediği Geç İzlenimciler (Post Empresyonistler) sergisine, 1913'te New York'taki Armory Show sergisine katıldı. 1920'den sonra daha çok Nice'te yaşamaya başladı. İspanya'ya, Kuzey Afrika'ya ve Tahiti'ye geziler yaptı. 1923'te elli kadar yapıtı Moskova'da sergilendi. 1925'te Legion d'honneur nişanı aldı.

Fovizm sonrası

İlk resimleri ve fovist dönemi

Matisse sanat yaşamının başlarında İzlenimciler'in etkisi altında idi. 1890'lara doğru Cézanne'ın yapıtlarını tanıdıktan sonra biçimlerin yapısına ilgi duydu ve resimleri daha atak ve sert bir nitelik kazandı. Matisse'in gelişimindeki en önemli etken yeni izlenimci tekniklere yakınlık duyması olmuştur. 1904 yaz aylarını Signac'la birlikte geçirdiği sıralarda rengin olanaklarını irdelemiş ve özellikle noktacı (pointilist) teknikten esinlenerek katışıksız renkleri geniş alanlara uygulamaya başlamıştır. Karşıt renkleri kullanarak ışıklı alanlar yaratması da yine bu dönemdedir. 1905 tarihli *Şapkalı Kadın*, onun renk arayışlarının ilk ürünlerinden sayılır. Bu araştırmaları onu, örneğin saçları kırmızı ve yeşil boyamak gibi, nesnenin doğasına aykırı renkleri kullanarak betimleyici değerlerden çok resimsel değerlere önem vermeye yöneltmiştir. Resmi, gerçeğe uyan ayrıntılarla oluşturmak yerine, aslında gözden kaçan renk oyunlarıyla bir bütün olarak değerlendirmiştir. Aynı yıl başladığı *Madame Matisse*'de de aynı renk anlayışını sürdürmüş, ancak hem renk hem de fırça vuruşları, deseni destekler nitelikte, daha yetkin bir anlatım kazanmıştır. Burada kullandığı pembe ve yeşil-sarı ile figürün yüzüne vermeyi amaçladığı ışık etkisini başarıyla gerçekleştirmiştir. Biçimleri ise daha önceki resimlerindeki gibi serttir.

Matisse 1910'lara doğru bu sert ve köşeli biçimlerden yavaş yavaş uzaklaşmaya başlamış, kıvrak çizgilere ve parlak renklere yönelmeye başlamıştır. 1910'da Rus koleksiyoncu Sergei Sukin için yaptığı *Dans* ve *Müzik* adlı büyük boyutlu duvar resimlerinde çizgi ve kompozisyonun anlatım olanaklarını en uç noktaya vardırmıştır. 1913-1917 arasında kısa bir süre Kübizm'den etkilenmiştir. *Nehirde Yıkananlar*'da görülen düz çizgiler, stilize biçimler ve kesin ayırımlı düzlemler bu etkileri yansıtır. Bu dönemin hemen ardından çizgisi bir kez daha kıvraklık kazanmış ve arabeske varan bir dekoratif kullanıma dönüşmüştür. Bu anlamda yaptığı kadın figürleri ve ev içi görünümlerindeki geleneksel perspektif anlayışı ile İran minyatürlerinin derinliksiz mekân düzenlemesi arasındaki bir çizgide olduğu görülür. Bu resimlerinde denge, saflık ve dinginlik egemendir. 1930'larda yaptığı resimlerde yeniden bir sertleşme, fovist dönemine bir dönüş izlenir. Ancak bu kez tekniği daha olgun ve

Fovizm

1900'lerin başlarında Matisse'in öncülüğünde, G.Moreau'un* atölyesinin öğrencilerinden Henri Charles Manguin (1874-1949), Marquet* ve Charles Camoin'in (1879-1965) çevresinde toplanan Dufy*, Othon Friesz (1879-1949), Braque*, Derain*, Vlaminck* ve Hollandalı ressam Van Dongen*, Fovistler'i oluşturmuşlardır. Grup, belli bir estetik program geliştirmeden, sanatçıları kendi kişiliklerini dışavurmakta özgür bırakmıştır. Amaçları Akademi'nin geleneksel tutumuna ve İzlenimcilik'e (Empresyonizm) karşı çıkmaktır. İzlenimlere dayanan bir resim yerine, görüneni doğrudan ve canlı bir anlatıma dökmeyi savunmuşlardır. Anlatım dili olarak rengi benimsemişler ve bunu nesnenin doğasına aykırı düşen bir biçimde kullanmışlardır. Yeni İzlenimciler (Neo-Empresyonistler) gibi belli renk kuramları üstünde çalışmamışlar, Van Gogh'un* renk deneyimlerini daha ileri götürerek, Matisse'in sözleriyle "duyguların renge aktarılmasını" amaçlamışlardır. Bu tanım dışavurumcu (ekspresyonist) bir yaklaşım içerir. Ancak Fovistler kullandıkları acemi ve gelişigüzel fırça vuruşları ile nesnelerde yarattıkları değişikliklere karşın, Alman Dışavurumcuları ile karşılaştırıldıklarında, onlardan daha disiplinli ve klasik Fransız geleneklerine bağlı oldukları görülür. Marquet ve Matisse 1898'lerden sonra bu tür örnekler vermişler, 1901'den başlayarak da grubu oluşturan öbür sanatçılarla birlikte sergiler açmışlardır. 1905'te Salon d'Automne'da (Güz Salonu) açtıkları sergide eleştirmen Louis Vauxcelles vahşi hayvanlar anlamına gelen fauves sözcüğünü kullanınca, akım Fovizm adıyla anılmaya başlamıştır.

Fovistler'in konuları genellikle doğa görünümleri, insanlar ve nesnelerdir. Bunları öznel duygular ve algılama yoluyla yorumlamış, gözlemin yerine düş gücünü getirmişlerdir. Ritmi, kendiliğinden oluşan fırça vuruşlarında elde etmiş, dış çizgileri (kontur) ayrıntıdan arındırarak kıvrak ve dekoratif bir biçimde kullanmışlardır. Dışavurumcu anlatımı ise renkle sağlamışlardır.

1908-1909 yıllarında hızını yitiren Fovizm, daha sonra dağılmış ve sanatçılar kendi üslup özelliklerine göre başka deneylere girmişlerdir.

Akım, özellikle Almanya'da Die Brücke (Köprü) ve Der Blaue Reiter (Mavi Atlı) gruplarını etkilemiştir.

zarif bir nitelik kazanmıştır. 1932-1933 tarihli *Dans Frizi*'yle başlayan bu dönemi, *Pembe Çıplak* ve *Müzik*'le doruk noktasına çıkar. *Müzik*'te Tahiti'ye yaptığı gezinin izleri de vardır. Son yapıtları 1953'te yaptığı yapıştırma resimlerdir (kolaj). Bu yapıtlarda, guajla boyanmış kâğıtları kesip yapıştırarak ve aralarına çizimler yaparak soyut düzenlemeler oluşturmuştur.

Matisse ilk heykel çalışmalarına başladığı 1900'lerde Rodin'le Afrika heykellerinden esinlenmiştir. Gövde ve kolları aşırı derecede incelterek ve oranları bozarak yapıta dışavurumcu (ekspresyonist) bir nitelik kazandırmıştır. Heykellerinde hareket yerine yapısal bir sağlamlığı vurgulamıştır. 1930'larda resminde yeniden görülen sertleşme eğilimi heykelleriyle başlamıştır. 1909-1930 arasında gerçekleştirdiği dört *Sırt* heykeli onun soyutlamayla son bulan gelişimini özetler.

Matisse resim ve heykelden başka çeşitli yapılar için duvar resimleri, vitraylar yapmış, tiyatro dekorları hazırlamış, Baudelaire, Mallarmé, Ronsard, Montherland gibi yazarların kitaplarını resimlemiştir. 1908'de *La Grande Revue*'de yayımlanan "Notes d'un peintre" ("Bir Ressamın Notları") adlı yazısında belirttiği sanat görüşleri genç sanatçılar üstünde etkili olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Şapkalı Kadın*, 1905; *Yaşama Sevinci*, 1905-1906, C.Barnes Vakfı, Marion, Pennsylvania; *Madame Matisse*, 1905, Ulusal Müze, Kopenhag; *Genç Denizci*, 1906; *Dans*, 1910, Hermitaj, Leningrad; *Müzik*, 1910, Hermitaj, Leningrad; *Kırmızı Stüdyo*, 1911, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Nehirde Yıkananlar*, 1916-1917, Chicago Sanat Enstitüsü; *Kemanlı Bir Ev İçi*, 1917-1918, Ulusal Müze, Kopenhag; *Nice'de Ev İçi*, 1921, Chicago Sanat Enstitüsü; *Odalık*, 1926; *Pembe Çıplak*, 1935; Sanat Müzesi, Baltimore; *Müzik*, 1939, Albright-Knox Sanat Galerisi, Buffalo, New York; *Kırmızı Büyük Ev İçi*, 1948, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Saylangoz*, 1953, Tate Galerisi, Londra. **Heykel:** *Yılan*, 1901, Sanat Müzesi, Baltimore; *Uzanmış Figür*, 1907; *Sırt IV*, 1930, Tate Galerisi, Londra; *Deniz Kabuğundaki Venüs*, 1930, Sanat Müzesi, Baltimore.

• **KAYNAKLAR:** L.Aragon, *Henri Matisse dessins: thèmes et variations*, 1943; A.H.Barr, Jr., *Matisse: His Art and His Public*, 1951; G.Diehl, *Henri Matisse*, 1958; J.Elderfield, *The Cut-outs of Henri Matisse*, 1978; L.Gowing, *Matisse*, 1979; A.Legg, *The Sculpture of Matisse*, 1972.

• **BAKINIZ:** CÉZANNE, RODIN, SEURAT.

MATSUKATA MASAYOŞİ
(1835-1924)

Japon devlet adamı. Ülkesinde sanayileşme sürecini hızlandıran mali düzenlemeleri ile tanınır.

17 Ağustos 1835'te Kagoşima'da doğdu, 2 Temmuz 1924'te Tokyo'da öldü. Ailesi Satsuma derebeyliğine özgü yarı-köylü, yarı-samurai (derebeylerinin savaşçıları) toprak sahipleri olan *goşi* sınıfındandı. Babası genç yaşta birçok *goşi* gibi yoksulluk nedeniyle toprağını bırakmış, Okinava Adaları ile Satsuma arasında yürütülen denizaşırı ticarete atılmıştı. Matsukata Masayoşi, 1854'te ticaret antlaşması yapmak üzere Japonya'ya gelen ABD donanmasının yol açtığı bunalım sırasında siyasi yaşama atıldı. Diğer derebeyliklerin genç, küçük rütbeli çok sayıda militan samuraisi gibi o da şogunlara (asker diktatörler) karşı güçlenen muhalefet hareketine katıldı. 1850'de Satsuma beyliğinde küçük bir memurken, 1862'ye dek geçen süre içinde etkili bir konuma geldi. Satsuma'nın ileride yeni Meiji rejimini kuracak önderlerinden Okuma Şigenobu ile yakın ilişki kurdu. 1863'te "hirazamurai" unvanını alarak, tam anlamıyla samurailik ayrıcalığını elde etti.

◄ *Heykelleri*

Matsukata 1880'de içişleri bakanı oldu. 1881'de maliye bakanlığına getirildiğinde ekonomi büyük darboğazlara girmişti. Enflasyonun yavaşlatılması, bütçede kısıntıya gidilmesi ve kamu kuruluşlarının düşük fiyatlarla özel sektöre satılması politikasının uygulayıcısı oldu. 1891 ve 1896-1897 yıllarında başbakanlık da yapan Matsukata'nın mali politikası, 1890'lı yıllara gelindiğinde amaçlandığı biçimde sonuç verdi. 1886'dan başlayarak hükümet bütçeleri dengeye kavuştu. Çeşitli yeni düzenlemeler ile sanayileşme hamlesinin başlatılması için gereken mali yapı kuruldu.

Büyük işletmelere dayanan sanayileşme hamlesiyle birlikte birçok küçük ve orta çapta işletme iflas etti. Gelir dağılımındaki adaletsizlik arttı, toprak vergisi gittikçe ödenmesi zor bir yük halini aldı. Sonuçta, 1882'den başlayarak ülke çapında baş gösteren huzursuzluk ve ayaklanmalar uzun sürecek bir toplumsal çalkantının göstergesi oldu. Sanayileşmeye koşut olarak askeri harcamaların da artırıldığı bu dönemde Japonya, Çin'e saldırdı ve 1895'te Tayvan ve civarındaki adaları işgal ederek büyük bir savaş tazminatı istedi.

Japonya'nın sanayileşme hızının olağanüstü arttığı bir dönemde maliye bakanlığı ve başbakanlık gibi kritik görevlerde bulunan Matsukata, hükümet görevlerinden ayrıldıktan sonra Danışma Meclisi'ne girmiş; 1922'de de "prens" unvanını almıştır.

• **BAKINIZ:** MEİJİ, OKUMA ŞİGENOBU.

MATSUO BAŞO
(1644-1694)

Japon, şair. Japonlar'a özgü, üç dizelik haykay'ların *(haiku)* en büyük ustası kabul edilir.

İga bölgesindeki Ueno kentinde doğdu, 12 Ekim 1694'te Osaka'da öldü. Asıl adı Matsuo Munefusa'dır. İlk gençlik yıllarında bir yerel beyin hizmetine girerek samuraylığa kadar yükseldi. 1666'da beyin ölümünden sonra samuraylığı bırakıp Edo'ya (bugün Tokyo) giderek şiirle uğraşmaya başladı. 1679'da ilk şiiriyle adını duyurdu. 1684'ten başlayarak ülkesinde birçok geziye çıktı. Son yıllarını, Fukagova'da inzivaya çekilerek, dönemin görkemli yaşam biçiminin tersine, sadelik içinde geçirdi. Takma adı olan Başo,

Fukagova'dayken oturduğu kulübenin (başo-an) yapıldığı muz yapraklarından (başo) gelmektedir.

Üç dizeden ve on yedi (5+7+5) heceden oluşan haykay, ses ve sözcük oyunlarıyla bağlanan dizelerle kurulan ve Japon edebiyatının geleneksel bir şiir türü olan "renga"nın giriş bölümüdür. Giderek bağımsızlaşmış ve ayrı bir tür haline gelmiştir. Matsuo Başo haykay'yı biçim ve anlam yönünden zenginleştirip Zen Budizm ruhunu katarak sanatsal bir biçime kavuşturmuştur. Şiir dilinin, sözcüklere egemenlikten öte ses, tonlama ve ritm gibi işitsel uyum yönünden de zenginleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Geçici günlük konulara bağlı eski şiiri aşmayı denemiş, yalın kalıplar içinde yazdığı şiirleriyle küçük şeylerdeki gizli umutları açığa çıkaran, büyük düşlerden bağımsız bir dünya yaratmaya çalışmıştır. Gezilerinde karşılaştığı yerel şairlerle yarışarak renga'lar da yazmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Oku-no-hosomici*, 1694, ("Kuzey'e Giden Dar Yol").

MATTA
(İS 1.yy)

Filistinli din adamı. Kendi adıyla anılan *İncil*'in yazarı ve İsa'nın on iki arkadaşından biridir.

İS 1.yy başlarında Filistin'de doğdu, önce İbrani dinini benimsedi. Bir süre Roma adına Kefar Nahum'da vergi toplamakla görevlendirildi. İsa'nın yeni inançları yaymaya başladığını duyunca görevini bırakarak, onun arkadaşları arasına katıldı. İsa'nın konuşmalarını Arami diliyle yazıya geçirerek düzenledi, sonra kendi adıyla anılan *Matta İncili*'ni ortaya koydu. Bir söylentiye göre İsa'nın düşüncelerini yayma amacıyla gittiği Habeşistan'da öldürüldü.

28 bölümden oluşan *Matta İncil*'i "İbrahim oğlu, Davud oğlu İsa Mesih'in kitabıdır" sözleriyle başlar. Onun soy kütüğünü, peygamberliğini, getirdiği yeni inançları anlatır. İsa'nın ölümü ve ölüsünün geri istenmesiyle biter. Matta'ya göre Tanrı birdir, yücedir, yaratıcıdır, ölümsüzdür. İsa onun kutsal tin aracılığıyla oğludur. Tin, ötedünya, yargı günü vardır. İnsan olgun, iyiliksever, alçakgönüllü, iyi yürekli, başkalarına saygılı ve yardım edici olmalıdır.

MATTA
(1911)

Şili asıllı Fransız ressam. Gerçeküstücülük'ün otomatizm tekniğiyle yaptığı kozmik resimleriyle tanınmıştır.

Roberto Sabastian Matta Echaurren, Santiago'da doğdu. 1931'de bu kentteki Katolik Üniversitesi'nden mimar olarak mezun olduktan sonra 1933'te Paris'e gitti. Burada aralıklı olarak iki yıl Le Corbusier'nin bürosunda çalıştı. İtalya, Rusya ve İspanya'ya geziler yaptı. 1936'da İspanya'da şair Lorca ile tanıştı. Onun aracılığıyla Paris'te Dali ile dostluk kurdu ve Gerçeküstücüler'e katıldı. 1938'den 1948'e değin New York'ta yaşadı ve birçok Amerikalı sanatçıyı etkiledi. Aynı yıl kişisel bir nedenden ötürü Gerçeküstücüler' le arası açıldı. 1950-1954 arasında Roma'da yaşadı, sonra Paris'e gitti. 1956'da Paris'teki *UNESCO Merkezi* için siyasal içerikli bir duvar resmi yaptı. Bunu İspanya İç Savaşı'nı ve Vietnam'ı ele alan duvar resimleri izledi. Yapıtlarının giderek siyasal içerik kazanması Gerçeküstücülerce onaylanmıyordu. 1959'da gruptan resmen uzaklaştırıldı. 1961'de Güney Amerika'ya döndü.

Matta erken dönem gerçeküstücü resimlerinde bilinçaltını özgür kılan ve çağrışımlara yer veren otomatizm tekniğini kullanarak amip ve böcek benzeri biçimler yaratmıştır. Bu sıralarda şair Lautréamont' un *Les chants de Maldoror* ("Maldoror'un Şarkıları") adlı kitabını resimlerken vahşi doğanın bilincine varmış, 1941'de Meksika'ya yaptığı gezinin ardından bu etkileri yansıtan *Yeryüzü Bir Adamdır* gibi resimler çizmiştir. Bu dönemde kozmik bir mekân içinde yüzen ve hareket eden organik ve mekanik biçimlere yönelen Matta, 1944'ten sonra resimlerinde, yüzen camsı geometrik biçimlere yer vermeye başlamıştır. Bu resimlerde insanı makineyle ortak bir yaşam içinde betimlemiş ve onun teknoloji kültürü içindeki yalnızlığını yansıtmıştır. 1940'ların sonları ile 1950'lerde daha dışavurumcu (ekspresyonist) bir niteliğe bürünmüş, 1960'ların yoğun siyasal içerikli duvar resimlerinden sonra 1970'lerde kozmik nitelikli ve Mahşer'i çağrıştıran resimler yapmayı sürdürmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Gizemciliğin Yıkımı*, 1942; *Yeryüzü Bir Adamdır*, 1942; *Eros'un Başdöndürmesi*, 1944, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Güller Güzel Olduğunda*, 1951, Seine Galerisi, Paris; *Büyüme*, 1955, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *UNESCO Merkezi* için duvar resmi, 1956, Paris; *Tanrının Yolu*, 1957, Jacques Tronche Galerisi, Paris; *Soru Ağı*, ykş, 1964, Jacques Tronche Galerisi, Paris. **Kitap Resimleme:** *Les chants de Maldoror*, ("Maldoror'un Şarkıları").

• **KAYNAKLAR:** W.S.Robin, *Matta*, 1957.

• **BAKINIZ:** BRETON.

MATTEOTTI, Giacomo
(1885-1924)

İtalyan siyaset adamı. Faşist yönetime karşı verilen mücadelenin önderlerindendir.

22 Mayıs 1885'te Fratta Polesine'de doğdu, 10 Haziran 1924'te Roma'da öldü. Venetolu orta halli bir köylü aileden gelmekteydi. Bologna Üniversitesi' nde hukuk öğrenimi gördü. Ceza hukuku ile ilgili özellikle de sabıkalıların yeniden suç işleme eğilimi konusunda çalışmalar yaptı. İtalyan Sosyalist Partisi' ne (İSP) girdi ve partinin reformcu kanadında yer aldı. İtalya'nın I.Dünya Savaşı'na katılmasına karşı

çıktığı için bir süre hapis yattı. 1919'da İSP'den milletvekili olarak parlamentoya girdi. 1921 ve 1924 seçimlerinde yeniden seçildi. Parlamentodaki muhalefetin önderlerinden biri olarak iktidardaki faşist yönetime karşı verdiği mücadeleyle ün kazandı. Eleştirilerini hukuk, adalet, demokrasi kavramlarıyla temellendirdi ve Mussolini iktidarının şiddete dayanan özünü belgelerle ortaya koydu.

1924'te İSP'nin genel sekreteri oldu. Aynı yılın Nisan'ında yapılan, Ulusal Faşistler Partisi'nin çoğunluğu sağladığı genel seçimlerden bir ay kadar sonra, 30 Mayıs 1924'te parlamentoda yaptığı yürekli konuşmada, faşist partinin seçim hilelerini açığa çıkardı. Bu konuşmadan on gün sonra faşist milislerce kaçırıldı ve dövülerek öldürüldü. Cesedi iki ay sonra Roma yakınlarında bulundu. Olay, halk yığınları arasında büyük bir tepki uyandırdı. Faşist olmayan parlamento üyelerinin çoğunluğu, bu siyasal cinayeti protesto ederek, kısa süreli bir siyasal bunalım yaratacak biçimde, parlamento çalışmalarını durdurdu. Mussolini'nin 3 Ocak 1925'te cinayetin tüm sorumluluğunu üstlendiği parlamento konuşmasının ardından, tüm demokratik örgütler kapatılarak açık zor yöntemleri tırmandırıldı. Matteotti cinayeti, anayasal yollarla iktidara gelen faşizmin, tüm demokratik kurumları yok ederek, diktatörlüğünü pekiştirmesi doğrultusunda ilk adım olarak kullanıldı. Matteotti'nin katillerinin yargılanması ancak 1947'de gerçekleştirilebildi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Il concetto di sentenza penale e la dichiaraz, d'incompetenza in particolare*, 1919, ("Cezai Yargı Kavramı ve Ehliyetsizlik"); *Un anno di dominazione fascista*, 1924, ("Faşist Egemenliğin Bir Yılı").

- **BAKINIZ:** MUSSOLINI.

MATTHEWS, Stanley
(1915)

İngiliz, futbolcu. Bu spordaki başarısı nedeniyle soyluluk unvanı almıştır.

10 Şubat 1915'te İngiltere'nin Stoke-on-Trent kentinin Hanley kasabasında doğdu. 1931-32 sezonunda Stoke City takımının sağaçık mevkiinde profesyonel futbol yaşamına başladı. 1947'de Blackpool takımına geçti. 1961'e değin bu takımda oynadı. Yalnız İngiltere'nin değil, dünyanın en iyi futbolcularından biri olarak kendini gösterdi. 1961'de Stoke City'ye döndü ve 1965'te burada başarılı futbol yaşamını kapattı. Elli yaşına kadar futbol oynamakla ayrı bir rekor da kırdı. 1950, 1954 ve 1958 Dünya Kupası finallerine katılan İngiliz milli takımlarında yer aldı, 54 kez milli oldu. 1948 ve 1953 yıllarında İngiltere'de, 1956'da Avrupa'da "Yılın Futbolcusu" seçildi. Kendisine 1965 yılında Sir unvanı verildi. Futbolu bıraktıktan sonra İngiltere Futbol Federasyonu ve Uluslararası Futbol Federasyonu teknik komitelerinde görev aldı. Afrika ülkelerinde futbolun gelişmesi için çalışmalar yaptı.

MATÜRİDİ
(? - 944)

Semerkandlı din bilgini. Matüridi mezhebinin kurucusudur.

Semerkand yakınlarındaki Matüridi bucağında doğdu, aynı kentte öldü. Gerçek adı Ebu Mansur Muhammed b.Muhammed b.Mahmud'tur. Doğduğu yerin adından dolayı Matüridi diye anılmıştır. Fıkıh, kelam, tefsir, Hadis ve *Kuran* öğrenimi gördü. Bir süre İslam ülkelerinde dolaştı, Basra'ya giderek, orada toplanan bilginlerle tanıştı, konuşmalarını dinledi, İslam mezheplerinin, yörelere göre, uygulanış biçimlerini inceledi.

Matüridi, fıkıh konusunda, Ebu Hanife'nin görüşlerini benimsemiş, tanrısal nitelikleri yorumlamada kendine özgü bir düşünce ortaya atmıştır. Ona göre, bilimin *Kuran* ve Hadis'ler olmak üzere iki kaynağı vardır. Bu iki kaynağın ilkeleriyle bağdaşmayan, onlara ters düşen bir nesnenin gerçekliğinden söz edilemez. İnsan, bütün eylemlerinde, Peygamberin yolundan gitmeli onun koyduğu ilkelere uymalıdır; İslam dininin temelini oluşturan iman bunu gerektirir. Ancak iman bir kavram değil, insan eylemlerini yönlendiren kural niteliğindedir. Bu nedenle iman-eylem bağlantısı bütün davranışlarda kılavuz öğedir.

Yaratan ve yaratma

Matüridi'nin üzerinde durduğu temel sorunlardan biri de Tanrı ve nitelikleridir. Ona göre Tanrı yaratıcıdır, yaratıcılık ise iş görmedir, ortaya koymadır, yapmadır. Tanrısal bir nitelik olan yaratıcılık, yaratma eyleminden öncedir. Çünkü, yaratma eylemi yaratıcılığın ürünüdür. Bu nedenle eylemi gerçekleştiren eylemden öncedir. Tanrısal nitelikler, Tanrı özüyle özdeş değilse de ondan ayrı da değildir. Sözgelişi bir nesnenin rengi, o nesnenin özü olamaz, ancak o nesneden ayrı bir varlık da sayılamaz. Öte yandan, tanrısal nitelikler tanrısal özle birlikte bulunur, biri önce öteki sonra değildir. Tanrı sözü (kelam) olan *Kuran* da öyledir, tanrısal bir nitelik taşır. Matüridi'ye göre öncelik-sonralık zaman ve uzayla ilgilidir. Oysa tanrısal öz için zaman ve uzay bağlantısı düşünülemez.

Tin ve gövde

İnsan, tikel istenci olan, ona göre davranan bir varlıktır ve yaratılmıştır, gövde ile tinden kurulu bir bütündür. Gövde geçicidir, yok olacaktır, tin ise ölümsüzdür. Bu özelliği tanrısal niteliğinden kaynaklanır, ancak tanrısal özle özdeş değildir, o da yaratılmıştır. İnsan gücünü tinden alır. Buna karşın güçle eylem birliktedir, varoluş bakımından biri önce öteki sonra değildir. Tanrı, insanın gücünü aşan bir işi ona yüklemez. Her insan, ancak gücünün yettiğinden sorumludur. Bunun karşıtı tanrısal töze yaraşmaz. Çünkü insan, eyleme geçmede, bağımsız değildir, onun yaptığı Tanrı'nın yaptığıdır. Bu durumu göz önünde bulundurarak, insan kendi gücünü aşan bir eylemin gerçekleştiricisi olabilir diye düşünmek doğru değildir. Tanrı, insan varlığında kendi istencini egemen kıldığından, ona verdiği güçle bağdaşmayan bir eylemi de istemez.

İman, dil ve gönül

İman konusunda, Matüridi dille gönül birliğinin gerektiği kanısındadır. Dilin söylediğini gönül onaylamalı, ikisi arasında uyumdan kaynaklanan bir bü-

tünlük olmalıdır. Bu nedenle dıştan başka, içten başka olmak iman ile bağdaşmaz. Doğruluk dille gönül birliğinden doğan bir uyumdur. Söz gelişi bir yoksula yapılan yardımda, görünüşte istekli, gönülde isteksiz olmak imana aykırıdır. Böyle bir eylem Tanrı katında iyi sayılmaz.

İnsanın yaşaması için gerekli besinleri sağlayan Tanrı'dır, çünkü Tanrı geçimi sağlayıcı, yaşamın gereksediğini vericidir (rezzak). Bu nedenle haram (yasak) olarak nitelenen bir nesne de insan için besin (rızk) olabilir. *Kuran*'ın bildirdiğine göre Tanrı bütün yaratıkların geçimini de sağlamış, onlara için gerekli besinleri de vermiştir.

Us ve insan

Matüridi, Tanrı'ya inanmada insan usunu yükümlü görür. Ona göre inanmak usun kaçınılmaz görevidir ve gereklidir (vacib). Tanrı, insana us vermiş, bütün eylemlerinde usu kılavuz edinmesinin gereğini bildirmiştir. Bu durum Tanrı'nın bilgelikle (hikmet) davranan yüce bir varlık oluşundan kaynaklanır. Tanrısal eylemler, Tanrı'nın bilgeliği gereğidir, çünkü Tanrı bilgedir (hakîm), bilgindir (alîm).

Kadın konusunda, Matüridi erkeğin üstünlüğüne inanır, kadından peygamber olamayacağı görüşünü savunur. Toplum sorunlarının çözümünde de *Kuran* ve Hadis'den başka kaynak tanımaz.

• YAPITLAR (başlıca): *Kitabu Tevilü'l-Kuran* (yazma); *Kitabu'l-Cedel* (yazma); *Kitabu'l-Tevhid*, (ö.s.), 1953.

• KAYNAKLAR: De Lacy O'Leary, *İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri*, çev. 1971; Muhammed b.Tavıt, *Abu Mansur al-Matüridi*, 1955.

MATYAS I [Corvinus]
(1443-1490)

Macaristan kralı. Macaristan Krallığı'nı dönemin en güçlü Orta Avrupa devleti yapmıştır.

24 Şubat 1443'te Kolozsvár'da (bugün Romanya'da Cluj) doğdu, 6 Nisan 1490'da Viyana'da öldü. Ünlü Macar komutanı Hunyadı Janoş'un küçük oğluydu. Babasının 1456'da ölmesinden sonra, Macaristan ve Bohemya Kralı V.László'yu (Ladislas) koruması altında tutan ve Hunyadı'ya düşman olan Ulrich onu tutsak aldı, ağabeyi László Hunyadı'yı ise öldürttü.

V.László'nun 1457'de ölmesi üzerine eski bir geleneği uygulayarak kralın seçimle işbaşına gelmesine karar veren Macar soyluları, Macaristan tahtı üzerinde hak iddia eden Kutsal Roma-Germen İmparatoru III.Friedrich'in muhalefetine karşın, 24 Ocak 1458'de Buda'da toplanan Diet'te (Meclis) Matyas'ı Macaristan kralı seçtiler. Aynı tarihte, tutsak bulunduğu Prag'dan alınarak Buda'ya getirilen Matyas'ın Macaristan kralı olarak taç giymesiyle, Orta Çağ Macar tarihinde ilk kez herhangi bir hanedana mensup olmayan bir soylu kral oldu.

I.Matyas tahta çıktıktan sonra gerçekleştirdiği bir dizi askeri, mali ve yönetsel reformla Macaristan Krallığı'na yitirdiği gücünü yeniden kazandırmaya

Matyas I [Corvinus]

çahştı. İç ve dış düşmanlarına karşı mücadele için 30.000'e yakın Moravyalı, Silezyalı ve Bohemyalı paralı askerden oluşan güçlü bir düzenli ordu kurdu. Devlet gelirlerini artırmak amacıyla vergiden muaf tutulan büyük toprak sahiplerini de vergi ödemekle yükümlü kıldı; bazı yeni vergileri yürürlüğe koydu. Bunlara ek olarak vergilerin düzenli olarak toplanmaya başlamasıyla hazine gelirlerinde önemli bir artış sağlandı.

Mali reformlarına tepki olarak doğan ve Macar tahtını zayıflatarak ele geçirmek isteyen yabancı hükümdarlar tarafından tahrik edilen muhalefeti zor ya da diplomasi yöntemleriyle etkisizleştiren I.Matyas, merkezi hükümetin gücünü artırmak için krallık görevlilerine büyük yetkiler tanıdı; yerel mahkemeleri kendisinin başkanlık ettiği bir krallık mahkemesine bağımlı kıldı. 1486'da, krallık sınırları içinde geçerli olacak yasaların temel ilkelerini özetleyen bir ferman yayımladı.

Ülke içinde otoritesini sağlamlaştırdıktan sonra, en büyük amacı olan Bohemya Krallığı'nı ve Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nu ele geçirerek Osmanlılar'a karşı birleşmiş bir Orta Avrupa yaratmak üzere harekete geçti. Savaşa başlamadan önce Papalık'la ve çeşitli İtalyan devletleriyle diplomatik ilişkiler kurdu ve Fransa'ya, Burgundiya'ya ve İsviçre'ye elçiler yolladı. 1463'ten sonra Bosna, Eflâk ve Boğdan üzerinde egemenlik kurduktan sonra Bohemya'ya saldırıya geçti. 1469'da Bohemya kralı adıyla kendisini Moravya, Silezya ve Lusatya'nın egemeni ilan etti. Daha sonra Kutsal Roma-Germen İmparatoru III. Friedrich'i Macaristan tahtı üzerindeki hak iddialarından vazgeçmeye zorladı. III.Friedrich'in Alman ve Avusturyalı düşmanlarının yardımlarıyla yürüttüğü bir dizi seferin sonucunda, 1478'de onu Aşağı Avusturya'dan ve Sitirya'dan vazgeçmek zorunda bıraktı ve 1485'te Viyana'yı işgal etti. Bundan sonra tüm gücüyle uyruklarını Osmanlılar'a karşı bir Haçlı seferine çıkmaya ikna etmeye çalıştıysa da, bu yolda hiçbir sonuç elde edemedi.

I.Matyas iyi bir asker ve yönetici olmasının yanı sıra, sanatın ve bilimlerin koruyucusu aydın ve bilgili

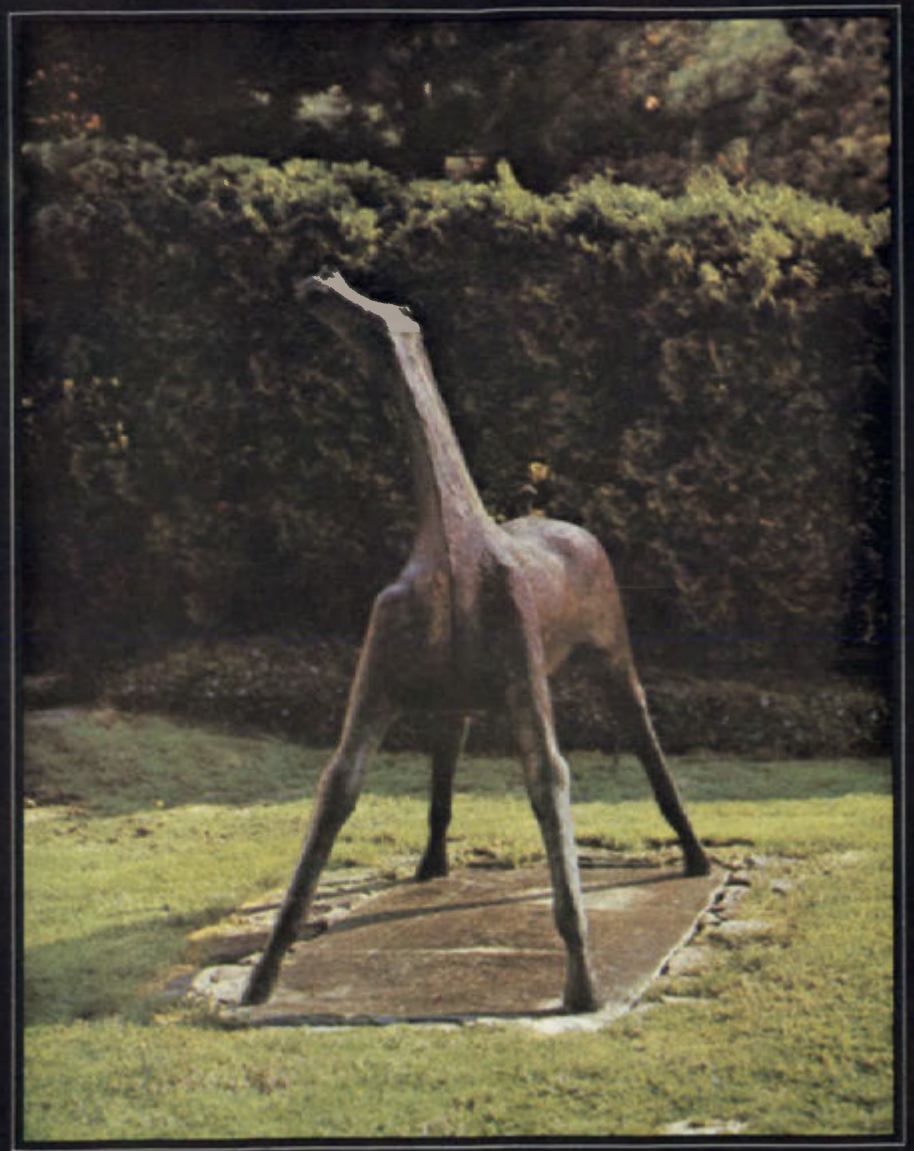

Resim 468
Marino MARINI "At", 1951, Özel Koleksiyon - ABD

Resim 469
Albert MARQUET "Fov Adlı Çıplak", 1898, Bordeaux Müzesi, Fransa

Resim 470
MASACCIO, Tommaso, Brancacci Şapeli fresk dizisi'nden:
"Vergi Parası", 1426-1428,
Santa Maria del Carmine Kilisesi, Floransa-İtalya

Resim 471
André MASSON ***"Elma Yiyen Adam"****, 1943, Özel Koleksiyon*

Resim 472
Quentin MASSYS
"Tefeci ile Karısı", 1514, Louvre Müzesi, Paris-Fransa

Resim 473
*Georges MATHIEU "**Resim**", 1953, Guggenheim Müzesi, New York-ABD*

Resim 474
Henri MATISSE ***"Madam Matisse"*** *, 1905, Ulusal Müze, Kopenhag-Danimarka*

Resim 475
Henri MATISSE ***"Nice'de Ev İçi"****, 1921, Chicago Sanat Enstitüsü-ABD*

Resim 476
Henri MATISSE
"Müzik", 1939,
Albright-Knox
Sanat Galerisi,
Buffalo-ABD

Resim 477
Echaurren MATTA
"Gizemciliğin Yıkımı"*,*
1942,
Özel Koleksiyon,
Connecticut-ABD

bir kişiydi. Sahip olduğu elyazmaları, resim, heykel ve mücevher koleksiyonları tüm Avrupa'da ünlüydü. Yönetimi sırasında başta İtalyanlar olmak üzere birçok Avrupalı sanatçı ve bilim adamını sarayında ağırladı ve Buda'da bir üniversiteyle, 10.000'den fazla elyazmasıyla kitabı içeren ünlü Bibliotheca Corvina'yı (Corvina Kitaplığı) kurdurdu. Bu kitapların bir bölümü I.Süleyman'ın [Kanuni] 1526'da Buda'yı işgal ettiği sırada İstanbul'a gönderildiyse de, 1877'de Macarlar'a geri verildi.

I.Matyas'ın ölümünden sonra VI.Ladislas (1456-1516) Macaristan kralı oldu.

• BAKINIZ: FRIEDRICH III, HUNYADI JANOS.

MAUDSLEY, Henry
(1835-1918)

İngiliz psikiyatri uzmanı. Psikiyatrinin temel öğelerini patoloji, psikoloji ve fizyoloji alanlarından derleyerek bir araya getirmiştir.

5 Şubat 1835'te Yorkshire'da doğdu, 23 Ocak 1918'de Londra'da öldü. 1857'de Londra'da bulunan University College'da tıp öğrenimini tamamladıktan sonra çalışmalarını akıl hastalıkları üzerinde yoğunlaştırdı. 1859-1862 arasında Manchester'deki Kraliyet Akıl Hastanesi'nin yöneticiliğini yaptı. 1869-1879 arasında ise University College'da adli tıp profesörü olarak dersler verdi.

Maudsley'i günümüzde de önemli kılan girişimlerinden ilki, daha sonra psikiyatri adını alacak bilim dalının temel öğelerini, patoloji, psikoloji ve fizyoloji alanlarından derleyerek bir araya getirmesidir. İkincisi, akıl sağlığı ve hukuk ilişkilerine ciddi biçimde ilk yaklaşanlardan biri olmasıdır. Akıl sağlığı bozuk kişinin yasal sorumluluğunun daha az olması gerektiğini ileri sürerek normal suçlunun da uygulamada akıl hastasınınkinden farklı da olsa, bir tedavi görmesi gerektiğini savunmuştur. University College'da yöneticilik yaptığı yıllarda akıl sağlığı alanında, döneminin en önemli kaynak kitapları sayılan yapıtlarını yayımlayan Maudsley, daha sonraki yıllarda felsefe ve ahlak konularında da çok sayıda makale yayımlamıştır.

Bugün İngiltere'nin en önemli akıl sağlığı kurumlarından biri olan Londra'daki bir hastane Maudsley'in adını taşımaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Physiology and Pathology of the Mind*, 1867, ("Zihnin Fizyolojisi ve Patolojisi"); *Responsibility in Mental Disease*, 1874, ("Akıl Hastalığında Sorumluluk"); *Body and Will*, 1883, ("Beden ve İrade").

MAUGHAM, Somerset
(1874-1965)

İngiliz, yazar. Gerçekçi ve yergisel dille yazdığı tiyatro oyunları, öykü ve romanları ile İngiliz edebiyatında kendine önemli bir yer yapmıştır.

William Somerset Maugham 25 Ocak 1847'de Paris'te doğdu, 16 Aralık 1965'te Nice'de öldü. Londra'da St.Thomas's Medical School'da tıp okudu, 1897'de doktor olarak mezun oldu. Aynı yıl yazdığı romanı *Liza of Lambeth* ("Lambeth'li Liza") ile kazandığı başarı üzerine doktorluğu bırakarak edebiyatla uğraşmaya başladı. İspanya ve İtalya'ya geziler yaptı. 1908'de yazdığı dört oyununun Londra'da sahnelenmesi ile büyük başarı kazandı. I.Dünya Savaşı'na katıldı. Savaştan sonra gezilerine devam etti ve 1928'de Fransa'nın güneyinde Cape Ferrat'ya yerleşti.

Yapıtlarında insan doğasını, kişilik sorunlarını, toplumsal ilişki ve olayları gerçekçi, çarpıcı, alaycı ve çoğu kez de eğlendirici bir dille irdelemiştir. Aldığı bilimsel eğitim, öğrencilik yıllarında yaşamın katı gerçekleri ve acımasızlığı ile karşılaştığı hastane çevresi onun edebiyattaki gerçekçi tutumunu hazırlayan önemli etkenler olmuştur. Yaşadığı dönemdeki toplumsal değerleri yansıtan yapıtları yarım yüzyılı aşkın bir döneme ışık tutmaları yönünden de önem taşır.

• YAPITLAR (başlıca): **Roman:** *Of Human Bondage*, 1915, (Şehvet Düşkünü); *The Moon and Sixpence*, 1919, (Büyülenmiş Adam); *Cakes and Ale*, 1930, ("Pastalar ve Bira"); *The Razor's Edge*, 1944, (Şeytanın Kurbanları). **Öykü:** *Collected Short Stories*, 3 cilt, 1952, ("Toplu Öyküler"); **Oyun:** *The Land of Promise*, 1913, ("Vaadedilen Toprak"); *The Circle*, 1921, (Çember); *Collected Plays*, 3 cilt, 1951, ("Toplu Oyunlar").

• KAYNAKLAR: J.Brophy, *Somerset Maugham*, 1952.

MAUPASSANT, Guy de
(1850-1893)

Fransız, yazar. Öykü ve romanlarında olaya ağırlık vermiş, bu tutumun en usta temsilcisi olmuştur.

Henri René Albert Guy de Maupassant, Dieppe yakınlarında, Etretat'da doğdu, 6 Temmuz 1893'te Paris'te öldü. Annesi, Gustave Flaubert'in çocukluk arkadaşıydı. Maupassant'ı sanata özendiren ilk insan da o oldu. Maupassant, çocukluğunda doğayı ve Norman köylülerinin yaşamını yakından tanıma olanağını buldu. On üç yaşında Yvetov'daki bir papaz okuluna gönderildi. Ama papazlara hiç ısınamadı, giderek dinden de soğudu, papazları alaya alan şiirler yazmaya başladı. Bu şiirlerden biri müdürün eline geçince okuldan kovuldu. Daha sonra Rouen Lisesi'ni bitirdi. Şairlik yolunda ilk ciddi adımlarını lise sıralarında attı. 1870 Fransa-Prusya Savaşı çıkınca gönüllü

Guy de Mauppasant
Nadar tarafından yaklaşık 1885'te çekilmiş portresi.

olarak askere gitti. Barış olunca Paris'e yerleşti. Yaşamını kazanmak için memur olarak çalışmaya başladı. Bir yandan da Paris'in kalburüstü insanlarıyla ilişkiler kurdu. Atletik yapılı bir insandı; kürek çekiyor, avlanıyor, Seine Nehri çevresindeki meyhanelere gidiyordu.

Yazarlığa yönelmesi, 1871-1880 arasında gerçekleşti. Annesi onu, kendi çocukluk arkadaşı Flaubert'e gönderdi. Flaubert de Maupassant'ın yetişmesiyle yakından ilgilendi. Ona üslup dersleri verdi, gerçekleri yepyeni gözlerle incelemesini öğretti. Zola, A.Daudet, Huysmans ve Turgenyef gibi yazarlarla tanıştırdı. Maupassant kısa sürede, Zola'nın başını çektiği doğalcı (natüralist) yazarlar grubuna katıldı. Bu grubun 1880'de yayımladığı bir antolojide yer alan "Boule de Suif" (Tombalak) adlı öyküsü ilk büyük başarısı oldu.

Edebiyattaki yeri

1875'ten sonra şiiri bırakıp Flaubert'in etkisiyle bütünüyle öykü yazmaya yöneldi. Yalnızca kalemiyle geçinmeye karar verip memurluktan ayrıldı. Kısa sürede, sevilen, okunan bir yazar oldu. Kitaplarının basımı ile yakından ilgileniyordu. Telif hakları, kitaplarının yabancı dillere çevrilmesi ve yeniden basımı konularında büyük bir titizlik gösteriyordu. *Bel-Ami* (Güzel Dost) adlı romanı tam bir satış başarısı kazandı. Onun geliriyle satın aldığı yata Bel Ami adını verdi. Yatıyla Korsika, Cezayir, Tunus, İtalya, Sicilya ve İngiltere'ye uzanan yolculuklar yaptı. Bu gezilerden edindiği izlenimleri *Au soleil* ("Güneş Altında"); *Sur l'eau* ("Denizde"), *La vie errante* ("Gezginci Yaşam") adlı kitaplarında dile getirdi.

Aşırı çalışma, düzensiz yaşam ve kullandığı uyuşturucular nedeniyle 1884'ten sonra giderek yıpranan sinirleri, sağlığını ciddi biçimde tehdit etmeye başlamıştı. Sinir bozukluğu yavaş yavaş deliliğe dönüştü. 1 Ocak 1892'de Cannes'da kendini öldürmeye kalkıştı. Paris'te bir tımarhaneye kapatıldı. On sekiz ay sinir krizleri içinde çırpındıktan sonra bilincini tümüyle yitirmiş olarak öldü.

Öyküleri

Maupassant ilk öykülerini, *La maison Tellier* ("Tellier Evi"), *Mademoiselle Fifi* ("Bayan Fifi") ve *Les contes de la bécasse* ("Bécasse Masalları") adlı üç kitapta toplamıştır. Toplumun gelenek ve göreneklerinin açık ve duru bir üslupla işlendiği bu yapıtların çoğunda, orta tabaka insanlarına, onların yaşam ve düşünce biçimlerine yöneltilmiş hırçın ve alaycı eleştiriler vardır.

Maupassant, aşkı anlamayan dine karşı öfke duyar; serbest bırakılmış içgüdüleri göklere çıkartır, maddi hazları güçlü ve övgü dolu bir dille anlatır. Her zaman yerine oturmuş sözcüklerden oluşan ölçülü bir dil yapısı vardır. Bu yönleriyle Diderot, Voltaire gibi filozof öykücülerin mirasçısıdır. Başta *Gil Blas* ile *Gaulois* olmak üzere birçok gazetede yayımlanan öyküleri, on sekiz ayrı kitapta toplanmıştır.

1883-1884 yıllarında iyice su üstüne çıkan sinir bozuklukları Maupassant'ın dünyaya ve insanlara bakışını oldukça etkilemiştir. Bu yıllarda yazdığı *Une vie* (Bir Hayat) adlı romanında ve "Miss Harriett" gibi öykülerinde eski hırçın ve acımasız yaklaşımlarını yumuşatmıştır. Basın dünyasındaki entrikaları sergileyen *Bel Ami*, hastalığının iyice ilerlediği dönemlerde yazdığı *Fort comme la mort* (Ölüm Kadar Acı) ve *Notre coeur* (Kalbimiz) adlı romanlarında ise, geniş psikolojik çözümlemelere yer vermiştir. Oysa en özgün ve en ustaca yapıtı *Pierre et Jean* (Pierre ve Jan) ne son romanlarındaki gibi karışık ruhsal çözümlemelere girişir, ne de ilk yapıtlarındaki hırçınlığı taşır. *Pierre ve Jan*, onun kendi deyimiyle "objektif bir roman" dır. Maupassant bu yapıtta gerçek yaşamdaki olayların doğru bir betimlemesini yapmaya çalışır. Okurun gözleri önünden, kişileri ve olayları geçirmekle yetinir. Yarattığı kişiliklerin belirli olaylar karşısındaki tepkilerini, okurun onların düşünce ve duygularını anlamasını sağlar.

Gelenek ve göreneklere yönelen, orta tabaka insanının ortak ruhsal biçimlenmesini doğal çevre içinde ele alıp inceleyen, güçlü gözlemlere dayanan üslubuyla Maupassant'a Doğalcılık akımının bir temsilcisi denebilir. Ancak o, Flaubert'in öğrencisidir ve Doğalcılık'ın "bilimsel olma", "belgelere dayanma" savlarını hiçbir zaman biçimci bir tarzda uygulamamıştır. Sözde bilimsel bir yığın belge yerine, doğrudan doğruya gerçekle karşı karşıya gelme, gerçeği çarpıcı bir dille anlatma yolunu seçmiştir. Daha Flaubert'in öğrencisi olduğu dönemlerde, yapıtlarında işlediği kişi, doğal çevre ya da eşyada, o ana kadar hiç kimsenin görmediği ve dile getirmediği özellikleri keşfedebilmiştir. Yapıtlarındaki çekicilik, seçtiği konulara değil, bunları işlerken çizdiği tablolara dayanır. Bu betimlemeleri "doğalcı estetik" anlayışını geride bırakıp canlı bir gerçekçiliğe erişebilmiş, onun tam anlamıyla klasik bir yazar olmasını sağlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Öykü:** *La maison Tellier*, 1881, (Tellier Evi); *Mademoiselle Fifi*, 1883, ("Bayan Fifi"); *Les contes de la Bécasse*, 1883, ("Becasse Masalları"); *Claire de lune*, 1884, (Ay Işığı); *Les soeurs Rondoli*, 1884, ("Rondoli Kızkardeşler"); *Yvette*, 1885; *Contes de jour et de la nuit*, 1885, ("Gece ve Gündüz Masalları"); *Le Horla*, 1887, (Horla); *Le rosier de Madame Hussor*, 1883, ("Bayan Hussor'un Gül Ağacı); *L'inutile beauté*, 1890, ("Faydasız Güzellik"). **Roman:** *Une vie*, 1883, (Bir Hayat); *Bel-Ami*, 1885, (Güzel Dost); *Mont-Oriol*, 1887, ("Oriol Tepesi"); *Pierre et Jean*, 1888, (Pierre ve Jan, 1947); *Fort comme la mort*, 1889, (Ölüm Kadar Acı); *Notre coeur*, 1890, (Kalbimiz). **Gezi Notları:** *Au soleil*, 1884, (Güneş Altında); *Sur l'eau*, 1888, ("Denizde"); *La vie errante*, 1890,

("Gezginci Yaşam"). Çeşitli: *Oeuvres complètes,* (ö.s.), C.R.Dumesnil (yay)., 15 cilt, 1934-1938, ("Tüm Yapıtları").

• KAYNAKLAR: P.Borel, *Le vrai Maupassant,* 1951; E.Boyd, *Guy de Maupassant,* 1926; R.Dumesnil, *Guy de Maupassant,* 1933; V.H.Hoving, *Guy de Maupassant,* 1946; H.James, *Partial Portraits,* 1888; A.Lanoux, *Maupassant, le "Bel-Ami",* 1967; E.Maynial, *La vie et l'oeuvre de Maupassant,* 1906; E.L.Sander, *Maupassant,* 1951; F.Steegmuller, *Maupassant,* 1950; E.D.Sullivan, *Maupassant the Novelist,* 1954; F.Tassart, *Souvenirs sur Guy de Maupassant,* 1911; A.Vial, *Guy de Maupassant et l'art du roman,* 1954.

MAUPERTUIS, Pierre Louis Moreau de (1698-1759)

Fransız matematik, fizik ve biyoloji bilgini. "En az devinim ilkesi" ve kalıtım konusundaki katkılarıyla tanınır.

28 Eylül 1698'de Saint Malo'da doğdu, 27 Temmuz 1759'da İsviçre'nin Basel kentinde öldü. On altı yaşına değin annesinin denetiminde özel öğrenim gördü. Felsefe okumak amacıyla gittiği Paris'te, önce müzik, ardından da matematik öğrenimine yöneldi. 1723'te üyeliğine seçildiği Fransız Bilimler Akademisi'ne sunduğu matematik, biyoloji ve müzik dallarındaki çalışmalarıyla kısa bir süre içinde adını duyurmayı başardı. 1728'de gittiği Londra'da incelediği Newton mekaniğinden çok etkilendi ve Fransa'ya dönüşte Newton'ın düşüncelerinin Kıta Avrupası'ndaki savunucularının önderliğini yapmaya başladı. 1735'te Newton'ın, Yer'in kutuplardaki basıklığına ilişkin savının kanıtlanması için gerekli 1°'lik meridyen yayının uzunluğunun ölçümünü amaçlayan ve birisi Güney'de Peru'ya, öbürü Kuzey'de Laponya'ya düzenlenen iki bilimsel geziden ikincisinin başkanlığına getirildi. 1736'da başlayan ve yaklaşık bir yıl süren gezi sonrasında elde edilen verilerin değerlendirilmesi çalışmalarına da başkanlık eden ve 1739'da Akademi'ye sunduğu sonuçları, daha sonra Peru'da ve Fransa'da yapılan ölçümlerle karşılaştırarak Yer'in basıklığını kanıtlayan Maupertuis, o yıllarda Berlin Bilimler Akademisi'ni geliştirmek için çaba harcayan Büyük Friedrich tarafından Berlin'e çağrıldı. Yeni dostluklar kurmasını ve Berlin Bilimler Akademisi'ne seçilmesini sağlayan ilk Berlin gezisi sırasında Büyük Friedrich'in ordusuyla katıldığı Avusturya Veraset Savaşı'nda esir düştüyse de bir süre sonra Viyana'da yeniden ortaya çıkan ve Paris'e döndükten sonra 1743'te, Fransız Akademisi üyeliğine seçilen Maupertuis, 1745'te bu kez Akademi'de çalışmak üzere Berlin'e gitti. Ertesi yıl, L.Euler gibi 18.yy'ın en büyük matematikçilerinden birinin de yer aldığı Akademi'nin başkanlığına getirildi ve en değerli bilimsel katkılarından biri sayılan "en az devinim ilkesi"ni ortaya attı.

Maupertuis'nin, gelişmesine ve bilim kadrosunun zenginleşmesine büyük katkılarda bulunduğu Akademi'deki etkisi 1750'lerin başlarında dostlarından biri olan Samuel König'in (1712-1757) en az devinim ilkesinin geçerliliğine ilişkin bir tartışma başlatmasıyla sarsıldı. König yalnızca bu ilkenin geçersizliğini savunmakla kalmamış, bu ilkenin ilk kez Leibniz tarafından ortaya atıldığını da öne sürmüş ve Maupertuis'yi bu buluşa sahip çıkmakla suçlamıştı. Savlarını kanıtlayamayan König'in Akademi'den istifasının ardından, König'i destekleyen Voltaire'in aralarındaki dostluğa karşın acımasız boyutlar kazanan eleştirileriyle karşılaşan Maupertuis, 1753'te Friedrich'ten izin alarak ve dinlenmek amacıyla doğduğu kente gitti. 1755'te imparatorun ısrarıyla Berlin'e döndüyse de kısa bir süre sonra İsviçre üzerinden Fransa'ya gitmek üzere son kez Berlin'den ve Akademi'den ayrılan Maupertuis, birkaç yıl sonra sona eren yaşamının son günlerini Basel'de Johann Bernoulli'nin yanında geçirdi.

En az devinim ilkesi

Fizik ve biyoloji başta olmak üzere birçok alanda önemli ürünler veren Maupertuis, yaygın bir tartışmanın başlamasına neden olan en az devinim ilkesini ortaya atarken evrenin tüm yasalarını birleştiren basit bir ilkeye ulaşmayı ve bir anlamda da Tanrı'nın varlığını kanıtlamayı amaçlıyordu. Evrendeki her değişiklikte, tek tek cisimlerin hızlarıyla aldıkları yolların çarpımlarının toplamının, olanaklı olan en küçük değeri almaya eğilimli olduğunu öne süren bu ilke sonraları Euler tarafından açıklığa kavuşturulmuş, Hamilton ve Lagrange tarafından geliştirilmiş ve 20.yy'da da kuvantum mekaniği ve biyolojik homeostazi (iç ortam) ilkesiyle bağdaştırılmıştır.

Biyoloji alanında da çağından çok ileride düşüncelere sahip olan ve daha 1745'te yayımladığı *Vénus physique* adlı yapıtında dölütün özelliklerinin yalnızca yumurta ya da yalnızca sperm tarafından belirlendiği savına karşı çıkarak, anne ve babanın belirleyici olma olasılıklarının eşitliğini savunan Maupertuis, 1751'de yayımladığı bir çalışmasında da Berlinli bir ailedeki el ya da ayakta olağandan fazla sayıda parmak bulunması hastalığının sonraki kuşaklara aktarılmasında ailenin hem kadın hem de erkek bireylerinin etkili olduğunu gösteren bir araştırmaya yer verdi. Bu araştırmanın sonuçlarını yorumlarken anne ve babadan gelen ve herbiri belirli bir özelliği belirleyen kalıtım parçacıklarının kimyasal bir yolla birbirlerini bulduklarını ve kimi zaman anneden kimi zaman da babadan gelen parçacığın baskın çıktığını ve taşıdığı özelliği dölüte aktardığını öne sürerek çağdaş kalıtım kuramlarına yaklaşmayı başardı. Çaprazlamayı açıklayabilen bu kuramını atadan gelen özellikleri taşıyanların yanı sıra yepyeni parçacıkların da ortaya çıkabileceği varsayımıyla zenginleştirirken değişinim (mutasyon) kavramına yaklaşan Maupertuis, bilimsel çalışmaları kadar, özellikle Newton ve Leibniz'in düşüncelerini kaynaştırmayı amaçlayan yazılarındaki görüşleriyle de özgün ve etkili olabilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Oeuvres,* 4 cilt, 1756, ("Yapıtlar").

• BAKINIZ: C.DARWIN, L.EULER, W.R.HAMILTON, LAGRANGE.

MAURIAC, François
(1885-1970)

Fransız, yazar. Şiirli üslubu ve psikolojik ağırlıklı yapıtlarıyla tanınmıştır.

11 Ekim 1885'te Bordeaux'da doğdu, 1 Eylül 1970'te Paris'te öldü. Bordeaux Üniversitesi'nde edebiyat öğrenimi gördü. Mezun olduktan sonra Paris'te edebiyat çalışmalarını sürdürdü. 1912'de dinsel ağırlıklı bir edebiyat dergisi olan *Les Chaiers*'i çıkarttı. 1909'da ilk romanı *Les mains jointes*'ı ("Birleşmiş Eller") yayımladı. I.Dünya Savaşı'nda sağlık görevlisi olarak askere alındı. 1922'de ün kazanan ilk büyük yapıtı *Le baiser au lépreux*'nün ("Cüzzamlıya Öpücük") yayımlanmasından sonra Fransız Akademisi'nin Büyük Roman Ödülü'nü kazandı. 1932'de Edebiyatçılar Derneği başkanlığına getirildi. Ertesi yıl Eugéne Brieux'nün (1858-1932) yerine Fransız Akademisi'ne seçildi. II.Dünya Savaşı'nda Fransa'nın işgal edilmesinden sonra direniş hareketine katıldı. 1952'de aldığı Nobel Edebiyat Ödülü ile uluslararası üne kavuştu.

Yapıtlarında psikolojik değerlendirmeler, aile içi çatışmalar, dostluk ve kardeşlik gibi konuları dinsel bir bakış açısı altında ele almıştır. Döneminin en önemli Katolik yazarı olarak kabul edilir. 1930'larda Avrupa'daki baskı yönetimlerine duyduğu tepki ile eleştiri yazarlığına yönelmiştir. İtalya ve İspanya'daki faşist rejimlere karşı yazılar yazmıştır. II.Dünya Savaşı boyunca bu yazılarını Forez takma adı ile sürdürmüştür. Roman ve eleştiri yazılarının yanı sıra, çok sayıda şiir, deneme, tiyatro oyunu ve biyografileri de bulunmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Les mains jointes*, 1909, ("Birleşmiş Eller"); *La chair et le sang*, 1920, ("Et ve Kan"); *Préséances*, 1921, ("Öncelik Hakkı"); *Le baiser au lépreux*, 1922, ("Cüzzamlıya Öpücük"); *Le désert de l'amour*, 1925, ("Aşk Çölü"); *Noeud de vipére*, 1932, (Yılan Düğümü); *La fin de la nuit*, 1935, (Gecenin Sonu); *Les anges noirs*, 1936, (Kara Melekler). **Deneme:** *Le roman*, 1928; *Pélerins de Lourdes*, 1932, ("Lourdes Hacıları"). **Biyografi:** *De Gaulle*, 1964.

• **KAYNAKLAR:** M.Jarrett-Kerr, *François Mauriac*, 1954.

MAURICE [Nassaulu]
(1567-1625)

Felemenkli asker ve devlet adamı. Felemenk Cumhuriyeti'nin İspanya'ya karşı verdiği bağımsızlık savaşının askeri önderidir.

13 Kasım 1567'de Dillenburg'da (bugün Almanya'da) doğdu, 23 Nisan 1625'te La Haye'de öldü. Çocukluk yıllarını doğduğu yerde geçirdikten sonra, Felemenk'e giderek yeni kurulmuş olan Leiden Üniversitesi'nde öğrenim görmeye başladı. Ülkedeki İspanyol egemenliğine karşı 1567'deki ayaklanmanın önderlerinden olan babası I.Willem'in [Sessiz] 1584'te öldürülmesi üzerine Felemenk Cumhuriyeti Genel Meclisi tarafından Birleşik Eyaletler'in genel valiliğine atandı.

Maurice'in genel vali olmasından önceki dönemde, Felemenk'in kuzeyinde, İspanya'dan yönetilen hükümete karşı Protestan hareketler yaygınlaşarak bir ayaklanmaya dönüşmüştü. Kral II.Felipe'nin, tüccarların, soyluların ve halk kitlelerinin federalizm istemiyle başlayan ayaklanmasını bastırmak üzere, genel vali olarak bölgeye gönderdiği Alba dükü, halk arasında Kanlı Konsey adı verilen bir mahkeme kurarak binlerce kişiyi cezalandırmış, ancak ayaklanmayı bastıramamıştı. Bu ayaklanmanın sonunda, 1579'da bazı güney eyaletler İspanya ile ilişkilerini keserek, Birleşik Eyaletler'in temelini atmışlar, kuzeyde kalan iktisadi olarak güçlü eyaletler ise kral II.Felipe'nin vesayeti altında kalmıştı.

Maurice genel vali olduktan sonra Birleşik Eyaletler başkan vekili Johan van Oldenbarnevelt ile işbirliği yaparak, kuzey eyaletlerinin de İspanya'ya karşı bağımsızlıklarını kazanabilmeleri için gerekli çalışmaları yapmaya başladı. Maurice başkomutan olarak askeri sorunlarla ilgilendi ve orduyu düzenleme işini üstlendi. Kuzeyde İspanyol güçlerine karşı başlattığı saldırıyla, 1590'ların ilk yıllarında Breda, Nimwegen, Groningen eyaletlerini ardı ardına Felemenk Cumhuriyeti'ne kattı. Ancak aynı başarıyı güneyde sürdüremedi. Flanders'e yönelik saldırısı 1601'de Niewport'u ele geçirmesine karşın başarısızlıkla sonuçlandı. 1609'da İspanya ile on iki yıllık bir barış antlaşması imzalandı. Böylece, Felemenkler ile İspanyollar arasında 1568'de başlayan ve 1648'de sonuçlanan 80 yıl savaşı kesintiye uğramış oldu ve Felemenk'in bölünmüşlüğü sürdü.

Barışın imzalanmasından sonra, Oldenbarnevelt ile Maurice arasındaki işbirliği bozuldu. Oldenbarnevelt, tüccarların ve soyluların temsilcisi olarak, ticaret güvenliğinin sağlanabilmesi için İspanya ile barıştan yanaydı. Maurice ise ordunun başkomutanı olarak askeri zaferini ve siyasal gücünü güvenceye almak için savaşı sürdürmek istiyordu. Oldenbarnevelt'in ılımlı Calvinci olmasına ve dinsel hoşgörü isteyen ılımlı Protestanlar'ın desteğini almasına karşılık, Maurice katı Calvinci bir mezheptendi. Maurice ile Oldenbarnevelt arasındaki bu çatışma, 1618'de Oldenbarnevelt'in paralı askerlerinin dağıtılması, yakalanması ve ertesi yıl da idam edilmesiyle sonuçlandı.

Maurice Ortodoks Calvincilik'le ittifakını geliştirdi ve hem Felemenk Cumhuriyeti içinde iktisadi ve siyasal bakımdan güçlü olan Kuzey Hollanda Eyaleti'nde, hem de diğer özerk eyaletlerde gücünü sağlamlaştırdı. 1621'de, İspanya ile imzalanan on iki yıllık barışın sona erdiğini açıkladı, ancak sınırlarını güneye doğru genişletmede başarılı olamadı. Maurice'in 1625'te ölümünden kısa bir süre önce, İspanyollar Breda'yı geri aldılar.

• **BAKINIZ:** OLDENBARNEVELT.

3809
MAU

MAUROIS, André
(1885-1967)

Fransız, yazar. Yapıtlarıyla insanlığın edebiyat, siyaset ve tarih alanlarındaki birikimlerini yaygınlaştırmıştır.

26 Temmuz 1885'te Elbeuf'da doğdu, 9 Ekim 1967'de Paris'te öldü. Asıl adı Emile Herzog'dur. Rouen'deki lise öğrenimi yıllarında öğretmeni filozof Alain'in (Emile Chartier) etkisinde kalarak edebiyata yöneldi. Caen Üniversitesi'nde edebiyat öğrenimi gördü. Mezun olduktan sonra babasının tekstil fabrikasında yöneticilik yaptı. I.Dünya Savaşı'nda İngiliz kuvvetlerinde çevirmen subay olarak çalıştı. Bu yıllardan başlayarak Anglosakson dünyasına karşı duyduğu ilgi ve hayranlık giderek yaşamını ve yapıtlarını etkileyen bir boyut kazandı. 1938'de Fransız Akademisi'ne seçildi. II.Dünya Savaşı yıllarında İngiltere ve ABD'de yaşadı. Savaşın bitmesinden sonra Fransa'ya döndü.

Felsefi deneme, roman, eleştiri, inceleme, çocuk öyküleri ile bilim kurgu romanlarını da kapsayan çok çeşitli dallarda ürün veren Maurois'nın en çok tanınan yapıtları ünlü kişilerin roman türünde yazılmış biyografileridir. Yapıtlarında psikolojik incelemeler ağırlık taşır. İrdeleyici niteliği ile belirginleşen üslubu, zaman zaman ince bir alaycılık ve fantastik öğelerin de eklenmesiyle zenginlik kazanır.

- **YAPITLAR(başlıca): Roman:** *Ariel*, 1923; Byron, 1930, (Byron); *Les climates*, 1928, (İklimler); *Chateaubriand*, 1928, (Chateaubriand); *Le cercle de famille*, 1932, (Aile Çevresi); *Las machine à lire les pensées*, 1937, (Düşünceleri Okuyan Makine). **Deneme:** *Un art de vivre*, 1939, (Yaşamak Sanatı). **Biyografi:** *Lélia ou la vie de George Sand*, 1952, ("Lelia ya da George Sand'ın Yaşamı"); *Olympio ou la vie de Victor Hugo*, 1954, ("Olympio ya da Victor Hugo'nun Yaşamı").

- **KAYNAKLAR:** M.Droit, *André Maurois*, 1953.

MAURRAS, Charles
(1868-1952)

Fransız siyaset adamı, siyaset kuramcısı ve yazar. Kurduğu ve yönettiği Action Française hareketi faşist örgütlerin gelişmesine kaynaklık etmiştir.

Charles Marie Photius Maurras 20 Nisan 1868'de Bouches-du-Rhône'un Martigues kentinde doğdu, 16 Kasım 1952'de Tours'da öldü. Provence'lı eski bir aileden gelen babası koyu bir Katolik ve kralcıydı. Aix-en-Provence'taki Collège de Sacré-Coeur'de öğrenim gördüğü sırada geçirdiği bir hastalık nedeniyle genç yaşında ileri derecede sağır oldu. Bu tarihten sonra zamanının büyük bir bölümünü kitaplar arasında geçirmeye başladı. Bu dönemde yaptığı yoğun okumaların sonucunda Romantizm'in coşkululuğunu ve duygusallığını reddederek sanata yöneldi ve duygularda bir düzen arayışı içine girdi. 1891'de Paris'e yerleştikten hemen sonra, Fransız şair Jean Moréas ile birlikte, 16. ve 17.yy Fransız şiirine egemen olan Klasik Yunan ve Latin şiir geleneğine dönüşü amaçlayan Roman Okulu'nu kurdu.

Aynı yıllarda A.Comte'un Pozitivizm'ine ve hayranlık duyduğu Eski Yunan düşünürlerin düzen ve uyum anlayışlarına dayanan bir siyaset felsefesi geliştirdi. Maceracıların ve demagogların eline düşmeye mahkûm olduğunu ileri sürdüğü parlamenter demokrasiyle, halkın sevgisini ve coşkusunu canlı tutmak zorunda olan diktatörlükler arasındaki farklılıkların biçimsel olduğunu savundu. Düzeni sağlayacak otoritenin ne demokrasi aracılığıyla aşağıdan, ne de diktatörlük aracılığıyla yukarıdan yaratılabileceğini, düzenin, "örgütleyici deneycilik" adını verdiği bir yöntemle açığa çıkarılan toplum yasalarına uymakla sağlanabileceğini ileri sürdü.

Maurras, Fransa'nın 1789 Fransız Devrimi ile yitirdiğini ileri sürdüğü düzen ve uyuma, ancak parlamenter demokrasi yönetimine zor yoluyla son verilerek yeniden monarşi yönetimine dönüşle kavuşabileceği görüşündeydi. Bu dönüşün, diğer uluslarla ilişkilerinde Fransa'nın mutlak üstünlüğünü sağlamaya yönelik "bütünsel milliyetçilik" ilkesinin yaşama geçmesini de sağlayacağına inanıyordu. Bu görüşlerini 1900'de yayımlanan *Enquête sur la monarchie* ("Monarşi Üzerine Soruşturma") ve 1905'te yayımlanan *L'avenir de l'intelligence* ("Aklın Geleceği") adlı kitaplarında ele aldı.

Ocak 1899'da katıldığı, *Action Française* adlı dergiyi yayımlayan parlamenter düzen karşıtı ve milliyetçi çevre kısa sürede onun görüşlerini benimsedi. 1908'de L.Daudet ve J.Bainville'le birlikte günlük bir gazeteye dönüştürdüğü *Action Française*'de yayımlanan makaleleri, Fransız toplumunun elitist totaliter ve gelenekçi sağ çevreleri arasında destek buldu. Kasım 1908'de derginin sokak satışlarını yürütmek üzere kurulan Camelots du Roi (Kralın Çığırtkanları) adlı grupların eylemleri ve kullandıkları yöntemler, 1920'li yıllarda İtalyan faşist milis örgütlerinin benimseyecekleri eylem biçimlerinin ilk örneğini oluşturdular.

Maurras I.Dünya Savaşı öncesinde, Fransız halkına sürekli olarak 1870 Fransa-Prusya Savaşı'nın yenilgisinin öcünü almak üzere Almanya'ya karşı bir savaşı başlatma çağrısında bulundu. Bu çağrının özellikle öğrenciler, küçük iş çevreleri ve din adamları arasında büyük destek bulmasıyla Action Française önemli bir kitle hareketi niteliği kazandı. Maurras'nın bazı kitapları ve *Action Française*, dini politikaya alet ettiği gerekçesiyle 1926'da papa tarafından okunması yasak kitaplar listesine alındı. Bu olaydan sonra Katolik yandaşlarının önemli bir bölümünü yitiren Action Française hareketi en etkin üyelerinden bir bölümünün 1930'larda faşist olmasıyla daha da zayıfladı. Maurras, 1935'te faşist İtalya'ya karşı çıkarılan yasalara karşı olduğundan parlamento üyelerine onları ölümle tehdit eden bir mektup yollayınca Ekim 1936'da tutuklandıysa da, Temmuz 1937'de serbest bırakıldı.

II.Dünya Savaşı öncesinde Fransa'nın hazırlıksız olduğu gerekçesiyle savaşa katılmasına karşı çıktı.

Haziran 1940'taki Nazi işgalinden sonra kurulan işbirlikçi Vichy hükümetinin ateşli bir savunucusu oldu. Savaştan sonra Eylül 1944'te tutuklandı. Aynı tarihte *Action Française*'in yayımı yasaklandı. Ocak 1945'te düşmanla işbirliği yapmak suçundan yaşam boyu hapis cezasına mahkûm edildi. Mart 1952'de sağlık nedenleriyle Clairvaux'daki hapishaneden alınarak Tours'daki bir kliniğe nakledildi. Aynı yıl orada öldü.

Maurras'nın ölümünden sonra izleyicileri önce *Aspects de la France* (Fransa'nın Görünümleri), 1957'den sonra da *La nation française* (Fransız Ulusu) dergisi çevresinde toplandılar.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Le chemin de paradis*, 1895, ("Cennet Yolu"); *Trois idées politiques*, 1898, ("Üç Siyasi Düşünce"); *Enquête sur la monarchie*, 1900, ("Monarşi Üzerine Soruşturma"); *Anthinéa*, 1901; *L'avenir de l'intelligence*, 1905, ("Aklın Geleceği"); *Romantisme et révolution*, 1925, ("Romantizm ve Devrim"); *L'étang de Berre*, 1925, ("Berre Gölcüğü"); *Barberie et poésie*, 1925, ("Barbarlık ve Şiir"); *La musique intérieure*, 1925, ("İçten Gelen Müzik"); *Dictionnaire politique et critique*, 1934, ("Siyasi ve Eleştirel Sözlük"); *Mes idées politiques*, 1937, ("Siyasi Düşüncelerim"); *L'ordre et le désordre*, 1948, ("Düzen ve Düzensizlik"); *La balance intérieure*, 1952, ("İç Denge").

- **BAKINIZ:** MORÉAS.

MAUSS, Marcel
(1872-1950)

Fransız, sosyolog ve antropolog. Durkheimcı Okul'un kurucularındandır.

10 Mayıs 1872'de Lorraine Bölgesi'nde Épinal'de doğdu, 10 Şubat 1950'de Paris'te öldü. Ünlü Fransız sosyoloğu Émile Durkheim'ın yeğeni olan Mauss, Bordeaux Üniversitesi'nde onun gözetiminde felsefe öğrenimi yaptı. 1895'te öğretim görevlisi olma hakkını aldı. Aynı yıl Paris'te École Pratique des Hautes Études'de (Uygulamalı İncelemeler Yüksek Okulu) dinler tarihi öğrenimine başladı. 1897-1898 yıllarında Leiden, Breda ve Oxford üniversitelerini ziyaret etti. 1900-1902 arasında Paris'te Sanskritçe ve Hintçe metinler üzerinde araştırmalar yaptı. 1902'de École Pratique des Hautes Études'de dinler tarihi profesörü olarak ders vermeye başladı.

Durkheim'ın 1902'de Paris'e gelmesinden sonra, onun araştırmalarına yardımcı olan Mauss,Durkheim'ın çıkardığı *Année sociologique* adlı derginin yayın sorumluluğunu kısmen üstlendi ve araştırmalarını bu dergide yayımladı. 1904'te Jean Jaurès önderliğindeki sosyalist aydınların çıkarmaya başladıkları *L'humanite* gazetesinin yayımlanmasına katkıda bulundu. Politik bir dava niteliğindeki Alfred Dreyfus davasında Dreyfus ve Emile Zola'nın yanında yer aldı, Dreyfusçular Grubu'nun öncü üyelerinden oldu.

Année sociologique dergisinin 1913'te kapanmasından ve Durkheim'ın 1917'de ölümünden sonra bir süre için dağılan genç sosyologlar grubunun önderliğini üstlenen Mauss, Durkheim'ın yapıtlarını yayımlayarak, Durkheimcı Okul'un varlığını koruması için çalıştı; 1923-1924 yıllarında yeniden *Année sociologique*'nin yayımını sürdürdü.

1925'te Paris Üniversitesi'nde Etnoloji Enstitüsü'nün kurulmasına katkıda bulunan Mauss, enstitünün yöneticiliğini de üstlendi. Fransız alan araştırmalarının gelişmesinde ve deneysel etnoloji çalışmalarının başlamasında önemli bir yeri olan bu kurumda 1939'a değin konferanslarını ve çalışmalarını sürdürdü.

Mauss, 1930'larda *Année*'nin yayımına bir kez daha giriştiyse de bu girişim uzun ömürlü olmadı. 1931-1939 arasında Collége de France'da da dersler veren Mauss'un çalışmaları bu kez II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kesintiye uğradı. Paris'in Naziler tarafından işgali ve yakın çevresindeki çalışma arkadaşlarından bir çoğunun ölümü, akli dengesini yitirmesine neden oldu ve ölümüne değin ruh sağlığına kavuşamadı.

Durkheim'ın yeğeni, öğrencisi ve yakın çalışma arkadaşı olan Mauss, birçok araştırmasında Durkheim'ın yardımcılığını üstlenmişti.1903'te yayımlanan "De quelques formes primitives de classification" ("İlkel Sınıflandırmanın Bazı Biçimleri") adlı makale ortak ürünleri idi. Avustralya yerlileri, Zuniler ve geleneksel Çin toplumunda toplumsal ve sembolik sınıflandırmalar arasındaki biçimsel benzerliklere dayanarak, toplumsal yapılanmada sınıflandırmanın kökenlerini aydınlatmaya çalışmışlardır. Sınıflandırma konusundaki bu iki sosyolojik çalışma, yeni sorular geliştirerek, toplumsal yapılanma ile sembolik sınıflandırma arasındaki ilişkiler konusunda çeşitli varsayımların üretilmesini sağlamıştır. Durkheim'ın ünlü yapıtı *Le suicide*'in ("İntihar") sayısal tabloları Mauss tarafından hazırlanmıştı. Ortak çalışmalarında Durkheim çalışmanın kuramsal yanını, Mauss ise verileri sağlamıştır.

Mauss, hiçbir alan çalışması yapmamakla beraber, Fransız toplumbilimcilerinin ilgilerini etnografyaya yönlendirmesinde büyük katkısı oldu. Etnografya araştırmacılarının verileri konusundaki geniş ansiklopedik bilgi dağarcığı ile Avrupa dillerinin yanı sıra Rusça, Yunanca, Latince, Sanskrit, Kelt ve İbrani dilleri konusundaki yetkinliği ve sistemli çalışmaları sonucu tek tek olgulardan bütüne varmakta oldukça başarılıydı. Ortak çalışmayı yeğleyen Mauss'un etnografya ve antropoloji içerikli ilk araştırmalarından biri 1899'da H.Hubert ile birlikte yayımladığı "Essai sur la nature et la fonction du sacrifice" ("Kurban: Doğası ve İşlevleri") adlı makale oldu. Bu konuda en yaygın biçimde tanınmış ürünü ise *Essai sur le don: Forme et raison de l'échance dans les sociétés archaiques* ("Armağan: Arkaik Toplumlarda Takasın Biçimleri ve İşlevleri") 1925'te yayımlandı. 20.yy'ın antropoloji klasiklerinden sayılan bu yapıtında Mauss, Kuzey Amerika'da *potlaç* (potlatch) ve Güney Pasifik'te Melanesia'da *kula* takası olarak bilinen alışveriş yöntemlerinin çözümlemelerini yapmaktaydı. Bu çalışma, toplumlardaki karşılıklı ilişkilerin açıklanmasına yönelik ilk sistemli çözümleme ve özellikle kapitalizm-öncesi toplulukların ekonomileri konusunda en verimli araştırmalardan biridir.

Mauss'un çağdaşı Fransız bilim adamları üzerinde de önemli katkıları olmuştur. Annales Tarih

Okulu'nun kurucularından Lucien Febvre ve Marc Bloch'un tarih bilimini siyasal olaylarla sınırlayan anlayışa karşı, bu bilimin din, coğrafya, dilbilim, sosyoloji ve etnografya gibi bilimlerle sıkı ilişki içinde olması gerektiği yolundaki görüşleri Mauss'unkilerle çakışmaktaydı. Fransa'da antropolojinin önde gelen adlarından Levi-Strauss da Mauss'dan doğrudan etkilenenlerden biridir. Levi-Strauss, Mauss'un sembolik bir sistem olarak gördüğü "toplumsal olguların toplamı" kavramını ve karşılıklı ilişkilerin toplumların temelini oluşturduğu görüşünü benimser. İngiliz sosyal antropolojisinin gelişiminde etkin olan Radcliffe-Brown, Malinowski, Evans-Pritchard ve Firth'de dolaylı olarak Mauss'dan etkilenmişlerdir.

• YAPITLAR (başlıca): "Essai sur la nature et la fonction du sacrifice" (H.Hubert ile), *Année sociologique* 2, 1899, ("Kurban: Doğası ve İşlevleri"); "De quelques formes primitives de classification" (E.Durkheim ile), *Année sociologique* 6, 1903, ("İlkel Sınıflandırmanın Bazı Biçimleri"); *Essai sur le don: Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaiques*, 1925, ("Armağan: Arkaik Toplumlarda Takasın Biçimleri ve İşlevleri"); *Manuel d'ethnographie*, 1947, ("Etnografya Elkitabı"); *Sociologie et anthropologie*, (ö.s.), 1960, ("Sosyoloji ve Antropoloji").

• KAYNAKLAR: J.Gugler, "Bibliographie de Marcel Mauss", *Homme* 64, 1964; S.Leacock, "Ethnological Theory of M.Mauss", *American Anthropologist* 56, 1954; C.Levi-Strauss, "Introduction à l'oeuvre de Marcel Mauss", *Sociologie et anthropologie*, 1960; H.Lévy-Brühl, "In Memoriam: M.Mauss", *Année sociologique* 3.dizi, 1951.

• BAKINIZ: DURKHEIM, LEVI-STRAUSS.

MAUTHNER, Fritz
(1849-1923)

Alman, filozof. Dil felsefesinin bağımsız bir öğreti niteliği kazanması için çalışmıştır.

22 Kasım 1849'da Bohemya'nın Horschitz kentinde doğdu, 29 Haziran 1923'te Meersburg'ta öldü. Ortaöğrenimini doğduğu yerde gördükten sonra, Almanya'nın değişik üniversitelerinde, dilbilim ve felsefe okudu. Sonra bütün çalışmalarını bağımsız bir dil felsefesinin oluşturulması konusunda topladı.

Adçılık'a bağlı kalan Mauthner, bilginin bağımsız bir kaynağı bulunmadığı görüşünden yola çıkar. Ona göre bilginin gelişmesi sözcüklerin yaşam içinde ve zamana göre kazandığı anlama bağlıdır. Bu anlam da sürekli bir değişme akışı içindedir. Kavramlar, kullanış biçimi ve yerine göre, anlam kazanır, sonra yenisi eklenir, bu olayın sürekliliği kavramın içeriğini çoğaltır, geliştirir. İşte bilgi bu anlama dayalı kavramsal gelişmenin ürünüdür. Mauthner'in düşünceleri, dil felsefesi sorunlarıyla ilgilenen filozofları etkilemiş, özellikle onun, bilginin kaynağını dilin gelişmesinde ve kavramların sürekli değişmesinde bulan görüşü ilgiyle karşılanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Beiträge zu einer Kritik der Sprache*, 1902, ("Bir Dil Eleştirisi Üstüne Yazılar"); *Die Sprache*, 1907, ("Dil"); *Wörterbuch der Philosophie*, 1910, ("Felsefe Sözlüğü").

MÂVERDİ
(974/75-1058)

Arap, hukukçu. İslam kamu hukuku alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Ali b.Muhammed b.Habib Ebu'l-Hasani'l-Mâverdi, Basra'da doğdu, 27 Mayıs 1058'de Bağdat'ta öldü. Irak'ta Büveyhoğulları'nın egemen olduğu dönemde yetişti. Basra'da ve Bağdat'ta öğrenim gördü. Çeşitli yerlerde kadılık yaptı. Nişabur yakınlarındaki Ustuva (bugün İran'da) kenti başkadılığında bulundu. Sonra Bağdat'a dönerek Abbasi halifesi el-Kadir'in (991-1031) sarayında görev aldı. Halife el-Kaim döneminde (1031-1075) Bağdat başkadılığına getirildi.

Şafii mezhebine bağlı olan ve özellikle fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki çalışmalarıyla tanınan Mâverdi'nin en ünlü yapıtı *el-Ahkâmü's-Sultaniyye*'dir. Yapıt, İslam hukukçularının en az ilgilendikleri alanlardan biri olan kamu hukuku dalında yapılmış en kapsamlı çalışmalardandır. Mâverdi, İslam hukukunun ana kaynaklarından ve yerleşmiş ilkelerinden hareket etmiş, İslam tarihindeki uygulamaları da göz önüne alarak bir kamu hukuku teorisi kurmaya çalışmıştır. Devlet başkanından başlayarak yönetimin her kademesinde görev alan ve kamu hizmeti yapan kişilerin niteliklerini, görevlerini ve yetkilerini irdelemiş, halkın hukukunun nasıl korunacağını göstermiştir. Ayrıca devletin yönetim organları, toprak hukuku, vergi hukuku, ceza ve ceza yargılama hukuku ve hisbe (belediye hizmetleri) örgütünün temel ilkelerinin bir dökümünü vermiştir.

Mâverdi'nin yapıtı yüzyıllar boyu bu alanda konulan kurallara kaynaklık etmiş, ayrıca teorik bir çalışma olarak medreselerde okutulmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *el-Ahkâmü's-Sultaniyye*, (ö.s.), 1881; (el-Ahkâmü's-Sultaniyye, İslam'da Hilafet ve Devlet Hukuku, 1976); *el-Bugyetu'l-Ulyâ fi Edebi'd-Dünya ve'd-Din*, (ö.s.), 1882; *A'lâmü'n-Nübüvve*, 1901; *Nasihatü'l-Mülük*, (yazma); *Siyasetü'l-Mülük*, (yazma).

MAXIM, Hiram Stevens
(1840-1916)

ABD asıllı İngiliz mucit ve sanayici. İlk tam otomatik makineli tüfeğin tasarımcısı ve yapımcısıdır.

5 Şubat 1840'ta ABD'nin Maine Eyaleti'ndeki Sangerville kentinde doğdu, 24 Kasım 1916'da Londra yakınlarındaki Streatham'da öldü. On dört yaşında bir araba yapımcısının yanında başlayan çıraklık dönemini, amcasının Fitchburg'daki mühendislik bürosunda tamamladı. Boston'da teknik aygıtlar üreten bir şirkette, bir süre de New York'taki bir gemi yapım şirketinde çalıştıktan sonra, 1878'de elektrikle aydınlatma alanında çalışan bir kuruluşun başmühendisliğine getirildi. 1881'de İngiltere'ye yerleşti. 1884'te de kendi adıyla anılan bir tam otomatik

makineli tüfek ve bu silahta kullanılmak üzere bir tür dumansız barut yaptı. Londra yakınlarında bir fabrika kurarak seri üretimine geçtiği makineli tüfekler kısa sürede birçok ülkenin ordusunda kullanılmaya başlamıştı. Kuruluşunu 1888'de Nordenfelt, 1896'da Vickers şirketleriyle birleştiren Maxim, bu arada havacılıkla ilgilenerek motorlu uçuş araçlarının tasarımına da yöneldi. Çok çeşitli buluşlarıyla ABD'de 122, İngiltere'de 149 patent hakkı alan ve 1900'de İngiliz uyruğuna geçen Maxim'e ertesi yıl "Sir" unvanı verildi. Ailenin öbür üyelerinden, kardeşi Hudson Maxim (1853-1927) patlayıcılar üzerinde çalışmış, "maksimit" adıyla bilinen, dinamitten bir buçuk kat güçlü bir patlayıcı ve dumansız top barutu geliştirmiş, oğlu Hirman Percy Maxim (1869-1936) ise silahlarda ve motorlu araçlarda kullanılan bir susturucu tasarlamıştır.

Boston ve New York'ta bulunduğu dönemlerde, havagazı üreteci, lokomotif farı ve elektrikli basınç ölçme aygıtı gibi yeni buluşlarla adını duyuran Maxim, 1884'te gerçekleştirdiği tam otomatik makineli tüfekle büyük sanayiciler arasına katıldı. Fişeğin namluya sürülmesi işleminin otomatik olarak yapıldığı Maxim tüfeğinde, ilk atıştan sonra patlamanın etkisiyle geriye kayan mekanizma, boş kovanı dışarı fırlatırken kendisini gövdeye bağlayan bir yayı da sıkıştırır. Bu yayın itmesiyle eski yerine doğru ilerlerken, bir tırnak yardımıyla şarjörden aldığı yeni bir mermiyi namlu kuyruğuna yerleştirir ve atışa hazır duruma getirir. Bu anda tetik basılı konumdaysa iğne düşer ve mermiyi patlatır. Namlusu suyla soğutulan ve dakikada 666 atışlık bir hıza ulaşabilen Maxim otomatik makineli tüfekleri sonraları normal piyade tüfeği biçimine dönüşmüş ve 1960'lara değin kullanılmıştır.

MAXIMILIAN I
(1459-1519)

Avusturya arşidükü ve Kutsal Roma-Germen imparatoru. Habsburg hanedanının güçlenmesinde önemli rol oynamıştır.

22 Mart 1459'da Wiener Neustadt'da doğdu, 12 Ocak 1519'da Wels'te öldü. Kutsal Roma-Germen İmparatoru III.Friedrich'in oğludur. Ağustos 1477'de Bourgogne Dükü Yiğit Charles'ın kızı ve vârisi Marie ile evlenerek Fransa'nın doğu sınırında Hollanda'da yer alan Bourgogne topraklarını ele geçirdi. Bu olay üzerine Bourgogne'a giren Fransızlar'ı, 7 Ağustos 1479'da Artois'da yenilgiye uğrattı. Marie'nin Mart 1482'de ölmesi üzerine Flaman kentleri ayaklanınca bu toprakların vârisi durumundaki oğlu Güzel Felipe'nin (I.Felipe-Philip) naibi olarak Bourgogne ve Hollanda üzerinde hak iddia etmeye başladı. Babasının onaylamamasına karşın, Alman prenslerince, 16 Şubat 1486'da, Frankfurt'ta kendisine Alman kralı unvanı verildi. Hollanda'ya giderek Fransızlar'la yeniden savaşmaya başladı. Savaşın ülkenin ticaretine zararlı olduğu gerekçesi ile, Şubat 1488'de, Bruges kenti halkınca rehin alındı ve ancak bir Alman ordusunun yaklaştığı haberi üzerine serbest bırakıldı. Almanya'ya dönen Maximilian, Temmuz 1489'da Fransa ile barış imzaladı.

Macaristan Kralı I.Matyas'ın 1490'da ölümü üzerine, Macarlar'la çarpışmaya başlayarak, Avusturya topraklarını geri aldı. Kasım 1491'de imzalanan Pressburg Antlaşması ile erkek mirasçısı olmadığı durumda topraklarını Habsburglar'a bırakması koşuluyla VI.Ladislas'ın Macaristan kralı oluşunu tanıdı.

Babası III.Friedrich'in 19 Ağustos 1493'te ölümünden sonra Kutsal Roma-Germen imparatoru ilan edildi. Hollanda'ya 1494'te yeni bir sefer düzenleyerek ülkenin yönetimini oğlu Felipe'ye bıraktı. İtalya'da ilerlemekte olan Fransa Kralı VIII. Charles'a karşı bir denge oluşturmak amacıyla, İspanya, Papalık, Milano ve Venedik'in de üyeleri olduğu Kutsal Birlik'e girdi. 1494'te Milano dükünün *kızı* Blanca Sforza'yla evlenerek İtalya'da güç kazandı. 1496'da İtalya'ya girerek Fransız ordusu ile savaşmak istediyse de başarısızlığa uğradı. Aynı yıl oğlu Felipe'yi İspanya'nın yöneticileri olan V. Fernando ve I. Isabella'nın kızı Joanna ile evlendirdi. Böylece Fransa'ya karşı İspanya'yla güçlü bir ittifak kurulmuş oldu.

İsviçreliler'den kendisine vergi ödemelerini isteyen Maximilian, bu isteği reddedilince, 1499'da bir ordunun başında İsviçre'ye girdi. Ancak yenildi ve Eylül 1499'da Basel Anlaşması ile İsviçre'nin bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. 22 Eylül 1504'te Fransız Kralı XII. Louis ile anlaşarak Blois Barışı'nı yaptı. 1505'te Bavyera'ya el koydu. 1493'ten beri Kutsal Roma-Germen imparatoru olmasına karşın ancak 4 Şubat 1508'de papa II. Iulius tarafından imparator olarak kutsandı. Eski imparatorluk topraklarını ele geçirmek için Venedik Cumhuriyeti ile savaşmaya başladıysa da, Alman prenslerinden destek alamadı. Venedik'e karşı Fransa, İspanya ve Papalık'la Cambrai İttifakı'na girdi. 1510'da Papa II. Iulius'un Venedik ile anlaşarak Fransızlar'ı İtalya'dan çıkarmak istemesi üzerine, XII. Louis ile birlikte Pisa'da bir konsil topladı. Kilisede reform yapılmasını istediyse de, daha sonra saf değiştirerek II. Iulius'un Venedik, İngiltere, İsviçre ve İspanya'nın katılmasıyla kurduğu Kutsal İttifak'a girdi ve Fransa'ya karşı savaştı. 1515'te Fransa kralı olan I. François'nın Milano'yu alması üzerine, Mart 1516'da Milano'ya giren Maximilian, parasızlık nedeniyle askerlerinin ayaklanması üzerine Milano'yu Fransa'ya bıraktı.

Maximilian, savaşlardan çok evlilikler yoluyla Habsburglar'ın büyük güç kazanmasını sağlamıştır. Habsburg ailesiyle Macaristan kraliyet ailesi arasında düzenlediği evlilikler yoluyla Macaristan ve Bohemya'da Habsburglar'ın konumunu güçlendirmiştir. Ayrıca İspanya'da Habsburg hanedanının yerleşmesinde etkili olmuş, torunu Charles [Charles Quint] hem Habsburg topraklarının hem de Bourgogne ve İspanya'nın vârisi olmuştur. Bunlara karşılık imparatorluğun iç birliğini sağlayamamış, reform girişimlerinde başarılı olamamıştır. 1495'te Worms'ta topladığı imparatorluk meclisi (Reichstag), mahkemelere, vergilere ve iç barışın sağlanmasına ilişkin bazı reformlar hazırladıysa da merkezi otoritenin güçlenmesine karşı olan prensler bunların uygulanmasını engellemişlerdir.

• KAYNAKLAR: C.Hare, *Maximilian the Dreamer, Holy Roman Emperor, 1459-1519*, 1513; R.W. Seton-Watson, *Maximilian I, Holy Roman Emperor*, 1922; H. Wiesflecker, *Maximilian I, Österreich, das Reich und Europa an der Wende zur Neuzeit*, (bibliyografya içerir), 1. cilt, 1971.

• BAKINIZ: CHARLES V [CHARLES QUINT], FERNANDO V, FRANÇOIS I, ISABELLA I, IULIUS II, MATYAS I.

MAXIMILIAN II
(1527-1576)

Avusturya arşidükü ve Kutsal Roma-Germen imparatoru. Dinsel konularda hoşgörü ile davranmıştır.

31 Temmuz 1527'de Viyana'da doğdu, 12 Ekim 1576'da Regensburg'da (bugün FAC'de) öldü. Avusturya Arşidükü I. Ferdinand'ın (1503-1564) oğludur. İspanya'da eğitim gördü.

1548'de, amcası Kutsal Roma-Germen İmparatoru V. Charles'ın [Charles Quint] kızı Maria ile evlendi. V. Charles'ın, Ferdinand'dan sonra, Maximilian'ın yerine kendi oğlu Felipe'nin (II. Felipe) imparator olmasını istemesi, İspanya ve Avusturya Habsburgları'nın arasının açılmasına neden oldu. Ferdinand ve Maximilian, 1551'de varılan bir antlaşmayla, Felipe'nin Maximilian'dan önce imparator olmasını kabul ettiler. Ancak 1553'te yapılan yeni bir antlaşmayla Maximilian'a öncelik tanındı.

Protestanlık'a eğilim duyan ve bir söylentiye göre de gizlice Protestan olan Maximilian, V.Charles'ın 1556'da tahttan çekilmesi ve Ferdinand'ın Kutsal Roma-Germen imparatoru olması üzerine, babasıyla anlaşmazlığa düştü. Ferdinand, Maximilian'ın Protestanlar'la ilişkisini kesmemesi durumunda, kendisini mirasından yoksun bırakacağını bildirdi. 1562'ye değin tutumunu değiştirmeyen ve Protestan prensler ile anlaşmaya çalışan Maximilian, 30 Kasım 1562'de veliaht yapılması üzerine, Katoliklik'den ayrılmadığını açıkladı.

1562'de Bohemya, 1563'te de Macaristan kralı oldu. 25 Temmuz 1564'te ise Ferdinand'ın yerine Kutsal Roma-Germen imparatoru ilan edildi. İmparator olduktan sonra da Protestanlık hakkında görüşünü belirtmekten kaçınan Maximilian, imparatorluk topraklarını büyük bir dinsel hoşgörü ile yönetmesine karşın, zaman geçtikçe Katolikler'e yakınlaşmaya başladı. 1566 Augsburg Meclisi'nde vermiş olduğu sözün tersine Protestan piskoposlukların oluşturulmasını önledi. Buna karşılık, Osmanlılar'la savaşırken Protestan Avusturya-Macaristan soylularının yardımına gereksinim duyduğu için kendilerine bazı dinsel ayrıcalıklar tanıdı. I. Süleyman [Kanuni] komutasındaki Osmanlı ordusuna karşı koyamayan Maximilian, 1566'da Sigetvar'ın alınması sırasında Kanuni'nin ölümü nedeniyle Osmanlı ordusunun çekilmesine karşın, karşı saldırıya geçmedi. 1568'de imzalanan barışa göre, Osmanlı Devleti'ne yıllık bir vergi vermeyi kabul etti.

1570'te Speyer'de toplanan meclise, imparatorun orduya tümüyle egemen olmasını önerdiyse de, imparatorun güçlenmesini istemeyen prensler bu öneriyi reddettiler. Aralık 1575'te bir grup soylu tarafından Polonya kralı seçilen Maximilian, Regensburg'da toplanan meclisten herhangi bir yardım alamadığı için Polonya toprakları üzerinde egemen olamadı.

Maximilian, Protestanlık ve Katoliklik arasında bir denge siyaseti gütmüştür. Zamanında özellikle Doğu bölgelerinde Protestanlar'ın etkisi artmıştır.

• BAKINIZ: CHARLES V. [CHARLES QUINT], FELIPE II.

MAXIMUS, [Tyr'li]
(2. yy)

Yunan, filozof. Seçmecilik'in öncülerindendir.

2. yy başlarında Tyr'de doğdu, Yunanistan'da öldü. 155'te, imparator Commodius döneminde Roma'ya gitmiş, özellikle söylev konusundaki çalışmalarıyla ün sağlamıştır. Anadolu'yu, Arabistan'ın değişik illerini gezen Maximus, türlü felsefe öğretilerinden yararlanarak, yeni bir düşünce geliştirmeyi amaçlayan, Seçmecilik'in öncülerinden sayılır. Genellikle tin, gövde, Tanrı, iyi ve yüce gibi kavramlar üzerinde durmuş, aralarındaki varlık bağını açıklamaya çalışmıştır.

Maximus'a göre Tanrı en yüce tindir, saltık birlik ve iyiliktir. Onu usla kavrama olanağı yoktur, usun bütün yetilerini aşar, zaman ve uzayla bağlantılı değildir. İnsan biri tin, öteki gövde olmak üzere iki ayrı tözden kurulmuştur. Tin tanrısaldır ve gövdede tutsak gibidir günün birinde kurtulacak, tanrısal kaynağa dönecektir. Tek olan yüce Tanrı'dan daha aşağı bir varlık basamağında bulunan ve onun buyruğuna göre davranan, tanrısal güçler vardır. Bu yardımcı güçler, kimi üstün yetenekli insanlara görünür, onları esinlendirirler.

• YAPITLAR (başlıca): *Dissertationes*, (ö.s.), 1614, ("Söylevler").

MAXWELL, James Clerk
(1831-1879)

İskoç matematik ve fizik bilgini. Elektrik ve manyetizma yasalarını matematiksel bir yapıya kavuşturmuş, ışığın elektromanyetik kuramını kurmuştur.

13 Haziran 1831'de Edinburgh'da doğdu, 5 Kasım 1879'da Cambridge'de öldü. Babası John Clerk, Edinburgh'un tanınmış bir ailesindendi. Güneybatı İskoçya'daki Galloway'de, Glenlair adlı büyük bir malikânenin soylu Maxwell ailesinden kendisine miras kalması üzerine hukuksal nedenlerle

James Clerk Maxwell

Maxwell soyadını almıştı. Kızkardeşi çok küçükken öldüğü için ailenin tek çocuğu olarak büyüyen Maxwell, sekiz yaşındayken annesini yitirdi. Babasına aşırı bağlı, utangaç, okumaya ve öğrenmeye meraklı, içine kapanık bir çocuktu. Galloway'de, kent yaşamından uzakta geçen çocukluk yıllarından sonra, 1841-1847 arası Edinburgh Academy'de okudu. 1846'da, henüz on beş yaşındayken, Edinburgh Royal Society'ye ilk makalesini sundu. Oval eğrilerin tanımına ilişkin bu bildiri, on beş yaşında bir çocuğun toplantıya katılması derneğin geleneklerine uygun düşmediğinden, bir başka üye tarafından okunmuştu. 1847'de Edinburgh Üniversitesi'nde öğrenime başlayan Maxwell, üç yıl sonra Cambridge Üniversitesi'ne geçti. 1854'te de, bu üniversiteye bağlı Trinity College'dan matematik dalında sınıf ikincisi olarak lisans diplomasını aldı. Bu arada, 1850'de yayımlanan ve esnek cisimlerin denge durumunu konu alan makalesiyle genel esneklik (elastisite) kuramının aksiyomatik temellerini atmış, 1853'te yayımladığı geometrik optik alanındaki kısa bir makalesiyle de ileride "balık gözü" merceğin bulunmasına yol açacak ilkeleri ortaya koymuştu.

Renk kuramı

1855'te Trinity College'da öğretim üyesi olan Maxwell, ertesi yıl, babasının hastalanması üzerine ona yakın olmak amacıyla İskoçya'nın Aberdeen kentindeki Marischal College'da doğa felsefesi profesörlüğünü kabul etti. Birkaç ay sonra da babasını yitirdi. 1858'de, Marischal College'ın yönetmeninin kızı Katherine Mary Dewar ile yaptığı evlilik mutlu bir beraberlikti ve karısı deneysel çalışmalarında da Maxwell'in en büyük yardımcısı oldu. 1860'ta, Marischal College ile gene Aberdeen'deki King's College'ın birleştirilerek Aberdeen Üniversitesi'ne dönüştürülmesi sırasında kendisine profesörlük kadrosu kalmadığı için görevinden ayrılmak zorunda kalan Maxwell, Edinburgh Üniversitesi'ne başvurdu. Bu başvurudan sonuç alamayınca ister istemez İskoçya'dan ayrıldı ve 1860 yazında Londra'daki King's College'da doğa felsefesi ve astronomi profesörlüğüne getirildi. Londra'da birçok bilim adamıyla tanışmak, dostluk kurmak olanağını elde etmişti. O zamana değin yalnızca mektuplaşmış olduğu Faraday ile tanışması da bu yıllara rastlar. King's College'da gündüz derslerine ek olarak akşam kursları düzenlemek, ayrıca birçok idari görevi üstlenmek zorunda kalan Maxwell, araştırmaları için kendisine hiç boş zaman bırakmayan bu görevden 1865'te ayrılıp Glenlair malikânesine çekildi ve bilimsel araştırmalarına ağırlık verdi.

Altı yıl süren bu dönemde de Cambridge Üniversitesi ile ilişkisini tümüyle kesmemiş, özellikle matematik sınavlarına ilişkin reformlarda öncü rol oynamıştı. 1871'de, Cambridge Üniversitesi'nde yeni kurulan Deneysel Fizik Kürsüsü profesörlüğünü ve aynı üniversitede kurulması tasarlanan Cavendish Laboratuvarı'nın yöneticiliğini üstlenerek öğretim görevine döndü. Sonraki yıllarda büyük ün kazanacak, özellikle atom ve çekirdek fiziği alanında çok önemli rol oynayacak olan Cavendish Laboratuvarı'nın tasarımı, hazırlıkları ve kurulması tümüyle Maxwell'in eseridir. Yaşamının son yıllarında, 18.yy'ın ünlü fizikçisi Henry Cavendish'in bilimsel çalışmalarını derleyip, önemli notlarla yayıma hazırlayan Maxwell'in bu uğraşısı, araştırmalarının ancak pek azını yayımladığı için yeterince değerlendirilemeyen Cavendish'in, fiziğin birçok konusunda öncü çalışmalar yaptığını ortaya çıkarmıştır.

Maxwell, kuramsal alandaki temel katkılarıyla 19.yy fiziğinin en büyük adlarından biri olduğu kadar, denel fizikte de başarılı sonuçlara ulaşmıştır. Maxwell'e bilim tarihindeki önemli yerini, gazların kinetik kuramına ve özellikle elektromanyetizma kuramına ilişkin çalışmaları kazandırmıştır. Bunların yanı sıra renk kuramı, gözün renk algılama özellikleri, geometrik optik, fotoelastisite, termodinamik, servomekanizma kuramı, viskoelastisite alanlarında da fiziğe önemli katkıları olmuştur. Ayrıca T.H.Huxley ile birlikte *Encyclopaedia Britannica*'nın ünlü dokuzuncu baskısının bilim editörlüğünü yapmış ve bu baskıdaki birçok maddeyi kaleme almıştır. Yazılarında bilim tarihi ve bilim felsefesi alanında da görüşler ileri süren Maxwell'in tutucu, dindar ve mistisizme eğilimli bir kişiliği vardı; 1860'larda doruk noktasına çıkan evrim tartışmalarında da genellikle din adamlarının görüşlerinin yanında olmuştur.

Maxwell, 1849'da Edinburgh Üniversitesi'nde öğrenciyken başladığı, renklerin karışımı üzerindeki deneylerini 1854'ten sonra Cambridge'de sürdürdü. Young'ın 1802'de ortaya attığı, gözde üç temel rengi algılayan üç ayrı tür renk algılayıcısı olduğuna ilişkin kuramını, Helmholtz ile hemen hemen aynı zamanda, yeniden gündeme getirdi. Önceleri bu alandaki deneylerini, üzerine çeşitli renklerde kâğıtlar yapıştırılmış dönen bir tekerlekle yapıyordu. Sonra "renk kutusu" adını verdiği bir aygıt geliştirdi ve renkli ışıkların üst üste düşürülmesine dayanan "toplama" ya da boyaların karıştırılmasına dayanan "çıkarma" yöntemiyle, üç temel renkten, kırmızı, yeşil ve maviden tüm renklerin elde edilebileceğini gösterdi. 1861'de, bir cismin kırmızı, yeşil ve mavi filtrelerle çekilmiş üç ayrı görüntüsünü gene aynı renkten ışıklarla bir ekrana düşürerek, üç renk temeline dayanan (trikro-

matik) ilk renkli fotoğrafı elde etti. Herhangi bir rengin tam olarak belirlenmesinde, ton (rengi oluşturan ışığın tayftaki yeri, yani başat dalgaboyu), doygunluk (rengi oluşturan ışıktaki beyaz ışık miktarı) ve parlaklık (ışığın şiddeti) olmak üzere üç değişkenin rol oynadığını saptadı. Maxwell'in bu çalışmaları sonucunda nicel renkölçümü (kolorimetri) doğmuş oluyordu. Maxwell ayrıca renk körlüğü üzerinde de çalışmıştır.

Maxwell'in 1855-1859 arasında ilgi duyduğu bir araştırma alanı da Satürn'ün halkaları konusuydu. Neptün gezegeninin varlığını saptamış olan J.C.Adams'ın onuruna Cambridge Üniversitesi'nce konulmuş olan Adams Ödülü'nün 1855'teki yarışma konusu, "Satürn halkalarının yapısı" olarak ilan edilmişti. Konuyu 1787'de Fransız matematikçi Laplace'ın bıraktığı yerden ele alan Maxwell, 68 sayfalık bir tez hazırladı. Bu tezde tümüyle kuramsal hesaplarla Satürn'ün halkalarının katı ya da sıvı olamayacağı, çünkü o durumda halkaları etkileyecek olan çekim kuvvetinin ve mekanik kuvvetlerin halkaların parçalanıp dağılması sonucunu doğuracağı gösteriliyordu. Satürn'ün halkalarının dinamik olarak kararlı olabilmesi, ancak halkaların sayısız küçük parçacıklardan oluşması durumunda olanaklıydı. Maxwell bu çalışmasıyla Adams Ödülü'nü aldı. O günden bu yana elde edilen bulgular Maxwell'in görüşlerini doğrulamış, spektroskopik incelemeler Satürn'ün halkalarının buz kristallerinden oluştuğunu göstermiştir.

Satürn'ün halkaları

Maxwell'in gazların kinetik kuramı üzerindeki çalışmaları, fiziğe en önemli katkılarından birini oluşturur. Bu konudaki araştırmaları, yüz yıl kadar önce İsviçreli matematikçi D.Bernoulli başlatmıştı. Gazların değişik doğrultularda hızla devinen moleküllerden oluştuğu görüşünden kaynaklanan bu kuram, Bernoulli dönemindeki matematik bilgisinin sınırlamaları içinde ancak belli bir düzeye erişebilmişti. Alman fizikçi Clausius ve Maxwell, gaz moleküllerinin her doğrultuda ve olası her hızda devinebildiklerini, birbirleriyle ve gazın içinde bulunduğu kabın duvarıyla tam esnek çarpıştıklarını kabul eden yeni bir kuram geliştirdiler. Bu, Bernoulli'nin bütün moleküllerin aynı hızda devindikleri varsayımına göre önemli bir gelişmeyi simgeliyordu. Maxwell, bir gazdaki moleküllerin hız dağılımını, yani hızları sıfırdan maksimuma kadar belirli hız aralıklarına düşen moleküllerin sayısını saptama sorununu 1860'ta çözdü. Avusturyalı fizikçi Boltzmann, Maxwell'in bu çözümde kullandığı kimi sınırlayıcı varsayımları kaldırarak kuramı 1871'de daha da genelleştirdi. Böylece bugün "Maxwell-Boltzmann istatistiği" adıyla bilinen ve gaz moleküllerinin istatistiksel enerji dağılımını veren yasa son biçimini almış oluyordu. Yalın istatistik yöntemleriyle elde edilebilen bu yasanın, kuvantum mekaniği etkilerinin önemli olmadığı bütün sistemler için geçerli olduğu saptanmıştır. Maxwell'in geliştirdiği ve gazların sıcaklık, entropi, basınç ve hacimlerine bağlı olarak termodinamik fonksiyonlarını ifade eden dört eşitlik de bugün "Maxwell bağıntıları" adıyla anılmaktadır.

Gazların kinetik kuramı

Maxwell'in adını ölümsüzleştiren ve kuvantum öncesi fiziğin doruğuna yerleştiren en önemli çalışması elektromanyetizma konusundadır. Maxwell, o güne değin bulunmuş olan elektrik ve manyetizma yasalarını sistemli bir bütünlük içinde matematiksel bir yapıya kavuşturmuş, değişken elektrik ve manyetik alanların birbirlerinden ayrı olarak var olamayacağını göstermiş, elektromanyetik alan ve dalga kavramlarını ortaya koymuş, en önemlisi ışığın da bir elektromanyetik dalga olduğunu belirleyerek elektrik, manyetizma ve optiği tek bir temele oturtmuştur. CGS (santimetre, gram, saniye) birimler sisteminde manyetik akı birimi, onun anısına "maxwell" olarak adlandırılmıştır.

Fransız fizikçi Coulomb, 1785'te, elektrik yüklerinin birbirlerini aralarındaki uzaklığın karesiyle ters orantılı olarak çektiklerini (ya da ittiklerini) bulmuştu. Manyetik kutuplar arasında oluşan çekme ya da itme kuvvetinin de uzaklığın karesiyle ters orantılı olduğu aynı yıllarda gözlemlendi. Elektrik ve manyetizma arasında ilk ilişkiyi kuran Oersted oldu. Oersted 1820'de, bir telden geçen akımın, yakınındaki bir pusula ibresini saptırdığını gözlemledi. Bu olguyu inceleyen Ampère, hareket eden bir elektrik yükünün (yani elektrik akımının), çevresinde, hareket doğrultusuna dik doğrultuda bir manyetik alan oluşturduğunu gösterdi. 1831'de Faraday, bir galvanometreye bağlı bir elektrik devresine bir mıknatısın yaklaştırılması ya da uzaklaştırılması sırasında devrede elektrik akımı oluştuğunu gözlemledi. Böylece, "var olan bir manyetik alandaki değişme, bu alan içindeki bir elektrik devresinde elektrik akımının oluşmasına yol açar" biçiminde özetlenebilecek olan elektromanyetik indükleme bulunmuş oluyordu.

Bütün bu bulguların, kesin ve nicel bir matematiksel yapıya kavuşturulmasını Maxwell gerçekleştirdi. Maxwell, tüm elektrik ve manyetik olayları ve bunlar arasındaki ilişkiyi bugün "Maxwell denklemleri" adıyla bilinen ve dört yalın denklemden oluşan bir denklem takımıyla ortaya koydu. Bu denklemler, sırasıyla Coulomb yasasına, manyetik kutup yasasına, Ampère yasasına ve Faraday'ın elektromanyetik indükleme yasasına karşılık gelmektedir. Son iki denklem, Ampère ve Faraday yasalarının durağan (statik) değil, dinamik karakterini yansıtır. Buna göre, durağan olmayıp hareket eden bir elektrik yükü bir manyetik alan oluşturur; manyetik alanın varlığı değil, "değişiyor" olması bir elektrik akımına yol açar. Demek ki manyetizma hareket eden elektriğe, elektrik de hareket eden manyetizmaya denktir. Maxwell, bu iki olgunun, değişen manyetik alan ile değişen elektrik alanının, birbirlerinden ayrı var olamayacağını, birinin her zaman ötekine eşlik edeceğini gösterdi. Böylece elektromanyetik alan kavramı ortaya çıkıyordu. Elektromanyetik alanı oluşturan elektrik ve manyetik alanlar birbirlerine dik doğrultudadır. Maxwell'in bu konuya en önemli katkısı, değişen bir elektromanyetik alanın bir dalga hareketi biçiminde, kendisini oluşturan elektrik ve manyetik alanların içinde bulunduğu düzleme dik doğrultuda ve ışık hızıyla hareket etmesi gerektiğini göstermesidir. Böylece elektromanyetik dalga kavramı ortaya atılmış oluyor, ışığın da bir elektromanyetik dalga olduğu belirleniyor ve o zamana kadar birbiriyle ilgisiz olduğu sanılan, elektromanyetizma ve optik gibi iki fizik dalı birleştirilmiş oluyordu.

Elektromanyetizma kuramı

Maxwell, ünlü denklemlerini yayımlarken, Ampère yasasındaki önemli bir eksikliğe dikkati çekmişti.

Yalnızca bir iletkenden akan elektrik yüklerinin (elektrik akımının) değil, yalıtkan bir ortamda var olması gereken elektrik yüklerinin ileri-geri hareketinin de bir manyetik alan oluşturması gerekiyordu. İşte, Maxwell'in "yerdeğiştirme (deplasman) akımı" adını vererek üçüncü denklemine ek bir terim olarak kattığı ve boşlukta titreşen elektrik yüklerini gösteren bu akım, elektromanyetik dalgaların varlığını olanaklı kılıyordu.

Maxwell'in varlığını matematiksel olarak kanıtladığı elektromanyetik dalgalar, ancak onun ölümünden dokuz yıl sonra, 1888'de, Alman fizikçi H.Hert tarafından deneysel olarak elde edildi. Işığa ek olarak, daha önceden bilinen kızılaltı ve morötesi ışınımların da, sonraları bulunacak olan X ışınlarının, gamma ışınlarının, mikrodalgaların ve evren (kozmik) ışınlarının da elektromanyetik dalgalar olduğu saptandı. Maxwell'in 1873'te kuramsal olarak kanıtladığı, bir elektromanyetik dalganın çarptığı yüzeyde bir basınç oluşturacağı gerçeği de 1900'de Rus fizikçi Lebedev tarafından deneysel olarak doğrulandı. Maxwell denklemleri art arda kuşaklardan fizikçilerce defalarca sınanıp doğrulanmış, daha da önemlisi Einstein'ın görelilik kuramı hemen hemen bütün klasik fiziği temelinden sarsarken Maxwell denklemleri geçerliğini tümüyle korumayı başarmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Theory of Heat*, 1870, ("Isı Kuramı"); *Treatise on Electricity and Magnetism*, 2 cilt, 1873, ("Elektrik ve Manyetizma Üzerine İnceleme"); *Matter and Motion*, 1877, ("Madde ve Hareket"); *Elementary Treatise on Electricity*, (ö.s.), 1881, ("Elektrik Üzerine Temel İnceleme"); *The Scientific Papers of James Clerk Maxwell*,(ö.s.), 2 cilt, 1890, ("James Clerk Maxwell'in Bilimsel Makaleleri").

- **KAYNAKLAR:** L.Campbell ve W.Garnett, *The Life of James Clerk Maxwell*, 1882; C.Domb, *Clerk Maxwell and Modern Science*, 1963; R.A.R.Tricker, *The Contributions of Faraday and Maxwell to Electrical Science*, 1966.

- **BAKINIZ:** AMPÈRE, BOLTZMANN, CAVENDISH, CLAUSIUS, COULOMB, FARADAY, HELMHOLTZ, H.HERTZ, LAPLACE, LEBEDEV, OERSTED, T.YOUNG.

MAY, Ernst
(1886-1970)

Alman mimar ve kent tasarımcısı. I.Dünya Savaşı'ndan sonra tasarladığı konut yerleşmeleriyle küçük ve ucuz konut üretimi alanında öncülük yapmıştır.

27 Temmuz 1886'da Frankfurt'ta doğdu, Hamburg'da öldü. Darmstadt'da başladığı mimarlık eğitimini bir süre Londra'da, daha sonra da Münih'te sürdürdü, burada Friedrich von Thiersch (1852-1921) ile T.Fischer'in öğrencisi oldu. 1918-1925 arasında Breslau'da konut üretimi yapan bir kuruluşun teknik yöneticiliğini yaptı ve 1923'te Büyük Breslau düzenleyici planı için açılan yarışmada birincilik ödülünü kazandı. 1925-1930 arasında Frankfurt kenti imar müdürlüğünde bulundu. 1930'da SSCB'ye gitti ve burada 1933'e kadar kent tasarımcısı ve planlama danışmanı olarak çalıştı. 1934'te Afrika'ya gitti, önce Nairobi'de sonra da Daressalam'da kaldı, mimarlık ve çiftçilikle uğraştı. 1954'te ülkesine döndü, Hamburg'da yerleşerek savaşta yıkılan Alman kentlerinin yeniden düzenlenmesi çalışmalarında görev aldı. 1961'e değin Hamburg'da konut ve yerleşme planlamasıyla ilgili işleri yürüten bir kuruluş olan Neue Heimat'da danışmanlık yaptı. 1961'den sonra Wiesbaden, Bremerhaven ve Mainz gibi kentlerin düzenleyici plan çalışmalarına katıldı. 1957'den ölümüne kadar da Darmstadt Teknik Üniversitesi'nde kent tasarımı dersleri verdi.

May I. Dünya Savaşı'ndan sonra uyguladığı konut yerleşmeleriyle önem taşır. Düzenleyici planını da yapmış olduğu Frankfurt'taki Niddatal ve Roemerstadt gibi yerleşmelerde endüstriyel üretime dayanan, düşük maliyetli dizi konutlar yapmış, yaya ve taşıt yollarını birbirinden ayırmak gibi çağdaş kent tasarımı ilkelerini uygulamıştır. İkinci CIAM (Congres Internationaux d'Architecture Moderne-Uluslararası Çağdaş Mimarlık Kongreleri) toplantısının 1929'da Frankfurt'ta yapılmasına ön ayak olmuş, burada geniş ölçüde kendi çalışmalarıyla Frankfurt imar müdürlüğünün uygulamalarını tanıtmıştır.Kongre de bu çalışmalara dayanarak "Yaşam için gerekli en küçük konut" başlıklı bir bildiri yayımlamıştır. SSCB'de kaldığı sırada Magnitogorsk kenti planını hazırlamış olan May, Moskova'nın yükünü hafifletmek amacıyla kentin çevresinde uydu kentler yapılmasını önermiştir. Her biri aşağı yukarı yüz bin kişi nüfuslu olacak yirmi dört uydu kent için de çizgi kent ilkeleri doğrultusunda tasarımlar hazırlamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** Büyük Breslau düzenleyici planı, 1923, Almanya; Frankfurt/M düzenleyici planı ve aynı kentte Niddatal ve Roemerstadt yerleşmeleri, Almanya; Magnitogorsk kenti düzenleyici planı, 1930-1933, SSCB; Neualtona yerleşmesi, 1957-1960, Hamburg, Almanya; Wiesbaden, Bremerhaven, Mainz kentleri düzenleyici planları, 1961.

- **KAYNAKLAR:** Bueckschmitt, *Ernst May, Bauten und Planungen*, 1962.

MAY, Şevkiye
(1915-1973)

Türk tiyatro oyuncusu. Cumhuriyet döneminde sahneye çıkan ilk kadın sanatçılardandır.

İstanbul'da doğdu, 23 Mart 1973'te aynı kentte öldü. Komik Şevki Bey'le kantocu Mari Ferah'ın kızıdır. İlk kez Cemal Sahir'in topluluğuyla *Mariça* operetinde sahneye çıktı. 1928'de Süreyya Opereti'ne girdi, *Asaletmeap*'ta oynadı. Cemal Sahir, Muhlis Sabahattin ve Raşit Rıza'yla birlikte katıldığı bir Yunanistan turnesinde oyunlarını Rumca oynadı. 1933'te Darülbedayi'ye (bugün İstanbul Şehir Tiyatrosu) girdi, aynı yıl *Cici Berber* filminde de rol aldı.

→

1952'de İstanbul Şehir Tiyatrosu'ndan ayrılarak sırasıyla Yeni Ses, Tevhit Bilge, Münir Özkul, Haldun Dormen ve Bulvar tiyatrolarında çalıştı. 1963'te yeniden Şehir Tiyatroları'na döndü. 1972'de Dormen Tiyatrosu'nda 41.sanat yılı kutlandı. Bir bunalım sonucu havagazıyla yaşamına son verdi.

Ölçülü oyunculuğu ve canlandırdığı karakterlerde yansıttığı nostaljik havayla belirginleşmiş bir oyuncuydu.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar:** *Peer Gynt*, 1933; *Yarasa*, 1934; *Yalancılar*, 1935; *Pazartesi Perşembe*, 1936; *Aşk Mektebi*, 1937; *Macbeth*, *Mum Söndü*, 1938; *Oğlumuz*, 1939; *Othello*, *Kiralık Odalar*, 1940; *Kör Dövüşü*, *Kibarlık Budalası*, 1941; *Düğün Gecesi*, 1944; *Müfettiş*, 1945; *Kral Oidipus*, 1947; *Bebek*, 1949; *Pasifik Şarkısı*, 1961; *Ayı Masalı*, 1962; *Yedinci Köpek*, 1964; *Bernarda Alba'nın Evi*, *Coriolanus*, 1965. **Oynadığı Operetler:** *Lüküs Hayat*, 1933; *Deli Dolu*, 1934. **Oynadığı Filmler:** *Cici Berber*, 1933; *Üçüncü Selim'in Gözdesi*, 1963; *Duvaksız Gelin*; *Son Gece*; *Rahmetler Yağarken*; *Gençlik Hülyaları*; *Söz Bir Allah Bir.*

Vladimir Mayakovski

MAYAKOVSKİ, Vladimir
(1893-1930)

SSCB'li şair ve oyun yazarı. Gelecekçilik'in (Fütürizm) ülkesindeki en büyük temsilcisi ve çağdaş Rus şiirinin simgesi olmuştur.

Vladimir Vladimiroviç Mayakovski 19 Temmuz 1893'te Bağdadi'de (bugün Gürcistan'da Mayakovskii) doğdu, 14 Nisan 1930'da Moskova'da öldü. Bir orman bekçisinin oğluydu. 1905'te, öğrenciyken çarlık yönetimine karşı sokak gösterilerine katıldı. 1906'da babasının ölümüyle ailece Moskova'ya taşındılar. Burada daha on beş yaşındayken RSDİP-Bolşevik'e (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi) girdi. Gizli bir basımevinde yakalanarak tutuklandı. Ertesi yıl ikinci kez tutuklanarak Moskova'nın Batirki Cezaevi'nde on bir ay hücrede yattı. Lise üçten ayrılarak resim dersleri almaya başladı. Stroganov Uygulamalı Sanatlar Okulu'nda öğrenci oldu. 1910'da Moskova Resim, Heykel ve Mimarlık Okulu'na girdi. İlk şiirlerini bu yıllarda yazmaya başladı. 1912'de *Poşçoçina obşçestvennom vkusu* ("Yaygın Beğeniye Bir Şamar") adlı Rus Gelecekçiliği'nin görüşlerini özetleyen bir bildirgenin yayımlanmasına katıldı. Şiirlerini dergilerde yayımlattı, ayrıca St.Petersburg (bugün Leningrad) ve Moskova'da edebiyat çevrelerinin toplandığı kahvelerde okumaya başladı. *Vladimir Mayakovski* adlı manzum oyunu 1913'te Petersburg lunaparkında oynandı. 1915'te iki kübist tablosu sergilendi, aynı yıl yayımladığı "Oblako v štanakh" ("Pantolonlu Bulut") ve "Fleyta-pozvonoçnik" ("Omurganın Flütü") adlı uzun şiirleriyle genç yaşta başarılı bir şair olarak adını duyurdu. 1916'da yayımladığı, savaşın olmadığı bir dünya özlemini yansıtan "Voyna i mir" ("Savaş ve Evren") adlı uzun şiiri, tepki uyandırmasına karşın, onun yaygın olarak tanınmasına yol açtı.

Mayakovski, Şubat ve Ekim devrimlerini büyük bir coşkuyla karşıladı. Birçok alanda birden, Devrim'in ve genç Sovyet devletinin başarısı için çalıştı. 1917'de Narkompros'a (Halk Eğitimi Komiserliği) girdi. Gelecekçi arkadaşlarıyla birlikte bu komiserliğin çıkardığı *Toplumun Sanatı* adlı dergiyi yönetti. Tüm ülkeyi dolaşarak şiirlerini okudu, propaganda çalışmalarında etkin rol oynadı. Edebiyat, resim ve sinema komisyonlarına katıldı. Neptün yapımevinin birçok filminde başrol oynadı, senaryolar yazdı. Devrim yıllarının coşkusunu dile getiren "Oda revolutsi" ("Devrime Övgü") ve "Levy marş" ("Solun Yürüyüşü") adlı şiirlerini 1918'de yayımladı. 1921'de de "150.000.000" ve "Lyublyu" ("Seviyorum") adlı şiirleri çıktı. Oyunları ünlü tiyatro yönetmeni Meyerhold tarafından sahnelenerek genç Sovyet tiyatrosunun ilk ürünleri arasında yer aldı. Yergi ve taşlama yeteneğiyle Lenin'in övgüsünü topladı.

1923'te *LEF* (Sol Sanat Cephesi) dergisinin yönetimine geçti. Bu derginin çevresinde toplanan Meyerhold, Pasternak, Şostakoviç, Ayzenştayn, Babel, Mikhail Zoşçenko (1895-1957), Nikolay Aseyev (1889-1963), Semyon Kirsanov (1906-1973) gibi devrimci sanatçılarla birlikte, sanat yapıtında yaşamın edilgen olarak yansıtılmasına çaba gösterdi ve "psikolojizm"e karşı çıkan devrimci bir sanat hareketi oluşturdu. 1924'te Lenin'in ölümü üzerine "Vladimir İlyiç Lenin" (Lenin Destanı) adlı ağıtı yazdı.

1925'te *İzvestia* gazetesinin muhabiri olarak ABD, Meksika, Küba ve Fransa'ya gitti ve bu gezilerdeki izlenimlerini 1926'da *Moye otkrytiye Ameriki* ("Amerika'yı Keşfedişim") adlı kitabında topladı. 1926-1927 yıllarında SSCB'de kentleri dolaşarak tartışmalı konferanslar verdi, *Pravda* gazetesinde çalıştı. Paris'e, Berlin'e ve Prag'a gezilere çıktı. 1927'de *Noviy LEF* (Yeni Sol Sanat Cephesi) dergisini çıkardı. Bu yıllarda yazdığı şiir ve makalelerde, 1925'te kurulan ve sekter bir devrimci tutumu, bağnaz bir sanat anlayışını savunduğunu düşündüğü Rus Proleter Yazarlar Birliği'ne (RAPP) karşı polemiklere girdi. Yeniden gittiği Paris'te büyük bir ilgiyle karşılandı. Şair Aragon ve sinema yönetmeni René Clair ile görüşmeler yaptı. 1930'da Rus Proleter

Yazarlar Birliği'ne katıldı. Ancak bu örgüte bağlı yazarlarca bireycilikle suçlandı. 1930'da sahnelenen *Banya* ("Hamam") adlı oyunu resmi çevrelerin ve örgüte bağlı yazarların sert eleştirilerine hedef oldu. Mayakovski, 1925'te şair arkadaşı Yesenin'in kendini öldürmesinden çok etkilenmiş, ancak bu davranışı eleştirmişti. Benzer bir umutsuzluk ve yalnızlık döneminin sonunda, kişisel mutsuzlukların da etkisiyle o da kendini öldürdü. Doğduğu kente sonradan adı verildi.

Tiyatro yapıtları

Mayakovski, bireysel ve toplumsal coşkuları geniş soluklu bir biçimde dile getiren şiirleriyle çağdaş Rus şiirinin en önemli şairlerinden sayılır. Bağımsızlık tutkusuyla büyük kitlelerin parçası olmaktan duyulan coşkuyu, bireysel başkaldırı ile yığınların sesi olabilmeyi aynı anda şiire yansıtmış, yergici, alaycı, ancak ateşli, coşkulu ve tutkulu şiirleriyle Devrim'in baş şairi olmuştur. Lirik bir anlatımla destansı bir anlatımı kaynaştırmıştır. Çarpıcı ses uyumları, aşırı benzetme ve abartmalar, çılgın imge ve sayıklamalarla dolu sarsıcı şiirleriyle bir "şok" şairi olarak nitelendirilebilir. Klasik uyak ve koşuğu bırakıp yeni içerik ve biçim araştırmalarıyla şiir dünyasını altüst etmiş, sokağın dilini şiire sokmuş, ritmi şiirin temel öğesi yapmıştır. Kendini öldürmesiyle sonuçlanan kısa yaşamı gibi şiiri de, devrim yıllarının toplumsal ve duygusal çalkantılarını ve karmaşasını, acı, coşku ve düş kırıklıklarını yansıtır.

Rus şiirindeki yeri

Mayakovski, tiyatro alanında da birçok yapıt vermiştir. Bazıları manzum olan oyunlarının çoğu yergi türündedir. 1918'de sahnelenen *Misteriya-buff* ("Kutsal Güldürü") çağımızın destan biçiminde yapılmış bir taşlamasıdır. Mayakovski, 1928-1930 arasında tiyatroya ağırlık vermiş, Sovyet tiyatrosunun başyapıtları arasında yer alan iki oyununu bu yıllarda yazmıştır. Bunlardan *Klop* (Tahtakurusu) darkafalılığı yeren bir güldürüdür. *Banya* ise bürokrasinin gözüpek bir taşlamasıdır. Mayakovski, sosyalist bürokrasiyi, gelecekteki görünümüyle, adeta bir bilim kurgu biçimine sokarak taşlamıştır. Her iki oyunu da,

20.Yüzyıl Başında Rus Şiirinde Yeni Akımlar

Rusya'da Simgeci (Sembolist) akımın 1914'ten hemen önceki yıllarda etkinliğini yitirmeye başlamasından sonra, çeşitli şiir eğilimleri baş göstermişti. 1917 Ekim Devrimi bu yenilikçi akımların, açılımlar yapmasında etkili oldu. İtalyan şair ve yazar Marinetti'nin* 1909'daki Gelecekçilik Bildirgesi'nden üç yıl sonra Rusya'da "Poşçoçina obşçestvennom kusu" ("Yaygın Beğeniye Bir Şamar") başlıklı bir bildirge yayımlandı. David Burliyuk (1882-1967), Aleksey Kruçyenik (1886), Vladimir Mayakovski, Velimir Hlebnikov (1885-1922) ve Vasili Kamenski'nin (1884-1961) imzalarını taşıyan bildirge Rus Gelecekçileri'nin (Fütüristler) görüşlerini ana çizgileriyle özetliyordu. Bildirgede şu tür cümleler yer alıyordu: "Geçmiş boğucudur. Akademi ve Puşkin* hiyerogliflerden daha anlaşılmazdır. Puşkin'i, Dostoyevski'yi*, Tolstoy'u* vb. geminin güvertesinden denize atın. İlk aşkını unutamayan sonuncusunu da anlayamayacaktır". Bildirgede bunlardan başka, sözcük dağarcığının, türetilmiş sözcüklerle genişletilmesi (neolojizm) isteniyordu. Bu isteklerde Marinetti'nin etkisi açıksa da Rus Gelecekçiliği, özellikle toplumsal ve siyasal kimliği açısından İtalyan Gelecekçiliği'nden bambaşka yönde gelişti. Rus Gelecekçileri, İtalyan Gelecekçiliği'nden ayırmak için kendilerine Kübik Gelecekçiler (Kübo Fütüristler) adını verdiler. Kübik ön ekini, 1906'da Fransız resminde başlayan Kübizm akımının etkisiyle aldılar. 1912-1914 arasında yayılan Kübik Gelecekçilik'in öncülüğünü edebiyatta Mayakovski, resim alanında ise Maleviç* üstlendi.

Rus Gelecekçiliği, başlangıçta, dönemin edebi idealleriyle uyuşamayan ve çağdaş yaşamla ilişkili yepyeni bir şiir yaratmak isteyen yetenekli gençlerin bir araya geldiği bir eğilimdi. Geçmişin yadsınması, gökdelenler, buharlı gemiler gibi modern araç ve mekânların yüceltilmesi, eski "duygusal" temaların mahkûm edilmesi gibi noktalardan yola çıkıyor, çağdaş dönemin özgün sesi olmak istiyordu. Gerçekte Gelecekçiler'in sanata yönelttikleri eleştirilerin altında toplumsal eleştiri yatıyordu. Marinetti'nin sansasyonel tutumuna, şiddette bir çıkış aramasına karşılık, Rus Gelecekçileri toplumsal sistemin tinsel yaşamı öldürdüğüne inanan devrimci kişilerdi. Mistik şiire karşı çıkarken aynı zamanda dinin toplumsal etkinliğine de başkaldırmış oluyorlardı. Sanatta tüm geçmişi yadsımaları, bir bakıma, çarın reformcu görüşlere karşı önerdiği romantik tutuculuğa bir tepkiydi.

Rus Gelecekçiliği'nin yanı sıra boy gösteren başka şiirsel eğilimler arasında Akmeizm de vardı. Nikolay Gumilev (1886-1921) ve Anna Ahmatova'nın* öncülük ettiği Akmeist grup güncelliğin ve gerçek deneyimin beklentilerini birinci sıraya koyuyordu. Parlak bir teknik, sınırlı bir alanda canlı etkiler yaratma gibi görüşler Akmeistlerce savunuluyordu. Siyasal açıdan Devrim'in idealleriyle uyuşamayan Akmeizm'in lideri Nikolay Gumilev 1921'de karşıdevrimci eylemlerinden ötürü kurşuna dizilince hareket sönmeye yüz tuttu.

Bir başka grup da İmgeciler'di. Amy Lowell (1874-1925), Ezra Pound* gibi Amerikan şairlerinden etkilenen İmgeciler 1917'de ortaya çıktılar. Konuyu ve içeriği ikinci plana atıp imgeyi ön plana çıkaran İmgeciler, imgenin zengin bir biçimde kullanılmasıyla sağlanabilecek bir çekiciliği savunuyorlardı. Bu akımın en büyük şairi olarak Sergey Yesenin* kabul edilir.

1929'da ve 1930'da, Meyerhold tarafından sahneye konmuş, ayrıca Rusya dışındaki birçok tiyatroda sahnelenmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): Oyun: *Vladimir Mayakovski*, 1913; *Misteriya-buff*, 1918, ("Kutsal Güldürü"); *Klop*, 1929, (Tahtakurusu); *Banya*, 1930, ("Hamam"). Çeşitli: *Moye Otkrytiye Ameriki*, 1926, (gezi), ("Amerika'yı Keşfedişim"); *Sobraniye soçineniy*, (ö.s.), 12 cilt, 1934-1938, ("Bütün Yapıtları").

• KAYNAKLAR: C.M.Bowra, *The Creative Experiment*, 1949; W.Duwakin, *Rostafenster: Majakowski als Dichter und bildender Künstler*, 1967; H.Huppert, *Wladimir Majakowski in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*, 1965; Z.Papernyi, *Poetiçeskii obraz u Maiakovskogo*, 1961; L.Stahlberger, *The Symbolic System of Mayakovsky*, 1965; V.Timofeeva, *Iazyk poeta i vremia: Poetiçeskii iazyk Maiakovskogo*, 1962.

• BAKINIZ: BLOK, MALEVİÇ, MARINETTI, YESENİN.

MAYEKAVA, Kunio
(1905)

Japon, mimar. İşlevci bir anlayışla biçimlendirdiği yapılarında geleneksel öğeleri de kullanmıştır.

14 Mayıs 1905'te Niigata'da doğdu. Tokyo Üniversitesi'ndeki mimarlık öğrenimini 1928'de tamamladı. Daha sonra Paris'e gitti ve iki yıl Le Corbusier'nin yanında çalıştı. Ülkesine döndükten sonra kendi adına bir büro açarak serbest çalışmaya başladı. II.Dünya Savaşı sırasında, başka Japon mimarlarıyla birlikte Mançurya ve Şanghay'da mimarlık yaptı. Savaştan sonra ülkesine döndü, donatılı beton (betonarme) üzerine çeşitli araştırma ve deneyler yaptı. Kısa zamanda, donatılı betonla gerçekleştirdiği, plastik yönüne ağırlık verilmiş yapılarıyla ülkesinin önde gelen mimarları arasına girdi.

Mayekava daha ilk yapıtlarında o günlerdeki Japon imparatorluk yönetiminin gücünü simgelemeye yönelik, anıtsal ve gösterişçi mimarlık üslubunun yerine, evrensel nitelikleri olan işlevci, akılcı bir mimarlık anlayışına yönelmiştir. Daha sonraki yapılarında ise, ülkesinin geleneksel konut mimarlığının özelliklerine, gittikçe daha çok yer vermiştir. 1957'de yaptığı *Harumi Apartmanları*, gökdelen boyutlarındaki bir yapıda, bu tür özelliklerin yansıtılabilmiş olması açısından ilgi çekicidir.

• YAPITLAR (başlıca): *International House*, 1955, Tokyo; *Setagaya Kent Kulübü*, 1957, Tokyo; *Harumi Apartmanları*, 1957, Tokyo; *Fukuşima Belediyesi*, 1958, Tokyo; *Tokyo Festival Salonu*, 1961.

• BAKINIZ: K. TANGE.

MAYER, Hans
(1907)

Alman edebiyat eleştirmeni, deneme ve inceleme yazarı. Çalışmalarında edebiyata toplumsal açıdan yaklaşmıştır.

19 Mart 1907'de Köln'de doğdu. Köln, Berlin ve Bonn'da siyasetbilim ve hukuk öğrenimi gördü. Doktorasını tamamladıktan sonra Strasbourg, Paris, Zürich ve Cenevre'ye gitti. Orada Rockefeller Enstitüsü'nün sağladığı olanakla tarih ve edebiyat tarihi alanlarında çalışmalar yaptı. 1945'te Frankfurt Radyosu'nda yönetici olarak çalıştı. 1947'de Frankfurt Üniversitesi'nde Alman edebiyatı konusunda dersler verdi. Ertesi yıl Leipzig Üniversitesi'nde profesör oldu. Aynı yıllardan başlayarak Georg Büchner, Heinrich von Kleist, Thomas Mann, Bertolt Brecht, Richard Wagner gibi sanatçıların monografilerini ve çeşitli ülke edebiyatları üstüne denemeler yazdı. Halen (1985) Hannover Üniversitesi'nde ders vermektedir.

1946'da yayımlanan *Georg Büchner und seine Zeit* ("Georg Büchner ve Çağı") adlı yapıtı, *Woyzeck*'in yazarı üstüne yazılmış incelemelerin en ilgi çekicilerinden biridir. *Ansichten zur Literatur der Zeit* ("Çağın Edebiyatı Üstüne Görüşler") ise ona önde gelen edebiyat eleştirmenleri arasında önemli bir yer sağlamıştır. Mayer ele aldığı konuları tarihsel süreç ve toplumsal koşullar içinde incelemiş, yapıtlarında açık, seçik, yalın bir dil kullanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Georg Büchner und seine Zeit*, 1946, ("Georg Büchner ve Çağı"); *Thomas Mann, Werk und Entwicklung*, 1950, ("Thomas Mann, Yapıtları ve Gelişimi"); *Studien zur deutschen Literaturgeschichte*, 1954, ("Alman Edebiyat Tarihi Üstüne Çalışmalar"); *Von Lessing bis Thomas Mann, Wandlungen der bürgerlichen Literatur in Deutschland*, 1959, ("Lessing'den Thomas Mann'a Alman Burjuva Edebiyatında Değişmeler"); *Bertolt Brecht und die Tradition*, 1961, ("Bertolt Brecht ve Gelenek"); *Ansichten zur Literatur der Zeit*, 1962, ("Çağın Edebiyatı Üstüne Görüşler"); *Dürrenmatt und Frisch*, 1963, ("Dürrenmatt ve Frisch"); *Georg Büchner, Woyzeck, Dichtung und Wirklichkeit*, 1963, ("Georg Büchner, Woyzeck, Şiir ve Gerçek"); *Zur deutschen Literatur der Zeit*, 1967, ("Çağdaş Alman Edebiyatı Üstüne").

MAYER, Julius Robert
(1814-1878)

Alman, hekim ve fizikçi. Isının mekanik eşdeğerini bulmuş, enerjinin korunumu ilkesini ilk önerenlerden biri olmuştur.

25 Kasım 1814'te Württemberg'deki Heilbronn'da doğdu, 20 Mart 1878'de aynı kentte öldü. 1832'de Tübingen Üniversitesi'nde tıp öğrenimine başladı. 1837'de gizli bir öğrenci derneğine katıldığı gerekçesiyle okuldan bir süre uzaklaştırıldıysa da bir yıl

sonra diplomasını aldı. 1839-1840 yıllarını Paris'te geçirdi, ardından bir Hollanda ticaret gemisinin bir yıllık Uzakdoğu seferine hekim olarak katıldı. 1842'de Heilbronn'a yerleşip, bir yandan serbest hekimlik yaparken, bir yandan da giderek ilgisini çeken enerji konusunda kuramsal çalışmalarını sürdürdü. Kişisel sorunlar, çalışmalarının umduğu ilgiyi görmemesi ve bilimsel görüşleri konusunda öncelik tartışmaları nedeniyle yıpranan Mayer, 1850'de intihara kalkıştı, daha sonraları da ruhsal bunalım geçirerek birçok kez akıl hastanesinde tedavi gördü. 1860'tan sonra bilimsel çalışmaları ilgi görmeye başladı. 1870'te Fransız Bilimler Akademisi'nce ödüllendirildi, 1871'de de Londra'daki Royal Society'nin Copley madalyasını aldı.

Mayer'in enerji konusundaki çalışmaları, gemi hekimi olarak Cava'da bulunduğu sıralar tedavi ettiği kişilerde, toplardamardan aldığı kirlenmiş kanın hemen hemen atardamardaki temiz kan gibi açık kırmızı renkte olduğunu gözlemlemesiyle başladı. Vücut ısısının, solunum yoluyla kana geçen oksijenin yakılmasına dayanan kimyasal bir süreçten kaynaklandığı bilindiğinden, Mayer, tropik iklimde yaşayan kişilerde vücut ısısını belirli bir düzeyde tutmak için daha düşük bir metabolizma hızına ve dolayısıyla daha az oksijene gereksinim duyulacağı, yalnız atardamarlardaki değil toplardamarlardaki kanın renginin de açık kırmızı olmasının bu olgudan kaynaklandığı sonucuna vardı. Alınan besinin kimyasal enerjiye dönüştürülmesinde etkili olan fizyolojik mekanizmaları bir hekim olarak ele alırken, insan vücudu ile çevre arasındaki etkileşimden yola çıkarak enerji kavramını daha iyi anlayabilmek amacıyla da ısı ve mekanik iş arasındaki ilişkiyi incelemeye başladı.

Heilbronn'a döndükten sonra "kuvvet" terimiyle tanımladığı enerji ile ısının ilişkisini inceleyen Mayer, bir gazın sabit basınç ve sabit hacimdeki özgül ısıları arasındaki farktan yola çıkarak ısının mekanik eşdeğerini saptayan çalışmasını 1842'de, *Leibig's Annalen*'de yayımladı. Böylece ısı ile iş arasında bağlantı kuran Mayer, 1845'te yayımladığı bir makalede toplam enerjinin hiçbir zaman yitirilmediğini, fiziksel ve fizyolojik sistemlerdeki kimyasal, elektriksel, manyetik ya da herhangi türden enerjinin yok edilmeyip ancak başka enerji türlerine dönüştürülebileceğini ileri sürdü. Canlılardaki enerji dönüşümünü de ele alarak, Güneş ısısının ve ışığının bitkilerce kimyasal enerjiye, bu enerjinin de hayvanlarda vücut ısısı ve kas etkinliğine dönüştürüldüğünü vurguladı, kaslardaki enerji tüketimini bir ölçüde dirimselci bir yaklaşımla ele alan Liebig'i eleştirdi.

Yer'deki enerjinin temelde Güneş'ten kaynaklandığını, Güneş enerjisinin ise kimyasal tepkimelerle değil, Güneş yüzeyine düşen, daha çok göktaşı biçimindeki yıldızlararası maddenin kinetik enerjisinin ısı ve ışık enerjisine dönüşmesiyle sağlanabileceğini ileri sürdü. Ay'ın çekim kuvvetinin Yer'in kendi ekseni çevresindeki dolanımını yavaşlatması gerektiğini, böylece yerkabuğunun zamanla soğuyup büzülmesi nedeniyle artması gereken dönme hızının dengelendiğini öne süren Mayer, bu savıyla, enerjinin korunumu kavramını vücut ısısından gökcisimlerin hareketine dek çok geniş bir alana uygulamış oluyordu.

Mayer, canlıların ısı üretimini fizyokimyasal bir süreç olarak değerlendirmiş, böylelikle o dönemde fizyolojide giderek önem kazanan mekanik yaklaşımı desteklemiş ve enerjinin korunumu düşüncesiyle fiziğe temel bir yasa kazandırmıştır. Ne var ki, yapıtları başlangıçta gerekli ilgiyi görmediği ve geniş bir çevreye ulaşamadığı için, çalışmalarının o dönemin kuramsal gelişmesinde pek az etkisi olmuş, ısının mekanik eşdeğerliliği konusunda, bu alanda değerli deneysel çalışmalar yapan Joule'un, enerjinin korunumu konusunda da daha temelli kuramsal çalışmaları nedeniyle Helmholtz'un önceliği benimsenmiş, ancak 1860'lardan sonra Mayer'in katkıları başta Helmholtz ve Clausius olmak üzere birçok kuramcı tarafından değerlendirilebilmiştir.

• BAKINIZ: S.CARNOT, CLAUSIUS, HELMHOLTZ, JOULE, KELVIN, LAVOISIER, LIEBIG, TYNDALL.

MAYER, Maria Goeppert (1906-1972)

Alman asıllı ABD'li fizik bilgini. Atom çekirdeğinin yapısının anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

28 Haziran 1906'da Almanya'da Kattowitz (bugün Polonya'da Katowice) kentinde doğdu, 20 Şubat 1972'de ABD'nin California Eyaleti'ndeki San Diego kentinde öldü. Matematik okumak amacıyla girdiği Göttingen Üniversitesi'nden 1930'da fizik dalında doktora derecesi aldı ve aynı yıl evlendiği Joseph Mayer ile birlikte ABD'ye gitti. O yıllarda geçerli olan evli çiftlerin aynı kurumdan ücret almasını yasaklayan yasalar yüzünden uzun süre yalnızca gönüllü araştırmacı olarak çalışma olanağı bulabildiği ABD'de, 1939'a değin Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nde araştırma yaptı. Daha sonra Columbia Üniversitesi'nde atom bombası yapımı için uranyum-235'in zenginleştirilmesi ve "madde ve ışınımın çok yüksek sıcaklıklardaki davranışlarının incelenmesi" programlarında görev aldı. 1946'da Chicago Üniversitesi'ne bağlı Argonne Ulusal Laboratuvarı'nda kıdemli fizikçi olarak çalışmaya başladı. 1960'ta eşiyle birlikte California Üniversitesi'nin San Diego kampüsünde profesörlüğe getirilen Mayer, çekirdek yapısı kuramına katkıları nedeniyle, 1963 Nobel Fizik Ödülü'nü J.H.Jensen ve E.P.Wigner ile bölüştü.

Çekirdek fiziği ve astrofiziğin yanı sıra laserle yapılan araştırmalarda da büyük önem taşıdığı anlaşılan bir konuyu, uyarılmış atomların aynı anda iki foton birden salma olasılığının kuvantum hesabını ele alan doktora çalışmasından sonra bir süre de kristal fiziği ve atom çekirdeğinin çift beta salması olayı üzerinde araştırmalar yapan Mayer, 1946'da yıldızların oluşumunda çekirdek tepkimelerinin önemini incelemeye girişti. Ertesi yıl kimi elementlere doğada öbür elementlerden çok daha sık rastlandığının ve bu elementlerin öbürlerine oranla daha kararlı bir çekirdeğe sahip olduğunun anlaşılması üzerine araştırmalarını bu olgu üzerinde yoğunlaştırdı. Araştırmaları

sonucunda, 50,82 ve 126 gibi, bugün "sihirli sayılar" olarak anılan kimi sayılarda nötron ve proton taşıyan çekirdeklerin öbürlerine oranla daha kararlı oluşlarının, çekirdekte de atomdakine benzer tabakalı bir yapının varlığıyla açıklanabileceği sonucuna Jensen ile hemen hemen aynı tarihlerde varan Mayer, bu çalışmasıyla fen dalında Nobel Ödülü kazanan üçüncü kadın oldu. Kimi elementlerin çok sayıda izotopunun olmasını da temel parçacıkların davranışlarına, elektronlardaki gibi, iki değişik açısal momentumun (biri iç ya da spin, öbürü yörüngesel) bileşkesinin yön verdiği varsayımına dayandırdığı tabakalı çekirdek modeliyle açıklamayı başardı.

• YAPITLAR (başlıca): *Elementary Theory of Nuclear Shell Structure* (J.H.Jensen ile birlikte), 1955, ("Çekirdeğin Tabakalı Yapısının Temel Kuramı").

• BAKINIZ: BETHE, JENSEN.

MAYO-SMITH, Richmond
(1854-1901)

ABD'li sosyolog ve istatistikçi. ABD'de sosyal bilimler alanında istatistiğin kullanılmasında öncülük etmiştir.

Ohio Eyaleti'nde Troy'da doğdu, New York kentinde öldü. Yükseköğrenimini Amherst College'da yaptı; J.W.Burgess'in etkisiyle iktisata ilgi duydu ve öğreniminj Avrupa'da Heidelberg ve Berlin üniversitelerinde sürdürdü. 1877'de ABD'ye dönen Mayo-Smith, New York'ta Columbia Üniversitesi'nde tarih ve siyasal bilimler bölümlerinde ders vermeye başladı ve ölümüne değin bu görevini sürdürdü. Bunun yanı sıra yeni açılan Columbia Siyasal Bilimler Fakültesi'nin ilk beş doktora öğrencisinden biri oldu. 1880'de istatistik dersi vermeye başlayan Mayo-Smith böylece Amerikan üniversitelerinde ilk istatistik dersini veren bilim adamı oldu. Yirmi yıl kadar sürdürdüğü istatistik dersleri ve yayımladığı ders kitaplarıyla, ABD'de sosyal bilimler alanında niceliksel yaklaşımın kullanılmasında öncülük yaptı. 1883'te profesör oldu. 1889'da yeniden canlandırılmasında görev aldığı Amerikan İstatistik Birliği'nde başkan yardımcılığı yaptı. 1890'da Ulusal Bilimler Akademisi'ne seçildi.

ABD'de istatistiğin yeni yöntemlerle toplumsal olaylara da uygulanabilmesini sağlayan Mayo-Smith, kendinden önceki sosyologların doğa olaylarından daha basit olan toplumsal olayların karmaşıklığını abarttığını ileri sürdü. Herhangi bir plan ve araştırma yöntemine dayanmadan toplanan verilerin ve biyolojiden esinlenerek türetilmiş sosyoloji terimlerinin sosyal bilim çalışmalarını güçleştirdiğini öne sürerek, bunun yerine toplumsal olaylarda neden ve sonuç, bir arada var olma ve birbirini izleme ilişkisine dayalı daha basit bir veri toplama yöntemi önerdi.

İktisat alanında da çalışmaları bulunan Mayo-Smith 1890'da yayımladığı *Emigration and Immigration* ("Sığınma ve Göç") adlı kitabında nüfus hareketlerinin toplumların etnik ve ahlaki özellikleri üzerindeki etkisini araştırdı. ABD'ye göç eden insanların farklı toplumsal ve kültürel görenekleri olduğuna, bunun da ABD siyasi kurumlarını tehdit edeceğine inanarak ABD'ye yapılan göçün denetim altına alınmasını ve Amerikan uygarlık düzeyine uyum sağlayamayacak insanların, suçluların ve sakatların ülkeye alınmamasını savundu.

• YAPITLAR (başlıca): *Emigration and Immigration*, 1890, ("Sığınma ve Göç"); *Science of Statistics*, 1895-1899, ("İstatistik Bilimi").

MAYRONS, François
(? -1325)

Fransız, tanrıbilimci. Varlığın, her türlü oluş biçimini, ilinek ve kipi içeren, temel öz olduğu görüşünü savunmuştur.

Provence'te Digne ilçesinde doğdu, Paris'te öldü. Önce Küçük Kardeşler adlı tarikata girdi, sonra Paris'te tanrıbilim öğrenimi gördü, 1315'ten sonra Paris Üniversitesi'nde din törenlerini yönetmekle görevlendirildi. Bilgisinin genişliği, konuşmalarının etkinliği yüzünden papa XXII. Johannes'in buyruğu üzerine tanrıbilim doktoru sanını kazandı, ölünceye değin tanrıbilim okuttu.

Duns Scotus'un öğretisini benimseyen, ona yeni bir yorum getirmeye çalışan Mayrons'a göre, bütün yaratma ve yaşatma eylemlerinde, her türlü nesnede özdeş olan, değişmeyen bir "temel varlık vardır". Bütün nesnelerin son ve kurucu ilkesi olan bu temel, varoluş biçimlerini, ilinekleri, kipleri özünde taşır. Bu nedenle bilmek ve varolmak gibi kavramlar birdir, özdeştir. Bu kavramlar saltık olduğundan yalınçtır, ancak, onlarda, birtakım ilkel ayrımlar bulunur. Bu ayrımlar ses, renk, koku, katılık, yumuşaklık, sıcak ve soğuk gibi türlü niteliklerin kaynağıdır. Mayrons dört temel ayrımın bulunduğu kanısındadır: Bunlar, Tanrı'nın yaratma eyleminden bağımsız olduğunu gösteren temel ayrım; baba ile oğul arasındaki gerçek ayrım; iki canlı arasındaki biçimsel ayrım ve koyu mavi-açık mavi gibi niteliklerde görülen kiple ilgili ayrımdır.

• YAPITLAR (başlıca): *Scriptum in magistrum sententiarum*, (ö.s.), 1489, ("Kutsal Sözler Uzmanını Yorumlama").

MAZARIN, Jules
(1602-1661)

Fransız devlet adamı. Başbakanlığı sırasında dışta Fransa'nın üstünlüğüne dayalı bir barış politikası izlemiş, içte ise krallık otoritesini güçlendirmiştir.

14 Temmuz 1602'de İtalya'nın Abruzzi bölgesindeki Pescina kasabasında doğdu, 9 Mart 1661'de

Fransa'nın Vincennes kentinde öldü. Asıl adı Guilio Mazarini'dir. Sicilya asıllı olan babası Colonna ailesinin hizmetinde çalışan bir kişiydi. Roma'da Cizvit papazları tarafından eğitildikten sonra, kilise hukuku öğrenimi görmek üzere 1622'de İspanya'daki Alcala Üniversitesi'ne (bugün Madrid Üniversitesi) gönderildi. Roma'ya döndükten sonra 1624'te yüzbaşı olarak Papalık ordusunda göreve başladı.

Aynı dönemde diplomatik görevler de üstlenen Mazarin, Mantova'nın veraset sorunuyla ilgili olarak Fransa ile İspanya arasında sürmekte olan savaşta arabuluculuk yapmak üzere Ocak 1630'da Fransa'ya gönderildi. Fransa'da geçirdiği iki yıllık süre içinde iki ülke arasında barışın sağlanması için yoğun bir çaba harcadı ve Fransa Başbakanı Richelieu [Kardinal] ile yakın ilişkiler kurarak onun güvenini kazandı. 1632'de Roma'ya döndükten iki yıl sonra, Fransa sarayına Papalık elçisi olarak atandı. Bu tarihten sonra üstlendiği çeşitli elçilik görevleri sırasında, sürekli olarak Fransa'nın çıkarlarının savunuculuğunu yaptı. 1639'da Fransız uyruğuna geçtikten bir yıl sonra Papalık'ın hizmetinden ayrılarak Paris'e yerleşti. 1641'de Richelieu'nün isteğini kabul eden Papa tarafından kardinal yapıldı.

Mazarin, Aralık 1642'de XIII.Louis tarafından, Richelieu'nün vasiyet ettiği gibi Naipler Konseyi üyeliğine, XIII.Louis'nin Mayıs 1643'te ölmesinden sonra ise, naibe sıfatıyla ülke yönetimini üstlenen Avusturyalı Anna tarafından başbakanlığa getirildi. Yaşamının sonuna değin sürdürdüğü bu görevi sırasında, Katolik güçler arasındaki rekabete ve savaşa son vererek Avrupa'da Fransa'nın üstünlüğüne dayalı bir barışın sağlanmasına yönelik bir dış politika izledi. Fransız ordularının 1643-1648 arasında kazandığı bir dizi askeri zaferden sonra Ekim 1648'de imzalanan Westfalya Antlaşması'yla Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu ile Fransa arasında barış sağlandı. Mazarin 1658'de savaşçı dış politikasını sürdüren Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na karşı Fransa sınırına yakın bölgelerdeki Alman devletleriyle bir savunma ittifakı olan Ren Birliği'ni kurarak barışı güvence altına aldı. İspanya ile Fransa arasında sürmekte olan savaş ise Kasım 1659'da imzalanan Pireneler Antlaşması'yla son buldu. Bu antlaşmayla Fransa Artois ve Boussillon'u topraklarına ekledi. Çeşitli Baltık devletleri arasında süregelen savaşı sona erdiren 1660'taki Oliva ve Kopenhag antlaşmalarının imzalanmasında da önemli rol oynayan Mazarin'in, tüm bu çabalarının katkısıyla 1660'lı yılların başında Hıristiyan dünya barışa kavuştu ve Fransa Avrupa'nın en güçlü devleti durumuna geldi.

Mazarin'in başbakanlığı sırasında karşı karşıya kaldığı en büyük sorun 1648'de başlayan ve 1653'e değin süren Fronda ayaklanmaları oldu. Richelieu'nün merkeziyetçi politikasının sonucunda krallık iktidarının güçlenmesinden hoşnutsuz olan parlamentoların (uzmanlardan oluşan yüksek adalet mahkemesi) ve soyluların eski ayrıcalıklarına kavuşma çabalarının ve savaş giderlerini karşılamak için koyulan yeni vergilere tepkinin sonucu olan bu ayaklanmalar sırasında Mazarin, iki kez başkentten ayrılmak zorunda kaldı. Bu dönemde bile, kendisine sadık kalmış adamların yardımıyla Fransa'yı yönetmeyi sürdürdü. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra Şubat 1653'te Paris'e dönen Mazarin, bu tarihten sonra yönetimde tartışmasız bir otorite kurdu.

Sanata ve bilime meraklı bir kişi olan Mazarin, 1658'de Kraliyet Resim ve Heykel Akademisi'ni ve Collège de Quatre Nations'u kurmuş, özel kitaplığını 1643'te bilim adamlarının hizmetine açarak Fransa'nın en eski kitaplığı olan Mazarine Kitaplığı'nın temellerini atmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Lettres du Cardinal Mazarin pendant son ministère*, (ö.s.), A.Cheruel (der.), 9 cilt, 1872-1906, ("Kardinal Mazarin'in Bakanlığı Sırasındaki Mektupları").

- KAYNAKLAR: A.Cheruel, *Histoire de la France sous le ministère de Mazarin (1651-1661)*, 3 cilt, 1882; V.Cousin, *La jeunesse de Mazarin*, 1865; A.Massall, *Mazarin*, 1903; J.B.Perkins, *France Under Mazarin*, 2 cilt, 1886.

- BAKINIZ: CONDÉ, LOUIS XIII, LOUIS XIV, RICHELIEU [Kardinal].

MAZDEK
(? - 535)

İranlı mezhep kurucusu. Bütün malların ortaklaşa bölüşülmesini öngören bir yönetimin gerçekleşmesi için çalışmıştır.

İran'ın Nişabur kentinde doğdu, 535'te öldü. Mazdek ya da Mazdak'ın yaşamıyla ilgili bilgiler azdır. Bütün malların ortaklaşa kullanılmasını öneren ve bunu tanrısal bir görev niteliğinde açıklayan düşünceleri yüzünden kişiliği çevresinde birçok söylence oluşturulmuş, gerçek varlığını tanıma olanağı azalmıştır.

Mazdek'in yaşadığı dönemde İran halkı, tüketen soylular ile üreten yoksul köylüler olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Özellikle büyük illerde toplanan ve yönetici toplulukla yakın ilişkiler içinde bulunan soylular halkı eziyor, sömürüyor, açlık ve yoksulluk içinde bırakıyordu. Vergilerin ağırlığı, sarayların aşırı tüketimi bu dengesizliği daha da artırmış, halkın tepkisi doruğa varmıştı. Bu ortamda ortaya çıkan Mazdek, eski İran inançlarını kötüye kullanan, bir sömürü aracı durumuna getiren, Zerdüşt rahiplerinin yanlış yolda olduklarını, yöneticileri etkileri altına alarak halkın yoksul düşmesine olanak sağladıklarını yaymaya başladı. Etkili konuşması, düşüncelerini çekinmeden açıklaması, yoksul halkın kurtarıcısı olarak ortaya çıktığını, bunun tanrısal bir görev niteliği taşıdığını ileri sürmesi üzerine çevresinde büyük bir kalabalık toplanmış, yöneticilere, soylulara, saraya karşı ayaklanmıştı. Kısa süre içinde yüz binlerce insanın katıldığı bir ayaklanma olmuş, ülke iç savaşa sürüklenmişti. Kral Hüsrev Anuşirevan, tahtı eline geçirir geçirmez, önce Mazdek'i tuttuğu kanısıyla babasını öldürttü, sonra Mazdek'in yönettiği topluluk üzerine yürüdü. 535'te yapılan savaşı kazanınca Mazdek'i yakalatıp karşısına getirtti, düşüncelerini kendi ağzından da dinledikten sonra öldürttü.

Mazdek yazılı yapıt bırakmamış, düşünceleri onunla ilgili bilgiler veren kaynaklarda aktarılmıştır.

Bu kaynaklara göre Mazdek eski İran inançlarına bağlı, ancak Zerdüşt rahiplerinin ve onları tutan soyluların, yöneticilerin, özellikle sarayın aşırı tüketiminden, baskıcı yönetiminden yakınan yoksul halk çoğunluğunun mutluluğu için çalışmış bir kimsedir.

► Mazdek'in görüşleri üretim, tüketim, yönetim, toplumsal eşitlik, gelir dağılımında eşitlik gibi konuları içerir. Toplum bireylerden oluşan bir bütündür, bu bütünün üyeleri de birbirine eşittir. Bu nedenle üreten-tüketen arasında bir dengenin sağlanması gerekir. Herkes ürettiğinin karşılığını almalı, çalışmayan çalışanın sırtından geçinmemelidir. İnançlar, insanların birbirlerini sömürmelerine, ezmelerine elverişli değilken, soylulara dayanan rahipler, değişik yorumlarla gerçekleri tersine çevirmektedir. Bu nedenle rahiplerin sözlerine uymak geleneksel İran inançlarına aykırıdır.

► Üreten kimsenin tüketiciyi beslemesi yasal olmadığı gibi dinle de bağdaşmaz. Yeryüzü bütün insanların ortaklaşa yararlanmalarına açık bir yaşama alanıdır. Bu alanda çalışan geçinir, çalışmayan kendiliğinden silinir gider. Toplum bütün bireylerin oluşturdukları ortaklaşa bir kuruluştur. Bu nedenle bütün toplum malları da ortaktır, iyelik doğaya aykırıdır, kimsenin kimseyi baskı altına almaya, özgürlüğünü ortadan kaldırmaya ya da kısıtlamaya yetkisi yoktur. Aile kurumu da doğaya aykırıdır, kadın erkeğin tutsağı değildir, özgür bir insandır. Bu özelliği dolayısıyla onun da, kendi istenciyle, ortak olmasında, dilediği gibi davranmasında yasal bir sakınca yoktur.

► Mazdek'in geliştirdiği öğretiye göre biri yüce, öteki aşağı olmak üzere iki evren vardır. Her iki evreni yöneten güçler de dört, yedi, on iki gibi üç öbeğe ayrılır. Bir insanda dört, yedi üç öbek güç toplanır, birliğe ulaşırsa o insan yüce, yetkin ve olgun olur. Böyle bir insan yüce evrenin yurttaşıdır. Bu olgunluk aşamasına çıkanlar halkı kötülüklerden, yöneticilerin baskısından, sömürüden, soygundan kurtarırlar, eşitsizliği, tutsaklığı ortadan kaldırırlar.

Mazdek'in düşünceleri bütün İslam ülkelerinde, hızla yayıldı, yeni görüşlerin ortaya atılmasına olanak sağladı. 10.yy'a değin süren Mazdekcilik insanın özgürlüğü, eşitliği, mal ortaklığı gibi konuları benimseyen kimi tarikatları da etkiledi.

• KAYNAKLAR: A.Christensen, *Le régne du roi Kawadh I et le communisme mazdakite*, 1925.

• BAKINIZ: ALİ MEHMED BAB, BABEK.

MAZHAR OSMAN

Bak. USMAN, Mazhar Osman

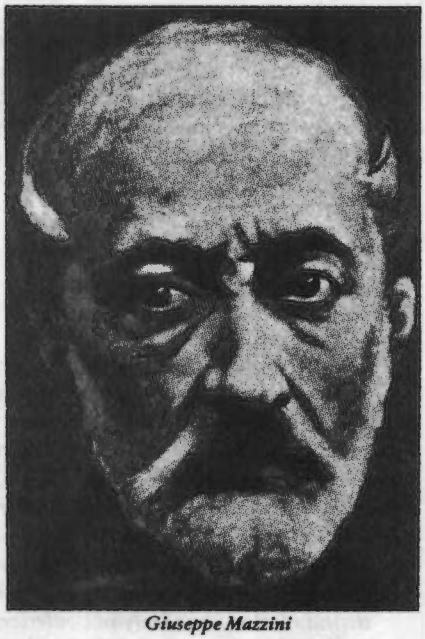

Giuseppe Mazzini

◄ *Üretim-tüketim*

◄ *Toplumsal ortaklık ve aile*

MAZZINI, Giuseppe
(1805-1872)

İtalyan siyaset adamı. İtalyan Birliği hareketinde cumhuriyetçi kanadın önderidir.

◄ *İki evren*

22 Haziran 1805'te Cenova'da doğdu, 10 Mart 1872'de Pisa'da öldü. Liberal görüşlü bir hekimin oğlu olan Mazzini dokuz yaşındayken Cenova Cumhuriyeti, bağımsızlığını yitirerek Piyemonte-Sardinya Krallığı'nın egemenliği altına girmişti. Mazzini de gençlik yıllarından başlayarak, parçalanmış durumdaki İtalya'da feodal mutlakiyetçi yönetimlere ve ülkedeki Avusturya egemenliğine karşı direnen birlikçi ve bağımsızlık yanlısı gizli örgütlerin etkinliğine yakın ilgi duydu. Bu örgütlerden biri olan Carbonari Derneği'nin Piyemonte'de anayasal bir monarşi yönetiminin kurulması için 1821'de örgütlediği ayaklanma girişiminin Avusturya birliklerince sert bir biçimde bastırılmasından derin bir biçimde etkilenerek yaşamını ülkesinin birlik ve bağımsızlık mücadelesine adamaya karar verdi.

1827'de Cenova Üniversitesi'nde hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra avukat olarak çalışmaya başladı ve Carbonari Derneği'ne üye oldu. Bunu izleyen dönemde tanrısal iradenin yön verdiği bir toplumsal evrim görüşü geliştirdi. Geleceğin toplumunda birlik ilkesine dayanan bir örgütlenme biçiminin egemen olacağına inanarak, tüm ulusların, bireysel özgürlüğü ve siyasal eşitliği tanıyan demokratik ve cumhuriyetçi yönetim biçimlerini benimsemesi gerektiği sonucuna vardı. Kasım 1830'da polis tarafından yakalandı ve tutuklandı. Savona hapishanesinde geçirdiği üç aya yakın süre içinde, siyasal ve felsefi inançları doğrultusunda yeni bir yurtsever örgüt kurmak üzere planlar yaptı. Ocak 1831'de serbest bırakıldıktan sonra Piyemonte'den ayrılarak Fransa'nın

Marsilya kentine geçti.

Genç İtalya'nın kuruluşu

Mart 1831'de Marsilya'da, halk ayaklanmasıyla başlatılmış bir devrimle parçalanmış İtalyan devletlerini özgür ve demokratik bir İtalyan Cumhuriyeti içinde birleştirmeyi amaçlayan Genç İtalya örgütünü kurdu. Aynı tarihte yayımlamaya başladığı *Giovane Italia* (Genç İtalya) adlı dergi, gizli yollardan İtalya'ya sokularak İtalyan Birliği'ni gerçekleştirebilecek tek gücün "Tanrı ve halk" olduğu görüşünün yayılmasında önemli rol oynadı. Genç İtalya'ya bağlı olarak Kuzey ve Orta İtalya'da kurulan gizli örgütlerin üye sayısı kısa zamanda 60.000'e ulaştı.

İtalyan Birliği

I.Napoléon'un devrilmesinden sonra 1814-1815 yıllarında toplanan Viyana Kongresi'yle, İtalya'da 1786'dan beri sürmekte olan Fransız egemenliği son buldu ve ülke toprakları Piyemonte-Sardinya Krallığı, Modena, Parma, Lucca, Toscana dükalıkları, Papalık Devletleri, İki Sicilya Krallığı ve Lombardiya-Venedik'i topraklarına ekleyen Avusturya arasında bölüşüldü. Ancak, Avusturya aynı zamanda Piyemonte-Sardinya dışında kalan öbür İtalyan devletlerinin iç ve dış politikaları üstünde etkili bir konuma geldi. Ülkedeki Avusturya egemenliğine ve feodal mutlakiyetçi yönetimlere karşı mücadele eden gizli Carbonari Derneği'nin 1820-1821 yıllarında İki Sicilya Krallığı'nda, 1821'de Piyemonte-Sardinya Krallığı'nda, 1831'de de Parma, Modena dükalıklarıyla Papalık Devletleri'nde düzenlediği ayaklanmaların hepsi Avusturya birliklerinin yardımıyla bastırıldı. Ayaklanmaların yenilgiye uğraması başta Carbonari olmak üzere gizli örgütlerin, küçük çaplı ve birbirinden ayrı ayaklanmalar düzenlemeye dayanan mücadele yönteminin başarısızlığını göstererek, İtalyan yurtsever ve demokratlarını ulusal bağımsızlık mücadelesini başarıya ulaştırmak için yeni çözüm yolları aramaya itti.*

İtalyan Birliği hareketinin cumhuriyetçi kanadının önderi Mazzini'nin 1831'de kurduğu ve halk ayaklanması yoluyla bağımsız ve demokratik bir İtalyan Cumhuriyeti'nin kurulması için mücadele eden Genç İtalya adlı gizli örgüt, kısa zamanda önemli bir kitlesel güce erişti. Genç İtalya'nın 1833 ve 1844 yıllarındaki ayaklanma girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. Ancak örgüt, ayaklanmaların bastırılmasını izleyen baskı ve sindirme döneminde İtalyanlar arasında birlik ve yurtseverlik düşüncesinin canlılığını korumasında önemli rol oynadı.

İtalyan Birliği'nin 1846'da papa seçildikten sonra Papalık Devletleri'nde liberal uygulamalara yönelen IX.Pius önderliğinde gerçekleşeceğine olan inancın güçlendiği bir dönemde, tüm Avrupa'yı saran 1848 Devrimleri, kısa sürede İtalya'yı da etkisi altına aldı. 1848 yılının Ocak ve Mart ayları arasında Sicilya, Toscana, Piyemonte-Sardinya ve Papalık Devletleri'nde liberal anayasalar yürürlüğe girdi; Avusturya egemenliğine son verilen Lombardiya-Venedik'te cumhuriyet ilan edildi. Bu karışıklıklardan yararlanarak İtalyan Birliği'nin önderi olmak isteyen Piyemonte-Sardinya Kralı Carlo Alberto, aynı tarihte Avusturya'ya savaş açtı. Ancak diğer İtalyan devletlerinin Avusturya'ya karşı kendisine sağladıkları desteği kısa bir süre sonra geri çekmeleri üzerine Mart 1849'da Avusturyalılar'a yenildi. Mazzini önderliğindeki Cumhuriyetçiler'in Şubat 1849'da, Orta İtalya'da ilan ettikleri Roma Cumhuriyeti ise, kentin savunmasını üstlenen Garibaldi'nin* 1852'de III. Napoléon* adıyla Fransa imparatoru olacak olan Louis Napoléon'un bölgeye yolladığı Fransız ordusuna yenilmesiyle, altı ay sonra yıkıldı. İtalyan Birliği'nin kurulmasını amaçlayan milliyetçi 1848-1849 ayaklanmalarının yenilgisi, bir yandan İtalyan devletlerinin Avusturya'yı tek başına yenemeyeceğini, diğer yandan papanın birlik hareketine önderlik edemeyeceğini göstermişti. Mazzini önderliğindeki Cumhuriyetçiler'e bağlanan umutların da yitirildiği bu dönemde liberal anayasanın yürürlükten kalkmadığı tek İtalyan devleti olan Piyemonte-Sardinya, birliğe önderlik edebilecek tek güç olarak görülmeye başlandı. Bu sırada Piyemonte-Sardinya'nın yeni kralı II.Vittorio Emmanuele'nin* 1852'de başbakanlığa getirdiği Cavour*, içte mali, ticari, askeri ve idari reformlar uygulamaya başlamış, dış siyasette de başarılı diplomasi yöntemleriyle, Fransa başta olmak üzere öbür Avrupa devletlerinin, İtalya'nın Avusturya'ya karşı verdiği mücadeleyi desteklemesini güvence altına almıştı.*

Mayıs 1859'da Piyemonte-Sardinya ile Avusturya arasında başlayan savaş, Lombardiya'nın, Piyemonte-Sardinya'ya bağlanmasıyla sonuçlandı. Ağustos-Eylül 1859'da gerçekleşen halk ayaklanmaları sonucu monarşi yönetimlerinin son bulduğu Toscana, Modena, Parma ve Romagna kısa bir süre sonra yapılan halk oylamaları sonucunda Piyemonte-Sardinya Krallığı'na bağlandıklarını açıkladılar. Güneyde ise Garibaldi komutasındaki gönüllüler ordusunun Mayıs-Eylül 1860'ta İki Sicilya Krallığı'nı ele geçirerek bölgeyi Piyemonte-Sardinya'ya bağlamasıyla İtalyan Birliği büyük ölçüde gerçekleşmiş oldu. 17 Mart 1861'de Torino'da toplanan ilk İtalyan parlamentosu İtalya Krallığı'nın kurulduğunu ve II.Vittorio Emmanuele'nin İtalya kralı olduğunu ilan etti. İtalyan Birliği İtalya Krallığı'nın dışında kalmış olan Venedik ve Roma'nın 1866 ve 1877 yıllarında birliğe katılmalarıyla tamamlandı.

Mazzini'nin 1833'te Piyemonte'de gerçekleştirmeyi planladığı ayaklanma daha başlamadan açığa çıkarıldı. Bu olaydan sonra, hareketin on iki önderi yakalanarak idam edildi. Piyemonte yetkililerince gıyabında ölüm cezasına çarptırılan ve Fransız polisinin giderek yoğunlaşan baskısından kaçarak İsviçre'ye geçen Mazzini, 1834'te Avrupa'nın demokratik ve cumhuriyetçi güçlerini birleştirerek Avrupa halkları arasında tiranlığa karşı mücadelede dayanışma ruhunu geliştirmeyi amaçlayan Genç Avrupa ve Genç İtalya adlı örgütleri, 1837'de Londra'ya yerleştikten sonra da, hareketin kitle desteğini artırmak amacıyla İtalyan İşçileri Birliği'ni kurdu.

On yedi yıllık bir aradan sonra 1848 ayaklanmaları sırasında, ülkesne dönü. Milano'da Avusturya egemenliğine son veren Mart 1848 Devrimi'nin önderlerini, Piyemonte-Sardinya Krallığı ile birleşmekten kaçınarak cumhuriyet ilan etmeleri konusunda ikna etmeye çalıştıysa da, bu çabalarından bir sonuç elde edemedi. Avusturya'nın Piyemonte-Sardinya ile yaptığı savaşı kazanarak yeniden Milano'yu işgal etmesi üzerine kentten ayrıldı. Bir süre Avusturyalılar'a karşı savaşmayı sürdüren Garibaldi'nin gönüllüler ordusunda savaştıktan sonra yeniden İngiltere'ye döndü.

Devrimci hareketin canlılığını koruduğu Roma'da Cumhuriyetçiler'in bir halk ayaklanmasıyla yönetimi ele geçirerek Şubat 1849'da cumhuriyet ilan etmeleri üzerine Roma'ya gitti. 29 Mart'ta Saffi ve Armellini ile birlikte Roma Cumhuriyeti triumviri seçildi. Bu görevi sırasında kentte laik bir yönetim aygıtının kurulmasına, dinsel ve toplumsal reformların başlatılmasına önderlik etti. Ancak Fransız Katolikleri'nin desteğini kazanmak için Papalık otoritesinin yeniden sağlanmasına yardımcı olması gerektiğini düşünen Louis Napoléon'un yolladığı Fransız ordusu, 30 Haziran'da Roma Cumhuriyeti'ni yıkınca yeniden İtalya'dan ayrılmak zorunda kaldı.

1848-1849 ayaklanmalarının yenilgiye uğramasından sonra siyasi programı ve uyguladığı yöntemler açısından sol kanat demokratların sert eleştirilerine hedef oldu. Hazırlanmasına yardımcı olduğu 1852 Mantua, 1853 Milano ve 1857 Cenova ayaklanmalarının hepsinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra kitle desteğini önemli ölçüde yitirdi. 1858'de Londra'da yayımlamaya başladığı *Pensione e azione* (Düşünce ve Eylem) adlı dergide, İtalya'da devrimci hareketin yeniden güçlendiği 1859-1860 yıllarında, Piyemonte-Sardinya'nın İtalya'nın kuzeyiyle sınırlı bir İtalyan Krallığı kurma planlarına ve Nice ile Savoie'yı Fransa'ya bırakma kararına şiddetle karşı çıktı.

Eylül 1860'ta, Garibaldi'nin 1860 ilkbaharında başlattığı Binler Seferi sırasında ele geçirdiği Napoli'ye giderek, onu Roma'yı ele geçirmek ve kentte birleşmiş İtalya'nın siyasi yapısını belirleyecek bir kurucu meclis toplama konusunda ikna etmeye çalıştı. Ancak Garibaldi'nin bu öneriyi kabul etmeyerek Piyemonte-Sardinya Krallığı ile uzlaşmayı yeğlemesi üzerine, İtalya'nın siyasi geleceğinin belirlenmesinde söz sahibi olma hakkını bütünüyle yitirdi. İtalyan Birliği onun istediğinin tam tersine, Venedik ve Roma dışında kalan tüm İtalyan devletlerinin 1861'de Piyemonte-Sardinya Krallığı çevresinde bir araya gelmelerinden oluşan İtalya Krallığı'nın kurulmasıyla büyük ölçüde gerçekleşti. Buna karşın Mazzini, Avusturya'nın egemenliği altındaki Venedik'le Papalık Devletleri'nin birliğe katılmaları için mücadele etmeyi sürdürdü.

Ayrı dönemde sürekli olarak Messina'dan İtalyan parlamentosuna milletvekili seçildiyse de, seçim sonuçları her defasında hükümet tarafından iptal edildi. 1870'te, gizlice gittiği Sicilya'da, Cumhuriyetçi bir ayaklanma hazırlamaya çalışırken tutuklandı ve bir süre Gaeta'da hapis yattı. Serbest bırakıldıktan sonra gittiği İsviçre'nin Lugano kentinde *Roma del popolo* (Halkın Roma'sı) adlı gazeteyi kurdu. 1872'de takma bir adla İtalya'ya geri döndü ve Pisa'ya yerleşti. Orada öldü.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Scritti editi ed inediti*, (Ö.s.), 101 cilt, 1906-1961, ("Yayımlanmış ve Yayımlanmamış Yazılar").
- **KAYNAKLAR:** K.Bolton, *Mazzini*, 1902; G.O.Griffith, *Mazzini: Prophet of Modern Europe*, 1932; E.Hinkley, *Mazzini: Great Italian*, 1924; B.King, *Mazzini*, 1903; A.Levi, *La filosofia politica di Giuseppe Mazzini*, 1922.
- **BAKINIZ:** CARLO, CAVOUR, GARIBALDI, VITTORIO EMMANUELE II.

◄ *Roma Cumhuriyeti triumviri seçilişi*

MAZZONI, Giacomo
(1548-1598)

İtalyan, filozof. Aristoteles ve Platon'un görüşlerini uzlaştırarak yeni bir düşünce geliştirmeye çalışmıştır.

Cesena'da doğdu, Ferrara'da öldü. Adı Mazzonius olarak da geçen Mazzoni, eski ve soylu bir ailedendi. Padova Üniversitesi'nde öğrenim gördü, Anadolu-Yunan felsefesi, tanrıbilim ve edebiyat gibi değişik konular üzerindeki incelemeleriyle büyük bir üne kavuştu. Özellikle Aristoteles ve Platon'un görüşlerini uzlaştırmayı amaçlayan çalışmalarıyla ilgi topladı. Bir süre Roma, Cesena, Maserata, Piza illerinde felsefe okuttu, Della Crusera Akademisi'ni kurdu. Öğrencileri arasında fizikçi Galilei de vardır.

Mazzoni, felsefeyle edebiyat arasında bir yakınlaşmanın gerçekleşmesini istemiş, bu amaçla Dante'nin şiirlerini felsefeden kaynaklanan bir eleştiriyle incelemiş, sanatta doğru, güzel ve yüce gibi niteliklerin kaynağını araştırmıştır. Öte yandan Aristoteles ile Platon'un görüşlerinde birbiriyle bağdaşan öğeler bulunduğunu, ayrılıkların daha çok onlarla ilgili yorumlardan doğduğunu göstermeye çalışmıştır. Mazzoni'ye göre felsefenin konu edindiği insan yaşamının üç evresi vardır: Etkin, dalınçlı, dinsel. Bu evreler sürekli bir gelişmeyi içerir, dinsel olan hepsini kapsar. Bu gelişme kesin bir yasa niteliğindedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *De triplici hominum vita, activa nempe, contemplativa et religiosa tres*, 1576, ("İnsan Yaşamının Etkin, Dalınçlı ve Dinsel Üç Evresi Üstüne"); *In universum platonis et Aristotelis*, 1597, ("Platon ve Aristoteles'in Evreninde").
- **BAKINIZ:** ARİSTOTELES, GALILEI, PLATON.

MEAD, George Herbert
(1863-1931)

ABD'li filozof. Anlık, bilinç ve kişiliğin oluşmasının toplumda gerçekleşebileceğini öne sürmüştür.

27 Şubat 1863'te Massachusetts Eyaleti'ndeki South Hadley'de doğdu, 26 Nisan 1931'de Chicago' da öldü. Yükseköğrenimini Oberlin College'da bitirdi. 1887-1888 yıllarında Harvard'da okudu. Royce ve James'in öğrencisi oldu. Avrupa'ya giderek 1891'e değin felsefe ve psikoloji öğrenimini sürdürdü. Bir yıl Michigan Üniversitesi'nde ders verdikten sonra 1892'de Chicago Üniversitesi'ne girdi.

Mead, kendi yaklaşımını "Toplumsal Davranışçılık" diye adlandırır. Bu yaklaşımı temellendirmek için öncelikle gövde-anlık ikiciliğini yadsır. Anlığı dış etkilenimler karşısında edilgin bir "alıcı" olarak değerlendiren çağrışımcı yaklaşımlara da karşı çıkar. Onun temel görüşü, çevrenin ve canlı gövdenin, karşılıklı ilişki içinde birbirlerini belirlediğidir. Anlık ise bu ilişki ortamında doğar. İkicilik yadsınarak, "anlık", "kişi" "bilinç" gibi terimlerin anlamsız olduğunu söyleyip bunları atmak onaylanmaz bir tutumdur. Mead, bu terimleri yorumlamada Watson'ın davranışçı çözümlemesine başvurur. Buna göre, davranışın bilimsel açıklaması tümüyle gözlemlenebilir niteliklerle, uyarım ve tepkiler yoluyla verilmelidir. Mead, psikolojik açıklamaların içduyumu temel almasının bu açıklamaları deneysel ve bilimsel denetleme olanakları dışına ittiğini belirtir. Ona göre İkicilik'ten kalan terimlerin saklanmasında bir sakınca yoktur. Önemli olan bu terimlerin gözlemlenebilir olgu dışında bir alanı dile getirmediklerinin bilincine varmaktır. Bu terimlerin dile getirdiği alan, toplumsal ortamda aranmalıdır. Çünkü organik ve toplumsal olgu arasındaki ayrım kesin değildir. Araştırılması gereken anlık ve kişiliğin toplumsal süreç içinde nasıl ortaya çıktığıdır.

Anlık, bilinç ve kişilik bütünüyle insan eyleminin ürünüdür. Hayvanların kimi anlıksal yetenekleri varsa da anlıkları yoktur. Bilinç ve kişilik, yalnızca toplumsal yaratıklar için söz konusudur. Bu olguların toplumda belirmeleri ise iletişimle gerçekleşir. Hayvanlar da çeşitli iletişimsel davranışlarda bulunur. Ancak insanın iletişimsel davranışı anlamlı simgelerledir. Bir iletişim davranışının anlamlı simge olabilmesi, yönetildiği bireyde yaratacağı tepkenin, davranışı üreten bireyde de örtük biçimde ortaya çıkmasıdır. Bu ise, toplumsal süreç içinde kişi, bilinç ve anlığın doğuş koşuludur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Philosophy of the Present*, (ö.s.), 1932, ("Bugünün Felsefesi"); *Mind Self and Society*, (ö.s.), 1934, ("Anlık, Kişi ve Toplum"); *The Philosophy of the Act*, (ö.s.), 1938, ("Edimin Felsefesi").

• **BAKINIZ:** J.DEWEY, W.JAMES, J.B.WATSON.

► *Alan araştırmaları*

Margaret Mead

MEAD, Margaret
(1901-1978)

ABD'li sosyal antropolog. Güney Pasifik'te farklı kültürler üstüne araştırmalar yapmış, herkesin anlayabileceği bir dille yazarak antropolojinin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.

16 Ağustos 1901'de Philadelphia'da doğdu, 15 Kasım 1978'de New York'ta öldü. İktisat profesörü Edward Mead ile sosyolog, öğretmen ve ilk feministlerden Emily Fogg Mead'in kızı olan M.Mead, ilk ve ortaöğrenimini evde, öğretmen olan büyükannesinin gözetiminde tamamladı. 1919'da De Pauw College'da başladığı yükseköğrenimini New York'taki Barnard College'da sürdürdü. Burada çağdaş sosyal antropolojinin kurucularından Franz Boas'ın ve Ruth Benedict'in öğrencisi oldu. 1923'te psikoloji eğitimini tamamladıktan sonra 1924'te lisansüstü derecesini elde etti; 1929'da da Columbia Üniversitesi'nde antropoloji alanında doktorasını yaptı.

Alan araştırmalarına 1925'te Güney Pasifik'te Samoa Adaları'nda başladı. Aynı yörede ve ABD'de 50 yıl boyunca çeşitli aralıklarla alan araştırmaları yürüten Mead, 1926-1942 arasında New York'taki Amerikan Doğa Tarihi Müzesi Etnoloji Bölümü'nde asistan ve 1942'den 1964'e değin müdür yardımcısı olarak çalıştı. 1964'te müzenin Etnoloji Bölümü müdürü oldu ve 1969'da emekli olduktan sonra da bu işini sürdürdü. 1954'ten başlayarak Columbia Üniversitesi'nde dersler veren Mead adına, 1976'da bir kürsü ve antropoloji çalışmalarının geliştirilmesi amacıyla Mead Vakfı kuruldu.

1925-1939 arasında Samoa'da, Yeni Gine-Papua'ya bağlı Admiralty Adaları'nda Manus'ta, ABD'de Connecticut Eyaleti'ne bağlı Omaha'da, Yeni Gine'de Arapesh, Mundugumor ve Tchambuli kabileleri arasında ve Bali'de yaptığı araştırmalarda çocukluk, ergenlik çağı ve gençlik evreleri ile cinselliğe ilişkin konular üstünde durdu. Özellikle doğum,

◄

emzirme, çocuk yetiştirilmesi açılarından toplumlardaki kadın-erkek rolleri ve bunların değişkenliği konusunda çalıştı. Biyolojik gereklilik savının doğru olmadığını, cinsel kişiliğin kültür tarafından belirlendiğini öne sürdü. Örneğin, onun bulgularına göre, Arapesh kültüründe kadın ve erkekler Batı kültüründeki kadınlara, Mundugumor'da erkek ve kadınlar Batı'daki erkeklere benzer davranmaktaydı; Tchambuliler'de ise kültürel rol ve ilişkiler Batı'nın geleneksel kalıplarının tersine "etkin kadın" ve "edilgen erkek" rolleri ile belirlenmekteydi. Araştırmalarını içeren *Coming of Age in Samoa* ("Samoa'da Ergenlik Çağı") ve *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* ("Üç İlkel Toplumda Cinsiyet ve Davranış") adlı yapıtları ABD'de en çok satan kitaplar arasına girdi.

Mead, 1935'te evlendiği ve Bali'de birlikte araştırma yaptığı antropolog Gregory Bateson ile çeşitli alan araştırma yöntemleri de geliştirdi. Özellikle fotoğraf ve filmin belgeleme aracı olarak kullanımı bu yöntemlerin en önemlilerindendir. 1942'de yayımlanan *Balinese Character: A Photographic Analysis* ("Balili Karakteri: Fotoğrafik Bir Çözümleme") adlı ortak çalışmaları, fotoğrafın alan araştırmasında kullanımının en iyi örneklerinden birini oluşturur. Çalışmaları sırasında birçok kısa metrajlı belgesel de gerçekleştiren Mead'in *Bathing Babies in Three Cultures* ("Üç Kültürde Bebeklerin Yıkanması") adlı filmi etnografik belgesel klasikleri arasında sayılır.

1939-1948 arasında ABD'nin savaş dönemi ve sonrası toplumsal sorunları ile ilişkili araştırmalar yaptı. Ulusal Araştırma Konseyi'ne bağlı Beslenme Alışkanlıkları Komitesi'nin yöneticiliğini üstlendi. Bu dönemde, günümüzde "biyoloji ve tıp antropolojisi" (biomedical anthropology) olarak tanımlanan alanda ilk araştırmaları gerçekleştirdi. Biyolojinin "kültür ve kişilik" kuramına ilk uygulama girişimlerinden birini oluşturan, olgunlaşmaya ilişkin çalışmasında kültürlerin biyolojik gelişmeyi de etkilediğini öne sürdü. Ayrıca çocuk doğurmamış kadınların da emzirebildiğini gösteren ilk araştırmacı oldu. Beslenme alışkanlıklarının standartlaşmış kültürel davranış kalıplarından biri olduğunu ileri sürdü.

Mead, 1948'de yakın çalışma arkadaşı Ruth Benedict'in ölümü üzerine Columbia Üniversitesi'nde onun başlattığı Çağdaş Kültürler Üzerine Araştırmalar Projesi'nin yöneticiliğini üstlendi. Mead başkanlığında, çeşitli bilim dallarından uzmanların katıldığı bir ekip, yazılı kaynaklara dayanarak Çek, Fransız, Polonyalı, Rus kültürleri ile Amerikan toplumuna yönelik ulusal kültür araştırmalarını gerçekleştirdi. Mead, R.Benedict'in öncülüğünü yaptığı "ulusal karakter" kuramı üstünde çalıştı ve bunu geliştirdi. Kültürün biçimsel nitelikleri üstünde duran Mead, bu kuramın kültürün kökenlerini değil, fakat yalnızca kültürleşme sürecini açıkladığını, çocuklara kültürü iletenin, kundaklama ya da sütten kesme gibi belirli eylemler değil, tüm bu eylemleri içeren kültürel bütün olduğunu savundu.

Araştırma yaptığı topluluklarla ilişkisini sürdürerek bir kuşak boyu değişimi inceleyen ender antropologlardan biri olan Mead, yaptığı yayınlar, verdiği ders ve konferanslar ve 17 yıl boyunca ünlü aylık dergi *Redbook Magazine*'de sürdürdüğü köşe yazıları ile antropolojinin yaygınlaştırılmasında çok etkin oldu. 1970'te yayımlanan ve en çok satan kitaplar arasına giren *Culture and Commitment*'de ("Kültür ve Bağlanma") zıt kültürler konusundaki deneyimlerinin ışığında Amerika'daki kimi toplumsal sorunlara çözüm önerileri geliştirdi, gençlerle yaşlılar arasında büyüyen gerilimi araştırdı.

Mead, çeşitli üniversitelerden aldığı 28 onursal üyelik ve ödülün yanı sıra ölümünden sonra, 1979 yılında, Amerika'nın en büyük sivil ödülü olan Cumhurbaşkanlığı Özgürlük Madalyası ile onurlandırıldı. Alan araştırma sonuçlarını fazla popülarize ettiği gerekçesiyle bazı antropologlarca eleştirilmekle beraber, onun çağdaş antropolojiye katkıları genel bir kabul görmektedir. Geride 44 kitap, 1000'i aşkın makalenin yanı sıra, sistematik olarak düzenlenmiş alan notları, röportajlar, çizimler, haritalar, fotoğraf, film ve teyp bantları ile çeşitli yörelerden topladığı malzemelerden oluşan büyük bir arşiv bırakmıştır. Kızı Mary Catherine Bateson da (1939) dilbilim ve antropoloji alanında, özellikle Ortadoğu dilleri ve kültürleri konusunda uzmanlaşmış bir antropologdur.

◄ *Yöntemi*

- **YAPITLAR** (başlıca): *Coming of Age in Samoa*, 1928, ("Samoa'da Ergenlik Çağı"); *Growing up in New Guinea*, 1930, ("Yeni Gine'de Büyüme"); *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*, 1935, ("Üç İlkel Toplumda Cinsiyet ve Davranış"); *The Mountain Arapesh*, 3 cilt, 1938-1949, ("Dağlı Arapeşler"); *And Keep Your Powder Dry: An Anthropologist Looks at America*, 1942, ("Ve Barutunuzu Kuru Tutun: Bir Antropologun Amerika'ya Bakışı"); *Balinese Character: A Photographic Analysis* (G.Bateson ile), 1942, ("Balili Karakteri: Fotoğrafik Bir Çözümleme"); *Male and Female: A Study of the Sexes in a Changing World*, 1949, ("Erkek ve Dişi: Değişen Dünyada Cinsiyet Üzerine Bir Çalışma"); *New Lives for Old*, 1956, ("Eski İçin Yeni Yaşam Biçimleri"); *Culture and Commitment*, 1970, ("Kültür ve Bağlanma"); *A Way of Seeing* (R.Metraux ile), 1970, ("Bir Görme Biçimi"); *Letters from the Field: 1925-1975*, 1977, ("Araştırma Alanından Mektuplar: 1925-1975").

- **KAYNAKLAR:** W.Dillon, "Margaret Mead, 1901-1978", *Grants Magazine* 1, 1979; B.Roll, "Pere Mourns for M.Mead", *Natural History*, 1979.

- **BAKINIZ:** BENEDICT, BOAS.

◄ *Çağdaş kültürler üstüne çalışmaları*

MEADE, James Edward
(1907)

İngiliz, iktisatçı. Uluslararası ticaret ve sermaye hareketleri konusunda araştırmalarıyla tanınmıştır.

23 Haziran 1907'de doğdu. Oxford Üniversitesi'ne bağlı Oriel College'da ve Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'da öğrenim gördü. 1930-1937 arasında Oxford Üniversitesi'ne bağlı Hertford College'da öğretim üyeliği yaptıktan sonra 1938-1940 arasında Milletler Cemiyeti İktisat Bölümü'nde ve 1940-1945 arasında İngiliz hükümetinde iktisatla ilgili bir kurulda çalıştı. 1947'de yeniden üniversite yaşamına dönerek, London School of Economics'te uluslararası iktisat profesörü oldu. 1957-1968 arasında Cambridge Üniversitesi'nde iktisat profesörlüğü ya-

pan Meade, 1977'de uluslararası ticaret ve sermaye hareketleri konusundaki araştırmalarıyla iktisat dalında Nobel Ödülü aldı.

Meade'in *The Theory of International Economic Policy*'yi ("Uluslararası İktisat Politikası Kuramı") yayımlamasında, II.Dünya Savaşı sonrası dönemde ileri kapitalist ülkelerin ekonomilerini yeniden inşa girişimleri ve uluslararası para sistemini kurumsallaştırma çabaları etkili olmuştur. İki ciltlik bu kitabı ödemeler dengesi, ticaret ve refah konularında iktisat kuramına yaptığı katkıların özünü içerir. Meade uluslararası iktisadi ilişkilerde temel çözümleme birimi olarak ödemeler dengesini ele almakta ve ülkenin iç ve dış dengeye eşanlı olarak ulaşmasının koşullarını sorgulamaktadır. Aynı zamanda bir iktisat politikası modeli olan bu çalışmasında, iç ve dış denge hedeflerine, bunlar arasında çelişki yaratmadan eşanlı olarak ulaşabilmek için iki politika değişkeni kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Meade'in modelindeki politika değişkenleri gelir ve fiyat düzenlemeleridir. Gelir düzenlemeleri, mali ve parasal politikalar aracılığıyla, fiyat düzenlemeleri ise döviz kuru ve ücret ayarlamalarıyla yapılmaktadır. Meade, gelir ve fiyat mekanizmalarını ayrı ayrı ve aralarında ilişki kurmaksızın ele alan ve ödemeler dengesinin otomatik olarak dengeye gelmesi süreci ile ilgilenen iktisatçılardan farklı olarak, iç ve dış denge arasındaki ilişkiyi ve seçilecek farklı politika değişkenlerinin olası sonuçlarını ilk kez sistematik olarak açıklamış, daha sonra modeline sermaye hareketlerini de katmıştır.

Meade'e göre, iç denge veri iken, harcamalarda yeterli bir kısıtlamaya gidilmezse devalüasyon enflasyona yol açar. Ancak devalüasyonun ne kadar harcama kısıntısını gerektirdiği, ya da eğer aynı anda iç denge de sağlanamıyorsa bunun ödemeler dengesini nasıl etkileyeceği sorusunun yanıtı Meade'in modelinde yoktur ve bu boşluk sonradan doldurulmuştur. Yine daha sonraki çalışmalarla faiz oranı modele sokulmuş ve döviz kuru ayarlamalarının ödemeler dengesini etkileme mekanizmaları saptanmıştır.

Meade uluslararası ticaret ve sermaye hareketlerinin yanı sıra, ulusal gelirin hesaplanması, iktisadi planlama, refah iktisadı ve gelir bölüşümü gibi konular üzerine de çalışmalar yapmıştır. İktisat politikası ve iktisadi kuramın uygulanmasına yönelik konularla ilgilenen Meade, *Principles of Political Economy* ("Politik İktisadın İlkeleri") adlı kitabının girişinde, eskinin politik iktisatçısının çağdaş karşılığının, iktisadi kuramı uygulamaya geçirmekle görevli siyasal kadroların yardımcısı olduğunu ileri sürmüş ve saf iktisadi çözümlemeyle, iktisat politikalarının oluşumunu etkilediği ölçüde, ilgilendiğini belirtmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *An Introduction to Economic Analysis and Policy*, 1936, ("İktisadi Çözümleme ve Politikaya Giriş"); *National Income and Expenditure* (R.Stone ile), 1944, ("Ulusal Gelir ve Harcama"); *The Theory of International Economic Policy*, 2 cilt, 1951-1955, ("Uluslararası İktisat Politikası Kuramı"); *A Neo-classical Theory of Economic Growth*, 1961, ("Bir Neo-Klasik İktisadi Büyüme Kuramı"); *Principles of Political Economy*, 4 cilt, 1965-1976, ("Politik İktisadın İlkeleri").

MEANY, George
(1894-1980)

ABD'li sendikacı. Amerikan sendikal hareketinin birleştirilmesine çalışmıştır.

16 Ağustos 1894'te New York'ta doğdu, 10 Ocak 1980'de Washington'da öldü. Yerel bir sendikanın başkanlığını yapan su tesisatçısı bir babanın oğluydu. Babasının mesleğini sürdüren Meany, 15 yaşında öğrenimini yarıda bırakarak bir su tesisatçısının yanına çırak olarak girdi. 1922'de yerel bir su tesisatçıları sendikasının ticari işler sorumlusu oldu. Bu görevi 12 yıl sürdürdükten sonra 1 milyon işçiyi temsil eden New York Eyaleti İşçi Federasyonu başkanlığına seçildi. 1940'ta AFL'nin (American Federation of Labor-Amerikan İşçi Federasyonu) mali sekreteri oldu.

II.Dünya Savaşı sırasında Savaş İşçi Kurulu üyeliği yapan Meany 1945'te AFL'nin komünist olarak nitelendirdiği Dünya Sendikalar Federasyonu'na katılmasına karşı çıktı. Savaş sonrasında ICFTD'nin (International Confederation of Free Trade Unions-Uluslararası Özgür İşçi Sendikaları Konfederasyonu) kurulmasına katkıda bulundu ve 1951'de ICFTD'nin yürütme kurulu üyeliğine seçildi.

Sendikal hareket içinde giderek güç kazanan Meany, 1952'de AFL'nin başkanlığına getirildi. Başkanlık süresince AFL'nin, ABD'nin diğer büyük işçi örgütü olan CIO (Congress of Industrial Organization-Sınai Örgütlenme Kongresi) ile birleşmesi için çalıştı. 1955'te bu iki federasyonun birleşmesiyle oluşturulan AFL-CIO'nun başkanlığına seçildi. Başkanlığı sırasında işçilerin siyasal mücadeleye katılmalarına karşı çıkarak hükümete yardımcı olmalarını istedi ve soğuk savaş döneminde radikal sendikacıların baskı altına alınmasına yardımcı oldu. 1958'de yeniden AFL-CIO'nun başkanlığına seçilen Meany, ertesi yıl ICFTD'nin başkan yardımcılığına getirildi.

• **BAKINIZ:** J.L.LEWIS.

MEÇNİKOV, İlya
(1845-1916)

Rus biyoloji ve embriyoloji bilgini. Yabancı maddeleri sindirerek vücudun savunma sisteminde önemli rol oynayan hücreleri keşfetmiştir.

16 Mayıs 1845'te Harkov yakınlarındaki İvanovka'da doğdu, 15 Temmuz 1916'da Paris'te öldü. Harkov Üniversitesi'ni iki yılda bitirip, 1864'te Almanya'daki Giessen Üniversitesi'nde Rudolf Leuckart (1822-1898) ile bir yıl çalıştıktan sonra, deniz canlıları konusunda temel araştırmaların yapıldığı Napoli'ye giderek omurgasızların embriyon gelişme-

sini araştırmaya başladı. Almanya'ya dönüp, Göttingen ve Münih üniversitelerinde hazırladığı tezini 1867'de Rusya'daki St. Petersburg Üniversitesi'ne sunarak doktorasını alan Meçnikov, bu çalışmasıyla Karl Ernst von Baer Ödülü'nü Aleksandr Kovaleski ile bölüştü. Aynı yıl Odessa Üniversitesi'nde göreve başladı, ertesi yıl St.Petersburg Üniversitesi'ne atandıysa da, 1870-1882 arası gene Odessa Üniversitesi'nde ders verdi. 1873'te ilk karısının ölümü, 1880'de ikinci karısının ağır bir hastalık geçirmesi üzerine iki kez intihara kalkışan Meçnikov, 1882'den 1886'ya değin Messina'daki özel bir araştırma merkezinde, yabancı maddeleri sindirerek yok eden hücreler üzerinde incelemeler yaptı. 1886'da Odessa'daki Biyoloji Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlendi, 1888'de de Paris'e yerleşerek yaşamının sonuna değin çalışmalarını Pasteur Enstitüsü'nde sürdürdü. 1906'da Royal Society'nin Copley madalyasıyla ödüllendirilen Meçnikov, bağışıklığa ilişkin çalışmaları nedeniyle de 1908 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Ehrlich ile bölüştü.

İlk araştırmalarında, basit yapılı canlıların üstün yapılı organizmalarınkine koşut gelişme evreleri geçirdiğini kanıtlamaya çalışan ve bu yolla Darwin'in evrim kuramını da desteklemeyi amaçlayan Meçnikov, çalışmalarını omurgasızların sindirim sistemi üzerinde yoğunlaştırdı. Bu tür organizmalarda embriyonun gelişmesini incelemek amacıyla 1860'larda başladığı araştırmalarının sonucunda, 1882'de, sonraki araştırmalarına temel oluşturacak önemli bir olayı gözlemledi. Saydam denizyıldızı kurtçuğundaki bazı hareketli hücreler, hayvanın vucuduna giren yabancı maddeleri sarıp yutarak sindirebiliyordu. Meçnikov, bu hücrelerin, sindirim görevi üstlenmiş diğer hücreler gibi embriyonun içderi tabakasından (endoderm) değil ortaderi tabakasından (mezoderm) kaynaklandığını, temel işlevlerinin de organizmayı yabancı maddelerden korumak olduğunu buldu. Yunanca "yutar hücre" anlamındaki "fagosit" terimiyle adlandırdığı bu hücrelerin, kan dolaşımı olan üstün yapılı organizmalarda gene embriyonun ortaderi tabakasından kaynaklanan akyuvarların işlevini yüklendiği görüşünü ortaya attı; özellikle supiresi *(Daphnia)* ve daha karmaşık yapıdaki çeşitli organizmalar üzerinde yaptığı araştırmalara dayanarak, fagositlerin etkinliği (fagositoz) ile akyuvarların önemli rol üstlendiği iltihaplanma arasındaki koşutluğa dikkati çekti. Vücuttaki doğal bağışıklığın, akyuvarlar ve retiküloendotelyal doku hücreleri gibi, bakterileri sindirebilen özel hücrelerce üstlenildiğini savunan Meçnikov, bağışıklığın kimyasal niteliğine ağırlık veren hormon kuramını destekleyen araştırmacılarla uzun yıllar süren tartışmalara girmiş, sonraki bulgular her iki görüşün de bir ölçüde geçerli olduğunu göstermiştir.

Doğal savunma mekanizmaları, bulaşıcı hastalıklar, karşılaştırmalı embriyoloji gibi konularda temel katkıda bulunan Meçnikov, Roux ile birlikte, o güne değin yalnız insanlarda rastlanılan frenginin maymunlarda da görülebileceğini kanıtlamış, böylelikle deneysel araştırmaya açılan bu alanda tedaviye yönelik çalışmalar da yapmıştır. Son yıllarında yaşlanma sürecini araştıran, bakterilerce, özellikle de bağırsaklardaki mikroorganizma florasınca üretilen zararlı maddelerin vücudu yıpratarak yaşlanmaya neden olduğunu ve ölümü çabuklaştırdığını savunan Meçnikov, dengeli bir beslenme ve düzenli bir yaşam biçimiyle insanların 120-130 yıl yaşayabileceklerini ileri sürmüş, bu amaçla besinde yoğurt ve benzeri süt ürünlerine ağırlık verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

• BAKINIZ: ASCHOFF, BEHRING, F.J.COHN, COHNHEIM, P.EHRLICH, HAECKEL, R.KOCH, PASTEUR, E.ROUX, VIRCHOW.

MEDAWAR, Peter Brian
(1915)

İngiliz biyoloji bilgini. Doku naklinde red ve bağışıklık mekanizmasının işleyişine açıklık getiren çalışmalarıyla tanınır.

28 Şubat 1915'te Brezilya'daki Rio de Janeiro Eyaleti'nin Petropolis kentinde doğdu. Oxford Üniversitesi'ne bağlı Magdalen College'daki zooloji ve karşılaştırmalı anatomi öğrenimini 1935'te tamamlayıp, uzun yıllar aynı okulda araştırma görevlisi olarak çalıştıktan sonra 1947'de Birmingham Üniversitesi'nde zooloji profesörlüğüne getirildi. 1951'den 1962'ye değin Londra'daki University College'da zooloji ve karşılaştırmalı anatomi profesörlüğünü, 1962-1971 arası Ulusal Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlenen Medawar, 1962'de bilim kadrosunun üyeliğine getirildiği Medical Research Council'daki ve 1981'de başkanlığına seçildiği Lisansüstü Krallık Tıp Okulu'ndaki görevini 1984'te de sürdürüyordu. Ayrıca, 1958-1959 ders yıllarında Royal Society'de, gene 1959'da Harvard Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde konuk profesör olarak ders vermiş, 1968-1969 yıllarında British Association for the Advancement of Science'ın başkanlığını yürütmüş, 1977'den 1983'e değin Royal Institution'da deneysel tıp profesörü olarak görev almıştı. Ulusal ve yabancı birçok bilim akademisinin yanı sıra 1949'da Royal Society'nin üyeliğine seçilen, aynı kuruluşun 1959'da Royal, 1969'da Copley madalyalarıyla ödüllendirilen Medawar, 1960 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Burnet ile bölüşmüş, 1965'te "Sir" unvanını, 1981'de de ülkesinin liyakat nişanını almıştır.

Bağışıklık mekanizmalarını inceleyen Burnet, 1949'da, bir canlının, kendisine aşılanan yabancı bir dokunun proteinlerine karşı savunma amacıyla geliştirdiği red mekanizmasının embriyon evresinde ve doğumdan hemen sonra ortaya çıktığını, hücrenin kendi doku malzemesi ile yabancı doku malzemesini ayırt etme yeteneğini yavaş yavaş kazandığını öne sürmüştü. Burnet'ın görüşünü benimseyen Medawar, fareler ve ikiz sığır yavruları üzerinde yaptığı doku aşılama deneyleriyle bu savın doğruluğunu kanıtladığı gibi, bağışıklık mekanizmasının anlaşılmasına da büyük bir katkıda bulundu. İkiz sığır yavruları arasındaki doku nakillerinde red olayının görülmediğini gözlemleyen Medawar, bu olguyu ikiz embriyonların vitellüs ya da göbek keseciğindeki antijen maddeleri ortaklaşa kullanmasına bağladı. Ardından, henüz embriyon evresindeyken başka türden bir farenin

doku hücreleriyle aşılanmış farelerin, yetişkin çağa geldikleri zaman aynı vericiden yapılan doku naklini kabul ettiklerini ve red olayının görülmediğini kanıtladı. Doğum öncesi aşamada yapılan doku naklinin, kazanılmış bir bağışıklık mekanizmasıyla, doğum sonrası doku nakillerinde de yabancı hücrelerin, benimsenmesiyle sonuçlanacağını göstermesi, bağışıklıkbilim ve organ nakli açısından önemli bir adımdı.

- YAPITLAR (başlıca): *The Uniqueness of the Individual*, 1957, ("Bireyin Eşsizliği"); *The Future of Man*, 1960, ("İnsanın Geleceği"); *The Hope of Progress*, 1972, ("Gelişme Umudu"); *Life Science* (karısı J.S.Medawar ile birlikte), 1977, ("Yaşam Bilimi"); *Pluto's Republic*, 1982, ("Pluton'un Cumhuriyeti"); *The Limits of Science*, 1984, ("Bilimin Sınırları").

- BAKINIZ: BURNET, EDELMAN, R.R.PORTER.

MEDICI, Cosimo De'
(1389-1464)

İtalyan tüccar, bankacı ve devlet adamı. Floransa'da Medici egemenliğini kurumsallaştırmıştır.

27 Eylül 1389'da Floransa'da doğdu, 1 Ağustos 1464'te aynı yerde öldü. Ticaret ve bankacılık yoluyla Medici ailesini güçlendirip Floransa'nın başlıca ailelerinden biri durumuna getiren Giovanni di Bicci'nin oğludur. Özel ders alarak Yunanca, Latince ve Arapça öğrendi. 1429'da babasının ölümü üzerine Medici bankasının başına geçerek ticaret ve bankacılık yoluyla ailenin servetini genişletmeyi sürdürdü.

O yıllarda bağımsız bir kent devleti olan Floransa'yı Albizzi, Capponi ve Uzzano aileleri yönetmekteydi. Medici ailesinin giderek güç kazanması ve yoksul halk kitlelerince desteklenmesi Cosimo'nun yönetici ailelerin tepkisini çekmesine neden oldu. Niccolò da Uzzano'nun ölümü üzerine yönetimi ele geçiren Albizzi ailesi tarafından 1433'te Floransa'dan sürülen Cosimo önce Padova'ya ardından Venedik'e gitti. Ertesi yıl Cosimo yandaşlarınca işbaşına getirilen yeni yönetim sürgün kararını kaldırınca Ekim 1434'te Floransa'ya döndü.

Floransa'ya döndükten sonra durumunu güçlendirmek için rakip ailelerden çok sayıda kişiyi ülke dışına sürdü. Vergi sisteminde değişiklik yaparak uygulamaya koyduğu gelire göre değişen vergi sistemiyle yoksul kesimin desteğini kazandı ve rakiplerinin çoğunu iflasa sürükledi. Önemli görevlere kendisine yakın kişileri getirip ülke içindeki konumunu güçlendiren Cosimo 1450'de dostu Francesco Sforze'nin Milano dükü seçilmesini sağlayarak ülke dışında da kendisine önemli bir destek sağladı. Ağustos 1458'de kendine karşı başlatılan bir darbe girişimini bastırdıktan sonra Medici ailesine bağlı kişileri atadığı yüz kişilik bir meclis kurarak ülke içindeki etkinliğini artırdı.

Cosimo, ülkenin ticaretini geliştirip ekonomisini güçlendirmesinin yanı sıra dönemin sanatçılarını destekleyerek İtalyan Rönesansı'nın oluşumuna katkıda bulundu. Eski Yunan düşünürlerinin yapıtlarının tartışılıp yeniden değerlendirilmesini sağlamak amacıyla Bizanslı bilgin Ioannes Argyropulos'u Floransa Üniversitesi'nde Yunanca dersleri vermekle görevlendirdi. Etkisinde kaldığı Yunanlı düşünür Platon'un görüşlerinin yaygınlaşması için Platon Akademisi'ni kurdu ve yöneticiliğine Ficino Marsillio'yu getirdi. 1444'te Floransa'nın ilk kamu kütüphanesi olan Medici Kütüphanesi'ni kurdu. Gelirinin büyük bir bölümünü saray ve kiliselerin yapımına ayırarak F.Brunelleschi ve Michelozzo gibi ünlü mimarların kendilerini geliştirmelerine yardım etti. Ayrıca ünlü heykeltraşlardan L.Ghiberti ile Donatello'yu, ressamlardan ise Andrea del Castagno, Angelico [Fra] ve Benezzo Gozzoli'yi koruması altına aldı.

Herhangi bir resmi unvanı olmaksızın yaşamının sonuna dek Floransa'yı yöneten Cosimo'ya ölümünden sonra vatanın babası anlamına gelen "Pater Patriae" unvanı verildi.

- KAYNAKLAR: G.F.Young, *The Medici*, 1930; D.E. Vernon, *Cosimo de Medici*, 1899.

- BAKINIZ: DONATELLO, GHIBERTI, GOZZOLI, L. De' MEDICI.

MEDICI, Lorenzo De'
(1449-1492)

İtalyan bankacı, tüccar, şair ve devlet adamı. Yönetimi sırasında Floransa en parlak dönemini yaşamıştır.

1 Ocak 1449'da Floransa'da doğdu, 9 Nisan 1492'de aynı yerde öldü. Muhteşem Lorenzo olarak da tanınır. Resmi bir unvana sahip olmaksızın Floransa'yı yönetmiş olan Piero De'Medice'nin oğlu, Cosimo De'Medici'nin torunudur. Kültürlü bir kadın olan annesinin gözetiminde Latince ve Yunanca dersleri alarak iyi bir eğitim gördü. Medici ailesinin bankacılık ve ticaret işlerini sürdürmesinin yanı sıra, felsefe ve edebiyatla ilgilenerek genç yaşta şiirler yazmaya başladı.

Aralık 1469'da babasının ölümünden sonra kentin ileri gelenlerinin isteği üzerine Floransa'nın yönetimini üstlendi. Yönetime gelince ayaklanan Voterra kentini yeniden ele geçirerek ülke içindeki konumunu güçlendiren Lorenzo, 1471'de papa olan IV.Sixtus ile anlaşarak ülke dışında da kendisine önemli bir destek sağladı. Ancak, 1474'te Venedik ile Milano'nun kurduğu birliğe girmesi, papalık topraklarını genişletmeye çalışan IV.Sixtus'un tepkisine yol açtı. Papa, Medici yönetimini sona erdirmek için Medici ailesinin rakibi olan Floransa'nın ünlü ailelerinden Pazzi'ler ile anlaştı. Lorenzo ile kardeşi Giuliano'nun öldürülerek Floransa'nın başına papanın yeğeni olan Girolimo Riario'nun getirilmesi kararlaştırıldı. 26 Nisan 1478'de Floransa Katedrali'nde gerçekleştirilen suikast girişiminden Lorenzo hafif bir yarayla kurtulduysa da kardeşi öldürüldü. Mediciler'i destekleyen kent halkının yardımıyla aralarında Pazzi ailesinin başı Jacopo de Pazzi ve Pisa başpiskoposu Francesco

Salviati'nin de bulunduğu suikastçiler yakalanarak öldürüldü.

Bu olay üzerine Lorenzo'yu aforoz ederek Floransa'da ayin yasağı koyan IV.Sixtus, Napoli Kralı I.Fernando'nun desteğiyle Floransa'ya savaş açtı. Savaşın Floransa aleyhine gelişmesi üzerine Aralık 1479'da Napoli'ye giden Lorenzo Napoli Kralı I.Fernando ile anlaşarak savaştan çekilmesini sağladı. Kısa bir süre sonra IV.Sixtus ayin yasağını kaldırarak barış yapmak zorunda kaldı.

Daha sonraki yıllarda kendisine yakın kişilerden oluşan yetmiş kişilik bir meclis kurarak siyasi gücünü artıran Lorenzo, tüm İtalyan yarımadasında etkili olmaya başladı. 1484'te Napoli, Milano ve Venedik arasında Bagnolo Barışı'nın yapılmasına aracılık etti. Aynı yıl ölen papa IV.Sixtus'un yerine geçen VIII.Innocentius zamanında papalık ile olan ilişkiler düzeltildi. Daha sonraki yıllarda X.Leo adıyla papa olan Lorenzo'nun oğlu Giovanni, VIII. Innocentius tarafından kardinal yapıldı.

Lorenzo döneminde Medici ailesinin ticaretten elde ettiği gelirler düşmüş, buna karşılık Floransa Cumhuriyeti'nin genel refah düzeyi yükselmiştir. Kendisi de bir şair olan ve şiirlerinde Latince yerine İtalyanca kullanmayı yeğleyen Lorenzo, sanatçıları desteklemiş 1472'de Pisa Üniversitesi'ni kurmuş, eski Yunan ve Latin kültürlerinin yeniden canlanması için çalışmıştır. Medici ailesinin sanat ve bilim adamlarını koruma geleneğini sürdüren Lorenzo'nun koruyucusu olduğu ünlü kişiler arasında, Sandro Botticelli, Domenico Ghirlandaio, Fra Filippo Lippi, Angelo Poliziano, Michelangelo ve Andrea del Verrocchio sayılabilir.

• **KAYNAKLAR:** C.Ady, *Lorenzo dei Medici and Renaissance Italy*, 1955; J.Burckhardt, *İtalya'da Rönesans Kültürü*, 2 cilt, 1957-1958; W.Roscoe, *Life of Lorenzo de'Medici*, 1951; G.F. Young, *The Medici*, 1930.

• **BAKINIZ:** BOTTICELLI, GHIRLANDAIO, LIPPI, C. De' MEDICI, MICHELANGELO, VERROCCHIO.

MEDVED, Aleksandr Vasileviç
(1937)

SSCB'li güreşçi. Arka arkaya üç olimpiyatta altın madalya kazanan ilk güreşçi olmuş, birçok kez Avrupa ve dünya şampiyonluğunu kazanmıştır.

16 Eylül 1937'de Kiev'de Belaia Tserkov'da doğdu. Genç yaşta güreşe başladı ve kısa sürede büyük aşama yaptı. 1961'de yarı ağır sıklette SSCB serbest güreş şampiyonu oldu. 1962 ve 1963'te sıklet-inde arka arkaya iki kez dünya şampiyonluğunu kazanarak uluslararası alanda adını duyurdu. 1964 Tokyo Olimpiyatları'nda ilk olimpiyat birinciliğini kazandı. 1966'da ağır sıklete geçerek hem Avrupa hem de dünya şampiyonu oldu. 1967'de bir kez daha dünya şampiyonu olurken, 1968'de Avrupa şampiyonluğunu yeniden kazandı. Aynı yıl yapılan Meksika Olimpiyatları'nda ikinci kez olimpiyat şampiyonluğuna ulaştı. 1969-1971 arasında art arda üç kez dünya şampiyonu, 1971 ve 1972'de ise Avrupa şampiyonu oldu. 1972 Münih Olimpiyatlarında süper ağır sıklette güreşti ve birinci olarak arka arkaya üç olimpiyatta altın madalya kazanan ilk güreşçi olma başarısını gösterdi. Bu olimpiyatlardaki son güreşini kazandıktan sonra minderi öperek güreşe veda etti.

1961-1972 arasında sekiz kez de SSCB serbest güreş şampiyonu olan Medved rakiplerini gücünden çok çabukluğu ve teknik üstünlükleri sayesinde alt etti. 1962-1972 arasında yapılan tüm dünya şampiyonluklarında ve olimpiyatlarda birincilik unvanını yalnızca bir kez, 1965'teki dünya şampiyonasında Türk güreşçi Ahmet Ayık karşısında kaybetmiş olması, onun tüm zamanların en iyi güreşçilerinden biri olmasını sağlamıştır.

MEHDİ
(742-785)

Abbasi halifesi. Yönetimi düzenlemiş, iktisadi ve toplumsal gelişme yolunda çaba harcamıştır.

Asıl adı Ebu Abdullah Muhammed'dir. Doğum yeri bilinmemektedir. 4 Ağustos 785'te Masebezan'da (İran'da) öldü. İkinci Abbasi Halifesi Mansur'un oğludur. Annesi Ümmü Musa, güçlü bir söylentiye göre eski Himyeri (Güney Arabistan'da) hükümdarlarının soyundan bir prensesti. Mehdi'nin çocukluk ve yetişme dönemi, Emeviler'in yıkıldığı, Abbasi Devleti'nin kurulduğu kanlı yıllara rasladı. Eğitimi ile daha çok annesi ilgilendi. Babasının ilk halifelik yıllarında yönetim ve askerlik deneyimi kazandırıcı olayların içinde bulundu. Ünlü Arap komutanlarından Hâzım b. Hüzeymâ ile, Horasan Valisi Abdülcebbar b. Abdurrahman'a karşı açılan sefere gitti. 759-760 yıllarında Taberistan üzerine gönderilen ordularda komutan olarak bulundu. Bu bölgenin Abbasiler'e bağlanmasında yararlığı görüldü.

Halife Mansur, veliaht İsa b. Musa'yı kandırarak veliahtlıktan vazgeçirtti ve Mehdi'ye halifelik yolunu açtı. Mehdi, bir süre Irak-ı Acem'de ve halifelik merkezi Haşimiye'de kaldıktan sonra Rey'e gitti. Bu bölgenin genel valiliğinde bulundu. Yöneticiliği sırasında halka karşı son derece yumuşak davranması ile kendisini sevdirdi. Mansur'un ölümü üzerine Bağdat'a gelerek Ekim 775'te halife oldu.

On yıl süren halifeliğinin ilk yıllarında en önemli sorun, Horasan'da yeniden başlayan ayaklanmalar oldu. Ayrıca Mansur döneminde başlatılan Bizans'a yönelik seferlere de ağırlık verildi. Doğudaki ve batıdaki bu etkinlikler, daha kuruluş aşamasında olan Abbasi Devleti'ni mali yönden sarstı.

Bu yıllarda, Göktürk Devleti'nin yıkılması üzerine Afganistan'a göçen Oğuzlar, batıya doğru önü alınmaz bir nüfus dalgalanmasına neden oldular. İran'daki Abbasi birlikleri bu göçleri dizginlemeye çalıştı. Ayrıca Semerkant garnizonundaki birlikler de Uygurlar'la savaştılar. Bizans toprakları içinde de

Ankara'ya kadar akınlar yapan Abbasi orduları talanlarda bulundular. 779'a değin üstünlüğünü koruyan Abbasiler'e karşı Mikhael Lakhanodrakon komutasındaki Bizans ordusu Suriye'deki Abbasi garnizonlarını yakıp yıkarak ilerledi. Bizans'ın bu başarısı, Mehdi için sarsıcı oldu. 780'de büyük bir ordunun başında sefere çıktı. Geleceğin halifesi olarak yetişmesine özen gösterdiği oğlu Harun'u ve özel danışmanı er-Râbi b. Yunus'u da yanında bulundurdu. Öncü birlikleri İstanbul'a dek ilerlediler. İmparatoriçe İrene, Abbasiler'e vergi vermeyi kabul etti.

Bu geçici barış Mehdi'nin, ülkesinde yer yer alevlenen ayaklanmalarla daha etkili biçimde ilgilenmesine olanak verdi. el-Mukanna'nın ayaklanması, Mehdi'nin ordularını uzun zaman uğraştırdı. 776'dan sonra yoğun bir biçimde saray oyunlarının etkisinde kalan Mehdi onun lehine veliahtlıktan vazgeçmiş bulunan kuzeni İsa b. Musa'yı bu kez de oğlu el-Hadi (Musa) lehine bir kez daha vazgeçmeye zorladı. Bunu başardıktan bir süre sonra da eşi Hayzuran'ın, Hacib Yunus'un ve devlet üzerinde etkinlikleri giderek artan Bermekiler'in isteklerine boyun eğdi ve küçük oğlu Harun'u (Reşid) ikinci veliaht olarak duyurdu. Asıl amaç, halifelik yolunu Harun'a açmaktı. Cürcan valisi olan Hadî, böyle bir değişikliği kabul etmeyeceğini açıkladı. Mehdi, çevresindekilerin önerisine uydu ve Hadi'yi ikna etmek için Cürcan'a hareket etti. Bu yolculuk sırasında ansızın rahatsızlanarak Masebezan' da öldü. Mehdi son günlerinde bu sorunla ilgilenirken Bizanslılar da vermeleri gereken yıllık vergiyi ödemedikleri gibi, Abbasi sınırlarını geçerek yeni bir savaş dönemini başlatmış bulunuyorlardı. Mehdi'nin yerine büyük oğlu Hadi halife ilan edildi.

Abbasi halifeleri arasında iyilik ve adaletseverliği ile tanınan Mehdi, zorunlu durumlarda savaşa girmesine karşın barışa değer vermesi, bu olanağı elde ettiği zamanlarda ülkesinin kalkınması için çalışması ile de dikkati çeker. Kervanlar ve yolcular için güvenlikli yollar yaptırmış, düzenli bir posta örgütünü yaygınlaştırmıştır. Ticaretin ve el sanatlarının gelişmesine özen göstermiştir. Bilim ve sanata düşkün olan Mehdi, ünlü Arap filozofu el-Kindî'yi sarayından ayırmamıştır. Döneminde, eski İran Sasani hükümdarlarınınkini anımsatan bir saray yaşamı kabul edilmiş, ülke yönetiminde ise, önemli görevlerin verilmesinde eski bir gelenek olan babadan oğulma geçme sistemi bırakılarak halifenin buyruğu ile görev dağıtımı öngörülmüştür.

• KAYNAKLAR: P.K.Hitti, *İslam Tarihi*, II, 1980; G. Le Strange, *The Land of the Eastern Caliphate*, 1930; B. Üçok, *Emeviler-Abbasiler*, 1968.

• BAKINIZ: HARUN REŞİD, Ebu Cafer MANSUR.

MEHDİ
(? -934)

Fatımi halifesi. Fatımi Devleti'nin kurucusudur.

Ubeydullah el-Mehdi'nin nerede doğduğu bilinmiyor. 4 Mart 934'te Mehdiye'de (bugün Tunus'ta) öldü. Said adı ile de tanınmıştır. Kimi kaynaklar İsmaili reislerinden Abdullah Meymun el-Kaddah'ın torunu olduğunu ileri sürerler. Kendisi de Hz.Muhammed'in torun olduğunu savunur.

Mehdi, Şii dailerinden Ebu Abdullah'ın yürüttüğü yoğun propaganda çalışmalarının ardından Suriye' den Kuzey Afrika'ya gitti. 910'da Aglebiler'in elinde bulunan Rakkade'ye (bugün Tunus'ta) yerleşti. Burada yaşayan Ketame Berberileri'nden büyük destek gördü. el-Mehdi unvanı ile halife ilan edildi. Kısa sürede ülkenin sınırlarını genişletme eylemine girişti. Kendisine büyük yardımları dokunan Ebu Abdullah'ı öldürttü. 912'de İdrisiler'in yönetimindeki Fas'dan Mısır sınırına kadar uzanan tüm Kuzey Afrika'yı ele geçirdi. Bu arada oğlu Ebu'l-Kasım komutasındaki güçlerle Mısır'a akınlar düzenletti. 914'te İskenderiye'yi aldı, Nil deltasını yakıp yıktı. Korsika, Sardunya ve Malta adalarını, Aglebiler'den devraldığı deniz filosunun etki alanına soktu. Başkenti Kayrevan'dan, Tunus kıyısındaki yeni kurulan Mehdiye kentine taşıdı. Böylece, İslam dünyasının liderliğini elinde tutan Bağdat'taki Sünni Abbasi Halifeliği'ne karşı İslam tarihindeki ilk büyük Şii devleti sayılan Fatımi Halifeliği kurulmuş oldu. Mehdi, yirmi dört yıl hükümdarlık yaptıktan sonra öldü. Yerine oğlu Ebu'l-Kasım, el-Kaim bi-Emrillah adıyla tahta geçti.

MEHDİ
(1844-1885)

Sudanlı din adamı. Sudan'da yabancı egemenliğine karşı mücadeleye önderlik etmiş, bağımsız bir İslam devleti kurmuştur.

Muhammed Ahmed b. Abdullah 21 Ağustos 1844'te Nil Nehri kıyısında Dongola yakınında Zarar Adası'nda doğdu, 22 Haziran 1885'te Ümmü Derman'da (Omdurman) öldü. Babası gemi yapımında çalışan bir dülgerdi. Nubyalı Arap Berabera kabilesinin Kunuz kolundan olmasına karşın Mehdi'liğini ilan ettikten sonra soyunun Hz.Ali ve Hz.Muhammed'e dayandığını kanıtlamaya çalışmıştır. Doğumundan kısa bir süre sonra ailesiyle birlikte Hartum yakınında bir köye taşındı. Küçük yaşta tasavvufa ilgi duydu ve 1860 başlarında Muhammed Şerif'in Semmaniye tarikatına (19.yy'da Şazeliye tarikatının Mısır kolu) katıldı. Yedi yıl kadar müridlik yaptıktan sonra Muhammed Şerif tarafından tarikat şeyhliğine yükseltildi. 1870'te Beyaz Nil'de Aba Adası'na çekilerek orada bir tekke yaptırdı ve etrafına müridlerini toplamaya başladı. Bu yıllarda Sudan'da yaptığı gezilerde çeşitli halk kesimlerinin hoşnutsuzluklarını gözledi.

Sudan 1820'den beri Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir vilayet olan Mısır'ın işgali altındaydı. Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın izlediği dış borçlanma siyaseti 1870'lerde hem Mısır'da hem Sudan'da başta İngilizler olmak üzere iktisadi durumu denetlemek üzere gönderilen yabancıların sayısının artmasıyla sonuçlanmıştı. Halk ağır vergiler altında eziliyor, Sudanlı

köle tüccarları İngiltere'nin baskısıyla köle ticaretini yasaklamak isteyen yönetime düşman oluyor, dinine bağlı Müslümanlar yerel yönetimlerde Hıristiyanlar' ın sayısının artmasına tepki duyuyorlardı; göçebe kabileler ise tüm yönetsel kısıtlamalara karşıydı.

Muhammed Ahmed Mısırlı yöneticilerin İslam dinini yozlaştırdığını, Mısır hıdivinin inançsızların elinde bir kukla olduğunu öne sürerek İslamiyet'teki çürüme ve ahlaksızlıklara karşı mücadele etmek, Müslümanlık'ı ilk günlerindeki saflığına kavuşturmak için Tanrı tarafından gönderilmiş olduğunu yaymaya başladı. Haziran 1881'de yeryüzünde adaleti kurmak için gelmesi beklenen Mehdi olduğunu açıkladıktan sonra halkı bu amaç uğruna mücadeleye çağırdı. Çağrısı farklı kesimlerin hoşnutsuzluklarını tek bir hareket içinde birleştirdi.

Aba Adası'nda az sayıda insanla başlayan mücadele, Mısır yönetiminin üzerlerine gönderdiği orduları yendikçe para ve silah ele geçirerek güçlendi. Mısır'ın içinde bulunduğu iktisadi güçlükler ve Arabi Paşa ayaklanması nedeniyle Mısır yönetiminin zayıf durumda olması Mehdi yanlılarının askeri başarılarında önemli bir etken oldu. Diğer bir etken de 1882' de Mısır'da yönetimi tümüyle ele geçirmiş olan İngiltere'nin öncelikle Mısır'da düzeni sağlamak amacıyla Sudan sorununu ikinci plana itmesi ve Sudan'daki tüm Mısırlı yöneticilerin ve askeri birliklerin geri çekilmesini istemesiydi. Tahliyeyi hızlandırmak ve Mehdi yanlılarına karşı savaşmak üzere 1884'te Sudan'ın başkenti Hartum'a gönderilen general Charles Gordon, kenti kuşatan ve Ocak 1885'te de ele geçiren Mehdi yanlılarınca öldürüldü. Bu büyük zaferin ardından batıda Kordofan'dan güneyde Bahrülgazal'a ve doğuda Kızıl Deniz'e dek Mısır Sudanı'nın çok büyük bölümünde denetim sağlayan Mehdi, Ümmü Derman'ı başkent yaparak düşlediği "İslam Devleti" nin örgütlenmesine yöneldi. Ancak birkaç ay sonra ölümü Mısır, Mekke, Suriye ve İstanbul'u ele geçirerek tüm İslam dünyasının başına geçme amacı doğrultusunda girişimde bulunmasını engelledi.

İslamiyet'in temel ilkelerini benimseyen ama zaman zaman tasavvuf inancına da yakınlık gösteren Mehdi, kendisine dört halife seçmişti, izleyicilerine ensar deniyordu. *Kuran* dışında hiç bir yazılı yapıta değer vermiyor, toplumsal ve bireysel yaşamı kendi duyuruları, uyarıları ve bildirileriyle yönetiyordu. Müslüman hükümdarların geleneksel yetkilerinden biri olan para basmayı gerçekleştiren ilk Sudanlıydı.

Kimilerince Ebu'l-İstiklâl (Bağımsızlığın Babası), kimilerince de Müceddid (İslamı Yenileştiren) olarak nitelenen Mehdi'nin günümüzde de Sudan'da izleyicileri bulunmaktadır. Dört halifesinden biri olan Abdullah Taaşi onun yerine geçerek devleti 1898'de general Kitchener komutasındaki İngiliz ordusu tarafından yıkılana değin yönetmiştir.

• **KAYNAKLAR:** P.M.Holt, *The Mahdist State in the Sudan: 1881-1898*, 1970; J.Ohrwalder, *Aufstand und Reich des Mahdi im Sudan*, 1892; B.Theobald, *The Mahdiya: A History of the Anglo-Egyptian Sudan, 1889-1899*, 1951; F.R.Wingate, *Mahdiism and the Egyptian Sudan*, 1891.

• **BAKINIZ:** ARABİ PAŞA, GORDON, İSMAİL PAŞA [Hıdiv], KITCHENER, TAAŞİ.

MEHDİ
(1860-1920)

Somalili din adamı. İngiliz ve İtalyan sömürgeciliğine karşı ayaklanmaya önderlik etmiş, Somali kabilelerini din temelinde birleştirmeye çalışmıştır.

Ogaden'de (bugün Etiyopya'da) doğdu, aynı yerde öldü. Asıl adı Molla Muhammed b. Abdullah Hasan'dır. Ailesi Bah Geri kabilesindendi. Gençliğinde dinsel eğitim gördü ve tasavvufa eğilim gösterdi. 1895'te hac için Mekke'ye gitti. Orada Seyyid Muhammed Salih ile tanışarak Salihiye tarikatına girdi. Dönüşünde Zulbahan'da kabilesinin yaşadığı bölgeye yerleşerek tarikatı yaymaya başladı. Derin dinsel bilgisi ve güzel konuşma yeteneğiyle halk üzerinde güçlü bir etkiye sahip oldu.

Önceleri sömürge yönetimi ile kabileler arasında ortaya çıkan sorunlarda arabuluculuk yaparak İngilizler'le iyi geçindi. Ancak 1899'da, beklenen Mehdi olduğunu söyleyerek İngiliz sömürgeciliğine karşı cihad ilan etti. Yandaşlarını Burao'da toplayarak ayaklandı. Ayaklanmayı bastırmak üzere İngilizler'in gönderdiği Grazmaç Banti komutasındaki Etiyopya kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. 1901'de İngiliz işgal kuvvetlerinin saldırısı karşısında İtalyan Somalisi'nin kuzey bölgesine çekilmek zorunda kaldı. Aynı yıl Farzizzin'de ve ertesi yıl Erigo'da yapılan çarpışmalarda yenildi. Ayaklanmayı bütünüyle yok etmek isteyen İngilizler, İtalyanlar'la bir anlaşma yaparak 1903'te üç koldan saldırıya geçtiler. Ancak İngiliz askerlerinden oluşan birinci ve ikinci kollar ağır kayıplar vererek başarısızlığa uğradı.Etiyopyalı askerlerden oluşan İngiliz General Manning komutasındaki üçüncü kol ise ancak saldırının hedefi olan bölgenin içlerine bazı akınlar yapma olanağı buldu. 1904'te daha büyük kuvvetlerle düzenlenen yeni seferde Mehdi, Cibdali ve İlig'de yenilgiye uğradıysa da, ayaklanma bütünüyle bastırılamadı. Bunun üzerine İngilizler ve İtalyanlar anlaşma yoluyla sorunu çözmek istediler. 5 Mart 1905'te imzalanan antlaşmaya göre İtalyanlar'ın egemen olduğu Nugal vadisindeki İlig'de oturmayı kabul eden Mehdi, daha sonra bu antlaşmayı zorla imzaladığını öne sürdü. Bir süre sonra İtalyanlar'a karşı küçük çapta hareketlere giriştiyse de, İngilizler'in elde ettiği Seyyid Muhammed Salih'in, Molla Muhammed'i dinden çıkmakla suçlayan mektubunun da etkisiyle fazla destek görmedi. İtalyanlar onun üzerine kuvvet göndermeye bile gerek görmediler. I.Dünya Savaşı'ndaki durumdan yararlanarak yaptığı saldırılar da 1913'te Dulmadoba' da uğradığı yenilgiyle sonuçsuz kaldı. İtalyanlar'ın yanlarına çektikleri Macerten ve Hobya sultanları ile çatışmaya girince gücü iyice azaldı. Mart 1920'de İngilizler'in, Taleh'e kuvvet göndermesi üzerine Ogaden bölgesindeki Karavla kabilesinin topraklarına kaçtı ve orada öldü.

İngilizler'in "Deli Molla" diye adlandırdıkları Mehdi, bağnaz bir din adamı olmaktan çok dinin etkisinden yararlanarak Somali kabilelerini birleştirmeye çalışan bir kişiydi. Bu yüzden yandaşlarının

kabile adlarını bırakıp birbirlerini "derviş" diye çağırmalarını isterdi. İrticalen söylediği şiirlerde de bu düşünceyi işledi. Ancak ardı ardına uğradığı yenilgilerden sonra kendisini desteklemeyen kabilelere saldırarak zamanla kendisi de dar kabileci bir tutuma girdi. Bu yüzden ayaklanma hareketi Sudanlı Mehdi'nin ayaklanması kadar kalıcı bir etkiye sahip olamadı.

MEHDİ b. HASAN ASKERİ
(870-878)

Arap din adamı. On İki İmam'ın sonuncusudur.

Medine'de doğdu, orada öldü. On birinci İmam Hasan Askeri'nin oğludur. Doğumu, ölümü söylentilere karıştığından yaşamı konusunda bilgi yoktur. Kaynaklarda adı Muhammed Mehdi b. Hasan Askeri olarak geçer.

Mehdi, İslam dünyasında, adından en çok söz edilen kimselerden biridir. Şii ve Alevi toplulukların inancına göre ölmemiş, tanrısal bir buyruk üzerine bilinmeyen bir ülkeye çekilmiş, gene Tanrı'nın uygun gördüğü bir dönemde yeryüzüne dönecek, bütün kötülükleri ortadan kaldıracak, insanlar arasında barış ve kardeşlik duygularını egemen kılacaktır.

MEHMED I [Çelebi]
(1379-1421)

Osmanlı padişahı. Fetret Dönemi'ne son vererek Osmanlı Devleti'ni yeniden tek yönetim altında birleştirmiştir.

Doğum tarihi kesin değildir. Doğum yeri bilinmiyor. Mayıs 1421'de Edirne'de öldü. I.Bayezid'in [Yıldırım] oğludur. 1391'de Amasya'yı alarak buraya sancakbeyi oldu. 1402 Ankara Savaşı'nda Osmanlı ordusunda artçı komutanı olarak çarpıştı. Savaşın kaybedilmesi üzerine Bolu yakınlarına çekildi. 1403'te Kara Devletşah'ı bir baskınla öldürerek Amasya'ya girdi. Samsun, Tokat ve Sıvas yöresinde bulunan Türkmen beylerinden Kubadoğlu, İnanoğlu, Gözleroğlu, Köpekoğlu ve Kadı Burhaneddin'in damadı Mezid Bey'le uğraşarak bölgeyi tümüyle denetimi altına aldı. Bu sırada henüz Batı Anadolu'da bulunan Timur'un çağrısı üzerine yola çıktı. Ancak Yahya Bey ve Savcıoğlu Ali Bey'le çarpışmak zorunda kaldığından Ankara'ya değin gelebildi ve durumunu Timur'a bildirerek Amasya'ya döndü. Timur'un gönderdiği hükümdarlık beratını kabul ederek, onun üst egemenliğini tanıdı. Ardından Timur'un Semerkand'a dönmesinden yararlanarak Bursa'yı alan kardeşi İsa Çelebi'ye Anadolu'yu aralarında paylaşmayı önerdi ama kabul ettiremedi. İsa Çelebi'yi Ulubat Savaşı'nda yenerek 1404'te Bursa'ya girdi ve hükümdarlığını ilan etti. Süleyman Çelebi'nin gönderdiği birliklerle yeniden saldıran ancak Bursa yakınında yenilen İsa Çelebi'nin bundan sonraki tüm saldırılarını geri püskürterek durumunu güçlendirdi ve Aydınoğlu, Menteşe ve Germiyan beylerine egemenliğini kabul ettirdi. İsa Çelebi öldürüldükten sonra Anadolu'da yalnız kalan Çelebi Mehmed'in güçlenmesinden korkan Süleyman Çelebi, 1405'te Edirne'den hareketle Anadolu yakasına geçerek Bursa ve Ankara'yı aldı; 1406'da Amasya'ya değin geri çekilen Mehmed Çelebi, onun Rumeli'ye dönmesini sağlamak için kardeşi Musa Çelebi'yi 1409'da Rumeli'ye gönderdi. Süleyman Çelebi, Musa Çelebi'nin ardından Rumeli'ye gidince Çelebi Mehmed Bursa'ya girerek yönetimi yeniden ele aldı. 1410'da Edirne tahtına oturan Musa Çelebi, 1411'de İstanbul'u kuşattı. Çelebi Mehmed, iki başarısız seferden sonra 1413'te Rumeli beylerinin de yardımıyla gerçekleştirdiği üçüncü seferde Musa Çelebi'yi Çamurlu Derbend yakınında yenerek öldürttü. Ardından Edirne'de bütün devletin hükümdarı olduğunu ilan ederek 1402-1413 arasındaki "Fetret Dönemi"ne son verdi.

I.Mehmed yönetime tümüyle egemen olunca hiç durmaksızın Anadolu'ya geçerek Aydınoğlu Cüneyd Bey'den Çandarlı, Menemen, Kayacık, Niş ve İzmir'i aldı. 1414'teki Karaman seferi sırasında Akşehir'den Isparta'ya değin bir çok yeri aldıktan sonra Konya'yı kuşattı ama başarılı olamayınca Karamanoğulları ile barış yaptı. Samsun taraflarındayken Karamanoğlu'nun antlaşmaya uymayarak saldırması üzerine dönerek 1415'te Germiyan ve Candaroğlu beylerinin de desteğinde Konya'yı yeniden kuşattı.

Aynı yıl Bosna'ya akınlar yapılarak kral değiştirildi, üç yıldır vergi vermeyen Eflak Prensi Mircea'dan vergisi alındı. 1415'te Hırvatistan'a girilerek Doboj Savaşı'nda Macaristan Kralı Sigismund geriletildi ve Hırvatistan, Osmanlı denetimine girdi, Saraybosna sancak merkezi yapıldı. Akdeniz'de Venedik'in elindeki Kiklad ve Eğriboz adaları vurularak kimi ticaret gemilerine el konuldu. 1416'da çıkan karışıklıklar nedeniyle Bosna'ya, ardından da Eflak'a sefer yapıldı ve Dobruca'da Osmanlı egemenliği kesinleşti. Erdel ve Macaristan'a akınlar düzenlendi. 1417'de Candaroğlu Beyliği'nden Tosya, Çankırı ve Kalecik'i aldı. 1419'da Samsun'u, Bafra'yı aldı. Erdel ve Macaristan'a büyük akınlar yapıldı. İlk kez Tuna deltasının kuzeyine geçilerek Besarabya'ya girildi ve Akkerman kuşatıldı.

1420'de Musa Çelebi'nin eski kazaskeri Şeyh Bedreddin ve yandaşlarının Aydın, Manisa ve Edirne çevresinde başlattığı ayaklanma bastırılarak Bedreddin ve diğer önderler idam edildi. Ankara Savaşı'nda Timur'a tutsak düşen kardeşi Mustafa Çelebi [Düzmece Mustafa] geri dönerek 1419'da Tasalya ve Selanik çevresinde ayaklandı ve saltanat iddiasında bulundu. I.Mehmed, Mustafa Çelebi'yi etkisiz duruma getirerek Bizans imparatorunun koruması altında yaşamasına razı oldu. 1421'de Edirne'ye geldikten bir süre sonra hastalandı ve ölümü, Amasya valisi olan oğlu şehzade Murad tahta geçinceye değin saklanarak Mustafa Çelebi'nin hükümdar olması önlendi.

• BAKINIZ: BAYEZİD I, [Yıldırım], İSA ÇELEBİ, MURAD II, MUSA ÇELEBİ, MUSTAFA [Düzmece], SÜLEYMAN ÇELEBİ [Şehzade].

MEHMED II [Fatih]
(1430-1481)

Osmanlı padişahı. İstanbul'u alarak Bizans İmparatorluğu'na son vermiş, Osmanlı Devleti'ni güçlü bir imparatorluk durumuna getirmiştir.

1 Nisan 1430'da Edirne'de doğdu, 3 Mayıs 1481'de Gebze'de öldü. Babası II.Murad, annesi İsfendiyar Bey'in kızı Hatice Alime (ya da Halime) Sultan'dır. Çoğu batı kaynaklarında annesinin, Sırp Despotu Vaccovichio'nun kızı Milizza olduğu ve 1429'da doğduğu yazılıdır. Annesini Hümâ Hatun, doğum tarihini 1432 olarak veren kaynaklar da vardır.

Bilime düşkünlüğüyle tanınan babasının buyruğuyla küçük yaşta eğitilmeye başlandı. Zekiliğine karşın, söz dinlemez ve haylaz davranışları yüzünden, sert tutumlu Molla Gürani'nin eğitimine verildi. Daha sonra, Akşemseddin, Molla Yegan, Molla Ayas, Çelebizade ve Temcidoğlu gibi dönemin tanınmış bilginleri de eğitimiyle yakından ilgilendi. Altı yaşında iken, başkent Edirne'den ve sultanlık ortamından uzakta yetiştirilmesi uygun görülerek öğretmenleri ile birlikte Manisa valiliğine gönderildi. Burada, kimi kez Molla Gürani'nin sopa kullanmasını gerektirecek sıkı bir öğrenim gördü. Geleneksel Doğu ve İslam bilimlerinin yanı sıra, Rumca, Latince de öğrendi.

1444'e kadar Manisa'da kaldı. Macarlar'ın Sofya'yı alması, İzladi Derbenti'nde Osmanlı ordusunun geri çekilişi, Arnavutluk ayaklanması, Karamanoğulları'nın Ankara'ya yürümesi ve son olarak da büyük şehzade Alaeddin'in ölmesi, II.Murad'ı beklenmeyen bir karara yöneltti. Ağustos 1444'te tahtını ve sorunların çözümünü Mehmed'e bırakarak Manisa'ya çekildi.

Bu değişiklik, Osmanlı Devleti'nin ilişkide bulunduğu Doğu ve Batı devletlerine mektuplar gönderilerek resmen duyuruldu. Tahta, on dört yaşında, deneyimsiz bir çocuğun geçişi, Macarlar, Sırplar ve Bizans için, kaçırılmaz bir fırsattı. Gerçi 12 Haziran 1444'te, on yıllık bir süre için imzalanan Edirne-Segedin Antlaşması yürürlükteydi ama Macarlar ve Sırplar, çabuk davranmak gereğini duydular. Buna karşılık, II.Mehmed'in tahtta kalması koşulu ile II. Murad, geçici başkomutan olarak Edirne'ye geldi. O yılın Aralık ayında Varna Savaşı'nı kazandıktan sonra yeniden Manisa'ya döndü. Varna Savaşı'na katılmayarak Edirne'de kalan II.Mehmed adına, İslam ülkelerine fetihnameler gönderildi. Ancak, bu zaferden sonra sultanlık yetkisi, II.Murad'la oğlu arasında bir uzlaşmazlık konusu olarak kaldı (örneğin, 1446'da hem II.Murad'ı, hem II.Mehmed'i padişah olarak gösteren değişik belgeler vardır). 1446 yazında ise II.Murad birkaç bin kişilik özel birliğiyle Rumeli yakasına geçerek Candarlı Halil Paşa'nın da desteğiyle ikinci kez tahta çıktı. Bunda, "Buçuktepe Olayı" denen yeniçeri ayaklanmasının da rolü büyüktü. II.Mehmed ise, askerlerin protestoları arasında, Edirne'den ayrılmak, öğretmenleri ve danışmanları ile Manisa'ya gitmek zorunda kaldı.

Beş yıl süren ikinci valiliği döneminde, bu kez zorlama ile değil, istekle yeni şeyler öğrenmeye yöneldi. Daha çok günün pozitif bilimlerine, yaratılışın gizemlerini çözebilmek için de metafiziğe ilgi duydu. 1448'de ve 1450'de babasının buyruğu ile Arnavutluk seferlerine katıldı. II.Murad'ın ölümünden on beş gün sonra da 18 Şubat 1451'de Edirne'ye gelerek ikinci kez tahta çıktı.

İkinci padişahlığı

İlk saltanatındaki gelişmelerden dolayı II.Mehmed'i korkak ve beceriksiz sanan Macarlar ve Bizanslılar yeniden umuda kapıldılar. Batı'da, Osmanlılar'a son darbenin vurulması tartışılırken Bizanslı komutanlar da Çorlu'ya kadar işgal eyleminde bulundular. İstanbul'da siyasal sığıntı olarak yaşayan şehzade Orhan, Osmanlı tahtının gerçek vârisi olarak tanıtılmaya başlandı. Ancak, Bizans'ın, Osmanlılar'la boy ölçüşebilecek durumu yoktu. Dinsel ve siyasal çalkantılar, İstanbul'da sıkışıp kalan imparatorluğu sarsıyordu. Avrupa'ya önerilen ittifak ise ciddiye alınmadı. Yalnızca, Doğu ve Batı kiliselerinin arasındaki anlaşmazlıkların görüşülmesi için İstanbul'a bir kardinal gönderildi. Anadolu egemenliği konusunda henüz umudunu yitirmemiş bulunan Karamanoğulları, Seydişehir, Akşehir yörelerini işgal ettiler. Batı'da ise Sırplar, II.Murad'ın, yurduna dönen genç eşi Mara Sultan'ın harcamalarını karşılamak gerekçesiyle birkaç kaleyi zorla aldılar. II.Mehmed tüm bu olup bitenleri, serinkanlılıkla izledi. 1451 yılı içinde Macarlar ve Venedikliler ile kısa süreli birer barış antlaşması imzaladı. Bu tutumu, Akdeniz'e egemen olan denizci devletlere cesaret verdi. Ortak bir Katolik donanması Çanakkale Boğazı'nı ablukaya aldı. Bu sırada II.Mehmed Anadolu'ya yapacağı ilk seferin hazırlıklarını tamamlıyordu. Sonra, Buçuktepe Olayı'ndan dolayı kinlendiği yeniçerilerin gücünü kırmak için kadrolarını genişletti ve ocağa aldığı devşirme çoğunluğunu güdümüne soktu. 1452'de vezirazam Candarlı Halil Paşa'ya, İstanbul Boğazı'nın batı yakasında Boğazkesen Hisarı'nın (Rumelihisarı) yapımı emrini verdikten sonra Anadolu'ya geçti.

İlk padişahlığı

Karamanoğlu İbrahim Bey'i beklemediği bir anda yenilgiye uğratarak Edirne'ye döndü. Oradan da Rumelihisarı'nın yapıldığı yere geldi. Bu görkemli kaleyi, Bizanslılar'ı hayrete düşürecek bir çabuklukla tamamlattı. Aynı günlerde, Turhan Bey'e Mora Yarımadası'ndaki Bizans despotluklarına akınlar düzenlettirirken, İstanbul'u alma tasarısında olduğunu da açığa vurdu. Amacının, ün kazanmak olmadığını, iki parçalı bir görünüm veren ülkesini birleştirmek olduğunu ileri sürdü. Akıncıların ve dervişlerin yığıldığı Rumeli ile din bilginlerinin egemen olduğu Bursa'nın merkezlik ettiği Anadolu arasındaki kaynaşmayı ancak İstanbul'u alırsa sağlayabilecekti.

Bizans'a karşı oyalanmadan bir harekete geçmedeki kararlılığını, İstanbul'un surları dışındaki tarım arazisini talan ettirerek gösterdi. Buna karşılık Bizans, kozasına kapanmayı yeğleyerek surların Edirne yönüne açılan tüm kapılarını ördü. II.Mehmed, 1452 Ağustos'unda surların eteğine dek yaklaşarak gövde gösterisinde bulundu. Edirne'ye dönüşünde topladığı savaş kurulundan, Halil Paşa'nın ve yandaşlarının olanca muhalefetine karşın, İstanbul'un bir an önce kuşatılması kararını aldı. Küçük birliklerini önemsiz Bizans palangalarını almakla görevlendirirken Anadolu'ya gönderdiği görevliler de, Hz. Peygamber'in İstanbul'u alacak komutanı ve askerleri öven

hadisini yorumlayıp açıklayarak gönüllülerin Edirne'ye akmasını başardılar. Gelibolu'dan denize açılan donanma, Marmara'da manevralara başladı. II.Mehmed, 1452/1453 kışını planlama ve teknik çalışmalarla geçirdi. Döküm mühendisleri Muslihiddin ve Urban'la, o güne değin benzeri yapılmamış top projeleri hazırladı. Dökülen azman kuşatma toplarını yola çıkarttı. En ciddi kuşatma tehlikesi ile karşı karşıya olan Bizans'da ise "Latin tiarası (başlığı) yerine Türk sarığı görmeyi" yeğleyen Megadük (başbakan) Notares gibi soylu ve yetkili kişiler çoğunluktaydı. İmparator XI. Konstantinos Dragases'in yardım alabilme çırpınmalarına, Cenovalılar, Venedikliler, Katalanlar, Provencelılar, sembolik birlikler ve birkaç gemi göndererek cevap verdiler. Kentin savunmasını, burada yerleşen ve ticareti ellerinde tutan Latin asıllılar yapmak zorundaydılar.

Rumeli'deki fetihler

İstanbul'un fethi

II.Mehmed, tüm ayrıntılarını doğrudan hazırladığı savaş planlarını tamamladıktan sonra 23 Mart 1453'te Edirne'den ayrıldı. Yüz elli yıllık savaş deneyimi olan Osmanlı ordusu; ilk kez, amacı ve planı kesin büyük bir sefere çıkıyordu. 5 Nisan'da Topkapı kesimindeki surların karşısında ordugâhını kuran II.Mehmed, ertesi gün büyük topu ateşleterek kuşatmayı başlattı. Tarihteki yankıları önemli olan elli üç günlük İstanbul Kuşatması'nın sonucu, içerdeki otuz bin savunmacıya, ustalıkla kullanılan savunma araçlarına karşın değişmedi. Kuşatmanın sonuna doğru, tüm yedeklerini surlarda açılan gediklerdeki küçük muharebe alanlarına sokan XI.Konstantinos, 28 Mayıs gecesi Ayasofya'daki ayine katıldıktan sonra ertesi günkü son çarpışmada askerlerinin arasına karışarak ölümü seçti. 29 Mayıs Salı günü açılan gediklerden ve kapılardan kente dolan Türk askerleri, deniz tarafından gelen kuvvetlerle Aksaray'da buluştular ve Bizans başkenti II.Mehmed'e boyun eğdi. "Fatih" sanını kazanan II.Mehmed, büyük bir alayla İstanbul'a girdi. Yayınladığı ilk fermanda hayatta kalan herkese din ve ticaret özgürlüğü bağışladığını duyurdu. Kentin kültür varlıklarının korunması için sert önlemler aldırdı. Buraya, güvenlikli bir metropol havası vermeyi tasarladı. Bu amaçla Hıristiyanlar'ın, Museviler'in ruhani liderleriyle dostluk derecesinde ilişkiler kurdu. Zağanos Paşa'ya, Ceneviz kolonisi Galata'yı zaptettirdi. Böylece, Haliç'in iki yakasında yüzyıllardır süregelen kopukluğu ortadan kaldırdı. Burada yeni ve ticaret ağırlıklı bir semt oluşturulmasını istedi.

II.Mehmed, İstanbul'un alınışıyla kendisine güvenle bakmayanları sindirdi. Batı'da ise üzerine gelebilecek bir güç ya da ittifak görünürde yoktu. Bunu dikkate alarak 1454'te Venedik ve Cenova ile ticari kapsamlı birer antlaşma imzaladı. Amacı, Tuna boyunu ele geçirme tasarısını güven altına alabilmek, Sırbistan'la olan yüzyıllık çekişmeyi kesin bir sonuca bağlamaktı. 1454 ve 1455'te peş peşe iki seferle Güney Sırbistan'ı aldı. Sırp despotu, Macar bağımlılığından çıkıp yıllık vergi vermek koşulu ile Osmanlılar'a boyun eğdi. 1456'da kıyı güvenliği gerekçesiyle Ege Denizi'ndeki önemli adaları, Taşoz, İmroz, Semendre ve Limni'yi aldı. Kendisi de Belgrad Seferine çıktı. Ancak, Tuna'dan gönderilen "ince donanma"nın beklenen başarıyı gösterememesi ve öncü birliklerin yenilgisi, II.Mehmed'in de geri çekilmesine neden oldu.

Anadolu'daki fetihler

1457'de Bizans kalıntısı despotluklarla uğraştı. Venedikliler'le yaptığı antlaşmayı bozarak Mora'ya yürüdü. Patras ve Korintos'u aldı. Bu iki yeri Teselya ile birleştirip Akıncı Turhan Bey'e verdi. Mora Seferi, 1458 sonuna değin sürdü. Bu sırada, papa III.Callistus, Osmanlılar'a karşı, Doğu'daki bellibaşlı Müslüman hükümdarları ve Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'i kışkırtmayı amaçlamış, ölünce yerini alan II.Pius ise, Hıristiyan devletlerini yeni bir amaç çevresinde toplamaya başlamıştı. Bunları ciddiye almayan II.Mehmed 1458'de, Sırp asıllı sadrazam Mahmud Paşa'yı Sırbistan'a gönderdi. Reşava, Kuruca, Osirovic'in alındığı haberi gelince kendisi de bölgeye giderek 1459'da Sırbistan Krallığı'na son verdi.

1460'ta ikinci Mora seferine çıktı. Despot Demetrios teslim oldu. Kardeşi Thomas ise, Bizans imparatorluk armasını Rus Prensi III.İvan'a satarak İtalya'ya kaçtı. Zağanos Paşa'yı Mora valiliğine atadıktan sonra Edirne'ye oradan da Bursa'ya geçen II.Mehmed, Karadeniz'e ve Boğazlar'a egemen olmanın önemi nedeniyle ve Cenovalılar'ın Kefe'den yaptıkları esir ticaretini kesmek için, Kırım hanına Kefe'yi kuşattırdı. Cenovalılar'ın ve Trabzon Pontos Devleti'nin vergi ödemelerini yeterli görmeyerek 1460'ta ansızın bir sefer düzenledi ve Batı Karadeniz kıyılarında önemli bir Cenova üssü olan Amasra'yı aldı. Bunu, 1461'de İsfendiyaroğulları'ndan Sinop'un, Pontos'dan da Trabzon'un alınışları izledi. Böylece Karadeniz'in Anadolu kıyıları Osmanlı sınırlarına eklendi. Buraların yerli halkları İstanbul'a göç ettirilerek boşalan kent ve kasabalara da Türk köylüler yerleştirildi.

II.Mehmed 1462'de Eflak seferine çıktı. Yakaladığı Türkler'i kazığa vurmasıyla ün salan Eflak Voyvodası III. Vlad, bir gece baskını düzenleyerek II.Mehmed'i öldürmek istediyse de başaramadı ve Erdel'e çekildi. Osmanlı Devleti'ne bağlı kalacağına yemin eden Radul, Eflak voyvodası atandıktan sonra Fâtih Bosna'ya yürüdü. Kışı bu bölgede geçirdi. 1463 ilkbaharında Bosna'nın fethini tamamladı ve kral Stefan'ı idam ettirdi. Arnavutluk'da yıllardan beri süregelen ayaklanmayı geçici olarak yatıştırdı ve İskender Bey'i yola getirdi.

Aynı yıl içinde Midilli'nin alınışı, Venedikliler'le yıllarca sürecek bir savaşın başlamasına neden oldu. Yine, 1463'te Mahmud Paşa, Mora'daki ayaklanmayı bastırdı. Rumlar'ın çoğunu İstanbul'a gönderdi. II. Mehmed ise, Macar sınırlarına uzanarak yitirilen toprakların büyük bölümünü yeniden aldı. 1465'te Hersek seferini tamamladı ve bu geniş bölgeyi de sınırlarına kattı. Akıncı birliklerini eksik etmediği Arnavutluk'a ikinci seferini 1466'da düzenledi. Önemli kaleleri aldıktan sonra Edirne'ye döndü.

Karadeniz'deki kolonilerini yitiren Cenovalılar, Osmanlılar'ın Kırım'a da saldırabileceğini ileri sürerek Hacı Giray'la anlaşınca bu ittifaka Litvanya, Lehistan ve Boğdan da katıldı. 1466'da Kırım hanı olan I.Mengli Giray, Osmanlılar'a yaklaşmayı yeğledi. Benzeri bir başka cepheleşme, Karamanoğlu İbrahim Bey'in girişimleriyle gerçekleşti. II.Mehmed'i Hıristiyanlar'ı korumakla suçlayan İbrahim Bey, Memlûk sultanından, ve Mısır'daki Abbasi halifesin-

den destek almaya çalıştı. Fakat umduğunu elde edemeden öldü. Oğulları İshak ve Pir Ahmed'in beylik mücadelesinde, II.Mehmed Pir Ahmed'i tutunca, İshak da Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'a yaklaştı. Bu, iki Türk hükümdarını karşı karşıya getirecek nedenlerden biri oldu. 1467'de üçüncü Arnavutluk seferini tamamladıktan sonra, Karamanoğlu-Akkoyunlu-Memlûk cephesine karşı Anadolu'ya geçerek Konya'yı alan II.Mehmed Memlûklar'la savaşan Dulkadiroğulları'na yardımda bulundu.

Öte yandan, daha 1461'de, Trabzon'a giderken Pontos Devleti'ne asker gönderen ve tümenlerini Yassı Çimen'de Osmanlı birliklerinin karşısına çıkartan Uzun Hasan Bey'in, 1467'de Karakoyunlu Devleti'ni ortadan kaldırması ve Memlûkler'le sıkı işbirliği kurması, kaçınılmaz bir hesaplaşmayı yaklaştırıyordu. Osmanlı-Akkoyunlu-Memlûk sarayları arasındaki diplomatik ilişkiler ise olumlu bir yarar sağlamadığı gibi gerginliği daha da artırdı. Güneye inmeyi uygun görmeyen II.Mehmed, 1468'de, merkezi Konya olmak üzere örgütlediği Karaman Eyaleti'nin yönetimini oğlu şehzade Mustafa'ya bırakarak İstanbul'a döndü. Bunu fırsat sayan Pir Ahmed Bey, 1469'da Konya'yı ablukaya aldı. İşgallerini Ereğli ve Aksaray yönlerinde genişletti. Karamanoğlu Kasım Bey ise, 1470'te Ankara kapılarına dayandı. Bir Osmanlı birliği, Silifke yakınlarında Karaman gönüllülerine yenildi. Arkadan gelen Gedik Ahmed Paşa, 1471'de, Karamanoğulları'na bir daha toparlanmaları olasılığını ortadan kaldıran en ağır darbeyi vurdu. Anadolu'nun bu en eski beyliğini kurtarma denemesine girişen Uzun Hasan Bey, Tokat'ı yağmalattı. Konya önlerine gönderdiği birlikleri, şehzade Mustafa bozguna uğrattı.

Venedikliler'le karada ve denizde süren savaşlar, 1470'te Osmanlılar lehine sonuçlar vermeye başladı. O yıl Eğriboz Adası alındı. Buna karşılık Venedik filoları, Antalya'yı, İzmir'i ablukaya aldılar ve kıyı kentlerini yağmaladılar. Daha da ileri giderek Boğazlar'ı ve İstanbul'u tehdit ettiler. 1471'i izleyen bu bunalımlı dönemde Uzun Hasan da yayılmacı bir siyaset izliyordu. Akkoyunlular'la kesin sonuçlu bir savaşa girmenin geciktirilemeyeceğini gören II.Mehmed, 1472 sonbaharında öncü birliklerini Sivas'a göndererek Akkoyunlu-Venedik ilişkilerini engellemeye çalıştı. 1473 ilkbaharında da büyük bir ordu ile sefere çıktı. Doğu Anadolu'nun sarp geçitlerinde tuzaklar hazırlayan Uzun Hasan, Osmanlı birliklerine ağır kayıplar verdirdi. Bu olayı, tüm Anadolu'ya, II.Mehmed'in yenildiği ve öldürüldüğü biçiminde yaydırdı. Ancak 11 Ağustos 1473'teki Otlukbeli Savaşı, II.Mehmed'e yeni bir zafer daha kazandırdı. Sonra, Şebinkarahisar'a kadar ilerleyerek burayı aldı. Uzun Hasan Bey'in barış önerisini kabul edip İstanbul'a döndü.

Doğu sorunu geçici olarak durulunca 1474'ten sonra Karamanoğulları, Kırım ve Karadeniz sorunları ve Venedik savaşları ile ilgilendi. Karaman sorunu için Gedik Ahmed Paşa'yı bir kez daha görevlendirdi. Karadan ve denizden Akdeniz kıyılarına gönderilen Osmanlı birlikleri Venedikliler'i kıyıdan uzaklaştırdılar. Gedik Ahmed Paşa, Ermenak, Mennan, Silifke kalelerini aldı. Kaçan Pir Ahmed Bey, dağlarda öldü. Bu başarısı ile parlayan Gedik Ahmed Paşa, 1475'te Kırım seferine çıktı. Kefe'yi, Azak ve Menkup kalelerini, Kırım kıyılarını aldı. Cenovalılar'ın tutsağı olan I.Mengli Giray'ı kurtardı. Bir süre sonra, Osmanlı Devleti'nden izin alma gereği duymadan Ruslar'a saldırması üzerine İstanbul'a getirilerek hapsedildi. 1477'de Kırım, Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Soğdak seferi ise 1479'a değin sürdü. Çerkezistan ve Taman kıyıları ele geçirildi. Bu yıllarda Batı sorunları ile daha yakından ilgilenme fırsatı bulan II.Mehmed, Arnavutluk'un belli başlı kentlerini denetimlerinde tutan Venedikliler'e karşı 1474'te yeni bir sefer başlattı. Osmanlı orduları Kuzey Arnavutluk'ta ve Mora'da ayrı kollardan saldırıya geçtiler. Akıncılar ve öncü birlikler Venedik yakınlarına kadar sokuldular. 1478'de sefere çıkan II.Mehmed, İşkodra ve Kruya (Akçahisar) kalelerini kuşattı. Venedikliler 16 yıldan beri süren savaşın bir yarar sağlamayacağını görerek barış istediler. Osmanlı-Venedik Antlaşması 25 Ocak 1479'da imzalandı. Venedikliler, Arnavutluk'ta ellerinde tuttukları İşkodra dahil tüm yerleri bırakırlarken Osmanlılar da Mora'da almış oldukları iskeleleri geri verdiler. Bu antlaşma, yılda on bin altın tutarında bir cizye karşılığında, Venedik gemilerinin Osmanlı karasularında ve limanlarında ticaret yapabilmelerine de izin veriyordu. Akdeniz egemenliğindeki en güçlü rakip sayılan Venedikliler'in böylece tehlikesiz kılınması II.Mehmed'e yeni bir tasarısı için fırsat sağladı. 1479'da Napoli ve Milano dükalıklarına karşı savaş ilan etti. Gedik Ahmed Paşa'yı güçlü bir donanma ile Akdeniz'e gönderdi. Aya Mavra, Kefalonya ve Zanta adaları kolaylıkla alındı. 1480'de bir başka filo ile Rodos'u kuşatan Nesih Paşa, ağır kayıplar vererek geri çekilirken Gedik Ahmed Paşa, Puglia (Pulya) limanına çıkarma yaptı. 11 Ağustos 1480'de İtalya'nın güneyindeki Otronto'yu aldı. Olay Avrupa'da büyük yankı uyandırdı. Roma'nın düşebileceği tartışılırken Vatikan'da, dini liderler, büyük bir Haçlı seferinin gerekçelerini hazırlamaya koyuldular. Ancak Gedik Ahmed Paşa ileriye gitmeyerek Rumeli'nden takviye birliklerinin gelmesiyle ilgilendi.

Venedikliler'le ilişkiler

Doğuya yapacağı ikinci seferin hazırlıklarını tamamlayan II.Mehmed 1481 ilkbaharında, İstanbul'dan Gebze'ye geçti. Ordunun toplanması ile ilgilendi. Mısır'a yönelik olduğu sanılan bu seferi başlatmadan Gebze'de Hünkâr (Sultan) Çayırı'ndaki ordugâhında hastalandı. Zehirlenerek ya da uzun zamandır çekmekte olduğu gut (damla) hastalığından öldü. Küçük oğlu Cem'i veliaht yapma eğiliminden dolayı, büyük oğlu Bayezid yanlısı devlet adamlarınca ya da İtalya seferini yarıda bıraktırmayı amaçlayan Katolik devletlerin casuslarınca zehirlendiği tartışılagelmiştir.

Otlukbeli Savaşı

Tahnit edilen cenazesi, sadrazam Karamanî Mehmed Paşa tarafından İstanbul'a getirilerek Topkapı Sarayı'nda yirmi gün saklandı. II.Bayezid'in tahta geçişinin ertesi günü 21 Mayıs 1481'de Fatih Külliyesi'ndeki türbesine gömüldü.

Daha çok "Fatih" sanı ile tanınan II.Mehmed, Gazzalî'nin ve İbn Rüşd'ün yapıtlarının eleştirilmesini ve bu konularda özgün yapıtlar hazırlanmasını istemiştir. Dönemine gelinceye değin önemli bir varlık gösteremeyen Osmanlı edebiyatı, onun teşvikinin ve şiirle doğrudan ilgilenmesinin de katkısıyla, 15.yy'daki parlaklığına ulaşmıştır. Nesir ustası Sinan

Önemi ve değeri

Paşa'yı, şair Ahmed Paşa'yı vezirliğe yükseltmesi ve sayılı dostları arasına alması, sanatçıya verdiği değeri gösterir. "Avnî" mahlası ile şiirler yazmış; divan düzenleyen ilk Osmanlı padişahı olmuştur. İtalyan ressam Gentille Bellini'yi 1479'da İstanbul'a getirtmiş, kendi portrelerini ve değişik konularda resimler yaptırarak sarayını donatmıştır. Doğulu sanatçılarla da ilişkiler kurmuş, Ali Şir Nevaî ile mektuplaşmış, matematikçi Ali Kuşçî'yi İstanbul'a getirtmiştir. Savaş teknolojisine ilgi duyarak yivli top ve top dökümü, mimari proje çizimi gibi konularda çalışmalar yapmıştır. İstanbul'daki özel kitaplığına, Arapça, Latince ve Rumca çok sayıda özgün eser sağlayarak bunlardan yararlanmıştır. Ortodoks Patriği Gennadios, Hıristiyanlık'ı anlatan bir kitap yazarak kendisine sunmuştur.

Son vezirazamı Karamanî Mehmed Paşa'ya, yönetime ve yargıya ilişkin talimatlar vererek "kanunnameler" hazırlatmıştır. Ülkesinin coğrafya bütünlüğünü ve nüfus dengesini önemsemiş, Türkler'in her yörede hakim unsur olmasına çalışmıştır. Buna karşılık, İstanbul'un alınmasından sonra, surlarla çevrili kent dışındaki boş toprakların şenlenmesi amacıyla her dinden ve ırktan insanın İstanbul'a gelip yerleşmesini öngörmüş; harap durumdaki kentin imarına çalışarak İstanbul'a yepyeni bir görünüm kazandırmıştır. Döneminde yapılan ve Osmanlı mimarlığı içinde başlıbaşına bir yeri olan önemli eserlerin sayısı 750'yi bulmaktadır. 1470'te kendi adıyla anılan Fâtih Külliyesi'ni yaptırmıştır. Bu öğretim kurumlarında, klasik İslam bilimlerinin yanı sıra, pozitif bilimlere de ağırlık vermiştir. Medreseler için zengin vakıflar kurulurken, imaret (aşevi), darüşşifa (hastane), kütüphane gibi yan kurumlar da göz ardı edilmemiştir.

Karadeniz'i bir iç deniz haline getirmiş, Kırım'ı yönetimine bağlamış, Akkoyunlu Devleti'nin gücünü kırmış, sürekli akınlarla Macaristan'ın ileride alınabilmesini hazırlamış, Ege adalarını (Rodos dışında) ele geçirmiş, Eflak ve Boğdan prensliklerini, Sırp ve Bosna krallıklarını, Mora despotlukları ile Trabzon Pontos Devleti'ni, Cenova ve Venedik üslerini, Karaman ve İsfendiyar beyliklerini ortadan kaldırmış ve Osmanlı Devleti'ni, dünya siyasetinde ağırlığı olan bir imparatorluk haline getirmiştir.

• **KAYNAKLAR:** S.Ayverdi, *Edebi ve Manevi Dünyası İçinde Fatih*, 1968; A.H.Berki, *Sultan Mehmed Han ve Adalet Hayatı*, 1953; F.Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, 1949; İ.H.Ertaylan, *Fatih ve Fütuhatı*, 2 cilt, 1953; H. İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, 1954; S.Runciman, *Kostantiniye Düştü*, 1972; S.Tansel, *Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, 1971.

• **BAKINIZ:** AHMED PAŞA [Gedik], AKŞEMSEDDİN, BAYEZİD II, CEM SULTAN, HALİL PAŞA [Candarlı], HUNYADİ JANOS, İSKENDER BEY, KONSTANTİNOS XI, MAHMUD PAŞA, MEHMED PAŞA [Karamanî], MENGLİ GİRAY I, MURAD II.

MEHMED III
(1566-1603)

Osmanlı padişahı. Güçlü bir yönetim kuramamış, döneminde iç ve dış olaylar giderek yoğunlaşmıştır.

26 Mayıs 1566'da Manisa'da doğdu, 21 Aralık 1603'te İstanbul'da öldü. III. Murad'ın oğludur. Babasının tahta çıkışıyla birlikte 1574'te İstanbul'a geldi ve iyi bir öğrenim gördü. Ocak 1583'te Manisa sancakbeyi oldu. Babasının ölümü üzerine 27 Ocak 1595'te annesi Safiye Sultan'ın da çabalarıyla tahta çıktı. Bu sırada Avusturya'nın desteğiyle Eflâk, Boğdan ve Erdel beyleri Osmanlı Devleti'ne karşı bir bağlaşma kurarak ayaklanma hazırlığı içindeydiler. Anadolu'da ise Celali ayaklanmaları yayılma eğilimindeydi. III. Mehmed Nisan 1595'te Eflâk seferine çıkarak önceleri Bükreş ve Togovişte'yi aldıysa da, sefer başarısızlıkla sonuçlandı. Ağustos'ta Avusturya ordusu Estergon ve Vişegrad'ı (bugün Macaristan'da) aldı. Buna karşılık III. Mehmed 12 Ekim 1596'da Eğri Kalesi'ni alarak arşidük Maximilian ve Erdel Prensi Bathory komutasındaki Avusturya ordusunu Haçova meydan savaşında yendi. Doğu sınırında ise Tebriz karışıklık içinde bulunuyor, sınırlar korunamıyordu. Ruslar, Dağıstan beyleriyle işbirliği yaparak Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmalarda bulunuyordu. Bunun üzerine Revan ve Nahcivan yöresi yağma edilerek Dizman sancakbeyi öldürüldü.

Anadolu'da ise Celali ayaklanmaları yayılıyor ve Karayazıcı adlı sekban bölükbaşısı giderek güçleniyordu. Bu arada 1598 Varad seferi başarısızlıkla sonuçlandı. Avusturya Yanık Kale'yi (bugün Raab) alarak Budin'i kuşattı. Eflâk Voyvodası Mihail, Niğbolu'da bir Osmanlı ordusunu yendi. Anadolu'da Karayazıcı ve ona katılan eski Habeş beylerbeyi Hüseyin Paşa'nın Urfa Kalesi'ni alması üzerine, Karayazıcı'ya Amasya sancakbeyliği verilerek Hüseyin Paşa ve Urfa Kalesi teslim alındı. Karayazıcı bir süre sonra Kayseri önlerindeki bir Osmanlı ordusunu yenilgiye uğrattı.

Batıdaki savaş ise sürüyordu. 1599'da Vişegrad yakınında bir kale alındı ve özellikle de sadrazam İbrahim Paşa'nın girişimleriyle sınırlar, bağlı beylikler, emaret ve voyvodalıklar, Avusturya dışında komşu devletlerle ilişkiler düzenlenerek, Eflâk, Boğdan ve Erdel prenslerinin Osmanlı Devleti'ne yeniden bağlanması sağlandı. Böylece görece bir barış ortamı kuruldu. 1600 ilkbaharında Estergon seferine çıkan İbrahim Paşa 23 Kasım'da Kanije Kalesi'ni alarak burayı beylerbeylik merkezi yaptı. Ağustos 1601'de Elbistan yakınında Osmanlı ordusuna yenilen Karayazıcı ve kardeşi Deli Hasan, Canik (Samsun) tarafına kaçtılar. Aynı yıl arşidük Ferdinand Tolna'yı ve İstolni-Belgrad'ı ele geçirerek Eylül'de Kanije Kalesi'ni kuşattı ancak Tiryaki Hasan Paşa'nın üstün savunması sonucu 18 Kasım 1601'de geri çekildi. Ağustos 1602'de İstolni-Belgrad geri alındı. Erdel Voyvodası Szekely Mozes'e yardım için Peşte'ye sefer yapıldı. Karayazıcı'nın ölümünden sonra Deli Hasan, 1602'de eyalet ordularının dağınıklığından da yararlanarak Tokat ve Kütahya kalelerini kuşattı.

Celaliler üzerine gönderilen komutanlardan hiçbiri ayaklanmaların önünü alamayınca Mart 1603'te Deli Hasan'a Bosna Beylerbeyliği verilerek uzlaşma yoluna gidildi. Doğu'da Selman Beyi Gazi Bey'in I.Abbas'a sığınmasıyla Osmanlı-İran barışı bozuldu. Ekim 1603'te I.Abbas Tebriz'i, ardından Nahcivan'ı alarak Revan'ı kuşattı. II.Mehmed'in ölümünden sonra İran ve Avusturya cephelerindeki seferler oğlu I.Ahmed döneminde de sürdü.

III. Mehmed sancakbeyliği yaptıktan sonra tahta çıkan son padişahtır. Aynı zamanda orduyla sefere giden son padişahtır. Dönemi iç karışıklıklar, Avusturya ve İran savaşlarıyla dolu olarak geçmiş, hiçbir alanda kalıcı başarılar sağlanamamıştır. İç yönetimde ise Annesi Safiye Sultan'ın etkisinde kalmıştır.

• BAKINIZ: HASAN PAŞA [Tiryaki], İBRAHİM PAŞA [Kanije Fatihi], KARAYAZICI.

MEHMED IV
(1642-1693)

Osmanlı padişahı. Avcılığa tutkusu nedeniyle devlet yönetimiyle ilgilenmemiş, döneminde iç ve dış karışıklıklar büyümüştür.

2 Ocak 1642'de İstanbul'da doğdu, 6 Ocak 1693'te Edirne'de öldü. Sultan İbrahim'in oğludur. 8 Ağustos 1648'de altı yaşındayken tahta çıktı. Devlet yönetiminde babaannesi Kösem Sultan, vezirler ve ocak ağaları etkinlik kurmuştu. Sarayda yoğun bir iktidar çekişmesi sürüp gidiyordu. IV.Mehmed'in tahta çıkışı dolayısıyla dağıtılan cülus bahşişi yüzünden çıkan ayaklanmalar büyümeden bastırılırken 1649'da Anadolu'da ayaklanmalar başladı. Aynı yıl Foça'da, 1651'de de Paros'ta, Venedik saldırısına uğrayan Osmanlı donanması Çanakkale Boğazı'nın dışına çıkamaz oldu. Deniz ticaretinin duraksaması, artan pahalılık, rüşvet ve yolsuzlukların yanı sıra, askerin ulûfesinin değersiz akçeyle ödenmesine karşı ayaklanan sipahiler ve İstanbul esnafı, ocak ağalarının idamını istediler. 2 Eylül 1651'de Kösem Sultan öldürüldü ve yetkiler, bu kez de IV. Mehmed'in annesi Turhan Sultan ve saray ağalarına geçti. Mali bunalıma çare olarak değersiz akçe basımına gidilmesi üzerine ayaklanan yeniçeriler, 4 Mart 1656'da saray ağalarının idamını sağladılar.

Ege Denizi'ni yeniden denetimine alan Venedik, Bozcaada, Limni ve Semadirek adalarını ele geçirdi. 1656'da sadrazam olan Köprülü Mehmed Paşa, önce İstanbul'daki karışıklığa son verdi. Ardından Çanakkale Boğazı'nda yendiği Venedik'ten, üç adayı da geri aldı. Erdel sorununu çözümleyerek Yanova'ya girdi, Abaza Hasan Paşa ayaklanmasını bastırdı. Oğlu sadrazam Fazıl Ahmed Paşa zamanında (1661-1676) Avusturya'dan Uyvar Kalesi alınarak 1664'te Vasvar Antlaşması yapıldı. 1669'da Kandiye Kalesi alınarak Girit, Osmanlılar'a bağlandı ve Venedik savaşına son verildi. 1672'deki Lehistan seferine ve Kamaniçe Kalesi'nin alınmasına katılan IV.Mehmed, 18 Eylül 1672'de imzalanan Bucaş Antlaşması'ndan sonra Edirne'ye geçti. 1673'te ikinci Lehistan seferinde Aksu'ya değin ilerledi. Zuravna Kalesi yakınındaki savaş, 27 Ekim 1676'da Polonya kralının eski antlaşmayı kabulüyle son buldu. Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa döneminde, Kazak Hatmanı Doroşenko'nun Ruslar'a katılması ve Ukrayna'nın saldırıya uğraması üzerine Çehrin Kalesi'nin alınması için sefere çıkıldı. Padişah 1679'da başarıyla sona eren bu savaşa da, diğerlerinde olduğu gibi gezi ve avcılık amacıyla katıldı. 1680'deki ikinci Rusya seferi için Edirne'ye gitti. Ancak Rus çarı barış isteyince geri döndü.

Bu dönemin en önemli olayı, 14 Temmuz 1683'te başlayıp büyük bir bozgunla sonuçlanan ikinci Viyana kuşatmasıdır. Estergon, Peşte, Budin gibi çok önemli üslerin elden çıkması sonucu, avcılıktan başka bir şeyle ilgilenmeyen padişaha karşı halkta ve askerler arasında büyük bir hoşnutsuzluk belirdi. Mohaç yenilgisinden sonra ayaklanan Osmanlı ordusu İstanbul'a doğru yürüyüşe geçerek padişahın değiştirilmesini istedi. Şeyhülislam, ulema ve ocak ağaları da ordunun İstanbul'a girmesi halinde çıkacak olayları önlemek amacıyla 7 Kasım 1687'de IV.Mehmed'i tahttan indirerek, yerine kardeşi II.Süleyman'ı tahta çıkardılar. IV.Mehmed Edirne Sarayı'na gönderilerek yaşamının sonuna değin orada kaldı. Cenazesi İstanbul'a getirilerek Yeni Cami'deki türbesine gömüldü.

• BAKINIZ: FAZIL AHMED PAŞA [Köprülü], İBRAHİM PAŞA [Melek], KARA MUSTAFA PAŞA [Merzifonlu], KÖSEM SULTAN, MEHMED PAŞA [Köprülü], TURHAN SULTAN.

MEHMED V [Reşad]
(1844-1918)

Osmanlı padişahı. II. Meşrutiyet'in siyasi gelişmeleri üzerinde etkin olamamıştır.

2 Kasım 1844'te İstanbul'da doğdu, 3 Temmuz 1918'de aynı yerde öldü. Sultan Abdülmecid'in oğludur. Saray gelenekleri içinde yetişti, Arapça, Farsça öğrendi ve Mevleviliği benimsedi. 31 Ağustos 1876'da veliaht ilan edildi. Ağabeyi II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi üzerine 27 Nisan 1909'da padişah oldu. Bu sırada Doğu Anadolu'da çıkan ayaklanmalar önlenirken 1910'da Arnavutluk ayaklanması başladı. V. Mehmed 1911 yazında Balkanlar'da büyüyen olayları yatıştırmak amacıyla Rumeli'de bir geziye çıktı. İtalya, 5 Ekim 1911'de Trablusgarb'a, Kasım'da Bingazi'ye asker çıkardı ve 1912'de 12 adayı işgal etti. 30 Eylül 1912'de Balkan devletleri Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler. V. Mehmed'in savaşı önleme girişimleri sonuç vermedi. 15 Ekim 1912 Lozan Antlaşması'yla Trablusgarp, İtalya'ya bırakıldı. 23 Ocak 1913'te İttihat ve Terakki Partisi, Babıali Baskını'yla yönetime tek başına egemen oldu. V. Mehmed, devlet yönetimi ve siyasetini belirleme konusunda tüm etkinliğini yitirdi. 2 Ağustos 1914'te Almanya ile bir savunma antlaşması yapıldı ve Ekim'

de Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na girdi. V. Mehmed'in cihad ilanı ile Müslümanlar'ı Osmanlı Devleti yanında savaşmaya çağrısı sonuç vermedi. Dört yıl süren I. Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle biterken, V. Mehmed bu acı sonu görmeden öldü.

II. Meşrutiyet döneminin yoğun iç ve dış siyasi gelişmeleri üstünde etkin olamayan V. Mehmed, tipik bir meşrutiyet padişahıdır. Osmanlı Devleti'nin tarihi boyunca yetkisini kullanamamış tek hükümdardır. Bunda, döneminde yönetime egemen olan İttihat ve Terakki'nin ona herhangi bir fırsat ve rol vermemiş olması kadar kendisinin de bir meşrutiyet padişahının yönetim sorumluluğuna katılmaması yönündeki düşüncesinin de payı vardır.

• BAKINIZ: ENVER PAŞA, MAHMUD ŞEVKET PAŞA, SAİD HALİM PAŞA, TALAT PAŞA.

MEHMED VI [Vahideddin] (1861-1926)

Osmanlı padişahı. Milli Mücadele'ye karşı bir tutum takınmıştır.

2 Şubat 1861'de İstanbul'da doğdu, 16 Mayıs 1926'da İtalya'da San Remo'da öldü. Sultan Abdülmecid'in oğludur. Çocukluğu ve gençliği sarayda kapalı bir ortamda geçti. İslami ilimlerle ve müzikle ilgilendi. Yusuf İzzeddin Efendi'nin ölümü üzerine 1 Şubat 1916'da veliaht oldu. Ağabeyi V. Mehmed'in ölümü üzerine de 4 Temmuz 1918'de tahta çıktı.

Bu sırada dört yıldır sürmekte olan I. Dünya Savaşı, aralarında Osmanlı Devleti'nin de bulunduğu Üçlü İttifak cephesinin yenilgisiyle son bulmak üzereydi. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'yle Osmanlı Devleti savaştan çekildi ve İstanbul başta olmak üzere Anadolu ve Osmanlı Devleti'nin öbür toprakları İtilaf devletleri tarafından işgale başlandı. VI. Mehmed bu gelişmeler karşısında boyun eğici bir siyaset izledi. Anadolu'da gelişen direniş hareketini de başıbozukluk olarak gördü. Hatta bu hareketlerin Hilafet ordusu ve Kuva-yı İnzibatiye gibi birliklerce bastırılması için çalıştı.

16 Mart 1920'de İstanbul'un kesin olarak işgal edilmesini ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasını da sessizlikle karşıladı. TBMM'nin açılıp, Ankara'da yeni bir hükümetin oluşması karşısında da tutumunu değiştirmedi. Bunda enistesi ve beş kez sadrazamlığa getirdiği Damad Ferid Paşa'nın da büyük etkisi oldu.

10 Ağustos 1920'de Sèvres Antlaşması'nın imzalanmasıyla Osmanlı Devleti'nin elinde kalan son toprakların da paylaşılmasına seyirci kaldı. Anadolu'daki Milli Mücadele hareketi giderek güçlenip zaferler kazanırken, o diplomatik gelişmeler yoluyla kendisine dokunmayacak çözüm yolları aramayı sürdürdü. Milli Mücadele 9 Eylül 1922'de zaferle sonuçlandı ve TBMM 1 Kasım 1922'de saltanatı kaldırdı. Bunu, sıranın kendisine geldiği biçiminde yorumlayan VI. Mehmed, 17 Kasım 1922'de bir İngiliz gemisiyle İstanbul'dan kaçtı. 18 Kasım'da TBMM tarafından halifelikten de azledildi. Önce Malta'ya ordan da Mekke'ye giden VI. Mehmed daha sonra İtalya'ya yerleşti. Cenazesi ölümünden bir süre sonra Şam'a götürülerek orada gömüldü.

• BAKINIZ: AHMED TEVFİK PAŞA, FERİD PAŞA [Damat].

MEHMED [Yazıcıoğlu] (? - 1451)

Osmanlı tasavvuf şairi. *Muhammediye* adlı dinsel didaktik yapıtıyla tanınmıştır.

Doğum yeri ve yılı belli değildir. Gelibolu'da öldü. Yazıcı Salih'in büyük oğluydu. İlköğrenimini babasından gördü. Sonradan İbn Ahmed Zeynü'l-Arab'dan Arapça öğrendi. Şeyh Haydar-ı Hafi'nin toplantılarında bulundu. Kardeşi Ahmed Bican ile birlikte Hacı Bayram Veli'ye bağlandılar; ondan hilafet aldı. Söylentiye göre Gelibolu'da Hamzakoyu'ndaki çilehanesinde iki ila sekiz yıl kaldı.

Yazıcıoğlu Mehmed, Türk dinsel destan edebiyatının önemli yapıtlarından biri olan *Muhammediye* ile tanınır. Yapıt daha önce düzyazı biçiminde ve Arapça yazdığı *Megâribü'z-Zamân*'ın Türkçe manzum çevirisidir. Bu Arapça yapıt ayrıca kardeşi Ahmed Bican tarafından *Envarü'l-Aşikîn* adı altında düzyazı olarak Türkçe'ye çevrilmiştir. Mehmed'in 1449'da bitirip II. Murad'a sunduğu *Muhammediye*, dokuz bin beyitten biraz fazladır. Mesnevi biçiminde yazılmakla birlikte içinde kaside, terkib-i bend, terci-i bend ve müstezadlar da vardır. Evrenin yaratılışı, cennet, cehennem, melekler, Hz. Muhammed'in yaşamı, savaşları üç ana bölümde anlatılmıştır. Tasavvuf öğelerine de yer verilen yapıtın birçok şerhleri arasında en önemlisi Bursalı İsmail Hakkı'nın *Ferahü'r-Ruh*'udur. Yazıcıoğlu, ayrıca Muhyiddin-i Arabî'nin, Adem'den Hz. Muhammed'e kadar yirmi sekiz peygamberin niteliklerini anlatan *Fusûsu'l Hikem* adlı yapıtını *Münteha* adı ile şerhetmiştir. Ahmed Bican da yapıtı Türkçe'ye çevirmiştir.

Yazıcoğlu, öğretici niteliklerini yitirmemeleri için yapıtlarını sanat kaygısı gütmeden, halkın kolayca okuyup anladığı, oldukça yalın bir dille yazmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Megâribü'z- Zamân*, (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, No. 1283); *Müntehâ. Şerh-i Fusûsu'l-Hikem*, (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed Bölümü, No. 1616); *Kitâb-ı Muhammediye fi Kemâlâti'l-Ahmediye*, (ö.s.), 1846; yeni harflerle, *Muhammediye*, A. Çelebioğlu (yay.), 4 cilt, 1978.

MEHMED AĞA [Fındıklılı]
(1658-1726/27)

Osmanlı, tarihçi. Olaylara tanıklığına ve gözlemlerine dayanan tarihiyle tanınmıştır.

8 Aralık 1658'de İstanbul Fındıklı'da doğdu, aynı kentte öldü. Genç yaşta saraya alındı. Başmusahib Şahin Ağa'nın gözetiminde yetiştirildi. İyi bir öğrenim gördü. 1674'te Hasbahçe Bostancıları arasında görevlendirildi. 1678'de Zülüflü Baltacılar'a katıldı. Ertesi yıl Enderun Seferli Odası'na verildi. 1683'te Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile birlikte ikinci Viyana seferine katıldı. Çeşitli olaylara tanık oldu. Dönüşünde sarayda çeşitli görevlerde bulundu. Daha sonra yazacağı tarihi için malzeme topladı. 1703'te silahdarlığa atandı. III. Ahmed'in lalası Uzun Süleyman Ağa ile anlaşamayarak emekliye ayrıldı. Mehmed Ağa, Kâtib Çelebi'nin *Fezleke*'sine ek olarak *Zeyl-i Fezleke*'yi yazmıştır. *Silahdar Tarihi* diye de tanınır. Yapıt, 1657'den 1695'e değin geçen olayları kapsar. Üslubu ve yöntemi vakanüvis tarihlerinden farklıdır. Bunun devamı niteliğindeki *Nusretnâme* de 1695'te II. Mustafa'nın tahta çıkışından 1721'e değin geçen olayları içerir. Her iki yapıt da görgü tanıklığına ve gözlemlere dayanması bakımından önemlidir.

- YAPITLAR (başlıca): *Silahdar Tarihi*, (ö.s.), A. Refik Altınay (yay), 2 cilt, 1928; *Nusretnâme*, (ö.s.), İ. Parmaksızoğlu (yay), 2 cilt, 1962-1969.

- KAYNAKLAR: İ. Artuk, "Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa", *Tarih Dergisi*, (27), 1973; Ahed Refik, *Fındıklılı Silahdar Mehmed Ağa*, 1933.

MEHMED AĞA [Sedefkâr]
(? - 1618?)

Türk, mimar. İstanbul'daki *Sultan Ahmed Camii*'ni yapmıştır.

Doğum tarihi ve yeri, ölüm tarihi belli değildir. İstanbul'da öldü. Evliya Çelebi'nin yazdığına göre Arnavutluk'taki İlbasan kentinde kırk tane çeşme yapmıştır. Bu bilgiye dayanarak Mehmed Ağa'nın İlbasan doğumlu olabileceği ileri sürülmüştür. 1562'de Rumeli'den devşirildi. Beş yıl Acemi Oğlanlar Kışlası'nda eğitim gördü. 1567'de Bostancılar Ocağı'na alındı ve Kanuni Sultan Süleyman Türbesi bahçesine bekçi oldu. Ertesi yıl Has Bahçe gûlemları arasına katıldı. Müzik öğrenmeye başladıysa da bir süre sonra vazgeçti, mimarlık eğitimi gördü. Mimar Sinan, mimar Davud Ağa, mimar Dalgıç Ahmed Ağa ve Has Bahçe halifesi Sinan Ağa'nın öğrencisi oldu. Yirmi yıl süren öğrenimi sırasında sedefkârlıktaki ustalığıyla öne çıktı. 1589'da padişah III. Murad için yaptığı sedef kakma bir rahle beğenilince kendisine Dergâh-ı Âli kapıcılığı rütbesi verildi. Bir görevle Mısır'a gönderildi. Bundan yararlanarak Arabistan'ın çeşitli kentlerini gezdi. İstanbul'a döndükten sonra, 1591'de Tuna boyundaki kaleleri denetlemekle görevlendirildi. Mimar Sinan'ın önerisi üzerine sedef işlemeli bir sadak yaparak padişaha sundu. Yapıtın beğenilmesi üzerine İstanbul kadılığı muhzırbaşlığına (başmübaşirlik) getirildi. Daha sonra kapıkulu süvarilerine katıldı. Hüsrev Paşa'nın yanında çalışmak üzere önce Diyarbakır'a, sonra da Şam'a gitti. Ancak bir süre sonra Hüsrev Paşa ile anlaşamayarak İstanbul'a döndü.

1597'de su nazırı oldu ve sekiz yıl İstanbul su yollarının bakımıyla ilgilendi. 1606'da da, Dalgıç Ahmed Ağa'nın yerine hassa başmimarı oldu. Bu görevi sırasında Bursa'da Sultan Murad Vakfı'nın bazı yapılarını, İstanbul'daki İbrahim Paşa Sarayı'nı, Topkapı Sarayı'ndaki Enderûn Camii yanındaki köşkü onardı. 1610'da şeyhülislam Şunullah Efendi'nin isteği ve padişah I. Ahmed'in buyruğu üzerine Kâbe'nin onarımı için gerekli plan ve keşifleri düzenledi. Eylül 1611'de yanına yardımcı mimarlar, demirci, marangoz, kuyumcu ustaları alarak Mekke'ye gitti, onarımı gerçekleştirdi.

Mehmed Ağa'nın en önemli yapıtı *Sultan Ahmed Camii ve Külliyesi*'dir. 1609'da başlanıp sekiz yıl süren caminin yapımı 1617'de tamamlanmıştır. Medrese, sıbyan mektebi, türbe, sekiler, hamam, kira odaları, dükkânlar vb. gibi külliyenin öbür parçaları da 1620'de bitirilmiştir. Mehmed Ağa'nın bundan sonraki yaşamı üstüne bilgi yoktur.1618'de Yetim Ali Çelebi'nin başmimar olmasına ve başmimarlığın o zamanlar yaşam boyu sürmesine dayanılarak Mehmed Ağa'nın bu tarihten önce öldüğü ileri sürülmektedir. Bazı kaynaklarda ise, 1623 tarihli bir belgede imzası bulunmasına ve o yıl Kasım Ağa'nın başmimarlığa yükseltilmesine bakılarak Mehmed Ağa'nın 1623'e değin yaşadığı belirtilmektedir.

Mehmed Ağa üstüne en geniş bilgiyi, arkadaşı Cafer Çelebi'nin 1613'te yazdığı *Risale-i Mimariyye* adlı yapıt verir. Biyografi niteliğindeki bu kitapta ayrıca, mimarlık kuramına, yapı gereçlerine, o çağda kullanılan ölçü sistemlerine, geometriye ilişkin bilgiler de bulunmakta ve mimarlık terimlerini gösteren bir de sözlük bölümü yer almaktadır. *Risale-i Mimariyye*'de belirtildiği gibi Mehmed Ağa'nın çok sayıda mescit, köprü, çeşme ve hayrat yaptığı bilinmektedir. Ancak Osmanlı döneminde yapıların yazıtlarına genellikle yalnız yaptıranın adı yazıldığından, hangi yapıtların onun olduğu bugün kesinlikle belli değildir ve adı başyapıtı *Sultan Ahmed Camii* ile özdeşleşmiştir. İç duvarlarını kaplayan mavi rengin egemen olduğu çiniler nedeniyle Batı'da *Mavi Cami* diye de tanınan *Sultan Ahmed Camii* merkezi planlı iç mekânını örten ve dört yarım kubbeyle çevrili kubbesinin ve daha birçok kubbe ve yarım kubbelerinin dengeli kompozisyonu, altı minaresinin yapı bütününe ustaca eklenmesi sonucu yaratılan görkemlilik ile Klasik dönem Osmanlı-Türk mimarlığının son büyük yapıtlarından biridir.

- YAPITLAR (başlıca): *Ekmekçioğlu Ahmed Paşa Kervansarayı* (Hacı Şaban ile), 1609, Edirne; *Sultan Ahmed Camii*, 1609-1617, İstanbul.

- KAYNAKLAR: K. Altan, "Mimar Mehmet", *Arkitekt*, 1937; Cafer Çelebi, *Risale-i Mimariyye*, Topkapı Müzesi Kütüphanesi, Yeni Yazmalar, No 339; Ö.Ş. Gökyay

(yay), "Risale-i Mimariyye, Mimar Mehmed Ağa-Eserleri", *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, 1976; Z. Nayır, *Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmed Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)*, 1975.

MEHMED ALİ HİLMİ DEDE
(1842-1907)

Türk Bektaşi şairi. Şiirlerinde ehl-i beyt sevgisine büyük yer vermiştir.

İstanbul'da doğdu, 21 Şubat 1907'de aynı kentte öldü. Sultanahmet Güngörmez mahallesi camii imamı Nuri Efendi'nin oğludur. 1856'da ana ve babasının da bağlı bulundukları Merdivenköy, Şahkulu Baba Bektaşi Tekkesi şeyhi Hasan Baba'nın aracılığıyla tarikata girdi. 1863'te Ali Baba'nın yerine tekkenin şeyhi oldu. Aynı yıl Hacı Bektaş Veli Tekkesi'ni (Pirevi) ziyaret etti. 1869'da ikinci kez gittiğinde, Selanikli Hacı Hasan Baba'dan hilafet alıp İstanbul'a döndü. Tekkesini onartıp genişletti. Yaşamının sonuna değin burada şeyhlik yaptı.

Divan'ında, Hilmi mahlasıyla yazdığı iki bin altı yüz altmış beyit vardır. Gazelleri çoğunluktadır. Koşmalarını tasavvuf edebiyatını taklit ederek yazmıştır. Aruzla yazdığı manzumelerinde özellikle Fuzuli, Niyazi-i Misri ve Türabi'nin etkisi görülür. Özellikle Bektaşilik, Hurufilik inançlarıyla dolu olan şiirleri Bektaşiler arasında sevilmiş, kimisi de bestelenmiştir. "Ayine tuttum yüzüme/Ali göründü gözüme" beytiyle başlayan nefesi çok yaygındır.

Aruzla yazdığı gazellerinin kimisinde ölçü bozuklukları, anlam düşüklükleri vardır. Daha çok, halk dilini kullanmıştır. Kerbela şehitlerine yazdığı mersiyesi ünlüdür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Mersiye-i Hazret-i Şah-ı Şehid-i Kerbela*, 1899; *Merhum Mehmed Ali Hilmi Dede Baba'nın Divanı*, (ö.s.), 1909.

MEHMED ALİ PAŞA
[Kavalalı]
(1769-1849)

Mısır valisi. Mısır'ı özerk bir eyalet durumuna getirmiş, Arap dünyasında ilk modernleşme hareketini başlatmıştır.

Kavala'da (bugün Yunanistan'da) doğdu, 2 Ağustos 1849'da İskenderiye'de öldü. Konya'dan Kavala'ya göçmüş bir Türk ailesinin çocuğudur. Babası İbrahim Ağa, Kavala'da pazvant (çarşı muhafızı), amcası Tosun Ağa Kavala mütesellimi idi. Mehmed Ali çocukken babası öldü. Amcası ise, I.Abdülhamid (1774-1789) döneminde idam edildi. İlk deneyimlerini amcası Tosun Ağa'nın yanında kazanan Mehmed Ali, bir süre bir Fransız tüccarla çalıştı.

Mehmed Ali Paşa [Kavalalı]

Yaşadığı olaylar, amcasının idamı, Fransız patronunun telkinleri, kendisinde bir Osmanlı düşmanlığı uyandırdı. Bununla birlikte, yönetimin oluşturmaya çalıştığı milis kuvvetlerine paralı asker olarak katıldı. Kavalalı zengin bir ailenin kızıyla evlenerek ticaretle uğraşma olanağı elde etti. Bir yandan askerliği sürdürürken, öte yandan tütün ticareti yaptı.

1798'de, Mısır'ı işgal eden Napoléon'a karşı düzenlenen sefere katılan gönüllüler arasında yer aldı. Küçük rütbeli bir subay olarak Mısır'a gitti. Geniş bir seferberlikle Suriye ve Mısır'a gönderilen Osmanlı ordusunun, özellikle komutan ve subaylarının, başıbozuk durumları ile, modern silahlı ve iyi eğitimli Fransız birlikleri arasındaki farkı yakından gördü. 1800'de, gönüllü birliklerinden birinde komutanlık yaptı. Sefer bittikten sonra da Mısır'dan ayrılmadı. Mısır valiliğine atanan Hüsrev Paşa'nın karışıklık çıkardıkları gerekçesiyle gönüllü birliklerinin Mısır'dan ayrılmasını istemesi üzerine Mehmed Ali askerlerini, aylardır maaş alamadıkları gerekçesi ile ayaklandırdı. Olayları yatıştıramayan Hüsrev Paşa, Mısır'da daha fazla kalamayacağını anlayarak İstanbul'a döndü. Yeni vali Cezayirli Ali Paşa ise, Mısır'da egemen durumda olan Memlûk (Kölemen) beylerini hoşnut edemedi. Mehmed Ali bu hoşnutsuzluktan da yararlandı. Memlûk beylerini yönetime karşı kışkırtırken kendi komutasındaki Arnavut gönüllüleri de Memlûk askerlerine saldırttı. Böylece, ortada gözükmeden bir kördöğüşü başlattı. Kısa zamanda Kahire, ülkenin en karışık ve huzursuz kenti oldu. Yönetim çözüm olarak güçlü birini göndermeyi düşündü ve 1802'de Hurşid Paşa'yı atadı. Hurşid Paşa, Mısır'a gelir gelmez, olup bitenlerin Mehmed Ali'nin başı altından çıktığını saptadı. Mehmed Ali'nin yapıcı

kişiliğinden övgüyle söz ederek kendisine Mısır'dan uzak bir yerde görev verilmesini Babıali'ye önerdi. Aslında bu öneri, devletin o sıradaki yaklaşımına da uygundu. Başkaldıran ya da kaldırabilecek olanların vezirlikle bir eyaletin başına gönderilmeleri, bir tür çözüm olarak sıklıkla uygulanıyordu.

Mehmed Ali de 1804'te vezir rütbesiyle Cidde valiliğine atandı. Böylece ilk hedefine ulaşmıştı. Ancak Cidde'ye gitmeyerek Mısır'da oyalandı. Hurşid Paşa aleyhine yeni bir ayaklanma düzenleyerek azlini çabuklaştırdı. Babıali, ileride daha büyük sorunlar yaratabileceğinden kaygılanarak Hicaz'daki Vehhabi ayaklanmasını bastırması koşulu ile 1805'te Mehmed Ali Paşa'ya Mısır valiliği fermanını gönderdi. Mehmed Ali Paşa, öncelikle, yerini güvenceye alacak girişimlerde bulundu. Usta bir siyasetle Mısır savaşlarında yetenekli yüzlerce mensubu ölmüş bulunan ve İngilizler'le işbirliği yapan Memlûk beyleriyle Babıali'nin arasını açmayı amaçladı. Mısır'da sürekli kalabilmesi için Memlûkler'i ortadan kaldırması gerekliydi. III. Selim ve başkentteki yöneticiler ise Mısır'ın bu gözü pek valisinden daha ilk günden ürkmeye başladılar. Valilerin sık sık değiştirilmeleri geleneğini ona da uygulayarak Girit'e gönderme girişiminde bulundular. Mehmed Ali Paşa gitmemek için ayak sürüyorken bir fırsat doğdu: İstanbul önlerine kadar gidip Akdeniz'e dönen ve Mısır'ı işgal etmeyi planlayan İngiliz filosunun çıkarma girişimini İskenderiye'de önledi. Reşid zaferini kazanarak Osmanlı yönetimine "sadık bir kul" ve Mısır'dan ayrılmaması gerekli bir yönetici olduğunu kanıtladı. Bu savaşta, kendi adamlarından çok, geçici dostluk kurduğu Memlûkler'i ön safta savaştırarak bol bol kırılmalarını sağladı. Ayrıca, Mısır'a çıktıklarında kendilerine kucak açacaklarını sanan İngilizler'e karşı Memlûkler'e silah çektirerek düşmanda şok yarattı. Bu yolla, İngilizler'in 1803'ten beri gizlice hazırladıkları Mısır'ın işgali tasarısını da engellemiş oldu. İngiliz yanlısı el-Elfi'nin, İskenderiye Muhafızı Emin Bey'in çabaları ise boşa gitti. Mehmed Ali, Kahire'de Nakibü'l-Eşraf'a yoğun bir din propogandası başlattırarak eli silah tutan herkesin Reşid'e koşmasını da sağlamıştı. Kısa zamanda Mısır halkını, enerjik ve babacan davranışlarıyle kendisine bağladı. 1807'nin ilkbahar aylarında süren sokak çatışmaları, 2000'e yakın ölü veren İngilizler'in çekilmeleriyle sonuçlandı. İngilizler, savaş durumunda oldukları Osmanlı Devleti ile değil; çevik kuvvetlerine yenildikleri Mısır valisi ile, Eylül 1807'de bir antlaşma imzalayarak İskenderiye'yi boşalttılar. Bu sonuç, uluslararası ilişkiler açısından ilginç olduğu ölçüde Mehmed Ali Paşa için de önemliydi. Babıali, onun sıradan bir vali olmadığını artık görmek zorundaydı. Bu nedenle, İstanbul'da rehin tutulan oğlu İbrahim Bey, serbest bırakılarak Mısır defterdarlığına atandı.

Mehmed Ali Paşa, devlete karşı gücünü göstermek gibi henüz zamansız bir girişime kalkışmadan, 1740'lardan beri başlıca iç sorunlardan olan ve Arap Yarımadası'nı tehdit eden Vehhabi sorununa yöneldi. Yıllardır Müslümanlar hacca gidememekteydiler. Kavalalı 1810'da oğlu Tosun Paşa'yı 7000 piyade ve 3000 süvari ile harekete geçirdi. Silahlı güçlerinin tümünü Hicaz'a uğurlarken başka bir sorunu da pervasızca bitiriverdi: Hicaz seferinin onuruna düzenlenen görkemli ziyafette, beş yüze yakın Memlûk beyini ve sayısız Memlûk savaşçısını kılıçtan geçirtti. Olay, dehşet verici olduğu kadar önemliydi. Mısır'ın fethedildiği 1517'den beri çözümlenememiş bulunan Memlûk sorunu, bir çırpıda ama çok kanlı biçimde tarihe gömülmüştü.

Mısır valiliğini ele geçirmesi

Vehhabiler'le sekiz yıl uğraşarak hayatının en çetin savaşlarını veren Mehmed Ali Paşa, bu amaçla bir de donanma oluşturdu. Artık, devlet içinde, ordusu ve donanması olan ikinci güçtü. Ordusunu, oğulları Tosun Paşa'nın ve İbrahim Bey'in komutasına bırakarak kendisi Mısır'dan ayrılmamayı yeğledi. Vehhabiler'i bir an önce yenebilmek için Arap kabilelerini kandırmaya çalıştı ve bu yolda çok para döktü. Çete savaşları da ordusunu eritmeye başlamıştı. Bütün bu çabaların ardında Necd valisi de olabilme emeli vardı. 1813'te harekâtı hızlandırdı ve topladığı yeni birliklerle kendisi de Cidde'ye gitti. 1814'te İbn Suud Abdülaziz'in ölümünden ve 1815'teki başarılı savaşlardan sonra durum bir kez daha karıştı. Yönetimin Mısır valiliğine bir başkasını atamak üzere olduğunu haber alınca hemen Mısır'a döndü. Ardından, oğlu Tosun Paşa hastalanıp öldü. Harekât da bir süre durakladı. Oğlu İbrahim'e "paşalık" ve Hicaz seraskerliğini sağladıktan sonra, savaşlar yeniden kızıştı ve 1818'de Vehhabiler'in kesin yenilgisiyle sonuçlandı. Mehmed Ali Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği Abdullah b.Suud'un ve Vehhabi reislerinin idam edilmeleri sırasında halk, padişahı değil, Mısır valisini alkışladı.

II. Mahmud, bu başarısından ötürü Mehmed Ali Paşa'ya Mısır valiliğine ek olarak Habeş ve Hicaz valiliklerini de verdi. Mehmed Ali Paşa, Hac yollarının, Kızıldeniz-Süveyş-Akdeniz ticaret yolunun, köle kaynağı Habeşistan'ın biricik efendisi oldu. Bu yeni durum Ortadoğu'ya göz diken devletlerin, özellikle de İngilizler'in siyasal gündemlerine bir de "Mısır Sorunu"nu ekledi. Mehmed Ali Paşa 1820'de II. Mahmud'un izniyle Sudan seferini başlattı. Oğlu İsmail Paşa komutasındaki birlikler Sudanlılar'ın direnişlerini kırdı ve 1821'de Hartum teslim oldu. 1822'de ise bölgenin fethi aşağı yukarı tamamlandı. Burası, Mısır Eyaleti'ne bağlı bir "sancak" olarak yine Mehmed Ali'ye bırakıldı. Artık Sudan'ın köle ticareti olanaklarından ve zengin altın madenlerinden yararlanması da söz konusuydu.

Yunan ayaklanmasına karşı girişimde bulunması

Bu sırada Osmanlı Devleti, Tepedelenli Ali Paşa ile ve tehlikeli boyutlara ulaşan Sırp ve Yunan ayaklanmalarıyla uğraşmaktaydı. Mehmed Ali Paşa, bunlarla ilgilenmeyerek kendi bölgelerinin hızla kalkınması için yatırımlara girişti. Önemli liman kentleri, ticari amaçlı ulaşım bağlantıları kurdu. II.Mahmud' dan daha önce davranarak düzenli bir posta örgütü çalıştırmaya başladı. 1822'de gönderilen bir fermanla, Akdeniz'deki Rum korsanları ortadan kaldırması istendi. Bu görev, çıkarlarına uygun geldi. Çünkü, Akdeniz'deki güvensizlik, doğrudan Mısır'ı ilgilendiriyordu. Oğlu İbrahim Paşa'nın komutasında, Çanakkale'ye kadar bir gövde gösterisi yapan Mısır donanması, Girit'deki ayaklanmayı bastırdı. Mehmed Ali Paşa bu başarıdan cesaret alarak II. Mahmud'a Mora valiliği de kendisine verilirse Yunan ayaklanmasını bastırabileceğini önerdi. Padişah, buna hemen yanaşmayarak ilkin ayaklanmayı bastırmasını istedi.

Egemenliğini güçlendirmesi

1824'te Girit üzerinden bir köprü kurarak İbrahim Paşa'yı Mısır ordusunun başında Mora'ya çıkarttı. 1826'ya kadar, bu ordunun Mora'da ve Yunanistan'da elde ettiği başarılar, Avrupa için yeni bir kaygı konusu olmakta gecikmedi. İngiltere, Fransa ve Rusya, 1827'de ortak donanmalarını Mora açıklarına gönderdiler. Yunan bağımsızlığını öngören bir antlaşmayı, Osmanlı-Mısır yetkililerine kabul ettiremediklerinden de Navarin'deki Osmanlı-Mısır donanmasını ateşe verdiler. Bu beklenmedik gelişme, Mehmed Ali Paşa'nın Mora valiliği umudunu da suya düşürdü. Ayrıca, İngiltere'nin, Mısır'ı ablukaya alması olasılığının getireceği zararları da hesaplayarak 1828'de ordusunu ve donanmasını Mora'dan çekti. Dört yıllık bu harekâtın pahalı bilançosuna karşılık sağladığı tek kazanç, Avrupa devletlerinin kendisini bağımsız bir hükümdar gibi görmeleri olmuştu.

1828'den sonra, ordusundaki eksiklikleri gidermeye, donanmasını yeniden kurmaya çalıştı. 1829'da Osmanlı Devleti'nin Rusya ile savaşa girmesi ise, Mehmed Ali Paşa'yı çetin seçenekler arasında bıraktı. II. Mahmud, tüm güçlerini bu savaşa göndermesini isteyince, Yunan Savaşı'nda donanmasını yitirdiğini, binlerce askerinin öldüğünü, parasının da yeni bir orduyu donatmaya yetmeyeceğini kesin bir dille bildirdi. Devleti en zor günlerinde yalnız bıraktı. Daha fazla sıkıştırılacak olursa, birçok eyalet paşasının geçmişte yaptığı gibi isyan edebileceğini de ima etti. Ruslar'ın Edirne'ye girdiği günlerde ise, İstanbul'a danışma gereği bile duymadan Fransa ile Kuzey Afrika sorunlarını görüşmekteydi. II. Mahmud'a göre, Mehmed Ali Paşa bir asiydi. Mehmed Ali Paşa ise, padişahın çevresinde döndürülen oyunlardan ve Koca Hüsrev Paşa'dan şikâyetçiydi. Bu bakımdan devlete güven duymuyordu.

Osmanlı ordusunu ikinci kez yenmesi

1830'da Suriye'nin yönetimi konusunu gündeme getirdi. Bunun zamanını çok iyi seçmişti. Ruslar'a yenik düşen devletin, asker ocağı dağılmış, donanması yakılmıştı. Avrupa ise 1830 Devrimi ile çalkalanıyordu. Girit, Suriye ve Trablusşam valiliklerinin verilmemesini, padişahın kendisini Mısır'dan uzaklaştırmak için Benderli Selim Paşa'yı serasker atamasını yeterli bahane bularak ordusunu harekete geçirdi. Bu girişiminde asıl neden ise, Akka Valisi Cezzarzade Abdullah Paşa ile olan iktidar kavgasıydı. Kasım 1831'den Aralık 1832'ye kadar süren Suriye harekâtı böylece başladı. İbrahim Paşa, Akka, Şam, Hama, Humus kentlerini almakla yetinmeyerek önüne çıkan Osmanlı birliklerini bozguna uğratıp Çukurova'ya, oradan da Konya Ovası'na dek geldi. Burada 1832 kışında yapılan savaşta, ilk kez bir Osmanlı sadrazamı (Reşid Mehmed Paşa) tutsak düştü. İbrahim Paşa Kütahya'ya yürüdü. Durum vahimdi ve II. Mahmud, düne kadar savaştığı Ruslar'dan yardım istedi. Bir Rus donanması 20 Şubat 1833'te Boğaz'a geldi. İngiltere ve Fransa bu dayanışmaya tepki gösterdiler. İzmir'e asker çıkardıkları gibi, Mehmed Ali Paşa'ya da baskıda bulunarak ordusunun daha ileriye gitmemesi için emir vermeye zorladılar. Ağırlığı İstanbul'da olan yoğun bir diplomatik ilişkiler dönemi başladı. Sonunda, padişahın, bir valisine zorla yeni haklar verdiğini belgeleyen Kütahya Antlaşması 14 Mayıs 1833'te imzalandı. Bunu 8 Temmuz'da Ruslar'la imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması izledi.

Osmanlı Devleti ile çatışmaya başlaması

Mehmed Ali Paşa, Kütahya Antlaşması ile Suriye valiliğini, oğlu İbrahim Paşa da Adana muhassıllığını elde ettiler. Öte yandan Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın Boğazlar'ı yabancı devletlere kapatması, İngiltere ile Fransa'yı tedirgin etti. Donanmalarını Çanakkale'ye gönderdiler. Bu kez de Prusya ve Avusturya, Rusya'nın yanında yer aldılar. "Mısır Sorunu"na bir de "Boğazlar Sorunu" eklendi.

Merkeziyetçi bir yönetim kurmaya çalışan II. Mahmud, Mehmed Ali Paşa'nın yenilmezliği karşısında, bir süre sabırla davranmayı yeğledi ve uzun vadeli hazırlıklara girişti. Orta ve Güneydoğu Anadolu'daki ayaklanmaları bastırma gerekçesiyle önce Reşid Mehmed Paşa'yı sonra da Hâfız Paşa'yı bu bölgeye göndererek Prusyalı subayların gözetiminde güçlü ve eğitimli bir ordu oluşturmaya çalıştı. 1837-1838 yıllarındaki bu hazırlıklara koşut olarak Mehmed Ali Paşa da bağımsızlık ilanı için girişimlerde bulunuyordu. Kahire'deki Batılı temsilcilere düşüncesini açıkladı, fakat tasvip görmedi. Oysa bağımsızlık için tüm koşullar tamamdı: Hint ticaret yoluna, Süveyş ve Bahreyn gibi ticaret kapılarına, zengin maden yataklarına ve köle kaynaklarına sahipti. İngiltere ve Fransa'nın fiili bir bağımsızlığı neden resmen tanımadıklarını kendi ölçütleriyle kavrayamadığından İngiltere'nin Süveyş'de üs kurma isteğini şiddetle geri çevirdi. Buna karşılık İngiltere, Osmanlı yönetiminden Aden'i satın alarak burada üs kurdu.

1839'da yeterince hazırlanıldığına inanç getiren II. Mahmud, Güneydoğu'daki ordusuna Suriye'ye yürüme emrini verdi. Diplomatik yollardan bağımsızlığa kavuşmayan Mehmed Ali Paşa için bu bulunmaz bir fırsattı. O da oğlu İbrahim Paşa'yı, Mısır ordusunun başında hızla harekete geçirdi. 24 Haziran 1839'da, iki ordu Nizip'de karşılaştılar. Hâfız Paşa, Prusyalı danışmanları dinlemediğinden, bozguna uğrayarak geri çekildi. Zafer, bir kez daha Mehmed Ali Paşa'nın oldu. Bunu, Osmanlı donanmasının, İskenderiye'ye gidip teslim olması izledi. II. Mahmud, bu kötü haberleri öğrenmeden öldü. İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya, 27 Temmuz 1839'da Babıali'ye ortak bir ültimatom vererek görüşleri alınmadan Mehmed Ali Paşa ile siyasal ya da askeri bir ilişkide bulunulmamasını bildirdiler. Osmanlı Devleti bu müdahaleyi memnunlukla karşıladı. Londra'daki uzun görüşmelerden sonra, İngiltere'nin tasarısı benimsendi. Mehmed Ali Paşa ve kendisini tutan Fransa başarısızlığa uğradılar. 1840'ta imzalanan Londra Mukavelenamesi'ndeki Suriye ve Akka'yı bırakma koşulunu Mehmed Ali Paşa kabul etmeyince İngiliz donanması Sur, Sayda ve Akka'yı işgal etti. Karada da Osmanlı ordusu İbrahim Paşa kuvvetlerini yendi. Suriyeliler Mehmed Ali Paşa'nın baskı rejiminden yıldıkları için Osmanlı askerlerini sevinçle karşıladılar. Suriye'yi yitiren Mehmed Ali Paşa, öngörülen koşulları kabul etti.

1841'de İkinci Londra Kongresi'nde kabul edilen koşullardan yalnızca teki, Mehmed Ali'yi öteki valilerden ayırıyordu: Mısır valiliği ölünceye dek kendisinindi; ölünce de soyundan gelen büyük oğula kalacaktı. Fakat artık padişahın tebasındandı ve ancak onun adına vergi toplayıp asker yazabilecekti.

Mehmed Ali Paşa, son yıllarını Mısır'ın bayındırlığı için çalışarak geçirdi. Uzlaşmazlıkların ve

çatışmaların büyük çoğunluğu II. Mahmud döneminde kaldığı için, genç, nazik ve hoşgörülü Sultan Abdülmecid'i 1846'da ziyaret etmekte bir sakınca görmedi. Buradan, yarım yüzyıl önce ayrıldığı Kavala'ya gitti. İstanbul'a dönüşünde aracılar koyarak sadrazam olmaya kalkıştı. Osmanlı geleneklerine aykırı bu isteği geri çevrildi. Mısır'a döndükten sonraki iki yılını bunamış olarak geçirdi. Bu nedenle Ağustos 1848'de Mısır valiliği oğlu İbrahim Paşa'ya verildi. İbrahim Paşa o yılın Kasım'ında ölünce bu kez, torunu Abbas Paşa vali oldu. Mehmed Ali Paşa'nın ölümünden sonra cenazesi Kahire'ye getirilerek yaptırdığı caminin yanındaki türbesine gömüldü.

Mehmed Ali Paşa, Osmanlı Devleti'nden kopma ve bağımsız olma tutkusunu kırk yıllık bir uğraş sonunda bir ölçüde de olsa gerçekleştirebilmiştir. Bu başarısı, 1867'ye değin valilik, 1914'e değin hıdivlik, 1951'e değin de krallık olarak soyundan gelenlere Mısır'ın hükümdarlığını kazandırmıştır. Siyasal başarısından ayrı olarak Mısır'da gerçekleştirdiği birçok yenilik vardır ki bunlardan dolayı da Yeni Mısır'ın kurucusu sayılır. Düzenli ordusu için fabrikalar, atölyeler, Harbiye Mektebi açtırmış, bu okulda Fransız subaylara ders verdirmiş; bir tür devşirme yöntemiyle Memlûk gençlerinden sağlam bir ordu çekirdeği oluşturmuştur. Mısır'ın tarımsal üretimini ayakta tutan nüfusa ilişmeyerek asker gereksinimini uzun zaman Sudan'dan devşirilen gençlerle karşılamıştır. Buna koşut olarak Mısır halkını da yavaş yavaş askerliğe alıştırmış, herkeste vatan sevgisinin ve milliyetçilik duygusunun yerleşmesine çalışmıştır. 1825'ten sonra askeri amaçlı yeni okullar açarak topçuluk, denizcilik alanlarındaki kadro açıklarını doldurmaya özen göstermiş; silah, cephane ve barut imalathaneleri kurdurmuştur. Donanması için İtalya'dan eğitimci subaylar, Doğu Karadeniz'den de Türk gemiciler getirmiştir. İskenderiye Tersanesi'nin yenilenmesi, ilk teknik okulun (Hendese Mektebi), mühendislik fakültesinin (mühendishane), tıbbiyenin, eczacılık, sağlık, sanayi, madencilik, dil okullarının açılışı, modern eğitim uygulamaları, dünyaca ünlü Bulak Matbaası'nın kuruluşu, tarım alanlarının sulanabilmesi için cetveller ve sedler yapılması onun döneminde olmuştur.

Memlûk katliamından sonra Mısır topraklarının, büyük bölümünü kendi adına kamulaştırarak iltizam yöntemine son verdi. Eski büyük toprak ağalarına, yaşadıkları sürece toprağa ilişkin haklarını kullanma hakkı tanıdı. Tüm yükümlülüklerini Mısır yönetiminin yerine getirmesi koşulu ile vakıf mallarını da kamulaştırdı. Çiftçilere belli ölçülerde arazi dağıttı. Böylece Mısır tarihinin en köklü toprak reformu da gerçekleşmiş oldu. Çiftçilere damızlık ve tohumluk için krediler verdi. Ekilebilir arazilerin gerçek ölçümleri yapıldı. 1820'lerdeki ekilebilir arazi miktarı, yapılan çalışmalar sonucu yirmi yıl sonra iki misline çıktı. Pamuk, ipek, şekerkamışı, zeytin, keten üretimlerine öncelik verildi. Fakat, ürünün ucuz fiyatlarla alınıp devlet eliyle satılması yöntemi, halkı ezdiği gibi uzun vadede köylerin boşalmasına çiftçilerin toprağı bırakmasına neden oldu. Mehmed Ali Paşa, zengin devlet, isyan edemeyecek kadar çok çalışan ve yoksul bir topluluk amaçlıyordu. Büyük tezgâhlar ve atölyeler kurdurması, Mısır'daki küçük el sanatlarının sönmesine yol açarken, halkın bir bölümünün de fabrikalarda düşük ücretle çalışmalarını zorunlu kılıyordu. Tarımsal ve sınai kazançlar, gümrük ve ihracat girdileriyle zenginleşen Mısır hazinesinin parasal olanakları, bayındırlık ve imar çalışmalarına kullanıldı. Hastaneler, okullar, yollar, kütüphaneler, camiler, hükümet konakları, yapıldı. Mısır'ın uzun tarihini belgeleyen zengin eski eserlerin ülke dışına çıkmasını engelleyecek derecede ileri görüşlü olan Mehmed Ali Paşa, Kahire'deki ilk eski eserler müzesini kurdu.

Yenilik hareketleri ve önemi

Ümit Burnu üzerinden yapılmakta olan Avrupa-Hint ticaret yolunu, tekrar Akdeniz-Süveyş-Kızıldeniz çizgisine alabilmek için, ulaşım ve yol güvenliği konusunda olanca çabayı harcadı. Ancak İngilizler'in Süveyş Kanalı'nı açma projesine karşı çıktı. Ulema sınıfının ve ayan-eşraf tabakasının etkilerini giderek azalttı. İslam dünyasının geleneksel kültür ve bilim kurumlarından sayılan el-Ezher'in, modern eğitim kurumlarının yanında ikinci planda kalmasını amaçladı. Yönetimin bütün ayrıntıları ile doğrudan ilgilendi ve köylere varıncaya dek memurları ve yöneticileri denetimi altında tutmayı gözetti. "Divan" adı altında bakanlıklar kurdu ve bir danışma meclisi (Meclis-i Müşavere) oluşturdu. Bu meclis 1837'de "Meclisü'l-Âli" adını aldıktan sonra Mısır'ın ilk anayasası sayılabilecek olan "siyasetnâme"yi yayımladı.

• KAYNAKLAR: Ş. Altındağ, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın İsyanı*, 1945; A. Ceberti, *Acaibü'l-Asâr fi't-Teracim ve'l-Ahbar*, 1880; H. Dodwell, *The Founder of Modern Egypt: A Study of Muhammed Ali*, 1931; F. Rodkey, *The Turco-Egyptian Question in the Relations of England, France and Russia*, 1921.

• BAKINIZ: ABDÜLMECİD, İBRAHİM PAŞA, MAHMUD II, MUSTAFA REŞİD PAŞA, NAPOLÉON I.

MEHMED BAHAEDDİN
(1318-1389)

Buharalı mutasavvıf. Nakşibendilik'in kurucusudur.

Mehmed Bahaeddin Nakşbend, Buhara yakınlarında, Kasrı Arifan'da doğdu, 1389 ya da 1391'de aynı kentte öldü. Önce Yesevilik'in görüşlerini benimsedi, *Kuran*, Hadis, fıkıh ve tasavvuf konularında bilgiler edindi, sonra kendi adıyla anılan tarikatı düzenleme çalışmalarına koyuldu. Mehmed Bahaeddin bir tasavvuf insanı olmasına karşın Sünnilik ilkelerine bağlıydı. Oruç, namaz, hac, zekât gibi görevlere Tanrı adlarını anarak derin düşünceye dalma anlamına gelen anışı (zikr) eklemiştir. Ona göre Şeriat'ın koyduğu kurallar dinin temelini oluşturur, anış ise onlara daha derin bir anlam kazandırır. "Hatem-i hâcegân" adı verilen bu anış, tekkede toplu olarak cuma ve pazartesi günleri, yatsı namazından sonra düzenlenir. *Kuran* okumak, Peygamber'in davranışlarını örnek edinmek insanın olgunlaşması için başlıca koşuldur. Mehmed Baheddin'e göre insan görünüşte halk arasında, gerçekteyse Hak (Tanrı) ile birlikte olmalı-

dır. Bu da Tanrı adlarını dilden düşürmemekle sağlanabilen bir durumdur. Her türlü geçici, dünyaya bağlı isteklerden, eğilimlerden sıyrılmak, Tanrı'dan başka bir varlığı sevmemek gerekir. Sürekli olarak Tanrı adlarını anan bir kimse, derin bir coşkuya kapılarak, gönlünde Tanrı ile karşı karşıya geldiğini duyar.

İnsanın olgunluk ve yetkinlik aşamalarına ulaşabilmesi için önce duyulur hazlardan uzaklaşması, özellikle kadınlardan elden geldiğince ayrı kalması gereklidir. En kesin yasa *Kuran*, uyulması gereken tek geçerli yöntem de Şeriat'tır.

Mehmed Bahaeddin Nakşbend'in tarikatına girenler, çağlar boyunca, Anadolu'nun değişik kesimlerinde etkili olmuş, her türlü yenilik girişimlerinin karşısında dikilmiş, büyük ayaklanmalara varan olaylara yol açmıştır. Gerek Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç yıllarında, gerek savaş boyunca ve daha sonraları Doğu Anadolu'da Şeyh Said, Batı Anadolu'da Menemen ayaklanmalarını çıkarmışlar, padişahlığın, halifeliğin, Şeriat devletinin kurulması yolunda çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Koyu Şeriat'çı bir nitelik taşıyan Nakşbendilik için Şeriat dışında bir gerçek yoktur.

MEHMED BEY [Karamanoğlu]
(? - 1277)

Karamanoğulları beyi. İlhanlı egemenliğine karşı Anadolu'nun siyasi birliğini korumaya çalışmıştır.

Şemseddin Mehmed Bey'in doğum yeri bilinmiyor. Mut yakınlarında öldü. Kerimeddin Karaman Bey'in oğludur. Babasının 1261'de öldürülmesinden sonra kardeşleriyle birlikte Kâvle Kalesi'ne hapsedildi. 1266'da Anadolu Selçuklu tahtına çıkan III. Gıyaseddin Keyhusrev'in, Karamanlılar'ın ayaklanmasından çekinmesi sonucu serbest bırakıldı. Kısa zamanda Karamanlı ve Toros Türkmenleri'ni çevresinde toplayarak, Selçuklu-İlhanlı ordusunu Göksu geçidinde yendi ve Mut'a geldi. Eşrefoğulları, Saruhanoğulları ve Mentéşeoğulları gibi kalabalık Türkmen aşiretlerinin de desteğini sağladı. Daha önce Anadolu Selçukluları'na karşı ayaklanan Hatıroğulları'nın güçbirliği önerisiyle, kardeşi Ali Bey komutasında bir orduyu Niğde'ye gönderdi. Öbür kardeşi Mahmud Bey aracılığıyla da Gülek Boğazı'nı, dolayısıyla Anadolu ve Suriye ticaretini, gümrük gelirlerini denetim altına aldı. Sahiller Emiri Hoca Yunus'u yenerek, ele geçirdiği topraklardan İlhanlılar'ı (Moğollar)çıkardı. 1264-1276 arasında Karaman, Mut ve Ermenek'ten Gülek Boğazı'na dek uzanan topraklara egemen olarak Anadolu Selçukluları'yla olan tüm bağımlılık ilişkilerine son verdi.

1276'da Memlûk Sultanı Baybars, güçlü bir orduyla Anadolu üzerine yürüyerek 15 Nisan'da İlhanlılar'ı Elbistan ovasında yendi ve 2 Mayıs'ta Kayseri'ye girdi. Kendisini Anadolu sultanı olarak ilan ettikten sonra İlhanlılar'ın Kayseri Kalesi'ne hapsettiği Mehmed Bey'in kardeşi Ali Bey'i salıverdi. Beylik menşuru ve sancağıyla birlikte Ermenek, Lârende ve Akdeniz kıyılarını içeren bölgenin yönetimini Mehmed Bey'e bıraktı. Anadolu beylerini kendisiyle güçbirliğine çağırmakla birlikte, İlhanlı ordusunun Suriye üzerine yürüdüğünü öğrenince, Mehmed Bey'in askeri destek önerisini geri çevirerek Suriye'ye yöneldi. Anadolu'daki siyasi kargaşalıktan ve Selçuklu İlhanlı ordusunun içinde bulunduğu dağınıklıktan yararlanan Mehmed Bey, yanında II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğu ileri sürülen Siyavuş [Cimri] olduğu halde Lârende'yi (Karaman) alarak, 15 Mayıs 1277'de Konya'ya girdi. Siyavuş Selçuklu geleneğine uygun olarak tahta çıkarıldı. Mehmed Bey'in vezirliği ve resmi dilin Türkçe olacağı ilan edildi. Çevredeki valilere fermanlar gönderilerek Siyavuş'a bağlanmaları istendi. Haziran 1277'de Sahib Ataoğulları'nı Akşehir yakınında Adayan (Değirmen) Çayı Savaşı'nda yenen Mehmed Bey, Afyon'u kuşattı. Büyük bir Selçuklu İlhanlı ordusunun üzerine gelmekte olduğu bir sırada, Konya başkadısının halkı kışkırtması sonucu kale kapıları kapatılınca, Mut-Ermenek yöresine çekildi. İlerleyen Selçuklu İlhanlı ordusu Konya'yı ele geçirdi. İki taraf Mut Ovası'nda Kurbağa-Hisarı denilen yerde karşılaştı. Savaşı kaybederek öldürülen Mehmed Bey'den sonra, Anadolu'daki İlhanlı baskısı daha da arttı.

• BAKINIZ: BAYBARS, KERİMEDDİN KARAMAN BEY, KEYHUSREV III.

MEHMED ÇELEBİ [Yirmisekiz]
(? - 1732)

Osmanlı devlet adamı. Yazdığı *Sefaretname* ile tanınmıştır.

Doğum tarihi bilinmiyor. Edirne yakınında doğdu, Lefkoşe'de öldü. Asıl adı Mehmed Faiz'dir. Seksoncubaşı Süleyman Ağa'nın oğludur. Gençliğinde Yirmisekizinci Yeniçeri Ortası'na girdi ve kısa zamanda yükselerek yeniçeri efendiliği, darphane nazırlığı, üçüncü defterdarlık, 1718 Pasarofça Antlaşması'nı imzalayan Osmanlı kurulunda ikinci delegelik gibi görevlerde bulundu. Fransa ile dostluk ilişkilerini geliştirmek, Avusturya ve Venedik'e karşı Fransa ve İspanya ile bir bağlaşma kurmak gibi amaçlarla 1720'de Fransa'ya fevkalade elçi olarak atandı. Fransa'nın siyasi işbirliğine yanaşmaması ve yeni ticari ayrıcalıklar elde etmeye çalışması üzerine 8 Ekim 1721'de İstanbul'a döndü ve Divân-ı Hümâyun'daki görevini sürdürdü.1730 Patrona Halil ayaklanmasından sonra Kıbrıs'a sürüldü.

Elçiliği sırasında yazdığı *Sefaretname* ilk kez bir Avrupa devleti başkentinde yaşayan bir Osmanlı'nın, Batı'nın yaşam biçimi karşısındaki tutum ve düşüncelerini yansıtması bakımından önemlidir. Mehmed Çelebi, İstanbul'dan ayrıldığı günden dönüşüne değin yaşadıklarını, gördüğü teknik yenilikleri, Fransa Kralı XV. Louis ile ilişkilerini, Paris'te gezdiği önemli kültürel, dini, askeri, siyasi kurumların özlü bir tanıtımını, kendine özgü bir üslupla anlatmaktadır. Yapıt, ilk Batılılaşma çabalarına öncülük etme niteliği de kazanmış, Lale Devri'ndeki yenilik hareketlerinde,

1728'de matbaanın kurulmasında, Batı tekniklerinin getirilip uygulanmasında etkili olmuştur. Bu yönüyle de önemli tarihi bir belge değerindedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Mehmed Efendi Sefaretnamesi*, (Relation de Mohammed Effendi), (ö.s.), 1841, (Yeni harflerle , *Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi*, Şevket Rado (yay.), 1970.)

MEHMED EFENDİ [Çivizade] (1530-1587)

Osmanlı şeyhülislamı. Sadrazamların bu makamı ziyaret etmeleri geleneğini başlatmıştır.

İstanbul'da doğdu, 6 Mayıs 1587'de aynı yerde öldü. Şeyhülislam Çivizade Muhyiddin Efendi'nin oğludur. Babasından ve dönemin ünlü bilginleri Perviz Efendi ile Taşköprülüzade Ahmed İsameddin Efendi'den dersler alarak, 1552'de mülazım, 1557'de Kasımpaşa ve Süleymaniye medreselerine müderris oldu. 1559'da Şam, 1570'te Mısır, 1571'de Bursa, 1573'te Edirne, 1575'te İstanbul kadılıklarında bulundu. Aynı yıl getirildiği Anadolu kazaskerliğinin ardından 1577'de Rumeli kazaskerliğine yükseldi. Sadrazam Mehmed Paşa'yla [Sokullu] anlaşamadığından görevden alınarak 1579'da emekliye ayrıldı. Onun ölümünden sonra 1581'de Sadrü'l-Ulemâ (bilginler başkanı) oldu. 21 Ocak 1582'de İstanbul müftülüğüne (şeyhülislamlık) atandı. Ölümüne değin bu görevi sürdürdü. Müftülüğü döneminde, sadrazamların bu makamı ziyaret etmesi geleneğini başlattı.

MEHMED EMİN PAŞA [Kıbrıslı] (1813-1871)

Osmanlı sadrazamı. Abdülmecit ve Abdülaziz dönemlerinde üç kez sadrazamlık yapmıştır.

Kıbrıs'ta doğdu, 9 Eylül 1871'de İstanbul'da öldü. Saraya alınarak Enderun'da yetiştirildi. 1828'de kurulan hassa ordusuna yüzbaşı rütbesiyle katıldı. 1833'te Londra'ya ve ardından Paris'e geçerek öğrenim gördü. 1835'te İstanbul'a döndü ve kolağası (ön yüzbaşı) oldu. Öğrenimini sürdürmesi için yeniden Paris'e gönderildi. 1839'da İstanbul'a döndü ve miralaylığa (albay) yükseldi. Kısa süre sonra mirliva (tümgeneral) olarak Tophane Meclisi üyeliğine getirildi. 1843'te mîrülümera oldu. 1844'te Akka muhafızlığı, 1845'te Kudüs mutasarrıflığı yaptı. 1846'da mirmiranlığa yükseldi. Temmuz 1847'de Belgrad muhafızı oldu. Temmuz 1848'de azledildi ve 31 Ağustos 1848'de Londra büyükelçisi oldu. Kasım 1850'de Arabistan Ordusu müşirliğine getirildi. 1853'te Leca'da (Şam yakınında) çıkan ayaklanmayı bastıramadığından azledilerek Edirne valiliğine atandı. 30 Ocak 1854'te getirildiği kaptan-ı deryalık görevinin ardından 30 Mayıs 1854'te sadrazam oldu. Altı ay kadar sürdürdüğü bu görevden 24 Kasım 1854'te azledildi. Temmuz 1855'te Tanzimat Meclisi reisliğine atandı. Ağustos 1856'da Petersburg'a (bugün Leningrad) fevkalade büyükelçi olarak gitti. Ocak 1858'de ikinci kez Tanzimat Meclisi reisliğine ve Ağustos 1858'de kaptan-ı deryalığa getirildi. 18 Ekim 1859'da ikinci kez sadrazam olduysa da 23 Aralık 1859'da azledildi. 27 Mayıs 1860'ta üçüncü kez sadrazam oldu. Abdülaziz'in 25 Haziran 1861'de tahta çıkmasından sonra da görevinde bırakıldı. Ancak yeni padişahla anlaşamadığından 6 Ağustos 1861'de azledildi. Eylül 1861'de Edirne valiliğine atandı. Haziran 1865'te Mecalis-i Aliye'ye memur oldu. Şubat 1866'da Meclis-i Alî-i Hazain'e, Haziran 1866'da Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye reisliğine atandı. Şubat 1867'de bu görevden ayrıldıktan sonra ölümüne değin başka bir görev almadı.

MEHMED EMİN RAUF PAŞA (1780-1860)

Osmanlı sadrazamı. II. Mahmud ve Abdülmecid dönemlerinde beş kez toplam on beş yıla yakın sadrazamlık yapmıştır.

İstanbul'da doğdu, 29 Mayıs 1860'ta aynı kentte öldü. Çavuşbaşı Said Efendi'nin oğludur. Özel öğrenim gördükten sonra Sadaret Mektubî Kalemi'ne girdi. 1806'da serhalife, 1807'de sadaret mektupçusu, Haziran 1811'de rikâb-ı hümâyun defterdarı, Ocak 1814'te başdefterdar oldu. 1815'te çıkan Yeniçeri ayaklanmasını önlemekte yetersiz kalan Hurşid Paşa'nın yerine 1 Nisan 1815'te vezirliğe yükseltilerek sadrazamlığa getirildi. Sarayda etkili olan Hâlet Efendi'nin, onun her konuya el atmak isteyen tutumuna sürekli karşı çıkması sonucu 5 Ocak 1818'de azledilerek Sakız Adası'na gönderildi. Affedildikten sonra padişahtan aldığı buyrukları uygulamanın dışında hiçbir konuda görüşlerini açıklamamayı yeğledi. 1819'da Teke ve Hamid sancakları valiliğine getirildi. 1820'de Diyarbakır valisi ve Maden emini,1821'de şark seraskeri ve Erzurum valisi oldu. 1822'de azledildi. Şubat 1825'te Kastamonu, Mayıs'ta Bolu ve Viranşehir, 1827'de Halep, 1828'de emir-i hac ve Şam valisi olarak görevini sürdürdü. Temmuz 1831'de azledildi ama Kasım'da Menteşe ve Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) valisi, Ağustos 1832'de Anadolu valisi oldu. Osmanlı ordusunun İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu karşısında gerilemesi üzerine 18 Şubat 1833'te ikinci kez sadrazamlığa getirildi. 30 Mart 1838'de sadrazam sanı başvekile çevrildi. Ancak, Abdülmecid döneminde yine sadrazam sanına dönüldü. Aynı zamanda dahiliye nazırlığını da üstlendi. Abdülmecid'in tahta çıkması üzerine 2 Temmuz 1839'da azledildi. 5 Temmuz 1839'da Meclis-i Vâlâ reisliğine atandı.

Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'yla ilişki-

lerin bozulması üzerine, 8 Haziran 1840'ta üçüncü kez sadrazam oldu ve 4 Aralık 1841'de azledildi. 30 Ağustos 1842'de dördüncü kez sadrazam oldu. Ancak Tanzimat uygulamalarına karşı olumsuz tutumu ve Mustafa Reşid Paşa'nın artan gücünün de etkisiyle 28 Eylül 1846'da görevden alındı. Aralık 1846'da Mecalis-i Âliye'ye memur oldu. 26 Ocak 1852'de beşinci kez getirildiği sadrazamlıkta 5 Mart 1852'ye değin kaldıktan sonra yeniden Mecalis-i Âliye'ye memur oldu. Bundan sonra ölümüne değin aktif bir görev almadı.

Mehmed Emin Rauf Paşa, dengeci ve uzlaştırıcı kişiliğiyle, önemli iç ve dış sorunların çözümünde bazı başarılar sağlamış, buna karşılık muhafazakâr tutumuyla Tanzimat'ın getirmek istediği yenilikleri benimsemeyerek bu yoldaki çabaları desteklememiştir.

MEHMED ESAD [Yesarî]
(? -1798)

Türk, hattat. Nestâlik yazıda önce İran üslubunu devam ettirmiş, daha sonra bir Türk nestâliki oluşturma çabasına girişmiştir.

İstanbul'da doğdu, 19 Aralık 1798'de aynı kentte öldü. Vücudunun sağ yanı doğuştan felçli, sol eli de çolak olduğu için yazı yazabileceğine inanılmıyordu. Başvurduğu tanınmış hattat şeyhülislam Veliyyüddin Efendi işlerinin çokluğunu bahane ederek ona öğretmenlik etmedi. Mehmed Esad, Dedezade Mehmed Seyyid Efendi'den (?-1760) ders alarak nestâlik yazı öğrendi ve 1754'te icazet aldı. Ayrıca dönemin başka ünlü hattatlarından Kâtibzade Mehmed Refî ve İsmail Refik Efendi de ona icazetname verdiler. Kısa zamanda hat sanatında ilerleyen Mehmed Esad'ın yazılarını gören şeyhülislam Veliyyüddin Efendi'nin sonraları "Allah onu bizim kibirimizi kırmak için göndermiştir" dediği söylenir.

Mehmed Esad, III. Mustafa zamanında Saray'da yazı öğretmenliğine atandı. Sol eliyle yazdığı için Yesarî (solak) adıyla ünlendi. Saray dışında da isteyenlere yazı yazmayı gösteriyordu. Hattat Sami Efendi, onun evinin, ders verdiği günlerde mürekkepçilerin, kâğıtçıların, kalem satıcılarının ve kalemtıraşçıların satış yaptıkları bir pazar haline geldiğini aktarmıştır.

Nestâlik İran'dan gelmiş olduğu için, bu yazıyı yazan her hattat gibi Yesarî de önceleri İran Okulu etkisinde kalmıştı. Ama yaşamının sonlarına doğru yazısında değişiklik olmuş, harflerinde bir küçülme ortaya çıkmıştır. Bu değişiklik onun kendi anlayışına göre bir üslup aradığını gösterir. Yesarî bir Türk nestâlik üslubunun temellerini atmaya başlamışsa da, bu konuda asıl öncü oğlu Yesarîzade Mustafa İzzet olmuştur. Yesarî'ye nestâliki İran hat sanatının en büyük ustası olan İmâd düzeyinde yazdığı için İmâd-ı Rum (Anadolu'nun İmâd'ı) adı verilmiştir.

Müze ve kütüphanelerde sayısız yapıtı vardır. III. Selim'in isteği üzerine Aynalıkavak Kasrı'nın bir odasına da Şeyh Galib'in bir kasidesini celî tâlik yazıyla kuşak biçiminde yazmıştır. Öğrencileri arasında oğlu Yesarîzade Mustafa İzzet, Mehmed Emin Bey (1757-1809) ve Sadullah Efendi (1766-1843) en ünlüleridir.

MEHMED HEMDEMİ ÇELEBİ [Solakzade]
(? - 1658)

Osmanlı, tarihçi ve besteci. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1644'e değin geçen olayları anlatan tarihiyle tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Doğum tarihi bilinmiyor. Yaşamı hakkında da yeterli bilgi yoktur. Babasının, solakbaşı (padişah muhafızı) olması nedeniyle solakzade diye tanınır. Çocuk yaşta Enderun'a girip eğitim gördü. Daha sonra IV. Murad'a musahib oldu. Manzum yapıtlarında kullandığı, "nedim" ve "musahib" anlamına gelen Hemdemi mahlasını bundan ötürü aldığı düşünülebilir. IV. Murad'ın ölümünden sonra, Sultan İbrahim (1640-1648) ile IV. Mehmed (1648-1687) dönemlerinde de aynı görevde bulunduğu sanılıyor.

Yetişmesinde büyük yardımları dokunan Hasodabaşı Hasan Ağa'nın isteği ile yazdığı doksan iki beyitlik *Fihrist-i Şahân* adlı manzumeyi IV. Mehmed'e sundu. Yapıtta Osman Gazi'den, IV. Mehmed'e kadar on dokuz padişahın tahta çıkış ve ölüm tarihleri ile önemli olaylar birkaç beyitle kısaca anlatılmıştır. Kendi adıyla anılan tarihi, Osman Gazi'den 1644'e değin geçen olayları içerir. Yalın bir dille yazılmış yapıtın 1622'ye değin gelen bölümünde, Hoca Sadeddin Efendi ile Hasanbeyzade'nin tarihlerinden yararlanmıştır. Bundan sonraki bölüm ise kendi gözlemlerine dayanır. İki baskısı olan yapıtın ilk baskısı I. Bayezid dönemini kapsar. Yazma nüshaları ile basılı nüshalar arasında belirgin farklar vardır. Bestelerinde Miskalî mahlasını kullanmıştır. Değişik makamlarda yirmi dokuz saz eseri vardır.

• **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *Tarih-i Âl-i Osman li-Solakzâde,* (ö.s.), 1855; *Solakzâde Tarihi,* (ö.s.), 1880; *Solakzâde Mehmed Hemdemî Merhumun Fihrist-i Şahân-ı Âl-i Osman Nam Eser-i Manzumu ve İlâveleridir,* (ö.s.), 1919. **Saz Eserleri:** *Uşşak devr-i kebir peşrev; Bayati darb-ı fatih peşrev; Hüseyni darbeyn peşrev; Acem havi peşrev; Rast fahte peşrev; Segâh saz semaisi.*

MEHMED HULÛSÎ EFENDİ
(? -1874)

Türk, hattat. Aklâm-ı sitte adlı altı çeşit yazıda klasik üslubu sürdürmüştür.

Kastamonu'nun Seyyidîler köyünde doğdu, 1874'te öldü. II.Mahmud'un hizmetinde bulunan

Osman Ağa adında birinin oğludur. Güzel yazıyı İstanbul'da Mahmud Raci Efendi'den öğrendikten sonra, Ali Vasfî Efendi ile ilerletti. Daha sonra Ragıp Paşa Kütüphanesi'nde isteyenlere yazı öğretti. Ragıp Paşa Kütüphanesi'nde müdürlük, Hekimoğlu Ali Paşa Camii'nde hatiplik ve Tophane semtindeki Nusretiye Camii'nde yıllarca kürsî şeyhliği yaptı. Öğrencileri arasında da en ünlüsü kız kardeşinin oğlu Şevki Efendi'dir (1829-1887).

• **KAYNAKLAR:** İ.M.K. İnal, *Son Hattatlar*, 1970; Ş.Rado, *Türk Hattatları*, 1984.

MEHMED İZZET
(1891-1930)

Türk, sosyolog ve düşünür. Sosyolojiyi felsefi sorulara cevap için bir araç olarak görmüştür.

İstanbul'da doğdu, 8 Aralık 1930'da Berlin'de öldü. 1907'de Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Hukuk Fakültesi'ne girdi. 1909'da Avrupa'ya öğrenci göndermek üzere hükümet tarafından açılan yarışmayı kazanarak, Fransa'ya Sorbonne Üniversitesi'ne felsefe öğrenimi görmeye gitti. 1912'de öğrenimini tamamlayarak geri döndü. Çeşitli okullarda öğretmenlik yaptı. I. Dünya Savaşı'nda İstanbul'da Kızılay Genel Merkezi Esirler Şubesi'nde çalıştı. 1918'de Darülfünun'da Edebiyat Fakültesi müdürlüğüne atandı. Kısa bir süre sonra Tıp Fakültesi ve Mülkiye Mektebi'nde Fransızca öğretmeni oldu. 1919'da Edebiyat Fakültesi felsefe tarihi muallimliğine getirildi. 1920'de Ahlak Kürsüsü'ne geçti. 1924'te profesör oldu. 1926'da boş kalan felsefe tarihi kürsüsünü ve sosyoloji yükseklisans bölümünü yönetti. Lösemi hastalığına yakalandığından 1928'de Maarif Vekaleti tarafından tedavi amacıyla ve öğrenci müfettişi olarak Berlin'e gönderildi.

Sosyolojiyi felsefi sorulara cevap arayışları için bir araç olarak gören Mehmed İzzet, Durkheim ve F. Rauh'un öğrencisi olmasına karşın, Fransız sosyoloji okulunun Türkiye'de ve özellikle Ziya Gökalp'in elinde aldığı halkçı biçimi eleştirmiş ve sosyolojinin pratik amaçlara ve toplumsal hareketliliğe hizmet etmesi gerektiği düşüncesine karşı çıkmıştır. Schelling'in tümtanrıcı (panteist) felsefesinin etkisiyle toplum birey ilişkisini zorunluluk ve özgürlük ilişkisi çerçevesinde irdelemiştir. *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat* adlı kitabında milliyet kavramının ırk, dil, toprak, gelenek gibi öğelerle sınırlandırılmasına karşı çıkmış ve onu özgürlük bilinci ve ideali olarak değerlendirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Ahlak*, 1919; *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat*, 1923, (yeni harflerle, 1969); *Yeni İçtimaiyat Dersleri*, 1927.

• **BAKINIZ:** ZİYA GÖKALP.

MEHMED KEMAL
(1920)

Türk gazeteci, şair, romancı ve anı yazarı. Şiirleri kadar, anı kitaplarıyla da önem kazanmıştır.

11 Nisan 1920'de Ankara'da doğdu. 1940'ta Ankara Lisesi'ni bitirdikten sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde üç yıl okuduysa da mezun olmadan ayrıldı. Öğrenciliği sırasında Ticaret Bakanlığı'nda memur olarak çalıştı, 1945'ten sonra gazeteciliğe başladı. Türk Haberler Ajansı'nın, *Demokrat Ankara*, *Yeni İstanbul*, *Vatan*, *Ant* gibi gazetelerin Ankara temsilciliğini yaptı. 1967-1969 arasında Ankara'da Kalem adlı bir lokanta işletti. 1969'da İstanbul'a yerleşti; *Yeni Gazete*, *Akşam* ve *Barış* gazetelerinde fıkra yazarlığı yaptı. Halen (1985) *Cumhuriyet* gazetesinde fıkra yazarı olarak çalışmaktadır.

1942'de *Gençlik* dergisinde yayımlamaya başladığı şiirleriyle dönemin toplumcu genç kuşak şairlerinden birisi olarak tanındı. Daha ilk şiirlerinde özgün bir kişiliği olduğunu gösterdi. Çoğunlukla kişisel yaşamından kaynaklanan hüzünlü ve siyasal duyarlıklarla dolu şiirlerini *Kaynak*, *Seçilmiş Hikâeyeler Dergisi*, *Yeditepe*, *Dost*, *Türk Dili* gibi dergilerde yayımladı.

İlgiyle izlenen deneme ve anı kitapları da yazmış olan Mehmed Kemal, *Söz Gibi* adlı şiir kitabıyla 1978 Lions Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Birinci Kilometre*, 1945; *Dünya Güzel Olmalı*, 1954; *Söz Gibi*, 1977. **Anı-Deneme:** *Acılı Kuşak*, 1968; *Politika ve Ötesi*, 1970; *12 Mart Öfkeli Generaller ve İşkence*, 1974; *Sol Kavgası*, 1975; *Ara Rejim Kara Rejim*, 1979; *Şairler Dövüşür*, 1982. **Roman:** *Sürgün Alayı*, 1974; *Pulsuz Tavla*, 1976.

MEHMED MURAD [Mizancı]
(1854-1917)

Osmanlı gazeteci ve siyaset adamı. Bir süre Jön Türk hareketinin önde gelen kişileri arasında yer almıştır.

Huraki'de (bugün Dağıstan Özerk SSC'de) doğdu, 15 Nisan 1917'de İstanbul'da öldü. İlköğrenimini doğduğu yerde yaptı. Ortaöğrenimini Timurhan Şura ve İstavropol'da tamamladı. Rus eğitim sistemiyle uyuşamaması ve Dağıstan'da gittikçe artan Rus baskısı karşısında 1873'te İstanbul'a kaçtı. Hariciye Nezareti matbuat kalemine girdi. Kısa sürede önde gelen devlet adamlarının dikkatini çekti. *Vakit* ve *İttihad* gazetelerinde yazılar yayımladı. 1878'de Mekteb-i Mülkiye tarih öğretmenliğine atandı. 1882'de ek olarak Darülmuallimin (öğretmen okulu) müdürlüğüne getirildi. Derslerinde tarihi yeni bir bakış açısıyla değerlendirmeye çalışması, hürriyet ve inkılâp gibi kavramlar üzerinde önemle durması yüzünden bir yandan öğrencilerin hayranlığını kaza-

nırken öte yandan yönetimin tepkisini çekti.

21 Ağustos 1886'da *Mizan* gazetesini çıkarmaya başladı. Gazetede II. Abdülhamid'e ters düşmemekle birlikte yönetimdeki eksiklikleri ve yanlışları eleştirmekten geri durmadı. Ancak gittikçe artan baskılar, kapatma cezaları ve ihbarlar karşısında *Mizan*'ın yayımına 2 Aralık 1890'da çıkan 159. sayıyla son verdi. 1891'de Düyun-ı Umumiye komiserliğine atandı. Bu görevinde de Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını titizlikle savundu. Ancak baskılar, yoğunlaşan iç ve dış olaylar, II.Abdülhamid'le arasının açılması gibi nedenlerle 20 Kasım 1895'te Kırım üzerinden Avrupa'ya kaçtı.

Kısa bir süre Viyana'da kaldıktan sonra Paris'e geçti. Buradaki Jön Türkler'le ilişki kurdu. Ancak onlardan yakınlık göremeyince Kahire'ye gitti ve 21 Ocak 1896'da *Mizan*'ı orada yayımlamaya başladı. II. Abdülhamid'in baskısı sonucu Temmuz 1896'da Mısır'dan çıkarıldı. Yeniden Paris'e giderek *Mizan*'ın yayımını burada sürdürdü. Kısa bir süre sonra Jön Türkler'in Paris kolunun başkanlığına getirildi. Ahmed Rıza Bey'le anlaşmazlığa düşerek Jön Türkler'in merkezini Cenevre'ye taşımaya karar verdi. *Mizan*'ı da 10 Mayıs 1897'de burada yayımlamaya başladı. Jön Türkler arasında giderek büyüyen anlaşmazlıklar ve parçalanmalar karşısında umutsuzluğa düşerek II. Abdülhamid'le uzlaştı ve 14 Ağustos 1897'de İstanbul'a döndü.

1899'da atandığı Şura-yı Devlet maliye dairesi üyeliğini 1908'e değin sürdürdü. Bu dönemde hiçbir siyasi ve fikri etkinlikte bulunmadı. II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine 30 Temmuz 1908'de *Mizan*'ı yeniden yayımlamaya girişti. İlk sayıda yayımladığı açık mektupta kendisini doğal bir İttihat ve Terakki üyesi saydığını açıklaması İttihatçılar tarafından hoş karşılanmayınca onlara karşı muhalefete girişti. 31 Mart (13 Nisan) 1909'da İstanbul'da meydana gelen olaylarda rolü olduğu savıyla yargılanarak Rodos Adası'na sürüldü. 1911'de sürgün yeri Midilli Adası'na çevrildi. 1912'de çıkan af üzerine İstanbul'a döndü. Hürriyet ve İtilaf yanlısı bazı yazılar yayımladıktan sonra gazetecilik yaşamına son verdi. Son yıllarını tarih çalışmalarıyla geçirdi.

Mehmed Murad Bey, bütün yaşamı boyunca ülkedeki her yönetime ve her düşünce akımına karşı eleştirel bir tutum takınmıştır. Kendisi de birçok konuda sıkça düşünce değiştirmesine karşın temelde Osmanlı birliğine dayalı muhafazakâr bir reformculuğu savunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Tarih-i Umumi*, 6 cilt, 1880-1882; *Devr-i Hamidi Âsârı*, 1891; *Turfanda mı Yoksa Turfa mı-Mansur Bey*, 1891, (yeni harflerle, 1972); *Yıldız Saray-ı Hümayunu ve Babıâli*, 1896; *Müdafaa Niyetine Bir Tecavüz*, 1896; *Hürriyet Vadisinde Bir Pençe-i İstibdad*, 1908; *Mücahede-i Milliye*, 1908; *Tarih-i Ebu'l-Faruk*, 7 cilt, 1909-1916; *Meşkenet Mazeret Teşkil Eder mi?* 1913; *Enkaz-ı İstibdad İçersinde' Züğürdün Tesellisi*, 1913; *Taharri-i İstikbâl*, 2 cilt, 1913-1914; *Tatlı Emeller Acı Hakikatler*, 1914.

• **BAKINIZ:** ABDÜLHAMİD II, AHMED RIZA.

MEHMED PAŞA [Baltacı]
(1660 ?-1712)

Osmanlı sadrazamı. Prut Savaşı ve antlaşmasında oynadığı rolle tanınmıştır.

Doğum tarihi kesin değildir. Çorum'a bağlı Osmancık'ta doğdu, Limni Adası'nda öldü. Gençliğinde, bir yakınının yardımıyla Eski Saray Baltacılar Koğuşu'na alındı. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra II. Mustafa (1695-1703) döneminde Darüssaade ağası yazıcısı halifesi oldu. Şehzadeliğinde tanıştığı III. Ahmed'in 1703'te tahta çıkmasıyla mirahûrluğa getirildi. 6 Kasım 1704'te vezirliğe yükselerek kaptan-ı deryalığa atandı. Bu görevde iki ay kadar kaldıktan sonra 25 Aralık 1704'te sadrazam oldu ve 3 Mayıs 1706'da azledilerek Erzurum valiliğine gönderildi. 1707'de Sakız Adası muhafızı, 1709'da Haleb beylerbeyi oldu. 18 Ağustos 1710'da ikinci kez sadrazamlığa getirildiğinde, İsveç Kralı XII. Karl'ın [Demirbaş Şarl] ülkesine gönderilmesi ve İstanbul Antlaşması'na aykırı olarak Balkanlar'da kışkırtmalarda ve saldırılarda bulunan Ruslar'la ilişkiler iki önemli sorun olarak gündemdeydi. 20 Kasım 1711'de Rusya'ya savaş açılması kararlaştırılarak, yönetimi Baltacı Mehmed Paşa'ya verildi.

Rus Çarı I. Petro ve ordusu Ruslar bakımından askeri ve topografik açıdan çok elverişsiz bir konumdaki Prut Irmağı kıyısında kuşatıldı. İlk saldırıları geri püskürten ama ikmal yolları kapalı olan Rus ordusunun yok olma tehlikesi karşısında, Baltacı'ya askeri ve siyasi açıdan önemli ödünler içeren bir barış önerisi yapıldı. Savaş yanlısı olan Kırım Hanı II. Devlet Giray ve XII Karl'ın temsilcisi Poniatowsky'nin direnmesine karşın vezirlerin de onayıyla 21 Temmuz 1711'de Prut Antlaşması yapıldı. Buna göre Ruslar, Azak Kalesi'ni geri verecek, sınır kalelerini yıkarak, içindeki silahları teslim edecek, Lehistan ve Ukrayna işlerine karışmayacaktı. XII. Karl ve Kırım Hanı'nın ağır suçlamaları ve Saray çevrelerindeki rakiplerinin oyunları sonucu, antlaşma koşullarının uygulanması için Prut boyunda Velender'de ordugâh kurmuş olan Mehmed Paşa, Edirne'ye çekildiği sırada 20 Ekim 1711'de sadrazamlıktan alınarak önce Midilli Adası'na, ardından Limni Adası'na sürgün edilerek mal varlığına el konuldu. Mehmed Paşa askeri açıdan üstün durumda iken, savaş yerine barışı yeğleyen tutumu nedeniyle, günümüze değin tartışma konusu oldu.

• **BAKINIZ:** KARL XII, PETRO I.

MEHMED PAŞA [Damat]
(1557-1619)

Osmanlı sadrazamı. Mısır valiliği sırasında başarılı çalışmalar yapmıştır.

İstanbul'da doğdu, 1619'da Haleb'de öldü. Kara, Öküz, Kulkıran lakaplarıyla da bilinir. 1568'de alındığı Enderun'da eğitimini tamamladıktan sonra sarayda silahdarlık yaptı. 1607'de Mısır'a vali olarak atandı. Burada önce halktan haksız alınan vergileri kaldırdı. Bu vergilerden pay alan askerlerin ayaklanmasını şiddet kullanarak bastırdı. Mısır'da düzeni sağlayarak halkın desteğini kazandı. Mısır askerini Celali önderi Kalenderoğlu'na karşı Anadolu'ya gönderdi. Mısır hazinesini İstanbul'a yollaması üzerine 1610'da ikinci vezir oldu ve kaptan-ı deryalığa getirildi. 1612'de I.Ahmed'in kızı Gevherhan Sultan'la evlenerek saraya damat oldu. 1613'te Malta ve Floransa gemilerinin Osmanlı kıyılarına saldırması üzerine Avrupa devletleriyle işbirliği yapan Lübnan emiri Maanoğlu Fahreddin b.Korkmas'ı yendi. Osmanlı donanmasının bir bölümünün Sisam Adası yakınlarında Floransa filosuna yenilmesiyle, kaptan-ı deryalıktan azledildi. Daha sonra ikinci vezirlikle Sadaret kaymakamlığına atandı. 17 Ekim 1614'te sadrazam oldu ve 22 Mayıs 1615'te İran seferine çıkarak Haleb'e geldi. Ancak seferi ertesi yıla erteleyince I.Abbas'ın hazırlık yapmasına olanak yaratmış oldu. Nisan 1616'da Revan'ı kuşattı ama sonuç alamadı. Bunun üzerine İran'ın ödediği verginin yarıya indirilmesi kabul edilerek Nasuh Paşa Antlaşması koşulları geçerli sayıldı. 17 Kasım 1616'da sadrazamlıktan alındıktan kısa bir süre sonra, ikinci vezir olarak İran'la barış sağlanması konusunda sadrazam Halil Paşa'yla birlikte çalıştı. 18 Ocak 1619'da yeni padişah II.Osman tarafından ikinci kez sadrazamlığa getirildi ve 24 Eylül'de barış antlaşması kesinleşti. Kendisinden sonra yerine atanan Kaptan-ı Derya Güzelce Ali Paşa ile düştüğü anlaşmazlık sonucu 23 Aralık 1619'da sadrazamlıktan azledildi. Haleb beylerbeyliğine atanarak tüm mal varlığına el konulan Mehmed Paşa, buraya vardıktan kısa bir süre sonra öldü.

MEHMED PAŞA [Defterdar]
(? -1717)

Osmanlı devlet adamı. Toplam yedi yıla yakın başdefterdarlık yapmış, Osmanlı Devleti'nin siyasal ve toplumsal durumunu inceleyen yapıtıyla tanınmıştır.

Doğum tarihi bilinmiyor, İstanbul'da doğdu, Nisan 1717'de Kavala'da öldü. Medrese öğrenimi gördükten sonra 1671'de Ruznamçe-i Evvel kalemine girdi. 1686'da defterdar mektupçusu, daha sonra masraf emini oldu. 1698'de başdefterdarlığa getirildi. 1700'de azledildikten sonra 1702 yılı sonunda ikinci kez başdefterdar oldu. Bu görevi 22 Kasım 1703'e değin sürdürdü. Bundan sonra sırasıyla Mart 1704-Şubat 1705, Haziran 1705-Temmuz 1706, Şubat 1708-Ağustos 1709 arasında üç kez daha başdefterdarlık yaptı. Eylül 1709'da beylerbeyi sanı verilerek Bender muhafızlığıyla İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Artan mali sorunlar nedeniyle Ocak 1712'de yeniden başdefterdar olduysa da Haziran'da azledildi. 1713'te Prut Antlaşması'nın ek protokolu gereğince Osmanlı-Rus sınırını saptayacak kurula başkanlık etti. Ağustos 1714'te yeniden başdefterdar oldu ve vergilerde yeni düzenlemelere giderek malikâneleri de Mukataaya çevirdi. 1715 Mora seferinde, Eğriboz'dan orduya yiyecek ulaştırılması işini başardı. Ocak 1716'da başdefterdarlıktan azledilerek Selanik Muhafızlığı'na gönderildi. 1716'da Osmanlı-Avusturya Savaşı'na katıldı, 5 Ağustos'ta Varadin'de bozguna uğrayan ordunun Belgrad'da toplanması ve ağırlıkların kurtarılmasında gösterdiği yararlılık nedeniyle Eylül 1716'da vezirliğe yükseldi. Tamışvar kuşatmasında Sadrazam Halil Paşa'nın yanında bulundu. Sadrazamlığın kendine verilmemesini eleştirmesi ve Tamışvar'ın Avusturya'ya geçmesi sonucu Ocak 1717'de Selanik Sancakbeyliği'ne atandı. Kısa bir süre sonra Kavala Kalesi'ne hapsedilerek öldürüldü.

Osmanlı Devleti'nin mali açıdan en güç dönemlerinde defterdarlık yapmış olan Mehmed Paşa'nın kendi dönemindeki olaylara ve geçmişe ışık tutan iki önemli kitabı vardır. Bunlardan *Nesâyihü'l-Vüzera ve'l-Ümera* ("Emirlere ve Vezirlere Öğütler"), bir siyasetname niteliğinde olup, Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve siyasal durumu konusunda bilgi vermekte, öğüt ve dileklerde bulunmaktadır. Kitapta, sadrazamda bulunması gereken ahlaki nitelikler, makam sahiplerinin durumu ve rüşvetin zararları, hazine defterdarlarının nitelikleri, Yeniçeri Ocağı, reayanın durumu ve halkı ezmenin kötülüğü, düşmanın ve sınır boylarının durumu, tımar ve zeamet konuları incelenmektedir. 1656-1704 arasındaki olayları yıllık türünde ve çağdaşlarına göre yalın bir dille aktardığı *Zübde-i Vekayiât* ("Olayların Özü") adlı ikinci kitabı ise iki bölüme ayrılabilir. 1656-1671 arası giriş niteliğinde olup, IV.Mehmed'in padişahlığı sırasında ülkenin durumu ve Köprülüler dönemindeki fetihlerin bir özeti verilmiştir. Kitabın aslını oluşturan ve 1671-1704 arasındaki olayları içeren ikinci bölümde kendinin de yaşayıp gözlemiş olduğu olayları anlatır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Nesâyihü'l-Vüzera ve'l-Ümera*, (ö.s.), W.Wright (yay.), (yeni harflerle, *Devlet Adamlarına Öğütler*,(ö.s.), H.R.Uğural (yay.).,1969); *Zübde-i Vekayiât*, (ö.s.), A.Özcan (yay.), 3 cilt, 1977-1979.

MEHMED PAŞA [Karamani]
(? -1481)

Osmanlı sadrazamı. Fatih Kanunnameleri'nin hazırlanmasında önemli rol oynamıştır.

Doğum tarihi bilinmiyor. Konya'da doğdu, 4 Mayıs 1481'de İstanbul'da öldü. Mevlânâ Celaleddin

Rumî soyundan Arif Çelebi'nin oğluydu. Konya'da medrese öğrenimi gördükten sonra İstanbul'a gitti. Sadrazam Mahmud Paşa'nın medresesinde müderrislik yaptı. İstanbul'un fethinden sonra divan kâtipliğini de içeren önemli görevlerde bulundu ve 1464'te nişancı, 1478'de sadrazam oldu.

Mehmed Paşa'nın en önemli uygulaması, o güne değin fermanlar, emirnameler ve fetvalarla ortaya konulmuş çok sayıda temel ilkeyi Osmanlı Devleti'nin, devlet örgütünün işleyişine yön verecek yazılı metinler (kanunnameler) halinde düzenlemesidir. Bununla merkezi bürokrasinin hukuki-idari konumu ve siyasal güç ilişkileri ana çizgileriyle belirlenmiş, yönetim düzeninde köklü değişimlerin temeli atılmıştır. Çeşitli nedenlerle devletin denetiminden çıkarak vakıf ve özel mülk haline dönüşen topraklar tımara çevrilerek devletin gereksindiği atlı askerin (tımarlı sipahi) sağlanması kolaylaştırılmış ve hazineye yeni gelir sağlanmıştır. Böylece, Anadolu ve Rumeli'de Osmanlı hanedanına rakip olabilecek aileler iktisadi güçlerinden yoksun bırakılarak, hanedanın sürekliliği de güvence altına alınmıştır. Ancak vakıflara ve özel mülklere ilişkin bu uygulamalar, başta Şehzade Bayezid olmak üzere bir bölüm şeyh ve ulema arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır.

Mehmed Paşa'nın, 3 Mayıs 1481'de Gebze yakınlarında ölen II.Mehmed'in [Fatih] ölümünü gizleyerek, Konya Valisi Şehzade Cem'in, Şehzade Bayezid'den önce İstanbul'a gelerek tahta çıkması için aldığı önlemler, Beyazid'in yanında yer alan Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa'nın girişimleri karşısında etkisiz kaldı. II.Mehmed'in öldüğünü öğrenen yeniçerilerin de ayaklanmasıyla büyüyen olayları denetleyemez duruma gelen Mehmed Paşa, evinde öldürüldü.

Sadrazam olması

Mehmed Paşa, yasa düzenleyiciliği yanında şair ve tarihçi olarak da yapıtlar vermiştir. Osmanlı tarihiyle ilgili Arapça yazdığı iki bölümlük yapıtının adı *Tevarihü's-Selâtinü'l-Osmaniye*'dir. Birinci bölüm 1299-1451 arasındaki olayları kapsar. İkinci bölümde ise daha ayrıntılı olarak II.Mehmed [Fatih] dönemi olayları anlatılır.

• YAPITLAR (başlıca): *Tevarihü's-Selâtinü'l-Osmaniye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi Bölümü, No.234 (Osmanlı Sultanları Tarihi, İ.H.Konyalı (yay.), 1949).

• BAKINIZ: BAYEZİD II, CEM SULTAN, MEHMED II [Fatih].

MEHMED PAŞA [Köprülü]
(1578-1661)

Osmanlı sadrazamı. Bozulan devlet otoritesini yeniden kurmuş, yönetimde düzenlemeler yapmıştır.

Köprü'de (bugün Samsun'da Vezirköprü) doğdu, 31 Ekim 1661'de Edirne'de öldü. Bazı kaynaklar doğum tarihini 1575 olarak da gösterir. Babası Hüseyin Ağa, Arnavutluk'un Berat Sancağı'ndan Köprü'ye göçmüştü. Mehmed Paşa'nın ilk gençlik yıllarının nasıl geçtiği bilinmemektedir. 1620'lere doğru İstanbul'a gelerek saraya girdi. Hassa ahçıları neferi, büyük-odalı, hazine-i âmire hademesi gibi görevlerde bulundu. 1625'te saraydan ayrıldı. Sipahilikle Köprü'ye döndü. Voyvoda Yusuf Ağa'nın kızı Ayşe Hanım'la evlendi. Koruyucusu Hüsrev Paşa sadrazam olunca, hazinedarlığına atandı. 1631'de Anadolu kasabalarında voyvodalık yapmaya başladı. 1634'te Amasya sancakbeyi oldu. Sekiz ay sonra İstanbul'a gelerek hasoda ağalığı, ihtisab ağalığı, mirahur-ı evvel, sipahiler ağası, tophane nazırlığı, cebecibaşılık gibi üst düzey görevlerinde bulundu.

Geçimsizliği ve dürüstlüğü yüzünden hiçbir görevde uzun zaman tutunamadı. Yaşadığı yıllar, olaylarla doluydu. Anadolu'da eşkıyalık olayları artmıştı. Çocuk padişah IV.Mehmed, saray kadınlarının ve ağaların elinde oyuncaktı. İstanbul'u "Meydan Ağaları" denen zorbalar yönetiyordu. Saray, çete başları ve soyguncuları, birbiri ardından vezir ve sadrazam yaparak ortalığı yatıştırma yolları aramaktaydı. Sipahilerle yeniçerilerin kavgaları ve kazan kaldırmaları bitmiyor, hazine giderek boşalıyordu. Mehmed Paşa bu karamsar ortamda, ancak 1644'te, 66 yaşındayken paşa olabildi. Öteki bazı vezirlerin yaptığı gibi rüşvete ve iltimasa yanaşmadı. Hiçbir zaman birinci derece görevlerde bulunmayan Mehmed Paşa az konuşan, sert bir vezir olarak tanındı. 1647'de Şam Eyaleti mütesellimi, ertesi yıl Konya valisi oldu. Asi Varvar Ali Paşa ile savaştı. İdamı istenen Boynuyaralı Mehmed Paşa'yı ikna edip İstanbul'a göndererek bağışlanmasını sağladı. 1651'de, bir hafta kadar kubbealtı vezirliğinde bulundu. Sadrazamla uyuşamayarak Köstendil'e sürüldü. Buradan Köprü'ye geçti. Bir süre buradaki konağında oturdu. Çiftliğinin geliriyle geçindi.

1655'te İbşir Paşa sadrazam olunca Trablusşam valiliğine atandı. Görevine gitmek üzere hazırlanırken azledildiği haberi geldi. Aynı yıl, Haleb valiliğinden sadrazamlığa atanan Boynuyaralı Mehmed Paşa ile birlikte İstanbul'a geldi. Yeniden Trablusşam valisi oldu. Yola çıkacağı günlerde, mimarbaşı ve valide sultan kethüdası Koca Kasım Ağa, tarihçi Solakzade Mehmed Hemdemi, ünlü gezgin Evliyâ Çelebi, bunalımların üstesinden gelebilecek tek kişi olarak onu Valide Turhan Sultan'a önermekteydiler. Girit Savaşı sürerken Venedikliler oradaki Osmanlı ordusunu aç ve yardımdan yoksun bırakmak için Çanakkale Boğazı'nı kapatmışlardı. Düşman filosuna karşı gönderilen Osmanlı donanması, baştankara kıyıya vurmuş, Venedikliler balık avlar gibi gemileri toplayıp ülkelerine götürmüşlerdi. Düşmanın İstanbul'a saldıracağı söylentisi yayılınca Turhan Sultan, 15 Eylül 1656'da Mehmed Paşa'nın, "yaptıklarına, atayıp uzaklaştırdıklarına karışılmaması, hakkındaki şikâyetlere kulak asılmaması, sunduğu önerilerin hemen kabul edilmesi" gibi ağır koşullarını da benimsemek zorunda kalarak sadrazamlığa gelmesini sağladı.

İlk birkaç günlük uygulaması olumlu sonuçlar verince, kendisine duyulan umut arttı. İlkin, bağnazlığın kavgasını yıllardır sürdüren Kadızadeliler ile tarikatçıların elebaşılarını Kıbrıs'a sürdürdü. Başkentin güvenliği için sert önlemler aldı. Eflak voyvodasını ayaklanmayı kışkırtan Rum patriğini, Patrikane kapısında astırdı. Sık sık ayaklanan sipahi zorbalarını

yoketti. 1657'de Venedik Savaşı'nı başlattı. Gelibolu' dan Çanakkale'ye geçti. Başarılı bir topçu savaşı ile Venedik donanmasını bozguna uğrattı. Bozcaada ve Limni'yi işgalden kurtardı. Girit'e gönderilmesi gereken erzak ve cephaneyi yola çıkardı. Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa'dan Kandiye ve önemli birkaç kalenin dışında, adanın fethedildiği haberi geldi.

İlk bir buçuk yıllık iktidarında, "düzeni kurma" gerekçesiyle birkaç bin kişiyi öldürdükten sonra, hem kaçanların peşini kovalamak hem Anadolu'daki Abaza Hasan Paşa ayaklanmasını bastırmak için ikinci seferine çıktı. Abaza Paşa, kaçanların da çevresinde toplanması sonucu üzerine gönderilen kuvvetleri kolaylıkla yeniyordu. Ayaklanma, Halep dolaylarından İznik'e dek yayılmıştı. Murtaza Paşa'nın izlemesi, Mehmed Paşa'nın yüzlerce sipahiyi, kuşkulanılan herkesi idam ettirmesi sonucu, Abaza Hasan Paşa direncini yitirerek Haleb'de teslim oldu. Bir süre sonra da öldürüldü. Köprülü, Bursa'da birkaç ay kalıp güvenlik önlemleri aldıktan ve "Üsküdar'dan Arabistan'a varıncaya dek bütün vilayetlerin teftişini" İsmail Paşa'ya verdikten sonra İstanbul'a döndü.

1659'da Erdel seferine çıktı. Divan kararı ile Erdel tahtına oturan II.Rakoczi, Osmanlılar'dan izin almaksızın Lehistan'a savaş açmış, gönderilen emirleri de dinlemez olmuştu. Köprülü, disiplinli bir ordu ile Erdel'e girdi. II.Rakoczi'yi yendi. Akos Barcsai'yi Erdel prensliğine atadı. Bir yıldan fazla Transilvanya ve Macaristan'da kalarak sindirici önlemler aldı. Batı Erdel'i Osmanlı topraklarına kattı. 1660'ta Varad Kalesi'nin alınması, Erdel seferinin en parlak zaferi oldu.

1660 sonbaharında İstanbul'a gelen Köprülü Mehmed Paşa, ihtiyar, hasta ve yorgundu. Kışı İstanbul'da geçirdi. 1661 yazında dinlenmek için Edirne'ye hareket ederken, Şam Valisi olan oğlu Fâzıl Ahmed Paşa'yı sadaret kaymakamı (sadrazam vekili) atayarak İstanbul'a çağırdı. Edirne'deki sarayında kendisini ziyarete gelen IV.Mehmed'den de, ölümünden sonra oğlu Fâzıl Ahmed Paşa'yı sadrazam yapacağına ilişkin söz aldı. Ölümünden sonra cenazesi İstanbul'a getirilerek Çemberlitaş'taki türbesine gömüldü.

Köprülü Mehmed Paşa'nın Osmanlı tarihinde yıkılmaya yüz tutmuş devleti yeniden canlandıran bir yönetici olarak önemli bir yeri vardır. İçerde sert ve acımasız olmuş, dışarıya karşı da ödünsüz bir tutum takınmıştır. Hind-Türk Hükümdarı Şah Cihan, onun döneminde, ülkesiyle Osmanlı Devleti arasında sıkı ilişkiler kurulmasını önermiş, İstanbul'dan mimarlar istemiştir. Av düşkünü IV.Mehmed'in umursamazlığı, saray oyunları, taşra ayaklanmaları ve dış baskılar arasında, iktidarını başarılı kılabilmek için Mehmed Paşa'nın, IV.Murad'ı örnek aldığı söylenebilir. Beş buçuk yıl boyunca devleti tek adam olarak yönetmiştir. Oğulları Fâzıl Ahmed Paşa ve Fâzıl Mustafa Paşa ile damadı ve manevi oğlu Kara Mustafa Paşa, "Köprülüler Devri"nin, Mehmed Paşa'dan sonraki en güçlü temsilcileridir. Yeğeni Amcazade Hüseyin Paşa, torunu Numan Paşa da sonraları sadrazamlık yapmışlardır.

• KAYNAKLAR: A.Refik (Altınay), *Köprülüler*, 1915; Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat*, I-II, 1979; Naima, *Tarih-i Naima*, V. ve VI. cilt, 1863; Raşid, *Tarih-i Raşid*, I, 1866; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 1.Kısım, 1973.

• BAKINIZ: ABAZA HASAN PAŞA, FÂZIL AHMED PAŞA, FÂZIL MUSTAFA PAŞA, MEHMED IV, TURHAN SULTAN.

MEHMED PAŞA [Lala]
(? -1606)

Devlet otoritesini kurması

Osmanlı sadrazamı. Orta Avrupa'da başarılı seferler yapmıştır.

Doğum tarihi bilinmiyor. Bosna'da doğdu, 21 Haziran 1606'da İstanbul'da öldü. Bosnalı Şahinoğulları ailesindendir. Devşirme olarak Osmanlı sarayına alındı ve Enderun'da yetiştikten sonra Yeniçeri ağalığına dek yükseldi. 1594'te Yanıkkale (Raab) seferine katıldı. Tata Kalesi'ni kuşattığı sırada Karaman beylerbeyliğine getirildi. 1595'te Anadolu beylerbeyi ve Budin muhafızı oldu. Ağustos 1595'te Avusturya ordusunca kuşatılan Estergon'u, yardım alamadığı için teslim ederek Budin'e çekilmek zorunda kaldı. Vezirliğe yükselerek III.Mehmed'in 1596'daki Eğri seferine katıldı ve kalenin alınmasından sonra Eğri muhafızlığını üstlendi. Haçova Savaşı'nda Avusturya' ya karşı Rumeli ordularına komuta etti. 1597'de Macaristan seferine katıldı. Temmuz 1598'de Rumeli beylerbeyi oldu ve Varad kuşatmasında bulunduktan sonra Papa, Bolondvar ve Lak kalelerini alarak Kanije kuşatmasına katıldı. 1602'de İstolni-Belgrad'ın geri alınmasında önemli rol oynadı ve Budin'i savunarak Avusturya ordusunu geriletti. Başarıları üzerine üçüncü vezirliğe ve Macaristan serdarlığına getirildi. 5 Ağustos 1604'te sadrazam oldu. Vaç, Peşte ve Estergon kalelerini kuşattı ama başarılı olamadı. 1605'te prens Bocskay İstvan'ı Erdel prensi ve Macaristan kralı yaptı. Vişegrad, Estergon ve Uyvar kalelerini aldığı sırada doğudaki yenilgiler üzerine Şubat 1606'da İran cephesi serdarlığına atandı. İstanbul'a giderek I.Ahmed'den Macaristan serdarlığına atanmasını istediyse de etkili olamadı. Doğuya gitmek üzere ordugâhını kurdurduğu Üsküdar'da öldü. Bir söylentiye göre de yerine geçen Derviş Mehmed Paşa tarafından zehirletildi.

MEHMED PAŞA [Muhsinzade]
(1706-1774)

Osmanlı sadrazamı. Âyanlık kurumunu düzenleme çabaları olumlu sonuçlar vermemiştir.

İstanbul'da doğdu, 4 Ağustos 1774'te Karinâbad' da (bugün Bulgaristan'da) öldü. Sadrazam Abdullah Paşa'nın oğludur. İyi bir öğrenim gördü. Babasının sadrazam olmasıyla, 1737'de kapıcılar kethudalığına getirildi. 1738'de vezir olarak Maraş valiliğine atandı.

İnebahtı, Bender, Adana, Özi (Silistre), Hotin valiliklerinde ve muhafızlıklarında bulundu. 1749'da ikinci kez Özi valisi oldu ve 1752'de Ruslar'la bir sınır sözleşmesi yaptı. Bundan sonra Hotin, İnebahtı, Eğriboz, Niğbolu ve Vidin muhafızlıkları, Ekim 1756'da yeniden Özi valiliği ve ardından Haleb ve Anadolu valiliklerinde bulundu. 1757'de İstanbul'a çağrılarak eski padişah III.Ahmed'in kızı Esma Sultan'la evlendirildi. 1758'de ikinci kez Anadolu valisi oldu. Nisan 1761'de Bosna valiliğine atandı. Karışıklıkların büyüdüğü Rumeli sınırını düzene sokarak padişahın güvenini kazandı ve 28 Mart 1765'te sadrazam oldu.

Bu sırada Gürcistan, Kıbrıs, Mısır ve Hicaz'da karışıklıklar sürüyor, kazalarda âyan-halk-devlet ilişkisi büyüyen bir sorun durumuna dönüşüyordu. Mehmed Paşa, Nisan 1765'te Rumeli'ye 1766'da da Anadolu'ya gönderdiği fermanlarla âyanlık seçimine valilerin karışmasını yasaklayan ve âyan seçilenlerin atamasını doğrudan sadrazamın onayına bırakan merkeziyetçi bir düzenleme getirdi. Rusya'nın Lehistan'ı işgaliyle tehlikeye giren sınır boylarındaki savunma düzeninin nitelik ve nicelikçe yetersiz oluşu nedeniyle savaşa girilmesine karşı çıkan Mehmed Paşa, Ruslar'ın Müslüman halkı öldürmesi üzerine 7 Ağustos 1768'de azledilerek önce Bozcaada'ya sonra Rodos'a sürgüne gönderildi.

Temmuz 1769'da affedilerek Mora'da Anabolu muhafızı oldu. Burada Ruslar'ın desteklediği bir ayaklanma hazırlığı üzerine Mart 1770'te büyük yetkilerle Mora muhassıllığına ve seraskerliğine getirildi. Meydana gelen ayaklanmayı hızla bastırdı. Kasım 1770'te Bosna valiliği ve Rumeli seraskerliğine atandı. Süren Osmanlı-Rus Savaşı'nda art arda uğranılan yenilgiler üzerine 11 Aralık 1771'de ikinci kez sadrazam oldu. Uzayan ve kötüye giden savaş sırasında, cephede bulunan yerel yöneticilerin işlerini de yürüten âyanların görevinin önem kazanması nedeniyle, âyan seçimini yeniden merkeze bağladı. Mehmed Paşa'nın bu siyaseti sonuçta, merkezi yönetimle kaza âyanları arasındaki ilişkileri derinleştirdi, âyanlar savaş sırasındaki yardımları karşılığında önemli yetkiler aldılar. Birçoğu da bu yetkilerini kötüye kullanarak büyük güç ve servet elde ettiler.

Mehmed Paşa savaş cephesinde üç yıl somut bir kazanım elde edemeyerek 21 Temmuz 1774'te Rusya ile Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Ağır hasta durumdayken İstanbul'a dönerken yolda öldü.

Yönetimde yükselmesi

Deneyimli bir devlet adamı olan Mehmed Paşa, Avrupa'daki siyasi gelişmeleri yakından izlemiş, özellikle Rusya ile savaşa girmenin daima karşısında olmuştur. Âyanları merkezin denetimi altına alma, onlara yetki verme siyaseti ise olumlu sonuçlar vermemiştir.

MEHMED PAŞA [Sokollu] (1506-1579)

Osmanlı sadrazamı. I.Süleyman, II. Selim ve III.Murad dönemlerinde 15 yıla yakın sadrazamlık yapmış, devlet yönetiminde büyük güç kazanmıştır.

Bosna'da (bugün Yugoslavya'da) Višegrad Sancağı'nın Rudo Bucağı'na bağlı Sokoloviç köyünde doğdu, 12 Ekim 1579'da İstanbul'da öldü. Asıl adı Bayo'dur. Müslüman olduktan sonra Mehmed adını almış, boyunun uzunluğu nedeniyle de Osmanlı tarihinde "Tavîl" (uzun) lakabı ile adaşlarından ayrılmıştır. Babası, sonradan Müslüman olan Cemaleddin Sinan Bey'dir.

Mehmed Paşa çocukluğunda rahip olan dayısının yanında eğitim gördü. On üç yaşına değin Taşlıca yakınındaki bir manastırda kaldı. 1519'da, bu yöreye "devşirme" göreviyle gelenlerce beğenildi. Ailesinden alınarak Edirne Sarayı'na getirildi. Burada eğitim gördü. Bir süre sonra İstanbul'a gönderildi. I.Süleyman'ın [Kanuni] özel hizmetine verildi. Enderun aşamalarından geçerek rikâbdar, çuhadar ve silahdar oldu. 1530'da, Bosna'daki aile bireylerini de İstanbul'a getirtti. On yıl, sarayda Çeşnigirbaşı görevinde bulundu. 1541'de büyük kapıcıbaşı oldu.

1546'da saraydan ayrıldı. O yıl ölen Barbaros Hayreddin Paşa'nın ardılı olarak kaptan-ı deryalığa atandı. Trablusgarb seferine katıldı. Barbaros'dan boşalan bu önemli görevde, denizci olmadığı halde başarı gösterdi. Tersanenin yenileştirilmesini gerçekleştirdi. 1549'da Rumeli beylerbeyliğine atandı. 1551'de Erdel seferi ile görevlendirildi. 80.000 kişilik bir ordu ile Tuna'yı geçerek bazı önemli kaleleri aldı. Tamışvar Kalesi'ni kuşattı. Kış yaklaşınca Belgrad'a çekildi. 1552'de, Erdel serdarlığına atanan Ahmed Paşa'nın komutası altında, Tamışvar'ı fethetti. Bu yılın sonunda Anadolu'ya geçerek Tokat'ta kışladı. 1553'te İran'a açılan sefere katıldı. 1554'teki Nahcivan seferinde, çok iyi silahlanmış Rumeli ordusunun komutanlığını yaptı. Gürcistan'daki kalelerin alınmasında büyük başarılar elde etti. Vezirlikle ödüllendirildi. Kısa bir süre sonra da üçüncü vezir olarak kubbealtı vezirleri arasına katıldı.

Bu tarihten sonra, devlet yönetiminde daha etkin olmaya başladı. Yaşlanan padişahla genç şehzadeler arasındaki mücadele yıllarında sorumluluklar yüklendi. Padişahın isteği doğrultusunda şehzade Selim'i tuttu. 1559'daki Konya Savaşı'nda şehzade Bayezid'in kuvvetlerine karşı Selim'in kuvvetlerine komuta etti. Yenilerek kaçan Bayezid'i doğu sınırlarına dek izletti. Uysal yaratılışlı, siyasetten ve askerlikten fazla anlamayan şehzade Selim'in veliaht seçilmesinde etkili oldu. 1561'de vezirazam Rüstem Paşa'nın ölmesi, bu göreve Semiz Ali Paşa'nın atanması ile ikinci vezirliğe yükseldi.

Bu dönemde daha çok dış sorunlarla ilgilendi. 1562'de Avusturya ile yapılan barışta rolü oldu. Divandan, Malta'nın kuşatılması kararını çıkarttı. Semiz Ali Paşa'nın ikinci planda kalmayı yeğlemesi, I.Süleyman'ın, yıllardan beri tanıdığı ve güvendiği Mehmed Paşa'yı, yönetimde birinci derecede sorumlu

kılabilmesine yardım etti. Ali Paşa'nın ölümü ile de 28 Temmuz 1565'te vezirazam oldu.

Malta kuşatmasının ve Avusturya elçisi ile de önceki barışın bazı maddelerinin değiştirilmesine yönelik görüşmelerin sürdüğü bir sırada vezirazam olan Mehmed Paşa, ödüncü bir siyasetten yana değildi. Avusturya arşidükü Maximilian'ın, biriken vergileri göndermemesi ve Erdel'de birkaç kaleyi alması yüzünden görüşmeleri kesti ve bu devlete savaş ilan etti. 1 Mayıs 1566'da, yaşlı ve hasta padişahı, görkemli bir törenle Sigetvar seferine çıkarttı. Padişahın bu seferde, bir moral simgesi olmaktan öteye rolü yoktu ve seferin bütün sorumluluğu Mehmed Paşa' daydı. 5 Ağustos'ta Sigetvar Kalesi kuşatıldı. Kalenin bir an önce ele geçirilmesi için gösterilen olanca çabaya karşın bu ünlü kale, I.Süleyman'ın ölümünden bir süre sonra, 8 Eylül 1566'da zaptedildi. Mehmed Paşa, yarım yüzyıla yakın, devleti ve orduyu yöneten padişahın ölümünü, olası taşkınlıkları önlemek için gizli tuttu. Şehzade Selim'in ivedi olarak Kütahya'dan Belgrad'a gelmesini sağladı. Bu arada gerekli önlemleri aldı. Selim gelince Belgrad'da I.Süleyman'ın ölümünü duyurdu. II.Selim burada padişah oldu.

II.Selim, devlet işlerini damadı Mehmed Paşa'ya bırakarak siyasetten uzak, şehzadeliğinde alışageldiği eğlenceli yaşamı yeğledi. Mehmed Paşa, Piyale Paşa' ya 1567'de Sakız Adası'nı fethettirdi. 1568'de Osmanlı-Avusturya Barış Antlaşması sekiz yıllık bir süre için yenilendi. Bunu Erdel, Raguza, Venedik elçileri ile yapılan görüşmeler izledi.

Mehmed Paşa, Batı'da var olan durumu korumak, yayılımcı siyaseti doğuya kaydırmak düşüncesiyle Asya sorunlarıyla ilgilenmeye başladı. Endonezya Müslamanları'nın Portekizliler'le sürdürdüğü savaşta taraf oldu. 1569'da Açe Hükümdarı Sultan Alaeddin'e bir filo, bir miktar para ve tahıl gönderdi. Portekiz kralına yazdığı mektupta da bu bölgenin güvenliğini sarsacak bir durumda, Osmanlı Devleti' nin müdahale edeceğini belirtti. En son olarak da Kazan ve Astrahan seferini başlattı. O yılın yazında Kefe'ye uğurlanan donanmada, salt savaşçı birlikler değil, Don ve Volga'nın dirseklerinin birbirine en çok yaklaştığı yerde ikmal gemilerinin işleyebileceği bir kanalı açacak ekipler de bulunuyordu. Mehmed Paşa, bu projenin gerçekleşmesi durumunda, başta Gürcistan, Kafkas-ardı bölgelerinin denetime alınabileceğini, Anadolu üzerinden İran'a yapılacak seferlerde başlıca sorun olan tahıl ulaştırma işinin, Karadeniz-Hazer arasında işletilecek gemilerle sağlanabileceğini; daha da önemlisi, doğudaki Müslümanlar'ı da içine alacak cihan imparatorluğunun kurulmasının kolaylaşacağını düşünüyordu. Ancak, kanal şantiyesini Rus-lar'ın sık sık basması, Ejderhan'ı kuşatan Osmanlı birliklerinin yenilip çekilmesi ve Kırım hanının siyasi nedenlerle yardım etmemesi gibi nedenlerden bu ilginç proje sonuçsuz kaldı.

Yemen harekâtının uzaması, İstanbul'da çıkan büyük yangın gibi olaylar da eklenince Mehmed Paşa'nın güçlü iktidarına karşı, sarayda ve yönetici çevrelerinde bir muhalefet oluşmaya başladı. 1570'te, şiddetle karşı koyması etkili olmadı ve Divan'dan Kıbrıs seferinin başlatılması kararı çıktı. Bu, Mehmed Paşa için büyük bir sınavı gündeme getirdi. Devletin varlığı ve gücü bakımından, bu seferin mutlaka zafere ulaştırılması gerekiyordu. Bu nedenle olanca özverisini esirgemedi. Seferin başkomutanlığına amcazadesi Lala Mustafa Paşa'yı atadı. Kıbrıs seferi, bu ünlü komutanın öncülüğünde 1571'de başarıyla tamamlandı. Bundan bir süre önce de Özdemir Paşa'nın ve oğlu Osman Paşa'nın çabaları ile Yemen'in alınışı haberi geldi. Son olarak Tunus'un da alınmış olması, Mehmed Paşa'yı yeniden güçlendirdi.

İnebahtı Savaşı ve sonrası

Kıbrıs'ın Türkler'e geçmesi, Hıristiyan Batı'nın, Doğu Akdeniz'deki biricik tutunma noktasının da elden çıkması demekti. Papa, bir Haçlı ittifakının çabuklaştırılmasını istedi. Papalık, İspanya ve Venedik donanmaları bir araya gelerek Lepanto (İnebahtı) Deniz Savaşı'nda Osmanlı donanmasını yendiler. 1571'deki bu olay, Osmanlı Devleti'nin o güne kadarki en büyük yenilgisiydi. Mehmed Paşa kış boyunca tersaneleri çalıştırtarak öncekinden daha güçlü bir donanmayı 1572 ilkbaharında Akdeniz'e çıkarmayı başardı. Kıbrıs'ın fethi ile İnebahtı yenilgisi arasında da bir ilinti kurarak "birini kolun kesilmesine, ötekini sakal tıraşına" benzetti ve bunu diplomatik bir espri olarak kullandı. Çok geçmeden, Avrupa'dan beklediği desteği alamayan Venedik Cumhuriyeti, Mehmed Paşa'ya barış önerisinde bulundu. 1573'te imzalanan antlaşma, İnebahtı yenilgisine karşın Osmanlı Devleti lehine maddeler içeriyordu. Aynı günlerde, Lehistan'ın boş tahtı konusunda da Mehmed Paşa'nın ağırlık koyması ile Fransa'nın adayı krallık tacını giyerken Batı Akdeniz'de, Piyâle Paşa ile Kılıç Ali Paşa İspanya kıyılarını vurmaktaydılar. Bu, yılgınlık uyandırması beklenen bir kolaçandı ama, İspanyollar Tunus'u işgal girişiminde bulundular. Bu yüzden, 1574'te Tunus'a donanma ile birlikte bir de ordu gönderildi. Halku'l-âd Kalesi alınarak İspanyollar bölgeden çıkarıldı. 1574-1578 arasında sürecek olan Fas harekâtı başlatıldı.

Yönetimi tümüyle ele alması

II.Selim 15 Aralık 1574'te öldü. Mehmed Paşa, Manisa'daki veliaht Murad'ı İstanbul'a getirterek tahta oturttu. Ancak eski gücünün kalmadığı, özellikle sipahilerin taşkınlıkları ile ortaya çıktı. III.Murad da ilk yıllarında, eniştesi Mehmed Paşa'ya ilişmemekle birlikte, daha sonra giderek araları açıldı. Genç padişahın çevresinde kümelenen yeni siyasal kadro, yaşlı vezirazama karşı amansız bir mücadele açmakta gecikmediler. Mehmed Paşa'ya yakın üst düzey yöneticilerin birer ikişer görevlerine son verildi. Mehmed Paşa, muhaliflerinin istediği İran seferinin açılmasını engelleyemedi.

Bununla birlikte Batı ile olan ilişkilerde etkinliğini korudu. İkinci kez boşalan Lehistan tahtına doğrudan aday gösterdiği Erdel voyvodasının oturmasını sağlayarak Lehistan ile Erdel'i tek yönetimde birleştirdi. Böylece bu iki ülkenin Osmanlı Devleti'ne bağımlılığını güçlendirdi. Buna karşılık İspanya ile olan uzlaşmazlığı çözümleyemedi. Fas harekâtının son aşamasında buraya yeni birlikler gönderdi. 1578'de Fas'a çıkan Portekiz kralına karşı Trablusgarb Beylerbeyi Ramazan Paşa'yı görevlendirdi. Vâdiu's-sebil Savaşı, zaferle sonuçlandı. Bu siyasal ve askeri başarılara koşut olarak III.Murad'ın kişisel düşkünlüğü yüzünden, Osmanlı sarayında ilk kez görülen "kadınlar saltanatı" da Mehmed Paşa'ya muhalif çevre ile bütünleşmekteydi. Bu nedenle 1579'da, başkentteki gücü hemen hemen tükenmiş

gibiydi. En yakın yardımcıları, birer bahane ile uzaklaştırılmış ya da idam edilmişti. Bir süre, eşi Esmihan Sultan'ın padişah üzerindeki ağırlığından yararlanabildi. Saraydaki geleneksel divan toplantılarından ayrı olarak kendi sarayında da akşam divanları düzenleyen Mehmed Paşa yine böyle bir divan toplantısında iken, derviş kılığında bir Boşnak'ın saldırısı sonucu öldü.

Mehmed Paşa, aralıksız altmış yıl süren resmi görevleri boyunca hiç azledilmemiş, devamlı yükselmiştir. Bu özelliği ile Osmanlı tarihinde yer alan tek yöneticidir.

• KAYNAKLAR: A.Refik (Altınay), *Sokollu*, 1924; M.Brosch, *Geschichte aus den Leben dreirer Gross-Wesire*, 1899; Y.Öztuna, *Sokullu Mehmed Paşa*, 1945.

• BAKINIZ: MURAD III, SELİM II, SÜLEYMAN I [Kanuni].

MEHMED PAŞA [Tabanıyassı] (? 1588-1639)

Osmanlı sadrazamı. IV.Murad'ın düzeni sağlama çalışmalarında önemli rol oynamıştır.

Doğum yeri bilinmiyor. Doğum tarihi de kesin değildir. İstanbul'da öldü. Arnavut devşirmesi olarak girdiği Enderun'da yetişerek Kapı Ağası Koğuşu'nda görevlendirildi. Dârüsaâde ağasının da desteğiyle kısa zamanda vezirliğe yükselerek Mısır valisi ve 18 Mayıs 1632'de sadrazam oldu. IV.Murad'ın yönetimde etkin olmaya başladığı döneme rastlayan sadrazamlığı sırasında padişaha olan bağlılığıyla düzenin sağlanmasında büyük katkıları oldu. İçte ve dışta karışık bir dönemin yaşandığı bu yıllarda idari ve askeri alanda çeşitli önlemler alarak Kapıkulu ocaklarında ve Yeniçeri Ocağı'nda iyileştirici düzenlemelere gitti. Ayaklanma girişimlerini ve rüşvetçiliği önlemeye çalıştı. IV.Murad'ın 1634 Revan seferinin ön hazırlığını yaparak Erzurum'a geçti. Padişahla Bayburt yakınında Sabk Ovası'nda buluştu. Revan Kalesi'nin alınmasındaki katkıları nedeniyle, sadrazamlığına ek olarak Rumeli beylerbeyliği de verildi. İran'ın saldırılarına karşı Revan'ı savunmak üzere Diyarbakır'da kalan Mehmed Paşa, Revan'ın elden çıkmasını önleyemediği için 2 Şubat 1637'de azledilerek bir süre hapsedildi. Affedildikten sonra Özi (Silistre) valiliğine atandı. Ocak 1638'de Budin valisi oldu. IV.Murad'ın Haziran 1639'da Bağdat seferinden dönüşünde Sadaret kaymakamlığına atandı. Özi valisiyken anlaşmazlığa düştüğü Eflak ve Boğdan voyvodalarını azlettirmesinin, padişaha, yeni bir ayaklanmaya neden olacağı biçiminde yansıtılması sonucu öldürüldü.

MEHMED RÜŞDÎ PAŞA [Mütercim] (1811-1882)

Osmanlı sadrazamı. Beş kez sadrazamlık yapmış, Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde rol oynamıştır.

Şubat 1811'de Ayandon'da (bugün Ayancık) doğdu, 14 Mart 1882'de Manisa'da öldü. 1814'te ailesiyle İstanbul'a gitti. 1826'da Asakir-i Muntazame'ye girdi. Burada mülâzımlığa (teğmen) yükseldi. Bu arada yabancı dil öğrenerek Fransızca askeri nizamnameleri çevirmekle görevlendirildi. Kolağası (önyüzbaşı) olarak Rumeli, Anadolu ve Suriye'de bulundu. 1839'da miralay (albay), 1843'te Rumeli ordusuna mirliva (tümgeneral), az sonra Dar-ı Şura-yı Askeri üyesi, 1845'te ferik (korgeneral), 1847'de Hassa Ordusu müşiri (mareşal) oldu. Haziran 1848'de Dar-ı Şura-yı Askeri başkanlığına, 1851'de seraskerliğe getirildi. Mayıs 1853'te yeniden atandığı Hassa ordusu müşirliğinden Aralık'ta ayrıldı. Eylül 1854'te Meclis-i Âli-i Tanzimat üyesi oldu. 1855-1856 yıllarında ve Ağustos-Ekim 1857 arasında seraskerlik yaptı. Şubat 1858'de Tophane müşiri, Ağustos'ta Meclis-i Âli-i Tanzimat reisi oldu. 24 Aralık 1859'da sadrazamlığa getirildi. 27 Mayıs 1860'ta bu görevden azledilerek Haziran 1860'ta Meclis-i Hazain reisliğine atandı. Eylül 1861-Ocak 1863 arasında dördüncü kez serasker oldu. Nisan 1866'da Meclis-i Vâlâ reisliğine atandı. 5 Haziran 1866'da ikinci kez sadrazamlığa getirildi. Sırbistan ve Girit sorununa karışmak istemeyerek 11 Şubat 1867'de görevden ayrıldı. Şubat 1867-Şubat 1868 arasında beşinci kez seraskerlikte bulundu. Ekim 1871'de adliye nazırı oldu. 19 Ekim 1872-15 Şubat 1873 arasında üçüncü kez sadrazamlık yaptı. 12 Mayıs 1876'da getirildiği dördüncü sadrazamlığında Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde rol oynadı. V.Murad'ın kısa süren saltanatı, II.Abdülhamid'in tahta çıkışında da sadrazamlığını sürdürdü. Ancak II.Abdülhamid'le anlaşamayarak 19 Aralık 1876'da istifa etti. 28 Mayıs 1878'de beşinci kez getirildiği sadrazamlıkta ise bir hafta kaldıktan sonra 4 Haziran 1878'de azledildi ve Manisa'daki çiftliğine çekilerek bundan sonra devlet görevi almadı. 1881'de Abdülaziz'in ölümüyle ilgili olarak sorguya çekildiyse de yargılanmasına gerek görülmedi.

• BAKINIZ: HÜSEYİN AVNİ PAŞA, MİDHAT PAŞA.

MEHMED SÜREYYA BEY (1845-1909)

Osmanlı, araştırmacı, yazar. Osmanlı döneminde yetişen ünlülerin yaşamöyküleriyle ilgili çalışmalarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, 12 Ocak 1909'da aynı kentte öldü. Darü'l-Maarif Rüşdiyesi'ni (ortaokul) bitirdik-

ten sonra özel olarak Arapça ve Farsça öğrendi, Fransızca dersleri aldı. 1863'te Babıâli Tercüme Odası'na girdi. Bir ara *Ceride-i Havadis* gazetesi yazı kurulunda çalıştı. 1886'da Meclis-i Maarif üyeliğine atandı. Uzun yıllar bu görevde bulundu.

Mehmed Süreyya Bey, Fındıklılı İsmet Bey ve Bursalı Tahir Bey'le birlikte son dönemde yetişmiş en ünlü biyografi araştırmacılarındandır. *Sicill- i Osmani* adlı çalışması Osmanlı döneminde yetişmiş 20.000'e yakın kişinin kısa yaşamöykülerini veren bir biyografi ansiklopedisidir. Yapıt, özellikle yaşamöyküleri başka yerlerde de bulunabilen önde gelen kişilerin dışındaki binlerce kişi için tek başvuru kaynağıdır. Mehmed Süreyya Bey, yapıtını hazırlarken taradığı yüzlerce yazma ve basma kitabın yanında ve asıl önemlisi bugün büyük bölümü ortadan kalkmış olan İstanbul mezarlıklarını dolaşarak mezartaşlarındaki bilgilerden yararlanmıştır. Bu yönüyle de benzersiz bir çalışma örneği ortaya koymuştur.

Ayrıca, 1831-1875 arasında görev yapan çeşitli kademelerdeki devlet adamlarının atama, azil ve ölüm tarihlerini gösteren *Nuhbetü'l-Vekayi* adlı yapıtının 1863 yılı sonuna kadar olan bölümü basılmıştır. Bunun dışında İslam ve Osmanlı tarihiyle ilgili yapıtları, sözlük çalışmaları ve *Sicill-i Osmani*'ye yaptığı ekler, 1916 Cihangir yangınında yok olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Nuhbetü'l-Vekayi*, 1876; *Sicill-i Osmani Yahut Tezkire-i Meşahir-i Osmaniye*, 4 cilt, 1890-1894.
- **BAKINIZ:** BURSALI TAHİR BEY.

MEHMET RAUF
(1875-1931)

Türk romancı, öykü ve tiyatro yazarı. *Eylül* adlı romanı Türk edebiyatındaki ilk büyük psikolojik yapıt kabul edilir.

İstanbul'da doğdu, 23 Aralık 1931'de aynı kentte öldü. 1884'te Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'nde başladığı öğrenimini 1893'te Bahriye Mektebi'ni bitirerek tamamladı. 1894'te Girit'e, 1895'te Almanya'ya gönderildi. Dönüşünde İstanbul'da yabancı elçilik gemilerinin irtibat subaylığına atandı. 1908'de Deniz Kuvvetleri'nden ayrıldı, yazarlık, dergicilik ve ticaretle uğraştı. Yaşamının son günlerini büyük yoksulluklar içinde geçirdi ve gençlik dönemindeki ününü yitirmiş olarak öldü.

Daha rüştiye öğrencisiyken edebiyata merak sarmış, 1886'da on altı yaşındayken, Halit Ziya Uşaklıgil'in İzmir'de çıkardığı *Hizmet* gazetesinde ilk öyküsünü yayımlamıştı. Daha sonra *Mektep* dergisinde ve Servet-i Fünun hareketinin yayın organı *Servet-i Fünun* dergisinde yazdı. Bu dergide yayımlanmaya başlayan romanı *Eylül*'le çok büyük bir başarı kazandı. Oldukça yalın bir aşk öyküsünü dile getiren bu yapıt, kahramanlarının çalkantılı ruhsal durumlarını canlı ve incelikli betimlemelerle yansıtmasıyla Türk edebiyatının psikolojik romanlarından sayılagelmiştir. Mehmet Rauf'un başarısında dilinin ve üslubunun, dönemin öteki Servet-i Fünun yazarlarından çok daha duru, temiz ve akıcı olmasının da payı büyüktür.

İlk romanıyla kazandığı büyük başarıdan sonra, Mehmet Rauf, birçok roman ve tiyatro oyunu yazmışsa da bu başarısını bir daha tekrarlayamamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Eylül*, 1901; *Karanfil ve Yasemin*, 1924; *Genç Kız Kalbi*, 1925; *Son Yıldız*, 1927; *Kan Damlası*, 1928; *Halâs*, 1929. **Öykü:** *İhtizar*, 1909; *Son Emel*, 1913; *Bir Aşkın Tarihi*, 1915; *İlk Temas, İlk Zevk*, 1923; *Eski Aşk Geceleri*, 1924. **Oyun:** *Ferdi ve Şürekâsı*, 1909; *Cidal*, 1911; *Sansar*, 1920.

MEHRING, Franz
(1846-1919)

Alman tarihçi, düşünür ve siyaset adamı. Alman sosyal demokrat hareketinin önderlerindendir.

27 Şubat 1846'da Pomeranya'nın Schlawe kasabasında (bugün Polonya'da Slawno) doğdu, 28 Ocak 1919'da Berlin'de öldü. 1866-1870 arasında Leipzig ve Berlin üniversitelerinde öğrenim gördü. 1882'de felsefe doktoru oldu. Gençlik yıllarında Laselle'ın reformcu sosyalist düşüncelerini benimsedi. 1883-1888 arasında *Berliner Volkszeitung* adlı sol liberal gazeteye yazdığı Bismarck'ın imparatorluk siyasetini eleştiren yazılarıyla ün kazandı. 1880 sonlarında sosyalizmi benimsedi ve 1891'de Almanya Sosyal Demokrat Partisi'ne girdi.

Partinin resmi yayın organı olan *Die Neue Zeit*'in (Yeni Çağ) yazarları arasına katıldı. 1902-1907 arasında *Leipziger Volkszeitung*'un (Leipzig Halk Gazetesi) yayın yönetmenliğini yaptı. I.Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'da yoğunlaşan aşırı milliyetçi militarist akımı sert biçimde eleştiren yazılar yazdı. Almanya'nın I.Dünya Savaşı'na katılmasına karşı çıktı. 1916'da Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg ile birlikte Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nden ayrılarak Spartakus Birliği'nin kurulmasına öncülük etti. Bu sırada Almanya'nın savaş siyasetini eleştiren yazıları ve konuşmaları nedeniyle bir süre tutuklandı. 1 Ocak 1919'da Alman Komünist Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. 1918 Ocak ayında Berlin'den Prusya Eyalet Meclisi üyeliğine seçildi, ancak kısa bir süre sonra öldü.

Mehring maddeci tarih anlayışı doğrultusunda incelemeleri ve edebiyat eleştirileriyle Alman sosyal demokrat hareketi içinde önemli bir yere sahip olmuştur. Felsefe alanındaki yazılarıyla Yeni-Kantçılık ve Machçılık gibi yeni bilinemezci akımlarla mücadele etmiş, öte yanda A.Schopenhauer ve F.Nietzsche'nin üstün adam düşüncesinin siyasi açıdan eleştirisini yapmış, E.Bernstein'ın iktisadi görüşlerinin Marxizm'in özüne aykırı olduğunu savunan yazılar yazmıştır. Ayrıca Alman tarihi üzerine kapsamlı araştırmalar yaparak Prusya monarşisine karşı duyulan hayranlığın yanlış olduğunu ortaya koymaya çalışmış, Prusya'nın ve Hohenzollern hanedanının

Alman tarihinde gerici bir rol oynadıkları tezini savunmuştur. Almanya'daki devrimci geleneğin tarihi temellerini ortaya koymak amacıyla 1524-1526 Alman Köylü Ayaklanması'nı ve Fransız Devrimi'nin Almanya'daki etkilerini incelemiştir. Marx ve Engels'in yazışmalarının derlenmesinde ve yapıtlarının yayımlanmasında önemli katkısı olmuş, Marx'ın biyografisini yazmıştır. Estetik ve sanat üzerine yazdığı yazılarla Natüralizm ve Empresyonizm akımlarını incelemiş, L.N.Tolstoy'un ve M.Gorki'nin romanlarıyla klasik Alman edebiyatı üzerinde incelemeler yapmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Geschichte der deutschen Sozialdemokratie*, 2 cilt, 1897-1898, (Alman Sosyal Demokrasisi Tarihi); *Deutsche Geschichte vom Ausgange des Mittelalters*, 2 cilt, 1910-1911, ("Orta Çağ'dan Beri Alman Tarihi"); *Karl Marx, Geschichte seines Lebens*, 1918, ("Karl Marx: Yaşamöyküsü"); *Gesammelte Schriften und Aufsätze*, E.Fuchs (der.), (ö.s.), 1929-1931, ("Toplu Yazılar ve Makaleler").

• **BAKINIZ:** K.LIEBKNECHT, LUXEMBURG.

MEIER, Georg-Friedrich
(1718-1777)

Alman, filozof. Gelişmiş hayvanlarda insandakine benzer kimi yetilerin bulunduğu görüşünü savunarak Descartes'a karşı çıkmıştır.

29 Mart 1718'de Halle dolaylarında Ammendorf'ta doğdu, 21 Haziran 1777'de Halle'de öldü. Halle Üniversitesi'nde felsefe, estetik ve sanat tarihi okudu, filozof ve estetik kuramcısı Baumgarten'in öğrencisi oldu, 1739'da felsefe doktoru sanını kazandı, felsefe profesörlüğüne yükseldi, iki kez rektörlüğe getirildi. Berlin, Göttingen bilim akademilerine üye seçildi.

Meier, önce Leibniz, Wolff, daha sonra Baumgarten'ın yapıtlarını inceledi, düşüncelerini açıklayıcı nitelikte çalışmalar yayımladı, sonra kendi görüşlerini içeren araştırmalara başladı. Onu, uzun süre, ilgilendiren konuların başında metafizik, felsefe, ahlak, doğal hukuk ve estetik gelir. Özellikle sanat ürünlerinin açıklanışında, öne sürdüğü düşünceler, sonradan estetiğin bağımsız bir öğreti niteliği kazanmasına yardımcı olmuştur.

Meier'a göre bir sanat yapıtının anlaşılması için, güzellik bakımından, en ince öğelerine değin açıklanması gerekir. Önemli olan bir duyguyu, bir düşünceyi en yetkin biçimde, dile getirmektir. Estetik duyulur bilgiye dayanır. Bunda da büyüklük, yetkinlik, incelik, canlılık, gerçeğe yakınlık, pekinlik, duyarlılık aranır. Güzelle ilgili düşüncenin açıklanışında kavramlar, yargılar, estetik ilkelerine dayanan tasımlar önemlidir. Meier bu konulardaki görüşlerini üçe ayırarak açıklar. Birinci bölüme estetikle ilgili güzellik düşüncesinin ortaya konuşu, yeniden bulunuşu girer, bu yaratıcılık alanıdır *(heuristica)*. İkinci bölümde estetik sorunlarının çözümünde uyulması gereken yöntem ve ilkeleri yer alır *(methodica)*. Üçüncü bölümü düşüncelerin, duyguların en güzel, en etkili ve ölçülü biçimde anlatılması oluşturur *(semiotica)*. Meier ölmezliğin ahlak bakımından gerçek olduğu, usla kanıtlanamayacağı görüşündedir. Her sonlu tin evrenin bir bölümünü, kendi yeteneğine göre kavrar. Evrenin bütününü kapsayan kavram ise Tanrı'yı düşünmeye, yüceltmeye yarar. Öte yandan, hayvanlarda da insandakilere benzer yetiler vardır, hayvan Descartes'ın ileri sürdüğü gibi bir makine değildir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Anfangsgründe aller schönen Wissenschaften*, 1750, ("Güzelliği Konu Edinen Bütün Bilimlerin Temel İlkeleri"); *Betrachtungen über den ersten Grundsätzen aller schönen Künste und Wissenschaften*, (ö.s.),1857, ("Bütün Güzel Sanatların ve Bilimlerin Birincil İlkeleri Üstüne İncelemeler").

MEILLET, Antoine
(1866-1936)

Fransız, dilbilimci. Genel dilbilim anlayışını ortaya atmış ve geliştirmiştir.

Moulins'de doğdu, Châteaumeillant'da öldü. 1885'ten başlayarak, Slav dillerini, Roman dillerini, Farsça ve Sanskritçe'yi öğrendi. 1890'da bir süre Kafkasya'da kaldı. 1902-1906 arasında, Paris'te Doğu Dilleri Okulu'nda çalıştı. Ferdinand de Saussure, 1889-1890 ders yılında hastalığı nedeniyle École Pratique des Hautes Études'deki derslerine ara vermek zorunda kalınca, yerine, bu çalışmaları iki yıldır izleyen Meillet geçici olarak atandı. 1891'de Saussure, kesin olarak Cenevre'ye dönünce de bu dersleri bütünüyle üstlendi ve 1927'ye değin aynı görevde kaldı. 1905'te, College de France'a öğretim üyesi olarak atandı.

Önceleri Slav dilleri üstüne yaptığı çalışmalarla tanınan Meillet, ardından Hint-Avrupa dillerini inceledi. Dil olgularının "toplumsal" özelliğini ortaya çıkarmaya yönelik ilk çalışmalarında, karşılaştırmalı dilbilim ilkelerini benimsedi. Öğrencisi olduğu Saussure'den etkilenerek onun temel kavramlarından eşsürem *(synchronie)* kavramına çalışmalarında önemli bir yer verdi. Eşsüremliliği gerektiği gibi kullanmayan karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarının sonuçlarından kuşku duymaya başladı.

Öte yandan, toplumbilimci Emile Durkheim'ın da etkisinde kaldı. Bu yüzden de, dilin toplumsal yanı üstünde durdu ve dil tarihini, uygarlığa ilişkin olguların yönlendirdiğini savundu. Meillet'ye göre, ister sözcük incelemesi, isterse dilbilgisi incelemesi söz konusu olsun, toplumsal yapıların, ruhsal olguların etkisini göz önünde bulundurmak zorunludur. Gene bu anlayış içinde, bir toplumun düşüncesi ve düzeni, dilin oluşumunda önemli bir işlev üstlenir.

Vendryès, Benveniste ve Martinet gibi dilbilimcileri etkileyen Meillet, yaptığı çalışmalarla eski dil felsefesinden tümüyle ayrı bir dalın, genel dilbilimin ortaya çıkmasını sağladı. Bu alana ilişkin yazı ve incelemelerini *Linguistique historique et linguistique générale* ("Tarihsel Dilbilim ve Genel Dilbilim") adını verdiği kitabında topladı. Meillet'nin geliştirdiği genel dilbilim anlayışı, dilsel değişimlerin nedenlerini belirlemeye ve açıklamaya dayanır. Bu yaklaşımda,

toplumsal boyutun vurgulanması ağırlık kazanır, belirli bir toplumsal yapıya özgü dilsel yapıların araştırılmasına yönelinir. Sözcüklerin anlam değişimi, dilden dile sözcük aktarımı, toplumsal sınıflarla yerel ağızlar arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması, Meillet'nin geliştirdiği genel dilbilim kuramının temel amacıdır. Ayrıca, Saussure'den aldığı sistem (dizge) kavramını da, değişik bir yorumla, bir dil durumundan ötekilere geçiş kurallarının oluşturduğu bütünün belirleyici tablosu gibi değerlendirerek kullanmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, 1913, ("Yunan Dili Tarihine Bakış"); *Caractères généraux des langues germaniques*, 1917, ("Germen Dillerinin Genel Özellikleri"); *Les langues dans l'Europe nouvelle*, 1918, ("Yeni Avrupa'da Diller"); *Linguistique historique et linguistique générale*, 1921, ("Tarihsel Dilbilim ve Genel Dilbilim"); *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, 6. baskı, 1930, ("Hint-Avrupa Dillerinin Karşılaştırmalı İncelemesine Giriş"); *Les Langues du monde* (M.Cohen ile), 1924, ("Dünya Dilleri").

- **BAKINIZ:** SAUSSURE.

Friedrich Meinecke

MEINECKE, Friedrich
(1862-1954)

Alman, tarihçi ve filozof. Tarih biliminin olayları değil de toplumları yönlendirici görüşleri konu edinmesi gereğini savunmuştur.

30 Ekim 1862'de Salzwedel'de doğdu, 6 Şubat 1954'te Berlin yakınlarında Dahlem'de öldü. Ortaöğrenimini doğduğu yerde bitirdikten sonra, başta Berlin Üniversitesi olmak üzere, Almanya'nın değişik üniversitelerinde tarih ve felsefe okudu. 1901'de Strassburg, 1906'da Freiburg, 1914'ten 1918'e değin Berlin üniversitelerinde tarih profesörü olarak çalıştı. Bismarck'ın ve daha sonra Almanya'da ortaya çıkan Nasyonal Sosyalizm'in sağlam bir tarih anlayışına dayanmadığını söyleyip bu görüşünü savunan yayımları üzerine 1933'te görevine son verildi. 1948'de Berlin'de kurulan Bağımsız Üniversite'nin ilk rektörü oldu.

Tarihin ögeleri

Meinecke tarihin yalın olaylarla değil de toplumları yönlendiren, büyük düşünce akımlarının doğma-

Tarihselcilik

Bütün insan başarılarının, toplum olaylarının açıklanmasında tarihi temel alan Tarihselcilik (Historismus) akımı 19.yy ortalarından sonra Almanya'da doğdu. Felsefe, hukuk, toplumbilim, tarih ve doğa bilimlerinin gelişimini, tarihsel süreç içinde gören bu akımın içinde yer alan düşünürler dört ayrı kuramı benimsemişlerdir. Bütün olaylar, değerler, buluşlar, insanla ilgili sorunlar ortaya çıktıkları ortamın tarihsel durumuyla bağlantılıdır, bu nedenle onların açıklanışı, içeriği, geçmişi tanımakla olanaklıdır. Çünkü tarihsel süreç kesintisiz bir akıştır, her türlü oluş onun içinde biçimlenir ve gerçekleşir.

İkinci kuram insan varoluşunun özünü, insanın bir tarih varlığı oluşunda görür. Bu kurama göre insanın tarihselliği, onun canlı temelidir, insanın içinde yaşadığı evren tarihsel bir bütündür. İnsanı anlamak için onun tarihselliğinden yola çıkmak, başarılarını bu kesintisiz süreç içinde değerlendirmek gerekir. Bu kuramı savunanların başında W.Dilthey* gelir.

Üçüncü görüşü benimseyenlere göre tarihsel gerçekler değişmeyen, bütün çağlar boyunca her türlü bireysel ve toplumsal eyleme yön veren genel ilkelerdir. Bu ilkeler, çağın durumuna uygun olarak, belli yetkelerde odaklaşır ve yetke tarihsel eylemi yönlendiren kural niteliği kazanır, saltık bir varlık olarak kendini sürdürür. Bu özelliği dolayısıyla tarih, özünü yetkelerin oluşturduğu bir düşünce ürünüdür, toplumsal etkinliği vardır.

Son kuram ise tarihin yalnız kendisi için var olduğu, bağımsız bir bilim niteliği taşıdığı görüşüne dayanır. Tarih geçmişin bütün değerlerini, en ince ayrıntılarına değin, güncelleştirme eğilimi taşımamalıdır, geçmişi kendi bütünlüğü içinde yorumlamadan geleceğe aktarmalıdır. Bu özelliği dolayısıyla, kendi kendine yeten, geçmişin başarılarını canlandıran bir bilimdir.

Tarihselcilik'in içerdiği bu dört kuram biri toplumsal, öteki düşünsel olaylar olmak üzere iki temele oturur. Toplumsal olaylardan yola çıkan görüş için önemli olan geçmişle gelecek arasındaki olgusal bağlantıdır. Düşünsel içeriği benimseyen kurama göre de, üzerinde durulması gereken olaylar değil, insanın yaratıcılığı, değerleri, evrendeki yeri, ortaya koyduğu başarı ürünleri ve uygarlık alanındaki gelişim aşamalarıdır. Bu görüşü savunanların başında, tarihi Üstinsan'ı oluşturan bir yaratma odağı diye niteleyen, kültür varlıklarını temel alan Nietzsche* gelir.

sına olanak sağlayan, kültür ilkeleriyle ilgilenmesi gereğinden yola çıkar. Ona göre tarihin içeriğini oluşturan olay değil, olayı yaratan düşüncedir. Bu özelliği dolayısıyla tarihle felsefenin özdeş yöntemlere dayanarak sorunlara çözüm araması gerekir. Meinecke tarihle bağlantılı görüşlerini sergilerken, temel olarak, Alman Aydınlanma Dönemi üzerinde durur, Tarihselcilik *(Historismus)* akımının ortaya çıkışını, gelişimini, içerdiği sorunları, bu sorunlara getirdiği çözüm biçimlerini inceler. Özellikle Leibniz'den Goethe'nin ölümüne değin geçen süre içindeki uygarlık başarılarını, düşünce ürünlerini konu edinerek, insanı tarihi yaratan ve geliştiren bir varlık olarak görür. Bu yaratma ve geliştirme süreci içinde, geçmişle gelecek arasında bağın aydınlatıcı düşünce olduğunu ileri sürer. Onun anlayışına göre, insan bu yaratıcı düşünce akışının bütünü içindedir, belli bir dönemle sınırlanmış değildir. Bu nedenle geçmiş-gelecek bağlantısı bir olaylar dizisi değil, boyuna yenileşen bir düşünce sürecidir. Ulusların, uygarlık alanındaki, başarıları bu gelişme sürecine olan katkılarıyla orantılıdır. İnsanın kişiliği de bu süreç içindeki düşünce ürünleriyle belirir, biçimlenir.

Tarih ve felsefe

Meinecke tarihle ilgili çalışmalarını felsefeye dayandırırken yeni bir kuram geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu kurama göre, bir çağda, ortaya konan düşünce ürünlerinin yapısıyla toplumu oluşturan kültür öğelerini birlikte inceleme gereği vardır. Bu iki varlık türü arasındaki bağlantı, ele alınan sorunun çözümüne olanak sağlar. Oysa, tarih alanında böyle bir yöntem uygulanmamış, tarihin kapsadığı olaylar insandan bağımsız birer nesne gibi görülmüştür. *Die Entstehung des Historismus* ("Tarihselcilik'in Doğuşu") adlı yapıtında tarih kavramının içeriğini, biçimlenişini, insan başarılarıyla olan bağlantısını, gelişimini incelerken, Alman Aydınlanma Dönemi'nin kültür anlayışını temel alan Meinecke, özellikle devlet ve töresel davranış üzerinde durur. Bu iki kavramı toplumsal oluşumun temel öğeleri diye yorumlar. Bu yorum biçimiyle tinsel ve düşünsel bir tarih anlayışının ilkelerini ortaya atar. Böylece W.Dilthey ve E. Troeltsch gibi filozofların tarih görüşüne katılır. Ona göre, gerçek Tarihselcilik, tarihsel bilincin uyanmasıdır, bu olay da Almanya'da Leibniz'le başlamış, Goethe'nin ölümüne değin geçen süreyi kaplamıştır.

Meinecke insanın kişiliği ve tarihsel evren arasındaki bağlantıyı bağımsız bir sorun olarak incelemiş, tarihin temelini insan bilincinin oluşturduğunu ileri sürmüştür. II.Dünya Savaşı'nı başlatan Almanya'nın çöküşünü, bu ülkedeki devlet anlayışına ve tarihsel bilinçten, tarihi yaratan düşünce gelişiminden yoksunluğa bağlamıştır.

Meinecke'nin geliştirdiği tarih kuramı Tarihselcilik akımına yeni bir yön kazandırmış, özellikle tarihle felsefe arasındaki bağlantının önemini gündeme getirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Das Zeitalter der deutschen Erhebung*, 1906, ("Alman Yükseliş Çağı"); *Weltbürgertum und Nationalstaat*, 1908, ("Kozmopolitlik ve Ulusal Devlet"); *Die Idee der Staatraison in der neueren Revolution*, 1913, ("Yeni Devrimde Devlet Anlayışıyla İlgili Düşünceler"); *Personlichkeit und geschichtliche Welt*, 1918, ("Kişilik ve Tarihsel Evren"); *Die Entstehung des Historismus*, 1936, ("Tarihselcilik'in Doğuşu"); *Die deutsche Katastrophe*, 1949, ("Almanya'nın Çöküşü").
- **KAYNAKLAR:** W.Bussmann, *Friedrich Meinecke*, 1963; H.Rothfels, *Friedrich Meinecke*, 1954.
- **BAKINIZ:** DILTHEY, RANKE, TROELTSCH.

MEINECKE, Max
(1912-1972)

Alman asıllı Avusturyalı sahne yönetmeni, dekor ve kostüm tasarımcısı. İstanbul ve Ankara'daki uygulamaları ve eğitim çalışmalarıyla Türk tiyatrosuna katkıda bulunmuştur.

2 Kasım 1912'de Düsseldorf'ta doğdu, 6 Kasım 1972'de Viyana'da öldü. 1930'da liseyi bitirerek Düsseldorf Sanat Akademisi'ne girdi. Burada rejisörlük eğitimi görürken, bir yandan da Köln Üniversitesi'nde sanat tarihi ve tiyatro tarihi derslerine katıldı. 1933'te Düsseldorf Schauspielhaus'da başladığı asistanlık çalışmasını 1934-1936 arasında Berlin'de Devlet Tiyatrosu'nda Gustaf Gründgens'in yanında, ertesi yıl da Deutsches Theater'de sürdürdü. 1937-1939 arasında Berlin Olimpiyat Stadyumu'nda düzenlenen şenliklere, ve Göttingen'deki Händel şenliklerine katkıda bulundu. Kısa bir süre filmcilikle uğraştıktan sonra Avusturya'ya geçerek 1939-1947 arasında Viyana'da başta Volkstheater olmak üzere çeşitli tiyatrolarda etkinlik gösterdi. 1946'da Viyana'da çıkan tiyatro, müzik ve görsel sanatlar dergisi *Komödie*'nin yazı kurulunda bulundu, daha sonra da 1948'e değin yayın yönetmenliğini üstlendi. Yine 1946'da Viyana Üniversitesi Tiyatro Enstitüsü'nde okutman olarak tiyatro tarihi, sahne tekniği derslerini vermeye ve sahne uygulaması yaptırmaya başladı. Bir yandan da 1947'den sonra Viyana Devlet Operası ve Burg Theater'de etkinlik gösterdi.

1952'de İstanbul valiliği ve belediye başkanlığınca Türkiye'ye çağrılarak Şehir Tiyatrosu başrejisörlüğüne getirildi. Burada sahneye koyduğu oyunların hemen hemen hepsinin dekor ve kostümlerini de kendisi tasarladı. İstanbul Belediye Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'nde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde ders verdi. 1959'da Muhsin Ertuğrul'un yeniden genel sanat yönetmenliğine getirilmesi üzerine İstanbul Şehir Tiyatrosu'yla ilişkisi kesildi. 1962'de çağrılı olarak Ankara'ya gitti, önce Devlet Konservatuvarı'nın Tiyatro Bölümü'nde, 1965'ten sonra da Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Kürsüsü'nde sahne tekniği dersleri verdi, uygulamalar yaptırdı. Bu arada Devlet Tiyatrosu'nda da iki oyun sahneye koydu. 1970'te Avusturya'ya döndü.

Meinecke, İstanbul Şehir Tiyatrosu'ndaki başrejisörlüğü sırasında özellikle Batı yöntemlerini uygulaması ve disiplinli çalışmayı ön planda tutmasıyla yararlı olmuştur. Şehir Tiyatrosu'nun Eminönü ve Kadıköy bölümlerinin açılması, böylece tiyatronun daha geniş bir izleyici kitlesine ulaştırılması çalışmalarını desteklemiştir. Program dergisi *Türk Tiyatrosu*'nda tiyatroya ilişkin çeşitli konularda yazılar yazarak, konferanslar vererek, sahne çalışmalarını göste-

Resim 478
MEHMED II [Fâtih]
Sinan Bey tarafından yapılmış minyatürü,
Topkapı Sarayı Müzesi Portre Galerisi - İstanbul

Resim 479
MEHMED AĞA
[Sedefkâr]
"Sultanahmet Camii",
İstanbul

Resim 480
MEHMED ESAD [Yesarî]
***"Ta'lıyk Hilye Levhası"**, 1778, Topkapı Sarayı Müzesi Yazı Salonu, İstanbul*

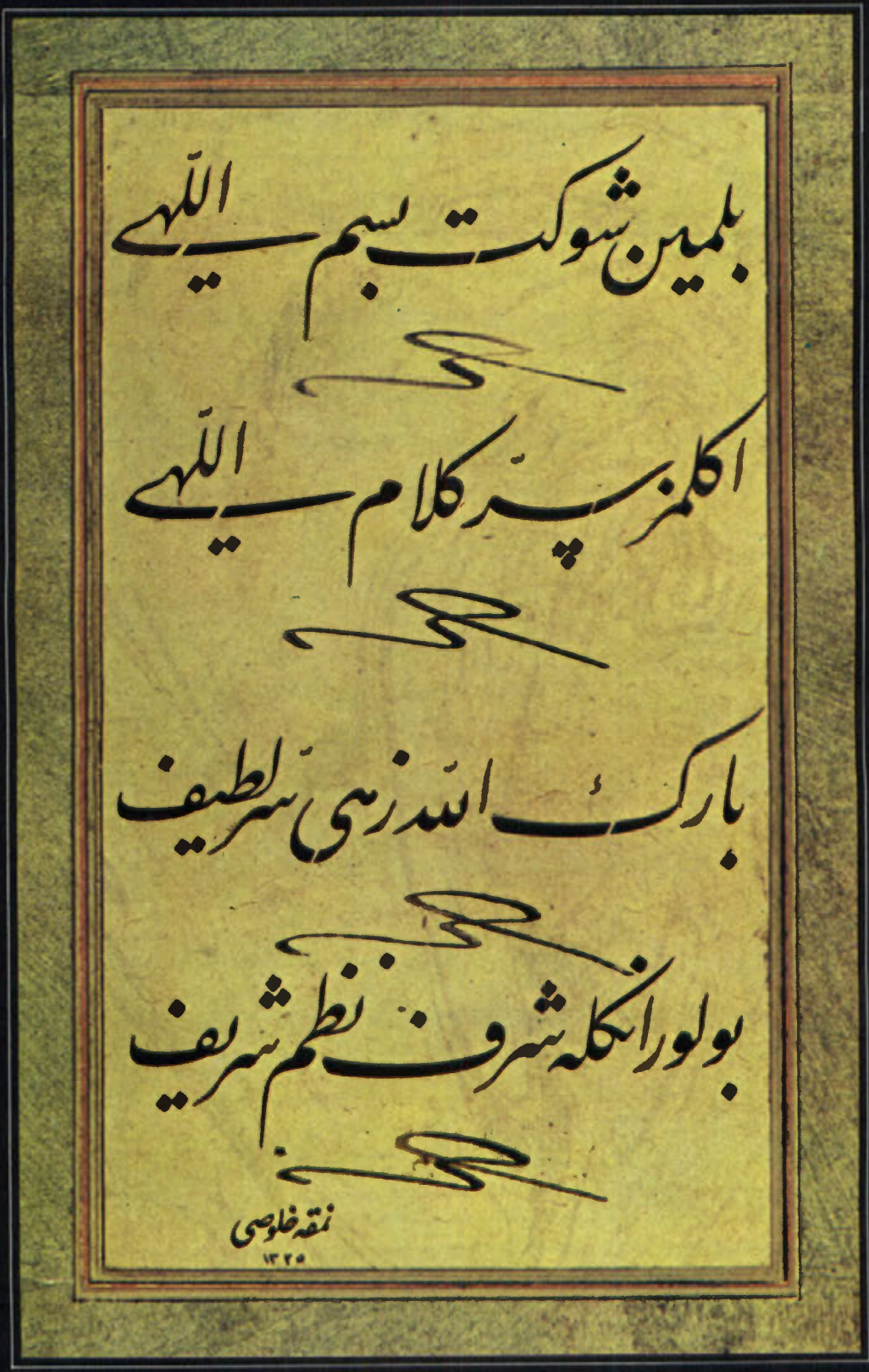

Resim 481
MEHMED HULÛSÎ EFENDİ
"Ta'lıyk Meşk Kıtası", 1907, Özel Koleksiyon

ren sergiler düzenleyerek tiyatro sanatının yaygınlaşması ve sevilip benimsenmesi yolunda büyük çaba göstermiştir. İstanbul ve Ankara'daki eğitim çalışmalarıyla da birçok tiyatrocunun yetişmesine katkıda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Türkiye'ye Gelmeden Önce Yönettiği Oyunlar:** *Akıllı Deli; Toplumun Temel Direkleri; Ay Battı; Kurtlar ve Kuzular; Valpone; Georg Daudin; Güneş Batarken, Pygmalion, Soypho.* **Türkiye'de Yönettiği Oyunlar:** *Fırtına*, 1952; *Liliom*, 1953; *Tartuffe*, 1953; *Yavru Kartal-L'aiglon*, 1953; *Her Şeye Rağmen*, 1954; *Makine*, 1954; *Sokakta*, 1954; *Bir Yaz Gecesi Rüyası*, 1954; *Altıncı Kat*, 1954; *Hile ve Sevgi*, 1955; *Figaro'un Düğünü*, 1955; *Peer Gynt*, 1956; *Kahvehane*, 1957; *Sezuan'ın İyi İnsanı*, 1958; *Yaşlı Hanımın Ziyareti*, 1961; *Bir Bardak Su*, 1968.

MEINONG, Alexius
(1853-1920)

Avusturyalı filozof ve psikolog. Varlık sorunlarını açıklamaya yönelik nesneler kuramını geliştirmiştir.

17 Temmuz 1853'te Avusturya'nın Lemberg kentinde doğdu, 27 Kasım 1920'de Graz'da öldü. 1875'te Viyana Üniversitesi'ne girerek filozof Brentano'nun öğrencisi oldu, felsefe ve psikoloji okudu. 1882'de Graz Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak çalışmaya başladı, burada deneysel psikoloji laboratuvarını kurdu.

Meinong'un felsefe alanındaki başarısı kurduğu "nesneler kuramı"yla bağlantılıdır. O, Brentano'yu izleyerek, nesne kavramını, düşünce eyleminin üzerine yönelebildiği her şey, diye tanımlar. Ancak, düşünce eyleminin yönelmesi, her zaman, "düşünülebilir" demek değildir. Çünkü yuvarlak kare gibi olanaksız nesneler de söz konusu edilebilir. Oysa nesnelerin özelliklerini varlıklarından ayırt etmek gerekir. Yuvarlak kare hem yuvarlak, hem de kare özelliği taşır, bu çelişik bir durumdur, böyle bir nesne ne var olabilir, ne de düşünülebilir.

Meinong'a göre olguları, tasarlamak, düşünmek, sezmek ve istek duymak diye dörde ayırma gereği vardır. Öte yandan varlıklar da dörde ayrılır: Nesneler *(Objekte)*, nesnel olanlar *(Objektive)*, yücelikle ilgili olanlar *(Dignitative)*, istekle bağlantılı olanlar *(Desiderative)*.Yücelikle ilgililer doğru, iyi ve güzel, istekle bağlantılı bulunanlar da amacın ve yapabilmenin nesneleridir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Gesammelte Abhandlugen*, 1913, ("Toplu Yazılar").

• **BAKINIZ:** F.BRENTANO.

MEITNER, Lise
(1878-1968)

Avusturyalı fizikçi. Uranyum çekirdeğinin bölünmesini açıklamış ve adlandırmıştır.

7 Kasım 1878'de Viyana'da doğdu, 27 Ekim 1968'de İngiltere'deki Cambridge'de öldü. Matematik, fizik ve felsefe öğrenimi gördüğü Viyana Üniversitesi'nin kız öğrencileri arasında fizik dalında doktora yapan ikinci kişi olarak 1905'te diplomasını aldı. Max Planck'ın derslerini izlemek amacıyla gittiği Berlin'de, 1907'den başlayarak, Hahn'ın radyoaktiflik konusundaki araştırmalarına katıldı. Hahn ile Meitner'in otuz yıl boyunca sürdürdükleri bu verimli işbirliği, 1939'da çekirdek bölünmesinin bulunmasıyla sonuçlanacaktı. I.Dünya Savaşı sırasında Hahn askere alınmış, 1912'den 1915'e değin Berlin Üniversitesi'nde Planck'ın asistanlığını yapan Meitner de cephedeki hastanelerde gönüllü röntgen hemşireliğini üstlenmişti. Bu yıllarda fırsat buldukça ortak çalışmalarını sürdüren iki araştırmacı, radyoaktif bozunma sonucu aktinyum elementine dönüşen 91 atom numaralı "protaktinyum" elementini bulmayı başardılar. Meitner 1918'de Berlin yakınlarındaki Kaiser Wilhelm Enstitüsü'nün Fizik Bölümü başkanlığına getirildi. Berlin Üniversitesi ile ilişkisi de sürüyordu; 1922'de öğretim görevlisi, 1926'da profesör oldu. Avusturya yurttaşı olduğu için, Nazi iktidarının ilk yıllarında büyük bir baskıyla karşılaşmamıştı. Ancak 1938'de Hitler'in Avusturya'yı III.Reich'a katması üzerine durum değişti. Yahudi asıllı olduğu için görevlerine son verileceğini ve Almanya'dan ayrılmasının giderek olanaksızlaşacağını anlayan Meitner, Hollandalı fizikçi Debye'nin yardımıyla gizlice Hollanda'ya kaçtı. Ardından Danimarka'ya geçerek, bir süre Kopenhag'da Niels Bohr'un konuğu olduktan sonra İsveçli fizikçi Siegbahn'ın çağrısı üzerine Stockholm'a gitti ve yeni kurulan Nobel Enstitüsü'nde görev aldı. ABD'de atom bombası yapımında çalışan bilim adamları grubuna katılması yolundaki önerileri geri çeviren ve son ana değin bomba yapımı çabalarının başarısız kalması umudunu yitirmeyen Meitner, 1947'de Nobel Enstitüsü'nden emekli olunca önce İsveç Atom Enerjisi Komisyonu'nda kendisi için kurulan laboratuvarda, ardından Kraliyet Mühendislik Bilimleri Akademisi'nde çalıştı. 1960'ta İngiltere'nin Cambridge kentine yerleşti ve 1966'da uranyum bölünmesinin bulunuşuna yol açan çalışmaları nedeniyle, Hahn ve Strassman ile birlikte Enrico Fermi Ödülü'nü kazandı.

Tüm araştırmalarını radyoaktiflik konusunda yoğunlaştıran Meitner, Hahn ile birlikte buldukları protaktinyum elementinin özelliklerini saptadıktan sonra beta ve gamma ışımaları arasındaki bağıntıyı inceledi. 1925'te aktinyumun saldığı beta parçacıkları üzerinde yaptığı incelemeler sonucunda, bu parçacıkların radyoaktif dönüşümden önceki atomdan değil, dönüşümden sonra oluşan yeni elementin atomundan çıktığını, dolayısıyla dönüşümde ortaya çıkan gamma ışımasının sanıldığı gibi dönüşümün nedeni değil sonucu olduğunu gösterdi. Atomların ışımasız dönü-

şümünü de inceleyerek, bugün "Auger olgusu" olarak bilinen, bir elektronun daha iç kabuktaki bir boşluğu doldurması sırasında başka bir elektronun yayınımına yol açması olgusunu, Auger'den iki yıl önce gözlemledi ve açıklamasını yaptı.

Meitner'in fiziğe en önemli katkısı çekirdek bölünmesi olgusuna ilk kez açıklama getirmiş olmasıdır. 1930'ların başında çekirdek fiziğinde önemli gelişmelere tanık olunmuştu. 1932'de nötron, 1933'te proton, 1934'te yapay radyoaktiflik bulunmuş, Fermi ağır elementlerin çekirdeklerinin nötronla bombardımanı sonucunda atom ağırlığı ve atom numarası daha yüksek olan elementlere dönüştüğünü deneysel olarak göstermişti. O gün için bilinen en yüksek atom numaralı element olan uranyumu nötronla bombardıman ederek, 92 numaralı uranyumun 93 numaralı yeni bir elemente dönüştüğü kanısına varan Fermi' den sonra, 1938'de Irène Joliot-Curie ve P.Savitch, uranyumun nötronla bombardımanında 93 sayılı elementin değil, 57 sayılı lantanın ortaya çıktığını belirlediler. Konuyla 1934'ten beri ilgilenen Meitner ve Hahn, çekirdek fiziğinde o gün için bilinenlere aykırı geldiği için şaşırtıcı olan bu buluş üzerinde çalışırlarken, Meitner'in Almanya'dan kaçması gerekti. Çalışmalarını Strassmann ile birlikte sürdüren ve Meitner ile sürekli olarak yazışan Hahn, tepkime sonucunda uranyumdan 56 sayılı baryumun oluştuğunu saptadı. Bunun üzerine Meitner ve yeğeni genç fizikçi O.R.Frisch, uranyum atomunun nötronla bombardıman edildiğinde iki parçaya bölündüğü sonucuna vardılar ve bu bölünmeyi Bohr'un çekirdek yapısı için önerdiği "sıvı damlacığı" modeli çerçevesinde açıkladılar.İki fizikçinin1939 başlarında *Nature* dergisinde yayımlanan ortak makalesinde bu bulgular yer alıyor ve çekirdeğin ikiye bölünmesi olgusu için ilk kez "bölünme" (fisyon) terimi kullanılıyordu.

• BAKINIZ: AUGER, BOHR, FERMI, HAHN, I. JOLIOT-CURIE, PLANCK.

MEİJİ
(1852-1912)

Japon imparatoru. İktidarı sırasında ülkesinde sanayileşme hamlesi başlatılmış, anayasal monarşiye geçilmiştir.

3 Kasım 1852'de Kyoto'da doğdu, 30 Temmuz 1912'de Tokyo'da öldü. İmparator Komei'nin oğludur. Asıl adı Mutsuhito'dur, ancak gelenek olduğu üzere hükümdarlık dönemi adı olan Meiji'yle (aydınlık yönetim) tanınır.

Meiji 9 Ocak 1867'de babasının ölümü üzerine 15 yaşında imparator ilan edildiğinde siyasi iktidar ülkeyi 265 yıldır yöneten Tokugava şogun hanedanının elindeydi ve imparator ailesi imparatorluk başkenti Kyoto'da tutsak olarak nitelendirilebilecek ölçüde sıkı bir denetim altında yaşamaktaydı. İmparatorun işlevi yalnızca dinsel görevlerini yerine getirmekle sınırlandırılmıştı. Son Tokugava şogunları döneminde

Meiji

feodal yapının işleyişi önemli bir iktisadi tıkanıklık içine girmişti. 200 yıldır süren barış dönemi boyunca temel uğraşları savaşmak olan samurailer işsiz kalmış, şogunluk yönetiminin başkenti Edo'da eğlence artmış, saray görevlilerinin de artmasıyla üretimle hiçbir ilgisi olmayan Edo halkının sayısı yarım *milyona* ulaşmıştı. Köylülerden aldıkları vergilerle yaşayan tüm bu insanlar gereksinimlerini tüccarlar sayesinde karşılıyorlardı. Hiçbir siyasi hakları ve ayrıcalıkları olmayan, lonca örgütlenmesinin dışına çıkamayan ve kent değiştiremeyen tüccarlar bir yandan ticaret yaparak, diğer yandan derebeyleri ve samurailere faiz karşılığı borç vererek olağanüstü zenginleşmişlerdi. Samurailer vergi olarak topladıkları pirinçleri borçlarına karşılık olarak düşük fiyatla tüccarlara veriyorlar, ellerinde pirinç biriken tüccarlar fiyatlarla diledikleri gibi oynayarak köylünün pirincini de çok ucuz fiyata alıyorlardı. 1700'lerin sonuna doğru devletin hemen hemen bütün altın ve gümüşü tüccarların eline geçmiş, çeşitli kesimlerin tüccarlara olan borçları dolaşımdaki paranın yüz katına kadar ulaşmıştı.

Batılı güçler Japonya'nın içinde bulunduğu durumu gözleyerek bundan en iyi biçimde yararlanmak amacıyla harekete geçmişlerdi. ABD savaş gemilerinin Tokyo körfezine yanaşarak, 1854'te şogunu kapitülasyon niteliğinde bir ticaret antlaşması yapmaya zorlamasından sonra 1854-1856 arasında Hollanda, İngiltere ve Rusya'yla da benzeri antlaşmalar yapılmıştı. Yabancı ülkelerle yapılan Japonya'yı küçük düşürücü bu antlaşmalar, uzun süredir yaşanmakta olan huzursuzlukların tepki biçiminde açığa vurulması için bir dayanak noktası olmuştu. Ağırlıklı olarak yoksul düşmüş samurailerin başlattığı muhalefet hareketi tüm olumsuzlukların sorumlusu olarak hedef alınan şoguna karşı imparatorun layık olduğu konuma getirilmesini istiyordu. Milliyetçi muhafazakâr nitelikli bu hareketin sloganı *Sonno-joi*'ydi (imparatoru say, barbarları kov). Bu hareket Tokugava ailesinin geleneksel düşmanı Satsuma ve Coşu derebeylerinin de desteğini aldıktan sonra 1860 sonlarında şogun ordusunu art arda yenerek iktidarı imparatora devretmişti.

Ocak 1868'de Kyota'da toplanan derebeylerine imparatorluk yönetiminin kurulduğunun açıklanmasından sonra Meiji Restorasyonu olarak adlandırılan dönem başladı. Çok köklü dönüşümlerin gerçekleştirildiği bu yıllarda Meiji Tenno'nun (Meiji imparatoru) doğrudan katkısı en az düzeyde oldu.

Saigo Takamori, Okubo Toşimici, Kido Koin, İto Hirobumi gibi samurai önderlerin yanı sıra, şogunlara karşı yeniden siyasi güç kazanma özleminde olan İvakura Tomomi gibi imparator ailesi üyelerinin yer aldığı yeni siyasi kadro, eski yönetimde olduğu gibi samurai ağırlıklıydı. İmparatorluk başkenti Kyoto'dan alınarak şogunların başkenti Edo' ya taşındı ve adı Tokyo olarak değiştirildi. Ardından yeni dönemin hedeflerini ortaya koyan Meiji Andı yayımlandı. Kido Koin tarafından son biçimi verilen bu ant, çağdaşlaşma ve Batı uygarlığına erişme amaçlarını içeriyordu. Dönemin sloganı *fukoku-kyohei* (zengin ülke, güçlü silahlar) olmuştu. Meiji yöneticileri öncelikle Japonya'nın zayıflığının en büyük sorumlusu olarak gördükleri feodal düzenin değiştirilmesi ve merkezi yönetimin güçlendirilmesiyle işe başladılar. 1871'de feodal toprak düzenine son verildiği açıklandı. Eyalet yönetimi yeniden örgütlendi ve valiler merkezden atanmaya başlandı. Feodal düzende geçerli olan karmaşık hiyerarşik yapı yerine, halk, eşraf ve imparator çevresindeki soyluların oluşturduğu Batı'dakine benzer bir tabakalaşma kabul edildi. Yeni bir adalet sistemi, çağdaş iletişim araçlarının kullanımı, ilk demiryolunun yapımı, standart para birimi, Avrupa takviminin kabulü ve zorunlu eğitimin konması Meiji döneminin ilk yıllarında gerçekleştirilen önemli reformlar oldu. Çağdaş ordu ve donanmanın kurulması hazırlıklarıyla birlikte 1873'te samurailerin geleneksel asker olma ayrıcalıklarına son verildi. Sanayileşmenin başlatılması için iktisadi yaşam üzerindeki tüm kısıtlamalar kaldırıldı, loncalar dağıtıldı, meslek özgürlüğü ve özel mülkiyet hakkı tanındı. Bundan en çok yararlananlar önemli bir servet birikimine sahip olan tüccarlar oldu. Tarımda özel mülkiyete geçildikten sonra tarıma konan ağır vergiyle de devlet önemli bir gelir kaynağına kavuştu.

◄ *Meiji restorasyonu*

Sanayileşmenin hızlandırılması için alınan önlemler ve ağır vergiler 1870'li yıllarda köylü ayaklanmalarına yol açtı. Ayrıcalıkları kaldırılan ve devletin kendilerine ödediği maaşların tahvile çevrilmesinden sonra, hemen hemen hiç gelirleri kalmayan samurailerin önemli bir bölümü de başkaldırınca, yeni bir iç savaş ortamı doğdu. 1877'de çok geniş boyutlara ulaşan Satsuma samurai ayaklanması ancak askeri bir harekâtla bastırılabildi. Böylece Meiji Restorasyonu'nu hazırlayan, ancak büyük bölümü yeni gelişmelere ayak uyduramayan samurailer tarihe karışmış oldu.

Tüm bu gelişmeler karşısında önemleri gün

Meiji Dönemi ve Japon Sanayileşme Modeli

Japonya'da yaklaşık üç yüz yıllık Tokugava* ailesinden gelen şogunlar iktidarının ve derebeylik düzeninin 1868'de Meiji iktidarıyla yıkılması ve daha sonra anayasal monarşiye geçilmesi, toplumsal ve iktisadi yapıda feodal düzenden kapitalizme geçişin başlangıcı olarak kabul edilir. Dışa kapalı Japon ekonomisinde 17.yy'dan başlayarak tarımsal üretim ve buna koşut olarak tarım ürünlerinin ticareti artmaya başlamış, 18.yy ortalarına gelindiğinde iç ticaretten kaynaklanan anlamlı bir sermaye birikimi oluşmuştu. Aile şirketleri biçiminde örgütlenen tüccarların sermaye birikimlerini yönelttiği temel alanlar tefecilik ve gene ticaretti.

19.yy'ın ortalarına gelindiğinde ABD'nin diplomatik ve askeri baskısıyla Japonya ilk kez bir yabancı devletle 1854 ve 1858 yıllarında serbest ticaret antlaşmaları imzalamak zorunda kaldı.

Antlaşmanın imzalanma koşulları ve ABD'ye tanınan ayrıcalıklar, yönetime karşı, yaygın bir muhalefet hareketine yol açtı. Meiji iktidarı, çok değişik toplumsal katmanlardaki insanların mutlakiyetçi siyasal iktidara karşı iktidarda söz sahibi olma mücadelesinin sonunda gerçekleşti.

Meiji iktidarıyla başlayan Japon sanayileşme sürecinde, Almanya gibi bu sürece göreli olarak geç giren ülkelerdekine benzer bir biçimde, devlet müdahalesinin ve yönlendirmesinin rolü olağanüstü büyük olmuştur. Ticaret ve tefecilik alanlarını yeğleyen sermaye sahiplerinin sermayelerini sanayiye yönlendirebilmeleri için küçük üreticiliğe dayanan tarım kesimi ağır biçimde vergilendirilmiş, enflasyonist bir politika güdülmüş, devlet tahvilleri aracılığıyla iç borçlanmaya başvurulmuş ve böylece elde edilen kaynaklar alt yapı ve çeşitli sanayi yatırımlarına yöneltilmiş, bunlar daha sonra ucuz fiyatlarla ve üretimin bir bölümünün devletçe satın alınacağı güvencesiyle özel kesime devredilmiştir. Meiji dönemi öncesinin ticari şirketlerine tekelci konumlar sağlanmış ve diğer ayrıcalıklarla, bunların bankacılık ve sanayi alanında yatırım yapması özendirilmiştir. Japon sanayileşmesinde, yarı-bağımlı işgücünün olağanüstü düşük ücretlerle çalıştırılması sayesinde düşük maliyetle çalışan ve böylece dünya pazarlarında rekabet gücü elde eden hafif sanayi kritik bir rol oynamıştır. Bunun yanı sıra, Japonya'nın yayılmacı siyaseti ve militarizmin yükselmesi, savaş sanayiinin de kârlı bir yatırım alanı olmasını sağlamıştır.

Feodalizme özgü yasaların ve ayrıcalıkların yasal olarak kaldırıldığı 1871'den sonra, 1878-1945 arasında dünyada sanayileşme hızı aşılamayan bir ülke konumunda olan Japonya, 20.yy'da pek çok geri kalmış ülke için "Japon mucizesi" olarak örnek gösterilmiş ve geri ülkelerin de benzer bir sanayileşme yolu izleyerek kalkınabileceği öne sürülmüştür.

geçtikçe artan tüccarlar ve aydınlar eskiden olduğu gibi yönetimden uzaktı. Daha geniş kesimlerin yönetime katılması istemi güçleniyordu. Bu dönemde anayasal monarşi istemiyle ortaya çıkan siyasi muhalefet, insan hakları hareketi adıyla *(Jiyu minken undo)* etkili olmaya başladı. 1880'lerin başında reformlar ve dış politika konularındaki farklı görüşlerden ilk siyasi partiler doğdu. Bu gelişmeler üzerine Meiji Tenno anayasanın yürürlüğe gireceğine söz verdi. Ito Hirobumi başkanlığında bir komisyon tarafından hazırlanan ve 1889'da Meiji Tenno'nun halkına ihsanı olarak ilan edilen anayasa, kısıtlı bir seçme ve seçilme hakkı tanıyor, imparatora geniş yetkiler veriyordu. Anayasanın tamamlanmasıyla birlikte Meiji Restorasyonu'nun hazırlayıcısı olan ve "yaşlılar" *(genro)* adıyla anılan siyaset adamları aktif görevlerinden çekildiler, ancak imparatorun danışmanları olarak siyasi yaşamda etkilerini sürdürdüler.

Dış yayılma

Meiji yönetiminin en önemli amaçlarından biri Batılı ülkeler düzeyine ulaşmak ve onlarla yapılmış olan kapitülasyon antlaşmalarını düzeltmekti. Bu dönemde ordusunu güçlendiren Japonya, Doğu Asya'da gittikçe saldırganlaşan bir siyaset izledi. Kore' de denetim sağlama konusunda Çin'le Japonya arasında önemli bir rekabet vardı. Japonya 1876'da Kore'yi ticaret antlaşması imzalamaya zorladı. Çin'le Japonya 1885'te yaptıkları bir antlaşmayla Kore'ye birbirlerinden habersiz asker göndermeyeceklerini karara bağladılar. Ancak Kore 1894'te çıkan bir ayaklanmanın bastırılması için Çin'den yardım isteyince Japon ordusunun Kore'ye çıkarma yapması, sonra da geri çekilmemesi, Çin'le Japonya arasında savaşa yol açtı. Nisan 1895'te Şimonoseki Antlaşması' yla sona eren savaş sonucunda her iki taraf da Kore'nin bağımsızlığını tanıdı, ancak Çin, Tayvan'ı, Pescadores Adaları'nı ve Liaotung Yarımadası'nı Japonya'ya bıraktı ve Japonya'ya da Avrupalılar'a tanıdığı ticari ayrıcalıkları tanıdı. Japonya'nın Liaotung Yarımadası'nı alarak ana kıtaya ayak basmasından korkan Rusya, Almanya ve Fransa baskı yaparak yarımadanın Çin'e geri verilmesini sağladılar.

1900'de Çin'deki Boxer Ayaklanması sırasında, Japonya'nın Batılı ülkelere yardım etmesi, bu ülkelerin Japonya'ya güven duymasında önemli bir etken oldu. İngiltere Japonya'yla 1902'de bir ittifak antlaşması imzaladı. 1904'te Mançurya ve Kore'de ilerleyen Ruslar'a Port Arthur'da saldıran Japonya, iki yıl süren bu savaştan galip çıkınca Rusya'ya karşı dengeyi sağlayabilecek nitelikte bir askeri güce ulaştığını kanıtlamış oldu. Daha önce yapılmış olan ticaret antlaşmaları, eşit koşullar içerecek biçimde değişti. ABD, Japonya'nın Kore'deki egemenliğini tanıdı, Kore bir himaye bölgesi durumuna getirildi. Meiji öldüğünde Japon İmparatorluğu Kore'yi, Tayvan'ı, Sakkalin Adası'nın (bugün SSCB'de) yarısını ve Liaotung Yarımadası'nı kapsar duruma gelmişti.

Japon toplumunda Meiji döneminde gerçekleştirilen tüm toplumsal dönüşümler, Japon imparatorunu layık olduğu eski siyasi konumuna getirmek gerekçesi kullanılarak gelenekselci bir ideolojinin yardımıyla gerçekleştirilmiştir. 19.yy siyasi önderleri Japonya' nın ulusal dini olan Şintoizm'de yer alan imparatorun kutsallığı inancına dayanan bir ideoloji geliştirmeye çalışmış, Meiji iktidarı kurulduktan sonra da Şinto dini ve Çin kökenli Konfüçyüsçülük'ün itaat ve uyuma ağırlık veren değer sistemlerinin yaygınlaştırılmasına çaba gösterilmiştir. Devlet eğitiminde Japon insanının homojen bir kültüre sahip olduğu ve üstün ırk özellikleri taşıdığı işlenmiştir. Meiji imparatorunun resmi önünde okullarda her sabah dua etmek, imparatorun yüzüne bakmamak gibi dinsel ağırlıklı âdetlerin gittikçe zorunlu kılınması da bu döneme rastlar.

Meiji'nin ölümünden sonra yerine Taişo hükümdarlık adıyla anılan oğlu geçmiştir. Ancak yeni imparatorun akıl hastası olması ve *genro* kadrosunun çoğunun ölmüş olması nedeniyle yeni dönemde işadamları daha fazla güç kazanarak siyasi partiler üzerinde etkili olmuş ve siyasal yaşamda profesyonel siyaset adamlarının önemi artmıştır.

• KAYNAKLAR: G.Akita, *Foundations of Constitutional Government in Modern Japan, 1868-1900*, 1967; M.B.Jansen, *Sakamoto Ryoma and the Meiji Restoration*, 1961; W.W.Lockwood, *The Economic Development of Japan, Growth and Structural Change, 1868-1938*, 1954; E.H. Norman, *Japan's Emergence as a Modern State*, 1940; T.C.Smith, *Political Change and Industrial Development in Japan*, 1955.

• BAKINIZ: İİ NAOSUKE, İTO HİROBUMİ, İVAKURA TOMOMİ, KİDO KOİN, MATSUKATA MASAYOŞİ, OKUMA ŞİGENOBU, SAİGO TAKAMORİ, TOKUGAVA İYEYASU.

MEİR, Golda
(1898-1978)

İsrailli kadın siyasetçi. İsrail Devleti' nin kurucularından ve başbakanlarındandır.

3 Mayıs 1898'de Rusya'da Kiev kentinde doğdu, 8 Ocak 1978'de Kudüs'te öldü. 1906'da ailesiyle birlikte ABD'nin Wisconsin Eyaleti'ndeki Milwaukee kentine göçtü. Sosyalist düşüncelerin etkisi altında, oradaki Siyonist kuruluşlarla ilişki kurdu ve Milwaukee Siyonist İşçi Partisi'nin önderlerinden biri durumuna geldi. 1917'de Öğretmen Okulu'nu bitirdi. Ancak, öğretmenlik yapmayıp siyasal çalışmalarını sürdürdü.

Siyonizm adına ABD'yi dolaşan Ben Gurion'la tanışması Filistin'e yerleşme kararı almasında etkili oldu. 1921'de Filistin'e gitti ve Histadrut'da (Yahudi İşçi Sendikaları Konfederasyonu) etkin görevler aldı. 1928'de Moetzet Hapoalot (Kadın İşçi Konseyi) idari sekreterliğine getirildi ve bu kuruluşu 1932-1934 arasında ABD'deki Öncü Kadın Örgütü'nde temsil etti. 1930'lu yıllarda Dünya Siyonist Örgütü ve Yahudi Ajansı adına ABD ve Avrupa'da bir dizi görev üstlendi. Filistin'e döndüğünde Histadrut Yürütme Komitesi üyesi olarak çalıştı. II.Dünya Savaşı öncesi dönemden başlayarak, Filistin'deki Arap ve Yahudiler'e karşı daha dengeli bir siyaset izleyen İngiliz manda yönetimiyle savaş sırasında yapılan görüşmelerde Siyonizm'in sözcülüğünü yaptı. Savaş sonrası dönemde, bir Yahudi vatanı yaratmak için mücadelede en etkin hizibin başını çeken Ben Gurion'

un yanında yer aldı.

1946'da İngilizler'in tutukladığı, aralarında Yahudi Ajansı Siyasal Bölümü başkanı Moşe Şaret'in de bulunduğu bazı Siyonist eylemcilerin serbest bırakılması için çalıştı. Serbest bırakıldıktan sonra diplomatik görevler üstlenen Moşe Şaret'in eski görevini İsrail Devleti kurulana değin yürüttü. Ocak 1948'de ABD'ye giderek İsrail için 50 milyon dolar topladı.

14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin bağımsızlık bildirgesini imzalayanlardan biri ve kurulan Geçici Devlet Konseyi'nin tek kadın üyesi oldu. Eylül 1948'de Moskova büyükelçiliğine atandı. 1949'daki ilk genel seçimlerde, Ben Gurion önderliğindeki MAPAI'den (Siyonist İşçi Partisi) İsrail Parlamentosu'na seçildi. Eylül 1949'da Moskova'dan dönerek Ben Gurion hükümetinde çalışma ve sosyal güvenlik bakanı olarak görev aldı. Bakanlığı sırasında konut ve yol yapımıyla ilgili temel programlar ile Yahudi göçmenlere yönelik istihdam politikalarını yürüttü. 1956'da Moşe Şaret'in yerine dışişleri bakanlığına getirildi ve Ocak 1966'da istifa edene değin bu görevde kaldı. Dış politikada, bağlantısız ülkelerin diplomatik desteğini artırmak amacıyla, yeni Afrika devletlerine teknik yardım politikasını geliştirdi. 1953-1966 arasında Birleşmiş Milletler'de İsrail delegasyonu başkanlığı yaptı.

Şubat 1966'da MAPAI genel sekreteri oldu ve parti içi anlaşmazlıkta başbakan Levi Eşkol'un yanında tavır aldı. Haziran 1967'de Mısır, Ürdün ve Suriye'ye karşı girişilen ve İsrail'in zaferiyle sonuçlanan Altı Gün Savaşı'nın ardından, Ben Gurion'un 1965'te MAPAI'den ayrılarak kurduğu RAFI partisiyle Ahdut Avodah adlı muhalefet hareketinin, MAPAI'yle birleşmesi çalışmalarına önemli katkısı oldu. Haziran 1968'e değin yeni kurulan İsrail İşçi Partisi'nin genel sekreterliğini yaptı.

Levi Eşkol'un ölümünün ardından genel seçimlere kadar görev yapmak üzere, 17 Mart 1969'da İsrail'in dördüncü başbakanı oldu. 28 Ekim 1969 seçimlerinde İsrail İşçi Partisi çoğunluğu sağlayamayınca, 6 partinin temsilcilerini kapsayan ve İsrail tarihinin en büyük hükümeti olan 24 üyeli koalisyon hükümetini kurdu.

Başbakanlığı sırasında, Ortadoğu'da barışın sağlanabilmesi için Araplar'la doğrudan görüşmeleri savundu, Amerikan barış planlarını reddetti. Ancak, 31 Temmuz 1970'te Mısır'la barış görüşmelerinin başlatılması için geliştirilen ABD formülünü kabul etti. İzlediği dış politika konusunda 1970'teki kamuoyu yoklamasında İsrailliler'in % 92'sinin onayını almasına karşın, dış politika ile ilgili yoğun eleştiriler sonucu 1973'te istifa etti.

• BAKINIZ: BEGİN, BEN GURİON.

MELANCHTHON, Philip
(1497-1560)

Alman, tanrıbilimci ve eğitimci. Usun tanrısal bir ışın olduğunu, bilgi ilkelerinin doğal ustan kaynaklandığını ileri sürmüştür.

16 Şubat 1497'de Bretten'de doğdu, 19 Nisan 1560'ta Wittemberg'te öldü. Wittemberg'te tanrıbilim ve pedagoji öğrenimi gördükten sonra, 1518'de, profesörlüğe yükseltildi. Luther'in yakın arkadaşı ve yardımcısı olarak Reformasyon girişimlerine katıldı, Protestanlık'ın kurucusu olarak geniş bir ün ve etki alanı sağladı. Calvinciler'le Protestanlar arasındaki gerginliği gidermeye, Reformasyon düşüncesini Bohemya'da yaymaya çalıştı.

Melanchthon felsefe, tanrıbilim, eğitim, edebiyat ve doğa bilimleri yanında Alman Gymnasium'larının kurulmasında, Aristoteles felsefesinin temel öğreti olarak okutulmasında, büyük çaba göstermiştir. Felsefesinin temelini, tanrıbilimden kaynaklanan sorunları, Aristotelesçi bir anlayışla çözümleme girişimi oluşturur. Ona göre felsefe ve tanrıbilim birbirinden ayrılamaz, eğitim için ikisi de gereklidir. Ancak benimsenecek düşünce yöntemi us ilkelerine dayanmalıdır. Melanchthon'un önerdiği, diyalektik bir nitelik taşıyan bu yöntem mantık ve bilgi kuramına uygulanır.

Bilgi doğrudan doğruya kazanılmıştır. Bilgiyi temellendiren genel ilkelerin kaynağı da doğal ustur. Us ise tanrısal bir ışın niteliğindedir. Usla ahlak arasında, ikisinin de tanrısal birer varlık olmaları nedeniyle, bağlantı vardır. Çünkü ahlak tanrısal yasaların eyleme dönüşerek görünüş alanına çıkışıdır.

Melanchthon'un düşünceleri yer yer *İncil*'den esinlenmesine, fizik konularında Kopernik'e ters düşmesine karşın, 18.yy'da ortaya çıkan hukuk ve devlet öğretilerini, psikoloji kuramlarını, eğitimle ilgili görüşleri etkilemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Loci Communes Rerum Theologicarum*, 1521, ("Tanrıbilim Sorunlarının Genel Toplamı"); *Supplementa Melanchthonia*, (ö.s.), 1910, ("Melanchthon'un Tüm Yapıtları").

• BAKINIZ: ARİSTOTELES, CICERO, LUTHER.

MELBOURNE, William Lamb
(1779-1848)

İngiliz devlet adamı. İki kez başbakanlık ve kraliçe Victoria'nın özel danışmanlığını yapmıştır.

15 Mart 1779'da Londra'da doğdu, 24 Kasım 1848'de Hertfortshire yakınlarındaki Hatfield'de öldü. Soylu bir ailenin oğluydu. Liberal aristokrat bir çevrede yetişen Lamb, Eton'daki Trinity College'da, Cambridge ve Glasgow üniversitelerinde öğrenim

gördü. 1804'te baroya kabul edilerek avukatlık yapmaya başladı.

1806'da Whig temsilcisi olarak Avam Kamarası'na seçildi. 1812'de Parlamento Reformu Yasası ve diğer bazı konularda Whig grubuyla anlaşmazlığa düşerek bir süre için siyasi yaşamdan ayrıldı. 1816'da yeniden parlamentoya dönen Melbourne, 1827'de George Canning'in koalisyon hükümetinde İrlanda bakanı oldu ve bu görevi 1828'e dek sürdürdü. 1829'da babasının ölümü üzerine Melbourne vikontu unvanını alarak Lordlar Kamarası'na girdi. Ertesi yıl Lord Grey'in kurduğu hükümette içişleri bakanı oldu. İçişleri bakanlığı döneminde çalışma koşullarının düzeltilmesini isteyen tarım ve sanayi işçilerine karşı sert bir siyaset izledi. 1834'te daha iyi çalışma koşulları için mücadele eden ve Tolpuddle Martyrs (Tolpuddle Mazlumları) olarak adlandırılan tarım işçilerinin hareketini kanlı bir biçimde bastırdı.

Aynı yıl istifa eden Lord Grey'in yerine başbakan olduysa da kısa bir süre sonra Whigler'in kilise reformu tasarılarına karşı çıkan kral IV.William tarafından görevine son verildi. Ancak Toryler'in kurduğu hükümet yeterli desteği sağlayamayınca 1835'te yeniden başbakanlığa getirildi.

1837'de kraliçe olan Victoria'nın özel danışmanlığını üstlenerek onu ustalıkla yönlendirdi. Ancak yoğunlaşan iktisadi sorunlar, Afganistan ve Çin'deki savaşlar konumunun sarsılmasına yol açtı. 1841 seçimlerinde büyük bir yenilgiye uğrayarak siyasi yaşamdan çekildi.

• KAYNAKLAR: D.Cecil, *The Young Melbourne*, 1939; B.Newman, *Lord Melbourne*, 1930.

• BAKINIZ: PEEL, VICTORIA I.

MELEN, Ferit
(1906)

Türk siyaset adamı. 1972-1973 arasında başbakanlık yapmıştır.

Van'da doğdu. 1928'de Bursa Erkek Lisesi'ni, 1931'de Mülkiye Mektebi'ni bitirdi. 1931-1932 yıllarında Bursa'da maiyyet memurluğu, Mudanya ve Gemlik kaymakam vekillikleri yaptı. 1932-1944 arası Maliye Vekâleti'nde müfettiş muavinliğinden başlayarak maliye müfettişliğine yükseldi. 1944'te vasıtalı vergiler, 1946'da gelirler genel müdürlüğünde bulundu. 1950-1954 arasında CHP'den Van milletvekili oldu. 1954-1957 arası bağımsız mali müşavirlik yaptı. 1957'de yeniden CHP'den Van milletvekili seçilerek, 27 Mayıs 1960'a değin TBMM üyeliğini sürdürdü. 1961'de Kurucu Meclis üyeliği, 1962'de İkinci İnönü hükümetinde TBMM dışından maliye bakanlığı yaptı. 1963 ara seçimlerinde Van senatörü oldu. Üçüncü İnönü hükümetinde de maliye bakanı olarak görev yaptı. Ocak 1965'te bakanlıktan ayrıldı. 1967'de CHP'den istifa ederek Güven Partisi kurucularına katıldı. 12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra kurulan birinci ve ikinci Erim hükümetlerinde (Mart 1971-Mayıs 1972) milli savunma bakanı olarak görev yaptı. 22 Mayıs 1972'de başbakanlığa getirildi. 10 Nisan 1973'te istifa etti. 31 Mart 1975'te kurulan birinci Milliyetçi Cephe hükümetinde 5 Haziran 1977 seçimlerine değin milli savunma bakanlığı yaptı. 1979 Senato ara seçimlerini yitirdi. 6 Kasım 1983 seçimlerinde ise Milliyetçi Demokrasi Partisi'nden Van milletvekili seçilerek TBMM'ye girdi.

MÉLIÈS, Georges
(1861-1938)

Fransız, sinemacı. Sinemanın bir sanat olarak gelişmesine öncülük etmiştir.

8 Aralık 1861'de Paris'te doğdu, 21 Ocak 1938'de aynı kentte öldü. Varlıklı bir ayakkabı imalatçısının oğluydu. Sanata olan ilgisi ve yeteneği küçük yaşta ortaya çıktı. Babasının işiyle ilgilenmiyor, resim ve heykel yapıyor, kuklalarla uğraşıyordu. Askerliğini tamamladıktan sonra École des Beaux Arts'a girdi. 1884'te gittiği Londra'da bir yandan çalışırken, bir yandan da sanat öğrenimini sürdürdü. Burada izlediği ünlü sihirbazlardan etkilenerek, Paris'e dönüşünde sihirbazlık yapmaya başladı. Aynı zamanda *La Griffe* adlı yayın organına, adının harflerinden türettiği Geo Smile takma adıyla karikatürler çiziyordu. Babasının işini bırakmasından sonra bir süre ağabeysiyle birlikte aile işini yönetti. 1888'de, o sırada satışa çıkarılan Robert-Houdin Tiyatrosu'nu alabilmek için, kendi işlerindeki payını ağabeysine devretti. Yeniden açtığı bu tiyatro salonunda sihirbazlık gösterilerinin yanı sıra, sinemanın ilkel bir biçimi olan "büyülü fener" gösterilerine de yer verdi.

1895'te Lumière kardeşlerin gerçekleştirdiği ilk sinema gösterisini izledi ve büyük heyecana kapıldı. Lumière'ler aygıtlarını satmayı kabul etmeyince, benzer bir aygıtı İngiliz mucit ve sinemacı Robert William Paul'dan (1869-1943) satın aldı. 4 Nisan 1896'da kendi salonunda film gösterileri düzenlemeye başladı. O yıl seksen kadar film çekti ve ertesi yıl, Paris yakınında Montreuil'de Avrupa'nın ilk film stüdyosunu kurarak stüdyo çekimlerine yöneldi. Çektiği öykülü filmler, ülkesinde ve dünyada büyük ilgi gördü. ABD'de yapılan taklitlerini engellemek üzere kendi yapım şirketi Star-Film'in 1903'te Amerika şubesini açtı. Film dağıtımının yanı sıra, orada film yapımına da girişti. Sinemaya getirdiği yenilikler zamanla eski önemini yitirdi ve Méliès, hızla gelişen sinema sanayii içinde yerini koruyamadı. Son birkaç filmini 1911'de Pathé Kardeşler'le girdiği ortaklıkla çekebildi. Sinemadan uzaklaşarak stüdyosunu sahne gösterilerine açtı, kendisi de, 1923'te iflas edene değin sahneye çıktı ve komedyenlik yaptı. 1925'te eski oyuncularından biriyle evlendi ve eşiyle birlikte bir oyuncakçı dükkânı açtı. 1920'lerin sonunda sinema çevrelerince yeniden keşfedildiyse de, yaşamının geri kalan bölümünü kendisine ayrılan bir evde, unutulmuş olarak geçirdi.

Bilim adamı ve sanayici olan, sinemayı yeterince önemsemeyen Lumière'lere karşılık Georges Méliès,

sinemayı bir sanat olarak değerlendirmiş, yazdığı, yönettiği ve oynadığı çok sayıda filmle bu sanatın öncüsü olmuştur. Film çekmeye, Lumière'ler gibi belge ve haber filmleriyle başlamıştır. Kısa sürede sinemanın sağlayabileceği olanakları farkederek stüdyo çalışmasına ve öykülü filmlere yönelmiş, böylece konulu film geleneğinin yaratıcısı olmuştur. Sahnelemeye ve oyunculuğa verdiği ağırlıkla da ilk gerçek sinema yönetmeni sayılmıştır. İlginç bir rastlantıyla, bir çekim sırasında sabit alıcısının bozulup takılması ve tekrar çalışması sonucu oluşan ve sonradan farkettiği görüntü atlamalarından, kaybolan ya da aniden beliren görüntülerden esinlenerek ilk kez film hilelerini geliştirmiştir. En tanınmış filmi *Le voyage dans la lune* ("Aya Yolculuk") kurgu bilim sinemasının ilk örneği olarak kabul edilir. Fransız yönetmen Georges Franju'nun *Le grand Méliès* ("Büyük Méliès") adlı filmi, bu usta "sinema büyücüsünü"ne bir saygı gösterisi niteliğindedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Une partie de cartes*, 1896, ("İskambil Oyunu"); *Une nuit terrible*, 1896, ("Korkunç Bir Gece"); *Le cabinet de Méphistophélès*, 1897, ("Mefisto'nun Odası"); *Le maqicien*, 1898, ("Büyücü"); *Damnation de Faust*, 1898, ("Faust'un Lanetlenmesi"); *Cléopâtre*, 1899, ("Kleopatra"); *L'affaire Dreyfus*, 1899, ("Dreyfus Olayı"); *Jeanne d'Arc*, 1900; *Barbe-bleu*, 1901, ("Mavi Sakal"); *Le voyage dans la lune*, 1902, ("Aya Yolculuk"); *Le voyage de Gulliver à lilliput et chez les géants*, 1902, ("Güliver'in Cüceler ve Devler Ülkesine Yolculuğu"); *Les aventures de Robinson Crusoé*, 1902, ("Robinson Crusoe'nun Serüvenleri"); *La lanterne magique*, 1903, ("Büyülü Fener"); *Le palais des mille et une nuits*, 1905, ("Bin Bir Gece Sarayı"); *Vingt milles lieues sous les mers*, 1907, ("Denizler Altında Yirmi Bin Fersah"); *La mort de Jules César*, 1907, ("Julius Caesar'ın Ölümü"); *La civilisation à travers les âges*, 1908, ("Yüzyıllar Boyunca Uygarlık"); *L'avare*, 1908, ("Cimri"); *Le locataire diabolique*, 1909, ("Şeytansı Kiracı"); *Les hallucinations du Baron de Münchhausen*, 1911, ("Münchhausen Baronu'nun Sanrıları"); *A la conquête du Pôle*, 1912, ("Kutbun Fethi Peşinde"); *Le chevalier des neiges*, 1913, ("Karlar Şövalyesi").

- **KAYNAKLAR:** M.Malthête-Méliès, "İlk 'Yeni' Sinemacı", *Yeni Sinema*, (25), 1968; G.Sadoul, *Georges Méliès*, 1961; E.Şener, "Méliès", *Hayat Tarih Mecmuası*, I, (3), 1971; Cinémathèque Française, *Centenary of Georges Méliès*, 1961.

- **BAKINIZ:** LUMIÈRE.

MELİHİ
(15. yy)

Osmanlı Divan şairi. Yalın bir dil ve içtenlikle yazdığı şiirleriyle tanınmıştır.

Tokat'ta doğdu, İstanbul'da öldü. Doğum ve ölüm yılları bilinmiyor. Tezkirelerin verdiği bilgilere göre, genç yaşta öğrenim için Horasan'a gitti. Molla Câmi, Aydınlı Şeyh Ruşeni ile birlikte okudu, Arapça ve Farsça öğrendi. Fetihten sonra İstanbul'a gitti. Sonradan öğrencisi olacak şair Ahmed Paşa ile tanıştı. Onun yardım ve aracılığıyla kısa sürede II. Mehmed'in [Fatih] müsahipleri arasına katıldı. İçkiye aşırı düşkünlüğü yüzünden Saray'dan ayrılmak zorunda kaldı. Derbeder yaşamı nedeniyle, içkiden kurtulması için Şeyh Ruşeni'nin kendisini Aydın'a, Şeyh Yahya'nın da Bakü'ye çağırmasına yanıt vermedi. II. Bayezid döneminin başlarında öldüğü sanılıyor.

15. yy'ın önemli şairlerinden biri olan Melihi'nin düzenlenmiş bir divanı yoktur. Az sayıdaki şiirleri, çeşitli şiir ve nazire mecmualarında dağınık bir haldedir. Kalender kişiliği ile sanat kaygısı gütmeden, şiirlerini yalın bir dille, içtenlikle yazmıştır. Etkisinde kalan öğrencisi Ahmed Paşa ile Meali ve Zati onun şiirlerine nazireler yazmışlardır.

- **BAKINIZ:** AHMED PAŞA, ZATİ.

MELİKŞAH
(1052-1092)

Büyük Selçuklu sultanı. Devleti en geniş sınırlarına ulaştırmıştır.

Celaleddin Melikşah, Belh'de (bugün Afganistan'da) doğdu, 20 Kasım 1092'de Bağdat'ta öldü. Doğumunu 6 Ağustos 1055 olarak gösteren kaynaklar da vardır. Alp Arslan'ın oğludur. Annesi, Karahanlı hükümdar ailesindendi. Çocukluğu Belh'te geçti. 1064'ten sonra ordu içinde ve yönetimde görevler alarak deneyim kazanmaya başladı. Bu dönemde vezir Nizamülmülk kendisine atabeklik etti.

Alp Arslan 1064'te Gürcistan Seferine çıkarken Melikşah'ı, merkez karargâhta saltanat naibi olarak bıraktı. Nizamülmülk, Melikşah'ı yanına alarak Sürmeliçukur'u ve aynı çevredeki küçük kaleleri zapta götürdü. Melikşah, Van yöresindeki bu kalelerin alınmasından sonra babasının yanına döndü. Alp Arslan, oğlunun başarılarından kıvanç duydu ve daha büyük oğulları varken 1066'da Radgân'da yapılan bir törenle Melikşah'ı veliaht ilan etti. Bu yıl içinde, Karahanlı Tamgaç Han'ın kızı Terken (kimi kaynaklarda Celâliye) Hatun ile evlendi. 1072'ye kadar "melik" sanı ile Harezm ve Fars'da yöneticilik etti. Şiraz ve İsfahan kentlerindeki kültür ve sanat etkinliklerine katıldı. Döneminin ünlü bilgin ve sanatçılarıyla dostluklar kurdu. Babasının uzun seferleri boyunca da başkent Rey'de sultanlık işlerini yürüttü. 1071'deki Malazgirt Savaşı sırasında yine Rey'de bulunuyordu.

Alp Arslan bir suikast sonucu ölünce 25 Ekim 1072'de sultan ilan edildi. Ancak bunu kabullenmeyen Alp Arslan'ın kardeşi Kirman Meliki Kara Arslan Kavurd kendisine bağlı birliklerle Rey'e yürüdü. 1073'te, Hemedan yakınlarında yeğeni Melikşah'ın ordusu ile savaştı, oğullarıyla birlikte tutsak düştü. Melikşah, kazandığı bu ilk büyük zaferden sonra, yandaşlarının çıkarabileceği bir ayaklanmayı önlemek için, Kavurd'u yay kirişi ile boğdurdu. Aynı yıl içinde, Abbasi halifesinden, sultanlığını onaylayan "ahidnâme" ve "sancak" geldi.

Türkistan seferi

Tahtını güvenceye alan Melikşah'ı bekleyen bir dizi iç sorun vardı. Babasının yarım bıraktığı Türkistan seferinin tamamlanması, Kavurd'la savaşımından yararlanarak saldırıya geçen Semerkant ve Gazneliler'in yola getirilmesi gerekiyordu. Semerkant Hanı I.Nasır, Tirmiz'i işgal etmiş; Melikşah'ın kardeşi Ayaz'ın ordusunu da bozguna uğratmıştı. Gazneliler ise, Toharistan'ı istila ederek Alp Arslan'ın kardeşi Osman Bey'i tutsak almışlardı. Melikşah, ilk seferini bu yöne yaptı. Selçuklu ordusunun yaklaştığını öğrenen Gazneliler, Osman Bey'i salıverdiler. Barış istekleri kabul edildi. Bir süre Belh'de kalan Melikşah, düzenlemelerde bulundu. Amcası Osman'a, kardeşleri Böri-Bars ve Tökiş'e valilikler verdi. Karahanlı elçisiyle yapılan görüşmeler olumlu sonuç vermeyince, Tirmiz'i kuşattı. Öncü birlikleri de Semerkant'a yaklaştı. Batı Karahanlı hanını Selçuklular'a bağlayan 1074 Antlaşması'nı yaptıktan sonra Rey'e döndü.

Başarılı geçen bu ilk Türkistan seferinden sonra, babasının geleneksel siyasetini izleyerek batıya ve kuzeye yönelme gereğini duydu. Çünkü bu yıllarda Anadolu ve Suriye karışıklıklar içindeydi. Yeni bir ayaklanma girişiminde bulunmak için Kutalmış'ın oğulları çevresinde toplanan Türkmenler; Suriye'de Kınık boyundan Atsız Bey'in önderliğinde Kudüs'ü ele geçiren Yabgulu Türkmenleri ve Azerbaycan'daki Türkmenler Selçuklular'ın egemenliğini sarsabilecek güçteydiler. Melikşah, 1075'te Kafkasya'ya yöneldi. Gürcistan'ın bazı bölgelerini aldı. Buraya kadar gelen Bizans elçisinin barış önerisini olumlu buldu. 1076 başında, Kafkasya ve Gürcistan'ı bir meliklik olarak örgütleyip komutanlarından Savtigin'e bıraktı ve Rey'e döndü. Bu sırada Atsız, Suriye'de kurduğu üstünlüğü, bölgeyi kasıp kavuran kıtlık ve salgınlardan yararlanarak Yafa'ya kadar uzatmış bulunuyordu. Yafa'yı alarak Şii Fatımiler'i bölgeden uzaklaştırması, Sünniler arasında büyük sevinç nedeni olmuştu.

Suriye'deki gelişmeler

Başkenti Rey'den İsfahan'a taşıyan Melikşah, 1076'da, Kafkasya'ya ikinci seferini düzenledi. Bunu, 1078'deki üçüncü sefer izledi. Bu seferlerle Kafkas Dağları'ndan Hazar Denizi'ne kadar olan geniş bir bölge Selçuklu sınırlarına katıldı. Hazar Denizi'nin kuzeyindeki Astrahan'a yaklaşıldı. Gürcistan Kralı II.Giorgi, İsfahan'a gelerek sultana bağlılık bildirdi. Atsız'ın, Mısır üzerine cesur ama başarısız akınlar düzenlediği 1077-1078 yıllarında, Melikşah da ikinci Maveraünnehir seferini başlattı. Buhara ve Semerkant'ı aldı. Batı Karahanlı Devleti kesin olarak Selçuklu buyruğuna girdi.

Anadolu'yla ilgilenmesi

Öte yandan, 1074-1079 arasında, Anadolu'nun fethi konusunda önemli ilerlemeler olmuştu. Bizans İmparatoru VII.Mikhail'in oluşturduğu birliklerin, Doğu ve Orta Anadolu'daki Türkler'e karşı yaptıkları savaşlar, beklenen başarıyı vermemişti. Kutalmışoğulları Mansur ve Süleymanşah ile, Alp İlig, Dolat, Artuk, Tutak, Mengücük, Afşin, Dilmaçoğlu gibi emirler ve beyler, akınlarını değişik kollardan genişletmekteydiler. Bu akınlar, Bithynia (İzmit-Bursa) dolaylarına kadar uzanarak İstanbul'u tehdit edecek duruma gelmişti. Yeşilırmak, Kelkit ve Fırat havzalarında ilk Türk beylikleri 1074'ten sonra kurulmaya başlandı. 1077'de de Artuk Bey'in yerine Anadolu'ya gelen Danişmend Gazi ile savaşlar daha da şiddetlendi. Melikşah, bu yıl içinde kardeşi Tutuş'u Suriye melikliğine, Emir Porsuk'u da Anadolu'ya göndererek Suriye'de Atsız'ın, Anadolu'da da Süleymanşah'ın birer devlet kurmalarını önlemeyi amaçladı. Ancak Tutuş, yakaladığı Atsız'ı boğdurdu ve Suriye Selçuklu Melikliği'nin ilk sultanı oldu. Emir Porsuk da Kutalmışoğlu Mansur'u öldürdü, ancak kardeşi Süleymanşah'ı yakalayamadı.

1079'da Kirman'daki ayaklanmayı bastıran Melikşah, 1080'de İsfahan'a döndü. Abbasi Halifesi Kaim bi-Emrillah'ın ölümü ile meydana gelen gelişmelerle ilgilendi. Ertesi yıl, Toharistan Meliki Tökiş'in ayaklanmasıyla uğraşmak zorunda kaldı. Tirmiz'i alarak kardeşini bağışladı. 1082'de Musul Emiri Şerefü'd-Devle, Melikşah adına Harran'ı aldı. Bunu Humus'u zaptı izledi. Urfa'daki Bizans valisi de bağlılık bildirdi. Melik Tutuş ise, Suriye kıyılarında geniş fetihlerde bulundu. Sonuçta, Şerefü'd-Devle ve Tutuş, Suriye egemenliği yüzünden 1083'te karşı karşıya geldiler. Şam yakınlarındaki savaşta Şerefü'd-Devle yenildi ve Selçuklular'ın düşmanı Fatımiler'den yardım istedi. Bunu onaylamayan Melikşah, Abbasi Veziri Fahrü'd-Devle'yi, Diyarbekir, Musul ve Harran'ı almakla görevlendirdi. Şerefü'd-Devle'nin direniş göstermesi karşısında 1085'te kendisi de sefere çıktı. Tutuş'tan bir daha sorun çıkarmaması konusunda güvence aldıktan sonra İsfahan'a döndü. Bu sırada, Mervaniler'in yönetimindeki Diyarbekir (Âmid) Kalesi ve çevresindeki otuz kadar kale de Selçuklular'a teslim oldu. Harput'u alan Emir Çubuk, burada Çubukoğulları Beyliği'ni kurdu.

Musul seferine çıkmasını fırsat sayarak ikinci kez ayaklanan kardeşi Tökiş'in üzerine yürüyen Melikşah, 1086'daki bu seferde, Nizamülmülk'ü, Emir Bozan, Porsuk ve Kumaç gibi ünlü komutanları da yanında bulundurdu. Venec Kalesi'ne sığınan Tökiş yakalanarak gözlerine mil çekildi.

Melikşah'ın doğu sınırlarında bulunduğu sırada, batıda özellikle de Suriye'de olaylar yeni bir gelişme gösterdi. Kutalmışoğlu Süleymanşah, 1086'da Çukurova ve Antakya'yı almış, Halep'i kuşatmıştı. Burada, önce Şerefü'd-Devle ile savaşmış, ardından da Tutuş'la yaptığı savaşta yenileceğini anlayınca intihar etmişti. Melikşah tüm bu olaylardan öfkelenerek Ekim 1086'da Suriye seferine çıktı. Önce Musul'a, oradan Halep'e geldi. 1087 ilkbaharında Halep'ten gönderdiği birlikler Urfa'yı aldılar. Antakya'ya geçen Melikşah, bölgeye yeni yöneticiler atadı. Güvenliği sağlayıcı, ticareti kolaylaştırıcı kurallar koydu. Buradan Bağdat'a geçti. Abbasi başkentinde, görkemli bir törenle karşılandı ve kızı Mehmelek Hatun, Halife el-Muktedi ile evlendirildi.

Karahanlı Hızır Han'ın ölümünden sonra ülkesinde karışıklıklar başlamış olması üçüncü Türkistan seferi için bir gerekçe oldu. Bir yandan, sürdürülmekte olan Gürcistan harekâtı için yeni birlikler kuzeye sevkedilirken 1089'da büyük bir ordu ile Maveraünnehir'e yürüdü. Semerkant'ı aldı. Buradan Kâşgar'a yöneldi ve Balasagun'u ele geçirdi. Doğu Karahanlı hakanına bir kez daha bağlılık yemini ettirdikten sonra geri döndü. Fakat Semerkant'taki Cigil ve Yağma Türk kabilelerinin ayaklandıkları haberi gelince 1090'da yeniden Semerkant'a gitti. Bu büyük ayaklanmayı yatıştırdı ve Çin sınırına dek ilerledi. Orta Asya'daki ulus başkanlarını ve Türk hanlarını

kendisine bağladı.

Bu sırada, Hasan Sabbah'ın liderlik ettiği Batınilik giderek tutunuyor ve binlerce yandaş buluyordu. Hasan Sabbah, geri kalmış, yoksul bölgelerde, cenneti vaat ederek müritler edinmekteydi. Kazvin dolaylarında, yalçın kayalıklar üzerindeki Alamut Kalesi'ni ele geçirmiş, İslam dünyasını tehdit etmeye başlamıştı. Melikşah'ın, Alamut'a gönderdiği Arslantaş'ı da yenilgiye uğratmıştı.

1091'de Türkistan'a sonuncu seferini yaparak karışıklıkları yatıştıran Melikşah, o yılın Ekim ayında Bağdat'a hareket etti. Amacı, egemenliği dışında kalan Müslüman ülkeleri de buyruğu altına almaktı. Vezir Nizamülmülk, daha ılımlı bir yaklaşımla bu girişimin tehlikeli olduğunu ileri sürüyordu. Bu nedenle de 400.000'e ulaşan ordu mevcudunu 70.000'e indirmeyi öngörüyordu. Oysa Melikşah, bu sayıyı 700.000'e çıkarmayı tasarlıyordu. Kış ortasında Bağdat'a gelen Melikşah Hicaz'ın Yemen ve Aden bölgelerinin ele geçirilmesi için Gevher-Âyin ve Emir Bozan komutalarında ordular oluşturdu. Kısa zamanda Mekke ve Medine de dahil yarımadanın büyük bir bölümü alındı. Hac yollarının güvenliği, hacıların su gereksinmeleri için tesisler yapımına başlandı. Irak topraklarını sulayacak geniş su kanalları açıldı. Bağdat'ta Nizamiye Medreseleri ve büyük bir rasathane kuruldu. Bu çalışmalar sürerken Nisan 1092'de Nizamülmülk'le İsfahan'a dönen Melikşah, yazı burada geçirdi. Bir yandan Nizamülmülk'le, öte yandan Abbasi Halifesi el-Muktedi ile aralarındaki anlaşmazlıklar yüzünden, yeniden Bağdat'a gitme gereğini duydu.

Kendisinden bir süre sonra Bağdat'a hareket eden Nizamülmülk, Bağdat yolunda bir Batını fedaisince hançerlenerek öldürüldü. Batıniler, Sünnilik'in savunucusu ve koruyucusu olan Nizamülmülk'ü en büyük düşman saymaktaydılar. Melikşah bu olaydan dolayı çok üzüldü. Tacülmülk'ü de Terken Hatun'un ısrarı ile vezirliğe atadı. Bundan sonraki gelişmelerin birçoğu, Melikşah'ın bilgisi dışında Terken Hatun, Tacülmülk ve halife el-Muktedi arasındaki pazarlıklar sonucu meydana geldi. Bu gergin ve sıkıntılı günlerde halife ile arası giderek açılan Melikşah, el-Muktedi'ye on gün süre tanıyarak Bağdat'ı terketmesini istedi. Ancak bu sürenin dokuzuncu gününde, 20 Kasım 1092'de Bağdat yakınlarında avlanırken ansızın hastalandı. Hekimlerin tüm çabalarına karşın kurtarılamayarak öldü. Bu ölümün, Terken Hatun'la halifenin ortaklaşa düzenledikleri bir suikast olduğu da ileri sürülür.

Melikşah'ın ölümü bir süre gizli tutuldu. Terken Hatun, ancak dört yaşındaki oğlu Mahmud'u tahta oturttuktan ve komutanları da ona biat ettirdikten sonra kocasının ölümünü açıkladı. Melikşah önce Şuniz'e gömüldü. Bir süre sonra cenazesi buradan alınarak İsfahan'da yaptırmış olduğu medresenin yanındaki türbesine götürüldü.

Melikşah, İran edebiyatını sever ve bu edebiyatın ustalarını korurdu. Uzay gözlemlerine özel ilgi duyardı. Bunun için Bağdat'ta ve İsfahan'da rasathaneler yaptırmıştı. Dönemin ünlü matematikçi ve heyetçilerini (gökbilimci) yanında ayırmazdı. Türkçe konuşur, yazardı. Ancak edebiyat dilinin Farsça olmasından yanaydı. Yarışmalar düzenleyerek değişik konularda bilginlerin ve edebiyatçıların özgün eserler ortaya koymalarını teşvik ederdi. Kuşeyrî, Ebu İshak Şirazi, Ebu'l-Mealî,Cüveynî, Gazalî koruduğu ünlü aydınlardı. Doğu'nun büyük rubai ustası Ömer Hayyam, eski İran takviminden yararlanarak Melikşah'ın adına "Celâlî Takvimi"ni düzenlemiş bir de "Ziyc-i Melikşahî" adında risale yazmıştı. Kâşgarlı Mahmud, Abdülkadir Cürcâni gibi düşünür ve dilciler, hekim İbni Cezele, Şair Muizzî, Melikşah döneminin diğer ünlü kişileridir.

Arabistan seferi

Selçuklu Devleti'nin yönetsel biçimlenişi de daha çok Nizamülmülk'ün çabaları ile Melikşah döneminde tamamlanmıştır. Bu sistemde, eski Türk geleneklerinden ve İslam kurallarından daha ağırlıklı olarak Sasani geleneklerinin varlığı dikkati çeker. İran asıllı Amidülmülk ve ardılı Nizamülmülk kuruluş yıllarından başlayarak İran geleneklerini İslam kurallarıyla bağdaştırarak Selçuklular'ın temel yasaları arasına katabilmişler; sonraki beylikler ve devletler de aynı sistemi kendi bünyelerine uydurmaya çalışmışlardır. Bununla birlikte Melikşah, atalarının törelerine saygılı davranmış, bunları uygulamaya da özen göstermiştir. Sünnilik'in savunucusu ve yayıcısı olarak Şii-Batını inançlara tepki göstermiştir. Bunda ise, Şii Fatımiler'in saldırganlığı ile Batıniler'in rolü olmuştur. Fakat alınan tüm önlemlere karşın, 1090'da Karmatî ayaklanmasının çıkması ve Hasan Sabbah'ın bir Batını yönetimi kurması önlenememiştir.

• **KAYNAKLAR:** İ.Kafesoğlu, *Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, 1953; M.A.Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 1963; O.Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 1980.

• **BAKINIZ:** ALP ARSLAN, BERKYARUK, HASAN SABBAH, KAVURD, NİZAMÜLMÜLK.

MELİSSOS
(İÖ 5.yy)

Anadolulu filozof. Elea öğretisini benimseyerek varlığın Bir olduğu ve değişmediği görüşünü savunmuştur.

Ithagenes oğlu Melissos İÖ 478'de Samos (Sisam) Adası'nda doğdu. Öldüğü yıl kesinlikle bilinmiyor. Elea Okulu'nun kurucusu Zenon'dan on iki yaş küçüktür. Elealı Parmenides'in öğrencisidir. İÖ 441'de Atinalı Perikles'e karşı düzenlenen deniz savaşında donanma kumandanlığını üstlenmiş ve Perikles'in donanmasını yenmiştir. Melissos'un düşüncelerini içeren *Peri tou ontos* ("Varlık Üstüne") adlı yapıtından birkaç bölüm kalmıştır. Bu bölümlerin incelenmesinden, onun varlık, devim, evren, zaman, uzay, boşluk-doluluk ve oluş gibi sorunlarla ilgili görüşleri anlaşılmaktadır.

Önemi ve değeri

Melissos'un felsefesi Elea öğretisinden kaynaklanır. Bu öğretiye yeni bir yorum getirmiş, öğretmeni Parmenides ve okulun kurucusu Zenon'dan, kimi konularda, ayrılmıştır. Melissos'a göre temel varlık özdektir, yaratma, yoktan var etme yoktur. Özdek vardır, var olacaktır, önsüz sonsuzdur, yalnız kendi kendisiyle vardır. Varlık Bir'dir, onda başkalaşma,

değişme söz konusu değildir. Sonsuz ve değişmez olan evrende görülen olaylar birer duyu yanılmasıdır, çünkü olduğu gibi kalan gerçek varlık için, kendinden başka türlü olma düşünülemez. Var olan birden çok olsa, birbiriyle sınırlanma durumu ortaya çıkar, sonsuzluk ve sınırsızlık diye bir gerçek kalmazdı. Çünkü, bir ikiyle, iki üçle, üç dörtle sınırlıdır, birinin bittiği yerde öteki başlar. Oysa tek olan evrende böyle bir durum yoktur.

Hacılar kazıları

Melissos'a göre devinme yoktur, bir nesnenin devinebilmesi için yer değiştirmesi gerekir. Yer değiştirme de ancak boş uzayda gerçekleşebilir, oysa varlık doluluktur, onda boşluk bulunmaz. Boşluğun bulunmadığı bir evrende devinme de söz konusu olamaz. Öte yandan zaman da gerçek değildir, evren zaman ve uzaydan bağımsızdır, yalnız sonsuzluk ve değişmezlik vardır. Acı, üzüntü, sevinç gibi olaylar da birer yanılmadır. Bir varlığın acı, sevinç duyması için ondan bir öğenin eksilmesi ya da ona bir öğenin eklenmesi gerekir. Böyle bir durumun gerçekleşmesi de öğenin yer değiştirmesine, boş bir uzayın bulunmasına bağlıdır. Varlıkta boşluk bulunmadığına göre yer değiştirmeye yol açan devinmenin anlamı yoktur. Devinme ve yer değiştirme olmadığından acı, sevinç de bir duyusal aldanmadır.

Melissos'un düşünceleri, yer yer Parmenides'le çatışmasına karşın, Elea öğretisinin gelişmesinde etkili olmuş, felsefe tarihinde maddenin değişmezliği, sonsuzluğu ve yaratılışın olanaksızlığı gibi sorunların yeniden ele alınmasına olanak sağlamıştır. Onun yapıtından kalan bölümler, maddeci düşüncenin yayılmasında önemli bir kaynak niteliğindedir.

- YAPITLAR (başlıca): *Peri tou ontos*, (ö.s.), 1889, ("Varlık Üstüne").
- KAYNAKLAR: H.Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 6. baskı, 1951; A.Pabst, *Melissi Samii Fragmentis*, 1889.
- BAKINIZ: PARMENIDES, ZENON [Elealı].

Çatalhöyük kazıları

MELLAART, James
(1925)

İngiliz, arkeolog. Anadolu tarihöncesi arkeolojisinin önemli yerleşmelerinden Çatalhöyük ve Hacılar kazılarını yönetmiştir.

14 Kasım 1925'te Londra'da doğdu. Londra University College'da arkeoloji ve Mısırbilimi öğrenimi gördü. 1951'den sonra Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nde asistan olarak çalışmaya başladı. Anadolu'da yüzey araştırmalarına ve kazılara katıldı. 1954-1959 arasında Seton Lloyd başkanlığında Denizli yakınlarındaki Beycesultan kazılarında çalıştı. Bu dönemde yaptığı yüzey araştırmalarında Hacılar ve Çatalhöyük yerleşmelerini saptadı. 1963'e değin kazıları sürdürdü. Bu arada 1961-1963 arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya ve Arkeoloji Bölümü'nde dersler verdi. Dorak hazinesi olayına adının karışması nedeniyle Türkiye'de kazı yapması ve çalışması yasaklandı. 1964'ten beri Londra Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü'nde Anadolu ve Yakındoğu arkeolojisi dersleri vermektedir. 1980'de İngiliz Akademisi üyeliğine seçilmiştir.

Mellaart, 1957-1960 arasında Burdur'un 26 km güneybatısında yer alan Hacılar'ı kazdı. Ova düzleminden 1,5 m yükseklikteki bu küçük höyüğün batı yamaçlarında çanak çömleksiz Neolitik'e ait yedi yapı katı, planları kesin anlaşılamayan duvar kalıntıları ve az sayıdaki küçük buluntu İÖ 7. binyıla tarihlendi. Bundan yaklaşık 1000 yıl sonra Hacılar'a gelen ve bu kez doğu yönünde yerleşenler ise daha ileri bir kültür aşamasında, Son Neolitik Çağ'da idiler. Bunlar taş temeller üstüne kerpiçten kalın duvarlı, dikdörtgen planlı ve olasılıkla iki katlı evler yapmışlar, çömlekçilikte oldukça ileri düzeyde ürünler vermişlerdi. Kahverengi ya da kırmızı renkli, değişik biçimlerdeki çömleklerinin yanı sıra pişmiş toprak figürinler de (küçük figürler) yapmışlar ve bunlardan bazılarını boyamışlardı. Vücutlarının üremeyle ilgili göğüs ve kalça gibi yerleri abartılarak biçimlendirilen, doğurganlık ve bereket sembolü bu ana tanrıça heykelcikleri Hacılar kültürünün özgün ürünleridir.

İÖ 5600'lerdeki bir yangınla sona erdiği belirlenen bu dönemi, İlk Kalkolitik Çağ tabakaları izlemektedir. Son evrelerde daha da büyüdüğü, yuvarlak bir sur duvarıyla çevrildiği anlaşılan ve İÖ 5. binyıla tarihlenen bu ilk Kalkolitik yerleşmede toplam altmış dört yapı ortaya çıkarılmış, 350-450 kişinin yaşamış olduğu varsayılmıştır. Hacılardaki İlk Kalkolitik Çağ insanları çanak çömlek yapımında da yenilikler getirmişler, bej, krem gibi açık renk zeminler üstüne kırmızı boya ile geometrik bezemeler yapmışlardır. İnsan ya da hayvan biçimli kaplar ve figürinler de çoğalmakla birlikte daha stilize edilmişlerdir.

Konya'nın 52 km güneydoğusunda, Çumra ilçesi yakınında yer alan Çatalhöyük yerleşmesi, biri doğuda, Neolitik Çağ'a, öbürü ise batıda, Kalkolitik Çağ'a ait yan yana iki höyükten oluşuyordu. 1958'de Mellaart'ın saptadığı yerleşme, önce 1961-1963 arasında, daha sonra da 1965'te kazıldı. Konya Ovası'nın tarihöncesi çağlarına ait en büyük yerleşme merkezi olan Doğu Çatalhöyük gelişmiş, çanak çömlekli bir Neolitik kültürü ortaya koymaktadır. Kazılarda ana toprağa varılamamış, en derine inilen açmada on iki tabaka saptanmıştır. İÖ 6500-5700 arasına tarihlenen bu yerleşme birbirine bitişik evlerden oluşmaktadır, sokak yoktur. Evlerin arasında yer yer avlular yer almaktadır. Evlere tavanda bırakılan deliklerden girilmektedir. Her ev bir ana oda ile yan mekânlardan oluşmaktadır. Odalarda oturmak ve yatmak için topraktan sekiler vardır. Höyüğün kazılan güneybatı yamacının her tabakasında çok sayıda tapınak bulunması (toplam yüz üç eve karşılık altmış üç tapınak), bu kesimin her dönemde kutsal sayıldığını göstermektedir. Evlerin duvarlarında kırmızı boyalı alanlar vardır. Kutsal mekânların duvarlarında ise geometrik desenler, şematik ve simgesel sahnelerle ve doğalcı üslupta yapılmış resimler bir aradadır. Duvarları süsleyen kabartmalar da vardır. Bunların en çok karşılaşılanları ana tanrıca ve keçi, pars gibi hayvan figürleri, boynuzlar, boğa ve koç başlarıdır. Ev ve tapınakların duvarlarına bitişik toprak sekilerin altında beş yüze yakın mezar bulunmuştur.

Çatalhöyük küçük buluntular yönünden de çok zengindir. Doğal camdan (obsidien) yapılma aletlerin yanı sıra aynı malzemeden ayna, kap gibi parçalar üstün bir işçilik gösterir. Doğal cam, bir yanardağ olan yakındaki Hasandağ'dan ve Acıgöl yataklarından elde edilmiştir. Çatalhöyük'te yaşayanların bu malzemeyi dışarıya sattıkları da sanılmaktadır. Bakır ve kurşun gibi madenler de çeşitli takıların ve araçların yapımında kullanılmıştır. Çatalhöyük'te bulunan ana tanrıça heykelcikleri biçimsel açıdan Hacılar'dakilerden farklı, ancak gene de doğalcı bir üsluptadır.

Kalkolitik Çağ'da Çatalhöyük halkı batıdaki höyükte yaşamıştır. Burada daha çok küçük sondajlar yapılmış olduğundan yerleşim biçimine ilişin bilgiler ve buluntular çok sınırlıdır. Mellaart çanak çömleğe dayanarak yaptığı çözümlemelerden burada aynı dönemde iki ayrı topluluğun birlikte yaşadığı varsayımını öne sürmektedir. Yerleşim İÖ 6. binyıl sonları ile 5. bin yıl başlarına tarihlenmektedir.

Çatalhöyük kazıları sürdüğü sırada Mellaart'ın adı bir olaya karışmıştır. Marmara bölgesinde Manyas Gölü yakınlarındaki Dorak köyündeki kral mezarlarında başkalarınca ele geçirildiğini ve kendisinin yalnızca gördüğünü ileri sürdüğü bazı buluntular üstüne yurt dışında yayın yapmış, ama Dorak hazinesi adını verdiği bu buluntular üstüne Türk makamlarının istediği bilgileri vermekten kaçınmıştır. Bunun üzerine Çatalhöyük kazıları Türk hükümetince durdurulmuş 1965'te O.Gurney başkanlığında İngiliz Arkeoloji Enstitüsü adına Çatalhöyük'te kazıya yeniden başlanmışsa da, Gurney'in bir süre sonra, kazıda asistan olarak bulunan Mellaart'ı kendi yerine bırakarak Londra'ya dönmesi üzerine, kazı izni yeniden iptal edilmiştir. Anadolu tarihöncesi dönemine ilişkin önemli bilgiler içerdiği sanılan Dorak buluntularının şimdi nerede olduğu bilinmemekte, yurt dışına kaçırıldığı düşünülmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Beycesultan* (S.Lloyd ile), 2 cilt, 1962-1965; *Earliest Civilizations of the Near East*, 1965, ("Yakındoğu'nun En Eski Uygarlıkları"); *The Chalcolithic and Early Bronze Age in the Near East and Anatolia*, 1966, ("Yakındoğu ve Anadolu'da Kalkolitik ve Erken Bronz Çağları"); *Çatal Höyük: A Neolithic Town in Anatolia*, 1967, (Çatalhöyük: Anadolu'da Neolitik Bir Kent"); *Excavations at Hacılar*, 2 cilt, 1970, ("Hacılar Kazıları"); *The Neolithic of the Near East*, 1975, ("Yakındoğuda Neolitik Çağ"); *The Archaeology of Ancient Turkey*, 1978, ("Eski Anadolu Arkeolojisi").

• BAKINIZ: GURNEY, S.LLOYD.

MELLING, Anton Ignaz
(1763-1831)

Alman, ressam ve mimar. İstanbul gravürlerini topladığı albümüyle tanınmıştır.

Karlsruhe'de doğdu, Paris'te öldü. Heykelci Cristoph Melling'in (1716-1778) oğludur. Strasbourg'da amcası ressam ve gravürcü Josef Melling'in (1724-1796) yanında yetişti. Bazı kaynaklara göre yks. 1782'de İtalya ve Mısır üstünden İstanbul'a geldi. I.Abdülhamid ve III.Selim dönemlerinde on sekiz yıl burada yaşadı. İstanbul'da kaldığı sırada, Danimarka Maslahatgüzarı Baron de Hubsch'un onu III.Selim'in kızkardeşi Hatice Sultan'a salık vermesi üzerine Saray çevresine girdi. Başka bazı kaynaklara göre ise, Baron de Hubsch'un yalısının bahçesini çok beğenen Hatice Sultan, kendi saray bahçesi için de yabancı bir sanatçı isteyince maslahatgüzar o günlerde Danimarka'da çalışan Melling'i önerdi. Padişah III.Selim'in Danimarka kralından ricası üzerine Melling 1790 dolaylarında İstanbul'a geldi.

Melling İstanbul'da Hatice Sultan'ın Ortaköy'deki Neşatâbâd Sarayı'nın bahçesinden başka III.Selim için Boğaz'ın Rumeli yakasında birçok yalı ve saray yaptı. Boş zamanlarında da, hayranlık duyduğu İstanbul'un çeşitli köşelerinin resimlerini çizdi. Ona Saray içinde, hatta haremin bazı bölümlerinde bile resim yapma izni verildi. Hatice Sultan'ın ressamı ve padişahın mimarı olarak büyük ayrıcalıklara sahip oldu. Ancak bir süre sonra, III.Selim'in başlattığı yenileştirme hareketlerine bazı devlet adamları ve Yeniçeriler'in karşı çıkmasıyla Saray'da baş gösteren huzursuzluk Melling'in çalışmalarını da etkiledi. Napoléon'un elçisi olarak İstanbul'a gelen general Sebastiani'nin de önerisiyle 1803'te Paris'e gitti.

Orada önce imparatoriçe Josephine'in saray ressamı oldu. Daha sonra da sırasıyla Fransız Dışişleri Bakanlığı ve XVIII.Louis için çalıştı. Bu ülkede yaptığı gravürlerini yetmiş iki levhalık bir albümde topladı.

Melling'in Paris'te yaşadığı yıllarda, 1789 Fransız Devrimi'nin sarsıntıları dinmemiş, sanata ilgi ve destek azalmıştı. Onun gravür olarak bastırmak için yanında götürdüğü İstanbul görünümleri yine de büyük ilgi çekti. Resimler çeşitli ustalarca bakır kazıma tekniğinde işlenerek baskıya hazırlandı. Melling'in notlarına dayanarak Fransız yazar Ch. Lacretelle'in (1766-1855) yazdığı, resimleri açıklayan ve çağın Osmanlı geleneklerini, törenlerini, yaşayış biçimini anlatan bir bölüm de kitaba eklendi. *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore*'un ("İstanbul'da ve Boğaziçi Kıyılarında Resimlerle Bir Gezi") ilk resmi 1805'te yayımlandı. Sayfalarının 50x60 cm boyutunda olması, her sayfanın ayrı basılmasını gerektirdiğinden basım işi 1819'a değin sürdü. Çok nitelikli ve kalın, özel bir kâğıt kullanıldığından, kırk sekiz levhadan oluşan albüm, tamamlandığında 15 kg ağırlığında oldu. Çamlıca, Adalar, Haliç, Okmeydanı gibi 18.yy sonunda İstanbul'un en önemli yerlerini, sokaklardaki halktan kişiler, satıcılar ve askerlerle günlük yaşamı, saray yaşamından çeşitli sahneleri canlandıran özenli ve ayrıntılı çizimlerden oluşan bu albümün, 1969'da Türkiye'de gerçek boyutunun yarısı kadar küçültülmüş bir tıpkı basımı "İstanbul'dan Görünümler" adıyla yayımlandı.

• YAPITLAR (başlıca): *Voyage Pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore*, 1805-1819, ("İstanbul'da ve Boğaziçi Kıyılarında Resimlerle Bir Gezi"); *Voyage pittoresque dans les Pyrénées Françaises*, ("Fransız Pireneleri'nde Resimlerle Bir Gezi").

• KAYNAKLAR: R.E.Koçu, *Hatice Sultan ve Ressam Melling*, 1934.

MELLINK, Machteld
(1917)

Hollanda asıllı ABD'li kadın arkeolog. Anadolu'da Likya bölgesinde yaptığı kazı ve araştırmalarla tanınmıştır.

Machteld Johanna Mellink, 26 Kasım 1917'de Amsterdam'da doğdu. 1938'de Amsterdam Üniversitesi'ni bitirdikten sonra lisansüstü öğrenimini Utrecht Üniversitesi'nde tamamladı ve 1943'te doktorasını verdi.1947-1949 arasında Anadolu'da Hetty Goldman yönetiminde sürdürülen Tarsus-Gözlükule kazılarına katıldı. 1949'dan başlayarak Pennsylvania Bryn Mawr College'da klasik arkeoloji öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1953'te doçent, 1962'de profesör oldu. 1950-1965 arasında Pennsylvania Üniversitesi adına Rodney S.Young başkanlığında Anadolu'da Frig Krallığı'nın başkenti Gordion'da yapılan kazılara katıldı. 1963'te Antalya'ya bağlı Elmalı ilçesi yakınlarında Karataş-Semayük'te kazılara başladı. Bryn Mawr'da öğretim üyesi olan Mellink bu yöredeki araştırmalarını halen sürdürmektedir (1985).

Lymra, Myra, Ksanthos gibi Antik kentleri içine alan Elmalı Ovası, 1840'larda Fellows'un araştırmalarıyla tanınmıştı. Elmalı ilçesinin 13 km doğusunda bulunan Karataş-Semayük Höyüğü'nün, Fellows'un ve 1953'te Mellaart'ın araştırmalarında Bronz Çağı'na ait bir yerleşme olduğu anlaşılmıştır. 3-4 m yükseklikteki bu küçük höyükte Mellink başkanlığında 1963'te başlanan ve yaklaşık yirmi yıldır sürdürülen kazılar, bölgenin tarihöncesiyle, Ege kültürleriyle, Batı Anadolu ve Göller bölgesiyle ilişkileri konusunda çok önemli bilgiler vermiştir. Kazılarda höyüğün üstünde, olasılıkla zengin bir beye ait, oval bir surla çevrelenmiş büyük bir yapı grubu ile höyük ve yamaçlarında beş tabakalı bir Erken Tunç Çağı yerleşmesi saptanmıştır. Burada ayrıca kırmızı ya da siyah yüzeyli, gaga ağızlı boyunlu kaplarla, kendine özgü beyaz renkli bezemeli çanak çömlek de bulunmuştur. Höyüğün güneybatısında ortaya çıkarılan ve yüzlerce pitos (küp) mezar içeren *nekropol* (mezarlık) yörenin Erken Bronz Çağı mezar gelenekleri konusunda önemli bilgiler sağlamıştır.

Karataş'ın yaklaşık 1 km kuzeyinde Bağbaşı Mevkii denen yerde Orta ve Geç Kalkolitik Çağ'a tarihlenen bir yerleşme de Mellink tarafından bulunmuştur. 1967'de başlayan kazılarda buranın Karataş'ın öncülü olduğu, göller bölgesindeki Kusura ve Beycesultan yerleşmeleriyle benzerlikleri bulunduğu saptanmıştır. Yörenin tarihöncesine ilişkin en eski, olasılıkla Neolitik Çağ bulgularına da son yıllarda Gökpınar köyü yakınlarında rastlanmıştır.

Elmalı'nın güneybatısında Kızılbel Tümülüsü (mezar tepesi) ile kuzeydoğusunda bulunan Karaburun I ve II tümülüsleri de Mellink tarafından kazılmıştır. Bu tümülüslerden Karaburun II İÖ 5.yy'a tarihlenmiş, Kızılbel'in ise daha eski olduğu saptanmıştır. Buradaki mezar odalarında rastlanan oldukça iyi korunmuş duvar resimleri yörenin Antik resim sanatını yansıtması açısından çok önemlidir.

Türkiye'deki Amerikan Araştırma Enstitüsü'nün 1980'de ikinci başkanı ve Amerikan Arkeoloji Enstitüsü'nün 1980-1984 dönemi başkanı olan Mellink, Anadolu arkeolojisi ile ilgili tanıtma yazılarını 1955'ten beri *American Journal of Archaeology* adlı dergide sürdürmektedir.

- YAPITLAR (başlıca): *Hyakinthos*,1943;*A Hittite Cemetery at Gordion*, 1956, ("Gordion'da Bir Hitit Mezarlığı"); *Frühe Stufen der Kunst* (J.Filip ile), 1974, ("Sanatın İlk Basamakları").

- BAKINIZ: R.S.YOUNG.

MELNİKOV, Konstantin Stepanoviç
(1890-1974)

SSCB'li mimar. İşlevci mimarlığın ülkesindeki öncüleri arasındadır.

3 Ağustos 1890'da Moskova'da doğdu, 1974'te öldü. 1917'de Moskova Resim Heykel ve Mimarlık Okulu'nu bitirdi. 1921-1925 arasında Devlet Yüksek Sanat ve Teknik Stüdyoları'nda (VUTEMAS) ders verdi. 1925'te Paris Uluslararası Dekoratif Sanatlar Sergisi'nde yer alan *SSCB Pavyonu*'nu yaptı. Yapıtı, Le Corbusier'nin aynı sergide *L'Esprit Nouveau* (Yeni Ruh) dergisi için tasarladığı ünlü pavyonla karşılaştırılacak kadar büyük ilgi topladı. Ülkesine döndükten sonra 1927-1928 yıllarında Yüksek Sanat ve Teknik Enstitüsü'nde (VUTEİN), 1934-1937 arasında da Moskova Mimarlık Enstitüsü'nde dersler verdi. Özellikle işçiler için tasarladığı çeşitli kulüp yapılarıyla ün kazandı. 1931'den başlayarak Moskova V.V.Kuibişev Yapı Mühendisliği Enstitüsü'nde, 1960'tan başlayarak da Yapı Mühendisliği Açık Öğretim Enstitüsü'nde ders verdi. Bunun yanında Sovyet Yeni Mimarlar Birliği ve Sovyet Çağdaş Mimarlar Birliği gibi kuruluşların da üyesi oldu.

Belirli bir kalıba bağlı kalmadan oldukça serbest çalışan Melnikov'un en önemli tasarımı 1929'da Moskova'da yaptığı *Tramvay İşçileri Kulübü*'dür. Bu yapısında büyük geometrik kütleleri, girintilerle çıkıntılar ve doluluklarla boşluklar arasında yer yer karşıtlık, yer yer de uyum sağlayacak biçimde düzenlemiştir. İşlevden yola çıkmasına karşın plastik bir bütüne de eriştiği bu tasarım, zamanında gerek serbest planı ve biçimi, gerek dış yüzünün yalınlığı nedeniyle eleştirilere yol açmışsa da, sonradan Rus mimarlığının yenilikçi döneminin başyapıtlarından biri olarak kabul edilmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Mahorka Pavyonu*, 1923, Tüm Rusya Tarım ve Pamuk Endüstrisi Sergisi, Moskova; *SSCB Pavyonu*, 1925, Uluslararası Dekoratif Sanatlar Sergisi, Paris; *I.V.Rusakov Kulübü*, 1927-1929, Moskova; *Tramvay İşçileri Kulübü*, 1929, Moskova; *Ağır Sanayi Halk Komiserliği*, Moskova.

Herman Melville

MELVILLE, Herman
(1819-1891)

ABD'li yazar. İnsanın trajik konumunu alegorik bir biçimde ele aldığı *Moby Dick* romanıyla ün yapmıştır.

19 Ağustos 1819'da New York'ta doğdu, 28 Eylül 1891'de aynı kentte öldü. Çocukluğu rahat koşullar içinde geçti. Ama 1832'de babası aileyi borç içinde bırakarak öldü ve Melville on beş yaşından sonra okula gidemedi. Bankacılıktan çiftçiliğe kadar değişik yerlerde, değişik işlerde çalıştı. 1837'de Liverpool'a giden bir gemide iş buldu. (Bu ilk deniz yolculuğunu, 1849'da yayımlanan *Redburn* adlı romanında anlatmıştır.) New York'a geri döndüyse de, kapıldığı deniz özlemi bu kez Güney Pasifik'e giden bir balina gemisinde tayfa olmasına yol açtı. Fransız Polinezyası'ndaki Marquesas Adaları'nda gemiden ayrıldı, yerliler tarafından tutsak edildi ve bir ay kadar onların arasında kaldı. Burada geçirdiği günler ilk yapıtı *Typee*'ye yansıdı. Daha sonra Avustralya'ya ve Tahiti'ye gitti, özellikle Tahiti'deki günlerini ikinci romanı *Ommo*'da anlattı. Daha sonra Hawai'ye gitti ve burada Amerikan ticaret filosunun bir gemisine tayfa olarak girdi. Yakından tanık olduğu deniz erlerinin çetin yaşamını 1850'de çıkan *White Jacket*'te ("Beyaz Ceket") ele aldı. Çok şeyler öğrendiği bu yolculuklarından 1844'te vazgeçti. 1847'de evlenip bir çiftliğe yerleşti. Başyapıtı kabul edilen *Moby Dick*'i (Moby Dick-Beyaz Balina) burada yazmaya başladı. Komşu çiftliğin sahibi ünlü romancı Nathaniel Hawthorne idi. Melville onunla sıkı bir dostluk kurdu. Onun trajik bakış açısından çok etkilendi. 1851'de basılan *Moby Dick*'i Hawthorne'a adadı. 1856'da bir Kudüs gezisine çıktı, Yolda İstanbul'a da uğradı, ama mektuplarında sözünü ettiği gibi, o sıralarda kitaplarının beğenilmemesi yüzünden düştüğü umutsuzluk nedeniyle kentte karanlık ve trajik bir havadan başka bir şey bulamadı.

1863'te New York'a döndü. Üç yıl sonra Gümrük Müdürlüğü'nde küçük bir memurluğa girdi ve on dokuz yıl bu görevde kaldı. Dostlarından topladığı parayla bastırabildiği şiirlerinin de ilgisizlikle karşılanması ve aile içi acılar son yıllarını bunalımlar içinde geçirmesine yol açtı.

İlk romanları

Melville'in sanatı eleştirmenlerce *Moby Dick* öncesi ve sonrası olmak üzere iki döneme ayrılarak değerlendirilir. Yarı otobiyografik denebilecek ilk beş yapıtı onu oldukça genç bir yaşta üne kavuşturmuştur. Ama erken gelen bu ün, yapıtlarının birer serüven kitabı olarak değerlendirilmesinden kaynaklanır. Bunlardan, küçük boyutta bir *Moby Dick* ön çalışması sayılabilecek *Mardi*, sürükleyici bir Polinezya romansı olmasının yanı sıra, satirik bir uygarlık eleştirisidir. Nitekim Melville, uygarlık ile doğa, uygar insanla uygarlık öncesi arasındaki bu karşıtlık temasına *Moby Dick*'te de, daha sonraki yapıtlarında da bağlı kılmıştır. Saplantıya varan bir tutkuyla beyaz balina Moby Dick'in peşine düşen Kaptan Ahab'ın ölümle sonuçlanan serüvenini konu alan *Moby Dick*, bir serüven romanı niteliğini aşmıştır. Sürükleyici ve gerilimli bir üslupla anlatılan, yer yer belgesel bir nitelik kazanan bir balina avı öyküsünün ardında, insanın trajik konumunu ve arayışını dile getiren simgesel bir düzeye ulaşmıştır. Sonraki yıllarda yalnızca Melville'in değil, tüm Amerikan edebiyatının başyapıtlarından biri olarak nitelenecek olan roman, ilk yayımlandığında fazla yaygınlık kazanmamış, Melville'in okuyucuları, onun *Typee* ve *Omoo*'daki serüven havasından birdenbire alegorik bir üsluba geçişini yadırgamışlardır. Üstelik 19. yy'ın ortalarında Amerikan edebiyatında eser romantik, iyimser ve aşkıncı *(transcendental)* havaya, Melville'in yeryüzündeki kötülüğün gerçek niteliğini arayan, bir bakıma tanrıtanımaz tutumu ve kendine özgü simgeciliği ters düşmüştür. 1852'de çıkan, geleneksel Hıristiyan ahlak anlayışındak belirsizliğe ve çifte değer sahiplerine saldıran *Pierre* romanı, *Moby Dick*'i anlamayanlarda büsbütün bir şok etkisi yapmıştır. *Pierre*'in yazılması Melville açısından çok zahmetli olmuş, hatta kitabın basılışından sonra geçirdiği bir bunalım onu epey hırpalamıştır. En güzel öykülerinden "Benito Cereno"nun da yer aldığı *Piazza Tales*'de ("Piazza Öyküleri") insanın yalnızlığı temasını işlemiştir. Bu sıralarda Melville'i en çok ilgilendiren sorun kişisel cesaret ile yenilgiyi kabul etmenin getirdiği kurtuluş umududur. 1857'de basılan *The Confidence Man*'de ("Sırdaş") Amerikan ticaret anlayışıyla alegorik bir üslup içinde alay eder.

Moby Dick-Beyaz Balina

Moby Dick sonrası romanları

Ölümünden üç ay önce bitirebildiği *Billy Budd* adlı kısa roman *Moby Dick* ile birlikte onun iki başyapıtından biri sayılır. Bu kitapta yaşamı boyunca kafasını kurcalayan sorunları bir sonuca bağlamak istemiştir. Düşman bir ortamda yerini arayan bireyin sorunlarını çözümlemeye çalışmıştır. Romanının sıradan bir denizci eri olan kahramanı, iyi insan Billy Budd, geçerli toplumsal düzenin acımasızlığını göremeyecek kadar gerçeklerin dışındadır. İşlediği suçu hafifletici nedenleri olmasına karşın gözü kapalı idama gider.

Son romanı Billy Budd

Moby Dick ve onu izleyen yapıtlarının okuyucuların ilgisini çekmemesi Melville'in çevresinden yabancılaştığı yolundaki inancının artmasına neden olmuş, yaşamının hemen hemen bütün ikinci yarısını yalnızlık içinde geçirmesine yol açmıştır. 20. yy'da,

önce 1926'da Millard Webb (1893-1935), daha sonra 1956'da John Houston tarafından iki kez sinemaya uyarlanan *Moby Dick*, Melville'in ününün geniş kitlelere yayılmasını sağlamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Typee*, 1846; *Omoo*, 1847; *Redburn*, 1849; *Mardi*, 1849; *White Jacket*, 1850, ("Beyaz Ceket"); *Moby Dick*, 1851, (Moby Dick-Beyaz Balina, 1964); *Pierre*, 1852; *Israel Potter*, 1855; *The Piazza Tales*, 1856, ("Piazza Öyküleri"); *The Confidence Man*, ("Sırdaş"); *Billy Budd*, (ö.s), 1924.
- KAYNAKLAR: R.Chase, *Melville : A Collection of Critical Essays*, 1962; D.H.Lawrence, *Studies in Classic American Literature*, 1864; P.Miller, *The Raven and The Whale*, 1956.
- BAKINIZ: HAWTHORNE.

MELVILLE, Jean-Pierre
(1917-1973)

Fransız sinema yönetmeni. II.Dünya Savaşı sonrası Fransız sinemasının gelişiminde etkili olmuştur.

20 Ekim 1917'de Paris'te doğdu, 2 Ağustos 1973'te aynı kentte öldü. Asıl adı Jean-Pierre Grumbach'tır. Melville adını, çok sevdiği ABD'li romancı Herman Melville'den almıştır. Genç yaşta amatör film çalışmaları yapmıştı, ancak II.Dünya Savaşı yüzünden çalışmalarına ara vermek zorunda kaldı. 1946'da kendi yapım şirketini kurdu ve az masraflı, filmler çekti. Küçük bir çekirdek kadroyla tamamlanan, ünlü yıldızların rol almadığı, genellikle doğal mekânlarda çekilen ve dekor gerektirmeyen bu filmlerin bazılarında kameramanlığı ve sanat yönetmenliğini de kendisi üstlendi. Film sanayiinin dışında kalarak bağımsız tavrını sürdürdüğü bu dönem filmleriyle, 1950'lerde Fransa'da gelişen Yeni Dalga akımına bağlı genç yönetmenlere örnek oldu. Truffaut, Godard ve Chabrol gibi Yeni Dalga yönetmenlerini önemli ölçüde etkileyen *Le silence de la mer* ("Denizin Sessizliği") ile Cocteau'nun bir romanından uyarlanan *Les enfants terribles* ("Müthiş Çocuklar") bu filmlerinin en başarılılarındandır.

Genç bir dul kadınla genç bir papaz arasındaki ilişkiyi konu alan 1961 yapımı *Léon Marin Prêtre* ("Papaz Léon Marin") ilk ticari filmidir. Melville, 1960'larda, *Le Doulos* gibi, *Le deuxième souffle* ("İkinci Soluk") ve *Le samourai* (Kiralık Katil) gibi gangster filmleri de yaptı. Delon ve Belmondo gibi yıldızların rol aldığı, daha ticari ve masraflı olan bu filmler, gerek temaları, gerek stilize dekorlarıyla, 1930'lar Hollywood sinemasının etkilerini taşır ve Melville'in ilk dönem yapıtlarından ayrılır.

- YAPITLAR (başlıca): *Vingt-quatre heures de la vie d'un clown*, 1946, ("Bir Palyaço'nun Yaşamında Yirmi Dört Saat"); *Le silence de la mer*, 1948, ("Denizin Sessizliği"); *Les enfants terribles*, 1949, ("Müthiş Çocuklar"); *Bob le flambeur*, 1955; *Deux hommes dans Manhattan*, 1959, ("Manhattan'da İki Adam"); *Léon Marin Prêtre*, 1961, ("Papaz Léon Marin"); *Le Doulos*, 1962; *L'aîné des Ferchaux*, 1962, ("Ferchaux'ların Büyüğü"); *Le deuxième souffle*, 1966, ("İkinci Soluk"); *Le samourai*, 1967, (Kiralık Katil); *L'armée des ombres*, 1969, ("Gölgeler Ordusu"); *Le cercle rouge*, 1970, ("Kızıl Çember"); *Un flic*, 1972, (Gecelerin Adamı).

MEMET FUAT
(1926)

Türk, yazar, eleştirmen, yayımcı. Yöneldiği her alanda, "yararlı olma" kaygısı gütmüş, sanat ve spor etkinlikleriyle, yeni yetişenleri desteklemiştir.

16 Şubat 1926'da İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mehmet Fuat Engin Bengü'dür. Yazılarında Memet Fuat adını kullanmıştır. Tiyatro oyuncusu, romancı, film yönetmeni Vedat Örfi Bengü'nün (1900-1953) oğludur. 1932'de babasından ayrılan annesi Piraye 1935'te Nâzım Hikmet'le evlenmiştir. Ortaöğrenimini Haydarpaşa Lisesi'nde tamamlayan Memet Fuat, 1951'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Öğrenciliği sırasında Aylık Ansiklopedi'ye maddeler yazdı, iki arkadaşıyla birlikte *Memleketimizde ve Dünyada Kitaplar* adlı bir bibliyografya dergisi çıkardı. Öğrenimini tamamladıktan sonra öğretmenlik, muhabirlik, yapılarda mimar yardımcılığı, çevirmenlik gibi işlerde çalıştı. 1960'ta De Yayınevi'ni kurdu, 1964'te yayımlamaya başladığı *Yeni Dergi*'yi 1975'e kadar sürdürdü. 1963-1972 arasında, bir önceki yıl içinde basılmış yazılar, öyküler, şiirlerden yaptığı seçmelerle derlediği *Türk Edebiyatı* antolojilerini çıkardı.

Yaşadığı semtin çocuklarına spor yaptırmak amacıyla 1960'larda ilgilenmeye başladığı voleybol sporuna yabancı antrenörlerin kitaplarından yararlanarak yenilikler getirdi. Ünlü oyuncular yetiştirdi. 1972-1980 arasında voleybol erkek ulusal takımlarına antrenörlük etti. 1976'dan 1979'a kadar yardımcı edebiyat kitapları yazdı. 1979-1982 arasında Anadoluhisarı Gençlik ve Spor Akademisi'nde öğretim görevlisi olarak voleybol dersleri verdi. 1980 sonundan başlayarak iki yıl kadar *Yazko Edebiyat* dergisini yönetti. 1981'de Adam Yayınevi'nin yerli yayınlar editörü oldu. 1959'da dergilerde yazdığı yazılar için Ataç Eleştiri Armağanı'nı, 1961'de *Düşünceye Saygı* adlı kitabıyla TDK Deneme-Eleştiri Ödülü'nü almıştır.

Memet Fuat yazarlığa kısa öykülerle başladı. 1950'lerin başında deneme ve eleştiriye yöneldi. *Yeryüzü*, *Yeditepe*, *Varlık*, *Yeni Ufuklar*, *Forum* gibi dergilerde tartışma niteliği ağır basan yazılarla adını duyurdu. Özellikle değişik üslupları olan Amerikan ve İngiliz yazarlarını seçerek bir süre "dilden dile üslup aktarma denemeleri" diye nitelenebilecek çeviriler yaptı. Sonraki yıllarda dergilerdeki yazılarının yanı sıra *Vatan*, *Yön*, *Politika*, *Somut* gibi gazetelerde haftalık edebiyat yazıları, *Yön*, *Ant*, *Yeni Dergi*'de tiyatro eleştirileri yazdı.

Memet Fuat dergicilik, yayıncılık çalışmalarında bilgi aktarımına büyük önem vermiştir. Ayrıca, Nâzım Hikmet'in 1963'te yurt dışında ölümünden sonra, Piraye'nin saklamış olduğu müsveddelerden yarar-

lanarak *Saat 21-22 Şiirleri, Dört Hapisaneden, Rubailer, Memleketimden İnsan Manzaraları* gibi yapıtları basıma hazırlayıp 1965-1967 arasında yayımlaması Türk edebiyatına editör olarak yaptığı büyük bir hizmet olmuştur. Yazılarında çağdaş Türk şiiri, düşünce özgürlüğü, hoşgörü, sanat-politika ilişkisi, bilimsel eleştiri, öznel eleştiri gibi konulara özel bir yakınlık duymuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Aşk ve Sümüklüböcek*, (T.Baltacıoğlu ile), 1946, öykü; *Yaşadığımız*, 1951, roman; *Düşünceye Saygı*, 1960, deneme; *Başlangıcından Bugüne Türk ve Dünya Tiyatro Tarihi*, 1961; *İlkokul Çocukları İçin Şiirler*, 1968, antoloji; *Yunus Emre*, 1976; *Şinasi*, 1977; *Pir Sultan Abdal*, 1977; *Karacaoğlan*, 1977; *Ahmet Haşim*, 1977; *Tevfik Fikret*, 1979; *Çağını Görebilmek*, 1982; *Voleybol*, 1983, Mehmet Bengü adıyla; *Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi*, 1985.

MEMLING, Hans
(ykş. 1433-1494)

Alman asıllı Flaman ressam. Portreleri ile Flaman Okulu'nun önde gelen temsilcisidir.

Hans Memling ya da Memlinc 1430-1435 arasında, büyük olasılıkla Frankfurt yakınlarında, Seligenstadt'ta doğdu, 11 Ağustos 1494'te Bruges'de öldü. Resme Köln'de başladığı, 1460'larda, Brüksel'de, Roger van der Weyden'in atölyesinde çalıştığı sanılmaktadır. Weyden'in çırağı mı yoksa çalışma arkadaşı mı olduğu da açık değildir. 1467'de Bruges'e yerleşti ve ressamlar loncasına kabul edildi. Öldüğünde kentin en tanınmış, en varlıklı ressamıydı.

Memling resimlerinde, Weyden'in etkisi olmasına karşın, onun dramatik anlatımını kullanmamıştır. Ayrıntılarda Van Eyck'e benzer bir titizlik sezilir. İlk dönem yapıtlarında bile usta bir teknik vardır. Genellikle dinsel temaları işlemiş, narin ve içtenlik dolu bir Madonna tipi yaratmıştır. Altın sarısı, kırmızı, mavi, mor gibi canlı renkleri kullanmakla birlikte, özellikle portrelerinde, yarım tonlar ve hafif bir aydınlatma aracılığıyla yumuşak bir anlatım elde etmiştir. Bu teknik, çoğunlukla dua eder konumdaki tiplerinin duygularını başarıyla yansıtmasını sağlar. Resmin arka planında dikey çizgileri vurgulanmış yapılar, ince ince işlenmiş halılar kullanarak görkemli bir ortam oluşturur. Onun olduğu sanılan bir genç adam portresinin arka planı ise, ilk natürmort örneklerindendir. Kompozisyonlarında simetrik dağılım, çizgisel ritm ve denge arayışı ön plandadır. Yaşamının son yıllarında Bruges ile İtalya arasındaki ticaretin de katkısıyla İtalyan resmini tanımış, yapıtlarında Rönesans'ın güzellik anlayışı, ışık ve gölge oyunları etkili olmaya başlamıştır. Gene bu yıllarda, 15.yy Flaman resmine çok yabancı olan çıplak figürler yapmış, bunları günlük yaşamdan sahnelere yerleştirmiştir. Kimi resimleri Floransa'ya götürülen Memling, özellikle portreleriyle Bellini'yi etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Donne Triptikonu*, 1468, Ulusal Galeri, Londra; *Azize Catherina'nın Mistik Evlenmesi*, 1479, Hôpital St.Jean, Bruges; *Meryem'in Yedi Sevinci*, 1480, Eski Pinakotek, Münih; *Moreel Triptikonu*, 1484, Hôpital St.Jean, Bruges; *Betşeba Yıkanırken*, 1485, Eyalet Müzesi, Stuttgart; *Martin van Nieuwenhoe*, 1487, Hôpital St.Jean, Bruges; *Azize Ursula'nın Sandığı*, 1489, Hôpital St.Jean, Bruges; *İsa'nın Çektikleri*, 1491, Azize Anna Müzesi, Lübeck.

• BAKINIZ: WEYDEN.

MEMUN
(786-833)

Abbasi halifesi. Dönemi sanat ve düşün etkinlikleri bakımından Abbasiler'in en parlak çağı olmuştur.

Adı Abdullah, künyesi Ebu Cafer'dir. 14 Eylül 786'da Bağdat'ta doğdu, 9 Ağustos 833'te Pozantı (Adana'da) yakınlarında öldü. Harun Reşid'in ikinci oğludur. Annesi Soğd asıllı Merâcil adında bir cariyeydi. Memun'un yetiştirilmesine öbür kardeşleri gibi özen gösterildi. Hadis, fıkıh ve tarih öğrendi. Babasının son halifelik yıllarında, ağabeyi Emin'den sonra ikinci veliaht seçildi ve "Memun" adını aldı. Horasan valiliğine atandı. Bu görevde 813'e değin kaldı.

Emin'e karşı ayaklanması

Emin'in halifeliği döneminde (809-813) önce Horasan valiliğinden uzaklaştırılmak istendi. Veliahtlık hakkından da yoksun bırakılacağını öğrenince 810'da ayaklandı ve Emin'e karşı üç yıl sürecek mücadelesini başlattı. Horasan'dan Hemedan'a dek geniş bir bölgede Türk ve İran asıllı güçlere dayanarak bir direniş oluşturdu. Şiiler'i kazanmak için "İmam el-Hudâ" adını benimsedi. Horasan halkının sevmediği Ali b. İsa komutasında gönderilen Abbasi ordusunu 811'de Rey yakınlarında yenerek Hemedan'a girdi. Burada ikinci bir orduyu daha bozguna uğrattı. Tüm İran'ın yönetimini ele geçirdi. Ertesi yıl Irak içlerine ilerledi. Emin'in, Suriye'de yeni güçler toplama girişimi bir sonuç vermedi. Memun 813'te Bağdat'ı kuşattı. Emin halifelik mührünü kardeşine göndererek istifa etti. Bir süre sonra da İranlı askerlerce öldürüldü.

Eylül 813'te Abbasi halifesi olan Memun, bir süre Merv'de kalmayı yeğledi. Yönetimi de Fazl b. Sahl'e bıraktı. Fazl, Arap soylularını yönetim kadrolarından uzaklaştırarak eyalet valiliklerine kendi yakınlarını getirdi. Bu, Araplar'ın şiddetli tepkisine yol açtı. Özellikle de, halifeliğin Ali soyundan gelenlerin hakkı olduğunu savunan kitleler ayaklandı. Bu arada İbn Tabatabâ, ardından Ebu Sarayâ, 815'te ciddi birer sorun yarattılar. Memun, ayaklanmaları bastırmak için iktidardaki İranlı yöneticileri geri plana almak, ayaklananların üzerine de Arap komutanlar göndermek akıllılığını gösterdi. Bu komutanların en ünlüsü olan Herseme, Memun'a karışıklıkların Abbasiler'i hedef almadığını, yönetimi ele geçiren İranlılar'a karşı doğal bir tepki sayılması gerektiğini açıkladı. Ancak Fazl b. Sahl, Memun'u kandırarak Herseme'yi idam ettirdi. Bu olay, Irak'da yeni ayaklanmaların da nedeni oldu. Bir aralık Bağdat'ta, Mehdi'nin oğlu Mansur halife ilan edildi. Memun da Şiiler'e yeni bir ödün vermiş gözükmek için On İki İmam'dan Musa

b. Kâzım'ın oğlu Ali'yi veliaht seçti. Bu gelişmeler Bağdat'ta aylarca süren terör olaylarına ve sokak çatışmalarına yol açtı. 817'de bu kez de Mehdi'nin öteki oğlu İbrahim halife ilan edildi. Ayaklanmalar, Mısır'a ve Azerbaycan'a da sıçradı.

Yönetimi doğrudan ele alması

Bunun üzerine yönetimi doğrudan ele almak amacıyla harekete geçti. Merv'den Bağdat'a ancak birbuçuk yılda gelebildi. Bu süre boyunca durumunu güçlendirecek önlemler aldı. 818'de vezir Fazl b. Sahl'i idam ettirdi. Aynı günlerde Tus kentinde de veliahdı Ali er-Rızâ, esrarlı bir biçimde öldü. Memun, Ağustos 818'de Bağdat'a girdi. Kent halkının halife seçtiği İbrahim kaçtı. el-Cezire valisi Tahir, başkentin güvenliğini sağlamakla görevlendirildi. Daha sonra da Hariciler'in başlattıkları taşkınlıkları önlemesi için Horasan'a gönderildi. Ancak Tahir, 821'de bağımsızlığını duyurdu. Böylece Tahiriler egemenliği ile Horasan koptu. Azerbaycan'da ise 820'de Babek'in ön ayak olduğu büyük ayaklanma, 822'de 60.000 insanın öldürülmesi ile zor yatıştırıldı. el-Cezire'deki karışıklıklara da eğilen Memun, Azerbaycan'daki katliamın bir benzerini yinelememek için sabırla hareket etti ve buradaki ayaklanma 825'te bastırılabildi. Bundan sonra Mısır sorununa yöneldi. Burada yarı bağımsız bir tutum takınan ve Endülüs Emevileri'nden destek gören Ubeydullah'a savaş açıldı. 827'de Mısır'daki Endülüslüler sınır dışı edilerek ülke Bağdat'a bağlandı. Ancak ertesi yıl karışıklıklar yeniden başladı. Veliaht Mutasım'ın komutasında gönderilen ordu beklenen başarıyı elde edemedi. Memun 832'de Mısır seferine çıktı. Elebaşıları idam ettirerek geçici bir huzur sağlayabildi. Buna karşılık, Babek'in Azerbaycan'da başlattığı olaylar, Horasan'dan kaynaklanan Harici ayaklanması Memun'un son yıllarında da sürdü.

Bizans'la ilişkiler

830'dan sonra Bizans'la yoğunlaşan ilişkiler, Anadolu içlerine yapılan akınlarla nazik bir durum doğurdu. Bu akınların asıl nedeni, imparator Theophilos'un Azerbaycan'daki ayaklanmacılarla gizli bir antlaşma imzalamasıydı. Memun, 830'daki Anadolu seferine komuta etti. İlkin Kilikya'ya, buradan da Kapadokya'ya geçerek akınlarda bulundu. Fakat ertesi yıl Bizans imparatoru öç alma duygusuyla Tarsus'a indi ve çok sayıda Müslüman'ı kılıçtan geçirdi. Memun, kardeşi Mutasım'ı ve komutanlarını ayrı kollardan bir kez daha Anadolu'ya gönderdi. Kendisi de Konya Ereğlisi'ne dek ilerledi. Niğde yakınlarında bir Bizans ordusunu bozdu. Bizanslılar'ın yüklü bir tazminat ve Müslüman tutsakların salıverilmesi koşulu ile ele geçirdiği kentleri geri vermesi önerisini kabul etmedi. 832'de, Mısır seferinin ardından bir kez daha Anadolu'ya girdi. Bir Bizans ordusunu yendi. Geleneksel gaza ve cihadlardan farklı bir savaş taktiği uygulayarak önemli noktaları egemenliğine almak amacındaydı. Bu amaçla Pozantı suyu kıyısında, Tarsus'a yakın bir yerde Tiyana adlı bir kale-ordugâh yaptırttı. Bir yandan da Arap göçmenleri Anadolu topraklarına yerleştirmeye başladı.Ordugâhında,Irak' dan gelecek destek birlikleri beklerken hummaya yakalanarak öldü. Yerine kardeşi Mutasım geçti.

Bilim ve düşün etkinlikleri

Memun, döneminin tüm bilimleriyle ilgilenmiş, felsefe konuları ile uğraşmıştır. Din ve düşün konuları ile aşırı ilgilenmesinin sonunda, Vâsıl b. Atâ'nın öncülüğünü yaptığı Mutezile öğretisini kabul etmiştir. Bu öğretinin başlıca savlarından olan "Kur'an Allah kelâmı değil, yaratıktır" görüşünü, döneminin müctehitlerine ve büyük din bilginlerine de benimsetmek istemiş, 827'de halkın Mutezile inanışını kabul etmesi için bir ferman yayınlamıştır. Başta Ahmed b. Hanbel olmak üzere görüşüne ve buyruğuna karşı çıkanlara işkence ettirmekten çekinmeyen Memun, halifeliğinin son yıllarında Müslümanlık'ı hurafelerden arındırmaya, pozitif bilimleri yaymaya çalışmıştır. Süryanice değerli bilim eserlerini Arapça'ya çevirttirmiş; o dönemin sayılı bilim ve düşün adamlarını sarayında ağırlamış; Bağdat'ta ihtisas kütüphaneleri ve rasathaneler kurdurmuş; eski uzay bilgilerindeki yanlışlıkların birçoğunu, doğrudan kendi çalışmaları ile düzeltmiştir. Sanat ve düşün etkinlikleri bakımından Memun'un yirmi yıllık halifeliği Abbasiler'in en parlak çağı olmuştur.

• KAYNAKLAR: Ahmed Ferid Rıfai, *Asru'l-Memun*, 1927; G.Gabrieli, *La succesione di Harun er-Reshid e la guerra fra al-Âmin e al-Me'mun*, 1929; P.K.Hitti, *İslam Tarihi*, II, 1980; B.Üçok, *Emeviler-Abbasiler*, 1968.

• BAKINIZ: HARUN REŞİD, MUTASIM.

MENANDROS
(yklş.İÖ 343-292)

Eski Yunan oyun yazarı. Avrupa tiyatrosundaki tipler komedyasının kaynağı sayılan "Yeni Komedya"nın en önemli temsilcisidir.

Atinalı zengin bir ailenin oğlu ve oyun yazarı Aleksis'in yeğeniydi. Çocukluğu sanat çevreleri içinde geçti. Aristoteles'in öğrencisi Theophrastos (İÖ 372-287) ile birlikte felsefe öğrenimi gördü. Genç yaşta tiyatro oyunları yazmaya başladı. Yüzden fazla oyun yazdı, sekiz ödül kazandı. Dönemin ünlü oyun yazarı Philemon (İÖ 361-262) ile karşılaştırılacak kadar önem ve ün kazandı. Kral I. Ptolemaos tarafından Mısır'a çağrıldıysa da yaşamı boyunca Atina'dan ayrılmadı. Atina Körfezi'nde boğularak öldü.

Yazın yaşamının başlangıç yıllarında kentlilerin yaşamını konu alan, ağır ve süslü "Eski Komedya" kalıpları içinde yapıtlar verdi. "Yeni Komedya" türündeki ilk yapıtı *Dyskolos* ile İÖ 317'de Dionysia Bayramı'nda ilk kez ödül kazandı. Atina'daki günlük yaşamdan seçtiği konuları, doğal ve yalın üslubu ve başarılı tipleriyle Yunan tiyatrosunda yeni bir dönem başlatan Menandros'un komedyaları ilerki dönemlerde birçok yazara, özellikle Terencius ve Plautus'a esin kaynağı oldu.

20.yy'a değin elde bulunmayan Menandros'un yapıtlarına ilk kez 1905'te Mısır'da yapılan kazılarda çıkartılan papirüslerde parçalar halinde rastlanmıştır. Bu ilk dört yapıttan *Epitrepontes* ("Hakemler") ve *Perikiromeni*'nin parçaları ancak tiyatro uzmanlarınca düzenlenerek sahneye konabilecek duruma getirilmiştir. Menandros'un tümü bulunan tek yapıtı *Dyskolos*'tur.

• YAPITLAR (başlıca): *Orge*, İÖ 324; *İros*, İÖ 314; *Dyskolos*, İÖ 316; *İ Samia*; *İ Epitrepontes*, ("Hakemler"); *Perikiromeni*, ("Kesilen Saç").

• KAYNAKLAR: T.B.L.Webster, *Studies in Menander*, 1960.

• BAKINIZ: ARİSTOPHANES.

MENDEL, Gustave
(1873-1938)

Fransız, arkeolog. İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki yapıtların ayrıntılı kataloglarını hazırlamıştır.

29 Haziran 1873'te Reims'de doğdu, 1938'de öldü. 1893-1897 arasında École Normale Supérieure'da öğrenim gördü ve 1897'de edebiyat doktoru oldu. 1898'de Atina Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. Boeotya'da Apollon Ptoios Tapınağı kazılarına katıldı. Bu arada Anadolu'da Bitinya (İznik) ve Konya yöresinde arkeolojik araştırmalar yaptı, çok sayıda yazıt derledi, Konya Müzesi kataloğunu hazırladı.

1903'te Atina Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nde stajını tamamladı. Bordeaux Üniversitesi'nde kısa bir süre arkeoloji dersleri verdi. 1904 başında Osmanlı hükümeti yeni bir yapıda toplanan heykellerin onarımı ve kataloglarının hazırlanması için Fransa'dan bir arkeolog isteyince, Fransa hükümeti Mendel'i gönderdi. 1904'te İstanbul'da Müze-i Humayun'da (bugün Arkeoloji Müzesi) çalışmaya başlayan Mendel, 1914'e değin bu görevini sürdürdü. Önce Osman Hamdi Bey'in, daha sonra kardeşi Halil Ethem Eldem'in müdürlükleri döneminde onarım çalışmalarının yanı sıra, bugün de heykelcilik konusunda en önemli başvuru kitaplarından biri olan üç ciltlik bir katalog hazırladı. Ayrıca Anadolu'da araştırma gezilerine çıkan Fransız arkeoloji ekiplerinin rehberliğini yaptı ve kazı çalışmalarını örgütledi.

1914'te I.Dünya Savaşı nedeniyle ülkesine döndü. 1919'da bir deniz kazasında tüm araştırma notlarını yitirdikten sonra arkeolojiden uzaklaştı, ölümüne değin başka işlerde çalıştı.

• YAPITLAR (başlıca): *Catalogue du Musée de Konya*, 1902, ("Konya Müzesi Kataloğu"); *Cataloque des sculptures grécques, romaines et byzantines du Musée de Brousse*, 1908, ("Bursa Müzesi'ndeki Yunan, Roma ve Bizans Heykelleri Kataloğu"); *Cataloque des figurines grécques de terre cuite. Musées Impériaux Ottomans*, 1908, ("Osmanlı İmparatorluk Müzeleri'ndeki Pişmiş Topraktan Yunan Figürinleri"); *Catalogue des sculptures grécques, romaines et byzantines. Musée Impériaux Ottomans*, 3 cilt, 1912-1914, ("Osmanlı İmparatorluk Müzesi'ndeki Yunan, Roma ve Bizans Heykelleri Kataloğu").

Johann Gregor Mendel

MENDEL, Johann Gregor
(1822-1884)

Avusturyalı rahip, botanik ve kalıtım bilgini. Bitkiler üzerinde yaptığı incelemelerle kalıtımın temel yasalarını ortaya koymuş ve kalıtımbilimin öncüsü olmuştur.

22 Temmuz 1822'de Silezya'daki Heinzendorf'ta (bugün Çekoslovakya'da Hynčice) doğdu, 6 Ocak 1884'te Moravya'daki Brünn'de (bugün Çekoslovakya'da Brno) öldü. Çekçe ve Almanca konuşulan Silezya'da yerleşmiş üç çocuklu bir ailenin tek erkek çocuğu olan Mendel'in babası çiftçi, annesi ise kuşaklar boyu bahçıvanlıkla uğraşan bir ailenin kızıydı. Daha çok küçük yaşlarda, babasından bitki yetiştirmenin tüm inceliklerini öğrenen Mendel 1833'te Leipnik'teki (Lipnik), bir yıl sonra da Troppau'daki (Opava) bir liseye gönderildi. Burada üstün başarısıyla dikkati çekince, 1840'ta lise diplomasını aldıktan sonra üniversite öğrenimine hazırlık amacıyla Olmütz (Olomouc) Üniversitesi'nde felsefe derslerini izledi. Ailesinin kısıtlı ekonomik koşulları nedeniyle, bu kurumdaki iki yıllık eğitimini küçük kardeşi Theresia'nın çeyiz parasının bir bölümünü harcayarak sürdürebilen Mendel, 1843'te fizik profesörünün önerisiyle Brünn'deki Augustinus tarikatının manastırına girdi ve Gregor dini adını aldı. 1844-1848 arası bir yandan din eğitimi görürken, bir yandan da manastırın bilimsel araştırmaya önem veren yaklaşımından yararlanarak Felsefe Enstitüsü'nde tarım ağırlıklı dersleri izledi. 1847'de rahip olan ve kısa süre bir hastanede görev alan Mendel, daha sonra 1849'da Brünn yakınlarındaki Znaim'de (Znojmo) bir okula yedek öğretmen olarak atandı. Bu yeni işini sevmiş, ders verme hakkını kazanarak doğabilimleri öğretmeni olmaya karar vermişti. 1850'de bu amaçla girdiği üniversite sınavlarında jeoloji ve zooloji konularında başarı sağlayamayınca bu şansını yitirdi, ancak manastır yetkililerinin de desteğiyle bilgisini artırmak

üzere Viyana Üniversitesi'ne gönderildi. 1851-1853 arası bu kurumda doğabilimleri ve botaniğin yanı sıra, kendisine daha sonraki araştırmalarında yararlı olacak istatiksel yöntemler konusunda öğrenim gören Mendel, 1854'te Brünn Teknik Okulu'nda fizik ve doğa tarihi dersleri için yedek öğretmenlik görevine getirildi. 1856'da yeniden üniversite sınavlarına girdiyse de gene başarılı olamadı. Bu dönemde başladığı bitki melezleme çalışmalarını 1861'e değin sürdürdü; o yıl manastırın başrahipliğine atandığından, zaman ayıramadığı bilimsel araştırmalarını büyük ölçüde azaltarak manastırın yönetimine ağırlık verdi. 1874'te, manastırı dini vakıflara daha çok katkıda bulunmaya zorlayan bir yasa nedeniyle yerel hükümetle ve eğitim bakanlığıyla uzun yıllarını alacak bir mücadeleye giren Mendel, bu dönemde bir yandan manastırın yönetimiyle, bir yandan da 1876'da yönetim kuruluna atandığı bir Moravya bankasının işleriyle uğraştı.

Mendel'in doğaya ve bitkilere olan ilgisi küçük yaşlarda başlamış, babasından ve ilkokuldaki bir öğretmeninden bitki yetiştirme, bitkilerde aşılama ve çaprazlama konularını gereğince öğrenmişti. Manastıra girdiğinde, bilimsel araştırmaya değer veren bu kurumun kütüphanesinden, özellikle bitkileri incelemesine olanak tanıyan bahçesinden yararlandı; Viyana Üniversitesi'nde bulunduğu yıllarda da bitki fizyolojisi profesörü Franz Unger'in derslerini ilgiyle izledi, başta bezelye *(Pisum)* olmak üzere birçok bitkinin melezlenmesi konusunda ayrıntılı bilgi edindi. Gene bu dönemde, araştırmalarında kendisine çok yararlı olacak istatiksel yöntemleri öğrenen Mendel, manastıra dönerek sonradan bilim tarihinin en değerli deneysel çalışmaları arasında anılacak olan incelemelerine başladığında, hem konusunda derin bilgiye sahipti, hem de konusuyla ilgili birçok bilimsel derneğe üye olarak, bilimdeki gelişmeleri, küçük bir manastırın kendi olanaklarıyla sağlayabileceğinden çok daha yakın bir biçimde izleme olanağına kavuşmuştu. On yılı aşkın bir süre, başta bezelye olmak üzere çeşitli bitkiler üzerinde araştırmalar yapan Mendel, bu incelemelerinin botanik ve genetikte çağ açarak kendisini en büyük bilim adamları arasına kattığını göremedi ama, çalışmalarının sonuçları meteoroloji alanında değerlendirilerek ona ün kazandırdı. Hava koşullarının tarımsal üretim açısından önemini vurgulayarak kendi yöresinde bu konuya önemle eğilen Mendel, 1856'dan başlayarak bu konuda yaptığı araştırmaları ilk kez 1863'te yayımladı ve sonradan yayımladığı makalelerle kısa sürede yörenin en etkili meteoroloji uzmanı durumuna geldi. 1877'de de bölgesinde, Moravya ve Orta Avrupa'da ilk kez çiftçiler için hava durumu tahminlerinin yayımlanmasına ön ayak oldu.

Çaprazlama çalışmaları ve melez döller

Karekterlerin ayrılığı yasası

Mendelin bilime temel katkısı, 1854'te başladığı ve 1856'dan 1860'ların ortasına değin sistemli bir biçimde sürdürdüğü bezelye çaprazlama çalışmalarından kaynaklanır. Sonraki değerlendirmelerin ışığında oldukça iyi planlandığı anlaşılan ve 30.000'e yakın bitkinin ayrıntılı bir biçimde incelenmesine dayanan bu çalışmalarının çıkış noktası, saf soy bezelye türleri elde etmek amacıyla 1854-1856 arası yaptığı denemelerdir. Bu iki yıllık süre içinde, o güne değin genel özellikleriyle ele alınan kalıtım mekanizmasının en ince ayrıntılarıyla incelenmesine olanak tanıyacak bir hazırlığı gerçekleştiren Mendel, kendi içinde yapay yollardan üretildiğinde her zaman aynı özellikleri gösteren bezelye türlerini ayrıştırmayı başardı; örneğin, kendi içinde her kuşağı yeşil ya da sarı taneli bezelye veren betkiler elde etti. 1856'da bu saf soyları birbirleriyle çaprazlama yöntemiyle çiftleştirerek melezleme çalışmalarına başladı ve saf soy bitkilerin özelliklerinin melez döllerde nasıl ve ne oranda ortaya çıktığını inceledi. Önce, bir tek basit özelliğin dölden döle nasıl aktarıldığını araştırdı. Bu amaçla, bezelyede bitki boyu (uzun/cüce), tanenin biçimi (yuvarlak/kırışık), rengi (yeşil/sarı), çiçeklerde ve yaprak koltuklarında rengin varlığı ya da yokluğu, çiçeğin bitki gövdesindeki konumu ve tohum kılıfının biçimi gibi yalnız ikili olasılıkları, yetiştirdiği yaklaşık 14.000 bitkide inceledi. Örneğin saf soy yeşil ve saf soy sarı bezelyeleri birbirleriyle çaprazladığında, birinci melez dölde, ister anadan ister babadan gelsin sarı rengin egemen olduğunu, yeşil taneli bitkilere ilk dölde rastlanmadığını ortaya çıkardı. Mendel'in bu alanda attığı en önemli adım, sonradan kalıtım bilimcilerinin "F_1 dölü" olarak adlandıracağı bu kuşakta yeşil rengin yitirilmesini ısrarla araştırmasıydı. Daha önce bu tür incelemeler yapan gözlemciler, özellikle Mendel gibi saf soylarla çalışmanın getirdiği basit sonuçlara ulaşamamışlar, tanede yeşil renk gibi bir özelliğin tümüyle ortadan kalktığı durumlarda ise, bir sonraki aşamayı Mendel gibi titizlikle ve istatiksel yöntemlerle değerlendirerek, gerekli soyutlamayı yapamamışlardı. Mendel bu F_1 dölünü kendi içinde çaprazladığında oldukça düzenli bir olguyla karşılaştı; ikinci melez dölde (bugün F_2 dölü), birincisinde ortadan kalkan yeşil renk yeniden görülüyor, yeni kuşaktaki bitkilerde sarı yeşil oranı yaklaşık 3:1 değerini veriyordu.

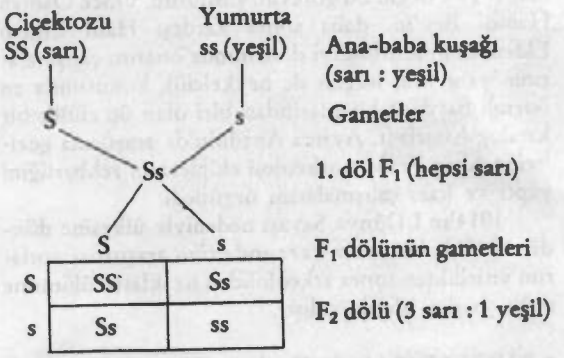

Bu araştırmalarını diğer ikili özelliklerle de sürdürdüğünde, F_1 dölünde görülen özelliğin, bu kuşakta ortadan kalkan özelliğe F_2 kuşağında 3:1 oranında üstünlük sağladığını gözlemleyen Mendel, bu denli düzenli bulgulardan yola çıkarak kalıtıma ilişkin iki temel sonuca vardı. Birincisi, ilk melez döldeki tüm bitkilerin aynı özelliği taşıması, bu kuşaktaki bitkilerin o özellik bakımından "eşit" (ya da "tekdüze") olduğunu gösteriyordu. "Karakterlerin ayrılığı yasası" adıyla anılan ikinci temel bulgusuna göre, özellikler dölden döle bütünlüklerini koruyan, ayrışık karakterler olarak aktarılıyordu. Böylelikle Mendel, bir kuşaktan ötekine geçen özelliklerin, o güne değin yaygın olarak sanıldığı gibi ana ve babaların özelliklerinin karışımı biçiminde ortaya çıktığını ileri süren "bileşim" kuramına köklü bir biçimde karşı çıkıyor-

du. Bu "bileşim" görüşüne göre, örneğin yeşil ve sarı özelliklerin birleşmesiyle ortaya ara bir rengin (ya da renklerin) çıkması gerekiyordu. Mendel'in bulduğu gibi bir çeşit "hep ya da hiç" kuralına uygun olarak değil de, ara değerlerle dölden döle iletilebilen özelliklerin genelde birden fazla gen tarafından belirlendiği daha sonra ortaya çıkarıldı. Mendel iki melez döldeki (F_1 ve F_2) farklılıkları, "baskın" ve "çekinik" özellikler arasındaki etkileşmelerle açıklıyordu. Örneğin saf soy yeşil ve saf soy sarı bezelyelerin melezlerinde "başat" olarak tanımladığı sarı renk yeşile baskın çıkıyor, böylelikle bu özellik erkek ya da dişi eşey organı tarafından aktarılmasından bağımsız olarak ilk melez döldeki tüm bezelye tanelerinin sarı olmasını sağlıyordu. Buna karşılık bu kuşak kendi içinde çaprazlandığında, her iki taraftan ya da yalnız bir taraftan sarı renk özelliğini alan tüm bitkiler sarı oluyor, buna karşılık ancak her iki taraftan da çekinik özelliği alan bitki (deneydeki her dört bitkiden biri) bu çekinik özelliği göstererek yeşil tane verebiliyordu.

Mendel bu aşamada birden fazla özelliğin çaprazlanmasına yönelerek, iki ayrı baskın özelliği taşıyan bitkiler ile iki çekinik özelliği taşıyanların melezlenmesinden ortaya çıkan sonuçları inceledi. Örneğin, sarı ve yuvarlak tane gibi iki başat özelliği olan bitkiler ile yeşil ve karışık tane gibi iki çekinik özelliği taşıyan bitkileri çaprazlayarak, melezlerin özelliklerini ve oranlarını araştırdı. Bu denemelerinde de, başat ve çekinik özelliklerin çaprazlanması sonucu, ilk melez döldeki (F_1) tüm bitkiler, daha önceki incelemelerinde olduğu gibi başat özellikleri taşıyordu. Çekinik özelliklerin gene ortadan kalktığı bu dölde elde edilen yuvarlak ve sarı taneli bitkiler birbirleriyle çaprazlandığında, ikinci melez kuşakta değişkenlikler, bu kez her iki özelliğin de birbirlerinden bağımsız bir biçimde aktarıldığını gösterecek biçimde ortaya çıkıyordu. Örneğin çok sayıda bitkiyle yaptığı inceleme sonucu Mendel, iki özelliğin birbirlerinden bağımsız olarak aktarılmaları durumunda beklenildiği gibi, ikinci melez kuşakta 9 sarı-yuvarlak, 3 sarı-kırışık, 3 yeşil-yuvarlak ve 1 yeşil-kırışık taneli bitki oranı elde etti. İki ayrı özelliğin çaprazlanmasını bu biçimde incelediği başka durumlarda da yaklaşık 9:3:3:1 oranını elde eden, bu arada daha çok sayıda ikili özelliği içeren bitkiler üstüne yaptığı araştırmalarda bu özelliklerin melezleme nedeniyle etkileşmeden birbirlerinden bağımsız olarak kuşaktan kuşağa aktarıldığını bulan Mendel'in bu bulgusu, "karakterlerin bağımsız ayrılığı yasası" adıyla genelleştirilmiştir.

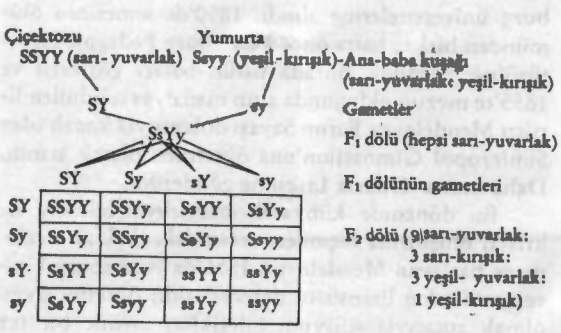

Melezleme çalışmalarının kuramsal açıklaması

Mendel, büyük bir titizlikle sürdürdüğü bu araştırmalarının sonuçlarını 1865'in Şubat ve Mart aylarında Brünn Doğabilimleri Derneği'nin iki aylık toplantısında özetledi. İlk toplantıda bulgularını ve istatiksel bilgileri sundu, ikinci toplantıda da bu bulguların ışığında geliştirdiği kuramı ilk kez bilim dünyasına açıkladı. Mendel'e göre bitkilerin özellikleri, birbirlerinden bağımsız olarak aktarılabilen, ancak baskın ve çekinik özelliklerde de görüldüğü gibi birbirleriyle etkileşebilen "öğeler"le kuşaktan kuşağa geçmekteydi. Mendel, ana ve babalarda birer çift olarak bulunan bu öğelerin dişi ve erkek eşey organında (yumurta ve çiçektozu) teke indiğini, döllenme sonucu bu ikisinin birleşmesiyle yeniden bir çift oluşturduğunu düşündü. Böylelikle her dölde bitkinin belirli bir özelliği, ana ve babasından aldığı öğelerin niteliğine bağlı olarak belirleniyordu.

Dernek kayıtlarından, Mendel'in alışılagelmiş araştırmaları birçok bakımdan aşan ve karmaşık matematiksel analizlere dayalı bir soyutlama gerektiren bu açıklamalarından sonra tek bir soru bile sorulmadığı ve konunun hiç tartışılmadığı anlaşılmaktadır. Aynı sonuçlar bir yıl sonra derneğin *Verhandlungen des Naturforschenden Vereins in Brünn* adlı dergisinde "Versuche über Pflanzenhybriden" ("Bitki Melezleri Üstüne Denemeler") adlı makalesiyle yayımlandığında da sonuç daha değişik olmadı; dünyada 134 kuruma dağıtılan bu dergideki makaleye hiç tepki gelmemiş, devrim niteliğinde bir açıklama olduğu kimsenin ilgisini çekmemişti. Dahası, Mendel'in yazışarak araştırmalarını duyurduğu, dönemin en ünlü biyoloji bilginlerinden Naegeli de çok teknik bulduğu bu çalışmalara gerekli ilgiyi göstermemiş, oldukça karmaşık bir kalıtsal yapıya sahip, üstelik ayrışık özellikler gösteren bezelye gibi bir bitki yerine, tırnakotu türünden bir bitki olan *Hieracium* üzerinde araştırmalar yapmasını öğütlemişti.

Karakterlerin bağımsız ayrılığı yasası

Başta mısır *(Zea)*, fasulye *(Phaseolus)*, gecesefası *(Mirabilis)* olmak üzere birçok bitki türünü inceleyerek, bezelyelerdeki melezleme çalışmalarını büyük ölçüde destekleyen sonuçlar alan Mendel, 1870'lerde elliye yakın arı türü üzerinde yaptığı deneylerle bezelyelerden elde ettiği sonucu genellemeye çalışmış, ancak arılarla çalışmanın getirdiği kimi sorunlar nedeniyle bu girişiminde başarılı olamamıştı. Yörede bilim adamı ve yönetici olarak ününün giderek artmasına karşın Mendel, kalıtımbilim ve biyolojide bir devrim gerçekleştirdiğinin anlaşılmasına tanık olamadan ölmüştü. Nitekim ölümünden sonra da uzun yıllar bu değerli çalışma bilim adamlarının dikkatinden kaçmış, ancak 1900'de, birbirlerinden bağımsız olarak yaptıkları araştırmaların daha önce Mendel tarafından gerçekleştirildiğinin farkına varan Amsterdam Üniversitesi'nden Hugo de Vries, Tübingen'den Naegeli'nin öğrencisi Carl Erich Correns ve Viyana Üniversitesi'nden Erich Tschermak von Seysenegg'in çabalarıyla Mendel'in temel katkıları gün ışığına çıkmıştı.

Mendel, kendi adıyla bilinen yasalarıyla kalıtıma atomcu bir yaklaşım getirmiş, daha sonra Mendelcilik olarak adlandırılan kalıtım görüşüyle, bir yandan kalıtımın "bileşimlere" dayalı olduğu ve kanda taşınan öğelerle sonraki kuşaklara aktarıldığı görüşüne karşı çıkmış, bir yandan da incelemelerinde Lamarckçılık'ın geçerli olmadığını göstererek kalıtsal mekanizma-

nın ayrışık somut öğelerinin eşey hücreleri tarafından aktarıldığını göstermiştir. 20. yy'ın başlarında Bateson ve birçok araştırmacı Mendel yasalarının botanikte olduğu kadar zoolojide de geçerli olduğunu kanıtlamış, Mendelci yaklaşım insanı da kapsamak üzere tüm canlılarda kalıtım araştırmalarının çıkış noktası olmuştur. Başlangıçta Darwincilik ile çelişkiliymiş gibi yorumlanmasına karşın, Mendelcilik Darwin'in evrim kuramında yer alan ve doğal ayıklanma yoluyla seçilen değişkenliklere somut bir mekanizma kazandırmış, 1920'lerde Çetverikov, 1930'larda da R.A. Fisher, Sewall Wright ve J.B.S. Haldane'in katkılarıyla Darwincilik ile Mendelcilik'in sentezi gerçekleştirilmiştir. Başta T.H. Morgan olmak üzere 20. yy bilim adamlarının kromozom kuramının ışığında yaptıkları araştırmalar sonucu Mendel'in öğelerinin biyokimyasal ve yapısal temeli bulunmuş, Crick ve Watson'un DNA'nın yapısını çözmeleriyle moleküler genetikte başlayan yeni çığır Mendel yasalarının temelinde yatan biyokimyasal mekanizmayı ortaya çıkarmış, bu yasaların genler düzeyinde geçerli olduğunu göstermiştir. Bu denli temel bulgulara varabilen Mendel'in araştırmalarının belki de en önemli ilkesi, çok yaygın olgular üzerinde genel bir araştırma yapacak yerde, temel olguların ortaya çıkmasını sağlayacak kadar basit organizmalarla çalışmayı seçmesi ve bu olguların tümüyle aydınlatılmasını sağlayacak ölçüde karmaşık ve geniş kapsamlı deney planları gerçekleştirebilmesidir. Bu arada, ele aldığı yedi özelliğin bezelyede yedi ayrı kromozomda bulunması incelemelerini kolaylaştırmış, buna karşılık ikinci yasasında belirttiği özelliklerin ayrı ayrı iletildiklerine ilişkin olguyu aşırı bir biçimde genellemesine yol açmıştır. Morgan'ın da eleştirdiği bu yasanın ancak ayrı kromozomlardaki özellikler (genler) için geçerli olduğu daha sonra anlaşılmış, aynı kromozomlardaki genlerin birbirlerine yakın (ilintili) oldukları ölçüde birlikte aktarılma olasılıklarının arttığı Morgan ve daha birçok araştırmacının incelemeleriyle ortaya çıkmıştır. Kromozomlar konusunda hiçbir şey bilmemesine karşın, bir iki ayrıntı dışında kalıtımın en temel olgularını gün ışığına çıkarıp sağlam istatiksel yöntemlerle yorumlamayı başaran Mendel'in çalışması, bilim tarihinin en anlamlı başarılarından biridir.

• KAYNAKLAR: H. Iltis, *Gregor Johann Mendel, Leben, Werk und Wirkung*, 1924; J.Krizenecky, *Gregor Johann Mendel 1822-1884, Texte und Quellen zu seinem Wirken und Leben*, 1965; R.C. Olby, *Origins of Mendelism*, 1966; M. Sosna (der.), *G.Mendel Memorial Symposium*, 1965.

• BAKINIZ: BATESON, C.DARWIN, CRICK, J.B.S. HALDANE, LAMARCK, T.H.MORGAN, NAEGELİ, De VRIES, J.D.WATSON, WEISMANN.

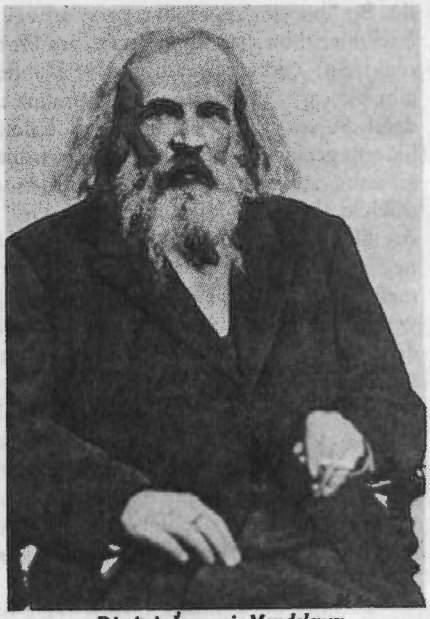

Dimitriy İvanoviç Mendeleyev

MENDELEYEV, Dimitriy İvanoviç (1834-1907)

Rus, kimyacı. Elementlerin birçok fiziksel ve kimyasal özelliğinin atom ağırlıklarına bağlı olarak periyodik bir biçimde değiştiğini bulmuş, elementlerin periyodik tablosunu hazırlayarak çağdaş kimyanın temelini atmıştır.

8 Şubat 1834'te Sibirya'daki Tobolsk'ta doğdu, 2 Şubat 1907'de St.Petersburg'da (bugün Leningrad) öldü. Ailesinin on yedinci (kimi kaynaklara göre on dördüncü) ve son çocuğu olan Mendeleyev'in çocukluğu oldukça zor geçti. Babası öğretmendi, Mendeleyev'in doğduğu yıl kör oldu ve emekliye ayrıldı, annesi aileye maddi destek sağlamak amacıyla yakınlardaki bir cam fabrikasının işletmesini üstlendi. Babasının 1847'de ölmesi, bir yıl sonra da fabrikanın yanması üzerine annesi, Mendeleyev'i, liseden mezun olduğu 1849'da üniversiteye yerleştirmek amacıyla Moskova'ya götürdü. Ne var ki Mendeleyev Sibirya kökenli olması nedeniyle ne Moskova, ne de Petersburg üniversitelerine alındı. 1850'de annesinin ölümünden birkaç hafta önce Petersburg Pedagoji Enstitüsü'ne girebildi. Burada üstün başarı gösteren ve 1855'te mezun olduğunda altın madalyayla ödüllendirilen Mendeleyev Kırım Savaşı dolayısıyla kapalı olan Simferopol Gimnasium'una öğretmen olarak atandı. Daha sonra Odessa Lisesi'ne gönderildi.

Bu dönemde kimyasal maddelerin bileşimi ile kristal oluşturma biçimleri arasındaki ilişkiyi incelemeye başlayan Mendeleyev, 1856'da Petersburg Üniversitesi'nden lisansüstü derecesi aldı; öğretim üyesi olmak amacıyla silisyum bileşikleri üstüne bir tez

savunarak 1857'de üniversitede ders vermeye başladı. 1859-1860 yıllarında ilkin kısa bir süre Sorbonne'da bulundu, daha sonra da Heidelberg Üniversitesi'nde çalıştı. Heidelberg'de Bunsen ile çalıştığı gibi, kendi laboratuvarını kurarak, gazların basınç altında sıvılaştırılabilmesinin olanaklı olduğu sıcaklığın üst sınırını oluşturan "kritik sıcaklık" olgusunu T.Andrews'ten bağımsız olarak ortaya çıkardı. 1860'ta Karlsruhe'de toplanan kimya kongresine katıldı, burada başta Dumas ve Cannizzaro olmak üzere dönemin ünlü kimyacılarıyla tanışma olanağını buldu. Petersburg'a döndüğünde, 1861-1864 arası düzenli bir akademik çalışma ortamı bulamayan Mendeleyev daha çok bilimsel yayınlara ağırlık verdi. 1864'te Petersburg Teknoloji Enstitüsü'nde kimya, üç yıl sonra da buna ek olarak Petersburg Üniversitesi'nde genel kimya profesörlüğüne atandı. 1865'te alkol bileşiklerinin sudaki çözeltilerine ilişkin bir tezle doktora derecesini aldı. Dersleri için yeterli bir kitabın bulunmadığını gören Mendeleyev'in 1868-1871 arasında bölüm bölüm yayımladığı *Osnoviy kimii* ("Kimyanın İlkeleri") adlı kitabı, konusunda kısa sürede bir klasik oldu. Mendeleyev yaşamı boyunca bu kitabın, kimyadaki gelişmeleri izleyen bir biçimde yedi yeni basımını düzenlemiştir. 1890'da Almanca'ya, 1891'de İngilizce'ye, 1895'te Fransızca'ya çevrilen *Osnoviy kimii* Mendeleyev'in ölümünden sonra da birçok kez yeniden basılmıştır.

1854'ten başlayarak elementlerin ortak kimyasal özelliklerine dayalı bir sınıflandırma yöntemi üzerinde çalışan Mendeleyev'in bu konuya ilişkin bildirisi, Mart 1869'da, kuruluşuna büyük katkıda bulunduğu Rus Kimya Derneği'nin bir toplantısında okundu. Aynı yıl, artan atom ağırlığına göre sıralanan elementlerin kimyasal özelliklerinin periyodik olarak yinelediğini belirleyen, bu nedenle de "elementlerin periyodik yasası" olarak adlandırılan bu buluşuna ilişkin bir makale yayımlayan Mendeleyev, sonraki üç yılını, ortak özellikler gösteren elementlerin gruplara ayrılmasına dayalı, "periyodik tablo" diye adlandırılan sınıflandırma yöntemini geliştirmeye ayırdı.

Uygulamaya yönelik çalışmaları

1870'lerden başlayarak, bir yandan periyodik tablonun geliştirilmesi ve gazların sıvılaştırılması konusunda çalışan, çeşitli gazlarda Boyle-Mariotte yasasından sapmaları inceleyen Mendeleyev, bir yandan da uygulamalı çalışmalara ağırlık vererek bilimsel yöntemlere dayalı tarım ve madencilik araştırmalarından gemi tasarımına dek birçok alanda etkili oldu. 1876'da ABD'ye giderek Pennsylvania Eyaleti'nde petrol üretimini inceledi. Petrol şirketlerinin bilimsel yöntemlerle ürün kalitesini ve verimliliği artırmak yerine yalnızca üretim hacmini artırmaya yönelik çalışmalarını eleştiren bir kitap yazarak Bakü'deki petrol alanlarının daha bilimsel yöntemlerle değerlendirilmesi gerektiğini vurguladı. Aeronotik konusuyla da ilgilenerek, deniz düzeyinden yüksekliğin duyarlı bir biçimde ölçümüne olanak sağlayan bir barometre geliştirdi, 1887'de bu konuda hiç bilgisi ve deneyimi olmadığı halde tek kişilik bir balonla 3.300 metreye yükselmeyi başardı.

Mendeleyev, Rusya'daki gericiliğe ve Çarlık rejiminin baskılarına her zaman karşı çıkmış, sosyal reformlardan yana olmuş bir bilim adamıydı. Daha önce yazışma üyeliğine seçilmiş olduğu Rus İmparatorluk Bilimler Akademisi'nin tam üyeliğine adaylığı, 1880'de, büyük ölçüde siyasal görüşleri nedeniyle reddedildi; akademide Rus profesörler ile Alman kökenli profesörler arasındaki çekişme, Mendeleyev'in yerine Beilstein'ın seçilmesiyle daha da kızıştı. Protestolara yol açan bu olay üzerine Mendeleyev, aralarında birçok Rus üniversitesinin de bulunduğu yirmi dolayında bilim kuruluşu tarafından onursal

ELEMENTLERİN PERİYODİK TABLOSU

Mendeleyev'in tasarladığı gibi, elementleri artan atom ağırlıklarına göre sınıflandırarak veren ve yeni bulunan tüm elementleri kapsayacak biçimde genişletilen bu periyodik tabloda her kare bir elemente ayrılmıştır. Karenin sol üst köşesinde elementin atom numarası, ortada simgesi, simgenin üstünde atom ağırlığı, altında da elementin adı yer alır. Kararsız elementlerde köşeli parentez içinde verilen atom ağırlığı, o elementin bilinen en uzun yarı ömürlü izotopunun kütle sayısıdır.

1 1,0079 H HİDROJEN																	2 4,0026 He HELYUM
3 6,941 Li LİTYUM	4 9,01218 Be BERİLYUM											5 10,81 B BOR	6 12,011 C KARBON	7 14,0067 N AZOT	8 15,9994 O OKSİJEN	9 18,9984 F FLUOR	10 20,179 Ne NEON
11 22,997 Na SODYUM	12 24,32 Mg MAGNEZYUM											13 26,98 Al ALÜMİNYUM	14 28,09 Si SİLİSYUM	15 30,974 P FOSFOR	16 32,07 S KUKURT	17 35,457 Cl KLOR	18 39,944 Ar ARGON
19 39,098 K POTASYUM	20 40,08 Ca KALSİYUM	21 44,9559 Sc SKANDİYUM	22 47,90 Ti TİTAN	23 50,9414 V VANADYUM	24 51,996 Cr KROM	25 54,938 Mn MANGANEZ	26 55,847 Fe DEMİR	27 58,9332 Co KOBALT	28 58,71 Ni NİKEL	29 63,546 Cu BAKIR	30 65,38 Zn ÇİNKO	31 69,72 Ga GALYUM	32 72,59 Ge GERMANYUM	33 74,9216 As ARSENİK	34 78,96 Se SELENYUM	35 79,904 Br BROM	36 83,80 Kr KRİPTON
37 85,4678 Rb RUBİDYUM	38 87,62 Sr STRONSİYUM	39 88,9059 Y İTRİYUM	40 91,22 Zr ZİRKONYUM	41 92,9064 Nb NİYOBYUM	42 95,94 Mo MOLİBDEN	43 98,9062 Tc TEKNETYUM	44 101,07 Ru RUTENYUM	45 102,9055 Rh RODYUM	46 106,4 Pd PALADYUM	47 107,868 Ag GÜMÜŞ	48 112,40 Cd KADMİYUM	49 114,82 In İNDİYUM	50 118,69 Sn KALAY	51 121,75 Sb ANTİMON	52 127,60 Te TELLÜR	53 126,9045 I İYOT	54 131,30 Xe KSENON
55 132,9054 Cs SEZYUM	56 137,34 Ba BARYUM	57-71 LANTANİTLER SERİSİ	72 178,49 Hf HAFNİYUM	73 180,9479 Ta TANTAL	74 183,85 * W TUNGSTEN	75 186,2 Re RENYUM	76 190,20 Os OSMİYUM	77 192,22 Ir İRİDYUM	78 195,09 Pt PLATİN	79 196,9665 Au ALTIN	80 200,59 Hg CIVA	81 204,37 Tl TALYUM	82 207,2 Pb KURŞUN	83 208,9804 Bi BİZMUT	84 [209] Po POLONYUM	85 [210] At ASTAT	86 [222] Rn RADON
87 [223] Fr FRANSİYUM	88 226,0254 Ra RADYUM	89-103 AKTİNİTLER SERİSİ	104 *** Rf RUTHERFORDYUM	105 *** Ha HAHNİYUM													
Lantanitler			57 138,9055 La LANTAN	58 140,12 Ce SERYUM	59 140,9077 Pr PRASEODİM	60 144,24 Nd NEODİM	61 [145] Pm PROMETEYUM	62 150,4 Sm SAMARYUM	63 151,96 Eu EVROPİYUM	64 157,25 Gd GADOLİNYUM	65 158,9254 Tb TERBİYUM	66 162,50 Dy DİSPROSYUM	67 164,9304 Ho HOLMİYUM	68 167,26 Er ERBİYUM	69 168,9342 Tm TULYUM	70 173,04 Yb İTERBİYUM	71 174,97 Lu LÜTESYUM
Aktinitler			89 [227] Ac AKTİNYUM	90 232,0381 Th TORYUM	91 231,0359 Pa PROTAKTİNYUM	92 238,029 U URANYUM	93 237,0482 Np NEPTÜNYUM	94 [244] Pu PLUTONYUM	95 [243] Am AMERİKYUM	96 [247] Cm KÜRİYUM	97 [247] Bk BERKELYUM	98 [251] Cf KALİFORNİYUM	99 [254] Es** AYNŞTAYNYUM	100 [257] Fm FERMİYUM	101 [258] Md** MENDELEVYUM	102 [255] No NOBELYUM	103 [257] Lr** LAWRENSİYUM

* 74 atom numaralı tungsten elementi kimi kez volfram adıyla da anılır.

** 99,101 ve 103 atom numaralı aynştaynyum, mendelevyum ve lawrensiyum elementlerinin simgesi kimi kez, sırasıyla E, Mv ve Lw olarak da gösterilir.

*** 104 ve 105 atom numaralı elementlerin adı ve atom ağırlığı konusunda henüz uluslararası uzlaşmaya varılamamıştır.

üyeliğe seçildi. 1894'te Oxford ve Cambridge üniversitelerinden de onursal doktora aldı. Ayrıca, 1882'de Royal Society'nin Davy, 1905'te Copley madalyasıyla ödüllendirildi. 1892'de de bu bilim kuruluşunun yabancı üyeliğine seçildi. 1890'da, öğrencilerinin bir dileğini ilettiği Eğitim Bakanı tarafından hakarete uğrayınca, üniversitedeki 33 yıllık öğretim görevinden istifa ederek ayrılan Mendeleyev, sonraki yıllarda yayın etkinliklerinin yanı sıra resmi görevlerde de bulunarak, Rus donanması için dumansız barut üretimi projesinde çalıştı. 1893'te yeni kurulan Standart Tartı ve Ölçüler Bürosu'nun yöneticiliğine getirildi. Rusya'da metrik sistemin uygulanmaya konmasını sağladı. Büyük Brockhaus ansiklopedisinin hazırlanmasında etkin olarak çalıştı. Toplam sayısı 400 dolayında olan kitap ve makaleleri 1935-1952 arasında 25 cilt halinde yayımlandı.

Elementlerin periyodik tablosu

Mendeleyev'in kimyaya en önemli katkısını oluşturan elementlerin periyodik yasasına ilişkin çalışmalar 19. yy'ın başlarında gündeme gelmişti. Lavoisier'nin elementleri daha küçük birimlere ayrıştırılamayan temel tepkime birimleri olarak tanımlamasıyla kimyada yeni bir çığır açılmış, Dalton'un maddenin atomlu yapısına ilişkin kuramıyla kimya ile fizik arasında temel bir bağ kurulmuş, Avogadro'nun bir yandan Dalton'un atom kuramı, öte yandan Gay-Lussac'ın gazlara ilişkin bulgularını bağdaştıran kuramsal çalışması da 19.yy'ın ortalarına doğru benimsenmeye başlanmıştı. Kekulé'nin önerisi ve Cannizzaro'nun çabalarıyla 1860'ta Karlsruhe'de toplanan 1.Uluslararası Kimya Kongresi kimyada atomcu yaklaşımın egemen olmasını sağladığı gibi, kimya terminolojisine ve özellikle atom ağırlıklarının saptanmasına açıklık getirmişti. Bu toplantıya katılan Mendeleyev de kimyadaki yeni gelişmelerden etkilenmiş, kimyasal maddelerin oksit oluşturma, kristal yapılarındaki benzerlikler ve kimyasal birleşme değerleri kavramından yararlanarak, o gün için bilinen 60 dolayındaki elementin atom yapılarına bağlı özelliklerini incelemeye ağırlık vermişti.

Mendeleyev'in çalışmalarına kuramsal temel sağlayan bu gelişmelerin yanı sıra, deneysel bulgular da maddenin atom yapısıyla fiziksel ve kimyasal özellikleri arasındaki ilişkiye ışık tutmaktaydı. Örneğin Alman kimyacı Johann Wolfgang Döbereiner (1780-1849), 1817'de elementlerin ortak özelliklerine göre üçlü gruplar (örneğin klor, brom, iyot ya da lityum, sodyum, potasyum gibi) oluşturduğunu öne sürmüştü. Başta Dumas ve Gmelin olmak üzere birçok kimyacı da benzer çalışmalar yapmışlar, Fransız kimyacı Alexander Emile Beguyer de Chancourtois (1820-1886) da 1862'de, elementlerin atom ağırlıkları bir silindirin yüzeyinde gösterildiğinde, artan atom ağırlıklarının silindir çevresinde oluşturduğu sarmal biçimindeki eğride alt alta düşen elementlerin ortak kimyasal özelliklere sahip olduğunu ortaya koymuştu. 1865'te İngiliz kimyacı John Alexander Reina Newlands (1838-1898) artan atom ağırlığına göre dizilen elementlerin her sekizinci elementte kendini yineleyen bir yapıya sahip olduğunu ileri sürmüştü. J.L.Meyer de bir tür periyodik tablo hazırlamış, ancak bu çalışmasını Mendeleyev'den bir yıl sonra yayımlamıştı.

Mendeleyev de özellikle kimyasal bileşiklerin oluşturduğu eşbiçimli (izomorfik) kristaller, birleşme değerleri ve oksitlerin ortak yanlarını gözlemleyerek elementler arasında temel bir ilişkinin var olabileceğini 1854'ten beri düşünmüş, bu yöndeki kurumsal çalışmalarını *Osnoviy kimii*'yi hazırladığı yıllarda hızlandırmıştı. Kimyasal tepkimeleri nedeniyle oldukça özel bir yeri olan hidrojeni dışarda bıraktığında, artan atom ağırlıklarına göre sıralanan öteki elementlerin, yedişer elementten oluşan iki dizide düzenli bir değişiklik gösterdiğini belirledi. Örneğin birinci dizide ilk element olan lityumun birleşme değeri 1, onu izleyen berilyumun 2, borun 3, karbonun 4, azotun 3, oksijenin 2, flüorun 1 idi. Birleşme değerlerindeki bu sıralama, ikinci yedili diziyi oluşturan sodyum, magnezyum, alüminyum, silisyum, fosfor, kükürt ve klor için de aynen geçerliydi. Bu diziler (ya da "periyot"lar) alt alta yazıldığında, alt alta düşen elementler (örneğin lityum ile sodyum) ortak özelliklere sahip gruplar oluşturuyordu. Mendeleyev bu iki diziden sonraki iki dizinin yedişer değil 17'şer element içerdiğini belirledi, bu sınıflandırma yöntemini sürdürerek sonuçta, o gün için bilinen 63 elementi 8 ana gruba ayırmayı başardı.

Mendeleyev'in ilk yayımladığı periyodik tablo kimi yanlışlıklar içeriyordu, örneğin kimi elementler yanlış gruplara katılmıştı; daha sonraki çalışmalarıyla geliştirdiği tabloyu, "periyot" sözcüğünü de ilk kez kullanarak *Justus Liebig's Annalen der Chemie* adlı Alman dergisinde 1871'de Almanca olarak daha geniş bir okur kitlesine sundu. Mendeleyev'in bu kuramsal çalışması, ilgiyle izlenmesine karşın, başta Bunsen olmak üzere dönemin önde gelen kimyacıları tarafından kuşkuyla karşılandı. Periyodik tablonun benimsenmesi ve kuramsal yaklaşımın yararlarının anlaşılması ancak tablonun daha önce hesaplanan kimi atom ağırlıklarında yanılgıya düşüldüğünü göstermesi ve daha da önemlisi yeni elementlerin varlığını öngörmesiyle gerçekleşebildi. Grupları oluşturan elementlerin atom ağırlıkları arasında gözlemlenen düzenli farklardan kalkarak Mendeleyev, seryumun atom ağırlığının o güne değin sanıldığı gibi 92 değil, özelliklerine bağlı olarak periyodik tabloda beirlenen konumuna göre 138 olması gerektiğine işaret etmiş, bu savı daha sonra doğrulanmıştı. Berilyum, indiyum, uranyum ve toryumun atom ağırlıkları için de aynı şey olmuştu.

Periyodik tablonun araştırmalara ışık tutan bir kuramsal çerçeve olarak değerini ortaya çıkaran daha önemli bir gelişme de Mendeleyev'in tablosunda gruplar içinde izlediği düzenli atom ağırlığı farklarından kalkarak altı boşluk bırakması, özellikle de bunların üçü konusunda atom ağırlıkları ve kimyasal özelliklerine ilişkin oldukça ayrıntılı ve kesin öngörülerde bulunmasıydı. Mendeleyev'in "eka-bor", "eka-alüminyum" ve "eka-silisyum" diye adlandırdığı bu olası elementlerin kısa süre içinde keşfedilmesi periyodik tablonun yaygın olarak benimsenmesinde önemli bir rol oynadı. 1875'te Fransız kimyacı Paul Emil Lecoq de Boisbaudran'ın (1838-1912), Mendeleyev'in çalışmasından habersiz olarak, eka-alüminyumun özelliklerini taşıyan, yalnız atom ağırlığı farklı olan, "galyum" adını verdiği yeni bir element bulması ilgileri periyodik tablonun üstüne topladı. Üstelik Mendeleyev'in önerisiyle galyumun yeniden saptanan atom ağırlığının ilkinin tersine

tabloda öngörülen değerde çıkması, 1879'da İsveçli kimyacı Lars Fredrik Nilson'un (1840-1899) bulduğu ve "skandiyum" adını verdiği elementin eka-bor'un 1886'da Alman kimyacı Clemens Alexander Winkler' in (1838-1904) bulduğu "germanyum"un da eka-silisyum'un özelliklerine ve öngörülen atom ağırlıklarına uyması periyodik tablonun kesinlikle benimsenmesini sağladı.

1870'lerden başlayarak atom hacimleri, kimi elementlerinin özelliklerinin araştırılması, gazların sıvılaştırılması gibi konularında çalışmalarını sürdüren Mendeleyev, 19.yy'ın sonlarında tablosunda öngördüğü öteki boşlukların helyum, neon ve argonla doldurulmasına, başta Ramsay ve Rayleigh olmak üzere birçok araştırmacının çalışmalarıyla soy gazların "0 grubu" adıyla yeni bir grup olarak periyodik tabloya eklenmesine tanık oldu. 19.yy'ın sonlarıyla 20.yy'ın başlarında elektronun ve radyoaktifliğin keşfedilmesiyle periyodik tablo daha da anlam kazandı. Elektronun varlığını ve radyoaktifliğin atomun bozulması biçimindeki açıklamasını benimsememiş olsa da, Mendeleyev'in yalnızca kimyaya değil fiziğe de önemi giderek artan temel katkıda bulunduğu ortaya çıktı. Bu katkının bir simgesi olarak, Rutherford'un atom modeli ve Moseley'in periyodik tablodaki elementlerin sıralanışına getirdiği katkıyla bu konuda başlatılan çalışmalar sonucu bulunan elementlerden birine, 1955'te keşfedilen 101 atom sayılı elemente "mendelevyum" adı verildi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Osnoviy kimii*, 2 cilt, 1868-1871, ("Kimyanın İlkeleri"); *Soçineniya*, (ö.s.), 25 cilt, 1935-1952, ("Yapıtlar").

- **KAYNAKLAR:** N.A.Figurovski, *D.İ.Mendeleyev, 1834-1907*, 1961; D.Q.Posin, *Mendeleyev: The Story of a Great Scientist*, 1948; P.Kolodkine, *Dimitri Mendeleiev et la loi périodique*, 1963.

- **BAKINIZ:** T.ANDREWS, AVOGADRO, BOHR, CANNIZZARO, DALTON, J.B.DUMAS, FERMI, GAY-LUSSAC, GMELIN, LAVOISIER, J.L.MEYER, MOSELEY, RAMSAY, RAYLEIGH, RUTHERFORD.

MENDELSOHN, Erich
(1887-1953)

Alman, mimar. Almanya'da Dışavurumculuk (Ekspresyonizm) hareketinin önemli temsilcilerindendir.

21 Mart 1887'de Doğu Prusya'daki Allenstein'da (bugün Polonya'da Olsztyn) doğdu, 15 Eylül 1953'te San Francisco'da öldü. Berlin'de ve daha sonra Münih'te mimarlık öğrenimi gördü. 1912-1914 arasında, yaptığı resimleri ve sahne tasarımlarını satarak geçimini sağladı. Aynı yıllarda Münih'teki Der Blaue Reiter (Mavi Atlı) adlı dışavurumcu ressamlar grubunun toplantılarına katıldı. Alman Dışavurumculuğu' nun etkileri görülen mimarlık taslaklarını I.Dünya Savaşı'ndan sonra Berlin'de sergiledi. Güçlü bir düş gücünün ve mimarlık bilgisinin kanıtı olan fabrika, tahıl ambarı, gözlemevi ve kilise çizimlerinin büyük ilgi görmesi üzerine, ondan Postdam'da bir gözlemevi yapması istendi.

Mendelsohn 1919'da *Einstein Kulesi* diye tanınan bu yapıyı tasarlarken, öznel bir davranışla dış görü-

Mimarlıkta Dışavurumculuk (Ekspresyonizm)

Belli mimarlık öğelerinin ya da tüm yapının biçimlendirilişinde işlevin, yapımın ve gereç kullanımının gerektirmediği biçim bozmaları ve öznel vurgulamalar, mimarlıkta dışavurumcu yaklaşımların kaynağını oluşturur. Hollanda' da I.Dünya Savaşı sırasında Michel de Klerk (1884-1923) ve Pieter Lodewijk Kramer (1881-1961) gibi mimarların öncülüğünde Amsterdam Okulu adıyla anılan dışavurumcu bir yaklaşım olmuşsa da, çağdaş mimarlığın biçimsel arayışlarından biri olan Dışavurumculuk, savaşı izleyen yıllarda Almanya'da bir akım niteliği kazanmıştır. Daha sonraları ise, zaman zaman ortaya çıkan bir anlatım biçimi düzeyinde kalmıştır.

Alman dışavurumcu mimarlığı savaşın yarattığı bunalıma karşı biçimci bir arayış olarak ortaya çıkmıştır. Max Berg (1870-1947) ve Hans Poelzig'in* öncülüğünde başlamış, kısa sürede Wassili Luckhardt (1889-1972), Carl Georg Heise, César Klein, Adolf Behne, Hermann Hasler, Adolf Meyer (1881-1929), Georg Kolbe gibi dönemin önde gelen mimarlarınca da benimsenmiş, hatta Walter Gropius* ve Ludwig Mies van der Rohe* gibi akılcı işlevci düşüncelerin temsilcileriyle Peter Behrens* gibi çağdaş mimarlığın öncüleri arasında bile geçici yandaşlar bulmuştur. 1919'da Gropius, Taut* ve Behne tarafından açılan Tanınmamış Mimarlar Sergisi' nin, mimarlığa, tümüyle sanatçının yaratıcı gücünü öne çıkaran öznel bir işlev yüklediği görülmüştür.

Dışavurumcu mimarlar daha çok, gereç kullanımına ağırlık vermişler, tuğla ve fayans kullanarak dış yüzeyleri küçük parçalara böldükleri, iç mekânlarda da sarkıt dikit benzeri öğelerle gölge-ışık oyunları yarattıkları yapıtlar tasarlamışlardır. Dışavurumcu akımın en önemli temsilcisi, dramatik tasarımlarıyla tüm yapıyı bir yontu gibi ele alan Erich Mendelsohn olmuştur. Onun kimi yapılarında geniş cam yüzeyler yapması, ya da Rudolf Steiner'in (1861-1925) Goetheanum adlı okul yapısında betonu, serbest biçimler vererek, üstünü kaplamadan kullanması, dışavurumcu yaklaşımın örnekleri arasında sayılır. Hermann Finsterlin (1887-1973) ve Friedrich Höger (1877-1949) gibi mimarlar da gerek yapıtları, gerek tasarımlarıyla bu akıma katılmışlardır. 1920'lere doğru akılcı işlevci yaklaşımın ağırlık kazanması Dışavurumculuk' un akım olarak sona ermesine neden olmuştur.

nüme ağırlık verdi. İşlev ile strüktürün ortaya çıkardığı kütleyi dışavurumcu anlayış doğrultusunda biçimlendirerek, betonun olanaklarının geniş ölçüde kullanıldığı bir heykel plastikliğine erişti. İşçilerde yabancılaşmayı önlemek için bütün işyerlerinin birbirinden farklı olması gerektiğini savundu, bu anlayışı fabrika tasarımlarına yansıttı. Ancak 1920'lerde gerçekleştirdiği mağaza yapılarında, yine dış görünüme ağırlık vermekle birlikte, daha akılcı bir biçimlenmeye yöneldi.

Nasyonal Sosyalistler'in yönetime gelmesinden sonra Almanya'yı terk etmek zorunda kaldı, önce Brüksel'e, ardından da Londra'ya gitti. Orada Serge Chermayeff'le (1900) bir ortaklık kurdu. Bunu izleyen altı yıl içinde İngiltere ve Filistin'de çok sayıda yapı tasarladı. 1941'de ABD'ye gitti, Missouri, Ohio, Michigan ve Minnesota'daki kentlerde çok sayıda sinagog ve kent kulübü yaptı. 1945'te San Francisco'ya yerleşti ve yaşamının sonuna değin orada kaldı.

Mendelsohn'un bütün yapıtlarında işlev ve strüktürün kişisel bir yorumu izlenir. Kentsel estetiği güçlendirmek amacıyla yapılarının hepsinde dış görünüme ağırlık vermiş, ancak işlevin devamı olan planı da zedelememeye özen göstermiştir. Yapıtları dışavurumcu mimarları olduğu kadar günümüz fantastik mimarlığını da önemli ölçüde etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Yapı:** *Einstein Kulesi*, 1919-1921, Potsdam, DAC; *Petersdorff Mağazası*, 1927, Breslau, Polonya; *Schocken Mağazası*, 1927, Stuttgart; *Kendi Evi*, 1929, Ruperhorn, Berlin; *Columbushaus*, 1931, Doğu Berlin; *De La Warr Pavyonu*, Bexhill/Sussex, İngiltere; *2 Hastane*, 1937, Hayfa, İsrail; *Üniversite Tıp Merkezi*, 1937-1939, Kudüs, İsrail; *Filistin Bankası*, 1938, Kudüs, İsrail; *Maimonides Hastanesi*, 1946, San Francisco. **Kitap:** *Erich Mendelsohn, Bauten und Skizzen*, 1924, ("Erich Mendelsohn, Yapılar ve Taslaklar"); *Erich Mendelsohn, das Gesamtschaffen des Architekten*, 1930, ("Erich Mendelsohn, Mimarın Tüm Yapıtları").

- **KAYNAKLAR:** W.V.Eckardt, *Erich Mendelsohn*, 1960; M.F.Roggero, *Il contributo di Mendelsohn alla evoluzione dell'architettura moderna*, 1952; A.Whittick, *Erich Mendelsohn*, 1956.

MENDELSSOHN, Felix
(1809-1847)

Alman, besteci. Romantik dönem bestecisi olmasına karşın klasik kurallara bağlı kalmıştır.

Jakob Ludwig Felix Mendelssohn-Bartholdy 3 Şubat 1809'da Hamburg'da doğdu, 4 Kasım 1847'de Leipzig'de öldü. Ünlü Yahudi felsefeci Moses Mendelssohn'un torunuydu. Bir banker olan babası Abraham Mendelssohn, Yahudiler'e farklı yasalar uygulanması nedeniyle Hıristiyan olmuştu. 1811'de Hamburg'daki Fransız işgali sırasında aile Berlin'e göç etti. Mendelssohn piyano çalmasını annesinden öğrendikten sonra, Ludwig Berger'den piyano ve besteci K.F.Zelter'den müzik kuramı dersleri aldı. Dokuz yaşında ilk konserini verdi, on iki yaşında ilk bestelerini yaptı. İçlerinde beş opera, yaylılar için on bir

Felix Mendelssohn

senfoni, konçertolar, sonatlar, füguler de bulunan bu elyazmaları, II.Dünya Savaşı sırasında kaybolana değin Prusya Devlet Kitaplığı'nda korundu.

Mendelssohn, 1821'de Goethe'yle tanıştırılmak üzere Weimar'a götürüldü. On iki yaşındaki besteci *Si Minör Dörtlüsü*'nü ona adadı. Yaşamı boyunca en büyük dostu olarak kalacak ablası Fanny ile birlikte düetler yapıyor, felsefe üzerine araştırmalarda bulunuyor ve Shakespeare'den parçalar çeviriyorlardı. Bu çalışmaların bir ürünü olan *Bir Yaz Gecesi Rüyası Uvertürü*'nü yazdığında on yedi yaşındaydı. İngiltere, İtalya, Fransa'ya yaptığı yolculukların ardından 11 Mart 1829'da Berlin Singakademie'de *Matthäus Passionu*'nun, Bach'ın ölümünden sonraki ilk çalınışını yönetti. Bu olay Bach'ın gözde bir besteci olarak yeniden yaşam kazanmasına yol açtı.

Mendelssohn 1833'te Düsseldorf kentinin müzik yönetmeni oldu. 1835'te Leipzig'deki ünlü Gewandhaus Orkestrası'nın yöneticiliğine getirildi. Burada 1843'te Schumann'la birlikte bir de konservatuvar kurarak kısa sürede Leipzig'i Almanya'nın müzik başkenti durumuna getirdi. 1844'te bestelediği *Mi Minör Keman Konçertosu*, çekici melodileri ile bu türün en sevilen yaratılarından biri oldu. 1845'te Gewandhaus konserlerinin yönetimini aşırı yorgunluğu nedeniyle Danimarkalı besteci Niels Wilhelm Gade'ye (1817-1890) bıraktı. Mayıs 1847'de ablası Fanny'nin ölümü onu çok sarstı, altı ay sonra da öldü.

Yapıtlarını Romantik dönemde vermeye başlayan, ama klasik kurallara sıkı sıkıya bağlı kalmaya çalışan Mendelssohn'un bu yanı özellikle senfonilerinde görülür. 1830'da bestelediği *Reformasyon Senfonisi*'nin ardından *İskoç* ve *İtalyan* senfonileri klasik kontrpuana bağlı sağlam işçilikleriyle belirginleşirler. 1831 tarihli *1. Piyano Konçertosu*'nda da klasikler, özellikle Beethoven örnek alınmış, solocu ile orkestranın karşılıklı olarak eşdeğerde müzik yapmalarına özen gösterilmiştir.

Mendelssohn'un müziği saf, açık, parlak bir

müzik olmasına karşın, klasik eğilimiyle Romantik akımı bağdaştıramaması nedeniyle, biçim olarak sağlam, ama derinliksiz kalmıştır. *Fingal Mağarası* adıyla da bilinen *Hebrid'ler Uvertürü*'yle Mendelssohn yetkin bir doğa betimleyicisi olarak belirir. 1847'de bestelemeye başladığı ve ölümüyle yarım kalan tek operası *Lorelei*'ın da dramatik açıdan oldukça güçlü olduğu görülür.

Mendelssohn'un yapıtlarının bir bölümü zamanla eskimişse de, kendi içinde tutarlı bir kesinliğe ve ince işçiliğe sahip birçok bestesi de günümüz konser repertuarının vazgeçilmez parçaları arasında yer almaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca): Vokal Müzik:** *Aziz Paulus Oratoryosu*, 1836; *Elijah Kantatı*, 1846. **Senfoni:** *Reformasyon Senfonisi*, 1830; *İtalyan Senfonisi*, 1833; *İskoç Senfonisi*, 1842. **Konçerto:** *Sol Minör 1.Piyano Konçertosu*, 1831; *Re Minör 2.Piyano Konçertosu*, 1837; *Mi Minör Keman Konçertosu*, 1844. **Uvertür:** *Bir Yaz Gecesi Rüyası*, 1826; *Hebrid'ler* (Fingal Mağarası), 1832; *Durgun Deniz ve Mutlu Yolculuk*, 1832. **Oda Müziği:** Çeşitli *Dörtlü*'ler ve *Beşli*'ler, yaylı çalgılar için; Çeşitli *Dörtlü*'ler, piyano için; *Sekizli*, yaylı çalgılar için. **Piyano Müziği:** *Lieder ohne Worte*, 8 kitap, (Sözsüz Şarkılar).

Moses Mendelssohn

MENDELSSOHN, Moses
(1729-1786)

Alman, filozof. Felsefenin, nesnel niteliklerin, matematiğin de nesnel niceliklerin bilimi olduğu görüşünü savunmuştur.

6 Eylül 1729'da Dessau'da doğdu, 4 Ocak 1786'da Berlin'de öldü. Moses adlı Yahudi okulunda öğretmen olan Mendel'in oğludur. Oldukça yoksul bir ailenin çocuğu olması nedeniyle düzenli bir öğrenim görmemiştir. Geçimini sağlamak için, çocuk yaşta çalışmaya başladı. 1743'te Berlin'e gitti, yardımsever bir Yahudi'nin evine yerleşti, 1750'de varlıklı bir ailenin çocuklarına eğitmen, sonra da ticari işlerinde ortak oldu ve iyi bir yaşam sürme olanağı buldu. Küçükken geçirdiği bir hastalık sonucu, gövdece iyi gelişememiş olan, Mendelssohn'da olağanüstü bir öğrenme ve düşünme yeteneği vardı. Bu nedenle kısa süre içinde Latince, Almanca, İngilizce, Fransızca öğrendikten başka matematik ve felsefe alanlarında da geniş bir bilgi birikimi sağladı. Spinoza, Locke, Leibniz, Wolff, Descartes gibi filozofları inceledi, Lessing, Kant ve Thomas Abbt ile arkadaş oldu.

Mendelssohn'un felsefesi, genellikle, Platon'un tinin ölümsüzlüğü sorununu konu edinen, *Phaidon* adlı yapıtından kaynaklanır. İnsanı bir tin varlığı olarak gören, bu felsefenin, sorunları çözmede başlıca dayanağı ustur. Mendelssohn, us ilkelerine dayanarak Musevilik'in Hıristiyanlık'tan daha üstün olduğu savını ortaya atmış, Berlin Bilimler Akademisi'nden, bir süre uzaklaştırılmasına karşın, bu görüşünü yaşamı boyunca savunmuştur. Bütün sorunları us ilkelerine göre açıklamayı amaçlayan bir yöntem geliştirmeye çalışırken felsefe ile metafiziğin geometriden yararlanması gereğini ortaya atmıştır. Ona göre felsefenin içerdiği gerçeklikler pekindir, ancak matematik önermeler ölçüsünde apaçık değildir. Metafizik gerçekliklerin de geometrideki gibi kesin ilkelere dayanması gerekir. Felsefe ile metafiziğin birer bilim niteliği kazanmaları matematik yöntemleri benimsemeye bağlıdır.

Mendelssohn geometrinin, özdeşlik ya da çelişmezlik ilkesine göre, uzam kavramının geliştirilmesinden kaynaklandığı kanısındadır. Çünkü geometrinin içerdiği bütün önermeler uzam kavramının ilkel biçimiyle özdeştir ve bütün kanıtlamalar bu özdeşliğe göre yapılır.

Mendelssohn'a göre tin ölümsüzdür, düşünme yetisinin kaynağıdır. Düşünme yetisi özdekle bağlantılı olmadığı gibi, özdeğe dayalı bir düzenleme de değildir. Anlık yetilerinin yetkinliği, vicdanla ilgili ödevlerin sonsuzluğu, insanda ölümsüz bir varlığın bulunduğunu gösterir, bu da tindir. Çünkü tin ölümlü olsa özveri, ölümü göze alma, tinsel yücelik gibi durumların usla bağlantısı kalmaz, insan yaşamında bir anlamı bulunmazdı.

Estetikle ilgili sorunların odağını oluşturan güzel kavramına, Mendelssohn yeni bir içerik kazandırır. Bu içerik biri duyumsal, öteki anlıksal iki türlü güzelin varlığını sergiler. Duyumsal güzelin temel ilkesi türlülükte birliktir. Duyularla sağlanan duyumlar çok değişik türdedir, bunlar arasında bütünlük oluşunca birlik doğar. Bu güzel türü insanın doğal yapısı ile ilgilidir ve hazların doğmasına yol açar. Tanrı bu tür güzeli de, hazları da sevmez. Anlıksal güzel yetkinliktir ve temel öğesi türlülükte uyumdur. Bu tür güzel tinin tanrısal doğasındadır, bu özelliği dolayısıyla Tanrı onu sever, ondan haz duyar. Mendelssohn güzel ve güzelliği tanımlarken, gene Platon'un öğretisinden yararlanarak, tanrısal töze dayanır ve güzelliği Tanrı'nın bir görünüşü, evrende yansıması olarak tanımlar. Güzelden kaynaklanan her haz yetkinlik düşüncesine dayanır. Hazzın da türlülükte birlik ya da duyularla ilgili güzellik, türlülükte uyum ya da anlıksal yetkinlik, gövde durumlarında bir

düzenleme olmak üzere üç kaynağı vardır. Bu üç türlü haz yalnız müzikte birliğe varır.

• YAPITLAR (başlıca): *Philosophische Gespräche*, 1755, ("Felsefeye Değgin Konuşmalar"); *Briefe über die Empfindungen*, 1755, ("Duyumlar Üstüne Mektuplar"); *Über die Evidenz in der metaphysischen Wissenschaften*, 1764, ("Metafizik Bilimlerinde Açıklık Üstüne"); *Phaidon oder über die Unsterblichkeit der Seele*, 1767, ("Phaidon ya da Tinin Ölümsüzlüğü Üstüne").

• KAYNAKLAR: Bamberger, *Moses Mendelssohn*, 1929, M. Kayserling, *Mendelssohn, sein Leben und sein Wirken*, 1861; R. Richter, *Mendelssohn's Asthetik*, 1948.

• BAKINIZ: LEIBNIZ, LOCKE, PLATON.

Adnan Menderes

MENDERES, Adnan
(1899-1961)

Türk siyaset ve devlet adamı. Demokrat Parti'nin kurucularındandır, 1950-1960 arasında başbakanlık yapmıştır.

Aydın'da doğdu, 17 Eylül 1961'de İmralı Adası'nda öldü. Babası İbrahim Ethem Bey İzmir'in tanınmış ailelerinden Kâtipzadeler'dendi. Annesi Tevfika Hanım Aydın'ın büyük toprak sahibi ailelerinden Hacıalipaşazadeler'in kızıydı. İzmir İttihat ve Terakki İdadisi'nde, Kızılçullu Amerikan Koleji'nde okudu. Öğrenimi sürerken 1916'da askere alındı. 1918'de terhis edildikten sonra Kurtuluş Savaşı'nda da yedeksubay olarak çeşitli görevlerde bulundu.

Muhalefete karşı tutumu

Siyasal yaşama 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'yla başladı. Partinin Aydın örgütünü kurarak il başkanlığını yaptı. Bu parti kapatılınca CHP'ye girdi. Aydın il örgütünü yenileyerek il başkanı oldu. 1931 seçimlerinde Aydın'dan milletvekili seçildi. Komisyon raportörlüğü, parti müfettişliği yaptı. Bu arada Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1945'te Saraçoğlu hükümetinin getirdiği Köylüyü Topraklandırma Kanunu tasarısına komisyonda ve mecliste karşı çıktı. Raportörü bulunduğu komisyondan gösterişli bir meclis konuşmasıyla istifa etti. 7 Haziran 1945'te Celal Bayar, Fuad Köprülü, Refik Koraltan'la birlikte Türk siyasal yazınında dörtlü takrir adıyla geçen önergeyi imzaladı. 12 Haziran 1945'te CHP grup toplantısında reddedilen bu önergede siyasal hak ve özgürlüklerin Anayasa'nın öngördüğü genişlikte kullanılabilmesi olanağının sağlanması isteniyordu. 25 Eylül 1945'te partinin iç durumunu bozmak için partide kaldıkları gerekçesiyle Fuad Köprülü'yle birlikte CHP'den çıkarıldı.

7 Aralık 1945'te kurulan Demokrat Parti'nin (DP) kurucuları arasında yer aldı. DP'nin 62 milletvekili çıkardığı 1946 seçimlerinde Kütahya'dan milletvekili seçildi. Meclis içi ve meclis dışı çalışmalarıyla bir halk adamı olarak öne çıktı. Tek parti yönetimine muhalefeti temsil eden DP hareketinin simgesi durumuna geldi. 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimi DP kazanınca başbakan oldu. DP iktidarının sona erdiği 27 Mayıs 1960'a değin birbirini izleyen beş hükümet kurdu (22 Mayıs 1950, 9 Mart 1951, 17 Mayıs 1954, 30 Kasım 1955, 21 Kasım 1957). Menderes'in başbakanlığı döneminde, Türkiye'de iç ve dış politika bakımından önemli gelişmeler yaşandı.

İç ve dış siyaseti

Yeni iktidar halk üzerindeki bürokratik baskıları büyük ölçüde azalttı. Tarımın makineleşmesi ve sağlanan krediler tarımsal üretimin artmasına yol açtı. Kırsal kesimin yaşam koşullarında eskiye oranla iyileşme sağlandı. Ulaşım ağının genişlemesi, kapalı toplumsal yapıların ulusal pazarla bütünleşme sürecini hızlandırdı. Yol, liman, baraj vb. inşaatları alt yapıda önemli değişmelere yol açtı.

Dış ilişkilerde özellikle ABD'yle yakınlaşma siyaseti izlendi. 20 Temmuz 1950'de Kore'ye asker gönderildi. 18 Ocak 1952'de Türkiye NATO'ya girdi. 24 Şubat 1955'te Bağdat Paktı'nın kurucuları arasında yer aldı. Kıbrıs konusunda 11 Şubat 1959'da Zürich, 19 Şubat 1959'da Londra antlaşmaları imzalandı. 1955 Bandung Konferansı'nda Batı'nın sözcüsü gibi davranılması, bağımsızlık savaşı veren Cezayir'e karşı Fransa'nın yanında yer alınması, NATO ve CENTO çerçevesinde ABD ile yapılan ikili antlaşmalar, bu dönem dış politikasının belirgin özellikleridir.

DP muhalefetteyken savunduğu özgürlükçü, liberal anlayıştan iktidarının ilk yıllarında uzaklaşmaya başladı. 18 Haziran 1952'de Türkiye Sosyalist Partisi, 8 Temmuz 1953'te Millet Partisi kapatıldı. 14 Aralık 1953'te CHP malları hazineye devredildi.

1954 seçimleri DP'ye ve Menderes'e halkın güveninin sürdüğünü gösterdi. 1955'ten sonra dış borç yükünün ve enflasyonun etkisi duyulmaya başlandı. Muhalefet giderek güçleniyordu. Aydınlar arasında DP'ye ve Menderes'e karşı hoşnutsuzluk arttı. DP içinde de bazı rahatsızlıklar ortaya çıktı. Bir grup milletvekili DP'den ayrılarak Hürriyet Partisi'ni kurdular. 29 Kasım 1955'te DP grubunda Menderes'in istifası istendi. 1957 seçimlerini, önemli ölçüde oy kaybetmesine karşın DP kazandı. Seçimlerden sonra siyasal çekişme, şiddetini artırarak ve meclis dışına taşarak sürdü. Ülke yoğun bir siyasal gerginliğin içine

girdi. İktisadi sıkıntılar gittikçe arttı. Bunalımı aşmak için Menderes ve DP yönetimi baskıcı önlemler almak yolunu seçti.

Uşak'ta, Çanakkale'de, Yeşilhisar'da olaylar oldu. 18 Nisan 1960'ta CHP'nin ve bir kısım basının ülkeyi ihtilale götürdüğü iddialarını araştırmakla görevli Meclis Tahkikat Komisyonu kuruldu. 27 Nisan 1960'ta çıkarılan bir yasayla komisyona parti ve gazete kapatmak, tutuklama kararı vermek yetkisi verildi. DP aleyhine 28 Nisan 1960'ta İstanbul'da, 29 Nisan 1960'ta Ankara'da öğrenci gösterileri başladı. Her iki kentte sıkıyönetim ilan edildi. 21 Mayıs 1960'ta Ankara'da Kara Harp Okulu öğrencileri bir gösteri yürüyüşü yaptı. 27 Mayıs 1960'ta Silahlı Kuvvetler yönetime el koydu.

27 Mayıs 1960 günü Eskişehir'de bulunan Menderes tutuklanarak Ankara'ya getirildi. Öteki tutuklularla birlikte Yassıada'ya nakledildi. Milli Birlik Komitesi'nce oluşturulan Yüksek Adalet Divanı tarafından çeşitli suçlardan yargılandı. Anayasa'yı ihlal suçundan ölüm cezasına çarptırıldı. Karar Milli Birlik Komitesi'nce onaylanarak infaz edildi.

• **KAYNAKLAR:** S.Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri*, 1972; Ş.S.Aydemir, *Menderes'in Dramı*, 1979; C.Eroğul, *Demokrat Parti*, 1970; M.Gologlu, *Demokrasiye Geçiş, 1946-1950*, 1982; K.Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 1967; T.Z.Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, 1952.

• **BAKINIZ:** S.AĞAOĞLU, BAYAR, ÇAKMAK, İ. İNÖNÜ, KORALTAN, KÖPRÜLÜ, POLATKAN, F.R.ZORLU.

MENDES, Sergio
(1941)

Brezilyalı müzikçi. *Latin pop-rock* türünün önde gelen temsilcilerindendir.

11 Şubat 1941'de Rio de Janeiro yakınındaki Niteroi'da doğdu. Gençliğini Rio de Janeiro'da geçirdi. Kısa zamanda kentin ünlü caz piyanistlerinden biri oldu. 1960'a doğru Brezilya'da gelişen *bossa nova* türünün ustaları A.C.Jobim, Joao Gilberto, de Moraes ve Luis Bonfa'nın yapıtlarını başarıyla yorumladı. 1962'de Brezilya hükümeti onu bir iyi niyet konseri vermek üzere ABD'ye yolladı. Mendes'in ünü böylece yurt dışına da yayıldı. Avrupa, Japonya ve ABD'nin birçok kentinde konserler verdi. 1965'te California'ya yerleşti ve biri aynı zamanda usta gitarcı olan Brezilyalı iki kadın vokalisti de topluluğuna katarak Brasil' 65'i kurdu. *Bossa nova* ve caz karışımı bir müzik yapan topluluğun adı ertesi yıl Brasil' 66'ya dönüştürüldü. Bundan sonra Cole Porter, John Lennon, P.McCartney gibi bestecilerin yapıtlarını yorumlamaya başladılar. *Latin pop-rock* olarak adlandırılan bu yeni tür, başta ABD olmak üzere birçok ülkede beğenilip tutuldu. 1970'in başında Lani Hall topluluktan ayrıldı ve yerine İngilizce de söyleyebilen Brezilyalı Gracinha girdi. 1971'de de topluluğun adı Brasil'77 olarak değiştirildi.

• **YAPITLAR (başlıca): Albüm:** *Best of Brasil*, 1965; *Fool on the Hill*, 1968-1969; *Greatest Hits*, 1971.

MENDÈS-FRANCE, Pierre
(1907-1982)

Fransız siyaset ve devlet adamı. Başbakanlığı sırasında Vietnam'daki sömürge savaşına son veren Cenevre Antlaşması'nı imzalamıştır.

11 Ocak 1907'de Paris'te doğdu, 18 Ekim 1982'de aynı kentte öldü. Kumaş ticaretiyle uğraşan babası Yahudi bir aileden geliyordu. On altı yaşındayken babasının da üye olduğu Radikal Sosyalist Parti'ye (RSP) katıldı. Yükseköğrenimi Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde ve Siyasal Bilimler Yüksek Okulu'nda tamamladıktan sonra avukatlık yapmaya başladı. Aynı dönemde iktisat üzerine çeşitli kitaplar yazdı. 1932'de milletvekili seçilerek RSP'den Ulusal Meclis'e girdi. 1934'te Louviers kentinin belediye başkanlığına seçildi ve bu görevini 1954'e değin sürdürdü.

Mart-Nisan 1938'de Léon Blum başkanlığındaki İkinci Halk Cephesi hükümetinde maliye bakanlığı müsteşarlığı görevinde bulundu. II.Dünya Savaşı başlayınca gönüllü olarak hava kuvvetlerine yazıldı. Haziran 1940'ta Paris'in Naziler tarafından işgal edilmesinden sonra ailesiyle birlikte Fas'a kaçarken yakalandı. Altı yıl hapse mahkûm edildiyse de hapisten kaçmayı başararak, Şubat 1942'de Londra'ya geçti. Orada, de Gaulle'ün Özgür Fransız Güçleri'ne katılarak 1943'e değin fiilen savaştı. Kasım 1943'te de Gaulle'ün Cezayir'de kurduğu Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin mali komiserliğine getirildi. Temmuz 1944'te IMF'nin (Uluslararası Para Fonu) kuruluş çalışmalarının yapıldığı Bretton Woods Konferansı'nda Fransız kuruluna başkanlık etti. Eylül 1944'te de Gaulle başkanlığında kurulan geçici hükümette ulusal ekonomi bakanı oldu. Ancak karaborsanın önüne geçilmesini, fiyatlara ve ücretlere tavan koyulmasını öngören enflasyon karşıtı iktisadi planı reddedilince Nisan 1954'te bakanlıktan istifa etti.

1946'da yeniden milletvekili seçildikten sonra, 1947-1950 arasında Birleşmiş Milletler İktisadi ve Toplumsal Konseyi'nde görev aldı ve 1947-1958 arasında IMF başkanlığı yaptı. Aynı dönemde, birbirini izleyen III.Cumhuriyet hükümetlerinin Çin Hindi'nde izledikleri politikalara karşı çıkarak Fransa ile Vietnam arasındaki savaşın sona erdirilmesi için Ho Şi Minh'le görüşmelerin başlatılması gerektiğini savundu. Dien Bien Fu'nun Vietnam birlikleri tarafından ele geçirilmesinden hemen sonra, Haziran 1954'te yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Başbakanlığın yanı sıra dışişleri bakanlığını da üstlenen Mendès-France'ın Temmuz 1954'te imzaladığı Cenevre Antlaşması'yla Fransa Vietnam'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü, 31 Temmuz 1954'te ise Tunus'un içişlerinde özerkliğini tanıdı. Almanya'nın askeri yönden yeniden güçlendirilmesine yönelik Avrupa Savunma İşbirliği Antlaşması'na karşı çıkan Mendès-France, Ekim 1954'te Cezayir ayaklanmasının başlamasından kısa bir süre sonra Şubat 1955'te başbakanlıktan ayrıldı.

1955-1957 arasında RSP'nin başkan yardımcılığı görevinde bulundu. 1955'te Komünist Partisi dışında

kalan sol partilerin bir araya gelmesinden oluşan Cumhuriyetçi Cephe'nin kurulmasında önemli rol oynadı. Bu cephenin önderi olarak katıldığı Ocak 1956 seçimlerini kazanarak yeniden Ulusal Meclis'e girdi. Aynı tarihte kurulan Guy Mollet hükümetinde devlet bakanı olduysa da, hükümetin Cezayir'de izlediği politikaya karşı çıkarak Mayıs 1956'da bu görevinden istifa etti. Kasım 1958 seçimlerini yitirdikten sonra Şubat 1959'da RSP'den ayrıldı ve Birleşik Sosyalist Parti'ye katıldı. 1965 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, de Gaulle'e karşı F. Mitterand'ı destekledi. 1968'de siyasi yaşamdan kesin olarak uzaklaştı.

• YAPITLAR (başlıca): *L'oeuvre financière du gouvernement Poincaré*, 1928, ("Poincaré Hükümetinin Mali Eseri"); *La banque internationale*, 1930, ("Uluslararası Banka"); *Contribution à l'étude du problème des états-unis d'Europe*, 1930, ("Avrupa Birleşik Devletleri Sorununun İncelenmesine Katkı"); *Le mouvement des cartels et la crise*, 1931, ("Kartteller Hareketi ve Bunalım"); *Gouverner C'est choisir*, 1953, ("Yönetmek Seçmektir"); *La république moderne*, 1962, ("Çağdaş Cumhuriyet"); *Préparer l'avenir*, 1968, ("Geleceği Hazırlamak").

• BAKINIZ: de GAULLE, HO Şİ MİNH, R. POINCARÉ.

MENDOZA, Antonio de
(1490-1552)

İspanyol devlet adamı. 1535-1551 arasında Yeni İspanya adı verilen Meksika'nın ilk genel valisi olarak görev yapmıştır.

Granada'da doğdu, 21 Temmuz 1552'de Peru'nun Lima kentinde öldü. İspanya'nın ileri gelen ailelerinden birinin oğluydu. İspanya kralı V. Charles'ın [Charles Quint] hizmetine giren Mendoza, gösterdiği başarılar nedeniyle 1535'te Meksika genel valiliğine atandı.

Meksika, 1519-1521 arasında üç yıl süren savaş sonucu sömürgeleştirilerek Yeni İspanya adını almıştı. İlk genel vali olarak Meksika'ya gönderilen Mendoza, tüm gücü ile siyasi ve iktisadi istikrarı sağlayarak krallığın gelirlerini artırmaya yöneldi. Hayvancılık, tarım ve madenciliğin geliştirilmesi için çaba gösterdi, okullar ve hastaneler yaptırdı. Yerli halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesi için çalışmakla birlikte ayaklanmaları sert bir biçimde bastırdı. 1542'de kral V.Charles, yerli halkın çalışma koşullarının düzeltilmesini amaçlayan ve Leyes Nuevas (Yeni Yasalar) olarak adlandırılan bir dizi yasa çıkarttı. Mendoza bu yasaları kısmen de olsa uygulamaya koyarak yerli halkın madenlerde ve İspanyollar'ın topraklarında zorunlu ve parasız olarak çalıştırılmalarını yasakladı.

Meksika'yı 15 yıl yönettikten sonra İspanya'ya dönmek istediyse de bu isteği reddedildi. Meksika'da barışı ve istikrarı sağlamada gösterdiği başarı nedeniyle 1551'de Peru genel valiliğine atandı. Ancak, görevine başladıktan kısa bir süre sonra öldü.

• KAYNAKLAR: A. S.Aiton, *Antonio de Mendoza, First Viceroy of New Spain*, 1927.

• BAKINIZ: CHARLES V [CHARLES QUINT], CORTÉS.

MENEDEMOS [Eritrialı]
(Ykş. İÖ 350-276)

Yunan, filozof. Felsefe tarihinde Eritria adı verilen okulun kurucusudur.

Eritria'da doğdu, aynı yerde öldü. Kleisthenes adlı yoksul bir yapı ustasının oğluydu. Bir süre Platon'un öğrencisi oldu, özellikle Phaidon'la yakın arkadaşlık kurarak onun görüşlerini yaymaya çalışan Eris felsefe okuluna bağlandı. Daha sonra filozof Stilpon'un görüşlerine ilgi gösterdi. Diogenes Laertius'un bildirdiğine göre değişik felsefe öğretileriyle ilgilenmiş, başka bir dizge geliştirmeye çalışmıştır.

Menedemos felsefe sorunlarının çözümünde diyalektik yöntemin uygulanması gereğini savunmuş, kendisinden aktarılan alıntılardan da anlaşıldığına göre, bütün tartışmalarında bu yönteme bağlı kalmıştır. Bir düşüncenin açıklanışında yalın ve olumlu önermelere dayanmayı öneren Menedemos için gerçeklik bölünemez. Ahlak alanında iyi ile yararlıyı birbirinden ayırmak gerek. İyi bütün erdemlerde görülür, erdem ise bir düşüncenin değişik biçimlerde açıklanışıdır. İnsan ancak gerekeni istemeli, tutkuya yönelik dilekleri usun denetimi altına almayı bilmelidir.

• BAKINIZ: PLATON, SOKRATES.

MENEDOTOS
(2.yy)

Anadolulu hekim ve filozof. Kuşkuculuk öğretisini geliştirerek yaymaya çalışmıştır.

2.yy ortalarında yaşadığı, Nikomedyalı (İzmit) olduğu, Kuşkuculuk'un gelişmesine çalıştığı gibi bitkilerden, köklerden ilaç yaparak sağlık koruma işleriyle uğraştığı bilinmektedir. Yazdığı kitapların çoğunu imparator Septimus Severus'a adamış, ünlü hekim Galenos'la hekimlik konusunda tartışmalara girişmiştir.

Menedotos felsefeyle hekimliğin birbirine bağlı olduğu görüşünü benimsemiş, sağlık korumada deneysel yönteme başvurmanın gereğini savunmuştur. Bu nedenle hekimlikte deneysel yöntemin bulucusu sayılır. O, bu yöntemden yola çıkarak, gerçeğin ancak karşılaştırmalı deneylerle kavranabileceğini, birkaç deneyle yetinmemenin gereğini ileri sürer. Ona göre duyuların denetimi için deneylerin değişik koşullar altında yinelenmesi, benzerin benzeri doğuracağı kanısına bağlanılmaması gerekir. Tümevarım yöntemiyle gerçeğe varılamaz, önce deneye başvurmalı, tümevarımla bağdaşıp bağdaşmadığı araştırılmalıdır. Bilgide belli tanıtlara bağlanmak da doğru değildir,

ardı ardına gelen ve birbirini doğrulayan saptamalara önem verilmelidir.

• BAKINIZ: AENESİDEMOS, GALENOS, PYRRHON.

MENELİK II
(1844-1913)

Etiyopya imparatoru. Batılı sömürgeci devletlere karşı ülkesinin bağımsızlığını korumaya çalışmıştır.

17 Ağustos 1844'te Şawa Eyaleti'ne bağlı Ankober'de doğdu, 22 Aralık 1913'te Addis Ababa'da öldü. Asıl adı Sahle Mariam'dı. Babası Şawa kralı Haile Melekot, annesi ise bir saray hizmetçisi idi. Sonradan soyundan geldiğini iddia ettiği Süleyman peygamber ile Saba Kraliçesi'nin oğlu olduğu rivayet edilen Menelik'in adını aldı.

1855'te merkezi bir devlet kurmak amacıyla yarı-bağımsız Şawa Krallığı'nı istila eden imparator II.Tewodros tarafından yakalanıp Amba Magdela Kalesi'ne kapatıldı. 1865'te kaçmayı başararak Şawa kralı oldu. 1868'de II. Tewodros ölümünden sonra imparator olma girişimi sonuç vermeyince önce Tekle Giorgis'in, ardından 1872'de imparator olan IV. Yohannes'in egemenliğini tanıdı.

Menelik, askeri gücünü artırarak güneye ve doğuya doğru istilalara girişti. Savaşçı Galla kabilesini denetimi altına aldı. 1887'de Kızıldeniz kıyılarına giden en kısa ticari yol üzerinde bulunan Harar'ı ele geçirdi. Kızıldeniz kıyılarını tutmuş olan sömürgeci devletlerle ticari ilişkiler kurarak silah karşılığında Avrupa'ya fildişi, deri, kahve ve altın ihraç etti. 1889'da ölen IV. Yohannes'in yerine Etiyopya'nın (Habeşistan) en güçlü adamı olarak imparator oldu. Aynı yılın 2 Mayıs'ında İtalya ile Ucciali Antlaşması'nı imzalayarak Eritre topraklarını bu ülkeye bırakma karşılığında askeri ve mali destek sağladı. Ancak İtalya'nın, Etiyopya'yı diğer ülkelerde temsil etmesine ilişkin 17. maddenin İtalyanca metnindeki ifade biçimine dayanarak Etiyopya'yı himaye altına almaya kalkışması üzerine ilişkileri bozuldu. Uzun görüşmelerin çıkmaza girmesinden sonra İtalyanlar Tigre Eyaleti'ni işgal ederek önemli bir merkez olan Adova (Aduva) üzerine yürüdüler. 1 Mart 1896'da burada yapılan savaşta Etiyopya ordusu İtalyan birliklerini büyük bir bozguna uğrattı. İtalya 1896'da imzalanan Addis Ababa Antlaşması'yla Etiyopya'nın bağımsızlığını tanıdı. Bu olay üzerine büyük bir ün kazanan II. Menelik, Sudan'daki Mehdi yönetimi, Osmanlı Devleti ve Rusya ile dostluk ilişkileri kurdu. Fransa ile bir sınır antlaşması imzaladı, İngiltere'den Somali'deki bazı toprakları aldı. 1898'de Sudan'daki ayaklanmayla uğraşan İngiltere'yi Yukarı Nil bölgesinden çıkarmak için Fransa ile ortak bir harekâta geçti. Ancak ayaklanmayı bastıran İngiltere, iki ordunun birleşmesini önleyerek buna fırsat tanımadı. 1906'da kalp krizi geçirerek durumu kötüleşen II. Menelik aynı yıl İtalya, İngiltere ve Fransa'nın Etiyopya'dan bazı topraklar koparmaya yönelik ittifakları karşısında güç duruma düştü ve 1908'de Somali'nin önemli bir bölümünü İtalya'ya bırakan bir antlaşmayı imzalamak zorunda kaldı. İtalya 1935'te Ogaden üzerinde hak iddia ettiğinde bu antlaşmayı öne sürmüştü.

Etiyopya'nın ayakta durabilmesi için Avrupa'nın modern ve teknik araçlarından yararlanması gerektiğine inanan II.Menelik, ülkenin geri yapısını kırmak için çeşitli atılımlar yaptı. Yerel aristokratların gücünü zayıflatarak merkezi bir yönetim sistemi kurdu. Ulusal bir para sistemi oluşturdu. 1905'te İngiltere'ye ait Mısır Ulusal Bankası'na bağlı olarak Abisina Bankası'nı kurdu. Çok sayıda okul ve hastane açtı. Addis Ababa'yı Cibuti'ye bağlayan demiryolu yapımını başlattı. 1907'de hastalığından dolayı yönetim işlerini imparatoriçe Taitu'ya bıraktı ve bir naip atayarak torunu Lij İyasu'yu varis ilan etti.

Hannibal'dan sonra ilk kez bir Avrupa devletini dize getirerek Afrika tarihinde önemli bir yer kazanan II.Menelik "Afrika Yağması" yüzünden birbirine giren Batılı sömürgeci devletler arasındaki rekabetten ustalıkla yararlanmıştır.

• BAKINIZ: HAİLE SELASSİE, MAKONNEN.

MENGER, Anton
(1841-1906)

Avusturyalı hukukçu. Sosyalist kuramın hukuki yönü ve çalışma yaşamının düzenlenmesine ilişkin görüşleriyle tanınmıştır.

Galiçya'da Manior'da doğdu, Roma'da öldü. İktisatçı Carl Menger'in kardeşidir. Viyana Üniversitesi'nde doktorasını vererek medeni hukuk profesörü oldu. 1896 Alman Medeni Hukuk Yasası'nın biçimlenmesinde etkili oldu. Yasanın hazırlık çalışmalarında hazırlanan taslağın yoksulların aleyhine olduğunu, onların çıkarlarının, yargılamanın parasız olmasını ve yargıcın vicdani kanaatinin kullanılmasına olanak tanıyan düzenlemelerin yapılmasının gerektiğini savundu.

Sosyalist kuramın hukuki yönünün iktisadi yön kadar önem taşıdığını savunan Menger, Marx ve Rodbertus'un kendilerinden önce gelen Saint-Simone, Proudhon ve William Thompson gibi ütopik düşünürlerden belli ölçülerde esinlenmiş olduklarını, ancak her ikisinin de bu düşünürlerin hukuk anlayışlarını irdelemeyi ihmal ettiklerini öne sürerek, çalışmalarını sosyalist düşüncenin gelişmesinde hak kavramının evrimi üstünde yoğunlaştırdı. Sosyalizmin hukuki sisteminin üç farklı iktisadi örgütlenme aşamasına karşı gelen üç tür hakka dayanması gerektiğini savundu. Bunları, emeğin tüm ürününe sahip olma hakkının bulunduğu ortak mülkiyet evresi, üretimin çalışanlarca yönetilmesi evresindeki çalışma hakkı ve yaygın kamulaştırmaların gerçekleştiği evredeki var olma hakkı olarak tanımladı. Menger'in üretici-tüketici çıkarlarının karşıtlığı ve bu grupların arasında bir dengenin sağlanması gerekliliğine ilişkin görüşleri ise Avrupa'da I.Dünya Savaşı sonrası sosyal demokrasi hareketi içinde yaygınlaşan bu tür görüşlere kaynaklık etti.

Çalışma yaşamının düzenlenmesi üzerinde de duran Menger, işverenin tek yönlü olarak çalışma kurallarını ve bunlara uymayanlar için cezalar saptamasının yasadışı olduğunu, çünkü işvereni kendi çıkarlarının davasının yargıcı durumuna soktuğunu öne sürdü. Daha sonraları işverenler ile işçiler arasındaki sorunların devlet müdahalesiyle çözümlenmesine ilişkin görüşünü geliştirdi. 1903'te yayımlanan *Neue Staatslehre* ("Yeni Devlet Öğretisi") adlı yapıtında bir tür "devlet sosyalizmi"ni savunarak merkezi bir iktisadi örgütlenme modeli önerdi. Bu modelde merkezi yönetimin organları durumunda olan belediyeler ve komünler tarafından seçilen yöneticilerin oluşturduğu yürütme erki, yasama ve yargı erklerinin üzerinde bir yere sahip oluyordu.

Hukuk alanındaki görüşleriyle "serbest hukuk" hareketinin habercisi olarak değerlendirilen Menger, yeni İsviçre Medeni Hukuku'nun oluşumunda da etkili olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag in geschichtlicher Darstellung*, 1886, ("Emeğin Bütün Ürünlerine Sahip Olma Hakkı"); *Das bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen*, 1890, ("Yurttaşlık Hukuku ve Mülksüz Halk Sınıfları"); *Über die sozialen Aufgaben der Rechtswissenschaft*, 1895, ("Hukuk Biliminin Toplumsal Görevleri"); *Neu Staatslehre*, 1903, ("Yeni Devlet Öğretisi").

Carl Menger

MENGER, Carl
(1840-1921)

Avusturyalı iktisatçı. Avusturya İktisat Okulu'nun kurucusudur; marjinal fayda ve öznel değer kuramlarının geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

23 Şubat 1840'ta Galiçya'da Neu-Sandec'te (bugün Polonya'da Nowy Sacz) doğdu, 26 Şubat 1921'de Viyana'da öldü. Viyana ve Prag'da iktisat ve hukuk öğrenimi gördü. 1867'de Cracow Üniversitesi'nden doktorasını aldı. Kısa bir süre için memurluk yaptıktan sonra 1873'te Viyana Üniversitesi'nde iktisat profesörü oldu ve 1903'te emekli oluncaya kadar bu görevini sürdürdü; bir ara Avusturya veliahtı Prens Rudolf'un öğretmenliğini de yaptı. 1900'de Avusturya Meclisi'nin yaşam boyu üyesi seçildi.

Menger'in en önemli yapıtı olan *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre* ("İktisat Kuramının Temelleri"), Jevons'ın *Theory of Political Economy* ("Politik İktisat Kuramı") kitabı ile aynı yılda (1871) yayımlandı. Bu yıllarda Avusturya'da ve Almanya'da Tarihçi İktisat Okul'un görüşleri egemen olduğu için Menger'in savlarının kabul görmesi uzun bir süre aldı. Görüşleri büyük ölçüde Jevons'ınkilere benzeyen Menger'e göre, faydanın kaynağı, malların temel özelliği olan insan gereksinimlerini karşılamalarına dayanmaktadır. Doğrudan tüketilen malları "birinci derece mallar", diğerlerini ise, "yüksek derece mallar" olarak niteleyen Menger, üretim mallarının değerini, tüketim mallarının değerinin bir yansıması olarak görür. Ona göre, malların değeri, içerdikleri emek ve sermaye ile ilişkili olmayıp, gereksinimlerle, bu gereksinimleri karşılamak için kullanılacak malların arzı arasındaki ilişkiye dayanır. Menger, değeri, malların öznel olarak algılanan gereksinimlere göre kıt olması olgusuna dayandırır. Ayrıca bir malın gereksinimleri karşılama gücü ile arzı arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu görüşündedir. Çünkü, insanın bir maldan kullanabileceği miktar arttıkça onu giderek daha az önemli gereksinimlerini karşılamakta kullanacaktır. Öyleyse, bir malın değerini, onun kullanıldığı en önemsiz alandaki fayda, karşıladığı en önemsiz gereksinim belirleyecektir. Bu, Jevons'ın "nihai fayda miktarı" (final degree of utility) kavramı ile büyük benzerlik göstermektedir ve günümüz neoklasik iktisat kuramının "azalan marjinal fayda" kavramıdır.

Menger'in faydaya dayalı öznelci değer kuramı, fiyat belirlenmesinin de temelini oluşturur. Adam Smith'in, değişimi insanların "takas etme eğilimi"ne bağlayan görüşüne karşı çıkan Menger, değişimin temelinde insanların aynı mala farklı değerler atfetmelerinin yattığını söyler. Değişimin ve fiyatların sınırlarını belirleyen de bu birbirinden farklı öznel değerlerdir. Menger de, tıpkı Jevons gibi, değişim analizinde değeri "değişim oranı" olarak alır. Farklı öznel değerlerin belirlediği sınırlar içerisinde fiyatın ne olacağı tarafların pazarlık gücüne bağlı olacaktır. Daha sonraki iktisatçıların belirttiği gibi, iki-yanlı tekel piyasasını andıran bu değişim modelinde fiyat belirsizdir. Bu durumun farkında olan Menger, söz konusu olguyu "ekonomi dışı" olarak niteleyip analizi dışında bırakmıştır. Jevons'da olduğu gibi Menger'de de fiyat belirlenmesinin fayda ile ilişkili olan talep yanı incelenmekte, üretim maliyetlerine bağlı olan arz yanı ihmal edildiğinden fiyat kuramı da eksik kalmaktadır.

Menger, bölüşüm kuramını değer kuramına dayandırır. Ona göre rant toprağın sağladığı yararlı hizmetlerin değeriyle ilişkilidir. Benzer bir biçimde, ücret işçilerin, faiz, sermayenin hizmetlerinin değerine bağlıdır. Bu anlamda, bölüşüm, değer kuramını üretim faktörlerine uygulayarak belirlenebilir. Bir üretim faktörünün sunduğu hizmetin değerinin, o faktörün kullanımıyla üretilen malın en önemsiz kullanımındaki değerine bağlı olacağını da ileri süren Menger, bölüşüm kuramıyla değer kuramını birleştirdiği görüşündedir. Menger, *Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften und der politischen Ökonomie insbesondere* ("Sosyal Bilimlerde Özellikle Politik İktisatta Yöntem Üzerine Araştırmalar") adlı kitabı ile iktisadın yöntemi konusunda önemli bir tartışmayı da başlatmıştır. Methodenstreit (Yöntem Tartışmaları) diye anılan bu tartışmada Menger, özellikle, Tarihçi Okul'un tümdengelim yöntemini reddetmesine karşı çıkar. Ona göre, bilimsel araştırmada tümdengelim ve tümevarım yöntemlerinin ikisinin de yeri vardır. Karşı çıkılması gereken tümdengelim değil, bu yöntemin kötü kullanılmasıdır. Tarihçi Okul klasikleri, insanın kendi çıkarı peşinde koşma ve para kazanma güdüsünü ön plana çıkardıkları için eleştirmekteydi. Menger, bu eleştiriye karşılık, klasiklerin diğer güdülerin de farkında olduklarını, ancak en sürekli olarak gördükleri bir öğenin sonuçlarını incelediklerini savını ileri sürer. Menger, toplumdaki iktisadi olguların toplumsal bir gücün doğrudan ifadesi değil, bireylerin davranışlarının sonucu olduğunu savunur. Bu nedenle, iktisadi süreci anlamak için onun öğeleri olan bireylerin davranışlarını incelemek gerekir. Jevons ve Gossen gibi Menger de bireyi ön plana çıkarmıştır. Ayrıca, ona göre bu yaklaşım yöntemsel bir zorunluluktur. Herhangi bir ahlaki, toplumsal ya da felsefi nedenden kaynaklanmamaktadır.

- YAPITLAR (başlıca): *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*, 1871, ("İktisat Kuramının Temelleri"); *Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften und der politischen Ökonomie insbesondere*, 1883, ("Sosyal Bilimlerde Özellikle Politik İktisatta Yöntem Üzerine Araştırmalar"); *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, 1892, ("Siyasal Bilimler El Sözlüğü").

- KAYNAKLAR: F.A. Hayek, "Carl Menger", *Economica*, 1934; G.J.Stigler, "The Economics of Carl Menger", *The Journal of Political Economy*, 1937.

- BAKINIZ: JEVONS, SCHMOLLER.

MENGİSTU, Haile Mariam
(1941)

Etiyopyalı asker ve siyaset adamı. Haile Selassie'yi deviren askeri cuntanın önderlerinden ve 1977'den beri devlet başkanıdır.

Sudan sınırı yakınındaki Wollamo bölgesinde doğdu. Yoksul Galla etnik topluluğuna bağlı bir ailenin çocuğuydu. 1959'da orduya girdikten sonra İmparator Haile Selassie'nin sarayında muhafızlık yaptı. Daha sonra Holeta Askeri Koleji'ni bitirerek subay oldu. 1969-1970 yıllarında ABD'de mühimmat subaylığı kursu gördü, ayrıca Maryland Üniversitesi'nin sınai iktisat kurslarına katıldı. Dönüşünde Somali sınırında bulunan Üçüncü Piyade Tümeni karargâhında görev alarak binbaşılığa yükseldi. 1974 Şubat'ında askerlerin yüksek ücret isteğiyle başlattıkları ayaklanmaya katılarak Silahlı Kuvvetler Koordinasyon Komitesi başkanı oldu. Kısa sürede büyüyen ayaklanma sonunda Haile Selassie Eylül 1974'te devrilince kurulan Geçici Askeri Yönetim Konseyi'nde başkan yardımcısı oldu.

Halk tarafından DERG (Gölge) diye adlandırılan ve yüz yirmi kişiden oluşan bu konseyin perde arkasındaki önderi durumunda olan Mengistu, kırk yıllık baskı döneminden sonra birdenbire yaygınlaşan kitle hareketlerini bastırmaya koyuldu. "Önce Etiyopya" sloganını öne sürerek konseyin durumunu sağlamlaştırmak istedi. Öğrenci ve sendika hareketlerinin önderlerini tutuklattı. Eritre bölgesindeki bağımsızlık hareketinin güçlenmesi üzerine 1975'te bölgenin başkenti Asmara'ya giderek ayaklanmayı bastırmaya çalıştı. Askeri yönetim içindeki iç çekişmelerden dolayı bir süre gözden kaybolduktan sonra, Aralık 1976'da yeniden ortaya çıktı. Uğradığı başarısız bir suikasttten sonra general Tafari Bante önderliğindeki konseyin ılımlı kanadını tasfiye ederek 3 Şubat 1977'de resmen DERG'in başkanı oldu. Aynı zamanda bakanlar konseyi başkanlığı, savunma ve güvenlik konseyi başkanlığı görevlerini üstlendi. ABD danışmanlarını ve teknisyenlerini ülkeden çıkararak SSCB ile bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzaladı. Aynı yılın yazında Somali'nin, Ogaden bölgesindeki ayrılıkçı hareketi desteklemesi üzerine bu ülkeyle savaşa girdi. SSCB ve Küba'dan aldığı destekle bölgeyi işgal eden Somali birliklerini püskürttü. SSCB'nin arabuluculuğuyla ateşkes anlaşması imzaladı. 1978'de Eritre'ye karşı büyük bir saldırıya geçerek başta Asmara ve Keren olmak üzere gerillaların en önemli üslerini ele geçirdi. Ancak bölgedeki bağımsızlık hareketini bütünüyle bastıramadı. 1979'da üye sayısı üçte bire inen DERG'in işlemez hale gelmesi üzerine, Etiyopya Emekçi Halk Partisi'ni örgütleme çalışmalarına başladı.

Etiyopya'da bir halk cumhuriyeti kurma çizgisini benimseyen Mengistu, bankalarla büyük işletmeleri devletleştirmede ve toprak reformunu uygulamada bazı başarılı adımlar attı.

- BAKINIZ: HAİLE SELASSİE.

MENGLİ GİRAY I
(? - 1514)

Kırım hanı. Osmanlı korumasını kabul eden ilk kırım hanıdır.

Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. 1514'te öldü. Kırım Hanlığı'nın kurucusu Hacı Giray'ın oğludur. 1466'da babasının ölümüyle başlayan taht kavgasında kardeşi Nur Devlet Giray'la mücadele ederek üç ay

kadar tahtta kaldıysa da yenilerek Kefe'ye kaçtı. Cenevizliler ve Kefe Beyi Eminek Bey'in yardımlarıyla 1468'de Kırım tahtını ele geçirdi. Kırım Hanlığı'nı işgal etmek isteyen Altın Orda Devleti'ne karşı Moskova Grandükalığı ile işbirliği yaptı. Osmanlılar'a karşı Yagellonlar, Menkub beyi ve Boğdan voyvodasıyla anlaştı. Bu nedenle gönderilen Osmanlı donanması iki Kırım kıyı kentini yaktı. Bu arada Cenevizliler'in Osmanlı yandaşı olduğu savıyla azlettirdikleri Eminek Bey ayaklanınca, Nur Devlet Giray durumdan yararlanarak 1474'te Kırım tahtına çıktı. Cenevizliler'e sığınmış olan Mengli Giray'ın tutuklanmasını sağladı. Eminek Bey'in çağrısıyla 1475'te Kırım kıyılarına gelen Osmanlı ordu ve donanması, Kefe, Azak ve Menkub başta olmak üzere tüm Ceneviz kolonilerini aldı. Mengli Giray tutsaklıktan kurtarılarak Kırım hanlığına getirildi. Yapılan antlaşmayla Osmanlı korumasını kabul etti. 1476'da Altın Orda Devleti'nin başkenti Saray-Berke'yi kuşattı ama yenilerek Kırker'e (Çıfıt Kale) çekildi. Kefe dışında tüm yarımadayı işgal eden Altın Orda güçleri, Nur Devlet Giray'ın Osmanlı ordusunun desteğiyle araya girmesi üzerine geri çekildi. Nur Devlet Giray, Kırım noyanlarıyla bozuşarak, öteki kardeşiyle taht kavgasına tutuşunca, Eminek Bey'in de isteğiyle Mengli Giray, İstanbul'dan atanan ilk han olarak 1478'de üçüncü kez tahta çıktı.

Tutarlı ve sağlam bir yönetim kurmayı başararak Osmanlı otoritesinin de etkisiyle içteki iktidar çekişmelerine son verdi. Altın Orda Devleti'nin baskısına ve Moskova'nın genişleme siyasetine karşı sıkı önlemler aldı. 1484'te ilk kez II. Bayezid'in Kili ve Akkirman seferlerine katılarak, Osmanlılar'la güçbirliği siyasetini başlatmış oldu. Buna karşılık Kefe, Gözleve, Balıkova limanları gümrük gelirlerinin bir bölümü Mengli Giray'a bırakıldı. Anlaşmaya uygun olarak oğlu Saadet Giray'ı İstanbul'a rehin gönderdi. 1502'de Saray-Berke'yi yakıp yıkarak, ortadan kaldırdığı Altın Orda Devleti'nin topraklarına göz koyan Moskova'ya karşı 1511'de Yagellonlar'la anlaşarak Beyaz Rusya ve Ukrayna'daki haklarından onlar lehine vazgeçti, oğlu Mehmed Giray, 1513'te kalgay (veliaht) sonra da han olarak Moskova'ya akınlarını sürdürdü .

• BAKINIZ: BAYEZİD II, MEHMED II [Fatih].

MENGOLI, Pietro
(1625-1686)

İtalyan matematik bilgini. Serilerin yakınsaklığına ilişkin buluşlarıyla tanınır.

1625'te doğdu, Bologna'da öldü. Mengoli'nin yaşamına ilişkin bilgiler son derece kısıtlıdır. 1648-1686 arasında çalıştığı Bologna Üniversitesi'nde, Cavalieri'den boşalan matematik profesörlüğüne getirildiği ve matematiğin yanı sıra felsefe ve hukuk alanlarında da öğrenim gördüğü sanılan Mengoli'nin aynı zamanda din adamı olduğu ve 1660'tan ölene değin yine Bologna'daki Santa Maria Maddalena dini bölgesinde görev yaptığı bilinmektedir.

Yapıtlarında son derece güç okunan ağdalı bir Latince kullanmış olmasına karşın 17. yy boyunca etkili olmayı başarabilen Mengoli'nin çalışmalarının önemi, Cavalieri'nin 1635'te geliştirdiği "bölünemezler" yöntemiyle Newton ve Leibniz'in 1690'larda geliştirdikleri sonsuzküçükler hesabı arasındaki geçişi simgelemesinde yatar. 20. yy'da yapılan araştırmalar sonunda birçok buluşta önceliği olduğu anlaşılan Mengeli, sonsuzküçükler hesabının temel özelliklerinden birçoğunu Newton ve Leibniz'den önce bulmayı başarmış, limit ve belirli integral kavramlarını ancak 19.yy'da erişilebilecek bir yetkinlikle kullanmıştır.

Mengoli'nin elde ettiği sonuçlar arasında en iyi bilinenleri serilerin yakınsamasına ilişkin olanlarıdır. *lim* $(1/n)$'in O'a yaklaşmasına karşın, harmonik seri

olarak adlandırılan $\sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n} = 1+1/2+1/3+...+1/n$

toplamının ıraksadığını göstererek, genel terimi O'a yaklaşan serilerin de ıraksayabileceğini daha 1650'de, Jakob Bernoulli'den yaklaşık kırk yıl önce kanıtlayan Mengoli, kendinden önce bütün büyük matematikçilerin kullandığı, her sürekli düzlemsel bölgenin bir alana sahip olduğu varsayımından yola çıkmak yerine bu alanın varlığını kanıtlamayı seçen ilk matematikçilerden biri olmuştur. Aralıklara ayırdığı sürekli düzlemsel bölgenin alanının, bu aralıklarda kurulabilen iki paralelkenarın alanları arasına sıkıştığını, dolayısıyla aralıkların sayısını sonsuza taşıyarak istenen alanın değerinin bulunabileceğini kanıtlamıştır. Bu yaklaşım yaklaşık bir yüz yıl sonra kullanılmaya başlanacak olan belirli integral kavramından hemen hemen farksızdır.

MENG-TSEU
(İÖ 372-289)

Çinli filozof. Konfüçyüs'ün öğretisini geliştirerek insanlık, doğruluk, uygunluk ve bilgeliğin dört temel erdem olduğu görüşünü savunmuştur.

Meng-tseu ya da Mong-tseu Çhang-Toung Eyaleti sınırları içinde Yen-Tcheou-Fou bölgesinde doğdu, aynı yerde öldü. Aydın ve gelenekçi Çin felsefesine bağlı bir kadın olan annesinin gözetiminde filozof Tse-Sse'den Konfüçyüs ve ondan önceki Çin filozoflarının öğretilerini öğrendi. Sonra bütün çalışmalarını Çin felsefesini öğrenme konusunda yoğunlaştırdı. Kendi düşüncelerini yayma amacıyla bir okul açtı, bir süre prenslerin eğitmeni olarak saray çevresine girdi.

Meng-tseu'nun felsefesi ulus yönetimiyle ahlakın özdeşliği ilkesine dayanır. Ona göre ahlakın ve yönetimin temelini insanlık, doğruluk, uygunluk ve bilgelik gibi dört erdem oluşturur. İnsanlık, kişinin özünü tanımak, onun taşıdığı değerleri kavramak, yeteneklerinin gücünü, sınırlarını bilmek, insanı insan yapan tözün bilincine varmaktır. Doğruluk bütün

eylem ve davranışlarında erdemin gerektirdiğini yapmak, herkese eşit işlemde bulunmak, hak denen ölçüden ayrılmamak, duygularının etkisinde kalarak değişik eğilimlere kapılmamaktır. Uygunluk düşüncelerle eylemler arasında denge sağlamak, her türlü aşırılıktan kaçınmak, bütün yurttaşlarla uyum içinde olmak, kendi kendiyle çelişkiye düşmemektir. Bilgelik ise bilgi edinmek, edinilen bilgilerle davranışları düzenlemek, eylemleri yönlendirmek, her türlü bilgisizlikten, tutkudan kaçınmak, bilimin değerine inanmak, bilimsel ölçülere göre iş yapmak, ağırbaşlı, tutarlı, ölçülü ve erdemli olmaktır. Bu dört erdemin ulus yöneticisinde bulunması gerekir. Çünkü yönetim bir bilge işidir, yurttaşlara örnek olmalıdır.

Meng-tseu'nun benimsediği yöntemin biri tümevarım, öteki tümdengelim olmak üzere iki ilkesi vardır. Bütün yargılarda bu iki ilkeye göre davranılır ve eleştirel bir tartışmaya girilir. Başarılı bir tartışmacı, yöntemin iki ilkesini de eş ölçüde uygulamayı bilen, tartıştığı kimseye gerçeği anlatandır. Ancak tartışmada ölçüye uymak, saygı kurallarının dışına çıkmamak gerekir.

İnsan konusunda Meng-tseu için önemli olan iyi kavramıdır. Bu kavramın içerdiği düşünce insanın doğasından kaynaklanır. Bütün insanlar, doğal olarak, iyidir, yeryüzünde doğası bakımından kötü insan yoktur. Buna karşı insanı kötülüğe sürükleyen etkenler vardır. Çünkü insan doğası baskı altında kötülüğe yönelebilir, bundan dolayı da insana kötü demek gerekmez. Meng-tseu insanların, kötü yöneticiler ve öğretiler yüzünden, kötülüğe yöneldikleri kanısındadır. Bir yazısında, Çin'de eski bilge yöneticilerin, aydın devlet adamlarının kalmadığından, birtakım kötü tarikatların topluma egemen olmaları sonucu, halkın doğruluktan, erdemden uzaklaşmaya başladığından yakınır. Ona göre yönetici yalnız yönetim gücüne değil bilgisine de dayanmalı, yönettiği insanların, birer insan olarak değerlerini bilmeli ve eğitici olmalıdır.

Eğitim insanın gelişmesinde başlıca etkendir, bu nedenle bilgeliğe dayanması gerekir. Eğitimin başka bir özelliği de gerçekçi olması, yaşamın dışına taşacak nitelik taşımamasıdır. Eğitilen kimseye yaşam için gerekli ve aydınlatıcı olan bilgi verilmelidir.

Meng-tseu'nun geliştirdiği öğreti çağlar boyunca Çin'de etkili olmuş, özellikle ulus yönetiminde, öğretim kurumlarında kılavuz görüş niteliği kazanmış, yazıları bütün Batı dillerine çevrilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Works of Mencius*, (ö.s.), W.A.Dobson (der.), 1963, ("Meng-tseu'nun Yapıtları").

• **KAYNAKLAR:** Haenisch, *Mencius und Liu Hiang, zwei Vorkämpfer für Moral und Charakter*, 1942; Yuan, *La philosophie morale et politique de Mencius*, 1927.

• **BAKINIZ:** KONFÜÇYÜS.

MENGÜCÜK GAZİ
(? -1118?)

Türk beyi. Mengücükoğulları Beyliği'nin kurucusudur.

Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Ölüm tarihi de kesin değildir. Horasan Türkleri'nin soylu bir ailesinden geldiği sanılmaktadır. Aldığı unvanlardan, Oğuz Beyleri arasında önemli bir yeri olduğu anlaşılan Mengücük Gazi'nin, beyliğinin kuruluşu, bölgeye gelişi ve fetihleri konusunda ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

1062-1063 yıllarında Tuğrul Bey'in buyruğuyla Anadolu'da Kemah, Telhum ve Ergani yörelerini yağmalayarak, çok sayıda tutsakla dönen Bujgob adlı komutanın Mengücük Gazi olduğu sanılmaktadır. Kayı, Bayat, Karaevli ve Akevli gibi kalabalık Oğuz boylarına önderlik ederek göçebe Türkmenler'i Anadolu'ya yerleştirmekle, etnik dengenin Türkler lehine değişmesinde önemli rol oynamıştır. İkinci derecede komutanlardan biri olarak katıldığı 1071 Malazgirt Savaşı'nın kazanılmasından sonra, öteki komutanlarla birlikte Anadolu'nun fethi göreviyle Yukarı Fırat Havzası'na akınlar yaptı. Erzincan, Divriği ve Şebinkarahisar'ı alarak kendine bırakılan bu bölgede, Kemah'ı merkez yaparak kendi adıyla anılan beyliği kurdu. 1095'te Komene Ovası'nda Bizans ordusunun yenilgisiyle sonuçlanan savaşta, I.Kılıç Arslan'ın yanında çarpıştı. Danişmend Gazi'yle birlikte Haçlılar'a karşı da savaşan Mengücük Gazi, yaşamının sonuna değin Gürcü, Abaza ve Rumlar'a karşı savaşmayı sürdürerek, döneminin siyasal olaylarına etkide bulundu.

• **BAKINIZ:** ALP ARSLAN, DANİŞMEND GAZİ, KILIÇ ARSLAN I.

MENGÜŞOĞLU, Takiyettin
(1908-1984)

Türk, felsefeci. Yeni Ontoloji ve Fenomenoloji öğretilerini Türkiye'de tanıtmaya çalışmış, insan sorunlarına dayalı bir felsefe görüşü geliştirmiştir.

Malatya'da doğdu, 7 Şubat 1984'te İstanbul'da öldü. Ortaöğrenimini Sıvas Lisesi'nde bitirdikten sonra Berlin Üniversitesi'nde fizik, kimya ve felsefe okudu, Nicolai Hartmann'ın öğrencisi oldu 1937'de *Über die Grenzen der Erkennbarkeit bei Husserl und Scheler* ("Husserl ve Scheler'de Bilinebilirliğin Sınırları Üstüne") adlı çalışmasıyla doktor sanını kazandı. 1938'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde felsefe asistanı, 1942'de doçent, 1952'de profesör oldu, 1978'de emekliye ayrıldı.

Mengüşoğlu'nun felsefe alanındaki çalışmaları, genellikle, insanın varlık sorunları konusunda odaklaşır. Kant, Max Scheler, Edmund Husserl ve Nicolai Hartmann gibi filozoflar üzerindeki incelemelerinde

de ağırlık insan sorunu üzerindedir. Onun anlayışına göre insan bir başarı varlığıdır, bilim, sanat, teknik ve çevreyi kendi yaşamına uygun biçimde değiştirme bu başarı alanını oluşturur. İnsanı anlamak, onun evrendeki yerini bilmek için çevresini öğrenmek, başarılarının uzantılarını kavramak gerekir. Çevresinden soyutlanan, yalnız bir kavram olarak düşünülen insan, yaşayan bir varlık olan insanı bütün gerçeğiyle veremez. *Felsefi Antropologi* adlı yapıtında insanın varlık koşullarını, öteki varlık türleriyle arasındaki ayrımı açıklarken, *İnsan ve Hayvan, Dünya ve Çevre* başlıklı kitabında da insanın çevresini, çevresiyle olan bağlantılarını, çevre sorunuyla insanı bir bütünlük içinde görmenin gereğini vurgular. Ahlak alanında değerlerin değil onlardan kaynaklanan davranışların değiştiğini, değerler düzeninde ancak bir yer değiştirmenin söz konusu olabileceğini sergiler.

Mengüşoğlu'ya göre felsefe insan yaşamına yön vermeli, toplumun düzenlenmesinde yol gösterici olmalı, soyut bir düşünme ürünü olarak kalmamalıdır. İnsan düşünen, başaran, eylemde bulunan, çevresiyle bağlantı kuran bir varlıktır. Bu özelliği dolayısıyla felsefesinin kaynağı da yaşadığı gerçeklerdir.

• YAPITLAR (başlıca): *Über die Grenzen der Erkennbarkeit bei Husserl und Scheler*, 1937, ("Husserl ve Scheler'de Bilinebilirliğin Sınırları Üstüne"); *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, 1949; *Felsefeye Giriş*, 1958; *Değişmez Değerler, Değişen Davranışlar*, 1965; *Felsefi Antropologi*, 1971; *Fenomenoloji ve Nicolai Hartmann*, 1976; *İnsan ve Hayvan, Dünya ve Çevre*, 1979.

• BAKINIZ: N.HARTMANN, HUSSERL, KANT, M.SCHELER.

MENİPPOS
(3.yy)

Suriyeli filozof. Kynik öğretisinin Suriye'de yayılmasına çalışmış, düşünceyle yaşamın uyum içinde olması gereğini savunmuştur.

Yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur, kimi kaynaklarda Suriyeli bir köle olduğu, özgürlüğe kavuştuktan sonra Thebai'ye göçtüğü, kimi kaynaklarda da Sinoplu bir aileden geldiği söylenir. Menippos azla yetinmenin, her türlü gösteriş ve aşırılıktan uzak kalmanın erdem olduğunu savunmuş bir filozof olarak bilinir. Yaymaya çalıştığı düşünceler ahlak konusunda toplanır.

Menippos'a göre insan bütün davranışlarında usu kılavuz edinmeli, elden geldiğince alçakgönüllü, gösterişsiz, iyiliksever olmalı. Aşırı kazanç insanı iyilikten, erdemden uzaklaştırır, tutkuların oyuncağı durumuna getirir. Bilgi yaşamı anlamak ve düzenlemek içindir, bilge kişi de aşırılıklardan kaçan, erdemli olmayı bilen, azla yetinip başkalarına iyilik etmeyi sevendir.

• BAKINIZ: ANTİSTHENES, ARİSTİPPOS, DİOGENES [Sinoplu].

MENNEA, Pietro
(1952)

İtalyan, atlet. En hızlı kısa mesafe koşucularındandır.

28 Haziran 1952'de Barletta'da doğdu. 1970'li yıllarda adını duyurmaya başladı. 100 ve 200 metrelerde koştu, özellikle 200 metrede başarılı oldu. 1970'te 200 metrede 21.5 saniyelik derecesiyle dikkatleri üzerinde topladı. 1972 Münih Olimpiyat Oyunları'nda bu mesafede üçüncülüğü kazandı. 1975'te yine 200 metrede 20.16 saniyelik bir derece yaptı. 1976 Montreal Olimpiyat Oyunları'nda başarılı olamadı. Ama 1979'da 19.72 saniyelik derecesiyle 200 metrede dünya rekorunu kırdı. 1980 Moskova Olimpiyat Oyunları'nda aynı mesafede 20.19 saniyelik derecesiyle altın madalya kazandı. 1984 Los Angeles Olimpiyat Oyunları'nda ise dereceye giremedi. 100 metrede 10.01 saniyelik derecesiyle Avrupa rekorunun sahibi olan Mennea, atletizm dünyasının gelmiş geçmiş en hızlı atletlerinden biri olarak tanınmaktadır.

MENOTTI, Gian Carlo
(1911)

İtalyan asıllı ABD'li besteci. Operalarında müzikle tiyatroyu başarıyla kaynaştırmıştır.

7 Temmuz 1911'de İtalya'nın Cadegliano kentinde doğdu. Müzik sevgisini piyanist olan annesinden aldı. Küçük yaşta Milano Konservatuvarı'na girerek besteler yapmaya başladı. On bir yaşındayken *The Death of Pierrot* (Pierrot'nun Ölümü) adlı bir opera besteledi. 1927'de ailesiyle birlikte ABD'ye göç etti. Philadelphia'da Curtis Müzik Enstitüsü'nden burs kazanıp kompozisyon bölümüne yazıldı. Ardından New York Müzik Akademisi'ne devam edip burayı bitirdikten sonra 1937'de ilk sahne yapıtı *Amelia Goes to the Ball*'u (Amelia Baloya Gidiyor) besteledi. Bu yapıtın elde ettiği başarıdan sonra art arda operalar bestelemeye başladı.

1939'da radyo için yazdığı opera pek başarılı olmayınca Menotti daha az şarkıcı ve küçük orkestra isteyen, melodramatik konular üstüne oda operaları yazdı. Bu türe giren ilk operası 1946'da bestelediği ve en önemli yapıtı sayılan *The Medium*'dur (Medyum). Yapıt, bir medyum kadının, tam anlamıyla kavrayamadığı gerçekler dünyası ile doğaüstü dünya arasında bocalamasının yarattığı trajedi üstüne kuruluydu. Bunu aynı yıl, bir perdelik komik operası *The Telephone* (Telefon) izledi. 1950'de Pulitzer Ödülü kazanan operası *The Consul* (Konsolos) sahnelendi. Hemen tüm dünyada ünlenen *Konsolos*, adı belirsiz, baskıcı bir yönetim altındaki bir ülkede geçiyordu ve devlet düşmanı ilan edilen kocasının yanına gitmek için vize almaya çalışan bir kadının boşuna çabalarını konu ediyordu.

Menotti 1951'de televizyon için hazırlanan ilk

opera olan *Amahl and the Night Visitors*'u (Amahl ve Gece Konukları) besteledi. 1954'te *The Saint of Bleecker Street* (Bleecker Sokağı'nın Azizi) ile bir kez daha Pulitzer Ödülü kazandı. 1958'de ABD'li besteci Samuel Barber'in *Vanessa* operasının librettosunu yazdı. 1963'te *Death of the Bishop of Brindisi* (Brindisi Piskoposunun Ölümü) adlı kantatından sonra 1968'de konusu uzayda geçen bir opera yazdı. Dünyanın başka gezegenlerden gelen yaratıklarca ele geçirilmesini anlatan *Help, Help, the Globolinks!*'de (İmdat, Globolink'ler!) Menotti, kullandığı oldukça eski müzik tarzıyla öncü müzik karşısındaki tutumunu da gösteriyordu. Savaş karşıtı *Tamu Tamu* operasını, Uluslararası Antropolojik ve Etnolojik Bilimler Kongresi'nin ısmarlaması üzerine 1973'te besteledi. Yapıt İngilizce ve Endonezya dilinde bir arada sahnelendi.

Menotti, librettolarında, çoğunlukla kendi yazdığı gerçekçi operalarında 20.yy dramatizmi ile geleneksel İtalyan operası arasında başarılı bir bireşim kurmuştur. Bir ölçüde Puccini, Verdi ve Mussorgsky'den de etkilenmiş, dramatik etkiyi artırmak için uyumsuzluk (dissonance) ve çoktonluluğa başvurmasına karşın, çoğunlukla geleneksel armoniyi kullanmıştır. Yapıtlarında müzik ile tiyatroyu kaynaştırmasındaki olağanüstü başarısını yönetmenlikte de göstermiş, her rol için en uygun oyuncuyu bulmakta büyük bir önseziyle davranmıştır. Bunun sonucu olarak da birçok opera şarkıcısı tüm meslekleri boyunca onun operalarında canlandırdıkları kimlikleriyle anılır olmuşlardır.

• **YAPITLAR** (başlıca): **Opera:** *Amelia Goes to the Ball*, 1937, (Amelia Baloya Gidiyor); *The Old Maid and the Thief*, 1939, (Yaşlı Kız ve Hırsız); *The Island God*, 1942, (Ada Tanrısı); *The Telephone*, 1946, (Telefon); *The Medium*, 1946, (Medyum); *The Consul*, 1950, (Konsolos); *Amahl and the Night Visitors*, 1951, (Amahl ve Gece Konukları); *The Saint of Bleecker Stree.*, 1954, (Bleecker Sokağı'nın Azizi); *The Last Savage*, 1963, (Son Vahşi); *Martin's Lie*, 1964, (Martin'in Yalanı); *Help, Help, the Globolinks!*, 1968, (İmdat, Globolink'ler!); *Tamu Tamu*, 1973; *Arrival*, 1973, (Varış). **Bale:** *Sebastian*, 1944. **Kantat:** *The Death of the Bishop Brindisi*, 1963, (Brindisi Piskoposunun Ölümü); *Song of Hope*, 1980, (Umut Şarkısı). **Çeşitli:** *4 Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 1936; *Piyano Konçertosu*, 1945.

MENŞİKOV, Aleksandr Daniloviç (1672-1729)

Rus devlet adamı ve asker. 1725-1727 arasında çariçe I.Katerina ile birlikte Rusya'yı yönetmiştir.

16 Kasım 1672'de Moskova'da doğdu, 23 Kasım 1729'da Sibirya'da Berezovo'da öldü. Bir ahır uşağının oğluydu. On dört yaşındayken I.Petro'nun emiri oldu. Asker ve yönetici olarak yetenekleriyle olduğu kadar çara bağlılığı ve kişisel çabalarıyla da I.Petro'nun en yakın dostları arasına girdi. Rusya'daki ve dış ülkelerdeki gezilerde ona eşlik etti. 1703'te Ingermanlandiya (daha sonra Petrograd) Eyaleti'nin valiliğine atandı. Bu görevi sırasında St.Petersburg (bugün Leningrad) kentinin, surlarını, Neva ve Svir ırmakları üzerindeki tersaneleri yaptırdı.

İsveç'le Rusya arasındaki 1700-1721 Kuzey Savaşları sırasında komuta ettiği piyade ve süvari birlikleri İsveçliler'e karşı bir dizi zafer kazandı. Çar tarafından Ekim 1706'daki Kalisz zaferinin ardından prens, Temmuz 1709'daki Poltava zaferinin ardından da mareşal yapıldı. 1710'da Kurland'ı, 1713'te de Pomeranya'yı ele geçiren Menşikov, İsveçliler'den alınan bölgelerin yönetimini üstlendi ve devlet gelirlerinin toplanmasını denetledi. 1718-1724 arasında ve 1726-1727 yıllarında Harp Okulu'nun başkanlığını yaptı.

Menşikov aşırı hırsı ve kendini beğenmişliğiyle ünlüydü. I.Petro'nun Şubat 1725'te ölümünün hemen ardından muhafız alayının yardımıyla tahta I.Petro'nun ikinci eşi Katerina'yı çıkardı. Böylece Rusya'nın gerçek yöneticisi durumuna geldi. I.Petro'nun reformlarını sürdürdüğü için soyluların muhalefetiyle karşılaşınca, çariçeye yardımcı bir özel yüksek konseyin kurulmasını kabul etmek zorunda kaldı. Bu arada I.Petro'nun torunu Pyotr Alekseyeviç'i kızı Maria ile nişanlandırdı. 1727'de I.Katerina'nın ölümü üzerine henüz 12 yaşında bir çocuk olan Pyotr Alekseyeviç'i II.Pyotr adıyla tahta çıkardı. Rusya'nın en eski soylu aileleri olan Golitsin ve Dolgoruki ailelerinden gelen prenslerin düşmanlığını kazanan Menşikov, bu grupların etkisinde kalan çar tarafından Eylül 1727'de devlete ihanet etmekle ve devlet gelirlerini kötü niyetle kullanmakla suçlandı. Hemen ardından ailesiyle birlikte Sibirya'ya Berezovo'ya sürüldü. 90.000 toprak kölesine, birçok ülkedeki mülküne ve parasına el kondu.

• **BAKINIZ:** KATERİNA I, PETRO I.

MENUA (? -İÖ 786)

Urartu kralı. Urartular'ın en parlak döneminde yaşamış ve görkemli yapılar kurmuştur.

Kral İşpuini'nin oğludur. İÖ 810'da başa geçtikten sonra Kuzey Mezopotamya'ya seferler düzenleyerek bölgede üstünlüğün Urartular'ın eline geçmesini sağladı. Asur sınırlarına dayanmasına karşın aradaki sarp ve yüksek dağlardan dolayı doğrudan bir çatışmaya girmedi. Son Hitit kent devletlerinden Melitene'ye (Malatya) sefer açarak kral Şulumeli'yi yendi. Kuzeyde Urartu topraklarını Transkafkasya'ya kadar genişletti. Bu arada merkezi otoriteyi güçlendirerek yönetici bir sınıfın oluşmasını sağladı. Hiyerarşik bir yönetim sistemini kurdu. Buna bağlı olarak değişik kentlerin tanrılarını ortak bir tapınakta topladı. Krallığın birçok yerinde yeni kentler, kaleler, saraylar ve su kanalları yaptırdı. Ölümünden sonra yerine oğlu I.Argişti geçti.

Çivi yazısıyla yazılmış yazıtlarda bayındırlık çalışmaları ve askeri başarıları anlatılan Menua'nın

yaptırdığı en ünlü kent Ağrı Dağı'nın güney eteğinde kurulu Menuhinili'dir. Ayrıca dik bir kayalık üzerine kurulu başkent Tuşpa (Van) Kalesi'nin etrafını büyük surlarla çevirmiş ve birçok ek yapılar yapmıştır. Babil kraliçesi Semiramis adına yaptırdığı Şamran sulama kanalı günümüze kadar kullanılabilir biçimde kalmıştır. Yaklaşık elli kilometre uzunluğunda engebeli bir araziden geçen bu kanal yer yer büyük blok taşlardan oluşan kemerler üzerinden geçirilmiştir. Kemerlerde bulunan yazıtlarda yapıya zarar verecek olanları ve yapıdan kendisine övgü payı çıkaracakları lanetleyen yazılar bulunmaktadır.

MENUHIN, Yehudi
(1916)

ABD'li kemancı. Keman için yapılan yeni bestelerin yanı sıra unutulmuş yapıtları da çalarak gün ışığına çıkarmıştır.

22 Nisan 1916'da New York'ta doğdu. Ailesinin kısa bir süre için yerleştiği San Francisco'da dört yaşında Sigmund Anker'den keman dersleri almaya başladı. Hızla gelişerek 1924'te geniş ilgi toplayan bir konserle halkın karşısına çıktı ve Mendelssohn'un *Keman Konçertosu*'nu çaldı. Başarısını ertesi yıl New York'ta verdiği konserde de sürdürdü. Oradan Avrupa'ya giderek önce Basel'de A.Busch'dan, sonra da Paris'te yaşam boyu dostu olarak kalan besteci Georges Enesco'dan ders aldı. Enesco'nun onun çalış biçimi üstünde büyük etkisi oldu. 1927'de, on bir yaşında New York'a döndü ve o yılın Kasım ayında çaldığı Beethoven'ın *Keman Konçertosu*'nda yorumunun içtenlik ve kıvraklığıyla Amerikalı dinleyicileri şaşkına çevirdi. 1929'da Berlin Filarmoni'de şef Bruno Walter'le birlikte konser verdi. Art arda verdiği konserlerden yorgun düşerek 1936'da on sekiz ay süren bir inziva dönemi yaşadı.

1937'de yeniden konser salonlarına döndüğünde repertuarında Schumann'ın unutulmuş *Keman Konçertosu* vardı. Böylece çok bilinen yapıtların yanında, az çalınan, tanınmayan partisyonları da sunmaya başlamış oluyordu. Berlin'de bir kitaplıkta bulduğu Mendelssohn'un *Re Minör 2. Keman Konçertosu*'nu ilk kez gün ışığına çıkardı. Béla Bartók, Georges Enesco ve William Walton gibi çağın ünlü bestecileri onun için yapıtlar yazdılar. Bunlar arasında Bartók'un yazdığı solo keman için *Sonata*'nın müzik tarihinde ayrı bir yeri vardır.

Menuhin bir yandan da müzik şenlikleri düzenledi. Bugün de (1985) İsviçre'deki Gstaad ve İngiltere'deki Bath müzik şenliklerini yönetmektedir. Hint sitarcı Ravi Şankar'la birlikte 1966'da ve 1967'de ikili konserler verdi. R.Şankar onun için *Prabhati* adında bir solo parça besteledi. Toscanini, Furtwängler, Stokowski, Koussevitsky, Beecham, Mitropoulos gibi birçok ünlü şefle çalmış olan Menuhin, 1974'te R.Şankar ve Beatles topluluğunun üyesi George Harrison'la birlikte *Raga* adında bir film yaptı.

1948'de kendisine Légion d'honneur nişanı verildi, 1970'te de Nehru Barış Ödülü'nü kazandı.

• **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *Unfinished journey*, 1977, otobiyografi, ("Bitmemiş Yolculuk").

MENZEL, Adolf von
(1815-1905)

Alman, ressam ve gravürcü. Tahta baskı gravürleri ve doğalcı (natüralist) tablolarıyla tanınmıştır.

8 Aralık 1815'te Breslau'da (bugün Polonya'da Wroclau) doğdu, 9 Şubat 1905'te Berlin'de öldü. Gravür tekniğini babasının taş baskı (litografi) atölyesinde öğrendi. On yedi yaşındayken, ölen babasının yerine işin başına geçerek ailesini geçindirmeye çalıştı. Para sıkıntısı nedeniyle, Berlin Akademisi'ndeki kısa süren öğrenimi dışında, kendi kendini yetiştirdi. 1861'den sonra Prusya Kralı I.Wilhelm'in dikkatini çekti ve onun için birçok resim yaptı. Karşılığında 1880'de şövalyelik ve sayısız unvan elde ettiyse de yalnız ve içedönük bir yaşam sürdü.

Menzel'in 1840-1842 Franz Kugler'in (1808-1858) *Geschichte Friedrichs des Grossen* ("Büyük Friedrich'in Yaşamı") adlı yapıtına çizdiği dört yüz tahta baskı gravür ilk yapıtlarındandır. II.Friedrich dönemine hayran olan Menzel, titiz incelemesiyle belgesel bir çalışmaya katkıda bulunmakla kalmamış, yapıtlarının estetik ve teknik yetkinliğiyle tahta baskı alanında da çığır açmıştır. Aynı yıllarda İzlenimcilik'in (Empresyonizm) etkisini taşıyan yağlıboya resimler yapmıştır. Ancak İzlenimciler'in yaklaşımlarını tümüyle benimsemediği için bu yapıtlarını ortaya çıkarmamıştır. Ölümünden sonra sergilenen ilk yağlıboya çalışmalarında, yapay ışığı ve ara tonları ustalıkla kullandığı görülür. Genellikle küçük boyutlu resimler yapmış, konularını ev içi görünümlerden, günlük yaşamdan seçmiştir. Açık hava kompozisyonları, demiryolu yapımı gibi alışılmamış konulardandır. *Haddehane* gibi çalışmaları, sanayileşme sürecini kaba olmayan bir gerçekçilikle verir. Kral I.Wilhelm'in taç giyme törenini ya da Büyük Friedrich dönemini yansıtan büyük boyutlu resimler de yapmıştır. Bunlardan en tanınmışları, *Sanssouci'de Flüt Resitali* ve içinde Voltaire gibi ünlülerin portrelerinin bulunduğu *Sanssouci'de Yuvarlak Masa*'dır. Menzel, kalıplaşmış gruplama ve çerçeveleme anlayışının dışında kalan bir doğalcı ressamdır. Çağdaşı Alman ressamlarından ayrılan yönleriyle her zaman özgün bir çizgisi olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Geschichte Friedrichs des Grossen* gravürleri, 1840-1842, ("Büyük Friedrich'in Yaşamı"); *Balkonlu Oda*, 1845, Devlet Müzesi, Berlin; *Sanatçının Kızkardeşi*, 1847, Bavyera Devlet Resim Koleksiyonu, Berlin; *Berlin-Postdam Demiryolu*, 1847, Devlet Müzesi, Berlin; *Sanssouci'de Yuvarlak Masa*, 1850, Ulusal Galeri, Berlin, 1945'te yok edildi; *Sanssouci'de Flüt Resitali*, 1850-1852, Devlet Müzesi, Berlin; *Lise Tiyatrosu*, 1856, Devlet Müzesi, Berlin; *Haddehane*, 1875, Devlet Müzesi, Berlin.

MENZER, Paul
(1873-1960)

Alman, filozof. Kant felsefesinin tanınmasına çalışmış, Yeni-Kantçı öğretinin kurulmasında katkısı olmuştur.

3 Mart 1873'te Berlin'de doğdu, 21 Mayıs 1960'ta Halle'de öldü. Ortaöğrenimini bitirdikten sonra Berlin Üniversitesi'nde felsefe, ahlak ve metafizik okudu, 1908'den sonra Halle Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görevini sürdürdü. *Kant-Studien* (Kant Araştırmaları) adlı yayımların yöneticilerindendir.

Menzer'in bütün felsefe çalışmaları Kant'ın ele aldığı sorunların yeniden açıklanması ve yorumu odağında toplanır. Özellikle Kant'ın doğa, tarih, ahlak, bilgi kuramı ve metafizikle ilgili düşünceleri üzerindeki incelemeleri, bunlara çağına göre yeni bir yorum kazandırması felsefe tarihi bakımından önemlidir. Estetik konusunda da Kant'ın görüşüne bağlı kalan Menzer, felsefe sorunlarının çağlar boyunca değişmediği, ancak önerilen çözümlerin, uygulanan çözüm yöntemlerinin değiştiği kanısındadır. Ona göre her çağ ele aldığı felsefe sorununa kendi anlayış damgasını vurur. Bu nedenle Kant'ın yapıtlarında sergilenen sorunlar her dönemde yeniden incelenip yorumlanabilir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Die Entwicklung der kantischen Ethik*, 1897, ("Kant Etiğinin Gelişimi"); *Kants Lehre von der Entwicklung in Natur und Geschichte*, 1911, ("Kant'ın Doğa ve Tarihte Gelişim Öğretisi Üstüne"); *Einleitung in die Philosophie*, 1922, ("Felsefeye Giriş"); *Deutsche Metaphysik der Gegenwart*, 1931, ("Çağdaş Alman Metafiziği").

MENZIES, Robert Gordon
(1894-1978)

Avustralyalı siyaset ve devlet adamı. 1939-1941 ve 1949-1966 arasında başbakanlık yapmıştır.

20 Aralık 1894'te Victoria Eyaleti'nde Jeparit'te doğdu, 14 Mayıs 1978'de öldü. Bir dükkân sahibi olan babası yerel siyasette söz sahibiydi ve parlamentoya seçilmişti. Melbourne Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördükten sonra, 1918'de avukat olarak çalışmaya başladı. 1928'de Victoria Yasama Meclisi'ne seçilerek siyasi yaşama atıldı. 1932'den başlayarak çeşitli bakanlık görevleri üstlendi.

1934'te Kooyang temsilcisi olarak Federal Meclis'e girdi. Hemen ardından Joseph Lyons hükümetinde adalet bakanı, 1939'da da hazine bakanı oldu. Aynı yıl Lyons'un ölümü üzerine Birleşik Avustralya Partisi başkanlığına ve Birleşik Avustralya Partisi ile Ulusal Vatan Partisi'nin katıldığı koalisyon hükümetinin başkanlığına getirildi. Ancak hükümet içinde baş gösteren görüş ayrılıklarının sürmesi üzerine, İşçi Partisi'nin muhalefetine karşı koyamayarak, 1941'de başbakanlıktan istifa etti. Eylül 1941'de John Curtin başkanlığında İşçi Partisi hükümeti kuruldu. Menzies parlamentoda partisinden bağımsız bir grup kurarak kısa zamanda muhalefetin önderi oldu ve 1944'te Liberal Parti'yi kurdu.

1949 genel seçimleri yaklaşırken, seçim kampanyasını Joseph Chifley başkanlığındaki İşçi Partisi hükümetinin 1947'de hazırladığı "bankaların millileştirilmesi" planı üzerinde yoğunlaştırdı. Seçimleri soğuk savaş ortamının da yardımıyla, Liberal Parti-Ulusal Vatan Partisi koalisyonu kazandı ve Menzies yeniden başbakan oldu.

Menzies, 1950'den sonra doğal kaynakların araştırılmasını ve ulaştırma hizmetlerini destekleyerek, yabancı yatırımları teşvik ederek hızlı bir kalkınma çabası başlattı. Bir yandan ithalat kısıtlamaları ve gümrük vergileri ile sanayi üretimi desteklenirken, diğer yandan tarım üreticileri de vergi indirimleri ile desteklendi.

İşçi Partisi tarafından izlenen bağımsız dış politikadan ayrılarak ABD ile doğrudan işbirliğine yöneldi. ABD'nin Avustralya'nın güvenliği için yaşamsal öneme sahip olduğu inancıyla bu ülkenin Büyük Okyanus'taki varlığının kararlı bir savunucusu oldu. 1951'de Avustralya, Yeni Zelanda ve ABD arasında bir savunma antlaşması imzalandı. 1954'te ise Avustralya Güney Doğu Asya Antlaşması Örgütü'ne (SEATO) katıldı. 1956 Süveyş Bunalımı sırasında kanalı kullanan ülkeleri temsil ederek Nasır ile bir çözüme varmaya çalışan Menzies, bir çözüm sağlanamayınca İngiltere'nin bölgeye müdahalesini destekledi.

Menzies hükümeti, 1963'ten sonra savunma harcamalarını büyük ölçüde artırdı ve Mayıs 1963'te ABD'nin Batı Avustralya'da bir deniz üssü kurmasına izin verdi. ABD'nin Vietnam siyasetini, ülke içindeki geniş tepkilere karşın destekledi ve Güney Vietnam'a 1962'de askeri danışmanlar, 1965'te ise asker gönderdi.

1963'te İngiltere Kraliçesi Elizabeth'ten "sir" unvanı alan Menzies, aynı yıl ABD'de Thomas Jefferson adına konan nişana layık görülen ilk yabancı kişi oldu. Avustralya'nın savaş sonrası politikasında önemli rol oynayan Menzies, Ocak 1966'da siyasi yaşamı bıraktı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Rule of Law During War*, 1917, ("Savaş Sırasında Hukuk İlkeleri"); *The Forgotten People*, 1943, ("Unutulmuş İnsanlar"); *Afternoon Light: Some Memories of Men and Events*, 1967, ("Öğleden Sonra Işığı: İnsanlara ve Olaylara İlişkin Kimi Anılar").

• **BAKINIZ:** CHIFLEY, CURTIN, W.M.HUGHES.

MERCATOR, Gerardus
(1512-1594)

Flaman coğrafya ve astronomi bilgini. Kendi adıyla anılan projeksiyonla harita çizimine büyük bir yenilik getirmiştir.

Gerçek adı Gerhard Kremer olan Mercator 5 Mart 1512'de Doğu Flandre'de bulunan Rupelmonde'ta doğdu, 2 Aralık 1594'te Kleve Dükalığı'ndaki Duisburg'ta (bugün FAC'de) öldü. 1532'de Louvain Üniversitesi'nde tamamladığı felsefe ve tanrıbilim öğreniminin ardından matematik, astronomi ve coğrafyaya ilgi duymaya başladı ve bu alanlardaki bilgilerini, dönemin en ünlü bilim adamlarından biri olan Gemma Frisius'un (1508-1555) yardımıyla kısa süre içinde geliştirmeyi başardı. Bir yandan da ünlü bir oymacının atölyesinde çalışıyor ve harita, küre ve çeşitli astronomi gereçlerinin yapımı için gerekli teknikleri öğreniyordu. İki yıl içinde başarılı bir harita ve küre yapımcısı haline gelmiş, 1537'de bir dünya haritasının, Yerküre'yi ve gökyüzünü gösteren iki kürenin ve bir kutsal topraklar haritasının yapımını tamamlamıştı.

Kutsal Roma Germen İmparatoru V.Karl'a sunduğu harita ve küreler sayesinde saray çevresine girdiği halde 1544'te, Protestanlık'ı savunmakta oluşu

Harita Projeksiyonları

Yer'in ve diğer gezegen yüzeylerin tümüne ya da belli bir kesimine ilişkin çevresel bilgilerin gösteriminde kullanılan en etkili araç haritalardır. Ancak, büyük ölçekli topografya haritalarının yapımında yeryuvarının biçimini küre olarak kabul etmek yanlış sonuçlar verdiğinden, söz konusu haritaların yapımında, gerçek biçimiyle bir jeoyit olan yeryuvarına en uygun gösterim biçimi olarak elipsoit kabul edilmiştir. Küçük bölgelerin büyük ölçekli haritalarında ise, yeryuvarını düzlem olarak almak önemli bir yanlışlığa neden olmadığı gibi hesaplamada da büyük kolaylıklar sağlar. Büyük bölgelerin küçük ölçekli tek bir haritada gösterilmesi söz konusu olduğunda da, yeryuvarının biçimi küre olarak kabul edilir. İster küre, ister elipsoit olarak alınsın, bu yüzeyleri düzlem harita yüzeylerine doğrudan doğruya aktarma olanağı olmadığından, bu küre ya da elipsoit belli matematik ya da geometri kurallarına göre bir düzlem, bir silindir ya da bir koni yüzeyine geçirilmiş gibi işlem yapılır. Bu yüzeylere "projeksiyon (izdüşüm) yüzeyleri", yerküresi üzerindeki noktaların projeksiyon yüzeyleri üzerindeki karşılıklarının sözü edilen matematiksel bağıntılar yardımıyla bulunmasına da "projeksiyon (izdüşüm) yöntemleri" adı verilir. Projeksiyonlarda, öncelikle meridyenlerin ve paralel dairelerin oluşturduğu coğrafi koordinat ağının projeksiyon yüzeyindeki durumunu saptamak gerekir.

Bugünkü bilgilere göre harita denilebilecek ilk yapıt Mezopotamya'da bulunmuştur ve pişirilmiş toprak üzerindeki bu haritanın 4500 yıl önce yapıldığı sanılmaktadır. Yer'in tümünü ya da belli bir kesimini gösteren küçük ölçekli bir harita yapabilmek için öncelikle yerkürenin büyüklüğünü bilmek gerekir. Bu büyüklüğü saptamak için ilk çalışmalar eski Yunanlı bilginlerce yürütülmüştür ve İskenderiyeli Eratosthenes* bugünkü anlamda enlem ve boylamı düşünen ve Yer'in çevresini hesaplayan ilk bilginlerden biri sayılır. Büyük astronomi bilgini Hipparkhos* ise, harita projeksiyon yöntemlerinden streografik ve ortografik projeksiyonların geometrik bağıntılarını ortaya koymuş ve ekvatoru ilk kez 360'a bölerek bugünkü meridyen sisteminin öncüsü olmuştur. Yaklaşık İS 150 yıllarında projeksiyon yüzeyinin koni olduğu türleri geliştiren Ptolemaios'un* kendi yöntemine göre yaptığı harita ise eski yapıtlar arasında en ünlülerinden biridir.

Tutucu Hıristiyanlık düşüncesinin etkisiyle tüm eski bilgilerin unutulduğu, hatta Yer'in daire ya da dikdörtgen biçiminde bir düzlem yüzey gibi kabul edilmeye başlandığı Orta Çağ'dan sonra, Avrupa'daki yenilik hareketleri harita projeksiyon yöntemlerine de yansımış, yeni coğrafi keşifler bu gelişmeleri olumlu yönde etkilemiştir. Bugün kendi adıyla anılan projeksiyon yöntemini geliştirerek bir dünya haritası çizen ünlü Mercator'un yönteminde, projeksiyon yüzeyi bir silindir yüzeyidir ve yeryüzü şekilleri küre üzerindeki şekillerine benzer biçimde haritaya aktarılır. Mercator ayrıca Avrupa'nın değişik bölgelerini gösteren haritaları bir araya toplayarak yayımlayan ve haritalar topluluğu için "atlas" adını kullanan ilk kişidir.

Günümüzde geniş kapsamlı harita yapımında, havadan çekilmiş fotoğrafları kullanan fotogrametriden yararlanılmaktadır. Başlangıçta fotoğraf çekimi güvercinlere, daha sonra balonlara bağlanan fotoğraf makineleriyle yapılmış, uçağın gelişmesiyle birlikte hava fotoğraflarının çekim alanı büyük ölçüde genişleyerek fotogrametri temel haritacılık yöntemlerinden biri olmuştur. Roketlerin ve uyduların gelişmesi, hava fotoğraflarında da bir dönüm noktası sayılır. Bu yöntemle, adaların konumları ve kıtalar arasındaki uzaklıklar 10 m doğrulukla saptanabildiği gibi, uydulardan alınan görüntüler uzay kartografyası açısından da önemli gelişmelerin başlangıcı olmuş, Ay, Mars ve Merkür gezegenlerinin oldukça ayrıntılı haritaları çıkarılabilmiştir.

Gerardus Mercator

yüzünden tutuklanan Mercator, Louvain Üniversitesi yöneticilerinin yardımıyla kısa sürede kurtulduysa da cezalandırılma korkusunu içinden atamadı ve 1552'de dük Wilhelm'den aldığı çağrıya uyarak Duisburg'a yerleşmeyi seçti. Duisburg'a gidişinden iki yıl sonra, yapımına Louvain'de başladığı on beş yapraklı büyük bir Avrupa haritasını tamamladı. Bu haritada Ptolemaios'un teknikleri kullanılarak hazırlanan haritalarda gereğinden uzun olarak gösterilen Akdeniz'in enlem boyunu 62 dereceden 53 dereceye indirmiş, Baltık Denizi ile Karadeniz arasındaki alanı gerçek boyutlarına uygun biçimde genişletmiş ve böylece haritacılığın gelişimi için son derece önemli bir aşamayı gerçekleştirmişti. 1563'te Lorrain'i dolaşarak bu bölgenin hiçbir zaman yayımlanmayacak olan bir haritasını çıkaran Mercator, ertesi yıl kimliğini açıklamadığı bir dostunun gönderdiği verilerden yararlanarak çizdiği sekiz yapraklı Britanya Adaları haritasını yayımladı. Aynı yıl Kleve Dükalığı'nın kozmograflığına atandı. 1569'da *Nova et aucta orbis terrae descripto ad usum navigantium accomodata* ("Yer Yuvarlağının Denizcilikte Kullanmaya Uygun Yeni ve Geliştirilmiş Tanımı") başlığını taşıyan anıtsal dünya haritasını ortaya koydu. Bu haritanın çiziminde kendi adıyla bilinen projeksiyonu ilk kez kullanmış ve denizcilerin haritalardaki yanılsamalardan dolayı rota belirlemede karşılaştıkları güçlüklere çözüm getirmeyi başarmıştı. Aynı yıl *Chronologia* (Kronoloji) adlı bir kitapçıkta, gerçekleştirmeyi tasarladığı ve *Atlas sive cosmographicae meditationes de Fabrica Mundi et fabricati figura* ("Atlas ya da Yer'in Yapısı ve Yüzey Biçimleri Üstüne Kozmografik Düşünceler") adını verdiği görkemli bir kozmografya çalışmasının ana hatlarını açıkladı. 1572'de Avrupa haritasının gözden geçirilmiş yeni bir baskısını hazırladı, 1578'de Köln'de *Tabulae geographicae Cl.Ptolemaei ad mentem auctoris restitutae et emendatae* ("Ptolemaios'un Coğrafya Haritaları Üstüne Düşünceler") adlı bir kitap yayımlayarak Ptolemaios dönemine ait 27 haritanın eleştirel bir değerlendirmesini yaptı. 1584'te bu çalışmasını Latince olan asıl metinlerle birlikte yeniden yayımladı.

Bir yandan da büyük bir atölye kurarak *Chronologia*'da açıkladığı tasarısını gerçekleştirmeye koyulan Mercator, oğulları ve torunlarının da yardımıyla ham bilgilerin derlenmesinden son çizime kadar bütün haritacılık işlemlerini kapsayan bir çalışma dizgesi kurdu ve çağdaş atlasların oluşturulmasının yolunu açtı. Ancak, 1585'te Fransa, Belçika ve Almanya'yı kapsayan 51 haritalık ilk bölümünü, dört yıl sonra da İtalya, Balkanlar ve Yunanistan'ı kapsayan 23 haritalık ikinci bölümünü yayımladığı büyük Avrupa atlasını tamamlayamadan öldü.

Mercator'un en büyük yapıtı olan *Atlas*'ın son bölümü oğlu Rumold Mercator tarafından yayıma hazırlandı ve İngiltere Kraliçesi I.Elizabeth'e adandı. Mercator'un, ayrı ayrı yayımlanan üç bölümün bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan 107 haritalık bir yapıtına simge olarak seçtiği, Yunan mitolojisinde Yer'i ve gökyüzünü taşıyan yaratanı Atlas'ın adı daha sonra bu tür toplu haritaların tümü için kullanılmaya başlandı.

Mercator projeksiyonu

Coğrafya alanında asıl büyük ününü Mercator projeksiyonuyla kazanan Mercator'un önemi, bu projeksiyonu bulmuş ya da ilk kez kullanmış olmasında değil, bu projeksiyonun uygulanma yöntemine getirdiği yeniliktedir. Önceden de bilinen bu projeksiyon, gerçekte kutuplara doğru birbirine yaklaşan meridyenleri düz bir harita üzerinde dik ve paralel olarak gösterme ilkesine dayanmaktaydı. Mercator meridyenler arasındaki uzaklıkların yapay olarak genişlemesiyle orantılı bir biçimde paraleller arasındaki uzaklıkları da artırarak yeryüzü şekillerinin aslına uygunluğunun korunmasını ve böylece denizciler tarafından seyir hattının bütün meridyenlerle aynı açıyı yapacak biçimde düz bir çizgiyle belirlenmesini sağladı. Bu pratik çözümü getiren haritanın tek sakıncası Grönland ve Avusturalya gibi kutuplara yakın karaları olduğundan daha büyük göstererek bir bütün olarak dünya haritasında aldatıcı bir görünüme yol açmasıdır. Bu sakıncanın harita dışındaki bazı işlemlerle giderilmesi gerekir.

Mercator'un çalışmaları Ptolemaios'un haritalarına dayanan Orta Çağ coğrafya geleneklerinden tam bir kopmayı değilse bile, önemli bir ayrılmayı yansıtmaktadır. Rönesans'ın en büyük coğrafyacısı sayılan Mercator, akademik harita çizimi ile denizciliğin pratik gereksinimleri arasında bir yakınlaşma sağlayarak bu alanda yeni bir çığır başlatmış ve bilim ile teknoloji arasında dinamik bir birliğin yaratılması yönünde önemli bir adım atmıştır.

MERCİMEK AHMED
(15.yy)

Osmanlı, yazar. Ünlü bir ahlak ve siyaset kitabı olan *Kâbusname*'yi Farsça'dan Türkçe'ye çevirmiştir.

Doğum, ölüm tarihi ve yeri üstüne hiçbir bilgi yoktur. Sanat ve bilim adamlarını koruyan II.Murad'ın hizmetinde çalıştı. II. Murad, Keykâvus b. İskender'in Farsça yazmış olduğu *Kâbusname*'nin önceki

çevirileri açık ve anlaşılır olmadığı ve anlatılan öykülerden yeterli tat alınmadığı için, yapıtı Mercimek Ahmed'e yeniden Türkçe'ye çevirtti. 1431-1432 yıllarında tamamladığı çevirisinde Mercimek Ahmed, kendince belirsiz bulduğu yerleri yeni cümlelerle genişletmiş ya da atasözleri, halk deyişleri ve şiirlerle besleyerek daha anlaşılır, daha akıcı bir yapıt ortaya çıkarmıştır. Yeni yorumları ile genişletmiş olduğu çevirisinin girişindeki, II.Murad için derlediği manzum methiye ile de şairlik yönünü ortaya koymuştur. Mercimek Ahmed'e göre şiir ve düzyazı başkalarının okuması için yazıldığından dil açık ve anlaşılır olmalıdır. Bu yaklaşımıyla Mercimek Ahmed dilde yalınlık anlayışının Türk edebiyatındaki öncüleri arasında sayılır.

Padişah III.Ahmed zamanında Bağdat Valisi Hasan Paşa, Mercimek Ahmed'in çevirisini beğenmemiş ve 1705'te bu ünlü yapıtı Nazmizade Murtaza'ya Divan nesrine uygun bir anlayışla yeniden çevirttirmiştir.

• BAKINIZ: KEYKÂVUS b.İSKENDER.

MERCKX, Eddy
(1945)

Belçikalı bisikletçi. Bu sporun en büyük adlarından biridir.

Meensel Kiesegen'de doğdu. 1964'te amatör yol mukavemet dünya şampiyonasında kendini gösterdi ve bütün favorileri arkada bırakıp birinci geldi. Daha sonra profesyonel oldu. Bu alanda dünyanın en büyük bisikletçilerinden biri olarak tanındı. Profesyonel yol mukavemet dünya şampiyonluğunu da üç kez birincilikle bitirdi. Spor yaşamı boyunca 525 yarış kazanırken, bu spor dalında klasik kabul edilen yarışların hemen hemen tümünde birinci olmayı başardı. Paris-Tours yarışı kazanamadığı tek klasik yarış oldu. Milano-San Remo yarışını yedi kez, Liège-Bastogne-Liège yarışını beş kez, Flèche Wallone ve Gand-Welvegem yarışlarını üçer kez, Lombardine ve Flandres yarışlarını ikişer kez, Paris-Brüksel yarışını ise bir kez kazandı. İtalya Bisiklet Turu'nu 1968, 1970, 1972, 1973 ve 1974'te, Fransa Bisiklet Turu'nu da 1969, 1970, 1971, 1972 ve 1974'te beşer kez kazanarak olağanüstü bir başarı sağladı.

MERCOURI, Melina
(1923)

Yunanlı şarkıcı ve sinema oyuncusu. Ülkesinin kültür bakanıdır.

18 Ekim 1923'te Atina'da doğdu. Babası Atina belediye başkanıydı, daha önce de bakanlık yapmıştı. Mercouri on yedi yaşında babasının istememesine karşın Yunan Ulusal Tiyatrosu'nda eğitim yapmaya başladı. Sahne çalışmalarında başarı kazandı. 1955'te M.Cacoyannis'in yönettiği *Stella* adlı ilk filmini çevirdi. 1956'da Amerikalı sinema yönetmeni J. Dassin'in yaptığı bir Kazancakis uyarlaması olan *Celui qui doit mourir* ("Ölecek Adam") filminde oynadı. İlerde evleneceği J.Dassin'le 1959'da çevirdiği *Pote Tin Kyriaki* (Pazarları Asla) filmi büyük bir başarı kazandı. Filmde kültürlü, akılcı bir erkek ile bağımsız yaşamasını seven, eğitimsiz bir hayat kadını arasındaki ilişki anlatılıyordu. Mercouri'nin inandırıcı, canlı oyunu ve Yunanlı besteci Hacıdakis'in unutulmaz müziğiyle film Oscar'a aday gösterildi. Mercouri bu filmdeki oyunculuğuyla 1960'ta Cannes Şenliği'nde En İyi Kadın Oyuncu Ödülü'nü J. Moreau ile paylaştı.

Ülkesindeki askeri yönetime karşı çıkması üzerine 1967'de pasaportuna el konan Mercouri daha sonra devlet düşmanı ilan edilerek vatandaşlıktan çıkartıldı. Sürgündeyken askeri cuntayı eleştirmeye devam etti. 1974'te yönetimin değişmesiyle Yunanistan'a geri döndü. Aynı yıl girdiği parlamento seçimlerini az bir farkla kaybetti. 1977'de yeniden katıldığı seçimde Panhelenik Sosyalist Hareketi Partisi'nden (PASOK) Pire yöresinin temsilcisi olarak meclise girdi. Daha sonra A. Papandreu hükümetinde kültür bakanı oldu. Halen (1985) bu görevi sürdürmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler: *Stella*, 1955, ("Yıldız"); *Celui qui doit mourir*,1956, ("Ölecek Adam"); *Pote Tin Kyriaki*, 1959, (Pazarları Asla); *Phaedra*, 1961; *Topkapi*, 1964, (Topkapı); *Gaily Gaily*, 1969, ("Şen Şakrak"); *La promesse de l'aube* 1970, ("Şafak Vaadi"); *Nasty Habits*, 1976, ("Kötü Alışkanlıklar").

MERGENTHALER, Ottmar
(1854-1899)

Alman asıllı ABD'li mucit. Linotip adı verilen dizgi makinesini geliştirerek, matbaacılıkta dizgi işleminin otomatikleşmesini sağlamıştır.

11 Mayıs 1854'te Almanya'nın Württemberg Eyaleti'nin Hachtel kentinde doğdu, 28 Ekim 1899'da ABD'nin Maryland Eyaleti'nin Baltimore kentinde öldü. Ailesinin maddi koşullarının yetersizliği nedeniyle öğrenimini sürdüremeyerek 14 yaşındayken bir saatçinin yanına çırak olarak girdi. 18 yaşına geldiğinde, askere gitmemek amacıyla ülkesinden ayrılarak ABD'ye yerleşti. Önce Washington'da, 1876'dan sonra da Baltimore'da bilimsel aletler üreten bir şirkette çalışırken, baskı klişeleri hazırlayacak makinelerin geliştirilmesine yönelik araştırmalar yaptı. Bu aygıtların yapımında istediği sonuca ulaşamadıysa da, 1883'te kendi adına bir atölye kurarak bu alandaki girişimlerini sürdürdü ve 1864'te linotip adı verilen makineyi yaparak dizgi işlemini otomatikleştirmeyi başardı. 1885'te kurduğu ortaklıkla makinelerinin seri üretimine geçti ve buluşu ilk kez 1886'da *New York Tribune* gazetesinin basımında kullanıldı. Makinenin yararlarını kısa sürede kavrayan gazete sahipleri oluşturdukları bir konsorsiyumla Mergenthaler'in şirketini devraldılar.

Gutenberg'in 1440'larda tipografik basım tekniğini icat etmesinden sonra baskı makinelerinde birçok yenileştirme yapılmasına karşın, dizgi işleminde 1860'lara değin önemli bir gelişme sağlanamamıştı. Harfler satır boyunca tek tek elle diziliyor, satırların alt alta bağlanmasıyla da sayfa ya da sütun klişesi oluşturuluyordu. Basım tamamlandıktan sonra klişe çözülerek, harfler yine elle hurufat kutusundaki gözlerine yerleştiriliyordu.

Mergenthaler'in geliştirdiği ve İngilizce "line-of-type" (harf satırı) sözcükleriyle adlandırdığı linotip makinesinde, klişeler yine satır düzeninde, ama harflerin tek tek yan yana getirilmesiyle değil blok halinde dizilir. Dizgici, yazı makinesindekine benzeyen bir klavyede, harf, rakam ve noktalama işaretlerinden oluşan karakterleri vurmaya başladığında ilgili karakterlerin dişi kalıpları (matria) düşerek satır biçiminde dizilir. Bir potada ergimiş durumda bekletilen metal kurşun yine makine aracılığıyla bu dişi kalıpların içine dökülür. Kısa bir süre sonra kurşunun donmasıyla satır klişeleri bütün halde kalıptan ayrılır; makine, dişi kalıpları yeniden kullanılmaya hazır biçimde yerine bırakırken, art arda dökülen satırları sütun ve sayfa düzeninde toplar. Basım işlemi tamamlandıktan sonra kurşun hurufat eritilmek üzere yeniden potaya atılır.

Saatte 5.000 ile 7.000 arasında harf dizebilen linotiple, bir tipo dizgi ekibinin yaptığı işin, aynı süre içinde yaklaşık on katının yapılabilmesi olanaklı duruma gelmiş, böylece basım hızı artmış, maliyet düşmüştür. Mergenthaler'in buluşundan dört yıl kadar sonra altmıştan çok linotip makinesi ABD ve Avrupa'da kullanılmaya başlanmış, gazete tirajlarında ve yayın sayısında hızlı bir artış gerçekleşmiştir.

• BAKINIZ: GUTENBERG.

MERIAN, Jean Bernard
(1723-1807)

İsviçreli yazar ve filozof. Seçmecilik'in öncülerindendir.

Basel'da doğdu, Berlin'de öldü. Önce din öğrenimi gördü, 1740'ta *De Autochira* ("İntihar Üstüne") adlı çalışmasıyla doktor sanını aldı. Bütün sınavlarını kazanmasına karşın, üç aday arasında seçim yapma gereği yüzünden, Basel Üniversitesi'ne giremedi. Bir süre Lozan'da kaldıktan sonra, Basel'a dönerek eğitmenlik görevini üstlendi. 1748'de, Berlin Bilimler Akademisi başkanı Maupertius'un aracılığıyla, Berlin'e giderek, Akademi'de felsefe okutmaya başladı. Elli yıl kaldığı Almanya'da değişik görevleri arasında fizik, felsefe, eğitim ve edebiyat alanlarındaki çalışmalarını sürdürdü.

Merian felsefeye Locke, Condillac, Leibniz, Wolff gibi filozofların görüşlerini inceleyerek yaklaşmış, düşüncelerini dizgeleştirmede deney verilerine ağırlık vermiştir. Ona göre filozof doğayı ve insanı anlamaya, açıklamaya çalışan bir tarihçidir. Felsefenin görevi doğa olgularını, insan eylemlerini gözlemlemek, elde edeceği kesinleşmiş bilgilere dayanarak, genel ilkeler ve yasaların bilimine ulaşmaktır. İnsan anlığında önsel *(a priori)* olan ne varsa deneyle ortaya konur.

Merian'a göre metafizik bağımsız bir bilim değildir, kaynağı anlıkla ilgili çözümlemelerden sağlanan düşüncelerdir. Bu nedenle, sorunların açıklanışında, son sözü söyleyecek bir yeterliliği yoktur. Çünkü deney verileriyle, doğrudan doğruya, bağlantı kurmaya çalışmaz, yalnız kavramlarla yetinir.

Yöntem sorununa özel bir ilgi gösteren Merian için en güvenilir öğreti Seçmecilik'tir. Yalnız doğa olgularının değil, bütün insan sorunlarının çözümünde Seçmecilik'in bir yöntem olarak kullanılması gerekir.

• YAPITLAR (başlıca): *De Autochira*, 1740, ("İntihar Üstüne"); *Action, autorité et liberté*, 1750, ("Eylem, Güç ve Özgürlük"); *Du désir*, 1760, ("İstek Üstüne"); *Le probléme de Molineux*, 1779, ("Molineux Sorunu Üstüne").

MÉRIMÉE, Prosper
(1803-1870)

Fransız, yazar. Romantik Fransız yazarları arasında Klasikçilik'in izlerini taşıyan titiz üslubuyla tanınmıştır.

27 Eylül 1803'te Paris'te doğdu, 23 Eylül 1870'te Cannes'da öldü. Babası ressam ve kimyacıydı. O da ressam olmak istemesine karşın, babasının zoruyla hukuk eğitimi gördü. Avukat olduktan sonra Ticaret Bakanlığı'nda çalıştı. 1833'te tarihsel anıtlar genel müfettişliğine getirildi. 1825'te yayımladığı ilk kitabıyla başlayan edebiyat alanındaki başarıları sonucunda 1844'te, Fransız Akademisi'ne seçildi. Yaşamı boyunca birçok ülke gezdi. İspanya'da Eugénie de Montijo (1826-1920) ile dost oldu. 1853'te III.Napoléon'un karısı olarak tahta çıkan Eugénie, ona Saray çevresinde önemli görevler verdi. Mérimée 1848 Devrimi gibi çalkantılı dönemlerde de müfettişliğini sürdürdü. 1870'te II.Cumhuriyet'in sona ermesiyle görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Cannes'a çekildikten birkaç ay sonra öldü.

Okul sıralarında edebiyat çevrelerine giren Mérimée'nin yazarlığa başlamasında yakın arkadaşı Stendhal'in de etkisi olmuştur. İlk yapıtı *Le théâtre de Clara Gazul*'ü ("Clara Gazul'ün Tiyatrosu") İspanyolca'dan, ikinci yapıtı *La Guzla*'yı ise İlirya dilinden çeviriler gibi yayımlamış ve Puşkin *La Guzla*'yı çok beğenerek Mérimée'yle yazışmaya başlamıştır. Bu ilişki Mérimée'nin sanatını oldukça etkilemiştir. Onun insan psikolojisine yaklaşımında Puşkin'in etkileri izlenir. Birçok küçük öyküsünü, bu arada "Mateo Falcone" ve "Le vase étrusque"ü (Etrüsk Vazosu), *Mosaique* ("Mozaik") adlı kitapta toplamıştır. En başarılı yapıtlarından sayılan *Colomba* (Colomba) adlı uzun öyküsü Korsika'da kan davasını konu alır. *Carmen* (Karmen) bağımsızlığına düşkün, tütün işçisi bir İspanyol kadının kıskanç âşığı tarafından öldürülmesini anlatır. Yapıt, başta Bizet'nin tanınmış operası olmak üzere, birçok sanat yapıtına konu

olmuş, özellikle sinema alanında pek çok kez işlenmiştir. *La chronique du régne de Charles IX* (IX. Charles'ın Kanlı Saltanatı) adlı romanı 16.yy'da Fransa'daki din savaşlarını, ölümünden sonra yayımlanan *Lettres à M.Panizzi 1850-70* ("M. Panizzi'ye Mektuplar 1850-70") ise yaşadığı dönemin tarihini yansıtan yapıtların en iyilerinden sayılır. Rus edebiyatıyla yakından ilgilenen Fransız yazarlarının ilki olan Mérimée, Puşkin, Gogol ve Turgenyev'den çeviriler de yapmıştır. Onun mistik, egzotik ortamlarda geçen öyküleri, güçlü, tutkulu ve zalim kişileriyle, 19.yy Romantizm'ine ayrı bir renk getirmiştir. Ölçülülüğü ve kuruluğa varan titizliği Klasikçilik'in izlerini taşır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Le théâtre de Clara Gazul*, 1825, ("Clara Gazul'ün Tiyatrosu"); *La Guzla*, 1827; *La chronique du régne de Charles IX*, 1829, (IX.Charles'ın Kanlı Saltanatı); *Mosaique*, 1833, ("Mozaik"); *Les âmes du purgatoire*, 1837, (Araftaki Ruhlar, 1944); *Colomba*, 1840, (Colomba, 1944); *La Vénus d'Ille*, 1841, (Ille Venüs'ü, 1944); *Carmen*, 1847, (Karmen, 1945); *Lettres à M.Panizzi, 1850-70*, (ö.s.), 1881, ("M.Panizzi'ye Mektuplar 1850-70").

• **BAKINIZ:** FLAUBERT.

MERİÇ, Nezihe
(1925)

Türk, yazar. Öykülerinde özellikle geleneklerin baskısıyla ezilmiş Türk kadınının iç dünyasını yansıtmıştır.

Gemlik'te doğdu. Babası yol mühendisi olduğu için, çocukluğu Anadolu'nun çeşitli yerlerinde geçti. Ortaöğrenimini 1942'de Eskişehir Lisesi'nde tamamladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde ve daha sonra aynı fakültenin Felsefe Bölümü'nde sürdürdüğü öğrenimini 1945'te yarıda bıraktı. Bir süre öğretmenlik ettikten sonra eşi Salim Şengil'le *Dost Dergisi*'ni ve Dost Yayınevi'ni yönetti. *Korsan Çıkmazı* romanı ile 1962 Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü kazandı.

İlk öyküsü Şubat 1945'te N.Ufuk adıyla *İstanbul* dergisinde yayımlandı. 1951'den sonra *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi*'ndeki öyküleriyle tanındı. İlk öykü kitapları ve 1961'de yayımlanan *Korsan Çıkmazı* romanı ile Çağdaş Türk yazarları arasında belli bir yer kazandı. 1968'de yazdığı *Sular Aydınlanıyordu* adlı tek kişilik oyunu birkaç kez sahnelendi.

Yoğun bir gözlem gücü, özenli bir anlatımla yazdığı öykülerinde Türk toplumunda çeşitli baskılar altında yaşayan kadınları, yaşam kesitleri, iç hesaplaşmaları ve başkaldırıcı kimlikleriyle yansıtmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Öykü:** *Bozbulanık*, 1953; *Topal Koşma*, 1956; *Menekşeli Bilinç*, 1965; *Dumanaltı*, 1979. **Roman:** *Korsan Çıkmazı*, 1961. **Oyun:** *Sular Aydınlanıyordu*, 1968. **Çocuk Kitabı:** *Alagün Çocukları*, 1976.

MERİÇBOYU, A.Kadir

Bak. A.KADİR

MERKEZ EFENDİ
(? -1551)

Osmanlı, mutasavvıf. Sünbüli tarikatının en ünlü şeyhlerinden biridir.

Denizli'de doğdu, İstanbul'da öldü. Gerçek adı Musa Muslihiddin'dir. Sünbüli tarikatının kurucusu Sünbül Efendi'nin yanında yetişti, sonra onun halifesi oldu. Etkili konuşmaları, ilginç davranışları yüzünden halkın saygı ve sevgisini kazandı, özellikle İstanbul halkının en çok sevdiği şeyhlerden biri olmakla ünlendi. Tasavvuf konularını içeren birkaç şiiri tekkelerde düzenlenen törenlerde "ilahi" diye okunur. Merkez Efendi'nin kendi adıyla anılan, yöredeki türbesi İstanbul ve taşradan gelenlerin en çok uğradıkları yerlerden biridir.

MERLEAU-PONTY, Maurice
(1908-1961)

Fransız, düşünür. Varoluşçu felsefe alanında yaptığı çalışmalarla, öznellik ve algı kuramlarıyla tanınmıştır.

14 Mart 1908'de Rochefort-sur-mer'de doğdu, 3 Mayıs 1961'de Paris'te öldü. Louis-le-Grand lisesini bitirdikten sonra 1926'da École Normale Supérieure'a girdi. 1931'de felsefe alanında öğretim görevlisi olma hakkını elde etti. Kendi okuduğu okulda ve liselerde felsefe öğretmenliği yaptı. 1941'de, yükseköğrenimi sırasında tanıştığı Sartre'la birlikte, Nazi işgaline karşı Özgürlük ve Sosyalizm adlı direniş grubuna katıldı. 1945'te Lyon Üniversitesi'nde profesör oldu. Aynı yılın Ekim ayında Sartre ve Simone de Beauvoir ile birlikte *Les Temps modernes* dergisini yayımlamaya başladılar. 1950'de psikoloji ve felsefe profesörü olarak Sorbonne Üniversitesi'ne çağrılan Merleau-Ponty, iki yıl sonra Collège de France'ta felsefe kürsüsü başkanlığına atandı.

Bir filozof ve felsefe öğretmeni olduğu kadar döneminin entelektüel yaşamına etkin biçimde katılan, estetikten siyasete kadar birçok konuyla yakından ilgilenen Merleau-Ponty, Heidegger'in varoluşçuluğundan, Husserl'in görüngübiliminden ve *gestalt* psikolojisinden etkilenmiştir. 1942'de yayımlanan ilk kitabı *La structure du comportement*'da ("Davranışın Yapısı") doğa ve bilinç arasındaki organik, psikolojik ve toplumsal ilişkiyi anlamanın yolu üstünde durmuş, insanın ve doğanın salt usla kavranamayacağını öne sürmüştür. Deneysel psikolojiyi, özellikle de John Watson'un benimsediği davranışçılığı eleştirmiş, zihinselle fiziksel arasındaki ayırımı ele almıştır. En önemli yapıtı sayılan *'Phenomenologie de la perception'* da ("Algının Görüngübilimi") "yaşanan" ve "algılanan" dünya üstünde durarak genel bir insan öznelliği kuramı oluşturmaya çalışmış, algının çapraşık niteliği ve algı yoluyla nesnelerin tümüyle kavranılamayacağını vurgulamıştır. Algının beden yoluyla gerçekleştiğini, bedenin insanın dünyaya ilişkin yönelimlerinin

bir aracı olduğunu ve her şeyi kendi dünya deneyiminden geçirerek kavradığını öne süren Merleau-Ponty'e göre, ne deneysel psikoloji ne de idealist felsefe "yaşanan" dünyayı açıklayabilir. Ona göre deneysel psikoloji, deneyimi bütünlüğünden koparır, doğa bilimlerinin doğayı açıklaması gibi açıklama yanılgısına kapılır; idealist felsefe ise dünyayı bilincin içine kapatır. Özgürlüğün insan bilincinde içkin olduğunu düşünen Merleau-Ponty, insanın seçimlerini, önceden kolektif olarak kabul edilmiş olan anlamlar dünyasının etkilediğini belirtmiştir.

1947'de yayımlanan ilk siyasal felsefe yapıtı *Humanisme et terreur*'de ("Humanizm ve Terör") Marxizm'i kendi öznellik ve tarih anlayışı açısından yeniden değerlendirdi. Bu sırada, bir süredir, felsefi görüşleri bakımından uzaklaştığı Sartre'la dostlukları da sona erdi ve *Les aventures de la dialectique*'de ("Diyalektiğin Serüvenleri") Sartre'ı "ultrabolşeviklikle" suçlayarak, Marxizm'in kuramsal olarak yozlaştırıldığını öne sürdü.

İlk kitabından başlayarak temel ilgi odağı algı sorunu olan Merleau-Ponty, yaşamının sonlarına doğru daha önce algıya verdiği birincil önemi, dilin rolüne tanımıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *La structure du comportement*, 1942, ("Davranışın Yapısı"); *Phénoménologie de la perception*, 1945, ("Algının Fenomenolojisi"); *Humanisme et terreur*, 1947, ("Hümanizm ve Terör"); *Sens et non-sens*, 1948, ("Anlam ve Anlamsız"); *Les aventures de la dialectique*, 1955, ("Diyalektiğin Serüvenleri"); *Signes*, 1960, ("İmler"); *Le visible et l'invisible*, (ö.s.), 1964, ("Görülür Olan ve Görülmez Olan").

- KAYNAKLAR: A.Rabil, *Merleau-Ponty: Existantialist of the World*, 1967; A.Waehlens, *Une Philosophie de L'ambiguite: L'Existentialisme de M.Merleau-Ponty*, 1951.

- BAKINIZ: HEIDEGGER, HUSSERL, MARCEL, SARTRE, J.B.WATSON.

MERTON, Robert King
(1910)

ABD'li sosyolog. ABD'de yapısal-işlevselci yaklaşımın önde gelen temsilcilerindendir.

5 Temmuz 1910'da Pennsylvania Eyaleti'nde Philadelphia'da doğdu. Temple ve Harvard üniversitelerinde yükseköğrenimini ve doktorasını tamamladı. 1936-1939 arasında Harvard Üniversitesi'nde, 1939-1941 arasında New Orleans'da Tulane Üniversitesi'nde ders verdi. 1949'da Columbia Üniversitesi'ne geçti. 1947'de sosyoloji profesörü oldu. 1942-1970 arasında aynı üniversitenin Uygulamalı Sosyal Araştırma Bürosu'nun başkan yardımcılığını yaptı. 1957'de Amerikan Sosyoloji Birliği'nin başkanı oldu.

Merton, T.Parsons'la birlikte Amerikan sosyolojisinde yapısal-işlevselci yaklaşımın önde gelen temsilcilerindendir. Özellikle İngiliz antropologları B.Malinowski ve Radcliffe-Brown tarafından akrabalık ilişkilerine dayalı küçük toplumların incelenmesinde kullanılan bu yaklaşım, Amerikan sosyolojisinde değişikliğe uğrayarak büyük toplumların incelenmesinde rol, statü ve konum ilişkileri gibi işlevsel kategoriler çerçevesinde kullanılmaya başlanmıştır.

Merton, 1951'de yayımladığı *Social Theory and Social Structure* ("Toplumsal Kuram ve Toplumsal Yapı") adlı kitabında, deneysel bir bilim olarak gördüğü sosyolojinin biyoloji, fizik ve kimya gibi deneysel bilimlerin yöntemlerinden, kuramsal sorunlarından ve sonuçlarından yararlanması gerektiğini belirtti. Sosyolojinin doğa bilimleri olgunluğuna erişmemiş olduğunu ve genel kuram oluşturacak denli gelişmemiş olduğunu ileri sürerek özel kuramlar (orta düzeyli kuramlar) oluşturması gerektiğini savundu. Ona göre deneysel araştırmalarla genel kuramlar arasında ara bir aşama olan özel kuramlar, kapsamları sınırlı olan ve deneysel araştırmalara dayanan belirli, özel alanlara özgü kuramlardı.

Merton tarihçi görüşlere karşı çıkarak, sosyoloji kuramını, birbirini etkileyen toplumsal birimler sistemi içinde toplumsal bir etkinliğin ya da sürecin nesnel sonuçlarını çözümlemek olarak tanımladı. Toplumsal sistemlerin çözümlenmesinde açık ve gözükmeyen-gizli işlevler kavramlarını geliştirdi. Ona göre sosyologlar toplumsal yapının işleyişinde tasarlanmış ve herkesçe bilinen açık etkinliklerin yanı sıra, bilinmeyen, tasarlanmamış, ama yine de toplumsal yaşamın sürmesinde işlevsel olan gizli etkinlikleri de incelemelidir. Kuramını toplumsal denge anlayışına dayandıran Merton, toplumsal devinimleri ve değişimleri, toplumsal dengeyi bozan ters işlevlerle, işlev bozukluklarıyla *(dysfunction)* açıkladı.

Merton yapısal-işlevselci yaklaşımla çözümlediği *anomie* kuramında, toplumda ahlaki değerler sisteminin çöküşü ve bir değerler boşluğunun meydana gelmesi sonucu bireyin girdiği ahlaki ve psikolojik durum olarak tanımladığı bunalımın nedenini, Amerikan kültüründe egemen olan bireyci ahlaki hedeflerle, var olan kurumlar ve bu hedeflere ulaşmanın yasal araçları arasındaki çelişme olarak gösterdi. Ona göre bunalımın yanı sıra, suç, duyumsamazlık (apathy), ve yaşam hedeflerini yitirerek hayal kırıklığına düşme gibi durumlar da hedefler ve araçlar arasındaki çelişmenin sonuçlarıdır. Bilgi sosyolojisi üzerine de çalışmalar yapan Merton, toplumsal durumun algıyı, inançları ve görüşleri belirlediğini öne süren genel görüşe karşı çıkarak, algının ve inançların işlevsel olduğunu, toplumsal bağlantının sonuçları olarak, bireysel ilişkiler yapısının bir türevini oluşturduğunu ileri sürdü.

- YAPITLAR (başlıca): *Social Theory and Social Structure*, 1951, ("Toplumsal Kuram ve Toplumsal Yapı"); *The Sociology of Science*, 1973, ("Bilim Sosyolojisi"); *On Theoretical Sociology*, 1967, ("Kuramsal Sosyoloji Üzerine").

- BAKINIZ: T.PARSONS.

MERVAN I
(620-685)

Emevi halifesi. Emevi hanedanının Mervani kolunun kurucusudur.

Mervan b. el-Hakem Mekke'de, bir söylentiye göre de Taif'te doğdu, 7 Mayıs 685'te Şam'da öldü. Doğum tarihi tartışmalıdır. 617 ya da 618'de doğduğunu ileri sürenler de vardır.

Büyük amcası halife Osman'ın kâtipliğini yaptı. 656'da Osman'ın öldürülmesi olayında, amcasını büyük bir çabayla korudu ve ağır yaralar aldı. Cemel vakasına katıldı. Ayrıca bu savaşta da aldığı yaralar yaşamı boyunca sağlığını etkiledi. Emevi Halifesi I.Muaviye tarafından Hicaz valiliğine atandı. Emevi ailesinin haklarını rakiplerine karşı başarıyla korudu. Ancak halifeliğe özenmesi görevinden alınmasına neden oldu. I.Yezid'in halifeliğe geçmesiyle yeniden saygınlık kazandı. Halife Ali'nin oğlu Hüseyin'e karşı açılan mücadeleye karıştı. Onun bu tutumu Medine halkının ayaklanmasına ve ailesi ile birlikte kentten kovulmasına yol açtı. II.Muaviye'nin kısa süren halifeliğinin ardından halifeliğe adaylığını koydu. 684'te Câbiye toplantısında halife seçildi. Zorlu bir mücadeleden sonra Suriye, Filistin ve Mısır'ı siyasal denetim altına aldı. Merc Rahit'te, Kaysiler'e komuta eden Zahhak b.Kays'ı yendi.

Yaşamının sonlarına doğru I.Yezid'in oğlu Halid ve Amr el-Asdak'ı veliaht tanımak zorunda kaldı. Ancak uzun süren görüşmelerden sonra veliahtlığı kendi oğulları Abdülmelik ve Abdülaziz lehine çevirdi. Ölümünden sonra yerine Abdülmelik geçti.

• BAKINIZ: ABDÜLMELİK b.MERVAN, HÜSEYİN b.ALİ, MUAVİYE I, YEZİD I.

MERVAN II
(682-750)

Emevi halifesi. Ölümüyle birlikte Emevi halifeliği son bulmuştur.

Ebu Abdülmelik Mervan b.Muhammed b.Mervan'ın nerede doğduğu bilinmediği gibi doğum tarihi de tartışmalıdır. 6 Ağustos 750'de Busir'de (Mısır'da) öldü.

732'de Azerbaycan valiliğine atandı. 735-741 arasında Kafkasya'da oturan Hazarlar'la sürekli savaştı. Emevi Halifesi II.Velid, 744'te öldürülünce yerine geçen III.Yezid'i tanımadı. el-Cezire üzerine yürüdü. Bölgeyi, Sabit b.Nu'aym komutasındaki Yemenli Araplar'a bıraktı. Ancak Yemenliler III.Yezid'den başkasını tanımak istemediklerinden ayaklandılar. Mervan geri dönüp tümünü Harran'a sürdü. 25 Eylül 744'te III.Yezid'in ölümüyle halifeliğe geçen oğlu İbrahim'e karşı çıktı. İbrahim'i destekleyen, Süleyman b.Hişam komutasındaki Suriye ordusunu Aynü'l Cer'de bozguna uğratıp Şam'a girdi. 7 Aralık 744'te halifeliğini ilan etti.

Kendine karşı olan yakınlarını ve Emevi prenslerini bağışladı. Hilafet merkezini Şam'dan Harran'a taşıdı. Bu değişiklikten üstünlüklerinin kaybolacağını anlayan Suriyeliler ayaklandılar. Suriyeliler'i yatıştırıp kendi tarafına çekebilmek için oğullarını eski Emevi halifelerinden Hişam'ın kızlarıyla evlendirdi. İbrahim ile Süleyman b.Hişam'ı bağışladı. Ancak Süleyman ikinci kez ayaklandı. Mervan, 746'da Şam, Kudüs, Hums, Baalbek kentlerinin surlarını yıktırdı. Kûfe ve çevresindeki Hariciler'le mücadeleye girişip bunları ortadan kaldırdı. Irak'ta da egemenliğini kurdu. Bizans'a karşı sefere hazırlandı. Mısır donanmasını Kıbrıs'a yolladı. 747'de Abbasiler'in giriştiği ve Ebu Müslim'in düzenlediği ayaklanma sonunda Büyük Zab kıyısında yenilgiye uğradı. Mısır'a kaçtı. Abbasi güçleriyle çarpışırken öldürüldü. Ölümüyle Emevi halifeliği de sona erdi.

• BAKINIZ: EBU'L-ABBAS, EBU MÜSLİM HORASANİ.

MERYEM
(İÖ 1.yy-İS 1.yy)

Hz. İsa'nın annesi. Tanrısal tözden gebe kalarak Hz.İsa'yı doğurduğu inancı yaygındır.

İÖ 1.yy sonlarında, Kudüs'te doğmuş, İS 1.yy başlarında bilinmeyen bir yerde ölmüştür. Hıristiyan kaynaklarınca benimsenen, yaygın bir söylentiye göre, Meryem İbrani peygamberlerinden Davud soyundan İmran adlı bir erkekle Hunne adlı bir kadının kızıdır. Uzun süre çocuğu olmayan İmran ile Hunne çifti bir çocukları olsun diye Tanrı'ya yakarmışlar, doğacak çocuklarını da Kudüs'te "Kutsal Tapınak"a adayacaklarını bildirmişler. Yakarışları Tanrı katında olumlu karşılanınca, sonradan adına Meryem dedikleri, bir kız çocukları olmuş, onu tapınağın bekçisi Zekeriya'ya vermişler. Meryem, tapınakta, on beş yıl kaldıktan sonra Yusuf'la nişanlanmış, ancak evlilik gerçekleşmeden, gebe kalmış. Olayı duyan İbrani Kralı Herodos, ilerde tahtını elinden alacakları korkusuyla, bütün yeni doğan çocukların öldürülmesini buyurmuş. Bu durumdan korkan Yusuf'la Meryem, yeni doğan İsa'yı alarak, Mısır'a kaçmışlar. Başka bir söylentiye göre de Meryem Mısır'a değil, Anadolu'da Efes iline kaçmış, kendi adıyla anılan evde oturmuş. Hıristiyan inanışına göre, Meryem, doğrudan doğruya tanrısal ruhtan (Kutsal Ruh) gebe kalmış, İsa'yı doğurmuştur. Bu nedenle Tanrı "Baba", İsa "Oğul", doğumu sağlayan öğe de "Kutsal Ruh"tur. Bu olay Hıristiyanlık'ta Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesiyle simgeleşmiştir.

İslam inançlarına göre Meryem, tanrısal tözden gebe kalarak İsa'yı doğurmuştur, ancak Tanrı "Baba" olmadığı gibi İsa da tanrısal bir varlık değildir. *Kuran*'da "biz ona ruhumuzu göndermiştik" (Meryem/17) denerek doğumun tanrısal bir kaynaktan geldiği açıklanır. Bu olay üzerine bir melek Meryem'e bir oğlu olacağını bildirir, Meryem şaşırır, "benim nasıl bir oğlum olabilir, bana hiç erkek

dokunmamıştır" (Meryem/20) diye karşılık verir. Sonunda Tanrı buyruğu yerine gelir, "Bakire Meryem" tanrısal tözden (ruh) gebe kaldığı İsa'yı doğurur. *Kuran* bu konuda tartışma götürmez bir yargıya varmıştır, bunun karşıtını ileri süren ya da ondan kuşkulanan çok ağır bir suç işlemiş sayılır.

Meryem'le ilgili olaylar gerek İslam, gerek Hıristiyan sanatında çok geniş bir yer tutar. İslam edebiyatında Meryem'le ilgili öyküler şiir ve düzyazının önemli konularından biridir. Hıristiyan sanatında ise resim, yontu, şiir, kabartma, oyma, süsleme gibi türlerde Meryem kimi zaman kucağında çocukla arınmışlığın, kutsallığın, analığın, acı ve üzüntünün başlıca simgesidir. Öte yandan Hıristiyan tanrıbilimi üçleme nedeniyle Meryem'in gebeliğini temel sorunlardan biri olarak işler.

MESİHİ [Priştineli]
(? -1512)

Osmanlı Divan şairi. Divan edebiyatında ilk kez şehrengiz yazmıştır.

Priştine'de (bugün Yugoslavya'da) doğdu, 30 Temmuz 1512'de Bosna'da öldü. Doğum tarihi bilinmiyor. Asıl adı İsa ya da Mesih'tir. Genç yaşında tımarlı sipahi iken İstanbul'a gitti. Bir süre medrese öğrenimi gördü. Hattatlığa merak sardı. Bu sanattaki ustalığı ve başarısıyla sadrazam Hadım Ali Paşa'nın divan kâtipliğine atandı. İçkiye aşırı düşkünlüğü, düzensiz yaşayışı, görevini aksatması paşanın gözünden düşmesine neden oldu. Hadım Ali Paşa'nın 1511'de ölümü üzerine koruyucusuz kaldı. Tacizade Cafer Çelebi'nin ilgisini çekebilmek için ona en başarılı kasidelerinden biri olan "Bahariye" kasidesini sundu. Umduğunu bulamadı, ancak Bosna'da ufak bir tımar edinebildi. Ölümünden az önce I.Selim'in [Yavuz] koruması altına girmeye çalıştı.

Mesihi'nin *Divan*'ında bin sekiz yüz kadar beyit vardır. Düşünceden çok duygu ve hayalin yoğun olduğu gazelleri *Divan*'ının en uzun bölümünü oluşturur. Gazelleri de neşeli, duygusal yaratılışını belgelemiştir. Hadım Ali Paşa'ya yazdığı mersiye çok beğenilmiş, "Bahariye" kasidesi de ayrıca Latince ve İtalyanca'ya çevrilmiştir. İnşa kitabı niteliğinde olan *Gül-i Sadberk*, yüze yakın edebi mektubu kapsar. *Şehrengiz*'inde, Edirne'nin güzellerini betimlemiştir. Yapıtın girişinde güzellere aşırı tutkunluğunu belirtir, Tanrı'dan bağışlanmasını diler. Kaynaklar, Divan edebiyatında tür olarak şehrengizi ilk kez onun yazdığında birleşirler.

Mesihi'nin 15.yy şairleri arasında seçkin bir yeri vardır. Şiirlerinde Divan edebiyatının kurallarına bağlı kalmıştır. Ama sık sık yalın söyleyişlere, halk arasında yaygın olarak kullanılan yöresel deyim ve atasözlerine yer vermiştir. Arapça, Farsça sözcükleri sınırlı kullanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Divan*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, No.668); *Gül-i Sadberk*, (Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdayi Kitapları, No.57); *Şehrengiz*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihad Tarlan Kitapları, No. 69/2).

MESMER, Franz Anton
(1734-1815)

Avusturyalı hekim. "Mesmercilik" adıyla bilinen tedavi yöntemlerini geliştirerek, psikoterapide hipnoz uygulamalarının öncüsü olmuştur.

23 Mayıs 1734'te, o zamanlar İsviçre sınırları içinde olan Weil (bugün FAC'de) yakınlarındaki Iznang köyünde doğdu, 5 Mart 1815'te Meersburg'da öldü. Dört yıl kadar Bavyera'daki Dillingen Cizvit Üniversitesi'nde, kısa bir süre de Ingolstadt Üniversitesi'nde okuduktan sonra, 1759'da hukuk öğrenimi için Viyana Üniversitesi'ne yazıldı. Sonunda tıp öğreniminde karar kıldı ve 1766'da doktorasını tamamlayarak aynı üniversitede pratisyen hekim olarak çalışmaya başladı. İki yıl sonra zengin bir dulla evlenerek Viyana'nın seçkin çevrelerinde adını duyuran Mesmer, para sıkıntısı çekmeden araştırmalarını sürdürebildiği gibi, kentin yakınlarında klinik olarak kullanabileceği büyük bir köşk satın alarak, sayıları giderek artan hastalarına kendisinin geliştirdiği manyetizmayla tedavi yöntemlerini uygulamaya başladı. Ancak bir süre sonra büyücülükle suçlanıp, yöntemlerinin tepkiyle karşılanması ve meslektaşları arasında tartışma konusu olması üzerine Viyana'dan ayrılmaya karar vererek, 1778 başlarında Paris'e yerleşti. Birkaç yıl içinde Mesmer'in adını bile geride bırakarak, pek çok hekimin benimsediği yaygın bir tedavi yöntemine, hatta zamanla gizli bir Mason örgütüne dönüşen Mesmercilik, üniversite çevresinden bilim adamları ile geleneksel tıbba bağlı hekimler arasında ve sarayda tedirginlik yaratmaya başlamıştı. 1784'te hükümetin isteği üzerine kurulan ve aralarında Lavoisier, Benjamin Franklin gibi ünlü bilim adamları ile hekimlerin de yer aldığı bir komisyon, Mesmer'in yöntemlerini yargılayarak, bilim dışı olduğunu rapor etti. Hemen ardından Fransız Devrimi'nin başlaması üzerine Paris'te kalmasının anlamsız olduğunu anlayan Mesmer, birkaç Avrupa ülkesini dolaşıp sonunda İsviçre'ye döndü ve yaşamının geri kalan bölümünü hekimlikten ve tartışmalardan uzakta sürdürdü.

Mesmercilik adıyla anılan tedavi yöntemlerinin çıkış noktası, insan vücudunun tıpkı bir mıknatıs gibi manyetik akı depoladığı ve bu görünmez "akışkan"ı dokunduğu kişilere iletebileceği inancıdır. Astrolojiyle de yakından ilgilenen Mesmer, kozmik güçlerin, özellikle gezegenlerin çekim etkisinin yalnız evrende değil, insan yaşamı üzerinde de etkili olduğuna inanmış ve bir hekim olarak bu güçleri hastalıkların tedavisinde kullanmayı düşünmüştü. Bu güçler insan vücudundaki sıvı dengesini etkileyerek kişinin sağlıklı ya da hastalıklı olmasına neden olduğuna göre, kişinin sağlığını etkileyen bu görülmez akışkanı denetim altına almak gerekiyordu. Önceleri bu amaçla mıknatıstan yararlanan Mesmer, bir süre sonra dokunduğu her şeyin mıknatıslandığına ve sağlık verici akışkanın kendi vücudundan kaynaklandığına inanmaya başladı. "Hayvansal manyetizma" adını verdiği bu etki, hekimin parmaklarından hastanın vücuduna doğru akıyor ve Mesmer akışkanın odaklandığı noktaları etkileyerek sıvı dengesinin denetim altına alınabilme-

sini sağlıyordu. Çağında pek çok meslektaşının şarlatanlıkla suçladığı Mesmer, kuramsal yaklaşımıyla değilse bile, uyguladığı tedavi biçimiyle, özellikle hekim ile hasta arasındaki ilişkiye verdiği önemle ruhsal hastalıkların tedavisinde yeni bir uygulamanın öncüsü oldu. Sonradan İngiliz cerrah James Braid'in (1795-1860) öncülüğünde, Charcot ve Freud'un da desteklediği hipnoz yöntemleri psikopatolojinin çözümleme ve tedavi yöntemleri arasında yer aldı.

• YAPITLAR (başlıca): *Dissertatio physico-medica de planetarum influxu*, 1766, ("Gezegenlerin Etkisinin Fiziksel ve Tıbbi Yorumu"); *Mémoire sur la découverte du magnétisme animal*, 1779, ("Hayvansal Manyetizmanın Keşfine İlişkin İnceleme").

• BAKINIZ: CHARCOT, S.FREUD.

MESSALİ HAC, Ahmed
(1898-1974)

Cezayirli siyaset adamı. Bağımsızlık mücadelesinin ilk önderlerindendir.

Tlemsen'de doğdu, 3 Haziran 1974'te Paris'te öldü. I.Dünya Savaşı sonrasında çalışmak üzere Fransa'ya gitti. 1925'te Afrikalı işçilerin haklarını korumak amacıyla Paris'te kurulan Kuzey Afrika Yıldızı (Étoile nordafricaine) adlı örgüte katıldı. Messali Hac'ın 1927'de başkanlığına gelmesinden sonra milliyetçi bir nitelik kazanan örgüt, 1933'teki kongresinde Cezayir'in tam bağımsızlığını ve Cezayirliler arasında mutlak eşitliğin sağlanmasını amaçlayan bir program benimsedi. Örgüt Fransa'daki Kuzey Afrikalı işçiler arasında hızla yandaş bularak 40.000 üyeye ulaştı.

1936'da Fransa'da Halk Cephesi iktidara geldikten sonra Cezayirliler'e de siyasi parti kurma hakkı verildi. Cezayir'e dönen Messali Hac, Kuzey Afrika Yıldızı'nın devamı niteliğindeki PPA'yı (Parti du Pueple Algérien-Cezayir Halk Partisi) kurdu. Bağımsızlıktan yana ödünsüz bir mücadele verdiği bu yıllarda birçok kez tutuklandı. II. Dünya Savaşı sırasında partisi kapatıldı.

Müttefikler'in 1942'de Kuzey Afrika'ya çıkarma yapmasından sonra bağımsızlıktan yana güçlerin üzerindeki baskı bir ölçüde azaldı ve bağımsızlık hareketi yeniden canlandı. II.Dünya Savaşı'nın bitişi birçok Cezayirli'de sömürgeciliğin sona ereceği umudunu yarattıysa da Cezayir halkı kısa bir süre sonra yeni bir baskı dönemiyle karşı karşıya kaldı. Nisan 1945'te Fransız yöneticileri tarafından sınır dışı edilmiş olan Messali Hac, 1946'da yeniden Cezayir'e dönerek MTLD'yi (Mouvement pour le triomphe des libertés démocratiques-Demokratik Özgürlüklerin Zaferi Hareketi) kurdu. Bir yıl kadar sonra da örgütün silahlı kolu OS (Organisation Secrète-Gizli Örgüt) oluşturuldu.

Fransa'da zorunlu ikamete mahkûm edilen Messali Hac, örgüt içindeki etkisini giderek yitirdi. Ekim 1954'te Cezayir'de bağımsızlığın silahlı bir ayaklanmayla kazanılacağını düşünen bir grup genç önder karşısında Merkez Komite'de azınlığa düştü ve örgütten çıkarıldı. Tüm bağımsızlıktan yana güçler Ben Bella önderliğinde FLN (Front de libération nationale-Ulusal Kurtuluş Cephesi) içinde örgütlenirken, Messali Hac MNA'yı (Mouvement national algérien-Cezayir Ulusal Hareketi) kurarak Fransızlar'a karşı mücadeleyi sürdürdü ve bağımsızlık hareketinin bölünmesine neden oldu. 1962'de Cezayir Kurtuluş Savaşı başarıya ulaştığında, Messali Hac'ın Evian Antlaşması'yla sonuçlanan görüşmelere katılması engellendi.

Messali Hac'ın bağımsızlık mücadelesine en büyük katkısı, mücadeleye başladığı günden itibaren kitleleri bağımsızlık hedefi doğrultusunda yönlendirmesi olmuştur. Cezayir Kurtuluş Savaşı'nın en önemli önderleri, onun kurduğu örgütler içinden yetişmişlerdir.

• BAKINIZ: BEN BELLA, BUMEDYEN.

MESSER, August
(1867-1937)

Alman, filozof ve eğitimci. Düşüncenin deneysel psikolojisi konusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

11 Şubat 1867'de Mainz'da doğdu, 11 Temmuz 1937'de Rostock'ta öldü. Mainz'da ortaöğrenimini bitirdikten sonra değişik üniversitelerde felsefe, pedagoji ve psikoloji okudu. 1904'te Giessen Üniversitesi'nde felsefe, psikoloji ve pedagoji profesörü olarak görevini sürdürdü.

Külpe'nin felsefe anlayışından esinlenen Messer düşüncenin kaynağı, gelişimi ve biçimlenişi üzerinde durdu. Bu konuyla ilgili sorunların çözümünde deneysel psikoloji yöntemine uyulması gereğini vurguladı. *Empfindung und Denken* ("Duyum ve Düşünce") adlı yapıtında bu konuyu inceleyerek düşünme eylemiyle onun ürünü olan düşüncenin psikoloji açısından oluşumunu açıklamayı amaçladı. Ayrıca Kant'ın düşüncesindeki gelişimi, bilgi kuramını özdeş yöntemle çözümlemeye koyuldu. Messer'in öteki çalışmaları pedagoji, çağdaş felsefe, yaşam felsefesi, değerler felsefesi gibi değişik konuları içerir.

• YAPITLAR (başlıca): *Empfindung und Denken*, 1908, ("Duyum ve Düşünce"); *Psychologie*, 1914, ("Psikoloji"); *Immanuel Kant's Leben und Philosophie*, 1924, ("Immanuel Kant'ın Yaşamı ve Felsefesi"); *Geschichte der Pädagogik*, 1925, ("Pedagoji Tarihi"); *Lebensphilosophie*, 1931, ("Yaşam Felsefesi").

• BAKINIZ: KÜLPE.

MESSIAEN, Olivier
(1908)

Fransız, besteci. Dinsel ve mistik temaları yeni bir teknikle ele almış, elektronik müzik alanında önemli besteler yapmıştır.

Olivier-Eugene-Prosper-Charles Messiaen 10 Aralık 1908'de Avignon'da doğdu. Babası İngiliz edebiyatı uzmanı, annesi şairdi. Çocukluğu Nantes ve Grenoble'da geçti. Yedi yaşındayken piyanoda besteler yapmaya başladı. Dört yıl sonra Paris Konservatuvarı'na girerek orgcu Marcel Dupré (1886-1971) ve besteci Paul Dukas'dan ders aldı. 1931'de Paris'teki Trinité Kilisesi'nin orgculuğuna getirildi. 1936-1939 arasında Schola Cantorum ve École Normale de Musique'te öğretmenlik yaptı. Savaş çıkınca orduya katıldı, Almanlar'a tutsak oldu. Görlitz'e götürüldü. 1942'de ülkesine döndükten sonra kilisedeki görevine devam etti. Aynı yıl Paris Konservatuvarı'nda armoni öğretmenliğine başladı. 1947'de çözümleme, estetik ve ritm, 1966'dan sonra da kompozisyon profesörü olarak çalıştı. ABD'de Tanglewood'da, Almanya'da Darmstadt'ta dersler verdi. 1971'de Erasmus ve Sibelius ödüllerini kazandı, ayrıca Légion d'honneur nişanıyla onurlandırıldı.

Messiaen'in çoğunluğunu ses, orkestra ve org için parçaların oluşturduğu yapıtlarında başlangıçta Debussy ve C.Franck'ın etkisi görülür. Gene bu yıllarda Japon, Hint ve Eski Yunan müziği üzerine araştırmalar yapmıştır. Daha sonraki yapıtlarında ritm ve melodik yapı bakımından bu çalışmalarından, özellikle Gregoryen müziğinin makamlarından ve Bali müziğinin ritminden esinlenmiştir. Melodi ve ritmin ayrılamaz olduğu düşüncesine karşı çıkan ilk bestecilerdendir. Yeni gamlar arayışı içinde yarım tondan daha küçük aralıklar üzerinde durmuş, Schönberg'in on iki ton müziğini desteklemiştir. Bu arada kuş seslerini notaya dökmeye çalışmış, birçok yapıtında bu çalışmasından yararlanmıştır. Müziğin perde, nota değeri, ses yüksekliği gibi öğelerini belirli yöntemlerle sıralayıp denetleyerek besteler yapmıştır. Messiaen için müzik romantik ve dışavurumcu (ekspresyonist) bir sanattır. Bestelerinde koyu Katolik ve mistik evren anlayışını yansıtır.

1936'da, kendi gibi yenilikçi besteciler olan André Jolivet (1905-1974), Daniel Lesur (1908) ve Yves Baudrier (1906) ile Yeni Fransa adlı bir grup kurmuştur. *Onde martenot* adı verilen elektronik bir çalgı için birçok bestesi vardır. Bunlar arasında *Turangalila symphonie* en önemlilerindendir. Bu yapıtında *onde martenot*'nun ses rengi çeşitliliğini, kadınlar korosu ve yaylı çalgılar arasında uyum ve geçiş sağlamada kullanmıştır. 1948'de, Fransız Radyo Televizyonu'nda ses teknisyeni olan Pierre Schaeffer'in (1910) geliştirdiği Somut Müzik akımına *(la Musique Concrète)* ilgi duyarak *Timbres-durées* adlı yapıtını bestelemiştir. Ancak bu parça, yeni müzik dizileri bulma çabasındaki Messiaen'ın, çeşitli çalgı sesleri ve tren gürültüsü gibi doğal ses öğelerini, kayıt olanaklarından yararlanarak birbirine ekleyip bir bireşime ulaşmayı amaçlayan Somut Müzik alanındaki tek bestesi olarak kalmıştır. Daha çok elektronik müzik konusunda çalışan Messiaen, Boulez ve Stockhausen gibi yüzyılın önemli elektronik müzikçilerinin de öğretmeni olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): Org Müziği: *Le banquet céleste,* 1928, ("Tanrısal Şölen"); *La nitivité du Seigneur,* 1935, ("İsa'nın Doğum Günü"); *Livre d'orgue,* 1951, (Org Kitabı); *Méditations sur le mystére de la Sainte Trinité,* 1969, ("Kutsal Üçlü'nün Gizleri Üzerine Düşünceler"). Çeşitli: *Poèmes pour mi,* 1936, (Mi İçin Şiirler); *Fête des belles eaux,* 1937; *Turangalila symphonie,* 1946-1948; *Études de rythme,* 1949, (Ritm Etütleri); *Timbres-durées,* 1952; *Oiseaux exotiques,* 1955, (Egzotik Kuşlar); *Chronochromie,* 1959; *Sept Ha'ika'i,* 1963, (Yedi Haikai); *La transfiguration de Notre Seigneur Jésus-Christ,* 1969, (İsa'nın Üç Havarisine Görünmesi); *Saint François d'Assise,* 1975-1983, opera, (Assisili Aziz François). Kitap: *Techniques de mon langage musical* 1944, ("Müzik Dilimin Teknikleri"); *Traité du rythme,* 1954, ("Ritm Üzerine Deneme")

• BAKINIZ: BOULEZ, CAGE, SCHÖNBERG, STOCKHAUSEN.

MESSNER, Johannes
(1891)

Avusturyalı filozof. Tümevarım ve varlıkbilim bağlantısına dayalı bir ahlak öğretisi kurmaya çalışmıştır.

16 Şubat 1891'de Schwarz'ta doğdu. Viyana Üniversitesi'nde felsefe, hukuk ve iktisat öğrenimi gördü, bir süre sonra bu kurumda profesör olarak çalışmaya başladı.

Messner'in felsefesi yeni bir ahlakın temellendirilmesini amaç edinir. Ona göre ahlak sorunlarının çözümünde toplumsal gerçeklere, hukuk ve insan değerlerine yönelme gereği vardır. Çünkü doğal hukuk, toplumsal gerçekçilik, toplumsal ahlak, insan değerlerine uygun olarak örgütlenme gibi kurumlaşmaya bağlı oluşumlar arasında birlik ve birbirini gerektirme vardır. Ahlak öğretisi bunlardan bağımsız bir varlık gibi düşünülemez. Varlıkbilimin içerdiği bütün konularda ahlakı oluşturan öğeler bulunur. Tümevarım yöntemiyle, bu öğelerden yola çıkarak, ahlak sorunları açıklanabilirler.

• YAPITLAR (başlıca): *Sozialökonomik und Sozialethik,* 1928, ("Toplumsal Ekonomi ve Toplumsal Ahlak"); *Das Naturrecht,* 1950, ("Doğal Hukuk"); *Das Gemeinwohl, Idee und Wirklichkeit,* 1961, ("Kamu Yararı, İde ve Gerçeklik").

MESUD I
(1098-1156)

Anadolu Selçuklu hükümdarı. Devleti siyasi ve askeri bakımdan güçlendirmiştir.

Rükneddin Mesud'un doğum yeri bilinmiyor. Doğum tarihi de kesin değildir. Konya'da öldü

I.Kılıç Arslan'ın oğludur. I.Kılıç Arslan 1107'de Emir Çavlı ile savaşırken ölünce Mesud ve ağabeyi Melikşah (ya da Şahinşah) Emir Çavlı tarafından tutuklanarak Büyük Selçuklu başkenti İsfahan'a gönderildiler. İsfahan Sarayı'nda üç yıl kalan Mesud, burada şehzadelere verilen geleneksel eğitimden geçti. Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'yu işgal etmekte olduğunu gören Büyük Selçuklu Hükümdarı Tapar, 1110'da önce Melikşah'ı serbest bıraktı. Konya'ya gelerek babasının tahtına oturan Melikşah, kısa zamanda önemli başarılar elde etti. İznik ve Bursa yörelerine akınlarda bulundu. Tapar, bu başarılarını öğrenince, Mesud'u da babası I.Kılıç Arslan'ın mirasından hakkını alması için Anadolu'ya gönderdi. Bir amacı da onları kardeş kavgasına sürüklemek ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin yeniden güçlenmesini önlemekti. Çocuk yaştaki Mesud, asker ve sivil danışmanlarıyla Anadolu'ya geldi. Öte yandan, ele geçirdikleri her yerde ayırım yapmaksızın katliamda bulunarak Türkler'i yıldırmayı ve yeni yurtlarından çıkarmayı düşleyen Bizanslılar'la savaşmakta olan Melikşah, bu tehlikeli dönemde kardeşiyle de uğraşmak zorunda kaldı.

Tahtı ele geçirmesi

I.Mesud, Danişmendli Beyi Emir Gazi'nin desteği ile Konya'ya yürüyüşe geçti. Sivas-Kayseri-Konya çizgisinde bazı önemli yerleri aldı. Bu sırada Melikşah da Bizans tümenleriyle savaşıyordu. Mesud'un, Anadolu beylerinden kuvvet alarak üzerine gelmesi karşısında Bizans İmparatoru I.Aleksios ile anlaşma gereğini duydu. 1116'da daha büyük bir kuvvetle Konya'ya yürüyen I.Mesud, birçok emirin askerleriyle kendi safına geçmesi gibi umulmadık bir gelişme sonucu ağabeyi Melikşah'ı yendi.

Danişmendliler'le mücadelesi

I.Mesud Konya'da Anadolu Selçuklu sultanı ilan edildi. Fakat temsil ettiği devlet, başkent Konya ile çevresindeki topraklardan ibaretti. Yaptığı yardımdan dolayı da kayınpederi Danişmendli Beyi Emir Gazi'nin de koruyuculuğu altına girmiş bulunmaktaydı. 1118'de Bizans tahtına çıkan II. İoannes, Bolvadin'e dek genişlemiş olan Bizans sınırlarını biraz daha doğuya götürebilmek için Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıf durumundan yararlanmaya çalıştı. Düzenlediği bir seferle Denizli ve Uluborlu yörelerini aldı. Ancak daha ileri gidemeden Balkanlar'daki karışıklıklar yüzünden geri döndü. Toparlanma olanağından yoksun I.Mesud ise, yeni sorunlarla uğraşmak zorundaydı. I.Kılıç Arslan'ın üçüncü oğlu olduğu sanılan Melik Arap da Anadolu'ya girmiş, Kastamonu-Ankara dolaylarında bağımsız bir beylik kurmaya çalışıyordu. Danişmend Emir Gazi ise, üstünlüğünü kabul ettirmek için Artuklu ordularıyla savaşıyordu.

II. Haçlı Seferi

Buna karşılık Artuklular da Mengücekoğulları'nın Erzincan ve Divriği melikleri ile Trabzon Rum Valisi Gabras'ı yanlarına aldılar. Emir Gazi, Doğu Anadolu İttifakı'nı yendi. Bu başarı I.Mesud'un da şansı oldu. 1126'da üzerine yürüyen Melik Arap'ı, Bizans'la dayanışma kurarak yendikten sonra topraklarını genişletme fırsatı da bulabildi. Ancak Bizanslılar da antlaşma gereği Kastamonu'ya girdiler.

Bizans'la ilişkiler

II.İoannes, 1132'de çıktığı Kilikya seferinden, İstanbul'da ayaklanma başladığını öğrenerek geri döndü. Emir Gazi, bu fırsatı kaçırmadı ve Karadeniz kıyılarına yöneldi. Kastamonu'yu ve kıyıya kadar olan yerleri aldı. I.Mesud da Batı Anadolu'da, Bizans işgalindeki toprakları kurtarmaya başladı. Bu girişimler, ülkesinin sınırlarını Fırat'tan Sakarya'ya dek genişleten Emir Gazi'nin 1134'teki ölümüne değin sürdü. I.Mesud, güçlü kayınpederinin yerini alan Melik Muhammed (Mehmed) ile de dost kalmayı, devletinin çıkarı gereği saydı. O yıl, imparator II. İoannes yarım bıraktığı Kilikya seferine çıkarken, I.Mesud ve Melik Muhammed de, bir savaşı zorlamayacak taktiklerle ayrı ayrı yönlerde yitirilen toprakları almaya devam ettiler. Buna karşılık İoannes Türkler'in yarım yüzyıl önceki egemenlik sınırlarına yeniden ulaşmaları gibi, Bizans açısından tehlikeli bir gelişmeyi önleyebilmek, hatta Danişmendli ve Selçuklu kuvvetlerini ezebilmek amacıyla 1140'ta bir Anadolu seferine çıktı. Danişmendliler'in başkenti Niksar'a yürüdü. Burayı almayı, Trabzon'daki dukalığa da son vermeyi tasarlıyordu. Ancak uzayan Niksar kuşatması, Bizans ordusunun çözülmesine yol açtı. Soylular, küçük birlikleriyle Türkler'e sığınmaya başladılar. Bu tür olaylar, İoannes'in ve sayıca azalan ordusunun moralini bozdu. Sonuçsuz kalan sefer, 1141'deki perişan dönüşle noktalandı.

Yakın bir zamanda Bizans'dan yeni bir saldırının gelemeyeceğini hesaplayan I.Mesud, 1142 yılını oldukça başarılı geçirdi. Antalya yöresine akınlar düzenledi. Melik Mehmed'in ölümü ile Ankara, Çankırı, Kastamonu yörelerini aldı. Sonra, Artuklular ile Musul Atabekleri arasındaki uzlaşmazlıktan yararlanarak doğuya yöneldi. İlkin, Elbistan'a yürüdü. Burasını alarak oğlu valiaht Kılıç Arslan'ın yönetimine bıraktı. Kılıç Arslan babasının harekâtına koşut olarak Haçlılar'ın elindeki Göksun, Maraş bölgelerine akınlar düzenledi. Bu sırada Anadolu'ya yeniden yoğun Türkmen göçleri başlamıştı. Gelenler, I.Mesud'a bağlılıklarını bildirerek yer istediler. Oymaklar, Menderes ve Gediz vadilerine gönderilerek buralarda Türkmen güçlerinden oluşan yeni uçlar kurulmaya başlandı.

II.İoannes'in ardılı I.Manuel, Türkler'i Anadolu'dan atma amacıyla 1147'de sefere çıktı. Hedefi, doğrudan Konya idi. Bölgeyi savunan Selçuklu tümenlerini bozdu ve Akşehir'i ateşe verdi. I.Mesud, bu gelişmeden habersiz doğudaki genişlemeleri sürdürmekteydi. Durumu öğrenince hızla döndü. Aksaray'da topladığı kuvvetlerle Konya'yı kuşatmış bulunan Bizans ordusuna yetişti. İmparator, kentle Selçuklu birlikleri arasında sıkışıp kalmamak için ovaya çekilmeyi seçti. I.Mesud, baskınlar düzenleyerek pusular kurarak Bizans ordusunu yıprattı. Dağılan birlikler İstanbul'a kaçmaya çalışırlarken yol boyunca Türkmen çetelerince yok edildiler.

Ancak yeni bir tehlike, iki tarafı bir savunma antlaşmasına götürdü. I.Manuel, Papa'nın başlattığı İkinci Haçlı seferinin vereceği zararları hesaplayarak I.Mesud'la ortak hareket etmeyi yeğledi. Haçlılar, Musul ve Halep Atabeki İmadeddin Zengi'den öç almak ve Urfa'yı yeniden ele geçirmek için harekete geçmiş bulunuyorlardı. 1147'de yürüyüşe başlayan Kutsal Roma-Germen İmparatoru III.Konrad ve Fransa Kralı VIII.Louis, kalabalık orduları için I.Manuel'den, boğazın öte yakasına geçme iznini aldılar. Ancak imparator Anadolu kıyılarına ayak basan Haçlı birliklerini sapa yollara ve Türkler'in rahatlıkla imha edebilecekleri yörelere yönelttiler. 25 Ekim 1147'de Eskişehir dolaylarında (ya da Ceyhan yakınlarında)

I.Mesud'la yapılan meydan savaşı ise Haçlılar'ın yenilgisiyle sonuçlandı. Alman imparatoru, büyük bölümü imha edilmiş ordusundan artakalan askerlerle İstanbul'a döndü. Bunların bir bölümünü de Bizanslılar kılıçtan geçirdi. Almanlar'ın bu acıklı durumunu haber alan VIII.Louis, yol değiştirmek ve Efes-Denizli-Antalya çizgisinden güneye gitmek istedi. Yalvaç'daki savaşta büyük kayıp verdikten sonra Antalya'ya inebildi. Ardından gelenler yüklü paralar ödenerek kiralanan gemilerle Suriye'ye geçtiler.

1147 zaferleri I.Mesud için, yükselmenin ilk belirtileri oldu. Atlatılan bunalım salt askeri açıdan değil, refah ve uygarlık açısından da hızlı bir gelişmeye olanak verdi. Yeniden Doğu ve Güney Anadolu'ya yönelen I.Mesud, 1149'da önce Kilikya Ermeni Kralı Stephan'ı, ardından da Maraş ve Göksun yörelerini ellerinde bulunduran Haçlılar'ı yenilgiye uğrattı. Maraş, Göksun, Antep, Deluk gibi önemli merkezleri aldı. Buralardaki Frank egemenliğine son verdi. Urfa Kontu Jocelin, yıllık verdi ödemek koşulu ile Anadolu Selçuklu Devleti'nin yüksek egemenliğini kabul etti. Danişmendli Beyi Yağbasan da aynı yolu izlemek zorunda kaldı. 1153'te ise I.Mesud'la birlikte Kilikya seferine çıktı.

I.Mesud, sultanlığının son iki yılında yönetimle ilgili sorunlara eğildi. 1155'te oğlu II.Kılıç Arslan'ı kendi eliyle Konya'da tahta oturttu. Öteki oğulları Dolat ve Şahinşah'a da melik sanı ile bölge valilikleri verdi. Bu düzenlemeleri yapmasından kısa bir süre sonra öldü.

I.Mesud, kırk yıl süren sultanlığında, Anadolu'nun siyasal durumunu yeniden Türkler lehine çevirmeyi başarmış, Selçuklular'ın üstünlüğünü kurabilmiştir. Ülkeye egemen olan yerel beylerin birbirleriyle olan çatışmalarını önlemiş, merkezi bir yönetimin temellerini atmıştır. Bunun için, bir yandan Bizans, Haçlılar ve öteki Hıristiyan güçlerle, bir yandan da Mengücekoğulları, Artuklular, Saltuklular gibi Türkmen beylikleri ile savaşmıştır. Kurabildiği denge ve düzen oğlu II.Kılıç Arslan döneminde daha da sağlamlaşmıştır.

• KAYNAKLAR: C.Cahen, *Anadolu'da Türkler*, 1979; İ.Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, 1972; O.Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 1971; M.H.Yinanç, *Anadolu'nun Fethi*, 1944.

MESUD II
(? -1310)

Anadolu Selçuklu hükümdarı. Tümüyle İlhanlılar'a bağımlı olarak hüküm sürmüştür.

II.Gıyaseddin Mesud'un doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Konya'da öldü. II.İzzeddin Keykâvus'un oğludur. Moğol baskılarından İstanbul'a kaçan babasıyla birlikte Altın Orda hükümdarı Möngke'nin yardımıyla Kırım'a gitti. Babasının 1278'de ölümünden sonra Sinop'a, oradan İran'a geçerek İlhanlı hükümdarı Abaka'ya bağlılığını bildirdi. Kendisine Erzurum, Erzincan ve Sıvas yöresi verildi. Abaka Han'ın 1282'de ölümünden sonra Ahmed Teküdar Han, Anadolu'yu III.Gıyaseddin Keyhusrev ile II. Mesud arasında paylaştırdı. 1284'te tahta çıkan Argun Han, Mesud'u Anadolu Selçuklu Devleti'nin tek hükümdarı yaptı. Mesud, 1284'te Kayseri ve Konya'da sultanlığını ilan etti. 1285'te taht üzerinde hak iddia eden Gıyaseddin'in annesi ve çocuklarını yakalatarak Argun'a gönderdi. Gorgonum bölgesinin işgali nedeniyle ve Bozkuş'u yakalamak üzere 1286-1287 yıllarında Germiyanoğulları üzerine iki sefer yaparak topraklarını ve uç bölgelerini işgal etti. 1288'de Larende'yi (Karaman) ve Karaman topraklarını yakıp yıkarak Karamanoğulları'nı ve Eşrefoğulları'nı sindirdi. 1289'da Eşrefoğulları üzerine yaptığı seferi, Konya'da soygunların artması nedeniyle yarıda bırakan Mesud, 1291'de ikinci bir sefer yaparak Denizli'yi ele geçirdi ve yağmaladı. 1299'da kardeşi Kılıç Arslan'la yaptığı saltanat savaşında tutsak düştüyse de kurtarıldı ve kardeşi öldürüldü. 1296'da Baltu Noyan'ın ayaklanmasına zorla katıldığını kanıtlamasına karşın, tahttan indirilerek Hemedan'a sürgüne gönderildi. İki yıl boş kalan Anadolu Selçuklu tahtına 1298'de III. Alaaddin Keykubad geçirildi. III. Keykubad, 1302'de İsfahan'a sürülüp öldürüldükten sonra, II. Mesud yeniden tahta çıkarıldı. Hükümdarlığının sonuna değin, hiçbir etkinliği olmadan tahtta kaldı.

◄ *Anadolu Selçukluları'nın güçlenmesi*

• BAKINIZ: KEYHUSREV III, KEYKÂVUS II.

MESUD [Hoca]
(14. yy)

Türk, şair. Anadolu Türkçe'sinin gelişmesinde etkili olmuştur.

Mesud b. Ahmed, Kırşehir'de doğdu. Doğum, ölüm tarihleriyle ölüm yeri bilinmiyor. Hoca Mesud diye tanınır. Yaşamı üzerine hiçbir bilgi yoktur. Şair Şeyhoğlu Mustafa'nın hocasıydı. Bir aşk öyküsü olan 5568 beyitlik *Süheyl ü Nevbahar* mesnevisini 1350'de Farsça'dan Türkçe'ye çevirdi. Mesnevinin önsözüne göre, ilk bin beyiti yeğeni İzzeddin Mehmed çevirmiş, geri kalanını da kendisi tamamlamıştır. Yapıtın Farsça aslı bilinmediğinden, aslına ne ölçüde bağlı kaldığı da bilinmemektedir.

Döneminin Türkçe'sini çok güzel kullanan Hoca Mesud ayrıca, İranlı şair Sadi'nin didaktik yapıtı *Bostan*'dan 1703 beyti seçip çevirerek *Ferhengnâme-i Sadi* adını verdi. Yapıt ilk manzum Türkçe çevirilerden biridir. Hoca Mesud, asıl metne sadık kalmamış, Türkçe'nin anlatım özelliklerinden yararlanarak serbest bir çeviri yapmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Süheyl ü Nevbahar*, (ö.s.), J. H.Mortmann (yay.), 1925; *Ferhengnâme-i Sadi*, (ö.s.), Kilisli Rifat ve Veled Çelebi (yay.), 1924.

• BAKINIZ: MUSTAFA [Şeyhoğlu].

MESUDİ
(? -956)

Arap tarih ve coğrafya bilgini. Yapıtlarında döneminin uygarlığı ile ilgili önemli bilgiler vermiştir.

Doğum tarihi bilinmiyor. Bağdat'ta doğdu, Fustat'ta (eski Kahire) öldü. Asıl adı Ebu'l-Hasan Ali b.Hüseyin'dir. Sahabeden İbn Mesud'un soyundan gelen bir Arap ailesindendir. Yaşamı hakkındaki bilgiler kendi yapıtlarından çıkarılmaktadır. Gençliğinde uzun gezilere çıktı. İran'a gitti. Bir süre İstahr'da kaldı. 916'da Hindistan'a gitti. Seylan Adası'nı gezdi. Çin Denizi'ne giden tüccarların arasına katıldı. Dönüşünde Zengibar'a oradan Umman'a uğradı. Daha sonra Hazar Denizi'nin güney kıyılarını gezdi. 926'da Filistin, Taberiye, Antakya, Adana ve Şam'da bulundu. Ardından Mısır, Kuzey Afrika üzerinden İspanya'ya kadar uzandı. Yaşamının son yıllarında kimi zaman Suriye'de, kimi zaman da Mısır'da oturdu.

Gezdiği yerlerde yaygın olan bütün tarihsel bilgileri topladı. Kendinden önce gelenler Müslüman olmayanların bilgilerinden yararlanmaktan çekinirken Mesudi herkesten bir şeyler öğrenmeye çalıştı. İran, Türk, Hind, Roma, Yahudi ve Hıristiyan tarihleriyle ilgili duyduğu bilgileri aynen aktardı. Söylenceleri ve masalları eleştirisiz kabul etti. Bununla birlikte İslam dünyasını çevreleyen topraklarda yaşayan topluluklar üstüne değerli malzeme topladı.

Felsefi düşüncelerini açıkladığı *Kitabü't-Tenbîh ve'l-İşrâf* adlı yapıtında belirttiğine göre yirmiye yakın kitap yazmıştır. Ancak bunların çoğu kaybolmuştur. İçlerinde en ünlüsü, otuz cilt olduğu sanılan, fakat bugün bulunmayan *Ahbarü'z-Zaman* adlı yapıtıdır. Bu kitabın kısaltılmışı olan *Murûcü'z-Zeheb* (Altın Çayırlar) günümüze kalmıştır. Yapıt, dünyanın yaratılışıyla başlar, kısa coğrafi bir özetten sonra 943 yılına kadar gelen olayları, kronolojik olarak anlatır. *Kitabü'l-Evsaf* adlı başka bir özeti de vardır. Mesudi'nin yapıtları döneminin uygarlığı ile ilgili bilgiler de vermesi bakımından önemlidir.

• YAPITLAR (başlıca): *Murûcü'z-Zeheb*, (ö.s.), B.de Meynard ve P.de Courteille (yay), 9 cilt, 1861-1877; *Kitabü't-Tenbih ve'l-İşrâf*, (ö.s.), J.de Goeje, (yay), 1894.

MES'UD b.SA'D
(1046-1121)

İranlı şair. Gazneli hükümdarlara yazdığı kasidelerle tanınmıştır.

Mes'ud b. Sa'd b. Salman, Lahor'da doğdu, Gazne'de öldü. Doğum tarihi kesin değildir. İyi bir öğrenim gördükten sonra Gazneliler Devleti'nde görev aldı. 1072'de sultan İbrahim'in oğlu Mahmud'un hizmetine girdi. Mahmud ile birlikte, İslam yönetimini kabul etmemiş olan Hindistan kentlerine ve ufak devletlere karşı girişilen seferlere katıldı. Seferleri betimleyen, şehzadeyi öven şiirler yazdı. Zaman zaman da Gazne'ye gitti. Sultan İbrahim'e, onun için yazdığı şiirlerini sundu.

1087'de, Mahmud'un bir düşmanı, sultan İbrahim'e, oğlunun Selçuklular'ın yanına gitmek istediğini bildirdi. Bu sırada Selçuklular'la arası bozuk olan İbrahim bu iftiraya kanıp, oğlunu, yardımcılarını ve Mes'ud'u, Dahak'da bir kalede ayrı ayrı hapsetti. Mes'ud ancak on yıl sonra özgürlüğüne kavuşup Lahor'a döndü. 1099'da III. Mes'ud tahta çıkınca yeniden Saray'a alındı. Çalender vilayetinin yönetimi kendisine verildi. İkinci kez iftiraya uğrayıp Maranc Kalesi'ne hapsedildi. Buradan da sekiz yıl sonra kurtulabildi.

Mes'ud'un on beş bin beyitlik Farsça *Divan*'ının büyük bölümü kasidelerden oluşur. Az sayıda gazel, rubai ve mesnevisi vardır. Şiirlerini genellikle sultan İbrahim'den Behram Şah'a kadar olan Gazneli hükümdarları ile devletin ileri gelenlerini övmek için yazmıştır. Bunları kendi gerçek duygu ve düşüncelerinin anlatımı için bir araç olarak kullanmıştır. *Divan*'ının dokunaklı, içli en güzel parçaları, on sekiz yıl kapalı kaldığı hapishane şiirleridir.

• YAPITLAR (başlıca): *Divân-ı Mes'ûd-i Sa'di Salmân*, (ö.s.), Reşid Yâsemi (yay.), 1939.

MESUT CEMİL
(1902-1963)

Türk koro şefi ve saz sanatçısı. Türk müziğine koro icrasını getirmiştir.

Mesut Ekrem Cemil İstanbul'da doğdu, 31 Ekim 1963'te aynı kentte öldü. Tamburî Cemil Bey'in oğludur. Bir ara Tel soyadını kullanmışsa da, kısa bir süre sonra bundan vazgeçmiştir. On yaşında babasından kemençe ve solfej, Kaşıyarık Hüsamettin Bey'den de usul öğrenerek müziğe başladı. İstanbul Sultanîsi'nde (bugün İstanbul Erkek Lisesi) öğrenciyken Daniel-Fitzinger'den keman dersleri alarak Batı müziğiyle tanıştı.

Babasının ölümünden sonra, onun en seçkin öğrencilerinden Kadı Fuad Efendi'yle tambur çalıştı, Refik Talât'tan (Alpman) kuramsal bilgiler öğrendi. Makam, usul bilgilerini artırırken, Hamparsum notasını da öğrendi. On yedi yaşına girdiğinde bir tamburi olarak tanınıyordu. Suphi Ezgi'den klasik tambur tavrını öğrendi. Bir yandan da viyolonsel ve keman dersleri alarak Batı müziği öğrenimini sürdürüyordu. Şerif Muhittin Targan'ın viyolonsel çalışını dinledikten sonra çalışmalarını, büyük bir sevgiyle bağlandığı bu saz üstünde yoğunlaştırdı. Dârülfünûn Hukuk Mektebi'ndeki öğrenimini yarıda bırakarak Almanya'ya gitti. Berlin Müzik Akademisi'nde Hugo Becker'in viyolonsel öğrencisi oldu. Avrupa'daki öğrenim yıllarında müzikoloji ve folklor üstünde de çalıştı. Maddi güçlükler ve annesinin ağır hastalığı yüzünden, iki buçuk yıl sonra yurda dönmek zorunda kaldı.

1925'te Dârülelhân'a tambur, solfej ve nazariyat

öğretmeni oldu. 1927'de Türk Telsiz Telefon Şirketi'nce başlatılan radyo yayınlarının çekiciliğine kapılarak radyoya girdi. 1960'a değin sürdürdüğü radyoculuk mesleğinin hemen hemen her alanında çalıştı. Spikerlik, programcılık, müzik yayınları şefliği, Ankara, İstanbul ve Türkiye Radyoları müdürlüğü, başmüşavirlik görevlerini üstlenirken, oda orkestrası viyolonselcisi ve tamburi olarak da yayınlara katıldı. Türkiye'de ilk kez "Klasik Koro"yu kurdu. Halk müziğinin değerlendirilmesi için, bu alandaki çalışmalara ön ayak oldu. Yarıda bıraktığı yükseköğrenimini Ankara'da bulunduğu sırada Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirerek tamamladı.

Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü'nde (bugün Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi) viyolonsel, Ankara Devlet Konservatuvarı'nda (bugün Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi) klasik Türk müziği

Cumhuriyet Döneminde Türk Müziği

Türk müziğinde çağdaş kuramsal çalışmalar 19.yy'ın sonlarında başlamıştır. Müzikoloji alanındaki büyük boşluğu ilk kez farkedenler, sırasıyla Galata, Yenikapı, Bahariye mevlevihanelerinin şeyhleri olan Ataullah Dede, Celaleddin Dede, Hüseyin Fahreddin Dede* olmuştu. Bu ileri görüşlü üç Mevlevi şeyhi gerek eski kaynakları okuyarak, gerek uygulamalı çalışmalara girerek çeşitli müzik sorunlarına eğilmişler, ancak araştırmalarının sonuçlarını yazılı olarak ortaya koyma olanağı bulamamışlardı. Onların öğrencileri olan Rauf Yekta*, Suphi Ezgi*, H.Sadettin Arel* bu araştırmaları Batı müziği bilgileri ışığında yeniden değerlendirdiler. Bu üç kuramcının birbirini tamamlayan çalışmaları sonunda da, bugün kullanılan notalama yöntemi ortaya çıktı. Bir sekizli oktavda 24 eşit olmayan aralığa karşılık 25 ses bulunduğu temeline dayanan bu yöntem, nota yazımında bir birliğe varılmasını sağlamakla birlikte, Türk müziğinin bütün perdeleriyle makamlarını açıklamaya yetmiyordu. Bu yüzden, notayla gösterilemeyen sesler, uygulamada, icracının makam bilgisine başvurmasını gerektiriyordu. Türk müziğinin perdeleri üzerinde bugün de tam bir anlaşmaya varılabilmiş değildir. Kuramcılar bu konuda oldukça farklı görüşler ileri sürmektedirler. Bunlar arasında, öncelikle Abdülkadir Töre*, Ekrem Karadeniz, Kemal İlerici, Gültekin Oransay'ın* çalışmaları anılabilir. Kuramsal araştırmalar, yazma halindeki eski kaynakların gün ışığına çıkarılmasını sağladı. Kimi yazarlar bu kaynakları Türk müziğinin tarihi ile bestecilerin biyografileri açısından inceleyerek değerli çalışmalar ortaya koydular. Klasik yapıtların notaya alınarak yayımlanması da cumhuriyet döneminin en yararlı çalışmalarından biri oldu.*

Kuramsal alanda önemli adımlar atılmış olmasına karşılık, bestecilikte durum tersineydi. Bunun başlıca nedenlerinden biri, bestecilerin form kısırlığından kurtulamamalarıdır. Hacı Arif Bey'den sonra şarkı, en ağırlıklı form olmuştu. Cumhuriyet döneminde büyük formları kullanan bestecinin kalmadığı söylenebilir. Kimileri, şarkıyı da bir yana bırakarak, bu formun serbest ve hafif bir türü olan "fantezi" besteciliğine yöneldiler. Bunda, gündelik müzik gereksinmesine karşılık verme kaygısının da payı olmakla birlikte, asıl neden, beş yüzyılı aşkın bir zamandır yaşayan beste geleneklerinin türlü etkenlerle can çekişme noktasına gelmiş olmasıdır. İcracılıktaysa ciddi bir arayış çabasını yansıtan sonuçlar alındı. Soloda Münir Nurettin Selçuk*, toplu okuyuşa getirdiği koral anlayışla Mesut Cemil, bu arayışın en güçlü örneklerini verdiler. Saz icracıları arasındaysa Türk müziğinin saz müziğine doğru gelişmesi gerektiği düşüncesine güç katan birçok değerli sanatçı yetişti.*

Cumhuriyet döneminde müzik konusunda sert tartışmalar da oldu. Yeni toplumda Türk müziğinin bırakılarak Batı müziğinin alınmasından yana olanlara göre, teksesli müzik kötü ve ilkeldi; Türkiye'deki teksesli müzikse ulusallık niteliği olmayan, Bizans'tan kalma bir müzikti. Bu görüştekiler, bir müzik türünün değerini anlayabilmek için çok çeşitli bilimsel ölçütlerin bulunmasına karşılık, çoksesliliği tek ölçüt olarak almış oluyorlardı. Türk müziğinin Eski Yunan, Bizans, İran, Arap kökenli olmadığını ortaya koyan H.Sadettin Arel'in gösterdiği kanıtlar dikkate alınmadı. Ziya Gökalp'ten kaynaklanan bir görüşe göre, Türkler'in asıl müziği halk müziği idi. Oysa Divan müziğinin halk müziğinden ayrı bir müzik olmadığı, onunla aynı ses sistemini paylaştığı, araştırmaların ortaya koyduğu bir gerçekti. Buna karşın, Gökalp'in görüşü, folklorun bir ulusal kültür modeli olarak öne sürüldüğü 1930'larda ve 1940'larda sık sık yinelendi.*

"Osmanlılık ve gerilik alâmeti" sayılan "alaturka musiki", Cumhuriyet'ten sonra, elli yıl süren bir kısıtlanma dönemi yaşadı, 1926'nın sonlarında Dârülelhân'ın kapatılmasıyla öğretimi resmen yasaklandı. 3 Kasım 1934'te Dahiliye Vekâleti'nin bir emriyle radyo yayınlarından da çıkarıldı. Halk müziğini de kapsayan bu emir, bir süre sonra geri alındı. 1970'lerde Türk müziğinin devletten ilgi görmeye başladığı gözlendi. Bu ilginin bir sonucu olarak, 1975'te İstanbul'da Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı ile Devlet Klasik Türk Müziği Korosu kuruldu. Günümüzde ise Türk müziği-Batı müziği çatışmasının müzik çevrelerinde ve toplumda gitgide azalmakta olduğu görülmektedir.

tarihi ve viyolonsel, İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda musiki folkloru derslerini okuttu, liselerde de ders verdi. 1932'de Kahire'de düzenlenen Doğu Müziği Kongresi'nde Rauf Yekta'yla birlikte Türkiye'yi temsil etti. Konservatuvar Tasnif Heyeti'nin çalışmalarına katkıda bulundu. 1955'te Irak hükümetinin çağrılısı olarak, Bağdat Güzel Sanatlar Akademisi'nin Müzik Bölümü'nde dört yıl çalıştı. 1960'ta memuriyetten emekliye ayrıldıysa da İstanbul Radyosu'ndaki koro yöneticiliğini sürdürdü.

Koro çalışmaları

Türk müziğinde koro icrası Mesut Cemil'le başlamıştır. Koro şefi olarak, Batı'dakine oldukça yaklaşan bir koral anlayış içinde, yapıtları "nüanslayarak" icra ettirmiştir. "Geleneksel" icrada yapıtların açığa çıkarılamayan kimi yapısal değerlerini bu yöntemle göz önüne sermiş, üstün bir yorum gücü ortaya koymuştur. Türk müziğine en önemli katkısı, "müzikalite"yi bozan okuyuş biçimine son vermesidir. Onun, pek çok müzikçi için ufuklar açan klasik koro programları, icrada bir dönüm noktası olmuştur. Buna karşılık, getirdiği modern icra anlayışı, bu tür icranın "Türk müziği tarzına" uygun düşmediğine inanan kimi müzikçilerce de eleştirilmiştir.

Mesut Cemil büyük bir saz sanatçısıydı. Viyolonseli Türk ve Batı müziğinde ustaca çalardı. Tamburda ise bir virtüözdü. Kemençe, lavta, keman, viyola, yaylı tambur, uddan başka, halk sazlarında da ustaydı. Birkaç yapıt dışında bestecilikle uğraşmamış, ancak plaklara taksimler doldurmuştur.

Kuramsal çalışmaları

Tanburî Cemil'in Hayatı adlı kitabı, yakın dönemlerin müzik tarihine ilişkin gözlem ve görüşleri açısından taşıdığı önem dışında, edebi yönüyle de başarılı bir biyografi çalışmasıdır. Dergilerde kalmış iki yüz dolayında makalesi vardır. Bu yazılarda müziği yalnızca müzik terimleri içinde değil, kültürel boyutlarıyla da anlama ve değerlendirme çabası dikkati çeker. 1932'de Atatürk'ün isteğiyle yazımına girişilen, ancak tamamlanamayan *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı diziye de "Medeniyet Tarihinde Musiki Aletleri", "Medeniyet Tarihinde Musiki Aletleri ve Türkler" başlıklı çalışmalarıyla katkıda bulunmuştur.

Türk müziğindeki yeri

Mesut Cemil, Türkiye'deki kültür değişiminin yarattığı "ilerici" - "gerici" kalıpların müziğe de oldukça katı bir biçimde uygulandığı bir dönemin sanatçısıdır. "Alaturka-alafranga" ya da "Divan müziği - halk müziği" kutuplaşmaları o dönemde yalnızca müzik çevrelerini değil, geniş dinleyici kesimlerini de, bir müzik türünü, öbür türleri yok sayma pahasına yeğlemeye zorluyordu. Mesut Cemil bu kısır tartışmaların üstüne çıkarak, her tür ciddi müziğin değerini tanıyan, o yıllarda benzerlerine pek az rastlanabilecek bir kültürel olgunluk örneği vermiştir. Bu tutumu yüzünden eleştiriye de uğramış, kimi Batı müziği yandaşları onu "alaturkacı" olmakla suçlarken, kimi Türk müziği yandaşları da "alafrangacı" diye nitelemişlerdir.

• **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *Tanburî Cemil'in Hayatı*, 1947. **Beste:** *Nihavent Fantezi*, ("Kanatları Gümüş Yavru Bir Kuş"); *Hicaz Şarkı*, ("Martılar Âh Eder Çırparlar Kanat"); *Nihavent Saz Semaisi; Şehnaz Sirto; Çargâh Türk Raksı.*

MÉSZÁROS, Marta
(1931)

Macar sinema yönetmeni. Özellikle kadın sorununu konu alan filmleriyle ülkesinin başarılı genç kuşak yönetmenleri arasına girmiştir.

19 Eylül 1931'de Budapeşte'de doğdu. Heykelci Laszlo Mészáros'un kızıdır. 1936'da Macaristan'ı terketmek zorunda kalan ailesiyle birlikte SSCB'ye gitti. Moskova'da VGİK'da (Vsesoyuzni Gosudarstvenyi İnstitut Kinematografii-Moskova Devlet Sinema Teknik Okulu) öğrenim gördü. 1946'da ülkesine geri döndü. Budapeşte'de ve iki yıl kaldığı Romanya'da film çalışmaları yaptı. Bir bölümü belgesel otuz kadar kısa film çekti. 1968'den başlayarak uzun metrajlı filmler yaptı. Eleştirmenlerce beğenilen filmleri ticari açıdan da başarılı oldu. Toplumsal baskılar, iktisadi zorluklar, bürokrasi, geleneksel aile yapısındaki yozlaşma, kır-kent çatışması, alkolizm, devlet eğitimi gören çocuklar gibi konuların yanı sıra kadının bağımlılığı ve Macar kadınlarının yaşadıkları duygusal çatışmalar, işlediği başlıca konulardır. Mészáros, genellikle Doğu Avrupa sinemasında göz ardı edilen gerçekleri ele almış, sıradan öyküleri konu etmekle birlikte, olayları anlatırken kadının bakış açısını öne çıkarmayı amaçlamıştır. 1984'te *"Özel Günlük"* adlı otobiyografik filmi ile Cannes Film Şenliği'nde özel ödül almıştır. Sinema yönetmeni Miklos Jancso ile evlidir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Eltavozott nap*, 1968, ("Kız"); *A 'holduvar'*, 1969, ("Bağlayıcı Duygular"); *Szép lanyok, ne sırjatok*, 1970, ("Ağlamayın Güzel Kızlar"); *Szabad leglegzet*, 1973, ("Kurtuluş"); *("Evlat Edinme")*, 1975; *("Dokuz Ay")*; 1976; *("İki Kadın")*; 1977; *("Tıpkı Kendi Evindeki Gibi")*, 1978; *("Yol Üzerinde")*, 1979; *("Miras")*, 1980; *("Anne ile Kızı")*, 1981; *("Sessiz Çığlık")*, 1982; *("Özel Günlük")*, 1984.

• **BAKINIZ:** WAJDA.

METAKSAS, İoannis
(1871-1941)

Yunan asker ve devlet adamı. 1936-1941 arasında ülkeyi diktatörlükle yönetmiştir.

12 Nisan 1871'de Yunanistan'a bağlı Ithaki Adası'nda doğdu, 29 Ocak 1941'de Atina'da öldü. Askeri bir okulda öğrenim gören Metaksas 1897 Türk-Yunan Savaşı'na katıldı. Ardından, kurmaylık öğrenimi görmek üzere Almanya'ya gönderildi.

1903'te Almanya'dan döndükten sonra genelkurmayda çalışmaya başladı. 1912 Balkan Savaşı sırasında gösterdiği başarılar üzerine genelkurmay başkanlığına atandı. I.Dünya Savaşı sırasında Yunan Başbakanı Eleutherios Venizelos'un İtilaf Devletleri'ni destekleyen siyasetine karşı çıkarak tarafsız kalınmasını sa-

vundu. 1917'de İtilaf Devletleri'nin ültimatomu ile kral Konstantin'in tahttan indirilmesi üzerine ülkesini terketti. 1920'de Konstantin yeniden krallığa getirilince ülkesine dönerek krallık yanlısı Özgür Düşünce Partisi'ni kurdu. 1923'te krallığın tekrar kaldırılması üzerine başarısız bir darbe girişiminde bulunarak ikinci kez yurt dışına kaçtı. 1924'te cumhuriyetin ilan edilmesinden bir süre sonra ülkesine döndü. 1935'te yapılan bir halk oylaması sonucu yeniden krallık yönetimine dönülmesi üzerine yeni kurulan hükümette savaş bakanı oldu. 1936 Nisan'ında kral II.Georgios tarafından başbakanlığa atandı. Aynı yılın 4 Ağustos'unda anayasayı kaldırdı, parlementoyu dağıttı ve bütün siyasi partileri kapatarak yöneticilerini tutuklattı. Dış siyasetinde Nazi Almanyası ile sıkı bir işbirliği kurarken, içerde de acımasız bir baskı düzeni kurdu. 1940'ta İtalya'nın Yunanistan'ı işgali sırasında ülkesini ustalıkla savunan Metaksas ertesi yıl öldü.

• BAKINIZ: GEORGİOS II, E.VENİZELOS.

METE
(? -İÖ 174)

Hun hakanı. Asya Hun İmparatorluğu'nun en büyük hükümdarı ve geleneksel Türk yönetim ve ordu örgütlenmesinin kurucusudur.

Mete'nin (Mao-tun) (Motun) (Beğ-tun) doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Yaşamının ilk bölümüne ilişkin de bilgi yoktur. Hun Yabgusu Teoman'ın (Tuman) oğludur. Bilinen yaşamı destansal anlatılarla zenginleşmiş, çoğu yönden Oğuz Han'la bütünleşmiştir. İÖ 220'lerde Hunlar (Hiung-nu) Çin egemenliğine boyun eğmiş durumdalarken bu ülkedeki iç karışıklıklardan yararlanan Teoman'ın öncülüğünde bağımsızlık savaşımı başlatmaları, Mete'nin de yetişmesinde ve ünlenmesinde etkili oldu. Bu dönemde, Sol Bilge Bey (veliaht) olan Mete ilk başarılarını kazandı. Ancak Teoman'ın çok sevdiği karısı Yenşi (Yen-şih = kraliçe) üvey oğlu Mete'yi Teoman'ın gözünden düşürmek kendi öz oğlunu veliaht yapmak için çalıştı. Mete'nin, ülkenin güneyindeki güçlü Yüeçiler'e rehin gönderilmesini sağladı. Mete, Yüeçiler'in arasında gücünü artırdı. Yenşi bu kez de Yüeçiler'in Mete'yi öldürmeleri için, bu komşu devlete savaş açtırttı. Mete, babasının Yüeçi ülkesine girmesinden önce kaçmayı başardı. Bir süre çeşitli boylar arasında saklandı. Gönüllülerden bir ordu oluşturdu. Bu sırada Hun Devleti sarsıntılı bir dönem geçirmekteydi. İçte bütünlük yoktu ve merkezi yönetim zayıftı. Teoman'ın yabguluğu, boylar birliğinin başkanlığından ibaretti. Yüeçiler'le savaşın sürdüğü sırada Moğollar ve Çinliler de saldırı hazırlıklarına girişmişlerdi. Mete, bu nedenle, toplamaya çalıştığı ordusunu salt babasına karşı kullanmak düşüncesinde olmadı. Hun Devleti'nin bütünlüğünü korumayı amaçladı. Sıkı bir disiplin ve eğitime özen gösterdi. Bu sırada Çinliler bir yandan Çin Seddi'nin yapımı çalışmalarını hızlandırdılar. Bir yandan da Hun ülkesine akıncı birlikler göndererek, Türkler'in saldırı gücünü yıpratmaya başladılar. Mete, tasarılarını uygulamaya geçmeden önce ordusunu çetin sınavlarla denedi. Buyruklarını hemen yerine getirmekte duraksayan kimi subaylarını ve askerlerini öldürttü. Birliklerini, sık sık sürek avları düzenleyerek savaşa hazırladı. Babasını ortak bir devlet avı yapmaya çağırdı. Bu av sırasında Teoman'ın atına ok attı. Askerlerine de babasını hedef gösterdi. Teoman Han öldürüldü. Mete, üvey annesini, küçük kardeşlerini, kimi yöneticileri ve komutanları da öldürterek güvendiği kişilerden yeni bir kadro oluşturdu. İÖ 209'da Hun Devleti'nin Şanyü'sü (yabgu = han) oldu. Hunlar'dan, Teoman'a bağlı kalmayı yeğleyenler, çöllere kaçarak "Kazak" oldular.

Han oluşu

Bu olayları, Hun Devleti'nin zayıfladığının belirtisi sayan güçlü komşu Tunghular (Proto-Moğollar) saldırıya geçmek için neden aradılar. Elçiler göndererek Mete'den önce atını, sonra eşlerinden birini istediler. Mete önce savaşmamak için bunları gönderdi. Ancak ıssız verimsiz bir toprak parçasının verilmesini onaylamadı. Kurultay'ı toplayarak savaş kararı aldırdı. Tümenlerinin sayısını çoğaltarak hemen hareketo geçti. Doğu'daki Tunghu ülkesine başarılı bir akında bulundu. Tunghular yenildi. Hakanları da öldürüldü. Kurtulabilenler, Wuhuan ve Sienbi dağlarına kaçtılar. Mete, savaşa gidilirken çözülen ve kaçan askerlerini cezalandırdı. Tunghu akını, Hunlar'ın egemenlik sınırlarını genişletti ve Mete'ye de hakanlık sanını kazandırdı. Moğolistan'ın büyük bir bölümü onun yönetimine girdi. Tunghular, her yıl çok sayıda sığır, at ve koyundan oluşan bir vergi ödemeyi de kabul ettiler. Mete, güçlenişinin başarılı bir sonucunu daha almak üzere batıdaki Yüeçiler üzerine yürüdü. Çok zengin olan Yüeçiler, Tanrı Dağları ile Kansu arasında yaşamaktaydılar. Çin kaynaklarına göre Yüeçi-Hun savaşı korkunç geçti. Yenilen Yüeçiler, yeni bir yurt bulmak için daha batıya göçtüler. Bu iki önemli başarıdan sonra Mete başka akınlar da yaptı. Ordos ülkesine sarkan Tatarlar'ı, Çinliler'den destek alan Tahin Türkleri'ni yendi. Uzakdoğu'da en güçlü egemenliği kurdu. Sınırları, Kore'ye ve Niyuçi ülkesine dek uzandı. Selenga, Obi, Angara ırmakları boyunca yaşayan Ting-Ling, Li-Kun, Hsin-Li gibi birçok toplulukları kendisine bağladı. Ordusunu 24 tümene (240.000 asker) ulaştırdı. Bu güçleniş karşısında kimi Türk boyları da savaşsız bağlılıklarını bildirdiler.

Mete için asıl sorun güneydeydi. Çinliler'le çok eskiden beri süregelen toprak ve sınır anlaşmazlıkları vardı. Babası Teoman, Kuzey Çin'deki geniş toprakları bırakmıştı. Çin Seddi'nin son bölümlerini tamamlayan general Mêng T'ien, İÖ 214'te Hunlar'ı bu ünlü duvardan 700 mil kuzeye atarak Gobi Çölü'nün orta kesimine dek uzaklaştırmıştı. Mete uzun hazırlıklardan sonra yitirilen bu toprakları almak için İÖ 201'de Çin akınını başlattı. Çin'deki Han hanedanı ile onlara bağlı Çin krallıkları arasındaki çatışmalar da Mete'nin akınını kolaylaştırdı. Sarı Irmak'ın güneyindeki Pei-Yang, doğudaki Yen ve Tai bölgesel krallıklarını buyruğuna soktu. Çin geçitlerinin birçoğu, Sarı Irmak'ın güneyindeki önemli kaleler Mete'nin eline geçti. Hun sınırı, Fu-Shih'e dek uzandı. Turan-Büyük Türkistan geri alındı. Ama daha da önemlisi Mete, İç

Çin siyaseti

Asya ticaret yollarını da denetimi altına aldı.

Bundan sonra Çin'e saldırmayarak Batı'ya iki akın daha yaptı. Türkistan'ın önemli kentlerinden Kuça'yı aldı. Kimi akınlarında da, sorumluluğu Sağ Bilge Beyi'ne bıraktı. Altay kavimlerini (Türk, Moğol, Tunguz) Hun boylarını, Wusunlar'ı, Semerkand, A-lan bölgelerinde yaşayan Türk asıllı toplulukları, Kırgızlar'ı, Tinglingler'i, Cücenler'i, kuzeybatıdaki toplulukları, uzun bir savaşımdan sonra Hun egemenliği altında topladı ve örgütledi. Bu dirlik düzenlik çabaları sırasında, Çinliler, kuzeye ordu göndererek birkaç kaleyi aldılar. Aradaki geçici barış bozuldu. Türk prensler de Çin içlerine akınlarda bulundular. Mete, İÖ 2. yy başında Çin'e ikinci büyük seferini yaptı. Kuzeydeki Çao Krallığı ordusunu yendi. İleri yürüyüşünü sürdürdü. Kral Hsin teslim oldu. Çin imparatorluk ordusuna karşı Mete ile birleşti. Hun öncüleri, yer yer Çin birliklerini yendi. İmparator Kao, Peteng Dağı'nda, Mete'nin kurduğu tuzağa düştü. Kuşatma yedi gün sürdü. Sisli bir havadan yararlan Kao kaçıp kurtuldu. Ancak kuzey eyaletlerini Hun Devleti'ne bırakmayı öngören antlaşmayı kabul etti. Bu antlaşma gereği, Çinliler her yıl belirli ölçüde ipekli kumaş, şarap, pirinç ve türlü yiyecekler göndermeye razı oldular. Antlaşmaya karşın, Mete birkaç kez daha Çin sınırlarını ve Çin Seddi'ni aşarak akınlarda bulundu. Her seferinde Çinliler yeni ödünler verdiler. Çin kaynakları Mete'nin bu saldırılarını "korkulu yıllar" olarak anarlar.

İÖ 197-195 yılları arasında Kuzey Çin krallıklarının Çin İmparatorluğu'na karşı ayaklanmaları başladı. T'ai ve Yen kralları, Mete'ye sığındılar. İÖ 194'te ölen imparator Kao'nun yerine geçen Hsiao-Huei'nin yanında, uzun süre naibelik yapan kraliçe Lü döneminde, Hun-Çin ilişkileri daha çok diplomatik düzeyde kaldı. Mete ile kraliçe Lü, uzun süre mektuplaştılar. Mete mektuplarını "Gök ile Yer'in doğurduğu Güneş ile Ay'ın tahta çıkardığı Tanru Kutu Şen-Yü" (Yüce Hakan) sanını kullanarak imzalıyordu. İÖ 180'lerde ise Hun ordularının, Mete'nin buyruğu ile Çin sınırı boyunca yeni akınlar başlattığı bilinmektedir. Ancak ikili ilişkilerde önemli bir değişiklik olmamıştır. Çin kaynakları, bu dönem için, sözü edilen mektuplar dışında hiçbir haber vermemektedir. Mete'nin son yıllarında Hun orduları daha çok Orta Asya ile Batı Asya'yı istila etmiştir.Yüeçiler' le savaşların da bu dönemde hızlandığı saptanmaktadır. Hazar Denizi kıyılarına dek yayılan Hun gücü karşısında Yüeçiler daha fazla dayanamayarak İÖ 176'da teslim oldular. Mete'nin Sağ Bilge Beyi de Çin'e yeni bir akın daha yaptı. Hun-Çin ilişkileri gerginleşti. Ancak Mete, uzlaşmacı mektuplar yazarak gerginliği yumuşattı. Bu arada karşılıklı hediyeler gönderildi. Mete son mektubunu İÖ 174 yılında yazdı. Cevabını da ölümünden kısa bir süre önce aldı. Mete'nin yaşamının son günleri konusunda da yeterli bilgi yoktur. Ölümünden sonra oğlu Kiyük (Lao-Şang), torunu Kün-Yabgu (Çün-Çın), Hun Devleti' nin yükselmesini ve Asya'da üstünlük kurmasını sürdürdüler.

Önemi Mete'nin, ardıllarına güçlü ve düzenli bir devlet bırakabilmesi salt kahramanlığının ve özverili çabalarının bir sonucu değildi. Çin'deki karışıklıklar, Ch'in hanedanının sonuncu imparatoru Şih-Huang-Ti ile Meng T'ien gibi başarılı yöneticilerin ardından Çin'in bütünlüğünün sarsılmış olması da elverişli bir ortam sağlamıştı. Tahıl ambarı sayılan Doğu Türkistan'ın Hun topraklarına katılması ise Mete'nin iktisadi sorunlarına büyük ölçüde çözüm getirmiştir. Kalabalık bir süvari ordusunun sürekli silah altında tutulabilmesinde bu olanak etkili olmuştur. Hun Devleti' nin Mete döneminde kazandığı güçlü yapı, Çin ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun bir sonucu olarak Çinliler yeni arayışlara yönelmişler, Han hanedanı döneminde dış dünyaya açılma gereği duymuşlardır. Türk töresi diye bilinen toplumsal yasaların birçoğu Mete tarafından belirlenmiştir. Geleneksel Kurultay'ın, ilk sürekli ordunun kurucusu Mete sayılır. Kurumlar açısından Mete'nin en büyük başarısı, çağrılınca gelen savaş bitince dağılan düzensiz milis güçlerinden oluşma bir kuvvet yerine, her an savaşa hazır, örgütlü, eğitimli orduyu kurmuş olmasıdır. Bu ordunun çekirdeğini oluşturan ilk tümenin komutanlığını yapmış, disiplin kurallarını koymuştur.

Sonraki yüzyıllarda Mete'nin kişiliği, destan kahramanı Oğuz Han'ın kişiliği ile birçok yönden karıştırılmış; ikisinin aynı kişi olabileceği üzerinde durulmuştur. Bu sav, her ikisinin de babalarını öldürmüş olmaları, inançları, altı oğul yirmi dört torun benzeşimi, Çinliler'le savaş vb ile kanıtlanmaya çalışılmıştır.

• KAYNAKLAR: J.Deguignes, *Hunların, Göktürklerin, Moğollar ve daha sair Tatarların Tarih-i Umumisi*, 8 cilt, 1923-1925; W.Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları*,1942; W.Eberhard, *Çin Tarihi*, 1947; H.N.Orkun, *Hunlar*, 1938; B.Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, I, 1981; Z.V.Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1970.

• BAKINIZ: OĞUZ HAN.

METRODOROS [Lapsekili] (İÖ 330-278)

Anadolulu filozof. Epikuros felsefesinin gelişmesinde önemli katkıları olmuş, bu öğretinin kurucuları arasında yer almıştır.

Lampsakos'ta (Lapseki) doğdu, Atina'da öldü. Doğduğu yerde öğrenim gördükten sonra ününü duyduğu filozof Epikuros'un düşüncelerini öğrenmek için Atina'ya gitti, onunla yakınlık kurdu, en yakın arkadaşı ve öğrencisi oldu.

Metrodoros mutluluğun, duyguların geçici etkisinden kurtularak, tinsel dinginlik içinde yaşamakla sağlanacağı kanısına varmış, Epikuros'un öğretisini bir bütün olarak benimsemiştir. Ona göre yaşamın ereği mutlu olmak, her türlü duygusal etkiden uzak kalarak bilgeliğe ulaşmaktır. Bunu başarmanın yolu da felsefeyle uğraşmaktır. Felsefenin evren, mantık ve ahlak gibi üç ana konusu vardır. Evren, atomlardan kurulu bir bütündür. Atomlar boşlukta devinir ve nesnel varlıkları oluşturur. Bu kurucu öğeler, nesnelerin türleri oranında değişiktir. Atom dışında kurucu

öğe yoktur, tinsel varlıklar da ince atomlardan oluşmuştur.

Mantık doğru düşünmenin, yanlıştan korunmanın öğretisidir. Ahlak ise kişinin mutlu olmak için hangi ilkelere göre davranacağını bildirir.

• BAKINIZ: EPİKUROS.

METSU, Gabriel
(1629-1667)

Hollandalı ressam. Ülkesindeki kent yaşamını yansıtan resimleriyle tanınmıştır.

Ocak 1629'da Leiden'de doğdu, 24 Ekim 1667'de Amsterdam'da öldü. Leidenli bir ressamın oğludur. İlk resim eğitimini bu kentte aldı. 1648'de ressamlar loncasında usta oldu. Birkaç yıl sonra Amsterdam'a gidip oraya yerleşti.

Metsu, önceleri dinsel konuları işleyen resimler yapmış, ama bu temalarla duygularını, gözlemlerini yeterince anlatamadığını görünce yeni konular aramış ve Hollanda burjuvazisinin yaşamına yönelmiştir. Resimlerinde öğretmeni Gerrit Dou'nun (1613-1675) etkisi görülür. Ayrıca, Amsterdam'da tanıdığı J.Steen, Vermeer, Terborch ve Hooch gibi ressamların ev içi çalışmalarından da esinlenmiştir. Pazar yerinden görüntüler, ikili figür kompozisyonları sık ele aldığı konulardır. Rembrandt'ın ışık ve gölge oyunlarını kendi resmine başarıyla uygulamış, kompozisyonlarında doluluk ile boşluk gibi karşıtlıklardan yararlanıp bir ritm yaratmaya çalışmıştır. Çoğunlukla kırmızı, sarı, inci grisi ve beyazın mavi ya da kreme çalan tonlarını kullanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Kemancıyla Şarkıcı*, 1655, Devlet Galerisi, Schleissheim, Almanya; *Amsterdam'da Sebze Pazarı*, 1660-1665, Louvre, Paris; *Tavuk Satıcısı*, 1661, Resim Galerisi, Dresden; *Müzik Dersi*, Metropolitan Sanat Müzesi, New York.

METTERNICH, Klemens
(1773-1859)

Avusturyalı diplomat ve devlet adamı. Avrupa'da mutlakiyetçi yönetimlerin liberal güçlere karşı bir ittifak kurmalarına öncülük etmiştir.

Klemens Wenzel Lothar von Metternich-Winneburg 15 Mayıs 1773'te Koblenz'de doğdu, 11 Aralık 1859'da Viyana'da öldü. Rhine bölgesinin eski bir soylu ailesinden gelen babası Avusturya imparatorunun hizmetinde yüksek dereceli bir devlet görevlisiydi. Çocukluğundan başlayarak, mutlak monarşi düzeninin ilkelerine bağlı bir kişi olarak yetiştirildi. 16 yaşındayken diplomasi öğrenimi görmesi için, dönemin bu alanda en iyi eğitim veren kuruluşu olan

Klemens Metternich

Strasburg Üniversitesi'ne gönderildi. Ancak Fransız Devrimi başlayınca bu üniversiteden ayrılarak Mainz Üniversitesi'ne geçmek zorunda kaldı. Mainz'ın 1792'de Fransız orduları tarafından işgal edilmesinden hemen önce, babasının başbakanlık yaptığı Avusturya Hollandası'nın (bugün Belçika) Brüksel kentine kaçtı.

Bu dönemde, Fransız Devrimi'ne düşmanlık besleyen, ulusal birlik ve halkın egemenliği kavramlarını devletin bütünlüğü açısından tehlikeli bulan muhafazakâr görüşleri biçimlendi. 1794'te diplomatik görevli olarak bir süre İngiltere'de kaldıktan sonra Viyana'ya döndü. Orada, Eylül 1795'te eski Avusturya Başbakanı Kaunitz'in kızıyla evlendi. Ona büyük soyluların çevresine girme olanağı sağlayan bu evlilik, yüksek devlet görevlerine atanmasının koşullarını da hazırladı.

1797-1799 arasında toplanan Rasttat Kongresi'nde Avusturya İmparatorluğu'nu temsilen, toprakları Fransız orduları tarafından işgal edilmiş olan Westfalyalı soyluların haklarını savundu. Ardından 1801-1803 arasında Saksonya'nın Dresden kentinde, 1803-1806 arasında da Prusya'nın Berlin kentinde ülkesini temsil etti. 1806'da Avusturya'nın Paris büyükelçiliğine atandı. Bu görevi sırasında yakın ilişkiler kurduğu Paris sosyetesinden ve Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand'dan edindiği bilgilere dayanarak, Fransa'nın yeni bir savaşı kazanamayacak denli güçsüz olduğu sonucuna vardı. Bu görüşü, Avusturya İmparatoru II. Franz'ın, Nisan 1809'da Fransa'ya savaş açmasında etkili oldu. Avusturya'nın Fransa'ya yenilmesiyle sonuçlanan savaştan sonra, Ekim 1809'da ülkesi adına imzaladığı Schönburnn Antlaşması'yla Avusturya, Fransa'ya önemli ölçüde toprak yitirdi ve ağır bir savaş tazminatı ödemek zorunda kaldı. Aynı tarihte II. Franz tarafından dışişleri bakanlığına getirilen Metternich, kırk yıl boyunca Avusturya'nın dış politikasında birinci dereceden sorumlu kişi oldu.

Dışişleri bakanı olması

Metternich, Avusturya'nın Koalisyon Savaşları sırasında Fransa'ya yitirdiği toprakları geri alabilmesi için askeri olarak güçlenmesi gerektiği, bunun içinse

zamana gerek duyduğu görüşündeydi. Dışişleri bakanlığının ilk üç yılında ülkesiyle Fransa arasında barışa dayalı ilişkilerin kurulması için çalıştı. Bu amaçla 1810'da I. Napoléon'la II. Franz'ın kızı Marie-Louise'in evliliklerini düzenledi. Rusya seferine hazırlanmakta olan I.Napoléon'la Mart 1812'de bir ittifak antlaşması imzalayarak, seferi bir orduyla desteklemeye söz verdi. Ancak I.Napoléon'un Rusya seferinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Ocak 1813'te Rusya ile bağımsız bir ateşkes imzalayarak savaştan çekildi.

Avusturya bunu izleyen yaklaşık bir yıllık süre içinde Prusya ve Rusya'nın, İngiltere ve İsveç'in de desteğiyle Fransa'ya karşı sürdürdüğü savaşta tarafsız kaldı. Ancak Metternich'in önerdiği barış koşullarının I.Napoléon tarafından reddedilmesi üzerine Ağustos 1813'te Avusturya Fransa'ya savaş açtı ve kısa bir süre sonra koalisyona katıldı. Buna karşın, Metternich askeri gücü yok edilmiş bir Fransa'nın yayılmacı emelleri olan Prusya'nın ve Rusya'nın Avusturya için oluşturdukları tehlikeyi büyüteceğinden korkarak, I. Napoléon'un Fransa'nın 1792'deki "doğal sınırlar"ına dönmeyi kabul etmesi için yoğun bir çaba harcadı. Ancak bu çabalarından sonuç alamadı ve I.Napoléon'un tahttan çekilmesinden sonra Bourbonlar'ın iktidara gelmesini onaylamak zorunda kaldı.

Metternich, I.Napoléon'u yenilgiye uğratan güçlerin Avrupa'da 1789 Fransız Devrimi öncesi mutlakiyetçi düzene geri dönüşü sağlamak ve Avrupa'nın yeni haritasını belirlemek üzere Eylül 1814-Haziran 1815 arasında topladıkları Viyana Kongresi'nde, Avusturya İmparatorluğu'nu temsil etti. Kongrede İngiltere temsilcisi Castlereagh ve Fransa temsilcisi Talleyrand'ın desteğiyle Prusya ve Rusya'nın yayılmacı politikalarını engelledi ve Avrupa'da galip devletler arasında güç dengesine dayalı ilişkilerin kurulması için çaba gösterdi. Diplomasi alanındaki yeteneğinin de yardımıyla Avusturya'nın Fransa'ya yitirdiği toprakların büyük bölümünü geri almasını ve İtalyan ve Alman devletleri üzerinde birinci dereceden söz sahibi devlet durumuna gelmesini sağladı.

"Kutsal İttifak" politikası

Viyana Kongresi'nin dağılmasından sonra Eylül 1815'te, Rus Çarı I.Aleksandr'ın önerisiyle Rusya, Prusya ve Avusturya arasında "Kutsal İttifak" adlı bir birlik oluşturuldu. Avrupa'da gelişebilecek anayasacı, birlikçi, liberal ve devrimci hareketlere karşı mutlakiyetçi güçlerin birleşmesini amaçlayan bu ittifakın başlıca mimarlarından olan Metternich, 1820'de Napoli'de,1821'de Piyemonte'de baş gösteren birlikçi ve anayasacı ayaklanmaları sert bir biçimde bastırdı. 1821'de II. Franz tarafından başbakanlığa atandıktan sonra, baskıcı ve muhafazakâr politikasını ülke içinde de sürdürerek, örgütlenme, basın ve konuşma özgürlüklerini sınırladı.

Metternich'in önderliğini yaptığı "Kutsal İttifak" politikası 1830'lu yıllarda, İngiltere'nin İspanyol egemenliğine karşı Latin Amerika ülkelerinde gelişen bağımsızlık hareketleriyle, Yunanistan'ın Osmanlı egemenliğine karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesine müdahale etmeyi reddetmesi ve 1830'da Fransa'da gerçekleşen devrimle X.Charles'ın mutlakiyetçi yönetimine son verilmesi gibi nedenlerle giderek etkisini yitirmeye başladı. Öte yandan 1835'te II. Franz'ın ölmesinden sonra imparator olan I.Ferdinand'ın akıl sağlığının yerinde olmaması nedeniyle ülke yönetimini bir naipler kurulunun üstlenmesi Metternich'in politika alanındaki yetkilerini önemli ölçüde sınırladı.

Avusturya'da ve Avusturya'nın egemenliği altında tuttuğu bölgelerde, imparatorluğun ulusal baskıya dayanan keyfi yönetimine karşı yükselen muhalefet, 13 Mart 1848'de Viyana'da bir halk ayaklanmasına dönüştü. İmparatorluk sarayını basarak anayasal yönetimin kurulmasını ve ulusal özgürlüklerin tanınmasını isteyen halk tarafından başbakanlıktan ayrılmaya zorlanan Metternich, aynı tarihte yurt dışına kaçmak zorunda kaldı. Bir süre İngiltere'de yaşadıktan sonra Ekim 1840'da Belçika'ya sığındı. 1848-1849 Devrimi'nin bastırılmasından sonra, 1851'de ülkesine döndüyse de bir daha hiçbir siyasi görev üstlenmedi.

• YAPITLAR (başlıca): *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*, (ö.s.), Richard M. ve A.V.Klinkowström (der.), 8 cilt, 1880-1884, ("Metternich'in Bıraktığı Yazılardan").

• KAYNAKLAR: A.Cecil, *Metternich, 1773-1859*, 1933; H.du Coudray, *Metternich*, 1935; A.Herman, *Metternich*, 1932; H.A.Kissinger, *A World Restored: Metternich Castlereagh and the Problems of Peace 1812-1822*, 1957; A. May, *The Age of Metternich, 1814-1848*, 1933; H.von Srbik, *Metternich der Staatsmann und der Mensch*, 3 cilt, 1925-1954; E.L.Woodward, *Three Studies in European Conservatism: Metternich, Guizot, the Catholic Church in Nineteenth Century*, 1963.

• BAKINIZ: ALEKSANDR I, FRANZ II, NAPOLÉON I, TALLEYRAND-PÉRIGORD.

METZGER, Arnold
(1892-1974)

Alman, filozof. Husserl'in görüngübiliminden kaynaklanan bir eleştirel yöntemle çağdaş özgürlük anlayışını açıklamaya çalışmıştır.

24 Şubat 1892'de Landau'da doğdu, 16 Temmuz 1974'te Münih'te öldü. Doğduğu yerde ortaöğrenimini bitirdikten sonra Münih Üniversitesi'nde felsefe okudu. Bir süre sonra bu üniversitede felsefe profesörü olarak görevlendirildi.

Metzger'in felsefesinde temel sorun insan ve özgürlüktür. Husserl'in geliştirdiği görüngübilimden yola çıkarak çağdaş toplumda özgürlüğün boyuna değişen biçimini bir sorun durumuna getirdi. Özgür istencin toplumsal uygulamalara dayanan direnici ve sürekli bir bağlantı olduğunu ileri sürdü. Bu istenç, eylemlerin akışı içinde, değişmeyen, sonsuz ve tek ortak varlık olarak kalır. Metzger ele aldığı sorunları çözümlerken, kendi geliştirdiği, içkin eleştiri yöntemine dayanır. Bu yöntem sorunların görünüş biçimlerini değil de içeriğini oluşturan öğeleri açıklamayı amaçlar.

• YAPITLAR (başlıca): *Der Gegenstand der Erkenntnis*, 1925, ("Bilginin Nesnesi"); *Phänomenologie und Metaphysik*,1933,("Görüngübilim ve Metafizik"); *Freiheit und Tod*, 1955, ("Özgürlük ve Ölüm"); *Automation und Autonomie*, 1964, ("Özdevinim ve Özerklik").

Resim 482
Hans MEMLING
"Martin van Nieuwenhoe'nin Portresi", 1487, Hôpital St. Jean, Bruges-Belçika

Resim 483
Erich MENDELSOHN
"Einstein Kulesi", 1919-1921, Potsdam-DAC

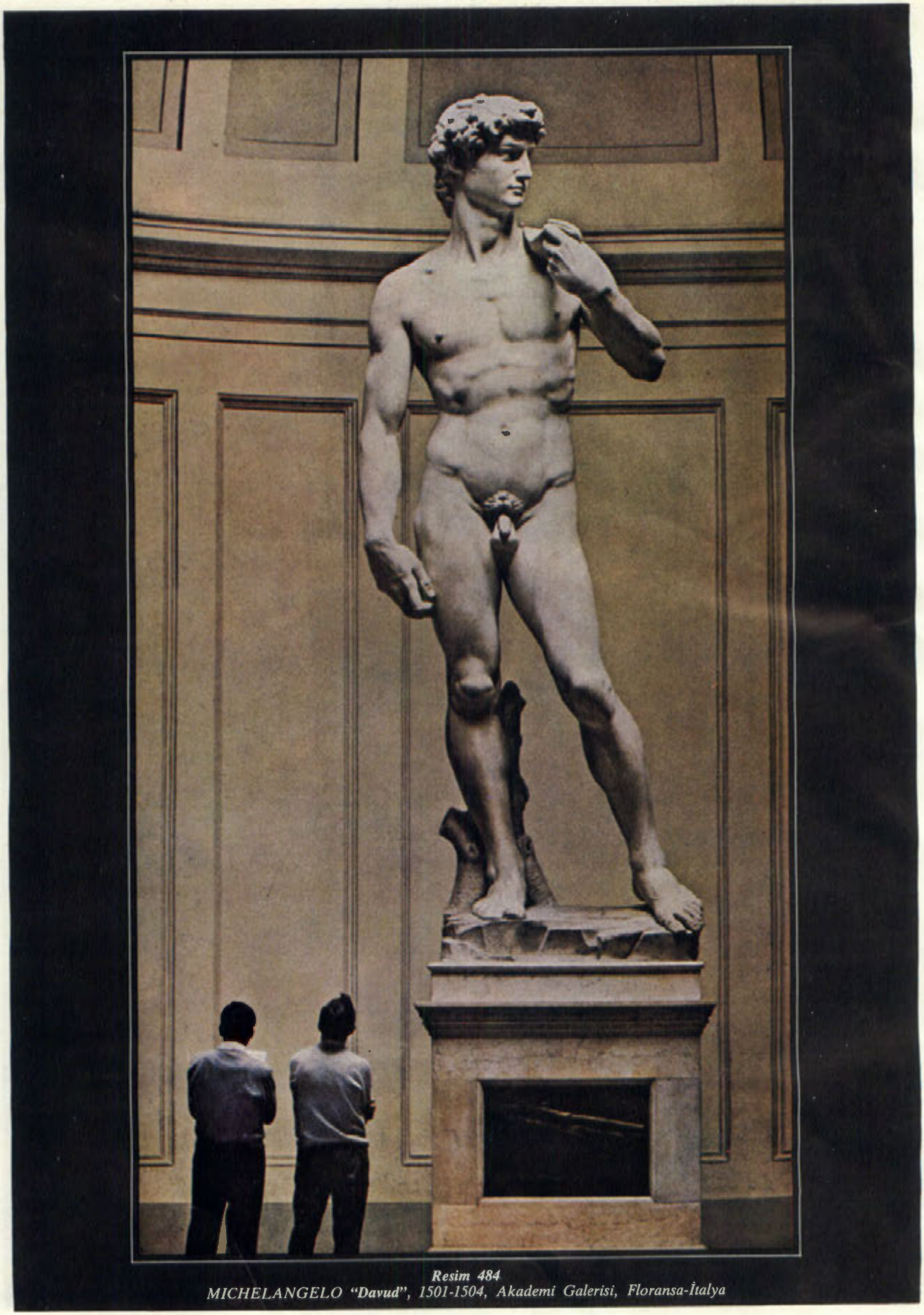

Resim 484
MICHELANGELO "Davud", 1501-1504, Akademi Galerisi, Floransa-İtalya

Resim 485
MICHELANGELO ***"Tondo Doni"*** *ya da* ***"Kutsal Aile"***
1504, Uffizi Galerisi, Floransa-İtalya

Resim 486
Adolf von MENZEL ***"Sanatçının Kız Kardeşi"****, 1847, Bavyera Devlet Resim Koleksiyonu, Münih-FAC*

METZGER, Henri
(1912)

Fransız, arkeolog. Güneybatı Anadolu'daki Likya bölgesinde Ksanthos ve Letoon'da yaptığı kazılarla tanınmıştır.

Jean Alfred Henri Metzger, 19 Ağustos 1912'de Isère'de La Tronche'da doğdu. Ortaöğrenimini Grenoble'da tamamladıktan sonra École Normale Supérieure'da ve Paris Edebiyat Fakültesi'nde öğrenim gördü. 1936'da doktorasını verdi. 1937-1938 yıllarında Strasbourg'ta lise öğretmenliği yaptı. 1938'den 1945'e değin Atina'daki Fransız Arkeoloji Enstitüsü ve 1945-1947 arasında İstanbul Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nde çalıştı. 1950'den başlayarak Likya'da Pierre Demargne başkanlığındaki Ksanthos kazılarına katıldı. 1957'de Lyon Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Antik sanat tarihi profesörü oldu. 1962'de Ksanthos ve Letoon'da başladığı kazıları 1980'e değin sürdürdü. (Bu kazılar 1980'den beri Fransız arkeolog Christian Le Roy başkanlığında yapılmaktadır.) 1975'te İstanbul Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü müdürü oldu. 1981'e değin bu görevde kaldı.

Metzger, Ksanthos'ta Eşen Çayı kıyısından yükselen sarp bir kayalığın tepesindeki surlarla çevrili Likya dönemi akropolüyle Roma dönemi akropolünde ve bu ikisi arasındaki kesimde kazılar yapmıştır. Buradaki buluntular İÖ 6.yy'dan İS 3.yy'a değin geniş bir süreyi kapsamaktadır. İS 2.-3.yy'a tarihlendirilen Roma tiyatrosu ve mezar anıtlarında da çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Kaş-Fethiye arasında, Ksanthos'un (Kınık) 5 km güneyinde Kumlu Ova yakınında yer alan Letoon, Likya'nın kutsal kenti olarak bilinmektedir. 1962'den beri burada Metzger yönetiminde sürdürülen kazılarda İÖ 8.yy sonu ile İÖ 7.yy başına tarihlenen yapıtlar bulunmuştur. Leto, Artemis ve Apollon'a ait üç tapınak ve sütunlu bir yol ortaya çıkartılmıştır. Tapınaklara ait kabartmalı mimarlık parçaları ve çok sayıda heykel kalıntıları İÖ 2.yy'da bu yörede ilginç bir heykel atölyesinin varlığını göstermektedir. 1973'te bulunan üç dilli *(trilingue)* yazıt da o güne değin çözülememiş olan Likya dilinin çözülmesine katkıda bulunmuştur. İS 4.yy'a ait bir kilise kalıntısında ele geçen çok güzel bir mozaik Antalya Müzesi'nde sergilenmektedir.

Metzger, Fransız hükümetince Légion d'honneur nişanı ve Ulusal Üstün Hizmet Madalyası'yla onurlandırılmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Les représentations dans la céramique attique du IVe siècle*, 1951, ("4.yy. Attik Çanak Çömleğinde Betimlemeler"); *Catalogue des monuments votifs du Musée d'Adalia*, 1952, ("Antalya Müzesi Adak Anıtları Kataloğu"); *Fouilles de Xanthos II, l'acropole lycienne*, 1963, ("Ksanthos Kazıları II, Likya Akropolü"); *Guide Xanthos-Xanthos Kılavuzu* (P.Demargne ile), 1966; *Anatolie II*, 1969; *Fouilles de Xanthos IV, les céramiques archaïques et classiques de l'acropole lycienne*, 1972, ("Ksanthos Kazıları IV, Likya Akropolü'nde Bulunan Arkaik ve Klasik Çanak Çömlek"); *La religion Grecque*,1976,("Yunan Dini"); *Fouilles de Xanthos VI, la stele trilingue du Léton*, 1979, ("Ksanthos Kazıları VI, Letoon'un Üç Dilli Yazıtı").

• BAKINIZ: DEMARGNE, FELLOWS.

MEUNIER, Constantin
(1831-1905)

Belçikalı heykelci ve ressam. Doğalcılık'a yaklaşan toplumsal gerçekçi bir tutumla yapıtlar vermiştir.

12 Nisan 1831'de Brüksel yakınlarındaki Etterbeek'te doğdu, 1905'te yine Brüksel yakınlarındaki Ixelles'de öldü. 1854-1857 arasında Brüksel'deki St.Luke Akademisi'nde heykel öğrenimi gördü. Bu arada resim de çalıştı. G.Courbet ve J.F.Millet'den etkilendi. 1851'de ilk sergisini açtı. 1854'ten sonra heykeli bırakarak yalnızca resim yapmaya başladı. Daha çok dinsel konulu bu resimlerde, sık sık gittiği Westmalle'deki bir manastırda edindiği izlenimlerin etkisi oldu. Bu dönemde ayrıca vitray ve kumaş desenleri de çizdi.

1878'de Belçika'nın sanayi bölgelerine yaptığı gezilerde karşılaştığı işçilerin durumundan çok etkilendi. Fabrikalarda, kömür madenlerinde, duman ve is içinde çalışan bu işçiler onun sanatında yeni bir çizgi oluşturdu. Bu yörelerin görüntüleri, en önemli yapıtlarının esin kaynağı olarak hem resimlerine, hem de yeniden başladığı heykel çalışmalarına yansıdı. İşçilerin değişik uğraşlarını yansıtan *Demirci*, *Hamal* gibi heykeller bu dönemin yapıtlarıdır.

"Demirci", 1886.

1887-1895 arasında bir yandan da Louvain'deki Resim Akademisi'nde öğretim üyeliği yapan Meunier, çalışan insanı yüceltecek ve destanlaştıracak büyük bir yapıt ortaya koymak istiyordu. Belçika hükümetinin desteğiyle bu düşü gerçekleşti. Ancak 1896'da başladığı bu yapıtının tümünü bitiremeden öldü. Tamamlandığı kadarı ile bir heykel grubu ile dört tek heykel ve dört kabartma parçadan oluşan *Emek Anıtı* 1930'da Brüksel'de Trooz Alanı'na dikildi.

• YAPITLARI (başlıca): Resim: *Bir Trappist Keşişinin Gömülme Töreni*, 1860; *Aziz Stefanos'un Şahadeti*, 1867, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Anvers; *Madencilerin Dönüşü*, ykş, 1895, Constantin Maunier Müzesi, Ixelles, Brüksel; *Kar Altındaki Kömür Ocakları*, Constantin Meunier Müzesi, Ixelles, Brüksel. Heykel: *Demirci*, 1886, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel; *Hamal*, ykş. 1900, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Liman İşçisi*, 1905, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Anvers; *Emek Anıtı*, 1896-1905, Trooz Alanı, Brüksel.

MEVLÂNÂ

Bak. CELALEDDİN RÛMÎ [Mevlânâ]

MEYER, Abich
(1893-1971)

Alman filozof ve biyoloji bilgini. Felsefe tarihinin büyük gelişim dönemlerinden kaynaklanan bir temel davranışı benimseme gereğini savunmuştur.

14 Kasım 1893'te Emden'de doğdu, 3 Mart 1971'de Hamburg'ta öldü. Ortaöğrenimini doğduğu yerde bitirdikten sonra başta Hamburg olmak üzere, değişik üniversitelerde biyoloji, felsefe okudu. 1930'dan sonra Hamburg Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak çalışmalarını sürdürdü.

Meyer Abich, Bütüncülük *(Holismus)* adı verilen ve felsefe tarihinin en büyük gelişim dönemlerinde ortaya konan sorunlardan beslenen bir öğretinin Almanya'daki öncüsüdür. Ona göre felsefenin birtakım odak sorunları vardır. Değişmeyen bu sorunlara, çağlar boyunca, aranan çözümlerin ayrı olmasına karşın öz olduğu gibi kalmaktadır. Bu sorunların oluşturduğu Bütünlük üç aşamalıdır. İnsanda ussal-tinsel bütünlük, biyolojide organik bütünlük, üçüncüsü de ruhsal-mekanik dizgedir. Burada konuyu en yalın duruma getirerek, bütünlüğü bozmadan, açıklama söz konusudur. Bu yöntem bilgi kuramında da geçerlidir.

• YAPITLAR (başlıca): *Logik der Morphologie*, 1926, ("Biçimbilim Mantığı"); *Ideen und Ideale der biologischen Erkenntnis*, 1933, ("Biyoloji Bilgisinin İdeal ve İdeleri"); *Naturphilosophie auf neuen Wegen*, 1948, ("Yeni Bir Gelişim Yolunda Doğa Felsefesi"); *Biologie der Goethezeit*, 1949, ("Goethe Çağı Biyolojisi"); *Typensynthese durch Holobiose*, 1950, ("Bütüncül Biyoloji Yoluyla Tiplerin Bireşimi").

MEYER, Eduard
(1855-1930)

Alman, tarihçi. Eski Çağ tarihiyle ilgili çalışmalarıyla tanınmıştır.

25 Ocak 1855'te Hamburg'da doğdu, 31 Ağustos 1930'da Berlin'de öldü. Ortaöğrenimini Hamburg'da Johanneum'da tamamladıktan sonra Leipzig Üniversitesi'nde Doğu dillerini öğrendi; mezun olduktan sonra bir kaç yıl İstanbul'da bir İngiliz ailesinin yanında öğretmenlik yaptı. Almanya'ya döndükten sonra Leipzig, Breslau (bugün Polonya'da) Halle üniversitelerinde ders verdi, 1902'de Berlin'e yerleşti.

1884'te *Geschichte des Altertums* ("Eski Çağ Tarihi") adlı yapıtının ilk cildini yayımladı. Bu yapıtında Doğu tarihini inceleyerek İÖ 350'ye kadar olan dönemin toplu bir betimlemesini yaptı. Meyer, Mısır, Filistin, Babil, Hitit, Yunan tarihi, Helenistik dönem, Roma ve Erken Hıristiyanlık üzerine yaptığı çalışmalarıyla, genel bir tarih anlayışı geliştirmeye çalıştı; Eski Çağ tarihini bir bütün olarak ele alarak onu tüm insanlık tarihinin bir evresi olarak değerlendirdi. Doğu dillerini iyi bilmesi nedeniyle doğu kaynaklarını da Yunan ve Latin kaynakları kadar ustaca değerlendiren Meyer, siyasi tarihin incelenmesini ön planda tutmuş, ancak toplumsal ve iktisadi etmenlerle, düşün ve sanat akımlarına da çalışmalarında yer vermiştir. Tarihi, özgür irade ve rastlantıların karşılıklı etkileşiminin bir sonucu olarak algılamış, tarihte belirli gelişim yasalarının bulunmadığını ileri sürmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *Geschichte des Altertums*, 5 cilt, 1884-1902, ("Eski Çağ Tarihi"); *Geschichte des alten Aegyptens*, 1887, ("Eski Mısır Tarihi"); *Die Entstehung des Judenthums*, 1896, ("Museviliğin Oluşumu"); *Ursprung und Anfänge des Christentums*, 3 cilt, 1921-1923, ("Hıristiyanlık'ın Kökeni ve İlk Günleri").

MEYER, Hans
(1884-1966)

Alman, filozof ve eğitimci. Aristoteles, Platon, Stoa ve Aquinolu Thomas üzerindeki çalışmalarıyla ün kazanmıştır.

18 Aralık 1884'te Etzenbach'ta doğdu, 30 Nisan 1966'da Würzburg'ta öldü. Ortaöğrenimini doğduğu yerde bitirdi, Würzburg Üniversitesi'nde felsefe ve pedagoji okuduktan sonra, 1922'de bu üniversitede profesör olarak görevlendirildi.

Meyer, daha çok, felsefe tarihi alanındaki çalışmalarıyla önem kazandı. Felsefe sorunlarının başlangıçtan beri geçirdiği gelişim aşamaları, onlara aranan çözümler ve uygulanan yöntemler üzerinde durdu. Aristoteles, Platon, Aquinolu Thomas, Kilise Babaları, Stoacılık konusunda ayrıntılara varan incelemeler yaptı. Bu araştırmalarına dayanarak çağdaş felsefe ile

İlk ve Orta Çağ felsefeleri arasındaki bağlantıyı vurguladı. Bunların yanı sıra evren, bilgi kuramı, değerler, dünya görüşü ve yaşama biçimlerini içeren kapsamlı çalışmalar ortaya koydu. Daha sonra çağdaş felsefenin işlediği dünya görüşü sorunlarının kaynaklarını, ortaya konuş biçimlerini sergiledi.

• YAPITLAR (başlıca): *Weltanschauungsprobleme der Gegenwart*, 1956, ("Çağdaş Dünya Görüşü Sorunları") *Sittlichkeit, Kult und Staat*, 1960, ("Ahlaklılık, Tapım ve Devlet"); *M.Heidegger und Thomas von Aquin*, 1964, ("M.Heidegger ve Aquinolu Thomas").

MEYER, Julius Lothar
(1830-1895)

Alman, kimyacı. Elementlerin fiziksel ve kimyasal özelliklerinin atom ağırlığına bağlı olarak değiştiğini göstermiş, ortak özellikteki elementleri gruplaştıran bir periyodik tabloyu ilk önerenlerden olmuştur.

19 Ağustos 1830'da Oldenburg'daki Varel'de doğdu, 11 Nisan 1895'te Tübingen'de öldü. 1851'de Zürich Üniversitesi'nde başladığı tıp öğrenimini Würzburg Üniversitesi'nde sürdürerek 1854'te diplomasını aldı. Ardından fizyolojik kimya araştırmalarına yönelerek, kimya bilgisini artırmak amacıyla bir süre Heidelberg'de Bunsen ve Kirchhoff ile çalıştıktan sonra, 1856'da Würzburg Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 1859'da Breslau Üniversitesi'nde öğretim görevlisi, 1866'da Neustadt-Eberswalde'deki Ormancılık Okulu'nda profesör olarak görev aldı. 1868'de Karlsruhe Politeknik Okulu'na kimya profesörü olarak atanan, 1870 Prusya-Fransa Savaşı sırasında bir süre yeniden hekimliğe dönen Meyer, 1876'da, yaşamının sonuna değin araştırmalarını sürdüreceği ve 1894-1895 yıllarında rektörlüğünü üstleneceği Tübingen Üniversitesi'nde göreve başladı. 1888'de Prusya, 1891'de St.Petersburg Bilimler Akademisi'ne seçildi, 1892'de de soyluluk unvanı aldı.

1850'lerden başlayarak fizyolojik, fiziksel ve organik kimya alanında geniş kapsamlı araştırmalar yapan, birçok organik maddenin özelliklerini ve benzenin ornatma tepkimelerini inceleyen Meyer, özellikle, kimyasal elementleri atom ağırlıklarına göre sınıflandırma yöntemine katkısıyla tanınmıştır. 1860'taki Karlsruhe Kongresi'nde Cannizzaro'nun çabalarıyla ağırlık kazanan atomcu yaklaşımın ışığında yeni bir kimya kitabı yazmayı amaçlayan Meyer, 1864'te *Die modernen Theorien der Chemie* ("Kimyanın Çağdaş Kuramları") kısa adıyla bilinen yapıtını yayımladı. Sonraları birçok kez yeniden basılan ve kimya eğitiminin temel kitaplarından biri olan bu yapıtın getirdiği en önemli yenilik, elementleri, atom ağırlıklarına dayanan bir sisteme göre sınıflandırmasıydı. Kendisinden önceki birçok araştırmacı gibi, elementlerin atom ağırlıkları ile fiziksel ve kimyasal özellikleri arasında bir ilişki olabileceğini gözlemleyen Meyer, atomun bileşik yapısından kaynaklanabileceğini düşündüğü bu olguyu çok sistemli bir biçimde incelemiş, atom ağırlıkları arttıkça elementlerin fiziksel ve kimyasal özelliklerinin değiştiğini, ancak bir noktadan sonra bu özelliklerin yinelendiğini gözlemlemişti. Böylece, yapıtında, atom ağırlıkları değişik olduğu halde benzer özellikler gösteren elementleri alt alta sıralayarak altı ayrı grup elde etti. Değişik özellikteki elementleri sütunlarda, ortak özellikteki elementleri alt alta satırlarda topladığında, gruplar içindeki elementlerin atom ağırlıklarındaki farklılaşmanın belirli bir düzen gösterdiğini gördü. Böylelikle, örneğin birinci grubun ilk elementi olan karbon ve silisyumun sırasıyla 12 ve 28,5 olan atom ağırlıkları arasındaki fark 16,5 iken, diğer beş gruptaki benzer elementler için bu fark sırasıyla 16,96, 16,07, 16,46, 16,08 ve 16,00 oluyordu. Buna benzer düzenli değişikliklerden yararlanarak, tablosunda silisyum ile kalay arasında bir boşluk bırakan ve bunun daha sonra bulunabilecek bir elementle doldurulabileceğini belirten Meyer, 28 element içeren bu altı grubun kimyasal birleşme değerlerinin de sırasıyla 4,3,2,1,1 ve 2 olduğunu belirtti.

Birleşme değeri ile atom ağırlığı arasındaki ilişkiye ilk kez dikkati çeken Meyer, 28 element ve 9 grup daha ekleyerek "A" ve "B" gruplarına ayırdığı geliştirilmiş yeni periyodik tablosunu 1868'de tamamlamasına karşın yayımını iki yıl geciktirdiği için, bu konuda öncelik hakkını, 1869'da kendi geliştirdiği periyodik tabloyu açıklayan Mendeleyev'e bıraktı. Elementlerin periyodik sınıflandırmasında Mendeleyev'in önceliğini tartışmasız kabul eden, üstelik atom hacimlerinin de artan atom ağırlıklarıyla birlikte periyodik olarak değiştiğini göstererek Mendeleyev'in tablosunun yetkinleşmesi için çalışan Meyer'in bu konudaki öncü çalışmalarının değeri bilim dünyasınca onaylanmış, Royal Society de 1882'de Davy madalyasını bu iki kuramcıya birlikte vermiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Die modernen Theorien der Chemie und ihre Bedeutung für die chemische Statik*, 1864, ("Kimyanın Çağdaş Kuramları ve Bu Kuramların Kimyasal Statik Açısından Anlamı"); *Grundzüge der theoretischen Chemie*, 1890, ("Kuramsal Kimyanın Temelleri").

• BAKINIZ: AVOGADRO, CANNIZZARO, DALTON, MENDELEYEV.

MEYER, Viktor
(1848-1897)

Alman kimya bilgini. Organik kimya dalındaki bilgileri zenginleştirmiş ve buhar yoğunluğunu ölçmeye yarayan bir aygıt geliştirmiştir.

8 Eylül 1848'de Berlin'de doğdu, 8 Ağustos 1897'de Heidelberg'de öldü. Varlıklı bir Yahudi aileden geliyordu. Ailesinin isteğine uyarak Heidelberg Üniversitesi'nde kimya öğrenimi gördü. On sekiz yaşında doktorasını vermiş ve öğretmenlerinden biri olan Bunsen'in asistanlığını yapmaya başlamıştı. 1868'de Berlin'e gitti ve o dönemin en gelişmiş laboratuvarlarından birine sahip olan Gewerbeakade-

mie'de A.Von Baeyer'in yanında çalışmaya başladı. 1871'de Stutgart Polytechnic'in öğretim kadrosuna katıldı. Ertesi yıl Zürich'teki Eidgenössiche Technische Hochschule'de profesörlüğe getirildi. 1885'te yeni kimya laboratuvarlarını kurmakla görevlendirildiği Göttingen Üniversitesi'nden 1889'da ayrılarak Heidelberg Üniversitesi'ne geçen Meyer, son yılları şiddetli nevralji ağrıları ve sık sık yinelenen ruhsal bunalımlarla geçen yaşamına prüsik asit içerek son verdi.

Birçok akademinin üyeliğine seçilmiş ve Alman Kimya Derneği'nin başkanlığını yapmış olan Meyer, üç yüzü aşkın makalede açıkladığı araştırmalarıyla organik kimya alanına sayısız katkıda bulunmuştur. 1870'te yayımladığı ilk önemli makalesinde aromatik asitlerin elde edilmesini sağlayan ve bugün de kullanılan bir yöntem tanıtmış ve benzen türevlerinin oluşumunu açıklamıştı. Ardından nitroparafinler üzerinde çalışmaya başladı ve o günlerde pek tanınmayan alifatik azot bileşikleri konusunda birçok buluş yaptı. Aralarında oksimlerde bulunan pek çok yeni organik azot bileşiği elde etti. Bu arada buhar yoğunluğunu ölçmekte önceden kullanılanlara oranla daha sağlıklı sonuçlar veren bir yöntem ve bir aygıt geliştiren Meyer'in buluşlarının en önemlilerinden biri "tiyofen grubu"nu saptaması oldu.

1882'de bir ders sırasında yaptığı gösteri deneyinde içine izatin ve sülfürik asit katılan benzenin beklediğinin tersine koyu mavi indofenine dönüşmemesinden yola çıkan Meyer, bu deneyde kullandığı sentetik benzenin kömür katranından elde edilen benzenden farklı olduğu kanısına vardı. Daha sonra yaptığı deneylerde bu kanısını güçlendiren sonuçlara ulaşan Meyer, kömür katranından elde edilen benzenin gerçekte kimyasal özellikleri benzene çok benzeyen farklı bir bileşik daha içerdiğini öne sürdü. İzatinle bileşik oluşturan bu maddeye tiyofen adını verdi ve tiyofen grubuna giren bileşiklerin kimyasal özelliklerini son derece ayrıntılı biçimde saptamayı başardı.

Adını kendi önerdiği "stereokimya" alanındaki ilk kapsamlı çalışmaları başlatan bilim adamları arasında yer alan ve bu arada, bir moleküldeki çok atomlu grupların aynı molekülün kendilerine yakın noktalarındaki tepkimeler üzerindeki, sterik engelleme olarak adlandırılan etkilerini de araştıran Meyer'in, asistanlarından biriyle birlikte hazırladığı iki ciltlik *Lehrbuch der organischen Chemie* ("Organik Kimya El Kitabı") adlı yapıtı organik kimya alanındaki en başarılı kaynaklardan biri olma özelliğini uzun yıllar koruyabilmiştir.

MEYERBEER, Giacomo
(1791-1864)

Alman, besteci. İtalyan *bel canto*'sunu Fransız sahnesine uygulamakta gösterdiği başarıyla çağında büyük ün kazanmıştır.

5 Eylül 1791'de Berlin yakınlarında Tasdorf'ta doğdu, 2 Mayıs 1864'te Paris'te öldü. Asıl adı Jakob Liebmann Beer'dir. Adına anne tarafından büyükbabasının adı olan Meyer'i eklemiş, ardından da yerleşmeyi tasarladığı İtalya'da yadırganmamak için Jakob'u Giacomo'ya çevirmiştir. Varlıklı ve kültürlü bir Yahudi ailesinin çocuğuydu. Dokuz yaşında Berlin'de Muzio Clementi'den piyano dersleri aldı ve bu çalgıyı kısa sürede kavradı. Aynı zamanda, ilkin besteci ve orkestra şefi Carl Friedrich Zelter (1758-1832), ardından Berlin Operası yönetmeni Bernard Anselm Weber ve sonunda da zamanın en seçkin müzik kuramcılarından biri olan Georg Joseph Vogler'ın (1749-1814) yanında bestecilik eğitimi gördü. Bir süre sonra ilk opera ürünlerini vermeye başladı.

1811'de *Gott und die Natur* (Tanrı ve Doğa) adlı oratoryosuyla az çok başarılı bir çıkış yaptı. Bunu izleyen iki Almanca operası 1812'de bestelediği *Jephtas Gelübde* (Jephta'nın Adağı) ve 1814 ürünü *Die beiden Kalifen* (İki Halife) Münih, Stuttgart ve Viyana'da sahnelendi. Her ikisi de aşırı ciddi ve fazla akademik olmaları nedeniyle başarısızlığa uğradı. Döneminin ünlü opera bestecilerinden Antonio Salieri (1750-1825) bunun üzerine Meyerbeer'e, İtalya'ya gidip insan sesi için nasıl müzik yazılması gerektiğini öğrenmesini öğütledi. Meyerbeer bir Paris ve Londra yolculuğundan sonra 1816'da gittiği İtalya'da oldukça uzun bir süre kaldı. Burada Rossini etkileri gösteren beş opera yazdı. Bunların en iyisi olan 1824 tarihli *Il crociato in Egitto* (Mısır'da Bir Haçlı) ertesi yıl Londra ve Paris'te sahnelendi.

Meyerbeer 1824'ten 1831'e değin sahne için yapıt vermedi. Zamanının çoğunu Berlin'de ailesinin yanında geçirdi. Daha sonra Paris'e yerleşti ve yazar Eugène Scribe'ın librettosu üzerine ilk Fransızca operası *Robert le Diable*'ı (Şeytan Robert) besteledi. Bu yapıtla büyük masraflı, görkemli sahnelerle dolu romantik opera akımına yöneliyordu. İtalyan *bel canto*'sunu Fransız sahne beğenisine ve söyleme tarzına uydurmak için büyük çaba gösterdi. Scribe'la işbirliğinden doğan tarihi ve romantik melodramlarıyla, gününde büyük ün kazandı. 1836'da sahnelenen ve bin temsili aşarak o güne değin görülmemiş bir başarı elde eden *Les Huguenots* (Huguenot'lar) ve 1849'da sahnelenen *Le prophète* (Peygamber) bu dönemin ve bu anlayışın ürünleridir. Gösterişe dayanan derinliksiz müzikleri ve ağır basan görsel nitelikleriyle bu yapıtlar 19.yy Fransa'sında orta sınıfın opera beğenisine denk düşmüşlerdi, ama sanat bakımından başarılı değillerdi.

1842'de Meyerbeer geçici olarak Berlin'e döndü ve Prusya Kralı IV.Friedrich Wilhelm'in isteği üzerine genel müzik yönetmenliği görevini üstlendi. Orada Wagner'in *Der fliegende Holländer*'ini (Uçan Hollandalı) sahneledi. Bir de *Ein Feldlager in Schlesien* (Silezya Ordugâhı) adında Almanca bir opera yazdı. Paris'e döndüğündeyse opera komik geleneğini sürdüren hafif operalar besteledi. Günümüze kalan tek operası *L'africaine* (Afrikalı Kadın) Meyerbeer öldüğünde daha prova halindeydi ve ancak ertesi yıl sahnelendi.

Kullandığı zengin müzik araçları, gösterişli sahneler ve zarif melodilerle Meyerbeer'in müziği kendi döneminin ilerisine geçememiş, ölümünden kısa bir süre sonra unutulmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): Opera: *Jephtas Gelübde*, 1812, (Jephta'nın Adağı); *Die beiden Kalifen*, 1813, (İki Halife); *Romilda e Costanza*, 1817, (Romilda ve Costanza); *Emma di Resburgo*, 1819, (Resburgo'lu Emma); *L'esule di Granata*, 1822, (Gırnata Sürgünü); *Il crociato in Egitto*, 1824, (Mısır'da Bir Haçlı); *Robert le Diable*, 1831, (Şeytan Robert); *Les Huguenots*, 1836, (Huguenot'lar); *Ein Feldlager in Schlesien*, 1844, (Silezya Ordugâhı); *Le prophète*, 1849, (Peygamber); *L'étoile du nord*, 1854, (Kutup Yıldızı); *Le pardon de Ploërmel*, 1859, (Ploërmel'in Bağışlanması); *L'africaine*, (ö.s.), 1865, (Afrikalı Kadın). Vokal Müzik: *Gott und die Natur*, 1811, (Tanrı ve Doğa); *Kantat*, dört ses için; *Peter Noster*, dört ses ve org için; *Stabat Mater*; *Te Deum*.

MEYERHOF, Otto Fritz
(1884-1951)

Alman asıllı ABD'li biyokimyacı. Kaslardaki glikojen-laktik asit çevrimini açıklayarak, metabolizma süreçlerinin ve enerji dönüşümünün anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

12 Nisan 1884'te Almanya'nın Hannover kentinde doğdu, 6 Ekim 1951'de ABD'nin Pennsylvania Eyaleti'ndeki Philadelphia'da öldü. 1909'da Heidelberg Üniversitesi'nden tıp diplomasını aldıktan sonra, aynı üniversitenin tıp klinikleri laboratuvarında çalışmaya başladı. Psikoloji ve psikiyatri alanında uzmanlaşmayı tasarlarken, çalışma arkadaşı Otto Warburg'un etkisiyle biyokimyaya ve hücre fizyolojisine yönelerek, 1913'te Kiel Üniversitesi'nin Fizyoloji Enstitüsü'ne öğretim görevlisi olarak girdi ve kendisine Nobel Ödülü kazandıracak araştırmalarını bu enstitüde gerçekleştirdi. 1924'te Kaiser Wilhelm Enstitüsü'ne geçen, 1929'da Heidelberg'de yeni kurulan Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nün Fizyoloji Bölümü başkanlığını üstlenen Meyerhof, Nazi yönetiminin ırkçı siyaseti nedeniyle bu görevini ancak 1938'e değin sürdürebildi. O yıl Paris'e kaçtı, daha sonra Alman ordularının Fransa'yı da işgal etmesi üzerine 1940'ta ABD'ye sığınarak ölünceye değin Pennsylvania Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde fizyolojik kimya araştırma profesörü olarak görev yaptı, 1948'de de ABD uyruğuna geçti. 1922 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü A.V.Hill ile bölüşen Meyerhof, 1937'de Londra'daki Royal Society'nin, ayrıca ABD ve Avrupa ülkelerindeki birçok bilim kuruluşunun üyeliğine seçilmiştir.

Canlı hücreye enerji sağlayan dönüşümlerin biyokimyasal açıklamasını yapabilmek amacıyla araştırmalara başlayan Meyerhof, şeker moleküllerinin enzimler etkisiyle parçalanmasını (glikoliz) ve glikoz ya da glikojenin kas hücresinde laktik asite (süt asiti) dönüşerek depolanmasını sağlayan metabolizma süreçlerini incelemeye başladı. 1919'da, oksijensiz ortamdaki kas kasılması sırasında, havasız mayalanma (anaerobik fermantasyon) ya da glikoliz yoluyla kaslardaki glikojenin laktik asite dönüştüğünü, oksijen tepkimeye katıldığında ise, oluşan laktik asitin bir bölümünün oksijenle yükseltgenerek karbondioksit ve su oluşturduğunu saptadı. Bu oksitlenme tepkimesi sırasında açığa çıkan enerjinin, karbondioksit ve suya dönüşmemiş laktik asiti yeniden glikojene dönüştürerek metabolizma çevrimine katmak için kullanıldığını açıkladı. Aynı olguyu inceleyen ve glikojenin laktik asite dönüşümündeki ara ürünlerden bazılarını belirleyen Alman fizyolojik kimya uzmanı Gustav Georg Embden'in (1874-1933) bulgularını da değerlendiren Meyerhof, glikojenin oksijensi bir tepkime süreciyle laktik asite dönüşmesini "glikoliz" terimiyle adlandırdı ve organizmadaki enerji dönüşümünün kapalı bir çevrim olduğuna ilk kez dikkati çekerek bu dönüşümün ara basamaklarını tanımladı. Bugün "Embden-Meyerhof süreci" adıyla bilinen bu dönüşüm çevrimi, Meyerhof'a Nobel Ödülü kazandırırken, karbonhidrat metabolizmasının gizlerine ışık tutacak yeni araştırmaların da başlangıcı oldu. Önceleri bu anaerobik süreçte bakterilerin rol oynadığını düşünen Meyerhof'un, sonradan glikojenin oksijensiz ortamda laktik asite dönüşümünden bazı özel enzimlerin sorumlu olduğunu göstermesi, ardından adenozin trifosfat (ATP) ve adenozin difosfat (ADP) gibi fosfatlı bileşiklerin enerji metabolizmasındaki temel işlevinin açıklanmasıyla bu yaşamsal etkinliğin tüm basamakları belirlenmiş ve biyokimyada önemli bir dönüm noktası aşılmıştı.

• YAPITLAR (başlıca): *Chemical Dynamics of Life Phenomena*, 1925, ("Yaşam Olgusunun Kimyasal Dinamiği"); *Die chemischen Vorgänge im Muskel*, 1930, ("Kaslardaki Kimyasal Süreçler"); *Chimie de la contraction musculaire*, 1933, ("Kas Kasılmasının Kimyası").

• BAKINIZ: Claude BERNARD, CORI, A.V.HILL, F.G.HOPKINS, PASTEUR, SZENT-GYÖRGYI, WARBURG.

MEYERHOLD, Vsevolod Emileviç
(1874-1940)

SSCB'li tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. Yapımcı (konstrüktivist) sahne düzeni ve biyomekanik oyunculuk anlayışının öncüsü olarak ün yapmıştır.

28 Ocak 1874'te, Moskova'nın güneydoğusunda, Penza'da doğdu, 2 Şubat 1940'ta Moskova'da öldü. Asıl adı Karl Theodore Kasimir'dir. Alman bir anne babanın sekizinci çocuğu idi. 1895'te Protestanlık'ı bırakıp Ortodoks inancını benimsediği zaman Vsevolod Emileviç adını aldı ve Rus uyruğuna geçti. Moskova Üniversitesi'nde bir yıl hukuk okuduktan sonra Moskova Filarmoni Derneği'nin tiyatro okuluna girdi. 1898'de bu okulu üstün başarıyla bitirdi ve öğretmenlerinden Nemiroviç-Dançeko'nun Stanislavski ile birlikte kurduğu Moskova Sanat Tiyatrosu'nda çalışmaya başladı. Bu topluluğun, 17 Aralık 1898'deki tarihsel açılışında sunduğu Çehov'un *Martı*'sında Konstantin Treplev'i oynadığı gibi, ilk mevsimde sahnelenen oyunların çoğunda da rol aldı. Toplulukla çalıştığı dört yıl içinde yirmiye yakın role çıktı. 1902'de Moskova Sanat Tiyatrosu hisseli bir

topluluk olarak yeniden örgütlendiğinde, kendisinin ortaklar listesinin dışında bırakılmasına üzülerek topluluktan ayrıldı.

Oyuncu arkadaşlarından Aleksandr Koşeverov' la yeni bir tiyatro topluluğu kurdu. Ukrayna'da Kherson kentinde kiraladığı bir tiyatroda 1902-1903 mevsiminde Çehov'un *Martı*, *Vanya Dayı* ve *Üç Kızkardeş*'i ile Gorki, Ibsen, Zola, Hauptmann ve Tolstoy'un oyunlarını sahneledi. Moskova Sanat Tiyatrosu'nun doğalcı (natüralist) sahneleme ve oyunculuk yöntemini benimsediği bu çalışmalarından sonra yeni tiyatro mevsiminde simgeci (sembolist) oyunlara da yer verdiyse de, sınırlı sayıdaki tiyatro izleyicisinden büyük bir tepki gördü. 1904-1905 mevsiminde topluluğuyla Tiflis'de çalışmaya başladığında, her ay en az sekiz yeni oyun sahnelemesi gerekiyordu. Oradaki izleyiciler de deneysel oyunlara ve onun gerçekleştirmek istediği yeniliklere olumsuz tepki gösteriyorlardı. Bu nedenle Wedekind, Strindberg, Schnitzler ve Maeterlinc gibi dönemin yenilikçi yazarlarını tanıtma çabaları başarıyla sonuçlanmadı.

Yapımcı tiyarto ve biyomekanik oyunculuk

1905'te Stanislavski, Meyerhold'u Moskova Sanat Tiyatrosu'nda deneme sahnesi olarak kurduğu Stüdyo'nun başına çağırdı. Burada geniş olanaklar, yetenekli sahne tasarımcıları ve müzikçilerle çalışmaya başlayan Meyerhold, simgeci tiyatro anlayışının örneklerini sergilemeyi amaçlıyordu. Ancak uzun süren çalışmalara karşın tasarlanan oyunlardan hiçbiri seyirci karşısına çıkarılmadı ve kısa bir süre sonra da stüdyo kapandı. 1906-1907 mevsiminde Meyerhold, T. Komisaryevski'nin kızkardeşi Vera Komisaryevskaya ile anlaşarak bu ünlü oyuncunun St.Petersburg' daki (bugün Leningrad) tiyatrosunda sanat yönetmenliğine getirildi ve Stüdyo'daki tasarılarını gerçekleştirmek üzere çalışmaya başladı. Bu çalışmalarda oyuncuyu bir çeşit süper kukla durumuna indirgemesi, gerçekleştirmek istediği simgeci ve üslupçu tiyatronun soyut ve durağan bir nitelik almasıyla sonuçlandı. Aynı dönemde St. Petersburg'daki Marinski ve Aleksandrinski tiyatrolarında sahnelediği oyunlar ve operalarla başarı kazanırken, bir yandan da 1913-1917 arasında kendi stüdyosunda İtalyan halk tiyatrosu *commedia dell'arte*'nin doğaçlama ve üsluplaştırma geleneklerinden esinlenerek özgün yöntemler geliştirecek denemelerini sürdürdü.

Devrimden sonraki çalışmaları

1917 Ekim Devrimi'nde yeni yöneticilerin yanında yer alan ilk tiyatro sanatçısı Meyerhold idi. 1918'de RKP(B)'ye (Rusya Komünist Partisi-Bolşevik) üye oldu. Daha sonra eğitim komiseri Lunaçarski tarafından Sovyet Eğitim Komiserliği'nin Tiyatro Bölümü'nün ve Devlet Tiyatrosu'nun başına getirildi. Bu görevindeyken Rus tiyatrosunu devrimci bir anlayışla kökten değiştirmeyi ve yeniden düzenlemeyi amaçladıysa da yöneticilerden gereken desteği görmedi. Özellikle yeni Sovyet yönetiminin kültür ve sanat politasından sorumlu olan Lunaçarski, Moskova Sanat Tiyatrosu gibi belli bir tiyatro geleneğini başlatmış köklü bir kurumun yukarıdan verilen bir buyrukla bir gecede değiştirilemeyeceğine inanıyordu. Bu nedenle eski düzenden kalma birçok kurum gibi, tiyatronun da sağlıklı yanlarının korunması ve genel bir devrimci sanat anlayışının zamanla yaygınlaştırılması görüşü benimsendi. Bu görüş, yirmi yıla yakın bir zaman içinde var olan kültür mirasının dışında tümüyle devrimci bir Sovyet yazarları tiyatrosu kurmak, tiyatroyu kapalı salonların sınırlılığından kurtarıp daha açık oyun alanlarına ve büyük kalabalıklara götürmek isteyen, bu amaçla işçi sınıfının sanat anlayışına denk düşen bir sahne düzeni ve oyunculuk tekniği geliştirme çabası veren Meyerhold'un yöneticilerle ters düşmesine ve 1937'de biçimcilikle suçlanıp tiyatrosunun kapatılarak kendisinin tutuklanmasına yol açtı. Üç yıl sonra da cezaevindeyken öldürüldü.

Devrimden sonra etkin olduğu yirmi yıl içinde Meyerhold, Mayakovski'nin *Kutsal Güldürü*, Verhaeren'in *Şafaklar*, Crommelynck'in *Muhteşem Boynuzlu*, Gogol'un *Müfettiş*, Ostrovski'nin *Orman* gibi oyunlarını sahnelerken, izleyicilerin arasına uzanan oyun alanlarıyla genişleyen ve alçalıp yükselen hareketli düzeylerden kurulu yapımcı bir sahne düzenini ve biyomekanik oyunculuk anlayışını uygulamış, bir yandan da başında bulunduğu deneme sahnesinde birçok yeni oyuncu yetiştirerek tiyatroda çağın teknik gelişmelerine ve ülkesinin siyasal değişmesine uygun bir sanat anlayışının kuramcısı ve gerçekleştiricisi olmuştur. Meyerhold'un, Pavlov'un koşullu refleks kuramından ve Taylorizm'in etkisi altında yeni bir çalışma ritmi edinen işçilerle ilgili kendi gözlemlerinden yola çıkarak saptadığı biyomekanik oyunculuk ilkeleri, seyircilerle dolaysız ilişki kurmayı amaçlayan propaganda tiyatrosu ve seyirciyi her yandan kuşatan çevresel sahne düzeni anlayışıyla Piscator'un siyasal tiyatrosuna, Brecht'in yabancılaştırma ya da yadırgatma etmeni ve "gestus" kavramlarına esin kaynağı oluşturmuştur. Meyerhold'un adı 1956'dan sonra, SSCB'de yeniden saygınlık kazanmış, yazıları yayımlanmış ve genç yönetmenler onun başlattığı denemeler doğrultusunda çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

- **YAPITLAR (başlıca): Yönettiği Oyunlar:** *Kutsal Güldürü*, 1918, 1921; *Şafaklar*, 1920; *Muhteşem Boynuzlu*, 1922; *Tarolkin'in Ölümü*, 1922; *Orman*, 1924; *Müfettiş*, 1926; *Tahtakurusu*, 1929; *Hamam*, 1930.
- **KAYNAKLAR:** B. Alpers, *Teatr revolvutsii*, 1928; E. Bran (yay), *Meyerhold on Theatre*, 1969; Y.A. Brukson, *Teatr Meyerhold*, 1925.
- **BAKINIZ:** BRECHT, LUNAÇARSKİ, MAYAKOVSKİ, STANİSLAVSKİ.

MEYERSON, Èmile
(1859-1933)

Fransız, filozof. Görüngübilim ve Olguculuk'a karşı nesnel bir varlıkbilimin geliştirilmesi görüşünü savunmuştur.

12 Şubat 1859'da Lublin'de doğdu, 2 Aralık 1933'te Paris'te öldü. Ortaöğrenimini doğduğu yerde bitirdi, sonra Almanya'nın değişik üniversitelerinde Yunan-Latin dilleri okudu. Göttingen, Marburg üniversitelerinde ve Kassel Teknik Okulu'nda profesör olarak görev alan kimyacı R.W. Bunsen'in öğrencisi oldu. 1882'de ölünceye değin kaldığı, Paris'e yerleşti

ve bütün çalışmalarını felsefe sorunları üzerinde odaklaştırdı.

Meyerson önce eski Anadolu-Yunan felsefesini, sonra görüngübilim, Olguculuk ve varlıkbilim öğretilerini inceledi. Felsefenin bir bilim olduğu görüşünden yola çıkarak, varlık türlerinin duyu verilerinden bağımsız olarak incelenmesi gereğini savundu. Ona göre evreni, bir bütünlük içinde, anlayabilmek için algıların öznel koşullarından sıyrılarak nesnelere yönelmeyi başaran, bağımsız bir varlıkbilimin kurulması gerekir. Çünkü nesneler görüngübilimin ileri sürdüğü yasalarla değil, kendi varlık alanlarında bir nedensellikle bağlantılıdır. Oysa, insan, doğayı kendi algılarına göre açıklama eğilimindedir. Algılar doğanın gerçeğini değil, kendilerine yansıyan görüntülerini bilmeye yarar. Bu nedenle bilinen doğa değil, anlığa verilendir. Meyerson'a göre evreni matematik ilkelere dayanarak açıklama olanağı yoktur. Çünkü matematik yasalarla fiziğinkiler arasında özdeşlik değil aykırılık vardır. Öte yandan bilimin, matematik ilkelere dayanarak, bütün sorunları genel geçerlik taşıdığı söylenen bir yasallıkla değil, nedensellikle açıklamaya çalışması gerekir.

Nedensellik nesnel varlıkların egemen ilkesidir, onu anlayabilmek için görüntülere, duyulara yansıyan izlenimlere değil, varlığın özüne giden bir yönteme bağlamak söz konusudur.

- YAPITLAR (başlıca): *Identidé et réalité*, 1908, ("Özdeşlik ve Nesnel Gerçeklik"); *De L'esplication dans les sciences*, 1921, ("Bilimlerde Açıklama Üstüne"); *La déduction relativiste*, 1925, ("Göreceli Tümdengelim"); *Du cheminement de la Pensée*, 3 cilt, 1930, ("Düşüncenin Gelişimi"); *Réel et déterminisme dans la physique quantique*, 1933, ("Nicel Fizikte Belirlenimcilik ve Gerçek").

MICELI, Vincenzo
(1733-1781)

İtalyan, filozof ve tanrıbilimci. Varlıkbilimin mantıktan kaynaklandığı görüşünü savunmuştur.

Sicilya'nın Monreale kentinde doğdu, aynı kentte öldü. Önce ruhban okulunda öğrenim gördü, papaz oldu, sonra kendini felsefe ve tanrıbilim çalışmalarına verdi, piskoposluk seminerlerinde felsefe okuttu.

Miceli'nin felsefesi mantığın çelişmezlik ve yeter neden ilkelerine dayanır. Varlıkbilim niteliği taşıyan bu felsefeye göre, bir nesne kendi kendinin nedeniyse vardır, var olmak kendi kendinin nedeni olmaktır. Bunun karşıtı çelişkidir, yanılmadır. Gerçekte tek, kesin, salık, her türlü yetkinliği özünde toplayan, bu yetkinliğini sürekli olarak yeni olay ve eylemlerle görünüş alanına çıkaran yüce bir varlık vardır. Bu varlık tanrısaldır ve özünde dirilik, devinmeye yönelik yetiler bulunur. Bu dirilik, Hıristiyan inancının üçlemesinde (Tanrı-Oğul-Tin) biçimlenen tözlere karşılık olan tümel erk, bilgelik ve sevginin gelişimine olanak sağlar. Tümel erk tin ve madde evreninde düzenleyici nitelik taşır, özgürdür, istençtir, bütün edimlerin kaynağıdır. İyilik de kötülük de Tanrı'dan geldiği için özdeştir, daha açığı kötülük sanılan da iyiliktir. Bilgelik yücenin bilgisine varmak, sevgi ise ona bağlanmak, ona yaklaşmayı sağlayan eğilimdir.

- YAPITLAR (başlıca): *Opera Omnia*, (ö.s.),1782, ("Bütün Yapıtları").
- BAKINIZ: LEIBNIZ, SPINOZA.

MICHALS, Duane
(1932)

ABD'li fotoğrafçı. 20.yy Amerikan fotoğrafının özgün yaratıcılarından biridir.

Pennsylvania'da doğdu. Sanat yaşamına sayfa tasarımcısı olarak başladı. 1958'de ödünç alınmış bir makineyle SSCB'de yaptığı gezide bir fotoğraf güncesi tutmaya başladı ve bu işe gönül verdi. Daha sonra portre fotoğrafçılığı konusunda öğrenim görmek üzere Paris'e gitti ve profesyonel olarak fotoğrafçılık yapmaya başladı. 1968'den sonra Avrupa ve Amerika'nın çeşitli kentlerinde sergiler açtı, kitaplar yayımladı. Halen (1985) New York'ta yaşamakta ve fotoğraf çalışmalarını bu kentte sürdürmektedir.

Eleştirmenlerin "kamera kullanan bir ozan" olarak tanımladığı Michals, genç kuşak Amerikan fotoğrafçılarının öncülerindendir. Fotoğrafta güzel bir görüntünün elde edilmesinden çok psikolojik çözümlemeye yönelmiş, Gerçeküstücülük'le, doğaüstünün araştırılmasıyla ilgili deneme ve çalışmalar yapmıştır. Çabasını "görünmeyen şeylerin fotoğrafını çekmeye uğraşırım" sözleriyle özetleyen Michals, fotoğrafa *story sequences* (öykü sekansları) kavramını ve tekniğini sokmuş, görüntülerinde simgesel nesneler, garip ışık etkileri kullanarak özgün bir üslubun yaratıcısı olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Sequences*,1970, ("Sekanslar"); *Real Dream*, 1976, ("Gerçek Düş").

MICHAUX, Henri
(1899-1984)

Belçikalı yazar ve ressam. Yapıtlarında korku verici bir dünya içinde bireyin tek başına kalmışlığını vurgulamıştır.

24 Mayıs 1899'da Namur kentinde doğdu, 19 Ekim 1984'te Paris'te öldü. 1906'da başladığı yatılı ilkokuldan sonra 1911'de Brüksel'de bir Cizvit okuluna girdi. Yalnızlıktan hoşlanan, çevresine uyum sağlayamayan bir çocuktu. Zamanını okuyarak geçiriyordu. Gizemciler ve simgeci (sembolist) şairler ilgisini çekiyordu. Rahip olmak istediyse de babası karşı çıkınca bir süre Tıp Fakültesi'ne gitti, ancak

bitiremedi. Gemilerde tayfalık ederek birçok ülkeyi gezdi. 1924'te Paris'e yerleşti. 1927'de ilk şiir kitabı *Qui je fus* ("Ben Kimdim?") yayımlandı.

Michaux kentlerden ve insanlardan tiksinti duyuyordu. Girdiği hiçbir işte uzun süre kalamıyordu. Yerleşik değerlere, ulus ya da yurt gibi kavramlara bağlı değildi. İçinde yetiştiği Batı kültürü, yaşamında ve sanatında ona hiçbir çözüm sunmuyordu. Tüm bu tedirginlikler onu yeni yolculuklara itti. Güney Amerika, Afrika ve Asya'da dolaştı. Hintliler'i ve Hint kültürünü, Batılılar'a ve Batı kültürüne karşı bir seçenek olarak benimseyip yüceltti. Bu arada gezi notlarını topladığı iki kitabı, *Écuador* ("Ekvador") ve *Un barbare en Asie* ("Asya'da Bir Barbar") yayımlandı. 1937'de Paris'e yerleşti ve gizemcilerin dergisi *Hermès*'in yönetmeni oldu. Bu yıllarda resme de başlamıştı. Çok renkli lekeler, hareketli desenlerden oluşan tablolarını ilk kez 1937'de sergiledi. Resimlerinin kendisi için şiirlerinden daha iyi bir anlatım aracı olduğuna inanıyordu. Bu nedenle 1950'lerden sonra yazmaktan çok resim yapmakla uğraştı. 1941'de André Gide'in yazdığı inceleme kitabı *Découvrons Henri Michaux* ("Henri Michaux'yu Keşfedelim") bir süre yapıtlarının çok ilgi görmesini sağladı.

Michaux erken dönem resimlerinde Gerçeküstücülük'ün, otomatizm ilkesinden hareketle, ruhsal imgeleri kullandı. Siyah fon üstüne guvaşla çalıştı. *Hayaletler* adını verdiği bu yapıtları Art Informel'in öncü örneklerinden sayıldı. 1950'lerde, üslubundaki köktenci değişim ile çini mürekkep çizimler yapmaya başladı. Uzaydan gelenlerle dünyalıların savaşını betimlediği bu resimlerde hareketi, hızı ve uçuş duygusunu vurguladı. 1955'ten sonra genellikle uyuşturucuların etkisiyle oluşturduğu yapıtları, bir bakıma karmaşık iç dünyasının, gece gündüz gördüğü düşlerin ve karabasanların ürünüdür. Kimi zaman bireyin toplum tarafından ezilişini, kimi zaman yaşamın hiçliğini, kimi zaman da çevredeki nesnelere ve günlük olaylara karşı tam bir yabancılaşmayı içeren bu yapıtlar iç ve dış dünya arasındaki çatışmayı yansıtır. Başkalarınca olağan sayılabilecek her şey Michaux'ya göre ürkütücü, başkalarına göre olağandışı olanlar ise doğaldır.

Michaux, ün kazanmak ya da yapıtlarını geniş kitlelere ulaştırmak kaygısını hiç duymadı. Bir bakıma yalnızca kendisi için yazdı. Her tür ödüle karşı idi. Hiçbir şeye bağlanmama tutkusu yüzünden, onu Gerçeküstücü akım içinde göstermeye çalışanlara kesinlikle karşı çıktı. Şiirlerinde belirli bir kalıba uymadı, dizeleri ve uyakları özgürce kullandı. Düzyazılarında ise dolaysız, açık, yer yer de iğneleyici mecazlarla dolu bir anlatım benimsedi. Michaux'nun Türkçe'de yalnızca dergilerde yayımlanmış şiirleri vardır.

- **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *Qui je fus*, 1927, ("Ben Kimdim?); *Écuador*, 1929, ("Ekvador"); *Mes propriétés*, 1929, ("Sahip Olduklarım"); *Un certain Plume*, 1930, ("Plume Diye Biri"); *La nuit remue*, 1931, ("Gecede Kıpırtılar"); *Un barbare en Asie*, 1932, ("Asya'da Bir Barbar"); *Épreuves, Exorcismes*, 1945; *Apparitions*, 1946, ("Görüntüler"); *Passages*, 1950, ("Geçitler"). **Resim:** *Hareketler*, 1951; *Mêlées, Foules, Préhistorie*, 1952-1953.

- **KAYNAKLAR:** J. de Ajuriaquerra ve F.Jacggi, *La Poète Henri Michaux et les drogues hallucinogènes*, 1963; R.Brechon, *Michaux*, 1959; A.Jouffroy, *Michaux*, 1961.

- **BAKINIZ:** BRETON.

MICHEL, Louise
(1830-1905)

Fransız, kadın siyasetçi. Paris Komünü sırasında Komüncüler'in safında çarpışmıştır.

Cleménce Louise Michel 29 Mayıs 1830'da Haute-Marne'deki Vroncourt-la-Côte'de doğdu, 10 Ocak 1905'te Paris'te öldü. Yoksul bir ailenin kızıydı. Paris'te öğretmenlik yaptığı 1866-1870 arasında devrimci düşünceyi benimseyerek Enternasyonal'e girdi. Bu dönemde aralarında Ferré'nin de bulunduğu Paris Komünü'nün gelecekteki önderleri ile ilişki kurdu. III.Napoléon yönetimine karşı çıktığı için devlet okullarında öğretmenlik yapması yasaklandı. Paris Komünü sırasında Versailles birliklerine karşı Komüncüler'in safında çarpıştı, yaralıların bakımını üstlendi. Mayıs 1871'de Komün'ün bastırılması üzerine tutuklanarak hapsedildi. Ağustos 1873'te Yeni Kaledonya'ya sürgüne gönderildi.

1880'de çıkartılan af üzerine ülkesine dönerek devrimci düşüncenin yaygınlaşması için ülke düzeyinde propaganda çalışmalarına başladı. Ardından halkı ayaklanmaya kışkırtmakla suçlanarak üç yıl hapse mahkûm oldu. 1886-1889 arasında Londra'da yaşayan Michel,yaşamının sonuna değin siyasi mücadelesini sürdürdü.

Michel, anılarının yanı sıra çok sayıda şiir ve roman yazmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Mémoires*, 1886, ("Anılar"); *La Commune, histoire et souvenirs*, 1898, ("Komün Anıları ve Tarihi").

- **BAKINIZ:** MAC-MAHON, THIERS.

MICHELANGELO BUONARROTI
(1475-1564)

İtalyan, heykelci, ressam, mimar, mühendis ve şair. Yüksek Rönesans, Maniyerizm ve Barok üsluplarına öncülük etmiş, resim sanatının gelişimini 20.yy'a değin etkilemiştir.

6 Mart 1475'te Arezzo yakınlarındaki Caprese' de doğdu, 18 Şubat 1564'te Roma'da öldü. Asıl adı Michelagniola di Lodovico di Lionardo di Buonarroti Simoni'dir. 1488'de çırak olarak verildiği Domenico Ghirlandaio'nun atölyesinde bir yıl çalıştı. Heykel sanatını, Medici ailesinin bahçelerindeki heykellerin bakımıyla görevli Bertoldo di Giovanni'nin (yks. 1420-1491) yanında öğrendi. 1490-1492 arasında ya-

Michelangelo
Daniela de Volterra tarafından 1565'te yapılmış bronz büstü.

şadığı Medici sarayındaki hümanist aydınların çevresinde benimsediği Yeni-Platoncu düşüncelerden yaşamı boyunca etkilendi. 1494'te kısa bir Venedik gezisinin ardından bir yıl kaldığı Bologna'da Dante, Petrarca ve Boccaccio'nun yapıtlarını inceledi. 1496-1501 arasında Roma'da 1501-1506 arasında da Floransa'da çalıştı. 1505'te papa II.Julius onu Roma'ya çağırtarak kendisi için bir anıt-mezar yapmakla görevlendirdi. Çeşitli nedenlerle yapımı kesintiye uğrayan bu anıt-mezarı Michelangelo ancak 1545'te bitirebildi. 1512'de *Sistina Şapeli*'nin tavan fresklerini tamamladı. II.Julius'un ölümünden sonra X.Leo adıyla papa olan Medici ailesinden kardinal Giovanni, Michelangelo'yu Floransa'daki *San Lorenzo Kilisesi*'nin ön yüzünü düzenlemekle, daha sonra da yine bu kilisedeki bir şapelde Medici ailesi için bir anıt-mezar yapmakla görevlendirdi. Michelangelo tasarımına 1520'de başladığı *Medici Anıt-Mezarı*'nı, 1527'de İtalya'nın Avusturya ve İspanyol ordularınca işgal edilmesi üzerine ancak 1534'te tamamlayabildi. Bu savaş sırasında Floransa'nın savunmasında surları sağlamlaştırma işini üstlendi. Aynı yıl Medici ailesinden gelen papa VII.Clemens tarafından *Sistina Şapeli*'nin mihrap duvarına *Mahşer* konusunu işleyen bir fresk yapmakla görevlendirilerek yeniden Roma'ya çağrıldı. Ardından Vatikan'daki *Paolina Şapeli*'nin fresklerini bitirdi. Bundan sonra ölümüne değin daha çok mimarlık tasarımları üstünde çalıştı.

Michelangelo, ustası Ghirlandaio'dan çok etkilenmiştir. Giotto ve Masaccio'dan yaptığı desen kopyalarında bile, hacim değerleri ve biçimin anıtsallığı bakımından, asıllarından daha etkili sonuçlar elde ettiği görülür. Daha ilk heykellerinde Jacopo della Quercia ve Donatello'nun etkilerinin yanı sıra, anatomik yapıya gösterdiği ilgiyle dikkati çeker. Roma'da ilk kalışı sırasında yaptığı ve ünlenmesini sağlayan *Pietà*'sında da bir yandan Leonardo'dan kaynaklanan yumuşak bükümlü hacimlere ağırlık verirken, öte yandan da heykel yüzeylerini iyice parlatmak eğilimindeki Floransa geleneğini sürdürür.

İlk resim çalışmaları

Michelangelo'nun asıl büyük yaratıcılık dönemi, Floransa'ya döndükten sonra gerçekleştirdiği bir dizi yapıtıyla başlar. Bu aşamada bütünü daha güçlü kılmak için ayrıntıyı ayıklaması ve keskin ışık planlarından kaçınması, biçimlerinin anıtsal bir boyut kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu yapıtlardan *Tonda Doni* (Kutsal Aile) onun yaşamı boyunca yaptığı tek yağlıboya resimdir. Signorelli'nin benzer bir *tondo*'sundan (yuvarlak resim) esinlenerek gerçekleştirdiği bu yapıtta konuyu 15. ve 16.yy'larda yaygın olan bir yaklaşımla, ön planda Meryem, kocası Yusuf ve Çocuk İsa'dan oluşan *İncil* kahramanları ile arka planda Hıristiyanlık'tan önceki pagan (çoktanrılı) dünyanın simgelerinin karşıtlığı içinde sunmuştur. *Vecchio Sarayı*'nın bir salonuna yapılmak üzere hazırladığı *Cascina Savaşı* adlı freskin taslağı kaybolmuştur. Bugün bir kopyasından bilinen *Cascina Savaşı*, Michelangelo'nun çıplak insan figürünü klasik kurallara göre işlemekte ne kadar usta, çağdaşlarının ne kadar önünde olduğunu gösterir. Daha önce Agostino di Duccio'nun işlemeye başlayıp yarım bıraktığı mermer bloktan yonttuğu ünlü *Davud* heykelinde, ideal uyum anlayışı ve anlatım gücü ile klasik Rönesans biçimciliğinin en yetkin örneğini vermiştir. Figürün sağ ve sol yanlarının farklı etkiler yapacak biçimde işlenmesi, sağ yanın iyiliği, sol yanın da kötülüğü temsil ettiği yolunda bir görüşün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öte yandan hem Davud, hem de Hercules tipinin bir bileşkesi niteliğindeki bu yapıt Floransa Cumhuriyeti'nin siyasal ideallerini de simgeleyen bir anlam taşır.

Davud heykeli

II. Julius Anıt-Mezarı ve Musa

Michelangelo *II.Julius Anıt-Mezarı*'nı, tepede meleklerin omuzlarında yükselen papa, ortada Musa ve Aziz Paulus, en alt sırada da tutsaklardan oluşan bir düzenleme olarak tasarlamıştı. Ancak kırk yıl üstünde çalıştığı ve planlarını altı kez değiştirmek zorunda kaldığı bu yapıt, amaçlanandan çok daha küçük boyutta ve farklı bir biçimde gerçekleştirilerek sonunda 1545'te Roma'daki *San Pietro in Vincoli Kilisesi*'ne yerleştirilmiştir. Bu bütünün içinde yer alan *Musa* ve iki tane *Tutsak* heykeli hem Michelangelo'nun, hem de o dönemin heykel üslubunda yeni bir aşamayı temsil ederler. Duygusal gerilimin taşa geçirilmesinin en güçlü örneklerinden biri sayılan *Musa*, çeşitli bölümlerine yüklenen simgesel anlamlarla evrensel insanı temsil eder ve aynı zamanda Michelangelo'nun da idealleştirilmiş bir portresidir.

Medici Anıt-Mezarı

Michelangelo *Medici Anıt-Mezarı*'ndaki değişik uygulamasıyla heykel ve mimarlık ilişkilerine yeni bir boyut getirmiştir. Heykelleri, üçgen düzenler oluşturacak biçimde ve bağımsız tasarlamış, böylece mimarlık mekânını, heykeller dizisini ayakta tutan bir iskelet olmaktan kurtarmıştır. Bu anıt içinde yer alan *Gece*, *Gündüz*, *Şafak* ve *Akşam* adlı genel nitelikli heykeller ölümü ve dirilişi, Medici ailesinden Giuliano ve Lorenzo figürleri ise Floransalılar'ın kaybettikleri cumhuriyet için tuttukları yası simgeler. *Medici Anıt-Mezarı* daha sonra 17. ve 18.yy'lardaki benzer

anıtların tasarımında sürekli olarak örnek alınmıştır.

Sistina Şapeli freskleri

Yapımı dört yıl süren *Sistina Şapeli* tavan freski, Michelangelo'nun klasik-ideal biçim anlayışının doruk noktasına ulaştığı bir dönemin başyapıtıdır. 343 figür içeren freskin tümü 40 bölmeden oluşur. Michelangelo daha önce çeşitli dönemlerindeki yapıtlarında geliştirdiği düşünce ve eğilimleri burada bir bütünde toplamıştır. Bu fresk, biçimin dengesi, açık seçikliği, kütleselliği ve dış çizgilerin (kontur) hacmi bütünleyici yapısı nedeniyle, döneminin en olağanüstü yapıtlarından biri olmuştur.

Sanatının niteliği ve etkileri

Bunu izleyen dönemdeki başka bir olağanüstü yapıt da *Sistina Şapeli*'nin mihrap duvarında yer alan *Mahşer* freskidir. Michelangelo bu freskinde durağan ve ölçülü yapıdaki klasik mekân kavramına sırt çevirmiştir. Bunun yerine, boşluk içindeki figür gruplarını, birbirine karşıt yönlerde hareket alanları oluşturacak biçimde dağıtarak, yoğun bir hareketlilik duygusu yaratmıştır. Öte yandan, kendi ruhsal durumunun bir anlatımı olarak figürleri nesnel ağırlıklarından kurtarıp hafifletmiştir. Ayrıca bu yapıtta geliştirdiği, aşırı burulmuş bir hareket içinde betimlenen figür tipi de daha sonra Maniyeristler'ce *figura serpentinata* adı verilerek çok kullanılmıştır. Bütün bu devrimci özellikler 16. ve 17.yy'larda resim sanatını yönlendiren biçim anlayışının temellerini oluşturur. *Paolina Şapeli*'indeki *Aziz Paulus'un Din Değiştirmesi* ve *Aziz Petrus'un Çarmıha Gerilmesi* freskleri Michelangelo'nun son resimleridir. Bunlar, konu aldıkları tarihsel ve dinsel olayları anlatmak yerine, sanatçının kargaşa içindeki iç dünyasını yansıtırlar. Her türlü biçimsel aşırılığın yer aldığı bu kompozisyonlarda konu, figürlerin anlamlandırılamayan mekanik hareketlerinin çevresinde geçer.

Michelangelo'nun *Mahşer*'e kadar izlediği yol, çizgisel ve heykelsi bir biçim anlayışına dayanan Floransa Okulu gerçekçiliğinin idealleştirilmesi sürecini ortaya koyar. Bunun tersi bir yönde gelişen son dönem üslubu ise tümüyle kişisel bir niteliktedir. Onun bu dönem yapıtlarındaki plastik dinamizm, Leonardo, Raffaello, Fra Bartolommeo (1472/75-1517), Andrea del Sarto, Correggio ve Titian gibi sanatçıları etkilemiştir. Michelangelo'da çok sık rastlanan hareket halindeki figür tipini Maniyeristler de kullanmışlar, böylece klasik kuralların dışına çıkabilmişlerdir. Pontormo, Rosso Fiorentino, Parmigianino ve Cellini gibi sanatçılar figür konusundaki tutumlarında büyük ölçüde Michelangelo'nun bu figür tipinden etkilenmişlerdir. Öte yandan Vasari, Pellegrino Tibaldi (1527-1596), Francesco de'Rossi Salviati (1510-1553) ve Kuzey İtalya Maniyeristleri de onun gelişmiş bir kas dokusu içinde betimlediği iri yapılı insan figürünü, sanatlarının ana teması haline getirmişlerdir. Tintoretto Domenichino (1581-1641) Guido Reni ve Carracci Kardeşler, Michalangelo'nun plastik dinamizmi ile Raffaello, Titian ve Correggio'ya özgü bazı özellikleri bütünleştirerek 16.yy sonu resim sanatını yönlendirmişlerdir.

Mimarlık çalışmaları

Michelangelo'nun ilk mimarlık çalışmalarından biri Floransa'da, Brunelleschi'nin yapıtı *San Lorenzo Kilisesi* için hazırladığı ön yüz tasarımıdır. Ancak tasarım uygulanmadan kalmıştır. Daha sonra Michelangelo aynı kilisede *Medici Anıt-Mezarı*'nı ve Lorenzo Manastırı'nda da bir kütüphane yapmakla görevlendirilmiştir. *Laurenziana Kütüphanesi* diye anılan bu yapıtında o güne değin iç mekân duvarlarında yalnızca bir süs niteliğinde yer alabilen sütunu, çatıyı taşıyan yapısal bir öğe olarak kullanmıştır. Çift sütunları, klasik mimarlıktan alınma öğelerle çevrilmiş nişler içine yerleştirerek, süsleme ile konstrüksiyonu bütünleştirmiştir. Burada açık renk duvar yüzeylerini çevreleyen bazı yatay ve düşey öğelerin koyu renkli olarak düzenlenmesinin de eklenmesiyle ortaya çıkan dinamik görünüm, daha sonraki Barok dönemin hareketli iç mekân anlayışına doğru atılmış bir ilk adım sayılır.

Michelangelo'nun şehircilik alanındaki önemli bir uygulaması Roma'daki *Capitol Alanı*'dır. Yamuk (trapez) planlı alanın merkezine bir Roma dönemi yapıtı olan Marcus Aurelius'un atlı heykelini yerleştirmiş, tabanı oniki kollu büyük bir yıldız oluşturacak gibi açık ve koyu renkli taşlarla döşemiştir. Alanın üç yanını sınırlayan üç yapıdan iki yandakilerin, *Palazzo Senatorio* ve *Palazzo dei Conservatori*'nin ön yüzlerini de Michelangelo tasarlamıştır. Her iki yapıda da iki

Floransa-Roma Okulu

İtalyan sanatında 13.yy'dan 17.yy'a değin izlenen gelişme, Venedik ve Floransa okullarının farklı üslupları ve yönlendirişleri ile biçimlenmiştir. Floransa Okulu sanatçılarının çoğunun Roma'da da çalışmalarından ötürü bu okul Floransa-Roma Okulu olarak da anılır.

Floransa-Roma Okulu, İtalyan sanatındaki çeşitli üsluplar içinde en uzun ömürlüsü ve yaygın etkilisi olmuştur. 13.yy'da Bizans sanatının etkileri Floransa'ya da yansımıştır. Bu bağlam içinde Cappo di Marcovaldo, Cimabue* ve Giotto'nun* resmi hacimlendirme alanında gerçekleştirdikleri yenilikler, üçüncü boyutun özellikle vurgulandığı kütlesel bir biçim anlayışıyla sonuçlanmıştır. Bu üç boyutluluk 14.yy'ın sonuna doğru Taddeo Gaddi (ykş. 1300-ykş. 1366), Bernardo Daddi (?-ykş.1349?) ve Giottino gibi Giotto'nun öğrencilerinin yapıtlarında daha kesin bir görselliğe kavuşmuştur. Floransa-Roma Okulu'nda 15.yy'da bir yanda Masaccio*, Andrea del Castagno*, Paolo Uccello'nun* başını çektiği anıtsal ve heykelsi biçim anlayışı, öte yanda ise Fra Angelico*, Fra Filippo Lippi*, Benozzo Gozzoli ve Botticelli'nin* önderliğini yaptığı lirik anlayış olmak üzere iki yöneliş görülür. 16.yy'da da Yüksek Rönesans döneminde Leonardo da Vinci*, Raffaello*, Michelangelo*, Fra Bartolommeo (1472/75-1517) ve Andre del Sarto* bu okulun başlıca temsilcileridir. Sonraki dönemin Floransalı sanatçılarının ise giderek daha ölçülü ve genel bir nitelik kazanan bir biçim anlayışları olduğu izlenir.

kat yüksekliğindeki sütunların yapı yüzünden dışarı taşırılması, Rönesans mimarlığının ilerisinde bir arayışı gösterir. Yapımına Antonio da Sangallo'nun (1483-1546) başladığı Roma'daki *Farnese Sarayı*'nı tamamlarken yaptığı girinti çıkıntılar ve ışık-gölge oyunlarıyla hareketli bir dış yüz yaratmıştır. Michelangelo 1546'da yapımına Bramante'nin başladığı ve Sangallo'nun ilerlettiği Roma'daki *San Pietro Kilisesi*'ni tamamlamakla görevlendirilmiş, ölümüne değin de bu yapı üzerinde çalışmıştır. Yapının Yunan haçı biçimindeki merkezi planını daha da vurgulayan kubbe tasarımı ancak Michelangelo'nun ölümünden sonra ve onun yapmış olduğu ahşap makete göre gerçekleştirilmiştir. 1588-1590 arasında Giacomo della Porta'nın (yks.1537-1602) yaptığı bu uygulamada kubbe yine de özgün biçimini yitirmiştir.

Michelangelo, mimarlıkta yapıyı organik bir bütün olarak görmüş, mekânların farklı bölümleri arasındaki o güne değin alışılmış oranları değiştirerek hareketli ve etkileyici bir bütüne ulaşmıştır. Yine aynı amaçla, tavan ve duvar gibi yüzeylerde oluşturduğu niş, konsol ve heykellerle Rönesans'ın yalın yüzeyselliğine derinliği getirmiştir. Güçlü bir dinamizmin hemen göze çarptığı yapılarıyla, Bernini başta olmak üzere birçok 17.yy mimarını etkilemiş, Maniyerizm'e ve sonra da Barok üsluba öncülük etmiştir.

Michelangelo, şiir konusunda da zamanının önde gelen adlarından biri olmuştur. Dostlarına adadığı pek çok sone ve madrigal yazmıştır. Bunlarda Dante ve Petrarca'dan etkiler sezilir. Mektupları ise yalnızca yaşamı üstüne bilgi vermekle kalmaz, onun sanatçı kişiliğini de ortaya koyar.

• **YAPITLAR (başlıca): Resim-Fresk:** *Tondo Doni*, yks. 1504, Uffizi Galerisi, Floransa; *Sistina Şapeli* tavan freskleri, 1508-1512, Vatikan/Roma; *Sistina Şapeli* mihrap duvarı freski *(Mahşer)*, 1534-1541, Vatikan/Roma; *Paolina Şapeli* freskleri, 1542-1550, Vatikan/Roma. **Heykel:** *Pietà*, 1498-1499, San Pietro Kilisesi, Roma; *Davud*, 1501-1504, Akademi Galerisi, Floransa; *2 Tutsak*, yks. 1513-1516, Louvre, Paris; *Musa*, yks. 1513-1515, San Pietro in Vincoli Kilisesi, Roma; *Bakire ile Çocuk (Medici Modonnası)*, yks. 1521, Medici Şapeli, San Lorenzo Kilisesi, Floransa; *Gece, Gündüz, Şafak, Akşam*, yks. 1524-1534, Medici Şapeli, San Lorenzo Kilisesi, Floransa; *Giuliano de'Medici*, 1526, Medici Şapeli, San Lorenzo Kilisesi, Floransa; *Lorenzo de'Medici*, 1526, Medici Şapeli, San Lorenzo Kilisesi, Floransa; *4 Tutsak*, 1530-1534, Akademi Galerisi, Floransa, tamamlanmamıştır; *Raşel*, yks. 1542, San Pietro in Vincoli Kilisesi, Roma; *Lea*, yks. 1542, San Pietro in Vincoli Kilisesi, Roma; *Floransa Pietà'sı*, yks. 1550-1555, Santa Maria del Fiore Katedrali, Floransa; *Rondanini Pietà'sı*, yks. 1555-1564, Belediye Müzesi (Castello Sforzesco), Milano, tamamlanmamıştır. **Mimarlık:** *II.Julius Anıt-Mezarı*, 1505-1545, San Pietro in Vincoli Kilisesi, Roma; *San Lorenzo Kilisesi* ön yüzü tasarımı, 1515; *Medici Anıt-Mezarı*, 1520-1534, Medici Şapeli, San Lorenzo Kilisesi, Floransa; *Laurenziana Kütüphanesi*, 1524, Floransa; *Capitol Alanı* düzenlemesi, Roma; *Farnese Sarayı*'nın bitirilmesi, 1546, Roma; *San Pietro Kilisesi*'nin kubbe tasarımı.

• **KAYNAKLAR:** J.S.Ackermann, *The Architecture of Michelangelo*, 2 cilt, 1961; F.Barbieri, *Tutta l'architettura di Michelangelo*, 1964; R.J.Clements, *Michelangelo's Theory of Art*, 1961; L.Goldscheider, *Michelangelo Paintings, Sculptures, Architecture*, 1953; L.Goldscheider, *A Survey of Michelangelo's Models in Wax and Clay*, 1962; F.Hartt, *Michelangelo*, 1965; C.H.Morgan, *The Life of Michelangelo*, 1960; F.Russoli (yay.), *All the Sculpture of Michelangelo*, 1963; R.Schott, *Michelangelo*, 1963; E.Steinmann ve R.Wittkover, *Michelangelo Bibliographie 1510-1926*, 1927; C. de Tolnay, *Michelangelo*, 5 cilt, 1943-1960; C. de Tolnay, *The Art and Thought of Michelangelo*, 1964; C. de Tolnay (yay.), *The Complete Works of Michelangelo*, 1965; M.Weinberger, *Michelangelo, The Sculptor*, 1966.

• **BAKINIZ:** DONATELLO, GHIRLANDAIO, LEONARDO DA VINCI, QUERCIA.

Cumhuriyet Müzesi, Paris-FRANSA

Jules Michelet
Thomas Couture tarafından yapılmış portresi.

MICHELET, Jules
(1798-1874)

Fransız, tarihçi. Fransa'da Romantik Tarih Okulu'nun en önemli temsilcilerindendir.

21 Ağustos 1798'de Paris'te doğdu, 9 Şubat 1874'te Hyères'te öldü. Yoksul bir matbaacı olan babası ona güç de olsa okuma olanağı sağladı. Ailesinin geçimine katkıda bulunmak için çalışmak zorunda olmasına karşın, öğrenimini başarıyla tamamlayarak 1821'de edebiyat dalında doktora derecesi elde etti. Ertesi yıl Collège de Saint-Barbe'da tarih öğretmenliği yapmaya başladı. 1827'de ise École Normale Supérieure'de felsefe ve eski çağlar tarihi öğretmenliğine atandı. Bu dönemde büyük bir ilgi duyduğu tarih felsefesi üzerine yaptığı incelemelerin sonucunda, V.Cousin'in, J.G.Herder'in, özellikle de *Principi di una scienza nuova* ("Yeni Bir Bilimin İlkeleri") adlı kitabını Fransızca'ya çevirdiği G.Vico'nun görüşlerinden etkilenerek, tarihi yapanın kitleler, tarihin ise insanlığın kadere karşı verdiği sürekli mücadelenin sonucu olduğu görüşünü benimsedi.

Yayımladığı ders kitapları ve çeviriyle kısa zamanda ün kazanan Michelet, 1828'de Fransa Kralı X.Charles'ın torununu, 1830 Devrimi'nden sonra da yeni kral Louis-Philippe'in küçük kızını eğitmekle görevlendirildi. 1831'de *Histoire romaine* ("Roma Tarihi") adlı kitabını yayımladıktan sonra çalışmalarını Orta ve Yeni Çağlar tarihi üzerinde yoğunlaştırdı.

Aynı tarihte müdürlüğüne atandığı Ulusal Arşivler Tarih Bölümü'nde bulunan çok sayıdaki belgeden yararlanarak en önemli kitabı olan *Histoire de France*'ı yazmaya başladı.

Fransa Tarihi

Histoire de France'ın 1833-1844 arasında yayımladığı ilk altı cildinde Fransa tarihinin başlangıcından Orta Çağ'ın sonuna kadarki bölümünü, 1855-1867 arasındaki son on bir cildinde ise Rönesans'tan 1789 Fransız Devrimi'ne kadarki bölümünü inceledi. Tarih yazımının temel amacının geçmişin "yeniden canlandırılması" olduğu görüşünde olan Michelet, kitabında geçmişin sanatsal, dinsel, iktisadi ve siyasi öğelerini bütünsel ve canlı bir biçimde okuyucuya sunan bir anlatım yöntemi kullandı; Fransa tarihini Fransız halkının emeğinin ve kahramanlıklarının ürünü bir destan olarak ele aldı. Kullandığı coşkulu ve duygusal üslup Fransızlar arasında yurtseverlik duygularının gelişmesine katkıda bulundu.

1838'de Collège de France'ın Tarih ve Ahlak Kürsüsü'nün başına getirilen Michelet, demokratik ve cumhuriyetçi görüşleriyle öğrencilerinin ve akademik çevrelerin arasında büyük bir saygınlık elde etti. Hıristiyanlık'ı reddettikten sonra derslerinde ve kitaplarında dile getirmeye başladığı kilise karşıtı görüşleri nedeniyle, Ocak 1848'de ders vermesi yasaklandıysa da 1848 Devrimi'nden sonra yeniden görevine döndü. 1851'e değin sürdürdüğü bu görevi sırasında bir diğer önemli kitabı olan *L'histoire de la révolution française*'i ("Fransız Devrimi Tarihi") yazdı. Fransız Devrimi gibi büyük bir tarihsel olayın bile en büyük anlamının kitlelerdeki yaratıcı yeteneği sergilemesi olduğu görüşünde olan Michelet, devrimi Fransız tarihinin bir doruk noktası ve adaletin, Tanrı'nın ya da kralın lütfunun yerini almasını sağlayan bir olay olarak değerlendirdi.

Louis Bonaparte'ın 1852'de gerçekleştirdiği bir darbeyle II.Cumhuriyet'e son vererek imparatorluk yönetimini ilan etmesine karşı çıkan Michelet, III.Napoléon'a bağlılık yemini etmeyi reddettiği için 1852'de Collège de France'taki ve Ulusal Arşivler'deki görevlerinden uzaklaştırıldı. Bu tarihten sonra ağırlıklı olarak doğa ve aşk konulu kitaplar yazdı. Tarihle ilgili en son çalışması 1872-1875 arasında yayımlanan ve ölümüyle yarıda kalan *Histoire du XIXe siècle* ("19.yy Tarihi") oldu.

Michelet'nin yapıtları çağdaşı tarihçiler tarafından ulusal geçmişe karşı uyandırdığı sevgi duygusu ve milliyetçilik duygularının gelişmesine katkısı açısından, sonraki kuşaklar tarafından ise, belgelere dayalı tarih yazıcılığındaki ve yapıtlarında kullandığı geçmişi canlandırma yöntemindeki ustalığı açısından değerli bulunmuştur. Fransa dışındaki etkisi zamanla yok olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Principes de la philosophie d'histoire*, 1827, ("Tarih Felsefesi'nin İlkeleri"); *Histoire romaine*, 1831, ("Roma Tarihi"); *Introduction à l'histoire universelle*, 1831, ("Genel Tarihe Giriş"); *Précis de l'histoire de France*, 1833, ("Kısa Fransa Tarihi"); *Histoire de France*, 17 cilt, 1833-1867, ("Fransa Tarihi"); *Les jesuites* (Quinet ile) 1843, ("Cizvitler"); *Du prêtre, de la femme, de la famille*, 1845, ("Rahip, Kadın, Aile Üzerine"); *Le peuple*, 1846, ("Halk"); *Histoire de la révolution française*, 7 cilt, 1847-1853, ("Fransız Devrimi Tarihi"); *Histoire du XIXe siècle*, 3 cilt, 1872-1875, ("19.yy Tarihi"); *Oeuvres complètes*, (ö.s.), 40 cilt, 1893-1898, (Toplu Yapıtlar").

- **KAYNAKLAR:** A.Chabaud, *Jules Michelet*, 1929; G.J.J.Monod, *La vie et la pensée de Jules Michelet*, 2 cilt, 1923; A.R.Pugh, *Michelet and His Ideas on Social Reform*, 1923.

- **BAKINIZ:** COUSIN, GUIZOT, HERDER, QUINET, VICO.

MICHELET, Karl Ludwig
(1801-1893)

Alman, filozof. Hegel felsefesinin benimsenmesinde önemli katkıları olmuştur.

Berlin'de doğdu, 16 Aralık 1893'te aynı kentte öldü. Ortaöğrenimini Berlin Gymnasium'unda, yükseköğrenimini Berlin Üniversitesi'nde bitirdi, Hegel'in öğrencisi oldu.

Michelet'in felsefesi Hegel'in öğretisinden kaynaklanır, özellikle Hegelcilik'in sol kanadını oluşturan görüşlerin temellendirdiği bir anlayışı içerir. Toplum yönetiminde, din konularında köktenci bir liberalizmi savunan Michelet için önemli olan ahlak ilkelerine dayalı sorumluluktur. *System der philosophischen Moral* ("Felsefeye Dayanan Ahlak Dizgesi") adlı yapıtında eleştirdiği bu konu bireyin toplum içindeki tutumunu, görevlerini, bir insan olarak yerini açıklamayı amaçlar.

Michelet'in çalışmaları Hegel felsefesinin ve ondan kaynaklanan yeni görüşlerin gelişip yayılmasında önemli bir odak sayılır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *System der philosophischen Moral*, 1828, ("Felsefeye Dayanan Ahlak Dizgesi"); *Geschichte der letzten Systeme der Philosophie in Deutschland von Kant bis Hegel*, 1838, ("Almanya'da Kant'tan Hegel'e Değin Son Felsefe Dizgelerinin Tarihi"); *Antropologie und Psychologie*, 1840, ("Antropoloji ve Ruhbilim"); *Esquisse de Logique*, 1856, ("Mantık Özeti").

- **BAKINIZ:** HEGEL.